Briefwisseling van Hugo Grotius. Deel 15

Hugo de Groot

editie H.J.M. Nellen en Cornelia M. Ridderikhoff

bron
Hugo de Groot, *Briefwisseling van Hugo Grotius. Deel 15* (eds. H.J.M. Nellen en Cornelia M. Ridderikhoff). Martinus Nijhoff, Den Haag 1996

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/groo001brie15_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m.

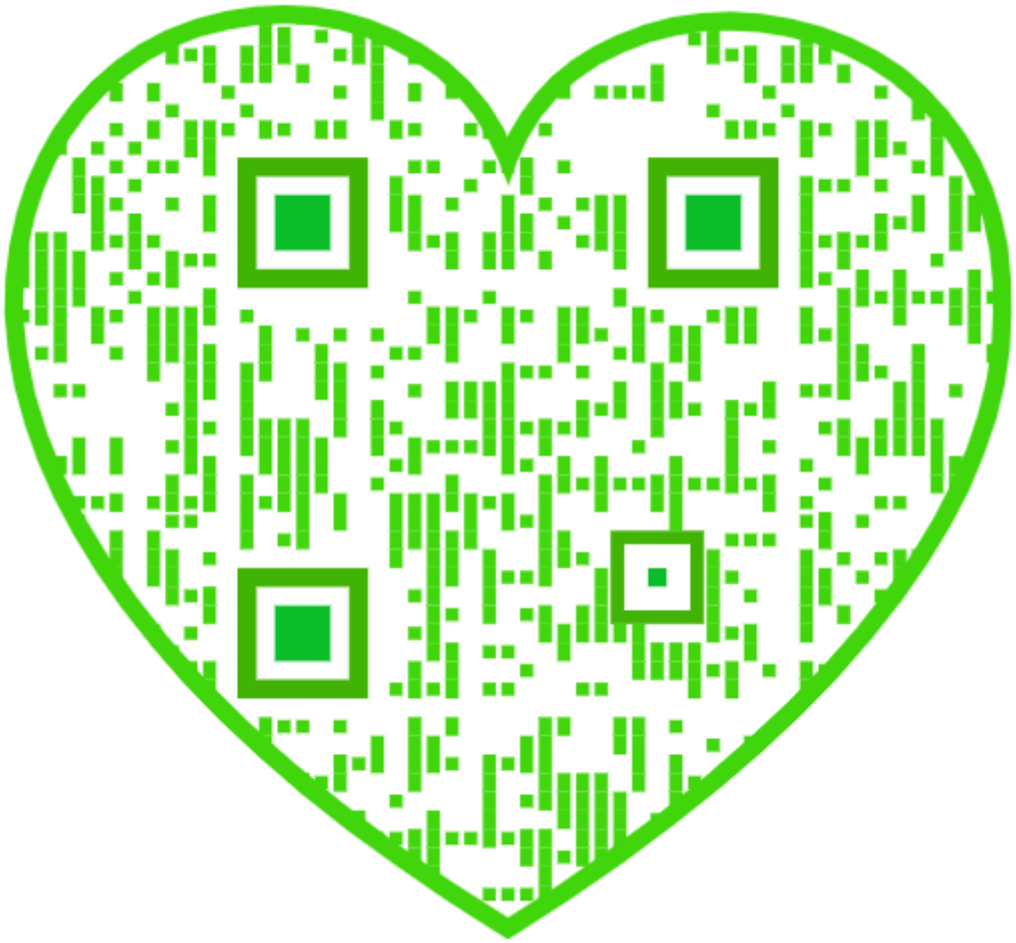

Ter inleiding

In 1644 onderhield Hugo Grotius (1583-† 28 augustus 1645) nog een uitgebreide correspondentie: voor dat jaar zijn er 605 brieven teruggevonden. De breuk valt in het voorjaar van 1645 toen hij van koningin Christina van Zweden bevel ontving om afscheid van het Franse hof te nemen. Omdat de structuur van het briefverkeer in de nadagen van Grotius' ambassade in Parijs niet wezenlijk verandert, hebben de bewerkers besloten om de correspondentie uit de jaren 1644 en 1645 als één geheel te behandelen; in totaal betreft het hier 837 brieven. Ook staatkundige ontwikkelingen die zich bij de aanvang van 1644 voordeden en die een langdurige nawerking hadden, gaven aanleiding om de gebruikelijke indeling naar kalenderjaar los te laten. In dit verband zij allereerst gewezen op de Zweeds-Deense oorlog. De strijd in het Noorden zou het leven van Grotius diepgaand beïnvloeden.

1. DE ZWEEDS-DEENSE OORLOG

Het nieuws dat het leger van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson op 12/22 december 1643[1] het hertogdom Holstein was binnengevallen, kwam voor Grotius als een volslagen verrassing. Harald Appelboom, de jonge Zweedse agent te Amsterdam, had hem in de zomer van 1643 regelmatig ingelicht over het streven van koning Christiaan IV van Denemarken om het scheepvaartverkeer van en naar Zweden onder controle te krijgen, maar opmerkelijk genoeg leek er na een officiële waarschuwing van de Zweedse rijksraden een kentering te zijn ingetreden in de hoogmoed van de Deense vorst (nos. 6395, 6555 en 6565 (deel XIV)). De indruk dat de storm zou bedaren werd nog eens bevestigd in een verslag van de aankomst van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius in Osnabrück op 17/27 november 1643. Op de meest hoffelijke wijze hadden de Deense vredesbemiddelaars Just Høg, Gregers Krabbe, Christopher von der Lippe en de Hamburgse domdeken Lorenz Langermann hun respect aan de vertegenwoordiger van de Zweedse kroon betuigd. Twee dagen later brachten Johan Adler Salvius en de Zweedse resident Schering Rosenhane een tegenbezoek aan het logement van de Deense delegatie. Volgens de secretaris die het verslag had opgesteld, waren de visiten in perfecte harmonie verlopen (nos. 6569 en 6584 (deel XIV)). Dankbaar aanvaardde Grotius dit opwekkende nieuws: ‘Het verheugt me ten zeerste dat uwe Excel-

1 In het Zweedse koninkrijk werd de Juliaanse stijl (o.s) aangehouden, het tijdsverschil met de Gregoriaanse kalender (n.s.) beliep in de eerste helft van de zeventiende eeuw tien dagen.

lentie veilig en wel in Osnabrück is aangekomen en daar ontvangen op een wijze die in overeenstemming is met Zwedens waardigheid en uw eigen rang' (no. 6623). De hoop dat de Zweden het initiatief zouden nemen in de bevordering van de vrede leefde met dit bericht weer op.

In brieven van 4 januari 1644 brachten Grotius' correspondenten in de Republiek als eersten de tijding van de nieuwe oorlog. Harald Appelboom moest erkennen dat de ontspanning die zich het afgelopen najaar in de Zweeds-Deense betrekkingen had voorgedaan, slechts een stilte voor de storm was geweest: 'Tegen ieders verwachting in is zijne Excellentie veldmaarschalk Torstensson in negen dagen tijds met zijn ruiterij rechtstreeks vanuit de Lausitz naar Holstein opgerukt; hij heeft aldaar koninklijke [Deense] vestingen bedwongen en met een ongelofelijke snelheid Christianspries, Eckernförde, Neustadt, Rendsburg, Breitenburg, Itzehoe, Kiel en Flensburg ingenomen; vandaar heeft hij zijn soldaten ook uitgestuurd naar Funen, zodat 'ons leger' nu geheel Holstein, Jutland en Funen aan zijn gezag onderwerpt' (no. 6630). Willem de Groot vertelde in zijn brief hoe er in Den Haag over de oorzaken van de nieuwe krijg gespeculeerd werd: 'Men benadrukt hier dat documenten over een verbond van koning Christiaan IV van Denemarken met de tsaar door een schipbreuk bij Riga in Zweedse handen zijn geraakt, en dat de Zweden aldus het volste recht hadden om de plannen van de Deense koning met een tegenaanval te voorkomen' (no. 6631). Grotius kreeg de brieven op 12 en 13 januari onder ogen. Zijn eerste reactie was kort: 'Wat de Zweden de Deense koning hebben aangedaan, hebben zij volgens mij om dwingende redenen gedaan' (no. 6648). In zijn persoonlijke brief aan Nicolaes van Reigersberch van 16 januari lichtte hij zijn standpunt over de noodzakelijkheid van de oorlog nader toe: 'De Sweden, gelijck uEd. ziet, hebben liever te preveniëren dan geprevenieert te werden. Dat den coning van Denemarcken aen den Moscovyt zich verbonden had om ons te zamen het oorlogh aen te doen, houdt ick zeecker. Van den coninck van Polen is suspicie' (no. 6649).

De teleurstelling over het uitblijven van een officiële rechtvaardiging hield hij voorlopig voor zich, want het was zeker niet ondenkbaar dat er nog brieven uit Stockholm in aantocht waren. Een maand later begon de Zweedse ambassadeur te Parijs toch ongerust te worden en ging hij bij rijkskanselier Axel Oxenstierna aandringen op de toezending van een instructie, zodat hij over een richtlijn beschikte voor zijn gesprekken met leden van de 'Conseil d'Etat' (nos. 6721, 6734 en 6746). Plichtsgetrouw gaf hij zijn brieven met de postdienst mee. Of zij ooit hun bestemming zouden bereiken, was een vraag die hij niet kon beantwoorden (nos. 6815 en 6840). Hij bleef hopen. Petter Spiring Silvercrona, de Zweedse resident te Den Haag, en Harald Appelboom wezen hem op de realiteit: zij gaven toe dat er eind januari een Zweeds schip de haven van Stralsund was binnengelopen; nadien waren de postverbindingen echter verbroken. De laatst binnengekomen brieven uit Stockholm dateerden al weer van 20/30 december 1643 en hadden voor het merendeel betrekking op de missie van de Zweedse koninklijke commissaris Louis de Geer naar de Republiek en de instandhouding van het bondgenootschap met de Staten-Generaal. Een postpakket voor zijne Excellentie was bij hen niet binnengekomen.

In deze maanden, waarin de meningen over de 'vredebreuk zonder oorlogsverklaring' nog niet gevormd waren, legde Grotius zichzelf het zwijgen op: 'Ik wacht nog op een instructie die bepaalt hoe ik hier over onze controverse met Denemarken moet spreken. Aan het hof verbaast men zich erover dat ik niet verschijn, en om die reden hebben verscheidene bezoekers mij onderhouden. Maar ik heb mijn verdediging zodanig aangepast dat ik, wanneer ik in het openbaar zal

spreken, nog alles in eigen hand heb’ (no. 6746). Formeel als het was, viel dit standpunt zeker te verdedigen, maar voor een diplomaat die de Deense propaganda op zich af zag komen (no. 6726), bleek het al snel veel te star. De actualiteit verlangde een slagvaardiger beleid. Grotius' zwijgen deed dan ook duidelijk afbreuk aan het aanzien van de Zweedse kroon in Frankrijk. Het bood kardinaal Jules Mazarin tevens de kans om een persoonlijk stempel op de politieke ontwikkelingen te zetten. De kardinaal, toch al verbolgen over het vertrek van het Zweedse leger uit de Duitse landen, nam in de laatste week van februari het heft in eigen hand. Zonder de ambassadeur in zijn overwegingen te betrekken besloot hij een bemiddelaar ‘tot

bevordering van de vrede' aan te stellen (nos. 6720 en 6721). Gelaten berustte Grotius in de afvaardiging van Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, ordinaris Frans ambassadeur in de Republiek, naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina van Zweden (nos. 6733 en 6734).

Op dinsdag 26 april verbrak Grotius eindelijk zijn stilzwijgen. Begin april waren enige Zweedse diplomaten bij toeval in het bezit gekomen van een korte verklaring van koningin Christina aan haar rijksstanden, dd. 16/26 januari 1644. Het manifest was in het Zweeds gesteld, maar toen het schrijven eenmaal de Deense wachtposten was gepasseerd, losten tolken en drukkers het probleem snel op. Zelfs Grotius ging als vertaler aan de slag. Opgelucht kon hij op een audiëntie aan het Franse hof de ware oorzaken van het Zweedse wapengeweld toelichten aan de hand van zijn versie van de Zweedse koninklijke verklaring, het *Edictum serenissimae potentissimaeque reginae Suedorum, Gothorum, Wandalorum, missum ad populos imperii eius super suscepta regni et populorum defensione contra vim et iniuriam illatam a Daniae rege* (*BG* no. 679A).

In de loop van mei raakte het diplomatieke verkeer in een stroomversnelling. Maandenlang waren de Zweedse schepen door het ijs in de havens vastgehouden, maar nu had een schip de oversteek gemaakt naar het vasteland; zoals het zich nu liet aanzien, zouden andere schepen spoedig volgen. Bovendien was er geheel onverwachts een speciale afgezant van koningin Christina in Osnabrück verschenen. Deze 'envoyé', een Frans-Schots edelman met de fraaie naam Marc Duncan de Cerisantes, was in februari met koninklijke brieven, dd. 27 januari/6 februari 1644, uit Stockholm vertrokken. Na een barre tocht langs de Botnische en de Finse Golf had hij begin mei eindelijk zijn eerste reisdoel bereikt. Zijn verblijf als gast van de Zweedse vredesdelegatie te Osnabrück duurde maar drie dagen. De plicht riep hem naar Parijs, waar hij de Zweedse ambassadeur en vooral ook het Franse hof moest voorlichten over de Deense kwestie (nos. 6696 en 6715). In de vroege morgen van de 17de mei nam de speciale afgezant afscheid van de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius. Haastig begaf hij zich op weg naar Munster voor een ontmoeting met de Franse gevolmachtigden. Tien dagen later trok hij over de Republiek (no. 6898) naar Frankrijk.

De speciale afgezant was voor de ambassadeur in Parijs geen onbekende. In februari 1643 had Grotius op voorspraak van enige Zweedse 'touristen' de heer van Cerisantes aan een aanbevelingsbrief voor rijkskanselier Axel Oxenstierna geholpen (no. 6110 (deel XIV)). Hoe verbaasd zal hij niet hebben opgekeken toen de Frans-Schotse edelman zich op de 13de juni in zijn nieuwe waardigheid bij de ambassade aandiende. De Zweedse koninklijke brieven die Grotius bij die gelegenheid mocht ontvangen, hadden hun actualiteitswaarde nagenoeg verloren. In de vijf maanden dat de brieven onderweg waren geweest, was er in Parijs genoeg betrouwbare informatie uit Stockholm binnengekomen over de motieven van de rijksraden om koning Christiaan IV van Denemarken de oorlog aan te doen. Desondanks vroeg Grotius voor hen beiden een audiëntie aan. Een uitnodiging om hem op donderdag 16 juni te vergezellen op zijn tocht naar de zomerresidentie van de regentesse Anna van Oostenrijk en de jonge koning Lodewijk XIV te Ruel (tegenw. Rueil-Malmaison) sloeg de heer van Cerisantes resoluut af. Op die dag had de 'envoyé' een belangrijkere afspraak met kardinaal Jules Mazarin.

Grotius' irritatie over het eigenmachtige optreden van de 'envoyé' nam zienderogen toe. Op 16 juli 1644 schreef hij aan rijkskanselier Axel Oxenstierna dat de heer van Cerisantes zich in Parijs voor zijn opvolger uitgaf: 'Wij zullen zien hoe dit zal aflopen. Hier heeft hij [vanwege zijn opzichtige rijtuig] de bijnaam *Phaethon* gekregen' (no.

6961). De kloof verwijdde zich toen de ambassadeur omstreeks de 20ste juli een schrijven van koningin Christina, dd. 18/28 mei 1644, ontving waarin zij benadrukte dat haar speciale afgezant te allen tijde gehouden was om verantwoording aan de ambassadeur af te leggen (nos. 6883, 6969, 6978 en 6979). Op 6 augustus 1644 vertrouwde Grotius aan de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna toe dat hij alle banden met de heer van Cerisantes had verbroken (no. 6993). Tegenover zijn zwager Nicolaes van Reigersberch sprak hij zich wat openlijker uit: ‘Ick heb goedgevonden Cerisantes’ conversatie af te snijden om veele propoosten die hij heeft gehouden tegen de waerheit ende omdat hij zich gevanteert heeft last te hebben met mij niet te communiceren, hoewel hij zedert

eenigen tijd anders op dat stuck heeft begonst te spreecken. Hij werdt bekent. Maer het is waer dat ick niet alleen in Hollant, maer oock hier wangunstigen heb, omdat ick garen de oorlogen zagen geëindicht die anderen willen doen duiren' (no. 6989).

De breuk was volledig; de twee vertegenwoordigers van de Zweedse kroon weigerden ieder rechtstreeks contact, maar toch liepen zij elkaar steeds voor de voeten (no. 7028). Zo was het Grotius een doorn in het oog dat ook de heer van Cerisantes zijn honorarium mocht innen uit de Franse subsidies aan de Zweden (no. 6696, bijlage 5), vooral omdat de Parijse bankier Johan Hoeufft een zuiniger beheer begon te voeren over de kas met de Frans-Zweedse gelden. Begin oktober stelde Grotius vast dat zijn halfjaarlijkse salaris van 4000 rijksdaalders niet langer toereikend was om de kosten van zijn ambassade te dekken. In een beleefde brief aan rijkskanselier Axel Oxenstierna verzocht hij om een verhoging van zijn honorarium (no. 7083 (deel XVI)); een brief van gelijke strekking verstuurde hij op dezelfde 8ste oktober naar de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna te Osnabrück (nos. 7086 en 7153 (deel XVI)).

Nadat de Zweedse vloot op 1/11 juli en op 13/23 oktober 1644 in twee grote zeeslagen bij het eiland Fehmarn de vloot van koning Christiaan IV van Denemarken had overwonnen, leverde de bestelling van brieven naar Stockholm niet langer problemen op. Grotius' verzoekschrift bereikte rijkskanselier Axel Oxenstierna op de vooravond van de plechtige troonsbestijging van koningin Christina op 7/17 december 1644. In het besef dat hij met het ingaan van het persoonlijk bewind van de koningin een flinke stap terug moest doen (no. 7260 (deel XVI)), gunde de kanselier haar het recht op een eigen beslissing. De 18-jarige Christina nam kordaat de scepter over. Op grond van haar aanwijzingen redigeerde de secretaris der kanselarij Anders Gyldenklou op 30 december 1644/9 januari 1645 de akte waarin zij haar ambassadeur te Parijs gelastte afscheid van het hof te nemen en zich met bekwame spoed te begeven naar een plaats die zich meer in haar nabijheid bevond 'ad loca nobis propinquiora' (no. 7242 (deel XVI)). Om de onherroepelijkheid van haar besluit nog sterker te benadrukken verleende koningin Christina haar 'envoyé' Marc Duncan de Cerisantes de opdracht om de akte van terugroeping aan de ambassadeur te overhandigen. Begin maart 1645 bereikten de brieven het kantoor van Petter Spiring Silvercrona, Zweeds resident te Den Haag. Terstond werden zij doorgestuurd naar een zekere 'Monsieur Bonneau', vermoedelijk een vertrouwensman van de heer van Cerisantes.

Grotius aanvaardde zijn terugroeping met grote waardigheid. In een eerste reactie, dd. 18 maart 1645, dankte hij de koningin voor de lovende woorden die zij over zijn diensten aan de Zweedse kroon had uitgesproken. Hij respecteerde haar besluit, ofschoon hij zich wel afvroeg wat zij onder een vertrek 'ad loca nobis propinquiora' verstond (no. 7366 (deel XVI)). Vooralsnog hield hij rekening met een reis naar Osnabrück. Weldra bleek dat de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius in het geheel niet op de hoogte waren gesteld van het koninklijke besluit (no. 7428 (deel XVI)). Noodgedwongen aanvaardde Grotius het aanbod van de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona om over de Republiek de reis naar Zweden te maken (no. 7404 (deel XVI)). Op 26 april nam hij afscheid van zijn vrienden en bekenden in Parijs.

Het kasteel van Kalmar was het eerste Zweedse herkenningspunt dat Grotius vanuit zee zag opdoemen. Op de 7de juni 1645 zette hij hier voet aan wal (nos. 7438 en 7439 (deel XVI)). Een edelman van rijkskanselier Axel Oxenstierna begeleidde hem en zijn gezelschap van drie secretarissen, een hofmeester en zes lakeien naar Söderåkra, een klein landgoed aan de Zweeds-Deense grens bij Brömsebro, waar

hij de rijkskanselier aantrof temidden van andere deelnemers aan het vredesoverleg met de Denen. Veertien dagen verkeerde Grotius in dit gezelschap. Toen er eenmaal onder het wakend oog van de Franse bemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, in grote lijnen overeenstemming tussen de twee strijdende partijen was bereikt, besloot hij zijn opwachting te maken bij koningin Christina in Stockholm (nos. 7444 en 7450 (deel XVI)). De koningin ontving hem hoffelijk, maar uiteindelijk had zij hem niets te bieden. In de derde week van zijn verblijf in de hoofdstad maakte Grotius zelf een einde aan de onzekerheid. Fier bood hij zijn ontslag uit Zweedse dienst aan. Koningin Christina verleende

hem op 30 juli/9 augustus 1645 een gunstig afscheid (‘gratiosa dimissio’) (no. 7458 (deel XVI)), een gouden ketting en een gift van 12000 rijksdaalders. Op 12 augustus verliet de oud-ambassadeur op een koopvaarder met bestemming Lübeck het Zweedse rijk. Het schip strandde echter voor de kust van Łeba, ten westen van Danzig. Op weg naar Lübeck stortte Grotius in. Hij stierf op 28 augustus, 62 jaar oud, in het huis van juffrouw Balemans aan de Grosse Wasserstrasse te Rostock. Op de dag van zijn overlijden luidden in Stockholm de klokken ter ere van de vrede die op 13/23 augustus 1644 te Brömsebro tussen Zweden en Denemarken was getekend.[2]

II. BRIEVEN EN BRIEVENCOLLECTIES

Zoals al werd opgemerkt, hebben de bewerkers er de voorkeur aan gegeven om Grotius' correspondentie uit de jaren 1644 en 1645 als één geheel te behandelen. Een uitgave van alle 837 brieven in één band bleek echter vanwege de omvang niet mogelijk. Uiteindelijk is besloten om het brievenbestand gelijkmatig te spreiden over twee delen: in deel XV van de *Briefwisseling van Hugo Grotius* de correspondentie uit de maanden januari-september 1644 (445 brieven, genummerd van 6623 tot 7067) en in deel XVI de correspondentie uit de maanden oktober 1644-augustus 1645 (392 brieven, genummerd 7068-7459). Omdat deze scheiding arbitrair is en niet op inhoudelijke argumenten teruggaat, zal het hierna volgende numerieke overzicht ook de gegevens over de in deel XVI uit te geven correspondentie bevatten.[3]

Uitgaande brieven (490 brieven)

Grote veranderingen in de samenstelling van de kring van vaste correspondenten en in de aard van de brieven treden in de jaren 1644 en 1645 niet meer op. In eerdere delen van de *Briefwisseling* werd reeds vermeld dat Grotius iedere week een postpakket met 7 tot 9 brieven samenstelde. Dit hoge aantal bleef in deze jaren gehandhaafd. Op 22 april 1645 verscheen de koerier voor de laatste maal aan de poort van de Zweedse ambassade in de rue des Saints-Pères te Parijs. Het pakket dat Grotius toen afgaf, had de gebruikelijke samenstelling: persoonlijke brieven aan Willem de Groot en Nicolaes van Reigersberch en minstens vier nieuwsbrieven aan zijn vaste correspondenten in Stockholm, Den Haag, Osnabrück en Munster.

Ten opzichte van de kalenderjaren 1642 (deel XIII) en 1643 (deel XIV) is er evenwel één belangrijk verschil te constateren. In 1644 en 1645 raakt het zicht op Grotius' activiteiten als diplomatiek correspondent enigszins versluierd doordat de overlevering van zijn nieuwsbrieven aan collega's in het buitenland grote lacunes gaat vertonen. Opdat hij kon nazien wat hij eerder had bericht, had Grotius in 1635 bij zijn aantreden als Zweeds ambassadeur de gewoonte aangenomen om ieder kalenderjaar een copieboek met zijn ‘lettres d'affaires’ bij te houden. Vermoedelijk

2 C.M. Ridderikhoff, ‘Een Hollands staatsman in buitenlandse dienst: Hugo de Groot als ambassadeur van Zweden in Parijs, 1634-1645’ in *Amstelodamum*, zevenentachtigste Jaarboek, Amsterdam 1995, p. 165-178.

3 De aantallen brieven uit 1644 worden tussen vierkante haken aangegeven, ten einde een vergelijking met de numerieke gegevens, vermeld in de Inleidingen van de delen XIII en XIV van de *Briefwisseling*, te vergemakkelijken.

zal hij in deze jaren de reeks hebben voortgezet, maar in de papieren die in 1903 rechtstreeks uit Grotius' nalatenschap zijn overgegaan in het bezit van G.H.L. baron van Boetzelaer (thans aanwezig te Den Haag, Algemeen Rijksarchief, collectie Aanwinsten 1911 XXIII, nos. 1-4) zijn slechts de copieboeken uit de jaren 1635-1636, 1642 en 1643 terug te vinden. Het ontbreken van copieboeken uit Grotius' tiende en elfde dienstjaar heeft tot een zekere onevenwichtigheid in de overlevering van de correspondentie geleid, want uitgaande brieven - die voor de jaren 1642 en 1643 nog in de vorm van afschriften in copieboeken bekend waren - ontbreken nu geheel en al. Het gevolg is dat Grotius' correspondentie in de laatste

delen van de *Briefwisseling* minder gevarieerd wordt. Zo zijn voor deze jaren zijn wekelijkse nieuwsbrieven aan Carl Marin spoorloos verdwenen, terwijl uit de antwoordbrieven blijkt dat de correspondentie onveranderd werd voortgezet totdat de Zweedse resident te Zürich in juni 1644 zijn standplaats verliet om naar Zweden te reizen.

Desondanks bleef de kring van correspondenten omvangrijk. Vele oude bekenden uit eerdere delen van de *Briefwisseling* dienden zich ook in deze jaren weer aan. Gewoontegetrouw hield Grotius contact met zijn naaste familieleden in Den Haag. Iedere week zond hij een Latijnse brief naar zijn broer Willem de Groot. Met uitzondering van 2 brieven (no. 7266, dd. 21 januari 1645, autograaf aanwezig te Leiden, UB, hs. Papenbroeck 2, en no. 7444, dd. 15 juli 1645, autograaf te Den Haag, KB, ms. 73 B 30) zijn de originelen van deze correspondentie verloren gegaan, maar een gedrukte versie van in totaal 74[55] brieven bleef bewaard in de uitgave *Hugonis Grotii... epistolae quotquot reperiri potuerunt*, Amsterdam 1687 (*BG* no. 1210).[4] Nicolaes van Reigersberch ontving als vanouds een uitvoerige, in het Nederlands gestelde nieuwsbrief met berichten die Grotius ook in de diplomatieke post voor zijn Stockholmse superieuren en collega-diplomaten verwerkte. Meestal ging deze nieuwsbrief vergezeld van een persoonlijk schrijven waarin Grotius zich over particuliere zaken uitliet of het door Reigersberch verzonden nieuws van commentaar voorzag. Van de correspondentie aan Reigersberch zijn er 126[90] brieven bewaard gebleven: 117[84] autografen (aanwezig te Amsterdam, UB, coll. Remonstrantse Kerk (RK) en coll. Diederichs; Leiden, UB, hs. Papenbroeck 2, en Providence, Rhode Island, Brown University, John Hay Library) en 9[6] fragmenten uit brieven die na verwerking in de *Historie van het leven des heeren Huig de Groot* van Caspar Brandt en Adriaan van Cattenburgh, Dordrecht-Amsterdam 1727 (*BG* no. 913), van de oorspronkelijke verzameling zijn losgeraakt en verloren gegaan. Tenslotte kan van twee brieven aan Reigersberch de inhoud vastgesteld worden op grond van afschriften die de Zweedse resident in Den Haag, Petter Spiring Silvercrona, van Grotius' Nederlandse nieuwsbrieven liet vervaardigen ten behoeve van de Zweedse vertegenwoordiging in Osnabrück (vgl. nos. 6781 en 6850, en Register van brieven, *sub voce* Nicolaes van Reigersberch).

Minder intensief was het briefverkeer dat Grotius voerde met zijn drie zoons Cornelis, Pieter en Dirk de Groot. Cornelis was in de zomer van 1643 naar Venetië vertrokken in de hoop aldaar zijn militaire loopbaan te kunnen voortzetten; Pieter verbleef in Den Haag en de jongste van de drie, Dirk, diende in het Frans-Weimarse leger. Maar omdat geen van de kinderen indertijd een persoonlijk archief bijhield, moeten de brieven die hun vader hen toestuurde, als verloren worden beschouwd. De enige uitzondering vormt een brief uit een dossier dat betrekking had op de vrijlating van Dirk de Groot uit Beierse krijgsgevangenschap (januari-april 1644). Het dossier omvat 1 brief van Grotius aan Dirk de Groot, 2 brieven aan hertog Maximiliaan I van Beieren en 2 brieven aan diens kanselier Georg Johann Kütner, die alle werden opgenomen in de *Epistolae quotquot* (nos. 6658, 6659, 6660, 6821 en 6822).

De correspondentie van Grotius aan geleerde vrienden is voor de jaren 1644 en 1645 niet omvangrijk. Dit valt ook op te maken uit het copieboek dat hij voor zijn particuliere correspondentie ‘ad eruditos’ in 1636 begon bij te houden (Rotterdam, Gemeentebibliotheek, coll. Remonstrantse Kerk (RK), hs. no. 674). Naarmate de jaren vorderen staan er steeds minder afschriften van uitgaande brieven in dit register

4 In deze uitgave bevindt zich ook brief no. 7444, maar ontbreekt no. 7266 (alleen uitgegeven in *De Navorscher* 53(1903), p. 541), zodat het totale aantal aan Willem de Groot gerichte brieven 75 bedraagt.

(voor de jaren 1644 en 1645: 2 brieven aan Joannes Arnoldi Corvinus, 2 brieven aan Gerardus Joannes Vossius, 7 brieven aan Isaac Vossius, 1 brief aan Nicolas Rigault, 1 brief aan Johannes Wtenbogaert en nog een brief aan een onbekende, vermoedelijk de Zweeds-Staatse agent Pauwels Pels). Met uitzondering van de brief aan [Pauwels Pels] zijn deze ‘geleerdenbrieven’ ook van elders bekend. Een rangschikking van alle geleerdenbrieven

op naam geeft het volgende overzicht: Joachim Camerarius (1 brief, autograaf, huidige vindplaats onbekend), Ludwig Camerarius (1 brief, in de *Epistolae quotquot*), Joannes Arnoldi Corvinus (2 brieven, in de *Epistolae quotquot* en ook in afschrift in het copieboek te Rotterdam), Simon Groenewegen van der Made (1 brief, in de *Epistolae quotquot* en in andere uitgaven), Nicolas Rigault (1 brief, in de *Epistolae quotquot* en ook in afschrift in het copieboek te Rotterdam), de Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius (2[1] brieven, in de *Epistolae quotquot* en ook in afschrift in het copieboek te Rotterdam), diens zoon Isaac Vossius (6[2] originelen, te Amsterdam, UB, coll. RK, III E 8, Den Haag, Vredespaleis, ms. 7, en Leiden, UB, BPL 1886, en 2[1] brieven die in afschrift en/of druk bewaard zijn gebleven, o.a. in de *Epistolae quotquot*), en tenslotte Johannes Wtenbogaert (1 brief, origineel te Amsterdam, UB, coll. RK, Q 4, ook in afschrift in het copieboek te Rotterdam).

Omdat de copieboeken met de ambtelijke correspondentie uit de jaren 1644 en 1645 ontbreken, vertoont de uitgaande post grote lacunes. Eerder werd al opgemerkt dat de afschriften van Grotius' 'lettres d'affaires' aan Carl Marin niet meer voorhanden zijn. Een andere collega die prominent aanwezig was in de delen XIII en XIV van de *Briefwisseling*, Joachim de Wicquefort, resident van de landgravin van Hessen-Kassel in Den Haag, verdwijnt eveneens naar de achtergrond. Van de wekelijkse post aan Wicquefort zijn er maar 7[7] door Grotius opgestelde brieven bewaard gebleven, waaronder 4 eigenhandig geschreven nieuwsbrieven in het Frans (2 te Den Haag, KB, ms. 72 D 34; 1 te Londen, British Library, ms. Egerton 1863; 1 te Amsterdam, UB, coll. Diederichs, 30 A 3) en 3 Latijnse brieven, alle afgedrukt in de *Epistolae quotquot*.

Strikt genomen waren de brieven die Grotius aan koningin Christina van Zweden schreef de belangrijkste in zijn diplomatieke correspondentie. In het verleden had Grotius alleen contact met de minderjarige koningin onderhouden wanneer hij verantwoording wilde afleggen van zijn overleg met de Franse regering (3 brieven uit de maanden april-juli 1644, in afschrift aanwezig in de copieboeken te Dresden, Sächs. Landesbibl, C 61, en te Leipzig, Universitätsbibl., ms. 2633; eerder uitgegeven in de *Epistolae quotquot* (gedeeltelijk) en in de *Epistolae Hugonis Grotii ad domum regiam Sueciae et alios Suecos*, Stockholm 1892 (*BG* no. 1227)). Deze onpersoonlijke opstelling veranderde in het zicht van de troonsbestijging van Christina op 7/17 december 1644. In de laatste week van november 1644 begon Grotius de koningin wekelijks te bedenken met korte nieuwsbrieven in het Latijn (19[6] brieven, in afschrift aanwezig in bovengenoemde copieboeken en in de uitgave *Epistolae Hugonis Grotii ad domum regiam Sueciae*).

De correspondentie met de Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna bleef op de oude voet gehandhaafd. De regeringswisseling had geen merkbare consequenties voor de wijze waarop Grotius de regering in Stockholm van het laatste nieuws uit Parijs voorzag (68[55] brieven, waarvan 65[53] nieuwsbrieven en 3[2] persoonlijke brieven, alle opgenomen in de copieboeken te Dresden en Leipzig; van deze brieven zijn er 4[3] ook in origineel aanwezig te Stockholm, Riksarkivet, E 607). Een uitgave van alle brieven van Grotius aan de rijkskanselier kwam in 1889-1891 tot stand in de *Rikskansleren Axel Oxenstiernas Skrifter och Brefvexling*, 2. afd., II en IV, Stockholm 1889 en 1891 (*BG* no. 1226).

Oude bekenden zijn ook de twee Zweedse gevolmachtigden ter vredesconferentie, Johan Axelsson Oxenstierna en Johan Adler Salvius. Wekelijks liet Grotius door een secretaris een duplicaat van zijn nieuwsbrief aan kanselier Axel Oxenstierna opstellen. Voorzien van een handtekening en een uitgebreid adres vonden deze duplicaten hun weg naar Johan Oxenstierna, die als gevolmachtigde in Osnabrück

aan de vredesbesprekingen deel zou nemen. Aanvankelijk adresseerde Grotius zijn duplicaten alleen aan Johan Oxenstierna, maar vanaf 2 april 1644 (no. 6796) neemt hij ook de gevolmachtigde Johan Adler Salvius, die zich eerder in Osnabrück gevestigd had, in de adressering op (60[47] duplicaten, waarvan 44[40] duplicaten aanwezig te Stockholm, Riksarkivet, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II, en 16[7] te Hannover, Niedersächs. Landesbibl.,

ms. XIIc, 723[5]). Vaak gingen de duplicaten[6] vergezeld van een persoonlijke brief aan een van de twee gevolmachtigden. Johan Oxenstierna ontving 17[11] persoonlijke brieven (14[9] autografen aanwezig te Stockholm en Hannover, en 3[2] brieven alleen opgenomen in de *Epistolae quotquot)*; zijn collega Johan Adler Salvius kreeg 8[6] persoonlijke brieven toegestuurd (7[6] brieven opgenomen in de *Epistolae quotquot* (waaronder een brief die nu nog in origineel bewaard wordt te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 2) en een brief die alleen bekend is uit het verzamelwerk van J. Arckenholtz, *Mémoires concernant Christine, reine de Suède*, Amsterdam-Leipzig 1751-1760).

Een nieuwe correspondent diende zich in het najaar van 1643 aan. De jonge Zweedse edelman Schering Rosenhane, zo juist door de regering in Stockholm benoemd tot resident op de vredesconferentie te Munster, had in een onderdanig schrijven van 3 december 1643 een verzoek ingediend om een briefwisseling met zijne Excellentie te mogen opzetten (no. 6572 (dl. XIV)). Grotius kwam per kerende post aan de wensen van de jongeman tegemoet (no. 6624). Sindsdien wisselden zij naar de gelegenheid nieuwsbrieven uit (14[8] brieven, alle afgedrukt in de *Epistolae quotquot*).

Voor Grotius nam de behoefte om het contact met de correspondenten in de Republiek nauwer aan te halen, in de loop van 1644 toe. Aanvankelijk verbaasde de ambassadeur zich nog over het uitblijven van nieuws uit Stockholm, maar weldra bleek dat de oorlog die de Zweden tegen koning Christiaan IV van Denemarken hadden ontketend, het postverkeer van en naar Stockholm ernstig ontregelde. Nu hij niet rechtstreeks over de recente ontwikkelingen in het Noorden geïnformeerd kon worden, was hij meer dan voorheen afhankelijk van berichten die Zweedse diplomaten in de Republiek van zeevarenden en andere reizigers over de toestand in het oorlogsgebied hadden ingewonnen. Een correspondent die in deze tijd van onzekerheid zijn waarde bewees, was Harald Appelboom, Zweeds agent in Amsterdam. Vaak vernam Grotius van hem de meest recente en gedetailleerde berichten. In zijn antwoordbrieven gaf hij dan ook regelmatig blijk van zijn waardering voor het doorgegeven nieuws (57[42] originele brieven, 56 autografen en 1 eigenhandig ondertekend afschrift, waarvan 55[41] aanwezig te Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, en 2[1] brieven te Gotha, Stadtarchiv, cod. A 473; op twee na zijn al deze brieven uitgegeven in de *Epistolae quotquot*). Het kantoor van de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona in Den Haag bleef in deze jaren een vaste schakel in het postverkeer. Grotius' voormalige secretaris Pieter Pels, nu in dienst van Petter Spiring Silvercrona, droeg trouw zorg voor het copiëren en doorzenden van afschriften van Grotius' Nederlandse nieuwsbrieven naar de Zweedse vertegenwoordiging in Osnabrück (vgl. nos. 6781 en 6850, en Register van brieven, *sub voce* Nicolaes van Reigersberch).

5 De uitgave *Hugonis Grotii epistolae ineditae*, die in 1806 te Haarlem door mr. Johan Meerman werd uitgebracht (*BG* no. 1222), berust op een afschrift van de Stockholmse duplicaten, aanwezig te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 24. De verzameling in Hannover diende als basis voor twee onafhankelijk van elkaar tot stand gekomen uitgaven: Friedrich Carl von Moser, *Diplomatische und Historische Belustigungen*, Frankfort-Leipzig 1760 (*BG* no. 1254), en C.A. den Tex, *Hugonis Grotii ad Ioh. Oxenstiernam et Ioh. Adl. Salvium... epistolae ineditae*, Haarlem 1829 (*BG* no. 1224).

6 Niet van alle nieuwsbrieven aan Axel Oxenstierna zijn de duplicaten voor Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius overgeleverd; tegenover 53 nieuwsbrieven aan Axel Oxenstierna uit 1644 staan 47 duplicaten bestemd voor Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius. Voor 1645 zijn er daarentegen 12 nieuwsbrieven aan Axel Oxenstierna en 13 duplicaten voor de gevolmachtigden overgeleverd. Twee nieuwsbrieven aan Axel Oxenstierna zijn niet in de vorm van duplicaten, en 3 duplicaten niet in de vorm van nieuwsbrieven bekend.

Zo nu en dan versterkte Grotius in brieven vriendschappen die hij in voorgaande jaren had aangeknoopt. Een trouw bewonderaar was Gustav Rosenhane, een jongere broer van de Zweedse resident te Munster, die steeds op een hoffelijke antwoordbrief mocht rekenen (2[1] brieven, opgenomen in de *Epistolae quotquot*). Tijdens zijn verblijf

in Zweden probeerde Grotius ook de band te herstellen met graaf Magnus De la Gardie en de toekomstige Zweedse koning Karl Gustav van de Palts (2 autografen, aanwezig te Stockholm, Riksarkivet, Stegeborg Saml., Skrifvelser till Carl Gustav Ser. IIa, E 139, en De la Gardieska Saml. E 1420, opgenomen in de *Epistolae ad domum regiam Sueciae*). Ook andere vooraanstaande correspondenten ontvingen in persoonlijke brieven blijken van Grotius' achting: veldmaarschalk Lennart Torstensson, de Zweedse Pool Sigismund Gyllenstierna, hoofdeling te Sztum, en de Zweedse kolonel Friedrich van Hessen-Eschwege (5[5] brieven, alle afgedrukt in de *Epistolae quotquot*).

Ingekomen brieven (347 brieven)

Een rondgang langs de ontvangen post leidt tot het volgende overzicht. Als Grotius' belangrijkste persoonlijke correspondenten treden ook nu Willem de Groot en Nicolaes van Reigersberch naar voren. Alleen de brieven van Willem de Groot zijn nagenoeg ongeschonden overgeleverd: 68[50] autografen aanwezig te Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanwinsten 1911 XXIII, no. 24 (66 brieven), te Leiden, UB, hs. Papenbroeck 3 (1 brief, uitgegeven in *De Navorscher* 53 (1903)), en te Linköping, Stiftsoch Landsbibl., Br. 2 (1 brief). Met de overlevering van de brieven van Nicolaes van Reigersberch is het daarentegen slecht gesteld.[7] Zo ontbreken alle originelen van de antwoordbrieven die Nicolaes van Reigersberch vanuit Den Haag naar Parijs gezonden heeft en resteren ons van deze brieven slechts 6 [6] fragmenten die in 1727 uitgegeven zijn in de biografie van C. Brandt en A. van Cattenburgh, *Historie van het leven des heeren Huig de Groot* (*BG* no. 913). Drie originele brieven die Nicolaes van Reigersberch naar Grotius stuurde tijdens diens Zweedse reis, zijn wel overgeleverd (Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 2).

Incidenteel laten Grotius' zonen iets van zich horen. De brieven van mr. Pieter de Groot zijn verloren gegaan. Van de correspondentie van Cornelis en Dirk de Groot met hun vader zijn respectievelijk 2[2] en 9[6] autografe brieven overgeleverd (1 brief van Dirk, geschreven tijdens Grotius' Zweedse reis, aanwezig te Linköping, Stiftsoch Landsbibl., Br. 2; alle andere te Den Haag, ARA, coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII nos. 25 en 27). Tijdens de afwezigheid van haar dierbare echtgenoot schreef Maria van Reigersberch op 19 juli 1645 een ontroerende brief naar Zweden (Stockholm, Riksarkivet, Biographica G 15, niet in H.C. Rogge, *Brieven van en aan Maria van Reigersberch*, Leiden 1902). Het poststuk kwam te laat om Grotius troost te bieden.

Regelmatig kreeg Grotius brieven toegestuurd van trouwe bewonderaars en particulieren die zijn voorspraak begeerden. Tot deze kring behoorden Jacob Balde (1 brief, alleen bekend uit de *Historisch-politische Blätter für das katholische Deutschland*, München 1914), Johannes Fredericus Gronovius (1 autograaf, aanwezig te Leiden, UB, hs. Papenbroeck 2, gedrukt in de *Epistolae... ex scriniis J. Brantii* (*BG* no. 1329) en in *Leben des berühmten Joh. Friderici Gronovii, nebst einigen seinen Briefen*, Hamburg 1723),[8] Adriaen Hogerbeets (1 autograaf, Amsterdam, UB, coll. Diederichs, 30 X), de Zweedse kolonel Friedrich van Hessen-Eschwege (1 origineel, Rotterdam, Gemeentebibliotheek, coll. RK, niet

7 Vgl. H.C. Rogge, *Brieven van Nicolaes van Reigersberch aan Hugo de Groot*, in Werken Historisch Genootschap, derde serie no. 15, Amsterdam 1901.

8 P. Dibon, H. Bots en E. Bots-Estourgie, *Inventaire de la Correspondance de Joh. F. Gronovius (1631-1671)*, in Archives internationales d'Histoire des Idées 68, 's-Gravenhage 1974.

gecatalogiseerd), de Beierse kanselier Johann Georg Kütner (1 autograaf, Leiden, UB, BPL 749), Gabriël Bengtsson Oxenstierna (1 origineel, Stockholm, Riksarkivet, Eriksbergsarkivet), Nicolas Rigault (1 afschrift, Parijs, Bibliothèque Nationale, coll. Dupuy vol. 699), Gustav Rosenhane (2 autografen, Den Haag, ARA, coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 17), John Smith, beter bekend als Johannes Smetius (1 autograaf, Leiden, UB, hs. Papenbroeck 2), Gerardus Joannes Vossius (5[4] brieven, 3 autografen te Leiden, UB, hs. Papenbroeck 2 en 15; 1 afschrift te Oxford, Bodleian Library, Rawl. letters 84 A, en 1 eigenhandige minuut te Oxford, Bodleian Library, Rawl. let-

ters 84 C)[9] en de hoogbejaarde vriend des huizes Johannes Wtenbogaert (1 origineel te Amsterdam, UB, coll. RK, A 64e).

Een bijzondere plaats in de correspondentie verwierf Isaac Vossius. Tegen het einde van juli 1643 was deze Vossius, een zoon van Gerardus Joannes, in Parijs aangekomen. Hij had zijn Italiaanse 'tour' afgerond en vond nu bij Grotius een warm onthaal. Gedurende een jaar stond hij zijn gastheer als secretaris bij. In augustus 1644 scheidden hun wegen, maar de wederzijdse genegenheid vond in een aantal hartelijke brieven bevestiging (8[2] brieven van Isaac Vossius, 1 autograaf te Leiden, UB, hs. Papenbroeck 2, en 7 minuten te Amsterdam, UB, coll. RK, VI F 30). Enkele bekenden hielden ook na Grotius' terugroeping in 1645 het contact aan. Brieven van zijn Parijse secretaris Edmond Mercier en de naar Frankrijk uitgeweken Engelsman Johannes Pricaeus (John Price) bereikten Stockholm te laat om door de geadresseerde geopend te worden (2 autografen van Mercier en 1 van Pricaeus, te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 2).

Vanzelfsprekend ontving Grotius iedere week poststukken van zijn diplomatieke correspondenten, meestal van het kantoor van de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona in Den Haag (45[28] originelen, aanwezig te Den Haag, ARA, coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13) of van het agentschap van Harald Appelboom te Amsterdam (60[48] brieven, aanwezig te Den Haag, ARA, coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15). Heel af en toe kwamen er op deze adressen voor Grotius bestemde brieven uit Zweden binnen. Koningin Christina gaf er de voorkeur aan haar brieven langs deze weg te bezorgen (4[2] brieven, 1 origineel aanwezig te Den Haag, ARA, coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 6, en 3 kanselarijafschriften te Stockholm, Riksarkivet, Riksregistratur, 1644-1645, Tyskt och Latinskt; van deze brieven verschenen er 2 in een Nederlandse vertaling in C. Brandt en A. van Cattenburgh, *Historie van het leven des heeren Huig de Groot*).

Wekelijks leverde ook de koeriersdienst vanuit Osnabrück en Munster bij de ambassade brieven af. De gevolmachtigde Johan Oxenstierna stelde Grotius met een zekere regelmaat op de hoogte van de ontwikkelingen in Osnabrück (19[14] brieven, 1 origineel te Den Haag, ARA, coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 19, en 18 ontwerpbrieven te Stockholm, Riksarkivet, E 915). De tweede Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius schreef alleen in uitzonderlijke gevallen (2[1] originelen te Den Haag, ARA, coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 10, alsook een brief in bijlage bij no. 6696) en liet de reguliere berichtgeving verder aan zijn secretaris Georg Keller over (51[38] brieven, 48 originelen en autografen te Den Haag, ARA, coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12; 2 originelen te Den Haag, KB, afdeling handschriften 68 B 15 en archief Cornets de Groot 21; 1 minuut te Stockholm, Riksarkivet, Adler Salvius' Saml. E 5256). De Zweedse resident Schering Rosenhane zorgde voor de nieuwsvoorziening uit Munster (10[7] originelen te Den Haag, ARA, coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 17).

Carl Marin, de Zweedse resident te Zürich, altijd een ijverig briefschrijver, bracht op doorreis naar Stockholm een bezoek aan Grotius. Bij zijn vertrek (augustus 1644) beloofde hij de correspondentie met de ambassadeur voort te zetten, maar door de ontregeling van het postverkeer met Zweden kon hij die belofte niet inlossen (29[28] autografen, alle aanwezig te Den Haag, ARA, coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9). De Zweeds-Deense oorlog was er de oorzaak van dat ook Pauwels Pels

9 Vier van deze brieven zijn uitgegeven, o.a. in de *G.J. Vossii et clarorum virorum ad eum epistolae*, Augsburg ^{2}1691 (ed. P. Colomesius). Zie voor verdere details, G.A.C. van der Lem en C.S.M. Rademaker, *Inventory of the Correspondence of Gerardus Joannes Vossius (1577-1649)*, in Respublica Literaria Neerlandica 7, Assen-Maastricht 1993.

minder frequent correspondeerde (9[4] autografen, aanwezig te Den Haag, ARA, coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 16).[10]

10 Tenslotte moet hier worden vermeld dat de tekst van de brief (no. 6715), geschreven door kanselier Axel Oxenstierna dd. 16 februari 1644, niet is overgeleverd. Onder dit nummer zijn vijf bijlagen samengebracht die betrekking hebben op de missie van de koninklijke afgezant Marc Duncan de Cerisantes naar Parijs.

Overige numerieke gegevens

Ter afronding van deze inleiding over Grotius' briefwisseling uit de laatste jaren volgen hier nog enige numerieke gegevens. In totaal bedraagt het aantal teruggevonden brieven uit het tijdvak januari 1644 -† 28 augustus 1645: 837 brieven, waarvan er 490 zijn uitgegaan en 347 binnengekomen.

Opgesplitst naar jaar komt het aantal voor 1644 uit op 605 brieven, die in de volgende catagorieën onder te verdelen zijn: uitgaande particuliere post (166 brieven), uitgaande ambtelijke post (188 brieven); inkomende particuliere post (80 brieven), en inkomende ambtelijke post (171 brieven). Het paspoort dat namens Grotius voor Philipp Caesis (Philipp von Zesen) werd uitgeschreven door zijn secretaris Isaac Vossius (no. 6674), heeft in de diplomatieke correspondentie een aparte status.

De correspondentie van het jaar 1645 omvat 232 brieven. Zij valt te onderscheiden in brieven uit de periode waarin Grotius nog in functie was als Zweeds ambassadeur te Parijs (januari - eind april 1645) en brieven uit de tijd dat hij zich buiten Frankrijk ophield. Terwijl hij nog in functie was, schreef en ontving Grotius 201 brieven: uitgaande particuliere post (53 brieven), uitgaande ambtelijke post (67 brieven), inkomende particuliere post (24 brieven), en inkomende ambtelijke post (57 brieven). Gedurende zijn reis naar Zweden krijgt zijn correspondentie een uitsluitend particulier karakter: uitgaande post (16 brieven), ingekomen post (15 brieven).[11]

In druk verschenen brieven

Van de 605 brieven uit het jaar 1644 zijn er 345 niet eerder gepubliceerd. Het merendeel van de door Grotius geschreven brieven, 248 van de in totaal 354 brieven, is eerder in druk verschenen. Voor de door Grotius ontvangen post liggen de verhoudingen anders, want van de 251 binnengekomen brieven zijn er slechts 12 gepubliceerd: 1 brief van Jacob Balde, die alleen van een uitgave in de *Historisch-politische Blätter* bekend is, 1 brief van Johannes Fredericus Gronovius, 6 fragmentarisch gedrukte brieven van Nicolaes van Reigersberch, 3 brieven van Grotius' trouwe correspondent Gerardus Joannes Vossius, en 1 brief van Johannes Wtenbogaert (een Latijnse vertaling van het Nederlandse origineel, evenals de Latijnse vertaling van Grotius' antwoordbrief uitgegeven in de *Praestantium ac eruditorum virorum epistolae ecclesiasticae*, Amsterdam ^{2}1684).

Van de 232 brieven uit 1645 zijn er 125 niet eerder gepubliceerd. Van de door Grotius geschreven brieven (136 in totaal) vonden er 103 een weg naar de drukker; alleen 33 aan Nicolaes van Reigersberch gerichte brieven waren nog niet eerder uitgegeven. Van de door Grotius ontvangen post, in totaal 96 brieven, werden slechts 4 brieven gepubliceerd: 2 van Christina van Zweden (in een Nederlandse vertaling in C. Brandt en A. van Cattenburgh, *Historie van het leven des heeren Huig de Groot*), 1 brief van Willem de Groot en 1 brief van Gerardus Joannes Vossius.

Eens te meer blijkt uit de overleveringsgeschiedenis dat het nageslacht zich allereerst heeft toegelegd op publikatie van Grotius' eigen brieven en dat van Grotius' correspondenten vooral die briefschrijvers werden uitgegeven die zich als geleerden bekendheid hadden verworven.

11 Voor de correspondentie van 1645 geldt dat er twee documenten buiten het eigenlijke corpus vallen: Grotius' testament, dd. 27 maart 1645 (no. 7392) en een notitie van de hand van Willem de Groot over Grotius' laatste verblijf in Holland, begin mei 1645 (no. 7431).

Taal van de brieven

Behalve naar de wijze van overlevering kunnen de brieven ook naar taal worden onderscheiden. Grotius' correspondentie kent vier talen: Latijn, Nederlands, Frans en Duits. Zelf bediende Grotius zich bij voorkeur van het Latijn, Nederlands en het Frans. Uit 1644 zijn er 255 Latijnse brieven en 94 Nederlandse van zijn hand overgeleverd. Duitse brieven van Grotius zijn niet bekend, terwijl in het Frans alleen een viertal brieven aan Joachim de Wicquefort en een paspoort ten behoeve van Philipp Caesis (no. 6674) zijn overgeleverd. De binnengekomen post omvatte in 1644 132 Latijnse, 41 Franse, 40

Duitse en 38 Nederlandse brieven. Opmerkelijk is het grote aantal in het Latijn overgeleverde brieven; dit aantal bedraagt 387, ruim 63% van het totaal.

In 1645 schreef Grotius 99 Latijnse en 37 Nederlandse brieven. Franse en Duitse brieven zijn niet bekend. Voor de ontvangen post gelden de volgende aantallen: 48 Latijnse, 27 Nederlandse, 14 Duitse en 7 Franse brieven. In dit laatste jaar bedraagt het aantal Latijnse brieven 147, opnieuw ruim 63% van het totaal.

Portret van Maria van Reigersberch (1589-1653) door Michiel Jansz. van Mierevelt, 1640
Den Haag, Iconographisch Bureau

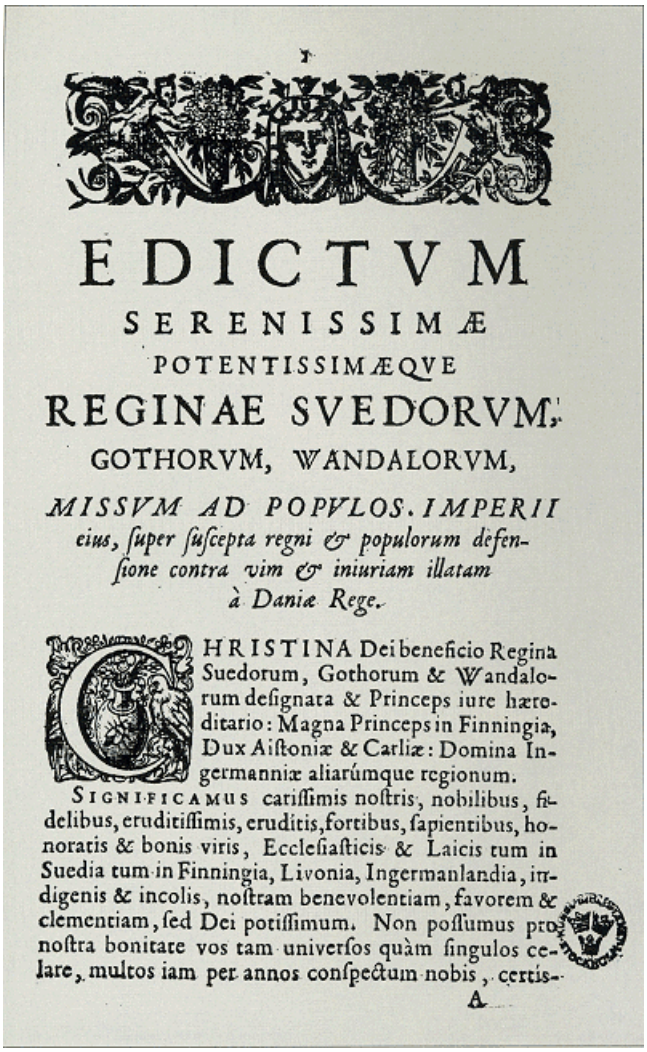

EDICTVM
SERENISSIMÆ
POTENTISSIMÆQVE
REGINAE SVEDORVM,
GOTHORVM, WANDALORVM,
MISSVM AD POPVLOS IMPERII eius, ſuper ſuſcepta regni & populorum defenſione contra vim & iniuriam illatam à Daniæ Rege.

CHRISTINA Dei beneficio Regina Suedorum, Gothorum & Wandalorum deſignata & Princeps iure hæreditario: Magna Princeps in Finningia, Dux Aiſtoniæ & Carliæ: Domina Ingermanniæ aliarúmque regionum.

SIGNIFICAMUS cariſſimis noſtris, nobilibus, fidelibus, eruditiſſimis, eruditis, fortibus, ſapientibus, honoratis & bonis viris, Eccleſiaſticis & Laicis tum in Suedia tum in Finningia, Livonia, Ingermanlandia, indigenis & incolis, noſtram benevolentiam, favorem & clementiam, ſed Dei potiſſimum. Non poſſumus pro noſtra bonitate vos tam univerſos quàm ſingulos celare, multos iam per annos conſpectum nobis, certis-

A

Edictum serenissimae potentissimaeque reginae Suedorum, Gothorum, Wandalorum, missum ad populos Imperii eius, super suspecta regni et populorum defensione contra vim et iniuriam illatam a Daniae rege, [Parijs 1644] (*BG* no. 679A)
Stockholm, Kungliga Biblioteket

Titelpagina van de *Historia Gotthorum, Vandalorum, et Langobardorum*, Amsterdam 1655 (*BG* no. 735)
Den Haag, Koninklijke Bibliotheek

Portret van Johan de Laet (1582-1649) naar een ets van Jan Gerritsz. van Bronchorst, 1642

Den Haag, Iconographisch Bureau

Portret van Johannes Wtenbogaert (1557-4 september 1644), gravure van Willem Jacobsz. Delff naar een portret van Michiel Jansz. van Mierevelt, 1632
Den Haag, Iconographisch Bureau

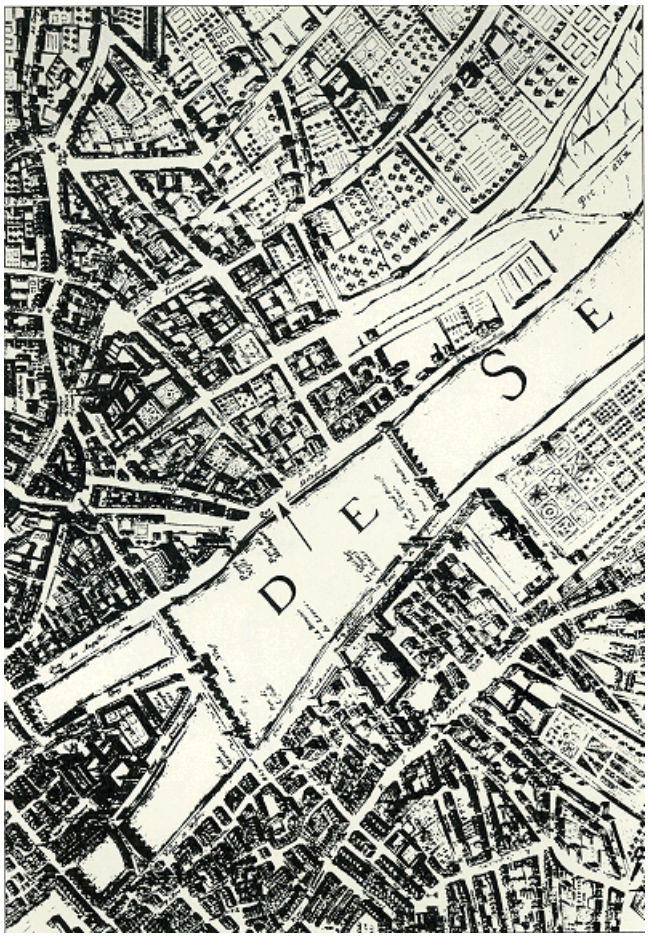

Plattegrond van de Faubourg Saint-Germain, detail uit het *Plan de Paris* van Jean Boisseau, 1654 (*Histoire générale de Paris. Topographie historique du Vieux Paris* IV, Parijs 1882, p. 142-143)
Den Haag, Koninklijke Bibliotheek
In de eerste jaren van zijn ambtsperiode als Zweeds ambassadeur te Parijs (1635-1641) bewoonde Grotius een huis aan de Quai Malaquais tegenover het Louvre, op de hoek van de Rue des Petits-Augustins (A1). In 1641 verhuisde hij naar een groot herenhuis in de Rue des Saints-Pères (B2; no. 52: Hôtel de Cavoie)

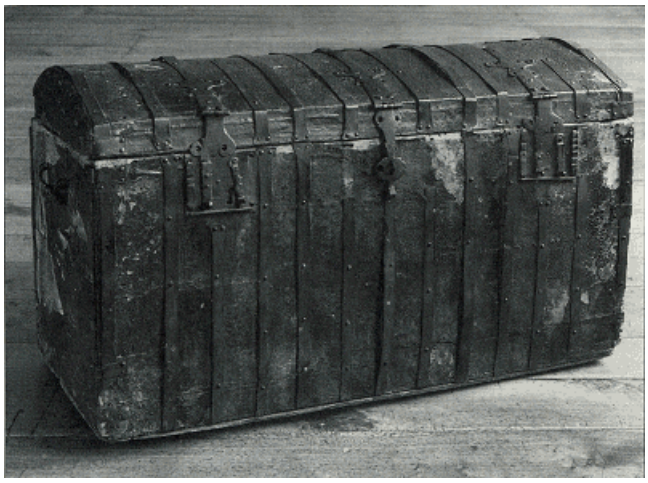

De boekenkist waarin Grotius uit Loevestein zou zijn ontsnapt. Lang 123 cm., breed 55 cm., hoog 77 cm.
Delft, Collectie Stedelijk Museum Het Prinsenhof

Deel XV van de briefwisseling
inleiding

In de winter van 1643-1644 heerste er in Parijs grote verbittering. Eerder, in augustus 1643, had het volk nog gejuicht om de verovering van de onneembaar geachte vesting Thionville door het leger van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien; nu begon het na tegenslagen op andere fronten oorlogsmoe te worden. De rampzalige afloop van de slag die het Frans-Weimarse leger op 24 en 25 november te Tuttlingen met een Zwabisch-Beiers-Lotharingse troepenmacht had moeten leveren, maakte op het thuisfront diepe indruk, want vele dierbaren waren gesneuveld of spoorloos verdwenen. Ook Grotius en Maria van Reigersberch hadden reden voor ongerustheid. In angstige spanning keken zij uit naar een bericht van hun jongste zoon, Dirk de Groot, die als ‘aide de camp’ van de Frans-Weimarse veldmaarschalk Guébriant († 24 november 1643 te Rottweil) aan de slag bij Tuttlingen had deelgenomen en sindsdien vermist werd. Op 19 december stelde Grotius de familie enigszins gerust: ‘Vier aide des camps zijn gevangen ende ten deel gevallen aen de Beyerschen. Men meent mijne jongste zoon daeronder zoude mogen zijn. Van hem hebben wij, naedat de Françoisen Rotwiel naemen, geen schrijven nochte zeeckerheit. God geve het beste’ (no. 6600 (deel XIV)). Het ergste leed was geleden toen er in de tweede week van januari 1644 een brief binnenkwam die Dirk de Groot op 20 december 1643 in Beierse krijgsgevangenschap te Tübingen had geschreven (nos. 6648 en 6649). Eindelijk kon de bezorgde vader maatregelen nemen om zijn zoon te bevrijden. Het voor de loskoop benodigde geld hoopte hij te kunnen verkrijgen uit een legaat dat de veldheer Bernhard van Saksen-Weimar († 18 juli 1639) indertijd aan zijn officier Dirk de Groot had toegedacht. Omdat de afwikkeling van dit legaat bleef slepen, had hij de beheerder Joachim de Wicquefort onder druk willen zetten om alsnog een uitbetaling te bewerkstelligen (no. 6504 (deel XIV) en nos. 6637, 6638, 6655). Veel voortgang maakte Grotius niet (nos. 6663, 6678, 6679, 6685 en 6929). Daarentegen ontving hij wel een gunstige beschikking op enkele brieven die hij op 19 januari 1644 had opgesteld om hertog Maximiliaan I van Beieren tot vrijlating van zijn zoon te bewegen (nos. 6658, 6659 en 6660). Bij monde van de Beierse dichter Jacob Balde en de hertogelijke hofraad Georg Johann Kütner werd hem de verzekering van een spoedige verlossing gegeven (nos. 6741, 6742 en 6803). In de derde week van april zagen Grotius en Maria van Reigersberch hun jongste zoon arm en berooid terug. De vrijheid had Dirk de Groot 1000 gulden gekost (nos. 6821, 6822, 6827 en 6929). Nog geen maand later stond de jongeman al weer klaar om dienst te nemen in het Frans-Weimarse leger. Kardinaal Jules Mazarin hielp hem aan een aanbeveling bij de nieuwe opperbevelhebber maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne (nos. 6879 en 6925).

Met uitzondering van de frêle Cornelia de Groot, die nog steeds Maria van Reigersberch als haar beste chaperonne had, verschaften de kinderen hun vader weinig ple-

zier. Tegen beter weten in hoopte Grotius dat zijn zoons weldra tot het inzicht zouden komen dat hun ware bestemming in het Zweedse koninkrijk lag (nos. 6588 (deel XIV) en 6627). De vaderlijke adviezen vonden echter geen gehoor. De oudste, Cornelis, was in de zomer van 1643 naar Venetië vertrokken om aldaar zijn geluk te beproeven. Het bevel over een eigen regiment leek hem een passende taak (no. 6638), maar de vrede die op 31 maart 1644 een einde maakte aan de strijd van de Italiaanse vorsten om het bezit van het hertogdom van Castro, haalde een streep door zijn plannen. Uit de sporadische brieven die de vader mocht ontvangen, kwam wel aan het licht dat Cornelis met geleend geld in de Serenissima goede sier wilde maken. De familie sprak haar afkeuring hierover uit. De levensstijl van de jonge neef stond een nuchtere Hollander als Willem de Groot niet aan. Kennelijk achtte hij Cornelis' verheffing tot ridder van San Marco iets te veel van het goede voor een ridder te voet (no. 7014). Ook met de tweede zoon ging het niet naar wens; zelfs kan gesteld worden dat de Haagse advocaat mr. Pieter de Groot in 1644 een ongeluksjaar beleefde. In april leek hij nog vooruitzicht te hebben op de functie van secretaris van Den Haag, maar de invloedrijke beschermers die nodig waren om dit ambt te verwerven, hadden hun stem reeds aan anderen toegezegd (nos. 6809, 6844, 6855, 6859 en 6877). Alleen enkele Amsterdamse regenten hielden Grotius' zoon nog de hand boven het hoofd (no. 6977). Hun voorspraak zal op 17 september de doorslag hebben gegeven bij de uitverkiezing van mr. Pieter de Groot tot advocaat van de Oostindische Compagnie (no. 7065). Maar de vreugde die gewoonlijk met zo'n eervolle benoeming gepaard gaat, bleef nu uit, want in gedachte vertoefde Pieter bij zijn verloofde, de Delftse regentendochter Charlotte van Santen, die zwaar ziek was geworden. Zij stierf op 24 september 1644. Haar ouders stonden niet toe dat Pieter en zijn oom Willem de Groot de begrafenisplechtigheid op 27 september bijwoonden (nos. 7043, 7055 en 7065).

In tegenstelling tot Cornelis en Pieter legde de jongste van de drie zonen, de Frans-Weimarse officier Dirk de Groot, een grote ondernemingslust aan de dag, maar juist daardoor kwam hij vaak in moeilijkheden en strekte hij zijn ouders voortdurend tot zorg. In juni 1644, enige tijd na zijn terugkeer uit krijgsgevangenschap, meldde hij zich te Turckheim in de Elzas op het hoofdkwartier van zijn nieuwe bevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne. De vijand was niet ver vandaar in de omgeving van Freiburg im Breisgau gelegerd. Tijdens een schermutseling viel Dirk wederom in handen van de Zwabisch-Beiersen (nos. 7003 en 7024). Zijn bevrijding kostte ditmaal niet veel tijd, geld en moeite; zijn strijdmakkers schoten hem te hulp. Op 2 augustus kregen de Frans-Weimars en versterking van het leger van Henri II de Bourbon, hertog van Enghien. De volgende dag rukten de twee legers naar de heuvels ten zuiden van Freiburg op, waarna er zich op 3 en 5 augustus een bloedige strijd ontspon om het bezit van de strategisch gelegen Schönberg en Josephberg (thans Lorettoberg). Op 9 augustus moesten de Zwabisch-Beierse bevelhebbers François de Mercy en Johan van Werth hun nederlaag erkennen. Zij sloegen op de vlucht en in de verwarring die daarvan het gevolg was, slaagde Dirk de Groot erin te ontsnappen. Weldra sloot hij zich weer bij zijn legereenheid aan. Eind augustus mocht hij zijn dapperheid tonen bij de belegering van Philippsburg, een stad die op 9 september in Franse handen kwam (no. 7030). Sindsdien had de jonge officier het geluk aan zijn zijde. De Frans-Weimarsen van de burggraaf van Turenne begonnen een victorierijke mars door de Palts en boekten in deze campagne grote successen (no. 7066).

Wanneer het jachtige diplomatieke bedrijf of de tegenslagen in het gezinsleven hem te veel werden, kwam Grotius in zijn studeerkamer op verhaal. Hier heerste een

serene sfeer, want de theologen die in de afgelopen jaren met pamfletten en verhandelingen tegen hem ten strijde waren getrokken, hadden de pen neergelegd. Zijn Amsterdamse opponent Jacob Laurentius, opsteller van het geschrift *Hugo Grotius papizans*, Amsterdam 1642 (*BsG* no. 306), stierf onverwacht op 19 maart 1644 (nos. 6787 en 6803 n. 32). De Groningse hoogleraar Samuel Desmarets (Maresius) beleed zijn ongenoegen over Grotius' voorstellen tot kerkhereniging alleen nog ‘ex cathedra’ (no. 6897). Alleen voor de allervlijtigste van zijn opponenten, André Rivet, hield Grotius een verrassing achter de

hand. De Haagse hofpredikant, die heilig geloofde dat hij met zijn *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum*, Leiden 1642/43 (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319), de overwinning in de pennestrijd tegen 'Monsieur l'Ambassadeur' had behaald, mocht zich niet inbeelden dat hij in de discussie over de kerkelijke vrede het pleit gewonnen had.[12] Grotius aanvaardde geen kritiek op zijn *Via ad pacem ecclesiasticam* (*BG* nos. 1166-1168) en *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* nos. 1183-1185). In september 1643 verzocht hij zijn broer Willem om het dossier met kritische aantekeningen op Rivets *Apologeticus* terug te zenden (nos. 6444, 6455, 6469, 6477 en 6491 (deel XIV)). Ruim een half jaar later, op 23 april 1644, vertrouwde hij Willem toe: 'Ik heb nog steeds het plan iets ter verdediging van het Votum pacis te schrijven' (no. 6827). Zijn *Rivetiani Apologetici, pro schismate contra Votum pacis facti, discussio* voltooide hij kort voor de aanvang van zijn reis naar Zweden. De drukker 'Hesychius Candidus' (dr. Joan Blaeu) respecteerde de anonimiteit van de auteur; het strijdschrift verscheen in september 1645 te 'Irenopolis' (Amsterdam) (*BG* no. 1195).

Een enkele keer diende zich in 1644 nog wel een tegenstander aan, maar die bleef van een antwoord verstoken. Begin maart vernam Grotius van zijn secretaris en huisgenoot Isaac Vossius dat een Saksische lutheraan, Johannes Hülsemann, een bezoek aan Amsterdam had gebracht, waar hij enige exemplaren van zijn oratie *Harmonia apostolica SS. Pauli et Jacobi De justificatione, ab Hugonis Grotii corruptelis vindicata*, Wittenberg 1643 (*BsG* no. 328), had achtergelaten. Vriendelijk verzocht hij de jongeman om de bemiddeling van zijn vader Gerardus Joannes Vossius in te roepen bij de toezending van het geschrift (no. 6785). Toen hij de oratie in de derde week van mei in handen kreeg, liet hij zich tegenover de jonge Vossius ontvallen dat hij hierin niets aantrof dat niet al duizend maal eerder was gezegd en geschreven. Later kwam hij in een brief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 2 juli 1644, op dit onderwerp terug: 'Dat boeck van Wittenberg heb ick becomen. Den auteur is een Saxensche luthersch, dat is een grof mensch' (no. 6939).

Voortzetting van de polemiek met de strenge calvinist Johan de Laet over de oorsprong van de Amerikaanse volkeren vond Grotius eveneens zonde van zijn tijd. Eerder had hij de Leidse geograaf diep gekrenkt met zijn *De origine gentium Americanarum dissertatio altera, adversus obtrectatorem, Opaca quem bonum facit barba*, Parijs 1643 (*BG* no. 731) en Amsterdam 1643 (*BG* no. 732). Johan de Laet accepteerde de belediging niet en ging onmiddellijk aan het werk om in een *Responsio ad dissertationem secundam Hugonis Grotii, de origine gentium Americanarum* (*BG* no. 733 en *BsG* no. 214) het bewijs te leveren dat de kwalificatie 'obtrectator' (kritikaster) nooit op hem betrekking kon hebben. In december 1643 kwamen de eerste proefvellen van zijn weerwoord reeds van de persen. Toen Willem de Groot de *Responsio* in maart 1644 onder ogen kreeg, sprak hij van een kwaadaardig en heel bitter geschrift ('libellus virulentus et sane asper') (nos. 6752 en 6765). Het oordeel van Grotius was niet minder streng. Eerst gunde hij zich niet de moeite om het boek te lezen (no. 6779), maar toen hij de *Responsio* eenmaal had opengeslagen, kon hij het niet laten om op alle slakken zout te leggen (nos. 6792, 6813 en 6827). Zijn kritiek was zo vinnig dat zelfs de ernstige Willem de Groot erom moest lachen (no. 6833).

De reeds lang gekoesterde hoop dat anderen de draad van zijn polemieken zouden opnemen, ging ook dit jaar niet in vervulling, maar Grotius slaagde erin deze teleurstelling te verwerken. Niet langer was hij op het heden gericht; hij dacht aan de toekomst en wilde voor het nageslacht zijn levenswerk tot voltooiing brengen.

12 H. Bots en P. Leroy, *Correspondance intégrale d'André Rivet et de Claude Sarrau 1641-1650* I, Amsterdam 1978, p. 350.

‘Het leven is ons gegeven om benut te worden. Ik wil het benutten zolang als ik te leven heb en zo weinig mogelijk aan mijn erfgenamen overlaten’. Deze woorden schreef hij op 27 februari 1644 (no. 6731) in een brief waarin hij zijn broer ook herinnerde aan de werken die nog op uitgave in de Republiek wachtten, zijn *Annales et historiae de rebus Belgicis* (*BG* no. 741), de *poemata* en zijn *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534).

Zorgzaam waakte Willem de Groot over de manuscripten in zijn beheer. Steeds schikte hij de gedichten die zijn broer hem toestuurde in een dossier met *poemata*; dit jaar ontving hij een Huygens-epigram (no. 6984), de *Supplices* van Euripides (no. 7055) en een gedicht bij de dood van de remonstrantse theoloog Johannes Wtenbogaert (no. 7047). Maar hoe gedienstig Willem ook was, zoveel energie als zijn broer in de omgang met Parijse drukkers stak, wist hij toch niet op te brengen. Weliswaar hield hij het contact aan met de Rotterdamse dichter-arts Justus Rijckewaert, die hem in mei 1643 had toegezegd een editie van de *Anthologia Graeca* te bezorgen in de drukkerij van zijn verwant Johannes Naeranus (no. 6211 (deel XIV)), maar de noodzakelijke aansporingen liet hij achterwege. Tenslotte stuurde Willem de Groot in mei 1644 zijn zonen Johan en Jacob naar Rotterdam; onverrichterzake keerden zij met het manuscript huiswaarts (no. 6866). Toch was niet alle hoop vervlogen. In het begin van de maand juni bevond de Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu zich voor enkele dagen in Den Haag, waardoor Willem de Groot in de gelegenheid kwam om hem aan te spreken over de uitgave van Grotius' werken. Toen de drukker-uitgever evenwel om uitstel vroeg voor het ter perse brengen van de *Anthologia Graeca*, liet Willem zich simpelweg overrompelen, want hij durfde niets te regelen zonder een nadere instructie uit Parijs (no. 6898). Grotius schoof alle aarzelingen terzijde. In zijn antwoord dankte hij zijn broer voor diens bemoeienis en gaf onmiddellijk zijn zegen aan het voorstel van dr. Joan Blaeu om diens Franse protégé Samuel Sorbière in te schakelen bij het persklaar maken van het werk (no. 6914). In de eerste week van september zag Willem de Groot de drukker-uitgever weer terug, nu in Amsterdam. Het gesprek leverde opnieuw geen tastbare resultaten op; de een vroeg uitstel en de ander liet de zaak op zijn beloop (no. 7033).

Heel af en toe wekte Willem de Groot in zijn brieven de indruk dat de samenwerking met Blaeu ook positieve kanten had. Nog in 1643, tijdens Willems traditionele oudejaarsbezoek aan Amsterdam, had dr. Joan Blaeu hem uit eigen beweging de vraag voorgelegd of zijn broer medewerking wilde verlenen aan een herdruk van *De iure belli ac pacis* (*BG* no. 571) (no. 6631). Grotius aanvaardde het aanbod (no. 6648); terstond begon hij een dossier met errata en addenda voor een bijgewerkte herdruk aan te leggen. Op 25 januari bevestigde Willem de Groot de ontvangst van dit dossier (no. 6671); zijn zoons zouden erop toezien dat de aantekeningen op tijd bij de drukker afgeleverd werden (no. 6726). Al snel bleek iedere vorm van voortvarendheid overbodig te zijn, want niemand, ook Grotius niet, toonde in het vervolg enige interesse in de voortgang van de druk. Het was de Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius die op 5 september 1644 het nieuws bracht dat dr. Joan Blaeu hem een week eerder had verteld dat de voorbereiding van het zetwerk in volle gang was (no. 7036). De bijgewerkte herdruk van *De iure belli ac pacis* zou pas in 1646 verschijnen (*BG* no. 572).

Van enige doortastendheid was evenmin sprake wanneer Willem de Groot de geleerde vrienden polste over een heruitgave van werken waarvan Grotius zeker wist dat zij in de Republiek veel lezers zouden trekken. Het betrof hier edities als de bronnenpublikatie van de ruim tachtigjarige jezuïet Jacques Sirmond, *Praedestinatus* [*sive*] *praedestinatorum haeresis, et libri S. Augustino temere adscripti refutatio*, Parijs 1643; het ‘discours’ van de Parijse kanunnik Claude Joly, *Consultatio de reformandis horis canonicis ac rite constituendis ecclesiasticorum muneribus*, Parijs 1643, en de spraakmakende memorie van de jansenistische theoloog Antoine Arnauld, *De la fréquente communion où les sentimens des Pères, des Papes et des Conciles, touchant l'usage des sacremens de pénitence et d'eucharistie sont fidèlement exposez*, Parijs 1643. Telkens hielden de geleerden een slag om de arm

met de belofte dat zij naderhand een oordeel zouden geven (nos. 6631 en 6643). Tegen de tijd dat zij een mening hadden gevormd, waren de handelsexemplaren reeds van de schappen van de vaderlandse boekwinkels verdwenen, zodat belangstellenden zich tot de Parijse boekhandelaars moesten wenden (no. 6938). Heel even zag het ernaar uit dat dr. Joan Blaeu een editie zou gaan verzorgen van een geschrift dat een veroordeling inhield van de reformatorische patriarch Cyrillus Lucaris van Constantinopel, maar dit initiatief vond geen uitvoering omdat het niet in de smaak van enkele strenge calvinisten viel (no. 6631).

Ook in Parijs lagen er manuscripten op een drukker te wachten. Het kwam Grotius goed uit dat de Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius in zijn brief van 7 september 1643 (no. 6412 (deel XIV)) geen bezwaar maakte tegen een langer verblijf van zijn zoon Isaac in Parijs, want inmiddels had Grotius zijn in 1637 aangevangen *Historia Gotthorum, Vandalorum et Langobardorum* (*BG* no. 735) weer ter hand genomen (nos. 6443 (deel XIV) en nos. 6784, 6798 en 6902). Samen met de jonge Vossius kon hij nu in de bibliotheken van zijn Parijse vrienden op zoek gaan naar handschriften die licht wierpen op de oudste geschiedenis van het Zweedse koninkrijk (no. 6375 (deel XIV)). Later trok Isaac Vossius er alleen op uit om afschriften van kronieken te maken (no. 6902 n. 20). Toen zijn leergierige huisgenoot in augustus 1644 aanstalten maakte om naar Amsterdam terug te keren, stelde Grotius tevreden vast dat het manuscript van zijn *Historia Gotthorum* aanmerkelijk verbeterd was (nos. 6867, 6902, 6918 en 6979).

Het speet Grotius dat hij de jonge Vossius in de nazomer van 1644 moest laten gaan (no. 7018). Ofschoon hij in de zoon van de raadsheer mr. Gerard van Crommon een waardig opvolger vond (no. 6959), zou hij de uren die hij met Isaac Vossius in zijn studeerkamer had doorgebracht, niet licht vergeten. Dankzij Vossius' schrijfwerk was hij ook dichter bij de voltooiing van zijn eigenlijke levenswerk gekomen: ‘In mijne Louvesteinsche gevanckenisse heb ick God belooft mijn best te doen om alle 'tgunt ick in mijne gevanckenisse aen[getekend heb op] 't Nieuwe Testament gemeen te maecken voor de naecomelingen. Van deze belofte is een deel volbracht, een deel rest te volbrengen’ (no. 6972). Volbracht was zijn uitgave van de *Annotationes in libros Evangeliorum* (*BG* no. 1135); in het najaar van 1641 had dr. Joan Blaeu de druk verzorgd. Een navraag die Grotius in de winter van 1643-1644 door Willem de Groot liet uitvoeren, wees echter uit dat de voorraad nog lang niet was uitverkocht. Volgens de Amsterdamse drukker-uitgever was dit allereerst een gevolg van de oorlogen die in Engeland en Duitsland woedden (no. 6469 (deel XIV) en nos. 6648, 6671 en 6690). Maar Grotius liet zich door de verminderde afzetmogelijkheden niet ontmoedigen. Op zijn aanwijzingen werkte de Parijse drukker Sébastien Cramoisy gestaag voort aan de *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137). Thuis, op de ambassade, hield hij het manuscript met zijn *Annotationes in Novum Testamentum* (*BG* nos. 1138 en 1141) nog onder zich. De kopij zou hij pas afgeven wanneer alle problemen met de uitgave van de *Annotata ad Vetus Testamentum* waren opgelost.

In een brief, dd. 12 maart 1644, meldde hij zijn vrienden in de Republiek niet zonder trots: ‘Mijne Annotatiën op het Oude Testament loopen op het laetste’ (no. 6755). Daarop informeerde Willem de Groot, die de woorden ‘op het laetste’ al te letterlijk had opgevat, nieuwsgierig naar de datum van verschijnen (nos. 6775, 6833, 6935 en 6977). Grotius wees hem erop dat de *indices* nog vervaardigd moesten worden (nos. 6792, 6849, 6958, 6978 en 6988). Op dat moment achtte hij het beter de ware reden van de vertraging nog te verhullen. Pas eind augustus vertelde hij zijn broer dat kanselier Pierre Séguier ondanks de gunstige adviezen van de doctores van de Sorbonne de Parijse drukker Sébastien Cramoisy geen privilege had willen verlenen voor de *Annotata ad Vetus Testamentum* (nos. 7017 en 7018). Zolang dit privilege ontbrak, was de kans van een ongeautoriseerde herdruk zeker niet denkbeeldig. De drukker had hieruit de conclusie getrokken dat hij zijn uitgave zo spoedig mogelijk in de verkoop moest brengen. Voelde Grotius aanvankelijk nog sympathie voor Cramoisy, deze houding sloeg om toen hij bemerkte dat de drukker de concurrentie probeerde af te troeven door exemplaren in omloop te brengen waarin de *indices* ontbraken.[13] Op 17 september liet Grotius zijn bedenkingen tegen

13 H. Bots en P. Leroy, *Correspondance intégrale d'André Rivet et de Claude Sarrau* II, Amsterdam 1980, p. 369.

een herdruk in de Republiek varen; zelfs was hij bereid om dr. Joan Blaeu te voorzien van een exemplaar met in de marge eigenhandig opgetekende vertalingen van alle Griekse en Hebreeuwse woorden uit de tekst (no. 7047). Deze werkwijze was niet nieuw; begin februari 1644 had hij eenzelfde toezegging gedaan met betrekking tot

zijn *Annotationes in libros Evangeliorum* (no. 6690). Opmerkelijk genoeg was het Willem de Groot die in december 1644 meldde dat de Parijse drukker toch over een privilege voor de *Annotata* beschikte (no. 7179 (deel XVI)). In zijn antwoord ging Grotius niet nader op de kwestie in. Bij hem leefde sterk het vermoeden dat achter de perikelen rond het privilege de kwade opzet van zijn vijanden in de Republiek school (nos. 7047 en 7065), maar om de uitgave van zijn *Annotationes in Novum Testamentum* (*BG* nos. 1138 en 1141) veilig te stellen (no. 7148 (deel XVI)) bracht hij zijn grieven niet in de openbaarheid. Willem de Groot en Gerardus Joannes Vossius verblijdde hij tenslotte nog met een *index auctorum* op zijn *Annotata ad Vetus Testamentum* (no. 7068 (deel XVI)).

Grotius woonde lang genoeg in Parijs om te weten dat de Franse overheid de drukker-uitgevers voortdurend streng controleerde. Soms werden zij zelfs verplicht veranderingen in de kopij aan te brengen. Dit zou volgens Grotius ook gebeurd zijn in de *Florum sparsio ad Ius Iustinianeum*, Parijs 1642 (*BG* no. 791), p. 368: hier was in een opsomming van Germaanse volksstammen die indertijd Gallia waren binnengevallen, de volgorde ‘Gothi, Franci, Burgundiones’ moedwillig veranderd in ‘Franci, Burgundiones, Gothi’ (no. 6902). Een vergelijkbaar geval van censuur op grond van motieven van politieke aard (nos. 6880 en 6941) deed zich voor, toen hem eind juli enkele exemplaren werden aangereikt van de Latijnse versie van het Zweedse Manifest (nos. 6883 en 6969). Al snel bleek dat er in Parijs geen drukker te vinden was die zich wilde wagen aan een herdruk van het *Manifestum, declarans causas, quibus Sac. R.M.*^{tas} *Sueciae, permota et adacta est, ad decernendum bellum, ac tuendum armis, suum... ius, adversus... Christiani quarti Daniae regis, violentos et hostiles actus ac conatus...*, Stockholm 16/26 januari 1644 (nos. 6976, 6983 en 6991). Het optreden van de Parijse uitgevers en drukkers bezorgde Grotius ook anderszins reden tot ergernis. Zo maakte hij zich boos over de vermetelheid van de Franse historicus François Eudes de Mézeray die het presteerde een vertaling van zijn *De veritate religionis Christianae* (*BG* nos. 944 en 1061) uit te brengen zonder de auteur inzage te verlenen in de tekst en de ‘Epître dédicatoire, signée par M., à Bignon’. In zijn wekelijkse nieuwsbrief aan Axel Oxenstierna, dd. 25 juni 1644, waarschuwde Grotius de rijkskanselier voor deze Parijse editie, vooral omdat de vertaler hem opvattingen toedichtte die hij nooit ofte nimmer had beleden (no. 6929).

Hoe moeilijk het was om in deze onrustige tijden te balanceren tussen de vele uiteenlopende opvattingen over Kerk en Staat ondervond Grotius in het theologisch debat naar aanleiding van de memorie van de jansenistische theoloog Antoine Arnauld, *De la fréquente communion où les sentimens des Pères, des Papes et des Conciles, touchant l'usage des sacremens de pénitence et d'eucharistie sont fidèlement exposez*, Parijs 1643. In het begin trok Arnaulds pleidooi voor het herstel van de vroegchristelijke biecht zijn welwillende aandacht (nos. 6403 en 6426 (deel XIV)). Hij herzag zijn mening nadat hij studie had gemaakt van de drie folianten van de *Theologica Dogmata* van zijn vriend Denis Petau S.J. (no. 6543 (deel XIV)), alsook van het tractaat *De la penitence publique, et de la preparation à la Communion* dat de geleerde jezuïet kort daarop publiceerde (no. 6758). Toen zijn vroegere beschermheer Henri II de Bourbon, prins van Condé, in februari 1644 de zijde van de jezuïeten koos (nos. 6706, 6758 en 6771) en het debat een politieke strekking kreeg, stond Grotius' besluit vast: hij zou zich niet in de discussie mengen. Alleen vanuit de positie van een geïnteresseerd toeschouwer beschreef hij voor zijn correspondenten het opkomend jansenisme en legde hij uit hoe de Franse geestelijkheid en de Universiteit van Parijs in het geweer waren gekomen tegen de machtige invloed van de jezuïeten op de publieke opinie (nos. 6759, 6803, 6840,

6870, 6903, 6938 en 6971). Hoe Grotius aan zijn onpartijdigheid vasthield, verhaalde hij in een verslag van een gesprek dat hij in juni 1644 met de prins van Condé mocht hebben. Heel diplomatiek beantwoordde de Zweedse ambassadeur de indringende vragen van de prins met een geleerd betoog waarin hij met voorbijgaan aan de actualiteit zijn gedachten liet dwalen over een honderd jaar oude uitspraak van kardinaal Johannes Gropper over de ware oorzaak van de scheiding der geesten in de Kerk (no. 6916).

Het evenwicht dat hij nastreefde in de discussie over Kerk en Staat veroorzaakte tegelijkertijd een verwijdering van de vredestichters die zich wèl in de theologische debat-

ten mengden. De verzoeningsgezinde protestantse theoloog Théophile Brachet de La Milletière had in een *Remonstrance à MM. de la Faculté de Théologie, assemblez en l'eschole de Sorbonne, sur la nullité de la censure du sieur Chapelas, avec la profession de la foy catholique du sieur de La Milletière* toenadering gezocht tot de Kerk van Rome en daarvoor de instemming van de doctores van de Sorbonne ontvangen (nos. 6743 en 6813). Zijn stichtelijke werk *Le pacifique Véritable, sur le debat de l'usage legitime du Sacrement de Penitence*, juni 1644 (nos. 6903, 6927, 6938 en 6958), ging echter ten onder in de controverse tussen jansenisten en jezuïeten. Grotius keek toe en liet na zijn vroegere medestander de helpende hand te reiken. Uiteindelijk verkoos hij een afstandelijkere weg naar de kerkelijke vrede: zijn hoop was gevestigd op het godsdienstgesprek dat binnenkort te Toruń zou plaatsvinden. Voor deze vergadering had hij van Poolse lutheranen een uitnodiging ontvangen, die hij echter vanwege zijn taak als Zweeds ambassadeur te Parijs moest afslaan (nos. 6689, 6762, 6826, 6866, 6879, 6968 en 6989). In die bewogen zomer van 1644 dwaalden zijn gedachten meer dan ooit af naar de wijze lessen van zijn 88-jarige vriend Wtenbogaert (nos. 6724, 6755 en 6756).

Johannes Wtenbogaert stierf op zondag 4 september 1644 in Den Haag. Willem de Groot, die aan zijn sterfbed stond, verhaalde in een brief aan zijn broer dat de nestor der remonstranten nog een laatste woord tot hem had willen richten: ‘dic domino legato’, waarna hij met een nauwelijks verstaanbaar ‘ego opprimor’ voor eeuwig zweeg (no. 7033). In Parijs eerde Grotius zijn geestesvader met een rouwzang en een korte nabeschouwing: ‘'t Overlijden van den goeden heer Utenbogard, hoewel niet onrijp, doet mij wee om de groote vrundschap die zijne Ed. mij ende de mijnen altijd heeft getoont. Dit behoort dieghene die in de regiering paert [part] gehadt hebben als die groote onstuimicheden zijn gepleecht, te doen dencken op haer consciëntie’ (nos. 7047 en 7048). Een week later kwam hij op het onderwerp terug: ‘Ik zou willen dat ook diens Leven wordt beschreven’ (no. 7058). Willem de Groot toonde begrip voor deze wens. De afgelopen maand had hij in opdracht van zijn broer reeds een onderzoek moeten instellen naar het anonieme manuscript met de *Historie van het leven en sterven van Heer Johan van Oldenbarnevelt* (no. 6997); ook had hij navraag moeten doen naar de papieren die materiaal konden opleveren voor een biografie van een vriend uit hun Delftse jaren, de mathematicus en werktuigbouwkundige Simon Stevin (1548-1620) (nos. 7017 en 7043). Vanwaar kwam juist nu die belangstelling voor de doden? Willem de Groot kon uit deze opdrachten alleen maar vaststellen dat het verleden zijn broer nooit losliet. Zelf aarzelde hij ook niet af en toe oude wonden open te halen wanneer dat onvermijdelijk was.

In de zomer van 1644 dienden zich twee voorvallen aan die Willem de Groot in zijn wekelijkse brieven niet mocht verzwijgen, maar waarvan hij zeker wist dat zij zijn broer diep zouden beroeren. Ten eerste, de publikatie van het ‘Placcaet, tegen de Apologie Grotii, den 24 Novembris, anno 1622’ in het *Nederlandtsche Placcaet-Boeck, vervattende in twee deelen alle de placcaten, ende ordonnantiën, uyt-ghegeven bij de Hoog-Mogende Heeren Staten Generael... sedert 1581... tot op den teghen-woordighen Jare 1644*, Amsterdam 1644 (nos. 6935, 6944 en 6948), juist in een tijd dat het er even naar uitzag dat de *Verantwoordingh van de Wettelijcke Regieringh van Hollandt ende West-Vrieslandt... ghevallen in den Jare XVI^{c} en XVIII*, Hoorn 1622 (*BG* no. 872), toch nog in een herdruk uitgebracht zou worden (nos. 6637 en 6655). Het andere voorval betrof de vermissing van de boekenkist waarin Grotius op 22 maart 1621 uit zijn Loevesteinse kerker was gedragen (nos. 6888 en 6956). Lange tijd had de kist in de ouderlijke woning (het hof van de graven van

Hohenlohe, thans Gemeenlandshuis) te Delft gestaan, maar toen Jan de Groot en Aeltgen Borre van Overschie in 1638 hun intrek namen bij Willem de Groot in de Raamstraat te Den Haag, had niemand meer acht geslagen op de boekenkist: Willem dacht dat Maria van Reigersberch zich er in 1640 over ontfermd had, terwijl Grotius en Maria meenden dat de kist nog in het huis van hun broer en schoonzuster stond. Een zoektocht maakte slechts duidelijk dat de kist zeker niet in Delft was achtergebleven (no. 7055). ‘Blijf naarstig zoeken’, was Grotius' advies: ‘Ik zou niet willen dat een

aandenken van zo'n grote goddelijke weldaad jegens mij verloren gaat' (nos. 6971 en 7068 (deel XVI))[14].

Hoever het vaderland van hem afstond, liet Grotius merken in een brief van 9 januari 1644 aan zijn zwager Nicolaes van Reigersberch: 'Wanneer ick wel zal onderrecht zijn van 'tgunt in uEd. quartieren passeert, zal ick garen mijne bedenckingen daerop zeggen, niet dat ick iet van die staet begeere, maer omdat ick liever heb dat een schip daer ick vrunden in hebbe behouden werde, dan vergae' (no. 6638). Zijn 'bedenckingen' waren oprecht gemeend en kwamen ook vaak overeen met de inzichten van de Amsterdamse regenten, maar weken zo af van de politieke voorkeuren van Frederik Hendrik en de Staten-Generaal dat ze op het Haagse Binnenhof moeilijk ter sprake gebracht konden worden. Zo schreef hij op 16 januari over de Frans-Staatse conferentie die omstreeks die tijd in Den Haag plaatsvond ter voorbereiding van een nieuwe 'alliantie offensive ende defensive': 'De Vereenigde Nederlanden zullen 't haer beclaegen, zoo zij haer simpelijck verbinden van zonder Vrancrijck geene vrede ofte trefves te maecken, want den Spaegnaerd dat wetende zal noit met haer spreecken, maer wel met Vrancrijck... Ende hoe weinigh Vrancrijck zich verbonden hout aen belofte van zonder de vrunden niet te handelen, heeft gebleecken bij de paix van Vervyn, gemaect tegen de verbonden met Engelant ende de Geünieerde Nederlanden aengegaen ende zeer solemnelijck besworen' (no. 6649). Nog geen twee maanden later plaatsten vertegenwoordigers van de Staten-Generaal samen met de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, Abel Servien en de Franse ambassadeur Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, hun handtekening onder de Frans-Staatse 'alliantie offensive ende defensive'.

Maar niet alle adviezen van de geleerde Zweedse ambassadeur werden in de wind geslagen. Per slot van rekening was Grotius een gezaghebbend jurist. Ongetwijfeld zal Nicolaes van Reigersberch, raadsheer in de Hoge Raad van Holland en Zeeland, meer dan eens in het beraad over verbeteringen in de instructies voor de Hoge Raad en het Hof van Holland gerefereerd hebben aan de schriftelijke discussie die hij met zijn zwager voerde over het terugdringen van de duur van de processen (nos. 6492 (deel XIV), 6672, 6691, 7003 en 7017). Voor zijn diensten aan de vaderlandse rechtspraak ontving Grotius uit ambtelijke kringen niet veel erkentelijkheid. De raadsheren wachtten zich ervoor om in contact met de balling te treden. Van iets meer durf getuigden enige advocaten en notarissen. Behoedzaam zochten zij toenadering tot de auteur van de *Inleiding tot de Hollandsche Rechts-geleertheyd* (*BG* no. 757). Willem de Groot trad hierbij op als hun favoriete tussenpersoon. De ene keer betrof het een verzoek om de zoon van de Haagse notaris Pieter van Groenewegen bij te staan (no. 6698); dan weer werden er geschenken bij Grotius' broer afgeleverd: de advocaat mr. Cornelis Boey bood een gedicht aan (no. 6775), een andere advocaat mr. Simon Adriaensz. van Groenewegen van der Made kreeg spijt van zijn verzuim om Grotius te consulteren over zijn geannoteerde editie van de *Inleiding*, Dordrecht 1644 (*BG* no. 765), en beloofde bij de eerste gelegenheid een presentexemplaar te sturen (nos. 6819, 6839, 6855 en no. 7185 (deel XVI)). 'Neef' Dirck Graswinckel, advocaat-fiscaal in domaniale en civiele zaken, liet nooit verstek gaan wanneer hij weer iets gepubliceerd had. Begin maart kwam zijn jongste tractaat, de *Dissertatio de iure praecedentiae inter serenissimam Venetam rempublicam et serenissimum Sabaudiae ducem*,

14 H.J.M. Nellen en C.M. Ridderikhoff, 'Briefwisseling van Hugo Grotius 1597-1645' in *Constantijn Huygens Instituut voor tekstedities en intellectuele geschiedenis, brochure*, 's-Gravenhage 1993, p. 54-63.

Leiden 1644, van de persen. Willem de Groot bediende zijn ‘neef’ op diens wenken en leverde de *Dissertatio* zonder op de kosten te letten af bij de koeriersdienst op Parijs (nos. 6726, 6787, 6803, 6819 en 6839). Een dankbare reactie bleef meestal uit. Vaak gaf Grotius alleen aan zijn broer te kennen dat hij geïnteresseerd was, zelfs als het om zaken ging die hem wel degelijk raakten. Zo nam hij in maart 1644 niet de moeite om een rechtstreeks antwoord te geven op een beleefde brief waarin Adriaen Hogerbeets nader inging op het proces dat hij tegen de Leidse stadsbestuurders voerde

over de toekenning van postuum eerherstel voor zijn vader Rombout Hogerbeets (no. 6768).

Heel af en toe toonde Grotius zich aangenaam verrast met de boeken en brieven die hem toegezonden werden. Met plezier las hij het boekje van de Poolse sociniaan Samuel Przypkowski, *Apologeticon adversus Satyram viri clarissimi Danielis Heynsii, cui titulus: Cras credo, hodie nihil* (nos. 6712 en 6731). Doorgaans was hij minder te spreken over de geschenken. Hij bezat een scherp oog voor onvolkomenheden en liet in brieven aan zijn broer duidelijk merken wat hem tegenstond. Nu eens waren de portokosten te hoog (nos. 6803 en 6839), dan weer vond hij dat het boek hem te laat overhandigd werd, zoals dat gebeurde met de erudiete studie *De Sestertiis commentarius* van Johannes Fredericus Gronovius (nos. 6717, 6726 en 6743). Op een schuchter aanbod van Willem de Groot om kennis te maken met de *Notitia iuris Belgici* van de Zuidnederlandse jurist François Zypaeus ging Grotius niet in. Zijn gelijk stond bij voorbaat vast (nos. 6956 en 6971). Beslist venijnig was zijn afwijzing van de boeken die de Leidse hoogleraar Claude Saumaise in de strijd met Daniël Heinsius over het bestaan van een ‘lingua Hellenistica’ had opgesteld, zijn *De Hellenistica commentarius, controversiam de lingua Hellenistica decidens, et plenissime pertractans originem et dialectos Graecae linguae*, Leiden 1643, en zijn *Funus linguae Hellenisticae*, Leiden 1643. Grotius bekeek deze studies met argusogen, vooral ook omdat hij in de scherpslijperijen van de hoogleraar aanvallen tegen zijn eigen persoon meende te ontdekken: ‘hij zoekt ruzie’. In een brief van 5 maart aan zijn broer citeerde hij een vriend die gezegd zou hebben dat de bewijzen die Saumaise had aangedragen tot ontkenning van een Hellenistische taal evengoed konden dienen voor het schrijven van een boek over de ‘lingua Hellenistica rediviva’ (no. 6743). Willem de Groot aarzelde nog en verlangde over enkele passages in de *Annotationes in libros Evangeliorum* (*BG* no. 1135) preciezere informatie. In zijn antwoord verschafte Grotius hem de gewenste bewijsplaatsen, met daarbij een kanttekening over het ware motief achter Saumaise's optreden: ‘Hij hekelt mij om geen andere reden dan dat hij meent dat hij zó het best de gunst kan verwerven van degenen die in de Republiek de macht hebben’ (nos. 6765, 6779, 6799 en 6813). Desondanks verdween de twistzieke geleerde niet uit Grotius' achting. In oktober werd hij bedacht met een presentexemplaar van de *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137): ‘hoewel ik weet dat hij op zoek zal gaan naar uitspraken waarin hij zijn tanden kan zetten’ (no. 7068 (deel XVI)).

Het aantal Hollandse vrienden van de ambassadeur liep terug. De verwijdering was te groot geworden, hoewel hij diep in zijn hart naar hun gezelschap terugverlangde. In juli schreef hij aan zijn zwager: ‘Ick heb uwe Ed. altemet gebeden ons te comen bezoucken. Mij dunct daertoe nu goede gelegentheit zoude zijn om de zeeckerheit van de passagie’ (nos. 6972, 6979 en 7006). Het antwoord van Nicolaes van Reigersberch op deze uitnodiging is onbekend; hij zal zich verontschuldigd hebben, want een ontmoeting kwam niet tot stand. Het speet Grotius ook dat zijn geachte vriend Gerardus Joannes Vossius het veiliger vond om het contact slechts per brief aan te houden. Op het eerste gezicht lijkt de correspondentie dit jaar aan belang in te boeten. De Amsterdamse hoogleraar schreef slechts met grote tussenpozen. Een briefje van 26 maart 1644 handelde over de toezending van het boek van de Saksische lutheraan Johannes Hülsemann (no. 6785). Ruim drie maanden later vroeg de hoogleraar op verzoek van de Amsterdamse dichterarts Samuel Coster aandacht voor een in Parijs aanhangig gemaakt proces waarin een zekere Pieter van Oorschot zich moest verdedigen tegen vorderingen van de koopman Christoffel van Gangelt en diens machtige voorspraak in Frankrijk, het handelshuis Hoeufft (nos. 6945 en 6957). Begin september bracht hij Grotius op de

hoogte van het bezoek dat de jonge oriëntalist Levinus Warner aan Parijs wilde brengen (no. 7036). De vervlakking in de uitwisseling van brieven was echter slechts schijn. Zolang Isaac Vossius zich ten huize van Grotius bevond, schreven vader en zoon elkaar wekelijks: beiden rekenden op de nieuwsgierigheid van ‘zijne Excellentie’ en zij werden in deze verwachting niet teleurgesteld. Vaak leverde Grotius spontaan commentaar op de binnengekomen brieven, waarbij hij zijn gebruikelijke plechtstatigheid liet varen. Gedenkwaardig was zijn reactie op het bericht dat de Amsterdamse predikant Jacob Laurentius op 19 maart was overleden. Onverwijld stelde Grotius zijn jonge huisgenoot de vraag hoe

het kwam dat de predikant in 1642 een verhandeling had laten verschijnen waarin uitvoerig werd ingegaan op de ‘zonden’ van Heyltgen Jacobs, ‘speckverkoopster’ in de Amsterdamse Stoofsteeg (no. 5801 (deel XIII)). Enkele weken later kwam er een reactie van Gerardus Joannes in een brief aan zijn zoon (Amsterdam, UB, coll. RK, J 88j). Tevreden dankte Grotius vader en zoon voor hun goede zorgen; bij die gelegenheid zou hij hebben uitgeroepen: ‘Hij heeft het speck wechg’ (nos. 6787 en 6803).

Soms maakte een ontmoeting met een bezoeker uit Holland herinneringen aan oude, bijna vergeten vriendschappen wakker. In februari gingen de deuren van de ambassade open voor Matthijs, zoon van de Amsterdamse wijnhandelaar Isaak van Gerwen en neef van Johannes Wtenbogaert (nos. 6690 en 6712). Andere zoons van bevriende relaties mochten volgen, mits zij voldoende respect voor ‘zijne Excellentie’ toonden (nos. 6587 (deel XIV), 6625 en 6718). De eerbiediging van de kroon die hij in Parijs vertegenwoordigde ging Grotius boven alles. De praktische Maria van Reigersberch vond een bevredigende manier om moeilijkheden te voorkomen. Voordat zij de ‘touristen’ uit het oude vaderland tot de ontvangkamer toeliet, instrueerde zij hen in het gebruik van de juiste aanspreektitels. Op die manier kregen ‘neef’ Jacobus van der Hooge, Gerard Tuning, evenals een zoon van raadsheer Gerard van Crommon en een zoon van de Haagse advocaat mr. Dirk van Rosendael toch nog een hartelijke ontvangst aangeboden.

Oude vijandschappen verdwenen evenmin uit Grotius' herinnering. Constantijn Huygens moest dit tot zijn verdriet ervaren. In juli waagde de Haagse dichter een verzoeningspoging. Hij benaderde de Hessische resident Joachim de Wicquefort met het verzoek om zorg te dragen voor de verzending van een presentexemplaar van zijn *Momenta desultoria, poëmatum libri XI, edente Caspare Barlaeo*, Leiden 1644, naar Parijs.[15] Grotius aanvaardde het geschenk, maar een woord van dank vond hij een te grote eer voor een dichter die hij in 1642 de spotnaam ‘Santra Salebrosus’ had gegeven (nos. 5669, 5670, 5761, 5853, 5936 (deel XIII)). In een epigram zette hij Constantijn Huygens weer op de plaats waar hij thuishoorde. De tekst van het gedicht is onbekend, maar zal niet al te vriendelijk zijn geweest, want een jaar later zou hij in zijn *Rivetiani Apologetici... discussio* schrijven: ‘Goede dichters moet je prijzen, wellicht ook middelmatige verdragen, met slechte is het beter om medelijden te hebben dan je over hen boos te maken’ (nos. 6984 en 7069 (deel XVI)). Zijn afkeer van de Haagse hoveling verwoordde Grotius ook in brieven aan Willem de Groot en Nicolaes van Reigersberch. De dichter ‘Santra’ groeide onder zijn pen uit tot een symbool van kwaadsprekerij (no. 6979) en calvinistische onverdraagzaamheid (no. 6813).

Wellicht had Grotius de vele ‘Santrae’ in de Haagse politiek voor ogen, toen hij in een brief aan zijn zwager met instemming de woorden aanhaalde die zijn collega Carl Marin, Zweeds resident te Zürich, op doorreis naar Stockholm had opgetekend over zijn ervaringen in Den Haag en Amsterdam: ‘Quant à l'Hollande, monsieur, je la trouve estre un beau pays au dehors, mais au dedans je vous asseure qu'elle est tellement contaminée de toute sorte de vices, que ceux qui y ont esté auparavant, ne la cognoissent plus, et vous vous pouvez estimer heureux d'en estre esloigné, car il y a bien peu de contentement pour ceux qui aiment la pieté et honnesteté’ (nos. 7031 en 7048). Het droeve was dat de ‘gebreecken’ (vices) het lot verzwaarden van degenen die buiten het landsbestuur stonden. In de eerste plaats dacht Grotius aan de rooms-katholieken, die dit voorjaar hadden moeten aanvaarden dat geen

15 H.W. van Tricht, *De Briefwisseling van Pieter Corneliszoon Hooft* III, Culemborg 1979, p. 605-607.

enkel pleidooi, zelfs niet dat van de Franse vredesonderhandelaar Claude de Mesmes, graaf van Avaux, hun enige verlichting bracht (nos. 6750, 6752, 6764, 6775 en 6780). Begaan was Grotius ook met de kooplieden en schippers die hoge zeeën hadden getrotseerd om uiteindelijk in Den Haag schipbreuk te lijden. Het was naar zijn mening al erg genoeg dat de Staten zoveel tijd nodig hadden voor hun beraad over de verlenging van het octrooi voor de Verenigde Oostindische Compagnie, maar toen Nicolaes van Reigersberch op 25 januari 1644 opmerkte dat het

octrooi nog niet was verlengd ‘omdat veele regenten van steden zijn bewinthebbers van de Westindische, dewelke gaarn zouden die compagnie door vereeniging met de Oostindische stutten’, kon hij zijn verbittering niet langer voor zich houden: ‘’t Octroi van Oost-Indië dient ten volle afgedaen, zoo mij dunct, om veele redenen’ (nos. 6672 en 6705). Op 2 april 1644 constateerde hij dat de discussie over de wenselijkheid van een vereniging van de Oost- en Westindische Compagnieën onder één octrooi nog in volle gang was: ‘De sustenue[n] van de Oostindische Compagnie dunct mij dat redelijck zijn, maer de Westindische Compagnie vint faveur’ (no. 6793).

Tegen die tijd beraadde Grotius zich reeds over de beste manier om de Westindische Compagnie de wind uit de zeilen te nemen en daarmee de hoogmoed van de Haagse ‘Santrae’ te breken: in een brief aan rijkskanselier Axel Oxenstierna zinspeelde hij op de heroïsche pooltochten van de Noormannen en opperde hij de mogelijkheid om een nieuwe vaarroute naar China te ontdekken (no. 6771), terwijl hij zijn vrienden in de Republiek aanspoorde om hem meer informatie te verschaffen over de verkenning van de zuidelijke passages naar Oost-Indië (nos. 6780, 6792, 6793, 6828 en 7025). Zijn oproepen waren tevergeefs. De Zweden en de Hollandse kooplieden lieten zich niet tot grootscheepse ondernemingen in verre wateren verleiden, nu zij zozeer betrokken waren bij de strijd om de vrije vaart op de Noord- en Oostzee. De voorstanders van de Westindische Compagnie voeren er wel bij. Zonder dat zij hiervoor grote moeite hoefden te doen, veroverden zij het initiatief. Keer op keer konden zij de Staten bewegen om een beslissing over de verlenging van het octrooi voor de Verenigde Oostindische Compagnie uit te stellen. De gevolgen waren voor sommige aandeelhouders van de Oostindische Compagnie catastrofaal. Twee goede bekenden van Grotius, de Amsterdamse koopman Joost Brasser en de oud-bewindhebber Diederick Tholincx, gingen dit voorjaar failliet (nos. 6809 en 6844). In een eerste reactie schreef Grotius: ‘’t Lang uitstellen van het octroi van Oost-Indië toont eene regiering waerin het particulier prevaleert over het publyck’ (no. 6871). Veertien dagen later kwam hij op het onderwerp terug: ‘’t Retardement van 't octroi van Oost-Indië magh pretexten nemen zoo men wil, maer is zeer schadelijck zoo aen 't generael als aen de particulieren’ (no. 6891).

In de week waarin hij ook het nieuws over de Zweedse inval in het hertogdom Holstein ontving, schreef Grotius aan Nicolaes van Reigersberch: ‘Den besten raedt voor de Vereenigde Nederlanden dunct mij dat zijn zoude een verbont te maecken met Swede wanneer Swede van het oorlogh van Duitschlant zoude zijn verlost’ (no. 6649). Op zichzelf leek dit advies heel redelijk; de Zweedse ambassadeur in Parijs zag echter een belangrijk feit over het hoofd. Wanneer hij nog eens zou hebben teruggebladerd in zijn correspondentie uit de jaren 1640 en 1641, had hij kunnen vaststellen dat zijn ‘raedt’ overbodig was: op 1/11 september 1640 was er tussen het Zweedse koninkrijk en de Republiek reeds een verdrag tot stand gekomen ‘tot versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaert en koophandel in d'Oost- en Noord-Zee’. Indertijd had zijn correspondent Petter Spiring Silvercrona hem wel degelijk ingelicht (nos. 4925, 4936, 4947, 4978, 4991 (deel XI) en no. 5058 (deel XII)), maar hij had de betekenis van het verdrag onderschat (no. 4975 (deel XI)). Zijn verzuim ontdekte hij in maart 1644, toen zijn correspondenten hem vertelden dat de Staten van Holland weer bijeen zouden komen om zich te beraden over de vraag ‘hoe den Staat sig sal hebben te draagen in de ongeleegentheid ontstaan tussen de kronen van Sweden en Denemarken’. Terstond verzocht hij Petter Spiring Silvercrona om toezending van een afschrift van het ‘tractaet tusschen de gemelte croon ende provinciën gemaect, geleden nu drie jaeren’ (no. 6757). Het verzoek

kwam de Zweedse resident in de Republiek juist van pas, want hij was druk in de weer om de Staten op grond van dit verdrag te overreden tot een wapenvereniging tegen koning Christiaan IV van Denemarken. Aangezien zijn pogingen vooralsnog vruchteloos waren gebleven, besloot hij Grotius om diens oordeel over de kwestie te vragen: ‘Desen staat en soeckt tot geene realitijt met haere coninckl̄ijcke Mayesteyt te coomen, maer sich gans van de alliantie te ontslaen, allegerende tot haeren voordeel het 2. artikel, dat men hun eerst de saacke hadde moeten communiceren ende dat dan tot mediatie moet getreden werden alvoorens in wapenen te coomen’ (no. 6777). In zijn onderhandelingen

met de Staten-Generaal had de Zweed het steeds moeten opnemen tegen de opvatting van Frederik Hendrik dat het voorlopig beter was ‘tot geen feitelijkheeden van weegen deesen Staat uit te bersten, maar alvoorens door een ambassadeur geaccompagneert met een goed aantal scheepen te attenteeren ‘Viam concordiae’, en sulks misschien niet willende vallen, dat alsdan nader op het geheele werk sal moogen werden gedelibereert’ (no. 6757). Uiteindelijk gaf de stem van de prins de doorslag.[16]

De Zweedse ambassadeur te Parijs stond te ver van de Haagse politiek af om de publieke opinie met succes te kunnen bewerken. Hij kon alleen met misnoegen kennisnemen van het advies van de prins: ‘Mij dunct dat de Vereenigde Nederlanden, ick en wil niet zeggen door wiens beleidt ende inzichten, eene schoone occasie hebben verloren om haere navigatie ende commerciën door de Zondt te stellen in redelijcke termen’ (no. 6939). Zijn telkens terugkerende verwijten zullen ook Frederik Hendrik ter ore zijn gekomen. De prins getuigde hiervan in een ontmoeting met de jonge Zweedse graaf Magnus Gabriel De la Gardie, die zojuist afscheid van de ambassadeur in Parijs had genomen. In de tweede helft van juni liet de graaf zich in het Staatse legerkamp te Assenede aandienen. Frederik Hendrik greep onmiddellijk de gelegenheid aan om tot vervelens toe zijn hart over Grotius te luchten. Tegenover zijn jonge gast liet hij zich onder meer ontvallen hoe noodzakelijk het was dat de ‘envoyé’ Marc Duncan de Cerisantes de taken van de geleerde ambassadeur zou overnemen (nos. 6934 en 6943). Zo goed als hij kon, zette de graaf het standpunt van zijn regering uiteen. Toen Grotius een samenvatting van het onderhoud onder ogen kreeg, dankte hij zijn landgenoot voor de wijze waarop deze zijn eer en die van de Zweedse kroon had verdedigd (no. 6964).

Maar daarmee was er nog geen einde gekomen aan de gissingen en kwaadsprekerijen over Grotius' optreden als ambassadeur. Op dat tijdstip verbleef er nog een andere, al even aanzienlijke Zweedse ‘tourist’ in de Republiek, de kanselierszoon Erik Axelsson Oxenstierna. In het najaar van 1643 was de jongeman in Amsterdam neergestreken met de vaste wil om in de loop van het volgend jaar een bezoek aan Parijs te brengen (nos. 6452 en 6538 (deel XIV)). Begin juli 1644 maakte hij een afscheidsronde langs vrienden in Den Haag. Waar hij ook kwam, hield men hem aan om zijn mening te horen over de ambassadeur en de ‘commissie van Cerisantes’. Nicolaes van Reigersberch was bij een van die gesprekken aanwezig en berichtte daarover in zijn brief van 4 juli: ‘Onder andere redenen... maakte hij mij bekent, hoeveel de genegentheden in het rijk Zweden door uw theologische schriften van uE. waren vervremt, en hoezeer het uitgeven van denzelve den heer rijkskancelier hadde gesmert’ (no. 6944). Een maand later liet Erik Oxenstierna zich aandienen op de Zweedse ambassade in Parijs (nos. 6979, 6989, 6990 en 6991). Zijn verblijf in de Franse hoofdstad duurde maar kort. Nog diezelfde week gaf hij te kennen dat hij naar Italië wilde doorreizen. Waarom hij zo snel uit Parijs vertrok, valt niet met zekerheid te zeggen. Wellicht was een ontluikende belangstelling voor de Gothische oudheden zijn drijfveer (no. 6979). Behalve door nieuwsgierigheid naar het verleden van zijn koninkrijk kan die wens ook wel zijn ingegeven door Haagse stemmingmakerij tegen de ambassadeur en diens vermeende ‘papisme’. Of speelde Grotius' rivaliteit met de heer van Cerisantes een rol (no. 6993)?

De zoon van rijkskanselier Axel Oxenstierna had in Parijs ook het politieke klimaat tegen. Hoewel de Franse regering het bondgenootschap met het Zweedse koninkrijk in ere hield, liet zij zich weinig gelegen liggen aan de strijd die de twee kronen in

16 G.W. Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, diss. Utrecht 1890, 's-Gravenhage 1890.

het Noorden uitvochten. De benoeming van een vredesbemiddelaar in het Zweeds-Deens conflict was een beslissing die haar het beste uitkwam: de oorlog moest zo spoedig mogelijk beëindigd worden, zodat de Zweden weer aan haar zijde strijd gingen voeren tegen de keizer en diens bondgenoten. Een andere maatregel die zij zonder voorafgaande consultatie nam, betrof de opschorting van de uitbetaling van de halfjaarlijkse subsidie van 240000 rijksdaalders aan de Zweden. De wisselbrief was eind juni uitgeschreven en naar de Franse resident te Hamburg verstuurd, maar deze mocht pas tot betaling over-

gaan wanneer het leger van veldmaarschalk Lennart Torstensson weer in de Duitse landen was teruggekeerd.[17]

Het was een groot geluk voor de Zweden dat hun veldheer Lennart Torstensson een bijzonder goed strateeg was. Toen het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, zijn steunpunten in het hertogdom Holstein naderde, aarzelde hij niet en gaf onmiddellijk uitvoering aan een plan om het gevaar te keren. In een omtrekkende beweging ontsnapte hij eind augustus aan insluiting van zijn troepen door keizerlijk-Deense eenheden. Een week later was hij in de Duitse landen teruggekeerd. Ogenblikkelijk gaf de Franse resident Claude de Meulles du Tartre zijn bank order om de halfjaarlijkse subsidie op de rekening van de Zweedse gevolmachtigden over te maken.

De Zweedse ambassadeur in Parijs werd niet in de Franse transacties gekend. Begin juli waren er naar zijn mening nog geen problemen met de uitbetaling van de subsidie (no. 6941). Dat was kennelijk ook niet het geval toen hij veertien dagen later meldde dat hij zijn onkostenvergoeding had ingediend bij de bankier Johan Hoeufft (no. 6961). Pas tegen het einde van augustus ging hij bevroeden dat in Hamburg de betalingen niet liepen zoals hij zich dat in Parijs had voorgesteld. Misschien zette de benarde financiële situatie van de Zweedse theoloog en oriëntalist Jonas Hambraeus, predikant van de lutherse gemeente in Parijs, hem op het spoor. De brave man had in de maanden dat er geen postverkeer met Zweden mogelijk was, borg gestaan voor enkele landgenoten die door het uitblijven van ouderlijke toelagen geld moesten lenen om hun ‘tour’ te vervolgen (no. 6861). Zijn goedgelovigheid kwam hem duur te staan. De ‘touristen’ vertrokken, maar de schuldeisers bleven aandringen. Tenslotte zocht hij zijn heil op de Zweedse ambassade. Zijne Excellentie kon hem alleen met goede woorden bijstaan: ook van zijn kas was de bodem al zichtbaar (nos. 7028 en 7083 (deel XVI)).[18]

In zijn toespraak van 26 april 1644 tot het Franse hof had Grotius zich de taak gesteld om de noodzakelijkheid van de oorlog van de Zweden tegen koning Christiaan IV van Denemarken te verklaren. Zijn oratie sloot hij evenwel af met een eerbetoon aan koning Gustaaf II Adolf († 1632) en koningin Christina van Zweden. De regentesse Anna van Oostenrijk beantwoordde zijn boodschap met enkele nietszeggende beleefdheden (nos. 6838 en 6841). Al op eerdere audiënties was de passiviteit van de koningin hem opgevallen (nos. 6534 en 6576 (deel XIV)), maar Grotius was toen gaarne bereid die toe te schrijven aan haar onervarenheid in staatszaken. In de loop van dit jaar kwam hij erachter dat de koningin welbewust voor een afstandelijke ontvangst gekozen had. Hij ontdekte dit tijdens zijn audiëntie op donderdag 16 juni te Ruel, want in haar afscheidswoord gaf Anna van Oostenrijk de Zweedse ambassadeur toen te verstaan dat zij liever zag dat gezanten eerst toegang verzochten tot haar staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne (no. 6913). Grotius gaf gevolg aan deze wens. De volgende dag liet hij zich aandienen bij de graaf van Brienne. Het gesprek verliep geanimeerd, totdat de aandacht zich richtte op de hooghartige houding die de Franse gevolmachtigden aannamen tegenover hun Zweedse collega's in Osnabrück. De graaf verdedigde de hoogheid van zijn koninkrijk, waartegen de Zweedse ambassadeur aanvoerde dat het ‘Gothische’ koninkrijk behalve heel oud ook veel uitgestrekter was dan algemeen werd aangenomen. Verbaasd luisterde de Fransman toe (no. 6916). Had

17 H. Kellenbenz, ‘Hamburg und die Französisch-Schwedische Zusammenarbeit im 30jährigen Krieg’, in *Zetischrift des Vereins für Hamburgische Geschichte* 49/50 (1964), p. 97-100.

18 H.J.M. Nellen, ‘Grotius et les luthériens parisiens. Contribution à l'histoire des premières années de la communauté luthérienne de Paris’, in *Nederlands Archief voor Kerkgeschiedenis*, n.s. 67 (1987), p. 156-185.

hij nooit in een atlas gekeken? Het meningsverschil over de ‘eer en tytulen’ was met deze gedachtenwisseling nog niet uit de wereld geholpen.

Het protocol kwam niet aan de orde op de audiënties die de Zweedse ambassadeur in augustus aanvroeg. Bij die gelegenheden ontbrak het Grotius ook aan een directe aan-

leiding om de discussie voort te zetten. Wanneer hij de graaf benaderde, wilde hij allereerst zijn gelukwensen met Franse overwinningen overbrengen: de inname van Gravelines (Grevelingen) door het leger van 's konings oom Gaston van Orléans (no. 6991) en de zege die de legers van de hertog van Enghien en de burggraaf van Turenne ten zuiden van Freiburg im Breisgau hadden behaald (no. 7021).

Ongemakkelijk bleef de verstandhouding met kardinaal Jules Mazarin. In juni had Grotius hierover een gesprek met Henri II de Bourbon, prins van Condé. De prins wist beter dan wie ook hoe moeilijk het voor een vertegenwoordiger van een protestantse natie was om de hogere waardigheid van zijne Eminentie te erkennen; desondanks kon hij niet begrijpen waarom de Zweedse ambassadeur zo halsstarrig een ontmoeting met de kardinaal in zijn hoedanigheid van ‘eerste minister’ uit de weg ging. Grotius wees hem op de gelijkheid van de twee koninkrijken: zolang de kardinaal de Zweedse kroon deze erkenning onthield, wachtte hij zich voor overhaaste stappen (nos. 6330 (deel XIV) en 6916). Begrijpelijkerwijs was zijn irritatie groot toen bleek dat de ‘envoyé’ Marc Duncan de Cerisantes reeds eigenmachtig een audiëntie in het ‘Palais-Cardinal’ had aangevraagd.

Naar Grotius' overtuiging lag het niet aan de Zweden dat het vredesoverleg in Munster en Osnabrück vertraging opliep nu er een oorlog met de koning van Denemarken was uitgebroken (no. 6647). In zekere zin had hij gelijk, want de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius kwamen hun afspraken zo stipt mogelijk na. Op 2 september 1643 waren zij de conferentieplaats Osnabrück tot op een dagreis genaderd. Hun besluit om voorlopig de stad Minden als verblijfplaats aan te houden, berustte op een afspraak die zij hadden lopen met de Franse delegatie ter vredesconferentie. Zodra de gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien hun intrede in Munster hadden aangekondigd, zouden zij naar hun einddoel afreizen. Aangezien dit goede nieuws te lang uitbleef, kwamen de twee Zweden in november 1643 tot een taakverdeling. In de verwachting dat de Fransen ook wel genoegen zouden nemen met de aanwezigheid van één Zweedse gevolmachtigde in Minden, splitste de delegatie zich. Op 15/25 november 1643 nam Johan Adler Salvius afscheid van zijn collega Johan Oxenstierna en vertrok naar Osnabrück, waar hij vervolgens met de Zweedse resident Schering Rosenhane de honneurs waarnam. De gevolmachtigde Johan Oxenstierna brak zijn verblijf in Minden pas af bij aankomst van de graaf van Avaux en Abel Servien in Munster (resp. 17 maart en 5 april). Zijn entree in Osnabrück maakte hij op 27 maart/6 april 1644.

Ondertussen had de gevolmachtigde Johan Adler Salvius er alles aan gedaan om vriend en vijand te overtuigen van de vredeswil van de Zweedse koningin. Het resultaat van deze pogingen viel tegen. Kort voor zijn vertrek uit Minden had hij samen met zijn collega nog een beroep gedaan op verscheidene Duitse vorsten en steden om toch vooral vertegenwoordigers naar de vredesconferentie te sturen (no. 6528 (deel XIV)). De respons was teleurstellend, zoals eind januari uit zijn briefwisseling met Johan Oxenstierna bleek (no. 6669). Ook had Johan Adler Salvius in de eerste dagen van zijn verblijf in Osnabrück een vertrouwensband met de Deense vredesbemiddelaars willen opbouwen. De uitwisseling van visites was boven verwachting harmonieus verlopen. De enige schaduw die over zijn intocht viel, kwam van de zijde van de keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard von Auersperg en Johann Baptist Krane. Voorlopig negeerden zij zijn aanwezigheid ter vredesconferentie (no. 6569 (deel XIV)).

Toen in Osnabrück bekend werd dat de Zweden in oorlog waren gekomen met de koning van Denemarken, sloeg de stemming om. De Deense vredesbemiddelaars

Just Høg, Gregers Krabbe, Christopher von der Lippe en de Hamburgse domdeken Lorenz Langermann reageerden volkomen verrast op het nieuws. Op 22 december 1643/1 januari 1644 stuurden zij een edelman uit om navraag te doen bij de Zweedse gevolmachtigden. Johan Oxenstierna veinsde van niets te weten en meende te kunnen volstaan met het verwijt dat door toedoen van koning Christiaan IV het postverkeer met Zweden ontregeld was. Dit hooghartige antwoord bespoedigde het besluit van het hoofd van de Deense delegatie, kanselier Just Høg, om af te reizen. Zijn beslissing kon de goedkeu-

ring van koning Christiaan IV wegdragen. Op 30 januari/9 februari gehoorzaamden Gregers Krabbe en Christopher von der Lippe aan een koninklijk bevel tot vertrek. Alleen Lorenz Langermann hield in Osnabrück de schijn van de aanwezigheid van een Deense ‘onpartijdige derde’ nog in stand.

Het wegvallen van de bemiddeling was voor de Zweden geen probleem: koning Christiaan IV moest de eer aan zichzelf houden en zijn taak van ‘mediator’ ter beschikking stellen; vervolgens kon het uit 1637 daterende aanbod van de republiek Venetië om tussen Zweden en de keizer te bemiddelen weer nieuw leven ingeblazen worden (nos. 6634 en 6657). Grotius onderschreef de redelijkheid van deze oplossing: ‘In Osnabrück zal de Deense koning nu niet meer in staat zijn om tot een vrede te bemiddelen. Eerder heeft hij zelf een bemiddelaar nodig. De Venetianen kunnen als vredesmakelaars optreden’ (no. 6668). Toen Salvius' secretaris Georg Keller hem echter vriendelijk verzocht om de Zweedse delegatie te Osnabrück een afschrift van het Venetiaanse aanbod te verschaffen (no. 6824), nam hij niet de moeite om zijn archief over de jaren 1635-1638 te raadplegen. Hij ontkende een dergelijk document ooit gezien te hebben. Wel herinnerde hij zich nog dat de Venetianen destijds hadden verzuimd om de koningin van Zweden de titel ‘serenissima et potentissima’ (doorluchtigste en grootmachtigste koningin) te schenken en slechts hadden volstaan met het opschrift ‘serenissima’. Als geen ander besefte de Zweedse ambassadeur te Parijs het belang van een precieze inachtneming van rangen en standen in het internationale diplomatieke verkeer (no. 6852).

Toch lag in het ceremonieel niet de grootste belemmering voor de voortgang van de vredesconferentie. Dat het overleg zo traag vorderde hadden de Zweden ook aan zichzelf te wijten. Te lichtvaardig waren zij ervan uitgegaan dat de keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard von Auersperg en Johann Baptist Krane het vertrek van de Deense vredesbemiddelaars voor lief zouden nemen. Toen de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius hen in april benaderde met het voorstel om de uitwisseling van de volmachten op een neutrale plaats in Osnabrück te laten plaatsvinden, moesten zij antwoorden dat deze procedure niet in hun instructies was voorzien. Een schrijven uit Wenen, dd. 17 mei 1644, bevestigde de juistheid van hun handelwijze. De keizer droeg zijn gevolmachtigden op om onder geen beding tot een uitwisseling der volmachten over te gaan zonder de aanwezigheid van een Deense ‘onpartijdige derde’ (nos. 6899, 6901 en 6910). Het overleg stokte (no. 6967). De Zweedse gevolmachtigden protesteerden tevergeefs en begonnen zich af te vragen hoe zij de impasse konden doorbreken. In augustus grepen Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius naar de beproefde methode om door middel van een pamflet de publieke gunst voor zich te winnen. In een open brief dd. 29 juli/8 augustus stelden zij de keizerlijken aansprakelijk voor het uitstel van het vredesoverleg. Een copie stuurden zij naar Grotius, die ervoor zorgde dat de brief in de *Gazette 1644*, no. 104, ‘extraordinaire du II septembre 1644’ werd gepubliceerd onder het opschrift: ‘La lettre des ambassadeurs de Suéde à ceux de l'Empereur, sur le retardement de la paix générale’ (nos. 6996 en 7022).

Het tij was toen echter al gekeerd. Op 19 augustus verliet het laatste Deense delegatielid Lorenz Langermann de vredesconferentie (no. 7004). Koning Christiaan IV wees secretaris Hans Leonhard Klein nog tot opvolger van de Hamburgse domdeken aan, maar veel waarde hechtte hij niet meer aan deze benoeming; het gezichtsverlies dat hij de afgelopen maanden als ‘onpartijdige derde’ had geleden was met deze aflossing van de wacht niet meer te maskeren. Belangrijkere zaken vroegen de aandacht van de Deense vorst, nu zijn koninkrijk dreigde te bezwijken en er overal in de verdedigingslinies gaten vielen. Niet alleen ter zee, waar hij door

eigen schuld de Zweedse vloot uit de Kielerfjord had laten ontsnappen, maar ook te land: het keizerlijke expeditieleger dat in het hertogdom Holstein de strijd zou aanbinden met de troepen van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson, had door de strategische blunders van zijn bevelhebber Matthias, graaf Gallas, rechtsomkeert moeten maken. Eind augustus stond de koning met lege handen. Zonder veel ophef gaf hij aan de keizerlijke resident Georg von Plettenberg te kennen dat hij zijn bezwaren tegen een uitwisseling van de volmachten op een neutrale plaats in Osnabrück opgaf. Op zondag, 11 september, troffen de secretarissen van de Zweedse en keizerlijke delegaties elkaar ten huize van Raban Heistermann, de-

ken van Sint Jan te Osnabrück. Beide partijen toonden hun volmachten (nos. 7045, 7046 en 7053).

Eind september nam Grotius in Parijs kennis van de doorbraak in het vredesoverleg te Osnabrück. Omstreeks dezelfde tijd ontving hij ook het bericht dat de Zweedse en Deense kronen de bemiddeling van Frankrijk en de Republiek hadden aanvaard. De hoop op vrede leefde op. Ruim een jaar eerder had Grotius tegenover zijn zwager Nicolaes van Reigersberch al verklaard: 'Ick bidde uEd. te geloven dat noch de eertytelen, noch de ambassade mij zoozeer niet en kittelen dat ick niet lust en zoude hebben om als particulier te leven ende als particulier gegroet te werden, zoo de hoope van te dienen tot de algemeene vrede mij niet en wederhiel' (no. 6705). Zou Grotius' hoop op vrede alsnog bewaarheid worden?

Evenals in de twee voorgaande delen van de *Briefwisseling*, werd ook bij de uitgave van de brieven in deel XV uitgegaan van de *Richtlijnen voor het uitgeven van historische bescheiden*, 's-Gravenhage 1988. Aan de opmerkingen over de methode van bewerking in de voorgaande inleidingen dient nog het volgende te worden toegevoegd.

Opnieuw bleek bij de bewerking van de in de *Epistolae quotquot* uitgegeven briefteksten dat deze druk een naar zeventiende-eeuwse standaard betrouwbare versie van de correspondentie biedt, maar zo nu en dan toch lees- en zetfouten bevat. Bij de emendatie is door de bewerkers grote terughoudendheid betracht. Alleen evidente drukfouten zijn stilzwijgend verbeterd, terwijl emendaties op grond van externe gegevens, bijvoorbeeld in parallelcorrespondenties, in de annotatie werden verantwoord. Herhaaldelijk moet de zetter van de *Epistolae quotquot* op slecht leesbare plaatsen in de kopij zijn gestuit: een grammaticaal juiste, maar naar de betekenis obscure zinswending was dan het resultaat. In zulke gevallen staat eveneens in de annotatie aangegeven dat de interpretatie van de brieftekst voor de bewerkers problemen heeft opgeleverd.

De Zweedse agent in Amsterdam, Harald Appelboom, schreef Grotius afwisselend in het Latijn en Frans. Zelf beweerde hij dat de redactie van zijn Latijnse brieven hem meer moeite kostte dan die van Franse of Duitse (no. 6897), maar bij lezing van zijn brieven wordt duidelijk dat hij zowel het Latijn als het Frans niet perfect beheerste. Steeds hebben de bewerkers de schrijfwijze in de brieven van Appelboom gerespecteerd en een nauwkeurige transliteratie toegepast. Aperte fouten, bijvoorbeeld die tegen de regels van de Latijnse grammatica, zijn stilzwijgend overgenomen.

In het archief van het voormalige Grotius Instituut troffen de bewerkers een map aan met fotocopieën van een aantal handgeschreven (fragmenten van) briefteksten uit de correspondenties die Grotius aan Joachim de Wicquefort en vooral aan Harald Appelboom heeft gericht. De vindplaats van deze afschriften, die uit de zeventiende of achttiende eeuw stammen, maar voor de tekstconstitutie geen belang hebben, is onbekend. Achterop een van de fotocopieën staat als signatuur vermeld: Coll. 1902. 23. Voor 1644 betreft het twee (fragmenten uit) brieven aan Joachim de Wicquefort (nos. 6895, 6907) en twaalf (fragmenten uit) brieven aan Harald Appelboom (nos. 6653, 6709, 6723, 6736, 6761, 6773, 6784, 6808, 6817, 6853, 6882 en 7023).

Zoals al in voorgaande inleidingen werd aangegeven, berust de uitgave van de brieven aan Axel Oxenstierna op het copieboek C 61 in de Sächsische Landesbibliothek te Dresden. Onderaan de brieftekst in de *Briefwisseling* volgen steeds de samenvattingen of 'argumenta' ontleend aan het copieboek 2633 in de UB van Leipzig. Over het copieboek te Dresden dient nog opgemerkt te worden dat

de copieën hierin niet in strikt chronologische volgorde opgenomen werden. Bovendien werden de afschriften in het laatste deel van het copieboek, vanaf brief no. 256, door een andere hand vervaardigd.

De voor Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius bestemde duplicaten zijn steeds van de hand van Grotius' secretarissen. In de loop der tijd wisselt de hand herhaaldelijk, maar van één secretaris staat de identiteit vast: in ruil voor de gastvrijheid die Grotius hem bood was Isaac Vossius bij de verzorging van de diplomatieke correspondentie behulpzaam. Van 5 september 1643 tot en met [20] augustus 1644 zijn de duplicaten aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius met enkele onderbrekingen in de hand van Isaac Vossius gesteld; een van die onderbrekingen viel in de eerste helft van juni 1644,

toen Vossius zich voor zijn promotie tot licenciaat in de rechten te Orléans ophield. Voor verdere bijzonderheden van de overlevering van de duplicaten aan de Zweedse gevolmachtigden te Osnabrück zij verwezen naar de Inleiding van deel XIV.

De tekst van de nieuwsbrieven aan Axel Oxenstierna is gecollationeerd met de tekst van de duplicaten die aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius waren gericht. Op grond van de afwijkingen in de duplicaten was het mogelijk fouten in het copieboek te Dresden te emenderen. Van deze emendaties en van belangrijke inhoudelijke varianten in de duplicaten wordt in het notenapparaat verslag gedaan.

De brieven in deze uitgave zijn volgens dezelfde procedure gerangschikt als in de twee voorgaande delen. Zowel de verzonden als ontvangen post is chronologisch geordend. Op het wekelijkse pakket met Grotius' uitgaande post is bovendien een driedeling toegepast ten einde herhalingen in de annotatie zoveel mogelijk te vermijden: brieven aan verschillende correspondenten, persoonlijke brieven aan Willem de Groot en Nicolaes van Reigersberch, en nieuwsbrieven (de Nederlandse nieuwsbrieven aan Reigersberch of Petter Spiring Silvercrona, de Latijnse nieuwsbrief aan Axel Oxenstierna, het duplicaat aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius, de Franse (of Latijnse) nieuwsbrief aan Joachim de Wicquefort, en de Latijnse brief aan Harald Appelboom).

Ook in 1644 deden zich lastige problemen voor bij de precieze datering van Grotius' brieven. In de periode tussen 6 augustus en 10 september 1644 voorzag Grotius zijn brieven van dagtekeningen die niet altijd overeenkomen met de datum van verzending. Over de reden van deze onregelmatigheden in de datering leveren de brieven geen uitsluitsel, maar het is aannemelijk te veronderstellen dat Grotius de brieven bijvoorbeeld vanwege storingen in het postverkeer, politieke onrust of huiselijke omstandigheden een week achterhield om eerst na toevoeging van de nieuwe datum de koeriersdienst in te schakelen.

Evenals in de twee voorgaande delen zijn de bijlagen in deel XV geplaatst achter de brieven waarop zij betrekking hebben. De brieven waaraan bijlagen zijn toegevoegd, staan in het Register van brieven (p. 791) met een asterisk aangegeven. In totaal gaat het om 8 briefnummers met 15 bijlagen.

Na een reorganisatie in maart 1994 is de zorg voor de uitgave van Grotius' *Briefwisseling* opgedragen aan de werkgroep Renaissance van het Constantijn Huygens Instituut (CHI) van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. In de structuur van het project zijn geen wezenlijke veranderingen opgetreden. De begeleidingscommissie waarvan de hoogleraren mevr. dr. M.E.H.N. Mout, dr. J.A.H. Bots en dr. G.H.M. Posthumus Meyjes deel uitmaakten, heeft zich bereid verklaard om opnieuw toezicht te houden op de bewerking van de brieven. Ondergetekenden zijn hen hiervoor erkentelijk. De welwillende steun van prof. dr. H.T.M. van Vliet, directeur van het Constantijn Huygens Instituut, heeft bijgedragen tot een probleemloze voortzetting van de reeks.

Praktische adviezen hebben de bewerkers ontvangen van dr. Edwin Rabbie, dr. Harm-Jan van Dam, dr. Annemarie Kets-Vree, dr. Hans Trapman, dr. Tineke ter Meer, dr. Lucy Schlüter en Gerard Huijing. Voorts danken zij prof. dr. Guillaume van Gemert en J.Th. de Booy voor hun assistentie bij de transcriptie van de Duitse en Franse brieven.

Bij de voorbereiding van dit deel van de *Briefwisseling* hebben de bewerkers opnieuw dankbaar gebruik gemaakt van de medewerking van directeuren en medewerkers van het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, de Koninklijke Bibliotheek en het Algemeen Rijksarchief te Den Haag, de Gemeentebibliotheek te

Rotterdam, de Universiteitsbibliotheken van Amsterdam en Leiden en vele andere archieven en bibliotheekinstellingen in binnen- en buitenland.

Het typewerk voor dit deel werd op efficiënte wijze uitgevoerd door mevr. E.T. van Hilten-den Daas en mevr. J.A.C.G. Koeleman. De stagiaires Marieke Holzapfel en Willemijn Arts hebben assistentie verleend bij het controleren van de transcripties.

Augustus 1996
C.M. Ridderikhoff
H.J.M. Nellen

De dateringen in de kop van de brieven en in de annotatie zijn, tenzij anders vermeld, in nieuwe stijl; een datering tussen [ ] ontbreekt in de brief en berust op een conjectuur die in de eerste noot van de brief wordt verantwoord. In de tekstuitgave zijn hoofdletters, interpunctie en alinea-indeling gemoderniseerd. De spellingvarianten i-j, u-v en ii-ij-y zijn genormaliseerd naar tegenwoordig gebruik. Onderstrepingen in de brieven door verzender of ontvanger zijn niet gehandhaafd.

( )	= ex conjectura in een beschadigde tekst ingevoegd.
[ ]	= ter verduidelijking ingevoegd in een niet beschadigde tekst.
< >	= geeft overbodige letter(s) aan.
- -	= in de bron tussen haakjes geplaatst.
...	= tekst onleesbaar.

6623. 1644 januari 1. Aan J.A. Salvius.[1]

Illustrissime domine,

Osnabrugum feliciter advenisse Excellentiam vestram exceptamque pro regni et sua dignitate plurimum gaudeo. Galli moras nectunt.[2] Prima causa fuit quod antehac successibus elati eis instandum crederent, praesertim quod ii qui possunt plurimum, salutem suam bello defendi simulque eo sua commoda augeri sentiant.[3] Iam altera subiit causa, ei quam attuli contraria, sed paris effectus: nolunt in tam celebri conventu conspici tam recenti memoria acceptae cladis ad Danubium,[4] ingens secum ferentis indicium incuriae tum eorum qui regno, tum eorum qui bello praesunt. Accedit tertia, quod cum Batavis negotia tractanda habent quae in tam multicipite republica brevi transigi non possunt.[5] Sicut autem humanum ac sociale est exspectare eorum adventum etiam diu post praefinitam diem, ita arbitror non plane periturum tempus Excellentiae vestrae, quae interim discere poterit ex colloquiis aut aliorum relatu quid optent, quo tendant et Danici[6] et caesariani.[7]

1 Gedrukt *Epist.*, p. 720 no. 1632. Wellicht antw. op een brief van Salvius' secretaris Georg-Keller dd. 21 november/1 december 1643 (no. 6569 (dl. XIV)). Johan Adler Salvius (1590-1652) was als Zweeds ambassadeur te Hamburg nauw betrokken geweest bij de voorbereiding van de vredesconferenties. In augustus 1643 kreeg hij uit Stockholm de instructie om zich gereed te houden voor vertrek naar Osnabrück (*SBL* I, p. 143-156). Zijn eerste reisdoel was Minden, waar zijn collega Johan Axelsson Oxenstierna (no. 6628) hem zou opwachten voor nader beraad over de te volgen procedures. Dit beraad nam door het uitblijven van nieuws over het reisschema van de Franse delegatie ter vredesconferentie veel meer tijd in beslag dan oorspronkelijk was voorzien (september-november). Ten einde raad besloot Johan Adler Salvius om toch naar de plaats van de vredesconferentie af te reizen. Op 15/25 november 1643 nam hij afscheid van zijn collega Oxenstierna en zette koers naar Osnabrück (aankomst op 17/27 november).

2 De tekst geeft: ‘nectent’.

3 Op 19 mei 1643 had het leger van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, bij Rocroi een spectaculaire overwinning geboekt op de troepenmacht van de Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 1-133). Een maand later verscheen dit leger voor de muren van Thionville. Deze strategisch belangrijke plaats werd na een belegering van 52 dagen bedwongen (*o.c.*, IV, p. 134-187).

4 Het Frans-Weimarse expeditieleger in Duitsland verloor op 24 november 1643 zijn bevelhebber maarschalk Jean-Baptiste de Budes, graaf Guébriant. Bijna tegelijkertijd kwam de voorhoede van dit leger bij Tuttlingen aan de Donau tegenover een Zwabisch-Beiers-Lotharingse troepenmacht te staan. De volgende dag gaven de in het nauw gedreven Frans-Weimarsen de strijd op. Zevenduizend manschappen en 261 officieren lieten zich gevangen nemen (*Episodes Guébriant*, p. 346-421).

5 De Franse gevolmachtigden ter vredesconferentie, Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, brachten op doorreis naar Munster een bezoek aan Den Haag (aankomst op 23 november 1643). Op 1 december 1643 gaven zij in de vergadering van de Staten-Generaal een toelichting op het voornemen van hun regering om met de Staten in onderhandeling te treden over een nieuwe ‘alliantie offensive ende defensive’ (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. XXXII-LVI).

6 De Deense delegatie te Osnabrück, bestaande uit kanselier Just Høg, Gregers Krabbe, Christopher von der Lippe en de Hamburgse domdeken Lorenz Langermann, diende zich op 20/30 november 1643 ten huize van de Zweedse gevolmachtigde aan (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 83-87).

7 De keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard von Auersperg en Johann Baptist Krane wierpen Johan Adler Salvius alleen maar achterdochtige blikken toe (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 151 en p. 154-155).

Plura scriberem nisi pro certo haberem quae ad illustrissimum baronem Oxenstiernum scribo,[8] eorum participem fieri Excellentiam vestram. Ego ab utroque gaudebo ea edoceri per quae his temporibus magna habentibus in se momenta utilem me praestare possim regno rebusque Suedicis.

Deus, illustrissime domine, Excellentiam vestram bono Suedico incolumem diu servet,

Excellentiae vestrae servire paratissimus,
H. Grotius.

Calendis, ut hic putamus, Ianuarii anni 1644, quem Excellentiae vestrae felicem opto, Lutetiae.

Ransovius dimissus huc venit promissis pistoriensibus octingentis.[9] Mandata habet pacis faciendae; an a solo duce Lotharingo, cuius captivus fuit, an et ab aliis, dubitatur.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Joanni Salvio.

6624. 1644 januari 2. Aan S. Rosenhane.[1]

Nobilis domine,

Accepi literas Nobilitatis vestrae datas Osnabrugae 23 Novembris. Quam cum fratribus Nobilitatis vestrae[2] inchoavi amicitiam, eandem Nobilitati vestrae ex animo polliceor, et merito quidem non tantum ob vinculum operae quam ambo potentissimo regno Suedico navamus, verum etiam ob benignum iudicium Nobilitatis vestrae de studiis operibusque nostris; quae nos non dixerim quo fructu, certe optima mente servandi publicam utilitatem suscepimus atque etiamnum in pari labore pergimus.

Quae Monasterii agentur,[3] ea libenter indicio Nobilitatis vestrae cognoscam et omnibus modis ostendam ista animi benevoli testimonia me magni facere. Gallia omnis pacem desiderat, non et illi qui Galliae praesunt; existimant enim in bello

8 Grotius schonk de Zweedse gevolmachtigden afschriften van zijn wekelijkse nieuwsbrieven aan kanselier Axel Oxenstierna; vgl. nos. 6627 en 6628.

9 Lees: ‘promissis pistoriensibus octo millibus’. Van de krijgsgevangen gemaakte Frans-Weimarse officieren was luitenant-generaal Josias Rantzau (1609-1650), heer te Bothkamp, het hoogst in rang. Op de vrijlating van zijn gevangenen stelde hertog Karel IV van Lotharingen een losprijs van 8000 pistolets (80000 gulden) (*Episodes Guébriant*, p. 400, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 132).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 720 no. 1634. Antw. op no. 6572 (dl. XIV). Schering Rosenhane (1609-1663), gouverneur van Östergötland, zou koningin Christina vertegenwoordigen op de vredesconferentie in Munster (*BLS* XII, p. 218-226). Voorlopig beschouwde hij het als zijn taak om in Osnabrück te residieren. Op 17/27 november 1643 was hij getuige van de aankomst van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius in deze stad; zie no. 6623.

2 De jonge Zweedse edellieden Johan (1611-1661) en Gustav Rosenhane (1619-1684) hadden in de jaren 1638-1640 een ‘tour’ gemaakt; zie nos. 4322 (dl. X) en 4463 (dl. XI).

3 Resident Schering Rosenhane vertoonde zich pas op 13 mei 1644 in Munster (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 52 en p. 204).

externo et magnis exercitibus remedium esse adversus motus[4] internos, qui partim existunt, partim timentur.

Comes Ranzovius huc rediit[5] fide et obside relicto pro pretio. Habet mandata a Lotharingo.

4 Verbeterd uit ‘metus’.
5 Dit bericht komt ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 1 en 2 januari 1644.

Deus, nobilis domine, Nobilitati vestrae annum hunc 1644 det felicem,
Nobilitati vestrae obsequentissimus,
H. Grotius.

Scribebam eius anni die secundo Lutetiae.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Rosenhanio.

6625. 1644 januari 2. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Videbis[2] ex legatis Gallicis[3] et ex iis quae Batavi adversus reges disputant,[4] quam sollicite tuenda sit legati persona. Et cum aperte videam id agi a Batavis ut eam mihi perdant, rationem habere debeo eius Maiestatis cuius mihi tutela quaedam commissa est. Quae in eo genere peccata sunt, corrigi facilius quam excusari possunt. In scriptis meis multo plus respondens servavi modestiae[5] quam ii qui a me non laesi pro lubidine sua me adversarium sibi sumsere. Et velim eos qui apud vos mihi sunt proximi tam aeque de meis iudicare quam hic iudicant extranei.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 962 App. no. 685. Antw. op no. 6608 (dl. XIV), beantw. d. no. 6643. Zie voor Grotius' jongere broer, de Haagse advocaat Willem de Groot (1597-1662), R. Huybrecht, in *Biografisch Woordenboek van Nederland* II, p. 198-199.

2 Enkele door Willem de Groot bij zijn broer aanbevolen 'touristen' (onder wie 'neef' Jacobus van der Hooge, zoon van de Middelburgse oud-burgemeester Joos van Borssele van der Hooge en Cornelia van der Dussen) hadden bij het betreden van de woning van de Zweedse ambassadeur geen acht geslagen op het vereiste protocol. Nalatigheid op dit punt duldde Grotius niet langer, want in het internationale diplomatieke verkeer konden kleine overtredingen van de regels grote gevolgen hebben.

3 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, waren ontstemd over het uitblijven van Staats ceremonieel op hun reis over Dordrecht en Rotterdam naar Den Haag (16-23 november 1643) (Poelhekke, *De Vrede van Munster,* p. 130-131).

4 Op 3 juli 1643 had de Engelse koninklijke resident in de Republiek, sir William Boswell, de Staten-Generaal een schrijven van koning Karel I, dd. 1/11 mei 1643, aangeboden waarin de koning scherp protest aantekende tegen de erkenning van Walter Strickland als onderhandelaar namens het Parlement. Een officiële reactie bleef door Hollandse ontevredenheid over deze gang van zaken uit (S. Groenveld, *Verlopend getij,* p. 111-113, en Schutte, *Repertorium* II, p. 66-69).

5 Van die 'gematigdheid' is weinig te merken in zijn polemieken met orthodoxe calvinisten als Samuel Desmarets ('Borborita'), André Rivet en Johan de Laet; vgl. de *Appendix de Antichristo,* Amsterdam 1641 (*BG* nos. 1128-1129), het *Votum pro pace ecclesiastica contra Examen Andreae Riveti, et alios irreconciliabiles. Ecce quam bonum et quam iucundum habitare fratres in unum,* Parijs 1642 (*BG* no. 1183), en het onlangs verschenen tractaat *De origine gentium Americanarum dissertatio altera, adversus obtrectatorem. Opaca quem bonum facit barba,* Parijs 1643 (*BG* no. 731).

Editiones nostras cordi tibi esse gaudeo.[6] Et Parthenius[7] et Praedestinatus[8] digni sunt qui pluribus linguis legantur. Pertinent enim ad defaecanda iudicia.

Maximus natu filiorum[9] adhuc apud Venetos haeret, incertus quid facturus sit. De minimo[10] nihil habemus certi, sed coniecturae nos eo ducunt, ut credamus eum esse inter eos qui capti sunt Dutlingae.

Res regis Britannorum non malo sunt in loco. Non imprudenter agunt vestri, si priusquam eo eant[11] speculentur quid Harcurtius,[12] quid Gorinus facturi sint.[13] Miror qui venti inflarint Batavos, ut cum republica et vetustissima et per tot saecula adultae potentiae certare cupiant.[14] Ego spectator ero.

6 Willem de Groot fungeerde als tussenpersoon in zaken die de uitgave van Grotius' werken in de Republiek betroffen. Afgelopen jaar had hij zich ingespannen om een uitgever te vinden voor de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en de *poemata*.

7 De overweging om in de Republiek een herdruk te laten verzorgen van de door de Parijse drukker Sébastien Cramoisy verzorgde uitgave van de besluiten van het concilie van Constantinopel-Iasi van 1642 onder de titel *Parthenii, patriarchae Constantinopolitani decretum synodale super calvinianis dogmatibus, quae in epistola Cyrilli nomine ante annos aliquot edita, falso Graecorum et Orientalium consensu recepta ferebantur ... Nunc primum ex Oriente allatum una cum Arsenii Hieromachi epistola Venetias missa, quae praefationis loco praefixa est, ed. Gabriel Cossartius,* Parijs 1643; vgl. nos. 6587 en 6608 (dl. XIV).

8 De bronnenpublikatie van Jacques Sirmond S.J., *Praedestinatus* [*sive*] *praedestinatorum haeresis, et libri S. Augustino temere adscripti refutatio,* Parijs 1643. In 1645 werd dit werk in de Republiek herdrukt in een *Censura, in qua ostenditur nullam fuisse unquam praedestinatorum haeresim, auctore Auvraeo* [= Martin de Barcos, abt van Saint-Cyran], *theologiae doctore Sorbonnico* (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 282-285).

9 Cornelis de Groot (1613-1661) had in 1641 de Franse legerdienst verlaten. In april 1643 bood zijn vroegere commandant Christoph Martin, vrijheer van Degenfeld (1599-1653), hem een aanstelling in het Venetiaanse leger aan. Eind augustus aanvaardde hij de reis; zie voor zijn brieven, nos. 6401, 6441, 6515, 6557 (dl. XIV). Op 30 december ontving de bezorgde vader wederom een brief van zijn oudste zoon (no. 6594 (dl. XIV)).

10 Grotius' jongste zoon Dirk de Groot (1618-1656) diende al geruime tijd in het Frans-Weimarse leger. Tijdens de slag bij Tuttlingen aan de Donau (24-25 november 1643) viel hij in handen van de vijand. In de tweede week van januari kreeg Grotius eindelijk de bevestiging van het vermoeden dat zijn zoon in Beierse krijgsgevangenschap was geraakt; zie no. 6606 (dl. XIV) en 6648.

11 Het vertrek van de Staatse ambassade naar Engeland. Hoewel de ordinaris ambassadeur Albert Joachimi, heer van Hoedekenskerke, en de ‘extraordinarii’ Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude al op 13 oktober 1643 van de benodigde instructies voor hun vredesmissie waren voorzien, bleven zij allerlei bedenkingen tegen deze onderneming opperen (S. Groenveld, *Verlopend getij,* p. 113).

12 De buitengewone Franse ambassadeur Henri de Lorraine (1601-1666), graaf van Harcourt, ondernam nog een wanhopige poging om tussen de strijdende partijen in Engeland te bemiddelen (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 30-36, p. 43, p. 51 en p. 54-55).

13 In opdracht van koning Karel I van Engeland trachtte lord George Goring de Franse regering te winnen voor het aangaan van een nauwer verbond. Op maandag 21 december 1643 kreeg de koninklijke afgezant zijn eerste audiëntie aan het hof van koningin Anna van Oostenrijk (*Gazette 1643,* no. 162, dd. 26 december 1643).

14 De Staten-Generaal hadden hun deelname aan de vredesconferentie van Munster afhankelijk gesteld van de vraag of de deelnemende mogendheden bereid waren om aan de Staatse delegatieleden dezelfde ‘eer en tytulen’ te geven als aan de ambassadeur van de republiek Venetië (J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat,* p. 320-322, en Poelhekke, *De Vrede van Munster,* p. 134-135).

Precibus tuis ad Deum pro pace meas adiungo. Cartesium vidisse non memini,[15] sed ex scriptis eum maximi facio.[16]

Deus te cum tua tuisque sospitet et annum hunc 1644, cuius die secundo hoc scribo Lutetiae, vobis det felicem et domino Utenbogardo,[17]

tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

6626. 1644 januari 2. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den grave Ransau[2] is hier gecomen, hebbende zijn woord gegeven ende ostagers gelaeten. 't Ransoen van hem ende andere groote officieren, gevangen zijnde ende in handen van den hertogh van Lothringen, is geaccordeert tot tachtichduizent gulden. Denzelven hertogh van Lorraine heeft oock eenig last van zijne zaecken gegeven aen d'heer Ransau. Montauzier, Ehm, Klug[?][3] zijn gezonden nae den keizer; de meeste gevangenen zijn nae Beieren. Monsieur Erlach heeft zich met zijne familie van Brisac geretireert nae Switserlant,[4] zijnde t'onvrede met Ossenville ende over eenige last, gegeven

15 René Descartes (1596-1650) bewaarde nog de herinnering aan een vluchtige wederzijdse begroeting (no. 6608 (dl. XIV)).

16 De bewondering voor Descartes' *Discours de la Méthode,* Leiden 1637, en *Meditationes de prima philosophia in qua Dei existentia et animae immortalitas demonstratur,* Parijs 1641 en Amsterdam 1642 (C. Adam en P. Tannery, *Oeuvres de Descartes* VI en VII); zie ook nos. 3062 (dl. VIII), 3781 (dl. IX) en 6376 (dl. XIV).

17 De remonstrantse theoloog Johannes Wtenbogaert (1557-1644) (*Biogr. Lexicon voor de Geschiedenis van het Ned. protestantisme* II, p. 464-468).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 34k. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna, zonder datum). Grotius' zwager Nicolaes van Reigersberch (ca. 1584-1654) was in de jaren 1619-1625 advocaat in Den Haag, en vervolgens raadsheer in de Hoge Raad van Holland en Zeeland; zie *NNBW* II, kol. 1185-1186.

2 Luitenant-generaal Josias Rantzau (1609-1650), heer te Bothkamp, kreeg in 1643 het commando over het legercorps dat bijstand moest bieden aan het noodlijdende Frans-Weimarse leger in de Elzas. Na de verwonding die maarschalk Guébriant († 24 november 1643) bij de belegering van Rottweil opliep, nam hij het bevel over. Aangekomen bij Tuttlingen aan de Donau stootten zijn manschappen op de Zwabisch-Beiers-Lotharingse troepenmacht van hertog Karel IV van Lotharingen en de Beierse bevelhebbers François de Mercy en Johan van Werth. Op 25 november erkende de luitenant-generaal de nederlaag van de zijnen. Op last van de hertog van Lotharingen werd hij naar Worms overgebracht. Eind december ving de Parijse raadsheer Olivier Lefèvre d'Ormesson echter het volgende bericht op: ‘L'on me dit que le colonel Rantzau arrivoit, et que la composition des prisonniers alloit à huit mille pistoles que l'on donnoit au duc de Lorraine’ (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 132).

3 De Frans-Weimarse hoofdofficier Charles de Sainte-Maure (1610-1690), markies van Montausier, en de ‘Weimarse’ kolonels Johann Bernhard von Oehm (Ehm, Ohem) en Thomas Klug; zie no. 6606 (dl XIV). Hun lot hing af van een beslissing van hertog Maximiliaan I van Beieren over het aandeel dat de keizerlijken mochten hebben in de losgelden. In de loop van dit jaar herkregen zij hun vrijheid (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 397, en *Lettres Mazarin* I, p. 578, p. 588-589 en p. 672).

4 Johann Ludwig von Erlach (1595-1650), ‘Weimars’ gouverneur van Breisach, stond al geruime tijd op slechte voet met zijn Franse collega Paul Le Prévost, baron van Oysonville. Uit vrees dat met de benoeming van Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, tot opperbevelhebber van het Frans-Weimarse leger zijn garnizoensstad nog meer zou ‘verfransen’, verliet hij de dienst. Een minzame brief van kardinaal Jules Mazarin deed hem van gedachten veranderen (*Lettres Mazarin* I, p. 527-529).

aen den marescal den vicomte de Turaine. Men zoect hier de zaeck te accommoderen, doch zulcx zal beswaerlijck geschieden. Hier zijn oock eenige gezonden, zoo van 't garnisoen van Brisac als van de Wimarschen, zoo om betaeling als om verstercking. De Schotten die uit Rotweil zijn getrocken,[5] zijn bij den hertogh van Lorraine in dienst. Men laet hier geruchten loopen van tweeduizent Switsers te doen lichten door den marescal de Bassompierre,[6] van een fonds te maecken van tnegentich millioenen tot den uytgeef van dit jaer. De coninginne heeft een extraordinaire schenckagie gedaen van tsestichduizent croonen aen den cardinael.[7] In Poictou ende Xainctogne blijven de beroerten.[8] Monsieur de Coligny is te Saint-Maur,[9] maer meent te gaen nae Hollant. Voor den prinze Thomas werdt de Louvre, die nu ledigh is, geprepareert.[10]

De clergé alhier werdt aengezocht om in haere kercken collecten toe te laeten voor de catholycken in Engelant ende Ierlant. Oock is vanhier een gezonden geweest nae Schotlant om de ligue te beletten.[11] Dit, nevens de schepen met wapen ende buspoeier gezonden vanhier nae Ierlant, geeft aen het parlament weinigh vertrouwen op Vrancrijck. Wij verstaen oock dat de heer Pyme, die wel het meeste gezach hadde in 't parlement, is gestorven;[12] dat den coning aen prinze Mauris[13] heeft gegeven goederen van in-

5 De Frans-Weimarsen hadden op 19 november 1643 de capitulatie van het garnizoen van Rottweil afgedwongen. De eer om de veroverde stad het eerst te betreden gunde maarschalk Guébriant aan het regiment van hertog Frederik van Württemberg (1615-1682). Een week later verscheen de Zwabisch-Beiers-Lotharingse troepenmacht voor de stadsmuren. Op 3 december onderschreef de hertog de capitulatievoorwaarden, waarbij aan hem en zijn officieren een vrije aftocht werd gegarandeerd. Zijn manschappen vielen evenwel toe aan de overwinnaars (*Episodes Guébriant,* p. 385 en p. 401-403).

6 Maarschalk François (1579-1646), baron van Bassompierre, was na zijn vrijlating uit de Bastille (19 januari 1643) weer in koninklijke gratie teruggekeerd. Begin oktober 1643 herkreeg hij zijn oude functie van kolonel van de Zwitserse garde (*DBF* V, kol. 762-764, en Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 94).

7 Kardinaal Jules Mazarin (1602-1661). Eind december erkende koningin Anna van Oostenrijk het gezag van haar 'kardinaal-eerste minister' en schonk hem de waardigheid en het honorarium van 'chef du Conseil d'Etat' (*Introduction aux mémoires relatifs à la Fronde,* p. 36, en *Mémoires de madame de Motteville* II, p. 14-26).

8 De belastingoproeren in de Franse provincies (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 204-220).

9 Maurice (1619 - † 23 mei 1644), oudste zoon van maarschalk Gaspard III de Coligny, hertog van Châtillon (*DBF* IX, kol. 226-227), had op 12 december 1643 met Henri II de Lorraine, hertog van Guise, geduelleerd om de eer van Anne-Geneviève de Bourbon, dochter van de prins van Condé, te redden (no. 6597 (dl. XIV)). Gewond verliet hij het strijdtoneel (Place Royale, tegenw. Place des Vosges, te Parijs). Hij zocht herstel op het landgoed van de Bourbons te Saint-Maur (dep. Val-de-Marne) (*Correspondance d'Estrades* I, p. 171-173).

10 Prins Tommaso Francesco van Savoye (1596-1656), prins van Carignano, bevelhebber van het Frans-Savoyaardse leger, zou een beleefdheidsbezoek aan Parijs brengen (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 69-71).

11 Pierre de Boisivon (Boisyvon), kamerheer van de hertog van Orléans, was naar Schotland gegaan om de Franse voorwaarden voor een Frans-Schotse alliantie aan de leden van de Privy Council te overhandigen; vgl. nos. 6364 en 6390 (dl. XIV). Bij aankomst in Edinburgh werd hij geconfronteerd met het probleem dat de Schotten op 18/28 september 1643 een 'solemn league and covenant' met het Engelse Parlement waren overeengekomen (*infra,* n. 14) (*The Register of the Privy Council of Scotland 1544-1660,* p. IX-X en p. 12-14).

12 Het Lagerhuislid John Pym (1584 - † 8/18 december 1643), 'one of the most active members that ever sat in that House', kreeg een grafmonument in de Westminster Abbey (*DNB* XLVII, p. 75-83, en *The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 186-187).

13 Prins Moritz (Maurits) (1620-1652), derde zoon van keurvorst Frederik V van de Palts en Elisabeth Stuart, vocht in het leger van koning Karel I van Engeland. In okto-

comen van tachtichduizent gulden; dat den hertoch Hamilton[14] ende noch eenige andere Schotsche heeren die vóór den coning zijn geweest in het delibereren over de ligue, bij den raidt van Schotlant zijn verclaert vijanden van het landt. Milord Goryn heeft de groote visyten gedaen; zal beginnen visiten te ontfangen.[15]

In Italië[16] hebben de Barbaryns wederbecomen Montigniano, Mugnano, Argelo, Pieva.[17] De Florentins hebben haere winterquartieren niet verre van Pieva.[18] Camillo Gonzaga[19] heeft gemeent voor de Venetianen weder te becomen Lagobscuro,[20] maer is belet geweest.

Te Francfort[21] was ingestelt een brief op den naem van de churfursten om de zaecke van den Pals af te zonderen van de handeling van Munster,[22] maer men heeft daerin niet derven besluiten voor ende aleer ze hebben ontfangen den brief van den churfurst van Brandeburg die op dat stuck verwacht werdt. Den hertogh [van] Beieren laet niet ondertusschen te Wenen te arbeiden, opdat de paspoorten gegeven voor het Paltzische huis werden wederroepen ofte gelimiteert. De camer van Spier[23] zoude garen te Franc-

14 De Schotse royalist James (1606-1649), markies van Hamilton, sinds kort hertog van Aran (Arran), had geweigerd de eed af te leggen op de 'solemn league and covenant, for reformation and defence of religion, the honour and happiness of the king, and the peace and safety of the three kingdoms of England, Scotland and Ireland' van 18/28 september 1643 (*DNB* XXIV, p. 179-183).

15 Lord George Goring (ca. 1583-1663), buitengewoon ambassadeur van koning Karel I te Parijs, had op 21 december 1643 zijn geloofsbrieven aan de regentesse overhandigd (*DNB* XXII, p. 248-251). Op 9 januari 1644 diende de ambassadeur zich voor een 'eerste visite' bij Grotius aan; zie no. 6640.

16 Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena, hadden op 26 mei 1643 de oorlog aan paus Urbanus VIII (Maffeo Barberini) en diens neven verklaard. In hun geschriften ter rechtvaardiging van de strijd voerden zij het argument aan dat de 'Barberini' in hun geschil met Odoardo Farnese, hertog van Parma, over de rechten op het hertogdom van Castro de vrede in Italië hadden verstoord (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 863-875, en V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de'correnti tempi* III, p. 354-362).

17 Montegiove, Mugnano, Agello en Città della Pieve, plaatsen aan de zuidoever van het Trasimeense Meer.

18 De Toscaanse legerleider prins Mattias de' Medici ondernam nog een poging om de pauselijken uit de garnizoensstad Citerna (ten zuiden van Pieve San Stéfano en Sansepolcro) te verdrijven (*Gazette 1644,* no. 5, dd. 9 januari 1644).

19 Markies Camillo Gonzaga, voorheen generaal in het keizerlijke leger (*Doc. Boh.* VI, p. 383 no. 1115 en p. 391 no. 1150).

20 De strijd om het fort van Pontelagoscuro brandde in augustus 1643 in alle hevigheid los. De Venetianen weigerden te berusten in het verlies van dit strategisch aan de Po gelegen fort (*Gazette 1644,* no. 3, dd. 2 januari 1644).

21 De Frankforter 'Deputationstag'. Vertegenwoordigers van de keurvorsten en de Duitse 'vorsten' (Oostenrijk, Beieren, Gulik, Hessen, Bourgondië, Braunschweig-Lüneburg en Pommeren, en voorts de graaf van Fürstenberg, de bisschoppen van Würzburg, Munster en Konstanz, de abt van Weingarten en de steden Keulen en Neurenberg) waren sinds 11/21 februari 1643 vrijwel onafgebroken bijeen voor beraad over rijksaangelegenheden (Dickmann, *Der Westfälische Frieden,* p. 113-117).

22 Vgl. no. 6627, n. 4. De kwestie van de Palts was volgens de keizer en de hertog van Beieren een binnenlandse aangelegenheid die niet afgehandeld mocht worden op de vredesconferenties te Munster en Osnabrück. In het preliminair vredesverdrag van Hamburg, dd. 25 december 1641, was echter een bepaling opgenomen waarin gesproken werd over de verplichting om vrijgeleidebrieven uit te schrijven voor een Paltsische delegatie ter vredesconferentie (K. Hauck, *Karl Ludwig, Kurfürst von der Pfalz,* p. 61-72).

23 Het 'Reichskammergericht' was bevreesd voor een opleving van de oorlog aan de Rijn; vgl. no. 6480 (dl. XIV).

fort haere residentie houden, maer de stadt Francfort heeft daertoe weinigh lust. Men handelt om de gagie van de raiden tot Spier te verbeteren uit een impositie over de joden. Den keizer heeft de tijding van de victorie bij den Donau laeten weten te Constantinople[24] om te beter [te] steu[i]ten 'tgunt aldaer met Ragosky zoude connen werden gehandelt. Hazfeld gaet nae den keizer;[25] verzoect zijne winterquartieren te hebben in Franckenlant, hopende tegen den voorzomer de Fransoisen nieuwe afbreuck te doen.

Den marquis van Saint-Chaumont[26] heeft ordre om in Italië zich te vougen bij den cardinal Bichi ende met hem te spreecken op het stuck van de paix van Italië.[27] De garnisoenen van Monmedy ende Charleville loopen in Champagne ende dwingen dat lant tot contributie.[28] Zesduizent man onder den marescal de Damont[29] gaen, men weet niet off het is nae Catalogne of nae Poictou. Chandenier, één van de capitains de guarde, heeft last zijn officie niet te bedienen, zijnde vrund van den hertogh van Beaufort.[30]

2 Ianuarii 1644.

Hier is gerucht dat Uberlingue zoude becomen zijn bij den vijant.[31] Men zegt den vicomte de Turaine[32] van het verspreide leger bijeen heeft geraept tweeduizent te voet, tweeduizent ruiters met paerden, tweeduizent zonder‹s› paerden. Uit Engelant hooren wij dat 's conincx volck hebben becomen de steden van Milton Mombery ende Darby,[33]

24 De slag bij Tuttlingen van 24-25 november 1643. Bijna gelijktijdig ontving sultan Ibrahim († 18 augustus 1648) het bericht dat de Zevenburgse vorst György I Rákóczi (1593-1648) de oorlog wilde verklaren aan de keizer (*Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas* IV, p. 26-27, en Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 62-68).

25 De keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen (1593-1658) had met een leger van Westfaalse garnizoenssoldaten deelgenomen aan de strijd tegen de Frans-Weimarsen (*NDB* VIII, p. 64-65). Op de terugweg kwam hij tot de ontdekking dat de aan zijn leger toegewezen winterkwartieren in Frankenland al door Beierse eenheden in bezit waren genomen (*Doc. Boh.* VII, p. 57 no. 118).

26 Melchior Mitte de Chevrière-Miolans (ca. 1586-1649), markies van Saint-Chamond (Chaumond) (*Dictionnaire de la Noblesse* 7(13), kol. 892), zou in Rome de Franse ambassadeur François Du Val, markies van Fontenay-Mareuil, aflossen. Deze maand ontving hij eindelijk het begeerde paspoort (*Lettres Mazarin* I, p. 382 en p. 552-553).

27 Kardinaal Alessandro Bichi (1596-1657) genoot als bemiddelaar in het conflict over de rechten op het hertogdom van Castro (*supra,* n. 16) het volle vertrouwen van kardinaal Jules Mazarin (*DBI* X, p. 334-340).

28 Op 1 mei 1644 ontving Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, de order om Champagne te verdedigen tegen militaire acties van hertog Karel IV van Lotharingen en de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 262-266).

29 Charles, markies van Aumont (1606-1644), werd belast met het neerslaan van de oproeren in de Poitou, de Saintonge en de wijde omtrek van Angoulême (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 218-219).

30 Kardinaal Jules Mazarin verweet de gardekapitein François de Rochechouart († 1696), markies van Chandenier, zijn vriendschap met familieleden van de in september 1643 gearresteerde 'important' François de Vendôme, hertog van Beaufort (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 132-133).

31 Het Frans-Weimarse garnizoen te Ueberlingen kwam onder vuur te staan. Overigens drongen eenheden van het Zwabisch-Beierse leger pas in mei 1644 dit steunpunt aan het Meer van Konstanz binnen (*Lettres Mazarin* I, p. 564-565, en H. Lahrkamp, *Jan von Werth,* p. 145).

32 Henri de La Tour d'Auvergne (1611-1675), burggraaf van Turenne, had op 16 november 1643 de maarschalksstaf in ontvangst mogen nemen. Op 3 december werd in Parijs zijn benoeming tot opperbevelhebber van het Frans-Weimarse leger bekendgemaakt (*Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 1-8).

33 De *Gazette 1644,* no. 3, dd. 2 januari 1644, meldde de koninklijke successen in Leicester (Melton Mowbray) en Derbyshire.

ende dat zij belegeren het casteel van Arondel ende Farnham,[34] ende dat prins Mauris heeft verslagen sevenhondert ruiters die onder d'heer Manchester waeren.[35]

D'heer Erlach heeft contentement ontfangen door monsieur Tracy ende is overzulcx wedergecomen te Brisac.[36]

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 2 Jan. 1644 uyt Paris.

6627. 1644 januari 2. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Est hic Ranzovius,[2] levi, ut dicitur, dimissus pretio et a duce Lotharingiae bene habitus. Putatur mandata habere pacis aut a Lotharingo aut etiam ab aliis. Venere cum eo aliquot Galli, et nuntiant captivos liberari posse omnes, quos habet Lotharingus, octoginta millibus florenorum. Mokelium mortuum hic intelligo et doleo,[3] fuit enim publico utilis. E re erit quamprimum aliquem eo mitti idoneum, qui et consilia det praefecto et quae ibi aguntur bene inspectet. Nam quin cupidos oculos Galli Benfeldio adiecerint, non est dubitandum. Sed habent quod agant in istis locis, nam Erlachius, pridem offensus Ossenvillii potentia suam obumbrante, nunc etiam novis mandati[s] marescalli Franciae vicecomitis Turenae, se cum omni familia ad Helvetios suos recepit. Tum vero missi huc sunt a militibus Vinariensibus, qui Brisaci et in Alsatia sunt, qui poscant debita stipendia et conditionum pactarum fidem; nisi eis brevi satisfiat, periculum adeunt Galli, ne Vinariensium coitione Alsatiae loca amittant. Germani enim volunt illis locis uti ad bonum Germaniae, Galli vero ad res suas prolatandas. Inter eos vero qui proposita habent diversa, non est diuturna concordia. Non dubito, quin Suedia habitura sit harum rerum eam inspectionem quam tempora exigunt.

Francofurti epistola quidem praeformata est nomine electorum, ut abstrahatur Palatinum negotium a colloquiis Monasteriensibus et Osnabrugensibus. Sed

34 Het leger van de koningsgezinde sir Ralph Hopton kwam bij Farnham (Surrey) echter oog in oog te staan met eenheden die het Parlement in allerijl naar het bedreigde gebied had gezonden; vgl. no. 6616 (dl. XIV).

35 Grotius vergist zich: de *Gazette 1644,* no. 3, dd. 2 januari 1644, berichtte over een overwinning die prins Rupert (Robert) van de Palts bij Cambridge op 700 ruiters van Edward Montague, graaf van Manchester, had behaald.

36 Over deze kwestie, *supra,* n. 4. De bemiddelaar was Alexandre de Prouville, baron van Tracy, commissaris van het Frans-Weimarse leger (*Episodes Guébriant,* p. 246 en p. 407-409).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 173; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 375 no. 513. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 171. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6628). Axel Oxenstierna (1583-1654), rijkskanselier van Zweden tijdens de regeringen van koning Gustaaf II Adolf en koningin Christina; zie *SBL* XXIII, p. 465-492 en p. 504-524.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 2 januari 1644 (no. 6626).

3 Friedrich Richard Mockhel, resident in de Zweedse enclave Benfeld in de Elzas, 1634 - december 1643 (*Hist. de l'adm. des affaires étrangères de Suède,* p. 60, p. 108 en p. 115, en *Episodes Guébriant,* p. 407). Zijn ambt werd voorlopig waargenomen door de Benfeldse gouverneur Friedrich Moser von Filseck; zie no. 5214 (dl. XII). In 1645 zond koningin Christina de diplomaat Georg Hansson von Snoilsky naar deze eenzame post (*BLS* N.F. X, p. 32-33).

exspectatur quid super eo negotio dicturus sit elector Brandeburgicus.[4] Interim Bavarus per suos

4 Zie no. 6626 n. 21 en 22. Friedrich Wilhelm (1620-1688), keurvorst van Brandenburg, verwoordde het protestantse standpunt in het college van keurvorsten. Zie voor zijn houding in de kwestie van de Palts, nos. 6406 (dl. XIV) en 6651.

Viennae id agit, ut itineris diplomata data pro legatis Palatini aut revocentur aut restringantur. Assessoribus Spirensibus augmentum promittitur salariorum ex novis indictionibus in iudaeos; civitas autem Francofurtensis non desiderat illos assessores habere hospites, quod ipsi velint. Dux ille Wurtenbergicus, qui Rothvilam dedidit, non hic tantum, sed et a duce Lotharingico culpatur. Est is dux Spirae, et eo duci iussit Scotos qui Rothvila exiere, partem suam de praeda. Montaugerius, Ohmius, Klugius Viennam missi sunt; pars magna Bavaro cessit. Imperator autem victoriae huius non exiguae nuntios misit etiam Constantinopolim. Qui ei favent Francofurti et vicinis in locis dicunt res prosperas Galliae eum habituras exitum quem ob impotentem dominatum Siciliae quondam habuere.[5] Hazfeldius it Viennam, dicit autem, si suae copiae hibernare in Franconia possint, non se formidaturum hostis occursum.

Princeps Thomas in Lupara[6] hospitium habebit. Barbarini recepere de Ethruscis Montinianum, Munianum, Argelum, Pievam. Ethrusci autem hiberna non longe inde habent. Veneti Lacum Obscurum tentarunt reprendere, sed irrito conatu.

In Anglia mortuus est Pimius, magnus parlamenti incentor ad bellum civile. Princeps Mauritius a rege Magnae Britanniae accepit in spe magis quam re terras quarum reditus perventurus sit ad LXXX florenorum millia. Hamiltonus Scotus, dux a rege factus, et alii duo cum eo a conventu patriae hostes iudicati sunt. Scotorum copiae ad Angliam accedunt propius.

Hic in Gallia ingentes fiunt largitiones in magna pecuniae inopia. Triginta milliones a morte regis erogati nullo exercituum bono. Cardinali Mazarino regina extra annua dedit LX millia scutatorum et tabulam marmoream. Magnae interim famae iactantur: augeri in Catalonia exercitum ad XX millia; bis mille Helvetios a Bassompetra conscribi; nonaginta milliones parari ad huius anni sumptus. Interim et in Sanctonibus et in Pictonibus et alibi magni sunt motus. Bellovaci[7] autem multi collocati sunt milites odio maxime episcopi, qui in adversis fidus reginae, nunc eam sibi per artes Italas inimicam experitur. Dicitur regina duci Aurelianensi offerre praefecturam Britanniae Armoricae[8] ea lege, ut ipsa habeat praefecturas Campaniae,[9] Mediomatricum, Tullorum, Viroduni et Sedani. Comes Coliniacus est ad Sanctam Mauram in praetorio principis Condaei, sed in Hollandiam iturus putatur. Guisii sunt Medone.[10] Laboratur hic apud clerum Galliae, ut per ecclesias collectae fiant pro catholicis Hiberniae; missa eo etiam sunt arma, et publico nomine in Scotiam qui consilia contra regem capta disturbent.

5 De Siciliaanse vesper (1282) tegen het bewind van Karel I van Anjou, koning van Napels en Sicilië.
6 'Lupara', het Louvre.
7 De onrust in Beauvais. Bisschop Auguste Potier († 1650) had in de eerste regeringsmaanden van koningin Anna van Oostenrijk de ambitie gekoesterd om aan het hof de positie te verwerven van 'kardinaal-eerste minister'. In september 1643 ontving hij de order om naar zijn diocees terug te keren (*Cardinal de Retz, Oeuvres,* p. 170, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 108).
8 De waardigheid van gouverneur van Bretagne had koning Lodewijk XIII op verzoek van Richelieu toegedacht aan diens neef Charles de La Porte, markies van La Meilleraye (nos. 5986 en 6000 (dl. XIII)). Na het overlijden van de koning verlangde de teruggekeerde balling César de Bourbon, hertog van Vendôme, herstel in zijn oude rechten op dit gouvernement. De animositeiten tussen de twee 'gouverneurs' liepen zo hoog op dat de regentesse de beslissing nam om de rechten voor zichzelf te reserveren; vgl. no. 6419 (dl. XIV).
9 Gaston van Orléans (1608-1660), broer van koning Lodewijk XIII († 14 mei 1643), had ten behoeve van Honoré d'Albert, hertog van Chaulnes, afstand gedaan van zijn gouvernementele rechten op Auvergne. In ruil verlangde hij het gouvernement van Champagne of desnoods van Bretagne (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 124).
10 Meudon, het familiegoed van de hertog van Guise.

In Hollandia collectae fiunt pro parlamento,[11] sed Amstelodamenses noluerunt id

11 De Zeeuwse calvinisten waren de Hollanders voorgegaan in het bijeenbrengen van

apud se fieri publica auctoritate. Sed et ex Hollandia multa bello necessaria mittuntur ad portus Angliae occidentales, quos rex tenet.[12]

Deus, excellentissime et illustrissime domine, per consilia Sublimitatis tuae prosperet et res Suediae et orbis christiani,

tuae Sublimitatis cultor devotissimus,

H. Grotius.

[Lutetiae,] XX[III] Decembris 1643/II Ianuarii 1644.

Heufdius[13] periculose aegrotavit, sed melius valet. Tres habeo filios;[14] maximus natu Galliae militiae, in qua turmam sub Degenfeldio duxit, pertaesus apud Venetos militiam quaerit; medius in foro agit Hagae; tertius fuit inter nobiles domesticos ducis Vinariensis, nunc centuriam habet et adiutor castrensis et, ut puto, captus apud Bavarum. Omnes Latine et Gallice didicerunt; duo milites etiam Germanice. Hos ego omnes regno Suediae non commendo, sed sicubi utiles esse possunt, offero.

Marchio Sancti Chaumontius ad cardinalem Bicquium ivit, ut de pace Italica cum eo conferat. Qui in praesidiis sunt Mommediaci et Carolovillae Campaniam Galliae ad tributa compellunt. Sub marescallo Damontio mittuntur militum sex millia, incertum in Cataloniam an Pictonas. Chandenerius, unus praetorianorum centurionum, vetitus est suo munere fungi, quod amicus putetur Bellifortio. De Uberlinga ab hostibus capta sermo est. Dicitur vicecomes Turenae esse Ensishemi;[15] recollegisse de sparso exercitu bis mille pedites, equites cum equis totidem, totidem sine equis. Regis in Anglia milites dicuntur cepisse Muttemmonteriam[16] et Darbiam; obsidere arcem Arundeliam et Farnamam. Caesos equites septingentos a principe Mauritio. Erlachio per tractatum satisfactum est, itaque Brisacum rediit.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. De Ranzovio, captivis a Lotharingo redimendis. Mokelii mors. Gallorum res turbidae in Germania. Palatini causa. De camera Spirensi. Varia Germanica. Italica. Anglica. Largitiones Gallorum. Rumor de Hispanis. Motus in Gallia et alia nonnulla. Belgarum animus in Anglos. Heufdius sanitati restitutus. De tribus filiis suis. De pace Italiae. Gallica. Germanica. Regis Angliae successus. Erlachio satisfactum.

6628. 1644 januari 2. Aan J. Oxenstierna.[1]

12 Hollandse schepen haalden in de koningsgezinde havenstad Newcastle kolen op. Dank zij deze vaart konden soldaten en ammunitie heimelijk aan land worden gezet (S. Groenveld, *Verlopend getij,* p. 173-198).

13 Johan Hoeufft († 1651), een uit de Nederlanden afkomstige bankier te Parijs, commissaris over de Frans-Zweedse geldzaken (Schutte, *Repertorium* I, p. 58).

14 Cornelis (1613-1661), Pieter (1615-1678) en Dirk (1618-1656) de Groot (E.A. van Beresteyn, in *Ned. Leeuw* 43(1925), kol. 168-171, en Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 435-440).

15 Ensisheim, ten zuiden van Colmar; vgl. *Lettres de Turenne,* p. 386-387.

16 'Muttemmonteriam', in de brief aan Johan Oxenstierna (no. 6628) 'Multommanteriam'; bedoeld is Melton Mowbray.

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II (met bijlagen; zie nos. 6407

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et extra ordinem legato, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

In dorso staat in een onbekende hand: Praesent. Minden, den 8. Ian. 1644.

6629. 1644 januari 2. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Magna sane clades Gallos afflixit.[2] Capti enim ad Danubium sunt ad quater mille, Rotwila dedita ferme bis mille militiam mutarunt. Est quidem egregium nomen et virtus marescalli vicecomitis Turenae, sed tantum damnum ut reparetur, magnis opus est pecuniis, quae non facile hic reperiuntur exhausto per cardinalem Riceliacum ad suos ditandos aerario et postea multa per loca ortis motibus contra tributa, qui etiamnunc durant. Imperator nuntium de sua victoria misit Constantinopolim, ut prohibeat, si possit, quae Ragoskius ibi moliri posset.

Scoti in Angliam promovent; Hamiltonum et alios, qui regi faverant, hostes patriae iudicarunt. Legatio autem Batavica in Angliam exspectat, ni fallor, quid in Anglia Harcurtius, in Gallia dominus Gorinus promoturi sint.

Scribebam haec Lutetiae die secunda anni 1644, quem, clarissime domine, Claritati vestrae opto felicissimum, quippe

Claritati vestrae studiosissimus,
H. Grotius.

Non carent ratione ea quae scribit dominus Chemnitius.[3] Habeo pro eis gratias.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.
In dorso schreef Appelboom: 1644 die secunda Ianuarii.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 27. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 720 no. 1633. Antw. op no. 6607 (dl. XIV), beantw. d. no. 6642. Harald Appelboom (Appelbom) (1612-1674), geboren op Söderby (Fellingsbro), was sinds 1 oktober 1642 Zweeds agent te Amsterdam (Schutte, *Repertorium* II, p. 492-494). Van zijn benoeming bracht hij Grotius op de hoogte in een schrijven van 16 februari 1643 (no. 6091 (dl. XIV)).
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 2 januari 1644.
3 Harald Appelboom bracht regelmatig verhandelingen van zijn correspondent Joannes Fredericus Chemnitius, gewezen secretaris te Danzig, onder de aandacht van de geleerde ambassadeur te Parijs; vgl. nos. 6221, 6230, 6241, 6250, 6261, 6288, 6337, 6382, 6409 en 6607 (dl. XIV). Geen van de hier genoemde stukken is overgeleverd.

6630. 1644 januari 4. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine et patrone observandissime,

Haud ita composita erant omnia inter Suediae et Daniae regna ut sperabamus.[2] Praeter omnium enim opinionem campimarescalli Torstensonii Excellentia ex Lusatia novem diebus in Holsatiam cum equitatu recta tendit, regia castella invadit et incredibili celeritate Christianprisium, Ekelfurdam, Novostadium, Rhensburgum, Predenburgum, Itsehoam, Kielam - ubi 500 millia imperialium a nobilitate Holsatica congesta accepit - et Flensburgum in potestatem suam redegit.[3] Inde etiam in Fiunniam[4] transmisit militem, ita ut exercitus noster totam peragret Holsatiam, Juthiam, Fiuniam. Gluckstadium aquarum repagulis solutis se adhuc exemit periculo.[5]

Köningsmarchius postquam a dioecesi Heildeshemensi tributa collegit,[6] Bremensem episcopatum est invasurus. Ferunt etiam illustrissimum dominum Gustavum Hornium alio cum exercitu in Hallandia grassari[7] et 30 navium classem Danica littora petere. Lubecensem et Hamburgensem urbem humanissime habuit excellentissimus dominus Torstensonius, ut laeti admodum exceperint adventum eius. Iam Krempam oppugnat ipse campimarescallus; generalis maior Mortagne[8] in Ditmarsia hiberna sua collo-

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 1). Eigenh. oorspr. Handtekening afgescheurd. Antw. op no. 6605 (dl. XIV), beantw. d. no. 6653.

2 De laatste maanden had kanselier Axel Oxenstierna de indruk gewekt dat zijn regering de voorkeur gaf aan een vreedzame regeling van het reeds lang sluimerende conflict met koning Christiaan IV van Denemarken over het Zweedse scheepvaartverkeer door de Sont. Ondertussen had hij zijn secretaris Jakob Törnsköld echter al naar het hoofdkwartier van het Zweedse leger in Duitsland gezonden om opperbevelhebber Lennart Torstensson mededeling te doen van de Zweedse krijgsplannen tegen Denemarken. In november 1643 kwam in de omgeving van Kożuchów (Silezië) het contact tot stand; vgl. nos. 6369 en 6509 (dl. XIV). Een week later zette het Zweedse leger zich in beweging. In snel tempo doorkruiste het de Ober- en Niederlausitz en kwam op 11/21 december al bij Ratzeburg aan de Holsteinse grens te staan (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 366-367).

3 Het offensief werd de volgende dag ingezet (12/22 december 1643). Bijna zonder strijd veroverden de Zweden de plaatsen Christianspries (tegenw. Friedrichsort), Eckernförde, Neustadt, Rendsburg, Breitenburg, Itzehoe, Kiel en Flensburg.

4 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson (1603-1651) overwoog een landing op het eiland Funen (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 418-421).

5 Krempe en Glückstadt waren de laatste steunpunten van koning Christiaan IV van Denemarken in het hertogdom Holstein (*Geschichte Schleswig-Holsteins* V, 2, p. 156-158, en *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 223).

6 Generaal-majoor Hans Christoph (ca. 1600-1663), graaf van Königsmarck, voerde het bevel over het Zweedse expeditieleger in Duitsland (*SBL* XXI, p. 778-781). Het afgelopen najaar had hij in Pommeren de achtervolging ingezet op een leger van de keizerlijke generaal-majoor Joachim Ernst von Krackow (Krockow). Toen het laatste keizerlijke steunpunt Białogard (Belgard) weer in Zweedse handen was gevallen, keerde hij terug naar zijn oude kwartieren in de bisdommen Halberstadt en Hildesheim (*Gazette 1644,* no. 7, dd. 16 januari 1644).

7 Veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn (1592-1657) was op het slagveld van Nördlingen in Beierse krijgsgevangenschap geraakt (1634). In 1642 kwam hij na een uitwisseling met de Beierse generaal Johan van Werth vrij. Teruggekeerd in Stockholm (9/19 augustus 1642) diende hij zijn regering als militair adviseur. In de eerste dagen van dit jaar aanvaardde hij in Jönköping het commando over het leger dat de Deense gewesten Halland, Skåne (Schonen) en Blekinge moest binnenvallen (*SBL* XIX, p. 361-364).

8 Generaal-majoor Caspar Cornelis de Mortaigne († 18 juli 1647) was adjudant van landgraaf Philips van Hessen-Kassel (1604-1626) geweest. Later maakte hij carrière in Zweedse dienst (*ADB* XXII, p. 339-340; *SBL* XI, p. 86).

cat. Pinneburgensem comitatum occupat landgravius Fredericus.[9] Reliqua territoria singulis ducibus assignata sunt, qui ubique magnam aeris et annonae copiam inveniunt.

Rex Daniae in Bremensi districtu colligit copias et cuilibet equiti 80 imperiales offert.[10] Holsatiae princeps[11] copias suas nostratibus tradidisse scribitur. Rex ipse, postquam comitia Hadersleviensia finita erant, Kopenhafniam ivit,[12] ut cum Poloniae regis legato negotia secretissima tractaret.[13]

Causam magnae et insperatae mutationis adhuc ignoramus, publica autem fama nuntiat interceptas a nostratibus literas esse quibus patefactum est Daniae et Poloniae regem cum magno Muscoviae principe[14] in perniciem nostram conspirasse. Sed haec et alia tempus edocebit.

Deus interea adsit coeptis et hostilia omnia circumquaque tonantia in securam pacem convertat, quam etiam cum bonis omnibus diuturnam Excellentiae vestrae comprecor et post huius aevi perennem felicitatem aeternam demum requiem, ita ut non hic tantum annus ex voto decurrat, sed etiam perpetuo magno orbis, suorum suique bono valeat, vigeat floreatque Excellentia vestra, cuius gratiae me devote commendo, qui semper, dum spiritus hos regit artus, maneo, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae ...

Amstelodami, 4 Ianuarii 1644.

Nullas ex Suedia literas iam habuimus nec transmittere possumus, antequam certo cognoverimus, quo pacto tuto ultro citroque commutari queant.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 13 Ian.

9 Het regiment van landgraaf Friedrich van Hessen-Eschwege (1617-1655), halfbroer van Wilhelm V, de in 1637 overleden echtgenoot van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel, bezette het door koning Christiaan IV opgeëiste graafschap Pinneberg.

10 's Konings tweede zoon Frederik (1609-1670), de latere koning Frederik III van Denemarken, was administrator van het aartsbisdom Bremen (*DBL* IV, p. 530-536, en G. Lorenz, *Das Erzstift Bremen und der Administrator Friedrich während des Westfälischen Friedenskongresses,* Munster 1969).

11 Friedrich III (1597-1659), hertog van Sleeswijk-Holstein-Gottorp, stond op het punt om met de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson een neutraliteitsverdrag te sluiten (*DBL* IV, p. 561-563; *NDB* V, p. 583-584).

12 De bijeenkomst van de landdag te Haderslev vond in november 1643 plaats. Begin december keerde koning Christiaan IV (1577-1648) naar Kopenhagen terug (*Kancelliets Brevbøger 1642-1643*, p. 607-625).

13 Koning Wladislas IV (1595-1648) van Polen deelde de bezwaren van koning Christiaan IV van Denemarken tegen de Zweedse aanwezigheid aan deze zijde van de Oostzee; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 141 en p. 297, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 76-78. Eind september zond hij zijn kamerheer Henryk Denhoff (Dönhoff) (1585-1659) naar Denemarken (*PSB* V, p. 110, en *Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve* V, p. 419-420).

14 Zie Grotius' nieuwsbrieven aan Axel en Johan Oxenstierna dd. 5 december 1643 (nos. 6576 en 6577 (dl. XIV)). De Deense toenadering tot Moskou was gebaseerd op de hoop dat Valdemar Christian (1622-1656), graaf van Sleeswijk-Holstein, natuurlijke zoon van koning Christiaan IV (*DBL* XV, p. 245-247), een huwelijk zou sluiten met Irina, dochter van tsaar Michael Fedorovitsj (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 316-320, en A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 151-154).

6631. 1644 januari 4. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Litteras tuas sub finem anni praecedentis scriptas Amstelodami accepi,[2] unde iam tibi felicem annum qui iam coepit opto voveoque. Ego hic domino Vossio ostendi Praedestinatum[3] et libellum de Reformandis horis canonicis,[4] quos iam in manibus habet. Iudicium eius cras puto intelligam. Blavius se non alienum ostendit ab impressione libelli posterioris,[5] et curaturum se promittit ut qui in posterum in Galliis prodibunt libri, hic prostent. Inceperat iam imprimere Parthenii decretum,[6] et perfecisset nisi ab aliis esset deterritus.[7] Rogat Blavius an, cum novam de Iure belli et pacis editionem daturus est,[8] non putes annotata suis locis in textum esse recipienda, et annon aliquando con-

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 288. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6613 (dl. XIV), beantw. d. no. 6648.

2 Willem de Groot had er de laatste jaren een gewoonte van gemaakt om de jaarwisseling in Amsterdam door te brengen. Het nieuwjaarsbezoek aan de Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius (1577-1649) was zo langzamerhand ook een vaste traditie geworden; vgl. nos. 5528 (dl. XII), 6011 (dl. XIII) en 6621 (dl. XIV).

3 De bronnenpublikatie van Jacques Sirmond S.J. (1559-1651), *Praedestinatus* [*sive*] *praedestinatorum haeresis, et libri S. Augustino temere adscripti refutatio*, Parijs 1643; vgl. no. 6469 (dl. XIV). Het werk werd in 1645 in de Republiek herdrukt in een *Censura, in qua ostenditur nullam fuisse unquam praedestinatorum haeresim, auctore Auvraeo* [= Martin de Barcos, abt van Saint-Cyran], *theotogiae doctore Sorbonnico (Patrologiae latinae tomus* LIII, kol. 582-583, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 282-285).

4 De *Consultatio de reformandis horis canonicis ac rite constituendis ecclesiasticorum muneribus,* Parijs 1643. Toen de Haagse hofpredikant André Rivet dit werk in augustus 1643 onder ogen kreeg, vermoedde hij dat Grotius de auteur was; zie no. 6356 (dl. XIV), en *BG* no. 1322. Rivets correspondentievriend Claude Sarrau schreef op 4 september 1643 vanuit Parijs: 'La Consultation pour la Reformation du breviaire et heures canoniales n'est pas sortie de l'hostel de Monsieur l'Ambassadeur vostre ancien adversaire, c'est un nommé Joli [= Claude Joly (1607-1700)], chanoine de Nostre Dame de ceste ville ...' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 82-89).

5 De Amsterdamse uitgever dr. Joan Blaeu († 1673) nam de door Grotius aanbevolen werken later in zijn fonds op; vlg. no. 7110 (dl. XVI).

6 Afgelopen zomer had de Parijse uitgever Sébastien Cramoisy een uitgave verzorgd van de besluiten van de in 1642 door patriarch Parthenius I van Constantinopel bijeengeroepen synode. Deze editie kreeg de titel *Parthenii, patriarchae Constantinapolitani decretum synodale super calvinianis dogmatibus, quae in epistola Cyrilli nomine ante annos aliquot edita, falso Graecorum et Orientalium consensu recepta ferebantur ... Nunc primum ex Oriente allatum una cum Arsenii Hieromachi epistola Venetias missa, quae praefationis loco praefixa est, ed. Gabriel Cossartius,* Parijs 1643.

7 In de polemiek die Grotius met de Haagse hofpredikant André Rivet (1572-1651) had gevoerd over zijn *Annotata ad Consultationem Cassandri,* Parijs 1641 (*BG* no. 1165), was 'ad articulum XIII: de usu sacramentorum' een discussie ontbrand over het schismatisch karakter van de *Confessio fidei* van de reformatorische patriarch Cyrillus Lucaris († 1638); vgl. Grotius' *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti,* Parijs 1642 (*BG* no. 1175), en het *Votum pro pace ecclesiastica contra Examen Andreae Riveti, et alios irreconciliabiles. Ecce quam bonum et quam iucundum habitare fratres in unum,* Parijs 1642 (*BG* no. 1183). In 1645 zou Grotius zijn aandeel in deze discussie afsluiten met een door hem herziene versie van de synodale besluiten tegen de leer van de patriarch: *Cyrilli Lucaris ... Confessio Christianae fidei. Cui adiuncta est gemina eiusdem Confessionis censura synodalis, una a Cyrillo Berrhoeensi* [= Cyrillus Contaris van Berrhoea, patriarch van Constantinopel 1638-1639], *altera a Parthenio ... promulgata. Omnia Graece et Latine;* zie nos. 6028, 6039 en 6045 (dl. XIV), en Grotius' *Rivetiani Apologetici, pro schismate contra Votum pacis facti, discussio* in de *Opera omnia theologica* III (*BG* no. 919), p. 701 r. 56 A.

8 Het Amsterdamse uitgevershuis had in 1642 een nieuwe editie van *De iure belli ac pa-*

nexionibus novis opus fore putes, item annon et alia quaepiam post editionem postremam annotaveris.

Ego ex tuis litteris laetus intelligo rixas istas in Gallia exortas ulterius in nervum non erumpere.[9] Latium iterum aliquid contra te moliri[10] iam intellexisse te ex litteris Vossii iunioris[11] cognovi; ut exemplar simulatque editum fuerit ad te mittatur, curabo; ut antea id fieri possit, spem nullam video.

Turbae inter Suecos et Danum exortae multos hic turbant.[12] Aliquot iam civitates cepere Sueci, et si ita pergunt totis provinciis Danum exuturi videntur. Crempam et Kiliam in suam potestatem redegere Sueci, et iam Jutlandiam pervagantur, ac claustris maris Balthici imminere dicuntur. Sunt qui dictitant foedus quod Danus cum Muscovita pepigerat, naufragio navis ad Rigam in Suecorum venisse manus, atque ita iure optimo Danum praeventum. Alii de indutiis in sex menses inter imperatorem et Suecos pactis mussitant.[13] Rursus aliqui visas in mari Balthico triginta Suecorum naves contendunt. Certe hic nupera Suecorum irruptio magnae existimatur sequelae, contra quam Hagae iudicari accepi, ubi omnia extenuantur data opera. Edictum cuius meministi[14] hic reperire nequeo, missurus id Haga ubi eo advenero.

Emendationem quam misisti Blavio dedi, ut in proxima editione inseratur.[15] Multa

9 Henri II de Bourbon, prins van Condé, en maarschalk Gaspard III de Coligny, hertog van Châtillon, hadden hun gezag moeten aanwenden om matiging te brengen in de publieke opschudding over het duel tussen Maurice de Coligny en Henri II de Lorraine, hertog van Guise.

10 De geograaf Johan de Laet (1582-1649), auteur van het kritische geschrift *Notae ad dissertationem Hugonis Grotii De origine gentium Americanarum, et observationes aliquot ad meliorem indaginem difficillimae illius quaestionis,* Amsterdam 1643 en Parijs ^{2}1643 (*BG* nos. 727-728 en *BsG* nos. 212-213). Deze kritiek beantwoordde Grotius met een *Hugonis Grotii de origine gentium Americanarum dissertatio altera, adversus obtrectatorem, Opaca quem bonum facit barba* (*BG* no. 731) en een epigram (no. 6516 (dl. XIV)). In december 1643 had de getergde geograaf al een goed deel van zijn weerwoord opgesteld (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 146-148). Dit voorjaar kon zijn *Responsio ad dissertationem secundam Hugonis Grotii de origine gentium Americanarum* bij de Amsterdamse uitgever Elzevier verschijnen (*BG* no. 733 en *BsG* no. 214).

11 Isaac Vossius (1618-1689) vertoefde momenteel te Parijs, waar hij ten huize van Grotius zijn studies kon voortzetten. Op 26 december 1643 schreef hij aan zijn vader Gerardus Joannes dat de Parijse raadsheer Claude Sarrau onlangs een brief had ontvangen van de geograaf Johan de Laet (onuitgegeven brief, aanwezig te Amsterdam, UB, coll. RK, J 92d).

12 Het bericht dat het leger van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson op 12/22 december het hertogdom Holstein was binnengevallen, bereikte de Republiek via Hamburg of Lübeck; vgl. het postscriptum van Appelbooms brief van 4 januari 1644 (no. 6630).

13 In een schrijven van 27 oktober 1643 had keizer Ferdinand III zijn bevelhebber Matthias, graaf Gallas, toestemming gegeven om met de Zweden te onderhandelen over een kortstondige wapenstilstand in Silezië en Bohemen-Moravië (*Doc. Boh.* VII, p. 50 no. 99, en *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 190-191).

14 Het 'placaet van den Hove, daer bij gelast wort de voorgaende placaten, soo van hare Hoogh Mogende d'Heeren Staten Generael, als van haer Ed. Groot Mog. d'Heeren Staten van Hollandt, tegens de paus-gesinde geëmaneert, punctuelijck t'observeren en executeren' van 18 december 1642 (*Groot Placaet-Boeck* I, 1, 4. tit., kol. 225-226).

15 Een correctie ten behoeve van de Amsterdamse druk van de *Hugonis Grotii de origine gentium Americanarum dissertatio altera,* Parijs 1643; zie *BG* no. 732. Alleen de in zijn brief van [5] december 1643 (no. 6573) voorgestelde verbetering is in deze editie opgenomen.

rogavit super tuis in Testamentum Vetus notis,[16] item historicis aliisque;[17] ego nihil magni ei polliceri ausus fui, neque quo loco editio tua sit novi.

Deus Optimus Maximus te, uxorem, liberos diu servet,

tibi obsequentissimus frater,

Guilielmus Grotius.

Amstelodami, IV Ianuarii 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 12 Ian. 1644.

6632. [1644 januari 4]. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mein herr,

Ew. Excell. wünsche ich hiermit von Gott dem allmächtigen ein glückseeliges frewdenreiches newes jahr, gute beständige leibes gesundtheit, sampt allem dem, was ihr mehr lieb vnndt ahngenehm sein mag, von grundt meines hertzen, deroselben zu continuation meines vorigen nicht bergendt, dass die Frantzösische plenipotentiarii zu den friedens tractaten sich noch alhie befinden, ohn dass sie noch zur zeit etwas substantiels bey ihrer negotiation alhie verrichtet hätten. Vornemblich ist bissher nur debattiret worden, wie diesses stats ambassadeur zu Münster vnndt anderstwo von den Frantzösischen, vnndt consequenter auch von anderer potentaten ministris hinfüro sollen tractiret werden. Da dann wegen diesses stats begehret wirdt,[2] dass dessen gesandte zu letzt nach Münster kommendt, von den anderen ahm ersten sollen bewillkommet, vnndt visitiret, ihnen auch bey den revisiten, so sie thun, die

16 In Parijs had Blaeu's concurrent Sébastien Cramoisy een begin gemaakt met het zetten van Grotius' aantekeningen ‘ad Maccabaicum I’ in *tomus* III van zijn *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137).

17 De *Historia Gotthorum, Vandalorum et Langobardorum* (*BG* no. 735; uitgegeven te Amsterdam (Elzevier) 1655) en de *Annales et historiae de rebus Belgicis* (*BG* no. 741; uitgegeven te Amsterdam (Blaeu) 1657).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no, 13. 127. Oorspr. Eigenh. ondertek. Petter Spiring Silvercrona (ca. 1600-1652), heer van Norsholm, tweede zoon van de Delftse tapijtwever François Spiring (Spierinck) uit diens huwelijk met Oncommera Duyst, keerde na een voorspoedige carrière in Zweden terug in de Republiek met de rang van resident en financieraad van Zweden in Den Haag, 1637-1649, 1651. Hij overleed in Engeland op 19 februari 1652 (Schutte, *Repertorium* II, p. 491-492; *Een rondgang langs Zweedse archieven,* p. 176-177 en p. 190-191; D. Hoek, in *Jaarboek CB voor Genealogie* 12(1958), p. 206).

2 De Staatse verlangens met betrekking tot de eerste visite, de hoge hand en de titel ‘Excellentie’ waren vastgelegd in een memorandum dat de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien op de tweede onderhandelingsronde over een nieuwe ‘alliantie offensive ende defensive’ (Den Haag, 21 december 1643) kregen aangereikt. In Parijs werd naarstig naar een compromis gezocht, maar de vastberadenheid van de Staten-Generaal was zo groot dat de Fransen in februari 1645 toegaven: ‘que sa Majesté accorde pleinement sans aucune reserve, ce qu'ils luy ont demandé touchant les rancs et honneurs de messieurs vos ambassadeurs, son intention estant qu'ils soient trettés partout comme ceus de Venise’ (J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat,* p. 320-327; *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. XXXVI-XL).

oberhandt, vnndt in allen zusammenkunfften der titull von Excell. soll gegeben, vnndt sonsten all ehr erwiesen werden, gleich wie den ambassadeurn von der Republic von Venedig geschicht. Wesswegen die Frantzösische plenipotentiarii zu diesser sach nicht instruiret wesende, einen courrier nach Paris abgefertiget haben, sich bescheidts zuerhohlen.

Die sendung nach Engellandt[3] soll nuhn endtlich ihren fortgang haben, vnndt wirdt nur auff guten windt gewartet.

Wie plötzlich die ruptur zwischen Schweden vnndt Dennemarck geschehen, gelieben Ew. Excell. ab den vnderschiedtlichen beylagen auss Hamburg[4] geschrieben mit mehrerm zuerstehen.

Wormit verbleibe,

Ew. Excell. dienstbereitwilligster,

Petter Spieringh Silvercroon op Norshollem.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 13 Ian. 1644.

6633. 1644 januari 5. Van Friedrich, landgraaf van Hessen-Eschwege.[1]

Regiae Maiestatis Sueciae illustrissime et excellentissime legate,

Peracceptae mihi fuerunt literae Excellentiae tuae, quibus et salutare me et negotium delegato meo commissum commendatissimum sibi habere constituit; quo ipso de suo in me benevolo affectu, tametsi de eo dubitare nullo unquam tempore licuit, insuper certiorem reddidit. Atque hoc ipsum beneficii genus magno suo merito eo maius aestimo, quod apud serenissimum Galliarum regem et reginam, necnon celsissimum senatum Excellentia tua summa maximaque authoritate polleat, quam inpraesentiarum saluti commodoque meo haud exiguo maximopere prodesse voluit. Quo nomine Excellentiae tuae ingentes gratias ago, iuxta ac peramanter rogo, ut eo quo coepit favore me causamque meam publico meoque bono complecti ac porro pro solita in me benevolentia promovere non dedignetur. Equidem cum occasio viresque suppetierint, Excellentiae tuae testatum faciam quam promptus paratusque sim, istam pro me susceptam curam atque sollicitudinem omni gratitudinis studio officioque pensare, ut cui non desinam esse et permanere,

Excellentiae tuae officiosissimus,

3 Het vertrek van de Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude naar Engeland. Op voorstel van Holland voorzagen de Staten-Generaal de extraordinarii op de valreep nog van een open patentbrief die zij ter plaatse van passende titels konden voorzien (S. Groenveld, *Verlopend getij,* p. 113 en p. 297).

4 Het nieuws dat het leger van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson op 12/22 december het hertogdom Holstein was binnengevallen; zie no. 6630, en hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 8, met nieuwsberichten uit Hamburg van 15/25 december 1643.

1 Hs. Rotterdam, GB, coll. RK, niet gecatalogiseerd. Eigenh. ondertek. Antw. op no. 6529 (dl. XIV). Landgraaf Friedrich van Hessen-Eschwege (1617-1655), halfbroer van Wilhelm V, de in 1637 overleden echtgenoot van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel, had voor de verdediging van zijn belang in het reeds lang slepende conflict met het huis Hessen-Darmstadt over het bezit van de stad en de universiteit van Marburg de assistentie van de Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna en zijn aanstaande schoonvader Johann Casimir, paltsgraaf van Zweibrücken, ingeroepen. Tegelijkertijd zond hij de Lotharingse edelman de Siraumont naar Parijs om de leden van de ‘Conseil d'Etat’ (celsissimus senatus) en ambassadeur Grotius te overtuigen van de rechtmatigheid van zijn verlangens; zie nos. 6385, 6386 en 6388 (dl. XIV). Op 8 november 1643 verleende Grotius de boodschapper een audiëntie.

Fridericus Hassiae landgravius.

Hamburgi,[2] 26 Decembris 1643.

2 De landgraaf diende met een regiment in het leger van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson; vgl. no. 6630.

In dorso staat in een onbekende hand: Inscriptio erat: Regiae Maiestatis Sueciae legato, illustrissimo et excellentissimo viro domino Hugoni Grotio.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 4 Febr.

6634. 1644 januari 7. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger herr ambassadeur, hochgenaigter herr vnndt patron,

Von newem gibt ess dieser orthen anitzo nicht sonderlich viell. Von Hamburg haben wir noch die einquartierung der vnserigen in Hollstein;[2] dass sie aber die vestungen Crempe vnndt Christian Priess sollen eingenommen haben, continuirt nicht, dargegen aber ist gewiss, dass sie dess vesten haussess Bredenburg, mit verlust 8 man - dahingegen Tilly vnndt Wallstein vor diesem in 1700 darvor sitzen lassen[3] - erobert haben. In Gluckstadt soll der geringste vorrath nicht sein, weder an vivres, holtz, noch munition. Graff Pentz soll mit seiner gemahlin - dess königss natürlicher tochter[4] - sich erzurnet vnndt sie von sich geschafft haben. Zue ged[achtem] Gluckstadt ist die Schwedische post intercipirt, vnndt die brieffe geöffnet worden.

Der könig in Dennemarck soll eine armee von 30000 man auss seinem landt zusammen bringen, vnndt wieder die vnserige führen. Der bischoff von Bremen[5] lesset starck werben zue roess vnndt fuess, gibt vff ein rheuter 80 in 90 reichssth[al]er. So will man auch sagen, dass der graff von Oldenburg dergleichen solle thuen,[6] vnndt eine armee von 10000 man richten wollen. Wiewoll hieran etzliche noch zweiffelen, vnndt viellmeher davor halten, dass diese beede herren sich lieber an die neutralität halten, alss dess werckss sich theilhafftig machen werden. Wirdt gleichwoll in kurtzem, wesse sie sich erkleren, zuerfahren sein. Dass stifft Bremen will bey der neutralität bleiben.

Den 24. diesess seindt die käyserl. gesandten alhier bey den Dänischen gewesen,[7]

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 85. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius te Osnabrück.

2 De Zweedse 'inkwartiering' in het hertogdom Holstein begon op 12/22 december 1643. Weldra verspreidden de manschappen van veldmaarschalk Lennart Torstensson zich over het land (Christianspries (tegenw. Friedrichsort), Eckernförde, Neustadt, Rendsburg, Breitenburg, Itzehoe, Kiel en Flensburg). Alleen de door het water van de Elbe afgeschermde steden Krempe en Glückstadt weerstonden de Zweedse aanval (*Geschichte Schleswig-Holsteins* V, 2, p. 156-158).

3 De belegering van Breitenburg door de keizerlijke bevelhebbers Johan Tserclaes (1559-1632), graaf van Tilly, en Albrecht Wenzel Eusebius von Wallenstein (1583-1634), hertog van Friedland, in de Deens-Nedersaksische oorlog. Op 19 september 1627 gaven de verdedigers de strijd op (*Geschichte Schleswig-Holsteins* V, 2, p. 145).

4 Graaf Christian von Pentz (ca. 1600-1651), gouverneur van Glückstadt, gehuwd met Sophie Elisabeth (1619-1657), natuurlijke dochter van koning Christiaan IV van Denemarken (*DBL* XI, p. 252-253, en XIII, p. 565-566).

5 Administrator van het aartsbisdom Bremen was prins Frederik van Denemarken, de latere koning Frederik III. Hoewel geneigd de Deense zijde te kiezen, liet hij toch nagaan of de Zweden de in 163 6 overeengekomen neutraliteit van het bisdom nog wilden respecteren (Lorenz, *Das Erzstift Bremen*, p. 43-47).

6 Anton Günther (1583-1667), graaf van Oldenburg, wapende zich tegen het oorlogsgeweld (*ADB* I, p. 491-493; *NDB* I, p. 317, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 127).

7 De keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg (1615-1677), en Johann Baptist Krane (ca. 1600-1672) overhandigden de leden van de Deense delegatie te

Osnabrück op 24 december 1643/3 januari 1644 de tekst van de besluiten die keizer Ferdinand III op 15 december 1643 ter regeling van een aantal geschilpun-

vnndt haben ihnen in nahmen dess käyssers einen secours von 12000 man versprochen. Wo die aber sollen herkommen, davon höeret man noch nicht. Vnsere friedensstractaten werden hoffentlich, vmb dess newen kriegs willen, keine noth haben, sondern noch einen weeg alss den andern ihren fortgang erraichen; dan ob woll die Dennemärckische interposition[8] dadurch zurugk gehen dörffte, werden sich doch schon andere mediatores finden, gestalt ohne dass die Venetianische ambassade albereit vollmacht hat, die mediation auch zwischen Schweden vnndt dem käyser, vff begehren, vber sich zunehmen. Vor 8 tagen haben die Dänische hier erst erfahren die zeitung von der Hollsteinischen einquartierung, woruff sie alsobalt einen edellman nacher Minden, an den herrn ambass[adeur] Oxenstiern, vmb sich darüber zubeschweren, geschickt haben.[9] Dergleichen ist auch hier gegen den herrn ambass[adeur] Salvium geschehen.

Wass weiterss von schreibwürdige materie sich mir an handt geben wirdt, davon soll jedessmahl Ew. Excell. schuldige nachricht gegeben werden, deren ich vnter dessen zu dem nun antrettenden newen jahr von hertzen gratulire vnndt alless gluckliche vnndt langwärende wollergehen anwünsche, verbleibend im vbrigen, so lang ich lebe,

Ew. Excell. gehorsamber diener,
G. Keller m.pa.

Ossnabrugk, den 28. Decembris anno 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 28 Ian.

6635. [1644] januari 8. Van C. de Groot.[1]

Monsieur,

8 Koning Christiaan IV van Denemarken had de taak op zich genomen om toe te zien op de naleving van het preliminaire vredesverdrag dat op 25 december 1641 te Hamburg was gesloten. Zijn geloofwaardigheid als bemiddelaar kwam door de Zweedse inval ter discussie te staan (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 116-117, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 209-218 en p. 220).

9 De Deense delegatie te Osnabrück, bestaande uit kanselier Just Høg (1584-1646) (*DBL* VII, p. 31-33), Gregers Krabbe (1594-1655) (*DBL* VIII, p. 200-201), Christopher von der Lippe (1585-1652) (*DBL* IX, p. 89-90) en de Hamburgse domdeken Lorenz Langermann (1595-1658) (*ADB* XVII, p. 683), zond op 22 december 1643/1 januari 1644 een edelman naar de residentie van de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna te Minden. De boodschapper keerde op 8 januari met een hooghartig antwoord terug (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 202-203 en p. 220-222, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 119-121).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 25, 25. Eigenh. oorspr. Antw. op een ontbrekende brief. Grotius' oudste zoon Cornelis (1613-1661) verkende in Venetië de mogelijkheden om zijn in 1641 afgebroken militaire carrière te hervatten. Aanvankelijk was het de bedoeling dat hij met een vendel Zwitserse huursoldaten dienst zou nemen in het leger van zijn vroegere commandant Christoph Martin, vrijheer van Degenfeld, maar bij aankomst in Venetië (eind oktober 1643) bleek de vrijheer nog te velde te zijn. Weldra bereikte hem het verleidelijke aanbod om op te treden als troepenwerver in de omgeving van Marseille (nos. 6515, 6557 en 6594 (dl. XIV)).

J'ay receu la lettre par laquelle vous me faictes entendre que les offres et propositions que j'ay faictes à la Republique ne sont pas approuvé[e]s ny de vous, ny de ma me-

re, ny de personne de nos amis,[2] nonobstant que ce que j'ay faict a esté conforme au jugement de beaucoup de personnes en ces quartiers, qui ont veu bien reussir de semblables entreprises depuis qu'ils y sont. Quoy que s'en soit, vos commendements servent partout de regle à mes actions, aussy n'entreprendray[-je] rien que je ne demande auparavant vostre avis et sois asseuré de vostre consentement. Il est vray que la levée de deux cents Suisses est moins dangereuse et embarassante, mais quoy que puisse dire monsieur Marini,[3] nous sçavons bien par deça que les passages sont entierement bouclés, si bien que le baron de Coupet[4] après avoir faict de grands despens est encore arresté avec sa levée dans le pais de[s] petits cantons catholiques, et que en cas que la guerre continue ces messieurs, s'ils veulent avoir de gens de ces costés, seront obligé[s] à leur demander le passage et recognoistre leur courtoisie, sans quoy il ne leurs sera jamais octroyé.

Icy le cardinal Bichi faict de propositions pour la paix,[5] le[s]quelles ne sont pas tout à faict rejettées. Je vis hier monsieur Corraro, celuy qui a esté ambassadeur à Paris devant monsieur Justiniano.[6] Il est tenu icy pour homme franc et de grand pouvoir; m'asseure qu'il est grandement de vos amis, comme d'ailleurs m'en a asseuré monsieur le baron de Degenfeldt, et me promet de s'employer pour moy. Il m'a receu avec grande civilité et offert sa maison pour le temps que j'ay à estre dans Venise. Monsieur Degenfeldt se treuve icy,[7] mais d'autant qu'il luy reste encore quelque douleur au[x] jambes, ne sort pas. Il me recommandera à touts ceux qui ont le pouvoir et la volonté de luy faire du bien. Les traictés de paix retardent un peu mon affaire; neantmoins j'espere que tout ira bien, et que je vous donneray subject de croire que je suis, monsieur,

vostre tres humble et tres obeissant fils,
C. de Cornets de Groot.[8]

A Venise, ce 8 de Janvier.

2 De familie in Parijs verwierp dit voorstel op grond van het verbod dat de regentesse had doen uitvaardigen tegen het lichten van Franse soldaten voor de Italiaanse krijg.
3 Carl Marin, de Zweedse resident te Zürich, was Cornelis de Groot in september 1643 behulpzaam geweest bij het vinden van de juiste contacten.
4 Daniel II de Bellujon, baron van Coppet, was er niet in geslaagd om de door hem geworven Zwitsers over de passen van Graubünden te loodsen (Jecklin, *Materialien* I, p. 389). Op zoek naar een alternatieve route over Tirol stootte hij op tegenwerking van de autoriteiten in de kantons Luzern, Uri, Schwyz, Unterwalden en Zug (Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 20-26).
5 Op 26 december 1643 verscheen kardinaal Alessandro Bichi in Venetië. De volgende dag toonde hij de doge zijn machtiging om op te treden als bemiddelaar in het conflict tussen de paus en de Italiaanse vorsten (Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena) over de rechten op het hertogdom van Castro (V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* III, p. 932-940).
6 Angelo (Anzolo) Correr (1605-1678), op 26 november 1636 gekozen tot vertegenwoordiger van de republiek Venetië in Parijs, verscheen op 26 januari 1638 aan het hof van koning Lodewijk XIII. In 1641 droeg hij zijn taak over aan Girolamo Giustiniani. Terug in Venetië ontving hij de benoeming tot ‘provveditore e commissario sopra le milizie’ (*DBI* XXIX, p. 480-485; *Relazioni degli Stati Europei, Serie II, Francia* II, Venetië 1859, p. 313-362).
7 Na een niet helemaal bevredigend verlopen carrière in Franse dienst had Christoph Martin, vrijheer van Degenfeld (1599-1653), in 1642 een hoge functie in het Venetiaanse leger aanvaard (*NDB* III, p. 558-559, en *SBL* X, p. 573-578).
8 Het is voor het eerst dat Cornelis de Groot zijn Venetiaanse brieven ondertekent met C. de Cornets de Groot. Hij zinspeelt hier op de afstamming van zijn familie uit het Provençaalse adellijke geslacht Cornets of Des Cornets; zie no. 1539 (dl. IV).

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 31 Ian. 1644.
En in dorso: 8 Ian. 1644 Cor. de Groot.

6636. 1644 januari 9. Aan J.A. Salvius.[1]

Illustrissime domine,

Scripsi Excellentiae vestrae ante hos septem dies.[2] Misi per Bilderbekium[3] literas. A Ketnero[4] nihil tunc aut nunc habui.[5] Multum refert hoc tempore norimus quae utrimque fiunt. Ex Hollandia intelligo legatos Gallos modis non exspectatis ostentare regni sui dignitatem.[6] Non dubito quin idem facturi sint in Westfalia, ex pacto quodam quod ante bellum inter ipsos, Hispanos et Anglos convenit, etiam in fraudem regum quos suis minores existimant. Haec non alia dico de causa quam ut, quae[7] debet, inter reges paritas[8] servetur.

Ego de auxiliari pecunia quae hoc tempore a Gallia Suediae debetur[9] retinui thaleros imperiales quinquies mille centum et quinquaginta, partim pro semestri salario, partim pro impensis necessariis antehac factis. De ea pecunia rationes mitto,[10] in quibus nihil iniqui spero iri repertum. Retineo autem eam quam antehac sumpsi pecuniam quantum est unius temporis semestris salarium, quia ita fieri antehac iusserat magnus dominus cancellarius, nec immerito, ad resarcienda damna quae per diutinas erogationes feceram, cum alioqui soleat legatis praesertim non valde opulentis aliquid promutuum dari. Eius itaque summae debitor regno Suedico maneo, dispuncturus[11] ubi iubebor.

Excellentiae vestrae, quam suo favore sumo mihi in his rebus adiutricem, paratus semper non verbis, sed rebus ostendere quantopere sim, illustrissime domine,

Excellentiae vestrae servire paratissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, 9 Ianuarii anni 1644 ex novo Calendario.

1 Tekst naar *Epist.*, p. 720 no. 1635. Ook gedrukt in Arckenholz, *Mémoires* IV, p. 365 (zonder postscriptum).
2 Brief no. 6623, dd. 1 januari 1644.
3 Het kantoor van de Staats-Zweedse agent Hendrik van Bilderbeeck te Keulen fungeerde als tussenschakel in de postverbinding Parijs-Munster/Osnabrück en Minden; vgl. Schutte, *Repertorium* I, p. 181-182; *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 74, en *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. LXXXIV-LXXXV.
4 In de *Mémoires* van Arckenholz: 'Kellero' (Georg Keller, secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius).
5 Hier kan ook gedoeld worden op de Beierse hofraad Georg Johann Kütner (Küttner of Kitner) († 1667), van 1622 tot 1632 resident van hertog Maximiliaan I van Beieren in Frankrijk; vgl. nos. 1125 (dl. III) en 6660. Nadien diende hij de hertog als eerste raadgever in politieke zaken; zie no. 6065 (dl. XIV), en *Mémoires du maréchal de Gramont* I, p. 373-374.
6 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien waren naar Den Haag gegaan met de pretentie van een 'seer aensienlijcke ende extraordinaris besendinghe' die op 'meer als ghewoonlijcke maniere' door de heren van de Staten-Generaal ontvangen diende te worden (Poelhekke, *De Vrede van Munster,* p. 130).
7 'quae', dat in de *Epist.* ontbreekt, is toegevoegd op grond van Arckenholz, *Mémoires*.
8 Bij Arckenholz 'paritas'; in de *Epist.* abusievelijk 'gravitas'. De koningen van Frankrijk, Spanje en Engeland weigerden de gelijkheid van alle koningen te erkennen. Deze opvatting werd betwist door de koningen van Zweden, Denemarken en Polen (J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 7-16).
9 De betalingen krachtens het op 20/27 juni 1643 vernieuwde subsidieverdrag van 30 juni 1641; zie no. 6350 (dl. XIV). In overleg met de bankier Johan Hoeufft ontving Grotius zijn honorarium uit deze kas: 5150 rijksdaalders (volgens de *Mémoires* van Arckenholz: 5170 rijksdaalders).
10 De rekening is niet overgeleverd.
11 Bij Arckenholz 'dispuncturus; in de *Epist.* abusievelijk 'dispensaturus'.

Lutetiae impendia posthac erunt exigua, quia regina solet manere in urbe et speramus diu abfore funera.[12]

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Joanni Salvio.

6637. 1644 januari 9. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Si quid Amstelodami didiceris, rogo norim.[2] Amicis et cognatis nostris Adrichemio et Dusseno salutem velim dici meo nomine.[3] Gratulor non ipsis, sed civitati de tam bonis magistratibus; magis vero ipsis de propinquante libertate a functionibus talibus, his praesertim pessimis temporibus, quibus perdifficile est et ex conscientia agere et aliis satisfacere. Gaudeo Berkelium tam bona esse in fama.[4] Certe si socerum et socrum imitabitur,[5] nullus erit cui tutius credi possit pecunia publica. Medemilacensibus[6] ut video pro exiguis opibus satis est animi.

Laudo quod Hollandi constituere circa Conventum Foederatorum,[7] sed miror eos per annos plus viginti concoquere potuisse tantum sui contemptum. Dicebat mihi domi-

12 In 1643 vonden de begrafenissen plaats van Richelieu (19-20 januari), Maria de' Medici (9 maart) en koning Lodewijk XIII (19 mei-22 juni). Zie voor de kosten van het aannemen van de rouw, J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat,* p. 97-98.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 962 App. no. 686. Antw. op no. 6621 (dl. XIV), beantw. d. no. 6655.

2 De 'Amsterdamse' brief van Willem de Groot, dd. 4 januari 1644, kreeg Grotius pas op 12 januari in handen; vgl. no. 6631.

3 De zojuist aangetreden Delftse burgemeesters Joost Jacobsz. van Adrichem (1574-1653) en Ewout Jansz. van der Dussen (1574-1653); zie no. 4453 (dl. XI), en R. Boitet, *Beschryving der stadt Delft,* Delft 1729, Naamlijst van de Heeren schouten, burgermeesteren, p. 143.

4 Johan van Berckel 'de jonge' (ca. 1603-1662), ontvanger van de gemenelandsmiddelen te Rotterdam, was voorgedragen voor het ambt van ontvanger-generaal van Holland (*NNBW* II, kol. 128; E.A. Engelbrecht, *De Vroedschap van Rotterdam,* p. 90 en p. 169-170).

5 De Rotterdamse brouwer Pieter Christiaensz. Prins (1583-1650) en diens echtgenote Lysbeth (Elisabeth) Ewoutsdochter Bijlewerff (1590-1656) hadden Grotius in de eerste maanden van zijn terugkeer in de Republiek (1631) met raad en daad bijgestaan; zie nos. 1682, 1690 (dl. IV) en no. 2003 (dl. V). Hun dochter Elisabeth was op 12 oktober 1631 in het huwelijk getreden met de 'jonge' van Berckel (*NNBW* II, kol. 1132-1133).

6 De bezwaren die mr. Nicolaes Stellingwerff, pensionaris van Medemblik, had laten gelden tegen de kandidatuur van 'commies Kettingh'. Zijn advies werd door de Staten van Holland overgenomen: op 29 januari 1644 viel een beslissing ten gunste van Johan van Berckel (*Res. SH,* dd. 22 december 1643 en 29 januari 1644). De gepasseerde commies ontving in 1646 de benoeming tot thesaurier- en rentmeester-generaal van de prins van Oranje (van Kretschmar, in *Jaarboek CB voor Genealogie* 38(1984), p. 113-115).

7 De noodzaak om de gedeputeerden ter generaliteit veel preciezer te instrueren. In de Staten van Holland hadden de afgevaardigden van de steden al op 5 augustus 1643 de aan hun nieuwe instructie gekoppelde eed afgelegd. Alleen Johan van Mathenes, die de Hollandse ridderschap in de vergadering van de Staten-Generaal vertegenwoordigde, weigerde zich te binden aan de strengere voorschriften. Hij zwichtte echter op 28 januari 1644 (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 910-914).

nus Hogerbetius[8] cum in carcerem Lupesteniae duceremur:[9] princeps provinciarum facta est sub tributo. Nihil dici potuit verius. Minusculae illae inter se coniurantes legem dicunt Hollandiae et eam in impensas damnant. Nihil vidi iniquius. Et haec vidimus nos agitari antequam caperemur. Haec futura aperte dixi, cum libertati essem redditus.[10] Si Amstelodamenses, ut nunc sapiunt, sapuissent nostro tempore, mansisset status ille non malus, qualis fuerat post Licestrii tempora[11] ad nostram captivitatem. Drentanos puto nihil iniuste postulasse.[12]

Didericus Dutlingae fuit, captus est,[13] sed cui obtigerit, Agamemnoni, Menelao an Ulyssi, nescitur.[14] De singulari illo certamine non male iudicas.[15] Multis id maioris mali omen videtur. Cornelius noster nihildum cum Venetis transegit.[16]

Audio parari editionem novam Apologetici nostri,[17] nescio Latine an Hollandice an lingua utraque. Nihil mutari velim, errata typographica bene corrigi. Si velit librarius addere ad finem acta quae sunt in Voto contra Rivetum[18] et quae seorsim sermone Hollandico sunt edita,[19] patiar, dum ne ego dicar novae editionis auctor.

Miror de agris illis quos in solutum acciperet Didericus, me nihil per vos intellige-

8 Rombout Hogerbeets (1561-1625), pensionaris van Leiden van 1617 tot zijn inhechtenisneming op 29 augustus 1618, was op 18 mei 1619 tot eeuwigdurende gevangenschap veroordeeld (*NNBW* IX, kol. 384-389).

9 In de nacht van 5 op 6 juni 1619 werden de twee Hollandse pensionarissen naar hun Loevesteinse kerker geleid; vgl. Grotius' 'Memorie van mijne intentiën ende notabele bejegeningen' in *Verhooren en andere bescheiden betreffende het rechtsgeding van Hugo de Groot,* p. 1-80.

10 In 1622 verdedigde Grotius het Hollandse standpunt in zijn *Verantwoordingh van de Wettelijcke Regieringh van Hollandt ende West-Vrieslandt/ Apologeticus eorum qui Hollandiae Westfrisiaeque et vicinis quibusdam nationibus ex legibus praefuerunt ante mutationem quae evenit anno MDCXVIII* (*BG* nos. 872 en 880).

11 Robert Dudley (ca. 1532-1588), graaf van Leicester, deed in april 1588 afstand van zijn bestuurlijke taken in de Republiek (*DNB* XVI, p. 112-122; *NNBW* IV, kol. 891-901).

12 Vertegenwoordigers van het landschap Drenthe hadden het recht opgeëist om een drost naar eigen keuze te benoemen. Een scheidsrechterlijke uitspraak van de Haarlemse pensionaris mr. Albert Ruyl sterkte hen in hun overtuiging.

13 De Frans-Weimarse officier Dirk de Groot had de slag bij Tuttlingen (24-25 november 1643) overleefd. Een brief, waarin hij zijn wederwaardigheden verhaalde, was onderweg; zie no. 6606 (dl. XIV) en nos. 6649 en 6650.

14 De krijgsgevangenen werden als buit verdeeld onder de overwinnaars: de keizer (Agamemnon), de hertog van Beieren (Menelaus) en de opportunistische hertog Karel IV van Lotharingen (Ulysses/Odysseus).

15 Het duel dat Maurice, oudste zoon van Gaspard III de Coligny, hertog van Châtillon, op 12 december 1643 met Henri II de Lorraine, hertog van Guise, was aangegaan om de eer van Condé's dochter Anne-Geneviève de Bourbon, hertogin van Longueville, te redden.

16 De Venetiaanse autoriteiten wilden Cornelis de Groot graag in dienst nemen als troepenwerver in Frankrijk.

17 *Supra,* n. 10. Een Parijse drukker verzorgde in 1640 een herdruk van de *Apologeticus* (*BG* no. 883). In de Republiek rustte er een verbod op de uitgave van dit werk; zie no. 6655.

18 Grotius had in zijn *Votum pro pace ecclesiastica,* Parijs 1642 (*BG* no. 1183), 'ad articulum XVI' enkele, in het Latijn vertaalde documenten over zijn inhechtenisneming in 1618 opgenomen.

19 De eveneens in 1642 verschenen *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ...* (*BG* no. 889).

re.[20] Spes maior est quam ut negligi debeat. Hic omnia satis bene habent, nisi quod apud Pictonas turbatur.[21]

Deus hunc annum felicem det tibi, uxori, liberis, amicis,
tibi obligatissimus Frater,
H. Grotius.

Scribebam 9 Ianuarii 1644.

6638. 1644 januari 9. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Wanneer ick wel zal onderrecht zijn van 'tgunt in uEd. quartieren passeert, zal ick garen mijne bedenckingen daerop zeggen, niet dat ick iet van die staet begeere, maer omdat ick liever heb dat een schip daer ick vrunden in hebbe behouden werde, dan vergae. Aengaende de zending nae Engelant, de credentie aen het parlement offenseert den coning.[2] De andere voet can de redelijcke personen die in het parlement zijn niet offenseren. Ende Pyme is doot.[3] Den grooten rang die coning Heindrick de Vierde aen de Vereenigde Nederlanden had gegeven, was op hoope van zijn proffijt te doen.[4] Welcke apparentie zijnde besweecken, willen de Fransoizen haere preëminentie doen blijcken, doch met meening om daerin toe te geven, zoo zij in de ligue haer voordeel connen vinden;[5] waertoe oock geen schenckagie, oock aen eenige van de Vergadering van Hollant,

20 De uitbetaling van het geld dat Bernhard, hertog van Saksen-Weimar († 18 juli 1639), zijn officier Dirk de Groot had toegedacht. Na vele aanmaningen nam Grotius zich voor om het bedrag via de rechter te verhalen op de Saksisch-Weimarse goederen onder beheer van Joachim de Wicquefort, de Hessische resident in de Republiek; zie nos. 6504 en 6524 (dl. XIV), en B. Röse, *Herzog Bernhard der Grosse von Sachsen-Weimar* II, p. 338.

21 Charles, markies van Aumont (1606-1644), werd belast met het neerslaan van de oproeren in de Poitou, de Saintonge en de wijde omtrek van Angoulême (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 218-219).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 34 1. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6639.

2 De Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude maakten zich op voor hun vredesmissie naar Engeland. Op voorstel van Holland voorzagen de Staten-Generaal de extraordinarii op de valreep nog van een open patentbrief aan het Parlement (S. Groenveld, *Verlopend getij,* p. 113).

3 Het Lagerhuislid John Pym († 8/18 december 1643), de meest geduchte tegenstander van een verzoening met de koning.

4 In het memorandum dat de Staten-Generaal de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien op 21 december 1643 hadden overhandigd, werd in de aanhef gerefereerd aan de ‘eer en tytulen’ die koning Hendrik IV de Staatse ambassadeurs in de dagen van de Kleefs-Gulikse opvolgingscrisis (1609-1610) had geschonken (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 887, en J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat,* p. 253-262). In hun antwoord verklaarden de Franse gevolmachtigden dat zij niet bevoegd waren om een beslissing te nemen op het punt van de bejegening van de leden van de Staatse delegatie ter vredesconferentie (Poelhekke, *De Vrede van Munster,* p. 134-135; *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. XXXVIII-XL). Na lang wikken en wegen gaf de Franse regering in februari 1645 eindelijk toe aan de Staatse verlangens met betrekking tot de eerste visite, de hoge hand en de titel van ‘Excellentie’ aan de gevolmachtigden (J. Heringa, *o.c.*, p. 327).

5 Aan de vooravond van de Haagse conferentie over een nieuwe Frans-Staatse ‘alliantie offensive ende defensive’ waarschuwde het Franse delegatielid Théodore Godefroy zijn

zal werden gespaert, alzoo de Fransoisen daeraen veel gelegen is, niet alleen voor het tegenwoordige, maer oock om de hoope van mettertijd verder te comen. De obligatie aen Spaignie te allegueren duirende 't oorlogh van Spaignie[6] is wat vremdt, maer zulcke dingen hebben de Fransoisen veel, quae non bene conveniunt cum sensu communi; natio comoeda est.[7]

Het duiren van diverse cours van den adel van Hollant ende van de steden geeft mij quaed bedencken ende vrese dat mettertijd oock eenige steden[8] zullen werden afgetrocken van den bond. D'heer Heufd is zeer voor de vereeniging van de Westindische Compagnie met de Oostindische,[9] ende zoo zullen zijn allen die veel in de Westindische participeren. Mij dunct dat het uitstellen van 't octroi voor de Oostindische schadelijck is, te meer omdat men in onzeeckere poincten is met Portugael.[10] Ick en meen niet dat oit Fransche ambassadeursvrouwen in Hollant zijn geweest ten tijde van de graven, zoodat die allegatie onvast gaet.[11] Pauw spreect wel,[12] heeft door lange oeffening eenige kennisse van affairen, doch niet heel solide, zoo mij dunct.

'tGunt uwe Ed. oordeelt van het duel,[13] 'tzelve is het oordeel hier van alle wijzen. Monsieur de Coligny vint zich wat beter. 'tGunt uwe Ed. adviseert van monsieur Brasset[14] can wel zoo zijn. Ick zal daerop letten.

superieuren in Parijs al voor ‘les pretentions de Messieurs les Estats Generaux’ (*Lettres Mazarin* I, p. LXXXVII-LXXXVIII).

6 Op 1 maart 1644 plaatsten de Staatse onderhandelaars Bartold van Gendt, heer van Meynerswijck (Gelderland), Johan van Mathenes en Adriaen Pauw (Holland), Johan de Knuyt (Zeeland), Gijsbert van der Hoolck (Utrecht), Frans van Donia (Friesland) en Adriaen Clant (Groningen) hun handtekening onder een ‘ligue guarantie’ waarin - geheel overeenkomstig de Franse wensen - de Staten-Generaal zich verplichtten om geen vrede of bestand met de Spaanse kroon te sluiten ‘dan gesamentlick ende met een gemeene bewilling’ (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 962-963, en Poelhekke, *De Vrede van Munster,* p. 1-2 en p. 136).

7 Vgl. *Juvenalis* 8, 73 en 3, 100.

8 Met zijn weigering om de eed op de nieuwe instructie voor de Hollandse gedeputeerden ter generaliteit af te leggen, had Johan van Mathenes de discussie heropend over de vertegenwoordiging van de ridderschap (één stem) en de steden (18 stemmen) in de Staten van Holland (S.J. Fockema Andreae, *De Nederlandse Staat onder de Republiek,* p. 42-51).

9 De Parijse bankier Johan Hoeufft gaf blijkbaar zijn steun aan de factie die in het kader van de besprekingen over de verlenging van het octrooi voor de Verenigde Oostindische Compagnie aan de Staten de vraag had voorgelegd of de Oost- en Westindische Compagnieën niet ‘onder een en hetselve octroy soude[n] dienen te worden gedirigeert, om te saamen één lichaam te moogen constitueeren’. De bewindhebbers van de Oostindische Compagnie keerden zich scherp tegen dit plan (*Res. SH,* dd. 8 en 15 december 1643).

10 Ondanks het verdrag dat Portugal en de Republiek op 12 juni 1641 hadden gesloten, bevochten de twee naties elkaar nog dagelijks in Oost- en West-Indië (Prestage, *The diplomatic relations,* p. 189-192).

11 De Franse gevolmachtigde Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, nam aanstoot aan de weigering van Amalia van Solms om ‘Madame l'ambassadrice’ Augustine le Roux als haar gelijkwaardige te beschouwen (*Tallemant des Réaux* II, p. 1063, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. XXXV, p. LXX en p. 30).

12 Dr. Adriaen Pauw († 1653), rekenmeester van Holland, was door de Staten van Holland aangewezen voor een plaats in de Staatse delegatie ter vredesconferentie (Schutte, *Repertorium* I, p. 10-12). Omdat hij als Hollands rekenmeester geen zitting had in de Staten-Generaal, moest voor hem een afzonderlijke regeling getroffen worden. Op 7 december 1643 werd hij officieel van zijn benoeming verwittigd; zie no. 6582 (dl. XIV).

13 Het duel dat Maurice, oudste zoon van Gaspard III de Coligny, hertog van Châtillon, op 12 december 1643 met Henri II de Lorraine, hertog van Guise, was aangegaan om de eer van Condé's dochter Anne-Geneviève de Bourbon, hertogin van Longueville, te redden.

14 Henri Brasset (ook bekend als Jean Brasset), secretaris van de Franse ambassade in

Onzen oudsten heeft noch niet gehandelt met Venetië; zoude garen colonel zijn.[15] Can hij 't tewegebrengen zonder mijne groote coste ofte peryckel, ick ben tevrede. Den jongste is te Dutlinge nevens anderen gevangen ende is niet geweest onder de gevangenen die den hertogh van Lorraine zijn te beu[i]t gevallen;[16] off hij in de macht is van de keizersche ofte Beyerschen weeten wij niet. Ick wenschte dat de Wijmaersche zaeck[17] voor denzelve onzen zoon mochte eens tot een goed einde gebracht werden door recht ofte anderzins. De somme is wel wat moeite waerd.

9 Ianuarii 1644.

't Jaer moet alle d'onzen geluckigh zijn: de astrologiens alhier prognosticeren batailles, pest, stilstant, val van groote personen.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 9 Jan. 1644 uyt Paris.

6639. 1644 januari 9. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den hertogh van Beieren, die demeeste gevangenen heeft, zeit dat zij niet haest los zullen raecken.[2] Den keizer is niet heel wel tevrede dat de victorie niet beter en is vervolcht ende den hertogh van Beieren[3] dat Haezfeld zoo haest zich heeft geretireert ende logeert in Franckenlant, in 't lant van Mentz ende Darmstad,[4] de Beiersche blijvende in Swaben ende naementlijck den baron de Waert bij Ulme met thien compagniën te paerd.

15 Het regiment, waarover Cornelis de Groot in Venetië het bevel zou voeren, moest nog gelicht worden. Inmiddels had Grotius zijn zoon gewaarschuwd voor de gevaren verbonden aan het werven van Franse soldaten voor de Italiaanse krijg; zie no. 6635.

16 De Frans-Weimarse luitenant-generaal Josias Rantzau was uit Lotharingse krijgsgevangenschap ontslagen. Waarschijnlijk stelde hij de familie gerust met de mededeling dat hun jongste zoon Dirk de slag bij Tuttlingen (24-25 november 1643) had overleefd.

17 Nicolaes van Reigersberch assisteerde Willem de Groot in de zaak van de uitbetaling van het geld dat Bernhard, hertog van Saksen-Weimar († 18 juli 1639), zijn officier Dirk de Groot had toegedacht; zie no. 6637.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 35m. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6638. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 12/22 januari 1644).

2 De tijdens de slag bij Tuttlingen (24-25 november 1643) krijgsgevangen gemaakte Frans-Weimarse officieren werden bij aankomst in Rottweil verdeeld onder de overwinnaars (*Mémoires du sieur de Pontis* II, p. 395). Hertog Karel IV van Lotharingen liet zijn keuze vallen op de hoogste militair, luitenant-generaal Josias Rantzau. De officieren van lagere rang kregen in afwachting van de betaling van hun losgeld logies aangeboden in de universiteitssteden Tübingen, Ingolstadt en Würzburg.

3 Maximiliaan I (1573-1651), hertog van Beieren, liet het Zwabisch-Beierse leger van François de Mercy en Johan van Werth overwinteren in Riedlingen en Geislingen an der Steige (H. Lahrkamp, *Jan von Werth,* p. 138-139).

4 De keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen had voor zijn leger van Westfaalse garnizoenssoldaten winterkwartieren in Frankenland toegewezen gekregen (*Doc. Boh.* VII, p. 57 no. 118).

Den hertogh van Lorraine[5] doet hier handelen zoo door d'heer Ransou als door Serrières[6] om hier te mogen comen, 'twelck hem niet en zal geweigert werden zoo hij zijn leger wil zich quijt maecken ofte Vrancrijck overgeven ende partij aennemen tegen Oostenrijck ende den hertogh van Beieren - waertoe hij hoope geeft - brengen tot een rechte ende vertrouwde neutraliteit. Den vicomte de Turaine solliciteert hier om volck ende gelt.[7]

De Svitser[s], jalours van een leger ontrent haere grentzen, hebben zesduizent man gereedt tot hare defensie ende verbieden uitheemsche lichtinge. De tijding van Uberlinge is niet waer, zelffs de vijanden zijn daer niet ontrent geweest.[8] Den keizer doet door de zijnen te Francford zeggen dat het Paltzische huis hem gecost heeft over de hondert millioenen ende overzulcx niet en behoort ongestraft te blijven; verzoect aen de vergadering van Francfort ontrent vijf millioenen guldens, maer die daer zijn zeggen dat zulcx staet te verhandelen op een volle rijcxdagh.[9] Den keizer geeft oock uit dat in de naestgeleden October door Vrancrijck[10] te Constantinoplen is gehandelt om Ragosky op de been te helpen ende alzoo Duitschlant aen de uitheemschen ten beste te geven, maer dat hij zulcx heeft belet.

Monsieur de Coligny becomt, de querelle duirt. Monsieur de l'Estrade comt in Hollant.[11] Den hertogh van Guise recommandeert hem aen dieghene die hij hout voor zijn huisvrouw, geen werck maeckende van de pretensiën van de princesse Anne.[12] Op den tocht van den heer Torstensoon vallen hier verscheide bedenckingen.[13]

5 Karel IV (1604-1675), hertog van Lotharingen, bood de Frans-Weimarse generaal Josias Rantzau een vrijgeleide naar Parijs aan: ‘pour se justifier et plastrer ce dont on l'accuse’ (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 172-173).

6 De reisgezel was misschien de edelman Coursan de Serrières (*Lettres Richelieu* IV, p. 617).

7 Maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, de nieuwe opperbevelhebber van het Frans-Weimarse leger. In brieven van 4 januari 1644 gaf kardinaal Jules Mazarin hem het advies om toch vooral manschappen aan te trekken uit de Franse garnizoensplaatsen in de Elzas (*Lettres Mazarin* I, p. 530-535).

8 Het Frans-Weimarse garnizoen van Ueberlingen was door de commandant Charles-Christophe de Mazencourt, markies van Courval, in verhoogde staat van paraatheid gebracht; vgl. de *Gazette 1644,* no. 4, dd. 9 januari 1644.

9 In zijn boodschap aan de Frankforter ‘Deputationstag’, dd. 24 november 1643, stelde de keizer een contributie van 100 ‘Römermonate’ voor (*Urk. u. Act.* I, p. 833 en p. 837). In de tweede helft van januari 1644 brandde over deze bijdrage aan de oorlogskosten een discussie in de ‘Fürstenrat’ los: ‘dass dieses eine Frage, so nicht allein vor die hiesige Reichsdeputirte, sondern alle Reichsstände gehörte ...’ (*Urk u. Act.* I, p. 840).

10 Jean de La Haye, sieur de Ventelay (Vantelet), de Franse ambassadeur in Constantinopel (Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* XVII, p. 141-142). Aan het hof van sultan Ibrahim verdedigde hij het bondgenootschap van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi met de Zweden (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 285-286).

11 Godefroi d'Estrades (1607-1686), kolonel van een Frans regiment in Staatse dienst, had Maurice de Coligny gesecondeerd bij het duel met Henri II de Lorraine, hertog van Guise. In mei 1644 maakte hij de in deze brief aangekondigde reis naar de Republiek (*Correspondance d'Estrades* I, p. 171-173).

12 De hertog van Guise, titulair aartsbisschop van Reims, had op 4 mei 1638 een geheim huwelijk gesloten met Anna van Gonzaga (1616-1684), dochter van de hertog van Mantua. In 1641 verbrak hij de verbintenis door in Brussel een huwelijk aan te gaan met Honorée de Glymes, gravin van Bossu(t) (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 184-187).

13 Op dit tijdstip was Grotius nog niet door zijn regering op de hoogte gebracht van het feit dat het leger van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson het hertogdom Holstein was binnengevallen.

't Schijnt niet dat den grave van Harcourt veel zal uitrechten in Engelant, alzoo de parlamentarissen niet en willen tenzij den coning haere vergadering verclaert [te] houden voor een wettelijck parlement, om welcke zaecke den grave van Harcourt heeft voorgenomen te gaen nae Oxfort zonder hoope van zulcx te connen becomen.[14] Zal overzulcx haest weder hier zijn. D'heer Windebanck is te Oxford.[15] Men can de oorzaecke niet bevroeden waerom de heer Hamilton,[16] hertogh gemaect bij den coning, bij de Schotten vijant verclaert van Schotlant, zijnde t'Oxfort gecomen bij den coning is gestelt in gevanckenisse, zijne broeder in bewaering ende eenige van zijne vrunden geloopen nae 't leger van Essex. 's Conings volck hebben een inval willen doen in 't lant van Kent.[17] Waller, die daer is voor het parlement, had geschreven aen het parlement dat hij niet genoech en wierd geassisteert bij den grave van Essex. Daerop heeft het parlement wat precys geschreven aen Essex ende Essex wat fier geantwoordt[18] dat hij beter wist wat te doen stont dan die te Londen waeren. Hierop had het lage huis een zeer scherpen brief ingestelt aen den grave van Essex, maer 't hooge huis heeft zulcx verzacht. De groote trouppe van de Schotten werdt binnen deze maend verwacht bij Barwyck.[19] Haer vertraegen heeft op veele plaetzen des conings zaecken zeer gevordert. Evenwel maecken de parlamentarissen gereedt twaelff oorlogschepen, achtendetzestigh andere schepen tot ontzet van de haven van Plimuth.[20] D'heer Goryn[21] spreect hier van naerder intelligentie, maer die hier zijn maecken te trager ende houden haer off den grave van Harcourt op het stuck van de ligue offensyfve ende defensyfve verder hadde gesproocken dan zij[n] last medebracht.

9 Ianuarii 1644 te Parijs.

14 De buitengewone Franse ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, zond eerst een edelman uit zijn gevolg naar het hof van koning Karel I te Oxford. Vervolgens nam hij in de tweede week van januari zelf de koets voor een afscheidsbezoek aan de koning (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 58, 61 en p. 63).

15 Staatssecretaris sir Francis Windebank was, na een beschuldiging van te grote steun aan de katholieken, in december 1640 naar Frankrijk uitgeweken (*DNB* LXII, p. 162-166). In januari 1644 signaleerde men zijn aanwezigheid aan het Engelse hof (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 61).

16 James, markies van Hamilton, hertog van Aran (Arran), viel als leider van de Schotse koningsgezinden niet in de smaak bij de hovelingen van koning Karel I. Eind januari werd hij naar Wales verbannen. Zijn broer William (1616-1651), staatssecretaris voor Schotse zaken, kreeg arrest opgelegd (*DNB* XXIV, p. 218-220).

17 Op doortocht naar Kent werd een hulpleger van de koningsgezinde sir Ralph Hopton in de omgeving van Farnham (Surrey) volkomen verrast door eenheden onder bevel van sir William Waller (de slag bij Alton van 13/23 december 1643) (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 57).

18 Robert Devereux (1591-1646), graaf van Essex, bevelhebber van het leger van het Parlement. In populariteit moest hij in de felle legerleider sir William 'the Conqueror' Waller (ca. 1597-1668) zijn meerdere erkennen. Zie voor de rivaliteit tussen de twee legerleiders, *DNB* XIV, p. 440-443 en LIX, p. 131-135, en *The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 177: 'A Misunderstanding between the Parliament's two generals, Essex and Waller, reconciled'.

19 De Schotse militaire steun aan het Parlement krachtens de 'solemn league and covenant' van 18/28 september 1643. Begin oktober had het Parlement de Schotten toestemming gegeven om in afwachting van de betaling van de overeengekomen maandelijkse subsidie een garnizoen in Berwick upon Tweed te leggen.

20 De parlementsgezinde havenstad Plymouth weerstond de belegering die prins Moritz (Maurits) van de Palts in oktober 1643 had ingezet. In december begon admiraal Robert Rich (1587-1658), graaf van Warwick, schepen te werven voor het ontzet van de stad (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 52 en p. 57).

21 De 'eerste visite' die Grotius mocht ontvangen van lord George Goring, de buitengewone ambassadeur van koning Karel I in Parijs; zie nos. 6625 en 6640.

Milord Goryn arbeidt om 't huwelijck van madamoiselle de Rohan van prince Robert, die geen lust en heeft tot het huwelijck, te brengen op prince Mauris.[22] In Italië werdt van de paix gehandelt door den cardinael Biquy, die te Venetië is.[23] Die van Toscane hebben Cisterne tevergeefs aengetast[24] ende Montecastello[25] verloren. Een vloot van Gennes, die aen de Barbaryns bracht volck ende gelt, is door tempeest zeer verstroit. De parlamentarissen in Engelant hebben belooft hondertendetwintichduizent croonen ter maendt aen den grave van Essex om te onderhouden tienduizent te voet, vierduizent te paerd. Veele trouppes zoo van den coning als van de parlamentarissen zijn in meest alle de provinciën. Dezelve parlementarissen beginnen te gebruicken het nieuwe zegel dat zij hebben gemaect,[26] ende hebben op doen hangen een priester van Douai, omdat hij mis gedaen had.[27] Prince Thomas is hier in de Louvre.[28] Hier zijn almanacken uitgegaen met quade voorzegginge tegen de grootsten; eenige die dezelve gedruct ofte gestroit hadden, zijn gevangen.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raidt in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 9 Januari 1644 uyt Paris.

6640. 1644 januari 9. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

22 Zowel Rupert (Robert) als Moritz van de Palts wezen het voorstel om een verbintenis aan te gaan met Marguerite, dochter van de felle protestant Henri I (1579-1638), hertog van Rohan, van de hand (C. Oman, *Elizabeth of Bohemia,* p. 388-389). De versmade verloofde huwde in 1645 haar landgenoot Henri de Chabot, heer van Saint-Aulaye (*Cardinal de Retz, Oeuvres,* p. 1274 en p. 1297).

23 Op 26 december 1643 was kardinaal Alessandro Bichi in Venetië verschenen (V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* III, p. 932-940).

24 Zowel aan de Po, nabij het fort van Pontelagoscuro, als aan de oevers van het Trasimeense Meer woedde de strijd in het conflict tussen paus Urbanus VIII (Maffeo Barberini) en de Italiaanse vorsten (Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena) over het hertogdom van Castro onverminderd voort.

25 Montecastelli, plaats tussen Città di Castello en Umbertide. De *Gazette 1644,* no. 5, dd. 9 januari 1644, meldde echter de verovering van de burcht van San Martino in Colle (ten zuidwesten van Perugia) op de Toscanen.

26 Het nieuwe grootzegel dat het Parlement in oktober 1643 liet vervaardigen (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 177-179). Kort na Kerstmis werd het in gebruik genomen (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 52 en p. 61).

27 De 48-jarige François Bel, een missionaris opgeleid in het Engelse College van Douai (*Gazette 1644,* no. 5, dd. 9 januari 1644).

28 Prins Tommaso Francesco van Savoye werd in de avond van de 7de januari naar het speciaal voor hem ingerichte appartement in het Louvre geleid (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 69-71).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61,176; gedrukt in *Oxenst, Skrifter* 2. afd., IV, p. 378 no. 514. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 179. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6641).

Proposuit reginae Ranzovius[2] nomine ducis Caroli velle ipsum huc venire sub fide reginae;[3] bene se cum ea conventurum facturumque, ut Bavarus fiat neutrarum partium.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 9 januari 1644 (no. 6639).
3 Zie voor de toenaderingspogingen van hertog Karel IV van Lotharingen, *Lettres Mazarin* I, p. 638-639.

Responsum est: si dux Carolus copias suas aut tradere Galliae velit aut dimittere, et semet suaque dare in tutelam Galliae contra Austriacam domum et praestare, ut et Bavarus copias suas dimittat belloque se eximat, gratum ducis fore adventum.

Comes Harcurtius in Anglia locutus erat non tantum de vetere amicitia ibi instauranda et pace componenda, sed et de novo ibi foedere faciendo cum Gallia ad inferenda non minus quam ad arcenda arma. Cum Gorinus super hoc ultimo Gallorum tentaret animos, primo negatum Harcurtium ea de re mandata habuisse; deinde dixere dubitare se, an foedus tale huic tempori esset conveniens. Colligit inde Gorinus et alii, clam Gallos de indutiis quibusdam cum hostibus agere. Interim parlamentarii Angli ab Harcurtio postulant, efficiat, ut rex Angliae eum qui Londinii est conventum pro vero ac legitimo parlamento habeat; videturque Harcurtius ea de causa ad regem iturus et, nisi id obtineat, quod rex sine maximo iuris sui detrimento concedere non potest, desperatis ad pacem viis in Galliam rediturus. Windebankius, qui a parlamento absens damnatus in Galliam venerat, nunc mare transiit venitque ad regem Oxoniam. Monstri aliquid latet in eo, quod Hamiltonus, dux a rege factus, a Scotis hostis iudicatus patriae, Oxoniae a rege in carcerem datus est, frater eius in liberiore habetur custodia, alii amici eius ad Essexii castra profugerunt. Ad Plimuthi portum periculo eximendum naves a parlamentariis parantur octoginta, in quibus bellicae duodecim. Cantium provinciam contra regem defendit Wallerus. Is ad parlamentarios scripserat non satis sibi virium ab Essexio subministrari. Parlamentarii ad Essexium ea de re scripserant, is ferociter responderat sibi res istas quam parlamentariis notiores. Ob id eum durioribus literis castigandum censuerat ordo minor, sed nobilitas temperamentum adhibuit. Scotorum magnum agmen intra hunc mensem ad Barvicum exspectatur. Tardae eorum molitiones regi res suas promovendi tempus dedere. Nec quisquam ferme est qui non nunc de regis quam de parlamenti rebus speret melius.

A Francofurto discimus Trautmansdorfii ibi hos esse sermones:[4] inique in imperatorem agere qui ante actorum oblivionem referri velint ad annum 1618;[5] exemplum statuendum adversus motus factos a Palatino, qui imperatori steterint non minus centum millionibus; Gallos suas res agere sine ullo ad Palatinam aut Wurtembergicam domum respectu. Petit ab eo qui Francofurti est conventu, qui tamen plenus ordinum conventus non est ac perinde ius indicendi tributa non habet, tributum ad centum menses Romanae expeditionis, ut Germani loquuntur, id est milliones quinque. Causa additur mense Octobri, qui exiit, Suedos et Gallos laborasse Constantinopoli ad impellendum in arma Ragozium hoc animo, ut Galli, Suedi, Daci Germaniam inter se partirentur, sed imperatoris cura impeditum id malum. Simulat imperator aegre se ferre, quad non victoriae institerint Bavarici; Bavarus autem, quod Hazfeldius a suis discesserit. Sed spargi tales dissidiorum rumores ab illis solent, ubi hostibus fraudem aliquam struunt. Sunt autem Bavarici milites in Suevia et speciatim Johannes Waertius apud Ulmam cum turmis decem. Habet Bavarus

4 Rijksraad Maximiliaan, graaf van Trautmansdorff (1584-1650), de belangrijkste politieke adviseur van de keizer, nam in het najaar van 1645 de taak van leider van de keizerlijke delegatie ter vredesconferentie op zich (*ADB* XXXVIII, p. 531-536). Zijn ‘Gutachten’ betrof het op de Frankforter ‘Deputationstag’ ter discussie gestelde vraagstuk van de amnestie met terugwerkende kracht. Voorstanders van eerherstel aan de keurvorstelijke familie van de Palts hadden er steeds op aangedrongen dat de keizer bij de beoordeling van deze kwestie de politieke en godsdienstige toestand van het jaar 1618 als uitgangspunt zou nemen (Dickmann, *Der Westfälische Frieden,* p. 373-376).

5 De kwestie van de amnestie raakte ook de andere vorsten die niet in de vrede van Praag van 1635 waren begrepen: landgraaf Wilhelm V van Hessen-Kassel († 1637), markgraaf Frederik VI van Baden-Durlach en hertog Eberhard III van Württemberg (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen,* p. 108-111 en p. 214).

apud se captivos prope omnes aitque eos Ingolstadio non facile abituros. Puto inter eos esse filium meum natu minimum. Dutlingae fuit, neque ullas ab eo inde li-

teras accepi.[6] De Uberlinga capta ab hostibus falsa fuit fama, nihil ibi ab hostibus tentatum. Vicecomes Turenae ad Ensishemum recollegit exercitus; ab aula pecunias et supplementa petit. Helvetii, suspecta habentes arma adeo vicina, sex suorum millibus fines suos tutantur prohibentque, ne de suis milites a Venetis conscribantur.

Serrerius hic est a duce Carolo, eadem proponens quae Ranzovius. Princeps Condaeus huc redit.[7] Duae cohortes quae Guebriani fuerant, dantur cardinali Mazarino.[8] Coliniacus rectius valet. Tributum in carrucas propositum non procedit.

In Catalaniam dicuntur mitti copiae navesque longae et aliae.[9] Veneti castella faciunt ad Lacum Obscurum, ut eum locum inutilem reddant Barbarinis. Veneti autem eorumque socii Sabaudiae rectricem[10] sollicitant, ut se pro bono Italiae addat foederi. Hazfeldius Wurtzburgi est cum parte sui militis; pars alia in Franconia, in agro Moguntiacensi et apud Darmstadiensem.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, consilia ac labores Sublimitatis tuae et hoc et sequentibus annis prosperet,

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,
H. Grotius.

[Lutetiae,] IX Ianuarii 1644 novi Calendarii.

Postquam haec scripseram venit ad me dominus Gorinus, optime sperans de amicitia Suediae erga regem suum. Habet mandatum nuptias faciendi inter principem Mauritium Palatinum et virginem Rohanaeam, quae destinata fuerat principi Roberto Palatino, qui caelibem vitam opulento matrimonio praefert. In Italia de pace serio agitur, est ea de causa Venetiis Bichius. Ethrusci a Cisternae oppugnatione repulsi sunt et amisere arcem Montem Castellum. Classis a Genua, quae Barbarinis pecuniam et militem ferebat, multum disiecta est tempestatibus. In Anglia parlamentarii promisere Essexio CXX millia scutatorum menstrua, unde alat decem millia peditum, IV millia equitum; multae praeterea copiae tum regis tum parlamentariorum sunt in omnibus ferme regni partibus. Parlamentarii novo quod fecere sigillo utuntur et presbyterum Duacensem, quod missam fecisset, suspendi iussere. Princeps Thomas hic est in Lupara.

6 De Frans-Weimarse officier Dirk de Groot werd door hertog Maximiliaan I van Beieren in de universiteitsstad Tübingen vastgehouden. Een levensteken was onderweg; zie no. 6606 (dl. XIV) en nos. 6649-6652.

7 Henri II de Bourbon (1588-1646), prins van Condé, had in december 1643 de opening van de Staten van Bourgondië bijgewoond (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 130).

8 Op 28 december 1643 schreef kardinaal Jules Mazarin aan de nieuwe opperbevelhebber van het Frans-Weimarse leger Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne: 'La Reyne a desiré que je prisse les deux regimens de cavalerie et d'infanterie de feu M. le mareschal de Guébriant' (*Lettres Mazarin* I, p. 520).

9 Het Franse leger in Catalonië had het afgelopen jaar Monzón (een bolwerk in de omgeving van Lérida) moeten prijsgeven aan het leger van don Felipe de Silva (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 239-254).

10 Regentesse Christine de France (1606-1663), dochter van koning Hendrik IV, huwde in 1619 hertog Vittorio Amadeo I van Savoye († 1637). Zij mengde zich niet in de vredesbesprekingen van kardinaal Alessandro Bichi te Venetië. Al haar hoop had zij gevestigd op de internationale vredesconferenties. Momenteel bevond haar onderhandelaar Claudio Gerolamo Chabod (Chabo), markies van Saint-Mauris (S. Maurizio), zich in Parijs, waar hij met de regering tot een afspraak wilde komen over de teruggave van de Franse veroveringen in Savoye en Piemonte (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 77-82).

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Lotharingo responsa. Legati Gallici et Anglici acta. Res Angliae regis in meliori statu. Trautmansdorfii sermones in conventu Francofurti. De imperatoris et Bavari simulatione. De bello in Germania. Gallica. Venetorum molimina. Quid egerit cum legato Anglico. De pace in Italia et alia. Anglica. Principis Thomae adventus.

6641. 1644 januari 9. Aan J. Oxenstierna.[1]

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et legato extra ordinem, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

In dorso staat in een onbekende hand: Praesent Minden, den 10. Ian. 1644.

6642. 1644 januari 10. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine et patrone observandissime,

Dolendum est non ita facile reparabilem esse Gallorum cladem,[2] etiam timendum Ragotszio[3] fortassis mutari mentem, cum et glorietur caesar se magis nunc abundare milite quam ullo antehac imperii sui tempore et occupetur exercitus noster Danico bello.[4] De quo tantummodo ea adhuc continuantur, quae Excellentiae vestrae superioribus literis exposui. Literas autem ex Suedia nullas adhuc habere possumus interceptis Gluckstadii iis quas iam bis frustra expectavimus.[5]

Volunt iam iterum maturari legatorum abitum in Angliam,[6] quem rex, parlamentum et Harcourtius[7] festinari amant antequam Schotorum irruptione[8] magis magisque irri-

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. Deze brief aan Johan Oxenstierna is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6640). De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 76 en 4° 38, 34; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 64; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 196; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 47.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 1A). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6629, beantw. d. no. 6668.

2 Luitenant-generaal Josias Rantzau was met nog geen 12000 Frans-Weimarsen tegen een machtige Zwabisch-Beiers-Lotharingse troepenmacht opgetrokken. Op 24-25 november vond bij Tuttlingen aan de Donau de voor de Fransen catastrofale krachtmeting plaats.

3 György I Rákóczi (1593-1648), vorst van Zevenburgen, had aan de Hongaarse grens 6000 man gereed staan voor een aanval op de Habsburgse landen (*Doc. Boh.* VII, p. 48 no. 92 en p. 52-53, no. 109).

4 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson had zijn leger van Silezië en Bohemen-Moravië naar het grondgebied van koning Christiaan IV van Denemarken geleid. Op 12/22 december 1643 viel hij zonder oorlogsverklaring het hertogdom Holstein binnen.

5 Zie het postscriptum van Appelbooms brief van 4 januari 1644 (no. 6630), en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespandenzen* I, p. 119. Vanuit Glückstadt konden de Denen het scheepvaartverkeer van en naar de haven van Hamburg controleren.

6 De Staatse vredesmissie naar Engeland. Op 16 januari scheepten ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude zich eindelijk in. Twee dagen later waagden zij de overtocht (S. Groenveld, *Verlopend getij,* p. 113).

7 De Franse vredesbemiddelaar Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, bereidde zijn vertrek uit Engeland voor (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 63 en p. 65).

8 De Schotse militaire steun aan het Engelse Parlement krachtens de ‘solemn league and covenant’ van 18/28 september 1643.

tentur belligerantium animi. Societatum Indicarum animi aegre coalescere possunt circa novorum privelegiorum copiam,[9] quam habituri non sunt antequam Angliae regi, Statibus, principi et sibi invicem satisfactum fuerit. Nonnulli loquuntur de reditu legatorum Gallorum in Galliam.[10] Nostri[11] Mindae adhuc et Osnabruggae morantur.

Deus adsit conatibus nostris, ut cito rediri possit ad pacis sensus; cuius tutelae etiam Excellentiam vestram commendo, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae devotissimus servitor,
H. Appelboom.

Amstelodami, 10 Ianuarii 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 21 Ian. 1644.

6643. 1644 januari 11. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Scripsi nuper Amstelodamo, quo ad visendos liberos[2] et amicos excurreram per has ferias in dies aliquot. Nunc postquam domum et ad consueta munia redii, iterum Haga scribo, vel in hoc ut valere me intelligas; nihil enim iam se mihi offert quod alicuius sit momenti. Praedestinatum et Horas canonicas Amstelodami reliqui;[3] utrumque librum probat Vossius, sed an editurus sit Blavius nescio. Certe ei tradi curavi ea spe; quae si decollat, ad me redeant volo.

9 De kwestie van de verlenging van het octrooi voor de Verenigde Oostindische Compagnie kwam als 18de punt op de agenda te staan van de najaarsvergadering van de Staten van Holland (24 november 1643). Kort voor het kerstreces hadden enkele afgevaardigden de vraag opgeworpen of de Oost- en Westindische Compagnieën niet onder één octrooi samengebracht konden worden (*Res. SH*, dd. 8 en 15 december 1643).

10 Het dreigement om de Haagse conferentietafel te verlaten brachten de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien niet tot uitvoer.

11 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna (Minden) en Johan Adler Salvius (Osnabrück).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 289. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6625, beantw. d. no. 6663.

2 Willems zonen Johan (1625-1678) en Jacob (1628-1694) volgden aan het Amsterdamse Athenaeum Illustre de colleges van Gerardus Joannes Vossius en Caspar Barlaeus; zie no. 5834 (dl. XIII), en Schutte, *Repertorium* II, p. 213-214 (Jacob) en p. 551-552 (Johan).

3 De door Grotius voor een herdruk aanbevolen bronnenpublikatie van Jacques Sirmond S.J., *Praedestinatus* [*sive*] *praedestinatorum haeresis, et libri S. Augustino temere adscripti refutatio*, en het 'discours' *Consultatio de reformandis horis canonicis ac rite constituendis ecclesiasticorum muneribus* van de Parijse kanunnik Claude Joly.

Miror quod nondum tibi de minore filio[4] certi quid constat post tantum temporis intervallum, neque enim iam coniecturae sufficiunt, cum Parisiis sit Ranzovius[5] aliique quibus belli pepercit alea.

Legati nostri hac septimana Angliam petituri dicuntur,[6] quanquam ego iis rumori-

4 Grotius' jongste zoon Dirk had de slag bij Tuttlingen (24-25 november 1643) overleefd. Een brief waarin hij zijn wederwaardigheden verhaalde was onderweg; zie no. 6606 (dl. XIV) en no. 6648.

5 Hertog Karel IV van Lotharingen had de Frans-Weimarse luitenant-generaal Josias Rantzau een vrijgeleide naar Parijs aangeboden; zie no. 6626.

6 De Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude maakten zich thans daadwerkelijk gereed voor vertrek naar Engeland.

bus vix audeo fidere. Parum procedunt ea quae illic molitur Harcurtius.[7]

Pro voto in hunc quem iam inchoavimus annum gratias tibi ago maximas, Deumque vicissim oro, ut te nobis nostrisque diu sospitet,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XI Ianuarii 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 22 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 20 Ian.

En in dorso: 11 Ian. 1644 W. de Groot.

6644. 1644 januari 11. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger herr ambassadeur, hochgeneigter herr vnndt patron,

Ess werden hoffentlich E. Exc. vor einkunfft diesess woll empfangen, wass an dieselbe ich dass letzte mahll vnter dato 28. passato[2] nachrichtlich abgehen lassen. Nun beginnen die Dänische gesandten alhier den newen krieg je lenger je tieffer zu hertzen zuziehen, vnndt sich bestürtzt darüber zuerzeigen,[3] wünschen den jenigen, welche jemahlss ihrem könig, gegen Schweden etwass vnbillichess anzufangen gerathen haben, alless vnheyll vff dem kopff, vnndt dörffte ess mit deren theilss einen wunderlichen aussgang gewinnen.

Vorgestern ist der reichsscantzler Jost Hoeg,[4] so caput legationis ist, von hier abgereiset, die andere drey aber seind geblieben, theilss mainen er werde nach Dennemarck gehen, vmb den könig in dieser confusion mit seinem rath vnndt diensten die handt zu biethen, andere mainen, er gehe nur zu dem bischoff von Bremen vmb mit demselben zudeliberiren vnndt zuüberlegen, wass doch vor weege vnndt mittell an die handt zunehmen, wordurch diesess newe fewr, ehe ess weiter vmb sich fresse, gedempft werden möchte. Er ist ein tapfer vnndt sehr kluger herr, der dass lob hat, dass er allezeit, wan der könig wass vnbillichss wieder Schweden vornehmen wollen, dass obstat gehalten hat. Die Dänische mediation wirdt nun woll

7 De Franse vredesbemiddelaar Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, legde in Oxford nog een laatste beleefdheidsbezoek aan de koning af (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 65 en p. 67).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 86. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius te Osnabrück.

2 Brief no. 6634, dd. 28 december 1643/7 januari 1644.

3 De Deense delegatieleden Just Høg, Gregers Krabbe, Christopher von der Lippe en de Hamburgse domdeken Lorenz Langermann hadden bij het binnenkomen van de eerste berichten over Torstenssons inval in het hertogdom Holstein contact opgenomen met de Zweedse gevolmachtigden Johan Adler Salvius (Osnabrück) en Johan Oxenstierna (Minden); zie *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 202-203 en p. 220-222, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 119-121.

4 Kanselier Just Høg nam op 9 januari de koets naar Bremervörde, de residentie van prins Frederik, administrator van het aartsbisdom Bremen.

auss sein,[5] gleichwoll scheinet, dass die gesandten bleiben wollen, aber an statt der mediatoren nun partes agiren, vnndt ihress königss interesse mit in dz spiell bringen, vnndt abhandlen lassen werden. Der ertzbischoff von

5 Koning Christiaan IV van Denemarken had zijn geloofwaardigheid als bemiddelaar verloren. In Osnabrück gingen al spoedig stemmen op om de rol van ‘onpartijdige derde’ door de ambassadeur van Venetië te laten vervullen (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 219-220).

Bremen will bey der neutralität bleiben,[6] vnndt der hertzog von Hollstein tractiret darumb mit dess herrn feldtmarschalln Exc. vff eine gewisse summe gellts.[7] Allem ansehen nach dörfften sich in kurtzem noch wichtige vnndt wunderliche sachen hervor thuen, die sich aber noch nicht rühren lassen.

Ew. g. Excell. wünsche ich nochmahln allein hiemit ein gluck- vnndt frewdenreichess newes jahr, thue ihro zu hochgeneigter affection mich dienstlichsten fleissess empfhelen, verbleibend allezeit,

Ew. Excell. gehorsambster diener,
G.K. m.pa.

Ossnabruck, den 1. Ianuarii anno 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 10 Febr.

6645. 1644 januari 11. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

De reyse der ambassadeurs die vanhier nae Engelant tot interpositie sijn verordineert, en werd nergens als door contrariwind geretardeert.[2] De Fransche gevolmachtigen sijn noch alhier in tractaten met desen staat begrepen.[3] Van haer vertreck nae Munster speurt men noch ter tijt weinig apparentie.

Ondertussen staet men alhier in groot verlangen te vernemen, waer het marcheren des generaels-veltmarschalcks Exc.[tie] in Holstijn op gemunt is, ende sal alsdan te vernemen sijn, hoe men sich alhier tot dese saacke sal aenstellen. De twee leste posten van brieven wt Sweden sijn nae malcanderen te Gluckstad aengehouden geworden, soodat wij vandaer gans geene tijdinge en hebben.[4] Van Hamburg en Lubeck werd geschreven dat de marche van de Sweedsche hooftarmee noch immervoort in Holstijn continueerde, bestaende in 93 regimenten en 74 stucken

6 De neutraliteit die de keizer en de koningin van Zweden bij verdrag van 15 augustus 1636 aan het aartsbisdom Bremen hadden gegarandeerd (Lorenz, *Das Erzstift Bremen*, p. 43-47).

7 Friedrich III (1597-1659), hertog van Sleeswijk-Holstein-Gottorp, sloot tegen betaling van 100000 rijksdaalders een neutraliteitsverdrag met de Zweden (*NDB* V, p. 583-584; Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 372-373).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 129. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

2 Op 18 januari kreeg het schip dat de Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude naar Engeland zou vervoeren, eindelijk de wind in de zeilen.

3 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien rondden hun Haagse onderhandelingen over een nieuwe Frans-Staatse ‘alliantie offensive ende defensive’ pas op 3 maart af.

4 Ook Harald Appelboom klaagde over het uitblijven van brieven uit Stockholm; vgl. nos. 6630 en 6642. De laatste berichten over de krijgsverrichtingen van hun landgenoten in het hertogdom Holstein konden de twee Zweedse diplomaten in de Republiek alleen vernemen uit poststukken die de koeriersdienst op Hamburg en Lübeck bij hen afleverde.

geschuts. Christiaenprys[5] soude per force verovert, ende desselfs gouverneur te Kiel gevanckelijck sijn gevoert geworden. Mede soude sich Ragotsky tegens den keyser laeten mercken.[6]

5 Christianspries (tegenw. Friedrichsort). Op 4 januari 1644 stonden de Zweden al bij Kiel.
6 De Zevenburgse vorst György I Rákóczi had aan de Hongaarse grens 6000 man gereed staan voor een aanval op de Habsburgse landen.

Waermede verblijve, mijnheere,
u. Exc.tie dienstwilligste.

Den 11 Jannuari 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 20 Ian. 1644.

6646. 1644 januari 14. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay bien receu vos tres aggreables du 22 et 29 du passé et en responce d'icelles vous diray que le cardinal Bichi, estant arrivé à Venise,[2] continue à disposer la Republique au traitté de paix qu'on doit bientost entamer sur le Mantouen;[3] mais parce que l'un et l'autre party ne songe qu'à faire des levées et amasser argent de tous costés, on en espere autant que de ceux de Münster qu'on dit estre rompus par l'attaque du pays de Holstein par nos Suedois, qui ont jugés d'estre à propos de prevenir le roy de Denemarc que d'estre par luy prevenus, ayant voulu envahir la Suede à ce qu'on publie. Pour moy, j'en demeure avec tous icy fort estonné[4] et prie Dieu qu'il en veuille donner une bonne issue à la Suede, et à moy meilleure fortune à son service que je n'ay pas eu jusques à present, estant reduict à un estat tout à fait pitoyable, et ne sçay comprendre le mystere de ce qu'on me laisse en ceste charge sans moyen de la pouvoir soustenir et qu'on ne m'en relache en me donnant mon honneste congé.

Il faut que j'attende encor icy le prinstemps pour voir si on me voudra accommoder à Benfeld[5] ou autrement. Car sans cela il me faudra partir d'icy honteusement et mandier le pain par le chemin pour arriver jusques en Suede, si la goutte ne m'en empeche. Ma femme[6] n'a rien icy que des deubtes que j'ay faites depuis quatre ans en ça. Je vous asseure, monsieur, que j'en suis bien en peine et si je ne me consolois

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 313. Eigenh. oorspr. Antw. op nos. 6609 en 6620 (dl. XIV). Carl Marin († 1651), afkomstig uit Bohemen, was in de jaren 1633-1649 Zweeds resident te Zürich. Door geldzorgen gekweld ondernam hij dit jaar een reis naar Stockholm (L. Haas, in *Schweizer Beiträge zur allgemeinen Geschichte* 9(1951), p. 68-160, en in *Schweizerische Zeitschrift für Geschichte* 3(1952), p. 60-86).

2 De Italiaanse vredesonderhandelaar kardinaal Alessandro Bichi kwam op tweede Kerstdag in Venetië aan. Het lag in de bedoeling dat tijdens dit bezoek de beslissing zou vallen over het al dan niet laten doorgaan van de oorlog die Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena, tegen paus Urbanus VIII voerden.

3 Niet te Mantua (nos. 6387 en 6585 (dl. XIV)), maar te Ferrara werd op 31 maart 1644 het vredesverdrag getekend dat een einde moest maken aan de 'Castro-oorlog' (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 863-877, en *Mémoires de Fontenay-Mareuil* II, p. 304-307).

4 Het nieuws dat de Zweden op 12/22 december het hertogdom Holstein waren binnengevallen, had ook Zürich bereikt.

5 Friedrich Richard Mockhel, resident in de Zweedse enclave Benfeld, was in december 1643 overleden. Voor diens opvolging stelde Carl Marin zich kandidaat. Hij werd echter gepasseerd.

6 Marins echtgenote, de uit Graubünden verdreven Alessandra Paravicini Capelli, had in het Veltlin (Valtellina) een betwist familiegoed liggen.

en Dieu et en sa providance, je serois desja mort de regret. Je ne doubte pas que vous n'ayez point de vos difficultés, mais puisque [vous] avez cest advantage de pouvoir tirer vostre payement de l'argent de France vous-mesme, vous feriez une oeuvre de charité de m'assister de deux cent dalers ou y disposer monsieur Heuf, qui par sa mesfiance offence la Suede.[7] Du ba-

7 Al geruime tijd bedelde de arme Zweedse resident om een voorschot uit de Frans-Zweedse subsidiekas onder beheer van de Parijse bankier Johan Hoeufft.

ron d'Ochsenstirn je ne puis avoir de responce, ny de monsieur Salvius[8] qu'on dit estre retourné à Münden.[9] Aide[z]-moy donc, s'il vous plait, en ma necessité et Dieu vous en recompensera d'ailleurs.

Jean de Vert est à Costance[10] et fait bloquer Uberlinghen, ayant desja pris la Montagne Sainte[11] proche de là. Si monsieur de Turraine[12] pouvoit secourir la place, il seroit fort à propos, car l'ennemy n'y est pas trop fort.

Je me reccommande à vos bonnes graces et vous supplie de m'assister de vostre conseil en ce que je dois faire, car icy il est impossible que je puisse demeurer plus, mes creanciers estans desja las de me fournir tousjours de l'argent. Je demeure, monsieur, tout le vostre,

C. Marin m.p.

De Zurig, ce 4 de Jenvier de l'an 1644, que je vous souhaitte plein de prosperité avec toute vostre famille.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 29 Ian. 1644.

En in dorso: 4 Ian. 1644 Marin.

6647. 1644 januari 16. Aan J.A. Salvius.[1]

Illustrissime domine,

Lubens cognovi successus nostrorum in Holsatia et vicinis locis.[2] E re fore arbitror causae horum consiliorum vulgentur, quas pro certo habeo fuisse non iustas tantum, sed et necessarias. Apud alias gentes facilius in nos invidia orietur quam pro rege Daniae miseratio. Verum qui invidetur, is rem habet.

8 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius schonken nauwelijks aandacht aan hun collega in Zürich; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 221.

9 Een terugkeer naar Minden nam de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius niet in overweging. Op 8/18 december 1643 gaf hij aan zijn collega Johan Oxenstierna te kennen dat hij zijn verblijf in Osnabrück nog enige tijd wilde aanhouden (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 97-98).

10 Johan van Werth, een van de twee bevelhebbers van het Zwabisch-Beierse leger, hield zich op in Geislingen an der Steige. Zijn ruiters maakten in de omgeving van het Meer van Konstanz jacht op verdwaalde soldaten uit het Frans-Weimarse leger.

11 Zie no. 6575 (dl. XIV). Heiligenberg, plaats ten noordoosten van het Frans-Weimarse steunpunt Ueberlingen.

12 Maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, de nieuwe opperbevelhebber van het Frans-Weimarse leger. In mei 1644 moest hij het verlies van Ueberlingen erkennen (H. Lahrkamp, *Jan von Werth,* p. 140-145).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 720 no. 1636.

2 Grotius' eerste reactie op het bericht dat de Zweden op 12/22 december 1643 het hertogdom Holstein waren binnengevallen.

Mitto rationes de quibus nuper scripseram,[3] tum veteres illas quas cum domino Spiringio adaequavi,[4] tum novas ab illo tempore ad hoc tempus. Posthac minora erunt impendia. Mitto etiam historiam cladis ad Dutlingam et rerum antecedentium, missam mihi a filio qui nunc apud Bavaros captivus est.[5]

3 In overleg met de Parijse bankier Johan Hoeufft ontving Grotius zijn honorarium uit de Frans-Zweedse subsidiekas; zie zijn brief van 9 januari 1644 (no. 6636).

4 Tot april 1640 diende Grotius zijn declaraties in bij de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona in Den Haag; vgl. nos. 4600 en 4603 (dl. XI).

5 De brief van de krijgsgevangen gemaakte Frans-Weimarse officier Dirk de Groot, dd. 20 december 1643, met in bijlage het verslag van Charles de Sainte-Maure, markies

Probo consilium quod Osnabrugae adhuc subsistit Excellentia vestra.[6] Si futurum est ut abrumpantur colloquia, speciosum erit Suedis nullam culpae partem in eos posse conferri. Hic ad reficiendum exercitum infelicem satis lenti sunt motus. Pecunia aegre reperitur ob crebras seditiones.

Deus, illustrissime domine, labores Excellentiae vestrae bono Suediae et pacis prosperet,

Excellentiae vestrae inservire paratissimus obligatissimusque,
H. Grotius.

Lutetiae, 6/16 Ianuarii 1644.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Joanni Salvio.

6648. 1644 januari 16. Aan W. de Groot.[1]

[Mi frater,]

Haec sunt quae cursim observavi.[2] Neque enim ordine perlegi editionem ultimam. Optant multi ut praeter editionem in octavo, commodam iter facientibus, alia fiat in folio pro senibus et bibliothecas splendidas exstruentibus. Censeo autem annotata non inserenda textui, sed ponenda seorsim, aut post sua capita,[3] aut fine totius operis, ut fecit Lipsius.[4] In rebus nihil habeo quod mutem. Typographica errata collatis editionibus facile deprehendentur.

Nostra ad Testamentum Vetus non multum absunt a fine.[5] In Maccabaicis enim versamur. Illa ad Novum describuntur.[6] De historiis et Gothicis et Batavicis delibero.[7] De Latio[8] quid nobis faciendum sit, cogitate.

6 Het besluit van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius om in Osnabrück het politieke klimaat te verkennen.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 962 App. no. 687. Antw. op no. 6631, beantw. d. no. 6671.

2 Grotius' aantekeningen voor een herdruk van de in 1642 door de Amsterdamse uitgever dr. Joan Blaeu verzorgde editie van *De iure belli ac pacis* (*BG* no. 571, in octavo).

3 De bijgewerkte herdruk van 1646 werd alleen in een octavo-editie uitgebracht (*BG* no. 572). Aan het verzoek om de 'annotata' achter ieder *caput* te plaatsen gaf de Amsterdamse uitgever wèl gehoor.

4 De Zuidnederlandse filoloog Justus Lipsius (1547-1606) publiceerde zijn *Politicorum sive civilis doctrinae libri sex*, met 'notae' die hij een aparte titelpagina gaf: *Ad libros paliticorum breves notae*, Leiden (Raphelengius) 1589.

5 Met zijn aantekeningen 'ad Maccabaicum I-III' sloot Grotius zijn *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137) af.

6 De kopij voor de uitgave van de *Annotationes in Novum Testamentum* werd gereedgemaakt (*BG* nos. 1138 en 1141).

7 De *Historia Gotthorum, Vandalorum et Langobardorum* (*BG* no. 735) en de *Annales et historiae de rebus Belgicis* (*BG* no. 741).

8 De geograaf Johan de Laet werkte op dit moment aan een *Responsio op Hugonis Grotii de origine gentium Americanarum dissertatio altera* (*BG* no. 731). Het werk zou over enige maanden in Amsterdam (L. Elzevier) verschijnen (*BG* no. 733 en *BsG* no. 214).

Suedos quod in Danum fecere,[9] id necessario eos fecisse credo. Magna ibi res agitur. Rixa hic magis dormit quam exstincta est. Ignotus quidam in Area Regali, ubi statua est Ludovici XIII, hanc posuit inscriptionem: ‘Henricus Guisius aulico molimine ad duellum vocatus et in arenam regiam ductus Colinaeum antiquum religionis et Guisianae gentis hostem debellavit, inflexit et inermem reliquit anno Domini 1643’.

9 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 16 januari.

Filius noster Didericus ad nos scripsit Tubinga.[10] Sed inde alio erat ducendus, et puto Ingolstadium. Ait se in praeda esse eius qui vicarius est Merciaci.[11] Videbimus quid faciendum sit.[12]

Saluta tuam, tuos et amicos, et nominatim dominum Utenbogardum,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 16 Ianuarii 1644.

Bavarus minatur se diu retenturum captivos. Nos omnibus modis nitemur, ut nostrum quamprimum liberemus. Velim scire an apud Blavium aut alios multa adhuc non vendita restent exemplaria Annotationum nostrarum ad Novum Testamentum.[13]

6649. 1644 januari 16. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Onzen jon[g]ste heeft ons geschreven van Tubingue,[2] maer stont om op een ander plaets gebracht te werden, ick meen nae Ingolstad. Hij schrijft dat hij gegeven is aen den lieutenant van den generael Mercy.[3] Wij zullen zien wat te doen zal staen.

De Sweden, gelijck uEd. ziet, hebben liever te preveniëren dan geprevenieert te werden. Dat den coning van Denemarcken[4] aen den Moscovyt zich verbonden had om ons te zamen het oorlogh aen te doen, houdt ick zeecker.[5] Van den coninck van Polen is suspicie. De steden Lubeck, Hamburg ende Bremen hebben van Swede niet als alles goeds te verwachten ende zullen misschien niet quaelijck doen met haer in protectie te geven van Swede. Mijnheer Salvius blijft noch te Osnabrug;

10 De brief van de krijgsgevangen gemaakte Frans-Weimarse officier Dirk de Groot, dd. 20 december 1643 (nos. 6606 (dl. XIV) en 6658).
11 Het Zwabisch-Beierse regiment van François of Gaspard, baron de Mercy. Zie over deze familie, *Episodes Guébriant,* p. 256-257.
12 Vgl. zijn brieven van 19 januari aan hertog Maximiliaan I van Beieren en diens hofraad Georg Johann Kütner (Küttner of Kitner) (nos. 6659 en 6660).
13 De vraag of er nog voldoende exemplaren van Grotius' *Annotationes in libros Evangeliorum* (*BG* no. 1135) in de magazijnen van het Amsterdamse uitgevershuis Blaeu lagen; zie nos. 6469, 6486 en 6504 (dl. XIV).
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 35b. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6650.
2 De Frans-Weimarse officier Dirk de Groot was tijdens de slag bij Tuttlingen (24-25 november 1643) in handen van de vijand gevallen. Eerst bij aankomst in de universiteitsstad Tübingen stelde een professor hem in staat om een brief naar zijn vader te schrijven (no. 6606, dd. 20 december 1643 (dl. XIV)).
3 Het Zwabisch-Beierse regiment van François of Gaspard, baron de Mercy. Zie over deze familie, *Episodes Guébriant,* p. 256-257.
4 Koning Christiaan IV van Denemarken zou met medeweten van koning Wladislas IV van Polen en tsaar Michael Fedorovitsj actie willen ondernemen tegen de Zweden in Pommeren. Om dit gevaar af te wenden vielen de Zweden op 12/22 december 1643 het hertogdom Holstein binnen.
5 Begin december 1643 hadden leden van de Franse regering de Zweedse ambassadeur al gewaarschuwd voor een door de Habsburgers ingegeven plan om de tsaar en de koningen van Polen en Denemarken te interesseren voor een krijg tegen Zweden; zie no. 6576 (dl. XIV), en *Archivo de Simancas, Catálogo* XIV. *Secretaría de estado, Negociación de Roma* I, p. 152.

ende can daer gehandelt werden oock zonder middelaers.[6] 't Is de Sweden noodich haer het Duitsche leger van

6 De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna was tot dezelfde conclusie gekomen. In een schrijven van 30 december 1643/9 januari 1644 legde hij deze zienswijze voor

den hals quijt te maecken. De Vereenigde Nederlanden zullen 't haer beclaegen, zoo zij haer simpelijck verbinden van zonder Vrancrijck geene vrede ofte trefves te maecken,[7] want den Spaegnaerd dat wetende zal noit met haer spreecken, maer wel met Vrancrijck. Ende al is 't dat die nu regieren opentlijck zoecken het oorlogh te doen duiren, zeggende oock dat de coninginne geen macht en heeft om eenige plaetzen te restitueren, zoo can zulcx met overlijden van eenige ofte verandering in 't hoff, daer de almanacken veel van spreecken, licht een andere cours nemen. Ende hoe weinigh Vrancrijck zich verbonden hout aen belofte van zonder de vrunden niet te handelen, heeft gebleecken bij de paix van Vervyn,[8] gemaect tegen de verbonden met Engelant ende de Geünieerde Nederlanden aengegaen ende zeer solemnelijck besworen. Die van Catelagne hebben onlancx geleert wat het is zich aen de Fransoisen te vertrouwen,[9] hebbende door het oorlogh haere conditie verargert, gelijck nu allegader bekennen. Naples, Milaen, Sicilië, Brabant ende Vlaenderen geloven door experiëntie dat de Spaensche regiering voor de gemeente lijdelijcker is. Ende alle de Fransche protectie door cromme wegen gaet nae dominatie.[10]

Ick rade uwer Ed. in 't hanteren van de ambassadeurs te doen gelijck anderen van zijn collegie.[11] De weldaet aen monsieur Godefroi zal niet quaelijck zijn besteed.[12] Godt almachtigh geve‹n› ons alle dat ons zaelig is.

Den hertogh van Beieren doet verluiden dat hij de gevangenen lang wil houden. Wij zullen doen wat wij connen om den onze metten eersten uit te helpen.[13] Misschien zoude de recommendatie van den bisschop van Colen[14] iet connen helpen.

16 Ianuarii 1644.

De hertoginne van Savoie,[15] zijnde verzocht haere zaecke tot Munster door de Fransoisen te doen handelen, heeft zulcx gerefuseert, zeggende zelff haere zaecken te zullen voorstellen ende zelff te zullen tracteren.

Ick heb met d'heeren d'Avaux ende Servien vrijelijck gesproocken,[16] haer radende

7 Grotius had bedenkingen tegen een Frans-Staatse ‘alliantie offensive ende defensive’ waarin de verbondenen zich zouden verplichten om geen vrede of bestand met de Spaanse kroon te sluiten ‘dan gesamentlick ende met een gemeene bewilling’ (Poelhekke, *De Vrede van Munster,* p. 135-137).

8 De vrede van Vervins, op 2 mei 1598 tussen Frankrijk en Spanje gesloten.

9 Het Frans-Catalaans verbond van 16/17 december 1640 (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 87-112 en p. 630-641).

10 Zie de opsomming van de ‘rechten’ van de Franse kroon uit het jaar 1642 (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen,* p. 159-189).

11 De protocollaire regels die de raadsheren van de Hoge Raad van Holland en Zeeland in acht namen bij de verwelkoming van een ambassadeur in Den Haag (J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat,* p. 384-397).

12 Het Franse delegatielid Théodore Godefroy (1580-1649) was door Grotius bij zijn zwager aanbevolen (nos. 6470 en 6488 (dl. XIV)). In de week van 15-21 november 1643 legde hij zijn eerste beleefdheidsbezoek aan Nicolaes van Reigersberch af (nos. 6567 en 6582 (dl. XIV)).

13 Zie Grotius' brieven van 19 januari aan de hertog van Beieren en diens hofraad Georg Johann Kütner (Küttner of Kitner), nos. 6659 en 6660.

14 Ferdinand (1577-1650), keurvorst-aartsbisschop van Keulen, broer van hertog Maximiliaan I van Beieren (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 1-12).

15 Regentesse Christine de France verdedigde het Savoyaardse standpunt bij monde van haar gevolmachtigde Claudio Gerolamo Chabod (Chabo), markies van Saint-Mauris (S. Maurizio); zie no. 6533 (dl. XIV).

16 In oktober 1643 hadden de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien afscheid genomen van de Zweedse ambassadeur; zie nos. 6470 en 6481 (dl. XIV).

dat zij haer disponeren zouden tot een redelijcke vrede nevens Swede, zeggende dat Swede veel quiteren zoude om daertoe te comen, maer zij hadden niet dan conquesten in 't hoofdt.

Onder de statue van den laest overleden coning op de Plaetse Royale[17] is dit geschrift gevonden: ‘Henricus Guisius aulico molimine ad duellum vocatus et in arenam regiam ductus Colinaeum antiquum religionis et Guisianae gentis hostem debellavit, inflexit et inermem reliquit anno Domini 1643’.[18]

Den besten raedt voor de Vereenigde Nederlanden dunct mij dat zijn zoude een verbont te maecken met Swede wanneer Swede van het oorlogh van Duitschlant zoude zijn verlost.

In dorso staat in een onbekende hand: Den 16 Januari 1643; maar N.B.: is 1644.

6650. [1644 januari 16]. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Gelt is hier hoochnoodigh, zoo om 't verstroide leger te herstellen, waertoe twee millioenen gereed van doen zijn, als om La Motte-Odincourt te verstercken[2] ende Lerida te fortifiëren, zoo die plaetze niet alrede bij de Spaignaerden is belegert, gelijck eenige geloven.[3] De nieuwe impositië[n] op de gemeente willen niet wel voort, jae, men heeft die van Poictou om de oproerten te stillen daervan moeten ontlasten. In Bourgogne heeft den prins van Condé geene consenten tot middelen connen tewegebrengen vanwegen de armoede van de provincie.[4] Monsieur d'Avaux [schrijft] dat dieghene die veel bij de croon geproffiteert hebben haere liberaliteit nu zouden toonen, zeggende dat hij hoewel niet veel gewonnen hebbende presenteert hondertduizent croonen.[5] Maer de machtigste ende rijcxsten willen daer niet aen ende heeft mijnheer d'Avaux met dat schrijven weinigh dancks behaelt. Men zoeckt het gelt te vinden uit multiplicatie van officiën ende door dreigementen aen de financiers ende partisanen.

17 Het ruiterstandbeeld van Lodewijk XIII dat Richelieu in 1639 op de Place Royale (tegenw. Place des Vosges) had laten oprichten (J. Hillairet, *Dictionnaire historique des rues de Paris* II, p. 662-669).

18 Op 12 december 1643 had aan de voet van dit standbeeld het duel plaatsgevonden tussen Maurice de Coligny en Henri II de Lorraine, hertog van Guise.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 35f. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6649. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 19/29 januari 1644).

2 Het Frans-Weimarse leger en het leger van Philippe (1605-1657), graaf van La Mothe-Houdancourt, Frans onderkoning in Catalonië 1642-1644 (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 239-294).

3 In mei 1644 zette het leger van don Felipe de Silva de belegering van het Franse steunpunt Lérida in.

4 Henri II de Bourbon, prins van Condé, had als gouverneur de vergadering van de Staten van Bourgondië voorgezeten; zie no. 6640.

5 De Franse gevolmachtigde ter vredesconferentie Claude de Mesmes, graaf van Avaux, liet nog steeds zijn gezag gelden op het staatssecretariaat van financiën. Op zijn genereuze aanbod reageerde kardinaal Jules Mazarin in een schrijven van 16 januari 1644 met de opmerking dat met het aanvaarden van giften bij de vijand wellicht het geloof zou postvatten dat het land armlastig was en hierdoor des te eerder bereid zou zijn om voor iedere prijs vrede te sluiten (*Lettres Mazarin* I, p. 546-548).

Hazfeld[6] ende hertogh Carel trecken groote contributiën ende maecken haer ge-

6 Het leger van Westfaalse garnizoenssoldaten van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen kwam tot de ontdekking dat de beloofde winter-

reed tegen de voorzomer. Daerentusschen en laet hertogh Carel niet hier te luisteren nae een accoord,[7] maer wilt zich niet verclaeren tegen den keizer, het Rijck ofte het huis van Oostenrijck, zeggende leenen te hebben in haere landen waervan hij zich in peryckel zoude stellen. Presenteert neutraliteit, midts dat men hem Marsal daetelijck wedergeeft[8] ende Nancy nae de vrede, in zulcken staet als die nu zijn. Begeert dat de justitie over Lorraine werde geadministreert te Saint-Mic[he]l op den naem van den coning ende de zijne.[9] Vanwegen den vorst van Beieren zegt zoo Vrancrijck wil beloven zijne landen in vrede te laeten, dat hij oock zijn volck tot invasie van Vrancrijck niet en zal leenen, maer zoo eenige stucken van het Rijck werden aengetast, dat hij eershalve niet en zal connen laeten dezelve te beschermen.

Den heer Goryn zoect hier geen volck maer credyt,[10] dat is dat Vrancrijck borge wil blijven voor het gelt dat hij bij particulieren zal vinden ende betaelen als de vrede in Engelant zal herstelt zijn. Wij verstaen dat d'heer Carlile[11] ende eenige anderen den coning van Engelant hebben verlaeten ende haer begeven bij de parlamentarissen. Van den hertogh van Hamilton[12] ende eenige Schotten met hem is de opinie dat zij haerzelve hebben laeten condemneren bij den raet van Schotlant door collusie om bij den coning te meer credyts te hebben ende zijne desseings te vernemen. Door de inval van de Sweden in de landen van den coning van Denemarcken zal den coning van Engelant zich versteecken vinden van een groote hoope van secours.[13] Tot Francfort is op de tijding van denzelven inval groote verslagentheit geweest. Bij de vergadering die zich daer hout is een brief aen den keizer geschreven in faveur van de Paltzische churfurstinne-weduwe ende van den hertogh van Zimmeren.[14] Tot den brief die volgens 't advys van den hertogh van Beie-

7 Hertog Karel IV van Lotharingen, de zegevierende opperbevelhebber van de Zwabisch-Beiers-Lotharingse troepenmacht, had de door hem krijgsgevangen gemaakte Frans-Weimarse luitenant-generaal Josias Rantzau vrijgelaten en met een onderhandelingsopdracht naar Parijs gestuurd; zie no. 6639.

8 In het verdrag dat koning Lodewijk XIII op 29 maart 1641 met de hertog van Lotharingen had gesloten, was bepaald dat Marsal (plaats ten oosten van Château-Salins) ontmanteld moest worden; zie nos. 5083 en 5134 (dl. XII). De hertog verbrak reeds in de zomer van 1641 zijn beloften en koos de zijde van de keizer en de hertog van Beieren (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen,* p. 88-97).

9 Saint-Mihiel aan de Maas, het administratieve centrum van het hertogdom van Bar. Na de breuk met de hertog plaatste koning Lodewijk de Lotharingse goederen onder het gezag van het parlement van Metz; zie no. 5526 (dl. XII).

10 Lord George Goring, de buitengewone ambassadeur van koning Karel I in Parijs, vond krediet. Weldra kon hij melden dat in de haven van Duinkerken 20000 musketten gereedlagen voor verzending naar het koninklijke leger (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 65).

11 Vermoedelijk John Holles (1595-1666), graaf van Clare (*DNB* XXVII, p. 169-170; *CSP Ven. 1643-1647,* p. 11 en p. 61, en *The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 189).

12 De Schotse royalist James, markies van Hamilton, hertog van Aran (Arran), had geweigerd de eed af te leggen op de ‘solemn league and covenant’ van 18/28 september 1643. Hij vluchtte naar Oxford, waar hij weinig gehoor vond voor zijn politieke plannen (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 54, p. 61 en p. 65-67).

13 Het nieuws dat de Zweden op 12/22 december 1643 het hertogdom Holstein waren binnengevallen. De hovelingen van koning Karel I begonnen zich zorgen te maken over het wegvallen van de steun die koning Christiaan IV van Denemarken aan hun vorst beloofd had (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 66).

14 Elisabeth Stuart, de ‘Winterkoningin’ (1596-1662), weduwe van keurvorst Frederik V van de Palts, en haar zwager Ludwig Philipp (1602-1655), paltsgraaf van Simmern, sinds 1632 administrator van de Palts (*NDB* XV, p. 415-416), hadden de Frankforter ‘Deputationstag’ gevraagd om in te stemmen met de restitutie van de goederen die de rijksstenden hen hadden toegewezen; zie no. 6546 (dl. XIV).

ren[15] beworpen was om te zenden aen den coning van Denemarcken aengaende de principale Paltzische zaecke, heeft den churfurst van Brandenburg[16] niet willen consenteren. Men had daer groote vrese voor Ragosky ende d'Hongersche protestanten.[17]

Den paus heeft den bailiu van Valencé, die lieutenant is van zijne armeën, cardinael gemaect ende noch eene jesuyt.[18] De hertoginne van Savoye wil haere zaeck in andere handen niet geven, maer zelff doen handelen tot Munster.[19] Den bisschop van Basle zoect protectie aen de Zvitzers.[20] 't Principale quartier van den vicomte de Turaine is bij Tuffac.[21]

Hier te hove wil men den hertogh van Bouillon niet kennen als een prins van 't Duitsche Rijck.[22] Den grave van Harcourt,[23] geen groote hoope hebbende van de vrede in Engelant tusschen den coning ende 't parlement te maecken, tracht eenigh verbont te maecken met den coning, maer tegen Spaignie zal zich dat hof niet laeten engageren.

Ick zende hierbenevens gedruckt een verhael van d'oorzaecken van het ongeluck tot Dutlinguen,[24] zulcx mijn zoon mij dat gezonden heeft uit de gevanckenisse te Tubin-

15 Hertog Maximiliaan I van Beieren was in 1623 door de keizer begiftigd met de keurvorstelijke waardigheid. Als geen ander verzette hij zich tegen het herstel van de keurvorstelijke familie van de Palts. Op die grond tekende hij bezwaar aan tegen de toelating van een Paltsische delegatie op de vredesconferenties te Munster en Osnabrück. Bij wijze van tussenoplossing stelde hij de keizer voor dat de kwestie van de Palts eerst intern in het college van de keurvorsten behandeld moest worden en tenslotte, ter afsluiting, in Munster.

16 Eerder had keurvorst Friedrich Wilhelm van Brandenburg ingestemd met de hervatting van de in juli 1642 afgebroken Regensburgs-Weense onderhandelingen over de Palts. Op de overeengekomen datum (17 oktober 1643) was alleen de Deense vredes-bemiddelaar Wilhelm Bidenbach von Treuenfels in Wenen aanwezig (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 115-116 (met vermelding van een brief van keizer Ferdinand III aan de koning van Denemarken, dd. 27 oktober 1643, over een binnenkort te verwachten advies van de keurvorsten)).

17 György I Rákóczi, vorst van Zevenburgen, had op 16 november 1643 een verbond met Zweden gesloten. In februari 1644 zou hij met 6000 soldaten de Hongaarse grens overschrijden (*Doc. Boh.* VII, p. 69 no. 158).

18 Paus Urbanus VIII had zijn legerleider Achille d'Estampes-Valençay en de Spaanse jezuïet Juan de Lugo op 13 juli 1643 waardig geacht voor het dragen van het scharlaken. Hun verheffing liet hij op 14 december openbaar maken (Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 26, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 140 en p. 142).

19 Regentesse Christine de France verdedigde het Savoyaardse standpunt bij monde van haar gevolmachtigde Claudio Gerolamo Chabod (Chabo), markies van Saint-Mauris (S. Maurizio) (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 77-82).

20 Johannes Henricus van Ostein, prins-bisschop van Bazel 1628-1646, had de katholieke kantons deelgenoot gemaakt van zijn misnoegen over de aanwezigheid van Frans-Weimarse eenheden in zijn bisdom (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V 2 1, p. 1300 en p. 1303).

21 De *Gazette 1644,* no. 7, dd. 16 januari 1644, meldde dat maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, het hoofdkwartier van het Frans-Weimarse leger wilde vestigen in ‘Tuffac’ of ‘Ruffac’ (waarschijnlijk Rouffach, ten zuiden van Colmar).

22 Turenne's broer, Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne (1605-1652), hertog van Bouillon, had in september 1642 afstand moeten doen van het prinsdom Sedan. Na het overlijden van koning Lodewijk XIII trachtte hij als erfgenaam van de familie van La Marck te bewijzen dat de Franse kroon niet het recht had om gezag uit te oefenen over grondgebied van een souverein vorst (Congar, *Sedan et le pays sedanais,* p. 158-159).

23 De Franse vredesbemiddelaar Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, legde in Oxford nog een afscheidsbezoek aan de koning af.

24 De brief van de krijgsgevangen gemaakte Frans-Weimarse officier Dirk de Groot, dd. 20 december 1643, met in bijlage het verslag van Charles de Sainte-Maure, markies van Montausier, van de gebeurtenissen vóór en na de slag bij Tuttlingen (24-25 november 1643); zie no. 6606 (dl. XIV).

gue.[25] Den Grooten Heer eischt van die van Venetië tweeduizent slaven die haer in Candie[26] hebben gesalveert. De coninginne-regente alhier doet scherp onderzoeck op dieghene die coren hebben uit het rijck gevoert. 't Hoff is zwanger van zeven nieuwen ducs et pairs, waeronder zoude zijn den marescal de Chastillon.[27] Maer het parlement doet oppositie, zeggende dat door de menichte de eer zal vervallen. De hertoginne van Mombason ende monsieur de Chasteauneuf comen naerder bij Parijs.[28] Alsoo de zaecken van Poictou zijn geaccommodeert,[29] zoo gaen de regimenten die daer waeren nae Catelagne, ende zoowel den hertogh van Orleans[30] als den cardinael Mazarini lichten nieuwer.[31]

De Barbaryns willen gewapent blijven om een paus, als den tijd zal gecomen zijn, te maecken nae haere zin, 'twelck 't meeste belet is van de paix van Italië.[32] Prince Thomas verzoeckt dat aen den hertogh van Savoie gerestitueert mogen werden de plaetzen die Vrancrijck inheeft.[33] Vrancrijck presenteert Pontdesture te demoliëren, de andere plaetzen weder te geven, mids behoudende Pignarole, Suza ende Demont.[34] Hertoch Carel doet hier zeggen door zijn volck[35] dat hij twaelffduizent man in dienste heeft ende veel gelds te Venetië, te Hamburg ende op andere plaetzen.

25 De door Grotius bevorderde editie van het verslag dat de markies van Montausier op 1 december 1643 in Tübingen had opgesteld; vgl. no. 6658, en *Episodes Guébriant,* p. 399. Exemplaren gingen naar Axel Oxenstierna (no. 6651), naar de Zweedse gevolmachtigden ter vredesconferentie en natuurlijk ook naar de familie in de Republiek (nos. 6647-6652).

26 De *Gazette 1644,* no. 8, dd. 16 januari 1644, berichtte over de naar Kreta (Candia) gevluchte slaven.

27 Gaspard III de Coligny (1584-1646), markies van Châtillon, maarschalk van Frankrijk, had op 18 augustus 1643 de verheffing van zijn landgoed Châtillon tot 'duchépairie' ontvangen (*Tallemant des Réaux* II, p. 102-105 en p. 1002-1004, en *DBF* VIII, kol. 802-803). Zie voor het verzet van het Parlement van Parijs, ook no. 6665.

28 Marie d'Avaugour de Bretagne (1612-1657), echtgenote van Hercule de Rohan, hertog van Montbazon, had met andere 'importants', zoals Marie de Rohan (1600-1679), hertogin van Chevreuse, en grootzegelbewaarder Charles de l'Aubespine (1580-1653), markies van Chasteauneuf, de partijstrijd aan het hof van koningin Anna aangewakkerd. Na de arrestatie van hun medestander François de Vendôme, hertog van Beaufort, op 2 september 1643, kregen zij het bevel om zich verre van Parijs te houden; zie no. 6405 (dl. XIV), en Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 143-203.

29 Charles, markies van Aumont, sloeg de oproeren in de Poitou, de Saintonge en de wijde omtrek van Angoulême neer. Op 18 februari 1644 mocht hij een koninklijk huldeblijk ontvangen. Twee maanden later kreeg hij het bevel over het Franse legercorps in het Frans-Weimarse leger van de burggraaf van Turenne (*DBF* IV, kol. 631).

30 Gaston, hertog van Orléans, beriep zich op de waardigheid van 'generalissimus' van de Franse legers.

31 Kardinaal Jules Mazarin was trots op de regimenten die zijn naam voerden; vgl. no. 6680.

32 Iedereen wist dat paus Urbanus VIII (Maffeo Barberini) niet lang meer te leven had († 29 juli 1644). De pauselijke neven, de kardinalen Francesco en Antonio Barberini, bereidden zich voor op grote veranderingen in het Vaticaan. Op hun weg vonden zij de Italiaanse vredesonderhandelaar Alessandro Bichi, die hen met geld uit de Franse schatkist overtuigde van de noodzaak om een einde te maken aan de Castro-oorlog. De vrede werd op 31 maart 1644 te Ferrara getekend (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 875-881).

33 Prins Tommaso Francesco van Savoye had zijn intrek genomen in het Louvre. Bijgestaan door de Savoyaardse gevolmachtigde Saint-Mauris (S. Maurizio) onderhandelde hij met de Franse regering over de teruggave van de steden en plaatsen die de Fransen in Savoye en Piemonte op de vijand hadden veroverd; zie *supra*, n. 19.

34 De strategisch belangrijke plaatsen Pontestura, Pinerolo, Susa en Demonte in het dal van de Stura di Demonte.

35 Waarschijnlijk edellieden die in Parijs toegang hadden tot 'le Luxembourg', het paleis van Gaston van Orléans en Margaretha van Lotharingen.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den ... Januari 1644 uyt Paris.

6651. 1644 januari 16. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Scripsit dominus Davausius reginae regenti[2] ad reficiendum exercitum qui disiectus ad Danubium fuit, pecuniis magnis opus, quas sine plebis incommodo reperiri posse apud eos qui in functionibus publicis plurimum essent lucrati. Se, qui de publico rei non multum fecisset, paratum esse ad praesentes necessitates conferre centum millia scutatorum, dum alii pro rata parte regni res adiuvent. Haec liberalitas, popularior quam praesens aula pati possit, pro gratia odium ei reddidit, quia qui plurimum hausere, minimum volunt reddere. Censent omnes binis millionibus ut minimum opus ad reficiendum exercitum qui nuper disiectus fuit. Ad augendum exercitum qui in Catalonia est, pecunia opus eo maiore, quia populi ipsi, videntes se armis sumptis suas res nihilo fecisse meliores, non possunt in obsequio nisi per vim retineri. Et munienda est Ilerda,[3] nisi, quod quaedam literae nuntiant, obsidetur ab Hispanis. Pecuniae autem in hoc regimine satis infirmo difficulter reperiuntur, quia multis in locis seditiones armatae oriuntur, quae sedari non possunt nisi remissis tributis, ut nuper in Pictonibus et alibi factum est. Cum vero plebs nova onera pati nolit et potentes adeo nihil in publicum conferre velint, ut quotidie rapiant plura, fieri non potest quin attenuati exercitus regni latera obdant hosti. Princeps Condaeus, qui a Burgundia rediit, ab ordinibus eius ducatus nihil ferme impetrare potuit: opponunt necessitati publicae egestatem privatam. Factiones sub cineribus latent, non ita tamen, ut non indicia erumpant.

Nuper in Area Regali apud effigiem regis Ludovici XIII posita haec est inscriptio:[4] ‘Henricus Guisius aulico molimine ad duellum provocatus et in arenam regiam ductus Colinaeum antiquum religionis et Guisianae gentis hostem debellavit, inflexit et inermem reliquit anno Domini 1643’.

Cardinalis Mazarinus, ut mos est illorum hominum, in dies legatos magis magisque deprimit. Dux Carolus huc suos misit, ut per ducem Aurelianensem[5] res suas componat. Dicit ad ea quae ex Gallia ei fuere proposita, non posse se arma sumere contra imperatorem et Imperium, a quibus feuda habeat etiam praeter Lotharingiam. Desiderat Marsillacum sibi reddi, iudicia exerceri ad fanum Sancti Michaelis pariter regis et suo nomine; Nanciacum sibi ita ut est restitui, ubi pax erit facta.[6] Bavarus

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 175; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 380 no. 515. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 175. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6652).

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 16 januari 1644 (no. 6650).

3 Ilerda (Lérida, in het Catalaans: Lleida).

4 Op 12 december 1643 had aan de voet van het ruiterstandbeeld van Lodewijk XIII op de ‘Place Royale’ (tegenw. Place des Vosges) het duel plaatsgevonden tussen Maurice de Coligny en Henri II de Lorraine, hertog van Guise (J. Hillairet, *Dictionnaire historique des rues de Paris* II, p. 662-669).

5 Gaston van Orléans had op 3 januari 1632 een geheim huwelijk gesloten met Margaretha (1613-1672), zuster van hertog Karel IV van Lotharingen. Deze echtverbintenis kreeg pas op 6 mei 1643 de zegen van koning Lodewijk XIII (G. Dethan, *Gaston d'Orléans,* p. 105-106, p. 215-227 en p. 289).

6 Op 31 maart 1644 schreef kardinaal Jules Mazarin een uitnodigende brief aan de hertog van Lotharingen (*Lettres Mazarin* I, p. 638-639).

ita pacisci vult cum Gallia, ut ab eis terras suas intactas habeat, ipse suas copias non sinat ire ad inferendam vim Galliae; caeterum a defendendis Imperii terris non posse semet abstinere, iuramento ad id obligatum. Audio cardinalem Mazarinum aurem praebere his conditionibus. Nam et cum Marsillaci praefecto egit, an vellet pro illa praefectura vicariam accipere Meti.

Ex Francofurto discimus vehementem ibi esse consternationem ob irruptionem nostrorum in Holsatiam et vicina loca. Scripsisse conventum qui ibi est, ad imperatorem pro vidua electrice Palatina et duce Simmerensi. Electorem autem Brandeburgicum intercessisse, quominus literae ad regem Daniae scriberentur, quales Bavarus dictaverat in re Palatina. Et ducem Carolum et Hazfeldium magna ex agris colligere tributa. Motus ab Hungaria exspectari.

Gorinus, Angliae legatus, de foedere tacens nihil aliud quaerit quam ut Gallia fidem iubeat pro pecuniis quas a privatis hic velit sumere, quas rex Magnae Britanniae sit exsoluturus ubi domi pacem habuerit, quod ipse ait futurum intra menses tres. Sed magnam spem posuerat in rege Daniae, cuius res nunc eo sunt loco ut non sit ei otium aliena curare. In Anglia Carlilius, et cum eo alii, minus apud regem quam speraverant honorati, ad parlamentarios defecere: crebris ut in civili bello transfugiis, ait Tacitus.[7] Hamiltonius et amici eius putantur collusisse cum Scotis et passos se damnari, ut eo ipso fidem nacti apud regem arcana eius explorarent.

Papa duos novos fecit cardinales, alterum balivum Valencaeum, Gallum gente, qui ipsi militat, alterum iesuitam. Sabauda non vult suas res Galliae committere, sed ipsa per suos sua agere in conventu Monasteriensi. Episcopus Basileensis tutelam implorat Helvetiorum. Dux Bullionius obtinere hic non potest, ut tanquam princeps Imperii tractetur. Spes faciendae pecuniae hic sita est in novis dignitatibus erigendis et in territandis, ut magno se redimant, iis qui pecunias publicas tractarunt.

Harcurtius in Anglia, de pace inter regem et parlamentum constituenda paene desperans, de foedere renovando et augendo cum rege acturus est, ut quidem hic dicitur.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, res Suediae tueatur augeatque per consilia Sublimitatis tuae,

Sublimitatis tuae cultor devotissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, VI/XVI Ianuarii 1644.

Historia quam impressam mitto, scripta est et ad me missa a filio qui apud Bavaricos captus est in Dutlingiana clade et ibi adhuc retinetur. Scribit mihi idem filius valde consternatos esse Bavaros, credo ob incursum nostrorum in Holsatiam et vicina.[8]

Imperator Turca a Venetis repetit mancipia bis mille, quae in Cretam se receperunt. Regina regens hic iubet inquiri diligenter in eos qui frumentum exportarunt. Barbarini volunt in armis manere, ut ubi hic papa morietur, alium faciant suae factionis. Id paci maximum est impedimentum. Princeps Thomas restitui vult duci Sabaudiae ea quae Galli in Sabaudia et Pedemontano tractu tenent. Galli offerunt se Pontem Sturae nudaturos munimentis; retinere sibi volunt Pinarolum, Demontium et Segusionem, reddere caetera. Rebus Pictonum compositis per remissionem onerum, quae ibi erant cohortes eunt in Cataloniam. Dux Carolus dicit se in armis habere XII millia; multum pecuniae Hamburgi, Venetiis, alibi. Mombasonia et Castellinovanus propius Lutetiam accedere dicuntur. Parturit aula septem novos duces et pares Franciae, sed opponit se parlamentum, ne honos multitudine vilescat. Et dux Aurelianensis et cardinalis Mazarinus novas scribunt cohortes.

7 Tacitus, *Historiae* 2, 34.
8 De brief van Grotius' jongste zoon Dirk dateert van 20 december 1643. Op dat tijdstip had de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson het sein tot de aanval nog niet gegeven.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Davausii consilium, de reficiendo exercitu nuper disiecto, minus gratum. Idem de exercitu in Catalonia. Causae: seditiones, potentum avaritia, egestas privata, factiones. Inscriptio in rixam Guisianam. Mazarinus legatos deprimit. A Lotharingo proposita, ut et a Bavaro. Mazarinus ab his non alienus. Germanica. Legati Anglici desiderium. De turbis Anglicis. Novi cardinales. Sabauda vult sua Monasterii curare. Basileensis tutelam quaerit. Bullionius non tractatus

tanquam princeps Imperii. Spes faciendae pecuniae. Harcurtii acta. De historia a filio scripta et Bavari terrore. Turca a Venetis mancipia repetit. Inquiritur qui frumentum exportarint. Barbarini pacem impediunt. Sabaudi postulata. Res Pictonum compasitae. Lotharingi copiarum numerus. Pecuniae Hamburgi et Venetiis. Quaedam Gallica.

6652. 1644 januari 16. Aan J. Oxenstierna.[1]

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: 6 Ian. 1644.
En in dorso: Praesent. Minden, 22 Ianuarii anno 1644.

6653. 1644 januari 16. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Res nostrorum adeo prosperas in Holsatia et vicinis regionibus laetus intelligo[2] arbitrorque bonum factum fore, si causae horum consiliorum edantur in publicum. Rex Daniae ita cum Gallis,[3] ita cum Batavis egit, ut vix reperturus sit qui adversa eius misereatur, sed nostrae res secundae facile invidiam reperient. Credo rectores nostros, cum se trium vicinorum regnorum insidiis[4] peti vident, explicaturos se a bello Germanico. Laudo quod humane a nobis habentur civitates Lubeca, Brema, Hamburgum. Confugient illae civitates ad tutelam Suedorum, si Suedis contingit stabiles ibi sedes ponere. Dux Holsatiae[5] prudenter fecerit, si comibus obsequiis a se amoliatur hanc procellam. Moscovitam aliquid magni contra nos machinari satis certo hic cognoveram. Ad hoc cum accedat legatio a Polonia,[6] plane facit credibile id quod de clandestina in nos coniuratione dicitur.

Hic duo milliones parantur[7] ad restituendum exercitum qui tam grave damnum accepit. Filiorum meorum minimus captus est apud Bavaricos.

Pro bonis votis gratias habeo libensque reddo tantundem,

1 Hs. Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XIIc, 723, f. 21. Eigenh. ondertek. Deze brief aan Johan Oxenstierna is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6651). De tekst is opgenomen in de uitgaven van F.C. von Moser, *Diplomatische und Historische Belustigungen* V (*BG* no. 1254), p. 33, en *Hugonis Grotii ad Ioh. Oxenstiernam et Ioh. Adl. Salvium epistolae ineditae* (*BG* no. 1224), p. 26.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 28. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 721 no. 1637. Antw. op no. 6630, beantw. d. no. 6670.

2 Grotius' reactie op het nieuws dat het leger van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson op 12/22 december het hertogdom Holstein was binnengevallen.

3 De Franse regering was ontstemd over het in 1641 te Madrid overeengekomen Spaans-Deens verdrag (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 259-268).

4 Koning Christiaan IV van Denemarken zou met medeweten van koning Wladislas IV van Polen en tsaar Michael Fedorovitsj actie willen ondernemen tegen de Zweden in Pommeren (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 140-141, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 104-106).

5 Friedrich III, hertog van Sleeswijk-Holstein-Gottorp, sloot tegen betaling van 100000 rijksdaalders een neutraliteitsverdrag met de Zweden.

6 Vgl. no. 6630. Eind september 1643 had koning Wladislas IV zijn kamerheer Henryk Denhoff (Dönhoff) naar Denemarken gestuurd.

7 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 16 januari 1644.

Claritatis vestrae studiosissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XVI Ianuarii 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

6654. 1644 januari 18. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate,

Exercitus noster adhuc progressus satis magnos in Holsatia et Juthia facit. Coldingam usque iam pervenit,[2] nec dubium est, quin Juthiam totam brevi sit habiturus in potestate sua, cum et pauca et parum munita ibi sint castella ac nullus miles qui copiis nostris resistere possit. Coniunxerunt sese, ut fama fert, trecenti equites, sed a Duglasio[3] omnes circumventi, caesi et capti sunt. Torstensonii Excellentia nunc Rensburgi commoratur et militem in Fiuniam transmittere parat. Holsatiae dux exhibitis 130 millibus imperialibus sua a populatione liberavit.[4] Prope Hamburgum iuxta Albim castellum a nostris erigitur, ut referentibus plerisque a fuga incolae secludantur. Gluckstadium aquis circumseptum nondum est tentatum.[5]

De exercitu nostro terrestri et maritimo nihil certi ex Suedia habere possumus,[6] quamvis multi velint Gustavi Hornii Excellentiam res prosperas in Sconia gerere, triginta naves in Zelandiam militem portare ad occupandum Cimbricum fretum,[7] ubi non nostrae tantum, sed et Batavicae naves a rege Haffniae degente detineri dicuntur.

Köningsmarchius ex Hildeshemensi ditione in Bremensem episcopatum cogitat,[8] equite et pedite satis nunc firmus. Caesareani Zittovii obsidionem reliquisse nuntiantur[9] et in hiberna concessisse. Quid de hisce Galliarum rex et Foederati

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 2). Eigenh. oorspr. Beantw. d. no. 6682.
2 Het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson was niet ver van Kolding op enige tegenstand gestoten. De aanval van de Deense ruiters van kolonel Frederik von Buchwald werd echter afgeslagen (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 369).
3 De Schot Robert Douglas (Duglas) (1611-1662), generaal-majoor in Zweedse dienst (*SBL* XI, p. 372-378), maakte voor zijn opperbevelhebber de weg vrij voor de oversteek over de Kleine Belt naar het eiland Funen.
4 Het neutraliteitsverdrag dat Friedrich III, hertog van Sleeswijk-Holstein-Gottorp, met de Zweden had gesloten. De hertog kocht het oorlogsgeweld met 100000 rijksdaalders af.
5 De Denen hadden het land rondom Krempe en Glückstadt onder het water van de Elbe gezet (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 223).
6 In Jönköping zou de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn het commando op zich nemen over het leger dat de Deense gewesten Halland, Skåne (Schonen) en Blekinge moest binnenvallen.
7 De Sont.
8 Het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, had in december 1643 het bevel daartoe ontvangen. Op 27 januari stonden de Zweden reeds in het bisdom Verden (Lorenz, *Das Erzstift Bremen*, p. 44-45).
9 De keizerlijke hoofdmacht van Matthias, graaf Gallas († 1647), dwong het in Zittau achtergebleven Zweedse garnizoen tot overgave (2 januari 1644) (*Doc. Boh.* VII, p. 62 nos. 126-127).

Proceres sentiant, multi dubitant.[10] Nisi autem cito opprimi possit rex Daniae, verendum est magnum in illis oris bellum, quod optatam pacem non parum impediat.

10 In een brief van 13 februari 1644 aan de Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, schreef kardinaal Jules Mazarin: 'Je vous diray cependant que je suis estonné que MM. les ministres de Suède ne nous ayent donné quelque part de la fin et du sujet de leurs armes contre le roy de Danemarck' (*Lettres Mazarin* I, p. 584-586).

Quod clementer avertat Deus, et illustrissimam Excellentiam vestram diu incolumem servet florentemque, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae obsequiosus servitor,
H. Appelboom.

Amstelodami, 18 Ianuarii 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 29 de Jan.

6655. 1644 januari 18. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Tandem post longas moras legati nostri Borelius, Renswouwius et Joachimicus Britanniam petiere; ecquid illic effecturi sint videbimus.[2] Interea Sueci Danicas possessiones pergunt invadere,[3] atque ita ille qui se moderatorem pacis ferebat, primus in novum bellum incidit et iam egregie vapulat. Nostri mercatores imprimis conqueruntur de retentis omnibus in freto Baltico nostrorum navibus, quas inter quinque sunt naves bellicae Foederatorum, septem vero privatorum. Ea res frumenti pretium augebit.[4]

In Conventu Hollandiae necdum quid gestum est; ita tarde convenitur,[5] neque quicquam gestum iri videtur ante peractas publicas supplicationes, quae perendie indictae sunt. Et habet indictio hoc speciale, quod gratiae Deo sint agendae ob singularem victoriam hoc anno obtentam, scilicet de hostili equitatu ad Antverpiam.[6]

De Diderico non desinam esse sollicitus, donec ex te intellexero an ex ipsius litteris de salute et loco captivitatis certi quid habeas.[7] Maiori omnia opto felicia.[8] De

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 290. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6637, beantw. d. no. 6678.
2 De Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude staken op 18 januari de Noordzee over. Op 20 januari bereikte hun schip de haven van Gravesend. In de avond van de 27ste januari maakten zij hun entree in Londen (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 66-67).
3 De Zweden verspreidden zich thans over Jutland. In een schrijven aan de Staten-Generaal van 25 december 1643/4 januari 1644 merkte een verbijsterde koning Christiaan IV van Denemarken over deze vredebreuk op: 'Dat hij éér der hemelen val als desen oorlogh hadde vermoedt' (*Aitzema* (f°) II, p. 947).
4 Hollandse koopvaarders durfden na het uitbreken van de Zweeds-Deense oorlog de Sont niet meer te passeren. Ongeveer 80 'winterleggers' konden in de haven van Danzig geen vracht krijgen, omdat de graanhandelaren vreesden dat hun lading door de Zweden of de Denen in beslag genomen zou worden (Kernkamp, *De sleutels van de Sont,* p. 89-90).
5 Het kerstreces van de Staten van Holland liep op 18 januari 1644 af (*Res. SH,* dd. 18 januari 1644).
6 Prins Willem van Oranje had op 3-4 september 1643 een Spaans legerkamp bij Antwerpen overvallen. In Den Haag werd veel ophef gemaakt van 'prince Wilhelmus' eerste victorie'; zie nos. 6409-6411 (dl. XIV), en Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 5016-5018.
7 In de week van 9-15 januari ontving Grotius een levensteken van zijn jongste zoon Dirk de Groot; zie no. 6606 (dl. XIV) en no. 6648.
8 Cornelis de Groot droomde nog steeds van een carrière in Venetiaanse legerdienst.

editione Apologetici nihil hic inaudivi.[9] Interea quae mones cordi mihi erunt. Agam cum Vicke-

9 Grotius had vernomen dat een drukker in de Republiek een uitgave wilde verzorgen van zijn *Verantwoordingh van de Wettelijcke Regieringh van Hollandt ende West-Vrieslandt/Apologeticus eorum qui Hollandiae Westfrisiaeque et vicinis quibusdam nationibus ex legibus praefuerunt ante mutationem quae evenit anno MDCXVIII* (*BG* nos. 872 en 880). Bij plakkaat van de Staten-Generaal, dd. 24 november 1622, was het drukken en verspreiden van dit 'fameux, seditieux ende schandeleux libel' echter ten strengste verboden (Brandt-Cattenb., *Leven* I, p. 302-303).

fordio de agris in solutum accipiendis Diderici nomine,[10] sed ille sibi cavet maxime. Plura non addam, neque enim iam suppetunt.

Deus te, tuam, tuos nostrosque diu servet incolumes. Vale,

tibi obedientissimus frater,

Guilielmus Grotius.

Hagae, XVIII Ianuarii 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. 13 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 28 Ian.

En in dorso: 18 Ian. 1644 W. de Groot.

6656. 1644 januari 18. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger herr ambassadeur, hochgeneigter herr vnnd patron,

Ess wirt vnss die zeit zimblich lang alhier, indem wir vff die herren Frantzosen so lang, vnnd zwar noch zur zeit ohne gewisse hoffnung, warten müssen.[2]

Vom könig in Dennemarck will man alhier sagen, ob solte er diese wellt gesegnet haben.[3] Ess hat aber die zeitungh kein fundament. So saget man auch, der general leutenant Baudisein habe in Pohlen hin vnnd wieder etzliche tausent man verstecket,[4] mit welchen er gegen kunftigen frühling in Liefflandt einzufallen gedencke. Der obriste Duglass[5] soll mit dem Dänischen obristen Buchwalt[6] bey Colldingen eine

10 Het onderhoud met Joachim de Wicquefort zou gaan over de Saksisch-Weimarse goederen waarop beslag gelegd moest worden om uitbetaling te verkrijgen van het legaat dat Bernhard, hertog van Saksen-Weimar († 18 juli 1639), zijn officier Dirk de Groot had toegedacht; zie nos. 6504 en 6524 (dl. XIV), en B. Röse, *Herzog Bernhard der Grosse von Sachsen-Weimar* II, p. 338.

1 Hs. Den Haag, KB, Arch. Cornets de Groot 21, f. 57 (voorheen: IV 13cc). Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius te Osnabrück.

2 De Zweedse delegatie ter vredesconferentie was steeds van mening geweest dat de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien een dezer dagen in Munster zouden arriveren. De heren braken pas in maart hun verblijf in Den Haag af.

3 Koning Christiaan IV van Denemarken was door de Zweedse inval alleen maar uit het veld geslagen. In een schrijven aan de Staten-Generaal van 25 december 1643/4 januari 1644 merkte hij over de vredebreuk op: 'Dat hij éér der hemelen val als desen oorlogh hadde vermoedt' (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 947).

4 Wolf Heinrich von Baudissin (1579/1597-1646), voormalig Saksisch legeraanvoerder en sinds 1641 Pools gezant te Kopenhagen (*DBL* I, p. 493). Met grote belangstelling volgde koning Christiaan IV diens ijverige pogingen om het Zweeds gezag in Lijfland aan te tasten (*Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve* V, p. 433 en p. 439-441).

5 De Schot Robert Douglas (Duglas), generaal-majoor in Zweedse dienst, sloeg niet ver van Kolding een aanval van Deense ruiters af; zie no. 6654.

6 De Deense kolonel Friedrich von Buchwald (1605-1676) (*DBL* III, p. 49-50).

rencontre gehabt, vnndt 300 rheuter abgeschlagen haben. Zu Kiell[7] ist eine Siebenburgische potschafft, die den herrn feldtmarschall versichern soll, dass Rakoci mit 36000 man gegen Österreich gewiss vfbreche.[8]

7 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson had zijn hoofdkwartier aanvankelijk in Kiel gevestigd (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 418-419). Hier ontving hij kort vóór zijn vertrek naar Haderslev (3/13 januari) een boodschapper uit Zevenburgen; vgl. no. 6675.

8 György I Rákóczi, vorst van Zevenburgen, had op 16 november 1643 een verbond

Alhier höeret man von keinen praeparatorien so die käyserl. gesandten zue ihrer abreise machen sollten. So sagen die Dänischen, dz sie darzu keine ordre hetten, vnndt ohne solche nichtess thuen dörfften, wehren viellmeher in kurtzem ihress reichsscantzlerss wiederumb erwartend. Dass dieser hinweg gezogen, wehre eben sowoll ohne befelch, sondern allein auss eigener bewegnuss geschehen, vnndt zwar allein zu dem ende, vmb mit dem ertzbischoff zue Bremen, alss welcher mit ihre konigl. M[aiestä]t zue Schweden inn guthen terminis stunde, zu berathschlagen, ob nicht durch denselben dienende mittell könten beygebracht werden, wodurch dieser newkrieg in der güthe beyzulegen sein möchte, etc.[9] Weiter würde er nicht gehen, ess wehre dan sach, dass er eine reise nach Gluckstadt, vmb zusehen wie die sachen selbigen orthess stehen, thuen möchte.[10] Im vbrigen ist man anjetzo bey vnserer ambassade im werck begrieffen, vndt dahin bedacht, den zu Wissmar anwesenden Portugesischen ambassadeur don Rodrigo Botelho[11] von dannen ab- vnndt sicher anhero zu bringen.

Herr Königsmarck hat die belägerung dess schlosses Hornburg, nachdem er in 50 man darvor sitzen lassen, quittiren[12] vnndt in die quartier gehen müssen. Er in persohn wirdt nun woll zue Minden sein, die infanterie bey ihm soll hinführo commendiren der general maior Gustav Ottho Steinbock, welcher auch zu Minden ist.[13] Von belägerung Jehleer[14] haben wir nichtess gewissess; vermainen nicht, dass sie continuiren werde. Der graff zue Oldenburg[15] hat zue Minden einen abgesandten, vielleicht, wie man muthmasset, die versicherung der neutralität seiner landen zu recommendiren.

Wass weiterss einkommt, soll hiernegst jedessmahll fleissig vberschrieben werden. Immittelst thue Ew. Excell. ich göttlichem schutz zu allem wollergehen getrewlich, in de-

9 De keizerlijke vredesonderhandelaars Johann Weichard von Auersperg en Johann Baptist Krane hadden op 7 januari nog langdurig met de Deense kanselier Just Høg gesproken. Twee dagen later nam het hoofd van de Deense delegatie in Osnabrück de koets naar de residentie van aartsbisschop Frederik te Bremervörde. Zijn collega's Gregers Krabbe en Christopher von der Lippe verlieten de vredesconferentie op 9 februari (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 209-221, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 128 en p. 162). Het vierde delegatielid, de Hamburgse domdeken Lorenz Langermann, hield zijn verblijf in Osnabrück tot de tweede helft van augustus 1644 aan.

10 De Deense kanselier Just Høg kwam niet verder dan Hamburg. Om door te dringen tot het Deense garnizoen te Glückstadt moest hij een Zweeds vrijgeleide aanvragen (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 256-257, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 134 en p. 178).

11 De Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes († te Osnabrück op 15 december 1644) had in het afgelopen jaar een bezoek aan Stockholm gebracht. Hij was nu op weg naar Minden (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 126).

12 Het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, had op 7 december 1643 bevel gekregen om naar het aartsbisdom Bremen op te rukken; zie nos. 6630 en 6654. Een belegering van de burcht Hornburg (ten noorden van Halberstadt) zou te veel tijdverlies opleveren.

13 Generaal-majoor Gustav Otto Stenbock (Steenbock) (1614-1685) was naar Minden gegaan om bij de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna de lichting van verse manschappen te bepleiten (*BLS* XV, p. 287-302; *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 126-127).

14 'Jehleer', lees misschien 'Fehmarn'. 2500 Zweedse soldaten uit de garnizoenen van Wismar en Stralsund waagden een landing op het eiland Fehmarn (*Gazette 1644*, no. 9, dd. 23 januari 1644).

15 Anton Günther, graaf van Oldenburg, had zijn kanselier Johann Bessel naar Minden gestuurd (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 127).

ro beharrende hochgeneigte affection aber mich dienstlichst[e]n vnndt gehorsamben fleissess empfhelen,

Ew. Excell. gehorsamber diener,
G. Keller m.pa.

Datum Ossnabruck, den 8. Ianuarii anno 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 4 Febr.

6657. 1644 januari 18. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Alhier beginnen de Fransche gevolmachtigen nae Munster met ernst op depesche te dringen ende staat te maacken binnen corten tijt te verreisen.[2] Deses staats ambassadeurs nae Engelant sijn voorgisteren vanhier verreist nae Rotterdam, om met eerster goeder wind over te gaen;[3] wat sij sullen verrichten connen, staet te sien.

Also de Sweedsche en Coppenhaagsche booden niet en reisen, soo en heeft men gans geene seeckerhijt van tijdingen, nochte wt Sweden nochte wt Dennemarcken. Van Hamburg word geschreven dat bij Calmar in Sweden[4] eene rencontre tussen de Sweedsche ende Deensche voorgegaen sij, in dewelcke de Deensche ondergelegen ende de Sweedschen haerlieden 4 compagniën geruïneert souden hebben. Den vorst van Holstijn[5] soude met den general Torstenson veraccordeert sijn voor 100000 reichstahler, den adel wtgeslooten, die voor sich apart soude tracteren. Den overste Duglas soude in de 4 à 500 Deensche ruiters bij Hadersleven geruïneert hebben,[6] mij hierinne refe[re]rende aen de bijgaende gedruckte Courante.[7] Den general-major Coningsmarck soude het stedeken

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 130. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

2 In een schrijven van 9 januari had de regentesse haar gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien bevolen om de onderhandelingen over een nieuwe Frans-Staatse ‘alliantie offensive ende defensive’ op korte termijn over te laten aan Gaspard Coignet, heer van La Thuillery, Frans ambassadeur in de Republiek. De heren gaven pas in maart gevolg aan deze oproep (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. XL-XLII).

3 Op 20 januari bereikte het schip met de Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude de haven van Gravesend. In de avond van de 27ste januari maakten zij hun entree in Londen.

4 De Zweedse commandant Johan Fleming versterkte het garnizoen van Kalmar (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 344).

5 Friedrich III, hertog van Sleeswijk-Holstein-Gottorp, sloot tegen betaling van 100000 rijksdaalders een neutraliteitsverdrag met de Zweden.

6 Niet ver van Kolding had generaal-majoor Robert Douglas (Duglas) een aanval van Deense ruiters afgeslagen.

7 De ‘Courante’, de *Courante uyt Italien ende Duytschlandt, etc.*, of de *Europische Donderdaeghs/Saterdaeghs Courante* van de tweede week van januari 1644, is niet

Harenburg, also hij het slot niet en conde bijcomen, wtgeplondert en weder verlaeten hebben,[8] sich nu bij Saltzsitter versaemelende. Bij Hoxter souden in de 3000 keysersche over de Weser gegaen sijn om den Coning[s]marcksen te bejegenen. De keysersche liggen noch voor Sittau,[9] hebbende noch weinig progres daervoor gedaen.

overgeleverd; vgl. *Dutch Corantos 1618-1650*, ed. F. Dahl, Den Haag 1946, p. 50, p. 52-53, p. 64 en p. 72-73.

8 De Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, zag af van een lange belegering van de burcht Hornburg bij Halberstadt. Nauwelijks gehinderd door troepen van het keizerlijk-Westfaalse leger rukten de Zweden naar de bisdommen Verden en Bremen op.

9 Het Zweeds garnizoen van Zittau capituleerde op 2 januari 1644.

Wt Osnabrugge word geaviseert dat den 4e deses de keyserlijcke gesanten bij den Deenschen aldaer geweest sijn[10] ende hun in den naeme des keysers een secours van 12000 man belooft hebben, maer waer dit volck soude vandaen coomen en hoort men noch niet. Men vermeinde oock niet dat de vredenstractaten, om deses nieuwen crijgs wille, souden noot leiden, maer nae als voor haeren voortgang gewinnen, dan alhoewel de Dennemarckse interpositie hierdoor terugge mochte gaen, datter doch wel andere mediatores sich vinden souden, gelijck dan de Venetiaensche ambassade albereit[11] volmacht hadde de mediatie tussen Sweden ende den keyser, op begeeren, over sich te nemen.

Waermede verblijve,

u. Exc.tie dienstwilligste.

Den 18 Jannuari 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 28 Ian.

6658. 1644 januari 19. Aan D. de Groot.[1]

Fuimus ego, mater tua ac soror,[2] mi fili, in summa animi perplexitate quamdiu ignoravimus quae in communi calamitate tua sors fuisset. Nunc levati ista anxietate nobis sunt animi, postquam literas tuas 10/20 Decembris Tubinga datas accepimus. Nihil omittemus eorum quae fieri possunt, ut quamprimum reddaris libertati.

Arma Suedica a Germania in Daniam, Jutiam, Holsatiam versa sunt, ideo quod rex Daniae cum Moscovita coniurasset bellum vere primo inferre Suediae.[3] Suedi autem praevenire quam praeveniri maluerunt.

10 In opdracht van keizer Ferdinand III, dd. 15 december 1643, brachten de keizerlijke vredesonderhandelaars Johann Weichard von Auersperg en Johann Baptist Krane een bezoek aan de Deense delegatie te Osnabrück om enige geschilpunten te regelen; zie no. 6564 (dl. XIV). In de kwestie van de Zweeds-Deense oorlog durfden de keizerlijken nog geen concrete toezeggingen te doen (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 157-168 en p. 198-203).

11 De Venetiaanse ambassadeur Alvise Contarini (1597-1651) was op 16 november 1643 in Munster gearriveerd (*DBI* XXVIII, p. 82-91; Schutte, *Repertorium* II, p. 674-675). Zijn aanbod om als vredesbemiddelaar te Osnabrück op te treden werd nog in beraad gehouden (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 60-61 en p. 65-67).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 721 no. 1640. Antw. op no. 6606 (dl. XIV). Grotius' jongste zoon Dirk de Groot (1618-1656), 'heer van Kraayenburch', diende in het Frans-Weimarse leger. Tijdens de slag bij Tuttlingen (24-25 november 1643) viel hij in handen van de vijand. Zijn vader verloste hem weldra uit Beierse krijgsgevangenschap; zie nos. 6659-6660, en H. Lahrkamp, *Jan von Werth,* p. 138 (met een verwijzing naar een niet teruggevonden brief van Grotius aan de Zwabisch-Beierse bevelhebber Johan van Werth (vgl. nos. 6678 en 6679)).

2 Cornelia de Groot (1611-1687) huwde op 24 maart 1646 Jean Barton, burggraaf van Montbas (E.A. van Beresteyn, in *Ned. Leeuw* 43(1925), kol. 168-169, en Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 435-436).

3 Koning Christiaan IV van Denemarken zou met medeweten van koning Wladislas IV van Polen en tsaar Michael Fedorovitsj actie willen ondernemen tegen de Zweden in Pommeren.

Si libertatem adipiscaris, sentio ad nos venias, ut de rebus tuis quod optimum erit capiamus consilium. Historiam de clade quam miseras edi hic iussi,[4] ut exemplaria haberem quae ad rectores et legatos regni Suedici et ad amicos mitterem.

Om dit gevaar af te wenden vielen de Zweden op 12/22 december 1643 het hertogdom Holstein binnen.

4 Zie no. 6650 n. 25. Een gedrukt exemplaar van het verslag van Charles de Sainte-

Deus te servet et incommodis istis te eximat,
tibi optima volens pater,
H. Grotius.

Lutetiae, 9/19 Ianuarii 1644.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Diderico Grotio.

6659. 1644 januari 19. Aan Maximiliaan van Beieren.[1]

Serenissime princeps,

Nullis meis fisus meritis sed summae bonitati electoralis vestrae Celsitudinis, preces ei adfero pro filio meo Diderico Grotio[2] Crayenburgico,[3] ut is ex captivitate, in quam per belli fortunam incidit, restitui nobis quamprimum possit. Notae mihi virtutes eximiae Bavaricae domus, non ex historiis tantum communibus, sed et ex Hollandiae archivis,[4] qua veneratione eam prosequerer etiam operibus quibusdam meis ostendi.[5] Legationem quam hic gero non alio suscepi animo quam pacem promovendi, quo et sermones et consilia mea semper direxi, magnisque me ob id obieci odiis. Non desistam ab eo proposito donec res sit confecta.

Quodsi aliqua in re servire possim Celsitudini vestrae electorali,[6] faciam id animo promptissimo, Deumque precabor, serenissime princeps, ut electoralem vestram Celsitudinem bono domus suae orbisque christiani servet ac prosperet,

electorali vestrae Celsitudini mancipatissimus,
H. Grotius.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 721 no. 1639. Beantw. d. no. 6741. Maximiliaan I (1573-1651), hertog van Beieren, nam in 1623 de keurvorstelijke waardigheid over van de verslagen 'Winterkoning' Frederik V van de Palts. Tijdens zijn bewind ontwikkelde het hertogdom zich tot een mogendheid waarmee de keizer, Frankrijk en Zweden terdege rekening moesten houden. In het afgelopen jaar vergrootte de hertog met een glansrijke overwinning op het Frans-Weimarse leger (de slag bij Tuttlingen van 24-25 november 1643) zijn prestige in het Duitse Rijk (*NDB* XVI, p. 477-480).

2 Een pleidooi tot vrijlating van de Frans-Weimarse officier Dirk de Groot, 'heer van Kraayenburch'; zie nos. 6658 en 6660.

3 Kraayenburch, een landgoed aan de weg van Rijswijk naar Delft. In een ver verleden zou dit landgoed in het bezit van de familie De Groot zijn geweest. De herinnering eraan bleef bewaard in het wapenschild van de familie Cornets de Groot: 3 bollen vergezeld van 3 kraaien en in het schildhoofd de achtpuntige ster van het Provençaalse adellijke geslacht Cornets of Des Cornets (E.A. van Beresteyn, 'Het wapen van het geslacht de Groot' en 'Kraayenburch', in *Ned. Leeuw* 43(1925), kol. 177-187).

4 Na het overlijden van Janus Dousa († 8 oktober 1604) ontving Grotius van de Staten van Holland de aanstelling tot geschiedschrijver van de oudheden van Holland (no. 62 (dl. I)).

5 Zijn 'patriae antiquitatis iucundissima investigatio' (no. 150 (dl. I)) leidde in 1610 tot de publikatie van het *Liber de antiquitate reipublicae Batavicae/Tractaet van de oudtheyt van de Batavische nu Hollandsche Republique* (*BG* nos. 691 en 698).

6 Grotius, een vurig pleitbezorger van het herstel van de keurvorstelijke familie van de Palts, erkent in deze brief het recht van de hertog van Beieren op de titel van keurvorst.

Lutetiae, 9/19 Ianuarii anni 1644.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Duci Bavariae.

6660. 1644 januari 19. Aan G.J. Kütner.[1]

Illustris domine,

Duo sunt quae in filii mei infortunio me impulerunt ut ad Illustritatem vestram confugerem, notitia olim Lutetiae contracta, et quod ipsam mei cum benevolentia quadam fuisse memorem ex domino marescallo Hornio[2] intellexi. Quod autem precor et in quod notam mihi humanitatem imploro hoc est, ut filio meo Diderico Grotio Crayenburgico,[3] nunc belli sorte apud vos captivo, quamprimum ad nos venire liceat, ut quae ei vita in posterum capescenda sit una deliberemus. Eam ad rem si Illustritati vestrae placeat nobis esse auxilio, et patrem illa sibi et filium summi beneficii sensu perpetuum devinxerit; quodsi qua in re ipsi vicissim possim gratum facere, id vero mihi sit gratissimum.

Deus, illustris domine, Illustritati vestrae semper favens adsit,

Illustritati vestrae servire paratissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, 9/19 Ianuarii 1644.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Ketnero.

6661. 1644 januari 21. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

1 Gedrukt *Epist.*, p. 721 no. 1638. Beantw. d. no. 6742. De Beierse hofraad Georg Johann Kütner (Küttner of Kitner) († 1667) was van 1622 tot 1632 resident van de hertog van Beieren in Parijs geweest.

2 Grotius had geijverd voor de uitwisseling van de Beierse generaal Johan van Werth tegen de sinds 1634 in Beieren vastgehouden Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn; vgl. no. 4628 (dl. XI). Op 24 maart 1642 kwamen de legerleiders vrij. Op weg naar Stockholm bezocht de veldmaarschalk de Zweedse ambassade in Parijs; zie nos. 5755, 5774 en 5973 (dl. XIII).

3 Een pleidooi tot vrijlating van de Frans-Weimarse officier Dirk de Groot, 'heer van Kraayenburch'; zie nos. 6658 en 6659.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 314. Eigenh. oorspr.

Je n'ay pas gran[d]-chose pour vous mander à ceste heur, horsmis que Jean de Vert, qu'on dit estre à Costance,[2] continue à bloquer Uberlinghen[3] et que le passage par la Suisse et les Grisons n'est pas encor accordé,[4] le nonce du pay[s] y mettant beaucoup d'empechement.[5] Ce nonobstant, Copet a fait passer CCC hommes à Costance delà le

2 De Zwabisch-Beierse bevelhebber Johan van Werth bevond zich nog in zijn winterkwartier te Geislingen an der Steige. Verlangend keek hij uit naar een kort verlof van het front. Hertog Maximiliaan I van Beieren willigde op 3 februari zijn verzoek in. Na de doop van zijn pasgeboren zoon (16 februari) vertrok de bevelhebber naar Keulen (H. Lahrkamp, *Jan von Werth,* p. 140-142).

3 Het Frans-Weimarse steunpunt Ueberlingen werd pas in mei veroverd.

4 De passen van Graubünden bleven gesloten voor Zwitsers die dienst wilden nemen in het Venetiaanse leger (Jecklin, *Materialien* I, p. 390).

5 De buitengewone pauselijke afgezant Antonio de Rota wierf soldaten voor het leger van paus Urbanus VIII. Hij ontving bij het volbrengen van deze taak politieke steun

Rhin,[6] et c'est par connivence du gouverneur de Hohetvil,[7] qui ne s'y oppose plus tant despuis que les ministres de France ont eu ordre d'en assister au possible ceux de Venise. Mais avec tout cela il faudra avoir le passage par la Suisse et Grisons, si la Republique sera obligée de continuer la guerre, comme il y a apparence qu'elle le fera avec la ligue, tous ces traittés du cardinal Bichi[8] trainassant trop et ayans plus des ceremonies que des realitez.

Nostre guerre contre le roy de Danemarc a un bon commencement.[9] Dieu veuille que la fin soit aussy bonne, car apparemment il y aura assez à faire devant que la terminer. J'en suis extremement marry à cause de mon particulier, craignant d'y estre abbandonné tout à fait si je ne m'en retire en Suede, car icy sans argent il m'est impossible plus longtemps entretenir ceste charge. C'est un bon affaire que le secours d'argent pour la Suede est derechef expedié et que vous en pouvez retirer vostre part, et en tel cas ce seroit bien peu de desadvantage pour vous, s'i[l] vous plaisoit de m'accommoder de deux ou cent dalers.[10]

Je me reccommande à vos bonnes graces et demeure, monsieur,

le vostre,

C.M. m.p.

De Zurig, ce XI de Jenvier l'an 1644.

Le traitté de paix en Italie s'accroche sur ce que la France veut exclurre tout à fait l'Espagne de l'interposition d'icelle, dont on dispute à ceste heur à Venise.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 4 Febr. 1644.

En in dorso: 10 [*sic*] Ian. 1644 Marin.

6662. [1644] januari 22. Van C. de Groot.[1]

Monsieur,

Les propositions de monsieur le cardinal Bichi,[2] n'estant pas encore ny acceptées ny rejettées entierement, empeschent touts les officiers qui se treuvent icy pour

6 Daniel II de Bellujon, baron van Coppet, loodste de door hem gelichte soldaten over de passen van Tirol (Rott, *o.c.* VI, p. 21-26).

7 Konrad Widerholdt, commandant van de vesting Hohentwiet nabij Singen, 1634-1650, wachtte op een advies van de Franse ambassadeur Jacques Le Fèvre de Caumartin over de passage van de nieuwe lichtingen (Rott, *o.c.* VI, p. 22 en p. 32).

8 Kardinaal Alessandro Bichi bemiddelde in het conflict tussen paus en Italiaanse vorsten over de rechten op het hertogdom van Castro; vgl. no. 6662.

9 De Zweeds-Deense oorlog, die op 12/22 december 1643 was losgebarsten.

10 De Parijse bankier Johan Hoeufft hield de Frans-Zweedse subsidiekas voor de Zweedse resident te Zürich gesloten.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 25, 26. Eigenh. oorspr.

2 Kardinaal Alessandro Bichi bevond zich nog in Venetië; zie no. 6635. Nadat afgezanten van de Italiaanse vorsten (Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena) hun visie op de ‘Castro-oorlog’ hadden gegeven, begon de kardinaal

demander de l'employ, de pouvoir traicter avecque messieurs du senat. Cependant l'opinion

aan een tweede gespreksronde. Op 22 januari onderhield hij zich met een delegatie uit de senaat van Venetië (V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* IV 1, p. 524).

commune est plustost pour la guerre que pour la paix. Monsieur le baron de Degenfeldt[3] est encore fort indisposé, n'ayant pas seulement les extremités mais tout son corps accablé des goutes. Si on‹t› vient à ne pas conclurre la paix, on‹t› me faict esperer que je seray fort bien icy; si elle se faict, je tascheray à faire de sorte [que] dans les trouppes entretenues je treuve quelque charge honorable.

La nouvelle de Denemarck inondée des trouppes suedoises a semblé icy estre incroyable.[4] On dit icy que les Suedois ont faict quelque traicté secret avec l'empereur. Le bruict de la mort du pape, qui a couru icy quelque temps[5] e‹s›t mesmes esté creu de beaucoup de personnes, ne continue pas.

Je demeure, monsieur,

vostre tres humble et tres obeissant fils,

C. de Groot.

A Venise, ce 22 de Janvier.

Adres: A monsieur/monsieur l'ambassadeur de Suede.

Bovenaan de brief schreef Grotius: [Rec] le 16 de Febr. 1643 [*sic*].

En in dorso: 22 Ian. 1644 Corn. de Groot.

6663. 1644 januari 23. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Gaudeo libros quos ad te miseram non inutiles visos domino Vossio.[2] Velim talium aut multa ad vos exempla mitti, aut ipsos libros transcudi.

De filio minimo scripsi quid acceperim. Ex eo intelligo novis ipsius literis non eum, ut exspectabat, Tubinga alio translatum,[3] sed ibi adhuc esse et libertatis spem habere

3 Christoph Martin, vrijheer van Degenfeld, bekommerde zich niet om zijn voormalige officier Cornelis de Groot. Ziek en teleurgesteld werkte hij in Venetië aan zijn terugkeer in Franse legerdienst. In een schrijven van 9 februari 1644 gaf kardinaal Jules Mazarin hem de verzekering dat ‘en cas que la paix se fist en Italie’ hij welkom zou zijn in het Frans-Weimarse leger van de burggraaf van Turenne, ‘ou en tel lieu qu'il plairoit à sa Majesté’ (*Lettres Mazarin* I, p. 576).

4 Hoe was het mogelijk dat het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson ongehinderd naar het hertogdom Holstein kon oprukken? Al spoedig rees het vermoeden dat de Zweden met de keizerlijke bevelhebber Matthias, graaf Gallas, een wapenstilstand in Silezië en Bohemen-Moravië waren overeengekomen; vgl. nos. 6631 en 6666.

5 Op 16 januari kwam in Venetië het bericht binnen dat de gezondheidstoestand van paus Urbanus VIII († 29 juli 1644) met de dag verslechterde (V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* IV 1, p. 495).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 963 App. no. 689. Antw. op no. 6643, beantw. d. no. 6685.

2 De Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius liet zich lovend uit over de bronnenpublikatie van Jacques Sirmond S.J., *Praedestinatus* [*sive*] *praedestinatorum haeresis, et libri S. Augustino temere adscripti refutatio*, en het ‘discours’ *Consultatio de reformandis horis canonicis ac rite constituendis ecclesiasticorum muneribus* van de Parijse kanunnik Claude Joly.

3 De ‘Tübingse’ brief van 20 december 1643; zie no. 6606 (dl. XIV). Een tweede brief van Grotius' jongste zoon Dirk is niet overgeleverd.

aliquam,[4] quanquam praedicante duce Bavaro se captivos non dimissurum ante anni exitum.

4 In brieven aan hertog Maximiliaan I van Beieren, diens hofraad Georg Johann Kütner en de Zwabisch-Beierse bevelhebber Johan van Werth, dd. 19 januari 1644, smeekte Grotius om de vrijlating van zijn te Tuttlingen krijgsgevangen gemaakte zoon; zie nos. 6658-6660.

Videntur[5] mihi[6] aula Anglica et parlamentarii ita dissidere animis et eas habere vires, domi utrique, tum illi ex Hibernia, haec ex Scotia, ut facile ad pacem se sint versuri, praesertim cum multi apud eos attra bile agitentur ac proinde et suspicaces sint et pertinaces.

Deus desperatis rebus exitus det bonos, et tibi tuisque prosperrima omnia,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

23 Ianuarii 1644.

Velim ad me mittas documenta quae misimus de legato quod Diderico relictum est, et eum fuisse inter domesticos nobiles quo tempore mortuus est dux Bernhardus.[7] Rogo te dominum Utenbogardum moneas, ut meminerit eorum de quibus ad te scripsi aliquoties.[8] Editiones nostras spero tibi cordi fore.[9]

6664. 1644 januari 23. Aan N. van Reigersberch.[1]

En wijl allen die op de Oostzee hunnen koophandel dreven, daarin belang hadden, oordeelde hij ... dat die van Lubek, Danzik, Hamburg en Bremen ten opzicht der tollen met Zweden eenen lijn behoorden te trekken; ... schreef hij al in Loumaandt:

Ik weet wel ... dat het oogmerk van zijn Excellentie den rijkskancelier is[2] die steden, zoo zij in een goede verbintenis willen treden, niet alleen niet te verkorten, maar ook hare vrijheden te vermeerderen. Ik meen ook vastelijk dat de staat der Vereenigde Landschappen geen verbintenis zouw konnen vinden die minder verdagt zoude konnen zijn, en Zweden kan hare conditiën beter maken in de Zond dan die tot noch toe zijn geweest, en vaststellen dat nu t'elkemaal verandert, zijnde de kroon van Zweden in achting van hare tractaten wel te onderhouden.[3]

5 'Videntur mihi ... pertinaces': de tekst lijkt hier bedorven; vgl. no. 6668.
6 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 23 januari.
7 De uitbetaling van het geld dat Bernhard, hertog van Saksen-Weimar († 18 juli 1639), zijn officier Dirk de Groot had toegedacht. In zijn laatste wil had de Weimarse veldheer aan 'chacun de nos gentilshommes' 4000 rijksdaalders nagelaten (B. Röse, *Herzog Bernhard der Grosse von Sachsen-Weimar* II, p. 554-559; *Bernard de Saxe-Weimar,* p. 441-442). Met het innen van deze som gelds wilde het niet vlotten.
8 Zie no. 6532 (dl. XIV). De aansporing betreft de zorg voor het manuscript van Johannes Wtenbogaerts *Kerckelicke historie, vervatende verscheyden gedenckwaerdige saecken, in de Christenheyt voorgevallen, van het jaer vierhondert af, tot in het jaer sesthienhondert ende negenthien* (*BG* no. 892).
9 De uitgave van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata*.
1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 363, p. 370 en p. 373. Mogelijk tezamen met no. 6665.
2 In zijn brief van 16 januari sprak Grotius al zijn vertrouwen in het beleid van kanselier Axel Oxenstierna uit: 'De steden Lubeck, Hamburg ende Bremen hebben van Swede niet als alles goeds te verwachten'; zie no. 6649.
3 Het verdrag, dat op 1/11 september 1640 tussen Zweden en de Republiek was gesloten, voorzag in een vereniging van wapenen indien één van de verbondenen in de vrije zeevaart op de Oost- en Noordzee belemmerd zou worden (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 691-698, en Kernkamp,

... Maar dus in Engelandt overgestapt, kan ik niet voorbij de hartelijke genegentheit, die De Groot onder zijn brede verhalen der Engelsche zaken in zijn brieven aan den heere Reigers-

De sleutels van de Sont, p. 24). In maart vroeg Grotius om de toezending van een afschrift van dit tractaat; vgl. nos. 6757 en 6777.

bergen zeer dikwils uitdrukt wegens den aardsbisschop van Kantelberg; ... schreef hij aan hem den drieëntwintigsten van Loumaandt:

Ik bid Godt ... voor den aardtsbisschop,[4] wiens oogmerk ik meen goet geweest te zijn, hoewel niet altijdt vergezelschapt met voorzichtigheit en kennisse van tijden, personen en plaatsen.

In het slot eenes briefs van den drieëntwintigsten van de eerste maandt dezes jaars schrijft hij:

De keurvorst van Brandenburg[5] heeft geconsulteert met zijne theologanten, of een gereformeerde met eene goede consciëntie mag huwelijken met eene luthersche. Een doctor heeft getwijfelt, maar doctor Agricola heeft gezegt: ja, ad bonum publicum. En de keurvorst, daarover zeer verblijd zijnde, heeft zulks laten weten aan zijn vrouw-moeder.[6]

In dien brief had hij zich vooraf in 't breede laten hooren:

Zoo dat huwlijk voortgaat, Holstein in de Zweedsche handen blijft, Bremen en Oldenburg dezelve bescherming aannemen, zoo is aan de kroon Zweden de weg gebaant van Pruissen naar Pomeren, van Pomeren naar de drie marcken van Brandenburg, en vandaar over de voorzeide quartieren tot aan de landen van Mark, Berg, etc., zijnde vast aan Gulik, Kleve, Ravensperg en Ravestein, op alle 'twelke 't recht van den keurvorst van Brandenburg beter is dan van iemant anders ende meer krachten zal hebben, zijnde in een koninglijke hand. Daarbij zal komen een stem, niet alleen in de vergadering van de stenden van Duitslandt, maar ook in 't keurvorstelijke collegie in 't verkiezen van een keizer, en 't respect dat alle

4 William Laud (1573-1645), aartsbisschop van Canterbury, werd in maart 1641 ingesloten in de Tower. Het proces dat het Parlement tegen hem wilde aanspannen, werd telkens uitgesteld. Zijn zaak kwam kort nadat het Engelse Parlement een 'solemn league and covenant' met de Schotten had gesloten weer in de belangstelling te staan. Op 16/26 januari 1644 werd de aanklacht opgesteld en voorgelezen (*DNB* XXXII, p. 185-194; Ch. Carlton, *Archbishop William Laud*, Londen-New York 1987, p. 214-226, en *The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 199).

5 In de zomer van 1642 had keurvorst Friedrich Wilhelm van Brandenburg aan koningin Christina een huwelijksaanzoek gedaan. De Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna gaf de jonge koningin de raad om niet op de avances in te gaan (*Urk. u. Act.* I, p. 572, en XXIII-1, p. 34-35), maar de keurvorst hield aan en consulteerde in het najaar van 1643 te Koningsbergen de gereformeerde predikanten dr. Johannes Bergius en Adam Christian Agricola over de vraag of men in de religie van Luther zalig kon worden (*Urk. u. Act.* I, p. 520, en XXIII-1, p. 60-61; W. Hubatsch, *Geschichte der evangelischen Kirche Ostpreussens* I, p. 134-143).

6 Elisabeth Charlotte van de Palts (1597-1660), weduwe van keurvorst Georg Wilhelm van Brandenburg († 1640).

protestanten, zoo in Duitslandt als in Polen, aan de kroon Zweden zullen dragen, zoekende aldaar als hanthaving van hunne rechten en gerustheit.

6665. 1644 januari 23. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den inval van de Sweedsschen in Holstein ende Jutlant veroorzaect overal ver-

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 35c. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Mogelijk tezamen met no. 6664. Beginnend bij ''t Volck zoo van Haezfeld', copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 5 februari 1644).

scheide discoursen.[2] Hier vreest men dat, dewijl alle de macht van Sweden bezigh is aen de zeecant, de macht der keiserschen, Beierschen, Lorrainsche, misschien oock de Spaensche, zullen een groote inbreuck doen in Vrancrijck.[3] 't Volck zoo van Haezfeld als van den hertogh Carel hebben zich verrijckt met de contributiën ende men meent dat de Lorrainsche gaen nae de quartieren van Ludick.[4] Hazfeld ende Mercy disputeren over de quartieren.[5] Hier is quaelijck gelt te vinden, 't volck is arm. In Picardië zijn seditiën. Den adel van Poictou is van den anderen gescheiden,[6] maer zóó dat zij belooft hebben weder bij den anderen te comen zoo men de gemeente niet en ontlast. Met moeite is een millioen bijeengeschraept om te zenden nae 't leger van den marescal ende vicomte de Turaine.[7] Den cardinael door veele onrusten ende achterdencken is niet wel te passe; maect eene nieuwe guarde van gensdarmes ende licht een nieuw regiment.[8] Zoo oock doet den hertogh van Orleans, dewelcke zeit een leger te willen commanderen op de frontieren van Nederlant.[9]

De twee edelluiden van den hertogh van Beaufort die gevangen zijn, zijn genaemt Philibert ende Maineville;[10] zijn de rechte niet die men zocht, dewelcke waeren Champion ende Beauregard,[11] die men meent meest te weten van 't voornemen zoo van den hertogh van Beaufort als van andere heeren die daeraen vast waeren. Het parlement alhier doet instantie opdat het maecken van hertoghen ende pairs uitgestelt werde totdat den coning zal zijn bequaem tot regiering, 'twelck zal zijn ten einde van zijne dertiende jaer.[12] Men is hier niet wel tevrede dat den bailif de Valencé te Rome cardinael is ge-

2 Noch in Parijs, noch in Den Haag waren brieven binnengekomen waarin de Zweedse regering haar optreden tegen de koning van Denemarken rechtvaardigde.
3 De Zwabisch-Beiers-Lotharingse troepen waren na de slag bij Tuttlingen uiteengevallen. Het gevaar dat zij dit voorjaar de Rijn zouden oversteken, bleef bestaan.
4 De inwoners van Luik ontvingen alarmerende berichten over een mogelijke inkwartiering van Lotharingen in hun prinsbisdom. In februari zag hertog Karel IV van Lotharingen van dit voornemen af (J. Daris, *Histoire du diocèse et de la principauté de Liége* I, p. 226).
5 De keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen had voor zijn leger van Westfaalse garnizoenssoldaten winterkwartieren in Frankenland toegewezen gekregen. De beste plaatsen waren echter al door eenheden van de Zwabisch-Beierse bevelhebber François de Mercy in bezit genomen (*Doc. Boh.* VII, p. 57 no. 118).
6 Het leger van Charles, markies van Aumont, joeg de opstandelingen in de Poitou, de Saintonge en de wijde omtrek van Angoulême uiteen. Hier en daar braken er in het land nog belastingopstanden uit, maar deze volksoproeren waren niet meer zo bedreigend voor de regering in Parijs (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 215-220).
7 Maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, stond voor de taak om het Frans-Weimarse leger weer op oorlogssterkte te brengen.
8 Commissaris Vert zocht Italiaanse soldaten voor de regimenten van kardinaal Jules Mazarin (*Lettres Mazarin* I, p. 537 en p. 540-541).
9 Gaston van Orléans startte zijn campagne op 17 mei met een grote wapenschouw aan de Somme (G. Dethan, *Gaston d'Orléans,* p. 297-301).
10 De uitschakeling van de vriendenkring van de op 2 september 1643 gearresteerde ‘important’ François de Vendôme, hertog van Beaufort. Eerst vielen de edellieden d'Avancourt en Brassi in een hinderlaag; maar zij bleken slechts zijdelings betrokken te zijn geweest bij het complot tegen het leven van kardinaal Jules Mazarin. Thans hoopte de kardinaal doorgedrongen te zijn tot de harde kern. Op maandag 18 januari sprak men in Parijs over de arrestatie van ‘Saint-Philbert et un autre [= Maineville of Gaucheville?]’ (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 139, p. 143, en II, p. 718-720).
11 Henri de Campion en vermoedelijk François de Beaupuis (*Mémoires de Campion,* p. 257-273).
12 Zie nos. 6207 (dl. XIV) en 6650. De plechtige verheffing van de hertogen van Verneuil, Coeuvres, Gram(m)ont, La Meilleraye, Réthel, Villeroy, Mortemar, Poix, Saint-Aignan, Randan, La Rocheguyon, Tresmes, Ayen en Camboust op 15 november 1663 (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* II, p. 62-69).

maect zonder weten van Vrancrijck.[13]

Te Francfort herloopt de tijding dat de Polen zijn ingevallen in Lijflant.[14] Den keizer heeft van die van Oostenrijck becomen vijfhondertduizent gulden.[15] Men gelooft dat den hertogh van Beieren, geen vertrouwen nemende op Vrancrijck, zich vaster knoopt aen Oostenrijck. Don Melos heeft hier gezonden om te handelen over het stuck van de wisseling der gevangenen.[16] In Languedoc werdt volck gelicht voor de Barbaryns.[17] Men stroit hier wederom geruchten van groote revolte tegen den coninck van Spaignie in West-Indië.[18]

23 Ianuarii 1644.

Wij verstaen noch dat men hier wil scheiden het gouvernement van Roussillon, dat over eenigen niet langen tijd Fransch geweest is,[19] van 't gouvernement van Catelagne; dat men tracht den abt van Rivière,[20] die alles vermach bij den hertogh van Orleans, cardinael te maecken; waerbij comt dat den hertogh van Orleans dicmael alleen is bij de coninginne ende cardinael, ende zegt, in de voorzomer gaende om te commanderen nae een leger, met zich te willen nemen monsieur de La Millerai,[21] met denwelcke ende met de andere erfgenaemen van den gewezene cardinael den prins van Condé om de successie groote differenten heeft.[22] Veele edelluiden rijden door de stadt met pistolets aen de zael. De querelle tusschen den hertogh van Guise ende den grave van Coligny can niet

13 De pauselijke legerleider Achille d'Estampes-Valençay was afgelopen jaar tot kardinaal benoemd zonder voorafgaande kennisgeving aan de regentesse (*DBF* XIII, kol. 172-173, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 140 en p. 142).

14 Koning Wladislas IV bevond zich te Vilnius, toen hem het bericht bereikte dat de Zweden het hertogdom Holstein waren binnengevallen (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 157-159).

15 De keizer wilde dit voorjaar 7 legers in het veld brengen. Aan de Frankforter 'Deputationstag' had hij de vraag voorgelegd of de rijksstanden een contributie van 100 'Römermonate' wilden toestaan (*Urk. u. Act.* I, p. 837-846).

16 Don Francisco de Melo (1597-1651), graaf van Assumar, de scheidende gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden, had via de nuntius Girolamo Grimaldi aan de Franse regering zijn wens tot uitwisseling van krijgsgevangenen kenbaar gemaakt (*Lettres Mazarin* I, p. 550-551 en p. 553).

17 De lichtingen ter versterking van het leger van paus Urbanus VIII (Maffeo Barberini).

18 De *Gazette 1644,* no. 10, dd. 23 januari 1644, kwam met het nieuws van ongeregeldheden in de overzeese gebiedsdelen van koning Philips IV van Spanje.

19 In 1258 had koning Lodewijk IX afstand gedaan van zijn souvereine rechten op de Roussillon. Het graafschap kwam in 1463 weer onder het gezag van de Franse kroon, maar na het overlijden van Lodewijk XI tekende koning Karel VIII een verdrag waarbij hij het land opdroeg aan de Spaanse kroon (1493 tot aan de val van Perpignan in 1642). De scheiding van de gouvernementen werd in 1659 erkend; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Instruktionen*, p. 167-170.

20 Louis Barbier († 1670), abt van La Rivière, de politieke leidsman van Gaston van Orléans, ambieerde het scharlaken. Hij werd steeds in zijn verwachtingen teleurgesteld en moest in 1655 genoegen nemen met de benoeming tot bisschop van Langres (*DBF* V, kol. 343-344).

21 Charles de La Porte (1602-1664), markies, later hertog van La Meilleraye, was op verzoek van Richelieu († 4 december 1642) door koning Lodewijk XIII aangewezen voor de waardigheid van gouverneur van Bretagne. In de eerste maanden van het nieuwe bewind viel hij echter uit de gratie. Hij verliet het hof, maar keerde kort voor Kerstmis naar Parijs terug; zie no. 6601 (dl. XIV), en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 142.

22 Kardinaal de Richelieu had zijn erfgenamen een vermogen nagelaten. Alleen tegenover zijn nicht Claire-Clémence de Maillé-Brezé, echtgenote van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, was hij minder toeschietelijk geweest. De vader van de hertog nam het voor het misdeelde echtpaar op en spande een proces aan; zie 6589 (dl. XIV).

geaccommodeert werden.[23] Men zoect meer andere edelluiden van den hertogh van Beaufort om die te vangen ende te zien off men daeruit meer can weten. Men spreect oock van een compagnie vanhier te zenden te Anet,[24] daer zich den hertogh van Vendosme onthout, om te zien wat daer passeert. Mevrouw de hertoginne van Bouillon,[25] zijnde hier niet getracteert gelijck zij meent te behooren, wil vertrecken. Men zoect haer met woorden te houden. 't Parlement heeft de coninginne gebeden haere liberaliteiten, die wat groot geweest zijn, te maetigen om de armoede van de gemeente.

Men zegt hier dat den coning van Portugal[26] zijn leger versterckt met achtduizent man, een groote vloote gereedmaect tot defensie voor zijne custen ende schepen zend nae Oost-Indië, China ende Japan. Die van Toscane herstellen haere commerciën met de landen van den paus niettegenstaende het oorlogh, ende de Barbaryns[27] zijn afgeslagen van Mont Coligniolo.

In dorso staat in een onbekende hand: Den 23 Januari 1644.

6666. 1644 januari 23. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Varia sunt iudicia[2] et affectus varii super re tanta qualis est irruptio nostrorum in Holsatiam, Jutiam et loca vicina. Angli parlamentarii laetius hunc nuntium accepere quam rex et regii,[3] qui inde maiora et certiora quam aliunde auxilia exspectabant. Batavi, ut mercatores solent, ex quavis occasione lucrum captantes, vellent regem

23 Henri II de Bourbon, prins van Condé, en maarschalk Gaspard III de Coligny, hertog van Châtillon, hadden hun gezag moeten aanwenden om matiging te brengen in de publieke opschudding over het duel tussen Maurice de Coligny en Henri II de Lorraine, hertog van Guise.

24 Anet (nabij Dreux), het familiegoed van César de Bourbon, hertog van Vendôme, vader van de 'important' François de Vendôme, hertog van Beaufort. Eind januari trof men een leeg huis aan (*Mémoires de Campion,* p. 273).

25 Eleonora van den Bergh (1613-1657), echtgenote van Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, waagde in Parijs nog een poging om de cessie van het prinsdom Sedan aan de Franse kroon ongedaan te maken; zie no. 6481 (dl. XIV), en Congar, *Sedan et le pays sedanais,* p. 331-332.

26 De *Gazette 1644,* no. 10, dd. 23 januari 1644, bevatte nieuws over de terugkeer van koning Jan IV naar zijn hof te Lissabon. Ter bevordering van de strijd tegen de Spanjaarden werden hem gelden toegewezen voor een vloot die naar Oost-Indië en Macao zou uitvaren.

27 Soldaten van paus Urbanus VIII (Maffeo Barberini). Hun aanval op de burcht Monte Cológnola aan het Trasimeense Meer bij Passignano werd door de Toscanen afgeslagen (*Gazette 1644,* no. 10, dd. 23 januari 1644).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 178; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 383 no. 516. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 183. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6667).

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 23 januari 1644 (no. 6665).

3 Het nieuws dat de Zweden op 12/22 december 1643 het hertogdom Holstein waren binnengevallen. De hovelingen van koning Karel I begonnen zich zorgen te maken over het wegvallen van de steun die koning Christiaan IV van Denemarken aan hun vorst beloofd had (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 66).

Daniae eo adigi,[4] ut arces, compedes freti Orisundae, ipsis custodiendas tradat donec hae procel-

4 De kooplieden in de Republiek duldden geen belemmeringen in het scheepvaartverkeer door de Sont (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 35-39).

lae desaevierint. Galli vero satis aperte ostendunt haec sibi displicere,[5] partim quod metuant, ne armis Suedorum versis in partes septentrionaliores - quibus et quantis de causis ipsi non curant - vires imperatoris et Bavari, forte et Hispani, dum Batavi de terris solliciti mare, unde respublica ipsorum nata est, cupiunt sibi servare, in Galliam incumbant. Praeterea residens qui hic est a Polonia,[6] pridem id agit, ut per cardinalem Mazarinum, amicum veterem, id Gallis persuadeat, Suedorum magnos processus non esse ex ipsorum re. Cuius rei iam pridem magna vidi indicia. Quare laudo prudentiam ita benignam aliis, ut sibi credita primum bene ponat, hoc praesertim saeculo, quo fides alibi et in Gallia maxime perrara est. Gaudebo, si de iis quae sciri possunt saepe et exacte edocear,[7] ut ad ea sermones meos componam, nam multi ad me veniunt percunctatores.

Qui hic capti sunt ex domesticis ducis Bellifortii, non ii sunt qui quaerebantur, nam consiliorum arcanorum maxime conscii erant Campio et Belliregardius, qui evasere. Cardinalis autem Mazarinus, tum quod videt atrocia in se suscepta fuisse consilia, tum quod videt errasse se in mittendis copiis trans Rhenum et Danubium, quae et si omnis alia culpa abfuisset, multo erant hostibus impares[8] - credo etiam, quod in Romae gratiam regni Suedici dignitatem omni modo depressit - non bene se habet, in aegritudinem animi tracto corporis consensu.

Francofurti fama erat regem Poloniae irrupisse in Livoniam. Viennae spes est pacis aut indutiarum cum Suedis, alia negotia et propiora habentibus; et id suadere Gallassius dicitur.[9] Austriae ordines dant imperatori D millia librarum. Dux Bavarus auget copias suas. De hibernis certant inter se Hazfeldius et Merciacus. Videtur autem Bavarus minus nunc de Gallia sibi promittere eoque magis se adiungere Austriacis. Dux Lotharingus multa collecta pecunia ex tractu Mogontiacensi et Franconico nunc cis Rhenum se retulit et, coactis Treviris conferre ipsi LXXX millia thalerorum imperialium, inde in Leodicum parat suos mittere.

Veneti legati,[10] qui antehac ad primum ingressum aulae duci a principe [non] solebant, nunc multum rixando obtinuere dari sibi comitem ducem Elbovium. Sunt enim Veneti in iis quae ad honorum signa pertinent, supra alios anxii. Landgraviae supra promissum data sunt CCCC librarum francicarum millia ad augendos delectus.[11] Millio pecuniae per mulos mittitur hinc ad resarcienda cladis acceptae

5 De vraag of kardinaal Jules Mazarin voorkennis had van de Zweedse inval; vgl. *Lettres Mazarin* I, p. LXXXIX-XCV en p. 530, en *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 285-286 en p. 299-301.

6 De Poolse resident Claudius (of Domenicus) Roncalius, kanunnik van Ermland (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 141, en *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 56).

7 De postverbindingen met Stockholm waren door de oorlog verbroken.

8 De slag bij Tuttlingen aan de Donau van 24-25 november 1643.

9 Ook enkele afgevaardigden op de Frankforter 'Deputationstag' spraken de veronderstelling uit dat de keizerlijke bevelhebber Matthias, graaf Gallas, met de Zweden een wapenstilstand in Silezië en Bohemen-Moravië was overeengekomen; vgl. nos. 6631 en 6662.

10 De Venetianen Angelo Contarini en Giovanni Grimani waren op 24 november 1643 aan het hof ontvangen. Op gezag van de ordinaris Venetiaanse ambassadeur Girolamo Giustiniani aanvaardden zij als begeleider alleen een hertog uit een oud stamhuis, in casu Charles II de Lorraine (1596-1657), hertog van Elbeuf. Inmiddels hadden de heren de Franse hoofdstad al verlaten (*Relazioni degli Stati Europei, Serie II, Francia* II, p. 408-409).

11 Amalia Elisabeth van Hanau-Münzenberg (1602-1651), landgravin van Hessen-Kassel, had bij de Franse regering aangedrongen op meer militaire steun. Kardinaal Jules Mazarin schreef op 6 februari: 'Je puis asseurer à vostre Altesse qu'elle fait une action superflue de me recommander ses interests, que nous ne distinguons pas icy de ceux de cette Couronne' (*Lettres Mazarin* I, p. 572-575).

mala. Manent dissidia inter ducem Anguianum et Guisium.[12] Cardinalis Mazarinus praeter equestres nunc et pe-

12 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, koos partij voor de duellist Maurice de Coligny.

destres custodias sibi circumdat vivitque in magno metu. Nobilitas Pictonia, quae ad sublevandam plebem coierat, discessit, sed ita ut inter se pepigerint redire si plebs non sublevetur. Parlamentum Parisiense in id laborat, ut creatio novorum ducum et parium differatur, usque dum rex sit suae tutelae. Misit huc Melos ad permutandos captivos.

Tolosae multae mulieres tanquam maleficae comburuntur, quod saepe fieri solet, ubi factiones sunt in aliqua urbe. Non placet hic Valencaei promotio in cardinalitiam dignitatem. Dux Aurelianensis vulgat se iturum cum exercitu in fines Belgicos adiutore Milleraio. Sunt et in Picardia et alibi seditiones, ut in populo mobili et regimine infirmo. In Languedocia pro Barbarinis miles scribitur. Spargitur hic rumor mulcendae plebi de rebellionibus Americanorum contra Hispanum.

Addam his rebus ita me censere tempus esse opportunum foedus aliquod faciendi inter regnum Suediae et Batavos, ubi legati Gallici discesserint satisque apparuerit, quo tendant eorum consilia.[13]

Deus, excellentissime et illustrissime domine, consilia Sublimitatis tuae prosperet,

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,

H. Grotius.

Lutetiae, Ianuarii XIII/XXIII anni 1644.

Fama hic est praefecturam Ruscinonis, quae non ita pridem fuit regum Galliae, separari a praefectura Catalaniae. Abbatem Riverium, qui omnia potest apud ducem Aurelianensem, destinari cardinalatui. Ducem Aurelianensem, ubi ad exercitum ibit, usurum opere Milleraii, quicum nunc principi Condaeo ob controversias pecuniarias de Richeliaca successione male convenit. Ea res, et quod regina quotidie cum duce Aurelianensi et cardinali consultat, male habet principem Condaeum. Et controversia inter ducem Guisium et Coliniacum, cui dux Anguianus non obscure favet, nondum componitur. Uxor ducis Bulionii, non eis affecta honoribus quos speraverat, hinc abire vult; quaeruntur rationes eam demulcendi. Praeter iam captos ob causam ducis Bellifortii quaeruntur et alii; et dicitur praesidium a regina mitti Anetum, ubi est dux Vindocinensis, ad explorandas eius actiones. Parlamentum reginam regentem monuit, ut hoc tempore tam gravi liberalitatibus suis parcius utatur. Multi per hanc urbem nobiles equitant cum pistolettis, quod signum hic solet esse factionum.

Dicitur rex Portugalliae magnam parare classem ad tuendam oram maritimam, alias naves mittere in Indiam Asiaticam et Sinas, augere exercitum novis octo millibus. Inter eos qui in ditione sunt papae et Ethruscos commercium restituitur quamvis manente bello. Barbarini ab oppugnatione Montis Colonioli repulsi sunt.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. De irruptione Suedorum in Holsatiam affectus varii. Domestici Bellifortii capti. Mazarinus, unde aegrotet. Fama Polonos in Livoniam irruisse. Viennae spes pacis cum Suedis. De bello in Germania. Honos legati Veneti. Pecunia a Gallis missa. Dissidia procerum. Metus Mazarini et alia ex Gallia. Hortatur foedus faciendum Suedos inter et Batavos. Varia ex aula Gallica. Rumor de classe Portugallorum. De bello Italico.

13 Grotius volgde de Haagse conferentie over een nieuwe Frans-Staatse ‘alliantie offensive ende defensive’ met enige argwaan; vgl. nos. 6649 en 6664.

6667. 1644 januari 23. Aan J. Oxenstierna.[1]

1 Hs. Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XIIc, 723, f. 25. Eigenh. ondertek. Adres

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et legato extra ordinem cum summa potestate, etc, libero baroni in Kymitho, etc.

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: 13 Ian. 1644.
En in dorso: Praesent. Minden, den 25. Ian. 1644.

6668. 1644 januari 23. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Doleo literas e Suedia interceptas[2] et iter hinc Hamburgum subiacere novis periculis. Sed haec incommoda magnis commodis superantur, ita late se spargente milite nostro per Holsatiam Juttiamque, qua de re et de causis eius certiora noscere percupio, ut habeam quod percunctantibus respondeam. Multus enim de ea re hic sermo gratulantium aut invidentium. De Ragoskio nihil magni exspecto.[3]

In Anglia pars utraque suis fidit viribus; ea[e] quo tendunt plurimum inter se distant. Nolent parlamentarii de pace agere, nisi rex Angliae prius illum conventum agnoscat pro vero et legitimo parlamento;[4] quod rex facere non potest sine magno iuris sui et episcoporum detrimento. Hiberni non pauci ad regem venere, Scoti tarde procedunt.[5]

Osnabrugae rex Daniae posthac aptus non erit ad conciliationem procurandam.[6] Ipse potius conciliatore egebit. Poterunt pacis pararii esse Veneti. Puto fore, ut duret is qui ibi est ad pacem reperiendam conventus. Quodsi necesse sit eum dissolvi, velim id per quosvis potius quam per Suedos fiat.[7] Regum negotia non viribus tantum, sed et fama constant.

Hic et pecuniae quaeruntur[8] et novi milites; quorum hoc facile esset, nisi in illo altero maxima esset difficultas.

Deus, clarissime domine, Claritati vestrae det prosperrima omnia,

Claritati vestrae studiosissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XXIII Ianuarii 1644.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 29. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 721 no. 1641. Antw. op no. 6642, beantw. d. no. 6684.
2 Het Deense garnizoen van Glückstadt ontregelde het postverkeer tussen Stockholm en Hamburg. De brieven waarin koningin Christina van Zweden het optreden van haar leger tegen de koning van Denemarken rechtvaardigde, hadden het vasteland nog niet bereikt (Stockholm, RA, Riksregistratur, 1643^{II}, Tyskt och Latinskt, f. 406^{r}-433^{r} (communicatoriae ad Ordines Generales Foederati Belgii super motibus Danicis, etc., dd. 20/30 december 1643)). Zie voor de Zweedse koninklijke brieven aan de Franse regering, no. 6696.
3 De Zevenburgse vorst György I Rákóczi had aan de Hongaarse grens 6000 man gereed staan voor een aanval op de Habsburgse landen.
4 De vredesmissie van de Franse ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, strandde juist op het punt van de erkenning van het in Londen zetelende Parlement (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 63).
5 De Schotse militaire steun aan het Parlement. De campagne zou in de garnizoensstad Berwick upon Tweed van start gaan.
6 Al spoedig gingen in Osnabrück stemmen op om de rol van ‘onpartijdige derde’ door de ambassadeur van Venetië te laten vervullen.
7 Gedacht werd aan de verplaatsing van de vredesconferenties naar Frankfort (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 226 en p. 267).
8 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 23 januari 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

6669. 1644 januari 24. Van J. Oxenstierna.[1]

Magnifice et generose domine,

Ardua et multis impedimentis obsepta est via ad pacem. In eius limine constitutis et ituris ad conventum tot tricas obiicit caesar, ut vix se inde extricare queant. Misimus ordinibus Imperii Romani qui hactenus aliqua ratione regiae Maiestati innexi fuerant diplomata tuti itineris, caesareum et nostrum, admonentes ut comparerent,[2] prout ex adiuncto apographo liquet; n. 1.[3] Grata videtur iis fuisse oblatio, sed adhuc sine effectu fuit.[4] Et ea res est quae me adhuc tenet hic Mindae.

Exemplum literarum[5] domini comitis Davausii ad dominum legatum Salvium hisce adpono; n. 2.[6] Legati Gallici[7] adhuc Hagae sunt. Ad nos scripserunt de adventu suo et vulnere quod ad Danubium acceperat exercitus Vinariensis.[8] Separatim

1 Minuut Stockholm, RA, E 915, coll. J.A. Oxenstierna ser. A II, Koncept G. De talrijke doorhalingen en verbeteringen van de hand van de opsteller van deze brief zullen niet worden gesignaleerd.
2 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius hadden in een schrijven van 14/24 november 1643 een aantal Duitse rijksvorsten en steden uitgenodigd om vertegenwoordigers naar de vredesconferenties te zenden. De uitnodiging ging vergezeld van formulieren van Zweedse en keizerlijke vrijgeleidebrieven; zie no. 6528 (dl. XIV).
3 De keizerlijke vrijgeleidebrief van 28 januari 1642 hadden de Zweden door een drukker in Rinteln laten vermenigvuldigen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 71-76, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 132).
4 Hertog Eberhard III van Württemberg, markgraaf Christian van Brandenburg-Kulmbach, markgraaf Albrecht van Brandenburg-Anspach en de evangelische gemeente van Augsburg zouden op de uitnodiging gereageerd hebben (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 46-49, en *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 226). In een brief aan Johan Adler Salvius van 12/22 januari 1644 sprak Johan Oxenstierna zijn teleurstelling uit over het geringe aantal reacties (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 141).
5 De bijlagen 1-5 ontbreken.
6 'Exemplum literarum domini comitis Davausii ad dominum legatum Salvium hisce adpono; n. 2' in de marge. Gedoeld wordt op een persoonlijke brief van Claude de Mesmes, graaf van Avaux, dd. 18 december 1644; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 177.
7 In het eerste ontwerp volgt na 'Mindae': 'Quid legati Gallici (doorgehaald), legati Gallici adhuc Hagae sunt. Ad nos scripserunt die 1/10 Decembris, notum nobis facientes de adventu suo'.
8 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien gaven op 10 december 1643 een schriftelijke verklaring voor het aanhouden van hun verblijf in Den Haag. In hun boodschap toonden zij zich verontrust over het uitblijven van Zweedse troepenversterkingen in Duitsland. Volgens hen was het gebrek aan voldoende militaire steun één van de redenen dat op 24-25 december het Frans-Weimarse leger bij Tuttlingen bijna ten onder was gegaan (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. XXXVI n. 5).

respondimus, et ego quidem ad modum quem adiuncta copia docet; n. 3.[9] Ex literis plenipotentiariorum Galliae ad nos excerpere libuit quae sub n. 4 sunt.[10]

9 Een afschrift van het antwoord van de gevolmachtigde Johan Oxenstierna is niet meer voorhanden. Op 20/30 januari 1644 beantwoordde Johan Adler Salvius de Franse boodschap met een op beider naam gesteld Latijns betoog over de noodzaak om de Zweedse wapens aan te wenden tegen de koning van Denemarken (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 145-147, en hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 8, nos. 18 en 19).

10 Excerpten van de brief die de Franse gevolmachtigden op 10 december 1643 hadden geschreven (*supra*, n. 8).

Non sine causa [regia Maiestas] retinuerat praeterita aestate in Suecia copias, in Germaniam destinatas. Indicat id imprimis exemplum literarum parentis mei ad baronem Rortaeum, hic insertum sub n. 5.[11] Sine hoc tamen subsidio[12] ita hostem et hereditarias caesaris provincias attrivit Torstensonius, ut ab eo et nostra parte plus exigi non possit.[13] Nunc Torstensonius in Holsatia et Cimbria fecundis hibernis exercitum reficit. Pro status sui securitate occupavit quaedam loca dictarum provinciarum. Megapolis, Pomerania et alia loca nostro milite insessa satis defensionis habent. Caesarianus exercitus hibernatum ivit in Bohemiam. Antea tamen Zittaviam occupavit[14] non sine labe eius qui locum tenuit; honorificentius inde exire potuisset.

Koningzmar[c]hius hic Mindae est et cum eo generalis vigilum praefectus baro Steinboch.[15] Hiemabunt cum suis copiis in vicinia dioecesis Bremensis. Danicae legationis caput et regni cancellarius Justus Höög Osnabruga discessit. Tres reliqui manent.[16] Addo hisce excerpta literarum baronis Rortaei ad me;[17] nondum respondi. Ex supra allatis petere potest Magnificentia vestra breviarium eorum quae hinc scribi merentur. Faciat quot poterit pro copiis in Germaniam mittendis apud eos qui plurimum possunt.

Hisce desino, adprecatus Magnificentiae vestrae felix novi anni initium et progressum cum plurimis aliis pari prosperitate,

Magnificentiae vestrae amicus ad officia paratus,
Johannes Oxenstierna Axelii.

Mindae, 14 Ianuarii 1644.

11 Claude de Salles († 1648), baron van Rorté, tussen 1637 en 8/18 mei 1643 Frans resident te Stockholm en thans werkzaam in Osnabrück, had afgelopen zomer met rijkskanselier Axel Oxenstierna gecorrespondeerd over het verloop van de strijd in Duitsland (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1544), p. 243).

12 In juli en augustus gingen de Zweden steeds meer hinder ondervinden van de belemmeringen die koning Christiaan IV van Denemarken het scheepvaartverkeer van en naar Pommeren had opgelegd; zie nos. 6318, 6338, 6359 en 6395 (dl. XIV).

13 Kanselier Axel Oxenstierna had allang besloten om de Denen een les te leren. Begin juni 1643 trof hij voorzieningen voor het vertrek van zijn secretaris Jakob Törnsköld naar het hoofdkwartier van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 165). In november kwam in de omgeving van Kożuchów (Silezië) het contact tot stand. Enkele dagen later zette de Zweedse hoofdmacht zich in beweging (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 415-422). Op 12/22 december gaf Torstensson het sein tot de 'inkwartiering'.

14 Het Zweedse garnizoen van Zittau kreeg van de keizerlijke bevelhebber Matthias, graaf Gallas, een vrije aftocht aangeboden (2 januari 1644) (*Doc. Boh.* VII, p. 62, nos. 126-127).

15 De Zweedse generaal-majoors Hans Christoph, graaf van Königsmarck, en Gustav Otto Stenbock (Steenbock) verzamelden in de wijde omgeving van de bisdommen Halberstadt en Hildesheim geld en manschappen voor hun campagne tegen het aartsbisdom Bremen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 126-128).

16 De Deense kanselier Just Høg verliet Osnabrück op de 9de januari. Zijn collega's Gregers Krabbe en Christopher von der Lippe volgden op 9 februari. Het vierde delegatielid, de Hamburgse domdeken Lorenz Langermann, hield zijn verblijf tot de tweede helft van augustus 1644 aan.

17 De Franse resident Claude de Salles, baron van Rorté, was op 23 december 1643 van een bezoek aan Den Haag teruggekeerd. Onmiddellijk bracht hij aan de Zweedse gevolmachtigden verslag uit van zijn bevindingen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 106-111).

In dorso staat: Mindae, die 14 Ianuarii anno 1644. Ad dominum legatum Hugonem Grotium. J.O.A.

6670. 1644 januari 25. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine et patrone magne,

Doleo generosum Excellentiae vestrae filium[2] captum et confido una cum caeteris nunc liberatum esse.

Necdum literas habere potuimus ex Suedia, sed ea tantum quae nobis nuntiantur ex Holsatia, ubi exercitus noster multum refocillatur et augetur, assignatis cuique regimento in Juthia et Holsatia suis territoriis annona et opibus satis ditatis.[3] Omnes autem intensum frigus optant et nunc impetrarunt, ut commode in Fiuniam et Zelandiam transmeare possint.

Quamprimum Daniae rex cognovit irruptionem nostratium in Holsatiam, militarem habitum induebat, sacram coenam frequentabat et deinceps iurabat se non quieti indulturum antequam insigniter ultus fuisset Suedorum incursionem.[4] Mox etiam sex naves huc tendentes in freto Cimbrico exoneravit, ubi Holmensium et Amstelodamensium bona 150 millibus imperialibus aestimata servabantur. Armaverat nunc 12 millia, sed maxime agricolas et inexercitatos. Nonnullas etiam naves in mare Balticum emisit. Quibus omnibus opponi magnas vires in Suedia dubitandum non est.

De causa huius belli licet nihil adhuc ex Suedia habere potuerimus,[5] attamen certo affirmant caesarem, Poloniae et Daniae reges, magnum Muscoviae ducem, principem Lunneburgensem, archiepiscopum Bremensem et comitem Oldenburgensem secretas invicem composuisse conditiones, quas in tractatu pacis generalis Suedis proponerent; illas autem si inire negassent, iunctis viribus Suedos invadere conclusissent.[6] Quae cum patefacta Suedis, inprimis proximum ac praecipuum instigatorem nostrae semper invidentem fortunae praevenerunt, ut ipsius vires infringere queant antequam simul omnes in nos insurgant.

Foederatarum Nationum proceres satis favere videntur conatibus nostris.[7] Et preces hic solemnes habuerunt 17 mensis currentis, ubi in ecclesia urbis huius Gallicana ro-

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 3). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6653, beantw. d. no. 6695.
2 De krijgsgevangen gemaakte Frans-Weimarse officier Dirk de Groot.
3 De Zweedse 'inkwartiering' in het hertogdom Holstein. Pas tijdens de mars naar Jutland stootte het leger van opperbevelhebber Lennart Torstensson op enige Deense tegenstand (de slag bij Kolding).
4 Koning Christiaan IV bracht versterkingen aan op Funen, Seeland en aan de overzijde van de Sont (het Deense gewest Schonen (Skåne)). De tekorten in de krijgskas zuiverde de Deense vorst aan met de opbrengst van confiscaties en kaapvaart op de Oostzee (Kernkamp, *De sleutels van de Sont,* p. 81-87, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 374-381).
5 Brieven waarin koningin Christina van Zweden het optreden van haar leger tegen de koning van Denemarken rechtvaardigde, waren al in december 1643 opgesteld (Stockholm, RA, Riksregistratur, 1643^{II}, Tyskt och Latinskt, f. 406^{r}-433^{r} (communicatoriae ad Ordines Generales Foederati Belgii super motibus Danicis, etc.)). Op 8 februari kon Harald Appelboom aan Grotius melden dat er poststukken uit Stockholm in aantocht waren; zie no. 6697.
6 De door de Habsburgers ingegeven samenzwering van koning Christiaan IV van Denemarken, koning Wladislas IV van Polen en tsaar Michael Fedorovitsj tegen de Zweedse aanwezigheid aan deze zijde van de Oostzee. Uit opmerkingen van de Poolse agent Christoph Heinrich von Griessheim hadden leden van de Zweedse delegatie ter vredesconferentie begrepen dat ook de hertogen Christian Ludwig en Friedrich van Braunschweig-Lüneburg, aartsbisschop Frederik van Bremen (de latere Frederik III van Denemarken) en Anton Günther, graaf van Oldenburg, aansluiting hadden gezocht bij dit verbond (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 141 en p. 184-186, en *Diarium Volmar* I, p. 78-79).
7 Frederik Hendrik noemde de Zweedse invasie 'een ongerechtige vredens-breuck'. In de meeste steden tilde men echter niet zo zwaar aan het 'ius belli'. Vooral de predikanten gaven

garunt Deum, ut faveret iustis Suedorum armis et optimum largiretur Dano consilium. Anglicanae ecclesiae minister[8] ut apertius ita etiam indecentius nobis favit et oravit, ut dignaretur Deus nostrae benedicere militiae contra temulentos Danos.

Ego ad divinam Maiestatem supplico devote, ut omnia dignetur ad pacem generalem benigne dirigere, quam fessus sanguine christianus orbis circumquaque spirat et adhuc vix sperare videtur. Eiusdem Maiestatis clementia velit etiam Excellentiae vestrae perpetuo affulgere et omnia prospera perennare, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae cultu et obsequio promptissimus,
H. Appelboom.

Amstelodami, 25 Ianuarii 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 5 Febr.

6671. 1644 januari 25. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Quoniam minima malorum boni habent speciem, ego certe quae de filii captivitate nuntias[2] laetus intellexi; valde enim vitae timebam, cum tanto post tempore nihil ad te litterarum venisset. Nunc spero eam quam in liberando filio pones operam[3] non inutilem fore, neque enim video quomodo Bavarus contra pacta belli commercia captivos diu retinere valeat.

Historia cladis Vinariensis ad Dutlingam[4] ostendit veteres militiae aliquando graviter peccare, neque enim tota culpa in eos coniici posse videtur quos Rosam agendis custodiis praefecisse credibile est.[5]

Addenda editioni proximae de Iure belli et pacis curabo[6] ut Blavius suo tempore habeat. Annotata cur in textum recipi non possint vix capio, ut tota materia unico

blijk van ‘een groot vermaeck’ in de actie die de Zweden tegen een bondgenoot van de Engelse koningsgezinden uitvoerden (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 947).

8 Misschien de parlementsgezinde predikant Hugh Peter (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 181).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 292. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6648, beantw. d. no. 6690.

2 De familie in de Republiek had twee maanden in onzekerheid verkeerd omtrent het lot van de Frans-Weimarse officier Dirk de Groot.

3 Zie de brieven die Grotius aan hertog Maximiliaan I en de Beierse hofraad Georg Johann Kütner (Küttner of Kitner) schreef; nos. 6659 en 6660.

4 Willem de Groot had ook een exemplaar ontvangen van het verslag dat de Frans-Weimarse hoofdofficier Charles de Sainte-Maure, markies van Montausier, van de gebeurtenissen vóór en na de slag bij Tuttlingen had opgesteld.

5 De ‘Weimarse’ generaal-majoor Rheinhold von Rosen trof de blaam dat hij verzuimd had alarm te slaan toen de Zwabisch-Beiers-Lotharingse troepenmacht op enkele kilometers afstand van zijn legerkamp te Mühlheim naar het Frans-Weimarse hoofdkwartier in Tuttlingen oprukte; zie no. 6606 (dl. XIV).

6 Grotius' aantekeningen voor een herdruk van de in 1642 door de Amsterdamse uitgever dr. Joan Blaeu verzorgde editie van *De iure belli ac pacis* (*BG* nos. 571 en 572).

contextu in oculos legentium incurrat; multum enim moratur lectorem duo loca semper inspiciendi difficultas, et magis etiam moraretur, si non singulis capitibus sua subiicerentur annotata.

Dolet mihi quod rixa illa Gallica nondum plene sit sopita, et quod aula illic incedat per ignes suppositos cineri doloso.[7] Blavius, cum Amstelodami essem, indicavit multa adhuc Novi Testamenti extare exemplaria,[8] idque bellis quibus Germania et Anglia ardent imprimis imputat.

7 Vgl. Horatius, *Carmina* 2, 1, 7-8. De nasleep van het duel tussen Maurice de Coligny en Henri II de Lorraine, hertog van Guise.

8 Dr. Joan Blaeu beschikte nog over een flinke voorraad van de in oktober 1641 uitgebrachte *Annotationes in libros Evangeliorum* (*BG* no. 1135).

In Conventu Ordinum Hollandiae necdum quid peractum est; cras aut perendie videntur aliquid constituturi super creando quaestore,[9] sed nescio an propter aliorum ambitum Berkelius suffragiis victor futurus sit, aliis Kettingium, ut aerarii optime gnarum, contra Medemelacensium obtestationem[10] urgentibus.

Plura non habeo, et haec pauca intenso admodum frigore exaravi. Deus interea te, tuam, tuos nostrosque servet incolumes,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XXV Ianuarii 1644.

Ordinum Hollandiae decretum adversus pontificios ne hic quidem apud bibliopolas reperire potui,[11] quare meum exemplar tibi mitto.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 20 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 4 Febr. 1644.

En in dorso: 25 Ian. 1644 W. de Groot.

6672. 1644 januari 25. Van N. van Reigersberch.[1]

In dit jaar viel'er in Hollandt veel te doen over 't octroi der Oostindische maatschappije, waarover de heeren De Groot en Reigersbergen in verscheidene brieven hunne bedenkingen onderling aan malkanderen mededeelden. De laatste schreef al in Loumaandt:

Het octroy is aan de Oostindische Compagnie noch niet verlengt, omdat veele regenten van steden zijn bewinthebbers van de Westindische, dewelke gaarn zouden

9 De Staten van Holland waren op 18 januari van het kerstreces teruggekeerd. Op de eerste vergaderdag werd de discussie hervat over de benoeming van een nieuwe ontvanger-generaal van Holland en Westfriesland. Kandidaat stonden Johan van Berckel de jonge, ontvanger van de gemenelandsmiddelen te Rotterdam, en de commies Willem Kettingh; zie no. 6621 (dl. XIV).

10 Mr. Nicolaes Stellingwerff, pensionaris van Medemblik, verzette zich tegen de kandidatuur van de commies Kettingh. Op 29 januari stemde hij in met de benoeming van Johan van Berckel (*Res. SH,* dd. 19-29 januari 1644).

11 Grotius wilde de beschikking hebben over de tekst van het ‘placaet van den Hove, daer bij gelast wort de voorgaende placaten, soo van hare Hoogh Mogende d'Heeren Staten Generael, als van haer Ed. Groot Mog. d'Heeren Staten van Hollandt, tegens de paus-gesinde geëmaneert, punctuelijck t'observeren en executeren’ van 18 december 1642; zie no. 6613 (dl. XIV), en Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 4893 in de uitgave ‘bij de Wed. van Wouw te 's-Gravenhage’.

1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 373 en p. 376.

die compagnie door vereeniging met de Oostindische stutten, dan daartoe is geen waarschijnelijkheit.[2]

... in den ... brief daar hij meld van de octroien [*N.R. 25 Jan.*] *(voegt de heer Reigersbergen) ook dit, 'tgeen wij te aanmerkelijk keuren om te verzwijgen, daarbij ...:*

Vele steden, ziende de processen zoo vermenigvuldigen dat de hoven geen expeditie konnen geven, willen om de traagheit te verbeteren en het hof provinciaal met twee

2 In de Statenvergadering hadden enkele afgevaardigden de vraag opgeworpen of de Oost- en Westindische Compagnieën niet onder één octrooi samengebracht konden worden. De discussie over deze kwestie werd na het kerstreces van de Staten van Holland voortgezet (*Res. SH,* dd. 22 januari 1644).

kamers te doen besoingneren, beide de collegiën van de hooge en provinciale raden vereenigen, waarop, indien uEd. eenige aanmerking heeft, en redenen die daartegens dienen, wil ik dezelve zeer gaarn verstaan.[3]

6673. 1644 januari 25. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Wat naerichtinge wij van de coninckIijcke armee hebben gelieve u. Exc.[tie] wt het bijgaende[2] te vernemen. Wt het rijck en hebbe tot noch toe niets vernoomen, also vandaer nu geene posten en coomen.

Den wensch die u. Exc.[tie] is doende,[3] wenschte ick mede wt grond mijns herten dat sijn effect mochte sorteren, ganschelijck vertrouwende, al hadden wij langer als Mathuselem te leven, noit vroolijcker dach te connen verhoopen, die niet te egaleren en waare bij eenige aerdsche vreugde, ende een trap en ingang soude sijn tot het paradis.

Ten principalen hebbe ick u. Exc.[tie] willen verwittigen, also ick in ervaeringe ben gecomen dat Dennemarcken gans ontbloot is van ammonitie van oorloge, ende dieswegen ten behoeve van 'tselve eene groote quantitijt van lonten, coogels, musquetten, pistolen, hellebarden ende veele andere en diergelijcke ammonitiën onder de hand hier opgecocht werden, met voorgeven dat deselve nae Hamburg vervoert werden,[4] ende ick doch weete dat het voor den coning van Dennemarcken is ende veel meer nae Gluckstad gaet, dat mede desen staat alsnu schijnt eenen vrijen wtvoer van alle ammonitiën te willen permitteren, 'twelck voordesen noit en is toegestaen geweest, soo hebbe ick bij d'een en d'ander aen desen staat geremonstreert hoe ongelegen het soude sijn bij dese conjoinctuire van tijt ende bij dese alteratiën van Dennemarcken soodanigen vrijen wtvoer te willen inwilligen; dat sulcx soude strecken tegens het gemeene besten ende particulierlijck tegens de alliantiën met Sweden en Vranckrijck opgericht, van geenen toevoer aen den vijant te doen, terwijlen nu Dennemarcken ofte in rupture was ofte in rupture met

3 Op 22 januari werd in de vergadering van de Staten van Holland ook aandacht besteed aan de samenvoeging van de Hoge Raad van Holland en Zeeland met het Hof van Holland. Omdat de adviezen niet eensluidend waren, besloten de heren om twee voorstellen ‘dienende tot verminderinge van de instantiën’ bij de Staten-Generaal in te dienen (*Res. SH,* dd. 21-22 januari 1644).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 131. Oorspr. Eigenh. ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

2 Vermoedelijk een exemplaar van de *Courante uyt Italien ende Duytschlandt, etc.*, of de *Europische Donderdaeghs/Saterdaeghs Courante* met berichten uit het Zweedse hoofdkwartier te Kiel; vgl. nos. 6657 en 6675.

3 De vredeswens van Grotius is niet overgeleverd. Petter Spiring Silvercrona ontving iedere week een aan hem persoonlijk gericht afschrift van Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch. Van deze brieven liet de Zweedse resident afschriften maken ten behoeve van rijkskanselier Axel Oxenstierna en diens zoon Johan; vgl. nos. 5748, 5820 en 5831 (dl. XIII) en no. 6650.

4 Op 19 januari vergaderden de Staten van Holland over een vergunning voor de uitvoer van kogels en kruit naar Hamburg. De Zweedse resident rook onraad en diende een protestbrief in. In een mondelinge toelichting gaf hij de raadpensionaris te verstaan dat in Amsterdam een ‘merkelijke quantiteit amunitie van oorloge’ gereedlag voor verscheping naar Denemarken. Vervolgens verzocht hij de Staten een exportverbod af te kondigen (*Res. SH,* 19 en 26 januari 1644).

Sweden conde coomen, sij selfs oock sooveel affronten van Dennemarcken geleden hadden. Ick hebbe mede aen de coninckl̄ijcke Fransche plenipotentiarissen,[5] sijnde met desen

5 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, en de ordinaris Franse ambassadeur Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery.

staet hier noch in onderhandelinge, voorgedragen sulcx als gemeene geallieerden bij desen staat te willen helpen voorbouwen, u. Exc.tie mits desen versoeckende deselve gelieve bij de ministers van Vranckrijck aldaer bij gelegenthijt aen te brengen, ten einde van dat hoff aen desselfs plenipotentiarissen of ordinaris ambassadeur alhier mochte geschreven en geïnjungeert werden met ende neffens mij te bearbeiden dat geene wtvoeringe van ammonitie bij desen staat en mochte gepermitteert werden die geëmployeert soude connen werden tegens Sweden, ofte tot verstercking van den gemeenen vijant; daerbij dan te considereren dat den veltmarschalck Torstenson, door soodanigen toevoer van ammonitiën meer wercks als anders in Dennemarcken vindende,[6] daerdoor can verhindert werden sijne forces niet soo haest als wel te wenschen waare wederom tegens de keyserlijcke armee te voeren ende daerdoor de gemeene saacke grootelicx verachtert werden.

Volgens eenige brieven, die ick gesien, soo schijnt dat het hof van Vranckrijck vermisnoegt is[7] dat dit desseing haer als geallieerden van Sweden niet en is voorgaens gecommuniceert geworden. Denselven aenstoot hebbe ick in den beginne hier mede gehad, maer daertegens voorgeworpen dat de executie van een groot desseing bestaet in hetselve secreet te houden; dat dit soodanigen werck is, 'twelck niet en heeft connen nochte mogen gecommuniceert werden, ende om niet ontdeckt te sijn als met den slagh, nootwendich heeft moeten secreet blijven. Blijckende sulcx daerwt genoegsaem, also de hoochlofflijcke coninclijcke regeringe van Sweden selfs geene van haere ondersaeten daervan gewaerschout en heeft, ende liever gewilt dat haere schepen en goederen in de Sond souden opgevangen werden, als selfs het minste vermoeden of ombrage, door eenich aenseggen, gegeven te hebben datter iets op handen was.

Waermede u. Exc.tie bevelende in de protectie Gods, verblijve, mijnheere,

u. Exc.tie dienstwilligste,

Petter Spieringh Silvercroon, op Norshollem
erfgesetten.

Hage, den 25 Jannuari 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 4 Febr.

6674. 1644 januari 26.[1]

6 Het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson was Jutland binnengedrongen. In de omgeving van Kolding werden al voorbereidingen getroffen voor de oversteek over de Kleine Belt naar het eiland Funen.

7 ‘Nous sommes en grande peine de l'entrée de l'armée suedoise dans le duché d'Holstein’; aldus Mazarin in zijn boodschap van 15 januari aan de Franse delegatie in Den Haag (*Lettres Mazarin* I, p. LXXXIX-XCV).

1 Hs. Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 28, 345. Oorspr. Isaac Vossius (1618-1689) had zijn ‘tour’ door Italië in juni 1643 afgesloten. In juli bereikte hij Parijs. Spoedig ontving hij van Grotius de uitnodiging om deze winter in de Zweedse ambassade aan de rue des Saints-Pères door te brengen; zie nos. 6358, 6375 en 6412 (dl. XIV).

Hugue de Groot, ambassadeur ordinaire de la royne et couronne de Suede.

Tous les gouverneurs, capitaines, ou leur[s] lieutenants et autres officiers de la France, sont prié‹e›s de laisser passer Philipp Caesis, Johan Heinrici et Joachim Rebenlin, Allemans etc.,[2] sans leur donner aucun empeschement en leur voyage, ains au con-

2 Philipp Caesis (Philipp von Zesen) was afkomstig uit Saksen (*ADB* XLV, p. 108-118). Tot voor kort was hij corrector in de drukkerij van Joannes Janssonius te Amsterdam (Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 336-337). Zijn metgezellen waren vermoedelijk Duitsers die ten huize van Grotius een preek van de lutherse predikant Jonas Hambraeus hadden aangehoord; vgl. Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 195-196.

traire de les aider en cas de necessité, comme nous voudrions faire, estants demandés de mesme.

H. de Groot.

Par commendement de son Excellence,
Isaacus Vossius.

Donné au nostre hostel à Paris, 1644, 26 Janvier.

6675. 1644 januari 28. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger herr ambassadeur, hochgeneigter herr vnndt patron,

Hiesigen orthess stehet noch alless in vorigen vngeänderten terminis, vnndt warten wir mit verlangen vff die ankunfft mehrer, vnndt sonderlich der herren Frantzösischen gesandten.[2]

Vor etzlichen tagen ist herr Königsmarck, nach dem er der contribution halber mit dem stifft Hildessheimb clar worden, zue Minden[3] angelanget, vnndt den 15. diesess von dannen abgereiset nach den stifftern Werden vnndt Bremen, vmb mit selbigen auch wegen einess subsidii zuhandlen. Im vbrigen aber sollen sie bey der einmahll erhaltenen neutralität gelassen werden. Der graff von Oldenburg hat durch seinen gesandten[4] die confirmation der neutralität vnndt salva guardie von dem herrn feldtm[arschall] Torstenson erhalten, gleichwoll meint man, er auch eine summe geltss hergeben werde. Ess seind auch dess furstl. hausses Braunschweig Lüneburg gesandten bey l[hre]r Excell. gewesen, welche gegen dass newe jahr wieder abgefertiget worden.[5] Scheinet, dass l[hre] Excell. mit ged[achtem] furstl. hauss auch wegen etwass gellt, vmb andere beschwerden abzuziehen, werden tractiren

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 88. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius te Osnabrück.

2 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius lieten zich door de Franse residenten Claude de Salles, baron van Rorté, en Melchior de Harod de Senevas, markies van Saint-Romain, op de hoogte houden van het verloop van de Haagse conferentie over een nieuwe Frans-Staatse 'alliantie offensive ende defensive'. Pas in maart ontvingen zij de tijding dat de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien in aantocht waren (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 159-160).

3 Minden, de tijdelijke standplaats van de gevolmachtigde Johan Oxenstierna. De Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, voegde zich op 15/25 januari weer bij zijn leger in het bisdom Verden. Op 29 januari stond hij aan de grens van het aartsbisdom Bremen (Lorenz, *Das Erzstift Bremen,* p. 44-46).

4 Graaf Anton Günther van Oldenburg verlangde een vrijgeleide om met de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson in onderhandeling te treden. Zijn kanselier Johann Bessel bepleitte deze zaak in Minden (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 127 en p. 139-145).

5 Na een bezoek aan het Zweedse hoofdkwartier maakten de gezanten van de hertogen van Braunschweig-Lüneburg op 20/30 januari hun opwachting bij de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 149).

lassen.[6] Vor 14 tagen haben I[hre] Exc. auch den Siebenburgisch[en] gesandten[7] wieder abgefertiget. Den 3. diesess seind sie vom Kiell vffgebro-

6 Zie de correspondentie van Lennart Torstensson met de Zweedse gevolmachtigden, *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 141-145.

7 Vgl. no. 6656 n. 7. De Zevenburgse vorst György I Rákóczi had op 16 november 1643 een verbond met Zweden gesloten. In februari zou hij met 6000 soldaten de Hongaarse grens overschrijden.

chen nach Haderssleben, woselbst dass haubtquartier sein soll.[8]

Etzliche regimenter wahren avanciret nach der Colldinger brücken,[9] selbige zuattaquiren, denen dass gantze corpus folgen solte. Ob in Schweden auch jemandtss in armis gegen Dennemarck begrieffen, davon hören wir nichtess zuverlessigess.[10] Der könig soll gesandten nach Stockhollm geschicket haben. Wan dem alsso, wirdt balt zuerfahren sein, wo dz werck vff beruhe, vnndt wo ess hinauss wolle.[11] Zue Odensee in Fünen, sollen I[hre] M[ajestä]t[12] mit etwa 10000 man angelanget sein, vnndt noch meher völcker von allen orthen an sich ziehen. Zu Hamburg lesset er starck werben, vnndt werden die völcker zue wasser hinunter nach Gluckstadt gebracht,[13] woselbst schon ein paar tausent man beisammen sein sollen. Der Dänische reichss cantzler ist zu Hamburg, hat einen trompetter an den herrn feldtmarschall Torstenson geschickt,[14] wie man vermeint, vmb einen pass, bey dessen zuruckkunfft er alsoforth soll vffbrechen, vnndt weiter - wie man meint zu seinem könig, wan er kan - gehen werde. Vnter dessen gibt er den Hamburgern guthe worth vnndt statliche promessen, vmb sie auff dess königss seiten zuziehen. Man zweiffelt aber, ob sie glauben vnndt sich persuadiren lassen werden,[15] doch thuen sie vnter dessen dem könig allen vorschub, den sie nur können.

Der obrister Herman Both[16] hat sich gleichwoll endtlich noch von den vnserigen beym kopf nehmen, vnndt nach dem herrn feldtm[arschall] Torstenson bringen lassen, wo er sonder zweiffell dassjenige, wornach er solang gerungen, empfangen wirdt.

Ich verbleibe hiemit, nechst trewlichster empfhelung zu göttlichem schutz,

E[w]. Excell. gehorsamber diener,

G. Keller m.pa.

Ossnab[rugk], den 18. Ianuarii anno 1644.

8 Het Zweedse hoofdkwartier was nu in Haderslev gevestigd (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 419-421).

9 Bij Kolding hadden de Zweden een aanval van Deense ruiters afgeslagen. Weldra verspreidden zij zich over geheel Jutland.

10 Veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn zou het leger leiden dat de Deense gewesten Halland, Skåne (Schonen) en Blekinge moest binnenvallen.

11 De Deense resident te Stockholm, Peder Vibe (ca. 1596-1658), diende op 4/14 januari 1644 een officieel protest bij de Zweedse rijksraden in (*DBL* XV, p. 475-476; *Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 428-432 en p. 437, dd. 4/14 en 10/20 januari 1644, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 377-378).

12 Koning Christiaan IV van Denemarken verscheen op 10/20 januari in Odense (*Kancelliets Brevbøger 1644-1645,* p. 6-7).

13 Bij de nadering van de Zweden had de Deense gouverneur Christian von Pentz het land rondom Krempe en Glückstadt onder het water van de Elbe gezet.

14 De Deense kanselier Just Høg was op 9 januari uit Osnabrück vertrokken. In de 'neutrale' stad Hamburg wachtte hij op toestemming van het Zweedse opperbevel om zijn reis voort te zetten (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 167-168 en p. 173).

15 De Hamburgers waren in het voorjaar van 1643 in conflict gekomen met koning Christiaan IV van Denemarken; zie no. 6266 (dl. XIV), en H.-D. Loose, *Hamburg und Christian IV. von Dänemark während des Dreissigjährigen Krieges,* p. 110.

16 Herman Bothe (Bååth) was in 1639 met 300 man Lijfland binnengevallen. Vermoed werd dat de keizerlijke kolonel deze actie had uitgevoerd met medeweten van de toenmalige keurvorst Georg Wilhelm van Brandenburg (*Urk. u. Act.* I, p. 30). Omdat de kolonel een overloper was, verfoeiden de Zweden zijn acties (*Urk. u. Act.* IV, p. 453, en *Doc. Boh.* VI, p. 252 nos. 651-652). Hij kon op tijd in hechtenis worden genomen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 141).

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 29 Febr.

6676. 1644 januari 28. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

J'appren[ds] volontiers par la vostre du 12 de ce mois que nostre reine s'approche de sa majorité,[2] mais que j'aye à attendre icy sans argent jusques à ce qu'elle acheve son an qui expire au mois de Decembre futur. Ce m'est tout à fait impossible. J'attends pourtant seulement ce qu'on resoudra de la residance de Benfeld[3] et si on me voudra aider de ces rentes-là; sinon et que d'ailleurs je ne reçoive aucun argent, il faut que je parte d'icy honteusement vers le prinstemps, ne pouvans plus vivre d'esperance dont on m'a entretenu de si longtemps. Pour le moins je me delivreray d'une si lourde despence que j'ay icy et estant à la cour aura[y] plus de moyen de quoy vivre et solliciter mon payement. Aussy apporteray-je de telles raisons de mon despart que nos seigneurs les approuverons et auront peu de gré à ceux qui ne m'ont pas voulu assister en ma necessité comme toute raison veut. Ma pauvre femme en est comme desesperée, ayant ruiné tout son avoir à cause de moy. Dieu m'en console.

On continue à bloquer Uberlinghen[4] et l'extraordinaire de Venise es Grisons[5] a convoqué les communs pour demander le passage qu'on luy traverse fort. L'affaire de Tavas est accommodé par l'interposition des protestans suisses alliez avec les X droitures,[6] qui ont prononcé que l'election du Landamman soit alternativement prattiquée entre ceux de Tavas et d'autres. Le passage par la Suisse demeure encore en suspens.[7] Cependant le cardinal Bichi a concerté avec la ligue quelques articles de la paix,[8] ausquels si le pape fort malade à ceste heur voudra souscrire, on en viendra à la conclusion de part et d'autre. En substance ils contiennent:[9] que Castro soit rendu au prince de Parme et qu'à son nom la France demande pardon au pape; que tout ce qu'on a pris de part et d'autre soit rendu et les fortifications

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 315. Eigenh. oorspr. Antw. op een ontbrekende brief.
2 Koningin Christina van Zweden zou op 7 december (oude stijl) de troon bestijgen.
3 Carl Marin had zich kandidaat gesteld voor de beter gehonoreerde post van resident in de Zweedse enclave Benfeld. Hij werd echter gepasseerd. In de loop van dit jaar zou hij met een aanbevelingsbrief van Grotius (no. 7009) een reis naar Zweden ondernemen.
4 Ueberlingen, het Frans-Weimarse steunpunt aan het Meer van Konstanz.
5 De buitengewone Venetiaanse gezant Girolamo Cavazza zou na het volbrengen van zijn missie in Graubünden (januari-april 1644) de taken overnemen van de Venetiaanse resident in Zürich Domenico Vico (*DBI* XXIII, p. 42-47, en Jecklin, *Materialien* I, p. 390).
6 Het geschil tussen Davos (Tavas) en de andere gemeenten in de 'Zehngerichtebund' (het verbond van de 'Dix-Droitures') over het 'Landtammanschafft'. Op 11/21 januari bood Johann Heinrich Wasser (Waser), stadssecretaris van Zürich, de twistende partijen een oplossing aan; zie de 'Waserischer Spruch' in Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V 2 1, p. 1304-1308.
7 De Zwitserse passen bleven gesloten voor soldaten die deel wilden nemen aan de Italiaanse krijg.
8 Kardinaal Alessandro Bichi was nu al meer dan een maand in onderhandeling met vertegenwoordigers van de senaat van Venetië, groothertog Ferdinando II de' Medici en Francesco I d'Este, hertog van Modena, over de beëindiging van de oorlog over de rechten op het hertogdom van Castro.
9 De eerste redactie van de voorlopige vredesvoorstellen, dd. 16 januari 1644, bevatte een verzoek aan de paus om de op 13 januari 1642 uitgesproken excommunicatie van zijn vazal Odoardo Farnese, hertog van Parma, te herroepen (V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* IV 1, p. 496-518).

nouvelles demolies sans s'obliger au desdommagement que le pape voudroit pretendre; le differend des Montistes[10] doit demeurer en son

10 'Montistes' (Montisti), de Romeinse geldschieters van de hertog van Parma. In het najaar van 1641 had paus Urbanus VIII de hertog van Parma uitdrukkelijk gelast om zijn leningen op onroerend goed (monti) af te lossen. Toen de betalingen uitbleven,

premier estre et celuy du duc de Modene decidé aimablement. Je ne croy pas que les Barbarins les ratifient sitost,[11] tant que le pape ne sera gueri ou mort. De tout cela la France doit estre pour garand[12] au gran[d] prejudice d'Espagne, qui s'en plaint, et au nom de l'empereur le comte de La Rocca, qui a traitté le premier en cest affaire[13] et veut qu'on ne viene à la conclusion sans qu'il y soit appellé. Avec tout cela on n'omet d'armer de part et d'autre pour continuer la guerre en cas que la paix ne se puisse effectuer.

Voila tout ce que j'ay pour le present, demeurant au reste, monsieur,
vostre serviteur tres humble,
C.M. m.p.

De Zurig, ce 18 de Jenvier l'an 1644.

Le cardinal Raggi[14] est mort et on garde fort Rome pour prevenir le tumulte en cas que le pape viene à mourir.

Je vous supplie d'envoyer ce petit fe[u]illet en Suede, n'y ayant peu escrire pour ce coup à cause que le courier est party d'un jour plus à bon heure qu'il n'est pas de coustume.

Je vous prie de me mander par où passeront nos lettres[15] durant la guerre contre Denemarc et si la France en sçait et approuve ceste rupture.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 15 Febr.
En in dorso: 18 Ian. 1644 Marin.

6677. 1644 januari 30. Aan J.A. Salvius.[1]

Illustrissime domine,

Si Deus armis nostris in fine Danico bonos dat progressus, brevi hic nobis invidebitur, sed id facile tolerandum est. Davausius iussus est ad Meulium, qui Hamburgi est, scribere,[2] ut is regem Daniae tentet an Gallorum opera ad pacem uti velit, ut si id ei placeat, mittatur isthuc legatio, nobis non magis credo utilis futura

11 De vrede met de 'Barberini' werd op 31 maart 1644 te Ferrara getekend.
12 De Franse regering had daartoe volmacht gegeven aan kardinaal Alessandro Bichi (*Lettres Mazarin* I, p. LXXVIII).
13 Zie no. 6038 (dl. XIV). Fernando Carlos Antonio Vera y Figueroa († 24 november 1663), graaf van La Roca, tot 30 augustus 1642 Spaans ambassadeur te Venetië (*Archivo de Simancas, Catálogo* XXVI. *Papeles de estado. Venecia,* p. 348 en p. 351).
14 Octavianus Raggi, op 16 december 1641 tot kardinaal verheven, was op 31 december 1643 te Rome overleden (Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 24).
15 De postverbindingen met Stockholm waren door de Zweeds-Deense oorlog verbroken.
1 Gedrukt *Epist.*, p. 722 no. 1643.
2 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien ontvingen deze opdracht tijdens hun verblijf in Den Haag. In een schrijven van 31 januari 1644 stelden zij Claude de Meulles du Tartre, Frans resident te Hamburg, op de hoogte van de nieuwste orders uit Parijs (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 859).

quam illa, per quam Prussia nobis decessit.[3] Gaudebo saepe edoceri ea quae bello et quae in pacis negotio

3 De graaf van Avaux had als bemiddelaar bijgedragen aan de totstandkoming van een wapenstilstand tussen Zweden en Polen voor de duur van 26 jaar (het verdrag van Stuhmsdorf (Sztumska Wieś) van 2/12 september 1635). Bij die gelegenheid moesten de Zweden hun Pruisische veroveringen afstaan aan de koning van Polen (*DBF* IV, kol. 832-837, en *Acta pacis Westphalicae; Instruktionen,* p. 195 en p. 259).

geruntur, ut habeam quo sermones meos dirigam ex usu gloriaque Suedici regni.[4]

Nuper cum rationes mitterem,[5] et eas quas cum domino Spiringio antehac pares feci, et novas ab eo tempore ad hoc tempus, has per nimiam festinationem signare omisi. Si placeat eas ad me remittere, ego deinde mittam signatas, Deumque precabor, illustrissime domine, ut Excellentiae vestrae res det prosperrimas,

Excellentiae vestrae servire semper paratissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, 20/30 Ianuarii 1644.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Joanni Salvio.

6678. 1644 januari [30]. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Non puto multum effecturos legatos vestros in Anglia[2] nisi rex, Scotorum metu et spe Danici auxilii amissa, ad alia se consilia vertat; cuius tamen rei nulla hic videmus indicia. Suedorum magna sunt coepta, sed magnae etiam in eos brevi surrecturae sunt copiae.[3] Deus cuncta dirigat ad bonum orbis christiani. Batavi non habent cum Dano commercia, faciliter prementi faveant.[4] Vides apud vos etiam supplicationum dies in aulae gratiam verti.[5]

4 Zie de instructie die op 27 januari/6 februari 1644 in Stockholm was opgesteld. De ambassadeur ontving dit schrijven pas in juni 1644. Desondanks kon hij op dinsdag 26 april het Franse hof opheldering verschaffen omtrent de oorzaken van het Zweedse optreden tegen Denemarken; zie nos. 6696 en 6838.

5 De rekeningen waarvan Grotius melding maakte in zijn brieven van 9 januari (no. 6636) en 16 januari (no. 6647, met vermelding van de declaraties die hij tot april 1640 bij de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona had ingediend).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 962 App. no. 688. Antw. op no. 6655, beantw. d. no. 6698. De dagtekening '20 Ianuarii' berust op een leesfout.

2 De Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude waren in de avond van de 27ste januari in Londen gearriveerd. Zij wachtten nu op een paspoort dat hen in staat stelde om de koning in Oxford te bezoeken (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 67).

3 De vrees dat de keizer en koning Wladislas IV van Polen de Deense vorst militaire bijstand zouden verlenen; zie nos. 6657 en 6665.

4 Koning Christiaan IV merkte in zijn boodschap aan de Staten-Generaal van 25 december/4 januari 1644 op dat 'hij éér der hemelen val als desen oorlogh hadde vermoedt' (*Aitzema* (fo) II, p. 947). In hun antwoord boden 'hare Hoogh Mogenden' de strijdende partijen Staatse bemiddeling aan (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 405 en p. 411-412).

5 De Staten van Holland hielden na het kerstreces een dankdienst waarin met gepaste trots aandacht werd besteed aan 'prince Wilhelmus' eerste victorie'.

Didericus Tubingae adhuc est sub cautione.[6] Scripsi ego ad ducem Bavarum, item ad Johannem Waertium et Ketnerum,[7] quos noris,[8] ut filius noster liberetur inter primos. Sed literae eae nondum eo pervenere. Ipse captus est ab iis qui Merciaco subsunt;[9] quare

6 Grotius had inmiddels een tweede 'Tübingse' brief van zijn zoon Dirk ontvangen; zie no. 6663.
7 Zie nos. 6659 en 6660. De brief aan de Beierse generaal Johan van Werth is niet teruggevonden; vgl. H. Lahrkamp, *Jan von Werth,* p. 138.
8 Willem de Groot had zijn broer in het eerste jaar van diens ballingschap gezelschap gehouden (no. 630 (dl. II)). Tijdens zijn verblijf in de Franse hoofdstad kan hij voorgesteld zijn aan de Beierse resident Georg Johann Kütner.
9 De Frans-Weimarse officier Dirk de Groot werd vastgehouden door het Zwabisch-Beierse regiment van François of Gaspard, baron de Mercy; zie no. 6606 (dl. XIV).

si quis Merciaco notus pro Diderico volet scribere, grata erit opera. Cornelius an quid cum Venetis confecerit, nondum scimus.[10] Vicquefortium pecunias sub se habere Vinariensis, quod ipse negat, multi mihi pro certo affirmant. Et mihi promiserat se pecunias non a se abdicaturum, nisi Diderico satisfactum esset. Non aequum est nos per eius fidem damnum adire, quare omnia tentate.[11] Editiones tibi commendo,[12] te, uxorem, liberos Deo,

tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

20 [*sic*] Ianuarii 1644.

6679. 1644 januari 30. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

't Is wat vremdt, zoo het waer is, dat van Hamilton.[2] Nopende de qualificatie van het parlement[3] is de zaecke zeer verandert door de declaratie die den coning heeft gedaen over eenigen tijd,[4] herroepende alle voorgaende consenten, ende door den afval van veele provinciën. Dat den coninck geen contentement en heeft van de Vereenichde Nederlanden gelove ick. Maer den prins van Orangie gelove ick dat gedaen heeft wat sijne Hoogheit can.

Mijne opinie is dat Swede in dezen tijd behoort te handelen met de Vereenigde Nederlanden[5] ende haer verzeeckeren van beter ende vaster conditie dan zij met den coning van Denemarcken hebben gehadt. Dat eenige Denen bij de Sweden zijn geslagen is zeecker; de progressen zal uwe Ed. eer in Hollant weten als wij alhier. Vanhier wil men tot de vrede aldaer arbeiden,[6] opdat de Sweden haer nae 't Rijck keeren, maer de Swe-

10 Een dag later, op 31 januari, kreeg Grotius de brief aangereikt die zijn zoon Cornelis op 8 januari 1644 in Venetië had geschreven (no. 6635).

11 De pogingen van de familie om de Hessische resident Joachim de Wicquefort te verplichten tot uitbetaling van het legaat dat Bernhard, hertog van Saksen-Weimar († 18 juli 1639), zijn officier Dirk de Groot had toegedacht. Zonder het resultaat af te wachten van de besprekingen die Willem de Groot en Nicolaes van Reigersberch in Den Haag voerden, eiste Grotius plotseling inzage van de documenten op; zie nos. 6655 en 6663.

12 De uitgave van de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en de *poemata*.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 35e. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6680.

2 De Schotse royalist James, markies van Hamilton, hertog van Aran (Arran), viel in koninklijke ongenade. Zonder pardon werd hij na aankomst in Oxford naar Wales verbannen.

3 De Staatse vredesbemiddelaars Albert Joachimi, Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude omzeilden het vraagstuk van de erkenning van het Parlement door bij aankomst in Londen (27 januari) voorbij te gaan aan de verplichting om een audiëntie aan te vragen (S. Groenveld, *Verlopend getij,* p. 113).

4 'The King's proclamation for calling the members to meet at Oxford' van 22 december 1643/1 januari 1644 (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 194-196). De Oxfordse bijeenkomst van de parlamentarissen zou op 1 februari moeten plaatsvinden (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 62-63).

5 In hun advies op de vraag 'hoe den Staat sig sal hebben te draagen in de ongeleegentheid, ontstaan tusschen de kroonen van Sweden en Denemarken' gaven de Staten van Holland te kennen dat zij aan een neutrale opstelling in het conflict de voorkeur gaven (*Res. SH,* dd. 19, 21 en 23 januari 1644).

6 Kardinaal Jules Mazarin wees op 26 februari een bemiddelaar aan in het Zweeds-Deense conflict. De keuze viel op Gaspard Coignet († 1653), sieur de La Thuillery, ordinaris Frans

den weten best haere redenen ende voeren het oorlogh nae haere eigene phantasie. De handeling van de vrede zal daerom niet achterblijven ende offereren haer de Venetianen om middelaers te zijn tusschen den keizer ende de Sweden.[7]

Nopende 't eerste bezoeck[8] weet ick dat de ambassadeurs Arsens ende Vosbergen, zijnde gecomen nae de Deensche[9] ende gesustineert hebbende eerst te moeten bezocht werden, de Denen zulcx niet en hebben willen toestaen, ende de Nederlandsche ambassadeurs aen de Staten-Generael geschreven hebbende last hebben gecregen om eerst te gaen bij de Deenschen. Op die materie zoude veel te discoureren vallen. Maer daerin hebben de uwen gelijck dat de Fransoisen hebbende dien staet eerst die hoocheit in 't hoofd geblazen[10] ende nu haer willende doen zaecken. Een derde plaets van handeling te willen nemen, zoude zich quaelijck schicken.[11] Zoo de Vereenigde Nederlanden zich met de Schotten ende Engelsche parlamentarissen verbonden, al waer het maer tot conservatie van de religie, zulcx zal ombrage geven in Vrancrijck,[12] alwaer die van dezelve religie eenige mescontentement zouden connen nemen ende haere religionsverwanten tot hulp roepen.

Onzen oudste heeft mij in lang niet geschreven.[13] Weet niet hoe zijne handeling staet, maer dewijle [de] paus off doot off ter doot zieck is, gelove ick dat dat oorlogh niet en is om te duiren. Can onzen zoon eenig[e] pensionen oock in tijd van paix bedingen, 't zal goet zijn. Den jongste is van Tubinge niet vervoert, gelijck hij meende, maer daer gebleven in tamelijcke vrijheit onder cautie.[14] Alzoo den hertogh van Beyeren laet verluiden de gevangenen lang te willen houden, heb ick zoo aen denzelven hertogh als aen d'heer Ketner, dien ick hier gekent heb, ende den baron

ambassadeur in de Republiek (*Lettres Mazarin* I, p. 600-601, en Schutte, *Repertorium* II, p. 11-12).

7 Koning Christiaan IV van Denemarken had zijn geloofwaardigheid als bemiddelaar verloren. In Osnabrück gingen al spoedig stemmen op om de rol van ‘onpartijdige derde’ door de Venetiaanse ambassadeur Alvise Contarini te laten vervullen; zie nos. 6644 en 6657.

8 Op de tweede onderhandelingsronde over een nieuwe Frans-Staatse ‘alliantie offensive ende defensive’ (Den Haag, 21 december 1643) hadden de Staten-Generaal de kwestie van de bejegening van hun gevolmachtigden te Munster aan de orde gesteld. Zij begeerden erkenning van het recht van de eerste visite, de hoge hand en de titel van ‘Excellentie’.

9 De buitengewone missie van François van Aerssen, heer van Sommelsdijk, en Caspar van Vosbergen naar Frankrijk (1627-1628). Tijdens hun verblijf in de Franse hoofdstad verlangden zij dat de aldaar aanwezige Deense delegatieleden Jørgen Brahe (*DBL* II, p. 422-423) en Christen Thomesen Sehested (*DBL* XIII, p. 314-317) hen de ‘eerste visite’ brachten (J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat,* p. 264 en p. 295). In februari 1628 had de toen nog ambteloze burger Grotius wèl een bezoek aan de Deense delegatie gebracht; zie no. 1227 (dl. III).

10 Koning Hendrik IV van Frankrijk had de vertegenwoordigers van de Republiek en de ‘serenissima’ republiek van Venetië dezelfde ‘eer en tytulen’ geschonken. Tijdens het regentschap van Maria de' Medici werd de positie van de Staatse ambassadeurs al dadelijk aangetast.

11 Het Franse compromisvoorstel om voor de Staatse delegatie ter vredesconferentie een afzonderlijke onderhandelingsplaats aan te wijzen. Men opperde Osnabrück of Wesel (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. XLI).

12 De Engels-Schotse ‘solemn league and covenant’ paste niet in het voornemen van de Franse regering om de oude banden met Engeland en Schotland weer aan te halen; vgl. de missies van Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, en Pierre de Boisivon (Boisyvon).

13 Een dag later, op 31 januari, kreeg Grotius de brief aangereikt die zijn zoon Cornelis op 8 januari 1644 in Venetië had geschreven (no. 6635).

14 Grotius had inmiddels een tweede ‘Tübingse’ brief van Dirk de Groot ontvangen (no. 6663). Zie voor de pogingen om zijn jongste zoon uit Beierse krijgsgevangenschap te verlossen, no. 6678.

de Waert, daer mijn huisvrouw bij is geweest in zijne gevanckenisse,[15] geschreven om spoedige verlossing. Zoo mon-

15 De Beierse generaal Johan van Werth werd van 1638 tot het vroege voorjaar van 1641

sieur de Saint-Ibal[16] ofte iemant anders wil schrijven aen den generael Mercy, zulcx zal des te beter zijn, omdat onzen zoon is onder de gevangenen die hem te beu[i]t zijn gevallen.

Dat te Benfeld niet en is te doen,[17] ende ordre uit Sweden om niet te laeten volgen, heb ick voordezen geschreven volgens d'onderrechting van de heer Muller.[18] Maer dat d'heer Vicquefort Wimarsch gelt heeft, werde ick verzeeckert ende hij had ons belooft zijne handen niet te ijdelen voordat onze zoon zoude zijn gecontenteert. Zoude hij nu daerbij tecortcomen, dat waere onredelijck.

Den 30 Januari 1644.

In dorso staat in een onbekende hand: Den 30 Januari 1644.

6680. 1644 januari 30. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Veele discoursen vallen hier over de Sweedschen inval in Holstein ende Jutlant. Den ambassadeur d'Avaux heeft last om aen monsieur de Meules, resident tot Hamburg, te ordonneren dat hij ondertaste de intentie van den coning van Denemarcken, off het sijne Majesteit aengenaem zoude [zijn] dat Vrancrijck zich tot bevrediging moeide,[2] in welcke gevalle een ambassade zoo aen Sweden als aen Denemarck zoude werden geschickt.

Hertogh Carel doet zijn best om den pas van Vrancrijck nae de Elsas te beletten; heeft veel gelds becomen uit de landen ontrent Mentz ende Francfort; ende van het bisdom van Trier tachtichduizent rijcxdalers tot afcoop van inquartiering.[3] Den vorst van Beieren continueert in de lichting. Uberlinge werdt gebloqueert ende den baron de Waert heeft een berg daer naebij bezet.[4]

16 Henri d'Escars de Saint-Bonnet, heer van Saint-Ibar (Ibal), deelnemer aan het complot van de 'Importants' (no. 6405 (dl. XIV)), was de gramschap van kardinaal Jules Mazarin ontlopen en had zijn toevlucht gezocht in de Republiek (*Lettres Mazarin* I, p. 605).

17 De uitbetaling van het Saksisch-Weimarse legaat aan Dirk de Groot. Behalve op Joachim de Wicquefort had Grotius ook een beroep gedaan op Friedrich Richard Mockhel, de onlangs overleden Zweedse resident te Benfeld; zie nos. 6389 en 6393 (dl. XIV).

18 De Zweedse hofraad Georg Müller, secretaris van rijkskanselier Axel Oxenstierna, had tussen 1635 en zijn overlijden in oktober 1639 regelmatig brieven met Grotius gewisseld.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 35d. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6679. Beginnend bij 'Hertogh Carel doet zijn best', copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 15/25 maart 1644).

2 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien ontvingen deze opdracht tijdens hun verblijf in Den Haag. In een schrijven van 31 januari 1644 stelden zij Claude de Meulles du Tartre, Frans resident te Hamburg, op de hoogte van de nieuwste orders uit Parijs (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 859).

3 Hertog Karel IV van Lotharingen had thans zijn blik laten vallen op het bisdom Luik. De 'inkwartiering' van Lotharingse troepen kwam evenwel niet overeen met het voornemen van de Franse regering om troepen te werven in het land van Luik, Gulik en Kleef (J. Daris, *Histoire du diocèse et de la principauté de Liége* I, p. 226-227).

4 De heuvel werd bezet in het kader van de belegering van de plaats Heiligenberg (ten

Den hertogh van Orleans geeft uit zelff te willen gaen nae 't leger in Picardië, met zich nemende drie marescaux de France.[5] Den hertogh van Anguien schijnt dat gaen zal nae den Rijncant. Men zoect noch andere bekenden van den hertogh van Beaufort. Een van de laest gevangen is zoo deerlijck gequetst geweest bij de sargeanten dat hij quaelijck het leven zal connen houden.[6] Tot het regiment van den cardinael Mazarini werden zeventhien compagniën van twintigh gelicht uit Havre de Grace.[7] De compagnie des gens d'armes voor denzelve cardinael is mede compleet, waeruit zijne Eminentie altijd eenige zal nemen tot zijne zeeckerheit. Een vloot werdt gereedgemaect te Toulon.[8] D'Andelot, een van de zoonen van den marescal de Chastillon, heeft in duel gevochten met Chesy ende hem ontwapent.[9] Den andere zoon, genoemt Coligny,[10] is te Dijon; hout zich daer op het casteel. De Sorbonne condemneert het huwelijck van den hertogh van Guise met de gravinne van Bossi.[11] De hertoginne van Bouillon is zonder contentement van het hoff vertrocken.[12] De heer Schomberg comt hier.[13] Vier regimenten gaen nae Poictou om vordere oproerten te beletten, over welcke beroerten een edelman Courvelles[14] vannieus gevangen is. Prince Thomas is gelogeert bij de gravinne van Soissons, zijne schoonmoe-

5 De aanstaande campagne van Gaston van Orléans en de maarschalken Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, Jean, graaf van Gassion, en misschien Antoine III de Gramont, graaf van Guiche. Laatstgenoemde zou echter een aanstelling krijgen in het leger van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 262-266).

6 De klopjacht op vrienden van de in de kerkers van Vincennes vastgehouden 'important' François de Vendôme, hertog van Beaufort; zie no. 6665, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 143 en p. 147.

7 Kardinaal Jules Mazarin was trots op zijn regimenten 'Mazarin-Italien', 'Vaisseaux-Mazarin' en 'Mazarin-Français'. In 1651 nam het regiment 'Mazarin-Français' de naam 'Bretagne' aan (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 267).

8 Zoals in voorgaande jaren voerde Jean-Armand de Maillé (1619-1646), markies van Brezé, hertog van Fronsac, het bevel over de Franse vloot in de Middellandse Zee (*Tallemant des Réaux* I, p. 323 en p. 1001-1002, en *Gazette 1644,* no. 8, dd. 16 januari 1644).

9 Gaspard IV de Coligny (1620-1649), markies d'Andelot, broer van de duellist Maurice de Coligny (*DBF* VIII, kol. 803-804). Zijn opponent was ene 'Sigy', zoon van een rekenmeester te Rouaan. Het duel vond plaats in de 'rue Culture-Sainte-Catherine' (tegenw. rue Elzévir) te Parijs (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 192-193).

10 Maarschalk Gaspard III de Coligny had uit zijn huwelijk met Anne de Polignac († 1651) twee zonen: Maurice († 23 mei 1644 aan de verwondingen opgelopen in het duel met Henri II de Lorraine, hertog van Guise) en Gaspard, markies d'Andelot, de latere hertog van Châtillon (*Tallemant des Réaux* II, p. 102-105 en p. 1002-1004).

11 Henri II de Lorraine, hertog van Guise, titulair aartsbisschop van Reims, liet zijn echtgenoten Anna van Gonzaga en Honorée de Glymes, gravin van Bossu(t), in de steek (no. 6323 (dl. XIV)). Aan zijn in de Republiek achtergelaten tweede echtgenote schreef hij 'qu'il estoit vray qu'il l'avoit espousée, mais que tant de *docteurs* luy avoient asseuré qu'elle n'estoit pas sa femme, qu'il estoit obligé de les en croire ...' (*Tallemant des Réaux* II, p. 370).

12 Het prinsdom Sedan werd niet aan Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, gerestitueerd. Teleurgesteld bracht Eleonora van den Bergh deze boodschap aan haar echtgenoot over.

13 Charles de Schomberg (1601-1656), hertog van Halluin, sinds 1632 gouverneur-generaal van de Languedoc, kreeg bij aankomst in Parijs de vraag voorgelegd of hij zijn gouvernement niet wilde ruilen voor dat over de frontsteden Toul, Metz en Verdun; zie no. 6692.

14 De heer van Couvrelles, gedeputeerde van Angoulême, één van de leiders van de opstand in de Poitou (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 185-186 en p. 194, en *Lettres au chancelier Séguier* II, p. 1101).

der.[15] D'heer de Noyers moeit zich met de fabrycque van den coning; heeft van die zorge de survivance voor zijn zoon becomen,[16] ende hoopt weder te comen in employ. Monsieur de Chavigny hout zich stil.[17] Twee Duinkercksche schepen zijn hier op de custen van Bretagne gestrant. De heer Ranzou heeft een deel van zijn rantzoen betaelt, zoect uitstel voor de reste.[18] De coninginne wil haer niet opentlijck belasten met de lossing, maer zal het hem t'zijner tijd restitueren.

Den paus is doot off buiten apparentie van langer te leven.[19] Den nieuwen cardinael Valencé is met zijn volck te Rome om in alle occurrentie de Barbaryns te stijven.[20] De electie van den toecomenden paus zoude wel brouillerie mede connen brengen. Te Peruli[21] is de pest groot.

't Gerucht van de revolte van Mexico continueert alhier,[22] hoewel zoo ick meene zonder fondament. Den coninck van Spaignie werdt gezegt door de laeste vloot uit Terra Ferma acht millioenen ontfangen te hebben[23] ende een groot magazijn te maecken tot Fargas.[24]

Den graef van Harcourt schijnt niet lang in Engelant te zullen blijven, nochte Milor Goryn alhier.[25] Den coning van Engelant wil een parlement t'Oxford bijeen doen comen om het parlement dat te Londen is onwettelijck te verclaeren.[26] De Schotten zoecken nae Oxfort toe te comen met achtduizent man, laetende vierduizent tot de bewaering der frontieren, zoodat de zaecken daer staen op een slagh.[27]

Te Francfort werdt gezegt dat den coning van Polen zal invallen in Lijflant;[28] dat

15 Het 'hôtel de Soissons', rue Coquillière te Parijs, de residentie van Anne de Montafié († 1644), weduwe van Charles de Bourbon, graaf van Soissons, en moeder van Marie de Bourbon (1606-1692), echtgenote van prins Tommaso Francesco van Savoye; zie no. 6615 (dl. XIV).

16 François Sublet (1578-1645), seigneur de Noyers, verkreeg het recht om zijn taak van toezichthouder over de paleizen en koninklijke werkplaatsen bij testament over te dragen aan zijn zoon Guillaume, heer van La Boissière, baron van Dangu (*Tallemant des Réaux* I, p. 299 en p. 971).

17 De gewezen staatssecretarissen François Sublet de Noyers en Léon le Bouthillier (1608-1652), graaf van Chavigny en Buzançais. Na het overlijden van hun beschermheer Richelieu daalde hun aanzien aan het hof (O.A. Ranum, *Richelieu and the councillors,* p. 77-119).

18 De krijgsgevangen gemaakte Frans-Weimarse luitenant-generaal Josias Rantzau had van hertog Karel IV van Lotharingen verlof gekregen om in Parijs de betaling van zijn losgeld te regelen; zie no. 6626.

19 De Parijzenaar Olivier Lefèvre d'Ormesson noteerde in zijn *Journal* (I, p. 143): 'Le mercredy 27 janvier, le bruit couroit que le pape estoit mort'. De gezondheidstoestand van paus Urbanus VIII verslechterde weliswaar met de dag, maar men moest toch nog een half jaar wachten op het officiële bericht van zijn heengaan.

20 De pauselijke legerleider Achille d'Estampes-Valençay (1593-1646). Zijn verheffing tot kardinaal viel niet in de smaak bij de politieke tegenstanders van paus Urbanus VIII (Maffeo Barberini).

21 Lees: 'Perugia' of 'Friuli'.

22 De *Gazette 1644,* no. 10, dd. 23 januari 1644, had berichten verspreid over grote ongeregeldheden in de overzeese gebiedsdelen van koning Philips IV.

23 De zilvervloot was de haven van Cadiz binnengevaren (*Doc. Boh.* VII, p. 68 no. 153).

24 Fraga, ten westen van het Franse bolwerk Lérida.

25 De missie van Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, naar Londen en Oxford, en de in oktober aangevangen reis van lord George Goring om het Franse hof te winnen voor een nauwer verbond met koning Karel I van Engeland.

26 'The King's proclamation for calling the members to meet at Oxford' van 22 december 1643/1 januari 1644 (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 194-196). De bijeenkomst van de parlamentarissen zou op 1 februari moeten plaatsvinden (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 62-63).

27 De Schotse militaire steun aan het Engelse Parlement.

28 Zie no. 6665. Ook de afgevaardigden op de Frankforter 'Deputationstag' kampten met het probleem dat de postverbindingen door de Zweeds-Deense oorlog waren verbroken. Zij gingen af op het gerucht dat koning Wladislas IV van Polen versterkin-

men te Wenen wel genegen is tot een vrede ofte stilstant met Swede ende dat Gallas daertoe radet.[29] Piccolomini gaet nae Nederlant over Italië ende Duitschlant, don Jan d'Austria, zoo men zegt, over zee.[30]
30 Ianuarii 1644.

Wij verstaen mede dat den graef van Brouai zich vougt met Hazfeld om Mainunge te belegeren;[31] dat de Beierschen Heiligenberg belegeren. Dat de Portugaisen in Gallicië nae Salvaterre hebben becomen Altamugem, Porto Pedroso, Sampaio, Frexenideo, Clemestideo.[32] Dat zij oock in Castille veele dorpen hebben geruïneert, oock de stadt Paimego[33] ende veele beuit aldaer becomen. Dat de Moren van Maroco die Mazaian[34] belegerden, een plaets in Af[r]ica bezeten bij de Portugaizen, vandaer zijn afgeslagen. Dat de Toscans hebben becomen Sint Martin de Col bij Perugia.[35] Dat de Fransoisen van Atrecht eenige redoubten hebben becomen[36] bij Neuffossé[37] op de wegh nae Rijssel ende goeden beu[i]t.

In dorso staat in een onbekende hand: Den 30 Januari 1644.

6681. 1644 januari 30. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,
Quantum iudicare valeo,[2] Galli non tantum id metuunt, ne Suedicis exercitibus tam procul occupatis copiae caesarianae, Bavaricae, Lotharingicae, forte et

29 Vgl. nos. 6631 en 6666. Matthias, graaf Gallas, bevelhebber van de keizerlijke legers in Silezië en Bohemen-Moravië, had reeds een uitnodiging ontvangen voor een bijeenkomst van keizerlijke en Beierse legerleiders in Passau (*Urk. u. Act.* I, p. 838, en *Doc. Boh.* VII, p. 73 no. 173 en p. 75 no. 180).
30 Op 20 december 1643 had koning Philips IV de benoeming van zijn natuurlijke zoon Juan José van Oostenrijk (1629-1679) tot gouverneur-generaal van de Zuidelijke Nederlanden bekendgemaakt. De jonge prins zou bijgestaan worden door de 'gouverneur civil' Manuel de Moura y Corte Real, markies van Castel Rodrigo, en de 'gouverneur des armes' Ottavio Piccolomini, hertog van Amalfi (*Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 480-483).
31 Het leger van de keizerlijke generaal-majoor Alberto Gaston Spinola, graaf van Bruay, zou zich voegen bij de 7 regimenten die veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen naar Königshofen (ten zuiden van Meiningen) had gestuurd (*Gazette 1644,* no. 12, dd. 30 januari 1644).
32 De campagne van het Portugese leger in de omgeving van Salvatierra de Miño en Puente Sampayo in de huidige provincie Pontevedra.
33 Paymogo (prov. Huelva); zie *Gazette 1644,* no. 13, dd. 30 januari 1644.
34 Mazagan (Mazagão), ten zuiden van Casablanca (*GEPB* XVI, p. 649-651).
35 De strijd van de Toscanen met de 'Barberini (pauselijken)' over het bezit van de burcht van San Martino di Colle bij Perugia (*Gazette 1644,* no. 5, dd. 9 januari, en no. 13, dd. 30 januari 1644).
36 Het eerste succes van Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf, als gouverneur van Picardië (*Gazette 1644,* no. 13, dd. 30 januari 1644).
37 Le Neuf-fossé, verdedigingslinie in de omgeving van La Bassée; zie Aumale, *Histoire des princes de Condé* V, p. 226-227.
1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 180; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 385 no. 517. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 187.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 30 januari 1644 (no. 6680).

Hispanicae in se ingruant, sed et invidere incipiunt Suedorum potentiae tum ob hos processus tum ob fa-

mam late sparsam de matrimonio Brandenburgico.[3] Quare Davausius mandata hinc accepit, ut mandet Meulio, residenti Gallico Hamburgi, ut ex rege Daniae cognoscat, an placeat ipsi regni Gallici auctoritatem huic bello interponi, ut - si id placeat - legatio hinc ad regnum utrumque mittatur. Praevideo autem futurum, ut nuntii pontificii id sedulo procurent, ut arma imperatoris sociorumque eius, omissa Gallia, in Suedos vertantur hoc obtentu, ne res protestantium nimis invalescant.[4]

Papa aut mortuus aut morti proximus creditur. Magnae erunt factiones in novo papa eligendo. Si Hispanica praevaleat, forte Gallia sibi ita consulet, ut fecit temporibus Philippi Pulchri et Hispania sub Carolo Quinto.[5] Quidam putant plures fore papas; quod si eveniat, magna erit occasio ad congregandum concilium universale et ad corrigendos ecclesiae mores et sic pacem reddendam orbi christiano.

Hic duo parantur exercitus, alter iturus ad Belgicum finem, cui dicit se praeesse velle dux Aurelianensis, ad alterum vero in Germania iturus creditur dux Anguianus. Sed pecuniae aegre expediuntur. Captus est vir nobilis ob motus Pictonicos; quaeruntur et alii ob causam ducis Bellifortii. Harcurtius brevi re infecta ex Anglia huc rediturus creditur, rege Angliae parlamentum suae partis convocare volente Oxoniam, contra vero Scotis ad octo millia in illas partes irrumpere volentibus. Regina regens Galliae aperte dixit de Gorino, legato regis Angliae, istis consiliis contra Suediam susceptis non Danum tantum et Moscovitam et Polonum, sed et regem Angliae fuisse immixtum,[6] promissis nempe Dano in futurum auxiliis, ut ipse a Dano praesentia acciperet. Id si ita est, nihil melius fieri poterit quam ut Britanni suis malis relinquantur. Quid enim faciamus aliud, si rex Angliae neglecta domo Palatina Hispaniae favet,[7] puritani vero id agunt, ut ipsorum factio ubique per vim etiam contra reges invalescat!

Uberlinga eminus premitur, et montem ei oppido propinquum cepit Johannes Waertius. Rex Hispaniae ex America octo accepit milliones. Piccolominaeus per Italiam et Germaniam it in Belgicam, Johannes Austriacus mari iturus creditur. Francofurti rumor erat Poloniae regem in Livoniam irrupisse. Viennae vero credebatur spes esse pacis aut indutiarum cum Suedis, propiora negotia habentibus, suadente id Gallasio. Dux Bavarus copias auget. De hibernis inter Hazfeldium et Mercium non satis convenit. Dux Lotharingus ad Mosellam se suosque retrahit; est nunc in Eifeldico.[8] Bavari Heiligenbergam obsident.

Astrologi et qui hic sunt et externi magna hoc anno mala Galliae praenuntiant. Quidam ob id capti sunt. Sparguntur adhuc hic rumores mulcendae, ut credo, plebi de defectione Mexicana. Ranzovius parte pretii soluta de reliquo dilationem petit.

3 Keurvorst Friedrich Wilhelm van Brandenburg begeerde een huwelijk met koningin Christina van Zweden; zie no. 6664.

4 In Parijs zou de nuntius Girolamo Grimaldi, bijgestaan door de Poolse resident Claudius (Domenicus) Roncalius, kanunnik van Ermland, ijveren voor een ‘katholieke’ vrede zonder de Zweden (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 141 en p. 297).

5 De pausverkiezingen van 1305 (paus Clemens V) en 1522 (paus Adrianus VI).

6 De samenzwering waarvan de Franse regering in november lucht had gekregen; zie no. 6576 (dl. XIV). Het vermoeden, dat koning Karel I van Engeland het verbond van de koningen van Denemarken, Polen en de tsaar heimelijk steunde, berustte slechts op enkele onvoorzichtige uitlatingen van de buitengewone Engelse ambassadeur lord George Goring (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 190).

7 Prins Karl Ludwig van de Palts verwachtte weinig goeds van de vredesmissie van de Spaansgezinde Engelse ambassadeur aan het Franse hof (*CSP Dom. 1644,* p. 36-37).

8 Vgl. no. 6665. De Zwabisch-Beiers-Lotharingse troepenmacht was na de slag bij Tuttlingen uiteengevallen. De legerleiders François de Mercy, Melchior von Hatzfeldt und Gleichen en hertog Karel IV van Lotharingen gingen ieder hun eigen weg. In januari vielen manschappen uit het Lotharingse leger plunderend de Eifel binnen (*Gazette 1644,* no. 13, dd. 30 januari 1644).

Et est sane pauper, non quod non multa ei hic dentur, sed quod modum impensarum nullum facit.

Duo navigia Dunquercana in oram Britanniae Armoricae eiecta sunt. Noyerius sperat se rediturum ad negotia. Interim fabricis invigilat, eamque curam non sane infructuosam ut ad filium transmittat, impetravit. Chavigniacus extra negotia est. Excellentiae titulum legatis Batavis legati Galli nolunt concedere.[9] Coliniacus Divione est, princeps Thomas apud Suessionensem comitissam, socrum suam. Cardinalis novus Valencaeus cum copiis Romae est ad sustentandas contra vim internam et externam res Barbarinorum. Ex Portu Gratiae de viginti sumuntur centuriae septendecim ad faciendam novam Mazarino cohortem, unde partes sumat divisis temporibus ad sui custodiam. Schombergius huc venit. Uxor ducis Bulionii nulla re earum quas volebat impetrata ab aula abiit. Alter Castilionaei filius Dandelotius singulari pugna cum Chegiaco pugnavit eumque armis exuit. Sorbona contra matrimonium ducis Guisii cum Bossuiaca respondit. Est hic aliquid disputationis cum papa super collatione episcopatus Tullensis.[10] Ait enim papa id esse extra pacta cum Francisco Primo facta, ac proinde ad ius suum pertinere.[11] Ad Tulonum a Gallis classis paratur. Hispani ad Fragas magnum habent horreum rerum ad vitam ac bellum necessariarum. Putatur dux Carolus id agere, ut Gallos ab Alsatia abscindat; quod magnum esset rebus imperatoris, si effici posset.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, omnia haec perplexa ad bonum christiani orbis evolvat, eiusque rei laudem praecipuam det Sublimitati tuae,

tuae Sublimitatis cultor devotissimus,

H. Grotius.

[Lutetiae,] XX/XXX Ianuarii 1644.

Comes Brouaius creditur se iuncturus Hazfeldio ad Mainungae obsidionem. Bavarici arcem Heiligenbergam obsident. Portugalli dicuntur apud Gallaeciam cepisse post Salvaterram Altamugam, Portum Petrosum, Sampaium, Fraxinedeam, modica oppidula. In Castella[12] multos cepisse vicos, multam inde egisse praedam, vastato etiam oppido Paimera. Mazaianum in Africa possessum a Portugallis ita bene defensum contra Mauros Marocanos, ut coacti hi sint discedere. Oppidum Sancti Martini de Colle captum ab Ethruscis. Agitur hic de permutandis captivis.[13]

9 De Staten-Generaal hadden hun deelname aan de vredesconferentie van Munster afhankelijk gesteld van de vraag of de deelnemende mogendheden bereid waren om aan de Staatse delegatieleden dezelfde ‘eer en tytulen’ te geven als aan de ambassadeur van Venetië. Vooralsnog hielden de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien deze kwestie in beraad; zie no. 6632.

10 De controverse over de benoeming van de Genuese gezant Paul Fieschi (1600-1645) tot bisschop van Toul (*DBF* XIII, kol. 1304).

11 Het concordaat in 1516 tussen paus Leo X en koning Frans I gesloten. Het aan de koning van Frankrijk verleende benoemingsrecht gold voor de bisdommen en aartsbisdommen binnen het koninkrijk, maar niet voor Toul, Metz en Verdun, de drie bisdommen die pas bij de vrede van Chambord (1552) onder de bescherming van de Franse kroon kwamen te staan; vgl. *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 139-140.

12 ‘In Castella’, verbeterd uit: ‘LII Castella’.

13 De Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo wendde voor de laatste maal zijn gezag aan om het lot te verlichten van de manschappen die in de slag bij Rocroi (18-19 mei 1643) en tijdens de verdediging van Thionville in Franse krijgsgevangenschap waren geraakt (*Lettres Mazarin* I, p. 550-551 en p. 553).

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. (M)ens Gallorum in Suedos ob potentiam. Pontificis conatus; rumor de morte pontificis; iudicium de novo eligendo. Duo exercitus a Gallis parari. Pecunia rara. Captus quidam Picto(n)icus. Harcurtius rediturus dicitur. Iudicium de rebus Anglicis. Uberlinga premitur. Hispani ex America accipiunt argentum. Iter Piccolominaei et Johannis Austriaci. Fama (de) motu Polonorum in Livoniam. Spes pacis Viennae. De bello (in) Germania. Astrologorum dicta. Rumor Mexicanae defecti(o)nis. De Ranzovio. Quaedam Gallica. Excellentiae titulus (l)egatis Batavis negatus. Cur Valencaeus Romae. Alia (a) Gallis. Horum disputatio cum papa de

conferendo epi(sco)patu Tullensi. Horreum Hispanorum ad Fragas. Lotha(rin)gi consilia. Germanica. Laeti Portugallorum succes(su)s. S. Martinum ab Ethruscis captum.

6682. 1644 januari 30. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Deus imperiorum arbiter inter regnum Suediae et Daniae iudicabit optoque quammaxime, ut nostrorum causae aequitas omnibus approbetur. Magni sunt quos intelligimus successus, sed et contra nos non modica parantur.[2] Principia per Holsatiam Jutiamque satis bene se habent.[3] De Scania nihil hic certi habemus,[4] at Zittovium audimus obsessoribus deditum,[5] nec dubium est, quin imperator armis nostris ad oceanum et sinum Codanum[6] versis aliqua nobis oppida et castella sit adempturus. Sed haec lenta erunt et, ut arbitror, celebrioribus[7] et ad securitatem Suedicam magis pertinentibus victoriis non repensabuntur tantum, sed et superabuntur.

Galli ut olim Gustavo regnante[8] modicos nostrorum processus facile ferent, non item si increscant.[9] Batavi, soliti suas res agere, spectatores erunt donec videant per utram partem suas res possint reddere meliores.

Deus Suedico regno det res prosperas ad bonum christiani orbis idemque, clarissime domine, Claritati vestrae det res prosperas,

Claritatis vestrae studiosissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XX/XXX Ianuarii 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 30. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 721 no. 1642. Antw. op no. 6654, beantw. d. no. 6697.
2 De vrees dat de keizer en koning Wladislas IV van Polen de Deense vorst militaire bijstand zouden verlenen; zie nos. 6657 en 6665.
3 Tot nu toe waren de Zweden alleen bij Kolding op enige tegenstand van het Deense koninklijke leger gestoten.
4 De gissingen over een eventuele opmars van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn in de richting van de Deense gewesten Halland, Skåne (Schonen) en Blekinge.
5 Het Zweedse garnizoen van Zittau gaf zich op 2 januari 1644 over aan de keizerlijke hoofdmacht van Matthias, graaf Gallas.
6 'Codanus sinus', de Oostzee.
7 In de *Epist.* treft men de lezing 'celerioribus' aan.
8 Koning Gustaaf II Adolf van Zweden († 6 november 1632).
9 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 30 januari 1644.

6683. 1644 januari 31. Van G. Keller.[1]

Hochedeler, gestrenger herr ambassadeur, hochgenaigter herr vndt patron,

In guther hoffnung, es werden meine bissherige schreiben alle richtig vbergelangt sein, berichte ich dieses mahl allein, dass die zu Münster vorhandene Frantzösische mi-

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 89. Eigenh. oorspr. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius te Osnabrück.

nistri vnter dato 19/29. dieses anhero geschrieben,[2] dass ihre gesandten vor gewiss auss dem Haag vffgebrochen seyen, vndt diese woche ohnfehlbar nach Münster kommen würden. Wann das erfolgt, so wirdt hoffentlich der herr ambassadeur Oxenstirn wenig zeit mehr zu Minden verharren, sondern mit dem ehisten sich auch anhero begeben.[3] Vndt weiln bissher die churfürstl. gesandten ihr absehen allein vff das aussbleiben der Franzosen gehabt, so ist zu hoffen, sie nun, gethanem erbiethen nach, keinen verzug mehr machen, sondern ebenfalls herbey eylen, vndt alsso allerseits interessenten dem werck einen anfang geben werden.[4]

Vorgestern haben die Dänische gesandten alhier[5] schreiben bekommen von ihrem König, deren gewisser innhallt aber noch nicht zu penetriren; theils sagen, sie haben ordre vff zu brechen, vndt nach haus zu gehen bekommen, andern halten das contrarium, dass nemblich der König befohlen, nicht zu moviren, sondern einen weeg alss den andern zu verharren, vndt das werck treiben zu helffen. Das newe vnwesen belangend, hoffeten I[hre] M[ajestä]t solches bald gestillet sein sollte, etc. Welches Gott gebe! Ob aber dieses oder jenes aigentlich in den schreiben enthalten, lässt sich noch nicht wissen, wirdt vermuthlich aber nicht lang verborgen bleiben.

Mann sagt noch starck von zusammenziehung der keysserl. bey Pehnen, vndt hällt mann noch darvor, dass sie bey diesem herten wetter die Hessischen in Ost Friesslandt besuchen werden. Der general Velen ist zu Meppen.[6] Der herr gen[eral] maior Gustav Otto Steinbock succedirt dem seel[igen] herrn gen[eral] maior Zabeltitz am gouvernament von Westphalen.[7]

Wass weiters hiernechst vorfält, soll vnberichtet nicht bleiben. Ich bin vnter dessen vndt bleibe allzeit,

Ew. Excell. gehorsambster diener,
G. Keller m.pa.

Ossnabrück, den 21. Ian[uarii] 1644.

2 Het betreft hier een schrijven van de Franse resident in Munster, Melchior de Harod de Senevas, markies van Saint-Romain, aan zijn collega Claude de Salles, baron van Rorté, te Osnabrück, dd. 19/29 januari 1644 (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 147-148 en p. 159-160).

3 De Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna zou zijn verblijf in Minden afbreken zodra er bericht kwam van de aankomst van de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien in Munster. Hij maakte zich in de laatste dagen van maart reisvaardig.

4 De vertegenwoordigers van de keurvorsten verschenen een jaar later op de vredesconferenties (*Acta pacis Westphalicae; Die Beratungen der Kurfürstlichen Kurie* I, p. LXV-LXVI).

5 Kanselier Just Høg, het hoofd van de Deense delegatie, had Osnabrück op 9 januari verlaten. Zijn collega's Gregers Krabbe en Christopher von der Lippe gehoorzaamden op 30 januari/9 februari 1644 aan een bevel van koning Christiaan IV (Frederiksborg, 26 december/5 januari) om onverwijld naar Stade af te reizen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 161-162, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 259-273).

6 Peine, ten noordoosten van Hildesheim, en Meppen op de route naar Emden. In deze plaatsen kon het keizerlijk-Westfaalse leger van Alexander (1599-1675), graaf van Velen en Megen, de bewegingen volgen van de Zweedse en Hessische legers in Westfalen, Oostfriesland en het aartsbisdom Bremen. Zie voor de militaire carrière van de graaf, *Westfälische Lebensbilder* VI, p. 1-13.

7 Generaal-majoor Gustav Otto Stenbock (Steenbock) nam het commando over van Friedrich von Zabeltitz, generaal-majoor in Zweedse dienst en stadscommandant van Minden (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 357-360, p. 364 en p. 396, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 169).

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 24 Febr.

6684. 1644 februari 1. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine et patrone magne,

Continuatur nostrorum in Holsatia successus. Fiunia tota nunc in armis dicitur.[2] Deputati ducis Holsatiae Hamburgi sunt, ubi camerario nostro nomine monsieur Mortenson, qui pecuniis praeest, 100 millia imper[ialia] numerant.[3] Colonellum Bauthium,[4] qui ante annos, ni fallor, quatuor in Livoniam irrumpebat, captivitati nunc mancipatum in Holsatia ad marescallum mittunt nostrates. Rex Daniae in Norvegia et insulis militem colligit; misit etiam in Suediam legatos.[5] Caesar expugnato Zittavio in Bohemiam, Ungariam et Silesiam hibernatum misit exercitum suum.[6] Koningsmarchii copiae eunt in districtum Bremensem.[7] Galliarum regis legati qui hic sunt, gratulari sibi videntur, quod hoc regis Daniae apostema iam apertum sit, ut una cum caeteris vulneribus universali remedio sanari possit.[8] In Suedia multae copiae Gotheburghi, Kalmariae et Jonecopiae, quae praecipua limitanea munimenta sunt, rectorum imperia tantum expectant.[9]

Deum oro, ut illustrissimam Excellentiam vestram diu incolumem conservet, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae dicatissimus,
H. Appelboom.

Amstelodami, 1 Februarii 1644.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 4). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6668, beantw. d. no. 6709.

2 Koning Christiaan IV bevond zich te Kopenhagen toen hij het nieuws van de Zweedse inval vernam (17/27 december 1643). Na de eerste schrik (no. 6656) trok hij naar het eiland Funen, waar hij onmiddellijk versterkingen liet aanbrengen bij de schans van Middelvaart (Middelfart) (Kernkamp, *De sleutels van de Sont,* p. 82-83).

3 Het neutraliteitsverdrag met de Zweden kostte Friedrich III, hertog van Sleeswijk-Holstein-Gottorp, een in termijnen te betalen bedrag van 100000 rijksdaalders; vgl. no. 6687. De eerste aanbetaling moest gestort worden in de kas van 'monsieur Mortenson' van de Zweedse ambassade te Hamburg.

4 Herman Bothe (Bååth) was in 1639 met 300 man Lijfland binnengevallen. Juist op het moment, dat hij meende deze actie te moeten herhalen, werd hij door de Zweden in hechtenis genomen en voor verhoor naar het legerkamp van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson te Haderslev gebracht (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 141 en p. 144).

5 Koning Christiaan IV had zijn resident Peder Vibe opdracht gegeven om over de Zweedse 'inkwartiering' een protest in te dienen bij de regering in Stockholm. Het antwoord van de rijksraden, dd. 10/20 januari 1644, bereikte de koning op 27 januari/6 februari. De volgende dag verbrak Denemarken de diplomatieke betrekkingen met Zweden (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 377-379).

6 Na de inname van Zittau (2 januari) staakte de hoofdmacht van de keizerlijke bevelhebber Matthias, graaf Gallas, voorlopig de strijd met de achtergebleven Zweedse garnizoenen in het grensgebied van Silezië, Bohemen en Moravië.

7 Op 29 januari stond het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, al voor de plaats Horneburg (tussen Stade en Buxtehude) (Lorenz, *Das Erzstift Bremen,* p. 45).

8 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers. Hun reactie kwam niet overeen met de gevoelens van hun opdrachtgevers in Parijs; vgl. nos. 6665 en 6666.

9 Ruim een maand na de Zweedse inval in het hertogdom Holstein trok veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn ten aanval tegen de Denen in de gewesten Halland, Skåne (Schonen) en Blekinge. Zie voor Torstenssons klacht over de te trage start van deze campagne, Kernkamp, *De sleutels van de Sont,* p. 83-84.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 10 Febr.

6685. 1644 februari 1. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Testimonium quod ante aliquod tempus ad nos miseras de Diderici servitiis duci Vinariensi praestitis,[2] et excerptum e testamento ducis, continens legatum quod familiaribus reliquerat, ex mandato tuo remitto.[3] Spero me brevi de liberatione filii certiora intellecturum.[4] Utenbogardum conveniam et tua ipsi monita referam.[5] De editionibus tuis res mihi curae erit.[6]

Hodie sub meridiem conflagravit templum quod in aula est Gallicum; ea strages intra tectum stetit, parietes enim adhuc supersunt et accurrentium multitudo reliqua aulae servavit.[7]

Si quid in Galliis novi accidat, eius ut me subinde certiorem facias, rogo.

Deus Optimus Maximus te, tuam, tuos servet incolumes,

tibi obsequentissimus frater,

Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, 1 Februarii 1644.

Adres: A monsi(eur)/monsieur G(rotius, ambas)sadeur de (la reine et) couronne de (Suede,) à (Paris.) Port.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 10 Febr.

6686. 1644 [februari 1]. Van N. van Reigersberch.[1]

Den lesten van die maandt [*Loumaandt*] *liet hij weten:*

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 293. Eigenh. oorspr. Adres gedeeltelijk afgescheurd. Antw. op no. 6663, beantw. d. no. 6704.

2 Getuigschriften die betrekking hadden op de jaren waarin Dirk de Groot had meegevochten in het Weimarse leger (1637-1639). Deze papieren had Grotius zijn broer op 9 mei 1643 toegestuurd (no. 6205 (dl. XIV)).

3 De laatste wil van hertog Bernhard van Saksen-Weimar († 18 juli 1639). Maria van Reigersberch had tijdens haar laatste bezoek aan de Republiek (1639-1640) een copie aan Pieter de Groot toevertrouwd, maar bij navraag ontkende Grotius' tweede zoon het bezit van een dergelijk document; zie no. 6222 (dl. XIV).

4 De hoop op een snelle vrijlating van de Frans-Weimarse officier Dirk de Groot uit Beierse krijgsgevangenschap; vgl. nos. 6658-6660.

5 De zorg voor het manuscript van Johannes Wtenbogaerts *Kerckelicke historie* (*BG* no. 892) en de wenselijkheid dat de bejaarde remonstrant voor het nageslacht nog eens zijn gedachten vastlegde over de noodzaak en de beste manier om de eenheid der kerken te herstellen (no. 6532 (dl. XIV)).

6 De uitgave van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata*.

7 De Waalse kerk op het Haagse Binnenhof, eertijds de kapel van de graven van Holland. Tussen 1592 en 1618 was deze kerk het domein van de hofpredikant Johannes Wtenbogaert (J. de Riemer, *Beschryving van 's-Graven-Hage* I, p. 402-411). Op 10 februari waren de Statenleden al accoord gegaan met het voorstel tot wederopbouw (*Res. SH,* dd. 10 februari 1644).

1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 373. De datum 1 februari past beter in de reeks van wekelijkse correspondentie.

Het octroy der Oostindische Compagnie[2] is weder verlengt voor zes weken.

2 In afwachting van de uitkomst van de discussie over de vereniging van de Oost- en Westindische Compagnieën namen de Staten-Generaal op 31 januari het besluit om het reeds verstreken octrooi opnieuw voor de duur van 6 weken te verlengen (*Res. SH,* dd. 3 februari 1644).

6687. 1644 februari 1. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

De Fransche gevolmachtigen nae Munster maacken sich allenskens tot haer vertreck vaerdich, doch vermeine niet dat se binnen de drie naeste weecken vanhier sullen opbreecken.[2] De heeren Staten-Generael hebben bij deselve aengehouden om in de tituleringen en andere bewijsingen van eere gelijck die van de Republicque van Venetië te mogen getracteert werden, maer niets geobtineert.[3] Hier vallen swaere deliberatiën over het Dennemarckse werck, daervan wij de rechte beschaepenhijt tot noch toe niet en weeten.[4]

Wt Hamburg hebben wij van den 22^{e} passato dat de coninckljicke Sweedsche armee sijne quartiren geluckich door gans Jutlant hadde genomen. Dat ettelijcke regimenten avanceerden nae de Coldinger brugge om te sien deselvige te occuperen.[5] Dat het hooftquartier doens voor drie dagen te Hadersleven was geweest[6] ende deses seits des Cleinen Belts als tussen Fuenen, Jutlant en Holstijn gans geen resistentie gedaen wirde, behalven 'tgeene wt Gluckstad en Crempen geschiede.[7] Dat aen beider zijden de wervingen te Hamburg in der stilte sterck voortgingen ende het Deensch volck al in Gluckstadt gebracht wirde, daerbinnen sich nu eenige duisenden bevonden. Dat den Deenschen reichscanselaer en ambassadeur van Osnabrugge te Hamburg was aengecomen,[8] ende bevonden sich aldaer mede vorstelijcke Holstijnsche gedeputeerden, die aen den Sweedschen cammerier 50000 reichstahler telden, ende soude nae twee maenden noch 50000 reichstahler erlegt werden.[9] De ridde[r]schap soude om 200000 reichstahler geaccordeert sijn. Dat den vorst van Holstijn aen den Sweedschen het starcke huis Trit-

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 132 en 128 (bijlage). Niet ondertek. Brief en bijlage zijn van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

2 In een schrijven van 23 januari had staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien opgedragen om hun verblijf in Den Haag af te breken. In hun antwoord, dd. 1 februari 1644, moesten de Fransen erkennen dat de onderhandelingen over een nieuwe Frans-Staatse 'alliantie offensive ende defensive' in een impasse waren geraakt (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. LI-LII).

3 De Fransen waren vooralsnog niet bereid om de Staatse delegatieleden ter vredesconferentie dezelfde 'eer en tytulen' te verlenen als aan de ambassadeur van Venetië; zie nos. 6632 en 6638.

4 De beraadslagingen over het standpunt dat de Staten-Generaal moesten innemen in het Zweeds-Deens conflict. Met de dag groeide bij de Zweedse resident de vrees dat Hollandse kooplieden aan de koning van Denemarken wapens en kruit zouden gaan leveren; vgl. no. 6673, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont,* p. 52-56 en p. 294-295.

5 Deense boeren hadden de brug vernield. Over de toegevroren Kolding-Fjord konden de manschappen van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson toch het uiterste noorden van Jutland (het gebied van Vendsyssel, ten noorden van Ålborg) bereiken.

6 Alle aandacht van de Zweden ging uit naar de oversteek over de Kleine Belt naar het eiland Funen. Voor een inspectietocht naar de schans van Middelvaart (Middelfart) verliet opperbevelhebber Lennart Torstensson tijdelijk zijn hoofdkwartier te Haderslev.

7 De omgeving van Krempe en Glückstadt was op last van de Deense gouverneur Christian von Pentz onder het water van de Elbe gezet.

8 Kanselier Just Høg, hoofd van de Deense delegatie te Osnabrück, wachtte in Hamburg op de inwilliging van een verzoek om met een Zweeds vrijgeleide naar zijn vaderland terug te mogen keren (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 395-396).

9 Het bedrag waarmee hertog Friedrich III van Sleeswijk-Holstein-Gottorp het oorlogsgeweld afkocht (no. 6684). Eerder had hij de poorten van zijn vesting Trittau (ten noorden van Hamburg) voor de Zweden moeten openen (Fridericia, *o.c.* II, p. 373).

tau heeft ingeruimt, ende veele Coningsmarckse ruiters wt Pommeren comende gingen nae d'armee.[10] Den coning van Dennemarcken sijnde te Coppenhagen soude sooveel mogelijck armeren ende hadde sijne Mayesteit eenige afgesanten nae Stockholm afgevaerdicht.[11]

Wt Sweden en is noch niets ingecomen. De keyserlijcke armee heeft sich nae de veroveringe van Zittau gans in de quartiren gelegt, deels in Bohemen, Moraviën, Oostenrijck ende Slesiën. Ontrent Hamburg hebben de Sweedsche den keyserlijcken oversten Both gevangen becomen ende hem nae den veltmarschalck gevoert, ende also hij voordesen de croone veel schaede gedaen, oock bij den lesten inval in Lijflant troepen doens gecommandeert heeft, soo mochte het voor hem wel een swaer proces geven.

Den coning van Dennemarcken soude in Zeelant 8000 man bij malcanderen hebben, doch meerendeels boeren. Wt Lubeck van den 21 passato word mij geaviseert dat doens voor 4 dagen te Straelsond een schuite wt Sweden comende soude aengelangt sijn, ende daerbij een secretaris[12] overgecomen, die spoedich nae sijn Excellentie den heere veltmarschalck gepasseert is; van denwelcken men sooveel vernomen, dat het doens voor 3 weecken noch gans still in Sweden is geweest, doch dat de volckeren nae de grensen[13] gemarcheert waaren, soodat se buiten twijfel nu mede daer in actie sullen sijn, 'twelck met den naesten staat te vernemen.

Waermede verblijve, mijnheere,

u. Exc.[tie] dienstwilligste.

Den 1 Februari 1644.

Desen middach is door verwaerloosinge van 't vier 't gansche dack met het toorentje van de Fransche kerck op 't Hoff wechgebrant.[14]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 10 Febr.

10 Het afgelopen najaar had het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, in Pommeren een aanval van de keizerlijke generaal-majoor Joachim Ernst von Krackow (Krockow) afgeslagen.

11 De Zweedse agent Harald Appelboom bracht in zijn brief van 1 februari (no. 6684) hetzelfde oorlogsnieuws.

12 Vermoedelijk de koerier Lars Månsson (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 93 en p. 168).

13 De invasie van de Deense gewesten Halland, Skåne (Schonen) en Blekinge.

14 De brand in de Waalse kerk op het Haagse Binnenhof; vgl. nos. 6685 en 6704.

Bijlage:

Wt Bremen, den 7e Jannuari 1644.

Verweecken Dingsdag is den Deenschen cantselaer en ambassadeur van Osnabrugge hier doorgereist.[15] Heeft sich niet lang gesuimt, maer sijnen wegh spoedig op Veerden genomen. De heere grave van Eberstijn is tegenwoordich te Coesvelt,[16] ende schijnt het dat de Hessische wat wichtiges in 't sin hebben, ende de heeren Staaten eenig volck afdancken ende hunlieden overlaeten sullen, daermede haere guarnisoenen te besetten ende haer eigen volck in één corpus te formeren, tot wat intent can niet weeten. De Beyersche sijn nu in haer quartiren gegaen. De Lottaringsche ende Lamboysche hebben

15 De Deense kanselier Just Høg nam op 9 januari de koets naar Bremervörde, de residentie van prins Frederik, administrator van het aartsbisdom Bremen.

16 De Hessische bevelhebber Caspar, graaf van Eberstein († 1644), hield in Westfalen garnizoenen in Lippstadt en Coesfeld (*ADB* V, p. 581-582). In februari bracht hij een bezoek aan Den Haag (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 77).

haer quartier in 't aertsstift Trier.[17] Den lantdagh in dit aertsstift[18] is niet voltrocken, doch soo wijt geslooten dat men den heere general-major Coningsmarck, soo wanneer hij het lant verschoont, eene tamelijcke somma gelts soude geven, ende heeft den landdagh toecomende Dingsdag reassumeert sullen werden.

6688. 1644 februari 4. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Je ne m'estonne pas de ce que [vous] me mandez par vostre lettre du 19 de ce mois qu'on a si grande peur en France d'avoir sur les bras toutes deux armées d'Espagne et d'Allemagne,[2] car veritablement il n'en faut pas attendre autre chose, si les Suedois par leur generosité ne mettront fin à la guerre de Danemarc cest hyver et que Rakocky ne sorte bientost en campagne,[3] comme on nous en asseure qu'il le fera devant le mois de Mars. Nos ennemys haussent fort leur teste et croyent de pouvoir domter non seulement la France, mais aussy les protestans en Suisse, surtout Zurig et Berne, qui ont le plus favorisé nostre party au siege de Brisac et des Villes forestieres,[4] et ausquels pourtant ils veulent gran[d] mal, et n'estoit que eest hyver les en empeche, on croit qu'ils auroyent desja envahy le Bernois et le territoire de Zurig pour s'y rafraichir comme font les nostres dans la Halsace,[5] ou les obliger à un accord fort desadvantageux pour la France. Le magistrat d'icy en est adverty de plusieurs endroits, estant asseuré que Jean de Vert, Mercy et Volf ramassent en toute diligence leurs trouppes[6] et que mesmes le vieil[?] archiduc Leopold[7] les a joint avec 4 mille hommes et qu'en tout ils ont 25 mille, se faisant

17 De Zwabisch-Beiers-Lotharingse troepenmacht viel na de slag bij Tuttlingen (24-25 november 1643) uiteen. Het leger van hertog Karel IV van Lotharingen, versterkt met manschappen uit het leger van de keizerlijke legeraanvoerder Willem, baron van Lamboy, trok thans plunderend door het land van Trier en de Eifel (*Gazette 1644,* no. 13, dd. 30 januari 1644).

18 De Staten van het aartsbisdom Bremen kwamen op 19 januari bijeen. Op 21 januari namen zij schriftelijk contact op met de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck (Lorenz, *Das Erzstift Bremen*, p. 45).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 316. Eigenh. oorspr. Antw. op een ontbrekende brief van 19 januari 1644.

2 In zijn nieuwsbrieven aan Nicolaes van Reigersberch en rijkskanselier Axel Oxenstierna, dd. 23 januari 1644, maakte Grotius ook gewag van de ‘verscheide discoursen’ in Frankrijk over de Zweedse inval; vgl. nos. 6665 en 6666.

3 De Zevenburgse vorst György I Rákóczi had op 16 november 1643 een verbond met de Zweden gesloten. Binnenkort zou hij keizer Ferdinand III verwikkelen in een krijg aan de Hongaarse grens.

4 De protestantse kantons hadden in de jaren 1637-1639 morele en materiële steun verleend aan het leger van hertog Bernhard van Saksen-Weimar (de verovering van de Waldstätte Rheinfelden, Bad Säckingen, Laufenburg en Waldshut, en de succesvolle belegering van de vestingstad Breisach) (*Bernard de Saxe-Weimar,* p. 246, p. 268-272, p. 287 en p. 373-389, en L. Haas, in *Schweizer Beiträge zur allgemeinen Geschichte* 9(1951), p. 139-140).

5 De inkwartiering van de manschappen van het Frans-Weimarse leger in de Elzas; vgl. *Der dreissigjährige Krieg im Elsass* III, p. 421-423.

6 Het Zwabisch-Beierse leger onder bevel van Johan van Werth, François de Mercy en de Beierse kolonel Wolff († 21 november 1644) was oppermachtig in het gebied aan de noordzijde van het Meer van Konstanz. Hierdoor kwam het Frans-Weimarse steunpunt Ueberlingen onder voortdurende druk te staan (H. Lahrkamp, *Jan von Werth,* p. 140-149).

7 Leopold Wilhelm (1614-1662), aartshertog van Oostenrijk, tweede zoon van keizer Ferdinand II, aanvaardde weldra de waardigheid van generalissimus van de keizerlijke legers (*Doc. Boh.* VII, p. 62 no. 127 en p. 75 no. 180).

entendre ouvertement qu'ils en veulent à Zurig et Berne, et on croit mesme que les Petis Cantons, enragés pour sa ruine contre ce canton-cy, tiennent une fort estroite correspondance avec les Bavarois, qui sans cela ne l'oseroi[en]t jamais entreprendre. On en est fort alarmé icy et tous ont commendement de tenir leurs armes prestes; mesme il y aura d'icy en trois sepmaines un jusne general parmy les protestans publié desja le Dimanche passé. La France a occasion d'y prendre garde, car il y va de son interest.

J'en suis fort contristé à cause de mon pauvre mesnage, n'ayant ny argent ny autre moyen pour me retirer d'icy en lieu de seureté, estant mesme en danger de ma vie à cause de tant de factions qu'il y a en Suisse. Faites donc pour Dieu quelque chose pour mon soulagement, car de la Suede en ce temps si facheux il ne faut que j'attende beaucoup de secours, nos lettres estant encores toutes à Hamburg à cause de la guerre de Denemarc, qui m'afflige fort.

La paix faite à Venise[8] n'est pas encor ratifiée par le pape fort malade, deux de principaux cardinaux Raggi et Cesarini estans desja morts.[9] On dit que l'ambassadeur de Venise qui est à Munster,[10] faira l'office de mediateur entre nous et l'empereur, et s'il le fait, pour moy j'en apprehende une tresve.

Quand vous auray le mani[fe]ste de la Suede[11] qu'on nous promet, je vous supplie de m'en faire part, et si le roy de Poulogne est interessé en ceste ligue de Denemarc. C'est un dernier coup de l'Austriche contre la Suede,[12] lequel s'il ne reussit pas bien, voila la Suede au plus haut point de gloire dans l'Europe. Dieu nous donne la paix partout, car je l'aime autant que vous, surtout me trouvant desja en mon aage de 40 ans avec la goutte et ce qui en despend.

Je demeure, monsieur,

tout le vostre,

C. Marin m.p.

De Zurig, ce 25 de Jenvier l'an 1644.

8 In Venetië had de Italiaanse vredesbemiddelaar kardinaal Alessandro Bichi met vertegenwoordigers van de senaat van Venetië, groothertog Ferdinando II de' Medici en Francesco I d'Este, hertog van Modena, overeenstemming bereikt over de voorwaarden tot beëindiging van de oorlog met paus Urbanus VIII over de rechten op het hertogdom van Castro; zie no. 6676.

9 Het overlijden van de kardinalen Octavianus Raggi († 31 december 1643) en Alexander Cesarini († 25 januari 1644) (Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 21 en p. 24).

10 De Venetiaanse ambassadeur Alvise Contarini stond kandidaat om in Osnabrück de rol van ‘onpartijdige derde’ van de Deense vredesdelegatie over te nemen.

11 Een Zweedse rechtvaardiging van de oorlog tegen Denemarken. Een dergelijk document was Grotius nog niet ter hand gesteld; zie no. 6696.

12 De door de Habsburgers ingegeven samenzwering van koning Christiaan IV van Denemarken, koning Wladislas IV van Polen en tsaar Michael Fedorovitsj tegen de Zweden; zie Grotius' brief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 16 januari 1644 (no. 6649).

J'ay veu dans le cattalogue des livres imprimés cest'année plusieurs antagonistes qui ont escrit contre vous;[13] nous verrons quel fruit apporteront ces desbats. Cum veritas nimium altercando amitti soleat.[14]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. le 18 Feb.
En in dorso: 25 de Jan. 1644 Marin.

13 Waarschijnlijk een exemplaar van de *Catalogus universalis* no. 6/7 (H.W. de Kooker (ed.), *The catalogus universalis; a facsimile edition of the Dutch booktrade catalogues compiled and published by Broer Jansz., Amsterdam 1640-1652,* Utrecht 1986), of van de *Catalogus universalis, hoc est designatio omnium librorum qui hisce nundinis vernalibus Francofurtensibus et Lipsiensibus ab anno 1643, vel novi vel emendatiores et auctiores prodierunt*, Leipzig [1643].

14 Publilius Syrus, N 40; aangehaald in *Gellius* 17, 14, 4: 'nimium altercando veritas amittitur'.

6689. 1644 februari 5. van P. Pels.[1]

Mijnheer,

Ick en hebbe in langen tijt geene brieven van u. Exc.[cie] ontfangen[2] en vanhier en is ooc geene matterie van schrijven, te meer alsoo het hoff verre achtter der Wilde,[3] vandaer men nogh niet en vernempt hoe genommen word den invall van Torstenson in des conings van Dennemarckx landen in Holsteyn. Ontfangen ooc geene brieven uyt Sweden. De posten dor Dennemarcken te lande en gaen ooc niet, de regerinnge in Pommeren seynde haere brieven naer Sweden over Lijffland naer Finlandt. Ick vreese dat dese nieuwe invasie de Oostzee well mochte perturberen.

't Is secker dat de Tartaren in Polen waeren ingevallen, maer van de Polen soo vervolgt datter well 8000 sauden gesabelt sijn.[4]

Uyt der Moscauw berichten dat den grootvorst alle sijne vremde militayre persoonen hadde op ontboden omme eenen tocht te doen naer Astricaen.[5] Dat wort dor den invall van Holsteyn op een ander fondement uytgelegt. Sooveel isser aen dat den vorst Voldemaer[6] extraordinarie in 't passeren dor Polen en aen 't hoff in der Wilde getracteert, ontfangen en geconvoyeert worden, en sulckx saude ooc dor gants Ruslandt alsoo geschieden, 'twelck saude bedieden sulcken aliancie datter diversie van orloghe uyt saude ontstaen. Den tijt sall alles leeren.

Ick ontfange somtijts een brieffken van een seer geleert man, sijnde sindico en resident van de stadt Norenbergh aen 't hoff van den kayser tot Weenen,[7] een seer habill, verstandigh, geleert man; die gedenckt mij tot allen tijden van u. Exc.[cie] Soo en hebbe niet konnen onderlaeten u. Exc.[cie] midts desen te seynden de copye van sijnen lesten brieff, die ick meyne uE. niet en sall te weder sijn, ende niet konnen onderlaeten daerbij te vougen hoe dat dese partiale Flaxiansche regeringe[8] den

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 16 (1644, 1). Eigenh. oorspr. Vermoedelijk beantw. d. no. 6762. Pauwels Pels (1587-1659), vader van Spirings secretaris Pieter Pels (1617-1698), was in 1637 met een opdracht van de Staten-Generaal naar Polen gezonden. Een jaar later werd hij op voorstel van Holland benoemd tot Staats correspondent in Danzig (Schutte, *Repertorium* I, p. 226-227, en II, p. 319-320 en p. 721).

2 Vgl. no. 6762. Andere brieven van Grotius aan de Staatse correspondent ontbreken voor het jaar 1644.

3 Koning Wladislas IV van Polen bracht de wintermaanden door in Vilnius. Op 20 januari 1644 bereikten hem de eerste berichten over het Zweedse offensief tegen de koning van Denemarken (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 148-159).

4 De overwinning van de Poolse bevelhebber Stanisław Koniecpolski († 1646), 'castellanus' van Krakau, bij Okhmatov (ten zuiden van Kiev) op de Tartaren behaald (A.S. Radziwiłł, *o.c.* III, p. 159-160).

5 De strijd tegen de Kalmukken in Kazan en Astrachan (G. Vernadsky, *The Tsardom of Moscow 1547-1682* II, p. 548-557).

6 Graaf Valdemar Christian van Sleeswijk-Holstein, natuurlijke zoon van koning Christiaan IV, zou in Moskou de hand vragen van Irina, dochter van tsaar Michael Fedorovitsj. Op doorreis kreeg hij in Vilnius een koninklijke ontvangst aangeboden (9-22 december 1643) (A.S. Radziwiłł, *o.c.* III, p. 151-154).

7 Niet geïdentificeerd. De stad Neurenberg vertrouwde belangrijke diplomatieke missies bij voorkeur toe aan de juristen Jobst Christoph Kreß von Kressenstein (1597-1663) en Tobias Oelhafen (1601-1666) (Chr. von Imhoff, *Berühmte Nürnberger aus neun Jahrhunderten,* p. 179-180).

8 'Flaxiansche regeringe', verwijzing naar de felle lutheraan Matthias Flaccus Illyricus (1520-1575)?

goeden Ruarum[9] gants uyt de stadt willen bannen, alsoo dat hij schauw is in de stadt te kommen. In toekommende

9 De lutherse raad van Danzig had de sociniaanse predikant Martinus Ruarus (ca. 1588-1657) de stad uitgewezen. In de buitenwijk Straszyn vond de theoloog een nieuw onderdak; vgl. nos. 6118, 6204 en 6464 (dl. XIV).

herbst sall tot Warschauw[10] een convocacie sijn daer lutterse en gereformeerde sullen beroepen worden, maer de sociniaenen geëxcludeert.

Ick verblijve, mijnheer,

u. Exc.[cie] ootmoedige diener,

P. Pels.

5 Februario 1644, Dansick.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 11 Martii.

6690. 1644 februari 6. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Maximus noster natu adhuc apud Venetos contionatur.[2] Pro minimo videbimus quid literae meae sint effecturae.[3] Si quos nostis gratiosos in aula Bavarica, nihil peccaveritis si et eorum utamini commendatione. Nulla sunt ibi certa belli pacta. Puto reginam regentem deprecaturam duriorem tractationem catholicorum romanensium in vestris locis.[4]

Gaudeo quod editionem de Iure belli[5] curas, spero et Anthologiam ac deinde poemata.[6] Annotata de Iure belli[7] multa habent de novis scriptoribus quae textui nolim inseri. Deinde textus per se sufficit et bene cohaeret.

10 De voorbereiding van het godsdienstgesprek van Toruń. Op 12 november 1643 riepen de bisschoppen in een 'Epistola synodi provincialis Poloniae' alle andersdenkenden op om op 1 oktober 1644 bijeen te komen voor een 'fraterna collatio seu colloquium charitativum' (Jobert, *De Luther à Mohila,* p. 386-394).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 963 App. no. 690. Antw. op no. 6671, beantw. d. no. 6712.

2 Grotius ontleende dit bericht aan de brief die zijn oudste zoon Cornelis op 8 januari in Venetië had opgesteld (no. 6635).

3 De verlossing van de Frans-Weimarse officier Dirk de Groot uit Beierse krijgsgevangenschap. Inmiddels had de bezorgde vader een beroep gedaan op het mededogen van hertog Maximiliaan I, hofraad Georg Johann Kütner (Küttner of Kitner) en generaal Johan van Werth; zie nos. 6659, 6660 en 6678.

4 De Poolse resident Claudius (Domenicus) Roncalius had tijdens zijn bezoek aan de Republiek de verdrukte katholieken beloofd dat hij hun lot onder de aandacht zou brengen van de regering in Parijs (*Romeinsche bronnen* I, p. 730-731). In deze belofte vond de Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, de inspiratie om op zijn laatste audiëntie in de Staten-Generaal (3 maart) een pleidooi ten gunste van zijn geloofsgenoten te houden.

5 De Amsterdamse uitgever dr. Joan Blaeu toonde belangstelling voor een bijgewerkte uitgave van Grotius' *De iure belli ac pacis* (*BG* nos. 571 en 572). Aan Willem de Groot legde hij begin januari de vraag voor of er met betrekking tot het notenapparaat nog speciale wensen waren; zie nos. 6631 en 6648.

6 Willem de Groot moest zorg dragen voor een snelle publikatie van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata*.

7 De toezending van een dossier met aantekeningen ten behoeve van de heruitgave van *De iure belli ac pacis*; zie no. 6648, en 'Hugonis Grotii De iure belli ac pacis, editio nova' in *The classics of international law,* vol. I 'Reproduction of the edition of 1646', Washington 1913 (*BG* nos. 614 en 645).

Rixa Coliniaci et altera Dandeloti nondum sopita est.[8] Cursor a Lugduno nescimus per quos literis suis exutus est. Cardinalis Lugdunensis Romam it ob exspectatam pontificis mortem.

Ubi Blavius exemplaria sua Annotatorum ad Evangelia vendiderit, mittam ei exem-

8 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 6 februari.

plar in quo versa erunt Graeca et Hebraea.[9] Berkelium dignum arbitror, cui detur quaestura aerarii Hollandici.[10] Alterum nimis peritum puto lucrandi artium.

Deus te, uxorem et liberos servet,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 6 Februari[i] 1644.

Vidi defensionem ducis Parmensis Italice editam;[11] digna est quae legatur et recudatur. Gerwius Amstelodamensis, propinquus domini Utenbogardi, semper nos in adversis amavit.[12] Filium eius ad me recepi, putans me ei gratum ea re facturum. Ipse tamen, iam multo tempore elapso ex quo filius eius apud me est, non scripsit mihi, placeret hoc ei an non. Velim scire quae sit causa.[13]

6691. 1644 februari 6. Aan N. van Reigersberch.[1]

[*In antwoord op de brief van Reigersberch dd. 25 januari (no. 6672)*] *... schreef de heer De Groot in 't begin der volgende maandt* [*H.G. 6 Feb.*] *zijne overweging:*

Belangende de twee collegiën van rechtsplegingen in Hollandt tot een te brengen,[2] meen ik niet dat goet zouw zijn. Want veel processen komen uit kracht van de instructie, noch meer uit kracht van prorogatie van jurisdictie, gestelt in de contracten ter eerste instantie voor het Hof; ende 't is oorbaar dat men de partijen toelaat een twede instantie, om de fauten die in 't beleiden van de eerste zouden mogen zijn geschiedt, bij nieuwe feiten, relief, request civyl, naader allegatiën te corrigeren. Ook zijn de Hollanders van lange tijden gewent naar de judicature van het Hof van

9 Met het oog op een herdruk had Grotius het afgelopen jaar alvast vertalingen gemaakt van alle woorden die in zijn *Annotationes in libros Evangeliorum* (*BG* no. 1135) in het Grieks en Hebreeuws waren aangehaald (Brandt-Cattenb., *Leven* II, p, 357).

10 De aanwijzing van een nieuwe ontvanger-generaal van Holland. De kandidatuur van de Rotterdammer Johan van Berckel de jonge kreeg meer steun dan die van de commies Kettingh.

11 Het bekendste pamflet uit het kamp van Odoardo Farnese, hertog van Parma, is wel de *Vera e sincera relazione delle ragioni del duca di Parma contro la presente occupazione del ducato di Castro,* [Rome 1641] (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 868).

12 Wtenbogaerts neef, de Amsterdamse wijnkoper Isaak van Gerwen (1580-1647); vgl. nos. 1213, 1233 en 1341 (dl. III.) en nos. 1378 en 1380 (dl. IV), en W.A. van Rijn, in *Ned. Leeuw* 57(1939), kol. 503-508. Wellicht is hij de vader van de rechtenstudent Matthijs van Gerwen (* ca. 1618-1652) (*Album studiosorum acad. Lugd.-Bat.* I, kol. 285; Orléans, Arch. Dép. du Loiret, D 219, en een onuitgegeven brief van Isaac Vossius aan zijn vader Gerardus Joannes, dd. 26 december 1643, aanwezig te Amsterdam, UB, coll. RK, J 92d).

13 Eerder had Grotius geschreven dat Willem de Groot over het toelaten van introducé's beter met Maria van Reigersberch kon corresponderen; vgl. no. 6587 (dl. XIV).

1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 376-377. Mogelijk tezamen met no. 6692. Antw. op no. 6672.

2 Het actuele vraagstuk van de samenvoeging van de Hoge Raad van Holland en Zeeland met het Hof van Holland.

Hollandt een appellatie te hebben.[3] Maar om de luiden te helpen tot de expeditie zoude ik meenen dat men de kosten niet behoorde te ontzien van een tweede kamer op te rechten van het Hof van Hollandt. Ik achte ook dat het zeer goet ware de helft van den Raad te laten zitten op de rolle, en daar af te doen alle questiën van rechten, zonder te laten schrijven bij memorie en additie. Dit word zoo gepractiseert in de parlementen van Vrankrijk, met groote reputatie

3 Vóór de afzwering van koning Philips II was de Grote Raad van Mechelen het hoogste beroepshof in de Nederlanden.

van de parlementen en goeden dienst van particulieren, en om ook de advocaten beter te doen studeren op hunne pleidoien.[4] Men zal ook moeten letten op de conspiratie van de procureurs onder malkanderen om de processen lang te doen duuren en veel gelds te trekken tot nadeel van de partijen, 't Ware ook goet dat de partijen, eer hare zaken bepleit of beschreven werden, compareerden voor den advocaat-fiscaal en twee secretarissen van het Hof, om bij dezelve geaccordeert te worden, is 't mogelijk, zoo niet, gereguleert in feiten ofte in rechten, en indien in rechten, belast malkander copiën te geven van hare munimenten, om alzoo met volle kennisse te komen tot de pleidoie.

6692. 1644 februari 6. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De coninginne heeft met die van Poictou[2] een nieuw accord aengegaen, waerdoor zij zullen ontlast blijven van de inlegering van de regimenten. Den hertogh van Vendosme hebbende doen raseren het huis bij Anet, waer die twee laeste edelluiden waeren gevangen, ende verstaende dat eenige compagniën derrewaert wierden gezonden, is vandaer vertrocken nae Vendosme.[3] De querellen zoo van den grave van Coligny als van monsieur d'Andelot blijven noch ongesust.[4] Den hertogh van Guise can zich noch niet resolveren om in 't stuck van zijn huwelijck[5] te volgen het advys van de Sorbonne ende alle zijne vrunden. Geld is hier zeer noodigh. Men wil het zoecken door taxe op de finantiën, commisen, advocaten, procureurs, zoo oude als nieuwe die men wil maecken, ende op het zout. Met den paus is men hier niet wel om de promotie van Valencé tot cardinael[6] zonder kennisse van Vrancrijck ende eenige andere disputen. Ende alzoo men meent dat dezen paus niet lang en zal

4 Vgl. de ‘Nader ampliatie van de instructiën van den Hoogen Rade, ende den Hove van Hollandt’, dd. 24 maart 1644 (*Groot Placaet-Boeck* II, boek 5, 2 tit., 3. deel, 6 (p. 779-788)).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 35g. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Mogelijk tezamen met no. 6691. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 9/19 februari 1644).

2 Het leger van Charles, markies van Aumont, herstelde het koninklijk gezag in de Poitou, de Saintonge en de wijde omtrek van Angoulême (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 219-220).

3 César de Bourbon, hertog van Vendôme, kon op zijn familiegoed te Anet niet langer bescherming bieden aan de vrienden van zijn gearresteerde zoon François de Vendôme, hertog van Beaufort (*Mémoires de Campion,* p. 273). Eind januari week hij naar Vendôme uit (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* II, p. 718-720 (Appendix III)).

4 De opschudding over het duel tussen Maurice de Coligny en Henri II de Lorraine, hertog van Guise, van de 12de december 1643, en het minder ernstige vervolg: het duel dat Gaspard IV de Coligny, markies van Andelot, in de rue Culture-Sainte-Catherine had uitgevochten met de Normandiër ‘Sigy’; zie no. 6680.

5 De doctores van de Sorbonne stelden een onderzoek in naar de rechtsgeldigheid van de huwelijken die de hertog van Guise achtereenvolgens met Anna van Gonzaga en Honorée de Glymes, gravin van Bossu(t), had gesloten. In 1646 nam de hertog zelf een beslissing en vroeg in Rome de ontbinding van zijn huwelijken aan (*Tallemant des Réaux* II, p. 367-373 en p. 1220-1228).

6 Zonder de regering in Parijs daarvan tevoren te verwittigen had paus Urbanus VIII het scharlaken geschonken aan zijn Franse legerleider Achille d'Estampes-Valençay.

leven, zoo is den cardinael de Lion[7] belast nae Rome te vertrecken om op de electie te passen.

7 De broer van Richelieu, kardinaal Alphonse-Louis du Plessis de Richelieu, aartsbisschop van Lyon 1628 - † 1653, was in 1642 ook al aangewezen om in Rome aanwezig te zijn voor het geval dat paus Urbanus VIII zou komen te overlijden (no. 5635 (dl. XIII)).

Den cardinael Bichi arbeidt noch te Venetië tot de paix.[8] Den marescal de La Motte-Odincourt versoect gelt, volck ende een successeur,[9] zyende dat zijn actiën alhier niet wel en zijn geduidt geweest. Den coninck van Spagnie comt in Catelagne met een zeer groot leger. Den marescal den vicomte de Turaines, hebbende eenig gelt tot Basel ontfangen,[10] heeft een maend solds gegeven aen zijn volck, waervan haer het meeste deel onthouden bij Straesburg. Hertogh Carel schijnt desseing te hebben om door zijn leger te favoriseren die partie in 't stift van Colen[11] die zijnen broeder wil helpen aen de coadjutorie tegen den jongen Beyervorst.[12] Om deze oorzaecke ende om de vreze die men heeft over de nieuwe verbintenisse van de Fransoisen met de Hollanders, oock tegen het Rijck,[13] is een bijeencomst in Beieren,[14] waeronder i[s] den graef Curtz vanwegen den keizer, Posman[15] vanwegen den churfurst van Colen; ende Haezfeld werd daer verwacht.

Op de verzoening van hertogh Carel met Vrancrijck werdt hier veel gediscoureert. Dat hij meest verzoect, te weten dat zijn huwelijck met de Cantcroie hier voor wettelijck zoude werden herkent,[16] daer en dorft men hier niet aen tasten om de kerck niet te offenseren. Oock alzoo den keizer ende de catholische ligue hem belooft hebben geen paix te maecken tenzij hem alles werdt gerestitueert [?], ende hij behalven Lotharingen

8 Aanmerkelijk later dan verwacht legden de paus en de Italiaanse vorsten de wapens neer. Eindelijk, op 31 maart 1644, werd het werk van de vredesbemiddelaar kardinaal Alessandro Bichi bekroond. Op die dag konden te Ferrara de verdragen getekend worden die een einde moesten maken aan de 'Castro-oorlog'.

9 Het uitblijven van een groot Frans offensief in Catalonië werd de onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, zeer kwalijk genomen. Een dezer dagen moest hij zich schikken in de supervisie van een 'visiteur général de Catalogne' (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 245-252; *Lettres Mazarin* I, p. 627-629).

10 Maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, belastte zich met het herstel van de discipline in het Frans-Weimarse leger. In februari ontving hij in zijn hoofdkwartier te Remiremont de eerste financiële en materiële versterkingen uit Parijs (*Lettres Mazarin* I, p. 570-572 en p. 586-589).

11 Het leger van hertog Karel IV van Lotharingen begon een bedreiging te vormen voor de politieke ambities van Ferdinand van Beieren (1577-1650), keurvorst-aartsbisschop van Keulen en prins-bisschop van Luik (*NDB* V, p. 90, en Joachim F. Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln; Die Politik seiner Stifter in den Jahren 1634-1650,* Munster 1976).

12 Maximilian Heinrich (1621-1688), neef van hertog Maximiliaan I van Beieren en keurvorst-aartsbisschop Ferdinand van Keulen, was op 10 februari 1642 door het Keulse kapittel met 12 van de 21 stemmen aangewezen voor het vervullen van het coadjutorschap. De minderheid, aangevoerd door de deken Frans van Lotharingen (1599-1661), bisschop van Verdun, weigerde zich bij de keuze neer te leggen (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 388-393; Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 370).

13 De vrees dat de Staten-Generaal in de nieuwe Frans-Staatse 'alliantie offensive ende defensive' hun neutraliteit ten opzichte van de keizer zouden moeten opgeven.

14 Het beraad van keizerlijke en Beierse legerleiders in Passau. Namens de keizer zouden veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen en rijksvicekanselier Ferdinand Sigmund (1592-1659), graaf Kur(t)z von Senftenau, hier het woord voeren (*Doc. Boh.* VII, p. 73 no. 173).

15 De Keulse kanselier dr. Peter Buschmann († 1672) bezocht in opdracht van keurvorst-aartsbisschop Ferdinand de hoven te München en Wenen (Kneschke, *Adels-Lexicon* II, 168, en Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 259).

16 De hertog van Lotharingen had zijn wettige echtgenote Nicole van Lotharingen (1608-1657) in 1637 verlaten en daarop een clandestien huwelijk gesloten met Béatrice de Cusance (1614-1663), prinses van Cantecroix. Tot erkenning van deze verbintenis wilde de Franse regering zonder de instemming van de paus niet overgaan; zie no. 5134 (dl. XII). Op 23 april 1642 sprak paus Urbanus VIII de ban over de twee geliefden uit (no. 5718 (dl. XIII)).

groote leenen heeft van het Rijck[17] ende van het huis van Oostenrijck,[18] zoo en ziet men niet dat hij licht van die partij zal zijn af te trecken. 't Oorlogh en schaet hem oock niet, alzoo hij groote contributiën treckt van bovenaf aen den Rijn tot Colen toe, 'twelck hem werdt toegelaeten bij 't huis van Oostenrijck omdat zij zonder hem den pas nae Nederlant niet wel en connen genieten. Om alle deze redenen werdt alsnoch [de] comste van den hertogh alhier, dien hij verzoect, niet goedgevonden. Denzelven hertogh werdt beschuldight van eenige monicken zeer quaelijck getracteert te hebben in een clooster aen de Mozel.[19]

De vergadering van Francfort, hebbende genoech verloren de hoope van de vrede in deze conjuncture, schijnt te willen scheiden, de meeste deel genegen zijnde aen den keizer de verzochte contributiën te consenteren.[20] Uberlinge[21] is gebloqueert ende niet buiten peryckel bij gebreck van vivres ende omdat de Fransoisen verre vandaer zijn. Den hertogh van Nieuburg staet niet wel bij den keizer en de Beierschen.[22] Den hertogh van Wirtenberg heeft van den hertogh van Beieren geen afslagh connen crijgen van de driehondertduizent gulden, geëischt voor vijf maenden van winterquartier.[23]

Den hertogh van Orleans hoopt een leger te hebben van dertichduizent man op de Nederlandsche frontieren.[24] Plessis-Bezanson[25] is vanhier gezonden nae Bruissel om de wisseling van gevangenen ende andere zaecken. De stilstant van wapenen tuschen Vrancrijck ende 't graefschap van Bourgogne is geprolongeert tot Mai.[26] Aen den marescal de Scomberg werdt voorgeslagen dat hij 't gouvernement van Languedoc zoude lae-

17 Zie no. 6693. Het betreft hier de landvoogdij van Colmar, Munster, Turckheim, Kaysersberg, Sélestat, Obernai, Rosheim, Haguenau, Landau en Wissembourg, en voorts Phalsbourg, Lixheim, Sarrewerden, Nomény (nabij Nancy) en waarschijnlijk Saint-A-marin (ten noordwesten van Thann).

18 Keizer Ferdinand III had hertog Karel IV in 1642 bevestigd in de rechten op de territoria die tot 1635 in het bezit waren geweest van graaf Wilhelm Ludwig van Nassau-Saarbrücken (no. 5721 (dl. XIII)).

19 Het klooster Maria-Laach nabij Andernach (*Gazette 1644,* no. 17, dd. 13 februari 1644).

20 Aan de Frankforter 'Deputationstag' had de keizer de vraag voorgelegd of de rijksstanden een contributie van 100 'Römermonate' wilden toestaan. Aangespoord door de vertegenwoordiger van de keurvorst van Brandenburg tekenden enkele leden van de 'Fürstenrat' bezwaar aan tegen de hoogte van deze bijdrage aan de keizerlijke oorlogsinspanning (*Urk. u. Act.* I, p. 837-846).

21 Het in het nauw gedreven Frans-Weimarse garnizoen van Ueberlingen.

22 Wolfgang Wilhelm van Palts-Neuburg (1578-1653), hertog van Gulik en Berg, had van kardinaal Jules Mazarin de waarschuwing ontvangen dat zijn deelname aan het Westfaalse defensieverbond verstrekkende gevolgen kon hebben voor de eerbiediging van de 'neutraliteit' van zijn landen (*Lettres Mazarin* I, p. 328-331, p. 436-438 en p. 542-544, en Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 249-253).

23 In de landen van Eberhard III (1614-1674), hertog van Württemberg, had zich de strijd afgespeeld tussen de Zwabisch-Beiers-Lotharingse troepenmacht en het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant; vgl. no. 6345 (dl. XIV), en *NDB* IV, p. 236-237.

24 Gaston van Orléans ving zijn campagne op 17 mei aan. Begin juni stond zijn machtige leger voor de bolwerken van Gravelines (Grevelingen, ten zuidwesten van Duinkerken).

25 Bernard du Plessis-Besançon († 1670) ontving de opdracht om - onder het voorwendsel van een nieuwe overeenkomst over de uitwisseling van krijgsgevangenen - meer informatie in te winnen over de bestuurlijke en militaire situatie in de Zuidelijke Nederlanden (*Lettres Mazarin* I, p. 550-551 en p. 553; *Mémoires de Du Plessis-Besançon,* p. 38-39 en p. 156-166).

26 De Franse regering kon na de ondergang van het Frans-Weimarse leger bij Tuttlingen wel enige rust aan het front in de Franche-Comté (Spaans Bourgondië) gebruiken. Zie voor de onderhandelingen over een wapenstilstand, nos. 6575, 6589 en 6601 (dl. XIV).

ten aen den hertogh van Orleans[27] ende wederom hebben het gouvernement van Metz, Toul ende Verdun, maer de zaeck hapert noch wat. Mijnheer de prins heeft madame d'Esguillon in rechte geroepen vanwegen de successie van den cardinael de Richelieu,[28] willende casseren de renuntiatie die bij zijn schoondochter ten tijde van haer huwelijck is gedaen. De hertoginne van Longueville heeft een dochter ter werelt gebracht.[29] Den bode van Lions is gedevaliseert ende hem zijn brieven afgenomen, men weet niet door wie.[30] Den keizer is te Prage, den eertshertogh Leopold te Passau.[31]

6 Februarii 1644.

Veel coren comt aen alle custen van Vrancrijck, waertoe drie millioenen zoo men hier zegt zijn geëmploieert. Wij hooren dat de Beyerschen Heiligenberg hebben becomen,[32] Saradesky blijvende voor Mainunge.[33] Te Constantinopole is een gedeputeerde van Polen[34] om te clagen over den inval van de Tartaren in Podolië ende de Poolsche Russie. Den cardinael Ginetti gaet nae Munster in plaetse van Rosetti.[35] De Barbarins doen lichtinge in het Urbinat[36] ende op andere plaetsen; ende tot betaeling van de alrede gelichte soldaten hebben gezonden de waerde van vijftichduizent goude croonen nae

27 Op 4 februari was het nog niet duidelijk aan wie Charles de Schomberg, hertog van Halluin, zijn gouvernement over de Languedoc moest overdragen. De naam van 's konings oom Gaston van Orléans werd genoemd, maar ook die van Henri II de Bourbon, prins van Condé (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 147, en II, p. 718, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 197).

28 Het proces over de verdeling van de erfenis van de ‘grote kardinaal’. Op 19 januari 1644 had de prins van Condé twee verzoekschriften bij het Parlement van Parijs ingediend (no. 6589 (dl. XIV)). Alleen het verzoek om tot curator van zijn schoondochter Claire-Clémence de Maillé-Brezé aangesteld te worden, werd ingewilligd (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 140). In die hoedanigheid kon hij Richelieu's lievelingsnicht Marie-Madeleine de Vignerot (1604-1675), hertogin van Aiguillon, ter verantwoording roepen in de zaak van de wilsbeschikkingen van haar oom (*Tallemant des Réaux* I, p. 304-311 en p. 980-990).

29 Condé's dochter Anne-Geneviève de Bourbon (1619-1679), echtgenote van Henri d'Orléans, hertog van Longueville, beviel op 4 februari 1644 van een dochter Charlotte-Louise († 30 april 1645) (Aumale, *Histoire des princes de Condé* V, p. 2).

30 In zijn nieuwsbrieven van 24 oktober 1643 berichtte Grotius ook al over brieven die in Lyon door gemaskerde mannen waren onderschept. Bij die gelegenheid hadden zij het gemunt op brieven van kardinaal Jules Mazarin aan zijn Italiaanse relaties; zie no. 6493 (dl. XIV).

31 Aartshertog Leopold Wilhelm van Oostenrijk had van de koning van Spanje de uitnodiging ontvangen om gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden te worden. Hij gaf echter de voorkeur aan herintrede in keizerlijke legerdienst (*Gazette 1644,* no. 14, dd. 6 februari 1644).

32 Dezelfde *Gazette 1644* (*supra* n. 31) meldde de inname van Heiligenberg (plaats ten noordoosten van het Frans-Weimarse steunpunt Ueberlingen) door eenheden van het Zwabisch-Beierse leger van François de Mercy en Johan van Werth.

33 De keizerlijke generaal-majoor Václav Zahrádecký (Zahrádky) ving de belegering van Meiningen aan; vgl. no. 6680, en *Gazette 1644,* no. 15, dd. 6 februari 1644.

34 De Poolse gezant Mikołaj Bieganowski was op 30 oktober in Constantinopel gearriveerd (*Gazette 1644,* no. 15, dd. 6 februari 1644). Eind februari bracht hij in Vilnius verslag uit van de koele ontvangst die hem ten deel was gevallen toen hij niet met de geschenken kwam waarop de Sultan en de khan van de Tartaren hadden gehoopt (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 164-165; Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 60-61).

35 Carlo Rossetti (1614-1681), nuntius te Keulen, had in juli 1643 de benoeming tot kardinaal-legaat ter vredesconferentie ontvangen. De Fransen wezen hem echter af. Deze maand werd bekendgemaakt dat zijn plaats overgenomen zou worden door kardinaal Marzio Ginetti (1585-1671) (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 78). In werkelijkheid viel de keuze op de legaat Fabio Chigi; zie no. 6788.

36 De neven van paus Urbanus VIII (Maffeo Barberini) waagden nog een laatste poging om het conflict over het hertogdom van Castro in hun voordeel te beslechten.

Boulogne ende noch zooveel nae Perusia. Die van Venetië maecken myne van te willen aentasten het fort van Saint-Pierre op de Po.[37] Hier werdt gelooft dat de affairen van de coning van Engelant beter werden op de zee ende in de provincie van Chestre.[38] Maer dat Waller het casteel van Arondel heeft becomen.[39]

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 6 Feb. 1644 uyt Paris.

6693. 1644 februari 6. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Pictonici quidem motus pactionibus quibusdam ad quietem deducti sunt[2] et dicuntur revocari, quae ibi erant, cohortes. Multa tamen [manent] metuenda dissidiorum semina. Nam et rixae durant illae Coliniaci et illae Dandeloti; et dux Vindocinensis, qui Aneti antehac se habuit, destructa ibi taberna in qua nobiles illi duo,[3] inducti eo per meretricios astus, capti fuerant, cum milites multos Anetum mitti intelligeret, Vindocinam concessit. Cardinalis Mazarinus metu sive privato sive ob res publicas non optime valet. Cardinalis autem Lugdunensis it Romam, ut usui sit si forte pontificatus vacet, quod aut esse aut brevi futurum creditur. Et ea res aut pacem dabit Italiae aut maiores ubique motus. Postremus, quem pontifex fecit cardinalem, de Lugo, Hispanus est et solus ex omnibus, quos cardinales hic pontifex fecit, eruditus.[4] Cum principe Thoma quae hic acta sunt, teguntur satis.[5]

Rex Hispaniae in Cataloniam redit magno collecto exercitu. Ideo Motta Odincurtius supplementa poscit, et quia accusatur quod nihil egerit, destitutus copiis postulat etiam successorem. Exercitus reliquiae sub marescallo vicecomite Turenae stipendium accepere menstruum et in Lotharingia apud Remiremontium hiberna sibi quaerunt. Uberlinga a Johanne Waertio premitur et creditur in periculo esse, quia victu indiget. Dux Carolus multa quidem hic per suos proposuit, sed vix creditur abstrahi posse ab Austriacis nisi una re, si in Gallia secundum eius cum Cantecroia

37 De Venetianen weigerden te berusten in het verlies van het fort van Pontelagoscuro aan de Po. Zij maakten ‘myne’ (aanstalten) tot een tegenactie; vgl. *Gazette 1644*, no. 15, dd. 6 februari 1644.

38 De verovering van Nantwich en de inbeslagneming van twee vrachtschepen van het Parlement.

39 In de omgeving van Farnham had sir William Waller (ca. 1597-1668) een hulpleger van de koningsgezinde sir Ralph Hopton uiteengedreven (de slag bij Alton van 13/23 december 1643). Deze overwinning kreeg op 6/16 januari 1644 een vervolg met de verovering van het kasteel van Arundel (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 64).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 179; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 387 no. 518. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 192. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6694).

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 6 februari 1644 (no. 6692).

3 De edellieden ‘Saint-Philbert’ en ‘Gaucheville’ (bij Grotius: ‘Maineville’), huisgenoten van de hertog van Beaufort (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 139, p. 143, en II, p. 718-720).

4 De kardinaalsbenoemingen van 13 juli 1643; vgl. no. 6471 (dl. XIV). De verheffing van de pauselijke legerleider Achille d'Estampes-Valençay en de geleerde Spaanse jezuïet Juan de Lugo (1583-1660) maakte paus Urbanus VIII pas op 14 december bekend (no. 6622 (dl. XIV)).

5 Een week later kwam het bericht dat prins Tommaso Francesco van Savoye weer het bevel zou voeren over het Frans-Savoyaardse leger in Italië.

coniugium iustum censeatur; quod neque Viennae unquam obtineri potuit, neque cum bona papae pace

peti potest. In caeteris rebus omnibus multae sunt causae cur dux Carolus plus fidei habere debeat Austriacis quam Gallis. Nam Austriaci et ius ipsius in Lotharingiam agnovere, cum Gallia uxori eius principi Nicolaae[6] id ius asscribat ex sensu omnium antehac in Lotharingia eruditorum. Tum vero et Austriaci et foederatio catholico-romana ei promisere pacem se cum hostibus non facturos nisi ipso in omnia quae habuit plene restituto. Praeterea parlamentum quod rex Galliae Meti erexit, sicut camera[e] Spirensis,[7] ita et ducis Lotharingi et aliorum principum comitumque iura accidit. Multa etiam extra Lotharingiam ab imperatore donata sunt duci Carolo, quibus paria aegre in Gallia obtineat Inter ea sunt decem oppida Alsatiae, in quibus Hagenovia; tum vero Pfalsburgicam terram, Lexinam, Sarvardicam, Nomeniacam, Sanctanansiam, Sarbrugicam tenet beneficio imperatoris. Quodsi bellum maneat, multo plus lucraturus est ex tributis bellicis, a Wormatia Coloniam usque et in utraque Rheni ripa, quam habiturus sit ex omnibus Lotharingiae et Barri locis, si se medium faciat. Et quo magis Austriaci et catholicum foedus illo itinere indigent, quod a supernis Rheni partibus ad Belgicas tendit quodque nunc ipse suis insidet copiis, eo semper conditiones ab ipsis quam a Gallis, qui ipsum offenderant quosque ipse offendit, sperat meliores. Ob has causas viri prudentes non putant ex usu esse, ut huc veniat; cum hoc rerum statu nihil hic impetrare possit maius quam ab hostibus aut habet aut sperat. Et quod maximum est, etiamsi quid promittat, id vim certam habere non possit nisi aliorum consensus accedat, nempe uxoris, si bona sunt dotalia, aut fratrum, si sequendum est Renati testamentum.[8]

Dux ille Carolus Coloniensi tractui appropinquat, sive ut ex illis et Leodicensium terris exercitum refoveat, sive ut dignitatem coadiutoriam archiepiscopatus Coloniensis fratri suo adferat contra molitiones Bavaricas. Cum hac de causa, tum ut, si fieri potest, impediantur Batavorum novae cum Gallis contra Imperium pactiones, coeunt Monachium ab imperatore Curtzius comes et Hazfeldius, ab electore Coloniae Büschmannus. Creditur autem Hazfeldius hiberna capturus in Juliaco, ut Neoburgici conatibus, qui ob tentatam Duram[9] et imperatorem et omnia ista Westfalicae coitionis arcana suspecta habet, reprimat eumque in ordinem cogat. Dux Wurtenbergicus apud Bavarum fuit, ut de trecentis millibus florenorum ad hibernorum redemtionem indictis aliquid acciperet laxamenti. Nihil accepit praeter bona verba, et pars eius pecuniae iam ad duces et milites pervenit. Magna pars

6 Nicole, dochter van Henri II (1563-1624), hertog van Lotharingen, was in 1621 uitgehuwelijkt aan haar neef Karel (*DBF* XVII, kol. 942-943). In het huwelijkscontract was een paragraaf opgenomen waarin werd bepaald dat bij ontstentenis van een mannelijke erfgenaam het hertogdom zou terugvallen op de dochter van de hertog. De echtgenoot hield zich niet aan zijn verplichtingen: in 1634 schonk hij de erfrechten aan zijn jongere broer Nicolas-François. Enkele jaren later sloot de trouweloze Karel IV van Lotharingen een geheim huwelijk met Béatrice de Cusance, prinses van Cantecroix. Zie voor het Franse standpunt in deze erfkwestie, *Acta pacis Westphalicae; Instruktionen,* p. 88-97 ('section dixiesme' van de instructie voor de Franse gevolmachtigden ter vredesconferentie).

7 In het najaar van 1641 had koning Lodewijk XIII de Lotharingse landen en het hertogdom Bar onder het gezag van het Parlement van Metz geplaatst (nos. 5524 en 5526 (dl. XII)). Met deze maatregel ontnam de koning de Lotharingers de toegang tot het 'Reichskammergericht' te Spiers.

8 René van Lotharingen (1451-1508), graaf van Vaudémont, de eerste hertog uit het huis Lotharingen-Lorraine. Zijn achterkleinzoon Karel III (1543-1608) liet het hertogdom na aan eerdergenoemde Henri II van Lotharingen (*supra,* n. 6). Het graafschap van Vaudémont viel toe aan François II (1572-1632) en na diens overlijden aan diens zoon Karel IV van Lotharingen (*Dictionnaire de la Noblesse* 6(12), kol. 393-400).

9 Eind september 1643 had de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen de stad Düren in bewaring gegeven aan hertog Wolfgang Wilhelm van Palts-Neuburg (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 256-257, en *Lettres Mazarin* I, p. 632).

cohortium marescalli vicecomitis Turenae apud Argentoratum se habet, non sine incommodo, ut credo, Benfeldii. Francofurtensis conventus spe exigua

de pace brevi discessurus videtur. Pars maior danda putat tributa quae poposcit imperator. Dux Carolus monachos quosdam in monasterio ad Mosellam inhumane tractasse dicitur.

Nuntius papae[10] non admodum hic est gratiosus hoc tempore, tum ob Valencaeum inconsulta Galliae regina factum cardinalem, tum ob alia quaedam. Creditur exercitus ad Belgicum finem, cui imperaturus est dux Aurelianensis, futurus XXX millium. Plesseus-Vesontinus hinc missus est Bruxellam, ut agat de captivis et rebus aliis. Pecuniae hic quaeruntur ex iis qui quaesturas et inde pendentia negotia exercuere, ex novis aedificiis, ex sale, ex advocatis et procuratoribus, tum qui fuere tum qui fiunt novi. Indutiae inter Galliam et Burgundiae comitatum ad mensem Maium prorogatae sunt. Dux Guisius nondum eo perductus est, ut Sorbonae consilium de matrimonio suo sequatur. Princeps Condaeus in ius vocavit Esguilloniam ob controversias de cardinalis Richeliaci hereditate. Proponitur Chombergio permutatio, ut Languedociam permittat duci Aurelianensi, ipse autem recipiat quas olim habuit praefecturas Metis, Viroduni, Tullorum; sed cunctatur ea super re Chombergius, nisi pecuniae aliqua superiectio aequalitatem repenset. Uxor ducis Longovillani partu filiae levata est. Tabellarius a Lugduno in itinere vim passus est, ademtis ei literis, incertum cuius et quo consilio. Imperator Pragae esse dicitur, Passaviae Leopoldus.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, det Sublimitati tuae ac per eam reginae regnoque prospera omnia,

Sublimitatis tuae devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, XXVII‹I› Ianuarii/VI Februarii 1644.

Venit huc in diversas Galliae partes frumenti magna copia ad pretium trium millionum. Bavari Heiligebergam cepere. Mainungam adhuc obsidet Saradeschius. Est Constantinopoli quidam a Polonia missus conquestum de Tartarorum irruptionibus in Russiam et Podoliam. Cardinalis Ginettus it in urbem Monasterium revocato Rossetto. Barbarini in Urbinate tractu aliisque in locis magnos delectus faciunt, pecuniam ad L millia scutatorum misere Bononiam, tantundem Perusiam. Veneti castellum Sancti Petri ad Padum oppugnare parant. Res Britanniae regi in Cestria bene procedere dicuntur, mari quoque res eius valescere. Wallerus arcem Arundeliae cepit.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Pictones sedati; plurima restant dissidia. Lugdunensis Romam it. De Lugo cardinalis eruditus. Acta cum principe Thoma teguntur. Motus belli in Catalonia. De exercitu Turenae. Uberlinga laborat. Lotharingi fides dubia et cur Austriacis faveat; de exercitu ipsius. Legati Monachium missi. Conatus contra Neoburgicum. Acta Wurtembergici cum Bavaro. De Turenae copiis, conventu Francofurti. Rumor de monachis a Lotharingis male tractatis. De nuntio papae. Belgica. Pecuniae, unde quaerantur. Indutiae cum Burgundis. Varia Gallica. Frumentum in Galliam advectum. De bello in Germania.

10 Girolamo Grimaldi († 1685), nuntius te Parijs sinds 1641, was op dezelfde 13de juli (*supra*, n. 4) tot kardinaal verheven (Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 25-26).

Polonorum querelae apud Turcas. Ginettus Monasterium missus. Bellum Italicum. Regis Angliae res bene gestae.

6694. 1644 februari 6. Aan J. Oxenstierna.[1]

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. Deze brief aan Johan Oxenstierna is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6693). De tekst is

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae,

reginae regnique Suedici senatori et extra ordinem summa cum potestate legato, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

In dorso staat in een onbekende hand: Praesent. Minden, den 11. Feb. 1644.

6695. 1644 februari 6. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Qui a Lotharingo capti fuere, eorum rediere multi.[2] Dux Bavarus tenax est. Cum postremum ad me scriberet filius meus, adhuc Tubingae detinebatur.[3] Claritati autem vestrae gratias ago maximas, quod nostrorum malorum sensu tangitur.

Bellum hoc in Holsatia, Jutia, quod nunc etiam ulterius progressum arbitror, ac praeterea multae inter Albim et Rhenum hostiles copiae incerta facient literis itinera,[4] quas tamen haberi crebras hoc magis quam ullo antehac tempore est necessarium. Quare spero fore, ut per oceanum aliquae e Suedia et aliae ab Hamburgo veniant. Multum enim refert, ut norimus quae gerantur, et quomodo et quare.

Navium a Danis captarum damnum facile aliunde resarcietur. Quae scribit Claritas vestra de multorum adversus Suedos principum coniuratione non incredibile est,[5] quando totum illud de Westfalica defensione consilium artificiis Viennensibus intertextum fuit.[6] Batavi non facile implicabunt se huic negotio, nisi magnas viderint utilitates.[7] At Anglos parlamentarios et Scotos credo serio gaudere, quod infringantur vires Daniae regis,[8] qui magna auxilia regi Angliae promiserat.

Hic et pecuniaria et quae inde pendent bellica negotia tarde procedunt[9] et multum erit, si hoc anno abire res sine gravi iactura poterunt. Marescallus vicecomes Turenae

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 31. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 722 no. 1644. Antw. op no. 6670, beantw. d. no. 6711.
2 De Frans-Weimarse krijgsgevangenen die na de slag bij Tuttlingen (24-25 november 1643) aan de hertog van Lotharingen waren toegewezen.
3 Hertog Maximiliaan I van Beieren liet zijn gevangenen alleen na betaling van het afgesproken losgeld vrij (*Mémoires du sieur de Pontis* II, p. 395-416). Deze maatregel zou ook voor Grotius' jongste zoon Dirk van toepassing zijn; vgl. no. 6606 (dl. XIV).
4 De postverbindingen waren door het uitbreken van de Zweeds-Deense oorlog verbroken. Eind januari probeerde de regering in Stockholm de vaart op de Oostzeehavens Stralsund en Wismar te herstellen.
5 De door de Habsburgers ingegeven samenzwering van koning Christiaan IV van Denemarken, koning Wladislas IV van Polen en tsaar Michael Fedorovitsj.
6 De hertogen Christian Ludwig en Friedrich van Braunschweig-Lüneburg, aartsbisschop Frederik van Bremen en Anton Günther, graaf van Oldenburg, hadden belangstelling getoond voor een defensieverbond met de keizerlijken in Westfalen; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 78.
7 Keurvorst-aartsbisschop Ferdinand van Keulen had in de winter van 1642-43 gezanten naar Den Haag gezonden om ter plaatse de mening te peilen over een verdrag waarbij alle betrokkenen zich zouden verplichten tot het terugtrekken van hun troepen uit het gebied tussen de grens van de Republiek en de Weser (de demilitarisatie van de Westfaalse Kreits). De prins en de Staten-Generaal gaven echter de voorkeur aan een ‘alliantie offensive ende defensive’ met Frankrijk (*Correspondance d'Estrades* I, p. 155-157).
8 Koning Christiaan IV van Denemarken had zich ingespannen voor het herstel van het koninklijk gezag in Engeland.
9 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 6 februari 1644.

aliquid argenti suis distribuit. Motta Odincurtius supplementa exspectat adversus ingentem Hispani exercitum. Dux Aurelianensis famam spargit se cum triginta militum millibus iturum in Belgicum finem.

Ego, qui semper pacis studiosissimus fui, nunc etiam Deum precor, ut eam quanquam fugientem retrahat et ut Claritati vestrae, clarissime domine, pro pari voto det res bonas ac placidas,

Claritati vestrae studiosissimus,
H. Grotius.

VI Februarii 1644, Lutetiae.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

6696. 1644 februari 6. Van Christina van Zweden.[1]

Christina Dei gratia Suecorum, Gothorum Wandalorumque designata regina et princeps hereditaria, magna princeps Finlandiae, dux Esthoniae et Careliae Ingriaeque domina, etc., gratiam et favorem nostrum singularem.

Nobilis et magnifice nobis sincere fidelis,

Quantis indignitatibus et iniuriis nos regnique nostri subditos vicinus noster Daniae rex, ubicunque ansam et occasionem nos impune lacessendi nactus fuit, superioribus hisce annis directe et indirecte affecerit, non dubitamus quin ad notitiam tuam pridem pervenerit. Proxime autem elapso anno eo iniquitatis et enormitatis processit, ut nobis subditisque nostris, maris Balthici inprimis accolis, omnem paene navigationem et commerciorum cum remotis atque oceano adsitis gentibus usum et communicationem sublatum iverit: sub inanibus quibusdam praetextibus ac quaesitis coloribus fisco adiudicans non merces tantum sed naves ipsas, quibus autem transitum per fretum Öresund concessit, eas contra pacta regnorum conventa, contra iura et libertatem nostram et praeter morem antiquum atque non-interrupta serie ad haec usque tempora traductam consuetudinem, aucto in immensum et pro beneplacito, necnon absque omni respectu, nostri subditorumque nostrorum vectigali, eo usque oneravit, ut quo[2] diutius haec tolerare ac pati voluissemus, nulla tamen ratione id potuissemus. Quo quidem ipso tacite nobiscum gravius Germanico, quo cum caesare implicamur, bellum gessit, et hoc instanti currentique anno acerrimum nobis eo pacto movisset, usurus non modo sanguine ac periculis nostris in continuatione belli Germanici, sed et facultatibus ac possessionibus subditos nostros exuturus, easque in suos regnique sui particulares usus conversurus, nisi tantis

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 6, 25. Oorspr. Eigenh. ondertek. door de rijksregenten of hun plaatsvervangers. Copie te Stockholm, RA, Riksregistratur, 1644, Tyskt och Latinskt, f. 22^{r}-24^{v}. Christina (7/17 december 1626-1689), dochter van koning Gustaaf II Adolf van Zweden, aanvaardde op 7/17 december 1644 de regering over haar landen. In juni 1654 deed zij afstand van de troon.

2 De copie te Stockholm geeft: ‘quamvis’.

malis ac destinatis mature occurreremus. Praeterea intelleximus regem Daniae sine ulla praebita causa et culpa nostra non modo meditari, sed et conclusisse adeo in nos manifestum bellum, captans tantum et quaerens dictis aliisque inimicae offensionis modis occasionem in nos fabricata tela sua vertendi armisque nos suis adoriendi; quibus incumbentibus nobis periculis motae atque omnino coactae fuimus eam consiliorum rationem inire qua a nobis regnoque nostro illa pericula tempestive averteremus et in propriam cudentis ac meditantis cervicem retorqueremus, necnon illatas nobis subiditisque

nostris iniurias, damna ac detrimenta, quae nec nos ullo cum honore et dignitate nostra regia, nec subditi regni nostri sine extrema ruina sufferre potuimus, iustis armis vindicaremus.

Pridem haec ad te perscripsissemus, ut et ipse haec attentata Danica melius scires et consilia quoque nostra tibi e literis nostris propriis constarent; verum, cum res haec aliquanto citius nobis inciderit, quominus ordinaria via ac modo de hisce te quasi in antecessum certiorare potuerimus, ut impedimenta et obstacula quae executionem eorum consiliorum nostrorum remorabantur et prius removeri quam communicari necesse fuit, praetereamus, in hoc usque tempus quae effectui mandari consilia et conclusa nostra coepta sunt, dilata fuerunt. Nunc quidem optaremus, ut ea esset universae huius causae qualitas, ut literis tibi, tantis locorum intervallis a nobis constituto, illa omnis ob oculos rite poni scriptoque ea comprehendi a nobis posset. Verum cum id neque exigentia huius negotii, nec temporis ratio, neque cum periculo interceptionis coniunctum iter admittat,[3] alia nobis ratio ineunda fuit, et tecum, et cum christianissimo rege reginaque regente ac praecipuis ministris Gallicis haec communicandi. Igitur cum superiori aestate ad nos veniret et officia nobis sua deferret generosus dominus de Cerisantes,[4] ipseque ex quo tempore hic fuit, oculatus testis fuit eorum quae a rege Daniae nobis subditisque regni nostri illata hoc nuper elapso anno fuerunt, nosque perspecta viri fide et industria quam nobis testabatur de omnibus Danicos hosce motus et attentata concernentibus rebus, eum hic informari fecimus, proinde in Galliam eundem ablegandum censuimus illique commisimus, tum ut tibi hasce literas nostras traderet et pariter te informaret de causis quibus motae et coactae fuimus ad hoc consilium praeveniendi et anticipandi belli capessendum, deque intentione et voluntate circa id et continuationem belli Germanici nostra, tum ut ipse literas quas de hac re regi ac reginae scripsimus earum Serenitatibus offerret et, si visum ipsis fuerit exactam omnem istarum rerum notitiam deposcere, tanquam e penu quod in rem necesse foret, depromeret.

Tibi vero hisce clementer mandamus, ut impetrato apud regem et reginam regentem accessu,[5] oblatisque conceptis a nobis in eum finem pro te fiduciae literis,[6] solenniter proferas quae in literis nostris ad Serenitates earum comprehensa sunt et ex adiecto hisce exemplari videre potes, necnon indices, dictum dominum de Cerisantes advenisse instructum uberiori harum rerum notitia pariterque literis nostris ad regem[7] reginamque,[8] quas ille deinceps cum tempestivum duxerit, requisita primum pro se audientia, regi reginaeque offerre poterit, et ad requisitionem Serenitatum earum atque praecipuorum ministrorum rem hanc cum iusta et particulari

3 Ten gevolge van de inval van het leger van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson in het hertogdom Holstein (12/22 december 1643) kwam het postverkeer van en naar Stockholm voor langere tijd stil te liggen.

4 Marc Duncan de Cerisantes (ca. 1612-1648), zoon van de Schotse medicus Marc Duncan en Susanne Gorrin, was in het voorjaar van 1643 met een aanbeveling van Grotius (no. 6110 (dl. XIV)) naar Stockholm vertrokken. Op 27 januari/6 februari ontving hij de officiële opdracht tot deze buitengewone missie (bijlagen 3 en 4). Na overleg te Osnabrück (aankomst 5/15 mei) en Munster kwam hij begin juni in Parijs aan (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 160-161, en *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 174-176, p. 209 en p. 269). Zie voor de instructies van deze afgezant van koningin Christina, no. 6715, bijlagen 2-4.

5 De audiëntie werd Grotius op donderdag 16 juni verleend; zie no. 6913.

6 Zie bijlage 1.

7 Bijlage 2 geeft de tekst van het schrijven van koningin Christina aan koning Lodewijk XIV, dd. 27 januari/6 februari 1644.

8 Koningin Anna van Oostenrijk mocht een gelijkluidend schrijven van koningin Christina, dd. 27 januari/6 februari 1644, in ontvangst nemen (Parijs, AE, Corresp. politique, Suède, t. VIII, f. 22^{r}-25^{v}, en Stockholm, RA, Riksregistratur, 1644, Tyskt och Latinskt, f. 15^{v}-20^{v}).

informatione exponere ac deducere, suoque tempore et oblata occasione commissa a nobis ipsi negotia peragere. Cui propterea iniunximus, ut ibi subsisteret donec alia a nobis mandata acceperit.

Mittimus praeterea exempla literarum quas scripsimus regis patruo, principi Condaeo et cardinali Masarino[9] eo fini, ut ex iis pariter cognoscas, quid tibi incumbere velimus, ut regi reginaeque regenti dictisque ministris praecipuis oblata occasione proponas et urgeas nimirum causae nostrae iustitiam, opem in asserenda libertate navigationis ac commerciorum, necnon stabilienda communicatione subditorum regni Sueciae et Galliae mutua, et constantiam christianissimi regis regnique Galliae in foedere et prosecutione causae Germanicae, quam ut[10] nos illi impendere non minus imposterum quam fiebat a nobis hactenus, decrevimus, testando pariter nos remotis a tergo obstaculis fortiores primo quoque tempore ad alacrem cooperationem in bello et pacis tractatibus redituras esse.

Non attinet tibi plura rescribere,[11] cum tuae erga nos fidei et singulari industriae tuto committamus in hanc rem proferre quae ad iustificationem nostram et stabilimentum rerum armorumque nostrorum facere in illis locis posse apprime noveris; nec deesse tibi horum copia poterit ex summa illa inter gentes, quas Deus et natura loco dissitas libera navigatione et mutuorum commerciorum usu ac communione coniunxit, necessitudine, hoc totum deducendi. Quicquid effeceris, volumus ad nos id ut perscribas.

Atque hisce te Deo commendamus, sacrae regiae Maiestatis regnique Sueciae respective tutores et administratores,

Matthias Soop, loco R.S. archidapiferi, m.p.
Jacobus de La Gardie, R.S. marschallus, m.p.
Claudius Flemingh, loco R.S. amiralii, m. propria
Axelius Oxenstierna, R.S. cancellarius, m.p.
Canutus Posse, loco R.S. thessaurarii, m.p.

Dabantur in regia nostra Stocholmensi, die 27 Ianuarii anno 1644.

Postscriptum.[12] Nobilis et magnifice, nobis sincere fidelis,

Fasciculo inclusas reperies ternas sine inscriptione ad certam personam literas, sed quae omnes scriptae sunt ad dominum cardinalem Masarinum, una harum a nobis, secunda a marschallio, et postrema a cancellario regni nostri, prout eas ex sigillis facile dignoscere et secernere poteris. Accidit eo quod fugerit nos quo nomine et officio insignitur dictus cardinalis, cuius tituli copia nec a barone Rorteo,[13] eius quoque ignaro, cancellariae nostrae fieri potuit, nisi quod 'ministrum status' eum appellaverit. Clementer itaque tibi mandamus ut titulum cardinalis Masarini singulis literis inscribas, nostro quidem nomine, cum praedicatis hic usitatis: 'Illustrissimo et eminentissimo amico nobis sincere dilecto, domino' etc., sed nomine regni marschallii et cancellarii: 'Eminentissimo domino, domino' etc. Caetera supplere ex nomine et officio viri tibi non erit difficile.

Deo commendatus vale.

9 De brieven aan Gaston van Orléans, Henri II de Bourbon, prins van Condé, kardinaal Jules Mazarin en Henri d'Orléans, hertog van Longueville, voeren dezelfde datum (Parijs, AE, Corresp. politique, Suède, t. VIII, f. 28^{r}-31^{r} (aan Mazarin, origineel), en Stockholm, RA, Riksregistratur, 1644, Tyskt och Latinskt, f. 4^{r}-8^{r} (copie van de brieven gericht aan Gaston van Orléans, de prins van Condé, Mazarin en de hertog van Longueville)).

10 De lezing 'et' uit de Stockholmse copie verdient hier de voorkeur.

11 De copie te Stockholm geeft: 'praescribere'.

12 Het postscriptum is alleen overgeleverd in de copie te Stockholm, RA, Riksregistratur, 1644, Tyskt och Latinskt, f. 24^{r}-24^{v}.

13 Claude de Salles, baron van Rorté, tussen 1637 en 1643 Frans resident te Stockholm.

Ad mandatum subscripsi,
Andr. Gyldenclau secretarius.[14]

14 Anders Gyldenklou (1602-1665), secretaris van de Zweedse kanselarij, 1635-1654 (*SBL* XVII p. 504-507).

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 13 Iunii.

Bovenaan de copie te Stockholm: Ad dominum Hugonem Grotium super motibus Danicis. Andr. Gyldenklau. Datum Stockholm, anno 1644, Ianuarius 27.

Bijlage 1:[15]

Christina van Zweden aan Lodewijk XIV, 6 februari 1644.

Nos Christina Dei gratia, Suecorum, Gothorum, etc., serenissimo atque potentissimo principi, fratri, consanguineo et foederato nostro carissimo, domino Ludovico XIV, eadem gratia Franciae et Navarrae regi christianissimo, etc., salutem et prosperos rerum successus.

Serenissime et potentissime princeps, frater, consanguinee et foederate carissime,

Sicut assidua cura et sollicitudine hactenus ducebamur implendi omnino mutui foederis et stabiliendae summae amicitiae quae dommis parentibus nostris, gloriosissimae memoriae, intercessit et in nos genuina propagine derivata iam floret, ita inter officia quibus tam constans propositum persequimur, primo facile loco ponimus quod participes invicem reddamur eorum actuum ac consiliorum quibus nisi mature iis occurratur, labefactari communis foederis ratio[16] poterit. Tentatum id multis modis fuit hactenus, sed inprimis elapso proxime anno a vicino nostro Daniae rege, gerendo nobis secreto atrocius, quo cum Austriaca domo implicamur ac destinamur, bellum idque magnopere contendendo quo nimirum pacto foederis illa communicatio, quam cum Serenitate vestra colimus et, quae subditis Serenitatis vestrae necnon amicis nobis gentibus aliis cum subditis regni nostri intercedit, navigationis et commerciorum necessitudo disrumpentur. Igitur ne quid eorum quae conservandis tam sanctis vinculis conducunt [non] commisisse videremur, ordinario nostro apud Serenitatem vestram legato, nobili ac magnifico nobis sincere fideli domino Hugoni Grotio, mandavimus eas remoras et illa gravia nobisque in prosecutione rei communis obiecta impedimenta Serenitati vestrae monstraret et auxiliare Serenitatis vestrae consilium in asserenda communicatione nobis utrisque et Sueciae atque Galliae vasallis, subditis et incolis mutua, necnon roborando et ad seram posteritatem traducendo foederis et summae amicitiae nexu posceret, pariterque certiaret Serenitatem vestram de constanti nostro affectu persistendi in foedere atque in Germania porro prosequendae causae publicae, sive eam bello decertare, sive pace illi consulere communibus consiliis et viribus conveniat, nec dimoveri nos ad arma adversus Danum capessenda eumque in ordinem et normam, non modo iuri gentium et naturae navigationis commerciorumve, sed et pactis regnorum conventis et publicae fidei debitum, redigendum, compulsas ab iis quibus hactenus institimus consiliis perducendae ad praefixum nobis scopum communis per Germaniam causae. Cui legato nostro, haec Serenitati vestrae deducenti, sollicitanti et significanti, ut Serenitas vestra benevole admittat, audiat et fidem eius verbis adstruat, eandem peramice requirimus divinaeque tuitioni ex animo commendamus,

M[atthias] S[oop], C[laudius] Fl[emingh], C[arolus] G[ylldenhielm], A[xelius] O[xenstierna], G[abriel] O[xenstierna].

Bovenaan de copie te Stockholm: Literae fiduciae ad christianissimum regem Galliarum pro legato Hugone Grotio in causa belli Danici, et mutatis mutandis, ad reginam re-

15 Bijlage 1 naar copie te Stockholm, RA, Riksregistratur, 1644, Tyskt och Latinskt, f. 20^{v}-21^{v}.

16 Op 13/23 januari 1631 had koning Gustaaf II Adolf te Bärwalde een Frans-Zweeds subsidieverdrag getekend. Het thans geldende verdrag tussen Frankrijk en Zweden was in 1636 te Wismar gesloten en in maart 1638 in Hamburg geratificeerd, en naderhand tot twee maal toe (juni/juli 1641 en juni/augustus 1643) verlengd; vgl. no. 6350 (dl. XIV).

gentem dominam Annam. And. Gyldenklow. Datum Stockholm, anno 1644, Ianuarius 27.

Bijlage 2:[17]

Christina van Zweden aan Lodewijk XIV, 6 februari 1644.

Nos Christina [Dei gratia Suecorum, Gothorum Wandalorumque designata regina et princeps hereditaria, magna princeps Finlandiae, dux Esthoniae et Careliae Ingriaeque domina,] serenissimo et potentissimo principi, fratri, consanguineo et foederato nostro carissimo, domino Ludovico XIV, eadem gratia Franciae et Navarrae regi christianissimo, etc., salutem et prosperos rerum successus.

Serenissime et potentissime princeps, frater, consanguinee et foederate carissime,
Cum nulla non arctae coniunctionis necessitudine invicem illigemur, nos Serenitatem vestram latere amplius noluimus, quod ex publicis partim rumoribus Serenitati vestrae innotuit, partim eiusdem domino parenti, laudatissimae recordationis, dominus baro Rorteus, cum complures apud nos annos ageret, pro eo quo in stabiliendo foedere regnorum Sueciae atque Galliae mutuo erat affectu procul dubio ob oculos pridem posuit: regem nimirum Daniae,[18] consanguineum et vicinum nostrum, ex longo iam tempore atque inprimis post obitum domini parentis nostri, gloriosissimae memoriae,[19] id egisse magnopere quo - obiectis variorum generum impedimentis ac remoris - in debita earum rerum exsecutione sanctaque custodia et observantia istorum officiorum sine quibus summa illa amicitia et quod dictis dominis parentibus nostris magnis regibus intercessit et, ex discessu eorum, nobis non minus in consilia quam thronum succedentibus invicem intercedit foedus consistere minime potuit, turbaremur. Nobis sane is tam inimicum se et infensum gessit ut causae publicae et communi, cui consilia, operas, vires atque sumptus ex praescripto foederis mutui et ipsius rei exigentia utrinque inpendimus, necnon armis nostris omnes fere progressus ac successus non modo obtortis oculis inviderit, sed et sistendo eorum cursui et cumulandis insuper difficultatibus quantum in ipso fuit curam et operam nunc directe, interdum oblique adhibuerit. Ne quam ille pactis cum acerrimo libertatis publicae hoste sibi soli conditionibus omni ope et consilio pridem destitutam reliquit praefatam causam per nos aut ullo coniunctionis foederisque nostri mutui armorumque nostrorum beneficio sustineri deque universali, iusta ac decora pace tam celso et universo propemodum orbi christiano salutari operi prospici pateretur. Scilicet parum ipsi fuit desertae a se causae nocuisse, nisi arma quoque, fortunam atque pericula nostra, necnon sanguinem militum nostrorum in suos potissimum usus converteret et viam hinc inde sterneret pariter deserendae a nobis dictae causae idque magnopere contenderet quo non foris modo sed et domi[20] facultas in causa ista publica cum Serenitate vestra cooperandi, si quod non potuit penitus praecideretur, saltem difficillima nobis redderetur et nos atque Serenitas vestra, summa foederis amicitiaeque necessitudine iunctae, variis distractae artibus ab invicem seiungeremur. In quo etsi frustra

17 Bijlage 2 naar copie te Stockholm, RA, Riksregistratur, 1644, Tyskt och Latinskt, f. 28^{r}-33^{r}. Voor copieën van een nagenoeg gelijkluidende briefteks, gericht aan koningin Anna van Oostenrijk, zie Stockholm, RA, Riksregistratur, 1644, Tyskt och Latinskt, f. 15^{v}-20^{v} en Parijs, AE, Corresp. politique, Suède, t. VIII, f. 22^{r}-25^{v}.

18 Koning Christiaan IV van Denemarken. Zie voor de geschiedenis van de strijd om de heerschappij over de Oostzee, J.A. Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie i Tiden fra Freden i Lybek til Freden i Kjøbenhavn* I(1629-1635) en II(1635-1645), Kopenhagen 1876-1881 en anast. herdruk Kopenhagen 1972.

19 Op 23 februari 1629 had te Ulfsbäck (Småland) nog een gedenkwaardige ontmoeting tussen koning Christiaan IV en koning Gustaaf II Adolf († 6 november 1632) plaatsgevonden (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., I, p. 463-464).

20 Het woord ‘domi’ verbeterd uit ‘damni’.

esset, tamen ne quid de suo adversus nos odio aut proposito turbandorum consiliorum et actionum, necnon gravandorum armorum nostrorum remitteret, longo iam tempore iunctam cum hoste nostro consiliorum suorum rationem iniit. Eumque instigavit ad ea consilia capessenda quae nobis utrisque communique adeo causae multis modis nocerent et mutuo foederi fraudi ac rupturae essent. Id alibi quoque sedulo agens quo novi in nos hostes concitarentur, ipse vero bellum quod secreto nobiscum hactenus gessit nunc paene firmatis rebus suis manifestum nobis decerneret. Nos sane ex iis quae superioribus annis adversus nos et in subditos nostros patrata fuerunt, non potuit haec vicini nostri intentio latere. Id vero queri dudum potuissemus constitutum regi Daniae fuisse nobis subditisque regni nostri, praecipuis maris Balthici accolis, liberum navigationis et commerciorum usum, necnon mutuam, inter nos subditosque regni nostri et amicas gentes alias oceano adsitas, inprimis Serenitatem vestram et subditos regni Galliae communicationem subvertere et, quibus igni atque aqua difficilius carere societas humana poterit, hisce rebus nos nostrosque subditos ipso facto interdicere.

Hoc autem proxime elapso anno eo tenacis illius propositi atque iniquitatis processit ut fractis iustitiae aequitatisve repagulis et susque deque habitis publicis decretis, recessibus, transactionibus, foederibus et pactis inter regna Sueciae atque Daniae conventis et perpetuo usu necnon continua serie ad ha[e]c usque tempora traducta consuetudine viridique adeo observantia firmatis, iura et libertatem navigandi et commercandi necnon immunitatem nostram subditorumque regni nostri a vectigalibus, oneribus atque impedimentis aliis in freto et regno Daniae variis iisque indignis modis convulserit; vectigal in immensum auctum a nobis nostratibusque extorserit; naves subditorum nostrorum bona fide illuc venientes et fretum transire cogitantes una cum mercibus et bonis fisco adiudicarit, ipseque sibi potestatem sumserit ac vindicarit post institutos coram ministris eius alios iuris processus, instantias et strepitus absoluti iudicis personam et officium super pactis inter utraque regna mutuo conventis sustinendi et pro bene placito suo sententiam ferendi in nos regnique nostri immerentes subditos, quos tributarios sibi regnoque suo efficere constituit, nobiscum non secus agendo ac mandatis atque dicto ipsius ex subiectione quadam stare teneremur. Sentiunt et aliae gentes isthac transeuntes hasce novitates atque onera. Quibus etsi nulla cum Daniae regno eiusmodi pactorum communio intercedit, eas tamen atque inprimis Gallos, Anglos, Scotos, Lusitanos, Belgas praetervehendo aerem tantummodo trahentes et aquas pulsantes videmus iusta cum animi commotione in navigatione et commerciis a memorato rege praeter aequum, omnino praeter morem atque meritum, ita turbari atque aggravari et possessiones eorum ad censum tam stricte revocari, ut mirari subeat tolerari haec cum extremo fere eorum detrimento coniuncta potuisse.

Nos śane eo indignius caeteris habitae, quo pactis conventis eiusmodi gravaminibus exemptae sumus. Cum in nobis ipsis subditisque nostris non citra insigne iurium et regiae dignitatis nostrae praeiudicium, necnon immensum subditorum regni nostri damnum ac detrimentum multoties experiri coactae fuimus sub inanibus quibusdam praetextibus sortem omnem in navibus atque mercibus prorsus alienari et, quos tractu alicuius temporis sensim ac quasi tabe quadam consumi necesse foret, non paucos eorum uno momento et ictu universas facultates perdidisse, iccirco convenientia receptis inter haec regna moribus media quaesivimus iteratisque vicibus per literas et multoties per ordinarium nostrum in Dania ministrum[21]

21 Johan Fegraeus-Strömfelt, Zweeds resident sinds 1629, maar pas in 1638 aan het Deense hof geaccrediteerd (*Hist. de l'adm. des affaires étrangères de Suède,* p. 88-90). In juli 1644 bracht hij aan zijn regering rapport uit (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 562).

contendimus,[22] ut quae contra pacta conventa, contra ipsam aequitatem, iura et libertatem nostram nulloque aut nostri aut subditorum nostrorum habito respectu inducta fuit violentia debito modo corrigeretur.

Verum tam amicis et instantibus monitis ac rogatibus nihil profecimus aliud quam

22 Vgl. de missie van de Zweedse assessor Johan Stålhandske naar Denemarken, nos. 6395, 6555 en 6595 (dl. XIV).

ut pro sperata correctione vanas quasdam excusationes, colores tantum et ludibria, reportaremus ansamque nobis haec mitiora sollicitantibus visae sumus praebuisse acrioribus et durioribus executionibus non minus iniuste quam praesumptuose latarum sententiarum. Regio proinde officio, quo subditis nostris iustitiam atque protectionem debemus, et sublimi illi dignitati ad quam nos Deus et natura solenni ordinum regni nostri applausu evexit, omnino convenire ratae sumus, ut elapso hoc anno omnem modum excedentes cum manifesta autem regni nostri ruina, ni mature praesenti morbo occurratur, coniunctas indignitates, onera, violentias et iniurias armis vindicemus et iustam causam nostram prosequamur donec ad ordinem debitamque aequitati, rationi et pactis conventis normam, a qua nimis multum recessit, vicinus noster perduci poterit et sufficienti assecuratione de non turbandis imposterum tam sanctis regnorum legibus cautum deque illatis nobis atque subditis regni nostri iniuriis atque damnis nobis satisfactum fuerit.

Serenitati vestrae dudum haec patefecissemus et consilia in ea re nostra communicavissemus, a qua utique non minus consilium et opem in eo negotio quam fraternum in caeteris affectum, quem Serenitati vestrae reciproce debemus, certo nobis pollicemur. Cum vero ea hactenus spe ac fiducia tenebamur fore ut amicis nostris monitis et requisitionibus penes vicinum nostrum locus concedi et pacatis mediis haec regnis invicem intercedens lis sopiri potuisset, ne aut hosti et communibus inimicis nostris magis elatos animos aut amicis foederatisve nostris, in quibus Serenitas vestra praecipuum locum merito occupat, sequiores de nobis opiniones et remissae alicuius circa continuationem belli Germanici intentionis nostrae cogitationes inprimeremus, isto consilio communicationem nostram hactenus distulimus. Sed fefellit nos illa secuturae amicae transactionis spes, ut citius quam sperabamus necessitati parendum et hibernis exercitus in Germania nostri stativis - quibus iam multis annis caruit - pariter ac supplendo et conciliando militiae nostrae maiori robori - cum per inimicos dicti vicini nostri actus steterit, quominus hoc elapso anno e regnis ac provinciis nostris recentes copias submitteremus - Germaniae proxime adiacentes Daniae regis terrae atque provinciae destinandae fuerint.[23]

Nos equidem non dubitamus, quin Serenitas vestra pro singulari sua prudentia et aequanimitate haud difficulter passura sit, tum e memoratis sibi referri atque informari nos non modo gravissimis rationibus motas, sed imposita nobis a rege Daniae inevitabili necessitate omnino coactas ad haec consilia descendisse, prout haec omnia latius alias persequemur, tum in se derivari curam et operam asserendae libertatis navigationis et commerciorum in mari Balthico atque oceano, et inter utriusque accolas, inprimis nostros et Serenitatis vestrae vasallos atque subditos, necnon adstruendae facultatis qua communicatio inter nos ipsos regnaque Sueciae et Galliae, eorumque adeo subditos et incolas non modo frequentius institui, verumetiam firmius stabiliri et ad posteritatem maiori cum incremento transferri possit. Ne quae vicini nostri sunt destinata de nobis aliisve gentibus, nobis amicis ac foederatis, inprimis quibus provida natura aliud communicationis mutuae beneficium largita non fuit quam ut navigatione et commerciis, longa alias locorum intercapedine dissitae, iungerentur, necesse sit illi ad praescriptum atque absolutam illius impositionem tributa pendere. Quin, si quid e facultatibus subditorum vestrorum aliorumve illi conferendum sit, istud aequitati potius atque iuri gentium, necnon naturae navigationis ac commerciorum aptetur quam ut adempta illis quorum interest libertate utendi possessionibus et mercimoniis suis licentioso ipsius [regis] arbitratui,

23 In werkelijkheid had rijkskanselier Axel Oxenstierna allang tot deze ‘inkwartiering’ besloten. Begin juni 1643 trof hij voorzieningen voor het vertrek van zijn secretaris Jakob Törnsköld naar het toenmalige hoofdkwartier van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson. In november kwam in de omgeving van Kożuchów (Silezië) het contact tot stand. Enkele dagen later zette de Zweedse hoofdmacht zich in beweging.

satietati aut indigentiae unice adstringatur. Serenitatem vestram praeterea rogatam quam amicissime volumus ut in affectu, amicitia et foedere nobiscum icto persistere sibique de nobis persuasissimum habere velit de sincera amicitia nostra foedereque

cum Serenitate vestra hactenus a nobis sancte culto imposterum quoque plane nihil immutatum aut diminutum iri, nec coeptum hoc cum Dano negotium - quod aequis conditionibus transigi posse speramus - in alacri et ardua cooperatione pro communi in Germania causa impediturum nos fore, quominus sublatis remotisve obstaculis a rege Daniae nobis hactenus iniectis foederis mutui effectum praestemus et publicam causam cum Serenitate vestra ad optatum usque finem et exitum magna animi constantia et ardore prosequamur.

Etsi vero ordinario nostro apud Serenitatem vestram legato nobili ac magnifico nobis sincere fideli domino Hugoni Grotio mandavimus Serenitati vestrae hanc mentem et hoc propositum nostrum testari, nosque minime dubitamus quin ille pro fide in nos sua id officii coram Serenitate vestra peracturus sit, tamen cum eundem tam peregre hinc constitutum de omnibus quae causam illam Danicam spectant literis nostris informare nequeamus, veniret autem officia nobis communique rei sua deferendi causa in regnum nostrum superiori aestate cum a Daniae rege haec pleraque nobis subditisque nostris illata fuerunt eorumque oculatus quasi testis ex eo tempore fuit Serenitatis vestrae subditus, nobilis ac generosus nobis sincere dilectus dominus de Cerisantes, nos perspecta viri tum dexteritate, tum affectu in nos singulari, illi commisimus literas hasce nostras Serenitati vestrae offerre pariterque de praesenti rerum nostrarum statu atque imprimis de motibus et attentatis hisce Danicis eidem plenius referre et enarrare, necnon apud aulam Serenitatis vestrae aliquamdiu et donec alia a nobis mandata acceperit consistere. Serenitatem proinde vestram peramice rogamus, ut praefatum dominum de Cerisantes, quem eo nomine ad eandem expresse destinandum et mittendum curavimus, clementi accessu atque audientia dignetur et, si volupe Serenitati vestrae fuerit pleniori aliqua rerum Danicarum, quatenus nos tangunt et afficiunt, cognitione ac declaratione potiri, eandem per praesentem exponi sibi haud gravate patiatur, fidem illi in commissis negotiis adstruat et denique ita se erga nos declaret prout nostra in Serenitatem vestram est fiducia mutuumque interesse nostrum requirit. De caetero Deum veneramur ut Serenitatem vestram omni prosperitate beet et potenti suo brachio tueatur ac conservet,

[sacrae regiae Maiestatis regnique Sueciae respective tutores et administratores,] M[atthias] S[oop], C[laudius] Fl[emingh], C[arolus] G[yldenhielm], A[xelius] O[xenstierna], G[abriel] Ox[enstierna].

[Dabantur in regia nostra Stockholmensi, die 27 Ianuarii anno 1644].

Bovenaan de copie te Stockholm: Sacrae regiae Maiestatis literae communicatoriae ad regem Galliarum dominum Ludovicum XIV super motibus Danicis. A. Gyldenkl. Datum Stockholm, anno 1644, Ianuarius 27.

Bovenaan de copie te Parijs: Communication des motifs de la guerre de Dennemarck par la cour de Suede à celle de France, 1644; 27 de Janvier 1644.

Bijlage 3:[24]

Aanstellingsakte voor Marc Duncan de Cerisantes, 6 februari 1644.

Nos Christina, etc.

Notum testatumque facimus tenore praesentium, quod cum curae id nobis semper fuit ut fidelibus, fortibus atque prudentibus viris ac ministris stipemur, commendata autem nobis sit studium fidesque in nos ac regnum nostrum, necnon singularis industria nobilis ac generosi nobis sincere dilecti domini de Cerisantes, nobisque ille operam et servitia sua obtulerit, iccirco eundem in numerum consiliariorum nostrorum aulicorum cooptavimus ac recepimus, prout vigore praesentium literarum nostrarum recipimus et pro consiliario nostro aulico eundem honorari ab aliis volumus. Cumque commiserimus

24 Bijlage 3 naar copie te Stockholm, RA, Riksregistratur, 1644, Tyskt och Latinskt, f. 14^{v}-15^{r}.

illi, ut in Gallias proficisceretur et negotia nonnulla apud christianissimum regem et reginam regentem perageret ibique, donec a nobis inde revocetur aut alia hinc mandata accipiat, subsisteret, ideo in annum salarium, quandiu in dicto nostro servitio ille fuerit et in Gallia commissorum a nobis negotiorum causa manserit, ipsi assignavimus, et tenore [ac] vigore huius constitutionis nostrae assignamus tria millia thalerorum imperialium a legato nostro domino Johanne Salvio Hamburgi vel Lutetiae Parisiorum[25] quotannis numerandorum, initium sumente hac constitutione nostra a die prima huius mensis et noviter ingressi anni. Mandamus proinde camerae nostrae consiliariis atque imprimis dicto domino Salvio aliisque quorum interest, ut dicto consiliario nostro aulico atque in Galliam cum mandatis nostris ablegato domino de Cerisantes dicta tria millia thalerorum imperialium numerari et persolvi quotannis faciant.[26]

In quorum fidem praesentes manibus tutorum nostrorum et regni Sueciae administratorum subscriptas sigillo nostro regio muniri fecimus,

M[atthias] S[oop], C[laudius] C[hristierni] H[orn], C[laudius] Fl[emingh], A[xelius] O[xenstierna], G[abriel] Ox[enstierna].

Bovenaan de copie te Stockholm: Constitutio pro consiliario aulico domino de Cerisantes. A. Gyldenkl. Datum Stockholm, anno 1644, Ianuarius 27.

25 De kas van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius te Hamburg, of die van Johan Hoeufft, commissaris over de Frans-Zweedse geldzaken in Parijs. Zie bijlage 5.

26 Het besluit om de koninklijke afgezant Marc Duncan de Cerisantes een jaarlijks bedrag van 3000 rijksdaalders toe te kennen, kreeg op 6/16 februari 1644 de goedkeuring van de Zweedse rijksraden (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 449 en p. 451-452).

Bijlage 4:[27]

Aanvaarding, door Marc Duncan de Cerisantes, van zijn aanstelling tot hofraad, 6 februari 1644.

Ego infra scriptus notum testatumque facio, quod cum serenissimae atque potentissimae principi ac dominae, dominae Christinae, Dei gratia Suecorum, etc., dominae meae clementissimae, visum fuerit me suae Maiestatis consiliarium aulicum constituere et in Gallia[m] non nullorum magni momenti negotiorum causa expedire, necnon apud aulam christianissimi regis commorari donec alia mandata accepero, iccirco, quo de mea erga se regnumque Sueciae fide certior sit sacra regia Maiestas, hisce reversalium literarum mearum tabulis spondeo ac promitto me commoda et utilitatem praetactae regiae Maiestati[s] regnique Sueciae ante omnia quaesiturum et sectaturum, damna vero ac detrimenta quae imminere persenserim, pro virili aversurum et debito loco praemoniturum consiliaque et operam eo conversurum quo sacrae regiae Maiestati innotescat me fidelis ministri et consiliarii aulici officium sive consulendo sive referendo sive denique negotiis regiae Maiestatis agendo implevisse, necnon commissa mihi hoc tempore in Gallia negotia qua unquam possum fidelitate expedivisse.

Ita Deum testor et sanctum eius Evangelium. In maiorem horum certitudinem praesentes literas reversales subscripsi meoque sigillo roboravi,

N[omen]: Cerisantes.

Bovenaan de copie te Stockholm: Domini Cerisantes literae reversales de accepta a sacra regia Maiestate dignitate consiliaris aulici. Datum Stockholm, anno 1644, Ianuarius 27.

Ter hoogte van de ondertekening: L[ocus] s[igilli].

27 Bijlage 4 naar copie te Stockholm, RA, Riksregistratur, 1644, Tyskt och Latinskt, f. 15^{r}-15^{v}.

Bijlage 5:[28]

Van Johan Adler Salvius, opdracht tot betaling van het honorarium aan Marc Duncan de Cerisantes, Osnabrück, zonder datum, vermoedelijk mei 1644.

Illustrissime domine,

Quem Excellentia vestra anno praeterito in Sueciam commendaverit, dominus de Cerisantes iam ad Excellentiam vestram revertitur, titulo consiliarii regii, pensione annua et commissione ad regem christianissimum honoratus. Mandatum mihi est, ut ei mille quingentos imperiales thaleros solvam pro praesenti. Hos cum ille Lutetiae potius quam hic vel Hamburgi habere desideret, nec mihi quisquam ibi tam notus a quo id sine metu repulsae petere ausus fuerim, rogavit ut eum hoc nomine Excellentiae vestrae commendarem. Ego quidem monitus ultimo Excellentiae vestrae r[esp]onso[29] nec vellem nec ulla (ratione) possum ei negotiis his pecuniariis amplius molestiam creare. Quod(si) vero propria sponte placeret, domino Hoeufft Parisiis saltem per schedulam mandare, ut dictos 1500 imperiales in moneta Gallica ei solveret, posset dictus Hoeufft eam summam e subsidiis proxime casuris[30] vicissim deducere. Et tam mihi quam domino Cerisantes rem faceret Excellentia vestra, ut ple(nam) favoris, (...) reciproca gratitudine dignam. Hoc solum fuit quod Excellentiae vestrae h(...). Caetera coram rectius intelliget a dicto (...), inprimis quod ego sine const(...).

6697. 1644 februari 8. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine observandissime,

Expectamus brevi declarationem causarum belli Danici,[2] quam non dubito bonis omnibus satis approbatam iri.[3] Interea vulgo spargitur, quod Daniae rex reginam matrem[4] ex regno Suediae suis machinationibus navibusque abduxerit vindicaveritque, quod naves nostras in Cimbrico freto vexaverit,[5] quod in Cracovii gratiam[6] militem

28 Bijlage 5 naar minuut te Stockholm, RA, Adler Salvius' Saml. E 5257 (gescheurd blad achter een brief van Johan Adler Salvius aan Marc Duncan de Cerisantes, dd. 25 april/5 mei 1645).

29 De brief ontbreekt; vgl. Grotius' correspondentie met de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius over zijn rekeningen en declaraties, nos. 6636, 6647, 6677, 6727 en 6767.

30 De wisselbrief met de halfjaarlijkse Franse subsidie aan de Zweedse legers in Duitsland werd eind juni uitgeschreven; zie nos. 6941 en 6961.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 5). Eigenh. oorspr. Handtekening afgescheurd. Antw. op no. 6682, beantw. d. no. 6723.

2 De Zweedse agent Harald Appelboom was lange tijd verstoken geweest van nieuws uit Stockholm. Het contact werd hersteld toen op 17 januari een Zweeds schip de haven van Stralsund binnenliep; zie no. 6687.

3 In de Republiek werd de eer van de Zweedse kroon alvast verdedigd in de pamfletten ‘Seeckere poincten waer op gefondeert is d'oorlogh der Sweeden tegen de Deenen’; ‘Voor-Looper van het Sweedsche Manifest; Vertoont door een t'samen-sprekingh tusschen een Sweed ende een Deen’ en een ‘Kort ende klaer onder-soeck, of dese nieuwe oorlogh der Sweeden tegen de Deenen eenigh hinder sal doen, aan de goede ende gemeene saecken in Duytslandt’ (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 5072, 5074 en 5074a).

4 Maria Eleonora van Brandenburg (1599-1655), weduwe van Gustaaf II Adolf, was in juli 1640 heimelijk naar Denemarken gevlucht (*SBL* XXV, p. 151-159).

5 De aanhouding en visitatie van Zweedse schepen door inspecteurs van het tolkantoor van Helsingør.

6 Het vermoeden dat koning Christiaan IV het afgelopen najaar steun had geboden aan militem

suum abdicaverit, quod nati propinquique r[egis] Daniae caesari contra Suedos militaverint et, quod omnium primum est, cum Polono et Muscovita in perniciem nostram coniuraverit.[7] Neque enim dubitaverat Voldemarus comes Hagae[8] iactare se exercitum Muscoviticum contra Suedos ducturum.

Litterae ex Suedia, quas per Hamburgum et Vismariam Kalmariamque ultro citroque posthac commeare comperio, nuntiant 16 millium peditum et 4000 equitum exercitum 16 Ianuarii Jenecopiae[9] a Gustavi Hornii Excellentia lustratum et in Schoniam, Hallandiam et Blekingiam missum, ut tripartitus vicissim Helsingburgi in unum eat. Omnis autem exercitus imperio illustrissimi Hornii, peditatus generali locum tenenti Laurentio Kagge et generali maiori Nicolao Asserson, Ingriae quondam gubernatori et Muscovitico Polonicoque bellis claro, equitatus generali maiori Johanni Wachtmeester parebit. Commeatum providebit generalis commissarius illustrissimus dominus Joh. Kruus et dominus Langman,[10] qui Gotheburgi, Jenecopiae et Calmariae promptuaria erigant; quaelibet harum urbium mille peditibus et ducentis equitibus munita est. Dalecarli illi[11] feroces durati malis et insuperabiles armis Norvegiam sibi conterminam infestabunt. Praeterea tanto feruntur impetu omnes in hoc bellum, ut agricolae complures relictis arvis sua sponte armati exercitum sequantur.

Ludovicus de Geer a rectoribus Suediae ad Foederatas Provincias missus est et Hamburgo huc in crastinum expectatur.[12]

Torstensonii Excellentia 19 huius Coldingoburgis 1500 equites debellavit[13] et post paucos dies castellum Middelferdam occupavit, ex quo regni Daniae marescallus Andreas Bille cum praecipuis ducibus et paucis militibus in Fiuniam aufugit et robus exercitus Danici, Juthiae tutelam, 4500 milites, post se reliquit, qui omnes in potestatem nostram venerunt, ut nihil iam sit quod nos in Juthia moretur. Rex ipse in Zelandia est. Speramus contra Gluckstadium et in Fiunia fructus intensi frigoris.[14] Caesarem subveni-

7 De samenzwering van koning Christiaan IV van Denemarken, koning Wladislas IV van Polen en tsaar Michael Fedorovitsj tegen de Zweden.

8 's Konings natuurlijke zoon Valdemar Christian, graaf van Sleeswijk-Holstein, had aan de vooravond van zijn reis naar het hof van de tsaar een bezoek aan Den Haag gebracht; zie no. 6068 (dl. XIV), en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 319.

9 Het besluit om op 16/26 januari een wapenschouw te Jönköping te houden was al in december 1643 gevallen. Het bevel over het leger dat de Deense gewesten Halland, Skåne (Schonen) en Blekinge moest binnenvallen, was opgedragen aan veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn, met naast zich de generaal-majoors Lars Kagg, Nils Assersson Mannersköld (voorheen gouverneur van Narva) en Hans Wachtmeister (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 348-350 en p. 357-360).

10 De commissarissen Johan Jespersson Kruus en Tönnis Hindersson Langman (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 304, en IX, p. 620 en p. 627).

11 De soldaten uit het Zweedse grensgebied Dalekarlië (Dalarna).

12 Louis (Lodewijk) de Geer (1587-1652) zou in opdracht van koningin Christina nagaan of in de Republiek manschappen en schepen geworven konden worden voor de strijd van de Zweden tegen de koning van Denemarken. Op 19/29 januari 1644 bevond hij zich al te Hamburg ('Brieven van Louis de Geer', in *BMHG* 29(1908), p. 242-243, p. 360-369, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 148).

13 De strijd om de schans van Middelvaart (Middelfart). Het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson verdreef de manschappen van de Deense rijksmaarschalk Anders Bille (Bilde) (1600-1657) uit hun laatste steunpunten in Jutland (*DBL* II p. 95-98).

14 De voorgenomen tocht over de toegevroren wateren naar het eiland Funen en de Deense garnizoenssteden Glückstadt en Krempe.

re velle Dano[15] et Ragotzium in armis esse hic constanter pronuntiant.[16] Daniae regis literae ad Status Foederatos pervenerunt, quibus foedus renovare studet et persuadere cupit, ne auxilio consilioque nobis in hoc bello adsint.[17]

Deus res fortunatas perennare faciat et ad pacem tutissimam omnia dirigat, cuius tutelae etiam Excellentiam vestram devotus commendo, et ex debito semper vivo, illustrissime et excellentissime domine legate,

illustrissimae Excellentiae vestrae ...

Amstelodami, 8 Februarii [1644].

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 20 Febr.

6698. 1644 februari 8. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Serio cum domino Utenbogardo egi ut cogitationes de concordia ecclesiarum suas scripto velit mandare,[2] sed ille ex visus defectu impossibilitatem obtendit. Ego illi meam operam obtuli, ut quae dictare vellet exciperem, sed nihil profeci; dixit tamen se amplius deliberaturum. Pro iis quae de minore filio scribis gratias habeo,[3] et spero non inutilem illi fore tuam scriptionem.

Hic nihil fere geritur, nisi quod princeps legatos Gallicos convivio excepit opipare et quod iam ab Avausio hoc vespere vicissim excipitur.[4] Dani e Jutlandia copias

15 Keizer Ferdinand III had zijn resident te Hamburg Georg von Plettenberg reeds geïnstrueerd voor een buitengewone missie naar Kopenhagen (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 209-218 en p. 247-248).

16 Het leger van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi was op 3 februari tot de aanval overgegaan. Weldra zou het de belegering van Košice (Kaschau) inzetten (*Doc. Boh.* VII, p. 69 no. 158 en p. 75 no. 180).

17 Koning Christiaan IV verwoordde zijn ontzetting over de Zweedse inval in een boodschap aan de Staten-Generaal, dd. 25 december/4 januari 1644. Tegelijkertijd instrueerde hij zijn resident in de Republiek om het Deense standpunt in Den Haag te verdedigen; vgl. no. 6699, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 405. De koninklijke boodschappen werden op 4 februari 1644 door resident Martin Tancke aan de vergadering gepresenteerd (Kernkamp, *De sleutels van de Sont,* p. 43).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 294. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6678, beantw. d. no. 6718.

2 De zorg voor het manuscript van Johannes Wtenbogaerts *Kerckelicke historie* (*BG* no. 892) en de wenselijkheid dat de bejaarde remonstrant voor het nageslacht nog eens zijn gedachten vastlegde over de noodzaak en de beste manier om de eenheid der kerken te herstellen; vgl. no. 6663.

3 Grotius had stappen ondernomen om zijn jongste zoon Dirk te verlossen uit Beierse krijgsgevangenschap.

4 Omdat de echtgenote van de Franse gevolmachtigde Abel Servien bij een eerdere gelegenheid de status van ‘Madame l'ambassadrice’ had opgeëist (no. 6638), nam Frederik Hendrik zich voor om aan zijn tafel alleen maar heren uit te nodigen. Dames mochten wèl aanzitten aan het banket dat Claude de Mesmes, graaf van Avaux, zijn Staatse onderhandelingspartners aanbood. Een zetel voor ‘Madame’ was echter niet voorzien. Een week later stelde Servien naar aanleiding van dit affront een memorandum op: ‘Articles sur lesquelz le sieur Servien

omnes exegere Sueci et iam putantur Funiae imminere et, nisi propere ab imperatore mittuntur

suplie très humblement monsieur le Comte de Brienne de faire régler monsieur d'Avaux et luy pour éviter les contestations qui pourroient arriver entre eux' (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. LXX).

suppetiae, actum est.[5] Legati nostri in Angliam recte pervenere; ecquid ibi effecturi sint dies docebit.[6] Miror me in tuis litteris nihil de pontificis aut morte aut morbo et Chavigniaci casu intelligere.[7]

Est Parisiis filius cognati nostri Petri Groenewegii, qui iam in cohorte regis praetoria meret.[8] Rogavit me eius mater ut si qua in re illi possis benefacere aut consilio iuvare, id ne dedigneris.

Deus te, tuam, tuos diu sospitet. Vale,

tibi obsequentissimus frater,

Guilielmus Grotius.

Hagae, VIII Februarii, propridie natalem meum,[9] 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 15 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 17 [Febr.]

En in dorso: 8 Febr. 1644 W. de Groot.

6699. 1644 februari 8. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Hoedanich God almachtich de coninckl̄ijcke Sweedsche wapenen onder den generael Torstenson heeft gelieven te segenen, ende door deselve de gansche Deensche cavallerie ende infanterie in Jutlant is geruïneert geworden, gelieven u.

5 De Denen hadden Jutland prijsgegeven aan het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson. Na de eerste schrik kreeg de verdediging van het eiland Funen de hoogste prioriteit.

6 De Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude waren in de avond van de 27ste januari in Londen gearriveerd.

7 De gezondheidstoestand van paus Urbanus VIII († 29 juli 1644) en het laatste nieuws over het gedaalde aanzien van de afgetreden staatssecretaris Léon le Bouthillier (1608-1652), graaf van Chavigny en Buzançais, aan het Franse hof.

8 Een oudoom van Hugo en Willem de Groot, de Delftse burgemeester Bruyn Jacobsz. van der Dussen († 1589), was gehuwd met Machteld Jansdr. van Groenewegen. In de verte was de Haagse notaris Pieter van Groenewegen († 1632) dus een verwant van de twee broers (L.G.N. Bouricius, 'Kwartierstaten van Delftsche Vroedschappen verzameld door Mr. W. van der Lely', in *Ned. Leeuw* 32 (1914), kol. 326). In 1610 huwde 'neef' Pieter de Leidse Elizabeth van Duvenvoorde. Elf jaar later werd uit dit huwelijk een zoon Joannes geboren (Den Haag, GA, Klapper op de D.T.B. 1598-1811). Misschien is deze jongeman in de winter van 1643-44 de moederlijke zorgen ontvlucht en naar Parijs getrokken om zich aldaar in het koninklijke garderegiment te bekwamen in de kunst van het oorlogvoeren.

9 Willem de Groot was op 10 februari 1597 te Delft geboren.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 133 en 134 (bijlage). Oorspr. Eigenh. ondertek. Brief en bijlage zijn van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

Exc.[tie] wt de twee bijgaende copiën van brieven,[2] die den heer general mij selfs heeft toegeschreven, met meerder te sien, daeraen ick mij referere.

Wt Sweden hebbe ick brieven gehad van den 23 en 30 Decembris lestleden,[3] ende

2 De brieven uit het hoofdkwartier van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson ontbreken. Zij bevatten waarschijnlijk berichten over de verovering van Jutland en de vlucht van het leger van de Deense rijksmaarschalk Anders Bille (Bilde) naar het eiland Funen; vgl. no. 6697.

3 Vermoedelijk afschriften van brieven van koningin Christina van Zweden aan haar

daerwt sooveel vernomen dat door de onvrindelijcke proceduren, machinatiën en exorbitantiën die den coning van Dennemarcken van tijt tot tijt ende principalijck in 't verleden jaer aen de croone Sweden door het aenhouden van haere schepen in de Sond ende het vexeren en beswaeren van haere Mayesteits onderdanen ende haere Mayesteits goederen selfs tegens de beiderseits opgerichte pacten en billicheit aengedaen ende gebruickt heeft tot turberinge van de navigatie en commercie in de Oost- en Noordzeën, behalven veel meer andere redenen en injuriën die aen de zijde des rijcks niet langer en conden geduldet werden, dit werck tot eenen oorlogh sich is formerende, gelijck dan eene armee van 14000 te voet ende 5000 paerden nae de frontiren van Dennemarcken gemarcheert was, ende soude den veltmarschalck Horn[4] van Stockholm den 11 Jannuari stylo novo onfeilbaar opbreecken ende deselve armee commanderen. God geve geluck ende segen daertoe.

Hierbij gaet copye van eenen brief die den coning van Dennemarcken over den inval in sijn lant aen desen staat, ende 'tgeen hij aen sijnen resident alhier geschreven heeft.[5] Ick hebbe wt het rijck mede ordre, waervan de principaelste brieven noch onderwegen sijn,[6] om aen desen staat neffens overleveringe van brieven die ick noch ben verwachtende, mondeling te remonstreren de motiven die haere Mayesteit hiertoe gebracht hebben, ende aen denselven staat daerbij 't een en 't ander noch voor te houden.

'tWelck ick u. Exc.^{tie} hiermede hebbe willen communiceren, ende deselve bevelende in de protectie Gods verblijve, mijnheere,

u. Exc.^{tie} dienstwilligste,
Petter Spieringh Silvercroon, op Norshollem
erfgesetten.

Den 8 Februari 1644.

4 Veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn bevond zich op 9/19 januari 1644 nog te Stockholm (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 434-436, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 125-126). Op 16/26 januari zou hij te Jönköping daadwerkelijk het bevel aanvaarden over het leger dat de Deense gewesten Halland, Skåne (Schonen) en Blekinge moest binnenvallen.

5 De boodschappen van koning Christiaan IV van Denemarken aan de Staten-Generaal en aan zijn resident in Den Haag, dd. 25 december 1643/4 januari 1644, vonden een weg naar een drukker in de Republiek. Weldra verscheen het pamflet ‘Copien van twee messiven van sijn Majesteyt van Dennemarcken, d'eene aen de ... Staten Generael der Vereenigde Nederlanden, ende d'ander aen sijn resident Martino Tancken ..., gedruckt voor Theophilus Philopatris’ (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5071, en hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 8, no. 16).

6 Op 20/30 december 1643 had koningin Christina van Zweden brieven laten uitgaan naar de Staten-Generaal, de Staten van Holland, de prins van Oranje, het stadsbestuur van Amsterdam en andere overheden in de Republiek (Stockholm, RA, Riksregistratur, 1643^{II}, Tyskt och Latinskt, f. 406^{r}-433^{r}). Deze ‘communicatoriae ... super motibus Danicis’ zouden de Zweedse resident worden aangereikt door de koninklijke commissaris Louis de Geer; zie no. 6728, en ‘Brieven van Louis de Geer’, in *BMHG* 29(1908), p. 243-245.

Ick versoecke seer vrindelijck op u. Exc.[tie] deselve gelieve mij sijne consideratie op dit Deensch werck weeten te laeten,[7] gelijck ick u. Exc.[tie] van tijt tot tijt dan oock sal adviseren 'tgeene mij hierinne te wercken wt het rijck sal geordonneert werden.

7 Grotius' reactie op de boodschap van koning Christiaan IV aan de Staten-Generaal is niet overgeleverd. In zijn persoonlijke brief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 20 februari 1644, sprak hij over een schrijven ‘vol van toorn’ (no. 6719).

Bijlage:

Den 8 Februari 1644.

Met de negotiatie der Fransche plenipotentiarisen loopt het allenskens ten einde.[8] Men wil seggen dat Servien eerstdaegs voorwt op Munster reysen ende d'Avaux noch wat alhier vertoeven sal. Ick sorge dat noch d'een noch d'ander in de naeste 14 dagen sal vertrecken. Verleden weecke heeft sijn Hoocheit haerlieden een statelijck banquet gegeven, ende word desen avont sijne Hoocheit van den heere d'Avaux wederom getracteert.[9] Het principaelste van haere handelinge is iet seeckers met desen staat vast te stellen de modo agendi in tractatu et conditionibus pacis. Wegen de Dennemarckse saacke luistert men alhier, soo het schijnt, op het succes der wapenen van d'een en d'ander zijde, om de consilia daernae te richten.

Den heere general in Lijfflant, den veltmarschalck Herman Wrangel,[10] is tussen den 10 en 11 Decembris stylo vetere te Riga overleden, 'twelck een groot verlies is, also het een heere was van groote experiëntie.

6700. 1644 februari 9. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger herr ambassadeur, hochgeneigter herr vnndt patron,

Ich hoffe, ess werde dzjenige, so ich am 21. vnndt 26. diesess communiciret,[2] vnndt vnter andern bey dem letztern, wass vngefer den newen Dänischen kriegss vornembste vrsach sein möchte, mit vbergeschickt hab, vor einlangung diesess zue recht vberkommen. Sinther ist allein dass weiter bey vnss vorgefallen, dass die beede Dennemarckische gesandten reichss rath Crabbe vnndt cantzler von der Lippe, deren von ihrem könig, vnter dato 26 Decembris jungsthin auss Friederichssburg erhaltener ordre nach,[3] vff eine zeidtlang sich von hinnen vff seits

8 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien werden van diverse zijden gemaand om de Haagse conferentie over een nieuwe Frans-Staatse ‘alliantie offensive ende defensive’ ten spoedigste te verlaten. Hun vertrek werd echter opgehouden door een hardnekkig meningsverschil met de vertegenwoordigers van de Staten-Generaal over de interpretatie van het artikel waarin de verbondenen zich zouden verplichten om geen vrede of bestand met de Spaanse kroon te sluiten dan ‘gesamentlick ende met gemeene bewilling’ (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. XLII-LVI).

9 Het banket waarvoor de graaf van Avaux de echtgenote van zijn collega Abel Servien niet had uitgenodigd (no. 6698, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 194-195 en p. 198).

10 Veldmaarschalk Herman Wrangel (1587 - † 10/20 december 1643), gehuwd met Amalia (1613-1669), gravin van Nassau-Siegen, had de taak van gouverneur van Lijfland nog geen vier maanden kunnen uitoefenen (*BLS* XXI, p. 104-108).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 90. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius in Osnabrück.

2 De brief van 21/31 januari (no. 6683) en een ontbrekende brief dd. 26 januari/5 februari 1644. In de tussentijd had een koerier uit Stockholm (Lars Månsson?) zijn taak vervuld, zodat de Zweedse delegatie nu de beschikking had over geautoriseerde rechtvaardigingen van de oorlog die de Zweden op 12/22 december 1643 tegen de koning van Denemarken hadden ontketend; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 118-119, p. 122-126 en p. 145-149.

3 Vgl. no. 6683. In een schrijven van 26 december/5 januari 1644 had koning Chris-

zu begeben, den abzug diesen morgen frühe, ohne ceremonien zu werck gerichtet haben. Wie sie aber selbst sagen, werden sie nicht weiter gehen alss nach Staade, daselbst auch solang verharren, biss sie sehen, ob dass newe vnwesen nicht etwa auff ein- oder andern weeg in der güthe sich wolle beylegen lassen;

vnndt damit gleichwoll ess nicht dass ansehen habe, alss wolten sie allerdingss sich diesess werckss begeben, so bleibt der tumbdechant Langerman biss vf anderweiten befelch alhier residiren, vnndt bey allen vorfallenheiten seiness königss diensts vnndt interesse zu beobachten.[4] Von ankunfft der Frantzösischen ambass[adeu]rs haben wir, letzt gegebener vertröst- vnndt darauss geschöpfter hoffnung zuwieder, nun noch nichtess zuverlessigess vnndt werden vom 19/29. diesess noch gantz wieder einander laufenden zeitungen auss dem Haag desshalb geschrieben.[5] In dem etzliche briefe melden, dass sie innerhalb drey wochen von besagtem dato schwerlich von dannen vffbrechen würden; andern aber sagen wollen, dass sie damahln bereitss angefangen ihre valedictions visiten zu thuen,[6] vnndt solchem nach innerhalb wenig tagen von dannen moviren wolten. Welchess nun von diesen beiden erfolgen werde, wirdt eine kurtze zeit aussweisen.

Ich bin vnter dessen vnndt bleibe allezeit,

Ew. Exc. gehorsamber diener,

G. Keller m.pa.

Ossnab[rück], den 30. Ianuarii anno 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 2 Martii 1644.

6701. 1644 februari 12. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Vous m'oblige[z] fort de m'informer de ce qui se passe avec le roy de Denemarc, mais les jugemens divers qu'on en fait meritent d'en avoir un manifeste[2] pour desabuser ceux qui en croyent autrement. Les ministres de France qui sont en Italie[3] me prient de leur en mander une particuliere information, mais si vous ne m'en instruise[z] pleinement, je ne sçay d'où en prendre, puisque monsieur le baron

4 De Hamburgse domdeken Lorenz Langermann hield zijn verblijf in Osnabrück nog tot de tweede helft van augustus 1644 aan.

5 Twee dagen eerder had secretaris Georg Keller een postpakket van Petter Spiring Silvercrona ontvangen. In zijn brieven waagde de Zweedse resident zich niet aan een voorspelling over het tijdstip waarop de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux en Abel Servien de Haagse conferentie zouden verlaten (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 159-160).

6 De Venetiaanse ambassadeur Alvise Contarini had dit nieuws opgevangen.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 317. Eigenh. oorspr.

2 Ook Grotius keek al geruime tijd uit naar een Zweedse rechtvaardiging van de oorlog tegen Denemarken. In de loop van juni ontving hij eindelijk de instructie die koningin Christina op 27 januari/6 februari 1644 door haar rijksraden had laten opstellen; zie no. 6696.

3 In het bijzonder de Franse ambassadeur te Venetië monsieur Des Hameaux, en de in Rome residerende ambassadeur François Du Val (ca. 1594-1665), markies van Fontenay-Mareuil.

Ochsenstirn ne m'escrit depuis un long temps.[4] Je souhaitte qu'on accommode cest affaire bientost, car autrement l'Austriche en profitera grandement.

Mercy continue à bloquer Uberlinghen, qu'on tient pourveu des vivres jusques au dernier d'Avril qui vient, mais Jan de Vert se tient avec le gros de la cavallerie à Tutlin-

4 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius schonken nauwelijks aandacht aan hun collega in Zürich.

ghen et fait des courses jusques à Hohetvil, empechant qu'on n'y jette plus des vivres comme aussy dans Uberlinghen,[5] ayant menacé à ceux de Schafusen de brusler leur[s] villages s'ils continueront à en fournir aux ennemis de la maison d'Austriche. Et parce que la meffiance s'augmente entre les Petis Cantons et les protestans, ceux-cy se tiennent sur leur[s] gardes, estans tous perplex de ce qui en arrivera. Ceux d'Ury se monstrent plus français qu'aucun autre des cantons cattoliques, et pour cela dans la derniere diete tenue à Brun[6] ils ont esté forclos de la seance par les autres, qui continuent à monstrer de la passion pour la maison d'Austriche, ayans chastié quelque[s] capitaines qui ont servi au siege de Thiunville.[7]

La paix en Italie n'est pas encores faite, mais on y travaille à bon escient à Venise, où le cardinal Bichi[8] est encore avec les ducs de Modene et Parme pour travailler à ceste paix avec le pape, et on en espereroit bonne issue, si sa maladie n'en causoit le retardement. Quelques-uns escrivent qu'il se porte mieux,[9] d'autres asseurent qu'on la cache et qu'il n'y a que 7 à 8 personnes au plus qui en sçachent la verité et qui sont obligés d'en garder le secret soubs peine d'excommunication. Dans peu nous verrons ce qu'en sera.

Cependant je languis icy, ne sçachant de quel bois faire la fleche.[10] Je me patienteray jusques au mois d'Avril prochain et si entre cy et là je ne suis pas assisté d'argent ny contremandé d'aller à Benfeld[11] il faut que je parte d'icy honteusement en Suede pour y solliciter mes payemens. Ex duobus malis minus mihi eligendum, et honesta mea dimissio omnino quaerenda erit. Dieu m'est tesmoing que je ne puis disposer personne à me fournir plus d'argent, la despence en ceste residance estant trop grande pour moy: oultre l'extraordinaire ayant dix personnes sur moy.

Je demeure, monsieur,

vostre serviteur tres humble,

C. Marin m.p.

5 De belegering van het Frans-Weimarse steunpunt Ueberlingen door eenheden van het Zwabisch-Beierse leger van François de Mercy en Johan van Werth. In mei gaf gouverneur Charles-Christophe de Mazencourt, markies van Courval, de strijd op; zie nos. 6575 (dl. XIV) en 6639.

6 Vertegenwoordigers van de katholieke kantons Luzern, Uri, Schwyz, Unterwalden en Zug waren op 14 en 15 december 1643 in Brunnen bijeengekomen. Aan hun bezorgdheid over het ijveren van de protestantse kantons gaven zij uiting in een vermaning aan de gedelegeerden van Uri om de gelederen gesloten te houden. Trots weigerde kolonel Johann Heinrich Zum Brunnen gevolg te geven aan deze oproep (Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 44-46, en Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V 2 1, p. 1298-1300, p. 1302-1304 en p. 1311-1313).

7 De Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo had bij de Spaanse vertegenwoordiging in Luzern geklaagd over Zwitserse soldaten die in het leger van de hertog van Enghien de wapens tegen de onderdanen van zijn koning hadden opgenomen (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V 2 1, p. 1290). In december werden de Zwitserse kapiteins Alfons Sonnenberg en Niklaus Bucher voor de rechter gedaagd (Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 39 n. 8 en p. 57).

8 De vredesbemiddelaar kardinaal Alessandro Bichi had Venetië inmiddels verlaten. Op 8 februari bevond hij zich te Bologna, waar hij de pauselijke gevolmachtigde kardinaal Gian Stefano Donghi op de hoogte stelde van de voortgang van het overleg met de Italiaanse vorsten (Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena, en de hertog van Parma) over de beëindiging van de Castro-oorlog (V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* IV 1, p. 567-575).

9 In de gezondheidstoestand van paus Urbanus VIII was een licht herstel ingetreden.

10 Het gezegde ‘ne plus savoir de quel bois faire flèche’ (geen middelen van bestaan hebben).

11 Carl Marin had zich als gegadigde gemeld voor de beter gehonoreerde post van resident in de Zweedse enclave Benfeld.

De Zurig, ce 2 de Febvrier l'an 1644.

Les Grisons ont accordé le passage aux Venetiens[12] moyennant 18 mille florins pour un an, mais celuy par la Suisse devient tousjours plus difficille à cause du clergé qui s'y oppose.

Le residant de Venise[13] a esté deux fois à Suiz pour procurer le passage moyennant l'argent qu'on [a] offert en grande quantité, mais le nonce s'y oppose si vertement qu'on est quasi hors d'esperance de l'avoir sitost.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 24 Febr.
En in dorso: 2 Febr. 1644 Marin.

6702. [1644 februari 13]. Aan Friedrich, landgraaf van Hessen-Eschwege.[1]

Excellentissime et illustrissime princeps,

Is est splendor eaque merita erga rem communem regnumque Suediae domus Hassicae Cassellensis ac speciatim Celsitudinis vestrae, ut quilibet eidem regno Suediae eiusque sociis bene volens pro magnifico habere debeat Celsitudinis domusque vestrae honori ac commodis inservire.[2] Ego qui non quantum volo tantum possum, quantum meae erat facultatis ad postulata domini Siraumondi[3] ostendi paratissimum me omnia ea facere atque iuvare quae ad gloriam atque utilitatem Celsitudinis vestrae pertinent, idque facere porro pergam summa cum fide ac diligentia, ut qui rebus ipsis apparere cupiam, excellentissime et illustrissime princeps,

Celsitudini vestrae servire paratissimus obligatissimusque,
H. Grotius.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Landgravio Frederico.

12 Het resultaat van de missie van de buitengewone Venetiaanse gezant Girolamo Cavazza naar Graubünden. In januari leken de autoriteiten bereid te zijn om met de Venetianen samen te werken. Een beslissing moest vallen op een binnenkort te houden 'Beytag' in Chur (Coire) (Jecklin, *Materialien* I, p. 390-391, en Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 22-26).

13 Domenico Vico, de Venetiaanse resident in Zürich, trachtte de route over de passen van Tirol open te houden voor de Zwitsers die dienst wilden nemen in het leger van Venetië. Na een scherpe terechtwijzing van de nuntius Girolamo Farnese verbonden de kantons Schwyz en Glarus strengere voorwaarden aan het recht van vrije doortocht (Rott, *o.c.* VI, p. 21-22, en Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V 2 2, p. 1554).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 722 no. 1647. Antw. op een brief die Grotius op 4 februari had ontvangen; zie no. 6633.

2 Landgraaf Friedrich van Hessen-Eschwege diende in het leger van Lennart Torstensson. In de eerste dagen van de Zweeds-Deense oorlog kreeg zijn regiment kwartieren in het graafschap Pinneberg toegewezen; zie no. 6630.

3 Als telg uit het huis Hessen-Kassel was de landgraaf betrokken bij het conflict met landgraaf Georg II van Hessen-Darmstadt over het bezit van stad en universiteit van Marburg. In augustus 1643 besloot hij deze ingewikkelde kwestie voor te leggen aan ambassadeur Grotius en de Franse regering. De missie naar Parijs vertrouwde hij toe aan de Lotharingse edelman de Siraumont.

6703. 1644 februari 13. Aan J.A. Salvius.[1]

Illustrissime domine,

Percepi et pridem et ex eis quae nuper ad me e Batavis scripta sunt,[2] inter reges Galliae, Hispaniae et Angliae convenisse ut aliter inter se, aliter cum caeteris regibus agerent.[3] Itaque aliorum regum legatis legati ipsorum Excellentiae titulum modo darent, modo non darent suo arbitratu. Quare cum per illustrissimum dominum baronem Oxenstiernam acceperim inter chartas alias exemplum literarum domini Davausii ad Excellentiam vestram,[4] miratus sum dari quidem in mediis literis Excellentiae nomen, at non in initio atque fine, ubi id fieri maxime oportebat. Id utrum casu factum sit, an vero consulto ob eam quam dixi causam, pro sua prudentia Excellentia vestra iudicabit et de caetero legatorum Gallicorum in hoc rerum genere dicta factaque considerabit.[5]

Quae hic geruntur, non magna sunt in pecuniae summa inopia. Eorum quae ad illustrissimum baronem Oxenstiernam scribo,[6] non dubito quin particeps fiat Excellentia vestra. Scribo autem diebus septimis.

Deus, excellentissime domine, Excellentiam vestram servet,

Excellentiae vestrae servire paratissimus,

H. Grotius.

XIII Februarii 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Salvius, conseiller d'estat, chancellier de la cour, ambassadeur et plenipotentiaire de la reine et couronne de Suede, etc., à Osnabrug.

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: Hugonis Grotii, anno 1644, die XIII Februarii.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Joanni Salvio.

1 Hs. Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 2 no. 36. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 722 no. 1645.

2 Bijna wekelijks werd Grotius door zijn correspondenten in de Republiek op de hoogte gehouden van het verloop van de Haagse conferentie over een nieuwe Frans-Staatse ‘alliantie offensive ende defensive’. Zo had hij ook vernomen dat de Staten-Generaal op 21 december 1643 een memorandum in de zaak van de ‘eer en tytulen’ hadden overhandigd aan de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien. In hun antwoord verklaarden de heren niet bevoegd te zijn in deze aangelegenheid een beslissing te nemen; zie no. 6632.

3 Vgl. no. 6636. De koningen van Frankrijk, Spanje en Engeland weigerden de gelijkheid van alle koningen te erkennen. Deze opvatting werd betwist door de koningen van Zweden, Denemarken en Polen (J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat,* p. 7-16).

4 In zijn brief van 14/24 januari 1644 had de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna een aantal afschriften van diplomatieke brieven bijgesloten, o.a. een schrijven van Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien dd. 10 december 1643, en misschien ook de persoonlijke brief van de graaf van Avaux aan Johan Adler Salvius dd. 18 december 1643; vgl. no. 6669, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 177.

5 Ook de Zweedse gevolmachtigden waakten nauwlettend over het gebruik van de juiste titulatuur en de inachtneming van de rangorde (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 185 en p. 197-198). Toen de Franse delegatie ter vredesconferentie eindelijk in Munster verscheen (maart/april 1644), weigerden zij haar om protocollaire redenen als eersten tegemoet te treden (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 258-259).

6 Zie Grotius' nieuwsbrieven aan Axel en Johan Oxenstierna dd. 13 februari 1644 (nos. 6707 en 6708).

6704. 1644 februari 13. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Gratias habeo pro remissis documentis.[2] Videbimus quid hic fieri possit. Audio Bruxellae transactum negotium de captivis,[3] etiam iis qui in Germania sunt, liberandis. Ita et noster libertatem recuperabit.[4] Dominum Utenbogardum rogo urgeas,[5] et editiones nostras.[6]

Incendium illud in ecclesia aulica aliquid mali calvinismo mihi videtur portendere.[7] Hic omnia sunt in veteri statu.[8] Semina quidem sunt motuum, at motus nulli adhuc apparent. Exercitus parantur quatuor in Italia, Catalania, Alsatia et Campania. Ab Anglia nullam video spem pacis. Intrarunt eam hinc Scoti, inde Hiberni, et res regis ad Plimuthum retro eunt. Inter Barbarinos et Italiae principes foederatos magna spes pacis. Gallia vult conciliatrix esse inter Suedos et Danos.

Deus vos sospitet,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

13 Februarii 1644.

6705. 1644 februari 13. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Ick bidde uEd. te geloven dat noch de eertytelen, noch de ambassade mij zoozeer niet en kittelen dat ick niet lust en zoude hebben om als particulier te leven ende als particulier gegroet te werden, zoo de hoope van te dienen tot de algemeene vrede mij niet en wederhiel. De coustume is hier bij d'Engelsche, Venetiaensche ende andere ambassadeurs dat niemant, wie het oock zij, haer aen en spreeckt

1 Gedrukt *Epist.*, p. 963 App. no. 691. Antw. op no. 6685, beantw. d. no. 6726.
2 De documenten die moesten bewijzen dat hertog Bernhard van Saksen-Weimar († 18 juli 1639) 4000 rijksdaalders had nagelaten aan zijn officier Dirk de Groot; zie no. 6663.
3 De missie van Bernard du Plessis-Besançon naar Brussel om met de Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo te onderhandelen over de uitwisseling van de manschappen die tijdens de campagnes van 1643 in krijgsgevangenschap waren geraakt (*Mémoires de Du Plessis-Besançon,* p. 38-39 en p. 156-166).
4 Grotius' jongste zoon Dirk werd nog steeds in Tübingen vastgehouden.
5 In een schrijven van 21 februari 1644 gaf Johannes Wtenbogaert een verklaring voor het uitblijven van een antwoord op Grotius' verzoek om ‘in dese verwarde ende bedroeffde tijden’ enkele gedachten op schrift te stellen over de noodzaak en de beste manier om de eenheid der kerken te herstellen; vgl. nos. 6724 en 6738.
6 De publikatie van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata,* alsmede de voorbereiding van een bijgewerkte herdruk van *De iure belli ac pacis* (*BG* nos. 571 en 572).
7 De Haagse hofsecretaris Constantijn Huygens wijdde maar liefst drie gedichten aan de brand in de Waalse kerk op het Binnenhof. Het eerste gedicht kreeg het opschrift: ‘In incendium quo Hagae templi aulici tectum conflagravit, cal. febr. MDCXLIV, triduo post natalem principis mei’ (*Dichtw. C. Huygens* III, p. 285-286, p. 288 en p. 293).
8 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 13 februari.
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 35h. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6706. Antw. op no. 6686.

anders als haer gevende den tytel van Excellentie.[2] De Fransche ambassadeurs hebben eertijds andere maniere gevolgt,

2 Het vraagstuk van de juiste bejegening van ambassadeurs en gevolmachtigden van grote en kleine mogendheden; vgl. nos. 6636 en 6703.

maer die in Duitschlant geweest zijn gantsch niet, ende zoo het iemant bij monsieur d'Avaux ofte Servien wil bezoucken,[3] hij zal zien hoe hij daermede zal vaeren.[4]

Ick heb in Swede mijne bedenckinge geschreven op 't poinct van een verbont met de Vereenigde Nederlanden;[5] hoope oock dat van de motiven ende intentiën aengaende Denemarcken opening zoo hier als in Den Hage zal geschieden.[6] Vrancrijck zage gaeren deze nieuwe querelle geassopieert,[7] opdat de Swedische wapenen weder nae Duitschlant mochte keeren, maer de offentiën ende dissidentiën zijn te groot dan dat ick daertoe raed zoude zien. God can 't helpen. Vrancrijck schijnt dit jaer een harde strot te zullen hebben[8] ende ick vrese dat op denzelven tijd oock de inlandsche onlusten zullen uitbersten. Zoo men can weten op wat poincten de nieuwe alliantie is besloten tusschen Vrancrijck ende Nederlant,[9] ende wat expediënt is gevonden op de ceremoniën,[10] ofte waerop het eene ende 't andere hapert,[11] ick zal daerover blijde zijn geïnstrueert te werden om mij daernae te reguleren. Het tractaet van 't jaer 1635 heb ick overgezien[12] ende

3 Vanaf de dag van aankomst in de haven van Dordrecht (16 november 1643) hadden de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien het standpunt verdedigd dat zij ‘als seer aansienlijcke ende extraordinaris besendinghe’ op ‘meer als gewoonlijcke maniere’ ontvangen dienden te worden.

4 Voor de pretenties van de ervaren diplomaat Claude de Mesmes, graaf van Avaux, had Grotius zijn zwager al in een schrijven van 5 december 1643 (no. 6574 (dl. XIV)) gewaarschuwd. De gevoeligheden van de graaf dateerden nog uit de tijd dat hij als ambassadeur te Hamburg te maken kreeg met de onverschilligheid van de koningen van Denemarken en Polen op het punt van de aanspreektitel ‘illustrissime [et excellentissime domine]’ (*Correspondance inédite du comte d'Avaux,* p. 198-199).

5 Deze aanbeveling deed Grotius in zijn nieuwsbrief aan rijkskanselier Axel Oxenstierna dd. 23 januari 1644 (no. 6666 *ad* n. 13).

6 Een dezer dagen zou de Zweedse koninklijke commissaris Louis de Geer in de Republiek arriveren met brieven waarin koningin Christina van Zweden het optreden van haar leger tegen de koning van Denemarken rechtvaardigde; vgl. no. 6728, en ‘Brieven van Louis de Geer’, in *BMHG* 29(1908), p. 243-245.

7 De voor de Franse regering bestemde brieven van koningin Christina, dd. 27 januari/6 februari 1644, werden Grotius in de loop van juni door de koninklijke afgezant Marc Duncan de Cerisantes ter hand gesteld; zie no. 6696.

8 ‘Een harde strot hebben’: de Zweeds-Deense oorlog paste niet in de Franse krijgsplannen voor dit jaar; vgl. no. 6706.

9 In Den Haag was in grote lijnen overeenstemming bereikt over de tekst van een nieuwe Frans-Staatse ‘alliantie defensive ende offensive’. Het verdrag werd op 1 maart 1644 ondertekend.

10 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien hadden het memorandum met de Staatse verlangens op het punt van de ‘eer en tytulen’ doorgestuurd naar Parijs.

11 Een omstreden ‘poincte’ was het zesde artikel in de nieuwe ‘alliantie defensive ende offensive’: ‘Indien de coningh ende de geseyde Heeren Staten een vrede ofte treves komen te sluyten, gelijck hier voor geseyd is (art. III), ende indien sijn Majesteyt, ofte de geseyde Heeren Staten daer nae aengetast worden, directelijck ofte indirectelijck, onder hoedanigh een schijn het oock is, door de koningh van Spangien, of door den Keyser, ofte door eenigh ander vorst van 't Huys van Oostenrijck, soo sal men punctuelijck van weder-zijden het seste, negende ende thiende artijckel van het jaer sestienhondert vijf en dertigh uytvoeren’ (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 960-964). Het risico van een conflict met de ‘neutrale’ keizer weigerden de Staten-Generaal voor hun rekening te nemen (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen,* p. 139-149, en *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. XLII-XLIX).

12 Het Frans-Staats verdrag van 8 februari 1635 was een ‘alliance de ligue offensive et defensive entre le Roy tres-chrestien et les sieurs les Estats Generaux des Provinces Unies du Pais Bas’, die volgens art. VI zou duren ‘tot de geheele expulsie ende verjaginghe der Spaignaerden uyt Nederlandt, sonder dat ondertusschen de koningh of de heeren Staten mogen handelen vreede, treves of opschorsinge van wapenen, als gevoeght ende met gemeen consent’ (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 198-205).

vinden daerin niet dat de croon van Vrancrijck is geobligeert ofte de Vereenigde Nederlanden aen de croon, gelijck zulx wel claerlijck is gestelt in het Swedische verbont,[13] 'twelck overzulcx geen nieuwe handeling heeft van noode gehadt. Daerenboven heeft Swede om niet zonder einde geobligeert [te zijn] een secrete acte genomen, waervan ick uwe Ed. voordezen heb geadviseert.[14] Men zal dienen te letten hoe ['t] huis Lorraine zich accommoderende nae Vrancrijck staen zal met de Generaliteit ende Hollant.[15]

't Octroi van Oost-Indië dient ten volle afgedaen, zoo mij dunct, om veele redenen.[16] D'heer Berckel wensche ick geluck ende gelove 't lant wel door hem zal zijn bedient.[17] Men zegt ons hier dat de princesse royale claegt van quade bejegening[18] ende garen weder in Engelant waer.

13 Februarii 1644.

In dorso staat in een onbekende hand: Den 13 Feb. 1644.

6706. 1644 [februari] 13. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Men spreect hier van vier legers, eene onder den prince Thomas[2] waertoe Vrancrijck geven zal tienduizent man, eene in Catalagne onder een nieuwe bevelhebber waertoe 't gerucht destineert den hertogh van Anguien,[3] een in den Alsas ende daerontrent, 'twelck nu is bij Remieremont[4] ende verwacht de wedercomste van de gevangenen, eene

13 Het Frans-Zweeds verdrag dat in 1636 te Wismar was gesloten en in maart 1638 te Hamburg werd geratificeerd (Du Mont, *Corps Dipl.* VI, 1, p. 123 en p. 161-162). In 1641 werd de overeenkomst vernieuwd: 'Tractatus foederis ad diem sextam mensis Martii anno supra millesimum sexcentesimo trigesimo octavo, inter Christianissimum regem, regnumque Galliae et serenissimam reginam, regnumque Sueciae Hamburgi conclusus servetur utrinque, in omnibus et singulis suis clausulis, ad pacem usque universalem, nisi quatenus hic ab illo discedit' (Du Mont, *Corps Dipl.* VI, 1, p. 207-209).

14 Namelijk in zijn persoonlijke brief van 19 december 1643 (no. 6600 (dl. XIV)).

15 Het 'huis Lorraine'; wordt hier gedoeld op het streven van het hertogelijk huis van Lorraine-de Guise naar een afzonderlijke vrede met Spanje; vgl. 6377 (dl. XIV)?

16 Grotius volgde met kritische blik de discussie over de vereniging van de Oost- en Westindische Compagnieën.

17 De benoeming van de Rotterdammer Johan van Berckel de jonge tot ontvanger-generaal van Holland en West-Friesland; vgl. no. 6671.

18 Mary Stuart (1631-1661), echtgenote van de jonge prins van Oranje, verdroeg zich slecht met haar schoonmoeder Amalia van Solms (*Tallemant des Réaux* I, p. 225-227).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 35a. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6705. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 16/26 februari 1644).

2 De voorbereiding van de campagnes van de Franse legers. Aan prins Tommaso Francesco van Savoye werd wederom het bevel toevertrouwd over het leger dat in Savoye en Piemonte ten strijde moest trekken tegen het Spaans bewind in het hertogdom Milaan.

3 De toestand aan het front in Catalonië baarde de Franse regeerders grote zorgen. Moesten zij het mandaat verlengen van de huidige onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, of werd het tijd dat Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, zijn gezag als legerleider liet gelden? De hertog stelde zich bij nader inzien niet beschikbaar (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 297).

4 Maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, was al begonnen met het herstel van de discipline in het Frans-Weimarse leger. Naar verwacht zou hij eind april gereed

onder den hertogh van Orleans van zesduizent te paerd, vierentwintichduizent te voet waertoe het volck begint te vergaderen bij Chalons.[5] Den hertogh van Lorraine, treckende groote contributiën uit het land van Mentz, Darmstad ende alles dat aen deze zijde is van den Rijn, hout het meeste deel van zijn volck tuschen de Mase ende Sambre,[6] hebbende groote garnisoenen gelaeten te Longuy, Sainct-Avo ende Valdervange.[7] Hazfeld is in Thuringen[8] om zijn volck te ververschen ende werdt gesolliciteert bij den churfurst van Saxen om Leipsich te belegeren.[9] Maer men meent dat Olmitz ende Swenicts[10] den keizer meer zullen ter harte gaen wanneer het tijd zal zijn op te trecken. Te Weenen spreect men wel van den coning van Denemarcken te assisteren,[11] maer men vindt zwaericheit om daer te comen door gebreck van vivres ende fourage. Men hout Uberlinge voor verloren.[12]

Den hertogh van Vendosme is wedergecomen te Anet[13] ende heeft aen de coninginne-regente geschreven, meenende haere Majesteit te estonneren met zijne resolutie. 't Parlement arbeidt te accommoderen de zaecke tusschen den hertogh van Guise ende monsieur de Coligny.[14] Den hertogh van Orleans heeft zooveel aengedrongen dat zijne Hoocheit becomen heeft het gouvernement van Languedoc,[15] den marescal de Scomberg[16] hebbende moeten aennemen het gouvernement van

kunnen staan voor een confrontatie met het Zwabisch-Beierse leger aan de overzijde van de Rijn (*Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 7).

5 De elitetroepen van Gaston van Orléans verzamelden zich op 17 mei aan de Somme. Op de wapenschouw verschenen 18000 infanteristen en 6000 cavaleristen (G. Dethan, *Gaston d'Orléans,* p. 297-299).

6 Hertog Karel IV van Lotharingen moest afzien van de ‘inkwartiering’ van zijn manschappen in het bisdom Luik (J. Daris, *Histoire du diocèse et de la principauté de Liége* I, p. 226-227).

7 De Lotharingse steunpunten Longwy, Saint-Avold en Wallerfangen (Vaudrevange).

8 De keizerlijken van veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen hadden de belegering van Meiningen ingezet.

9 Johann Georg I (1585-1656), keurvorst van Saksen, had zijn zinnen gezet op het verjagen van de Zweden uit de stad Leipzig. In zijn krijgsplan had hij ook een aanslag op de vesting Torgau aan de Elbe opgenomen (*Doc. Boh.* VII, p. 66 no. 104).

10 In het grensgebied van Silezië, Bohemen en Moravië hielden de Zweedse garnizoenen van Olomouc (Olmütz) en Świdnica (Schweidnitz) nog steeds stand (*Gazette 1644,* nos. 16 en 20, dd. 13 en 27 februari 1644).

11 De keizer had zijn vicekanselier Ferdinand Sigmund, graaf Kur(t)z von Senftenau, naar het krijgsberaad te Passau afgevaardigd. Bij die gelegenheid zou aan de keizerlijke bevelhebber Matthias, graaf Gallas, het verzoek worden gedaan om 8000 man ter beschikking te stellen voor de strijd van koning Christiaan IV tegen de Zweden (*Gazette 1644,* no. 18, dd. 20 februari 1644).

12 De Frans-Weimarsen van Ueberlingen hielden de verdediging van hun laatste steunpunt aan het Meer van Konstanz nog drie maanden vol.

13 Toen soldaten zijn familiegoed te Anet doorzochten op de aanwezigheid van vrienden van zijn gearresteerde zoon François de Vendôme, hertog van Beaufort, nam César de Bourbon, hertog van Vendôme, de wijk naar Vendôme (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 147-148, en II p. 718-720).

14 Het onderzoek dat het Parlement van Parijs had ingesteld naar de toedracht van het duel dat op 12 december 1643 in Parijs was uitgevochten tussen Henri II de Lorraine, hertog van Guise, en Maurice de Coligny; zie no. 6601 (dl. XIV). In maart besloten de raadsheren de getuigenverhoren voort te zetten (*Briefw. C. Huygens* III, p. 466 en p. 469, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 221).

15 Gaston van Orléans had het gouvernement over Champagne begeerd, maar de regentesse durfde dit belangrijke gewest niet aan de onstandvastige prins toe te vertrouwen; zie no. 6471 (dl. XIV).

16 Charles de Schomberg, hertog van Halluin, had aanvankelijk niet willen meewerken aan de overdracht van zijn gouvernement aan Gaston van Orléans. Ter compensatie van het verlies van de Languedoc mocht hij het bewind voeren over de frontsteden Toul, Metz en Verdun (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 147 en p. 157).

Metz, Toul ende Verdun. Den hertogh van Anguien zal hebben het gouvernement van Poictou, Xainctogne ende ['t] Angoulesmois.[17] In Switserlant werden gelicht drie compagniën ende tweeduizent

17 De Poitou, de Saintonge en de wijde omtrek van Angoulême waren tot voor kort

man tot recreues.[18] In Normandië is wat oproers. De stadt van Parijs claegt zeer over het ophouden van de betaelinge van de renten ende gagiën. Den hertogh van Espernon heeft zichzelve niet wel gestelt te hove[19] met een reize die hij buiten kennisse van het hoff gedaen heeft in Biscaje. De hertoginne van Mombason hoopt weder hier te comen.[20] De princesse Anne heeft haere redenen uitgegeven tegen den hertogh van Guise nopende haer huwelijck.[21] Den hertogh van Orleans neemt aen de protectie van de universiteit van Parijs, gelijck mijnheer den prins die van de jesuyten.[22] Den nuntius is hier ende den ambassadeur van Vrancrijck te Rome gestelt buiten audiëntie.[23]

Men hoopt de paix tusschen de Barbaryns ende de ligue in Italië, tot welcken einde den hertogh van Parme is te Venetiën.[24] De conditiën zoude[n] zijn dat Castro zal wedergegeven werden ende voorts van wederzijde de plaetsen bij het oorlogh becomen. Zoo de paix voltrocken werdt,[25] hoopt de keizer veel volcx te crijgen van den hertogh van Toscane ende Vrancrijck van 't volck van Venetië.

De vergadering tot Francfort duirt;[26] stelt ordre op de camer van Spier. Den keizer

18 Zwitserse soldaten in Franse legerdienst mochten alleen voor defensieve taken ingezet worden (Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 56-58).

19 De verontwaardiging was maar van korte duur. Een maand later ontving Bernard de Nogaret de La Valette (1592 - ca. 1661), hertog van Epernon, gouverneur van Guyenne, een lovend woord van kardinaal Jules Mazarin: 'J'approuve fort la resolution que vous avez prise d'aller visiter les endroits de vostre gouvernement qui sont les plus malades' (*Lettres Mazarin* I, p. 474-475 en 625-626).

20 De verbannen 'importante' Marie d'Avaugour de Bretagne, hertogin van Montbazon. In augustus 1643 had zij het gerucht verspreid dat Condé's dochter Anne-Geneviève de Bourbon, hertogin van Longueville, een grote liefde had opgevat voor Maurice de Coligny; zie no. 6353 (dl. XIV). Met haar loslippigheid had zij de partijstrijd tussen de huizen van Lorraine-de Guise en Bourbon-Condé nieuw leven ingeblazen (*supra,* n. 14).

21 Anna van Gonzaga (1616-1684), dochter van de hertog van Mantua, een van de twee in de steek gelaten echtgenotes van Henri II de Lorraine, hertog van Guise; zie no. 6692. Op 25 april 1645 ging zij een huwelijk aan met Edward, vierde zoon van keurvorst Frederik V van de Palts (*DBF* XVI, kol. 603-605; *Tallemant des Réaux* I, p. 591-592 en p. 1198-1200).

22 De hertog van Orléans schaarde zich achter de doctores van de universiteit van Parijs, omdat zijn rivaal Henri II de Bourbon, prins van Condé, in een geschrift *Remarques chrestiennes et catholiques sur le livre de la Fréquente communion qui a paru nouvellement sous le nom de M. Antoine Arnauld* de jezuïeten ter zijde had gestaan in hun strijd tegen de leer van de jansenistische theoloog Antoine Arnauld (1612-1694), doctor van de Sorbonne (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 184-191, en G. Hermant, *Mémoires ... sur l'Histoire ecclésiastique du XVIIe siècle* I, p. 288-289).

23 De kardinaal-nuntius Girolamo Grimaldi en de ordinaris Franse ambassadeur te Rome François Du Val, markies van Fontenay-Mareuil. Deze maatregel zal verband houden met het streven van de Franse regering om paus Urbanus VIII (Maffeo Barberini) te bewegen tot teruggave van het hertogdom van Castro aan zijn vazal Odoardo Farnese, hertog van Parma; vgl. no. 6676, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 142.

24 Odoardo Farnese (1612-1646), hertog van Parma, verscheen op 11 januari in Venetië om zijn visie te geven op de vredesvoorstellen van kardinaal Alessandro Bichi (V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* IV 1, p. 480-488).

25 Van 8 tot en met 10 februari confereerde kardinaal Alessandro Bichi in Bologna met de pauselijke gevolmachtigde kardinaal Gian Stefano Donghi over de voorwaarden van de Italiaanse vorsten (Venetië, groothertog Ferdinando II de' Medici en Francesco I d'Este, hertog van Modena) tot beëindiging van de Castro-oorlog; vgl. no. 6701.

26 Vgl. no. 6626. De keizer had geld nodig voor de financiering van de oorlog. Aan de Frankforter 'Deputationstag' had hij de vraag voorgelegd of de rijksstanden hem een contributie van 100 'Römermonate' wilden toestaan (*Urk. u. Act.* I, p. 837-846).

zal zijne verzochte contributiën becomen. Maer een vergadering van meerder importantie is te Passau,[27] alwaer zijn den eertshertogh Leopold, de gezanten van Spaignie ende Beyeren, alwaer men spreect van te gebruicken zes legers:[28] dat van Gallas, het Beyersche, het Lotharingsche, een onder Hazfeld, een onder Lamboi ende dat van de Westfalische creitz. Om 't leger van Haesfeld te verstercken tot 12000 man leent den hertogh van Beyeren aen den keizer tweehondertduizent rijcxdalers tot verbetering van zijne hypotheque. Den keizer, gequetst zijnde geweest door een val van het paerd af, begint te becomen.

Uit Engelant hebben wij dat de advantguarde van de Schotten gecomen was tusschen Barwyck ende Neucastel,[29] dat Pleimuth bij de parlamentarissen was ververscht van volck ende nooddruft,[30] dat achthondert Ieren aengecomen waeren te Wimuth,[31] dat de parlamentarissen onderschept hebbende het paecquet van de coninginne-regente van Vrancrijck aen den grave van Harcourt,[32] de brieven behoorende aen denzelve grave hem heeft laeten volgen, maer geopent de brieven van milord Goryn aen de coninginne van Engelant,[33] waerin bevonden hebbende dat milord Goryn verzoect van de coninginne van Engelant verlof om noch eenige juweelen hier in Vrancrijck te vercoopen, welcke juweelen de parlamentarissen zeggen de croon van Engelant toe te comen, hebben zij daerover milord Goryn verclaert schuldigh aen hooge trahison. Den grave van Harcourt schijnt in Engelant niet meer te doen te hebben, alzoo hij van den coning van Engelant niet en heeft connen becomen dat sijne Majesteit het parlement te Londen voor een wettigh parlement zoude herkennen ende het parlement tegen hem onlust heeft gevat uit een brief dien hij eer hij te Londen quam, had geschreven aen de spreeckers[34] van het parlement in termen ende maniere die zij niet beleefd genoech en vonden.[35] Daerenboven hebben zij in den brief van milord Goryn gezien dat den grave van

27 Op het krijgsberaad te Passau viel het besluit om de waardigheid van ‘generalissimus’ van de keizerlijke legers op te dragen aan aartshertog Leopold Wilhelm van Oostenrijk (*Doc. Boh.* VII, p. 62 no. 127 en p. 75 no. 180).

28 In werkelijkheid werden er 7 legers gevormd. Namens de keizer dienden zich de volgende bevelhebbers aan: Matthias, graaf Gallas (Habsburgse landen en Moravië), Johann, graaf van Götz(en) (Silezië), Melchior von Hatzfeldt und Gleichen (ter ondersteuning van de koning van Denemarken), Willem, baron van Lamboy (tussen Saar en Moezel) en Gottfried Huyn, graaf van Geleen (Westfalen). De Zwabisch-Beierse bevelhebbers François de Mercy en Johan van Werth zouden aan de Donau en de Rijn samenwerken met hertog Karel IV van Lotharingen.

29 De campagne van de Schotten tegen de koninklijke legers ging in de garnizoensstad Berwick upon Tweed van start. Al spoedig stootte de voorhoede op een verdedigingslinie die William Cavendish (1592-1676), markies van Newcastle, ten noorden van Newcastle had laten aanleggen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 69 en p. 71).

30 De parlementsgezinde havenstad Plymouth weerstond de belegering die prins Moritz (Maurits) van de Palts in oktober 1643 had ingezet.

31 De Ieren die in Weymouth aan land gingen, hadden partij gekozen voor koning Karel I (*CSP Dom. 1644,* p. 20).

32 De Franse ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, bevond zich aan het hof te Oxford toen de zaak van de onderschepte brieven aan het licht kwam (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 64-65 en p. 67, en *CSP Dom. 1644,* p. 6).

33 Men nam nog het meest aanstoot aan een vluchtig geschreven briefje waarin de buitengewone ambassadeur George Goring koningin Henriëtte Maria van Engeland op de hoogte stelde van zijn wapenaankopen in Frankrijk; zie ook nos. 6719 en 6720.

34 De ‘speakers’ van het Hogerhuis en het Lagerhuis hadden de graaf van Harcourt hun excuses voor het openen van de brieven aangeboden.

35 In zijn antwoord ging de Fransman voorbij aan de titulatuur waarop de twee ‘speakers’ als vertegenwoordigers van ‘the Lords and Commons assembled in the Parliament of England’ aanspraak meenden te moeten maken (S. Groenveld, *Verlopend getij,* p. 111 en p. 295). Een koele ontvangst viel hem bij terugkeer in Londen (4 februari) ten deel.

Harcourt uit Vrancrijck last hadde om zich in alles te conformeren met de intentie van den coning van Engelant. Denzelve coning hadde voorgenomen een tegenparlement te Oxfort te

vergaderen,[36] maer weinigh provinciën hebben derrewaert gezonden ende eenige die gezonden waeren zijn den coning suspect geweest. Den broeder van den hertogh van Hamilton, ontcomen uit de bewaering te Oxford, heeft zich te Londen begeven bij de Schotsche gedeputeerden,[37] willende in Schotlant zijne zaecke justifiëren.
13 Ianuarii [*sic*] 1644.

Wij hooren hier dat Ragosky zich bedenckt ende teruggetreckt,[38] dat de parlamentarissen in Engelant Warwyck[39] becomen hebben ende dat groote onlust is tuschen d'heer Waller ende den gouverneur van Cichester,[40] beide parlamentarissen. Te Toulouse brandt men veel oude wijfs, die men beschuldigt oorzaeck te zijn van den hagel ende muysen.[41] Den hertogh van Angoulesme, oudt vierendetwintich jaer,[42] heeft een jonge juffrouw getrouwt van zeventien jaeren om kinderen te teelen, alzoo zijn zoon maer eene zoon en heeft die zeer swack is.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port 8 st.
In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 13 Januari 1644 uyt Paris.

6707. 1644 februari 13. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,
Magna, nec miranda tamen, hic est pecuniae inopia. Dicuntur XX milliones intra

36 De bijeenkomst van de parlamentarissen krachtens 'The King's proclamation for calling the members to meet at Oxford' van 22 december 1643/1 januari 1644. Aan de oproep had koning Karel I een generaal pardon verbonden (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 194-196 en kol. 201-203).
37 De Schotse royalist James, markies van Hamilton, hertog van Aran (Arran), was in koninklijke ongenade gevallen. Zijn broer William, staatssecretaris voor Schotse zaken, kreeg in Oxford arrest opgelegd. Begin februari ontsnapte hij aan zijn bewakers. In Londen sloot hij zich spoedig aan bij de Schotse 'commissioners' (*DNB* XXIV, p. 218-220).
38 De Zevenburgse vorst György I Rákóczi was op dit moment al tegen de keizer ten aanval getrokken. Het bericht over de afgelasting van het offensief vernam Grotius waarschijnlijk uit de *Gazette 1644,* no. 16, dd. 13 februari 1644.
39 Berwick (Varvich) upon Tweed. Of wordt hier gedoeld op de herovering van Nantwich in Cheshire (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 65 en p. 71)?
40 Sir William Waller bleef het hulpleger van de koningsgezinde sir Ralph Hopton achtervolgen. Ter versterking van zijn positie wilde hij het garnizoen van Chichester met 2000 man versterken. De gouverneur hield de poort echter gesloten.
41 Vgl. no. 6666. De *Gazette 1644,* no. 17, dd. 13 februari 1644, berichtte over de arrestatie van 250 heksen in de Haute-Garonne.
42 Lees: 'vierendeseventich' (in de brief aan Axel Oxenstierna (no. 6707): 'LXXXIV'; in werkelijkheid was de hertog nog maar 72 jaar). Charles de Valois (ca. 1573-1650), hertog van Angoulême, natuurlijke zoon van koning Karel IX, sinds 1636 weduwnaar, huwde op 25 februari 1644 de jeugdige Françoise de Nargonne († 1713). Na het overlijden van de hertog dwong diens zoon uit het eerste huwelijk, Louis-Emmanuel (1598-1653), graaf van Alais, zijn stiefmoeder tot een retraite in een klooster (*Tallemant des Réaux* I, p. 94-97 en p. 785-787, en *Cardinal de Retz, Oeuvres,* p. 713 en p. 1537). Een kleindochter, Marie-Françoise, de latere hertogin van Joyeuse, hield de successie in stand.
1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 181; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 390 no. 519. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 196. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6708).

tempus breve missi extra regnum sub exercituum nomine,[2] sed maxime Romam,[3] quo semper respicit cardinalis Mazarinus ob huius aulae incerta. Idem cardinalis dat decies mille scutatos annuos, non sane de suo, Riverio et Gallassio,[4] ut per eos ducem Aurelianensem, qui facile eum posset evertere, habeat propitium. Videtur hoc anno et externum bellum grave fore Galliae,[5] et facile accessuri motus interni. Nam dux Vindocinensis a Vindocina Anetum rediit, fretus benevolentia vicinae nobilitatis, et reginae significavit venisse se propius si quis ipsum quaereret. Motus sunt et in Normannia, et alibi motuum semina. Qui res gubernant, rumores spargunt se quatuor exercitus vere appetente habituros: unum in Italia sub principe Thoma, in quem Gallia datura sit decem hominum millia, Sabaudia et Pedemontana regio sex millia; alterum in Catalania, quo sunt qui putant iturum ducem Anguianum; in Alsatia; maximum vero in fine Belgico sexies mille equitum, XXIV peditum, quibus imperaturum se dicit dux Aurelianensis.

De Uberlinga servanda vix ulla spes est. In Helvetiis pro Gallia scribuntur tres centuriae et bis mille ad cohortium supplementa. Datur duci Aurelianensi praefectura Languedociae; duci Anguiano Pictonum, Sanctonum, Ingolismae; Chombergio Metis, Tullorum, Viroduni. Laborat parlamentum, ut inter ducem Guisium et Coliniacum rixa ad concordiam perducatur. Cum Roma non bene firma hic concordia est. Et hic nuntius, Romae legatus Gallicus ab aditu abstinentur. Marescallus vicecomes Turenae apud Remiremontium se suosque habuit. Sed cum is locus per pacta pridem belli incommodis sit exemtus, quaeret alibi hiberna ac forte apud comitatenses Burgundos. Dux Lotharingiae tributa pergit exigere de terris Cisrhenanis, in quibus et Mogontiacenses sunt et Darmstadianae. Magna praesidia posuit Valdervangae, ad Sanctavotum et Longuiacum. Nunc copiarum maximam habet partem inter Mosam et Sambram, qui Sabis[6] Caesari.

Civitas Parisiensis graviter apud reginam questa est ob non solutos reditus a regibus pridem constitutos et magistratuum honoraria. Cum princeps Condaeus iesuitarum tutelam susceperit, ita ut librum pro eis scripserit, universitas Parisiensis, quae vulgo ex maxima sui parte Sorbona dicitur, in tutelam se dedit ducis Aurelianensis. Anna princeps Mantuana libellum edidit pro suo matrimonio cum duce Guisio. Dux Espernonius suspectum se fecit aulae, quod sine eius notitia iter in Biscaiam suscepit.

Dux Parmensis est Venetiis cum bona spe pacis, ita ut Castrum et alia bello capta utrinque reddantur. Dicitur hic elector Brandeburgicus in matrimonium petiisse ducis Aurelianensis filiam; additur eum qui ob id missus fuerat,[7] non cum pleno responso sed cum donis et spe remissum.

2 De subsidies aan Zweden, de Republiek, Hessen-Kassel en andere bondgenoten.
3 Kardinaal Jules Mazarin bereidde zich al voor op de verkiezing van een nieuwe paus. Op 23 januari 1644 schreef de vredesonderhandelaar kardinaal Alessandro Bichi aan Mazarin; 'Pour ce qui est de gagner des cardinaux au service de la France, soit ouvertement ou secrètement ... je suivrai l'ordre que vostre Eminence m'en envoie. Je ne lui saurais dire, pour cette heure, quel argent il y faudra' (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 238-239).
4 Louis Barbier, abt van La Rivière, de politieke leidsman van Gaston van Orléans, en secretaris Léonard Goulas (1594-1661), heer van Frémoy (G. Dethan, *Gaston d'Orléans,* p. 161-167, en *Les papiers de Richelieu* III, p. 93).
5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 13 februari 1644 (no. 6706).
6 Sambre, in het Latijn: 'Sabis' of 'Saba'; vgl. Caesar, *De bello Gallico* 2, 16.
7 Anne-Marie-Louise van Orléans (1627-1693) ('la Grande Mademoiselle'), hertogin van Montpensier. Zij kan van de Brandenburgse afgezant Winand Rodt iets vernomen hebben van de plannen van de trouwlustige keurvorst Friedrich Wilhelm (*Urk. u. Act.* I, p. 608-610 en p. 624).

Francofurto discimus dare Bavarum ducenta imperialium thalerorum millia ad augendum Hazfeldii exercitum, ita ut is perveniat ad XII hominum millia, eamque summam adiectum iri ad ius veterum pignorum. Est iam conventus Passaviae archiducis Leopoldi pro imperatore, legatorumque ab Hispania et Bavaria de rebus, ut dicitur, summis. Conventus qui Francofurti est, non dissolvitur. Decretum fecit de collegio Spi-

rensi; tributa quae imperator poposcit, etsi quidam dicunt pleno ad id ordinum consensu opus, defugi non poterunt. Est ibi pro Hispaniae rege Lucemburgici praeses.[8] Parantur sex exercitus: is qui est sub Gallassio, Bavaricus, Lotharingicus, Hazfeldicus, Lamboianus, circuli Westfalici, quem imperator non minus suum existimat quam caeteros. Imperator afflictus lapsu de equo revalescit. Ad iuvandum Daniae regem dicitur ferri satis aula Viennensis, sed difficultas prospici ex itinere, ubi parum sit unde et homines et equi alantur. Hazfeldius in Turingiam videtur concedere. Invitatur a Saxone ad Lipsiae obsidium, at forte imperator eo utetur ad res se propius tangentes, quale est Olmutzii et Sveinitzii obsidium. Spes pacis per Italiam facit, ut iam nunc imperator apud Ethruscum, Gallia apud Venetos agant de conducendis iis militibus qui illic per pacem superfluent. Haec sunt quae ex Germania intelligimus.

Ex Anglia vero Scotorum primum advenisse agmen et procedere inter Barwicum,[9] quod in limite est, et Novum Castellum. Weimuthum advenisse Hibernos octingentos; ei parti de Plimutho, quae adhuc a parlamentariis defenditur, advenisse auxilia et res necessarias. Gorinus, qui hic est legatus extra ordinem, literas scripserat ad Angliae reginam, ut sibi liceret de regni monilibus, quae huc attulerat, alia vendere praeter quae vendiderat. Eae literae quanquam missae fuerant simul cum literis reginae regentis ad Harcurtium, quae Harcurtio sunt redditae, deprehensae apertaeque sunt a parlamentariis; et ob res regni exportatas damnatus Gorinus ut patriae hostis, crimine, ut ibi loqui solent, eximiae proditionis. Comiti Harcurtio nec cum rege nec cum parlamento bene convenit. A rege poposcit, ut parlamentum pro legitimo agnosceret. Noluit rex et contrarium illi parlamento parlamentum convocavit Oxoniam. Sed cum ex multis regionibus nulli mitterentur et quidam eorum qui mittebantur, essent regi suspecti, dilata est in aliud tempus haec cogitatio. Frater ducis Hamiltonii, qui captus apud regem erat, evasit et adiunxit se legatis Scoticis qui sunt Londinii. Offendit autem idem Harcurtius parlamentarios literis ab Oxonia scriptis ad eorum oratores parum honorifice. Praeterea in literis illis domini Gorini comprehensum erat habere Harcurtium mandata, ut in omnibus se voluntati regis Angliae accommodaret. Videtur res ibi ad longum ire bellum ad Belgici belli exemplum. Ego, qui et Hispanica consilia, quae in aula Oxoniensi multum valere dicuntur, scio rebus nostris esse adversa[10] et tamen exemplum temere in reges arma sumendi improbo, nihil aliud in hac re video quid facere debeam quam Deo rem permittere; cuius paternae benevolentiae, excellentissime et illustrissime domine, vitam, valetudinem et consilia Sublimitatis tuae commendo,

Sublimitatis tuae devotissimus cultor,
H. Grotius.

III/XIII Februarii anno 1644.

8 Peter (Pierre) von Weyms († 1657), president van de Raad van Luxemburg, woordvoerder van de Bourgondische Kreits op de Frankforter 'Deputationstag' (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. 10, en *BNB* XXVII, kol. 274).

9 De copieën in Dresden en Stockholm geven: 'Barmuthum' (= Berwick upon Tweed).

10 De Zweedse ambassadeur had steeds geijverd voor een koninklijk Frans-Engels verbond tegen de pretenties van de keizer, de koning van Spanje en de hertog van Beieren. Blijkens een vertrouwelijke brief van de Staatse diplomaat Johannes Polyander van Kerckhoven aan Frederik Hendrik, dd. 13 juli 1643, hadden diens pleidooien gehoor gevonden aan het Franse hof: 'Le sieur Grotius mande que la Royne Régente estoit résolue d'assister le Roy d'Angleterre, pour l'ayder remettre en son authorité, et qu'elle estoit aussi résolue de faire avec s. M. une ligue défensive contre tous et quelconques, et mesmes, si le Roy y poulvoit estre persuadé, une offensive contre l'Espagne, pour la restitution du Palatinat; vgl. no. 6271 (dl. XIV).

Ragozium retro ivisse audimus. In Anglia Warwicum captum a parlamentariis, Scotos in Hibernia male habitos.[11] Inter Wallerum et praefectum Cicestriae, ambos parla-

11 Volgens de *Gazette 1644,* no. 17, dd. 13 februari 1644, konden de Schotten zich niet langer in Ierland handhaven.

mentarios, grave esse dissidium. Tolosae ingens numerus anuum maxime flammis addicitur ob grandines et mures excitatos. Dux Incolismensis annos habens LXXXIV virginem duxit nobilem annorum XVII in spem prolis.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Pecuniae inopia, a Mazarino. Motus interni. Belli apparatus. De Uberlinga desperat. Delectus in Helvetia. Alia Gallica. Lotharingi facta. Parisiorum querelae. Condaeus iesuitarum, Aurelianensis Sorbonae tutelam suscipit. Mantua(n)ae libellus pro suo matrimonio. Espernonius aulae suspectus. Parmensis tractat de pace. Rumor de Brandenburgi(co) matrimonio. Pecunia a Bavaro data ad exercitus augmentum. Conventus Passaviae. Et de conventus Francofurtensis actis. Imperator sex exercitus parat; ex lapsu de equo aegrotat; cur Danum nondum iuverit. Quo tendit Hazfeldius. Spes pacis in Italia. Anglica; eiusdem regis legatus apud Gallos (a) parlamento proditionis damnatus. Harcurtius nulli (p)artium acceptus. Ragozius retro ivit. De bello Anglicorum civili. Tolosae anus combustae. Incolismensis matrimonium.

6708. 1644 februari 13. Aan J. Oxenstierna.[1]

Postscriptum in de hand van Grotius: Accepi literas Excellentiae vestrae datas XVIII Decembris[2] cum chartis compluribus, valde mihi hoc tempore utilibus ad loquendi normam. Rogo saepe ea accipiam per quae regar.[3] Ego nulla in parte deero honori atque utilitatibus regni.

In dorso staat in een onbekende hand: Praesent. Mindae, 18 Febr. 1644.

6709. 1644 februari 13. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. Met uitzondering van het postscriptum bevat deze brief aan Johan Oxenstierna dezelfde tekst als de nieuwsbrief van Grotius aan kanselier Axel Oxenstierna (no. 6707). De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staatsund Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 80 en 4° 38, 36; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 68; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 203; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 49.

2 In het minutenregister van Johan Oxenstierna's brieven (Stockholm, RA, E 915, coll. J.A. Oxenstierna ser. A II, Koncept G) ontbreekt een schrijven van 18 of 28 december 1643. Misschien vergiste Grotius zich hier in de datum, zodat zijn ontvangstbevestiging betrekking kan hebben op een eveneens onbekende brief van 8/18 januari 1644. In dit geval zal de berichtgeving niet veel afwijken van het nieuws dat Georg Keller op die dag vanuit Osnabrück aan Grotius te melden had; vgl. no. 6656.

3 Zie het schrijven van koningin Christina van Zweden dd. 27 januari/6 februari 1644 (no. 6696). Dit document werd Grotius in de loop van juni ter hand gesteld door de koninklijke afgezant Marc Duncan de Cerisantes.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 32. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 722 no. 1646. Antw. op no. 6684, beantw. d. no. 6725.

Nunquam antehac flagrantius desideravi certos habere nuntios de iis quae nostri gerunt,[2] nam et res per se magnae sunt et magna omnium agentium exspectatio. Multi

2 Ook kardinaal Jules Mazarin raakte geïrriteerd over het uitblijven van brieven waarin koningin Christina van Zweden het optreden van haar leger tegen de koning van Denemarken rechtvaardigde. Op diezelfde 13de februari schreef hij aan de Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux: 'Je vous diray cependant que je suis

nobis in vicinia inimici, invidi multi et prope et procul, quo magis orandus est Deus, ut consilia, quae necessitas extorsit, prosperis donet successibus.

Glacies, credo, aditus in insulas fecerit.[3] Recte faciunt minutiores principum, quod se suo metiuntur pede.[4] Galli metuunt, nec sine causa, ne si Dania diu Suedicos exercitus detineat, caesariani interim in Galliam incumbant.[5] Et tum his tum aliis de causis pacem in isto limite restitui velint.

Parantur hic exercitus facturi in Italia,[6] in Catalania, in Alsatia et in Campania. Inter Romam et Italos foederatos pax fore putatur. Dux Parmae ea de causa Venetiis est.

Deus, clarissime domine, Claritati vestrae det prospera omnia,

Claritati vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

XIII Februarii 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

6710. 1644 februari 14. Van G. Rosenhane.[1]

Excellentissime domine,

Accepi dum adhuc via per Daniam aperta erat, eas quas Excellentia vestra mihi dignata est scribere, et respondissem statim nisi tabellariorum transitus per terras hostiles interclusus esset. Abeunti nunc nobilissimo domino, sacrae regiae Maiestatis consiliario aulico et ad christianissimum Galliae regem ablegato Marco Cerisantes[2] et longissimo itinere per Botniam ac Finlandiam suscepto Galliam petenti, hasce

3 Bij aanhoudende vorst zou het de Zweden niet moeilijk vallen om de oversteek over de Kleine Belt naar het eiland Funen te maken.

4 Hertog Friedrich III van Sleeswijk-Holstein-Gottorp had reeds een neutraliteitsverdrag met de Zweden gesloten. Weldra zou ook Anton Günther, graaf van Oldenburg, instemmen met de afkoop van het oorlogsgeweld.

5 De Zweeds-Deense oorlog paste niet in de Franse krijgsplannen voor dit jaar.

6 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 13 februari 1644.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 17, 10. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6530 (dl. XIV), beantw. d. no. 6926. Gustav Rosenhane (1619-1684) was een jongere broer van de Zweedse diplomaat Schering Rosenhane. In 1638-1640 maakte hij deel uit van het gezelschap edellieden dat de latere koning Karel X Gustaaf begeleidde op diens Europese ‘tour’. Hij genoot in zijn vaderland bekendheid als dichter van sonnetten (*BLS* XII, p. 227-228).

2 De koninklijke afgezant Marc Duncan de Cerisantes; zie no. 6696. De brief gaf hij veertien dagen na aankomst in Parijs aan Grotius af. Over deze koerier schreef de Franse staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, op 18 juni aan de Franse gevolmachtigden ter vredesconferentie: ‘Vous avez chargé de l'une de voz dépesches Monsieur de C[é]risantes, gentilhomme dépesché à Sa Majesté par la Reine de Suède, lequel a fait sy peu de diligence à venir et à me la rendre depuis qu'il est arrivé, que bien qu'elle soit dattée du 21 du passé je ne l'ay eue que le 16 du courant’ (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 269).

perferendas trado. Nam etiamsi adhuc tanta viarum incom[m]oditas aut periculum, non volui intellecto eo sincero Excellentiae vestrae in me favore diutius officio deesse, quin et praecipue cum hoc praecipuo amico Excellentiae vestrae scriberem. Sed quidquid alias de statu nostro literis significandum esset, post amici huius, rerum nostrarum peritissimi, relationem gratiorem fore superfluum duco.

Decreta regni ordinum, quae ego in Latinam transtuli, Excellentiae vestrae transmitto;[3] inveniet procul dubio Excellentia vestra in illa translatione plurima non satis Latine aut proprie dicta, adeo ut et publicari indigna censeat. Quia tamen publici iam iuris facta est, non putavi ingratum Excellentiae vestrae quae continet intelligere. Posthac ubi restituti fuerint veredarii, nullas occasiones negligam, dum quid ex his oris vestrae Excellentiae nuntiare possum. Hoc scilicet, quamdiu non sunt aliae quibus officia praestem digniora aut ostendam qua veneratione sim, excellentissime domine legate,

Excellentiae vestrae illustrissimo nomini a[d]dictissimus,
Gustavus Rosenhane.

Stokholmiae, die 4 Februarii 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 19 Iunii.

6711. 1644 februari 15. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine observandissime,

Sacra regia Maiestas spem fecerat illustrissimis dominis legatis nostris ad pacis tractatum[2] missuram declarationem causarum belli Danici[3] et spero eandem iam in via esse. Nostros in Juthia progressus quod spectat: praecipua nunc castra Haderslebiae sunt[4] et hiberna in extremam usque Juthiam extensa. Itsehoa noctu a Gluckstadiense gubernatore Baurio[5] est occupata et Dorflingii regimentum equestre debellatum. Unde tria millia peditum in Holsatiam missa, quae Krempam obsiderent, sed remissum frigus illam expeditionem impedit.[6] Flensburgi centum omnis generis navigia parata sunt, quae soluta glacie in Fiuniam[7] militem transportabunt.

3 Ongetwijfeld hebben de ‘decreta regni ordinum’ betrekking op de verordeningen die in oktober en november 1643 ter goedkeuring aan de Zweedse rijksdag waren voorgelegd; zie nos. 6580 en 6605 (dl. XIV), en *Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 415-416.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 6). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6695, beantw. d. no. 6736.

2 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius hadden onlangs koninklijke brieven, dd. 20/30 december 1643 en 30 december/9 januari 1644, ontvangen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 114, p. 122-125 en p. 149).

3 Het Zweeds Manifest van 16/26 januari 1644; zie no. 6697.

4 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson was van een inspectiereis naar de schans van Middelvaart (Middelfart) in zijn vertrouwde hoofdkwartier te Haderslev teruggekeerd.

5 De Deense garnizoenen van Krempe en Glückstadt hadden standgehouden. Nu de Zweden zich over geheel Holstein en Jutland hadden verspreid, durfde ritmeester Brun (of Brim) weer eenheden in het veld te brengen tegen de Zweedse cavalerist Georg Derfflinger (Dörflinger); vgl. de *Gazette 1644,* no. 20, dd. 27 februari 1644.

6 De Deense actie bij Itzehoe verontrustte de Zweden. Vanuit Dithmarschen ondernam de Zweedse generaal-majoor Caspar Cornelis de Mortaigne een vergeldingsactie; zie no. 6630.

7 De oversteek naar het eiland Funen. Het kruiende ijs in de Kleine Belt hield de Zweden op een afstand.

Köningsmarkius circa Stadam haeret, ut illam urbem obsidere paret et operam dare ne caesareani opem fera[n]t Danis.[8]

8 Het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, was het aartsbisdom Bremen binnengevallen. Tegen deze schending van het neutraliteitsverdrag van 1636 tekenden de Staten van het aartsbisdom op 31 januari protest aan. De graaf nam het bezwaarschrift in zijn legerplaats te Horneburg in ontvangst (Lorenz, *Das Erzstift Bremen,* p. 45-47).

Ludovicus de Geer Bremae salvos conductus a comite Oldenburgensi expectat. Sed dubito an eosdem sit impetraturus,[9] cum ferant Hassiacos eius comitatum velle invadere.[10] Caesareani adhuc in hibernis sunt.

Ex Suedia hac hebdomade nihil compertum habemus. Daniae regis legati adhuc Monasterii[11] haerent, quo etiam regni Daniae cancellarius Hamburgo rediit,[12] qui cum caesareanis familiarissime vivunt.[13] Oxenstiernii et Salvii Excellentiae Gallos[14] Battavosque[15] magno cum desiderio expectant, qui vix brevi adhuc se moturi sunt. Veneti operam suam offerunt, quam nobis etiam antehac per baronem de Rorté in Suedia[16] obtulerunt. Hoc rerum statu optime deprehendemus affectum Foederatarum Nationum in nos et quomodo pactis conventis[17] stent; si maritimam opem nobis subministraverint, facilis freti expugnatio et maris Baltici navigatio futura est. De Danica interpositione hi in Germania versus compositi sunt:[18]

Te mediatorem pacis Germania credit,
quam male! Nam Dano est par Danaisque fides.
E medio pacem tollis enim mediam.
In medio pacis meditans sua commoda pacis
dimidiator, sed non mediator erit.

Deus, illustrissime et excellentissime domine legate, illustrissimam Excellentiam vestram semper cum suis felicem servet sospitemque, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae ad obsequia et servitia promptissimus,
H. Appelboom.

9 Graaf Anton Günther van Oldenburg verleende blijkbaar een vrijgeleide aan Louis de Geer, want een week later kon Harald Appelboom aan Grotius melden dat de Zweedse koninklijke commissaris behouden en wel in de Republiek was gearriveerd; vgl. no. 6725.

10 Het gevaar moest komen van de in Oostfriesland gelegerde Hessische garnizoenssoldaten.

11 Op 30 januari/9 februari waren de Deense delegatieleden Gregers Krabbe en Christopher von der Lippe uit Osnabrück vertrokken. Zij vertoonden zich echter niet te Munster (Monasterium) (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 81-82). Een week later werd bericht dat zij over Delmenhorst doorreisden naar Bremen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 166-173).

12 Het Zweedse opperbevel in Haderslev weigerde de Deense kanselier Just Høg vrije doortocht naar zijn vaderland te verlenen.

13 De Denen waardeerden in het bijzonder het contact met Georg von Plettenberg, keizerlijk resident te Hamburg en sinds kort door keizer Ferdinand III met een missie naar koning Christiaan IV van Denemarken belast (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 247-248, p. 273-274 en p. 277).

14 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien namen op 3 maart 1644 afscheid van de Staten-Generaal.

15 De Staatse delegatie verscheen op 11 januari 1646 in Munster (Poelhekke, *De Vrede van Munster,* p. 213).

16 De Franse resident Claude de Salles, baron van Rorté, bracht in de winter van 1637-1638 een Venetiaans bemiddelingsaanbod aan de regering in Stockholm over; zie nos. 3534, 3604 en 3654 (dl. IX).

17 Het verdrag dat op 1/11 september 1640 tussen Zweden en de Republiek was gesloten, voorzag in een vereniging van wapenen indien één van de verbondenen in de vrije zeevaart op de Oost- en Noordzee belemmerd zou worden (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 691-698, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont,* p. 24). In maart vroeg Grotius om de toezending van een afschrift van dit tractaat; vgl. nos. 6757 en 6777.

18 De herkomst van dit gedicht is onbekend. De opeenvolging van twee pentameters in regel 2 en 3 doet vermoeden dat er een versregel is uitgevallen.

Amstelodami, 15 Februarii 1644.

Daniae regis literas ad Status Generales Excellentiae vestrae mitto[19] et in easdem colloquium hic compositum.[20]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 25 Febr.

6712. 1644 februari 15. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Libellus hic diebus hisce ad me delatus est cum inscriptione tua, atque ita ad te mittendus fuit;[2] continet gravem refutationem Heinsianae Satyrae et multa quae olim nemo impune scripsisset. Auctoris nomen ignoro, sed si quid coniectura valeo Sarmatam esse suspicor; quod si ita est fuerit sane non ignarus nostrarum rerum et venae poeticae non vulgaris, quod versus eius, quanquam sphalmatis et mendis foedati, abunde testantur.

Errata et addenda ad commentarios de Iure belli et pacis[3] per liberos[4] ad Blavium mitto, qui ubi quid certi mihi indicaverit rescribam. De liberis tuis si quid resciveris, fac me quaeso certiorem.[5]

Fomenta dissidii inter Guisios et Coliniacos manere mali mihi augurii instar est;[6] nec minus illud quod de interceptis quae Lugduno veniebant litteris scribis.[7] Defensionem ducis Parmensis[8] hic non habemus; si exemplar miseris, curabo ut

19 De boodschappen van koning Christiaan IV van Denemarken aan de Staten-Generaal en aan zijn resident in Den Haag, dd. 25 december/4 januari 1644; zie no. 6699.

20 Het pamflet 'Voor-Looper van het Sweedsche Manifest; Vertoont door een t'samensprekingh tusschen een Sweed ende een Deen' (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5074).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 295. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6690, beantw. d. no. 6731.

2 Het *Apologeticon adversus Satyram viri clarissimi Danielis Heynsii, cui titulus: Cras credo, hodie nihil*. André Rivet en de Leidse hoogleraar Claude Saumaise spraken weldra het vermoeden uit dat Amsterdamse remonstranten de publikatie van deze anonieme kritiek op Heinsius' *Cras credo, hodie nihil, sive Modus tandem sit ineptiarum, Satyra Menippea,* Leiden 1621, op hun geweten hadden (Wulp, *Catalogus Isaac Meulman* I no. 2718; Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 218-220, en Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet,* p. 343). De auteur was de van socinianisme verdachte Pool Samuel Przypkowski (Jöcher, *Gelehrten-Lexicon* III, kol. 1796-1797, en VI (Ergänzungen), kol. 998-999; *PSB* XXIX, p. 227-232).

3 Het dossier met aantekeningen voor een bijgewerkte herdruk van Grotius' *De iure belli ac pacis* (*BG* nos. 571 en 572) was verzonden bij de brief van 16 januari 1644 (no. 6648).

4 Johan en Jacob de Groot studeerden aan het Amsterdamse Athenaeum Illustre. Al eerder had Willem de Groot zijn zonen ingeschakeld voor het onderhouden van de contacten met de drukkerij van dr. Joan Blaeu.

5 Cornelis en Dirk de Groot. De familie wachtte op de tijding dat de één emplooi had gevonden in het Venetiaanse leger en de ander was vrijgekomen uit Beierse krijgsgevangenschap.

6 Het Parlement van Parijs stelde nog een onderzoek in naar de toedracht van het duel dat op 12 december 1643 in Parijs was uitgevochten tussen Henri II de Lorraine, hertog van Guise, en Maurice de Coligny (*Briefw. C. Huygens* III, p. 466 en p. 469, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 221).

7 In Lyon hadden onbekenden de koeriersdienst op Italië overvallen. Waarschijnlijk hadden zij het gemunt op de correspondentie die kardinaal Jules Mazarin met Rome voerde.

8 Het strijdschrift van Odoardo Farnese, hertog van Parma, tegen paus Urbanus VIII en diens neven Francesco en Antonio Barberini.

publice prostet. Quod de Gerwio[9] scribis miror, et occasionem silentii si potero indagabo. Interea hic

9 De zoon van de Amsterdamse wijnkoper Isaak van Gerwen had zijn intrek mogen nemen in de statige ambtswoning van Grotius aan de rue des Saints-Pères.

Ordines Bataviae conventum dissolverunt[10] ob privatas quorundam deputatorum causas, nulla fere re peracta, imo nec examinatis omnibus iis propter quos convenerant articulis, quod hoc rerum cardine in publicum posset esse exitiabile, nisi sub initium Martii iterum conventuri putarentur.

De causis belli Suedici in Danos pauca intelligimus; prodiit hic libellus qui Prodromus defensionis Suedicae inscribitur,[11] sed praeter verba et voces nihil solidi continet. Res Anglicae malo sunt loco. Archiepiscopus[12] maximo in periculo capitis versatur; accusationes eius sunt atroces, vitio ei vertitur quod sine mutatione reipublicae verti non posset; arguitur et de concepto iuramento,[13] in quo nihil mali video. Haec ut plenius cognoscas exemplar mitto.[14]

Postquam haec scripsi, adiit me dominus Utenbogardus dixitque Gerwium in litteris ad se datis gratias egisse quod filium suum ad te receperis,[15] se vero proxime ad te de concordia ecclesiarum aliquid scripturum[16] et Gerwii nomine gratias acturum, neque dubitare se quin Gerwius brevi idem facturus sit. Plura non addam, nisi quod omnia tua semper mihi curae erunt, sicut et hactenus fuerunt.

Deus interea te cum uxore, liberis et familia servet incolumem,

tibi obsequentissimus frater,

Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XV Februarii 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 24 Febr.

10 De Staten van Holland gingen op 13 februari uit elkaar. Op 8 maart werd de vergadering hervat (*Res. SH,* dd 13 februari en 8 maart 1644).

11 In de Republiek werd de eer van de Zweedse kroon alvast verdedigd in de pamfletten ‘Seeckere poincten waer op gefondeert is d'oorlogh der Sweeden tegen de Deenen’; ‘Voor-Looper van het Sweedsche Manifest; Vertoont door een t'samen-sprekingh tusschen een Sweed ende een Deen’ en een ‘Kort ende klaer onder-soeck, of dese nieuwe oorlogh der Sweeden tegen de Deenen eenigh hinder sal doen, aan de goede ende gemeene saecken in Duytslandt’ (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 5072, 5074 en 5074a).

12 William Laud (1573-1645), aartsbisschop van Canterbury, was in maart 1641 op beschuldiging van hoogverraad in hechtenis genomen (Ch. Carlton, *Archbishop William Laud*, Londen-New York 1987, p. 214-226). Op 16/26 januari 1644 werd de aanklacht in het Hogerhuis voorgelezen. De prelaat kreeg 6 dagen de tijd om zijn verdediging voor te bereiden (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 199, en *CSP Ven. 1643-1647,* p. 68).

13 De eed op de *Constitutions and Canons Ecclesiasticall, treated upon by the archbishops of Canterbury and York, presidents of the convocations for the respective provinces of Canterbury and York, and the rest of the bishops and clergie of those provinces; and agreed upon with the kings Majesties licence in their severall synods begun at London and York*, 1640; vgl. no. 5011 (dl. XII), en Gardiner, *History of England 1603-1642* IX, p. 146.

14 Vermoedelijk het pamflet ‘Articulen van 't Huys der Gemeente in 't Parlement van Engelandt vergadert, tot mainteneringe van haer beschuldinghe tegens William Laud, aertz-bisschop van Canterbury, waer mede hij met hoogh verraet beschuldight wort ..., Amsterdam, bij Joost Broersz. na de copije van Londen ..., den 13 februarii 1644’ (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 5050-5052).

15 De brief van de wijnkoper aan zijn ‘oom’ is niet opgenomen in Rogge, ‘Brieven en onuitgegeven stukken van Johannes Wtenbogaert’, in *Werken HG, nieuwe reeks* no. 22 (1631-1644), Utrecht 1875.

16 Zie Wtenbogaerts brief van 21 februari 1644 (no. 6724).

En in dorso: 15 Febr. 1644 W. de Groot.

6713. 1644 februari 15. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger herr ambassadeur, hochgeneigter herr vnndt patron,

Obschon vnsere zeitungen jetzo so schlecht seindt, dass sie kein postgellt meritiren können, so lass ich doch keine ordinari gern ledig vorbey gehen, berichte demnach hiemit, dass die Dänische gesandten annoch zu Dellmenhorst[2] liegen, nicht waiss ich, ob sie den herrn general maior Königssmarck nicht trawen vnndt vmb desswillen beligen bleiben,[3] oder aber ob sie vielleicht wieder anhero zukommen gedencken, welchess viell leuthe daher glauben, weiln sie alle logimenter noch bestellet, vnndt in der ordentlichen parade alle zimmer gelassen haben, gestallt sie sich also noch befinden. Von den graven von Awersperg gehet ein gerücht, ob hette er auch gedancken wegzuziehen[4] vnndt wartete allein noch vff einen courrier den er desshalb, vff anlass dess Danischen wesenss nach Wien geschicket hette;[5] zwar gedächte er seine raise so anzustellen, dass ess nur vff ein spatziren, von hier vff Münster angesehen sein sollte, von dar aber wurde er hernach förter gahr hinweg gehen. Ess seindt diesess aber vnbegründte discours, den wir keinen glauben noch zur zeit geben, sondern viellmeher ein besserss hoffen wollen. Der Frantzösischen gesandten ankunfft lasst sich noch zur zeit schlechtlich an, m[onsieu]r Servient soll voran raisen, m[onsieu]r d'Avaux aber noch eine zeitlang im Haag verbleiben,[6] vnndt ist die beste hoffnung von ihnen, dass man ihrer in 14 tagen noch nicht vermuthen kan.

Man sagt, dass die Hessische ihre guarnisonen auss Cossfeldt vnndt andern orthen ziehen,[7] vnndt ein starckess corpus gegen Hatzfeldt führen wollen.[8] Immittelst aber sollen die örther von Staatischen völckern besetzet werden.

Ich verbleibe hiemit,

Ew. Exc. gehorsamber diener,

G.K. m.pa.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 91. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius in Osnabrück.

2 Op 30 januari/9 februari hadden de Deense delegatieleden Gregers Krabbe en Christopher von der Lippe de vredesconferentie verlaten. Over Delmenhorst reisden zij door naar Bremen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 161-162 en p. 166).

3 De Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, had zijn kwartier in Horneburg (tussen Stade en Buxtehude) opgeslagen.

4 De keizerlijke vredesonderhandelaar Johann Weichard, graaf van Auersperg, wenste inderdaad afgelost te worden (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. XXV, p. 258 en 264-265). In juli 1644 benoemde de keizer rijksraad Johann Maximilian, graaf Lamberg (1608-1682), tot zijn gevolmachtigde te Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. XXVII-XXX).

5 Het verslag van het onderhoud dat de graaf van Auersperg kort na het uitbreken van de Zweeds-Deense oorlog mocht hebben met de Deense kanselier Just Høg. Op 27 januari 1644 werd dit poststuk door de keizerlijke kanselarij in ontvangst genomen (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 209-218).

6 De Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, aanvaardde op 8 maart de reis naar Munster. Zijn collega Abel Servien bleef in de Republiek achter om van een ziekte te herstellen. Zijn vertrek viel op 23 maart.

7 De Hessische garnizoenen in Coesfeld en Lippstadt.

8 In Den Haag had de Hessische bevelhebber Caspar, graaf van Eberstein, zijn krijgsplannen voor de komende zomer voorgelegd aan de Staten-Generaal en de Franse gevolmachtigden. Tijdens de conferentie sprak hij vooral over het gevaar van een militaire actie van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen in het noorden van Duitsland (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 77, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 269 en p. 274-277).

Ossnab[rück], den 5. Februarii anno 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 2 Martii.

6714. 1644 februari 15. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijne heere,

Tsedert mijnen lesten is hier weinig schrijfwaerdiges voorgevallen.[2] Van Hamburg hebben wij dat eenig gecommandeert volck van de guarnisoenen in Gluckstad en Crempen wtgetrocken sijnde 't stedeken Itsehoe, daer den overste Dorfling met een regiment inne lagh,[3] bij nacht overrompelt hebben ende 't regiment geruïneert, gevangen becomende 2 à 300 man ende 7 à 800 paerden neffens anderen buit, die den huyslieden daer rondom waaren ontnomen. Den generael Torstenson heeft sijn hooftquartier noch tot Hadersleven,[4] laetende een deel van sijn armee Jutlant intrecken. Den generael-major Coningsmerck heeft Veerden gequiteert ende gaet nae het Oude Lant.[5] Word mede geaviseert dat sij op de Schwinge,[6] soo hun de vorst daer niet van af en hout, eene schanse opwerpen willen, daerdoor niet alleen Staden, maer oock Gluckstadt sal connen geïncommodeert werden. Den coning van Dennemarcken is dan t'Odensee,[7] dan te Fuenen, dan te Coppenhagen, maackende groote preparatie te water.

Over Dansick hebben wij dat in Moscoviën alle wtlandsche waaren op ontboden ende ordre becomen hadden nae Astracan en Cassan te marcheren,[8] tot wat einde sal den tijt leeren. Graeve Woldamar is te Pleskau[9] vanwegen den grootvorst deftich ontfangen geworden.

Waermede verblijve, mijnheere,

u. Exc.tie dienstwilligste.

Hage, den 15 Februari 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 24 Febr.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 135. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.
2 De Zweedse resident verwachtte ieder ogenblik de aankomst van de koninklijke commissaris Louis de Geer in Den Haag; vgl. no. 6728.
3 Eenheden uit de Deense garnizoenen Glückstadt en Krempe hadden bij Itzehoe het regiment van de Zweedse cavalerist Georg Derfflinger (Dörflinger) overvallen (*Gazette 1644,* no. 20, dd. 27 februari 1644, en *SBL* XI, p. 117-119).
4 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson was van een inspectiereis naar de schans van Middelvaart (Middelfart) in zijn vertrouwde hoofdkwartier te Haderslev teruggekeerd.
5 Het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, legerde op 27 januari nog in Verden. Twee dagen later koerste het al in de richting van de handelsstad Stade ‘im Alten Land’.
6 De aanleg van een schans aan de rivier de Schwinge strookte niet met het neutraliteitsverdrag dat de Zweden in 1636 met de standen van het aartsbisdom Bremen waren overeengekomen.
7 Koning Christiaan IV bevond zich nog steeds bij zijn troepen op het eiland Funen.
8 De strijd tegen de Kalmukken in Kazan en Astrachan (G. Vernadsky, *The Tsardom of Moscow 1547-1682* II, p. 548-557).
9 De reis van Valdemar Christian, graaf van Sleeswijk-Holstein, naar het hof van tsaar Michael Fedorovitsj. Op 22 december 1643 had de natuurlijke zoon van koning Christiaan IV te Vilnius afscheid van koning Wladislas IV van Polen genomen. Over Pskow (Pleskau) vervolgde hij zijn tocht naar Moskou; vgl. Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 384-386.

6715. 1644 februari 16. Van A. Oxenstierna.[1]

1 In een schrijven van 8/18 juni 1644 (no. 6916) bevestigt Grotius de ontvangst van een brief van rijkskanselier Axel Oxenstierna dd. [6]/16 februari 1644. De tekst is niet overgeleverd, maar op grond van de brieven die koningin Christina van Zweden op dezelfde dag liet uitgaan naar de Franse kanselier Pierre Séguier (1588-1672) en de staatsraad Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, mag men aannemen dat het hier gaat om een aanbeveling van de naar Frankrijk vertrekkende koninklijke afgezant Marc Duncan de Cerisantes; vgl. nos. 6110 (dl. XIV) en 6696.

Bijlage 1:

Christina van Zweden aan Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, 16 februari 1644.[2]

Christina Dei gratia Suecorum, Gothorum Wandalorumque designata regina et princeps hereditaria, magna princeps Finlandiae, dux Esthoniae et Careliae Ingriaeque domina, etc., gratiam et favorem nostrum singularem.

Illustris nobis sincere dilecte,

Quae ipsa nobis necessitas imposuit novi cum rege Daniae belli initia, ea latius perscripsimus ad foederatum ac fratrem nostrum, christianissimum regem atque reginam regentem. Neque enim summa illa nobis invicem intercedens amicitiae foederisque mutui necessitudo patiebatur, ut maximas illas indignitates, iniurias atque damna nobis subditisque regni nostri a rege Daniae illata diutius subticeremus. Neque securitas nostra aut incolumitas rerum communium in Germania ullo modo declinationem aut longiorem dilationem huius belli tolerare visa fuit. Quae ut rectius christianissimo regi ac reginae ob oculos ponerentur, cum perspectam nobis ex aliquo iam tempore reddiderit industriam, fidem et ardorem in nos et communem nobis cum christianissimo rege causam suum nobilis ac generosus, nobis sincere fidelis dominus de Cerisantes, intuitu dictarum virtutum a consiliis nostris aulicis constitutus, nos commisimus illi et literas earum Serenitatibus offerre pariterque easdem informare de omnibus causam hanc Danicam spectantibus deque constantia nostra tam in foedere quam communis causae prosecutione persistendi.

Tuam quoque Illustritatem ex mandato nostro compellabit et edocebit nos inevitabili omnino necessitate ad hoc consilii adactas ac compulsas fuisse, nec remissuras nos quicquam esse de ardore nostro in causa Germanica non minus imposterum quam hactenus bellum aut tractatus pacis universalis communi consilio et viribus adversus domum Austriacam sustinuimus, prosequenda. Cumque virtutes tuas regius favor cum splendore comitetur, nec parum ad locupletandam coniunctionem quam cum christianissimo rege fovemus hactenus contulisti, nos sane illa tua officia et merita magno in pretio collocamus, ea porro spe fretae ut in eo affectu cum laude tua et emolumento publici boni persistas et de nobis adeoque de publica re praeclare mereri pergas dictumque ablegatum et consiliarium nostrum favore tuo prosequaris, necnon consilio et opera tua secundes, quo commissa a nobis ipsi negotia rite et fiduciae de christianissimo rege ac regina a nobis conceptae conformiter eo quo illum ad aulam regiam subsistere mandavimus tempore peragere poterit.

2 De originele, door de Zweedse rijksregenten of hun plaatsvervangers ondertekende aanbevelingsbrief van koningin Christina aan de graaf van Chavigny, dd. 6/16 februari 1644, berust te Parijs, AE, Corresp. politique, Suède, t. VIII, f. 40^{r}-41^{v}; copie aanwezig te Stockholm, RA, Riksregistratur, 1644, Tyskt och Latinskt, f. 54^{r}-55^{r}. In laatstgenoemd register (f. 53^{r}-54^{r}) bevindt zich ook een grotendeels gelijkluidende copie van een brief van koningin Christina van Zweden aan de Franse kanselier Pierre Séguier.

Atque hisce Illustritatem tuam divinae tuitioni clementer commendamus, sacrae regiae Maiestatis regnique Sueciae respective tutores et administratores,
Matthias Soop, loco R.S. archidapiferi, m.p.
Claudius Christierni Horn, loco generalissimi, m.p.
Carolus Gylldenhielm, regni ammiralius, m.p.
Axelius Oxenstierna, R.S. cancellarius, m.p.
Gabriel Oxenstierna, liber baro in Moereby et
Lindholm, etc., R.S. thesaurarius, m.p.

Dabantur in regia nostra Stocholmensi, die 6 Februarii anno 1644.

Adres: Illustri nobis sincere dilecto D. de Chavigny, regis christianissimi in omnibus suis consiliis consiliario et uni ex Galliae ministris.
Bovenaan de brief te Parijs: Mrs. les regens de Suede, 6 Fevr. 1644.
En in dorso: Mrs. les regens de Suede, 6 Fevr. 1644. Par le sieur de Serizantes.
Bovenaan de copie te Stockholm: Ad dominum Chavigniacu[m] concernentes mandata et negotia domini Cerisantes data et commissa. A. G[ylden]kl[au].[3] Datum Stockholm, anno 1644, Februarius 6.

3 Anders Gyldenklou, secretaris van de Zweedse kanselarij, 1635-1654.

Bijlage 2:[4]

Instructie voor Marc Duncan de Cerisantes, 8 februari 1644.[5]

Libellus mandatorum sacrae regiae Maiestatis Sueciae super negotiis ad christianissimum Galliarum regem et reginam regentem, necnon principes sanguinis regii, cardinalem et praecipuos ministros Gallicos peragendis, suae Maiestatis consiliario aulico, nobili ac generoso domino de Serisantes, commissorum. A. G[ylden]kl[au].

1. Cum sacrae regiae Maiestati dominae nostrae clementissimae visum fuit in Galliam mittere et expedire dominum de Cerisantes, ille acceptis e cancellaria regia literis tum ad suae Maiestatis legatum dominum Hugonem Grotium, tum ad christianissimum regem, reginam regentem, ducem Aurelianensem, principem Condaeum, cardinalem Maserinum,[6] necnon Gallicos ad tractatus pacis legatos, residentes itidem baronem de Rorté, dominum de Saint-Rom(ain) et dominum du Meules,[7] pariter ac traditis sibi pro meliori commissorum negotiorum confectione earum literarum exemplis, hinc terrestri itinere per Finlandiam, Ingriam et Livoniam, indeque per Curlandiam et Prussia(m) sumpto in Germaniam se quantocius et qua fieri poterit securitate conferat.

2. Eo autem primum contendat quo loci legatos ad tractatus pacis Gallicos convenire poterit, sive Monasterii in Westphalia illi, sive Hagae aut Amstelodami in Foederato

4 Bijlage 2 naar de copie te Stockholm, RA, Riksregistratur, 1644, Tyskt och Latinskt, f. 39^{r}-42^{v}.

5 Instructie voor de koninklijke afgezant Marc Duncan de Cerisantes, door de rijksregenten en hun plaatsvervangers opgesteld, na diens aanvaarding van een buitengewone missie naar Frankrijk op 27 januari/6 februari 1644 (no. 6696); zie bijlagen 3 en 4.

6 De brieven aan koning Lodewijk XIV, koningin Anna van Oostenrijk, Gaston van Orléans, Henri II de Bourbon, prins van Condé, kardinaal Jules Mazarin en Henri d'Orléans, hertog van Longueville, dd. 27 januari/6 februari 1644 (no. 6696). Ambassadeur Grotius nam de Zweedse koninklijke brieven in de loop van juni in ontvangst.

7 De leden van de Franse delegatie ter vredesconferentie: de gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, en voorts de residenten Claude de Salles, baron van Rorté (Osnabrück), Melchior de Harod de Senevas, markies van Saint-Romain (Munster), en Claude de Meulles du Tartre (Hamburg).

Belgio, sive alibi substiterint, illis offerendo regiae Maiestatis literas et ex speciali suae Maiestatis mandato super duabus inprimis rebus communicando ac mentem suae Maiestatis declarando.

3. Primo nimirum regiam Maiestatem, perpessam a rege Daniae tot iniurias, indignitates atque onera, quibus suam Maiestatem regnique Sueciae subditos hactenus adfecit et vexavit nihilque intentatum reliquit eorum quibus in prosecutione communis causae et observatione foederis inter regias Maiestates regnaque Sueciae atque Galliae mutui turbaretur, non posse amplius salvo statu suo regnique eas atque inprimis proxime in elapso hoc anno sine ullo respectu pactorum in regna Sueciae et Daniae conventorum, necnon fidei publicae illatas tolerare, sed necessitate tandem compulsam fuisse ad vindicandas istas iniurias atque damna iustis armis, ut rex Daniae ad ordinem redigatur. Eo namque iniquitatis et inimicitiae processisse dictum regem, ut si - quod inpossibile - aut diutius haec tolerari aut bellum longius differri aut ad tempus declinari a sacra regia Maiestate potuissent, indubie eidem Danus atrox bellum eiusve incommoda iam brevi intulisset, nec consilia modo domi magnopere turbasset, sed et arma regiae Maiestatis foris atque in Germania distenta penitus divertisset cum irreparabili universae causae publicae et foederatorum sacrae regiae Maiestatis atque imprimis christianissimi regis, reginae regentis regnique Galliae damno ac praeiudicio.

4. Deinde etsi sacra regia Maiestas novo cum Dano bello implicari videatur, non commissuram tamen esse ut de proposito, ardore et viribus quibus et hactenus res in Germania communes sustinuit, imposterum quicquam remittatur, sed omnem operam eo conversuram quo habita exacta foederis mutui ratione cum christianissimo rege coeptum opus pari quo hactenus fiebat robore porro geratur, tum ratione pacis universalis tractandae, tum ratione belli continuandi. Et sperare omnino sacram regiam Maiestatem hasce cum rege Daniae exortas difficultates iusta transactione componi ac sopiri propediem posse.

5. Haec congruis argumentis latius diducat dominus de Cerisantes, quae partim hic praesens ex mutuis sermonum collationibus et viva informatione percepit, partim e literis ad christianissimum regem ac reginam regentem Galliae, duces atque cardinalem, necnon dominos commissarios perscriptis depromere poterit.

6. Si Monasterii vel loco illi urbi propinquo alio haeserint Gallici ad tractatus pacis deputati legati eodemque paene itinere ad regios legatos Suecicos Osnabrugge vel Mindae subsistentes de Serisantes contendere possit, cum hisce super commissis a sacra regia Maiestate sibi negotiis communicabit, redditurus illis suae Maiestatis ad eos perscriptas literas. Sin vero in Belgio Foederato degere Gallicos intellexerit, ne quid temporis frustra perdat, recta ad eos contendat transmissis ad Suecicos literis regiis cum adiuncta expositione mandatorum et excusatione itineris in Hollandiam suscepti, necnon oblatione futurae correspondentiae per literas faciendae.

7. Residentibus Gallicis baroni de Rorté,[8] domino de Saint-Romain et domino de Meules tradat aut m(it)tat literas suae Maiestatis, prout occasio se ad id obtulerit, de iustitia causae armorumque sacrae regiae Maiestatis adversus Danum susceptorum eos informando et de perseveran(tia) regiae Maiestatis in continuando bello Germanico aut tractatibus pacis universalis certiorando.

8 Op 11 mei kon de Franse resident in Osnabrück zijn collega's in Munster mededelen: ‘On attend icy le Sieur de Cérisante qui est parti de Suède dèz le mois de janvier. Il a ordre de la Reyne de Suède de vous veoir et vous rendre une lettre de sa part, de là il passera en France pour y porter une lettre de ladicte Reyne à leurs Majestéz, de laquelle je vous envoyeray demain coppie ...’ (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 174-176, p. 209 en p. 269, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 213-215, p. 219 en p. 223).

8. Hisce ita suis locis confectis tutissimo deinceps et quam fieri potest festinantissimo itinere in Galliam se recipiat et Lutetias Parisiorum veniens dominum legatum Grotium inprimis adeat illique fasciculum literarum sacrae regiae Maiestatis exhibeat, in quo cum pariter asserventur pro eo literae fiduciae ad christianissimum regem et reginam regen-

tem, dominus Grotius acceptis a sua Maiestate mandatis et impetrato sibi solemni accessu primum declarabit et exponet et regi et reginae praefatam causam et quae eo spectare videbuntur, relicta domino de Serisantes uberiori illius rei explicatione.[9] Qui proinde una cum domino legato significabit se venisse cum mandatis literisque regiae Maiestatis Sueciae ad christianissimum regem ac reginam regentem Galliae sibique incumbere ut ipse eas offerat ac mandata proponat, poscendo ad hoc veniam, accessum et audientiam publicam.

9. Admissus apud christianissimum regem et reginam regentem nomine regiae Maiestatis salutem et officia fraterna earum Maiestatibus deferet et partim e literis, partim iis quae hic praesens hausit, universam causam Danicam, quantum ea praesentibus motibus et expeditioni domini de Serisantes in Galliam occasionem praebuit, declarabit, ut plane constet regi ac reginae sacram regiam Maiestatem ad consilia et conclusa haec adversus regem Daniae non nisi summa necessitate coactam descendisse, nec bellum hoc declinare amplius potuisse, nisi post paucos elapsos menses sibi id cum manifesto periculo causae Germanicae et summo praeiudicio regiae Maiestatis ac confoederati sui christianissimi regis, reginae regnique Galliae inferri pateretur. Id pariter omni diligentia testando regiam Maiestatem imposterum nullatenus defuturam aut foederi quod ipsius Maiestati ac regno Sueciae cum christianissimo rege, regina ac regno Galliae intercedit, aut communi causae, quin firmiter instituram foederi mutuo et magna constantia prosecuturam causam p(ubli)cam in Germania operamque omnem daturam illi adversus communem hostem, sive armis decertari negotium, sive tractatibus pacis universalis illi consulere necesse sit, s(u)stinendae, sed remotis a tergo obstaculis quae regiae Maiestatis armis in Germania Daniae rex hactenus obiecit, alacrius in Germaniam primo quoque tempore campimareschallum dominum Leonhardum Torstensonium rediturum viresque adeo maiores in hostem conversurum esse; negotium nobis ab hac quoque Daniae parte illi regi facessentibus iusto exercitu sub ductu campimareschalli domini Gustavi Hornii, donec ad ordinem et rationem redigi rex et lis haec inter regiam Maiestatem et eundem oborta - quod brevi fieri posse arbitratur - transigi poterit. Id quoque sibi persuasissimum habere regiam Maiestatem, tum ut christianissimus rex et regina regens foederi mutuo insistant atque causam communem in Germania et iustis viribus armorum et coepto negotio tractatuum universalium tractent, tum ut auxiliari consilio in adstruenda libertate navigationis ac commerciorum, necnon mutua inter regiam Maiestatem ac subditos regni Sueciae et christianissimum regem, reginam regentem atque subditos regni Galliae aliasque amicas gentes communicatione adversus tantorum nexuum disruptores ac turbatores regiae Maiestati subveniant.

10. Idem oblata quoque occasione proponet, explicabit et urgebit dominus de Serisantes apud ducem Aurelianensem, principem Condeum et cardinalem Maserinum aliosque christianissimi regis ministros praecipuos et iustis cum rationibus atque fundamentis causam hanc Danicam iis interpretabitur scrupulosque ac dubia si quae iniecta aut praeconcepta fuerint, eruet ac tollet, et unumquemque iuxta conditionem cuique propriam in affectu erga regiam Maiestatem et communem causam, necnon summam illam utrinque intercedentem foederis atque amicitiae necessitudinem qua potest industria ac fide confirmabit, partim solum, partim iunctis cum domino Grotio operis.

11. Morabitur vero et subsistet apud aulam christianissimi regis dominus de Serisantes, donec visum regiae Maiestati fuerit eum inde revocare aut alia quaepiam negotia ibi vel alibi peragenda ipsi committere.

9 Marc Duncan de Cerisantes liet verstek gaan op de audiëntie die de regentesse de Zweedse ambassadeur op 16 juni te Ruel (thans Rueil-Malmaison) verleende.

12. Perscribat autem sedulo ad regiam Maiestatem et dominos legatos et commissarios ad tractatus pacis in Germania, necnon ad campimareschallum dominum Torstensonium et data opportunitate ad campimareschallum dominum Hornium quicquid in commissis sibi negotiis peregerit et quae de caetero e re et usu regiae Maiestatis obvenerint atque in cognitionem regiae Maiestatis dictorumque ministrorum regiorum pro maiori luce consiliis et actionibus eorum concilianda pervenire necesse sunt.

M[atthias] S[oop], C[laudius] C[hristierni] H[orn], C[laudius] Fl[emingh], A[xelius] O[xenstierna], G[abriel] O[xenstierna].

Bovenaan de copie te Stockholm: Datum Stockholm, anno 1644, Ianuarius 29.

Bijlage 3:[10]

Toevoeging aan de instructie voor M. Duncan de Cerisantes, 8 februari 1644.

Libellus memorialis accessorius pro domino de Cerisantes. A. G[yldenklau].

Etsi in ipso principali libello, articulo [6], regiae Maiestati visum fuerit domino de Cerisantes ut, si pe(r se) reperit dominos legatos sive commissarios Gallicos in U(ni)to Belgio subsistere, ipse transmissis ad regios (Sue)cicos legatos literis eo confestim iter suscipiat, (cum) tamen e re et usu tum regiae Maiestatis tum domini de Serisantes erit ut mutua communicatio coram fiat inter legatos sive commissarios Suecicos et dictum consiliarium aulicum, poterit hic ad eos primo se recipere. Praesertim cum dominum de Saint-Romain Monasterii degere regia Maiestas intellexerit, ipse de Cerisantes eo itinere seu tutiori fortasse uti poterit. Quin, si in vicina ipsius itineri Holsatia constiterit sacrae regiae Maiestatis campimareschallus dominus Torstensohnius, poterit dominus de Cerisantes ad eundem quoque se conferre, offerendo illi literas regiae Maiestatis et conferendo cum ipso super iis mandatis quae regia Maiestas consiliario suo aulico commisit in Gallia peragendis.
M[atthias] S[oop], C[laudius] C[hristierni] H[orn], C[laudius] Fl[emingh], A[xelius] O[xenstierna], G[abriel] O[xenstierna].

Bovenaan de copie te Stockholm: Datum Stockholm, anno 1644, Ianuarius 29. A. G[yldenklau].

10 Bijlagen 3 en 4 naar copie te Stockholm, RA, Riksregistratur, 1644, Tyskt och Latinskt, f. 44^{v}-45^{r} en f. 61^{v}-63^{r}. Waarschijnlijk heeft Grotius de instructies voor Cerisantes nooit onder ogen gekregen.

Bijlage 4:

Memorandum voor M. Duncan de Cerisantes, 5 maart 1644.

Memorialis libellus pro domino de Cerissantes, ut laboret de aliquo ministrorum Gallicorum nutu regis ad aulam Polonicam ablegando, qui annitetur retinere stat(um) Poloniae in firma observatio(ne) pactorum indutiarum. L. Canth[er].

Postquam sacrae regiae Maiestatis nomine domino comiti d'Avaux in particulari d(o)minus de Cerissantes causas belli inter nos Daniaeque regem exorti eo quo convenit modo exposuerit denique declaraverit ardorem ac desiderium sacrae regiae Maiestatis, quo tam ad restituendam liberam immunemque navigationem quam ad fovendam sustinendamque rem communem in Germania feritur, dicet suam Maiestatem non dubitare, quin hoc maxime tempore annisurus sit rex Daniae, ut quos unquam potest hostes in suam Maiestatem eiusque regnum concitet, praesertim cum sacrae regiae Maiestati certo constet eum hoc in aula Polonica et Moscovitica impense moliri ac alioquin regia Maiestas magnum habeat in haec regna hac tempestate respectum. Nunc cum sacra regia Maiestas credat nulla ratione melius praeveniri ac impediri tales molitiones in Polonia posse aut quidquam magis proficere ad conservanda tuendaque pacta indutiarum inter Sueciae Poloniaeque regna inita quam si fidus aliquis ac communi bono favens minister

Gallicus eo mitteretur, qui non magis suae Maiestatis securitatem quam coniunctam cum ea causae publicae in Germania utilitatem commendatam sibi haberet, ita si dominus comes Davausius hoc suae Maiestatis consilium approbaverit, fecerit sacrae regiae Maiestati rem gratissimam, si, ut procuratione eius effectum est quod dominus Davaucourtius superiori anno ad aulam Polonicam ablegaretur, nec caruerit id itineris suo usu effectuque in emolumentum suae Maiestatis, voluerit etiamnum velut ex se ipso suadere regi christianissimo ac reginae regenti aliisque quibus opus est Gallici status ministris, ut aliquis ministrorum Gallicorum iterum illuc transmittatur, qui sub alia specie ac invigilando usui Galliae conetur in aula Polonica ac praesertim apud status illius regni omnes hostiles machinationes in suam regiam Maiestatem eiusque regnum salutari quodam praeventu impedire indutiasque inter haec duo regna sancitas sartas et tectas conservare quaeve pericula iam imminere praesenserit sacrae regiae Maiestati mature indicare. Id amicitiae ut sacra regia Maiestas a christianissimo rege Galliae desideret, facit tam reciproca quae illorum Maiestates intercedit necessitudo quam quod sua Maiestas confidat indutias quae interventu defuncti regis Galliae, laudatissimae memoriae, inter Sueciae Poloniaeque regna pactae sunt, a nullo alio melius nec maiori affectu quam a moderno Galliae rege conservari posse. Eadem haec, cum Lutetiam venerit, poterit dominus de Cerissantes tempestive ac data occasione locoque et tempore convenienti regi reginaeque ac praecipuis Gallicis ministris interque eos praesertim domino cardinali Masarini insinuare eoque conari eos permovere, ut desiderio sacrae regiae Maiestatis locus in supradicto negotio tribuatur.

M[atthias] S[oop], J[acobus] d[e] L[a] G[ardie], C[laudius] F[lemingh], A[xelius] O[xenstierna], G[abriel] Ox[enstierna].

Bovenaan de copie te Stockholm: Datum Stockholm, anno 1644, Februarius 24.

6716. 1644 februari 18. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Les cantons protestans ont esté ensemble à Arau[2] pour y deliberer sur le fait d'une defensive en cas qu'ils fussent attaqués par les Bavarois ou par d'autres, la mesfiance estant si grande entre eux et les cattoliques qu'ils ne sçavent bonnement de qui se fier. On se restranche aupres d'Uberlinghen[3] et je me doubte qu'on puisse sauver ceste place-là, les François ayant peu de bonne infanterie, quoyqu'ils disent d'en vouloir lever gran[d] nombre, car en Allemagne il y en a bien peu.

Je souhaitte que la guerre de Denemarc soit bientost appaisée; sans cela la France aura de la peine à resister en tant de lieux, et cependant l'Austriche en profitera de tous costés. La levée des Venetiens se fait bien lentement tant que le passage par la Suisse n'est pas asseuré, et celuy des Grisons s'accroche derechef sur des nouvelles difficultés à cause du peuple, qui ne veut pas ratifier l'accord que

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 318. Eigenh. oorspr.

2 Op de conferentie die van 16 tot en met 18 februari in Aarau werd gehouden, verschenen vertegenwoordigers van Zürich, Bern, Glarus, Bazel, Schaffhausen, Appenzell-Ausserrhoden, Sankt Gallen en Biel (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V 2 1, p. 1308-1311).

3 De zorgwekkende militaire ontwikkelingen aan het Meer van Konstanz. Ieder moment werd de val van het Frans-Weimarse steunpunt Ueberlingen verwacht.

les chefs grisons ont fait avec le residant de Venise Cavazzo[4] si la Republique ne consente à une ligue avec les Grisons,

4 De missie van de buitengewone Venetiaanse gezant Girolamo Cavazza naar Graubünden. Op de landdag die eind januari 1644 te Chur (Coire) was bijeengeroepen, waren er stemmen opgegaan om de passen weer open te stellen voor Zwitsers die

puisqu'ils craignent quelque danger pour leur pays à cause de la permission dudit passage. Ils sont derechef assemblés à Coire pour resoudre cest affaire pleine de difficultés pour les Venetiens. Le cardinal Bichi est encore à Venise, mais il en doit partir bientost pour Rome[5] pour mettre la derniere main à la conclusion de son traitté, dont il a fait le project avec les colliguez. Le pape se va remettant peu à peu, mais il ne donne point d'audiance encore et cependant ses nepveux se preparent à la guerre[6] et attendent un bon chef de guerre du duc de Bavieres.

J'attend[s] avec impatience la resolution de nos seigneurs touchant la residance de Benfeld,[7] et si elle ne sera à mon advantage je seray contraint de partir d'icy honteusement et solliciter mon payement en Suede, car icy [il] m'est impossible de vivre plus d'emprunt. Du reste je confereray avec vous en venant à Paris, s'il plait à Dieu. Aussy est-il temps qu'après unze ans de service j'en cerche ma recompence de ce que j'ay pati à cause de ma charge.

Je demeure, monsieur,

vostre serviteur tres humble,

C. Marin m.p.

De Zurig, ce 8 du Febvrier l'an 1644.

Il y a quelque bruict de la mort de nostre Torsonson[8] et du roy de Denemarc, dont le dernier ne seroit à regretter.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 2 Martii.

En in dorso: 8 Febr. 1644 Marin.

6717. 1644 februari 19. Van J.F. Gronovius.[1]

5 Kardinaal Alessandro Bichi had met vertegenwoordigers van de senaat van Venetië, groothertog Ferdinando II de' Medici en Francesco I d'Este, hertog van Modena, overeenstemming bereikt over de voorstellen tot beëindiging van de 'Castro-oorlog'. Op 6 februari nam de kardinaal afscheid van de Italiaanse bondgenoten.

6 De pauselijke neven, de kardinalen Francesco en Antonio Barberini, zwichtten tenslotte voor de prebenden en de gunsten die kardinaal Jules Mazarin hen in het vooruitzicht had gesteld bij aanvaarding van de vredesvoorstellen.

7 De kandidatuur van Carl Marin voor de post van resident in de Zweedse enclave Benfeld werd door de regering in Stockholm genegeerd. In 1645 ontving de diplomaat Georg Hansson von Snoilsky de benoeming.

8 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson (1603-1651) was zo juist van een inspectiereis naar de schans van Middelvaart (Middelfart) teruggekeerd in zijn hoofdkwartier te Haderslev.

1 Hs. Leiden, UB, Pap. 2. Eigenh. oorspr. Afschrift te Bazel, UB, G^2 II, 27, f. 110^r-111^r. Gedrukt *Epist. ex scriniis J. Brantii* (*BG* no. 1329), p. 178, en *Leben Gronovii*, p. 75. Zie ook Dibon-Bots, *Inv. Corresp. Gronovius,* p. 109 onder de datum 9 februari 1644. Antw. op no. 6586 (dl. XIV). Johannes Fredericus Gronovius (1611-1671), geboren te Hamburg als zoon van David Gronow en Margaretha Langermann, liet zich in 1631 inschrijven aan de universiteit van Altdorf. Op advies van Grotius trok hij in 1634 naar de Republiek. In het voorjaar van 1639 begon hij aan zijn 'tour'. Na zijn terugkeer in de Republiek (1642) ontving hij een leeropdracht aan het

Deventer Athenaeum. In 1658 nam Gronovius een benoeming in Leiden aan (Dibon-Waquet, *Jo-*

Illustrissime maximeque virorum,

Nihil magis honorificum mihi quam votis tuis tam benevolis meam optionem in vi-

tae statu collocando et matrimonium[2] secundari. Eaque rata facturum Deum immortalem et confido et ex principiis ominor. Nam - quoniam verbulo de his cognoscere non videris gravari, utpote φιλόστοργος et favens mihi - hoc quidem adhuc iucundum, concors, fecundum - ex ante diem VII Eidus Decembres pater sum -, magnarum molestiarum levamen, nec ullo studiorum impedimento, experior. Illam deliberationem tenebant aliquandiu suspensam propinqui, quorum avunculus maximus,[3] Daniae regis consiliarius et cummaxime legationis ad Monasteriensem pacificationem pars, alter apud Holsatiae et Bruswicensem duces,[4] affinis sororius[5] apud archiepiscopum Bremensem eodem isto nomine et dignitate conspecti, ad alia vocabant et large promittebant. Sed literarii otii dulcedo, et quod mihi fortunam meam debere mallem quam per alios prensare, denique Belgii genius nimis blande mihi dudum conciliatus huc lancem inclinarunt. Cuius consilii nec paenitet hactenus et maiorem fructum capiam si, quod ei primum debeo, munusculum per amplissimum Sarravium[6] Excellentiae tuae tradendum gratum fuisse cognovero. Commentarium designo de sestertiis, quo conati sumus, temerario quidem si eventus non responderit, excusando tamen ob voluntatem bonam incepto, nonnulla eius materiae satis ambigua planius explicare. Quam difficile id fuerit post tantos viros, quorum ipsa nomina quemvis sanum deterrere poterant, cum tamen ipsi nec aliis nec sibi plene satisfacere potuerint, nemo non facile arbitrabitur. Licet tamen fateri non novitate tantum commenta nostra nobis placuisse, sed ipsa illa luce, quam principali quaestione posita et decisa multis aliis undique adfulgentem mirabar. Utinam quid hic calculo tuo queat probari! Sed aequum satis iudicem fore vel postrema tua spondet epistola, qua ut semper solitus audendi mihi stimulos efficacissimos admovisti. Laus haec tua propria est, quam in nullo magnorum, quos noverim quidem, aevi nostri virorum tam manifestis indiciis deprehendi, ut sis ἀρετὴν φυομένην μὲν αἰσθάνεσθαι δεινός, εὐμενὴς δὲ καὶ θρέψαι καὶ προαγαγεῖν εἰς δόξαν,[7] quod de Valerio Flacco prisci Catonis commendatore[8] dicit Plutarchus.

2 Zijn huwelijk met Adelheid ten Nuyl (Tennuyl) (1619-1656). Het op 7/17 december 1643 geboren dochtertje Margaretha stierf tijdens de pestepidemie die ook haar moeder naar het graf droeg (W.J.J.C. Bijleveld, 'Het geslacht Gronovius', in *Ned. Leeuw* 60(1942), kol. 103-109).

3 De Hamburgse domdeken Lorenz Langermann maakte deel uit van de Deense delegatie ter vredesconferentie. In tegenstelling tot zijn collega's Just Høg, Gregers Krabbe en Christopher von der Lippe bleef hij ook na het uitbreken van de Zweeds-Deense oorlog op zijn post; zie no. 6656.

4 Gerhard Langermann (1603-1646), een jongere oom van moederszijde, raad van de hertogen August van Braunschweig-Lüneburg en Friedrich III van Sleeswijk-Holstein-Gottorp; vgl. H.W. Hertz, in *Zeitschrift des Vereins für Hamburgische Geschichte* 55(1969), p. 122, en H.G. Wackernagel, *Die Matrikel der Universität Basel* III, p. 317.

5 Johannes Helm (1599-1678) was in 1635 te Bremen gehuwd met Anna Catharina Gronow († 20 mei 1643). In 1628 werd hij raadsheer van Johann Friedrich († 1634), hertog van Sleeswijk-Holstein-Gottorp, aartsbisschop van Bremen. Hij behield deze positie onder aartsbisschop Frederik, de latere koning Frederik III van Denemarken (*DBL* VI, p. 217).

6 Zijn *De Sestertiis commentarius,* Deventer 1643; vgl. de brief die Johannes Fredericus Gronovius op 8 februari (nieuwe stijl) aan Willem de Groot schreef (Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 33). In januari 1644 kreeg de Parijse raadsheer Claude Sarrau (ca. 1600-1651) het eerste exemplaar van dit aan hem opgedragen werk toegestuurd (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 181). De voorraad presentexemplaren ter uitdeling aan vrienden bereikte de Franse hoofdstad pas in de eerste week van mei (*o.c.* II, p. 201-203).

7 Plutarchus, *Marcus Cato* 3, 1.

8 Lucius Valerius Flaccus († 180 v. Chr.), vriend en collega van Marcus Porcius Cato (234-149 v. Chr.).

Vale et salve, vir incomparabilis, cum tuis et publicam privatamque rem bene gere,
illustrissimo nomini dignitatique tuae dicatissimus,
Johannes Fredericus Gronovius.

Daventriae, ante diem V Eidus Februarias 1644.

Adres: Illustrissimo et incomparabili viro domino Hugoni Grotio, serenissimae reginae et regni Suecorum ad christianissimum regem legato ordinario, Parisiis.
In dorso schreef Grotius: 15[?] Febr. Gronovius 1644.
In dorso staat in een onbekende hand: Egregie rationes ad matrimonium suadentes.

6718. 1644 februari 20. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Dominum Utenbogardum velim et salutes et urgeas.[2] Debet hoc posteritati, ut quod longa aetate non studiis tantum, sed et experientia ad pacem ecclesiae utile didicit, id ne secum auferat. Tum vero,

> Fortem facit vicina libertas senem.[3]

Minimus filiorum puto brevi libertatis erit compos,[4] quandoquidem de omnibus qui Galliae militarunt permutatione facta liberandis Bruxellae convenit.[5] Maximus natu, sive bellum maneat in Italia, sive pax fiat, sperat se in Veneticis stipendiis fore.[6]

Res per Daniam nobis prosperae sunt,[7] sed quo magis procedent eo plus nobis creabunt invidiae. Sed πρὸς τὸν ἔχονθ᾽ ὁ φθόνος ἕρπει.[8] Chavigniacus in dignitate

1 Gedrukt *Epist.*, p. 963 App. no. 692. Antw. op no. 6698, beantw. d. no. 6738.
2 De wenselijkheid dat de bejaarde remonstrant Johannes Wtenbogaert nog eens zijn gedachten liet gaan over de noodzaak en de beste manier om de eenheid der kerken te herstellen.
3 Seneca, *Phaedra,* 139.
4 De verlossing van de Frans-Weimarse officier Dirk de Groot uit Beierse krijgsgevangenschap.
5 De Franse regering had Bernard du Plessis-Besançon naar Brussel gestuurd om met de Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo te onderhandelen over de uitwisseling van de manschappen die tijdens de campagnes van 1643 in krijgsgevangenschap waren geraakt.
6 Op 16 februari had Grotius weer een levensteken van zijn oudste zoon Cornelis ontvangen, maar ook ditmaal liet de jongeman zijn vader in het ongewisse over zijn kansen om emplooi te vinden in dienst van het leger van Venetië; zie no. 6662.
7 Tot nu toe waren de Zweden alleen bij Kolding op enige tegenstand van het Deense koninklijke leger gestoten.
8 Sophocles, *Aiax,* 157.

veteri manet, pars consilii arctioris, sed sine rerum actu.[9] Papa paulum revaluit,[10] sed non est ut diu vivat et senex et aegro corpore.

Groenewegium non vidimus, nec scimus ubi sit.[11] Poteritis ei mittere literas ad uxorem meam.[12]

9 De eens zo machtige staatssecretaris Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, diende de regentesse ‘dans ses Conseils’. Hoogst zelden deed hij nog van zich spreken. In de loop van dit jaar werd het voor iedereen duidelijk dat kardinaal Jules Mazarin hem liever zag vertrekken (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 105 en p. 157).

10 Een bericht over de gezondheidstoestand van paus Urbanus VIII († 29 juli 1644).

11 De zoon van ‘neef’ Pieter van Groenewegen had in Parijs dienst genomen in de koninklijke garde. Op verzoek van zijn moeder Elizabeth van Duvenvoorde probeerde Willem de Groot voor de jongeman een visite aan de Zweedse ambassade te arrangeren.

12 Zie voor Grotius' bedenkingen tegen dit soort onverwachte ontmoetingen, no. 6587 (dl. XIV).

Deus vobis adsit omnibus,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

20 Februarii 1644.

6719. 1644 februari 20. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Vrancrijck heeft twee redenen om te wenschen dat de zaecke tuschen Swede ende Denemarck werde geaccommodeert:[2] eerst opdat de Sweedsche wapenen gekeert connen werden nae het binnenste van Duitschlant ende alzoo een deel van de vijanden Vrancrijck aftrecken, ten tweede omdat de groote progressen van Sweden haer niet en behaegen. 'tGunt uEd. discoureert van de affectie van de gemeente in de Vereenigde Nederlanden tot Swede ende van de jalousie die de regierders daertegen schijnen te stellen,[3] accordeert wel met mijne bedenckingen. Ick wensche zeer dat die ombrage[s] mochten benomen werden door een goed onderling tractaet, waerdoor de Vereenigde Nederlanden in de grootheit van Sweden mochten vinden haer verzeeckerheit ende vrijheit van commerciën, waertoe ick wil arbeiden zooveel mij mogelijck zal zijn.[4]

Ick heb gezien 't schrijven van den coning van Denemarcken aen de heren Staten-Generael vol van toorn.[5] Zoo de rijcxstenden van Denemarcken[6] niet beter en spreecken aen de Sweden dan den coning, zoo zie ick niet dat de deputatie op de frontieren veel zal opereren. Louys de Geer meene ick dat licht becomen zal dat hij zoect om gelt, waerom men alles doet in Hollant.[7] Dat Moscovië[8] zich prepareerde tot het oorlogh tegens Swede is mij bij de ministers van de coninginne-regente over eenigen tijd aengezegt.[9] Dat de Sweedsche regierders dit stuck niet aengenomen

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 35i. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6720.
2 De Zweeds-Deense oorlog paste niet in de Franse krijgsplannen voor dit jaar.
3 Frederik Hendrik noemde de Zweedse invasie ‘een ongerechtige vredensbreuk’.
4 Op 16 januari 1644 schreef Grotius al aan zijn zwager: ‘Den besten raedt voor de Vereenigde Nederlanden dunct mij dat zijn zoude een verbont te maecken met Swede wanneer Swede van het oorlogh van Duitschlant zoude zijn verlost’ (no. 6649).
5 Van de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona had Grotius de tekst ontvangen van de boodschappen van koning Christiaan IV van Denemarken aan de Staten-Generaal en aan zijn resident Martin Tancke in Den Haag, dd. 25 december/4 januari 1644; vgl. no. 6699.
6 In de brieftekst abusievelijk: ‘rijcxstenden van Sweden’. De Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona had raadpensionaris Jacob Cats gewezen op het belang van de afvaardiging van een Staatse delegatie naar een eventuele conferentie van Deense rijksraden met Zweedse koninklijke commissarissen (*Res. SH,* dd. 4 en 5 februari 1644).
7 De Zweedse koninklijke commissaris Louis de Geer. In opdracht van koningin Christina zou hij nagaan of in de Republiek manschappen en schepen geworven konden worden voor de strijd van de Zweden tegen de koning van Denemarken.
8 Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 362, laat aan dit brieffragment de volgende opmerking voorafgaan: ‘Dat op den Rijksdag in Polen was voorgevallen ... baard met reden nadenking, en dat Moscovië zich bereidde tot den oorlog tegens Zweden ...’.
9 De Franse regering had in november 1643 lucht gekregen van een in Rome gelanceerd Spaans plan om tsaar Michael Fedorovitsj en de koningen van Polen en Denemarken te interesseren voor een krijg tegen Zweden (*Lettres Mazarin* I, p. XC). Begin december speelde staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, deze informatie door naar Grotius; vgl. no. 6576 (dl. XIV).

en hebben zonder gewichtige oorzaeck is zeecker, maer off alle oorzaecken dienen bekentgemaect twijffele ick. Meene oock dat Lubec wel zal doen zich stil te houden; zoo oock Dantzich, Ham-

burg, Breme,[10] tenzij met Sweden tot haer voordeel connen tracteren ende geloven dat de Swedische possessie duiren zal.

Ick zal zeer gaeren verstaen in wat poincten zijn zoo het nieuwe tractaet tuschen Vrancrijck ende Hollant[11] als de dispute van de ceremoniën.[12] Mij dunct dat de excuse op des conings minderjaericheit weinigh fondaments heeft. Ende zoo zij zoo cleine zaecken niet en connen afhandelen geduirende dezelve minderjaericheit, hoe zullen dan conquesten connen overgeven, ofte zonder dat te doen tot een paix geraecken. Alle die discoursen ende veele anderen die wij hooren toonen dat men hier geene paix en zoect.

Milord Goryn is geweest te Charenton[13] ende heeft aldaer hoogh aen de ministers geprotesteert dat zijnen coning altijd zal blijven van de gereformeerde religie ende dezelve beschermen. De coninginne alhier heeft hem voorgeworpen dat in zijnen brief aen de coninginne van Engelant[14] staet dat zij haere oude clederen niet verwerpen en zoude eer zij nieuwe hadde, 'twelck hier werdt uitgelegt dat zij haer van de Spaensche [vrundschap] niet en zoude afscheiden eer zij van Vrancrijck wel waere verzeeckert, waeraen, off het schoon zoo waer, niet veel en zoude zijn gezondicht.

D'heer Stricklant zal zich aengenaem maecken bij Hollant met het aenspreecken aen de provincië[n].[15] Aengaende de collecten voor uitheemschen,[16] ick houde het daervoor dat die zonder consent van de overheden niet en behooren te geschieden, ende dat de overheit die toelaetende, eenige nevens de kerckelijcke can deputeren om te zien off

10 De Hanzesteden verdedigden hun neutraliteit in het Zweeds-Deense conflict.

11 Grotius schreef ‘het nieuwe tractaet tuschen Vrancrijck ende Swede’. Zijn zwager verbeterde ‘Swede’ in ‘Hollant’. In Den Haag werd nog gediscussieerd over de formulering van enkele artikelen in de nieuwe Frans-Staatse ‘alliantie offensive ende defensive’. Op 1 maart kon het verdrag ondertekend worden.

12 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien hadden het memorandum met de Staatse verlangens op het punt van de ‘eer en tytulen’ doorgestuurd naar Parijs. In februari 1645 gaf de regentesse eindelijk toe: ‘que sa Majesté accorde pleinement sans aucune reserve, ce qu'ils luy ont demandé touchant les rancs et honneurs de messieurs vos ambassadeurs, son intention estant qu'ils soient trettés partout comme ceus de Venise’ (J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat,* p. 320-327; *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. XXXVI-XL).

13 In Charenton was de protestantse gemeente van Parijs gevestigd. De kerkgang van de koningsgezinde Engelse ambassadeur lord George Goring moet de verbazing hebben opgewekt van de strenge calvinist Claude Sarrau (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 253 en p. 255).

14 Agenten van het Parlement hadden een postpakket uit Parijs onderschept. Op 10/20 januari 1644 werd het briefje van lord George Goring aan koningin Henriëtte Maria van Engeland als bewijs van royalistische intriges in de vergadering van de twee Huizen voorgelezen; vgl. no. 6706. Een afschrift van het gewraakte schrijven kwam onder ogen van de Franse ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt. Gekrenkt bereidde hij zijn vertrek uit Engeland voor (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 197-198, en *CSP Ven. 1643-1647,* p. 65-70, p. 72 en p. 76).

15 De Engelsman Walter Strickland († ca. 1660) was in augustus 1642 door het Parlement naar de Republiek gezonden om bij de Staten-Generaal en de gewestelijke Staten te protesteren tegen de levering van oorlogsmateriaal aan het leger van koning Karel I. Toen de Schotten en de parlementsgezinde Engelsen op 18/28 september 1643 een ‘solemn league and covenant’ overeenkwamen, kreeg de agent de taak om de Staten op te roepen tot aansluiting bij dit verbond tegen de ijveraars voor de ‘paapse’ religie. Hiertoe vaardigde het Parlement nieuwe geloofsbrieven uit, één aan de stad Amsterdam en de andere aan elk gewest afzonderlijk. De geloofsbrief aan de Staten van Holland, dd. 8/18 december 1643, werd op 26 januari 1644 in de vergadering voorgelezen (S. Groenveld, *Verlopend getij,* p. 128 en p. 310).

16 In de kerken van de Hollandse en Zeeuwse steden werd geld ingezameld voor de strijd van de geloofsgenoten aan de overzijde van de Noordzee.

alles gaet nae behooren. Ick en weet niet wat recht de parlamentarissen connen pretenderen op de Duinkercksche goederen aen haer strant aengecomen.[17]

Ick heb goede advysen dat mijnheer d'Avaux zegt meer wercx te maecken van d'heer Musch[18] alleen, dan van alle de Staten-Generael. Ick ontfang zeeckere tijdinge uit Switzerlant[19] dat de Fransoisen, de protestantische Switsers hebbende voordezen gebruict tot het belegh van Brisac ende de Waldsteden ende daermede haer gemaect zeer gehaet in 't Rijck, nu dezelve conditiën van alliantie voorstellen die alle de wijzen aldaer houden zeer prejudiciabel aen de vrijheit.

Den hertogh van Orleans is deze dagen geweest tot den cardinael intredende tot in de camer met alle zijne guardes,[20] waerover den cardinael niet weinigh en was ontstelt; spreect altemet van nae Rome te gaen.

20 Februarii 1644.

In dorso staat in een onbekende hand: Den 20 Feb. 1644.

6720. [1644] februari 20. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Ick zie hier noch weinigh preparat[i]ën van gelt ende volck tot die vier (groo)te legers.[2] Wat (gelts) ende volcx gaet nae Catelagne, vanwaer men meent dat den marescal d'Odincourt haest herrewaert zal comen als niet bemint zijnde bij dieghenen die nu hier meest vermogen.[3] Den marescal vicomte de Turaine heeft zijn volck noch bij Remiremont,[4] in den Elzas ende hooger aen den Rijn. Hertogh Carel continueert groote contri-

17 Een schip uit Duinkerken was aan de Staatse blokkadevloot ontsnapt. Het ging voor anker in de haven van Arundel (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 64).

18 Cornelis Musch (ca. 1592-1650), de omkoopbare griffier van de Staten-Generaal (*NNBW* I, kol. 1351-1353).

19 De brief die Carl Marin op 4 februari aan Grotius had geschreven (no. 6688). In dit schrijven sprak de Zweedse resident in Zürich over de zwakke positie van de protestantse kantons die in het verleden materiële steun hadden verleend aan het leger van hertog Bernhard van Saksen-Weimar en diens opvolger maarschalk Guébriant.

20 Kardinaal Jules Mazarin wantrouwde 's konings oom Gaston van Orléans; niet geheel ten onrechte, want onder het bewind van zijn illustere voorganger kardinaal de Richelieu had de prins zich tot vijf maal toe ingelaten met samenzweringen tegen de kroon (G. Dethan, *Gaston d'Orléans,* Parijs 1959, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 157-160).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 35j. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6719. Beginnend bij ‘Wat gelts ende volcx’, copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 4 maart 1644).

2 De voorbereiding van de campagnes van de Franse legers.

3 De Franse onderkaning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, had zijn hoge positie in Catalonië te danken aan zijn oom François Sublet (1578-1645), seigneur de Noyers, tot 10 april 1643 staatssecretaris van oorlog. Diens opvolger Michel le Tellier (1603-1685), heer van Chaville, was de legerleider minder goed gezind (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 223-230, en Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 249-252).

4 Maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, bracht het Frans-Weimarse leger weer op oorlogssterkte. Vol ongeduld wachtte hij in zijn hoofdkwartier te Remiremont op de aankomst van versterkingen (*Lettres Mazarin* I, p. 593-596).

butiën te trecken.[5] Seventich dorpen contribueren tot het onderhout van La Motte.[6] Prince Thomas zal haest vanhier vertrecken.[7] Eenich volck werdt gelicht ontrent Genève voor Vrancrijck.[8] De lichting in Switserlant hapert. Den baron de Waert maect magasins tot Costance, Hailbrun ende Zelle.[9] 't Generael quartier van de Beyerschen is tot Ridlinge.[10]

De gedeputeerde van de religie die uit Langedoc[11] hier gecomen waeren, zijn belast binnen vierendetwintich uiren uit deze stad te vertrecken. Bregy, raedsheer van het parlement, werdt gedestineert om te gaen nae Swede ende Denemarcken tot bevordering van de vrede.[12] Père Vincent van de ordre van de Mission, die voordezen nevens anderen gebruict wierden om te adviseren over de electie van bisschoppen ende begeven van beneficië[n], is daervan ontslagen.[13]

Men zegt dat de vloot die in Spaignie is aengecomen, brengt zoo voor den coning als voor de coopluiden twaelff millioenen croonen.[14] In Italië is de paix tuschen de Barbaryns ende de ligue van de princen gemaect op 't welbehaegen van den paus, die nae alle apparentie niet lang en can leven,[15] waerom den coning van Spaignie begeert dat

5 Volgens de laatste berichten in de *Gazette 1644,* no. 19, dd. 20 februari 1644, had het leger van hertog Karel IV van Lotharingen stellingen betrokken in het land tussen de Moezel en de Ahr (Eifel).

6 Het Lotharingse bolwerk La Motte (tussen Toul en Langres).

7 Prins Tommaso Francesco van Savoye bevond zich op uitnodiging van de Franse regering te Parijs. Zijn vertrek viel op 13 maart (*Gazette 1644,* no. 28, dd. 19 maart 1644).

8 De nieuwe lichtingen zouden defensieve taken verrichten in het Frans-Weimarse garnizoen te Breisacn (Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 57 en 59).

9 De Zwabisch-Beierse bevelhebber Johan van Werth had van de hertog van Beieren toestemming gekregen voor een privébezoek aan Keulen. Met het oog op zijn aanstaand vertrek liet hij vanuit de winterkwartieren te Riedlingen en Geislingen an der Steige de strategisch belangrijke plaatsen Konstanz, Heilbronn en Zell opnieuw bevoorraden (*Gazette 1644,* no. 19, dd. 20 februari 1644).

10 De belegering van het Frans-Weimarse steunpunt Ueberlingen werd voortgezet door de Zwabisch-Beierse eenheden van maarschalk François de Mercy.

11 De protestanten van de Languedoc zochten in Parijs erkenning van het gezag van de ‘Chambre de l'Edit’ van Castres in een conflict met de intendant van de gouverneur over het verbod om godsdienstoefeningen te houden in Ribauté-les-Tavernes (dep. Gard) (*Lettres au chancelier Séguier* I, p. 601-603).

12 Nicolas de Flécelles (Flesselles) (1615-1689), graaf van Brégy, moest een week later voorrang verlenen aan een andere kandidaat: Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery (no. 6733). Hij bleef echter in de belangstelling van de regering staan. Op 1 mei 1644 ontving hij de benoeming tot staatsraad. Diezelfde maand stelde de regentesse hem ter beschikking van de Franse delegatie ter vredesconferentie met de bijzondere opdracht om missies te vervullen naar Polen en Zweden. Na de vrede van Munster vertrok de graaf naar Stockholm, waar hij goede sier maakte aan het hof van koningin Christina (*DBF* VII, kol. 195-196, en *Tallemant des Réaux* II, p. 403-406 en p. 1251-1256).

13 Vincentius a Paulo († 1660), stichter van de orde van de Lazaristen, mocht in mei 1643 zitting nemen in een commissie ter advisering van het begeven van kerkelijke beneficies; vgl. no. 6237 (dl. XIV). Reeds in september had kardinaal Jules Mazarin de bisschoppen van Beauvais en Lisieux uit de commissie verwijderd, thans streefde hij naar de uitschakeling van de invloed van deze gewetensvolle priester (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 59 en p. 153, en Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 123-124).

14 Begin januari was de zilvervloot de haven van Cádiz binnengevaren. Volgens een Antwerps bericht in de *Gazette 1644,* no. 17, dd. 13 februari 1644, werd de schatkist van de koning van Spanje slechts met 7 miljoen verrijkt. Acht miljoen vloeide naar de beurzen van de crediteuren.

15 Dit bericht loopt op de ontwikkelingen vooruit. Paus Urbanus VIII († 29 juli 1644) en diens neven Francesco en Antonio Barberini gingen niet spontaan in op het voorstel van de Italiaanse vorsten (Venetië, groothertog Ferdinando II de' Medici en Frances-

men tot geen nieuwe electie en zal procederen eer dat alle de cardinalen van zijn gebiet te Rome zullen zijn gecomen,[16] ende heeft dertichduizent croonen derrewaert geschickt om vrunden te maecken.[17] De conditië[n] van de vrede werden gezegt te zijn:[18] de restitutie van Castro ende al wat ten wederzijde is genomen; dat de coninginne van Vrancrijck aen den paus pardon zal verzoecken voor den hertogh van Parma, dat denzelve hertogh zal betaelen de renten van de twee monts, zoo men die noemt,[19] dat de processen die den hertogh van Modena heeft te Rome, zullen bij vonnis ofte accoord getermineert werden, dat alle de nieuwe fortificatiën zullen werden gedemolieert. Ondertuschen werden van Viterbo ende andere plaetzen veele soldaten ontboden nae Rome.

Den resident van Polen,[20] zijnde een cloeck Italiaen ende groot vrund van den cardinael Mazarini, zegt zoo Suede Denemarcken vermeester[t], dat Polen verloren is ende de roomsche religie overal in groot peryckel. De heer Goryn is geweest te Charenton ende heeft de predicanten aldaer verzeeckert van zijns conings affectie tot de gereformeerde religie.[21] Die van 't parlement te Londen verclaeren milord Goryn criminel van hooge treason,[22] omdat uit den brief dien sijne Exc.[tie] gezonden hadde aen de coninginne van Engelant, dewelcke bij 't parlement zijn geïntercipieert, blijct dat hij eenige juweelen hier heeft vercocht ende anderen zoect te vercoopen, welcke juweelen de parlamentarissen sustineren de croon van Engelant toe te comen. Bij denzelven brief is den grave van Harcourt quaelijck gestelt bij het parlement,[23] omdat dezelve zegt dat den grave van Harcourt last heeft uit Vrancrijck in alles te volgen de intentiën van den coning van Engelant. Ende denzelven coning is bij denzelven brief niet wel gestelt met Vrancrijck, omdat denzelven brief raedt aen de coninginne van Engelant haere oude clederen niet te verwerpen eer zij nieuwe zal hebben becomen, 'twelck hier geduit werdt van niet te verlaeten de vrundschap met Spaignie.[24]

16 Drie van de vijf Spaanse kardinalen verschenen op het conclave dat op 9 augustus 1644 een aanvang nam: de kardinalen Egidio Carillo Albornoz, Alonso de la Cueva en Juan de Lugo. Verhinderd waren Gaspar de Borja y Velasco en Baltasar Moscoso y Sandoval (Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 16).

17 Het geld kwam uit een fonds dat koning Philips IV had gereserveerd voor de kathedraal van Toledo (*Gazette 1644,* no. 17, dd. 13 februari 1644).

18 Tijdens zijn bezoek aan Venetië ging Odoardo Farnese, hertog van Parma, accoord met de voorwaarden die kardinaal Alessandro Bichi hem had opgelegd om tot een verzoening met de Barberini te komen; vgl. nos. 6676 en 6706.

19 De rente van de leningen (monti) die de hertog van Parma in Rome had gesloten.

20 De Poolse resident Claudius (Domenicus) Roncalius, kanunnik van Ermland, had kardinaal Jules Mazarin voorgehouden dat koning Wladislas IV zeker geen ondoordachte stappen zou ondernemen in het Zweeds-Deens conflict (*Lettres Mazarin* I, p. XCI, p. XCIV, p. XCVII-XCVIII en p. CI-CII).

21 Zie no. 6719. Geen enkele Franse protestant geloofde in de oprechtheid van de onverwachte kerkgang van de Engelse ambassadeur te Parijs (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 253 en p. 255).

22 Na lezing van het onderschepte briefje van lord George Goring aan koningin Henriëtte Maria van Engeland (no. 6706) besloten de leden van het Lagerhuis in de vergadering van 10/20 januari 1644 om tot rechtsvervolging van de ambassadeur over te gaan (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 197-198).

23 De vredesmissie van de buitengewone Franse ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, naar Engeland liep na dit incident definitief ten einde (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 69 en p. 72).

24 Kardinaal Jules Mazarin stelde even weinig vertrouwen in de staatsmanskunsten van lord George Goring. In een van zijn geheime 'carnets' merkte hij over de koningsgezinde Engelsman op: 'e stato semprè Spagnolissimo' (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 190-191).

Wij hooren daerenboven dat het volck van den coning van Engelant een groote ne-

derlage heeft becomen bij Namptwich,[25] alwaer bij de seventienhondert zijn gevangen geworden; dat de Schotten tusschen de twintich- ende dertichduizent zijn ingetrocken in Engelant nae Neufcastel toe,[26] hebbende uitgegeven een verclaering,[27] die ick heb gezien, van haere eigene baet niet te zoecken maer purelijck de behoudenisse van de religie, de vrijheit ende 's conincx welvaeren. Den coning heeft prince Robert gemaect hertoch [van] Comberlant[28] om in die qualiteit stem te hebben in het contra-parlement hetwelck den coning wil beroepen. Ondertuschen de heeren die bij den coning zijn hebbende geschreven aen de parlamentarissen te Londen om mede te willen compareren op het toecomende nieuwe parlement, hebben geen ander antwoord becomen als dat de heeren die te Oxfort zijn eerst zouden moeten approberen 't verbont gemaect met de Schotten.[29] De coninginne van Engelant, zijnde ten uiterste zwanger[30] ende daerbij zieck van de ziecte die men daer noemt de consumtion,[31] wil geleggen te Bristol ende heeft geordonneert dat haer lichaem zoo zij comt te sterven zal gebracht werden in Vrancrijck om bij de puriteinen niet mishandelt te werden.

Tien galeyen werden gereedtgemaect te Marseille ende tien te Toul(on) om te gaen na de custen van Catelagne; maer die zullen te laet comen zoo 't geruchte waer is dat hier loopt, doch niet zeecker en werdt gehouden, dat alle de Catelans haer gereconcilieert hebben met den coning van Spaignie, dat den marescal de La Motte-Odincourt zich heeft gesalveert te Perpignan ende 't meeste Fransche volck in Languedoc.[32] De hertogen van Espernon[33] ende Vendosme[34] werden ingedaecht. De oproerten die men

25 De op- en neergaande strijd tussen koninklijken en parlementsgezinden in de omgeving van Nantwich te Cheshire; vgl. nos. 6692 en 6706.

26 In Berwick upon Tweed was de campagne van de Schotten tegen de koninklijke legers van start gegaan.

27 'The Declaration of the Convention of Estates of the Kingdome of Scotland concerning the present expedition into England' van 21/31 oktober 1643 (*Catalogue of the pamphlets ... collected by George Thomason* I, p. 293). De Schotse verklaring werd op 30 januari/9 februari 1644 op last van het Engelse Parlement nogmaals gepubliceerd: 'The Declaration of the Kingdomes of England and Scotland joyned in arms against the popish party' (in het Frans: 'Manifeste ou Declaration des Royaumes d'Angleterre et d'Escosse') (*o.c.* I, p. 307, en *The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 190-194 en kol. 200-201).

28 Rupert (Robert) van de Palts, derde zoon van keurvorst Frederik V en Elisabeth Stuart, bevelhebber in het leger van zijn oom Karel I. Ter gelegenheid van de opening van het 'Parlement' te Oxford verleende de koning hem de titel van graaf van Holderness en hertog van Cumberland (24 januari/3 februari 1644) (*DNB* XLIX, p. 405-417).

29 In hun antwoord herinnerden de heren van het Londense Parlement de 'lords' en 'commons' te Oxford aan de 'solemn league and covenant, for reformation and defence of religion, the honour and happiness of the king, and the peace and safety of the three kingdoms of England, Scotland and Ireland' van 18/28 september 1643 (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 71-72).

30 Op 16/26 juni beviel de koningin te Exeter van een dochtertje, prinses Henriëtte.

31 Koningin Henriëtte Maria († 21/31 augustus 1669) leed aan tuberculeuze aandoeningen (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 4-5 en p. 72).

32 Het verzet van de Catalanen tegen het bewind van de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, nam weliswaar toe, maar een volksopstand kon nog op tijd afgewend worden (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 284-286).

33 Bernard de Nogaret de La Valette, hertog van Epernon, gouverneur van Guyenne, bracht een bezoek aan zijn door armoede en opstand geteisterde gouvernement; vgl. no. 6706. Zijn reis wekte enig wantrouwen op (*Lettres Mazarin* I, p. 558 en p. 625-626).

34 César de Bourbon, hertog van Vendôme, moest verantwoording afleggen voor de bescherming die hij de vrienden van zijn gearresteerde zoon François de Vendôme, hertog van Beaufort, op zijn familiegoed te Anet had geboden. De hertog ontweek het gevaar met een vlucht naar Vendôme.

hier croquanterie noemt, groeien aen in Normandië.[35] Vierduizent soldaten werden gezonden om die te dempen. Dit alles niettegenstaende belooft men hier aen prince Thomas Milaen ende 't Milanees.[36] Wij hooren dat d'heer Beringa gaet nae Hollant.[37] De Spaignaerden hebben een inval gedaen in Picardië ontrent La Fer.[38] Hier is een ambassadeur van Gennes; heeft geene entree gedaen, niet connende becomen de eer die hij pretendeerde.[39]

Van den inganck van de Schotten in Engelant werdt bij eenige getwijffelt, daerentegen werdt hier gestroit[40] dat den prince Robert groote lichtingen doet in 't land van Wales, dat den marquys de Neuwcastel zeer sterck is in 't landt van Richemont, den ridder Charles Lucas in 't lant van Nottingam, milord Lugbrouck in 't lant van Derby.[41] Alle de gazetten alhier geven altijd groote voordeelen voor den coning van Engelant, off dat de gemeente niet en meene dat sijne Majesteit vanhier verlaeten werdt.

Men zegt ons hier dat den keizer achtduizent van het volck van Gallas geeft aen Haezfeld[42] om den coning van Denemarcken te helpen ende dat in Oostenrijck ende daerontrent groote lichtingen geschieden voor Ragosky,[43] dat den coning van Portugal[44] een goed leger gereedmaect om tegen Maert in 't veld te trecken, oock eenige galeoenen om zijne vloot te stercken.

20 Februarii 1640 [*sic*].

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 20 Febr. 1644 uyt Paris.

35 De ‘croquants’, de muitende boeren en burgers in de provincies; zie no. 6471 (dl. XIV). Ook deze opstand werd spoedig neergeslagen (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 220).

36 Deze belofte aan prins Tommaso Francesco van Savoye kon alleen verwezenlijkt worden wanneer Frankrijk over de middelen beschikte om een groot offensief tegen het Spaans bewind in Milaan te ontketenen.

37 Henri de Béringhen (1603-1692), in 1631 door Richelieu verbannen, diende eerst in het leger van koning Gustaaf II Adolf en trad vervolgens in Staatse dienst. Na het overlijden van de gevreesde kardinaal keerde hij naar zijn vaderland terug (*DBF* VI, kol. 18-19). Inmiddels bevorderd tot ‘premier écuyer’ bood hij de Franse regering zijn diensten aan als contactpersoon met het stadhouderlijk hof in Den Haag (*Lettres Mazarin* I, p. 612-613 en p. 622-623).

38 Na ‘La Fer’ (La Fère, ten zuiden van Saint-Quentin) volgen acht doorgehaalde regels. Zij geven een herhaling van het Spaans-Italiaanse nieuws.

39 De Genuees Bartolomeo Passano wenste op gelijke voet behandeld te worden als de buitengewone Venetiaanse ambassadeurs Angelo Contarini en Giovanni Grimani (*Archivo de Simancas, Catálogo* XXV. *Papeles de estado. Genova,* p. 270-271). Desondanks vertoonde hij zich op de 17de februari aan het Franse hof (*Gazette 1644,* no. 19, dd. 20 februari 1644).

40 De voortgang van de koninklijke wapenen in Engeland; zie de *Gazette 1644,* no. 19, dd. 20 februari 1644: het westen werd verzekerd door prins Rupert (Robert) van de Palts; het noorden (Richmond) door William Cavendish, markies van Newcastle.

41 Sir Charles Lucas (*DNB* XXXIV, p. 229-231) en Henry Hastings, lord Loughborough (*DNB* XXV, p. 128-129), verdedigden de posities van de koninklijken in Nottinghamshire en Derbyshire.

42 De keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen zou het bevel gaan voeren over het leger dat de koning van Denemarken moest steunen in de strijd tegen de Zweden. Op het tijdstip van dit schrijven had hij met succes de belegering van Meiningen in Thüringen afgerond (*Gazette 1644,* no. 18, dd. 20 februari 1644).

43 Matthias, graaf Gallas, belastte zich met de verdediging van de Habsburgse landen tegen een invasie van het leger van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi.

44 Koning Jan IV van Portugal gaf de ridderschap van zijn land opdracht om tegen het einde van deze maand gereed te staan voor de hervatting van de strijd in Galicië en Extremadura (*Gazette 1644,* no. 19, dd. 20 februari 1644).

6721. 1644 februari 20. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Sicut mandata avide exspecto secundum quae de rebus contra Daniae regem susceptis hic loquar,[2] ita facile credo non omnes tales esse quas hoc tempore vulgari ex usu sit, ne qui consiliis Danicis immixti fuere, videntes ea non latere, aperte in causam descendant. Residens a Polonia qui hic est, homo Italus et cardinali Mazarino amicus, ait si pergant res nobis in Dania succedere sicut coeperunt, periisse Poloniam et religioni romanae summam imminere labem; quodsi Suedi per matrimonium Brandeburgicum[3] praeter oram maritimam etiam Juliacensis successionis terras obtinuerint, non eos longe a Gallico fine abfore.[4]

In Gorini legati hic Anglici ad reginam Angliae literis[5] et hoc erat, non debere reginam veteres vestes abiicere antequam habeat novas. Id vero hic regina regens cum Gorino colloquens ita interpretata est: suadere eum reginae ac regi Angliae, ne ab Hispanica amicitia recedant dum in incerto est quid a Gallia sit exspectandum. Fuit autem Gorinus nuper Carentoni, ibique apud eius ecclesiae ministros testatus est regem suum, quicquid rumores dicant, semper fore defensorem fidei ac religionis reformatae. Sed hoc illi dictu quam aliis creditu fuit facilius.

Quas e Batavis accepi literas, eae me docent multos qui ibi in summa re versantur, optare, ut hoc tempore foedus inter Suediam et Batavos ex gentis utriusque commodo fiat. Quibus autem id velint conditionibus, id optime noverit dominus Spiringius.[6] Legati Gallici adhuc tempus in Batavis terunt.[7]

Dux Carolus videtur militum suorum partem velle collocare in Coloniensi agro et Juliacensi. Hassi speculantur aliorum exitus.[8] Classis quae ad Gades advenit, portasse dicitur partim regi Hispaniae, partim mercatoribus XII scutatorum milliones. Motta Odincurtius videtur non diu futurus in quibus est partibus, quia propinquus est Noierii et creditur earum esse partium quae sunt contra cardinalem Mazarinum. Pax in Italia ita praecocta est, ut approbationem tantum papae exspectet, qui in ultima vitae meta esse creditur. Lex proponitur, ut Castrum et alia bello capta reddantur, Mutinensis lites quas Romae habet, brevi definiantur. Neque tamen, ut

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 183; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 393 no. 520. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 204. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6722).

2 De instructies uit Stockholm waren onderweg; zie nos. 6696 en 6715.

3 Kardinaal Jules Mazarin was in zijn correspondentie met de Franse gevolmachtigden heel openhartig over zijn ontmoetingen met de Poolse resident Claudius (Domenicus) Roncalius. In een schrijven van 5 maart 1644 berichtte hij: ‘Le resident de Pologne, discourant dernierement avec moy, il luy eschappa de dire que, si le mariage de Brandebourg se faisoit avec la reyne de Suede, son maistre romproit contre luy; ce qu'il me confirma apres en grande confiance’ (*Lettres Mazarin* I, p. CI).

4 Koning Wladislas IV van Polen voelde zich in het nauw gedreven door dit Zweedse huwelijksplan van keurvorst Friedrich Wilhelm van Brandenburg. In Parijs vond hij begrip voor dit standpunt. Ook hier zag men liever dat de keurvorst een andere bruid koos; vgl. nos. 6664 en 6707.

5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' brieven aan Nicolaes van Reigersberch dd. 20 februari 1644 (nos. 6719 en 6720).

6 Petter Spiring Silvercrona, Zweeds resident in de Republiek en een van de vurigste pleitbezorgers van Staatse deelname aan de strijd tegen de koning van Denemarken. In maart benaderde Grotius hem met een verzoek om toezending van een afschrift van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640; vgl. nos. 6757 en 6777.

7 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien hielden hun verblijf in Den Haag nog enkele weken aan.

8 De Hessische garnizoenen van Neuss, Linn en Kempen volgden met grote alertheid de bewegingen van het leger van hertog Karel IV van Lotharingen.

maxime pax fiat, Itali principes dimissuri sunt copias. Et contra Barbarini adversus fortuita ex Viterbio et aliunde militem

Romam advocant. In pace quae proponitur et hoc est, ut novae molitiones destruantur et ut dux Parmensis reditus persolvat earum summarum quas ibi montes vocant; et ut regina regens Galliae pro duce Parmensi veniam a papa expetat. Rex Hispaniae, si quid humanitus huic papae eveniat, non vult veniri ad electionem novi papae priusquam omnes terrarum sui imperii cardinales advenerint, et largitiones facit ad XXX millia scutatorum ad emercanda suffragia.

Regina Angliae proxima partui, corpore praeterea tabido, ivit[9] Bristolium, ut ibi partu levetur, voluitque, si vitam finiat, corpus suum in Galliam reportari, ne puritanis sit ludibrio. Regis Angliae res non optimo sunt in loco, nam et copiae eius quae ad Nampthuichum erant, caesae fusaeque sunt captis regiorum mille et septingentis, et Scoti supra XX millia in via sunt ad Novum Castellum. Princeps Robertus Palatinus factus est a rege Angliae dux Cumberlandiae, et eo nomine locum suffragiumque habebit in parlamento quod rex convocare constituit, sed ob certas causas id distulit. Interim qui apud regem sunt proceres scripsere ad parlamentarios qui Londinii sunt, et eos ad concordiam invitarunt. Illi pro responso misere foedus cum Scotis factum. Iidem autem Scoti, quod viderent incusari se, quasi qui pauperes ipsi ex Angliae opibus se vellent pascere, edidere scriptum in quo eam culpam a se amoliuntur; staturos se dicunt foederibus, de rege verba faciunt honorifica, maximum vero praedicantes studium suum pro pura, ut eam vocant, religione.

Princeps Thomas brevi abiturus hinc videtur, ut bellum in regionibus ad Padum gerat. Galli circa Genevam militem colligunt. In Helvetiis idem facere volunt, sed obiiciuntur morae a gente discordi, tardigrada, lucri cupida. Bavaricorum pars maxima ad Ridlingam est. Johannes Waertius Constantiae, Hailbrunnae, Cellae necessaria ad bellum victumque congerit. Marescallus vicecomes Turenae partem suorum maximam ad Remiremontium adhuc habet, partem in Alsatia et locis superioribus. Dux Carolus opima recipit tributa, ad solius Mottae defensionem LXX vicis plus quam opus est conferentibus. Pater Vincentius ex eo ordine qui Missionis dicitur, qui inter eos fuerat qui episcopatuum et ecclesiasticorum functioni intererat, a cardinali Mazarino, omnia ad se trahente, demotus est. Bregiacus parlamenti adsessor destinatur in Suediam et Daniam procurandae pacis causa. In Catalaniam mittuntur duces et pecuniae. Religionis reformatae delegati qui hic erant, metu ne aliquid hic moverent, iussi sunt ab urbe discedere. Mainungam in potestatem venisse Hazfeldianiorum.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, det nobis omnibus salutaria, tuae autem Sublimitati hunc honorem, ut eius consiliis et res Suedica recte procedat et christiana res in meliore statu locetur,

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, [X]/XX Februarii 1644.

Decem naves longae Massiliae parantur, totidem Touloni ad usus Catalaniae. Verum malus hic rumor est, sed adhuc incertus, de Catalaniae defectione tanta, ut marescallus Motta Odincurtius coactus sit se in Perpinianum recipere, Galli milites in Languedociam. Hispani populati sunt ea quae sunt in Picardia apud Feram. In Normannia motus sunt, quibus compescendis milites mittuntur. Espernonius et Vindocinensis, iussi in aulam venire, cavebunt sibi, ne veniant. Haec non impediunt hanc aulam quominus et Mediolanum et omnem circum terram promittat principi

9 Lees: ‘ibit’.

Thomae. Est hic legatus a Genua; non introiit urbem, quia non est nactus honores quos volebat. Imperator dicitur VIII millia militum mittere Hazfeldio ad opem ferendam Dano, in Austria autem delectus facere contra Ragozium. Rex Portugalliae exercitum parare, qui exeat mense Martio, et galeones ad augendam classem. Publicantur hic semper rumores pro rege Angliae. Scotos nequivisse intrare in Angliae fines. Magnas copias in Wallia fieri a principe Roberto; marchionem Novi Castelli irruere in regionem Richemontiam, Carolum Lucam in Nottingamiam, Lugbrauchium in Derbiam, omnes regiae partis duces. Haec ideo hic

sparguntur, ne populus aegre ferat regem Angliae a Gallia deseri, praesertim cum et religionis credatur verti negotium.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Quaedam de rebus Danicis. De legati Anglici dictis. Rumor Batavos foedus cum Suedis optare. Legati Gallici in Batavia. Lotharingi mens et Hassorum. Classis Gades appellit. De Motta Odincurtio iudicium. Spes pacis in Italia. Hispanorum desideria de eligendo pontifice. Regina Angliae partui proxima. Regis res non optimo loco. Scoti scripto obiecta diluunt. Gallica. De bello in Germania. Pater Vincentius demotus. Bregiacus legatus in Suediam. In Catalaniam missa. Legati reformati discedere iussi. Mainunga capta. Apparatus navium. Rumor de Catalaniae defectione. Hispani Picardiam populantur. Normanniae motus. Espernonii et Vindocinensis suspicio. Principi Thomae promissa. Legatus a Genua. Fama de caesareis et Portugallis. Rumores in Gallia sparsi pro rege Angliae.

6722. 1644 februari 20. Aan J. Oxenstierna.[1]

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: 20 Febr. 1644.
En onderaan: Praesent. Minden, den 28. Febr. 1644.

6723. [1644] februari 20. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Magna sane sunt quae tum aliunde tum ex literis Claritatis vestrae datis octavo mensis huius cognovimus, et videtur illustrissimi domini Hornii expeditio maiora polliceri. Gaudeo etiam illustrissimum dominum Johannem Kruusium dignum suis virtutibus locum obtinere.[2] Multum ei debeo pro summa semper eius in me benevolentia.

Nunquam ardentius expetivi e Suedia literas,[3] ut normam habeam ad quam sermones meos de his rebus quadrem; quare laetor restituta esse literarum itinera. Ludovici Gerii negotia[4] puto bene processura, siquidem pecuniae satis adferet. Quid

1 Hs. Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XIIc, 723, f. 29. Oorspr. Niet ondertek. Deze brief aan Johan Oxenstierna is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6721). De tekst is opgenomen in de uitgaven van F.C. von Moser, *Diplomatische und Historische Belustigungen* V (*BG* no. 1254), p. 44, en *Hugonis Grotii ad Ioh. Oxenstiernam et Ioh. Adl. Salvium epistolae ineditae* (*BG* no. 1224), p. 35.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 33. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 722 no. 1648. Antw. op no. 6697, beantw. d. no. 6739.

2 De expeditie van het leger van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn naar de Deense gewesten Halland, Skåne (Schonen) en Blekinge. Voor het verlenen van logistieke steun hadden de rijksraden een beroep gedaan op een edelman die in de jaren 1637-1638 een bezoek aan Parijs had gebracht: kammarråd Johan Jespersson Kruus († 1644).

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' brieven dd. 20 februari 1644.

4 De reis van de Zweedse koninklijke commissaris Louis de Geer naar de Republiek.

novi paritura sit glacies,[5] imperator, Ragoskius exspectabimus. Galli velint controversiam nostram cum Dano componi operamque in id offerunt, nimirum ut arma Suedica in interiora

5 Bij aanhoudende vorst zou het de manschappen van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson niet moeilijk vallen om de oversteek over de Kleine Belt naar het eiland Funen te maken.

Germaniae revertantur. Hic de quatuor magnis exercitibus parandis rumores audiuntur; rei parum apparet. Opperimur nuntios de pace per Italiam et de papae morte. Hispanus iam nunc ad futuram electionem largitionibus uti incipit.

Deus, clarissime domine, regno Suedico ac Claritati vestrae fautor sit,

Claritati vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, XX Februarii MDCX[L]IIII.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

6724. 1644 februari 21. Van J. Wtenbogaert.[1]

Mijnheer,

't Is nu een weynich over 't jaer dat het uwe E. heeft gelieft aen mij te schrijven in soodanighe termen dat ick, niet wetende wat ick soude antwoorden, daerop hebbe moeten swijghen; want wie ben ick, mijnheer, die sonder de hoochste beschaemtheyt soude konnen lesen dat ick soo een personagie als ick uE. kenne, oyt soude hebben konnen eenigen raedt off hulpe mededeylen, late staen soodanighe, daerdoor uE. soude zijn verbonden om mij rekenschap te geven van zijnen tijdt? Dat is soo superlatyff, mijnheer, dat ick daerop hebbe moeten verstommen, oock uE. ootmoedelick bidden, sulcke termen niet meer aen off van mij te gebruycken. Hoe uwe E. den tijdt die hem resteren van zijn publycque affairen besteedt, oordeelt alle de werelt tot uwen grooten loff ende doet mij vertrouwen dat uwer E. arbeydt dezelve sal strecken tot eere ende prijs in den dach Jesu Christi, dien wij van ons doen en laten rekenschap moeten geven.

Dit alsoo voorbijgaende, come ick tot seecker uE. schrijvens, 'twelck uE. broeder mij voor eenighen tijt heeft gecommuniceert ende zedert ettelicken malen uyt andere uwer E. brieven geïtereert,[2] houdende dat uwe E. wel wilde dat van mij - mijne gesontheyt 'tselvighe toelatende - yet gestelt wierde aengaende de nootwendicheyt om de kercken wederom te brenghen tot eenicheydt, mitsgaders de middelen daertoe dienende. Ick bemercke hierinne hoe langhs hoe meer de continuatie van derselver godtvruchtighe gedachten ende christelicke genegentheyt tot den vrede der kercken. Bekenne oock gaerne datter bijcans niet nodiger en is, in dese verwarde ende bedroeffde tijden, dan dat alle vroome zielen naest haerselffs opbouwinghe in der lieffde daerop sonderlinghe letten. Maer quis ad haec idoneus? Ick niet. Het seggen

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, A 64e. Oorspr.; met uitzondering van een dorsale notitie niet eigenh. Samenvatting in Rogge, *Wtenb. Br.* III 4, p. 294. Gedrukt in vertaling (zie bijlage) in *Epist. eccl.*, p. 826 no. 581. Antw. op no. 6050 (dl. XIV) en een verzoek van Grotius aan zijn broer Willem dd. 14 november 1643 (no. 6532 (dl. XIV)). Johannes Wtenbogaert (1557 - † 4 september 1644), oprichter van de Remonstrantse Broederschap (*NNBW* II, kol. 1469-1472, en *Biogr. Lexicon voor de Geschiedenis van het Ned. protestantisme* II, p. 464-468).

2 Het verzoek betrof de zorg voor het manuscript van Johannes Wtenbogaerts *Kerckelicke historie* (*BG* no. 892) en de wenselijkheid dat de bejaarde remonstrant voor het nageslacht nog eens zijn gedachten vastlegde over de noodzaak en de beste manier om de eenheid der kerken te herstellen.

Alphonsi r[egis]:[3] ‘moderatores a superioribus permingi et ab inferioribus fumo enecari’, noch den ondanck die andere treffelicke mannen, nocht oock 'tgeene mijselffs na mijne cleynicheyt over 't po-

3 De uitspraken van Alfons V de Grootmoedige, koning van Aragón en Sicilië 1416-1458, zijn opgetekend door Antonio Beccadelli (Antonius Panormitanus) en vanaf 1538 uitgegeven in *De dictis et factis Alphonsi regis Aragonum libri quatuor; commentarium in eosdem Aeneae Sylvii, quo capitatim cum Alphonsinis contendit. Adiecta sunt singulis libris scholia per D. Jacobum Spiegelicum.*

gen tot accommodatie onser verschillen is wedervaren en souden mij niet affschricken, maer de puyre impossibiliteyt doet mij hierinne stillestaen. Want beneffens de duysterheyt, ja bijcans genoechsame blindtheyt mijner ooghen, door hooghen ouderdom, groote droeffheyden ende vele quellingen veroorsaeckt, die mij tot dat werck geheel onbequaem maeckt, vinde ick den voet die uE. daertoe allerbequaemst acht, geheel buyten mijn begrip. Is het saecke dat de 'indicia necessariorum et non necessariorum'[4] in de Schriftuyre niet te vinden en sijn, maer gesocht souden moeten worden 'in auctoritate conciliorum aut veterum consensu, eo modo quo interpretati sunt illi qui commodiss[ime] locuti sunt', soo uE. schijnt te meynen, soo en weet ick niet off den tijt van 25 jaren, al hadde ick die noch voor de borst, ende alle de crachten mijns geringhen verstants ende lichaems in mijne handt genoech souden zijn om rijpelick te doorlesen ende overweghen alles wat daertoe behoort.

Ick dencke dicwils op het segghen van Du Moulyn in sijn Nouveauté du papisme[5] - hoewel hijselve dat niet en volcht - met dese woorden: 'Les choses necessaires à salut sont si clairement couchées en l'Escriture qu'il n'est point besoin d'interprete pour les entendre suffisamment à salut. L'Escriture nous enseigne que Dieu a creé le monde, que Jesus-Christ est mort pour nous, qu'il est resuscité, Elle commande d'aimer Dieu de tout son coeur et son prochain comme soy-mesme. Elle defend de tuer, de paillarder, de derober, etc. Or je dis qu'en l'Escriture les choses qui sont ainsi claires, suffisent à salut'. UE. seydt 'ea quae nos ad fidem et bona opera ducunt, retineri in ecclesia catholica',[6] 'twelck ick houde waer te wesen. Maer, mijnheere, hoe vele sijnder in romana die ons daertoe, om op 't sachste te spreken, niet en leyden, ende nochtans van de voorstanders derselve mordicus worden vastgehouden, 'tanquam de fide et absolute necessaria', sonder een hayrbreedt daervan te willen wijcken, ymmers sooveel ick tot noch toe daervan hebbe konnen vernemen. Edoch, dat daer latende, beroepe ick mij wederom op mijne voorgemelde impossibiliteyt, vertrouwende dat dezelve mij bij uE. sal dienen tot onwederleggelicke excuyse.

Hiermede, mijnheer, wil ick uE., mitsgaders alle degene die dezelve aengaen, in de bescherminghe des Almachtigen bevelen met mijn hertelick ghebet voor derselver lanck leven ende Godes rijcken zegen over zijnen getrouwen arbeydt. Blijvende alle tijt, etc.

Haghe, den 11/21 Februarii 1644, zijnde mijnen jaerdach, daermede ick trede in 't 88^{e} jaer mijns ouderdoms.[7]

In dorso schreef Wtenbogaert: Aen mijnheer den ambassadeur De Groot, den 11/21 Februarii 1644. Met sijner E. antwoordt op denselven.

4 Vgl. het postscriptum in de brief van 14 november 1643 (no. 6532 (dl. XIV)). De controverse over de voor het heil noodzakelijke geloofspunten en de niet noodzakelijke: noodzakelijk zijn volgens de verzoeningsgezinde theologen alleen die geloofspunten die door iedereen kunnen worden aanvaard omdat ze eenvoudig zijn en alle in de Heilige Schrift staan. Zie voor Grotius' opvattingen, J.P. Heering, *Hugo de Groot als apologeet van de christelijke godsdienst,* diss. Leiden 1992, p. 71-74.

5 P. Du Moulin, *Nouveauté du papisme, opposée à l'antiquité du vray Christianisme, contre le livre de M^{r} le Cardinal Du Perron,* préface (in de editie Genève 1633, op pagina 14-15 (c. iii^{v}-c. iv^{r})).

6 Ook deze opmerking is terug te vinden in het postscriptum van de brief aan Willem de Groot dd. 14 november 1643.

7 Johannes Wtenbogaert was op 11/21 februari 1557 geboren.

Bijlage:

Excellentissime vir,

Iam annus est ex quo Excellentiae tuae placuit ad me scribere eiusmodi sermonis structura ut ego, quid mini respondendum foret ignarus, ad literas tuas silere debuerim; quis enim ego sum, excellentissime vir, qui absque summo pudore possem legere me tali

viro qualem te novi, unquam consilium potuisse dare, vel auxilium praestare, multo minus tale, quo Excellentia tua obligata sit mihi temporis sui rationem reddere? Hoc adeo hyperbolicum est ut ad id obmutescere debuerim et Excellentiam tuam humiliter precari, ne in posterum eiusmodi locutionibus ad me aut de me utatur. Qua ratione Excellentia. tua tempus quod sibi a negotiis publicis superest, collocet, toti mundo ad summam Excellentiae tuae gloriam notum est; unde et ego fiduciam concipio Excellentiae tuae laborem hunc cessurum in laudem ac gloriam in die Jesu Christi, cui omnium factorum nostrorum rationem reddere tenemur.

Haec itaque praeteriens venio ad quasdam Excellentiae tuae literas, quas Excellentiae tuae frater mihi ante aliquod tempus communicavit, et alias quas deinde mihi aliquoties ostendit; quibus indicas te optare ut a me - siquidem id valetudo mea permittat - aliquid scribatur de necessitate ecclesias reducendi ad unitatem, ac simul de mediis eo ducentibus. Ego exinde magis magisque agnosco continuationem piarum tuarum cogitationum, necnon christianae propensionis in pacem ecclesiarum. Confiteor etiam in hisce perplexis et deplorandis temporibus nihil ferme magis necessarium esse quam ut omnes pii, iuxta propriam in caritate aedificationem, illi quammaxime operam suam navent. Verum quis ad haec idoneus? Non ego. Nec dictum Alphonsi regis: ‘moderatores a superioribus permingi et ab inferioribus fumo enecari’, nec mala quam aliquot praestantes viri reportarunt gratia, nec quicquid mihi ipsi ob conatus meos iuxta tenuitatem meam controversias nostras accommodandi contigit, me deterrerent, sed sola impossibilitas me hic subsistere cogit. Nam praeter oculorum meorum obscuritatem et ferme caecitatem, quam mihi peperit summa senectus, maximi maerores multaeque molestiae, quae me ad opus illud penitus ineptum reddit, etiam via quam Excellentia tua isti rei accommodatissimam iudicat, plane captum meum excedit. Si enim ita se res habet, ut ‘indicia necessariorum et non necessariorum’ in Scriptura reperiri nequeant, sed quaeri debeant ‘in auctoritate conciliorum aut veterum consensu, eo modo quo interpretati sunt illi qui commodissime locuti sunt’, prout Excellentia tua videtur existimare, nescio an viginti quinque anni, etiamsi illi mihi adhuc restarent omnesque exigui ingenii corporisque mei vires in mea essent potestate, sufficerent ut maturo cum iudicio perlegam et expendam omnia quae eo pertinent.

Saepius in memoriam revoco dictum Molinaei, in sua Novitate papismi - quanquam ipse illud parum observet -: ‘Les choses necessaires à salut sont si clairement couchées en l'Escriture qu'il n'est point besoin d'interprete pour les entendre suffisamment à salut. L'Escriture nous enseigne que Dieu a creé le monde, que Jesus-Christ est mort pour nous, qu'il est resuscité. Elle commande d'aimer Dieu de tout son coeur et son prochain comme soy-mesme. Elle defend de tuer, de paillarder, de derober, etc. Or je dis qu'en l'Escriture les choses qui sont ainsi claires, suffisent à salut’. Excellentia tua dicit ‘ea quae nos ad fidem et bona opera ducunt, retineri in ecclesia catholica’, quod ego credo verum esse. Sed quot sunt in romana quae, ut mollissime loquar, nos eo non ducunt? Quae tamen ab illius patronis mordicus retinentur, ‘tanquam de fide et absolute necessaria’, a quibus ne latum quidem unguem recedere volunt, quantum quidem ego hactenus deprehendere potui. Verum hoc omisso iterum provoco ad ante dictam meam impossibilitatem, quam confido me apud Excellentiam tuam plenissime excusaturam.

Hisce te, excellentissime vir, omnesque tuos omnipotentis Dei tutelae commendo, precibusque ardentissimis apud Deum contendo, ut tibi largiatur vitam longaevam laboribusque tuis indefessis cumulatissime benedicat,

Excellentiae tuae devinctissimus et ad quaevis officia promptissimus,
J. Uytenbogardus.

Hagae, 11/21 Februarii 1644, die meo natali, quo annum aetatis meae octuagesimum octavum inchoo.

Adres (volgens de uitgave der Epist. eccl.): Joannes Uytenbogardus Hugoni Grotio S.P.

Onderaan de uitgave der Epist. eccl.: Versa ex Belgico.

6725. 1644 februari 22. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine et patrone observandissime,

Dolendum est ita inquietari iter terrestre maritimumque ut, cum maxime interesset, literae ultro citroque necdum commeare possunt.[2] Glacies ita soluta et conglobata est, ut magnas transmeandi difficultates pariat.[3] Rex ipse Fiuniam aliquot millibus insedit.

Dominus Ludovicus de Geer hodie Hagam Comitis tendit, ut cum residente domino Spiringio commissa sibi negotia curet.[4] Retulit mihi reginam, rectores, senatum et totam denique Suediam in optimo statu se reliquisse. Tantus Suedis omnibus animus fuit ad hoc bellum, ut sua sponte arma, equos et ipsos se offerant subditi. Gustavi Hornii Excellentia non modo lustraverat exercitum Jenecopiae, sed etiam in Sconiam progressus erat.[5] Declaratio causarum belli parata erat sed nondum publicata,[6] forte quod existiment per angustas Daniae res adhuc mutari posse vicinis animos.

Statim atque noster residens dominus Fegreus-Strömfeld Helsingorae iussus erat se domi suae continere, gubernator Holmensis a r[egni] S[uedici] cancellarii Excellentia quaesivit, quid de Daniae regis residente fieri iuberet,[7] cui mox cancellarii Excellentia respondebat: Putasne plus Dano iuris esse in ministros, subditos navesque nostras quam nobis in personas bonaque eius? Quin itaque residentem regis Daniae cum familia sua in arresto detines? Hisce addidit etiam dominus de Geer tam iustas esse nobis belli causas, ut iisdem publicatis mirentur plerique non prius nos Daniae regnum infestasse; affirmabat enim hoc factum esse magno pacis universalis, commerciorum, iuris publici bono. Ita enim Balticum mare fretumque a vexationibus Danicis liberari, pacem desideratissimam amplius a subdolo mediatore[8] non turbari et foedera contra omnia iura inita cum vicinis toti orbi nota irritaque fieri.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 7). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6709, beantw. d. no. 6748.
2 Langs omwegen kwam er nieuws binnen over de strijd aan weerszijden van de Sont.
3 Het kruiende ijs in de Kleine Belt redde koning Christiaan IV van Denemarken van een Zweedse opmars naar het eiland Funen.
4 De aankomst van de Zweedse koninklijke commissaris Louis de Geer in de Republiek (16 februari). In zijn bagage bevonden zich de brieven waarin koningin Christina van Zweden het optreden van haar leger tegen de koning van Denemarken rechtvaardigde (Stockholm, RA, Riksregistratur, 1643^{II}, Tyskt och Latinskt, f. 406^{r}-433^{r} (communicatoriae ad ordines Generales foederati Belgii super motibus Danicis, etc., dd. 20/30 december 1643)). Enkele documenten had de commissaris al aan de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona doen toekomen; vgl. no. 6728, en 'Brieven van Louis de Geer', in *BMHG* 29(1908), p. 243-245.
5 Op 16/26 januari 1644 had de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn te Jönköping het bevel op zich genomen over het leger dat de Deense gewesten Halland, Skåne (Schonen) en Blekinge moest binnenvallen.
6 Het Zweeds Manifest van 16/26 januari 1644; zie no. 6697.
7 De gijzeling van de Zweedse resident Johan Fegraeus-Strömfelt had tot gevolg dat gouverneur Klas Fleming (*SBL* XVI, p. 139-144) niet langer de aanwezigheid van de Deense resident Peder Vibe in Stockholm duldde (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 378-379, en *Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 456-460).
8 Koning Christiaan IV had in de strijd om de hegemonie over de Oostzee zijn geloof-waardigheid als vredesbemiddelaar te Munster en Osnabrück opgeofferd aan zijn persoonlijke belangen.

In Holsatia Juthiaque nihil novi gestum est. Campimarescalli castra Haderslebiae,[9] Koningsmarchii Horneburgi sunt,[10] hiberna per Juthiam, Holsatiam, Bremensem distric-

9 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson had zijn kwartier te Haderslev nog niet opgebroken. Voor menigeen een teken dat de Zweden tegenslag ondervonden bij de oversteek over de Kleine Belt.

10 Generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, was eind januari met het Zweedse expeditieleger het aartsbisdom Bremen binnengevallen. Zijn manschappen

tum diffusa. Cesareae copiae adhuc quiescunt; nonnullae Moravicas urbes Suedis addictas a commeatu prohibere student.[11] Libenter transferre bellum in Holsatiam satageret caesar, nisi Ragotzius ita in armis esset, ut plerique haud dubitent iam tandem erupisse hostilitatem.[12] Urbs Hamburgensis neque Suedis neque Danis amplius colligere milites permittit.[13]

Dominus Chemnitius a magistratu Gedanensi iam domum revocatus mihi valedixit.[14]

Deus illustrissimam Excellentiam vestram diu servet incolumem florentemque, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae humillimus et devotissimus servitor,
H. Appelboom.

Amstelodami, 22 Februarii 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 4 Martii 1644.

6726. 1644 februari 22. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Misi ad Blavium per liberos meos errata et addenda ad commentarios de Iure belli et pacis,[2] quos iam tanti facit Danus, ut ex iis controversiam quae inter se et Suecos iam vertitur decidi postulet;[3] putat enim ea quae de clarigatione scribis omnino ad causam

11 Enkele schermutselingen hadden plaatsgevonden in de omgeving van de Zweedse garnizoensstad Olomouc; zie no. 6730.

12 De mars van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi naar de Hongaarse grens (de omgeving van Košice (Kaschau)) zaaide onrust in het keizerlijke kamp.

13 De Hanzesteden hielden zich neutraal in de strijd.

14 In mei 1643 attendeerde Harald Appelboom de Zweedse ambassadeur op een verhandeling die Joannes Fredericus Chemnitius, secretaris van Danzig, hem vanuit Hamburg had toegezonden; vgl. no. 6221 (dl. XIV). Het gebaar werd gewaardeerd, zodat de communicatie niet bij die ene verhandeling bleef; zie nos. 6607 (dl. XIV) en 6629.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 296. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6704, beantw. d. no. 6743.

2 Johan en Jacob, de twee aan het Amsterdamse Athenaeum Illustre studerende zonen van Willem de Groot, moesten aan dr. Joan Blaeu het dossier met aantekeningen voor een bijgewerkte herdruk van Grotius' *De iure belli ac pacis* (*BG* nos. 571 en 572) overhandigen.

3 De kwestie van een vredebreuk zonder oorlogsverklaring werd behandeld in een Duits geschrift ‘Politischer, auss Göttlicher und der erbarn Völckern Rechten kürtzlich verfaster Discurs, ob die Cron Schweden ohne einige vorgehende publication und ankündigung des Krieges, die zu Dennemarck, Norwegen Königl. Majest ... unversehens feindlich überfallen, und deren Land und Leuth überziehen können?’ (Utrecht, RA, Archieven van de familie van Boetzelaer, inv. no. 1060; *Stadtbibliothek Frankfurt am Main, Flugschriftensammlung Gustav Freytag,* p. 382 no. 5714, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 177). De verontwaardiging van koning Christiaan IV over het Zweedse offensief klonk helder door in de ‘Succincta Relatio, quae inter alia reddit Manifestum quomodo serenissimi Daniae et Norwegiae regis Sleswici et Holsatiae ducatus, eiusdemque Maiestatis provincia Jutia improvisa Suecici exercitus invasione, nulla praecedente legitima causa, contra omne ius fasque,

suam pertinere.[4] Dixit Blavius se mihi ad plura quaesita responsurum, sed est ut nosti tardior.[5]

Hogerbetius noster[6] iam hic est ut causam suam adversus Lugdunenses urgeat, qui Curiae exhibuerunt rescriptum quo eius causae cognitionem, utpote publica anni 1618[7] et iam definita tangentem, ad Curiam non pertinere et si quid secus statuatur id se in Conventu Ordinum retractaturos minantur. Sunt inter senatores viri satis fortes, sed sunt et alii meticulosi. Quid constituturi sint videbimus. Interim queruntur quidam de nimia Hogerbetii mora ex quo primum libellum Curiae obtulit, nec sane immerito, nam indiligenter hic fuit.[8]

Legatis qui in Anglia sunt nostris magna cum Harcurtio fuit contentio de receptionis modo.[9] Dixit Harcurtius se domi suae nostros tam intrando quam exeundo velle praecedere, dextram etiam semper sibi sumere, titulum vero Excellentiae negare; addidit et se in sedili sessurum, legatis vero nostris sellas attribuendas. Sed ii ‹eum› ea lege eum invisere detrectaverunt. Haec res novis litibus praebebit materiam, interea publicum pacis negotium pendet. Testantur id versiculi ab aulico[10] mihi suggesti:

> Le rang, le titre et la main
> font attendre les mediateurs en vain.
> La main, le titre et le rang
> coustent à l'Europe beaucoup de sang.
> Le rang, la main et le titre
> feront le Danois enfin belistre.

conventiones et pacta foedera hostiliter occupata sunt', dd. 30 januari/9 februari 1644 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5078).

4 *De iure belli ac pacis,* boek III, caput III (De bello iusto sive solenni iure gentium, ubi de indictione), § VII, 1: 'Clarigatio' (de door de fetialen (herauten) luid uitgeroepen eis tot schadevergoeding; vgl. Plinius, *Historia naturalis* 22, (3), 5). Op 10/20 januari 1644 namen de Zweedse rijksraden alsnog het besluit om een heraut naar de Zweeds-Deense grens bij Brömsebro te sturen. De keuze viel op de vice-fiscaal Nils Nilsson (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 437, en *Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve* V (1641-1644), p. 446-447). Zie voor Grotius' commentaar op de kwestie van de vredebreuk zonder oorlogsverklaring, nos. 6734, 6861 en 6880.

5 De bijgewerkte herdruk van *De iure belli ac pacis* kwam pas in 1646 tot stand.

6 Adriaen Hogerbeets had in het najaar van 1642 de Leidse stadsbestuurders doen dagvaarden om langs deze weg postuum eerherstel van zijn vader Rombout Hogerbeets (1561 - † 7 september 1625) te verzoeken. Een genoegdoening werd de familie van de voormalige Leidse pensionaris pas verleend nadat Grotius' kinderen en erfgenamen in 1662 een proces met betrekking tot het pensionarisambt van hun vader in Rotterdam hadden gewonnen; zie no. 5926 (dl. XIII).

7 Op 29 augustus 1618 werden de raadpensionaris en de pensionarissen van Leiden en Rotterdam bij het betreden van de Statenvergadering door een gardekapitein aangehouden en op het Binnenhof vastgezet.

8 Het eerste verzoekschrift dateert van 14 november 1642 (Leiden, GA, Bibliotheek, dossier R. Hoogerbeets 7000(4)).

9 De Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude waren in de avond van de 27ste januari in Londen gearriveerd. In de tweede week van februari benaderden zij de Franse ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, met een verzoek om visiten uit te wisselen, maar dan wel op voorwaarde dat de Fransman hen de hoge hand en de titel van 'Excellentie' verleende (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 72, en J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat,* p. 321-322).

10 Wordt hier gedoeld op de dichtende Haagse hofsecretaris Constantijn Huygens (1596-1687), heer van Zuylichem?

Graswinkelius noster libellum edit de praecedentia Venetorum adversus Sabaudum.[11] Videbimus quae in eam rem argumenta allaturus sit.

11 De *Dissertatio de iure praecedentiae inter serenissimam Venetam rempublicam et serenissimum Sabaudiae ducem, opposita dissertationi iussu serenissimi Sabaudiae ducis evulgatae*, Leiden 1644, van de Haagse advocaat-fiscaal mr. Dirck Graswinckel

Has mihi Gronovius litteras ad te perferendas misit.[12] Is iam filia, id est ut ille dicebat[13] damno, familiam auxit.[14] Libellum de Sestertiis ad te missum in litteris suis testatur; eum ubi acceperis quaeso iudicium tuum intelligam. De liberis tuis[15] ubi certiora habueris quaeso intelligam. Pro iis quae de rebus Gallicis scribis gratias habeo, et ut id subinde ubi quid occurrit facias, rogo; est mihi indecorum res Gallicas in quibus tu versaris ignorare.

Deus interea te, tuam, tuos diu nobis servet incolumes,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XXII Februarii 1644, postridie natalem domini Utenbogardi LXXXVII.[16]
Vale.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 14 s.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 2 Martii 1644.
En in dorso: 22 Febr. 1644 W. de Groot.

6727. 1644 februari 22. Van J.A. Salvius.[1]

Hochedeler, gestrenger, insonders hochgeehrter herr ambassadeur,

Ew. Excell. verschiedene bissher an mich abgelassene schreiben hab ich nach vndt nach wol erhallten vndt den zustandt selbiger orthen jedesmahl mehreres darauss ersehen, für welche communication ich mich dienstfr[eundtlich] gegen ihro bedancke, vndt dabey bitte, sie in keinem vnbesten vermercken wollen, dass mit der danckbaren reciprocation ich so lang aussgeblieben, woran allein vrsach ist, dass so gar wenig von würdiger materie dieses orths, sint meiner anherkunfft[2] vorgeloffen, ich aber mit schlechten vndt vergeblichen sachen sie nicht gern beschweren mögen, in dem ohne das ich nicht zweiffele, sie das geringe, so etwa von hier avisirt werden können, auss meines secretarii wochentlichen berichten werden ersehen haben.

12 De brief van de Deventer hoogleraar Johannes Fredericus Gronovius van 9/19 februari 1644 (no. 6717), met de aankondiging van de toezending van een presentexemplaar van zijn onlangs van de pers gekomen *De Sestertiis commentarius,* Deventer 1643.
13 Vgl. Terentius, *Heaut.* 628.
14 Margaretha Gronovius († 1656) werd op 7/17 december 1643 geboren.
15 Cornelis en Dirk de Groot De familie wachtte op de tijding dat de één emplooi had gevonden in het Venetiaanse leger en de ander was vrijgekomen uit Beierse krijgsgevangenschap.
16 In zijn brief aan Grotius (no. 6724) gedacht Johannes Wtenbogaert het feit dat hij zijn 88ste levensjaar was ingegaan.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 10 (1644, 1). Oorspr. Postscriptum en ondertekening eigenhandig. De Duitse brieftekst is geschreven door secretaris Georg Keller. Minuut aanwezig te Stockholm, RA, Adler Salvius' Saml. E 5256. Beantw. d. no. 6767.
2 De Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius was op 17/27 november 1643 in Osnabrück gearriveerd.

Vnsser friedensnegotium beruhet annoch in den terminis, wie es bey meiner anherkunfft gewesen, vndt erwarten wir noch den ankunfft der herren Frantzösischen gesandten, wiewol nun mit etwas besserer hoffnung alss bissher, in dem vom letzten Ianuarii

st[ylo] n[ovo] sie anhero geschrieben haben,[3] dass sie die nunmehr gefolgte woche von ermeltem dato, auss dem Haag vffbrechen vndt vff die Münsterische raise sich begeben wollten, welchem nach wir in muthmaassung stehen, dass sie beraits vff der raise würcklich begrieffen sein werden, vndt wirdt der herr ambassadeur Oxenstirn, so bald er nur nachricht davon erlangt, ebenfalls alsso fort vffbrechen vndt anhero sich erheben.[4]

Vnterdessen haben die Dänischen gesandten[5] diesen orth quittirt, vndt allein den thumbdechant Langerman zu ruck gelassen,[6] welcher, was nothwendig, beobachten soll, sie selbst aber sollen zu Bremen oder Staade so lang verbleiben wollen, biss sie sehen würden, ob die newe missverstände zwischen beeden crohnen Schweden vndt Dennemarck sich nicht in der güthe wollen beylegen lassen? Worzu daher mann einige hoffnung schöpfet, weiln, wie von Hamburg vndt andern orthen anhero geschrieben wirdt, etzliche Dänische reichs räthe zu dem ende nacher Schweden sollen sein geschickt worden.[7]

Immittelst gebe Ew. Excell. ich, vermittelst der beygefügten abschrifften zu sehen, wass dieses wesens halber zwischen mir vndt denen herrn Frantzösischen ambassadeurs verwiechener tagen vor schreiben gewechselt worden,[8] worauss vnter anderen sie, wass etwa die vornehmbsten vrsachen des Hollsteinischen einfalls sein mögen, so lang abnehmen können, biss eine mehrere nachricht desshalb auss der crohn kommen wirdt, vndt soll, mit communication dessen, so ferner in dieser so wol alss anderer materie würdiges fürkompt, Ew. Excell. jedesmahl zur handt gegangen werden, die ich hiermit Gottes starckem schutz zu allem selbst wünschenden wolergehen gantz getrewlich empfehle, vndt verbleibe,

Ew. Excell. dienstbereitwilligster allezeit,
J.A. Salvius m.p.

Ossnabrück, den 12/22. Februarii 1644.

PS. Illustrissime domine,

Ut Excellentia vestra intentionem regiae Maiestatis dominae nostrae melius videat, mitto apographa mearum literarum ad legationem Gallicam.[9] Nec ego nec dominus

3 De boodschap van de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, dd. 31 januari 1644 (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 859, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 177).

4 Pas op 11/21 maart kreeg de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna de verzekering dat de Franse delegatie binnenkort in Munster haar opwachting zou maken. Deze tijding spoorde hem aan tot het vaststellen van een datum voor zijn vertrek uit Minden (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 191-193).

5 Op het woord 'gesandten' volgt in de Stockholmse minuut: 'vff befelch ihres königs'.

6 Het vertrek van de Deense delegatieleden Just Høg, Gregers Krabbe en Christopher von der Lippe uit Osnabrück. Alleen de Hamburgse domdeken Lorenz Langermann hield zijn verblijf ter vredesconferentie nog tot de tweede helft van augustus 1644 aan.

7 Tijdens zijn oponthoud in Hamburg had de Deense kanselier Just Høg de indruk gewekt dat de Deense rijksraden bereid waren om met Zweedse koninklijke commissarissen in onderhandeling te treden; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 142-143, en *Res. SH,* dd. 4 februari 1644.

8 De brieven van de Franse gevolmachtigden, dd. 10 en 18 december 1643, werden door Johan Adler Salvius beantwoord met twee in het Latijn opgestelde rechtvaardigingen, dd. 20/30 januari en 1/11 februari 1644 (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 145-147, p. 162-163 en p. 177).

9 *Supra,* n. 8, en hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 8, nos. 18 en 19.

legatus Oxenstierna quidquam scivimus vel e Suecia vel ab exercitu de hibernis in Cimbria capiendis, antequam iam capi coeperunt. A regina v[ero] literas cepimus datas Stocholmii die ultima anni praeteriti,[10] in quibus dicit se brevi cuncta in Gallias et ad Foederatos

10 Voor de ontvangst van poststukken uit Zweden; zie nos. 6699 en 6711, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 114. In de laatste dagen van december 1643 vaardigde de Stockholmse kanselarij ook de eerste brieven van konin-

relaturam nobisque veras causas cum circumstantiis communicaturam. Interim fere videtur sperare amicabilem compositionem, ut cum initio aestatis bellum in caesarem redintegret. Protestantes Imperii ordines aegre ferunt regem Daniae hoc pacto ab officio mediationis impediri,[11] a quo nobiscum multum suae restitutioni promittebant. Galli et Batavi verentur ne Suecis novo bello irretitis utrique non sufficiant, atque ita molem sibi incubituram longe maiorem. Idem landgravia.[12] Hostes Passavii videntur deliberaturi qua ratione hanc mutationem suis usibus aptent.[13]

Hic et Monasterii nemo ordinum adhuc comparuit[14] mora Gallorum. Praesentibus Gallis caeteri se affuturos pollicentur. Nisi Deus pacem dederit, pluribus difficultatibus adhuc immersa videtur quam e quibus facile eluctetur.

Quas misit mihi rationes Excellentia vestra, eas statim Hamburgam misi.[15] Poterunt, si placet, adhuc signatae mitti, quamquam non video magnopere necessum esse ut, cum literis Excellentiae vestrae comitentur, peculiariter signentur.

Optime valeat Excellentia vestra suoque eximio nomini dicatissimum redamare ne desinat

J.A.S.

Loui[s] de Geere mense Ianuario e Suecia Lubecam venit per mare;[16] inde transiit in Batav[i]am. Ab eo vel Spiringio Excellentia vestra particulariora rescire poterit de rebus Sueo-Danicis.[17]

Adres: Illustrissimo domino legato Grotio.

In dorso schreef Grotius: 22 Febr. 1644 Salvius.

Onderaan de minuut te Stockholm staat: Zu h. amb. Grotium vom 12. Febr. 1644.

11 De discussie over het aanhouden van de koning van Denemarken als bemiddelaar ter vredesconferentie.

12 In een brief aan rijkskanselier Axel Oxenstierna, dd. 18/28 februari 1644, moest Johan Adler Salvius constateren dat Frankrijk, de landgravin van Hessen-Kassel en de evangelische rijksstanden de breuk met Denemarken betreurden (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 172-177, en Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 119-122).

13 Tijdens het krijgsberaad in Passau werd er druk gespeculeerd over de gevolgen van de verplaatsing van de krijg naar het noorden van Duitsland. De vertegenwoordigers van de keizer en de hertog van Beieren voorzagen een grotere vrijheid van handelen in de Zuidduitse en Habsburgse landen (*Urk. u. Act.* I, p. 848-849).

14 De Zweedse gevolmachtigden hadden in een schrijven van 14/24 november 1643 een aantal Duitse rijksvorsten en steden uitgenodigd om vertegenwoordigers naar de vredesconferenties te zenden; vgl. no. 6669. De respons was niet overweldigend. Eenmaal in Munster gearriveerd namen de Fransen het initiatief om een nieuwe uitnodiging te laten rondgaan (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. LVI-LVII).

15 De rekeningen en declaraties waarvan Grotius melding maakte in zijn brieven van 9 januari (no. 6636), 16 januari (no. 6647) en 30 januari 1644 (no. 6677).

16 De Zweedse koninklijke commissaris Louis de Geer was op 22 januari in de Zweedse havenstad Kalmar aan zijn reis naar de Republiek begonnen (*Gazette 1644,* no. 18, dd. 20 februari 1644). Op de 16de februari kwam hij in Amsterdam aan ('Brieven van Louis de Geer', in *BMHG* 29(1908), p. 243-245).

17 Harald Appelboom en de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona brachten Grotius het nieuws van de aankomst van Louis de Geer in de Republiek (nos. 6725 en 6728).

6728. 1644 februari 23. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Voor 14 dagen hebbe u. Exc.[tie] toegesonden copye van den brief die den coning van Dennemarcken aen desen staat[2] geschreven heeft nopende de inquartiringe van den generael Torstenson in sijn landt ende voor acht dagen een tsamenspraacke tussen een Sweed ende Deen,[3] - ick en weete den auteur daervan niet - waerinne den voorschreven Dennemarcksen brief vrij schimpelijck doorgetrocken werd. Ick hebbe verleden weecke door Louis de Geer, die wt Sweden is hier gecomen, creditiven van haere coninckliycke Mayesteit aen de heeren Staten-General ende den prince van Orange becomen,[4] ende daerbij instructie en ordre omme met Haere Hoog Mogenden over de Deensche saacke te communiceren,[5] ende soo mogelijck deselve tot conjunctie der wapenen, ofte ten minsten tot secours voor haere coninckliycke Mayesteit vi foederis te bewegen, daermede ick nu in 't werck ben. God geve dat de gemoederen ten besten van de goede saacke mogen connen gedisponeert werden, 'twelck ick met alle bedenckelijcke middelen sal pousseren.

Anders word alhier van den geallieerden selfs tot ondienst van haere coninckliycke Mayesteit voorgegeven, als soude deselve de Duitsche saacke verlaeten hebben, gelijck dan noch deser dagen de landgraeflijcke Hessische ministri alhier sulcx opentlijck geproponeert[6] ende wt dat fundament hebben begeert dat de heeren Staten-Generael de subsidiën, die sij aen ons tot noch toe hebben plegen te geven, nu aen de vrouwe landgravinne, als dewelcke den ganschen last des oorlogs te

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 136. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

2 De 'Copien van twee messiven van sijn Majesteyt van Dennemarcken, d'eene aen de ... Staten Generael der Vereenigde Nederlanden, ende d'ander aen sijn resident Martino Tancken' (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5071); zie nos. 6699, 6711 en 6719.

3 'Voor-Looper van het Sweedsche Manifest; Vertoont door een t'samensprekingh tusschen een Sweed ende een Deen' (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5074).

4 De Zweedse koninklijke commissaris Louis de Geer bezocht eerst Amsterdam (no. 6725, en 'Brieven van Louis de Geer', in *BMHG* 29(1908), p. 243-245). Tijdens een oponthoud in Hamburg en Bremen had hij de resident reeds per koerier voorzien van de 'communicatoriae' van koningin Christina van Zweden aan de Staten-Generaal en aan de prins van Oranje, dd. 20/30 december 1643 (Stockholm, RA, Riksregistratur, 1643^{II}, Tyskt och Latinskt, f. 406^{r}-409^{r} en f. 415^{r}-418^{r}). De tekst van de 'communicatoriae ad Ordines Generales Foederati Belgii super motibus Danicis' is opgenomen in Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 86-88.

5 Op 9 februari had Petter Spiring Silvercrona zijn ongenoegen uitgesproken over het voornemen van de Staten-Generaal om de kronen van Zweden en Denemarken hun bemiddeling aan te bieden (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 182-183). Zijn protest leidde hij in met de opmerking dat 'sulks in Sweeden vremt sal werden opgenoomen, dewijle men aldaar volgens het jongst gemaakt tractaat [het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640] geene intercessie van weegen deesen Staat, maar hulp in deese constitutie van saaken is verwagtende' (*Res. SH,* dd. 9 februari 1644). Het bemiddelingsaanbod aan koningin Christina trokken de Staten niet in, maar zij stelden de Zweedse resident wel een nadere bestudering van de stukken in het vooruitzicht. Inmiddels voorzien van nieuwe instructies begon Petter Spiring Silvercrona op 13 februari aan een nieuwe reeks besprekingen met vertegenwoordigers van de Staten-Generaal (*Res. SH,* dd. 13 februari 1644, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont,* p. 45-46).

6 De Hessische bevelhebber Caspar, graaf van Eberstein, had in Den Haag zijn krijgsplannen voor de komende zomer voorgelegd aan de Staten-Generaal en de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien.

verwachten heeft, souden laeten toecomen.[7] Hoedanig arguments de Fransche plenipotentiarii, soo wanneer het hun te

7 Het voorstel om gelden vrij te maken uit de Staats-Zweedse subsidiekas kwam ongetwijfeld van Joachim de Wicquefort, resident van landgravin Amalia Elisabeth van

passe comt, sich mede gebruicken. Sij laeten sich hier verluiden van Paris ordre ontfangen te hebben sich in de Dennemarckse saacke te interponeren.[8] Bij de heeren Staten-Generael hebben sij om vrije wervingen hier te lande voor Vranckrijck aengehouden, 'twelck hun op de frontiren is bewilligt geworden, ende soude de monsterplaetse onder 't canon van Mastricht sijn.[9] Van haer vertreck vanhier nae Munster en toonen sich noch gans geene indicia.

Van Hamburg hebben wij dat den generael Torstenson sijn hooftquartier noch te Hadersleven heeft, dat sijn Exc.[tie] veel wagenleeren te samen laet brengen, oock veel cleine schepen met deelen te samen slaen, tot wat einde is noch onbekent.[10] De tijdinge die voor 4 dagen hier geloopen heeft dat sij iets op Fuenen souden geattenteert, het ijs ingebroocken ende schade geleden hebben is maer een bloot wtstroeysel geweest: alle de Sweedsche volckeren liggen in haer quartier stille. Van Ragotski crijgspreparatiën word van alle quartiren sooveel geschreven dat het apparent is dat hij in 't voorjaer sal te velde comen.[11]

Waermede verblijve, mijnheere,

u. Exc.[tie] dienstwilligste.

Den 23 Februari 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: [Rec.] 2 Martii 1644.

6729. 1644 februari 24. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger herr ambassadeur, hochgeneigter herr vnndt patron,

Von hinnen ist diesessmahll allein zu berichten, dass der zue Münster anwesende Frantzösische resident m[onsieu]r de S[ain]t-Romain[2] vorgangene woche alhier gewe-

8 Kardinaal Jules Mazarin ging op 26 februari over tot de benoeming van een bemiddelaar in het Zweeds-Deens conflict. De keuze viel op Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, ordinaris Frans ambassadeur in de Republiek (*Lettres Mazarin* I, p. XCVIII en p. 597-601).

9 Jean-Gaspard-Ferdinand, graaf van Marsin (Marchin), belastte zich met de Franse troepenwervingen in het land van Luik (J. Daris, *Histoire du diocèse et de la principauté de Liége* I, p. 227-232, en *Lettres Mazarin* I, p. 530, p. 567-568 en p. 677).

10 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson had de oversteek over de toegevroren wateren van de Kleine Belt moeten afgelasten. Teruggekeerd in zijn kwartier te Haderslev werkte hij een nieuw plan uit voor een landing op het eiland Funen.

11 De Zevenburgse vorst György I Rákóczi was al tegen de keizer ten strijde getrokken. Een maand later vielen zijn manschappen zegevierend de stad Košice (Kaschau) binnen (*Doc. Boh.* VII, p. 69-71, nos. 158-160 en no. 167, en p. 81, nos. 193-194).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 92. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius te Osnabrück.

2 Melchior de Harod de Senevas, markies van Saint-Romain, diende zich in de avond van de 15de februari ten huize van de Zweedse gevolmachtigde aan (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 279-281, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 167-168). Bij terugkeer in Munster deed hij een beroep op de Franse gevolmachtigden Claude

sen, vnndt nach etzlichen tagen wieder zurugk gezogen, welcher berichtet, dass die Frantzösische ambassadeurs alss diese woche gewiss zue Münster anlangen würden, gestalt diese selbst durch schreiben eben dergleichen vertröstung anhero gethan haben. Wan ess also erfolgt, so ist nicht zu zweifflen, ess werde der herr legat Oxenstirn ebenmessig ehister tagen diesess orthss erlangen.[3] Dahingegen aber will man noch sagen, ob gienge der herr graff von Awersperg, jungst angedeuter massen mit seiner abreise vmb, wovon doch sich nichtess gewisses sagen lässt,[4] vnndt hoffe ich viellmeher, er, wan vnssre vnndt die Frantzösische ambassaden völlig vorhanden seind, er vor den abzug dass bleiben erwehlen, vnndt, an statt dz werck zu solviren, desselben fortgang befordern werde, im fall in selbiger seits eigener friedensslust vorhanden ist.

Sonst gehet in diesen quartiern nichtess veränderlichess vor, so da vberschrieben zuwerden meritirte, vnndt dass vbrige, so von der armee einkompt, ist von Hamburg auss ehe alss von hinnen zuerfahren, darumb ich zu doppeltem beschwerlichen lesen kein vhrsach geben soll.[5] Ess haben vnssere völcker dass landt nun offen vnndt frey von der Ost- biss an die Westsee, welchess dem vermuthen nach nun leichtlich eine correspondentz linie zwischen der armee vnndt Schweden vff Gottenburg, öffnen wirdt.[6] Man sagt zwar auch von groessen progressen dess herrn feldtmarschalln Horn vff der andern seiten, vnndt dass er schon biss an den Sundt avancirt haben soll,[7] aber dessen hat man kein fundament. Der könig in Dennem[arck] soll sich noch nichtess irren lassen,[8] sondern noch einen weeg alss den andern, muthiges sinness sein, doch an der fortification Coppenhagen starck arbeiten lassen. Dem gesandten dess parlaments in Engellandt hat er keine audientz geben wollen,[9] der ist gahr malcontent desshalb zue Hamburg wieder ankommen, vnndt soll sich offentlich verlauten lassen, dass man balt auch Englische völcker in Dennemarck sehen sollte. Die stadt Lubeck lest noch sterck werben; daselbst seindt, vmb vber diesem wesen zu deliberiren, die Hansee-städte, ohn Braunschweig,[10]

de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien om zo spoedig mogelijk hun verblijf in Den Haag af te breken (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 286).

3 Zodra hij op 11/21 maart de tijding ontving dat de Franse delegatie in aantocht was, begon de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna zijn vertrek uit Minden te regelen. Zijn entree in Osnabrück maakte hij op 27 maart/6 april 1644.

4 De keizerlijke vredesonderhandelaar Johann Weichard, graaf van Auersperg, droeg zijn taken in de tweede helft van september 1644 over aan rijksraad Johann Maximilian, graaf Lamberg; vgl. no. 6713.

5 Berichten die begin februari in Hamburg werden opgevangen over de Zweedse 'inkwartiering' in Sleeswijk-Holstein, Jutland en het aartsbisdom Bremen, bereikten de Franse hoofdstad al in de week van 21-27 februari; vgl. de *Gazette 1644,* no. 20, dd. 27 februari 1644.

6 Om die reden begon het Zweedse opperbevel in Jutland meer aandacht te schenken aan het aanbrengen van versterkingen in het gebied van Vendsyssel (ten noorden van Ålborg) (*Doc. Boh.* VII, p. 81 no. 195, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont,* p. 83).

7 Veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn leidde de campagne tegen de Denen in de gewesten Halland, Skåne (Schonen) en Blekinge. Op 17/27 februari viel Helsingborg in Zweedse handen (*Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve* V (1641-1644), p. 457).

8 Koning Christiaan IV had zijn bezoek aan de verdedigingslinies op het eiland Funen afgesloten en keerde een dezer dagen naar Kopenhagen terug.

9 Theodorus Haake, Robert Lowther, William Barker en Richard Jenkes moesten namens het Engelse Parlement de teruggave verlangen van een door de Denen inbeslaggenomen schip (*Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve* V (1641-1644), p. 425, en *CSP Ven. 1643-1647,* p. 111). Hun missie mislukte. Bij aankomst in Hamburg sprak een van de delegatieleden op verbolgen toon over het weinig vorstelijk onthaal in Kopenhagen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 174-175).

10 De hertogen van Braunschweig-Lüneburg waagden zich niet aan een politieke stellingname in het Zweeds-Deense conflict. Bevreesd voor de toekomst van hun landen boden zij hun

so nicht gefordert worden, beysammen,[11] vnndt saget man auch von Holländischen gesandten die sich dabey befinden sollen.

In weiteren communication dessen, so hiernegst vorfallen wirdt, will ich meiner schuldigkeit nicht vergessen, bin immittelst vnndt bleibe allezeit,

Ew. Excell. gehorsamber diener,
G.K. m.pa.

Ossnabruck, den 14. Februarii anno 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 16 Martii.

6730. 1644 februari 26. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Je ne doubte pas qu'à Munchen[2] on ne brasse de grandes entreprises, tant contre la Suede que la France pour les destourner de la guerre d'Allemagne et à celle fin on veut que l'empereur ait deliberé d'envoyer au roy de Denemarc un secours de X mille hommes, et si les Bavarois peuvent, ils ne manqueront de troubler la Suisse par le moyen des Petis Cantons en y transportant de mesme la guerre et obligeant la France de renvoyer toutes les trouppes de la Suisse au secours des protestans, qui ont achevé leur[s] prieres generales faites en grande devotion partout. Uberlinghen est assiegé fort estroittement,[3] et on commencera à travailler la place par des bombes et le canon. Je n'ay pas aucun advis de ce que [vous] me mandez par la vostre du 7 de ce mois[4] que le vaivoda de Valachie[5] auroit envahy la Transylvanie, mais bien que les Transylvains, ayant voulu porter des vivres dans Olmiz, ayent esté battus par chemin par le comte de Buchaim.[6] Il seroit à desirer que Rakozy fust desja en campagne en nostre faveur,[7] mais je me doubte qu'il ne manque à ce qu'on attend de luy.

goede diensten als vredestichters aan (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 163-164).

11 Het streven van de Hanzesteden om hun neutraliteit veilig te stellen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 175-176, en *Doc. Boh.* VII, p. 76 no. 184).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 319. Eigenh. oorspr.

2 De Zweedse resident in Zürich doelt op het keizerlijk-Beierse krijgsberaad te Passau.

3 Het Zwabisch-Beierse leger van François de Mercy en Johan van Werth zette vanuit Heiligenberg het Frans-Weimarse steunpunt Ueberlingen aan de noordoever van het Meer van Konstanz onder druk.

4 Waarschijnlijk een niet overgeleverde brief van 1 of 7 februari 1644.

5 De tegen de keizer in opstand gekomen Walachen van de woiwode Matei Basarab (1580-1654) (*Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas* I, p. 144-145).

6 Kolonel Adolf Erik, graaf van Puchaim, bracht op 6 februari aan zijn bevelhebber Matthias, graaf Gallas, verslag uit van een schermutseling met Walachen, Zweden en Zevenburgers in de omgeving van Valaśské Meziříčí (ten oosten van de door de Zweden bezet gehouden garnizoensstad Olomouc) (*Doc. Boh.* VII, p. 70 no. 160).

7 De Zevenburgse vorst György I Rákóczi belegerde op dit moment de stad Košice (Kaschau).

La paix d'Italie n'est pas encor faite,[8] et les levées qu'on continue de part et d'autre en donnent peu d'esperance. Il semble qu'il y a un esprit d'estourdissement parmy les chrestiens, tant sont-ils combattus par des passions l'un contre l'autre, au gran[d] con-

8 Paus Urbanus VIII leek accoord te willen gaan met de vredesvoorstellen van de Italiaanse vorsten (Venetië, groothertog Ferdinando II de' Medici en Francesco I d'Este, hertog van Modena) in het conflict over de rechten op het hertogdom van Castro. De realisering van dit voornemen werd echter opgehouden door een opleving van de strijd tussen Venetianen en pauselijken (Barberini) bij het fort van Pontelagoscuro aan de Po.

tentement du Turc.[9] L'empereur a reproché aux protestans par son agent, le colonel Zveyer, qui est un Suisse,[10] qu'on fournit des vivres aux François contre l'obligation qu'ils tiennent avec l'Austriche et l'Empire, mais ils s'en excusent le mieux qu'ils peuvent, disans qu'on ne peut empecher le marché de bled qui est permis à tous dans leur pays. Le passage des Venetiens[11] s'accroche encores sur les difficultés dont je vous ay escrit par mes precedentes, ce qui les obligera à accelerer leur paix s'ils peuvent avec le pape, qui se porte mieux, mais sans esperance de vivre si longtemps comme il s'est imaginé.

La responce touchant la residance de Benfeld[12] tarde trop et me tient en irresolution de ce que je dois faire, me trouvant icy en un fort pauvre estat et ressemblant plus à un desesperé qu'à un homme de sens rassy. Dieu m'en console d'ailleurs et vous conserve en sa sainte garde, moy demeurant, monsieur,

vostre serviteur tres humble,
C. Marin m.p.

De Zurig, ce 16/26 du Febvrier l'an 1644.

Les levées qu'on fait en Alsace vont fort lentement,[13] surtout a-[t]-on grande faute de l'infanterie, les Suisses ayant defendu à leur[s] sujets de ne servir point en Allemagne contre l'Austriche.[14] Je crains pourtant que les François ne seront si forts comme ils publient.

Je vous prie de m'esclaircir si les Estats d'Hollande ont fait l'alliance avec la Suede comme quelques-uns escrivent et ce qu'aura proposé le nouveau deputé, envoyé à La Haye de Stokolm,[15] à ce qu'on dit, touchant cest affaire.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 18 Maert.
En in dorso: 16 Febr. 1644 Marin.

9 Sultan Ibrahim was door Franse en Zweedse diplomaten in Constantinopel op de hoogte gesteld van de campagne van de Zevenburgse vorst tegen de keizer; vgl. nos. 6626 en 6639.
10 Tijdens de conferentie in Aarau had de keizerlijke agent kolonel Sebastian Pilgerin Zweyer von Evibach (1582-1661) de vertegenwoordigers van Zürich, Bern, Glarus, Bazel, Schaffhausen, Appenzell-Ausserrhoden, Sankt Gallen en Biel gewezen op de gevaren van een onbeperkte bevoorrading van het Frans-Weimarse leger (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V 2 1, p. 1308-1310, en Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 35-36).
11 De onderhandelingen die de Venetiaanse gezant Girolamo Cavazza in Graubünden voerde over het openstellen van de passen voor Zwitsers die dienst wilden nemen in het leger van Venetië. Een in januari gesloten overeenkomst tot het aangaan van een verbond moest nog geratificeerd worden. De eerste twijfels rezen op de ‘Beytag’ die tegen het einde van deze maand in Chur bijeenkwam; vgl. no. 6716.
12 Carl Marin wachtte - weliswaar tevergeefs - op een benoeming tot resident in de Zweedse enclave Benfeld in de Elzas.
13 Maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, moest het Frans-Weimarse leger weer op oorlogssterkte brengen. Zijn troepenwervers in de Elzas kwamen echter geld tekort voor de uitbetaling van de soldij.
14 Het verbod op het verrichten van offensieve taken. Bij monde van de Spaanse resident te Luzern had de Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo een klacht ingediend over de Zwitserse soldaten die in het leger van de hertog van Enghien de wapens tegen het Habsburgse huis hadden opgenomen; vgl. no. 6701.
15 De missie van de Zweedse koninklijke commissaris Louis de Geer naar de Republiek.

6731. 1644 februari 27. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Vidi Sarmaticum librum.[2] Plenus est masculi spiritus et in prosa et in versa oratione. Vellem tantum metrica quaedam errata fuisse correcta, ne ille arrodat in quem multa ibi vera dicuntur. Editiones nostras et novas et veteres recognitas cordi tibi esse gaudeo.[3] Vita data est utenda. Ego dum datur ea uti velim et quam minimum heredibus credere. Didericus est a Tubinga delatus Ulmam, credo inde Ingolstadium.[4] Exspectanda ei erit communis fortuna, si dux Bavarus non vult a nobis beneficiis nosci.[5]

Controversia ista Guisiaca et alia[e] nondum sopitae sunt.[6] Et cavebunt sibi vocati in aulam Espernonius et Vindocinensis ne veniant.[7] Motus sunt aliquibus in locis, pecuniae inopia ingens; unde ergo magnus exercitus? Sed credo Dania partem caesariani militis[8] a Gallo avocabit. Ducis Parmensis apologeticum aegre ab amico nactus sum.[9] Librarii eum aut hinc aut ex Italia petere debent.

Noster Cornelius pridem mihi nihil scripsit quid apud Venetos agat, sed videtur bona spe se pascere.[10]

Ordinibus Hollandiae constantiam in bonis rebus opto.[11] Intelligo publicum scriptum de controversia inter Suedos et Danos exspectari.[12] Ego donec mandata accipiam qualia oportet, de re tanta publice non loquar.[13] Pro archiepiscopo Deum precor. Pro certo habeo nihil eum mali in animo habuisse.[14] Sed vera sunt Solenvillae[15] quae Latine olim vertimus:

1 Gedrukt *Epist.*, p. 963 App. no. 693. Antw. op no. 6712, beantw. d. no. 6752.
2 Het *Apologeticon adversus Satyram viri clarissimi Danielis Heynsii, cui titulus: Cras credo, hodie nihil,* 1644, van een Pools sociniaan, vermoedelijk Samuel Przypkowski.
3 De zorg voor de publikatie van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata*. Nieuw was het aanvaarden van de taak om toezicht te houden op de heruitgave van *De iure belli ac pacis* (*BG* no. 572).
4 De Frans-Weimarse officier Dirk de Groot werd nog steeds door de hertog van Beieren vastgehouden. De brief waarin hij zijn familie inlichtte over zijn nieuwe verblijfplaats, is niet overgeleverd.
5 Hertog Maximiliaan I van Beieren zou spoedig gevolg geven aan Grotius' verzoek tot vrijlating van zijn zoon; zie nos. 6658-6660.
6 De nasleep van het duel dat op 12 december 1643 in Parijs was uitgevochten tussen Henri II de Lorraine, hertog van Guise, en Maurice de Coligny.
7 In zijn nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 20 februari 1644 (no. 6720), meldde Grotius al: 'De hertogen van Espernon ende Vendosme werden ingedaecht'.
8 De verwachting dat het keizerlijke leger de koning van Denemarken te hulp zou snellen.
9 Het door Willem de Groot begeerde strijdschrift van Odoardo Farnese, hertog van Parma, tegen paus Urbanus VIII en diens neven Francesco en Antonio Barberini. Waarschijnlijk was Grotius in het gelukkige bezit van het pamflet *Vera e sincera relazione delle ragioni del duca di Parma contro la presente occupazione del ducato di Castro*; zie no. 6690.
10 Grotius kon alleen maar herhalen wat zijn oudste zoon Cornelis hem in zijn brief van 22 januari over zijn Venetiaanse belevenissen had medegedeeld; zie nos. 6662 en 6718.
11 De Staten van Holland waren op 13 februari overhaast uiteengegaan. De vergadering zou op 8 maart hervat worden. Dan pas kon een besluit vallen over de vraag 'hoe den Staat sig sal hebben te draagen in de ongeleegentheid, ontstaan tussen de kronen van Sweden en Denemarken'.
12 Exemplaren van het Zweeds Manifest, dd. 16/26 januari 1644, lagen in Stockholm voor verzending gereed.
13 Intussen begon Grotius alvast documenten te verzamelen voor een toelichting op de oorzaken van de Zweeds-Deense oorlog.
14 Het proces tegen William Laud, aartsbisschop van Canterbury; zie no. 6712.
15 In de *Epist.*: 'Sed vera sunt Solenvillae'; lees echter 'Solonis illa'; vgl. Grotius, *Dicta poetarum quae apud Jo. Stobaeum exstant*, Parijs 1623 (*BG* no. 458), p. 464-465, titu-

Omnia confusis sunt plena tumultibus, et quo
Exeat inceptum non videt auctor opus.
Hinc qui sollicite momenta expendit agendi,
Imprudens magnis luctibus obruitur,
Et temere agressis,[16] divino munere, felix
Exitus absolvit non bona consilia.

Rogo salutes dominum Utenbogardum et Gerwium.[17] Deus tibi, coniugi, liberis amicisque faveat,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

27 Februarii 1644.

6732. 1644 februari 27. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Ick verlang de uitcomste te verstaen van de questie van de ceremoniën.[2] De ambassadeurs van de Vereenigde Nederlanden in Engelant zijn bij den grave van Harcourt op dat stuck zeer rouw bejegent.[3] 't Beste argument voor de Vereenigde Nederlanden is de possessie daerin Heindrick de Vierde haer heeft gestelt.[4]

Ick onthoude mij van in 't publyck van 't geschil tusschen Swede ende Danemarc te spreecken, ende alzoo eenige haer daerover verwonderde, heb ick gezegt in zoo gewichtigen zaeck in 't publyc niet te derven spreecken zonder wel particuliere instructie.[5] 't Geeft mij wonder dat men de heer Spierinck een brief heeft willen doen bestellen aen de coninginne zonder hem copie te geven.[6]

16 De *Epist.* geeft de laatste dichtregels als volgt weer: 'Et temere agressus divino munere felix, exitus absolvit non bona consilia'.
17 Johannes Wtenbogaert en diens verwant, de Amsterdamse wijnkoper Isaak van Gerwen; zie no. 6690.
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 35 I. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6733.
2 De Staten-Generaal hadden hun deelname aan de vredesconferentie van Munster afhankelijk gesteld van de vraag of de deelnemende mogendheden bereid waren om aan de Staatse delegatieleden dezelfde 'eer en tytulen' te geven als aan de ambassadeur van de republiek Venetië.
3 De Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude hadden kort na hun aankomst in Londen de buitengewone Franse ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, benaderd met een verzoek om visiten uit te wisselen, maar dan wel op voorwaarde dat de Fransman hen de hoge hand en de titel van 'Excellentie' verleende. Aan deze verlangens kon en wilde de graaf zonder een speciale lastgeving uit Parijs niet voldoen.
4 In het memorandum dat de Staten-Generaal de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien hadden aangeboden, werd in de aanhef gerefereerd aan de 'eer en tytulen' die koning Hendrik IV de Staatse ambassadeurs in de dagen van de Kleefs-Gulikse opvolgingscrisis (1609-1610) had geschonken (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 887).
5 De instructie van koningin Christina werd hem in de loop van juni aangereikt door haar afgezant Marc Duncan de Cerisantes; zie nos. 6696 en 6715.
6 Waarschijnlijk de brief waarin de Staten-Generaal koningin Christina van Zweden hun bemiddeling aanboden, dd. 5/8 februari 1644 (Kernkamp, *De sleutels van de Sont,* p. 45-46). Tegen de verzending had de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona protest aangetekend; zie no. 6728.

't Parlement van Engelant zal door comste van de Schotten ende andere voordeelen hoochdragender werden, inzonderheit bij de Hollanders,[7] daer zij weten het support te hebben van de kerckelijcken, die zeer veel vermogen. D'articulen tegen den eertsbisschop van Canturbery heb ick gezien.[8] Den tijd zal doen quaed vinden dat in zichzelve niet quaelijck en was gemeent. De collectie voor de protestantsche Ieren[9] zal haer wat troosten, maer haere zaecken niet herstellen. Den coning van Engelant, versteecken zijnde van de hulpe uit Danemarcken, zie ick niet dat van buiten iet te hoopen heeft[10] dan weinigh uit Spaignie ende van den paus, die in dezen tijd met haer eigene zaecken niet dan te veel te doen en hebben. Ick heb andermael in Swede geschreven[11] dat deze occasie niet en dient verzuimt om een tractaet aen te gaen met de Vereenigde Nederlanden tot nut van beide zijden.

Ick danck monsieur de Saint-Ibal van zijne goede affectie ende advysen.[12] De jesuyten zal ick niet te werck stellen dan zoo alle andere middelen ontbreecken.[13] Zij en zullen oock niet garen schrijven in vijandelijcke landen dan met permissie. Ick estimere de heer Beverwijck, maer het is hem lichter zich nae de generaele voet te vougen dan mij nae yders particuliere invallen.[14]

27 Februarii 1644.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 27 Febr. 1644 uyt Paris.

7 De calvinisten in de zeegewesten Holland en Zeeland voelden zich moreel gesterkt door ‘The Declaration of the Kingdomes of England and Scotland joyned in arms against the popish party’; vgl. no. 6720. Op 27 februari zag een Nederlandse vertaling in Amsterdam het licht: ‘De Declaratie der Koninckrijcken van Engelant en Schotlant ... tot verweeringe ende defensie van hare Religie, Vrijigheden ende Wetten, teghens de paepsche prelaetse ende quaetwillighe parthy ...’ (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5056).

8 Willem de Groot had zijn broer voorzien van het pamflet ‘Articulen van 't Huys der Gemeente in 't Parlement van Engelandt vergadert, tot mainteneringe van haer beschuldinghe tegens William Laud, aertz-bisschop van Canterbury, waer mede hij met hoogh verraet beschuldight wort ...’; zie no. 6712.

9 Van de opbrengst van de collecten in de Hollandse kerken werd in Amsterdam voedsel ingekocht ten behoeve van de verdrukte protestanten in Ierland (S. Groenveld, *Verlopend getij,* p. 294-295).

10 Het Engelse hof kon niet meer rekenen op steun uit Frankrijk. Zelfs koningin Anna van Oostenrijk stoorde zich aan het pro-Spaanse politieke klimaat in Oxford (no. 6720): zij gebood de terugkeer van haar ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, uit Engeland.

11 De noodzaak van hechtere Zweeds-Staatse samenwerking onderstreepte Grotius nogmaals in zijn nieuwsbrief van 20 februari 1644 aan rijkskanselier Axel Oxenstierna (no. 6721); zie ook no. 6719.

12 De speurtocht naar een tussenpersoon die bij de Zwabisch-Beierse veldmaarschalk François de Mercy de zaak van de vrijlating van Grotius' jongste zoon Dirk de Groot aan de orde kon stellen. Gedacht werd aan de voorspraak van de Franse balling Henri d'Escars de Saint-Bonnet, heer van Saint-Ibar (Ibal); zie no. 6679.

13 Een dezer dagen zou de jezuïet Jacob Balde de bezorgde vader bijstaan; vgl. no. 6741.

14 In Dordrecht was naar aanleiding van een preek van Jacobus Borstius een discussie ontbrand over de lengte van het haar. Het onderwerp leende zich in de ogen van de Dordtse medicus Johan van Beverwijck (1594-1647) goed voor het instellen van de door hem zo gekoesterde wetenschappelijke rondvraag (H.J.M. Nellen, ‘De Vitae termino: An Epistolary Survey by Johan van Beverwijck’, in *Acta Conventus Neo-Latini Hafniensis*, Binghamton-New York 1994, p. 731-740). Zijn enquête leidde hij in met de bijbelpassage: ‘Leert de natuur zelf u niet, dat, indien een man lang haar draagt, dit een schande voor hem is ...’ (1 Cor. 11:14-15). Een van de weinigen die reageerden, was de Leidse hoogleraar Claude Saumaise (Salmasius) (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 242-244).

6733. 1644 februari 27. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den ambassadeur Goryn maect myne van haest te zullen vertrecken.[2] Men heeft sijne Exc.[tie] aengezocht om de oude alliantiën te vernieuwen, maer zijne last was eenige articulen nae de tegenwoordige gelegentheit daerbij te knoopen, waertoe de Fransoisen niet en hebben willen verstaen. Wij hebben oock hier een ambassadeur van Malta tot beclaegh van den rouw.[3] Prince Thomas staet op zijn vertreck,[4] zoo mede den cardinael Grimaldi, die hier nuntius is geweest ende niet garen zouden de nieuwe electie - die te Rome verwacht werdt doordien den paus off doot is off niet lang en can leven - laeten passeren zonder zijne presentie. Den cardinael de Lions, die ten zelven ende was vertrocken,[5] is noch te Marseille, bequaem weer verwachtende om de zee te passeren. Monsieur de Noaille gaet lieutenant zijn van den marescal de La Motte-Odincourt in Catelagne, men zegt oock gouverneur van Perpignan;[6] den hertogh van Bellegarde[7] lieutenant van den hertogh van Orleans in Languedoc. Men zent vannieus gelt aen den vicomte de Turaine ende aen den heer Erlach.[8] D'heer Ransau heeft gelt ontfangen om lichtinge te doen te Hamburg ende daerontrent;[9] is oock ordre gestelt om lichting te doen in 't lant van Luick, men zegt tot tweeduizent te paerd, vierduizent te voet.[10] Vijfhondert Spaensche ruiters hebben eenige dorpen afgebrant in Picardië.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 35k. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6732. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 1/11 maart 1644).

2 In opdracht van koning Karel I van Engeland moest lord George Goring de Franse regering winnen voor het aangaan van een nauwer verbond. Onderhands kocht hij voor de Engelse koningin wapens in. Toen dit ruchtbaar werd (no. 6720), bleef hem niets anders over dan 'myne' (aanstalten) te maken tot vertrek.

3 De 'bailli' van Villeneuve moest namens de grootmeester van de souvereine en militaire orde van Malta in een officieel rouwbeklag het heengaan van koning Lodewijk XIII († 14 mei 1643) gedenken. Op 22 februari maakte hij zijn entree in de Franse hoofdstad (*Gazette 1644,* no. 12, dd. 27 februari 1644). Gaat het hier om de oorspronkelijk uit Toulouse afkomstige Joseph de Bernon-Villeneuve, baljuw van Aquila (*Tallemant des Réaux* I, p. 539-540 en p. 1164-1165)?

4 Prins Tommaso Francesco van Savoye nam weer het bevel op zich over het Frans-Savoyaardse leger. Hij vertrok op 13 maart (*Gazette 1644,* no. 28, dd. 19 maart 1644).

5 Paus Urbanus VIII was stervende († 29 juli 1644). Zowel de kardinaal-nuntius Girolamo Grimaldi als kardinaal Alphonse-Louis du Plessis de Richelieu, aartsbisschop van Lyon, spoedden zich naar Rome.

6 Anne, graaf van Noailles, had de opstand van de 'croquants' in de Rouergue gedempt. Voor zijn diensten werd bij beloond met de benoeming tot gouverneur van Perpignan (*Lettres Mazarin* I, p. 431 en p. 738). Deze positie stelde hem evenwel vrij van actieve deelname aan de strijd van de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, tegen de Spanjaarden aan het front bij de rivier de Cinca.

7 Roger II de Saint-Lary (1563-1646), hertog van Bellegarde, eerste kamerheer van Gaston van Orléans, was na het overlijden van Richelieu weer in de gratie van het hof gekomen (no. 6186 (dl. XIV), en *Tallemant des Réaux* I, p. 24-30 en p. 692-699).

8 De noodkreten van maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, uit het Frans-Weimarse legerkamp te Remiremont werden serieus genomen. Tegelijkertijd ging de regering in Parijs accoord met het voorstel van Johann Ludwig von Erlach, 'Weimars' gouverneur van Breisach, om nog een afzonderlijk legercorps voor de strijd in Duitsland achter de hand te houden (*Lettres Mazarin* I, p. 586-587 en p. 591).

9 Luitenant-generaal Josias Rantzau, heer te Bothkamp, was meer geïnteresseerd in de bescherming van zijn goederen in het hertogdom Holstein (*Lettres Mazarin* I, p. 603-604).

10 De Luikse edelman Jean-Gaspard-Ferdinand, graaf van Marsin (Marchin), belastte zich met de troepenwervingen in zijn geboortestreek (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 273-276).

Monsieur de La Tuillerie zal uit Hollant gaen om de paix te maecken tusschen Swede ende Danemarq.[11] Monsieur de Maurier, zoon van den gewezenen ambassadeur van Vrancrijck in Hollant,[12] werdt gezonden om affaeres aen hertogh Carel, die te Sint Vyt is. Van den keizer hooren wij dat hij 't leger van Haezfeld[13] versterct met achtduizent man om te gaen helpen den coninck van Denemarcken, ende dat hij groote lichtinge doet in Oostenrijck om Ragosky tegen te staen.[14] Uyt Engelant dat de Sch[o]tten porren nae Oxford,[15] maer dat voor den coninck van Engelant eenige goede progressen geschieden[16] in 't lant van Richemont bij den graef van Neucastel, in 't lant van Nottingam bij den ridder Charles Lucas ende in 't lant van Derby bij milord Lugbroeck. Eenige zeggen dat de coninginne gaet nae Ierlant.[17]

In plaetze van Bregy, daervan gesproocken was,[18] zal monsieur de La Tuillerie gaen uit Hollant nae Sweden ende Denemarcken om de paix te maecken. Monsieur du Maurier, zoon van den gewesenen ambassadeur van Vrancrijck in Hollant, werdt gezonden om eenige affairen nae hertogh Carel, die te Sint Vyt is. Uit Francfort verstaen wij dat, alsoo noch gedisputeert off de vergadering die daer is macht heeft om contributiën te consenteren,[19] gesproocken werdt van een volle rijcxdagh te beschrijven te Regenspurg, daer oock den keizer zoude comen. Ondertuschen is tot Passau[20] een bijeencomste van Hazfeld ende eenige andere keizerschen, eenige Beierschen ende Saxensche, om te beraedslagen zoo op de verdeeling van de quartieren, waerover eenige dispuiten zijn gevallen, als over 't beleid van 't oorlogh, Haezfeld liever willende gaen tegen de Hessensche[21] dan tot hulp van den coning van Denemarcken. Voorts dat den hertogh van Beie-

11 Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, ordinaris Frans ambassadeur in de Republiek, aanvaardde de hem opgelegde taak van vredesbemiddelaar. In een persoonlijke brief van 19 maart maande kardinaal Jules Mazarin hem tot spoed aan (*Lettres Mazarin* I, p. 600-601 en p. 629-630).

12 Louis († 1687), zoon van Benjamin Aubéry du Maurier, de voormalige Franse ambassadeur in de Republiek (Schutte, *Repertorium* II, p. 5-6, en *DBF* IV, kol. 115-118), zou in het Lotharingse legerkamp te St. Vith (ten zuidoosten van Stavelot) nagaan of hertog Karel IV van Lotharingen werkelijk toenadering tot Frankrijk zocht (*Lettres Mazarin* I, p. 638).

13 Veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen had van keizer Ferdinand III het opperbevel gekregen over het leger dat koning Christiaan IV van Denemarken moest bijstaan in de strijd tegen de Zweden.

14 Matthias, graaf Gallas, zou zich belasten met de uitschakeling van György I Rákóczi, vorst van Zevenburgen.

15 De Schotten kwamen stil te staan voor de verdedigingslinies die de koningsgezinde William Cavendish, markies van Newcastle, tussen Berwick upon Tweed en Newcastle had opgeworpen.

16 De voortgang van de koninklijke wapenen in het noorden van Engeland (William Cavendish, markies van Newcastle), in Nottinghamshire (sir Charles Lucas) en in Derbyshire (Henry Hastings, lord Loughborough); zie Grotius' nieuwsbrief van 20 februari 1644 (no. 6720).

17 De gissingen over het uiteindelijke doel van de voorgenomen reis van koningin Henriëtte Maria van Engeland (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 72).

18 Nicolas de Flécelles (Flesselles), graaf van Brégy, had kandidaat gestaan voor de vredesmissie die nu aan Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, was opgedragen.

19 De discussies op de Frankforter 'Deputationstag' over de bewilliging van een contributie van 100 'Römermonate'; zie no. 6639. Alleen de vertegenwoordiger van de keurvorst van Brandenburg en enkele leden van de 'Fürstenrat' bleven bedenkingen koesteren tegen de beslissingsbevoegdheid van de vergadering (*Urk. u. Act.* I, p. 833-834 en p. 837-846).

20 Het krijgsberaad te Passau over de campagnes van de 7 legers die de keizer en de hertog van Beieren dit voorjaar in het veld wilden brengen.

21 Op grond van zijn ervaringen aan het front in het noordwesten van Duitsland vreesde veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen voor een wapenverbinding van de Hessen met het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck; vgl. *Doc. Boh.* VII, p. 61 no. 124, p. 66 no. 144 en p. 73 no. 173.

ren tot Constance heeft een groot magazijn ende cleine schepen doet gereedmaecken tegen de schepen die uit Uberlingue de rivier ende 't meer onveil houden.[22] Dat Mercy blijft voor Uberlingue met vaste hoop van dat die stadt in 't begin van Maert zal moeten overgaen, alsoo hij zegt brieven geïntercipieert te hebben die medebrengen dat het coren ende alle grain daer ontbreect ende dat men twaelff paerden in 't zout hadde gelegt, waermede men hoopte deze maent uit te harden. 't Principael quartier der Beierschen was noch bij Retlinguen[23] in goede zeeckerheit, alzoo de Fransoisen haer waeren gaen verfrischen in Lorraine. Van de Fransoisen waeren oock eenige gecomen te Francfort om vandaer te gaen nae de Swedische legers, alwaer zij beter beuit verhoopen. De keiserschen hebben oock tot Francfort doen drucken de prolongatie van de Swedische alliantie met Vrancrijck, oock een nieuw tractaet met Ragosky[24] om daerdoor de Duitschen te beter tot contributiën te disponeren. Andere meenen dat zulcx bij de Fransoisen is geschiet om daerdoor alle handeling tusschen den keizer ende de Sweden af te snijden.

27 Februarii 1644.

De coninginne-regente van Vrancrijck heeft eenige disputen met het parlement[25] ter oorzaecke van eenige gevangenen die de coninginne buiten gewoonte uit de gevanckenisse heeft doen haelen. In 't hoff zijn oock brouillerië[n] nae de gewoonte van de natie ende te Marseille geen cleine onlust tusschen de magistraten ende de capiteinen van de galeien. Mijnheer den cardinael, alsoo eenige geruchte in zijn buirte was ontstaen, zegt datter eenigh desseing is geweest tegen zijne persoon, apparentelijck om guardes te hebben, zulcke als den cardinael de Richelieu heeft gehadt.[26] Den hertogh van Vendosme[27] excuseert zich op een coortze om niet te

22 Zwabisch-Beierse eenheden blokkeerden alle wegen en vaarroutes naar het Frans-Weimarse steunpunt Ueberlingen aan de noordoever van het Meer van Konstanz. In mei gaf gouverneur Charles-Christophe de Mazencourt, markies van Courval, de strijd op.

23 De Zwabisch-Beierse veldmaarschalk François de Mercy had nog geen order gegeven om zijn winterkwartier te Riedlingen op te breken. De betrekkelijke rust aan dit front kwam het herstel van de Frans-Weimarsen in de Elzas en Lotharingen ten goede.

24 Het door het nieuwe bewind in Parijs opnieuw bevestigde Frans-Zweedse subsidieverdrag van 30 juni 1641 (no. 6350 (dl. XIV)); aangevuld met het verdrag dat de Zweden op 16 november 1643 met de Zevenburgse vorst György I Rákóczi hadden gesloten. Documenten, die op deze overeenkomsten betrekking hadden, werden keizer Ferdinand III in december 1643 toegespeeld (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 166, en *Diarium Volmar* I, p. 63, en Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 62).

25 Het meningsverschil sproot voort uit een controverse over de bevordering van de protestantse raadsheer Jacques Magdeleine tot raad in de Grand' Chambre. Op 1 februari 1644 hadden twee deurwaarders onaangekondigd de president van het Parlement een arrest van de ‘Conseil d'Etat’ aangaande ‘le rang, la séance et l'exercice de M. Magdelaine’ overhandigd. De raadsheren beschouwden dit als een vernedering en besloten de deurwaarders Tourte en Quicquebeuf in verzekerde bewaring te stellen. De volgende dag ontbood koningin Anna de president ten paleize (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 146-150 en p. 152, en *Mémoires d'Omer Talon* I, p. 249-277: ‘Relation de ce qui s'est passé au parlement en février 1644, sur le sujet de l'affaire de M. Magdelaine, conseiller en la cour, faisant profession de la religion prétendue réformée’).

26 Kardinaal Jules Mazarin wantrouwde de koninklijke lijfwachten. Zijn voorkeur ging uit naar ‘bravi’ uit het regiment ‘Mazarin-Italien’ (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 180-183).

27 César de Bourbon, hertog van Vendôme, werd ter verantwoording geroepen voor de bescherming die hij de vrienden van zijn gearresteerde zoon François de Vendôme, hertog van Beaufort, op zijn familiegoed te Anet had geboden. Hij vluchtte, eerst naar

hove te comen. Men zegt dat zijnen zoon, den hertogh van Mercure, uit Vrancrijck is vertrocken.

De Spaignaerden uit Nederlant toonen haer bij Sint Quintin. Den coning van Spaignie, nae dat wij hier verstaen, is wedergecomen te Saragosse[28] ende heeft bij zich vierduizent paerden, veertienduizent man te voet. Wij verstaen mede dat de Tartaren zouden ingevallen zijn in Moscovië[29] ende dat den Grooten Heer, t'onvrede zijnde over het quade tractement de zijnen aengedaen in Strigonië,[30] aen Ragosky den toom vrij geeft om in te vallen in Hongeren. Dat te Naples[31] eenige gedeputeerden van de steden gevangen zijn gestelt omdat zij haere onvermogentheit allegeerden tegen de vereischte contributiën. Dat den coning van Portugal uit Macao becomen heeft driehondert stucken geschuts ende groote vrijheden geeft aen de Portugezen in Oost-Indië om dezelve aen zijne zijde te houden. Dat de Barbarins fortifiëren Mont Onofrio bij Rome[32] ende de twee einden van de brugge bij Lagoscuro.[33] Dat de keizerschen die de Elbe waeren gepasseert, haer houden aen de Mulda,[34] dat de Hessensche die te Fulda zijn geweest, vandaer zijn vertrocken, met haer nemende veele gevangenen ende gijzelaers voor de contributiën. Dat den marescal de Turaine zich noch hout bij Remiremont, Rose te Polweil.[35] Dat den general-majoor Erlach licht zestien compagniën te voet, acht cornetten paerden.[36] Dat in Engelant milord Biron[37] nae eenigh verlies zijn leger weder heeft gesterckt door de aencomste van de Ieren. Dat het nieuwe parlement, 'twelck zich vergroot tot Oxfort, aen den coning[38] heeft geconsenteert hondertduizent Jacobus[39] ende een nieuw leger gereedmaect.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 27 Febr. 1644 uyt Paris.

28 Koning Philips IV verscheen op 9 februari weer in Aragon (*Gazette 1644,* no. 24, dd. 5 maart 1644, en Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 254).
29 De toenemende spanningen in Kazan en Astrachan; zie no. 6689.
30 Een inval van de keizerlijken in het graafschap Gran (Esztergom) had aanleiding gegeven tot een verkoeling in de diplomatieke betrekkingen tussen Wenen en Constantinopel (*Gazette 1644,* no. 20, dd. 27 februari 1644).
31 De *Gazette 1644,* no. 21, dd. 27 februari 1644, bracht nieuws uit Napels, Lissabon (de terugkeer van een gezant van koning Jan IV van Portugal uit China en andere gebiedsdelen in de Oost) en Rome (de maatregelen die de pauselijke neven Francesco en Antonio Barberini namen om hun posities te versterken).
32 Tegenw. San Onofrio achter de Monte Mario.
33 In de laatste fase van de Castro-oorlog ondernamen de Venetianen nog een poging om het fort bij Pontelagoscuro terug te winnen.
34 Het lukte de keizerlijken niet om tussen Wurzen en Grimma de aanvoerlijnen van de Zweden over de Mulde naar Leipzig af te snijden; vgl. *Doc. Boh.* VII, p. 66 no. 144.
35 De 'Weimarse' generaal-majoor Rheinhold von Rosen (1600-1667), een van de commandanten die zich bij Tuttlingen volkomen had laten verrassen door de Zwabisch-Beiers-Lotharingse troepenmacht (24-25 november 1643). Zijn onachtzaamheid werd hem vergeven. Sindsdien legde hij zich in de omgeving van Bollwiller (Polweil?) toe op het formeren van een ruitercorps ten behoeve van het Frans-Weimarse opperbevel in Remiremont (*Lettres Mazarin* I, p. 596-597, en *ADB* XXIX, p. 197-199).
36 Het legercorps van Johann Ludwig von Erlach; *supra*, n. 8.
37 Sir John Byron (Biron) († 1652) had Nantwich moeten prijsgeven aan de parlementsgezinden (*DNB* VIII, p. 157-161). Zijn uit Ierland afkomstige manschappen hielden de strijd in Cheshire nog enige tijd vol (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 71 en p. 73).
38 Koning Karel I had het 'Parlement' van Oxford op 22 januari/1 februari 1644 voor geopend verklaard. In zijn adres aan de 'lords' en 'commons' drong hij aan op een ferme beginselverklaring tegen de verbroedering van de Schotten met het Parlement te Londen (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 202-207 en kol. 223).
39 Jacobusmunten (Sovereigns) of 'Unites'; volgens *CSP Ven. 1643-1647*, p. 74, bood het 'Parlement' de koning 100000 pond sterling, 10000 infanteristen en 5000 ruiters aan.

6734. 1644 februari 27. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Vidi scriptum Danicum, quod a residente Danico qui Hagae est, huc missum est.[2] Ego et sermonem et scriptionem publicam de ea re sustineo, dum et facta in quibus aequitas causae vertitur, recte cognoscam[3] et videam an bellum hoc dicendum sit, an primum quidem hibernorum captio in iis locis unde vires caesarianae alebantur, deinde cum vis opponeretur, eiusdem oppressio, postremo post naves captas ius talionis in Jutiam. Nunquam dubitavi, quin quicquid a Suedia in hac re factum est id summa necessitas expresserit, cuius testem habeo ipsam reginam regentem, quae de Moscovitae, non dubium quin a Dano incitati, in Suediam molitionibus me commonefieri fecit[4] antequam marescallus Torstensonius fines Holsatiae contingeret.[5] Exspectabo de caetero mandata, ad quae in re tanta, quae omnium gentium iudicia exspectabit, componam et verba et actiones. Fama hic est,[6] imperatorem dare octo millia ad augendum Hazfeldii exercitum, qui creditur suppetias ire Dano.

Gorinus brevi hinc est abiturus. Voluere[7] Galli pristina foedera renovare; ille quaedam pro usu praesentium temporum adiungenda censuit. In eo disconveniunt. Interim domini Gorini literae ipsum fecere hostem parlamenti Anglicani,[8] hic vero Hispanismi suspectum, comitem vero Harcurtium invisum eidem Anglicano parlamento.[9] Idem Harcurtius, cum ad ipsum misissent legati Batavici quaesitum quando eos excepturus es-

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 182; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 396 no. 521. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 200. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6735).

2 Koning Christiaan IV van Denemarken had zijn ontzetting over de Zweedse inval verwoord in een boodschap aan de Staten-Generaal, dd. 25 december/4 januari 1644. Tegelijkertijd instrueerde hij zijn resident Martin Tancke om het Deense standpunt in Den Haag te verdedigen; zie no. 6719. In de loop van deze maand liet de koning van Denemarken een uitvoeriger bericht uitgaan: ‘Succincta Relatio, quae inter alia reddit Manifestum quomodo serenissimi Daniae et Norwegiae regis Sleswici et Holsatiae ducatus, eiusdemque Maiestatis provincia Jutia improvisa Suecici exercitus invasione, nulla praecedente legitima causa, contra omne ius fasque, conventiones et pacta foedera hostiliter occupata sunt’, dd. 30 januari/9 februari 1644 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5078).

3 Brieven waarin koningin Christina van Zweden het optreden van haar leger tegen de koning van Denemarken rechtvaardigde, waren al opgesteld. In de loop van juni droeg de koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes de voor de Franse regering bestemde koninklijke boodschappen aan de Zweedse ambassadeur over; zie nos. 6696 en 6715.

4 Begin december 1643 hadden leden van de Franse regering Grotius reeds gewaarschuwd voor een Spaans plan om de tsaar en de koningen van Polen en Denemarken te interesseren voor een krijg tegen Zweden; zie no. 6576 (dl. XIV).

5 De ‘inkwartiering’ van het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson ving op 12/22 december 1643 aan.

6 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 27 februari 1644 (no. 6733).

7 Het copieboek te Dresden geeft: ‘Noluere’. De lezing ‘Voluere’ in de brief aan Johan Oxenstierna (no. 6735) is hier overgenomen.

8 Na lezing van het onderschepte briefje van lord George Goring aan koningin Henriëtte Maria van Engeland besloten de leden van het Lagerhuis in de vergadering van 10/20 januari 1644 om tot rechtsvervolging van de Engelse ambassadeur te Parijs over te gaan; zie nos. 6719 en 6720.

9 Het Engelse hof kon niet meer rekenen op steun uit Frankrijk. Zelfs koningin Anna van Oostenrijk stoorde zich aan het pro-Spaanse politieke klimaat in Oxford (no. 6720): zij gebood de terugkeer van haar ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, uit Engeland.

set, cum videret tanquam ius vindicari quod interdum per benevolentiam concessum fuerat, postquam consilium cum aliquot aliis ea de re cepisset, dixit se ius apud se praegressionis non dare nisi regum legatis, praeterea se sessurum in sede quae acclinatoria ad latus utrunque haberet, ipsis vero daturum se scabella. Certe vix est, ut quae volunt Batavi apud regem[10] obtineant.

Scotos audimus in Anglia ire contra Oxoniam; a rege comitem Novi Castelli mitti in regionem Richemontiam, equitem Carolum Lucam in Nottingamiam, Lugbruckium in Derbiam. Discimus etiam regem Portugalliae exercitum parare, ut Martio mense procedat, et galeones ad classem augendam. In Normannia ut minimum duo millia rusticorum in armis sunt, contra quos milites mittuntur.[11] Grimaldius cardinalis ex nuntio factus brevi hinc abiturus est.[12] Quingenti equites Hispani vicos quosdam in Picardia incenderunt. Abiturus hinc brevi est princeps Thomas. Est hic a Melita[13] legatus. Noalius mittitur adiutor Mottae Odincurtio et custos Perpiniani. Cardinalis Lugdunensis, Riceliaci frater, Massiliae adhuc haeret, Romam missus ob imminentem, ut creditur, novi papae electionem. Helvetiis inter se male convenit; consultant nunc Badae.[14] Pecuniae adhuc aliquid missum tum ad marescallum vicecomitem Turenae, tum ad Erlachium. Dux Carolus esse dicitur Sancti Viti in Lutzenburgico,[15] Bellegardius vicarius dicitur futurus ducis Aurelianensis in Languedocia. Ranzovius pecunias accepit, ut Hamburgi et in vicinis locis scribat militem. Etiam in Leodico militem Galli scribunt, et quidem ut ipsi vulgant bis mille equites, quater mille pedites. Sed credo aliquanto minus in re fore.

Ego quos a regno Suediae accepi honores et beneficia, ea ut semper volui ita nunc hoc tam necessario tempore velim repensare fideli opera. Sed eam ad rem et exacta rerum notitia et mandatis opus est; super omnia autem Deo propitio, quem precor, excellentissime et illustrissime domine, ut Sublimitatis tuae vitam, valetudinem, consilia, actus prosperet bono et Suediae et orbis christiani,

Sublimitatis tuae cultor devotissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XVII/XXVII Februarii 1644.

Non Brougius[16] is de quo sermo fuerat, sed Tuilleriacus legatus in Batavis it ad pacem reponendam inter Suediam et Daniam. Maurerius legati quondam Gallici in Batavis filius mittitur de magnis rebus ad ducem Carolum. A Francofurto hoc discimus: agi de pleno ordinum Imperii conventu indicendo Ratisbonam, quia sunt adhuc qui disputant, an talis conventus qualis nunc est Francofurti, potestatem

10 In de brief aan Johan Oxenstierna (no. 6735): ‘apud reges’. Tijdens hun vredesmissie in Engeland hoopten de Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude erkenning te krijgen van de door de Staten-Generaal opgeëiste ‘eer en tytulen’; zie nos. 6726 en 6732.

11 De opstandige boeren van Normandië legden spoedig hun wapens neer (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 220).

12 De kardinaal-nuntius Girolamo Grimaldi aanvaardde de reis naar Rome op 16 maart 1644 (*Gazette 1644,* no. 28, dd. 19 maart 1644).

13 ‘Melita’, het eiland Malta.

14 Vertegenwoordigers van Zürich, Bern, Glarus, Bazel, Schaffhausen, Appenzell-Ausserrhoden, Sankt Gallen en Biel hadden deze maand in Aarau (in de *Gazette 1644*, no. 21, dd. 27 februari 1644: ‘Bade’) onderling beraad gehouden over de zorgwekkende militaire ontwikkelingen aan het Meer van Konstanz.

15 Het Lotharingse legerkamp was in St. Vith gevestigd.

16 ‘Brougius’, hier wordt gedoeld op Nicolas de Flécelles, graaf van Brégy.

habeat ad res tributarias. Interim Passavii de re bellica et sedibus militum consultant legati tres a Bavaro, Hazfeldius, Saxonici aliquot. Dicitur autem Hazfeldius malle in Westfaliam contra Hassos ire quam ad opem Dano ferendam. Constantiae Bavarus commeatus multum contractum habet; et Uberlingenses oppositis navibus impedire vult, ne illi suis navibus amnem et lacum infestent. Dicuntur autem a Bavaricis, quibus Mercius imperat, interceptae Uber-

lingensium literae testantes frumenti inopiam; et equos ibi salitos duodecim, unde vita sustentari ad aliquot in mense Martio dies possit. Maxima pars Bavaricorum Ridlingae est, dum Galli in Lotharingicis agris se refovent. Horum nonnulli Francofurtum venere, ut ad Suedicos exercitus se conferant, spe praedae uberioris. Francofurti spes erat Gallos legatos brevi fore in urbe Monasterii.[17] Edidere caesariani prorogationem foederis inter Suedos et Gallos et novum cum Ragozio. Et sunt ibi qui disserunt Suedos inter mare Balthicum et Albim tot ac talia facturos munimenta, ut, si ita res ferat, terrestri travectione supplere possint id quod nunc praestat fretum Orisundae.

Multa hic sunt malorum semina. Regina cum parlamento disconvenit, quia ipsius iussu captivi quidam e carcere praeter morem educti sunt. Cardinalis Mazarinus, cum rixa nuper quaedam in vicinia eius exorta esset, rumorem sparsit vitae suae insidias strui, nempe ut custodias habeat quales habuit Riceliacus. Dux Vindocinensis febriculae patrocinio utitur, quominus in aulam veniat. Filius eius dux Mercurius Gallia excessisse dicitur. In aula factiones sunt; Massiliae dissidium inter magistratus civitatis et navium longarum praefectos. Apud oppidum Sancti Quintini apparuere ex Belgica Hispani. Rex autem Hispaniae ad Caesaraugustam, [et] habere equitum quatuor, peditum quatuordecim millia. Moscovitam a Tartaris bello impeti audimus. Turcarum sultanum iratum caesari ob suos male Strigoniae habitos, ideoque incitari ab eo Ragozium, ut arma Hungariae inferat. Neapoli capi urbium legatos, qui tributis contradixerint. Regem Portugalliae trecentas machinas bellicas accepisse a Macaunte apud Sinas magnisque ab eo libertatibus donatos omnes, qui in illo tractu sunt, Portugallos. Ex Italia, a Barbarinis muniri Montem Honofrium imminentem urbi et capita pontis ad Lacum Obscurum; centum autem scutatorum millia missa ad mercedes exercitus. Caesarianos qui Albim transierant, ad Muldam esse; venisse Erfordiam qui Mainungam dediderunt.[18] Hassos a Fulda abscessisse multis secum ductis bello captis. Vicecomitem Turenae esse ad Remiremontium, Rosam ad Polweilum. Ab Erlachio conscribi sedecim centurias, turmas octo. Ex Anglia, [crescere[19] regis exercitum sub Bironio. A novo autem parlamento quod Oxoniae convenire incipit,] centum millia scutatorum[20] regi promissa et multum militem.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. De scripto Danico. Fama imperatorem Danos adiuturum. De legato Anglico. Legati Gallici cum Batavico lites ob ceremonias. De turbis Anglicis. Portugallorum apparatus armorum. Motus in Normannia. Grimaldius cardinalis. Gallica. Helvetiorum inter se contentiones. Ostendit se fidelem Suedis futurum. Tuilleriacus et Maurerius legati Gallorum ad Batavos et ducem Lotharingum. Acta Francofurti de comitiis universalibus. De conventu Passavii. A Bavaro gesta. Caesareorum sermones. Gallorum discordiae civiles. Hispanorum copiae. Moscovita a Tartaris impeditus. Turcae caesari irati. Capti Nea(po)li multi. De Portugallis. Italica. Varia de exercitibus.

17 Verscheidene Duitse vorsten hadden de hoop uitgesproken dat met de komst van de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, het vredesoverleg een nieuwe impuls zou krijgen.

18 De keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen had de Zweedse garnizoenssoldaten van Meiningen een vrije aftocht verleend. Op 4 februari meldde hun commandant zich in Erfurt (*Gazette 1644*, nos. 18 en 21, dd. 20 en 27 februari 1644).

19 De tekst tussen vierkante haken is alleen overgeleverd in de brief aan Johan Oxenstierna (no. 6735).

20 In de brief aan Johan Oxenstierna: ‘centum millia jacobaeorum’.

6735. 1644 februari 27. Aan J. Oxenstierna.[1]

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et extra ordinem plena cum potestate legato, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

In dorso staat in een onbekende hand: Praesent. Minden, den 7. Martii 1644.

6736. 1644 februari 27. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Ut edatur aliquid per quod ii qui nobis aut amici sunt aut non plane inimici edoceantur, quae sint causae quae Suedos ad haec consilia adversum Danos compulerint, plane arbitror necessarium, eaque de re et in Suediam et ad illustrissimos dominos legatos scripsi.[2] Processus nostri sunt non paenitendi; multa tamen a caelo et ab esterna vi evenire possunt, quae spes nimium praecipites nonnihil sufflaminent Nam sicut firmum gelu aut nullum nostros in insulas promovere potuit, ita media tempestas et nostrorum conatibus intercedere et regi Daniae moram poterit concedere, ipsi ad auxilia concienda perutilem.[3] Sed haec Deus ex aequo diiudicabit. Ludovico Gerio, viro magnae dexteritatis, puto quae in Hollandia agenda habet bene processura,[4] et ego ei per literas ad amicos viam stravi.

Galliae rectores[5] hic ad plebem spargunt se pacem velle et habituros intra menses sex; quae agunt alibi id credi vetant. Valde fallor, nisi aliquid illis triste imminet. Venetorum[6] operam conciliatoriam puto nobis non debere esse suspectam. Versus de rege Daniae[7] magis veri sunt quam elegantes. Vidi et scriptum Germanicum pro Danis,[8] cui faci-

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. Deze brief aan Johan Oxenstierna is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6734). De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 83 en 4° 38, 37; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 70; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 207; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 50.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 34. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 723 no. 1649. Antw. op no. 6711, beantw. d. no. 6751.

2 Zie Grotius' nieuwsbrieven aan kanselier Axel Oxenstierna en diens zoon, de Zweedse gevolmachtigde ter vredesconferentie Johan Oxenstierna, nos. 6734 en 6735.

3 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson had door de intredende dooi het voornemen moeten opgeven om over de toegevroren Kleine Belt de oversteek naar het eiland Funen te maken.

4 De reis van de Zweedse koninklijke commissaris Louis de Geer naar de Republiek. Inmiddels was het contact al tot stand gekomen; vgl. nos. 6725 en 6728.

5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 27 februari 1644.

6 Koning Christiaan IV van Denemarken had zijn geloofwaardigheid als bemiddelaar verloren. In Osnabrück gingen stemmen op om de rol van ‘onpartijdige derde’ door de ambassadeur van Venetië te laten vervullen.

7 Het in Duitsland (Hamburg?) vervaardigde hekeldicht in Appelbooms brief van 15 februari (no. 6711).

8 Misschien het ‘Politischer, auss Göttlicher und der erbarn Völckern Rechten kürtzlich verfaster Discurs, ob die Cron Schweden ohne einige vorgehende publication und ankündigung des Krieges, die zu Dennemarck, Norwegen Königl. Majest. ... unversehens feindlich überfallen, und deren Land und Leuth überziehen können?’ (Utrecht, RA, Archieven van de familie van

le sit respondere. Nam, quod praecipuum est, de foedere cum Moscovita negare non audet.

Rex Hispaniae in Catalania magnum habet exercitum. Sperant Galli se cum duce Lotharingo aliquid ex usu suo agere posse. Sunt hic dissidia quaedam in aula et extra aulam, sed brevi, ut puto, desitura.

Deus, clarissime domine, motus hos omnes sedet bono et Suediae et orbis christiani,

Claritati vestrae studiosissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XXVII Februarii 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

6737. 1644 februari 28. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger herr ambassadeur, hochgeneigter herr vnndt patron,

Seit meinem jungsten[2] ist diesess orthss nichtess weiterss vorgefallen, alss dass der herr graff von Awersperg sich verlauten lassen, dass vor weinig tagen er käyserl. befelch bekommen hette von hinnen nicht zuweichen,[3] sondern vngeachtet dess Dänischen wesenss, auch wass sonsten noch einfallen möchte, biss vf den letzten man alhier zu verharren.[4] Von den Frantzösischen gesandten aber vernimbt man noch nicht, dass sie ihrer zusage noch zur zeit wehren nachkommen, sondern viellmeher, dass sie vor 8 tagen noch vnbeweglich in dem Haag gestanden. Ess ist nunmeher an dem, dass ihrer ankunfft halber ich keine weitere vertröstung geben will oder kan, ich sehe dan, dass sie vorhanden seind. M[onsieu]r d'Avaux hat anher

Boetzelaer, inv. no. 1060; *Stadtbibliothek Frankfurt am Main, Flugschriftensammlung Gustav Freytag,* p. 382 no. 5714, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 177).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 93. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius te Osnabrück.

2 Kellers schrijven van 14/24 februari 1644 (no. 6729).

3 De keizerlijke vredesonderhandelaar Johann Weichard, graaf van Auersperg, wenste afgelost te worden. Hij moest echter op uitdrukkelijk bevel van de keizer, dd. 3 februari 1644, aanblijven (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 258 en p. 264-265). In de tweede helft van september 1644 kon hij eindelijk zijn taken overdragen aan rijksraad Johann Maximilian, graaf Lamberg.

4 De stad Osnabrück was langzamerhand een buitenpost in het diplomatieke verkeer geworden. In een schrijven van 26 december/5 januari 1644 had koning Christiaan IV de leden van de Deense delegatie ter vredesconferentie opgeroepen om onverwijld naar Stade af te reizen. Op 30 januari/9 februari verlieten Gregers Krabbe en Christopher von der Lippe hun standplaats. De Hamburgse domdeken Lorenz Langermann hield zijn verblijf nog tot de tweede helft van augustus 1644 aan.

geschrieben,[5] dass m[onsieu]r Servien erst eine reise nach Franckreich thuen sollte - wie man vermeint, vmb die ratification dessen, so in dem Haag mit den herren Staaten getractirt worden einzuhohlen[6] - vnndt er allein vorauss nach Münster gehen würde. Wie aber nun die Frantzösische bedienten alhier vnss bereden wollen, soll solche reise nicht, sondern der gesampte anzug nach Münster vor sich gehen. Den erfolg müssen wir von der zeit erwarten.

5 De Franse resident Melchior de Harod de Senevas, markies van Saint-Romain, had bericht ontvangen dat de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien onafhankelijk van elkaar de reis naar Munster zouden maken (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 171 en p. 173).

6 De nieuwe Frans-Staatse 'alliantie offensive ende defensive' werd op 1 maart in Den Haag ondertekend. Diezelfde week ontvingen de Franse gevolmachtigden een schrijven van kardinaal Jules Mazarin, dd. 27 februari 1644, waarin hij opmerkte: 'On continue par deçà à estre extraordinairement scandalisé de vostre long sejour à La Haye ...' (*Lettres Mazarin* I, p. XCVIII-XCIX).

Ich bin vnter dessen vnndt verbleibe negst trewlichster empfhelung zu göttlichem schutz,

Ew. Excell. gehors[amber] diener,
G.K. m.pa.

Ossnabruck, den 18. Februarii anno 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 16 Martii.

In dorso staat in een onbekende hand: Brieven van G. Keller m.p. in 't Hoogduyts 1640-1644. *En:* N.B. reflectief sijn tot Spierings brieven.[7]

6738. 1644 februari 29. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Detulit hanc ad te epistolam dominus Utenbogardus[2] me absente domum meam, itaque nescio an tibi ad quaesita de concordia ecclesiarum satisfaciat. Aliquid tamen ea de re scripsisse puto, nam id promisit. Desinam igitur eum urgere donec tu ad hanc epistolam responderis, ut quid mihi faciendum sit intelligam.

Hogerbetius[3] iam in tertiam septimanam hic detinetur, neque quicquam proficit, moras nectentibus iis qui Lugdunenses timent, et imprimis praeside, qui praeterita septimana per principem apud Nobilitatem proponi fecit, ut aut ipse aut Oosterwykius in eum ordinem allegeretur.[4] Sed nobiles rem distulere, negantes novis deputatis opus esse et exhaustum sibi nimiis sumtibus aerarium conquerentes. De filio maiore quod scribis est mihi longe gratissimum; quibus conditionibus, quo stipendio Venetis iam mereat libenter intelligam.[5] Minori voveo libertatem integram et quidem proximis diebus,[6] ne negotioso hoc tempore ipse otio torpescere diutius cogatur. De pactis istis Bruxellensibus nihil hic nos inaudivimus.[7]

7 Aantekening over de stukken die het Algemeen Rijksarchief te Den Haag in bruikleen had ontvangen van G.H.L. baron van Boetselaer, huis Houdringe bij de Bilt; zie *Verslagen omtrent 's Rijks Oude Archieven* XXXIV(1911), p. 64-68 no. XXIII nos. 12 en 13.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 346 (onder de correspondentie van 1643). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6718, beantw. d. no. 6756.

2 Het schrijven van Johannes Wtenbogaert dd. 21 februari 1644 (no. 6724). Grotius beantwoordde de brief op 12 maart (no. 6755).

3 De laatste tijd begon Adriaen Hogerbeets meer aan te dringen op een uitspraak van het Hof van Holland in de zaak tegen de Leidse stadsbestuurders over het verlenen van genoegdoening en postuum eerherstel aan zijn vader, de in 1618 in hechtenis genomen Leidse pensionaris Rombout Hogerbeets.

4 President Jan Oem van Wijngaerden († 1656), heer van Werkendam, en raadsheer Willem van Liere († 1649), heer van Oosterwijk, ordinaris Staats ambassadeur te Parijs (*Memorialen van het Hof van Holland* I, p. L).

5 Het stond allerminst vast dat Grotius' oudste zoon Cornelis in Venetiaanse legerdienst zou treden.

6 De Frans-Weimarse officier Dirk de Groot was volgens de laatste berichten naar de Beierse stad Ulm overgebracht; vgl. no. 6731.

7 In Brussel had de Fransman Bernard du Plessis-Besançon met de Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo onderhandeld over de uitwisseling van krijgsgevangenen.

De papae valetudine et rebus Italicis certi aliquid audire gestio.[8] Miror nondum

8 Een vraag naar de gezondheidstoestand van paus Urbanus VIII. Was hij nog wel in staat om zijn gezag te laten gelden in de totstandkoming van een vrede in het conflict over de rechten op het hertogdom van Castro?

prodire in publicum eas causas quae Suecos in bellum Danicum instigarunt, et rationes quibus ea res fulciri possit.[9] In Anglia res vere sunt perturbatae, Scotorum irruptio forte aliquam afferet mutationem.[10]

Deus omnipotens misereatur Europae tot bellis afflictae et ecclesiae in tot partes scissae, tibi vero, uxori, liberis et amicis omnia salutaria largiatur. Vale,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XXIX Februarii 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 23 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 9 Martii.

En in dorso: 29 Febr. 1643 [*sic*] W. de Groot.

6739. 1644 maart 1. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine observandissime,

Non minus volenter Batavi quam Galli operam suam offerunt in componenda pace cum Dano.[2] Lubecenses literae bis iam nuntiarunt Gustavi Hornii Excellentiam Helsingburgum usque progressam fuisse et castra ibi posuisse.[3] Torstensonii Excellentia Haderslebia castra movisse scribitur et Helmudum Wrangelium cum 1500 equitibus in extremam Juthiam Wensuseliam emisisse,[4] qui 5000 rusticorum armis instructorum debellavit, septingentos occidit, trecentos captivos duxit et reliquos coegit iureiurando se obstringere nunquam arma se sumturos contra coronam

9 Het uitblijven van een Zweeds Manifest. Inmiddels had resident Petter Spiring Silvercrona de ‘communicatoriae’ van koningin Christina van Zweden aan de Staten-Generaal en de prins van Oranje, dd. 20/30 december 1643, in ontvangst genomen en op 17 februari aan de vergadering van de Staten-Generaal gepresenteerd; vgl. no. 6728, en *Een rondgang langs Zweedse archieven,* p. 394.

10 De verwarring over ‘The Declaration of the Kingdomes of England and Scotland joyned in arms against the popish party’, en 's konings oproep aan het ‘Parlement’ van Oxford om het Schotse gevaar te bezweren.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 8). Eigenh. oorspr. Handtekening afgescheurd. Antw. op no. 6723, beantw. d. no. 6761.

2 De Staten-Generaal hadden de twee strijdende kronen bij schrijven van 5/8 februari hun bemiddeling aangeboden (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 182-184; Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 42-45). In Parijs was de regering al tot het besluit gekomen om Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, ordinaris Frans ambassadeur in de Republiek, te belasten met een vredesmissie naar Zweden en Denemarken; zie Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 411-412 en p. 434-436.

3 Op 17/27 februari viel Helsingborg in handen van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn (*Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve* V (1641-1644), p. 457).

4 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson hield zijn kwartier in Haderslev nog aan. Voor het onderhouden van een verbinding met Göteborg stuurde hij kolonel Helmut Wrangel naar het noorden van Jutland (het gebied van Vendsyssel) (*BLS* N.F. XXI, p. 156-157, en *Doc. Boh.* VII, p. 81 no. 195).

Suediae. Ita tota iam Juthia Holsatiaque excepto Gluckstadio Krempaque in nostram redacta potestatem.[5]

Illustris dominus comes Gustavus Adolphus de Falkenstein coniugem regiam

5 De Denen hadden het land rondom Glückstadt en Krempe onder het water van de Elbe gezet.

Christinam c‹o›epit,[6] cum multa et pretiosa suppellectile, quae soluto lytro salvi conductus literas et immunitatem praediorum a Torstensonio impetravit. Cuius Excellentia multa iam navigia parata tenet et nautas complusculas ex civitate Hamburgensi ad se recepit, ut quamprimum soluta sit glacies in Fiunniam contendat,[7] ubi rex ipse in urbe Odenseensi cum 6000 irruptiones nostratium avertere conatur, quanquam non desunt qui et hic et Hamburgi rumores spargant superatum fretum et victoriam obtinuisse nostrates in Fiunnia; quod tempus docebit. Haffnia summa ope munitur;[8] ab una enim tantummodo parte antehac vallo cingi coepta est.

Legati parlamenti Londinensis - ut Hamburgo scribitur - a rege Daniae non admissi sunt ad colloquium, sed Hamburgum recedere coacti.[9] Illustrissimus dominus legatus Johannes Oxenstierna in patriam tabellarium secreto per Juthiam Gotheburgum, inde Holmiam iturum mittere parat.[10]

Ex Ingria scribunt in Novembri primum ad aures magni ducis Muscoviae pervenisse Woldemarum regis Daniae filium naturalem fuisse, nec multo post sponsa eiusdem repentina morte occubuit.[11] Multi suspicantur veneno sublatam, ne illegitimo genero dehonestaretur familia et ut repulsae ultionem praecideret regi patri. De Muscovitae et Poloni in nos animo post Dani casus nihil hic certi habemus.[12]

Mitto Excellentiae vestrae literas affinis mei, parlamenti Holmensis assessoris,[13] simul novam declarationem causarum procellae Danicae, ab impatientia nationis huius iterum prorumpentem.[14] Credo pleraque vere ibi adferri, sed alias, quantum hactenus mihi cognitum est, haud inter minimas causas belli numeranda est quinque navium confiscatio in Cimbrico freto. Ita enim et negotiatio ac navigatio in Suediam,

6 Gustav Adolf Lewenhaupt (Leijonhufvud) (1619-1656), graaf van Raseborg en Falkenstein, van 1637 tot en met 1640 volontair in het Staatse leger, had in 1642 dienst genomen in het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson. Weldra ontving hij de bevordering tot kolonel (*SBL* XXII, p. 611-613). Waarschijnlijk gaat het hier om de gevangenname en vrijlating van Kirsten Munk (1598-1658), de gewezen huisvrouw van koning Christiaan IV van Denemarken; zie no. 6750.

7 De oversteek over de Kleine Belt naar het eiland Funen.

8 Met de inname van Helsingborg kwamen de steden aan de overzijde van de Sont (Helsingør en Kopenhagen) in de vuurlinie te liggen.

9 Een van de woordvoerders van het Engelse Parlement (no. 6729) sprak na afloop van de missie zijn ongenoegen uit over de partijdigheid van de Deense vorst (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 174-175 en p. 182).

10 De terugreis van de Zweedse koerier Lars Månsson (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 177-178 en p. 187).

11 Valdemar Christian, graaf van Sleeswijk-Holstein, natuurlijke zoon van koning Christiaan IV van Denemarken, zou in Moskou in het huwelijk treden met de tsarendochter Irina († 1678) (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 384-386).

12 De reacties van tsaar Michael Fedorovitsj en koning Wladislas IV van Polen op het bericht dat de Zweden het rijk van koning Christiaan IV van Denemarken waren binnengevallen.

13 De bijlage ontbreekt. Een assessor van de 'Svea Hovrätt' in Stockholm (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 728) had deze brief waarschijnlijk door de Zweedse koninklijke commissaris Louis de Geer bij Harald Appelboom laten bezorgen.

14 De 'communicatoriae' van koningin Christina van Zweden 'super motibus Danicis' had de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona op 17 februari in een openbare audiëntie aan de Staten-Generaal gepresenteerd (*Een rondgang langs Zweedse archieven*, p. 394). Desondanks bleven de ingezetenen van de Republiek uitkijken naar meer achtergrondinformatie; vgl. no. 6697. In die behoefte werd voorzien door pamfletten te laten circuleren met rechtvaardigingen als 'Seeckere poincten waer op gefondeert is d'oorlogh der Sweeden tegen de Deenen'; 'Voor-Looper van het Sweedsche Manifest; Vertoont door een t'samen-sprekingh tusschen een Sweed ende een Deen' en een 'Kort ende klaer onder-soeck, of dese nieuwe oorlogh der Sweeden tegen de Deenen eenigh hinder sal doen, aan de goede ende gemeene saecken in Duytslandt' (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 5072, 5074 en 5074a).

quingentorum miliarium Germanicorum litora possidentem, sensim inhibita et multi fructus publici

privatique impediti. Ita etiam aperte contra pacta conventa peccatum: non observatis legitimis viis ab executione et confiscatione bonorum per obnoxium sibi admiralitatis Haffniensis collegium rex cives nostros mulctavit. Cum tamen in pactis exprimatur oportere imprimis exortarum controversiarum compositionem tentare per ultro citroque mittendas literas, per utriusque regni residentes, per senatorum congressum in limitibus regnorum Suediae et Daniae, et si hi gradus frustra fuerint, per principes externos neutrae partium addictos. Has vias cum praetergressus fuerit Daniae rex, coacta est regia Maiestas Suediae bona subditorum et ius suum armis vindicare. Sed haec et alia ex legitima et publica declaratione expectamus.[15]

Deus illustrissimam Excellentiam vestram incolumitate et fortuna perenni beet, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae ...

Amstelodami, 1 Martii 1644.

Adres: Sacrae regiae Maiestatis Suediae apud christianissimum Galliarum regem legato ordinario, illustrissimo domino Hugoni Grotio, domino meo observando.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 10 Martii.

En in dorso: 1 Martii 1644 Appelboom.

6740. 1644 maart 3. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Vous dites fort bien dans vostre lettre du 16 de ce mois[2] que tant la France que le party contraire esperent de mettre en campagne de puissantes armées, mais je crain[s] que l'un et l'autre ne trouveront pas son comte au nombre, moins en la qualité des gens, parce qu'on trouve partout faute d'infanterie bonne, et pour moy je crain[s] que nos François en Alsace en patiront, puisque les Suisses ne veulent point servir en Allemagne contre la maison d'Austriche,[3] qui a bien des gran[ds] desseings de rembarrer les François dans la Lorraine et l'Alsace, mais lesquels ne luy reuscyront point s'il plait à Dieu. Car on nous mande mesme de Vienne que Rakocy est en campagne avec une puissante armée, avec laquelle il auroit assiegé

15 De voor de Republiek bestemde exemplaren van het Zweeds Manifest waren onderweg in verkeerde handen gevallen; zie het postscriptum van de brief van Petter Spiring Silvercrona dd. 21 maart 1644 (no. 6777).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 320. Eigenh. oorspr.

2 De brief van 16 februari 1644 is niet overgeleverd. Grotius' commentaar zal echter niet veel afgeweken zijn van de berichten in zijn nieuwsbrieven van 13 februari (nos. 6706-6708).

3 Zwitserse soldaten in Franse legerdienst mochten alleen voor defensieve taken ingezet worden. Het verscherpte toezicht op troepenwervingen kwam op een tijdstip dat de Frans-Weimarse opperbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, dringend behoefte had aan verse troepen voor zijn aanstaande campagne tegen het Zwabisch-Beierse leger.

Caschau[4] et promis de secourir les places que nous tenons en Moravie et Silesie, et si avec cela la paix se fait bientost avec Denemarc comme il y en a apparence, toutes ces belles forces de la Suede iront fondre en Allemagne.[5]

4 De belegering van Košice (Kaschau) door manschappen van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi. Op 6 februari begon de keizer actie te ondernemen tegen het gevaar aan de Hongaarse grens (*Doc. Boh.* VII, p. 69-70, nos. 156-161).

5 De verwachting dat de Zweedse hoofdmacht van Lennart Torstensson na beëindiging van de 'inkwartiering' in Holstein en Jutland zou terugkeren naar het front in Silezië en Bohemen-Moravië.

L'on escrit aussy que le gran[d] Tartar cham fait la guerre aux Moscovites[6] et ceux qui sont soubs le gran[d] Turc aux Poulonois,[7] ce qui est un bon affaire pour nous.

D'icy je ne vous puis dire autre chose que l'apparence grande qu'Uberlinghen se perdra,[8] et l'accord des Grisons avec Venise pour la liberté du passage est fait et doit estre ratifié dans un mois,[9] si la Republique de Venise ne veut entrer en ligue avec les Grisons comme ils desirent, car alors il faudroit faire tout un autre traitté. Je vous ay dit desja les conditions et par le prochain ordinaire [je] vous en manderay la copie.[10] Le cardinal Bichi est à Boulogne, où il confere avec le plenipotentiaire du pape touchant la ratification du traitté de paix naguerres fait à Venise,[11] et bientost verrons-nous ce qu'on en doit esperer. On ne laisse pourtant de s'entre-travailler avec des courses et de continuer les levées partout.[12] Le pape se porte bien malgré de tant de cardinaux qui en crevent de despit.

Je ne sçai encores rien qui succedera à Benfeld,[13] moins quand mon change arrivera: ce qui m'incommode extremement et m'obligera à la fin de partir d'icy honteusement, car il y a derechef quatre ans que mes gages me demeurent en arriere, chose inouie.[14] Dieu me console et vous garde de semblable malheur qui m'afflige il y a unze ans en ceste charge.

Je demeure, monsieur,

vostre serviteur tres humble,

C. Marin m.p.

De Zurig, ce 22 de Febvrier l'an 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 18 Martii.

6 Tsaar Michael Fedorovitsj was verwikkeld in een strijd tegen de Kalmukken in Kazan en Astrachan; vgl. no. 6689.

7 De Tartaren, die een bedreiging vormden voor koning Wladislas IV van Polen, werden bij Okhmatov (ten zuiden van Kiev) door het kordate optreden van de Poolse bevelhebber Stanisław Koniecpolski uiteengedreven (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 159-160).

8 Gouverneur Charles-Christophe de Mazencourt, markies van Courval, hield zich nog twee maanden staande in het belegerde Frans-Weimarse steunpunt Ueberlingen.

9 De Venetiaanse gezant Girolamo Cavazza had in januari 1644 een voorlopige overeenkomst met de autoriteiten in Graubünden gesloten over het openstellen van de passen voor Zwitsers die dienst wilden nemen in het leger van Venetië. De ratificatie van dit verbond liet op zich wachten.

10 Zie Marins schrijven van 10 maart, no. 6754.

11 Van 8 tot en met 10 februari confereerde de Italiaanse vredesbemiddelaar kardinaal Alessandro Bichi te Bologna met de pauselijke gevolmachtigde Gian Stefano Donghi over de in Venetië geformuleerde voorstellen tot beëindiging van de Castro-oorlog (V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* IV 1, p. 567-575).

12 Pas nadat zijn neef Antonio Barberini bij de verdediging van het fort bij Pontelagoscuro in moeilijkheden was geraakt, gaf paus Urbanus VIII zijn verzet op. Eind maart kon in Ferrara de vrede worden getekend.

13 Voor de opvolging van resident Friedrich Richard Mockhel († december 1643) in de Zweedse enclave Benfeld werd in 1645 de diplomaat Georg Hansson von Snoilsky aangewezen; vgl. *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 430, en *Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 432.

14 Zie nos. 6459 en 6463 (dl. XIV). De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius schonken in mei eindelijk eens aandacht aan de financiële noden van hun collega in Zürich (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 221). Inmiddels had Marin al een bedrag van 4800 rijksdaalders te vorderen (L. Haas, in *Schweizerische Zeitschrift für Geschichte* 3(1952), p. 81-83).

En in dorso: 22 Febr. 1644 Marin.

6741. 1644 maart 4. Van J. Balde.[1]

Excellentissime domine,

Hoc puncto temporis liberationem filii sui Diderici gratulabundus accepi.[2] Legi et litteras quibus id poscebatur a patre. Consilio precibusque iuvi, ut restitueretur. Ex quo spectavi Christum patientem, ab Hugone Grotio scriptum,[3] caeterae paene mihi omnes tragoediae viluerunt. Hanc amo, hanc in oculis et animo fero. Gravissimum thema fidei nostrae acerrimo iudicio subegit in numeros; sermonis efficacia et suavitate, priscis, si redirent, admiranda. Auribus me nil dare, neque tempori servire, argumento sunt Musae meae Cingarae libro V Sylvarum, ode 19, multo ante captivitatem filii scriptae.[4] His initiationibus illectus incomparabili viro et quem Daniel Heinsius pro merito laudare desperat,[5] lyrica mea offero, nuperrime edita. Cur non fusissimam oden de Grotio catholi-

1 Gedrukt in S. Görres, 'Ist Hugo Grotius katholisch gestorben?', in *Historisch-politische Blätter für das katholische Deutschland*, München 1914, p. 164-165 (Latijnse tekst) en p. 165-167 (vertaling). Antw. op brieven aan het hertogelijk hof te München, dd. 19 januari 1644, door Grotius opgesteld na ontvangst van het bericht dat zijn zoon Dirk de Groot tijdens de slag bij Tuttlingen (24-25 november 1643) door Zwabisch-Beierse eenheden krijgsgevangen was gemaakt en in Beieren in verzekerde bewaring gesteld (nos. 6659 en 6660).

2 Jacob Balde (1604-1668), geboren te Ensisheim, was in 1624 toegetreden tot de orde van de jezuïeten. In 1635 ontving hij een leeropdracht in de rhetorica aan de universiteit van Ingolstadt. Hier mocht hij in het najaar van 1637 het genoegen smaken van een succesvolle eerste uitvoering van zijn bijbelse drama *Iephtias.* Weldra maakte hij zijn opwachting aan het hof te München. De hem opgelegde taak van hofprediker moest hij na enkele jaren om gezondheidsredenen neerleggen. Hertog Maximiliaan I van Beieren belastte hem sindsdien met minder enerverende opdrachten. Meer en meer ging de jezuïet zich toeleggen op de geschiedschrijving en de dichtkunst. In 1650 verzocht hij ontheffing van de verplichting om in München te residieren. Hij vestigde zich eerst in Landshut en vervolgens in Neuburg aan de Donau (*ADB* II, p. 1-3, en *NDB* I, p. 549).

3 *Hugonis Grotii tragoedia Christus Patiens,* Leiden 1608 (*BG* no. 31, en *De Dichtwerken van Hugo Grotius* I, tweede deel, pars 5A en B).

4 *Jacobi Balde ... Sylvarum libri VII*, München 1643 en Keulen 1646: 'Liber V, 19: Ad Valerium Adonem, Laurentii Adonis Fr. Musae Cingarae, sive artium et scientiarum de regno in regnum migratio'. Tegen het einde van deze ode leest men:

> Hinc doctos non sola viros iam Graecia profert,
> Nec sola tellus Itala.
> Hinc est multifidi felix industria Belgae,
> arteis in omneis fusilis
> Hinc Batavus solers, et piscatoria cymba
> multis tremenda classibus,
> Hinc numeri faciles, et rasi pumice Versus,
> Tubaeque clangor aureae.
> Hinc, inter primas, animosa *Tragoedia* magni
> Et invidenda Grotii.

5 Gedoeld wordt op het vierregelige vers 'Depositum coeli' dat de Leidse hoogleraar Daniël Heinsius (1580-1655) in 1614 vervaardigde om als onderschrift te dienen bij de beeltenis van Grotius naar een schilderij van Jan Anthonisz. van Ravesteyn uit 1613 (E.A. van Beresteyn, *Iconographie van Hugo Grotius*, p. 79 no. 5). Nadien werden de dichtregels ook afgedrukt onder recentere prenten met het portret van de grote geleerde; vgl. no. 5429 (dl. XII) en no. 5534 (dl. XIII). Zie voor de verering die de twee dichterlijke talenten in hun jeugd voor elkanders werken koesterden, J.H. Meter, 'Daniël Heinsius en Hugo Grotius: van dichterlijke vriendschap tot politieke vervreemding', in *Acta universitatis Wratislaviensis* no. 1299 (Neerlandica Wratislaviensia V), Breslau 1991.

co inserui? Cur me hoc celavit Apollo? Offero nihilominus tenuis citharae laceratam compagem, animo rituque quo Phoebo quidvis a piis consecrari solet. Nos conamur, alii possunt. Malo tamen a docto corrigi quam ab imperito laudari.

Ita me superi ament: Grotii ingenium, iudicium vimque et florentem sine invidia facundiam amavi semper, alii ex societate nostra mecum, me suadente.[6] Utinam tam felix ego historicus Bavariae fiam quam ipse in Gallia politicus et magnarum rerum procurator est. Gaudeo occasionem me nactum esse quod sentio, significandi. Ut divina providentia ludet in orbe terrarum! Illa ipsa, quae in Christi patientis prima scena sibi omnia ante oculos obiecit,[7] etiam Grotium ad romana castra ex Batavicis et arminianis transiturum. Ut iuvat memorare bellorum vices sortesque, et nexus latentium causarum quibus in notitiam devenimus personarum. Inclaruistis etiam in captivitate, filius ac pater. Fatale vobis est feliciter capi! Fortuna aliquorum quandoque in custodia est, ne elabatur. Quid praeferam? Olim maritum liberavit uxor, modo filium pater. Genitorem captivum arca litteraria coniugis, gnatum littera parentis exsolvit.[8] Agnosco patris studium, laudo uxoris ingenium, utrumque Hugone Grotio dignum; un‹i›us nisi fallor utrumque fecit: unus idemque patris studium nunc implevit, uxoris ingenium olim accendit.[9]

Vale, vir doctissime,

Excellentiae suae servus in Christo,

Jacobus Balde S.J.

Monachii, 4 Martii anno 1644.

In de marge staat: Jakob Balde, jesuït en vortreffelijk Latijnsch dichter.

En in dorso: Exc. viro Hugoni Grotio, coronae Sueciae ad christianiss. regem oratori.

6742. 1644 maart 4. Van G.J. Kütner.[1]

Illustrissime et excellentissime domine,

6 In het najaar van 1641 had de Zuidnederlandse jezuïet Andreas Judoci aan kardinaal Francesco Barberini het nieuws gebracht: ‘Roterodami in Hollandia professionem fidei catholicae fecit Hugo Grotius, Armenianae sectae quondam addictus’. Misschien namen enkele goedgelovigen deze informatie voor waar aan (L. Ceyssens, *Sources relatives aux débuts du jansénisme et de l'antijansénisme 1640-1643*, p. 274-276; G. Brom, *Archivalia in Italië* III, p. 317, p. 324-325 en p. 329).

7 De *Christus Patiens* opent met Christus' gebed te Gethsémane.

8 In zijn *Poemata auctiora*, Leiden 1640, p. 291-292, had Daniël Heinsius het gedicht ‘De Hugone Grotio ab uxore carceri, in quo ad vitam damnatus erat, erepto’ opgenomen. Misschien dacht Jacob Balde aan dit gedicht toen hij deze vergelijking maakte.

9 Het nieuws van de vrijlating van zijn zoon ontving Grotius pas in de tweede week van april (no. 6803).

1 Hs. Leiden, UB, BPL 749. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6660, dd. 19 januari 1644, door Grotius opgesteld na ontvangst van het bericht dat zijn zoon Dirk de Groot tijdens de slag bij Tuttlingen (24-25 november 1643) door Zwabisch-Beierse eenheden krijgsgevangen was gemaakt en in Beieren in verzekerde bewaring gesteld.

Gavisus sum quidem in conspectu litterarum Exc. vestrae datarum Lutetiae 19 Ianuarii, ex quibus constantem benevolentiae affectum erga me laetanti animo cognovi, sed etiam dolui, cum ex iisdem litteris belli fortunam in quam dominus Didericus incidit, intellexi. Neque mirum si filii liberationem ex paterno affectu Exc. vestra summopere desiderarit; non ignorat tamen, quod cum multi alii non infimae conditionis eandem belli aleam subierint et libertatem non minus anxie desiderent, durum eis videri posse hunc dimitti, se vero attineri. Nihilominus tamen serenissimus elector pro iurata sua magnanimitate etiam hoc meritis Exc. vestrae tribuere benevolumque suum affectum

testatum facere voluit: ut filium reducem quamprimum complecti possit, libertatem domino Diderico benigne indulsit.[2]

Gratum insuper fuit serenissimo electori, quod Exc. vestra omnia consilia sua ad pacem promovendam directa esse scribit, nec desistere velle donec res confecta sit; et de hoc quidem sincero et puro affectu eo minus dubito, cum sciam omnia studia et consilia Exc. vestrae semper eo collimasse, memor etiam sermonum quos Lutetiae olim habuimus:[3] opus sane gloriosum, si afflictissimo orbi christiano, tot annis acerbe gementi, pax restitui possit. Quod ut brevi succedat Deum Optimum Maximum ex animo precor, non minus ut in suam gloriam et publicum bonum omnia Exc. vestrae consilia dirigat, eamque salvam et incolumen conservet,

illustrissimae Excellentiae vestrae devotissimus servus,
J. Kitner.

Monachii, 4 Martii 1644.

Onderaan de brief staat in een onbekende hand: Inscriptio: Hugoni Grotio, reginae Sueciae legato apud christianissimum regem, Lutetiam.

6743. 1644 maart 5. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Habeo gratias pro literis datis 13 Februarii et pro versibus non illepidis super controversia de honorum signis[2] et pro cura editionum nostrarum, tum ἀνεκδότων, tum illorum de Iure belli ac pacis.[3] Rogo ne te pigeat huic curae insistere. Hogerbetius et urgendus et omni modo adiuvandus est.[4] Saluta, quaeso, eum meo nomine. Mali exempli est, quod Ordines Hollandiae male acta tam pertinaciter tuentur.

2 Het nieuws van de vrijlating van zijn zoon ontving Grotius pas in de tweede week van april (no. 6803).

3 De Beierse hofraad Georg Johann Kütner haalt een herinnering op uit de tijd dat hij als resident van hertog Maximiliaan I te Parijs de auteur van *De iure belli ac pacis* het beschermheerschap van zijn opdrachtgever aanbood; zie no. 1125 (dl. III).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 963 App. no. 694. Antw. op no. 6726, dd. 22 februari 1644, beantw. d. no. 6765.

2 De versregels van een Haags hoveling (Constantijn Huygens?) over de strijd van de Franse, Staatse en Zweedse vredesonderhandelaars om de ‘eer en tytulen’.

3 De zorg voor de publikatie van de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata*. Vooralsnog was Grotius ingenomen met het voortvarend optreden van zijn broer in de onderhandelingen met de Amsterdamse uitgever dr. Joan Blaeu over het ter perse brengen van een nieuwe editie van *De iure belli ac pacis* (*BG* nos. 571 en 572).

4 Willem de Groot had van Grotius opdracht gekregen om Adriaen Hogerbeets bij te staan in het proces tegen de Leidse stadsbestuurders over de toekenning van postuum eerherstel aan hun vroegere pensionaris Rombout Hogerbeets; zie no. 6532 (dl. XIV). De schaduw van de gebeurtenissen van het jaar 1618 hing echter over deze rechtszaak.

Satis intellexit Harcurtius legatos vestros ad se non venturos praescriptis legibus talibus, sed ostendere voluit eo modo inique eos facere, quod pares se regibus gerere vellent et exigerent ea quae non nisi pro beneficio accipi debent.[5]

5 De Staten-Generaal hadden de leden van de Staatse ambassade naar Engeland opgedragen om precies te letten op de ‘eere, rangh ende tytulen den ambassadeurs van desen staet buytens lants competerende, sonder daer in te cederen of toe te geven aen yemant, hij zij dan wie hij wil’ (artikel LII van hun instructie dd. 13 oktober 1643 (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 983-987)). Aangekomen in Londen hadden de delegatieleden Albert Joachimi, Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude de buitengewone Franse ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, benaderd met een verzoek

Graswinckelii librum,[6] ut et illum de Sestertiis[7] videre aveo, sed multo magis id quod lutheranus de iustificatione contra me scripsit.[8] Cornelius noster Venetiis nihildum peregit, sed bene sperare se dicit sive pace, sive bello.[9] A Diderico postquam a Tubinga alio traductus est, nihil intellexi.[10] Sed audio bello captos omnes brevi fore in libertate.[11]

Hic nihil occurrit scribi dignum.[12] Pecuniae quaeruntur et milites.[13] Abit princeps Thomas cum summo in Gallicas copias trans Alpes imperio. Ducem Guisium super rixa audient delegati a parlamento Parisiensi. Coliniaco et aliis qui pugnae interfuere dicetur dies. Rex Hispaniae Caesaraugustam rediit.

Domino Utenbogardo rogo meo nomine preceris tranquillum et morbis molestiisque vacuum quod restat vitae.[14] Nescio an antehac ad vos miserim Philippi Codurci ministri et professoris reformati librum de iustificatione.[15] Is si apud vos prostaret, ostenderet clamoso lutherano protestantium doctissimos hac in re cum catholicis convenire. Mileterii professio a multis doctoribus Sorbonicis probata est. Videbimus quid dictum illi a Carentonio.[16]

6 Graswinckels *Dissertatio de iure praecedentiae inter serenissimam Venetam rempublicam et serenissimum Sabaudiae ducem, opposita dissertationi iussu serenissimi Sabaudiae ducis evulgatae*, Leiden (Elzevier) 1644. Het werk was nog niet in omloop gebracht; vgl. no. 6787.

7 De Deventer hoogleraar Johannes Fredericus Gronovius had met de Parijse raadsheer Claude Sarrau een regeling getroffen voor de verzending van een voorraad presentexemplaren van zijn *De Sestertiis commentarius*; zie no. 6717.

8 De lutheraan Johannes Hülsemann (1602-1661), predikant aan het hof van keurvorst Johann Georg I te Dresden (*ADB* XIII, p. 332-333), had aan de universiteit van Wittenberg een redevoering gehouden tegen Grotius' tractaat *De fide et operibus*, Amsterdam 1640 en Amsterdam 1641 (*BG* nos. 1109-1111). Zijn betoog werd gepubliceerd onder de titel *Harmonia apostolica SS. Pauli et Jacobi De justificatione, ab Hugonis Grotii corruptelis vindicata*, Wittenberg 1643 (*BsG* no. 328).

9 Nog steeds liet Cornelis de Groot de familie in het ongewisse over zijn kansen om emplooi te vinden in dienst van het leger van Venetië; vgl. no. 6662.

10 De Frans-Weimarse officier Dirk de Groot verbleef niet langer in Tübingen. Volgens de laatste berichten had de Zwabisch-Beierse legerleiding hem naar Ulm doen overbrengen; vgl. no. 6731.

11 Men wachtte op de uitkomst van de onderhandelingen die de Fransman Bernard du Plessis-Besançon in Brussel met don Francisco de Melo had gevoerd over de uitwisseling van krijgsgevangenen; zie nos. 6756 en 6781.

12 Recentelijk (no. 6726) had Willem de Groot zijn broer om meer informatie over de ontwikkelingen in Frankrijk gevraagd.

13 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 5 maart.

14 Johannes Wtenbogaert was op 21 februari 1644 zijn 88ste levensjaar ingegaan.

15 Philippe Codurc (ca. 1580-ca. 1660), predikant en hoogleraar aan de academie van Nîmes, had in 1639 op verdenking van onorthodoxe standpunten zijn ontslag moeten nemen (*DBF* IX, kol. 97). In het voorjaar van 1642 publiceerde hij het hier genoemde tractaat *De sanctorum justificatione diatriba, auctore Philippo Codurco* (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 119-120, p. 175 en p. 205-206).

16 Op 1 augustus 1642 had de protestantse theoloog Théophile Brachet de La Milletière (1588-1665) de doctores van de Sorbonne te Parijs een *Remonstrance à MM. de la Faculté de Théologie, assemblez en l'eschole de Sorbonne, sur la nullité de la censure du sieur Chapelas, avec la profession de la foy catholique du sieur de La Milletière* aangeboden. Ter verantwoording geroepen door zijn geloofsgenoten verdedigde hij zich in een *Instruction Chrestienne en la foy catholique, où la doctrine de l'Eglise est representée exempte d'abus et de superstition*. Zijn verzoeningsgezinde opvattingen werden door een commissie van de nationale synode van Charenton aan een kritisch onderzoek onderworpen. Op 29 januari 1645 volgde zijn uitsluiting. Twee maanden later trad hij

Nuper magnus Salmasii amicus mihi dixit[17] facile scribi posse librum Hellenisticae linguae redivivae ex iis quae idem habet, sive passim fateri cogetur, ita ut rem agnoscat, de nomine disputet. Idem Salmasius negat a quoquam observatum ἀπέχει respondere locutioni Latinae 'habet'.[18] At ego[19] id observaveram et quidem tribus locis: Matth. VI, 2; XXVI, 45; Marc. XIV, 41. Dicit ἐσχάτως ἔχει a me dici dictum Hebraice. Locus est Marci V, 23; at ego non hoc dixi, sed ostendi ex Psalmo,[20] quomodo ea locutio Hebraice exprimatur verbis aliis, sensu eodem. Talia multa sunt; quaerit rixam.

Saluta quaeso tuam, tuos, nostros,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

5 Martii 1644.

6744. 1644 maart 5. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Mij dunct dat zoo men op de eerteickenen niet eensch en werdt, de gezanten van de heeren Staten-Generael zouden mogen haere residentie nemen tuschen Munster ende Osnabrug ende zenden dan hier, dan daer.[2] Uit de actie van den grave van Harcourt ziet men dat de coningen bijwijlen iet doen door courtoisie, 'twelck zij niet en willen doen des geëischt zijnde.[3]

17 Wellicht maakte de Parijse raadsheer Claude Sarrau deze vrij duistere opmerking over Saumaise's verhandelingen *Funus linguae Hellenisticae, sive confutatio exercitationis de Hellenistis et lingua Hellenistica* en *Ossilegium Hellenisticae, sive Appendix ad confutationem exercitationis de Hellenistica*, Leiden 1643.

18 De Leidse hoogleraren Daniël Heinsius en Claude Saumaise leverden strijd over het bestaan van een 'lingua Hellenistica'. Zelfs tijdens zijn langdurig verblijf in Frankrijk (1640-1643) liet Claude Saumaise (1588-1653) de controverse niet rusten. In de winter van 1641-1642 schreef hij een *De Hellenistica commentarius, controversiam de lingua Hellenistica decidens, et plenissime pertractans originem et dialectos Graecae linguae*. Zijn vrienden Claude Sarrau en Johan de Laet namen de zorg op zich van een uitgave bij de Leidse Elzeviers (P. Leroy, *Le dernier voyage*, p. 91-94). In deze editie (Leiden 1643) vindt men de hieronder besproken plaatsen op p. 108-109 (in extremis est) en p. 141 (habet).

19 Grotius in zijn *Annotationes in libros Evangeliorum*, Amsterdam 1641 (*BG* no. 1135); zie zijn *Opera omnia theologica* II, 1, Amsterdam 1679 (*BG* no. 919), p. 76 r. 9 B (*Matthaeus* 6:2), p. 257 r. 12 A (*Matthaeus* 26:45), p. 324 r. 37 A (*Marcus* 14:41) en p. 304 r. 15 B (*Marcus* 5:23).

20 *Psalmen* 88:4: 'Want mijn ziel is verzadigd van rampen, mijn leven is het dodenrijk nabij'.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 36a. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6745.

2 De Staten-Generaal hadden hun deelname aan de vredesconferentie van Munster afhankelijk gesteld van de vraag of de deelnemende mogendheden bereid waren om aan de Staatse delegatie dezelfde 'eer en tytulen' te geven als aan de ambassadeur van de republiek Venetië.

3 Bij aankomst in Londen hadden de Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude aan de buitengewone Franse ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, hun verlangens met betrekking tot de eerste visite, de hoge hand en de titel van 'Excellentie' kenbaar gemaakt. Bij die gelegenheid refereerden zij aan de eer die koning Hendrik IV destijds aan vertegenwoordigers van de Republiek had bewezen. De graaf kwam niet onder de indruk.

Ick en heb noch uit Suede geen ordre ontfangen om mij daernae te reguleren in het spreecken van het Swedische oorlogh met Denemarcken.[4] UEd. consideratiën over 'tgunt in Hollant staet te verwachten in dese occurrentie accorderen met de mijne.[5] Ick heb op die materie nu ettelijcke mael nae Sweden ende nae Osnabrug geschreven.[6] In het tractaet van 't jaer 1635 tusschen Vrancrijck ende de Vereenigde Nederlanden[7] is verzuimt nevens den coning van Vrancrijck oock te noemen de croon, gelijck in ons tractaet is geschiet,[8] ende daer en staet niet claer uitgedruct[9] dat het verbont zal duiren totdat de Spaignaerden uit [de] Nederlanden zullen zijn gedreven. Oock conde sulcx verhoopt werden in 't leven van den coning, die noch jong was ende apparent lang te leven. Sed hanc litem meam non facio.[10]

Mijn huisvrouw zijnde zeer versiect et plethorica[11] is binnen weinigh dagen tweemael gelaeten, eens in den arm met peryckel alsoo de ader niet te vinden en is, vandaegh in de rechterhant, waerom zij nu niet en can schrijven, maer hoopt het te doen de naeste reise.

5 Martii 1644.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso staat in een onbekende hand: Den 5 Maert 1644.

4 Koningin Christina liet de instructie, dd. 27 januari/6 februari 1644 (no. 6696), bezorgen door haar afgezant Marc Duncan de Cerisantes. Vijf maanden duurde diens reis naar Parijs.

5 Een brief met de ‘consideratiën’ van Nicolaes van Reigersberch is niet overgeleverd. Vermoedelijk werd hierin commentaar geleverd op de vraag ‘hoe den Staat sig sal hebben te draagen in de ongeleegentheid, ontstaan tussen de kronen van Sweden en Denemarken’; vgl. no. 6719.

6 Op 23 januari 1644 sprak Grotius in brieven aan rijkskanselier Axel Oxenstierna (Stockholm) en diens zoon Johan Oxenstierna (Minden en Osnabrück) over de noodzaak van een Zweeds-Staatse toenadering (nos. 6666-6667 en nos. 6721-6722).

7 Vgl. no. 6705. Het Frans-Staats verdrag van 8 februari 1635 was een ‘alliance de ligue offensive et defensive entre le Roy tres-chrestien et les sieurs les Estats Generaux des Provinces Unies du Pais Bas’, die volgens art. VI zou duren ‘tot de geheele expulsie ende verjaginghe der Spaignaerden uyt Nederlandt, sonder dat ontertusschen de koningh of de heeren Staten mogen handelen vreede, treves of opschorsinge van wapenen, als gevoeght ende met gemeen consent’ (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 198-205).

8 Het Frans-Zweeds verdrag dat in 1636 te Wismar was gesloten en in maart 1638 te Hamburg werd geratificeerd (Du Mont, *Corps Dipl.* VI, 1, p. 123 en p. 161-162). In 1641 werd de overeenkomst vernieuwd: ‘Tractatus foederis ad diem sextam mensis Martii anno supra millesimum sexcentesimo trigesimo octavo, inter Christianissimum regem, regnumque Galliae et serenissimam reginam, regnumque Sueciae Hamburgi conclusus servetur utrinque, in omnibus et singulis suis clausulis, ad pacem usque universalem, nisi quatenus hic ab illo discedit’ (Du Mont, *Corps Dipl.* VI, 1, p. 207-209).

9 De regels ‘daer en staet niet claer uitgedruct. ... Oock conde sulcx verhoopt werden in 't leven van den coning’ zijn verbeterd uit de zin: ‘misschien zullen de Fransoisen sustineren dat de woorden ‘tot het uitdrijven der Spaignaerden’ te verstaen zijn zoo zulx conde geschieden in 't leven van den coning’.

10 Vgl. Seneca, *Ad Polybium De Consolatione* 2, 2.

11 ‘Pléthorique’, te veel bloed in de aderen.

6745. 1644 maart 5. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Wij werden onderrecht dat op het aenmaenen van den coninck van Denemarcken den keiser eene gezonden heeft nae denzelve coninck om hem hulp te presenteren,[2] mids dat hij zich aen den keiser verbinde door een ligue offensifve zoowel als defensifve, waerin ick meen de rijcxraiden van Denemarck zwaericheit zullen vinden.[3] Wij verstaen mede dat de contributie te Francfort geëischt blijft haperen[4] ende dat men Ragosky tegen de voorzomer in 't velt verwacht,[5] hoewel den keizer om zulcx te beletten gezonden heeft nae Constantinople.[6] De Passausche bijeencomste vermeerdert.[7] 't Volck van den marescal den vicomte de Turaine verloopt zeer, hoewel gelt is gezonden aen hem, aen Ossenville ende aen Smidsberge, die lichtinge doet in den Elzas,[8] Erlach boven gelt oock een schilderie van den coning, bezet met diamunte, hem toegezonden bij de coninginne-regente.[9] Hertogh Carel is in persone te Trier, zijn volck welgemest[10] gecomen uit

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 35m. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6744. Beginnend bij ‘'t Volck van den marescal den vicomte de Turaine’, copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 8/18 maart 1644).

2 De missie van Georg von Plettenberg naar Kopenhagen; vgl. nos. 6697 en 6711. In korte tijd had de keizerlijke resident te Hamburg twee instructies uit Wenen ontvangen: de laatste, dd. 23 januari 1644, was opgesteld na ontvangst van een alarmerend schrijven van koning Christiaan IV van Denemarken, dd. 2/12 januari 1644, over de Zweedse inval in zijn landen (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 247-248 en p. 333 n. 3). Op 14 maart kreeg de afgezant van keizer Ferdinand III zijn eerste audiëntie aan het Deense hof (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 393-397, en *Doc. Boh.* VII, p. 78-80 no. 191).

3 Er werd in deze dagen nog gesproken over een conferentie van Deense rijksraden met Zweedse koninklijke commissarissen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 142-143, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 297 en p. 450).

4 De discussies op de Frankforter ‘Deputationstag’ over de bewilliging van een contributie van 100 ‘Römermonate’. In de keurvorstenraad werd nog getwist over de formulering van het voorbehoud dat de vertegenwoordiger van de keurvorst van Brandenburg in de tekst van het slotaccoord wilde laten aanbrengen (*Urk. u. Act.* I, p. 842-846).

5 De Zevenburgse vorst György I Rákóczi belegerde op dit moment de stad Košice (Kaschau).

6 Afgelopen zomer had de keizer zijn raadsheer Alexander Greifenklau von Wollrath naar Constantinopel gezonden om van de Sultan een bevestiging van het verdrag van Szöny (19 maart 1642) te verkrijgen. Een koerier moest de keizerlijke raad verwittigen van de aanvalsplannen van de Zevenburgers (*Gazette 1644*, no. 22, dd. 5 maart 1644). Vermoedelijk voerde de krijgsraadsecretaris Sattler deze missie uit (Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 64-65).

7 De *Gazette 1644*, no. 22, dd. 5 maart 1644, maakte in een bericht uit Wenen van 10 februari de namen bekend van de deelnemers aan het krijgsberaad te Passau.

8 In het legerkamp van maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, te Remiremont begonnen de Frans-Weimarse manschappen te morren over het uitblijven van hun soldij. De nood was het hoogst in de Elzas. Hier ontaardden de troepenwervingen van de Frans-Weimarse hoofdofficieren Paul Le Prévost, baron van Oysonville, en Ludwig von Schmidberg in regelrechte plundertochten (*Lettres Mazarin* I, p. 520-523, p. 531-536 en p. 604, en *Der dreissigjährige Krieg im Elsass* III, p. 416-423).

9 Johann Ludwig von Erlach, ‘Weimars’ gouverneur van Breisach, had ontslag willen nemen uit Frans-Weimarse legerdienst. Hij veranderde van gedachten na een minzame brief van kardinaal Jules Mazarin en een vorstelijk geschenk van de regentesse (*Lettres Mazarin* I, p. 527-529 en p. 591).

10 De manschappen van hertog Karel IV van Lotharingen hadden overwinterd in het land tussen de Moezel en de Ahr (Eifel).

het landt van Lutsenburg ende Luick is nu bij Vandervange ende Sint Avot.[11]

Prince Thomas zal het hoogste commandement hebben over alle de Fransche trouppes in Italië.[12] Men hout de paus voor doot ofte immers buiten gebruick van verstant ende leden. Tot de vrede tuschen Rome ende de ligue is apparentie.[13] Den coning van Spaegnie is alrede te Sarragosse, heeft bij zich achtienduizent man. La Motte-Odincourt werdt gezegt te hebben vijftienduizent. 't Schijnt dat die van Arragon zeer solliciteren om Piccolomini bij haer te houden, waerdoor zijne reize nae Nederlant zoude werden gestaeckt.[14]

Den grave van Harcourt heeft niet uitgerecht ende is nu weder in Vrancrijck.[15] Milord Goryn blijft noch hier op hoope van wapenen ende buspoeier.[16] De tijdingen loopen evenwel hier zeer tegen den coninck van Engelant,[17] alsoff zijne Majesteit, verloren hebbende de hoope van assistentie uit Spaegnie ende Danemarck ende vindende Engelant vol Schotten, wel eensch met de parlamentarissen te Londen, zoude luisteren nae conditiën voordezen meermael verworpen als van het parlament tot Londen voor een parlament te kennen ende de bisschoppen te abandonneren. Men vougt daerbij dat den coning ende het hoff gereetschap maecken om van Oxfort te gaen nae Bristol[18] ende de coninginne vandaer nae Ierlant.

Hier hoopt men alle de legers wel gesterckt zijnde noch acht millioenen over te houden. Tot Normandië stillen zich de beroerten.[19] Den cardinael Mazarini doet een heele compagnie van 's conincx guardes trecken ontrent zijn huis[20] ende licht noch een nieuw regiment. 't Parlement van Parijs wil den hertogh van Guise's depositie op het stuck van de querelle bij geschrift doen stellen ende in persone dagvaerden den grave

11 De Lotharingse steunpunten Wallerfangen (Vaudrevange) en Saint-Avold.
12 Prins Tommaso Francesco van Savoye nam weer het bevel op zich over het Frans-Savoyaardse leger. Op 13 maart verliet hij de Franse hoofdstad (*Gazette 1644*, no. 28, dd. 19 maart 1644).
13 Niemand wist hoe lang paus Urbanus VIII nog te leven had. Het gerucht deed sinds kort de ronde dat zelfs de pauselijke neven Francesco en Antonio Barberini bereid waren in te stemmen met de vredesvoorstellen van de Italiaanse vorsten (Venetië, groothertog Ferdinando II de' Medici en Francesco I d'Este, hertog van Modena) in het conflict over de rechten op het hertogdom van Castro.
14 Koning Philips IV verscheen op 9 februari weer in Aragon. Bij aankomst in Zaragoza weigerde hij te luisteren naar smeekbeden om de naar de Zuidelijke Nederlanden vertrekkende 'gouverneur des armes' Ottavio Piccolomini (1599-1656) aan het hoofd te stellen van de troepen die het in Catalonië moesten opnemen tegen het leger van de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt. Met vertrouwen zag de vorst de campagne van zijn bevelhebber don Felipe de Silva tegemoet (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 254).
15 De terugkeer van de buitengewone Franse ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, uit Engeland. Op 22 februari begaf hij zich naar de haven van Dover voor de oversteek naar Calais (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 76 en p. 78).
16 De Engelse koninklijke ambassadeur lord George Goring had zijn missie naar Frankrijk als dekmantel gebruikt voor wapenaankopen ten behoeve van het leger van koning Karel I. Toen dit uitlekte (nos. 6706, 6719 en 6720), laaiden over en weer verdachtmakingen op. Het incident bracht ernstige schade toe aan de Frans-Engelse diplomatieke betrekkingen; vgl. no. 6733.
17 De verwarring die ontstond na 'The Declaration of the Kingdomes of England and Scotland joyned in arms against the popish party' en 's konings oproep aan het 'Parlement' van Oxford om het Schotse gevaar te bezweren.
18 Koningin Henriëtte Maria was de koning al met de aankondiging van haar vertrek uit Oxford voorgegaan; vgl. nos. 6720 en 6733, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 72 en p. 95-99.
19 De opstandige boeren in Normandië hadden hun wapens neergelegd (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 220).
20 De 'bravi' van het regiment 'Mazarin-Italien' hielden de wacht voor het Palais-Cardinal (tegenw. rue de Richelieu no. 58: Bibliothèque Nationale).

van Coligny ende de twee anderen die bij het gevecht zijn geweest.[21] Den hertogh van Orleans twijffelt off hij zal gaen in persone possessie nemen van zijn gouvernement van Languedoc.[22]

Wij hooren dat de ruiters die uit Hohentwiel haer begeven hadden binnen Uberlinge om de stadt te beschermen,[23] vrij daeruit zijn geraect om haer te salveren ende het eeten te beter te doen duiren, dat men te Rome bid voor de eenicheit van de christene princen,[24] dat ondertuschen vierduizentvijfhondert man van Avignon waeren gecomen tot hulp van Rome ende eenige schepen uit Vlaenderen gearriveert te Civitavecchia met geschut ende amonitie. Van de Schotten die in Engelant zijn hooren wij dat zij haer houden bij Alnwick[25] ende dat den grave van Neucastel haer tegentreckt met achttienduizent man.

5 Martii 1644.

In dorso staat in een onbekende hand: Den 5 Maert 1644.

6746. 1644 maart 5. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Exspecto adhuc mandata secundum quae loqui de nostra cum Danis controversia debeam.[2] Miratur aula me non apparere et ea de causa complures venerunt ad me.[3] Sed ita temperavi sermonem ut cum in publico sum locuturus, omnia mihi sint in integro. Docent autem nos ex Germania literae misisse regem Daniae[4] ad

21 Het Parlement van Parijs stelde een onderzoek in naar de toedracht van het duel dat op 12 december 1643 in Parijs was uitgevochten tussen Henri II de Lorraine, hertog van Guise, en Maurice de Coligny. De laatste, alsmede zijn secondant Godefroi d'Estrades en de secondant Bridieu van de tegenpartij, ontvingen een dagvaarding; de hertog van Guise mocht op basis van vrijwilligheid een verklaring afleggen (*Briefw. C. Huygens* III, p. 466 en p. 469, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 221).

22 Gaston van Orléans had voor zijn plechtige intrede in zijn gouvernement al een vervanger aangewezen: zijn kamerheer Roger II de Saint-Lary, hertog van Bellegarde; zie no. 6733.

23 Het Frans-Weimarse steunpunt Ueberlingen werd omsingeld door eenheden van het Zwabisch-Beierse leger. Het huzarenstukje werd in de tweede helft van februari uitgehaald door de ruiterij van Konrad Widerholdt, commandant van de vesting Hohentwiel nabij Singen (*Gazette 1644*, no. 22, dd. 5 maart 1644).

24 Hetzelfde nieuws bracht de *Gazette 1644*, no. 23, dd. 5 maart 1644, in een bericht ‘De Rome, le 30 Janvier 1644’.

25 De Schotten waren op de route van Berwick upon Tweed naar Newcastle op de verdedigingslinies van de koningsgezinde William Cavendish, markies van Newcastle, gestoten. In Alnwick namen zij hun krijgsplannen in heroverweging.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 184; gedrukt in *Oxenst Skrifter* 2. afd., IV, p. 399 no. 522. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 208. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6747).

2 Brieven waarin koningin Christina van Zweden het optreden van haar leger tegen de koning van Denemarken rechtvaardigde, waren al opgesteld. In de loop van juni droeg de koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes de voor de Franse regering bestemde koninklijke boodschappen aan de Zweedse ambassadeur over; zie nos. 6696 en 6715.

3 Aan de wensen van het Franse hof kwam Grotius tegemoet door ijverig documenten te verzamelen voor een openbare verklaring over de oorzaken van de Zweeds-Deense oorlog.

4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 5 maart 1644 (no. 6745).

imperatorem, imperatorem vero rursus ad regem Daniae, per quem auxilia quidem regi Daniae promittit im-

perator, sed ita si foedus cum ipso faciat ad arcendum ab Imperio inferendumque eius hostibus bellum; quae conditio adiecta non dubium est quin apud senatores Daniae, qui nunc dicuntur rebus suis attendere, difficultates sit paritura. Discimus ex eadem Germania per multorum contradictiones quiescere negotium de tributis novis dandis imperatori. Fuldae per mortem abbatis electum a monachis Graveneckium,[5] sed opponere se, et quidem armis, Zimongium adiutorem abbatis antehac; interim Hassos frui illorum discordiis et tributis pasci partis utriusque.[6] Crescunt hic de Ragozio rumores, ver ab eo exspectari, ut in Hungariam Austriamque irrumpat. Ab exercitu marescalli vicecomitis Turenae multi aufugiunt; pecuniae, conscriptiones militum tarde procedunt. Cardinalis Mazarinus custodias suas auget quotidie et rumore insidiarum in se structarum fruitur.

Rex Hispaniae Caesaraugustam venit. Habet exercitum non minorem XVIII millibus. Rex Angliae Scotorum metu dicitur labascere et induci posse, ut et parlamentum Londiniense pro parlamento agnoscat et episcopos derelictui habeat. Ego tamen eis de rebus dubito. Arragones dicuntur apud regem Hispaniae laborare, ut Piccolominium apud se habeant ducem belli istis in partibus. Princeps Thomas summum in Gallicas copias imperium in Italia habiturus est. Mottae Odincurtio contra Hispanum augetur exercitus ad millia militum XV. Pecuniae ad militem colligendum missae Turenae vicecomiti, Ossenvillio, et qui in Alsatia scribit militem, Schmidbergio; Erlachio praeter pecunias etiam imago regis inclusa adamantibus. Accepit ad militem circa Hamburgum conscribendum pecunias et Ranzovius.[7] Aiunt qui res pecuniarias gubernant regi post factos istos exercitus superfore hoc anno milliones octo. In Normannia seditio desaevire dicitur. Venit huc a Mantua legatus.[8] Harcurtius nulla re confecta iam in Gallia est.

Bavari non tantum Uberlingam perseverant premere spe famis, sed et Fridbergae[9] incutiunt metum. Helvetii solito more dissident.[10] Hassi etiam in Thuringia opponunt se Hazfeldianis.[11] Dux Carolus est ipse Treveris; pars magna copiarum ex Luxemburgico et Leodico regressa in Lotharingiam ad Valdervangiam et Sanctavotum se tenet. Fama est de ducis Aurelianensis itinere in Languedociam. Parlamentum Parisiense constituit audire, quid dicat dux Guisius de illa nuper rixa; Coliniaco autem et aliis duobus, qui rixae interfuerunt, diem dicere. Legatus Anglicus adhuc aliquid spei concepit, quae facit, ut nondum abeat. Papam alii mortuum dicunt, alii et corpore et animo sideratum.

5 Abt Hermann Georg von Neuhoff was op 25 januari 1644 gestorven. Bij de verkiezing van een opvolger werd zijn coadjutor Johann Salentin, vrijheer van Sintzig (Zimongius), gepasseerd. De keuze viel op Joachim von Gravenegg († 1671) (*Gazette 1644*, no. 18, dd. 20 februari 1644, en B. Jäger, *Das geistliche Fürstentum Fulda in der Frühen Neuzeit*, p. 102-114 en p. 147-149).

6 Afgelopen maand probeerden Hessische eenheden het sticht te laten bijdragen aan hun oorlogslasten; zie no. 6733, en *Gazette 1644*, no. 21, dd. 27 februari 1644.

7 Vgl. no. 6733. Luitenant-generaal Josias Rantzau, heer te Bothkamp, dacht vooral aan de bescherming van zijn bezittingen in het hertogdom Holstein (*Lettres Mazarin* I, p. 603-604).

8 Deze missie had Karel II van Gonzaga, hertog van Mantua, toevertrouwd aan graaf Francesco Brembati uit Bergamo (*Gazette 1644*, no. 23, dd. 5 maart 1644). De ambassadeur maakte pas op 2 april zijn entree in Parijs (*Gazette 1644*, no. 38, dd. 16 april 1644).

9 In de nieuwsbrief aan Johan Oxenstierna (no. 6747): 'Bidebergae'. Mogelijk gaat het hier om de plaats Friedingen ten oosten van de vesting Hohentwiel.

10 Het beraad van vertegenwoordigers van Zürich, Bern, Glarus, Bazel, Schaffhausen, Appenzell-Ausserrhoden, Sankt Gallen en Biel te Aarau. De katholieke kantons Luzern, Schwyz, Unterwalden en Zug hielden een afzonderlijke consultatie (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V 2 1, p. 1302-1304 en p. 1308-1313).

11 Het Hessisch garnizoen van Schmalkalden had zich verzet tegen de inname van de stad door het leger van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen (*Gazette 1644*, no. 21, dd. 27 februari 1644).

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitatis tuae consilia ad Suediae et christiani orbis bonum gubernet,

tuae Sublimitatis cultor devotissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, XX[I]V Februarii/V Martii 1644.

Intelligimus ex Uberlinga salvos exiisse equites, qui ab Hohentvila ad asservandam urbem missi fuerant Romae preces fieri pro concordia christianorum principum. Interea venisse Romam ab Avenione quater mille quingentos milites, et e Flandria naves cum machinis et pulvere bellico alioque apparatu. A Lamboio cohortes tres, ab Hazfeldio quatuor ire in terras Juliacenses.[12] Scotos qui in Angliam intrarunt, esse ad Almwichum. Comitem Novi Castelli adversus eos ire cum XVIII millibus. Ex advectione frumenti speratur hic paulo tolerabilior annona.[13]

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Expectat mandata de rebus Danicis. Difficultates de foedere imperatorem inter et Danum. Contradictum de tributis imperatori dandis. Abbatis Fuldae electio; hinc lis. Ragozii motus. Turenae exercitus minuitur. Mazarini timor. De rege Hispaniae. Fama regem Angliae labascere. Arragonum desiderium. Princeps Thomas Gallorum dux in Italia. De copiis Gallicis. Turbae Normannorum. Legatus a Mantua. Harcurtii reditus. Bavari Uberlingam premunt; Fridbergae imminent. Helvetii dissident. Alia Germanica. De Aurelianensi. Parlamenti sententia in rixa Guisii et Coliniaci. Spes legati Anglici. Fama de papa. De Uberlinga. Romae acta. Anglica. ‹De domino Cerisante›.

6747. 1644 maart 5. Aan J. Oxenstierna.[1]

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et extra ordinem summa cum potestate legato, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

In dorso staat in een onbekende hand: Praesent. Minden, den 7. Martii 1644.

6748. 1644 maart 5. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

12 Drie regimenten van de keizerlijke bevelhebber Willem, baron van Lamboy, wachtten in de Eifel op aansluiting met de vier regimenten die veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen langs de Rijn liet oprukken (*Gazette 1644*, no. 22, dd. 5 maart 1644).

13 De copieboeken Dresden en Leipzig sluiten deze brief af met een mededeling over de weigering van de Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes om zich door Grotius te laten introduceren aan het hof van koningin Anna van Oostenrijk. Deze passage vindt men later terug in Grotius' persoonlijke brief aan Johan Oxenstierna, dd. van 6 augustus 1644 (no. 6993).

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. Deze brief aan Johan Oxenstierna is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6746). De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfioram, 42, 85 en 4° 38, 38; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 72; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 211; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 51.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 35. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 723 no. 1650. Antw. op no. 6725, beantw. d. no. 6763.

Spero fore, ut ratio reperiatur tuto literas mittendi, nam ego publice sine mandatis

de tanto negotio quantum est quod nunc inter Suediam Daniamque geritur, loqui non audeam.[2]

Processus nostri hactenus bene se habent. Deus favebit armis coactis. Boni ominis est tanta rectorum populique in hanc rem consensio et alacritas.[3] Video causas esse, cur hoc tempore ir[r]itandi publicis scriptis[4] non sint aut Moscovita aut Polonus.[5] Bellum vitare cupientibus interdum opus est decipi.[6] Rex Daniae rem orsus est parum humanam, cum de residentibus includendis[7] prior exemplum dedit.[8] Etiamsi componitur haec controversia, quod Galli et Batavi velint[9] quantum ex verbis et destinata legatorum missione apparet,[10] manebunt nobis aliqua pacis pignora et exercitus multo habitior in hostem redibit. Sunt qui dicant[11] imperatorem nolle opem ferre Daniae regi, nisi is ante se imperatori in perpetuam belli societatem alliget.

Ragoskii motus etiam hic in magna sunt fama. Normanniae motus residunt. Aula hic quieta est, nisi quod cardinalis Mazarinus ostendit se sibi metuere ideoque omnia quae potest praesidia sibi comparat.

Deus, clarissime domine, Claritatem vestram sospitet,

Claritati vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, V Martii 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

2 Brieven waarin koningin Christina van Zweden het optreden van haar leger tegen de koning van Denemarken rechtvaardigde, waren al opgesteld. In de loop van juni droeg de koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes de voor de Franse regering bestemde koninklijke boodschappen aan de Zweedse ambassadeur over; zie nos. 6696 en 6715.

3 Het vertrouwen dat de Zweden in de besluiten van hun rijksraden stelden.

4 De publikatie van het Zweeds Manifest van 16/26 januari 1644; vgl. no. 6697. De oorzaak van de vertraging in de verspreiding moet evenwel gezocht worden in de problemen die het scheepvaartverkeer van en naar Zweden op de Noord- en Oostzee ondervond; zie het postscriptum van de brief van Petter Spiring Silvercrona dd. 21 maart 1644 (no. 6777).

5 Koning Christiaan IV van Denemarken had steeds gerekend op steun van tsaar Michael Fedorovitsj en koning Wladislas IV van Polen. De verrassingsaanval van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson bezorgde deze vorsten een gevoel van machteloosheid.

6 Quintus Curtius Rufus, *Hist. Alexandri Magni* 6, 1, 17.

7 Het huisarrest dat koning Christiaan IV de Zweedse resident Johan Fegraeus-Strömfelt had opgelegd. Het was niet de eerste keer dat de Deense vorst de diplomatieke immuniteit van deze vertegenwoordiger van de Zweedse kroon schond (*Kancelliets Brevbøger 1637-1639*, p. 333).

8 Misschien zinspeelt Grotius hier tevens op de slechte afloop van de besprekingen die de Staatse gezanten Albert Coenraetsz. Burgh en Bernard Coenders van Helpen in 1639 met de Deense vorst hadden gevoerd; vgl. no. 4400 (dl. X), en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 19-22.

9 De Staten-Generaal hadden de twee strijdende kronen bij schrijven van 5/8 februari hun bemiddeling aangeboden (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 411-412).

10 In Parijs was al een beslissing gevallen ten aanzien van de diplomaat die deze vredesmissie moest uitvoeren. Eind februari meldde Grotius: ‘Monsieur de La Tuillerie zal uit Hollant gaen om de paix te maecken tusschen Swede ende Danemarq’; zie no. 6733.

11 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 5 maart 1644.

6749. 1644 maart 6. Van J. Oxenstierna.[1]

Magnifice et generose domine legate,

Rarius hoc tempore scripsi de exercitu nostro, quia quae nuper in Holsatia et Cimbria agere coepit, nova sunt adeoque famam sui citius et latius spargunt. Tenet nunc dominus Torstensonius quicquid utroque mari et Albi terminatum ad regem Daniae pertinet exceptis oppidis et munimentis Gluchstadio et Krempe.[2] Rex Daniae praecipua suarum virium in Fionia habere dicitur, quae res incitamento est nostratibus conveniendi eum propius. Paratas habent naves et alia necessaria occupandis insulis.[3] Arcentur tantum glacie, quae debilis et hinc inde natans et euntes et navigantes moratur. Quousque marescallus Hornius in Scania et vicinis provinciis processerit, incertum.[4] Portus glacie obsepti et difficiles longique circuitus maris Balthici communicationem rerum gestarum impediunt.[5] Indeque est quod serius forte scribitur ad eos quorum interest nosse et aliis explicare causas huius belli. Ego in antecessum summa tantum capita attigi et ea cum quibusdam statuum Imperii Romani communicavi.[6] Exemplum illius hic adiungo.[7] Indigitantur saltem ibi Danica consilia, quae quidem toto hoc belli tempore nobis inimica fuere, sed nunc quo propiores videbamur paci, hoc manifestius erupere. Non magis ea pati et amplius tolerare potuit sacra regia Maiestas quam gladium in visceribus aut iugulo intentatam perniciem ultimam.

De Gallicorum plenipotentiariorum adventu nihil certi habemus.[8] Ego me itineri paro, iturus nunc brevi Osnabrugam.[9]

Quibus Magnificentiam vestram caelesti favori studiosissime commendo maneoque,

Magnificentiae vestrae amicus ad officia paratus,
Johannes Oxenstierna.

1 Minuut Stockholm, RA, E 915, coll. J.A. Oxenstierna ser. A II, Koncept G. De talrijke doorhalingen en verbeteringen van de hand van de opsteller van deze brief zullen niet worden gesignaleerd. Behalve Grotius ontving ook Carl Marin een net-exemplaar. Aan zijn secretaris gaf Johan Oxenstierna de instructie om de ambassadeur aan te spreken met 'Magnificentia vestra' en de Zweedse resident te Zürich met 'Nobilis et spectabilis domine'.

2 Geheel Jutland was in handen van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson gevallen; zie no. 6729. In het hertogdom Holstein vormden de Deense garnizoenssteden Krempe en Glückstadt de laatste obstakels voor een volledige controle over het scheepvaartverkeer in de monding van de Elbe.

3 Schuiten en boten werden gevorderd voor de oversteek over de Kleine Belt naar het eiland Funen; zie nos. 6711 en 6728.

4 Veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn leidde de campagne tegen de Denen in de gewesten Halland, Skåne (Schonen) en Blekinge. Op 17/27 februari viel Helsingborg in Zweedse handen (*Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve* V (1641-1644), p. 457).

5 De Zweden dachten aan het onderhouden van een postverbinding tussen het noorden van Jutland (het gebied van Vendsyssel) en Göteborg.

6 Het schrijven van de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna aan de evangelische rijksstanden dateert van 15/25 februari 1644 (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 169-170, p. 179-180 en p. 185-187).

7 De bijlage is overgeleverd; zie hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 19, no. 4 (onder de datum 17/27 februari 1644).

8 Zie zijn brief aan de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien dd. 27 februari/8 maart 1644 (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 182-185). Pas op 11/21 maart kreeg de Zweedse gevolmachtigde de verzekering dat de Franse delegatie binnenkort haar opwachting in Munster zou maken.

9 Zijn overkomst van Minden naar Osnabrück viel op 26-27 maart/5-6 april 1644.

Mindae, 25 Februarii 1644.

Bovenaan de minuut: Ad legatum d[ominum] Grotium. Mut[atis] mut[andis] ad resid[entem] Marinum: ‘Nobilis et spectabilis domine’.

In dorso: Mindae, 25 Februarii anno 1644. Ad legatum dominum Hugonem Grotium. Mut[atis] mut[andis] ad residentem Carolum Marinum. J.O.A.

6750. 1644 maart 6. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Wt de gesondene avisen van voor acht dagen[2] sal u. Exc.[tie] verstaen hebben, hoe dat den oversten Helm Wrangel[3] 5 à 6000 boeren, die sich in Wensusel gerotteert en wederstant wilden doen - sijnde Wensusel het wtterste van Jutlant -, in route gebracht, 700 nedergehouwen, veele gevangen hadde becomen. Vrouwe Christina, des conings gewesene concubine,[4] soo als sij met een deel goederen nae Fuenen wilde vluchten, soude beneffens een general-commissaris Arntfeld[5] mede gevangen sijn genomen. Wij hebben tsedert met de leste brieven van Hamburg tijdinge becomen dat de Sweedsche bij Rippen twee coninclijcke Dennemarckse schepen ende drie galliotten, die desen winter aldaer bevrosen hadden gelegen, hebben verovert ende daerbij het eilant Rym genoemt ingenomen,[6] daerop men de gestucken van de gemelde schepen hadde gebracht, die alle met veel anderen buit in haere handen sijn gecomen. Men wil mede seggen van 28 sloepen die sij souden becomen hebben, waervan met den naesten de seeckerhijt.

Sijn Exc.[tie] Torstenson bevind sich noch tot Hadersleven, sijnde wat onpasselijck.[7] Van het desseing op Fuenen word niets gemelt. Den oversten Duglas is met 10 regimenten van de hooftarmee nae Silesiën gemarcheert,[8] om de geblocqueerde Sweedsche guarnisoenen van de keysersche te verlossen. General-major Coningsmarck is van Harenburg opgetrocken, hout sijn rende[z]-vous bij het clooster Seven.[9] Den persoon die den voorschreven general-major in 't Oude Land hadde

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 138. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.
2 Een brief van 28 of 29 februari ontbreekt; vgl. de nieuwsbrief van de Zweedse agent Harald Appelboom dd. 1 maart 1644 (no. 6739).
3 De Zweedse kolonel Helmut Wrangel was door opperbevelhebber Lennart Torstensson naar het noorden van Jutland (het gebied van Vendsyssel) gezonden (*Doc. Boh.* VII, p. 81 no. 195).
4 Kirsten Munk (1598-1658), de verstoten huisvrouw van koning Christiaan IV van Denemarken (*DBL* X, p. 120-123), werd gevangen genomen, maar verkreeg spoedig een vrijgeleide van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson; zie no. 6739.
5 Vermoedelijk de Deense krijgscommissaris Axel Arenfeldt (1590-1647) (*DBL* I, p. 276).
6 De bezetting van de haven van Ribe en de verovering van het eiland Rømø (Rym) ten noorden van Sylt; vgl. no. 6751, en *Lucas Jansz. Waghenaer: Thresoor der Zeevaert*, II, p. 157-159.
7 In zijn hoofdkwartier te Haderslev herstelde de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson van een zware jichtaanval (*Gazette 1644*, no. 27, dd. 19 maart 1644, en *Doc. Boh.* VII, p. 82 no. 196).
8 De Schot Robert Douglas, generaal-majoor in Zweedse dienst, keerde terug naar de bedreigde garnizoenen in Silezië; *infra*, n. 15.
9 Het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, had overwinterd in de omgeving van Horneburg (ten zuiden van Stade ‘im Alten Land’). Begin maart verzamelden de manschappen zich bij het klooster Zeven (ten zuidoosten van Bremervörde). Tijdens het rendez-vous kregen zij de order om koers te zetten naar Meissen (*Doc. Boh.* VII, p. 82 no. 196).

gestelt om de ingewilligde contributie daer rondom in te vorderen, heeft den aertsbisschop van Bremen[10] onversiens

10 De Deense prins Frederik, aartsbisschop van Bremen, weigerde met de Zweden in onderhandeling te treden over de betaling van een contributie. Met zijn afwijzende

vandaer met het gelt doen wegnemen ende nae Stade voeren. Van gelijcken heeft des aertsbisschops volck des general-majors secretaris, met eenige goederen te water van Hamburg afvaerende, ontrent Harburg[11] ertapt ende nae Staden gebracht, soodat sich den voorschreven aertsbisschop in alles vijantlijck toont. Die van Geluckstad doen soo nu soo dan wtvallen[12] sonder groote effecten, ende heeft men 4 à 500 te Hamburg geworvene soldaten soo daerinne, als in Crempen en Staden verdeelt. Den Deenschen rijckscantselaer is noch tot Hamburgh.[13] Hij heeft den heere veltmarschalck versocht paspoort om nae Dennemarcken te gaen, maer is hem afgeslagen, ende geeft men voor dat sijn Exc.[tie] soude ter antwoort gegeven hebben, hij en kende geenen Deenschen rijckscanselaer als eenen die te Osnabrugge op de vredenstractaten was, dien hij noch geloofde daer te sijn.[14] Wollau in Slesiën hebben de keysersche nae drie verloorene stormen wederom gequiteert, doch Groot-Glogaw noch geblocqueert gelaeten.[15] De aenwesende gedeputeerden der Hansesteden te Lubeck houden alles seer still.[16]

Van Dansick word gemelt dat den coning in Polen seer geheime saacken met sijne bij sich hebbende senatoren is tracterende,[17] ende soude een groot deel vremt crijgsvolck tot defentie van 't rijck aengenomen werden. Daer was mede een extraordinaris ambassadeur wt der Moscau aengecomen.[18] Des conings van Dennemarcken principael secretaris Gunther is wt Dennemarcken deser dagen t'Amsterdam aengelangt; hout sich seer bedeckt ende is sijn voornemen noch onbekent.[19]

De tractaten der Franschen plenipotentiarissen met desen staat sijn geslooten ende bederseits onderschreven.[20] Verleden Donderdagh hebben deselve haer afschijt van de

11 Harburg, voorstad van Hamburg, maar van oorsprong een versterkte plaats in het aartsbisdom Bremen. Het bericht over de arrestatie van een intendant van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, verscheen in de *Gazette 1644*, no. 28, dd. 19 maart 1644.

12 In de eerste dagen van de Zweedse inval had de Deense gouverneur Christian von Pentz het land rondom Krempe en Glückstadt onder het water van de Elbe gezet. De laatste tijd waagden de ingesloten garnizoenssoldaten zich weer buiten de muren; zie no. 6714.

13 Het Zweedse opperbevel in Haderslev weigerde de Deense kanselier Just Høg vrije doortocht naar zijn vaderland te verlenen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 168-173, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 290 en p. 293-294).

14 Ook de Deense delegatieleden Gregers Krabbe en Christopher von der Lippe hadden Osnabrück verlaten. Alleen de Hamburgse domdeken Lorenz Langermann hield zijn verblijf ter vredesconferentie nog tot de tweede helft van augustus 1644 aan.

15 De keizerlijken van Johann, graaf van Götz(en), bedreigden de Zweedse garnizoenen van Wołów (Wohlau) en Głogów aan de Oder (*Gazette 1644*, nos. 22 en 25, dd. 5 en 12 maart 1644).

16 Het streven van de Hanzesteden om hun neutraliteit veilig te stellen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 175-176, en *Doc. Boh.* VII, p. 76 no. 184).

17 De Zweedse agent Harald Appelboom lichtte het nieuws uit Polen iets uitvoeriger toe; zie no. 6751.

18 Op 1 februari verscheen Grigorii Siemionow aan het hof van koning Wladislas IV te Vilnius. Hij kon de vorst mededelen dat tsaar Michael Fedorovitsj binnenkort een belangrijk gezantschap naar Polen zou afvaardigen (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 161-162).

19 Koning Christiaan IV had zijn kamersecretaris Frederik Günther (1581-1655) op 5/15 januari 1644 opdracht gegeven tot deze buitengewone missie naar de Republiek. In de vergadering van de Staten-Generaal van 16 maart zette de ervaren diplomaat het doel van zijn missie uiteen (*DBL* V, p. 432-433, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 46-47).

20 De Haagse conferentie over een nieuwe Frans-Staatse ‘alliantie offensive ende defensive’ had drie maanden geduurd. Op 1 maart plaatsten de Staatse onderhandelaars en de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, Abel Servien en am-

heeren Staten publice genomen ende doende monsieur d'Avaux[21] de oratie, heeft veel en wijtloopich in faveur der papisten geperoreert ende begeert dat se souden mogen hebben hier te lande de vrije exercitie van religie, 'twelck de heeren Staten seer quaelijck en hoog hebben opgenomen. Also Servien onpasselijck is, sal d'heere d'Avaux eerstdaegs voorwt vanhier vertrecken[22] ende den heere Servien bij sijne reconvalescentie naevolgen.

Ick blijve, mijnheere,

u. Exc.tie dienstwilligste.

Den 6 Martii 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 16 Martii.

6751. 1644 maart 7. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine observandissime,

Optamus et hic, ut publica declaratio iam diu expectata veniat,[2] ut occludantur maligna ora quae ex proprio commodo aut nonnullo damno contra iustitiam causae debacchantur.

Muscovita, ut hic fert fama, residentem Suedorum eiecit[3] et Ingriam pecunia redimere postulat aut armis eandem recuperare agitat. Poloniae rex a Tartaris vexatus militem colligit[4] et finitima circa Lithuaniam castra viris annonaque munit.[5]

21 Claude de Mesmes, graaf van Avaux, hield op zijn laatste audiëntie in de Staten-Generaal (3 maart) een gloedvol pleidooi ten gunste van de geloofsvrijheid van de katholieken in de Republiek; vgl. Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 5105-5107: 'Extrait de l'Harangue du comte d'Avaux, ambassadeur extraordinaire du Roy tres-chrestien Louys XIV, faite en l'Assemblée des ... Estats Generaux des Provinces Unies, en la Haye le 3 du mois de Mars'; weldra gevolgd door het uitvoeriger pamflet: 'Auctentijc extract wt de propositie van den grave van Avaux, extra-ordinaris ambassadeur ... van Vranckryck; aengaende de paus-gesinde hier te Lande, gedaen in de Vergaderinge van de ... Staten Generael in 's-Graven-hage, den 3 Martii 1644; midtsgaders de resolutie van hare Ho. Mogende, den selven dito, daer over genomen, ende aen de voorsz. Heere Ambassadeur gecommuniceert', Dordrecht 1644.

22 De graaf van Avaux verliet Den Haag op 8 maart. De tweede Franse gevolmachtigde Abel Servien wendde een ziekte voor. Hij vertrok pas op 23 maart naar Munster (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. LV-LVI).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 9). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6736, beantw. d. no. 6773.

2 De noodzaak van een snelle verspreiding van het Zweeds Manifest van 16/26 januari 1644; zie nos. 6711, 6725, 6731 en 6738.

3 De Zweedse resident Peter Anton Lofelt was 'persona non grata' in het rijk van tsaar Michael Fedorovitsj. Omdat hij niet kon doordringen tot Moskou, hield hij de stad Narva in het Zweedse Ingermanland als zijn standplaats aan (*Hist. de l'adm. des affaires étrangères de Suède*, p. 94-97).

4 De strijd van de Poolse bevelhebber Stanisław Koniecpolski tegen de Tartaren; zie no. 6689.

5 Koning Wladislas IV van Polen had de ridderschap van Litouwen opgeroepen om bedacht te zijn op een Zweedse verrassingsaanval (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 159).

Caesar lubens quidem succurreret Daniae regi,[6] sed a Ragotzio iam tandem impetitus facile obsessa lo-

6 Keizer Ferdinand III wachtte eerst het resultaat af van de missie van zijn raad Georg von Plettenberg naar Kopenhagen.

ca relinquat et in Hungariam exercitum mittat.[7] Torstensonii Excellentia Haderslebiae castra metat[8] et ingentem navigiorum copiam Flensburgi tenet.[9] Ripam navigasse Danicas naves,[10] alii tres bellicas et 16 onerarias, alii tres tantum munitas nuntiant, quae a legionis equestris praefecto Daniele in nostram potestatem redactae sunt; quidam volunt eas ex Hispania reduces belli praesentis ignaras. Multi existimant non debere infestari a nostratibus Fiuniam, sed tantummodo navalibus in speciem paratis a Scania diverti regem, qui insulam sex millibus insedit. Gustavum Hornium Scaniam et Laurentium Kagge Hallandiam ingressos esse[11] nuntiant nautae qui secretarium regis Daniae Kunterum huc tulerunt.[12]

Nos nullas iam diu e Suedia habuimus litteras.

Koningsmarchius Bremerfordae castra tenet[13] et episcopatum hostiliter infestat, cum detecta sit fraus episcopi, qua simulabat se velle pecunia terras suas a ferro flammaque liberare, ut se ad defensionem pararet.[14] Quid conventus urbium Hanseaticarum Lubecae, quae urbs nostri[s] parum favens, concludant, sollicite expectamus.[15] De Battavis optima omnia nobis pollicemur.[16] Quae Hagae Comitis agantur, non dubito Excellentiae vestrae a residente domino Spiringio abunde nuntiari.[17]

Cum hic annus tot regna armare velle videatur, divinam Maiestatem supplex precor, ut omnia armorum consilia in pacem universalem dirigat et vestram Excellentiam orbis christiani, patriae nostrae suorumque bono perpetuis successibus florere faciat, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae obligatissimus servitor,
H. Appelboom.

Amstelodami, 7 Mars 1644.

7 De Zevenburgse vorst György I Rákóczi had op 16 november 1643 een verbond met de Zweden gesloten.
8 In zijn hoofdkwartier te Haderslev herstelde de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson van een zware jichtaanval.
9 De kust was nog niet veilig voor een oversteek naar het eiland Funen.
10 De thuisreis van 25 koopvaarders. De schepen geladen met koopwaar uit Spanje kregen een escorte van drie Deense oorlogsschepen. Storm dreef hen naar de haven van Ribe. Zij werden ogenblikkelijk overmeesterd door soldaten van de Zweedse gouverneur Daniel (*Gazette 1644*, no. 27, dd. 19 maart 1644).
11 Veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn stuurde zijn generaal-majoor Lars Kagg (1595-1661) naar het Deense gewest Halland (*SBL* XX, p. 563-569). Hijzelf nam de route naar Lund (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 292-297).
12 De aankomst van de Deense kamersecretaris Frederik Günther in Amsterdam; zie no. 6750.
13 Het rendezvous van het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, in de omgeving van het klooster Zeven (ten zuidoosten van Bremervörde).
14 De Deense prins Frederik, aartsbisschop van Bremen, weigerde met de Zweden in onderhandeling te treden over de betaling van een contributie. Met zijn afwijzende houding bracht hij de in 1636 overeengekomen neutraliteit van het aartsbisdom in gevaar.
15 Het streven van de Hanzesteden om hun neutraliteit veilig te stellen.
16 De Staten van Holland keerden terug van reces. Binnenkort moesten zij een besluit nemen over het vraagstuk ‘hoe den Staat sig sal hebben te draagen in de ongeleegentheid, ontstaan tussen de kronen van Sweden en Denemarken’.
17 Zie de nieuwsbrief van de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona (no. 6750) met een verslag van de geruchtmakende afsluiting van de Haagse conferentie over een nieuwe Frans-Staatse ‘alliantie offensive ende defensive’.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 18 Martii.

6752. 1644 maart 7. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

De Sarmatico libro bene iudicas;[2] vellem melius curatam rem typographicam et alia quae magni faciet qui in eo scripto vapulat. Liber Latii de rebus Americanis in te conscriptus sub praelo sudat et iam quinque folia ante aliquot dies fuere impressa; totidem expectantur.[3] Si quid eius nancisci potero mittam confestim, nunc hic nihil reperire potui. Filio maiori bonas cum Venetis conditiones,[4] minori libertatem plenariam in proximo voveo.[5]

Res Gallicae ut video non sine motibus sunt,[6] Deus et istos et reliquos Europae tumultus aliquando serenet. Legati qui hic sunt Galli in postrema oratione causam romanensium qui hic sunt, publice egerunt.[7] Responsum est ab Ordinibus Foederatis per delegatos eam rem altius radices agere et penetralia reipublicae petere.[8] Manserunt ipsi intra postulationis terminos, quanquam oratio paulo crudior visa fuit; negavit Servientus id suo consilio factum.[9]

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 297. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6731, beantw. d. no. 6768.

2 Grotius' mening over het *Apologeticon adversus Satyram viri clarissimi Danielis Heynsii, cui titulus: Cras credo, hodie nihil*, 1644, van een Pools sociniaan, wellicht Samuel Przypkowski. Het vermoeden was al uitgesproken dat Amsterdamse remonstranten de publikatie van deze anonieme kritiek op Heinsius' *Cras credo, hodie nihil, sive Modus tandem sit ineptiarum, Satyra Menippea*, Leiden 1621, op hun geweten hadden; vgl. no. 6712.

3 In het Amsterdamse uitgevershuis Elzevier werd de laatste hand gelegd aan de *Responsio ad dissertationem secundam Hugonis Grotii, de origine gentium Americanarum* van Grotius' opponent Johan de Laet (*BG* no. 733 en *BsG* no. 214) (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 195 en p. 223).

4 Cornelis de Groot verbleef nu al meer dan vier maanden in Venetië; vgl. no. 6515 (dl. XIV).

5 De familie in de Republiek wachtte op de tijding van de vrijlating van de Frans-Weimarse officier Dirk de Groot uit Beierse krijgsgevangenschap.

6 De partijstrijd aan het Franse hof; zie *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 157-159: '[Le dimanche 6 mars] ... Après le disner, vint un gentilhomme qui nous dit ... que M. de Chavigny n'estoit pas bien; que M. le duc d'Anguien contestoit le commandement des armées à Monsieur, et qu'il y auroit brouillerie'.

7 De Haagse conferentie over een nieuwe Frans-Staatse 'alliantie offensive ende defensive' had drie maanden geduurd. Op 1 maart plaatsten de Staatse onderhandelaars en de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, Abel Servien en ambassadeur Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, hun handtekening onder het verdrag. Op 3 maart boden de Staten-Generaal de gevolmachtigden een afscheidsaudiëntie aan. De plechtigheid kreeg een verrassende wending toen de graaf van Avaux in zijn adres de aandacht vroeg voor het lot van de katholieken in de Republiek (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. LIII-LVI, en *Aitzema* (f^{o}) II, p. 960-966).

8 De Staten-Generaal beantwoordden de toespraak met een resolutie waarin een verscherping van de voorgaande plakkaten tegen de 'paus-gesinde' werd aangekondigd. De volgende dag bracht een delegatie van de Staten-Generaal de inhoud van de resolutie ter kennis van de Franse gevolmachtigden; vgl. Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 5105-5107: 'Extrait de l'Harangue du comte d'Avaux, ambassadeur extraordinaire du Roy tres-chrestien Louys XIV, faite en l'Assemblée des ... Estats Generaux des Provinces Unies, en la Haye le 3 du mois de Mars'; weldra gevolgd door het uitvoeriger pamflet: 'Auctentijc extract wt de propositie van den grave van Avaux, extra-ordinaris ambassadeur ... van Vranckryck; aengaende de paus-gesinde hier te Lande, gedaen in de Vergaderinge van de ... Staten Generael in 's-Graven-hage, den 3 Martii 1644; midtsgaders de resolutie van hare Ho. Mogende, den selven dito, daer over genomen, ende aen de voorsz. Heere Ambassadeur gecommuniceert', Dordrecht 1644.

9 De Franse gevolmachtigde Abel Servien distantieerde zich van de uitspraken van zijn

Hogerbetius noster, qui hic viginti dies frustra consumsit,[10] iam Ultraiectum redit dum Ordinum Hollandiae habebuntur comitia, rediturus ubi ea dissoluta fuerint. Nam Lugdunenses minantur se ea de re in conventu acturos, quod ego nunquam facturos puto. Ubi comitia erunt dissoluta rursus ipse aderit, interea rem procuratori et amicis mandavit. Quando aliquis in Hollandia per viginti dies hoc unum egit ut iudicem adeundi potestas fiat, neque hilum promovit, quaeso quam longe a denegata iustitia abesse putes? Ita hic iam vivitur.

Vale. Deus Optimus Maximus tibi, tuae, liberis, amicis omnia prospera largiatur, tibi obsequentissimus frater,

Guilielmus Grotius.

Hagae, VII Martii 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 17 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 16 Martii.

En in dorso: 7 Martii 1644 W. de Groot.

6753. 1644 maart 7. Van A. Hogerbeets.[1]

Vir excellentissime,

Excellentiae tuae litteras,[2] summi erga nos affectus indices, summa cum voluptate legimus et saepe relegimus et tanquam monumentum tuae benevolentiae reservamus. Iam dudum in animo habui gratias referre, sed propter multas Excellentiae tuae occupationes molestus esse distuli. Quum sciam tibi cordi esse rem nostram quae tecum communis est, volui te facere certiorem quo loco nostra sint cum Leydensibus.[3] Postquam multis per quatuordecim dies sollicitus quaesivi

10 Adriaen Hogerbeets (no. 6753) was in de week van 14-20 februari in Den Haag verschenen. Zonder enig resultaat werkte hij aan de bevordering van het proces dat hij namens de familie tegen de Leidse stadsbestuurders had aangespannen in de zaak van het postume eerherstel van zijn vader Rombout Hogerbeets. De raadsheren van het Hof van Holland verklaarden niet bevoegd te zijn om uitspraak te doen in publieke aangelegenheden uit het jaar 1618; vgl. nos. 6726 en 6738.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. Diederichs, 30 X. Eigenh. oorspr. Adriaen Hogerbeets, wiens vader, de Leidse pensionaris Rombout Hogerbeets (1561-1625), op 18 mei 1619 veroordeeld werd tot levenslange gevangenisstraf te Loevestein, moet omstreeks 1600 te Haarlem zijn geboren (*Album studiosorum acad. Lugd-Bat.* I, kol. 120). Na een 'artes'-opleiding te Leiden bekwaamde hij zich in de rechtswetenschap. Voor dit doel maakte hij een reis naar Frankrijk. In 1622 toog de jongeman op uitnodiging van Grotius wederom naar Frankrijk; zie no. 733 (dl. II). In 1624 keerde de jonge Hogerbeets terug naar de Republiek. Hij vestigde zich in Utrecht (*NNBW* IX, kol. 383-384).

2 Mogelijk een antwoord op Grotius' brief dd. 29 november 1642 (no. 5972 (dl. XIII)).

3 In het najaar van 1642 had Adriaen Hogerbeets namens de familie de Leidse stadsbestuurders doen dagvaarden om langs deze weg genoegdoening en postuum eerherstel van zijn vader te verzoeken (Leiden, GA, Bibliotheek, dossier R. Hoogerbeets 7000/4, waarin de vermelding van een missive van het Hof van Holland dd. 14 november 1642). Een genoegdoening werd de familie pas gegeven nadat Grotius' kinderen en erfgenamen in 1662 een proces van gelijke strekking hadden gewonnen (Brandt-Cattenb., *Leven*, 'Aenhangsel', p. 74).

et nihil potui obtinere, ex amicorum consilio domum revertar, prima idonea data occasione reversurus. Est nobis firmiter propositum incoepta prosequi et in prosequendo perseverare, tanquam quae faciunt ad

manifestandam et conservandam tuae Excellentiae[4] et parentis mei bene defuncti existimationem.

Non desinimus quoties opportunum est propensiores Excellentiae tuae erga nos affectus nobiscum revolvere et tibi gratias agere quod ubique bonam memoriam parentis tueri non desistis. Affinis Modaeus[5] ante tres menses vita defunctus est, relicta vidua cum tribus liberis.

Nos tuae Excellentiae illustrissimaeque compari humillime nos commendamus et ego, dum spiritus hos regit artus, sum mansurus, excellentissime domine,

Excellentiae tuae devotus,
A. Hogerbeets.

Nonis Martii 1644.

Adres: Viro excellentissimo domino Hugoni Grotio, Suecorum penes christianissimum regem legato, Parisios.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 16 Martii.

En in dorso: 8 [*sic*] Maert 1644 Hogerbeets.

6754. 1644 maart 10. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

J'appren[ds] par la vostre du 23 de ce mois[2] que vous tenez la paix d'Italie pour faite, comme font aussy ceux qui y sont interessés, tant le desir de l'avoir est grand à Venise et à Florence, tout le monde se confiant en la prudence du cardinal Bichi, qui est allé à Rome[3] en esperance de faire signer au pape, qui est hors de danger de sa vie, ce qu'il a arresté à Venise avec les princes colliguez. Mais pour moy, je ne vous en sçaurois encore donner ceste nouvelle pour asseurée, puisque la bonne ou mauvaise fortune d'Italie pour la paix ou la guerre depend entierement des oracles de Rome, qui ne parlent pas encores clair, et les Barbarins disent ouvertement de ne craindre rien de la ligue, et que tant que le duc de Parme ne donne satisfaction

4 Grotius overwoog een proces aan te spannen tegen het stadsbestuur van Rotterdam. Zijn broer Willem had hij al geïnstrueerd om de zaak van de familie Hogerbeets aandachtig te volgen. Lange tijd moest Willem de Groot wachten op enige ontwikkeling in het proces. In zijn brieven van 22 februari en 29 februari (nos. 6726 en 6738) verbrak hij eindelijk het stilzwijgen.

5 Mr. Dirck Modé, raadsheer in het Hof van Utrecht, gehuwd met Machtelt Hogerbeets; zie no. 778 (dl. II), en J. van de Water, *Groot Placaatboek ... van Utrecht* II, Utrecht 1729, p. 1054.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 321. Eigenh. oorspr.

2 De brief van 23 februari 1644 is niet overgeleverd. Grotius' commentaar zal echter niet veel afgeweken zijn van de berichten in zijn nieuwsbrieven van 20 februari (nos. 6720-6722).

3 De Italiaanse vredesbemiddelaar kardinaal Alessandro Bichi had te Bologna met de pauselijke gevolmachtigde Gian Stefano Donghi geconfereerd over de in Venetië geformuleerde voorstellen tot beëindiging van de Castro-oorlog. Op 11 februari kozen de twee kardinalen ieder hun eigen weg naar Rome. Kardinaal Bichi nam de route over Florence. Hij arriveerde op 16 februari in de Eeuwige Stad (V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* IV 1, p. 575-609).

à la Chambre apostolique ils ne rendront point Castro.[4] Et la surprise qu'ils avoyent tramé sur Figarola,[5] où on devoit prendre prisonniers tous les chefs avec le provediteur general, tesmoigne bien qu'ils ont peu de vo-

4 Paus Urbanus VIII (Maffeo Barberini) hief op 27 februari de excommunicatie van Odoardo Farnese, hertog van Parma, op (V. Siri, *o.c.* IV 1, p. 620-627).

5 'Figarola' of 'Fagarola'. Waarschijnlijk doelt Carl Marin hier op de aanslag van pauselijke ruiters op Ficarolo (stad aan de Po, ten westen van Pontelagoscuro).

lonté pour la paix, se pourvoyant d'ailleurs de tout ce qu'ils leur faut pour une grande guerre, dont le chef doit estre le duc de Bouillon.[6] En peu de jours nous y verrons plus clair.

Je vous envoye cy-jo[i]ntes conditions[7] que les chefs grisons ont accordées au residant de Venise, mais tous les communs ne les ont pas encore signé; surtout la Ligue grise, qui est cattolique, s'y oppose vertement, et le passage par la Suisse demeure tousjours serré. Ces jours passés 80 chevaux et vint fantassins venetiens, levés par le baron Copet,[8] voulant passer à Costance, sont venus de nuict loger dans un village au dela du Rhin aupres de Stein appartenant à ceux de Zurig, mais ils furent tous surpris par une partie du gouverneur de Hohetvil,[9] qui en a tué 2, blessé huict, le reste emmené prisonnier à Hohetvil, le reste estant echappé à grande peine. Ce canton-cy s'en offence grandement en ayant escrit fort vivement[10] tant à Hohetvil qu'à l'ambassadeur de France, et escrira aussy à Brisac, car veritablement on devoit porter plus de respect à leur territoire. Tout cela se fait en haine du baron Copet, qui a desgousté la France, dont il est suject, Rakozy[11] assiege Caschau et Epperen en Hongrie, et on dit que l'empereur rappelle‹s› ces trouppes d'aupres d'Uberlinghen tousjours assiegé.[12]

Quant à vos esperances qu'il vous plait me continuer touchant mon payement, je vous en remercie, mais n'ayant point de responce ny de monsieur Salvius ny du

6 Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, had zich beschikbaar gesteld voor een hoge aanstelling in het leger van paus Urbanus VIII (21 februari 1644). Zonder enige ruchtbaarheid verliet hij op 22 maart zijn buitenplaats te Turenne (dep. Corrèze) (Congar, *Sedan et le pays sedanais*, p. 336).

7 De bijlage ontbreekt; vgl. no. 6740. Waarschijnlijk heeft het stuk betrekking op de onderhandelingen die de Venetiaanse gezant Girolamo Cavazza in Graubünden had gevoerd over het openstellen van de passen voor Zwitsers die dienst wilden nemen in het leger van Venetië. Een in januari gesloten overeenkomst tot het aangaan van een verbond moest nog geratificeerd worden. Een beslissing had moeten vallen op een 'Beytag' die op 16/26 februari te Chur werd gehouden. Op aandringen van bisschop Johannes Flugi van Aspermont kwamen de vertegenwoordigers van de 'Bünde' echter tot het besluit om een nieuwe consultatie in te lassen (Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 22-26; Jecklin, *Materialien* I, p. 390-391).

8 Daniel II de Bellujon, baron van Coppet, trachtte de door hem geworven Zwitsers over de passen van Tirol te loodsen.

9 Begin januari had de baron van Coppet nog op de medewerking kunnen rekenen van Konrad Widerholdt, commandant van de vesting Hohentwiel; zie no. 6661. Inmiddels had de vestingcommandant op last van Parijs de achtervolging ingezet op recruten met een Franse nationaliteit (*Lettres Mazarin* I, p. 493-494, p. 559, en Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 22 en p. 32).

10 Het kanton Zürich duldde geen schermutselingen in de omgeving van de strategisch belangrijke brug bij Stein aan het Meer van Konstanz. In zijn antwoord, dd. 12 maart 1644, toonde de Franse ambassadeur Jacques Le Fèvre de Caumartin begrip voor de waarschuwende woorden van het kanton aan het adres van vestingcommandant Konrad Widerholdt en Johann Ludwig von Erlach, 'Weimars' gouverneur van Breisach (Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 32-33).

11 De Zevenburgse vorst György I Rákóczi belegerde op dit moment de stad Košice (Kaschau). Gevaar dreigde ook voor de mijnbouwsteden Prešov (Eperies) en Levoča (Leutschau) (*Doc. Boh.* VII, p. 81, nos. 193 en 194).

12 Het Frans-Weimarse steunpunt Ueberlingen bleef omsingeld door eenheden van het Zwabisch-Beierse leger. In mei gaf gouverneur Charles-Christophe de Mazencourt, markies van Courval, de strijd op.

baron Ochsenstirn,[13] il faut que je parte d'icy[14] et cerche mon fait en Suede, n'ayant plus de moyen de vivre icy que cinq ou six sepmaines.

13 Zie nos. 6459 en 6463 (dl. XIV). De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius schonken in mei eindelijk eens aandacht aan de financiële noden van hun collega in Zürich (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 221). Inmiddels had Marin al een bedrag van 4800 rijksdaalders te vorderen (L. Haas, in *Schweizerische Zeitschrift für Geschichte* 3(1952), p. 81-83).

14 Zijn vertrek uit Zürich kondigde Carl Marin afgelopen januari aan; vgl. nos. 6646, 6661 en 6676.

Je demeure, monsieur,
vostre serviteur tres humble,
C. Marin m.p.

De Zurig, ce 29 du Febvrier l'an 1644.

N'estoit que je crain[s] la goutte ce mois de Mars ou d'Avril, je partirois d'icy devant le mois de May, auquel j'espere d'estre aupres de vous si on ne me contremande entre cy et là.

Si vous avez quelque vent de ce qu'on aura resolu de la residance de Benfeld,[15] je vous supplie de m'en advertir et quelle esperance qu'il y a pour la paix avec Denemarc.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 24 Martii.
En in dorso: 29 Febr. 1644 Marin.

6755. 1644 maart 12. Aan J. Wtenbogaert.[1]

Mijnheer,

Ick dancke uwe Eerw. van zijn antwoord van den 21 Februarii op het voorstel bij mij door mijnen broeder gedaen.[2] Ick ben uwe Eerw. te meerder hierover geobligeert, omdat ick weet wat moeite daerin is gelegen geweest, voor zoo zwacken ouderdom ende cranck gezicht. God wil uwe Eerw. deze weldaet ende anderen aen mij veel ende menigvuldich bewesen mildelijck loonen.

Aengaende de principale zaecke, ick can wel toestaen dat die dingen zonder welcke niemant zaligh en werdt zoo dicmael staen uitgedruckt in de Heilige Scriftuire dat al waeren eenige plaetzen wat duister, die door anderen genoechzaem werden verclaert, hoewel datter oock zijn geweest die dezelve boucken gelezen ende aengenomen hebbende, eenige noodzaeckelijcke poincten hebben misduit. Maer mij dunct dat boven die poincten voor yder mensch noodigh, andere zijn nut tot stichtinge, eenige oock noodigh tot de vrede ende eenicheit van een algemeene kercke bij Christum ende zijne apostelen ingestelt. Ende gelijck den Heere zelve die in zijn Evangelio niet alle en heeft verclaert, maer gereserveert aen den Heiligen Geest om die aen zijne apostelen te openbaeren, dat oock de apostelen in haere brieven, die zij maer bij occasie van voorvallende zaecken hebben geschreven, niet

15 Voor de opvolging van resident Friedrich Richard Mockhel († december 1643) in de Zweedse enclave Benfeld werd in 1645 de diplomaat Georg Hansson von Snoilsky aangewezen; vgl. *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 430, en *Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 432.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, Q4. Eigenh. oorspr. Copie Rotterdam, GB, RK, hs. no. 674, f. 45^{v}. Samenvatting in Rogge, *Wtenb. Br.* III 4, p. 294-295. Gedrukt in vertaling (zie bijlage) in *Epist. eccl.*, p. 827 no. 582. Antw. op no. 6724.

2 Het verzoek van Grotius aan zijn broer Willem dd. 14 november 1643 (no. 6532 (dl. XIV)). Op 15 februari 1644 gaf de bejaarde remonstrant Johannes Wtenbogaert toe aan de herhaalde oproepen en besloot een brief over de ‘concordia ecclesiarum’ te schrijven (no. 6712). Willem de Groot zorgde voor de verzending naar Parijs (no. 6738).

voorgenomen en hebben gehadt die alles breed uit te leggen, hoewel van het meerendeel van dien wel en passant een woordt ofte twee hebben geroert, wetende dat de reste door de practycque zelve bij haer gestelt in de kercken bij haer gefundeert conden werden verstaen. Zelfs in de eerste tijden ziet men dat de apostelen ende broeders eenige zaecken hebben geordonneert die niet en schijnen in haerzelve noodigh geweest te zijn tot yders zaelicheit, maer wel tot vrede. Ende zoo men wil comen tot leerstucken: die treffelijcke christenen, die dagelijcx alle zwaericheden uitstonden om de christelijcke religie, hebben Samosatenus uit haere gemeenschap uitge-

sloten,[3] hoewel veele nu meenen zijne opinie niet te strijden met die noodige poincten. Ende die voet is daernae in de kercke gevoligt, dewelcke altijd gelet heeft niet alleen op de opiniën zoo die glimpelijck wierden voorgestelt, maer op de consequentie die daeronder mochte schuilen, ende op de maniere hoe die wierden voorgestelt.

Die nu zeggen met Du Moulin[4] dat alle noodige zaecken zoo claerlijck zijn gestelt in de Schriftuir dat die gheene uitlegging van noode en hebben, accorderen gantsch niet in 't getal van die noodige poincten, gelijck zulcx uwe Eerw. uit de boecken, historiën ende experiëntie best bekent is. Oock is geene apparentie dat zij oit daerover zullen accorderen, waerom te bedencken is off het niet lichter ende redelijcker is, dewijle de leere van de genade, vrije wille, noodwendicheit van 't geloof ende goede wercken gebleven is in die kercke die voor haer heeft de algemeene regiering ende ordre van de successie, dat de particulieren haer voegen om de vrede wil in andere zaecken nae 'tgunt in 't gemeen is goedgevonden, 'tzij met de bequaemste uitleggingen aen te nemen, 'tzij met zwijgen, dan dat het algemeene lichaem van de kerck zich in 't poinct van dulding zoude moeten voegen nae yders bedenckingen ende lusten. Bij exempel: de algemeene kerck eischt van niemant te bidden voor de dooden ofte te verzoecken de hulpe van de gebeden der heiligen die van dit leven zijn gescheiden, maer eischt alleen dat men de manieren die zoo oudt zijn ende zoo generael, niet en condemnere. Dat eenige dingen die zeer generaelijck gepractizeert werden in die kercken die in de eenicheit met de roomsche kercke gebleven zijn, verbetering van noode hebben, is waer, ende daertoe zie ick dat in Vrancrijck, Polen ende op andere plaetzen zeer werdt gearbeit. Ick heb liever God te bidden dat zulcx magh geschieden tot beternisse van veele zielen dan over poincten die men voor niet noodigh hout veel te disputeren. Want zoo men daermede voort wil, wat einde zal daer zijn van nieuwe secten? De decisiën, gedaen bij de conciliën representerende de algemeene kercke, behoeft ydereen niet te studeren, maer wel die leeraers zijn ofte tot directie van de leeraers zijn gestelt, opdat niet ydereen zijn verstant hooger achtende als het verstant van zoo velen ende treffelijcken, breecke die eenicheit die ons zoo hoogh is gerecommandeert.

Dit is hetgunt mij voor deze tijd is voorgecomen, waerop ick bij gelegentheit uwer Eerw. godzaelige bedenckingen gaeren zal verstaen. Voorts bidde ick Godt almachtigh dat hij uwe Eerw. nae zooveele harde quellingen ende zoo hoogen ouderdom wil gezondtheit geven tot nut van veele menschen ende hiernaemaels de eeuwige vertroostinge,

uwer Eerw. ootmoedichste dienaer,
H. de Groot.

Den 12 Maert 1644.

Mijne Annotatiën op het Oude Testament loopen op het laetste.[5] Ick zal mijn best doen om oock te doen drucken 'tgunt ick geschreven heb op de reste van het

3 Paulus van Samosata, bisschop van Antiochië, werd in 268 afgezet en geëxcommuniceerd (*Lexikon für Theologie und Kirche* VIII, kol. 213).

4 Het citaat uit P. Du Moulin, *Nouveauté du papisme, opposée à l'antiquité du vray Christianisme, contre le livre de M^r^ le Cardinal Du Perron*, Sedan-Genève 1627 en Genève 1633.

5 De Parijse drukker Sébastien Cramoisy had het zetwerk van *tomus* III van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137) bijna voltooid; vgl. no. 6648.

Nieuwe,[6] ende daernae noch iet tot wederlegging van 't laeste boeck van Rivet[7] ende oock, zoo het

6 De kopij voor de uitgave van de *Annotationes in Novum Testamentum* werd gereedgemaakt (*BG* nos. 1138 en 1141).

7 Het manuscript met zijn antwoord op de *Apologeticus, pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum*, van de Haagse hofpredikant André Rivet (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319), liet Grotius in mei 1645 bij vrienden in Amsterdam achter. In september 1645 kwam de *Rivetiani Apologetici, pro schismate contra Votum pacis facti, discussio* van de persen van Hesychius Candidus [= dr. Joan Blaeu] te Irenopolis [= Amsterdam]; zie *BG* no. 1195, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 218-220.

noodigh is, van Hulsmannus,[8] wiens boeck tegen mij ick noch niet en hebbe ontfangen.

Adres: Mijnheer/mijnheer Utenbogard.
In dorso schreef Wtenbogaert: De heer Grotius 1644. R[eceptae] 19 Martii.
Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: Hugo de Groot aen Joannes Uytenbogaert.
Bovenaan de copie te Rotterdam: Mijnheer Wttenbogart.

8 De redevoering die de lutheraan Johannes Hülsemann aan de universiteit van Wittenberg had gehouden. Op het verschijnen van de *Harmonia apostolica SS. Pauli et Jacobi De justificatione, ab Hugonis Grotii corruptelis vindicata*, Wittenberg 1643 (*BsG* no. 328), was Grotius een dezer dagen opmerkzaam gemaakt (no. 6743), mogelijk door zijn huisgenoot en secretaris Isaac Vossius, want deze verzocht in brieven van 5 maart en [12 maart] 1644 zijn vader Gerardus Joannes om de toezending van het boek (Amsterdam, UB, coll. RK, J 87d en J 92h en l).

Bijlage:

Vir reverende,

Gratias ago Reverentiae tuae pro responso XXI Februarii dato ad propositionem meam latius per fratrem meum diductam. Ob id Reverentiae tuae eo magis obligatus sum, quoniam novi quanta id factum sit cum difficultate, in tam debili senecta et oculis adeo caligantibus. Deus Reverentiae tuae hoc beneficium aliaque mihi copiose praestita larga manu remuneretur.

Quod rem principalem attinet, satis intelligo ea sine quibus nemo salutem consequitur toties in Sacra Scriptura expressa esse, ut etiamsi loci aliquot obscuriores essent, illi per alios sufficienter explicentur; quamvis et aliqui fuerint qui postquam libros hosce legerunt et receperunt nihilominus in quibusdam articulis necessariis errarunt. Sed existimo praeter articulos unicuique necessarios alios etiam esse ad aedificationem, aliquos etiam necessarios ad pacem et unitatem ecclesiae catholicae a Christo et apostolis institutae. Et sicut Dominus ipse omnes illos in Evangelio suo non revelavit, sed reservavit Spiritui Sancto, ut eos apostolis revelaret, ita etiam apostolos in suis epistolis, quas occasione ex incidentibus negotiis arrepta scripserunt, non proposuisse eos omnes latius explicare, etiamsi plerosque ipsorum obiter et in transitu verbo uno atque altero attigerint, scientes reliquos facile intelligi posse ex praxi ipsa in ecclesias a se fundatas introducta. Quin et primis temporibus videmus apostolos et fratres quaedam constituisse quae non videntur in seipsis necessaria fuisse ad uniuscuiusque salutem, sed quidem ad pacem. Et si fidei dogmata considerare placet, praestantes illi christiani, qui quotidie quasvis pro religione christiana afflictiones sustinebant, Samosatenum communione sua excluserunt, etiamsi multi nunc arbitrentur opinionem ipsius non adversari articulis illis necessariis. Et ea via postmodum processit ecclesia, quae semper consideravit opiniones, non tantum prout speciose proponebantur, sed et consequentias sub iis latentes et modum quo proponebantur.

Qui nunc cum Molinaeo dicunt omnia necessaria adeo clare ac perspicue in Scriptura exstare, ut nulla interpretatione indigeant, inter se de articulorum illorum necessariorum numero minime consentiunt, prout Reverentiae tuae ex libris, historiis, quin et experientia ipsa optime constat. Nec credibile est eos unquam in eo consensuros, quare considerandum est, annon facilius et aequius sit, quoniam doctrina de gratia, de libero arbitrio, necessitate fidei bonorumque operum obtinuit in ecclesia quae pro se habet universale regimen et ordinem successionis, privatos se in aliis accommodare - pacis causa - iis quae universaliter sunt recepta, sive ea aptissimis explicationibus recipiendo, sive tacendo, quam corpus illud catholicum ecclesiae se in articulo tolerantiae accommodare debere uniuscuiusque considerationibus et placitis. Exempli gratia: catholica ecclesia nemini praescribit, ut precetur pro mortuis aut opem precum Sanctorum vita

hac defunctorum imploret; solummodo requirit, ne quis morem adeo antiquum et generalem condemnet. Multa, quae generaliter observantur in ecclesiis quae in communione cum romana manserunt, correctione indigere, verum est, et ut id fiat, video in Gallia, Polonia aliisque locis operam dari. Malo Deum precari, ut id fiat ad multarum animarum emendationem quam super articulis non necessariis multum digladiari. Nam si hac via porro procedendum sit, quis novarum sectarum finis erit? Necesse non est, ut unusquisque decreta conciliorum, universalem ecclesiam repraesentantium, legat et evolvat, sed solummodo doctores aut quibus doctorum directio est commissa, ne unusquisque ingenium suum tot ac tam praestantium ingenio praeferens rumpat unitatem nobis tantopere ac tam serio commendatam.

Haec sunt quae impraesentiarum mihi occurrunt, super quibus pias Reverentiae tuae considerationes data occasione avide exspectabo. Deum omnipotentem precor, ut Reverentiae tuae, post tot adversa et in extrema senectute, largiatur omnia salutaria, ut multis prodesse possis, et post haec aeternam consolationem,

Reverentiae tuae addictissimus,
H. Grotius.

12 Martii 1644.

Annotationes meae in Vetus Testamentum ad finem properant. Operam dabo ut etiam imprimantur quae in reliquos Novi Testamenti libros scripsi, et postea etiam quaedam quibus refutatur postremus Andreae Riveti liber, etiam si necesse sit Hulsmanni, cuius contra me librum nondum nancisci potui.

Adres (volgens de uitgave der Epist. eccl.): Joanni Uytenbogardo Hugo Grotius S.P.

Onderaan de uitgave der Epist. eccl.: Versa ex Belgico.

6756. 1644 maart 12. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Vidi gaudens scriptam sub epistola domini Utenbogardi manum, unde spem concipio valetudinis ipsius pro aetate non malae. Respondeo ei[2] super ea re, super qua valde desidero audire piorum et eruditorum iudicia. Valde enim ea cogitatio me exercet Hogerbetius, ut et antehac scripsi, impellendus est et quantum fieri potest adiuvandus.[3] Filius nostrorum natu maximus nondum cum Venetis transegit.[4] Interim multae alibi occasiones ei pereunt. Minimus nihil ad nos scripsit ex quo Tubinga

1 Gedrukt *Epist.*, p. 964 App. no. 695. Antw. op no. 6738, beantw. d. no. 6775.
2 De brief van de bejaarde remonstrant Johannes Wtenbogaert dd. 21 februari 1644 (no. 6724) en Grotius' antwoord van 12 maart (no. 6755).
3 Zie no. 6491 (dl. XIV), met de aansporing om Adriaen Hogerbeets (no. 6753) de helpende hand te reiken in het proces tegen de Leidse stadsbestuurders over het verlenen van genoegdoening en postuum eerherstel aan zijn vader, de in 1618 in hechtenis genomen Leidse pensionaris Rombout Hogerbeets.
4 Het Venetiaanse krijgsavontuur van Grotius' oudste zoon Cornelis dreigde op een mislukking uit te lopen.

nescio quo abductus fuit.[5] De pactis Bruxellentibus res vera est, sed approbatione Bavari indiget.[6]

5 De Frans-Weimarse officier Dirk de Groot verbleef niet meer in Tübingen. Zijn vader vermoedde dat de Zwabisch-Beierse legerleiding hem over Ulm naar Ingolstadt had overgebracht; zie no. 6731. Op het moment dat hij dit optekende, ontving Grotius een brief van zijn jongste zoon met de mededeling dat hij thans vastgehouden werd in een kasteel van de Fuggers in Weissenhorn of Kirchheim.

6 In Brussel had de Fransman Bernard du Plessis-Besançon met de Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo onderhandeld over de uitwisseling van krijgsgevangenen. De overeenkomst gold echter niet voor de Frans-Weimarsen die tijdens de

Papa ita aegrotat[7] ut rebus suis superesse non possit. Pax interim illis in locis speratur, et fiet si Romae probantur quae cardinali Bichio aequa sunt visa. Vidi causas undecim pro Suedis in Danum.[8] Vidi et literas reginae nostrae scriptas Ordinibus Foederatis et domini Spiringii orationem.[9] Sed quamdiu ego literas et mandata non accipio, nihil in publicum de re tanta loquar.[10] Dicitur rex Angliae multum labascere post Scotorum adventum tanto numero et spem e Dania perditam. Ego tamen et ei et piis episcopis bene volo, Deumque precor ut bella haec et causas bellorum tollat. Idem te cum tuis servet,

tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

12 Martii 1644.

Uxor mea sermones hic quosdam audiit,[11] in quibus dixit se non alia audiisse nisi quae nos docere debebat dominus Utenbogardus. Iam nunc accipio literas a Diderico nostro, quae me docent esse eum in arce Fuggerorum inter Ulmam et Augustam Vindelicorum. Dux Vindocinensis capi metuens evasit Italiam petens.[12] De Anthologia nostra quid erit?[13]

6757. 1644 maart 12. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Om op de zaecke van Swede ende 't verzoeck vanwegen de croon gedaen aen de Vereenigde Nederlanden wel te letten, verwacht ick van de heer Spierinck het tractaet

7 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 12 maart.

8 Zijn correspondenten in de Republiek voorzagen Grotius van pamfletten als ‘Seeckere poincten waer op gefondeert is d'oorlogh der Sweeden tegen de Deenen’; ‘Voor-Looper van het Sweedsche Manifest; Vertoont door een t'samen-sprekingh tusschen een Sweed ende een Deen’ en een ‘Kort ende klaer onder-soeck, of dese nieuwe oorlogh der Sweeden tegen de Deenen eenigh hinder sal doen, aan de goede ende gemeene saecken in Duytslandt’ (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 5072, 5074 en 5074a).

9 Pieter Pels, secretaris van de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona, zal transcripties hebben gemaakt van de ‘communicatoriae ... super motibus Danicis’ van koningin Christina aan de Staten-Generaal dd. 20/30 december 1643, en van de toespraak die de resident op 17 februari in de vergadering van de Staten-Generaal had gehouden; zie no. 6728, en *Een rondgang langs Zweedse archieven*, p. 394. De brief waarin deze documenten aan Grotius werden medegedeeld, ontbreekt; vgl. no. 6750 n. 2.

10 Omdat de postverbindingen tussen Stockholm en Parijs nog niet waren hersteld, begon Grotius zelf maar documenten te verzamelen voor een openbare verklaring over de oorzaken van de Zweeds-Deense oorlog.

11 Maria van Reigersberch had misschien een dienst bijgewoond in de abdij van Port-Royal (Faubourg Saint-Jacques); zie no. 5512 (dl. XII).

12 César de Bourbon, hertog van Vendôme, moest zich verantwoorden voor de bescherming die hij de vrienden van zijn gearresteerde zoon François de Vendôme, hertog van Beaufort, op zijn familiegoed te Anet had geboden. Hij vluchtte, eerst naar Vendôme, vervolgens naar Genève en tenslotte naar Italië (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* II, p. 718-720).

13 De Rotterdamse dichter-arts Justus Rijckewaert (ca. 1607-† 6 november 1667) had in mei 1643 de toezegging gedaan dat hij de zorg voor het persklaar maken van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) wel op zich wilde nemen. Nadien bewaarde hij het stilzwijgen; vgl. nos. 6211 en 6581 (dl. XIV).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 36b. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6758.

tusschen de gemelt[e] croon ende provinciën gemaect, geleden nu drie jaeren.[2] 't Is mij lief dat de discoursen van sieur de Geer[3] zoo redelijck ende maetigh vallen. Ick blijve bij mijne opinie dat het noodigh [is] voor Swede een vaste hoope van beter conditie te geven, zoo aen de Vereenigde Nederlanden als aen de Anzesteden.[4] Zal oock daertoe bijbrengen al wat mij mogelijck zal zijn.[5] Dit verwachtende meene ick dat de regierders van de landen ende steden der Vereenigde Nederlanden wijsselijck zullen doen met niet te laeten uitgaen tot voordeel van een coninck die in zijnen voorspoet zoo dien staet als alle recht ende reden heeft veracht. Wat Neef aengaet,[6] ick meene hij door den bant van het huwelijck dat nu is geconsumeert wat hangen [sal] aen den oudoom van zijne schoondochter,[7] doch opentlijck zich vougen nae dat de resolutiën zullen uitloopen. Jalousiën alhier tegen Swede begin ick veel te mercken.[8] 't Geeft mij wonder dat de Staten-Generael, die de questie van de eertitulen ende eerteickenen zoo hoogh hadden opgenomen, dezelve zoo laeten loopen tot discretie van de Fransoisen.[9]

Bij gelegentheit zal ick wel eens willen zien de principale stucken gemaect op het

2 Het verdrag dat op 1/11 september 1640 tussen ‘de Koningin en 't Koningrijck van Sweden aen d'een, en de Heeren Staten Generael en de Vereenigde Nederlanden aen d'andere sijde’ was gesloten ‘tot versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaert en koophandel in d'Oost en Noord-Zee’ (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 691-698).

3 De Zweedse koninklijke commissaris Louis de Geer was afgelopen maand in de Republiek gearriveerd. In overleg met de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona belastte hij zich met de overhandiging van de ‘communicatoriae’ van koningin Christina, dd. 20/30 december 1643, ‘super motibus Danicis’ aan Frederik Hendrik, de Staten van Holland, de stad Amsterdam en de andere steden en gewesten. Tijdens zijn reis langs de Hollandse steden verkende hij de mogelijkheden om manschappen en schepen te werven voor de strijd van de Zweden tegen de koning van Denemarken (Stockholm, RA, Riksregistratur, 1643^{II}, Tyskt och Latinskt, f. 406^{r}-433^{r}, en ‘Brieven van Louis de Geer’, in *BMHG* 29(1908), p. 360-369).

4 Zie de adviezen in zijn brieven aan Nicolaes van Reigersberch dd. 16 januari 1644 (no. 6649) en 13 februari 1644 (no. 6705).

5 Op 23 januari 1644 sprak Grotius in brieven aan rijkskanselier Axel Oxenstierna (Stockholm) en diens zoon Johan Oxenstierna (Minden en Osnabrück) reeds over de noodzaak van een Zweeds-Staatse toenadering (nos. 6666 en 6667).

6 Het Zweeds-Staats verdrag voorzag in een vereniging van wapenen indien één van de verbondenen in de vrije zeevaart op de Oost- en Noordzee belemmerd zou worden. Op verzoek van Frederik Hendrik (‘Neef’) verlangden de Staten-Generaal van de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona de verzekering dat de Zweeds-Deense oorlog uit geen andere ‘oorsaak en was gesprooten, als uit de perturbatie van de commercie’. Na een bevestigend antwoord van de resident verklaarde de prins: ‘voor eerst best te weesen, tot geen feitelijkheeden van weegen deesen Staat uit te bersten, maar alvoorens door een ambassadeur geaccompagneert met een goed aantal scheepen te attenteeren ‘Viam concordiae’, en sulks misschien niet willende vallen, dat alsdan nader op het geheele werk sal moogen werden gedelibereert’ (*Res. SH*, dd. 11 maart 1644).

7 ‘Neefs’ zoon Willem (1626-1650), prins van Oranje, was gehuwd met de ‘princess royal’ Mary Stuart (1631-1661), kleindochter van koning Jacobus I van Engeland en Anna (1574-1619), dochter van koning Frederik II van Denemarken.

8 De Zweeds-Deense oorlog paste niet in de Franse krijgsplannen van dit jaar; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 41-44.

9 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien hadden het memorandum met de Staatse verlangens op het punt van de ‘eer en tytulen’ doorgestuurd naar Parijs. In februari 1645 gaf de regentesse eindelijk toe: ‘que sa Majesté accorde pleinement sans aucune reserve, ce qu'ils luy ont demandé touchant les rancs et honneurs de messieurs vos ambassadeurs, son intention estant qu' ils soient trettés partout comme ceux de Venise’ (J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 320-327; *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. XXXVI-XL).

stuck van de combinatie van de Oost- ende Westindische Compagnie voor ende tegen.[10] Daer is weder een nieuw boeck uitgecomen van 't recht van Vrancrijck op Austrasie ofte oud Lotharijck, waeronder Hollant, Zeelant etc.[11] Hae nugae seria ducunt in mala.[12]

12 Martii 1644.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso staat in een onbekende hand: Den 12 Maert 1644.

6758. 1644 maart 12. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

't Hoff en is hier niet zonder onlusten.[2] Daer is eenige onvrundelijcke bejegening geweest tusschen den cardinael Mazarini ende den hertogh van Anguien. Den prins van Condé heeft gedisputeert aen den hertogh van Orleans[3] van in den raed te comen wanneer den raed werdt gehouden in 't huis van den hertogh, ende is daervan niet afgeweecken dan deur expresse ordre van de coninginne. Den hertogh van Elboeuf zegt in zijn gouvernement, 'twelck is Picardië, geen bevel te willen lijden dan van den hertogh van Orleans,[4] 'twelck raect den hertogh van Anguien, die in die quartieren meende te commanderen. Den ambassadeur van Engelant heeft door last van zijnen coning instantie gedaen om den hertogh van Beaufort te doen verlossen uit de gevanckenisse ende gaen

10 Aan de Staten van Holland was afgelopen najaar de vraag voorgelegd of de Oost- en Westindische Compagnieën niet onder één octrooi samengebracht konden worden. Deze kwestie kwam aan de orde toen weer vergaderd moest worden over de verlenging van het op 31 januari verleende octrooi voor de Verenigde Oostindische Compagnie; zie no. 6686, en *Res. SH*, dd. 9 en 10 maart 1644.

11 In opdracht van Richelieu hadden historici materiaal verzameld ‘touchant les droits du roi très chrétien sur plusieurs états et seigneuries possédées par divers princes voisins’; zie nos. 5955 (dl. XIII) en 6149 (dl. XIV). Verdienstelijk was het werk van Pierre Dupuy, Théodore Godefroy, Charles Hersent, Jacques de Cassan, Cardin Le Bret en Louis Chantereau-Lefèvre (*Les sources de l'Histoire de France XVIIe siècle* IV, p. 257-259). Hun lijvige boekwerken werden ten behoeve van de Franse gevolmachtigden ter vredesconferentie samengevat in korte memoranda. In november 1643 kon het Spaans bewind in de Zuidelijke Nederlanden beslag leggen op een dergelijke optekening van Franse kroonrechten (Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 132-134, en *Acta pacis Westphalicae; Instruktionen*, p. 137 en p. 159-189).

12 Horatius, *Ars poetica* 451-452.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 36c. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6757. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 15/25 maart 1644).

2 De partijstrijd aan het Franse hof; zie *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 157-159: ‘[Le dimanche 6 mars] ... Après le disner, vint un gentilhomme qui nous dit ... que M. de Chavigny n'estoit pas bien; que M. le duc d'Anguien contestoit le commandement des armées à Monsieur, et qu'il y auroit brouillerie’.

3 Henri II de Bourbon, prins van Condé, en zijn zoon Louis II, hertog van Enghien, weigerden 's konings oom Gaston van Orléans als hun meerdere te erkennen (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 285-288, en *Mémoires de Montglat* I, p. 437-438).

4 Charies II de Lorraine, hertog van Elbeuf, gouverneur van Picardië, was een ‘jachtvriend’ van Gaston van Orléans; zie no. 6345 (dl. XIV). Zijn wens ging in vervulling: op 17 mei hielden de elitetroepen van ‘Monsieur’ een grote wapenschouw aan de Somme.

nae Engelant,[5] den coning van Engelant zich vast maeckende dat de coninginne ofte croon van Vrancrijck daerdoor geen hinder zullen lijden ende verclaering [gevende] tot deze intercessie geobligeert [te] zijn omdat den hertogh van Vendosme[6] zijnde in Engelant zijne Majesteit nadde geassisteert met gelt ende goeden raedt. Maer deze intercessie heeft niet alleen niet geholpen, maer heeft oorzaeck gegeven om den hertogh van Beaufort veel nauwer te doen bewaeren. Oock waeren vier regimenten gezonden nae Vendosme, waeruit den hertogh van Vendosme, die daer was, vrezende geapprehendeert te werden zich heeft gesalveert ende gereist is, zoo men meent, nae Italië.

Doctor Arnoud Sorbonist, die voordezen tegen een jesuyt[7] hadde geschreven ende daernae père Petau tegen hem,[8] heeft door het beleit van den prins [van] Condé[9] ordre gecregen om uit Vrancrijck nae Italië te vertrecken.[10]

't Gelt werdt hier beswaerlijck gevonden ende de lichting gaet langsaem voort. Den marescal de Turraine hoopt evenwel te becomen twaelffduizent man te voet, zes te paerd, schijnt te gaen nae Trier toe.[11] Men tracht vanhier hertogh Carel te brengen tot zonderlinge handeling, meenende dat hij eenigh mescontentement heeft tegen de keizersche ende Spaensche omdat hem niet toegelaeten en zijn zulcke quartieren als hem waeren belooft.

5 De Engelse koninklijke ambassadeur lord George Goring pleitte voor de vrijlating van de in september 1643 gearresteerde ‘important’ François de Vendôme, hertog van Beaufort. Hij verspeelde daarmee zijn krediet bij kardinaal Jules Mazarin (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 190-191, en *CSP Dom. 1644*, p. 36-37).

6 César de Bourbon, hertog van Vendôme, de vader van de ongelukkige ‘important’, had na vier jaren gevangenis (1626-1630) geen middel onbeproefd gelaten om het bewind van Richelieu te ondermijnen. Hij vluchtte naar Engeland, waar hij zich manifesteerde als een fervent tegenstander van de parlementsgezinden (*CSP Ven. 1640-1642*, p. 123 en p. 127, en *CSP Ven. 1642-1643*, p. 253 en p. 258). In april 1643 kreeg hij toestemming om terug te keren (*Lettres Mazarin* I, p. 150-151). Weldra viel hij als beschermheer van de vrienden van zijn zoon in ongenade. Hij vluchtte eerst naar Vendôme, maar zodra hij bemerkte dat de grond onder zijn voeten te warm werd, week hij uit naar Genève en vervolgens naar Italië (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* II, p. 718-720).

7 Het tractaat *Question, s'il est meilleur de communier souvent que rarement* van de jezuïet Pierre de Sesmaisons (1588-1648). Tegen dit werk schreef de jansenistische theoloog Antoine Arnauld een geruchtmakende memorie *De la fréquente communion où les sentimens des Pères, des Papes et des Conciles, touchant l'usage des sacremens de pénitence et d'eucharistie sont fidèlement exposez*, Parijs 1643; zie no. 6403 (dl. XIV).

8 De door Grotius bewonderde jezuïet Denis Petau (1583-1652) verdedigde het standpunt van zijn orde in een *De la penitence publique, et de la preparation à la Cammunion*, Parijs 1644 (Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus* VI, kol. 607-608).

9 In het theologische debat mengde zich ook de prins van Condé met een geschrift *Remarques chrestiennes et catholiques sur le livre de la fréquente communion qui a paru nouvellement sous le nom de M. Antoine Arnauld*, Parijs 1644.

10 Op 11 maart maakte kanselier Pierre Séguier bekend dat de koningin besloten had om Antoine Arnauld naar Rome te zenden ‘pour rendre raison de sa doctrine au pape’. In het Parlement van Parijs rezen bezwaren tegen dit besluit ‘comme contraire aux libertés de l'Eglise gallicane’ (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 160 en p. 162; G. Hermant, *Mémoires ... sur l'Histoire ecclésiastique du XVIIe siècle* I, p. 232-249, en Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p.201-203).

11 Maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, had in een schrijven van 29 februari gewezen op het belang van een sterke Frans-Weimarse aanwezigheid aan de Rijn (*Lettres Mazarin* I, p. 623-625). In dit krijgsplan was ook een voorstel tot erkenning van de rechten van hertog Karel IV van Lotharingen opgenomen. Op 27 maart kon kardinaal Jules Mazarin zijn veldheer een doorbraak in de onderhandelingen met de veranderlijke hertog melden (*Lettres Mazarin* I, p. 635-636 en p. 638-639).

Aen de hertoginne van Savoye werden wedergegeven Chirasco ende Carmagnoli, maer niet het casteel van Thurijn, waertoe haere Hoocheit door prince Thomas instantie hadde gedaen.[12] Men meent den paus voor zijn doot de eer zal willen nemen van Rome ende de naebuiren in rust te laeten.[13] Piccolomini[14] zal commanderen over 't leger in Arragon ende Catalagne. Den crijgh en gaet daer niet aen voor April.[15] Hier is groot gerucht van de remuementen van Ragosky,[16] vergezelschapt met eenige Tartars, ende van de protestanten zoo in Hungaren als in Oostenrijck.

Uit Engelant hooren wij dat de heeren die te Oxford zijn bij den coning aen zijne Majesteit hondertduizent ponden staerling hebben geconsenteert,[17] dat oock eenige rencontres zijn uitgevallen tot 's conincx voordeel, maer dat den inganck van de Schotten die de stadt van Neucastel aengrijpen 't hart van de coninclijcke verzwackt ende doet dencken op conditiën waernae zij voordezen niet en zouden hebben geluistert, waertoe oock niet weinigh en helpt dat alle hoope van secours uit Danemarck verloren is.[18]

Den hertogh van Guise ende den grave van Coligny zijn geweest in 't parlement,[19] hebben verclaert, gelijck oock de twee assistenten, dat het gevecht toegecomen is bij rencontre, niet bij uitdaging, omdat het parlement onder de handt zulcx hadde begeert, zoeckende een pretext om niet gehouden [te] zijn te procederen volgens de edicten.[20] Heeft oversulcx geappointeert dat verder zal werden geïnformeert, 'twelck dient om de

12 Prins Tommaso Francesco van Savoye en de Savoyaardse gevolmachtigde Claudio Gerolamo Chabod (Chabo), markies van Saint-Mauris (S. Maurizio), hadden in Parijs afspraken willen maken over de teruggave van de Franse veroveringen in Savoye en Piemonte. Slechts de restitutie van minder belangrijke plaatsen als Cherasco en Carmagnola werd de hertogin-regentesse Christine gegund (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 77-83).

13 Paus Urbanus VIII († 29 juli 1644) liet zich uiteindelijk door de Italiaanse vredesonderhandelaar kardinaal Alessandro Bichi overtuigen. Op 31 maart 1644 werd te Ferrara de vrede getekend in het conflict met Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane, Francesco I d'Este, hertog van Modena, en Odoardo Farnese, hertog van Parma, over de rechten op het hertogdom van Castro.

14 Vgl. no. 6745. Op 20 december 1643 had koning Philips IV de benoeming van zijn natuurlijke zoon Juan José van Oostenrijk tot gouverneur-generaal van de Zuidelijke Nederlanden bekendgemaakt. Het bevel over het leger zou op uitdrukkelijk verzoek van de koning toevallen aan de ‘gouverneur des armes’ Ottavio Piccolomini. Ondanks smeekbeden van de ingezetenen van Aragon bleef de Spaanse vorst bij zijn besluit. Op 1 mei liep het schip met de nieuwe bevelhebber de haven van Nieuwpoort binnen (*Gazette 1644*, no. 51, dd. 14 mei 1644).

15 De belegering van het Franse bolwerk Lérida zette de Spaanse bevelhebber don Felipe de Silva op 4 mei in (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 254-257).

16 De Zevenburgse vorst György I Rákóczi belegerde op dit moment de stad Košice (Kaschau). Gevaar dreigde ook voor de mijnbouwsteden Prešov (Eperies) en Levoča (Leutschau) (*Doc. Boh.* VII, p. 81, nos. 193 en 194).

17 Het ‘Parlement’ te Oxford stemde in met het verlenen van een subsidie van 100000 ponden aan de koning (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 74). Bovendien zou het de zorg op zich nemen voor het onderhoud van een leger tegen het Schotse expeditieleger (*The Parliamentary History of England* III. (1642-1660), kol. 207-208).

18 In januari hadden schepen van koning Christiaan IV van Denemarken nog wapens en ammunitie afgeleverd in de haven van Newcastle (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 65-66).

19 Het Parlement van Parijs stelde een onderzoek in naar de toedracht van het duel dat op 12 december 1643 in Parijs was uitgevochten tussen Henri II de Lorraine, hertog van Guise, en Maurice de Coligny. Alle betrokkenen, met inbegrip van de secondanten Godefroi d'Estrades en Bridieu, waren op woensdag 2 maart voor een rechtercommissaris verschenen (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 221, en *Briefw. C. Huygens* III, p. 469).

20 Maurice de Coligny was protestant. Waarschijnlijk trachtte het Parlement het probleem van de godsdienstedicten te ontwijken. De zaak werd nu toegespitst op de toetsing van het ‘Edit

zaeck aen een spijcker te hangen. De twee heeren hebben malcander gezien ende beleefdelijck bejegent. Evenwel is de querelle noch niet geaccordeert ende can licht weder opbersten. Monsieur de Strade zegt dat hij zich niet meer daermede zal moeien. De princesse Anne van Mantoue[21] heeft een schrift doen instellen tot justificatie van haer huwelijck met den hertogh van Guise, heeft oock gezonden nae Rome ten zelven einde. Maer veele meenen dat den hertogh van Guise soo haer als de gravinne van Bossu zal vergeten ende trachten nae de dochter van den hertogh van Orleans.[22] Monsieur Sabran[23] sal in Engelant resideren voor Vrancrijck in plaetse van Gressy, die thuis is gecomen. Den hertogh van Bouillon pretendeert hier te hove rang van souverain als prince van Sedan.[24] Men presenteert niet meer als die van duc et pair. De Switsers zijn zeer oneenich, houdende twee daghvaerden, d'eene t'Arauw, d'andere te Lucerne.[25]

12 Martii 1644.

Wij verstaen zoo daetelijck dat den hertogh van Bouillon, ziende niet verder te connen comen, zal voor Sedan aennemen tot recompense Auvergne, Chasteau-Thiery ende 't hertogdom van Albret,[26] dat de coninginne-regente in de landen van haere douarie zal hebben alle souveraine gerechticheden, uitgenomen munte ende gratie, dat boven de principale legers monsieur de Villeroy een vliegend leger zal hebben tot verzeeckering van de regiering.[27] Wij hebben oock gezien het verbont tot dienste van den coning van Engelant ende voorstant van de Engelsche

... sur la prohibition et punition des duels. Vérifiée en Parlement le 11 aoust 1643'; zie nos. 6313 en 6601 (dl. XIV).

21 Anna van Gonzaga, dochter van de hertog van Mantua, een van de twee in de steek gelaten echtgenotes van Henri II de Lorraine, hertog van Guise. In zijn nieuwsbrieven van 13 februari merkte Grotius reeds op dat de prinses een geschrift had laten opstellen 'nopende haer huwelijck' (nos. 6706-6708). Op 25 april 1645 ging zij een huwelijk aan met Edward, vierde zoon van keurvorst Frederik V van de Palts. Zie voor de huwelijkse avonturen van de latere 'princesse palatine', *Mémoires de mademoiselle de Montpensier* II, p. 116, en *Tallemant des Réaux* I, p. 591-592 en p. 1198-1200.

22 De hertog van Guise schonk geen aandacht aan Anne-Marie-Louise van Orléans ('la Grande Mademoiselle'), hertogin van Montpensier (*Mémoires de mademoiselle de Montpensier* I, p. 438-439). Zijn hart verpandde hij spoedig aan Suzanne de Pons, hofdame van de regentesse (*Tallemant des Réaux* II, p. 367-373 en p. 1220-1228).

23 Het einde van de Engelse vredesmissie van de buitengewone ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt. Ook de Franse zaakgelastigde Cressi (Gressy), 'maître d'hôtel ordinaire de la Reine', aanvaardde de thuisreis. Hij werd opgevolgd door de raadsheer Melchior, heer van Sabran (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 76 en p. 78).

24 Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, had in september 1642 afstand moeten doen van het prinsdom Sedan. Na het overlijden van koning Lodewijk XIII zocht hij eerherstel. Toen hem het recht tot terugkeer werd ontzegd, drong hij bij koningin Anna van Oostenrijk aan op erkenning in 'le rang et préséance des princes issus des Maisons souveraines habituées dans le Royaume' (Congar, *Sedan et le pays sedanais*, p. 158-159).

25 Vertegenwoordigers van Zürich, Bern, Glarus, Bazel, Schaffhausen, Appenzell-Ausserrhoden, Sankt Gallen en Biel vergaderden in Aarau. De bijeenkomst in Luzern had meer het karakter van een tussentijdse consultatie van de katholieke kantons Luzern, Schwyz, Unterwalden en Zug (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V 2 1, p. 1302-1304 en p. 1308-1313).

26 De hertog van Bouillon (*supra*, n. 24) nam het koninklijk aanbod in overweging. Zijn besluit zou hij in het kasteel te Lorges bekendmaken. Hij liet echter niets van zich horen. Op 22 maart verdween hij uit het zicht van de regering in Parijs (*Lettres Mazarin* I, p. 593-596, p. 647, p. 661-665 en p. 686).

27 De vorming van een territoriaal leger onder bevel van Nicolas de Neufville (1598-1685), markies, naderhand hertog van Villeroy. In april vertrokken 6200 manschappen naar de Poitou, het Limousin en Guyenne 'afin d'empescher que personne ne songe à rien remuer contre le service du Roy' (*Lettres Mazarin* I, p. 633, p. 662 en p. 678).

liturgie gemaect bij die van Cornuwaille ende 't graefschap van Devon, voornemen hebbende van tezamen een leger te maecken tot

achtienduizent man, ende voorraed doende van veel wapenen ende buspoeier, trachtende oock die van Somerset ende Dorset te trecken in haer verbont.[28]

In dorso staat in een onbekende hand: Den 12 Maert 1644.

6759. 1644 maart 12. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Paratus ad bellum in hoc regno famam re maiorem habent.[2] Dissidia in aula[3] manent vetera et erumpunt nova. Rogaverat reginam regentem Angliae regis legatus, ut dux Bellifortius e carcere liberatus in Angliam ire sineretur. Regem Angliae sponsorem fore nihil eum regni Francici aut reginae rebus nociturum. Gratissimum regi suo id beneficium fore, non modo ob humanitatem et communem principum necessitudinem, verum etiam quia pater Bellifortii, dux Vindocinensis, in Anglia cum esset, regem adiuvisset et pecuniis et fidis consiliis. Haec opera adeo Bellifortio nihil profuit, ut ex eo tempore multo quam ante arctius sit custoditus; praeterea ad ipsum ducem Vindocinensem in oppido Vindocina capiendum quatuor missae sunt cohortes. Quo ille intellecto se surripuit, capto itinere Italiam, ut creditur, versus. Dux Guisius et comes Coliniacus apud parlamentum Parisiense alter videre alterum et comiter collocuti. Cognitio de crimine ampliata, id est sepulta, quia et illi duo et duo eorum adiutores solenniter testati sunt ex casu, non ex provocatione pugnatum, contra quam se res habebat, sed parlamentum hoc et credere volebat et credi ab aliis, ut ab edictorum executione excusaretur. Caeterum inter ipsos illos duos nulla adhuc satisfactio intervenit, et facile his in locis recrudescunt eiusmodi vulnera. Iam vero et cardinalem Mazarinum offendit dux Anguianus eo quod ipsum invisens minus salutavit officiose; et ducem Aurelianensem princeps Condaeus, defugiens in consilium ire quod in palatio ducis Aurelianensis[4] habebatur, nisi regina de re tota edocta id fieri imperaret, sicut et fecit.

Fervent et theologicae controversiae, tum illa de gratia et libero arbitrio, quam prope sopitam resuscitavit Jansenius, Iprae episcopus, nunc mortuus,[5] contra quem eiusque in Gallia admiratores in ingenti opere Theologicorum dogmatum multa et

28 De *Gazette 1644*, no. 26, dd. 12 maart 1644, publiceerde in een bericht uit Exeter van 20 februari de tekst van het verbond dat de graafschappen van Cornwall en Devon met elkaar waren aangegaan. De aandacht van Grotius ging uit naar art. X (het opwekken van de belangstelling voor het verbond in Somerset en Dorset), art. XI (het lezen van de voorgeschreven gebedenboeken), art. XIII (het aanleggen van een grote voorraad oorlogsmateriaal) en art. XIV (de lichting van 18000 manschappen).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 185; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 401 no. 523. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 211. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6760).

2 De voorbereiding van de campagnes van de Franse legers.

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 12 maart 1644 (no. 6758).

4 Het paleis 'le Luxembourg' te Parijs (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 157).

5 Cornelius Jansenius (1585-1638), geboren te Acquoy, hoogleraar in de theologie te Leuven, was in 1635 benoemd tot bisschop van Ieper. Zijn 'opus magnum' *Augustinus* [*seu doctrina S. Augustini de humanae naturae sanitate, aegritudine, medicina adversus Pelagianos et Massilienses*] werd twee jaar na zijn overlijden te Leuven gepubliceerd. Een Parijse herdruk volgde in 1641 (*BNB* X, kol. 105-130, en L. Ceyssens, *Sources relatives aux débuts du Jansénisme et de l'Antijansénisme 1640-1643*, Leuven 1957).

acria scripsit Dionysius Petavius,[6] et contra eos iesuitae Romae impetrarunt pontificis decrerum,

6 Denis Petau S.J. in boek X van zijn *Theologica Dogmata*, Parijs 1643-1644; zie no. 6543 (dl. XIV).

quod eorum adversarii rite publicatum negant;[7] tum vero altera de restituendo usu poenarum canonicarum adversus gravium peccatorum manifestos, et an qui secretum crimen confessus est paratusque est ea adimplere quae ei a poenitentiario iniunguntur, statim communicare sacramento suadendus sit, an dissuadendus. Dissuadent id multi archiepiscopi, episcopi et doctores, qui ad purgandum animum tempus aliquod interponendum putant. Contra sentiunt iesuitae.[8] Et ea quoque de re librum scripsit Petavius, sed et alium princeps Condaeus nomine tamen suo non addito, qui et hoc auctoritate sua effecit, ut defensor vehemens contrariae sententiae Arnoldus, Sorbonae doctor, ex Gallia egredi et in Italiam se conferre iussus sit, quae res partium studia inflammavit.

Dux Elbovius in Picardia, quae ipsius praefectura est, negat se cuiusquam nisi ducis Aurelianensis imperia passurum. Dux Bulionius quia Sedani possessione ferme exclusus ius tamen et nomen retinet, non contentus eo honore qui ducibus et paribus exhiberi solet, eum desiderat qui summis principibus exhibetur. Marescallus vicecomes Turenae sperat se habiturum duodecim pedirum, sex equitum millia. Videtur ad Treviris proxima se nunc vertere. Tentatur hinc ad speciales pactiones dux Carolus,[9] male convenire creditus cum caesarianis et Hispanis, quod qualia promissa ei fuerant hiberna, non sunt exhibita.

Ducissae Sabaudiae restituuntur Chirascum et Carmandiola, non item arx Taurinorum. Piccolominaeus adhuc in Arragonia manebit et exercitui Hispanico in Catalaniae finibus imperabit. Bellum ibi ante Aprilem incipi locorum ingenium non fert. Helvetii alii Araviae, alii Lucernae congregati, ut locis ita sententiis dissident. Pax futura creditur inter Romam et contra foederatos, papa circa exitum vitae laborante prosperam sui‹s› relinquere memoriam. Gressio huc reverso Sabranus mittitur residens in Anglia futurus pro Gallia. Audimus autem Scotorum res in Anglia bene procedere, premi ab eis oppidum Novum Castellum;[10] regi autem a proceribus qui Oxoniae sunt, conferri centum millia sterlingorum. Ragozii motus in magno hic rumore sunt.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitatis tuae consilia ipsi, regno orbique christiano prosperet,

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,

7 De controverse over de authenticiteit van de bul ‘In eminenti’ van 6 maart 1641 (=1642). Met de afkondiging wachtte men in Rome nog een jaar (19 juni 1643) (*Bullarum, diplomatum et privilegiorum sanctorum Romanorum pontificum Taurinensis editio* XV, p. 92-102). In Frankrijk waren de jezuïeten de eersten die beslag konden leggen op een exemplaar met de pauselijke veroordeling van de leer van Cornelius Jansenius. Voor medestanders van de bisschop van Ieper een aanleiding om aan de echtheid van het document te twijfelen ([Antoine Arnauld], *Observations sur une bulle prétendue* ..., en *Secondes observations sur la fausse bulle qu'on a fait courir depuis quelque temps contre la doctrine de sainct Augustin expliquée dans le livre de M. l'Evesque d'Ipre*, 1643). Desondanks liet de aartsbisschop van Parijs de bul op 11 januari 1644 in de kerken afkondigen. Vier dagen later kwamen de doctores van de Sorbonne in een bijzondere zitting bijeen om advies uit te brengen over de inschrijving van de bul in de officiële registers. Zij schortten hun oordeel op (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 178-179 en p. 184).

8 Het debat over *De la fréquente communion où les sentimens des Pères, des Papes et des Conciles, touchant l'usage des sacremens de pénitence et d'eucharistie sont fidèlement exposez*, Parijs 1643, van de jansenistische theoloog Antoine Arnauld. De jezuïeten waren ontstemd over het feit dat minstens 4 aartsbisschoppen en 12 bisschoppen hun instemming met het verschijnen van deze memorie hadden betuigd; zie nos. 6403 (dl. XIV) en 6758.

9 De *Gazette 1644*, no. 26, dd. 12 maart 1644, publiceerde het nieuws: ‘le duc Charles est tousjours logé avec ses troupes dans le Luxembourg, fort mal satisfait des impériaux et des Espagnols, qui ne lui veulent point fournir les quartiers d'hyver qu'ils lui avoyent promis’.

10 De expeditie van de Schotten tegen de koningsgezinde legers. In Newcastle legde William Cavendish, markies van Newcastle, de laatste hand aan de verdedigingswerken (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 77).

H. Grotius.

Lutetiae, II/XII Martii 1644.

Iam nunc intelligo ducem Bulionium, cum aliud obtinere nequeat, paratum pro Sedano accipere Arverniam, Castellum Theoderici et Albreti ducatum. Praeter magnos exercitus Villeregius minorem habebit, quem vertet quo erit usus. Regina in terris pro viduitatis solatio sibi assignatis iura habebit summi imperii, excepta moneta et abolitionibus. Doctor Arnoldus accepto imperio ex Gallia exeundi petit causam suam cognosci secundum privilegia Sorbonae. Vidimus foedera facta inter Cornwalliam et comitatum Devonensem ad faciendum exercitum XVIII millium, comparanda arma et pulverem pro rege et liturgia Anglicana. Somersetiani et Dorsetiani ab illis ad idem foedus sollicitantur. Apud Massiliam longo tractu ad Nicaeam usque terra tremuit.[11]

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Rumores re maiores de apparatu belli. Dissidia in aula Gallica et controversiae theologicae et alia huius generis. De Turenae exercitu. Acta cum Lotharingo. Sabauda restituta. De Piccolominaeo. Helvetii congregati. Spes pacis a papa. Sabranus residens in Anglia. Anglica. Ragozii motus. A Bulionio obtenta. Villeregii exercitus. Reginae iura in terris assignatis. Arnoldi exulis petita. Foedera inter quosdam Angliae comitatus. Terrae motus circa Massiliam.

6760. 1644 maart 12. Aan J. Oxenstierna.[1]

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et extra ordinem summa cum potestate legato, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

In dorso staat in een onbekende hand: Praesent. Minden, den 17. Martii 1644.

6761. 1644 maart 12. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Res, ut video, nostrae neque tam celeres processus habent quam nonnulli existimaverant,[2] neque tantos oppositus quanti non sine causa ab aliis timebantur;

11 Eind februari werden de bewoners van de streek tussen Grasse en Nice opgeschrikt door een zware aardbeving (*Gazette 1644*, nos. 26 en 28, dd. 12 en 19 maart 1644).

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. Deze brief aan Johan Oxenstierna is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6759). De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 87 en 4° 38, 38; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 73; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 213; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 52.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 36. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 723 no. 1651. Antw. op no. 6739, beantw. d. no. 6774.

2 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson had een snelle oversteek over de Kleine Belt naar het eiland Funen niet kunnen verwezenlijken.

itaque plane exitum spero fore aequitati consentaneum, Suediae gloriosum, utilem orbi christiano. Causas consilii a nostris rectoribus capti spero nos brevi habituros bene explicatas,[3]

3 Omdat de postverbindingen tussen Stockholm en Parijs nog niet waren hersteld, begon Grotius zelf maar documenten te verzamelen voor een openbare verklaring over de oorzaken van de Zweeds-Deense oorlog. Het dossier was onlangs aangevuld met een afschrift van de ‘communicatoriae ... super motibus Danicis’ van koningin Christina aan de Staten-Generaal dd. 20/30 december 1643; zie no. 6756.

nam brevis illa coniectio, quam Latine et Germanice vidi, obscurior est quam ut ab historiae ignaris intelligi possit. Non efficiet quidem aperta et dilucida causarum vulgatio, ne qui etiam eorum qui amicos se vocant, successibus nostris invideant. Sed in hoc proderit, ut quibus fortitudinis laudem nemo potest detrahere, iis etiam iustitiae testimonium tribuant hi qui sine affectu res diiudicabunt. Humane habitam dominam Christinam lubens intelligo.[4] Scoti et Anglorum qui cum eis sentiunt, favent nobis, ideo quod non dubitant, quin rex Angliae a Daniae rege accepturus fuerit auxilia, nisi huic nos negotium dedissemus.[5]

Magni refert, ut literas ex Suedia in Hollandiam et contra mittendi viae inveniantur quam tutissimae.

Moscovita mihi videtur ignorare non potuisse conditionem eius quicum per legatos quos in Dania habuit, contraxit.[6] Et de novae nuptae etiam natalibus sunt qui disputent.[7] Hic pecuniae colliguntur et milites,[8] sed lente satis pro rerum necessitate. In aula dissidia sunt et, ut fieri solet, inter theologos. Dux Vendocinensis capi metuens in Italiam elapsus est.

Deus, clarissime domine, Claritatem vestram sospitet,

Claritati vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, XII Martii 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

6762. 1644 [maart 12?]. Aan [P. Pels].[1]

4 Het vrijgeleide dat de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson aan 's konings huisvrouw Kirsten Munk zou hebben verleend; zie no. 6739.

5 Koning Christiaan IV van Denemarken had een delegatie van het Engelse Parlement niet willen ontvangen (no. 6729). Bij aankomst in Hamburg sprak een van de delegatieleden op verbolgen toon over het weinig vorstelijke onthaal in Kopenhagen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 174-175 en p. 182).

6 In juli 1642 was een schip met ambassadeurs van tsaar Michael Fedorovitsj de haven van Kopenhagen binnengelopen. Op last van koning Christiaan IV moesten zij aan boord blijven. Op 6 augustus werd hen eindelijk audiëntie verleend. Bij die gelegenheid werd gesproken over het huwelijk van prinses Irina met 's konings natuurlijke zoon Valdemar Christian, graaf van Sleeswijk-Holstein; zie nos. 5826 en 5837 (dl. XIII), en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 318-319.

7 Eind januari verscheen graaf Valdemar Christian in Moskou. Hij werd op uitbundige wijze ingehaald, maar de tsarendochter Irina mocht hij niet aanschouwen. Dit voorrecht zou hem alleen verkend worden na bekering tot de grieks-orthodoxe kerk (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 384-386).

8 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 12 maart 1644.

1 Tekst naar copie Rotterdam, GB, RK, hs. no. 674, f. 47^{r}. Zonder datum (mogelijk 12 maart, *infra*, n. 3), zonder adres. Vermoedelijk een antwoord op de brief van Pauwels Pels dd. 5 februari 1644 (no. 6689); beantw. d. no. 6826.

Ik heb den brief van den heer te Wenen[2] ghelezen, vinde dezelve vol van wijze en ghodvrughtighe ghedaghten,[3] recommandere mij aan zijn Ed. en zal zeer ghaern op een

2 De ‘heer te Wenen’ was resident van de stad Neurenberg aan het hof van keizer Ferdinand III te Wenen, mogelijk de jurist Jobst Christoph Kreß von Kressenstein of diens collega Tobias Oelhafen.

3 In een brief aan Pauwels Pels, Staats correspondent in Danzig, had de ‘heer’ zijn achting voor het verzoeningswerk van de Zweedse ambassadeur te Parijs uitgesproken.

zo zwaren werk zien zijne Ed. vardere bedenckinghen. Tot beternisse van vele ghrove fauten werd hier bij enighe bisschoppen ende doctoren ernstlijk ghetraght, dogh niet zonder teghenspartelingh van anderen die haar profeyt zoeken te doen uyt de luyden een ghemackelijke wegh te wijzen na den hemel. 't Misbruyk van de bieght ende aflaten doed hier dat bij anderen doed de predestinatie ende de daaruyt gheschepte zekerheyd ter zaligheyd. 't Verval van alle disciplinen in de kercken die aan Roma vast zijn is zeer te beklaghen. Ghod wil die helpen die zulx zoeken te beteren.

Uyt Engeland heb ik bijwijlen door ghoede vrunden wel verstaan dat zo den koningh Jacobus als den koningh Carel wenschte na de verenighingh van de christenheyd zonder iet af te doen van 'tghunt wel ghebetert was, ook nodende de anderen tot beteringh. De weghen ende conditiën waarop zij de vrede hebben willen aanghaan zijn mij niet alle bekent, maar de vierentwintighduyzend Schotten[4] die nu tot sterckingh van het nieuwe verstand in Engeland zijn ghekomen zullen de bisschoppen en alle moderate personen zoeken uyt te boenen; hare trommels ende trompetten zullen mijn boeken light verdoven.

Met zijn Excellentie mijnheer de rijxcancelier heb ik wel eertijts propoosten ghehad op de verbeteringh ende verenighingh van de christenheyd. Zijne wijsheyd ende andere dueghden mij bekent laten mij niet toe te twijfelen van zijne opreghte intentie zo in andere als in deze zaken. 't Is mij leet dat ik zo verre ben van zijn Excellentie dat ik niet op ider poinct zijne diepziende ghedaghten en kan verstaan. Door briven wil zulx niet wel vallen, maar ik heb bij mij ghehad een professor ende pastoor van Upsal,[5] wiens discoursen op dit stuk met de mijnen veel overeenquamen.

Ik verlangh te verstaan[6] de uytkomst van de [Warschausche] conferentie,[7] twijfele niet of uwe Ed. zal voor d[eze] doen al wat moghelijk zal zijn. Ik zoude zeer ghaern weten wat de gheestelijke ende politycken te Wenen zeggen van mijne voorzlaghen ende wat die van beyde stants tot Norenbergh.

Uwer Ed. ghetrouwe dienaar.

't Zal mij lief zijn ook te weten of den heer alle mijne schriften ghezien heeft die ik op die materie heb uytghegheven,[8] dat is d'aanhengselen achter de Annotatiën op de Evangeliën, mijne aanteyckeninghen op Cassander ende nogh een boekxken,

4 Het Schotse expeditieleger dat gesterkt door de ‘solemn league and covenant’ begonnen was het koninkrijk te zuiveren van de ‘paapse’ religie.

5 Erik Gabrielsson Emporagrius (1606-1674) was op 30 januari 1641 te Uppsala gepromoveerd tot ‘professor’ in de theologie. In augustus 1642 had de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna hem voorzien van een introductie bij Grotius. De ontmoeting vond in het voorjaar van 1643 plaats tijdens een ‘tour’ van de Zweedse theoloog naar de Republiek, Frankrijk en Engeland; zie no. 6290 (dl. XIV).

6 In deze passage komen twee lacunes voor: ‘de ... conferentie’ en ‘uwe Ed. zal voor d ... doen’.

7 Het godsdienstgesprek dat het Poolse episcopaat komende herfst in de omgeving van Warschau (Toruń) wilde houden.

8 Grotius' *Annotationes in libros Evangeliorum*, Amsterdam 1641 (*BG* no. 1135, met de tractaten *Commentatio de Antichristo* (*BG* no. 1102), *Explicatio de fide et operibus* (*BG* no. 1111), *Explicatio Decalogi* (*BG* no. 1118) en *Appendix de Antichristo* (*BG* nos. 1128-1129)); zijn *Annotata ad Consultationem Cassandri* in de bundel *Via ad pacem ecclesiasticam*, Parijs en Amsterdam 1642 (*BG* nos. 1166-1168), en zijn rechtvaardigingen *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti*, Parijs en Amsterdam 1642 (*BG* nos. 1175 en 1176), en *Votum pro pace ecclesiastica, contra Examen Andreae Riveti, et alios irreconciliabiles. Ecce quam bonum et quam iucundum habitare fratres in unum*, Parijs en Amsterdam 1642 (*BG* nos. 1183-1184).

teghen monsieur Rivet ghemaakt, eer als het [Votum] pacis. Ik gheve nu uyt mijne Annotatiën op het Oude Testament.[9]

9 Zijn *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137) werden dit jaar uitgebracht.

6763. 1644 maart 14. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate,

Cum decem naves Danicae armatae et aliae subditorum piraticae infestent Balthicum mare, nescio quomodo adhuc de missione literarum aliquid tuti expectare possimus,[2] cum domi glacies impediat exitum navium nostrarum. Neque etiam Gotheburgum tutius itur, cum situm sit inter Norvegiam et Hallandiam Cimbrico freto proximam. Eadem est causa, cur causarum belli declarationem habere non possimus, unde credo a legatorum Excellentiis Mindae tale quippiam parari.[3]

De Muscovita et Polono nihil adhuc certi habemus. Ad utrumque legatos miserat Daniae rex,[4] pro quo a Bauditzio in Sarmatia colliguntur milites.[5] Nuperrime enim 180 millia imperiales Lubeca in eam rem Dantiscum missi. An etiam idem Gedanum concedat, nondum aliquid certi comperire potui.[6] Voldemarum comitem circa Muscoviam cum suis occisum esse aiunt.[7] Quam habilis ex Juthia exeat exercitus noster, in tractatu quodam Belgico probatur, qui ostendit Danicum bellum communi in Germania protestantium causae utilissimum esse.[8] Belli societatem perpetuam cum caesare vix inibit Danus, cum regni Daniae senatores promti satis sint ad pacem,[9] offensi a machinationibus regiis nostra arma in se irritantibus, et magnae in publicis belli pacisque negotiis authoritatis. Accedunt Galliae et Foederati Belgii mediationes, quorum uterque propter Austriacos, alter propter commercia summa ope procurabunt quietem.[10] Nonnulli volunt dominum Davausium pridie ex hac urbe Daventriam euntem clanculum ad componen-

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 10). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6748, beantw. d. no. 6784.
2 Zie no. 6697. De Deense vlootblokkade en de ijsgang in de haven van Dalarö waren de belangrijkste redenen voor het uitblijven van het Zweeds Manifest, dd. 16/26 januari 1644.
3 Kort na het uitbreken van de vijandelijkheden had de regering in Stockholm de koerier Lars Månsson naar Duitsland afgezonden; vgl. no. 6687. Begin februari kregen de Zweedse gevolmachtigden te Minden en Osnabrück de beschikking over de eerste brieven met geautoriseerde rechtvaardigingen van de oorlog tegen de koning van Denemarken (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 93).
4 De noodkreten van koning Christiaan IV van Denemarken. De missie naar koning Wladislas IV van Polen werd toevertrouwd aan de hofmeester Henrik Blome (1616-1676) (*DBL* II, p. 266-267). De lastige tolgaarder Nikkel Kock († 1645) zou zich vervoegen bij het gezelschap van graaf Valdemar Christian van Sleeswijk-Holstein in Moskou (*DBL* VIII, p. 136-137).
5 Wolf Heinrich von Baudissin (1579/1597-1646), voormalig legeraanvoerder en Pools resident te Kopenhagen (*DBL* I, p. 493; *NDB* I, p. 632), wierf kozakken voor een inval in Lijfland en Pommeren (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 383-384).
6 De stad Danzig stelde in april een hulpleger van 1000 man ter beschikking van de Deense vorst (*Doc. Boh.* VII, p. 88 no. 214).
7 De trouwlustige Valdemar Christian, graaf van Sleeswijk-Holstein, werd in Moskou niet vermoord, maar wel met argwaan gevolgd. Zijn huwelijk met de tsarendochter Irina kon alleen doorgang vinden als hij zich tot de grieks-orthodoxe kerk wilde bekeren.
8 Waarschijnlijk het pamflet 'Kort ende klaer onder-soeck, of dese nieuwe oorlogh der Sweeden tegen de Deenen eenigh hinder sal doen, aen de goede ende gemeene saecken in Duytslandt', Middelburg (Roos) 1644 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5074A).
9 Er werd in deze dagen druk gespeculeerd over een conferentie van Deense rijksraden met Zweedse koninklijke commissarissen aan de Zweeds-Deense grens (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 142-143, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 297).
10 Frankrijk, de Republiek, Brandenburg en de Hanzesteden Lübeck, Hamburg en Bremen begeerden een snelle beëindiging van de Zweeds-Deense oorlog.

dum bellum in Suediam contendisse.[11] Quid Anseaticae urbes Lubecae concluserint, adhuc ignoratur; nonnulli volunt illas parare defensionem in omnem eventum. Ragotzii irruptio in Ungariam ab omnibus Germaniae locis confirmatur.[12]

Literae Holmenses 23 Decembris datae[13] nuntiant omnia in Suedia bene esse et summa ope militiam terrestrem maritimamque parari. Gustavum Hornium volunt Sconiam cum exercitu intrasse,[14] Christianopolin[15] occupasse et partem copiarum in Norvegiam misisse.[16] Torstensonius adhuc Haderslebiae est;[17] ingentem navigiorum vim colligit ad invadendam Fiunniam a rege ipso et quinque millibus obsessam. Quaedam regiae naves Traumundae, in Sunda et Albi dispositae sunt.[18] Gluckstadienses 4000 milites possidentes[19] emiserunt naves pro recuperandis tribus armatis et septendecim onerariis navibus Ripae a legionis equestris praefecto Daniele occupatis.[20] Nonnulla regimenta ex Holsatia in Pomeraniam eunt, quae a Duglassio[21] in Silesiam ducantur et Glogavio annonam praebeant. Iuxta Albis ripam inter Hamburgum et Gluckstadium erigitur castellum.[22] Navigationes in Suedorum portus et omnia in Daniae regno privatorum cum exteris nationibus literarum commercia diplomate a rege prohibita.

Torga in Misnia a caesare occupata et a Saxoniae principis militibus custoditur.[23] Nostrae in Silesia munitae urbes castellaque prope omnia a commeatu prohibita et a milite caesareano circumcessa. Volaviense praesidium invasionem caesareanorum

11 De Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, had op 8 maart de reis naar Munster aanvaard. De door de regering in Parijs aangewezen vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, ordinaris Frans ambassadeur in de Republiek, had Den Haag nog niet verlaten. Hij vertrok pas op 9 april naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina (Schutte, *Repertorium* II, p. 11-12).

12 De belegering van Košice (Kaschau) door manschappen van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi. Op 6 februari begon de keizer actie te ondernemen tegen het gevaar aan de Hongaarse grens.

13 Vermoedelijk afschriften van brieven die bij de Zweedse gevolmachtigden in Osnabrück en Minden waren binnengekomen. De inhoud van deze postzending vertoonde grote overeenkomst met de brieven die Harald Appelboom en de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona begin februari hadden ontvangen; zie nos. 6697 en 6699.

14 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn leidde de campagne tegen de Denen in de gewesten Halland, Skåne (Schonen) en Blekinge. Op 17/27 februari was Helsingborg in Zweedse handen gevallen.

15 Kristianopel werd aangevallen vanuit de Zweedse garnizoensstad Kalmar (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 430).

16 Het Noorse grondgebied werd met ferme hand verdedigd door de Deense stadhouder Hannibal Sehested (1609-1666), schoonzoon van koning Christiaan IV (*DBL* XIII, p. 320-326, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 88-89).

17 In zijn hoofdkwartier te Haderslev herstelde de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson van een zware jichtaanval. Desondanks bleef hij betrokken bij de voorbereiding van de oversteek over de Kleine Belt naar het eiland Funen.

18 Koning Christiaan IV van Denemarken liet langs de kusten patrouilleschepen varen.

19 Het Deens garnizoen te Glückstadt hield de wacht aan de mondingen van de Elbe en de Eider.

20 De Zweedse gouverneur Daniel had een Deense koopvaardijvloot in de haven van Ribe overvallen.

21 Robert Douglas, generaal-majoor in Zweedse dienst, kreeg order om de bedreigde garnizoenen aan de Oder te bevoorraden (*Doc. Boh.* VII, p. 87, nos. 209-210).

22 De Zweden bouwden een fort bij Blankenese (tegenw. Hamburg-Blankenese) (*Gazette 1644*, no. 28, dd. 19 maart 1644).

23 Keizerlijke compagnieën hadden in de tweede week van februari de garnizoenssoldaten van de Zweedse generaal-majoor Axel Lillie, gouverneur van Leipzig, uit de omgeving van Torgau aan de Elbe gejaagd. Na deze actie keerden zij weer naar Bohemen terug (*Gazette 1644*, no. 22, dd. 5 maart 1644).

ita retudit,[24] ut quingentis occisis obsidionem relinquere cogerentur. Saxoniae dux de subsidiis

24 De keizerlijken van Johann, graaf van Götz(en), bedreigden het Zweedse garnizoen van Wołów (Wohlau).

apud caesarem sollicitavit ad vindicandas sibi urbes a Suedis occupatas,[25] quod ipse praestare non potest antequam virescat campus et pabulum praebere possit iumentis. Sed et obsidionem urbium et succursum Daniae regis principumque multum impedient Ragotzii arma et Duglassii ex Pomerania in Silesiam migratio.

Amicus quidam in patria,[26] gnarus Excellentiam vestram me honore suarum literarum beare, rogavit ut peterem ab Excellentia vestra brevem informationem Galliarum, Hispaniarum, Portugalliae et Italiae principum rerumpublicarumque interesse in tractatione pacis. Sed quia dubito id breviter fieri posse, hoc ab Excellentia vestra tot publicis et sacris districta negotiis sperare non audeo.

Ignoscat, quaeso, Excellentia vestra, quod ad illustrem Excellentiam vestram, literarum nostrae aetatis principem, Latinas literas scribere sustineam impolitas et aliis idiotissimis refertas.

Deus, illustrissime et excellentissime domine, illustrissimam Excellentiam vestram perpetuis beet successibus,

illustrissimae Excellentiae vestrae cultu et obsequio addictissimus servitor,
H. Appelboom.

Amstelodami, 14 Martii 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 24 Martii 1644. De antiquitatibus Suedo[rum] et Gothorum.[27]

En in dorso: 14 Martii 1644 Appelboom.

6764. 1644 maart 14. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Voor acht dagen hebbe u. Exc.[tie] vermelt[2] dat monsieur d'Avaux vanhier vertrocken is.[3] Servien is wegen sijne indispositie noch hier verbleven. Met haere leste propositiën, gedaen in faveur der papisten, hebben sij seer slechten danck behaelt, also dat de heeren Staten-Generael directa tegens de propositie sonder vertoef geresolveert hebben een scherp mandat tegens de papisten te laeten wtgaen,[4] ende

25 Keurvorst Johann Georg I van Saksen had nog steeds zijn zinnen gezet op de herovering van Leipzig. Aan het hof van de keizer kreeg het afwenden van het Zweeds-Zevenburgse gevaar evenwel hogere prioriteit.

26 Misschien was de vriend wel de reeds eerder genoemde assessor van de 'Svea Hovrätt'; zie no. 6739.

27 In zijn brief van 26 maart (no. 6784) informeerde Grotius naar de *Antiquitatum Sueo-Gothicarum ... libri tres* van de Zweedse jurist-historicus Johannes Loccenius.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 139. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

2 De brief van 6 maart; zie no. 6750.

3 De Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, verliet Den Haag op 8 maart. Zijn collega Abel Servien wendde een ziekte voor. Hij vertrok pas op 23 maart naar Munster (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. LV-LVI).

4 Op 3 maart hadden de Staten-Generaal hun Franse onderhandelingspartners een afscheidsaudiëntie aangeboden. De plechtigheid kreeg een verrassende wending toen de

sich daerenboven bij den coning in Vranckrijck te beclagen over sulck toemoeden, also sulcx het fondament deses

graaf van Avaux in zijn adres de aandacht vroeg voor het lot van de katholieken in de Republiek (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. LIII-LVI, en *Aitzema* (f^{o}) II, p. 960-966). De Staten-Generaal beantwoordden diezelfde dag de toespraak met een resolutie waarin een verscherping van de voorgaande plakkaten tegen de 'paus-gesinde' werd aangekondigd.

staats was schuddende. Men segt dat d'Avaux sulcx sonder ordre gedaen heeft,[5] gelijck Servien selfs bekennen soude dat het in haere instructie niet begrepen staet.[6]

De Dennemarckse saacke wil men aen de provintiën laeten coomen, haere resolutiën daerover te vernemen, 'twelck op een lang traisneren sal wtloopen.[7] Met des crijgs preparatoriën[8] is het alhier noch gans stille ende weinig apparentie dat iet sonderlings dit jaar sal voorgenomen werden. Sijn Hoocheit is een tijtlang aen 't podagra gelegen,[9] maer nu aen de beterhand.

Wat wij van de armeën hebben gelieft u. Exc.tie per bijgaende te sien.[10] Weinig veranderinge is tsedert mijnen lesten voorgevallen. Den general Torstenson heeft sijn hooftquartier noch te Hadersleven, sijnde wat onpasselijck.[11] Den coning van Dennemarcken hout sich te Fuinen om in alles te versien;[12] equippeert sterck te water, doch heeft groot gebreck aen bootsvolck.

Ick blijve, mijnheere,

u. Exc.tie dienstwilligste.

Den 14 Martii 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 22 Martii.

6765. 1644 maart 15. Van W. de Groot.[1]

5 Deze interventie was niet voorzien in de instructie die de Franse gevolmachtigden op 30 september 1643 in ontvangst hadden genomen (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen*, p. 139-149).

6 De tweede Franse gevolmachtigde Abel Servien distantieerde zich van de uitspraken van zijn collega. Desondanks stelde kardinaal Jules Mazarin ook hem verantwoordelijk voor dit initiatief (*Lettres Mazarin* I, p. 656 en p. 683-684, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 102, p. 113 en p. 150-153).

7 De Staten-Generaal en de Staten van Holland bogen zich over het vraagstuk 'hoe den Staat sig sal hebben te draagen in de ongeleegentheid, ontstaan tussen de kronen van Sweden en Denemarken'. Een besluit stelden zij uit totdat een advies binnenkwam van een commissie die zich zou belasten met een zorgvuldige bestudering van de inhoud van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640 (*Res. SH*, dd. 11 maart 1644, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 45-50).

8 Tegen 1 april zouden de compagnieën van het Staatse leger voltallig moeten zijn (*Het Staatsche leger* IV, p. 140).

9 De middelen van de Poolse wonderdokter Andreas Cnöffel waren uitgewerkt; zie no. 6191 (dl. XIV). Frederik Hendrik kon momenteel moeilijk staan, zitten en liggen (*Briefw. C. Huygens* III, p. 477).

10 De berichten ontbreken.

11 In zijn hoofdkwartier te Haderslev herstelde de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson van een zware jichtaanval. Desondanks bleef hij betrokken bij de voorbereiding van de oversteek over de Kleine Belt naar het eiland Funen.

12 Koning Christiaan IV had zijn bezoek aan de verdedigingslinies op het eiland Funen afgesloten. Eind februari keerde hij naar Kopenhagen terug.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 298. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6743, beantw. d. no. 6779.

Frater optime,

Mitto libellum in te Latii virulentum sane et asperum,[2] praesertim in tali controversia, in qua ipse fatetur pagina 17 et alibi aliquam partem Americae a Norwagis habitatam. Quod de temporum ratione affert paulo magis erit expendendum. Illud miror quod

2 De *Responsio ad dissertationem secundam Hugonis Grotii, de origine gentium Americanarum* van Grotius' opponent Johan de Laet (*BG* no. 733 en *BsG* no. 214).

pagina 93 mei et cognati sui, Antonii Surkii, domini Bergae,[3] quanquam tacite mentionem facit, ut ostendat se cum primum tua vidisset in alia fuisse sententia, idque scripto significasse. Nihil enim hoc ad rem facit, nisi ut ostendat id hominem arrogantem male habuisse, quod nihil mutare in animum induxeris, aut ullam scripti sui rationem habueris. Egregiam vero rationem cur convitia de plaustro in te coniicere voluerit. Et quid ab hoc homine expectes? Qui dum ab omnibus titulis abstinere se velle dicit, iterum clarissimi titulum in limine epistolae apposuerit,[4] ne qua in parte errasse putetur. Ante octiduum libellum hic reperire non potui, qui postero die ubique prostabat; ita ille hoc octiduum lucrifecit.

Nuper cum communi amico de Notis tuis in Evangelia agenti occurrit locus ad Math. capite XV, versu 18,[5] ubi dicis προπέμπειν εἰς τὸν Ἅδην et καταβαίνειν εἰς Ἅδου apud Graecos auctores eo quo dicis sensu reperiri. Velim, si occurrant, aliquos mihi locos indices, est enim ea locutio notanda ad sensum eius loci percipiendum.

Ne fando quidem hic audivimus lutheranum quendam de iustificatione contra te scripsisse;[6] inquiram tamen et ubi quid intellexero scribam. Pro iis quae de liberis tuis et rebus Gallicis scribis gratias ago maximas.[7] Philippi Cadurci librum non vidi, neque apud nos prostat.[8] Quid de Mileterii professione dicas nescio,[9] nisi forte agas de iis

3 Anthonis Studler van Zurck (ca. 1606-1666), heer van Bergen in Kennemerland, woonde in de jaren 1636-1645 te Leiden (*Ned. Leeuw* 55(1937), kol. 221; *Briefw. C. Huygens* II, p. 274, en *Briefw. P.C. Hooft* II, p. 840 en III, p. 525). Op verzoek van Willem de Groot had 'Surkius' in december 1642 aan de geograaf Johan de Laet het manuscript van Grotius' *De origine gentium Americanarum dissertatio* (*BG* nos. 725 en 726) getoond. Diens commentaar bracht hij per kerende post over; zie nos. 5475, 5528 (dl. XII) en 5548 (dl. XIII).

4 Johan de Laet sprak in zijn 'Ad lectorem' van de *Responsio* opnieuw over 'clarissimus vir Hugo Grotius'. In zijn *De origine gentium Americanarum dissertatio altera, adversus obtrectatorem*, Parijs en Amsterdam 1643 (*BG* nos. 731 en 732), had Grotius zijn irritatie getoond over de aanspreektitel 'Clarissime vir' in *Joannis de Laet Antwerpiani notae ad dissertationem Hugonis Grotii De origine gentium Americanarum, et observationes aliquot ad meliorem indaginem difficillimae illius quaestionis*, Amsterdam 1643 (*BG* no. 727 en *BsG* no. 212); zie no. 6543 (dl. XIV).

5 Matthaeus 16:18-19 (in de interlinie verbeterde Grotius 'caput XV' in 'caput XVI'). Deze plaats in de *Annotationes in libros Evangeliorum*, Amsterdam 1641 (*BG* no. 1135), werd opgeslagen in het licht van de laatste publikaties van de Leidse hoogleraar Claude Saumaise in zijn polemiek met Daniël Heinsius over het bestaan van een 'lingua Hellenistica'; zie no. 6743. Op p. 162 r. 32B van de *Opera omnia theologica* II, 1, Amsterdam 1679 (*BG* no. 919), leest men de bewuste aantekening: 'Mortem ᾅδης significat Sapientiae I,14; Eccles. IX, 17; et in historia Maccabæorum aliquoties, ubi et 'praemittere ad infernum' invenias, quod Graecis poetis familiare est: quomodo et scriptor Baruchi dixit 'descendere ad infernum', quod itidem apud Graecos usitatissimum est'.

6 De *Harmonia apostolica SS. Pauli et Jacobi De justificatione, ab Hugonis Grotii corruptelis vindicata*, Wittenberg 1643 (*BsG* no. 328), van de lutheraan Johannes Hülsemann.

7 Dankbaar aanvaardde de familie het weinige nieuws dat Grotius over zijn zonen Cornelis en Dirk te melden had.

8 Philippe Codurc had in het voorjaar van 1642 het tractaat *De sanctorum justificatione diatriba, auctore Philippo Codurco* laten verschijnen (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 119-120, p. 175 en p. 205-206).

9 Op 1 augustus 1642 had de protestantse theoloog Théophile Brachet de La Milletière de doctores van de Sorbonne te Parijs een *Remonstrance à MM. de la Faculté de Théologie, assemblez en l'eschole de Sorbonne, sur la nullité de la censure du sieur Chapelas, avec la profession de la foy catholique du sieur de La Milletière* aangeboden. Op 27 februari 1644 kon de Parijse raadsheer Claude Sarrau melden: 'Quelques docteurs de Sorbonne lui ont donné approbation d'un escrit qu'il a fait où il descouvre tout son pretendu Mystere de Reconciliation' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 214, en R.J.M. van de Schoor, *De irenische theologie van Théophile Brachet de La Milletière*, p. 159-171).

scriptis quae ille ante annos aliquot edidit, in quibus et sententiam suam de iustificatione proponit.[10] Quaestio de lingua Hellenistica iam ut puto conticescet; sunt enim auctores iam invicem reconciliati,[11] quanquam simultatis semina intus haerere non dubito. Miror Salmasium ita scribere ut facit; in te ab aliis, imprimis Latio, qui ipsi perfamiliaris est,[12] instigari facillime mihi persuadeo.

Adfui heri cum advocatis aliquot principi, ut ipsi in causa limitanea de veteri Mosae cursu[13] consilium praeberem, eumque supra aetatem arthritide aliisque malis detritum repperi.[14] Filius iam cum uxore sua vix duodecenni concubuit,[15] novo sane more, neque veteribus Germanis usitato.[16]

Deus te, tuam, tuos diu servet in bonum commune totius reipublicae christianae. Vale,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XV Martii 1644.

Quid Ordines Foederati super petita moderatione placitorum in catholicos decreverint,[17] ex adiuncta relatione cognosces.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 3 ll. 10 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 22 Martii.

10 Willem de Groot doelt waarschijnlijk op Brachets verhandeling *Le Moyen de la paix chrestienne, en la réünion des Catholiques et des Evangeliques sur les differens de la religion*, Parijs 1637 (R.J.M. van de Schoor, *o.c.*, p. 58-83).

11 De curatoren van de Leidse universiteit verlangden op 9 februari 1644 een belofte van de hoogleraren Daniël Heinsius en Claude Saumaise 'dat se voortaen malcanderen niet meer en sullen attacqueren met eenige geschriften ofte boucken, directelick noch indirectelick' (Molhuysen, *Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche Universiteit* II, p. 284).

12 Johan de Laet had zijn medewerking verleend aan het bezorgen van een uitgave van Saumaise's *De Hellenistica commentarius, contraversiam de lingua Hellenistica decidens, et plenissime pertractans originem et dialectos Graecae linguae*, Leiden 1643; vgl. no. 6743 n. 18.

13 De loop van de Oude Maas vormde de grens tussen Brabant en het grafelijk domein van Holland (A.A. Beekman, *De wateren van Nederland*, p. 164-165).

14 Frederik Hendrik raakte door de jicht geheel verstijfd; vgl. no. 6764.

15 Het huwelijk van Willem (1626-1650), prins van Oranje, met de 'princess royal' Mary Stuart (1631-1661).

16 In zijn *Inleidinge tot de Hollandsche Rechts-geleerdheid* (*BG* no. 785), I, vijfde deel 'Van 't huwelick', § 3, schreef Grotius: 'Jong-gezellen beneden de XIV ende jongedochters beneden de XII jaeren en moghen niet huwelicken'.

17 Het antwoord van de Staten-Generaal op het gloedvolle pleidooi van de Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, ten gunste van de geloofsvrijheid van de katholieken in de Republiek; vgl. Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 5105-5107: 'Extrait de l'Harangue du comte d'Avaux, ambassadeur extraordinaire du Roy tres-chrestien Louys XIV, faite en l'Assemblée des ... Estats Generaux des Provinces Unies, en la Haye le 3 du mois de Mars'; weldra gevolgd door het uitvoeriger pamflet: 'Auctentijc extract wt de propositie van den grave van Avaux, extra-ordinaris ambassadeur ... van Vranckryck; aengaende de paus-gesinde hier te Lande, gedaen in de Vergaderinge van de ... Staten Generael in 's-Graven-hage, den 3 Martii 1644; midtsgaders de resolutie van hare Ho. Mogende, den selven dito, daer over genomen, ende aen de voorsz. Heere Ambassadeur gecommuniceert', Dordrecht 1644.

In de marge: 17; 13. *En:* Homerus, III Macc.[18]
En in dorso: 15 Martii 1644 W. de Groot.

18 Opmerkingen die Grotius wilde plaatsen in zijn antwoord op deze brief; zie no. 6779.

6766. 1644 maart 17. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Je voy par la vostre du 1 de ce mois[2] que vous avez tousjours bonne esperance de la concorde des Suisses et Grisons,[3] qui veritablement seroit à souhaitter, mais pour moy je ne vous en puis encores asseurer veu la mesfiance grande qui regne parmy eux, surtout entre ce canton‹s›-cy et les Petis Cantons. Quant aux Grisons, ils ne sont plus capables de se conserver libres, mais il faut necessairement qu'ils ayent un maistre qui les tienne en cervelle. Le differend de dix droitures reccommance à s'aigrir, ceux de Tavos ne voulant aquiescer à la sentence que les protestans suisses ont donnée touchant l'election de leur Landamman,[4] de sorte qu'on y craint de nouveau un remue-menage, pourveu qu'il y eust aucun qui soufflast au feu.

Quant à la paix entre Rome et la ligue on la tient pour faite et soubscrite de part et d'autre,[5] mais avec tout cela les Barbarins[6] veulent demeurer armés tant que le pape vit encores, craignant qu'il ne sçauroit eschapper deux ou trois mois à cause de sa grande foiblesse, qui fait qu'il se sert du lait de deux nourrices dont on l'entretient, et sa mort produira indubitablement quelque schisme.[7] On dit neantmoins que les Barbarins feront licentier quelques trouppes inutiles, et qu'il y a des ministres de France qui veillent pour les attirer au service de leur maistre, ce que je croy fort probable,[8] les François n'estant pas si forts en infanterie en Italie comme ils publient.

On s'approche d'Uberlinghen[9] pour le battre avec du canon, car on dit qu'il y a des vivres encore pour deux mois, le gouverneur en ayant trouvé dans des maisons des bourgeois gran[de] quantité. Quelque cavallerie en est sorty à vive force et

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 322. Eigenh. oorspr.
2 De brief van 1 maart 1644 is niet overgeleverd. Grotius' commentaar zal echter niet veel afgeweken zijn van de berichten in zijn nieuwsbrieven van 27 februari (nos. 6733-6735).
3 De godsdiensttwisten in Graubünden. In april boden de kantons Zürich, Bern, Luzern, Uri, Schwyz en Glarus hun bemiddeling aan (Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 97-101).
4 Het geschil tussen Davos en de andere gemeenten in de 'Zehngerichtebund' (het verbond van de 'Dix-Droitures') over het 'Landtammanschafft'. Op 11/21 januari 1644 had Johann Heinrich Wasser (Waser), stadssecretaris van Zürich, de twistende partijen een oplossing aangeboden; zie de 'Waserischer Spruch' in Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V 2 1, p. 1304-1308, en Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 100-101.
5 Op 31 maart 1644 maakte de Italiaanse vredesbemiddelaar kardinaal Alessandro Bichi met het plaatsen van zijn handtekening onder twee vredesverdragen (een vredesverdrag van de paus met Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena, en een afzonderlijk verdrag met Odoardo Farnese, hertog van Parma) een einde aan de Castro-oorlog.
6 De pauselijke neven Francesco en Antonio Barberini zwichtten tenslotte voor de prebenden en de gunsten die kardinaal Jules Mazarin hen in het vooruitzicht had gesteld bij aanvaarding van de vredesvoorstellen.
7 In Rome bereidden de Spaanse en Franse delegaties zich reeds voor op het conclave dat na het overlijden van paus Urbanus VIII († 29 juli 1644) bijeen moest komen.
8 Kardinaal Alessandro Bichi, bijgestaan door François Du Val, markies van Fontenay-Mareuil, ordinaris Frans ambassadeur in Rome, en de jonge Franse diplomaat Hugues de Lyonne (1611-1671), stelden de pauselijke en Venetiaanse lichtingen een aanstelling in Franse dienst in het vooruitzicht. De nieuw aangeworven soldaten zouden welkom zijn in het Frans-Savoyaardse leger van prins Tommaso Francesco van Savoye (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 234-238, en *Mémoires de Fontenay-Mareuil* II, p. 307-309).
9 Het Frans-Weimarse steunpunt Ueberlingen bleef omsingeld door eenheden van het Zwabisch-Beierse leger. In mei gaf gouverneur Charles-Christophe de Mazencourt, markies van Courval, de strijd op.

passé jusques à Hohetvil pour asseurer les François de l'estat de la ville.
L'ambassadeur de France tra-

vaille pour contenter messieurs de Zurig touchant la violance que ceux de Hohetvil ont usé dans leur village sur les gens du Copet, et moyennant qu'on rende les prisonniers et ce qu'on leur a pris, tout cela s'appaisera amiablement.[10]

On tient Rakozy fort de 80 mille hommes et que le[s] Hordaques sont de son costé,[11] que les nostres ont pris l'isle de Finen en Denemarc[12] et Elsenburg dans la Sceine,[13] ce qu'estant il faut esperer bientost une bonne paix de ce costé-là.

Pour mon particulier je ne reçois pas encor ny de Suede ny de Münden et Osnaburg aucune responce sur mes instances,[14] vivant pourtant icy comme desesperé et si abbatu des malheurs qui m'affligent en ceste charge que je me souhaitte plustost mort que vif souventefois; aussy est-ce une tentation plus qu'humaine, defraudari suo stipendio par 4 ans entiers et avoir sur ses espaules une si lourde despence.

Dieu me console et vous conserve en sa saincte garde, moy demeurant, monsieur,
vostre serviteur tres humble,
C. Marin m.p.

De Zurig, ce 7/17 de Mars 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 31 Martii 1644.
En in dorso: 17 Martii 1644 Marin.

6767. 1644 maart 19. Aan J.A. Salvius.[1]

Illustrissime domine,

Multas simul debeo gratias Excellentiae vestrae pro amicissima epistola scripta 22 Februarii, pro rationibus meis transmissis[2] et pro iis quae ipsius iussu mihi septimo

10 De Franse ambassadeur Jacques Le Fèvre de Caumartin had Konrad Widerholdt, commandant van de vesting Hohentwiel, in een brief van 12 maart in kennis gesteld van de klachten van het kanton Zürich over een door zijn manschappen uitgelokte schermutseling in de omgeving van de brug bij Stein. In dit incident verloren twee recruten van de Franse troepenwerver Daniel II de Bellujon, baron van Coppet, het leven; zie no. 6754.

11 De Zevenburgse vorst György I Rákóczi had de 'Magyaren' (Hordaques) opgeroepen om zich van de keizerlijke tirannie te bevrijden. Zijn Manifest, dd. 17 februari 1644, werd een week later door de keizer beantwoord met een tegenverklaring (*Doc. Boh.* VII, p. 77 no. 187).

12 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson had de oversteek over de Kleine Belt naar het eiland Funen uitgesteld.

13 In het Deense gewest Skåne (Schonen) veroverde het leger van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn de stad Helsingborg (27 februari).

14 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius schonken in mei eindelijk eens aandacht aan de financiële noden van hun collega in Zürich (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 221). Inmiddels had Marin al een bedrag van 4800 rijksdaalders te vorderen (L. Haas, in *Schweizerische Zeitschrift für Geschichte* 3(1952), p. 81-83).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 723 no. 1652. Antw. op no. 6727.

2 De Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius had Grotius' rekeningen en declaraties na goedkeuring terstond overgedragen aan de thesaurier van zijn ambassade te Hamburg.

quoque die nuntiantur.[3] Spero illustrissimum baronem Oxenstiernam brevi Osnabrugae fore.[4] Tunc ad Excellentias vestras communiter scribam.[5] De controversia Danica nihil in

3 De wekelijkse nieuwsbrieven van Salvius' secretaris Georg Keller.
4 Volgens afspraak zou de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna zijn verblijf in Minden afbreken zodra hem de verzekering werd gegeven dat de Franse delegatie ter vredesconferentie haar opwachting in Munster maakte.
5 Grotius schonk de Zweedse gevolmachtigden afschriften van zijn wekelijkse nieuws-

publico locutus sum, quia res maioris momenti est quam quae sine mandatis specialibus tractari debeat.[6]

Hic magna flant de quatuor magnis exercitibus, in Italia, in Catalania, in Alsatia, in Picardia, sed initia adhuc tenuia sunt et lenta.[7] Videntur hi sperare tutos se ab hostibus fore,[8] quod eorum partem in se tracturus sit Ragotskius, partem Danus ad se advocaturus.[9] Gaudeo legatos Gallicos Excellentiae vestrae scripsisse ut oportet.[10] Magnos processus nobis nec Galli optant, nec Batavi.[11] Osnabrugam venturos arbitror e Germania electorum legatos, non et aliorum principum aut etiam civitatum.[12]

Deus, illustrissime domine, Excellentiam vestram bono publico servet,

Excellentiae vestrae serviturus semper,

H. Grotius.

Lutetiae, 19 Martii 1644.

Dominus Marinus flebiliter queritur se ab annis quatuor pecunias non accepisse;[13] est autem exul ac proinde impar longis impendiis.[14]

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Joanni Salvio.

6768. 1644 maart 19. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

6 Koningin Christina liet de instructie, dd. 27 januari/6 februari 1644 (no. 6696), bezorgen door haar afgezant Marc Duncan de Cerisantes. Vijf maanden duurde diens reis naar Parijs.

7 De voorbereiding van de campagnes van de Franse legers.

8 Aan het hof van keizer Ferdinand III kreeg het afwenden van het Zweedse en het Zevenburgse gevaar de hoogste prioriteit.

9 Het leger van de keizerlijke bevelhebber Matthias, graaf Gallas, zou aan de Hongaarse grens worden ingezet tegen de manschappen van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi. Tegelijkertijd had de keizer naar veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen de order doen uitgaan om militaire bijstand te verlenen aan koning Christiaan IV van Denemarken.

10 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien hadden in hun correspondentie met de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius nauwelijks acht geslagen op het gebruik van de juiste titulatuur; zie no. 6703. Zij herstelden deze onnauwkeurigheid in een schrijven van 21/31 januari 1644 (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 177).

11 De regering in Parijs had al een bemiddelaar in het conflict tussen de kronen van Zweden en Denemarken aangewezen. Ook in Den Haag leefde de wens van een spoedige beëindiging van deze 'vredens-breuck'.

12 Daarentegen ijverden de Zweedse gevolmachtigden voor de deelname van alle Duitse rijksvorsten en stenden aan de vredesconferenties.

13 Een verzoek om meer aandacht te besteden aan de financiële noden van de Zweedse resident te Zürich.

14 Carl Marin († 1651) was omstreeks 1627 uit Bohemen gevlucht. In 1628 vestigde hij zich in Zwitserland (L. Haas, in *Schweizerische Zeitschrift für Geschichte* 3(1952), p. 65-67).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 964 App. no. 696. Antw. op no. 6752, beantw. d. no. 6787.

Domino Hogerbetio, qui ad me scripsit, nihil aliud habeo quod significem,[2] nisi me ipsi ipsiusque domui omnia precari faustissima, etiam in causa illa apud aequos iudices

2 Deze brief is tevens een antwoord op de brief die Adriaen Hogerbeets op 7 maart 1644 aan Grotius had geschreven; zie no. 6753.

manifestae aequitatis contra Lugdunenses;[3] dolere autem me de morte domini Modaei.[4] Deus viduam et pupillos soletur. Tu quin illis omnibus adiutor sis futurus non dubito. Si habes orationem domini Davausii pro romano-catholicis, velim eam cernere.[5] Filiorum res adhuc eodem in loco sunt.[6] Latii librum prodiisse intelligo[7] convitiis plenum, non argumentis. Ego quanquam nondum legi, videor mihi non responsurus. Si quis est in Batavis otiosior,[8] poterit eum tractare pro meritis.[9]

Si quid novi positum est in edicto contra romano-catholicos,[10] velim id videre. Iussus erat Arnoutius doctor Sorbonae[11] ire Romam a regina, sed opponit se clerus et parlamentum. Multi episcopi sentiunt restituendas paenitentias publicas in publicis criminibus et in secretis confessionibus differendam absolutionem adusque exactam paenitentiam.

Paratus ad bellum hic lenti sunt. Sperant Ragotskium magnam hostium partem in se tracturum, tum partem aliam ituram in auxilium Dani.

Deus te cum tua tuisque servet,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

Lutetiae, 19 Martii 1644.

Audio antehac Ordines Foederatos et principem Arausionensem preces suas interposuisse pro reformatis in Gallia.[12] Quare mirari non debeat si et Galliae rex pro catholicis aliquid facit:

3 Adriaen Hogerbeets was in de week van 14-20 februari in Den Haag verschenen. Zonder enig resultaat werkte hij aan de bevordering van het proces dat hij namens de familie tegen de Leidse stadsbestuurders had aangespannen in de zaak van het postume eerherstel van zijn vader Rombout Hogerbeets. De raadsheren van het Hof van Holland verklaarden niet bevoegd te zijn om uitspraak te doen in publieke aangelegenheden uit het jaar 1618; vgl. nos. 6726 en 6738.

4 Het overlijden van mr. Dirck Modé, raadsheer in het Hof van Utrecht, gehuwd met Machtelt Hogerbeets; zie no. 6753.

5 Op 3 maart hadden de Staten-Generaal hun Franse onderhandelingspartners Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien een afscheidsaudiëntie aangeboden. In zijn adres besteedde de graaf van Avaux onverwachts aandacht aan het lot van de katholieken in de Republiek. Een exemplaar met de tekst van de toespraak was al onderweg; vgl. nos. 6764 en 6765.

6 Cornelis de Groot verbleef nog steeds in Venetië. Ook in de zaak van de vrijlating van de krijgsgevangen Frans-Weimarse officier Dirk de Groot leken zich geen nieuwe ontwikkelingen voor te doen.

7 De *Responsio ad dissertationem secundam Hugonis Grotii, de origine gentium Americanarum* van Grotius' opponent Johan de Laet (*BG* no. 733 en *BsG* no. 214).

8 De Fransman Robert le Comte (nos. 6057 en 6553 (dl. XIV)) mengde zich in de pennestrijd met een in 1644 bij de Amsterdamse uitgever Nicolaes van Ravesteyn gedrukte publikatie *Roberti Comtaei Nortmanni de origine gentium Americanarum dissertatio* (H.F. Wright, in *Bibliotheca Visseriana* VII, p. 227).

9 Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 380, voegt in de vertaling van dit brieffragment de volgende opmerking toe: ‘Mijn bezigheden laten mij niet toe alle de boeken, die ik en de Laat hebben aangehaalt, weer te doorlopen’.

10 Het antwoord van de Staten-Generaal op het adres van de graaf van Avaux; vgl. *supra*, n. 5.

11 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 19 maart.

12 Vermoedelijk een toespeling op een Staats initiatief uit 1621; in dat jaar gaven prins Maurits en de Staten-Generaal aan hun ambassadeur Gideon van den Boetzelaer, heer van Langerak, opdracht om het leed in de Franse gereformeerde kerken onder de aandacht van koning Lodewijk XIII te brengen (*Res. SG 1610-1670*, V (1621-1622), p. 247 no. 1565, p. 251 no.

ἢ μοῦνοι φιλέουσ᾽ ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων
Ἀτρεΐδαι.[13]

1584, p. 259 no. 1640, p. 280 no. 1771, p. 296 no. 1889, p. 308 no. 1967, p. 351-353 nos. 2229, 2235 en 2246).

13 Homerus, *Ilias* 9, 340-341.

6769. 1644 maart 19. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Zoo de propositie van monsieur d'Avaux aengaende de roomsch-catholische te becomen is, ick zal die garen zien.[2] Zal oock garen weten off buiten het voorgaende tractaet iet nieuws is bedongen ten eenre ofte ten andere zijde. De heer Heufd[3] meene ick niet dat hier in 't stuck van de ceremoniën veel zal obtineren. Dat monsieur d'Avaux last gehadt heeft voor de roomsch-catholycken te spreecken houdt ick zeecker ende dat de coninginne volgens haere devotiën de gezegde roomsch-catholycken eenige verlichtinge wel gunt,[4] maer dat den cardinael niet veel en vraeght hoe het daermede gaet. Monsieur d'Avaux heeft in alle zijne ambassade getracht wel te staen met Rome.[5]

Ick heb gezien den brief van de Staten-Generael aen de coninginne van Swede.[6] Mij dunct dat het Latijn ende de zin, beide zeer crepel is. 't Schijnt dat die querelle tusschen Swede ende Denemarcken wel langer zoude mogen duiren dan eerst was gemeent. Ick verwacht van mijnheer Spierinck copie van het tractaet voordezen gemaect tusschen Swede ende de Vereenigde Nederlanden om daerop te letten nae behooren.[7]

19 Martii 1644.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 36e. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6770.

2 De Haagse conferentie over een nieuwe Frans-Staatse ‘alliantie offensive ende defensive’ had drie maanden geduurd. Op 1 maart plaatsten de Staatse onderhandelaars en de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, Abel Servien en ambassadeur Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, hun handtekening onder het verdrag. Op 3 maart boden de Staten-Generaal de gevolmachtigden een afscheidsaudiëntie aan. In zijn adres besteedde de graaf van Avaux onverwachts aandacht aan het lot van de katholieken in de Republiek. Zie voor de verzending van de tekst van de ‘Harangue du comte d'Avaux, ambassadeur extraordinaire du Roy tres-chrestien Louys XIV, faite en l'Assemblée des ... Estats Generaux des Provinces Unies, en la Haye le 3 du mois de Mars’, no. 6765.

3 De Parijse bankier Johan Hoeufft. Omdat de Staatse ambassadeur Willem van Liere, heer van Oosterwijk, in oktober 1643 op verlof was gegaan, moesten de Staten-Generaal uitkijken naar een andere verdediger van de ‘eer en tytulen’ van de Republiek aan het Franse hof. De kwestie bleef voortslepen, ook toen de ordinaris ambassadeur weer naar zijn post was teruggekeerd (november 1644) (J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 323-324; Schutte, *Repertorium* I, p. 13).

4 De regering in Parijs ontkende iedere betrokkenheid. In een schrijven van 19 maart 1644 merkte de Franse staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, echter op: ‘Sa Majesté a trouvé rude que Messieurs les Estatz ayent si peu considéré ses offices qui tendoient au soulagement des Catholiques ... mais l'estat des choses et les règles de la prudence prescrivent qu'on dissimule’; zie no. 6690, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 8-9.

5 Claude de Mesmes (1595-1650), graaf van Avaux, was zijn diplomatieke carrière in Italië begonnen, 1627-1632. Hij maakte zo'n goede indruk op paus Urbanus VIII dat deze bij de Franse regering een verzoek indiende om de jonge diplomaat nog wat langer in Rome te laten; vgl. no. 6298 (dl. XIV), en *DBF* IV, kol. 832-837.

6 Zijn collega's in de Republiek hadden Grotius een afschrift gegeven van de Latijnse brief waarin de Staten-Generaal koningin Christina van Zweden hun bemiddeling aanboden, dd. 5/8 februari 1644 (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 45-46, en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 182-183).

7 De Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona zou Grotius binnenkort inzage verlenen in het verdrag dat op 1/11 september 1640 tussen ‘de Koningin en 't Koningrijck van Sweden aen d'een, en de Heeren Staten Generael en de Vereenigde Nederlanden aen d'andere sijde’ was gesloten ‘tot versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaert en koophandel in d'Oost en Noord-Zee’; zie nos. 6757 en 6777.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso staat in een onbekende hand: Den 19 Maert 1644.

6770. 1644 maart 19. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De lichtinge van den marescal de La Turaine gaen slap voort omdat de Switsers, die nu beider gezintheits tot Bade zijn vergadert, wel coren laeten uitgaen voor alle die des begeeren, maer verbieden haer volck tegen Oostenrijck te dienen,[2] 'twelck de Republique van Venetië wel te passe comt, die boven haer voorgaende volck lichten veertich compagniën te voet, zes te paerd,[3] niettegenstaende de goede hoope die men heeft tot de paix,[4] om in alle voorvallen wel op haer hoede te zijn. Prince Thomas[5] zal vanhier jaerlijcks ontfangen twee millioenen, waervoren hij den Spaignaerd in Italië het oorlogh zal aendoen. Den hertogh van Orleans gaet nae 't badt[6] ende comt daernae wederom om over het principale leger te commanderen met advys van vier maerschalcken van Vrancrijck.[7] Den marescal de L'Hospital om zijne indispositie zoect zich met proffijt quijt te maecken het gouvernement van Champagne, 'twelck den hertogh van Anguien gaeren zoude becomen.[8] Den coning is coortzigh geweest, is nu beter.[9] Den prins van Condé verzoect dat de erffenisse van den gewezene cardinael,[10] dien hij estimeert op drieënde-

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 36d. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6769. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 1 april 1644).

2 De keizerlijke agent kolonel Sebastian Pilgerin Zweyer von Evibach waarschuwde de in Aarau bijeengekomen vertegenwoordigers van Zürich, Bern, Glarus, Bazel, Schaffhausen, Appenzell-Ausserrhoden, Sankt Gallen en Biel voor het offensieve karakter van de aanstaande campagne van de Frans-Weimarse opperbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, aan de Rijn (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V 2 1, p. 1308-1310, en Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 35-36).

3 Men wachtte nog op de ratificatie van de overeenkomst die de Venetiaanse gezant Girolamo Cavazza met de autoriteiten in Graubünden had gesloten over het openstellen van de passen voor Zwitsers die dienst wilden nemen in het leger van Venetië.

4 Op 31 maart 1644 werd te Ferrara de vrede getekend in het conflict van paus Urbanus VIII met Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane, Francesco I d'Este, hertog van Modena, en Odoardo Farnese, hertog van Parma, over de rechten op het hertogdom van Castro.

5 Prins Tommaso Francesco van Savoye nam weer het bevel op zich over het Frans-Savoyaardse leger. Op 13 maart nam hij afscheid van het Franse hof.

6 Gaston van Orléans koesterde het voornemen om zich in de heilzame wateren van het kuuroord Bourbon-Lancy te dompelen. De spanningen aan het hof vereisten echter zijn aanwezigheid in Parijs. Op 12 maart verscheen ‘Monsieur’ weer op een zitting van de ‘Conseil d'Etat’ (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 157-160).

7 De maarschalken Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, en Jean, graaf van Gassion, gaven vorm aan de Franse krijgsplannen voor het jaar 1644. Daarentegen mochten de maarschalken Antoine III de Gramont (1604-1678), graaf van Guiche, en François de l'Hospital (1583-1660), graaf van Rosnay, sieur du Hallier, slechts meespreken in zaken die de toestand aan het front in Picardië en Champagne betroffen; zie *Lettres Mazarin* I, p. 673-674.

8 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, voelde zich als legerleider minder begunstigd dan de ‘generalissimus’ Gaston van Orléans; vgl. nos. 6589 en 6601 (dl. XIV). Het vooruitzicht op een overeenkomst met maarschalk François de l'Hospital over de overdracht van het gouvernement van Champagne stemde hem tot een gunstiger oordeel (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 157-158).

9 De jonge koning Lodewijk XIV (* 1638).

10 Het proces dat Henri II de Bourbon, prins van Condé, als curator van zijn schoondochter Claire-Clémence de Maillé-Brezé (no. 6692) had aangespannen tegen Richelieu's lievelingsnicht Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon. Op 28 april hield de prinselijke advocaat Gaultier zijn pleitrede in het Parlement van Parijs. In zijn toespraak vergeleek hij de ‘grote kardinaal’ met Samson die zich door zijn nicht ‘Dalila’ een testament liet voorschrijven (*Tallemant des Réaux* I, p. 304-311 en p. 980-990, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 174-175).

dertich millioenen,[11] gestelt werde in sequestre, alzoo zijne Hoocheit daerop pretendeert. Den hertogh van Breszé comt hier, zoo men meent, om dat proces te accorderen.[12] Arnoux, doctor van de Sorbonne, tot driemael last becomen hebbende van de coninginne om nae Rome te gaen vanwegen een boeck dat hij heeft geschreven[13] 'twelck de jesuyten niet en behaegt,[14] excuseert zich op zijne cranckheit. Twee anderen zullen gaen nae Rome om zijne zaeck te defenderen. De bisschoppen zoo om die questie als om andere redene zagen gaeren een synode nationael.[15] Alle derzelve bisschoppen die in de stadt zijn hebben last nae haere kercken te vertrecken. Den cardinael Grimaldi is vanhier nae Rome gegaen.[16] Den ambassadeur van Genua is mede vertrocken.[17] Eenige coopluiden zijn gearresteert die haer gestelt hadde tegen de sol par livre op de zijde.[18] Het douarie van de coninginne zal haer jaerlijck[s] geven zeshondertvijftichduizent guldens.

Men twijffelt hier off Ragosky's voornemen voortganck hebben zal, omdat den Grooten Vizyr, die hem favoriseerde ende vijant was van het huis van Oostenrijck, door

11 Een schatting uit 1644 wees uit dat Richelieu zijn erven 22,4 miljoen ponden had nagelaten (J. Bergin, *Cardinal Richelieu; power and the pursuit of wealth*, p. 243-263).

12 Maarschalk Urbain de Maillé (ca. 1597-1650), markies van Brezé, gehuwd met Richelieu's zuster Nicole du Plessis († 1635), werd als getuige opgeroepen om te bewijzen dat de kardinaal misbruik had gemaakt van de volmacht die hij in 1641 had afgegeven voor het passeren van het huwelijkscontract tussen zijn dochter Claire-Clémence (ca. 1628-1694) en Louis II de Bourbon, hertog van Enghien. De bruid zou bij die gelegenheid onder dwang afstand hebben gedaan van haar erfrechten; vgl. no. 6007 (dl. XIII) en no. 6589 (dl. XIV). Haar broer Jean-Armand (1619-1646) behoorde echter wèl tot de begunstigden: hij werd door zijn oom waardig bevonden voor de titel van ‘duc’ en ‘pair’.

13 De jansenistische theoloog Antoine Arnauld, auteur van de geruchtmakende memorie *De la fréquente communion où les sentimens des Pères, des Papes et des Conciles, touchant l'usage des sacremens de pénitence et d'eucharistie sont fidèlement exposez*, Parijs 1643. Op 11 maart ontving hij van de koningin het verzoek om zich naar Rome te begeven ‘pour rendre raison de sa doctrine au pape’. Dit besluit achtte het Parlement van Parijs ‘comme contraire aux libertés de l'Eglise gallicane’; vgl. Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 230-232, en Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 354-355.

14 De jezuïeten waren ontstemd over het feit dat minstens 4 aartsbisschoppen en 12 bisschoppen hun instemming hadden betuigd met het verschijnen van *De la fréquente communion*; zie no. 6403 (dl. XIV).

15 Op 17 maart ontbood koningin Anna van Oostenrijk de presidenten en de advocaten-generaal van het Parlement van Parijs ten paleize voor een consultatie over de tweedracht onder de theologen. In hun beschouwingen schaarden de raadsheren zich achter het standpunt dat naar de letter en de geest van de concordaten met de pausen gesloten het recht om de leer van Antoine Arnauld te toetsen in eerste instantie aan de bisschoppen in eigen land toeviel. Ter verdediging van het besluit van de koningin voerde kardinaal Jules Mazarin aan dat het bezoek aan de paus een informatief karakter zou dragen en dat de jansenist en zijn reisgezel Martin de Barcos tijdens hun verblijf in Rome onder de bescherming zouden komen te staan van de Franse ambassade (*Mémoires d'Omer Talon* I, p. 278-289).

16 De kardinaal-nuntius Girolamo Grimaldi had de regering in Parijs van raad gediend in het theologisch debat. Met het oog op de verslechterende gezondheidstoestand van paus Urbanus VIII moest hij het strijdperk verlaten; *Gazette 1644*, no. 28, dd. 19 maart 1644.

17 De Genuees Bartolomeo Passano had op 17 februari zijn opwachting gemaakt aan het Franse hof. Zijn vertrek moet op de 16de maart gevallen zijn.

18 Michel Particelli (1596-1650), heer van Emery, ‘contrôleur général des finances’, zocht naar middelen om de lege schatkist te vullen. Met harde hand dwong hij van zijde- en lakenhandelaars de betaling van de ‘sol pour livre’ af (*DBF* XII, kol. 1247-1250; *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 147 en p. 156-162, en *Mémoires de madame de Motteville* II, p. 68-69).

't beleit van de sultane is omgebracht[19] ende veeltijds verandering van personen in dat hoff nieuwe beradeslaging medebrengt. Uit Polen hooren wij dat eenigh volck gaet tot hulp van den coning van Denemarcken,[20] maer men zegt hier[21] dat denzelve coning liever heeft de hulpe van den keizer te missen dan zich tegen Vrancrijck in verbont te geven.[22] De bijeencomste tot Passau is gescheiden.[23] Den hertogh van Beieren versterct zijn leger tot zesduizent te paerd, vijf[tien]duizent te voet; tast Uberlingen aen met canon ende belet den uitganck aen die van Hohentwiel.[24] Hertogh Carel scheit uit de handelinge met Vrancrijck,[25] sterckt zeer het garnisoen van Longuy ende schijnt desseing te hebben op de trouppes van den marescal de Turaine. Wij verstaen dat de Hessensche Fulde genomen hebben,[26] dat een Beyerschen aenslagh op Rijnfeld[27] is gefailleert, dat die van Hagenau het casteel van Falkestein hebben ingenomen,[28] dat de regimenten van Lamboi ende Haezfeld gaen nae den Eifel.[29]

19 In Wenen was bericht binnengekomen van de keizerlijke resident in Constantinopel over een mogelijke koersverandering aan het hof van sultan Ibrahim ten opzichte van de strijd die de Zevenburgse vorst György I Rákóczi tegen de keizer leverde (*Gazette 1644*, no. 27, dd. 19 maart 1644). Op instigatie van zijn moeder Kösem (Mâh-Peyker Sultan) had de Sultan de machtige grootvizier Kara Mustafa Kemankeş (ca. 1592-1643/44) om het leven laten brengen (*Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas* II, p. 489-490 en III, p. 276-277; Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 34-41; *Doc. Boh.* VII, p. 72 no. 170 en p. 76 no. 185).

20 Koning Wladislas IV van Polen bood de koning van Denemarken een lichting soldaten aan. Het toezicht op de wervingen liet hij over aan Wolf Heinrich von Baudissin, voormalig Pools resident te Kopenhagen; vgl no. 6763.

21 Waarschijnlijk had de Poolse resident Claudius (Domenicus) Roncalius in een vertrouwelijk gesprek met kardinaal Jules Mazarin laten doorschemeren dat de koningen van Denemarken en Polen niet wilden aansturen op een breuk met Frankrijk (*Lettres Mazarin* I, p. CI-CII).

22 Tijdens hun verblijf in Osnabrück hadden leden van de Deense delegatie ter vredesconferentie met de keizerlijke gevolmachtigden gesproken over de wenselijkheid van een militair verbond tegen Zweden. Deze suggestie werd door keizer Ferdinand III opgenomen in de instructies die hij op 15 december 1643 en op 23 januari 1644 in Wenen liet opstellen voor de missie van zijn raad Georg von Plettenberg naar het hof van koning Christiaan IV van Denemarken; zie no. 6745, en *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 163, p. 217, p. 247-248.

23 Het keizerlijk-Beiers krijgsberaad te Passau; vgl. *Doc. Boh.* VII, p. 73 no. 173. Volgens de *Gazette 1644*, no. 27, dd. 19 maart 1644, was rijksvicekanselier Ferdinand Sigmund, graaf Kur(t)z von Senftenau, eind februari weer in Wenen verschenen.

24 Eenheden van het Zwabisch-Beierse leger sloten alle toegangswegen naar het Frans-Weimarse steunpunt Ueberlingen af. Zelfs de ruiters van Konrad Widerholdt, commandant van de vesting Hohentwiel, zagen geen weg meer om het noodlijdende garnizoen van gouverneur Charles-Christophe de Mazencourt, markies van Courval, te bevoorraden.

25 Zie no. 6733. Op 27 maart kon kardinaal Jules Mazarin aan de Frans-Weimarse opperbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, toch nog een doorbraak in de onderhandelingen met hertog Karel IV van Lotharingen melden (*Lettres Mazarin* I, p. 635 en p. 638-639).

26 Afgelopen maand hadden Hessische eenheden het sticht Fulda onder hun contributie willen brengen; zie no. 6733, en *Gazette 1644*, no. 21, dd. 27 februari 1644.

27 Rheinfelden, een van de vier Waldstätte. In 1638 had het leger van Bernhard, hertog van Saksen-Weimar, de stad kunnen overmeesteren.

28 De aanslag van het Franse garnizoen van Haguenau op het kasteel Falkenstein bij Rockenhausen. Kort daarop ondernam de Spaanse gouverneur van Frankenthal een vergeefse poging om de 40 man tellende bezetting te verjagen (*Gazette 1644*, no. 34, dd. 9 april 1644).

29 Drie regimenten van de keizerlijke bevelhebber Willem, baron van Lamboy, wachtten in de Eifel op aansluiting met de vier regimenten die veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen langs de Rijn liet oprukken (*Gazette 1644*, no. 22, dd. 5 maart 1644).

Den hertogh van Vendosme is te Genève.[30] Den hertogh van Nemours, omdat hij groot vrund is van denzelve hertogh van Vendosme,[31] is belast te gaen nae Nizza.

Uit Engelant hooren wij dat de stadt Nieucastel zeer benauwt werdt bij de Schotten,[32] dat de heeren te Oxfort den coning van Engelant raiden het parlement dat tot Londen is te erkennen, alzoo de zaecke doch eintelijck daertoe zal moeten comen.[33] Dat overal daer 't parlement macht heeft predicanten werden ingestelt nae het humeur van Schotlant,[34] met uitsluiting van deghenen die men daer noemt independenten omdat zij onder geen synode staen en willen.[35]

19 Martii 1644.

Die voor den coning van Engelant zijn geven hier uit dat den generael Lesle door een uitval uit de stadt van Neucastel heeft verloren tweeduizenttweehondert dooden, duizenttweehondert gevangenen. Van den coninck van Portugal zegt men hier[36] dat hij zend drie caraquen nae Oost-Indië ende in de Spaensche zee dertich galeoenen. Door de groote aerdbeving die onlancx is gebeurt bij Marseille ende verder, is een berg bij Todon in 't graefschap van Nizze tenedergevallen. Bij de eilanden van Jeres is een groote visch gevangen, een tiger zeer gelijck, briesschende als een stier.[37]

In dorso staat in een onbekende hand: Den 18 [*sic*] Maert 1644.

30 César de Bourbon, hertog van Vendôme, ontsnapte aan de jacht die kardinaal Jules Mazarin op hem en de vrienden van zijn zoon François de Vendôme, hertog van Beaufort, maakte.

31 In juli 1643 was met groot vertoon het huwelijk gesloten tussen Charles-Amédée van Savoye (1624-1652), hertog van Nemours, en Elisabeth de Vendôme (1614-1664), dochter van de voortvluchtige hertog van Vendôme; zie no. 6313 (dl. XIV).

32 Generaal Alexander Leslie (ca. 1580-1661), graaf van Leven, had het Schotse expeditieleger posities laten innemen aan de Tyne. Het garnizoen van Newcastle sloeg de eerste aanval af (*DNB* XXXIII, p. 68-76, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 77 en 79).

33 Koning Karel I nam in Oxford het voorstel van zijn 'Parlement' over. Op 3/13 maart 1644 schreef hij aan de 'Lords and Commons of Parliament assembled at Westminster': 'By the advice of the Lords and Commons of Parliament assembled at Oxford, we do propound and desire, that a convenient number of fit persons may be appointed and authorized by you to meet with all convenient speed, at such place as you shall nominate, with an equal number of fit persons, whom we shall appoint and authorize, to treat of the ways and means to settle the present distractions of this our Kingdom, and to procure a happy Peace' (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 213).

34 De invoering van het presbyteriaanse stelsel hadden de 'commissioners from the general assembly of the Kirk of Scotland' laten vastleggen in de 'solemn league and covenant, for reformation and defence of religion, the honour and happiness of the king, and the peace and safety of the three kingdoms of England, Scotland and Ireland' van 18/28 september 1643.

35 Vijf 'Independents' weigerden de nieuwe kerkelijke hiërarchie te aanvaarden. Zij stelden hun volgelingen voor om zich in een petitie tot het Parlement te wenden (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 78-79).

36 Deze mededeling kwam van de buitengewone Portugese ambassadeur Alvaro Pires de Castro, markies van Cascaes. Op 8 maart was hij in La Rochelle aangekomen. Op 24 april overhandigde hij koningin Anna van Oostenrijk een blijk van medeleven van koning Jan IV van Portugal met het heengaan van koning Lodewijk XIII († 14 mei 1643) en een gelukwens met de troonsbestijging van de jonge Lodewijk XIV (*Gazette 1644*, no. 28, dd. 19 maart 1644, en Prestage, *The diplomatic relations*, p. 12-13).

37 Eind februari werden de bewoners van de streek tussen Grasse en Nice opgeschrikt door een zware aardbeving. De ingestorte berg trof het plaatsje Toudon. Elders, bij de eilanden van Hyères (Stoechadae), dook plotseling een vijf voet lange walviskopvis uit het water op (*Gazette 1644*, no. 28, dd. 19 maart 1644).

6771. 1644 maart 19. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Incalescunt hic disputationes theologicae.[2] Episcopi synodum nationalem desiderant. Princeps Condaeus ingenio valens, qui et reginam et ducem Aurelianensem in suam perduxit sententiam, negotium Romam vult mitti. Arnaldius ex imperio reginae ter ipsi nuntiato paratum se dicit ire Romam, sed intercedunt et episcopi et parlamentum, non tam unius hominis quam communis libertatis causa. Meminerunt antehac abbatem Duboisium[3] pari modo Romam missum ibique in carcere habitum. Discedit hinc Grimaltius antehac nuntius, nunc cardinalis; abit et a Genua legatus. Manet hic a Polonia residens; is quantum potest causam hic agit Dani aitque magnas ei copias venire e Polonia sub Baudissio. Actus Ragozii magnas hic spes excitant.[4] Sed sunt qui putant interfecto magno vizirio per potentiam sultanae fore, ut et consilia mutentur. Creditur enim ille vizirius magnus fuisse adversator Austriacae magnitudinis. Princeps Condaeus persequitur litem de successione cardinalis Riceliaci, quam aestimat ad XXXIII minimum milliones. Et si longa sit lis, bona vult sequestrari. Res ad transactionem spectat, eaque de causa huc venit dux Bressaeus.

Incipiunt ire in Catalaniam cohortes.[5] Dux Aurelianensis it ad aquas, inde rediturus huc et iturus, ut ait, ad exercitum maximum ad Belgicos fines, assumturus secum marescallos Franciae aliquot. Principi Thomae promittuntur annui milliones duo, unde in Italia bellum in Hispanum gerat. Episcopis qui in urbe sunt, imperatum, quod hic saepe fieri solet, ut ad suas ecclesias eant. Dux Vindocinensis Genevae est. Dux autem Nemorosius, per amicitiam eius suspectus, iussus est ire Nicaeam. Bona in solatium viduitatis reginae regentis dabunt reditus DCL-ies mille francicarum librarum. Marescallus Hospitalius, aeger corpore, videtur de praefectura Campaniae velle decedere, quam appetit dux Anguianus. Mercatores quidam hic in vincula dati, qui se opposuerant vicesimae de serico. Multae quotidie hic rixae, multae caedes visuntur, nec mirum regina omnium rerum secura, cardinali sua agente.

Passaviensem conventum iam discessisse accepimus. Hazfeldium ire Coloniam, copias eius et Lamboii in Eifeliam regionem. Ab Hassis captam Fuldam, Bavaricis irritum fuisse conatum in Rinfeldiam, a praesidiariis Hagenaviae oppressam arcem Falcosteniam. Veneti incerti, quid de pace sperent, novas scribunt centurias XL, turmas sex. Dux Bavarus itidem augere exercitum dicitur ad XV peditum, sex equitum millia. Uberlinga diu defendi non poterit et Hohentvilae exitus fiunt difficiles. Dux

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 186; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 403 no. 524. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 215. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6772).

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 19 maart 1644 (no. 6770).

3 Jean Dubois of Du Boys († 28 augustus 1626), abt van Beaulieu-en-Argonne, had de jezuïeten beschuldigd van medeplichtigheid aan de aanslag op het leven van koning Hendrik IV. In september 1611 aanvaardde hij een missie naar Rome. Bij aankomst werd hij gearresteerd en in de kerkers van de Engelenburcht geworpen. Hij overleed in gevangenschap (*DBF* XI, kol. 942).

4 De Zevenburgse vorst György I Rákóczi belegerde op dit moment de stad Košice (Kaschau). Gevaar dreigde ook voor de mijnbouwsteden Prešov (Eperies) en Levoča (Leutschau) (*Doc. Boh.* VII, p. 81, nos. 193 en 194).

5 De zorg voor de versterking van de Franse strijdmacht in Catalonië. Omdat de beloofde nieuwe lichtingen nog niet in aantocht waren, gaf kardinaal Jules Mazarin aan Louis-Emmanuel de Valois, graaf van Alais, de order om voor de duur van drie of vier maanden zijn regiment in dienst te stellen van het leger van de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt (*Lettres Mazarin* I, p. 565-566 en p. 627-629).

Carolus omissa spe de Gallia Longuiaci praesidium auxit; imminet copiis marescalli vicecomitis Ture-

nae. Helvetii in unum locum convenere, Badam. Rhaeti novum aliquod foedus cum Venetis moliuntur. Helvetii quod frumenti emtionem omnibus permittunt, excusant se imperatori ex more veteri. Caeterum militem apud se contra domum Austriacam scribi vetant; eo fit ut peditum magna sit raritas. De pace inter papam et oppositum foedus incertum adhuc negotium est. Ex Anglia et Francofurto scribitur[6] regem Daniae recusare auxilia ab imperatore sub lege foederis qualem exigit imperator. Velle eum suam seorsim experiri fortunam et imperatori suam relinquere.

Ex Anglia varia nuntiantur pro variis hic hominum studiis, sed Novum Castellum vix est ut Scotorum manus evadat. Ex decreto synodi Londiniensis instituuntur aliqui[7] pastores quales sunt in Scotia. Excluduntur qui plusculum libertatis voluere, quos ibi independentes vocant.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, per consilia Sublimitatis tuae regno Suediae orbique christiano benefaciat,

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,
H. Grotius.

[Lutetiae,] IX/XIX Martii 1644.

Qui regi Angliae favent aiunt eruptione facta ex Novo Castello periisse Leslaeo homines bis mille ducentos, captos mille ducentos. Aliis haec videntur hyperbolica. Non desunt prodigia. Apud Todonem in comitatu Nicaeae terrae motu, de quo scripsi, mons corruit. Apud Stoechades piscis captus tigridi persimilis, multum mugiens. Rex Portugalliae dicitur tres caracas mittere in Indiam orientalem, triginta galeones parare, quibus in mari Hispanico contra Castellanos utatur.

Velim[8] a Suedis nostris reperiri viam mari ad Tartaros; instituenda autem esset navigatio sub polum. Quanquam enim summum est frigus, tamen quantum aut coniecturis aut experimentis didicimus, non gelascit ibi mare ideo quod longe absit a litoribus et amnibus. Neque Hollandi desperant eum transitum posse reperiri. Sed nolunt aliis gentibus monstrare iter ad Sinas tam facile.[9]

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Incalescunt rixae theologicae. Discessus nuntii et legati a Genua. Residens Polonus Danis favet. De Ragozio haud bene sperat interfecto a Turcis vezirio. Lis de hereditate Riceliaci. De Anguiani et Aurelianensis itineribus. Principis Thomae promissa et alia ex Gallia. Conventus Passaviensis finitus. De bello Germanico. Veneti scribunt militem. Quaedam de Helvetiis et Rhaetis. Pax dubia in Italia. Danum recusasse imperatoris auxilia. Anglica.

6 Grotius stond in correspondentie met William (of Wilhelm) Curtius, gewezen keurvorstelijk secretaris, thans Engels resident in Frankfort; vgl. nos. 6201 en 6405 (dl. XIV).
7 In de brief aan Johan Oxenstierna van dezelfde datum (no. 6772) leest men: ‘ubique’.
8 Deze alinea ontbreekt in de brief aan Johan Oxenstierna.
9 De Zweden hadden zich al op het terrein van de Westindische Compagnie begeven. In 1638 stichtten zij de handelskolonie ‘Nieuw Zweden’ aan de Delaware. Thans werd rijkskanselier Axel Oxenstierna geattendeerd op de mogelijkheid om het monopolie van de Verenigde Oostindische Compagnie te doorbreken. De geleerde ambassadeur had voor het opstellen van zijn *De origine gentium Americanarum dissertatio*, Parijs en Amsterdam 1642 (*BG* nos. 725 en 726) de atlassen en de belangrijkste reisbeschrijvingen bestudeerd. Al lezend kwam hij tot de conclusie dat de vaart door het ‘fretum Anianum’ (de pas in 1728 ontdekte Beringstraat) de reis naar China en Oost-Indië aanmerkelijk kon bekorten. De door hem aanbevolen route werd in 1903-1906 door de Noor Amundsen geëxploreerd.

De eruptione Anglorum in Scotos. Prodigia. De navibus Portugallorum. Suadet navigationem Suedis ad Tartaros.

6772. 1644 maart 19. Aan J. Oxenstierna.[1]

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et extra ordinem summa cum potestate legato, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

In dorso staat in een onbekende hand: Praesent. Minden, den 21. Martii 1644.

6773. 1644 maart 19. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Res adhuc nostrae adversus Cimbros et Danos procedunt, non quidem ea celeritate quam multorum spes praesumserat,[2] sed satis bene. Rationes horum motuum, non umbratiles, sed solidas, innotescere orbi christiano e re erit Suediae. Potentiae enim non modica pars in existimatione est. Si verum est quod hic dicitur, Poloniam a Turca invadi,[3] Moscoviam a Tartaris, dolenda quidem sunt ista christianis, sed ita ut saepe simul in talibus eventibus pateat iusta Dei ultio.[4] Et Ragoskius[5] magnam hostilium virium partem in se trahet, praesertim adiungentibus ei se protestantibus Austriae et Hungariae; quod futurum putatur nisi aliqua consiliorum mutatio eveniat in aula Constantinopolitana, ubi dicitur magnus vizirius, qui conatibus Ragoskii et omnium domui Austriacae adversantium favebat, sultanae vi oppressus.

Desidero perfecte ediscere quae et quot naves fuerint, quas in Cimbrica ora nostri cepere;[6] quousque copiae nostrae in Scania vicinisque locis processerint.[7] Spero nostros et cum Foederatis Belgis et cum Ansiaticis ita acturos ut utrique intelligant

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. Met uitzondering van de laatste alinea van het postscriptum is deze brief aan Johan Oxenstierna gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6771). De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 89 en 4° 38, 39; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 75; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 216; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 53.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 37. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 723 no. 1653. Antw. op no. 6751, beantw. d. no. 6786.

2 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson had de oversteek over de Kleine Belt naar het eiland Funen voor onbepaalde tijd uitgesteld.

3 Eind februari had de Poolse gezant Mikołaj Bieganowski koning Wladislas IV op de hoogte gebracht van de koele ontvangst die hem aan het hof van de Sultan ten deel was gevallen (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 164-165).

4 Koning Christiaan IV had ook de tsaar betrokken in zijn samenzwering tegen de Zweden. Tsaar Michael Fedorovitsj moest echter zijn troepen gereed houden voor de strijd tegen de Kalmukken in Kazan en Astrachan.

5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 19 maart 1644.

6 De thuisreis van 25 koopvaarders. De schepen geladen met koopwaar uit Spanje kregen een escorte van drie Deense oorlogsschepen. Storm dreef hen naar de haven van Ribe. Zij werden ogenblikkelijk overmeesterd door soldaten van de Zweedse gouverneur Daniel (*Gazette 1644*, no. 27, dd. 19 maart 1644).

7 Het offensief van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn tegen de Denen in de gewesten Halland, Skåne (Schonen) en Blekinge.

et securitatem suam et commoda non alibi melius quam in Suedica amicitia posse constitui.[8] Bre-

8 De houding van de Staten-Generaal en de Hanzesteden in het conflict tussen de kronen van Zweden en Denemarken. Hun voorkeur ging uit naar handhaving van een strikte neutraliteit.

mensis archiepiscopus[9] suopte iumento magnum sibi accersit malum.[10]

Hic et simultates in aula sunt et rixae caedesque passim, regina paene nullas, cardinali suas res agente. Dilectus difficulter fiunt, quia Helvetii vetant suos militatum ire contra domum Austriacam, tum vero Veneti et alii principes Italiae quantum possunt ad se trahunt. Dux Aurelianensis ad aquas it Borbonias, inde venturus, ut praesit in Picardia exercitui, quatuor in consilio suo habiturus Franciae marescallos. Campaniae praefecturam sperat dux Anguianus, parato eam pretio accepto a se abdicere marescallo Hospitalio ob causam sonticam.

Sorbonicus doctor Arnaldius ter a regina iussus ire Romam morbi excusatione usus est. Episcopi Galliae, quia ardentibus desideriis optant synodum nationalem, iussi sunt omnes ad suas plebes discedere.

Deus omnia haec turbida serenet, clarissime domine, ac Claritatem vestram diu sospitet,

Claritati vestrae studiosissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XIX Martii 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

6774. 1644 maart 21. Van H. Appelboom.[1]

Monseigneur,

Nous ne recevons encore aucunes lettres de Suede et partant ne sçavons bien comment les affaires y vont.[2] Pendant il nous nous faut contenter des bruits et des nouvelles de Stralsund, Vismar, Lybek et Hambourgh, dont avons eu par deux postes la continuation des progres des nostres en Scone et que son Excellence Gustavus Horn ayt desja occupé Helsingbourgh,[3] d'où on a salué Helsingeur de quelques coups des canons. Ce qui en est nous aurrons bientost par les lettres de Dennemark. Nostre armée en Jutheland s'y trouve bien. Je crois qu'en aurrons

9 De Deense prins Frederik, aartsbisschop van Bremen, weigerde zich neer te leggen bij de aanwezigheid van het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, in zijn landen. Met zijn afwijzende houding bracht hij de in 1636 overeengekomen neutraliteit van het bisdom in gevaar (Lorenz, *Das Erzstift Bremen*, p. 44-48).

10 Vgl. Plautus, *Amphitruo* 327.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 11). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6761.

2 Het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson was er niet in geslaagd om een postverbinding tussen het noorden van Jutland (het gebied van Vendsyssel) en Göteborg te leggen. Zelfs de Zweedse gevolmachtigden in Osnabrück bleven verstoken van instructies uit Stockholm.

3 Helsingborg was op 27 februari in handen van het leger van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn gevallen. Enkele salvo's werden gelost op het kasteel van Helsingør (Elseneur) aan de overzijde van de Sont.

bientost des bonnes nouvelles pour Fynen;[4] quelques-uns icy ont eu des nouvelles que les nostres y soient desja entré[s]. Monsieur le general-major Koningsmark fait tout son possible à passer par les marais pour entrer en

4 In het hoofdkwartier van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson te Haderslev werd met man en macht gewerkt aan het bijeenbrengen van boten en schuiten voor de oversteek over de Kleine Belt naar het eiland Funen.

l'evesché de Bremen.[5] Ceux de Gluckstadh ont attanté à faire un fort près de Wilster,[6] mais en sont repoussés par general-major Mortagne.[7] Deux regiments des colonaux Brantshagen et Oosterling sont logés à Itsahoe. Les nostres ont ruiné en Ditmarsen trois cents de ces nouveaux soldats qui sont levés à Hambourgh.

Monsieur de La Tuillerie commence à minuter les preparatifs convenables à son voyage vers Suede par Dennemark.[8] Les Dennois icy nient d'avoir requis la France pour interposition. Le secretaire Gunter a eu audiance à La Haye,[9] remonstrant que les Suedois avoient fait contra pacem publicam et foedus perpetuum, contra ius gentium pour n'avoir preattenté la voye amicable ny denoncé la guerre, contre la cause christienne rompant l'interposition, contre l'interest de la religion attaquant un 'geloofsgenoot' et ouvrant la porte aux progres de ceux qui sont ennemys jurés de la cause protestante; en concluant il demenda adsistence, au moins de n'adsister point les Suedois ou que cela sentiroit hostilité. Les Estats de Hollende sont fort perplex commen[t] se resoudront en cecy et comment faire avec les navires vers l''Oost',[10] craignant que le roy les arrestera au Sont et en ostera les matelots pour s'en servir. Les navires que fait preparer icy sieur de Geer seront bientost prestes à sortir.[11]

Nous avons eu icy imprimées les plaintes ou manifest du roy de Dennemark.[12] Un chacun qui a d'esprit admire que le roy a voulu permettre de divulguer un manifest si

5 Het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, had zijn kwartieren in Horneburg (tussen Stade en Buxtehude) opgebroken. Begin maart hielden de manschappen een rendez-vous bij het klooster Zeven (ten zuidoosten van de door moerassen omgeven stad Bremervörde). Hier werd hen de order gegeven om koers te zetten naar Meissen.

6 Het Deense garnizoen van Glückstadt zocht posities voor een betere controle op het scheepvaartverkeer in de monding van de Elbe.

7 De Zweedse generaal-majoor Caspar Cornelis de Mortaigne had winterkwartieren in Dithmarschen toegewezen gekregen. Al eerder was hij opgetreden tegen Deense garnizoenssoldaten die de omgeving van Wilster en Itzehoe onveilig maakten; zie no. 6711.

8 De door de regering in Parijs aangewezen vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, ordinaris Frans ambassadeur in de Republiek, had zijn standplaats nog niet verlaten. In een persoonlijke brief van 19 maart maande kardinaal Jules Mazarin hem tot spoed aan: 'Je vous escris celle-cy pour solliciter vostre despart, et pour vous exhorter de vous haster le plus que vous pourrez d'aller travailler à l'accommodement de Danemarck et de Suède' (*Lettres Mazarin* I, p. 629-630). De vraag was of hij welkom was aan de hoven van koning Christiaan IV van Denemarken en koningin Christina.

9 In zijn brief van 7 maart 1644 (no. 6751) had Harald Appelboom melding gemaakt van de aankomst van de Deense kamersecretaris Frederik Günther. De Staten-Generaal verleenden de buitengewone afgezant van koning Christiaan IV op 16 maart een openbare audiëntie (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 46-47). Een afschrift met de tekst van diens toespraak stuurde de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona mee met zijn wekelijkse brief aan Grotius; vgl. no. 6777.

10 De Staten van Holland zagen de datum voor het uitzeilen van de koopvaarders naar Noorwegen en de Oostzeehavens naderen. Zij begeerden een konvooivloot van minstens veertig oorlogsbodems.

11 De Zweedse koninklijke commissaris Louis de Geer bracht in de Republiek een kleine hulpvloot van dertig schepen bijeen. Eind april kon deze versterking het Vlie uitvaren (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 57-62).

12 De verspreiding van het Deense Manifest van 30 januari/9 februari 1644; zie nos. 6726 en 6734. De 'Succincta Relatio' werd in de Republiek uitgebracht als 'Manifest ofte Summarische Onderrechtinghe, waer uyt onder anderen te sien is, hoe sijne Coninclijcke Majesteyt in Denemarcken, Norwegen etc. vorstendommen Sleeswijck, Holsteyn, ende desselfs provintie Jutlandt van de Sweedsche Armee gants onverwacht, sonder eenigen noot, recht ofte oorsake, jae tegens die opgerechte accoorden ende erf-contracten, overvallen ende gants vyandtlijck ghetracteert worden' (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 5078 en 5079).

steril et sans raison et fondement; tout le monde presque sçait que ses principes où làdesus il raisonne sont faulses. J'espere que nous aurrons bientost un autre de Suede des mains et pieds plus fermes.[13] Ce seroit tres necessaire que nous l'ayeons, car il y a beaucoup qui jugent fort mal de ce qu'on en tarde tant; et pendant les parties s'augmentent tant pour Suede que pour Dennemark, mais pour cettui-cy encore peu.

Son Excellence monsieur l'ambassadeur Oxenstierna se va enfin partir de Minde vers Osnabrugge,[14] esperant que les autres ambassadeurs s'y hasteront maintenant aussy.

Il plaira à vostre Excellence d'aggreer ces peu de nouvelles et me continuer sa faveur et bienveillance, asseurant vostre Excellence que je suis durante ma vie, monseigneur,

vostre tres humble et tres obligé serviteur,
H. Appelboom.

De Amsterdam, le 21 Mars 1644.

On tient icy pour asseuré la prise de Helsingborgh.

Adres: A son Excellence, monseigneur Grotius, conseiller d'estat et ambassadeur de la royne de Suede en France, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 1 April.

En in dorso: 21 Martii 1644 Appelboom.

6775. 1644 maart 21. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Miseram ad Utenbogardum litteras tuas, sed ille eas ad me retulit, rogans ut ipse praelegerem, quod et feci;[2] gratias pro iis agere me iussit, sententiam super conciliatione tuam planius se iam percipere dixit et de tota re amplius deliberaturum, ego iterum ei manum meam ad scribendum obtuli.

Habes hic quae dominus Avausius pro libertate et exercitio catholicorum in his nostris provinciis dixit.[3] Locus ille de comparatione inquisitionis sane durus est; de

13 De voor de Republiek bestemde exemplaren van het Zweeds Manifest, dd. 16/26 januari 1644, waren onderweg in verkeerde handen gevallen; zie het postscriptum van de brief van Petter Spiring Silvercrona dd. 21 maart 1644 (no. 6777).

14 De Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna maakte op 27 maart/6 april zijn entree in Osnabrück.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 299. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6756, beantw. d. no. 6792.

2 Grotius' brief aan de bejaarde remonstrant Johannes Wtenbogaert, dd. 12 maart 1644; zie no. 6755.

3 Op 3 maart hadden de Staten-Generaal de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, Abel Servien en ambassadeur Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, een afscheidsaudiëntie aangeboden. De plechtigheid kreeg een verrassende wending toen de graaf van Avaux in zijn adres de aandacht vroeg voor het lot van de katholieken in de

caetero satis ei convenire puto cum propositione olim a Janinio tempore indutiarum facta,[4]

Republiek. Zie voor de verzending van de tekst van de ‘Harangue du comte d'Avaux, ambassadeur extraordinaire du Roy treschrestien Louys XIV, faite en l'Assemblée des ... Estats Generaux des Provinces Unies, en la Haye le 3 du mois de Mars’, no. 6765.

4 Pierre Jeannin († 1622), ordinaris Frans ambassadeur in de Republiek 1607-1609, nam in juni 1609 afscheid van de Staten-Generaal met een ‘Remontrance faite en l'assemblée des Etats-Généraux des Provinces-Unies ... au nom du Roi, en faveur des catholiques desdites provinces’ (Schutte, *Repertorium* II, p. 2-3; *Négociations du président Jeannin* V, p. 474-484, en J. Wagenaar, *Vaderlandsche Historie* IX, p.

et tamen haec postulatio sive intercessio Foederatis Ordinibus bilem movit, ut nosti. Nudiusquartus senatores Curiae Provincialis Ordinibus Hollandiae aperuerunt ea quae sibi ex inquisitione[5] in catholicos eorumque hierarchiam facta comperta sunt.[6] Inter quae non pauca sunt quae Ordines procul dubio exasperabunt, ita ut nova et duriora in eos edicta metuenda sint, praesertim adversus hierarchiam, a Rovenio,[7] qui hic episcopum agit, pendentem.

Quae de negotio liberorum scribis grata mihi sunt.[8] Vellem tamen maiorem natu aliquid tandem cum Venetis perficere; minorem spero brevi libertatis compotem fore.

De rebus publicis docebunt te alii. Res Suedicae adversus Danum satis bene procedunt, sed nostri haesitant et utrumque regnum sibi amicum mallent.[9] Caeterum miror nihil publice prodire quod iustas illati belli causas comprehendat,[10] nam quae hactenus vidi mihi non satisfaciunt, et tamen permagni interest ut de iustitia armorum constet. Scio ego multos concionatores inter catholicos saepe a controversiis abstinere, et hoc fere in omnibus suis hic concionibus observavit vir disertissimus Ogerius, legati Davausii concionator,[11] quare non miror idem et ibi accidere.

De Anthologia nihildum certi possum promittere.[12] Rogavi virum optimum Matisium,[13] ut me in hoc negotio iuvare velit, nam ipse Roterodami iam agit, quod et promi-

5 De Staten-Generaal hadden in het najaar van 1643 aan de gewestelijke Staten een verscherpt toezicht op de naleving van de plakkaten tegen de 'paus-gesinde' gelast; zie nos. 6452, 6475 en 6548 (dl. XIV), en *Romeinsche bronnen* I, p. 728-734.

6 Op 18 maart brachten vier raadsheren van het Hof van Holland in de Staten van Holland verslag uit van hun onderzoek naar de 'stoutheid en vermeetelheid van de pausgesinden, en hoe sig de heele geleegentheid van deselve in de provincie van Holland en Westvriesland is toedraagende' (*Res. SH*, dd. 18-19 maart 1644).

7 Philippus Rovenius (1574-1651) was op 11 oktober 1614 door paus Paulus V benoemd tot apostolisch vicaris in de 'Verenigde Provinciën' (*NNBW* IV, kol. 1172-1178, en L.J. Rogier, *Geschiedenis van het Katholicisme in Noord-Nederland* II, Amsterdam ^{2}1947, p. 66-85).

8 Cornelis de Groot verbleef nog steeds in Venetië. Het nieuws dat de hertog van Beieren de Frans-Weimarse officier Dirk de Groot had vrijgelaten was nog niet tot de familie doorgedrongen.

9 De Staten-Generaal hadden hun bemiddeling in het conflict tussen de Zweedse en Deense kronen aangeboden. Vooralsnog durfden zij zich niet te binden aan de verplichtingen die zij waren aangegaan in het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640 (*Res. SH*, dd. 11 maart 1644, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 45-50).

10 Het uitblijven van het Zweeds Manifest van 16/26 januari 1644. Op 19/29 maart waagden de rijksraden in Stockholm opnieuw een poging om enkele exemplaren door de Deense blokkaden in de Noord- en Oostzee te loodsen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 198).

11 François Ogier († 1670), kapelaan van Claude de Mesmes, graaf van Avaux, had de missen verzorgd in de woning van de Franse delegatie in Den Haag. Zijn welluidende preken trokken zelfs de aandacht van andersdenkenden (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 164-165).

12 In mei 1643 had de Rotterdamse dichter-arts Justus Rijckewaert belangstelling getoond voor het ter perse bezorgen van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534). Nadien bewaarde hij het stilzwijgen.

13 Assuerus Matthisius (1583-1651), aanvankelijk predikant te Deventer en Kampen, aanvaardde in 1631-1632 de benoeming tot remonstrants predikant te Den Haag. Sinds 1639 leidde hij de kerk te Rotterdam (*Biogr. Lexicon voor de Geschiedenis van het Ned. Protestantisme* II, p. 316-317). Tijdens zijn verblijf in Hamburg had Grotius de hulpvaardigheid van deze predikant leren waarderen; zie no. 1793 (dl. V).

sit. Ecquando produturas putes tuas in Vetus Testamentum notas scire pervelim,[14] et si quid aut illic aut in Italia occurrit scitu dignum, id ut ex te discam. Ego interea Deum precari non desinam, ut Spiritu suo tibi adesse teque in multos, post hunc natalem quem felicem tibi opto,[15] annos incolumem cum uxore et liberis servare dignetur. Vale,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae, XXI Martii 1644.

Nuper cum natalem meum[16] celebraret Cornelius Boius, iurisconsultus amicus,[17] ita tui fecit mentionem:

Francorum - qua[e] nunc sublimior? - urbem
Incolit, et regi regali fatur honore
Maximus ille hominum, quem cum producere vellet
Vim fecit natura sibi, collectaque vires
Excessit fregitque suas. Hic inclitus Hugo
Assideat, Batavos inter supraque poetas,
Phoebi instar vatumque Dei.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 17 s.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 30 Martii.
En in dorso: 21 Martii 1644 W. de Groot.

6776. 1644 maart 21. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger herr ambassadeur, hochgeneigter herr vnndt patron,

Seither meinen jungsten vom 7. diesess[2] ist hiesigen orthss allein weiter vorgefallen, dass jetzt einlangendem bericht nach den 7. diesess mons[ieu]r de Avaux zue Münster angelanget.[3] Der reception vnndt ersten visite halber wahr durch

14 De Parijse drukker Sébastien Cramoisy had het zetwerk van *tomus* III van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137) voltooid. Nu wachtte de uitgever nog op het verkrijgen van een privilege.
15 Grotius vierde zijn verjaardag op eerste Paasdag, 27 maart 1644.
16 Willem de Groot was op 10 februari 1597 te Delft geboren.
17 Mr. Cornelis Boey (1611-1665), geboren te Zierikzee. Na zijn rechtenstudie vestigde hij zich als advocaat te Den Haag. In 1651 werd hij benoemd tot advocaat-fiscaal. In zijn gedichten liet hij zich vaak inspireren door zijn grote voorbeeld Caspar Barlaeus (*NNBW* I, kol. 382-383).
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 94. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius te Osnabrück.
2 Een brief van 7/17 maart ontbreekt.
3 De aankomst van de Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, te Munster in de middag van de 17de maart 1644. Een halve mijl buiten de stad werd hij opgewacht door

vermittelung dess Venetianischen gesandten der vergleich gemacht, dass die käyserl. vnndt Spanische gesand-

een geleide van koetsen (caretten) dat de keizerlijke en Spaanse gevolmachtigden Johann Ludwig, graaf van Nassau-Hadamar, dr. Isaac Volmar, don Diego de Saavedra y Fajardo, don Lope Zapata, graaf van Walter, en Antoine Brun op aanwijzing van de Venetiaanse ambassadeur Alvise Contarini in allerijl hadden geformeerd. Op 21 en 23 maart legden de heren hun ‘eerste visiten’ af (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 88-96, *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 1-5, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 191).

ten denen Frantzösischen ihre caretten sollten entgegen schicken, beneventiren vnndt anss hauss begleiten lassen; hieruff würden die Frantzösischen hinwiederumb an dieselbe schicken, vnndt die dancksagung dafür thuen lassen. Etzliche tage hernach sollen die käyserl. vnndt Spanischen den Frantzosen die erste visite geben, vnndt diese nachgehents solche gegen jenen reciprociren. Mit der reception dess m[onsieu]r d'Avaux ist ess also gehalten, auch zur visite dass erbiethen schon gethan worden. Eben diese ceremonien sollen auch alhier bei ankunfft dess herrn ambass[adeu]r Oxenstierns Exc. zwischen ihm vnndt den käyserl. gesandten alhier observirt werden.[4] Diesess soll hoffentlich zu guthem vertrawen vnndt anfang dess werckss keine geringe anlass geben, so der Höchste mit gluck förter secondiren wolle. M[onsieu]r Servien wahr noch im Haag, etwass vnpasslich an einem fieber, sollte aber gleichwoll in wenig tagen vfbrechen vnndt folgen.[5]

Der Frantzösische ordinari ambassadeur in Hollandt m[onsieu]r de La Thuillerie hat ordre vom hoff bekommen, in extraordinari ambassade nach Dennemarck zugehen, vmb selbigen krieg in der güthe componiren zuhelffen. Er gedencket seinen weeg vber Münster vnndt Ossnab[rück] zunehmen.[6]

Der hertzog von Hollstein[7] - käyserl. obrister - soll, alss von Lemgaw nach Höchster, da er commendant werden sollen, benebenst seiner newen gemahlin vnndt aller bagage von den Hessischen intercipirt vnndt gefangen worden sein.

Ich bin vnndt verbleibe allezeit,

Ew. Exc. gehorsamber diener,

G.K. m.pa.

Ossnab[rück], den 11. Martii anno 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 6 April 1644.

4 De Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna bereidde zijn vertrek uit Minden voor. Hij verscheen op 27 maart/ 6 april te Osnabrück. Drie dagen later maakten de keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane hun opwachting ten huize van Johan Oxenstierna en diens echtgenote Anna Margaretha Sture († 5 augustus 1646). Op die bijeenkomst liet Johan Adler Salvius zich wegens ziekte verontschuldigen (*Acta pacis Weslphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 202-206, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 332-336 en p. 342).

5 De tweede Franse gevolmachtigde Abel Servien zou op 23 maart uit Den Haag vertrekken. Op 5 april vertoonde hij zich in het gezelschap van 'Madame l'ambassadrice' (no. 6638) in Munster (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 101).

6 De door de regering in Parijs aangewezen vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, ordinaris Frans ambassadeur in de Republiek, had zijn standplaats nog niet verlaten. In een persoonlijke brief van 19 maart maande kardinaal Jules Mazarin hem tot spoed aan: 'Je vous escris celle-cy pour solliciter vostre despart, et pour vous exhorter de vous haster le plus que vous pourrez d'aller travailler à l'accommodement de Danemarck et de Suède' (*Lettres Mazarin* I, p. 629-630). Een maand later verscheen de vredesbemiddelaar in Munster. Op 4 mei reisde hij door naar Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 161, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 389-394).

7 De keizerlijke kolonel Philipp Ludwig (1620-1689), hertog van Sleeswijk-Holstein-Sonderburg, werd tussen Lemgo (ten noorden van Detmold) en Höxter overvallen. Eind 1645 voerde hij evenwel het commando over zijn nieuwe garnizoen. Op 15 november 1643 was hij in het huwelijk getreden met Katharina, gravin van Waldeck (1612-1649) (*Europäische Stammtafeln, Neue Folge* I, Tafel 90; *Gazette 1644*, no. 34, dd. 9 april 1644, en *Lettres Mazarin* I, p. 647).

6777. 1644 maart 21. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Hierneffens oversende u. Exc.[tie] de copye van de alliantie tussen haere coninckklijcke Mayesteyt ende desen staat anno 1640 geslooten,[2] alsmede 'tgeene bij de twee conferentiën die ick met Haerer Hoog Moogende Heeren gedeputeerden over het Deensche wesen gehouden,[3] gepasseert is.[4]

Desen staat en soeckt tot geene realitijt met haere coninckklijcke Mayesteyt te coomen, maer sich gans van de alliantie te ontslaen,[5] allegerende tot haeren voordeel het 2. artikel, dat men hun eerst de saacke hadde moeten communiceren ende dat dan tot mediatie moet getreden werden alvoorens in wapenen te coomen. Nu is 't dat men hun selfs wt dien hoofde ende in veele andere poincten can voorwerpen dat sij de alliantie niet en sijn naegecomen. Want terwijlen volgens het 1. artikel de alliantie opgerecht is tot beschermingе van de seeckerhijt ende vrijhijt der navigatie ende commerciën in de Oosten Noordzeën, en maintineringe van desselfs pacten en oude gebruicken, ende soo eenig indragh geschiet, deselve volgens het 2. artikel beiderseits moet beschermt werden met alle machten te lande ende te water, oock niet eerder daervan afgestaen werden totdat de voorseide vrijhijt in haer oude gewoonte sal herstelt wesen, soo en hebben sij behoudens dese alliantie niet vermocht gehad anno 1641, doens sij van den coning in Dennemarcken aen de commerciën indragh hadden geleden, eene ambassade derrewaerts te senden, Cracau[6] nieuwe creditiven te geven, den aertsbisschop van Bremen tot mediateur te gebruicken om met den voorschreven coning een accord te maacken van seeckere lijste hoeveel sij van de waaren aen toll souden te geven hebben,[7] 'twelck hun doch

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 140. Oorspr. Eigenh. ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

2 In een niet overgeleverd schrijven van 12 maart 1644 had Grotius om de toezending verzocht van een afschrift van het verdrag dat op 1/11 september 1640 tussen ‘de Koningin en 't Koningrijck van Sweden aen d'een, en de Heeren Staten Generael en de Vereenigde Nederlanden aen d'andere sijde’ was gesloten ‘tot versekeringh van de veyligheyt en vrijheyt van de scheepvaert en koophandel in d'Oost en Noord-Zee’ (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 691-698); zie no. 6757.

3 De in deze passage vermelde bijlagen zijn niet overgeleverd.

4 Na de aanbieding van de ‘communicatoriae ... super motibus Danicis’ van koningin Christina van Zweden, dd. 20/30 december 1643, op 17 februari 1644, stond de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona in voortdurend contact met de Staten-Generaal. Op zijn verzoek werden de conferenties gehouden ‘in een plaetse langs der aerde’ (de kamer van de Raad van State) wegens zijn ‘imbecilliteyt van beenen’ (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 45-61).

5 Op 9 februari had de Zweedse resident al zijn ongenoegen uitgesproken over de afwachtende houding die de Staten-Generaal in het Zweeds-Deense conflict aannamen; zie no. 6728.

6 Carel Carelsz. van Cracauw († 21 september 1646), in 1625 door de Staten-Generaal aangesteld tot commissaris in de Sont, sinds 1632 Staats resident in Denemarken. In het voorjaar van 1643 verscheen de resident in de Republiek, maar op 11 juli 1643 ontving hij de instructie om zich gereed te houden voor vertrek ‘om te remediëren de grote molestiën en kwellingen, die de ingezetenen der Verenigde Nederlanden dagelijks in Denemarken en Noorwegen bejegenden’. Op 26 december 1643 resideerde hij weer in Helsingør (Schutte, *Repertorium* I, p. 238-239, en *Kronijk van het Historisch Genootschap* 17, vierde serie 2(1861), p. 390-413).

7 In het voorjaar van 1641 hadden de Staten-Generaal de bemiddeling van aartsbisschop Frederik van Bremen aanvaard in hun geschillen met koning Christiaan IV over de tolheffingen in de Sont. In de onderhandelingen die de Staatse commissarissen Willem Boreel, Albert Sonck en Johan van Weede te Stade en te Glückstadt voerden, beloofde de Deense vorst het leed van de schippers en bevrachters te verzachten met een verlaging van de tarieven voor de duur van vijf jaar. Met de invoe-

aen zijde des conings in Dennemarcken niet en is gehouden geworden. Ende hadden sij hierin coniuncta persona met haere coninckliicke Mayesteyt moeten gaen, oock geen accord anders treffen als de volle vrijhijt der commerciën in haer oude gewoonte.

Met haere coninckliicke Mayesteyt nu heeft het een ander insichte, want tussen de croonen Sweden en Dennemarcken sijn aeloude pacten, daerin specialijck begrepen hoe men procederen moet als men vermeint verongelijckt te sijn, welcke trappen den coning in Dennemarcken in geenen deele geobserveert heeft, maer is met het arresteren en wegnemen van goet en schepen directelijck daertegens gegaen ende ab executione rei aengevangen, ongeacht de coninckliicke rijcksraeden in Sweden aen die in Dennemarcken sich daerover per verscheide missiven beswaert hebben gehad,[8] wtwijsende sulcx de copyen hierneffens gaende. Welcke aenmaeningen niet hebbende connen plaetse vinden, is haere coninckliicke Mayesteyt onomganckelijck genootsaackt geworden in wapenen te coomen, ten eersten omdat de oude pacten niet en sijn geobserveert maer gevioleert geworden, ten tweede omdat de navigatie en commerciën sijn getroubleert, ende ten derde omdat haere coninckliicke Mayesteyts goet en schepen tegens recht en verdragh sijn aengehouden en weggenomen geworden. Dieswegen dan desen staat volgens het 2. artikel gehouden is haere coninckliicke Mayesteyt te seconderen ende met deselve tot conjunctie der wapenen te treden.

Volgens het 5. en 6. artikel en vermagh desen staat geen toevoer van ammonitie, schepen, bootsvolck of ietwes daerdoor den coning in Dennemarcken mochte gestijft werden, altoos niet doen, waertegens nochtans hier openbaarlijck is gehandelt geworden ende men veele musquetten, piecken, lonten, schepen, volck, etc. ten behoeve van den voorschreven coning heeft laeten passeren, niettegenstaende mijne meenichvuldige remonstrantiën ende ingeleverde memoriën om sulcx te doen beletten.[9]

Volgens het 7. artikel sijn sij gehouden alle scheepvaart op Dennemarcken vanhieraf te staacken, 'twelck selfs soude moeten geschieden bijaldien haere coninckliicke Mayesteyt om andere redenen als om dit verbont in oorlogh waare gecomen, soo soodanige scheepvaart dit verbont ergens in prejudicieerde, waertegens sij nochtans notoirlijck handelen.

Volgens het 8^{e} artikel vermach haere coninckliicke Mayesteyt in dese landen werven en aennemen laeten volck, schepen, ammonitie,[10] 'twelck aen Dennemarck, als nu vijant sijnde, daertegens bij dit artikel verbooden is, waertegens sij als boven gemelt infractie gedoogen.

Volgens het 13. artikel moet dit verbont in alles voorbehouden blijven, ende weete ick niet ofte desen staat volgens het 14. artikel aen den envoyé van den coning in

8 Vgl. no. 6739. De klachten zijn te lezen in ‘Die koniglichen Schwedischen herren Reichsrahtte schreiben an die Reichsrähtte in Dannemarcken’, dd. 19/29 augustus 1643; zie no. 6555 (dl. XIV).

9 In januari begon Petter Spiring Silvercrona memoranda op te stellen tegen het verlenen van vergunningen om kogels en kruit naar Denemarken of Hamburg uit te voeren; zie no. 6673.

10 De Zweedse koninklijke commissaris Louis de Geer bracht in de Republiek een kleine hulpvloot van dertig schepen bijeen. Eind april kon deze versterking het Vlie uitvaren (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 57-62). Zijn ongenoegen over de geringe voortvarendheid van de Staten-Generaal en de Staten van Holland vertolkte hij in een brief aan rijkskanselier Axel Oxenstierna (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., XI, p. 672-673).

Dennemarcken heeft connen audiëntie geven buiten kennisse van haere coninclijcke Mayesteyt.[11]

11 In zijn brief van 6 maart 1644 (no. 6750) had de Zweedse resident melding gemaakt van de aankomst van de Deense kamersecretaris Frederik Günther in Amsterdam. De Staten-Generaal verleenden de woordvoerder van koning Christiaan IV op 16 maart een openbare audiëntie.

Volgens het 18. artikel hadde vanhieraf de volle ratificatie den 1 Februari 1641 in Sweden moeten wesen. Nu is den envoyé met de voorschreven ratificatie meer als eene gansche maent laeter vanhier eerst vertrocken[12] ende dienvolgens noch spaeder ginder gecomen. Daerenboven verneme ick dat de ratificatie niet van alle provintiën geapprobeert is, maer dat de heeren Staten-General, alsoft se volcomen waare, deselve hebben afgevaerdigt. 'tWelck alles ende meerder, mijns erachtens, desen staat can voorgeworpen werden.

Ende hebbe u. Exc.tie sulcx soo circumstantelijck willen oversenden, opdat deselve volle kennisse van de saacke soude hebben, waerover alsmede over de alliantie ick gerne u. Exc.ties gevoelen en sentiment sal vernemen. Oock met wat oogen men het Deensche werck ginder is aensiende. Soo iets in mijne macht is, 'twelck u. Exc.tie soude connen dienen tot wijdere dilucidatie en naerichtinge, sal ick sulcx wetende u. Exc.tie gans gerne mededeelen.

Waermede u. Exc.tie bevelende in de protectie Gods verblijve, mijnheere,

u. Exc.tie dienstwilligste,
Petter Spieringh Silvercroon, op Norshollem
erfgesetten.

Hage, den 21 Martii 1644.

Boven alle bovenstaende redenen soo heeft men hier noch voor, ons de lichtingen van schepen, volck en ammonitie te verbieden.[13] Hierneffens gaet mede Gunters des secretarii van Dennemarckens propositie aen Haere Hoog Moogende,[14] oock een Deensch manifest, dat niets in sich heeft.[15] Het Sweedsch manifest is nu tot 2 verscheide reysen geïntercipieert geworden, soodat wij sulcx noch niet en hebben.[16] Hierneffens gaet mede 'tgeen wij van nieuws van de coninckliycke armeën op dees[17]

12 Mr. Jan van Duynen, advocaat bij het Hof van Holland, werd bij resolutie van de Staten-Generaal, dd. 28 maart en 2 april 1641, belast met het overbrengen van de ratificatie van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640; vgl. nos. 5079, 5116 en 5147 (dl. XII).

13 De Staten van Holland dienden op 7 april een voorstel tot een dergelijk verbod bij de Staten-Generaal in (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 59-61).

14 Een afschrift met de tekst van de toespraak van de Deense kamersecretaris Frederik Günther is teruggevonden in Grotius' papieren (hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 137).

15 In het schip dat de Deense kamersecretaris naar Amsterdam had gebracht, bevonden zich exemplaren van het Deense Manifest van 30 januari/9 februari 1644; zie nos. 6726, 6734 en 6774. De ‘Succincta Relatio’ werd in de Republiek uitgebracht als ‘Manifest ofte Summarische Onderrechtinghe, waer uyt onder anderen te sien is, hoe sijne Coninckliycke Majesteyt in Denemarcken, Norwegen etc. vorstendommen Sleeswijck, Holsteyn, ende desselfs provintie Jutlandt van de Sweedsche Armee gants onverwacht, sonder eenigen noot, recht ofte oorsake, jae tegens die opgerechte accoorden ende erf-contracten, overvallen ende gants vyandtlijck ghetracteert worden’ (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 5078 en 5079).

16 Het uitblijven van het Zweeds Manifest van 16/26 januari 1644. Op 19/29 maart waagden de rijksraden in Stockholm opnieuw een poging om enkele exemplaren door de Deense blokkaden in de Noord- en Oostzee te loodsen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 198).

17 Het nieuws over de laatste wapenfeiten van de legers van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson en diens generaal-majoors Hans Christoph, graaf van Königsmarck, en Caspar Cornelis de Mortaigne zal overeengekomen zijn met de berichten van de Zweedse agent Harald Appelboom in diens brief van 21 maart 1644 (no. 6774).

en jeenzijde der zee[18] hebben. Den heere Servien meint men toecommende Woonsdag vanhier te sullen vertrecken.[19]

18 Het offensief van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn tegen de Denen in de gewesten Halland, Skåne (Schonen) en Blekinge.

19 De tweede Franse gevolmachtigde Abel Servien vertrok op woensdag 23 maart uit

Adres: A son Exc.ce, monsieur l'ambassadeur de Suede, Paris.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 30 Martii.
En in dorso: 21 Martii 1644 Spierinck.

6778. 1644 maart 24. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

L'ambassadeur de France[2] ne me mande pas encor la conclusion de la paix d'Italie,[3] mais il dit qu'elle est si advancée qu'on n'en doutoit plus ny à Rome ny à Venise, où le cardinal Bichi est attendu journellement pour mettre la derniere main à cest affaire. Mais d'ailleurs on me mande qu'il n'en sera rien, et quod anguis in herba lateat,[4] puisque les Barbarins[5] mesme après le despart du Bichi de Rome ont donné des patentes à deux cent capitaines et acheté gran[de] quantité d'armes et munitions pour plus de 50 mille escus. En peu de jours nous y verrons plus clair.

Uberlinghen demeure tousjours bloqué[6] et il est incertain encore si les François voudront secourir les assiegés comme ils s'en ventent de le faire bientost. Les Grisons protestans ont pris possession de leurs temples à Zizers et Underfaz à vive force,[7] ce qui fache bien les cattoliques.

A Milan on se prepare à bon escient à la defensive et si le prince Thomas y tourne ses forces[8] il pourra faire quelque coup, les Espagnols faute d'argent n'ayant peu à bonne heure amasser des forces bastantes à defendre le Milanois, fort desgarni et des gens et d'argent. Il y a peu de sepmaines qu'ils en ont receu de Naples 150 mille escus, dont ils ont donné 30 aux soldats suisses et 18 mille aux Grisons, mais ils en attendent d'Espagne 500 mille escus et de Naples et Sicile un million d'or, payables en divers termes, et

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 323. Eigenh. oorspr.
2 Carl Marin wisselde brieven uit met Franse diplomaten in Italië, vermoedelijk met de Franse ambassadeur in Venetië, monsieur Des Hameaux, en de in Rome residerende ambassadeur François Du Val, markies van Fontenay-Mareuil; zie no. 6701.
3 Op 31 maart 1644 maakte de Italiaanse vredesbemiddelaar kardinaal Alessandro Bichi met het plaatsen van zijn handtekening onder twee vredesverdragen (een vredesverdrag van de paus met Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena, en een afzonderlijk verdrag met Odoardo Farnese, hertog van Parma) een einde aan de Castro-oorlog.
4 Vergilius, *Eclogae* 3, 93.
5 De kardinalen Francesco en Antonio Barberini weigerden hun nederlaag te erkennen. Tenslotte zwichtten de pauselijke neven voor de prebenden en de gunsten die kardinaal Jules Mazarin hen in het vooruitzicht had gesteld bij aanvaarding van de vredesvoorstellen.
6 Het Frans-Weimarse steunpunt Ueberlingen werd van alle kanten omsingeld door eenheden van het Zwabisch-Beierse leger. Zelfs de ruiters van Konrad Widerholdt, commandant van de vesting Hohentwiel, zagen geen weg meer om het noodlijdende garnizoen van gouverneur Charles-Christophe de Mazencourt, markies van Courval, te bevoorraden.
7 De godsdiensttwisten in Graubünden. Op 10/20 maart hielden de protestantse afgevaardigden van de 'III Bünde' een 'Beytag' in Zizers en Untervaz (ten noorden van Chur) (Jecklin, *Materialien* I, p. 391, en Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 101 n. 1).
8 Op 13 maart had prins Tommaso Francesco van Savoye de Franse hoofdstad verlaten. In juni trok hij weer ten strijde tegen het leger van Antonio Sancho Dávila (1590-1666), markies van Velada, gouverneur van Milaan (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 106).

ceux de Milan prestent par advance deux cent mille, dont on haste ast'heur[9] les levées et pourvoit aux garnisons du Milanois.

Un marchand d'icy m'a donné deux lettres, qui appartiennent à vostre fils,[10] lesquelles je luy fairay tenir par l'addresse de monsieur le residant de Venise, qui est la plus asseurée. Son affaire traine trop à la longue et s'il retourne icy vers le mois de May pour aller en France je luy tiendray compagnie, car je me doubte que la responce touchant la residance de Benfeld trainera trop plus longuement que je ne sçaurois attendre icy,[11] et point d'autres me veulent assister d'argent. Il faut que je cerche mon payement à la source et crois avoir fait des miracles en ceste charge, ayant manqué 4 ans entiers de mes gages.

Je demeure, monsieur,

vostre serviteur tres humble,

C. Marin m.p.

De Zurig, ce 14 de Mars l'an 1644.

Je vous reccommande fort soigneusement cy-jointes[12] et vous supplie de me mander s'il y a quelque esperance pour l'accommodement de la Suede avec Danemarc, qui seroit bien à desirer; car on dit que le Moscovite demande à la Suede la restitution de ce qu'on luy a pris.[13]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 6 April 1644.

En in dorso: 14 Martii 1644 Marin.

6779. 1644 maart 26. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

9 Lees: ‘à cette heure’.

10 De Frans-Weimarse officier Dirk de Groot, zo juist vrijgelaten uit Beierse krijgsgevangenschap (nos. 6741 en 6742), zocht geld om zijn terugkeer te bekostigen. Zijn hoop was gevestigd op de hulpvaardigheid van Carl Marin; zie no. 6791. Tegelijkertijd kreeg de Zweedse resident te Zürich brieven aangereikt die bestemd waren voor Grotius' oudste zoon Cornelis. Omdat deze brieven naar Venetië moesten worden doorgestuurd, droeg hij de bestelling over aan de Venetiaanse resident Domenico Vico of diens opvolger Girolamo Cavazza.

11 Het overlijden van Friedrich Richard Mockhel, resident in de Zweedse enclave Benfeld († december 1643), viel op een tijdstip dat ten gevolge van de Zweedse inval in het hertogdom Holstein de postverbindingen met Stockholm nagenoeg waren verbroken.

12 Vermoedelijk brieven aan rijkskanselier Axel Oxenstierna of diens zoon Johan Oxenstierna; vgl. Stockholm, RA, E 657 en E 969.

13 De koningen van Denemarken en Polen hadden tsaar Michael Fedorovitsj betrokken in de door de Habsburgers ingegeven samenzwering tegen de Zweedse aanwezigheid aan deze zijde van de Oostzee.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 964 App. no. 697. Antw. op no. 6765, beantw. d. no. 6799.

Nondum otium mihi fuit legendi Latii scriptum,[2] cui non video responsum a me reponendum. Si quis alius id facere volet, potero quaedam suggerere. Valde frequens est

2 De *Responsio ad dissertationem secundam Hugonis Grotii, de origine gentium Americanarum* van de geograaf Johan de Laet (*BG* no. 733 en *BsG* no. 214). Grotius stelde geen prijs op een voortzetting van deze discussie; zie no. 6768.

apud Graecos προπέμπειν εἰς ᾅδου,[3] etiam in Maccabaico tertio.[4] Initio Homeri habes πολλὰς δ᾽ἰφθίμους ψυχὰς Ἄϊδι προΐαψε.[5] Medicus quidam cum filium ad grammaticum misisset et is didicisset duos primos versus, ad illum versum ubi ventum esset, dixit ad hoc nihil opus grammatico, se ad eam rem filio optimum magistrum fore. Ita sane in epigrammate narrat Agathias.[6] Sibyllini versus, id est veterum christianorum, dicunt ᾅδην ab Adamo dictum, quod is primus eo descenderit.[7]

Nomen lutherani qui de iustificatione contra me scripsit est Hulsmannus.[8] Fuit is nuper Amstelodami, sed in Saxoniam revocatus est. Codurci librum puto a me missum alicui in Batavis, sed non sat memini.[9] Professio Mileterii pridem est edita, sed ad vos, ut credo, non venit.[10] Continet moderatam explicationem omnium ferme eorum quae in controversiam vocantur. Videbimus an quod Sorbonistis persuasit, possit et Carentonianis persuadere. Salmasius quae in libro postremo de Hellenistica[11] habet de voce ‘Iavan’, id est Ἰαύων apud Homerum,[12] ea a me dicta reperies pagina 301 annotatorum ad libros de Veritate religionis christianae.[13] Vellicat ille me non alia de causa quam quod ita se

3 In het licht van de laatste publikaties van de Leidse hoogleraar Claude Saumaise in zijn polemiek met Daniël Heinsius over het bestaan van een ‘lingua Hellenistica’ (no. 6743) had Willem de Groot de *Annotationes in libros Evangeliorum*, Amsterdam 1641 (*BG* no. 1135), *Matthaeus* 16: 18-19, nog eens nader bekeken. Hij stootte toen op het woord: ᾅδης (‘mors’ of ‘Hades’).

4 Grotius wijst op 3 Macc. 4:8, 5:42, 5:51 en 6:31.

5 Homerus, *Ilias* 1, 3.

6 *Anthologia Graeca palatina* XI, 401. Het epigram wordt toegeschreven aan Lucianus van Samosate (ca. 120-185). In de *Anthologia* van de Byzantijnse grammaticus Planudes staat dit epigram op naam van Agathias scholasticus (ca. 530-582); zie *Epigrammatum Anthologia Palatina cum Planudeis* ..., ed. F. Dübner, II, Parijs 1872 (*BG* no. 537), p. 354 en p. 392.

7 De Sibillijnse orakelen, een anonieme verzameling wijsheden uit de 5e eeuw. In de editie van J. Geffcken, *Die Oracula Sibyllina*, Leipzig 1902 (*Die Griechischen Christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte*), vindt men de passage in boek 1, r. 81.

8 De *Harmonia apostolica SS. Pauli et Jacobi De justificatione, ab Hugonis Grotii corruptelis vindicata*, Wittenberg 1643 (*BsG* no. 328), van de lutheraan Johannes Hülsemann. Grotius' huisgenoot Isaac Vossius had in brieven van 5 maart en [12 maart] 1644 zijn vader Gerardus Joannes om de toezending van het boek verzocht; zie nos. 6755 (postscriptum) en 6785. Op 16 maart 1644 schreef André Rivet aan zijn Parijse correspondentievriend: ‘L'ambassadeur des Gots a ici escrit à un sien ami Lutherien, pour avoir le livre d'Hulsemannus, à la charge qu'il luy envoye par ami, non par le poste qui couste trop’ (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 226-228).

9 Philippe Codurc had in het voorjaar van 1642 het tractaat *De sanctorum justificatione diatriba* laten verschijnen. Deze publikatie had Grotius verzuimd aan zijn broer te melden.

10 Op 1 augustus 1642 had de protestantse theoloog Théophile Brachet de La Milletière de doctores van de Sorbonne te Parijs een *Remonstrance à MM. de la Faculté de Théologie, assemblez en l'eschole de Sorbonne, sur la nullité de la censure du sieur Chapelas, avec la profession de la foy catholique du sieur de La Milletière* aangeboden. Zijn verzoeningsgezinde opvattingen werden tegen het einde van 1644 aan een kritisch onderzoek onderworpen door een commissie van de nationale synode van Charenton.

11 Claude Saumaise's *De Hellenistica commentarius, controversiam de lingua Hellenistica decidens, et plenissime pertractans originem et dialectos Graecae linguae*, Leiden 1643, secunda pars, caput II, p. 340-341.

12 Homerus, *Ilias* 13, 685.

13 De annotatie treft men aan in de Cramoisy-editie van *De veritate religionis Christianae. Editio Nova, additis annotationibus in quibus testimonia*, Parijs 1640 (*BG* no. 950) en de edities die in 1640 te Amsterdam en Leiden verschenen (*BG* nos. 951-953). Zie ook *Opera omnia theologica* III (*BG* no. 919), *De veritate religionis Christianae, liber primus*, c. XVI, p. 21 r. 15A.

putat optime adepturum gratiam eorum qui potentes sunt in Batavis.

De Veteris Mosae cursu multa habeo documenta vetera,[14] sed iis contra rem fiscalem uti nolim, Quicquid in romanensium causa posthac geretur, fac quaeso norim.[15]

Multus hic de indutiis sermo.[16] Ego tamen rumoribus talibus non credo. Illud scio seorsim cum duce Carolo agi, ut is se partibus Gallicanis adiungat. In Italia inter Romam et foedus oppositum pax erit, si volet papa, id est Barbarini, in quorum potestate is pridem est. Dux Vendocinensis Genevam attigit; creditur inde Venetias petiturus. De filiis nihil recens habeo.[17]

Vale quam optime cum uxore et liberis et amicis,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

26 Martii, pridie natalem LXI, anno 1644.[18]

6780. 1644 maart 26. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Ick en twijffele niet off mijnheer den ambassadeur d'Avaux heeft last gehad vanhier,[2] ende ick en vinde in zijne propositie niet dat oock niet en zij geweest in de propositie eertijds gedaen bij den president Jeannyn.[3] Nae dat ick [ben] onderricht

14 De bepaling van de loop van de Oude Maas, een kwestie waarover Grotius in de tijd dat hij werkzaam was als advocaat-fiscaal ook al het hoofd had gebogen. Stukken uit zijn dossier worden vermeld in L.J. Noordhoffs *Beschrijving van het zich in Nederland bevindende en nog onbeschreven gedeelte der papieren afkomstig van Huig de Groot welke in 1864 te 's-Gravenhage zijn geveild*, Groningen 1953, p. 63-67 en p. 76, deel X (auctie 1864), fol. 66 e.v. (Paelscheiding van Hollant ende Brabant) en fol. 377 e.v. (Cours van de Mase ende Merwede met de bewijsen). Thans bevinden deze documenten zich in het Gemeentearchief van Rotterdam, afd. Handschriften.

15 De maatregelen die de Staten-Generaal namen na het pleidooi van de Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, ten gunste van de geloofsvrijheid van de katholieken in de Republiek.

16 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 26 maart.

17 Cornelis de Groot verbleef nog steeds in Venetië. Het nieuws dat de hertog van Beieren de Frans-Weimarse officier Dirk de Groot had vrijgelaten was nog niet tot de familie doorgedrongen.

18 Grotius (* 10 april 1583) vierde zijn verjaardag op eerste Paasdag (27 maart 1644).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 36f. Eigenh. oorspr. Niet ondertek.

2 De interventie van de Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, ten gunste van de geloofsvrijheid van de katholieken in de Republiek was niet voorzien in zijn instructie voor de Frans-Staatse onderhandelingen over een nieuwe 'alliantie offensive ende defensive'. Zijn pleidooi werd diezelfde dag (3 maart) door de Staten-Generaal beantwoord met een resolutie waarin een verscherping van de voorgaande plakkaten tegen de 'paus-gesinde' werd aangekondigd. In een schrijven van 19 maart 1644 merkte de Franse staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, echter op: 'Sa Majesté a trouvé rude que Messieurs les Estatz ayent si peu considéré ses offices qui tendoient au soulagement des Catholiques ... mais l'estat des choses et les règles de la prudence prescrivent qu'on dissimule'; zie no. 6690, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 8-9.

3 Pierre Jeannin († 1622), ordinaris Frans ambassadeur in de Republiek 1607-1609, had in juni 1609 afscheid van de Staten-Generaal genomen met een 'Remontrance faite en l'assemblée des Etats-Généraux des Provinces-Unies ... au nom du Roi, en faveur des catholiques desdites provinces' (*Négociations du président Jeannin* V, p. 474-484).

van de hardicheit die tegen de roomsche catholycken in de Vereenigde Nederlanden werdt gehou-

den, dunct mij dat zulcx meer comt uit de passie van de predicanten ende luiden daervan hangende als uit de rechten reden van staet.[4] 't Is wel te geloven dat de roomsche catholycquen de beste affectie niet en hebben tot een regiering daer zij niet als slagen ontfangen, maer eer zulcx geschiede hebben zij getoont affectie tot het lant. Misschien waer het oock beter geweest dat men de Hollandsche priesters niet en hadde uitgejaecht maer laeten woonen in 't lant ende oock eenige nieuwen laeten aenwassen in plaetze van de gestorvene, dan haer te dwingen recours te nemen tot priesters comende uit de landen van de Spaensche obediëntie.[5] In onzen tijd heeft men gemeent de groote strengicheit in dit stuck niet goed te zijn, jae zelfs veelen zijn geweest van opinie dat het niet quaed en waer in elck vroedschap een catholycke te hebben, dewijle doch de zaecken die daer verhandelt werden niet seer secreet en zijn ende daerdoor aen alle de roomsche catholycken onderrechtinge werdt gedaen van een redelijck beleidt der zaecken. Prins Maurits placht te Breda in de schepenbanck altijd eene roomsch-catholycke te stellen ende vond zich daerbij niet quaelijck.[6] D'heer d'Avaux heeft altijd gezocht wel te staen te Rome.[7]

De heer Gunter is cloeck, maer tegen tastelijcke interesten baet geen welspreecken.[8]

Ick blijve van mijne opinie dat de croon van Swede zonder uitstel moet doen verstaen aen de Vereenigde Nederlanden ende aen de Anzesteden het voordeel[9] dat zij zullen doen in de verandering.[10] Mijnheer den prins van Orangie zoude wel connen door Engelant gedisponeert werden voor den coning van Denemarcken;[11] ende in 't stuck van weigeren van vrede werdt gemeenelijck de schuldt gegeven aen den aggresseur, waerom

4 Vgl. J.D.M. Cornelissen, ‘Hugo de Groot en de vervolging der katholieken’, in *Studia catholica* 20(1944), p. 204-205.

5 De Hollandse Zending, geleid door apostolische vicarissen.

6 Als heren van stad en baronie van Breda toonden de prinsen van Oranje zich van hun gematigdste kant. Na de list met het turfschip (1590) hield prins Maurits zijn getrouwen in de schepenbank de hand boven het hoofd: zij mochten aanblijven, zoals bijvoorbeeld mr. Hugo van Baerle, schepen en burgemeester van Breda 1578-1603 (T.E. van Goor, *Beschryving der stadt en lande van Breda*, 's-Gravenhage 1744, p. 213-247, en L.J. Rogier, *Geschiedenis van het Katholicisme in Noord-Nederland* I, Amsterdam ^{2}1947, p. 399-400).

7 Claude de Mesmes (1595-1650), graaf van Avaux, was zijn diplomatieke carrière in Italië begonnen, 1627-1632. Hij maakte zo'n goede indruk op paus Urbanus VI-II dat deze bij de Franse regering een verzoek indiende om de jonge diplomaat nog wat langer in Rome te laten; vgl. no. 6298 (dl. XIV), en *DBF* IV, kol. 832-837.

8 In zijn brief van 6 maart 1644 (no. 6750) had de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona melding gemaakt van de aankomst van de Deense kamersecretaris Frederik Günther in de Republiek. De Staten-Generaal verleenden de woordvoerder van koning Christiaan IV op 16 maart een openbare audiëntie. Een afschrift met de tekst van diens toespraak was onderweg; zie no. 6777.

9 Het ‘voordeel’ van de Republiek lag in de gemeenschappelijke verdediging van de vrije scheepvaart op de Oost- en Noordzee (artikel 1 van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640).

10 Op 16 januari 1644 schreef Grotius aan zijn zwager: ‘De steden Lubeck, Hamburg ende Bremen hebben van Swede niet als alles goeds te verwachten ende zullen misschien niet quaelijck doen met haer in protectie te geven van Swede’; zie nos. 6649, 6664 en 6719, en het schrijven van koningin Christina van Zweden aan de stadsbesturen van Hamburg, Bremen, Danzig en Lübeck, dd. 29 januari/8 februari 1644 (hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 6, no. 26).

11 Frederik Hendrik bewonderde koning Christiaan IV van Denemarken om diens onvoorwaardelijke steun aan de Engelse koningsgezinden (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 44-45).

de ordre die men zoude willen geven aen de gezanten van de Vereenigde Nederlanden[12] wat naerder zoude dienen geëxpliceert.

't Uitstellen van de resolutie over het octroy van Oost-Indië doet schade aen de compagnie.[13] Die van Amsterdam dienen te vorderen dat zulcx afgedaen werde. De Portugezen zullen het quaed hebben in Oost-Indië, zoo zij bij de Castilianen uit de Manillas[14] ende bij de Hollanders uit andere plaetzen werden aengetast. Ick wensche zeer wel geïnstrueert te zijn van de nieuwe passage nae Oost-Indië die men zegt gevonden te zijn.[15]

26 Martii 1644.

In dorso staat in een onbekende hand: Den 26 Maert 1644.

6781. 1644 maart 26. Aan [P. Spiring Silvercrona].[1]

Men meent den hertogh van Vendosme gaet nae Venetië.[2] Een edelman Du Pré[3] is gevangen, omdat hij denselven hertogh op sijn vertreck hadde gelogeert. De theologische disputen hebben te Amiens eenige moeiten veroorsaackt.[4] Doctor Arnout, die bij de coniginne belast was te Romen te gaen, is niet te vinden;[5] stelt sich ter judicatuire van de Sorbonne ende van de bisschoppen van Vrankrijck, die seer verlangen nae een synode nationael. Heraut, een jesuït,[6] die veel saacken in cas de consciëntie die vremt gevon-

12 Er werd in de Staten-Generaal druk gesproken over het zenden van een ambassade naar Zweden en Denemarken; een concreet voorstel was echter nog niet ingediend.

13 Aan de Staten van Holland was afgelopen najaar de vraag voorgelegd of de Oosten Westindische Compagnieën niet onder één octrooi samengebracht konden worden. Deze kwestie kwam aan de orde toen weer vergaderd moest worden over de verlenging van het op 31 januari verleende octrooi voor de Verenigde Oostindische Compagnie; zie no. 6686, en *Res. SH*, dd. 9 en 10 maart 1644.

14 De Spaanse vlootbasis te Manila (Filippijnen).

15 In de tweede helft van maart begon Grotius zich plotseling te interesseren voor nieuwe vaarroutes naar Oost-Indië; vgl. het postscriptum in zijn nieuwsbrief aan kanselier Axel Oxenstierna, dd. 19 maart 1644 (no. 6771), en het verzoek aan Willem de Groot om hem te berichten over de ontdekking van een zee ten westen van de Straten van Magalhães en Le Maire (no. 6792).

1 Het origineel dat vermoedelijk weer een copie is van een niet teruggevonden nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 26 maart 1644, is verloren. Copie (zonder adres en ondertekening), afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 8 april 1644).

2 César de Bourbon, hertog van Vendôme, was over Vendôme en Auvergne naar Genève gevlucht. In oktober vertrok de hertog over de passen van Graubünden naar Venetië (Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 26-30).

3 Waarschijnlijk was zijn gastheer in Vendôme de edelman François de Musset, ‘seigneur de Pray (du Pré)’ (*Tallemant des Réaux* I, p. 1135, en *Dictionnaire de la Noblesse* 7(14), kol. 756-758).

4 Een aantal Franse aartsbisschoppen en bisschoppen had ingestemd met het verschijnen van de memorie *De la fréquente communion* van de jansenistische theoloog Antoine Arnauld. Verdedigers van ‘les libertés de l'Eglise gallicane’ gingen in Amiens op de vuist met tegenstanders (*Mémoires d'Omer Talon* I, p. 283).

5 Zie voor het theologisch debat, no. 6770. Antoine Arnauld hield zich schuil bij vrienden, vermoedelijk bij de raadsheer Jean Hamelin (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 234 en p. 239-240).

6 De jezuïet François Héreau (of Hayreau) (1599-1671) doceerde grammatica en moraaltheologie aan het Collège van Clermont te Parijs. Een uittreksel van zijn college-

den wirden geleert hadde, is bij de jesuïten gedesadvoueert ende bij de coniginne belast niet meer te leeren ende te blijven in sijn collegie in bewaerder hand. Den cardinal heeft een guarde van 100 man.[7]

De gedeputeerden van Vranckrijck en Vlaenderen sijn wedergegaen nae Perone om te claaren de wisselinge van de gevangenen,[8] dewelcke hapert aen den vorst van Beyeren. Den handel met Spaegne continueert niettegenstaende het oorlogh,[9] soodat wt Spaegne tot Sint Malo is gearriveert tot de waerde van 2 millioenen, te Roaen tot een millioen. Eenige van de gevangene capiteinen sijn wt Beyeren ontvlucht;[10] werd getwijfelt of men die behoeft weder te senden. Die van Lutsenburg hebben geslagen een convoy coomende van Verdun.[11] De Spaignarden hoopen de eersten in 't velt te sijn in Catalogne.[12] Den cardinal Biqui is te Romen om de vrede te doen teeckenen bij den paus;[13] ondertussen hebben de Barbarins een aenslag gehad op Pigerols,[14] meenende aldaer te vangen eenige senateurs van Venetië, 'twelck gemist is.

Uberlingen is op het wtterste.[15] Die van Hohentwiel hebben onlangs geslagen in 't gebiet van Zurich 100 ruiters gaende in dienst nae Venetië,[16] in haet van den baron de

7 De regentesse handelde volledig naar de inzichten van haar eerste minister. Tegenstanders van dit persoonlijke bewind werden door lijfwachten van de kardinaal op een veilige afstand gehouden (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 179-183).

8 In Brussel had de Fransman Bernard du Plessis-Besançon met de Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo onderhandeld over de uitwisseling van krijgsgevangenen. De overeenkomst gold niet voor de Frans-Weimarsen die tijdens de slag bij Tuttlingen door de Zwabisch-Beiers-Lotharingse troepenmacht krijgsgevangen waren gemaakt (*Lettres Mazarin* I, p. 578). Hertog Maximiliaan I van Beieren stelde te hoge financiële eisen (*Gazette 1644*, no. 34, dd. 9 april 1644).

9 Het was niet ongebruikelijk dat Hollandse koopvaarders Spaanse goederen aan wal brachten (*Lettres Mazarin* I, p. 605, en *Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 484 en p. 486).

10 Enkele Frans-Weimarse officieren konden ontsnappen uit het Zwabisch-Beierse hoofdkwartier te Riedlingen (Réthelin). Op 28 februari aanvaardden zij over Bazel de thuisreis (*Gazette 1644*, no. 28, dd. 19 maart 1644).

11 Een actie van de ruiterij van Johan van Beck (1588-1648), militair gouverneur van Luxemburg (*BNB* II, kol. 72-74, en *Episodes Guébriant,* p. 143-145).

12 De Spaanse bevelhebber don Felipe de Silva was nog bedlegerig. De aanval op het Franse bolwerk Lérida zette hij een maand later in.

13 Carl Marin berichtte in zijn nieuwsbrief van 10 maart over de reis van de Italiaanse vredesbemiddelaar kardinaal Alessandro Bichi naar Rome. Op dat tijdstip was de Zweedse resident in Zürich nog niet geheel gerust op de goede afloop van deze poging om paus Urbanus VIII te bewegen tot beëindiging van het conflict over de rechten op het hertogdom van Castro; vgl. no. 6754.

14 De pauselijke neven Francesco en Antonio Barberini wilden hun veroveringen niet zonder slag of stoot prijsgeven. Zij namen wraak met een aanslag op Ficarolo in het door Venetië gedomineerde gebied van de Polesine.

15 Het Frans-Weimarse steunpunt Ueberlingen werd van alle kanten omsingeld door eenheden van het Zwabisch-Beierse leger.

16 Ruiters van Konrad Widerholdt, commandant van de vesting Hohentwiel, waren bij de strategisch belangrijke brug bij Stein slaags geraakt met Zwitserse huurlingen van Daniel II de Bellujon, baron van Coppet. Onmiddellijk verstuurde het kanton Zürich waarschuwende boodschappen naar de Franse ambassadeur Jacques Le Fèvre de Caumartin, de vestingcommandant Konrad Widerholdt en naar Johann Ludwig von Erlach, 'Weimars' gouverneur van Breisach; vgl. no. 6754.

Coupet, die deselve hadde doen lichten, sijnde niet wel gewilt in Vranckrijck. Over dese violatie van jurisdictie doen die van Zurich groote clachten soo te Brisac als alhier.

De coniginne van Engelant[17] onder pretext van haer gesonthijt te vorderen soude gerne herrewaerts comen om hier te geleggen, maer is tot noch toe niet goetgevonden. Den hertoch van Bouillon handelt noch hier over recompence.[18] Die van Tanger in Africa lijden grooten honger,[19] sijnde beset met 2 galeyen, 4 galioenen wt Castille ende eenige schepen van Duinckercken. 't Schijnt dat den coning van Spaegne meent Lerida of Balagnera te belegeren.[20]

Bovenaan de copie staat: Paris, 26 Martii 1644.

6782. 1644 maart 26. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Iactantur hic sermones de indutiis,[2] magis credo ad lactandam plebem malis fessam quam quod Galliam regentes aut breves eas velint aut longas sperent; interim cum duce Carolo seorsim agitur diciturque velle venire in Galliam.[3] Sunt qui metuunt, ne fingat dissidia cum Austriaca domo, deinde hic factionem suscitet principum suae domus eique affinium.[4] Regina[5] lectum longe pulcherrimum, quem rex ipsi in primo puerperio dederat, dedit cardinali Mazarino, et centum corporis custodes. Fervent theologicae controversiae, ita ut et Ambiani tumultus in plebe

17 Koningin Henriëtte Maria wilde het rumoerige Oxford ontvluchten. Op 16/26 juni beviel zij te Exeter van een dochtertje, prinses Henriëtte. Eind juli kon zij pas ‘herrewaerts’ gaan (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 112 en p. 123).

18 Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, zou zijn besluit om een schadevergoeding aan te nemen voor het verlies van het prinsdom Sedan binnenkort in het kasteel van Lorges bekend laten maken. Hij liet verstek gaan. Zonder enige ruchtbaarheid had hij op 22 maart de wijk naar Zwitserland genomen (Congar, *Sedan et le pays sedanais*, p. 336).

19 Uit Lissabon kwamen berichten over de hongersnood in Tanger. De stad, die in 1643 de zijde van koning Jan IV van Portugal had gekozen, wachtte op verlossing van een Spaans-Duinkerkse blokkadevloot (*Gazette 1644*, no. 31, dd. 26 maart 1644).

20 In werkelijkheid begeerde koning Philips IV de verovering van beide plaatsen. De omsingeling van Lérida leidde zijn bevelhebber don Felipe de Silva in met een schijnaanval op de noordelijker gelegen stad Balaguer (mei 1644). Het Franse garnizoen van Lérida capituleerde op 30 juli, twee maanden later viel Balaguer in Spaanse handen (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 254-264).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 188; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 405 no. 525. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 219. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6783).

2 Achter de schermen werd wel degelijk over een wapenstilstand gesproken; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 53-56.

3 Ruim een maand later zond de Franse regering de succesvolle onderhandelaar Bernard du Plessis-Besançon naar Worms om de oprechtheid van de intenties van hertog Karel IV van Lotharingen te peilen (*Lettres Mazarin* I, p. 635 en p. 638-639, en *Mémoires de Du Plessis-Besançon*, p. 38-49).

4 Gaston van Orléans, gehuwd met Margaretha van Lotharingen, en de leden van het hertogelijke huis van Lorraine-de Guise.

5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan [Petter Spiring Silvercrona] dd. 26 maart 1644 (no. 6781).

exortus sit ob doctrinam Arnaldi doctoris Sorbonici de paenitentia veterum restituenda. Iussus fuerat a regina Romam ire. Intercessit parlamentum et Sorbona, ipse saepe quaesitus non comparet. At Airaldus iesuita, qui in dictatis conscientiae nimium dicitur frena laxasse homicidiis clandestinis,

pugnis singularibus, poculis sterilitatis et abortivis, a iesuitis causam eius improbantibus iussu reginae asservatur. Episcopi super his rebus synodum expetunt nationalem. Dux Vindocinensis creditur Venetias ire. Captus est Dupreius nobilis, qui in Gallia abeunti hospitium praebuerat.

Peronam iterum conveniunt missi a Gallia Flandriaque super captivorum negotio, cui moram iniicit Bavarus. Non impedit bellum commercia cum Hispania. Venere inde merces Machloviam in Armoricis[6] adusque pretium II millionum, Rotomagum autem ad pretium millionis unius. Lugdunensibus concessum est, ut quos rex nobiles fecit, illi nihilominus mercaturam exercere possint.[7] Milites ex Lucemburgico merces a Viroduno venientes intercepere.

In agro Tigurino centum milites, equites maxime, euntes ad militiam Veneticam ab Hohentvilae praesidiariis caesi fugatique sunt, odio, ut creditur, baronis Copeti, cui is miles conscriptus erat, quia is, Gallus cum sit, regina ignara Venetorum militiae se dedit. Ex iis centurionibus qui apud Bavarum captivi erant, quidam fuga se servavere; dubitatur an remittendi sint. Italia sperat fore, ut papa signet pacem quam cardinalis Bichius concepit. Non tamen impediit haec exspectatio Barbarinos quominus insidiarentur Figarolae et Venetis, qui ibi erant, senatoribus. Dicitur autem dux Bulionius praefuturus exercitui Romano.[8] Rhaeti pacta cum Venetis fecere, ut liceret his militem per Rhaetiam scribere ac ducere multis cum cautionibus, pecuniam quoque pro hoc beneficio stipulati.[9] Restat nunc Venetis simile cum Helvetiis negotium. Laborat apud Catalaniam Hispanus, ut prior exercitum educat ex hibernis.

Ex Francofurto literae nos docent manere adhuc ibi conventum. De tributis imperatori dandis[10] motam rem iterum, sed frustra; super altera invitatione ad pacis colloquium facta nomine regni Suedici perstant rem imperatori et electoribus permittere, ita tamen ut et principes alii et civitates mittere eo possint, sed sine iure dicendae sententiae. Dicebatur ibi imperator mittere Constantinopolim[11] non sine spe immutandi ibi, quae cum Ragozio capta fuere, consilia; Wolavia rursum obsideri

6 'Machlovia in Armoricis', de Bretonse havenstad Saint-Malo.

7 De edellieden van Lyon mochten in het stadsbestuur de taak opnemen van 'prévôt des marchands' (G. Saffroy, *Bibliographie généalogique, héraldique et nobiliaire de la France* II, p. 578-581).

8 Zijn correspondent Carl Marin had Grotius het nieuws gebracht dat Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, zich beschikbaar had gesteld voor een hoge aanstelling in het leger van paus Urbanus VIII; zie no. 6754.

9 De onderhandelingen van de Venetiaanse gezant Girolamo Cavazza over het openstellen van de passen van Graubünden voor Zwitsers die dienst wilden nemen in het leger van Venetië. De ratificatie van de overeenkomst haperde.

10 De bewilliging van een contributie van 100 'Römer-monate' aan de keizer. De lange discussies over dit onderwerp werden onderbroken. Op de Frankforter 'Deputationstag' viel de aandacht thans weer op het debat over de vertegenwoordiging van de Duitse rijksvorsten en stenden op de vredesconferenties te Munster en Osnabrück. De uitnodiging die de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius op 14/24 november 1643 hadden laten rondgaan, sterkte het verzet in de 'Fürstenrat' tegen het 'ius belli ac pacis' dat de keizer en de keurvorsten voor zich alleen opeisten (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 163-169).

11 Vermoedelijk zond keizer Ferdinand III de krijgsraadsecretaris Sattler naar Constantinopel (Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 64-65) om sultan Ibrahim te waarschuwen voor de ambities van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi.

a Gotzio;[12] a Praga et aliis locis miles caesarianus ire ad Saxonis res in Misnia iuvandas;[13] Hazfeldii miles[14]

12 De keizerlijken van Johann, graaf van Götz(en), bedreigden het Zweedse garnizoen van Wołów (Wohlau).

13 Keurvorst Johann Georg I van Saksen had voor de verdediging van de rivierovergangen bij Pegau, Grimma en Borna de assistentie van de ruiterij van de keizerlijke bevelhebber Matthias, graaf Gallas, ingeroepen (*Doc. Boh.* VII, p. 80 no. 192).

14 De keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen liet enkele regimenten langs de Rijn oprukken. Aangekomen in het Keulse Sticht drongen zij de

partim tenere Franconiam, partim Hassis se opponere; sperare equitem auxiliarem a Bavaro, cuius exercitus ibi credebatur fore ad XII millia peditum, equitum octo; imperator vero ipse Pragam iturus.

Regina Angliae, quanquam partui satis propinqua, velit huc venire valetudinis, ut praefert, causa, credo et ut marito auxilia hinc impetret, forte et ut pacem cum Hispano procuret. Has ob causas ea ut huc veniat, non placet aulam hanc gubernantibus.[15] Crescunt in Anglia acerbitates. Scripserat rex in spem colloquii ad parlamentum[16] hoc titulo: Dominis et communitatibus, parlamentum habentibus Westmonasterii. Ea scriptio ut mori maiorum non congruens displicuit parlamentariis. Ipsique vicissim scripsere nullam esse spem colloquii, nisi ipsi aperte pro parlamento haberentur. Simul proditionis reos agebant eos proceres qui regi adsunt Oxoniae. Ea asperitas displicuit Batavorum legatis.[17]

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitati tuae det, ut suis consiliis rem Suedicam augeat, pacem orbi restituat,

Sublimitatis tuae cultor devotissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XVI/XXVI Martii 1644.

Qui regis Angliae res magnas apparere volunt, aiunt esse ei in armis quinquaginta hominum millia. Premi ab eius copiis Plimuthum, Glocestriam, Dorcestriam, Limam, Polam;[18] Scotos affectos cladibus ad Novum Castellum, Timmouthcastellum, Neubornum, Henamum.[19] Evenisse hoc ideo, quod Angli parlamentarii neque turmas quinquaginta, neque millia jacobaeorum quinquaginta,[20] uti convenerat, ad eos miserint; naves etiam duae armis et victu onustae ad eos missae, sed interceptae sint a Novicastellanis.[21] Additur a plebe regi multos pannos exspectari,[22] et pro eis emi arma et pulverem bellicum.

15 De regentesse Anna van Oostenrijk deelde aanvankelijk de mening van haar ministers. Toch bleef zij begaan met het lot van haar schoonzuster Henriëtte Maria. In april liet zij door de koerier William Crofts een uitnodiging overbrengen (*CSP Dom. 1644*, p. 110 en p. 133).

16 Het koninklijk schrijven van 3/13 maart 1644: 'to the Lords and Commons of Parliament assembled at Westminster'; zie no. 6770. In hun antwoord wezen de leden van het Londense Parlement de toevoeging 'assembled at Westminster' verontwaardigd af, omdat de koning hierin het bestaan van twee Parlementen erkende, één te Westminster en een ander te Oxford (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 213-225).

17 Ten tijde van de broedertwist over het 'ware' Parlement van Engeland bevonden de Staatse vredesbemiddelaars Albert Joachimi, Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude zich te Oxford (S. Groenveld, *Verlopend getij,* p. 113-115).

18 De *Gazette 1644*, no. 31, dd. 26 maart 1644, bood een overzicht van de posities van de koninklijke legers. In het zuidwesten vormden de steden Plymouth, Gloucester, Dorchester, Lyme Regis en Poole nog de grootste obstakels.

19 Het Schotse expeditieleger stond voor Newcastle, Tynemouth Castle, Newburn en misschien het westelijker gelegen Hexham (Hena?).

20 Het Parlement had het leger van de 'solemn league and covenant' een subsidie van 100000 gouden Jacobusmunten (Sovereigns) of 'Unites' in het vooruitzicht gesteld. Door het uitblijven van de toegezegde steun verdween de vechtlust uit de Schotse gelederen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 28, p. 42, p. 47 en p. 79-80).

21 Sir Thomas Glemham († ca. 1649), de koningsgezinde gouverneur van Newcastle, hield twee bevoorradingsschepen aan (*DNB* XXI, p. 426-427; *CSP Ven. 1643-1647*, p. 77, en *Gazette 1644*, no. 31, dd. 26 maart 1644).

22 Koning Karel I had in december 1643 de lakenhandel in de door hem beheerste gebieden vrijgegeven (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 53, en Knuttel, *Cat v. pamfl.* no. 5049). Volgens de *Gazette 1644*, no. 31, trok de stapelmarkt in Exeter een groot aantal buitenlandse kooplieden.

Ab Hazfeldio audivimus capta in Coloniensi tractu oppidula Brisicum, Overwinterum, Rimmagam; Lotharingas autem copias[23] partim ab electore Coloniensi, partim a duce Neuburgico nutriri. Antverpiam nondum venisse literas cambii, quae exspectantur ad tres milliones et dimidium.[24] Urbem Tingi[s] in Africa, quam Portugalli tenent, obsideri a Castellanis et Dunquercanis navibus, ita ut aegre famem toleret spe auxilii. In Catalania Hispani Ilerdam aut Balagueriam obsessuri putantur. Romam advenere sex machinae de XXXV emptis apud Belgas. Centumcellas venere milites noviter in Italia lecti mille quingenti.[25]

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Indutiae falso iactantur. Suspicio de Lotharingo. Regina Mazarinum donat. Theologicae controversiae. De Vindocinensi. Cur captus Dupreius. Tractatus de captivis. Bellum commercia non impedit. Nobiles Lugduni mercatores. Lucemburgicorum praeda. Cur Helvetii a Venetis conscripti ad Hohentvilam caesi. Consultatum de fugientibus captivis. De pace et bello Italico. Pacta Rhaetorum cum Venetis. De Catalania. Agitata in conventu Francofurti. De imperatoriis. De reginae Angliae adventu. Turbae in Anglia. Anglica. Res gestae in Germania. Tingi[s] Portugallorum ab Hispanis obsessum. Iidem imminent Ilerdae. Italica.

6783. 1644 maart 26. Aan J. Oxenstierna.[1]

Postscriptum in de hand van Grotius: Accepi literas Excellentiae vestrae datas ad me [X]XV Februarii cum chartis accedentibus. Pro his gratias ago maximas, gaudeboque saepe edoceri ea quae ad functionem hanc pertinent,[2] in quibus sunt et illa de Hungaricis,[3] Polonicis, Moscoviticis rebus.[4]

23 Hertog Karel IV van Lotharingen deed voor het onderhoud van zijn manschappen in de Eifel een beroep op keurvorst-aartsbisschop Ferdinand van Keulen en diens nabuur Wolfgang Wilhelm van Palts-Neuburg, hertog van Gulik en Berg (*Gazette 1644*, no. 31, dd. 26 maart 1644).

24 Een Spaanse koerier met een wisselbrief ter waarde van 3½ miljoen zou op weg naar de Zuidelijke Nederlanden door Franse gendarmes zijn aangehouden. Het bericht werd in Parijs ten stelligste ontkend (*Gazette 1644*, no. 31, dd. 26 maart 1644).

25 In de haven van Civitavécchia (Centumcellae) kwamen versterkingen binnen ten behoeve van het leger van paus Urbanus VIII.

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Adres en postscriptum in Grotius' hand. Met uitzondering van het postscriptum bevat deze brief aan Johan Oxenstierna dezelfde tekst als de nieuwsbrief van Grotius aan kanselier Axel Oxenstierna (no. 6782). De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 90 en 4° 38, 39; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 76; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2^{O}, p. 218; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 54. Antw. op no. 6749, dd. 25 februari/6 maart 1644.

2 Ook de Zweedse gevolmachtigden ondervonden problemen met het onderhouden van postverbindingen met Stockholm, Pommeren en het Balticum.

3 De Zevenburgse vorst György I Rákóczi had op 16 november 1643 een verbond met de Zweden gesloten. Op 3 februari was zijn leger opgetrokken naar de Hongaarse grens.

4 Koning Wladislas IV van Polen en tsaar Michael Fedorovitsj steunden de politieke ambities van koning Christiaan IV van Denemarken. Bij nader inzien durfden zij zich niet openlijk in de strijd te mengen.

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et extra ordinem summa cum potestate legato, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

6784. 1644 maart 26. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Quantum ex literis Claritatis vestrae datis XIV Martii et aliorum intelligo res nostrae adversus Daniae regem non quanta forte speratum fuit celeritate, sed bene tamen procedunt. Nam de marescalli Torstensonii morte[2] credo ab hostibus factos rumores. Nos et de ipsius et de domini marescalli actibus felices nuntios avide exspectabimus. Tum vero hac de causa, tum etiam de aliis multis vehementer opto, ut certa aliqua ratio literas e Suedia et in Suediam curandi reperiatur.[3] Gallia optat res ibi videre compositas, ut dominus Torstensonius procedente vere ad partes Bohemiae aut Austriae veniat.[4] Hollandi vero consilia sua suspendent,[5] donec viderint an per nos conditionem commerciorum suorum reddere possint meliorem. De votis consiliisque christianorum principum in hoc pacis negotio vidi scriptum Latinum factum nescio a quo,[6] sed ut apparet rerum perito. Id habet dominus Epsteinius,[7] a quo petere poterunt qui id desiderant. Ego libenter amicorum desideriis me in hac re non minus quam in aliis aptarem. Sed nolim actum agere. Videbimus, an Germani principes extra electores missuri sint Monasterium aut Osnabrugam.[8]

Audio edi Holmiae Joh. Loccenii Antiquitates Sueo-Gothicas.[9] Eum librum, si nanciscendi sit copia, pervelim videre, ut videam ecquid in eo sit meo instituto utile.[10]

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 38. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 724 no. 1654. Antw. op no. 6763, beantw. d. no. 6798.

2 De Zweden stelden een landing op het eiland Funen steeds uit. De stilte in het hoofdkwartier te Haderslev bracht de vijand op de gedachte dat de Zweedse bevelhebber Lennart Torstensson stervende was. Op 24 maart meldden de keizerlijke gevolmachtigden te Osnabrück: ‘von Hamburg [haben wir] aber die Nachrichtung, dass der Schwedische general Törstensohn mehr wirdt vor thodter als lebend gehalten, weiln die Armada gar nichtz mehr operirt und zum Törstensohn kein zutritt mehr ist’ (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 319).

3 De noodzaak om een postverbinding tussen het noorden van Jutland (het gebied van Vendsyssel) en Göteborg te leggen. De inname van de stad Helsingborg door het leger van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn gaf enige hoop op een betere toegankelijkheid van de Sont.

4 De Franse regering verlangde de terugkeer van de Zweedse hoofdmacht naar het grensgebied van Silezië en Bohemen-Moravië (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 41-44).

5 In de Republiek bekommerden de kooplieden zich vooral om de datum van het uitzeilen van de ‘Noord- en Oostzeevaarders’. Zij stoorden zich aan de besluiteloosheid van de Staten-Generaal (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 50-53).

6 De brief van de ‘heer te Wenen’ (vermoedelijk de resident van de stad Neurenberg aan het hof van keizer Ferdinand III) of het op 1 juli 1643 vervaardigde geschrift *Germanorum populi votum pro pace, quae post feralia XXV annorum per Europam bella, rem Imperii Rom. cumprimis, et Germaniarum conclamatam, parari incipiet Monasterii et Osnabrugi*; zie nos. 6689, 6762 en 6798.

7 Het nieuwsagentschap van Johann Epstein, Zweeds correspondent te Parijs; zie nos. 5260 en 5261 (dl. XII), en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 18 en p. 172.

8 Het vraagstuk van de vertegenwoordiging van de Duitse rijksvorsten en stenden op de vredesconferenties te Munster en Osnabrück.

9 Johannes Loccenius (1598-1677), hoogleraar in de juridische fakulteit van de universiteit van Uppsala, naderhand rijkshistoriograaf. Zijn *Antiquitatum Sueo-Gothicarum ... libri tres* werden in 1647 te Stockholm gedrukt (*SBL* XXIV, p. 77-82).

10 Grotius had in 1643 de voorbereiding van zijn *Historia Gotthorum, Vandalorum et Langobardorum* (*BG* no. 735) hervat; zie nos. 6379 en 6443 (dl. XIV). Het werk werd in 1655 met aanvullingen van Isaac Vossius uitgebracht.

Audio etiam in eodem argumento se exercere dominum Freinshemium, virum historiae veteris peritum.[11]

Militem a Bauditzio scribi arbitror privatim,[12] non publica regni Polonici auctoritate. Nisi multum fallor, senatus et ordines Poloni quietem bello praeferent.[13] De Moscoviae statu et vita aut morte tum comitis Voldemari[14] tum pactae ipsius certi aliquid cognoscere aveo.[15] Existimo et ego Daniae proceres non illigaturos se bellicae societati imperatoris.[16] Sed neque rex facile id facere poterit, cum multa teneat invito imperatore.[17] Ansiaticarum civitatum in hoc negotio cogitationes cum Batavicis bene congruent.[18] Copiae quaedam imperatoris in Misniam eunt.[19] Quodsi auxilia Dano mittet imperator, quod forte facturus est etiam sine ea quam expetiit societate,[20] tantum ut Suedorum vim imminuat, et sine magno exercitu Ragoskio obsistere non poterit,[21] non erit hoc anno, cur ab imperatore aut multum speret Saxo aut multum metuat Gallus.

Literae Claritatis vestrae omnes et Latine scriptae sunt[22] et prudenter, quare eas lego cum gaudio et gratulor Suediae. Quare non debet Claritas vestra excusatione uti, sed ita existimare nulla in re rem facere posse mihi gratiorem quam si saepe ad me scribat.

Dux Vindocinensis Genevae [est].[23] Habet hic amicos, sed qui hoc tempore nihil possunt. Cardinalis Mazarinus adhuc solus potest omnia. Dilectus lente procedunt. Helvetii non patiuntur apud se militem contra domum Austriacam scribi. De Uberlinga servanda spes pertenues.

Deus, clarissime domine, Claritati vestrae det omnia felicia,

Claritati vestrae studiosissimus,

11 Een monumentale studie op het gebied van de Zweedse geschiedenis bracht Johann Freinsheim (1608-1660), sinds 1642 professor in de welsprekendheid en de politica te Uppsala, niet tot stand; zie no. 5569 (dl. XIII); *SBL* XVI, p. 484-486, en *ADB* VII, p. 348-349.

12 Wolf Heinrich von Baudissin, voormalig Pools resident te Kopenhagen, wierf kozakken voor de strijd van koning Christiaan IV van Denemarken tegen de Zweden.

13 Claudius (Domenicus) Roncalius, de Poolse resident te Parijs, had laten doorschemeren dat koning Wladislas IV bij voorkeur neutraal wilde blijven in het conflict tussen de Zweedse en Deense kronen.

14 Het gerucht liep dat Valdemar Christian, graaf van Sleeswijk-Holstein, natuurlijke zoon van koning Christiaan IV, vermoord zou zijn.

15 Eind januari verscheen de trouwlustige graaf in Moskou. Zijn huwelijk met Irina († 1678), dochter van tsaar Michael Fedorovitsj, kon echter alleen doorgang vinden als hij zich tot de grieks-orthodoxe kerk wilde bekeren.

16 De keizerlijke raad Georg von Plettenberg bevond zich momenteel in Kopenhagen. Tot nu toe ontving hij nauwelijks bijval voor zijn voorstel tot een keizerlijk-Deense alliantie tegen de Zweden (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 393-399, en *Doc. Boh.* VII, p. 78-80 no. 191).

17 Koning Christiaan IV was met de keizer nog niet tot overeenstemming gekomen over de erfopvolging in het graafschap Pinneberg na de dood van Otto VIII, graaf van Schaumburg, in 1640. Ook het geschil over het Glückstädter Elbeprivilege en de erkenning van de 'rijksstad' Hamburg sluimerde nog steeds (H.-D. Loose, *Hamburg und Christian IV. von Dänemark während des Dreissigjährigen Krieges*, p. 108-110).

18 De Hanzesteden hielden zich afzijdig in het Zweeds-Deense conflict.

19 Keurvorst Johann Georg I van Saksen rekende op keizerlijke steun bij het verdrijven van de in zijn landen achtergebleven Zweedse garnizoenssoldaten.

20 Naderhand bood keizer Ferdinand III de Deense vorst daadwerkelijke hulp aan. In juni liet hij Matthias, graaf Gallas, naar het noorden oprukken.

21 Een volledig leger moest de keizer aan de Hongaarse grens achter de hand houden voor de strijd tegen de Zevenburgse vorst György I Rákóczi.

22 Zie no. 6763. Harald Appelboom schakelde in zijn brief van 21 maart (no. 6774) over op de Franse taal.

23 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 26 maart 1644.

H. Grotius.

Lutetiae, XXVI Martii 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

6785. 1644 maart 26. Van G.J. Vossius.[1]

Illustrissime domine,

Elzevirio merces suas librarias Lutetiam mittente[2] comm(i)ttendum non putavi, quin transmitterem Excellentiae tua(e) quae de iustificatione Witenbergae disputavit dominus Hulsemannus.[3] Necdum bibliopolae exemplaria operis eiusce habent, sed diebus singulis Hamburgo exspectant. Eo id mitto quod per amicum ad me miserat. Uti et Riveto fecit, et duobus, tribus ecclesiastis lutheranis hac in urbe.[4]

Causam non video cur plura addam. Fortasse enim codicem vix intra menses duos accipies, quando nautae aliquot saepe hebdomades exspectare coguntur ventum secundum. Si qu(id) igitur significandum putaro, id melius fiet per tabellari(um).

Excellentiae tuae cultor,
Ger. Jo. Vossius.

Amstelodami, 1644, pridie Passchatis.[5]

6786. 1644 maart 28. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate,

1 Tekst naar copie te Oxford, Bodleian Library, Rawl. letters 84 A, f. 210^{r}. Geciteerd in G.A.C. van der Lem en C.S.M. Rademaker, *Inventory of the correspondence of Gerardus Joannes Vossius*, p. 315. Gerardus Joannes Vossius (1577-† 17 maart 1649), hoogleraar in de geschiedenis en de politica aan het Athenaeum Illustre te Amsterdam (Rademaker, *Life and Work of Gerardus Joannes Vossius*, Assen 1981; *Biografisch Woordenboek van Nederland* II, p. 597-598).

2 Met grote regelmaat voorzag het Amsterdams-Leidse uitgevershuis de Parijse boekhandelaren van nieuwe publikaties. De aanvoer werd verzorgd door Jan Elzevier (1622-1661) (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 200, p. 214 en p. 249; Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 261, en A. Willems, *Les Elzevier*, Brussel 1880, p. CLXXXIX-CXCIX).

3 Grotius' huisgenoot en secretaris Isaac Vossius had in brieven aan zijn vader dd. 5 maart 1644 en [12 maart] 1644 om de toezending van de *Harmonia apostolica SS. Pauli et Jacobi De justificatione, ab Hugonis Grotii corruptelis vindicata*, Wittenberg 1643 (*BsG* no. 328), van de lutheraan Johannes Hülsemann verzocht (Amsterdam, UB, coll. RK, J 92h en l). Pas op 21 mei bevestigde hij de ontvangst van het boek (Amsterdam, UB, coll. RK, J 93c).

4 Johannes Hülsemann had onlangs een bezoek aan Amsterdam gebracht; vgl. no. 6779, en twee onuitgegeven brieven van Gerardus Joannes Vossius aan zijn zoon Isaac, dd. 22 februari en 25 april 1644 (Amsterdam, UB, coll. RK, J 87d en g). Bij die gelegenheid zal hij ook enkele exemplaren ter lezing hebben aangeboden aan verontruste theologen als de Haagse hofpredikant André Rivet (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 226-228).

5 Dit jaar viel Pasen op 27 maart.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 12). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6773, beantw. d. no. 6808.

Studia partium et Danica fides ita contaminat literarum nuntios,[2] ut fere nihil ex

2 De postverbindingen met Zweden waren door de oorlog verbroken. Het enige contact met het vaderland liep over de Zweedse vertegenwoordigingen in Hamburg, Osnabrück en Minden.

Dania certius habeamus quam ex Anglia.[3] Quantum autem mihi ex Hamburgensibus et Mindensibus literis constare potuit, VI onerariae et tres armatae naves ex Hispania in Daniam tendentes,[4] presentis belli nesciae, tempestate Ripam detrusae et a nostro praesidiario milite ibidem occupatae sunt. Aliae etiam duae militares naves nuperrime ab admirali Pomeraniae Blommio[5] victae Stralsundam ductae sunt. Illustrissimum Hornium Helsingburgum occupasse,[6] castra ibidem metare et legiones pro occupandis civitatibus propinquis emittere denuo confirmatur. Quaenam autem loca praeterea in illis oris iam occupata sint, nihil certi habemus, cum Danicis et Lubecensibus literis fidere non sit tutum. Daniae rex in Zelandia est,[7] ut laborantibus in Sconia castellis succurrat. Nostri nondum in Fiunniam tentarunt,[8] cum expectetur Blommius cum Pomeranica classe, qui alteram insulae partem invadat, dum altera a Torstensonianis infestetur. Nonnulli volunt castra Haiderslebia Rensburghum[9] transferri omni iam devicta Juthia. Gluckstadienses Itzahouam invadentes cum centuriae clade repulsi sunt.[10] Koningsmarchius in Misniam, Duglassius in Silesiam tendunt,[11] qui facili negotio subsidia avertant et obsidiones solvant, cum quotidie crescat fama irruptionis Ragatzi, hostilitatis Turcae et protestantium in Hungaria aversorum a caesare animorum. Dominus Serviant ex hac urbe Monasterium tendit.[12]

Hic lente admodum procedunt cum subsidiis,[13] et legationes in Suediam Daniam-

3 De oversteek over de Noordzee was niet langer veilig. Schepen van het Parlement probeerden controle te krijgen op de vaart van en naar Newcastle. Zij joegen zelfs op kolenschepen in de Hollandse wateren (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 181-182).

4 In zijn brief van 7 maart (no. 6751) berichtte Harald Appelboom al over de ongelukkige thuisreis van de Deense koopvaarders. De schepen geladen met koopwaar uit Spanje kregen een escorte van drie oorlogsschepen. Storm dreef hen naar de haven van Ribe. Zij werden ogenblikkelijk overmeesterd door soldaten van de Zweedse gouverneur Daniel.

5 Admiraal Peter Blumme (Blomme) († mei 1650), bevelhebber van de Zweedse vlootbasis in Stralsund (*SBL* V, p. 76-77). In januari loodste hij een ammunitieschip door de Deense vlootblokkade (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 139).

6 Zie no. 6774. Helsingborg was op 27 februari in handen van het leger van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn gevallen.

7 Koning Christiaan IV had zijn bezoek aan de verdedigingslinies op het eiland Funen afgesloten. Thans hield hij zich bezig met het inrichten van wachtposten langs de kust van Seeland. Burgers van Kopenhagen en Helsingør ontvingen de order om paraat te staan (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 84-85).

8 Keer op keer stelde de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson de landing op het eiland Funen uit.

9 De stad Rendsburg (nabij Kiel) lag voor de verbinding met de Zweedse expeditielegers van de generaal-majoors Hans Christoph, graaf van Königsmarck, en Robert Douglas gunstiger dan de Deense kustplaats Haderslev. Bovendien was de stad een goed uitgangspunt voor een actie tegen de Deense garnizoenen te Glückstadt en Krempe.

10 De Zweedse hoofdofficieren Friedrich, landgraaf van Hessen-Eschwege, en Caspar Cornelis de Mortaigne hadden winterkwartieren in Pinneberg en Dithmarschen toegewezen gekregen. Al eerder waren hun regimenten opgetreden tegen Deense garnizoenssoldaten die de omgeving van Wilster en Itzehoe onveilig maakten; zie nos. 6711, 6774 en 6789.

11 Het leger van de keizerlijke bevelhebber Matthias, graaf Gallas, kreeg opdracht om de Zweedse expeditielegers van Hans Christoph, graaf van Königsmarck, en Robert Douglas af te houden van een wapenvereniging met de manschappen van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi aan de Hongaarse grens.

12 De Franse gevolmachtigde Abel Servien was op woensdag 23 maart uit Den Haag vertrokken. In Amsterdam nam hij de boot naar Deventer. Op 5 april vertoonde hij zich in gezelschap van 'Madame l'ambassadrice' in Munster.

13 De betaling van de halfjaarlijkse subsidie aan Zweden. De vertegenwoordigers van Haarlem en Delft opperden enige bezwaren (*Res. SH*, dd. 11 maart 1644).

que se mittere velle dicunt Status Generales.[14] Interea magnam satis classem dominus Geerius parat,[15] qua confidit se non Septentrionale tantum mare ab hostibus purgare, sed etiam navigationem Balthici maris defendere posse, donec soluta glacie ex Suedia emigrare possit instructissima patriae classis.[16]

Deus, illustrissime et excellentissime domine legate, illustrissimam Excellentiam vestram felicitate perenni beet, illustrissime et excellentissime domine legate,

illustrissimae Excellentiae vestrae obligatissimus servitor,
H. Appelboom.

Raptissime. Amstelodami, 28 Martii 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 6 April 1644.

6787. 1644 maart 28. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Orationem Davausii iam acceperis ea qua habita est lingua, nam postea etiam Belgico sermone impressa est.[2] Foederati Ordines dicunt sibi ex postremis e Gallia litteris constare a rege et regina actum eum non probari, neque se ita mandasse.[3] Et sane ista beneficiorum in patriam collatorum commemoratio nimia est et exprobrationem sapere videtur; postulata vero, ut sapientiores iudicant, intempestiva,

14 De Staten-Generaal hadden op 16 maart een openbare audiëntie aan de Deense kamersecretaris Frederik Günther verleend. De volgende dag erkende de vergadering de noodzaak om delegaties naar Zweden en Denemarken te sturen (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 49).

15 De Zweedse koninklijke commissaris Louis de Geer bracht in de Republiek een kleine hulpvloot van dertig schepen bijeen. Eind april kon deze versterking het Vlie uitvaren.

16 De Zweedse vloot lag nog vast bij Dalarö (de eilanden of 'Scheeren' vóór de haven van Stockholm).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 300. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6768, beantw. d. no. 6803.

2 Grotius had al kennis genomen van het 'Extrait de l'Harangue du comte d'Avaux, ambassadeur extraordinaire du Roy tres-chrestien Louys XIV, faite en l'Assemblée des ... Estats Generaux des Provinces Unies, en la Haye le 3 du mois de Mars'; vgl. no. 6780. In de Nederlandse bewerking heette het pamflet met het pleidooi van de Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, ten gunste van de geloofsvrijheid van de katholieken in de Republiek: 'Auctentijc extract wt de propositie van den grave van Avaux, extra-ordinaris ambassadeur ... van Vranckryck; aengaende de paus-gesinde hier te Lande, gedaen in de Vergaderinge van de ... Staten Generael in 's-Gravenhage, den 3 Martii 1644; midtsgaders de resolutie van hare Ho. Mogende, den selven dito, daer over genomen, ende aen de voorsz. Heere Ambassadeur gecommuniceert', Dordrecht 1644 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 5105-5107).

3 Het pleidooi was niet voorzien in de instructie die de Franse gevolmachtigden op 30 september 1643 in ontvangst hadden genomen (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen,* p. 139-149). In een schrijven van 19 maart 1644 merkte de Franse staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, echter op: 'Sa Majesté a trouvé rude que Messieurs les Estatz ayent si peu considéré ses offices qui tendoient au soulagement des Catholiques ... mais l'estat des choses et les règles de la prudence prescrivent qu'on dissimule'; zie no. 6690, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 8-9.

cum certum sit vix centesimum romanensium bonum civem et bene erga rempublicam nostram animatum esse. Quodsi ex maiore libertate mutationem quis speret, cogitandum est eam spem certum non habere fundamentum, praesertim in iis qui de regis Hispaniae in has provincias iure

etiamnum durante persuasi sunt, atque ita nihil cum reipublicae periculo facile novandum.

De Latio quid constituere velis expectabo,[4] nam ut hic aliquis reperiatur qui eum pro meritis tractet frustra expectaveris.[5] Cur Arnouaeus a regina Romam ire iussus fuerit,[6] cur se clerus et parlamentum opposuerit, ex litteris tuis cognoscere non potui, quare eius rei merita latius discere avebo. In ecclesia romana serio cogitari de restituendis publicis paenitentiis et differenda in secretis confessionibus absolutione laetus intelligo; illud male me habet quod reformatorum coetus alicubi claudi, ubique vero libertatem accidi audio, nequedum ille modus est uniendi ecclesiam.

Hic iam nihil fere habemus Conventu Ordinum in duas septimanas intermisso.[7] Post id tempus de rebus Suedicis et Danicis aliquid statuetur. Pacem in Italia factam intelligimus,[8] quo magis de filii maioris negotio sumus solliciti.[9] Dissertationem Graswinkelii de iure praecedentiae,[10] etsi magnam satis, quia publicam tractat controversiam per nuntium mitto, de qua iudicium tuum expectabo. Interea et ipse percurram, nam nunc primum accipio exemplar.

Deus te, tuam, tuos sospitet. Vale,

tibi obsequentissimus frater,

Guilielmus Grotius.

Hagae, XXVIII Martii, postridie natalis tui anni 1644.[11]

Jacobus Laurentii[12] contra medicorum regulas postquam satis evomuit vivere desiit.

4 Willem de Groot had de *Responsio ad dissertationem secundam Hugonis Grotii, de origine gentium Americanarum* van de geograaf Johan de Laet (*BG* no. 733 en *BsG* no. 214) meegezonden met zijn brief van 15 maart (no. 6765).

5 De Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius had Grotius in november 1643 gewezen op een initiatief van de in de Republiek woonachtige Fransman Robert le Comte (nos. 6057 en 6553 (dl. XIV)).

6 De jansenistische theoloog Antoine Arnauld, auteur van de geruchtmakende memorie *De la fréquente communion où les sentimens des Pères, des Papes et des Conciles, touchant l'usage des sacremens de pénitence et d'eucharistie sont fidèlement exposez*, Parijs 1643. Op 11 maart ontving hij van de koningin het verzoek om zich naar Rome te begeven ‘pour rendre raison de sa doctrine au pape’.

7 De Staten van Holland gingen op 24 maart voor veertien dagen op paasreces (*Res. SH*, dd. 24 maart 1644).

8 De geruchten liepen op de feiten vooruit. Op 31 maart 1644 werd te Ferrara de vrede getekend in het conflict van paus Urbanus VIII met Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane, Francesco I d'Este, hertog van Modena, en Odoardo Farnese, hertog van Parma, over de rechten op het hertogdom van Castro.

9 Cornelis de Groot mocht nauwelijks meer hopen op een aanstelling in Venetiaanse legerdienst.

10 De *Dissertatio de iure praecedentiae inter serenissimam Venetam rempublicam et serenissimum Sabaudiae ducem, opposita dissertationi iussu serenissimi Sabaudiae ducis evulgatae*, van de Haagse advocaat-fiscaal mr. Dirck Graswinckel was zojuist van de persen van de Leidse Elzeviers gekomen.

11 Grotius was op eerste Paasdag (27 maart 1644) 61 jaar geworden.

12 De Amsterdamse predikant Jacob Laurentius, opsteller van de geschriften *Hugo Grotius papizans*, Amsterdam 1642 (*BsG* no. 306), *Hugonis Grotii epistola ad Jacobum Laurentium anatomizata*, Amsterdam 1642 (*BG* no. 1204 en *BsG* no. 307), en *Idolum Romanum. Paepschen af-god, dat is, wederlegginge van de verdedinge des paepschen psalters van Bonaventura. ... Toe-ge-eygent den heer Hugo de Groot*, Amsterdam 1643 (*BG* no. 297 en *BsG* no. 323), was op 19 maart overleden (*Biographisch Woordenboek van protestantsche godgeleerden in Nederland* V, p. 623-631).

Adres: A monseigneur/monseigneur l'ambassadeur de Suede, à Paris.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 6 April.
En in dorso: 28 Martii 1644 W. de Groot.

6788. 1644 maart 28. Van G. Keller.[1]

Hochedeler, gestrenger herr ambassadeur, hochgenaigter herr vndt patron,

Den 9/19. dieses ist der päpstliche nuncius zu Münster ankommen,[2] deme die keyserl. vndt Frantzösische gesandten ihre carossen entgegen geschickt haben.[3] Von den Spanischen aber ist dergleichen nicht geschehen, wie mann vermaint, auss apprehension eines streits der praecedentz halber zwischen ihnen vndt den Frantzosen, die eine viel stärckere suite alss sie haben. Am Charfreytag seind sie - die Spanischen - alle drey in die thumbkirche gangen, wie sie aber hinein kommen vndt m[onsieu]r d'Avaux darin gefunden, haben sie sich alsso fort zu einer andere thür wieder hinauss gewendet, vndt keines Gottes diensts erwartet.[4] Den 21. dieses st[ylo] v[etere] wirdt der herr ambass[adeur] Oxenstirn, seinem aigenen schreiben nach, von Minden vffbrechen vndt den 23. vermuthlich seinen einzug alhier halten.[5] Der herr resident Rosenhan war willens den 6. dieses von der armée wieder auff rucks anhero zu raisen.[6]

Auss Dennemarck[7] verlautet vor gewiss, dass der herr feldtm[arschall] Horn sich aller, vff jenseit des Sundts belegener Dänischen orthen, biss vff Christianopel, so noch belägert war, sich bemächtigt, vndt vmb desswillen der könig in Dennemarck sich auss Fühnen nach Seelandt begeben habe.[8] Der herr feldtm[arschall] Torstenson will den

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 95. Eigenh. oorspr. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius te Osnabrück.

2 De legaat Fabio Chigi (de latere paus Alessandro VII) (1599-1667), nuntius te Keulen, verving de door de Fransen afgewezen kardinaal-legaat Carlo Rossetti. Zijn benoeming, dd. 23 december 1643, ontving hij op 12 januari 1644. De reis van Keulen naar Munster maakte de legaat in de week van 13-19 maart (*DBI* II, p. 205-215, en *Acta pacis Westphalicae; Diarium Chigi* I, p. 199 en p. 207).

3 De rijtuigen van de keizerlijke gevolmachtigde Johann Ludwig, graaf van Nassau-Hadamar en dr. Isaac Volmar en die van de Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux. In de stad werd de legaat begroet door de Spaanse gevolmachtigden don Diego de Saavedra y Fajardo, don Lope Zapata, graaf van Walter, en Antoine Brun. De Venetiaanse ambassadeur Alvise Contarini voerde de Castro-oorlog als excuus aan om niet deel te nemen aan de feestelijkheden (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 88-89, *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 313-319, en *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 22-26).

4 Het weelderige gevolg van de Franse gevolmachtigde wekte de Spaanse afgunst op. Op 25 maart, tijdens een dienst in de dom van Munster, trokken de Spanjaarden bij het verschijnen van de graaf van Avaux schielijk de kerk uit. Diezelfde dag schreef de Fransman aan de regentesse: 'Ilz ne m'ont point salué, le pouvans faire fort commodément, et n'ont pas seulement fléchi le genouil en aucun endroict de l'église' (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 23).

5 De Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna bereidde zijn vertrek uit Minden voor. Zijn reisplan zette hij op 15/25 maart aan zijn collega Johan Adler Salvius uiteen. Op 20/30 maart verzocht hij om enkele dagen uitstel. Hij vertrok op 26 maart/5 april en verscheen de volgende dag in Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 195-196, p. 199 en p. 202).

6 De Zweedse resident Schering Rosenhane was op 22 februari/3 maart uit Hamburg vertrokken voor een bezoek aan het Zweedse hoofdkwartier te Haderslev. Op 6/16 maart kondigde hij zijn terugkeer aan (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 187, p. 195 en p. 204).

7 Langs verschillende omwegen vernamen de Zweedse delegatieleden het nieuws dat het leger van veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn steunpunten had veroverd in de Deense gewesten Halland, Skåne (Schonen) en Blekinge.

8 Koning Christiaan IV had zijn bezoek aan de verdedigingslinies op het eiland Funen afgesloten. Thans hield hij zich bezig met het inrichten van wachtposten langs de kust van Seeland.

obristen Both,[9] biss vff anderweite königl. verordnung, nach Wissmar bringen lassen. I. Exc. haben denen beeden Dänischen gesandten endtlich den pass nach Dennemarck verwilligt, sollen durch 40 pferde von des landtgraffen regiment nach dem Kyl convoyrt,[10] vndt von dannen zu schiff förter nach Dennemarck vbergebracht werden. Nach dem Königsmarck das ertzstifft Bremen quittirt, beginnet selbiger ertzbischoff[11] mit seinen leuthen, zimblich vff die vnssrigen vmb zugreiffen, hatt das hauss Hagen[12] eingenommen, vndt die in besatzung droben gelegene 150 dragoner vntergesteckt, die officiers aber nach Glückstatt gefangen geschickt. Nun sagt mann, dass er zwischen Rotenburg vndt Ottersberg[13] ein läger formiren wolle, vmb welches willen der general maior Steinbuck[14] von Minden nach Verden gangen, vmb, bey so gestallten sachen vndt abwesenheit herrn Königsmarcks, den krieg fortzusetzen.

Ich schliesse hiemit, in stäter verbleibung,

Ew. Excell. gehorsamber diener,

G. Keller m.pa.

Ossnabrück, den 18/28. Martii 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 20 Apr.

6789. 1644 maart 28. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Over Dansick hebben wij dat de 12000 ingevallene Tartaren in Podoliën seer groote schade hebben gedaen.[2] Den coning van Polen laet veel ammonitie en stucken prepareren om sijne grensen overal te versien. In den Moscau is graeff

9 De keizerlijke kolonel Herman Bothe (Bååth) was in de eerste dagen van de Zweeds-Deense oorlog door eenheden van het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson aangehouden en voor verhoor naar het hoofdkwartier overgebracht; zie nos. 6675 en 6684.

10 De rijksraden in Stockholm gaven in april opdracht om de Deense kanselier Just Høg en de delegatieleden Gregers Krabbe en Christopher von der Lippe een vrijgeleide voor hun terugkeer naar het vaderland te verlenen (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 495, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 211). Het escorte zou verzorgd worden door het regiment van landgraaf Friedrich van Hessen-Eschwege; vgl. no. 6633.

11 De Deense prins Frederik, aartsbisschop van Bremen, had fel geageerd tegen de aanwezigheid van het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, in zijn landen. Zodra de Zweden het aartsbisdom hadden verlaten (begin maart), koos hij openlijk partij voor zijn vader Christiaan IV en liet zich benoemen tot Deens generaal. Sindsdien nam hij zijn intrek in de garnizoensstad Glückstadt (Lorenz, *Das Erzstift Bremen*, p. 47).

12 Hagen im Bremischen, plaats tussen Bremen en Bremerhaven.

13 Rotenburg en Ottersberg ten noorden van Verden.

14 De Zweedse generaal-majoor Gustav Otto Stenbock (Steenbock), stadscommandant van Minden en bevelhebber over de Zweedse eenheden in Westfalen; zie no. 6683.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 141. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

2 De strijd van de Poolse bevelhebber Stanisław Koniecpolski tegen de Tartaren; zie no. 6689.

Woldamar met sijne bijhebbende twee coninckl̃ijcke Deensche legaten[3] ende 150 mannen van de Moscoviti-

3 De trouwlustige Valdemar Christian, graaf van Sleeswijk-Holstein, en zijn reisgezellen Oluf Parsberg en Sten Bilde (no. 6523 (dl. XIV)) ontvingen bij aankomst in Pskow (Pleskau) een geleide van tsaar Michael Fedorovitsj. Eind januari bereikte de natuurlijke zoon van koning Christiaan IV zijn einddoel, maar de tsarendochter Irina mocht

sche Boyaren met 4000 paerden seer prachtigh en magnificq te Plescau onthaelt, ende soo in des grootvorsten slede royalijck nae Moscau vervoert ende vorstelijck getracteert geworden. Den coning van Polen, also hij soo in der haest tot geenen rijcksdagh can coomen,[4] heeft de aenstaende onruste aen de Oostzee door missiven aen alle senatoren te weete gedaen, ende daerop begeert haere vota schriftelijck of mondeling, daerop dan den veltheer Conitspolski - sijnde d'eerste onder de wereltlijcke senatoren - sich ontschuldigt heeft in persone bij haere Mayesteyt niet te connen comen, also hij in expeditione contra Tartaros was, ende daerbij gemelt dat, terwijlen Ragotski in verbintnus met Sweden was ende allrede in Over-Ongeren ingevallen,[5] den coning alle sijne consilia daerhenen wilde richten dat geene oorsaacke tot rupture gegeven mochte werden, daermede het rijck Polen mede in geen brand van oorlog quaeme te staen.

Van Hamburg hebben wij dat die van Gluckstad, vernemende dat veele Sweedsche officiren op een kinddoop te Heyligenstade[6] te samen waaren, met 2000 te voet, 500 dragonders ende ettelijcke stucken geschut onder 't commando van den general-major Baur daernaetoe waaren gegaen in meininge deselve plaetse te overrompelen, gelijck sij dan grooten ernst daerop gebruyckt ende sulcx een ganschen dagh gecontinueert hebben, soodat oock die van binnen sich in een kelder moesten begeven, maer siende niets te connen effectueren hebben met verlies van 20 à 25 doden ende veele gequetsten wederom af moeten trecken, also den landgrave met sijn volck tot ontset voorhanden was. Sijn Exc.[tie] Torstenson bevind sich noch tot Hadersleven,[7] laet daer noch alderhande preparatiën maacken.[8]

Van den coning in Dennemarcken verneemt men weinig.[9] Hij heeft in schepen 4 à 500 man in Judlant willen aen land setten om eenige schanse van de Sweedsche aldaer opgeworpen in te nemen, maer sijn gerepousseert geworden ende hebben sich weder te scheep moeten begeven. Den generael-major Coningsmarck heeft het aertsstift Bremen wederom gequiteert ende is te Winsen over d'Aller gegaen; ligt nu in 't lant Lunenburg.[10]

4 Koning Wladislas IV van Polen bracht de wintermaanden in Vilnius door. Op 20 januari 1644 nam hij kennis van de eerste berichten over het Zweedse offensief tegen de koning van Denemarken. Tijdens een beraad dat 2 dagen duurde liet de Poolse vorst (‘haere Mayesteyt’) de tekst opstellen voor een rondschrijven aan de senatoren (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 157-159).

5 Reeds in mei 1642 was koning Wladislas IV op de hoogte van de aanvalsplannen van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi. Het nieuws van de belegering van Košice (Kaschau) kwam voor hem niet als een verrassing (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 92, p. 157 en p. 169).

6 Heiligenstedten, ten westen van Itzehoe. De eenheden van de Deense generaal-majoor Frederick von Bauer werden weer naar hun garnizoen in Glückstadt gedreven door de manschappen van landgraaf Friedrich van Hessen-Eschwege, Zweeds bevelhebber in het graafschap Pinneberg; vgl. *Doc. Boh.* VII, p. 85 no. 203.

7 Eind juni verplaatsten de Zweden hun hoofdkwartier van Haderslev naar Christianspries (tegenw. Friedrichsort, ten noorden van Kiel).

8 Deze week vertrouwde Petter Spiring Silvercrona bevriende diplomaten in Den Haag een nieuw krijgsplan toe: ‘que l'intention de Monsieur Torstenson n'estoit pas d'attaquer l'isle de Finen [Funen] comme il en faisoit le semblant, mais de passer droict de Jutland en Zélande [Seeland]’ (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 43).

9 Koning Christiaan IV van Denemarken had in twee maanden tijds de verdediging van de eilanden op orde gesteld. Het onverwachte verschijnen van de Deense vloot voor de kust van Vendsyssel (gebied ten noorden van Ålborg) zaaide verontrusting onder de Zweedse bezettingstroepen (*Doc. Boh.* VII, p. 81 no. 195).

10 Het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, verzamelde zich begin maart in de omgeving van het klooster Zeven (ten zuidoosten van Bremervörde). Tijdens het rendez-vous kregen de manschappen de order om koers te zetten naar Meissen (*Doc. Boh.* VII, p. 82 no. 196).

T'Amsterdam is een scheepje wt de Sond gecomen, refererende dat een Deensch schip voor de Sond ligt om alle schepen te waerschouwen niet te nae aen de kant van Schoonen te comen, also daer de Sweedsche sijn en dat se sich aldaer vermeerderen, 'twelck can dienen tot confirmatie dat sijn Exc.tie Horn seeckerlijck te Elsingburg is.[11]

Verleden Donderdagh is den heere Servien vanhier vertrocken.[12] Van deses staats deputatie word niets gehoort.[13] Den heere d'Avaux is te Munster al aengecomen[14] ende sal sijn Exc.tie den heere ambassadeur Oxenstirn nu mede te Osnabrugge sijn.[15] Wegen de eerste receptie en visite is overeengecomen dat de aenwesende keyserlijcke gesanten haere carosse den heere ambassadeur Oxenstirn sullen tegensenden, beneventeren ende tot aen 't logement beglaiden laeten, daerop sijn Exc.tie aen hunlieden de danckseggingе sal laeten doen. Eenige dagen daernae sal de volle keyserlijcke ambassade aen de coninckljcke Sweedsche de visite geven, ende volgens van de dese gereciproceert werden. Diergelijcken sal oock gepractiseert werden te Munster tussen de Fransche ende de keyserlijcke en Spaensche aenwesende gesanten.

Ick werde bericht dat de heeren Staten van Hollant in haere vergaderinge souden beslooten hebben wt cracht van alliantie niet gehouden te sijn met Sweden tegens Dennemarcken in rupture te coomen, dat men veel meer door interpositie sal soecken beide croonen te vereenigen,[16] tot welcken einde goetgevonden is met den eersten eene dobbelde ambassade af te vaerdigen ende deselve met een starcke vloote van oorlogschepen nae de Sond te convoyeren, vanwaer d'eene nae Sweden, d'andere nae Dennemarcken sal gaen, ende de vloot sich in de Sond nedersetten om in utrumque casum parat te sijn. Ondertussen is men hier in 't werck om alle toevoer van ammonitie soowel voor Sweden als voor Dennemarcken te gaen

11 Helsingborg was op 27 februari in handen van het leger van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn gevallen.

12 De Franse gevolmachtigde Abel Servien kondigde in een brief van woensdag 23 maart zijn vertrek uit Den Haag aan: ‘Je pars aujourd'huy pour Amstredam avec espérance que le chemin et la joye que j'auray d'approcher Munster me délivreront d'un fascheux rhume qui me reste’ (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 18-20).

13 De Staatse gevolmachtigden zouden in januari 1646 hun reis naar Munster aanvaarden.

14 In de middag van de 17de maart 1644 maakte de Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, zijn entree in de stad. Op aanwijzing van de Venetiaanse ambassadeur Alvise Contarini kwamen de koetsen van de keizerlijke en Spaanse gevolmachtigden Johann Ludwig, graaf van Nassau-Hadamar, dr. Isaac Volmar, don Diego de Saavedra y Fajardo, don Lope Zapata, graaf van Walter, en Antoine Brun hem een halve mijl buiten Munster tegemoet.

15 De Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna bereidde zijn vertrek uit Minden voor. Hij verliet zijn tijdelijke residentie op 26 maart/5 april. De volgende dag werd hij bij de stadspoort van Osnabrück opgewacht door de koetsen van de keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane. De ‘eerste visite’ en het tegenbezoek vonden volgens voorschrift op 30 maart/9 april en 2/12 april plaats (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 202-206, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 330-336).

16 Het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640 voorzag in een vereniging van wapenen indien één van de verbondenen in de vrije zeevaart op de Oost- en Noordzee belemmerd zou worden. Frederik Hendrik en de Staten-Generaal durfden zich niet te binden aan een wapenvereniging. Zij besloten een convooivloot ter bescherming van de Staatse koopvaarders uit te zenden. Ook kwam na de openbare audiëntie die de Staten-Generaal op 16 maart aan de Deense kamersecretaris Frederik Günther hadden verleend, de gedachte op om de bemiddeling uit te laten voeren door twee delegaties, één naar Denemarken en een andere naar Zweden (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 49).

verbieden.[17] Of dese resolutie generaliter sal aengenomen werden en sijn effect gewinnen, leert den tijt.

17 De Staten van Holland brachten het voorstel tot een exportverbod op 7 april ter vergadering van de Staten-Generaal (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 59).

Waermede verblijve, mijnheere,
u. Exc.tie dienstwilligste.

Den 28 Martii 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 6 April.

6790. 1644 maart 29. Aan [S.] Gyllenstierna.[1]

Vir illustris,

Literas Illustritatis vestrae et eloquenter et prudenter scriptas accepi pariterque doleo, cum iam prope esse pax speraretur, novos motus exsurgere, nam et Ragotskius cum magno exercitu in Hungariam irrupit.[2] De Danica controversia, quae nunc per omnem terrarum orbem magnam dat sermonibus materiam, ideo ex Suedia nihil accepi,[3] quia et bis a Danis intercepti sunt literarum ex Suedia fasciculi, neque ex eo aut terra aut mari certa via mittendi literas constitui potuit. Aliunde tamen accepi undecim causas, quas Illustritati vestrae mitto. Inter has praecipue mihi videntur laesa foedera in facto Orisundae et arcanae conspirationes cum Polono et Moscovita.[4] Certe quin regina Suediae, satis occupata bello Germanico, haec insuper arma non nisi summa necessitate compulsa susceperit, dubitari non debet.

Legati Galli incipiunt se movere ad paci cudendae destinatum locum,[5] quo si venerint, etiam illustrissimus dominus baro Joannes Oxenstierna se transferet Osnabrugum.[6]

Illustritati vestrae pro benignissimo in me affectu gratias ago ac spondeo vicissim quaecumque a me proficisci poterunt,

Illustritati vestrae addictissimus,
H. Grotius.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 724 no. 1655. Antw. op een niet overgeleverde brief. Sigismund (Zygmunt) Gyllenstierna (Guldenstern), hoofdeling te Sztum (ten zuiden van Malbork), telg uit een Zweedse familie in dienst van Sigismund III, koning van Polen en Zweden († 1632). In deze tijd belastte hij zich met de voorbereiding van de lutherse bijdrage aan het godsdienstgesprek te Toruń (*SBL* XVII, p. 589-597, en Jobert, *De Luther à Mohila*, p. 392).
2 De strijd van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi aan de Hongaarse grens.
3 Het conflict tussen de Zweedse en Deense kronen. In afwachting van een Zweeds Manifest was Grotius zelf alvast begonnen met het verzamelen van documenten voor een openbare verklaring. Op 12 maart had hij de 11 argumenten aangetroffen in het pamflet 'Seeckere poincten waer op gefondeert is d'oorlogh der Sweeden tegen de Deenen' (no. 6756).
4 Begin december 1643 hadden leden van de Franse regering Grotius al gewaarschuwd voor een door de Habsburgers ingegeven plan om tsaar Michael Fedorovitsj, koning Wladislas IV en koning Christiaan IV van Denemarken te interesseren voor een krijg tegen Zweden; zie no. 6649.
5 De reis van de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien naar Munster.
6 Een dezer dagen zou de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna zich in Osnabrück bij zijn collega Johan Adler Salvius voegen.

Lutetiae, 29 Martii 1644.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Guldensternio.

6791. 1644 maart 31. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Samedy passé je vous ay envoyé par le sieur Nicolas Rhut Suedois[2] une lettre de vostre fils puisné,[3] nouvellement revenu de la prison, par laquelle vous verrays qu'il a pris icy un peu d'argent dont il a eu besoing pour faire son voyage vers vous, esperant pourtant que vous le feray rendre à celuy qui l'a presté sur ma reccommandation, car autrement il n'eust peu passer plus oultre.

Le cardinal Bichi est depuis quelques jours à Venise,[4] mais je ne sçai pas encore s'il a apporté la ratification de ce qu'avoit esté conclu à Venise entre luy et les colligués. Car on dit que le pape y a changé quelque chose et que les Venetiens ne le veulent pas accepter. En peu de jours j'attends des lettres de l'ambassadeur mesme de France qui est à Venise, lesquelles m'en apprendrons la verité.[5]

Uberlinghen demeure tousjours bloqué,[6] mais on escrit qu'on y a introduit un peu des provisions par le moyen d'un faux passeport, à la faveur duquel on a peu acheter à Costance du beure, fourmage et d'autres danrées, et au lieu de les mener aux Bavarois on les a jettés à Uberlinghen. Les Bavariens se fortifient grandement et auront 20 mille combattans effectifs ce prinstemps en campagne.[7] Dans les Grisons tout est derechef en grande confusion à cause des temples de Zizer, Underfaz et Churvalden, dont les protestans ont pris possession à main forte.[8] Et parce que les catoliques avec la faction d'Espagne s'en veulent revanger, on y craint une guerre intestine[9] et mesme les Petis Cantons s'y veulent mesler, des[es]perant desormes d'une bonne reunion avec les Suisses protestans et surtout avec ce canton-cy.[10]

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 324. Eigenh. oorspr.

2 Zaterdag 16/26 maart 1644. De 29-jarige Nicolaus Rhut (Rout), secretaris van de Zweedse graaf Magnus Gabriel De la Gardie, begeleidde zijn meester op diens 'tour' naar de Republiek, Parijs en de Languedoc 1640-1644 (*Album studiosorum acad. Lugd.-Bat.* I, kol. 320, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* III, p. 52 en p. 54).

3 De Frans-Weimarse officier Dirk de Groot, zo juist vrijgelaten uit Beierse krijgsgevangenschap (nos. 6741, 6742 en 6778), zocht geld om zijn terugkeer te bekostigen.

4 De Italiaanse vredesbemiddelaar kardinaal Alessandro Bichi had zijn bezoek aan Rome en Florence afgesloten. Op 6 maart verscheen hij weer in Venetië (V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* IV 1, p. 632).

5 Zie het postscriptum. Waarschijnlijk ontving Carl Marin kort na het afsluiten van zijn nieuwsbrief een poststuk van de Franse ambassadeur in Venetië, monsieur Des Hameaux.

6 De belegering van het Frans-Weimarse steunpunt Ueberlingen was de vierde maand ingegaan.

7 De Zwabisch-Beierse bevelhebber François de Mercy bracht zijn leger weer in staat van paraatheid. Op 8 juni riep hij zijn collega Johan van Werth naar het front terug om tezamen de strijd aan te binden tegen de Frans-Weimarsen van Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 145-146).

8 De godsdiensttwisten in Graubünden en de inname van de kerken van Zizers, Untervaz en Churwalden (kloosterdorp ten zuiden van Chur). Op 10/20 maart hielden de protestantse afgevaardigden van de 'III Bünde' een 'Beytag' in Zizers en Untervaz (Jecklin, *Materialien* I, p. 391, en Rott, *Hist représ. dipl.* VI, p. 101 n. 1).

9 Volgens een overeenkomst, op 9 augustus 1641 met aartshertogin Claudia te Feldkirch gesloten, had Graubünden zich verplicht tot de toelating van de capucijnen in het Engadin. Een nieuwe aanmaning van de aartshertogin bracht de reeds verhitte gemoederen nog sterker in beroering (Rott, *Hist représ. dipl.* VI, p. 101).

10 In april boden de kantons Zürich, Bern, Luzern, Uri, Schwyz en Glarus hun bemiddeling aan (Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 97-101).

Je persiste en mon intention de partir d'icy volente Deo aussytost que je sçauray que la residance de Benfeld touchera un autre que moy, qui suis abbandonné de tous.[11]

Je demeure, monsieur,
vostre serviteur,
C.M. m.p.

De Zurig, ce 21 de Mars 1644.

P.S. Le pape a bien approuvé le project de Venise, mais il n'est pas encore soubscrit et ratifié et on mande au preallable en France pour l'y faire approuver. J'en sçauray bientost plus de certitude. Le cardinal Bichi est allé trouver le duc de Parme pour resouldre avec luy quelques difficultez qui restent et empechent la conclusion de la paix.[12]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 14 Martii [*sic*].
En in dorso: 21 Mars 1644 Marin.

6792. 1644 [april 2]. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Vidi Latii librum non satis Latium,[2] quanquam comicos flores ‘agier’ et ‘dicier’ inspersos habet.[3] Constitui non respondere, Satis videbunt qui iudicio valent nihil a

11 De rijksraden in Stockholm werden pas in juni geconfronteerd met het probleem van de opvolging van Friedrich Richard Mockhel, resident in de Zweedse enclave Benfeld († december 1643); vgl. *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 430. In 1645 ontving de diplomaat Georg Hansson von Snoilsky de benoeming.

12 Op 26 maart overhandigde een koerier de Franse goedkeuring van de vredesvoorstellen van kardinaal Alessandro Bichi. Tegen deze tijd was de kardinaal op de terugweg van een laatste onderhandelingsronde met de belangrijkste woordvoerders van Odoardo Farnese, hertog van Parma. In overleg met vertegenwoordigers van de republiek Venetië, hertog Ferdinando II van Toscane, en Francesco I d'Este, hertog van Modena, kon op 31 maart te Ferrara de vrede getekend worden in het conflict met paus Urbanus VIII over de rechten op het hertogdom van Castro.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 965 App. no. 698. Antw. op no. 6775, beantw. d. no. 6809.

2 De *Responsio ad dissertationem secundam Hugonis Grotii, de origine gentium Americanarum* van de geograaf Johan de Laet (*BG* no. 733 en *BsG* no. 214). Tijdens het opstellen van zijn *Hugonis Grotii de origine gentium Americanarum dissertatio altera, adversus obtrectatorem, Opaca quem bonum facit barba*, Parijs 1643 (*BG* no. 731), schoot Grotius het volgende epigram te binnen:

Latius haud Latius satis est, qua latius ista
Tractare? Ut taceat Latius est satius.

Zijn broer Willem was niet ingenomen met dit vers; vgl. nos. 6516 en 6539 (dl. XIV).

3 Het werkwoord ‘dicier’ is niet teruggevonden. ‘Agier’ treft men aan op p. 92 van de *Responsio*: ‘Neque ego aliter egi quam inter bonos agier oportet Ostendi multis rationibus, ea quae tibi in mentem venerant non esse probabilia’.

me allatum non probabile. Temporis rationes quod attinet, fieri potuit ut aut fama apud Americanos septentrionales aliquid antiquitati originis adiecerit - neque vero qui de ea traditione scribunt inter se congruunt - aut ut e Norwagia navigationes eo institutae fuerint ante eas quae in annales relatae sunt, propter obscuritatem illoram temporum, cum literae ignorarentur.[4] Potest etiam fieri ut ante arctoos illas partes invenerint. Salem quod

4 In zijn *Dissertationes de origine gentium Americanarum*, Parijs-Amsterdam 1642 en 1643 (*BG* nos. 725-726 en 731-732), verdedigde Grotius de stelling dat het Amerikaanse continent ten noorden van de landengte van Panama vanuit de Scandinavische landen is gekoloniseerd ('omnes ferme populos qui cis Isthmum sunt Panamae, ex Norwagia ortos arbitror'). Een uitzondering wil hij maken voor de bewoners van Yucatan: hun land van herkomst zou Ethiopië kunnen zijn. De volkeren ten zuiden

allaturum se dicit Latius[5] non optime id ei successit, est enim ingenio ad sales inepto. Neque eam suscepit personam homo et presbyter et cui placuit sapientem pascere barbam,[6] de qua re nihil dixit, cum si sales quaesisset, potuisset pro se illud adferre:

> Unus de cunctis animalibus hircus habet cor,
> Barbatus vivit.[7]

Hoc quoque ille pridem, quod postulare se dicit cum expostulare deberet dicere. De Gadibus nihil opus quam locum aspicere, deprehendetur error crassus.[8] Strabo cum in Indiam dicit[9] navigari posse nisi vastitas maris Atlantici obstaret, de India loquitur Asiatica; et tamen sunt testimonia eum oceanum navigatum, sed ad oram Africae tantum. Caium imperatorem Antichristum non dixi,[10] sed ἀντικείμενον, oppositum Deo, cuius honores ipse sibi arrogabat. Et meam hac de re sententiam pluribus persuasi quam ille persuasurus est suam de lue venerea, quae tam parum in America nocens, tantum saevitiae alibi exerceat[11] Quod dixi de gentibus ab austro delatis non ex Acosta[12] habui, sed ex Incharum nepote Garsilevega;[13] ex quo cum plurima promserim tum ad Peruanam, tum ad Floridam pertinentia, omnia illa hic proterit. Is est qui plane negat ullum fuisse in

5 Johan de Laet (1582-1649); geograaf, kerkeraadslid en bewindhebber van de Westindische Compagnie (*NNBW* VIII, kol. 991-992), had een beleefde reactie geschreven op de eerste *Dissertatio* (*BG* nos. 725-726). Grotius stoorde zich echter aan de belerende toon van de *Notae ad dissertationem Hugonis Grotii de origine gentium Americanarum, et observationes aliquot ad meliorem indaginem difficillimae illius quaestionis*, Amsterdam 1643 (*BG* no. 727 en *BsG* no. 212). Venijnig zette hij de 'obtrectator' op zijn nummer (*Dissertatio altera*, p. 4). De smaadwoorden ontgingen de geograaf niet. In een bericht aan de lezer leidde hij zijn *Responsio* als volgt in: 'Verum ille, impatiens sibi contradici, pro gratia reposuit convitia, in secunda hac sua dissertatione nullo alio nomine me dignatus quam 'obtrectatoris, presbyteri, exercitoris' ... Moderabor tamen mihi quantum possum, neque ad impetiginem illius quicquam adferam quam modicum salem'.

6 Horatius, *Satyrae* 2, 3, 35.

7 Martialis, *Epigr.* 11, 84.

8 *Dissertatio altera*, p. 4 (over de kwaadaardigheid van de 'obtrectator', een man die zo'n groot geograaf is 'ut in Hispania Gades et Calis duas nobis insulas fecerit') en de *Responsio*, p. 2-3: 'Quod autem hic mihi obiicis geographiae ignorantiam, quasi in Hispania Gades et Cadiz duas insulas fecerim, ea manifesta calumnia est'. Inderdaad berustte Grotius' lezing op een misverstand (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 139-140).

9 Strabo, *Geogr.* 1, 1, 8.

10 *Responsio*, p. 14 en p. 34. Johan de Laet verwijst hier naar Grotius' *Appendix de Antichristo*, Amsterdam 1641 (*BG* nos. 1128-1129). Zie voor de discussie met de calvinist Samuel Desmarets (Maresius) over de identificatie van de Antichrist, no. 6139 (dl. XIV).

11 *Dissertatio altera*, p. 5-6 (verwerping van de verklaring die de Laet aandroeg voor de besnijdenisrituelen in Yucatan). In de *Responsio*, p. 10-11, schreef de 'obtrectator': 'Quod vero coniecturam meam de lue venerea salse rides, non satis cogitas luem illam tum nondum Hispaniam aut Italiam vidisse, ubi vires sumsisse creditur'.

12 José de Acosta (1540-1600), *Historia natural y moral de las Indias*, ed. princeps Sevilla 1590. Acht jaar later verscheen zelfs een Nederlandse vertaling van dit werk *Historie naturael ende morael van de Westersche Indiën*, vert. Jan Huygen van Linschoten, Enkhuizen 1598. Eind december 1641 leende Johan de Laet een exemplaar van dit werk aan Willem de Groot uit; zie nos. 5528 (dl. XII) en 5548 (dl. XIII).

13 Garcilaso de la Vega (Lasso de la Vega), el Inca (1539-1616), auteur van de *Comentarios reales que tratan del origen de los Incas*, Lissabon 1609, en *La Florida del Inca*, Lissabon 1605 (*EC* LXVII p. 471).

Peruana templum, nisi solis.[14] Crebra ad Tartariam freta aperte posuit in libro priore; nunc negat.[15] Praedicator eius Salmasius[16] multo pauciora attulit vocabula quibus Graecos ex Scythia ortos probaret quam ego quibus Americanorum partem a Norwegis.[17] Nescio etiam an bene et civis et exercitoris functus sit munere cum dicit se Americana ideo edidisse,[18] ut infirma loca noscerentur in quae impetum facere Batavi possent. Nam ista editio et praesertim quae secuta est Latina non minus Hispanos docere potuit, quas partes contra Batavos munire deberent.[19]

Exactum hoc opus fore dixit Rivetus.[20] Et certe exactum est opus in sensu participii, non in sensu adiectivi. Harmiscara est ubique in manuscriptis.[21] Harmis sunt arma - ita Germani scribunt -, scara diruptio. De hoc qui dubitat, de eo quid speremus? Iniuriam facit omnibus exercitoribus qui exercitoris nomen pro convitio accipit. Multo magis presbyteris qui quod honoratissimum est nomen in contumeliam interpretatur. Illud miror quomodo dicat Americae cognitionem ex mathematica scientia obvenisse Columbo.[22] Mathematica scientia obvenisse ei potuit esse loca aliqua in illa orbis parte; sed in iis an terra esset an mare, et ubi mare, ubi terra, sphaerica ratio eum non docuit. Euronotum dicit differre ab austro; verum id si distincte loquamur.[23] Caeterum apud omnes

14 *Dissertatio altera*, p. 27 (over de herkomst van de Peruvianen): 'In Sinis solis frequentem fuisse cultum testantur Jesuitarum literae; et Japonensium mos est per solem iurare. Eundem cultum in Peruana fuisse unicum docet nos ille ex Incharum genere Garcilas, et quicunque de rebus Peruanis scripsere'.

15 Het argument dat de oudste volkeren van Amerika van oorsprong Scythen of Tartaren zijn.

16 Johan de Laet had toegezien op de publikatie van Saumaise's *De Hellenistica commentarius, controversiam de lingua Hellenistica decidens, et plenissime pertractans originem et dialectos Graecae linguae*, Leiden 1643.

17 *Dissertatio altera*, p. 11-13 (waarin Grotius de overeenkomst aantoont van het Germaanse 'lant' met de uitgang 'tlan' in Mexicaanse plaatsnamen): 'Quod autem ex duabus ultimis consonantibus posterior extrita est, id plane mirari non debemus, cum processus temporis in coelo molliore tales vocum emollitiones quasi necessario secum adferat, ut ostendit lingua nunc Gallica, et aliae e Latina ortae'.

18 J. de Laet, *Nieuwe werelt ofte beschrijvinghe van West-Indiën*, Leiden 1625 en ^{2}Leiden 1630. In 1633 verscheen in Leiden een Latijnse versie *Novus orbis seu descriptionis Indiae occidentalis libri XVIII*, naderhand (1640) gevolgd door een *L'Histoire du Nouveau Monde ou description des Indes occidentales*.

19 Naar de maatstaven van die tijd waren de 14 kaarten die de geograaf speciaal voor zijn *Nieuwe werelt* liet ontwerpen door de kaartenmaker Hessel Gerritsz. van hoge kwaliteit.

20 De Haagse hofpredikant André Rivet hield van precisie. In 1643 meldde hij aan zijn Parijse correspondentievriend Claude Sarrau dat de Laets *Notae ad dissertationem Hugonis Grotii de origine gentium Americanarum* hem 'fort exact' toeschenen (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 61).

21 De Amerikanen ten noorden van de landengte van Panama zouden, volgens Grotius, hun zeden en gewoonten van de Germaanse stammen overgenomen hebben; zie de *Dissertatio altera*, p. 17: 'Nicaraga colonia est Mexicanorum: fur ibi in servitutem addictus ei cui damnum dederat; ignavorum in milites rupta arma. Habes eadem in Gothorum et Langobardorum legibus, ubi illa armorum ruptio dicitur harniscare'. Johan de Laet wijst in zijn *Responsio*, p. 55-57, op afwijkende lezingen en interpretaties van dit woord in de *Leges Langobardorum*. Al gissend kwam hij op 'poena' of 'mulcta': 'Quomodocunque sit, nihil hic de armorum ruptione; aut de ignavis militibus'. Zie voor de huidige interpretatie van 'harmiscara', J.F. Niermeyer, *Mediae Latinitatis Lexicon minus*, p. 483.

22 In de *Dissertatio altera*, p. 5, had Grotius geschreven: 'Et caeterae Columbi coniecturae tenuiores erant, quam ut eis fisus tam pertinaciter spei suae insisteret'. Hierop repliceerde Johan de Laet: 'Quid? num rationes mathematicae tibi coniecturae videntur? et an non rotunditas orbis terrarum satis indicat ultra tendentibus tandem terram aliquam occursuram?' (*Responsio*, p. 7-8).

23 Euro-notus (of Euro-auster), de zuidoostpassaat. Op deze wind koersten de Ethiopiërs naar Yucatan (*Dissertatio altera*, p. 19-22, en Thor Heyerdahls Ra I en II-expedi-

ferme gentes, maxime apud eas quae non multum navigant, venti cardinales pro interiunctis nominari solent.[24] Libros omnes qui huius argumenti sunt relegere nunc mei otii non est. Facient forte id alii minus occupati.[25]

Ad literas tuas ut veniam 21 Martii scriptas, multum debere me agnosco et domino Utenbogardo[26] et domino Boio,[27] eisque velim deferas mea obsequia et bona vota. Dominum vero Utenbogardum, ubi commodum ei erit, roges ut participem me facere velit suorum cogitatorum super eis rebus de quibus scripseram. Te vero precor ut editiones nostras[28] propellas.[29]

Est, ut dicis, in domini Davausii oratione ista comparatio durior.[30] Res ipsa convenit cum domini praesidis Jannini oratione[31] et putem ego multum de rigore posse remitti, nullo cum malo, imo forte etiam cum aliquo bono reipublicae. Responsum potuit fieri suavius ac prudentius. Et forte rectius iam olim fuerat indigenas retinere presbyteros quam cogere romanenses eorum uti opera qui ab Hispanico imperio veniunt idque meminerunt.

Nihil nunc novi habeo quod de filio qui apud Venetos est, aut de captivo nuntiem.[32] Quominus causae Suedici motus contra Danos prodeant, obstiterunt impeditae litera[r]um viae, ita ut quaedam ad publica negotia pertinentes plus semel interceptae sint. Puto tamen brevi me habiturum ad quae sermones meos super hac re componam.[33]

Negari non potest a multis catholicis pastoribus hic veram pietatem doceri sine superstitionum mixtura.[34] Optandum esset ut ab omnibus id fieret. Et si res it ad synodum Gallicanam, quod episcopi optant,[35] puto etiam eius rei curam ei fore. Multa peccantur, sed aliud est docere peccare, aliud docere talia quae peccantur esse licita. Quod quia fe-

24 Zie voor de windrichtingen, Plinius, *Historia naturalis* 2, (46), 120.
25 Deze opmerking zou hij volgens Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 380, ook in zijn brief van 19 maart hebben geplaatst; vgl. no. 6768 n. 9.
26 De bejaarde remonstrant Johannes Wtenbogaert had Grotius' brief van 12 maart (no. 6755) ontvangen. Aan Willem de Groot betuigde hij zijn erkentelijkheid voor dit schrijven (no. 6775).
27 De advocaat mr. Cornelis Boey had in een gelegenheidsgedicht eer bewezen aan de grote Hollandse geleerde in Parijs.
28 De Rotterdamse predikant Assuerus Matthisius zou aan de dichter-arts Justus Rijckewaert vragen of hij zich nog wilde houden aan zijn belofte om Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) gereed te maken voor de drukpersen van het bedrijf van zijn verwant Johannes Naeranus; vgl. no. 6211 (dl. XIV).
29 Het manuscript met de *poemata* hield Willem de Groot nog steeds onder zich.
30 Claude de Mesmes, graaf van Avaux, had in zijn 'Harangue' van 3 maart 1644 het optreden van de Staten-Generaal jegens de katholieken bijna even streng genoemd als dat van de Spaanse Inquisitie tegen de protestanten.
31 In juni 1609 nam de Franse ambassadeur Pierre Jeannin afscheid van de Staten-Generaal met een 'Remontrance ... en faveur des catholiques desdites provinces'; zie no. 6775.
32 Cornelis de Groot verbleef nog steeds in Venetië. Grotius' jongste zoon Dirk werd niet langer door de hertog van Beieren vastgehouden. Dit goede nieuws kwam in de loop van de volgende week bij de familie binnen.
33 Het uitblijven van een Zweeds Manifest. Inmiddels beschikte Grotius over voldoende documenten om een verklaring op te stellen over de oorzaken van de Zweeds-Deense oorlog; vgl. nos. 6756 en 6790.
34 Maria van Reigersberch woonde in Parijs katholieke erediensten bij. De preken herinnerden haar aan de tijden dat zij bij de remonstrantse predikant Johannes Wtenbogaert ter kerke ging.
35 Het debat over de memorie *De la fréquente communion* van de jansenistische theoloog Antoine Arnauld. In de controverse drongen de verdedigers van 'les libertés de l'Eglise gallicane' steeds sterker aan op het bijeenroepen van een nationaal concilie (*Mémoires d'Omer Talon* I, p. 284).

cisse credi‹di›tur Alravius iesuita‹e› circa duella, pocula, sterilitates,[36] abortus et interfectionem eorum quorum calumniam timemus, ideo iesuita[e] eius dictata improbarunt, ipsi interdixere ne doceat, et eum apud se captum tenent. Veruntamen non tantum adversus prava docentes, sed etiam contra manifeste peccantes excitanda est acies ecclesiasticae disciplinae.

Nostra ad Vetus Testamentum indicem tantum exspectant.[37] Deus te, tuam tuosque servet florentes,

tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 31 Martii [*sic*] 1644.

Quae scire poteris de mari reperto ultra fretum Magellanicum et Mairiacum, velim mihi significes.[38] Habeo literas ab eximiis politicis protestantibus in Germania, quibus scripta mea pro pace ecclesiae multum probantur.[39] Deus adsit.

6793. 1644 april 2. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Ick zoude garen weten hoe die van Hollant verstaen den oude voet in 't stuck van den tol in den Sond,[2] dat is tot wat tijd zij haere vrijheit willen refereren.[3] Ende off d'ambassadeurs zonder naerder ordre macht zullen hebben om de oorlochschepen

36 Vgl. no. 6782; lees wellicht 'pocula sterilitatis'. De rector van de universiteit van Parijs had een uittreksel van een collegedictaat van de jezuïet François Héreau (of Hayreau) in handen gekregen. Hij bracht de tekst in de openbaarheid in een *Acte ... pour descouvrir et faire condamner une doctrine preiudiciable à la vie d'un chacun et particulierement des Rois et Princes Souverains, enseignée au College des Jesuistes à Paris*, Parijs 1643.

37 *Tomus* III van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum* werd afgesloten met een 'Index rerum et verborum' en vier 'Indices vocum [Hebreeuws, Arabisch en Grieks] et particularum' (*BG* no. 1137).

38 De Magalhãesstraat (Fretus Magellanicus) en de straat vernoemd naar de Nederlandse zeevaarder Jacques Le Maire. De vaart bewesten de Straat van Magalhães kwam ter sprake in de discussie over de samenvoeging van de Oost- en Westindische Compagnieën onder één octrooi. De Verenigde Oostindische Compagnie kreeg met de tocht van schipper Abel Tasman rond het 'Grote Zuidland' (1642-1643) een sterke troef in handen. Ook de Westindische Compagnie ontplooide activiteiten. Op weg naar Chili omzeilde haar bevelhebber Hendrik Brouwer († 7 augustus 1643 te Chiloë) het Stateneiland (Argentinië).

39 Deze mededeling heeft zonder twijfel betrekking op de brief van de 'heer te Wenen' (vermoedelijk de resident van de stad Neurenberg aan het hof van keizer Ferdinand III); zie nos. 6689, 6762 en 6784.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 36g. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6794.

2 De Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona had het onderwerp aangeroerd in zijn brief van 21 maart 1644 (no. 6777). Het was hem een doorn in het oog dat de Staten-Generaal in 1641 hadden ingestemd met een bevriezing van de Sonttoltarieven op het niveau van het jaar 1637.

3 Het erftractaat van Spiers, in 1544 tussen keizer Karel V en koning Christiaan III van Denemarken gesloten, schreef voor dat de onderdanen van de twee vorsten onbelemmerd met elkaar handel mochten drijven, tegen 'betalinghe van de gewoonlijcke tollen' (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 954-958, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 14-15, p. 30 en p. 48).

te gebruicken nae den oorboir.[4] Mijn opinie is dat Neef zal doen voor den coninck van Dene-

4 In de vergadering van 17 maart hechtten de Staten van Holland hun goedkeuring aan de uitrusting van een convooivloot ter bescherming van ‘Noord- en Oostervaarders’.

marcken alle 'tgunt met eenige glimp zal connen geschieden.[5] De Sweden zullen haer resolutiën nemen nae de successen, die tot noch toe niet quaed [en zijn], hoewel trager dan sommige hadden gemeent.[6] Onder de ambassadeurs gisse ick dat iemant zal zijn van Amsterdam.[7] De propositie van de heer Gunter heb ick gezien.[8] Die en zal de Sweedsche humeuren niet verzachten. De reden die meest voor de Sweden is te vrese[n] is de nijd over haere voorspoet, die verder zich toont dan men zoude geloven. Ick heb gezien het Deensche manifest. Het Swedische wacht totdat men middel zal weten om de pacquetten zeeckerlijck te bestellen, alsoo twee diverse maelen de pacquetten in handen van de Denen zijn gevallen.[9]

De sustenue[n] van de Oostindische Compagnie dunct mij dat redelijck zijn, maer de Westindische Compagnie vint faveur.[10] Zoo eenig goed verhael is gemaect van de nieuwe ontdecking van de zee bij Oost-Indië, ick zal hetzelve garen zien ende lezen.[11]

2 April 1644.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso staat in een onbekende hand: Den 2 April 1644.

5 Frederik Hendrik bewonderde koning Christiaan IV van Denemarken om diens onvoorwaardelijke steun aan de Engelse koningsgezinden.

6 De legers van de Zweedse bevelhebbers Lennart Torstensson en Gustav Karlsson Horn bereidden een aanval op de eilanden Funen en Seeland voor. Zij zagen echter geen kans om een zwakke plek in de Deense verdedigingslinies te ontdekken.

7 Inderdaad zouden er Amsterdammers deelnemen aan de gezantschappen naar het noorden. De keuze viel op de oud-burgemeester dr. Andries Bicker (gezantschap naar Zweden) en burgemeester dr. Gerard Schaep (gezantschap naar Denemarken) (Elias, *De Vroedschap van Amsterdam* I, p. 346-348 en p. 355-356).

8 De Deense kamersecretaris Frederik Günther werd op 16 maart tot een openbare audiëntie in de Staten-Generaal toegelaten. Een afschrift met de tekst van zijn toespraak zond de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona mee met zijn brief van 21 maart 1644 (no. 6777). In het schip dat de buitengewone afgezant van koning Christiaan IV naar Amsterdam had gebracht, bevonden zich ook exemplaren van het Deense Manifest van 30 januari/9 februari. Vermoedelijk ontving Grotius de Latijnse versie: ‘Succincta Relatio, quae inter alia reddit Manifestum quomodo serenissimi Daniae et Norwegiae regis Sleswici et Holsatiae ducatus, eiusdemque Maiestatis provincia Jutia improvisa Suecici exercitus invasione, nulla praecedente legitima causa, contra omne ius fasque, conventiones et pacta foedera hostiliter occupata sunt’, 1644 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 5078 en 5079).

9 Ook de Zweedse vertegenwoordiging in de Republiek keek reikhalzend uit naar het Zweeds Manifest van 16/26 januari 1644; vgl. nos. 6774 en 6777. Op 19/29 maart waagden de rijksraden in Stockholm opnieuw een poging om enkele exemplaren door de Deense blokkaden in de Noord- en Oostzee te loodsen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 198).

10 De bewindhebbers van de Verenigde Oostindische Compagnie waren weinig ingenomen met het in de Staten van Holland opgeworpen voorstel om de Oost- en Westindische Compagnieën onder één octrooi samen te brengen; vgl. de ‘Remonstrantie ende consideratie aengaende de vereeninghe van de Oost ende West-Indische Compagnien: eerst aen de ... Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt, ende op den 13^{en} februarii ... aen de ... Staten Generael der Vereenichde Nederlanden, ende aen sijne Hoogheyt den Heere Prince van Orangien, etc., overghegeven door de gedeputeerde ... bewinthebberen van de geoctroyeerde West-Indische Compagnie. Midtsgaders, de consideratien ende andtwoorden bij de ... bewinthebberen van de Oost-Indische Compagnie daer teghens, aen de selve Hare Ed. Groot-Moog. overgelevert’, 's-Gravenhage, 21 maart 1644 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 5114 en 5115).

11 In de tweede helft van maart begon Grotius zich plotseling te interesseren voor een nieuwe ‘passage naar Oost-Indië’; zie nos. 6771, 6780 en 6792.

6794. 1644 april 2. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Hier gaet alles op de oude voet. De coninginne heeft de Sorbonne belast haer advys te zeggen over de leer van doctor Arnaut,[2] dewelcke blijft schuilende ende ondertusschen door geteickende acte[3] zijn gevoelen onderwerpt onder de roomsche kerck, den paus, de catholycke bisschoppen, particulierlijck de eertsbisschop van Parijs,[4] ende de theologische faculteit van dezelve stadt. Père Aireau blijft bij de jesuïten gedesadvoueert ende als gevangen.[5]

Men zend geld om Marsal in Lorraine[6] te fortificeren, ende Maugiron met Maurier[7] andermael nae den hertogh van Lorraine om hem te ondertasten off hij zoude willen in rust leven, gevende zijn leger aen Vrancrijck, 'twelck veele niet en meene[n] dat hij doen zal, alzoo de crijgscontributiën hem meer inbrengen dan het incomen zoo van Lorraine als van 't Barrois plagen te doen. Den marescal de Turaine gaet met zeven-, andere zeggen negenduizent man in 't graefschap van Bourgogne.[8] De trouppes die in

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 36h. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6793. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 5/15 april 1644).

2 Het debat over de memorie *De la fréquente communion* van de jansenistische theoloog Antoine Arnauld. Terwijl de hoofdpersoon zich bij vrienden schuilhield (no. 6781), zetten de verdedigers van ‘les libertés de l'Eglise gallicane’ (het Parlement van Parijs en de rector van de universiteit) hun oppositie tegen de jezuïeten voort.

3 Antoine Arnauld vertrok niet naar Rome. Hij verontschuldigde zich voor zijn ongehoorzaamheid aan de bevelen van de regentesse (no. 6770) in een schrijven van 14 maart 1644. Zijn verklaring stelde hij zowel in het Latijn als in het Frans op. De Franse versie verwerkte Godefroy Hermant later in zijn *Mémoires ... sur l'Histoire ecclésiastique du XVIIe siècle* I, p. 246-249.

4 Over zijn onderwerping aan het oordeel van de Kerk, de paus, de bisschoppen, de aartsbisschop van Parijs en de theologische fakulteit schreef Arnauld dat hij aan aartsbisschop Jean-François de Gondi altijd gehoorzaamheid verschuldigd zou zijn.

5 De rector van de universiteit van Parijs had een uittreksel van een collegedictaat van de jezuïet François Héreau (of Hayreau) in handen gekregen. Hij bracht de tekst in de openbaarheid in een *Acte ... pour descouvrir et faire condamner une doctrine preiudiciable à la vie d'un chacun et particulierement des Rois et Princes Souverains, enseignée au College des Jesuistes à Paris*, Parijs 1643. Sinds die tijd overlaadde de universiteit de raadsheren van het Parlement van Parijs met ‘requestes’ en ‘avertissements’ waarin een veroordeling van het onderwijs van de jezuïeten in het Collège van Clermont werd geëist (Sommervogel, *Bibliotheque de la Compagnie de Jésus* IV, kol. 178-179).

6 Marsal (plaats ten oosten van Château-Salins), een voormalig bolwerk van hertog Karel IV van Lotharingen. In het verdrag dat de hertog in 1641 met koning Lodewijk XIII had gesloten was een bepaling (art. 8) over de ontmanteling van deze plaats opgenomen; zie no. 5134 (dl. XII), en Du Mont, *Corps Dipl.* VI, 1, p. 211-214.

7 Bij wijze van tegemoetkoming had hertog Karel IV van Lotharingen de krijgsgevangen Frans-Weimarse hoofdofficier Claude, graaf van Maugiron, zijn vrijheid teruggegeven. In het gezelschap van Louis Aubéry du Maurier bepleitte hij in Parijs een Frans-Lotharingse toenadering (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 61). De twee onderhandelaars mochten een hoopvolle brief van kardinaal Jules Mazarin aan de hertog overhandigen (*Lettres Mazarin* I, p. 635 en p. 638-639). Ruim een maand later toog de diplomaat Bernard du Plessis-Besançon met uitgebreidere instructies naar Worms (*Mémoires de Du Plessis-Besançon*, p. 38-49).

8 De Frans-Weimarse opperbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, hertog van Turenne, kreeg opdracht om de inwoners van de Franche-Comté (Spaans Bourgondië) tot grotere inschikkelijkheid te bewegen, of zoals kardinaal Jules Mazarin dit uitdrukte: ‘Lorsque ledit sieur mareschal entrera dans la Franche-Comté, il fera sentir à ceux du pays que, s'ils se veulent deslivrer de l'armée, ils le pourront faire en donnant une somme notable d'argent pour ayder à la faire subsister ailleurs, et traitant au mesme

Champagne ende Picardië zijn gedestineert,[9] zullen daer zijn den eerste Mai. D'heer Gassion zal een vliegend leger hebben tot defensie van het hoff off verstercking van deghenen die zulcx mochten van noode hebben.[10]

Haezfeld met eenige Beiersche maecken haer op de been.[11] Men continueert te geloven dat den hertogh van Beyeren zal hebben achtienduizent man,[12] maer de besluiten tot Passau genomen zijn heel ontschickt door den grooten aenwas van 't leger van Ragosky,[13] welcke zaecke nevens de progressen van de Sweden in Denemarcken, die men niet en hadde gemeent zoo spoedigh te zullen voortgaen, groote schrick maecken tot Francfort, alwaer men hoopt verandering in 't hoff van Constantinoplen[14] tot steuting van den cours van Ragosky. Ondertuschen dient dit aen den keiser om door brieven aen yder stend te verzoecken extraordinarie subsidies, die tot noch toe in de Francfordsche vergadering waeren gedifficulteert.[15] Robollede, gouverneur van Frankendael,[16] tast Falkestein aen. Uberling werd beschoten.[17] Den hoochgemelte hertogh van Beieren maect een groot magasijn van vivres tot Heidelberg.[18]

De coninginne van Engelant zal moeten in Engelant ofte Ierlant geleggen,[19] want haere Majesteit hier niet en crijgt als uitstel op haer verzoeck.[20] Men zegt dat zestiendui-

9 Op 2 april noteerde Olivier Lefèvre d'Ormesson in zijn *Journal* (I, p. 165) dat de hertog van Orléans het bevel zou krijgen over het leger in Picardië, en dat Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, de Franse troepenmacht in Champagne zou commanderen.

10 Maarschalk Jean, graaf van Gassion, moest de grenzen tussen Vlaanderen en Champagne bewaken. Hij kreeg 6000 infanteristen en 3000 cavaleristen tot zijn beschikking (*Lettres Mazarin* I, p. 678).

11 De opmars van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen langs de Rijn en de verovering van de stadjes Bad Breisig, Oberwinter en Remagen; vgl. no. 6782.

12 De Zwabisch-Beierse bevelhebber Johan van Werth bracht een privébezoek aan Keulen. Van de gelegenheid maakte hij gebruik om wapens in te kopen (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 142-143).

13 Het keizerlijk-Beiers krijgsberaad te Passau was op 19 februari beëindigd (*Doc. Boh.* VII, p. 73 no. 173). Nog voordat het slotcommuniqué bekend gemaakt kon worden, brak het nieuws door dat het leger van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi de Hongaarse grens had overschreden (*Doc. Boh.* VII, p. 75 no. 180 en p. 76 no. 186).

14 De keizerlijke resident in Constantinopel had in zijn depêches gezinspeeld op een mogelijke koersverandering aan het hof van sultan Ibrahim ten opzichte van de strijd van de Zevenburgers tegen de keizer; vgl. no. 6770.

15 De discussie op de Frankforter 'Deputationstag' over de bewilliging van een contributie van 100 'Römermonate'. Begin maart hadden de vertegenwoordigers van de keurvorsten hun besluit aan de keizer bekendgemaakt. In de 'Fürstenrat' bleek het verzet tegen deze bijdrage aan de oorlogskosten het sterkst (*Urk. u. Act.* I, p. 842-847, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 60-61).

16 Bernardino, graaf van Rebolledo (1597-1676), Spaans gouverneur van Frankenthal (*EC* XLIX, p. 1111), ondervond tegenslag bij zijn poging om het kasteel Falkenstein te verlossen van een bezetting door 40 soldaten van het Franse garnizoen van Haguenau; zie no. 6770.

17 Het Frans-Weimarse steunpunt Ueberlingen bezweek voorlopig niet onder de belegering van de Zwabisch-Beiersen.

18 Met het oog op de aanstaande campagne van het Frans-Weimarse leger versterkte hertog Maximiliaan I van Beieren zijn posities in de Palts.

19 Op 16/26 juni beviel koningin Henriëtte Maria te Exeter van een dochtertje, prinses Henriëtte.

20 Gesproken werd over de terugkeer van de Engelse koningin naar haar vaderland. Na een aanvankelijke weigering (no. 6782) kwam de regentesse Anna van Oostenrijk op haar besluit terug. Eind april liet zij een uitnodiging overbrengen (*CSP Dom. 1644*, p. 110 en p. 133). Vanwege haar zwangerschap stelde koningin Henriëtte Maria haar reis nog enige maanden uit.

zent te voet, zesduizent te paerd Schotten zijn in Engelant over den Tin op onverwachte plaetze gepasseert[21] ende ten deele Neucastel bloqueren, ten deele trecken nae Oxford, ende dat noch zesduizent verwacht werden. De gedeputeerden van dezelve natie zijnde te Londen hebben wat verzacht een voornemen van het parlement tot Londen - off om eigentlijck te spreecken tot Westmunster - om in geen conferentie tot vrede te comen,[22] tenwaer den coning zich bij haer vervoechde.[23] Ondertuschen nemen die van 'tselve parlement voor zeer evel aen dat den coning in zijnen brief de heeren ende gedeputeerden van de gemeente tot Oxford mede hout als een deel van 't parlement, dewelcke zij zeggen gedaen te hebben tegen de wetten bij den coning besworen. Ende 't schijnt milord Carlile, een groot courtoisan voordeze,[24] de zaecke mede zoo verstaet, alsoo hij den coning verlaetende nae Londen is gegaen als een bekeerde.

Den paus vind de vrede goed zoo die bij den cardinael Bichi was besloten,[25] maer wil niet dat men zijne neven stelle als partij van de ligue maer de Stoel van Rome. Men spreect van te Nantes op te rechten een compagnie om nae de Indiën te reizen.

2 April 1644.

't Officie van cancelier van den hertogh van Orleans is lang gedisputeert geweest tusschen d'heeren Chavigny ende Coigneux.[26] Eintelijck monsieur de Choisy heeft hetzelve becomen, contenterende de voorzeide twee met gelt.[27] 't Gerucht gaet hier dat een vanhier gaet nae Engelant om te zijn ambassadeur ordinaris[28] ende dat den resident van

21 Eindelijk was het generaal Alexander Leslie, graaf van Leven, gelukt om met 14000 Schotse infanteristen de oversteek over de Tyne te maken (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 83-87). De doorbraak vond plaats in de buurt van Ovington tussen Hexham en Newcastle.

22 De Schotse ‘commissioners’ temperden de verontwaardigde reacties van het Parlement op 's konings schrijven van 3/13 maart 1644 ‘to the Lords and Commons of Parliament assembled at Westminster’ (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 83).

23 De boodschap van koning Karel I werd beantwoord door ‘A Declaration of the Lords and Commons in Parliament, with the advice and concurrence of the Commissioners of Scotland, touching a treaty of peace’ (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 221-225).

24 James († 1660), zoon van James Hay († 1636), graaf van Carlisle, had op 22 januari/1 februari 1644 de opening van het ‘Parlement’ te Oxford bijgewoond. Niet de zoon, maar de vader had hoge waardigheden aan het hof bekleed (*DNB* XXV, p. 265-267).

25 De Italiaanse vredesbemiddelaar kardinaal Alessandro Bichi had paus Urbanus VIII kunnen bewegen tot beëindiging van het conflict over de rechten op het hertogdom van Castro. Op 31 maart onderschreef kardinaal Gian Stefano Donghi, ‘plenipotentiario della Santità di nostro Signore papa Urbano VIII e della Santa Sede Apostolica’, de vredesverdragen met Odoardo Farnese, hertog van Parma, en diens bondgenoten Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena (V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* IV 1, p. 686-697).

26 Jacques Le Coigneux († 1651), president van het Parlement van Parijs en kanselier van de hertog van Orléans, was bij arrest van het Parlement van Dijon, dd. 25 oktober 1632, van zijn functies en waardigheden vervallen verklaard. Onder het nieuwe bewind keerde hij uit ballingschap terug (*Tallemant des Réaux* II, p. 7-10 en p. 913-917). Volgens het *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 76, zou de huidige kanselier Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, eind juni 1643 met zijn voorganger in onderhandeling zijn getreden over de betaling van een afkoopsom van 50000 gouden schilden.

27 Jean de Choisy († 1660), raadsheer in het Parlement van Parijs, in 1643 intendant in het leger van de hertog van Enghien, werd door de invloedrijke Louis Barbier, abt van La Rivière, aan het hof van Gaston van Orléans geïntroduceerd. De waardigheid van kanselier nam hij voor een bedrag van 90000 schilden over (*DBF* VIII, kol. 1229-1230, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 163 en II, p. 715-718).

28 De Franse zaakgelastigde Cressi (Gressy), ‘maître d'hôtel ordinaire de la Reine’, was uit Engeland teruggeroepen. Hij werd opgevolgd door de raadsheer Melchior, heer van Sabran (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 78 en p. 105).

Polen die hier is zal zijn ambassadeur.[29] Men zoect hier vier millioenen uit de nieuwe gebouwen, de cleine secretarissen van den coning ende de notarissen.[30] Ende dat de keizersche haer prepareren tot het belegh van Leipsich ende Naumburg.[31]

De hoope die men heeft in Italië tot de paix, en belet de Barbaryns niet haer vorder te stercken met lichting van veertich nieuwe compagniën te voet, twintich te paerd ende de guarnisoenen te stercken, oock allerhande amunitie te zenden nae Civitavecchia, Viterbo en Perugia.[32] In 't laetste van 't voorleden jaer zijn te Constantinople gebracht de gewoonlijcke tributen van Zevenberge, Walachië ende Moldau.[33] Den afgezonden van den keizer, George Sleipssien,[34] was aldaer eerst in bewaering gestelt om het desseing dat de keizerschen, zoo men daer gelooft, gehadt hebben op Strigonië, maer daernae gestelt in volle vrijheit. In Engelant alzoo gehandelt wierd op de wisseling van de gevangenen, heeft den coning instantie gedaen opdat zijne Majesteit zijne kinderen[35] mede zoude mogen wederbecomen. Maer die van het parlement hebben geantwoord dat des conincx kinderen niet gevangen en waeren, maer onder goede zorge voor haer lichaem ende ziel. Men ziet hier mede dat de lichtinge zoo van de baron de Waert als van Lamboi slechte voortganck hebben bij gebreck van gelt.[36]

In dorso staat in een onbekende hand: Den 2 April 1644.

29 De Poolse resident Claudius (Domenicus) Roncalius maakte zich in Parijs verdienstelijk met het doorgeven van vertrouwelijke informatie over de houding van koning Wladislas IV in het Zweeds-Deense conflict; vgl. *Lettres Mazarin* I, p. CI, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 55-56 en p. 61-62.

30 Michel Particelli, heer van Emery, ‘contrôleur général des finances’, bedacht telkens weer nieuwe belastingen om de lege schatkist te vullen (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 87-97).

31 De Zweedse garnizoenen van Leipzig en Erfurt volgden nauwlettend de troepenbewegingen van de keizerlijken in Meissen. De vesting Weissenfels moesten zij overlaten aan de vijand. Versterkingen werden aangebracht in de omgeving van Naumburg (*Gazette 1644*, no. 32, dd. 2 april 1644).

32 De kardinalen Francesco en Antonio Barberini deelden nog marsorders uit aan de nieuwe lichtingen. Ondertussen waren zij met de Italiaanse vredesbemiddelaar kardinaal Alessandro Bichi in onderhandeling getreden over een dienstverband van de pauselijke manschappen in het Frans-Savoyaardse leger van prins Tommaso Francesco van Savoye (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 234-238, en *Mémoires de Fontenay-Mareuil* II, p. 307-309).

33 Begin december 1643 mocht sultan Ibrahim de gebruikelijke tributen en geschenken uit handen van vertegenwoordigers van de vorsten van Zevenburgen, Walachije en Moldavië in ontvangst nemen.

34 György Szelepcsényi, de latere aartsbisschop van Esztergom (Strigonium). Op 15 december 1643 werd hij door janitsaren aangehouden. Vier dagen later trok de Sultan het arrestatiebevel tegen de keizerlijke afgezant weer in (Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 64, en *Gazette 1644*, no. 33, dd. 2 april 1644).

35 Prins Henry (1639/40-1660), hertog van Gloucester, en prinses Elisabeth (1635-1650) werden door het Parlement in gijzeling gehouden; zie no. 5976 (dl. XIII). Koning Karel I drong op hun verlossing aan. Voor de leden van het Parlement was dit verzoek een goede aanleiding om het toezicht in het paleis van St. James te verscherpen (*DNB* XVII, p. 232-233 en XXVI, p. 108-109; *CSP Ven. 1643-1647*, p. 81 en p. 84).

36 Uit Keulen kwam een bericht over de troepenlichtingen van de Zwabisch-Beierse bevelhebber Johan van Werth en de keizerlijke legerleider Willem, baron van Lamboy (*Gazette 1644*, no. 33, dd. 2 april 1644).

6795. 1644 april 2. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Res aulicae hic manent quo sunt loco. Cardinalis quantis potest praesidiis vitam suam munit.[2] Marescallus vicecomes Turenae[3] cum septem millibus - quidam numerum augent ad novem millia - incumbit in comitatum Burgundiae. Ad ducem Carolum missi Maugeronus et iterum Maurerius, ut ei persuadeant ut quieti se det et exercitum tradat regi Galliae. At qui eum norunt, non putant eum id facturum, ut qui ex bellicis tributis non minus capiat quam olim ex Lotharingia et Barrensi regione capere solebat. Tum vero Cantecroia, quae pro uxore eius se gerit, velit etiam suis prospicere, id est efficere, ut ad liberos suos ducatus transeant,[4] non ad Nicolaae,[5] si ea forte Carolo supervivat, [aut] ad Francisci stirpem.

Pontifex probavit pacem a Bichio praeformatam, sed non vult causam hanc dici Barbarinorum, verum sedis apostolicae. Video tamen prudentes sic existimare futuram ibi pacem, neque eo minus mansuros cum exercitibus eos qui bellum hoc suscepere. Partem tamen de illis copiis Galli sperant se posse ad suos usus transducere. In Catalania rex Hispanus dicitur duos facere exercitus, alterum [sub] Piccolominaeo,[6] alterum sub Silva;[7] Motta Odincurtius non aeque cito paratus fore. Venit huc a Portugallia extra ordinem legatus.[8]

Regis Angliae res, quatenus humano iudicio res futuras assequi possumus, non optimo sunt in loco. Nam Scoti amne Tino, qua parte non exspectantur, transito Novum Castellum circumsident, deinde et viam ingressi sunt Oxoniam versus. Dicuntur iam esse illis in locis ad XVI peditum, quinque equitum millia. Venire sex alia militum millia. Constituerant parlamentarii Londinienses - nam et eos qui Oxoniae sunt, parlamenti partem esse vult rex, illi nolunt - nulla admittere colloquia nisi rex Londinium veniat. Sed Scotorum legati qui ibi sunt et sine quorum consilio nihil agunt parlamentarii Angli, nimis hoc calidum existimarunt, putantes non defugienda etiam alia ad colloquium loca. Carlilius, inter aulicos eminens antehac, de regia fortuna desperans, ad parlamentarios se applicuit. Protestantes qui in Hibernia sunt, maximam patiuntur victus penuriam.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 189; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 408 no. 526. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 223. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 6796).

2 De toename van het aantal lijfwachten van kardinaal Jules Mazarin; zie nos. 6781 en 6782.

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 2 april 1644 (no. 6794).

4 Hertog Karel IV van Lotharingen had zijn wettige echtgenote Nicole van Lotharingen in 1637 verlaten en daarop een clandestien huwelijk gesloten met Béatrice de Cusance, prinses van Cantecroix. In deze ‘echt’ werden drie kinderen geboren: François († 1638), Anne (1639-1720) en Charles-Henri (1649-1723) (*DBF* VII, kol. 1048-1050).

5 Nicole van Lotharingen stierf kinderloos in 1657. De rechten op de hertogdommen Lotharingen en Bar vielen na de dood van hertog Karel IV († 1675) toe aan Charles-Léopold-Nicolas-Sixte, de in 1643 geboren zoon van Nicolas-François van Lotharingen; zie nos. 6199 (dl. XIV) en 6693.

6 De ‘gouverneur des armes’ Ottavio Piccolomini vertrok evenwel naar de Zuidelijke Nederlanden. Op 1 mei liep het schip met de nieuwe bevelhebber de haven van Nieuwpoort binnen (*Gazette 1644*, no. 51, dd. 14 mei 1644).

7 Koning Philips IV bleef vertrouwen stellen in de kwaliteiten van zijn bevelhebber don Felipe de Silva. In mei hervatte een eensgezind Spaans leger de strijd tegen het leger van de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt.

8 De binnenkort te verwachten aankomst van de buitengewone Portugese ambassadeur Alvaro Pires de Castro, markies van Cascaes; zie no. 6770, en Prestage, *The diplomatic relations*, p. 12-13.

E Francofurto docemur valde ibi consternari animos per res Suedorum adversus Danicas melius quam cogitatum fuerat succedentes, praeterea per crescentes Ragozii

copias; quae obtentum dedere imperatori scribendi ad singulos principes et civitates, ut nunc collatione sibi subveniant. Ostendunt autem caesariani bonam sibi esse spem de mutatione consiliorum in aula Turcica. Discimus iisdem ex locis et Hazfeldium et Bavaricos se parare expeditioni, Uberlingae deditionem a Bavaricis brevi sperari. Prodiisse novum librum Assertionem electoratus Bavarici.[9] Magnam vim victus comportari Heidelbergam. Famam ibi spargi a domino Coningsmarkio[10] legatos Bremenses qui a Lubecensi veniebant conventu,[11] exutos sarcinis, ut quae secum ferebant acta inspectarentur. Robolledus, Hispanus Francendaliae praefectus, Falcosteinii exitus aditusque claudebat. Bavari exercitus creditur fore, ut antehac scripsisse memini,[12] ad XVIII millia. Facient Hungarici isti motus, ut multa mutanda sint in consiliis Passavii captis.

Regina hic regens urget Sorbonam, ut pronuntiet super dogmate doctoris Arnoldi, qui adhuc occultat se, interim scripto edito subiicit se et sententias suas ecclesiae romanae, pontifici, episcopis catholicis, archiepiscopo huius loci et facultati theologicae Parisiensi. Data hic pecunia est ad muniendum curatius Marsale in Lotharingia. Ineunte Maio copiae, omnes quae eo destinantur, futurae dicuntur in Campania Picardiaque. Espernonius huc iterum vocatus non venit.[13] Reginae Anglicanae postulata, ut huc ei venire liceat, prolatando eluduntur. In urbe Nanneti societas erigitur ad navigationes Indicanas.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitati tuae et per eam rei Suedicae ac christianae det omnia prosperrima,

Sublimitatis tuae cultor devotissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XXIV [*sic*] Martii/II Aprilis 1644.

Controversum inter Chavigniacum et Coignaeum ducis Aurelianensis cancellariatum ad se transtulit Choisiacus, pretio dato utrique. Fama est legatum hinc iturum, qui in Anglia sit ordinarius, residentem autem Poloniae legatum hic fore. Quaeruntur milliones quatuor ex novis aedificiis, ex secretariis regis minoribus illis et ex notariis. Audimus etiam caesarianos moliri obsidia et Lipsiae et Naumburgi.

In Italia quanquam magna spes est pacis, non desinit curari bellum. Missa praesidia et belli instrumenta a Roma Centumcellas, Viterbium, Perusiam. Iussae etiam conscribi novae centuriae XL, turmae XX. Constantinopolim fine anni qui exiit tributa solita attulere Valachi, Moldavii, Transilvani. Georgius Sleipsenius, ab imperatore missus, in custodia primum habitus ob insidias Strigoniae structas, deinde

9 Vgl. nos. 6259 en 6353 (dl. XIV). Misschien het pamflet 'L'Astrée de Baviere respondante au discours monstrant le notable interest que le public a en la cause palatine' of anders het 'Examen oder Erwegung uber die rationem status dess Hertzogen unnd Chur-Fürsten in Bayern', 1643 (*Stadtbibliothek Frankfurt am Main, Flugschriftensammlung 'Discursus politici'*, Frankfort 1930, p. 220-221, en Wulp, *Catalogus Isaac Meulman* I, p. 386 nos. 2647 en 2648).

10 Het incident moet plaatsgevonden hebben toen de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, zijn manschappen bij het klooster Zeven (ten zuidoosten van Bremervörde) verzamelde (begin maart).

11 In februari waren vertegenwoordigers van de Hanzesteden voor nader beraad in Lübeck bijeengekomen; vgl. no. 6729, en *Doc. Boh.* VII, p. 76 no. 184.

12 Zie zijn nieuwsbrief aan de kanselier dd. 16/26 maart 1644 (no. 6782).

13 Bernard de Nogaret de La Valette, hertog van Epernon, gouverneur van Guyenne, moest zich verantwoorden voor het bezoek dat hij aan zijn gouvernement bracht; zie nos. 6706 en 6720. In een schrijven van 14 april schonk kardinaal Jules Mazarin hem weer alle vertrouwen (*Lettres Mazarin* I, p. 661-664).

dimissus fuit. In Anglia cum de captivis permutandis ageretur et rex suos etiam liberos sibi reddi vellet, parlamentarii dixerunt eos non esse captivos et sollicitam curam geri pro animabus et corporibus ipsorum. Et Johannis Waertii et Lamboii delectus tarde procedunt ob pecuniae penuriam.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Aula Gallica. Turena incumbit Burgundiae. De Lotharingo, pace Italica. Catalanica. Legatus a Portugallia. Regis Angliae res non optimo loco. Metus legatorum Francofurti ob Suedos et Ragozium. Spes caesaris. De bello in Germania. Opinio de motu Hungarico. Controversiae theologicae. Marsale muniendum. Espernonius non venit. Reginae Anglicae postulata elusa. Nanneti societas Indica. Choisiacus Aurelianensis cancellarius. Fama de legatis. Galli corradunt pecunias. Caesareorum consilia. Bellum Italicum. Turcica. Anglorum turbae. Delectus tardi.

6796. 1644 april 2. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimis et excellentissimis dominis, reginae Suediae, Gothorum et Vandalorum legatis cum summa potestate; domino Johanni Oxenstiernae, regni Suedici senatori, etc., libero baroni in Kymitho, etc.; domino Johanni Salvio, aulae cancellario, etc., domino in Adesburg, etc., Osnabrugam.[2]

6797. 1644 april 3. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger herr ambassadeur, hochgeneigter herr,

Von newen haben wir anitzo wenig zugeben, vnndt bestehet fast alless allein darin, dass wir annoch der ankunfft I. Exc. dess herrn legat Oxenstirns erwarten.[2] Die werden hoffentlich vbermorgen hier sein, vnndt ist bereits gestern der bagage ein groesser theill eingelangt. Vor ein paar tagen hat der Frantzösische resident alhier m[onsieu]r le baron de Rorté denen käyserl. gesandten die visite gegeben,[3] welche ihn gestern nachmittag wieder besucht, vnndt fast zwo stunden bey ihm sich aufgehalten haben, wass aber zwischen ihnen vorgeloffen davon ist noch nichtess zuvernehmen. Zue Münster seind die erste reciproque visite zwischen denen käyserl., Frantzö[si]sche vnndt Spanischen ge-

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. Deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6795). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 123. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 92 en 4° 38, 40; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 78; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 221; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 55 en Br. 24, 79.

2 Grotius vermoedde dat de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna zich omstreeks deze tijd bij zijn collega in Osnabrück had gevoegd; vgl. no. 6767.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 96. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.

2 De Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna liet op 26 maart/5 april zijn tijdelijke residentie in Minden achter zich. De volgende dag verschenen hij en zijn echtgenote Anna Margaretha Sture in Osnabrück.

3 Claude de Salles, baron van Rorté, Frans resident te Osnabrück, legde op 28 maart zijn eerste visite af bij de keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane. De keizerlijken maakten op 2 april bij de baron hun opwachting (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 325 en p. 327).

sandten auch schon geschehen.[4] Der eine Frantzösische aber m[onsieu]r Serwient ist noch nicht verhanden.[5]

Der könig in Dennemarck hat geschrieben an Churcolln vnndt Pfaltz Newburg, vnndt begehret, die Westphalische macht zuesammen zu ziehen, mit der Niedersächssischen creisses trouppen zu coniungiren,[6] vnndt ihm, wieder den allgemeinen feind - die Schweden - zuhulff zuschicken, oder doch zum wenigsten zu suchen den gen[eral] maior Königsmarck, welcher immerzu so sicher zu liegen pflegte, zu vertilgen. Wass er erhalten, wirdt hiernegst zu vernehmen sein.

Vnterdessen bin ich, vndt bleibe stäts,

Ew. Excell. gehorsambster diener,

G. Keller m.pa.

Ossnab[rück], den 24. Martii anno 1644.

Des herrn ambass[adeur] Salvii Exc. seind nun in 8 tage gar kranck zu bett gelegen.[7]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 26 April.

6798. 1644 april 4. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine et patrone observandissime,

Quam saepissime hic Dani spargunt[2] marescallorum belli ducum mortes et exercituum nostrorum strages, cum tamen certo adhuc constet dominum marescallum

4 In Munster hadden de keizerlijke gevolmachtigden Johann Ludwig, graaf van Nassau-Hadamar, en dr. Isaac Volmar, alsmede de Spaanse gevolmachtigden don Diego de Saavedra y Fajardo, don Lope Zapata, graaf van Walter, en Antoine Brun, in de week vóór Pasen (27 maart) hun respect betuigd aan de Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 22-26).

5 Abel Servien, de tweede Franse gevolmachtigde, vertoonde zich op 5 april in Munster. Hij werd opgewacht door de graaf van Avaux en de rijtuigen van de andere delegaties (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 101, en *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 49-50 en p. 68-71).

6 Koning Christiaan IV van Denemarken had de keurvorst-aartsbisschop Ferdinand van Keulen en Wolfgang Wilhelm van Palts-Neuburg, hertog van Gulik en Berg, om militaire bijstand van het Westfaals defensieverbond verzocht. Op het tijdstip van deze noodkreten (januari 1644) maakte het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, zich in de omgeving van Verden gereed voor een inval in het aartsbisdom Bremen (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 390-391).

7 De Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius bleef de gehele maand april bedlegerig (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 199-202 en p. 211).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 13). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6784, beantw. d. no. 6817.

2 Vooral de nieuwsagenten in Hamburg beleefden drukke dagen met het verspreiden van ware en onware berichten over de strijd tussen de Zweedse en Deense kronen; vgl. *Doc. Boh.* VII, p. 82 nos. 196 en 197, en *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 319.

Hornium[3] occupasse Helsingburgum et praecipuas circumquaque urbes castellaque aut vi expugnasse aut deditione cepisse aut obsidere. Daniae rex Hafniae defensionem Zelan-

3 Veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn bedwong de kustplaatsen in het Deense gewest Skåne (Schonen). Helsingborg viel op 27 februari in Zweedse handen.

diae parat,[4] filius Malmogium defensum iverat,[5] quod fortiter a nostratibus oppugnari fertur. Torstensonius[6] vivit valetque et nuperrime ex Fiunia erumpentes et in Juthiam transgredi tentantes ita repulit, ut quadringenti caesi aut submersi sint.[7] In illa velitatione nonnulli Suedorum milites caesi, qui mox a Danis in magni nominis duces conversi sunt, ut non dubitaverint etiam marescallum ipsum mortuum affirmare, quem constat Haderslebiae adhuc castra habere, castellum ibidem munire, Rhensburgum cogitare et unam legionem post aliam in superiorem Germaniam ablegare.

De literis mittendis nulla adhuc securitas[8] antequam mare septentrionale a Gerianis navibus, quae serio parantur, purgatum sit et hinc Gotheburgum tuto eatur.[9] Quae ex Juthia Gotheburgum cogitabat navicula cum literarum fasciculis in Danorum manus pervenit.

Missus est a domino Gerio[10] ad Torstensonium nuntius qui exquireret quo pacto optime disponeretur illa quae hic paratur classis. Gallos Batavosque malle Austriacorum vim frangi quam potentiam Suedorum augeri, magis magisque patefit. Inde dominus de Tuillerie in Suediam nunc abitum parat[11] et Foederati Proceres de mittendis legatis et componendis rebus serio cogitant.[12] Interea magnam etiam munitissimamque classem instruunt, quae legatos mercesque Oresundam usque feret, ut armati pro pace loquantur et res eo deducant, ut maneat pristinum rosenobilis vectigal, pro quolibet malo Sundam permeante.[13] In eo facile cum Battavis congruunt Hanseaticae urbes.[14]

Est et hic editum Germanorum pro pace votum a Veidenhemio non ineleganter

4 Koning Christiaan IV legde de laatste hand aan de verdedigingswerken op het eiland Seeland. Burgers van Kopenhagen en Helsingør werden ingeschakeld voor het lopen van wachtdiensten.
5 Kroonprins Christiaan (1603-1647) zou toezien op de verdediging van Malmö (*DBL* III, p. 336-338; *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 298 en p. 306, en *Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve* V (1641-1644), p. 499).
6 In het hoofdkwartier te Haderslev had de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson zich door resident Schering Rosenhane op de hoogte laten stellen van de ontwikkelingen in de Habsburgse landen. Het voorstel om zijn kwartieren in Rendsburg op te slaan wees hij van de hand; vgl. *Gazette 1644*, no. 34, dd. 9 april 1644.
7 Zeshonderd Deense soldaten waren van het eiland Funen naar Jutland overgevaren. Ruiters van het Zweedse garnizoen te Kolding dreven hen met geweld weer in de boten; vgl. *Gazette 1644*, no. 37, dd. 16 april 1644.
8 Het scheepvaartverkeer bleef door de Deense blokkaden in de Noord- en Oostzee ontregeld.
9 Omdat de Zweedse vloot nog ingevroren lag in de 'Scheeren' (het eilandenrijk vóór de haven van Stockholm), werd in de kwartieren van de Zweedse legers reikhalzend uitgezien naar de komst van de hulpvloot die de koninklijke commissaris Louis de Geer in het Vlie zeilklaar maakte.
10 Begin maart bracht Louis de Geer aan de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson verslag uit van zijn eerste bevindingen in de Republiek ('Brieven van Louis de Geer', in *BMHG* 29(1908), p. 247-249 en p. 252).
11 De door de regering in Parijs aangewezen vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, ordinaris Frans ambassadeur in de Republiek, begon op 9 april zijn missie naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina.
12 Frederik Hendrik en de Staten-Generaal durfden zich niet te binden aan de verplichtingen van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640. Zij besloten een vloot ter bescherming van de Staatse koopvaarders uit te zenden. Op de schepen zou logies worden ingeruimd voor de gezanten die namens de Staten-Generaal hun bemiddeling aan de kronen van Zweden en Denemarken zouden aanbieden.
13 De Staten-Generaal streefden naar terugkeer van het tarief zoals dat ten tijde van het erftractaat van Spiers van 1544 gold: één rosenobel (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 14-15, p. 30 en p. 221). In de marge schreef Grotius: 'Angelot' (het equivalent van een rosenobel).
14 De Hanzesteden Lübeck, Hamburg en Bremen begeerden eveneens een snelle beëindiging van de oorlog.

scriptum;[15] forte idem iam aut Lutetiae recusum aut eo ab Elzeviriis transmissum.[16] Loccenii Antiquitates Sueo-Gothicas[17] non credo adhuc typis mandatas; si quid de iis aliquando audivero, Excellentiae vestrae ocius significabo. Eiusdem argumenti volumina et alii parant, utpote Georgius Lilia, nobilis Suedus et parlamenti Dorpatensis vicepraeses,[18] qui etiam ostendit quatenus Sueo-Gothica lingua cum orientalibus congruat, quod etiam fecit magister Sveno Jonae Westrogothus, linguarum orientalium in academia Upsaliensi professor.[19] Messenius iunior[20] quoque multa ex antiquitate Sueo-Gothica a patre[21] eruta protrudere conatur. Illius pater tempore Sigismundi regis Upsaliae iura et humaniores literas profitebatur et catholicis plus satis addictus fuit atque propter crimina nonnulla carceri perpetuo in ultima septentrione addictus ante annos aliquot obiit. Pastor ecclesiae Jenicopensis Basius[22] historiam Sueo-Gothicam ecclesiasticam nisi fallor conscripsit.

Ex hisce quaedam nondum parata aut typis commissa, quaedam adhuc sub praelo sunt. Optarem haec et alia ex cancellaria patria in manibus Excellentiae vestrae esse, ut a celso ingenio et eruditissima prudentia illustrissimae Excellentiae vestrae patria nostra illustraretur.[23]

15 Johan Weidenhain (Weydenhayn), omstreeks 1603 in Thüringen geboren (*Album studiosorum acad. Lugd.-Bat.* I, kol. 257). Hij was hofmeester van de Zweedse edelman Lars Jespersson Kruus tijdens diens 'tour'; zie no. 3956 (dl. X), nos. 4716 en 4936 (dl. XI) en nos. 5218, 5235 en 5250 (dl. XII); naderhand Zweeds agent te Danzig (S. Tommos, *The Diplomatica Collection in the Swedish National Archives*, p. 146). Van zijn hand was misschien het op 1 juli 1643 vervaardigde geschrift *Germanorum populi votum pro pace, quae post feralia XXV annorum per Europam bella, rem Imperii Rom. cumprimis, et Germaniarum conclamatam, parari incipiet Monasterii et Osnabrugi* (Wulp, *Catalogus Isaac Meulman* I, p. 386 no. 2649).

16 Jan Elzevier voorzag de Parijse boekwinkels van de nieuwste publikaties uit de Republiek; zie no. 6785.

17 De *Antiquitatum Sueo-Gothicarum ... libri tres* van de Zweedse jurist-historicus Johannes Loccenius verschenen pas in 1647.

18 Georg Stjernhjelm (Stiernhielm) (1598- ca. 1672) noemde zich aanvankelijk 'Lilja'. In 1626 ving hij aan met het opstellen van een 'Lexicon Gothicum a G. Lilia, Sueo-Montano'. Ook na zijn aanstelling in de 'hovrätt' te Dorpat (Tartu in Estland) zette hij zijn studies voort. In 1643 publiceerde hij te Stockholm zijn *Gambla Svea och Götha Måles fatebur, seu Lexicon vocabulorum antiquorum Gothicorum* (*BLS* XVI, p. 1-24, en *Sveriges Bibliografi 1600-talet* I-II, Uppsala 1942-1946, kol. 884-890).

19 Sveno Jonae Vestrogothus († 1642) studeerde in de jaren 1613-1615 met een koninklijk stipendium te Giessen (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., XII, p. 7, p. 23 en p. 26). In 1621 kreeg hij een leeropdracht in het Grieks en het Hebreeuws aan de universiteit van Uppsala (*Sveriges Bibliografi 1600-talet* I-II, Uppsala 1942-1946, kol. 431). Volgens Jöcher, *Allgemeines Gelehrten-Lexicon* II, kol. 1957, zou hij een *Investigator Antiquitatum, seu collatio linguae Suecicae cum linguis orientalibus* opgesteld hebben.

20 Arnold Johan Messenius (1608-1651) trad in het voetspoor van zijn vader Johannes Messenius (*infra*, n. 21). Na een gevangenschap van 16 jaar in 1641 vrijgelaten, kreeg hij een aanstelling in de kanselarij. Op 24 februari 1645 werd hij benoemd tot historieschrijver. In 1651 werd hij wegens hoogverraad ter dood gebracht (*SBL* XXV, p. 423-430). Zijn belangrijkste werk was de *Historia begripandes orsakerna til den oenighet, som warit hafwer emellan Herr Sigismund ... och Herr Carl ... den nijonde* (*SBL* XXV, p. 428-430).

21 De historicus Johannes Messenius (ca. 1579/80-1636), professor in de rechten aan de universiteit van Uppsala 1609-1613, assessor in de 'Svea hovrätt'. Verdacht van geheime contacten met koning Sigismund III werd hij naderhand tot levenslange gevangenschap in Finland veroordeeld (*SBL* XXV, p. 423-428).

22 Joannes (Jöns) Baazius (1581-1649), rector van de school van Växjö, pastoor te Jönköping sinds 1624, en in 1647 benoemd tot bisschop van Växjö. In 1642 verscheen te Linköping zijn *Inventarium ecclesiae Sueo-Gothorum* (*SBL* II, p. 515-521).

23 De uitgave van Grotius' *Historia Gotthorum, Vandalorum et Langobardorum* (*BG* no. 735).

Quod illustrissima Excellentia vestra sibi placere facit literas meas,[24] sola ingenuitate et obsequio se commendantes, et adhuc admittere dignatur, pro summo Excellentiae vestrae in meam tenuitatem favore interpretabor, quem obsequiis, fide et servitiis semper demereri conabor.

Voldemarus comes, quem populi rumor mortuum voluit, a Muscoviae duce sponsaque honorifice exceptus est et eodem die quo Muscoviam intrabat,[25] de irruptione Suedorum in Holsatiam cognoscebat.[26] Caesaris auxilia aut nulla aut infirma fore existimo, cum et Hungaria a numeroso exercitu infestetur et in Misniam Koningsmarckius, in Silesiam Duglassius[27] eat. Tum etiam suspecta Turcarum imperatoris arma[28] et protestantium in Hungaria fides.[29] Inter hos Europae motus novos sunt adhuc qui pacem sperant et indefessis votis se impetraturos existimant.

Quod det Deus omnis boni pacisque auctor et illustrissimam Excellentiam vestram cum suis perpetuo salvam felicemque servet, illustrissime et excellentissime domine legate,

illustrissimae Excellentiae vestrae obsequiosus servitor,
H. Appelboom.

Amstelodami, 4 Aprilis 1644.

Adres: Sacrae regiae Maiestatis Suediae apud christianissimum Galliarum regem legato ordinario, illustrissimo domino/domino Hugoni Grotio, domino meo observandissimo.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 14 Martii [*sic*].

En in dorso: 4 Aprilis Appelboom 1644.

6799. 1644 april 4. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

24 Het gunstige oordeel over Appelbooms wekelijkse nieuwsbrieven; vgl. nos. 6763 en 6784.

25 Eind januari maakte Valdemar Christian, graaf van Sleeswijk-Holstein, zijn entree aan het hof van tsaar Michael Fedorovitsj. De tsarendochter Irina mocht hij echter niet aanschouwen. Dit voorrecht zou hem verleend worden na bekering tot de grieks-orthodoxe kerk.

26 Koning Wladislas IV van Polen zond op 20 januari een koerier naar Moskou (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 158). Inmiddels had koning Christiaan IV zijn tolgaarder Nikkel Kock aangewezen voor het overbrengen van de tijding dat de Zweden zijn landen hadden overvallen; zie no. 6763.

27 Het Zweeds-Zevenburgs verbond van 16 november 1643 verontrustte keizer Ferdinand III. Het was niet ondenkbaar dat manschappen van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi de wapens zouden verenigen met de Zweedse expeditielegers van de generaal-majoors Hans Christoph, graaf van Königsmarck, en Robert Douglas.

28 De keizer had op 19 maart 1642 te Szöny een verdrag met Turkije gesloten. De vraag was of sultan Ibrahim zich nog gebonden achtte aan deze overeenkomst.

29 In zijn Manifest van 17 februari 1644 had de Zevenburgse vorst de Hongaren opgeroepen om zich van de keizerlijke tirannie te bevrijden (*Doc. Boh.* VII, p. 77 no. 187 en p. 82-84 no. 198).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 301. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6779, beantw. d. no. 6813.

Pro iis quae περὶ Ἅδου scribis gratias tibi habeo.[2] Confessio Mileterii ad nos non pervenit, quod et aliis libris Gallicis evenire solet propter librariorum incuriam. Siquid

2 Grotius had Willem de Groot enkele vindplaatsen gegeven van het woord ᾅδης (‘mors’ of ‘Hades’).

apud Carentonianos proficiat,[3] scire velim et ipsius scriptum videre. De Salmasio bene coniectas,[4] ille iam multis ostentat suae nobilitatis documentum.[5] Ego ut tibi auctor non sum ea quae a Camera Rationali aut occasione eius quod tunc gerebas muneris accepisti[6] contra fiscum opponi patiendi, ita et aliorum documentorum quae aliunde nactus es dominium ad te pleno iure pertinere non dubito; neque tamen eo nomine molestus tibi esse volo, quanquam princeps praeterita septimana ordinarium me advocatum legit; est enim consiliariorum conquirere documenta, advocati vero datis bene uti.

Videor mihi ex litteris tuis iam aliquam in aula Gallica mutationem[7] praesagire ex absentia Vindocinensis[8] et aliorum magnatum querelis.[9] Utinam et pax in Italia et apud nos firma sanciatur,[10] aut si id adhuc praematurum est, certe indutiae coalescant. In Suedia audio lectam ex omnibus suggestis apologiam belli Danici,[11] nihil praeter querelas de commerciis ruptis continentem. Nostri Ordines quid proximo conventu decreturi sint videbimus.[12] Multi ut in re ardua haesitant; illud constat nostra interesse ut ea contentio quamprimum sopiatur. Legati nostri qui in Anglia sunt ne nihil proficiant valde veremur;[13] gliscit enim magis magisque inter regem et parlamentarios discordia.

3 De *Remonstrance à MM. de la Faculté de Théologie, assemblez en l'eschole de Sorbonne, sur la nullité de la censure du sieur Chapelas, avec la profession de la foy catholique du sieur de La Milletière*. De verzoeningsgezinde opvattingen van de protestantse theoloog Théophile Brachet de La Milletière moesten nog aan een kritisch onderzoek van een commissie van de nationale synode van Charenton onderworpen worden.

4 In de polemiek over het bestaan van een 'lingua Hellenistica' was de Leidse hoogleraar Claude Saumaise fel uitgevallen tegen zijn opponenten Daniël Heinsius en Grotius; vgl. Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 301-304 en p. 345-347.

5 In notariële acten die in de tijd van de verkoop van zijn familiegoed in Bourgondië waren opgemaakt (1641-1642), mat Claude Saumaise zich de adellijke titel van 'sieur de Grigny' aan (Leroy, *Le dernier voyage*, p. 88-90). Na terugkeer in de Republiek ontving hij een verklaring van het 'Cour des Aides' waarin de pretenties van zijn familie werden erkend (Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 336-337 en p. 340-341).

6 Willem de Groot was in maart aan het stadhouderlijk hof ontboden om met andere advocaten een advies uit te brengen over de loop van de Oude Maas. Hij deelde de opvatting dat hij geen gebruik kon maken van de documenten die zijn broer destijds als advocaat-fiscaal van Holland over deze kwestie had bijeengebracht; zie nos. 6765 en 6779.

7 Het verzet tegen het persoonlijk bewind van kardinaal Jules Mazarin nam niet af. Nieuw was de oppositie van de universiteit en het Parlement van Parijs tegen de wijze waarop de kardinaal het debat over de memorie *De la fréquente communion* van de jansenistische theoloog Antoine Arnauld naar zijn hand wilde zetten.

8 De vlucht van César de Bourbon, hertog van Vendôme, naar Genève.

9 In de marge tekende Grotius de naam 'Bouillon' op. Hij doelt hier op het schielijke vertrek van Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, uit Frankrijk; zie no. 6813.

10 De Italiaanse vredesbemiddelaar kardinaal Alessandro Bichi had paus Urbanus VIII kunnen bewegen tot beëindiging van het conflict over de rechten op het hertogdom van Castro. Op 31 maart was te Ferrara de vrede met Odoardo Farnese, hertog van Parma, en diens bondgenoten Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena, getekend.

11 Een Zweeds Manifest was in aantocht. Tegen het einde van deze week kwamen de eerste exemplaren van een koninklijke verklaring bij de Zweedse resident in Den Haag binnen; zie no. 6810.

12 De Staten van Holland waren op 24 maart uiteengegaan. Vanaf 13 april beraadden zij zich opnieuw over de vraag 'hoe den Staat sig sal hebben te draagen in de ongeleegentheid, ontstaan tussen de kronen van Sweden en Denemarken' (*Res. SH*, dd. 13 april 1644).

13 De Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude waren in Oxford welwillend door koning Karel I ontvangen. Op 17 maart vertrokken zij weer naar Londen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 80-81, en S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 113-115).

Deus Optimus Maximus afflictae Europae tandem misereatur, et te diu in bonum commune et privatum familiae nostrae diu servet,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, IV Aprilis 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 17 s.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 13 April 1644.
Aan het begin van de tweede alinea: Bouillon.
En in dorso: 4 April 1644 W. de Groot.

6800. 1644 april 4. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

'tGeene wij van Ragotski hebben, gelieve u. Exc.[tie] wt bijgaende gazette[2] te sien, dewelcke medebrengen dat hij nae de Bergsteden avanceert.[3]

Van Riga word gemelt dat graeve Woldamar ernstelijck is versocht de Russische religie aen te nemen[4] ende dat den Sweedschen inval in Holstijn bij hem groote alteratie heeft veroorsaackt,[5] dat oock om dese twee redenen het bijlaeger[6] is opgeschoven geworden. In Moscou, Polen en Littauwen is het gans still en hoort men daer van geene wervingen. De propositie van den Moscovitischen afgesanten in der Wilde[7] heeft alleen gestreckt tot vergelijckinge wegen de grensen in Siveria.[8]

Wt Silesiën hebben wij dat den generael Göts,[9] naedien hij alle sijne troupen tesamengetrocken, met sijn gans corpus over de Oder is gegaen, het aensien nae, om Wollau wederom te attacqueren. Andere meinen dat het is om sich met Gallas

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 142. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.
2 Vgl. no. 6657. De *Europische Donderdaeghs Courant*, no. 12, dd. 24 maart 1644, bracht Poolse berichten over de opmars van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi.
3 De 'Bergstädte' (mijnbouwsteden) aan de Hongaarse grens: Košice (Kaschau), Prešov (Eperies) (Zedler, *Univ.-Lex.* III, kol. 1292-1293).
4 Valdemar Christian, graaf van Sleeswijk-Holstein, natuurlijke zoon van koning Christiaan IV van Denemarken, zou in Moskou in het huwelijk treden met de tsarendochter Irina. De grieks-orthodoxe geestelijkheid hield hem echter voor dat hij zich eerst moest bekeren.
5 Eind januari stelde een koerier van koning Wladislas IV van Polen de tsaar op de hoogte van de Zweedse inval in het hertogdom Holstein; vgl. no. 6798.
6 'Bijlaeger', de ceremoniële bijslaap.
7 Het bezoek van Grigorii Siemionow aan het hof van koning Wladislas IV te Vilnius. Op 7 februari nam de afgezant van tsaar Michael Fedorovitsj afscheid van de Poolse vorst (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 161-162).
8 Het gebied van Chernigov (Czernihów of Tschernigov) ten noorden van Kiev.
9 De keizerlijken van Johann, graaf van Götz(en), blokkeerden al geruime tijd de toegangswegen naar de Zweedse garnizoenssteden Świdnica (Schweidnitz), Opole (Oppeln), Wołów (Wohlau) en Głogów (Gross-Glogow) (*Gazette 1644*, no. 32, dd. 2 april 1644).

te vervoegen.[10] De gearresteerde keyserlijcke officiren te Prage[11] sijn op twee nae alle losgelaeten. Van de Sweedsche troupen in Slesiën onder conduite van den oversten Douglas en Rijckwalt

10 Het leger van de keizerlijke bevelhebber Matthias, graaf Gallas, bevond zich op dit moment in Meissen (Misnia).

11 Kolonels van de keizerlijke generaal-majoor Joachim Ernst von Krackow (Krockow) waren in Praag in hechtenis genomen (*Gazette 1644*, no. 30, dd. 26 maart 1644, en *Urk. u. Act.* I, p. 837-838).

verneemt men wijders niet als dat sij alle plaetsen aldaer sooveel mogelijck provianderen en versien.[12]

Van de coninclijcke hooftarmee hebben wij dat deselve nu sterck is ‹1›6000 peerden en 12000 knechten. Den heere generael Torstenson is noch tot Hadersleven,[13] laet allerhanden preparatoria van schuiten en booten vervaerdigen. Sijn Exc.[tie] heeft mij selfs toegeschreven de dato 7 Martii ende verhaelt daerin hoe dat den 28 Februarii de Deensche bij Middelvaart[14] in 600 man sterck, onder het faveur van 6 oorlogschepen, die sterck met canon op de onse speelden, waeren overgeset ende eenige reduiten wilden bestormen. Maer sijn van de onse wederom teruggegedreven ende sich met confusie wederom in de booten moeten retireren met tamelijck verlies en achterlaetinge van eenige dooden.

Rex Daniae is te Coppenhagen[15] en segt men dat hij vandaer nae Schoonen soude gaen[16] om ordre te geven, 'twelck den tijt sal leeren. Generael Horn laet 't slot bij Elsenburg fortificeren[17] ende heeft daer noch goede progressen ende hebben alle ossen en ander vee wt Schoonen Sweden-waerts ingedreven. In Sweden sijn veele boeren op ontboden om in de Scheeren[18] het ijsch op te hacken ende door dat middel met de oorloghschepen vroeger in zee te connen loopen, 'twelck God geve. Den generael-major Coningsmarck is te Halberstad in persoon met 8 compagniën. De rest van sijn volck gaet over de Hartz nae Mulhausen om nae Duringen en Meissen te marcheren.[19]

Monsieur d'Avaux is den 7/17 Martii te Munster aengecomen ende aldaer ingehaelt geworden, gelijck ick u. Exc.[tie] voor 8 dagen gemelt.[20] Den heere Oxenstirn was noch niet te Osnabrugge aengecomen.[21] Men gaet daermede om eene seeckere plaetse tussen Munster en Osnabrugge te beraemen daer de Sweedsche ende Fransche ambassadeurs haere conferentie souden mogen houden.[22]

12 Het expeditieleger van Robert Douglas, Schots generaal-majoor in Zweedse dienst, en kolonel Johan Reichwald was naar de bedreigde garnizoenen aan de Oder getrokken.

13 De Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona werd op de hoogte gesteld van de nieuwste krijgsplannen van het Zweedse opperbevel in Haderslev. Onlangs had hij bevriende diplomaten in Den Haag toevertrouwd ‘que l'intention de Monsieur Torstenson n'estoit pas d'attaquer l'isle de Finen [Funen] comme il en faisoit le semblant, mais de passer droict de Jutland en Zélande [Seeland]’ (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 43).

14 Zeshonderd Deense soldaten waren van het eiland Funen naar Jutland overgevaren. Ruiters van het Zweedse garnizoen te Kolding dreven hen met geweld weer in de boten; vgl. *Gazette 1644*, no. 37, dd. 16 april 1644.

15 Koning Christiaan IV legde de laatste hand aan de verdedigingswerken op het eiland Seeland. Burgers van Kopenhagen en Helsingør werden ingeschakeld voor het betrekken van wachtposten.

16 Op 1/11 april ging de koning aan boord van het schip ‘Trefoldighed’. Koers werd gezet naar de haven van Älvsborg (ten zuiden van Göteborg) (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 84-85 en p. 87-89).

17 Helsingborg (met inbegrip van de vesting Kärnan) viel in handen van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn. De aandacht richtte zich nu op de verovering van Lund en Malmö.

18 De Zweedse vloot lag nog vast bij Dalarö (de eilanden of ‘Scheeren’) vóór de haven van Stockholm.

19 Het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, rukte over Halberstadt naar Thüringen en Meissen op. Begin april stonden de Zweden reeds voor de stad Halle (*Doc. Boh.* VII, p. 80 no. 192 en p. 86-87 nos. 205-210).

20 In de middag van de 17de maart had de Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, zijn entree in Munster gemaakt; zie no. 6789.

21 De Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna verscheen op 27 maart/6 april in Osnabrück.

22 De plaatsen Ladbergen en Harkotten kwamen voor een dergelijke ontmoeting in aanmerking (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 16-17).

Generael Gustaf Horn is sterck 10000 man.[23] Den coning van Dennemarcken soude gerne eenich volck in Schoonen oversetten, maer dorft het niet waagen.

Waermede verblijve, mijnheere,

u. Exc.[tie] dienstwilligste.

Hage, 4 Aprilis 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 13 April 1644.

6801. 1644 april 6. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay bien receu celle qu'il vous a pleu m'escrire du 15 de ce mois, et espere que vous aurais appris de monsieur Dieteric vostre fils puisné,[2] revenu de la prison, comme il a pris icy vint et cinq dahle[r]s pour faire son voyage à Paris, à condition de les payer à messieurs Hervart à Lyon,[3] qui vous en auront escrit et ausquels j'espere que vous les fairé rendre au plustost afin qu'il ne m'en arrive du mal, ayant autrement assez à faire de trouver de l'argent.

Le cardinal Bichi est revenu à Venise de chez le duc de Parme,[4] qui remet ce peu de difficultez qui restent à vuider à l'arbitrage de la ligue, pourveu qu'on luy rende son estat de Castro. On espere pourtant que la paix conclue de part et d'autre se publiera bientost, mais l'ex[e]cution d'icelle ira encor à la longue et cependant peu[ven]t entrevenir des nouveaux obstacles qui la traverseront ou rompront tout à fait, la surprise que tout nouvellement les Barbarins ont tenté de Bondino, Carafolo et d'autres places sur Po[5] donnant assez à doubter de la dureté de ceste paix,

23 Veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn voerde het bevel over de legers die de Deense gewesten Halland, Skåne (Schonen) en Blekinge onder Zweeds koninklijk gezag moesten brengen.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 325. Eigenh. oorspr. Antw. op een ontbrekende brief van 15 maart 1644.

2 De Frans-Weimarse officier Dirk de Groot, zo juist vrijgelaten uit Beierse krijgsgevangenschap (nos. 6741, 6742 en 6778) zocht geld om zijn terugkeer te bekostigen. De armlastige Zweedse resident te Zürich hielp Grotius' jongste zoon uit diens eerste financiële zorgen; vgl. no. 6791.

3 De terugbetaling van het voorschot zou moeten lopen over Barthélemy (1607-1676) en Jean-Henri Herwart (1609-1675), bankiers te Lyon (Ph. Mieg, 'Notes biographiques et généalogiques sur la branche française des Herwart', in *BSHPF* 117(1971), p. 447-468).

4 Op 29 maart sloot de Italiaanse vredesbemiddelaar kardinaal Alessandro Bichi een laatste onderhandelingsronde met Odoardo Farnese, hertog van Parma, af (V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* IV 1, p. 681). In overleg met vertegenwoordigers van de republiek Venetië, hertog Ferdinando II van Toscane, en Francesco I d'Este, hertog van Modena, kon op 31 maart te Ferrara de vrede getekend worden in het conflict met paus Urbanus VIII over de rechten op het hertogdom van Castro.

5 De pauselijke neven Francesco en Antonio Barberini vochten om het behoud van het fort bij Pontelagoscuro. Op de valreep namen zij wraak met aanslagen op enkele steunpunten van de Italiaanse bondgenoten aan de oevers van de Po: Garofolo (ten zuiden van Polesella in de Polesine) en Bondeno (vestingstad van de hertog van Parma).

puisqu'en revange d'un tel affront les Venetiens ont battu vers Francolino[6] quelques trouppes du pape et pris le gouverneur du

6 De Venetianen sloegen terug in Francolino (plaats ten oosten van Pontelagoscuro). Overrompeld door het krijgsgeweld kon de pauselijke gouverneur Marco Doria zich niet op tijd in veiligheid stellen (V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* IV 1, p. 648-654).

fort de Lacoscuro, à ce qu'on en escrit de Venise, où on devient fort jaloux du mariage qui se traitte entre le duc de Mantoue et la princesse d'Orleans.[7]

Le differend des Grisons à cause de temples repris par les protestans[8] s'aigrit fort et pour l'assopir on s'assemblera en peu de jours à Coire, où les deputez tant de protestans que de cattoliques suisses comparoistront pour aider chacun à sa faction. On commence à attaquer par force Uberlinghen[9] et Rakozy a pris Cachau.[10]

Je ne reçois pas encore d'argent, demeurant pourtant icy comme l'oiseau en air.

Je demeure, monsieur,

tout le vostre,

C.M. m.p.

De Zurig, ce 27 de Mars 1644.

P.S. Je vous supplie de me mander quand le fils du gran[d] chancelier[11] passera par icy vers l'Italie. Tout à ceste heur je vien[s] de recevoir des lettres qui disent que Bichi n'est pas encores retourné de Parme et que pourtant la paix est en doubte et cependant on entreprend l'un sur l'autre de tous costés, ce qui est un mauvais signe de la paix.

Je vous envoye cy-jointes conditions de la paix,[12] le[s]quelles si le pape ratifie c'est signe qu'il s'en va mourir bientost, car autrement elles sont fort desadvantageuses aux Barbarins et je doubte fort de leur execution tant qu'on ne rendra Castro reelement.[13]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 20 April.

En in dorso: 22 [*sic*] Mars 1644 Marin.

7 Anne-Marie-Louise van Orléans (‘la Grande Mademoiselle’), hertogin van Montpensier, was de meest begeerde prinses van Frankrijk. Eind oktober 1643 sprak men in Parijs over haar aanstaande huwelijk met Karel II van Gonzaga (1629-1665), hertog van Mantua; zie nos. 6505 en 6545 (dl. XIV).

8 De godsdiensttwisten in Graubünden en de inname van de kerken van Zizers, Untervaz en Churwalden door de protestanten. Op verzoek van de katholieke ingezetenen zou er op 26 maart/7 april te Chur een beslissing moeten vallen over de bemiddeling door de kantons Zürich, Bern, Luzern, Uri, Schwyz en Glarus (Jecklin, *Materialien* I, p. 391).

9 Onder de Zwabisch-Beierse belegeraars groeide de vrees dat het leger van maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, hen alsnog zou afhouden van de verovering van het Frans-Weimarse steunpunt Ueberlingen.

10 In de derde week van maart dwong de Zevenburgse vorst György I Rákóczi het keizerlijk garnizoen van Košice (Kaschau) tot overgave (*Doc. Boh.* VII, p. 81 nos. 193-194).

11 Erik (1624-1656), jongste zoon van de Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna, verbleef momenteel in de Republiek. Zodra de zomer aanbrak, zou hij zijn ‘tour’ hervatten; vgl. nos. 6437 en 6452 (dl. XIV).

12 Regelmatig ontving Carl Marin poststukken van de Franse ambassadeur in Venetië, monsieur Des Hameaux.

13 De bijlage ontbreekt. Paus Urbanus VIII († 29 juli 1644) ratificeerde de vredesverdragen van Ferrara op 9 april (V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* IV 2, p. 411-414).

6802. 1644 april 7. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger herr ambassadeur, hochgenaigter herr vnndt patron,
Ew. Excell. dienet diesess weenige zur nachricht, dass gestrigen abend endtlich der

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 97. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.

herr ambassadeur Oxenstirn hier angelanget,[2] hette bey sich eine suite von 7 carossen, ohne wass zue pferde gewesen. Dess herrn ambass[adeur] Salvii vnndt dess herrn baron de Rorté wagen seindt ihm entgegen gangen vf eine kleine meill weegss, vff halben wege darzwischen ist ihm begegnet dess käyserl. ambassadeur wagen, vnndt hat dessen secretarius[3] I. Excell. benventirt vnndt gratulirt. Heut ist der secretarius legationis wieder an die herren käyserl. gesandt worden, ebenmessige gratulation benebenst der dancksagung zuthuen.

Wass weiter vorfället, berichte ich zu seiner zeit, vnter dessen sende ich hiebey dass königl. Schwedische schreiben an die stände, so an stat einess manifests dienen kan.[4]

Bin damit vnndt bleibe,

Ew. Excell. gehors[amber] diener,

G.K. m.pa.

Ossnab[rück], den 28. Martii anno 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 26 April.

6803. 1644 april 9. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Carus mihi esse debet domini Graswinckelii liber,[2] cum vectura eius non multum ad me pertinentis steterit undecim florenis et XIV assibus.[3] Itaque ut fructum aliquem properatae missionis perciperem, statim eum legi. Laudo eius diligentiam, quam et aliis libris ostendit, conquirendi omnia quae ad argumentum susceptum pertinent.

2 De entree van de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna in Osnabrück op 27 maart/6 april. Ter begroeting kwamen de rijtuigen van zijn collega Johan Adler Salvius en de Franse resident Claude de Salles, baron van Rorté, hem tegemoet. Voor de stadspoort werd hij opgewacht door de koetsen van de keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane.

3 Johann Münch, secretaris van de graaf van Auersperg (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 323). Diens begroeting werd door Mattias Mylonius (Biörenklou), secretaris van de Zweedse gevolmachtigde, geretourneerd (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 202).

4 In Zweden werd dit Manifest op 16/26 januari 1644 uitgevaardigd als 'Kongl. May:[tz] til Swerige, etc., Breff Til Rijkzens Ständer' (*BG* no. 679A). Vermoedelijk kreeg Grotius de Duitse vertaling aangeboden: 'Königl. Mayest. zu Schweden, etc., Schreiben an die Reichs-Stände' (*Stadtbibliothek Frankfurt am Main, Flugschriftensammlung 'Discursus politici'*, Frankfort 1930, p. 226).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 965 App. no. 699. Antw. op no. 6787, beantw. d. no. 6819.

2 De *Dissertatio de iure praecedentiae inter serenissimam Venetam rempublicam et serenissimum Sabaudiae ducem, opposita dissertationi iussu serenissimi Sabaudiae ducis evulgatae* van de Haagse advocaat-fiscaal mr. Dirck Graswinckel tegen het geschrift van Pietro (Pierre) Monod S.J., *Trattato del titolo regio dovuto alla serenissima Casa di Savoia*, Turijn 1633.

3 De portokosten waren voor rekening van de ontvanger; zie no. 6787.

Scribit etiam Latinius quam alii plerique apud vos.[4] Admiscet dicta quaedam elegantiora. Sed durius Monodum tractat quam eius dignitas et rerum peritia ferant. Neque vero Monodus[5] defendit plane improbabilia. Verum est Venetos ab satis longo iam tempore anteha-

4 André Rivet merkte over de latiniteit van mr. Dirck Graswinckel op: 'C'est un cousin de Mr Grot[ius], advocat ici, homme d'une prodigieuse memoire, et qui a une grande facilité à escrire, quoy que non si clairement à mon advis que son cousin' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 243).

5 De jezuïet Pietro (Pierre) Monod (1586-31 maart 1644), vertrouweling van hertoginregentesse Christine van Savoye, kreeg al eerder een aanval uit de Republiek te verdu-

beri Sabaudo. Ac non minus verum est olim hanc rem iuris fuisse controversi. Deinde ius Venetorum in Cyprum[6] multas recipit disputationes. Quodsi Veneti etiam nunc id tenerent, tenerent ut feudum olim Mammelucorum, deinde Turcae,[7] non vero plenissimo iure. Creta et Corcyra regna fuere, sed Ulyssis temporibus.[8]

Davausium puto nihil egisse sine mandatu nisi forte singulas voces ad obrussam revocantur.[9] Latio ego constitui non respondere,[10] quanquam uber est materia. Non puto eum ita esse formidabilem, ut nemo contra eum hiscere audeat. Quodsi nemo ibi est qui pro me vel minimum laboris suscipere velit, ego vicissim eos non magis curabo quam Scythas aut Sarmatas.[11]

Arnaldius iterum prorepit. Crimini illi datum quod contra iesuitam scripsisset[12] et quod putat non delinquere eos qui ob criminum veterum conscientiam semper a communione abstinent; imo etiam venialibus culpis addictos putat recte facere si abstineant et alia eius generis. Nocuit antiquus rigor, cui iam pares non sumus, ait ille.[13] Princeps Condaeus[14] - nam et is hac de re scripsit, sed nomine non addito - existimat hucusque ita creditum, si quis peccata confessus propositum habeat iis abstinendi et implendi quae praecepit paenitentiarius, eum iam tum moraliter certum esse se esse in statu gratiae et bene facere si communicet. Regina[15] Sorbonae iudicium super his rebus exqui-

6 Venetië had de titel van ‘koningin van Cyprus’ aangenomen. In 1633 begon Vittorio Amadeo, hertog van Savoye, het koningschap over hetzelfde eiland op te eisen; vgl. no. 3090 (dl. VIII).
7 Giano, koning van Cyprus van 1397 tot 1432, betaalde tribuut aan het Mamelukkenbewind in Egypte. Na de dood van zijn opvolger Giovanni II (1432-1460) brak een opvolgingsstrijd uit die door Giacomo, echtgenoot van de Venetiaanse Catarina Cornaro, werd gewonnen. In 1571 kwam het eiland in Turks bezit.
8 Kreta en Korfoe (het eiland van de Phaeaken in de Odyssee).
9 De interventie van de Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, ten gunste van de geloofsvrijheid van de katholieken in de Republiek. Grotius weigerde te geloven dat de graaf zijn pleidooi uit eigen beweging in zijn ‘Harangue ... faite en l'Assemblée des ... Estats Generaux des Provinces Unies, en la Haye le 3 du mois de Mars’ had verwerkt; zie no. 6780.
10 Inmiddels had Grotius de *Responsio ad dissertationem secundam Hugonis Grotii, de origine gentium Americanarum* van zijn opponent Johan de Laet (*BG* no. 733 en *BsG* no. 214) bestudeerd; vgl. no. 6792.
11 In zijn *Notae ad dissertationem Hugonis Grotii de origine gentium Americanarum*, Amsterdam 1643 (*BG* no. 727 en *BsG* no. 212), had Johan de Laet nog verkondigd dat de oudste volkeren van Amerika van oorsprong Scythen of Tartaren (Sarmaten) waren (p. 10-15). In de *Responsio*, p. 99-102, liet hij hen in de steek.
12 De jezuïet Pierre de Sesmaisons. Tegen diens tractaat *Question, s'il est meilleur de communier souvent que rarement* schreef de jansenistische theoloog Antoine Arnauld zijn geruchtmakende memorie *De la fréquente communion*.
13 Tacitus, *Historiae* 1, 18.
14 Henri II de Bourbon, prins van Condé, nam het op voor de jezuïeten. In januari mengde hij zich in het debat met een anoniem geschrift *Remarques chrestiennes et catholiques sur le livre de la Fréquente communion qui a paru nouvellement sous le nom de M. Antoine Arnauld* (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 184-191).
15 Koningin Anna van Oostenrijk had het theologisch debat aanvankelijk naar Rome willen verplaatsen; zie no. 6770.

rit.[16] Existimant autem et parlamentum et Sorbona[17] contra leges esse subditum regis extra regnum ire cogi, recente adhuc memoria de abbate Dub[o]ysio,[18] qui cum Romam ire iussus esset sui purgandi causa, illico in carcerem coniectus fuit. Quare cum Arnaldus, vir vitae in qua infestissimi nihil possint reprehendere, annum agens XXXVI, se subiiciat et sedis romanae et episcoporum catholicorum et nominatim archiepiscopi Parisiensis[19] et Sorbonae iudicio, ut cognoveris ex acto quod at te misi,[20] potest eius causa sic, adhibitis etiam quos pontifex delegaverit, cognosci. Ego sicut faveo veteres satisfactiones restituere cupientibus, ita video plerosque eos qui Arnaldo favent esse iansenianos, id est, in praedestinatione calvinistas. Prodiit nuper libellus contra Praedestinatum a Sirmondo editum. Eius auctorem alii putant Arnaldum,[21] alii Blondellum reformatorum ministrum.[22]

Pax inter pontificem et contra foederatos signata est.[23] De filio maximo natu quid futurum sit videbimus. Pridem enim nihil ab eo accepi.[24] A Diderico nihil habeo ex quo in Fuggerorum arcem deductus fuit.[25]

Addam et hoc de Venetiis. Civitas eorum neque ab Attilae est neque a Gothorum temporibus, sed ab iis cum Langobardi pleraque Italiae tenuere. Et tunc paruerunt imperatoribus Graecis.[26] At postquam contra eos Franci se imperatores dicere coeperunt,

16 Antoine Arnauld weigerde te vertrekken. In een schrijven van 14 maart verontschuldigde hij zich voor zijn ongehoorzaamheid aan de bevelen van de regentesse (no. 6794).

17 Ook de theologen van de Sorbonne schaarden zich achter de verdedigers van 'les libertés de l'Eglise gallicane' (het Parlement van Parijs en de rector van de universiteit) (G. Hermant, *Mémoires ... sur l'Histoire ecclésiastique du XVIIe siècle* I, p. 246-249).

18 Jean Dubois of Du Boys († 28 augustus 1626), abt van Beaulieu-en-Argonne, had de jezuïeten beschuldigd van medeplichtigheid aan de aanslag op het leven van koning Hendrik IV. In september 1611 aanvaardde hij een missie naar Rome. Bij aankomst werd hij gearresteerd en in de kerkers van de Engelenburcht geworpen. Hij overleed in gevangenschap (*DBF* XI, kol. 942).

19 Jean-François de Gondi (1584-1654), aartsbisschop van Parijs sinds 1622 (*DBF* XVI, kol. 555-556; *Tallemant des Réaux* II, p. 37-38 en p. 943-944, en *Cardinal de Retz, Oeuvres*, p. 1245-1246 en p. 1251).

20 De acte met de verontschuldiging van Antoine Arnauld (*supra*, n. 16) vermeldde Grotius alleen in zijn nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch van 2 april; vgl. nos. 6792, 6794 en 6809.

21 In het najaar van 1643 bracht Jacques Sirmond S.J. (1559-1651), gewezen biechtvader van koning Lodewijk XIII, de bronnenpublikatie *Praedestinatus* [*sive*] *praedestinatorum haeresis, et libri S. Augustino temere adscripti refutatio* uit; zie no. 6469 (dl. XIV). Tegen dit geschrift stelde een zekere 'Auvraeus' [= Martin de Barcos (1600-1678), abt van Saint-Cyran] een *Censure* op. In 1645 bezorgde een uitgever in de Republiek een herdruk van de *Praedestinatus ... Cui subiuncta est eiusdem libri Censura, in qua ostenditur nullam fuisse unquam praedestinatorum haeresim, auctore Auvraeo, theologiae doctore Sorbonnico* (*Patrologiae latinae tomus* LIII, kol. 582-583, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 282-285).

22 David Blondel (1590-1655), predikant te Houdan, de latere opvolger van Gerardus Joannes Vossius aan het Athenaeum Illustre te Amsterdam (*DBF* VI, kol. 698-699; *NNBW* VII, kol. 143-144). Hij werkte nog steeds aan zijn *Apologia pro sententia Hieronymi de episcopis et presbyteris*. In 1646 kon het Amsterdamse uitgevershuis van dr. Joan Blaeu het werk in omloop brengen.

23 Paus Urbanus VIII gaf zijn zegen aan de voorstellen van de Italiaanse vredesbemiddelaar kardinaal Alessandro Bichi; zie no. 6804.

24 Cornelis de Groot was niet bepaald mededeelzaam over zijn belevenissen in Venetië.

25 Zie nos. 6731 en 6756 over het verblijf van de Frans-Weimarse officier Dirk de Groot in het kasteel van de Fuggers in Weissenhorn of Kirchheim. Kort na het opstellen van deze brief ontving Grotius de heugelijke tijding dat hertog Maximiliaan I van Beieren zijn jongste zoon had vrijgelaten; vgl. nos. 6741 en 6742, en het postscriptum bij deze brief.

26 De republiek Venetië maakte geen deel uit van het Heilige Roomse Rijk.

cum possent cui vellent accedere, utrique illos maluerunt esse medios, et sic in possessionem venere libertatis suae. Postea multi principes et civitates libertatem arripuere, dum aemuli inter se reges Germaniae et Galliae malunt eos neutrarum esse partium quam iis quos oderant accedere.[27] Sic etiam episcoporum Traiecti et comitum Hollandiae certamina locum fecere novis dominationibus.[28] Fuisse autem sub Ostrogothorum imperio insulas Venetas satis manifestum est ex Cassiodoro,[29] etiam nolente domino Graswinckelio.

Deus te, tuam tuosque ac nostros servet,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

9 Aprilis 1644.

Elector dux Bavarus acceptis literis meis Didericum filium iussit ire quo vellet, dum prius cum praefecto castrorum in cuius erat manu de pretio militari more conveniret. Itaque brevi hic futurum puto, pauperem, inopem, rebus omnibus exutum. Ita nos undique in magnas impensas damnamur. Ἐκδόσεις meas omnes[30] eo magis tibi commendo quo magis fugit aetas. Cum videam eos qui ex Batavis ad me scribunt aut Excellentiae titulum non dare, aut non constanter dare,[31] ut legatis regum dari solet, rogo commoneas ne ad me scribant, sed si quid scitu dignum est ad uxorem meam. Ego enim non respondebo. Excipio proximos nobis.[32]

27 In het vijfde hoofdstuk van zijn *Liber de antiquitate reipublicae Batavicae/ Tractaet van de oudtheyt van de Bataviſche nu Hollandſche Republique* (*BG* nos. 691 en 698), bevestigde Grotius de onafhankelijkheid van de graven van Holland: ‘Daer benevens Philips van Leyden, die ten tijde als Willem de eerste van Beyeren Hollandt regeerde, een boeck van de Regeeringhe heeft beſchreven, ende het ſelve boeck, alſoo hij profeſſie dede van de Rechten in Vranckrijck, aen ſijnen Vorſt heeft toege-eygent, ſeyt dickmael in het ſelve Boeck, dat den Graef van Hollandt Keyſer is in ſijn Graefſchap’; vgl. Philippus de Leyden, *De cura reipublicae et sorte principantis; reprint of the editio princeps of 1516*, Amsterdam 1971, fol. X, casus 9, 28.

28 De Hollands-Stichtse oorlogen boden de Bourgondiërs en Habsburgers een kans om hun gezag in deze landen te vestigen.

29 Namelijk tijdens de regering van Theodorik de Grote, koning van de Ostrogoten († 526 te Ravenna); zie *Cassiodori senatoris Variae in MGH, Auctorum antiquissimorum tomus* XII, Berlijn 1894, p. 149 r. 10.

30 De kopij van de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en de *poemata* was nog steeds niet bij een drukker afgeleverd.

31 Dit gold voor de geograaf Johan de Laet, maar ook voor nieuwsgierige ‘touristen’ uit de Republiek; vgl. no. 6587 (dl. XIV) en no. 6625.

32 Het is vreemd dat Grotius in deze brief niet reageert op het bericht van het overlijden van de Amsterdamse predikant Jacob Laurentius op 19 maart 1644. Uit brieven die Isaac Vossius in deze tijd aan zijn vader Gerardus Joannes schreef, kan men opmaken dat hij wel degelijk belangstelling had: op 11 april 1644 tekende Isaac op: ‘In Jacobi Laurentii morte non multum perdidit Batavia. ... Vellet Exc. dominus meus scire quid ipsum impulerit scribere contra mulierem illam’. Ruim een maand later komt Isaac terug op Grotius' vraag over de bemoeienis van de predikant met Heyltgen Jacobs, ‘speckverkoopster’ in de Amsterdamse Stoofsteeg (no. 5801 (dl. XIII)). Nadat Gerardus Joannes Vossius zijn zoon alle informatie had gegeven, kwam er ook een einde aan de nieuwsgierigheid van ‘zijne Excellentie’: 'De Jacobo Laurentio gratum fuit Exc. Grotio intelligere id quod proximis literis pater cariss. indicavit. Ipse festive subiungebat: ‘Hij heeft het speck wechg’ (Amsterdam, UB, coll. RK, J 88j en J 93a-d).

6804. 1644 april 9. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De theologische questiën alhier slapen noch niet. Doctor Arnaud laet zich noch niet vinden,[2] ende de Sorbonne heeft noch haer advys over zijne zaecke niet gegeven op het verzoeck van de coninginne. De jesuïten beclagen haer zeer over een arrest tegen haer gegeven bij het parlement van Renes.[3] Van de handeling met den hertogh van Lorraine werdt verscheidentlijck gesproocken.[4] Eenige zeggen het accord met Vrancrijck gesloten te zijn; dat hij zijn volck, die voor Falkestein[5] ende aen de Rijncant waeren, vandaer heeft ontboden nae de Moselcant ende dezelve - dat is die willen - zal overgeven aen Vrancrijck, oock La Motte,[6] ende dat alle andere steden ende forten die nu in handen zijn van Vrancrijck daerin zullen blijven tot de generale vrede; dat hij middelertijd zal genieten het incomen van zijne landen. Andere zeggen dat hij ten zelven tijde als hij met de Fransoisen handelde, had een‹ig›e genoemt Ville te Bruissel,[7] gedenckende oock dat hij voordezen gezegt heeft driemael bedrogen te zijn bij Vrancrijck ende haer maer eens bedrogen te hebben, dat hij daerom noch twee reisen goed heeft. Daer zijn daer oock die vresen zoo hij [in] Vrancrijck comt, dat hij eenige factie zoude mogen aenrechten met het huis van Guize ende haere verwanten, waeronder is den hertogh van Vendosme.[8] Die van het Paltzische huis wenschen dit accommodement niet, hebbende gehoopt dat haere zaecke gelijckelijck met de Lorrainsche te Munster ende Osnabrug zoude werden gehandelt.[9]

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 36i. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 12/22 april 1644).

2 Het debat over de memorie *De la fréquente communion* van de jansenistische theoloog Antoine Arnauld. Terwijl de hoofdpersoon zich bij vrienden schuilhield (no. 6781), zetten de verdedigers van ‘les libertés de l'Eglise gallicane’ (het Parlement van Parijs en de rector van de universiteit) hun oppositie tegen de jezuïeten voort; vgl. no. 6803.

3 Misschien een uitspraak van het Parlement van Bretagne ten nadele van de privileges van de jezuïeten; vgl. *Arrêts du Conseil du Roi; Règne de Louis XIV* I, nos. 138, 171-172 en 251.

4 Louis Aubéry du Maurier en de Frans-Weimarse hoofdofficier Claude, graaf van Maugiron, moeten omstreeks deze tijd verslag hebben uitgebracht van hun bezoek aan hertog Karel IV van Lotharingen (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 61). Een maand later toog de diplomaat Bernard du Plessis-Besançon met uitgebreidere instructies naar Worms (*Mémoires de Du Plessis-Besançon*, p. 38-49).

5 De 40 garnizoenssoldaten van Haguenau lieten zich niet uit het kasteel Falkenstein jagen. De Spaanse gouverneur van Frankenthal had ten einde raad een beroep moeten doen op manschappen van hertog Karel IV (*Gazette 1644*, no. 34, dd. 9 april 1644).

6 Het Lotharingse bolwerk La Motte (dep. Haute-Marne).

7 De markies van Ville, agent van hertog Karel IV (*Dictionnaire de la Noblesse* 10(19), kol. 779-784), had in 1641 ook al toenadering tot het Spaanse bewind in Brussel gezocht: ‘Le duc de Lorraine, offusqué du mauvais traitement qu'on lui inflige en France, a fait présenter par le marquis de Ville de nouvelles propositions pour passer au service de l'Espagne’ (*Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 430).

8 Leden van het hertogelijke huis Lorraine-de Guise, onder wie Margaretha van Lotharingen, hertogin van Orléans; Henri II de Lorraine, hertog van Guise, en de thans voortvluchtige César de Bourbon, hertog van Vendôme, en diens echtgenote Françoise de Lorraine, hertogin van Mercoeur.

9 De Franse regering steunde het verlangen van Karl Ludwig van de Palts om de kwestie van de restitutie van de Palts op de agenda te plaatsen van de vredesconferenties te Munster en Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I,

De trouppes beginnen te gaen nae de frontieren ende zullen haer in 't velt begeven zoo ras als daer voeder zal zijn voor de paerden, 'twelck men verhoopt te zullen zijn in 't beginsel van Mei. Den hertogh van Orleans hoopt te hebben vierentwintichduizent te voet, zevenduizent te paerd ende dreigt Sint Omer ofte Camerijck.[10] Den hertogh van Anguien zal mede een groot leger hebben tot defensie van Picardië. Twee vliegende legers zullen gecommandeert werden bij Villeroi ende Gassion.[11] Den marescal de Turaine, hebben[de] drie regimenten te paerd gelaeten in Lorraine, is voorts met vier ofte vijf stucken geschuts getrocken in 't graefschap van Bourgogne[12] om eenige cleine, onvaste steden te vermeesteren ende zijn volck daer te verfrischen. Achtienhondert paerden, hier zeer duir gecocht, zijn tot zijne verstercking gezonden ende zes paerden met gelt geladen gecomen tot Basel.[13] Binnen Uberlingen is door schepen wat provisie van speck ende caes ingebracht,[14] 't verleng van haere miserie.

In Italië hapert de vrede op de qualiteiten, alzoo die van de ligue zeggen geen oorlogh aengenomen te hebben tegen de Apostolische Stoel.[15] Die van Venetië hebben het casteel Francolin;[16] lichten veel volcx in de Grisons, in Switserlant ende bij Constance. De Barbaryns[17] ter andere zijde hebben patenten gegeven voor tweehondert capitainen ende wapenen ende amunitie gecocht tot vijftichduizent croonen. Prince Thomas hadde gemeent eenige conquesten te doen in het Milanees,[18] ziende veele plaetzen quaelijck

10 Gewacht moest worden op de ondertekening van de volmachten aan de onderbevelhebbers van Gaston van Orléans. De brevetten voor maarschalk Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, en luitenant-generaal Josias Rantzau werden op 22 april uitgevaardigd (*Lettres Mazarin* I, p. 674). Alleen deze legeraanvoerders vertrokken naar Picardië; de hertog van Enghien (*infra*, n. 11) kreeg het bevel over het Franse leger in Champagne (in de brieftekst abusievelijk: 'Picardië').

11 Op dezelfde dag bekrachtigde staatssecretaris Michel Le Tellier de volmachten voor Louis II de Bourbon, hertog van Enghien ('pour commander l'armée qui s'assemble en Champagne'), voor Nicolas de Neufville, markies, naderhand hertog van Villeroy ('pour commander l'armée qui s'assemble en Xaintonge et Angoumois') en voor maarschalk Jean, graaf van Gassion ('pour commander l'armée qui s'assemble entre la Picardie et la Champagne').

12 De Frans-Weimarse opperbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, bracht in de Franche-Comté contributie bijeen voor de financiering van zijn campagne tegen het Zwabisch-Beierse leger van François de Mercy en Johan van Werth.

13 De betalingen aan het Frans-Weimarse leger verliepen over het kantoor van het bankiershuis Herwart te Bazel; vgl. *Lettres Mazarin* I, p. 569-570, p. 586 en p. 590.

14 Een schipper had wat proviand (spek, kaas en boter) binnen het omsingelde Frans-Weimarse steunpunt Ueberlingen gesmokkeld (*Gazette 1644*, no. 35, dd. 9 april 1644).

15 De Italiaanse vredesbemiddelaar kardinaal Alessandro Bichi had paus Urbanus VIII kunnen bewegen tot beëindiging van het conflict over de rechten op het hertogdom van Castro. Op 31 maart onderschreef kardinaal Gian Stefano Donghi, 'plenipotentiario della Santità di nostro Signore papa Urbano VIII e della Santa Sede Apostolica', de vredesverdragen met Odoardo Farnese, hertog van Parma, en diens bondgenoten Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena.

16 De Venetianen namen tijdens de slag bij Francolino gouverneur Marco Doria van het pauselijk garnizoen in het fort Pontelagoscuro gevangen; vgl. no. 6801.

17 Tot op het laatst deelden de pauselijke neven Francesco en Antonio Barberini aan hun manschappen nog marsorders uit.

18 Prins Tommaso Francesco van Savoye was op 13 maart uit Parijs vertrokken. Begin april trachtte hij het Frans-Savoyaardse leger weer op sterkte te brengen voor de voortzetting van de oorlog tegen Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, Spaans gouverneur van Milaan (*Gazette 1644*, no. 40, dd. 23 april 1644).

verzien door gebreck van gelt, maer daerop is eenige ordre gestelt bij de Spaensche met 150 duizent croonen gezonden uit Naples ende belofte van vijfhondertduizent croonen uit Spaignie ende een millioen gouds uit Napels ende Siciliën, te betaelen op zeeckere termen. Daerenboven heeft de stadt van Milan eenigh gelt verschoten, waerdoor den gouverneur van Milan zich zoo versterckt vindt dat hij eerst hoopt in 't velt te zijn ende Asti ofte Nizza aen te tasten; heeft oock Sandoval gedemanteleert[19] ende 't garnisoen van Vercelle versterckt. In Catalagne bereiden haer de Spaignaerden om Flix te belegeren, die van Barcelone om eenige andere plaetze te attaqueren,[20] dewelcken wel zouden connen goed succes hebben, indien het waer is dat men hier uitgeeft, dat den coninck van Portugal met een groot leger is ingevallen in Castille.[21]

Brieven uit Francfort zeggen ons dat Haezfeld zoude met eenigh renfort uit Beieren gaen tot hulpe van den coning van Denemarck, hoewel andere schrijven dat den hertogh van Beieren zulcx zoude hebben geëxcuseert, gelijck den keizer hulpe aen den churfurst van Colen,[22] waertoe hij verzocht was. In alles[23] hoopen de keisersche en de catholycken te hebben dit jaer drie groote legers onder Gallas, Haezfeld, Mercy; drie minder onder Goetz, Lamboi, Jan de Waert.[24] Den keizer heeft een manifest uitgegeven tegen Ragosky,[25] de Saxensche meende Leipsich de vivres af te snijden,[26] maer den tocht van de heer Conincxmarck zal de zaecken aldaer veranderen.[27] Tubadel[28] hoopt Falkestein te ontzetten. Eenige te Francfort meenen

19 De Spanjaarden slechtten het fort van Porte di Sandoval (tegenw. Borgo Vercelli) om beter voorbereid te zijn op de verdediging van Vercelli (*Gazette 1644*, no. 35, dd. 9 april 1644, en Giovanni Antonio Magini, *Italia* (facsimile van de editie Bologna 1620), Amsterdam 1974, 'Signoria di Vercelli').

20 Flix (plaats ten westen van Tarragona). Voor de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, begon de strijd op het moment dat het leger van don Felipe de Silva de rivier de Cinca overstak (4 mei 1644) (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 252-254).

21 De *Gazette 1644*, no. 35, dd. 9 april, maakte melding van een Portugese actie in de buurt van Arronches (ten noordwesten van Badajoz).

22 Keurvorst-aartsbisschop Ferdinand van Keulen was een broer van de hertog van Beieren. Sinds kort had hij de beschikking over enkele regimenten van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 257-260).

23 Op het keizerlijk-Beiers krijgsberaad te Passau was het besluit gevallen om dit jaar zeven legers in het veld te brengen. Het bevel over de hoofdlegers viel toe aan Matthias, graaf Gallas (Habsburgse landen en Moravië), Melchior von Hatzfeldt und Gleichen (ter ondersteuning van de koning van Denemarken) en François de Mercy (Zwaben en Beieren, tussen Rijn en Donau). De kleinere legers kregen de volgende bevelhebbers: Johann, graaf van Götz(en) (Silezië), Willem, baron van Lamboy (tussen Saar en Moezel), Gottfried Huyn, graaf van Geleen (Westfalen), en Johan van Werth (Zwaben en Beieren); zie no. 6706, en *Urk. u. Act.* I, p. 840-841.

24 De Zwabisch-Beierse bevelhebber Johan van Werth bracht een privébezoek aan Keulen. Op 8 juni moest hij zich weer bij zijn bevelhebber François de Mercy vervoegen (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 143-145).

25 In zijn Manifest van 17 februari 1644 had de Zevenburgse vorst György I Rákóczi de Hongaren opgeroepen om zich van de keizerlijke tirannie te bevrijden. Een week later beantwoordde keizer Ferdinand III dit Manifest met een tegenverklaring (*Doc. Boh.* VII, p. 77 no. 187 en p. 82-84 no. 198).

26 Later bleek dat keurvorst Johann Georg I van Saksen slechts de beschikking had over 3000 soldaten (*Doc. Boh.* VII, p. 104 no. 280).

27 De Zweedse generaal-majoor Axel Lillie (1603-1662), stadscommandant van Leipzig (*SBL* XXIII, p. 79-82), rekende op steun van het expeditieleger van zijn collega Hans Christoph, graaf van Königsmarck.

28 Georg Christoph von Taupadell (Taubadel) († 1647), 'Weimars' generaal-majoor in het Franse garnizoen te Breisach. Hij snelde niet naar de soldaten van Haguenau die het kasteel Falkenstein bezet hielden; *supra*, n. 5.

den keizer zijne commissarissen van Munster ende Osnabrug te huis zal roepen
om de Fransoisen te betaelen voor dat zij anderen zoolang

hebben doen verbeiden,[29] maer daer zijn advisen ter contraire dat den graef van Swartsenburg werdt gezonden in plaetze van den graef van Auersperg, die ander emploi crijgt.[30]

Uit Engelant hooren wij dat de heeren die bij den coninck te Oxford zijn ende haerzelve den tytel geven van parlement die van het parlement tot Londen als rebellen hebben verclaert,[31] zijnde bij haer genoemt geweest verbreeckers van de wetten, al olie in 't vier, de partijen noch zijnde overal zeer gelijck, hoeveel men zegt dat eenige provinciën haere gedeputeerden van Oxfort thuis roepen, dat Glocestre is ontzet[32] ende dat de stadt Neucastel eindelijck zal moeten vallen in de Schottsche handen.[33] Den eertsbisschop van Canturberg, naedat hij laest geweest zijnde voor het parlement wedergebracht waer nae de Tour, toonde een quade uitcomste van zijne zaecke[34] te verwachten, hebbende gemerct de onstuimicheit van die luiden.

De synode die tot Londen is, hadde brieven geschreven, gelijck nae veele andere quartieren,[35] alzoo mede aen de gereformeerde kercken van Vrancrijck. Een van de predicanten van Charenton[36] heeft den brief gesloten gebracht aen een van de secretaires d'estat van den coning volgens d'ordre die haer over eenigen tijd over uitheemsche brieven gegeven is. Den raed van den coning heeft den brief geopent, gelezen ende bij haer behouden. Men handelt noch met den hertogh van Bouillon over de wisseling voor Sedan,[37] ende de zaecke van den hertogh van Espernon staet in poincte van accommoda-

29 De keizerlijke gevolmachtigden Johan Ludwig, graaf van Nassau-Hadamar, en dr. Isaac Volmar vergaten hun grieven. Zij gaven acte de présence bij de plechtige entree van de Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, in Munster (17 maart).

30 Johann Adolf (1615-1683), graaf van Schwarzenberg, zoon van de Brandenburgse raad Adam van Schwarzenberg (Gschliesser, *Der Reichshofrat*, p. 243-244; *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 264, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 204), werd genoemd als opvolger van de keizerlijke gevolmachtigde Johann Weichard, graaf van Auersperg. De keizer zond echter zijn raad Johann Maximilian, graaf Lamberg, naar Osnabrück.

31 De 'Lords and Commons of Parliament assembled at Oxford' namen aanstoot aan het antwoord van het Londense Parlement 'A Declaration of the Lords and Commons in Parliament, with the advice and concurrence of the Commissioners of Scotland, touching a treaty of peace' (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 221-225, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 85).

32 Sir William Waller kwam het parlementsgezinde garnizoen van Gloucester te hulp (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 78, p. 84 en p. 86).

33 Met 14000 Schotse infanteristen was generaal Alexander Leslie, graaf van Leven, de Tyne overgestoken. Het slechte weer hield de Schotten van een belegering van New-castle af (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 83-87).

34 Het proces tegen William Laud, aartsbisschop van Canterbury; zie nos. 6712 en 6732; Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 242, en het verslag van de zitting van 10/20 maart in Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5053.

35 De synode liet brieven uitgaan naar de protestantse gemeenten op het vasteland (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 89). Afschriften van de 'Literae a conventu theologorum in Anglia ad ecclesias reformatas', dd. 19/29 januari 1644, werden op ruime schaal in de Republiek verspreid (*Catalogue of the pamphlets ... collected by George Thomason* I, p. 307; Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5044, en Knuttel, *Acta der particuliere synoden van Zuid-Holland* II, p. 465).

36 In februari had de Engelse koninklijke ambassadeur lord George Goring een dienst in de kerk van Charenton bijgewoond. Waarschijnlijk maakte hij met zijn onverwachte kerkgang de predikanten achterdochtiger dan ooit (no. 6719-6720, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 86). Zie voor het verbod op het openen van 'uitheemsche brieven', no. 3209 (dl. VIII).

37 Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, besloot niet in te gaan op de voorstellen van de Franse regering inzake een schadevergoeding voor het verlies van het prinsdom Sedan. Op 22 maart week hij uit naar Zwitserland. Het nieuws

tie.[38] Hier zijn nieuwe ambassadeurs van Portugal ende Mantua.[39]

De Fransoisen slaen voor om de vrede te maecken tusschen Swede ende Danemarck, dat men de twee casteelen van de Sond zoude stellen in handen van de Switsers, haere vrunden.[40] De coninginne-regente van Vrancrijck heeft last gegeven om het kindt dat verwacht werdt van de coninginne van Polen[41] op den doop te houden in haeren naem. 'tGunt gezegt werdt van den inval in Castille, daer en is niet anders van dan dat op de frontieren tusschen de Castillanen ende Portugezen eenige rencontres zijn geweest van geringe importantie. Men begint hier te geloven dat de Castillanen in Catelagne onder schijn van Flix te willen aentasten intentie hebben op Lerida.[42] 't Garnisoen van Orange zijnde vermeerdert, eenige stucken van het casteel op de vesten van de stadt gebracht, eenige poorten toegemuirt, schijnen teeckenen te zijn van eenigh mistrouwen.[43]

9 April 1644.

Mijn zoon Diderick[44] op mijnen brief aen den churfurst van Beieren heeft oorlof gecregen om te vertrecken, betaelende rantzoen.

In dorso staat in een onbekende hand: Den 9 April 1644.

38 Bernard de Nogaret de La Valette, hertog van Epernon, gouverneur van Guyenne, moest zich verantwoorden voor het bezoek dat hij aan zijn gouvernement bracht; zie nos. 6706 en 6720. In een schrijven van 14 april schonk kardinaal Jules Mazarin hem weer alle vertrouwen (*Lettres Mazarin* I, p. 661-664).

39 De intocht van de buitengewone Portugese ambassadeur Alvaro Pires de Castro, markies van Cascaes, en graaf Brembati, gezant van Karel II van Gonzaga, hertog van Mantua; zie nos. 6746 en 6770.

40 De regering in Parijs hechtte grote waarde aan een snelle beëindiging van het Zweeds-Deens conflict. Vooral de Zweedse opmars in de richting van de Sont beviel de Franse diplomaten slecht. Op 1 april schreef de gevolmachtigde Abel Servien aan kardinaal Jules Mazarin: ‘Mais oultre que cette entreprise donneroit une très grande jalousie à tous les voisins, qui ne vouldroient pour rien du monde, qu'un passage si important à la navigation de tout le septentrion fust entre les mains d'une nation belliqueuse et entreprenante comme la suédoise, il y auroit très grand subjet d'appréhender que, si leur armée s'estoit une fois embarquée pour passer la mer, elle ne pourroit de longtemps, et peult estre jamais, la repasser pour revenir en Allemagne. Sy l'on juge à propos de faire quelque instance sur ce subjet à l'Ambassadeur de Suède qui est à Paris comme nous ferons à ceux qui seront près de nous, je suplie très humblement Vostre Eminence que le résident [= Petter Spiering Silvercrona] qui m'en a donné l'advis ne soit point allégué’ (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 41-44).

41 Koningin Cecilia Renata (1611- † 24 maart 1644), dochter van keizer Ferdinand II, was in 1637 in het huwelijk getreden met koning Wladislas IV van Polen. Tijdens een van de jachtpartijen in de omgeving van Vilnius werd zij onwel (15 maart). Op 23 maart beviel zij van een reeds gestorven zoontje. De volgende dag verslechterde haar gezondheidstoestand zienderogen (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 168-171). Inmiddels had koningin Anna van Oostenrijk al haar instemming met het meterschap gegeven (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 55-56, p. 61-62 en p. 125).

42 *Supra*, n. 20 en 21.

43 In de *Gazette 1644*, no. 35, dd. 9 april 1644, kon men niet aangeven waarom het garnizoen van de stad Orange versterking kreeg.

44 Kort na het opstellen van deze brief ontving Grotius de heugelijke tijding dat hertog Maximiliaan I van Beieren de Frans-Weimarse officier Dirk de Groot in vrijheid had gesteld; vgl. nos. 6741 en 6742.

6805. 1644 april 9. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Copiae movere ex omni parte se incipiunt,[2] produturae in apertum ineunte Maio, cum pabula aliqua suppetent equitatui. Maximum omnium exercitum habebit in Picardia dux ipse Aurelianensis ad XXIV peditum, ut dicitur, septem equitum millia. Coniectura est Sancti Audomari urbem aut Cameracum peti. Batavi si nihil agent aliud, partem hostium in se attrahent.[3] Dux Anguianus in Campania suum habebit exercitum. Marescallus vicecomes Turenae intravit Burgundiae comitatum. Minores exercitus, et huc aut illuc, ut occasio tulerit, se versuros, forte et ad seditiones impediendas futuros usui, ducent Gassio et Villaregius. Princeps Thomas bonam spem habuit ad capienda loca Mediolanensis agri, quorum multa parum erant defensa ob pecuniae penuriam, sed ei rei prospexit, quantum potuit, Hispanus missis eo CL millibus scutatorum a Neapoli, promissis vero ex Hispania D millibus, a Neapoli et Sicilia tribus florenorum millionibus, sed tarda die. In Catalania Hispani Flixum obsessuri putantur, contra autem Barcinone magni paratus fieri ad obsidionem aliam. Quae bona spe non carebit, si verum est quod dicitur, regem Portugalliae in Castellae regnum irrumpere.

De duce Carolo variant rumores. Iverat ad Falcostenium[4] recuperandum, at postquam missi e Gallia ad eum venere, dicitur et inde et a Rheni ripa copias suas ad Mosellam revocasse. Paratus autem esse eas Gallis tradere et simul Lamottam, regi Galliae oppida quae tenet, relinquere, dum ipse usque ad tempus pacis communis fructus de agris percipiat, sponsorem pro sua fide daturus ducem Aurelianensem.[5] Verum alii eo ipso tempore missum aiunt ab eo Villam in aulam Bruxellensem dispectum, an inde conditiones posset adipisci opimiores, ita ut recte iudicantibus multum adhuc ea in re sit obscuri. Palatina domus nolit hanc rem in antecessum componi, quod speret, si in integro maneat, duas istas magnas et non multum dissimiles controversias paribus admodum legibus posse componi. Sexcenta florenorum millia hinc missa sunt in Leodiensem tractum ad conscribendum ibi pro Gallia militem.[6] Mille autem et octingenti equi, satis magno pretio coemti, mittuntur ad vicecomitem Turenae. Imperator creditur cum suis exercitus tres magnos hoc anno habiturus sub Gallassio, Hatzfeldio, Merciaco, minores tres sub Goetzio, Lamboio, Waertio. Ex Francofurto literae dicunt Hazfeldium cum aliquo a Bavaris auxilio ire ad fulciendas res Daniae nutantes. Saxones id agere, ut commeatus Lipsiae auferant. Editum ab imperatore libellum contra motus Ragoskii et eorum qui

1 Hs. Stockholm, RA, E 607, Bref till A. Oxenstierna, Ser. B. Eigenh. oorspr. Gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 410 no. 527. Afschriften in copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 262; in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 227, en in copieboek Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 4b, 162. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 6806).

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 9 april 1644 (no. 6804).

3 Kardinaal Jules Mazarin had de ‘premier écuyer’ Henri de Béringhen aangewezen als zijn contactpersoon aan het stadhouderlijk hof. Kort na aankomst in Den Haag ontving de ‘écuyer’ uit Parijs de raad om Frederik Hendrik te overtuigen van een campagne in de richting van Sas van Gent (*Lettres Mazarin* I, p. 657-658).

4 De strijd om het kasteel Falkenstein nabij Rockenhausen.

5 Gaston van Orléans was sinds 3 januari 1632 gehuwd met Margaretha (1613-1672), zuster van hertog Karel IV van Lotharingen. Dit huwelijk werd pas op 6 mei 1643 door het Franse hof erkend.

6 De Franse troepenlichtingen van Jean-Gaspard-Ferdinand, graaf van Marsin (Marchin), in het land van Luik. Voorlopig kwamen de recruten onder de bescherming te staan van het Staats garnizoen in Maastricht (*Lettres Mazarin* I, p. 677).

ipsum sectantur. Tubadelium se parare, ut Falcostenio arci subveniat, Comitem Swartzenburgium iturum ad pacis colloquium loco Auerspergii, qui aliam dignitatem sit adepturus. Nec tamen deesse qui putent omnes inde legatos imperatoris revocandos, ut Gallo-

rum longae et superbae, ut ibi aiunt, cunctationi par referatur. Aliunde vero scribitur Bavarum tergiversari de commodando in usum Dani milite; malle se vires omnes collectas habere, ut Brisacum obsideat,[7] dum pro praemio cedat ipsi Ratisbona. Vicissim imperatorem tricari in mittendis electori Coloniae quae petit auxiliis. Sex equi pecunia onerati hinc Basileam pervenere.

Vicecomes Turenae, de quo dicere coeperam, in Lotharingia tres equitum alas reliquit, cum machinis quinque aut sex infirma comitatus Burgundici oppida sperans se capere posse. Et Espernonii res et permutatio, de qua agi coepit cum duce Bulionio, in bona spe sunt concordiae. Est hic extraordinarius a Mantua legatus. Dux Longavillanus itineri ad pacis colloquia se parat in mensem Maium medium.[8] Est et novus hic a Portugallia legatus. Casei aliquid et lardi in Uberlingam per lintres invectum dicitur. Facultas theologica huius urbis nondum responsum suum reginae dedit super dogmatibus Arnoldi. Iesuitae autem queruntur de decreto contra se facto in parlamento Rhedonensi.

In Anglia qui cum rege sunt proceres accusati a Londiniensi conventu violatarum legum, vicissim illos laesae maiestatis nomine traducunt. Ita pulchris nominibus itur in communem perniciem. Glocestriae obsidium deseruere regii. Novum Castellum a Scotis premitur, sed lente. Provinciae quaedam, minus bene sperantes de regis fortuna ob Scotorum vires et regis Daniae incommoda, suos ab Oxonia legatos revocant. Synodus quae Londinii est, literas ut ad alias gentes scripserat, ita etiam ad eos qui in Gallia specioso nomine reformatos se vocant. Eas literas ministri qui hic sunt eius partis, ita ut antehac ab aula iussi erant, uni ex praecipuis regis secretariis tradidere. Retentae sunt literae in consilio regio, neque iis qui tradiderant, redditae. Archiepiscopus cum postremum in parlamento auditus et inde in Turrim reductus esset, ostendit se nihil non triste ab eius generis iudicibus sperare. Parlamentarii illi etiam Suedicae societatis rumore sparso se venditant. Video ego satis posse non parum maritimarum virium inde Suedis accedere; et ipsos vicissim ope Suedica adiuvari ad commercia liberiora.[9] Sed tota illorum causa sive religiosa, sive ad imminutionem iuris regii multum, ni fallor, a Suediae institutis et utilitatibus distat.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitati tuae det omnia felicissima,

Sublimitatis tuae devotissimus cultor,

H. Grotius.

7 Hertog Maximiliaan I van Beieren had wellicht geruchten vernomen over toenemende spanningen in de Frans-Weimarse vestingstad Breisach. Op 8 april begonnen de garnizoenssoldaten zich te roeren. Onder de strijdkreet dat zij liever onder de Zwabisch-Beierse bevelhebber Johan van Werth wilden dienen dan onder de Franse gouverneur Paul Le Prévost, baron van Oysonville, dreigden zij de huizen van de officieren binnen te vallen (*Lettres Mazarin* I, p. 669-670, en H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 143).

8 Kort voor zijn overlijden had koning Lodewijk XIII († 14 mei 1643) aan zijn staatsraad Henri d'Orléans, hertog van Langueville, de leiding over de Franse delegatie ter vredesconferentie toevertrouwd; zie no. 6207 (dl. XIV). In mei 1645 vertrok de hertog pas naar Munster (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 349).

9 Het Londense Parlement zal kennis hebben genomen van het schrijven van koningin Christina, dd. 20/30 december 1643: 'Literae ad N.N.N. in Anglia, in eventum traditae Ludovico de Geer utendae si inclinationem apud aliquos in Anglia invenerit adsistendi Reg. Maiestati in bello Danico, pro adserenda libertate navigationis et commerciorum' (Stockholm, RA, Riksregistratur, 1643^{II}, Tyskt och Latinskt, f. 427^{r}-429^{v}). Ontstemd over het partijdig optreden van koning Christiaan IV van Denemarken, koos het onmiddellijk de zijde van de Zweden (*CSP Dom. 1644*, p. 44 en p. 95, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 97).

Lutetiae, XXX‹I› Martii/IX Aprilis 1644.

Proponunt Galli tanquam rem aptam ad pacanda regna Suediae et Daniae, ut arcibus duabus ad fretum Orisundae imponantur Helvetii milites, nempe ex illis quos Gallia

per largitiones in publicum et privatum obnoxios habet. Interim regina regens mandata dedit suscipiendi suo nomine in baptismo infantis quem regina Poloniae est paritura. De Castella et Portugallia nihil aliud in re est quam mutuae velitationes in finibus. In Catalania sunt qui putant Hispanos Flixiae minatos, sed cogitata eorum esse contra Ilerdam. In urbe Arausionensi auctum praesidium, machinae impositae moenibus, portae quaedam obstructae, rumorem spargunt, quasi princeps Arausionensis a Gallis sibi metueret.

Adres: Excellentissimo illustrissimoque domino/domino Axelio Oxenstiernae, reginae regnique Suedici magno cancellario et senatori, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

In dorso staat in een onbekende hand: Groti[i].

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Exercituum Gallicorum vere incipiente in hostem motus. Italica. Hispanica. Propositiones reconciliationis a Carolo Lothar[ingo] propositae. Palatinus Carolum in gratiam recipi et restitui aegre aspicit; cur? Germanica. Imperatoris apparatus bellici et de pace consilia. Varia. Sorbonica et iesuitarum. Anglica. Ad synodum Londinensem reformati Gallici quoque invitati. Parlamentarii Anglicani Sueciae amicitiam ambiunt. Gallorum facta propositio ad Suecos Danosque pacandos.

6806. 1644 april 9. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimis excellentissimisque dominis/dominis, reginae Suediae, Gothorum, Wandalorum summa cum potestate legatis, etc.; domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori, etc., libero baroni in Kymitho, etc., et domino Johanni Salvio, aulae cancellario, etc., domino in Adesburg, etc.

6807. 1644 april 9. Aan J. Oxenstierna.[1]

Illustrissime et excellentissime domine,

Literas Excellentiae vestrae datas XXIV Martii recte accepi. Pro eis gratias ago Deumque rogo, ut Excellentiae vestrae adventus Osnabrugam ipsi reique Suedicae et universae rei christianae felix sit faustusque. Quam necessariae causae rectoribus nostris ea expresserint consilia quae nunc adversus Danum tam feliciter procedunt,

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. Deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6805). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 127. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 94 en 4° 38, 41; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 79; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 224; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 56 en Br. 24, 80-81.

1 Hs. Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XIIc, 723, f. 33. Eigenh. oorspr. Adres in Grotius' hand. Gedrukt *Epist.*, p. 724 no. 1656 en F.C. von Moser, *Diplomatische und Historische Belustigungen* V (*BG* no. 1254), p. 49. Antw. op een ontbrekende brief.

satis intelligo;[2] puto tamen e re fore ut quae de eis causis vulgari possunt ea vulgentur quamprimum

2 Een schrijven, dd. 14/24 maart 1644, waarin de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna zijn vertrek uit Minden aankondigde, is niet overgeleverd. Oorspronkelijk lag het in zijn bedoeling om op 21/31 maart naar Osnabrück af te reizen, maar op het beslissende tijdstip (20/30 maart) veranderde hij zijn reisschema: het vertrek werd verschoven naar 26 maart/5 april; na een overnachting te Lübbecke en een middagmaal te Wittlage zou hij in de namiddag van de 27ste maart/6de april in Osnabrück

ad tuendam aequitatis existimationem.[3] Ego interim in publico nondum sum hac de re locutus, tum quia neque literas reginae nostrae ad reginam regentem neque mandata accepi,[4] tum quia nescio an, quod forte plurimum sit valiturum, de Dani et Moscovitae adversum nos coniuratione id ex usu sit publicari,[5] quamdiu adhuc nobis cum Moscovita species manet pacis. Nam bellum vitare cupientibus interdum opus est decipi.[6] Exspectabimus porro quos successus Deus daturus sit domino marescallo Hornio in Scania et vicinis locis,[7] domino marescallo Torstensonio in Fionia,[8] Coningsmarckio et Axelio Liliae in Misnia,[9] Duglassio in Silesia,[10] Rakocii in Hungaria.[11] Batavi videntur occasione certaminis inter nostros et Danos reponere se velle in eum statum, quod ad freti Oresundani usum attinet, in quo fuere ante annos centum,[12] et arbitros regum se facere in rem suam.

Deus, illustrissime et excellentissime domine, Excellentiae vestrae semper faveat,

Excellentiae vestrae servire paratissimus obligatissimusque,

H. Grotius.

XXX‹I› Martii/IX Aprilis 1644.

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimo et excellentissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et summa cum potestate legato, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: 31 Mart. 1644.

3 Het uitblijven van een Zweeds Manifest. Inmiddels beschikte Grotius over voldoende documenten om in het openbaar een verklaring over de oorzaken van de Zweeds-Deense oorlog af te leggen.

4 Koningin Christina van Zweden had de Fransman Marc Duncan de Cerisantes belast met het overbrengen van de brieven die zij op 27 januari/6 februari had laten opstellen om overhandigd te worden aan de Franse regering en haar ambassadeur te Parijs (no. 6696). In de loop van juni verscheen de koninklijke commissaris eindelijk in Parijs.

5 Die gedachte verwoordde Grotius ook in zijn brief aan Harald Appelboom van 5 maart 1644 (no. 6748). In werkelijkheid behoefden de Zweden geen vrees te koesteren voor een aanval van koning Wladislas IV van Polen en tsaar Michael Fedorovitsj op hun landen aan deze zijde van de Oostzee.

6 Quintus Curtius Rufus, *Hist. Alexandri Magni* 6, 1, 17.

7 De strijd van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn in Skåne (Schonen).

8 Opperbevelhebber Lennart Torstensson ging nog steeds voort met het bijeenbrengen van schuiten en boten voor een landing op het eiland Funen.

9 Het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, had zich aangesloten bij de eenheden die onder bevel van generaal-majoor Axel Lillie een Saksisch-keizerlijke aanval op Leipzig moesten afslaan.

10 De Zweedse garnizoenssteden Świdnica (Schweidnitz), Opole (Oppeln), Wołów (Wohlau) en Głogów (Gross-Glogow) werden ontzet door een expeditieleger onder bevel van generaal-majoor Robert Douglas.

11 De manschappen van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi vochten nog steeds aan de Hongaarse grens. Het lag in hun voornemen om over de pas bij Jablunkov (Moravië) door te stoten naar de twee Zweedse expeditielegers (*Doc. Boh.* VII, p. 81 no. 194 en p. 85 no. 201).

12 De Staten-Generaal namen zich voor om als ‘neutrale partij’ geldelijk gewin te trekken uit de Zweeds-Deense oorlog. Hun blik viel weer op het erftractaat van Spiers, in 1544 tussen keizer Karel V en koning Christiaan III van Denemarken gesloten, waarbij aan de bewoners van de Lage Landen onbelemmerde handel was toegezegd, tegen ‘betalinghe van de gewoonlijcke tollen’ (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 954-958, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 14-15, p. 30 en p. 48).

Adres (volgens de uitgave der Epist): Baroni Oxenstiernio, plenipotentiario.

6808. 1644 april 9. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Quo loco sint res nostrae in diversis mundi partibus,[2] tum ex literis Claritatis vestrae datis XXVIII Martii, tum aliis paria significantibus cognovi. Magnae ubique res in partu sunt, sed praecipue intentos omnium animos habet exspectatio de Fionia Zelandiaque. Batavi sperant frui se posse Suedorum Danorumque discordiis. Gallia incrementa Suedica prospicit non aequis oculis.

Vicecomes Turenae in comitatu est Burgundico. Dux Aurelianensis in Picardia habiturum se intra hunc mensem aut ineunte Maio sperat viginti quatuor peditum, septem equitum millia. Dux Anguianus in Campania erit cum iusto et ipse exercitu; minores exercitus huc illuc trahent, ut res ferat, alterum Villaregius, alterum Gassio. Classis etiam mittitur in mare ad Catalaniam.[3] Princeps Thomas aliquid sperat efficere se posse in agro Mediolanensi, ubi multa loca ob pecuniae defectum minus sunt munita ac custodita. Inter Romam et contra foederatos redardescit bellum. Uberlinga aegre se sustentat. Regis Angliae res retro labi videntur.

Deus, clarissime domine, Claritudini vestrae res det prosperas,

Claritati vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

IX Aprilis 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

Adres (volgens de uitgave der Epist): D. Appelboom.

6809. 1644 april 11. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Bene facis quod scriptis polemicis te hac aetate subtrahis.[2] Illud male habet quod qui in te cornibus incurrunt posteriores sibi scribendi partes ut lacessiti quasi assumunt. Videtur enim apud minus doctos is qui prior silentium sibi imponit de victoria desperare, et semper in animos hominum ita solent agere scripta posteriora ut, nisi satisfiat omnibus argumentis, de tota lite moveant controversiam. Ignorat salem Latius,[3] itaque eum scripto suo non inspersit, sed convitiis non abstinuit, id

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 39. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 725 no. 1657. Antw. op no. 6786, beantw. d. no. 6818.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 9 april 1644.
3 Het bevel over de Franse vloot in de Middellandse zee werd ook dit jaar toevertrouwd aan admiraal Jean-Armand de Maillé (1619-1646), markies van Brezé, hertog van Fronsac.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 302. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6792, beantw. d. no. 6827.
2 Het schrijven van een weerwoord op de *Responsio ad dissertationem secundam Hugonis Grotii, de origine gentium Americanarum* van de geograaf Johan de Laet (*BG* no. 733 en *BsG* no. 214) liet Grotius gaarne aan anderen over.
3 Op smakeloze wijze had Johan de Laet zout gestrooid over Grotius' *Dissertationes de origine gentium Americanarum*, Parijs-Amsterdam 1642 en 1643 (*BG* nos. 725-726 en 731-732).

vocat ille salem. Pro iis quae me in ista materia amplius doces et protestatione ab Arnautio interposita[4] gratias summas habeo, et vellem aliquando referre liceret.

4 De jansenistische theoloog Antoine Arnauld weigerde naar Rome te gaan om verantwoording af te leggen voor de leer die hij in zijn memorie *De la fréquente communion* verdedigd had. In een schrijven van 14 maart 1644 verontschuldigde hij zich voor zijn

De negotiis filii maioris nihil tibi constare miror.[5] A minore litteras accepimus quae ipsum libertatis compotem nuntiant.[6] Eum qui hic est libenter ad aliquod munus promotum cernerem[7] et videtur imminere occasio, nam Philippus Doubletius secretarius Hagiensis[8] tantum non animam agit, ut de successore non vana sit cogitatio. Est id munus honorificum;[9] solus enim secretarius ubique verba facit, neque enim alium habent syndicum, et praeterea luculenti proventus, quod nemo negabit. Ipsum munus omnino pendet ex arbitrio Rationalium, inter quos plerique pro merito tuo bene tibi tuisque volunt. Nunc rogo ut pro filio sive ad Cameram, sive ad primatem aliosque amicos velis scribere,[10] neque dubito quin ea res eum, ubi se tulerit occasio, voti compotem factura sit.

Ego iam per hos aliquot dies Haga abfui,[11] neque redux quicquam intellexi quod scire te velle arbitrer. Jodocum Brassardum, hospitem olim nostrum, foro cessisse[12] ab aliis puto intelliges. Ea res omnes amicos, imprimis proximos, pessime habet.

Deus Optimus Maximus te, tuam, tuos nostrosque omnes diu servet et omnia scaeva bonus averruncet,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XI Aprilis 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 18 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 20 April.

En in dorso: 11 April 1644 W. de Groot.

5 De familie verbaasde zich over de lange duur van het verblijf van Cornelis de Groot in Venetië.
6 Grotius' jongste zoon Dirk was een frequenter briefschrijver. Hij bracht zijn oom de tijding van zijn verlossing uit Beierse krijgsgevangenschap.
7 Pieter de Groot, advocaat te Den Haag, keek al jaren uit naar een passende werkkring.
8 Mr. Philips Doubleth (1590- † eind april/begin mei 1644), secretaris 1619-1644 en 'Haags advocaat' (pensionaris) 1629- ca. 1643. Als 'Haags advocaat' werd hij opgevolgd door mr. Cornelis van Soutelande. Nu legde hij om gezondheidsredenen het secretarisambt neer (H.P. Fölting, *De Vroedschap van 's-Gravenhage*, p. 80-81 en p. 96, en J. de Riemer, *Beschryving van 's-Graven-Hage* III, p. 184-186).
9 Op 1 mei 1644 aanvaardde mr. Gerrit Graswinckel (1614-1669), heer van Maasland, het secretarisambt van Den Haag (Fölting, *o.c.*, p. 109).
10 In aanmerking kwam mr. Johan Basius (ca. 1574-1646), rekenmeester van Holland; vgl. nos. 6827 en 6833, en A. Bijl in *Jaarboek CB voor Genealogie* 19(1965), p. 216-218.
11 Het advocatenkantoor beleefde drukke dagen. Niet alleen moest Willem de Groot op verzoek van Frederik Hendrik een advies uitbrengen over de loop van de Oude Maas, ook kreeg hij onverwachts van de drossaard Pieter Cornelisz. Hooft de taak opgedragen om hem voor het Hof van Holland bij te staan in de afwikkeling van een rechtszaak tussen een 'paapschen huisman' te Abcoude en de schout van Muiden (*Briefw. P. C. Hooft* III, p. 563-564, p. 568-569 en p. 575-576).
12 De gefailleerde Amsterdamse koopman Joost Brasser was in 1603 gehuwd met Margaretha Jacobsdochter van der Dussen († 1641), een achternicht van beide broers; zie no. 1744 (dl. V), en Elias, *De Vroedschap van Amsterdam* I, p. 78-79, en II, p. 645. Tijdens zijn bezoek aan de Republiek (oktober 1631-april 1632) genoot Grotius de gastvrijheid van de remonstrantse koopman in diens huis aan de Herengracht 'in 't Witte Paert' (Brandt-Cattenb., *Leven* I, p. 425, en Rogge, *Brieven en onuitgegeven stukken van Johannes Wtenbogaert* III 4, p. 179 en p. 189-190).

6810. 1644 april 11. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Hierneffens oversende u. Exc.[tie] de declaratie van haere coninckIijcke Mayesteyt, onse aldergenaedigste coniginne, aen haere onderdanen en ingesetenen noopende het onrecht haere Mayesteyt van den coning van Dennemarcken aengedaen.[2]

Den heere generael Torstenson heeft sijn hooftquartier noch te Hadersleven, ende op Fuinen niets geattenteert,[3] doch laet noch alderhande praeparatoria maacken. General-major [Coningsmarck] is noch te Halberstad ende sijne troupen avanceren nae Leipsigh.[4] Hem is opgedragen 't generalaet over de landen Saxen en Westphalen. General-major van Glas, die sijn volck met des oversten Rijckwalts troupen geconjungeert heeft, gaet nae Silesiën tegens de keysersche,[5] om also onderscheidene diversiën te maacken. Bij Eglenfehr[6] hebben sich ettelijcke Deensche schepen met volck gepresenteert en aen lant willen setten, maer een squadron van des paltsgraven regiment[7] op hun avanceerende ende op de schepen vuir gevende, hebben sij moeten retireren en sijn tamelijck beschaedigt geworden. Te Kiel word een magasin opgericht, ende word het slot te Flensburg sterck gefortificeert. Die van Gluckstad, sijnde op partij wtgeweest,[8] hebben 70 Sweedsche ende 100 paerden gevangen binnengebracht. De prince van Dennemarcken is met eenig volck, doch weinig, in Schoonen om daer ordre te stellen. Nu segt men dat daer eene rencontre is voorgeloopen, waerinne de Deensche souden ondergelegen hebben. De seeckerhijt sal ons den tijt leeren, dit word ons van Hamburg[9] geschreven. Den coning van Dennemarcken bevint sich noch in Zeelant,[10] laet clijn silvergelt munten, daerop hij slaen laet: iustus Iehova iudex.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 143. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

2 In Zweden werd dit Manifest op 16/26 januari 1644 uitgevaardigd als 'Kongl. May:[tz] til Swerige, etc., Breff Til Rijkzens Ständer' (*BG* no. 679A). Op 7 april stuurde ook de secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius aan Grotius een exemplaar toe, vermoedelijk de Duitse versie: 'Königl. Mayest. zu Schweden, etc., Schreiben an die Reichs-Stände'; zie no. 6802.

3 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson wachtte in Haderslev op berichten over de komst van versterking vanuit zee. Zonder steun van een oorlogsvloot was het onmogelijk om de oversteek naar de eilanden Funen en Seeland te maken.

4 Het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, rukte over Halberstadt naar Thüringen en Meissen op. Begin april stonden de Zweden reeds voor de stad Halle (*Doc. Boh.* VII, p. 80 no. 192 en p. 86-87 nos. 205-210).

5 De Zweedse garnizoenssteden Świdnica (Schweidnitz), Opole (Oppeln), Wołów (Wohlau) en Głogów (Gross-Glogow) werden ontzet door een expeditieleger onder bevel van generaal-majoor Robert Douglas en kolonel Johan Reichwald. Deze missie hadden de Zweden inmiddels tot een goed einde gebracht (*Doc. Boh.* VII, p. 87 nos. 209-210).

6 Het onverwachte Deense vlootbezoek aan 'Eglenfehr' (misschien de plaats Eckernförde tussen Kiel en Flensburg).

7 Het regiment van Karel Gustaaf, paltsgraaf van Zweibrücken (de latere koning Karel X Gustaaf van Zweden) (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 448).

8 De strooptochten van de Deense garnizoenssoldaten van Glückstadt en Krempe in Dithmarschen en het graafschap Pinneberg; zie *Gazette 1644*, no. 39, dd. 23 april 1644.

9 In Hamburg was bericht binnengekomen over een veldslag in de omgeving van Malmö, waarbij kroonprins Christiaan van Denemarken (1603-1647) een dodelijke verwonding had opgelopen en de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn in krijgsgevangenschap was geraakt. Dit nieuws moest spoedig tegengesproken worden (*Doc. Boh.* VII, p. 85 no. 203).

10 Koning Christiaan IV van Denemarken zette op 1/11 april koers naar de haven van Älvsborg (ten zuiden van Göteborg) (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 84-85 en p. 87-89). Kort voor zijn vertrek uit Kopenhagen benoemde hij Henrik Køhler tot zijn

Wt Ungeren hebben wij dat Ragotski Cassau, een importante plaetse aen een riviere gelegen, soude ingenomen[11] ende andere steden berent of belegert hebben; is meester in 't velt ende gans Over-Ongeren in sijne devotie.[12] De keysersche troepen en connen door de wintersche wegen noch niet voortcoomen om tegens hem te trecken. General-major Cracau is in plaetse van Bucheim opgedragen de blocquade van Olmits;[13] heeft een aenslagh daerop gehad die sijn effect misschien soude genomen hebben, tenwaare eene ongewoonlijcke diepe sneeuw gevallen belet hadde met sijne volckeren voort te connen commen. Den heere de La Tullerie is reisvaerdig om nae Sweden en Dennemarcken tot interpositie te gaen.[14]

Ick blijve, mijnheere,

u. Exc.[tie] dienstwilligste.

Den 11 April 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 20 April 1644.

In dorso staat in een onbekende hand: N.B. Bij de Sweedze stukken hooren deeze brieven volgens notitie van Spiering in 't Duyts, en Hoog- en Neederd. anno 1635, 6, 7, 8, 1641-1644. N.B. Die van G. Kellern en andere Hoogd. sijn tot deeze reflectief.[15]

6811. 1644 april 14. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger herr ambassadeur, hochgeneigter herr vnndt patron,

Nachdem dess herrn legati Oxenstirns Excell. jungst angedeuter massen alhier eingelanget,[2] haben den 30. Martii die herren käyserl. gesandten sich durch dero

11 De Zevenburgse vorst György I Rákóczi had het keizerlijk garnizoen van Košice (Kaschau) tot overgave gedwongen (*Doc. Boh.* VII, p. 81 nos. 193-194).

12 In zijn Manifest van 17 februari 1644 had de Zevenburgse vorst de Hongaren opgeroepen om zich van de keizerlijke tirannie te bevrijden.

13 Regimenten van de keizerlijke generaal-majoor Adolf Erik, graaf van Puchaim, volgden in Moravië de bewegingen van het Zweedse garnizoen van Olomouc (Olmits) (*Doc. Boh.* VII, p. 70 no. 160). Begin april gaf de keizer aan generaal-majoor Joachim Ernst von Krackow (Krockow) de opdracht om de stad te belegeren (*Doc. Boh.* VII, p. 87 nos. 211 en 213).

14 De door de regering in Parijs aangewezen vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, ordinaris Frans ambassadeur in de Republiek, begon op 9 april zijn missie naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina. Op 18 april bevond hij zich al in Munster (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 126, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 206).

15 Aantekening over de stukken die het Algemeen Rijksarchief te Den Haag in bruikleen had ontvangen van G.H.L. baron van Boetselaer, huis Houdringe bij de Bilt; zie *Verslagen omtrent 's Rijks Oude Archieven* XXXIV(1911), p. 64-68 no. XXIII nos. 12 en 13.

1 Hs. Den Haag, KB, ms. 68 B 15: 15. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.

2 Zie no. 6802. De entree van de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna en diens echtgenote Anna Margaretha Sture in Osnabrück (27 maart/6 april).

secretarium[3] bey I. Excell. zur visite erbiethen lassen, welche dan auch selbigen nachmittag verrichtet vnndt etwa eine stunde continuirt worden. Nach beschlossenen complimenten

3 Secretaris Johann Münch kondigde in de morgen van de 30ste maart/9de april de visite van de keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane aan (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 202-206, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 332-336).

vnndt discoursen mit I. Excell. etc. haben sie auch dero gemahlin salutirt, vnndt darauff ihren abschied genommen. Ihr train bestunde in 2 carossen vnndt etzliche vnndt 20 persohnen. Hierauff haben den 2. diesess hochged[achte] I. Exc. bey den herren käyserl. gesandten ebenmessigess erbiethen thuen lassen, auch noch selbigen vormittag mit 2 carossen vnndt einer hüpschen suite die visite abgeleget.[4]

Wan nun die conferentz mit der Frantzösischen ambassade, da man sich einess gewissen modi zutractiren vereinigen wirdt - worüber man jetzo in arbeit begrieffen, vmb sich einess gewissen orthss, deren verschiedene desshalb bereits von den commissarien in augenschein genommen worden, zuvergleichen -, geschehen,[5] so seindt die erste ceremonien vorbei vnndt kommen vnter dessen hoffentlich auch herzu, sowoll der churalss fursten vnndt ständen dess Reichss, gesandten, da dan von allerseits händen dass werck wirdt angegrieffen, auch, zuversichtlich, in guthen gang gebracht werden. Ob aber fürsten vnndt stände[6] von dem käysser vnndt churfursten cum voto vnndt consilia werden admittirt - welchess doch zur zeit ihnen noch rundt abgeschlagen ist - oder nur gleichsamb alss privati, vmb ihre sachen vnndt anliegen vorzutragen vndt zu recommendiren, schicken werden, wirdt eine kurtze zeit öffnen.[7]

Der herr ambassadeur Salvius ist noch continuo bettlägerig, vmb wess willen er keiner von obgedachten visiten beiwohnen können. Der baron de Rorté stehet vf einer reise nach Münster[8] vmb mit der Frantzösischen ambassade sich zu vnterreden. Dess herrn residenten Rosenhane erwarten wir negstkunfftige woche, benebenst dem Portug[es]ischen ambassadeur,[9] alhier. Alss der herr legatus Oxenstirn anhero kommen, seind ihm verschiedene starcke käyserl. trouppen vf der seiten gangen,[10] in meinung seiner convoy vfzupassen. Nachdem selbige aber in seiten gewarnet worden, ist sie vnangefochten wieder zuruck nach Minden kommen.

Hiermit thue Ew. Excell. ich göttlicher bewahrung zu allem selbst wunschenden wollergehen gantz getrewlich empfhelen,

Ew. Excell. gehorsambster diener,

4 Het tegenbezoek op 2/12 april duurde een uur. De Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna had zijn secretaris Mattias Mylonius (Biörenklou) thuisgelaten. Zijn collega Johan Adler Salvius liet zich wegens ziekte verontschuldigen (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 342).

5 De Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, gaf de voorkeur aan een ontmoeting in een plaats die halverwege Munster en Osnabrück lag, bijvoorbeeld Ladbergen of Harkotten (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 16-17). De Zweden wilden eerst de omgeving verkennen; voor dit doel zond Johan Oxenstierna zijn dienaar Jesper Krusbiörn naar Munster (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 203-204 en p. 206-207, en *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 73-75).

6 De Zweedse gevolmachtigden hadden in een schrijven van 14/24 november 1643 een aantal Duitse rijksvorsten en steden uitgenodigd om vertegenwoordigers naar de vredesconferenties te zenden; zie no. 6528 (dl. XIV).

7 De discussies op de Frankforter 'Deputationstag' over de vertegenwoordiging van de 'Fürstenrat' in Munster en Osnabrück (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 163-169).

8 De Franse resident Claude de Salles, baron van Rorté, onderhield de diplomatieke contacten tussen de Franse en Zweedse delegaties. In verband met de visiten en tegenbezoeken in Osnabrück moest hij zijn reis naar Munster uitstellen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 203-204).

9 De Zweedse resident Schering Rosenhane had begin maart een bezoek gebracht aan het hoofdkwartier van opperbevelhebber Lennart Torstensson in Haderslev. Op de terugweg zou hij de Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes een geleide aanbieden naar Minden (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 195-198 en p. 212).

10 Keizerlijke ruiters maakten de route van Minden naar Osnabrück onveilig (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 199).

G. Keller m.pa.

Datum Ossnabruck, den 4. Aprilis anno 1644.

Adres: A son Exc.ce, monseigneur Grotius, conseiller d'estat et ambassadeur ordinaire de la reyne de Suede en France, à Paris.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 5 Maii.
En in dorso: 4 April 1644 Keller.

6812. 1644 april 14. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

J'apprend[s] mal volontiers par vos lettres du 22 et 29 du passé qu'on procede si lentement en France aux levées,[2] qu'en ceste conjoncture d'affaires on devroit renforcer pour empecher que le roy de Denemarc ne puisse estre secouru par l'empereur, qui le veut assister, comme aussy les Poulonois et le Moscovite.[3] Je me doubte que cela ne se face à desseing pour temperer les progrez des Suedois qu'ils font de tous costés admirables. Je vous asseure que les Bavariens seront forts de 20 mille combattans,[4] là où le mareschal de La Tourraine est bien loing de ce nombre. On commence à jetter des bombes dans Uberlinghen, qui tient tousjours bon, et celuy qui y a introduit un peu des vivres[5] a esté pris par ceux de Costance dans une barque où il estoit desguisé, mais recognu et mené en prison, d'où il ne sortira sans estre pendu. C'est un Suisse protestant de la Turgovie et sa prison donne de l'ombrage à ceste ville. Les deputez protestans destinés à la diete des Grisons y passeront ceste sepmaine, de mesme feront les Suisses cattoliques pour assopir le feu qui commence à se rallumer es Grisons[6] à cause de ces trois temples repris par les protestans à main forte pour y faire prescher à leur mode, ce que les cattoliques veulent empecher par les armes et prendre à leur aide de secours estrangers qui acheveront de ruiner les uns et les autres.

On ne craint trop le prince Thomas à Milan, croyant que les François ne seront capables de faire beaucoup ceste année en Italie[7] s'ils ne se renforceront des

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 326. Eigenh. oorspr. Antw. op ontbrekende brieven van 22 en 29 maart 1644.
2 Carl Marin verbaasde zich over de late start van de campagnes van de Franse legers.
3 De keizerlijke gevolmachtigden in Osnabrück maakten zich zorgen over de afwachtende houding van de keizer, koning Wladislas IV van Polen en tsaar Michael Fedorovitsj in de Zweeds-Deense oorlog (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 325-326).
4 Het Zwabisch-Beierse leger bereidde zich voor op een confrontatie met het leger van de nieuwe Frans-Weimarse opperbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne.
5 Een schipper had wat proviand (spek, kaas en boter) binnen het omsingelde Frans-Weimarse steunpunt Ueberlingen gesmokkeld (*Gazette 1644*, no. 35, dd. 9 april 1644).
6 De godsdiensttwisten in Graubünden en de inname van de kerken van Zizers, Untervaz en Churwalden door de protestanten. Op verzoek van de katholieke ingezetenen zou er op 26 maart/7 april te Chur een besluit genomen worden over de bemiddeling van de kantons Zürich, Bern, Luzern, Uri, Schwyz en Glarus (Jecklin, *Materialien* I, p. 391).
7 Prins Tommaso Franceso van Savoye trachtte het Frans-Savoyaardse leger weer op sterkte te brengen voor de voortzetting van de oorlog tegen Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, Spaans gouverneur van Milaan.

trouppes du pape,[8] dont la paix avec la ligue est finalement conclue et à Venise souscrite,[9] n'y man-

8 De Italiaanse vredesbemiddelaar kardinaal Alessandro Bichi had met de pauselijke neven Francesco en Antonio Barberini afspraken gemaakt over een Frans-Savoyaards dienstverband voor hun troepen.

9 Op 31 maart werden te Ferrara de verdragen ondertekend die een einde maakten aan de oorlog over de rechten op het hertogdom van Castro. Paus Urbanus VIII ratificeerde de vredesverdragen op 9 april; de republiek Venetië op 12 april; groothertog

quant que la ratification du pape et de la France; quoy fait on la publiera et executera par après, les conditions y comprises. Sed multa adhuc cadere possunt inter labra et calicem.[10] L'Espagnol tache d'avoir les trouppes que le gran[d]-duc et celuy de Modene licentieront, la France celles du pape et l'empereur celles de Venise en les employant contre Rakozy,[11] et pour les y attirer on leur offre la vente de Gradisco.[12]

Je ne reçois pas encore d'argent et voudrois bien qu'on m'en assistast bientost,[13] car autrement il me faut partir d'icy honteusement, mes creanciers faisant de gran[des] difficultés de m'en fournir plus, mais payer de ce que je dois, et c'est à cause d'une disgrace qu'ils ont eu à Venise et Saint-Gall, où leurs facteurs ont failly pour plus de cent mille florins.[14] Nulla calamitas sola.

Dieu me console et vous conserve dans sa sainte garde, moy demeurant, monsieur,

vostre serviteur tres humble,
C. Marin m.p.

De Zurig, ce 4 d'Avril l'an 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 28 April.
En in dorso: 4 April 1644 Marin.

6813. 1644 april 16. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Velim sane et Mileterii libros et alios ad pacem facientes ad vos copiose adferri,[2] ut quibus talia cordi sunt legant, examinent, adiuvent. Scio haec Santris[3] non placere. Sed brevis est haec vita. Cogitanda aeternitas et quod ei maxime placeat qui solus eam potest dare. Qui hic nunc in rerum gubernaculis versantur,[4] occupati rebus

10 Vgl. *Walther* no. 15371: 'Multa cadunt inter calicem supremaque labra'.
11 In het Venetiaanse leger bestond blijkbaar weinig belangstelling voor de strijd van de keizer tegen de Zevenburgse vorst György I Rákóczi. De meeste legerleiders spraken een voorkeur uit voor intrede in Franse dienst (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 234-238).
12 Gradisca d'Isonzo (ten noorden van Trieste). In 1647 verkocht keizer Ferdinand III het graafschap aan Johann Anton I, vorst van Eggenberg.
13 De gekwelde Zweedse resident te Zürich had borg gestaan voor de 25 rijksdaalders die Grotius' jongste zoon Dirk had geleend; zie no. 6801.
14 Vermoedelijk onttrok de 'Serenissima' zich aan haar financiële verplichtingen jegens de Zwitserse troepenwervers; vgl. no. 6557 (dl. XIV).
1 Gedrukt *Epist.*, p. 966 App. no. 700. Antw. op no. 6799, beantw. d. no. 6833.
2 Grotius wilde meer ruchtbaarheid geven aan het werk van verzoeningsgezinde theologen als Théophile Brachet de La Milletière en Philippe Codurc.
3 De calvinisten die de Haagse hofsecretaris Constantijn Huygens in de zomer van 1642 hadden bewogen tot het schrijven van een waarschuwing aan Grotius onder het pseudoniem 'Santra Salebrosus'; zie no. 5761 (dl. XIII).
4 Richelieu steunde de propagandisten van de kerkhereniging (R.J.M. van de Schoor, *De irenische theologie van Théophile Brachet de La Milletière*, p. 18-27).

magis urgentibus[5] non multum Mileterium adiuvant. De domino Salmasio[6] si quid propius intelligis, fac

5 In de actualiteit stond thans het debat over de memorie *De la fréquente communion* van de jansenistische theoloog Antoine Arnauld.
6 De Leidse hoogleraar Claude Saumaise zocht erkenning van zijn bijzondere status van edelman-geleerde.

sciam. Gratulor tibi de advocatione principis. Est id tibi honorificum.[7]

Non Vindocinensis tantum abest,[8] sed et ad eadem loca recepit se dux Bulionius, nolens de Sedano depacisci. Omnino videntur motus esse in partitudine. Pacis inter Romam et adversae partis foederatos magis magisque spem perdimus, sed brevi momento magnae ibi mutationes evenire possunt. Ego de nostra cum Danis controversia nihildum locutus sum in publico, quia mandata nulla adhuc accepi.[9] Causae publicabuntur pro eventis. Batavi, ut solent, controversiam hanc volunt vertere in usus suos, quod et poterunt non nolente Suedia sub aequis legibus.[10] In Anglia magna est partis utriusque pertinacia. Quantum tamen humanis iudiciis assequi licet, res regis non optimo sunt in loco, tot Scotis in Angliam regressis et vix ullo contra apparente auxilio. Unde enim? A papa? Ab imperatore? A rege Hispaniae? A Dano? Omnes negotium habent. Gallia etiamsi negotium non habeat, tamen nolit.[11] Ego etsi video res Suedicas satis ire prospere, tamen non desino pro pace vota fundere.

Mitto quaedam ad Latium pertinentia; utatur qui volet.[12] Didericus[13] dubitat cui exercitui se velit addere.[14] Magna hic parantur, sed multa in speciem magis quam re valitura. Nostrorum in Daniam processus et Ragotskius[15] plus hoc anno Galliae proderunt quam aut virtus Gallorum aut prudentia.

Deus te, tuam, tuos servet,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 16 Aprilis 1644.

7 Willem de Groot was in maart aan het stadhouderlijk hof ontboden om met andere advocaten een advies uit te brengen over de loop van de Oude Maas.
8 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 16 april.
9 Tegen het einde van deze maand verscheen de ambassadeur toch aan het hof om een verklaring over de oorzaken van de Zweeds-Deense oorlog af te leggen; zie no. 6838. Twee maanden later liet hij zich wederom bij de regentesse aandienen, nu voorzien van de volmachten die hem in de tweede week van juni door de Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes waren aangereikt (no. 6696).
10 De Staten-Generaal namen zich voor om als ‘neutrale partij’ de eigen handel en scheepvaart te bevorderen. In zekere zin kwam dit verlangen overeen met het Zweedse standpunt inzake de vrije vaart door de Sont en de Belt.
11 De Franse regering was teleurgesteld over het pro-Spaanse politieke klimaat in Oxford.
12 De aantekeningen ontbreken. In zijn brief van 2 april (no. 6792) had Grotius al enig commentaar verwerkt op de *Responsio ad dissertationem secundam Hugonis Grotii, de origine gentium Americanarum* van de geograaf Johan de Laet (*BG* no. 733 en *BsG* no. 214).
13 De thuiskomst van de Frans-Weimarse officier Dirk de Groot; zie nos. 6791 en 6803. Op 19 april dankte Grotius hertog Maximiliaan I van Beieren en diens hofraad Georg Johann Kütner (Küttner of Kitner) voor de verlossing van zijn jongste zoon uit krijgsgevangenschap; vgl. nos. 6659-6660, 6741-6742 en 6821-6822.
14 Waarschijnlijk hield de vader zijn zoon de voordelen van intrede in Zweedse legerdienst voor. Daarmee zou een oude wens in vervulling gaan; zie het postscriptum van zijn brief van 14 april 1640 (no. 4599 (dl. XI)).
15 De aanvalslust van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi werkte in het voordeel van de Zweden en de Fransen.

6814. 1644 april 16. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Tot accommodatie van de zaecken van Duitschlant werdt hier voorgeslagen[2] dat men den Pals zoude wedergeven ende dat den vorst van Beieren voor zijne gedaene costen[3] zoude genieten de vruchten van het bisdom van Salzburg, ende dat men den tegenwoordigen bisschop van Saltzburg[4] zoude maecken churfurst van Trier; dat Pomeren zoude blijven aen de Sweden[5] ende dat den churfurst van Brandenbourg in plaetse van zijn recht op Pomeren zoude hebben in eigendom de bisdommen van Breme ende Halberstadt.[6]

Hier is vrese voor onrust omdat den hertogh van Bouillion,[7] niet willende afstant doen van zijn recht op Sedan ende qualiteit van prince souverain, schielijck is vertrocken ende zich begeven heeft in Switserlant, alwaer men meent nu mede te zijn den hertogh van Vendosme.[8] Men gelooft oock dat den hertogh van Espernon, die te hove niet en wil comen, met haer correspondeert.[9] Eenige meenen dat die van de religie, die in eenige plaetsen clagen dat de edicten niet en werden onderhouden,[10] licht haer zoude[n] vougen bij de gemescontenteerde, bijzonder alzoo den hertogh de La Force ende ande-

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 36j. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Beginnend bij 'Hier is vrese voor onrust', copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 19/29 april 1644).

2 Het voorstel was al uitgelekt. Op 2/12 april bracht Matthaeus Wesenbeck, Brandenburgs gezant op de 'Deputationstag' te Frankfort, dit vredesplan ter sprake in een brief aan zijn keurvorst (*Urk. u. Act.* I, p. 848).

3 Hertog Maximiliaan I van Beieren was in 1642 accoord gegaan met de restitutie van de Opperpalts, op voorwaarde dat de koning van Engeland of het huis van de Palts hem een schadeloosstelling verleende van 13 miljoen Rijnse guldens (Londorpius, *Acta publica* V, p. 785, en *CSP Ven. 1642-1643*, p. 74-76).

4 Paris, graaf van Lodron (1586-1653), in 1619 gekozen tot aartsbisschop van Salzburg, werd pas in 1621 door paus en keizer erkend. Zijn bisdom gaf hij niet prijs aan het politieke schaakspel van de grootmachten. Evenmin was hij bereid om de plaats in te nemen van de door de keizer gevangen gehouden Philipp Christoph von Sötern (1567-1652), keurvorst-aartsbisschop van Trier.

5 De erkenning van de Zweedse aanspraken op het hertogdom Pommeren was al vastgelegd in de instructie van de Franse gevolmachtigden dd. 30 september 1643 (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen*, p. 108-109).

6 De regering in Parijs had aanvankelijk nog geen standpunt bepaald ten aanzien van de compensatie die keurvorst Friedrich Wilhelm van Brandenburg moest ontvangen voor het verlies van zijn rechten op het hertogdom. In de onverschilligheid kwam verandering toen de Brandenburgse afgezant Winand Rodt in november 1643 toegelaten werd tot een audiëntie bij koningin Anna van Oostenrijk (*Urk. u. Act.* I, p. 621-622, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 119-120 en p. 586).

7 Op 22 maart had Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, de wijk genomen naar Zwitserland. Het nieuws van zijn vlucht werd in de tweede helft van april vrijgegeven (*Lettres Mazarin* I, p. 663-664; *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 84, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 171).

8 César de Bourbon, hertog van Vendôme, hield zich schuil in Genève (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 250, en Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 26-30).

9 De reis van Bernard de Nogaret de La Valette, hertog van Epernon, gouverneur van Guyenne, naar zijn door armoede en opstand geteisterde gouvernement had enige argwaan opgewekt. Het misverstand ruimde kardinaal Jules Mazarin in een schrijven van 14 april uit de weg (*Lettres Mazarin* I, p. 661-664).

10 In 1643 had Grotius bijgedragen aan de uitvaardiging van de 'Déclaration portant que les religionnaires jouiront de l'exercice libre et entier de leur religion, conformément aux édits, déclarations et réglemens'; vgl. no. 6297 (dl. XIV), en Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 123-132.

ren[11] oock eenige clachten meenen te hebben. Den cardinael om te toonen zijne onbevreestheit is Donderdach laestleden met de coninginne in haere coetse geweest in 't Bois de Boulogne[12] om daer te zien de monstering van de regimenten van de guardes tot vijfduizent man. Daer is een duel geweest tusschen het volck van denzelve cardinael ende die van den hertogh van Longueville.[13] De bisschoppen die de approbatie gegeven hadden voor het boeck van doctor Arnaud, submitteren haer aen het oordeel van den paus.[14] De universiteit van Loven heeft geschreven aen de universiteit van Parijs, opdat de opinië[n] van Jansenius, bisschop van Ypren, niet en werden gecondemneert.[15]

Vijftich stucken canon ende veele soldaten gaen dagelijcx nae Picardië ende t'Amiens werdt gemaect een groot magazijn van vivres. Den hertogh van Guise wil dienen als volontaire[16] onder den hertogh van Orleans. De heer Gassion is te Retel; Chauny, Vitry, Saint-Desir ende de omleggende plaetsen vol volck.[17] Don Melos meent tegen Mey zich te toonen.[18] Hem is eenigh retardement vanhier veroorzaect door het ophouden

11 De protestantse maarschalk Jacques Nompar de Caumont (1558-1552), hertog van La Force, in 1643 gehuwd met de 61-jarige Anne, dochter van Philippe du Plessis-Mornay (no. 6282 (dl. XIV)), was in 1621 ontheven van zijn waardigheid van gouverneur van Béarn. Misschien koesterde hij enige hoop op terugkeer (*Tallemant des Réaux* I, p. 97-106 en p. 787-795). Even teleurgesteld was zijn zoon Armand (ca. 1580-1675), markies van La Force. Nadat hij in het najaar van 1643 gepasseerd was voor de waardigheid van 'maréchal de France', trok hij zich op zijn buitenverblijf terug; zie nos. 6501 en 6560 (dl. XIV).

12 De wapenschouw in het Bois de Boulogne vond plaats in de middag van de 13de april. De volgende dag (donderdag, 14 april) attendeerde Henri II de Bourbon, prins van Condé, de raadsheren van het Parlement van Parijs op de tentoongespreide harmonie: 'que s'ils avoient vu le jour précédent le roy, la reyne, Monsieur, luy, M. le duc d'Anguien et M. le cardinal Mazarin dans un mesme carrosse, tous unis ensemble pour le bien de l'Estat et le service du roy, ils ne se contesteroient pas si longtemps une bagatelle' (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 168-169).

13 Vermoedelijk een schermutseling tussen gardesoldaten van de kardinaal en manschappen die in Piemonte onder bevel hadden gestaan van de gewezen Frans-Savoyaardse bevelhebber Henri d'Orléans, hertog van Longueville.

14 De memorie *De la fréquente communion* van de jansenistische theoloog Antoine Arnauld was verschenen met de instemming van minstens 4 aartsbisschoppen en 12 bisschoppen. Verrast door de felle aanvallen van de jezuïeten, stelden zij een rechtvaardiging op (G. Hermant, *Mémoires ... sur l'Histoire ecclésiastique du XVIIe siècle* I, p. 267-271).

15 De veroordeling van de leer van Cornelius Jansenius, bisschop van Ieper, in de bul 'In eminenti' van 6 maart 1642. Op last van de aartsbisschop van Parijs werd de bul op 11 januari 1644 in de kerken afgekondigd. Vier dagen later kwamen de doctores van de Sorbonne in een bijzondere zitting bijeen om advies uit te brengen over de inschrijving van de bul in de officiële registers. Zij schortten hun oordeel op; zie no. 6759. Inmiddels was de bul ook in de Spaanse landen gepubliceerd, tot ongenoegen van de theologen van de universiteit van Leuven. In een brief van 15 maart 1644 waarschuwden zij de doctores van de Sorbonne voor de gevolgen van de drijverijen van de jezuïeten (L. Ceyssens, *Sources relatives aux débuts du Jansénisme et de l'Antijansénisme 1640-1643*, p. XXXIII-XXXVIII, en G. Hermant, *o.c.*, p. 301-305).

16 De voorbereiding van de veldtocht van de 'generalissimus' Gaston van Orléans naar het front in Picardië was in volle gang. Een uitgelezen schare vrijwilligers diende zich aan, onder wie Henri II de Lorraine, hertog van Guise, de hertog van Nemours en de graaf van Brion (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 209).

17 Het leger van maarschalk Jean, graaf van Gassion, verzamelde zich in Rethel (dep. Ardennes). In de plaatsen Chauny (dep. Aisne), Vitry-le-François (dep. Marne) en Saint-Dizier (dep. Haute-Marne) kwamen de manschappen bijeen die in Picardië en Champagne de wapenen zouden hanteren.

18 De Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo hoopte op een spoedige aflossing van de wacht. Een verzoek tot afgifte van een paspoort voor zijn terugreis naar Spanje had hij al bij de Franse regering ingediend (*Lettres Mazarin* I, p. 611). In mei kon hij een deel van

van de courier die de wisselbrieven bracht uit Spaegnie.[19] Den marescal de Turaine heeft eenige cleine steden ingenomen in de Franche-Comté[20] als Baume, Lixeul, Vesoul, 't casteel van Melisse; belegert Clerval,[21] heeft gebreck van vivres.

Den hertogh van Beieren hebbende bij de twintichduizent man schijnt noch gedachten te hebben op Brisac,[22] handelt met Spaignie over eenige plaetsen van den Pals[23] ende heeft bij den keiser tewegegebracht Traumansdorffs verzending.[24] Hertogh Carel handelt met Vrancrijck, den keiser, Spaignie, Beieren;[25] is te Homburg, hebbende zijn volck meest bij de Mosel, schijnt Falkestein, vanwaer de Spaignaerden door vrese van overval waeren afgetrocken, weder te willen aentasten.[26] Den gouverneur van Frankendael heeft den hertoch van Simmeren verzocht van Creutzenach[27] te willen vertrecken om alle bedenckinge wech te nemen. De ruiterie is wat teruggegetrocken van Uberlingen om voerage te zoecken,[28] maer het voetvolck

zijn legertaken overdragen aan de nieuwe ‘gouverneur des armes’ Ottavio Piccolomini; vgl. no. 6758.

19 In Antwerpen wachtte men al enige tijd met spanning op de aankomst van de Spaanse koerier die een wisselbrief ter waarde van 3½ miljoen moest overbrengen; zie 6782.

20 De Frans-Weimarse opperbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, bracht in de Franche-Comté contributie bijeen voor de financiering van zijn campagne tegen het Zwabisch-Beierse leger van François de Mercy en Johan van Werth (*Lettres Mazarin* I, p. 645 en p. 659-661).

21 De plaatsen Baume-les-Dames, Luxeuil-les-Bains, Vesoul, Mélisey (kasteel ten westen van Belfort) en Clerval (plaats aan de Doubs, ten oosten van Baume-les-Dames) (*Gazette 1644*, nos. 38 en 40, dd. 16 en 23 april 1644).

22 Hertog Maximiliaan I van Beieren probeerde profijt te trekken van de spanningen in de Frans-Weimarse vestingstad Breisach. Op 8 april begonnen de manschappen zich te roeren tegen de Franse gouverneur Paul Le Prévost, baron van Oysonville. Na uitbetaling van de achterstallige soldij herstelde de ‘Weimarse’ gouverneur Johann Ludwig von Erlach de rust in het legerkamp (*Lettres Mazarin* I, p. 669-670).

23 Met de Spaanse gouverneur van Frankenthal maakte de hertog van Beieren afspraken over het aanleggen van magazijnen in de Palts; zie no. 6794.

24 Rijksraad Maximiliaan, graaf van Trauttmansdorff (1584-1650), had in de winter van 1642 de dominicaan Georg Sigmund von Herberstein naar Parijs gestuurd. Diens voorstel om een ‘christelijk’ bestand met de keizer aan te gaan werd door kardinaal Jules Mazarin afgewezen (no. 6104 (dl. XIV), en *Acta pacis Westphalicae; Instruktionen*, p. 387-397). Zijn verzoeningspolitiek werd niet gewaardeerd door de Spaanse partij aan het hof in Wenen. Desondanks verhief keizer Ferdinand III de graaf in het najaar van 1645 tot zijn eerste gevolmachtigde in Munster en Osnabrück (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 243-246, en *Acta pacis Westphalicae; Instruktionen*, p. 440-458, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* II, p. 501-502).

25 In hun onderhandelingen met de veranderlijke hertog Karel IV van Lotharingen vertrouwden de Fransen op het talent van de diplomaat Bernard du Plessis-Besançon. Op 4 mei ontving de onderhandelaar uitgebreide instructies voor zijn reis naar Worms (*Mémoires de Du Plessis-Besançon*, p. 38-49 en p. 166-170).

26 Met zes regimenten was hertog Karel IV van Lotharingen naar het kasteel Falkenstein opgerukt. Met achterlating van materieel vervolgde hij zijn mars naar Homburg (*Gazette 1644*, no. 37, dd. 16 april 1644).

27 Bernardino, graaf van Rebolledo (1597-1676), Spaans gouverneur van Frankenthal. Opgeschrikt door de aanslag van de garnizoenssoldaten van Haguenau op het kasteel Falkenstein, duldde hij niet langer de aanwezigheid van de Paltsische administrator Ludwig Philipp (1602-1655), paltsgraaf van Simmern, in de omgeving van het bedreigde gebied (Bad Kreuznach).

28 De Zwabisch-Beierse ruiters die de infanteristen geholpen hadden bij de belegering van het Frans-Weimarse steunpunt Ueberlingen, waren naar Tübingen getrokken (*Gazette 1644*, no. 38, dd. 16 april 1644).

tast de plaetze met gewelt aen. Die van 't garnisoen van La Motten hebben twee compagniën van dragons den Fransoisen afgeslagen bij Frizolore.[29]

29 Ook deze poging om het Lotharingse bolwerk La Motte te veroveren mislukte. De dragonders werden bij ‘Frizolore’ (Vrécourt, of Fresnoy-en-Bassigny?) uiteengedreven.

In Italië hout men de paix tuschen Rome ende de ligue nu zeecker,[30] de difficulteiten zijnde wechgenomen die over de qualiteiten waeren gerezen. Geduirende de handeling hebben die van Venetië niet stil geweest, maer de vijanden verjaecht van Bondino ende Stellata ende becomen Francolin ende eenige andere plaetsen bij Ferrare.[31] Den gouverneur van Milan maect zich gereed ende men meent dat het oorlogh aldaer van de Fransche zijde alleen zal zijn defensyf.[32] In Catelagne zal de macht groot zijn van de Spaignaerden. Maer de Fransoisen hebben hoop dat de vivres aen dezelve Spaignaerden zullen manqueren[33] ende dat den coning van Portugal de Fransche vloote op die custen met twintich schepen zal verstercken. Veele trouppes uit Languedoc gaen nae diezelve quartieren.[34]

De advysen van Francfort leeren ons dat Haezfeld, zijn volck uit Frankelant bijeentreckende,[35] ging nae Duringe, dat de Hongersche haer niet en stellen tegen Rakoczy, ziende door zijn manifest[36] dat hij niet anders voor en heeft als de voorstant van de vrije regiering ende religie, zoodat den keizer op geen steden zich can verlaeten dan alleene die daer Duitsch guarnisoen in is. Denzelve keiser heeft ondertuschen twaelffduizent man gezonden nae de grentsen van Oostenrijck om den inval aldaer te beletten[37] ende belast de regimenten die in Boheme waeren zich te stellen tuschen Rakoczy ende Duglas[38] om de t'zamenvouging te beletten. De hoope van de keiserschen is dat den gouverneur van Cassau,[39] die nae 't overgeven van de stadt nae Wenen is gegaen met

30 Op 31 maart waren te Ferrara de verdragen ondertekend die een einde maakten aan het conflict tussen de paus en Odoardo Farnese, hertog van Parma, over de rechten op het hertogdom van Castro. Paus Urbanus VIII ratificeerde de vredesverdragen op 9 april; de republiek Venetië op 12 april; groothertog Ferdinando II van Toscane op 7 april en Francesco d'Este, hertog van Modena, op 5 april. Op 15 april plaatste de Franse regering haar handtekening (V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de'correnti tempi* IV 2, p, 411-414 en p. 433-439).

31 In de laatste fase van de strijd namen de pauselijke neven Francesco en Antonio Barberini nog wraak op de hertog van Parma met een uitval naar diens steunpunten Bondeno en Stellata (ten westen van Ferrara). De Venetianen maakten een einde aan de strijd met een aanslag op Francolino (plaats ten oosten van Pontelagoscuro).

32 Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, Spaans gouverneur van Milaan, hoopte gebruik te kunnen maken van de trage start van de campagne van het Frans-Savoyaardse leger van prins Tommaso Francesco van Savoye.

33 In Catalonië zag de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, de steun aan zijn regiem afnemen (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 252-254).

34 Kardinaal Jules Mazarin had reeds aan Louis-Emmanuel de Valois, graaf van Alais, gouverneur van de Provence, order gegeven om zijn regiment voor de duur van drie of vier maanden beschikbaar te stellen voor de strijd in Catalonië (*Lettres Mazarin* I, p. 565-566, p. 627-629 en p. 633).

35 Er legerden in Frankenland nog regimenten die de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen had ingezet bij de belegering van Meiningen in Thüringen.

36 In zijn Manifest van 17 februari 1644 had de Zevenburgse vorst György I Rákóczi de Hongaren opgeroepen om zich van de keizerlijke tirannie te bevrijden.

37 Johann, graaf van Götz(en), moest het bevel over het keizerlijke leger in Silezië overdragen aan Raimondo Montecuccoli. Op 13 april voegde hij zich bij de keizerlijken aan de Hongaarse grens (*Doc. Boh.* VII, p. 87-88, nos. 213 en 216).

38 Opperbevelhebber Lennart Torstensson had zijn generaal-majoor Robert Douglas belast met de bevoorrading van de Zweedse garnizoenssteden Świdnica (Schweidnitz), Opole (Oppeln), Wołów (Wohlau) en Głogów (Gross-Glogow). Deze missie hadden de Zweden inmiddels tot een goed einde gebracht (*Doc. Boh.* VII, p. 87 nos. 209-210).

39 De Zevenburgers hadden het keizerlijk garnizoen van Košice (Kaschau) tot overgave gedwongen (*Doc. Boh.* VII, p. 81 nos. 193-194). De gouverneur Peter Forgách de Ghymes kreeg een vrije aftocht aangeboden (*Gazette 1644*, no. 38, dd. 16 april 1644).

eenige voorslagen,[40] de zaecke zal brengen tot vrede ende daerbenevens dat zij de Sweden meenen te contenteren. Dat oock den coning van Denemarck geen vrede apart zoude maecken, alzoo hij geschreven had aen de churfursten[41] ende die verzocht geen vrede te maecken anders als hem daerin begrijpende. Dat Gotz noch schijnt desseing te hebben op Wolau, maer dat overal het keisersche crijgsvolck gecomen is tot zulcken licentie dat ydereen voor dezelve niet min en vreest dan voor openbaere vijanden. Voorts dat men hoop hadde gehadt van Leipsich te belegeren, maer dat zulcx zoo verandert is door de marche van Coningsmarck[42] dat men becommert is voor de keiserlijcke ende Saxensche trouppes die in die quartieren zijn.

Te hoof alhier is wat verandering. Madame d'Hautefort,[43] die in groot credyt is geweest bij de coninginne, werdt wechgezonden door beleid van den cardinael Mazarini. Montresor[44] comt weder bij den hertogh van Orleans, zijnde voordese wechgezonden geweest. Den resident van Polen heeft vandaeg audiëntie[45] ende werdt buiten gewoonte te hove geleidt door des conings ende coninginnes coetzen door faveur van sijne Eminentie.

Uit Spaignie verstaen wij dat den coninck van Spaignie 't gelt aenhout dat voor de coopluiden uit West-Indië was gecomen,[46] overzulcx twee millioenen gereedt heeft om het oorlogh te doen in Catalagne,[47] waertoe die van Arragon furneren vannieuws vierduisent man, tweeduizent paerden, 't rijck van Valence vijftienhondert muilezels.

16 April 1644.

40 In een Latijnse brief, dd. 27 maart 1644, rechtvaardigde de Zevenburgse vorst zijn optreden. Keizer Ferdinand III beantwoordde dit schrijven op 3 april (*Doc. Boh.* VII, p. 82-84, no. 198, en p. 86 no. 204).

41 Kort na de inval van de Zweden in het hertogdom Holstein stuurde koning Christiaan IV van Denemarken brieven naar iedere keurvorst afzonderlijk (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 392-394). Op 18/28 februari liet hij ook de afgevaardigden van de keurvorsten op de Frankforter 'Deputationstag' een schrijven toekomen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 207). Die boodschap werd op 19 april beantwoord. De volgende dag bracht het keurvorstencollege aan de keizer het advies uit om de vredesbesprekingen in Osnabrück nader te overwegen (*Doc. Boh.* VII, p. 89 no. 218, en *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 399 en p. 425-426).

42 Het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, had zich aangesloten bij de eenheden die onder bevel van generaal-majoor Axel Lillie een Saksisch-keizerlijke aanval op Leipzig moesten afslaan.

43 Marie de Hautefort (1616-1691), een favoriete hofdame aan het hof van koning Lodewijk XIII, moest in 1640 wijken voor het gezag van kardinaal de Richelieu. In mei 1643 riep koningin Anna van Oostenrijk haar uit ballingschap terug. Door toedoen van kardinaal Jules Mazarin moest zij op 15 april 1644 het 'Palais-Royal' verlaten. Zij nam haar intrek in een Parijs klooster. Op 24 september 1646 huwde zij maarschalk Charles de Schomberg, hertog van Halluin (*DBF* XVII, kol. 762-763; *Mémoires de madame de Motteville* II, p. 31-36, en p. 61-66, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. l70).

44 Claude de Bourdeilles (1606-1663), graaf van Montrésor, ontsnapte aan de vervolging die kardinaal Jules Mazarin in september 1643 had ingezet op medestanders van François de Vendôme, hertog van Beaufort. In april 1644 ontving hij bericht dat hij weer welkom was aan het hof. De ontvangst was echter zo koel dat de graaf besloot zich terug te trekken in de omgeving van Tours, waar hij de eenzaamheid mocht delen met de verbannen 'importante' Marie de Rohan, hertogin van Chevreuse (*Mémoires de Montrésor*, p. 346-357).

45 De Poolse resident Claudius (Domenicus) Roncalius maakte zich in Parijs verdienstelijk met het doorgeven van vertrouwelijke informatie aan de kardinaal; vgl. *Lettres Mazarin* I, p. CVII, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 88.

46 Begin januari was de zilvervloot de haven van Cádiz binnengevaren; zie no. 6720.

47 Koning Philips IV van Spanje bevond zich in Zaragoza. Vol toewijding nam hij deel aan de voorbereiding van de campagne tegen het Frans gezag in Catalonië (*Gazette 1644*, no. 38, dd. 16 april 1644).

Adres: A monsieur/monsieur de Reigersberg, conseiller au parlement. A La Haie. Port.

In dorso staat in een onbekende hand: Den 16 April 1644.

6815. 1644 april 16. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Ut ad pacem veniatur,[2] multi multa proponunt.[3] Nonnulli, ut Pomerania maneat Suedis; elector Brandeburgensis pro repensatione accipiat perpetuo iure episcopatus Bremensem et Halberstadensem; Bavarus autem pro iis quae in res imperatoris impendit, fruatur Salisburgensi episcopatu, donec fructus debitum aequaverint, et sic reddatur omnis Palatinatus. Quo vero magis contra Daniae regem res nostrae procedunt, eo crescit hic in nos invidia,[4] per multas artes fovente talia Poloniae regis residente,[5] qui legati titulum ab eodem rege et regni ordinibus sperat.

Cum Vindocinensis maneat extra regni fines et in propinquis Genevae locis se teneat dux Bulionius, eo digressus quia de Sedano transigere nolebat, utrique[6] autem commercia arcana esse credantur cum Espernonio, qui nullis rationibus induci potest ut in aulam veniat, protestantes autem regni huius ac nominatim dux Lafortius filiusque eius de multis rebus querantur, multis praeterea in locis civitates et nobilitas non optimo sint affectu erga res praesentes, creduntur facile motus posse existere; magisque ego id crederem, si Hispano ea esset, quae olim fuit, largiendi facultas. Dux Lotharingiae, etiam nunc Homburgi, copias ad Mosellam habet. Blanditur Gallis, nutat caesari, nutat Bavaro, quicum et aliquid ipsi controversiae est de militum sedibus ad Rhenum.

Inter Romam et oppositum foedus, sublato illo certamine de vocibus aut qualitatibus, pax tandem facta creditur; non sine gloria Venetorum, qui dum de pace agitur, hostes a Bondeno et Stellata repulerunt, ceperunt autem ipsi Bondenum et alia ad Ferrariam loca. Bavarus Traumansdorfium a gratia qua apud imperatorem

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 187; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 412 no. 528. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 231. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 6816).

2 Deze brief werd in de Republiek geopend. Op 2 mei 1644 kon de Haagse hofpredikant André Rivet aan zijn Parijse correspondent Claude Sarrau schrijven: ‘Vidi apographum epist. a legato Gothorum, in qua ubi de Bullionis et aliis agit, male minatur de pace Gallica, praesertim ab iis qui se reformatos vocant, et de duce Lafortio aliquid mussitat quasi in Bearnia novis rebus studeret, quod plane falsum esse censeo. Nullam fere epistolam scribit hoc ad suos ubi nostros non perstringat maligna dente’. Een week later brengt Rivet het ‘slechte humeur’ van de Zweedse ambassadeur wederom ter sprake. De raadsheer Claude Sarrau reageerde hierop met de opmerking: ‘S'il n'a pas de meilleurs advis à faire sçavoir à ses superieurs, il despense mal en espions et leur en compte d'estrange sorte’ (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 260, p. 263, p. 268, en in het bijzonder, p. 272-273).

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 16 april 1644 (no. 6814).

4 Zelfs de Fransen begonnen te geloven dat de Zweden de strijd tegen het Habsburgse huis wilden opgeven; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 41-44.

5 Dank zij de Poolse resident Claudius (Domenicus) Roncalius begon in Parijs het vertrouwen in het beleid van koning Wladislas IV toe te nemen; zie nos. 6721 en 6804.

6 ‘Utrique’, op grond van de brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 6816) verbeterd uit: ‘ubique’.

valebat, depulisse dicitur, cum Hispano autem agere de tradendis ipsi pluribus in Palatinatu locis.

Episcopi qui Arnoldi librum probaverant, subiiciunt se papae iudicio. Universitas autem Lovaniensis scripsit universitati Parisiensi, ne damnetur Jansenii sententia. Inter

cardinalis Mazarini et ducis Longovillani comites pugna fuit. Sed ei certamini ipsi se non immiscent, et cardinalis ut potentiam et securitatem suam ostentaret, his diebus cum regina, in eius carrucam receptus, vidit lustrari milites ad quinque millia in Silva Boloniensi.

Catalani qui Galliae res sectantur, bene de rebus suis sperant. Quanquam enim magnae sunt Hispanorum copiae, putant diffluxuras victus penuria; ipsi autem a Narbone auxilia exspectant. Praefectus Mediolani et princeps Thomas festinant alter alteri arenam praescribere in qua belletur. Marescallus Turenae in comitatu incepit oppida exigua capere Vesulam, Baumam, Lixolium et arcem Melissae. At Lamottae praesidiarii apud Brisolorum[7] duas turmas Gallorum draconianorum disiecere. A Falcosteinio abiere Hispani, metuentes hostium superventum. De duce Bavaro manet sermo consilia eius in Brisacum dirigi. Habet autem ingentes copias. Praefectus Francodaliae, suspicax ut solent esse Hispani, ducem Simmerium monuit, ut a Crucenaco vellet discedere. Ab Uberlinga paulum retro cessit equitatus ad quaerenda pabula; pedites vero ad oppugnationem moenium se parant. Ad bellum e Gallia gerendum ad finem Belgicum magna vis commeatuum confertur Ambianum; quinquaginta machinae in eas vectantur partes, milites eo tendunt. Dux Guisius voluntarius erit miles duci Aurelianensi. Gassio ad Reteliam est. Chauniacum, Vitriacum, Sancti Desiderii oppidum plena militum. Melos parat se, ut exercitum in aperto habeat Maii initio. Qui ex Hispania literas cambii ferebant, hic per tempus aliquod retenti sunt. Ea res moram iniecit rebus.

A Francofurto haec discimus: Hazfeldium collectis e Franconia copiis in Thuringiam ire. Ragozio, ideo quod profiteatur se pro libertate religionis et aviti per Hungariam regiminis arma capere, paucos esse Hungarorum qui se opponant, quanquam invitatos ad id imperatoris edicto, qui nulla ferme illis in partibus habet oppida quibus fidat praeter quae Germanorum servantur praesidiis. Sperari tamen pacem, et Viennam iisse praefectum qui a Cassovia exiit, cum conditionibus quibusdam a Ragozio. Duodecim millia militum ab imperatore missa ad tutandos Austriae fines. Eas autem, quae in Bohemia fuere, cohortes procedere, ut impediant, ne cum Ragozio se coniungat Duglassius. Gotzium adhuc Wollaviae imminere. Sed omnes hos imperatoris milites ita ad omne genus licentiae esse exercitos, ut nunquam hostes ipsi magis metuantur. Ita fit, ut populi nihil curent sub quo sunt domino. Quae res memorem me facit apologi, quem Phaedrus olim scripsit,[8] Tiberii libertus:

> Asellum in prato timidus pascebat senex.
> Is hostium clamore subito territus
> Suadebat asino fugere, ne possent capi.
> At ille lentus: ‘quaeso, num binas mihi
> Clitellas impositurum victorem putas?’
> Senex negavit. ‘Ergo, quid refert me[a],
> cui serviam, clitellas dum portem meas?’

Dicebant praeterea a Francofurto literae multum imminutas spes caesarianorum, ideo quod Lamboii dilectus[9] in irritum recidissent, cum praesente pecunia, quam ipse non habebat, contra licitantibus Gallis.[10] Sed eosdem caesarianos solari se, quod putarent Suedos a Gallis abstrahi posse; et Danum seorsum non facturum pacem, quandoquidem electores rogasset scriptis in id literis, ne pacem sine se

7 In de nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch: ‘Frizolore’.
8 Phaedrus, *Fabulae* (ed. B.E. Perry) I, 15, 4-10.
9 De keizerlijke bevelhebber Willem, baron van Lamboy, hield nog enige onderbetaalde regimenten in de Eifel.
10 De Franse troepenlichtingen van Jean-Gaspard-Ferdinand, graaf van Marsin (Marchin), in het land van Luik.

facerent Lipsienses in metu fuisse obsidionis. Nunc adventante Conigsmarckio prurire illis manus, ut ultro hostem impugnent.

In Anglia belli fortuna nonnihil ad regios se vertit. Oppressis et ad deditionem compulsis hostibus ad bis mille, captis armis multis, machinis duodecim, etiam oppidum Lincolmium eis cessit.[11] Refrigerati nonnihil hac clade parlamentarii novas ad regem de pace conditiones misere.[12] At Scoti ab obsidione Novi Castelli non absistunt.[13]

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitati‹s› tuae hunc det honorem, ut suis consiliis et Suedicam rem et christianam in optimo statu collocet,

Sublimitatis tuae cultor devotissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, VI/XVI Aprilis 1644.

Sunt in aula mutationes. Hautefortia gratiosa antehac apud reginam aula eiicitur, Montresorius a duce Aurelianensi eiectus antehac redit. Residens Poloniae hodie insolito honore carruca regis et reginae in aulam ducitur, beneficio Mazarini. Audimus regem Hispaniae retinere sibi etiam eas quae pro mercatoribus venerant ex America pecunias. Inde paratos habere duos milliones ad res in Catalania gerendas. In quem usum ab Arragonibus dari nova militum quatuor millia, equos bis mille, a Valentiae regno mulas mille quingentas.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Proposita ad pacem. Invidia in Suedos ob res prosperas contra Danos. Metuuntur motus in Gallia. De Lotharingo. Pax facta creditur in Italia. Quid Bavarus fecerit. Rixae theologorum. De Mazarino et Longovillano. Catalanorum spes. Motus circa Mediolanum. Bellum in comitatu Burgundo. Falcosteinio abeunt Hispani. Bavari animus. Hispani Simmerium monent. De Uberlinga. Gallorum apparatus belli. Literae Hispanorum retentae. Hazfeldii iter. De Ragozio. Gotzius Wollaviae imminet. Imperatoris militum licentia. Caesarianorum spes imminutae. Metus Lipsiae. Fortuna regi Angliae arridet. Mutationes aulae Gallicae. Honos residentis Polonici. Hispanica.

6816. 1644 april 16. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

11 De slag bij Newark-on-Trent (ten zuidwesten van Lincoln). Op 22 maart/1 april dwong prins Rupert (Robert) van de Palts het leger van het Parlement tot een overhaast vertrek uit Lincolnshire (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 87-88).

12 In Londen ontbrandde tussen ‘lords’ en ‘commons’ een twist over het aanbieden van vredesvoorstellen aan de koning (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 115-116).

13 Het Schotse expeditieleger van generaal Alexander Leslie, graaf van Leven, had de belegering van Newcastle nog niet in volle hevigheid ingezet. De uitgeputte soldaten wachtten eerst de aankomst van nieuwe lichtingen af (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 87 en p. 90-91).

1 Hs. Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XIIc, 723, f. 35. Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. Deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6815). De tekst is opgenomen in de uitgaven van F.C. von Moser, *Diplomatische und Historische Belustigungen* V (*BG* no. 1254), p. 51 en *Hugonis Grotii ad Ioh. Oxenstiernam et Ioh. Adl. Salvium epistolae ineditae* (*BG* no. 1224), p 40.

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimis excellentissimisque dominis/dominis, reginae Suediae, Gothorum, Wandalorum summa cum potestate legatis; domino Johanni Oxenstiernae, reginae ac regni senatori, etc., libero baroni in Kymitho, etc.; domino Johanni Salvio, aulae cancellario, etc., domino in Adesburg, etc.

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: 6 April 1644.

En in dorso: Praesent. Osnabrugae, 17 April 1644.

6817. 1644 april [16]. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Rumores admodum varii[2] super Elsinburgo[3] munito a nostris aut derelicto incertos nos tenent. Rakoczii magni, ut videtur, processus non patientur, ut magna regi Daniae auxilia mittat imperator.[4] Caeterum quod Claritas vestra de Batavis iudicat, verum puto.[5] Et cum eis Galli facile in id consentient, ut omni modo intercedant nostris incrementis.

Iidem Galli parant ubique se ad bellum externum.[6] Nec desunt interim qui et internum metuant, post Vindocinensem egresso e Gallia ad Helveticos fines duce Bulionio, quia Sedani principatu absistere non vult, suspectis etiam duce Espernonio ob iter in Biscaiam susceptum antehac et duce Lafortio multisque eorum qui reformatos se appellant.

Fruantur sane Dani falsis quos fabricant rumusculis, dum nos rebus pascamur. Multum autem opto, ut posthac tutiora sint literis itinera, quia aut eorum quae aguntur ignorantia aut defectus mandatorum super iis quae agenda sunt, nos aut haesitatores aut cessatores efficit.[7]

Veidenhemii votum editum[8] non vidi; quod autem vidi perscriptum haud scio an idem sit.[9] Loccenii, Liliae, Svenonis, Basii, Messenii libros et quicquid ullo modo ad decus Suedicae Gothicaeque gentis pertinet, videre multum desidero.[10]

Quid Moscovia parturiat, videbimus. Si quid mali in nos molientur, Tartari nos vin-

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 41. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 725 no. 1658. Antw. op no. 6798, beantw. d. no. 6832.

2 Omdat de postverbindingen van en naar Zweden nog steeds verbroken waren, kregen de Denen vrij spel om ware en onware berichten over de strijd van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn in Skåne (Schonen) uit te strooien.

3 Op 27 februari was Helsingborg in Zweedse handen gevallen.

4 Keizer Ferdinand III moest voor een groot offensief tegen de Zevenburgse vorst György I Rákóczi 12000 man aan de Hongaarse grens houden.

5 Frederik Hendrik en de Staten-Generaal durfden zich niet te binden aan de verplichtingen van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640. Zij besloten in navolging van de Franse regering een ‘Viam concordiae’ te ‘attenteeren’; vgl. no. 6757.

6 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 16 april 1644.

7 Tegen het einde van deze maand verscheen de ambassadeur toch aan het hof om een verklaring over de oorzaken van de Zweeds-Deense oorlog af te leggen; zie no. 6838. Twee maanden later liet hij zich wederom bij de regentesse aandienen, nu voorzien van de volmachten die hem in de tweede week van juni door de Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes waren aangereikt (no. 6696).

8 De in Zweedse diplomatieke dienst getreden Johan Weidenhain (Weydenhayn) was misschien de opsteller van het geschrift *Germanorum populi votum pro pace, quae post feralia XXV annorum per Europam bella, rem Imperii Rom. cumprimis, et Germaniarum conclamatam, parari incipiet Monasterii et Osnabrugi* (Wulp, *Catalogus Isaac Meulman* I, p. 386 no. 2649).

9 In maart had Grotius een ‘votum’ van een ‘heer te Wenen’ (vermoedelijk de resident van de stad Neurenberg aan het keizerlijk hof) ontvangen; zie nos. 6689, 6762 en 6784.

10 De *Antiquitatum Sueo-Gothicarum ... libri tres* van de Zweedse jurist-historicus Johannes Loccenius verschenen pas in 1647. Als bewerker van een *Historia Gotthorum, Vandalorum et Langobardorum* (*BG* no. 735) keek Grotius ook reikhalzend uit naar de werken van de Zweedse geschiedvorsers Georg Stjernhjelm (Stiernhielm) alias ‘Lilja’, Sveno Jonae Vestrogothus, Joannes (Jöns) Baazius, Johannes Messenius en diens zoon Arnold Johan Messenius.

dicabunt.[11] Poloniam quieturam puto tum reverentia foederum[12] tum rerum privatarum cura. Quanquam vero res et nostrae et amicorum bene procedunt et ubique Europa flagrat bellorum incendio, pergo tamen sperare contra spem et ad Deum pro christianorum inter se pace vota fundere.

Deus, clarissime domine, Claritatem vestram servet incolumem,

Claritatis vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, XIV [*sic*] Aprilis 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

6818. 1644 april 18. Van H. Appelboom.[1]

Monseigneur,

Ayant esté ces jours à La Haye, ce qui m'a diverty de l'honneur d'escrire à vostre Excellence la septmeine passée,[2] je reçois à mon retour icy l'honneur de la favorable vostre de ce 9me Avril, de laquelle comme de toutes les autres precedentes et de toutes les faveurs et bienveillances envers moy je remercie vostre Excellence tres humblement.

Le secretaire Gunther a esté en conference avec les deputés des Estats-Generaux,[3] ayant representé ce qui s'est proposé et projetté par les Estats de Hollande, taschant à les dissuader en tant qu'il sera contre le droit, interest et regaills[4] du roy son maistre. Mais les Estats de Hollande ne laisseront pas pour cela de le penser, ayant esté ensemble les 6 grandes villes de Hollande pour besoigner et sur l'instruction des ambassadeurs et sur l'envoy du convoy de 46 navires de guerre. Pandant ces ministres danois[5] urgent fort à ce qu'on veuille venir à

11 De Zweden behoefden niet langer bevreesd te zijn voor een aanval van koning Wladislas IV van Polen en tsaar Michael Fedorovitsj op hun landen aan deze zijde van de Oostzee. Beide vorsten hadden hun handen vol aan de onderwerping van de in opstand gekomen Tartaren in Podolië en de omgeving van Astrachan.

12 Het Zweeds-Pools wapenstilstandsverdrag dat op 2/12 april 1635 te Stuhmsdorf (Sztumska Wieś) was gesloten.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 14). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6808.

2 Een brief van 11 april ontbreekt in de reeks wekelijkse nieuwsbrieven van Harald Appelboom.

3 Koning Christiaan IV van Denemarken had zijn kamersecretaris Frederik Günther naar de Republiek gestuurd. Op 16 maart kreeg de ervaren diplomaat een audiëntie in de vergadering van de Staten-Generaal aangeboden. De toespraak die hij bij die gelegenheid hield, ging niet ongemerkt aan de Zweden voorbij (nos. 6774 en 6777). Op 21 maart had resident Petter Spiring Silvercrona een afschrift van Günthers ‘propositie’ gereedliggen voor verzending naar Parijs. Binnen veertien dagen had Grotius zijn commentaar op dit stuk geformuleerd (no. 6793).

4 ‘Regaills’; bedoeld wordt ‘régales’ (regalia).

5 In afwachting van een antwoord op de ‘propositie’ trachtten de kamersecretaris Frederik Günther en de ordinaris Deense resident Martin Tancke de Hollandse reders te weerhouden

l'interposition sans armes, amice et placide, que le roy autrement ne pourra pas prendre l'interposition pour indifferente et neutrale, que le roy fera beaucoup pour cet estat proprio motu, qu'il ne fera pas per intentatum armorum metum, que cela est intollerable à des hauts coeurs, qu'icy si on a des griefs contre le Dennemark, on ne le veuille pas mettre avec l'injuste invasion des Suedois, que l'on ne veuil-

van het equiperen van schepen voor de hulpvloot van de Zweedse koninklijke commissaris Louis de Geer (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 46-50).

le plus subsidier les Suedois comme deserteurs de la cause evangelique et qui desja ont requis l'empereur pour armistice.

Mais toutes ces finesses, arguments et feintes desdits ministres leur servent encore de rien. La resolution de messieurs de Hollande demeure tousjours ferme et immuable;[6] tant y a, qu'on a pourtant resolu d'arrester les navires de monsieur Louis de Geer tant et si longtemps que les 46 navires de cet estat seront aussy garnies de matelots, mais [je] crois que cette resolution d'arrest ne s'exequtera point, n'estant que de contenter un peu ces ministres qui en sollicitent tant. L'envoy et convoy vers le Sondt n'est pas seulement mis ferme par ceux de Hollande, mais aussy desja advoué par les autres provinces, si que l'instruction se conçoit et l'ordre, et ne manque que la nomination des ambassadeurs, qui seront six:[7] trois vers Suede et les autres pour Dennemark. Monsieur l'ambassadeur Tuillerie est desja sur le chemin vers Munster; de là s'en va vers Suede par Dennemark.[8]

Les navires de monsieur Louis de Geer sont presque toutes prestes, dont quelques-unes sortiront ce-jourd'huy, le reste en suivra bientost.[9] Je crois que cette flotte sera de 40 navires d'environ plus ou moins, toutes bien garnies de munition, matelots, soldats.

Son Altesse le prince d'Orange est vers Zytphen,[10] et n'est que sur le suject de leur[s] differents provinciaux,[11] pour quel effect aussy y vont le sieur Zonk, Intiema et thresorier de la part du conseil d'estat.[12] Les deputés des Estats, sieur Hogendorp et Clanth, ont esté ces jours expres icy pour prendre information des navires de monsieur de Geer et se sont retournés à La Haye avec le rapport qu'ils en ont eu.[13]

6 De Staten van Holland dienden op 7 april een voorstel in om een verbod uit te vaardigen tegen de werving van schepen, bootsvolk en ammunitie in de Republiek. Een onderzoek werd ingesteld, waarover op 16 april advies werd uitgebracht aan de Staten-Generaal. Ten aanzien van de hulp vloot van Louis de Geer waren de Hollandse Statenleden de mening toegedaan dat deze werving nauwelijks een bedreiging kon vormen voor de eigen plannen om een Staatse convooivloot naar de Sont uit te rusten (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 59-62).

7 In verband met het paasreces van de Staten van Holland was ter generaliteit nog geen beslissing gevallen over de samenstelling van de gezantschappen die namens de Staten-Generaal hun bemiddeling aan de kronen van Zweden en Denemarken zouden aanbieden.

8 De door de regering in Parijs aangewezen vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, ordinaris Frans ambassadeur in de Republiek, begon op 9 april zijn missie naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina. Op 18 april bevond hij zich al in Munster (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 126, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 206).

9 Eind april verliet een kleine hulpvloot van dertig schepen het Vlie. Het commando had Louis de Geer toevertrouwd aan de Zeeuw Maerten Thijssen († 1657) (*NNBW* IV, kol. 1330-1331).

10 Frederik Hendrik en de jonge prins Willem vertrokken op 12 april uit Den Haag. Tot het einde van de maand vereerden zij met hun aanwezigheid de landdag van de kwartieren van Gelderland te Zutphen (*Archives d'Orange-Nassau*, Deuxième série IV, p. 99, en *Briefw. C. Huygens* III, p. 474-478).

11 De kwartieren twistten over de belastingadministratie.

12 De gedeputeerden ter generaliteit: Frederik van Inthiema (Inthema) († ca. 1652), burgemeester van Workum (Haan Hettema, *Stamboek van den Frieschen vroegeren en lateren Adel* I, p. 228, en II p. 154), Albert Sonck (1571-1658), oud-burgemeester en hoofdschout in Hoorn, en thesaurier mr. Govert Brasser († 1653) (Schutte, *Repertorium* I, resp. p. 14-15 en p. 191).

13 Het onderzoek naar de Zweedse en Deense wervingen (*supra*, n. 5). Van 14 tot 16 april brachten de Rotterdamse gedeputeerde Daniël van Hogendorp († 1673) en de Groninger Adriaen Clant (1599-1665) in de Staten van Holland en de Staten-Generaal verslag uit van hun gesprekken met het college ter Admiraliteit van Amsterdam. Zie over deze commissarissen, Engelbrecht, *De Vroedschap van Rotterdam*, p. 167-168, en *NNBW* III, kol. 218-219.

La lettre de son Excellence Torstenson de ce 3me Avril[14] me mande que tout y va heureusement bien et qu'un paysan venant par un petit batteau de Helsingbourgh luy rapporte que Bleking et Scone est en nostre possession et que son Excellence Gustavus Horn y fait des bons progres.[15] Il est fascheux que nous ne pourrons recevoir aucunes lettres de Suede.

Son Excellence monseigneur l'ambassadeur Oxenstierna est maintenant arrivé à Osnabrugge.[16] L'ambassadeur portugais, Roderigo de Bothello, avec monsieur le residant Rosenhane sont party ces jours aussy de Hambourg pour Osnabrugge.[17]

Le tres puissant Dieu donne enfin une bonne et ferme paix à la christienneté, et tout bonheur et prosperité à vostre Excellence, de laquelle je suis toute ma vie, monseigneur,

tres humble et tres obligé serviteur,
H. Appelboom.

De Amsterdam, le 18 Avril 1644.

Adres: A son Excellence, monseigneur Hugo Grotius, conseiller d'estat et ambassadeur de la royne de Suede en France.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 26 April.

En in dorso: 18 April 1644 Appelboom.

6819. 1644 april 18. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Si cogitassem aliquam occasionem mihi se oblaturam qua per amicum libellum Graswinkelii ad te mittere potuissem, nunquam eum nuntio tradidissem,[2] et ne nunc quidem de tam enormi vectura cogitavi; caeterum quia indicaveras te eius videndi cupidum esse et quia tractabat materiam iuris publici percelebrem et a legato non

14 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson wachtte in Haderslev met spanning op de tijding dat de hulpvloot van Louis de Geer was uitgevaren; zie no. 6798, en *Een rondgang langs Zweedse archieven*, p. 132 no. 15.

15 De landman gaf een te rooskleurige voorstelling van de opmars van de legers van veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn in Skåne (Schonen), Halland en Blekinge. De stad Malmö was nog in Deense handen; vgl. *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 292-303 en p. 429.

16 De Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna en zijn echtgenote Anna Margaretha Sture hadden op 27 maart/6 april hun entree in Osnabrück gemaakt.

17 De Zweedse resident Schering Rosenhane had begin maart een bezoek gebracht aan het hoofdkwartier van opperbevelhebber Lennart Torstensson in Haderslev. Op de terugweg bood hij de Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes een geleide van Hamburg naar Minden aan. In mei verleenden Zweedse ruiters de Portugees een escorte naar Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 212, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 254, p. 319-320 en p. 421).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 303. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6803, beantw. d. no. 6839.

2 De verzending per koeriersdienst van de *Dissertatio de iure praecedentiae inter serenissimam Venetam rempublicam et serenissimum Sabaudiae ducem, opposita dissertationi iussu serenissimi Sabaudiae ducis evulgatae* van de Haagse advocaat-fiscaal mr. Dirck Graswinckel.

alienam, eum mittere properavi, paratus damnum quod mea culpa aut imprudentia dedi, meis sarcire impensis. Interea advocati Rosendalii vicini mei filius,[3] qui iam in Galliam profi-

3 De advocaat mr. Dirk van Rosendael († 1669). Uit zijn huwelijk met Magdalena van der Burch werden drie zoons geboren: Jan (* ca. 1621), Willem (* 1622) en Jacob (*

ciscitur, tria tibi iussu Graswinkelii afferet exemplaria. Iudicium tuum sane favorabile est. Ego Monodium ne quidem de nomine novi et potuerat sane minus dure tractari.[4]

Prodiit hac septimana nova editio tuae Introductionis ad ius Batavicum[5] cum notis Simonis Groenewegii iurisconsulti e cognatione nostra.[6] Ille ex Pandectis[7] multa loca collegit e quibus tua illustrantur, et ex Placitis adducit nonnulla, in praxi affert aliqua quae post editionem libri tui prodiere, certe tibi nunquam, ut puto, visa; id est ea quae hausit ex Decisionibus Curiae Hollandicae, quae Neostadii dicuntur,[8] et Observationibus domini Coreni.[9] Inspargit multa quae mihi minus probantur, ut cum dicit vinculum matrimonii posse dissolvi ob manifestam desertionem[10] et cum naturalibus liberis apud nos activam dat testamenti factionem,[11] cum propinquorum aut tutorum, quos necessarios non male dicamus, consensum in nuptiis pupilli necessario requiri negat, iuxta l. 8 C. de nupt.[12] et alia eius farinae. Prodierunt eae notae te inconsulto, nobis omnino insciis, neque enim quicquam ea de re inaudivi antequam iam absoluta fere esset impressio. Hodie ipse me convenit; ait se exemplar ad te velle mittere, et quidem prima occasione; potestatem se imprimendi quae sibi aliisque in publicum conducere putabat, fecisse sine ullius laesione; sicubi praxis suo iudicio variaverit ex quo tu tua scripsisti, id se interpretatione emollire conatum, et alia id genus. Certe offendere te noluit, nisi peccato omissionis affinis iudicetur. Sed haec tu melius iudicabis ubi exemplar ad te perferetur. Interim ipsi gloriosum videtur ad te notasse praefixo nomine.

Quod neminem hic in Latium scripturum dixi, id inde provenit quod neminem hic earum litterarum novi gnarum qui ei controversiae immiscere se possit.[13] Pro reliquis

4 Mr. Dirck Graswinckel bestreed in zijn *Dissertatio* de pretenties van de Savoyaardse jezuïet Pietro (Pierre) Monod, gepubliceerd in diens *Trattato del titolo regio dovuto alla serenissima Casa di Savoia*.

5 De editie *Inleydinge tot de Hollandtsche Regts-geleertheit, beschreven bij Hugo de Groot, bevestigt met placcaten, hantvesten, oude herkomen, regten, regts-geleerden, sententien van de Hoven van Justitie in Hollant ende elders, mitsgaders enige bij-voegsels ende aenmerkingen op de selfde, door Mr. Simon van Groenewegen van der Made, advocaet voor de voorsz. Hoven van Justitie in Hollandt*, Dordrecht 1644 (*BG* no. 765). Op 1 februari 1644 had de auteur de laatste hand aan het werk gelegd.

6 Mr. Simon Adriaensz. van Groenewegen van der Made (1613-1652), advocaat en stadssecretaris van Delft (*NNBW* IV, kol. 677-678). Zie voor de familiebanden, nos. 6698 en 6718, en 'Kwartierstaten van Delftsche Vroedschappen', in *Ned. Leeuw* 33(1915), kol. 71.

7 De advocaat verwees naar alle boeken van het *Corpus iuris civilis*.

8 De *Decisiones* (Decisien van den Hoogen ende Provincialen Raade van Hollandt, Seelandt ende West-Vrieslandt), toegeschreven aan mr. Cornelis Matthiasz. van der Nieustadt (Neostadius) (1549-1606), hoogleraar te Leiden 1575-1580, naderhand raadsheer in de Hoge Raad (M. Ahsmann en R. Feenstra, *Bibliografie van hoogleraren in de rechten aan de Leidse universiteit*, p. 170-175).

9 Jacob Gerritsz. Coren (Cooren) († 1631) was op 24 april 1600 benoemd tot secretaris van zijn geboortestad Alkmaar. In 1621 ontving hij de benoeming tot raadsheer in de Hoge Raad. Elf jaar na zijn overlijden verschenen in Den Haag zijn *Observationes XLI rerum in supremo senatu Hollandiae, Zeelandiae et Frisiae judicatarum; quibus accedunt consilia XXX, in quibus multa idiomate vernaculo* (*NNBW* II, kol. 332).

10 Grotius in zijn *Inleidinge tot de Hollandsche Rechts-geleerdheid* (*BG* no. 785), I, vijfde deel 'Van 't huwelick', § 18. De aantekening van Groenewegen leest men op p. 15 van zijn editie.

11 *Inleidinge*, I, twaelfde deel, § 8, en II, vijfthiende deel, § 7. Groenewegen verwijst op p. 66 naar de 45ste titel (art. 1) van de 'costumen van Antwerpen'.

12 *Inleidinge*, I, achtste deel, § 3. Hier plaatst Groenewegen (p. 21) zijn verwijzing naar de achtste *lex* van de Codextitel 'De nuptiis' (C 5, 4, 8).

13 In zijn brief van 2 april (no. 6792) had Grotius al enig commentaar verwerkt op de

uberrima tua epistola contentis gratias summas habeo; perplacent quae de Venetis ex vero scribis,[14] tum et ea quae Arnaldium tangunt.[15] Filio maiori opto bonas conditiones apud Venetos,[16] minori meliores quam antehac successus, nam in eius infortunio praeter incertam Martis aleam nihil peccati invenio. Tua omnia mihi curae quidem sunt,[17] sed Blavius quanquam saepe monitus consilia mea corrumpit, et qui indices Anthologiae faceret Ryckewardius nunc moras necti[t]. Ego tamen nondum despero, sed per absentiam omnia, ita ut vellem, curare non valeo.

Deus te, tuam, tuos nostrosque diu servet incolumes,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XVIII Aprilis 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 26 April 1644.

En in dorso: 18 April 1644/1644 W. de Groot.

6820. 1644 april 18. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Wt der Moscou hebben wij dat het bijleger van graeve Woldamar[2] met de princesse aldaer wtgestelt was tot op Pingsteren. Den patriarch neffens eenige Bojaren hadden wegen de religie tot belet van dit huwelijck eenige questie willen moveren, maer waaren bij den grootvorst daerdoor in groote ongenaede gecomen, 'twelck aen eenige wel den hals mochte costen.

14 Graswinckel had in zijn *Dissertatio* te veel eer gegeven aan de 'souvereine' republiek Venetië.
15 Het debat over de memorie *De la fréquente communion* van de jansenistische theoloog Antoine Arnauld.
16 Willem de Groot begreep niet wat Grotius' oudste zoon Cornelis in Venetië te zoeken had. Oprecht verheugd was hij over de verlossing van de Frans-Weimarse officier Dirk de Groot uit Beierse krijgsgevangenschap.
17 Grotius' *poemata* en *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534). Het was bekend dat de belangstelling van dr. Joan Blaeu voor minder commerciële uitgaven in de loop der jaren was verflauwd. Ook zag het er naar uit dat de Rotterdamse dichter-arts Justus Rijckewaert spijt had gekregen van zijn toezegging tot medewerking aan een editie van de *Anthologia Graeca*.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 144. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.
2 'Bijleger' (bijslaap of verloving). Eind januari had Valdemar Christian, graaf van Sleeswijk-Holstein, natuurlijke zoon van koning Christiaan IV van Denemarken, zijn entree aan het hof van tsaar Michael Fedorovitsj gemaakt. De tsarendochter Irina mocht hij echter niet aanschouwen. Dit voorrecht zou hem pas verleend worden na bekering tot de grieks-orthodoxe kerk. Omdat hij hardnekkig bleef weigeren, verloor hij weldra ook de sympathie van de tsaar. Hem werd huisarrest opgelegd (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 385).

Bij de coninclijcke Sweedsche armee en is niet voorgeloopen. Den aertsbisschop van Bremen[3] hout te Staaden landdagh, alwaer alle de stenden van dat stift te saemen

3 De Deense prins Frederik, aartsbisschop van Bremen, had fel geageerd tegen de aanwezigheid van het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph,

sijn. Hij vordert van hunlieden een groote somma gelts ende dringt daerop dat 'tgeene aen Coningsmarck besproocken is geweest, men hem nu soude willen geven. Men segt hij 3000 te voet ende 500 paerden wil werven om deselve wt dese gelden te betaelen. Den coning van Dennemarcken prepareert sich te water, wil selfs in persone als ammirael ter zee commanderen,[4] heeft aen den prince[5] het gouverne[ment] over Schoonen en Zeelant aenbevoolen ende den aertsbisschop sal het generalaet van een corpus in 't stift Bremen en daerrondom hebben. Wat in Schoonen gepasseert is connen wij noch niet weeten.[6] Den gouverneur van Dansick Hubalt[7] - die den dienst van die stadt gequiteert en in Deenschen getreden is - ende Baudis doen in Pruissen en Poolen voor den coning van Dennemarcken onder de hand lichtingen van volck, openbaarlijck niet,[8] also de stenden van Polen soecken bij de pacten en in ruste te blijven.

Van 't Poolsche hoff souden alle jesuïten afgeschaft sijn,[9] behalven des coniginnes biechtvaeder; ende des conings biechtvaeder, siende dat hij mede soude hebben moeten springen, is om sulcx voor te comen canonicus irregularis[10] geworden. De oorsaacke wil gegeven werden, omdat prins Casimir door hun aendrijven tegen des conings consent tot den jesuïtenordre soude getreden sijn.

Den Portugalischen ambassadeur, van Hamburg afreysende, heeft den heere landgrave[11] hem met heerbaucken en trompetten het geleid tot buiten de poorte gegeven,

4 Aan boord van de 'Trefoldighed' maakte koning Christiaan IV van Denemarken de oversteek naar Älvsborg (ten zuiden van Göteborg) (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 84-85 en p. 87-89).

5 Kroonprins Christiaan zou toezien op de verdediging van Malmö (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 298 en p. 306, en *Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve* V (1641-1644), p. 499).

6 Ook Petter Spiring Silvercrona zal het verhaal gehoord hebben van de landman die vanuit Helsingborg aan opperbevelhebber Lennart Torstensson nieuws overbracht over de verrichtingen van het leger van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn in de Deense gewesten Skåne (Schonen), Halland en Blekinge; zie no. 6818.

7 'Hubalt': in de *Gazette 1644*, no. 39, dd. 23 april 1644, verschijnt de naam van kolonel Ubald (Christoph Houwald (1602-1663); zie *ADB* XIII, p. 211-212). De stadscommandant van Danzig handelde waarschijnlijk in opdracht van Henryk Denhoff (Dönhoff), gezant van koning Wladislas IV van Polen aan het hof van koning Christiaan IV (no. 6630, en *Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve* V (1641-1644), p. 419, p. 426 en p. 433). Op 16/26 april 1644 kwam uit Danzig het bericht: 'Belangend die dänische Werbungen dieser Oerter ist es damit jetzo sehr stille und saget man, dass die wenige Reuter, so sich von Lieut. Col. Cabre haben unterhalten lassen, meistentheils schon wieder ausgerissen sein'(*Urk. u. Act.* I, p. 139-141).

8 Koning Wladislas IV van Polen steunde heimelijk de troepenwervingen van Wolf Heinrich von Baudissin onder de kozakken. Ongeveer duizend man bracht de voormalige legeraanvoerder op de been (*Doc. Boh.* VII, p. 88 no. 214).

9 Jan Kazimierz (1609-1672), halfbroer van koning Wladislas IV van Polen, was op 23 september 1643 in de bedevaartsplaats Loreto toegetreden tot de Sociëteit; zie no. 6505 (dl. XIV). Bij het vernemen van het nieuws barstte de koning in tranen uit. Sindsdien weigerde hij jezuïeten aan zijn hof te ontvangen (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 147 en p. 165-166).

10 De koninklijke biechtvader Stanisław Pstrokoński († 1657) werd op 2 januari 1644 aangewezen voor de proosdij van Płock. In december van hetzelfde jaar ontving hij de waardigheid van bisschop van Chełm (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 157, p. 166-167 en p. 206, en Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 147).

11 De Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes en diens Zweedse begeleider Schering Rosenhane kregen bij hun vertrek uit Hamburg een uitgeleide (met trompetters en tamboers ('heerbaukener')) van de Zweedse hoofdofficier Friedrich,

vandaer hij met 2 compagniën ruiters wijders geconvoyeert is geworden. Als nu den voorseiden landgraff wederom in Hamburg reidende sijn peerd voor sijne herberge wilde tommelen, is hetselvige gestruickert ende hij, heere landgrave, daerover een been gebroocken, soodat hij nu in barbiers handen is.

Den heere generael Torstenson soude van Hadersleven[12] opgebroocken ende op Coldingen[13] gegaen sijn, derrewaerts oock alle brigaden in marche begrepen sijn, ende heeft over de 100 booten op raederen staende met sich genomen; het vervolg sal den tijt leeren. General-major Coningsmarck heeft het slot te Grimma ingenomen, ligt nu tot Hulla ende heeft Pegau berent.[14]

Sijn Hoochijt is nae Gelderlant vertrocken om te accommoderen eenige voorgeloopene brouilleriën in de vergaederinge van de Staten aldaer ontsprongen,[15] misschien om een seecker particulier desseing, doch eer deselve te velde treckt, sal weder herrewaerts comen. Ondertussen word de artilleri-train allenskens ingescheept en opwaerts gesonden.[16] Met de Dennemarckse saacke staet het noch in voorige terminis, alleen dat men op aendrijven van eenige quaed geaffectionneerde heeft willen onderstaen ons die te Amsterdam aengestelde equipperinge te disputeren[17] onder pretext alsof wij in gebreecke waaren gebleven sulcx te notificeren, daer ick het doch in de leste gehoudene conferentie van den 8 Martii gans claar en wtdruckelijck soo schrift[elijck] als mondeling hebbe aengemeldet.[18] Wat den coning van Dennemarcken nu corts aen sijne ministers alhier geschreven, geliefve u. Exc.[tie] wt bijgaende te sien.[19]

Ick blijve, mijnheere,

u. Exc.[tie] dienstwilligste.

12 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson wachtte in Haderslev met spanning op de tijding dat de hulpvloot van Louis de Geer was uitgevaren.

13 Na de intrede van de dooi koesterden de Zweden geen serieuze plannen meer om vanuit de schans van Middelvaart (Middelfart) de oversteek over de Kleine Belt naar het eiland Funen te maken.

14 Het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, had zich aangesloten bij de eenheden die onder bevel van generaal-majoor Axel Lillie een Saksisch-keizerlijke aanval op Leipzig moesten afslaan. Onderweg zaaiden de Zweden verwarring in Halle, Grimma en Pegau (plaats tussen Halle en Zeitz) (*Doc. Boh.* VII, p. 86-87, nos. 208-209 en p. 88-89, nos. 215 en 220).

15 Frederik Hendrik en de jonge prins Willem vertrokken op 12 april naar Zutphen. Hun aanwezigheid op de landdag van de kwartieren van Gelderland bracht enige rust in de twisten over de belastingadministratie (*Briefw. C. Huygens* III, p. 474-478).

16 Ook dit jaar kwam het Staatse leger bijeen in de schans Te Voorn nabij Lithoijen (*Briefw. C. Huygens* III, p. 487). Op 19 mei zou de prins zich naar het rendez-vous begeven.

17 Het door de Staten van Holland bevorderde onderzoek naar de Zweedse en Deense wervingen (no. 6818). Van 14 tot 16 april brachten de gedeputeerden Daniël van Hogendorp en Adriaen Clant in de Staten-Generaal en de Staten van Holland verslag uit van hun gesprekken met het college ter Admiraliteit van Amsterdam.

18 In de maanden februari en maart had de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona de heren van de Staten-Generaal herhaaldelijk geattendeerd op de noodzaak om krachtens het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640 een verbod op Deense wervingen af te kondigen. De Statenleden onttrokken zich aan die verplichting onder het voorwendsel dat de kennisgeving van de Zweeds-Deense vijandelijkheden te laat bij hen was binnengekomen (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 46, p. 55-57 en p. 294).

19 De bijlage is overgeleverd (hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 8). Het betreft hier een schrijven van koning Christiaan IV aan zijn kamersecretaris Frederik Günther en de ordinaris Deense resident Martin Tancke, dd. 18/28 februari 1644; vgl. Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 412.

Den 18 April 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: 18 April 1644.

6821. 1644 april 19. Aan Maximiliaan van Beieren.[1]

Serenissime dux,

Venit ad nos filius noster,[2] quo vivo non deerit qui ubique testetur bonitatem magnumque animum Celsitudinis vestrae electoralis.[3] In me vero quantum hoc sit beneficium, is demum intelligere poterit cui parentum in liberos affectus non sunt incogniti. Cum vero fortuna Celsitudinis electoralis vestrae in eo posita sit culmine, ut nec a me nec ab iis qui multo me maiores sunt quicquam conferri possit quod ei sit suave, video impositam mihi necessitatem, non quidem ut ingratus sim - id enim in animo positum non pendet extrinsecus -, sed ne gratus appaream, nisi et hic mihi eadem illa succurrat bonitas [et] patiatur ea quae publico rei christianae prosunt, sibi imputari. Inter quae cum nihil praeclarius sit pace, studium eius promovendae eo complectar ardentius, quod cognoscam placere id electorali vestrae Celsitudini, quae in dando tanto populis bono plurimum laborat.

Deus, cuius in manu sunt corda regum summorumque principum, flectat ea ad curas mitiores. Idemque, serenissime princeps, Celsitudinem vestram electoralem, caesaream coniugem, principes liberos totamque domum perpetuo sospitet,

Celsitudini electorali vestrae mancipatissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, 19 Aprilis 1644.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Duci Bavariae.

6822. 1644 april 19. Aan G.J. Kütner.[1]

Illustris domine,

Benevalentiam illustris Dominationis vestrae, nullo meo merito provocatam, olim quidem verbis amicissimis, nunc vero et amicissimis literis et amicissimis rebus

1 Gedrukt *Epist.*, p. 725 no. 1659. Antw. op de brief die de Beierse jezuïet Jacob Balde in opdracht van hertog Maximiliaan I op 4 maart aan Grotius schreef (no. 6741).
2 De verlossing van de tijdens de slag bij Tuttlingen (24-25 november 1643) krijgsgevangen gemaakte Frans-Weimarse officier Dirk de Groot uit Beierse krijgsgevangenschap.
3 Wederom erkent Grotius het recht van de hertog van Beieren op de titel van keurvorst; vgl. no. 6659.
1 Gedrukt *Epist.*, p. 725 no. 1660. Antw. op nos. 6741 en 6742.

cognovi.[2] Quid enim parenti dulcius quam ex bellica calamitate filium quamprimum recipere. Itaque praestitit illustris Dominationis vestrae fortuna materiam beneficii, qua vix ulla maior esse poterat. Ipsius vero ea fuit generositas, ut oblatam avide arriperet. Quapropter ago gratias quantas magis mens humana concipere quam lingua eloqui valet. Eritque hic animus semper eius muneris debitor. Quodsi quando aliqua alicunde enascatur occasio, per quam quod nunc animo includitur rebus enitere possit, tunc me tam felicem

2 Op het bericht dat zijn jongste zoon Dirk in Beierse krijgsgevangenschap was geraakt, stelde Grotius zich in verbinding met de Beierse hofraad Georg Johann Kütner, van 1622 tot 1632 resident van hertog Maximiliaan I te Parijs: zie nos. 6658-6660.

putem quam infelix fui cum filius caperetur. Hoc dum exspecto, id agamus ambo quantum vires nostrae assequi possunt, ut et captivitates eiusmodi et mille alia bellorum mala e christiano orbe quovis alio migrent. Quod ut obtineatur, neque laboribus apud homines, neque precibus apud Deum parcam. Aderunt nobis ad hanc rem suis quoque gratissimis Deo precibus viri religiosissimi et doctissimi omnique reverentia digni, dominus Vervaux[3] et dominus Balde,[4] quibus satis intelligo quantum debeam utrique, quod ad libertatem filii mei opitulatores fuere. Domino Balde praeterea pro odis suavissimis et Silvarum amoenis, quibus unice delector. Haec in antecessum dicta sint, nam ipsis oportuno tempore gratias agam, aut si potero referam.

Deus, illustris domine, et illustrem Dominationem vestram et omnes ei caros incolumes florentesque praestet,

illustri Dominationi vestrae devotissimus servus,
H. Grotius.

Lutetiae, 19 Aprilis 1644.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Ketnero.

6823. 1644 april 21. Van [G. Keller].[1]

Hochedler, etc., hochgeneigter herr vnndt patron,

Sint meinem vor 8 tagen gethanen bericht,[2] ist diesess orthss nichtss vorgeloffen, alss dass der graff von Awersperg von einer, von hier nach Münster - wie man darvor hält, vmb sich mit dem daselbst anwesenden käyserl. gesandten, grafen zu Nassaw-Hademar, zue vnterreden - gethanen raise,[3] nach ein paar tagen wiederumb hier eingelanget ist. Zu Münster stehen allerseits gesandten daruff, dass sie den tractaten einen anfang geben wollen, wornach dan auch diesess orthss man sich richten wirdt. Der Portugesische ambassadeur, vnd resident Rosenhane[4] seind den 7. diesess zue Minden angelanget, vnndt werden vermudthlich gegen anfang

3 De Beierse jezuïet Johann Vervaux (1585-1661), biechtvader en diplomatiek vertrouwensman van de hertog (*ADB* XXXIX, p. 638).

4 In zijn brief van 4 maart (no. 6741) had de jezuïet Jacob Balde de ongelukkige vader getroost door hem een exemplaar te schenken van de *Sylvarum libri VII*, München 1643.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 98. Oorspr. Beschadigd. Handtekening afgescheurd. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.

2 Brief no. 6811, dd. 14 april 1644.

3 De keizerlijke gevolmachtigde Johann Weichard, graaf van Auersperg, verliet in de vroege morgen van de 14de april zijn standplaats Osnabrück. Laat op de avond arriveerde hij in Munster. Na een consultatie met zijn collega Johann Ludwig, graaf van Nassau-Hadamar, en leden van de Spaanse delegatie aanvaardde hij de volgende dag de terugreis (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 342-343 en p. 347; *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 179, en *Diarium Volmar* I, p. 107-108).

4 De Zweedse resident Schering Rosenhane had begin maart een bezoek gebracht aan het hoofdkwartier van opperbevelhebber Lennart Torstensson in Haderslev. Op de terugweg bood hij de Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes een geleide van Hamburg naar Minden aan (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 212).

kunfftiger wochen sich hier einfinden. Sonst vernimbt man anderweither, dass der könig in Dennemarck an dass churfurstliche collegium geschrieben,[5] vnndt begehret, bey dem käysser ess dahin zurichten, auch vor

5 De brief van koning Christiaan IV van Denemarken aan de afgevaardigden van de keurvorsten op de Frankforter 'Deputationstag' dateerde van 18/28 februari 1644

sich selbst daran zusein, dass mit dem alliirten crohnen, vnndt sonderlich mit Schweden, kein friede tractirt, weniger geschlossen werde, ohne mit einschliessung seiner, wie auch seiner königreiche vnndt landen.

Vo(n) Wien wirdt vor gewiss berichtet, dass der general Gall(as) mit 8000 man dem König in Dennemarck zum secours d(e)stinirt seye,[6] vnndt vermaint man, dass solchess, wa(n) ess je geschieht, vermittelst einer diversion vf die W(est)phälische oder Meissnische quartier geschehen werde. D(er) general feldtzeugmeister Sparr hat sich gegen Dennem(arck) offerirt,[7] in seine dienste zu tretten vnndt 6 oder 8000 (mann) zu werben, wan ihme der König patenta, gellt vnndt (sam)mellplatz geben würde.

Ich bin vnndt verbleibe hiemi(t)...

Ossnab[rück], den 11. Aprilis anno 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 5 Martii [*sic*].

6824. 1644 april 21. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger herr ambassadeur, hochgeneigter herr vnnd patron,

Ich hoffe, ess werden Ew. Excell. meine bissher an dieselbe wochentlich abgelassene gehorsambe berichte woll empfangen, vnndt auss den letzteren[2] sonderlich abgesehenn haben, welcher gestalt dess herrn ambass[adeur] Salvii Excell. nun etzliche wochen hero von einer zimblich starcken indisposition zue bett gehalten worden. In solch- vnndt zwar vngeändertem zustand befinden sie sich annoch, welchess dan vrsach ist, dass sie, wie gern sie auch wollten, die hand an die feder zulegen, vnnd Ew. Excell. mit einem brieflein zubesuchen, nicht vermögen.[3] Weiln vnter dessen aber sie ein groesses verlangen tragen, der samptlichen alhier anwesenden ambassade zur nachricht, abschrifft zuhaben, von den jenigen schreiben, so vor diesem anno 1638 die Republique zue Venedig an I. königl. M[ayestä]t zue Schweden gethan, vnndt ihre interposition darin bey den friedensstractaten zwischen der chron Schweden vnndt dem käysser offeriret, auch wass

6 De keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen zou zich belasten met de vorming van een leger ter ondersteuning van de koning van Denemarken. In april begon het hof te Wenen ook aandacht te schenken aan een veldtocht van Matthias, graaf Gallas, langs de Elbe (*Doc. Boh.* VII, p. 89 no. 220 en p. 91 no. 227).

7 De keizerlijke kolonel Ernst Georg, vrijheer Sparr († 1666), had in de winter van 1641-1642 een nederlaag bij de vesting Hohentwiel geleden. Hij viel in ongenade, mede door toedoen van de Venetiaanse gezant in Wenen. In het begin van het jaar 1644 werd hij uit de gevangenis van Wiener Neustadt ontslagen (*ADB* XXXV, p. 62-63, en *Doc. Boh.* VII, p. 69-70 no. 159). Het leger dat hij de Denen aanbood, telde tenslotte niet meer dan 1000 manschappen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 207, en *Doc. Boh.* VII, p. 128-130, nos. 365 en 373).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 99. Eigenh. ondertek. Minuut aanwezig te Stockholm, RA, Adler Salvius' Saml. E 5256. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.

2 Brief no. 6811, dd. 14 april 1644, waarin de secretaris schreef dat zijn meester, de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius, 'noch continuo bettlägerig' was.

3 Op 22 maart/1 april had de gevolmachtigde een aderlating ondergaan. Het schrijfwerk liet hij aan Georg Keller over (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 199-201).

I. königl. M[ayestä]t darauff geantwortet, vnndt die mediation acceptiret haben etc.,[4] alss ersuchen sie Ew. Excell. dienstl. fleisses, sie geruhen wollten, im fall erwehnte copeyen bey deroselben annoch vorhanden, solche mit dem ehisten herüber kommen zulassen.[5] Ess ist, alss Dennemarck zur mediation kommen, ged[achte] Republique auch, vff obgemelltes königliche schreiben nichtess weiters geantwortet, sothaner dero interposition halber nichtess weiterss gesucht oder erinnert worden. Nachdem nunmeher aber Dennemarck der vnterhandlung sich gentzlich abgegeben,[6] alss vermeinen S. Excell. man nothwendig der Venetianischen sich werde bedienen müssen. Wesshalb sie obged[achtes] schreiben vmb soviell meher desideriren. Immittelst der hoffnung lebende, ess werden Ew. Excell. diesess durch mich beschehende suchen nicht allein in bestem zuvermercken, vnndt anfangs erwehnter hindernuss beizumessen, sondern auch, vnndt so balt müglich mit besagten abschrifften ihro zu gratificiren sich belieben lassen, die ich damit Gottess gnadenreicher obwacht zu allem wollergehen getrewlichst, ihro aber zue beharrenden hochgenaigten faveurs mich gehorsambsten fleissess empfhele, verbleibend allzeit,

Ew. Excell. gehorsambster diener,
G. Keller m.pa.

Ossnabruck, den 11/21. Aprilis anno 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 5 Martii [*sic*].
Onderaan de copie te Stockholm staat: Zu herrn Grotium.

6825. 1644 april 21. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

4 Het Venetiaanse bemiddelingsaanbod; zie nos. 3534, 3604, 3654 (dl. IX) en no. 6711. Het voorstel, dd. 21 maart 1637, werd koningin Christina in de winter van 1637-1638 door de Franse resident Claude de Salles, baron van Rorté, overhandigd. De Zweedse regering beantwoordde het schrijven op 30 december 1637/9 januari 1638. Diezelfde dag werden afschriften naar Grotius verzonden, tezamen met een 'libellus memorialis eorum quae circa ratificatum foedus Gallicum et Reipublicae Venetae oblatam interpositionem Sac.^{a} Reg. M.^{tas} Sueciae legato suo domino Hugoni Grotio apud Christianissimum Galliae regem peragenda et legato Reipublicae Venetae Parisiis commoranti communicanda committit' (Bijlage 4 bij no. 3534 (dl. IX), en *Acta pacis Westphalicae; Instruktionen*, p. 224 en p. 285).

5 Grotius ontving een afschrift van het Zweedse schrijven van 30 december 1637/9 januari 1638 aan de doge Francesco Erizzo (Stockholm, RA, Gallica 8, Handl. tillh. Hugo Grotii beskickning 1635-1638, en *Relazioni degli Stati Europei, serie II, Francia II*, p. 317). In zijn antwoord op het verzoek van Keller ontkende hij echter de ontvangst van dit document (no. 6852).

6 Koning Christiaan IV van Denemarken had zich opgeworpen als bemiddelaar op de vredesconferenties. Zijn positie kwam ter discussie te staan toen de Zweden zijn landen binnenvielen. Noodgedwongen moest hij de Deense delegatieleden Just Høg, Gregers Krabbe en Christopher von der Lippe uit Osnabrück terugroepen. Alleen de Hamburgse domdeken Lorenz Langermann bleef nog achter om de Deense eer te redden (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 386-390).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 327. Eigenh. oorspr.

Il est asseuré que la paix d'Italie est conclue[2] et soubscrite par les plenipotentia[i]res qui sont à Venise, et on a envoyé au pape et aux princes ligués pour en avoir la ratifi-

2 Op 31 maart waren te Ferrara de verdragen ondertekend die een einde maakten aan het conflict tussen de paus en Odoardo Farnese, hertog van Parma, over de rechten op het hertogdom van Castro. Paus Urbanus VIII ratificeerde de vredesverdragen op

cation, qu'on attend mesme de France. Le principal soing des rois est à ceste heur d'avoir les trouppes qui seront licentiées de part et d'autre,[3] et le pape pour ne desgouster les couronnes veut donner les François à la France et les Neapolitains et Espagnols à l'Espagnol; le reste se promet la maison d'Austriche,[4] et ceux du gran[d]-duc et de celuy de Modene passeront dans le Milanois, moyennant l'argent qu'on en doit desbourser et dont on voit grande disette à Milan, où les Espagnols ne sçauroi[en]t mettre en campagne 6 mille hommes,[5] s'ils ne seront assistés de dehors.

On commence à user de la force contre Uberlinghen, qui peut tenir encor par tout le mois de May, et celuy qui y avoit introduit des vivres[6] n'est pas encore justicié mais tenu en prison à Costance fort estroittement. A Brisach les François se sont voulu mutiner à cause de la de‹n›tention de leur paye,[7] sur quoy quelques officiers ont esté blessés, mais monsieur d'Erlach en a assopi la suitte en leur ayant fait desbourser trois mois de paye et promis deux autres en peu de sepmaines. Ce sont de mauvaises affaires au commencement de ceste campagne, que Dieu nous face reusscir à nostre souhait. Les Grisons sont assemblés à Coire avec les deputés suisses[8] sur le fait des temples recouvrés par les protestans,[9] et en peu de jours nous verrons comme ils en sortiront.

Je ne reçoi[s] ny d'argent ny d'advis qui succedera à Benfelden,[10] et suis tout perplex de ce qu'on m'abbandonne si honteusement de tous costés. Il faut neantmoins que je voy l'issue de cest affaire de Benfeld, afin que si la succession d'iceste residance ne me touche je puisse poursuivre mon voyage en Suede avec plus de raison, esperant que devant le mois de May je vous en sçauray dire quelque chose de plus certain que je ne puis jusques à ceste heur. Cependant je me reccommande à la continuation de vos bonnes graces et demeure, monsieur,

vostre serviteur tres humble,
C. Marin m.p.

3 De Italiaanse vredesbemiddelaar kardinaal Alessandro Bichi had met de pauselijke neven Francesco en Antonio Barberini afspraken gemaakt over een Frans-Savoyaards dienstverband voor hun troepen.
4 Keizer Ferdinand III wierf manschappen voor de strijd tegen de Zevenburgse vorst György I Rákóczi aan de Hongaarse grens; vgl. no. 6812.
5 In afwachting van versterkingen bracht Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, Spaans gouverneur van Milaan, de verdediging van Vercelli weer op orde.
6 Een schipper had wat proviand (spek, kaas en boter) binnen het omsingelde Frans-Weimarse steunpunt Ueberlingen gesmokkeld (*Gazette 1644*, no. 35, dd. 9 april 1644). In zijn brief van 14 april (no. 6812) vertelde Carl Marin dat de arme man door inwoners van Konstanz was betrapt en in de gevangenis gegooid.
7 Op 8 april waren de garnizoenssoldaten van Breisach in opstand gekomen tegen het harde bewind van de Franse gouverneur Paul Le Prévost, baron van Oysonville. Na uitbetaling van de achterstallige soldij herstelde de 'Weimarse' gouverneur Johann Ludwig von Erlach de rust in het legerkamp.
8 De kantons Zürich, Bern, Luzern, Uri, Schwyz en Glarus hadden de strijdende partijen in Graubünden hun bemiddeling aangeboden. Deze maand kwamen hun vertegenwoordigers in Chur bijeen voor het opstellen van een vergelijk tussen de katholieken en protestanten (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V 2 1, p. 1313-1315).
9 De inname van de kerken van Zizers, Untervaz en Churwalden door de protestanten.
10 De Zweedse resident in Zürich realiseerde zich niet dat de postverbindingen met Stockholm waren verbroken. De rijksraden werden pas in juni geconfronteerd met het probleem van de opvolging van Friedrich Richard Mockhel, resident in de Zweedse enclave Benfeld († december 1643). In 1645 ontving de diplomaat Georg Hansson von Snoilsky de benoeming.

De Zurig, l'XI d'Avril 1644.

Il y a un bruit qui porte que les Danois auroi[en]t recouvert tout le butin que les Suedois avoi[en]t acquis dans la Holsace et Jutland,[11] dont je voudrois estre bien asseuré. Toutes vos lettres m'ont esté bien rendues et je vous remercie fort du soing que [vous] prenez pour l'addresse des miennes.[12]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. le 6 de Mai.
En in dorso: 11 d'Avril 1644 Marin.

6826. 1644 april 22. Van P. Pels.[1]

Mijnheer,

U. Exc. aengenaeme van 12 Marcio hadde hooren over 8 daegen hier te (sijn). Ick bekenne gerne wat naerlatigh geweest te hebben in 't schrijven. De wintterse daegen met de wijnige matterie hebben dese traegheyt veroorsaackt. Ick bedancke uEd. vor die communicacie ende sall de substancie daervan seynden aen dien goed(en) heer naer Weenen,[2] van dewelcke ick een maent geene brie(ven) en hebbe ontfangen, hoewell liberael in 't schrijven is, sijnde een uytermaeten vredsam, politic, verstandigh persoon, die ons de humeuren van bayde staaten, soo van Weenen als Norembo[rg] berichten sall, neffens hetgene wat in matterie van staet passeert.

't Is misverstandt dat de beloffde princes van der Moscauw saude overleden sijn. Den goeden grave Voldemaer,[3] naer mij van Riga geschreven wort, sitt tuschen 2 stoelen in de asche, nu de Russen dor den Sweetsen invall in Dennemarcken met dien conings pooten haere carstaniën niet en konnen uyt het vur haelen. Soo maeken se eene querelle d'Aleman[4] ende willen dat gedachten Voldemaer niet alleen vor hemselve maer oock vor sijne toekommende erven oblegacie geve van opbrenginge tot die religie. Hij sulckx gewaygert hebbende wort verstaen ooc niet en magh teruggetrecken, peryckell loopende ome sijn leven te confineeren naer boschen van Siberiën gesonden te worden.

11 Hier doelt Carl Marin waarschijnlijk op de uitvallen van de Deense garnizoenen van Glückstadt en Krempe.
12 De verzending van brieven aan rijkskanselier Axel Oxenstierna of diens zoon Johan Oxenstierna; vgl. no. 6778.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 16 (1644, 2). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6762, dd. [12? maart].
2 De 'heer te Wenen' (vermoedelijk de resident van de stad Neurenberg aan het hof van Wenen) had in een brief aan Pauwels Pels zijn gedachten over het herstel van de vrede op papier gezet. Van dit schrijven had de correspondent een afschrift gemaakt; zie no. 6689. Inmiddels had Grotius de tekst overgedragen aan het nieuwsagentschap van Johann Epstein, Zweeds correspondent te Parijs; vgl. no. 6784.
3 Eind januari had Valdemar Christian, graaf van Sleeswijk-Holstein, natuurlijke zoon van koning Christiaan IV van Denemarken, zijn entree aan het hof van tsaar Michael Fedorovitsj gemaakt. De tsarendochter Irina mocht hij echter niet aanschouwen. Dit voorrecht zou hem pas verleend worden na bekering tot de grieks-orthodoxe kerk. Omdat hij hardnekkig bleef weigeren, verloor hij weldra ook de sympathie van de tsaar. Hem werd huisarrest opgelegd (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 385).
4 'Une querelle d'Allemand', een verbeten twist waarbij de hoofdzaken niet van de bijzaken worden onderscheiden (*Le Dictionnaire universel d'Antoine Furetière* I, sub 'Allemand').

Ofte well veele Polen genegen sijn tot den orlogh, soo soecken dogh de verresienste

senatoren den vrede,[5] gelijck den palatin van Posen[6] selve dor mijn addres eenen brieff aen sijn Exc. Torstenson geschreven heft. 't Is aparent dat met de eerste occasie eenige groote schepen uyt Sweden[7] op de reede van Dansick sullen beletten de toevoer naer Dennemarcken, sijnde in dat coningrijck gebreck van alles. 't Is aparent dat Hare Hoog Mogenden dien vrede par amour ou force sullen bevoorderen.[8] De offensi(e) van Ragozki aen 't heuys Oostenrijck compt bij dese gelegentheyt well te passe.[9] Daerentegens verliest den coning van Engeland d'assistencie van Dennemarcken. Naer de brieven soo ick vandaer ontfange, soo heft den coning van Engelandt wijnigh vorwindt.[10] 't Is eene bloedige, bedroeff(de), onnoodige orloghe, daervan het eynde moet verwacht worden.

De conferencie tot Warschauw sall in den herbst aengaen.[11] Van deser stad is bayde gesintheyt en salder niemand gaen; die van Toren[12] hebben het met groote verbitteringe geëxcuser(t). Den coning heft hier presentelijck een edelman aen den Coyaffschen buschop[13] gesonden, die hem hier ophaut ome den raet daertoe te animeeren. Sij en sullen 't evenwell mijns ordeels niet doen. Men meynt sij sullen daerop gecontumacert, vervolgt en verbannen worden.

Het begint Negrinus qualijck te gaen,[14] van dese gehaat, van d'ander niet meer geacht. Hij heft sijne dingen ooc mall aengevangen en gemeynt sijnen overgang heymelijck te doen en 't is ju[y]st anders uytgevallen. Den goeden Ruarus[15] is met alle de wijnige van sijn gevoelen niet alleen de stadt verboden, maer ooc van beuyten niet te mogen inkommen, sonder te respecteeren coning ofte senattor die instancie daervor gedaen hebben.

Hiermede eyndende blijve, mijnheer,

u. Exc.[cie] diener,

P. Pels.

5 De Poolse senatoren spraken hun voorkeur uit voor handhaving van het wapenstilstandsverdrag met Zweden van 2/12 april 1635 (het verdrag van Stuhmsdorf (Sztumska Wieś)). Alleen in het geval van een aanval op Lijfland zouden zij de wapens opnemen (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 168-169).

6 Krzysztof Opaliński (1609-1655), 'woiwode' van Poznań. In 1645 werd hij aangewezen voor een buitengewone missie naar Parijs (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 182-183 en p. 216-221, en Jobert, *De Luther à Mohila*, p. 462 *sub* Opaliński). Zijn brief aan de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson voerde de dagtekening 'Poznań 6/16 mei [= maart] 1644' (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 241).

7 De Zweedse vloot lag nog vast bij Dalarö (de eilanden of 'Scheeren' vóór de haven van Stockholm).

8 Het bemiddelingsaanbod van de Staten-Generaal aan de twee strijdende kronen.

9 De strijd van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi aan de Hongaarse grens.

10 Deze constatering stamt nog uit de eerste dagen van de campagne van het Schotse expeditieleger.

11 De 'conferencie tot Warschauw'; hiermee doelt Pauwels Pels op de voorbereiding van het godsdienstgesprek van Toruń; vgl. Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 246. De voorgestelde datum van 1 oktober moest in verband met de verkiezing van een nieuwe paus verschoven worden (Jobert, *De Luther à Mohila*, p. 384-389).

12 De fel lutherse raad van Danzig hechtte weinig waarde aan een 'fraterna collatio seu colloquium charitativum'. Het enthousiasme van de lutheranen in Toruń bekoelde na een terechtwijzing uit Danzig (Jobert, *De Luther à Mohila*, p. 389-392).

13 Mikołaj Wojciech Gniewosz († 1655), sinds 1642 bisschop van Cujavië (tegenw. Włocławek, ten zuiden van Toruń) (Gauchat, *Hierarchia catholica*, p. 372).

14 Bartholomeus Nigrinus (Schwarz) (ca. 1596-1646), ooit predikant te Danzig, had zich in Polen tot het rooms-katholicisme bekeerd; zie no. 6174 (dl. XIV), en H. Neumeyer, *Kirchengeschichte von Danzig und Westpreussen in evangelischer Sicht* I, Leer 1971, p. 122.

15 De sociniaan Martinus Ruarus (ca. 1588-1657) had zich als ambteloos burger in Danzig gevestigd. In 1643 werd hij niet meer binnen de stadsmuren getolereerd. Hij vestigde zich in de voorstad Straszyn; vgl. nos. 6118, 6204 en 6464 (dl. XIV).

12/22 Aprill 1644, Dansick.

P.S. Arriveren die brieven van Riga, confirmeren den elenden staet van den goeden Denschen sohn, niet alleen ten aensien van de religie, maer ooc de vorstendommen van sijne pacta dotalia, omme hem aen te wijsen in de plaetsen der landen van de Oostzee vorstendommen naer Casaen en Astricaen.[16]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 18 Martii [*sic*].

6827. 1644 april 23. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Non omnem contentionem defugio,[2] sed eam quae usum non habeat tantum quanti est temporis iactura. Constitui adhuc aliquid scribere pro Voto pacis.[3] Caeterum quaestio Americana non ita magni est momenti, ut multum de ea laborare debeam, neque Latius dignus quicum certem. Si cui plus est otii qui in ista palaestra se velit exercere,[4] vides ex iis quae transmisi materiam non defore.[5] Arnaldus[6] etiamnum extra urbem latet. A Venetiis nihil intelligimus.[7] Didericus[8] brevi ad sua castra reversurus est, utinam meliore cum fortuna. Mille florenos dabit pro libertate, et omnes equos ac sarcinas amisit. De

16 In Kazan en Astrachan woedde een opstand van de Kalmukken tegen het bewind van de tsaar. Het aanbod was niet bepaald aantrekkelijk voor een Deens koningszoon die heer en meester wilde zijn over Pskow en Nowgorod (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 319).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 966 App. no. 701. Antw. op no. 6809, beantw. d. no. 6844.

2 Willem de Groot was ingenomen met het besluit van zijn broer om de discussie met de geograaf Johan de Laet over de oorsprong van de Amerikaanse volkeren te staken.

3 De verdediging van zijn *Votum pro pace ecclesiastica contra Examen Andreae Riveti, et alios irreconciliabiles. Ecce quam bonum et quam iucundum habitare fratres in unum*, Parijs-Amsterdam 1642 (*BG* nos. 1183 en 1184), tegen het strijdschrift van de Haagse hofpredikant André Rivet *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319). In september 1643 vroeg Grotius zijn broer om terugzending van het dossier 'Rivet'; vgl. nos. 6444, 6455, 6477 en 6491 (dl. XIV). Een jaar later liet Grotius het manuscript van zijn weerwoord *Rivetiani Apologetici, pro schismate contra Votum pacis facti discussio* (*BG* no. 1195) bij vrienden in Amsterdam achter (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 128-129 en p. 218).

4 Eén kandidaat had zich al aangediend. In november 1643 kondigde de Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius het verschijnen aan van een *De origine gentium Americanarum dissertatio* van de Fransman Robert le Comte; zie no. 6553 (dl. XIV), en H.F. Wright, in *Bibliotheca Visseriana* VII, p. 227.

5 Tot twee maal toe had Grotius kritische aantekeningen op de *Responsio ad dissertationem secundam Hugonis Grotii, de origine gentium Americanarum* van de geograaf Johan de Laet (*BG* no. 733 en *BsG* no. 214) aan zijn broer doorgegeven; zie nos. 6792 en 6813.

6 Het debat over de memorie *De la fréquente communion* van de jansenistische theoloog Antoine Arnauld. Op 23 april schreef de Parijse raadsheer Claude Sarrau aan André Rivet: 'L'affaire d'Arnaud est plustost endormie ou assoupie que morte ou terminée' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 249).

7 Cornelis de Groot was niet bepaald mededeelzaam over zijn belevenissen in Venetië.

8 Grotius' jongste zoon Dirk koos voor terugkeer in het Frans-Weimarse leger; zie no. 6813. Zijn intrede in het leger van Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, werd bevorderd door een aanbeveling van kardinaal Jules Mazarin (*Lettres Mazarin* I, p. 697).

Brassero valde doleo, puto nimis emacem fuisse in portionibus Indicanis.[9] Mitto tibi apertas ad dominum Basium literas;[10] uteris si profuturas putes. Nolim enim operam perdere. Nec in Gallia quieta apparent,[11] sed subsunt dolosi cineres.[12] Deus cuncta ad pacem et politicam et ecclesiasticam cum verae pietatis restitutione dirigat. Domini Utenbogardi responsum cum eius commodo exspectabo.[13]

Deus te, uxorem, liberos incolumes florentesque praestet,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

23 Aprilis 1644.

6828. 1644 april 23. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Ick dancke God vanwegen de beternisse van suster Reigersberg.[2] Wij moeten zien hoe de Staten-Generael zullen willen dat haere schepen den tol betaelen[3] ende wat voorslagen zij zullen doen tot de vrede tusschen Swede ende Denemark.[4] 't Oorlogh schijnt daer langer te zullen duiren dan men gemeent had. 't Is wonder dat d'heer Gunter tot voorcoming van daetelijckheit niet en presenteert eenige moderatie op den tol.[5] 't Engelsche parlement vind zich te zeer gestijft door. de Schotten ende doordien zij zien dat den coning de hoope van hulp van buiten is afgesneden.[6] De daden der Sweden in

9 Grotius' reactie op het bericht dat de Amsterdamse koopman Joost Brasser op de Beurs bankroet was gegaan. Als deelnemer aan de 'Magalaensche Compagnie' had hij een fortuin opgebouwd in de vaart op Oost-Indië (*De reis om de wereld door Olivier van Noort* II, p. 163 en p. 220-223, en 'Lyste van de gedenkwaerdige teyckeninge op de Peper', in *Algemeen Nederlandsch Familieblad* 3(1886), p. 93).

10 De brief aan mr. Johan Basius (ca. 1574-1646), rekenmeester van Holland, is niet overgeleverd; vgl. no. 6833. In dit schrijven beval Grotius zijn zoon Pieter de Groot aan voor de door mr. Philips Doubleth vrijgegeven functie van secretaris van Den Haag; zie no. 6809.

11 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 23 april.

12 Vgl. Horatius, *Carmina* 2, 1, 8.

13 Grotius keek uit naar een antwoord van de bejaarde remonstrantse theoloog Johannes Wtenbogaert op zijn brief van 12 maart 1644; vgl. nos. 6755 en 6792.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 36k. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6829.

2 Maria van Reigersberch (vgl. no. 6744) of hun beider schoonzuster Catharina Veth, echtgenote van David van Reigersberch, rekenmeester van Zeeland; vgl. no. 2058 (dl. V).

3 In de tweede helft van maart was in de Staten-Generaal het besluit gevallen om ter bescherming van de koopvaarders een convooivloot van 44 à 45 schepen naar de Sont uit te zenden. Vraag was of de koopvaardijschepen bij het passeren van Helsingør de gebruikelijke tol aan koning Christiaan IV moesten betalen (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 65).

4 De Staten-Generaal hadden hun voornemen om te bemiddelen in een schrijven van 8/18 maart 1644 aan koningin Christina nader toegelicht (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 190).

5 De Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona had Grotius de tekst toegestuurd van de toespraak van de Deense kamersecretaris Frederik Günther in de vergadering van de Staten-Generaal dd. 16 maart 1644 (nos. 6777 en 6793); zie ook Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 411-412 en p. 417-420.

6 De Zweeds-Deense oorlog drukte ook een stempel op de binnenlandse krijg in Engeland. Het Londense Parlement koos partij voor Zweden (*CSP Dom. 1644*, p. 44 en p. 95, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 97). Bijna gelijktijdig werd in Stockholm overwogen om diplomatieke betrekkingen aan te knopen met de parlementsgezinden in Engeland en

Duitschlant zijn noch vigoureux, zoo in Silesië als in Misne.[7]

't Uitstellen van 't octroi voor de Oostindische Compagnie[8] doet de participanten veele schade ende buiten twijffel zullen eenige coopers van actië[n] daerdoor werden geruïneert. Ick bidde uEd. wat naerder te willen onderzoecken de situatie van de nieus gevonden passage in 't zuide.[9] Die van Chyly, wapenen ende bevelhebbers becomende van Hollant, zullen aen de Spaignaerden veel quaeds connen doen.[10] Ick hoor dat boven de questie in Gelderlant[11] oock groote twist is tuschen de stadt Groningen ende de Ommelanden.[12] 't Is mij lief dat den arbeit van monsieur de Geer wel succedeert.[13] Monsieur de La Tuillerie magh wel seeckering maecken van niet haest weder in Den Hage te comen.[14]

23 April 1644.

In dorso staat in een onbekende hand: Den 23 April 1644.

6829. 1644 april 23. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Hier is alles uiterlijck noch stil. Men spreeckt van madame de Hautefort[2] te huwe-

7 De stootkracht van de Zweedse expeditielegers van de generaal-majoors Hans Christoph, graaf van Königsmarck, en Robert Douglas in Meissen en Silezië.

8 Het octrooi van de Verenigde Oostindische Compagnie werd in afwachting van een besluit in de discussie over de vereniging van de Oost- en Westindische Compagnieën telkens voor korte perioden (6 weken) verlengd (*Res. SH*, dd. 23 maart en 19 april). De onzekerheid over de toekomst zaaide verwarring op de Amsterdamse beurs; vgl. no. 6827 n. 9.

9 In de tweede helft van maart begon Grotius zich plotseling te interesseren voor een nieuwe 'passage naar Oost-Indië'; zie nos. 6771, 6780 en 6792.

10 De expeditie van Hendrik Brouwer († 7 augustus 1643 te Chiloë), gewezen gouverneur-generaal van Oost-Indië, die in 1642 van de Westindische Compagnie de opdracht ontving om de Spanjaarden uit Chili te verdrijven (*NNBW* V, kol. 53-55). Op zijn tocht omzeilde hij het Stateneiland (Argentinië), een ontdekking waar de 'Heren Negentien' klinkende munt uit wilden slaan (*Res. SH*, dd. 24 maart 1644).

11 In Gelderland twistten de kwartieren over de belastingadministratie. Vanwege de ernst van de strubbelingen woonden Frederik Hendrik en de jonge prins Willem deze maand de landdag te Zutphen bij (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 974-975).

12 De Ommelander vertegenwoordiging verzette zich tegen de hegemonie van de stad Groningen (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 972-973).

13 De wervingen van de Zweedse koninklijke commissaris Louis de Geer in de Republiek, Eind april verliet een kleine hulpvloot van dertig schepen het Vlie.

14 De door de regering in Parijs aangewezen vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, ordinaris Frans ambassadeur in de Republiek, had op 9 april een aanvang gemaakt met zijn missie naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 36 1. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6828. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 6 mei 1644).

2 In zijn nieuwsbrief van 16 april (no. 6814) berichtte Grotius reeds over het vertrek van de hofdame Marie de Hautefort uit het 'Palais-Royal'. Zij trok zich terug in een Parijs klooster. Op 24 september 1646 ging zij een huwelijk aan met maarschalk Charles de Schomberg, hertog van Halluin.

lijcken aen den hertogh van Ventadour,[3] waertoe de coninginne wil helpen, hoewel Hautefort uit het hoff is vertrocken, men weet niet wel hoe. De coninginne heeft oock geschreven aen den hertogh van Bouillon, opdat hij zoude wedercomen in Vrancrijck.[4] Heeft geantwoord vertrocken te zijn uit vrese, maer dat hij wel wil continueren te handelen over Sedan. Evenwel vresen veelen dat daer iet schuilt. De coninginne heeft oock de advocaten van den coning gezonden aen de camers van het parlement alhier om dezelve te accorderen over de questie of de chambre d'enquestes ende andere cleiner mede moeten geroepen werden over publycke affaires,[5] gelijck nu is de requeste van de universiteit tegen de jesuyten.

Den marescal de Turaine treckt sijn volck zoo men ons zegt uit het graefschap van Bourgogne om hertogh Carel te beletten Falkestein weder te belegeren.[6] Die van 't voorzeide graefschap van Bourgogne hebben vierduizent man bij den ander tot haere defensie[7] ende presenteren hondertduizent rijcxdalers aen hertogh Carel[8] om haer te stercken met tweeduizent ruiters. Maer don Melos doet aen denzelve hertogh beter aenbiedinge van hondertduizent croonen voor zijne persoon, zijn volck te onderhouden ende te stercken tot tienduizent man. Denzelven hertoch vexeert die van Darmstad[9] om eenige restanten van contributie ende belet de wegen nae Francfort[10] aen die van Basel ende Straesburg om eenige oude querellen. Den hertogh van Beieren leent een millioen aen

3 Charles de Lévis († 1649), hertog van Ventadour, neef van de prinses van Condé, huwde op 8 januari 1645 Marie de La Guiche (*Tallemant des Réaux* I, p. 1015 en II, p. 1413, en *Dictionnaire de la Noblesse* 6(12), kol. 32-33).

4 Kort nadat hij had aangekondigd dat hij bereid was een schadeloosstelling voor het verlies van het prinsdom Sedan te aanvaarden, had Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, de wijk genomen naar Zwitserland (Congar, *Sedan et le pays sedanais*, p. 336). Zijn vlucht strafte koningin Anna af met een bevel tot inbeslagname van alle hertogelijke bezittingen in Frankrijk (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 84 en p. 91-92).

5 De ‘maistres des requestes’ van het Parlement van Parijs verlangden betrokken te worden in de beraadslagingen van de ‘Grand' Chambre’, zowel over de zaak van de jansenistische theoloog Antoine Arnauld als ook over de aanklacht die de rector van de Universiteit van Parijs had ingediend tegen de colleges van de jezuïet François Héreau (of Hayreau) aan het Collège de Clermont. Op 20 april liet de koningin door haar kanselier een nieuw reglement voorlezen. Twee dagen later verschenen de ‘maistres’ in de ‘Grand'Chambre’ en nadat zij hun plaatsen hadden ingenomen, verklaarden zij ‘que pour satisfaire aux ordres de la Reine ils étoient d'accord de députer; et M. le premier président leur répondit qu'ils en feroient de même en la grand'chambre, et ainsi se retirèrent’ (*Mémoires d'Omer Talon* I, p. 289-305; *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 168-172).

6 De Frans-Weimarse opperbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, bevond zich op dit tijdstip in de Franche-Comté om contributie op te halen voor zijn aanstaande campagne. Hij kwam te laat met een actie tot behoud van het kasteel Falkenstein. Op 15 april gingen de garnizoenssoldaten van Haguenau accoord met de capitulatievoorwaarden die hen door hertog Karel IV van Lotharingen en de gouverneur van Frankenthal waren opgelegd (*Gazette 1644*, no. 42, dd. 30 april 1644).

7 In de omgeving van Besançon brachten de inwoners van de Franche-Comté een leger van 4000 man bijeen (*Gazette 1644*, no. 40, dd. 23 april 1644).

8 Hertog Karel IV zocht toenadering tot Frankrijk, maar voor het geval dat de regering in Parijs zijn voorwaarden zou afwijzen, hield hij liever de eer aan zich. Op 9 april kon Grotius al melden dat de hertog een vertrouwensman naar het hof van de Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo had gestuurd; vgl. no. 6804.

9 Georg II, landgraaf van Hessen-Darmstadt, had verleden jaar een contributie van 50000 rijksdaalders moeten opbrengen ten behoeve van het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck; zie no. 6297 (dl. XIV).

10 Het losgeslagen Lotharingse leger dreigde zelfs Worms en Spiers te plunderen (*Gazette 1644*, no. 47, dd. 7 mei 1644).

den keiser[11] ende geeft duizentvijfhondert man te paerd ende noch zooveel te voet aen Haezfeld,[12] die zijn volck noch hout in guarnisoenen tot de Mey ende dan, zoo men meent, zal gaen helpen den coning van Denemarcken. Den hertogh van Orleans doet zijn volck bijeencomen bij Chauni,[13] den hertogh van Anguien bij Vitry,[14] den marescal de Gassion bij Retel.[15]

In Catelagne zijn de Spaensche eerst in 't velt.[16] Wie eerst gereed zal zijn in Piedmont, zal men haest weten.[17] Elck zal zich stercken met de trouppes die zoo bij Rome als bij de ligue zullen werden gelicentieert,[18] alzoo zulcx bij de paix is besproocken, gelijck mede restitutie aen ydereen van 'tgunt hij voor het oorlogh heeft bezeten ende de demolitie van alle nieuwe fortificatiën.

Don Jan d'Austria heeft hier paspoort becomen om door Vrancrijck nae Vlaenderen te trecken zonder Parijs te zien.[19] Een extraordinaire ambassadeur van Portugal is hier aengecomen met treffelijcke suitte.[20] Men meent hij spreecken zal van een huwelijck. Te Brisac is onder de crijgsluiden meuterie geweest, maer gestilt met geld.[21] Uit Francfort werden wij geadvizeert dat de Beierschen, hebbende uitgedeelt haer grootboeck dat zij tegens de Paltische hebben gemaect,[22] jaegen door discoursen ende brie-

11 Het geld werd beschikbaar gesteld voor de strijd van de keizerlijke bevelhebber Matthias, graaf Gallas, in Moravië en Bohemen (*Doc. Boh.* VII, p. 81 no. 194).

12 Hertog Maximiliaan I van Beieren versterkte de in Frankenland gelegerde regimenten van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen met enkele compagnieën ruiters (*Doc. Boh.* VII, p. 88 no. 215, en *Gazette 1644*, no. 39, dd. 23 april 1644).

13 Chauny, ten zuiden van Saint-Quentin. Op 17 mei voegde de 'generalissimus' Gaston van Orléans zich bij het Picardische leger.

14 Vitry-le-François (dep. Marne). Het leger van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, kwam echter bijeen in de omgeving van Verdun (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 264).

15 Het leger van maarschalk Jean, graaf van Gassion, verzamelde zich in Rethel (dep. Ardennes).

16 De Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, begon zijn campagne op het moment dat het leger van don Felipe de Silva de rivier de Cinca overstak (4 mei 1644) (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 252-254).

17 Op 31 maart waren te Ferrara de verdragen ondertekend die een einde maakten aan het conflict tussen de paus en Odoardo Farnese, hertog van Parma, over de rechten op het hertogdom van Castro. Aan de afgedankte huursoldaten was door de Italiaanse vredesonderhandelaar kardinaal Alessandro Bichi een dienstverband in het Frans-Savoyaardse leger van prins Tommaso Francesco van Savoye in het vooruitzicht gesteld. Een probleem vormden de geldmiddelen.

18 Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, Spaans gouverneur van Milaan, kon met moeite de soldij voor zijn manschappen opbrengen; zie no. 6825.

19 Juan José van Oostenrijk (1629-1679), natuurlijke zoon van koning Philips IV van Spanje. Zijn benoeming tot gouverneur over de Zuidelijke Nederlanden had de koning op 20 december 1643 bekendgemaakt. Al eerder was bij de Franse regering een verzoek ingediend om voor de prins een paspoort uit te schrijven. Dit werd toen geweigerd (*Diccionario de Historia de España* II, p. 580-585; *Briefw. P.C. Hooft* III, p. 585, en *Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 481-483, p. 485-488 en p. 674).

20 De buitengewone Portugese ambassadeur Alvaro Pires de Castro, markies van Cascaes, maakte zijn entree op 19 april. Vijf dagen later werd hem audiëntie verleend (*Gazette 1644*, nos. 40 en 43, dd. 23 en 30 april). Weldra ontpopte de Portugees zich als een pronkzuchtig heer die zijn blik niet van de Parijse dames kon afhouden (*Tallemant des Réaux* II, p. 619-621 en p. 1401).

21 Op 8 april waren de garnizoenssoldaten van Breisach in opstand gekomen tegen het harde bewind van de Franse gouverneur Paul Le Prévost, baron van Oysonville. Na uitbetaling van de achterstallige soldij herstelde de 'Weimarse' gouverneur Johann Ludwig von Erlach de rust in het legerkamp.

22 Misschien het pamflet 'L'Astrée de Baviere respondante au discours monstrant le notable interest que le public a en la cause palatine' of anders het 'Examen oder Erwe-

ven groote vrese aen de roomsch-catholycken ende lutherschen[23] vanwegen de hooge desseings van de calvinischen als Holland, Hessen, Rakoczy ende de parlamentarissen in Engelant. De zaecke die deze dagen gereed was om voor het parlement van Parijs bepleit te werden tuschen den hertogh van Anguien vanwegen zijne huisvrouw ende de hertoginne van Esguillon nopende de successie van wijlen den cardinael de Richelieu[24] is uitgestelt op hoope van accord.

23 April 1644.

De tijdingen uit Spaignie die hier cours hebben zijn dat de Castillans zijn afgeslagen van Segura[25] ende dat de Portugezen een groot fort maecken bij Valle Mule op de frontieren van Castille.[26] Van Wenen dat daer gedeputeerden waeren zoo van Denemarq[27] als van Ragosky.[28] Uit Engelant dat het leger van prince Robert was versterckt tot negenduizent man,[29] dat de parlamentarissen tevergeefs hebben aengetast het casteel van Cornette in 't eiland van Garnesei,[30] maer dat de Schotten een berg hadden bezet bij Neucastel ende becomen de stadt van Duram[31] ende aldaer veele ruiters ende voetvolck.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port 9 st.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 23 April 1644 uyt Paris.

23 Matthaeus Wesenbeck, de vertegenwoordiger van de keurvorst van Brandenburg op de Frankforter 'Deputationstag', verspreidde op 2/12 april het volgende gerucht: 'So habe ich auch, jedoch die vertrauliche Nachricht, ob sollte unlängsthin zu Passow, eine neue Alliance, wiewol gar in geheim, zwischen Kaiser, Spanien und Baiern, auch consequenter Cöln, beschlossen sein, und zu dem Ende Baiern eine ansehnliche Summ Gelds von dem Spanier bekommen haben. Was vor Versicherung desfalls geschehen, kann man noch nicht wissen' (*Urk. u. Act.* I, p. 848).

24 Henri II de Bourbon, prins van Condé, had als curator van Claire-Clémence de Maillé-Brezé, echtgenote van zijn zoon Louis II, hertog van Enghien, een proces aangespannen tegen Richelieu's lievelingsnicht Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon. Een compromis wees hij in de kwestie van de rechtsgeldigheid van het testament van de 'grote kardinaal' van de hand (J. Bergin, *Cardinal Richelieu; power and the pursuit of wealth*, p. 268-270). Op 28 april hield de prinselijke advocaat een tweeenhalf uur durende pleitrede in het Parlement van Parijs (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 256-258, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 174).

25 De Spaanse gouverneur van Badajoz had 1800 manschappen naar de Portugese grens gestuurd. Net op tijd kon het garnizoen van Salvaterra do Extremo (ten noorden van Alcántara) de verovering van het kasteel van Segura voorkomen.

26 De Portugezen versterkten de grensovergangen in het gebied tussen Pinhel en Almeida (Vale de la Mula) (*Gazette 1644*, no. 40, dd. 23 april 1644).

27 De Deense resident dr. Wilhelm Bidenbach von Treuenfels († 1655) verscheen op 28 maart aan het hof van keizer Ferdinand III (*Gazette 1644*, no. 40, dd. 23 april 1644; *Doc. Boh.* VII, p. 85 no. 200, en Gschliesser, *Der Reichshofrat*, p. 259).

28 De vertegenwoordiger van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi arriveerde eind maart in Wenen. Een audiëntie werd hem niet gegund (*Gazette 1644*, no. 42, dd. 30 april 1644).

29 Na zijn overwinning bij Newark-on-Trent (22 maart/1 april) trok prins Rupert (Robert) van de Palts westwaarts om de lichtingen in Wales te voorzien van de wapens die hij tijdens de slag op de parlementsgezinden had buitgemaakt (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 89-90).

30 Zes schepen van het Parlement bedreigden Cornet Castle op het eiland Guernsey (*DNB* XLII, p. 293).

31 Het Schotse expeditieleger won terrein ten zuiden van de Tyne (het bisdom Durham) (*Gazette 1644*, no. 40, dd. 23 april 1643).

6830. 1644 april 23. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Multi quotidie milites ad fines eunt.[2] Dux Aurelianensis eo iturus dicitur XII Maii[3] et magistrum equitum habiturus ducem Guisium;[4] ibit autem Chaunam, dux Anguianus Vitriacum, Gassio Reteliam. Literae scriptae sunt ad ducem Bulionium, ut redeat. Ipse metu se abscessisse dicit, neque eo minus paratum audire conditiones. Scripsit etiam regina ad fratrem ducis Bulionii, marescallum Turenae,[5] certum eum faciens de sua in ipsum benevolentia, nempe ne fraternis offensis semet implicet. Audimus autem eum marescallum ex comitatu Burgundiae bene opimatum exercitum ducere ad Falcostenium eximendum novae obsidioni, quam molitur dux Carolus, qui et Darmstadiensem et Mogontiacensem agrum diripi iussit ob tributa quaedam non soluta et Argentoratensibus, Basileensibus itinera tuta esse non sinit ob veteres quasdam controversias. Bavarus autem militem Spirae locavit,[6] ut pontem vicinum habeat in sua potestate. Interim comitatenses Burgundi quatuor militum millia contraxere ad sui tutelam, et duci Carolo offerunt centum millia thalerorum imperialium, ut bis mille equites ipsis de suis addat. Sed eundem ducem ad se vocat Melos, ipsi offerens centum millia scutatorum praeter stipendia militibus eius, quos augebit ad decem millia. Galli ex Longuiaco hostium quingentos iter ad Theodonisvillam habentes disiecere.[7]

Johannes Austriacus nothus permissum accepit a regina regente, ut in Flandriam ei per Galliam ire liceat, sed hac urbe vitata, ne aut pecunias hic distribuat, aut Batavorum suspiciones irritet. Gravis est disputatio in parlamento Parisiensi, an ad negotia publica advocandae sint omnes iudicum classes, maxime ad eam controversiam quae nunc fervet inter universitatem et iesuitas. Regina per advocatos regios moneri iussit singulas parlamenti classes, ut inter se eam rem componerent. Extraordinarius Portugalliae legatus de matrimonio aliquo acturus dicitur. Brisaci seditio fuit militaris, sed sedata numeratis pecuniis.

Inter Romam et oppositi foederis principes quin pax sit, non ultra dubitatur, aequa satis.[8] Redduntur oppida et terrae eis quorum ante bellum fuerant; deiiciuntur munitio-

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 195; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 415 no. 529. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 235. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 6831).

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 23 april 1644 (no. 6829).

3 Het vertrek van de ‘generalissimus’ Gaston van Orléans werd twee dagen uitgesteld. In zijn *Journal* (I, p. 181) tekende Olivier Lefèvre d'Ormesson op: ‘je sçus que Monsieur estoit parti le samedy 14. ... Son armée estoit la plus belle qui se fust jamais vue, et avoit quinze cents volontaires tous magnifiques, et néantmoins personne ne peut bien espérer du succès de cette armée, parceque Monsieur la conduit, qui ne passe pas pour aimer la guerre’.

4 Henri II de Lorraine, hertog van Guise, sloot zich aan bij de uitgelezen schare vrijwilligers.

5 De Frans-Weimarse opperbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, nam een afwachtende houding aan in de beroering die het bericht van de vlucht van zijn broer Frédéric-Maurice, hertog van Bouillon, in Parijs had veroorzaakt (*Lettres de Turenne*, p. 398). Zijn terughoudendheid verwierf de instemming van de regentesse (*Lettres Mazarin* I, p. 685-687 en p. 698-701).

6 Het bezit van Spiers, Mainz en Worms was zowel voor de Zwabisch-Beiersen als voor de Fransen van groot strategisch belang; vgl. *Lettres Mazarin* I, p. 623-625 en p. 698.

7 Ruiters van hertog Karel IV van Lotharingen en de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck daagden het Franse garnizoen van Thionville uit tot gevechtshandelingen.

8 Op 15 april plaatste de Franse regering haar handtekening onder de vredesverdragen die op 31 maart te Ferrara door kardinaal Gian Stefano Donghi, ‘plenipotentiario della Santità di

nostro Signore papa Urbano VIII e della Santa Sede Apostolica', en de Italiaanse vredesbemiddelaar kardinaal Alessandro Bichi namens Odoardo Farne-

nes novae; dimittuntur milites aucturi Gallorum et Hispanorum copias. In Catalania priores in aperto apparent Hispani.

Ex Francofurto discimus Bavaricos literis et sermonibus id agere ubique, ut et romano-catholicis et iis quos lutheranos vocant, suspectas faciant calvinistarum molitiones, id est Batavorum, Hassorum, Ragozii et parlamenti Londinensis in Anglia. Hispanos quae in Palatinatu sunt monasteria iis societatibus quarum olim fuerant reddidisse. A Bavaro duce millionem dari imperatori, ab eodem duce mille quingentos equites, pedites totidem adiungi Hazfeldianis, qui in praesidiis suis adhuc haerent, non exituri inde ante Maium.

Hautefortia aula quidem excidit, sed regina eius curam non omittens vult eam collocare in matrimonium duci Ventadurio. Quae exspectabatur in parlamento Parisiensi causae actio de lite ducis Anguiani contra Esguilloniam dilata est in dies aliquot in spem concordiae.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitati tuae adspiret optima consilia, consiliis autem optimos successus,

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, XIII/XXIII Aprilis 1644.

Intelligimus depulsos Castellanos ab oppugnatione Segurae; in eorum finibus structum castellum a Portugallis ad Vallem Mulae. Venisse Viennam legatos a Dano et Ragozio. Ex Anglia Hibernos etiam protestantes operam suam regi polliceri.[9] Principis Roberti exercitum auctum novem millibus. Oppidum et portum Abderaniae captum a regiis;[10] contra a Scotis captum montem imminentem Novo Castello et oppidum Duramum, et multos ibi equites peditesque; parlamentarios vero reiectos, cum assilirent arcem Cornettam in insula Gerneseia.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Varia ex Gallia. De Lotharingo et Bavaro. Johanni Austriaco transitus permissus. Disputatio in parlamento Parisiensi. De legato Portugallico. Seditio Brisaci. Certiora de pace in Italia. Catalanica. Reformati suspecti redditi. Hispani in Palatinatu quid? De Bavaro, Hautefortia, lite Esguilloniae. De bello Portugallico. Legati Viennam. Anglica.

6831. 1644 april 23. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

9 Randal MacDonnell (1609-1683), graaf van Antrim, had aan koning Karel I toestemming gevraagd om manschappen in Ierland te lichten (*DNB* XXXV, p. 55-58).

10 Begin april drong de koningsgezinde Schot George Gordon († 1649), markies van Huntly, de stad Aberdeen binnen (*DNB* XXII, p. 190-194).

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. Oorspronkelijk was deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6830), maar door onzorgvul-

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimis et excellentissimis dominis/dominis, reginae Suediae, Suedorum et Wandalorum et Gotthorum summa cum potestate legatis; domino Johanni Oxenstiernae, regni senatori, libero baroni in Kymitho, etc.; domino Johanni Salvio, domino in Adesburg, etc.

6832. 1644 april 24. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine et patrone observandissime,

Helsingoburgum a nostris firmo praesidio teneri, muniri, et provincias ducibus sacrae regiae Maiestatis tributa solvere hic pro certo habent.[2] Nonnulla ex firmioribus castellis nondum occupata ob aeris intemperiem. In Zelandia magna aeris, nautarum inopia,[3] timor ob naves Suedicas et classem Foederatorum, et inter regem et nobilitatem discordiae initia. Rex enim ultionem ac bella, proceres, nobiles et cives pacem volunt[4] et, quantum possunt, se bonaque sua contra mandatum regium in tutiora loca, utpote Gedanum, Hamburgum, Lubecam et huc transferunt. Ragoczius[5] iam fere devicta Hungaria, excepta metropoli et adhuc paucis,[6] in hereditarias imperatoris ditiones partem exercitus mittere parat. Duglassius Glogavium provisione, praesidio auxit et in Holsatiam rediit.[7] Caesareanos Saxonicosque Koningsmarkius, quantum potest, persequitur et occupata Grimma, circumcesso Pegavio Hallam concessit et circa Salam copias suas tenet.[8]

Spero brevi commoda literis itinera fore, quia Suedicae naves in mare Germanicum

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 15). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6817, beantw. d. no. 6853.

2 Wederom bevestigt de Zweedse agent te Amsterdam de inname van Helsingborg en de voorspoedige opmars van het leger van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn naar Lund en Landskrona in het Deense gewest Skåne (Schonen).

3 Koning Christiaan IV verplichtte de burgers van Kopenhagen tot het leveren van een bijdrage aan de oorlog tegen de Zweden (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 84-85). In alle havensteden werd bootsvolk geronseld voor dienst op de koninklijke vloot (*Kancelliets Brevbøger 1644-1645*, p. 57).

4 Inderdaad waren de Deense rijksraden bereid om met de Zweden te onderhandelen. In een schrijven van 9/19 februari hadden zij de rijksraden in Stockholm een samenkomst aan de grens voorgesteld (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 378-379; *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 232; Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 172, en Londorpius, *Acta publica* V, p. 878-879).

5 Het leger van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi rukte van Košice (Kaschau) in westwaartse richting op.

6 In de omgeving van de bisschopsstad Nitra (Neutra) (ten oosten van Bratislava) wierpen de keizerlijken een front op tegen de in opstand gekomen Hongaren (*Doc. Boh.* VII, p. 74 no. 176, p. 81 no. 193 en p. 88 no. 216).

7 De Zweedse generaal-majoor Robert Douglas had zijn expeditie naar Silezië volbracht. Op het tijdstip dat Harald Appelboom zijn informatie ontving, naderde hij de stad Frankfort aan de Oder (*Doc. Boh.* VII, p. 87 nos. 209-210).

8 Het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, had zich aangesloten bij de garnizoenssoldaten van generaal-majoor Axel Lillie, stadscommandant van Leipzig. Onderweg zaaiden de Zweden verwarring in Halle, Grimma en Pegau (plaats tussen Halle en Zeitz). Aan de Saale bleven schermutselingen met Saksisch-keizerlijke eenheden uit.

brevi iam hinc excurrunt,[9] ut tutam Gotheburgensem navigationem[10] reddant.

De Muscovia nihil certi habemus. Spargunt delatas Voldemari nuptias[11] et benigne admissum cum literis sacrae regiae Maiestatis residentem Krusbiörnium.[12] Poloniam ex sententia illustrissimae Excellentiae vestrae et foedera[13] revereri et quietem spirare proceres praesentes literae testantur.[14] Dominus marescallus Torstensonius in Fiuniam ire iam diu paravit, sed nondum transitum tentavit. Illustrissimus dominus legatus Oxenstierna magna pompa Osnabrugam 16/26 Aprilis est ingressus[15] et a caesareanis Gallisque introductus visitatusque.

Hic evulgatae sunt causae belli Sueo-Danici,[16] quas quidem separatim a nostris allegatas vidi, sed non ita in unum coactas.

Hisce illustrissimam Excellentiam vestram divinae protectioni devote commendo et semper maneo, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae obsequiosus servitor,
H. Appelboom.

Amstelodami, 24 Aprilis 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 5 Maii.

9 De Zweedse vloot lag lange tijd ingevroren bij Dalarö (de eilanden of 'Scheeren' vóór de haven van Stockholm). Maar vanuit de Republiek werd hulp geboden: eind april verliet een kleine hulpvloot van dertig schepen het Vlie. Het commando had de Zweedse koninklijke commissaris Louis de Geer toevertrouwd aan de Zeeuw Maerten Thijssen.

10 Opperbevelhebber Lennart Torstensson had eenheden van de Zweedse hoofdmacht naar het noorden van Jutland (het gebied van de Vendsyssel) gestuurd om verbinding te krijgen met de Zweedse havenstad Göteborg. Zonder assistentie van oorlogsbodems was de Deense vlootblokkade voor de schans van Älvsborg (ten zuiden van Göteborg) niet te breken.

11 Valdemar Christian, graaf van Sleeswijk-Holstein, natuurlijke zoon van koning Christiaan IV van Denemarken, zou in Moskou in het huwelijk treden met de tsarendochter Irina. De grieks-orthodoxe geestelijkheid hield hem echter voor dat hij zich eerst moest bekeren.

12 Peter Crusebjörn (Krusebjörn) († 1650), Zweeds resident te Moskou. In 1643 zou hij afgelost worden door Peter Anton Lofelt, maar tsaar Michael Fedorovitsj weigerde de nieuwe agent tot zijn rijk toe te laten. Daarentegen opperde hij geen enkel bezwaar tegen de aanwezigheid van Crusebjörn (*SBL* IX, p. 389, en *Hist. de l'adm. des affaires étrangères de Suède*, p. 94-97).

13 Het Zweeds-Pools wapenstilstandsverdrag dat op 2/12 april 1635 te Stuhmsdorf (Sztumska Wieś) was gesloten.

14 Later zag Harald Appelboom zijn vermoeden bevestigd in de vredelievende brief van Krzysztof Opaliński, 'woiwode' van Poznań, aan de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson, dd. 6/16 mei [= maart] 1644; vgl. nos. 6826 en 6943, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 241.

15 Verschrijving voor: '6 Aprilis'. De Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna en diens echtgenote Anna Margaretha Sture hadden op 27 maart/6 april hun entree in Osnabrück gemaakt; zie no. 6802.

16 In Zweden werd dit Manifest op 16/26 januari 1644 uitgevaardigd als 'Kongl. May:tz til Swerige, etc., Breff Til Rijkzens Ständer' (*BG* no. 679A); vgl. nos. 6802 en 6810. Drukkers in de Republiek verzorgden eigen versies: 'Manifeste, ofte Verklaringe, van de Koninginne van Sweden, aen hare Rijcx-Standen' (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 4330a) en 'Manifest, ofte Coninckl. Majesteyts in Sweeden Schrijvens, aen de Rijcx-Standen' (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5076) of 'Declaratie van haere Koninghl. Maiesteyt van Sweden aen alle haere onderdanen' (Knuttel, *Cat v. pamfl.* no. 5077).

6833. 1644 april 25. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Novos motus parturire Galliam cum dolore intelligo,[2] neque enim intus male constituta, accedentibus eiusmodi minis, efficaciter contra Hispanum agere poterit. De pace Monasteriensi spes longa, tot illic controversiae incidunt praeiudiciales[3] antequam ad rem ipsam accedatur, ut nihil inde hac aestate nobis sit expectandum.[4] Et iam praeter illud inter Suedos et Danos bellum exarsit et aliud a Raccotzio,[5] quod et ipsum componi debebit, neque interea desinit toti christianismo minitari Turca. In Italia pacem iam coaluisse nuntiant recentes e Germania litterae, ut mihi quidem indicavit Vicquefortius.[6]

Didericum ad vos venisse gaudeo;[7] est enim inter primos qui captivitatem istam evasere, etsi non sine lytro. Velim scire quomodo se habeat eius centuria et ‹eam› ea occidione sit deleta an minus, tum etiam quem sibi exercitum delegerit in quo munus suum optionis sit exerciturus, et quibus conditionibus, et siquid de maiore filio[8] intelligis qui nimis diu cunctatorem agit. Quantum praesidii in Petri causa[9] allaturae sint tuae litterae proximus nos nuntius docebit; vivit sane adhuc Doubletius, sed sine spe longioris vitae.

Ex Anglia nihil fere certi intelligimus, ita illic sunt homines, ut pro suo in hanc aut illam partem affectu sibi fingant somnia, et ita hic sunt animati,[10] ut nihil quod votis suis adversum sit velint credere aut divulgare atque ita veritas aut amittitur aut supprimitur.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 304. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6813, beantw. d. no. 6849.
2 Willem de Groot verbaasde zich over het schielijk vertrek van César de Bourbon, hertog van Vendôme, en Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, uit het koninkrijk.
3 Uit Munster en Osnabrück kwamen berichten dat de gevolmachtigden ter vredesconferentie elkaar de ‘eer en tytulen’ niet gunden.
4 De Staten-Generaal talmden. Na het vertrek van de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien kreeg het vraagstuk van de ‘Munstersche besendinge’ niet langer de hoogste prioriteit (Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 175-176).
5 De Zweeds-Deense oorlog en de strijd die de Zevenburgse vorst György I Rákóczi aan de Hongaarse grens tegen de keizer leverde.
6 Joachim de Wicquefort, de Hessische resident in de Republiek. Hij stond in correspondentie met de Franse delegatie te Munster; vgl. nos. 6511 en 6551 (dl. XIV). In die kringen circuleerde al op 13 april het nieuws dat er op 31 maart te Ferrara een einde was gekomen aan de oorlog over de rechten op het hertogdom van Castro (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Chigi* I, p. 211).
7 De terugkeer van de Frans-Weimarse officier Dirk de Groot naar het ouderlijk huis; zie nos. 6803 en 6813.
8 Cornelis de Groot was niet bepaald mededeelzaam over zijn belevenissen in Venetië.
9 De zieke mr. Philips Doubleth had te kennen gegeven dat hij het secretarisambt van Den Haag wilde neerleggen. Op dit bericht (no. 6809) nam Grotius de pen ter hand (no. 6827) om de Hollandse rekenmeester mr. Johan Basius te attenderen op de geschiktheid van zijn zoon Pieter voor deze functie.
10 In de Republiek dongen woordvoerders van het huis Stuart en verdedigers van de Engels-Schotse ‘solemn league and covenant’ om het hardst naar de publieke gunst.

Legi ea quae Latii scripto opposita transmisisti et risi.[11] Vel ea sola hominis inscitiam produnt, sed vellem eius scriptum κατὰ πόδας[12] ab aliquo refutari, non autem a te,

11 De aantekeningen die zijn broer op de *Responsio ad dissertationem secundam Hugonis Grotii, de origine gentium Americanarum* van de geograaf Johan de Laet (*BG* no. 733 en *BsG* no. 214) had gemaakt, konden de goedkeuring van Willem de Groot wegdragen. Zijn reactie was thans opgewekter dan in het najaar van 1643, toen hij voor het eerst de *Hugonis Grotii de origine gentium Americanarum dissertatio altera* (*BG* no. 731) onder ogen kreeg; vgl. nos. 6524 en 6539 (dl. XIV).

12 'Woord voor woord'; zie § 21, van de constitutio 'Tanta', op 16 december 533 door keizer Justinianus afgekondigd om de *Digesta* in werking te laten treden.

nam hoc et ille et Rivetus triumphant[13] quod ad singula non respondes, cum ipsi nihil relinquant intactum. Velim scire quando tua in Vetus Testamentum sint proditura, multi enim videre desiderant.[14]

Deus interea te, tuam, tuos diu nobis servet incolumes,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XXV Aprilis 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 30 st.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 5 Maii.
En in dorso: 25 April 1644 W. de Groot.

6834. 1644 april 25. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger herr ambassadeur, hochgeneigter herr vnndt patron,

Gestern abendt ist der herr resident Rosenhan wiederumb alhier angelanget, der Portugesische ambassadeur aber bleibt noch ein zeitlang zue Minden,[2] weiln ohne dass so balt vor ihn nichtess alhier zuthuen sein wirdt. Von Münster vernimbt man, dass daselbst die procuratorien schon geschehen vnndt die vollmachten reciproce gegen einander aussgewechsselt worden seyen.[3] Vnsserseits hat man alhier an die käyserl. gesandten dergleichen begehren vnndt sich darzu offeriren lassen.[4] Ess haben aber selbige, mit

13 De Haagse hofpredikant André Rivet verkeerde in de waan dat hij met zijn *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum*, Leiden 1643 (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319), zijn opponent voorgoed het zwijgen had opgelegd. Op dit moment wist hij niet dat Grotius op zijn besluit tot zwijgen was teruggekomen; zie no. 6827.

14 De Parijse uitgever Sébastien Cramoisy was begonnen met het zetten van de Indices op de *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137). In augustus legde hij de laatste hand aan het werk (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 264-265).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 100. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.

2 Schering Rosenhane, Zweeds resident te Munster, had begin maart een bezoek gebracht aan het hoofdkwartier van opperbevelhebber Lennart Torstensson te Haderslev. Op de terugweg had hij de Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes een geleide van Hamburg naar Westfalen gegeven. Op 7/17 april bood hij de Portugees een onderkomen in Minden aan. Zelf spoedde hij zich naar Osnabrück (aankomst op 14/24 april) (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 212). Op 13 mei verscheen de Zweedse resident eindelijk in Munster (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 429).

3 De plechtige uitwisseling van de volmachten van de keizerlijke, Franse en Spaanse gevolmachtigden werd op zondag 10 april ingeleid met gebedsdiensten in de Dom van Munster (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 93-99, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 338-341).

4 In Osnabrück zou de Deense delegatie de rol van ‘onpartijdige derde’ op zich nemen, maar omdat koning Christiaan IV zijn geloofwaardigheid als vredesbemiddelaar had verloren, legde de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius aan de keizerlijken een tussenoplossing

dem vorwandt der manglenden mediation darzu nicht verstehen wollen, sagende, dass sie desshalb erst nach hoff schreiben vnndt in viertehalb wochen der antwort erwarten mussen, welchess ein schlechter anfang zue den tractaten ist.

Ich bin vnndt verbleibe hiermit,

Ew. Excell. gehorsambster diener,

G. Keller m.pa.

Ossnab[ruck], den 15. Aprilis anno 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 11 Maii.

6835. 1644 april 25. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Onse hier te lande aengestelde equipage is nu vaerdig,[2] bestaet in eene vloote van ettelijcke twintig schepen, daervan de meeste alrede wtgeloopen sijn, hebben oock bereits eene prijse, sijnde een Deensch scheepje met hout en dackpannen gelaeden becomen;[3] de reste sal eerstdaegs volgen. Met deses staats equipperinge gaet het noch langsaem voort.[4] Ick hebbe tot dato in mijne negotiatie noch geene verclaeringe van de heeren Staten-Generael connen becomen.[5] Alles word opgeschoven totdat yder provintie apart haere resolutie over dese saacke sal ingebracht hebben.

Wt het rijck en hebben wij noch gans geene brieven ende in Dennemarcken is tsedert mijnen lesten niets gepasseert. General Torstenson hout sich tot Coldingen,[6]

voor: hun secretarissen konden op een neutrale plaats (een kerk ter plaatse) de documenten uitwisselen. De keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane durfden de verantwoording voor deze procedure niet op zich te nemen. Zij wilden de keizer raadplegen over een bijstelling van hun instructies dd. 15 juli 1643 (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 361-362 en p. 365-369, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 206-207 en p. 212).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 145. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

2 De wervingen van de Zweedse koninklijke commissaris Louis de Geer in de Republiek. Eind april verliet een kleine hulpvloot van dertig schepen onder bevel van de Zeeuw Maerten Thijssen het Vlie ('Brieven van Louis de Geer', in *BMHG* 29(1908), p. 255-258).

3 Over de buit rees een diplomatiek probleem, want het scheepje werd door de admiraal naar Amsterdam geloodst om aldaar ten behoeve van de Zweedse krijgskas verkocht te worden (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 171).

4 In de tweede helft van maart was in de Staten-Generaal het besluit gevallen om ter bescherming van de koopvaarders een convooivloot van 44 à 45 schepen naar de Sont uit te zenden. Begin juli lag de vloot eindelijk zeilklaar in het Vlie.

5 Tevergeefs trachtte de Zweedse resident de Staten-Generaal te bewegen tot een verbod op de vaart naar Deense havens. Meer dan eens had hij ook geprotesteerd tegen de wervingen van Gabriel Marselis, 'factor' van koning Christiaan IV in Amsterdam (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 50-54 en p. 294).

6 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson liet de Denen geloven dat hij nog steeds plannen had om vanuit de schans van Middelvaart (Middelfart) de oversteek over de Kleine Belt naar het eiland Funen te maken.

heeft op de eilanden noch niets getenteert. Den coning van Dennemarcken is dan in Fuinen, dan in Zeelant,[7] brengt te water en te lande alles te samen wat hij can tot sijne defentie. Ragotzi heeft noch immer goede progressen, soeckt door te breeken in Moraviën,[8] daerover alle passen sijn verhouwen. Sijnen afgesondenen aen den keyser, naedat hij sijne brieven heeft overgelevert, is sonder audiëntie te solliciteren wederom doorgegaen.[9] De

7 Op 1/11 april scheepte koning Christiaan IV van Denemarken zich in. Aan boord van de 'Trefoldighed' zeilde hij naar de schans van Älvsborg (ten zuiden van Göteborg) (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 87-89).

8 Keizer Ferdinand III vreesde een verbinding van de Zevenburgers met de Zweedse expeditielegers van Hans Christoph, graaf van Königsmarck, en Robert Douglas. Verscherpte bewaking liet hij instellen in de omgeving van de pas bij Jablunkov (Moravië) (*Doc. Boh.* VII, p. 85 no. 201).

9 De vertegenwoordiger van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi arriveerde op de

Turcken stroopen sterck tot voor Coppronies, Totis, Raab, Comorra en Nieuheusel,[10] 'twelck aen 't keyserlijcke hoff groote ombrage geeft, ende niet in postuure is om aen ‹den› Dennemarcken eenig secours toe te senden.

Ick blijve, mijnheere,

u. Exc.[tie] dienstwilligste.

Den 25 April 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 5 Maii.

6836. [1644 april 28]. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

J'appren[ds] fort volontiers par vos dernieres du 12 de ce mois, que les Hollandois se veulent mesler par force de nos differends[2] et crois que par ce moyen ils obligeront bientost le roy de Denemarc à une raisonable paix. Celle d'Italie est non seulement signée à Venise au gran[d] contentement de tous,[3] mais despuis on en a eu les ratifications necessaires du gran[d]-duc et duc de Modene, et après du pape mesme, tout s'acheminant à present à une entiere execution d'icelle dans les deux mois de temps qui ont esté prefix pour cest effect. La France en a aquis beaucoup d'honneur,[4] surtout luy donnet-on des benedictions à Venise pour cela non pareilles, et si elle sera autant heureuse au maniement de celle avec Denemarc[5] elle s'en pourra dire bien glorieuse. Le pape continue à estre fort malade et si foible que dernierement en donnant la benediction au peuple il n'a peu lever son bras, moins souffrir la couronne sur sa teste, de sorte que la prophecie qu'on a de sa mort qu'elle arriveroit dans ce mois-cy pourroit reussir veritable.[6]

10 Het Turkse leger benutte de onrust in Hongarije voor expedities naar de grens (Kapuvár (Coppronies?), Tata (Totis), Györ (Raab), Komárom (Comorra) en Nové Zámky (Neuhäusel).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 328. Eigenh. oorspr. Antw. op een ontbrekende brief van 12 maart 1644.

2 De Staten-Generaal hadden van de Staten van Holland het besluit overgenomen om een vloot ter bescherming van de koopvaarders naar de Sont uit te zenden. Op de schepen zou logies worden ingeruimd voor de Staatse gezanten die hun bemiddeling aan de kronen van Zweden en Denemarken zouden aanbieden.

3 Op 31 maart waren te Ferrara de verdragen ondertekend die een einde maakten aan het conflict tussen de paus en Odoardo Farnese, hertog van Parma, over de rechten op het hertogdom van Castro. Paus Urbanus VIII ratificeerde de vredesverdragen op 9 april; de republiek Venetië op 12 april; groothertog Ferdinando II van Toscane op 7 april en Francesco d'Este, hertog van Modena, op 5 april. Op 15 april plaatste de Franse regering haar handtekening (V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* IV 2, p. 411-414 en p. 433-439).

4 De Franse regering oogstte lof voor de tact die haar vredesbemiddelaar kardinaal Alessandro Bichi aan de dag had gelegd.

5 De missie van Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, ordinaris Frans ambassadeur in de Republiek, naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina.

6 De voorspellingen kwamen niet uit. Paus Urbanus VIII (Maffeo Barberini) stierf op 29 juli 1644.

Cependant on bat Uberlinghen à toute furie,[7] et deux tours en ont esté desja ruinées sans qu'il y ait aucune nouvelle du secours que les François disent vouloir donner aux assiegés. La diete de Coire est finie, mais nous ne sçavons pas encore comment, si ce

7 De Zwabisch-Beierse eenheden van François de Mercy richtten hun kanonnen op het Frans-Weimarse steunpunt Ueberlingen.

n'est que les deputés suisses ont pris tout ad referendum,[8] et se trouvans desja au retour nous en apprendront bientost des nouvelles. Un agent de l'empereur[9] a apporté des lettres à ce canton-cy, par lesquelles il les exhorte à l'observance de la paix hereditaire et qu'on ne donne des vivres aux François qui sont dans Uberlinghen, s'y defendens fort bravement.

Je continue à estre miserable et fort perplex en ce que je dois faire, et quand je ne vous escriray plus par deux ou trois ordinaires, ce sera signe que je suis en chemin pour m'en aller vers vous[10] ou bien malade, dont Dieu me garde et vous conserve en tres parfaite santé, que vous souhaitte, monsieur,

vostre serviteur tres humble,
C. Marin m.p.

Messieurs de Zurig n'ont receu aucune satisfaction de ce qui s'est passé vers Stein,[11] tous les cavaliers françois de Hohetvil ayans esté menés en Alsace pour y servir dans l'armée.[12] Les François en Italie[13] se renforceront des trouppes de sa nation qui servent au pape et à la ligue pour faire tant mieux la guerre dans le Milanois, s'ils pourront.

Les Bavarois se preparent à donner l'assaut à la ville d'Uberlinghen, où on dit que les soldats françois deviennent fort malades.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 12 Mai.
En in dorso: Avril ... Marin 1644.

8 De kantons Zürich, Bern, Luzern, Uri, Schwyz en Glarus hadden de strijdende partijen in Graubünden hun bemiddeling aangeboden. Deze maand waren hun vertegenwoordigers in Chur bijeengekomen voor het opstellen van een vergelijk tussen de katholieken en protestanten (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V 2 1, p. 1313-1315).

9 De keizerlijke agent kolonel Sebastian Pilgerin Zweyer von Evibach had de vertegenwoordigers van de protestantse kantons Zürich en Bern al meer dan eens gewezen op de risico's van een ongelimiteerde bevoorrading van het Frans-Weimarse leger; vgl. no. 6730. Zijn laatste waarschuwing om de erfunie met aartshertogin Claudia de' Medici te blijven respecteren, dateerde van 3/13 maart 1644 (Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 33-36).

10 De arme Zweedse resident te Zürich zou weldra met een aanbevelingsbrief van Grotius (no. 7009) een reis naar Stockholm ondernemen.

11 De Franse ambassadeur Jacques Le Fèvre de Caumartin had na ontvangst van de klachten van het kanton Zürich over het incident bij de brug van Stein (no. 6754) de regering in Parijs gewaarschuwd. Kardinaal Jules Mazarin keurde de activiteiten van de troepenwerver Daniel II de Bellujon, baron van Coppet, af: 'Vous avez eu grande raison d'empescher que le baron de Coupet ne fortiffiast du desbris de l'armée du Roy les levées qu'il fait pour la republique de Venise' (*Lettres Mazarin* I, p. 559).

12 Recruten met de Franse nationaliteit werden uit de wervingen van de baron van Coppet en de vestingcommandant van Hohentwiel gelicht. Zij werden door de Franse ambassadeur in Zwitserland gesommeerd om dienst te nemen in het leger van de Frans-Weimarse opperbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne (*Lettres Mazarin* I, p. 643-644).

13 De Italiaanse vredesbemiddelaar kardinaal Alessandro Bichi had met vriend en vijand in de Castro-oorlog afspraken gemaakt over een Frans-Savoyaards dienstverband voor hun troepen. Een probleem vormde de financiering.

6837. 1644 april 28. Van J. Oxenstierna.[1]

Magnifice et generose domine,

Legati caesariani qui hic sunt primi me inviserunt et ego deinde illos.[2] Dominus legatus Salvius adhuc in lecto ob morbum detinetur. Deficientibus mediatore et mandatis ad alium recipiendum, sine arbitris procuratoria commutanda censuimus, ut ita inchoaretur tractatus. Petierant caesariani paucorum dierum moram, donec Vienna literas accipiant.[3] Praetenditur ob mutatas res cum Dano aliquid in eorum procuratorio et literis fiduciae, quae ad Danum erant directae, innovandum fuisse. De industriane moras nectant, ut Danum et eius consilia interea amplectantur, an vero ob causam praedictam, tempus docebit. Ex quo huc veni consilia cum Gallicis legatis inimus de loco ad congrediendum apto.[4] Proposuimus nos Glandorp, illi Latbergen vel coenobium Vinnaberg, ut in eorum aliquo ambae legationes convenirent. Latbergen iam utrinque repudiavimus. Super reliquis rationes conferuntur. Quodsi in uno eodemque loco idoneae commoditates pro utraque legatione non poterunt inveniri, diligent forte illi Vinnenberg vel alium aliquem locum accommodum, nos vero Iborg. E quibus locis postea vices commeandi observandae forent. Ante Resurrectionis dominicae festum,[5] quod iam imminet, non poterimus congredi.

Dominus Rosenhana, qui antehac in Holsatiam ad exercitum ierat, reversus 14 die huius mensis prospera omnia de mareschallo, ducibus reliquis et milite nostro refert.[6] E

1 Minuut Stockholm, RA, E 915, coll. J.A. Oxenstierna ser. A II, Koncept G. De talrijke doorhalingen en verbeteringen van de hand van de opsteller van deze brief zullen niet worden gesignaleerd.

2 De Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna en diens echtgenote Anna Margaretha Sture maakten op 27 maart/6 april hun entree in Osnabrück. In de loop van de 30ste maart/9de april legden de keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane hun eerste visite aan de Zweedse delegatie af (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 202-206, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 332-336). Het tegenbezoek op 2/12 april duurde een uur. De tweede Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius moest wegens ziekte verstek laten gaan (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 342).

3 De ceremonie van de uitwisseling van de volmachten tussen de keizerlijke en Zweedse gevolmachtigden. Omdat de Zweden de aanwezigheid van een Deense 'onpartijdige derde' niet duldden, legde Johan Adler Salvius de keizerlijken een tussenoplossing voor: hun secretarissen konden op een neutrale plaats in Osnabrück (een kerk, bijvoorbeeld) de documenten uitwisselen. De keizerlijke gevolmachtigden durfden de verantwoording voor deze procedure niet op zich te nemen. Zij wilden eerst de keizer raadplegen over een bijstelling van hun instructies dd. 15 juli 1643 (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 361-362 en p. 365-369, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 206-207 en p. 212).

4 Problemen rezen bij het vaststellen van een plaats waar de Zweedse gevolmachtigden hun Franse collega's Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien konden ontmoeten. De Fransen stelden Ladbergen of Harkotten voor, maar om verschillende redenen wezen de Zweden deze ontmoetingsplaatsen af. Over en weer werden nieuwe voorstellen ingediend: Glandorf, het klooster Vinnenberg (ten noorden van Warendorf) of Iburg (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 16-17, p. 74, p. 81-82 en p. 101-112, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 194-195, p. 197, p. 203-207 en p. 211-212).

5 Hemelvaartsdag viel op 5 mei (nieuwe stijl) en op 30 mei (oude stijl).

6 Schering Rosenhane, Zweeds resident te Munster, had begin maart een bezoek gebracht aan het hoofdkwartier van opperbevelhebber Lennart Torstensson te Haderslev. Op de terugweg had hij de Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes een geleide van Hamburg naar Westfalen gegeven. Op 7/17 april bood hij de Portugees een onderkomen in Minden aan. Zelf spoedde hij zich naar Osnabrück (aankomst op 14/24 april) (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 212).

Suecia nihil certi habemus.[7] Expectantur tamen frequentiores literae quando navibus uti licuerit. Haec res videtur obstitisse communicationi illi quam Magnificentia vestra in literis de die 31 Martii/9 Aprilis ad me datis[8] desiderat super motu Danico. Mitto nunc exemplar literarum quas senatus regni Suecici ad Danicum scripsit.[9] Antecedunt has literas aliae quaedam ab eodem senatu Sueci[c]o ad Danicum.[10] Venerunt in manus meas privatorum dissertationes super hac re, una typis excusa et, ut spargitur, a ministro quodam regis Poloniae,[11] altera a nescio quo concinnata.[12] Non assequuntur omnia et in aliquibus coniectura nituntur. Quia tamen aliqualem Danicarum machinationum nervum monstrant, mittendas censui. Fecerit Magnificentia vestra rem officio suo convenientem et clementissimae nostrae reginae patriaeque gratam et honorificam, si belli huius iustitiara, necessitatem et, quem tantopere cavillantur Dani, procedendi modum quibuscunque potuerit rationibus et viis tueri conetur.[13] De qua re ut nullus dubito, ita Magnificentiae vestrae labores ipse aestimare et apud superiores commendare non desistam, futurus semper,

Magnificentiae vestrae ad amica officia praestanda paratissimus,
Johannes Oxenstierna Axelii.

Osnabrugae, die 18 Aprilis anno 1644.

In dorso staat: Osnabruggae, die 18 Aprilis anno 1644. Ad legatum dominum Hugonem Grotium. J.O.A.

7 De Deense vloot blokkeerde de toegang tot de Oostzeehavens. De laatste officiële berichten uit Stockholm dateerden van 30 december 1643/9 januari 1644 (aankomst in Minden op 19/29 januari 1644) (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 122-126). Langs geheime wegen kwam de Zweedse delegatie begin april in het bezit van het Manifest 'Kongl. May:^{tz} til Swerige, etc., Breff Til Rijkzens Ständer', dd. 16/26 januari 1644; vgl. nos. 6802, 6810 en 6832.

8 Zie zijn persoonlijke brief aan de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna, dd. 30 maart/9 april 1644 (no. 6807).

9 Koningin Christina had op 10/20 januari 1644 de tekst laten opstellen van een schrijven aan de Deense rijksraden. De boodschap werd op 9/19 februari beantwoord (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 133-172, en Londorpius, *Acta publica* V, p. 844-871).

10 De brieven die de rijksraden op 19/29 augustus en 26 oktober/5 november 1643 met elkaar gewisseld hadden; vgl. nos. 6555 en 6595 (dl. XIV) en no. 6777.

11 Een Poolse patriot 'Andreas' had onder de naam 'Warschauer' zijn landgenoten gewaarschuwd voor de Zweden en Hollanders. Hij spoorde hen aan om een bondgenootschap met Denemarken en de Hanzesteden aan te gaan (*Doc. Boh.* VII, p. 74 no. 177).

12 De Zweedse gevolmachtigden waren in het bezit gekomen van het geschrift 'Politischer, auss Göttlicher und der erbarn Völckern Rechten kürtzlich verfaster Discurs, ob die Cron Schweden ohne einige vorgehende publication und ankündigung des Krieges, die zu Dennemarck, Norwegen Königl. Majest. ... unversehens feindlich überfallen, und deren Land und Leuth überziehen können?'; zie no. 6726, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 177.

13 Het stilzwijgen over de oorzaken van de Zweedse inval in Denemarken had Grotius reeds op dinsdag 26 april verbroken met een toespraak aan het hof van koningin Anna van Oostenrijk; zie no. 6838.

6838. 1644 april 30. Aan Christina van Zweden.[1]

Serenissima ac potentissima regina, domina clementissima,

Quanquam mandata super negotio Danico nulla accepi, quod evenisse arbitror per incerta literarum commercia, cum tamen mos sit regum bonorum non tantum conscien-

1 Copie Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 191 (doorgestreept). Gedrukt *Epist.*, p. 725 no. 1661 en *Epist. ad domum Sueciae*, p. 7 no. 12.

tiam apud Deum sed et existimationem apud homines praestare integram, nactus edictum quod augusta Maiestas ad subditos suos misit, in quo non aequitas tantum, sed et necessitas ostenditur armorum contra Daniae regem, honorificum augustae Maiestati tuae fore existimavi, si apud reginam regentem de ea re secundum illius edicti sensum dissererem. Feci id die Martis proxime acto, in magna audientium, quorundam et dicta annotantium corona.[2] Respondit regina regens nihil aliud, nisi se de benevolentia Maiestatis in se tuae non dubitare, spondens eam mutuam, et facile se credere quod dixeram: literas a Suedia missas aliquas esse interceptas. Edictum ipsum Latine verti,[3] ut non Gallis tantum, sed et aliis gentibus sit usui; id nunc editur.[4]

Deus, serenissima ac potentissima regina, domina clementissima, et bellorum quae pro salute populi christianique orbis suscepta sunt, et consiliorum omnium Maiestatis tuae felices det exitus,

augustae Maiestati tuae mancipatissimus subditus,
H. Grotius.

Lutetiae, XX/XXX Aprilis 1644.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Christinae, reginae Sueciae, Gothorum, Vandalorum, etc.

6839. 1644 april 30. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Quod de vectura scripsi libri Graswinckeliani,[2] non ideo scripsi quod impensa doleat, sed ut noris quanti constent tales transmissiones et serventur ista pretia ad

2 Na ontvangst van het Manifest 'Kongl. May:tz til Swerige, etc., Breff Til Rijkzens Ständer' (Königl. Mayest. zu Schweden, etc., Schreiben an die Reichs-Stände/Manifeste, ofte Verklaringe, van de Koninginne van Sweden, aen hare Rijcx-Standen), dd. 16/26 januari 1644 (nos. 6802 en 6810), nam Grotius het besluit om in het openbaar een verklaring af te leggen over de oorzaken van de Zweeds-Deense oorlog. Op dinsdag 26 april verscheen hij aan het hof van koningin Anna van Oostenrijk. Op donderdag 16 juni liet hij zich opnieuw bij de regentesse aandienen, nu voorzien van de volmachten die hem in de loop van die maand door de Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes waren aangereikt (no. 6696).

3 Zijn versie van het schrijven van koningin Christina aan haar rijksstanden gaf hij het opschrift *Edictum serenissimae potentissimaeque reginae Suedorum ... missum ad populos imperii eius super suscepta regni et populorum defensione contra vim et iniuriam illatam a Daniae rege* (*BG* no. 679A).

4 Veertien dagen later verscheen in de *Gazette 1644*, no. 49, dd. 13 mei 1644, een Franse bewerking: 'Lettres patentes de la Reine de Suéde à ses peuples, pour justifier ses armes contre les Danois' en no. 52, 'extraordinaire du XX May 1644, contenant Les motifs de la guerre des Suédois contre le Roy de Dannemarc'; vgl. no. 6861.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 966 App. no. 702. Antw. op no. 6819, beantw. d. no. 6855.

2 De verzending per koeriersdienst van de *Dissertatio de iure praecedentiae inter serenissimam Venetam rempublicam et serenissimum Sabaudiae ducem, opposita dissertationi iussu*

res aut Suediae aut mihi necessarias. Ego uno quod misisti exemplari illius libri facile ero contentus, nec plura desidero. Monodius est vir eruditissimus, paenitentiarius ducissae Sabaudae. Vidi eum Lutetiae[3] de emendatione ecclesiae pulchra disserentem.

serenissimi Sabaudiae ducis evulgatae van de Haagse advocaat-fiscaal mr. Dirck Graswinckel; zie no. 6787. Bij ontvangst klaagde Grotius over de hoge portokosten.

3 De Savoyaard Pietro (Pierre) Monod S.J., auteur van het door Graswinckel bestreden *Trattato del titolo regio dovuto alla serenissima Casa di Savoia*, Turijn 1633. In 1636 had de hertogin-regentesse Christine hem een missie naar Parijs opgedragen. In maart 1637 bracht hij zelfs een bezoek aan de Zweedse ambassade; zie no. 2989 (dl.

De Groenewegii opere[4] non viso nihil possum iudicare. Sed velim eas controversias quae maxime in diversas partes iudicari solent, ab Ordinibus Hollandiae semel definiri, ut litibus praescindatur materia. Id si fiat ego mea ad eam normam aptabo. Advocatus fisci[5] deberet ea de re Ordines commonefacere. Praestitere id in maxime celebribus controversiis in Brabantia quondam archiduces, magno civium bono.[6] Scio quaedam fuisse in quibus semper dissidebat curia superior ab inferiore.

Latium quod attinet, forte invenies aliquem qui paucos dies isti inquisitioni velit perdere; misi enim silvam satis paratam.[7] Sed ante omnia rogo urgeas Anthologiae editionem,[8] ne quid relinquam, si ad meliorem vitam abiero, imperfectum. Filius natu maximus more suo nihil ad nos scribit.[9] Didericus etiam nunc hic est.[10] Accepi exemplaria libri Graswinckeliani per Rosenthalium[11] et gratias ago.

Universitas Lovaniensis scripsit ad Parisiensem,[12] eam rogans ne damnet sententiam Jansenii, episcopi quondam Iprensis, quam illi esse aiunt Augustini, nempe de praedestinatione et capitibus annexis. Coepit agi causa ducis Anguiani, nomine uxoris, contra Esguilloniam. Dixit advocatus Anguiani[13] pares fuisse propinquitate Brezaeam et Esguilloniam, originem valde disparem: illius illustrem, huius abiectam. Sed causas cur

4 Mr. Simon van Groenewegen van der Made, advocaat en stadssecretaris van Delft, had zonder medeweten van de auteur een editie verzorgd van de *Inleydinge tot de Hollandtsche Regts-geleertheit, beschreven bij Hugo de Groot, bevestigt met placcaten, hantvesten, oude herkomen, regten, regts-geleerden, sententien van de Hoven van Justitie in Hollant ende elders, mitsgaders enige bij-voegsels ende aenmerkingen op de selfde, door Mr. Simon van Groenewegen van der Made, advocaet voor de voorsz. Hoven van Justitie in Hollandt*, Dordrecht 1644 (*BG* no. 765).

5 Grotius had deze functie van 1607 tot aan zijn benoeming tot pensionaris van Rotterdam (1613) bekleed. Zijn opvolgers waren thans mr. Dirck Graswinckel (advocaat-fiscaal civiel) en mr. Johan Moons (advocaat-fiscaal crimineel).

6 Het streven naar meer uniformiteit in het recht van deze landen, in 1540 door keizer Karel V voorbereid in het Eeuwig Edict. De Opstand brak het werk aan de codificatie af. In de Zuidelijke Nederlanden namen Albrecht en Isabella bij Eeuwig Edict van 12 juli 1611 de optekening van de costumen ter herziening en homologatie door de centrale overheid weer bij de hand.

7 De beantwoording van de *Responsio ad dissertationem secundam Hugonis Grotii, de origine gentium Americanarum* van de geograaf Johan de Laet (*BG* no. 733 en *BsG* no. 214). Grotius gaf zijn broer de vrije beschikking over de kritische aantekeningen die hij hem de afgelopen weken had toegestuurd (nos. 6792 en 6813).

8 Het manuscript met de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) was nog steeds niet bij een drukker afgeleverd.

9 Grotius' oudste zoon Cornelis verbleef nu al zes maanden in Venetië.

10 Dirk de Groot begon in Parijs weer te verlangen naar de voortzetting van zijn loopbaan in het Frans-Weimarse leger.

11 Een zoon van de advocaat mr. Dirk van Rosendael († 1669) was begonnen aan zijn 'Tour' (no. 6819).

12 In een brief van 15 maart 1644 hadden de theologen van de universiteit van Leuven de doctores van de Sorbonne opgeroepen om geen gevolg te geven aan de veroordeling van de leer van Cornelius Jansenius, bisschop van Ieper, in de bul 'In eminenti' van 6 maart 1642 (G. Hermant, *Mémoires ... sur l'Histoire ecclésiastique du XVIIe siècle* I, p. 301-305).

13 Vgl. no. 6770. Henri II de Bourbon, prins van Condé, had als curator van Claire-Clémence de Maillé-Brezé, echtgenote van zijn zoon Louis II, hertog van Enghien, een proces aangespannen tegen Richelieu's lievelingsnicht Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon. Op 28 april hield de prinselijke advocaat zijn pleitrede in het Parlement van Parijs. In zijn toespraak vergeleek hij de 'grote kardinaal' met Samson, die zich door zijn nicht 'Dalila' een testament liet voorschrijven (*Tallemant des Réaux* I, p. 304-311 en p. 980-990; Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 256-258 en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 174-175).

hanc prae illa dilexerit omnibus notas esse. Samsonem illum vires suas posuisse in sinu Dalilae.

Saluta, quaeso, uxorem, liberos et amicos,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

30 Aprilis 1644.

6840. 1644 april 30. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

't Oorlogh van de pennen[2] duirt hier zoowel als dat van de wapenen. Docteur Arnauld heeft een tweede boeck uitgegeven, genoemt Traditions de l'eglise sur la penitence,[3] ende de universiteit van Parijs heeft een tweede requeste aen het parlement overgelevert tegen de jesuïten,[4] willende dezelve in 't generael beschuldigen alsoff zij hielen de leer van père Haireau over de cas de conscience. Men heeft oock begonnen te bepleiten de zaecke van de hertoginne van Breszé[5] tegen de hertoginne van Esguillon, weinigh tot eer van deze. Achtien compagniën van de guardes zijn gegaen nae de frontieren.[6] Men meent de meuterie die geweest is te Brisac beleidt is geweest door de heer Erlach om zich Oisenville quijt te

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. Diederichs, 30 B no. 18. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Beginnend bij ‘Docteur Arnauld’, copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 3/13 mei 1644).

2 De laatste tijd werden Grotius' brieven aandachtig gelezen; vgl. no. 6815. Op 9 mei vertelde de Haagse hofpredikant André Rivet aan zijn Parijse correspondent Claude Sarrau een nieuwtje dat alleen in deze brief (*infra*, n. 21) voorkomt: ‘L'ambassadeur des Gots, continuë à nous faire de mauvais offices. Il escrit que les Reformés remurent en Vivarets sous le nom de Croquants. Je ne voy point que d'autres en facent mention’ (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 268).

3 De jansenistische theoloog Antoine Arnauld, die met zijn memorie *De la fréquente communion* de pen van de jezuïet Denis Petau in beweging had gezet, verdedigde zijn leer in een aan de regentesse opgedragen publikatie *La Tradition de l'Eglise sur le sujet de la Pénitence et de la Communion, représentée dans les plus excellens ouvrages des SS. Pères Grecs et Latins et des auteurs célèbres de ces derniers siècles*, Parijs 1644 (G. Hermant, *Mémoires ... sur l'Histoire ecclésiastique du XVIIe siècle* I, p. 249-256).

4 De aanklacht die de rector van de Universiteit van Parijs had ingediend tegen de colleges van de jezuïet François Héreau (of Hayreau) aan het Collège de Clermont. Hij zette de strijd voort met een ‘Seconde requeste presentée à nosseigneurs de la Cour de Parlement, par l'Université de Paris, pour joindre à celle du 5 Mars’, 1644 (Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus* IV, kol. 178-179). Op 3 mei werd de rector door de raadsheren in het gelijk gesteld (Hermant, *o.c.*, p. 272-274).

5 Henri II de Bourbon, prins van Condé, had als curator van Claire-Clémence de Maillé-Brezé, echtgenote van zijn zoon Louis II, hertog van Enghien, een proces aangespannen tegen Richelieu's lievelingsnicht Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon. Op 28 april hield de prinselijke advocaat zijn pleitrede in het Parlement van Parijs; zie no. 6839.

6 De Zwitserse garde van de ‘generalissimus’ Gaston van Orléans hield voor haar vertrek naar het front in Picardië een wapenschouw in het Bois de Boulogne (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 172).

maecken.[7] Den hertogh Carel heeft eenige conditiën hier overgezonden die niet en smaecken;[8] heeft met hulp van de Spaignaerden uit den Pais Falke-

7 Op 8 april waren de garnizoenssoldaten van Breisach in opstand gekomen tegen het harde bewind van de Franse gouverneur Paul Le Prévost, baron van Oysonville. Na uitbetaling van de achterstallige soldij herstelde de 'Weimarse' gouverneur Johann Ludwig von Erlach de rust in het legerkamp.

8 Hertog Karel IV van Lotharingen verlangde herziening van het verdrag dat hij in 1641

stein becomen nae hondertendetwintich schoten.[9] Daer[na] is den marescal de Turaine teruggegetrocken ende heeft het casteel van Lixeul in 't graefschap van Bourgogne becomen.[10] Men hout het noch daervoor dat den hertogh van Beieren bij de twintichduizent man zal hebben ende overzulcx aldaer veel stercker zijn dan de Fransoisen.

In Catelagne[11] ende Portugal[12] alsoock in Piedmont[13] gaet alles slappelijck voort. De keisersche, Saxensche ende Beierschen hebben ordre van haere meesters gecregen om de vergadering aldaer te continueren.[14] Die van Swabe ende Frankenlant zijn gezint de haeren te zenden nae de bijeencomsten tot Munster ende Osnabrug. Die van Frankenlant solliciteren oock zeer tot vermindering van de contributiën die zij gedwongen werden te geven aen de Beierschen.[15] Uberlinge is op 't uiterste.[16] Haezfeld schijnt zijne cours te nemen nae Coningsmarck toe,[17] Galas nae Behmen.[18] Den abt van Rivière, confident van den hertogh van Orleans,[19] is gemaect conseiller d'estat. De hertogen van Bouillon ende Vendosme zijn in Switserlant, niet zonder ombrage hier te hoof[20] dat zij

9 De strijd om het kasteel Falkenstein nabij Rockenhausen. Op 15 april gingen de garnizoenssoldaten van Haguenau accoord met de capitulatievoorwaarden die hen door hertog Karel IV van Lotharingen en de gouverneur van Frankenthal waren opgelegd (*Gazette 1644*, no. 42, dd. 30 april 1644).

10 De Frans-Weimarse opperbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, had de gevechtshandelingen slechts op een afstand gevolgd. Op dit moment bevond hij zich in de Franche-Comté, waar hij de ingezetenen van de plaatsen Baume-les-Dames, Luxeuil-les-Bains, Vesoul, Mélisey (kasteel ten westen van Belfort) en Clerval dwong tot het betalen van een contributie ter financiering van zijn campagne tegen het Zwabisch-Beierse leger (*Lettres Mazarin* I, p. 645 en p. 698-701).

11 In Catalonië stond het leger van don Felipe de Silva voor de rivier de Cinca. Op 7 mei werd de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, opgeschrikt door het bericht dat de Spanjaarden op 4 mei de rivier waren overgestoken (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 252-254).

12 De Portugezen hadden aan de grens enige wachtposten versterkt (*Gazette 1644*, no. 40, dd. 23 april 1644).

13 Prins Tommaso Francesco van Savoye had het Frans-Savoyaardse leger nog niet in het veld gebracht.

14 De voortzetting van de Frankforter 'Deputationstag'. De keizer, keurvorst Johann Georg I van Saksen, hertog Maximiliaan I van Beieren en keurvorst Ferdinand van Keulen weigerden in te gaan op het verlangen van de leden van de 'Fürstenrat' om ook vertegenwoordigd te zijn op de vredesconferenties (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 163-169).

15 Landgraaf Georg II van Hessen-Darmstadt bood geen weerstand meer tegen de legers die zijn landen plunderden (*ADB* VIII, p. 674-677); vgl. no. 6829.

16 De Zwabisch-Beierse eenheden van François de Mercy richtten hun kanonnen op het Frans-Weimarse steunpunt Ueberlingen.

17 De keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen wachtte in Frankenland op versterking van Beierse ruiters (*Doc. Boh.* VII, p. 88 no. 215).

18 In Praag liet de keizerlijke bevelhebber Matthias, graaf Gallas, zich voorlichten over de bewegingen van het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, in Meissen. Aan zijn generaal-majoor Alberto Gaston Spinola, graaf van Bruay, gaf hij opdracht om een tegenactie voor te bereiden (*Doc. Boh.* VII, p. 87 no. 209).

19 Louis Barbier († 1670), abt van La Rivière, de politieke leidsman van Gaston van Orléans. In 1646 werd hij voor zijn diensten aan kardinaal Jules Mazarin beloond met de benoeming tot 'ministre d'Etat'. Hij bleef echter dromen van een verheffing tot kardinaal (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 158 en p. 171-172, II, p. 715-718; *Cardinal de Retz, Oeuvres*, p. 1288, en Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 197-199).

20 Het schielijk vertrek van César de Bourbon, hertog van Vendôme, en Frédéric-Mauri-

iet bij de handt zoude mogen grijpen met die van de gereformeerde religie in Vrancrijck ende waernemen de croquanterie in Vivarez[21] ende de mescontentementen overal. Den cardinael heeft de heer Gassion[22] van zijne goede affectie voor die van de gereformeerde religie verzeeckert. De baron de Sabran gaet resident zijn vanhier in Engelant.[23] Den keiser, Spaignie, Vrancrijck zullen yder zoecken een goed deel te becomen van de trouppes die geweest zijn aen den paus, aen Venetië ende aen den Grooten Hertogh.[24]

Uit Engelant hooren wij dat den graef van Neucastel een merckelijcke nederlaech heeft gehadt, drieduizent man ende canon verloren.[25] Dat de Schotten vivres van Londen hebben becomen. Dat de coninginne van Engelant vorts leefd ende kind draegt[26] ende myne maeckt van nae Ierlant te gaen, 'twelck eenige meenen wel zoude connen uitvallen op een reise nae Vrancrijck om de deliberatie daerover van de Fransoisen, die zulcx noch plat afslaen nochte toestaen,[27] af te snijden.

30 April 1644.

Men zegt hier dat het principale leger van den coninck van Engelant[28] is van zestienduizent te voet, acht te paerd; dat het leger van Essex ende Waller tezamengevougt is van achtendetwintichduizent man.[29] Ossenville is niet meer te Brisac, maer te Colmar.[30]

21 De onrust (croquanterie) in de Ardèche (Vivarais) bleef nog lang nasmeulen (*Lettres Mazarin* I, p. 665; Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 125, en *Lettres au chancelier Séguier* I, p. 639-640).

22 Jean, graaf van Gassion (1609-1647), was op 17 november 1643 tot ‘maréchal de France’ verheven; zie no. 6545 (dl. XIV). Zijn protestantisme maakte hem verdacht. Toch schonk kardinaal Jules Mazarin hem op 22 april het bevel over een leger dat het strategisch belangrijke grensgebied tussen Vlaanderen en Champagne moest bewaken. Hij kreeg 6000 infanteristen en 3000 cavaleristen tot zijn beschikking (*Tallemant des Réaux* II, p. 78-87 en p. 985-991, en *Lettres Mazarin* I, p. 674 en p. 678).

23 De raadsheer Melchior, heer van Sabran, was aangewezen voor de post van Frans zaakgelastigde in Engeland. Eind mei stak hij het Kanaal over (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 78 en p. 105).

24 De wedijver om de inlijving van de soldaten die na de ondertekening van de vrede van Ferrara (31 maart 1644) hun emplooi in de legers van de paus, Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena, hadden verloren.

25 Uit Londen kwam het bericht dat de Schotten het leger van de koningsgezinde William Cavendish, markies van Newcastle, uit het bisdom Durham hadden verdreven (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 90-95, en *Gazette 1644*, no. 43, dd. 30 april 1644).

26 De hoogzwangere koningin Henriëtte Maria van Engeland was gevallen. Het letsel viel achteraf mee. Op 16/26 juni beviel zij te Exeter van een dochtertje, prinses Henriëtte (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 90-92, p. 95 en p. 97).

27 De regentesse Anna van Oostenrijk kwam op haar aanvankelijke weigering terug. In de tweede helft van mei bracht William Crofts aan koningin Henriëtte Maria het goede nieuws dat zij in Frankrijk welkom was (*CSP Dom. 1644*, p. 110 en 133, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 99).

28 Koning Karel I en de prins van Wales maakten in aanwezigheid van de prinsen Rupert (Robert) en Moritz (Maurits) van de Palts een inspectieronde in Marlborough. Dagelijks stroomden vrijwilligers toe, zodat het koninklijke leger in korte tijd aangroeide tot 15000 (16000) infanteristen en 8000 cavaleristen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 90-91, en *Gazette 1644*, no. 43, dd. 30 april 1644).

29 Het leger van het Parlement onder bevel van Robert Devereux, graaf van Essex, en sir William Waller telde volgens dezelfde *Gazette* (*supra*, n. 28) 28000 man.

30 Gegriefd keerde Paul Le Prévost, baron van Oysonville, de garnizoensstad Breisach de rug toe. Zijn regiment stelde hij ter beschikking van het Frans-Weimarse leger (*Gazette 1644*, no. 42, dd. 30 april 1644).

't Crijgsvolck gelicht voor Vrancrijck bij Luyck[31] gaen nae den marescal de Turaine. Vijftich stucken geschuts met andere amunitie is vanhier gelicht uit het arsenal ende gezonden nae de frontiere. Die van Duinkercken hebben genomen twee schepen van Sint Malo ende daerin driehondertduizent gulden.[32] Den hertogh van Bouillon[33] heeft brieven geschreven aen de coninginne-regente, aen den hertogh van Orleans[34] ende aen den cardinael, betuigende dat hetgunt waerover men hem Sedan beneemt bij hem is geschiet door inductie van den hertogh van Orleans ende tot dienst van de coninginne ende haere kinderen. Dat hij zonder zijne ende haere oneer Sedan niet en can quitteren. Ende dat hij vertrocken is om door zijne absentie te toonen dat hij verre is van alle desseings waervan men hem hier zijnde suspect heeft willen maecken.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 30 April 1644 uyt Paris.

6841. 1644 april 30. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Oratio quam die Martis de re Danica apud reginam regentem habui,[2] plane conformata fuit ad ea quae in edicto reginae dominae nostrae[3] continentur. Praemisi excusationem, quod nullae e Suedia ad reginam regentem venissent literae, viis terra marique in-

31 Voorlopig waren de door de Franse troepenwerver Jean-Gaspard-Ferdinand, graaf van Marsin (Marschin), gelichte Luikenaren onder de bescherming van het Staats garnizoen van Maastricht geplaatst. Over hun bestemming had de Franse regering nog niet beslist (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 275-276).

32 De Duinkerker Jean Maes had de strijd aangebonden met Hollandse en Franse schepen. Van de buit van 300000 gulden werd in de *Gazette 1644*, no. 43, dd. 30 april 1644, geen melding gemaakt.

33 Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, was van Genève doorgereisd naar Nyon. Gesterkt door de hereniging met vrouw en kinderen, durfde de hertog eindelijk openhartig te spreken over de redenen die hem hadden bewogen om het koninkrijk te verlaten (Congar, *Sedan et le pays sedanais*, p. 336).

34 De gevluchte hertog beschouwde Gaston van Orléans als de aanstichter van de ellende waarin hij was vervallen. Op diens gezag had hij zich destijds ingelaten met een samenzwering tegen Richelieu. Toen het complot in de zomer van 1642 voortijdig uitlekte, ontsnapte de hertog van Orléans aan de wraak van de kardinaal, maar de vrienden moesten boeten. Terwijl het schavot al voor hem gereed stond, redde de hertog van Bouillon zijn leven met het tekenen van een document waarbij hij afstand deed van zijn familiegoed Sedan (13 september 1642) (Congar, *o.c.*, p, 322-328).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 192; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 417 no. 530. Afschriften ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 238, en Uppsala, UB, Palmsk. 371, p. 53. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 6842).

2 Vgl. no. 6838. De audiëntie werd de Zweedse ambassadeur op dinsdag 26 april verleend. In zijn toelichting op de oorzaken van de Zweeds-Deense oorlog ging hij af op de documenten die Zweedse diplomaten hem de afgelopen maanden hadden toegestuurd.

3 Grotius verbrak het stilzwijgen na ontvangst van exemplaren van het Manifest 'Kongl. May:tz til Swerige, etc., Breff Til Rijkzens Ständer' (Königl. Mayest. zu Schweden, etc., Schreiben an die Reichs-Stände/Manifeste, ofte Verklaringe, van de Koninginne van Sweden, aen hare Rijcx-Standen), dd. 16/26 januari 1644.

certis.[4] Dixi ante nos regem Daniae bellum gessisse in Germania;[5] sed quomodo id gesserit posueritque, me non narraturum, cum res sit cognita. Successisse in eum laborem regem Gustavum immortalis memoriae et reginam nostram, quibus magna decora Deus propitius concesserit, gnarus bellum ab eis geri animo quaerendae pacis, non cum privato commodo, sed pro bono orbis christiani ac praesertim amicorum. Invidisse nobis Daniae regem omnibusque modis partim apertis, partim clandestinis in id laborasse, ne aut bellum melius nobis quam ipsi procederet, aut pax etiam contingeret gloriosior. Eius rei causa conatum eum subducere nobis loca insessa, copias et copiarum alimenta.

Ubi ad eum edicti locum veneram, qui est de novis hostibus in nos concitatis, dixi id certo compertum reginae nostrae,[6] neque vero regem Daniae in literis suis suorumque orationibus ad Ordines Batavos[7] id ausum negare. Quod marescallus Torstensonius in Holsatia hiberna sumsisset,[8] in eo usum ipsum omnium bellantium iure. Holsatiam partem esse Germaniae, cuius tributis sustentatae sint opes imperatoris. Eodem iure usum regem Daniae, cum bellum in Germania gereret; eodem uti reges omnes. Regem autem Daniae belli novi et non indicti fuisse inceptorem, cum vires Daniae terrestres ac maritimas in milites navesque Suedicas vertit hostiliter. Ita impositam domino Torstensonio necessitatem invadendi etiam Danici imperii loca, unde nostris nocebatur. Et quia etiam ex Scania, Blekingia, Hallandia, olim quidem Suedici imperii partibus, sed nunc a Dano insessis, malum in Suediam exspectabatur, provide reginam nostram et ad praecavendum dedisse exercitum marescallo Hornio.[9] Addidi haec tam necessario suscepta consilia nihil obstitura, quominus in Germania aut bellum fortiter geratur, aut pax aequis legibus fiat. Iam per Duglassium exemtam periculo Grosglogaviam et oppida alia.[10] In Misnia vero iunctis Connigsmarchii cum Axelio Lillio[11] copiis non tantum Lipsiae prospectum, sed et longe submotos tum imperatoris tum Saxonis milites. Ad pacem quod attinet,

4 Zijn volmacht tot het afleggen van een officiële verklaring, met de bijbehorende brieven van koningin Christina aan koning Lodewijk XIV, de regentesse, de hertog van Orléans, de prins van Condé en kardinaal Jules Mazarin, was op 27 januari/6 februari 1644 opgesteld (no. 6696). Met het oog op de onveilige verbindingen over land en zee had de Zweedse regering het overbrengen van de documenten opgedragen aan een speciale koninklijke commissaris. De keuze viel op de Fransman Marc Duncan de Cerisantes. Zijn reis nam vijf maanden in beslag (februari-juni).

5 De Deens-Nedersaksische oorlog van 1625-1629.

6 Begin december 1643 hadden leden van de Franse regering de Zweedse ambassadeur in Parijs al gewaarschuwd voor een door de Habsburgers ingegeven plan om de koningen van Denemarken en Polen en de tsaar te interesseren voor een krijg tegen Zweden; zie no. 6576 (dl. XIV).

7 De ‘messiven van sijn Majesteyt van Dennemarcken, d'eene aen de ... Staten Generael der Vereenigde Nederlanden, ende d'ander aen sijn resident Martino Tancken ...’ van 25 december 1643/4 januari 1644 (nos. 6699 en 6719), en de toespraak van de Deense kamersecretaris Frederik Günther in de vergadering van de Staten-Generaal, dd. 16 maart 1643 (nos. 6777 en 6793).

8 De inval van de Zweedse hoofdmacht van opperbevelhebber Lennart Torstensson in het hertogdom Holstein op 12/22 december 1643.

9 In januari 1644 verzamelde zich te Jönköping het leger dat onder bevel van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn de strijd met de Denen zou aanbinden in de gewesten Halland, Skåne (Schonen) en Blekinge.

10 De Zweedse expeditielegers van de generaal-majoors Robert Douglas en Hans Christoph, graaf van Königsmarck, in Silezië en Meissen.

11 Axel Lillie (1603-1662), Zweeds gouverneur van Leipzig (*SBL* XXIII, p. 79-82), had de hulp van het expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, ingeroepen.

scripsisse legatos Suedicos ad Germaniae ordines,[12] hanc novam cum Dano controversiam non fore impedimento, quominus colloquia procederent et aequa omnia admitterentur. Curam pacificandi, quam factis hostilibus a se abdicasset rex Daniae, sus-

12 Het schrijven van de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna aan de evangelische rijksstanden, dd. 15/25 februari 1644; zie no. 6749.

ceptam a republica Veneta,[13] non dubium quin prudenter et magnanime functura istis partibus. Edictum reginae dominae nostrae de hoc bello versum Latine hic edidi et in omnes partes mitto,[14] ut Suedicae genti maneat antiqua non armorum tantum sed et iustitiae laus.

Dux Carolus novas huc misit conditiones,[15] diversas ab eis quae ad ipsum missae fuerant; dubito, an minus aequa proposuerit, an vero qui hic rerum potiuntur eius in Galliam adventum metuant. Itaque ille cum Hispanis qui in Palatinis terris se tenere solent, Falcostenium recepit, pro loci tenuitate bene defensum, centum enim et viginti machinarum ictibus verberatum est. De Uberlinga spes abiit. Hazfeldiani partim a Fulda in superiorem ivere Hassiam, partim contra Connigsmarchium ire dicuntur. Marescallus vicecomes Turenae cum de Falcostenio accepisset nuntium, retro cessit. Pergit loca capere in Burgundiae comitatu, sed par futurus non creditur Bavaricis copiis, quae perventurae creduntur ad XX millia. Brisaci quae fuit militum seditio putatur excitata per Erlachium, ut Ossenvillium, quem maxime illa seditio petebat, ex ea urbe depelleret ac sic aemulum a se amoveret. Pars Lotharingici militis ivit ad loca circa Aquisgranum; late pascunt.[16] A Francofurto discimus eos qui ibi sunt ab imperatore, Bavaro et Saxone mandata habere manendi. Caeterum et Suevos et Franconicos eius esse animi, ut suos mittere velint ad colloquia illa quae coepta sunt Monasterii et Osnabrugae. Eosdem Franconicos laborare in id, ut tributis ex parte leventur, quae gravia pendere coguntur Bavarico militi.

Arnaldus Sorbonicus alterum scripsit librum, cui titulum fecit: Traditiones de paenitentia. Eum inscripsit reginae regenti, quae dicitur coepisse melius de eo sentire. Universitas autem alterum obtulit libellum parlamento, in quo aiunt dogmata Hereavii iesuitae, ad mores malos tectorio illinendos aptissima, non esse eius unius, sed et Stephani Baudii[17] et totius societatis iesuiticae, quae tales libros neque edi prohibuerit, neque editos reprehenderit. Coepit die Iovis exacto disceptari apud curiam parlamenti causa ducis Anguiani, nomine uxoris, contra Esguilloniam. Longum erit litis sufflamen.[18] Dicuntur moveri res in Vivaresio et vicinis locis. Suspecti sunt non tantum principes exsules, sed et pars reformata. Qua de re cum cardinalis Mazarinus Gassioni loqueretur,[19] dixit is scire se pastores quidem reformatos patientiam inculcare populis - quod tamen facere non solent, nisi absunt vires -, sed tam multis in rebus edicta pro ipsis facta laedi, ut metui posset aliquid mali. Rogavit

13 Koning Christiaan IV had zich de rol van ‘onpartijdige derde’ op de vredesconferenties toegeëigend. In Osnabrück waren stemmen opgegaan om de bemiddeling op te dragen aan Venetië. Het wachten was thans op nieuwe instructies uit Wenen en Stockholm.

14 Grotius gaf zijn versie van het manifest het opschrift *Edictum serenissimae potentissimaeque reginae Suedorum ... missum ad populos imperii eius super suscepta regni et populorum defensione contra vim et iniuriam illatam a Daniae rege* (*BG* no. 679A).

15 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 30 april 1644 (no. 6840).

16 Manschappen van hertog Karel IV van Lotharingen trokken plunderend langs de Rijn (*Gazette 1644*, no. 43, dd. 30 april 1644).

17 De jezuïet Etienne Bauny (1564-1649), auteur van een *Somme des pechez qui se commettent en tous estats*. Het werk werd op 26 oktober 1640 op de Index geplaatst (Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus* I, kol. 1058-1060, en G. Hermant, *Mémoires ... sur l'Histoire ecclésiastique du XVIIe siècle* I, p. 154-159).

18 Juvenalis 16, 50.

19 Kardinaal Jules Mazarin vertrouwde de protestantse maarschalk Jean, graaf van Gassion, niet. In zijn geheime dagboeken tekende hij op: ‘Il faudra le surveiller ... et s'assurer s'il ne cherche pas à se rendre chef du parti huguenot’ (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 127-128).

cardinalis, ut si quid querelarum haberent reformati, eas ad ducem Aurelianensem[20] et ad se deferrent. Curaturum se ut res ipsorum ex aequo curentur. Regina, cum eam conveni, erat vultu tristiore.

20 Gaston van Orléans in zijn hoedanigheid van ‘lieutenant général du Royaume’. De koninklijke hertog had een milder oordeel over de protestanten dan de haatdragende prins van Condé (Chéruel, *o.c.* I, p. 132-136).

Magna pars praetoriani militis iam ad fines abiit Belgicos. In Catalonia frigere bellum dicitur; mari eo mittuntur milites a Narbone. Dux Bulionius et Vindocinensis apud Helvetios sunt. Baro Sabranus it residentis nomine in Angliam, ubi comes Novi Castelli, dux regius, cladem accepisse dicitur tantam, ut tria millia perierint, captae sint machinae. Regina autem Angliae contra rumores novos vivit[21] et sub specie Hibernici itineris creditur in Galliam appulsura, ut sic Gallorum tricas, neque negantium neque concedentium quod petit, abscindat.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, regno Suediae consiliisque Sublimitatis tuae prosper adsit,

tuae Sublimitatis cultor devotissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XX/XXX Aprilis 1644.

Ossenvillius iam Brisaco abscessit et est Colmariae. Milites apud Leodicum a Gallis conscripti eunt ad marescallum Turenae. In itinere pars magna diffluit penuria stipendii et metu famis in locis remotis. Quinquaginta machinae et caeteri apparatus multum ex armamentario huius urbis ad fines abiit. Dux Anguianus Campaniae praefecturam adeptus est, datis marescallo Hospitalio ducenties mille libris francicis.[22] Cepere Dunquercani naves duas a Machlovia, quae est in Britannia Armorica, in quibus erat pecunia ad CCC-es mille libras francicas. Dux Bulionius literas misit ad reginam regentem et ducem Aurelianensem, nihil se fecisse nisi ab iis excitatum, ipsorum causa; turpe ipsis fore, si quod illi rectum ducunt, sibi verterur crimini. Scripsit et ad cardinalem; dicit autem se abiisse, ut absens ostendat nulla sibi esse consilia talia, qualium praesens arguebatur aut certe suspectus fiebat. Universitas Lovaniensis Parisiensi scripsit, ne damnare velint sententiam Jansenii, Iprensis episcopi nunc mortui, quam sententiam in negotio de praedestinatione et annexis aiunt eandem esse quae fuit Augustini, quod negant alii. Dicitur exercitus regis Angliae esse ad XVI millia peditum, VIII equitum; Essexii autem et Wallerii copias inter se iunctas ad XXVIII hominum millia.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Orationem habet de bello Danico. Edictum Latine versum in omnes partes mittit. Tractatus cum Lotharingo. De Uberlinga. De bello Germanico et conventibus Francofurti et in Westphalia. Controversiae theologorum. Lis Anguianum inter et Esguilloniam. Motus in Gallia. Bellica. Res Anglorum. Gallica. Dunquercani naves Gallorum diripiunt. Bulioniae literae. Theologorum lites.

6842. 1644 april 30. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

21 'contra rumores novos vivit', op grond van de brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 6842) verbeterd uit: 'contra rumores venit'.

22 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, sloot met maarschalk François de l'Hospital, graaf van Rosnay, sieur du Hallier, een overeenkomst over de overdracht van het gouvernement van Champagne. Op 11 mei werden de 200000 ponden overgemaakt (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 263-264).

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II (met als bijlage een exem-

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimis excellentissimisque dominis/dominis, reginae Suedorum, Gotthorum, Wandalorum summa cum potestate legatis; domino Johanni Oxenstiernae, regni senatori, etc., libero baroni in Kymitho, etc.; domino Johanni Salvio, aulae cancellario, etc., domino in Adesburg, etc.

In dorso staat in een onbekende hand: Praesent. Ossnabruggae, die 30 Aprilis anno 1644.

6843. 1644 mei 2. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine observandissime,

Malmogium[2] a marescallo Hornio,[3] Lanscronae castellum ab equitatus praefecto Wachtemeestero obsideri, legionem Danicam in Sconia caesam et Helsingburgum nunc firmiter munitum iterum nobis nuntiant literae. Aperitur securibus via glacie clausa navibus nostris ex Holmensi portu[4] in Balthicum mare migraturis.

Quia nuptiae Woldemarianae differuntur[5] et mortua est regina Poloniae,[6] spero nos vix hostile quippiam a Muscoviae duce et Sarmatiae rege experturos.[7] Ad haec Gedanum cum Battavis vult in freto navibus suis impositam pecuniam minui[8] aut Bauditio collectionem militum et annonae exportationem prohibere.[9] Rex ipse cum 20 navium classi Helsingora Gotheburgum enavigasse dicitur.[10] Expectamus sollicite, annon Suedicae naves fere totidem hinc ante octiduum excurrentes easdem offenderint.[11] In Zelandia tanta est pecuniae inopia, ut non privatorum modo argentum sed et regis regnique

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 16). Eigenh. oorspr. Beantw. d. no. 6864.
2 Een landman uit Helsingborg was in maart de Sont overgevaren; vgl. no. 6818, en *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 429. In zijn relaas over de belegering van Malmö liep hij op de feiten vooruit.
3 Het leger van maarschalk Gustav Karlsson Horn maakte goede voortgang in de Deense gewesten Skåne (Schonen), Halland en Blekinge. Na de verovering van Helsingborg (27 februari) en Lund (29 februari/10 maart) waren de Zweedse generaal-majoors Lars Kagge en Hans Wachtmeister naar de Deense garnizoensstad Landskrona getrokken (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 292-306).
4 Boeren waren opgeroepen om de Zweedse oorlogsvloot bij Dalarö uit het ijs te hakken; vgl. no. 6800.
5 De trouwlustige graaf Valdemar Christian van Sleeswijk-Holstein kreeg de tsarendochter Irina niet te zien.
6 Koning Wladislas IV van Polen verloor zijn gemalin Cecilia Renata van Oostenrijk (1611-† 24 maart 1644). Zij overleed na een miskraam (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 168-171).
7 De Deense vorst rekende al niet meer op zijn 'bondgenoten' koning Wladislas IV (Sarmatiae rex) en tsaar Michael Fedorovitsj.
8 Danzig begon de gevolgen te ondervinden van de Zweeds-Deense oorlog. In april lagen er nog 80 Staatse koopvaarders in de haven te wachten op een retourvracht (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 85 en p. 90).
9 De Poolse lichtingen van de troepenwervers Christoph Houwald en Wolf Heinrich von Baudissin. Op 16/26 april 1644 kwam uit Danzig het bericht: 'Belangend die dänische Werbungen dieser Oerter ist es damit jetzo sehr stille und saget man, dass die wenige Reuter, so sich von Lieut. Col. Cabre haben unterhalten lassen, meistentheils schon wieder ausgerissen sein' (*Urk. u. Act.* I, p. 139-141).
10 Op 1/11 april verlieten 13 Deense oorlogsschepen de haven van Helsingør. Koning Christiaan IV had zich ingescheept op de 'Trefoldighed'. Vier dagen later ging de vloot voor anker bij de schans van Älvsborg (ten zuiden van Göteborg) (*Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve* V (1641-1644), p. 470).
11 Eind april had de hulpvloot van de Zweedse koninklijke commissaris Louis de Geer zee gekozen. Onder bevel van de Zeeuw Maerten Thijssen werd koers gezet naar de monding van de Elbe (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 90-91).

mensae et castellorum, inprimis Fredericksburgi,[12] ornamenta in monetam convertantur. Parlementariis legatis nunc satisfecit rex[13] et pro iniuriis illatis post annos duos magnam pecuniae summam se numeraturum promisit.

Illustrissimus dominus Torstensonius adhuc in praeparanda classi occupatur,[14] ut cum Holmenses et Battavicae naves regiae diverterint Danicam classem plebemque, Fiuniam invadat, adhuc milite, opere armatisque navibus tutam. Glyckstadienses, qui Ripenses naves recuperare volebant,[15] cum iactura redire coacti sunt. Bremensis episcopus Glyckstadiensi praesidio et exercitui, si haberi possit, imperabit.[16]

Hic 15 navibus Duynkarkam obsiderunt[17] et de belli terrestris necessariis, de legationis, classis ablegatione et societatum combinatione Hagae consultant.[18]

Ragoccius, in Hungaria felix, in Silesiam Moraviamque penetrare nititur.[19] Koningsmarchius adhuc circa Salam haeret.[20] Legati parant literarum vicissitudines et tabellarios certos constituere,[21] ut brevi incipiant pacis tractatum ingredi. Tuillerius Monasterium venit,[22] legati Portugallici quotidie expectantur.[23]

12 Al het zilverwerk op het slot Frederiksborg moest omgesmolten worden (*Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve* V (1641-1644), p. 439-440).

13 De afgezanten van het Engelse Parlement die in 1643 de teruggave hadden geëist van een door de Denen in beslag genomen schip. Op de terugreis klaagde een van de delegatieleden over de partijdigheid van koning Christiaan IV in Engelse aangelegenheden; zie no. 6729. De koning herstelde de verbroken betrekkingen in een schrijven van 12/22 maart 1644 (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 45 en p. 111).

14 De oversteek over de Kleine Belt naar de eilanden Funen en Seeland was alleen te verwezenlijken met steun van een oorlogsvloot. In de maanden maart en april schreef opperbevelhebber Lennart Torstensson regelmatig brieven naar de Republiek om zich op de hoogte te stellen van de wervingen van Louis de Geer; vgl. nos. 6800 en 6818.

15 Het Deens garnizoen van Glückstadt joeg nog steeds op de schepen die op last van de Zweedse commandant van Ribe aan de ketting waren gelegd; zie nos. 6750, 6751, 6763 en 6786.

16 De Deense prins Frederik, aartsbisschop van Bremen, had zich door zijn vader laten benoemen tot generaal. Tot ontsteltenis van de Staten van zijn aartsbisdom trok hij in de garnizoensstad Glückstadt de wapenrok aan (Lorenz, *Das Erzstift Bremen*, p. 47-48).

17 De Staatse blokkadevloot voor Duinkerken stond ook in 1644 onder bevel van admiraal Maarten Harpertsz. Tromp (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 165).

18 De traagheid in de besluitvorming over gewichtige zaken als de Staatse vredesmissie naar Zweden en Denemarken en de samenvoeging van de Oost- en Westindische Compagnieën onder één octrooi.

19 De Zweden hoopten dat de manschappen van de Zevenburgse vorst György I Rákózi verbinding zouden zoeken met de Zweedse expeditielegers van de generaal-majoors Hans Christoph, graaf van Königsmarck, en Robert Douglas.

20 De keizerlijken herstelden de rust aan de Saale. Zij concentreerden zich thans op de belegering van het Zweedse steunpunt Olomouc (*Doc. Boh.* VII, p. 87 no. 211).

21 De Zweedse gevolmachtigden in Osnabrück hadden zich nog niet verzekerd van een regelmatige postverbinding met Stockholm. Daarentegen hadden de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien al op 16 april een regeling getroffen voor hun briefverkeer met Parijs (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. XXX, en *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. LXXXIV-LXXXV, p. 45-46 en p. 93).

22 Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, ordinaris Frans ambassadeur in de Republiek, had op 9 april een aanvang gemaakt met zijn vredesmissie naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina van Zweden. Op 18 april arriveerde hij in Munster.

23 De Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes wachtte in Minden op een Zweeds escorte dat hem naar Osnabrück zou brengen. In Munster werd uitgekeken naar de aankomst van de Portugese ambassadeurs dr. Luís Pereira de Castro en Francisco de Andrade Leitão (Prestage, *The diplomatic relations*, p. 15-16).

Deus adsit tam piis optatisque conatibus et illustrissimae Excellentiae vestrae perpetuas felicitates largiatur, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae devotissimus servitor,
H. Appelboom.

Amstelodami, 2 Maii 1644.

Postscriptum. Hac die iterum literae nobis nuntiant non solum Elsingburgum iam opere munitissimum esse factum, sed etiam novum in littore castellum erectum; Lanscronam, Lundam per deditionem, Malmydium et Christiansstadium armata manu occupatum esse.[24] Volebant initio princeps Christiernus 5 cum Zestedio et Cornificio Ulefelt copias suas opponere nostris, sed cum iactura 700 militum in Norvegiam se recipere coacti sunt.[25] Inde nullo fere resistente pleraque pars munitarum urbium expugnata, territoria paene omnia in deditionem accepta et Hornii castra Londae erecta. Alius exercitus in Westregothia adornatus omnes ex Norvegia invasiones impedit.[26]

Causae belli Sueo-Danici Suedico idiomate excusae Holmiae cum Hamburgensi tabellario accepi; Belgice nunc imprimi curantur.[27] Postquam ex Norvegia redibat princeps, collegit rex nonnullas in Zelandia et Fiunia copias, quibus volebat Helsingburgum et novum castellum navibus expugnare, sed Hafniam repulsus nunc omnia in Juthia littora tormentorum explosione inquietat.[28] Torstensonius expectat brevi Holmensem classem, quae dispersas regias naves facile aut expugnabit aut discedere cogat, ut invadi commodius possit Fiunia, nunc circumquaque viris, armis navigiisque munita. 18 Suedicae naves hinc emissae circa Gluckstadium in Albi

24 *Supra*, n. 3. Het Deense garnizoen van Landskrona capituleerde op 7/17 april. Vervolgens richtte de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn zijn aandacht op Malmö en Kristianstad. Deze plaatsen lieten zich echter niet stormenderhand veroveren.

25 Kroonprins Christiaan en zijn zwagers Hannibal Sehested (1609-1666), gouverneur van Noorwegen (*DBL* XIII, p. 320-326), en Corfits Ulfelt (1606-1664), stadhouder van Kopenhagen (*DBL* XV, p. 137-143), zouden een aanslag op Göteborg beramen (*Doc. Boh.* VII, p. 90 no. 224). Het bericht over de vlucht van de kroonprins naar het Deens-Noorse Bohuslän was verzonnen; vgl. *Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve* V (1641-1644), p. 499 n. 1.

26 Kolonel Fredrik Stenbock bracht Västergötland in staat van verdediging (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 458 en p. 508).

27 Op 19/29 maart hadden de Zweedse rijksraden wederom een poging ondernomen om hun Manifest van 16/26 januari 1644 door de Deense blokkaden te loodsen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 198). Eén exemplaar was reeds in handen van koning Christiaan IV gekomen; vgl. no. 6777, en *Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve* V (1641-1644), p. 473-474. De nieuwe zending werd door de Deense blokkaden gesmokkeld (vermoedelijk naar de haven van Kołobrzeg (Kolberg)). In de Republiek verscheen weldra een Nederlandse versie: ‘Manifest, waer in die oorsaecken verclaert worden, welcke die coninckl̄ijcke Majesteyt tot Sweeden, etc. bewoghen ende ghedronghen hebben, tot een oorlogh te resolveren ... teghen ... des conincks Christiani des Vierden tot Denemarck, etc. vijandtlijcke ende gewelt-dadighe, attentaten. Wt de Sweedsche Spraecke in de Nederlandsche overgheset’, Amsterdam 1644 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5075).

28 Deense oorlogsschepen bestookten Zweedse wachtposten aan de kusten van Jutland en Skåne (Schonen); vgl. *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 301. Bij gebrek aan ammunitie schoten zij met stenen (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 85).

sunt.[29] Generalis Vittenbergius exercitum 9 millium ducat,[30] quo Gluckstadiensium eruptionem et rusticorum hostilitatem impediet.

29 De hulpvloot van Louis de Geer ging voor anker in de Elbe. Het Deense garnizoen van Glückstadt toonde een week later zijn vuurkracht.

30 De regimenten van de Zweedse generaal-majoor Arved Wittenberg von Debern († 1657) werden waarschijnlijk uit Świdnica ontboden (*BLS* XXI, p. 38-48; *Gazette 1644*, no. 50, dd. 14 mei 1644, en *Doc. Boh.* VII, p. 95 no. 244).

Poloniae reginam mortuam et Bauditzio prohibitam collectionem militum iterato Gedanenses literae testantur. Quibus addunt non modo delatas Voldemari nuptias, sed etiam ea conditione oblatas, ut relligioni Muscoviticae se addicat sponsus, si potiri cupita voluerit.

Ultro progredior quam putabam, quod ignoscat illustrissima Excellentia vestra. Iterum valeat et perpetuo faveat.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 11 Maii.

6844. 1644 mei 2. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Quas ad Basium dedisti litteras,[2] re prius cum senatore Reigersbergio communicata, nudiustertius ipsi Basio in manus dedi et pro filio tuo intercessi satis tempestive; neque enim adhuc obiit Doubletius, sed in extremis animam agit. Respondit ille mihi se et te et tuos plurimi facere, caeterum in hoc negotio fautorem se promisisse Gerardo Graswinkelio,[3] Maeslandii consobrini sui filio,[4] atque ita praeter opinionem omnem mihi spem praecidit. Intellegeram sane aliquid de eius in Gerardum propensione, sed et hoc sciebam magistratum Hagiensem ab eo averso esse animo, tum etiam proportionis geometricae, quam iustitia attributrix respicit, et propinquitatis cum uxore defuncta nostrae,[5] amicitiae etiam tuae ac praecipue infortunii communis maiorem rationem habiturum fuisse sperabam. Heri eum quaesivit Reigersbergius, sed domi non invenit, itaque hodie et ipse partes suas obibit et siquid profecerit scribet.

De Brassero omnes dolemus, sed illud scias velim non illum in emendis portionibus Indicanis fuisse nimis emacem, sed revera decoxisse,[6] nam ex libris constat eum totis viginti annis sortem non habuisse, ut mihi viri fide digni et earum rerum gnari retulerunt. Secutus est eum Teulingius, vir bene de republica meritus,[7] sed eum

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 305. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6827, beantw. d. no. 6859.

2 In de brief aan de Hollandse rekenmeester mr. Johan Basius beval Grotius zijn zoon Pieter de Groot aan voor de door mr. Philips Doubleth († eind april/begin mei 1644) vrijgegeven functie van secretaris van Den Haag; zie no. 6809.

3 Op 1 mei 1644 aanvaardde mr. Gerrit Graswinckel, heer van Maasland, het secretarisambt van Den Haag.

4 Tyette, zuster van mr. Johan Basius, was gehuwd met dr. Jan Graswinckel, vader van mr. Dirck en oom van mr. Gerrit Graswinckel (D.P.M. Graswinckel, *Graswinckel*, p. 90-117 en p. 176-183, en A. Bijl, in *Jaarboek CB voor Genealogie* 19(1965), p. 216-219).

5 Mr. Johan Basius was op 26 mei 1602 te 's-Gravenhage in het huwelijk getreden met Geertrui van der Dussen († 6 december 1641), van moederszijde een nicht van Hugo en Willem de Groot; vgl. no. 5496 (dl. XII), en Elias, *De Vroedschap van Amsterdam* I, p. 78-79.

6 Het faillissement van de Amsterdamse koopman Joost Brasser, sinds januari 1641 weduwnaar van Margaretha Jacobsdochter van der Dussen. Als deelnemer aan de 'Magalaensche Compagnie' verwierf hij aandelen in de Oostindische Compagnie; zie no. 6827.

7 De koopman Diederick Tholincx (1589- na 1654) woonde op de Amsterdamse Herengracht 'in Hamburgh'. Bewindhebber der Oostindische Compagnie 1625-mei 1643. In 1644 ging hij failliet. Zijn zoon Arnold wilde in 1639-1640 graag Grotius ontmoeten (nos. 4016 en 4022 (dl. X) en no. 4474 (dl. XI)). Die wens ging in 1640 in vervulling (no. 4733 (dl. XI), en *Briefw. P.C.*

quidam inde periisse putant quod amicis negotium suum noluit concredere. Sunt et alii aliquot viri

Hooft III, p. 261 en p. 263, nos. 1027 en 1029); zie ook Elias, *De Vroedschap van Amsterdam* I, p. 365-367.

primarii qui nisi amici subsidio fuissent, et ipsi foro cedere coacti forent. Ita iam omnia Amstelodami subdola et suspicionibus plena habemus.

Galli quid hac aestate acturi sint videbimus,[8] non otiosi quidem, nam et princeps educet exercitum,[9] sed sine magna lucri spe; sunt enim pauca loca hostium quae a nostris adiri possunt, et iis ipsi ut caverent iam diu a nostris edocti sunt. In Germania lente procedit de pace negotium, eventu valde incerto, iam enim legati imperatorii iterum moras nectere dicuntur,[10] nostri autem ac si nunquam ituri essent nondum se movent.[11]

Deus Optimus Maximus afflictae ecclesiae et reipublicae christianae aliquando misereatur, et utrobique pace nos sua beare dignetur, cui te, tuam, tuos votis commendare non desino. Vale,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, II° Maii 1644.

Iam nunc certum est, postquam ego tuas litteras tradidi, postquam Reygersbergius dominum Basium convenit, excessisse e vivis Doubletium, eius commodo cui iam se Basius addixit.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de Suede, à Paris.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 11 Maii.
En in dorso: 2 Maii 1644 W. de Groot.

6845. 1644 mei 2. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger herr ambassadeur, hochgeneigter herr vnd patron,

Mit unsern tractaten ist es noch das alte schlechte werck. Des Frantzösischen ambass[adeurs] m[onsieu]r de La Tuillerie erwartet man vff morgen alhier.[2] Der von

8 Het begin van de campagne van de ‘generalissimus’ Gaston van Orléans, maarschalk Jean, graaf van Gassion, en Louis II de Bourbon, hertog van Enghien.
9 Frederik Hendrik keerde terug van zijn bezoek aan Zutphen (*Briefw. Huygens* III, p. 478). Op 19 mei zou hij zich naar de schans Te Voorn begeven (*Correspondance d'Estrades* I, p. 176-177). Begin juni zette het Staatse leger koers naar het legerkamp te Assenede.
10 Vooral het overleg tussen de keizerlijke en Zweedse delegaties in Osnabrück wilde maar niet op gang komen; vgl. nos. 6834 en 6837.
11 In de Staten-Generaal kreeg het vraagstuk van de ‘Munstersche besendinge’ niet de hoogste prioriteit (Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 175-176).
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 101. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.
2 Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, ordinaris Frans ambassadeur in de Republiek, had op 9 april een aanvang gemaakt met zijn vredesmissie naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina van Zweden. Op 18 april arriveerde hij in Munster. In de avond van de 4de mei maakte hij zijn entree in Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 391, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 212).

wegen des königs in Dennemarck alhier noch residirende doctor Langerman[3] sagt, schreiben vnd ordre von seinem könig bekommen zu haben, dass er die behueff seiner legation al-

3 De Hamburgse domdeken Lorenz Langermann verdedigde in Osnabrück de eer van koning Christiaan IV van Denemarken als 'onpartijdige derde' (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 388-389, en *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 368).

hier gebrauchte häuser, annoch, vnd biss auff anderweiten befelch inn behalten solte, dahero etzliche vermeinen, dass der könig sein interesse vielleicht auch vff hiesiger versamblung werde wollen abhandlen lassen.

Das Schwedische manifest ist in Schwedischer sprache zehen bogen lang nunmehr alhier.[4] In ein tag oder 14 vermeint mann, das Deützsche auch zu haben, uff welchen fall ich mich bemüehen werde mit dem ehisten ein exemplar über zu schaffen.

Aus Callmar in Schweden hat mann vom 6. dieses zeitung,[5] dass der feldtm[arschall] Horn Landtscrohn, Lunden vnd Helsinburg eingenommen, vnd der general leutenandt Kagge Malmugen vnd Christianstet mit sturmb erobert,[6] vnd alles wieder gemacht habe, wodurch gantz Schonen in Schwedische devotion gebracht worden, so soll auch eine starcke Schwedische armee offensive gegen Norwegen gangen sein. Ob der könig in Dennemarck mit seiner flotte vff Gottenburg[7] oder gegen Louis de Guere vnd dessen aus Holland bringende flotte ausgangen, weis mann noch nicht. Von Hamburg wird geschrieben, dass diese schön an der Elbe gesehen worden vnd 3 Dänische schiffe nach Glückstadt uffgejagt haben.[8] Der königin in Pohlen todt soll schon so viel gewircket haben,[9] dass alle werbungen verbotten[10] vnd dadurch des general Bauditzen dessein dem könig in Dennemarck eine armee von 12000 mann zu richten, zu nicht gemacht worden.

Nechst trewlichster empfhelung zu göttlichen schutz bin ich vnd verbleibe hiermit,

Ew. Excell. gehorsamber diener,

G. Keller m.pa.

Osnabrück, den 22. April[is] anno 1644.

4 Op 19/29 maart hadden de Zweedse rijksraden wederom een poging ondernomen om hun Manifest van 16/26 januari door de Deense blokkaden te loodsen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 198). Waarschijnlijk lieten zij een schip koers zetten naar de betrekkelijk veilige haven van Kołobrzeg (Kolberg) (no. 6857, en *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 426). De Hamburgse koeriersdienst zorgde voor de verdere verspreiding; zie no. 6843. De Duitse versie kreeg het opschrift: 'Manifest worinnen die Ursachen erkläret werden welche die Königl. May:tt zu Schweden, etc. Bewogen und genötiget haben einen Krieg zu resolviren ... wider Ihres Vettern und Nachbahrn, König Christians des vierdten zu Dennemarck, etc. Feindtliche und gewaltsahme attentaten. Aus dem Schwedischen ins Teutsche transferiret' 1644 (*Stadtbibliothek Frankfurt am Main, Flugschriftensammlung 'Discursus politici'*, Frankfort 1930, p. 228).

5 Het schip uit Kalmar bracht voor het eerst sinds maanden weer post uit Stockholm aan wal; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 152-159.

6 De Zweedse tijdingen schetsten een te rooskleurig beeld van het verloop van de strijd van veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn en zijn onderbevelhebbers Lars Kagge en Hans Wachtmeister in Skåne (Schonen). Het Deense garnizoen van Landskrona capituleerde pas op 7/17 april. De belegering van de vestingen van Malmö en Kristianstad was nog niet eens ingezet (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 292-306).

7 Koning Christiaan IV van Denemarken zette aan boord van de 'Trefoldighed' koers naar de schans van Älvsborg (ten zuiden van Göteborg).

8 De hulpvloot van Louis de Geer ging voor anker in de Elbe. Het Deense garnizoen van Glückstadt toonde een week later zijn vuurkracht (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 302-303).

9 De Poolse koningin Cecilia Renata van Oostenrijk was op 24 maart 1644 te Vilnius overleden (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 168-171).

10 De troepenwervers Christoph Houwald en Wolf Heinrich von Baudissin kregen onvoldoende steun van koning Wladislas IV van Polen (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 383-384, en *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 450).

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 19 Maii.

6846. 1644 mei 2. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

De coniginne van Polen is den 23 Martio deser werelt overleden, naedat se van eene jonge princesse verlost is geweest,[2] dewelke weinig tijts daernae mede gestorven is, 'twelck aen dat hof droefhijt ende aen de Oostenrijkse ministers alteracie veroorsaackt.[3] De stadt Dansick heeft door opentlijcke mandaten alle wervingen doen verbieden.[4]

Wt Dennemarken hebben wij dat de Engelsche ambassadeurs den 11 passato vandaer sijn vertrocken met tamelijck contentement.[5] Den coning van Dennemarken heeft op hunlieden begeert dat het parlement aen hem soude satisfactie doen van de wapenen en ammonitie van oorloge, bij sijne Mayesteyt van Dennemarken tot assistentie gesonden aen den coning van Groot-Bretaigne ende van des parlements oorlogschepen genomen en tot Londen opgebracht, dat sijne Mayesteyt daernae wilde coomen in liquidatie met de gecommitteerden van 'tselve parlement, dat den tolle van de Engelsche goederen soude werden geëxigeert in de Sond en op de Elve als in den jaare 1637.

U. Exc.[tie] hebbe voordesen toegesonden copye van eene missive die de Deensche rijcksraeden aen de regeringe van Sweden[6] geschreven hadden noopende eene conferentie van wederseits geconfereerden op de grensen. Waerop de coninckliјcke regeringe van Sweden, gelijck wt Coppenhagen gemelt werd, soude gerescribeert hebben[7] daertoe wel tevrede te sijn, mits dat de Deensche rijcxraeden sich eerst verclaaren of sij willen tracteren op der Sweedsche regeringe postulata, namentlijck dat de Sweedsche schepen en goederen door de Sond sullen mogen passeren onvertolt en onbesocht, dat oock de Sweedsche certificatiën voortaen niet gedisputeert sullen mogen werden en diergelijcke meer, raakende de vaert ende commerciën op Sweden. Daerop de Deensche rijcksraeden wederom hebben geantwoort tevrede te sijn te tracteren over dat stuck nae inhout van de aude pacten

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 146. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

2 De Poolse koningin Cecilia Renata van Oostenrijk (1611-† 24 maart 1644) overleed na een miskraam (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 168-171).

3 Koning Wladislas IV verliet zijn hof te Vilnius op 29 maart. Toen hij op 20 april in Warschau verscheen om de begrafenisplechtigheden van de koningin voor te bereiden, mocht hij vernemen dat de keizer de Hongaar István Csaky naar Polen had gestuurd om steun te verwerven voor een gemeenschappelijk optreden tegen de Zevenburgse vorst György I Rákóczi (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 176).

4 Op 16/26 april 1644 kwam uit Danzig het bericht: ‘Belangend die dänische Werbungen dieser Oerter ist es damit jetzo sehr stille und saget man, dass die wenige Reuter, so sich von Lieut. Col. Cabre haben unterhalten lassen, meistentheils schon wieder ausgerissen sein’ (*Urk. u. Act.* I, p. 139-141).

5 De afgezanten van het Engelse Parlement die in 1643 de teruggave hadden geëist van een door de Denen in beslag genomen schip. Na een aanvankelijke weigering kwam koning Christiaan IV in een schrijven van 12/22 maart 1644 op zijn besluit terug; zie nos. 6729 en 6843, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 381-382.

6 Vgl. no. 6837. De bijlage ontbreekt bij de brief van de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona, dd. 25 april 1644 (no. 6835).

7 De Deense rijksraden hadden op 9/19 februari te Odense de tekst opgesteld van een schrijven aan de rijksraden in Stockholm. De boodschap werd op 2/12 maart door de Zweedse rijksraden beantwoord (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 172-175, en Londorpius, *Acta publica* V, p. 878-880). Van Deense zijde werd op 23 maart/2 april afwijzend op de Zweedse eisen gereageerd (*Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve* V (1641-1644), p. 464). Dit schrijven werd de Zweedse rijksraden op 15/25 april ter hand gesteld (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 507-511).

en tractaten, welck schrijven met een expressen nae Sweden soude gesonden ende daer nu antwoorde op verwacht werden.

Ondertussen soude veltmarschalck Horn Landscroone in Schonen belegert hebben

met apparentie haest te sullen moeten overgaen,[8] hoewel het bij de Deensche dapper gedefendeert werd. Den coning van Dennemarken is den 13e passato met 13 oorlogschepen, daerop ontrent 1200 soldaten sijn, met veele timmerluiden, hout en andere materialen t'zeil gegaen wt de Sond, men meent dat het op Gottenburg[9] aengesien is om de haven van die plaetse te sluiten met blockhuisen en schansen, gelijck hij dan eenige schepen en schuiten met steen gelaeden en in het ruim gemetselt tot dien einde mede soude genomen hebben om in het incomen van deselve haven te doen sincken. Het effect leert den tijt. God geve dat de Sweedsche schepen mede haest in zee mogen coomen, waervan sij tot noch toe door den vorst ende ijsch sijn belet geworden.[10] General Torstensoon ligt nogh stille tot Hadersleven;[11] in sijne armee is noch alles goeden coop, ende gelijck sijn Exc.tie selfs herrewaerts bericht, en heeft op de eilanden noch niets getenteert, ende oock tot noch toe niet in 't sin gehad eenig boot tot dien einde in 't water te setten, te verswijgen dat hij soude gerepousseert sijn geworden, gelijck men voordesen valschelijck en verscheidelijck heeft wtgestroeit gehad. De stad Hamburg[12] heeft haere borgers en inwoonders aenbevoolen met proviant, cruit en loot op jaar en dagh versien te wesen. De stad Lubecq laet te paerd en te voet werven, desgelijken doet den aertsbisschop van Bremen.[13] Generael-major Coningsmarck bevind sich noch ontrent Leipsich, sijne regimenten liggen aen de Saalstroom verdeelt[14] tot soolange men siet wat des vijants intentie is, ende of hij Pegau sal willen seconderen.

Wt Osnabrugge hebben wij dat monsieur de La Tullerie te Munster gearriveert was ome vandaer te gaen tot interpositie nae Sweden en Dennemarken.[15] Dat de keyserlijcke

8 De opmars van het leger van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn in de Deense gewesten Skåne (Schonen), Halland en Blekinge. Na de verovering van Helsingborg (27 februari) en Lund (29 februari/10 maart) waren zijn onderbevelhebbers Lars Kagge en Hans Wachtmeister naar de Deense garnizoensstad Landskrona getrokken (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 292-306).

9 Op 1/11 april verlieten 13 Deense oorlogsschepen de haven van Helsingør. Koning Christiaan IV had zich ingescheept op de 'Trefoldighed'. Vier dagen later ging de vloot voor anker bij de schans van Älvsborg (ten zuiden van Göteborg) (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 88).

10 Boeren waren opgeroepen om de Zweedse oorlogsvloot bij Dalarö uit het ijs te hakken; vgl. no. 6800.

11 De oversteek over de Kleine Belt naar de eilanden Funen en Seeland was alleen te verwezenlijken met steun van een oorlogsvloot. In de maanden maart en april schreef opperbevelhebber Lennart Torstensson regelmatig brieven naar de Republiek om zich op de hoogte te stellen van de wervingen van Louis de Geer; vgl. nos. 6800 en 6818.

12 De 'neutrale' Hanzesteden kwamen door de Deense en Zweedse wervingen onder steeds grotere druk te staan. In januari had de keizer de steden reeds gemaand om de vijanden van het Rijk (de Zweden) geen diensten te bewijzen (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 277, en *Doc. Boh.* VII, p. 76 no. 184 en p. 82 no. 197). Het vermaan moest op 3 mei 1644 herhaald worden (*Doc. Boh.* VII, p. 91 no. 229 en p. 117 no. 326).

13 De Deense prins Frederik, aartsbisschop van Bremen, had zich door zijn vader laten benoemen tot generaal. Tot ontsteltenis van de Staten van zijn aartsbisdom trok hij in de garnizoensstad Glückstadt de wapenrok aan (Lorenz, *Das Erzstift Bremen*, p. 47-48).

14 Het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, dreigde van Halle op te rukken naar de Elbe (*Doc. Boh.* VII, p. 88 no. 215 en p. 89 nos. 219-220).

15 Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, ordinaris Frans ambassadeur in de Republiek, had op 9 april een aanvang gemaakt met zijn vredesmissie naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina van Zweden. Op 18 april arriveerde hij in Munster. In de avond van de 4de mei maakte hij zijn entree in Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 391, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 212).

en Spaensche ambassadeurs te Munster door de mediateurs[16] bij den Françoysen sterck lieten aenhouden om wtwisselinge van de volmachten ende een sonderlinge ijver toonden om tot de tractaten te treden. Dat monsieur le baron de Rorté bij de coninckliJcke Sweedsche ambassade hadde voorslagh gedaen of deselve niet believen en mochte dat door imant van de Venetianen[17] wegen soodanige wtwisselinge tussen de Sweedsche en keyserlijke oock genegotieert ende het vredenswerck also gelijkelijck aengevangen werde. Maer also de coninckliJcke Sweedsche ambassade hierover niet geïnstrueert, nochte tsedert de Deensche rupture ende daerdoor opgehovene mediatie[18] geene bescheide hadde ontfangen wat voor een mediateur haere coninckliJcke Mayesteyt gesint was te admitteren, als heeft deselve ambassade daerinne niet connen consenteren, doch was bedacht op een middel om het werck haeres sijts niet te remoreren, gelijck deselve dan albereits bij de keyserlijke afgesanten hadde laeten vernemen of sij met suffisante volmacht versien waaren, die daerop geantwoort hadden dat sij die noch niet en hadden, doch dat sij dieswegen nae Weenen hadden geschreven[19] ende deselve eerstdaegs waaren verwachtende.

Sijn Hoocheit den prince van Orange is verleden weecke wederom alhier gecomen.[20] Met den velttocht is het buiten de ordinaris jaerlijkse preparatiën gans still,[21] ende hoe langer hoe weiniger apparentie dat iet hooftsaakelijks sal voorgenomen werden. Onse hier te lande wtgeruste vloote hoope dat nu onder zeyl sal sijn.[22] Desen staat continueert noch in haere equipperinge, maer gaet in alles langsaem voort. Oock en hebbe ick noch geene resolutie op mijne propositiën.[23] Tot Amsterdam sijn tot de Dennemarkse mediatie-ambassade voorgeslaegen borgermeester Bicker en Schaap, dese om nae Den-

16 De plechtige uitwisseling van de volmachten van de keizerlijke, Franse en Spaanse gevolmachtigden werd op zondag 10 april ingeleid met een gebedsdienst in de Dom van Munster. Diezelfde week maakten de nuntius Fabio Chigi en de Venetiaanse ambassadeur Alvise Contarini ieder afzonderlijk een rondgang langs de diverse delegaties (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Chigi* I, p. 211-212, en *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 71-73).

17 Claude de Salles, baron van Rorté, Frans resident te Osnabrück, roerde het onderwerp van de Venetiaanse bemiddeling op 20 en 21 april aan in een gesprek met de Zweedse delegatiesecretaris Mattias Mylonius (Biörenklou) (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 206-207, en *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 107-112).

18 In Osnabrück zou de Deense delegatie de rol van ‘onpartijdige derde’ op zich nemen. Kort na het uitbreken van de Zweeds-Deense oorlog overwogen de Zweden de vredesonderhandelingen zonder de aanwezigheid van een bemiddelaar te laten plaatsvinden (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 132-134). Eindelijk, op 11/21 mei, ontvingen de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius uit Stockholm enkele richtlijnen om over het Venetiaanse bemiddelingsaanbod in onderhandeling te treden (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 208-211).

19 De keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane hadden verklaard dat hun instructies van 15 juli 1643 niet voorzagen in het aanvaarden van een andere vredesbemiddelaar dan de koning van Denemarken (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen*, p. 407-413, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 361-362).

20 De terugkeer van Frederik Hendrik van de landdag van de kwartieren van Gelderland te Zutphen.

21 Op 19 mei zou de prins zich naar de schans Te Voorn begeven (*Correspondance d'Estrades* I, p. 176-177). Begin juni zette het Staatse leger koers naar het legerkamp te Assenede.

22 Eind april verliet de hulpvloot van de Zweedse koninklijke commissaris Louis de Geer het Vlie. De Staatse convooivloot naar de Sont zou pas twee maanden later vertrekken.

23 De protesten die de Zweedse resident had ingediend tegen de wervingen door Gabriel Marselis en andere kooplieden in dienst van koning Christiaan IV (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 50-54 en p. 294).

nemarken ende jeene om nae Sweden te gaen.[24] Of het daerbij verblijven, ende hoe haest die ambassade haeren voortgang sal hebben, can noch niet geweeten werden.

Waermede verblijve, mijnheere,

u. Exc.[tie] dienstwilligste.

2 Maii 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 11 Maii.

En in dorso: 2 Maii 1644 Spierinck.

6847. 1644 mei 5. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

J'appren[ds] par la vostre du 19 de ce mois le payement de ce qu'a pris icy monsieur vostre fils en argent,[2] dont je suis fort aise, vous remerciant du bon souhait pour mon payement, qui proh dolor ne comparoit pas encore, ny aucune resolution touchant la succession de la residance de Benfeld,[3] que je ne desire pas, mais si on ne me peut payer sitost ce qu'on m'a promis, il seroit raisonable qu'on appliquast ces rentes-là pour mon entretenement. Icy il ne me detient autre chose qu'un peu de la goutte et la maladie de ma pauvre femme, qui sensu tot damnarum et miseriarum quae mei causa patitur, est reduite à un point fort dangereux de sa santé.[4] Il ne seroit pas aussy estrange que nous tous deux fussions desja morts de regret, car ce traittement dont on use en mon endroit est inoui ailleurs. Mais pour tout cela il n'y a d'autre remede que la patience, que je prie Dieu nous vouloir continuer en nous deslivrant de ce miserable service.

On attaque à bon escient Uberlinghen pour le prendre par assaut,[5] mais ceux de dedans se defendent bravement, ayans la sepmaine passée fait une sortie, ruiné une batterie et tué plus de 40 hommes et en emmené de prisonniers, mais si en bref ils ne seront point secourus je ne voy pas qu'ils puissent tenir longtemps.

24 Vgl. no. 6793. Twee Amsterdammers werden voorgesteld voor de Staatse gezantschappen naar het noorden: oud-burgemeester dr. Andries Bicker (voor de vredesmissie naar Zweden) en burgemeester dr. Gerard Schaep (voor de missie naar Denemarken) (Elias, *De Vroedschap van Amsterdam* I, p. 346-348 en p. 355-356).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 329. Eigenh. oorspr. Antw. op een ontbrekende brief van 19 april.

2 Grotius liet over de bank van Barthélemy en Jean-Henri Herwart te Lyon de 25 rijksdaalders overmaken die zijn jongste zoon Dirk had geleend op voorspraak van de Zweedse resident in Zürich; vgl. no. 6801.

3 Voor de opvolging van resident Friedrich Richard Mockhel († december 1643) in de Zweedse enclave Benfeld werd in 1645 de diplomaat Georg Hansson von Snoilsky aangewezen.

4 Marins echtgenote Alessandra Paravicini Capelli had in het Veltlin (Valtellina) een betwist familiegoed liggen.

5 Het Zwabisch-Beierse leger stond voor de muren van het Frans-Weimarse steunpunt Ueberlingen. Op 12 mei gaf gouverneur Charles-Christophe de Mazencourt, markies van Courval, de ongelijke strijd op.

La paix d'Italie n'est pas encor publiée,[6] mais toutes hostilités sont defendues de part et d'autre et on n'attend que la ratification de la France pour mettre en execution ce qu'on a conclu et ratifié à Venise. Les Espagnols en Italie ne sortent pas encore en campagne, observans ce que fera le prince Thomas et attendans de recreues tant de Naples que d'Allemagne.[7]

6 Op 15 april had de Franse regering haar handtekening geplaatst onder de vredesverdragen die op 31 maart te Ferrara waren getekend. De teksten waren op 28 april en 3 mei al voor publikatie in de *Gazette 1644* vrijgegeven.

7 De troepenmacht van Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, Spaans gouver-

L'interposition des Suisses a valu un peu pour moderer la passion des Grisons cattoliques,[8] qui doivent laisser en paisible possession les protestans de temples par eux recouvrez, mais on ne sçait pas si les communes cattoliques le voudront ratifier, parce qu'elles dependent de l'arbitrage des prestres, autheurs de tous malheurs en Europe, et dont les capucins qui sont chassés des Grisons[9] ont usé en quelque[s] lieux de telle cruauté contre les protestans qu'ils en ont desenterré quelques-uns ensevelis en des cemitaires communs à l'une et l'autre relligion. C'est un malheur commun et fort enraciné en l'esprit des papistes, et qui durera comme je crain[s] jusques à la fin du monde. Les Austrichiens noircissent grandement nostre union avec Rakozy, qui est appuyé du Gran[d] Turc,[10] et je ne croy pas que la mort du visyr change de resolutions prises à la Porte.[11]

Dieu donne la paix partout et vous conserve en sa sainte garde, moy demeurant, monsieur,

vostre serviteur tres humble,

C. Marin m.p.

De Zurig, ce 25 d'Avril l'an 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 20 Mey.

En in dorso: 25 April 1644 Marin.

6848. 1644 mei 5. Van J. Oxenstierna.[1]

Magnifice et generose domine,

Quae de die 18 huius mensis scripsi[2] haud dubie ante horum adventum reddita erunt. Postridie eius diei literas e Suecia accepi, et una deductionem causarum quae regiam Maiestatem impulerunt ad arma contra Danum.[3] Pauca exemplaria eaque idiomate nostrate huc venerunt, quorum unum missum esse opinor ad

8 Afgelopen maand waren vertegenwoordigers van de kantons Zürich, Bern, Luzern, Uri, Schwyz en Glarus in Chur bijeengekomen voor het opstellen van een vergelijk tussen de katholieken en protestanten in Graubünden (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V 2 1, p. 1313-1315).

9 Aartshertogin Claudia de' Medici had weer aangedrongen op de toelating van de capucijnen in het Engadin (Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 101-103).

10 De Zweden hadden op 16 november 1643 een verbond met de Zevenburgse vorst György I Rákóczi gesloten.

11 De Sultan zocht ook na de dood van zijn machtige grootvizier Kara Mustafa Kemankes geen toenadering tot Wenen; vgl. no. 6770.

1 Minuut Stockholm, RA, E 915, coll. J.A. Oxenstierna ser. A II, Koncept G. De talrijke doorhalingen en verbeteringen van de hand van de opsteller van deze brief zullen niet worden gesignaleerd. Vanaf de alinea ‘Comes de Nassau’ eigenhandig geschreven.

2 De brief van 18/28 april (no. 6837).

3 Op 19/29 maart hadden de Zweedse rijksraden wederom een poging ondernomen om hun Manifest van 16/26 januari door de Deense blokkaden te loodsen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 198). Waarschijnlijk lieten zij een schip koers zetten naar de betrekkelijk veilige haven van Kołobrzeg (Kolberg); zie nos. 6843, 6845 en 6857, en *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 426.

dominum comitem de La Gardie, iam Lutetiae Parisiorum degentem.[4] Excuditur idem Stocholmiae linguis Lati-

4 De Zweedse graaf Magnus Gabriel De la Gardie (1622-1686), de latere rijkskanselier van Zweden, zoon van rijksmaarschalk Jacob Pontusson De la Gardie (1583-1652), had zijn in 1640 aangevangen 'tour' afgesloten. Hij wachtte in Parijs op een gunstige gelegenheid om de thuisreis te aanvaarden (*SBL* X, p. 657-680).

na[5] et Germanica, brevique huc expectatur. Quamprimum advenerit, communicabo. Unde cognoscere licebit quantis difficultatibus pressa regia Maiestas ad defensionem sui et suorum remediorum extremum arripuerit.

Exeunte mense Ianuario huius anni missus est Stocholmia quidam nominatus Endensonius,[6] qui ob occlusos Sueciae portus et solitum iter per Daniam circumiret mare Balthicum et ad nos veniret allaturus simul literas ad regem christianissimum, reginam regentem et principes alios. Nondum quicquam de eius adventu innotuit. Difficiles, fateor, et sinuosae sunt ambages per Norlandias, Magnum Ducatum Finlandiae, Aestoniam, Livoniam, Curlandiam, Borussiam et Pomeraniam. Inde aliqua ad nos notitia eius posset deferri.

Heri in hanc urbem venit dominus de La Thuillerie, qui regis christianissimi nomine in Daniam ire dicitur.[7] Pacis colloquium adhuc haeret in limine. Sunt qui existimant caesarianos qui hic sunt[8] mandata nulla habere neque munitos esse plenipotentia; missos tantum ad captandum applausum.

Comes de Nassau dixerat legato Veneto, domino Contareni,[9] Danum intercedere et urgere adhuc suam mediationem. In adiunctis chartis sunt copiae procuratoriorum quae caesariani et Castiliani Monasterii monstrarunt.[10] Illa quadantenus sine defectu sunt; in his vero multa notant plenipotentiarii Gallici. Non vacat nunc ea hic adducere quae alias forte obvia sunt.

Quibus Magnificentiam vestram divinae protectioni studiosissime commendo, maneoque,

Magnificentiae vestrae [ad amica officia praestanda paratissimus],
Johannes Oxenst. Axelii.

5 De Latijnse versie van het Zweeds Manifest van 16/26 januari 1644 werd pas op 28 mei verspreid; vgl. no. 6883.

6 Olaf Endson (Endonsson), secretaris voor Pommerse zaken, en de Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes werden begin februari (nos. 6696 en 6715) belast met het overbrengen van de brieven die koningin Christina op 27 januari/6 februari had laten opstellen om overhandigd te worden aan de Franse regering en haar ambassadeur in Parijs (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 449, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 152-159 en p. 259).

7 Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, ordinaris Frans ambassadeur in de Republiek, had op 9 april een aanvang gemaakt met zijn vredesmissie naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina van Zweden. Op 18 april arriveerde hij in Munster. In de avond van de 4de mei maakte hij zijn entree in Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 391, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 212).

8 De keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane waren niet ingegaan op het voorstel van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius om de ceremonie van de uitwisseling van de volmachten te laten plaatsvinden op een neutrale plaats in Osnabrück.

9 In Munster hadden de keizerlijke gevolmachtigden Johann Ludwig, graaf van Nassau-Hadamar, en dr. Isaac Volmar in de middag van de 26ste april met de Venetiaanse ambassadeur Alvise Contarini gesproken over de kwestie van de Deense bemiddeling op de vredesconferentie in Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 376-382, en *Diarium Volmar* I, p. 121-123).

10 De volmachten zoals die in Munster uitgewisseld waren, aangevuld met Frans commentaar ('Defauts remarqués dans le pouvoir de l'Empereur' en 'Defauts remarqués dans le pouvoir Espagniol'). De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius kregen de beschikking over de volmacht van keizer Ferdinand III aan Johann Ludwig, graaf van Nassau-Hadamar, en dr. Isaac Volmar, dd. 13/23 juni 1643, de volmachten van koning Philips IV van Spanje aan Antoine Brun, dd. 5 juli 1643, en don Diego de Saavedra y Fajardo, dd. 11 juni 1643, en voorts over de volmacht van koning Lodewijk XIV aan Claude de Mesmes, graaf van Avaux, Abel Servien en Henri d'Orléans, hertog van Longueville, dd. 10/20 september 1643 (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 221).

Osnabruggae, die 25 Aprilis 1644.

Quisque legatorum regis Castiliae habet suum proprium procuratorium, paene ad formam eius quod hic in copia adiectum est.[11]

In dorso staat: Osnabruggae, die 25 Aprilis anno 1644. Ad legatum dominum Hugonem Grotium. J.O.A.

6849. 1644 mei 7. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Motus quidem in Gallia adhuc leves sunt,[2] sed omnes metuunt mala maiora in gente mobili et imperio specie quidem muliebri, re ipsa externo. Qui hic res versant quaecunque poterunt invenient pacis tardamenta. Turcae aula quo nutet, incerti sumus.[3] Et inde pendent Ragotskii consilia. Nostra cum Dano controversia difficilis est finitu, sive per pacta ob diffidentiam, sive per arma ob vires bellantium magnas. Caeterum haec res, quocunque casura est, impedimento non erit quominus Suedi ostendant se pacem bonam Germaniae tamdiu vexatae non invidere.[4] Roma cum vicinis pacem iam habet, donum dignum bono pontifice.[5]

Diderici nostri centuria tota salva est. Neque enim transierat Rhenum;[6] videtur autem ipse iturus in exercitum vicecomitis Turenae,[7] nisi alia iussa accipiat. Maximus natu nihil ad nos scribit.[8] Doubletio vitam et valetudinem secundam exopto.[9] Si aliter evenerit, experiemur amicorum in nos fidem. Si aula consulatur, nihil inde boni exspecto.

Regii in Anglia alteram cladem accepere.[10] Lex quam Rivetus et Latius nobis volunt praescribere, ut singula saepe momenti nullius refutemus, neque eam secuti

11 De bijlage ontbreekt. Misschien gaat het hier om de tekst van de volmacht voor de Spaanse gevolmachtigde don Lope Zapata, graaf van Walter († 2 april te Munster) (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 101).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 967 App. no. 703. Antw. op no. 6833, beantw. d. no. 6866.

2 Kardinaal Jules Mazarin had de binnenlandse beroerten tot bedaren gebracht.

3 Jean de La Haye, sieur de Ventelay, Frans ambassadeur in Constantinopel, verdedigde aan het hof van sultan Ibrabim het bondgenootschap van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi met de Zweden. Hij moest voorkomen dat de Sultan onverwachts de zijde van de keizer koos (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 182-192).

4 Grotius had dit onderwerp verwerkt in zijn openbare verklaring over de oorzaken van de Zweeds-Deense oorlog; zie no. 6841.

5 Dit bericht komt ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 7 mei.

6 Het vendel van Grotius' jongste zoon Dirk had de winter klaarblijkelijk in de Elzas doorgebracht.

7 Dirk de Groot koos voor terugkeer in het Frans-Weimarse leger. Zelfs kardinaal Jules Mazarin toonde zich bereid om hem bij de nieuwe opperbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, aan te bevelen (*Lettres Mazarin* I, p. 697).

8 In zijn brief van 8 januari (no. 6635) vertelde Cornelis de Groot dat de voormalige Venetiaanse ambassadeur in Parijs, Angelo (Anzolo) Correr, hem een verblijf in zijn ‘palazzo’ had aangeboden.

9 Pieter de Groot toonde belangstelling voor de door mr. Philips Doubleth vrijgegeven functie van secretaris van Den Haag. Op 1 mei spraken de leden van de Hollandse rekenkamer echter hun voorkeur uit voor mr. Gerrit Graswinckel, heer van Maasland; vgl. nos. 6809 en 6844.

10 De Schotten verenigden zich bij Tadcaster (ten zuidwesten van York) met het leger van Ferdinando Fairfax (20/30 april) (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 96).

sunt aut philosophi veteres, aut oratores, aut scriptores uspiam.[11] Multorum melius est inscitiam

11 Grotius gunde de Haagse hofpredikant André Rivet en zijn geestverwant Johan de Laet het laatste woord niet. In stilte werkte hij aan een weerwoord *Rivetiani Apologetici, pro schismate contra Votum pacis facti discussio* (*BG* no. 1195).

paucis demonstrare quam pati ut dignos se existiment quibus pensiculate respondeatur. Ac nunc censeo Latio breve aliquod scriptum opponendum, ne sibi placeat.[12] Si quis postea volet omnes libros perlegere quos ego aut Latius citavimus, poterit non tantum aeque inter nos iudicare, sed et quod verius crediderit novis firmare argumentis. Laboratur adhuc in indicibus nostrorum ad Vetus Testamentum.[13]

Vale cum uxore, liberis, amicis, quibus omnia offerimus quae a nobis proficisci possunt,

tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

7 Maii 1644.

6850. 1644 mei 7. Aan [P. Spiring Silvercrona].[1]

De paix tusschen Rome ende de ligue is nu vast.[2] Den paus geeft de Françoysen die hem gedient hebben aen de Françoysen, de Spaignaerden ende Neapoliteynen aen de Spaignaerden.[3] Den gouverneur van Milan, soo hij gelt kan gereedmaecken,[4] waervan daer gebreck, hoopt te hebben achthondert ruyters van den Grooten Hertoch, vijfhondert van Modena ende noch omtrent achthondert Duytschen. Van prins Thomas[5] alsoock van 't oorloch in Cataloigne hooren wij noch niet.[6]

12 Willem de Groot kreeg de vrije beschikking over het dossier met kritische aantekeningen op de *Responsio ad dissertationem secundam Hugonis Grotii, de origine gentium Americanarum* van de geograaf Johan de Laet (*BG* no. 733 en *BsG* no. 214); vgl. no. 6839.

13 Diezelfde 7de mei schreef Claude Sarrau aan zijn correspondentievriend André Rivet: 'Les 3. volumes sur le V.T. [= Grotius, *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137)] de Mr. l'Ambassadeur de Suede sont achevés aux Indices Hebreux et Grecs pres que l'autheur a voulu faire lui mesme, afin d'avoir occasion de repasser les yeux sur son travail' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 264-265); zie ook nos. 6792 en 6833.

1 Het origineel dat vermoedelijk weer een copie is van een niet teruggevonden nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 7 mei 1644, is verloren. Copie (zonder adres en ondertekening), afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 10/20 mei 1644).

2 Op 15 april had de Franse regering haar handtekening geplaatst onder de vredesverdragen die op 31 maart te Ferrara waren getekend. De teksten waren al voor publikatie in de *Gazette 1644* vrijgegeven: no. 41, dd. 28 april 1644, 'Articles de la paix entre Sa Sainteté et le Duc de Parme', en no. 44, dd. 3 mei 1644, 'Articles de la paix entre Sa Sainteté et la République de Venise, le Grand Duc de Toscane et le Duc de Modéne'.

3 De wedijver om de inlijving van de soldaten die na de beëindiging van het conflict over de rechten op het hertogdom van Castro een nieuw dienstverband zochten.

4 Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, Spaans gouverneur van Milaan, kon met moeite het geld bijeenbrengen voor de betaling van de soldij aan de eigen manschappen.

5 Ook zijn tegenstander prins Tommaso Francesco van Savoye kampte met geldgebrek.

6 In Catalonië stond het leger van don Felipe de Silva gereed bij de rivier de Cinca. Op 7 mei werd de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, opgeschrikt door het bericht dat de Spanjaarden op 4 mei de rivier waren overgestoken.

Den mareschal de Turaine, hebbende tamelijcke besetting gelaeten te Baume ende Lixeul, is nu omtrent Remiremont,[7] verwachtende het volck 'tgeen bij Ludick is gelicht[8] ende eenige anderen. Ondertussche hebben die van Baume geslagen bij de duysent, soo men hier segt, van 't graefschap van Bourgoigne.[9] Vijftich stucken geschuts sijn hier uyt het arsenael gehaelt, waermede men hoopt eenige belegering aen te grijpen. Den hertoch van Orleans gaet daernaetoe.[10] Den hertoch van Anguien[11] sal de frontieren tegen don Melos bewaren; Gassion[12] dienen tot seeckerheyt van het hof alhier, ende Villeroy in 't Limousin alle beginselen van croquanterrie beletten.[13]

Uberlingue houden eenige dat over is gegaen.[14] Den hertoch van Anguien sal boven het gouvernement van Champagne oock hebben dat van Mezières ende Mont-Olympe.[15] Den hertoch van Vendosme is noch te Genève,[16] die van Bouillon te Fribourg,[17] ende die van Espernon heeft aen de coninginne-regente brieven geschreven van sijne goede intentie,[18] waerop men sich niet al te veel en verlaet. Den hertoch van Lorraine heeft den 22 April sijn volck bijeengetrocken.[19]

7 De Frans-Weimarse opperbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, had een aantal plaatsen in de Franche-Comté onder zijn gezag geplaatst (Baume-les-Dames, Luxeuil-les-Bains, Vesoul en het kasteel Mélisey). Teruggekeerd in zijn hoofdkwartier te Remiremont werkte hij een krijgsplan uit voor zijn aanstaande campagne tegen het Zwabisch-Beierse leger (*Lettres Mazarin* I, p. 660 en p. 698-701).

8 De Luikse lichtingen van de Franse troepenwerver Jean-Gaspard-Ferdinand, graaf van Marsin (Marschin). Hun overkomst leverde problemen op (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 274-276).

9 In de Franche-Comté was een eigen strijdmacht gevormd van 4000 manschappen; vgl. no. 6829.

10 Op 17 mei voegde de ‘generalissimus’ Gaston van Orléans zich bij het Picardische leger.

11 De tekst lijkt hier onbetrouwbaar. Volgens de in Parijs opgestelde krijgsplannen zou Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, naar Champagne vertrekken (*Lettres Mazarin* I, p. 716).

12 De derde Franse legerleider Jean, graaf van Gassion, moest in het strategisch belangrijke grensgebied tussen Vlaanderen en Champagne het oog houden op de bewegingen van de troepenmacht van de Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo en diens ‘gouverneur des armes’ Ottavio Piccolomini (*Lettres Mazarin* I, p. 678).

13 Nicolas de Neufville, markies, naderhand hertog van Villeroy, kreeg het bevel over een leger dat de onlusten van de ‘croquants’ in de Poitou, het Limousin en Guyenne moest bestrijden (*Lettres Mazarin* I, p. 633, p. 662 en p. 678).

14 Het Frans-Weimarse steunpunt Ueberlingen gaf op 12 mei de strijd tegen de Zwabisch-Beierse overmacht op.

15 Maarschalk François de l'Hospital had het gouvernement over Champagne aan de hertog van Enghien overgedragen; zie no. 6841. Na deze transactie liet de hertog zijn blik vallen op de belangrijkste vestingen in zijn gewest: Clermont en Stenay, en eventueel Mézières met de vesting Mont-Olympe (Charleville-Mézières) (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 157-158).

16 César de Bourbon, hertog van Vendôme, hield zich al enkele maanden schuil in Genève. Eind juni vond het stadsbestuur zijn aanwezigheid niet meer aangenaam. Opgejaagd door de Franse ambassadeur Jacques Le Fèvre de Caumartin week hij in oktober naar Venetië uit (Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 29-30).

17 Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, bezocht Genève slechts op doortocht (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 250 en p. 264). In Nyon wachtte zijn echtgenote Eleonora van den Bergh hem op. Over de stad Fribourg reisde de familie door naar Bern en vervolgens naar Luzern (Congar, *Sedan et le pays sedanais*, p. 336, en Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 29).

18 De reis van Bernard de Nogaret de La Valette, hertog van Epernon, gouverneur van Guyenne, had enige argwaan opgewekt. Na een verzoenende brief van kardinaal Jules Mazarin werden de redenen van zijn afwezigheid door het hof erkend (*Lettres Mazarin* I, p. 714-715).

19 Hertog Karel IV van Lotharingen had zijn manschappen de vrijheid gegeven om

Men spreeckt hier van sesentwintich edicten[20] in 't parlement te doen verificeren ende achtien in de reeckenkaemer. Te Sedan werdt de justitie geadministreert ende de officieren gestelt op den naem van den coninck van Vranckerijck.[21] Den cardinael is te landewaert getrocken om sich te troosten over sijn moeders doot.[22] De heer Erlach heeft de meuterije te Brisac soo weten te beleyden dat niet alleen monsieur d'Ossenville maer oock sijne compagnie buyten de stadt is geraeckt.[23]

Bovenaan de copie staat: Paris, den 7 Maii 1644.

6851. 1644 mei 7. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Ex quo nuntius huc advenit de morte reginae uxoris Poloniae regis, varius hic rumor cogitare eum regem de novo matrimonio et quidem cum filia ducis Aurelianensis,[2] nempe ut sic Gallia, quae per se crescentem Suediae potentiam incepit aegris adspicere oculis et quo magis ea crescit, eo plus conceptum est invidiae, eius, quae nunc in Polonia regnat, familiae rebus illigetur. Et facile credo amicum cardinalis Mazarini, Polonici regis residentem, si non aperte proponere talia, certe iacere clancularios sermones, quos in rem suam vertat. Vidi novum foedus Batavorum cum Gallia, in quo hoc comprehenditur,[3] ne aut Galli aut Batavi quicquam reddant eorum quae tenent armis parta. Quod si

20 Het initiatief ging uit van Michel Particelli, heer van Emery, 'contrôleur général des finances' (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 173-174).

21 De koninklijke gouverneur Abraham Fabert (1599-1662) nam op 28 april de eed van trouw van de bevolking van Sedan af (Congar, *Sedan et le pays sedanais*, p. 336-337).

22 Ortensia Buf(f)alini († te Rome op 11 april 1644), echtgenote van Pietro Maz(z)arino. Toen de kardinaal het bericht ontving, trok hij zich voor enkele dagen terug in de omgeving van Ruel (tegenw. Rueil-Malmaison) (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 167-171, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 177).

23 De 'Weimarse' gouverneur Johann Ludwig von Erlach herstelde de rust in de Frans-Weimarse garnizoensstad Breisach. Gegriefd verliet de Franse gouverneur Paul Le Prévost, baron van Oysonville, zijn post. Weldra moest de Frans-Weimarse opperbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, erkennen dat de twee gouverneurs elkaar niet langer verdroegen (R. Reuss, *L'Alsace au dix-septième siècle* I, p. 104-105).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 193; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 420 no. 531. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 242. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 6852).

2 De Poolse koningin Cecilia Renata van Oostenrijk was op 24 maart 1644 gestorven. In juni werd reeds gesproken over de voordelen van een huwelijk van koning Wladislas IV met een Franse prinses. De naam van Anne-Marie-Louise van Orléans ('la Grande Mademoiselle'), hertogin van Montpensier, kwam op het verlanglijstje voor, maar men vond de vorst te oud voor 'une personne si précieuse'. Op aanraden van de Poolse resident Claudius (Domenicus) Roncalius liet men vervolgens de blik vallen op prinses Maria van Gonzaga (1612-1667) (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 167, p. 279-280 en p. 300; A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 189, en *Tallemant des Réaux* I, p. 584-589 en p. 1191-1195).

3 De nieuwe Frans-Staatse 'alliantie offensive ende defensive' van 1 maart 1644 (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. XLII-XLVIII, en *Aitzema* (f^{o}) II, p. 960-966), art. 5: '... soo sullen de koningh en de geseyde heeren Staten gesa-

ideo foederi inseruere, ut hac sparsa fama conditiones pacis sibi commodiores obtineant, non improbo. Si vero in ipso actuum processu apparebit Gallos de rebus bello quaesitis nihil velle decedere, id signum erit ipsos hoc quidem tempore pacem nolle, facturos eam forte aliquando, cum minime id Batavi exspectabunt, ut tempore pacis Verbinensis[4] evenit. Causa autem cur pacem nunc nolint, non alia est quam quod rerum potentes existiment bello externo subtrahi belli intestini semina et alimenta, tum vero sub eo nomine ingentes sentiant sibi patefieri aditus ad lucra obducta bellicarum impensarum supparo. Sed haec praeiudicata ex coniecturis ipsum per se tempus evolvet.

A Francofurtensi conventu discessere Brunsvicenses;[5] putantur idem facturi et alii, mansurosque tantum ibi electorum ministros, qui suadent consilia ad ea quae Monasterii et Osnabrugae agentur. Videturque propositum imperatori non in hoc tantum negotio, sed et in aliis omnium eas partes qui ordinum fuerant, transferre ad solos electores, quorum desideriis facilius potest satisfacere quam tot aliorum.[6] Sperat autem dux Bavarus ab electoribus caeteris se hoc impetraturum, ut causa Palatina separetur ab iis quae Monasterii et Osnabrugae tractabuntur, et remittatur Viennam,[7] ubi de ea agi pridem coeptum est. Sperat et hoc se effecturum, ut sibi ad sustentanda belli onera sumere liceat de Suevia et Franconia[8] non minus quam de Bavaria non definiti aliquid, sed quantum res ferent. Discimus item per literas a Francofurto electorem Brandeburgicum semet offerre regi Dano ad pacem cum Suedia faciendam[9] scriptasque ab ipso electore ea de re literas ad imperatorem. Discimus praeterea Erlachium[10] in postrema illa seditione magnam sibi gratiam parasse apud milites idque effecisse, ut non Ossenvillius tantum ipsi aemulus, sed et milites qui proprio sub ductu Ossenvillii erant, Brisaco excederent. Dicunt etiam a Francofurto literae ire in Misniam Hazfeldium.[11] De Transylvanis militibus caesos

4 Het Frans-Spaans vredesverdrag van Vervins (1598).

5 Dr. Heinrich Langerbeck, vertegenwoordiger van de hertogen van Braunschweig-Lüneburg op de Frankforter 'Deputationstag'. In november 1643 had hij al bezwaar aangetekend tegen het aanhouden van de vergadering (*Urk. u. Act.* I, p. 830-833). In maart 1644 namen de hertogen Friedrich, August en Christian Ludwig het besluit om de Zweedse uitnodiging tot deelname aan de vredesconferenties te aanvaarden; vgl. no. 6528 (dl. XIV) en no. 6669; *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 205 en p. 221.

6 De voortzetting van de Frankforter 'Deputationstag'. De keizer, keurvorst Johann Georg I van Saksen, hertog Maximiliaan I van Beieren en keurvorst-aartsbisschop Ferdinand van Keulen weigerden in te gaan op het verlangen van de leden van de 'Fürstenrat' om ook vertegenwoordigd te zijn op de vredesconferenties (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 163-169).

7 Hertog Maximiliaan I van Beieren koesterde nog hoop dat de kwestie van de Palts in Wenen geregeld kon worden.

8 Het door Beieren gedomineerde verbond van de Zuidduitse Kreitsen (nos. 6121 en 6178 (dl. XIV)).

9 Keurvorst Friedrich Wilhelm van Brandenburg bood de strijdende kronen op 29 maart/8 april zijn bemiddeling aan. De missie naar Denemarken en Zweden vertrouwde hij toe aan graaf Werner von der Schulenburg (*Urk. u. Act.* I, p. 598-601 en p. 849, XXIII-1, p. 65, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 392).

10 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan [Petter Spiring Silvercrona] dd. 7 mei 1644 (no. 6850).

11 De keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen wachtte in Frankenland op versterking van Beierse ruiters. Aan generaal-majoor Alberto Gaston Spinola, graaf van Bruay, viel de taak toe om de achtervolging in te zetten op het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck.

mille. Eum qui ad imperatorem a Transylvaniae principe missus fuerat,[12] auditum non quidem ab imperatore sed a comite Curtio et altero imperatoris consiliario.

12 Eind maart was een vertegenwoordiger van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi in Wenen gearriveerd. Zijn gesprekspartner was de keizerlijke vicekanselier Ferdinand Sigmund (1592-1659), graaf Kur(t)z von Senftenau.

Rumorem quoque esse a Turcarum sultano imperatori praescriptos dies LX, inter quos illustrem legationem Constantinopolim mitteret,[13] alioquin visurum sultanum quid sibi faciendum esset. In Austria nova excogitari tributa ad terras tutandas, quibus ecclesiastici non minus quam laici teneantur. Exercitum imperatoris per Danubii ripam descendere,[14] sed multis tentari morbis, quos forte auctura sit fames.

In Anglia rursum regiis clades quaedam accidit non longe ab Eboraco, parlamenti copias ductante Farfaxio;[15] captas machinas aliquot, caesos captosque satis multos. Batavi autem qui ibi sunt legati comperta parlamentariorum duritie redeunt Oxoniam, inde ut creditur in patriam iter capturi, spe pacis in illis locis perexigua.[16]

De Uberlinga hostibus dedita rumor est, sed nondum certus. Dux Carolus exercitum suum ex omnibus locis contraxit die Aprilis XXII. Mille Burgundi comitatenses caesi dicuntur a Baumae praesidiariis, cum ex insidiis assultati essent illi. Praeter Campaniam datur duci Anguiano praefectura Mazeriae et Montis Olympi. Edicta pecuniaria nova XLIV in partu sunt, multae largitiones annuae exstinguuntur. Princeps Contiacus, principis Condaei filius,[17] it Romam, dux Espernonius missis ad reginam regentem literis certam eam fecit de sua fide. Sedani ius dicitur et magistratus constituuntur nomine et imperio regis Galliae; dux Bulionius Friburgi est. Cardinalis Mazarinus ex urbe rus abiit ad elugendam matrem.

Ex armamentario huius urbis eductae sunt machinae L et alia ad bellum futura usui. Ranzovius[18] ducem Aurelianensem comitabitur. Villeregius internam quietem curabit, copias habiturus apud Lemovices. Hispani putantur in Belgicis partibus plus equitatu quam peditatu valituri. Miles quem in Leodico Galli conscripsere, it ad marescallum Turenae, qui nunc ad Remiremontium est, positis bonis praesidiis Baumae et Lixeuliae. In Catalaniam nondum advenere supplementa valde exspectata. De ponteficio milite quatuor millia sperat se habiturum princeps Thomas. Mediolani autem praefectus exspectat octingentos a Florentia equites, a Mutina quingentos, aliquot etiam e Germania. Alia omitto, quae certius in Germania et Batavis noscuntur.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, rem et Suedicam et christianam per consilia Sublimitatis tuae prosperet,

13 De missie van de keizerlijke krijgsraadsecretaris Sattler had niet het gewenste resultaat. Sultan Ibrahim verlangde een gezant van hogere stand. In juni maakte Hermann, graaf van Czernin, een aanvang met zijn reis naar Constantinopel (Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 64-68, en *Doc. Boh.* VII, p. 103 no. 278).

14 Een keizerlijk troepentransportschip op weg naar Hlohovec (ten oosten van Bratislava) kapseisde op de Donau (*Gazette 1644*, no. 46, dd. 7 mei 1644).

15 De Schotten verenigden zich bij Tadcaster (ten zuidwesten van York) met het leger van Ferdinando Fairfax (20/30 april) (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 96).

16 Op 17 maart waren de Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude van een bezoek aan Oxford teruggekeerd in hun Londense ambtswoning. De bemiddelingsvoorstellen die zij bij de 'speakers' van het Hoger- en Lagerhuis indienden (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 252-253), bleven onbeantwoord. Na zes weken wachten dreigden zij met vertrek. Op 16 mei toonden de 'speakers' enige belangstelling, maar op dat tijdstip troffen de ambassadeurs reeds de laatste voorbereidingen voor een tweede bezoek aan Oxford (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 90-91, p. 97, p. 101, en S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 115-116).

17 Armand de Bourbon (1629-1666), prins van Conti, tweede zoon van de prins van Condé, abt van Saint-Denis, studeerde artes en theologie aan de universiteiten van Bourges en Parijs. Begin augustus nam hij in de residentie van de aartsbisschop van Parijs de insignia van 'magister artium' in ontvangst (no. 6999). Op 10 juli 1646 promoveerde hij aan de Sorbonne. Zijn grote wens, de verheffing tot kardinaal, ging nooit in vervulling. In 1654 huwde hij een nicht van kardinaal Jules Mazarin (*DBF* IX, kol. 538-539, en *Cardinal de Retz, Oeuvres*, p. 289 en p. 1298).

18 Luitenant-generaal Josias Rantzau, heer te Bothkamp, had meegewerkt aan de ontwikkeling van de krijgsplannen voor het Picardische leger.

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, XXVII‹I› Aprilis/VII Maii 1644.

Hispanis in Italia pecuniariam rem in arcto esse etiam hoc indicio est, quod in confinio Vercellas respiciente tria castella munimentis nudarunt, Sandovaliam, Nonnam, Roccarasiam.[19]

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Mors reginae Poloniae: iudicium. Acta inter Gallos Batavosque. De conventu Francofurti. Consilia caesaris. Spes Bavari. Brandenburgicus pacis Danos inter et Suedos auctor. De Erlachio, Hazfeldio, Transylvano. Caesaris res. Anglica. Rumor de Uberlinga capta. Varia ex Gallia. Hispanorum exercitus in Belgio. Supplementa Gallorum. Italica. Hispanorum indigentia in Italia.

6852. 1644 mei 7. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

Postscriptum in de hand van Grotius: Accepi literas illustrissimi et excellentissimi domini legati baronis Oxenstiernae, datas XXVIII Martii, pro quibus Excellentiae ipsius summas ago gratias. Venetos quod attinet,[2] memini magnum dominum cancellarium ad me scribere, placere reginae nostrae oblatam ab ipsis ad pacificandum operam, sed instrumentum de ea re publicum nunquam vidi. Credo si quid fuit datum, fuisse Gallico tunc in Suedia residenti,[3] qui id negotium acriter urgebat.[4] Ego vero difficultatem proposueram, quia Veneti reginam nostram nominabant serenissimam, non serenissimam ac potentissimam.[5]

In dorso staat in een onbekende hand: Praesent. Osnab., 8 Maii anno 1644.

19 Volgens de *Gazette 1644*, no. 47, dd. 7 mei 1644, slechtten de Spanjaarden de forten van Sandoval (tegenw. Borgo Vercelli), 'Non' (Arona of Momo, ten noorden van Novara?) en 'Rocca d'Aras' (Rocca d'Arazzo, ten zuidoosten van Asti).

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Met uitzondering van het postscriptum is deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6851). De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 100 en 4° 38, 43; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 84; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 233; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 58. Antw. op een ontbrekende brief van 28 maart/7 april.

2 Zie het schrijven van secretaris Georg Keller, dd. 21 april 1644 (no. 6824), waarin deze op verzoek van de Zweedse gevolmachtigden te Osnabrück aan Grotius de vraag stelde of in diens archief toevallig nog afschriften te vinden waren van het Venetiaanse bemiddelingsaanbod van 21 maart 1637 en het antwoord daarop van koningin Christina, dd. 30 december 1637/9 januari 1638. Klaarblijkelijk nam Grotius niet de moeite om te zoeken. Achteraf blijkt dat de Zweedse ambassadeur wel degelijk in het bezit was gesteld van het antwoord.

3 Claude de Salles, baron van Rorté, thans Frans resident te Osnabrück, had destijds het Venetiaanse bemiddelingsaanbod aan de rijksraden in Stockholm medegedeeld.

4 'Urgebat' verbeterd uit 'urgebam'.

5 Inmiddels hadden klerken op de kanselarij te Stockholm het dossier gevonden. Ook zij hadden de omissie in de titulatuur ontdekt, en wel naar aanleiding van Grotius' brieven aan kanselier Axel Oxenstierna, dd. 14/24 juli 1637 (no. 3177 (dl. VIII)), 4/14 augustus 1638 en 11/21 augustus 1638 (nos. 3726 en 3740 (dl. IX)); zie *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 208-211.

6853. 1644 mei 7. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Gratias habens pro literis datis XXIV Aprilis mitto expressas Latine causas belli in Danum, ita ut regina nostra eas imperii sui populis significavit.[2] Videtur autem bellum istud et longius exspectato fore et cruentum, ubi bellantibus advocatae undique terra marique copiae advenerint. Et de Rakoczio incerta est iudicatio.[3] Quem is ad imperatorem miserat auditus est non ab ipso imperatore, sed a consiliariis eius. Neque de Turcicae aulae consiliis certi quid perspicimus et de Moscovia ambiguae sunt coniecturae. Poloniam quieturam persuadent nobis et rationes aliae et prudenter scripta palatini Posnaniensis epistola,[4] in qua illud nobis honorificum quod optimae fidei nobis reddit testimonium.

Gallia magnum aliquod obsidium in Belgico fine agitat. Augetur et vicecomitis Turenae, qui superioribus Rheni praesidet, exercitus.

Deus, clarissime domine, Claritatem vestram sospitet patria sospite,

Claritati vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, VII Maii 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

6854. 1644 mei 9. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine observandissime,

Ex Suedia nullos hac hebdomade nuntios habuimus.[2] Illustrissimus marescallus Torstensonius paratus est transfretationem tentare[3] quamprimum classis nostra

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 42. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 726 no. 1662. Antw. op no. 6832, beantw. d. no. 6865.

2 Grotius' versie van het schrijven van koningin Christina aan haar rijksstanden, dd. 16/26 januari 1644: *Edictum serenissimae potentissimaeque reginae Suedorum ... missum ad populos imperii eius super suscepta regni et populorum defensione contra vim et iniuriam illatam a Daniae rege* (*BG* no. 679A).

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 7 mei 1644.

4 Grotius verwijst hier naar de vredelievende brief van Krzysztof Opaliński, 'woiwode' van Poznań, aan de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson, dd. 6/16 mei [= maart] 1644; vgl. no. 6826, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 241.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 17). Eigenh. oorspr. Beantw. d. no. 6875.

2 In het postscriptum van zijn brief van 2 mei (no. 6843) toonde Harald Appelboom zich verheugd over de aankomst van een postzending uit Zweden.

3 De oversteek over de Kleine Belt naar de eilanden Funen en Seeland was alleen te verwezenlijken met steun van een oorlogsvloot Zodra de schepen van Louis de Geer voor de westkust van Jutland verschenen, gaf de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson

poterit Danos divertere. Legio landgravii Hassiaci nonnullos rusticos occidit[4] et ad infestandos

zijn musketiers opdracht om alvast scheep te gaan (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 57, p. 90 en p. 303, en 'Brieven van Louis de Geer', in *BMHG* 29(1908), p. 261).

4 Een uitval van het regiment van de Zweedse hoofdofficier Friedrich, landgraaf van Hessen-Eschwege. Omdat de landgraaf zijn been had gebroken, moest hij het bevel aan de regimentsoudsten overlaten; vgl. no. 6820, en *Urk. u. Act.* I, p. 601.

Glukstadienses excurrit. Wittenbergius adhuc se Hamburgi accingit,[5] quem brevi speramus Danos intra castella compulsurum. Bremensis episcopus tentabat Rensburgum recipere cum 4 millibus,[6] sed mox non sine iactura retrocedere cogebatur. Elector Brandeburgensis splendidam legationem ad Torstensonium misit.[7] Suedicae naves 17, quae hinc excurrebant, per octiduum in Albi prope Glukstadium se locaverant et onerarias naves sine vectigalis soliti solutione Glukstadium praeternavigare faciebant.[8] Neque tamen obsessi more suo tormentis easdem infestare audebant, quin potius portum suum palis claudebant. Koningsmarkius legionem caesareanam fudit et se Hassiacis coniungere satagit.[9] Ragoccius, superioris Ungariae et Montanarum urbium dominus,[10] viscera Imperii ingredi nititur.

Legati Monasterienses communicarunt inter se plenipotentias;[11] idem etiam volebant nostri Osnabruggae facere, verum se excusarunt caesareani, quod plenipotentia eorum ad interpositionem Danicam composita erat,[12] quam menstruo spatio se renovaturos praetendunt. Regnorum Suedicae et Galliae legati de loco medio inter Osnabruggam et Monasterium consultant,[13] quo convenire et

5 De Zweedse generaal-majoor Arved Wittenberg von Debern zou met 9000 man ten strijde trekken tegen de Deense garnizoenen van Glückstadt en Krempe (*Gazette 1644*, no. 50, dd. 14 mei 1644).

6 De Deense prins Frederik, aartsbisschop van Bremen, had zich door zijn vader laten benoemen tot generaal. In zijn hoofdkwartier te Glückstadt werkte hij aan de vorming van een legermacht van 18000 man (*Gazette 1644*, no. 50, dd. 14 mei 1644).

7 Begin mei verschenen in Hamburg drie Brandenburgse gezanten (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 399). Kolonel Georg Ehrentreich von Burgsdorf (1603-1656) zou met de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson spreken over de ontruiming van de garnizoenen in de Mark Brandenburg; de twee anderen, de vredesbemiddelaar Werner von der Schulenburg en een niet nader genoemde afgezant, zochten in Hamburg juwelen uit om koningin Christina ten geschenke te geven (*Urk. u. Act.* I, p. 598 en p. 601-602).

8 Eind april arriveerden 17 schepen van de hulpvloot van Louis de Geer in de monding van de Elbe. Zij boden schepen van andere naties bescherming aan tegen de tolgaarders van het Deense garnizoen van Glückstadt (*Gazette 1644,* no. 53, dd. 21 mei 1644). Een week later openden de Denen het vuur op de schepen (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 302-303).

9 Het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, had Halle verlaten. In de omgeving van Halberstadt zou het aansluiting krijgen met Hessische eenheden onder bevel van Johann Geyso (*Gazette 1644*, no. 53, dd. 21 mei 1644, en *Doc. Boh.* VII, p. 98 no. 255 en p. 104 no. 281).

10 De keizerlijken hadden het offensief van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi tot stilstand gebracht. Alleen in de omgeving van de 'Bergstädte' (mijnbouwsteden) Košice (Kaschau) en Prešov (Eperies) werd nog hevig gevochten (*Doc. Boh.* VII, p. 92 no. 233).

11 In Munster hadden de keizerlijke, Franse en Spaanse gevolmachtigden reeds de beschikking gekregen over elkanders volmachten; vgl. no. 6834.

12 De keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane waren niet ingegaan op het voorstel van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius om de ceremonie van de uitwisseling van de volmachten te laten plaatsvinden op een neutrale plaats in Osnabrück. De verantwoording voor een plechtigheid zonder de aanwezigheid van een Deense 'onpartijdige derde' durfden zij niet op zich te nemen.

13 Problemen waren gerezen bij het vaststellen van een plaats waar de Zweedse gevolmachtigden hun Franse collega's Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien konden ontmoeten. Verscheidene voorstellen waren al ingediend: Ladbergen, Harkotten, Glandorf, het klooster Vinnenberg en Iburg.

communicare de nonnullis poterunt. Rosenhanius Osnabruggam rediit.[14] Portugalliae legatus dominus Bothelo Mindae subsistit.[15]

14 Schering Rosenhane, Zweeds resident te Munster, had een bezoek gebracht aan het legerkamp van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson in Haderslev.

15 De Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes wachtte in Minden op een Zweeds escorte dat hem naar Osnabrück zou brengen.

Hic admiralitates urgent festinationem legationis et classis Belgicae.[16] Princeps contendit, ne se coniungant Suedis antequam dominis Statibus imprimis nuntiaverint[17] quantum sine armis a Daniae rege obtinere poterunt. Suedicae naves numero iam 36 hic comparatae omnes fere in oceano sunt, ut coniunctae dispersas Danorum naves invadant.[18]

Deus illustrissimam Excellentiam vestram perpetuo servet incolumem et mei faventem, qui semper sum, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae affectu et obsequio devotissimus,
H. Appelboom.

Amstelodami, 9 Maii 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 19 Maii.

6855. 1644 mei 9. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Gratias habeo maximas pro transmisso edicto Suedico[2] et articulis pacis quae inter papam et Parmensem coaluit.[3] Video satis magno cum Parmensis honore bellum illud terminari, et maiore cum gloria Galliae, quae pacis et arbitra et sequestra est. Nomen plenipotentiarii antea inauditum bonis iam auspiciis in publicum prodire laetus aspicio, spem id mihi aliquam facit de negotio Monasteriensi,[4] quanquam

16 In april had de koopvaardijvloot moeten uitvaren. Tot groot ongenoegen van de Admiraliteiten van Amsterdam en het Noorderkwartier lieten de Staten-Generaal een afkondiging van een algemene zeildag afhangen van het tijdstip waarop de Staatse convooivloot naar de Sont gereed zou liggen in het Vlie. Het wachten zou tot 7 juli duren (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 50-53).

17 Frederik Hendrik zag erop toe dat de instructies die de Staten-Generaal opstelden voor hun vredesmissies naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina geen bepalingen zouden bevatten die tegen zijn gevoelens van onpartijdigheid indruisten (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 65-69).

18 De Zeeuw Maerten Thijssen voerde het bevel over de hulpvloot van Louis de Geer. Op 25 april kon Petter Spiring Silvercrona reeds berichten dat de eerste 'prijse' - een Deens scheepje met hout en dakpannen - naar Amsterdam was opgebracht; vgl. no. 6835.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 306. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6839, beantw. d. no. 6870.

2 Grotius' versie van het schrijven van koningin Christina aan haar rijksstanden, dd. 16/26 januari 1644: *Edictum serenissimae potentissimaeque reginae Suedorum ... missum ad populos imperii eius super suscepta regni et populorum defensione contra vim et iniuriam illatam a Daniae rege* (*BG* no. 679A).

3 Waarschijnlijk een exemplaar van de *Gazette 1644*, no. 41, dd. 28 april 1644: 'Articles de la paix entre Sa Sainteté et le Duc de Parme'. Op 31 maart hadden 'les Seign. Cardinaux Donghi et Bichi plénipotentiaires de Sa Sainteté et de Sa Majesté' dit verdrag met hun handtekening bekrachtigd.

4 De gevolmachtigden ter vredesconferentie meenden aanspraak te mogen maken op de titel 'ambassadeur extraordinaire et plénipotentiaire' (Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 180 en p. 203, en J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 28 en p. 328). Zie voor de discussie over dit onderscheid, no. 6856 n. 6.

multi se offerunt obices. Ecquid universitas Parisiensis sit constitutura super controversiis ianseniani[5] liben-

5 In een brief van 15 maart 1644 hadden de theologen van de universiteit van Leuven de doctores van de Sorbonne opgeroepen om geen gevolg te geven aan de veroordeling van de leer van Cornelius Jansenius, bisschop van Ieper, in de bul 'In eminenti' van 6 maart 1642 (G. Hermant, *Mémoires ... sur l'Histoire ecclésiastique du XVII*^{e} *siècle* I, p. 301-305).

ter intelligam; non putaveram fore ut ista de praedestinatione quaestio iterum turbas daret. Quod de causa Anguiani et Esguilloniae scribis valde miror;[6] est enim id probrosum, et huic quae etiamnum vivit, et defuncto avunculo, cuius memoria publice laeditur.

Filiis tuis omnia opto prospera.[7] Is qui hic est nihil iam tulit, nam Gerardus Graswinkelius etiam ante sepultum Doubletium ei suffectus est. Nos praeter Basium[8] neminem omnino sumus allocuti ea de re. Hagienses ut ostenderent non datum sibi ex animi sui sententia secretarium, eum quidem sinent ea tractare quae scabinos tangunt, politicis vero negotiis et aliis quae apud consules agentur alium praefecere scribam, nempe Soutelandium.[9]

Annotationes Groenewegii prima occasione mittam,[10] de Anthologia serio cogito, et puto me proxima vice certiora scripturum.[11] Quod de decisione Ordinum super praecipuis controversiis quae aliter atque aliter iudicari solent scribis,[12] id ego utilissimum fore semper credidi et adhuc credo. Habui et aliquando ea de re sermonem cum domino Moinsio, qui iam res fisci procurat,[13] qui nec ipse alienus est, sed ego tantum boni hisce corruptissimis temporibus, ubi omnia inchoantur, nihil absolvitur, sperare vix audeo.

In Anglia res regiae in peius vergere videntur, certe parlamentariis crescunt animi, vel ex nupera Farfaxii victoria,[14] et legati nostri re infecta domum redituri videntur.[15] Ru-

6 Henri II de Bourbon, prins van Condé, had als curator van Claire-Clémence de Maillé-Brezé, echtgenote van zijn zoon Louis II, hertog van Enghien, een proces aangespannen tegen Richelieu's lievelingsnicht Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon. Op 28 april hield de prinselijke advocaat zijn pleitrede in het Parlement van Parijs. In zijn toespraak vergeleek hij de ‘grote kardinaal’ met Samson, die zich door zijn nicht ‘Dalila’ een testament liet voorschrijven.

7 Cornelis en Dirk de Groot. Zoon Pieter had belangstelling getoond voor de door mr. Philips Doubleth vrijgegeven functie van secretaris van Den Haag. Op 1 mei spraken de leden van de Hollandse rekenkamer echter hun voorkeur uit voor mr. Gerrit Graswinckel, heer van Maasland.

8 De Hollandse rekenmeester mr. Johan Basius had in een gesprek met Willem de Groot toegegeven dat hij de kandidatuur van mr. Gerrit Graswinckel zou steunen; vgl. no. 6844.

9 Mr. Cornelis van Soutelande (ca. 1593-1670), advocaat en oud-schepen van Den Haag, ontving de benoeming tot ‘Haags advocaat’ (H.P. Fölting, *De Vroedschap van 's-Gravenhage*, p. 96, en J. de Riemer, *Beschryving van 's-Graven-hage* III, p. 184-186).

10 De editie *Inleydinge tot de Hollandtsche Regts-geleertheit, beschreven bij Hugo de Groot, bevestigt met placcaten, hantvesten, oude herkomen, regten, regts-geleerden, sententien van de Hoven van Justitie in Hollant ende elders, mitsgaders enige bij-voegsels ende aenmerkingen op de selfde, door Mr. Simon van Groenewegen van der Made, advocaet voor de voorsz. Hoven van Justitie in Hollandt*, Dordrecht 1644 (*BG* no. 765).

11 In maart had Willem de Groot aan de Rotterdamse predikant Assuerus Matthisius gevraagd of hij de dichter-arts Justus Rijckewaert wilde herinneren aan de belofte om Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) gereed te maken voor de drukpersen van het bedrijf van zijn verwant Johannes Naeranus; vgl. no. 6775. Een antwoord bleef uit.

12 Het streven naar meer uniformiteit in het recht van deze landen, in 1540 door keizer Karel V voorbereid in het Eeuwig Edict.

13 Mr. Johan Moons (ca. 1599-1669), advocaat-fiscaal in criminele zaken bij het Hof van Holland 1641-1651, naderhand raadsheer in de Hoge Raad; vgl. no. 5380 (dl. XII), en S. van Leeuwen, *Batavia Illustrata* I^2, 's-Gravenhage 1685, p. 1484.

14 De Schotten verenigden zich bij Tadcaster (ten zuidwesten van York) met het leger van Ferdinando Fairfax (20/30 april) (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 96). In het kamp van de koningsgezinden werd gevreesd voor een aanval op York.

15 Op 17 maart waren de Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude van een bezoek aan Oxford teruggekeerd in hun Londense ambtswoning. De bemiddelingsvoorstellen die zij bij de ‘speakers’ van het Hoger- en Lagerhuis indienden (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol.

252-253), bleven onbeantwoord. Na zes weken wachten dreigden zij met vertrek. Op 16 mei toonden de ‘speakers’ enige belangstelling, maar op dat tijdstip troffen de ambassadeurs reeds de laatste voorbereidingen voor een tweede

mor hic est obsideri a Suedis Glucstadium copiis tam terrestribus quam maritimis.[16] Princeps sub finem huius mensis educturus est exercitum,[17] quo eventu docebit dies et novit Deus, cui te, tuam, tuos commendare precibus non desino.

Vale,

tibi obsequentissimus frater,

Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, IX Maii 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 13 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 19 Maii.

En in dorso: 9 Maii 1644 W. de Groot.

6856. 1644 mei 9. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger herr ambassadeur, hochgenaigter herr,

Ess will bey noch tardirenden vnssern tractaten, in dem die käyserl. gesandten nicht einmahll ihre vollmacht, welchess doch zue Münster geschehen ist, produciren,[2] viellweniger dem werck einen würcklichen anfang geben wollen, die materie zu schreiben, je lenger je weniger vnndt schlechter bei vnns fallen. Viell bleiben nun in den bestendigen gedancken, dass sie mit keiner vollmacht versehen seyen, vnndt gehen vber dass die discours nun aufss newe wiederumb, dass der graff von Awerssperg Ossnabrugk gantz quittiren vnndt nach Wien gehen wolle.[3] Wie ess alssdan ferner gehen, vnndt mit wem man tractiren werde, mag der liebe Godt wissen, allein wirdt man, wan ess vor sich gehet, gnug absehen können, dass an käyserl. seithen die tractaten sowoll alss die ruine dess Teutschlandts nun vor spiegellfechten gehalten werden, wiewoll wir von Godt noch ein besseress hoffen wollen.

16 Eind april arriveerden 17 schepen van de hulpvloot van Louis de Geer in de monding van de Elbe. Een week later opende het Deens garnizoen van Glückstadt het vuur op de schepen (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 302-303).

17 Op 19 mei zou Frederik Hendrik zich naar de schans Te Voorn begeven (*Correspondance d'Estrades* I, p. 176-177). Begin juni zette het Staatse leger koers naar het legerkamp te Assenede.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 102. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.

2 De keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane waren niet ingegaan op het voorstel van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius om de ceremonie van de uitwisseling van de volmachten te laten plaatsvinden op een neutrale plaats in Osnabrück. De verantwoording voor een plechtigheid zonder de aanwezigheid van een Deense 'onpartijdige derde' durfden zij niet op zich te nemen.

3 De graaf wenste inderdaad afgelost te worden. Eind april sprak men in Wenen al over zijn vervanging door rijksraad Johann Maximilian, graaf Lamberg (*Doc. Boh.* VII, p. 91 no. 228, en *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. XXV en p. 428, en *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 106).

M[onsieu]r de La Thuillerie ist vorgestern hier angelanget,[4] vndt wirdt kunfftige

4 De vredesmissie van Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina van Zweden. In de avond van de 4de mei maakte hij zijn entree in Osnabrück. De Zweedse gevolmachtigden schonken hem de eer van de eerste visite; de keizerlijken lieten echter verstek gaan (*Acta pacis Westpha-*

woche, sofern er nur vnsicherheit halber vor den käyserl. völckern fortkommen kan, seine reise förter vf Hamburgk vnndt Dennemarck richten. Jetzundt wirt ihm von dess herrn legati Oxenstierns Excell. die visite gegeben. Von advancirung dess käyserl. secours von Dennemarck höeren wir diesen orthen noch nichtess,[5] wirdt dem ansehen nach langsamb gnug damit hergehen.

Zue Münster seindt die vollmachten allerseits zwar gegen einander vorgezeiget worden. Ess befinden aber die Frantzösische gesandten in den käyserl.[6] vnndt Spanischen[7] vollmachten verschiedene mängell, vf deren emendirung sie nun tringen vnndt vorhero in keine handlung mit ihnen tretten wollen. Dass erstged[achte] procuratorien so mangellhafft, alhier aber, dem ansehen nach gahr keine vorhanden seint, wirdt oberwehnte mainung von dess käyssers vnndt seiner adhaerenten schlechten lust zum frieden, noch mehr confirmiret. Godt schicke alless zum besten. Vnter dessen seind weder zue Münster [noch] alhier einiger stände gesandten ankommen, wirt auch noch schlechter eifer darzu bei allen verspüeret, ohne dass von wegen dess churfursten zue Colln der bischoff von Ossnabrugk,[8] vnndt von wegen dess churfursten von Brandenburg der graf von Witgenstein[9] ehistens zue Münster erwartet werden, wiewoll jener noch difficultät macht zukommen, ehe vnndt bevohr ich waiss, wie man ihn empfangen wolle.

Wormit ich schliesse vnndt verbleibe allezeit,

Ew. Excell. gehorsambster diener,

G.K. m.pa.

Ossnab[rugk], den 29. Aprilis anno 1644.

5 De regimenten van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen ontvingen uit Wenen de order om in de omgeving van Weimar en Jena verbinding te zoeken met het expeditieleger dat onder bevel van Matthias, graaf Gallas, langs de Elbe naar het noorden zou oprukken (*Doc. Boh.* VII, p. 94 no. 240).

6 In Munster hadden de vredesdelegaties reeds de beschikking gekregen over elkanders volmachten. Bezwaren koesterden de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien tegen de titel ‘hertog van Bourgondië’ in de aanhef van de keizerlijke volmacht. Voorts zou, volgens de Franse delegatie te Munster, de keizer in de volmachten aan Johann Ludwig, graaf van Nassau-Hadamar, en dr. Isaac Volmar voorbij zijn gegaan aan het onderscheid tussen ‘extraordinaris ambassadeur’ en ‘plenipotentiaris’, alsmede aan de positie van de bondgenoten en de bevoegdheid tot ondertekening van een vredesverdrag.

7 ‘Les defauts remarqués dans le pouvoir Espagniol’ waren ernstiger van aard: koning Philips IV van Spanje had in de volmachten die hij op naam van Antoine Brun en don Diego de Saavedra y Fajardo had gesteld, al zijn waardigheden opgegeven, inclusief die van koning van Portugal, koning van Navarra, heer van Barcelona en hertog van Bourgondië (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 208-211; *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 93-99, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 221).

8 De Keulse keurvorstelijke raad Franz Wilhelm von Wartenberg (1593-1661), bisschop van Osnabrück, Minden en Verden, was op 2 april uit Bonn vertrokken. In Munster rees een controverse over het ceremonieel bij zijn ontvangst in de stad (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Wartenberg* I, p. XXXV-XXXVI).

9 Johann VIII (1601-1657), graaf von Sayn-Wittgenstein-Hohenstein, geheimraad van keurvorst Friedrich Wilhelm van Brandenburg. Zijn instructie werd pas op 4/14 december 1644 opgesteld (*Urk. u. Act.* IV, p. 343-376).

Adres: A son Excellence, monseigneur Grotius, conseiller d'estat et ambassadeur de la reyne de Suede en France, à Paris. 20 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 25 Maii.

En in dorso: 28 [*sic*] April 1644 Osnabrug.

6857. 1644 mei 9. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Met den grave Woldamar word nae Russen gewoonhijt in Moscou gehandelt, dan met hem wegen de religie iets voor te houden, dan wegen iet anders, ende schijnt het dat hij liever wederkeeren soude vandaer hij gecomen is als daer te blijven.[2] Andere schrijven dat sich den coning van Dennemarcken tegens den Moscoviter wtgelaeten heeft hem vermits dit houwelijck eenige bij de Sweden geïncorporeerde plaetsen te sullen helpen wederbecoomen, welcke desseings Sweden nu is voorgecomen.

De oorsaacke van de doot van de coniginne van Polen met de vrucht, die noch soolang geleeft heeft dat se is gedoopt geworden, wil toegeschreven werden[3] eene alteratie die se gevat soude hebben gehad over het banniseren der jesuïten wt 't Poolsche hoff,[4] aen dewelcke sij seer toegedaen was, welcke jesuïten buiten 's conings weeten prins Casimir tot haer ordre gebracht souden hebben. Het verbot dat de Dansickers gedaen hebben tegens alle wervingen in haer gebiet, hebben de senatoren van Polen mede geapprobeert ende verbieden laeten dat geene wervingen of loopplaetsen onder Poolsch gebiet sullen mogen aengestelt werden,[5] waerdoor general Baudis' wervingen voor den coning van Dennemarcken gans teniet sijn gegaen. Hubalt, commandeur binnen Dansick, siende dat sijn gage bij Dennemarcken niet en soude verhoogt werden, blijft in dienst van de stadt.

Den coning van Dennemarcken is wederom wt zee te Coppenhagen aengecomen;[6] men verneemt niet dat hij iets wtgericht heeft. In Coppenhagen is grooten schrick ende word daer de trommel sterck geroert. Die lieden hebben het ander deel van haer silverwerck aen den coning moeten wtgeven om munte daervan geslagen te werden. Den general Torstenson hout sich noch in sijn out quartier.[7] 4000 Man sijn

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 147. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

2 De trouwlustige graaf Valdemar Christian van Sleeswijk-Holstein kreeg de tsarendochter Irina niet te zien. Omdat hij weigerde zich te bekeren tot de grieks-orthodoxe kerk, werd hem in Moskou huisarrest opgelegd. In april mochten twee hofmeesters uit zijn gevolg naar Denemarken terugkeren. Bij aankomst in Warschau berichtten zij over de minachting die tsaar Michael Fedorovitsj had opgevat voor de politiek van koning Christiaan IV (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 176-177, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 385).

3 De Poolse koningin Cecilia Renata van Oostenrijk was op 24 maart 1644 gestorven. Haar miskraam was een gevolg van een verwonding die zij op 15 maart opliep na een geslaagde berenjacht in de omgeving van Vilnius (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 168-171).

4 Jan Kazimierz, halfbroer van koning Wladislas IV van Polen, was op 23 september 1643 in de bedevaartsplaats Loreto toegetreden tot de Sociëteit. Bij het vernemen van het nieuws barstte de koning in tranen uit. Sindsdien weigerde hij jezuïeten aan zijn hof te ontvangen (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 147 en p. 165-166).

5 Het stadsbestuur van Danzig had de troepenwervers Christoph Houwald (Hubald) en Wolf Heinrich von Baudissin een verbod opgelegd om hun stad te gebruiken als verzamelpunt voor de Poolse lichtingen ten behoeve van de strijd van de koning van Denemarken tegen de Zweden; vgl. *Gazette 1644*, nos. 50 en 53, dd. 14 en 21 mei 1644.

6 Koning Christiaan IV lag tot begin mei met zijn vloot voor de schans van Älvsborg (ten zuiden van Göteborg). Toen hij zag dat de belegering van Göteborg een tijdrovende onderneming zou worden, liet hij zijn vlaggeschip ‘Trefoldighed’ koers zetten naar de westkust van Jutland (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 88-89). Op 21 juni/1 juli keerde de vorst eindelijk naar Kopenhagen terug.

7 Het hoofdkwartier van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson was nog steeds in Haderslev gevestigd.

wt Gluckstad op een aenslagh wt, den aertsbisschop van Bremen soude in persoon daerbij sijn.[8] Conings-

8 De Deense prins Frederik, aartsbisschop van Bremen, had zich door zijn vader laten benoemen tot generaal. In zijn hoofdkwartier te Glückstadt werkte hij aan de vorming van een legermacht van 18000 man (*Gazette 1644*, no. 50, dd. 14 mei 1644).

marck comt terugge wederom in Halberstad om sich met de Hessische, soo het schijnt, te conjungeren.[9] Hattzvelt heeft oock gemoveert;[10] mochte Coningsmarck wel volgen. Wt Sweden is een expresser van Calmar tot Colberg aengecomen ende vandaer cito nae den general Torstenson verreist.[11]

Ick hebbe daerbij mede brieven wt het rijck gehad, gedateert den 20 Martii lestleden, waerbij niet sonderlings als dat men doens groote preparatie maackte om de vloote ter zee te equiperen ende de Scheeren noch vol ijsch laegen.[12] Dat general Horn Helsingburg sterck dede fortificeren ende sooveel hem de coude toeliet andere plaetsen aentastede.[13] Dat op der Dennemarckse rijcksraeden schrijven,[14] daerinne sij begeerden dat de coninckliJcke Sweedsche regeringe in Aprili op de grensen eenige mochten deputeren om te tracteren, was geantwoort geworden dat, bijaldien sij eerstelijck de Sweedsche vrijhijt in de Sond ongeturbeert, 2^{e} eene genoegsaeme cautie, 3^{e} eene goede satisfactie wilden doen, men alsdan te samen soude comen om te tracteren. Dat mede het manifest aldaer in de pers was ende gedruckt wirde in Sweedsche, Latijnsche en Hoochduitsche taele, sijnde met de bijlaegen 15 boogen groot.[15] Hier en t'Amsterdam sijn eenige die het alrede hebben; soo haest ick een exemplar become, sal u. Exc.^{tie} sulcx toesenden.

Aengaende de Dennemarckse saacke staet het bij desen staat bij de resolutie in den beginne genomen, naementlijck eene interpositie.[16] Het schijnt dat de provintie van Hollant tot ons faveur iets meer geresolveert heeft gehad, maer sulcx is bij den prince van Orange teruggegedreven, waerinne hij sijne wederwaerdige affectie tot de goede saacke

9 Het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, had Halle verlaten. In de omgeving van Halberstadt zou het aansluiting krijgen met Hessische eenheden onder bevel van Johann Geyso (*Gazette 1644*, no. 53, dd. 21 mei 1644, en *Doc. Boh.* VII, p. 98 no. 255 en p. 104 no. 281).

10 De regimenten van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen ontvingen uit Wenen de order om in de omgeving van Weimar en Jena verbinding te zoeken met het expeditieleger dat onder bevel van Matthias, graaf Gallas, langs de Elbe naar het noorden zou oprukken (*Doc. Boh.* VII, p. 94 no. 240).

11 De *Gazette 1644*, no. 53, dd. 21 mei 1644, publiceerde een bericht uit Stettin van 24 april, waarin verteld werd dat onlangs een schip uit Kalmar met poststukken van de koningin van Zweden ongeschonden de haven van Kołobrzeg (Kolberg) was binnengelopen.

12 Begin juni verliet de Zweedse vloot onder bevel van admiraal Klas Fleming de rede van Dalarö (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 399).

13 De opmars van het leger van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn in de Deense gewesten Skåne (Schonen), Halland en Blekinge. Na de verovering van Helsingborg (27 februari) en Lund (29 februari/10 maart) waren de onderbevelhebbers Lars Kagge en Hans Wachtmeister naar de Deense garnizoensstad Landskrona getrokken (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 292-306).

14 De Deense rijksraden hadden op 9/19 februari te Odense de tekst opgesteld van een schrijven aan de rijksraden in Stockholm. De boodschap werd op 2/12 maart door de Zweedse rijksraden beantwoord (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 172-175, en Londorpius, *Acta publica* V, p. 878-880). Van Deense zijde werd op 23 maart/2 april afwijzend op de Zweedse eisen gereageerd (*Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve* V (1641-1644), p. 464). Dit schrijven werd de Zweedse rijksraden op 15/25 april ter hand gesteld (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 507-511).

15 Vgl. nos. 6843, 6845 en 6848. Grotius was vooral nieuwsgierig naar de Latijnse versie van het Zweeds Manifest van 16/26 januari 1644: *Manifestum, declarans causas, quibus Sac R.M.^{tas} Sueciae, permota et adacta est, ad decernendum bellum, ac tuendum armis, suum ... ius, adversus ... Christiani quarti Daniae regis, violentos et hostiles actus ac conatus* ...; zie no. 6883, en *BG* no. 679A rem. 4.

16 De Staten-Generaal waren in nauw overleg met de prins begonnen met het opstellen van de instructies voor hun vredesmissies naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 65-69).

te kennen geeft. De velttocht alhier is op den 26e deses aengestelt ende soude de rende[z]-vous bij Schenckenschans[17] sijn; waer wijder nae toe, leert den tijt.

Waermede verblijve, mijnheere,

u. Exc.tie dienstwilligste.

Hage, 9 Maii 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 18 Maii.

6858. 1644 mei 12. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Sur ce que le duc de Bouillon passe à Rome[2] par les Petis Cantons et le Milanois quelques-uns ont voulu doubter de la paix entre le pape et les colligués,[3] mais l'ambassadeur de France me mande de Venise[4] qu'asseurement elle s'y devoit publier le premier de ce mois selon le nouveau style et qu'au mesme pour le semblable se feroit en toutes les villes des princes interessés, mesmes à Rome. Dieu veuille qu'avec la mesme facilité elle se face à Munster, car pour moy j'en doubte fort que quelque chose de bon s'y face. Uberlinghen peut tenir encores 4 sepmaines,[5] mais il y a un bruit qui court icy que les Bavarois s'en estant retirés sont allés assieger Brisac et qu'ils l'ayent pris à cause que les mutins n'ont pas voulu se defendre. C'est un advis bien paradoxe, mais qui est fort probable veu l'estat auquel se trouve Brisac à present,[6] et si la France n'y donne bon ordre pour le payement il n'en faut attendre rien d'autre. Le prince Thomas ne fait rien encore,[7]

17 De campagne van het Staatse leger startte in de schans Te Voorn (*Briefw. C. Huygens* III, p. 487). De Schenkenschanz lag ten oosten van Millingen aan de Rijn.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 331. Eigenh. oorspr.

2 Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, had zich beschikbaar gesteld voor een hoge aanstelling in het leger van paus Urbanus VIII (21 februari 1644). Via Genève, Fribourg, Bern en Luzern trok hij met vrouw en kinderen over de Sint Gotthard naar Genua. Op een galei van de paus zette de familie koers naar Rome (aankomst op 17 juni) (Congar, *Sedan et le pays sedanais*, p. 336, en Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 29).

3 Paus Urbanus VIII aanvaardde slechts moeizaam de consequenties van de vredesverdragen die hij op 31 maart 1644 te Ferrara met Odoardo Farnese, hertog van Parma, en de republiek Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena, had gesloten (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 875).

4 Carl Marin ontving regelmatig poststukken van de Franse ambassadeur in Venetië, monsieur Des Hameaux.

5 Het Frans-Weimarse steunpunt Ueberlingen gaf op 12 mei de strijd tegen de Zwabisch-Beierse overmacht op.

6 De Zwabisch-Beierse veldmaarschalk François de Mercy hoopte te kunnen profiteren van de oproerige stemming in de Frans-Weimarse garnizoensstad Breisach. Begin mei ontdekte de 'Weimarse' gouverneur Johann Ludwig von Erlach verraad in zijn legerkamp (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 221).

7 Prins Tommaso Francesco van Savoye kampte met geldgebrek.

et les Espagnols faute d'hommes et d'argent demolissent Annone, Arazzo, Sandaval,[8] mais Santia ils ont de nouveau pourveu de tout,[9] aussy bien que Vercelli, pour con-

8 Zijn opponent Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, Spaans gouverneur van Milaan, moest vanwege een lege schatkist enkele forten nabij Vercelli en Alessandria slechten (de forten van Sandoval (tegenw. Borgo Vercelli), 'Annone' (Arona of Momo, ten noorden van Novara?) en Rocca d'Arazzo (ten zuidoosten van Asti)).

9 Santhià was een van de belangrijkste Spaanse steunpunten ten westen van Vercelli (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 106-110).

sumer les François à l'attaque de ces deux places; surtout met-on bon ordre pour la conservation du Final, que les François menacent.[10]

Le roy de Perse est mort sans heretiers de ce gran[d] pays,[11] dont les principaux doivent avoir esleu un autre d'entr'eux en sa place, et en celle du premier visyr massacré[12] a succedé le passa de Damasco, homme de gran[d] courage,[13] ayant fait dire à l'agent de l'empereur que si en terme de 40 jours son ambassadeur ne viendra à la Porte[14] avec le tribut deu, on luy denonceroit la guerre.

Icy tout est en paix, mais le gran[d] froid a tellement gasté les vignes, le blé et les fruits qu'il y a grande apparence d'une famine, dont l'apprehension me faira partir d'icy tant plustost qu'on ne m'envoye en peu de temps un bon change, à quoy toutesfois il y a peu d'apparence.

Je me reccommande à l'honneur de vos bonnes graces et demeure, monsieur,

vostre serviteur tres humble,

C. Marin m.p.

De Zurig, ce 2/12 de May l'an 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 25 May.

En in dorso: 12 May 1644 Marin.

6859. 1644 mei 14. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Doleo repulsam nos tulisse apud dominum Basium, amicum, affinem et olim eorum consiliorum quae nobis magno stant, participem.[2] Causae quam excusationi praetendit, non habeo quod respondeam. Sed magno velim me ei negotio non immixtum. De Brassero valde miror, de Teulingio doleo.[3] Caeteris periclitantibus opto feliciores exitus.

10 Finale Ligure. De dreiging kwam van het Frans-Savoyaards garnizoen van Ceva (*Gazette 1644*, no. 58, dd. 28 mei 1644).

11 Sjah Abbas II (ca. 1631-1666) had in 1642 de pauwentroon bestegen (*The Cambridge History of Iran* VI, p. 287-304). In een ‘extraordinaire du I juin’ van de *Gazette 1644* (no. 59) werd onder het nieuws uit Constantinopel het gerucht van zijn overlijden tegengesproken.

12 De machtige grootvizier Kara Mustafa Kemankes was op last van sultan Ibrahim en zijn moeder Kösem om het leven gebracht.

13 Sultan-zâde Mohammed (ca. 1600-1646), pasja van Damascus, maakte zijn intocht op 10 maart 1644 (Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 44-46, en *Enzyklopaedie des Islam* III, p. 747).

14 Sultan Ibrahim achtte de keizerlijke krijgsraadsecretaris Sattler van te nederige stand. In juni ving Hermann, graaf van Czernin, zijn reis naar Constantinopel aan; zie no. 6851.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 967 App. no. 704. Antw. op no. 6844, beantw. d. no. 6877.

2 Pieter de Groot had belangstelling getoond voor de functie van secretaris van Den Haag. Zijn vader en ooms hadden de Hollandse rekenmeester mr. Johan Basius benaderd met een verzoek om de kandidatuur te steunen, maar de rekenmeester moest in een gesprek met Willem de Groot bekennen dat hij al afspraken had lopen met zijn neef mr. Gerrit Graswinckel, heer van Maasland.

3 De faillissementen van Joost Brasser en de oud-bewindhebber Diederick Tholincx.

Venit ad vos Stradius,[4] ut principem Arausionensem ad audendum aliquid excitet.

4 Godefroi d'Estrades, kolonel van een Frans regiment in Staatse dienst en tegelijkertijd tussenpersoon in het contact van Frederik Hendrik met de Franse autoriteiten (Schutte, *Repertorium* II, p. 9-11). Hij kwam op 10 mei in Dordrecht aan (*Correspondance d'Estrades* I, p. 173-176).

Hic obsidionem aliquam moliri videntur.[5] Quod a caesarianis iniectum fuit in pacis negotio, puto brevi sanatum iri.[6] Et forte diutius nobis Suedis cum Dano quam cum imperatore bellum erit. Polonia quietura videtur, mutato rege ipso per uxoris mortem,[7] senatoribus vero semper pridem ita animatis, ut bellum nobilium quammaxime fugiant. A Moscovita quoque nihil metuendum videtur, quando matrimonium consummari princeps ille non vult nisi Waldomarus Russica sacra amplectatur.[8]

Editiones nostrorum apud vos operum velim procedere.[9] Archiepiscopi Cantuariensis serio crimina doleo,[10] quod in libris sibi dedicatis passus sibi asscribi nomen Angeli[11] et Pontificis et Sanctitatis titulum.[12] Quae omnia in antiquorum libris cuilibet episcopo dantur a presbyteris, ab episcopis, a conciliis, ab imperatoribus. Vides quantum sit mali incidere in iudices et infestos et imperitos.

Deus te, uxorem, liberos servet,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

14 Maii 1644.

6860. 1644 mei [14]. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

5 Alleen ingewijden wisten dat de ‘generalissimus’ Gaston van Orléans van plan was om Gravelines (Grevelingen) te belegeren.
6 De keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane waren niet ingegaan op het voorstel van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius om de ceremonie van de uitwisseling van de volmachten te laten plaatsvinden op een neutrale plaats in Osnabrück. De verantwoording voor een plechtigheid zonder de aanwezigheid van een Deense ‘onpartijdige derde’ durfden zij niet op zich te nemen.
7 Wladislas IV van Polen treurde om het plotselinge overlijden van koningin Cecilia Renata van Oostenrijk († 24 maart 1644).
8 Ook tsaar Michael Fedorovitsj verdedigde niet langer de belangen van koning Christiaan IV van Denemarken. Groot was zijn teleurstelling toen bleek dat 's konings natuurlijke zoon Valdemar Christian, graaf van Sleeswijk-Holstein, het geloof van zijn dochter Irina niet wilde aannemen.
9 Willem de Groot moest omzien naar een uitgever voor Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata*.
10 Het proces tegen William Laud, aartsbisschop van Canterbury (no. 6712), was op 12/22 maart hervat. Staande voor zijn rechters in het Hogerhuis moest de aartsbisschop zich verantwoorden voor zijn contacten met ‘paapse’ en Arminiaanse auteurs, in het bijzonder met de franciscaan Christopher Davenport (beter bekend onder de kloosternaam Franciscus de Sancta Clara); vgl. Ch. Carlton, *Archbishop William Laud*, Londen-New York 1987, p. 218-221, en het pamflet ‘Articulen van 't Huys der Gemeente in 't Parlement van Engelandt vergadert, tot mainteneringe van haer beschuldinghe tegens William Laud, aertz-bisschop van Canterbury, waer mede hij met hoogh verraet beschuldight wort ..., Amsterdam, bij Joost Broersz. na de copije van Londen ..., den 13 februarii 1644’ (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 5050-5052).
11 ‘De zeven sterren zijn de engelen der zeven gemeenten’: Openbaring 1:20.
12 Vgl. de brieven van Grotius aan de aartsbisschop van Canterbury, nos. 2011 en 2093 (dl. V).
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 36m. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Beginnend bij ‘Die van Hagenau’, copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 10/20 mei 1644).

Die van het hoff alhier hebben niet zoozeer in 't hoofd als dat men moet met alle manieren 't oorlogh tusschen Swede ende Denemarck doen cesseren, opdat de wapenen

van Sweden haer mogen keeren nae Behmen ende Oostenrijck.[2] Uit Francfort verstaen wij dat men daer zegt dat de gedeputeerden van Rakoczy tot Wenen[3] wat zijn onthaelt geweest ende dat zij over de Sweden geclaegt hebben,[4] doch naedat zij wel gedroncken hadden. Den churfurst van Mentz[5] heeft de zijnen gezonden nae Munster.[6] De dienaers van Oostenrijck ende Beieren zagen niet garen dat de geschillen tuschen Swede ende Danemarck wierden geaccommodeert ende den keyser heeft aen den churfurst van Brandeburg geschreven dat zijne churfurstelijcke Doorluchticheit zich daermede niet en moeie.[7] Men zeide oock te Francfort dat de Fransoisen in de volmachten gegeven aen de keizerschen eenigh gebreck vinden[8] ende dat den grave Broi[9] zich bij Haezfeld in Thuringue zoude vougen met noch andere keizersche troupen die werck zoude vinden

2 Het geld dat de Franse regering ieder jaar aan de Zweden uitkeerde, was krachtens de bepalingen van het op 7 augustus 1643 hernieuwde Frans-Zweedse subsidieverdrag van 30 juni 1641 uitsluitend bestemd voor het onderhoud van de Zweedse legers die in Duitsland tegen de keizer vochten. In Parijs werd overwogen om de betaling op te schorten tot het tijdstip dat opperbevelhebber Lennart Torstensson zijn hoofdmacht weer naar het front in Silezië en Bohemen-Moravië had gevoerd; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 214-225.

3 Eind maart was een vertegenwoordiger van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi in Wenen gearriveerd. Alleen de keizerlijke vicekanselier Ferdinand Sigmund (1592-1659), graaf Kur(t)z von Senftenau, wilde hem te woord staan.

4 In een onbewaakt ogenblik liet een Zevenburgs delegatielid zich een kritische opmerking ontvallen over de geringe bijdrage van de Zweden aan het verbond dat zij op 16 november 1643 met György I Rákóczi hadden gesloten; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 181-192.

5 Op uitnodiging van de Mainzer keurvorst-aartsbisschop Anselm Kasimir Wambold von Umstadt († 1647) was in 1642 de 'Deputationstag' in Frankfort bijeengekomen. Hij nam thans het initiatief voor een verkenning van het diplomatieke klimaat in de plaatsen van de vredesconferentie.

6 De Keulse keurvorstelijke raad Franz Wilhelm von Wartenberg, bisschop van Osnabrück, Minden en Verden, was op 2 april uit Bonn vertrokken. In Munster rees echter een controverse over het ceremonieel bij zijn ontvangst in de stad. Als vertegenwoordiger van het college van de keurvorsten wenste hij niet achtergesteld te worden op de ambassadeur van Venetië (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Wartenberg* I, p. XXXV-XXXVI).

7 De missie naar Denemarken en Zweden van de Brandenburgse graaf Werner von der Schulenburg; zie no. 6851. Keurvorst Friedrich Wilhelm had de strijdende kronen op 29 maart/8 april zijn bemiddeling aangeboden. Bezwaren van de keizer wuifde de keurvorst weg met de opmerking; 'Im uebrigen müssen Wirs dahin stellen, dass andere bei dem Dänemärkischen Kriege lieber Holz zum Feuer tragen, als dasselbe löschen wollen. Wir aber seind einer andern Meinung, finden Uns auch Unserer Pommerischen und Preussischen Lande wegen mehr als jemand daran interessirt, dass das Werk componirt werden möge' (*Urk. u. Act.* I, p. 598-601 en p. 849, XXIII-1, p. 65, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 392).

8 De volmachten zoals die in Munster uitgewisseld waren. Bezwaren koesterden de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien tegen de titel 'hertog van Bourgondië' in de aanhef van de keizerlijke volmacht. Voorts zou, volgens de Franse delegatie te Munster, de keizer in de volmachten aan Johann Ludwig, graaf van Nassau-Hadamar, en dr. Isaac Volmar voorbij zijn gegaan aan het onderscheid tussen 'extraordinaris ambassadeur' en 'plenipotentiaris', de positie van de bondgenoten en de bevoegdheid tot ondertekening van een vredesverdrag.

9 Het leger van generaal-majoor Alberto Gaston Spinola, graaf van Bruay, zocht aansluiting bij de regimenten van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen. Eendrachtig zouden zij oprukken naar de omgeving van Halberstadt, waar een wapenvereniging dreigde van Hessische eenheden onder bevel van Johann Geyso met het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck (*Gazette 1644*, no. 50, dd. 14 mei 1644, en *Doc. Boh.* VII, p. 94 no. 243 en p. 97-98, nos. 251 en 255).

bij Coningsmarck ende Geissen. Men hout dat Uberlinge over is.[10] Die van Hagenau loopen tot Worms toe.[11] Plessis de Bezanson is weder gezonden nae hertogh Carel,[12] meer om hem suspect te maecken dan op hoope van iet te handelen. Den marescal de Turaine, hebbende de stadt ende 't casteel van Fauconnei[13] becomen in 't graefschap van Bourgogne, logieert zijne trouppen,[14] die niet groot en zijn, zoo daer als in Lotheringe. Den hertogh van Orleans meent op Zonnendagh te vertrecken.[15] Men zegt dat zijne Hoocheit inderdaet hebben zal vijfendetwintichduisent man, den hertogh van Anguien[16] bij de negenduizent, Gassion vierduizent,[17] Villeroi drieduizent.[18]

Den coning van Spaignie is vertrocken van Saragossa nae Balbasterra,[19] hebbende uit alle zijne rijcken veel gelts bijeengehaelt. Den marescal d'Odincourt[20] heeft vanhier wat gelds ontfangen, verwacht de Fransche vloote van twaelff galeien, twaelff andere schepen.

Den marescal de Turaine[21] zoowel als den hertogh van Espernon[22] hebben door haere brieven de coninginne verzeeckert van haere getrouwicheit. De plaidoye tuschen den hertogh van Anguien ende madame d'Esguillon is uitgestelt vanwegen een com-

10 Het Frans-Weimarse steunpunt Ueberlingen was niet meer te redden. Op 12 mei ging gouverneur Charles-Christophe de Mazencourt, markies van Courval, accoord met de capitulatievoorwaarden van de Zwabisch-Beierse veldmaarschalk François de Mercy; vgl. no. 6869.

11 Eerder hadden soldaten van het Franse garnizoen van Haguenau het kasteel Falkenstein overvallen.

12 Op 4 mei had de Franse diplomaat Bernard du Plessis-Besançon uitgebreide instructies voor zijn reis naar Worms ontvangen: 'Instructions pour le sieur du Plessis-Besançon s'en allant trouver le duc Charles de Lorraine'. Op 10 mei wachtte hij in Thionville op een vrijgeleide van hertog Karel IV van Lotharingen (*Mémoires de Du Plessis-Besançon*, p. 38-49 en p. 166-170).

13 Het kasteel Faucogney-et-la-Mer, ten oosten van Luxeuil in de Franche-Comté.

14 Op 3 juni voerde de Frans-Weimarse opperbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, zijn leger bij Breisach over de Rijn (*Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 8).

15 'Zonnendagh', onzekere lezing. De 'generalissimus' Gaston van Orléans vertrok op zaterdag of zondag (14 of 15 mei) naar het front in Picardië. Slechts enkele ingewijden wisten dat zijn leger binnenkort de belegering van Gravelines (Grevelingen) zou inzetten (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 181).

16 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, voerde het bevel over het leger in Champagne.

17 De derde Franse legerleider Jean, graaf van Gassion, moest in het strategisch belangrijke grensgebied tussen Vlaanderen en Champagne het oog houden op de bewegingen van de troepenmacht van de Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo en diens 'gouverneur des armes' Ottavio Piccolomini (*Lettres Mazarin* I, p. 678).

18 Nicolas de Neufville, markies, naderhand hertog van Villeroy, zou met deze 3000 manschappen de rust in de Poitou, het Limousin en Guyenne bewaren (*Lettres Mazarin* I, p. 633, p, 662 en p. 678).

19 Koning Philips IV van Spanje was op 2 mei aanwezig op een grote wapenschouw van het leger van don Felipe de Silva in Berbejal (plaats ten zuidoosten van Huesca) (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 254).

20 De Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, bevond zich nog in Barcelona toen hij het bericht opving dat het Spaanse leger op 4 mei de rivier de Cinca was overgestoken. Met een leger van 3000 Franse soldaten spoedde hij zich naar Lérida.

21 De burggraaf van Turenne was een broer van de schielijk uit het land vertrokken Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon. Op gepaste wijze keurde hij het gedrag van zijn broer af. Zijn terughoudendheid in deze zaak verwierf de instemming van de regentesse (*Lettres Mazarin* I, p. 698-701).

22 De reis van Bernard de Nogaret de La Valette, hertog van Epernon, gouverneur van Guyenne, naar zijn door armoede en opstand geteisterde gouvernement had enige argwaan opgewekt. Inmiddels waren alle misverstanden opgeruimd (*Lettres Mazarin* I, p. 714-715).

mandement bij de coninginne gegeven aen des hertogs advocaten van niet te raecken aen de eer van madame d'Esguillon,[23] 'twelck zij meenen niet te connen laeten zonder prejudicie van haere zaecke. Den marquis Villa is te Rome[24] om de Fransche trouppen die den paus gedient hebben te brengen aen den prince Thomas. Den Grooten Hertogh geeft de zijne aen Spaignie.[25] Traumensdorff gaet resideren in Stirmarck.[26] In Ierlant is paix tot groot voordeel van de roomschgezinden.[27] 't Volck bij Ludich gelicht toonen haer noch hier niet.[28] De coninginne-regente heeft oock verboden het parlement kennisse te nemen van de questie tuschen de Sorbonne en de jesuïten, waerover men zegt te Rome zeer redelijck geoordeelt te werden.[29]

Uit Engelant hooren wij dat den graef van Neucastel zich geretireert heeft nae Jorck,[30] meenende zijne trouppes te vougen bij die van prince Robert. Dat de Schotten

23 Henri II de Bourbon, prins van Condé, had als curator van Claire-Clémence de Maillé-Brezé, echtgenote van zijn zoon Louis II, hertog van Enghien, een proces aangespannen tegen Richelieu's lievelingsnicht Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon. Op 28 april hield de prinselijke advocaat zijn pleitrede in het Parlement van Parijs. In zijn toespraak vergeleek hij de ‘grote kardinaal’ met Samson, die zich door zijn nicht ‘Dalila’ een testament liet voorschrijven. De advocaat van de gedaagde kwam op 6 mei aan het woord. Het proces werd op 23 mei voortgezet (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 174, p. 178 en p. 182, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 264 en p. 270).

24 De Savoyaardse luitenant-generaal Guido Villa (1586-1648), markies van Cigliano en Volpiano, verscheen begin april in Rome. In opdracht van de regentesse Christine, hertogin van Savoye, verdedigde hij aan het pauselijke hof de standpunten die het huis van Savoye zou innemen op de vredesconferentie in Munster. Onofficieel onderhandelde hij over het aantrekken van pauselijke manschappen ten behoeve van het Frans-Savoyaardse leger van prins Tommaso Francesco van Savoye (no. 6878, en Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 99-102 en p. 270-280).

25 De afgedankte troepen van de republiek Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena. Afgesproken werd dat de lichtingen van de groothertog en de hertog van Modena dienst mochten nemen in het leger van Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, Spaans gouverneur van Milaan; zie no. 6825.

26 Rijksraad Maximiliaan, graaf van Trauttmansdorff (1584-1650), had in de winter van 1642 de dominicaan Georg Sigmund von Herberstein naar Parijs gestuurd. Diens voorstel om een ‘christelijk’ bestand met de keizer aan te gaan werd door kardinaal Jules Mazarin afgewezen (no. 6104 (dl. XIV), en *Acta pacis Westphalicae; Instruktionen*, p. 387-397). In zijn nieuwsbrieven van 16 april (nos. 6814-6816) schreef Grotius dat de positie van de rijksraad wankelde. Misschien nam men hem kwalijk dat hij in Wenen onderdak had verleend aan de Deense resident dr. Wilhelm Bidenbach von Treuenfels (*Doc. Boh.* VII, p. 69-70 no. 159).

27 Namens koning Karel I had James Butler, graaf van Ormond, op 15/25 september 1643 zijn handtekening gezet onder het wapenstilstandsverdrag met de katholieke ‘confederation of Kilkenny’; zie no. 6546 (dl. XIV) en no. 6830. In maart 1644 toog een delegatie van de ‘confederation’ naar het hof te Oxford. De koning toonde zich bereid tot concessies aan zijn katholieke onderdanen (*A new history of Ireland* III, p. 308-311, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 81, p. 91 en p. 95).

28 De Luikse lichtingen van de Franse troepenwerver Jean-Gaspard-Ferdinand, graaf van Marsin (Marschin). Hun overkomst leverde problemen op (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 274-276).

29 De memorie *De la fréquente communion* van de jansenistische theoloog Antoine Arnauld was verschenen met de instemming van minstens 4 aartsbisschoppen en 12 bisschoppen. Verrast door de felle aanvallen van de jezuïeten, stelden zij een rechtvaardiging op. Zij onderwierpen de tekst aan een onderzoek van paus Urbanus VIII en kardinaal Francesco Barberini (G. Hermant, *Mémoires ... sur l'Histoire ecclésiastique du XVIIe siècle* I, p. 267-271).

30 De koningsgezinde legeraanvoerders William Cavendish, markies van Newcastle, en Rupert (Robert) van de Palts waren bevreesd voor een aanval op York door de Schotten en het leger van Ferdinando Fairfax (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 96 en p. 98).

schijnen voor te hebben Jorck te belegeren. Dat de coninginne van Engelant, beter te pas zijnde dan 't geruchte hadde geloopen ende in staet om nae een maend te geleggen,[31] was gegaen nae Bristol, doch onzeecker off haere Majesteyt zoude connen passeren. Dat de heeren die te Oxford [zijn] niet en hadden willen toelaeten dat zij haer kinderen[32] met haer zoude nemen. Dat die van de communes tot Westmunster meer ende meer ombrage namen op den grave van Essex[33] als geen desseings hebbende die met de haeren overeencomen, waerom dezelve communes de armee van den gemelte grave van Essex zoecken te minderen ende die van Waller te stercken. Hoopen oock de zaecke daertoe te brengen dat voortaen geen twee camers zullen zijn,[34] maer eene als in Schotlant, zoo van de lords als van de communes.

12 [*sic*] Maii 1644.

Andere advisen uit Engelant brengen mede dat Plimuth ende Lima bij de coninckliјcke zeer benaut werden.[35] Dat den coning aen alle uitheemschen die zijn partie volgen vrijheit geeft van in laeckenen te handelen met zulcke vrijheit als zijn eigen onderzaeten.[36] Dat in Schotlant de graef van Argyle,[37] de marquisen van Huntlei, Montroez ende Niddihdale een partij maecken voor den coning. Dat het parlement t'Oxfort die van Westmunster heeft verclaert[38] criminels de lèse majesté, omdat zij de Schotten hebben doen comen in Engelant, het coninclijcke segel hebben naegebootst ende redelijcke conditiën tot vrede verworpen. Uit Turquie verstaen wij[39] dat tot Alcair een muterie van de soldaten is geweest maer bevredicht, ende

31 De hoogzwangere koningin Henriëtte Maria van Engeland was gevallen. Het letsel beperkte zich tot haar arm. Begin mei aanvaardde zij haar voorgenomen reis naar Bristol. Op 16/26 juni beviel zij te Exeter van een dochtertje, prinses Henriëtte (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 95, p. 97 en p. 99).

32 Alleen de prins van Wales en Jacobus, hertog van York, bevonden zich nog bij hun ouders in Oxford. Prins Henry (1639/40-1660), hertog van Gloucester, en prinses Elisabeth (1635-1650) werden door het Londense Parlement in gijzeling gehouden. De ‘princess royal’ Mary had zich in maart 1642 bij haar echtgenoot, prins Willem van Oranje, gevoegd.

33 Het Lagerhuis verdacht Robert Devereux, graaf van Essex, bevelhebber van het leger van het Parlement, van gebrek aan strijdlust. In het Hogerhuis rees echter verzet tegen het voornemen om de fellere legerleiders sir William ‘The Conqueror’ Waller en Edward Montague (1602-1671), graaf van Manchester, een eigen bevel te geven (*DNB* XXXVIII, p. 227-232, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 100).

34 De ‘Independents’ en de stad Londen steunden de vereniging van de twee Huizen. Het voorstel diende vooral om het verzet van de ‘lords’ tegen de oorlog te breken (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 104).

35 De *Gazette 1644*, no. 51, dd. 14 mei 1644, bracht nieuws over de vorderingen die het koningsgezinde leger van prins Moritz (Maurits) van de Palts maakte bij de belegering van de havensteden Plymouth en Lyme Regis in Dorset.

36 Zie no. 6782. Dezelfde *Gazette 1644* (*supra*, n. 35) kondigde aan dat koning Karel I op 19/29 april de lakenhandel wederom had vrijgegeven.

37 Grotius was niet goed ingelicht over de partijstrijd in Schotland. Archibald Campbell (1598-1661), graaf van Argyll, vervolgde de koningsgezinde Schotten George Gordon († 1649), markies van Huntly, James Graham (1612-1650), markies van Montrose, en Robert Maxwell (ca. 1586-1646), graaf van Nithsdale (*DNB* VIII, p. 319-329, XXII, p. 190-194 en p. 316-319, en *The Complete Peerage* IX, p. 559-561).

38 ‘The Declaration of the Lords and Commons in Parliament, assembled at Oxford according to his Majesty's Proclamation, concerning their Endeavours since they came thither for the peace of the Kingdom, and the reasons enforcing their absence from Westminster’ (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 226-247).

39 De *Gazette 1644*, no. 51, dd. 14 mei 1644, publiceerde Venetiaanse berichten over de toestand in het Turkse rijk: de opstand in Cairo (Alcair) en de onthoofding van de hebzuchtige gouverneur (Begler begi) van Roemelië Faïk-Pascha; vgi. Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 33-34.

dat den beglerbei van Romelie 't hooft is afgeslagen om veele concussiën. Uit Italië dat den paus op 't laetste is van zijn le-

ven, hebbende evenwel aen de coninginne-regente alhier geschreven dat zij haer niet en wille bemoeien met de questiën van religie,[40] maer die laeten aen de bisschoppen. Die van Venetianen houden haer volck noch bijeen. Den gouverneur van Milaen toont dat hij volck gebreck heeft, dewijle hij nae veele andere forten oock dat van Sainctya heeft gedemanteleert.[41] Men zegt hier dat den marescal de La Motte-Odincourt renfort tot tienduizent heeft ontfang[en] ende de schepen van Marseille en Toulon daer zijn aengecomen. Te Lerida is ontdeckt een Castillaensche factie ende gestraft.[42] Den hertogh van Bouillon is gegaen nae Rome.[43] De gravinne van Bossu, zijnde gecomen in Vrancrijck om haer recht op den hertogh van Guise te vervolgen,[44] is te Rouen gearresteert ende in een schip gestelt om terugge te keeren.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raed in den Hoogen Raide in Hollant, nu ten huize van mijnheer de reeckenmeester van Reigersberg,[45] tot Middelburg. Port 9 st. 2 st. 8.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 12 Mey 1644 uyt Paris.

6861. 1644 mei 14. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Edictum reginae nostrae, quod Latine verteram, ab aliis versum est Gallice,[2] non admodum bene, neque meo iussu. Latinum etiam in Italiam missum est, et video ratio-

40 *Supra*, n. 29. Een door paus Urbanus VIII benoemde commissie stelde een onderzoek in naar de leer van de jansenistische theoloog Antoine Arnauld. In een eerste reactie probeerde kardinaal Francesco Barberini te voorkomen dat het debat over de memorie *De la fréquente communion* op de spits werd gedreven (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 273-274).

41 De Spaanse gouverneur van Milaan, Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, moest vanwege een lege schatkist enkele forten nabij Vercelli en Alessandria slechten (de forten van Sandoval (tegenw. Borgo Vercelli), 'Annone' (Arona of Momo, ten noorden van Novara?) en Rocca d'Arazzo (ten zuidoosten van Asti)). Het steunpunt Santhià hield hij echter intact.

42 De inwoners van Lérida waren weinig ingenomen met het bewind van de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt (*Gazette 1644*, no. 51, dd. 14 mei 1644).

43 Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, had zich beschikbaar gesteld voor een hoge aanstelling in het leger van paus Urbanus VIII (21 februari 1644).

44 Honorée de Glymes, gravin van Bossu(t), tweede echtgenote van Henri II de Lorraine, hertog van Guise. In 1643 had de hertog haar in de Republiek achtergelaten; vgl. no. 6322 (dl. XIV). Haar reis was tevergeefs, want de Fransen hadden meer oog voor de rechten van de eerste echtgenote Anna van Gonzaga; zie nos. 6680 en 6692. In 1646 vroeg de hertog van Guise in Rome ontbinding van zijn huwelijken aan (*Tallemant des Réaux* II, p. 370 en p. 1224-1227).

45 David van Reigersberch, broer van Nicolaes, rekenmeester van Zeeland (van der Aa, *Biographisch woordenboek* (f^{o}) VI 2, p. 58).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 190; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 423 no. 532. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 246. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 6862).

2 Grotius' versie van het schrijven van koningin Christina aan haar rijksstanden, dd. 16/26 januari 1644: *Edictum serenissimae potentissimaeque reginae Suedorum ... missum ad populos imperii eius super suscepta regni et populorum defensione contra vim et iniuriam illatam a Daniae rege* (*BG* no. 679A). De *Gazette 1644*, no. 49, dd. 13 mei 1644, bracht de

nes ibi expositas probari talium peritis. Quod de indictione belli[3] etiam mea, quae non tanti est, auctoritate[4] a Danis adfertur, facile solvitur: hibernorum captiones in locis imperii hostilis et qui hostibus tributa pendat, nihil aliud esse quam consequentiam belli pridem suscepti;[5] uti eo more bellantes omnes, usum Daniae regem, usos Gallos,[6] ita ut nec Benfeldii amico solo pepercerint. Regem vero Daniae cum id quod belli iure factum erat ultum ivit totis Daniae viribus, naves hostiliter capiendo, milites oppugnando, novum sic inchoasse bellum non Germanicum amplius, sed Danicum.[7] Quare ipsius fuisse id nobis indicere.[8] Explicationem iuris nostri fusiorem ex privatorum alicubi forte errantium scriptis moliri nolui, exspectans eam quae post edictum in Suedia facta nunc in alias linguas, ut audio, vertitur.[9] Dabo operam, ut et ea externis innotescat. Qui Galliam regunt hucusque pacem nolle in aperto est inde, quod et profiteantur et in id se obligaverint, ne quid bello captum reddant.[10] Veruntamen talia possint interna in regno mala existere, quae cardinalem Mazarinum ad alia consilia, et quidem subito, verterent.

tekst in het Frans: 'Lettres patentes de la Reine de Suéde à ses peuples, pour justifier ses armes contre les Danois'.

3 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson was onverhoeds het hertogdom Holstein binnengevallen. Koning Christiaan IV van Denemarken verwoordde zijn verontwaardiging over deze vredebreuk in een 'Succincta Relatio, quae inter alia reddit Manifestum quomodo serenissimi Daniae et Norwegiae regis Sleswici et Holsatiae ducatus, eiusdemque Maiestatis provincia Jutia improvisa Suecici exercitus invasione, nulla praecedente legitima causa, contra omne ius fasque, conventiones et pacta foedera hostiliter occupata sunt', dd. 30 januari/9 februari 1644. Onlangs verscheen in de *Gazette 1644*, no. 48, dd. 11 mei 1644, de Franse versie: 'Manifeste du Roy de Dannemarc contre les Suédois'.

4 Zie no. 6726, met een verwijzing naar *De iure belli ac pacis*, boek III, cap. III § VII, 1: 'Clarigatio' (de door de fetialen (herauten) luid uitgeroepen eis tot schadevergoeding). Op dit moment wist Grotius niet dat de Zweedse rijksraden op 10/20 januari 1644 het besluit hadden genomen om de vice-fiscaal Nils Nilsson als heraut naar de Zweeds-Deense grens bij Brömsebro te sturen. De tekst van de Zweedse oorlogsverklaring, dd. 18/28 januari 1644, moest hij lezen in de *Gazette 1644*, no. 56, 'extraordinaire du XXVII May 1644, contenant La dénonciation de guerre faite au Roy de Dannemarc par la Reine de Suéde'.

5 De Zweden noemden de bezetting van het hertogdom Holstein 'inkwartiering'; vgl. no. 6634.

6 De 'inkwartiering' van het Frans-Weimarse leger in de Zweedse enclave Benfeld, september-oktober 1643; zie nos. 6399 en 6484 (dl. XIV).

7 In een eerste reactie op het nieuws van de Zweeds-Deense oorlog had Grotius geschreven: 'De Sweden ... hebben liever te preveniëren dan geprevenieert te werden. Dat den coning van Denemarcken aen den Moscovyt zich verbonden had om ons te zamen het oorlogh aen te doen, houdt ick zeecker. Van den coninck van Polen is suspicie' (no. 6649). Hij bleef volhouden dat deze oorlog 'noodzakelijk' was; vgl. nos. 6734, 6838 en 6841.

8 Vgl. *De iure belli ac pacis*, boek III, cap. III § V, waar Grotius een tekst van Cicero aanhaalt (*De officiis* 1, 11, 36): 'nullum bellum esse iustum, nisi quod aut rebus repetitis geratur, aut denuntiatum ante sit et indictum'. Omdat de Zweedse rijksraden in 'Die koniglichen Schwedischen herren Reichsrahtte schreiben an die Reichsrähtte in Dannemarcken', dd. 19/29 augustus 1643, al een eis tot schadevergoeding voor de inbeslaggenomen schepen hadden ingediend, was een tweede aanmaning overbodig.

9 Vgl. nos. 6843, 6845 en 6848. Grotius was vooral nieuwsgierig naar de Latijnse versie van het Zweeds Manifest van 16/26 januari 1644: *Manifestum, declarans causas, quibus Sac. R.M.^{tas} Sueciae, permota et adacta est, ad decernendum bellum, ac tuendum armis, suum ... ius, adversus ... Christiani quarti Daniae regis, violentos et hostiles actus ac conatus* ...; zie no. 6883, en *BG* no. 679A rem. 4.

10 Deze intentie vond Grotius terug in de nieuwe Frans-Staatse 'alliantie offensive ende defensive' van 1 maart 1644 (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. XLII-XLVIII, en *Aitzema* (f^{o}) II, p. 960-966), art. 5: '... soo sullen de koningh en de geseyde heeren Staten gesamentlijck, en met nootwendigheyt handelen, ende de avantagien ende voordelen bewaren, die Godt in desen oorlogh aen hen gegeven heeft'. Dit principe was ook vastgelegd in de instructie voor de Franse gevolmachtigden, dd. 30 september 1643 (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen*, p. 69-70 (Section troisiesme)).

A Francofurto discimus[11] electorem Mogontiacensem suos mittere Monasterium, dici ibi Gallos quaedam incusare in instrumento potestatis datae legatis caesarianis. Tam hoc ipsos caesarianos quam Bavaros plane id agere, ne componatur quae exarsit inter Suedos et Danos controversia; scriptum etiam ad electorem Brandeburgicum, ut in id laboret.[12] Hazfeldii in Thuringia copiis adiungere se Broium et caesarianos alios. Sed praeter Connigsmarckium ab Hassia Geisium se iis opponere. Milites ex Hagenovia ad portas Wormatiae excursus fecisse. Traumansdorfium aula exsulem ire in Stiriam. Viennae sperari cum Ragozio pacem, addi etiam Ragozii legatos qui ibi fuere, questos de Suedis, quod armorum vim potissimam non in Austriam et Bohemiam, ut ille sperabat, sed in Daniam verterint. A Vienna Dano promitti auxilia, non mitti nisi prius se ipse caesarianae causae illigaverit.

Ex Anglia discimus reginam contra malos rumores bene valere. Abiisse Oxonia Bristoliam, mense uno a partu remotam. In animo ei fuisse liberos qui Oxoniae sunt, secum ducere, sed intercessisse eos proceres qui Oxoniae sunt. Comitem Novi Castelli ex clade ultima recepisse se Eboracum. Eam urbem a Scotis circumveniri eminus. Ipsas illius comitis reliquias de exercitu iuncturas se cum principe Roberto. Ordinem plebeium eius parlamenti, quod habetur Westmonasterii apud Londinium, suspiciones quasdam suscepisse contra comitem Essexiae, tanquam causae populari minus fidum. Itaque artibus clancullariis id eos agere, ut copiae eius decrescant, crescant autem eae quibus imperat Wallerus. Neque hoc tantum eos agere, sed et ut more apud Scotos recepto non duae sint, ut in Anglia hactenus, classes parlamenti, sed una, in qua proceres caeterorum sententiis vincantur. Archiepiscopo Cantauriensi nova obiectantur crimina,[13] quod scribi sibi passus sit Sanctitati tuae, Angelum se vocari et Pontificem, a puritanis hominibus antiquitatis ignaris. Nam Sanctitatis titulus episcopis omnibus datur a Basilio, [Eusebio Samosatensi,][14] Hieronymo, Augustino; imo et [a] concilio orientis Ephesi habito, a concilio universali Ephesino[15] et a Calcedonensi,[16] quin et ab imperatoribus Constantino, Theodosio secundo, Marciano et Justiniano. Sic et Angelorum nomine in Apocalypsi Johannes[17] eos designat episcopos quos ipse in Asia instituerat, nimirum quod, sicut olim angeli, mandata Dei ad populum deferant, preces autem populi ad Deum. Pontificum vero nomen,[18] ex paganismo deductum ad rem christianam, datum episcopis non ab episcopis tantum aliis, sed et a Romanis, ut

11 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 14 mei 1644 (no. 6860).
12 In de nieuwsbrief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 6862): ‘ne in id laboret’.
13 Het proces tegen William Laud, aartsbisschop van Canterbury; zie nos. 6712 en 6859.
14 ‘Eusebio Samosatensi’ komt alleen in de brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 6862) voor. In de opsomming refereert Grotius aan de kerkvaders Basilius de Grote, bisschop van Caesarea († 379); Eusebius, bisschop van Samosate († 380); Sophronius Eusebius Hieronymus († ca. 419) en Aurelius Augustinus († 430).
15 Het Griekse en het oecumenisch concilie van Efeze in 431 bijeengeroepen door keizer Theodosius II. Zie voor het gebruik van het woord ‘sanctitas tua’ als aanspreektitel, *Concilium universale Ephesenum*, ed. E. Schwartz, III, p. 184, en IV, p. 64.
16 Op last van keizer Marcianus kwam op 1 september 451 het concilie van Chalcedon bijeen. Ook hier werd een bisschop soms aangesproken met ‘sanctitas tua’; vgl. *Concilium universale Chalcedonense*, ed. E. Schwartz, VI, Indices, p. 155-159.
17 *Openbaring* 1:20.
18 ‘Pontifex’ [= episcopus]; zie Du Cange, *Glossarium mediae et infimae Latinitatis* VI, Niort 1886, p. 408.

Zosimo, Coelestino, Hilario, Felice, Hormisda, Vigilio[19] et a conciliis multis. Quae obiter tantum dico, ut appareat quantus sit hominum talia criminantium fervor.

Venio ad Gallica. Magnis animis agitatur lis illa inter ducem Anguianum et Esguilloniam. At regina ex cardinalis consilio advocatis ducis Anguiani interdixit, ne quid con-

19 De pausen Zosimus (417-418), Coelestinus I (422-432), Hilarius (461-468), Felix III (483-492), Hormisdas (514-523) en Vigilius (537-555).

tra Esguilloniam dicerent, nisi quod ad causam pertineret. Illi vero ea quae vel maxime Esguilloniam infamant, maxime ad causam suam pertinere existimant. Marescallus Turenae cepit oppidum et arcem Fauconoiam. Milites autem suos partim ibi disposuit, partim in Lotharingiae locis. Scripsit ad reginam de sua in ipsam fide; idem fecit Espernonius. Fides habetur eorum literis quanta literis haberi solet. Interim rex omnia ad Sedanum munimenta sui fecit iuris.[20] Dux Aurelianensis ob articularem dolorem hic adhuc manet.[21] Copiae eius dicuntur fore maiores, at creduntur non superaturae XXV millia, Anguiani ad novem millia, Gassionis ad quatuor, Villaregii ad tria millia. Plessaeus Bezansonius ivit iterum ad ducem Carolum modica spe transigendi negotii; tantum distant ipsius ducis petita ab iis quae Galli volunt concedere. Piccolominaeus iam ex Anglia in Flandriam advenit,[22] nullo damno facto. Marchio Villae est Romae, ut Gallos qui pontifici militarunt, ad principem Thomam abducat. Ethruscus suos dat Hispano. Pax in Hibernia est. Dilectus Gallici apud Leodicum facti nondum huc venere. Interdicta est parlamento per reginam cognitio inter Sorbonam et iesuitas. Romae dicuntur iudicia esse satis aequa super istis controversiis.

Deus det, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitati tuae et regno per eam Suedico res prosperrimas,

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, IV/XIV Maii 1644.

Rumor hic est decem millibus militum auctum esse Mottam Odincurtium et parare se ad obsidendam Tarragonam. Naves Gallicae iam a Massilia et aliis locis in Catalaniam profectae sunt. Dux Bulionius Romam ivisse dicitur. Veneti adhuc militem omnem retinent. Helvetii qui militant sub marescallo Turenae, contra Imperium usum sui nolunt polliceri.[23] Comitissa Bossuia cum in Galliam venisset ad ius suum coniugii prosequendum contra ducem Guisium, Rhotomagi capta et in navem imposita est, ut unde venit redeat. Causa ipsa de matrimonio Romae tractatur. Papa reginae regenti scripsit, eam monens ne se de religione controversiis misceat, sed rem permittat episcopis. Audimus Cairi seditionem militarem fuisse, sed illico exspirasse, et Thraciae praefecto abscisum caput ob concussiones. Centum et triginta captivi a Caesarea Mauritaniae sive Algerio huc venere, redemti a religiosis[24] qui talibus officiis laudandis sane semet addixerunt. Praefectus Mediolani etiam castellum Sanctiae post alia multa munitionibus nudavit, ut iis qui in praesidio fuerant, uti

20 De koninklijke gouverneur Abraham Fabert (1599-1662) nam op 28 april en volgende dagen de eed van trouw van de bevolking van Sedan af. Op 10 mei werd de ceremonie met een feestelijke bijeenkomst afgesloten (Congar, *Sedan et le pays sedanais*, p. 336-337).

21 Op 9 mei had de 'generalissimus' Gaston van Orléans nog een zware jichtaanval (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 179).

22 Ottavio Piccolomini, de nieuwe 'gouverneur des armes' in de Zuidelijke Nederlanden. Zijn schip strandde op de heenweg in Falmouth. Aan boord van een klein Engels schip kon hij op 1 mei de haven van Nieuwpoort bereiken (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 95-100, en *Gazette 1644*, no. 51, dd. 14 mei 1644).

23 Zwitserse soldaten in Franse legerdienst mochten alleen voor defensieve taken ingezet worden (Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 56-58).

24 Paters van de orde van Notre-Dame-de-la-Merci hadden in Algerije 139 gevangenen losgekocht. Op 15 april kwam hun schip in Toulon aan (*Gazette 1644*, no. 51, dd. 14 mei 1644).

posset, quod militum in istis locis penuriam testatur. Leridae detecta et punita contra Gallos excitata factio.

Ex Anglia audimus premi a regiis Plimuthum et Limam. In Scotia comes Arguilius, marchiones Huntleius, Montrossius, Niddidalius factionem pro rege suscitant. Rex Angliae externis omnibus suas partes amplectentibus concedit mercatum pannorum pari immunitate qua subditi ipsius fruuntur. Parlamentum Oxoniae eos qui Londinii pro parlamento se gerunt, declaravit maiestatis crimine sontes ob vocatos in Angliam Scotos, factum sigillum regio simile, aequas ad pacem leges repudiatas.

Dominus Jonas Hambraeus in maximis est periculis[25] ideo, quod in magnas summas pro nobilibus quibusdam Suedis fide iussit. Nos rem ducemus, quantum licebit.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. De Suedorum edicto et iure belli in Danos. Galli pacem nolunt. Germanica. Res Anglicae. De titulo Sanctitatis, Angelorum, Pontificis. Lis inter Anguianum et Esguilloniam. Alia Gallica. De Lotharingo. Varia. Catalanica. De navibus Gallicis. De Bulionio, Venetis, Helvetiis. Lis de matrimonio Bossuiae cum Guisio. Papa reginam monet. Turcica. Captivi ab Algeriis redemti. Sanctia munimentis nudata. Leridae detecta factio. Anglica. Jonae Hambraei periculum.

6862. 1644 mei 14. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

Postscriptum in de hand van Grotius: Accepi illustrissimi et excellentissimi domini legati baronis literas, datas XVIII Aprilis, pro quibus et pro chartis eas comitantibus summas ago gratias. Pro certo habeo Venetos omnia facturos magis pro Gallis quam pro Suedis,[2] quod cum illis multa negotia habeant, cum his nulla. Si qua via se ad pacem cum imperatore monstret,[3] posset forte obtineri ut is promittat auxilia se Danis non missurum, dum et Suedia promittat se non missuram Portugallo.[4]

In dorso staat in een onbekende hand: Praesent. Ossnabrug, den 15. Maii 1644.

25 Deze aanbeveling was alleen voor de kanselier bestemd, zij ontbreekt in de nieuwsbrief aan de gevolmachtigden in Osnabrück. De Zweedse theoloog en oriëntalist Jonas Hambraeus (1588-1671), predikant van de lutherse gemeente te Parijs, had borg gestaan voor Zweedse 'touristen' die door het verbreken van de postverbindingen met Stockholm in financiële problemen waren geraakt (*SBL* XVIII, p. 82-83).

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Met uitzondering van het postscriptum is deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6861). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 259. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 102 en 4° 38, 44; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 86; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2° p. 237; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 59 en Br. 24, 116. Antw. op no. 6837.

2 De Zweedse gevolmachtigden duldden niet langer de aanwezigheid van een Deense 'onpartijdige derde' op de vredesconferentie te Osnabrück. Zij wachtten thans op een advies uit Stockholm over het Venetiaanse bemiddelingsaanbod (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 172-176 en p. 208-211).

3 De keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane hadden hun Zweedse collega Johan Oxenstierna bij diens entree in Osnabrück op 27 maart/6 april alle eer gegeven. Nieuwsagenten in Hamburg vatten deze hoffelijkheid op als het begin van een keizerlijk-Zweedse toenadering; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 346-348, en *Doc. Boh.* VII, p. 90 no. 223.

4 Grotius had vernomen dat de Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes binnenkort in Osnabrück zou verschijnen.

6863. 1644 mei 14. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Il y a eu icy des bruicts de la ville de Gottenburg prise par les Danois,[2] mais je n'y voi pas de certitude.[3] Mais bien est-il vrai que plusieurs icy, soit par l'ombrage qu'ils ont de nos prosperitez, soit par autres raisons, souhaittent pour le roi de Danemarq. Puisque les navires prestez par monsieur de Geer sont dans l'Elbe[4] et ce printemps donnera moien aux navires qui sont aux ports de Suede de sortir,[5] nous verrons en bref à qui seront les isles,[6] puisque les terres fermes de deux costez sont aux Suedois.[7] Considerant les injures de longue durée que les Suedois ont receu des Danois et la certaine opinion qu'on a en Suede des desseings du roi de Danemarq à la ruine entiere de Suede, je prevoi que l'accommodement en sera fort difficile, à quoi toutesfois la France, les Provinces-Unies et plusieurs autres travailleront;[8] car quant à l'electeur de Brandenbourg,[9] que l'empereur lui a escript avecq authorité, le duc de Baviere amiablement, afin qu'il ne s'en mesle pas. Et on croit à Francfort que l'affaire de Rakoczy est aux termes d'accommodement avecq l'empereur et que le mesme empereur va contenter la cour de Constantinople. L'electeur de Mayence envoie les siens à Munster. On tient Uberlingue rendu. Ceux de Hagenau ont couru jusqu'à Worms. Traumensdorff, esloigné de la cour, gouvernera la Stirie. La cour de Vienne promet de l'assistance au roi de Danemarq, mais à condition qu'il s'estraigne avecq luy.[10]

D'Angleterre, la santé de la roine me rejouist. Dieu donne à sa Majesté bonne couche, soit à Bristol soit ailleurs. Je suis marry à cause des aigreurs que les parlementaires tesmoignent contre le povre archevesque jusqu'à lui imputer pour

1 Hs. Den Haag, KB, ms. 72 D 34. Eigenh. oorspr. De Amsterdamse koopman Joachim de Wicquefort (1596-1670), resident van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel in de Republiek, was een vaste correspondent van Grotius (Schutte, *Repertorium* II, p. 235). Er zijn maar weinig originelen van deze briefwisseling overgeleverd. Grotius' copieboeken uit de jaren 1642 en 1643 bevatten daarentegen vele afschriften van de nieuwsbrieven die hij iedere week naar de Hessische resident verzond (Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII nos. 3 en 4).

2 Wederom (no. 6862 n. 3) blonken de Hamburgse nieuwsagenten uit in het verspreiden van loze geruchten (*Doc. Boh.* VII, p. 90 no. 224).

3 Koning Christiaan IV lag tot begin mei met zijn vloot voor de schans van Älvsborg. De blokkade van Göteborg mislukte. Aan de landzijde belegerde Hannibal Sehested, gouverneur van Noorwegen, de stad. Ook hij moest de onderneming spoedig opgeven (*Kernkamp, De sleutels van de Sont*, p. 88-89).

4 Eind april waren 17 schepen van de hulpvloot van Louis de Geer in de monding van de Elbe verschenen.

5 De Zweedse vloot onder bevel van admiraal Klas Fleming verliet begin juni de rede van Dalarö (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 528-536, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 399).

6 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson hield voor de oostkust van Jutland nog steeds een vloot van schuiten en boten bijeen voor een landing op de eilanden Funen en Seeland.

7 Veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn had de Deense gewesten Halland, Skåne (Schonen) en Blekinge nog niet onder volledige controle.

8 De Franse regering, de Staten-Generaal, de Hanzesteden en keurvorst Friedrich Wilhelm van Brandenburg hadden de kronen van Denemarken en Zweden inmiddels hun bemiddeling aangeboden.

9 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 14 mei 1644 (nos. 6860-6862).

10 De keizer beloofde koning Christiaan IV zijn steun op voorwaarde dat deze niet onderhands vrede met de Zweden zou sluiten. In stilte hoopte hij nog steeds op een bondgenootschap (*Doc. Boh.* VII, p. 93-94, nos. 238-240).

crime qu'il s'est laissé donner des titres qui aux temps meilleurs ont esté donné aux moindres evesques. J'apprehends le siege de Jorck par les Escossois, mais la grande jalousie que les parlamen-

taires de Westmunster ont conceu contre le comte d'Essex, affoiblissant, comme on nous dit, son armée pour renforcer celle de Waller et voulant reduire les lords en une chambre avecq les communes comme en Escosse, nous faict esperer que ce party aura une fin semblable à la Ligue de France.[11]

La reine icy a faict defense aux advocats du duc d'Anguien de toucher à l'honneur de madame d'Esguillon, laquelle depuis ces plaidoiers a esté visitée par le cardinal. Sa Majesté a aussi faict inhibition au parlement de Paris de juger la cause entre la Sorbonne et les jesuistes, dans laquelle Rome se monstre assez equitable. Le marquis de Villa est à Rome pour mener les trouppes fransoises qui ont servi au pape vers le prince Thomas, le duc de Toscane donnant les siennes à l'Espagnol.

Nous apprenons la paix d'Irlande. Les levées faictes au pays de Liege ne paroissent point encore icy. Le roi d'Espagne de Saragosse va à Balbasterra, aiant assemblé de ses roiaumes grandes sommes d'argent. Le marescal d'Odincourt aiant aussi receu de l'argent attend la flotte françoise de douze galeres et autant d'autres navires. Le marescal de Turaine, aiant pris la ville et chasteau de Fauconnis dans la Franche-Comté, a mis ses trouppes tant en ces endroicts qu'en ceux de Lorraines, et ceux de Haguenau ont faict des courses jusques à Worms. Ledict marescal a asseuré la roine, qui lui avoit escript, de sa fidelité comme aussi le duc d'Esguillon [*sic*]. On espere que les actions seront conformes aux parolles. Plessis de Bezanson est allé vers le duc Charles sans apparence de reussir, puisque ce que le duc demande et ce que les Fransois lui veulent octroier differe beaucoup. Le duc d'Orleans est retenu icy par la goutte. On croit que son armée sera effectivement de vint et cinq mille hommes, celle du duc d'Anguien de neuf mille, celle de Gassion de quatre mille, celle de Villeroi de trois mille.

J'ai grand' peur que l'ambassade des Provinces-Unies vers Danemarq[12] tardera tant que les affaires se termineront par armes ou accord sans qu'ils aient aucune part.

Il me semble qu'on a tort de tenir les affaires de l'octroi des Indes orientales si longtemps en incertitude,[13] ce qui pourra incommoder plusieurs qui soubs esperance des bons succes avoient achepté des actions. La premiere reception entre les ambassadeurs des rois se faict icy au bas de degrez.[14] Pour l'entreveue des ambassadeurs de Suede et de France[15] on pourra practiquer l'expedient tel qu'ont practiqué autresfois les ambassadeurs d'Angleterre et d'Espagne à Borborg.[16]

11 De ‘Sainte Ligue’ viel uiteen na de bekering van koning Hendrik IV van Frankrijk tot het katholicisme (1593).

12 De Staten-Generaal gingen behoedzaam te werk. Al hun energie staken zij in de formulering van de instructies voor hun vredesmissies naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina. Daarbij namen zij ruimschoots de tijd om alle geïnteresseerden te raadplegen over de samenstelling van de twee gezantschappen (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 65-69).

13 De bewindhebbers en aandeelhouders van de Verenigde Oostindische Compagnie waren weinig ingenomen met het voorstel om de Oost- en Westindische Compagnieën onder één octrooi samen te brengen. Zie voor de pamflettenstrijd over dit onderwerp, Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 5111-5124a-b.

14 Het recht op de ‘eerste visite’. Als vertegenwoordiger van koningin Christina hechtte Grotius grote waarde aan eerbiediging van de ouderdom van de Zweedse monarchie; vgl. J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 10 en p. 170, en Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 206-212.

15 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius onderhandelden met hun Franse collega's Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien over de plaats waar de twee delegaties elkaar zouden ontmoeten (in ieder geval halverwege Munster en Osnabrück, bijvoorbeeld te Ladbergen of Harkotten). Omdat de Fransen de gelijkwaardigheid van de twee kronen niet wilden erkennen, weigerden de Zweden in te gaan op een ontmoeting zonder een aanvaardbare regeling van het ceremonieel.

16 Koningin Elisabeth I van Engeland had Oostende aangewezen als plaats van de wa-

Je demeure, monsieur,
vostre tres humble serviteur,
H. de Groot.

Le 14 de Mai 1644.

Autres nouvelles d'Angleterre nous disent que les gens du roi pressent Plimouth et Lima. Que le roi permet aux estrangers qui prennent son party le trafficq de draps avecq les mesmes immunitez qu'ont ses subjects. Que le parlement à Oxfort a declaré criminels de lese-majesté ceux qui se tiennent à Westmunster pour avoir faict venir les Escossois à Westmunster, pour avoir contrefaict le seau royal et pour avoir refusé des conditions equitables à la paix. Qu'[en] Escosse le comte d'Arguil, les marquis Huntlei, Montroez, Niddihdale forment un parti pour le roi. De Turquie qu'une sedition militaire dans Alcair a esté esteincte et que le belglerbei de Romelie a eu la teste tranchée à cause des concussions. D'Italie que le pape est sur la fin, aiant cependant escript à la reine-regente icy qu'elle ne se veuille pas mesler des differents de la religion, mais s'en rapporter aux evesques. Que le gouverneur de Milan se trouve tellement despourveu de gens qu'après d'autres forts il a demantelé aussi celui de S[ainc]tya. A Ilerda on a descouvert et puni une faction contre la France, et à Brisac on a puni quelques auteurs de la sedition militaire. Le duc de Bouillon est allé à Rome. La comtesse de Bossu, estant venue en France pour se vindiquer le duc de Guise, a esté arrestée à Rouen et mise en un bateau pour retourner d'où elle estoit venu. Le different des mariages du duc de Guise se traitte à Rome. On publie icy que le marescal de La Motte-Odincourt a receu dix mille hommes de renfort et que les navires de Marseille et de Thoulon lui sont arrivez.

Adres: A monsieur/monsieur Vicquefort, conseiller et resident de son Altesse, la landgravin de Hesse, à La Haie.
In dorso schreef Wicquefort: [Rec.] 21 May 1644 M. l'amb. de Groot.

6864. 1644 mei 14. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,
Exspectabo fusiorem explicationem nostrae contra Danos causae, simulatque Belgico sermone prodierit,[2] ut eam quoque omnibus Latine intelligentibus, id est non Gallis tantum, sed et Italis communem faciam.[3] Sentio non parum favoris nobis partum per edicti illius, quod sub reginae nomine missum ad populos fuerat, evulgatione[m].[4]

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 43. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 726 no. 1663. Antw. op no. 6843, beantw. d. no. 6876.
2 Het Zweeds Manifest van 16/26 januari 1644; zie no. 6861. In de Nederlandse versie: 'Manifest, waer in die oorsaecken verclaert worden, welcke die Coninckklijcke Majesteyt tot Sweeden, etc. Bewoghen ende ghedronghen hebben tot een oorlogh te resolveren ... teghen ... des Conincks Christiani des Vierden tot Denemarck, etc. Vijandtlijcke ende gewelt-dadighe attentaten', Amsterdam 1644 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5075).
3 De Latijnse vertaling lag in Stockholm voor verzending gereed; zie no. 6883.
4 Grotius' versie van het schrijven van koningin Christina aan haar rijksstanden, dd. 16/26 januari 1644: *Edictum serenissimae potentissimaeque reginae Suedorum ... missum ad populos imperii eius super suscepta regni et populorum defensione contra vim et iniuriam illatam a Daniae rege* (*BG* no. 679A).

Polonos et Moscovitas[5] et ego arbitror quieturos; Batavos spectatores fore, in hoc intentos ut aliena dissidia in suum vertant commodum. Opperienda est fortuna navium, tum quae e Suedicis prodibunt portibus, tum quae apud Batavos conductae iam Albim

5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 14 mei 1644.

attigere. Pulchri sunt interim in Scania successus. Rex Daniae, quantum audio, non a nostris tantum, sed et a popularibus suis sibi metuit. Hic nihil optatur magis quam ut isto bello quovis modo composito exercitus nostri in terras Austriacae domus proprias se iniiciant. Dux Aurelianensis magnum habebit exercitum, obsidionem animo agitans, sed itineri paratum invasit podagra. Rakoczii legati auditi sunt a consiliariis imperatoris et dimissi comiter. Dicitur imperator etiam ad aulam Turcicam legationem mittere.

Hic etiam forense bellum exoritur de opima praeda, hereditate Riceliaci, inter ducem Anguianum, qui Bressaeam duxit, et dominam Esguilloniam, quae feminae duae pari gradu mortuum cardinalem attingant; sed in hanc pronior fuit illius affectus, de cuius rei causis varia disseruntur.

Deus, clarissime domine, Claritatem vestram sospitet,

Claritati vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, XIV Maii 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

6865. 1644 mei 15. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine observandissime,

Pro benevolis Excellentiae vestrae literis 7 Maii datis et missis belli Sueo-Danici causis Latine editis[2] gratias ago humillimas. Rationes pro iustitia armorum nostrorum Belgice hic excusas Excellentiae vestrae mitto;[3] quas non dubito plausum plurimorum merituras et desiderio multorum satisfacturas. Cum autem tot iniuriis ibi recensitis Foederati Status etiam suas iunxerint, dubium non est,[4] quin cruentum et diuturnum futurum sit bellum aut ignominiosa Dano pax.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 18). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6853, beantw. d. no. 6882.

2 Het *Edictum serenissimae potentissimaeque reginae Suedorum ... missum ad populos imperii eius super suscepta regni et populorum defensione contra vim et iniuriam illatam a Daniae rege* (*BG* no. 679A).

3 Het Zweeds Manifest van 16/26 januari 1644 in de Nederlandse versie: 'Manifest, waer in die oorsaecken verclaert worden, welcke die Coninckklijcke Majesteyt tot Sweeden, etc. Bewoghen ende ghedronghen hebben tot een oorlogh te resolveren ... teghen ... des Conincks Christiani des Vierden tot Denemarck, etc. Vijandtlijcke ende gewelt-dadighe attentaten', Amsterdam 1644, bij Rieuwert Dircksz. van Baardt, 78 blz. (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5075).

4 De Zweedse diplomaten in de Republiek koesterden te hoge verwachtingen. Ook na lezing van het Zweeds Manifest voerden de Staten-Generaal bedenkingen aan tegen een wapenvereniging zoals vastgelegd in het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640.

Opponit Raccoczio caesar Ungaricas copias duce palatino[5] et Germanicas sub Gotzii[6] praefectura, tum etiam legationem mittere amat Constantinopolim,[7] sed cum alium bassam Austriacis infensum mittat Turca in Ungariam[8] et ianisarios Tartarosque

5 Nicolaus (Miklós), graaf Esterházy (1583-1645), sinds 1625 'Palatinus' van Hongarije, nam de wapens op tegen de Zevenburgse vorst György I Rákóczi (*Doc. Boh.* VII, p. 88 no. 216 en p. 112 no. 309).

6 Johann, graaf van Götz(en), had zich op 13 april bij het keizerlijke leger aan de Hongaarse grens gevoegd.

7 Sultan Ibrahim achtte de keizerlijke krijgsraadsecretaris Sattler van te nederige stand. In juni ving Hermann, graaf van Czernin, zijn reis naar Constantinopel aan.

8 Mousa, pasja van Boeda (Ofen), koos partij voor de Zevenburgers. Hij werd in de loop van het jaar vervangen door Osman (Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 64-65).

expediat, multi timent, ne in Germaniam penetret christiani nominis hostis. Si vera sunt quae de Voldemari nuptiis sub conditione relligionis Muscoviticae oblatis[9] saepius nuntiant Gedanenses literae, amica nobis erit illa gens. Poloniae regem ab Austriacis multum abstrahet coniugis fatum.[10]

Volebat Daniae rex Gotheburgum obsidere[11] et a Landscronae obsidione nostros divertere, sed cum occupato Landscroonae castello[12] Gotheburgo subsidio veniat Hornius, parum efficiet rex, quem nunc etiam globo nonnihil ictum nuntiant literae.[13] Duglassius cum equitatu redit in Holsatiam.[14] Wittenbergius ferro et flamma vindicat[15] caedes rusticorum et eruptiones Gluckstadiensium.[16] Koningsmarckius se Hassiacis iungit,[17] ut resistat Hatsfeldio, in Halberstadiensem et Bremensem districtum trahenti nonnullas ex caesareanis et Bavaricis copias.

Nondum de loco intermedio convenere legati nostri cum Gallis.[18] Hic multum laborant Danici ministri, ut iniustitiam armorum nostrorum commonstrent et a nobis abstrahere Battavos possint.[19] Sed persistunt Status in proposito et hactenus conclusere mittendam legationem, quae et pro commerciis conditiones optimas tentabit et componere rem omnem placide studebit. In Sueciam et Daniam[20] legatos Bikerum, Scapium,

9 Eind januari had Valdemar Christian, graaf van Sleeswijk-Holstein, natuurlijke zoon van koning Christiaan IV van Denemarken, zijn entree aan het hof van tsaar Michael Fedorovitsj gemaakt. De tsarendochter Irina mocht hij echter niet aanschouwen. Dit voorrecht zou hem pas verleend worden na bekering tot de grieks-orthodoxe kerk.

10 Koning Wladislas IV van Polen treurde om het plotselinge overlijden van koningin Cecilia Renata van Oostenrijk († 24 maart 1644).

11 Koning Christiaan IV lag tot begin mei met zijn vloot voor de schans van Älvsborg. De blokkade van Göteborg mislukte. Aan de landzijde belegerde Hannibal Sehested, gouverneur van Noorwegen, de stad. Ook hij moest de onderneming spoedig opgeven (*Kernkamp, De sleutels van de Sont*, p. 88-89).

12 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn nam op 7/17 april de capitulatie van het Deense garnizoen van Landskrona in ontvangst.

13 Tijdens de blokkade van Göteborg voer een schip van de hulpvloot van Louis de Geer dwars door de Deense linies heen. Een kanonskogel raakte de mast van een admiraalsschip. De Denen beantwoordden het vuur (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 89).

14 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson riep het expeditieleger van generaal-majoor Robert Douglas uit Silezië terug.

15 De verdediging van het hertogdom Holstein tegen een aanval van een keizerlijk expeditieleger dat onder bevel van Matthias, graaf Gallas, en veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen langs de Elbe naar het noorden zou oprukken. Het voorbereidend werk liet de Zweedse opperbevelhebber over aan zijn generaal-majoor Arved Wittenberg von Debern.

16 Tegen de Deense garnizoenen van Glückstadt en Krempe pasten de Zweden de tactiek van de verschroeide aarde toe; vgl. *Doc. Boh.* VII, p. 90 no. 224.

17 In de omgeving van Halberstadt zou het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, aansluiting krijgen met Hessische eenheden onder bevel van Johann Geyso (*Doc. Boh.* VII, p. 104-105 nos. 280, 281 en 284).

18 Zie no. 6863 n. 14. Nog steeds was er geen overeenstemming bereikt over de plaats waar de Zweedse gevolmachtigden hun Franse collega's Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien konden ontmoeten. Verschillende plaatsen waren al genoemd: Ladbergen, Harkotten, Glandorf, het klooster Vinnenberg en Iburg.

19 De Deense kamersecretaris Frederik Günther en de ordinaris resident Martin Tancke dienden bij de Staten-Generaal en de Staten van Holland klachten in tegen het bevoorraden en uitvaren van de hulpvloot van de Zweedse commissaris Louis de Geer (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 61-65 en p. 70-71).

20 De samenstelling van de twee Staatse gezantschappen naar Zweden en Denemarken. Een week later excuseerde de Dordtse burgemeester mr. Cornelis van Beveren zich (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 66-67). Naar Stockholm togen uiteindelijk de Dordtenaar Jacob de Witt (1589-1674), gecommitteerde in de Rekenkamer van de Staten van Holland (*NNBW* III, kol. 1455-1458), de Amsterdamse oud-burgemeester

Beverum, Zonkium Hollandos, Stavenessium Zelandum et Andream Frisium comitabitur 40 navium classis in fine huius mensis[21] cum omni onerariarum navium serie. Flandriae litora armatis navibus occupanda, ne inde Dano veniat subsidium.[22] Si sponte nolit Daniae rex cupitis assentire, huc referant rem omnem legati, ut an se Suecis iungant, resciscant.[23] Praeterea omnia ad hanc militiam necessaria conceduntur Suecis, Danis interdicuntur. Quae propterea fieri videntur, ut durante bello a vectigali immunes Cimbricum fretum permeent Battavi[24] et ad rosenobilis quantitatem[25] pro malo pridem solutam redigant expensas. Admiralitatis Collegia multum laborant, ut festinetur legatorum classisque emissio, ne diutius periclitentur commercia, graventur promptuaria et ad inopiam redigantur mercatores, opifices, nautae militesque ex septentrionali navigatione negotiationeque victitantes.

Deus omnia ad bonam diuturnamque orbis arctoi pacificationem et christiani nominis firmam reconciliationem dirigere dignetur, cuius Maiestatis protectioni illustrissimam Excellentiam vestram devote commendo, tanquam, illustrissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae obsequentissimus servitor,
H. Appelboom.

Amstelodami, 15 Maii 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 25 Maii.

6866. 1644 mei 16. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Ecquid illi qui iam in Gallia rerum potiuntur magni hac aestate praestituri sint videbimus.[2] Nos certe eorum conatibus favere non desinemus, quanquam parva, ut mihi quidem videtur, cum spe emolumenti a nobis inde percipiendi. Hodie ad

21 De Staatse convooivloot naar de Sont verzamelde zich in het Vlie. Tot groot ongenoegen van de Admiraliteiten werd pas op 7 juli het sein tot vertrek gegeven.
22 Admiraal Maarten Harpertsz. Tromp voerde het bevel over de vloot die voor de Vlaamse kust moest patrouilleren (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 163-166).
23 De gezanten naar Denemarken werden geïnstrueerd om een neutrale plaats op te zoeken, zodra zou blijken dat koning Christiaan IV geen bemiddeling van de Staten-Generaal wilde aannemen (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 70-72).
24 De vraag of Staatse koopvaardijschepen bij het passeren van Helsingør de gebruikelijke tol aan koning Christiaan IV moesten betalen.
25 De Staten-Generaal streefden naar terugkeer van het tarief zoals dat ten tijde van het erftractaat van Spiers van 1544 gold: één rosenobel (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 14-15, p. 30 en p. 221).
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 307. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6849, beantw. d. no. 6879.
2 Het leger van de ‘generalissimus’ Gaston van Orléans zou deze zomer de belegering van Gravelines (Grevelingen) inzetten.

equitatum suum profectus est princeps iunior;[3] ad diem huius mensis vicesimum discessum patat prin-

3 Prins Willem van Oranje, generaal der cavalerie, voerde het bevel over een vaan ruiters (*Het Staatsche leger* IV, p. 196 en p. 332).

ceps senior.[4] Interea copiae undequaque conveniunt, et dicuntur maiores quoque naves quae equitatui vehendo pares sint, conduci. Ad componendam inter Suedos et Danos controversiam mittuntur a nobis[5] legati, Bavarus Dordracensis, Bickerus et Schapius Amstelodamenses, Schonckius Hornanus, Selandus Stavenessius et Frisius Joachimus Andreae, cum classe quadraginta duarum navium bellicarum et quingentarum onerariarum; quid hoc est aliud quam pacem orare manu, praetendere puppibus arma?[6] Aulam Turcicam multum momenti ad res christianorum et imprimis Ragotskii allaturam non dubito;[7] utinam aliquando coeant in foedera dextra.

Adfuit mihi his diebus Sorberius,[8] qui narravit ab archiepiscopo Polono[9] missam ad omnes christianorum coetus - exceptis socinianis - epistolam qua rogat ut aliquos e suis ad conventum in Polonia, religionis ergo habendum, velint mittere. Eius exemplar a ministris Galliae ad Rivetum missum, ut sententiam explorarent; ipsum vero multa quae retardando isti proposito faciunt commentum, imprimis vero illud postulatum non ab archiepiscopo, sed a rege Poloniae proficisci oportere, et alia id genus.

De scriptorum tuorum editionibus serio cogito, et imprimis de Anthologia,[10] et saepius ea de re amicis mandata dedi, sed nihil proficere me videns filios meos praeterita septimana Roterodamum misi, et Ryckewartium ac typographum convenire iussi, qui cum viderent necdum quicquam inceptum, typographum vero etiam typis bonis destitui, et ex Ryckewartio intelligerent distulisse se indicis confectionem donec absoluta esset impressio, ut eo melius paginas et lineas signare posset, utrumque mihi codicem, et Graecum et Latinum, retulerunt. Nunc iterum alium quaero

4 Op 19 mei begaf Frederik Hendrik zich naar de schans Te Voorn (*Correspondance d'Estrades* I, p. 176-177). Begin juni zette het Staatse leger koers naar het legerkamp te Assenede.

5 De samenstelling van de twee Staatse gezantschappen naar Zweden en Denemarken. De Dordtse burgemeester mr. Cornelis van Beveren (*NNBW* III, kol. 108-109) excuseerde zich (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 66-67). Naar Stockholm togen uiteindelijk Jacob de Witt, dr. Andries Bicker en de Zeeuwse raadpensionaris Cornelis van Stavenisse; naar Kopenhagen, dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en de Friese raadsheer Joachim Andreae. De twee delegaties aanvaardden pas op 7 juli hun reis naar het noorden; zie no. 6865.

6 Vgl. Vergilius, *Aeneis* 10, 80.

7 Sultan Ibrahim hield zich neutraal in de strijd van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi tegen de keizer.

8 De Franse protestant Samuel Sorbière (1615-1670) was in het voorjaar van 1642 met een aanbevelingsbrief van Grotius naar de Republiek getrokken; zie no. 5671 (dl. XIII). Aanvankelijk hoopte hij op een aanstelling tot corrector in de drukkerij van dr. Joan Blaeu. De Haagse hofpredikant André Rivet bood hem echter een aantrekkelijkere werkkring aan (no. 5813 (dl. XIII)). Weldra was hij even streng in de leer als zijn weldoener. Onder het pseudoniem 'Cuthbertus Highlandius' publiceerde hij in Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum*, Leiden 1643 (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319), een felle aanval op het werk van de Franse irenist Théophile Brachet de La Milletière (no. 6010 (dl. XIII)).

9 Op 12 november 1643 hadden de Poolse bisschoppen in een 'Epistola synodi provincialis Poloniae' alle andersdenkenden (met uitzondering van de socinianen) opgeroepen om op 1 oktober 1644 bijeen te komen voor een 'fraterna collatio seu colloquium charitativum' (Jobert, *De Luther à Mohila*, p. 386-394). In de eerste helft van april ontving André Rivet een exemplaar van het rondschrijven, vermoedelijk het exemplaar dat Maciej Lubieński, aartsbisschop van Gniezno, de Leidse universiteit had doen toekomen. Later kreeg hij uit Danzig een tweede exemplaar toegestuurd (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 246-248, p. 256, p. 259, p. 267 en p. 270).

10 Zie no. 6855. Willem de Groot stuurde zijn zonen Johan (1625-1678) en Jacob (1628-1694) naar Rotterdam om bij Justus Rijckewaert en de boekhandelaar-uitgever Johannes Naeranus te informeren of zij de publikatie van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) alsnog op zich wilden nemen.

qui indicem facere et possit et velit, et de ea re Vossium, qui iam hic est,[11] allocutus sum. Ecquid profecturus sim, postea intelliges.

11 De Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius bracht op uitnodiging van

Interea Deum oro, ut te, tuam, tuos diu nobis servet incolumes. Vale,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae, XVI Maii 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 20 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 25 Maii. *En:* De origine gentium Americanarum.[12]

En in dorso: 16 Maii 1644 W. de Groot.

6867. 1644 mei 17. Van S. Rosenhane.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate,

Postquam ex literis Excellentiae vestrae comperi non ingrata fore literarum mearum officia, nullam intermittere occasionem statui Excellentiae vestrae quae in his oris geruntur significandi. Iter vero meum bimestre[2] et quod excurrit, Jutlandiam versus, impediit quominus officio meo exactius defungi potuerim. Monasterium vero nunc tandem appulsus, in quantum occasio et materia scriptionis non defuerit, nihil a me desiderari patiar, quin perpetuam sui memoriam apud me vigere Excellentia vestra intelligat.

Pacis tractatus in eo nunc haerent, primo quod ab electoribus caeterisque Imperii ordinibus nulli adhuc legati convenerint, sine quibus quam nulla institui poterit pacificatio, Excellentia vestra probe intelligit.[3] Interea a caesareis legatis et Hispanis procuratoria mutuo extradita sunt,[4] et quid in illis utrinque desideretur, significatum. Osnabrugae idem tentarunt legati Sueciae, sed cum dilationem petierint ibidem

12 Een aantekening die betrekking had op de beantwoording van de *Responsio ad dissertationem secundam Hugonis Grotii, de origine gentium Americanarum* van de geograaf Johan de Laet (*BG* no. 733 en *BsG* no. 214); zie no. 6879.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 17, 13. Eigenh. ondertek. Misschien een antwoord op no. 6624; beantw. d. no. 6902.

2 Schering Rosenhane, gouverneur (landshöfding) van Östergötland, Zweeds resident te Munster, had een bezoek gebracht aan het legerkamp van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson in Haderslev. Op 14/24 april verscheen hij in Osnabrück. Op 13 mei maakte hij eindelijk zijn entree in Munster (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 204).

3 De Keulse keurvorstelijke raad Franz Wilhelm von Wartenberg, bisschop van Osnabrück, Minden en Verden, was op 2 april uit Bonn vertrokken. In Munster rees echter een controverse over het ceremonieel bij zijn ontvangst in de stad. Als vertegenwoordiger van het college van de keurvorsten wenste hij niet achtergesteld te worden op de ambassadeur van Venetië. Het ranggeschil werd pas op 8 november 1644 opgelost met een keizerlijke erkenning van de gelijkwaardigheid van de keurvorsten ten opzichte van vrije republieken (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Wartenberg* I, p. XXXV-XXXVI, en Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 209-210).

4 In Munster hadden de keizerlijke, Franse en Spaanse gevolmachtigden reeds de beschikking gekregen over elkanders volmachten; vgl. no. 6834.

morantes legati caesarei, quia vel forte nondum plenipotentiam habent, vel Daniae regi in eo gratificari student,[5] omnis interea communicatio in locis utrisque suspenditur. Nostri et Gallici legati

5 De keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane waren niet ingegaan op het voorstel van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius om de ceremonie van de uitwisseling van de volmachten te laten plaatsvinden op een neutrale plaats in Osnabrück. De verantwoording voor een

post deliberationem de locis et caeremoniis aliquamdiu habitam in medio loco Harcotten,[6] domo quadam nobilium inter Osnabrugam et Monasterium, post 12 abhinc dies convenient.

Campimareschallus Torstenson postquam Holsatiam et Jutiam occupaverat, hostem amplius non invenit, nec ob paucas insulas, ex ipsa Suecia forte melius vexandas, mari se committere necesse iudicat. Reditum meditatur in Germaniam, iamque Duglassum cum 4 equitum legionibus praemisit, et Wittenbergum cum peditum parte,[7] ut ipsum brevi subsecuturum facile sit coniicere. In Scania quid interim geratur, non facile constat. Hornium loca quaedam occupasse[8] regemque Gotheburgi obsidione tentata brachium perdidisse rumor est,[9] de quibus cum certius constiterit, ut et de aliis, Excellentiam vestram faciam certiorem.

Praeter haec, illustrissime domine, conceptum nuper in Jutia legitimum erga Danos odium extinguere et lenire nequeo antequam id Excellentiae vestrae liberius communicem. Ex eo id autem procedit, quod quicquid de veteribus Gothis eorumque in Europam et Asiam diffusione et virtute bellica praeclare memoratur ab historicis, id non Gothis sed Jutis suis tribuendum acerrime contendunt impudentissimi Dani, scilicet propriae laudis egeni aliena et quidem a vicinis furata ambitiose illos gloriari oportet. Inter alias, quod ridiculum est, hanc obtendentes rationem, quod siquidem J prolixum tanquam G pronuntietur ab Hispanis, illo errore Juti et Jutlandi nunc dicuntur, cum antiquitus Gothi dicti sunt, et illi ipsi sunt de quorum maioribus mentio fit in historiis. Ignoscendum esset errori plebeiorum, si illi nimio sui amore et ambitione desiperent. Sed quod docti omnes Cimbrorum gloria non contenti Gothicam quoque sibi tribuere perperam velint, ambitio non excusanda videtur. Inter alios qui ad manus mihi venerunt authores Danicos tam Latini quam materni sermonis, professorem Hafniensis academiae modernum, Olaum Worm,[10] in antiquitatibus illorum maxime exercitatum, magis miror,

6 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius onderhandelden met hun Franse collega's Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien over de plaats waar de twee delegaties elkaar zouden ontmoeten. De keuze was gevallen op Harkotten. Inmiddels hadden de Franse gevolmachtigden al beslag gelegd op het fraaiste huis, aan de rechterkant van de weg van Munster naar Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 208, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 223).

7 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson hield voor de oostkust van Jutland nog steeds een vloot van schuiten en boten bijeen voor een landing op de eilanden Funen en Seeland. Zijn generaal-majoors Robert Douglas en Arved Wittenberg von Debern liet hij evenwel niet naar het front in Silezië terugkeren. Met het oog op een aanval van een keizerlijk expeditieleger zette hij hen in bij de verdediging van het hertogdom Holstein.

8 De opmars van het leger van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn in de Deense gewesten Skåne (Schonen), Halland en Blekinge. De Deense garnizoenssteden Malmö en Kristianstad hielden nog stand.

9 Koning Christiaan IV lag tot begin mei met zijn vloot voor de schans van Älvsborg. Tijdens de blokkade van Göteborg voer een schip van de hulpvloot van Louis de Geer dwars door de Deense linies heen. Een kanonskogel raakte de mast van een admiraalsschip. De 'Trefoldighed', het vlaggeschip van de koning, bleef buiten schot.

10 Ole Worm (1588-1654), geboren in Århus in Jutland, promoveerde in 1611 te Bazel tot doctor in de medicijnen. In 1613 begon hij aan de universiteit van Kopenhagen college te geven, eerst in de 'artes' en sinds 1624 als hoogleraar in de medische faculteit. Hij was een groot kenner en verzamelaar van runenteksten. Publikaties op dit vakgebied: *Fasti Danici universam tempora computandi rationem antiquitus in Dania et vicinis regionibus observatam libris tribus exhibentes*, Kopenhagen 1626 en 1643; *Regum Daniae series duplex et limitum inter Daniam et Sueciam descriptio*, Kopenhagen 1642, en *Danicorum monumentorum libri sex*, Kopenhagen 1643 (*DBL* XVI, p. 45-51).

qui sibi quoque hisce nugis adblandiri voluit. Ac ita inter illos coepta latius diffunditur haec opinio, ac si praeter Jutiam nulla superesset Gothia occidentalis et orientalis - quam pro regia Maiestate per septennium et adhuc guberno - unde Gothi veteres oriundi. Non ignoro Excellentiam vestram affectione Gothum esse, ac ideo eorum quae nationi contingunt, participem, in nostris porro omnibusque aliis monumentis et historiis tam probe versatam,[11] ut de illis plus quam alius iudicare et decernere possit, et haec causa est, quod Excellentiae vestrae haecce tam confidenter communico. Forte non inutile iudicabit Excellentia vestra occasione aliqua data huius in operibus suis meminisci et de Danica temeritate iudicium aliquando suum interponere. Sin minus, placeat rogo Excellentiae vestrae cogitationes mihi suas super hoc negotio communicare.

Deus, illustrissime domine, Excellentiam vestram ab omni malo diutissime conservet,

Excellentiae vestrae ad officia et studia paratissimus,
Schering Rosenhane.

Monasterii, die 7 Maii stylo vetere anno 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 7 Iunii.

6868. 1644 mei 19. Van G. Keller.[1]

Hochedeler, gestrenger herr ambassadeur, hochgenaigter herr vndt patron,

Dieses wenige giebt allein die nachricht, dass am vergangnen Sonntag abendts der Portugesische minister don Botelho alhier eingelanget ist, mit einer convoy von 450 commandirten pferden vnter conduicte des herrn obristen Eisenbergs,[2] vndt weiln hierdurch m[onsieu]r de La Thuillerie, sicher nach Minden vberzukommen, eine erwünschte gelegenheit gehabt, so hatt er, vngeachtet seiner grossen indisposition, zu seiner abraise resolvirt, die er auch am Montag vormittag, nach dem beeder herren ambass[adeur]s EExc. ihn besucht vndt valedicirt gehabt, zu werck gerichtet, sich in dise carosse mit sampt dem bett tragen lassen, vndt mit der convoy vff Minden gangen ist, von wannen er mit besserer commodität förter kommen wirdt. Die keysserl. haben vff ihn vndt die Portugesen fleissig gepasset, durch einen so schleunigen vffzug aber fehl geschlagen. Zu Münster ist der herr Rosenhane

11 Grotius werkte met assistentie van zijn huisgenoot Isaac Vossius aan de voltooiing van zijn *Historia Gotthorum, Vandalorum et Langobardorum*, Amsterdam 1655 (*BG* no. 735); zie no. 6443 (dl. XIV).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 103. Eigenh. oorspr. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.

2 De Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes had in Minden gewacht op een Zweeds escorte dat hem naar Osnabrück zou brengen. Zijn aankomst viel op zondag 15 mei. De volgende dag gaven de ruiters van kolonel Wolf Heinrich, graaf van Isenburg, de Franse vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, een geleide naar Minden (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 421, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 220).

zwar angelanget,[3] ihme aber weder von den Frantzösischen gesandten, noch von dem magistrat der statt, einige ehr der empfahung, wie anderen königl. ministris daselbst vndt hier geschenen, angethan worden. Sonst beruhet alhier noch alles in vorigen terminis, ohne dass die keysserl. gesandten alhier nun woll sa-

3 De Zweedse resident Schering Rosenhane was op 13 mei in Munster gearriveerd. Tot zijn teleurstelling hadden de Franse gevolmachtigden hun koetsen niet vooruit gestuurd (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 204).

gen vndt versicheren lassen,[4] dass sie ihre vollmacht bey handen haben; wie sie aber beschaffen sein möge, wirdt zu seiner zeit zu sehen sein, noch zur zeit aber wollen sie nicht an tag damit.

Nechst hertzlicher anwünschung alles glücklichen wolstandts, schliesse ich hiemit, vndt verbleibe allzeit,

Ew. Excell. gehorsambster diener,
G. Keller m.pa.

Ossnabrück, den 9/19. Maii 1644.

Am vergangnen Dienstag ist der baron de Rorté, vndt in seiner gesellschafft m[onsieu]r de Cerisantes, von hinnen nacher Münster geraisst,[5] dieser wirdt mit den Frantzösischen ambassadeurs vber dem Dänischen wesen communiciren vndt so förter nach Franckreich gehen, jener aber innerhalb wenig tagen wiedrumb anhero kommen.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 31 Maii 1644.

6869. 1644 mei 19. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Il ne suffit pas que la mutinerie de Brisac nous afflige tous extremement,[2] il faut qu'elle soit accompagnée mesme de la reddition d'Uberlinghen, qui est desja au pouvoir des Bavarois,[3] les François en estans sortis le deuxi[e]sme de ce mois en fort petit nombre de 300 ou 400 hommes, et accompagnés jusques à Laufenburg.

4 De keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane hielden hun volmachten nog onder zich. Alleen na ontvangst van nieuwe instructies uit Wenen waren zij bereid om met de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius een regeling te treffen voor de ceremonie van de uitwisseling van de volmachten op een neutrale plaats in Osnabrück.

5 De Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes was op 5/15 mei in Osnabrück aangekomen. In de vroege morgen van de 17de mei vertrok hij in gezelschap van de Franse resident Claude de Salles, baron van Rorté, naar Munster. Op 21 mei schreven de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien aan de graaf van Brienne: ‘Nous avons aussy un envoyé de la Reyne de Suède qui doit passer en France pour faire entendre les raisons qui l'ont portée à la guerre de Dannemarch et celles qui l'ont empeschée d'en communiquer le dessein aux alliéz avant que l'exécuter’. Een week later zag Schering Rosenhane er op toe dat de koninklijke commissaris zijn reis over Staats grondgebied kon vervolgen (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 174 en p. 208-209, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 214-215, p. 219 en p. 223).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 330. Eigenh. oorspr.

2 Ook na het vertrek van de gehate Franse gouverneur Paul Le Prévost, baron van Oysonville, bleef het onrustig in de Frans-Weimarse garnizoensstad Breisach.

3 De val van het Frans-Weimarse steunpunt Ueberlingen. Op 12 mei ging gouverneur Charles-Christophe de Mazencourt, markies van Courval, accoord met de capitulatievoorwaarden van de Zwabisch-Beierse veldmaarschalk François de Mercy.

Ils ont eu un accord fort honorable à cause de leur valeur qu'ils ont tesmoigné à la defence de ceste place-là, et s'ils eussent esté plus forts ils la pouvoyent garder encor 3 ou 4 sepmaines, mais faute d'hommes et d'esperance d'estre secourus il se faloit rendre et mettre dereschef toute la Suabe en liberté, et les Grisons et Petis Cantons hors d'apprehension d'estre un jour incommodés de ce costé-là. On tient à ceste heur bloqué Hohetvil avec 2500 hommes[4] et

4 Konrad Widerholdt, commandant van de vesting Hohentwiel, knoopte onderhandelingen aan met de Zwabisch-Beierse belegeraars (*Lettres Mazarin* I, p. 724-725, en Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 32-33).

le reste de l'armée bavarienne va plus bas pour attaquer Neuburg[5] ou Friburg, si les François ne les en empechent. Les Suisses protestans en sont fort esbranlés et apprehendent quelque plus gran[d] malheur pour la France.

En Italie on se resouit de la paix publiée desormais tant à Venise qu'ailleurs, avec des remerciemens solennels à Dieu pour un si gran[d] bien que la France a procuré à l'Italie,[6] mais je ne voy pas qu'elle en gagne trop, la plus gran[de] part des Italiens licentiés[7] aimant mieux de servir l'Espagne que la France en Italie, où on ne la voudroit voir plus puissante de ce qu'elle y est à ceste heur. Les Espagnols ne sortent pas encor en campagne faute d'argent[8] et je crois que le mesme manquement empeche le prince Thomas,[9] car autrement il eust desja entrepris quelque chose contr'eux, sçachant fort bien leur foiblesse à Milan. Mais tout cela disposera à la fin les parties à une paix ou tresve longue.

Je n'attend[s] que la responce du baron d'Ochsenstirn[10] sur ce que je luy ay escrit, et l'ayant sans argent je me mettray aussytost en chemin vers Paris pour aller en Suede et vous entretenir de bouche du reste. En attendant ceste faveur je prie Dieu qu'il nous conserve tous deux en bonne santé et me face la grace de porter utilement la qualité que j'ay prise de longtemps de vivre à jamais, monsieur,

vostre serviteur tres humble,
C. Marin m.p.

De Zurig, ce 9 de May l'an 1644.

Plusiours cardinaux à Rome ont desja pris la pension de France,[11] mesme le prince de Corbagnano[12] de la maison de Calonnes, esté autrefois austrichien.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 1 Iunii.
En in dorso: 9 May 1644 Marin.

5 Gedoeld zal worden op Neuenburg aan de Rijn (ten westen van Mülheim).
6 Lof viel toe aan de door kardinaal Jules Mazarin gesteunde Italiaanse vredesbemiddelaar Alessandro Bichi (*Mémoires de Fontenay-Mareuil* II, p. 307-309).
7 De afgedankte troepen van de republiek Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena. Afgesproken werd dat de lichtingen van de groothertog en de hertog van Modena dienst mochten nemen in het leger van Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, Spaans gouverneur van Milaan.
8 De Spaanse gouverneur van Milaan moest vanwege een lege schatkist enkele forten nabij Vercelli en Alessandria slechten; zie no. 6858.
9 Prins Tommaso Francesco van Savoye kampte eveneens met geldgebrek. In juni bracht hij het Frans-Savoyaardse leger bijeen in het stroomgebied van de Tanaro (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 106).
10 De Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna zou in een schrijven van 17/27 mei de rijksraden in Stockholm attenderen op de financiële problemen van de Zweedse resident in Zürich (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 221).
11 Kardinaal Jules Mazarin wist dat paus Urbanus VIII niet lang meer te leven had. Met geschenken trachtte hij de stemming in het college van kardinalen te beïnvloeden (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 238-239 en II, p. 141-146).
12 Paus Urbanus VIII had het leen Carbognano (in de omgeving van Viterbo) tot prinsdom verheven. De eerste Colonna die deze titel voerde was Francesco († 1636), in 1604 onderbevelhebber in het leger van Ambrogio Spinola in de Zuidelijke Nederlanden (*DBI* XXVII, p. 303-304).

6870. 1644 mei 21. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Verum est in Italia per eam quae facta est pacem satis bene consultum[2] esse honori principum, quorum certe cura praecipua esse debet, ut honori suo consulant. Imperatoris instrumentum procuratorium est quale oportet.[3] In Hispanicis Galli non frustra mutationem desiderant.[4] Romae favetur Arnaldi doctrinae, quae tot episcopos habet approbatores.[5] Ianseniani ibi tolerabuntur si nihil loquantur extra Augustinum. Sorbonae senes sunt contra Jansenium,[6] iuvenes pro Jansenio contra quam in Hollandia memini[7] evenisse. In causa Anguiani et Esguilloniae regina quidem vetuit lacerari defuncti cardinalis memoriam aut pudorem Esguilloniae;[8] sed cum addiderit exceptionem: nisi quatenus causae necessitas exigit, magnam ad maledicendum reliquit forem. Nam advocati causam in eo maxime verti putant, an metu ac terrore tyrannico extorta sit denuntiatio, et an Esguillonia fuerit episcopi avunculi σύνευνος.

Gerardo Graswinckelio opto bonos eventus.[9] Gratias tibi ago quod de editionibus nostris serio cogitas; non potes eas nimis urgere pro voto meo.[10] Illud de definiendis publico imperio iis quae controversias frequentes accipiunt,[11] rogo commendes quampluri-

1 Gedrukt *Epist.*, p. 967 App. no. 705. Antw. op no. 6855, beantw. d. no. 6885.
2 Willem de Groot had kennisgenomen van de 'Articles de la paix entre Sa Sainteté et le Duc de Parme' (*Gazette 1644*, no. 41, dd. 28 april 1644, en misschien ook no. 44, dd. 3 mei 1644, 'Articles de la paix entre Sa Sainteté et la République de Venise, le Grand Duc de Toscane et le Duc de Modéne').
3 De Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna had Grotius op 5 mei (no. 6848) afschriften toegestuurd van de volmachten zoals die in Munster uitgewisseld waren.
4 Koning Philips IV van Spanje had in de volmachten die hij op naam van Antoine Brun en don Diego de Saavedra y Fajardo had gesteld, al zijn waardigheden opgegeven, inclusief die van koning van Portugal, koning van Navarra, heer van Barcelona en hertog van Bourgondië; vgl. nos. 6856 en 6860.
5 Het pauselijk hof toonde begrip voor het optreden van de aartsbisschoppen en bisschoppen die hun steun hadden betuigd aan de memorie *De la fréquente communion* van de jansenistische theoloog Antoine Arnauld.
6 De veroordeling van de leer van Cornelius Jansenius, bisschop van Ieper, in de bul 'In eminenti' van 6 maart 1642. Onder de doctores van de Sorbonne heerste grote verdeeldheid over de vraag of deze bul in de officiële registers moest opgetekend worden. De oude garde schaarde zich achter de standpunten van de jezuïeten Denis Petau (1583-1652) en Jacques Sirmond (1559-1651) (G. Hermant, *Mémoires ... sur l'Histoire ecclésiastique du XVIIe siècle* I, p. 232-236, p. 301-305 en p. 310-312).
7 Tijdens de Bestandstwisten kwamen de jongere predikanten het felst op voor de precieze leer van de Leidse hoogleraar Franciscus Gomarus; vgl. Grotius' brief aan Nicolaes van Reigersberch van [juni] 1608 (no. 137 (dl. I)), en de *Annales et Historiae de rebus Belgicis*, Amsterdam 1657 (*BG* no. 741), 'Historiarum liber XVII', p. 552-555.
8 Henri II de Bourbon, prins van Condé, had als curator van Claire-Clémence de Maillé-Brezé, echtgenote van zijn zoon Louis II, hertog van Enghien, een proces aangespannen tegen Richelieu's lievelingsnicht Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon. Op 28 april hield de prinselijke advocaat zijn pleitrede in het Parlement van Parijs. In zijn toespraak vergeleek hij de 'grote kardinaal' met Samson, die zich door zijn nicht 'Dalila' een testament liet voorschrijven.
9 Op 1 mei 1644 had mr. Gerrit Graswinckel, heer van Maasland, het secretarisambt van Den Haag aanvaard.
10 Willem de Groot moest ervoor zorgen dat de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata* eindelijk eens werden uitgegeven. Zijn zonen Johan en Jacob hadden inmiddels in Rotterdam een onderzoek ingesteld naar de bereidheid van de dichter-arts Justus Rijckewaert om het manuscript van Grotius' *Anthologia* persklaar te maken; zie no. 6866.
11 Het streven naar meer uniformiteit in het recht van deze landen, in 1540 door keizer Karel V voorbereid in het Eeuwig Edict.

mis.[12] Forte aliquid efficies; certe eo laborasse honestum erit.

In Anglia multa esse regi adversa[13] recte perspicis. Est tamen quod speret ex dissidiis plebeii ordinis contra barones et maxime contra Essexium. Brevi bellum in oceano et Codano sinu fervebit, ut video, inter Suedos et Danos. Dux Aurelianensis abiit animo obsidionis alicuius inchoandae, dux Anguianus ad tutandos fines.

Deus, mi frater, te, coniugem, liberos amicosque servet,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

Lutetiae, 21 Maii 1644.

6871. 1644 mei 21. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De pretensie van Hollant aengaende 't getal van de gedeputeerde zal quaelijck voort willen.[2] Ende de staert[3] van dat men eerst weder de provinciën zal moeten hooren eer men den coninck van Denemarcken, off hij al schoon de infractie van de commercie niet op het verzoeck der heeren Staten en repareerde,[4] zal groot retardement brengen in de zaecken,[5] occasie doen verliesen om Swede te obligeren ende het tractaet tuschen Swede ende de Vereenigde Nederlanden gemaect, stellen in peryckel.[6] 't Is veel dat de Sweden de schepen van andere natiën gestelt hebben in possessie van te Gelucstad niet te betaelen.[7] De vordere questie hangt aen een zeestrijd.[8]

Wat de handeling tot Munster ende Osnabrug aengaet, Sweden heeft geen reden te

12 Een wens die bij Grotius opkwam nadat hij vernomen had dat de advocaat mr. Simon van Groenewegen van der Made een editie had verzorgd van zijn *Inleydinge tot de Hollandtsche Regts-geleertheit* (*BG* no. 765); vgl. no. 6839.

13 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 21 mei.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 37a. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6872.

2 De samenstelling van de twee Staatse gezantschappen naar Zweden en Denemarken. Op 13 mei hadden de Staten-Generaal besloten dat van de zes gezanten er vier uit Holland mochten zijn (Jacob de Witt (ter vervanging van de Dordtse burgemeester mr. Cornelis van Beveren), dr. Andries Bicker, dr. Gerard Schaep en Albert Sonck) (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 66-67).

3 ‘Ende de staert’, in de betekenis van: ‘het gevolg van iets’.

4 De laatste maanden was koning Christiaan IV van Denemarken wat minder hooghartig tegen Hollandse schippers en kooplieden opgetreden (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 16-19).

5 De Staten-Generaal kozen voor een zorgvuldige formulering van de instructies voor hun vredesmissies naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina. Op 25 juni konden de ‘vulgaire’ en de ‘secreete instructie’ worden gearresteerd (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 70).

6 Het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640; zie no. 6777. Omdat de Zweden verzuimd hadden hen vooraf kennis te geven van de oorlog tegen de koning van Denemarken, achtten de Staten-Generaal zich niet gebonden aan een wapenvereniging.

7 Eind april waren 17 schepen van de hulpvloot van Louis de Geer in de monding van de Elbe verschenen. Zij boden schepen van andere naties bescherming aan tegen de tolgaarders van het Deense garnizoen van Glückstadt. Een week later grendelden de Denen de toegang tot de haven van Hamburg af (*Gazette 1644,* no. 53, dd. 21 mei 1644).

8 De Zweedse vloot koos begin juni zee; de Staatse convooivloot zou pas op 7 juli uitvaren.

clagen,[9] noch over de volmacht van de keizerschen,[10] nochte over haere verlegering.[11] De Fransoisen clagen niet zonder reden over de Spaensche volmacht.[12] Tusschen Sweden ende Vrancrijck zal over de mutuele bejegening, zoo ick meene, geen dispuite vallen.[13] Den coninck van Denemarcken heeft zich de qualiteyt t'eenemael quijt gemaect, maer die van Venetië zijn overlang bij Swede daertoe goed gekent.[14] In de vergadering tot Francfort is goedgevonden dat wie wil zal mogen zenden nae Munster ende Osnabrug om haere zaecken te recommanderen,[15] maer dat de directie zal blijven bij den keizer ende churfursten.[16]

Ick en can vooralsnoch geene apparentie zien van vrede in Engelant,[17] ende werde onderrecht dat de nieuwe partie in Schotlant voortganck heeft.[18]

't Lang uitstellen van het octroi van Oost-Indië toont eene regiering waerin het particulier prevaleert over het publyck.[19] Piccolomini is te Bruissel.[20] Den prins van Orangie zal wat moeten doen zoo hij Vrancrijck wil contentement geven.[21]

Tot Parijs, 21 Maii 1644.

9 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius hadden van hun Franse collega's inzage gekregen van de volmachten zoals die in Munster uitgewisseld waren. Spontaan zonden zij afschriften van de documenten door naar de ambassadeur in Parijs; zie nos. 6848, 6856 en 6874.

10 In Osnabrück hielden de keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane hun volmachten nog onder zich. Een uitwisseling zonder de aanwezigheid van een Deense 'onpartijdige derde' durfden zij niet op zich te nemen.

11 De lezing 'verlegering' is onzeker. Misschien prijst Grotius hier de gunstige ligging van Osnabrück. Of is dit woord een verschrijving voor 'bejegening'?

12 De Franse gevolmachtigden hadden hun bezwaren opgetekend ('Les defauts remarqués dans le pouvoir Espagniol'); zie nos. 6848 en 6856.

13 Het dispuut was in volle gang. Zolang de Fransen de gelijkwaardigheid van de twee kronen niet wilden erkennen, droegen de Zweedse gevolmachtigden steeds nieuwe bezwaren aan tegen de plaatsen waar de twee delegaties elkaar zouden ontmoeten. Ladbergen, Glandorf, het klooster Vinnenberg en Iburg waren om verschillende redenen afgewezen. De aandacht viel thans op Harkotten.

14 De rol van koning Christiaan IV van Denemarken als bemiddelaar ter vredesconferentie was uitgespeeld. Meer en meer raakten de Zweden overtuigd van de noodzaak om het Venetiaanse bemiddelingsaanbod te aanvaarden; zie no. 6824.

15 In navolging van de Zweedse uitnodiging, dd. 14/24 november 1643 (no. 6528 (dl. XIV) en no. 6669), hadden de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien op 6 april aan de Duitse vorsten en standen een oproep gedaan om vertegenwoordigers naar Munster en Osnabrück te zenden (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 167).

16 De keizer, de hertog van Beieren, de keurvorst van Saksen en de keurvorst-aartsbisschop van Keulen waren eensgezind in hun advies aan de Frankforter 'Deputationstag' om de Franse uitnodiging onbeantwoord terug te sturen.

17 Het Schotse expeditieleger had de belegering van York ingezet (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 96-100).

18 De opmars van de koningsgezinde Schotten George Gordon, markies van Huntly, James Graham, markies van Montrose, en Robert Maxwell, graaf van Nithsdale.

19 De bewindhebbers en aandeelhouders van de Verenigde Oostindische Compagnie waren weinig ingenomen met het voorstel om de Oost- en Westindische Compagnieën onder één octrooi samen te brengen.

20 Ottavio Piccolomini, de nieuwe 'gouverneur des armes' in de Zuidelijke Nederlanden. Zijn schip strandde op de heenweg in Falmouth. Aan boord van een klein Engels schip kon hij op 1 mei de haven van Nieuwpoort bereiken.

21 Frederik Hendrik moest de campagne van het Staatse leger afstemmen op de veldtocht van de 'generalissimus' Gaston van Orléans in Picardië (*Lettres Mazarin* I, p. 705-706).

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raed in den Hoogen Raide in Hollant, ten huize van mijnheer den reeckenmeester van Reigersberg,[22] tot Middelburg. Port 1 st. 8.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 21 Mey 1644 uyt Paris.

6872. 1644 mei 21. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den hertogh van Orleans[2] ende den hertogh van Anguien zijn vertrocken, waervan deze zijn volck zal monsteren tusschen Aras ende Bapaume ende hoopt te vinden twintichduizent man,[3] den hertogh van Orleans vrij wat meer ende onder andere tweeduizent volontaires.[4] Men spreect van te belegeren Cameric, Sint Omer off Grevelinge.[5] Beck roert zich in Lutsenburg ende men zegt dat het Spaensche leger ontrent deze quartieren zal zijn van achtendetwintichduizent man.[6] Het renfort gezonden nae den marescal La Motte-Odincourt is zoo groot dat men meent dat hij hebben zal twaelffduizent te voet, vierduizent te paerd.[7] Evenwel, personen aen dewelcke de gelegenheit van die quartieren bekent is, meenen [n]iet dat daer iet zonderlings gedaen zal werden. Den prince Thomas roert zich oock noch niet.[8] De stilstant van wapenen werdt gecontinueert tuschen het hertogdom ende 't graefschap van Bourgogne.[9] Den marescal de Turaine hout zich noch in Lotharinge ende daerontrent, hertogh Carel in persone bij Homburg,[10]

22 David van Reigersberch, broer van Nicolaes, rekenmeester van Zeeland.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 37b. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6871. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 3 juni 1644).

2 De ‘generalissimus’ Gaston van Orléans vertrok op zaterdag of zondag (14 of 15 mei) naar het front in Picardië.

3 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, voegde zich bij zijn eenheden in Champagne (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 266-276, en *Gazette 1644*, no. 54, dd. 21 mei 1644). Zijn legermacht kwam slechts langzaam bijeen op het rendez-vous te Verdun.

4 Op 17 mei hielden de elitetroepen van de hertog van Orléans een grote wapenschouw aan de Somme.

5 Een week later ontvingen Parijzenaars het bericht dat Saint-Omer en Kamerijk belegerd zouden worden. Op 27 mei wist men met zekerheid te vertellen dat de aanval zich zou richten op Bourbourg en Gravelines (Grevelingen).

6 De Fransen duchtten een actie van de ‘gouverneur des armes’ Ottavio Piccolomini, de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck en hertog Karel IV van Lotharingen langs de Maas (*Lettres Mazarin* I, p. 716-719, en Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 279 en p. 294-295).

7 De versterkingen voor de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, kwamen te laat. Op 15 mei brak het leger van don Felipe de Silva door de verdedigingslinies van de Franse garnizoensstad Lérida (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 255).

8 In juni bracht prins Tommaso Francesco van Savoye het Frans-Savoyaardse leger bijeen in het stroomgebied van de Tanaro.

9 De Frans-Weimarse opperbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, was teruggekeerd van zijn campagne in de Franche-Comté. In Parijs waren echter klachten binnengekomen over het harde optreden van de burggraaf in het graafschap (*Lettres Mazarin* I, p. 660 en p. 698-699).

10 De Franse diplomaat Bernard du Plessis-Besançon had een vrijgeleide van hertog Karel IV van Lotharingen gekregen. Aangekomen in Homburg trof hij er alleen de ‘hertogin’ Béatrice de Cusance, prinses van Cantecroix, aan. Pas op 22 mei mocht hij in Worms een eerste onderhoud met de hertog hebben (*Mémoires de Du Plessis-Besançon*, p. 38-49).

zijn volck aen de Mozelcant. Tot Francfort werdt gelooft dat den keizer wel mach lijden dat denzelven hertogh door neutraliteit zich accommodere met Vrancrijck, tot welcke neutraliteit denzelve hertogh oock zegt te willen helpen de steden van Spier, Worms ende Landau, vindende de camer van Spier daertoe ten hoochste genegen.[11] Men meende te Francfort dat d'heer Coningsmark behalven de vouging met d'heer Geis[12] oock renfort van d'heer Stalhans[13] was verwachtende ende dat de rest van de Hessische niet en zoude connen uitrechten tenzij de Fransoisen haer eenige macht bijvougden. Voorts wierd daer gezegt dat den hertogh van Beieren tweehondertduizent rijcxdalers geleent had aen de Westfalische creitz[14] ende oock volck aen haer beloofde wanneer Uberlingue zoude zijn becomen,[15] waervan wij de tijding verwachten.

De Oostenrijcksche ende Beierschen wenschen zeer dat het oorlogh tuschen Swede ende Danemarc mach duiren. Den churfurst van Saxen claegt[16] dat over de amnestie zoolang werdt gedisputeert ende dat veele roepen om continuatie van 't oorlogh die geen middel en weten om 'tgunt daertoe noodigh is te furneren. De brieven van de Fransche ambassadeurs[17] waeren aengecomen zoo bij deghenen die tot Francfort zijn als aen de bisschoppen van Wurtzburg ende Bamberg, oock aen de stadt Norenberg. Van den Grooten Heere werdt getwijffelt off hij in oorlogh zal comen met den keizer dan off hij zich door een solennele ambassade ende presenten zal laeten tevredestellen.[18] De zaecken van Rakoczy hangen veele daeraen.

11 In de ‘Instructions pour le sieur du Plessis-Besançon s'en allant trouver le duc Charles de Lorraine’ ontving de Fransman last om bij hertog Karel IV te protesteren tegen diens voornemen om de steden Spiers en Worms over te dragen aan de keizer: ‘Cette résolution, dans un temps où il proteste vouloir inséparablement s'unir à cette couronne ... est capable de donner occasion de douter de la sincérité de ses intentions touchant son attachement à la France’ (*Mémoires de Du Plessis-Besançon*, p. 166-170). Zelfs over de neutraliteit van die steden mocht niet onderhandeld worden (*Lettres Mazarin* I, p. 698).

12 Hessische eenheden onder bevel van Johann Geyso (1593-1661) hadden bij Witzenhausen aan de Werra aansluiting gekregen met ruiters van het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck (*ADB* IX, p. 138-139, en *Gazette 1644*, no. 53, dd. 21 mei 1644).

13 Generaal-majoor Torsten Stålhandske (* 1594) was op 21 april/1 mei 1644 in het Zweedse hoofdkwartier te Haderslev overleden (*BLS* N.F. X, p. 191-199).

14 De keizer belastte Ernst von Traun, graaf van Abensberg-Traun, met het bijeenbrengen van de contributie voor het onderhoud van een leger van de Westfaalse Kreits. Op doorreis zou hij in München informeren naar het geld dat hertog Maximiliaan I van Beieren beschikbaar wilde stellen. De hertog kwam zijn toezeggingen niet na (*Gazette 1644*, nos. 53 en 54, dd. 21 mei 1644, en Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 259-265).

15 De val van het Frans-Weimarse steunpunt Ueberlingen. Op 12 mei ging gouverneur Charles-Christophe de Mazencourt, markies van Courval, accoord met de capitulatievoorwaarden van de Zwabisch-Beierse veldmaarschalk François de Mercy.

16 Keurvorst Johann Georg I van Saksen verweet de keizer en de hertog van Beieren dat zij het vraagstuk van de amnestie voor de vorsten die niet in de vrede van Praag (1635) waren begrepen, op de lange baan wilden schuiven. Zijn vertegenwoordiger op de Frankforter ‘Deputationstag’ kwam bijna tegelijkertijd tot dezelfde conclusie; vgl. *Urk. u. Act.* I, p. 851-852.

17 In navolging van de Zweedse uitnodiging, dd. 14/24 november 1643 (no. 6528 (dl. XIV) en no. 6669), hadden de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien op 6 april aan de Duitse vorsten en standen een oproep gedaan om vertegenwoordigers naar Munster en Osnabrück te zenden (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 167).

18 Sultan Ibrahim hield zich neutraal in de strijd van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi tegen de keizer. Geïrriteerd door het uitblijven van passende keizerlijke eerbewijzen, had hij aangedrongen op een plechtige ambassade. Zijn wens ging met de missie van Hermann, graaf van Czernin, in vervulling (Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 64-68).

't Volck bij Ludick gelicht comen herrewaer[t].[19] De gravinne van Bossu claegt dat zij aen den hertogh van Guise, haere man zoo zij spreect,[20] tweehondertduizent croonen heeft te cost gehangen. 't Is waer dat het huis van de Guise merckelijck is geïncommodeert, zoodat onlancx meublen hetzelve huis toebehoorende zijn vercocht tot hondertduizent croonen. Denzelve hertogh van Guise door raed van zijne moeder begint de princesse Anna van Mantoua weder te caresseren.[21] Men voegt daerbij dat hij aen haer gegeven heeft het pourtraict ende de brazelletten hem gegeven bij de gravinne van Bossu. De coninginne-regente zal gaen logeren te Ruelle in het huis van de hertoginne van Esguillon,[22] wiens zaecke haere Majesteit oock doet recommanderen aen de heeren van het parlement.[23] Een vroedvrou van hier is gezonden nae de coninginne van Engelant.[24] Men weet noch niet off dezelve coninginne te Bristol, off in Ierlant, off in Vrancrijck zal comen te geleggen. Den prins Rakoczy heeft herrewaert geschreven om assistentie.[25] Twee Fransche galioenen zijn bij Toulon verzuimt ende door het vier vergaen.[26] Den hertogh van Bouillon zal generalissime zijn vanwegen den paus,[27] die niettegenstaende de vrede eenige trouppes zal willen houden tot zijnes stands verzeeckering.

21 Maii 1644.

19 De Luikse lichtingen van de Franse troepenwerver Jean-Gaspard-Ferdinand, graaf van Marsin (Marschin). Zij zouden dienst nemen in het leger van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien. Maar zolang de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck de wegen naar Champagne blokkeerde, hield de troepenwerver zijn recruten bijeen in het Staats garnizoen in Maastricht (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 294-296).

20 Zie no. 6860. Tijdens zijn ballingschap in de Zuidelijke Nederlanden had Henri II de Lorraine, hertog van Guise, echtelijke trouw beloofd aan Honorée de Glymes, gravin van Bossu(t). Volgens sommigen had hij op haar kosten 50000 schilden verteerd. Bij terugkeer in het vaderland vergat de hertog zijn liefde (*Mémoires de madame de Motteville* II, p. 60-61).

21 Henriette-Catherine de Joyeuse (1585-1656), weduwe van Charles de Lorraine, hertog van Guise, trachtte een verzoening tussen haar zoon en diens eerste echtgenote Anna van Gonzaga te bewerkstelligen. In 1646 veranderde zij van mening en nam sindsdien de ongelukkige gravin van Bossu(t) in bescherming (*Tallemant des Réaux* II, p. 367-373 en p. 1220-1228, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 344).

22 De regentesse Anna van Oostenrijk zocht verpozing op het landgoed dat Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon, van haar oom Richelieu had geërfd (*Lettres Mazarin* I, p. 735-736). Begin juni schreef Olivier Lefèvre d'Ormesson over het verblijf van de koningin en haar zonen te Ruel (tegenw. Rueil-Malmaison) in zijn *Journal* (I, p. 188): ‘mon père me manda comme le roy et la reyne estoient allés à Ruel, où Madame d'Aiguillon les avoit reçus magnifiquement’.

23 Henri II de Bourbon, prins van Condé, had als curator van Claire-Clémence de Maillé-Brezé, echtgenote van zijn zoon Louis II, hertog van Enghien, een proces aangespannen tegen Richelieu's lievelingsnicht.

24 De hoogzwangere koningin Henriëtte Maria van Engeland had haar arts Théodore de Mayerne-Turquet (1573-1655) bij zich ontboden. In juni verscheen hij met haar vertrouwde Franse vroedvrouw in Exeter. Op 16/26 juni beviel de koningin van een dochtertje, prinses Henriëtte (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 107 en p. 112, en *Tallemant des Réaux* II, p. 1043-1044).

25 De Zevenburgse vorst György I Rákóczi bracht het Zweeds-Zevenburgs verdrag van 16 november 1643 onder de aandacht van de Franse regering (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 153 en p. 182-192).

26 Toulon was de haven van waaruit de Franse legers in Italië en Catalonië werden bevoorraad; vgl. *Lettres Mazarin* I, p. 679, p. 692-693 en p. 703-704.

27 Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, had zich beschikbaar gesteld voor een hoge aanstelling in het leger van paus Urbanus VIII (21 februari 1644). Op 17 juni verscheen hij in Rome (Congar, *Sedan et le pays sedanais*, p. 336 en p. 343, en *Lettres Mazarin* I, p. 722-723).

Hertogh Carel nae veelerlei verscheide contenantië[n] heeft zich voor dit jaer verbonden aen Spaignie.[28] Zijn volck, ten deele door Namen, andere door andere wegen, gaen nae Brabant. Den hertogh van Guise gaet volgen den hertogh van Orleans.[29] Voor 't vertreck van denzelve hertogh van Orleans waeren billetten gestroit in de camer van de hertoginne van Orleans om haer te vermaenen dat zij haeren man niet en zoude laeten vertrecken,[30] anders dat zijne Hoocheit niet weder en zoude comen. Den marescal de Turaine monstert zijn volck bij Bar-le-Duc. Eenige meenen dat hij den Rijn zal passeeren, ick en meen dat niet.[31] De Fransoysen spreecken diverselijck van de steden die men wil belegeren als van Camerick, Sint Omer, Gravelinge, Valenciennes, Rijssel, Douai.[32] Den vijant mach daernae raen. Vanhier werdt den colonel Cargrois gezonden aen Rakoczy om hem te animeren.[33] Te Wenen is een baron de Beaufort gevangen omdat hij brieven bracht van eenige Brabandsche heeren aen den eertshertogh Leopold.[34]

De Sorbonne is mede in proces tegen mevrouw d'Esguillon, omdat zij het gebouw van 't huis van de Sorbonne[35] niet en wil maecken in zulcke maniere als wel betaemt volgens het testament van haeren oom. Den coning van Spaignie is met een schoon leger gepasseert de riviere van Cinca;[36] andere vougen daerbij de riviere van Segro. Denzelve coninck heeft de princesse van Carignan, huisvrouw van den prince Thomas,[37]

28 Het was een publiek geheim dat hertog Karel IV van Lotharingen contacten onderhield met het Spaans bewind in Brussel (*Gazette 1644*, no. 53, dd. 21 mei 1644, en *Lettres Mazarin* I, p. 716-717).

29 Een uitgelezen schare vrijwilligers bood zich aan voor dienst in het leger van 'Monsieur', onder wie Henri II de Lorraine, hertog van Guise; vgl. *Briefw. C. Huygens* III, p. 499.

30 Margaretha van Lotharingen, hertogin van Orléans, zuster van hertog Karel IV van Lotharingen, had zich niet bemind gemaakt bij de kritische Parijzenaars: 'C'est une pauvre idiote' (*Tallemant des Réaux* I, p. 355).

31 Op 3 juni voerde de Frans-Weimarse opperbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, zijn leger bij Breisach over de Rijn (*Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 8).

32 Op 27 mei kwam het bericht dat het leger van Gaston van Orléans de belegering van Bourbourg en Gravelines (Grevelingen) had ingezet (G. Dethan, *Gaston d'Orléans*, p. 298-299).

33 *Supra*, n. 25. De edelman Du Bois de Cargrois, broer van Charles Du Bois, baron van Avaugour, Frans gezant te Polen (*Episodes Guébriant*, p. 279). De voorkeur ging echter uit naar de raadsheer Antoine Fouquet, heer van Marcilly-Croissy.

34 In de Zuidelijke Nederlanden heerste ontevredenheid over de benoeming van Juan José van Oostenrijk tot gouverneur. Men had liever aartshertog Leopold Wilhelm van Oostenrijk zien verschijnen (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 89 en p. 191, en *Archivo de Simancas, Catálogo* XXIII. *Papeles de estado. Milán y Saboya*, p. 346). Toen deze wens een jaar later in vervulling ging, toog de baron van Beaufort naar Venetië, waar hij de Franse ambassadeur monsieur Des Hameaux benaderde met een voorstel om de aartshertog te laten trouwen met Anne-Marie-Louise van Orléans ('la Grande Mademoiselle'), hertogin van Montpensier (*Lettres Mazarin* II, p. 264-265).

35 Richelieu wilde van de Sorbonne een monument te zijner nagedachtenis maken. Bij zijn overlijden op 4 december 1642 waren de bouwwerkzaamheden nog in volle gang. Zijn voornaamste erfgenaam Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon, kreeg de rekeningen aangeboden. Tussen 1643 en 1648 was zij aan de bouwheren een bedrag van 220000 ponden verschuldigd (Bergin, *Cardinal Richelieu; power and the pursuit of wealth*, p. 278-279).

36 Het leger van don Felipe de Silva trok op 4 mei de rivier de Cinca over. In een omtrekkende beweging kwam het op 8 mei voor de rivier de Segre (ten oosten van Lérida) te staan (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 254).

37 Marie de Bourbon, prinses van Carignano, echtgenote van prins Tommaso Francesco van Savoye, bevond zich in Madrid toen de prins zich bij het verdrag van Turijn dd. 14 juni 1642 met de regentesse Christine de France verzoende. Sinds die tijd mocht zij van koning Philips IV de stad niet verlaten. De *Gazette 1644*, no. 54, dd. 21 mei 1644, toegelae-

ten te vertrecken uit Spaignie waer het haer gelieft. Eenige meenen dat daerdeur den prince Thomas vrij is van zijne belofte aen Vrancrijck tegen Spaignie.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 21 Mey 1644.

6873. 1644 mei 21. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Profecti sunt dux Aurelianus et Anguianus[2] et minores duces ad suos quisque exercitus. Videbimus quid coeptaturi sint, et quid in eorum gratiam Batavi. Ex Catalania qui veniunt castrorum proceres nihil ibi boni Gallis augurantur. Francofurti quae disseruntur haec sunt: elusa Hazfeldii consilia,[3] ex quo Coningsmarchius Hassicis Geisii se coniunxit et Stalhansium exspectat; caeteros Hassicos separatim nihil acturos, nisi a Gallicis copiis sustententur. Circulatoribus Westphalis, quibus praeerit Glenius,[4] mutua data a Bavaro ducenta millia imperialium thalerorum. Ab eodem eisdem promitti militum auxilia, postquam capta erit Uberlinga. Ducem Lotharingum Homburgi esse, copias eius ad Mosellam. Imperatorem non obstare, quominus is dux se bello eximens sua bene collocet. Ut idem faciant, civitates Spiram, Wormatiam, Landaviam ab eodem duce invitari, optante id vel maxime collegio iudicum Spirensi. Omnes et caesarianos et Bavaricos censere omni modo alendum bellum inter Suedos et Danos. Saxonem vero pacis cupidum queri, quod lex de oblivione ante actorum tot disputationes recipiat et quod multi classicum ferociter canant, nihil interim aut parum contribuere volentes ad belli impendia. Venerant iam Francofurtum literae legatorum Gallicorum, tum ad alios, tum ad episcopos Bambergensem et Wurtzburgicum et civitatem Norembergam, ut suos mittant cum agendi potestate ad conventus de pace. Rumores de Turca diversi erant, aliis bellum ab eo praesagientibus, aliis vero sperantibus per legationem et munera averti posse a belli consiliis istius aulae purpuratos, homines saepe venales; quod si fiat, simul quieturam illam a Ragozio procellam.

Quae vero hic discimus, haec sunt: dilectus Gallici facti in Leodico partem huc venire; interim adhuc alios legi milites in illis locis. Beckium in Lucemburgico esse, quasdam tamen Hispanorum copias apparere ad Picardicum finem. Gallicos milites esse Chauniaci, Vitriaci et Reteliae ac vicinis in locis.[5] Duci Aurelianensi adfuturos voluntarios nobiles ad bis mille. Lustrari exercitum, qui ducis Anguiani futurus est, inter Atre-

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 194; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 426 no. 533. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 250. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 6874).

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 21 mei 1644 (no. 6872).

3 De keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen moest in de omgeving van Halberstadt een wapenvereniging van Hessische eenheden onder bevel van Johnnn Geyso met het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, voorkomen.

4 De keizerlijk-Beierse veldheer Gottfried Huyn († 1657), graaf van Geleen, kreeg het bevel over het leger van de Westfaalse Kreits (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 259-260).

5 In de plaatsen Chauny, Vitry-le-François, Saint-Dizier en Rethel kwamen de manschappen bijeen die in Picardië en Champagne de wapenen zouden hanteren.

batum urbem et Bapalmam ad XX millia.[6] In Catalania Mottam Odincurtium cum eis quae iam accepit supplementis habiturum duodecim pedirum, equitum quatuor millia. Manere indutias inter ducatum et comitatum Burgundiae. Hispanos colligere exercitum in partibus Belgicis Galliam spectantibus ad XXVIII hominum millia. Regina regens videtur de cardinalis Mazarini consilio hospitium ad tempus captura Ruellae in hortis Esguilloniae, cuius causam parlamentariis iudicibus commendat. Obstetrix hinc missa est ad Angliae reginam, quae nescitur Bristolium an in Hiberniam iverit propinqua partui, quo mallet in Gallia exsolvi. Venere huc a Ragozio literae, auxilia hinc et commendationem rerum suarum apud aulam Turcicam petentes. Duae naves earum quas galeones vocant, per negligentiam curantium apud Tulonum igne perierunt. Dux Bulionius praefuturus dicitur eis copiis quas pacis tempore Roma ad suam suorumque tutelam retinebit. Bossuia, ducis Guisii dicta uxor, nunc in Hollandiam repulsata queritur id matrimonium sibi stare ducentis scutatorum millibus. Et certe Guisiam domum apparet in aere alieno esse, quia supellex ad pretium centies mille scutatorum veniit. Dicitur autem dux Guisius ad Annam Mantuanam retulisse animum, ita ut et ei dederit imaginem Bossuiae et armillam ab ea acceptam. Ita hic de matrimoniis luditur.

Nihil aliud nunc habeo, excellentissime et illustrissime domine, nisi quod Deum precor, ut prudentia Sublimitatis tuae consilia ad bonum et Suedici imperii et orbis christiani regat,

Sublimitatis tuae cultor devotissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XI/XXI Maii 1644.

Discimus iam ducis Caroli copias ire partim Naumurco, partim alia via, ut se iungant Hispanis. Regem Hispaniae transisse cum bono exercitu Cincam amnem; addunt quidam et Sicorim. Ab eodem rege permissum Thomae principis uxori abire ex Hispania quo velit, atque ita liberatum principem Thomam, si velit, a fide quam Gallis dedit contra Hispanum. Praeter oppida Belgica de quibus obsidendis hic rumor est, adiungunt alii Valentinianas, Insulas, Duacum. Comitissa Bossuiaca in Brabantiam quam in Hollandiam redire maluit. Mittitur hinc ad Ragozium tribunus Cargresius. Sorbona et ipsa litem incipit cum Esguillonia, quod ea legatam scholae eius aedificationem non satis magnifice implere cupiat, femina praeparca. Baro Bellifortius Viennae detentus dicitur, quod arcana mandata a Belgis, qui sub Hispano sunt, proceribus ad archiducem Leopoldum attulisset. In dominae ducissae Aurelianensis cubiculum iactatae sunt chartae, ne maritum abire pateretur, non enim rediturum. Dux Guisius aderit in exercitu duci Aurelianensi voluntarius adiutor. Exercitus marescalli Turenae lustratur ad Barrum Ducis. Est autem fama velle eum transgredi Rhenum; cui famae vix credo.

Accepi exempla procuratoriorum instrumentorum, pro quibus gratias ago.[7] In caesariano non video quid desiderari possit. Hispanicum Galli non iniuria accusant. Potestas enim, quae pure dari debebat, adstringitur conditionibus ambiguis, per quas facile sit effugium semel acta improbare volentibus. Dignitatem regni Suedici

6 Het leger waarover Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, het bevel voerde, was bij lange na niet voltallig. Op het rendez-vous te Verdun verschenen slechts 8 tot 10000 manschappen (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 294).

7 Vanaf ‘Accepi exempla procuratoriorum instrumentorum. ...’ in een andere hand; vermoedelijk is de tekst ontleend aan Grotius' nieuwsbrief aan de Zweedse gevolmachtigden te Osnabrück; zie no. 6874.

magnifice defendi laetor. Est id necessarium, maxime apud Gallos, alios reges prae suo spernere solitos.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Gallica. Belli et pacis negotia in Germania. Opinio de Turcis. Varia de Gallorum copiis et Hispanorum. De regina Galliae, Angliae, literis Ragozii, Gallicarum navium iactura, Bulionio, Guisii matrimonio. De copiis Lotharingi. Hispanica. De Bossuia. Cargresius ad Ragozium missus. Lis Sorbonae cum Esguillonia. Bellifortius Viennae captivus. De Aurelianensi, Guisio, Turena. Instrumenta procuratoria accepit. Laetatur Suedici regni dignitatem defendi.

6874. 1644 mei 21. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

Postscriptum in de hand van Grotius: Accepi literas illustrissimi et excellentissimi legati domini baronis cum exemplis procuratoriorum instrumentorum, pro quibus Excellentiae ipsius submisse gratias ago.[2] In caesariano non video quid desiderari possit. Hispanicum Galli non iniuria accusant. Potestas enim, quae pure dari debebat, adstringitur conditionibus ambiguis, per quas facile sit effugium semel acta improbare volentibus. Dignitatem regni Suedici magnifice defendi laetor.[3] Est id necessarium, maxime apud Gallos, alios reges prae suo spernere solitos.

In dorso staat in een onbekende hand: Praesent. Osnabrugae, die 21 Maii anno 1644.

6875. 1644 mei 21. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Quandoquidem conducta apud Batavos classis iam in ea loca advenit, ubi de summa rerum inter Suedos et Danos cernitur, brevi videbimus quid de insulis exspectandum sit,[2] postquam de utraque continente iam ferme transactum est. Caetera, quae et Claritatis vestrae et aliorum nuntiant literae; satis nobis sunt prospera. Elector Brandeburgicus paci inter Suedos et Danos constituendae operam dare voluit,[3] sed scripsere ad eum imperator et Bavarus, ne id faceret. Rakoczii res, quantum intelligo, bene procedunt,[4] sed pendent eius spes ab aula praecipue Constantinopolitana, ad quam imperator legationem insignem mittit et munera, quae multum ibi valent.[5] Potestas quam imperator legatis suis dedit, non mala est. In Hispanica habent Galli quod culpent. Danus quidem conciliatoris personam agere

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Met uitzondering van de laatste alinea is deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6873). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 137. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 105 en 4° 38, 45; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 88; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 241; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 60 en Br. 24, 83. Antw. op no. 6848.

2 De Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna had Grotius op 5 mei (no. 6848) afschriften toegestuurd van de volmachten zoals die in Munster uitgewisseld waren; zie ook nos. 6856, 6860 en 6871.

3 Vgl. no. 6871. Het dispuut over de plaats waar de Zweedse en Franse delegaties ter vredesconferentie elkaar zouden ontmoeten (in ieder geval halverwege Munster en Osnabrück, bijvoorbeeld te Ladbergen of Harkotten).

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 44. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 726 no. 1664. Antw. op no. 6854, beantw. d. no. 6884.

2 De oversteek over de Kleine Belt naar de eilanden Funen en Seeland was alleen te verwezenlijken met steun van een oorlogsvloot.

3 Keurvorst Friedrich Wilhelm van Brandenburg had de strijdende kronen op 29 maart/8 april zijn bemiddeling aangeboden. Tegen de wil van de keizer (no. 6860) liet hij graaf Werner von der Schulenburg naar Kopenhagen en Stockholm vertrekken.

4 De Zevenburgse vorst György I Rákóczi leek stand te houden in de ‘Bergstädte’ (mijnbouwsteden) Košice (Kaschau) en Prešov (Eperies).

5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 21 mei 1644.

posthac non potest, at Veneti pridem ad hoc officium placuere belligerantibus.[6] Non optimum Portugalliae rebus omen est, quod Mindae substitit eius

6 De rol van koning Christiaan IV van Denemarken als bemiddelaar ter vredesconferentie was uitgespeeld. Meer en meer raakten de Zweden overtuigd van de noodzaak om het Venetiaanse bemiddelingsaanbod te aanvaarden.

regni legatus.[7] Princeps Arausionensis[8] per Anglicam affinitatem aliquantum Dano illigatus est.

Ex dimissis in Italia copiis quaedam ibunt ad principem Thomam. Miles missus ad Mottam Odincurtium, qui pro Gallis Catalaniam tenet, itemque classis. Dilectus apud Leodicum factus ibit, ut dicitur, ad marescallum Turenium, qui in Lotharingia se habet. Dux Aurelianensis ab hac urbe abiit obsidium urbis alicuius moliens; abiit et Anguianus dux fines Picardiae custoditurus. Alii praeterea minoribus copiis publicam quietem defendent. Sed pecunia aegerrime reperitur et ad mala alia accessit vinearum calamitas. Ne reperiatur pecunia ubi abundat, obstant ii qui exemplum metuunt; extorquere eam velle plebi inopi incertum et periculo non carens, praesertim cum et inter proceres non sint defuturi qui alant talium malorum semina.

Deus, clarissime domine, Claritatem vestram sospitet,

Claritudinis vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, XXI Maii 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

6876. 1644 mei 23. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine et patrone observandissime,

Spero in Galliis ut hic plus favoris merituram patriam ex evulgatione fusioris explicationis nostrae contra Danos causae et plus voluptatis percepturam Excellentiam vestram, postquam non modo lecta, sed etiam in favorem Sueciae omnibus Latine intelligentibus communis facta fuerit.[2]

De Polono et Muscovita amica omnia et pacata nuntiantur.[3] Battavicae naves pro Suecia hic comparatae omnes nunc circa littora Cimbricae Chersonesi haerent,[4] ut

7 De Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes had in Minden gewacht op een Zweeds escorte dat hem naar Osnabrück zou brengen (aankomst op zondag 15 mei).

8 Frederik Hendrik hechtte veel waarde aan een 'onpartijdige' regeling van het Zweeds-Deense conflict.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 18A). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6864, beantw. d. no. 6896.

2 In Stockholm werd de laatste hand gelegd aan de Latijnse versie van het Zweeds Manifest van 16/26 januari 1644: *Manifestum, declarans causas, quibus Sac. R.M.tas Sueciae, permota et adacta est, ad decernendum bellum, ac tuendum armis, suum ... ius, adversus ... Christiani quarti Daniae regis, violentos et hostiles actus ac conatus ...;* zie no. 6883, en *BG* no. 679A rem. 4.

3 Tsaar Michael Fedorovitsj en koning Wladislas IV van Polen hielden zich verre van de strijd van koning Christiaan IV van Denemarken tegen de Zweden.

4 Kanonnen van het Deens garnizoen van Glückstadt hadden de schepen van de hulpvloot van Louis de Geer uit de monding van de Elbe verdreven. De vloot lag omstreeks de 10de mei in het 'Diep van List' (Listerdyb, tussen de eilanden Rømø en Sylt) (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 302-303).

a defensione Fiuniae Danos divertant. Iunior Flemmingius, ex Gallia nuper redux,[5] cum unica navi praefectis, opificibus et commeatu navali onusta penetravit 10 navium classem,

5 Tijdens de Deense vlootblokkade van Göteborg voer een Hollands schip - vermoedelijk een schip uit de hulpvloot van Louis de Geer - dwars door de Deense linies heen. Aan boord bevond zich de 'tourist' Herman Fleming (1619-1673), zoon van de Zweedse admiraal Klas Fleming († 1644); zie nos. 6425 en 6509 (dl. XIV), en *SBL* XVI, p. 147-152.

ductu Daniae regis Gotheburgum obsidentem. Johannes Oxenstierna et Hendricus Flemmingius modico exercitu Jemptlandiam occuparunt.[6] Rex ipse, cum circa Gotheburgum parum se efficere posse videat, Haffniam redire dicitur et more suo nusquam fere est, dum ubique esse satagit.[7] Illustrissimus Torstensonius adhuc Haderslebiae expectat coniunctionem classium[8] et Coldingae partem exercitus colligere facit Wirtenbergium, ut et eruptiones Gluckstadiensium ruricolarumque impediat[9] et Hatsfeldio occurrere possit,[10] Bremensem episcopatum frustra ingredi tentanti. Königsmarkius se Hassiacis iunxisse fertur.[11] Stalhanskius morbo interiit.[12]

In pacis tractatu eousque ventum, ut locus intermedius Harcottum conventui Suecorum Gallorumque dictus sit, non tempus.[13] Rosenhanius Monasterium rediit.[14] Foederati Status dixerunt classi suae in mare Balthicum iturae diem quae initio futuri mensis[15] ducat Beverum, Bikerum, Stavenessium Gotheburgum; Scapium, Sonchium, Andream Helsingoram.[16] Faxit Deus, ut optima consilia ad tutam pacem inveniant.

Deus, illustrissime domine, illustrissimam Excellentiam vestram sospitet,

illustrissimae Excellentiae vestrae addictissimus servitor,

H. Appelboom.

Amstelodami, 23 Maii 1644.

6 De kolonels Johan Gabrielsson Oxenstierna en Henrik Klasson Fleming ontvingen het bevel over een leger aan de grens met Noorwegen (Jämtland) (*SBL* XVI, p. 137-139; *Europäische Stammtafeln, Neue Folge* VIII, Tafel 155, en *Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 433).

7 Koning Christiaan IV lag tot begin mei met zijn vloot voor de schans van Älvsborg. Toen hij zag dat de belegering van Göteborg een tijdrovende onderneming zou worden, liet hij zijn vlaggeschip 'Trefoldighed' koers zetten naar de westkust van Jutland. Op 21 juni/1 juli keerde de vorst eindelijk naar Kopenhagen terug.

8 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson hield voor de oostkust van Jutland nog steeds een vloot van schuiten en boten bijeen voor een landing op de eilanden Funen en Seeland. Het sein tot de aanval zou gegeven worden bij aankomst van de hulpvloot van Louis de Geer in de Deense wateren.

9 Tegen de Deense garnizoenen van Glückstadt en Krempe pasten de Zweden de tactiek van de verschroeide aarde toe; vgl. *Doc. Boh.* VII, p. 90 no. 224.

10 De verdediging van het hertogdom Holstein tegen een aanval van een keizerlijk expeditieleger dat onder bevel van Matthias, graaf Gallas, en veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen langs de Elbe naar het noorden zou oprukken. Het voorbereidend werk liet de Zweedse opperbevelhebber over aan zijn generaal-majoor Arved Wittenberg von Debern.

11 Hessische eenheden onder bevel van Johann Geyso hadden bij Witzenhausen aan de Werra aansluiting gekregen met ruiters van het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck (*Gazette 1644*, no. 53, dd. 21 mei 1644).

12 Generaal-majoor Torsten Stålhandske (* 1594) was op 21 april/1 mei 1644 in het Zweedse hoofdkwartier te Haderslev overleden (*BLS* N.F. X, p. 191-199).

13 Het dispuut over de plaats waar de Zweedse en Franse delegaties ter vredesconferentie elkaar zouden ontmoeten, leek opgelost. De keuze was gevallen op Harkotten. Inmiddels hadden de Fransen al beslag gelegd op het fraaiste huis, aan de rechterkant, van de weg van Munster naar Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 208, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 223).

14 De Zweedse resident Schering Rosenhane was op 13 mei in Munster gearriveerd. Een ceremoniële begroeting bleef uit (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 204).

15 De Staatse convooivloot naar de Sont vertrok meer dan een maand later. Het sein tot vertrek werd op 7 juli gegeven.

16 De Dordtse burgemeester mr. Cornelis van Beveren (1591-1663) zag af van een reis naar het verre Stockholm. Naar Zweden togen uiteindelijk Jacob de Witt, dr. Andries Bicker en de Zeeuwse raadpensionaris Cornelis van Stavenisse; naar Denemarken, dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en de Friese raadsheer Joachim Andreae.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 31 Maii 1644.

6877. 1644 mei 23. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Si dominus Basius filio tuo[2] cum ipsum in suburbano conveniret omnem praecidisset spem, aut mihi etiam, cum octo circiter diebus antequam tuae ad me perferrentur litterae ea de re secum agerem, potuisset praeveniri ista quam iam tulimus repulsa. Sed ille primitus filio, ut mihi quidem retulit, spem fecit aliquam et mihi respondit se amplius deliberaturum si quid a te accepisset.

De rebus publicis nihil iam scribam, neque enim certi quid habeo nisi principem iam ad exercitum abiisse[3] et indictum in crastinum diem Conventum Ordinum extraordinarium,[4] ut quattuor millia novorum militum in aliquod tempus conscribantur. Si quid nos promovebimus, proxime intelliges, et rursum quid Galli molituri sint intelligere avebo.

Bene iudicas de rebus Polonorum et Moscovitarum.[5] Interim si quid de conventu in Polonia religionis ergo indicto habeas, velim certiorem me facias.[6] Egi ea de re hodie cum domino Vossio, qui hic est.[7] Is ait se vidisse epistolam ab archiepiscopo emissam et typis vulgatam, quae ab ordine theologico Lugdunensis academiae Riveto est communicata. Is auctor est moras nectendi et subscribunt eius iudicio Triglandius, Spanhemius, etc.[8] Inter reliqua et hoc urget rogari ad eum conventum tam lutheranos quam calvinistas, quos inter cum nondum de summa rei conveniat, futuros ipsos ludibrio pontificiis. Conveni heri Utenbogardum eumque de negotio conciliationis monui,[9] sed ille negat se ob senectutem et quae accedunt mala quipp[i]am ea in re posse perficere, quanquam postrema quae ad ipsum scripsisti, cogitandi sibi causas luculentas praebuerint. De accusatione archiepiscopi Britanni

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 308. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6859, beantw. d. no. 6890.

2 Pieter de Groot had belangstelling getoond voor de functie van secretaris van Den Haag. Zijn vader en ooms hadden de Hollandse rekenmeester mr. Johan Basius benaderd met een verzoek om de kandidatuur te steunen, maar de rekenmeester moest in een gesprek met Willem de Groot bekennen dat hij al afspraken had lopen met zijn neef mr. Gerrit Graswinckel, heer van Maasland.

3 Op 19 mei had Frederik Hendrik zich naar de schans Te Voorn begeven. Begin juni zette zijn leger koers naar het legerkamp te Assenede.

4 De Staten van Holland waren op 13 mei uiteengegaan. In een rondschrijven van 17 mei werden de afgevaardigden verzocht om op dinsdag 24 mei in Den Haag bijeen te komen voor een consultatie over de lichting van 4000 waardgelders voor de duur van twee maanden (*Res. SH*, dd. 13 en 25-26 mei).

5 Tsaar Michael Fedorovitsj en koning Wladislas IV van Polen hielden zich verre van de strijd van koning Christiaan IV van Denemarken tegen de Zweden.

6 Op 12 november 1643 hadden de Poolse bisschoppen in een ‘Epistola synodi provincialis Poloniae’ alle andersdenkenden (met uitzondering van de socinianen) opgeroepen om op 1 oktober 1644 bijeen te komen voor een ‘fraterna collatio seu colloquium charitativum’. Een exemplaar van dit rondschrijven liet Maciej Lubieński, aartsbisschop van Gniezno, de Leidse universiteit toekomen.

7 De Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius bracht op uitnodiging van George Rataller Doubleth, raadsheer in de Hoge Raad, een bezoek aan Den Haag.

8 De Haagse hofpredikant André Rivet ontwierp met instemming van de Leidse theologen Johannes Polyander van Kerckhoven, Jacobus Trigland en Friedrich Spanheim een antwoord op het rondschrijven. Hij wantrouwde de ‘fraterna collatio’. In zijn advies, dd. 15 april 1644 (*Epist. eccl.*, p. 828-831 no. DLXXXVI), sprak hij van ‘machinaties’ van verzoeningsgezinde theologen (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 246-248, p. 256, p. 259, p. 267 en p. 270).

9 Grotius keek uit naar een antwoord van de bejaarde remonstrantse theoloog Johannes Wtenbogaert op zijn brief van 12 maart 1644; vgl. nos. 6755 en 6792.

ob titulos veteribus usurpatos[10] valde mirantur et Vossius et Utenbogardus: miseros eos qui in talia incidunt tempora.

10 William Laud, aartsbisschop van Canterbury, zou zich de aanspreektitels ‘angelus’, ‘pontifex’ en ‘sanctitas tua’ hebben laten welgevallen.

Uxori nihil iam scribam, abest enim filius,[11] et ego hoc die fui impeditus; hoc igitur solum velim sciat me ex mandato omnia curaturum.[12] Filio minori, si etiamnum illic est, velim me quoque excuses quod iam non scribam, facturus id alias, ubi scribendi se obtulerit occasio.[13] Interea Deus immortalis te, tuam, tuos nostrosque omnes diu sospitet. Vale,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XXIII Maii 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 20 s.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 31 Maii 1644.
En in dorso: 23 Maii 1644 W. de Groot.

6878. 1644 mei 26. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Je ne m'estonne pas de ce que vous me mandez par vostre lettre du X de ce mois[2] que le mescontentement est si gran[d] en France; il se faut plustost estonner qu'il n'esclate en quelque esmotion generale, laquelle si on ne previent par la constitution d'une paix ou tresve longue, il y aura à faire de poursuivre ceste guerre plus longtemps. Surtout celle aupres du Rhin couste grand argent à la France,[3] et si ne voy-je pas qu'elle y puisse faire gran[d] coup, tant faute d'argent que d'infanterie, là où au contraire on nous asseure que le duc de Baviere sera fort de 20 mille combattans, tous bonnes gens, et qu'il fait un choix general dans son pays de la jeunesse capable à porter les armes, se voulant mettre luy-mesme en campagne. Je ne crois pas que les François auront plus de 12 mille combattans, et si auront-ils de la peine d'abandonner le Rhin, et se tenant en Alsace ils se ruineront. Dans

11 De correspondentie van Willem en Pieter de Groot met Maria van Reigersberch is niet teruggevonden.
12 In de eerste plaats moest Willem de Groot zorg dragen voor de publikatie van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata*.
13 Dirk de Groot stond op punt van vertrek naar het leger van de Frans-Weimarse opperbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne; zie nos. 6879 en 6890.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 332. Eigenh. oorspr.
2 De brief van 10 mei 1644 is niet overgeleverd. Grotius' commentaar zal echter niet veel afgeweken zijn van de berichtgeving in de nieuwsbrieven van 7 mei (nos. 6850-6852).
3 Op 3 juni voerde de Frans-Weimarse opperbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, zijn leger bij Breisach over de Rijn (*Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 8).

Uberlinghen il y a un regiment bavarois et le reste de l'armée s'assemble en Suabe pour sortir en campagne puissemment et tenir bloqué Hohetvil.[4]

Le cardinal Bichi est encore à Venise pour y faire executer la paix,[5] dont il est venu si heureusement à bout, mais nous ne voyons pas que la France pour cela ait acquis beaucoup de gens, mais le Marcheville est à Rome pour en prendre de ceux qui seront

4 Na de val van het Frans-Weimarse steunpunt Ueberlingen kwam de vesting Hohentwiel onder Zwabisch-Beierse druk te staan. De vestingcommandant Konrad Widerholdt trachtte het gevaar te keren door onderhandelingen aan te knopen.

5 De Italiaanse vredesbemiddelaar Alessandro Bichi zag toe op de naleving van de afspraken vastgelegd in de vredesverdragen die op 31 maart in Ferrara waren getekend.

licentiés, et qui donnera plus d'argent en emportera d'advantage.[6] Le pape se remet journellement et ne se haste plus à faire des cardinaux,[7] dont ceux qui sont venus à Rome à cause de la creation d'un autre pape se trouvent bien marrys et trompés de l'esperance de faire un successeur espagnol.[8] A Milan on ne sort pas encor en campagne faute d'argent[9] et le prince Thomas tient le rende[z]-vous de ses gens pour entreprendre quelque siege.[10]

Je suis tousjours en attente de l'argent, mais s'il ne vient bientost je suis resolu de partir d'icy s'il plait à Dieu devant la Pentecoste[11] au plus tard, ne voulant perdre la meilleure saison pour voyager à cause de ma goutte, qui requiiert la saison douce. J'espere qu'on me contentera en Suede de ce qu'on me doit,[12] afin que je me puisse retirer à finir le reste de mes jours en repos et jouir de ce que ma femme a et dont ma charge m'empeche que je ne puisse tirer ces advantages, que j'aurois autrement si je pouvois habiter es Grisons.[13] Dieu me donne la patience et moyen d'achever mon desseing et vous faire paroistre la passion que j'ay d'estre utilement, monsieur,

vostre serviteur tres humble,

C. Marin m.p.

De Zurig, ce 16 de May l'an 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 15 Iunii.

En in dorso: 16 May 1644 Marin.

6879. 1644 mei 28. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

6 De Savoyaardse luitenant-generaal Guido Villa (1586-1648), markies van Cigliano en Volpiano, verscheen begin april in Rome. In opdracht van de regentesse Christine, hertogin van Savoye, verdedigde hij aan het pauselijke hof de standpunten die het huis van Savoye zou innemen op de vredesconferentie in Munster. Onofficieel onderhandelde hij ook over het aantrekken van pauselijke manschappen ten behoeve van het Frans-Savoyaardse leger van prins Tommaso Francesco van Savoye (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 99-102 en p. 270-280).

7 De gezondheidstoestand van paus Urbanus VIII ging in juni snel achteruit. Zijn neef Francesco Barberini drong nog aan op de benoeming van acht nieuwe kardinalen; de paus liet de zetels onbezet (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 877-879).

8 In Rome maakten de Spaanse en Franse delegaties zich al gereed voor het conclave dat na het overlijden van paus Urbanus VIII († 29 juli 1644) bijeen moest komen.

9 De Spaanse gouverneur van Milaan moest vanwege een lege schatkist enkele forten nabij Vercelli en Alessandria slechten; zie no. 6858.

10 Prins Tommaso Francesco van Savoye kampte eveneens met geldgebrek. In juni voerde hij het Frans-Savoyaardse leger naar het stroomgebied van de Tanaro (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 106).

11 Pinksteren viel op 9 juni (oude stijl).

12 De Zweedse resident te Zürich had al vier jaar lang geen honorarium ontvangen.

13 Marins echtgenote Alessandra Paravicini Capelli had in het Veltlin (Valtellina) een betwist familiegoed liggen.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 967 App. no. 706. Antw. op no. 6866, beantw. d. no. 6898.

Gratias habeo pro labore quem suscipis ad procurandas editiones nostras, rogoque ne defatigeris donec rem confeceris.[2] Dux Aurelianensis Somonam transiit[3] magno cum exercitu, aliquid egregium moliens quo novo suo imperio famam circumdet Et ad ma-

2 De uitgave van Grotius' *poemata* en *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534). Van zijn zonen Johan en Jacob had Willem de Groot vernomen dat de Rotterdamse dichter-arts Justus Rijckewaert het persklaar maken van het manuscript van de *Anthologia* een te zware opgave vond.

3 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 28 mei.

rescallum vicecomitem Turenae eunt milites ad Leodicum conscripti.[4] Eodem se confert Didericus noster.[5] Legatio vestrorum cum classe magnifica erit, sed nihil habitura potestatis, nisi post novas deliberationes.[6] Et sua quidem curaturos illos non est dubium. An vero non aliqui sint quos Suedicorum processuum tangat invidia, cogitandum est. Imperator legationem mittit, ut Turcicae aulae satisfaciat.[7]

Primas Poloniae non ad alios scripsit quam ad regni Polonici protestantes.[8] Reformati vero consilium apud externos sui sensus poposcere. Cum reformatis ego nullam concordiae spem video, cum eis qui intra Augustanam formulam se tenent, forte aliquam.

Deus te, tuam tuosque sospitet,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 28 Maii 1644.

Sorberio[9] nihil credendum existimo quod arcanum haberi velis. Invitatus ego fueram ad conventum istum pacificum in Polonia,[10] sed publicum onus eam deambulationem mihi non permisit. Consilia non multum inde abscedentia agitantur Viennae.[11] De Latio retundendo nemone cogitat?[12] Quid facit dominus Utenbogardus?[13]

4 De Luikse lichtingen van de Franse troepenwerver Jean-Gaspard-Ferdinand, graaf van Marsin (Marschin). Zij zouden dienst nemen in het leger van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien. Maar zolang de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck de wegen naar Champagne blokkeerde, hield de troepenwerver zijn recruten bijeen in het Staats garnizoen in Maastricht (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 294-296).

5 Kardinaal Jules Mazarin had zich bereid getoond om de Frans-Weimarse officier Dirk de Groot bij de nieuwe opperbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, aan te bevelen (*Lettres Mazarin* I, p. 697).

6 De Staatse vredesmissies naar Zweden en Denemarken; zie nos. 6871 en 6882.

7 De keizer zond Hermann, graaf van Czernin, naar het hof van sultan Ibrahim.

8 Op 12 november 1643 hadden de Poolse bisschoppen in een 'Epistola synodi provincialis Poloniae' alle andersdenkenden (met uitzondering van de socinianen) opgeroepen om op 1 oktober 1644 bijeen te komen voor een 'fraterna collatio seu colloquium charitativum'. Ondanks negatieve adviezen uit de theologische faculteiten van Frankfort aan de Oder, Utrecht en Leiden aanvaardden de Poolse calvinisten de uitnodiging. Verzet kwam van de fel lutherse raad van Danzig (Jobert, *De Luther à Mohila*, p. 387-392).

9 De Franse protestant Samuel Sorbière was een protégé van de Haagse hofpredikant André Rivet.

10 Misschien was Grotius door de Zweedse Pool Sigismund (Zygmunt) Gyllenstierna, hoofdeling te Sztum, uitgenodigd; vgl. no. 6790.

11 Grotius putte zijn kennis uit de brief van de 'heer te Wenen' (vermoedelijk de resident van de stad Neurenberg aan het hof van keizer Ferdinand III); zie nos. 6689 en 6762, en ook Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 343-345.

12 De beantwoording van de *Responsio ad dissertationem secundam Hugonis Grotii, de origine gentium Americanarum* van de geograaf Johan de Laet (*BG* no. 733 en *BsG* no. 214). Binnenkort zou de Fransman Robert le Comte zich in de pennestrijd werpen met een *Roberti Comtaei Nortmanni de origine gentium Americanarum dissertatio* (H.F. Wright, in *Bibliotheca Visseriana* VII, p. 227).

13 Grotius keek uit naar een antwoord van de bejaarde remonstrantse theoloog Johannes Wtenbogaert op zijn brief van 12 maart 1644; vgl. nos. 6755 en 6792.

6880. 1644 mei 28. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Cum ad rem pertineat sciri non tantum quae comperta sunt, sed et quae dicuntur, primum referam edi hic et quae pro Suedis sunt et quae pro Danis, sed quae pro Danis sunt cum maiore quadam propensione, quod et ex editis antehac scriptis et ex eo quod nunc mitto apparet.[2] Contra librum novum Bavaricum editus est liber novus pro domo Palatina,[3] Streifio scriptore,[4] non indignus qui legatur, vel ob hoc, quod a domino Camerario, domino Rusdorfio et aliis fuse tractata compendio exhibet.

Francofurti manet is qui fuit conventus,[5] imperatore et eius fautoribus eo impensius in id laborantibus, quod dicant iniuriosas esse in imperatorem Gallicorum legatorum literas eiusdemque culpae principes[6] fore qui talibus literis morem gererent.[7] Aiunt autem qui ibi sunt caesariani Ragozium clade accepta retro actum ad propinqua Cassaviae.[8] Turcarum nullos apud eum esse ex auctoritate publica, sed sua tantum sponte.[9] Sperari legationem, quae mense iam ingruente Vienna ibit Constantinopolim, non irritam fore.[10] Id si fiat, facilem fore et Ragozii ex Hungaria electionem et bonorum eius, quae in Hungaria sunt, publicationem. Certe abiisse a Fileccii obsidione[11] Ragozium, hic non minus quam Francofurti pro certo habetur. Populus tamen magno capitur Turcarum metu, quos non sine terrarum vastitie ad Arrabonem urbem[12] paruisse credunt, et quidem ad

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 196; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 428 no. 534. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 254. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 6881).

2 Onlangs had de *Gazette 1644* een ‘extraordinaire’ (no. 48, dd. 11 mei 1644) gewijd aan het ‘Manifeste du Roy de Dannemarc contre les Suédois’. Veertien dagen later verscheen in de *Gazette* (no. 56, ‘extraordinaire du XXVII may 1644’) een rechtsgeleerd commentaar op de vredebreuk: ‘Si l'on peut faire la guerre sans la dénoncer au préalable’.

3 Zie nos. 6795 en 6829. Misschien het pamflet ‘Veritez Palatines opposées aux calomnies Bavarienes, ou Examen d'un libel diffamatoire intitulé l'Astrée de Baviere’ (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5088).

4 De Paltsische diplomaat Philipp Streuff (Streiffius) von Lauenstein; vgl. nos. 1964 en 1989 (dl. V), en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* II, p. 20. Als pleitbezorger van het herstel van het huis van de Palts trad hij in het voetspoor van Ludwig Camerarius († 1651) en Johann Joachim von Rusdorf († 1640) (K. Hauck, *Karl Ludwig, Kurfürst von der Pfalz*, p. 23 en p. 77-78).

5 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien hadden in een schrijven van 6 april de Duitse vorsten en standen uitgenodigd om vertegenwoordigers naar Munster en Osnabrück te zenden (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 167).

6 In de nieuwsbrief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 6881): ‘eiusdemque culpae participes’.

7 De keizer, de hertog van Beieren, de keurvorst van Saksen en de keurvorst-aartsbisschop van Keulen waren eensgezind in hun advies aan de Frankforter ‘Deputationstag’ om de Franse uitnodiging onbeantwoord terug te sturen.

8 De keizerlijken hadden het offensief van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi tot stilstand gebracht. Alleen in de omgeving van de ‘Bergstädte’ (mijnbouwsteden) Košice (Kaschau) en Prešov (Eperies) werd nog hevig gevochten (*Doc. Boh.* VII, p. 92 no. 233).

9 Officieel hield sultan Ibrahim zich neutraal in de strijd van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi tegen de keizer. De pasja van Boeda (Ofen) had op eigen gezag partij gekozen voor de Zevenburgers.

10 De keizer zond Hermann, graaf van Czernin, naar het hof van sultan Ibrahim.

11 Filleck, tegenwoordig Filákovo aan de Ipel, op de route van Bratislava naar Košice (Kaschau); vgl. *Gazette 1644*, nos. 53 en 57, dd. 21 en 28 mei 1644.

12 De Turkse troepenconcentraties in de omgeving van Györ aan de Rába (Raab; Arrabo); zie no. 6835.

quinquaginta millia. Dicebatur ibidem Hazfeldius magnas habere spes in domo Brunsvicensi; posse eam scilicet impelli ad resumenda et iungenda cum Saxone arma, praetextu illo, qui nunc in usu est, defensionis circularis.[13] Neque de Lipsia obsidenda abiisse consilia. Coningsmarckium[14] enim aiebant Erfurtum recessisse; nec quicquam posse aggredi, donec ad eum tribunus Wittenbergicus cum copiis in antecessum missis, deinde, quod exspectari putant, ipse Torstensonius advenerit.[15]

Venerat eodem rumor quendam ab Avaugario missum ad legatos Gallicos,[16] qui nuntiet Ragozium res acturum suas ni illico amicorum vires in proximo viderit. Praeterea valde offensum fuisse electorem Bavarum, quod legati imperatoris electorum legatis Monasterium missis carrucas nolint mittere obvias,[17] eo quod dicant electores subditos esse imperatoris. Ideoque Bavarum pro legatione illustri, quam mittere voluerat ad imperatorem ob mortem reginae Polonicae, unum tantum misisse de suis domesticis.[18] Ii vero qui Francofurti sunt minus obnoxii caesarianae aulae optant tamen literas Gallicas scriptas fuisse verbis mollioribus.[19] Sed offendit protestantes qui ibi sunt, et eorum legatos,[20] quod romanenses sua seorsim consilia habeant in domo electoris Mogontiacensis;[21] quae protestantibus non possunt non esse suspecta. Interim et ab imperatore et ab

13 De keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen moest bij de hertogen van Braunschweig-Lüneburg belangstelling opwekken voor de vorming van een Nedersaksisch defensieverbond. Voor dit doel schreef keizer Ferdinand III op 14 juni een 'Landtag' uit (*Doc. Boh.* VII, p. 92 no. 233, p. 106 nos. 287-288 en p. 115 no. 319).

14 De Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, bracht versterkingen over naar zijn garnizoenen te Erfurt en Leipzig (*Gazette 1644*, no. 57, dd. 28 mei 1644).

15 Voorrang kreeg de verdediging van het hertogdom Holstein tegen een aanval van een keizerlijk expeditieleger dat onder bevel van Matthias, graaf Gallas, en veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen langs de Elbe naar het noorden zou oprukken. Het voorbereidend werk had de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson aan zijn generaal-majoor Arved Wittenberg von Debern overgelaten.

16 Charles Du Bois (ca. 1600-1657), baron van Avaugour, Frans gezant in Polen, trad in 1643 in dienst van het leger van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson. Met instemming van zijn superieuren stuurde de baron een secretaris naar Munster om de mening van de gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien te horen over Franse deelname aan het Zweeds-Zevenburgs verdrag van 16 november 1643 (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 153 en p. 182-192).

17 De Keulse keurvorstelijke raad Franz Wilhelm von Wartenberg, bisschop van Osnabrück, Minden en Verden, was op 2 april uit Bonn vertrokken. In Munster rees een controverse over het ceremonieel bij zijn ontvangst in de stad. Als vertegenwoordiger van het college van de keurvorsten wenste hij niet achtergesteld te worden op de ambassadeur van Venetië.

18 Maria Anna (1610-1665), hertogin van Beieren, was een oudere zuster van de Poolse koningin Cecilia Renata († 24 maart 1644). Op de begrafenisplechtigheden in Warschau (20 juni) liet hertog Maximiliaan I zich vertegenwoordigen door een onbekend edelman, misschien de hoveling die eerder naar het Weense hof was gezonden; vgl. A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 183.

19 Alleen de landgravin van Hessen-Kassel en de bisschoppen van Salzburg, Bamberg en Würzburg voerden geen inhoudelijke bezwaren aan tegen de Franse uitnodiging (*supra*, n. 5) (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 280-281 en p. 302-303).

20 De vertegenwoordiger van keurvorst Johann Georg I van Saksen op de Frankforter 'Deputationstag' had zijn zorgen over de politiek van de keizer en de katholieke keurvorsten aan de Brandenburgse afgevaardigde geopenbaard; zie no. 6872, en *Urk. u. Act.* I, p. 851-852.

21 De Mainzer keurvorst-aartsbisschop Anselm Kasimir Wambold von Umstadt († 1647) had in 1642 het initiatief genomen om de 'Deputationstag' in Frankfort te laten bijeenkomen. In het algemeen probeerde hij boven de discussies te staan.

electoribus tribus promissa auxilia Daniae regi,[22] dum et ipse spondeat nullam se pacem sine ipsis facturum, et ubi ab armis Suedorum liberatus fuerit, daturum operam, ut Austriacae domui ea redeant quae ei erepta sunt. Ducis Caroli miles Beckio se iunxit.[23] Ipse ut Romam aliquo modo placet, Cantecroiam a se seposuit Homburgi.[24] Johannes Waertius a Colonia, ubi invisum eum fecit caedes in Merodio patrata, visum ivit electorem Mogontiacensem.[25] Brisaci tumultus sex militum supplicio ita repressus est, ut spem inde conceptam perdiderint Bavarici.[26] Dicitur in Perside exstincta, quae regnaverat,[27] stirpe praesagiri motus civiles. Uberlingam deditam nemo ultra negat.[28]

Piccolominaeus ad Duacum est, Gassio inter Reteliam et Guisiam,[29] dux Anguianus inter Metim et Catalaunum.[30] [Villaregii milites ad mille octingentos aucti in Petrocoriis et Lemovicibus.][31] At dux Anguianus,[32] qui Somonam transgressus est, cuius urbis obsidium agitet incertum est; Sancti Audomari credunt plurimi. Cameraco ostendit se

22 Koning Christiaan IV van Denemarken had in de eerste maanden na de Zweedse inval in Holstein brieven verstuurd naar de keizer, de keurvorsten van Beieren, Brandenburg, Keulen, Mainz, Saksen en de Frankforter 'Deputationstag' (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 392-399; *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 207). Met uitzondering van Friedrich Wilhelm van Brandenburg stemden de keurvorsten in met de keizerlijke militaire steun aan de koning van Denemarken (*Urk. u. Act.* I, p. 849-851, en *Doc. Boh.* VII, p. 89, nos. 218 en 220, p. 93-94, nos. 236 en 238-240).

23 Hertog Karel IV van Lotharingen zocht verbinding met het leger van de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck.

24 Paus Urbanus VIII had op 23 april 1642 de ban uitgesproken over het huwelijk van hertog Karel IV van Lotharingen met Béatrice de Cusance, prinses van Cantecroix; vgl. no. 5718 (dl. XIII). Toen de Franse diplomaat Bernard du Plessis-Besançon met een vrijgeleide van hertog Karel IV van Lotharingen diens hof in Homburg bezocht, trof hij er slechts een eenzame 'hertogin' aan (*Mémoires de Du Plessis-Besançon*, p. 38-49).

25 De Zwabisch-Beierse bevelhebber Johan van Werth, op privébezoek in Keulen, was op 30 april door een overmoedige Philipp Germanus Franz, graaf van Merode-Waroux, tot een duel uitgedaagd. Het tweegevecht werd in zijn voordeel geslecht. Haastig trok de bevelhebber zich terug uit de stad. Op de terugweg naar het front had hij nog een ontmoeting met de keurvorst-aartsbisschop van Mainz (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 143-145).

26 Begin mei ontdekte de 'Weimarse' gouverneur Johann Ludwig von Erlach verraad in zijn legerkamp. De 'Beierse spionnen' werden terechtgesteld (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 221).

27 Sjah Abbas II (ca. 1631-1666) had in 1642 de pauwentroon bestegen (*The Cambridge History of Iran* VI, p. 287-304). In een 'extraordinaire du I juin' van de *Gazette 1644* (no. 59) werd het gerucht van zijn overlijden tegengesproken.

28 Op 12 mei had gouverneur Charles-Christophe de Mazencourt, markies van Courval, het Frans-Weimarse steunpunt Ueberlingen aan de Zwabisch-Beierse veldmaarschalk François de Mercy overgedragen.

29 De Franse legerleider Jean, graaf van Gassion, moest in het strategisch belangrijke grensgebied tussen Vlaanderen en Champagne het oog houden op de bewegingen van de troepenmacht van de Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo en diens 'gouverneur des armes' Ottavio Piccolomini (*Lettres Mazarin* I, p. 678).

30 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, had zich bij zijn eenheden in Champagne gevoegd.

31 Dit bericht komt alleen voor in de nieuwsbrief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 6881): Nicolas de Neufville, markies, naderhand hertog van Villeroy, nam het bevel op zich over het leger dat de onlusten in de Périgord (provincia Petrocoriensis), Poitou, Limousin en Guyenne moest bestrijden.

32 Lees: 'dux Aurelianensis'. Op 27 mei begon in Parijs het bericht te circuleren dat het leger van de 'generalissimus' Gaston van Orléans de belegering van Bourbourg en Gravelines (Grevelingen) had ingezet (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 183).

timere Bucquoius,[33] quo ipse se contulit cum millibus militum quatuor. Daumontius[34] supplementa adfert marescallo Turenae, dum Rosa Melissam in comitatu Burgundiae oppugnat.[35] Indutiae enim non sunt generales, sed tantum ad ducatum Burgundicum et eius ducatus homines pertinent. Sunt et magni paratus Gallorum ad Caletum, unde quidam existimant Gravelingam impeti ope classis Batavae, simulque Borborgum. Certe, ea res si succedat, spes esset posse postea, captis Dunquerca, Neoporto, Ostenda et Blancobergo, totum illud litus eripi non hostibus tantum sed et hostilia saepe ibi agentibus Anglis et Danis, et liberos fore a maris et ventorum regno militum ac literarum commeatus Gallos inter et Batavos.

Hic magna tributa exiguntur[36] de aedificiis novis, ingenti administrantium rapacitate et edicto adversus vestes argento illitas. Ad exercituum alimenta panis militaris multum hic coquitur. Hostium urbes ad Rhenum Spira, Wormatia, Landavia, Germersheimum milite et rebus omnibus necessariis firmantur.[37]

Ex Anglia abituri videntur legati Batavici, re nulla facta.[38] Gliscunt magis magisque acerbitates. Spes regis est posse nobilitatem parlamenti Londiniensis a plebeio ordine distrahi non levibus argumentis.[39] Interim parlamentarii Angli cepere Lincolniam.[40] Iidem cum Scotis dilata spe de oppido Novi Castelli vires suas ad obsidendum Eboracum conferunt,[41] Limam interim obsidente principe Mauritio.[42]

Rex Hispaniae potens esse in Catalania dicitur,[43] et spem eripuisse Mottae Odincurtio obsidendae Tarragonae, cuius rei causa Gallica classis ad eum venerat. Ipse autem fama ut credo favente habere dicitur peditum Gallicorum octo, Catalanorum duo millia, equites Gallos quater mille, Catalanos quingentos. Sed, ut scripsi antehac,[44] nihil boni pro re Gallica sperant qui inde veniunt et res intelligunt, adeo omnium Catalanorum alienati sunt a Gallis animi.

33 Charles-Albert de Longueval († 1663 of 1668), graaf van Bucquoy, bevelhebber in het Zuidnederlandse leger; zie no. 6237 (dl. XIV).
34 Charles, markies van Aumont, bracht een Frans legercorps over naar het hoofdkwartier van de Frans-Weimarse opperbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne (*Lettres Mazarin* I, p. 659-661, en p. 696-701).
35 De cavalarist Rheinhold von Rosen (1600-1667), de uit het Zweedse leger afkomstige 'directeur' van het Weimarse leger, maakte een laatste ronde langs de Frans-Weimarse veroveringen in de Franche-Comté (Baume-les-Dames, Luxeuil-les-Bains, Vesoul en het kasteel Mélisey); vgl. *Lettres Mazarin* I, p. 645 en p. 660.
36 Het harde bewind van Michel Particelli, heer van Emery, 'contrôleur général des finances' (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 87-97).
37 Met het oog op de aanstaande campagne van het Frans-Weimarse leger versterkte hertog Maximiliaan I van Beieren zijn posities in de Palts, Mainz, Worms en Spiers (in het bijzonder Landau en Germersheim, ten zuidwesten van de vesting Philippsburg).
38 De Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude wachtten al zes weken op een antwoord van de 'speakers' van het Hoger- en Lagerhuis op hun bemiddelingsvoorstellen. Op 16 mei gaven de 'speakers' eindelijk enige blijk van belangstelling voor het aanhouden van hun missie. Onvoldaan vertrokken de gezanten enige dagen later naar het hof van koning Karel I te Oxford (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 99-101, en *Briefw. C. Huygens* III, p. 482).
39 De 'lords' verzetten zich tegen de oorlogspolitiek van het Londense Lagerhuis.
40 Edward Montague, graaf van Manchester, vestigde een parlementsgezind garnizoen in Lincoln (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 100).
41 Het Schotse expeditieleger had de belegering van York ingezet. De stad capituleerde op 16/26 juli. Drie maanden later viel Newcastle (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 123 en p. 150).
42 Prins Moritz (Maurits) van de Palts belegerde de havenstad Lyme Regis in Dorset.
43 De versterkingen voor de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, kwamen te laat. Op 15 mei brak het leger van don Felipe de Silva door de verdedigingslinies van de Franse garnizoensstad Lérida (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 255).
44 Zie de aanhef van zijn nieuwsbrief aan de kanselier dd. 11/21 mei 1644 (no. 6873).

Deus, excellentissime et illustrissime domine, procellosa haec omnia tranquillet tuaeque Sublimitati det omnia prosperrima,
tuae Sublimitatis devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, XVIII/XXVIII Maii 1644.

Ludovicus Haro, cognatus Olivaresii, ita gratiam regis Hispaniae occupavit, ut male res cesserit eum frigore percutere volentibus.[45] Ducis Medinae Sidoniae confiscata sunt bona.[46] Ad episcopatum Nemausensem alium papa, alium rex Galliae nominavit; praevalebit, ut puto,[47] qui regem pro se habet. Finali in Italia timent Hispani,[48] ideoque augent praesidium, res belli et alimenta. In Anglia Limam cepit princeps Mauritius, obsidet Polam.[49] Plebeius ordo in parlamento Londiniensi, ut Essexii vires accidat, vult Mancestrium ab eius imperiis esse liberum.[50] Venit mihi in mentem illud Taciti:[51] Nondum victoria, iam discordia erat. Certe vix est, ut in novis rebus diu consentiant plebs et nobilitas. Longo tempore variisque legibus et institutis opus est, ut tam diversi ingenii partes, varia inter se fide, coeant. Mortuus est Coliniacus, marescalli Castilionei filius, magno cum dolore reformatos se dicentium.[52]

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. De libellis editis pro Suedis, Danis, Palatino. Acta in conventu Francofurti. De Ragozio. Brunsvicensium consilia. De Lipsia obsidenda. Bavarus cur offensus. Querelae in conventu Francofurti. Danis auxilia promissa. De Lotharingo, Johanne Waertio. Tumultus Brisaci repressus. Stirps regia in Perside extincta. Uberlinga dedita. Varia de exercitibus. Apparatus Gallorum bellici. Tributorum exactio. Urbes praesidiis hostium in Germania firmatae.

45 Don Luis Méndez de Haro (1598-1661), zoon van een zuster van de in ongenade gevallen Gaspar de Guzmán, ‘conde-duque’ van Olivares, dreigde slachtoffer te worden van een hofintrige. Met moeite kon hij zich staande houden naast de machtige Spaanse staatsraden Iñigo Vélez de Guevara y Tassis, graaf van Oñate, en Manuel de Acevedo y Zúñiga, graaf van Monterrey (J.H. Elliott, *The count-duke of Olivares*, p. 664-666).

46 Gaspar Alonso Pérez de Guzmán († 1664), hertog van Medina-Sidonia, had als gouverneur van Andalusië meegewerkt aan de voorbereiding van een opstand in zijn land. Het plan werd in 1641 verraden. Na de val van de ‘conde-duque’ daalde hij in achting. Hem wachtte een eeuwigdurende gevangenisstraf; zie nos. 6533 en 6601 (dl. XIV), en *Gazette 1644*, no. 58, dd. 28 mei 1644.

47 De pauselijke kandidaat Hector Douvriér († 1655) werd uiteindelijk tot bisschop van Nîmes gewijd (*Gazette 1644*, no. 58, dd. 28 mei 1644; Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 255, en *DBF* XI, kol. 709).

48 Finale Ligure. De dreiging kwam van het Frans-Savoyaards garnizoen van Ceva (*Gazette 1644*, no. 58, dd. 28 mei 1644).

49 De havensteden Lyme Regis en Poole in Dorset. In de tweede helft van juni dwong Robert Devereux, graaf van Essex, de koninklijken van prins Moritz (Maurits) van de Palts tot opgave van de belegering.

50 Het Lagerhuis verkoos de felle legerleiders sir William ‘The Conqueror’ Waller en Edward Montague, graaf van Manchester, boven de minder kordate bevelhebber Robert Devereux, graaf van Essex.

51 Tacitus, *Historiae* 4, 69.

52 Maurice (1619-† 23 mei 1644), oudste zoon van de protestantse maarschalk Gaspard III de Coligny, hertog van Châtillon, herstelde niet meer van de verwonding die hij op 12 december 1643 in het duel met Henri II de Lorraine, hertog van Guise, had opgelopen (*Correspondance d'Estrades* I, p. 171-173, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 273, p. 275, p. 279-281).

Legati Batavici abeunt ex Anglia. Turbae Anglicae. Res Gallorum accisae in Catalania. Mutationes in aula Hispanica. Lis de episcopatu Nemausensi. Hispani timent Finali. Anglica. Mortuus Coliniacus.

6881. 1644 mei 28. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

In dorso staat in een onbekende hand: Praesent. Osnab., 29 Maii 1644.

6882. 1644 mei 28. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Video eo in loco esse res nostras, ut cum iam utranque continentis oram teneamus,[2] de insulis et maris possessione navali proelio decertandum sit.[3] Batavos hanc occasionem non emissuros e manibus, ut res suas provehant, pro certo haberi debet. Caeterum cum potestas legatis non detur plena,[4] sed etiam rege Daniae aequa negante pendens a novis deliberationibus sintque istic etiam qui Suedicam magnitudinem non aequis aspecturi sint oculis, ut sua arma nobiscum iungant minus iam sperare audeo. Interim Hazfeldius cum caesarianis,[5] partim etiam Bavaricis copiis[6] cum archiepiscopo Bremensi[7] se coniuncturus videtur et Rakoczii consilia multum respiciunt aulam Turcicam, ad quam sibi placandam imperator mittit legationem conspicuam.

Uberiorem illam expositionem causae nostrae contra Daniae regem Belgice editam accepi.[8] Audio in Suedia etiam Latine edi, quam si accepero, efficiam ut hic denuo edatur. Id enim tutius iudico quam ex Belgico nonnullis in locis obscuro Latinam facere versionem. Solent multum saporis perdere vina saepius transfusa.

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6880). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 145. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 107 en 4° 38, 46; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 89; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 244; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 61 en Br. 24, 85.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 45. Eigenh. oorspr. Copie München, Bayerische Staatsbibl., coll. Camer., Clm 10380, f. 140^{r}. Antw. op no. 6865, beantw. d. no. 6897.

2 De opmars van het leger van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn in de Deense gewesten Skåne (Schonen), Halland en Blekinge. Alleen de Deense garnizoenen van Malmö en Kristianstad waren nog in staat om weerstand te bieden.

3 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson hield voor de oostkust van Jutland nog steeds een vloot van schuiten en boten bijeen voor een landing op de eilanden Funen en Seeland. Het sein tot de aanval zou gegeven worden bij aankomst van de hulpvloot van Louis de Geer in de Deense wateren.

4 De instructies die de Staten-Generaal voor hun vredesmissies naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina opstelden. Op 25 juni konden de ‘vulgaire’ en de ‘secreete instructie’ worden gearresteerd (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 70-72).

5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 28 mei 1644.

6 Er liepen zelfs geruchten dat het leger van de Westfaalse Kreits (no. 6872 n. 14) rugdekking zou bieden aan het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, en veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen.

7 De Deense prins Frederik, aartsbisschop van Bremen, had zich door zijn vader laten benoemen tot generaal. In zijn hoofdkwartier te Glückstadt werkte hij aan de vorming van een legermacht van 18000 man (*Gazette 1644*, no. 50, dd. 14 mei 1644).

8 Het Zweeds Manifest van 16/26 januari 1644 in de Nederlandse versie; vgl. nos. 6843 en 6865. In Stockholm werd de laatste hand gelegd aan de Latijnse versie; zie no. 6883.

Dicitur Moscovita laborare quidem, ut Voldemarum ad Graecos ritus traducat,[9] de baptismo autem remittere. Puto eam gentem quieturam. Polonia vero quin sit quietura, non dubito;[10] non enim committent senatores et caetera nobilitas, ut aliorum causa agatur ipsorum periculo, satis metus habentium a Turcis et Tartaris.

Pacis universalis negotium videtur ab Hispanis implicari et Galli ipsi quoque ad pacem non properant.[11] Dux Aurelianensis cum egregio exercitu Somonam transiit et ad marescallum vicecomitem Turenae mittuntur quinque millia dilectus novi.

Deus cuncta haec ad bonum christiani orbis ac Suedici praesertim regni regat. Idem, clarissime domine, det Claritudini vestrae valetudinem et res prosperas,

Claritati vestrae studiosissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XXVIII Maii 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

Bovenaan de copie te München: Ex domini Grotii litteris.

6883. 1644 mei 28. Van Christina van Zweden.[1]

Christina [Dei gratia Suecorum, Gothorum Wandalorumque designata regina et princeps hereditaria, magna princeps Finlandiae, dux Esthoniae et Careliae Ingriaeque domina, etc.,] gratiam et favorem nostrum singularem.

Nobilis ac magnifice nobis sincere fidelis,

Expedivimus in Galliam iam ante aliquot septimanas dominum de Serisantes[2] et cum eo tibi scripsimus de bello Danico, cui summa necessitate adactae iam implicamur. Isque reddet tibi mandata nostra pariterque referet quae ipsi etiam commisimus in aula regia peragenda. Nunc autem tibi transmittimus tabulas manifesti nostri in Latino quoque idiomate translati typisque excusi, quo causas belli Danici generatim patefecimus.[3] Cum vero plurimum intersit scire qui in aula illa motus animi

9 Valdemar Christian, graaf van Sleeswijk-Holstein, natuurlijke zoon van koning Christiaan IV van Denemarken, weigerde het geloof aan te nemen van de door hem begeerde tsarendochter Irina.

10 Tsaar Michael Fedorovitsj en koning Wladislas IV van Polen hielden zich verre van de strijd van koning Christiaan IV van Denemarken tegen de Zweden.

11 Grotius had inzage gekregen in de volmachten zoals die in Munster uitgewisseld waren. In zijn brieven van 21 mei (nos. 6870-6871 en 6873-6875) onderschreef hij de Franse kritiek op de Spaanse volmachten.

1 Tekst naar copie te Stockholm, RA, Riksregistratur, 1644, Tyskt och Latinskt, f. 162^{r}-162^{v}. Vindplaats van het origineel onbekend; vgl. Stockholm, RA, Kopiesamlingen II, Åldre fotostater, vol. 10. Beantw. d. no. 6969.

2 De reis van de speciale koninklijke afgezant Marc Duncan de Cerisantes. Op 13 juni kon hij de ambassadeur het schrijven van koningin Christina van Zweden, dd. 27 januari/6 februari 1644, overhandigen; vgl. no. 6696.

3 De Latijnse versie van het Zweeds Manifest van 16/26 januari 1644: *Manifestum, declarans causas, quibus Sac. R.M.^{tas} Sueciae, permota et adacta est, ad decernendum bellum, ac*

surgant quaeve consilia ex occasione huius belli agitentur, abs te clementer requirimus ut diligenter cuncta observes et ad nos perscribas. Quodsi quandam a nobis alienationem animorum enasci videas, non difficile tibi erit sequiorem omnem opinionem aptis rationibus demere. Cumque et longum et periculosum sit iter, quominus aut tam frequenter aut tam tuto literas ad te destinare possumus, certo tibi confidimus ut interceptionem literarum nostrarum

tuendum armis, suum ... ius, adversus ... Christiani quarti Daniae regis, violentos et hostiles actus ac conatus ...; zie *BG* no. 679A rem. 4. In augustus zocht Grotius tevergeefs naar een drukker die een herdruk van dit Manifest wilde bezorgen.

fide pariter ac prudentia tua suppleas et munus hoc tuum porro cum dignitate atque utilitate regni nostri, necnon cum laude tua defungere.[4] Nos tua officia regia gratia agnoscemus.

Atque hisce te Deo clementer commendamus, [sacrae regiae Maiestatis regnique Sueciae respective tutores et administratores,

Petrus Brahe, comes in Wissingsborg, R.S.
drotzetus, m.pp.
Jacobus de La Gardie, m.p.
Carolus Gylldenhielm, regni ammiralius, m.p.
Axelius Oxenstierna, R.S. cancellarius, m.p.
Gabriel Oxenstierna, liber baro in Moereby et
Lindholm, etc., R.S. thesaurarius, m.p.

Dabamus in regia nostra Stockholmensi, die 18 Maii anni 1644].

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 20 [21?] Iulii.

Bovenaan de copie te Stockholm: Domino Hugoni Grotio cum una transmitterentur exemplaria manifesti Latini. A. G[ylden]kl[au].[5] Datum Stockholm, anno 1644, Maius 16.

6884. 1644 mei 30. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine observandissime,

In eodem nunc rerum articulo insulae sunt,[2] quo hactenus fuit utraque continens; conducta enim apud Batavos classis in portu totius Juthiae commodissimo Listerdiepae est[3] et Suecorum naves expectat. Quarum 6 admiralis Stuvertus eduxit,[4] quas reliquae sequentur ductu illustrissimi admiralis Flemmingii senioris.[5] Tum demum de eventu fortunae maritimae cognoscamus, in qua summa rerum potissimum consistit.

4 Lees: 'defungaris'.
5 Anders Gyldenklou, secretaris van de Zweedse kanselarij, 1635-1654 (*SBL* XVII, p. 504-507).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 19). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6875, beantw. door een ontbrekende brief van 11 juni 1644; vgl. no. 6918.
2 De Zweden waren nog niet geland op de Deense eilanden Funen en Seeland.
3 De hulpvloot van Louis de Geer lag omstreeks de 10de mei in het 'Diep van List' (Listerdyb, tussen de eilanden Rømø en Sylt). In de komende dagen voorzag de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson de schepen van kruit en musketiers.
4 De Zweedse admiraal Simon Stewart (Stifvert; Stüwart) (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 509 en p. 523).
5 Klas Fleming voegde zich tegen het einde van de maand bij zijn vloot op de rede van Dalarö (*SBL* XVI, p. 139-144).

Per classem Danicam Gotheburgum adhuc obsidentem pervenisse iuniorem Flemmingium[6] ad suos salvum iterum atque iterum hostium nuntiant literae. Landscroona occupata[7] in Blechingiam secessit illustrissimus Hornius cum exercitus parte; quae

6 Tijdens de Deense vlootblokkade van Göteborg voer een Hollands schip - vermoedelijk een schip uit de hulpvloot van Louis de Geer - dwars door de Deense linies heen. Aan boord bevond zich de 'tourist' Herman Fleming; vgl. Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 89.

7 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn nam op 7/17 april de capitulatie van het Deense garnizoen van Landskrona in ontvangst.

Jemptiam occupaverant copiae[8] et tutam[9] ab invasione Norvegorum praestarunt patriam, in Sconiam eunt. Daniae regem iterum in mare excurrisse ferunt.[10] Illustrissimus Torstensonius classium coniunctionem expectat[11] et caesareanorum copiis Köningsmarchium Hassiacis iunctum[12] et Witembergium Gluckstadiensium et rusticorum excursiones prohibentem opponit.[13] Omni ope nititur caesar, ut Danicae desidiae ad generalem pacis tractatum referantur, et propterea necdum legati eius plenipotentias cum nostris commutarunt, sed moras ex moris nectunt.[14] Racogzii cladem Turcarum imperator resarcire laborat.[15] Venetorum rempublicam mediatricem fore existimant.[16] Portugalliae legatus nunc Osnabruggae est.[17] Tuillerius ex podagra vexatus,[18] cum ab Auersbergio propter privatas Hagae inimicitias exercitas[19] salvum conductum obtinere non potuerit, copiis nostris et Hassiacis Mindam pervenit. Hic lente admodum ad interpositionem festinant,[20] cum multum laboret pro Dano princeps Auriacus. Sperant tamen legati media Iunii se ituros.

8 De kolonels Johan Gabrielsson Oxenstierna en Henrik Klasson Fleming namen in Jämtland maatregelen ter voorkoming van een invasie door het leger van Hannibal Sehested, Deens gouverneur van Noorwegen.
9 In het handschrift: ‘totam’.
10 Koning Christiaan IV van Denemarken had de schans van Älvsborg verlaten. Op zijn vlaggeschip ‘Trefoldighed’ zeilde hij naar de westkust van Jutland.
11 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson bereidde zich voor op een Deens-keizerlijk offensief.
12 Het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, had bij Witzenhausen aan de Werra aansluiting gekregen met Hessische eenheden onder bevel van Johann Geyso.
13 De Zweedse generaal-majoor Arved Wittenberg von Debern zag toe op de verdediging van het hertogdom Holstein tegen een aanval van het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, en veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen. In de tussentijd belette hij de Deense garnizoenssoldaten van Glückstadt en Krempe de toegang tot hun aanvoerroutes.
14 In Osnabrück hielden de keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane hun volmachten nog onder zich. Een uitwisseling zonder de aanwezigheid van een Deense ‘onpartijdige derde’ durfden zij niet op zich te nemen.
15 Sultan Ibrahim hield zich neutraal in de strijd van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi tegen de keizer. Dit belette de pasja van Boeda (Ofen) niet om op eigen gezag partij te kiezen voor de Zevenburgers.
16 De rol van koning Christiaan IV van Denemarken als bemiddelaar ter vredesconferentie was uitgespeeld. Meer en meer raakten de Zweden overtuigd van de noodzaak om het Venetiaanse bemiddelingsaanbod te aanvaarden.
17 De Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes was op 15 mei in Osnabrück gearriveerd (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 214 en p. 220, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 421).
18 De keizerlijke gevolmachtigden weigerden de Franse vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, ordinaris Frans ambassadeur in de Republiek, een vrijgeleide voor zijn reis naar Denemarken en Zweden te verlenen. Een Zweeds escorte onder bevel van kolonel Wolf Heinrich van Isenburg verschafte hem met bed en al (no. 6868) een geleide naar Minden (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 421, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 220).
19 In 1641 had de keizerlijke gevolmachtigde Johann Weichard, graaf van Auersperg, een bezoek aan Den Haag gebracht. Zijn missie stootte op argwaan en jaloezie van de zijde van Frederik Hendrik en de Franse ambassadeur (J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 328-330).
20 De instructies die de Staten-Generaal voor hun vredesmissies naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina opstelden. Op 25 juni konden de ‘vulgaire’ en de ‘secreete instructie’ worden gearresteerd (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 70-72).

Deus illustrissimam Excellentiam vestram perpetuo incolumem servet atque felicem, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae obsequentissimus servitor,
H. Appelboom.

Amstelodami, 30 Maii 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 7 Iunii.

6885. 1644 mei 30. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Gratias habeo maximas, quod me de theologica[2] inter Arnaldum et iansenianos[3] controversia, et iuridica inter Anguianum et Esguilloniam[4] certiorem facis. Adfui his proximis diebus domino Gothofredo,[5] qui Arnaldum putat esse filium eius advocati qui quondam in iesuitas egit acerrime.[6] Nos tunc per unum diem simul sumus rusticati apud communem amicum, saepe tui memores, saepe tuae dominae.[7] De aliis quorum mentionem iniicis sollicite cogitabo.[8] Legi his diebus causas belli a Suedis in Danos moti.[9] Fuisse hostili Danos in Suedos animo satis perspicio, offensae quoque causas non leves reperio, sed tamen tamen dubito an eae satis sint graves ad inferendum

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 309. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6870, beantw. d. no. 6903.
2 Het debat over de memorie *De la fréquente communion* van de jansenistische theoloog Antoine Arnauld.
3 Lees wellicht: ‘iesuitas’.
4 Henri II de Bourbon, prins van Condé, had als curator van Claire-Clémence de Maillé-Brezé, echtgenote van zijn zoon Louis II, hertog van Enghien, een proces aangespannen tegen Richelieu's lievelingsnicht Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon.
5 Théodore (1580-1649), zoon van de protestantse rechtsgeleerde Denis Godefroy, was juridisch adviseur van de Franse delegatie ter vredesconferentie (*DBF* XVI, kol. 448-449). Op 30 mei 1644 meldde André Rivet uit Den Haag: ‘Mons. Godefroy est ici qui ne se haste point, non plus que les Plenip[otentiaires] de cet estat’ (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 283).
6 De Parijse advocaat Antoine Arnauld (1560-1619) verwierf grote bekendheid met zijn welsprekende ‘Plaidoyé de M. Antoine Arnauld, advocat en Parlement ... pour l'Université de Paris, demanderesse, contre les jésuites, défendeurs, des 12 et 13 juillet 1594’ (*DBF* III, kol. 850-859).
7 De dichtregels ‘Saepe tui memores, saepe tuae dominae’ zijn door Willem de Groot gemarkeerd. Misschien verwoordde hij hierin de atmosfeer van een poëtische middag op een landgoed van een wederzijds vriend.
8 De uitgave van Grotius' *poemata* en *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534). Binnenkort zou Willem de Groot zijn problemen voorleggen aan de Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu; vgl. no. 6898.
9 Het Zweeds Manifest van 16/26 januari 1644 in de Nederlandse versie: ‘Manifest, waer in die oorsaecken verclaert worden, welcke die Coninckklijcke Majesteyt tot Sweeden, etc. Bewoghen ende ghedronghen hebben tot een oorlogh te resolveren ... teghen ... des Conincks Christiani des Vierden tot Denemarck, etc. Vijandtlijcke ende gewelt-dadighe attentaten’, Amsterdam 1644, bij Rieuwert Dircksz. van Baardt, 78 blz. (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5075).

inter christianos et vicinos, et eiusdem sectae asseclas, bellum, et quidem sine indictione.[10]

Apud nos princeps in castris est, et praeter veteres copias quatuor millia novorum militum conscribi facit ex consensu Ordinum,[11] usurus et civibus si ita res postulat. Heri

10 Het uitblijven van een Zweedse oorlogsverklaring; vgl. nos. 6726, 6861 en 6880.

11 De Staten van Holland hadden ingestemd met de werving van 4000 waardgelders voor de duur van twee maanden (*Res. SH*, dd. 13 en 25-26 mei).

de summa rei inter ipsum et deputatos actum est; ad illud usque tempus consilia sua pressit, ne divulgarentur antequam instaret executio. Nuper viginti milites Clusa egressi, Leyam transgressi propugnaculum ceperunt hostile, ibique per totum diem morati, abductis aliquammultis captivis domum rediere, exemplo suo docentes transitum illic patere, quando hostes minus sibi cavent et exercitus noster abest.[12]

Legati nostri se parant ad iter Monasteriense, quibus nomine publico addetur secretarius Theodorus Graswinkelius noster.[13] Certe is ad id munus postulatus est, neque recusavit hactenus. Verum illic propter Suedorum cum Dania controversias haerent interrupta opera, neque quicquam etiamnum profecere qui illuc sunt missi.[14] Urgetur quammaxime legatio in Suediam et Daniam,[15] nam id bellum, ut et procrastinatio privilegii quod ab Indiae Orientalis Societate petitur, magnas Amstelodami inter mercatores turbas dat;[16] et illi quidem malo ex legatione petitur remedium, huic ut occurrant decrevere nulla subsidia Occidentali Societati danda e publico, antequam Orientalis Societas in tuto sit collocata.

Nos interea pro pace et ecclesiastica et politica precibus apud Deum intercedemus, cuius protectioni te tuosque commendare non desinemus. Vale,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XXX Maii 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: [Rec.] 7 Iunii 1644.

En in dorso: 30 Maii 1644 W. de Groot.

6886. 1644 mei 30. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger herr ambassadeur, hochgeneigter herr vnndt patron,

12 Frederik Hendrik zond verkenners uit. Begin juni zette het Staatse leger koers naar het legerkamp te Assenede in Zeeuws-Vlaanderen.

13 Deze maand werd een aarzelend begin gemaakt met het aanwijzen van een secretaris voor de Staatse delegatie ter vredesconferentie. De advocaat-fiscaal mr. Dirck Graswinckel leek een geschikte kandidaat. De kwestie bleef tot december 1645 voortslepen (Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 204-205).

14 In de Staten-Generaal kreeg het vraagstuk van de 'Munstersche besendinge' niet de hoogste prioriteit (Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 175-176).

15 De Admiraliteiten van Amsterdam en het Noorderkwartier moesten hun schepen binnengaats houden. De koopvaarders mochten pas uitvaren wanneer de Staten-Generaal de Staatse convooivloot naar de Sont in gereedheid had gebracht. Het wachten op de algemene zeildag zou tot 7 juli duren (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 50-53).

16 Het octrooi van de Verenigde Oostindische Compagnie werd in afwachting van een besluit in de discussie over de vereniging van de Oost- en Westindische Compagnieën telkens voor korte perioden (6 weken) verlengd. Op de Amsterdamse beurs daalde de koers van de aandelen; zie nos. 6828, 6844 en 6863.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 104. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.

Von newen lässt sich diesessmahll allein berichten, dass vorgestern abent hertzog Roderich von Würtenberg, etc. von Münster anhero kommen ist, gedenckend seine reise ehistens von hinnen vnndt so förter vf Hamburg zurichten.[2] Die conferentz der königl.

2 Roderich (Frédéric-Rodrigue) van Württemberg (1618-1651), oudste zoon van hertog Julius Friedrich van Württemberg en Anna Sabine van Sleeswijk-Holstein-Son-

Schwed- vnndt Frantzösischen herren gesandten zue Harkoten,[3] wirt diese woche entlich ihren fortgang gewinnen. Alhier stehet der käyserl. gesandten halber,[4] sowoll alss auch sonsten, noch alless in vnverbesserten terminis, allein wirdt von käyserl. seiten der Hamburger praeliminarschluss nunmeher beginnen vbell gehalten zu werden, in dem, selbigem directe zuwieder, sowoll hier im lande alss auch sonst, verschiedene enormitäten begangen werden[5] vnndt noch täglich geschehen, auch dahero man nicht waiss wass noch etwa daruff erfolgen möchte. Ess haben vnssre herren gesandten sich darüber gegen denen käyserl. beschweret; wass sie daruff antworten, vnndt ob sie remediren werden, wirdt hiernechstens zusehen sein.

Vorgestern frühe seindt die ertzbischoffliche Bremische volcker, im stifft Verden dem obristen Reichwaldt eingefallen[6] vnndt zimblichen schaden gethan, wie ess aigentlich zugangen, waiss man noch nicht. Weiln aber alle bagage hinweg ist, besorgt man der schade nicht gering sein werde. Die 100 mussquetiers so in der schantz bei Verden gelegen, seindt auch alle niedergemacht oder gefangen worden vnndt liegen die ertzbischoffl. nun vor Langwedell, welchess sie sterck beschützen, wesshalb, vnndt vmb den entsatz zu thuen, der herr general maior Steinbock gestern von Minden weggangen ist.

Ich bin vndt verbleibe,

Ew. Excell. gehors[amber] diener,

G. Keller m.pa.

Ossnab[rück], den 20. Maii anno 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 21 Iunii.

6887. 1644 mei 31. Aan Friedrich, landgraaf van Hessen-Eschwege.[1]

Excellentissime domine,

3 In Harkotten zouden de Zweedse en Franse gevolmachtigden elkaar op 28 mei/7 juni ontmoeten. In verband met een plotseling opgekomen ziekte van de graaf van Avaux moest de bijeenkomst uitgesteld worden (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 224 en p. 228).

4 In Osnabrück hielden de keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane hun volmachten nog onder zich.

5 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius protesteerden op 17/27 mei 1644 tegen de brutaliteiten van de keizerlijke soldaten in de omgeving van Osnabrück (*Doc. Boh.* VII, p. 96-97 no. 250, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 221-222 en p. 227). De vrije doortocht naar de plaatsen van de vredesconferentie was vastgelegd in het Hamburgse praeliminaire vredesverdrag van 25 december 1641.

6 Soldaten van aartsbisschop Frederik van Bremen, generaal in dienst van koning Christiaan IV, hadden een eenheid van de Zweedse kolonel Johann Reichwald uit de omgeving van Langwedel en Verden gedreven (*Gazette 1644*, no. 67, dd. 18 juni 1644). Na hun vlucht naar Nienburg riepen de Zweden de assistentie in van generaal-majoor Gustav Otto Stenbock (Steenbock), commandant van het Zweedse garnizoen in Minden (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 252-253).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 726 no. 1665.

Bona fides a me exigit ut amplum testimonium praebeam domino Siraumontio[2]

2 Landgraaf Friedrich van Hessen-Eschwege voerde het bevel over een regiment in het

summae diligentiae qua res Celsitudinis vestrae hic tractavit, omnia moliens ut res eius satis per se magnas faceret maiores augustioresque. Non semper favet fortuna iustis conatibus, minimum vero in Gallia, ubi omnia miris modis agitantur, quae dominus Siraumontius, ut est sagax rerum omnium observator, exactius referet. Ego quidem consilia et commendationes quas potui attuli ad promovenda negotia principis spectabilis et suis natalibus et actis, ac praeterea etiam pacta affinitate cum regina nostra. Sed, ut videtur, tempora nacti sumus minus opportuna quibus meliora sperare licet. Nondum enim omnium dierum vesperae occiderunt.[3] De me sic velim existimet Celsitudo vestra nihil me habere desideratius quam eius inservire et gloriae et commodis.

Deus, excellentissime domine, Celsitudini vestrae in aeternum faveat,

Celsitudini vestrae serviturus semper,

H. Grotius.

Lutetiae, fine Maii 1644.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Landgravio Frederico.

6888. 1644 mei 31. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Venit ad vos dominus Siraumondus,[2] nobilis Lotharingus ingenii perelegantis et multum mihi commendatus ab excellentissimo domino magno cancellario Suediae. Est catholicus et tamen inservit fideliter calvinistae principi, landgravio Friderico Hassico, cui pacta est amitina reginae nostrae. Vult videre et te et eam per quam Deus me captivitati exemit arcam.[3] Est officiosus et bonus.

Vale cum tuis,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

31 Maii 1644.

3 Vgl. Livius 39, 26, 9.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 968 App. no. 707. Beantw. d. no. [6956].

2 De thuisreis van de Lotharingse edelman de Siraumont, politiek adviseur van landgraaf Friedrich van Hessen-Eschwege, de aanstaande schoonzoon van paltsgraaf Johann Casimir van Zweibrücken; vgl. nos. 6385, 6386, 6388 en 6529 (dl. XIV) en no. 6887.

3 De boekenkist, waarin Grotius op 22 maart 1621 uit zijn Loevesteinse kerker was gedragen.

6889. 1644 juni 1. Van C. Marin.[1]

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 333. Eigenh. oorspr. Antw. op een reactie van Grotius naar aanleiding van het bericht dat

Monsieur,

Je vous remercie tres affectueusement du bon souhait que vous me faites pour mon voyage, que j'espere d'entreprendre bientost, car le gouverneur de Benfeld me fait de

grandes pleintes contre les François,[2] qui menacent derechef de prendre leur[s] quartiers au territoire de Benfeld et en partie les y ont pris desja, et mettant par cela à une extreme desolation les habitans il n'en peut plus tirer tant d'argent qui baste à l'entretenement de la garnison, de sorte que j'y serois pis qu'icy, si on m'y establiroit pour residant. Oultre cela, il a des lettres de Suede, vieilles de trois mois, qui ne donnent encore aucun indice qu'on y sçache la mort du feu Mokl,[3] tant les postes sont mal asseurées, et d'attendre icy la responce de ce qui luy doit succeder, ce seroit trop long pour moy. Il faut donc par necessité que je parte d'icy devant ou après la Pentecoste[4] pour mettre en meilleur ordre mes affaires en Suede et je crois d'y pouvoir arriver fort à propos, puisque nostre reine accomplit ses années de la minorité vers le mois de Decembre futur et entrera ellemesme au gouvernement de son royaume.[5] Je suis pourtant resolu de me mettre bientost en chemin et à celle fin me veux servir de certains bains qui sont au pays de Valis[6] pour en fortifier un peu me[s] jambes.

L'execution de la paix d'Italie s'accroche un peu sur ce que le pape ne veut demolir son fort de Malamucha, fait à l'entour de Comachio,[7] pretendant n'estre compris dans le traitté, et parce que les Venetiens pretendent le contraire, ils en disputent entr'eux fort brusquement et attendent la resolution sur cela de France. Le duc de Bouillon a esté bien receu tant à Milan qu'à Genes et sera à ceste heur à Rome,[8] où l'on soupçonne qu'il est appellé expressement par les Barbarins pour brouiller derechef les cartes, et que pour cela on fait difficulté de demolir ce fort de Comachio. Nous verrons ce qu'en sera. Le prince Thomas tient le rende[z]-vous de ses trouppes qu'on estime de 8 à X mille hommes, faisant semblant d'attaquer le fort de Breme[9] et faciliter la prise de Final,[10] que la France voudroit oster à l'Espagnol, fort soigneux à le conserver, y ayant mis une garnison de deux mille hommes et donné ordre à le secourir par mer en cas de besoing. Le general des dominicains, pere Rodolfe,[11] a esté desmis de sa charge contre la volonté de

2 Friedrich Moser von Filseck († 1674), militair gouverneur van de Zweedse enclave Benfeld, had de Zweedse gevolmachtigden in Osnabrück tijdig geattendeerd op de inkwartiering van Frans-Weimarse troepen in de Elzas; vgl. no. 6399 (dl. XIV), en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 224, p. 227 en p. 235.

3 De resident Friedrich Richard Mockhel was in december 1643 overleden. In juni 1644 maakte de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson zijn regering opmerkzaam op het overlijden van haar resident in Benfeld (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 430).

4 Pinksteren viel op 9 juni (oude stijl).

5 Koningin Christina zou op 7/17 december 1644 de troon bestijgen.

6 Leukerbad in het kanton Wallis.

7 De republiek Venetië beklaagde zich bij de Italiaanse vredesbemiddelaar kardinaal Alessandro Bichi over de weigering van de paus en de kardinalen Barberini om de forten bij Comácchio in de delta van de Po af te breken. Tenslotte werd overeenstemming bereikt over het slechten van het fort van 'Magnavacca' (*Gazette 1644*, nos. 68 en 72, dd. 18 en 25 juni 1644, en *Archivo de Simancas, Catálogo* XXVI. *Papeles de estado. Venecia*, p. 353).

8 Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, had zich beschikbaar gesteld voor een hoge aanstelling in het leger van paus Urbanus VIII (Maffeo Barberini). Op 17 juni bereikte hij de Eeuwige Stad (Congar, *Sedan et le pays sedanais*, p. 336 en p. 343).

9 Prins Tommaso Francesco van Savoye verkende de mogelijkheden voor een aanslag van het Frans-Savoyaardse leger op het fort van Breme aan de Milanese zijde van de Po. Hij zond eenheden uit om de toegangswegen in de omgeving van Alessandria vrij te maken (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 106).

10 De Spaanse garnizoensstad Finale Ligure werd in alle haast opnieuw bevoorraad; vgl. *Gazette 1644*, no. 58, dd. 28 mei 1644.

11 Michel Mazarin, broer van de kardinaal, was in 1642 door een deel van het Kapittel verkoren tot de waardigheid van generaal der dominicanen. Paus Urbanus VIII erkende de verkiezing niet. Binnenkort zou in Rome een nieuwe opvolger voor de in

l'empereur, du roy de Poulogne et des relligieux de cest ordre-là, qui menacent de se soulever contre le pape, et plusiours sont partis de Rome fort malcontens. De Vienne on confirme la desfaite du comte de Bouchaim par le Rakozy, qui a besoing d'estre appuyé.[12]

Je demeure, monsieur,
vostre serviteur tres humble,
C. Marin m.p.

De Zurig, ce 22 de May l'an 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 23 Iunii.
En in dorso: 22 May 1644 Marin.

6890. 1644 juni 4. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

De domino Basio miror, cuius amicitiae veteris et mihi damnosae tam parum meminerit.[2] Nimirum tempus animos detegit.[3]

Exercitus ducis Aurelianensis iam habet XX militum millia. Rumores varii, maxime de Flandria maritima.[4] Iam nunc audimus obsideri Gravelingam terra marique.

Vide epistolam archiepiscopi Gnesnensis, primatis Poloniae, et synodi quae ipsi aderat, ad dissidentes in rebus fidei ab ecclesia catholico-romana.[5] Calvinistas emansuros puto. Qui vero confessionem Augustanam sequuntur, quid facturi sint nescio. Forte consilium petent a Suedis et Saxonibus.[6] Gaudebo, si non ipsius literis, te nuntiante intelligere vel summatim quae optimo seni domino Utenbogardo in

12 Johann Christoph, graaf van Puchaim, voerde een keizerlijk leger naar de 'Bergstädte' Košice (Kaschau) en Prešov (Eperies). De Zevenburgse vorst György I Rákóczi had de verdediging van deze plaatsen reeds op orde gesteld; vgl. *Doc. Boh.* VII, p. 101 no. 269 en p. 112 no. 309.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 968 App. no. 708. Antw. op no. 6877, beantw. d. no. 6909.

2 De Hollandse rekenmeester mr. Johan Basius had de kandidatuur van Pieter de Groot voor de functie van secretaris van Den Haag niet gesteund. Indien Grotius wat toeschietelijker was geweest, zou de rekenmeester de afspraken met zijn neef mr. Gerrit Graswinckel, heer van Maasland, minder zwaar hebben laten wegen.

3 Vgl. Erasmus, *Adagia* 216, in *Opera omnia*, ordinis secundi, tomus primus, Amsterdam 1993, p. 332.

4 Op 27 mei begon in Parijs het bericht te circuleren dat het leger van de 'generalissimus' Gaston van Orléans de belegering van Bourbourg en Gravelines (Grevelingen) had ingezet (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 183).

5 Op 12 november 1643 hadden de Poolse bisschoppen in een 'Epistola synodi provincialis Poloniae' alle andersdenkenden (met uitzondering van de socinianen) opgeroepen om op 1 oktober 1644 bijeen te komen voor een 'fraterna collatio seu colloquium charitativum'. De uitnodigingen werden verzonden op naam van de primaat Maciej Lubieński, aartsbisschop van Gniezno (Jobert, *De Luther à Mohila*, p. 386-394).

6 Deze gissing ging niet op. Op het colloquium te Toruń waren het juist de lutheranen Johann Hülsemann, Abraham von Calow en Johannes Botsack die het felst voor hun standpunten opkwamen (Jobert, *o.c.*, p. 393).

mentem nunc veniunt super iis quae attigeram,[7] salva ei semper mutandi et augendi libertate. Si in purganda a

7 In zijn brief van 21 februari 1644 (no. 6724) had de remonstrantse theoloog Johannes Wtenbogaert zijn trouw beleden aan ‘de nootwendicheyt om de kercken wederom

crassioribus vitiis ecclesia omnes operam ponerent, satis in eo reperirent negotii, quod eorum curam a disputationibus minus utilibus averteret.

De archiepiscopo Cantuariensi recte iudicatis incidisse eum in malos homines et in mala tempora.[8] Magnum innocentiae testimonium, quod tot infestissimi insectatores talia conquirunt in eum crimina.

Noster Didericus itineri se parat.[9]

Tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

4 Iunii 1644.

In Catalania exercitus prope totus Gallorum caesus est.[10] Gentis in Gallos fides nutat.

6891. 1644 juni 4. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Die van de Vereenigde Nederlanden, zoo ick zie, zullen haer in de zaecken van Swede ende Denemarck [niet binden]; maer toonende te letten alleen op haer eigene interest, zullen haerzelve alleen tot vrunden houden. 'tGunt uEd. adviseert van Neef ende Sophi heb ick lang gemerckt.[2] Te Munster zullen de gezanten hapermarct[3] vind[en]. Ydereen let daer zeer op zijn hoocheit ende alle de werelt heeft het ooge op hetgunt daer passeert.

Men spreect hier van het belegh van Grevelingen, 'twelck een groot stuck waer.[4] 't Retardement van 't octroi van Oost-Indië magh pretexten nemen zoo men wil, maer is zeer schadelijck zoo aen 't generael als aen de particulieren.[5]

Niet alleen zal het parlement verdeeling vinden over de kerckelijcke regiering, maer

8 Het proces tegen William Laud, aartsbisschop van Canterbury. Zijn rechters verweten hem dat hij zich de aanspreektitels ‘angelus’, ‘pontifex’ en ‘sanctitas tua’ had laten welgevallen.
9 Kardinaal Jules Mazarin had zich bereid getoond om de Frans-Weimarse officier Dirk de Groot bij de nieuwe opperbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, aan te bevelen (*Lettres Mazarin* I, p. 697).
10 Dit bericht komt ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 4 juni.
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 37c. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6892.
2 Het stoorde Grotius dat de Staten-Generaal zich niet hadden willen binden aan de verplichtingen van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640. Hij schreef de Staatse afzijdigheid in het Zweeds-Deens conflict toe aan de koele verstandhouding van ‘Neef’ (Frederik Hendrik) met de regering in Stockholm (‘Sophi’).
3 ‘Hapermarct’, in de betekenis van getwist en gekijf. In Munster gunden de delegaties ter vredesconferentie elkaar de préséance niet. Gezien de problemen die nu al waren gerezen over de ‘eer en tytulen’, vonden de Staten-Generaal het niet raadzaam om veel haast te maken met de ‘Munstersche besendinge’.
4 Het leger van de ‘generalissimus’ Gaston van Orléans had de belegering van Gravelines (Grevelingen) ingezet.
5 Het octrooi van de Verenigde Oostindische Compagnie werd in afwachting van een besluit in de discussie over de vereniging van de Oost- en Westindische Compagnieën telkens voor korte perioden (6 weken) verlengd. Op de Amsterdamse beurs daalde de koers van de aandelen.

oock over de jalousie ende misvertrouwen van de communes tegen de lords,[6] inzonderheit tegen den grave van Essex.[7] Monsieur Casaubon, canonick van Canturberg,[8] is van zijne beneficiën gepriveert ende driemal geciteert zijnde bij het parlement, is bij Seldenus[9] ende andere vrunden geraiden zich te vertrecken in Vrancrijck.

4 Iunii 1644.

De uwen van den 25e Mey is wel ontfangen.[10]

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raed in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot uyt Paris, den 4 Juny 1644.

6892. 1644 juni 4. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

't Principaelste discours alsnu is van 't belegh van Grevelinge, alwaer men begint te wercken,[2] despererende van Bourbourg omdat het rondom in 't water ligt. Men heeft een brugge gemaect over d'Aa, becomen de forten van Baiette, La Capelle, Saint-Folquin. Den hertogh van Orleans heeft zijn quartier nae Duinkercke toe, waerontrent een deel is van 't vijantlijcke leger. Zijne Hoocheit heeft twintichduizent man, Gassion bij haer gecomen zijnde.[3] Zal meer van doen hebben om het groote fort ende de stadt in eene circumvallatie te begrijpen, die zijn zal van den ommegang van drie mijlen. Een goet deel Fransche schepen zijn alrede op de cust, andere

6 In Londen werd gesproken over de samenvoeging van de twee huizen van het Parlement. Het voorstel diende om het verzet van de 'lords' tegen de oorlog te breken.

7 De 'oorlogspartij' in het Lagerhuis had geen vertrouwen meer in de strijdvaardigheid van Robert Devereux, graaf van Essex. Juist toen zijn positie begon te wankelen, behaalde de graaf in Dorset een eclatante overwinning op de koninklijken van prins Moritz (Maurits) van de Palts (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 104 en p. 110-112).

8 Mericus Casaubonus (1599-1671) was in het gevolg van zijn vader Isaac naar Engeland gegaan. Na de dood van Isaac Casaubonus (1559-1614) kreeg hij een studiebeurs voor Oxford. Op voorspraak van William Laud verwierf hij in 1628 een kanonikaat in de kathedrale kerk van Canterbury. In die hoedanigheid kwam hij in nauwe correspondentie te staan met de 'kanunnik' Gerardus Joannes Vossius. Zijn loyaliteit jegens de aartsbisschop strafte het Parlement af met een arrestatiebevel. In 1649 ontving hij van Oliver Cromwell enig rechtsherstel (*DNB* IX, p. 261-262).

9 De jurist John Selden (1584-1654), lid van het Lagerhuis, probeerde zijn geleerde vrienden enige bescherming te bieden in deze roerige tijden.

10 De brief van 25 mei zal Nicolaes van Reigersberch nog ten huize van zijn broer David, rekenmeester van Zeeland, geschreven hebben; vgl. het adres in no. 6871.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 37d. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6891. Beginnend bij 'De tijdinge van 't groote verlies in Catalagne', copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 7/17 juni 1644).

2 De *Gazette 1644*, no. 60, dd. 3 juni 1644, bracht de eerste berichten van de belegering van Gravelines (Grevelingen) in een 'extraordinaire': 'La prise des forts de Bajette, de la Capelle et de Saint Folquin, par l'armée du Roy commandée par Monseigneur le Duc d'Orleans, avec ce qui s'est passé en sa marche, et le campement de ladite armée pres de Gravelines'.

3 Gedurende de belegering van Gravelines week het leger van maarschalk Jean, graaf van Gassion, niet van de zijde van het Picardische leger van de 'generalissimus' Gaston van Orléans; vgl. *Lettres Mazarin* I, p. 736-737 en p. 743.

werden daernaetoe gezonden. Vijfhondert man heeft middel gevonden in te comen in Gravelines tot verstercking van

het garnisoen. De Fransoisen hebben haer meesters gemaect van den dijck tusschen Aire ende Sint Omer.[4]

Ondertusschen crijgen wij de tijdinge van 't groote verlies in Catalagne.[5] Die 't minst maecken, zeggen van drieduizent, andere van zesduizent zoo dooden als gevangenen. De cavallerie, tot tweeduizent, ende weinigh van de infanterie hebben zich gesalveert nae Cervieda,[6] eenige oock nae Lerida, ende 't garnisoen aldaer vermeerdert tot vierduizent. De faute is begaen daerdoor dat den marescal de La Motte-Odincourt, Lerida willende protegeren tegen belegh, ondertuschen het leger van den coning van Spaignie onder Philippo da Silva de Segro heeft laeten passeren ende, meenende dat het maer een deel was van het leger ende niet het heele leger tot zestienduizent man, hetzelve is tegengegaen, maer ziende den grooten hoop heeft de cavallerie datelijck de vlucht genomen, d'infanterie zich geretireert op een berge, maer is aldaer geattaqueert ende in stucken geslagen. Om dat leger te herstellen brengt Villeroi drieduizent man, noch zooveel ofte wat meer werden vergadert uit Languedoc. Eer die comen, meent men dat Lerida over zal zijn. Daer is vivres gebreck. Men vermeerdert de schepen ende galeien voor Taragon. In Spaignie werdt een groote scheepsarmade gereedgemaect.

Beck in Lutsenburg crijgt vierduizent man van hertogh Carel,[7] ende eenige oude trouppen van Haezfeld ende Lamboi,[8] waertegen zich stelt den hertogh van Anguien,[9] die zijn volck vergadert in 't lant van Metz ende meer volck verwacht ende artillerie vanhier. Den marescal de Turaine is bij Brisac, verwacht d'Aumont met zesduizent man.[10] De Beierschen ondertuschen meesters van 't velt beschieten Blomberg, maecken myne van Friburg ende Nieuburg te attaqueren,[11] tot schrick van de

4 Het leger van 'Monsieur' volgde vanaf Aire-sur-la Lys de route langs het kanaal van le Neuf-fossé; vgl. Aumale, *Histoire des princes de Condé* V, p. 226-227.

5 Omstreeks het middaguur van de 28ste mei werd Parijs opgeschrikt door de tijding dat het leger van de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, door het leger van don Felipe de Silva verslagen was. Op 15 mei was de onderkoning bij de rivier de Segre (ten oosten van Lérida) op de Spaanse troepenmacht gestoten. Volgens de eerste berichten had hij in de slag zijn gehele infanterie verloren (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 186-187).

6 Het verslagen leger hergroepeerde zich in Cervera. Manschappen uit het territoriale leger van Nicolas de Neufville, markies van Villeroy, moesten de uitgedunde gelederen versterken (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 255-257, en *Lettres Mazarin* I, p. 720-722).

7 Hertog Karel IV van Lotharingen zocht verbinding met het leger van de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck.

8 De keizerlijke bevelhebbers Melchior von Hatzfeldt und Gleichen en Willem, baron van Lamboy, hadden enige verwaarloosde regimenten in de Eifel achtergelaten (*Gazette 1644*, no. 62, dd. 4 juni 1644).

9 Op 7 juni gaf de regering in Parijs de Franse bevelhebber Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, de order om naar Givet op te rukken (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 294-295).

10 Charles, markies van Aumont, bracht een Frans legercorps over naar het hoofdkwartier van de Frans-Weimarse opperbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne (*Lettres Mazarin* I, p. 659-660 en p. 696-701). Op 3 juni trok het Frans-Weimarse leger bij Breisach de Rijn over (*Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 8).

11 De Zwabisch-Beierse veldmaarschalk François de Mercy stelde wachtposten op langs de toegangswegen naar Freiburg im Breisgau en Neuenburg aan de Rijn. Onderweg nam hij het kasteel Blumberg in bezit (*Gazette 1644*, no. 62, dd. 4 juni 1644). Vooral zijn activiteiten in de omgeving van de vesting Hohentwiel verontrustten de Zwitserse protestanten; vgl. Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 32-34.

Switsersche protestanten. Uit Uberlingen zijn uitgetrocken tusschen de drie- ende vierhondert man.[12]

12 Het Frans-Weimarse steunpunt Ueberlingen had op 12 mei de strijd tegen de Zwabisch-Beiersen opgegeven. De capitulatievoorwaarden werden op 1 juni 1644 bekendgemaakt in een ‘extraordinaire’ van de *Gazette 1644* (no. 59).

Hier werdt gezegt dat de Portugesen Barca hebben becomen in Galicië.[13] Andere hebben advysen dat den marquys van Taragousa, bij zich hebbende twintichduizent man, den Portugezen een merckelijcke afbreuck heeft gedaen.[14] In Italië is gebreck van geld, zoo aen de zijde van den prince Thomas[15] als van den gouverneur van Milan, aen denwelcke den hertogh van Modena heeft bijgezet twaelfhondert man te voet, achthondert te paerd, ende van de gelicentieerde trouppes meer nemen den Spaenschen dienst dan de Fransche.[16]

Den hertogh van Guise gaet als volontaire bij den hertogh van Orleans[17] ende heeft van de coninginne daertoe te schenck ontfangen vijftichduizent gulden. 't Edict van de nieuwe huizen vindt oppositie in het parlement.[18] Men spreect van een impost op de coetzen. Don Jean d'Austria verzoect paspoort om hier door te passeren nae Nederlant.[19]

Uit Engelant verstaen wij dat de coninginne is tot Excester,[20] dat Jorck belegert werdt bij de parlamentarissen,[21] Lima bij prins Mauritz,[22] dat men de ambassadeurs van de Vereenigde Nederlanden beschuldigt[23] dat zij den coninck van Engelant hebben willen doen comen tot Londen.

13 Barca d'Alva, grensstad aan de Douro. Dezelfde *Gazette 1644*, no. 59, 'extraordinaire du 1 juin 1644' (*supra*, n. 12) berichtte over 'L'irruption des Portugais dans la Galice, où ils ont pris et ruiné la ville de Barca, et défait quelques troupes Castillanes'.

14 De Napolitaan Carlo Andrea Caracciolo (1584-1646), markies van Torrecuso, bevelhebber in het Spaanse leger, sinds 1644 militair gouverneur van Badajoz, trachtte de plaats Ouguela (ten noorden van Campo Maior) te veroveren (*DBI* XIX, p. 321-328).

15 In juni bracht prins Tommaso Francesco van Savoye het Frans-Savoyaardse leger bijeen in het stroomgebied van de Tanaro (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 106).

16 De afgedankte troepen van de republiek Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena. Afspraken waren er gemaakt dat de lichtingen van de groothertog en de hertog van Modena dienst mochten nemen in het leger van Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, Spaans gouverneur van Milaan; zie no. 6825.

17 Een uitgelezen schare vrijwilligers diende in het leger van Gaston van Orléans, onder wie Henri II de Lorraine, hertog van Guise; vgl. *Briefw. C. Huygens* III, p. 499.

18 Het harde bewind van Michel Particelli, heer van Emery, 'contrôleur général des finances'. Gehaat bij de Parijse burgerij was het edict van de 'toisé' van 27 januari 1644: benadeelde huiseigenaren spanden een proces aan voor het Parlement van Parijs (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 87-97, en *Mémoires d'Omer Talon* I, p. 305-313).

19 Juan José van Oostenrijk, natuurlijke zoon van koning Philips IV van Spanje, was op 20 december 1643 benoemd tot gouverneur over de Zuidelijke Nederlanden. Tot nu toe had de Franse regering hem een paspoort voor zijn doortocht geweigerd; zie no. 6829.

20 Koningin Henriëtte Maria van Engeland had Bristol verlaten. Op 16/26 juni beviel zij te Exeter van een dochtertje, prinses Henriëtte (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 101, p. 107 en p. 112).

21 Het Schotse expeditieleger had de belegering van York ingezet. Uit vrees dat een koninklijk leger onder bevel van Rupert (Robert) van de Palts het garnizoen zou ontzetten, stuurde het Parlement zijn legeraanvoerder Edward Montague, graaf van Manchester, naar het front. Eind juni sloten de parlementsgezinden zich bij de Schotten aan. De stad capituleerde op 16/26 juli (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 110-111 en p. 123).

22 Prins Moritz (Maurits) van de Palts belegerde de havenstad Lyme Regis in Dorset. In de tweede helft van juni dwong Robert Devereux, graaf van Essex, de koninklijken tot opgave van de belegering (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 110 en p. 112).

23 De Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude wachtten al zes weken op een antwoord van de 'speakers' van het Hoger- en Lagerhuis op hun bemiddelingsvoorstellen. Op 16 mei gaven de 'speakers' eindelijk enige blijk van belangstelling voor het aanhouden van hun missie. Onvoldaan vertrokken de ambassadeurs enige dagen later naar het hof van koning Karel I te Oxford (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 99-101, en *Briefw. C. Huygens* III, p. 482).

Te Francfort is den brief van de heer d'Avaux[24] niet gelegt in publycque deliberatie.[25] Men zegt daer dat de Fransoisen retardement zoecken ende dat men in drie maenden niet en zal comen aen de principale handeling. De churfursten waeren geresolveert niet toe te laeten dat haere ambassadeurs zoude cederen aen die van Venetië.[26] Den churfurst van Saxen doet instantie opdat de hersmeedde amnestie mochte gezonden werden aen de landgravinne van Hessen om haere Hoocheit af te trecken van de geallieerden.[27] Den grave van Bouchain zich excuserende van de ambassade nae Constantinopole,[28] werden anderen daertoe gezocht. Men zegt daer[29] dat Rakoczy claegt over de Sweden dat zij haer in andere quartieren occuperen, niet daer hij haer hadde gewacht,[30] ende dat den keizer met de ligue verzeeckert zijn van den coning van Denemarcken dat hij met haer het oorlogh zal uitvoeren[31] ende den keizer alle 't zijne weder doen hebben. Den vorst van Beieren hadde geschreven aen die van Frankenlant dat zij met patiëntie zoude willen verdragen de inlegering van Haezfeld,[32] als die niet lang zoude duiren. Co-

24 In navolging van de Zweedse uitnodiging, dd. 14/24 november 1643 (no. 6528 (dl. XIV) en no. 6669), hadden de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien op 6 april aan de Duitse vorsten en standen een oproep gedaan om vertegenwoordigers naar Munster en Osnabrück te zenden. Op advies van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel hadden zij de Frankforter 'Deputationstag' ook met een exemplaar van hun uitnodiging bedacht (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 167-169; *Urk. u. Act.* I, p. 852-855, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 99-101 en p. 868).

25 De keizer, de hertog van Beieren, de keurvorst van Saksen en de keurvorst-aartsbisschop van Keulen waren eensgezind in hun advies aan de Frankforter 'Deputationstag' om de Franse uitnodiging onbeantwoord terug te sturen.

26 In Munster waren problemen gerezen over het ceremonieel bij de ontvangst van de Keulse keurvorstelijke raad Franz Wilhelm von Wartenberg, bisschop van Osnabrück, Minden en Verden. Als vertegenwoordiger van het college van de keurvorsten wenste hij in 'eer en tytulen' niet achtergesteld te worden op de ambassadeur van Venetië. Omdat dit voorrecht hem geweigerd werd, keerde hij onverrichterzake terug. Het ranggeschil werd pas op 8 november 1644 opgelost met een keizerlijke erkenning van de gelijkwaardigheid van de keurvorsten ten opzichte van vrije republieken (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Wartenberg* I, p. XXXV-XXXVI, en Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 209-210).

27 De keizer en keurvorst Johann Georg I van Saksen trachtten landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel te bewegen tot deelname aan een keizerlijk-Deens front tegen Zweden. Omdat zij zich niet kon verenigen met de voorwaarden van het amnestiedecreet van de Regensburger rijksdag van 1641, wees zij deze poging tot toenadering van de hand (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 163-186, *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 433-434, en *Doc. Boh.* VII, p. 253 no. 775).

28 In april had keizer Ferdinand III de missie naar het hof van sultan Ibrahim willen toevertrouwen aan kolonel Johann Christoph, graaf van Puchaim. De voorkeur ging tenslotte uit naar de ervaren diplomaat Hermann, graaf van Czernin (*Doc. Boh.* VII, p. 91 no. 227 en p. 103 no. 278).

29 In Parijs was een nieuwsbrief binnengekomen van Jean de La Haye, sieur de Ventelay (Vantelet), de Franse ambassadeur in Constantinopel; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 185, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 612.

30 De Zevenburgse vorst György I Rákóczi had op 16 november 1643 een verbond met de Zweden gesloten. Tot zijn verbazing lieten de 'bondgenoten' hem op het beslissende moment in de steek en ontketenden zonder hem te waarschuwen een oorlog tegen koning Christiaan IV van Denemarken; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 181-192.

31 De keizer had steun aan koning Christiaan IV beloofd op voorwaarde dat deze niet onderhands vrede met de Zweden zou sluiten (*Doc. Boh.* VII, p. 93 no. 238).

32 Frankenland was de uitvalsbasis voor het leger van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen (*Doc. Boh.* VII, p. 99-100, no. 258 en nos. 260-263).

ningsmarck was te Erfurdt, zijn volck ten deele daer, ten deele te Leipsich.[33]
4 Iunii 1644.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 4 Juny 1644 uyt Paris.

6893. 1644 juni 4. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Dux Aurelianensis Gravelingam obsidet,[2] bene capto tempore, dum reges Angliae et Daniae, plane nolentes Flandriam Gallis accrescere, domi negotium habent ita grave ut externis se miscere non possint.[3] Habet dux secum viginti ferme hominum millia. Pluribus ei opus est, ut uno vallo includat oppidum et castellum, non minus firmum oppido. Dux Anguianus apud Virodunum est.[4] Sarcinae ab eo praemissae praeda hosti fuere.

De Catalania evenit quod praesagieram: ingens damnum acceptum est. Dum Ilerdam adversus obsidionem, quam parari audiebat, obtegit Motta Odincurtius, transiit interim Sicorim amnem[5] exercitus regis Hispaniae ad XVI millia. Motta Odincurtius, qui partem tantum hostilis exercitus venisse arbitrabatur, obviam ivit. Equitatus eius illico cessit, peditatus caesus aut captus est, tria millia dicunt qui minimum, sex qui plurimum. Ilerdae partim ex vetere praesidio, partim ex illis quos illuc fuga tulit, quatuor esse millia dicuntur, spe exigua ut diu tutari oppidum possint. Villaregius cum tribus militum millibus, alia totidem ex Languedocia, quae in supplementum cladis mittuntur, serius eo pervenient quam ut damnum vitari possit. Adest et alius metus, ne Catalani, pertaesi Gallica imperia,[6] locorum quae tenent traditione gratiam sibi veteris heri redimant.

Ex Uberlinga exiere milites inter trecentos et quadringentos. Bavarici autem et Hohentvilae aditus exitusque obsepiunt et obsidium moliuntur aut Neoburgi aut Friburgi, non sine metu Helvetiorum protestantium. In Italia qui missionem accepere milites eorum pauci Gallicam, plures Hispanicam sumunt militiam. Paupertas utrinque par et principem Thomam et Mediolani praefectum adhuc otiosos tenet.

33 De Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, had het noodzakelijk geacht om zijn garnizoenen te Erfurt en Leipzig opnieuw te bevoorraden (*Gazette 1644*, no. 57, dd. 28 mei 1644).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 197; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 431 no. 535. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 258. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 6894).

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 4 juni 1644 (no. 6892).

3 In betere tijden onderhielden koning Karel I en koning Christiaan IV van Denemarken een levendige handel met de havens aan de Vlaamse kust.

4 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, verscheen op 28 mei in Verdun (*Gazette 1644*, no. 62, dd. 4 juni 1644). Op 7 juni gaf de regering in Parijs hem de order om naar Givet op te rukken (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 294-295).

5 ‘Sicoris amnis’, de rivier de Segre in Catalonië.

6 Enkele dorpen in de omgeving van Lérida hadden de Spaanse troepen van don Felipe de Silva als overwinnaars binnengehaald. De Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, nam weldra wraak. Op hardhandige wijze liet hij de inwoners van de plaatsen Castelló de Farfanya (ten westen van Balaguer), Bellvís en Agramunt boeten voor hun ongehoorzaamheid (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 284-286).

Francofurti in conventu lectae non sunt domini Davausii literae. Queruntur omnes a Gallis moras necti, tres menses abituros priusquam caput rei attingatur. Nolunt electores legatos suos Venetis cedere. Urget imperator, ut lex oblivionis ita uti nunc reconcinnata est ad viduam Hassicam mittatur ipsaque sic ad pacem invitetur. Ragozium aiunt

queri, quod Suedica arma, quorum viciniam sperabat, alio vim suam verterint. Comite Buchaimo se excusante de legatione ad Turcam, aliis ea imponitur. Francones monet Bavarus, ut Hazfeldii hospitia patienter ferant. Creditur ibi Daniae rex illigatus novo foedere cum imperatore et sociis eius, ut bello ad finem usque pariter insistant.[7] Creditur non multum effecturus marescallus vicecomes Turenae, nisi in partibus inferioribus alius exercitus Gallorum aut Suedorum una cum Hassis se moveat.[8] Coningsmarchius Erfurti esse credebatur magno relicto Lipsiae praesidio, ad Marburgum Geissius;[9] Rosa a Melissae obsidio abierat.[10]

Regina Angliae ex Bristolio Excestriam venit propinqua partui. Eboracum magnis copiis obsident parlamentarii et Scoti; Limam princeps Mauritius. In Hispania dicitur marchio Taraccusae[11] habere contra Portugallos XX millia militum et rebus uti prosperis. Exercitui in Catalania pro rege Hispaniae praeest Philippus Silva. Marchionem Odincurtium vulneratum fama est, machinae et sarcinae captae. Intra Ilerdam exigua victus copia. Interim Galli classem ad eam oram augent. Hispanici apud Belgas exercitus pars ad Dunquercam est. Beckius quatuor millia a duce Carolo accepit et quasdam habet a Lamboio et Hazfeldio copias. Gassio duci Aurelianensi se iunxit. Confert se eodem ad voluntariam militiam dux Guisius, acceptis ad hoc iter dono a regina quinquaginta francicorum millibus. Placuerat Borburgum eodem tempore cum Gravelinga obsideri. Verum obstat stagnans circum humus. Interim Galli vicina populantur, etiam reliquias veteris oppidi cui nomen Castelli Menapiorum,[12] et vi perrupere aggerem qui inter Airam et Sancti Audomari oppidum. Habent et prope id litus classem, quae in dies augetur. Coepere opera fieri circum Gravelingam. Dicitur a Bavaricis verberari Blomberga. Marescallus Turenae copias suas contrahit et sexies mille alios exspectat ducente Daumontio. Quingenti homines in Gravelingam penetrarunt aucturi praesidium.

Johannes Austriacus, qui Belgicam pro Hispano reget, transitum huc postulat. Sermo hic de tributo in carrucas. Illud in aedificia nova impedimenta accepit a parlamento. Etiam machinae ad marescallum vicecomitem Turenae mittuntur. Praefectus Mediolanensis a Mutinensi duce accepit mille ducentos pedites, equites octingentos. Longuiaco egressi milites a Damvillerianis et Jamaicensibus[13] damnum accepere.

7 Een bondgenootschap met de keizer had koning Christiaan IV afgeslagen. Hij aanvaardde wel het aanbod van daadwerkelijke militaire steun tegen de Zweedse hoofdmacht van Lennart Torstensson. Momenteel werd in Bohemen, Saksen en Frankenland een keizerlijk expeditieleger onder bevel van Matthias, graaf Gallas, en veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen geformeerd.

8 In Parijs leefde de wens dat het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, aangevuld met Hessische regimenten, aan de Nederrijn gereed zou staan om het Frans-Weimarse leger te assisteren in een grootscheepse campagne tegen de Zwabisch-Beiersen van François de Mercy en Johan van Werth; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 271-273.

9 Zodra het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, weer was teruggekeerd naar Erfurt en Leipzig, verlieten de eenheden van de Hessische bevelhebber Johann Geyso hun vooruitgeschoven posities aan de Werra (*Gazette 1644*, no. 61, dd. 4 juni 1644).

10 De 'Weimarse' cavalerist Rheinhold von Rosen had een laatste ronde gemaakt langs de Frans-Weimarse veroveringen in de Franche-Comté (Baume-les-Dames, Luxeuilles-Bains, Vesoul en het kasteel Mélisey).

11 'marchio Taraccusae', op grond van de brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 6894) verbeterd uit: 'marchio Caracenae' [= de markies van Torrecuso].

12 'Castellum Menapiorum', de plaats Cassel (Mont-Cassel) op de route naar Duinkerken.

13 Damvillers en Jametz ten noorden van Verdun. Volgens de *Gazette 1644*, no. 64, dd. 11 juni 1644, had de Franse gouverneur van Damvillers een geslaagde tegenactie ondernomen tegen plunderende soldaten van het Luxemburgs-Lotharingse garnizoen van Longwy.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, consilia Sublimitatis tuae prosperet,
tuae Sublimitatis devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, XXV‹I› Maii/IV Iunii 1644.

Rumores hic sunt intra dies non multos XVIII milliones ex Gallia in Italiam transmissos, magnam classem in Hispania parari, Barcam in Gallaecia captam a Portugallis, legatos Batavos suspectos esse Angliae parlamentariis, quasi qui voluerint regem Angliae in Londinii urbem introducere.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Aurelianensis Gravelingam obsidet. Anguiani sarcinae direptae. Gallorum damnum in Catalania. De Uberlinga tradita. Bavarorum molimina. Italica. De conventu Francofurti. Ragozii querelae. Buchaimus recusat legationem Turcicam. Francones hortatur Bavarus. Fama de Danis. De exercitibus in Germania. Anglica. Hispanorum successus. De bello in Belgio et Germania. Obsidium Gravelingae. Johannis Austriaci postulata. Gallorum nova tributa. Varia. Rumores de Gallis, Hispanis, legatis Batavis apud Anglos.

6894. 1644 juni 4. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

In dorso staat in een onbekende hand: Praesent. Osnabrug., die 5 Iunii anno 1644.

6895. 1644 juni 4. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Nous debvons esperer que le siege de Gottenburg estant levé[2] et par ce moyen noz affaires assez asseurez par terre, la fortune de la mer qui reste ne nous sera pas contraire. L'estat des Provinces-Unies estant fort puissant, mais gouverné par des gens fort interessez, faict voir souventesfois ses foiblesses.[3] Hazfeld, selon qu'apprenons icy, est venu en Franconie[4] et le duc de Baviere recommande à ceux de ce pays la patience. A Francfort on tient l'alliance entre l'empereur et la ligue avecq le roi de Danemarq conclue pour continuer la guerre jusqu'à la paix commune et travailler afin que chacun recouvre ce qu'il aura perdu par les armes. Si monsieur

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6893). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 141. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 109 en 4° 38, 47; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 92; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2^{O}, p. 248; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 62 en Br. 24, 84.

1 Hs. Den Haag, KB, ms. 72 D 34. Eigenh. oorspr.

2 Koning Christiaan IV lag tot begin mei met zijn vloot voor de schans van Älvsborg. De blokkade van Göteborg mislukte. Aan de landzijde belegerde Hannibal Sehested, gouverneur van Noorwegen, de stad. Ook hij moest de onderneming spoedig staken.

3 Het stoorde Grotius dat de Staten-Generaal zich niet wilden binden aan de verplichtingen van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640.

4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 4 juni 1644 (nos. 6892-6894).

Coningsmarck se peut joindre avecq les vostres, ils pourront grandement par diversion servir aux affaires de la France. Les advis de Francfort disent aussi que Rakoczy, aiant quitté le siege de Fillec,[5] s'est retiré à Cassau et

5 Filleck, tegenwoordig Filákovo aan de Ipel, op de route van Bratislava naar Košice (Kaschau).

attend les resolutions de Constantinople. Les lettres que nous avons de Poulogne nous disent que les levées de Baudis cessent[6] depuis la mort de la reine de Poulogne.[7]

Le duc d'Orleans commence à faire travailler aux retranchements autour de Gravelingue, aiant bon nombre des navires sur la coste. Gassion s'y est joinct et on a pillé Cassel proche des quartiers. Partie des ennemis paroist prèz de Dunquercke. La pensée d'assieger Borborg est abandonnée à cause des eaux alentour. Il faudra plus de gens que n'a à present son Altesse roiale - il peut avoir vingt mille - pour comprendre en la circomvallation tant la ville que le fort roial. Cependant les François ont faict un pont sur l'Aa et pris le fort de Baiette et de La Capelle et de Saint-Folquin, et esperent de dessecher par les escluses de terres inondées et faire revenir la riviere derivée en son ancien lict. Le duc d'Orleans a pris son logement entre Gravelines et Dunquercke. Plus que cent personnes sont mortes de soif par les chaleurs passées.

Trois ou quatre cents soldats sont sortis d'Uberlingue. Les Bavarois battent Blomberg, bloquent Hohentwiel et projettent un siege de Neuburg ou de Friburg. Le marescal de Turaine assemble ses gens au Messin,[8] attend six mille hommes soubs d'Aumont. Beck attend les gens du duc Charles et quelques-uns d'Hazfeld et de Lamboi. Le duc d'Anguien s'oppose à lui et escript pour avoir du renfort des gens et de l'artillerie.

L'eschec que les Fransois ont receu en Catelagne a esté grand: on croit qu'il y a eu de tués ou prins jusqu'à six mille, combien qu'icy on ne parle que de trois mille. Le marescal de La Motte-Odincourt, voulant empescher le siege de Lerida, a cependant laissé passer l'armée castillane de seize mille hommes la riviere de Segro. Et pensant que ce n'estoit qu'une partie de l'armée l'est allé au devant; ces gens estonnez par le nombre des ennemis et premierement la cavallerie a pris la fuicte. L'infanterie presque toute y est demeuré; quelques-uns se sont sauvez à Cervieda, entre autres le marescal d'Odincourt blessé, comme on dit; d'autres ont augmenté la guarnison de Lerida, qu'on dit estre à present jusqu'à quatre mille hommes, mais mal guarni de vivres. Pourtant il est à croire que cette ville sera perdue avant que monsieur de Villeroi y amene ses trois mille et qu'autant d'autres y destinez arrivent de Languedoc. Philippo Silva commande à l'armée castillane. Le duc de Modene a donné de ses gens à l'Espagnol huict cents chevaux, douze cents à pied et quoiqu'il y ait grand manquement d'argent tant du costé d'Espagne que de France en Italie, ce qu'empesche jusqu'asteure tant le prince Thomas que le gouverneur de Milan d'agir, toutesfois de gens licentiez plusieurs prennent le service d'Espagne, peu de la France.

Les Suisses protestans ont peur des armes de Baviere, qui s'approchent d'eux.[9] A Francfort on n'a [pas] mis en deliberation dans l'assemblée la lettre de monsieur d'Avaux. On y dict que la France apporte tant qu'elle peut de retardements à la paix et que dans trois mois on ne peut pas venir à l'affaire principal. Que les electeurs ne veulent nullement que leurs ambassadeurs cedent à ceux de Venise. Que

6 Het stadsbestuur van Danzig had de troepenwervers Christoph Houwald (Hubald) en Wolf Heinrich von Baudissin een verbod opgelegd om hun stad te gebruiken als verzamelpunt voor de Poolse lichtingen ten behoeve van de strijd van de koning van Denemarken tegen de Zweden.

7 De Poolse koningin Cecilia Renata van Oostenrijk was op 24 maart 1644 te Vilnius overleden. Sinds die tijd sloeg koning Wladislas IV geen acht meer op de noodkreten koning Christiaan IV van Denemarken (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 450).

8 'Le Messin', het land van Metz.

9 De Zwitserse protestanten maakten zich zorgen over de aanwezigheid van een sterke Zwabisch-Beierse troepenmacht in de omgeving van de vesting Hohentwiel nabij Singen.

l'electeur de Saxe faict instance afin que l'amnestie recensée soit envoyée à madame la landgrave pour l'attirer à la paix. Que le prince Rakoczy se plainct de ce que les Suedois, qu'il attendoit bien prèz de lui, font la guerre en un autre endroict. Que le comte de Buchain s'estant excusé de l'ambassade de Constantinople, on cerche d'autres qu'on en charge. On y croit que le roi de Danemarq s'est engagé avecq l'empereur et la ligue pour continuer la guerre ensem-

ble jusqu'à ce que chacun d'eux ait recouvert le sien. Le duc de Baviere avoit escript à ceux de Franconie de souffrir avecq patience le logement des gens d'Hazfeld, qui ne dureroit gueres. On y croioit que le marescal de Turaine ne feroit rien, s'il n'y avoit en bas une autre armée suedoise ou fransoise joincte aux Hessiens. Rosa est allé vers le marescal de Turaine, ayant quitté pour cela le siege de Melisse.

Nous apprenons que la reine d'Angleterre est à Excester proche de son terme. Que Jorck est assiegé par les parlementaires et Escossois, et Lima par le prince Maurice. Le bagage du duc d'Anguien a esté pris par les soldats du duc de Lorraine. La Motte-Odencourt a perdu son canon. Ceux de Longuy estans sortis ont esté defaicts par ceux de Dampvillers et de Jamais. Beck aura quatre mille hommes du duc Charles et quelque vieilles trouppes d'Hazfeld et de Lamboi. Le duc d'Anguien pour s'y opposer demande du renfort de gens et d'artillerie. La reine-regente a donné cinquante mille francqs au duc de Guise pour aller comme volontaire à l'armée du duc d'Orleans. L'edict sur les nouveaux bastiments resoit quelque difficulté au parlement. On parle d'une nouvelle imposition sur les carosses. On publie icy que les Portugais ont faict une irruption dans Galisse et pris la ville de Barca. Autres ont advis que le marquis de Taracoussa, general de[s] Castillans, aiant vingt mille hommes, a mal traicté les Portugais.

Je suis, monsieur,

vostre tres humble serviteur,

H. de Groot.

4 Iunii 1644.

Don Jan d'Austria demande passeport pour par la France passer au Pays-Bas.

Adres (op een losse omslag): A monsieur/monsieur Vicquefort, conseiller et resident de son Altesse, madame de Hesse, à La Haie. Port.

In dorso schreef Wicquefort: [Rec.] 10 Juin 1644 M. de Groot.

6896. 1644 juni 4. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

De fusiore explicatione causae armorum contra Daniae regem[2] scripsi nuper me quidem libenter positurum operam, ut Latine appareat,[3] sed metuere me, ne Belgica nonnihil a Suedicis abeant, ideoque cum gaudio me intelligere sumtum hunc in

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 46. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 726 no. 1666. Antw. op no. 6876, beantw. d. no. 6908.

2 Bij zijn brief van 15 mei (no. 6865) had Harald Appelboom de Nederlandse versie van het Zweeds Manifest van 16/26 januari 1644 ingesloten: 'Manifest, waer in die oorsaecken verclaert worden, welcke die Coninckklijcke Majesteyt tot Sweeden, etc. Bewoghen ende ghedronghen hebben tot een oorlogh te resolveren ... teghen ... des Conincks Christiani des Vierden tot Denemarck, etc. Vijandtlijcke ende gewelt-dadighe attentaten', Amsterdam 1644, bij Rieuwert Dircksz. van Baardt, 78 blz. (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5075).

3 Zie het aanbod van Grotius in zijn brief van 28 mei (no. 6882).

Suedia laborem, ut ex sermone Suedico versio exstet Latina.[4] De Polonia et Suedia puto nos in praesens posse esse securos.[5] Pugna mari ingens momentum adferet prospera aut adver-

4 In Stockholm was een Latijnse vertaling gereedgekomen. Exemplaren van het *Manifestum, declarans causas, quibus Sac. R.M.tas Sueciae, permota et adacta est, ad decernendum bellum, ac tuendum armis, suum ... ius, adversus ... Christiani quarti Daniae regis, violentos et hostiles actus ac conatus* ... waren al onderweg; vgl. nos. 6883 en 6969.

5 De Poolse senatoren hadden hun voorkeur uitgesproken voor handhaving van het wapenstilstandsverdrag met Zweden van 2/12 april 1635 (het verdrag van Stuhmsdorf (Sztumska Wieś)). Hun wens werd door koning Wladislas IV gerespecteerd.

sa.[6] Batavi in hoc negotio cocionabuntur.[7]

Flamingii factum nobile eo me magis exhilaravit, quod ipsum hic viderim et ob suas paternasque virtutes amplexus fuerim.[8]

Hazfeldius in Franconiam retro cessit.[9] Videntur proceres Dani nolle se rursum illigare bello caesaris, sine quo vix est, ut auxilia rex Daniae speret. In Stalhansio non leve damnum fecit Suedia‹e›.[10] Monasterii et Osnabrugae multi existimant ad rem ipsam ventum non iri ante mensis tertii exitum: tam multa offendicula a limine amovenda sunt.

Magnam cladem Galli accepere ad amnem Sicorim; mittuntur supplementa damni. Gravelingam vallo iidem Galli ambiunt captis castellis Baletto, Capella, Sancti Folquino.

Princeps Thomas quiescit. Ducis Anguiani, qui in agro Metensi est, et marescalli Turenae, qui ad Brisacum, augentur copiae.

Deus, clarissime domine, Claritatem vestram sospitet,

Claritatis vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

IV Iunii 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

6897. 1644 juni 6. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine observandissime,

Quiescentibus fere in utraque continenti exercitibus nostris navali proelio decertant circa urbem Ripam[2] 13 naves hic comparatae cum novem optimis regis Daniae navibus. Visa est initio pugna admodum anceps; tandem tamen cedere coactae

6 De hulpvloot van Louis de Geer lag omstreeks de 10de mei in het 'Diep van List' (Listerdyb, tussen de eilanden Rømø en Sylt). In de haven van Dalarö maakte admiraal Klas Fleming de Zweedse oorlogsvloot zeilklaar. Zes van zijn schepen hadden onder bevel van admiraal Simon Stewart (Stifvert; Stüwart) reeds zee gekozen.

7 De Staatse vredesmissies naar Zweden en Denemarken vertrokken pas op 7 juli.

8 Tijdens de Deense vlootblokkade van Göteborg voer een Hollands schip - vermoedelijk een schip uit de hulpvloot van Louis de Geer - dwars door de Deense linies heen. Aan boord bevond zich de 'tourist' Herman Fleming, zoon van de Zweedse admiraal Klas Fleming; zie no. 6876.

9 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 4 juni 1644.

10 Generaal-majoor Torsten Stålhandske (* 1594) was op 21 april/1 mei 1644 in het Zweedse hoofdkwartier te Haderslev overleden (*BLS* N.F. X, p. 191-199).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 19A). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6882, vermoedelijk beantw. d. no. 6918.

2 Voor de kust van Ribe, in het 'Diep van List' (Listerdyb), stootten dertien schepen van de hulpvloot van Louis de Geer op negen zware Deense oorlogsbodems. Op 16/26 mei gaf de Zweedse Zeeuw Maerten Thijssen het sein tot de aanval. Zijn vloot was niet bestand tegen de vuurkracht van de Denen (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 90-91 en p. 299-307, en 'Brieven van Louis de Geer', in *BMHG* 29(1908), p. 265-272).

sunt maximae et munitissimae Danicae naves, nostrates vero Listerdiepam, ubi portus circa urbem Ripam totius Juthiae commodissimus est. Si tali occasione usae fuerint iunctae invicem omnes, de mari insulis prope actum foret.[3] Caesareanorum conatus omni ope im-

3 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson hield voor de oostkust van Jutland nog steeds een vloot van schuiten en boten bijeen voor een landing op de eilanden Funen en Seeland. Het sein tot de aanval zou gegeven worden bij aankomst van de hulpvloot van Louis de Geer in de Deense wateren. Na het treffen in het 'Diep van List' stelde de veldmaarschalk zich persoonlijk op de hoogte van de geleden schade (Kernkamp, *o.c.*, p. 303-304).

pedire et divertere studet Koningsmarchius.[4] De Muscovita et Polono omnia amica nuntiantur, quamvis multum laborent Dani, ut commentis suis de irrupturis nostris in Poloniam gentem illam irritare laborent.[5]

Postquam imperatoris legati plenipotentias tradere noluerunt, pacis negotium quiescit.[6] Sueciae autem et Galliae regum legati in medio loco conveniant, quamprimum habitacula fuerint parata.[7]

Princeps Auriacus nunc multum festinat et aliquot mille militum - vulgo wartgelders - colligit.[8] Flandriam enim cum Gallis infestaturum putant.[9] An opprimatur Duynkarka, eventus dabit. Legatorum mandata necdum elaborata sunt, cum iterum de iisdem consulatur princeps.[10]

Quia variis et multis hic saepius occupor negotiolis et a rectoribus Sueciae, dominis meis clementissimis, mihi impositum est qualibet hebdomade ad exercitus et legatos Germaniae scribere,[11] cogor nonnunquam scribere ad illustrissimam Excellentiam vestram Gallice vel Germanice,[12] cum alias ex debito officiolo meo satisfacere nequeam, si semper Latinas scribam epistolas, maiori studio, difficultate et tempore elaborandas.

Groningia mihi nuntiavit quidam per literas pro certo in illa urbe[13] haberi illustris-

4 De Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, moest voorkomen dat het leger van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen aansluiting kreeg met het expeditieleger dat onder bevel van Matthias, graaf Gallas, langs de Elbe naar het noorden zou oprukken.

5 In april mochten twee hofmeesters uit het gevolg van graaf Valdemar Christian van Sleeswijk-Holstein naar Denemarken terugkeren. Tijdens een oponthoud in Warschau brachten zij verslag uit van het nieuws dat zij in Moskou hadden opgevangen. Volgens hen had tsaar Michael Fedorovitsj zich van de koning van Denemarken afgewend; zelfs zou hij desgewenst bereid zijn de Zweden te steunen in een campagne tegen koning Wladislas IV van Polen (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 176-177).

6 De keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane hielden hun volmachten nog onder zich. Alleen na ontvangst van nieuwe instructies uit Wenen waren zij bereid om met de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius een regeling te treffen voor de ceremonie van de uitwisseling van de volmachten op een neutrale plaats in Osnabrück.

7 In Harkotten zouden de Zweedse en Franse gevolmachtigden elkaar op 28 mei/7 juni ontmoeten. In verband met een plotseling opgekomen ziekte van de graaf van Avaux moest de bijeenkomst uitgesteld worden (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 224 en p. 228).

8 Eind mei hadden de Staten van Holland ingestemd met de lichting van 4000 waardgelders voor de duur van twee maanden (*Res. SH*, dd. 13 en 25-26 mei).

9 Het Staatse leger scheepte zich op 3 juni in om naar Zeeuws-Vlaanderen te vertrekken. Bij aankomst in de Dordtse Kil kwam een afgezant van de hertog van Orléans aan boord van het schip van de prins. Hij bracht verslag uit van de toestand in Bourbourg en Gravelines (*Briefw. C. Huygens* III, p. 487).

10 Frederik Hendrik zag erop toe dat de instructies die de Staten-Generaal opstelden voor hun vredesmissies naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina, geen bepalingen zouden bevatten die tegen zijn gevoelens van onpartijdigheid indruisten (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 65-69).

11 Harald Appelboom was op 1 oktober 1642 aangesteld tot Zweeds correspondent in Amsterdam. Iedere week voorzag hij rijkskanselier Axel Oxenstierna en de Zweedse gevolmachtigden in Osnabrück van het laatste nieuws in de Republiek; vgl. Schutte, *Repertorium* II, p. 492-494; *Een rondgang langs Zweedse archieven*, p. 113, p. 157 en p. 162, en S. Tommos, *The Diplomatica Collection in the Swedish National Archives*, p. 105.

12 Op 18 april 1644 schreef Harald Appelboom zijn eerste Franse brief aan Grotius; zie no. 6818.

13 Aan de academie van Groningen doceerde de strenge calvinist Samuel Desmarets (Maresius) (1599-1673), fel bestrijder van Grotius' *Commentatio de Antichristo* (*BG* no. 1100) en *Appendix de Antichristo* (*BG* nos. 1128-1129). Zijn verdachtmakingen zijn terug te vinden in het lijvige boekwerk *Concordia discors et Antichristus revelatus; id est ill. viri Hugonis Grotii apologia pro papa et papismo*, Amsterdam 1642 (*BG* no. 1130 en *BsG* no. 318).

simam Excellentiam vestram catholicae-romanae fidei nuper unice se dedisse, quod propter debitam illustrissimae Excellentiae vestrae fidem et observantiam silere non possum.

Deus illustrissimam Excellentiam vestram multos et felicissimos annos perpetuaque gaudia clementer largiatur, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae obsequiosus servitor,
H. Appelboom.

Amstelodami, 6 Iunii 1644.

6898. 1644 juni 6. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Egi hac septimana cum Blavio de Anthologiae tuae impressione[2] et ille quidem suam offert operam.[3] Caeterum ita se distringi dicit aliis operibus nondum consummatis, ut nihil ante hiemem possit promittere. Locuti sumus et de conficiendo indice, quam curam ille Sorberio committere volebat, sed cum ego dicerem dubitare me an vellet suscipere, dixit se ea de re cum Sorberio[4] acturum. Et sane si illi aliquid honorarii nomine promitteret Blavius, puto ipsum nec labori imparem nec a tali onere alienum fore, sed Blavius nimis tenax est. Expectabo igitur eius responsum, nam ego Sorberium ea de re compellare nolo, ne ipsi nimis obligemur. Interea cogites velim, an neminem in Galliis reperire possis cui ea provincia possit mandari.

Quae de exercitu Gallico scribis pergrata mihi sunt.[5] Audio Gallos ad Borburgum expugnandum copias vertisse,[6] interea Grevelinga novum accepit praesidium, aliis quoque locis abunde providetur. Princeps iam cum suo exercitu in Selandia est[7] iterumque Flandriae imminere videtur, sed copias multo quam crediderat antea minores repperit.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 310. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6879, beantw. d. no. 6914.
2 Van zijn zonen Johan en Jacob had Willem de Groot vernomen dat de Rotterdamse dichter-arts Justus Rijckewaert het persklaar maken van het manuscript van de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) een te zware opgave vond.
3 Dr. Joan Blaeu was begin juni in Den Haag gearriveerd (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 290-291). Willem de Groot maakte van de gelegenheid gebruik om bij de Amsterdamse drukker-uitgever nieuw enthousiasme op te wekken voor een editie van Grotius' *Anthologia Graeca* en *poemata*.
4 De Franse protestant Samuel Sorbière was in het voorjaar van 1642 met een aanbevelingsbrief van Grotius naar de Republiek getrokken. Aanvankelijk hoopte hij op een aanstelling tot corrector in de drukkerij van dr. Joan Blaeu. De Haagse hofpredikant André Rivet bood hem echter een aantrekkelijkere werkkring aan. Weldra was hij even streng in de leer als zijn weldoener; vgl. nos 5813, 5828 en 6010 (dl. XIII).
5 Grotius had in zijn brief van 28 mei slechts het begin van de campagne van de ‘generalissimus’ Gaston van Orléans aangekondigd.
6 Inmiddels had men ook in Den Haag het nieuws vernomen dat de Fransen de belegering van Bourbourg en Gravelines (Grevelingen) hadden ingezet (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 290).
7 Op 6 juni passeerden de schepen die het Staatse leger naar Zeeuws-Vlaanderen moesten overbrengen, de haven van Arnemuiden. De volgende dag werden de manschappen bij Philippine aan land gezet (*Briefw. C. Huygens* III, p. 488-489).

Consilia primatis Poloni ad concordiam facientia non improbo;[8] caeterum nihil mihi magni ea de re spondere audeo, et sicut tu omnem cum reformatis concordiae

8 Op 12 november 1643 hadden de Poolse bisschoppen in een ‘Epistola synodi provincialis Poloniae’ alle andersdenkenden (met uitzondering van de socinianen) opgeroepen om op 1 oktober 1644 bijeen te komen voor een ‘fraterna collatio seu colloquium charitativum’.

spem iam abiicis, ita et ego fere de Augustanae formulae sectatoribus iudico, qui non minus reformatis suae sectae tenaces sunt et aliquanto etiam stupidiores et pervicaciores.[9]

Ego neminem hic novi qui Latio responsurus sit, quemadmodum et antehac monui.[10] Utenbogardum nuper conveni, et ut tibi responderet exhortatus sum.[11] Meam quoque operam obtuli, ille vero caecitate et senectute sua se excusat atque ita nihil tibi ab ipso polliceri audeo. Filio minori ad exercitum Vimariensem proficiscenti omnia fausta opto.[12]

Legati qui in Suediam et Daniam proficiscentur principem in transitu ad Dordracum salutarunt[13] iamque in procinctu sunt ad iter capescendum; quid acturi sint videbimus. Archiepiscopo Britanniae quid eventurum sit discere avebo; si parlamentarii illic superiores sunt, novas iterum in patria turbas ab inquietis quorundam ingeniis praesagire mihi non frustra videor.[14]

Deus omnipotens te, tuam, tuos nostrosque omnes diu servet incolumes. Vale,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae, VI Iunii 1644.

Audio ex Graswinkelio missum iri Parisios Serisandrum nomine regni Suedici, qui agentis titulo res eius regni, praecipue Danicam cantroversiam spectantes,[15] curaturus sit

9 De fel lutherse raad van Danzig wilde alle verzoeningsgezinden uitbannen. Tenslotte kon de gematigde lutheraan Georg Calixt van Helmstedt het dictaat van zijn geloofsgenoten Johann Hülsemann, Abraham von Calow en Johannes Botsack niet langer verdragen. Hij zocht in Toruń zijn heil bij de calvinistische delegatie (Jobert, *De Luther à Mohila*, p. 389-394).

10 Vgl. nos. 6787 en 6819. De beantwoording van de *Responsio ad dissertationem secundam Hugonis Grotii, de origine gentium Americanarum* van de geograaf Johan de Laet (*BG* no. 733 en *BsG* no. 214). Willem de Groot wist niet dat de mysterieuze Fransman Robert le Comte zich in de pennestrijd zou werpen met een *Roberti Comtaei Nortmanni de origine gentium Americanarum dissertatio* (H.F. Wright, in *Bibliotheca Visseriana* VII, p. 227).

11 De bejaarde remonstrant Johannes Wtenbogaert kon niet meer voldoen aan het verzoek om zijn ‘godzaelige bedenckingen’ op schrift te stellen (nos. 6755 en 6890).

12 De Frans-Weimarse officier Dirk de Groot trof in Parijs de laatste voorbereidingen voor zijn vertrek naar het hoofdkwartier van zijn nieuwe opperbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne; zie nos. 6890 en 6903.

13 Frederik Hendrik ontving bij aankomst in de Dordtse Kil (4 juni) (*Briefw. C. Huygens* III, p. 487) een delegatie van de Staten-Generaal. Op de valreep gaf hij de Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker, Cornelis van Stavenisse, dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en de Friese raadsheer Joachim Andreae nog het advies om gedurende hun missie naar het noorden de gevoelens van koning Christiaan IV niet onnodig te kwetsen (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 66-69).

14 Het proces tegen William Laud, aartsbisschop van Canterbury. In de Republiek werden pamfletten verspreid met verslagen van de rechtszittingen (12/22 maart e.v.), zoals de ‘Aenclaghte en beschuldinghe over Willem Laud, aertsbisschop van Cantelbergh, over de crimen daer mede hij beschuldigt is van 't Parlement, in Engelandt; als mede sijn antwoordt en verdedingen daer op’ en ‘Den Aertz-Bisschop van Cantelbergh voor de Recht-banck in 't Parlement. Waer in sijn beschuldinge te sien is, met sijne defensie ende antwoort daer tegens’ (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 5052-5053).

15 De advocaat-fiscaal mr. Dirck Graswinckel had in Den Haag vernomen dat de Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes op weg was naar Parijs. Op 6 juni schreef Grotius' opponent André Rivet aan zijn Parijse correspondentievriend Claude Sarrau: ‘Je viens presentement d'apprendre, qu'avec Monsieur Beringhen (no. 6720) est parti un agent de Suede, Angevin, et de la Religion, qui va pour resider à Paris avec 8000 livres

tecum, et sine ullo tuo praeiudicio. (N)osti quid id sibi velit, quare quid faciendum sit cogita et fortibus utere consiliis nec illudi tibi sine.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. 16 st.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 14 Iunii.
En in dorso: 6 Iunii 1644 W. de Groot.

6899. 1644 juni 6. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger herr ambassadeur, hochgeneigter herr,
Von hier auss ist wenig sonderlichess vnndt guetes zu berichten, weiln die herren käyserl. gesandten, an statt zur wurcklichen handlung zu schreiten,[2] der herren königl. Schwedischen Excell. erst entbiethen lassen:[3] 1. Dass sie nicht ohne Dennemarck tractiren könten. 2. Wehren zue Münster in den Frantzösischen vollmachten[4] solche mängell gefunden worden, ohne deren emendation man an käyserl. vnndt Spanischen seithen man mit selbigen auch wenig beginnen könte. 3. Hetten sie ihre vollmacht in bester forme, vnndt so guth, alss vor diesem graff Kurtz[5] gehabt. Dass letztere muss man glauben, biss man ess siehet, auch ehe davon nicht iudiciren, die beede ersten aber zeigen nur allzu viell an ihr schlechtes

d'apointement, tant que durera la guerre avec Dannemark. Comment prendra cela nostre Conciliateur des Religions [= Grotius]?' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 291-293 en p. 298-299).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 105. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.

2 De keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane hadden verklaard dat hun instructies van 15 juli 1643 niet voorzagen in het aanvaarden van een andere vredesbemiddelaar dan de koning van Denemarken. In een schrijven van 17 mei had keizer Ferdinand III zijn standpunt in de kwestie van de uitwisseling van de volmachten bekendgemaakt: onder geen beding mochten de gevolmachtigden afwijken van hun instructies (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 423-426, p. 431-433 en p. 453-457).

3 Raban Heistermann (Heystermann), deken van de collegiale kerk van Sint Jan te Osnabrück en kanunnik van Lübeck, onderhield de verbindingen tussen de Zweedse en keizerlijke delegaties. Op 24 mei/3 juni bracht hij de inhoud van het keizerlijk schrijven van 17 mei ter kennis van de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 225-227, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 461-463).

4 De kritiek van de keizerlijke gevolmachtigden op de Franse volmacht van 20 september 1643: 1. de tenaamstelling van de volmacht op de minderjarige Lodewijk XIV, zonder ondertekening van de regentesse; 2. in de inleiding was een rechtvaardiging van het optreden van koning Lodewijk XIII tegen de keizer opgenomen; 3. de volmacht bevatte het voorschrift dat de Franse gevolmachtigden alleen in overleg en met instemming van de bondgenoten over een vrede mochten onderhandelen (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 204-205; *Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 114-121, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 349-361, p. 376-382, p. 399-409 en p. 423-426).

5 Rijksvicekanselier Ferdinand Sigmund, graaf Kur(t)z von Senftenau, had in 1638 met de toenmalige Zweedse ambassadeur Johan Adler Salvius onderhandeld over een afzonderlijk vredesverdrag (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 70-88 en p. 101-112). Bij die gelegenheid hadden de onderhandelaars hun volmachten getoond (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 56, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 226).

verlangen zum fortgang der tractaten, dan ob sie schon, vf beschehenes fragen,
ob Dennemarck alss parthey oder interessent mit tractiren solte, geantwortet haben,
dass gestalten sachen nach keine interposition mehr von dannen zuhoffen wehre,
sondern selbiger könig alss parthei auch handlen muste, so wollen sie

gleichwoll weiter im werck nicht herauss, lassen auch weder vollmacht noch anders ichtwass so zu beförderung der sache dienlich were, sehen. Müssen wir also warten, wo Godt noch dass werck hinauss führen wolle.

Hertzog Roderich von Würtemberg,[6] nach dem er sein erbiethen, die käyserl. gesanten zubesuchen, nicht erhalten können, ist gestern von hinnen vf Oldenburg verreiset. Die conferentz zue Harkoten hat alss heut sollen vor sich gehen, nach dem aber m[onsieu]r de Avaux wegen einess fieberss sich entschuldiget,[7] muss ess noch etwass anstehen. Zue Minden seindt die auss commandirte fuess volcker wieder einkommen, die rheuter aber gehen noch gegen den feindt,[8] zusehen wie sie ihm etwass abhaben mögen.

Ich bin darmit vnndt verbleibe allezeit,

Ew. Excell. gehorsamber diener,

G. Keller m.pa.

Ossnab[rück], den 27. Maii anno 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 21 Iunii.

6900. 1644 juni 9. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

J'espere que Dieu accomplira vos souhaits, qu'il vous plait reiterer par vos dernieres du 24 de ce mois, pour la prosperité de mon voyage que j'ay resolu de faire s'il plait à Dieu après la Pentecoste,[2] et des raisons qui m'y forcent [je] confereray avec vous de bouche, n'y ayant point d'autre remede pour mettre en bon ordre mes affaires qu'en venant en Suede, et ma goutte m'en empecheroit si je ne le faisois ceste année-cy.

6 Roderich (Frédéric-Rodrigue) van Württemberg had zijn ontslag genomen uit Frans-Weimarse legerdienst. In Munster had de jonge hertog met de keizerlijke gevolmachtigde Johann Ludwig, graaf van Nassau-Hadamar, gesproken over zijn terugkeer in keizerlijke gunst. Op 29 mei kwam hij in Osnabrück aan. Op een Franse pas hoopte hij over Hamburg door te kunnen reizen naar Kopenhagen en Stockholm (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 436-437, p. 443-444, p. 447 en p. 450, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 215 en p. 227).

7 In Harkotten zouden de Zweedse en Franse gevolmachtigden elkaar op 28 mei/7 juni ontmoeten. In verband met een plotseling opgekomen ziekte van de graaf van Avaux moest de bijeenkomst uitgesteld worden (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 224 en p. 233, en *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 252-254).

8 Zie no. 6886. Ruiters van de Zweedse kolonel Wolf Heinrich van Isenburg joegen in de omgeving van Minden op rondtrekkende keizerlijke eenheden (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 250 en p. 252-253).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 334. Eigenh. oorspr. Antw. op een ontbrekende brief van 24 mei 1644.

2 Pinksteren viel op 9 juni (oude stijl). De Zweedse resident in Zürich aanvaardde op 21 juni zijn reis naar Zweden; vgl. no. 6923.

Le duc de Bouillon, accompagné avec 300 chevaux espagnols à Genes,[3] de là est allé à Rome, où l'on commence à doubter de la paix, tant à cause de la venue dudit duc à Rome que pour ne vouloir point les Barbarins demolir le fort de Magnavaca.[4] Le prince

3 Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, had zich beschikbaar gesteld voor een hoge aanstelling in het leger van paus Urbanus VIII (21 februari 1644). Bij aankomst in Genua (10 mei) bood de paus hem een galei aan. Op 17 juni bereikte hij de Eeuwige Stad (Congar, *Sedan et le pays sedanais*, p. 336 en p. 343).

4 De republiek Venetië beklaagde zich bij de Italiaanse vredesbemiddelaar kardinaal Alessandro Bichi over de weigering van de paus en de kardinalen Barberini om de forten bij Comácchio in de delta van de Po af te breken. Tenslotte werd overeenstem-

Thomas ne fait encor rien,[5] monstrant par là qu'il n'est pas en estat de faire du mal à l'Espagnol, qui cependant se remet en estat de soustenir son effort.

Il y a advis icy de la surprise de deux regimens bavarois par le colonel Rosa[6] à Neustat,[7] qu'on dit estre tout à fait taillés en pieces ou pris, mais ce qui se traitte avec le gouverneur de Hohetvil touchant la restitution de la place entre les mains du duc de Virtemberg,[8] auquel on promet en ce cas la restitution entiere de ce qu'on luy detient, est de fort gran[d] prejudice au bon party. C'est un malheur qu'on se fie tant aux paroles des Austrichiens sans vouloir cercher sa seureté dans les traittés generaux,[9] craignant pourtant que le mauvais procedé dont se servent les estats oppressés en Allemagne ne donne suject à deux couronnes de songer à leurs affaires en postposant ceux d'autruy pour finir une fois ceste guerre, qui a ruiné tant tout le monde, à leur advantage.

Les affaires de Rakozy vont mal[10] et on me mande qu'il demande paix de l'empereur,[11] se croyant abbandonné de nous. On tient aussy l'alliance de Denemarc avec l'empereur pour conclue[12] et partant l'interposition de France rendue inutile,[13] car on me mande que ce roy-là s'est obligé de ne donner point de lieu à aucune concorde tant que les Suedois ne quitteront ce qu'i[ls] tiennent en Allemagne. Mais il devroit songer plustost à recouvrer le sien devant que ce qui touche les autres, n'estant pas en estat de faire ny l'un ny l'autre.

Je demeure, monsieur,

vostre serviteur tres humble,

C. Marin m.p.

De Zurig, ce 30 de May 1644.

5 Deze maand bracht prins Tommaso Francesco van Savoye het Frans-Savoyaardse leger bijeen in het stroomgebied van de Tanaro (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 106).

6 In de eerste dagen van de campagne van het Frans-Weimarse leger stootte de 'Weimarse' cavalerist Rheinhold von Rosen bij Donaueschingen (Hüfingen) op Zwabisch-Beierse ruiters. Op 4 juni bracht hij hen een verpletterende slag toe (*Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 8).

7 Neustadt, ten westen van Donaueschingen en Hüfingen.

8 Na de val van het Frans-Weimarse steunpunt Ueberlingen kwam de vesting Hohentwiel onder Zwabisch-Beierse druk te staan. De vestingcommandant Konrad Widerholdt trachtte het gevaar te keren door onderhandelingen aan te knopen. Een van zijn voorwaarden betrof het herstel van hertog Eberhard III (1614-1674) van Württemberg in zijn landen (*Lettres Mazarin* I, p. 725 en p. 781-782, en Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 32-33).

9 Carl Marin klaagt over de trage voortgang van de vredesconferenties in Munster en Osnabrück. Hij hoopte op een Frans-Zweeds initiatief om de vertragingstactieken van de Habsburgers te doorbreken.

10 De keizerlijken hadden het offensief van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi tot stilstand gebracht. Alleen in de omgeving van de 'Bergstädte' (mijnbouwsteden) Košice (Kaschau) en Prešov (Eperies) werd nog hevig gevochten.

11 Teleurgesteld over de geringe bijdrage van de Zweden aan het verbond dat hij op 16 november 1643 met de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson had gesloten, zocht György I Rákóczi toenadering tot Wenen. In mei 1644 begonnen de Fransen oog te krijgen voor de problemen van de vorst: 'Nous avons bien advis qu'il a envoyé un gentilhomme à Vienne et qu'on le recherche d'accommodement, mais non pas qu'il soit encore bien advancé'; zie *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 181-192.

12 De keizer had steun aan koning Christiaan IV beloofd op voorwaarde dat deze niet onderhands vrede met de Zweden zou sluiten. In stilte hoopte het Weense hof nog steeds op een bondgenootschap (*Doc. Boh.* VII, p. 93-94, nos. 238-240).

13 De vredesmissie van Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, ordinaris Frans ambassadeur in de Republiek, naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina van Zweden.

Vous fairay bien de reccommander le gouverneur de Benfeld, car on le menace des qua[r]tiers que les François voudroyent prendre en son territoire.[14]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 23 de Juin 1644.
En in dorso: 30 May 1644 Marin.

6901. 1644 juni 9. Van J. Oxenstierna.[1]

Magnifice et generose domine,

Quae in se totius Europae oculos convertit Osnabruga sterilis plane est rerum quae resciri merentur.[2] Inde est quod longo iam tempore nihil responsi redditum est ad literas huc missas. Nos ab omni re ad tractatum inchoandum hic parati tandem 24 huius mensis a caesarianis certiores sumus facti quid illis animi esset.[3] Per decanum[4] nobis nuntiatum fuit non posse eos ad tractatum venire nisi prius Danica controversia, quam nunc habet cum Suecia, huc devolvatur. Addidit etiam obstaculum alterum esse in Gallis, qui convenienti procuratorio destituti sunt. Danus postulavit a caesare et electoribus ut sui ratio haberetur in hoc tractatu neque quicquam se inconsulto et inscio cum Suecia paciscerentur,[5] quod utrum in speciem fecerit et ut in nos concitaret odium protracti tractatus, re autem ipsa velit inter regnorum commissarios rem transigi, an vero huc rem devolvi, nondum aeque liquet. Posterius non inviti arripuere Austriaci, utpote aptissimum scopo quem habent continuandi bellum et imminendi melioribus rerum gerendarum occasionibus.

De compositione rerum inter nos et Danum in limitibus regnorum nihil certi habe-

14 Friedrich Moser von Filseck, militair gouverneur van de Zweedse enclave Benfeld, weigerde zich neer te leggen bij de inkwartiering van Frans-Weimarse troepen in de Elzas. Zijn klacht hadden de Zweedse gevolmachtigden in Osnabrück reeds voorgelegd aan hun Franse collega's (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 224, p. 227 en p. 235).

1 Minuut Stockholm, RA, E 915, coll. J.A. Oxenstierna ser. A II, Koncept G. De talrijke doorhalingen en verbeteringen van de hand van de opsteller van deze brief zullen niet worden gesignaleerd.

2 De keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane waren niet ingegaan op het voorstel van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius om de ceremonie van de uitwisseling van de volmachten te laten plaatsvinden op een neutrale plaats in Osnabrück.

3 In een schrijven van 17 mei had keizer Ferdinand III zijn gevolmachtigden geïnstrueerd om onder geen beding af te wijken van hun instructies dd. 15 juli 1643; zie no. 6899.

4 Raban Heistermann (Heystermann), deken van de collegiale kerk van Sint Jan te Osnabrück en kanunnik van Lübeck, onderhield de verbindingen tussen de Zweedse en keizerlijke delegaties. Op 24 mei/3 juni bracht hij de inhoud van het keizerlijk schrijven van 17 mei ter kennis van de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 225-227, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 461-463).

5 Koning Christiaan IV van Denemarken had op 18/28 februari 1644 een noodkreet naar de Frankforter 'Deputationstag' verstuurd. Op 20 april herinnerde het keurvorstencollege de keizer aan zijn belofte om 'keine tractaten ohne dess königs liebden weiter fürzunemmen oder einzugehen' (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 425-426, en *Doc. Boh.* VII, p. 89 no. 218). Dankbaar maakte de keizer gebruik van dit advies in zijn aanwijzingen aan de keizerlijke gevolmachtigden te Munster en Osnabrück (*supra*, n. 3).

mus[6] interceptis ab archiepiscopo Bremensi literis,[7] quae ad nos Hamburgo cum tribus veredariis missae erant. Verisimilime tamen est in istis oris sedari posse tempestatem illam, quandoquidem senatus regni Sueciae congressum a Danis oblatum non abnuit neque iniquas conditiones proposuit.

Torstensonius nunc bene habet,[8] dominus marescallus Hornius in Scania et Hallandia oppida plurima occupavit.[9]

Edi video in Gallia pluscula in favorem Danorum contra Sueciam.[10] Neque siluerunt alibi partium Danicarum patroni. Quibus et quam ponderosis rationibus nostram causam dirutum eant, Magnificentia vestra quam optime discernere potest.[11] Allatas iam credo regiae Maiestatis literas per dominum Cerisantes[12] et ex Hollandia publicam et fusiorem causarum nostrarum manifestationem.[13] E quibus patebit regiam Maiestatem non nisi adactam venisse ad arma. Vidimus iam diu quid Magnificentia vestra de hac re sentiat,[14] et nunc accepta pleniori informatione sperat Suecia in iis partibus a Magnificentia vestra innocentiae suae et aequissimae causae strenuum propugnaculum.

Quibus Magnificentiam vestram caelesti favori ex animo commendo, maneoque,

Magnificentiae vestrae ad amica officia praestanda paratissimus,
Johannes Oxenstierna.

6 In een schrijven van 9/19 februari hadden de Deense rijksraden de rijksraden in Stockholm een samenkomst aan de grens voorgesteld (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 378-379, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 232). Van het Zweedse antwoord, dd. 2/12 maart 1644, was in Osnabrück nog geen bericht ontvangen. In de Republiek was men veel eerder op de hoogte van de ontwikkelingen; vgl. nos. 6846 en 6857.

7 Soldaten van aartsbisschop Frederik van Bremen, generaal van het Deense leger, maakten de postroutes van Hamburg naar Osnabrück onveilig. Inmiddels hadden de Zweedse gevolmachtigden besloten om de aartsbisschop aansprakelijk te stellen voor de aanhoudingen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 232-233 en p. 245, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 472).

8 Johan Oxenstierna verkeerde blijkbaar nog in de veronderstelling dat de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson binnenkort assistentie zou krijgen van de hulpvloot van Louis de Geer. Pas op 12 juni ontving hij van de Zweedse resident in Munster het nieuws van de zeeslag in het 'Diep van List' (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 228 en p. 243).

9 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn had op 7/17 april de capitulatie van het Deense garnizoen van Landskrona in ontvangst genomen. Eind april ving zijn leger de belegering van Laholm in het gewest Halland aan (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 306).

10 Grotius had in zijn nieuwsbrieven, dd. 28 mei 1644 (nos. 6880 en 6881), voorbeelden gegeven van de Zweeds-Deense pamflettenstrijd die in Parijs was losgebarsten.

11 De *Gazette 1644* had onlangs een 'extraordinaire' (no. 48, dd. 11 mei 1644) laten verschijnen met het 'Manifeste du Roy de Dannemarc contre les Suédois'. Veertien dagen later publiceerde de *Gazette* (no. 56, 'extraordinaire du XXVII may') een rechtsgeleerd commentaar op de vredebreuk: 'Si l'on peut faire la guerre sans la dénoncer au préalable'.

12 De speciale koninklijke afgezant Marc Duncan de Cerisantes was nog onderweg (no. 6898). Pas op 13 juni overhandigde hij de ambassadeur het schrijven van koningin Christina van Zweden, dd. 27 januari/6 februari 1644; vgl. no. 6696.

13 Op 25 mei kreeg Grotius de Nederlandse versie van het Zweeds Manifest van 16/26 januari 1644 in handen: 'Manifest, waer in die oorsaecken verclaert worden, welcke die Coninclijcke Majesteyt tot Sweeden, etc. Bewoghen ende ghedronghen hebben tot een oorlogh te resolveren ... teghen ... des Conincks Christiani des Vierden tot Denemarck, etc. Vijandtlijcke ende gewelt-dadighe attentaten', Amsterdam 1644; vgl. no. 6865.

14 Waarschijnlijk een verwijzing naar Grotius' nieuwsbrieven van 30 april en 14 mei 1644 (nos. 6841-6842 en 6861-6862) en naar het *Edictum serenissimae potentissimaeque reginae Suedorum ... missum ad populos imperii eius super suscepta regni et populorum defensione contra vim et iniuriam illatam a Daniae rege* (*BG* no. 679A).

Osnabruggae, die 30 Maii 1644.

In dorso staat: Osnabruggae, die 30 Maii anno 1644. Ad dominum legatum Hugonem Grotium. J.O.A.

6902. [1644 juni 11]. Aan S. Rosenhane.[1]

Nobilissime et amplissime domine,

Quo magis desidero et desiderare debeo, ut tantis affectus a regno Suediae honoribus aliqua in parte me praestem ei utilem, eo magis expeto ut de rebus illis edocear quae mihi materiam praebeant,[2] in qua me ad gloriam et commoda Suediae exerceam. Ideoque et omnes Suedos et in iis Nobilitatem vestram saepe rogabo, ut eorum auxilio ea ediscam quae istuc pertinent, vicem repensurus ubi potero pro isto beneficio.

Legatos ab electoribus venturos puto et partem habituros cum imperatore in regendo pacis negotio. Illi Imperium referent, caeteri principes ac civitates mittent si volent, sed ita ut sua desideria perferant non ad colloquium generale, sed ad imperatoris et electorum legatos.[3] Videtur mihi potestas ab imperatore suis data nihil habere vitii,[4] neque longa esse mora, donec pro Dano[5] pacificatores soli sumantur Veneti.[6] Avebo scire quibus modis inter se coibunt legati reginae nostrae et Galli;[7] nam et Galli omnes et praecipue dominus Davausius miri sunt captatores honorum maiorum, et quicquid arripere possunt in acta referunt tanquam monumentum possessionis et de eo mirifice hic se iactant. Dubito an res nostrae cum Dano eo sint in loco, ut dominus Torstensonius ex iis locis in quibus rem bene

1 Gedrukt *Epist.*, p. 727 no. 1667. Antw. op no. 6867, beantw. d. no. 6933. Een dagtekening ontbreekt; vgl. *infra*, n. 23.

2 Pas op 13 juni mocht Grotius uit handen van de Zweedse koninklijke afgezant Marc Duncan de Cerisantes een schrijven van koningin Christina in ontvangst nemen; zie no. 6913.

3 De keizer was niet bereid om alle rijksstanden het recht tot deelname aan de vredesconferenties te schenken. Hij streed een verloren strijd; gesterkt door de Zweedse en Franse uitnodigingen, dd. 14/24 november 1643 en 6 april 1644, begonnen verscheidene Duitse vorsten en standen toch aan te dringen op heropening van de discussie over hun vertegenwoordiging in Munster en Osnabrück (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 167-169, en *Urk. u. Act.* I, p. 852-855).

4 De Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna had Grotius op 5 mei (no. 6848) afschriften toegestuurd van de volmachten zoals die in Munster uitgewisseld waren; zie ook nos. 6856, 6860 en 6874.

5 Omdat de keizer bleef vasthouden aan zijn eis van bemiddeling door koning Christiaan IV van Denemarken op de vredesconferentie te Osnabrück, waren de keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane niet ingegaan op het voorstel van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius om de plechtige uitwisseling van de volmachten te laten plaatsvinden op een neutrale plaats.

6 Ook de rijksraden in Stockholm namen het Venetiaanse bemiddelingsaanbod in ernstige overweging (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 208-211 en p. 216-218).

7 Vgl. no. 6863. In Harkotten zouden de Zweedse en Franse gevolmachtigden elkaar op 28 mei/7 juni ontmoeten. Op 6 juni berichtte Abel Servien zijn Zweedse collega's dat Claude de Mesmes, graaf van Avaux, het bed moest houden. De bijeenkomst werd voor onbepaalde tijd uitgesteld (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 224 en p. 233, en *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 252-254).

gessit debeat discedere.[8] Plus saepe in duce positum est quam in exercitu. Et ostendit illustrissimus dominus Torstensonius non pedes esse, sed

8 De Franse regering bepleitte de terugkeer van de Zweden naar het front in Silezië en Bohemen-Moravië. Ondanks toenemende politieke druk hield de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson zijn hoofdmacht in het hertogdom Holstein bijeen.

caput quod imperet.[9] De Scania[10] et Gottenburgo[11] eo magis instrui velim quo ea propius Suediam tangunt.

Ad quaestionem illam antiquariam quod attinet,[12] ita sentio, et praeter famam veterem nominaque apud nos restantia habeo magna documenta ex Graecis et Latinis scriptoribus, quibus id affirmem, Gothos venisse ex vestris partibus et ex vicinis locis Xanziae[13] Vandalos. Eos autem cum transirent per loca proxima quae nunc Dani tenent - quorum nomen non invenitur nisi paulo ante Justiniani imperatoris tempora, cum Suethonum nomen - ita habuere libri veteres - sit apud Tacitum[14] - reliquisse de suo nomen Jutiae.[15] Nam J consonam cum G, et O vocalem cum U apud Germanicas gentes commutari solitas certissimum est; itemque ex Vandalis Wendsustelae.[16] Nam et longius progressi Gothi nomen suum dedere Pomeraniae, ubi Guthones ponit Tacitus.[17] Nam Gothi et Guthones idem est nomen, ut Franci et Francones, Burgundi et Burgundiones, altero nomine facto ex singulari, altero ex plurali numero, qui veteribus Germanis in ON desinebat, ut nunc in EN. Sic et ad Euxinum Pontum Gothia est ab antiquissimis temporibus sic dicta, manetque nomen in hunc diem, ut ex Venetorum et Genuensium commentariis[18] cognosco. Forte aliquando redibunt ad primogenios Gothos, de quorum praefectura Nobilitati vestrae ex animo gratulor,[19] ea quae per ipsorum traduces possessa sunt, in quibus prima est Jutia.

9 Vgl. *Scriptores Historiae Augustae*, ed. E. Hohl, 10, 18, 11, en 27, 5, 2.

10 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn had op 7/17 april de capitulatie van het Deense garnizoen van Landskrona in ontvangst genomen. Eind april ving zijn leger de belegering van Laholm aan (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 306).

11 Koning Christiaan IV en de Noorse gouverneur Hannibal Sehested faalden in hun poging om de toegang tot de haven van Göteborg volledig af te sluiten (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 88-89).

12 Grotius geeft de Zweedse resident Schering Rosenhane zijn visie op de oorsprong van de Goten en de Juten; vgl. zijn *Historia Gotthorum, Vandalorum et Langobardorum*, Amsterdam 1655 (*BG* no. 735).

13 Lees: 'Scanziae'; vgl. *Jornandes episcopus Ravennas de Getarum sive Gothorum origine et rebus gestis*, cap. III: 'De Scanziae insulae situ, et nationibus' en cap. IV 'Gothi unde primum egressi, quo pacto paulatim sedes suas promoverint in Scythiam Pontico mari vicinam' (p. 610-614 in Grotius' *Historia Gotthorum, Vandalorum et Langobardorum*).

14 Tacitus, *Germania* 38-45.

15 Grotius, *Historia Gotthorum, Vandalorum et Langobardorum*, prolegomena, p. 9-10: 'Dani plurimum Suedis dedere negotii, ita ut partem Scanziae, eam quae mari Baltico proxima est, nunc quoque retineant. Ingressi autem hi sunt Scanziam non multo ante Justiniani tempora. Quod ex Jornande colligere est ...'.

16 Grotius, *Historia Gotthorum, Vandalorum et Langobardorum*, prolegomena, p. 10: 'In eadem Juttia pars ultima Vendela Saxoni, Windila aliis, nunc Wendsussel, Vandalis se insessam probat; unde et mare assitum Vendelae mare dixit Bremensis, sic et a Finnis insula Danorum Finnia ...'. Zie ook *Adamus Bremensis Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*, liber IV (descriptio insularum aquilonis) in *Quellen des 9. und 11. Jahrhunderts zur Geschichte der Hamburgischen Kirche und des Reiches*, Berlijn 1961, p. 432-443.

17 Tacitus, *Annales* 2, 62, en *Germania* 44.

18 Grotius, *Historia Gotthorum, Vandalorum et Langobardorum*, prolegomena, p. 18-19: 'Et, quod mireris, sunt nunc quoque ad eandem Maeotim iidem Gotthi, et ut mores linguamque sic et nomen per tot saecula retinent, quanquam enim Busbequius, qui in locis illis non fuit, dubitat Gotthi sint an Saxones, certos nos facit is qui in illis vixit regionibus Josaphat Barbarus nobilis Venetus et Gotthos ipsos a semet dici, et terram vocari Gotthiam. Is Capitaneatus Gotthiae dicitur in publicis monumentis tabularii Genuensis, teste Petro Baptista Burgo ...'.

19 Koningin Christina had Schering Rosenhane begiftigd met de waardigheid van gouverneur (landshöfding) van Östergötland.

Quod vero hactenus mea quae in Suedicae Gothicaeque gentis gloriam collegi, non edo, eo fit quod quotidie plura hactenus non vulgata conquiram.[20] Et in Gallia quidem

20 Al geruime tijd was Grotius op zoek naar een betrouwbaar handschrift van de 'Beati Isidori archiepiscopi Hispalensis Gothorum, Vandalorum et Suevorum in Hispania

Narbonensi locisque vicinis multa sunt quae opus meum ornare possent,[21] sed Galli proceres invidi nostrarum laudum impediunt amicos qui vellent adiuvare conatus meos. Et ut videat Nobilitas vestra quanta sit rebus praesidentium vanitas, cum ego in mea ad Ius Iustinianeum sparsione pagina editionis Gallicae 368[22] posuissem 'Gothi, Franci, Burgundiones', servato nimirum temporum ordine quo gentes illae in Galliam venere, illi dolo malo fecere ut aliter ederetur et Francos atque Burgundiones sequerentur Gothi.

Gravelinga serio obsidetur[23] et vallum castris egregium circumdatur. Res magna agitur et Gallorum et Batavorum, distractis alio et Angliae et Daniae regibus, qui illam oram nolint aut Gallis aut Batavis accrescere. Dux Anguianus apud Virodunum auget copias, quibus se Beckio opponat. Marescallus Turenae vicecomes ad Brisacum Rhenum transiit, ut Bavarorum conatibus aut Friburgum aut Neoburgum obsidere volentibus se opponat. Motta Odincurtius exspectat supplementa ad acceptam cladem; periclitatur interim Ilerda. Princeps Thomas et praefectus Mediolanensis in pari pecuniae penuria mutuo se spectant. Inter Romam est et vicinos firma pax magno Biquii honore.[24] Turcicae aulae consilia incerta sunt, et forte se [vertunt] in Persidem, ubi stirps vetus regia exstincta dicitur.[25]

Deus, nobilissime et amplissime domine, det Nobilitati vestrae rebusque tum publicis tum privatis prosperrima omnia,

Nobilitati vestrae addictissimus,
H. Grotius.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Rosenhan.

21 Misschien dacht Grotius aan de 'Croniconencodex' in het bezit van de kerk van Roda (ten noorden van Lérida); zie P. Ewald, in *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* 6(1881), p. 341-342.

22 Grotius, *Florum sparsio ad Ius Iustinianeum*, Parijs 1642 (*BG* no. 791), p. 368: (De praescriptione XXX vel XL annorum): 'Hoc ius, non posterius Justinianeum, receptum in Galliis fuit, quia Theodosii tempore Galliae erant Romanorum, quas Justiniani tempore Franci, Burgundiones, Gothi tenebant'.

23 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 11 juni 1644.

24 De Italiaanse vredesbemiddelaar kardinaal Alessandro Bichi had paus Urbanus VIII kunnen bewegen tot beëindiging van het conflict over de rechten op het hertogdom van Castro. Op 31 maart was te Ferrara de vrede met Odoardo Farnese, hertog van Parma, en diens bondgenoten Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena, getekend. De voltrekking van het vredesverdrag kon pas geschieden wanneer er een oplossing was gevonden voor alle problemen die waren gerezen bij het slechten van de pauselijke forten nabij Comácchio.

25 In een verslag van de entree van de nieuwe grootvizier in Constantinopel (*Gazette 1644*, no. 59, 'extraordinaire du I juin 1644') werd het gerucht over het overlijden van sjah Abbas II echter tegengesproken.

6903. 1644 juni 11. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Multum fervet ista paenitentiaria quaestio. Nam post alterum librum ab Arnaldo editum[2] cum egregiis Patrum sermonibus ad eam rem pertinentibus et in Gallicum sermonem translatis scripsit pro eadem sententia Mileterius et edidit librum probatum a tribus doctoribus Sorbonicis.[3] Contra insurrexit Ivo capucinus[4] et reginam libro edito dehortatur, ne vetera et sepulta praeferri sinat receptis. Et alii monachi paris sensus cudunt opera,[5] ut constet ipsis quaestus confessionarius. Romanus papa improbare non potest[6] id quod in Concilio Tridentino probarunt eius sedis pontifices de restituendis, quantum fieri potest, moribus antiquis circa paenitentiam.[7] Et exemplo praeiit cardinalis Boromaeus.[8] Cardinalis autem Gropperus[9] scripsit veram causam secessionis et tot sectarum esse ex disciplina apud catholicos non relaxata, sed plane exstincta.[10]

1 Gedrukt *Epist.*, p. 968 App. no. 709. Antw. op no. 6885, beantw. d. no. 6921.
2 Eind april had de jansenistische theoloog Antoine Arnauld een vervolg op zijn veelbesproken memorie *De la fréquente communion*, Parijs 1643, uitgebracht: *La Tradition de l'Eglise sur le sujet de la Pénitence et de la Communion, représentée dans les plus excellens ouvrages des SS. Pères Grecs et Latins et des auteurs célèbres de ces derniers siècles*, Parijs 1644; vgl. no. 6840.
3 De Franse irenist Théophile Brachet de La Milletière publiceerde een maand later zijn *Le Pacifique Véritable, sur le debat de l'usage legitime du Sacrement de Penitence. Expliqué par la doctrine du S. Concile de Trente*. Op 20 mei 1644 hadden de Sorbonisten Hemère, de Flavigny en Bazire hun goedkeuring aan het verschijnen van dit werk gehecht (R.J.M. van de Schoor, *De irenische theologie van Théophile Brachet de La Milletière*, p. 171-181, en G. Hermant, *Mémoires ... sur l'Histoire ecclésiastique du XVIIe siècle* I, p. 285-288).
4 'Le Père Yves' (1593-1678) van de orde der Minderbroeders-Kapucijnen bestreed de leer van Antoine Arnauld in zijn *Très-humbles remonstrances présentées à la Reine contre les nouvelles doctrines de ce temps*, Parijs 1643 (A. Cioranescu, *Bibliographie de la littérature française du dix-septième siècle* III, p. 1999, en G. Hermant, *Mémoires ... sur l'Histoire ecclésiastique* I, p. 263-267).
5 De jezuïeten en hun medestanders brachten tendentieuze geschriften in omloop zoals de *Remarques judicieuses sur le livre de la Fréquente Communion* en de *Sommaire de la théologie du sieur Arnauld, extrait du livre de la Fréquente Communion et des maximes de M. de Saint-Cyran* (G. Hermant, *Mémoires ... sur l'Histoire ecclésiastique* I, p. 239-245).
6 Bij het verschijnen van *De la fréquente communion* was Grotius al tot deze conclusie gekomen; zie no. 6403 (dl. XIV).
7 Vgl. *Concilium Tridentinum; diariorum actorum epistularum tractatuum nova collectio* VII, actorum pars quarta, volumen prius, Freiburg im Breisgau 1961, p. 341-359: 'Doctrina de sanctissimis poenitentiae et extremae unctionis sacramentis, publicata in quarta sessione Tridentina sub Julio papa III, die 25 novembris 1551', en *Conciliorum oecumenicorum decreta*, ed. J. Alberigo e.a., Bologna 1973^{3}, p. 703-709.
8 De heilige Carlo Borromeo (1538-1584), aartsbisschop van Milaan sinds 12 mei 1564 (*DBI* XX, p. 260-269).
9 Johannes Gropper (1503-1559), zoon van een burgemeester van de Duitse stad Soest, nam als adviseur van de keurvorst-aartsbisschop van Keulen deel aan de godsdienstgesprekken met de lutheranen, maar toen aartsbisschop Hermann von Wied in 1542/3 de hervorming in zijn landen wilde doorvoeren, bleef hij de katholieke kerk trouw. In 1551/1552 was hij aanwezig op het concilie van Trente. Op 18 december 1555 besloot paus Paulus IV hem tot kardinaal te verheffen. Deze eer wees hij af. Wel behield hij de titel 'cardinalis designatus' (W. van Gulik, *Johannes Gropper*, Freiburg im Breisgau 1906, en *NDB* VII, p. 133-136).
10 Bekendheid verwierf Johannes Gropper met zijn in 1550 verschenen *Institutio catholica, elementa christianae pietatis succincta brevitate complectens, cui subiungitur Isagoge ad pleniorem cognitionem universae religionis catholicae*; vgl. Grotius, *Rivetiani Apologetici ... discussio* in de *Opera omnia theologica* III (*BG* no. 919), p. 741 r. 57A.

In lite Anguiani prolatae sunt patris principis literae ad Riceliacum cardinalem plenae servili adulatione, in quibus summum se bonum in istis nuptiis dicit ponere.[11] Sed ita erant tempora ut qui per interpositos homines specie recusantis nuptias istas desideraret, idem et ad tam submissas preces alios cogeret. Et magnum dedit exemplum comes Suessionensis,[12] quam periculosum esset etiam sanguinis regii princi[pi]bus spiritus gerere pro suis natalibus. Advocatus regius Briquetus, cuius socer est Bignonius,[13] cum et Bignonius[14] ad cardinalem Mazarinum et ipse ad cancellarium[15] vocati fuissent intellecturi reginae sententiam, eo sermonem direxit, ne temere everterentur renuntiationes ante nuptias factae.[16] Parlamentum iussit causam scripto tractari, id est, longo trahi sufflamine.[17] Quod dixit dominus Godofredus[18] Arnaldum hunc filium esse eius qui contra iesuitas dixit, verissimum est.

Bellum inter Suedos et Danos exarsisse doleo,[19] sed tamen puto nostris impositam

11 Henri II de Bourbon, prins van Condé, had als curator van Claire-Clémence de Maillé-Brezé, echtgenote van zijn zoon Louis II, hertog van Enghien, een proces aangespannen tegen Richelieu's lievelingsnicht Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon. Op 28 april had de prinselijke advocaat zijn pleitrede in het Parlement van Parijs gehouden. De advocaat van de gedaagde mocht op 6 mei aan het woord komen. Volgens Olivier Lefèvre d'Ormesson (*Journal* I, p. 178) had de advocaat de aanval niet geschuwd: 'qu'il avoit plaidé très hardiment, avoit soutenu que M. le Prince avoit demandé avec de très grandes instances non seulement Mlle de Brezé pour M. le duc d'Anguien, mais aussy M. de Brezé pour Mlle de Bourbon; qu'il en avoit les lettres, et, sur ce que le cardinal de Richelieu ne le vouloit point, il s'estoit mis à genoux devant luy et que M. le chancelier en estoit tesmoin ...'.

12 Richelieu had zijn nicht Marie-Madeleine de Vignerot willen koppelen aan Louis de Bourbon (1604-1641), graaf van Soissons. Bij nader inzien achtte de familie Bourbon-Condé de weduwe van Antoine Du Roure, heer van Combalet († 1621), van te lage stand. In november 1636 verschanste de graaf zich in het prinsdom Sedan om de wraak van de kardinaal te ontlopen (*Tallemant des Réaux* I, p. 981, en *Mémoires de Montglat* I, p. 143-147).

13 Het proces van de prins van Condé tegen de hertogin van Aiguillon werd op 23 mei voortgezet. Op de zevende procesdag kwam de jonge advocaat-generaal Etienne Briquet († 1645), schoonzoon van Jérôme Bignon (*Tallemant des Réaux* II, p. 880), aan het woord (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 287-289).

14 Jérôme Bignon (1589-1656), advocaat-generaal, sinds 1642 'grand maître de la bibliothèque du roi', was betrokken bij het onderzoek naar het vermogen van kardinaal de Richelieu; zie nos. 6187 en 6199 (dl. XIV), en *DBF* VI, kol. 438-439.

15 Kanselier Pierre Séguier (1588-1672), een van de drie executeurs van de laatste wil van de 'grote' kardinaal; vgl. no. 5986 (dl. XIII).

16 Claire-Clémence de Maillé-Brezé had bij het aangaan van haar huwelijk met de hertog van Enghien (februari 1641) uitdrukkelijk afstand gedaan van haar aandeel in de erfenis van kardinaal de Richelieu. De vraag was of zij die verklaring uit eigen vrije wil had afgelegd; vgl. no. 6589 (dl. XIV), en J. Bergin, *Cardinal Richelieu; power and the pursuit of wealth*, p. 268-269.

17 Op 31 mei kwam het Parlement tot een voorlopige conclusie. In zijn *Journal* I, p. 187, tekende Olivier Lefèvre d'Ormesson aan: 'que l'affaire de M. le Prince au Parlement avoit esté appointée pour ne le pas condamner en sa présence; que M. Briquet, avocat-général, avoit conclu nettement contre luy et avoit requis qu'il fust informé des biens délaissés par M. le cardinal de Richelieu. Après que M. le Prince eut ouy l'appointement, il demanda luy-mesme le séquestre des biens. L'on ordonna que sa requeste seroit jointe au principal'.

18 Théodore Godefroy, juridisch adviseur van de Franse delegatie ter vredesconferentie, had Willem de Groot verteld dat de vader van de jansenistische theoloog Antoine Arnauld destijds bekendheid had verworven met een welsprekende 'Plaidoyé de M. Antoine Arnauld, advocat en Parlement ... pour l'Université de Paris, demanderesse, contre les jésuites, défendeurs, des 12 et 13 juillet 1594'.

19 Het Zweeds Manifest van 16/26 januari 1644 had Willem de Groot niet kunnen overtuigen van de absolute noodzaak van het Zweedse wapengeweld tegen de koning van Denemarken.

fuisse necessitatem. Plane enim exitium Suedico regno minabatur ista Dani et Poloni et Moscovitae coitio,[20] eo tempore quo adhuc Suedia bello tam gravi Germanico erat implicita. Et tamen initio nihil Suedi fecere aliud quam quod more apud omnes recepto hiberna quaesivere in solo unde imperator tributa percipiebat, cum ipse Danus saepe nec amicis in excipiendis hibernis aut aestivis pepercerit. Persecutio belli iam olim imperatori et sectam eius sequentibus indicti nova indictione non egebat; sed Danus, qui ob id vires Danicas terra marique aperta hostilitate in nos vertit, indicere bellum nobis debuit. Sed mos eius est ferire antequam minetur, sicut et fecit regnante apud Suedos Carolo.[21]

Honorificum puto Graswinckelio fore, quod eius ministerio in re maxima legati utantur.[22] Danica controversia apud Suedos moram non iniiciet de pace colloquiis.[23] Veneti in Dani locum conciliatores erunt.[24] Laudo quod Hollandis cordi est et res ista de freto Danico[25] et res Indiae Asiaticae.[26] Nam caeterae nationes,[27] nescio unde incitatae, videntur omnia ire impeditum quae publico simul et Hollandiae, quae maximam publici partem facit, sunt utilissima. Gaudebo saepe bene edoceri de consiliis quae capiunt et Hollandi in commune et praesertim Amstelodamenses. Tuis precibus et domini Utenbogardi meas iungo,[28] primum pro pace regnorum et imperiorum, deinde pro pia et sancta pace ecclesiae, ut et bella cessent et in uno spiritu Deum adoremus per Christum, ac sic accipiamus Spiritum Sanctum.

Deus te, tuam, tuos et amicos servet,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

11 Iunii 1644.

20 Grotius bleef volhouden dat deze oorlog ‘noodzakelijk’ was. Hij geloofde oprecht in een door de Habsburgers ingegeven complot van koning Christiaan IV van Denemarken, koning Wladislas IV van Polen en tsaar Michael Fedorovitsj tegen de Zweden; zie nos. 6861 en 6969.

21 Karel IX (1550-1611), koning van Zweden sinds 1604. In 1611 werd zijn rijk overvallen door koning Christiaan IV van Denemarken. De vrede van Knäred van 1613 maakte een einde aan de Kalmar-oorlog (*SBL* XX, p. 630-641).

22 De Staten-Generaal zochten een geschikte secretaris voor hun delegatie ter vredesconferentie. Hun blik was gevallen op de advocaat-fiscaal mr. Dirck Graswinckel (Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 204-205).

23 De rol van koning Christiaan IV van Denemarken als bemiddelaar ter vredesconferentie was uitgespeeld. Maar hoe de Zweden ook aandrongen op diens vervanging, de keizer bleef op het standpunt staan dat in Osnabrück niet onderhandeld mocht worden zonder de aanwezigheid van een Deense ‘onpartijdige derde’ (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 423-426).

24 Ook de rijksraden in Stockholm namen het Venetiaanse bemiddelingsaanbod in ernstige overweging.

25 De Admiraliteiten van Amsterdam en het Noorderkwartier drongen aan op een spoedig vertrek van de Staatse convooivloot naar de Sont. Pas op 7 juli werd het sein gegeven.

26 Het octrooi van de Verenigde Oostindische Compagnie werd in afwachting van een besluit in de discussie over de vereniging van de Oost- en Westindische Compagnieën telkens voor korte perioden (6 weken) verlengd. In de Staten van Holland gingen stemmen op om langere termijnen aan te houden (*Res. SH*, dd. 11-12 mei 1644).

27 Grotius wist dat de landgewesten weinig waardering konden opbrengen voor de Hollandse handelspolitiek.

28 De vredeswens van Willem de Groot en de bejaarde remonstrantse theoloog Johannes Wtenbogaert; zie nos. 6877 en 6885.

Filius noster Didericus iam abiit in castra.[29]

29 De Frans-Weimarse officier Dirk de Groot voegde zich bij het leger van zijn nieuwe opperbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne.

6904. 1644 juni 11. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Men heeft hier goede opinie van het belegh van Grevelingue, alzoo de circumvallatie binnen weinigh dagen zal zijn voltrocken.[2] 't Geruchte geeft aen den hertogh van Orleans dertichduizent man, dien zijne Hoocheit wel van noode zoude hebben om zoo grooten spatie rondom de stadt ende 't groote fort wel te bezetten. Maer andere adviseren van twintichduizent ende zeggen dat Piccolomini bij Berchen ontrent Duinkercken heeft bij de twaelffduizent man te voet ende noch zooveel te paerd.[3] 't Schijnt don Melos gaet nae Spaegnie[4] ende men zegt dat Piccolomini van hem verzocht dat hij zoude willen teeckenen een staet waerdoor zoude blijcken wat crijgsvolck ende middelen Piccolomini in Nederlant comende heeft gevonden. In 't Fransche leger is het oock niet al eenigh, alsoo d'heeren Ranzou ende Gassion dispute hebben gehadt met de heer de La Millerai.[5] Oock zijn eenige honderden treckende nae 't leger gestorven van dorst ende eenige hondert Switsers verdroncken door het schielijck openen van sluisen.

Den marescal de Turaine passerende den Rijn bij Brisac[6] heeft door Tubadel binnen Friburg gelegt duizent man te voet, driehondert te paerd, de andere Waldsteden mede wel verzien[7] ende een goed magazijn van vivres gemaect zoo te Brisac als te Rinfeld. Eenig geschut was daer gebracht ende monsieur d'Aumont met zijne trouppes naebij.[8] Men meent dat Tubadel zal gaen met de ruiterie nae de nedercant van den Rijn om te naerder te zijn bij den hertogh van Anguien, die ontrent twaelffduizent man heeft bij Verdun om op Becx actiën te passen,[9] aen denwelcke hertogh Carel eenige van de zijnen

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. Diederichs, 30 B no. 23. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 14/24 juni 1644).

2 Het leger van de ‘generalissimus’ Gaston van Orléans had de belegering van Gravelines (Grevelingen) ingezet. In de vroege morgen van de 9de juni rukten zijn manschappen naar het Fort Saint-Philippe op; zie *Briefw. C. Huygens* III, p. 489-490.

3 De troepen van de Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo en diens ‘gouverneur des armes’ Ottavio Piccolomini verzamelden zich bij Bergues (Sint-Winoksbergen) ten zuidoosten van Duinkerken (*Doc. Boh.* VII, p. 106 no. 289).

4 De uitgebluste gouverneur don Francisco de Melo wachtte op de overkomst van zijn opvolger Juan José van Oostenrijk naar de Zuidelijke Nederlanden (*Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 488 no. 1501, en *Doc. Boh.* VII, p. 103 no. 278).

5 De Franse legerleider Jean, graaf van Gassion, stond ‘Monsieur’ ter zijde bij de belegering van Gravelines. Hij wekte met zijn aanwezigheid in het Picardische legerkamp de naijver op van de onderbevelhebbers maarschalk Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, en luitenant-generaal Josias Rantzau (*Lettres Mazarin* I, p. 747, en Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 283-285).

6 Op 3 juni trok het Frans-Weimarse leger van Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, bij Breisach de Rijn over (*Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 8).

7 De ‘Weimarse’ cavaleristen Georg Christoph von Taupadell (Taubadel) en Rheinhold von Rosen voerden verkenningen uit in de omgeving van Freiburg im Breisgau en de Waldstätte (Rheinfelden, Bad Säckingen, Laufenburg en Waldshut); vgl. *Lettres Mazarin* I, p. 775-778.

8 Charles, markies van Aumont, bracht een Frans legercorps over naar het hoofdkwartier van de Frans-Weimarse opperbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne (*Lettres Mazarin* I, p. 659-661, en p. 696-701).

9 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, was op 28 mei in Verdun verschenen (*Gazette 1644*, no. 62, dd. 4 juni 1644). Op 7 juni gaf de regering in Parijs hem de order om naar Givet te gaan en aldaar de strijd aan te binden met de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck, zodat diens leger zich niet kon verenigen met de manschappen die hertog Karel IV van Lotharingen naar het front wilde sturen (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 294-295).

heeft gezonden ende eenige aen den vorst van Beieren, hebbende oock het garnisoen van Worms versterckt.

Tot redres van de zaecken in Catelagne werden vier nieuwe regimenten gelicht in Languedoc ende de ban ende arrière-ban op ontboden.[10] Den prince Thomas vordert noch niet.[11] Zijne huisvrouw de princesse van Carignan is uit Spaegnie in Vrancrijck wel van passe om haere moeder de gravinne van Soissons, die zeer zieck is, te assisteren.[12]

Te Francfort werden de brieven van de Fransche ambassadeurs ende van de landgravinne van Hessen gedempt,[13] den vorst van Beyeren ten hoochste arbeidende dat de vergadering van Vrancrijck [*sic*] niet en gae nae Munster, maer de zaecke van de vrede gehandelt werde door de gedeputeerden van den keizer ende churfursten, uit vreze die hij heeft dat het Paltzische huis groot faveur zoude vinden bij de stenden. Den cardinael Rosetti was aldaer te Francfort gepasseert[14] ende hadde van die stadt de eer ontfangen die men gewent is te doen aen churfursten. Hij is bezocht bij de gedeputeerden van den churfurst van Kolen ende den bisschop van Wurtzburg,[15] de keizerschen hebbende de onwetende gemaect van zijne comste. De Beiersche crijgsluiden loopen tot aen de Fransche garnisoenen in den Elsas.[16] 't Volck van Haezsveld eet Frankenlandt op. Hijzelve is melancholyck, omdat zijn volck gestelt werdt onder 't gebiet van Gallas,[17] hebbende hij-

10 Op 15 mei was de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, bij de rivier de Segre (ten oosten van Lérida) op de Spaanse troepenmacht gestoten. Volgens de eerste berichten had hij in de daarop volgende slag zijn gehele infanterie verloren. Hierop besloot de regering in Parijs orders te laten uitgaan naar de Franse legerleider Nicolas de Neufville, markies van Villeroy, het stadsbestuur van Barcelona en de militaire commandanten in de Provence en de Languedoc om troepen beschikbaar te stellen voor de strijd om het behoud van Lérida (*Lettres Mazarin* I, p. 720-722).

11 Deze maand bracht prins Tommaso Francesco van Savoye het Frans-Savoyaardse leger bijeen in het stroomgebied van de Tanaro (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 106).

12 De *Gazette 1644*, no. 54, dd. 21 mei 1644, had het bericht opgevangen dat koning Philips IV van Spanje de gijzeling van Marie de Bourbon, prinses van Carignano, echtgenote van prins Tommaso Francesco van Savoye, had opgeheven. Voor Anne de Montafié († 17 juni 1644), gravin van Soissons, kwam de vrijlating van haar dochter echter te laat (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 191).

13 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien hadden op 6 april 1644 aan de Duitse vorsten en standen een oproep gedaan om vertegenwoordigers naar Munster en Osnabrück te zenden. Op advies van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel hadden zij de Frankforter 'Deputationstag' ook met een exemplaar van hun uitnodiging bedacht. Tot eind augustus 1644 bleef het Franse initiatief onderwerp van een heftige discussie in het college van de keurvorsten en de 'Fürstenrat' (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 167-169; *Urk. u. Act.* I, p. 852-855, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 99-101 en p. 868).

14 Carlo Rossetti (1614-1681), nuntius te Keulen, had in juli 1643 de benoeming tot kardinaal-legaat ter vredesconferentie ontvangen, maar zijn aanwijzing viel bij de Fransen niet in de smaak. Bij nader inzien achtte de paus het beter om Fabio Chigi naar Munster af te zenden; de afgewezen kardinaal nam over Frankfort de terugweg naar Rome; vgl. *Lettres Mazarin* I, p. 315-316; *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 387, en *Gazette 1644*, no. 62, dd. 4 juni 1644.

15 Keurvorst-aartsbisschop Ferdinand van Keulen hield een grote delegatie op de 'Frankforter 'Deputationstag' (R. von Kietzell, 'Der Frankfurter Deputationstag von 1642-1645' in *Nassauische Annalen* 83(1972), p. 104). Een vertegenwoordiger van Johann Philipp von Schönborn (1605-1673), bisschop van Würzburg, had zitting in de 'Fürstenrat'.

16 Het Zwabisch-Beierse leger van François de Mercy vertoonde zich in de omgeving van Freiburg im Breisgau en Neuenburg aan de Rijn; vgl. no. 6892.

17 Een bondgenootschap met de keizer had koning Christiaan IV afgeslagen. Hij aanvaardde echter wel het aanbod van daadwerkelijke militaire steun tegen de Zweedse hoofdmacht van Lennart Torstensson. Momenteel werd in Saksen en Frankenland

zelve zijne persoon daervan geëxcuseert. Die van 't huis Brunswigh luisteren nae zijn voorslagen niet,[18] maer houden haer stille. Men verwacht Gallas in Saxen ende men meent aldaer dat het tractaet tuschen den keizer met de zijnen ende tuschen Denemarq ten naeste bij [is] besloten, waeraen hier werdt getwijffelt. Men zegt oock te Francfort dat Rakoczy, verre zijnde van de Sweden, verlaeten van de Turcken ende Hongerschen, tegen de twaelffduizent keizersche ruiters niet lang en zal bestaen.[19] Voort[s] dat Sweinitz was overgegaen aen colonel Capauno[20] ende Kemnitz bij Coloredo sterck belegert.[21]

De coninginne-regente is te Ruelle.[22] Madame d'Esguillon heeft de wagen gement daer de coninginne, den coning ende den hertogh van Anjou in zaeten. De coninginne heeft de zaecke van dezelve dame aen het parlement doen recommanderen en goedgevonden het proces te doen beschrijven.[23]

Een Deensch schip met plancken ende andere Deensche waeren geladen, met ordre als bleeck om daervoor te coopen geschut, cogels ende buspoeier zoo zij zeiden in Hollant,[24] zoo het de Fransche duiden tot Duinkerken, is in zee bij de Fransche schepen becomen ende gebracht te Calis. Uit Engelant hooren wij dat den coninck aldaer Oxfort doet fortificeren, vresende voor een belegh[25] ende in zulcken gevalle willende zich retireren nae het westquartier; dat de coninginne[26] met den prins van Walles[27] is te Excester, de stadt Jorck in nood,[28] milord Huntlai, hoofd van des conincx goedgunstige, in Schot-

18 De keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen was met de hertogen van Braunschweig-Lüneburg in onderhandeling getreden over de vorming van een Nedersaksisch defensieverbond. Voor dit doel wilde keizer Ferdinand III deze zomer een 'Landtag' bijeenroepen (*Doc. Boh.* VII, p. 92 no. 233, p. 106 nos. 287-288 en p. 115 no. 319).

19 De keizerlijken hadden het offensief van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi tot stilstand gebracht. Alleen in de omgeving van de 'Bergstädte' (mijnbouwsteden) Košice (Kaschau) en Prešov (Eperies) werd nog hevig gevochten.

20 Het Zweedse garnizoen van Świdnica (Schweidnitz) gaf zich op 15 mei over aan de keizerlijke kolonel Albrecht Weikhart Kapoun (Kapaun) von Svojkov (*Doc. Boh.* VII, p. 95 nos. 244 en 246).

21 Keurvorst Johann Georg I van Saksen hoopte bij de keizerlijke veldmaarschalk Rudolf (1585-1657), graaf Colloredo-Waldsee, steun te vinden voor zijn plan om zich meester te maken van de stad Chemnitz (*Gazette 1644*, nos. 63 en 67, dd. 11 en 18 juni 1644).

22 De regentesse Anna van Oostenrijk zocht verpozing te Ruel, het landgoed dat Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon, van haar oom Richelieu had geërfd. De hertogin ontving de koningin en haar zonen Lodewijk XIV en Philippe, hertog van Anjou, 'magnifiquement' (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 188).

23 De prins van Condé nam het de koningin kwalijk dat zij in het proces tegen de hertogin van Aiguillon niet onvoorwaardelijk zijn zijde had gekozen; vgl. no. 6903, en *Lettres Mazarin* I, p. 735-736.

24 Misschien een schip dat gecharterd was door Gabriel Marselis, 'factor' van koning Christiaan IV in Amsterdam (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 294).

25 Koning Karel I had enige dagen doorgebracht bij zijn manschappen in Reading, maar toen het leger van Robert Devereux, graaf van Essex, op 26 mei plotseling tot de aanval overging, koos hij voor de zekerste weg en trok zich terug in Oxford (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 102 en 104, en *Briefw. C. Huygens* III, p. 492).

26 Op 16/26 juni beviel koningin Henriëtte Maria te Exeter van een dochtertje, prinses Henriëtte (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 101, p. 107 en p. 112).

27 Karel, prins van Wales, wenste beleend te worden met het hertogdom van Cornwall. Een week later volgde hij zijn vader op diens vlucht naar de kwartieren van het koninklijke leger in Worcester (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 104, p. 107 en p. 110).

28 De koningsgezinde legeraanvoerder William Cavendish, markies van Newcastle, vocht voor het behoud van York. Zijn garnizoen was echter niet opgewassen tegen

lant in een casteel belegert.[29]

De heer de Noyers heeft bevel uit dese stadt te vertrecken; is niet wel met den cardinael,[30] tegen denwelcke onlancx eenige billetten zijn gevonden in de Val de Grace als de coninginne daer was.[31]

De laetste advysen van 't leger voor Grevelinge zijn dat achthondert man was vannieus ingecomen in de stadt, zoodat het garnisoen nu was tot vierduizent. Dat de Spaenschen het zoete water t'onbruick maecten aen de Fransoisen door het mengen van het zoute. Dat de vivres in 't leger goede coop waeren, veele schepen uit Holland[32] met cogels, buspoeder ende allerlei gereedschap aengecomen. Dat men hoopt te nemen het fort d'Oie,[33] daernae het fort aen de sluise, het canael met schepen vol steen, die men wil laeten zincken, te stoppen, de vijf redoubten op het canael te nemen ende daernae het groote fort, genaemt Philippe, liggende op het canael aen de zijde van Vrancrijck, ende dan de stadt met veertich stucken te beschieten. De Fransoisen hadden ingenomen de kerck van Mardyck,[34] gedefendeert door veertich soldaten. Men arbeit om te droogen het quartier van monsieur de La Millerai.[35] De stilstant van wapenen duirt tuschen het hertogdom ende 't graefschap van Bourgogne.[36]

Elfde Junii 1644.

Wij hooren dat de paix in Italië gemaect wel werdt voltrocken,[37] de nieuwe fortificatiën wechgenomen, de guarnisoenen ende het canon van de frontieren thuisgebracht. Dat den marescal La Motte-Odincourt is te Belvis twee mijlen van Lerida,[38] zonder

29 In Schotland werd de koningsgezinde George Gordon, markies van Huntly, uit Aberdeen verdreven. Na deze nederlaag zocht de markies een goed heenkomen in Auchindown (ten westen van Huntly) (*DNB* XXII, p. 190-194).

30 De gewezen staatssecretaris François Sublet (1578-1645), seigneur de Noyers, was in het najaar van 1643 gerehabiliteerd in zijn waardigheid van toezichthouder op de paleizen en koninklijke werkplaatsen; zie no. 6471 (dl. XIV). Het staatssecretariaat op het departement van oorlog wilde hij slechts na lange aarzeling overdragen aan zijn opvolger Michel Le Tellier; zie no. 6518 (dl. XIV). Omdat hij te veel verlangde, viel hij weer in ongenade. In september 1644 werd hij voorgoed naar zijn landgoed Dangu (ten zuiden van Gisors) verbannen (*Mémoires de Montglat* II, p. 28-29, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 383 en p. 385).

31 Regelmatig ging de regentesse in retraite in het Parijse hospitaal van Le Val-de-Grâce aan de linkeroever van de Seine.

32 Vanuit zee bestookten schepen van de Staatse vloot de vestingwerken van Gravelines (Grevelingen).

33 Oye, vesting aan de westzijde van Gravelines.

34 Mardyck, op de weg naar Duinkerken; het nabijgelegen fort bleef in Spaanse handen.

35 Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, had de Staatse vlootvoogd Maarten Harpertsz. Tromp om de levering van 10 tot 12 molens verzocht (*Briefw. C. Huygens* III, p. 491).

36 De Frans-Weimarse opperbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, had dit voorjaar zijn gezag laten gelden in de Franche-Comté. Na deze expeditie staakten de inwoners van het graafschap hun vijandelijkheden aan de grens met het hertogdom van Bourgondië; vgl. *Lettres Mazarin* I, p. 660.

37 De vrede van Ferrara werd niet stipt in acht genomen. In de afgelopen maand waren er ernstige problemen gerezen bij het slechten van de forten die de paus en Odoardo Farnese, hertog van Parma, in het heetst van hun strijd over het hertogdom van Castro hadden opgetrokken, in het bijzonder de bolwerken Bondeno en Stellata en de pauselijke forten bij Comácchio in de delta van de Po (*Gazette 1644*, nos. 68 en 72, dd. 18 en 25 juni 1644).

38 De Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, was aanvankelijk uitgeweken naar Cervera. Na de eerste schrik herstelde hij met harde hand zijn gezag in de plaatsen Castelló de Farfanya, Bellvís en Agramunt (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 284-286, en *Gazette 1644*, no. 64, dd. 11 juni 1644).

hoope van Lerida te connen salveren. Dat de Schotten die Jorck belegeren zijn bij de twintichduizent, maer zeer clagen over de parlamentarissen, omdat zij niet en becomen volgens de gedaene belofte een secours van vijfduizent paerden, gelt om 't volck te onderhouden ende een plaets van verzeeckering.[39]

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raed in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den XI July 1644 uyt Paris.

6905. 1644 juni 11. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Vallum illud castrorum quae Gravelingam obsident,[2] plenitudinem suam habiturum speratur intra decem aut paulo amplius dies. Dum illuc itur, in itinere ex siti ferme trecenti periere. Totidem Helvetii Gallis militantes per emissaria effusis in eos aquis mersi fuere. Borborgum differtur in tempus commodius. Pro marescallo vicecomite Turenae machinae Brisacum advenere et Daumontius cum milite non longe abest. Verene Friburgi obsidionem agitent Bavari, an eo metu diducere copias Gallicas voluerint quae sunt sub marescallo Turenae ab illis qui sunt sub duce Anguiano, dubitatur. Certe Tubadelius Friburgi imposuit pedites mille, equites trecentos, multumque commeatum collocavit tum Brisaci, tum Rinfeldii putaturque iturus ad Rheni inferiorem ripam, ut propius a Mosella absit, ad quam sunt castra Anguiani. Bavarici multum cursitant citra ultraque Rhenum et Hazfeldius Franconiae gravis est, animo quoque minus sereno, ideo quod eius milites parere Galassio iubeantur, qui venturus in Saxoniam creditur. Fama autem est Francofurti Ragozium, et a Turcis et ab Hungaris derelictum et a Suedis seiunctum magnis locorum intervallis, quatuordecim in ipsum immissis Germanorum millibus esse imparem. Transiit per Francofurti urbem cardinalis Rosetus exceptusque est ab ea civitate iis honoribus quibus electores excipi solent. Caesariani gessere se pro ignaris eius transitus, at Coloniensis et Wurtzburgici res qui agunt, cardinalem salutavere. Sicut Gallicorum legatorum ita et viduae principis Hassicae literae silentio obruuntur. Et Bavarus, quanquam in caeteris iuris principum non negligens, prohibet quominus conventus aut totus transeat Monasterium, aut eius nomine mittantur qui de pace agant, metuens favorem pro afflicta domo Palatina. Brunsvicenses dicebantur frustra ab Hazfeldio ad socianda arma invitati; cum Dano autem foedus imperatori sociisque

39 Het Parlement had zijn legeraanvoerder Edward Montague, graaf van Manchester, bevel gegeven om de Schotten bij te staan. Om onduidelijke redenen bleef de versterking aanvankelijk in de omgeving van Selby dralen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 108 en p. 110).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 199; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 433 no. 536. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 262. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 6906).

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 11 juni 1644 (no. 6904).

eius prope confectum.[3] Dux Carolus, abiecta ut videtur spe conventionum cum Gallia,[4] Wormatiae auget

3 Een bondgenootschap met de keizer had koning Christiaan IV afgeslagen. Hij aanvaardde echter wel het aanbod van daadwerkelijke militaire steun tegen de Zweedse hoofdmacht van Lennart Torstensson; vgl. *Doc. Boh.* VII, p. 94 no. 240, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 396-397.

4 De Franse diplomaat Bernard du Plessis-Besançon had in Worms uitvoerig met hertog Karel IV van Lotharingen gesproken over een toenadering tot Frankrijk, maar zijne Hoogheid weigerde een definitieve beslissing te nemen ‘à cause des diverses pro-

praesidium; militis sui partem Beckio dat utendam, partem Bavaro. Blomberga a Gallis derelicta;[5] Longuiacum diligenter munitum ab duce Carolo. In Belgicis partibus dicuntur Hispanorum satis tenues copiae, Melo in Hispaniam abiturus, ut soli Piccolominaeo militare imperium relinquat, qui rogat, ut Melo manu sua signatum ipsi det indicem copiarum ac pecuniae quae Piccolominaeo adventante repertae sunt. Non tantum in Languedocia miles novus scribitur ad IV millia, sed et ex feudorum lege nobilitas evocatur ad res Catalaniae resarciendas.

Regina regens Ruellam secessit, currum in quo erat regina, rex et regis frater, aurigante domina Esguillonia, quam in reginae gratiam reposuit cardinalis non satis volente id Condaeo principe. Noierius ab urbe iussus est digredi. Principis Thomae uxor ex Hispania in Galliam venit.

Ducis Aurelianensis exercitus fama quidem est ad XXX millia, re ipsa ad viginti. Cum Mileraeo, qui sub duce imperat, controversiae fuere et Ranzovio et Gassioni. Piccolominaeus non longe a Dunquerca loco, cui Berchemo nomen est, habere dicitur duodecim peditum, totidem equitum millia. Apud ducem Anguianum duodecim millia partim peditum, partim equitum esse dicuntur. Adfert rumor Sweinitzium Capunio deditum, a Coloredo premi Kemnitium. Partem militum Brouaii concisam a Connigsmarchii milite.[6] Cum nuper regina regens in monasterio esset cui nomen Vallis Gratiae, libellos ibi invenit contra cardinalem.

Danorum navis asseres et alia Daniae mercimonia vehens ad comparandas machinas, globos, bellicum pulverem, ut ipsi aiebant apud Batavos, ut Galli volunt apud Dunquercanos, capta a Gallis et Caletum perducta est. Rex Angliae Oxoniam muniri iubet videturque obsidionis metu in partes Angliae occidentales velle recedere. Regina Excestriae apud se habet filium suum Walliae principem. In Scotia nova pro rege excitata factio interitura videtur obsesso a Scotis in arce quadam Huntleio, regiae illic factionis principe.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, det Sublimitati tuae omnia felicissima,

Sublimitatis tuae devotissimus cultor,

H. Grotius.

Lutetiae, I/XI Iunii 1644.

Galli qui Gravelingam obsident, ecclesiam ad Mardicum, in quo milites erant quadraginta, cepere. Siccant humum stagnantem in ea parte in qua est Milleraius. Naves lapidibus onustas volunt deprimere in portum, deinde capere castellum Oiae, castellum ad emissarium aquarum, quod clusam dicimus, receptus militares ad portum, postremo castellum Philippi nomine, quod portui incumbit ea parte quae Galliam spectat, urbem autem verberare machinis quindecim. Abundat in castris et victus et belli instrumenta, strenue advehentibus Batavis lucri causa et spe fore, ut a Dunquerca liberentur. Hostes non sunt otiosi; octingentos milites iam nunc in oppidum immisere, ita ut praesidium sit quatuor millium, aquas etiam dulces castris utiles marinis infusis corrumpunt. Inter ducatum et comitatum Burgundiae manent locales indutiae.

5 De Zwabisch-Beierse veldmaarschalk François de Mercy stelde wachtposten op langs de toegangswegen naar Freiburg im Breisgau en Neuenburg aan de Rijn. Onderweg had hij het kasteel Blumberg in bezit genomen (*Gazette 1644*, no. 62, dd. 4 juni 1644).

6 Het leger van generaal-majoor Alberto Gaston Spinola, graaf van Bruay, stootte bij Zeitz op eenheden van het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck. De keizerlijke graaf raakte tijdens de gevechtshandelingen gewond (*Doc. Boh.* VII, p. 104 no. 280).

Romani[7] et qui cum eis bellum habuere tollunt nova munimenta, praesidia machinasque e limitum locis. Motta Odincurtius Belvigii est leucis duabus ab Ilerda, quae fame non minus quam armis premitur. Scoti ad viginti, ut hic dicitur, millia Eboracum ob-

7 Gedoeld wordt op paus Urbanus VIII en de kardinalen Francesco en Antonio Barberini.

sident, queruntur autem sibi a parlamentariis non praestari promissa de equitibus quinquies mille, de stipendiis et de oppido quod ipsis sit pro pignore.[8]

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. De obsidio Gravelingae. Consilium de Borborgo. De bello in Germania. Fama Ragozium laborare. Roseti transitus per Francofurtum. Quaedam de conventu in eo loco. Brunsvicensium animus. De Lotharingo. Belgica. Miles ex Languedocia scriptus. Esguillonia gratiae restituta. Noierius exul. De principis Thomae uxore. De exercitu Aurelianensis, Piccolominaei, Anguiani. Nonnulla ex Germania. Libelli contra cardinalem inventi. Danorum navis a Gallis capta. Anglica. Gesta ad Gravelingam. Indutiae Burgundorum, Romanorum. Mottae Odincurtii facta. Scotorum querelae.

6906. 1644 juni 11. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

6907. 1644 juni 11. Aan [J. de Wicquefort].[1]

Monsieur,

Il y a de l'apparence que le roi de Danemarq se trouvera bientost court d'argent, le revenu du Sond et de l'Elbe lui estant couppé, et qu'il n'aura pas ny tant de bons commandeurs, ny tant de bons soldats que la Suede. L'empereur et ses associés pourront remedier à une partie de ces maux, si tant est que le traitté entre eux soit sur le poinct d'estre conclu,[2] comme on croit à Francfort.[3] Pour moi, je croi que le roi de Danemarq est en estat de prendre un fer chaud[4] par la main pour se sauver de l'eau, mais des senateurs et estats de Danemarq je m'en doubte, lesquels ne viendront à ces extremités sinon

8 De pandstad was Berwick upon Tweed; zie no. 6505 (dl. XIV).

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6905). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 150. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 112 en 4° 38, 48; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 93; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 251; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 63 en Br. 24, 86.

1 Hs. Londen, British Library, ms. Egerton 1863, f. 13. Eigenh. oorspr. Adres ontbreekt. Waarschijnlijk was deze Franse nieuwsbrief geadresseerd aan Joachim de Wicquefort, resident van de landgravin van Hessen-Kassel in de Republiek.

2 De militaire steun die koning Christiaan IV binnenkort van keizer Ferdinand III kon verwachten.

3 Koning Christiaan IV van Denemarken had in de eerste maanden na de Zweedse inval in Holstein brieven verstuurd naar de keizer, de keurvorsten van Beieren, Brandenburg, Keulen, Mainz, Saksen en de Frankforter 'Deputationstag' (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 392-399; *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 207). Met uitzondering van Friedrich Wilhelm van Brandenburg steunden de keurvorsten het keizerlijke voorstel om de koning van Denemarken militaire assistentie te verlenen (*Urk. u. Act.* I, p. 849-851).

4 'Prendre un fer chaud' (een heet handijzer aantasten), het op een godsoordeel laten aankomen; vgl. Du Cange, *Glossarium mediae et infimae Latinitatis* III, Niort 1884, p. 445-448.

après avoir desesperé de la paix avecq la Suede,[5] à laquelle ceux de Provinces-Unies pourront plus operer que monsieur de La Tuillerie.[6] J'espere que bientost nous serons esclarcis de Jencapping et de Gottenburg.[7] Les autres accident[s] qui là arrivent sont de petite consequence. Il faudra voir à qui sera la mer Septentrionale et Balthique, qui est un grand poinct.

Si monsieur Coningsmarck est bien et bien fort rebroussé,[8] il pourra servir au marescal de Turaine ou au duc d'Anguien, dont celuy-ci a dix ou douze mille hommes près de Verdun, l'autre a faict à quelques-uns de ses gens passer le Rin à Fribourg, où Tubatel a mis mille gens de pied, trois cents chevaux et de bons magazins tant à Brisac qu'à Rinfeld. Ce qu'aiant faict, l'opinion est qu'il s'ira joindre au duc d'Anguien,[9] quelques-uns croyant que la mine d'assieger Fribourg n'a pas esté faicte par les Bavarois à bon escient, mais seulement pour separer les forces fransoises. Bon nombre de canon est arrivé à Brisac et on y attendoit les trouppes de monsieur d'Aumont.[10] Hazfeld tourmente la Franconie et est morgne pour ce que ses trouppes ont ordre de servir soubs Galas, lui pour sa personne s'en estant excusé. Or on croit à Francfort que Galas vient en Saxe et que ceux de Brunswig n'ont peu estre disposés à se joindre aux imperiaux. Que Sweinitz s'est rendu a Capaun et que Kemnitz court risque, pressé par Coloredo.

La diversion que le prince d'Orange fera en Gueldre[11] ou ailleurs servira grandement aux desseings des François,[12] qui differant Bourbourg pour un temps plus sec esperent pouvoir achever leur circonvallation en dix ou douze jours. De ceux qui se sont acheminés vers cette armée trois cents ou plus sont morts de soif et plus grand nombre de Suisses noyé, surpris par les eaux des escluses. On envoye de plus en plus de navires tant vers ceste coste-là que vers celle de Catelagne.

L'ambassade des Provinces-Unies vers le nord sera magnifique et portera coup aux affaires.[13] Le present donné à monsieur Gunther est un peu maigre pour sa

5 De Deense rijksraden bleven hopen op een conferentie met Zweedse koninklijke commissarissen aan de Zweeds-Deense grens (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 378-379, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 232).

6 De vredesmissie van de Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker, Cornelis van Stavenisse, dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en de Friese raadsheer Joachim Andreae naar het noorden moest nog een aanvang nemen. Ondertussen stond de Franse vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, reeds bij de Deense grens (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 437-438).

7 Jönköping en Göteborg. Beducht voor een Deense aanval vanuit Noorwegen hielden de Zweden de garnizoenen in deze twee steden op oorlogssterkte (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 563).

8 Tegen het einde van deze maand zette het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, weer koers naar het aartsbisdom Bremen.

9 Begin augustus kwam de vereniging van het Frans-Weimarse leger van Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, met het leger van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, tot stand (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 298-301).

10 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 11 juni 1644 (nos. 6904-6906).

11 Drie dagen na een mislukte aanslag op Sas van Gent (8 juni) zond Frederik Hendrik graaf Hendrik van Nassau-Siegen (1611-1652) naar Nijmegen ‘à la protection des quartiers du Rhin et de la Meuze’ (*Briefw. C. Huygens* III, p. 489-492).

12 De belegering van Gravelines (Grevelingen).

13 Een convooivloot van minstens 40 oorlogsschepen zou kracht bijzetten aan de Staatse vredesmissies naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina. Op 7 juli werd het sein tot vertrek gegeven.

qualité et credit.[14] J'eusse mis la main de mettre en latin la plus ample declaration des causes de la

14 De Staten-Generaal vereerden de Deense kamersecretaris Frederik Günther bij zijn afscheid van de Republiek (27 mei) met een gouden ketting ter waarde van 600 gulden (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 420).

guerre de Suede contre Danemarq,[15] si je n'avois appris qu'on l'a faict en Suede et cela sur le suedois,[16] de quoi la version flamende, comme il arrive, s'escartera un peu et me semble obscure en certains endroicts.[17]

Pour revenir aux nouvelles de Francfort, le duc de Bavieres, quoiqu'autrement soigneux à conserver le droict des princes de l'Empire, ne veut nullement que l'affaire de la paix se traitte par touts les estats, craignant que la compassion avecq la maison palatine n'esmeuve trop les esprits. Et les imperiaux, en cela s'accommodant à ses desirs, font que ny la lettre des ambassadeurs de France, ny celle de madame la landgrave ne soient leues en public. Le cardinal Rosetti passant par Francfort[18] vers la conference a esté regalé par cette ville comme on faict aux electeurs. Les deputés de Coulogne et de Wurtzburg l'ont veu. Les gens de l'empereur ont faict les ignorans de sa venue. On publioit à Francfort la prinse de Sweinitz par Capaun, le siege de Kemnitz par Coloredo, et que Rakoczy, abandonné des Turcqs et des Hongrois, ne pouvoit se mainctenir contre douze mille Allemans qui s'opposoient à lui.

Plessis de Bezanson est revenu sans donner des esperances de l'accommodement du duc Charles avecq la France, puisqu'aiant augmenté la guarnison de Worms il a envoyé une partie de ses gens à Beck, une autre au duc de Baviere. On dit icy que le duc d'Orleans a avecq lui trente mille hommes, mais on croit qu'en effect il n'y a que vingt mille, aiant bien besoing de plus grand nombre pour bien guarder le grand espace de la circonvallation de la ville et du grand fort. Ledict duc Charles fait travailler à la fortification de Longuy. Piccolomini, qui aura cy-après tout le commandement des armes, don Melo allant en Espagne, a comme nous aprenons icy à Berchem près de Dunquerque douze mille gens à pied et autant à cheval et a prié don Melo de lui laisser signé de sa main un memorial des trouppes et de l'argent qui s'est trouvé au Pays-Bas à l'arrivée de Piccolomini. En Languedoc on leve de nouveau quatre regiments et on y publie le ban et l'arriere-ban pour faire aller la noblesse en Catalagne. La reine est à Ruelle en la maison de madame d'Esguillon, qui a mené le chariot dans lequel estoit la reine, le roi et le duc d'Anjou. La comtesse de Soissons est malade, sa fille la princesse de Carignan, mariée au prince Thomas, arrivée d'Espagne en France. On dit icy que le sieur Coningsmarck a desfaict une partie des gens du comte de Brouai.

La reine d'Angleterre me faict pitié, qui ne pouvant avoir permission d'hume‹u›r son air natal,[19] se tient avecq le prince de Walles à Excester. Je plainds aussi le roi d'Angleterre, qui faict fortifier Oxford craignant le siege, en intention comme on

15 Eerder had Grotius het Manifest 'Kongl. May:^{tz} til Swerige, etc., Breff Til Rijkzens Ständer' (Königl. Mayest. zu Schweden, etc., Schreiben an die Reichs-Stände/Manifeste, ofte Verklaringe, van de Koninginne van Sweden, aen hare Rijcx-Standen), dd. 16/26 januari 1644, uit het Nederlands in het Latijn vertaald. Hij verspreidde dit manifest onder de titel *Edictum serenissimae potentissimaeque reginae Suedorum ... missum ad populos imperii eius super suscepta regni et populorum defensione contra vim et iniuriam illatam a Daniae rege* (*BG* no. 679A).

16 Zie nos. 6883 en 6896. De Latijnse versie van het Zweeds Manifest van 16/26 januari 1644 was al onderweg (no. 6969). In augustus verzocht Grotius tevergeefs om toestemming voor een Parijse herdruk van dit Manifest.

17 Het Zweeds Manifest van 16/26 januari 1644 in de Nederlandse versie: 'Manifest, waer in die oorsaecken verclaert worden, welcke die Coninclijcke Majesteyt tot Sweeden, etc. Bewoghen ende ghedronghen hebben tot een oorlogh te resolveren ... teghen ... des Conincks Christiani des Vierden tot Denemarck, etc. Vijandtlijcke ende gewelt-dadighe attentaten', Amsterdam 1644, bij Rieuwert Dircksz. van Baardt, 78 blz. (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5075).

18 In de marge, met latere hand: 'Le Card.^{l} Rossetti passe par Francfort'.

19 Inmiddels was de regentesse Anna van Oostenrijk van mening veranderd. In de tweede helft van mei had William Crofts aan koningin Henriëtte Maria het goede nieuws gemeld dat zij in Frankrijk welkom was.

adjouste de se retirer au pays de west d'Angleterre; et Huntlai estant assiegé dans un chasteau, on croit que par sa prise le nouveau parti suscité en Escosse pour le roi trouvera sa fin.

Monsieur de La Millerai a eu des differents tant avecq le comte de Ransau qu'a-

vecq le marescal Gassion. Un navire danois qui menoit des planchers et d'autres marchandises de Danemarq vers l'Hollande comme il disoit, comme des autres croient vers Dunquerque pour achepter du canon, balles et poudre, de quoi les dicts Danois à present ont grand affaire, a esté pris par les Fransois et mené à Calais, dont les Suedois ne seront pas marris.

Je demeure, monsieur,
vostre tres humble serviteur,
H. de Groot.

Le 11 de Juin 1644, à Paris.

Ceux qui assiegent Gravelingue ont pris l'eglise de Mardyck defendue par quarante personnes, font descouler les eaux du quartier de monsieur de La Millerai, proposent de boucher le canal y faisant descendre des bateaux chargez de pierre, prendre après cela le fort d'Oye, le fort de l'escluse, le[s] cinq redoubtes sur le canal, après le grand fort de Philippe, qui borde le canal du costé de la France, et battre la ville avecq quarante canons. L'abondance de vivres et toute sorte de munitions de guerre y est grande à cause de l'abbord des navires d'Hollande. Les ennemis ne dorment pas; ont faict entrer de nouveau huict cents hommes, tellement qu'on croit que la guarnison à present est à quatre mille. Ils gastent aussi les eaux douces qui pourroient servir aux Fransois en y faisant entrer la marine. La surceance d'armes dure entre le duché et comté de Bourgogne.

En Italie tant ceux de Rome que ceux qui ont esté de l'autre party accomplissent punctuellement la paix: ostent les guarnisons et le canon et les nouvelles fortifications de la frontiere. Le marescal de La Motte-Odincourt est à Belvise deux lieues de Lerida, laquelle il ne sauvera pas selon toute apparence. On dict que les Escossois qui assiegent Jorck sont à vingt mille, mais qu'ils se plaignent des parlamentaires de Londre de ce qu'on leur tient pas les choses promises: un renfort de cinq mille chevaux, de l'argent pour leur milice et une place de seureté.

6908. 1644 juni 13. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine et patrone observandissime,

Daniae regis classis hactenus in septentrionali occupata, nunc Helsingoram reversa.[2] Bis quaesivit rex naves pro Suecia hic comparatas,[3] bis ad pugnam paratas invenit; altera autem pugna tempestate dirempta est, postquam tormentis bellicis

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 20). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6896, beantw. d. no. 6932.

2 Koning Christiaan IV bevond zich nog op het schip ‘Trefoldighed’. Op 21 juni/1 juli vertoonde hij zich weer in Kopenhagen (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 92 en p. 306).

3 Voor de kust van Ribe, in het ‘Diep van List’ (Listerdyb), waren dertien schepen van de hulpvloot van Louis de Geer op negen zware Deense oorlogsbodems gestoten. Op 16/26 mei gaf de Zweedse Zeeuw Maerten Thijssen het sein tot de aanval. Zijn vloot was niet bestand tegen de vuurkracht van de Denen. Tot overmaat van ramp kwam het op 25 mei/4 juni opnieuw tot een zeestrijd. Een opkomende storm bood Maerten Thijssen evenwel de gelegenheid om met het grootste deel van zijn vloot terug te keren naar het veilige vaarwater van het Vlie (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 90-91 en p. 299-307, en ‘Brieven van Louis de Geer’, in *BMHG* 29(1908), p. 265-272).

aliquandiu velitatum fuerat circa Ripam vel Listerdipam. Nunc autem Balthicum fretum penetrare student Battavicae naves pro Suecis conductae,[4] ut magnae se iungant classi et unitis viribus conatus suos provehant. Expectamus nuntios, quid nostra classis in Balthico mari

4 Admiraal Maerten Thijssen hield slechts 7 à 9 schepen op zee. Zij moesten uitzien naar de aankomst van de Zweedse vloot in de Deense wateren.

effecerit, cum in ea nunc consistat spes rerum. In Juthia quiescunt nostrates.[5] Marescallus Hornius Laholmiam occupavit[6] et Helmstadium[7] nunc obsidet. Königsmarkius Lipsiae caesareanorum actibus intentus est.[8] Ragoczium scribunt lente procedere et posse Turcarum more forte pecunia ad pacem moveri.[9] Necdum Sueci Harcotti cum Gallis congressi sunt.[10]

Classis et legati Battavici 15 huius destinarunt quarto edicto enavigationi,[11] sed cum adhuc modo principem, modo Status Generales, modo Admiralitatis collegia invisent, facile apparet nondum mandata eos in parato habere.

Deus illustrissimam Excellentiam vestram perpetuo cum suis incolumem felicemque servet, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae obsequiosus servitor,
H. Appelboom.

Amstelodami, 13 Iunii 1644.

Postscriptum. Plescovienses literae nuntiant exitum comitis Woldemari facile tragicum fore.[12]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 21 Iunii.

5 Na het eerste treffen in het 'Diep van List' had de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson zich persoonlijk op de hoogte gesteld van de geleden schade. Teruggekeerd in zijn legerkamp te Haderslev erkende hij dat er nog steeds geen uitvoering gegeven kon worden aan een expeditie over de Kleine Belt naar de eilanden Funen en Seeland.

6 De Deense gouverneur van Laholm in het gewest Halland ging op 14/24 mei accoord met de capitulatievoorwaarden die de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn hem had voorgelegd (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 306-311).

7 Halmstad, ten noorden van Laholm. De aanval werd op 1/11 juni ingezet.

8 De Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, moest voorkomen dat het leger van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen aansluiting kreeg met het expeditieleger dat onder bevel van Matthias, graaf Gallas, langs de Elbe naar het noorden zou oprukken.

9 Teleurgesteld over de geringe bijdrage van de Zweden aan het verbond dat hij op 16 november 1643 met de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson had gesloten, zocht de Zevenburgse vorst György I Rákóczi toenadering tot Wenen.

10 In Harkotten zouden de Zweedse en Franse gevolmachtigden elkaar op 28 mei/7 juni ontmoeten. Op 6 juni berichtte Abel Servien zijn Zweedse collega's dat Claude de Mesmes, graaf van Avaux, het bed moest houden. De bijeenkomst werd voor onbepaalde tijd uitgesteld (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 224 en p. 233, en *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 252-254).

11 Ieder jaar werd bij plakkaat de datum vastgelegd waarop de koopvaardijvloot naar het noorden kon uitvaren. Aanvankelijk was de 15de april aangewezen voor de algemene zeildag, maar bij nader inzien stelden de prins en de Staten-Generaal de definitieve afkondiging liever uit totdat de Staatse convooivloot naar de Sont in het Vlie gereed lag. Het wachten zou tot 7 juli duren (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 50-53).

12 De trouwlustige graaf Valdemar Christian van Sleeswijk-Holstein kreeg de tsarendochter Irina niet te zien. Omdat hij weigerde zich te bekeren tot de grieks-orthodoxe kerk, werd hem in Moskou huisarrest opgelegd. In april mochten twee hofmeesters uit zijn gevolg over Pskow (Pleskau) en Warschau naar Denemarken terugkeren. De graaf zelf werd na een mislukte vluchtpoging onder strengere bewaking geplaatst. Pas in augustus 1645 kon de ongelukkige zijn thuisreis aanvaarden (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 385-386, en *DBL* XV, p. 245-247).

6909. 1644 juni 13. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Quae de Gallico circa Grevelingam exercitu scribis laetus intellexi.[2] Res in Catalonia adversas[3] qui hic sunt Galliae ministri elevare satagunt.[4] Si tale infortunium pacem nobis posset adducere, vel hac mercede mihi placeret. Caeterum nova paci turbamenta iniici audio ex disputatione nova inter Suedos et Gallos suborta[5] aliisque quae recenter emergunt quaestionibus, quas inter familiam ducit Suedorum cum Dano bellum.[6] Spiringius hoc unum agit ut nostros homines cum Danis committat,[7] quod illi omnino fugiunt.

Dominum Utenbogardum iterum serio monui[8] et sententiam suam super iis quae nuper scripseras aperiret rogavi, si scripto nollet, saltem vel ore tenus. Ille amplius deliberaturum se dixit et experturum, an quid sibi reliqui sit virium.

Princeps in castris suis necdum quicquam gerit, dum Brederodio ad Receptaculum aquarum Gandavensium[9] male cessere principia, sive ob ignaviam militum, sive ob ignorantiam locorum, nisi forte plures concurrerunt causae.

Plura quae iam scribam non habeo; ad ea quae ante octiduum scripsi responsum expecto,[10] Deumque oro ut te, tuam, tuos in suam recipiat tutelam. Vale,

tibi obsequentissimus frater,

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 311. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6890, beantw. d. no. 6927.

2 De belegering van Gravelines (Grevelingen). In de vroege morgen van de 9de juni rukten manschappen van het leger van de ‘generalissimus’ Gaston van Orléans naar het Fort Saint-Philippe op. In de nacht van 12 op 13 juni joegen zij de Spaanse bezetting op de vlucht (*Briefw. C. Huygens* III, p. 491).

3 Op 15 mei was de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, bij de rivier de Segre (ten oosten van Lérida) op de Spaanse troepenmacht gestoten. Volgens de eerste berichten had hij in de slag zijn gehele infanterie verloren.

4 Godefroi d'Estrades, kolonel van een Frans regiment in Staatse dienst en tegelijkertijd tussenpersoon in het contact van Frederik Hendrik met de Franse autoriteiten, bagatelliseerde de verliezen; vgl. *Correspondance d'Estrades* I, p. 181.

5 De Franse en Zweedse gevolmachtigden ter vredesconferentie trachtten een nieuwe afspraak te maken voor een ontmoeting in Harkotten. Een teer punt bleef de Franse weigering om de vertegenwoordigers van de Zweedse kroon de ‘eerste visite’ te brengen; vgl. nos. 6902 en 6933.

6 Een nieuwe bron van onenigheid vormde de subsidie die de Franse regering ieder jaar aan de Zweden uitkeerde. Krachtens de bepalingen van het op 7 augustus 1643 hernieuwde Frans-Zweedse subsidieverdrag van 30 juni 1641 was het geld uitsluitend bestemd voor het onderhoud van de Zweedse legers die in Duitsland tegen de keizer vochten, of zoals kardinaal Jules Mazarin dit zo kernachtig uitdrukte: ‘Le Roy n'a jamais entendu de devoir payer les armées des Suédois pour faire la guerre contre Dannemarch, il leur a bien promis cinq cents mille escus par an pour combattre la Maison d'Austriche dans l'Allemagne’ (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 214-225, p. 242 en p. 266-269).

7 De Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona bleef de Staten-Generaal bestoken met memoranda waarin hij in scherpe bewoordingen aandrong op een wapenvereniging zoals vastgelegd in het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640 (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 170-175).

8 De bejaarde remonstrant Johannes Wtenbogaert kon niet meer voldoen aan het verzoek om zijn ‘godzaelige bedenckingen’ op schrift te stellen (nos. 6755 en 6890).

9 Frederik Hendrik bevond zich nog in het Staatse legerkamp te Assenede. Een aanslag op Sas van Gent liet hij uitvoeren door zijn veldmaarschalk Johan Wolfert van Brederode (1599-1655), maar toen deze in de Autrichepolder was aangekomen, bleken de Spanjaarden al gealarmeerd te zijn. De onderneming moest op 8 juni afgeblazen worden (*Briefw. C. Huygens* III, p. 488-490).

10 Willem de Groot zinspeelt hier op de reis van de Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes naar Parijs; vgl. no. 6898.

Guilielmus Grotius.

Hagae, XIII Iunii 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 40 s.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 21 Iunii.
En in dorso: 13 Iunii 1644 W. de Groot.

6910. 1644 juni 13. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger herr ambassadeur, hochgeneigter herr vnd patron,
Vnsere tractaten alhier gehen noch ihren alten gang, vnndt wirdt zur verbesserung die apparence je lenger je schlechter,[2] in dem nicht allein die hiesige käyserl. gesandten, ohnangesehen ihnen genugsamb remonstrirt worden, dass dass Dänische wesen ein werck oder different seye,[3] so erst nach gemachtem praeliminarschluss entstanden, zue dessen beylegung auch von der chron Dennemarck selbsten gewisse handlungen mit der chron Schweden an den gräntzen beeder königreichen vorgeschlagen vnndt veranlasst worden,[4] vnndt dahero an diesen orth nicht gehöere, dannoch vff ihrer mäinung, ohne selbigen könig dass geringste nicht vorzunehmen oder zuthuen, beständig verharren, auch nicht einmahll die legitimirung ihrer, alss gevollmechtigter gesandten persohnen, vermittelst producirung ihrer vollmachten, thuen wollen, sondern auch anjetzo der ruff vfs newe gehet, dass nun ehistens der graff von Awersperg abgefordert, vnndt der graff von Lemberg in seine stelle verordnet werden soll.[5] Vnndt obwoln auch, newlichen von Cassell habenden bericht nach, selbige gesandten, alss general commissarius Schäffer, vnndt herr Antrecht, vff anhero, herr Vulteius aber vnndt herr Grosieg vf Münster, den 28. Maii gewiss haben vfbrechen,[6] vnndt ebenfallss auch die Braunschweig-Lüneburgi-

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 106. Postscriptum en ondertekening eigenhandig. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.
2 Omdat de keizer bleef vasthouden aan zijn eis van bemiddeling door koning Christiaan IV van Denemarken op de vredesconferentie te Osnabrück, waren de gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane niet ingegaan op het voorstel van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius om de ceremonie van de uitwisseling van de volmachten te laten plaatsvinden op een neutrale plaats.
3 Het was de vraag of de Deense kroon nog vertegenwoordigd mocht zijn op de vredesconferentie. Op 29 mei had de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius deze kwestie op weinig diplomatieke wijze aangeroerd in een onderhoud met de Hamburgse domdeken Lorenz Langermann. Verbolgen klaagde het enig overgebleven Deense delegatielid zijn nood bij de keizerlijke gevolmachtigden (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 449-452 en p. 461-463).
4 In een schrijven van 9/19 februari hadden de Deense rijksraden de rijksraden in Stockholm een samenkomst aan de grens voorgesteld (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 378-379, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 232, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 449-452).
5 Rijksraad Johann Maximilian, graaf Lamberg, nam in de tweede helft van september de taken van de keizerlijke gevolmachtigde Johann Weichard, graaf van Auersperg, over.
6 Landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel liet zich in Osnabrück vertegenwoordigen door haar krijgscommissaris Reinhard Scheffer (1590-1656) (*ADB* XXX, p. 683) en de raadsheer dr. Johann Andrecht (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* III, p. 97R). De

sche gesandten anziehen sollen,[7] so langet doch dagegen auss dem Reich die gewisse nachricht ein, dass, ged[achte] beede fürstl. häusser aussgenommen, von den Reichss ständen - bey welchen alles in höchster förcht vnndt schrecken, die pressuren auch von tag zu tag meher vnndt meher zuenehmen theten - niemandts meher, wegen starcker betrohung dess keyssers vnndt dessen adhaerenten, würde schicken dörffen,[8] gestallt alberait der Schwäbische craiss, welcher den Beyerfürsten vf dem nacken sitzend hat, vnndt nach dessen willen sich reguliren muss, in puncto ablegationis ad tractatus generales, negative geschlossen, auch zu besorgen ist, ess werde der Fränckische creiss,[9] welcher, dz obstat allein zuhallten, nicht bastant[10] ist, seinen vff die schickung affirmative gemachten schluss auch fahren lassen, vnndt dem Schwäbischen, auch so förters diesen beeden die vbrige chräisse vndt stände folgen müssen. Worauss vnschwer abzunehmen, wass vor einen augenschein der fort- vnndt aussgang vnssrer tractaten, haben kan, vnndt in wass für einen zustandt mit der zeit die religion, die Teutsche freyheit, der exulanten restitution vnndt general amnestie gerathen dörfften; zu vermuthen ist, ess werden doch endtlich die stände noch, wie deren verschiedene sich beraits selbst verlauten lassen, desperata consilia ergreiffen, vnndt dadurch zu eluctiren suchen, oder von sich selbst gantz vntergehen müssen, wo nicht anderwerte rettungsmittell vonn Gott ihnen an die handt gegeben werden.

Wass hiernegst weiter vorlauffen wirdt, werde ich zu berichten vnvergessen sein, immittelst aber bin ich vnndt verbleibe allezeit,

Ew. Excell. gehorsamber diener,
G. Keller m.pa.

Ossnabruck, den 3. Iunii anno 1644.

Die conferentz zu Harkotten[11] wirdt wegen continuirender indisposition des m[onsieu]r d'Avaux, vndt nun hereinkommender vnssrer Pfingstfeyrtagen,[12] diese woche schwerlich vor sich gehen.

missie naar Munster vertrouwde zij toe aan de latere kanselier Johann Vulteius (1605-1684) (*ADB* XL, p. 390-391) en de geheimraad Adolf Wilhelm von Krosigk († 1665).

7 De hertogen Friedrich, August en Christian Ludwig van Braunschweig-Lüneburg hadden hun keuze laten vallen op vicekanselier dr. Jacob Lampadius (1593-1649) (*ADB* XVII, p. 574-578, en *NDB* XIII, p. 454-456) en Hans Adam von Hammerstein, landdrost van Hoya (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 277-279 en p. 283-286, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 472).

8 De keizer, keurvorst Johann Georg I van Saksen, hertog Maximiliaan I van Beieren en keurvorst-aartsbisschop Ferdinand van Keulen weigerden in te gaan op het verlangen van de leden van de 'Fürstenrat' op de Frankforter 'Deputationstag' om ook vertegenwoordigd te zijn in Munster en Osnabrück (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 163-169).

9 In de Fränkische Kreits had markgraaf Christian van Brandenburg-Kulmbach de vorsten en standen kunnen motiveren om zich aan de wil van hertog Maximiliaan I van Beieren te onttrekken; vgl. no. 6669; Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 112 en p. 168, en *Acta pacis Westphalicae; Die Beratungen der katholischen Stände* I, p. 4.

10 'Bastant', in de betekenis van 'opgewassen tegen iets zijn' (W. v. Wartburg, *Französisches Etymologisches Wörterbuch* I, p. 277).

11 In Harkotten zouden de Zweedse en Franse gevolmachtigden elkaar op 28 mei/7 juni ontmoeten. Op 6 juni berichtte Abel Servien zijn Zweedse collega's dat Claude de Mesmes, graaf van Avaux, het bed moest houden. De bijeenkomst werd voor onbepaalde tijd uitgesteld.

12 Volgens de Juliaanse kalender viel Pinksteren op 9/19 juni.

NB. Herr Antrecht liegt kranck am podagra, wesshalb herr Schäffer allein vorauss reisen, vndt jener folgen wirdt.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 28 Iunii 1644.

6911. 1644 juni 16. Van G. Keller.[1]

Hochedeler, gestrenger herr ambassadeur, hochgenaigter herr vndt patron,

Sint meinem jüngsten vom 3. dieses,[2] ist allein noch dieses zu berichten vorgefallen, dass endtlich der bischoff von Bremen[3] des passes Langwedel[4] sich bemächtigt, in dem die darin gelegene soldaten nicht länger fechten wollen, sondern rebellirt vndt den commendanten maior Koch selbst durch einen arm geschossen haben, woruff er sich vff discretion ergeben müssen, da dann die soldaten alle vntergestellt, die officiers aber nach Ottersburg gefangen geführt worden. Der keysserl. rittmeister Springpfeil hatt mit einer parthey von 80 in 100 pferden die Weser bey Stoltzenaw passirt, alss er aber vermercket, dass der obrist Eisenberg ihm vffgepasst, ist er wiedrumb zuruckgangen, woruff ihm der obriste gefolgt, der ihn auch angetroffen vndt 1 cornet, 1 corporal vndt 30 rheuter, benebenst 40 gessettelter pferde von ihm zuruck eingebracht hatt.[5] Von dem graffen von Oldenburg hatt mann vermaint, dass er sich auch in den Dänischen krieg mit einflechten werde,[6] nach dem aber anjezo mann vernimbt, dass der könig in Dennemarck selbst ihn eximirt, vndt bey der neutralität zu bleiben gegönnet habe, so muss mann nun sehen, wie er sich in der sache comportiren werde.

Alhier stehets noch in vorigen terminis, ohne dass gestern der Hessische gesandter general kriegs commissarius Schäffer hiereingelangt ist.[7] Die conferentz zu Harkoten wirdt allem ansehen nach künfftige woche, allss 11. oder 12. dieses, vor sich gehen.[8]

Sonst wirdt anjezo eine fliegende zeitung eingebracht, ob sollte der commendant vff Hohentwiel den orth mit sampt der guarnison vmb 100 m. r[eichsthaler] an den Beyerfürsten verkaufft haben;[9] wir hoffen aber, vndt trawen dem commendanten ein besseres zu, doch erwarten wir in forcht, wass vnss morgen darvon zukommen wolle.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 107. Eigenh. oorspr. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.
2 Zie zijn brief van 3/13 juni 1644 (no. 6910).
3 Soldaten van aartsbisschop Frederik van Bremen, generaal van het Deense leger, maakten de postroutes van Hamburg naar Osnabrück onveilig. Inmiddels hadden de Zweedse gevolmachtigden besloten om de aartsbisschop aansprakelijk te stellen voor de aanhoudingen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 232-233 en p. 245, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 472).
4 Vgl. no. 6886. De strategisch belangrijke pas van Langwedel, ten zuidoosten van Bremen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 250 en p. 252). Het garnizoen gaf zich zonder strijd over. Majoor Koch en de andere officieren werden naar Ottersberg geleid (*Gazette 1644*, no. 74, dd. 2 juli 1644).
5 Ruiters van de Zweedse kolonel Wolf Heinrich van Isenburg waren in de omgeving van Minden (Stolzenau aan de Weser) slaags geraakt met eenheden van de keizerlijke ritmeester Sprengpijll (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 250 en p. 252-253).
6 De gevolmachtigden van de landgravin van Hessen-Kassel waarschuwden de Zweedse resident Schering Rosenhane voor de ambities van graaf Anton Günther van Oldenburg (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 255-256).
7 De aankomst van de Hessisch-Kasselse gevolmachtigde Reinhard Scheffer in Osnabrück; zie no. 6910.
8 De Frans-Zweedse ontmoeting in Harkotten zou op woensdag 12/22 juni plaats moeten vinden; zie nos. 6924 en 6933.
9 In Munster hadden de keizerlijke gevolmachtigden Johann Ludwig, graaf van Nassau-Hadamar, en dr. Isaac Volmar het bericht opgevangen dat Konrad Widerholdt, gouverneur van de onneembaar geachte vesting Hohentwiel, op 31 mei een wapenstilstand met de Zwabisch-Beiersen was overeengekomen (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 151). Het verdrag werd slechts een maand gerespecteerd (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 145).

Hiermit, vndt nechst trewlichster empfehlung zu göttlichem schutz, bin ich, vndt verbleibe allzeit,

Ew. Excell. gehorsamber diener,
G. Keller m.pa.

Ossnabrück, den 6. Iunii 1644.

Der graff von Limburg, so den von Awersperg ablösen soll, wirdt in 3 wochen hier erwartet,[10] vndt ist alberait das logiment vor ihn bestellet.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 28 Iunii 1644.

6912. 1644 juni 16. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Jamais n'avons-nous pas eu telle sterilité des nouvelles qu'à ceste heur, où la paix en Italie est faite[2] et que les forces tant de France que d'Espagne y sont si foibles qu'on n'en peut esperer aucune action de consideration pour ceste année. Le prince Thomas ne fait rien encore horsmis les courses ordinaires,[3] et les Espagnols remettent leur armée au possible pour empecher aux François l'invasion du Milanois et ont à ce qu'on dit 9 mille hommes. Le duc de Bouillon sera à present à Rome,[4] d'où on escrit qu'il n'y recevra pas telle satisfaction qu'il se promet, et qu'en cas de rupture entre le pape et les colliguez le Marcheville sera lieutenant-general des armées de l'eglise romaine,[5] qui n'a pas encore licentié tout à fait son armée, ny le gran[d]-duc et les Venetiens, jusques à ce que la paix soit

10 Rijksraad Johann Maximilian, graaf Lamberg, de door keizer Ferdinand III aangewezen opvolger van Johann Weichard, graaf van Auersperg, vertrok pas op 4 augustus uit Wenen (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. XXV, en *Diarium Lamberg*, p. 1).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 335. Eigenh. oorspr.

2 De Italiaanse vredesbemiddelaar kardinaal Alessandro Bichi had paus Urbanus VIII kunnen bewegen tot beëindiging van het conflict over de rechten op het hertogdom van Castro. Op 31 maart was te Ferrara de vrede met Odoardo Farnese, hertog van Parma, en diens bondgenoten Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena, getekend. De voltrekking van het vredesverdrag kon pas geschieden zodra er een oplossing was gevonden voor alle problemen die waren gerezen bij het slechten van de pauselijke forten nabij Comácchio.

3 Het Frans-Savoyaardse leger van prins Tommaso Francesco van Savoye verzamelde zich in het stroomgebied van de Tanaro. Kleine schermutselingen deden zich voor met soldaten die de Milanese gouverneur Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, in de omgeving van Vercelli en Alessandria had opgesteld (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 106).

4 Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, had zich beschikbaar gesteld voor een hoge aanstelling in het leger van paus Urbanus VIII (21 februari 1644). Bij aankomst in Genua (10 mei) bood de paus hem een galei aan. Op 17 juni bereikte hij de Eeuwige Stad (Congar, *Sedan et le pays sedanais*, p. 336 en p. 343).

5 De Savoyaardse luitenant-generaal Guido Villa, markies van Cigliano en Volpiano, verscheen begin april in Rome. Op 20 mei ontving hij uit handen van paus Urbanus VIII de verheffing tot 'luogotenente generale della chiesa' (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 271-272).

executée. L'on confirme la surprise de trois regimens bavarois aupres de Heufinghen,[6] qui servira d'emplastre à la desfaite de Catalogne.[7]

6 In de eerste dagen van de campagne van het Frans-Weimarse leger aan de overzijde van de Rijn stootte de 'Weimarse' cavalerist Rheinhold von Rosen bij Donaueschingen (Hüfingen) op Zwabisch-Beierse ruiters. Op 4 juni bracht hij hen een verpletterende slag toe.

7 Op 15 mei was de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt,

Les affaires d'icy dependent de la diete de Bade,[8] où il y a des nouvelles brouilleries entre les Petis Cantons et celuy-cy.[9] Mais de tout cela et d'autres choses j'auray l'honneur de vous entretenir de bouche, faisant estat de partir d'icy, s'il plait à Dieu, la sepmaine qui vient. Cependant je donn[er]ay charge aux miens icy de vous faire avoir des nouvelles de deça chasque sepmaine et mon beau-frere Lattantio Paravicino di Capelli[10] en aura soing, et s'il vous plairra de luy faire respondre par vostre secretaire pour communiquer ensemble durant mon absence, ce luy sera gran[de] faveur et je vous en supplie pour sçavoir icy l'estat des affaires de France et en faire part aux amys de deça. Il est temps, monsieur, que je pourvoy à mes affaires personellement, puisque tant de lettres n'ont rien operé, cela requerant la necessité de ma femme et de mes enfans.

Je me reccommande à l'honneur de vos bonnes graces et demeure, monsieur, vostre serviteur tres humble,

C. Marin m.p.

De Zurig, ce 6/16 de Juin 1644.

On dit que l'empereur ne veut ratifier l'accord du chasteau de Hohetvil et que pour cela les Bavarois commencent à le reassieger.[11] Dans peu nous en sçaurons la certitude.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 1 Iulii.

En in dorso: 6 de Juin 1644 Marin.

6913. 1644 juni 18. Aan Christina van Zweden.[1]

Serenissima ac potentissima regina, domina clementissima,

8 De landdag te Baden kwam pas op 4 juli 1644 bijeen (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V 2 1, p. 1323-1327, en Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p 58).

9 Het aanhoudend streven van het protestantse kanton Zürich om in de landvoogdij Thurgau zijn gezag uit te oefenen stootte op verzet van de katholieke kantons Luzern, Uri, Schwyz, Unterwalden en Zug. Ook onderling vochten de kleine kantons nog geschillen uit. In december 1643 was er een conflict ontstaan over de uitsluiting van de vertegenwoordiger van Uri, Johann Heinrich Zum Brunnen, van de conferentie van de katholieke kantons te Luzern (Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 44-46, en Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V 2 1, p. 1311-1315 en V 2 2, p. 1580-1583).

10 De Zweedse resident in Zürich ving zijn reis naar Zweden op 21 juni aan; zie no. 6923. Zijn correspondentschap liet hij over aan de broer van zijn echtgenote Alessandra Paravicini Capelli. Zie over deze uit het Veltlin verdreven protestantse familie, *Historisch-Biographisches Lexikon der Schweiz* V, p. 375-376.

11 Konrad Widerholdt, gouverneur van de vesting Hohentwiel, was op 31 mei een wapenstilstand met de Zwabisch-Beiersen overeengekomen (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 151). Het verdrag werd slechts een maand gerespecteerd (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 145).

1 Tekst naar *Epist.*, p. 727 no. 1669. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae*, p. 8 no. 13. Afschriften in copieboeken Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 198 (doorgestreept), en Leipzig, UB, ms. 2633, f. 266. Antw. op no. 6696.

Postquam die Lunae proxime exacto literas acceperam illas augustae Maiestatis tuae, scriptas XXVII Ianuarii, per dominum Cerisantem allatas,[2] illico aditum ad regi-

2 Op maandag 13 juni overhandigde de Zweedse koninklijke afgezant Marc Duncan de Cerisantes de ambassadeur in Parijs het schrijven van koningin Christina van Zweden, dd. 27 januari/6 februari 1644; vgl. de ontvangstbevestiging in no. 6696.

nam regentem, quae Ruellae erat,[3] petii et accepi die Iovis.[4] Dixi de re Danica omnia quae illis literis Maiestatis tuae continebantur, plane congruentia eis quae dixeram sponte mea,[5] cum primum edictum Maiestatis tuae ad imperii sui populos accepissem.[6] Regina de re nihil respondit, sed comiter ostendit non dubitare se de optimo in rebus omnibus animo Maiestatis tuae, benevolentiam mutuam et omnia officia pollicens. Quod cum animadverterem, dixi acturum me cum iis qui a consilio sunt reginae regentis, quod et faciam ipsa id volente.[7] Nam et imposterum priusquam se adeant legati, voluit ab iis adiri prius comitem Briennium,[8] nimirum ut per eum edocta norit quid respondendum sit.

Deus, serenissima ac potentissima regina, [domina clementissima,] augustae Maiestati tuae det prodesse quam plurimis,

tuae augustae Maiestatis obedientissimus subditus,
H. Grotius.

Lutetiae, 8/18 Iunii 1644.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Christinae, reginae Sueciae, Gothorum, Vandalorum, etc.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Reginae suae nuntiat quid cum Gallica egerit.

6914. 1644 juni 18. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

3 Ruel (tegenw. Rueil-Malmaison). De regentesse Anna van Oostenrijk zocht verpozing op het landgoed dat Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon, van haar oom Richelieu had geërfd.

4 De audiëntie, op donderdag 16 juni, kwam de heer van Cerisantes niet gelegen. Hij weigerde de ambassadeur te vergezellen op diens tocht naar het hof; vgl. no. 6916.

5 Grotius had op 26 april een eerste verklaring afgelegd over de oorzaken van de Zweeds-Deense oorlog; zie no. 6838.

6 In april ontving Grotius een Nederlandse en een Duitse versie van het Manifest 'Kongl. May:tz til Swerige, etc., Breff Til Rijkzens Ståndеr', dd. 16/26 januari 1644; vgl. nos. 6802 en 6810. Na ontvangst op 20, resp. 26 april, nam hij het initiatief om van dit Manifest een uitgave in het Latijn te verzorgen: *Edictum serenissimae potentissimaeque reginae Suedorum ... missum ad populos imperii eius super suscepta regni et populorum defensione contra vim et iniuriam illatam a Daniae rege* (*BG* no. 679A).

7 Grotius' rondgang langs enkele prominente leden van de 'Conseil d'Etat' om hen officieel mededeling te doen van het standpunt van zijn regering in de Zweeds-Deense oorlog; vgl. no. 6916.

8 De regentesse gaf aan Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, staatssecretaris voor buitenlandse zaken, de taak om de ambassadeurs in de antichambre op te wachten.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 968 App. no. 710. Antw. op no. 6898, beantw. d. no. 6935.

Gratias habeo, quod cum Blavio agere coeperis de Anthologia.[2] Valde optem eam edi, et si Sorberio[3] datur praemium, poterit ex meo antehac misso et domini Vossii

2 Begin juni verbleef dr. Joan Blaeu enige dagen in Den Haag. Willem de Groot maakte van de gelegenheid gebruik om bij de Amsterdamse drukker-uitgever enig enthousiasme op te wekken voor een editie van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata*.

3 Grotius slikte zijn bezwaren tegen Samuel Sorbière in. Hij keerde terug tot het oude plan om de Franse protestant in te schakelen bij het persklaar maken van zijn *Anthologia Graeca*; vgl. nos. 5739 en 5793 (dl. XIII).

praescripto[4] utilem ea in re praestare operam. Ut huc redeat liber antequam desperata apud vos sit editio, non placet.

Magnum illud ad Gravelingam castellum,[5] quod Philippi dicitur, Galli habituros se sperant cis decem dies. Videbimus quid facturus sit princeps Arausionensis in Flandria,[6] saepe Nassaviis infelice.[7] Certe si Deus faveat bella, est occasio eximendae isti orae maritimae ab Hispanorum imperio.[8] Quodsi Batavi et a Dunquerca liberantur et a compedibus Albis et Balthici maris,[9] crescent eis spiritus, ita ut reges vix cum eis possint contendere.

Calviniani quantum iudico non sistent se conventui Tarunensi.[10] Qui Augustanae sunt confessionis, consilium forte ex Suedia poscent.[11] Miror neminem esse in Batavis qui tractare velit quaestionem de Americanorum origine aut retundere hominis non admodum eruditi ferociam.[12] Domini Utenbogardi super illo maximi negotii momento sententiam si non ipsius, tuis certe literis cognoscere avebo.[13]

Venit huc dominus Cerizantius. Puto consecuturum me, ne quid mihi noceat.[14] Archiepiscopo Cantuariensi non frustra metuis. Deus ei adsit et omnibus quibus inimici obveniunt iudices.[15] Apud vos turbarum satis est, ut non opus sit aliunde oleum affun-

4 Willem de Groot en de Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius waren op de hoogte van Grotius' wensen met betrekking tot de uitgave van de *Anthologia Graeca*; zie nos. 4561, 4823 (dl. XI) en 5130 (dl. XII).

5 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 18 juni.

6 Frederik Hendrik had het Staatse leger wederom naar Zeeuws-Vlaanderen gevoerd.

7 Het verlies van Axel, Hulst en Sas van Gent (1583), de herovering van Axel (1586) en Hulst (1591), en het verlies van Hulst in 1596. Pogingen van Frederik Hendrik om Sas van Gent en Hulst te bedwingen waren tot nu toe mislukt. Bij een van die aanslagen verloor Hendrik Casimir I, graaf van Nassau-Dietz, stadhouder van Groningen, Friesland en Drenthe, het leven († 12 juli 1640).

8 Waarschijnlijk dacht Grotius hierbij aan het gezegde: 'Gravelines prise et Dunkerque rendue, la Flandre est perdue' (*Gazette 1644*, no. 66, dd. 17 juni 1644: 'La prise du fort de Saint Philippe').

9 De verlossing van de willekeur van de Deense tolgaarders aan de monding van de Elbe en bij de ingang van de Sont.

10 Op 12 november 1643 hadden de Poolse bisschoppen in een 'Epistola synodi provincialis Poloniae' alle andersdenkenden (met uitzondering van de socinianen) opgeroepen om op 1 oktober 1644 bijeen te komen voor een 'fraterna collatio seu colloquium charitativum'. Ondanks negatieve adviezen uit de theologische faculteiten van Frankfort aan de Oder, Utrecht en Leiden aanvaardden de Poolse protestanten de uitnodiging (Jobert, *De Luther à Mohila*, p. 387-392).

11 Op het colloquium te Toruń kon de gematigde lutheraan Georg Calixt van Helmstedt de strengheid van zijn geloofsgenoten Johann Hülsemann, Abraham von Calow en Johannes Botsack slecht verdragen. Hij sloot zich aan bij de calvinistische delegatie, geleid door de verzoeningsgezinde Zbigniew Gorayski, 'castellanus' van Chełm (Jobert, *o.c.*, p. 392).

12 De beantwoording van de *Responsio ad dissertationem secundam Hugonis Grotii, de origine gentium Americanarum* van de geograaf Johan de Laet (*BG* no. 733 en *BsG* no. 214).

13 De bejaarde remonstrant Johannes Wtenbogaert kon niet meer voldoen aan het verzoek om zijn 'godzaelige bedenckingen' op schrift te stellen (nos. 6755 en 6890).

14 Afgelopen week had Grotius bezoek gekregen van de Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes. De ontmoeting viel tegen. In een brief aan André Rivet beschreef Claude Sarrau de eerste reactie van de ambassadeur: 'Monsieur de Cerisante est arrivé ... Il s'est presenté ches Monsieur l'Ambassadeur de Suede sans l'avoir peu veoir. ... Mais il a veu Madame et s'est entretenu longuement avec elle. Est à craindre quelque ialousie entre eux ...' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 314).

15 Het proces tegen William Laud, aartsbisschop van Canterbury. Tot nu toe had de aartsbisschop stand gehouden tegen de beschuldigingen die het Parlement tegen hem had ingebracht. Begin juni werden er nieuwe aanklachten tegen hem geformuleerd (Ch. Carlton, *Archbishop William Laud*, p. 218-223). Veel ophef werd gemaakt van de ontdekking dat er op Laud's

di.[16] Eboracum in periculo est, et incepit ambiri a duobus parlamentariorum exercitibus Oxonia.

Gravelinga speratur in Gallorum fore potestate intra duos menses. Receptus septem et castella ad emissarium et Philippi partim capta sunt adiuvantibus Batavis, partim derelicta, ideo quod urbs maiori defensorum numero egeret.

Vale cum tua, tuis et amicis,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

18 Iunii 1644.

6915. 1644 juni 18. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Van Grevelinge heeft men hier de hoope dat de plaetze zal genomen zijn in zes weecken, alzoo de forten van de sluize ende Philippe[2] ende zeven redoubten zijn off genomen met hulpe van de Hollanders,[3] off verlaeten om 't garnisoen tot defensie van de stadt te grooter te maecken. Men hoopt oock goede progressen van mijnheer den prince van Orange in Vlaenderen,[4] alsoo den tijd bequaem is, dewijle de coningen van Engelant ende Denemarcken belet zijn op andere zaecken als de haeren te dencken.[5]

Hier werd gezegt dat den marescal de Turaine tweeduizent paerden van Mercy geslagen heeft,[6] dat de Portugesen tweehondert Castillanen geslagen hebben ende veertien dorpen verbrand.[7] Van Francfort werden wij van goeder handt onderrecht dat den prins Rakoczy, verlaeten van de Turcken ende veel Hongeren, bij zich noc[h]

instigatie een verandering was aangebracht in de eed die koning Karel I bij zijn kroning had afgelegd (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 107-108).

16 De gevreesde calvinistische agitatie over de 'euveldaden' van de 'paapse' aartsbisschop William Laud bleef uit.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 37e. Eigenh. oorspr. Niet ondertek.

2 De belegering van Gravelines (Grevelingen). In de nacht van 12 op 13 juni verdreven manschappen van het leger van de 'generalissimus' Gaston van Orléans de Spaanse bezetting uit het Fort Saint-Philippe (*Gazette 1644*, no. 66, dd. 17 juni 1644: 'La prise du fort de Saint Philippe').

3 Staatse schepen onder bevel van Maarten Harpertsz. Tromp bestookten de vestingwerken van Gravelines; vgl. *Briefw. C. Huygens* III, p. 497.

4 De campagne van het Staatse leger in Zeeuws-Vlaanderen. In de krijgsplannen was de verovering van de steden Sas van Gent en Hulst opgenomen.

5 In betere tijden onderhielden koning Karel I en koning Christiaan IV van Denemarken een levendige handel met de havens aan de Vlaamse kust.

6 De campagne van het Frans-Weimarse leger van Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, aan de overzijde van de Rijn. Een dag na de oversteek (3 juni) bracht de 'Weimarse' cavalerist Rheinhold von Rosen bij Donaueschingen (Hüfingen) de Zwabisch-Beierse ruiterij een gevoelige slag toe (*Gazette 1644*, no. 69, 'extraordinaire du XXII juin 1644': 'La defaite de deux mille trois cent chevaux de l'armée de la Ligue de Bavière par l'armée du Roy commandée par le mareschal de Turenne').

7 Het slechte nieuws over de strijd in Catalonië trachtte de *Gazette 1644*, no. 65, 'extraordinaire du XV juin 1644', te compenseren met opwekkende berichten over de Spaans-Portugese oorlog in Galicië: 'La chasse donnée aux Castillans par les Portugais, qui leur ont tué environ deux cens hommes et brûlé 15 vilages'. De gevechten en de brandschattingen aan de rivier de Minho (Miño) hadden eind april plaatsgevonden.

hadde vijfduizent paerden, twaelffhondert musquettiers, tweeduizent Heiducken,[8] ende dat hij handelde met des keisers gedeputeerde, den palatin van Hongre, Gotz ende Buchain, met

8 'Heiduck' (Hajdan), Hongaars infanterist (Zedler, *Univ.-Lex.* XII, kol. 1144).

apparentie van een accord te besluiten,[9] waertoe den coning van Polen zeer arbeidt,[10] zoo gheen andere wint en comt van Constantinople.[11] Dat het volck van Galas was bij Egre,[12] 't volck van Hazfeld opgehouden in Franckenlant[13] door den vorst van Beieren, omdat hij vreest[14] de conjunctie van den hertogh van Anguien ofte andere Fransche trouppes met den marescal de Turaine.[15] Zoo die niet en geschiet, meent men aldaer dat gheene apparentie en is dat den marescal de Turaine iet anders zal connen doen als de Rijnkant bewaeren. Dat de keisersche door de oorloge van Danemarck ende de ongelucken die de Fransoisen zijn overgecomen[16] meenden haere zaecken wel te staen ende middel te hebben om mevrouw de landgravin te brengen tot een accord nae haere meening.[17] Veele wonderlijcke gevallen door vier uit den hemel verschricken de Duitschen ende doen geloven langer ende zwaerder oorlogh. Een Beyersche ingenieur heeft aengenomen de rotze van Hohentwiel te doen springen in drie maenden.[18] De Spaignaerden uit den Pals waeren gegaen nae Beck,[19] hertogh Carel [is] melancholyck tot Worms, zoo om de onzeeckerheit van zijne deliberatie als omdat hij de Cantecruye[20] van zich heeft

9 De in het nauw gedreven Zevenburgse vorst György I Rákóczi had te kennen gegeven dat hij vredesbesprekingen wilde aangaan. Namens de keizer boden Nicolaus (Miklós), graaf Esterházy, 'Palatinus' van Hongarije, en de legerleiders Johann, graaf van Götz(en), en Johann Christoph, graaf van Puchaim, de vorst de voorwaarden voor een overeenkomst aan (*Gazette 1644*, no. 67, dd. 18 juni 1644).

10 De keizer had de Hongaar István Csaky naar Polen gestuurd om steun te verwerven voor een gemeenschappelijk optreden tegen de Zevenburgse vorst György I Rákóczi (no. 6846). Koning Wladislas IV verkoos echter een diplomatieke oplossing. Begin juni bracht een Pools edelman in Wenen verslag uit van het verloop van de besprekingen met de Zevenburgers (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 176-177, en *Doc. Boh.* VII, p. 103 no. 278).

11 Sultan Ibrahim hield zich neutraal in de strijd van de Zevenburgers tegen keizer Ferdinand III.

12 Tegenw. Cheb (Eger). Uit Praag werden kanonnen naar het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, overgebracht (*Gazette 1644*, no. 67, dd. 18 juni 1644).

13 Veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen voorzag problemen wanneer hij zijn volledige troepenmacht in Frankenland ter beschikking moest stellen van het expeditieleger dat keizer Ferdinand III de koning van Denemarken in het vooruitzicht had gesteld (*Doc. Boh.* VII, p. 99-101, nos. 258-268, p. 102 no. 273, p. 104 no. 282 en p. 107, nos. 290-294).

14 Hertog Maximiliaan I van Beieren betreurde het wegvallen van de keizerlijke steun aan zijn Zwabisch-Beiersen.

15 De campagne van de legers van de Franse bevelhebbers Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, en Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, aan weerszijden van de Rijn.

16 Het vertrek van de Zweedse hoofdmacht uit Silezië en Bohemen-Moravië en het ongeluk dat het Frans-Weimarse leger op 24-25 november 1643 bij Tuttlingen was overkomen.

17 Landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel was echter niet te bewegen tot deelname aan een keizerlijk-Deens front tegen Zweden.

18 De Zwabisch-Beierse veldmaarschalk François de Mercy wilde in het bezit komen van de vesting Hohentwiel. Omdat de vesting onneembaar leek, zocht hij naar alternatieve middelen. Tenslotte trad hij in onderhandeling met gouverneur Konrad Widerholdt. Op 31 mei werd een voorlopige wapenstilstand overeengekomen.

19 Het leger van de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck, versterkt met soldaten van het Spaanse garnizoen van Frankenthal en eenheden van hertog Karel IV van Lotharingen, dreigde op te rukken naar Gravelines. Opgeschrikt door dit nieuws gaf kardinaal Jules Mazarin aan Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, de order om versterkingen aan te brengen langs de Maas (*Lettres Mazarin* I, p. 726-727 en p. 744-748).

20 Hertog Karel IV liet de onderhandelingen met de Franse diplomaat Bernard du Plessis-Besançon nog enige tijd aanslepen. Om de Fransen tegemoet te komen, gaf hij zijn 'echtgenote' Béatrice de Cusance, prinses van Cantecroix, toestemming om zich terug te trekken in de omgeving van Boulay-Moselle (*Mémoires de Du Plessis-Besançon,* p. 42-47).

gezet om den paus te voldoen.[21]

Uit Engelant hooren wij niet veel goeds voor den coning, anders dat eenige Ieren tot hulp van zijne Majesteit werden verwacht,[22] die zulcx wel van noode heeft, alzoo Jorck in groot peryckel is,[23] Oxford omcingelt met twee legers van de grave van Essex ende Waller,[24] ende Excester niet buiten peryckel, waerom de coninginne vandaer schijnt te willen vertrecken nae Bristol ende voort nae Ierlant voor ofte nae haere craem.[25]

De vordere discouren die hier gestroit werden zijn dat den marescal de Motte-Odincourt met twaelffduizent man, andere zeggen meer, hoopt Lerida, belegert bij drieëndetwintichduizent man, gedefendeert bij vierduizent Fransoisen, tweeduizent Catalans, te secoureren,[26] zijnde daerontrent gecomen tot ontrent vier Spaensche mijlen, ende dat hij heeft becomen een goed getal Spaensche muilen geladen met vivres ende geld. Dat tuschen den paus ende den hertogh van Toscane[27] weder wat dispute is over de fortificatie van Comaco, maer die men meent dat gestilt zal werden.[28] Dat den hertogh van Bouillon met zijn huisvrouw is te Rome,[29] dat in Piedmont niet en geschiet.[30] De gravinne van Soissons verwacht hier haere schoondochter, de princesse van Carignan.[31] Is zelff

21 Paus Urbanus VIII had op 23 april 1642 de ban over het huwelijk van hertog Karel IV van Lotharingen met Béatrice de Cusance, prinses van Cantecroix, uitgesproken; vgl. no. 5718 (dl. XIII).

22 In maart 1644 was een delegatie van de ‘confederation of Kilkenny’ naar het hof te Oxford getogen. In ruil voor concessies aan de Ierse katholieken boden de ‘commissioners’ de koning een lichting van 10000 soldaten aan (*A new history of Ireland* III, p. 308-311, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 81, p. 91, p. 95, p. 101 en p. 107).

23 De koningsgezinde legeraanvoerder William Cavendish, markies van Newcastle, vocht voor het behoud van York. Zijn garnizoen was echter niet opgewassen tegen een verenigd front van het Schotse expeditieleger en de Parlementslegers van Ferdinando Fairfax en Edward Montague, graaf van Manchester. De stad capituleerde op 16/26 juli (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 110 en p. 123).

24 Het Parlement zette twee legers tegen het koninklijk garnizoen van Oxford in. De legerleiders Robert Devereux, graaf van Essex, en sir William Waller zochten echter nauwelijks verbinding met elkaar, zodat de koning en de prins van Wales bijtijds aan hun belegeraars konden ontsnappen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 106-109).

25 Koningin Henriëtte Maria kwam tot de ontdekking dat de inwoners van Exeter even tumultueus waren als die van Londen. Bij voorkeur zou zij de laatste dagen van haar zwangerschap in het veiligere Bristol willen doorbrengen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 110).

26 De Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, kon het garnizoen van Lérida geen hulp bieden. Desondanks gaf de *Gazette 1644*, no. 68, dd. 18 juni 1644, de Fransen nog enige kans tegen het oprukkende leger van don Felipe de Silva.

27 De woorden ‘den hertogh van Toscane’ staan boven het doorgehaalde woord ‘Venetië’.

28 De voltrekking van de vredesverdragen die paus Urbanus VIII op 31 maart te Ferrara met de republiek Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane, Francesco I d'Este, hertog van Modena, en Odoardo Farnese, hertog van Parma, had gesloten. Nadat het geschil over het slechten van de pauselijke forten bij Comácchio was opgelost, toonde de groothertog van Toscane zich inschikkelijker. Op 12 juli ging hij accoord met de teruggave van de door hem bezette plaatsen en forten aan het Trasimeense Meer (V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* IV 2, p. 534-535).

29 Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, zijn echtgenote Eleonora van den Bergh en hun kinderen arriveerden op 17 juni in de Eeuwige Stad (Congar, *Sedan et le pays sedanais*, p. 336 en p. 343).

30 Het Frans-Savoyaardse leger van prins Tommaso Francesco van Savoye werd in zijn opmars gestuit, toen het in de omgeving van Vercelli en Alessandria tegenover de verdedigingslinies van de Milanese gouverneur Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, kwam te staan (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 106).

31 In Parijs was het bericht ontvangen dat koning Philips IV van Spanje de gijzeling van Marie de Bourbon, prinses van Carignano, echtgenote van prins Tommaso Francesco

zeer zieck, heeft haer testament gemaect ende hondertduizent gulden gelaeten aen den bastard van den overleden grave van Soissons.[32]

Men zeit dat don Melos, eenigh volck gezonden hebbende tegen mijnheer den prins van Orangie,[33] is bij Bourbourg, verwachtende Beck met tienduizent man, ten deele Duitschen, ten deele Lorrainen. Dat het leger van den hertogh van Anguien versterckt werdt tot 15000 man.[34] Dat Gravelingen gedefendeert werdt met drieduizent soldaten, tweeduizent soo boeren als inwooners, wel voorzien van amunitie. Thien compagnies de guardes zijn gegaen ‹om 't leger voor Gravelingue te verstercken›[35] nae Peronne ende daerontrent; zullen gevolgt werden bij de gens d'armes van den coninck ende de chevaux legers ende 't regiment van de coninginne. Men licht eenige nieuwe regiment[en] om te zenden voor Grevelingue. Den hertogh van Anguien gaet de trouppes tegen die in 't lant van Luick zijn gelicht ende zeer schoon zijn, ende hoopt haest te hebben vijftienduizent man met intentie, zoo eenige meenen, om zich te vougen bij den marescal de Turaine,[36] die twee regimenten vannieus bij zich heeft becomen ende meer verwacht. Beck schijnt dat gaet nae Vlaenderen om iet te hazarderen tot behoudenisse van Grevelinge. 't Parlement alhier maect zwaericheit bijnae in alle de edicten die in de meulen zijn.[37]

18 Iunii 1644.

De gravinne van Soissons is gestorven;[38] den ridder de Guise, zoon van den laetste cardinael de Guise, gebracht in de Bastille.[39] Men zegt dat hij complice is geweest van de

32 Louis-Henri de Bourbon (‘le chevalier de Soissons’, de latere prins van Neufchâtel) (1640-1703), natuurlijke zoon van Louis de Bourbon (1604-1641), graaf van Soissons (*Dictionnaire de la Noblesse* 2(3), kol. 768-769).

33 De Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo en diens ‘gouverneur des armes’ Ottavio Piccolomini hadden bij Bergues (Sint-Winoksbergen, ten zuidoosten van Duinkerken) hun troepen in stelling gebracht tegen het leger van Gaston van Orléans. Met het oog op de campagne van Frederik Hendrik hadden zij 18 regimenten infanterie en 51 compagnieën ruiterij achtergelaten in het gebied tussen Sas van Gent en Brugge (*Briefw. C. Huygens* III, p. 490).

34 De Luikse lichtingen van de Franse troepenwerver Jean-Gaspard-Ferdinand, graaf van Marsin (Marschin). Zij zouden dienst nemen in het leger van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien. Maar zolang de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck de wegen naar Champagne blokkeerde, hielden de Fransen de recruten nog bijeen in het Staats garnizoen in Maastricht (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 294-296).

35 Deze woorden lijken doorgehaald te zijn.

36 Begin augustus kwam de vereniging van het Frans-Weimarse leger van Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, met het leger van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, tot stand (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 298-301).

37 Het verzet tegen de belastingen die Michel Particelli, heer van Emery, ‘contrôleur général des finances’, telkens uitdacht. Gehaat bij de Parijse burgerij was het edict van de ‘toisé’ van 27 januari 1644. Benadeelde huiseigenaren spanden een proces aan voor het Parlement van Parijs (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 87-97; *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 192, en *Mémoires d'Omer Talon* I, p. 305-313).

38 De *Gazette 1644*, no. 70, ‘extraordinaire du XXIV juin 1644’ besteedde aandacht aan het heengaan van de gravin op 17 juni: ‘Les cérémonies faites après la mort de la Comtesse de Soissons, l'ouverture de son testament et ce qui s'y est passé de plus remarquable’.

39 Henri, ‘chevalier de Lorraine’, zoon van Louis III de Lorraine (1575-1621), kardinaal van Guise, uit diens clandestiene huwelijk met Charlotte des Essarts, gravin van Romorantin (*DBF* XVII, kol. 331-332). Volgens de *Gazette 1644*, no. 68, dd. 18 juni 1644, was de ridder in Nancy gevangen genomen.

desseings tegen den cardinael Mazarini, beleit bij den hertogh van Beaufort.[40]

In dorso staat in een onbekende hand: Den 18 Juny 1644.

6916. 1644 juni 18. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Praevideo futurum, ut sint qui de me querantur tanquam moroso circa res honorum. Nunquam tali fui ingenio, sed difficultates mini obiectae sunt maximae, dum Galli et ita sentiunt et persuadent aliis non eosdem deberi honores regno Suedico quos regno Galliae, Hispaniae, Angliae; et dictum mihi a multis est nunquam me obtenturum quod volo, itaque varia comminiscuntur discrimina, quibus me oppono quantum possum. Usus est hoc commento Riceliacus, ut aut amicitias mihi abrumperet, aut cogeret me facere quae decora minus arbitrarer.[2] Ubi huc venit dominus Cerisantes,[3] aditum ad reginam regentem secundum mandata impetravi, obtuli ei meam operam deducendi eum ad reginam, sicut a regibus suis missos legati solent deducere; recusavit.[4] Antequam ego ad reginam regentem irem, praecucurrit ad cardinalem Mazarinum, eius gratiam captans, quam et ego habere potui, si quid de dignitate regni concedendum et moribus eius morem gerendum existimassem.[5] Vellem de singulis talibus habere praescripta qualia legatos alios scio habuisse. Cum non habeam et longe absim ab iis quorum in me potestas est, cogor interim ipse constituere id quod mihi videtur aequissimum.

Apud reginam regentem dixi ea quae mihi iniuncta erant; quae re ipsa congruunt cum iis quae dixeram,[6] accepto reginae nostrae ad suos populos edicto.[7] Praecipue

40 Kardinaal Jules Mazarin zocht nog steeds naar medeplichtigen aan het complot van de 'important' François de Vendôme, hertog van Beaufort (september 1643).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 200; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 436 no. 537. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 267. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 6917).

2 Grotius nam het de kardinalen Richelieu en Mazarin kwalijk dat zij tijdens ontvangsten geen respect wilden bewijzen aan de Zweedse kroon. Alleen wanneer koningin Christina of de rijksraden hem daartoe uitdrukkelijk instrueerden, was hij bereid een bezoek te brengen aan het 'Palais-Cardinal'.

3 Op maandag 13 juni overhandigde de Zweedse koninklijke afgezant Marc Duncan de Cerisantes de ambassadeur in Parijs het schrijven van koningin Christina van Zweden, dd. 27 januari/6 februari 1644 (no. 6696).

4 De audiëntie, op donderdag 16 juni, kwam de heer van Cerisantes niet gelegen. Hij weigerde de ambassadeur te vergezellen op diens tocht naar het hof te Ruel (tegenw. Rueil-Malmaison); zie no. 6913.

5 De *Gazette 1644*, no. 75, dd. 2 juli 1644, maakte grote ophef van de aankomst van de nieuwe Zweedse afgezant aan het hof: 'Le vingtseptiéme [juin], le sieur de Sérisantes gentil-homme françois, du Conseil privé de la Reine de Suéde, et par elle envoyé vers Leurs Majestez, touchant son différent avec le Roy de Dannemarc, eut son audiance à Ruel, où il fut conduit dans les carrosses du Roy et de la Reine par le comte de Brulon, conducteur des ambassadeurs, ayant esté fort bien receu de Leurs Majestez'.

6 Grotius had op 26 april een eerste verklaring afgelegd over de oorzaken van de Zweeds-Deense oorlog; zie nos. 6838 en 6841.

7 Na ontvangst op 20, resp. 26 april, van Nederlandse en Duitse versies van het Manifest 'Kongl. May:^{tz} til Swerige, etc., Breff Til Rijkzens Ständer', dd. 16/26 januari 1644, nam Grotius het initiatief om van dit Manifest een uitgave in het Latijn te verzorgen: *Edictum serenissimae*

autem ostendi rem Galliae in hac re verti, quod rex Daniae aperte hostibus nostris navaret

potentissimaeque reginae Suedorum ... missum ad populos imperii eius super suscepta regni et populorum defensione contra vim et iniuriam illatam a Daniae rege (*BG* no. 679 A).

operam ac proinde inter eos esset, contra quos conceptum est foedus; deinde nec cum Gallis Suedi nec cum Suedis Galli aut Batavi, Galliae socii, habere commercia nisi damnosa possent, si regi Daniae liceat exigere quantum velit, sicut fecit hactenus, et hanc causam communem esse nationum omnium. Reginae itaque regentis ad huius causae prosecutionem et auxilia et consilia postulavi. Cum regina nihil nisi communia illa quae dici solent, responderet, dixi aditurum me eos qui ipsi a consilio essent, idque faciam, praesertim comitem Bryennium, quem regina posthac etiam ante aditum ad se compellari voluit.[8] Dabo operam, ut cognoscam quae sint hac de re hic potentium cogitata; qualem hac de re pacem velint cudere. Id quidem apparet velle eos, ut a controversia Danica quovis modo liberemur, quo vires nostrae in Germaniam incumbant.[9] Multum autem metuunt, ne subducat se Ragozius, a Suedis remotus et ab aulae Turcicae sustentaculo, quantum rumores ferunt, destitutus.[10]

Ad Gravelingam sperato melius res procedunt.[11] Partim enim vi capta, partim ab hostibus derelicta sunt, quo maiore militum numero urbs defenderetur, castellum ad emissarium, deinde septem receptus militares, quos reductus vocant, adiuvantibus a mari sub Trompio Batavis. Restat urbs ipsa, ad quam oppugnandam quae sunt necessaria partim e Gallia adveniunt, partim a Batavis.

Ex Francofurto quae discimus, haec sunt: Ragozio restare de magnis copiis quinque millia equitum, musquetarios mille et ducentos, Heiduccos bis mille, conditiones commodas ei offerri per palatinum Hungariae, Gotzium, Buchaimium, nec dubitari de pace nisi a Constantinopoli tempestas eam turbet. Spem quoque esse brevi, dum Dania Suedos distinet, posse recipi quae Suedi in Silesia et Moravia tenent. Galasii militem ad Egram pervenisse. Hazfeldium in Franconia adhuc retineri per Bavarum; subsidio ipsi futurum, si magnae Gallorum copiae in se ingruant. Parari bellum in Hassicam viduam, ut malo domita accipiat leges ab imperatore. Caesarianos omnes plenos esse bonae spei. Bavaricum quendam militarem architectum ostendere rationes per quas intra tres menses Hohentvilae rupes disiici possit. Marescalli Turenae exercitum, nisi dux Anguianus se ei coniungat, nihil aliud acturum hoc anno quam ut tueatur Rheni ripam. Ducem Carolum Wormatiae esse, aegrum animi et incertum quo consilia vertat, augescere maerorem ex absentia Cantecroiae, quam a se reposuit, ut papae pareat. Hispani ex Palatinis terris ad Beckium iverant. Multa ignis caelestis prodigia territant Germanorum animos.

Regis Angliae res non optimo est in loco. Est Oxoniae, quam urbem circumveniunt magnis copiis hinc Essexius, inde Wallerus. Regina, Excestriae se tenere non audens amplius, Bristolium dicitur concessura aut ante aut post partum.[12] Spes aliqua regi est in auxiliis quae ex Hibernia exspectat. Audimus Poloniae regem multum laborare, ut pax fiat inter imperatorem et Ragozium. A Portugallis caesos audimus Castellanos trecentos, exustos vicos quatuordecim. Et quidam rumor hic est a marescallo Turenae caesa duo equitum millia eorum qui sub Mercio erant.

8 De regentesse gaf aan Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, staatssecretaris voor buitenlandse zaken, de taak om de ambassadeurs in de antichambre op te wachten.

9 De Franse regering bepleitte de terugkeer van de Zweden naar het front in Silezië en Bohemen-Moravië. Ondanks toenemende politieke druk hield de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson zijn hoofdmacht in het hertogdom Holstein bijeen.

10 Teleurgesteld over de geringe bijdrage van de Zweden aan het verbond dat hij op 16 november 1643 met de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson had gesloten, zocht de Zevenburgse vorst György I Rákóczi toenadering tot Wenen.

11 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 18 juni 1644 (no. 6915).

12 Op 16/26 juni beviel koningin Henriëtte Maria te Exeter van een dochtertje, prinses Henriëtte (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 101, p. 107 en p. 112).

Accessi iam nunc principem Condaeum,[13] eique dicenti multis hic dolere, quod

13 Na zijn ontvangst aan het hof legde de Zweedse ambassadeur bezoeken af aan de leden van de ‘Conseil d'Etat’. Omdat de hertog van Orléans te velde verbleef, vroeg hij eerst audiëntie aan bij de prins van Condé.

Danico bello distentus Torstensonius nec Ragozio se adiungere nec in Germania res gerere posset, ostendi non ex animi lubitu sed ex summa necessitate sumta haec arma contra bellum diuturnum hactenus et occultum et ni Suedi praevenissent erupturum multis ex partibus.[14] Ostendi vires nobis agendi in Germania ademtas minacibus Dani delectibus et erepto omni ex commercio externi quaestu. Rem Galliae et omnium nationum in eo verti, ne rex unus de omnibus vectigalia exigat quanta vult, sortem totam, ubi voluerit, absorptura.[15] Suedos non alienos fore a pace, dum securitas ipsis constet et foedera antiqua et gentibus omnibus commercia cum Suedis. Dixit rem sibi cordi fore; addidit optare se, ut cardinalem videam, neque in eo dignitatis esse periculum: posse enim eum adiri, non ut cardinalem, id est papae adsessorem, sed ut ministrum reginae Galliae. Ego vero, quanquam in eo ipso viderem periculum, quod minister regis Galliae legatos aliorum regum non ex aequo aspiceret, nihil aliud respondendum duxi quam penes me id non stare, pariturum me praeceptis.

Princeps Condaeus, ut est eruditus, etiam sermonem [habuit] de gravi controversia quae nunc agitatur in unam partem ab iesuitis et monachis, in alteram ab episcopis et Sorbonicis super poenis canonicis.[16] Dixi ego ita me arbitrari cum cardinali Groppero[17] veram causam dissidii, quo ecclesia divulsa est, esse, quod apud eos qui Romam respiciunt, disciplina ecclesiae non laxata est, sed plane exstincta. Eam debere restitui degradationibus in episcopos et presbyteros male viventes, excommunicationibus et aliis satisfactionibus in eos qui, cum laici sint, in illis criminibus deprehenduntur quae christianos dedecent; hac re curata faciliorem fore viam ad concordiam. Obiicienti multos nobiles nihili facturos disciplinam ecclesiae, eamque sic futuram despectui, respondi eos qui diu excommunicationem contemnerent, posse a rege coerceri, praecluso ad honores ac iudicia aditu modisque aliis quorum adferebam exempla. Ad alterum quod dixeram, utile fore si etiam in secretis criminibus absolutio differretur usque ad impleta paenitentiae tempora, obiecit medio tempore a morte posse aliquem intercipi. Respondi, ei rei provisum a Synodo Nicaena,[18] quae praecipua norma esset gubernandae ecclesiae, ut qui intra paenitentiae tempora periculose aegrotarent, acciperent absolutionem, sed ea lege, ut si a morbo evalescant, paenitentiae tempora ita implerent quasi absolutionem adepti non essent. Cum et hoc probaret, rogavi eum, ut in negotio ad purgandos mores et ad reddendum ecclesiae nitorem tantopere pertinente pro ea auctoritate quam ipsi natales et merita darent, laborare vellet.

14 Henri II de Bourbon, prins van Condé, ontving uit handen van Grotius een aan hem gerichte brief van koningin Christina, dd. 27 januari/6 februari 1644 (no. 6696 n. 9).

15 'ubi voluerit, absorptura', op grond van de brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 6917) verbeterd uit: 'ubi noluerit, abrepturus'.

16 Het debat over de memorie *De la fréquente communion* van de jansenistische theoloog Antoine Arnauld. De prins had dit voorjaar het standpunt van de jezuïeten verdedigd in het geschrift *Remarques chrestiennes et catholiques sur le livre de la Fréquente communion qui a paru nouvellement sous le nom de M. Antoine Arnauld*, Parijs 1644; zie no. 6706, en G. Hermant, *Mémoires ... sur l'Histoire ecclésiastique* I, p. 289 en p. 401.

17 Ook in zijn brief van 11 juni aan Willem de Groot (no. 6903) had Grotius naar deze uitspraak van 'kardinaal' Johannes Gropper (1503-1559) verwezen.

18 Het concilie van Nicaea (325); zie *Conciliorum oecumenicorum decreta*, ed. J. Alberigo e.a., Bologna 1973^3, p. 12, c. XIII: 'De his qui ad exitum vitae veniunt, etiam nunc lex antiqua regularisque servabitur ita, ut, si quis egreditur e corpore, ultimo et necessario viatico minime privetur. Quod si desperatus et consecutus communionem oblationisque particeps factus iterum convaluerit, sit inter eos, qui communionem orationis tantummodo consequuntur. Generaliter autem omni cuilibet in exitu posito et poscenti sibi communionis gratiam tribui, episcopus probabiliter ex oblatione dare debebit'.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, det Sublimitati tuae res semper felices,

Sublimitatis tuae cultor devotissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, VIII/XVIII Iunii 1644.

Conveni[19] et comitem Bryennium et dixi eadem quae principi Condaeo. Addidi non alienam fore reginam Suediae a pace, dum securitas ac foedera antiqua constent regno, et Gallis gentibusque aliis sua commercia; multumque eam tributuram reginae regentis consiliis. Cum diceret doluisse huic aulae, quod de consiliis Suedicis contra Danum non fuisset edocta, respondi necessitatem belli undique in nos conciti non permisisse id morae. Cum id satis exposuissem, dixit reginam regentem hac in re laboraturam ad pacem talem qualem Suedia desiderare posset, suaque consilia cum Suedicis coniuncturam.[20] Laudavi hoc ostendique id convenire foederibus et utilitati publicae. Nam si id maximum et belli prosperi et pacis honestae impedimentum auferatur, multo nos facilius id consecuturos, quo nos ducunt foedera. Cum in sermone protracto quereretur nonnihil de disputationibus inter legatos qui in Germania sunt Suedici Francicique regni,[21] et multum hoc regnum praeferret caeteris, dixi quod dicere debui, reges iure imperii pares esse, regnum Suedicum historiarum testimonio ante bis mille annos floruisse;[22] et cum putaret exiguum esse regnum, dixi patere id in XVII gradus elevationis poli, in XXIII ab aequinoctiali circulo ductos,[23] quod mirabatur. Intellexi ex ipso dominum Cerisantium per amicos multa contra me machinari;[24] solatur me conscientia facti officii.

Gratias habeo Sublimitati tuae pro literis scriptis XVI Februarii, valde in me benignis;[25] sequar eorum tenorem et dabo operam, ne tanto favore indignus appaream.

Quae praeter supra scripta hic in vulgus iactantur, haec sunt: Mottam Odincurtium cum XII militum millibus miliaribus Hispanicis quatuor a Lerida abesse, ut liberet eam urbem, obsessam a vicies circiter mille militibus, defensam vero a Gallis quater mille, a Catalanis bis mille; captas abs eo ducentas et sexaginta mulas, onustas victu et pecunia. In Pedemontanis locis nihil agi, sed inter pontificem et Ethruscum super pactorum interpretatione novas nasci controversias. Ducem Bulionium cum

19 In zijn brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 6917) heeft Grotius de volgorde van de postscripta veranderd: de alinea beginnend met ‘Conveni et comitem Bryennium’ volgt op de nieuwssamenvattingen in ‘Quae praeter supra scripta’. De zin aanvangend met ‘Gratias habeo Sublimitati tuae pro literis scriptis XVI Februarii’ staat alleen in de brief aan Axel Oxenstierna. Het betreft hier een antwoord op een schrijven van de rijkskanselier dd. [6]/16 februari 1644; zie no. 6715.

20 De missie van de Franse vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, naar Kopenhagen en Stockholm.

21 Wanneer alles naar wens zou verlopen, zouden de Franse en Zweedse gevolmachtigden ter vredesconferentie elkaar op woensdag 12/22 juni te Harkotten ontmoeten. Een teer punt bleef de Franse weigering om de vertegenwoordigers van de Zweedse kroon de ‘eerste visite’ te brengen; vgl. no. 6933.

22 Vgl. Grotius' *Historia Gotthorum, Vandalorum et Langobardorum*, Amsterdam 1655 (*BG* no.735).

23 Het Zweedse koninkrijk strekte zich volgens Grotius uit tot de 73ste breedtegraad. Waarschijnlijk is zijn berekening vanaf de kreeftskeerkring te optimistisch; een betere lezing geeft: ‘XXXIII’ (= 56° 27 in plaats van 46° 27).

24 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien hadden de bezorging van enkele poststukken toevertrouwd aan de heer van Cerisantes. Op 16 juni leverde de speciale afgezant van koningin Christina van Zweden de post af op het staatssecretariaat van buitenlandse zaken. De graaf van Brienne toonde zich weinig ingenomen met het vertrouwen dat de gevolmachtigden ter vredesconferentie aan deze ‘gentilhomme dépesché à Sa Majesté par la Reine de Suède’ hadden geschonken; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 269.

25 Een korte reactie op de brief van rijkskanselier Axel Oxenstierna, dd. 16 februari 1644 (no. 6715).

sua uxore esse Romae, Beckium cum Germanicis quibusdam et Lotharingicis copiis ad X millia ire subventum rebus Flandriae laborantibus. Ducem Anguianum brevi habiturum apud se XV militum millia et coniuncturum se cum marescallo Turenae. Inter illas Anguiani copias esse milites egregios in Leodico nuper conscriptos. Praetorianos equites et pedites partim Pero-

nam ire, partim ad castra circum Gravelingam. Eam defendi a militibus ter mille, a rusticis et inhabitantibus bis mille, et abundare rebus ad bellum necessariis. A Melone partem exercitus positam Bourborgii ad incommodandos qui Gravelingam obsident, partem missam ad prohibendos conatus principis Arausianensis. Bavarum Hohentvilae obsidionem aggressum spe aliquos, ibi qui sunt, posse pecunia corrumpi. Scribuntur hic novae cohortes. Comitissa Suessionensis adhuc aegrotat et exspectat filiam principi Thomae nuptam. Parlamentum omnibus ferme edictis pecuniariis moras obiicit. Mortua iam nunc est comitissa Suessionensis. Missus in carcerem nothus cardinalis Guisii, qui consiliorum Bellifortii particeps creditur.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. De honore regno Suediae debito; Cerisante. Acta circa rem Danicam. Metus de Ragozio. Procedunt res ad Gravelingam. Alia de Ragozio. De bello in Germania. Lotharingus aegrotat. Hispanorum iter. Prodigia. Res Angliae regis non optimo loco. Poloni molimina. Portugallorum res gestae. Rumor de Turena. Acta cum Condaeo de bello Danico et controversiis theologorum. Acta cum Bryennio. Gratias agit pro literis missis. Catalanica. Italica. Bulionius Romae est. Belgica. Bavarus obsidet Hohentvilam. Suessionensis aegrotat; moritur. Parlamenti facta. Guisii nothus captus.

6917. 1644 juni 18. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: 8 Iun. 1644.
En in dorso: Praesent. Osnabrug., die 18 Iunii anno 1644.

6918. 1644 juni 18. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

1 Hs. Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XIIc, 723, f. 41. Eigenh. ondertek. Deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius is met uitzondering van de postscripta gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6916). De tekst is opgenomen in de uitgaven van F.C. von Moser, *Diplomatische und Historische Belustigungen* V (*BG* no. 1254), p. 58, en *Hugonis Grotii ad Ioh. Oxenstiernam et Ioh. Adl. Salvium epistolae ineditae* (*BG* no. 1224), p. 46.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 47. Eigenh. oorspr., met de dagtekening 'XVIII Iunii 1644, Lutetiae'. Gedrukt *Epist.*, p. 727 no. 1668 (met de datering op 11 juni 1644). Afschrift aanwezig te Stockholm, KB, hs. Engestr. C IV, 1, 35. Antw. op nos. 6884 en 6897, beantw. d. no. 6934.

Cum iam naves apud Batavos conductae et ex Suedia eductae convenire inter se po[s]sint,[2] spes est[3] non tantum Gothoburgum brevi fore extra metum,[4] sed et apparitu-

2 Grotius lijkt hier te reageren op het nieuws dat Harald Appelboom hem in de laatste week van mei toezond (no. 6884). Zijn antwoord had hij mee kunnen geven met de koerier die op 11 juni naar de Republiek vertrok. Om onbekende redenen wachtte hij een week met de verzending.

3 Op 11 juni had Grotius nog goede hoop op een spoedige vereniging van de hulpvloot van Louis de Geer met de Zweedse land- en zeemacht. Een week later vernam hij van dezelfde Harald Appelboom dat de Zweedse Hollanders voor de kust van Ribe, in het 'Diep van List' (Listerdyb), op negen zware Deense oorlogsbodems waren gestoten.

4 De vloot van koning Christiaan IV van Denemarken had tot nu toe alle Zweedse pogingen om tussen Jutland en Göteborg een verbinding aan te leggen verijdeld.

rum cui mare et cum mari insulae cedere debeant.[5] Nihil iniqui in eo erit, si res ad originem suam redeat. Nam ex Suedia ortos Danos,[6] etiam Daniae reges olim fassi sunt.[7]

Dominum Flemingium gaudeo me hic vidisse.[8] Dignus est qui aliquando patri succedat in provinciam Neptuniam.[9]

De Jemptia,[10] domino Coningsmarchio,[11] domino Wittenbergio[12] nuntios exspectabimus, qui nos ad futuri iudicationem instruant. Caesarianos legatos puto in mora colloquiorum non fore, nam quod afferunt de Dano ad pacificatoris officium adsumto,[13] facile sanabitur totum in se recipientibus Venetis[14] quod ex dimidio iam ipsis concessum erat. De Rakoczio dubia est fama, nam Turcas, qui non imperio publico sed sponte ad eum venerant, aiunt quidam ab eo discessisse.[15] Magnificum Suediae est, quod eius milites tuta praestent aliorum regum legatis itinera.[16] De principe Arausionensi quod dicit

5 Na het treffen in het 'Diep van List' moest de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson zijn krijgsplannen voor een landing op de eilanden Funen en Seeland volledig herzien.

6 Op verzoek van de Zweedse resident in Munster Schering Rosenhane was Grotius nader ingegaan op het onderzoek dat hij had verricht naar de oorsprong van de Goten en de Juten; zie no. 6902, en de 'prolegomena' (p. 9-10) op zijn *Historia Gotthorum, Vandalorum et Langobardorum*, Amsterdam 1655 (*BG* no. 735).

7 Bijvoorbeeld: koning Sven Estridson (ca. 1020-1074); zie *Adamus Bremensis Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*, liber I, in *Quellen des 9. und 11. Jahrhunderts zur Geschichte der Hamburgischen Kirche und des Reiches*, Berlijn 1961, p. 218.

8 Een Hollands schip - vermoedelijk een schip uit de hulpvloot van Louis de Geer - was in mei dwars door de Deense linies heen naar de haven van Göteborg gezeild. Aan boord bevond zich de 'tourist' Herman Fleming, zoon van de Zweedse admiraal Klas Fleming.

9 Herman Fleming (1619-1673) had in het gezelschap van de Zweedse koopmanszoon Erik von der Linde een studie gemaakt van de praktijk van de zeevaart in Holland. Zijn reis sloot hij af met een bezoek aan Grotius in Parijs. Na zijn vermetele thuisreis trad hij in dienst van de Admiraliteit te Stockholm. In 1645 was hij al opgeklommen tot vice-admiraal; zie nos. 6425 en 6509 (dl. XIV), en *SBL* XVI, p. 147-152.

10 De kolonels Johan Gabrielsson Oxenstierna en Henrik Klasson Fleming hadden in Jämtland maatregelen genomen tegen een invasie door het leger van Hannibal Sehested, Deens gouverneur van Noorwegen.

11 De Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, moest voorkomen dat het leger van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen aansluiting kreeg met het expeditieleger dat onder bevel van Matthias, graaf Gallas, langs de Elbe naar het noorden zou oprukken.

12 In het hertogdom Holstein bracht generaal-majoor Arved Wittenberg von Debern de Zweedse garnizoenen in staat van verdediging.

13 In Osnabrück hielden de keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane hun volmachten nog onder zich. Een uitwisseling zonder de aanwezigheid van een Deense 'onpartijdige derde' durfden zij niet op zich te nemen.

14 Zie nos. 6824 en 6852. De Venetiaanse bemiddeling ging terug op een aanbod uit 1637 (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 87-90, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 208-211 en p. 216-218).

15 De Zevenburgse vorst György I Rákóczi had in het begin van zijn strijd tegen de keizer kunnen rekenen op de sympathie van Mousa, pasja van Boeda (Ofen). Toen het tij keerde, nam de pasja een afwachtende houding aan (Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 64-65).

16 De keizerlijke gevolmachtigde Johann Weichard, graaf van Auersperg, had de Franse vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, ordinaris Frans ambassadeur in de Republiek, geen vrijgeleide willen geven voor de voortzetting van diens reis naar Denemarken en Zweden. Een Zweeds escorte onder bevel van kolonel Wolf Heinrich van Isenburg verschafte de Fransman een geleide van Osnabrück naar Minden (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 421, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 220).

Claritas vestra,[17] id multis indiciis verum credo. Gravelinga[18] post damna Gallorum non magna vallo ambitur, quod perfectum erit, ut spes est, intra dies quindecim aut circiter. Dux Anguianus apud Virodunum est, ut exercitum augeat quem opponat Beckio. Marescallus vicecomes Turenae apud Brisacum Rhenum transit, ut subveniat Friburgo. Marescallus Odincurtius cladem resarcit. Inter Gallos et Hispanos in Italia nihildum agitur. Pax inter Romam et vicinos manet. Regina regens Ruellae est in Esguilloniae domo.

Deus, clarissime domine, Claritatem vestram sospitet,

Claritati vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

XVIII Iunii 1644, Lutetiae.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

6919. 1644 juni 19. Aan [S.] Gyllenstierna.[1]

Nobilissime domine,

Quam facile ad lucis exortum disperguntur nebulae, tam facile Danicas famas dissipavit edictum quo regina nostra populos suos de isto negotio allocuta est, cuius Latinam mitto versionem.[2] Illud autem quod nunc obiiciunt de bello non indicto in ipsos retorquere licet. Nam nostri bellum in imperatorem et qui eius sectam sequuntur indicto[3] insistentes hiberna sumsere in Holsatia[4] et aliis Imperii Germanici locis quorum tributa vires hostium in nos auxerant. Rex Daniae, id non ferens quod ipse aliis fecerat cum bellum gereret, ea de causa vires et terrestres et maritimas Danici regni in nos vertit aperta hostilitate, idque bello non ante edicto, quomodo et Carolo rege apud nos regnante[5] Suediam mera vi invaserat. Hoc cum ille fecisset, tum demum in Jutiam Scaniamque nostra progressa sunt arma.

17 Zelfs in het Staatse legerkamp te Assenede gaf Frederik Hendrik blijk van zijn bekommernis over het lot van koning Christiaan IV van Denemarken. Met ferme hand stuurde hij aan op een ‘onpartijdige’ opstelling van de Staten-Generaal in het Zweeds-Deense conflict (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 66-69).

18 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 11 (en 18) juni 1644.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 728 no. 1670. Antw. op een niet overgeleverde brief; vgl. no. 6790.

2 Sigismund (Zygmunt) Gyllenstierna (Guldenstern), hoofdeling te Sztum, werd bedacht met Grotius' versie van het schrijven van koningin Christina van Zweden aan haar rijksstanden, dd. 16/26 januari 1644: *Edictum serenissimae potentissimaeque reginae Suedorum ... missum ad populos imperii eius super suscepta regni et populorum defensione contra vim et iniuriam illatam a Daniae rege* (*BG* no. 679A).

3 Misschien moet hier ‘bello in imperatorem ... indicto’ gelezen worden.

4 De Zweden noemden de bezetting van het hertogdom Holstein ‘inkwartiering’; vgl. nos. 6634, 6838, 6841 en 6861.

5 Karel IX (1550-1611), koning van Zweden sinds 1604. In 1611 werd zijn rijk overvallen door koning Christiaan IV van Denemarken. De vrede van Knäred van 1613 maakte een einde aan de Kalmar-oorlog (*SBL* XX, p. 630-641).

Amo Nobilitatem vestram tum aliis nominibus, tum quod honorem patriae iustitiamque et prudentiam reginae et regentium tueri apud exteras gentes nititur; quam ad rem aliasque omnes expetitas ego ei semper inserviam, eroque, nobilissime domine,

generosae Nobilitati vestrae semper obsequentissimus,
H. Grotius.

Parisiis, 19 Iunii 1644.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Guldensternio.

6920. 1644 juni 20. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine et patrone observandissime,

Naves apud Batavos conductae circa litora Anglica morantur.[2] Ex Suecia eductas in mari Balthico esse nuntiant.[3] Regis Daniae classis circa Norvegiam reparat vires[4] in utraque pugna non manu sed tormentis infractas. Victoriam autem neuter sibi vindicare potest, cum altera vice pugnam dirempserit tempestas, priori perforatae globis naves. Gotheburgum est relictum[5] et multi operis propugnacula combusta. Torstensonius adhuc quiescit.[6] Hornius occupata Laholmia Helmstadium obsidet.[7] Koningsmarchius Lipsiae colligit copias[8] et Duglassium expectat,[9] ut se coniungat Hassiacis et caesareanis se opponat.

Vigesima septima Maii caesareani legati nostris significarunt tractatum pacis iniri non posse antequam regis Daniae causa Osnabrugam referatur[10] et plenipotentiae Gal-

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 21). Eigenh. oorspr. Handtekening afgescheurd. Antw. op een ontbrekende brief van 11 juni; vgl. no. 6918.

2 De hulpvloot van Louis de Geer had na de zeeslagen in het 'Diep van List' (Listerdyb) te veel averij opgelopen om de strijd tegen de Deense oorlogsbodems voort te kunnen zetten. Een opkomende storm bood uitkomst. In de tweede helft van juni bereikten de gehavende schepen van admiraal Maerten Thijssen weer de veilige wateren van het Vlie (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 90-91 en p. 299-307, en 'Brieven van Louis de Geer', in *BMHG* 29(1908), p. 265-272).

3 De Zweedse admiraal Klas Fleming had de haven van Dalarö verlaten. Met een vloot van ongeveer 48 schepen zette hij koers naar de Sont (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 92).

4 Koning Christiaan IV had na de eerste slag in het 'Diep van List' (16/26 mei) rechtsomkeert gemaakt. Aan boord van zijn vlaggeschip 'Trefoldighed' spoedde hij zich naar Noorwegen, zodat hij geen getuige was van de tweede zeeslag op 25 mei/4 juni in hetzelfde 'Diep'. Op 21 juni/1 juli keerde hij naar Kopenhagen terug (Kernkamp, *o.c.*, p. 91-92 en p. 306).

5 Het was koning Christiaan IV en de Noorse gouverneur Hannibal Sehested niet gelukt om de toegang tot de haven van Göteborg volledig af te sluiten.

6 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson hield aan de oostkust van Jutland nog steeds een vloot van schuiten en boten bijeen voor een landing op de eilanden Funen en Seeland. Het sein tot de aanval zou gegeven worden bij aankomst van de hulpvloot van Louis de Geer in de Deense wateren. Nu admiraal Maerten Thijssen zich had teruggetrokken, moest de veldmaarschalk zijn strategie afstemmen op de koers van de Zweedse oorlogsvloot.

7 Na de capitulatie van het Deense garnizoen van Laholm (14/24 mei) zette het leger van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn de aanval in op Halmstad (1/11 juni) (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 312-314).

8 De Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, had zijn garnizoenen te Leipzig en Erfurt opnieuw bevoorraad. Binnenkort zou hij zijn leger weer naar het aartsbisdom Bremen terugvoeren; zie no. 6924.

9 Veldmaarschalk Lennart Torstensson had zijn generaal-majoor Robert Douglas het bevel gegeven over enkele Zweeds-Hessische eenheden die in nauwe samenwerking met zeven regimenten van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, de mars van het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, en veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen langs de Elbe moesten beletten (*Gazette 1644*, no. 57, dd. 28 mei 1644, en *Doc. Boh.* VII, p. 102 no. 274, p. 105 no. 284 en p. 107 no. 291).

10 Raban Heistermann (Heystermann), deken van de collegiale kerk van Sint Jan te Osnabrück en kanunnik van Lübeck, onderhield de verbindingen tussen de Zweedse en keizerlijke delegaties; zie no. 6901. Op 24 mei/3 juni (en niet op 27 mei/6 juni) stelde hij de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius op de hoogte van het keizerlijk verbod op vredesonderhandelingen zonder de aanwezigheid van een Deense 'onpartijdige derde' (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 225-227, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 461-463).

lorum correctae fuerint,[11] ut pari postmodum passu tractatio procedat; quo accedit emansio legatorum principum Germaniae,[12] Hispanorum plenipotentiae in multis culpandae[13] et caesareanorum nondum monstratae nec forte scriptae.[14] Ita moras ex moris nectunt, dum vident res suas nutare et nonnullam caesari spem vicissim fore ex Ragoczio,[15] ex plerisque Ungariae locis munitis cum multi militis iactura pulso et ad pacem prompto, si Viennensibus credamus literis. Turcas quiescere etiam hic volunt.[16] Tuillerius Hamburgo ad exercitus nostri marescallum Haderslebam ivit,[17] inde in Daniam transmigraturus, sed dicunt Daniae regem parum ad pacem pronum esse, dum tantilla spes vindictae manserit;[18] quam evanituram certo spero, si insigni victoria maritima potita fuerit classis nostra, magnitudine et multitudine navium, milite, nautis annonaque instructissima.

Ex literis residentis Cracovii, nuntiantibus hostilia expectaturos a rege Daniae Batavos si armata manu venerint ad interpositionem,[19] et minis residentis Spiringii, indicantibus oportere Batavos nobis tantundem in Sunda numerare si hostem vectigali reddiderint fortiorem,[20] ex hisce inquam iterum dilatio abitus facta, provinciae civitatesque

11 De kritiek van de keizerlijke gevolmachtigden op de Franse volmacht van 20 september 1643: 1. de tenaamstelling van de volmacht op de minderjarige Lodewijk XIV, zonder ondertekening van de regentesse; 2. in de inleiding was een rechtvaardiging van het optreden van koning Lodewijk XIII tegen de keizer opgenomen; 3. de volmacht bevatte het voorschrift dat de Franse gevolmachtigden alleen in overleg en met instemming van de bondgenoten over een vrede mochten onderhandelen (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 204-205; *Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 114-121, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 349-361, p. 376-382, p. 399-409 en p. 423-426).

12 De meeste Duitse vorsten en standen hielden een besluit over het zenden van een afvaardiging naar Munster en Osnabrück nog in beraad. Alleen de landgravin van Hessen-Kassel en de hertogen van Braunschweig-Lüneburg hadden de Zweedse en Franse uitnodigingen aanvaard; vgl. nos. 6910 en 6911.

13 In Munster had de ceremonie van de uitwisseling van de volmachten reeds in april plaatsgevonden. De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien hadden echter onoverkomelijke ‘defauts’ opgemerkt in de Spaanse en keizerlijke volmachten.

14 De keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane weigerden hun medewerking te verlenen aan een uitwisseling van de volmachten op een neutrale plaats in Osnabrück.

15 De Zevenburgse vorst György I Rákóczi had te kennen gegeven dat hij vredesbesprekingen met de keizer wilde aangaan.

16 Sultan Ibrahim hield zich neutraal in de strijd van de Zevenburgers tegen de keizer.

17 De Franse vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, sloot zijn bezoek aan het legerkamp van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson te Haderslev op 19 juni af. Met een vrijgeleide van de Deense rijksmaarschalk Anders Bille (Bilde) vervolgde hij op 23 juni zijn reis naar Kopenhagen (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 437-438).

18 De zware Deense oorlogsbodems vormden een grote bedreiging voor de Zweedse vloot. In de gevechten met de hulpvloot van Louis de Geer in het ‘Diep van List’ (Listerdyb) hadden zij hun vuurkracht getoond.

19 Carel Carelsz. van Cracauw, sinds 1632 Staats resident in Denemarken. Inderdaad heerste er in Helsingør en Kopenhagen een anti-Staatse stemming (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 79-80 en p. 116-118). Het vuur werd nog aangewakkerd door pamfletten die de Denen over de zeeslagen in het ‘Diep van List’ verspreidden; vgl. ‘Brieven van Louis de Geer’, in *BMHG* 29(1908), p. 270-271.

20 Er bestond verschil van mening over de vraag of Staatse koopvaardijschepen bij het passeren van Helsingør de gebruikelijke tol aan koning Christiaan IV moesten betalen. In een van zijn vele memoranda aan de Staten-Generaal dreigde de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona met tegenmaatregelen: zodra de schippers toch tot betaling aan het tolkantoor te Helsingør overgingen, zou hij zijn regering verzoeken om een kantoor te vestigen in Helsingborg (Kernkamp, *o.c.*, p. 65-66).

consultae et ex Arausianensis affectu in Danum ita turbata ac divisa Statuum consilia, ut vix videant aut possint id quod in tam ancipiti casu factu optimum sit.[21]

Princeps Auriacus tentavit transmigrationem circa Sas van Gent,[22] sed non videbatur serio satis id tentare et magis videri velle opem ferre Gallis quam omni ope id niti. Dominus Ruthius,[23] qui comitem de La Gardie in castra Arausionensia abeuntem[24] reliquit, refert se in castello Sancto Philippo nuperrime occupato fuisse[25] et spem Aurelianensi fecisse 'le grand maistre'[26] intra quindecim dies obsessam urbem in manibus Gallorum fore. Quia Status pecuniam subsidiariam Gallorum in alias necessitates impendere, multa militum signa ex illa pecunia sustentanda debitum sibi aes consequi non poterunt. Unde suasit ipsis Auriacus princeps, ut nonnullas ex illis copiis tantisper dimitterent, quod etiam fecere Status, nescii quare id a principe persuasum ipsis fuerit - ut fertur -. Nunc autem legionis praefectus Erentryterus 11 signa a Statibus omissa collegit et ad Embdensem comitem ducit,[27] quibus addat milites equitesque alios et ruriculas nonnullos, et ita Hassiacas copias ditione sua expellere conabitur et haec quidem astu facta contra Statuum voluntatem.[28] Eadem ipsum calliditate et potentia pollere in Danicis rebus dubium non est. Ita dum more papae pro servo servorum habetur, dominus dominorum revera est et fructus fert sensim sibi conciliatae authoritatis. Miserat etiam princeps in Poloniam nobilem Vaalium ex castris, de cuius negotiatione adhuc dubitatur.[29]

Vale, illustrissime et excellentissime domine, vive, fave, illustri(ssim)e et excellentissime domine ...

21 De Staten-Generaal beraadden zich nog steeds over de tekst van de instructies voor hun vredesmissies naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina. Na lang wikken en wegen konden op 25 juni de 'vulgaire' en de 'secreete instructie' worden gearresteerd (Kernkamp, *o.c.*, p. 70).

22 Frederik Hendrik had een aanslag op Sas van Gent voorbereid, maar de Spanjaarden waren op hun hoede. Op 8 juni moest de Staatse bevelhebber Johan Wolfert van Brederode de strijd opgeven (*Briefw. C. Huygens* III, p. 488-490).

23 Nicolaus Rhut (Rout), secretaris van de Zweedse graaf Magnus Gabriel De la Gardie; zie no. 6791.

24 Tijdens zijn bezoek aan het Staatse legerkamp te Assenede werd graaf Magnus Gabriel De la Gardie voorgesteld aan Frederik Hendrik. De kennismaking kreeg een verrassende wending toen de prins de positie van de Zweedse ambassadeur in Parijs ter sprake bracht; vgl. nos. 6934 en 6943. Een week later vervolgde de graaf zijn reis.

25 De Zweedse 'touristen' hadden in de haven van Calais het laatste nieuws gehoord over de belegering van Gravelines (Grevelingen) door het leger van de 'generalissimus' Gaston van Orléans. Vermoedelijk hebben zij van de gelegenheid gebruik gemaakt om poolshoogte te nemen in het pas veroverde Fort Saint-Philippe.

26 De maarschalken Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, 'grand maître de l'artillerie', en Jean, graaf van Gassion, gaven leiding aan de aanval op het Fort Saint-Philippe. In de nacht van 12 op 13 juni verdreven zij de Spaanse bezetting uit dit bolwerk bij de ingang van de haven van Gravelines.

27 De Franse subsidie aan het Staatse leger was niet toereikend. Om die reden had de Raad van State een bezuiniging voorgesteld waarbij 2 compagnieën te paard en 9 compagnieën te voet ontslagen dienden te worden (*Het Staatsche leger* IV, p. 138-139 en p. 208-210). Frederik Hendrik bedacht een nieuwe bestemming voor de 11 compagnieën: onder bevel van Ernhart Erentreyter mochten zij dienst doen in de garnizoenssteden van graaf Ulrich II van Oostfriesland (*Het Staatsche leger* IV, p. 175-176).

28 Frederik Hendrik ging met dit aanbod voorbij aan het belang dat landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel hechtte aan het aanhouden van winterkwartieren in Oostfriesland (L. van Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch.* 14(1964), p. 254-255).

29 De Zweedse diplomaten in de Republiek twijfelden aan de onpartijdigheid van de prins. Zelfs de reis van de edelman 'Vaalius' (een zoon van de arts Jacobus Vallensis?) naar Polen wekte bij hen enige achterdocht op. Misschien ging het hier alleen om een consultatie van de Poolse wonderdokter Andreas Cnöffel (Kneffel) († 1658); vgl. *Briefw. C. Huygens* III, p. 506-507 en p. 511.

Amstelodami, 20 Iunii 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 28 Iunii 1644.

6921. 1644 juni 20. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Controversia de Frequenti communione et modo paenitentiae suum habet usum et spectat ad reformationem ecclesiae, quare digna est quae doctorum et piorum hominum animos exerceat.[2] Ego maxime faveo iis qui disciplinae veteris rationem haberi volunt; tunc enim cum ea vigeret, vere floruit ecclesia, eaque marcescente paulatim christiani nominis dignitas coepit vilescere. Neque dubito quin verum sit illud quod de causa secessionis a cardinale Groppero scriptum refers,[3] idemque se ex archiepiscopo Rothomagensi didicisse testatur Utenbogardus.[4]

Causa Angiani satis diu, ut puto, pendebit et est sane maximae sequelae propter renuntiationum eiusmodi in Galliis frequentiam.[5] De Arnaldi prosapia gaudeo bene monuisse Gothofredum,[6] qui hic etiamnum haeret, neque facile discessurus videtur, quanquam multi hic de itinere legatorum nostrorum sunt sermones.[7] Alii legati, qui in Suediam destinantur et in Daniam, parati quidem sunt,[8] sed audio regem Daniae scripsisse ad Ordines, grates sibi fore a nostris missos ad tractandum pacis negotium, non item classem quam adducturi sint,[9] atque id se re ipsa demonstraturum. Eas litteras occasionem dedisse audio retardandi discessus[10] et convocationi extraordinariae Ordinum Batavorum, quae hac septimana habebitur,[11] ut omnibus

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 312. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6903, beantw. d. no. 6938.
2 Willem de Groot was oprecht geïnteresseerd in het debat over de memorie *De la fréquente communion* van de jansenistische theoloog Antoine Arnauld; vgl. no. 6885.
3 In zijn brief van 11 juni (no. 6903) had Grotius een uitspraak van 'kardinaal' Johannes Gropper (1503-1559) aangehaald.
4 De remonstrant Johannes Wtenbogaert zag in het stichtelijke werk van François de Harlay (1586-1653), aartsbisschop van Rouaan 1615-1651, de denkbeelden terug van de heilige Carlo Borromeo (*DBF* XVII, kol. 663-664, en *Johannis Wtenbogaerts Leven, Kerckelijcke Bedieninghe*, p. 436-437, cap. XVII).
5 Claire-Clémence de Maillé-Brezé had bij het aangaan van haar huwelijk met de hertog van Enghien (februari 1641) uitdrukkelijk afstand gedaan van haar aandeel in de erfenis van kardinaal de Richelieu. De vraag was of zij die verklaring uit eigen vrije wil had afgelegd. Op gezag van de regentesse hield het Parlement van Parijs deze zaak in beraad; vgl. Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 287-288.
6 Théodore Godefroy, juridisch adviseur van de Franse delegatie ter vredesconferentie, had Willem de Groot verteld dat de vader van de jansenistische theoloog Antoine Arnauld destijds bekendheid had verworven met een welsprekende 'Plaidoyé de M. Antoine Arnauld, advocat en Parlement ... pour l'Université de Paris, demanderesse, contre les jésuites, défendeurs, des 12 et 13 juillet 1594'.
7 In Den Haag werd weinig werk gemaakt van de 'Munstersche besendinge'.
8 De instructies voor de Staatse vredesmissies naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina kwamen op 25 juni gereed. Langzaam werd in het Vlie de vloot in gereedheid gebracht die de gezanten naar het noorden zou brengen. Begin juli scheepten Jacob de Witt, dr. Andries Bicker, Cornelis van Stavenisse, dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en de Friese raadsheer Joachim Andreae zich in. Op 7 juli liet vice-admiraal Witte de With de zeilen hijsen.
9 De Deense kamersecretaris Frederik Günther en de ordinaris resident Martin Tancke hadden eerder protest aangetekend tegen de komst van de Staatse convooivloot.
10 Koning Christiaan IV van Denemarken reageerde niet rechtstreeks op het Staatse bemiddelingsaanbod. Eerder mag men aannemen dat in Den Haag brieven waren binnengekomen van de Staatse resident Carel Carelsz. van Cracauw vanuit Helsingør (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 70-71 en p. 76-80).
11 De Staten van Holland kwamen voor een buitengewone vergadering op 19 juni in Den Haag bijeen (*Res. SH*, dd. 19-23 juni).

bene expensis super summa rei aliquid constituatur. Videtur princeps Hollandorum impetum sufflaminare velle.[12] Spi-

12 Nog steeds probeerde Frederik Hendrik aan te sturen op een ‘onpartijdige’ opstelling van de Staten-Generaal in het Zweeds-Deense conflict.

ringius interea omnem lapidem movit ut nos Suedico bello irretiat,[13] sed non bene illi cedit quod in feminam, quae contiguum praedio suo agrum habet, et verbis et facto fuit iniurius, additis etiam in futurum minis.[14] Illa enim heri salvum Curiae conductum obtinuit et more solito publicari fecit. Et in libello quidem ipsius Spiringii narrative fit mentio, in dispositione vero solius Silvercronii filii et totius familiae Spiringianae,[15] quod ille factum Curiae fert aegerrime; scit enim absque eo satis sibi odii esse publici.[16]

Quae pro iustitia inferendi Danis belli disputas puto vera esse; an ea quae de non necessaria indictione scribis[17] tam sint solida maioris est disquisitionis,[18] et multa hic a Suedis nomine publico dicta sunt quae cum iis quae tu iam sumis minus congruunt.

Utenbogardum iterum interpellavi, ut sententiam suam velit promere super iis de quibus nuper scripseras, quod ille tarde facturus videtur.[19] Spero me proxima vice aliquid de Serisandio intellecturum,[20] qui hic multa de sua profectione effutiit.[21] Diderico omnia opto prospera,[22] et si quid aut de illo aut de maiore filio certi acceperis, quaeso intelligam.[23]

13 In een van zijn vele memoranda aan de Staten-Generaal had de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona gedreigd met tegenmaatregelen. Zodra de schippers toch tot betaling aan het tolkantoor te Helsingør overgingen, zou hij zijn regering verzoeken om een kantoor te vestigen in Helsingborg (Kernkamp, *o.c.*, p. 65-66).

14 Werklieden van de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona hadden een ‘dreve met bomen’ op zijn familiegoed (waarschijnlijk het huis ‘Vijverstein’) in Rijswijk gekapt (*Een rondgang langs Zweedse archieven*, p. 190, en Schutte, *Repertorium* II, p. 491). In de nacht wilden zij deze afscheiding vervangen door een schutting. Spirings buurvrouw, de weduwe van ‘Seger Maes’ (misschien de echtgenote van de oud-schepen en wijnkoper Zeger Quirijnsz. van der Maes († 1640) (H.P. Fölting, *De Vroedschap van 's-Gravenhage*, p. 69)), ergerde zich aan de verstoring van de landelijke rust. Na een opvliegende reactie van de Zweedse resident verwierf de weduwe een ‘mandement van sauvegarde’. Het Hof van Holland liet het mandement afkondigen op het Haagse stadhuis en in Rijswijk. Onmiddellijk verscheen het gepeupel voor het woonhuis van de resident (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 1014-1018).

15 Petter Spiring Silvercrona, tweede zoon van de Delftse tapijtwever François Spiring (Spierinck), was in 1642 uit Zweden teruggekeerd met adels- en adoptiebrieven ten behoeve van de kinderen van zijn vrouw Johanna Dorothea Doré (Daurées) uit haar eerste huwelijk met Jan B(l)ommert: Catharina, Maria, Johan, Johanna, Anthonette en Johanna Maria Spiring (of de Bommert) Silvercrona; zie no. 5891 (dl. XIII), en Schutte, *Repertorium* II, p. 492 en p. 495.

16 In 1641 had het volk zich ook al voor het huis van de Zweedse resident in Den Haag verzameld; zie no. 5444 (dl. XII).

17 Het Zweeds Manifest van 16/26 januari 1644 had Willem de Groot niet kunnen overtuigen van de absolute noodzaak van het Zweedse wapengeweld. Zijn geleerde broer bleef echter volhouden dat koning Christiaan IV van Denemarken zich deze oorlog zelf op de hals had gehaald; vgl. nos. 6634, 6838, 6841 en 6861.

18 Het onderzoek zou zich moeten richten op Grotius' conclusies in het derde boek, cap. III (De bello iusto sive solenni iure gentium, ubi de indictione), van zijn *De iure belli ac pacis*; vgl. no. 6726.

19 De bejaarde remonstrant Johannes Wtenbogaert kon niet meer voldoen aan het verzoek om zijn ‘godzaelige bedenckingen’ op schrift te stellen (nos. 6755 en 6890).

20 De Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes had zich op 13 juni bij Grotius aangediend.

21 Op doorreis had de heer van Cerisantes bezoeken gebracht aan de Zweedse en Franse delegaties te Osnabrück en Munster. Eind mei vervolgde hij over de Republiek zijn reis naar Parijs. In de kring van Grotius' tegenstanders werd druk gespeculeerd over het doel van deze bijzondere missie; zie no. 6898, en Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 367-368.

22 De Frans-Weimarse officier Dirk de Groot had zich tegen deze tijd gemeld op het hoofdkwartier van zijn nieuwe bevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, te Turckheim (ten westen van Colmar); zie no. 6925.

23 Cornelis de Groot zag zijn kansen op een aanstelling in Venetiaanse legerdienst met de dag afnemen.

Deus interea te, tuam, tuos nostrosque omnes diu sospitet. Vale,
tibi obsequentissimus filius [*sic*],
Guilielmus Grotius.

Hagae, XX Iunii 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 20 s. D'Holl.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 28 Iunii.
En in dorso: 20 Iunii 1644 W. de Groot.

6922. 1644 juni 20. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Den heere generael Torstenson bevind sich noch tot Hadersleven. Sijn volck hebben de schanse ende het stedeken Brunsbuttel[2] bemachtigt ende sijn sterck in Ditmarschen geruckt. Het continueert dat den coning van Dennemarcken het blockhuys, 'twelck hij bij de haven van Gottenburg hadde opgericht, heeft laeten in brant steecken, ende dat eenige gesonckene schepen in de haven door den herden stroom, die daer gaet, sijn verdreven, soodat daer niets verricht en is.[3] Den coning bevind sich in Noorwegen ende heeft daer de schepen die met de Sweedsche vlote in de Noordzee, gelijck voordesen geaviseert, hebben slaegs geweest, laeten repareren.[4] Wt Coppenhagen werd geschreven dat aldaer een vergaederinge soude sijn van de edelen en stenden van dat eilant Zeelant[5] om te delibereren tot middelen voor de onderhoudinge van den crijgh. Dat de ingesetenen boven haer vermogen alrede met schattingen beswaert waaren ende alle ambachtslieden stilstonden. Dat Hanibal Zeestede, stadhouder in Noorwegen, die men seide veel dusenden sterck te wesen, geen vierduisent man bij sich en hadde, ende sulcx noch qualijck gewapent. Dat in Noorwegen grooten hongersnoot was, omdat wt Judlant nae gewoonte nu geen toevoer van granen derrewaerts conde werden gedaen ende in Zeelant oock groote duirte begonde te ontstaen ofte te bevresen was, omdat wt

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 148. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.
2 Veldmaarschalk Lennart Torstensson liet de Zweedse legereenheden in het hertogdom Holstein weer op oorlogssterkte brengen. De aanval op de schans van Brunsbüttel in Süderdithmarschen lokte tegenaanvallen uit van de Deense garnizoenen van Glückstadt en Krempe.
3 Het was koning Christiaan IV en de Noorse gouverneur Hannibal Sehested niet gelukt om de toegang tot de haven van Göteborg volledig af te sluiten. De door hen opgeworpen schansen en blokkaden hielden geen stand (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 88-89).
4 Koning Christiaan IV had na de eerste slag met de hulpvloot van Louis de Geer in het 'Diep van List' (16/26 mei) rechtsomkeert gemaakt. Aan boord van zijn vlaggeschip 'Trefoldighed' spoedde hij zich naar Noorwegen, zodat hij geen getuige was van de tweede zeeslag op 25 mei/4 juni in hetzelfde 'Diep'. Op 21 juni/1 juli keerde de vorst naar Kopenhagen terug (Kernkamp, *o.c.*, p. 91-92 en p. 306).
5 De in Kopenhagen bijeengekomen standen werden gemaand hun bijdrage aan de bestrijding van de oorlogslasten te voldoen (*Kancelliets Brevbøger 1644-1645*, p. 79).

Schoonen niet en was comende ende soo een menichte van gevlucht volck en soldaten in dat clein lant gespeist moeste werden. In Schoonen soude den veltmarschalck Horn het slot Laholm noch beschieten.[6] Van de coninclijcke Sweedsche vlote in de Oostzee en hebben wij gans geene naerichtinge.[7] Monsieur de La Tullerye is van Hamburg vertrocken

6 De Deense gouverneur van Laholm in het gewest Halland ging op 14/24 mei accoord met de capitulatievoorwaarden die de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn hem had opgelegd (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 306-311).

7 De Zweedse admiraal Klas Fleming had de haven van Dalarö verlaten. Met een vloot

nae den general Torstenson om vandaer dan nae den coning te gaen.[8] General-major Coningsmarck treckt heen en weder wt de cleine steden alle sijn volck te samen ende comt nae beneden. Of hij sich met de Hessische sal conjungeren, of den Gallas, die met eenig keysers-volck mede afcomt, bejegenen, sal den tijt geven.[9]

Het sleept sich noch met deses staats ambassadeurs nae Sweden en Dennemarcken, also sich meer ende meer difficultijten vertoonen.[10] Den resident Cracau heeft herrewaerts geschreven dat sich Dennemarcken laet verluiden niet te willen lijden, daer coome van wat will, dat soo een groote vloote van desen staat in de Sond coome te leggen.[11] Men is oock seer verlegen wegen het geven van den toll, also men bevreest, bijaldien men nu aen Dennemarcken dien comt te geven, dat Sweden ofte sulcx niet en sal lijden, ofte van gelijcken sal willen toll hebben.[12] De provintie van Hollant is vandage hierop vergaedert om iet finalicx te concluderen.[13]

Men heeft lang voordesen voorgehad negen compagniën soldaten te licentiëren om de andere richtiger te connen betaelen, doch heeft den prince sulcx teruggegedreven.[14] Maer naedien hij te velde is gegaen, heeft hij die 9 compagniën afgedanckt ten dienste van den grave van Embden, die deselve aengenomen heeft, 'twelck de vrouwe landgravinne van Hessen sal doen omsien.[15]

Ick blijve, mijnheere,

u. Excellentie dienstwilligste.

Den 20 Juny 1644.

8 De Franse vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, sloot zijn bezoek aan het legerkamp van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson te Haderslev op 19 juni af. Met een vrijgeleide van de Deense rijksmaarschalk Anders Bille (Bilde) vervolgde hij op 23 juni zijn reis naar Kopenhagen (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 437-438).

9 De legers van de Zweedse generaal-majoors Robert Douglas en Hans Christoph, graaf van Königsmarck, aangevuld met Hessische eenheden, moesten de mars van het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, en veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen langs de Elbe beletten.

10 De instructies voor de Staatse vredesmissies naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina kwamen op 25 juni gereed. Langzaam werd in het Vlie de vloot in gereedheid gebracht die de gezanten naar het noorden zou brengen. Begin juli scheepten Jacob de Witt, dr. Andries Bicker, Cornelis van Stavenisse, dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en de Friese raadsheer Joachim Andreae zich in. Op 7 juli liet vice-admiraal Witte de With de zeilen hijsen.

11 Vanuit Helsingør had de Staatse resident Carel Carelsz. van Cracauw alarmerende berichten laten horen; zie nos. 6920 en 6921.

12 De vraag of Staatse koopvaardijschepen bij het passeren van Helsingør de gebruikelijke tol aan koning Christiaan IV moesten betalen. Inmiddels had de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona al gedreigd met de vestiging van een Zweeds tolkantoor in Helsingborg.

13 Na vier dagen vergaderen gingen de Staten van Holland weer uiteen (*Res. SH*, dd. 19-23 juni).

14 De Franse subsidie aan het Staatse leger was niet toereikend. Om die reden had de Raad van State een bezuiniging voorgesteld waarbij 2 compagnieën te paard en 9 compagnieën te voet ontslagen dienden te worden (*Het Staatsche leger* IV, p. 138-139 en p. 208-210). Frederik Hendrik bedacht een nieuwe bestemming voor de 11 compagnieën: onder bevel van Ernhart Erentreyter mochten zij dienst doen in de garnizoenssteden van graaf Ulrich II van Oostfriesland (*Het Staatsche leger* IV, p. 175-176).

15 Frederik Hendrik ging met dit aanbod voorbij aan het belang dat landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel hechtte aan het aanhouden van winterkwartieren in Oostfriesland (L. van Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch.* 14(1964), p. 254-255).

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 28 Iunii.

6923. 1644 juni 21. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Celle-cy n'est que pour vous donner advis de mon despart d'icy ce jourd'huy pour faire mon voyage en Suede et y cercher le remede de mes difficultés, dont je ne puis obtenir aucun soulagement. Je me fermeray quelque peu de jours aux bains de Valeis et de là passera par après par Lyon vers Paris[2] pour vous y rendre mes devoirs et recevoir l'honneur de vos commandemens. Cependant mon beau-frere Lactantio Paravicino di Capelli[3] ou mon homme que je laisse icy, Samuel Albino,[4] qui a des lettres, vous entretiendra de ce peu qui se passera, vous suppliant de vouloir aggreer sa correspondance et en faire part tant en Suede qu'à Osnabruc[5] de ce peu d'advis qu'il vous envoyera. Vous addresseray, s'il vous plait, vos responces par la mesme voye que par le passé, en me croyant toute ma vie, monsieur,

vostre serviteur tres humble et autant obligé,
Charles de Marin m.p.

De Zurig, ce XI de Juin 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 5 Iulii.
En in dorso: 11 Iunii 1644 Marin.

6924. 1644 juni 23. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger herr ambassadeur, hochgeneigter herr vnndt patron,

Ess wahr zwar die conferentz nach Harkotten vf gestrigen tag angesetzt, auch alle anstallt darzu gemacht, dass sie können zue werck gerichtet werden.[2] Nachdem

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 336. Eigenh. oorspr.
2 De Zweedse resident in Zürich aanvaardde op deze dag zijn reeds lang voorgenomen reis naar Zweden. Na een korte kuur in Leukerbad (kanton Wallis) wilde hij de postkoets van Lyon naar Parijs nemen.
3 De zorg voor zijn correspondentschap liet hij over aan de broer van zijn echtgenote Alessandra Paravicini Capelli; zie no. 6912.
4 Misschien was de werkelijke naam van de secretaris wel Samuel Wyss of Weiss; vgl. *Historisch-Biographisches Lexikon der Schweiz* VII, p. 463. Vermoedelijk niet identiek met de in 1629 aan de universiteit van Leiden geïmmatriculeerde theologiestudent Samuel Albinus Wageninganus (*Album studiosorum acad. Lugd.-Bat.* I, kol. 222).
5 Grotius droeg zorg voor de verzending van de brieven van Carl Marin aan de rijkskanselier en de Zweedse gevolmachtigden te Osnabrück; vgl. Stockholm, RA, E 657 en E 969.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 108. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.
2 De Franse en Zweedse gevolmachtigden ter vredesconferentie zouden elkaar op woensdag 12/22 juni te Harkotten ontmoeten. Nu waren het de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius die de afspraak niet konden nakomen: van verschillende zijden hadden zij vernomen dat soldaten van aartsbisschop Frederik van Bremen, generaal van het Deense leger, hen in een hinderlaag wilden lokken (*Acta pacis Westphalicae; Die*

aber die königl. Schwedische herren legati noch nicht wissen können, wessen sie sich zue denen vf diesseit der Elbe stehenden Dänischen vnndt bischöffl. Bremischen völckern, zuversehen, so haben sie, sowoll ihrer persohnen, vnndt der ihrigen sicherheit halber, allss auch wegen verschiedener intercepirten posten, vor fast 14 tagen einen trompeter zum

Schwedischen Korrespondenzen I, p. 255-256, en *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 290-291).

e(rtzb)ischoff von Bremen abgefertigt,[3] dessen zurugkkunfft nun noch erwartet wirdt, dan ob wohln der käysser nicht vor sich allein ‹sondern vor sich allein›, sondern vor dass gantze Reich vnndt dessen stände, vnndt also auch vor den könig in Dennemarck, vnndt ertzbischoff zue Bremen zugleich, dass gelait vff die herren legatos gegeben hat, so seind sie doch, diesess fallss sich vor zu sehen, von gueten ohrten gewarnet worden, dahero sie obged[achten] trompeters vnndt mitbringender erklerung, nothwendig abwarten müssen. Vnter dessen ist sowoll hier alss zue Münster noch still werck, vnndt beruhet alless in vngeänderten terminis.

Von Wien wirdt in vertrawen berichtet, dass der graf von Limberg, so den von Awerssperg ablöesen soll,[4] zur raise zwar verordnet, noch zur zeit aber weder mit vollmacht noch instruction versehen seye. Auss dem stifft Bremen hat man, ob sollten die daselbst gewesene Dänische volcker wieder hinüber nach Gluckstadt gebracht werden. Weiln aber der herr gen[eral] maior Königsmarck mit 7 regimentern zu pferdt an der Weser angelanget,[5] vnndt, wie jetzt verlautet, zwischen Nyenburg vnndt Minden stehet,[6] so ist woll nicht anderss zuvermuthen, allss dass er den bischoff wiederumb besuchen, vnndt dieser desshalb die Dänische völcker woll bey sich behallten werde.[7]

Ich bin vnndt verbleibe hiermit, nechst trewlicher empfhelung zue göttlicher obwacht,

Ew. Excell. gehorsamber knecht,
G.K. m.pa.

Ossnab[rück], den 13. Iunii anno 1644.

Adres: A son Excellence, monseigneur Grotius, ambassadeur de sa Majesté de Suede en France, etc., à Paris. 16 st.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 5 Iulii.

En in dorso: 23 Iunii 1644 Keller.

6925. 1644 juni 24. Van D. de Groot.[1]

3 In een schrijven van 30 mei/9 juni 1644 hadden de Zweedse gevolmachtigden de aartsbisschop van Bremen aansprakelijk gesteld voor de onregelmatigheden op de postroutes van Hamburg naar Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 245, p. 248-250 en p. 252-256).

4 Rijksraad Johann Maximilian, graaf Lamberg, de door keizer Ferdinand III aangewezen opvolger van Johann Weichard, graaf van Auersperg, vertrok pas op 4 augustus uit Wenen (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. XXV, en *Diarium Lamberg*, p. 1).

5 Nadat de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, zijn garnizoenen te Leipzig en Erfurt van nieuwe voorraden had voorzien, voerde hij zijn leger terug naar het aartsbisdom Bremen (*Doc. Boh.* VII, p. 104 no. 280).

6 Minden en Nienburg aan de Weser.

7 Soldaten van aartsbisschop Frederik van Bremen hadden onlangs de strategisch gelegen pas van Langwedel veroverd.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 27, 29. Eigenh. oorspr.

Monsieur,

Voicy le quatriesme jour depuis mon arrivée en ces quartiers,[2] où j'ay trouvé monsieur le marechal de Turennes plustost en estat de vouloir empecher les ennemis de venir à bout de ce qu'ils pourroyent entreprendre sur nous que non pas de les aller attacquer dans les advantages où ils sont.

Je croy que vous aurez sceu les particularitez de la surprinse des trois regimens ba-

2 De Frans-Weimarse officier Dirk de Groot had zich gemeld op het hoofdkwartier van zijn nieuwe bevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, te Turckheim (ten westen van Colmar).

varois proche de Dutlinguen.[3] Ce qu'il y a de plus remarquable est que l'entreprinse a esté si secrette que les ennemis se sont trouvé chargez avant que d'avoir sceu que nostre armée avoit passé le Rhin, de sorte que sans la lacheté d'un des nos regimens de cavallerie qui estoit à l'avantguarde il y avoit apparance qu'on leur eut rendu ce qu'ils nous ont presté l'hyver passé.[4] Quatre cens hommes tuez sur la place, cinq cens prisonniers, mille chevaux et sept estandars gaignez nous donnent esperance que nostre cavallerie reprendra peu à peu cette vigueur qui les a tant fait admirer par le passé, de plus parce que monsieur le mareschal tesmoigne de vouloir chastier rigoureusement les principaux officiers du regiment de nostres[5] qui a gaigné au pied au premier chocq.

Après ce succes l'armée a repassé le Rhin à Brisach pour venir reprendre leurs premiers quartiers dans l'Alsace aux environs de Basle, Colmar, Schlestat et Montbeillard.[6] Les bleds y sont extremement advancez, et c'est ce qui me fait juger que nous en delogerons au[x] premier[s] jours pour donner le temps pour la recolte aux habitans du pay[s], qui est au roy, pendant que nous l'irons faire dans la basse Alsace du costé de Strasbourg, et peut-estre plus bas au Palatinat vers Landau, si ce n'est que les Bavaroys nous en detournassent par le desseing qu'ils temoignent avoir de nous venir chercher deça le Rhin, à quoy je ne croy pourtant pas qu'ils s'y veullent resoudre. On les tient à dix-huit mil hommes.[7] Il s'en faut presque la moitié que nous n'en ayons autant.

Le mauvais bruit qui a couru de Hohentwiel ne s'est pas trouvé veritable.[8] Les ennemis y font des forts pour les tenir blocquez.

Voyla ce que j'ay peu apprendre depuis mon arrivée. Je ne manqueray pas de vous donner advis de tout ce qui se passera de temps en temps.

Je demeure, monsieur, vostre tres humble et tres obeissant fils,

D. de Groot.

Au quartier general proche de Colmar, ce 24me de Juin 1644.

Quand il vous plaira m'escrire, je vous supplie de vous souvenir de mettre le nom de Grotius plustost que de Groot, de peur que les lettres ne se perdent, comme il

3 Een dag nadat het Frans-Weimarse leger de Rijn was overgestoken (3 juni) bracht de 'Weimarse' cavalerist Rheinhold von Rosen bij Donaueschingen (Hüfingen) de Zwabisch-Beierse ruiterij een gevoelige slag toe (*Gazette 1644*, no. 69, 'extraordinaire du XXII juin 1644': 'La defaite de deux mille trois cent chevaux de l'armée de la Ligue de Bavière par l'armée du Roy commandée par le mareschal de Turenne').

4 Tuttlingen aan de Donau was de plaats waar het Frans-Weimarse leger op 24 en 25 november 1643 door een Zwabisch-Beiers-Lotharingse troepenmacht was overrompeld.

5 De schuldigen werden gevonden in het regiment van de markgraaf van Baden (*Lettres Mazarin* I, p. 778 en p. 780).

6 Friedrich Moser von Filseck, militair gouverneur van de Zweedse enclave Benfeld, had al heftig geprotesteerd tegen de inkwartiering van de Frans-Weimarse troepen in de Elzas; vgl. no. 6900, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 224, p. 227 en p. 235.

7 De Zwabisch-Beierse bevelhebber Johan van Werth bevond zich weer bij zijn eenheden in Stühlingen (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 145).

8 Omdat de vesting Hohentwiel onneembaar leek, zocht de Zwabisch-Beierse veldmaarschalk François de Mercy naar alternatieve middelen. Op 31 mei kwam hij met gouverneur Konrad Widerholdt een wapenstilstand overeen. Tot grote opluchting van de Fransen bleef het verdrag slechts een maand van kracht (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 145, en Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 31-33).

est arrivé cy-devant. Je croy que les lettres ne seront pas mal adressées par le moyen du secretaire de madame de Guebriant.[9]

9 Pierre de Rotrou (1615-1702), secretaris en juridisch adviseur van Renée du Bec-Crespin de Vardes († 1659), weduwe van Jean-Baptiste de Budes, graaf Guébriant, de op 24 november 1643 te Rottweil gesneuvelde bevelhebber van het Frans-Weimarse leger (*Episodes Guébriant*, p. 129 en p. 422).

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 4 Iulii.
En in dorso: 24 Iunii 1644 D. de Groot.

6926. 1644 juni 25. Aan G. Rosenhane.[1]

Nobilissime domine,

Literas Nobilitatis vestrae per se gratas gratiores fecit accessio muneris, id est, decreta ordinum regni Suediae,[2] quae legens miratus sum, totoque animo approbavi tantum consensum tantae ac tam multiplicis hominum turbae ad pacem aequam, si haberi potest, si non, ad sustentanda onera belli necessarii, directa ad eam normam quae et publicam et privatam rem quam minimum laedat. Plurimum autem me oblectavit ordinum universorum iudicium de reginae nostrae ingenio animoque aptis iam nunc ad tractandas tantarum rerum habenas. Deus eius Maiestati haec tam ingentia beneficia sua conservet inque dies augeat bono et regnorum eius et orbis christiani.[3]

Audio in Suedia verti aut versum iam esse in Latinum sermonem fusiorem explicationem belli adversus Danum.[4] Ubi exemplar habuero,[5] faciam ut hic recudatur;[6] nolim enim ex Belgico vertere, ne forte, quia in Belgico mihi videntur quaedam minus dilucida, aliqua reperiatur in versionum sensu discrepantia.[7] Opto ut itinera terra marique per bonam pacem, aut si ea haberi nequit, prospero Suedorum Marte restituantur.

Ego vero, nobilissime domine, ero semper,
Nobilitati vestrae addictissimus,
H. Grotius.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 728 no. 1672. Antw. op no. 6710, beantw. d. no. 7145.
2 De ‘decreta regni ordinum’. Gustav Rosenhane had naar alle waarschijnlijkheid een vertaling gemaakt van de verordeningen zoals die in oktober en november 1643 ter goedkeuring aan de Zweedse rijksdag waren voorgelegd; zie nos. 6580 en 6605 (dl. XIV), en *Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 415-416.
3 Gustav Rosenhane had de bezorging van het postpakket toevertrouwd aan de Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes.
4 Eerder had Grotius een vertaling uitgebracht van het schrijven van koningin Christina van Zweden aan haar rijksstanden, dd. 16/26 januari 1644: *Edictum serenissimae potentissimaeque reginae Suedorum ... missum ad populos imperii eius super suscepta regni et populorum defensione contra vim et iniuriam illatam a Daniae rege* (*BG* no. 679A).
5 Koningin Christina van Zweden had inmiddels de verzending geregeld van de Latijnse versie van het Zweeds Manifest van 16/26 januari 1644: *Manifestum, declarans causas, quibus Sac R. M.tas Sueciae, permota et adacta est, ad decernendum bellum, ac tuendum armis, suum ... ius, adversus ... Christiani quarti Daniae regis, violentos et hostiles actus ac conatus ...*; zie nos. 6876 en 6883.
6 Na ontvangst (no. 6969) verzocht Grotius tevergeefs om toestemming voor een Parijse herdruk van dit Manifest.
7 De Zweedse correspondent Harald Appelboom had Grotius op 15 mei de Nederlandse versie toegestuurd: ‘Manifest, waer in die oorsaecken verclaert worden, welcke die Coninckl[ijcke] Majesteyt tot Sweeden, etc. Bewoghen ende ghedronghen hebben tot een oorlogh te resolveren ... teghen ... des Conincks Christiani des Vierden tot Denemarck, etc. Vijandtlijcke ende gewelt-dadighe attentaten’, Amsterdam 1644 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5075). Deze bewerking kon de toets van de kritiek niet helemaal doorstaan; vgl. nos. 6864, 6865 en 6882.

Lutetiae, 15/25 Iunii 1644.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Rosenhan.

6927. 1644 juni 25. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Gravelinga captis quae circum sunt castellis speratur in Gallorum fore potestate intra duos menses.[2] Catalaniae cladem Galli, ut solent, vero minorem faciunt,[3] contra maiorem vero victoriam marescalli Turenae de Bavaricis.[4] Disputationem inter Suedos et Gallos puto sedatum iri.[5] Sed procuratio Hispani intricatior quam oportet moram adfert paci.[6] Et incertum est, Danica controversia eodem locorum deferri debeat,[7] an in finibus regnorum tractari.[8] Puto Batavos non abstenturos piscari in tam turbidis aquis. Res suas agent, ut solent.[9]

Probo quod dominum Utenbogardum, quantum aetas et valetudo sinit, urges.[10] Res est digna de qua ambo cogitemus. Sorbona hic gravem censuram exercuit in eos sui collegii qui Mileterii librum approbarant. Datur opera ut mitigentur animi.[11] Pro disciplina restituenda multi laborant episcopi. Locutus sum ea de re domino principi Condaeo.[12]

1 Gedrukt *Epist.*, p. 969 App. no. 711. Antw. op no. 6909.
2 Het laatste nieuws over de belegering van Gravelines (Grevelingen) door het leger van de 'generalissimus' Gaston van Orléans.
3 De *Gazette 1644*, no. 68, dd. 18 juni 1644, gaf een gekleurd beeld van de strijd die de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, op 15 mei bij de rivier de Segre (ten oosten van Lérida) met de troepenmacht van don Felipe de Silva was aangegaan.
4 Enkele dagen later berichtte de *Gazette 1644*, no. 69, 'extraordinaire du XXII juin 1644' over 'La defaite de deux mille trois cent chevaux de l'armée de la Ligue de Bavière par l'armée du Roy commandée par le mareschal de Turenne'.
5 Wanneer alles naar wens zou verlopen, zouden de Franse en Zweedse gevolmachtigden ter vredesconferentie elkaar op woensdag 12/22 juni te Harkotten ontmoeten. Een teer punt bleef de Franse weigering om de vertegenwoordigers van de Zweedse kroon de 'eerste visite' te brengen; vgl. no. 6933.
6 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien hadden gebreken ontdekt in de volmachten zoals die in april in Munster waren uitgewisseld. Het zwaarst wogen de 'defauts remarqués dans le pouvoir Espagniol'; zie no. 6856.
7 Vgl. no. 6899. In Osnabrück beraadden de keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane zich nader over de vraag of koning Christiaan IV in zijn hoedanigheid van hertog van Holstein partij kon zijn op de vredesconferenties (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 449-452 en p. 461-463).
8 In een schrijven van 9/19 februari hadden de Deense rijksraden de rijksraden in Stockholm een samenkomst aan de grens voorgesteld. Op dit moment was de bereidheid tot onderling vredesoverleg echter nauwelijks aanwezig; vgl. no. 6931.
9 Grotius volgde met de nodige scepsis het beraad in Den Haag over de instructies voor de Staatse vredesmissies naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina.
10 De bejaarde remonstrant Johannes Wtenbogaert kon niet meer voldoen aan het verzoek om zijn 'godzaelige bedenckingen' op schrift te stellen.
11 De Sorbonisten Hemère, de Flavigny en Bazire hadden op 20 mei 1644 hun instemming betuigd met het nieuwste werk van de Franse irenist Théophile Brachet de La Milletière. Hun gunstige oordeel over *Le Pacifique Véritable, sur le debat de l'usage legitime du Sacrement de Penitence. Expliqué par la doctrine du S. Concile de Trente* kwam spoedig ter discussie te staan. Op verzoek van de syndicus van de theologische faculteit werd een nieuw onderzoek ingesteld. Op 25 juni nam het college van doctores van de Sorbonne het besluit om het boek alsnog te verbieden. Van de 'approbateurs' werd verlangd dat zij hun instemming zouden herroepen (R.J.M. van de Schoor, *De irenische theologie van Théophile Brachet de La Milletière*, p. 171-185, en G. Hermant, *Mémoires ... sur l'Histoire ecclésiastique du XVIIe siècle* I, p. 285-288).
12 Het onderhoud met Henri II de Bourbon, prins van Condé, moet op 17 of 18 juni plaatsgevonden hebben; zie no. 6916.

Saxum Gandavense iam diu est quod vestri Sisyphi volvunt,[13] nec proficiunt hilum.[14]
Deus te, tuam, tuos nostrosque omnes sospitet,
[H. Grotius].

Lutetiae, 25 Iunii 1644.

6928. 1644 juni 25. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Van 't belegh van Gravelingue behoef ick niet te schrijven, alsoo de tijdingen van Calais daervan verscher overcomen.[2] Vanhier werden dagelijcx eenige trouppes daernaetoe gezonden, geschieden oock nieuwe lichtinge. Men meent dat Lerida hongersnood zal lijden,[3] dat prince Thomas iet voorheeft op het fort van Bremo[4] om zich de wegh te prepareren nae Final,[5] een plaetse van groote importantie voor den Spaignaerd, die daerinne gelegt heeft tweeduizent ende alles geprepareert om de plaetse des nood zijnde te secoureren.

Den marescal de Turaine is den Rijn te Brisac gepasseert met eenigh meerder desseing,[6] zoo men meent, dan om Hogentwiel te ontzetten.[7] Het comt hem wel te passe dat de Hatzfeldschen uit die quartieren vertrecken[8] nae Eger om te zijn onder 't beleid van

13 Frederik Hendrik had een aanslag op Sas van Gent voorbereid, maar de Spanjaarden waren op hun hoede. De onderneming moest op 8 juni worden gestaakt.
14 Cicero, *Tusc.* 1, 10.
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. Diederichs, 30 B no. 19. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Beginnend bij 'Men meent dat Lerida', copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 8 juli 1644).
2 De belegering van Gravelines (Grevelingen) door het leger van de 'generalissimus' Gaston van Orléans. In de Republiek was al bekend dat de stad nagenoeg ingesloten was; vgl. *Briefw. C. Huygens* III, p. 496-497 en p. 499.
3 Op 24 mei begon het leger van don Felipe de Silva het Franse bolwerk Lérida te beschieten. Op 30 juli gaf het garnizoen zich over (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 257-259).
4 Prins Tommaso Francesco van Savoye verkende de mogelijkheden voor een aanslag van het Frans-Savoyaardse leger op het fort van Breme aan de Milanese zijde van de Po. Hij zond eenheden uit om de toegangswegen in de omgeving van Alessandria vrij te maken (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 106, en *Gazette 1644*, no. 72, dd. 25 juni 1644). Onderwijl trof Antoine de Stainville, graaf van Couvonges, Frans-Savoyaards gouverneur van Casale, de laatste voorbereidingen voor de belegering van Ponzone (ten zuiden van Acqui) (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 106).
5 Het Spaanse garnizoen van Finale Ligure.
6 Op 3 juni was het Frans-Weimarse leger van Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, bij Breisach de Rijn overgetrokken.
7 Johann Ludwig von Erlach, 'Weimars' gouverneur van Breisach, beschikte over aanwijzingen dat Konrad Widerholdt, gouverneur van de vesting Hohentwiel, niet op een breuk met Frankrijk wilde aansturen; *infra*, n. 12; *Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 8, en *Lettres Mazarin* I, p. 777 en p. 781-782.
8 De Zwabisch-Beiers-Lotharingse troepenmacht die in het najaar van 1643 het Frans-Weimarse leger had overrompeld, was uiteengevallen. Het verdroot hertog Maximiliaan I van Beieren dat veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen zijn volledige troepenmacht in Frankenland ter beschikking moest stellen van het expeditieleger dat keizer Ferdinand III de koning van Denemarken in het vooruitzicht had gesteld (*Doc. Boh.* VII, p. 99-101, nos. 258-268, p. 102 no. 273, p. 104 no. 282 en p. 107, nos. 290-294).

Galas,[9] Haezfeld voor zijne persoon zich daervan hebbende geëxcuseert,[10] ende den hertogh van Lorraine in 't lant van Trier met een deel van zijn volck.[11] Daer is eenige t'zaemenspraeck geweest tuschen den hertogh van Wirtenberg, aen wien Hohentwiel toecomt ende die zegt neutrael te zijn, ende den gouverneur van Hohentwiel, die schijnt niet vremd te zijn van de neutraliteit, [als men den hertogh] alles wil restitueren dat hem is benomen.[12] De Fransoisen zeggen dat hij daer bijdoet zijn best te willen doen om zulcx bij Vrancrijck, vanwaer hij veel hulps genoten heeft, goed te doen vinden. Den hertogh van Anguien, boven de negenduizent die hij tevoren hadde, hebbende becomen oock dieghenen die in 't lant van Ludich waeren gelicht,[13] comt wat naerder aen Lutsenburg om Beck op te houden[14] ende te beletten dat hij zich niet en vouge bij don Melos.[15]

Uit Engelant hebben wij dat den coning zich uit Oxfort door vrese van 't belegh[16] heeft gesalveert nae Chester ofte Worchester,[17] ende lichtelijck verder zal gedrongen werden tot in Ierlant, dat Jorck belegert werdt door viertichduizent man,[18] dat de Ieren secours aen dezelve coning beloven op veele conditië[n], niet alleen tot herstelling van de roomsche religie maer oock om Ierlant vrij te maecken van het commandement van

9 Nadat uit Praag de kanonnen naar het keizerlijke expeditieleger te Cheb (Eger) waren overgebracht, ving Matthias, graaf Gallas, zijn mars langs de Elbe aan. Over Plauen en Werdau baande hij zich een weg naar het noorden.

10 Aangekomen in Zeitz kregen de keizerlijken versterking van 5 regimenten uit het leger van veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen (22 juni). Omdat de veldmaarschalk niet gedisponeerd was om persoonlijk op het rendez-vous aanwezig. te zijn, nam generaal-majoor Vaclav Zahrádecký (Zahrádky) diens taken over (*Doc. Boh.* VII, p. 110-111, nos. 301-303).

11 Hertog Karel IV van Lotharingen had zich van het Zwabisch-Beierse leger van François de Mercy en Johan van Werth afgescheiden. Dit jaar stelde hij zijn leger ter beschikking van het Spaans gezag in de Zuidelijke Nederlanden; vgl. nos. 6872 en 6880, en *Doc. Boh.* VII, p. 103 no. 276.

12 De gouverneur van Hohentwiel (*supra*, n. 7) had met het aanknopen van onderhandelingen het gevaar van een langdurige belegering door de Zwabisch-Beiersen trachten te keren. Nu het Frans-Weimarse leger in aantocht was, schroefde hij zijn verlangens op. Toen hij ook nog het herstel van hertog Eberhard III (1614-1674) van Württemberg in diens landen wilde bedingen, verloren de onderhandelaars hun geduld; vgl. *Lettres Mazarin* I, p. 725 en p. 781-782, en Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 32-33.

13 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, had toestemming gekregen om zijn leger te versterken met de Luikse lichtingen van de Franse troepenwerver Jean-Gaspard-Ferdinand, graaf van Marsin (Marschin). Omdat de recruten de beschutting van het Staatse garnizoen van Maastricht hadden opgezocht, moest hij hen halverwege tegemoet komen (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 574-575).

14 Het leger van de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck, versterkt met soldaten van het Spaanse garnizoen van Frankenthal en eenheden van hertog Karel IV van Lotharingen, vormden een bedreiging voor de Franse legers in Picardië en Champagne (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 294-296).

15 De Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo en diens ‘gouverneur des armes’ Ottavio Piccolomini wilden de vesting Gravelines niet zonder slag of stoot opgeven (*Briefw. C. Huygens* III, p. 497).

16 De parlementsgezinde legerleiders Robert Devereux, graaf van Essex, en sir William Waller hadden hun troepen stellingen laten betrekken in de directe omgeving van Oxford.

17 Koning Karel I en de prins van Wales ontsnapten aan de belegeraars. In de eerste dagen van het beleg (begin juni) wachtten zij in Woodstock de ontwikkelingen af. Een week later voegden zij zich bij het koninklijke leger in Worcestershire (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 106-107 en p. 110, en *Briefw. C. Huygens* III, p. 492).

18 De koningsgezinde legeraanvoerder William Cavendish, markies van Newcastle, trachtte stand te houden in York. Zijn garnizoen was echter niet opgewassen tegen een verenigd front van het Schotse expeditieleger en de Parlementslegers van Ferdinando Fairfax en Edward Montague, graaf van Manchester. De stad capituleerde op 16/26 juli 1644.

de Engelschen,[19] 'twelck zoo den coning aenneemt alle d'Engelschen zal offenseren, waerom te wenschen waere dat in dese gelegentheit eene goede vrede mochte werden gevonden. Hier werdt de oude alliantie die tuschen Vrancrijck ende Engelant geweest is vernieuwt.[20]

Tot Francfort werdt bij de keiserschen breed uitgemeten de zwackheit zoo van de heer Torstenson als van zijn leger, ende de victoriën der Denen te water[21] ende in 't lant van Bremen,[22] een nieuwe nederlagh van Rakoczy met verlies van veele Turcken;[23] voorts groote schenckage bij den keizer doen geven aen de naeburige bassa's[24] ende andere gezonden door den grave van Jerin nae Constantinople.[25] Brouai ende Coloredo,[26] zijnde ontrent Leipzich, waeren verwachtende de Haezfeldsche ende Saxensche trouppen, Coningsmarck ordre hebbende gestelt tot defensie van dezelve stad Leipsich met het wechnemen van de ruiterie, ontwapening van burgers ende inbrenging van vivres ende allerhande amunitie.[27] Den landgrave van Darmstad[28] had te Francfort groote clachten ingelevert tegen de landgravinne van Cassel.

Den paus wil Comacho houden met de fortificatie,[29] zeggen[de] die plaets in het accord niet te zijn begrepen, 'twelck de Venetianen zoo niet en verstaen ende daerom

19 In maart 1644 was een delegatie van de ‘confederation of Kilkenny’ naar het hof te Oxford getogen. In ruil voor concessies aan de Ierse katholieken boden de ‘commissioners’ de koning een lichting van 10000 soldaten aan (*A new history of Ireland* III, p. 308-311; *CSP Ven. 1643-1647*, p. 81, p. 91, p. 95, p. 101 en p. 107, en *Gazette 1644*, no. 69, ‘extraordinaire du XXII juin 1644’: ‘Les propositions n'aguéres faites au Roy de la Grand'Bretagne, par les catholiques d'Irlande’).

20 De Engelse koninklijke ambassadeur lord George Goring had weer toegang gekregen tot het hof van koningin Anna van Oostenrijk. In juni meldde hij dat in Parijs met grotere welwillendheid geluisterd werd naar zijn voorstellen tot erkenning van de oude betrekkingen tussen de twee koninkrijken (*CSP Dom. 1644*, p. 259-261 en p. 378).

21 Tot deze conclusie kwamen de afgevaardigden op de Frankforter ‘Deputationstag’ op grond van Deense tijdingen over de zeeslagen in het ‘Diep van List’ (16/26 mei en 25 mei/4 juni) en een bericht over een geslaagde aanslag op wachtposten van de Zweedse veldmaarschalk Lennatt Torstensson bij Kolding (11 en 14 mei) (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 86-87 en p. 91-92).

22 Soldaten van aartsbisschop Frederik van Bremen, generaal van het Deense leger, bedreigden vanuit Langwedel de Zweedse garnizoenen aan de Weser.

23 De Zevenburgse vorst György I Rákóczi handhaafde zich nog in de ‘Bergstädte’ (mijnbouwsteden) Košice (Kaschau) en Prešov (Eperies).

24 De ambassade van Hermann, graaf van Czernin, naar het hof van sultan Ibrahim in Constantinopel. Op 9 juli verwierf de afgezant van keizer Ferdinand III een vrijgeleide van de pasja van Boeda (Ofen) (*Doc. Boh.* VII, p. 114 no. 317).

25 De graaf van Czernin zou de Sultan een kunstig bewerkte zilveren fontein aanbieden (Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 64-65).

26 Generaal-majoor Alberto Gaston Spinola, graaf van Bruay, en veldmaarschalk Rudolf, graaf Colloredo-Waldsee, maakten in Saksen de weg vrij voor de doortocht van het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, en veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen (*Gazette 1644*, nos. 71 en 74, dd. 25 juni en 2 juli 1644).

27 Nadat de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, zijn garnizoenen te Leipzig en Erfurt van nieuwe voorraden had voorzien, voerde hij zijn leger terug naar het aartsbisdom Bremen (*Doc. Boh.* VII, p. 104 no. 280).

28 Georg II (1605-1661), landgraaf van Hessen-Darmstadt, verdedigde zijn belangen in de Marburger erfkwestie tegen de aanspraken van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel en haar naaste Hessische verwanten (no. 6610 (dl. XIV)). Zijn zaak werd ter beslissing voorgelegd aan de keizer (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 380-382, en *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 619).

29 De republiek Venetië had zich bij de Italiaanse vredesbemiddelaar kardinaal Alessandro Bichi beklaagd over de weigering van de paus en de kardinalen Barberini om de forten bij Comácchio in de delta van de Po af te breken. Tenslotte werd overeenstemming bereikt over het slechten van het fort van ‘Magnavacca’ (*Gazette 1644*, nos. 68 en 72, dd. 18 en 25 juni 1644).

mede naelaten haere plaetzen te demoliëren. De Barbarins schijnen alsnoch groote desseings te hebben[30] ende den hertogh van Bouillon daertoe te willen gebruicken.[31]
25 Iunii 1644.

Hier werd gestroit[32] dat den coningh van Groot-Bretagne zoude aengenomen hebben de conditiën voorgestelt bij de Ieren,[33] die ingevolge van dien tot dienste van den coning zouden zenden twaelffduizent man in Engelant, tienduizent in Schotlant,[34] alwaer Montrose werdt gezeit een nieuw partij te maecken voor den coning in Sunderlant.[35]

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 25 Juny 1644 uyt Paris.

6929. 1644 juni 25. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,
Hispani, in Belgica laeti quod non successerint Batavorum conatus adversus Saxum Gandavense,[2] misere comitem Isembergium[3] cum XXX equitum turmis, peditum vero cohortibus VIII ad ea loca in quibus est Melos,[4] qui videns consilia de mergendis terris in quibus sunt qui Gravelingam obsident, spei non respondere, vim aliquam parat ad perrumpenda castra, ita ut plane necessarium sit mittere hinc qui augeant ducis Aurelianensis copias. Viae anfractuosae perductae sunt ad CC passus a vallo exteriore, quod contrascarpam vocant. Interim ex una parte viginti, ex altera pari numero machinis op-

30 Er bleven geschillen bestaan over de voltrekking van de vredesverdragen die paus Urbanus VIII op 31 maart te Ferrara met de republiek Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane, Francesco I d'Este, hertog van Modena, en Odoardo Farnese, hertog van Parma, had gesloten.
31 Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, had zich beschikbaar gesteld voor een hoge aanstelling in het leger van paus Urbanus VIII.
32 Het laatste nieuws putte Grotius waarschijnlijk uit de *Gazette 1644*, no. 72, dd. 25 juni 1644.
33 Koning Karel I liet de 'commissioners' van de 'confederation of Kilkenny' vertrekken met de belofte dat de onderhandelingen over een verdrag zouden worden voortgezet; *supra*, n. 19.
34 James Butler, graaf van Ormond, 's konings vertegenwoordiger in Ierland, werd belast met de werving van de Ieren die de 'puriteinen' in Engeland en Schotland moesten verslaan (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 107).
35 James Graham (1612-1650), markies van Montrose, luitenant-generaal van de koning in Schotland, ontplooide activiteiten in het bisdom van Durham. Een hevige strijd werd gevoerd om het bezit van de kolenmijnen van Sunderland (*DNB* XXII, p. 316-319, en *CSP Dom. 1644*, p. 242, p. 255 en p. 257, en *Gazette 1644*, no. 72, dd. 25 juni 1644).
1 Hs. Stockholm, RA, E 607, Bref till A. Oxenstierna, Ser. B. Eigenh. oorspr. Gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 440 no. 538. Afschriften in copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 263; in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 273, en in copieboek Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 4b, 163 en Br. 24, 88. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 6930).
2 Frederik Hendrik had een aanslag op Sas van Gent voorbereid, maar de Spanjaarden waren op hun hoede. De onderneming moest op 8 juni worden gestaakt.
3 Ernst, graaf van Isenburg († 1664), gouverneur van Namen, bevelhebber in het leger van de Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo en diens 'gouverneur des armes' Ottavio Piccolomini (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 51).
4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 25 juni 1644 (no. 6928).

pidum verberatur. Hostilis equitatus ad Borborgum apparuit, nec tamen ad castra Gallica accessit.

Dicam et de meis rebus aliquid. Prodiit hic versio Gallica libri a me pridem facti pro Veritate religionis christianae. Qui eam fecit me adiit, sed neque versionem neque praefationem, quam addidit, mihi ostendit unquam.[5] In quibusdam a meo sensu aberrat, quod ideo scribo, ne aliena dicta pro meis accipiantur. Alterum hoc est. Moriens dux Bernardus Vinariensis testamento suo reliquit nobilibus domesticis singulis XII ferme francorum millia.[6] Erat in arca eius pecunia et ei rei et alendis militibus destinata. Eam rex Galliae sibi sumsit; legata solvit aliis, non item filio meo, arte cardinalis Riceliaci, qui me amantem pacis ob hoc solum oderat. Fuisse enim filium tunc meum in eorum nobilium numero, constat omnibus et testimonia eius rei habeo. Nunc cum filius idem meus, captus pridem a Bavaris et mea, non Gallorum, pecunia redemtus ad castra marescalli Turenae redierit,[7] interpellavi ministros, ut filio meo solverent quod solverunt aliis. Quid futurum sit, nescio. Caeterum et hoc scribendum censui, ne per falsos rumores[8] credar hic captare liberalitates externas, quas sprevi semper.

Regis Angliae res sunt miserae. Durae et apud omnes Anglos odiosae sunt conditiones sub quibus ipsi auxilia Hiberni offerunt. Nova pro rege factio in Scotia oppressa est. Oxoniam, quam ambire exercitibus coeperant et Essexius et Wallerus, rex dereliquit confertque se Cestriam aut Worcestriam, si res urgeat, forte in Hiberniam iturus. Eboracum a XL millibus obsideri scribitur. Lima adhuc defenditur.[9] Princeps Robertus paulum aliquid habuit bonae fortunae inter tot adversas.[10]

Francofurti ebuccinantur victoriae Dani, Rakoczii pactio, mutata consilia aulae Turcicae, ad quam it comes Jerinus magnis cum donis, qualia etiam data sunt vicinis Hungariae bassis. Praefectus Hohentwielae cum duce suo, id est Wirtembergico, coepit agere. Aiunt alii promittere eum se in bello medium fore, dummodo duci Wirtembergico reddantur quae ipsius fuere. Addunt alii id eum ita polliceri si Galliae persuaderi id possit. Marescallus Turenae Rhenum transiit, quasi Hohentwielae subventurus. Sunt qui maiora consilia ab eo occultari putent, quia iam Bavarus ab Hazfeldio et Lotharingo vix est ut auxilia speret. Dux ipse Carolus ad suas ivit copias, quae sunt in agro Treverico. Hazfeldius autem parere Gallassio ipse non vult, sed

5 In 1640 had de Franse historicus François Eudes de Mézeray (1610-1683) het plan opgevat om een nieuwe Franse vertaling te vervaardigen van Grotius' *De veritate religionis Christianae*, ed. princeps Leiden 1627 (*BG* no. 944); vgl. nos. 4561 en 4599 (dl. XI). Op 8 juni 1644 verscheen diens *La verité de la Religion Chrestienne*, voorzien van een 'Epître dédicatoire' gericht aan de koninklijke bibliothecaris Jérôme Bignon (*BG* no. 1061). Zie over deze editie J.-P. Heering, *Hugo de Groot als apologeet van de christelijke godsdienst*, p. 221.

6 De uitbetaling van het geld dat Bernhard, hertog van Saksen-Weimar († 18 juli 1639), zijn officier Dirk de Groot had toegedacht; zie no. 4214 (dl. X). In zijn laatste wil had de veldheer bepaald: 'nous léguons, de nos deniers particuliers ... à chacun de nos gentilshommes quatre mille [richedales]' (*Bernard de Saxe-Weimar*, p. 441-442).

7 In maart 1644 had hertog Maximiliaan I van Beieren de zoon van de Zweedse ambassadeur zijn vrijheid teruggegeven; zie nos. 6741 en 6742. Pas na betaling van het afgesproken losgeld aan het Zwabisch-Beierse opperbevel mocht Dirk de Groot huiswaarts keren; vgl. nos. 6803 en 6827. Op voorspraak van kardinaal Jules Mazarin kreeg de jonge 'Grotius' een nieuwe aanstelling in het Frans-Weimarse leger; vgl. nos. 6803, 6879 en 6925.

8 Behoedzaam waarschuwde Grotius de rijkskanselier voor het 'Parijse nieuws' dat de Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes in zijn depêches naar Stockholm en Osnabrück verwerkte.

9 Prins Moritz (Maurits) van de Palts belegerde de havenstad Lyme Regis in Dorset. In de tweede helft van juni dwong Robert Devereux, graaf van Essex, de koninklijken tot opgave van de belegering (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 110 en p. 112).

10 Op 28 mei/7 juni had prins Rupert (Robert) van de Palts bij Bolton 2000 parlementsgezinde soldaten uitgeschakeld (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 108 en p. 111).

copias suas ita iussus Egram movit, apud quam coit et Gallassii miles. Haec sunt quae Francofurti dicuntur, et simul eas omnes copias et Saxonicas quasdam exspectari a Coloredone et Brouaio ad Lipsiam obsi-

dendam. Cui malo cavendo exarmatos iussu Coningsmarckii cives, importata autem multa tum alendo, tum instruendo militi necessaria. Equitem omnem, ut in obsessa urbe futurum inutilem, ab iis locis discessisse. Ipsum Coningsmarckium cum parte Hassorum se iungere. Etiam domini Torstensonii morbus ibi augetur in maius, exercitus autem eius per famam imminuitur.

Papa castellum ad Comachium nudare munimentis recusat, dicens id, ut hoc tempore non limitaneum, pactis non contineri. Hoc videntes Veneti ne ipsi quidem pacta implent. At dux Bulionius Romae instrumentum erit domus Barbarinae, magna agitantis. Princeps Thomas cum octo millibus speciem praefert oppugnaturi castellum Bremum, qui gradus esset veniendi ad Finale, magni ad res Hispanicas momenti locum. Quare Hispanus duobus militum millibus eum locum servat et omnia parat ad eum tutandum, si qua vis immineat.

Quae vero in hac urbe dicuntur, haec sunt: ducem Anguianum cum novem millibus militum, quae habebat, et novis dilectibus a Leodico, qui accessere, ire propius ad ducem Aurelianensem, ut huic, si opus est, adsit atque interim sui metu copias Beckii detineat, ne Meloni se socient. Qui in Gravelinga sunt neque eruptionibus neque machinarum uti iactibus. Contra obsessores uti machinis quadraginta, pontibus et ad humida obruenda fascibus multis. Exercitus Hispanici partem magnam ex quibus erat ad Dunquercam locis alio iisse, sive ad oppugnandum Landrecium, ut quidam existimant,[11] sive ne principi Arausionensi aditus in interiora Flandriae detur. Alii eos eo, unde abierant, redire dicunt, ut in castra ducis Aurelianensis fortunam tentent. Augetur autem quotidie obsidentium exercitus et novae hic scribuntur cohortes et supplentur quae erant cladibus aut fugis exhaustae. Militi cuique novo tres in praesens pistorienses[12] dantur. Cum Anglia nihil aliud quam vetera foedera novabuntur, quibus nec rex nec parlamentum possunt contradicere.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, consilia Sublimitatis tuae bono humani generis prosperet,

tuae Sublimitatis cultor devotissimus,
H. Grotius.

XV/XXV Iunii 1644.

Dubito, an verum sit quod hic vulgatur, regem Magnae Britanniae consensisse in conditiones ab Hibernis propositas, qui proinde missuri sint in Angliam duodecim millia militum, decem autem mille in Scotiam, ubi novas pro rege partes excitare dicitur Monrosius in Sunderlandia.

Adres: Excellentissimo illustrissimoque domino/domino Axelio Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori magnoque cancellario, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

In dorso staat in een onbekende hand: Grotii.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Belgica. Gallicam versionem libri de Veritate religionis christianae improbat. Legatum Bernhardi Vinariensis filio suo non exsolutum queritur. Anglica. Imperatorii spiritus rebus

11 Landrecies, ten westen van Avesnes. Op 15 juni deed in Parijs een gerucht over de belegering van deze plaats de ronde (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 190).

12 Iedere recruut kreeg 18 ponden (3 pistoletten) voor de aanschaf van een gevechtsuitrusting (*Gazette 1644*, no. 75, dd. 2 juli 1644).

secundis capiunt. Germanica. Papa Comachium munimentis nudare recusat. Italica. Belgica. Anglica.

6930. 1644 juni 25. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimis et excellentissimis dominis/dominis, sacrae Maiestatis Suedicae summa cum potestate legatis; domino Johanni Oxenstiernae, senatori, etc., libero baroni in Kymitho, etc.; domino Johanni Salvio, aulae cancellario, domino in Adesburg, etc.

6931. 1644 juni 25. Aan J. Oxenstierna.[1]

Illustrissime et excellentissime domine,

Plurimum debeo Excellentiae vestrae et pro epistola eius data XXX Maii et pro ea quae accedit palatini Poloni ad dominum marescallum Torstensonium, quae prudenter scripta nobisque est perhonorifica.[2] Ego eorum quae ad causae istius defensionem gloriamque regni pertinent nihil omittam. Colloquium inter regni Suedici et Danici senatores video congruere foederibus; vix tamen est ut aliquid inde boni sperem, non quod non senatum Danicum putem pacis amantem, sed quod rex aspero adhuc animo et pro magno lucro habente aequam hactenus mari fortunam facile in senatu inventurus sit aliquos qui affectus suos ex ipsius affectibus trahant.[3] Quodsi res transferatur ad ea colloquia quae Osnabrugae et Monasterii habentur,[4]

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. Deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6929). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 154. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 114 en 4° 38, 49; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 95; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 255; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 64 en Br. 24, 87.

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist*., p. 728 no. 1673 en Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 158. Afschriften aanwezig te Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 267 (doorgestreept); te Leipzig, UB, ms. 2633, f. 277; te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 116 en 4° 38, 49; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 97; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 258; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 65 en Br. 24, 89. Antw. op no. 6901.

2 Krzysztof Opaliński (1609-1655), 'woiwode' van Poznań, had op 6/16 mei [= maart] 1644 een vredelievende brief aan de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson geschreven; zie nos. 6826 en 6853, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 241.

3 In een schrijven van 9/19 februari hadden de Deense rijksraden de rijksraden in Stockholm een samenkomst aan de grens voorgesteld (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 378-379; *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 232, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 449-452). De boodschap werd op 2/12 maart door de Zweedse rijksraden beantwoord (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 172-175, en Londorpius, *Acta publica* V, p. 878-880). Van Deense zijde werd op 23 maart/2 april afwijzend op de Zweedse eisen gereageerd (*Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve* V (1641-1644), p. 464). Dit schrijven werd de Zweedse rijksraden op 15/25 april ter hand gesteld (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 507-511). Tegen die tijd was al bekend dat Frankrijk en de Republiek vredesmissies naar het noorden wilden zenden.

4 Niet alleen Grotius, ook de gevolmachtigden in Osnabrück (no. 6899) vroegen zich af of koning Christiaan IV in zijn hoedanigheid van hertog van Holstein partij kon zijn op de vredesconferenties (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 449-452 en p. 461-463).

non poterit imperator causam communem liberae per mare navigationis deserere,
nisi civitates maritimas vehementer velit of-

fendere.[5] Marescallorum Hornii et Torstensonii cognitas antehac virtutes gaudeo in rebus maximi ad patriam momenti rursus enitescere.[6]

Fusiorem causae nostrae explicationem iam Belgico sermone acceperam,[7] et iam in Latinum sermonem eam transtulissem, nisi audissem in Suedia versionem ex Suedico fieri, quod multo erit rectius utiliusque.[8] Ego interim hic in omni sermone qua publico qua privato non desino et aequitatem armorum Suedicorum et obiectionum Danicarum iniquitatem ostendere.[9] Literae papae et regis Poloniae omissae fuerunt addi Excellentiae vestrae literis.[10]

Sum maneoque semper, illustrissime et excellentissime domine,

Excellentiae vestrae perpetuo serviturus,

H. Grotius.

[Lutetiae,] XV/XXV Iunii 1644.

Adres: Illustrissimo et excellentissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, regni Suedici senatori, reginae regnique summa cum potestate legato, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Oxenstiernae, plenipotentiario.

Adres (volgens de copie te Dresden): Joanni Oxenstiernae.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Danis dominium maris Baltici invidet. Suedicum manifestum contra Danos laudat, suumque erga illos affectum praedicat.

6932. 1644 juni 25. Aan H. Appelboom.[1]

5 De Hanzesteden Lübeck, Hamburg en Bremen hadden de kronen van Denemarken en Zweden reeds hun bemiddeling aangeboden.

6 Het doortastende optreden van de Zweedse legerleiders Gustav Karlsson Horn en Lennart Torstensson.

7 De Zweedse correspondent Harald Appelboom had Grotius op 15 mei de Nederlandse versie van het Zweeds Manifest van 16/26 januari 1644 toegestuurd: ‘Manifest, waer in die oorsaecken verclaert worden, welcke die Coninckl[ijcke] Majesteyt tot Sweeden, etc. Bewoghen ende ghedronghen hebben tot een oorlogh te resolveren ... teghen ... des Conincks Christiani des Vierden tot Denemarck, etc. Vijandtlijcke ende gewelt-dadighe attentaten’, Amsterdam 1644 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5075).

8 Koningin Christina van Zweden had inmiddels de verzending geregeld van de Latijnse versie: *Manifestum, declarans causas, quibus Sac. R. M.tas Sueciae, permota et adacta est, ad decernendum bellum, ac tuendum armis, suum ... ius, adversus ... Christiani quarti Daniae regis, violentos et hostiles actus ac conatus* ...; zie nos. 6883 en 6969.

9 In zijn nieuwsbrieven van 18 juni (nos. 6916 en 6917) had de ambassadeur uitvoerig verslag uitgebracht van zijn bezoeken aan koningin Anna van Oostenrijk, aan de prins van Condé en aan staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne.

10 Misschien de brief van paus Urbanus VIII aan koning Wladislas IV van Polen over de intrede van diens halfbroer Jan Kazimierz in de orde van de jezuïeten, dd. 23 september/3 oktober 1643, en het antwoord van de Poolse vorst aan de paus, dd. 27 november/7 december 1643 (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 241).

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 48. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 728 no. 1671. Antw. op no. 6908, beantw. d. no. 6943.

Clarissime domine,

Sperant Galli Gravelingam in ipsorum fore potestate intra menses duos.[2] Crescunt ducis Anguiani et marescalli Turenae exercitus et forte coibunt. Pugnas mari video neu-

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 25 juni 1644.

tri triumphum dedisse.[3] Plurimum refert quid Dano dicturi, quid deinde facturi sint Batavi, quorum magnae sunt mari vires.[4] Ego hic ita causam nostram defendo, ut in nostrae causae societatem pertraham gentes omnes.[5] Marescallis Hornio et Torstensonio itemque Conigsmarckio res gaudeo bene procedere.[6] Nutans Rakoczius[7] facile eo impelletur, quo spirabit aura a Constantinopoli;[8] inde enim potissima pende[n]t consiliorum eius. Non dubito, quin ibi laboraturi sint Galli, ut aulam illam ad suas utilitates trahant, et iam pecuniam ad Rakoczium misere.[9] Colloquium inter Suedos et Gallos puto brevi inchoatum iri; nodi enim, qui id morantur, non sunt inexplicabiles.[10] Woldomarus videtur sine matrimonio domum rediturus.[11]

Deus, clarissime domine, Claritudinem vestram sospitet,
Claritati vestrae studiosissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XXV Iunii 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

3 In hun tijdingen over de zeeslagen in het 'Diep van List' van 16/26 mei en 25 mei/4 juni hadden de Denen zich de overwinning toegeëigend.
4 De hulpvloot van Louis de Geer was weliswaar uiteengedreven, maar met deze actie had koning Christiaan IV van Denemarken de Staatse convooivloot nog niet de wind uit de zeilen genomen.
5 Grotius had zelfs exemplaren van zijn *Edictum serenissimae potentissimaeque reginae Suedorum ... missum ad populos imperii eius super suscepta regni et populorum defensione contra vim et iniuriam illatam a Daniae rege* (*BG* no. 679A) naar Italië en Polen verstuurd; vgl. nos. 6861 en 6919.
6 De Zweedse legerleiders Gustav Karlsson Horn, Lennart Torstensson en Hans Christoph, graaf van Königsmarck.
7 De in het nauw gedreven Zevenburgse vorst György I Rákóczi had te kennen gegeven dat hij vredesbesprekingen met de keizer wilde aangaan.
8 Sultan Ibrahim hield zich neutraal in de strijd van de Zevenburgers tegen de keizer.
9 De Fransen begonnen oog te krijgen voor de problemen van de Zevenburgse vorst. Behalve geld (uit de Frans-Zweedse subsidiekas) wilden zij hem ook diplomatieke steun verlenen. Aanvankelijk wezen zij de edelman Du Bois de Cargrois (no. 6872) voor een missie naar Zevenburgen aan, maar bij nader inzien gaven zij de voorkeur aan de raadsheer Antoine Fouquet, heer van Marcilly-Croissy; zie *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. LXXXIII, p. 182-192 en p. 277-285.
10 Wanneer alles naar wens zou verlopen, zouden de Franse en Zweedse gevolmachtigden ter vredesconferentie elkaar op woensdag 12/22 juni te Harkotten ontmoeten. Een teer punt bleef de Franse weigering om de vertegenwoordigers van de Zweedse kroon de 'eerste visite' te brengen; vgl. no. 6933.
11 Het bericht was onjuist (hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 8, met nieuwsberichten uit Kopenhagen van 21/31 mei 1644). De trouwlustige graaf Valdemar Christian van Sleeswijk-Holstein bleef op last van tsaar Michael Fedorovitsj onder huisarrest staan. Pas in augustus 1645 kwam er een einde aan zijn beproevingen.

6933. 1644 juni 25. Van S. Rosenhane.[1]

Illustrissime domine,

Ob prius memoratas causas pacis tractatus adhuc suspenditur, et iam palam caesarei Danicam litem morae causam obtendunt et compositionem eius Osnabrugae tentandam impensius flagitant quam id expetere videantur ipsi Dani.[2] Interim congressus lega-

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 17, 14. Eigenh. ondertek. Antw. op no. 6902, beantw. d. no. 6947.

2 Zowel in Osnabrück als in Munster was er een discussie opgelaaid over de noodzaak

torum Sueciae et Galliae, aliquoties tentatus,[3] hactenus impeditus fuit ob valetudinem domini Davausii et nuper ob excursionem Bremensium et Danorum intutum reddentium iter legatorum nostrorum.[4] Tentarunt Galli praerogativas sibi quasdam in hoc congressu praeripere, ac ideo propiorem sibi locum primo eligerunt, quod noluere nostri. Diversa deinceps loca parum distantia nostri proposuerunt, ubi alternatim se inviserent legati, sorte missa quis prius inciperet, quod rursus illis non placebat. Tandem de Harcotten, loco Osnabrugae paulum propiore, ubi nobiles duo in una area, diversis tamen contignationibus habitant, convenerunt,[5] ut qui illuc primum appulerint more legatorum serius venientes primi salutarent. Et de hisce minutissimis diu satis concertarunt: sicut enim Davausius suae dignitatis multus aestimator est, ita certe dominus Oxenstiernius sui quoque respectus adeo tenax, ut ne in minimis quidem cedere cogitet.[6] Cum ipsi deinceps convenerint, quid actum erit Excellentiae vestrae prolixius indicabo.

Ex Suecia multo tempore nihil habuimus, quia ab archiepiscopo Bremensi aliquoties interceptae sunt literae nostrae.[7] Classis tamen nostra in mari.[8] Danus obsidionem Gothenburgensem relinquens,[9] Hollandicam classem sine successu adortus, Haffniam rediit.[10] Campimareschallus adhuc Jutiam tenet[11] ibique fortassis cum adventantibus

3 Aanvankelijk zouden de Franse en Zweedse gevolmachtigden ter vredesconferentie elkaar op 28 mei/7 juni te Harkotten ontmoeten. Op 6 juni had Abel Servien zijn Zweedse collega's moeten mededelen dat Claude de Mesmes, graaf van Avaux, het bed moest houden. De bijeenkomst werd voor onbepaalde tijd uitgesteld.

4 Niet lang daarna was de datum voor een ontmoeting op woensdag 12/22 juni bepaald. Maar nu waren het de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius die de afspraak niet konden nakomen: van verschillende zijden hadden zij vernomen dat soldaten van aartsbisschop Frederik van Bremen, generaal van het Deense leger, hen in een hinderlaag wilden lokken (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 255-256, en *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 290-291).

5 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien hadden voor zich het fraaiste huis in Harkotten gereserveerd, aan de rechterkant van de weg van Munster naar Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 208, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 223).

6 De Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna weigerde de Fransen op het punt van de ‘eerste visite’ tegemoet te komen. Eind juni liet hij zijn collega Johan Adler Salvius alleen naar Munster afreizen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 256-259).

7 Soldaten van aartsbisschop Frederik van Bremen, generaal van het Deense leger, maakten de postroutes van Hamburg naar Osnabrück onveilig. Voor alle zekerheid lieten de Zweden een onderzoek instellen naar de frequentie van de koeriersdiensten tussen Munster en Amsterdam (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 250 en p. 254).

8 De Zweedse admiraal Klas Fleming had de haven van Dalarö verlaten. Met een vloot van ongeveer 48 schepen zette hij koers naar de Sont (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 92).

9 Het was koning Christiaan IV en de Noorse gouverneur Hannibal Sehested niet gelukt om de toegang tot de haven van Göteborg volledig af te sluiten.

10 Nadat zijn oorlogsbodems de hulpvloot van Louis de Geer in het ‘Diep van List’ (16/26 mei) uiteen hadden gedreven, was koning Christiaan IV naar Noorwegen gezeild. Veertien dagen na de tweede slag (25 mei/4 juni) voegde hij zich weer bij zijn oorlogsvloot. Op 21 juni/1 juli keerde de vorst naar Kopenhagen terug (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 91-92 en p. 306).

11 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson hield zijn hoofdmacht in het hertogdom Holstein bijeen.

caesarianis,[12] itinere longo et difficili debilitatis, potius certaturus quam ut illos procul cum suorum incommodo alibi quaerat.

Literae Excellentiae vestrae mihi fuerunt gratissimae, quibus de variis novis et de origine inprimis Danorum singulariter sum edoctus.[13] Conabor Excellentiae vestrae porro inservire in quibuscunque potero, prout sum et esse cupio,

Excellentiae vestrae paratissimus servitor,
Schering Rosenhane.

Monasterii, die 15/25 Iunii 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 5 Iulii.

6934. 1644 juni 27. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine observandissime,

Admiralis Flemmingius cum 45 navibus magnis et armatis in oceano Balthico est.[2] Hanc classem sequuntur multa minora navigia militem portantia; qui Bornholmiam[3] depraedati sunt. Helmstadium ab Hornii Excellentia occupatum esse ferunt.[4] Gerianae naves circa Vlilandiam expectant[5] alias maiores hic a Societate Westindiae comparatas. Brevi abituri sunt cum 40 navium armatarum, 700 onerariarum classi legati 6 Belgici in Sueciam et Daniam.[6]

Quaeso, ut excusare dignetur illustrissima Excellentia vestra summam hanc festinationem meam atque uberiora expectare futura hebdomade. Comes de La

12 De Zweedse generaal-majoors Hans Christoph, graaf van Königsmarck en Robert Douglas zouden aan de Elbe en Weser een front vormen tegen het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, en veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen.

13 Op verzoek van de Zweedse resident in Munster had Grotius verslag gedaan van zijn onderzoek naar de oorsprong van de Goten en de Juten; zie nos. 6867 en 6902.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 22). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6918, beantw. d. no. 6953.

2 Met een vloot van ongeveer 48 schepen zette de Zweedse admiraal Klas Fleming koers naar de Sont (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 92).

3 Het Deense eiland Bornholm (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 533).

4 Na de capitulatie van het Deense garnizoen van Laholm (14/24 mei) had het leger van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn de aanval ingezet op Halmstad (1/11 juni) (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 312-314, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 87).

5 In de tweede helft van juni bereikten de gehavende schepen van de hulpvloot van Louis de Geer de veilige wateren van het Vlie. Een maand later had admiraal Maerten Thijssen weer een vloot van 30 schepen bijeen ('Brieven van Louis de Geer', in *BMHG* 29(1908), p. 271-274).

6 Langzaam werd in het Vlie de vloot in gereedheid gebracht die de Staatse gezanten naar het noorden zou brengen. Begin juli scheepten de ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker, Cornelis van Stavenisse, dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en de Friese raadsheer Joachim Andreae zich in. Op 7 juli liet vice-admiraal Witte de With de zeilen hijsen.

Gardie illustrissimam Excellentiam vestram plurimum salutat et nonnulla relaturum se mihi spondet ad illustrissimam Excellentiam vestram spectantia.[7]

7 De Zweedse graaf Magnus Gabriel De la Gardie had op doorreis naar Amsterdam een bezoek gebracht aan het Staatse legerkamp te Assenede. Bij die gelegenheid werd hij voorgesteld aan Frederik Hendrik; zie nos. 6920 en 6943.

Deus illustrissimam Excellentiam vestram bono publico diu sospitem servet, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae devotissimus servitor,
H. Appelboom.

Amstelodami, 27 Iunii 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 5 Iulii.

6935. 1644 juni 27. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Pro iis quae de rebus Gallicis ad Grevelingam scribis[2] gratias habeo. Successum Galliae quam nostris feliciorem fore auguror; nihil enim ad Leiam princeps promovet[3] hoste cum satis magnis copiis fossam defendente et praeteritorum annorum experientia satis edocto unde periculum metuere et quomodo ei occurrere debeat. Extraordinarius Bataviae Conventus finem accepit,[4] legati nostri[5] cum classe in Suediam[6] et Daniam[7] proficiscentur ubi ventus operam dederit.[8] Videbimus quid ea effectura sit legatio, nam de Anglica spem omnem decollasse video et regem ex Oxonia se recepisse intelligo non iusto cum exercitu, sed fugientis instar.[9]

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 313. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6914, beantw. d. no. 6948.
2 Het laatste nieuws over de belegering van Gravelines (Grevelingen) door het leger van de 'generalissimus' Gaston van Orléans.
3 In het Staatse legerkamp te Assenede was na de mislukte aanslag op Sas van Gent niets vermeldenswaardigs voorgevallen. Op 28 juni zocht Frederik Hendrik de vijand in de omgeving van Brugge op. Over Eeklo bereikte hij de volgende dag de plaats Maldegem (*Briefw. C. Huygens* III, p. 500 en p. 502).
4 Vanuit Helsingør had de Staatse resident Carel Carelsz. van Cracauw alarmerende berichten laten horen. Voor de Statenleden vormde het nieuws uit Denemarken aanleiding tot het bijeenroepen van een buitengewone vergadering van de Staten van Holland. Na vier dagen ging de vergadering weer uiteen (*Res. SH*, dd. 19-23 juni).
5 De instructies voor de Staatse vredesmissies naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina kwamen op 25 juni gereed.
6 De Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker en de Zeeuwse raadpensionaris Cornelis van Stavenisse maakten hun reis naar Zweden aan boord van het schip van kapitein Anthonis van Zalingen.
7 Het schip van schout-bij-nacht Claes Waterdrincker zou de ambassadeurs dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en de Friese raadsheer Joachim Andreae in Helsingør aan land brengen.
8 De Staatse convooivloot bestaande uit 40 oorlogsschepen en 700 koopvaarders lichtte op 7 juli het anker (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 72-75).
9 De Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude hadden hun bemiddelingsvoorstellen ingediend. Zowel het Parlement in Londen als koning Karel I schoven een discussie voor zich uit. Tijdens hun verblijf bij de koning in Oxford werden de vredesbemiddelaars geconfronteerd met de opmars van de troepen van de parlementsgezinde legerleiders Robert Devereux, graaf van Essex, en sir William Waller.

Prodierunt hisce diebus volumina duo edictorum et placitorum omnium quae ab eiuratione regis Hispanici nomine Ordinum Foederatorum publicata sunt,[10] in quibus

10 Willem de Groot kreeg inzage in het *Nederlandtsche Placcaet-Boeck, vervattende in twee deelen alle de placcaten, ende ordonnantiën, uyt-ghegeven bij de Hoog-Mogende Heeren Staten Generael ... sedert 1581 ... tot op den teghenwoordighen Jare 1644*, Amsterdam 1644. In deel I, p. 449-450, staat het 'Placcaet, tegen de Apologie Grotii, den 24 Novembris, anno 1622', afgedrukt. Zie voor de tekst van het verbod op het druk-

multa sunt non contemnendae utilitatis. Invenio illic et edictum Apologetico tuo oppositum, qui liber iam omnium rectorum manibus teritur. Ecquid a domino Utenbogardo super concordiae modo expectare debeas nescio, ego certe eum urgere non desinam.[11] Recte iudicas posse a Sorberio indicem Anthologiae confici si accedat praemium, sed in eo Blavius nimis tenax est.[12] Velim scire quando proditura sint tua in Vetus Testamentum;[13] iam enim praeteriit tempus quod antea praestitueras. Valde laetor te non male sperare de negotio Cerizantii,[14] et tamen mirum est mitti in Galliam, ubi legatus es ordinarius, alium cum congiario novem millium annuorum,[15] si is tecum consilia non sit sociaturus, sed res suas seorsim acturus.

Sed his omnibus Deus providebit, cuius protectioni te, tuam tuosque omnes votis meis et precibus commendo. Vale,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XXVII Iunii 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 5 Iulii.

En in dorso: 27 Iunii 1644 W. de Groot.

6936. 1644 juli 1. Van G. Keller.[1]

Hochedeler, gestrenger herr ambassadeur, hochgenaigter herr vndt patron,

11 Beide broers probeerden de bejaarde remonstrant Johannes Wtenbogaert te bewegen tot het opstellen van een geschrift waarin hij voor het nageslacht nog eens zijn gedachten vastlegde over de noodzaak en de beste manier om de eenheid der kerken te herstellen.

12 De Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu was zelf met het plan gekomen om de Franse protestant Samuel Sorbière in te schakelen bij het persklaar maken van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534); zie no. 6898.

13 In zijn brief van 7 mei (no. 6849) had Grotius geschreven dat hij de laatste hand legde aan de indices van zijn *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137).

14 De Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes (nos. 6696 en 6715) had zich inmiddels bij Grotius aangediend.

15 André Rivet strooide op 6 juni het verhaal rond dat de heer van Cerisantes voor zijn diensten aan het Zweedse koninkrijk een honorarium van 8000 ponden per jaar mocht ontvangen. Tegen het einde van de maand bezat de Haagse hofpredikant meer informatie: ‘Je vous ai parlé ci devant d'un envoyé de Suede à Paris. C'est le Sr. Cerisante, c'est à dire Duncan, qui a autres fois esté avec le Marquis du Vigean. On luy donne neuf mille livres d'apoinctement. Je ne sçay comment M. Grotius avalera cette pillule. Cet autre est un esprit hardi et entreprennant, et qu'on dit avoir gagné le coeur de la Reyne et du chancelier Oxensterne’ (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 291 en p. 305).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 109. Eigenh. oorspr. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.

Allss am vergangnen Montag, nach damahln abgefertigter post, der herr ambassadeur Salvius sich vff eine spatzierraise begeben,[2] ist er noch selbigen abend alhier ange-

2 De Franse en Zweedse gevolmachtigden ter vredesconferentie zouden elkaar op woensdag 12/22 juni te Harkotten ontmoeten. Maar toen de Zweedse gevolmachtig-

langt, jedoch incognito,[3] vndt allein zu dem ende, vmb hiesigen orth zu besehen, vndt die Ossnabrückische einsamkeit ein wenig zu divertiren. Gleichwol hatt die occasion gegeben, dass die herren Frantzösische gesandten ihn, vndt nachgehendts er sie wiedrumb, doch beedes ohne einige suite, sondern gantz still vndt vnbekannt, besuchet, vndt allsso conferentz mit einander gepflogen haben,[4] weiln ohne das selbige zu Harkoten bewusster vrsachen halber nicht vor sich gehen können. In ein paar tagen werden I. Exc. wiedrumb vff Ossnabrück, von wannen auss mit bericht ferner verlauffs Ew. Exc. vff zu warten ich vnvergessen sein werde, die ich immittelst göttlicher bewahrung getrewlich empfehle,

Ew. Exc. gehorsamber diener,
G. Keller m.pa.

Dat[um] Münster, den 21. Iunii 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. [1]4 Iulii.

6937. 1644 juli 1. Van P. Pels.[1]

Mijnheer,

Ick en hebbe in eenen gereuymen tijt u. Exc.[cie] niet geschreven per faute van matterie.[2]

De groote armade van Sweden is in de Oostzee[3] sonder datter tijdinge compt yets te attenteeren;[4] alleen seggen, dat se in Schoonen Cristianopoli te waeter en te lande belagert hebben.[5] Men spreckt van nieuw hauwelijck met den coning van

3 Op maandag 17/27 juni maakte Johan Adler Salvius per postkoets zijn reis naar Munster. Diezelfde avond verwittigde de Zweedse gezantschapssecretaris Mattias Mylonius (Biörenklou) de Franse gevolmachtigden van het bezoek (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 256-270).
4 De Zweedse gevolmachtigde sloot op 22 juni/2 juli zijn conferentie met de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien af. De volgende dag aanvaardde hij de terugreis.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 16 (1644, 4). Eigenh. oorspr.
2 De laatste bekende brief van Pauwels Pels dateert van 22 april 1644 (no. 6826).
3 De Zweedse admiraal Klas Fleming had de haven van Dalarö verlaten. Met een vloot van ongeveer 48 schepen zette hij koers naar de Sont.
4 Al geruime tijd hadden de Zweedse rijksraden een aanslag op het Deense eiland Bornholm in hun krijgsplannen opgenomen (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 533).
5 Kristianopel werd aangevallen vanuit de Zweedse garnizoensstad Kalmar; vgl. no. 6763.

Polen met eene France princesse,[6] ja eenige rammelen[7] nogh overzee, maer dat en kan ick niet aennemen.[8]

6 De Poolse koningin Cecilia Renata van Oostenrijk was op 24 maart 1644 gestorven. Nog voordat de plechtige begrafenis had plaatsgevonden, sprak men al over de voordelen van een huwelijk van koning Wladislas IV met de Franse prinses Anne-Marie-Louise van Orléans ('la Grande Mademoiselle'), hertogin van Montpensier.

7 Het publiek hield zich bezig met 'rammelen' (speculeren) over een verbintenis met de Zweedse kroon.

8 Ook de koning zag het liefst koningin Christina van Zweden aan zijn zijde (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 190, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 269). Toen die droom niet uitkwam, liet de Poolse vorst zijn blik vallen op prinses Maria van Gonzaga.

Den sindicus van Norenbergh, resideerende tot Ween en, seynt mij desen inleggenden brieff, seggende open te sijn tot mijnder lecture, maer is evenwell gesloten.[9] Heft mij aen te hauden ome antworde gebeden.

Ick blijve, mijnheer,

u. Exc.[cie] ootmoedige diener,
Paulus Pels.

1[mo] Iulio 1644, Dansick.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 9 Aug.
En in dorso: 1 Iulii 1644, Pels. 1 Iulii 1644, P. Pels.

6938. 1644 juli 2. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Calent adhuc istae controversiae et libri prodeunt plurimi.[2] Qui Mileterii librum probaverant viri boni de Sorbona tres,[3] ii suis functionibus et sententiae dicendae iure in annum privati sunt, non quod non pars maxima Sorbonae velit disciplinam restitui, sed quod locus est libro Mileterii qui non obscure locum illum II capitis II ad Thessalonicenses in papam aut certe purpuratos Quirites torqueat.[4] Miratus sum monachum, qui dixit ecclesiam nunc adeo gloriosam non debere retrahi ad infantiae suae rudimenta,[5] quasi gloria ecclesiae sit in divitiis et luxu magis quam in sancta

9 De 'heer te Wenen' (mogelijk de Neurenbergse jurist Jobst Christoph Kreß von Kressenstein of diens collega Tobias Oelhafen) gaf in zijn brieven aan Pauwels Pels regelmatig blijk van een grote nieuwsgierigheid naar de voortgang van het verzoeningswerk van de Zweedse ambassadeur te Parijs; vgl. nos. 6589 en 6762.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 969 App. no. 712. Antw. op no. 6921, beantw. d. no. 6956.

2 De jezuïeten gaven grote ruchtbaarheid aan hun kritiek op de memorie *De la fréquente communion* van de jansenistische theoloog Antoine Arnauld; vgl. no. 6903, en G. Hermant, *Mémoires ... sur l'Histoire ecclésiastique du XVIIe siècle* I, p. 288-292.

3 De Sorbonisten Hemère, de Flavigny en Bazire hadden op 20 mei 1644 hun instemming betuigd met het nieuwste werk van de Franse irenist Théophile Brachet de La Milletière, *Le Pacifique Véritable, sur le debat de l'usage legitime du Sacrement de Penitence. Expliqué par la doctrine du S. Concile de Trente*. Hun bijval kwam spoedig ter discussie te staan. Op verzoek van de syndicus van de theologische faculteit werd een heroverweging ingesteld. Op 25 juni nam het college van doctores van de Sorbonne het besluit om het boek alsnog te verbieden. Van de 'approbateurs' werd verlangd dat zij hun instemming zouden herroepen. Alleen Claude Hemère gehoorzaamde. Zijn collega's de Flavigny en Bazire trokken hun goedkeuring niet in. Een langdurige schorsing hing hen boven het hoofd (R.J.M. van de Schoor, *De irenische theologie van Théophile Brachet de La Milletière*, p. 171-185, en G. Hermant, *Mémoires ... sur l'Histoire ecclésiastique* I, p. 285-288).

4 In zijn tweede brief aan de Thessalonicenzen waarschuwt Paulus de gelovigen tegen valse leraars. Op p. 9-11 van zijn *Le Pacifique Véritable* had Théophile Brachet de La Milletière de prelaten van weleer aangewezen als degenen die schuld droegen voor de verbastering van de biecht (R.J.M. van de Schoor, *o.c.*, p. 183 n. 46).

5 De monnik was 'le Père Yves' (1593-1678) van de orde der Minderbroeders-Kapucijnen. In zijn petitie *Très-humbles remonstrances présentées à la Reine contre les nouvelles doctrines*

paupertate et crucis tolerantia. Gropperi illud verum esse prope omnes hic qui boni sunt inter episcopos et doctores agnoscunt.[6] Sed nescio quomodo evenerit ut omnes ferme qui disciplinam re-

de ce temps, Parijs 1643, had hij gepleit voor maatregelen tegen nieuwlichters die een herstel van de kerk naar het vroege voorbeeld nastreefden; zie no. 6903.

6 Grotius deelde de opvatting van 'kardinaal' Johannes Gropper dat de discipline in de kerk eerder uitgedoofd dan verslapt was; vgl. nos. 6903 en 6916. Het citaat had hij gevonden in diens *Institutio catholica, elementa christianae pietatis succincta brevitate*

stitutam volunt, sint ut scripsi antehac[7] ianseniani, id est, in praedestinatione, gratia, libero arbitrio meri calvinistae. Quod saepe precor et id quod in nobis est opis, id obtinere poterimus,[8] ut quod in illis est mali intereat, quod bonum est maneat, floreat et crescat, erit cur re tam prodigiosa Deo agamus gratias.

Ex Gothofredi consuetudine multa possunt disci. Est enim historiae antiquae non imperitus, novae peritissimus.[9] Rectores vestri nimium ἀναβαλλόμενοι[10] occasionem perdiderunt faciendae rei suae una cum Suedis. Alioqui potuit debellari Danus in ipso initio et libertas reddi commerciis magno cum bono generis humani. Spiringius in iis quae agit publice, foederibus nititur.[11] Privatae ipsius actiones ostendunt ingenium ab humanitate non minus quam ab humanis literis remotum.[12] Et ea res hoc tempore ipsi quidem indecora est, Suedicae autem rei noxia. Bene autem Curia vestra temperavit decretum, ut honori parceret agentis personam publicam; de re statuerat quod ius ferebat. Quodsi dominus Spiringius Silvercronius Northolimensis odia cavere vult, opus est actibus talibus abstineat. De controversia Suedos inter et Danos scripsi ea quae congruebant, ut puto, et iuri communi et facto,[13] quatenus eius ad me notitia pervenit. Et plane eadem est epistola marescalli Torstensonii ad regem Daniae.[14]

Gratias ago quod dominum Utenbogardum, iam plane senem, non impellis, sed molliter excitas.[15] Cerisantem plane non metuo. Accepi per eum nunc mandata agendi

7 In zijn brief van 9 april 1644 (no. 6803).

8 De strekking van de passage ‘Quod saepe precor ... id obtinere poterimus’ is niet helemaal duidelijk.

9 Eind mei was Willem de Groot voorgesteld aan Théodore Godefroy, juridisch adviseur van de Franse delegatie ter vredesconferentie; zie no. 6885. In Parijs genoot de diplomaat van protestantsen huize aanzien als historiograaf en verzamelaar van politieke en historische documenten (*DBF* XVI, kol. 448-449). Ondanks de lofprijzing in deze brief bleef Grotius op zijn hoede; vgl. nos. 6468 en 6488 (dl. XIV).

10 Hesiodus, *Opera et dies* 412. Grotius laakte de afwachtende houding van de Staten-Generaal in de Zweeds-Deense oorlog. Hij zag geen heil in de ‘Via concordiae’, die zij op aanwijzing van Frederik Hendrik probeerden te ‘attenteeren’.

11 De Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona bestookte de Staten-Generaal nog steeds met memoranda waarin hij in scherpe bewoordingen aandrong op een wapenvereniging zoals vastgelegd in het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640 (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 170-175).

12 Op zijn Rijswijkse familiegoed was Petter Spiring Silvercrona er niet voor teruggedeinsd om de rust van de eerbare weduwe van ‘Seger Maes’ te verstoren. Na een opvliegende reactie van de Zweedse resident verleende het Hof van Holland de weduwe een ‘mandement van sauvegarde’. Het mandement wees de familie in haar geheel als de schuldige aan, maar dit subtiele onderscheid ontging het Haags gepeupel. Binnen de kortste tijd koelde het zijn woede op het woonhuis van de resident (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 1014-1018).

13 De rechtvaardiging van het Zweedse wapengeweld tegen koning Christiaan IV van Denemarken. Willem de Groot was tot de ontdekking gekomen dat de argumenten van zijn geleerde broer afweken van de gangbare opvattingen; zie nos. 6903 en 6921.

14 Onder de documenten die Grotius had verzameld voor het opstellen van een openbare verklaring over de oorzaken van de Zweeds-Deense oorlog bevond zich ook een exemplaar van de Nederlandse versie van het Deens Manifest van 30 januari/9 februari 1644 (no. 6793). Hierin was een brief opgenomen die de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson op 14/24 januari tijdens een inspectiereis naar de schans van Middelvaart (Middelfart) had opgesteld. Het schrijven was niet aan koning Christiaan IV van Denemarken, maar aan de Deense rijksmaarschalk Anders Bille (Bilde) gericht (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 377). Kort en krachtig verdedigde de Zweed de ‘inkwartiering’ van zijn troepenmacht in het hertogdom Holstein (Knuttel, *Cat. v. pamfl.*, nos. 5078 en 5079).

15 Beide broers zouden gaarne zien dat de bejaarde remonstrant Johannes Wtenbogaert

tum de rebus aliis, tum de Danicis.[16] Si dominus Rivetus et eius socii[17] ita metiantur hominis sui profectus, ut ob id Suediae adiutores faciant Batavos, non invidebo, atque interim res meas, id est, mihi mandatas agam. De Diderico ex quo hinc abiit nihil accepi.[18]

Tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

2 Iulii 1644.

Si vestrarum partium librarii velint habere exemplaria libri de Horis canonicis,[19] petere debent a librario Mernilio, via Iacobea apud Sanctum Ivonem, aut a librario Gaillardo apud Sanctum Hilarium.[20] Velim, ubi copia aderit, exemplar unum per dominum Vergoesium aut alium mitti ad doctores Lovanienses, ut eorum exquiratur iudicium.[21] Edunt iesuitae multos libros, ut doceant aliarum societatum magistros eadem defendisse quae Hereavius;[22] multos autem et nobiles iesuitas contra docuisse.[23]

16 Op maandag 13 juni had de Zweedse koninklijke afgezant Marc Duncan de Cerisantes de ambassadeur in Parijs het schrijven van koningin Christina van Zweden, dd. 27 januari/6 februari 1644 (no. 6696), overhandigd.

17 In een brief van 20 juni aan de Parijse raadsheer Claude Sarrau merkte de Haagse hofpredikant André Rivet het volgende over de missie van de heer van Cerisantes op: ‘Je ne sçay comment M. Grotius avalera cette pillule. Cet autre est un esprit hardi et entreprennant, et qu'on dit avoir gagné le coeur de la Reyne et du chancelier Oxensterne’ (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 291 en p. 305).

18 De Frans-Weimarse officier Dirk de Groot had zich op 20 juni gemeld op het hoofdkwartier van zijn nieuwe bevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, te Turckheim (ten westen van Colmar); zie no. 6925.

19 Het ‘discours’ van de Parijse kanunnik Claude Joly, *Consultatio de reformandis horis canonicis ac rite constituendis ecclesiasticorum muneribus*, Parijs 1643 (nos. 6356 en 6389 (dl. XIV)). Een uitgave in de Republiek achtte Grotius wenselijk (nos. 6403, 6444 en 6479 (dl. XIV)).

20 Vermoedelijk de Parijse boekhandelaren Le Mercier, die winkel hield in de rue Saint-Jacques nabij de kapel van de heilige Ivo (Saint-Yves), en Jean Gaillard, gevestigd in de rue des Carmes of rue de Lanneau (voorheen rue Saint-Hilaire). Laatstgenoemde straat telde in 1571 14 boekwinkels (*Catalogue chronologique des libraires et des libraires-imprimeurs de Paris*, Parijs 1789 en Amsterdam 1969, p. 100, en *Catalogue alphabétique*, p. 108, en voorts J. Hillairet, *Dictionnaire historique des rues de Paris* I, p. 273 en II, p. 19 en p. 438-439).

21 Willem de Groot vond de katholieke advocaat Willem van der Goes (1613-1688) de meest geschikte tussenpersoon; zie no. 6426 (dl. XIV). Waarschijnlijk bleef de gedachte van een consultatie van de doctores te Leuven bij een goed voornemen dat nooit ten uitvoer is gebracht.

22 De rector van de universiteit van Parijs had in een *Acte fait à la diligence de M. le recteur de l'Université de Paris, pour descouvrir et faire condamner une doctrine preiudiciable à la vie d'un chacun et particulierement des Rois et Princes Souverains, enseignée au College des Jesuistes à Paris*, Parijs 1643, een klacht ingediend tegen de colleges van de jezuïet François Héreau (of Hayreau) aan het Collège de Clermont. Zijn bezwaren werden door de raadsheren van het Parlement van Parijs overgenomen. Bij arrest van de ‘Conseil du roi’, dd. 3 mei 1644, moesten de jezuïeten zich onthouden van het geven van onderwijs in de ‘propositions et maximes’ van hun ordegenoot (G. Hermant, *Mémoires ... sur l'Histoire ecclésiastique du XVIIe siècle* I, p. 260-263 en p. 272-274).

23 De ‘pères’ Nicolas Caussin en Pierre Le Moyne verdedigden de eer van het Collège de Clermont (G. Hermant, *o.c.* I, p. 272-285). Daarentegen waren de geleerde jezuïeten Denis Petau (1583-1652) en Jacques Sirmond (1559-1651) minder begaan met de vernedering van François Héreau (in de *Epist.* abusievelijk: ‘Hercavius’).

6939. 1644 juli 2. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Van Cerisantes is maer een farce van mijnheer den cancellier van Swede.[2] Ick en ben daerin niet becommert, alzoo de ambassade zelve mij tot deze jaeren gecomen zijnde zeer indifferent is.

Dat boeck van Wittenberg heb ick becomen. Den auteur is een Saxensche luthersch, dat is een grof mensch.[3] 't Heele schrift loopt daerop dat de beste wercken, gedaen nae het voorschrift van het Evangelie, Godes gunste tot ons niet en doen duiren, nochte vermeerderen; recht tegen Melanchthon, die den auteur is van de Augsburgsche confessie.[4] Aristoteles zegt dat die zijn tegenspreecker tot notoire absurditeiten heeft gebracht, niet vorder en moet disputeren.[5] Ondertusschen zijn de calvinisten blij dat eenige lutherschen nevens haer rasen. De rechte reformatie is door de nieuwe confessiën niet gevordert, maer verachtert.

Ceresantes heeft mij brieven gebracht die mij nieuwe credentie geven aen den coninck ende coninginne, zelff in de zaecke daerom hij is gezonden, dat is in de zaecke van Denemarcken. Overzulcx meene ick ende anderen met mij dat monsieur Beringa[6] wel oordeelt.[7]

Ick verwonder mij dat de heer Spierinck zooveel recheutes doet[8] ende zich draegt in vrije landen off hij waer in de Pilauw.[9] Dat clockgeslag is niet buiten reden, maer stelt

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. Diederichs, 30 B no. 20. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6940.

2 Grotius had Marc Duncan de Cerisantes zelf bij rijkskanselier Axel Oxenstierna aanbevolen (no. 6110 (dl. XIV)). Toen hij zijn introductiebrief schreef (28 februari 1643), kon hij niet bevroeden dat de Schotse Fransman een jaar later zou terugkeren met de titel van hofraad van koningin Christina van Zweden en koninklijk commissaris in Deense aangelegenheden aan het Franse hof; zie nos. 6696 en 6715.

3 De lutheraan Johannes Hülsemann (1602-1661), predikant aan het hof van keurvorst Johann Georg I te Dresden (*ADB* XIII, p. 332-333), had aan de universiteit van Wittenberg een redevoering gehouden tegen Grotius' tractaat *De fide et operibus*, Amsterdam 1640 en Amsterdam 1641 (*BG* nos. 1109-1111). Zijn betoog werd gepubliceerd onder de titel *Harmonia apostolica SS. Pauli et Jacobi De justificatione, ab Hugonis Grotii corruptelis vindicata*, Wittenberg 1643 (*BsG* no. 328). Omdat dit werk niet in de Parijse boekhandels lag, nam Grotius' huisgenoot en secretaris Isaac Vossius het initiatief om zijn vader Gerardus Joannes in te schakelen (no. 6785). Na ontvangst kon Isaac op 21 mei de eerste reactie van Grotius melden: 'Dixit mihi, nihil sibi in eo occurrisse quod non millies dictum et scriptum sit antea' (Amsterdam, UB, coll. RK, J 93c).

4 Philippus Melanchthon (1497-1560), een van de opstellers van de Augsburgse geloofsbelijdenis van 1530.

5 Vgl. Aristoteles, *Topica* 111b-112a.

6 Henri de Béringhen was dit voorjaar als contactpersoon tussen de Franse regering en het stadhouderlijk hof in Den Haag opgetreden; zie no. 6720. Begin juni verliet hij de Republiek. Zijn thuisreis maakte hij in het gezelschap van de speciale Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 291).

7 Op doorreis in de Republiek wekte de heer van Cerisantes de indruk dat hij binnenkort de ambassade van Grotius in Parijs zou overnemen; vgl. no. 6943. In zijn instructie van 8 februari 1644 (no. 6715, bijlage 2) was hem slechts de taak toegedacht van zaakgelastigde (envoyé) die met verse indrukken uit Zweden het Franse hof moest overtuigen van de noodzakelijkheid van een oorlog tegen koning Christiaan IV van Denemarken.

8 In Den Haag was men maar al te goed op de hoogte van de regelmatig terugkerende driftbuien ('recheutes') van de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona; zie no. 6938.

9 De zonen van de Delftse tapijtwever François Spiring (Spierinck) hadden jarenlang de tol te Pillau (Baltiysk) beheerd. In april 1641 waren zij door keurvorst Friedrich

hem quaelijck ende doet Swede geen goed. Mij dunct dat de Vereenigde Nederlanden, ick en wil niet zeggen door wiens beleidt ende inzichten, eene schoone occasie hebben verloren om haere navigatie ende commerciën door de Zondt te stellen in redelijcke termen,[10] welcke occasie, zoo zij voorbij waeit, niet licht weder zal zijn te grijpen. Doch het zal goed zijn noch toe te zien ende vooral oprechticheit te toonen tot naecoming van de tractaten met Swede gemaect. Staet oock wel te letten dat de menichte van coopluiden die hierin zijn geïnteresseert, zeer zullen misnoecht werden, zoo de zaecke haer zooveel importerende niet wel bij de handt werde genomen. Den coning van Denemarcken in dese conjuncture toont courage ende diligentie.[11]

Dat de gezanten van de Vereenigde Provinciën gezonden om vrede te maecken haerzelve niet en hebben willen rechters stellen tusschen den coning ende het parlement, ofte het parlement te Westmunster ende het parlement te Oxford, daerin doen zij wijsselijck,[12] ende ick wensche dat haere meesters in alles zoo deden. Het desseing van de Engelsche ende Schotsche puritainen[13] is hetzelve dat in Duitschlant was doen den churfurst Palsgraef de croon van Behmen aennam.[14] Zulcke hooge desseings gelucken niet altijd ende Vrancrijck zal oock buiten twijffel op dat stuck letten.

't En voecht niet wel dat eene ambassade tot de generale vrede hapert op de costen.[15] 't Schijnt wel de Spaenschen eenigh groot desseing hebben tegen het leger van den hertogh van Orleans; zoo dat mist, schijnt dat Grevelinge haest zal aen Vrancrijck zijn[16] ende dat de Fransoisen noch dit jaer iet goeds zullen connen uitrechten, haer zeer verwonderende over de slappe beweginge ofte quade spoet van de Vereenigde Nederlanden.[17]

10 Het stoorde Grotius dat de Staten-Generaal zich niet hadden willen binden aan de verplichtingen van het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640; vgl. no. 6938.

11 Koning Christiaan IV van Denemarken toonde zijn moed en ijver in de zeeslagen met de hulpvloot van Louis de Geer in het 'Diep van List' (16/26 mei en 25 mei/4 juni).

12 De Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude hadden hun bemiddelingsvoorstellen ingediend. Zowel het Parlement in Londen als koning Karel I schoven een discussie voor zich uit. Omdat zij tijdens hun verblijf bij de koning in Oxford geconfronteerd werden met de opmars van de troepen van de parlementsgezinde legerleiders Robert Devereux, graaf van Essex, en sir William Waller, werden de vredesbemiddelaars gedwongen een andere koers te bewandelen. Op 2/12 juni togen zij voorzien van witte vlaggen naar het hoofdkwartier van de graaf van Essex. De graaf verklaarde echter niet bevoegd te zijn tot het aangaan van onderhandelingen en verwees hen door naar zijn opdrachtgevers in Londen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 105 en p. 108-109; S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 116 en p. 299, en *Briefw. C. Huygens* III, p. 492).

13 Op het vasteland liepen alleen felle calvinisten warm voor de puriteinse 'Declaration of the Kingdoms of England and Scotland joyned in arms against the popish party'.

14 De protestantse standen van Bohemen hadden in augustus 1619 hun koning Ferdinand [= keizer Ferdinand II] van de troon vervallen verklaard en de kroon overgedragen aan keurvorst Frederik V (1596-1632) van de Palts. Op 8 november 1620 sloeg het keizerlijke leger op de Witte Berg hard toe. De 'Winterkoning' en zijn gemalin Elisabeth Stuart moesten gedesillusioneerd uitwijken naar de Republiek.

15 De ophef die in Munster werd gemaakt over de 'eer en tytulen' dreef de Staten-Generaal ertoe om zich nader te beraden over de kosten van hun 'besendinge'. Bij een eerste raming kwamen de heren op een bedrag van 100000 gulden (Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 201 en p. 223).

16 De Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo en diens 'gouverneur des armes' Ottavio Piccolomini brachten in Bergues (Sint-Winoksbergen) een aanzienlijke troepenmacht bijeen. Alle pogingen tot ontzet van het Spaanse garnizoen van Gravelines (Grevelingen) ketsten echter af op de zware belegeringswerken die de 'generalissimus' Gaston van Orléans in de wijde omgeving had laten opwerpen.

17 Het weinig voortvarende optreden van Frederik Hendrik in het Staatse legerkamp te Assenede.

2 Iulii 1644.

In dorso staat in een onbekende hand: Den 2 July 1644.

6940. 1644 juli 2. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Uit Calis zal men nu in Hollant de tijding hebben dat de twee bruggen geworpen bij de Fransoisen over de buitengracht van de contrescarpe van Gravelinge d'eene is verbrandt, d'andere gebroocken met verlies van volck, dat de vijanden het leger hadden geattaqueert zonder vrucht,[2] dat de stadt werdt beschoten met vier bateriën, 't Leger van Piccolomini[3] werdt gezegt versterckt te zijn door den grave van Isenburg[4] met dertich compagniën te paerd, acht regimenten te voet, dat tienduizent man zullen comen uit Vlaenderen, daer in 't lant gelicht, dat Beck verwacht werdt met zesduizent man, zoodat zij in alles hoopen te hebben dertichduizent man. Den hertogh van Orleans heeft door den hertogh van Elboeuf ontfangen tweeduizent man ende duizenttweehondert ruiters door Maugiron.[5] Soo Beck nae Piccolomini[6] treckt, schijnt dat oock den hertogh van Anguien zich zal moeten vougen bij den hertogh van Orleans[7] ende dat overzulcx den marescal de Turaine zal gebracht ‹te› werden tot eene defensive.[8] Zijne ruiterie zegt men beter te zijn dan de Beiersche.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. Diederichs, 30 B no. 21. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6939. Beginnend bij 'In Italië is de vrede vannieuws herstelt', copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 5/15 juli 1644).

2 In de nacht van de 25ste juni had het leger van de 'generalissimus' Gaston van Orléans een uitval van het Spaanse garnizoen van Gravelines (Grevelingen) afgeslagen (*Gazette 1644*, no. 76, dd. 2 juli 1644: 'Continuation du siége de Gravelines, avec ce qui s'est passé de plus mémorable depuis le 19 jusques au 28 du mois de juin 1644'). Het nieuws dat manschappen van de Franse maarschalk Jean, graaf van Gassion, na een aanvankelijk mislukte poging toch de vestinggracht waren overgestoken, bereikte de Republiek pas op 4 juli (*Briefw. C. Huygens* III, p. 506-507).

3 Het leger van de Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo en diens 'gouverneur des armes' Ottavio Piccolomini was nog steeds niet op volle oorlogssterkte gebracht (*Briefw. C. Huygens* III, p. 499).

4 Ernst, graaf van Isenburg, gouverneur van Namen, en de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck moesten versterkingen overbrengen. Zelfs van het front in Zeeuws-Vlaanderen werden soldaten naar Bergues (Sint-Winoksbergen) ontboden.

5 Kardinaal Jules Mazarin versterkte het leger van Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf, gouverneur van Picardië, met 1200 ruiters onder bevel van Claude, graaf van Maugiron (*Lettres Mazarin* I, p. 761-762).

6 De *Gazette 1644*, no. 72, dd. 25 juni 1644, meldde dat de Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo uit Spanje de order had ontvangen om naar Brussel te gaan, 'où il ne se doit méler que de la police, et non plus de la guerre'.

7 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, had toestemming gekregen om zijn leger te versterken met de Luikse lichtingen van de Franse troepenwerver Jean-Gaspard-Ferdinand, graaf van Marsin (Marschin). Nadat de vereniging tot stand was gebracht, moest hij voorkomen dat vijandelijke troepen naar Gravelines oprukten (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 278-279).

8 Het Frans-Weimarse leger van Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, kon niet verhinderen dat de Zwabisch-Beiersen zich opmaakten voor een aanslag op Freiburg im Breisgau.

D'uitcomst heeft geleert dat de intentie van den gouverneur van Hohentwiel[9] met voorstellen van verscheide conditiën niet anders en is ge-

9 Op 31 mei was Konrad Widerholdt, gouverneur van de vesting Hohentwiel, met de Zwabisch-Beierse veldmaarschalk François de Mercy een wapenstilstand overeenge-

weest als een middel om tijd te winnen totdat den gemelte marescal de Turaine zijn leger vol zoude hebben. Hertogh Carel is bij Worms ende schijnt zijn volck derrewaert te trecken. Plessis de Bezanson gaet noch gintsch ende weder met conditiën.[10]

In Italië is de vrede vannieuws herstelt tuschen den paus ende zijne wederpartie.[11] Prins Mauris van Savoie heeft Cassino[12] becomen ende geplondert. Prince Thomas[13] hout zich noch stil, waerop werdt gediscoureert. De Spaensche zijn in 't velt bij Milaen met negenduizent man.[14] In de Switsersche bijeencomste tot Bade[15] openbaeren zich nieuwe dissensiën tuschen de Cleine Cantons[16] ende Zurich.[17]

Hier is een al te advantageuse tijding geweest van Lerida,[18] alsoff de Spaegnaerden gedwongen waeren geweest vandaer op te breecken, 'twelck zoo niet en is, maer blijft de stadt belegert ende in nood. Den marescal de La Motte-Odincourt verwacht volck gezonden van monsieur de Villeroi[19] door Castalan, men zegt hier tot twaelffduizent, ick

10 De Franse diplomaat Bernard du Plessis-Besançon had in Worms uitvoerig met hertog Karel IV van Lotharingen gesproken over een toenadering tot Frankrijk. Begin juni stelde hij zijn regering op de hoogte van het verloop van de onderhandelingen. Op 8 juni ontving hij een nieuwe opdracht. Tijdens een tweede onderhandelingsronde in Gemünden (ten zuiden van Koblenz) kon hij de hertog bewegen tot een ‘accommodement’ (24 juni) (*Mémoires de Du Plessis-Besançon*, p. 43-44 en p. 170-178).

11 De ondertekenaars van de vredesverdragen van Ferrara, de kardinalen Alessandro Bichi en Gian Stefano Donghi, werkten aan een betere verstandhouding van de ‘Barberini’ (paus Urbanus VIII († 29 juli 1644) en diens neven Francesco en Antonio Barberini) met de republiek Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane, Francesco I d'Este, hertog van Modena, en Odoardo Farnese, hertog van Parma (*Gazette 1644*, no. 75, dd. 2 juli 1644).

12 Maurizio (1593-1657), prins van Oneglia, broer van prins Tommaso Francesco van Savoye, liet zijn ruiters actie ondernemen tegen de inwoners van Cassine (ten zuiden van Alessandria) (*Gazette 1644*, no. 72, dd. 25 juni 1644).

13 Prins Tommaso Francesco van Savoye bracht het Frans-Savoyaardse leger weer in stelling tegen de Spaanse troepen in Piemonte. In de aanloop van zijn campagne verkende hij de mogelijkheden voor een aanslag op het fort van Breme (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 106-107, en *Gazette 1644*, no. 72, dd. 25 juni 1644).

14 De Milanese gouverneur Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, hield zich bezig met de verdediging van Vercelli.

15 Zie no. 6912. De landdag te Baden kwam pas op 4 juli 1644 bijeen (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V 2 1, p. 1323-1327, en Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 58).

16 Ook onderling vochten de kantons Luzern, Uri, Schwyz, Unterwalden en Zug geschillen uit. In december 1643 ontstond er een conflict over de uitsluiting van de vertegenwoordiger van Uri, Johann Heinrich Zum Brunnen, van de conferentie van de katholieke kantons te Luzern (Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 44-46, en Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V 2 1, p. 1311-1315).

17 Het aanhoudend streven van het protestantse kanton Zürich om in de landvoogdij Thurgau zijn gezag uit te oefenen stootte op verzet van de katholieke kantons (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V 2 2, p. 1580-1583).

18 Op 15 mei had een troepenmacht onder bevel van don Felipe de Silva het leger van de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, uitgeschakeld. Een week later zetten de Spanjaarden de belegering van Lérida in. De val van de stad was niet te voorkomen; desondanks troostte de *Gazette 1644*, no. 73, dd. 1 juli 1644, haar lezers met de opwekkende woorden: ‘Le sieur du Saussay, gouverneur de la place, le sieur de la Valiére, et en un mot toute la garnison qui est en parfaite inteliigence avec les habitans, se portent en gens de coeur, et témoignent une grande résolution à se bien défendre’.

19 Manschappen uit het territoriale leger van Nicolas de Neufville, markies van Villeroy, moesten de uitgedunde gelederen van het Franse leger in Cataionië versterken. Zij kregen een geleide van de Franse brigadegeneraal Olivier de Castelan (Castellane) († september 1644) (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 255-257, p. 261-262, en *Lettres Mazarin* I, p. 720-722, en II, p. 69).

gelove vrij wat minder. Den coninck van Spaegnie[20] sterckt oock zijn leger.

Men tracht vanhier den hertogh van Bouillon, die te Rome is, eenigh contentement te geven.[21] Emery, een van de finantie, hebbende hooge woorden gehadt met mijnheer den prins,[22] heeft daernae sessie becomen in den raed van state. D'heer de Chasteauneuf is wedergecomen te Montroux,[23] hoopende eenige opening te vinden tot emploi. Veel broodt werdt gebacken te Metz.[24] Den broeder van den cardinael Mazarini is gemaect eertsbisschop van Aix;[25] hoopt mede cardinael te werden.

Uit Engelant hooren wij dat den coning is te Worcestre,[26] den hertogh van Jorck gebleven te Oxford,[27] welcke stadt bij Wallers trouppen werdt bezet, Essex gaende nae Excester ofte nae Lima[28] ende beschuldight van de ordre van het parlement niet te hebben gevolgt. Jorck loopt peryckel tenzij prince Robbert de stadt secoureert.[29] Zoowel den

20 Koning Philips IV volgde in Fraga de belegering van Lérida (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 257-259).

21 Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, was met zijn gezin in Rome gearriveerd. Zijn zuster Charlotte, 'demoiselle de Bouillon', gaf hij volmacht om in Parijs te waken over zijn rechten op het prinsdom Sedan (Congar, *Sedan et le pays sedanais*, p. 336 en p. 343).

22 Op 16 juni, tijdens een vergadering van de 'Conseil d'Etat', kwam Michel Particelli, heer van Emery, 'contrôleur général des finances', in botsing met Henri II de Bourbon, prins van Condé. Een verzoek om ook de regentesse te consulteren in een zaak over een 'lieutenant-général des eaux et forests de Bourbonnois' lokte bij de prins de woedende woorden uit: 'Pourquoy parler à la reyne? Je ne le veux pas'. De volgende dag suste koningin Anna van Oostenrijk de verhitte gemoederen in haar raad (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 190-191).

23 De voormalige grootzegelbewaarder Charles de l'Aubespine (1580-1653), markies van Chasteauneuf, was na de dood van kardinaal de Richelieu uit ballingschap teruggekeerd. In de zomer van 1643 vestigde hij zich in Montrouge (een buitenwijk van Parijs) met de vaste wil om zijn rechten te laten gelden op de waardigheid van kanselier. Zijn aanzien daalde na de ontdekking van het complot van de 'importants' tegen kardinaal Jules Mazarin (september 1643). Als vertrouweling van Marie de Rohan, hertogin van Chevreuse, moest hij de wijk nemen naar zijn landgoederen. Eerherstel kreeg hij pas in 1650 (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 157-161 en p. 176, en IV, p. 42-43).

24 De plotselinge ijver van de bakkers in Metz zou kunnen wijzen op nieuwe ontwikkelingen aan het front in Champagne, mogelijk op een veldtocht van de hertog van Enghien in de richting van Trier (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 297).

25 Michel Mazarin († 1648) ontving op 10 juli 1645 de bevestiging van zijn benoeming tot aartsbisschop van Aix. In 1647 werd hij tot kardinaal verheven (Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 89; Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 391-409, en *Archivo de Simancas, Catálogo* XXVII. *Estados pequeños de Italia*, p. 115).

26 Koning Karel I en de prins van Wales waren Oxford ontvlucht. In de eerste dagen van de belegering van de stad door troepen van de parlementsgezinde legeraanvoerders Robert Devereux, graaf van Essex, en sir William Waller, hadden zij in Woodstock de ontwikkelingen afgewacht (begin juni). Een week later voegden zij zich bij het koninklijke leger in Worcestershire (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 106-107 en p. 110-112).

27 Jacobus (1633-1701), hertog van York, bleef achter om de eer van het koninklijk garnizoen van Oxford te redden.

28 Na kritiek uit het Parlement over de wijze waarop hij de koning had laten ontsnappen, verbrak Robert Devereux, graaf van Essex, de samenwerking met het leger van sir William Waller. In de tweede helft van juni richtte hij zijn aandacht op het ontzet van de havenstad Lyme Regis in Dorset. Tegen het einde van de maand had hij de koninklijken van prins Moritz (Maurits) van de Palts al uit hun steunpunten gejaagd (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 112-113).

29 De koningsgezinde legeraanvoerder William Cavendish, markies van Newcastle, vocht voor het behoud van York. In brieven aan prins Rupert (Robert) van de Palts smeekte hij om diens overkomst uit Lancashire. Toen de prins voor de muren van York verscheen, hadden de Schotse belegeraars reeds de begeerde rugdekking ont-

ambassadeur van Spaignie[30] als den resident van den keizer,[31] oock de gezanten van de Vereenigde Nederlanden, hebben allegader de vergadering van Westmunster erkent voor een parlement van Engelant[32] ende gehandelt met de gedeputeerden van Engelant ende Schotlant,[33] gelijck oock zoect te doen den ambassadeur van Portugael.[34] Men gelooft hier dat den coning van Engelant de articulen van Ierlant heeft aengenomen.[35]

Te Francfort werdt gelooft dat Rakozzy geresolveert is in wapenen te blijven, waertoe zal helpen het geld uit Vrancrijck gezonden[36] ende de gevanckenisse van des keisers resident te Constantinople,[37] omdat de lang verwachtede solennelle ambassade met het Hungarsche tribuit niet en comt. Waerom den grave van Jerin last heeft zich te spoeien, ende heeft alrede zijn volck ende bagage vooruitgezonden. De keisersche zoecken de vergadering tot Francfort bijeen te houden;[38] clagen dat de Fransche volmacht tot de

30 Don Alonso de Cárdenas, de Spaanse ambassadeur in Engeland, was de eerste diplomaat die het Londense Parlement officieel om een audiëntie verzocht (*Briefw. C. Huygens* III, p. 504; Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 311-312, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 111).

31 Omstreeks dezelfde tijd (24 juni) diende de keizerlijke resident Franz Paul, vrijheer van Lisola, bij het Parlement een klacht in over het ongeoorloofd openbreken van zijn Londense woning (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 111). Zijn politieke voorkeur liet hij in dit adres niet blijken (A.F. Pribram, *Franz Paul Freiherr von Lisola*, Leipzig 1894, p. 48-50).

32 De brieven die de Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude de 'lords' en 'commons' aanboden, kregen voortaan het opschrift 'Aen de Lords ende Communen vergadert in het parlement van Engelandt' (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 116).

33 Het 'Committee of Both Kingdoms' was op 16/26 februari 1644 ingesteld (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 247-249: 'Ordinance for appointing a Committee of both Houses, to join with the Scots Commissioners, for better managing the Common Cause'). Vier van de 25 zetels vielen toe aan Schotse 'commissioners' (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 76).

34 De Portugese resident dr. Antonio de Sousa de Macedo wantrouwde het Parlement. In 1645 werd zijn aanwezigheid in Londen niet langer op prijs gesteld (Prestage, *The diplomatic relations of Portugal*, p. 104-111).

35 Koning Karel I had de 'commissioners' van de 'confederation of Kilkenny' slechts de toezegging gedaan dat in Ierland nader overleg zou plaatsvinden over een verdrag (*A new history of Ireland* III, p. 308-311).

36 De Fransen begonnen oog te krijgen voor de problemen van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi. Behalve geld (uit de Frans-Zweedse subsidiekas) wilden zij hem ook diplomatieke steun verlenen. Aanvankelijk besloten zij de missie naar Zevenburgen te laten uitvoeren door de edelman Du Bois de Cargrois (no. 6872), maar bij nader inzien werd de instructie op naam gesteld van de raadsheer Antoine Fouquet, heer van Marcilly-Croissy; zie *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. LXXXIII, p. 182-192 en p. 277-285.

37 Sultan Ibrahim minachtte de keizerlijke resident Alexander Greifenklau von Wollrath en de krijgsraadsecretaris Sattler. Deze maand zond keizer Ferdinand III de ervaren diplomaat Hermann, graaf van Czernin, naar Constantinopel. Aan hem viel de taak toe om de Sultan te vereren met een kunstig bewerkte zilveren fontein (*Doc. Boh.* VII, p. 103 no. 278, p. 114 no. 317 en p. 124 no. 352, en Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 64-67).

38 De keizer, de hertog van Beieren, de keurvorst van Saksen en de keurvorst-aartsbisschop van Keulen adviseerden de Frankforter 'Deputationstag' om de uitnodiging die de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien op 6 april 1644 hadden laten uitgaan, onbeantwoord terug te sturen. In de discussie over het zenden van vertegenwoordigingen naar Munster en Osnabrück waren zij de mening toegedaan dat dit onderwerp alleen ter sprake gebracht mocht worden wanneer overeenstemming was bereikt over de tekst en inhoud van de Franse volmacht. Voor-

vredehandeling gebreckelijck is[39] ende de brieven van monsieur d'Avaux seditieux ende al dat men geduirende des conings minderjaericheit met Vrancrijck zoude mogen handelen, onzeecker. Evenwel de steden Norenberg, Strasburg, Ulm ende Francfort schijnen genegen nae 't exempel van Lubec ende Hamburg te zenden nae Munster ofte immers aen de Fransche ambassadeurs beleefdelijck te schrijven.[40] Gotz had nae Cassou noch eenige plaetzen wederbecomen.[41] Hazfeld bleef zich excuserende ende liet zijn volck gaen onder Zaradesky[42] nae Hofen,[43] alwaer nu Galas zich hiel.

2 Iulii 1644.

Den gouverneur van Cazal belegert het casteel van Ponzon[44] met tweeduizent man te voet, twaelffhondert te paerd ende twee stucken geschuts.

In dorso staat in een onbekende hand: Den 2 July 1644.

6941. 1644 juli 2. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Multae mihi, quas ab amicis Batavis accepi, literae[2] indicant dolorem Amstelodamensium et aliorum, quorum res in mari sitae sunt, ideo quod occasiones pulcherrimae,

39 De keizerlijke kritiek op de Franse volmacht van 20 september 1643: 1. de tenaamstelling van de volmacht op de minderjarige Lodewijk XIV, zonder ondertekening van de regentesse; 2. in de inleiding was een rechtvaardiging van het optreden van koning Lodewijk XIII tegen de keizer opgenomen; 3. de volmacht bevatte het voorschrift dat de Franse gevolmachtigden alleen in overleg en met instemming van de bondgenoten over een vrede mochten onderhandelen (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 204-205; *Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 114-121, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 349-361, p. 376-382, p. 399-409 en p. 423-426).

40 Tot nu toe hadden alleen hertog Friedrich van Braunschweig-Lüneburg-Celle, hertog Adolf Friedrich van Mecklenburg-Schwerin en de stad Straatsburg op de Franse uitnodiging gereageerd (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 280-281).

41 Keizerlijke soldaten onder bevel van Johann, graaf van Götz(en), namen in de tweede helft van juni het Zevenburgse garnizoen van Košice (Kaschau) onder vuur. Het offensief moest ten gevolge van de slechte weersomstandigheden gestaakt worden (*Doc. Boh.* VII, p. 112 no. 309).

42 Aangekomen in Zeitz kreeg het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, versterking van 5 regimenten uit het leger van veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen (22 juni). Omdat de veldmaarschalk niet gedisponeerd was om persoonlijk op het rendez-vous aanwezig te zijn, nam generaal-majoor Vaclav Zahrádecký (Zahrádky) diens taken over (*Doc. Boh.* VII, p. 110-111, nos. 301-303).

43 De stad Hof, ten noordwesten van Cheb (Eger). Het keizerlijke expeditieleger was over Adorf en Plauen naar het noorden getrokken.

44 De *Gazette 1644*, no. 75, dd. 2 juli 1644, berichtte over de belegering van het kasteel van Ponzone door garnizoenssoldaten van Antoine de Stainville, graaf van Couvonges, Frans-Savoyaards gouverneur van Casale.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 201; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 443 no. 539. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 279. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 6942).

2 Van zijn correspondent Harald Appelboom had Grotius vernomen dat de Staten-Generaal de afkondiging van de algemene zeildag voor de Staatse koopvaarders naar

quae se ostentarunt ad restituendam commerciorum libertatem Suedica ope, perierint arte eorum quibus Anglica affinitas nimium cordi est.[3] Tarditas illa consultationum in re tam magni ad Batavorum commoda momenti,[4] ut et impedimenta obiecta Societati Indiae Asiaticae[5] ostendunt morbos istius reipublicae, quae nunc speciem magis quam vim habet verae ac solidae libertatis. Epistola palatini Posnaniensis[6] omnibus aequis hominibus persuadet aequitatem nostrae contra Danos causae.

Hohentvilae praefectus,[7] ut nunc apparet, propositis conditionibus quas sciebat a caesarianis non iri acceptatum et quae maxima sui parte a consensu Galliae pendebant, nihil aliud quaesivit quam tempus dare marescallo Turenae ad colligendas vires. Est autem huius equitatus melior quam Bavaricus, qui a duce Lotharingo opem exspectat adhuc incertam. Nam dux apud Wormatiam est eoque milites suos revocare dicitur. It et redit Plessiacus Vesontionensis e Gallia illuc, illinc in Galliam, nulla spe efficiendi quicquam.

Filius ducis Neoburgici Francofurtum transiit,[8] multa ibi pro rege Angliae locutus. In conventu Francofurtensi laborant caesariani, ut persuadeant aliis in Gallorum procuratorio multa esse vitia, per quae stet quominus colloquium inchoetur; tum vero epistolam domini Davausii institutam ad commovendas in Imperio Germanico seditiones novas, nec quicquam fidei, etiamsi ad pacta veniatur, haberi posse pactis cum Gallia, minore regis aetate, quae multa illis effugia suppeditare possit. Laborant autem omni modo caesariani, ut is conventus ita ut nunc est maneat Francofurti, ne exemplo Lubecensium et Hamburgensium civitates Noremberga, Argentoratum, Ulma et ipsum Francofurtum[9] aut mittant ad conventum qui est Monasterii et Osnabrugae, aut seorsim Gallis quod ex usu putabunt, respondeant. Erat autem fama Francofurti venisse Viennam nobilem e Polonia missum,[10] qui dicat Ragozium nova spe a Constantinopoli inflatum bello quam

3 Frederik Hendrik had de Staten-Generaal een wapenvereniging zoals vastgelegd in het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640 ontraden.

4 Op 25 juni konden de ‘vulgaire’ en de ‘secreete instructie’ voor de Staatse vredesmissies naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina worden gearresteerd. Op 7 juli koos de vloot die de ambassadeurs naar het noorden moest brengen, eindelijk zee.

5 In afwachting van de uitkomst van de discussie over de vereniging van de Oost- en Westindische Compagnieën weigerden de Staten-Generaal de Verenigde Oostindische Compagnie een langdurig octrooi te verlenen. De onzekere toekomst van de Compagnie kwam de koers van de aandelen op de Amsterdamse beurs niet ten goede; zie nos. 6828, 6844 en 6885.

6 Krzysztof Opaliński (1609-1655), ‘woiwode’ van Poznań, had op 6/16 mei [= maart] 1644 een vredelievende brief aan de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson geschreven (nos. 6826 en 6853, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 241). Grotius vond de tekst een ruimere verspreiding waard; vgl. nos. 6931 en 6943.

7 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 2 juli 1644 (no. 6940).

8 Philipp Wilhelm (1615-1690), zoon van Wolfgang Wilhelm van Palts-Neuburg, was in 1642 te Warschau in het huwelijk getreden met de Poolse prinses Anna Catharina Constantia (*ADB* XXVI, p. 27-31). In het voorjaar van 1644 begeerde hij een Frans paspoort voor zijn terugkeer naar zijn landgoederen in het land van Kleef (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 254-255, en *Gazette 1644*, no. 75, dd. 2 juli 1644). Op doorreis sprak hij vermoedelijk met William (of Wilhelm) Curtius, Engels resident in Frankfort, over de strijd in Engeland.

9 Zie no. 6940 n. 40. De rijkssteden namen geen overhaaste stappen. In de Fränkische Kreits drong markgraaf Christian van Brandenburg-Kulmbach sterk aan op het zenden van vertegenwoordigingen naar Munster en Osnabrück. Het pleit had hij nog niet gewonnen (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 112 en p. 167-169).

10 Begin juni bracht een Pools edelman in Wenen verslag uit van het verloop van zijn on-

paci proniorem. Etiam residentem imperatoris captum Constantinopoli familiamque eius dissipatam ea de causa, quod splendida illa legatio solitum pro Hungaria tributum cum donis aliis allatura tam diu trahatur. Princeps eius legationis comes Zerinus iam ministeria sua praemisisse dicitur. Credebatur praeterea illis in locis Gotzius Cassovia et Tokovia receptis Turcicos reprimere excursus. Hazfeldium, quanquam a comite Schwartzenbergico[11] rogatum imperatoris iussu, ut ad Galassium eat, morbi uti excusatione; Zaradescium autem cum Hazfeldii copiis ire Hoffium, ubi nunc sit Galassius.

Rex Angliae apud Wincestriam[12] esse creditur. Eboracum esse in periculo, Oxoniam a Wallero quidem assultari, at Essexium minus obsequentem parlamenti praeceptis alio deflexisse, forte ad liberandam obsidio Limam, quam premit princeps Mauritius. Tentare principem Robertum, an Eboraco subveniri possit. Tam legatus Hispaniae quam imperatoris residens, nec minus Batavorum legati agnovere parlamentum quod Westmonasterii apud Londinium est, ita ut agnosci volunt; et agere inceperunt cum delegatis tam Scoticae quam Anglicae gentis, pacem ut videtur quisque molientes ex suo usu. Etiam Portugalliae legatus ab ipsis audiri cupit.

In fossa quae Gravelingam ambit, lunata est munitio,[13] insulae in modum, quam aggressi sunt Galli ponte de fascibus structo, sed eo incenso multos suorum etiam de primoribus amisere. Castra ipsa defenduntur vallo et in eo excitatis sex bonis castellis fossaque patente in XXIV pedes. Accessere autem ad eum exercitum bis mille pedites, equites mille ducenti. Sed et hostium exercitus, qui ad Berchemum est et castella quaedam ad defendendam, ubi opus erit, Dunquercam facit, exspectat a Beckio sex militum millia, rusticorum Flandrorum decem millia et incrementa alia, per quae futuros se sperant ad XXX millia et de multis tentamentis adversus castra successurum aliquid. Interim quatuor ex locis verberatur Gravelinga.

Rumores hic nimium benigni fuere de rebus Catalaniae, quasi coactis ab obsidio Ilerdae discedere Hispanis, sed verum est exspectari a Motta Odincurtio militem quem a Villaregio adferet Castellanus, qui hic dicitur futurus ad XII millia, supra verum, ut puto. Sed et rex Hispaniae auget exercitum suum.

Datur hic opera, ut transigatur cum duce Bulionio, qui nunc Romae est. Emeriacus, cui nuper grave cum principe Condaeo iurgium intercessit, ex eo ius sedendi in consilio status accepit. Castellonovius, antehac custos sigillorum, ad rus suum proxime hanc urbem rediit. Tres Sorbonae doctores[14] a toto collegio functionibus suis interdicti sunt,

11 De hofraad Johann Adolf van Schwarzenberg (1615-1683) had de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen nog willen aansporen tot deelname aan de expeditie van het leger van Matthias, graaf Gallas, naar het noorden (*Doc. Boh.* VII, p. 99-101, nos. 260-265, p. 102 no. 273, p. 107 no. 292 en p. 110, nos. 299 en 301).

12 Lees: 'Worcestriam'.

13 Grotius besluit deze nieuwsbrief met een verklaring van het woord 'lunata munitio' (lunette, een halfrond bastion in de hoofdgracht).

14 De Sorbonisten Hemère, de Flavigny en Bazire hadden op 20 mei 1644 hun instemming betuigd met het nieuwste werk van de Franse irenist Théophile Brachet de La Milletière, *Le Pacifique Véritable, sur le debat de l'usage legitime du Sacrement de Penitence. Expliqué par la doctrine du S. Concile de Trente*. Hun bijval kwam spoedig ter discussie te staan. Op verzoek van de syndicus van de theologische faculteit werd een heroverweging ingesteld. Op 25 juni nam het college van doctores van de Sorbonne het besluit om het boek alsnog te verbieden. Van de 'approbateurs' werd verlangd dat zij hun instemming zouden herroepen. Alleen Claude Hemère gehoorzaamde. Zijn collega's de Flavigny en Bazire trokken hun goedkeuring niet in. Een langdurige schorsing hing hen boven het hoofd (R.J.M. van de Schoor, *De irenische theologie van Théophile Brachet de La Milletière*, p. 171-185, en G. Hermant, *Mémoires ... sur l'Histoire ecclésiastique* I, p. 285-288).

quod librum Mileterii, in quo quaedam acerba erant contra papam, approbaverint. Inter papam et vicinos principes pax restitui dicitur, ipso papa valde aegrotante. Princeps Mauritius Sabaudus Cassinum cepisse dicitur. Marescallus autem Turenae ire in agrum Trevericum, ut se cum duce Anguiano iungat, quanquam alii putant magis e re fore, ut hic se ad ducem Aurelianensem conferat, crescentibus hostium copiis et nihil magni agente principe Arausionensi. Magna panum copia coquitur Meti.

Cardinalis Mazarini propter potentiam in Gallia iam tanta est etiam Romae auctoritas, ut frater eius Aquensem iam episcopatum adeptus etiam cardinalis brevi futurus putetur. Regina regens cum nuper seditionis metus esset ad Carentonum,[15] quo conveniunt qui se reformatos putant, militari praesidio locum circumsepsit, ne quae ab hominibus et suspicacibus et inquietis hoc tempore regni perturbatio oriretur.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, consilia Sublimitatis tuae ad bonum publicum dirigat,

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, XXIV [*sic*] Iunii/II Iulii 1644.

Epistola palatini Posnae utilis hic est et senatoris Poloni testimonio iustitiam causae Suedicae contra Danos omnibus bonis persuadet.[16] De pecunia ex foedere debita nulla hic erit difficultas.[17] Velim sciri, quoties Galli publicum aliquid edunt, semper ab eis Danorum nomen Suedico praeferri. Et nunc regem Daniae priorem adit dominus Tuilleriacus, sed id compensatum putant, quod ante viderit Suedicos legatos.[18] Ego haec non tam sollicite observarem, nisi scirem omnia ista a Gallis in acta referri. Et id negotium datum domino Gothofredo.[19] Praefectus Casalis obsidet

15 In de Parijse voorstad Charenton gingen de protestanten ter kerke. Omdat het volk ook hier luidkeels protesteerde tegen de belasting op nieuwgebouwde huizen (de zogenaamde 'toisé'), werd uit voorzorg een cordon om de kerk geplaatst. Zie voor de belastingoproeren in de stad, *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 192-194.

16 De 'woiwode' van Poznań (*supra*, n. 6) sprak namens de Poolse senatoren zijn voorkeur uit voor handhaving van het wapenstilstandsverdrag met Zweden van 2/12 april 1635 (het verdrag van Stuhmsdorf (Sztumska Wieś)).

17 De wisselbrief met de halfjaarlijkse Franse subsidie aan de Zweedse legers in Duitsland was reeds in handen van de Franse resident in Hamburg, Claude de Meulles du Tartre. Op dit punt had de regering in Parijs voortvarend gehandeld. Er school echter een adder in het gras, want de wisselbrief ging vergezeld van een instructie waarin de Franse resident in Hamburg uitdrukkelijk bevolen werd om de betaling op te schorten tot het tijdstip dat opperbevelhebber Lennart Torstensson zijn hoofdmacht weer naar het front in Silezië en Bohemen-Moravië had gevoerd; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 340 en p. 349, en H. Kellenbenz, 'Hamburg und die französisch-schwedische Zusammenarbeit im 30jährigen Krieg', in *Zeitschrift des Vereins für Hamburgische Geschichte* 49/50(1964), p. 96-99.

18 De missie van de Franse vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, naar Kopenhagen en Stockholm. Onderweg had de Fransman bezoeken afgelegd aan de residentie van de Zweedse gevolmachtigden te Osnabrück (4-16 mei) en het hoofdkwartier van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson te Haderslev (18-23 juni). Met een vrijgeleide van de Deense rijksmaarschalk Anders Bille (Bilde) kon hij zijn reis naar het hof van koning Christiaan IV voortzetten (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 437-438).

19 Théodore Godefroy, juridisch adviseur van de Franse delegatie ter vredesconferentie, bevond zich momenteel in Den Haag, naar men vermoedde, om zijn dossiers met diplomatieke acten aan te vullen met documenten die betrekking hadden op de buitenlandse politiek van de

arcem Ponzoni bis mille peditibus, equitibus vero mille et ducentis, et machinis, quod parum est, duobus.

Lunatam, quam dixi, munitionem, ea est in ipso vallo exteriore sive contrescarpa, quae exterius fossam habet; quam transire Galli voluere.

Staten-Generaal. Zie voor de 'Collection Godefroy', *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. LXXXVII.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Batavorum dolor, tarditas. Posnaniensis epistola pro Danis. Hohentvilae praefecti consilium. Alia de copiis in Germania. Acta Neoburgici et caesareorum in conventu Francofurti. Fama de Ragozio. Legatio ad Turcas. De caesareorum ducibus. Anglica. Gesta ad Gravelingam. Veriora ex Catalania. Acta cum Bulionio. Quaedam de aula Gallorum. Rumor de papae pace; Cassino a Sabaudo capto. De Turena. Panis Meti coctus. Mazarini auctoritas. Carentonum milite circumseptum. De epistola Posnaniensis. De pecunia ex foedere nulla difficultas. Monita de loco priore Danos inter et Suedos. Ponzonum in Italia obsessum. De lunata munitione Gravelingae.

6942. 1644 juli 2. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

6943. 1644 juli 4. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime legate, domine observandissime,

Tandem Holmia literas habeo nuntiantes classem nostram 46 navium maiorum[2] et 100 minorum in mari Balthico esse et Bornholmiam occupasse.[3] Hornius unum castellum post aliud expugnat et hostem in Sconiae campo non invenit. Mares[c]allus Torstensonius quiescit,[4] et dum in tam vastis provinciis dispersas habere copias oportet, multas etiam sensim in Germaniam ablegare, nonnunquam a Fiunensibus et Gluckstadiensibus invaduntur proxima praesidia minus firma, quemadmodum non ita pridem Coldingae et nuper Itzahoae factum est.[5]

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6941). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 160. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 117 en 4° 38, 50; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 97; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2^{O}, p. 259; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 66 en Br. 24, 90.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 23). Eigenh. oorspr. Handtekening afgescheurd. Antw. op no. 6918 of 6932, beantw. d. no. 6964.

2 De Zweedse admiraal Klas Fleming had de haven van Dalarö verlaten. Met een vloot van ongeveer 48 schepen zette hij koers naar de Sont (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 92).

3 Het Deense eiland Bornholm werd een jaar later door de Zweden bezet. Misschien vergist Harald Appelboom zich hier en doelt hij op de verovering van Laholm door het leger van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn (14/24 mei 1644). Even voorspoedig was de aanval op Halmstad (1/11 juni) verlopen (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 312-314).

4 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson verheugde zich over het herstel van het postverkeer met Stockholm. Op 12/22 juni ontving hij in zijn hoofdkwartier te Haderslev het bericht dat de vloot van Klas Fleming in aantocht was. Veertien dagen later kwam in de havenstad Christianspries (tegenw. Friedrichsort, aan de noordoever van de Kielerfjord) de verbinding tot stand (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 427-435, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 92-93).

5 Deense soldaten roeiden 's nachts van Funen naar Jutland. Op de meest onverwachte momenten voerden zij aanslagen uit op de Zweedse regimenten die bij Kolding en de schans van Middelvaart (Middelfart) de wacht hadden betrokken (Kernkamp, *De*

Hic a domino Geerio comparatae naves 15 circa Vlilandiam morantur et alias maiores a Geerio adhuc comparatas expectant,[6] ut cum illis postea quae Cimbrica occupant litora Suecis maioribus se coniungant vel in propiori oceano Danum divertant pugnisque infestent. Multa de clade earum navium sparsa sunt a Danis;[7] interea tamen certum manet priori pugna fugisse regem, alteram tempestate diremptam. Nonnullus autem timor occupavit nostros ex maximis navibus Danicis perpetuaque explosione tormentorum ingentium laceratos, quo timore usi sunt nonnulli nautae natione Dani a Gerio conducti,[8] qui 300 ad seditionem et domuitionem moverunt, iam vero hic sedatam. Rex autem Daniae in insulis Norvegicis suam reparavit classem,[9] ut omnia manerent secreta et suos non terreret; inde fabulis occasio.

Koningsmarchius Lipsiam reliquit et Veerdam rediit,[10] maxime intentus actionibus Gallasii et Hatsfeldii.[11] Ragoczius nuntiis magis caesareanorum quam armis oppressus est.[12] Secessus nonnullus et tractatus simulatio exinde facta, quod et lues pestifera et fames copias caesareanorum consumit, dum accessione Turcarum et aliarum copiarum se firmet princeps,[13] vix humilem pacem spiraturus, cum et pecunia auctus et spe optima plenus sit. Caesareani gaudent sibi datam ex bello Danico occasionem differendi pacis

6 In de Republiek werd de schade hersteld die de hulpvloot van Louis de Geer in de zeeslagen in het 'Diep van List' (16/26 mei en 25 mei/4 juni) had opgelopen. Op 14 juli had admiraal Maerten Thijssen weer een vloot van 30 schepen bijeen ('Brieven van Louis de Geer', in *BMHG* 29(1908), p. 271-274).

7 De zegevierende Deense tijdingen werden in Antwerpen vertaald en verspreid onder de titel 'Copiën translaet van drie missiven, daeruyt de continuatie te sien is van de victorie, die syne Koninglijcke Majesteyt van Dennemarcken tegens de Sweedtsche vloote, die in Hollandt geëquipeert is, in Lysterdiep heeft verkregen. Item de victorie van syne Hooghfurstl. Doorl. den Eertzbisschop tot Bremen, daer hy 3 Sweedtsche regimenten aen de riviere de Aller boven Bremen gheruyneert heeft' ('Brieven van Louis de Geer', p. 270-272). Prompt hierop verscheen in de Republiek een pamflet met de visie van de 'koninklijke Zweedse' admiraal Maerten Thijssen op de gebeurtenissen van 16/26 mei (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5084, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 299-302).

8 De Deense tijdingen (*supra*, n. 7) maakten gewag van 'Hooghduytsche officieren ende soldaten' die 'sich jammerlijck' hadden aangesteld en 'de Sweeden in de helle vervloeckt'.

9 Koning Christiaan IV was na de eerste zeeslag in het 'Diep van List' naar Noorwegen gezeild. Na de tweede slag (25 mei/4 juni) liet hij zijn vlaggeschip 'Trefoldighed' weer koers zetten naar de westkust van Jutland (Kernkamp, *o.c.*, p. 90-92).

10 Zodra de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, zijn garnizoenen te Leipzig en Erfurt van nieuwe voorraden had voorzien, voerde hij zijn leger terug naar het aartsbisdom Bremen. Eind juni trok hij door het bisdom Verden (*Doc. Boh.* VII, p. 104 no. 280, en *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 496).

11 Het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, versterkt met regimenten uit het leger van veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen, legerde omstreeks deze tijd in de omgeving van Maagdenburg (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 269).

12 Het offensief dat de keizerlijken onder bevel van Johann, graaf van Götz(en), tegen de Zevenburgse vorst György I Rákóczi hadden ontketend, kwam op de onbegaanbare bospaden naar Košice (Kaschau), Prešov (Eperies) en Tokaj stil te liggen.

13 Nu hij zich verzekerd had van Franse financiële steun, brak de Zevenburgse vorst György I Rákóczi de wapenstilstandsbesprekingen met vertegenwoordigers van de keizer en de koning van Polen af. Volgens de laatste berichten had hij nog 38000 man beschikbaar voor de voortzetting van de strijd tegen de keizer (*Acta pacis Westphalicae; Die Franzö sischen Korrespondenzen* I, p. 294).

tractatum,[14] haud obnoxium causae privatae regnorum Sueciae et Daniae, quae de commerciorum libertate liberoque mari decertant.

Accusat Gallos caesar, quod seditiosum emiserint scriptum vocando Germaniae principes ad generalem pacis tractatum.[15] Ingratum namque Austriacis est impugnari domus et ambitionis suae secreta, quae ex lubidine agitare Europam semper nisa fuit. Ex Rosenhanii literis cognosco Harcottae[16] dispatiatum fuisse Davausium et se excussasse Oxenstiernii Excellentiam, quod propter milites Bremenses exire urbe non audeat antequam salvum conductum ab episcopo acceperit.

Princeps Auraicus castra mutavit et Maldegamum venit.[17] Illustrissimus dominus comes de La Gardie[18] retulit mihi se diu cum principe Arausionensi locutum fuisse Assenedae,[19] principio[20] mox a comite quaerente, quomodo cum legato nostro Grotio esset, et necessariam fuisse Serisani ablegationem,[21] cum melius doctissimi viri partes quam ministri status tueatur legatus vester Grotius, quem mirabatur tamdiu a Suecis in tantis negotiis retineri.[22] Comes autem respondit non dubitare se, quin satis superque sacra regia Maiestas regentesque patriae et officii gravitatem et negotiorum pondera et loci celebritatem et personae qualitatem aestimaverint per

14 Omdat de keizer trouw bleef aan de bemiddeling van koning Christiaan IV van Denemarken op de vredesconferentie te Osnabrück, waren de gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg en Johann Baptist Krane niet ingegaan op het voorstel van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius om de ceremonie van de uitwisseling van de volmachten te laten plaatsvinden op een neutrale plaats.

15 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien hadden in een schrijven, dd. 6 april 1644, de Duitse vorsten en standen opgeroepen om vertegenwoordigers naar Munster en Osnabrück te zenden. In de uitnodiging hadden zij de 'vredeswil' van de Habsburgers in twijfel getrokken (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 167). De tekst van de uitnodiging is afgedrukt in Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 219-252.

16 De ontmoeting van de Franse en Zweedse gevolmachtigden op woensdag 12/22 juni te Harkotten vond geen doorgang. Op 5 juli ontving Grotius daarover bericht van Schering Rosenhane, Zweeds resident te Munster; zie no. 6933.

17 In het Staatse legerkamp te Assenede was na de mislukte aanslag op Sas van Gent niets vermeldenswaardigs voorgevallen. Op 28 juni zocht Frederik Hendrik de vijand in de omgeving van Brugge op. Over Eeklo bereikte hij de volgende dag de plaats Maldegem (*Briefw. C. Huygens* III, p. 500 en p. 502).

18 De Zweedse graaf Magnus Gabriel De la Gardie had afgelopen najaar zijn 'tour' willen afsluiten met een bezoek aan de Languedoc; zie no. 6467 (dl. XIV). Op de terugweg werd hij opgeschrikt door het nieuws dat ten gevolge van de Zweeds-Deense oorlog de verbindingen met Stockholm waren verbroken. Verstoken van wisselbrieven van zijn vader, rijksmaarschalk Jacob Pontusson De la Gardie (1583-1652), moest hij met geleend geld zijn verblijf in Parijs aanhouden tot hem de verzekering was gegeven dat de vaarwateren weer veilig waren. Eind mei ontving hij van Louis de Geer een bericht over het aanstaande vertrek van de Staatse ambassadeurs naar het noorden. De graaf en zijn gevolg konden hun ongeduld niet langer bedwingen. Omstreeks de 12de juni vonden zij in de haven van Calais een schip dat op Holland voer; zie no. 6920.

19 Graaf Magnus Gabriel De la Gardie bezocht het Staatse legerkamp te Assenede in de hoop dat Frederik Hendrik hem onder de bescherming van de ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse zou plaatsen. Omdat de prins 'onpartijdigheid' nastreefde, drong de jonge Zweed niet verder aan op een thuisreis in dit illustere gezelschap.

20 'principio', vermoedelijk een verschrijving voor 'principe'.

21 In de afvaardiging van de speciale koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes naar Parijs zag Frederik Hendrik een teken dat de rijksraden in Stockholm van plan waren te breken met de trotse standpunten van hun ambassadeur in Parijs.

22 Het is mogelijk dat Henri de Béringhen (nos. 6898 en 6939) de heer van Cerisantes aan de prins heeft voorgesteld. Die ontmoeting zou dan plaatsgevonden moeten hebben op het prinselijk jacht in de haven van Dordrecht (3-4 juni); vgl. Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 291 en p. 298.

tot annos, nec alia de causa retinuisse tantum virum quam quod summe utilis et necessarius visus fuit in regno, propter

bellum et negotia pacis communia maximam legati prudentiam, diligentiam, experientiam et scientiam requirente. Cum autem ad alia diverterit principem comes, saepius tamen ad mentionem illustrissimae Excellentiae vestrae sua sponte rediit[23] et ad nauseam usque tam amantis illustrissimam Excellentiam vestram pectoris inveterati odii propter notas rationes se conscium fecit.

Principis et aliorum Dano addictorum instinctu mutarant consilium Status et contentos se reddant, si confirmare poterint transactionem anno 1637 factam,[24] cum antea voluerint ad rosenobilis quantitatem vi aut pactis redigere vectigal.

Summa indulgentia illustrissimae Excellentiae vestrae et confidentia mea tam libere nunc ire calamum fecit, ut nihil esse putem a mea tenuitate et intimo candore obsequioque profectum, quod non excuset summus illustrissimae Excellentiae vestrae in me favor, qui tot vota pro incolumitate illustrissimae Excellentiae vestrae exprimit, quot suspiria pro sospitate propria necessitates quotidianae efflagitant, futurus dum vixero, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae ...

Amstelodami, 4 Iulii 1644.

Illustrissimae Excellentiae vestrae humillimas ago gratias pro communicatis mihi palatini Sarmatici literis.[25]

Legati Foederatorum procerum Bickerus, Wittius, Stavenessius in Sueciam per Sundam,[26] Scaepius, Sonkius, Andreas in Daniam ibunt[27] et heri ex hac urbe in Flylandiam discessere.[28] Faxit Deus, ut consilia inveniant ad pacem tutam et orbi christiano ac imprimis Suediae utilem.

Illustrissimo et excellentissimo legato illustrissimus dominus comes de La Gardie[29] officia sua perquam commendata cupit.

23 In februari 1643 hadden Zweedse adellijke ‘touristen’ - onder wie Magnus Gabriel De la Gardie - Grotius benaderd met het verzoek om ‘Serizantius’ aan te bevelen bij rijkskanselier Axel Oxenstierna; zie no. 6110 (dl. XIV).

24 De vraag of Staatse koopvaardijschepen bij het passeren van Helsingør de gebruikelijke tol aan koning Christiaan IV moesten betalen. Aanvankelijk begeerden de Staten-Generaal de terugkeer naar de tolvoet zoals die ten tijde van het erftractaat van Spiers van 1544 gold: één rosenobel (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 14-15, p. 30 en p. 221). Na advies ingewonnen te hebben van de prins gingen de Staten accoord met het in het najaar van 1641 te Glückstadt afgesproken standaardtarief van 1637; vgl. no. 6777, en Kernkamp, *o.c.*, p. 28-35 en p. 66-70.

25 Krzysztof Opaliński (1609-1655), ‘woiwode’ van Poznań, had op 6/16 mei [= maart] 1644 een vredelievende brief aan de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson geschreven. Grotius vond de tekst een ruimere verspreiding waard; zie nos. 6931 en 6941.

26 De instructies voor de Staatse vredesmissies naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina kwamen op 25 juni gereed. Langzaam werd in het Vlie de vloot in gereedheid gebracht die de gezanten naar het noorden zou brengen. Na een korte samenkomst in Amsterdam begaven de ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse zich op 4 juli aan boord van het schip van kapitein Anthonis van Zalingen.

27 Het schip van schout-bij-nacht Claes Waterdrincker zou de ambassadeurs dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en de Friese raadsheer Joachim Andreae in Helsingør aan land brengen.

28 Op 7 juli liet admiraal Witte de With de zeilen hijsen. Aangekomen in het Skagerrak splitste de vloot zich. Het schip van kapitein van Zalingen zette met een convooier koers naar Göteborg, terwijl de andere schepen hun tocht naar de Sont vervolgden.

29 Graaf Magnus Gabriel De la Gardie moest zijn vertrek nog uitstellen. Op 15 september verliet hij de Republiek op een schip van Louis de Geer; zie no. 7054.

Adres: A son Excellence, monseigneur Hugo Grotius, conseiller d'estat et ambassadeur de sa Majesté la royne de Suede en France, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 12 Iulii.
En in dorso: 4 Iulii 1644 Appelboom.

6944. 1644 juli 4. Van N. van Reigersberch.[1]

De heer Reigersbergen had den vierden van Hooimaandt aan zijn zwager een wijdtlopigen brief geschreven, waarop verscheidene dingen, uit zijne brieven opgehaalt, haar opzicht nemen. Hij gaf hem daarin bericht van een zeer brede samenspraak die hij, ter gastmaale onthaalt bij den heer Wicquefort,[2] gevoert had met den jongen baron Oxenstiern, zoon van den rijkskancelier,[3] die zich zeer wel op de Hooge School te Leiden[4] hebbende geoefent naar Italië stont te reizen door Vrankrijk, daar hij De Groot de volgende maand met zijn bezoek vereerde:

Onder andere redenen ... maakte hij mij bekent, hoeveel de genegentheden in het rijk Zweden door uw theologische schriften van uE. waren vervremt, en hoezeer het uitgeven van denzelve den heer rijkskancelier hadde gesmert.[5] Rakende in gesprek op dat subject, en van uw oogmerk, kreeg ik ten antwoordt dat het niet geraden kan wezen zijn naam en reputatie te engageren met te willen bevorderen een zaak waartoe de menschen en tijden niet zijn geschikt, zulks dat uEd. mij daarin gelieve te geloven, dat uit die bron veel quaads zijn oorspronk neemt, zijnde de domsten niet bequaam moderate concepten plaats te geven, noch de verstandigen genegen om met gevaar van hun eigen credyt en gunst die een goet voornemen hebben te beschermen. Alle hetwelke ik daarom te breder roere, opdat uEd. toch zooveel mogelijk is mag vermijden nieuwen aanstoot te geven.

Van de commissie van Cerisantes spraken wij veel,[6] ik voor zijn Ed. niet ontveinzende wat glossen daarop hier worden gemaakt, zelfs dat men wilde doen geloven dit envoi uit het motif van de koninginne te komen, zonder communicatie van den heer rijkskancelier.[7] Waarop zijne Wel-Edelheit zeide zulken zeer qualijk

1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 400-401. Beantw. d. no. 6959.
2 De Hessische resident Joachim de Wicquefort bewoonde een huis in de Nieuwe Houtstraat te Den Haag.
3 Erik Axelsson Oxenstierna (1624-1656), zoon van de Zweedse rijkskanselier, studeerde op 2/12 februari 1643 af aan de universiteit van Uppsala (no. 6124 (dl. XIV)). Enkele maanden later maakte hij zich reisvaardig voor zijn 'tour' (nos. 6437, 6452 en 6538 (dl. XIV)). Bij terugkeer accepteerde hij de benoeming tot gouverneur van Estland, 1646-1652. In 1654 werd hij verheven tot de functie van rijkskanselier (*BLS* X, p. 317-319).
4 Zijn naam komt niet voor in het *Album studiosorum acad. Lugduno-Batavae*. Zie voor zijn bezoek aan de Zweedse ambassadeur in Parijs, no. 6991.
5 Menig calvinist en lutheraan had aanstoot genomen aan Grotius' interpretatie van de bijbelse passages waarin de Antichrist werd genoemd (*Commentatio de Antichristo*, Amsterdam 1640 (*BG* no. 1100) en *Appendix de Antichristo*, Amsterdam 1641 (*BG* nos. 1128-1129). Toen de Zweedse ambassadeur zich ook nog geroepen voelde om de *Consultatio* van de katholieke theoloog Georgius Cassander te verdedigen, kwam in rechtzinnige kringen de gedachte op dat de vertegenwoordiger van de Zweedse kroon in Parijs lippendienst bewees aan de kerk van Rome.
6 De kanselierszoon moest antwoord geven op vragen naar de diepere achtergronden van de benoeming van de Franse Schot Marc Duncan de Cerisantes tot Zweeds koninklijk commissaris in Deense aangelegenheden aan het Franse hof.
7 André Rivet schreef op 20 juni 1644 over de heer van Cerisantes: 'Je ne sçay comment M. Grotius avalera cette pillule. Cet autre est un esprit hardi et entreprennant, et qu'on dit avoir

van den toestant van dat rijk te wezen onderrecht, en zooveel de commissie van Cerisantes aangong, dat de heer rijkskancelier zijn Ed. had geschreven dat die niet was om uEd. eenig nadeel te

gagné le coeur de la Reyne et du chancelier Oxensterne' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 305).

doen; hetwelke hij mij iterativelijk heeft verklaart, met bijvoeging dat, indien eenig ander oogmerk in dat werk ware, zijn vader hem niet zouw willen misleiden, dewijl dat nergens toe konde strekken. Ik, niet latende aan te roeren dat zoodanige emploien de ordinaire qualijk ongequetst konden laten, zeide hij dat het alleen was geschied, omdat uEd. in dat rijk nooit geweest en door brieven van alle bijzonderheden niet genoeg waart te onderrechten; en om wel te instrueren wien t'eenemaal de constitutie is onbekent, men dezen expressen hadde afgevaardigt om uEd. zelf en de ministers aldaar volkomentlijk van alles te onderrechten. Wij geraakten voorts te spreken van uwe qualiteiten, waaronder ik de oprechtigheit en vroomheit niet naliet hoog te stellen, en om te letten of het wantrouwen geen oorzaak is van het zenden van dezen seconde. Verder moet ik uEd. ook zeggen dat Cerisantes alleen gelast is tot de Deensche zaken.[8]

Van uwe Apologie[9] wierd ook vermaant, en dat niemant de hand tot beantwoording had durven stellen, hetwelk de heer Oxenstiern iterativelijk begeerde te weten.

6945. 1644 juli 5. Van G.J. Vossius.[1]

Illustrissime domine legate,

Die hesterna hodieque Costerus, medicus urbis nostrae,[2] Excellentiae tuae a multis retro annis poesi Belgica notissimus atque idem eminentissimae Dignitatis tuae cultor, convenit me filiumque,[3] uti et ab uxore eius factum, de causa quadam quae Lutetiae agenda. Petrus ab Oorschot[4] in negotiatione se Angolesmi exercuit

8 De aanstellingsakte voor Marc Duncan de Cerisantes, dd. 27 januari/6 februari 1644, en diens instructie, dd. 29 januari/8 februari, waren ondertekend door rijksmaarschalk Jacob Pontusson De la Gardie, rijksadmiraal Carl Gyllenhielm, rijkskanselier Axel Oxenstierna, rijksschatmeester Gabriel Oxenstierna Bengtsson en de plaatsvervangers Matthias Soop en Klas Fleming; zie nos. 6696 en 6715. Op 3/13 februari stemden in aanwezigheid van koningin Christina ook de rijksraden Johan Skytte, Erik Ryning en Knut Posse in met de afvaardiging van Marc Duncan de Cerisantes (Serissants) (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 449-452).

9 Grotius' *Verantwoordingh van de Wettelijcke Regieringh van Hollandt ende West-Vrieslandt/Apologeticus eorum qui Hollandiae Westfrisiaeque et vicinis quibusdam nationibus ex legibus praefuerunt ante mutationem quae evenit anno MDCXVIII* (*BG* nos. 872 en 880). Bij plakkaat van de Staten-Generaal, dd. 24 november 1622, was het drukken en verspreiden van dit 'fameux, seditieux ende schandeleux libel' ten strengste verboden (Brandt-Cattenb., *Leven* I, p. 302-303).

1 Hs. Leiden, UB, Pap. 2. Eigenh. oorspr. Concept in Oxford, Bodleian Library, Rawl. letters 84 C, f. 192^{r}. Gedrukt *Vossii Epist.*, p. 475 no. 491. Geciteerd in G.A.C. van der Lem en C.S.M. Rademaker, *Inventory of the correspondence of Gerardus Joannes Vossius*, p. 319. Beantw. d. no. 6957.

2 Dr. Samuel Coster (1579-1665), stadsgeneesheer van Amsterdam, lid van de rederijkerskamer 'D'Eglentier, in liefd' bloeyende', oprichter van de 'Nederduytsche Academie' (nos. 1776 en 1940 (dl. V); no. 2134 (dl. VI), en M.B. Smits-Veldt, *Samuel Coster, ethicus-didacticus*, Groningen 1986), was na het overlijden van zijn eerste vrouw Josina Albrechtsdr. van Leuningen († 1624) in de echt getreden met Rebecca van Tweenhuysen (1602-1658) (Elias, *De Vroedschap van Amsterdam* I, p. 282).

3 De jurist Franciscus Vossius (1608-1645) had in Amsterdam emplooi gevonden als repetitor; zie Y.H. Rogge, 'De reis van Isaac Vossius', in *Oud-Holland* 18(1900), p. 4 en p. 7-8, en Rademaker, *Life and Work of Gerardus Joannes Vossius*, p. 339 en p. 441.

4 De uit Alkmaar afkomstige familie van Oorschot legde zich toe op de zijdehandel (Elias, *De Vroedschap van Amsterdam* II, p. 760 en p. 866).

triennio apud Christophorum Gangelt.[5] Ubi vero id tempus exspirarat quo se obstrinxerat, a mercato-

5 De koopman Christoffel van Gangelt ging later een vennootschap aan met de Amsterdammer Jozef Deutz (*Een rondgang langs Zweedse archieven*, p. 153 en p. 194). Tijdens zijn verblijf in Angoulême had hij Anna, dochter van Hélie Manees, ten huwelijk gevraagd (Elias, *o.c.* II, p. 997).

re eo lis illi mota, vere quaesitis quantum intelligo argumentis, mercurialium more. Petit igitur obnixe Costerus cum coniuge, quia se is Petrus Oorschot, magisque eius frater, cognatione vel affinitate propinqua attingit, ut si advocatus eius vel ipse Orschotius Excellentiam tuam accesserit, consilio iuvare velis, quod officium eo gratius Deo fore arbitratur, quia et adolescens ille annis minor est quam ut suus esse possit et matrem habet viduam perhonestam.

Dum sermo mecum seritur, animadvertere visus sum partibus adversis favere Heufdium, mercatorem Parisiensem,[6] qui vel frater - filius tamen potius patruum putabat -, vel patruelis[7] foret Heufdii, quem duxisse uxorem scirem filiam consularis Wittii,[8] nunc ad Suecos legati, ex amitina coniugis meae natam.[9] Aliud accessit, quod in Excellentiae tuae aedibus degeret Heufdius ex eadem familia;[10] qui absque dubio faventior esset partibus Christophori Gangeltii. Costerus et uxor sic putabant, non ita grande id esse vinculum quod attineret Heufdios. Nam solum aliquid esse affectus ex eo posse, quod Christoph[or]us Gangelt, quicum Petro Oorschotio negotium est, fratrem habeat mercatori Heufdio famulantem.[11] Quare neque me propter eum Heufdium, qui in tuae est Excellentiae familia, neque propter Heufdium, qui nostram cognatam Corputiam, sive Wittiam, legati Berkii[12] privignam, duxerit uxorem, commendare eo minus oportere. Parui igitur, atque id lubens feci, quia bene volui semper Costero, ut optimo civi, et nunc etiam obstringor, quia - post excessum Verhoevii, Excellentiae tuae civis[13] - uxoris meae, ut plurimum valetudinariae,[14] curam ei committere non dubitavi.

6 De houthandelaar Johan Hoeufft (1536-1621) had tijdens de Opstand zijn geboortestad Roermond moeten verlaten. Zijn oudste zoon, de met Grotius bevriende Parijse bankier Johan Hoeufft († 1651), heer van Fontaine-le-Comte en Fontaine-Peureuse, verwierf in 1601 de Franse nationaliteit. Een jongere zoon, Diederik (1571-1634), vestigde zich als koperslager in Dordrecht. De loopbaan van een derde zoon, Christoffel Hoeufft, is moeilijker te traceren (*NNBW* VII, kol. 597; Schutte, *Repertorium* I, p. 58, en *Nederland's Adelsboek* 40(1942), p. 523-537).

7 De Dordtse koperslager had drie zonen: Johan, mr. Diederik (*infra*, n. 8) en Mattheus. Johan Diederiksz. Hoeufft, gehuwd met Isabella Deutz, had in 1638 een handelshuis in Rouaan. Later vestigde hij zich in Utrecht (Elias, *o.c.* II, p. 633, en *NNBW* VII, kol. 597).

8 Mr. Diederik Hoeufft (1610-1688), kanunnik ten Dom, schepen van Dordrecht sinds 1641, in 1644 bewindhebber van de Westindische Compagnie, was op 1 oktober 1641 in het huwelijk getreden met Maria, dochter van de Dordtse burgemeester Jacob de Witt uit diens huwelijk met Anna van den Corput (1599-1645), dochter van Johan Anthonisz. van den Corput († 1618) en Maria Buysen (Balen, *Beschryvinge van Dordrecht*, p. 1323-1326).

9 Elisabeth (1552-1587), zuster van Anthony van den Corput (1536-1573), huwde in 1578 de van oorsprong Franse theoloog Franciscus Junius (François du Jon) (1545-1602). Hun dochter Elisabeth (1585-1659) trad in 1607 in het huwelijk met Gerardus Joannes Vossius, sinds 1606 weduwnaar van Elisabeth Hendriksdr. van den Corput (Rademaker, *Life and Work of Gerardus Joannes Vossius*, p. 440-445).

10 De Parijse bankier Johan Hoeufft was geen huisgenoot, maar een vriend des huizes.

11 Misschien een relatie van het handelshuis van Johan Diederiksz. Hoeufft.

12 Mr. Johan Berck (1565-1627), heer van Godschalckeroord, van 1622-1627 Staats ambassadeur te Venetië (Schutte, *Repertorium* I, p. 460-461), was in 1621 getrouwd met de weduwe van Johan Anthonisz. van den Corput (*supra*, n. 8 en 9).

13 'Robertus van der Houve Delphico-Batavus' was op 20 juni 1606 in Padua gepromoveerd (Poelhekke, *Nederlandse leden van de Inclyta Natio Germanica Artistarum te Padua*, p. 308).

14 Elisabeth Junius leed onder de afwezigheid van haar zoon Isaac. Haar vertrouwde arts Robbert van der Hoeven (Van der Houve; Verhoeven) was in 1641 overleden (Brandt-Cattenb., *Leven* I, p. 230, en F.F. Blok, *Caspar Barlaeus*, p. 56 en p. 124).

Illustrissimae dominae coniugi et nobilissimae filiae a me, uxore filioque salutem plurimam adscribo. De nobilissimo filio Petro nihil addo, quia vixdum hora est, quod mecum est, ac se ipsum ad parentem velle ait scribere.[15]

15 De brief van Pieter de Groot is niet overgeleverd. Zie voor de aanleiding van zijn reis naar Amsterdam, no. 6977.

Illustrissimae Excellentiae tuae cultor aeternum,
Ger. Jo. Vossius.

Amstelodami, 1644, III Nonas Quinctiles.

Ad filium scribere erat animus, sed ecce qui interpellent. Fiet id die Lunae proximo.[16] Unum addo. Scire aveo ecqua intercedat notitia cum illustrissimo Polonici regis legato.[17] Vir est doctus et quamquam inter Sueones et Polonos[18] animus quodammodo hostilis esse solet, tamen antequam e Polonia pedem poneret, dixit se velle amicitiam cum Excellentia tua inire, nec id fore rege invito. Ita ex eo coram accepi. Nam prandi cum eo apud mercatorem Bartelottum[19] meque domi invisit meae.[20] Ἔρρωσο.

Adres: Illustrissimo domino Hugoni Grotio, serenissimae reginae et Suecici regni legato ad christianissimum Galliarum regem, Lutetiae Parisiorum.
In dorso schreef Grotius: 5 Iunii [*sic*] 1644 Vossius.
Opschrift in de copie te Oxford en in de Vossii Epist.: Hug(oni) Grotio.

6946. 1644 juli 8. Van C. Marin.[1]

Monsieur,
Me voicy par la grace de Dieu arrivé icy en bonne santé, d'où ayant pris un peu de repos ne manqueray pas de m'acheminer vers Paris pour vous y rendre mes devoirs et recevoir l'honneur de vos commandemans.[2] Je suis d'advis de passer à Roan[3] et de là par l'eau jusques à Orleans, à cause de la chaleur excessive, qui fait

16 Isaac Vossius had op 7 juni 1644 aan de universiteit van Orléans een graad in de rechten behaald (Orléans, Arch. Dép. du Loiret, D 219). Zijn vader had hem in een schrijven van 20 juni gelukgewenst met deze promotie (Amsterdam, UB, coll. RK, J 88j). Een brief van maandag 11 juli ontbreekt, maar op 19 juli hervatte Gerardus Joannes zijn correspondentie; vgl. G.A.C. van der Lem en C.S.M. Rademaker, *Inventory of the correspondence of Gerardus Joannes Vossius*, p. 319-320.
17 De kanunnik Claudius (Domenicus) Roncalius was door koning Wladislas IV van Polen uitverkoren voor een diplomatieke missie naar Frankrijk. Op de heenreis (najaar 1643) had hij zich in de Republiek uitvoerig laten voorlichten over het lot van de katholieken (*Romeinsche bronnen* I, p. 730-731). Bij aankomst in Parijs bleef de Poolse diplomaat verstoken van een uitnodiging voor een ‘eerste visite’ aan de Zweedse ambassadeur; zie no. 6576 (dl. XIV).
18 Het hs. Leiden geeft: ‘inter Sueonas et Polonus’.
19 Guillielmo Bartolotti (1602-1658), koopman op de Herengracht te Amsterdam (Elias, *De Vroedschap van Amsterdam* I, p. 388).
20 Vossius' woonhuis stond op de Oudezijds Achterburgwal, niet ver van de collegezalen van het Amsterdamse Athenaeum Illustre.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 337. Eigenh. oorspr.
2 De Zweedse resident in Zürich was op 21 juni begonnen aan zijn reeds lang voorgenomen reis naar Zweden. Aanvankelijk was het zijn bedoeling om na een korte kuur te Leukerbad (kanton Wallis) in Lyon de postkoets naar Parijs te nemen.
3 Vanaf Roanne was de Loire bevaarbaar.

languir les voyageans. Conserve[z]-moy cependant s'il vous plait l'honneur de vos bonnes graces que je cheris infiniment et me croyez veritablement, monsieur,
vostre serviteur tres humble,
Charles Marin m.p.

De Lion, ce 28 de Juin style vieux, l'an 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Hugo de Grot, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 15 Iulii.

En in dorso: 28 Iunii 1644 Marin.

6947. 1644 juli 9. Aan S. Rosenhane.[1]

Nobilissime domine,

Ex literis Nobilitatis vestrae scriptis 21 Iunii intelligo moras quae interveniunt colloquiis tum cum hostibus, tum cum amicis.[2] Dominus Davausius saepe morbos fingit, et quomodo ille omnes praelationes avide captat, in acta refert et hic venditat! Laudo illustrissimum et excellentissimum dominum legatum baronem Oxenstiernam,[3] quod quantum potest contra nititur.[4] De maris possessione quid futurum sit videbimus,[5] ubi profectae ex portubus Suedicis naves[6] se cum eis quae apud Batavos conductae sunt,[7] coniunxerint. Quodsi etiam terra in adventantes hostium copias[8] bellum marescallo Torstensonio procedat bene, erit cur de caetero omnia speremus optima.

Hic plebs movere aliquid coeperat[9] adversus tributum domorum, sed reginae adventus repressit primum furorem, parlamenti prudentia reliquias mali tollit. Gravelingae capiendae spes egregia. De quadringentis quos iniicere in urbem concupiverat Piccolominaeus, viginti eo pervenerunt, caeteri aut interfecti aut in

1 Gedrukt *Epist.*, p. 729 no. 1675. Antw. op no. 6933, dd. 15/25 juni 1644.

2 Aanvankelijk zouden de Franse en Zweedse gevolmachtigden ter vredesconferentie elkaar op 28 mei/7 juni te Harkotten ontmoeten. Op 6 juni deelde Abel Servien zijn Zweedse collega's echter mee dat Claude de Mesmes, graaf van Avaux, het bed moest houden. Toen eindelijk overeenstemming was bereikt over woensdag 12/22 juni als datum, verontschuldigden de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius zich. Uit vrees voor Deense hinderlagen op de wegen van en naar Osnabrück waagden zij zich niet aan een reis met ceremonieel vertoon. Op maandag 17/27 juni vertrok Johan Adler Salvius met stille trom uit de stad. Diezelfde avond verscheen hij in Munster; zie no. 6936.

3 De Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna onderschatte de vindingrijkheid van de Fransen in het naar zich toehalen van ‘eer en tytulen’. Terwijl hij nog correspondeerde over een onpartijdige regeling ten aanzien van de ‘eerste visite’, had de graaf van Avaux al beslag gelegd op het fraaiste huis in Harkotten, aan de rechterkant van de weg van Munster naar Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 208 en p. 290-291).

4 De Fransen hadden geen hoge dunk van de zoon van rijkskanselier Axel Oxenstierna. In een schrijven van 13 mei vertrouwden de Franse gevolmachtigden de graaf van Brienne toe: ‘Mais le Baron Oxenstiern est si difficile et si brutal que son collègue mesme en est importuné. C'est un esprit capable de ruiner toutes sortes d'affaires pour une vanité et pour une prétention mal fondée’ (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 181).

5 Op 7 juli liet admiraal Witte de With de zeilen van de Staatse convooivloot naar de Sont hijsen.

6 De Zweedse admiraal Klas Fleming had de haven van Dalarö verlaten. Met een vloot van ongeveer 48 schepen zette hij koers naar de Sont (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 92).

7 Het wachten was nu nog op het uitvaren van de tweede hulpvloot van Louis de Geer. De Zweedse Zeeuw Maerten Thijssen had op 14 juli weer een vloot van 30 schepen bijeen (‘Brieven van Louis de Geer’, in *BMHG* 29(1908), p. 271-274).

8 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson stond in het hertogdom Holstein voor de zware taak om de opmars van het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, tot stilstand te brengen.

9 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 9 juli 1644.

manus Gallorum venerunt, et opera iam processere ad fossam quae urbis ambit aggerem. Cuncta in castris constant

satis vili, et diligentiam suam ostendunt Millereius, Gassio, Ranzovius et qui Batavorum ibi adsunt.

Deus, nobilissime domine, Nobilitati vestrae faveat,

Nobilitati vestrae ad obsequia paratissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, 9 Iulii novi Calendarii 1644.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Rosenhan.

6948. 1644 juli 9. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

De Gravelinga spes omnes bonae sunt.[2] Mensis adhuc unius labor restat. Sed principem Arausionensem nihil aliud quam spectatorem agere dolet Gallis. Avide exspectabo noscere[3] quousque itura sit classis armata Batavorum, in septentrionem missa, quomodoque se gestura adversum Suedos et Danos. Regis Angliae res non optimae sunt[4] et si in Hiberniam abit, evertet Anglorum pro se studia. Interim non Batavi tantum legati, sed et Hispanicus id quod Londinii est parlamentum pro vero legitimoque agnovit,[5] non sine aliquo in res regis praeiudicio.

Miror in tanta edictorum copia non potuisse omitti privilegium in me latum[6] contra XII tabulas.[7] Signum id est esse ibi adhuc multos in nos male animatos. Dominum

1 Gedrukt *Epist.*, p. 969 App. no. 713. Antw. op no. 6935, beantw. d. no. 6966.
2 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 9 juli 1644.
3 Grotius wachtte op het bericht dat de Staatse convooivloot naar de Sont het Vlie had verlaten. Nieuwsgierig was hij vooral naar de instructies die de Staten-Generaal voor hun vredesmissies naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina hadden opgesteld.
4 Begin juni had het Parlement twee legers ingezet tegen het koninklijk garnizoen van Oxford. Koning Karel I en de prins van Wales vluchtten de stad uit. In Worcestershire beraadden zij zich over de stappen die zij tegen de troepen van de legerleiders Robert Devereux, graaf van Essex, en sir William Waller zouden ondernemen. Even werd gedacht aan de mogelijkheid van een hergroepering in Wales en Ierland, maar nadat de koninklijken berichten hadden bereikt over grote onenigheid in het kamp van de parlementsgezinden, veranderde de vorst zijn krijgsplannen. Snel bracht hij 4000 ruiters bijeen om de terugweg naar Oxford veilig te stellen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 110 en p. 112).
5 Don Alonso de Cárdenas, de Spaanse ambassadeur in Engeland, was de eerste diplomaat die het Londense Parlement officieel om een audiëntie had verzocht. Dit voorrecht werd hem de volgende dag verleend. Minder vlot verliep de toelating van de Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude tot de vergadering van de 'lords' en 'commons' (*Briefw. C. Huygens* III, p. 502-504 en p. 508-509).
6 Willem de Groot had inzage gekregen in het *Nederlandtsche Placcaet-Boeck, vervattende in twee deelen alle de placcaten, ende ordonnantiën, uyt-ghegeven bij de Hoog-Mogende Heeren Staten Generael ... sedert 1581 ... tot op den teghenwoordighen Jare 1644*, Amsterdam 1644. In deel I, p. 449-450, stond het 'Placcaet, tegen de Apologie Grotii, den 24 Novembris, anno 1622', afgedrukt.
7 De twaalf tafelen, oudste optekening van het Romeinse recht.

Utenbogardum velim leniter interpellari[8] et promoveri omnibus modis editiones nostras.[9] De

8 De bejaarde remonstrant Johannes Wtenbogaert kon niet meer voldoen aan het verzoek om zijn ‘godzaelige bedenckingen’ op schrift te stellen.

9 De Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu had in januari 1644 belangstelling getoond voor een bijgewerkte uitgave van Grotius' *De iure belli ac pacis* (*BG* nos. 571 en 572). Het dossier met aanvullingen en verbeteringen kreeg hij in februari al tot zijn

Cerizantio nihildum liquidi video;[10] attamen mihi non metuo.
Deus te, tuam tuosque servet,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 9 Iulii 1644.

Seditio plebis adversum tributum ad nova aedificia nescio an plane exstincta sit; consedit sane ad reginae huc reditum, et parlamentum laborat, ut rationes inveniantur placandae plebi. De Gravelingae obsidione spes pulchrae. De quadringentis quos in urbem intromittere Picolominaeus voluerat, aegre XX penetrarunt; caeteri aut capti aut caesi. Et opera bene procedunt Batavis monstratoribus. Legati Hispanici nomine regnorum Castellae, Arragoniae et aliorum gravissimas Romam querelas detulere de aulae Romanae rapinis ad canonum eversionem comparatis.[11]

6949. 1644 juli 9. Aan N. van Reigersberch.[1]

... herhaalde hij zijn raad en gevoelen ook ernstig in zijn schrijven aan zijn vrinden in Hollandt, dat het nu de rechte tijdt was om het recht, dat meer dan hondert jaren stant gegrepen had, te hanthaven; ... schreef hij in 't begin van Hooimaandt:

Zoo[2] die van Hollandt ... en inzonderheit die van Amsterdam, die hierin het meeste belang hebben,[3] couragie toonen, zij hebben gelegentheit om iets groots uit te rechten tot hun en Zwedens voordeel. Zoo de Hollanders in de Zond aan Denemarken tol betalen, zullen zij de vrindschap der Zweden verliezen en beschuldigt worden van de tractaten niet te onderhouden. Zoo deze gelegentheit voorbijwaait, zal zij niet licht zijn weder te grijpen. Doch het zal goet zijn noch toe te zien.

10 Grotius vermoedde ‘een farce van mijnheer den cancellier van Swede’ achter de benoeming van Marc Duncan de Cerisantes tot koninklijk commissaris in Deense aangelegenheden aan het Franse hof; zie nos. 6939 en 6949.

11 De Spaanse ambassade in Rome verweet de ‘Barberini’ (paus Urbanus VIII en diens neven Francesco en Antonio Barberini) dat zij met de geldverslindende oorlog over de rechten op het hertogdom van Castro de Franse factie in de kaart hadden gespeeld; vgl. V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* IV 2, p. 546, en Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 874-876.

1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 363, p. 364-365 en p. 398. Mogelijk tezamen met no. 6950.

2 Het verdrag dat op 1/11 september 1640 tussen Zweden en de Republiek was gesloten, voorzag in een vereniging van wapenen indien één van de verbondenen in de vrije zeevaart op de Oost- en Noordzee belemmerd zou worden. Vooralsnog zochten de Staten-Generaal hun heil in het zenden van vredesmissies naar het noorden.

3 Het belang dat de Hollandse kooplieden en schippers hadden in het herstel van de vrije vaart en de terugkeer naar de tolvoet zoals die ten tijde van het erftractaat van Spiers van 1544 voor de doorvaart door de Sont had gegolden: één rosenobel.

Zijne [nl. Torstenssons] *schielijke voortgangen*[4] *tegens Denemarken hadden een groote ontsteltenis op de vergadering te Frankfoort en bij de keizerschen gebaart, zoodat bij die besloten wierd Torstenson door de krijgsbenden onder Gallas op de hielen te doen volgen en de Denen op hun believen bij te springen; ... schreef De Groot aan zijn zwager den negenden van Hooimaandt:*

4 In dit fragment wordt gesproken over de 'schielijke voortgangen' van het leger van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson in het hertogdom Holstein en Jutland.

Dat die de keizersche hulp zouden afslaan ... om zich niet aan den Duitschen oorlog te verknoopen, meen ik niet.[5] Die in 't water legt, zoude een heet ijzer aantasten om daar uit te raken.[6]

De Groot schreef den negenden van Hooimaandt aan zijn zwager:

De vader van Cerisantes, Duncan genoemt,[7] is geweest hoogleeraar in de geneeskunde te Saumeurs en heeft niet qualijk geschreven over 't geval van de bezetenen te Lodun.[8] Daar word gezegt ... dat Cerisantes zich wat te veel heeft willen indringen om gemeenzaam met de koningin te mogen spreken.

Vóór 't vorige verhaal wegens den vader leest men deze woorden:

Wat onze koninginne aangaat, die is noch niet meerderjarig en geeft overzulks noch geene commissiën; dat de vier regenten in het zenden van Cerisantes iets zouden hebben gedaan tegen het advys van mijnheer den rijkskancelier,[9] die alsnoch zeer machtig is en aan wien het staat de uitheemsche correspondentiën te onderhouden, kan ik niet geloven.

6950. 1644 juli 9. Aan N. van Reigersberch.[1]

5 Een bondgenootschap met de keizer had koning Christiaan IV van Denemarken afgeslagen. Hij aanvaardde echter wel het aanbod van daadwerkelijke militaire steun van het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, en veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen.

6 'Een heet ijzer aantasten'. Dezelfde gedachtengang ontwikkelde Grotius in zijn brief aan Joachim de Wicquefort, dd. 11 juni 1644 (no. 6907).

7 De speciale Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes (ca. 1612-1648) was de zoon van de Schotse medicus Marc Duncan († 1640), hoogleraar aan de protestantse academie van Saumur, en Susanne Gorrin.

8 De zaak van de behekste Urselinen van Loudun (1634-1635). De Schotse medicus liet hierover het licht schijnen in een *Discours de la possession des religieuses Ursulines de Loudun*, ca. 1634 (*DBF* XII, kol. 275-276, en *Tallemant des Réaux* I, p. 295-297 en p. 968). Zijn opvattingen werden bestreden in een *Traitté de la mélancholie, savoir si elle est la cause des effets que l'on remarque dans les possédées de Loudun, tiré des réflexions de M. [de La Mesnardière] sur le Discours de M. D[uncan]*, La Flèche 1635, gevolgd door een *Apologie pour M. Duncan ... contre le 'Traitté de la mélancholie'*, z. pl. [1636].

9 De aanstellingsakte voor Marc Duncan de Cerisantes, dd. 27 januari/6 februari 1644, en diens instructie, dd. 29 januari/8 februari, waren ondertekend door rijksmaarschalk Jacob Pontusson De la Gardie, rijksadmiraal Carl Gyllenhielm, rijkskanselier Axel Oxenstierna, rijksschatmeester Gabriel Oxenstierna Bengtsson en de plaatsvervangers Matthias Soop en Klas Fleming; zie nos. 6696 en 6715. Op 3/13 februari stemden in aanwezigheid van koningin Christina ook de rijksraden Johan Skytte, Erik Ryning en Knut Posse in met de afvaardiging van Marc Duncan de Cerisantes (Serissants) (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 449-452).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. Diederichs, 30 B no. 22. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Mogelijk tezamen met no. 6949.

Mijnheer,

De advysen van Calis zullen nu in Hollant vertoont hebben den stant van het belegh van Grevelingen,[2] zijnde zulcx dat Piccolomini verhindert is geweest volck daer in

2 Begin juli stokte de nieuwsvoorziening uit Calais. Maar op 4 juli kon de stadhouderlijke secretaris Constantijn Huygens uit het Staatse legerkamp te Maldegem melden

te brengen[3] ende dat d'heer Gassion zich op eene plaetze gelogeert heeft op de contrescarp, den marescal de Millerai zijnde belet geweest hetzelve met effect te doen,[4] eerst door het branden van zijne brugge, daernae door hooge water in de gracht geprocureert bij die van de stadt, waerdoor de soldaten die haer hadde begonst te logeren op de contrescarpe hebben moeten vertrecken. Men hoopt alsnoch dat mijnheer den prins van Orangie zich zal naerderen.[5]

Den hertogh van Anguien past noch op Beck.[6] Den hertogh van Beieren heeft ontrent achtienduizent man, den marescal de Turaine halff zooveel.[7] Denzelve hertogh van Beieren bloqueert noch Hohentwiel[8] ende handelt alsnoch met den gouverneur, oock met Vrancrijck door Cressy,[9] die vanhier derrewaert werdt gezonden.[10] 't Volck van den marescal de Turaine legt bij Basel, Colmar ende daerontrent,[11] ende schijnen van die

3 Vgl. no. 6940. Op 11 juli werd in de *Gazette 1644*, no. 80 [= 81], uitvoerig verslag gedaan van een actie die de Franse luitenant-generaal Josias Rantzau op 4 juli had ondernomen tegen soldaten die de Zuidnederlandse ‘gouverneur des armes’ Ottavio Piccolomini binnen de belegerde stad had willen brengen: ‘La defaite et prise de trois cens soixante officiers Espagnols réformez et autres destinez pour le secours de Graveline’.

4 De maarschalken Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, ‘grand maître de l'artillerie’, en Jean, graaf van Gassion, lieten schipbruggen over de vestinggrachten van Gravelines aanleggen. Enkele manschappen drongen door tot de bolwerken (*Gazette 1644*, no. 80, dd. 9 juli 1644).

5 In het Staatse legerkamp verdedigde de Franse kolonel Godefroi d'Estrades de belangen van zijn regering. Op 11 juli schreef hij trots: ‘M. le prince d'Orange a esté très aise d'apprandre que la Reine est persuadée qu'il désire la prinse de Gravelinne et qu'il assiste ce dessein de tout ce qui dépand de luy’ (*Correspondance d'Estrades* I, p. 188-189).

6 1200 ruiters en 800 infanteristen van de Luikse lichtingen van de Franse troepenwerver Jean-Gaspard-Ferdinand, graaf van Marsin (Marschin), sloten zich in de omgeving van Carignan (ten oosten van Sedan) aan bij het leger van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien. Na dit nieuws vernomen te hebben staakte de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck zijn mars naar Gravelines. Zijn troepen voerde hij terug naar Luxemburg (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 295-296 en p. 579, en *Gazette 1644*, no. 78, ‘extraordinaire du VIII juillet 1644’).

7 Het Frans-Weimarse leger van Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, moest toelaten dat de Zwabisch-Beierse bevelhebbers François de Mercy en Johan van Werth met 15000 man naar Freiburg im Breisgau oprukten.

8 Een detachement onder bevel van kolonel Marimont was door het Zwabisch-Beierse opperbevel achtergelaten om de bewegingen van Konrad Widerholdt, gouverneur van de vesting Hohentwiel, te volgen (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 302-304, en H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 145-146).

9 De heer van Cressi (Gressy), ‘maître d'hôtel ordinaire de la Reine’ was dit voorjaar teruggekeerd van een missie naar Engeland. Zijn afvaardiging naar München lijkt onwaarschijnlijk. Eerder zal Grotius doelen op de tussenkomst van Louis II de la Trémoïlle (1612-1666), markies van Noirmoutiers, in de onderhandelingen met hertog Maximiliaan I van Beieren over de vrijlating van de Frans-Weimarse officieren die tijdens de slag van Tuttlingen (24-25 november 1643) in Beierse krijgsgevangenschap waren geraakt (*Lettres Mazarin* I, p. 689-690, en Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 12-16).

10 Tegelijkertijd moest de Frans-Weimarse krijgscommissaris Alexandre de Prouville, baron van Tracy, de in het nauw gedreven vestingcommandant van Hohentwiel afhouden van een verlenging van het wapenstilstandsverdrag dat hij op 31 mei met de Zwabisch-Beierse veldmaarschalk François de Mercy was overeengekomen (*Lettres Mazarin* I, p. 780-782).

11 De burggraaf van Turenne had Turckheim verlaten. Begin juli vestigde hij het hoofdkwartier van het Frans-Weimarse leger in Sélestat (*Lettres de Turenne*, p. 402).

plaetsen als sijnde onder de protectie van Vrancrijck te zullen vertrecken om den oegst daer vrij te laeten ende zelff te gaen doen den oegst ontrent Strasburg ende in den Pals. Zoo zij wat stercker waeren, zouden Frankendael connen aentasten,[12] alwaer niet meer binnen en zijn als vijfhondert man ende daer rondom weinich volckx gelaeten tot vertroosting van den churfurst van Mentz.[13] De gedeputeerde van de vorsten ende stenden tot Francfort hebben de deliberatie over den brief van monsieur d'Avaux gezonden aen haere principalen.[14] De steden Ulms, Straesburg, Norenberg, Francford vergaderen dicmael op haerzelve.[15] De camer van Spier solliciteert alsnoch om verplaetzing ofte neutraliteit.[16] Van de trouppes van Galas ende Haezfeld wierd aldaer verscheidenlijck gesproocken:[17] eenige meenen zij gaen nae Pomeren, andere nae den eertsbischop van Bremen ofte nae Jutlant. Men twijffelde daer niet off Leipsich was gestelt in goede defensie voor het vertreck van de heer Coningsmarck nae de Weser.[18] De Turcken plunderden de landen van Budinois, doch den bassa van Buda had de presenten van de keizer beleefdelijck ontfangen.[19] Men zeide daerenboven dat de grooten visyr[20] verzeeckering hadde gegeven van niet te innoveren tegen het huis van Oostenrijck, hoewel hier anders werdt gelooft ende de wisselbrieven voor Rakoczy waeren alrede gearriveert te Venetië.[21]

12 Soldaten van het Spaanse garnizoen van Frankenthal moesten assistentie verlenen bij het ontzet van Gravelines. Toch durfden de Frans-Weimarsen een aanslag niet aan. Op 11 juli schreef Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, aan kardinaal Jules Mazarin: ‘Le passage des ennemis en deçà du Schwartzwald et le siège de Fribourgh faict que je ne peux pas m'esloigner’ (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 584-588).

13 De Mainzer keurvorst-aartsbisschop Anselm Kasimir Wambold von Umstadt voelde zich bedreigd door de aanwezigheid van de legers van de burggraaf van Turenne en de hertog van Enghien aan de Rijn, Maas en Moezel.

14 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien hadden op 6 april 1644 aan de Duitse vorsten en standen een oproep gedaan om vertegenwoordigers naar Munster en Osnabrück te zenden. Op advies van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel hadden zij de Frankforter ‘Deputationstag’ ook met een exemplaar van hun uitnodiging bedacht. Tot eind augustus 1644 bleef het Franse initiatief onderwerp van een heftige discussie in het college van de keurvorsten en de ‘Fürstenrat’ (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 167-169; *Urk. u. Act.* I, p. 852-855).

15 Een gunstige reactie verwachtten de Fransen van de rijkssteden Neurenberg, Frankfort, Straatsburg en Ulm. Onderling hadden de steden reeds een standpunt bepaald over het zenden van vertegenwoordigingen naar de vredesconferenties (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 386-388).

16 Spiers was niet langer een veilige vestigingsplaats voor het ‘Reichskammergericht’.

17 Op 22 juni sloten zich 5 regimenten uit het leger van veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen aan bij het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas. Na de verovering van Zeitz zetten de keizerlijken koers naar Maagdenburg (*Doc. Boh.* VII, p. 110-111 no. 302 en p. 113 no. 311 en p. 116 no. 320).

18 Zodra de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, zijn garnizoenen te Leipzig en Erfurt van nieuwe voorraden had voorzien, had hij zijn leger teruggevoerd naar het aartsbisdom Bremen.

19 Mousa, pasja van Boeda (Ofen), had partij gekozen voor de Zevenburgse vorst György I Rákóczi. Hij kwam tot inkeer tijdens de onderhandelingen met de keizerlijke diplomaat Hermann, graaf van Czernin, over een vrijgeleide voor diens ambassade naar Constantinopel (*Doc. Boh.* VII, p. 114 no. 317 en p. 124-125 no. 352).

20 De nieuwe grootvizier Sultan-zâde Mohammed voerde een voorzichtige buitenlandse politiek. Op zijn gezag moest binnenkort de pasja van Boeda wijken voor de ‘neutrale’ Osman-Pascha (Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 44-46, p. 50 en p. 64).

21 De wisselbrief met een Franse subsidie van 100000 rijksdaalders aan de Zevenburgse vorst György I Rákóczi lag ten huize van ‘monsieur Des Hameaux’, Frans ambassadeur te Venetië (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 349 en p. 351).

In Italië is de vrede tuschen den paus ende zijne naebuiren herstelt.[22] De plaetze van Cassino, becomen bij prins Mauris van Savoie,[23] is van importantie alzoo hij daerdoor veele plaetzen van 't Milanees zal brengen onder contributiën ende desseings connen maecken op Alexandrië, Tortona ende andere plaetsen,[24] om 'twelck te beletten de colonnel Stoz[25] uit Pavia was vertrocken met zesduizent man te voet, vierduizent te paerd. Prince Thomas had wel zooveel voetvolck, maer minder ruiterie[26] ende hoopte zoo hij als zijn broeder prins Mauris in verscheiden plaetsen van 't Milanees den oegst nae haer te nemen ofte te bederven. Van Lerida zijn verscheide discoursen: eenige meenen dat die plaetse al over is, anderen anders.[27] De Fransoisen hebben voor Valentia vier Spaensche schepen verbrand.[28] Tuschen de Castilianen ende Portugezen zijn eenige rencontres gevallen met weinigh advantagie,[29] de Portugezen van die frontiere vertrocken bij gebreck aen vivres.

Uit Engelant hooren wij dat de coninginne, tot Excester van een vierde zoon zijnde verlost,[30] in dezelve plaetze belegert werdt bij den graef van Essex[31] ende dat Waller met

22 De kardinalen Alessandro Bichi en Gian Stefano Donghi hadden de weg geëffend voor de voltrekking van de vredesverdragen die paus Urbanus VIII op 31 maart te Ferrara met de republiek Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane, Francesco I d'Este, hertog van Modena, en Odoardo Farnese, hertog van Parma, had gesloten; vgl. V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* IV 2, p. 500-540.

23 Prins Maurizio van Savoye had de plaats Cassine (ten zuiden van Alessandria) op de Spanjaarden veroverd.

24 Het kasteel van Ponzone kreeg een belegering te verduren van garnizoenssoldaten van Antoine de Stainville, graaf van Couvonges, Frans-Savoyaards gouverneur van Casale; zie no. 6940 n. 44.

25 Kolonel Stoz (Estoz of Strossius) voerde het bevel over een regiment Duitse ruiters in Spaanse dienst (*Archivo de Simancas, Catálogo* XXVI. *Papeles de estado. Milan y Saboya*, p. 355).

26 Het Frans-Savoyaardse leger van prins Tommaso Francesco van Savoye maakte zich aan de rivier de Tanaro gereed voor een offensief tegen de eenheden die de Milanese gouverneur Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, in de omgeving van Vercelli en Alessandria had samengetrokken (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 106-107).

27 Het leger van don Felipe de Silva ving de bestorming van de muren van Lérida op 24 mei aan. Ondanks verwoede pogingen van de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, om terrein terug te winnen (de verovering van Torres de Segre en Castelló de Farfanya, respectievelijk ten zuiden en ten noorden van Lérida), hielden de Spanjaarden stand. Op 30 juli kreeg gouverneur De Chaussy (‘le sieur du Saussay’) een vrije aftocht uit Lérida aangeboden (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 257-259 en p. 286).

28 Op 8 juni opende een Frans eskader onder bevel van ‘le chevalier Garnier’ († 1649; zie *Mémoires de Du Plessis-Besançon,* p. 63) het vuur op enkele Spaanse schepen die in de wateren van Valencia voor anker waren gegaan (*Gazette 1644*, no. 77, ‘extraordinaire du VI juillet 1644’: ‘Le combat de l'armée navale du Roy contre quatre grands vaisseaux Espagnols qui ont esté brûlez devant Valence’).

29 In dezelfde ‘extraordinaire’ (*supra*, n. 28) werd nieuws gepubliceerd over ‘Les progrez des armes du Roy de Portugal’. De meest recente heldendaden van de Portugese generaal Matias de Albuquerque (1595-1647) in de strijd om de plaats Montijo (ten oosten van Badajoz) in Extremadura werden beschreven in de *Gazette 1644*, no. 80, dd. 9 juli 1644. Zie ook *Dicionário de História de Portugal* I, p. 78-79 en IV, p. 340.

30 Aanvankelijk berichtten nieuwsagenten dat koningin Henriëtte Maria van Engeland in Exeter bevallen was van een zoon. Later bleek dat zij op 16 juni het leven had gegeven aan een dochter, Henriëtte (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 112 en p. 117, en *Gazette 1644*, no. 80, dd. 9 juli 1644).

31 Na kritiek uit het Parlement over de wijze waarop hij de koning en de prins van Wales uit Oxford had laten ontsnappen, verbrak Robert Devereux, graaf van Essex, de samenwerking met het leger van sir William Waller. In de tweede helft van juni richtte hij zijn aandacht op het ontzet van de havenstad Lyme Regis in Dorset. Na de bevrijding van Lyme en de

noch eenige andere gingen tegen den coning,[32] die tot Bristol is. Dat geïntercipieerde brieven van den grave van Neucastel uit Jorck toonden die plaetse niet langer houbaer en was.[33] Tot Londen wierd geloofd dat het accord al‹s› was gemaect ende dat de burgerie geven twintichduizent pond staerlings om de pillage af te coopen.

Hier is seditie geweest tegen de meters van de nieuwe huizen,[34] waervan eenige zijn dootgesmeten bij de metzelaers. Maer alzoo de soldaten van de regimenten van de guarde datelijck daerbij quaemen, is de gemeente verdwenen ende de coninginne van Ruelle hier zijnde gecomen[35] heeft wel om der authoriteit wille laeten voortgaen met de metinge, maer door tuschencomen van het parlement zal de zaeck werden geaccommodeert[36] ende dit fauxbourg een millioen opbrengen tot afcoop van de nieuwe exactie. De gemeente is zeer gestoort op monsieur d'Emery, die door finantie zeer rijck is geworden ende onlancx hondertduizent gulden geschoncken heeft, zoo men zegt, aen een juffrouw. Den ambassadeur van Engelant heeft de jarretière gegeven aen den coninck.[37] Den extraordinaris ambassadeur van Portugael is vanhier vertrocken.[38]

9 Iulii 1644.

Veele geruchten zijn hier gestroit van een groote victorie van de Portugesen over de Castillanen, van 't leger van Piccolomini en Beck te neder gebracht, van de

verovering van Weymouth nam hij de belegering van Exeter in overweging (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 112).

32 Dankzij de 4000 ruiters die hij in Worcester had bijeengebracht, was koning Karel I in staat om het leger van zijn achtervolger sir William Waller van zich af te schudden. Zonder enige tegenstand keerde hij naar Oxford terug. Het wachten was nu nog op het voetvolk dat in de eerste schrik naar Bristol was uitgeweken (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 112, en *CSP Dom. 1644*, p. 220).

33 De koningsgezinde legeraanvoerder William Cavendish, markies van Newcastle, vocht voor het behoud van York. In brieven aan prins Rupert (Robert) van de Palts smeekte hij om diens overkomst uit Lancashire. Toen de prins voor de muren van York verscheen, hadden de Schotse belegeraars reeds de begeerde rugdekking ontvangen van de Parlementslegers van Ferdinando Fairfax en Edward Montague, graaf van Manchester (*Briefw. C. Huygens* III, p. 502-504). Op 2/12 juli vond bij Marston Moor de beslissende slag plaats. De nederlaag van de koninklijken leidde de capitulatie van de stad op 16/26 juli in (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 111-117 en p. 123).

34 De bewoners van de Parijse voorsteden protesteerden tegen de belasting op nieuwgebouwde huizen (de zogenaamde ‘toisé’) (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 87-91). Enkele bouwvakkers dreigden het huis van Michel Particelli, heer van Emery, ‘contrôleur général des finances’, in brand te steken (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 192-194, en *Mémoires d'Omer Talon* I, p. 321-322).

35 Koningin Anna van Oostenrijk brak haar verblijf in Ruel op 5 juli af.

36 In een arrest van 7 juli 1644 herriepen de raadsheren van het Parlement van Parijs het belastingedict van 27 januari 1644. Alleen de bewoners van huizen die na 1548 zonder vergunning in de ‘faubourgs’ waren opgetrokken, moesten zich onderwerpen aan een belastingaanslag (*Arrêts du Conseil du Roi, Règne de Louis XIV* I, p. 14 en p. 22-23).

37 De Engelse koninklijke ambassadeur lord George Goring had de regering in Parijs bereid gevonden tot erkenning van de oude betrekkingen tussen de twee koninkrijken (*CSP Dom. 1644*, p. 259-261 en p. 378). Op 3 juli werd de Frans-Engelse alliantie bezegeld met een staatsbanket in het zomerverblijf van de koningin te Ruel (*Gazette 1644*, no. 78, ‘extraordinaire du VIII juillet 1644’: ‘Les cérémonies faites au serment n'aguéres presté par Leurs Majestez, pour le renouvellement de l'alliance d'entre les Couronnes de France et d'Angleterre’).

38 Het vertrek van de buitengewone Portugese ambassadeur Alvaro Pires de Castro, markies van Cascaes. Op 20 juni nam de diplomaat afscheid van het Franse hof (Prestage, *The diplomatic relations of Portugal*, p. 12-13).

conjunctie van hertogh Carel met de Fransoisen om te trecken in Duitschlant,[39] alles om het volck

39 Rooskleurige berichten over de slag bij Montijo (26 mei 1644), de voortgang van de belegering van Gravelines en de overeenkomst die hertog Karel IV van Lotharingen op 24 juni te Gemünden ten overstaan van de Franse diplomaat Bernard du Plessis-Besançon had getekend; vgl. *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 194-195.

wat te stillen. Voorts verstaen wij dat den marescal de La Motte-Odincour heeft becomen twee cleine plaetsen, Tour de Segre ende Castillon bij Noguera. Daer is maer eene plaetse van de contrescarpe van Gravelinge ingenomen bij Gassion, want de desseings van den marescal de La Milleraie zijn misluckt, eerst door het branden van een brugge, daernae omdat eenigh weinige soldaten die hij overgezet hadde door hulpe van de Hollanders, haer hebben moeten retireren door het overloopen van het water van de gracht gecauseert bij die van de stadt.

In dorso staat in een onbekende hand: Den 4 [*sic*] July 1644.

6951. 1644 juli 9. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Dixit nuper in publico cardinalis Mazarinus velle se quatuor milliones impensos, ut bellum Suedorum in Dania finem habeat.[2] Id cum mihi Stella[3] retulisset, dixi ego, si illos milliones cardinalis dare velit partim ad alendos milites et nautas Suedos, partim distribuat apud Batavorum primores, ut ii se Suedis quamprimum adiungant,[4] brevi finem isti bello fore cum magno navigatus et commercantium bono; quo deinde expediti Suedi multo quam antehac alacrius arma sua commoturi essent alibi ad pariendam christianismo bonam pacem.

Fuit bis diebus, dum regina et cardinalis Ruellis sunt,[5] seditio plebis in hac urbe adversus mensores novorum aedificiorum, unde ingens tributum sperabatur.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 202; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 446 no. 540. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 283. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 6952).

2 Kardinaal Jules Mazarin schreef op 2 juli aan zijn gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien in Munster: ‘Bien que je sçache qu'il ne se peut rien ajouster au soin que vous prenez de tout ce qui regarde le service du Roy, je ne laisseray pas de vous exhorter de faire de puissans et continuels offices auprès des Suédois pour les obliger à songer plus qu'ils ne font aux affaires d'Allemaigne’ (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 303-305). Omdat de kardinaal niets aan het toeval wilde overlaten, had hij de wisselbrief met de halfjaarlijkse subsidie aan de Zweedse legers in Duitsland laten blokkeren. De Zweden mochten over de 240000 rijksdaalders beschikken zodra hun bevelhebber Lennart Torstensson zijn hoofdmacht weer naar het front in Silezië en Bohemen-Moravië had gevoerd. Pas op 26 augustus en 9 september gaf de Franse resident in Hamburg, Claude de Meulles du Tartre, zijn bank order tot uitbetaling van de subsidie aan de Zweden; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 340 en p. 349, en H. Kellenbenz, ‘Hamburg und die französisch-schwedische Zusammenarbeit im 30jährigen Krieg’, in *Zeitschrift des Vereins für Hamburgische Geschichte* 49/50(1964), p. 96-99.

3 Johannes Tilmannus Stella de Morimont († 1645), heer van Tercy, gewezen secretaris van de graaf van Avaux, binnenkort Frans resident te Straatsburg (*Correspondance inédite du comte d'Avaux,* p. 161-164), stelde de Zweedse ambassadeur waarschijnlijk op de hoogte van de besluiten van zijn regering.

4 Het verdrag dat op 1/11 september 1640 tussen Zweden en de Republiek was gesloten, voorzag in een vereniging van wapenen indien één van de verbondenen in de vrije zeevaart op de Oost- en Noordzee belemmerd zou worden. Vooralsnog zochten de Staten-Generaal hun heil in het zenden van vredesmissies naar het noorden.

5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 9 juli 1644 (no. 6950).

Mensorum aliquot interfecti fabrorum concursu, metuentium ne suus quaestus intercideret. Sed

plebs, a qua auxilium isti sperabant, statim militum superventu disiecta est, deinde regina in urbem rediens iussit quidem iuris tuendi causa mensores in mandatis pergere, sed parlamentum alias proponit ad reperiendas pecunias vias magis populares.

Caetera satis quieta sunt. Et optimam spem de se praebet obsidio Gravelingae, operibus iam in fossam urbi proximam perductis et de quadringentis militibus, quos in urbem inobservatos iniicere voluerat Piccolominaeus, caesis aut captis omnibus praeter viginti, qui in urbem venere. Dux Anguianus adhuc Beckio imminet, dux vero Carolus novas conditiones de Motta diruenda et alias offert Galliae,[6] cum tamen credatur pecuniam ab Hispano partim accepisse, partim exspectare. Dux Bavarus adhuc Hohentvilam eminus circumvenit, nescio qua spe, et Cressiacum a Gallia apud se opperitur. Videtur et Stella in illas partes iturus.[7] Marescalli vicecomitis Turenae exercitus adhuc circa Basileam est et Colmariam et Schlestadum et Montem Pellicardi.[8] Videtur autem inde abscessurus, ut messem relinquat liberam populis in fidem Galliae receptis et messem contra auferat non Palatinis tantum terris, sed et, ut vereor, Benfeldianis.[9] Ut cis Rhenum aliquid incipiat Bavarus, videtur induci non posse, nisi loca quaedam a caesarianis insessa ipsi tradantur. Habet militum millia, ut dicitur, octodecim. Francodalia aegre a quingentis custoditur et in vicinis locis aliquid est reliqui de Hazfeldiano milite,[10] solatium magis electori Mogontiacensi quam verum auxilium. Marescallus Turenae dimidium ferme habet eius numeri, qui apud Bavarum est.

In Italia firma, pax iam esse creditur inter papam senio fractum et vicinos. Cassinum autem, quod captum a principe Mauritio scripsi, opportunum ei erit tum ad tributarium faciendum agrum Mediolanensem, tum ut insidietur inde Alexandriae, Novarae, Dertonae. Ad eas res impediendas missus e Ticino Strossius,[11] habens secum sex millia peditum, equitum quatuor. Princeps Thomas, habens sex millia peditum, equitatu inferior hoste, ex parte altera, ex altera princeps Mauritius sperant se terrae Mediolanensis fruges posse corrumpere, nihil hoc quidem anno illis in locis magni agitante Gallia. Pecuniae hinc pro Ragozio Venetias missae sunt, crediturque is post desertam Cassoviam reparare vires et magnam spem capere a favore aulae Constantinopolitanae, quanquam caesariani Francofurti vulgant bene accepta a Budensi bassa munera imperatoris et magnum vizirium polliceri nihil novatum iri. Attamen ibidem Francofurti rumor erat Budianas terras vastari a Turcis.

Legati principum et civitatum numero maiore rem de literis domini Davausii consultandam ad mandatores suos misere. Interim quatuor civitates, Noriberga,

6 In de overeenkomst die hertog Karel IV van Lotharingen op 24 juni te Gemünden ten overstaan van de Franse diplomaat Bernard du Plessis-Besançon had getekend, was bepaald dat de hertog het bolwerk La Molte (dep. Haute-Marne) zou overdragen aan de Franse kroon (*Mémoires de Du Plessis-Besançon,* p. 43-44 en p. 170-178). De voldoening over deze overeenkomst duurde maar kort. Weldra leende de hertog weer het oor aan aantrekkelijke voorstellen van het Spaanse bewind in de Zuidelijke Nederlanden (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 279-283).

7 In augustus ontving Johannes Tilmannus Stella de Morimont de begeerde aanstelling tot Frans resident in Straatsburg (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 469).

8 De Frans-Weimarse kwartieren bij Bazel, Colmar, Sélestat en Montbéliard.

9 Friedrich Moser von Filseck, militair gouverneur van de Zweedse enclave Benfeld, liet niet na om heftig te protesteren tegen de inkwartiering van de Frans-Weimarse troepen in de Elzas.

10 De keizerlijke bevelhebbers Melchior von Hatzfeldt und Gleichen en Willem, baron van Lamboy, hadden enige verwaarloosde regimenten in de Eifel achtergelaten (*Gazette 1644*, no. 62, dd. 4 juni 1644).

11 In zijn nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch (no. 6950): ‘colonnel Stoz uit Pavia’.

Ulma, Argentoratum, Francofurtum, seorsim deliberant. Spirense collegium vellet aut transferri alio, aut bello eximi. De Gallassii Hazfeldiique [copiis] varii ibi rumores erant, ituraene essent in Pomeraniam, an in Bremenses terras, an in propiora Daniae. Coningsmarchius

credebatur ita bene Lipsiae prospexisse, ut sine periculo posset se alio vertere et Bremensi archiepiscopo negotium facere. Discimus in conspectu Valentiae quatuor naves Castellanas a Gallis incensas. Ad Olivenzam et Guadianam amnem inter Castellanos et Portugallos pugnatum aliquoties, ita incerto Marte, ut et hi et illi rumoribus ad se victoriam trahant. Caeterum victus inopes Portugallos ab illis locis recessisse.

Angliae regina Excestriae quartum edidit partum marem. Sed eam urbem obsidere parat Essexius, Wallerus autem ad Bristolium ibat, ubi se rex tenet. Ex Eboraco Novi Castelli ad principem Robertum literae ostendebant res ultimas; et Londinii iam deditio pro re certa habebatur, addito XX millibus sterlingorum redimi direptionem urbis. Sunt et de Ilerda dedita hic rumores. Periscelidem Anglicum legatus qui hic ab Anglia est regi dedit.[12] Extraordinarius qui hic fuit a Portugallia legatus domum redit.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitati tuae optima consilia tribuat et consiliis exitus felices,

tuae Sublimitatis cultor devotissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XX[I]X Iunii/IX Iulii 1644.

Sparsi hic sunt rumores multi, tantum ad mulcendam plebem, de caeso Piccolominaeo, caeso Beckio, occisis ab Albuquerquio Portugallo peditibus Castellanis bis mille, equitibus mille, de duce Carolo ad Gallicas partes traducto, cuius copiae cum Anguianicis et Turenicis iunctae in Germaniae intima se iniecturae essent; quae omnia magna ex parte falsa sunt, quaedam ex parvo in magnum aucta. Haec certiora, captam a Motta Odincurtio Turrem ad Sicorim et Castillonium oppidulum prope Nogueram. In Anglia a principe Mauritio derelictum obsidium Limae; a principe Roberto captum portum Eberpoulam.[13] Qui a Batavis Goam missi fuerant, recuperare non potuerunt quae a Portugallis erant capta.[14] Societas Indicana in Batavis de eo edocta non vult apud Ordines conqueri, sperans se sibi ius dicturam. Magna hic penuria hominum, pecuniae et belli instrumentorum. Unum tantum locum in vallo exteriore Gravelingae occupavit Gassio. Milleraius idem facere non potuit, primum incenso ponte eius, deinde eis quos transposuerat coactis recedere ob aquarum incrementa, quae in fossa oppidani arte effecerant. Hispaniae legati nomine

12 Koning Lodewijk XIV werd begiftigd met de Orde van de Kouseband; zie no. 6950 n. 37.

13 Prins Moritz (Maurits) van de Palts moest onder druk van het Parlementsleger van Robert Devereux, graaf van Essex, de belegering van Lyme Regis in Dorset opgeven (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 110 en p. 113). Zijn broer Rupert (Robert) van de Palts sloot zijn campagne in Lancashire af met de verovering van Liverpool (*Briefw. C Huygens* III, p. 503 en p. 509).

14 Een copie van het Staats-Portugees verdrag, dd. 12 juni 1641, kreeg de gouverneur-generaal Antonio van Diemen in de loop van 1642 toegestuurd. Kort nadat de wapenstilstand in Batavia was bekendgemaakt, zond de gouverneur-generaal zijn raad Pieter Boreel naar de Portugese onderkoning van Goa. De ontvangst was koel. Overhaast moest de vertegenwoordiger van de Oostindische Compagnie het land verlaten (april 1643). Over en weer bleven de vijandelijke aanhoudingen voortduren (J.K.J de Jonge, *De opkomst van het Nederlandsch gezag over Java* V, p, 259-263; H.T. Colenbrander, *Dagh-Register gehouden int Casteel Batavia anno 1643-1644*, p. 199-220 en p. 296-304, en Prestage, *The diplomatic relations of Portugal*, p. 186-187, p. 190 en p. 193-195).

regnorum Castellae et Arragoniae questus gravissimos Romam detulere de rapinis aulae Romanae et canonum violationibus.[15]

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Acta cum Mazarino de bello cum Danis. Seditio Lutetiae ob mensores. De obsidio Gravelingae; Anguiano; a Lotharingo propositis. De bello Germanico. Pax in Italia. Cassinum captum; alia ibi facta. De

15 Dit bericht ontbreekt in de nieuwsbrief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius, dd. 9 juli 1644 (no. 6952). De lezing ‘et canonum violationibus’ is onzeker; vgl. Grotius' brief aan Willem de Groot van dezelfde datum (no. 6948).

Ragozio. Rumores de Turcis. De conventu Francofurti. Desiderium collegii Spirensis. Res belli in circulis Saxonicis. Hispanica. Angliae regina filium parit. Turbae Anglicae. Rumor de Ilerda dedita. Periscelis ad regem Galliae missus. Legatus Portugalliae domum abit. Rumores ad plebem demulcendam. Mottae Odincurtii gesta. Anglica. De Societate Batavorum Indica. Penuria omnium in Gallia. De obsidio Gravelingae. Querelae Hispanorum adversus papam.

6952. 1644 juli 9. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

6953. 1644 juli 9. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Quae de classe e Suediae portubus profecta[2] nuntiant literae Claritatis vestrae, datae XXVII Iunii, spem mihi bonam de maritimis nostris rebus faciunt, praesertim si et pecuniae adsint quae suis temporibus persolvantur conductis navibus Batavicis.[3]

De illustris comitis de La Gardie in nos affectu benevolo non dubitamus, et si quid mihi nuntiatum velit de rebus meis,[4] id ut ex optimo animo profectum accipietur cum gratia.

Videbimus, an Batavi tota sua cum classe fretum Orisundae sint transituri.[5] Puto Amstelodamenses eo ferri, sed video et remoras quasdam adhaerescere navibus. Orta hic fuerat seditio quaedam[6] adversus tributum in domorum novarum mensuras, sed ea reginae a Ruellis in urbem reditu et militum vi repressa est. De Gravelinga optima speramus eoque magis, quod de quadringentis quos per loca opportuna Piccolominaeus in urbem mittere voluerat, aegre viginti pervenere caeteris aut caesis aut captis.

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6951). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 165. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 119 en 4° 38, 51; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 99; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 263; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 67 en Br. 24, 91. Beantw. d. no. 6967.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 49. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 728 no. 1674. Antw. op no. 6934, beantw. d. no. 6965.

2 Met een vloot van ongeveer 48 schepen had de Zweedse admiraal Klas Fleming koers gezet naar de Sont.

3 In Amsterdam begonnen reders te klagen over de kosten voor het herstel van de schepen die zij aan Louis de Geer hadden verhuurd. Zij werden gerustgesteld met de belofte dat er geld uit Zweden in aantocht was (‘Brieven van Louis de Geer’, in *BMHG* 29(1908), p. 267-278).

4 Grotius wachtte op een verslag van het onderhoud dat de Zweedse graaf Magnus Gabriel De la Gardie in de week van 12 tot 18 juni in het Staatse legerkamp te Assenede mocht hebben met Frederik Hendrik; zie nos. 6920, 6934 en 6943.

5 De Staatse convooivloot naar het noorden was op 7 juli het Vlie uitgevaren. Op 13 juli gingen de oorlogsschepen voor anker in het zicht van het tolkantoor van Helsingør. De koopvaarders zeilden vooruit. Na betaling van de tol volgens het standaardtarief van 1637/1641 mochten zij ongehinderd de Sont passeren. Een uitzondering maakten de tollenaars voor schepen met een Zweedse bestemming: zij werden aangehouden (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 111-112).

6 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 9 juli 1644.

Deus, clarissime domine, bene Claritati vestrae faciat,
Claritati vestrae studiosissimus,
H. Grotius.

[Lutetiae, 9 Iulii 1644].

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

6954. 1644 juli 9. Van S. Rosenhane.[1]

Excellentissime domine legate,

Scripserunt ad archiepiscopum Bremensem Sueciae legati de securitate sibi praestanda ad Harcottensem congressum,[2] sed cum ambiguo eius responso confidere non sint ausi, interruptus in totum est diu ille desideratus legatorum conventus.[3] Interea legatus Salvius incognitus huc appulit, sedulo cum Gallis deliberans quibus modis ad pacem ineundam hostis obligari possit,[4] illos inter alia oportunos quasi cuneos existimans, si membra et status Imperii a regnorum legatis adhuc invitentur, adiunctis minis, nisi comparuerint, dissolutum iri tractatum et armis potius extrema quaevis experiunda. Quibus si morem gesserint ordines, metu ad tractandum inchoandum imperatorem adigi, ne alias cum exteris coronis denuo se coniungant.[5] Deinceps ut maturentur quantum fieri possit inter Sueciam Daniamque tractatus, ne illos obtendere possint caesariani, sed potius metuant, ne hos illi praeveniant, quo maiori deinceps mole Germaniam rursus inundent Sueci Danique.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 17, 15. Eigenh. ondertek. Beantw. d. no. 6970.
2 In een schrijven van 30 mei/9 juni hadden de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius aartsbisschop Frederik van Bremen, generaal in Deense dienst, aansprakelijk gesteld voor de aanhoudingen op de routes tussen Hamburg en Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 232-233 en p. 245).
3 Aan de vooravond van de ontmoeting van de Zweedse en Franse gevolmachtigden te Harkotten was de boodschapper die opheldering moest verschaffen over de intenties van de aartsbisschop nog niet in Osnabrück teruggekeerd. Onder deze onzekere omstandigheden durfden de Zweedse gevolmachtigden de reis niet te aanvaarden (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 255-260, en *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 290-291 en p. 298-299). De voorgenomen ontmoeting op 12/22 juni kon hierdoor geen voortgang vinden. In plaats daarvan toog Johan Adler Salvius op maandag 17/27 juni per postkoets naar Munster; zie no. 6936.
4 De Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius sloot zijn conferentie met de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien op 22 juni/2 juli af. Zondag, de 3de juli, was hij weer terug in Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 259-262).
5 In Munster werd met verontwaardiging gesproken over de afwijzende reacties van keizer Ferdinand III op de Zweedse en Franse uitnodigingen aan de Duitse vorsten en standen om vertegenwoordigers naar Munster en Osnabrück te zenden.

Ac ut, ultimo, bellum urgeatur fortissime, praecipue ut usque dum in Germaniam reverti poterit Torstenssonius,[6] Transylvaniae princeps auro et milite

6 De Franse gevolmachtigden waren de mening toegedaan dat de Zweeds-Deense oorlog de positie van de keizer in Duitsland had versterkt. Reden te meer om bij de Zweden aan te dringen op een spoedige terugkeer van hun bevelhebber Lennart Torstensson naar het front in Silezië en Bohemen-Moravië (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 260-270, en *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 308-316 en p. 340-344).

subveniatur promptissime.[7] In quem finem a campimareschallo nostro[8] et legatis Gallicis[9] mittuntur qui nummos et auxilia offerant, ut in coeptis strenue persistat.

Cogitarunt legati nostri, ne ad ludibrium adversae partis amplius sese venditarent, ambo vel alteruter eorum discedere,[10] sed cum extrema quaeque praestolari a regia Maiestate nuper iniuncti sint, stationem figunt,[11] ea tamen incommoditate ut prae excursione sub Danico nomine Bremensium, imo et imperialium, portis Osnabrugensibus egredi non audeant. Quid interim imperator praeter usurpatos antehac praetextus ad moram tractatuum excusandam Gallisque imputandam adinvenerit, ex adiuncta propositione eius ad conventum Francofurtensem[12] Excellentia vestra uberius cognoscet. Praeter hanc autem prolixior alia prius evulgata est,[13] qua super invitatorias legatorum Galliae ad ordines Imperii acriter nimis stomachatur et furit, criminosas, infames ac seditiosas illas appellitans; nec antequam publice vel revocentur, vel alius medendi laesae imperatoriae famae modus inveniatur, cum illis tanquam legatis tractandum esse, adeo ut parum abest, quin de securitate sua illis merito sit dubitandum. Quae omnia ad aulam vestram ab ipsis legatis fusius exposita non dubito[14] et ego Excellentiae vestrae breviter innuenda statui.

Hisce Excellentiam vestram divinae protectioni intime commendatam percupio, qui sum et semper maneo,

Excellentiae vestrae ad obsequia et studia paratissimus,
Schering Rosenhane.

7 Tijdens zijn verblijf in Munster werd de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius ook geconfronteerd met de plotseling ontwaakte Franse interesse voor de financiële en militaire noden van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi.

8 Het Zweeds-Zevenburgs verdrag van 16 november 1643 was op initiatief van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson tot stand gekomen.

9 De Fransen hadden te kennen gegeven dat zij de missie naar Zevenburgen wilden toevertrouwen aan de raadsheer Antoine Fouquet, heer van Marcilly-Croissy (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 308-309).

10 De Zweedse gevolmachtigden namen een demonstratief vertrek uit Osnabrück in ernstige overweging. Johan Adler Salvius bracht de redelijkheid van zijn voorstel onder de aandacht van de Franse gevolmachtigden: ‘que l'un de nous commençast à se retirer après avoir faict sçavoir aux Princes et Estatz de l'Empire les justes causes qui nous y obligeoient et en tesmoignant que sa retraicte seroit bientost suivye de celle de son collègue, si on ne tenoit bientost avec nous de la part des ministres de l'Empereur une conduitte plus raisonnable, et que le baron Oxenstiern et luy prendroient en mesme temps une semblable résolution’ (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 340-344 en p. 362).

11 In een schrijven van 31 mei/10 juni maande koningin Christina van Zweden haar gevolmachtigden tot geduld (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 236-239).

12 De Zweedse gevolmachtigden waren in het bezit gekomen van de ‘Proposition der keysserligen commissarien an die deputierte zu Franckfurt wegen der Frantzösischen plenipotentiarien invitation schreiben, abgelegt den 31. May/10. Juny 1644’ (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 258-259, en *Urk. u. Act.* I, p. 852-853).

13 Een protestbrief tegen de uitnodiging van de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, dd. 6 april 1644, had de keizer al op 18 mei laten rondgaan (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 427). Ook de keizerlijke gevolmachtigden dr. Isaac Volmar en Johann Baptist Krane gaven blijk van hun ontevredenheid over het Franse initiatief (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 430-431, p. 433-435, p. 442-443, p. 457 en p. 471).

14 De Franse gevolmachtigden lieten de keizerlijke ‘Proposition’ eerst vertalen. Op 16 juli stuurden zij de tekst naar Parijs op (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 357 en p. 365-367).

Monasterii Westphalorum, die 29 Iunii/9 Iulii 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 21 Iulii.

6955. 1644 juli 11. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime legate, domine et patrone observandissime,

Omnes legati e Flilandia naves peterunt 6 Iulii[2] et postero die circa diluculum se mari commiserunt.[3] 5to Iulii matutino tempore missae sunt 2 naves armatae cum literis a legatis ad regem Daniae, ut ipsum quaerant et affore legatos nuntient.[4] Rex Daniae cum 14 navibus Listerdiepa Sundam nuper navigavit.[5] Conventus ille, quem facerent duorum impe[r]iorum legati, nullum propterea habuit progressum, quia archiepiscopus Bremensis de itineris securitate haud firmum illis dare voluit fidem.[6] Interim illustrissimus dominus Salvius ignotus Monasterium accessit, a legatis Galliae ter visitatus fuit,[7] similem honorem et accepit et dedit Veneto,[8] licet omnia occulte transibant. Imperator non nisi media quaerit quibus tractatus differri possit bellumque continuari,[9] quare frustra de iis laborant nostri, nisi vi ac potestate.

Dabit Deus Torstensonio successum,[10] et Ragoczio[11] - cui nobilis quidam hisce

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 24). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6932 en een ontbrekende brief van 2 juli; beantw. d. no. 6976.

2 De Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse begaven zich op 4 juli aan boord van het schip van kapitein Anthonis van Zalingen. Hun bestemming was de haven van Göteborg. Schout-bij-nacht Claes Waterdrincker zou de ambassadeurs dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en de Friese raadsheer Joachim Andreae in Helsingør aan land brengen.

3 Op 7 juli liet vice-admiraal Witte de With de zeilen hijsen. Ruim 700 koopvaarders en 40 Staatse oorlogsschepen verlieten het Vlie.

4 Twee fregatten werden op 5 juli vooruitgezonden. Zij brachten aan de Staatse resident Carel Carelsz. van Cracauw te Helsingør het verzoek over om de Deense regering te verwittigen van de komst van de Staatse vredesmissie (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 68 en p. 74).

5 Aan boord van zijn vlaggeschip 'Trefoldighed' was koning Christiaan IV naar Noorwegen gezeild. Veertien dagen na de tweede slag (25 mei/4 juni) voegde hij zich in het 'Diep van List' weer bij zijn oorlogsvloot. Op 21 juni/1 juli liep de 'Trefoldighed' met 15 andere 'kloeke' oorlogsschepen de haven van Kopenhagen binnen (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 92 en p. 306, en *Kancelliets Brevbøger 1644-1645*, p. 76-77). 76-77).

6 Aartsbisschop Frederik van Bremen, generaal in Deense dienst, weigerde in te staan voor de veiligheid van de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius tijdens hun reis naar Harkotten. De voorgenomen ontmoeting van de Zweedse en Franse gevolmachtigden op 12/22 juni kon om die reden geen doorgang vinden.

7 Van maandag 17/27 juni tot en met zaterdag 22 juni/2 juli confereerde de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius met zijn Franse collega's Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien in Munster; zie no. 6954.

8 Gedurende zijn verblijf in Munster maakte de Zweedse gevolmachtigde ook zijn opwachting bij de Venetiaanse ambassadeur Alvise Contarini. In het diepste geheim spraken zij over het aanbad van de Serenissima om de rol van 'onpartijdige derde' in Osnabrück van koning Christiaan IV van Denemarken over te nemen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 270).

9 De keizer weigerde concessies te doen in de kwestie van de bemiddeling op de vredesconferentie te Osnabrück.

10 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson stond voor de zware taak om de opmars van het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, tot stilstand te brengen.

11 De Zweden hadden hun bondgenootschappelijke verplichtingen jegens de Zevenburgse vorst György I Rákóczi veronachtzaamd. Onder Franse druk (no. 6954) kwamen zij tot inkeer. In een schrijven van 29 juli/8 augustus verontschuldigden de Zweedse gevolmachtigden zich voor hun nalatigheid in het nakomen van het Zweeds-Zevenburgs verdrag van 16 november 1643 (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 303-304).

diebus mittitur magno cum argenti pondere ex Suedorum et Gallorum decreto - sic benigniorem sperare possumus mentis opinionem et faciliorem superbiae depressionem.

Litteras sacrae regiae Maiestatis Suediae ad Excellentiam vestram scriptas hic annexas Excellentiae vestrae mitto.[12]

Hisce Excellentiam vestram divinae protectioni devotus commendo, futurus dum vixero, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae obligatissimus servitor,
H. Appelboom.

Amstelodami, 11 Iulii 1644.[13]

6956. 1644 juli 11. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Valde et ego miror monachi impudentiam,[2] qui corruptissimo hoc saeculo ecclesiam vocat gloriosam, neque eam ad rudimenta sua retrahi vult, cum tamen eo tempore tenacissima fuerit eorum quae a Christo et discipulis eius acceperat. Neque minus miror eos qui maxime urgent paenitentiam esse iansenianos, minus enim id congruit eorum doctrinae qui vires arbitrii enervant et omnia potentiae divinae, cui quidem resisti nequeat, accepta referunt. Quid legati nostri cum Dano effecturi sint videbimus, iam enim classis nostra navigat.[3]

12 Zie no. 6883, dd. 28 mei 1644. Koningin Christina van Zweden deed hierin mededeling van de toezending van exemplaren met de Latijnse versie van het Zweeds Manifest van 16/26 januari 1644: *Manifestum, declarans causas, quibus Sac. R. M.tas Sueciae, permota et adacta est, ad decernendum bellum, ac tuendum armis, suum ... ius, adversus ... Christiani quarti Daniae regis, violentos et hostiles actus ac conatus* ...; zie *BG* no. 679A rem. 4.

13 De ontvangstbevestiging tekende Grotius op aan de bovenkant van de brief van koningin Christina (no. 6883): 'Rec. 20 [21?] Iulii'.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 314. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6938, beantw. d. no. 6971.

2 'Le Père Yves' van de orde der Minderbroeders-Kapucijnen had zijn afkeer van de leer van de jansenistische theoloog Antoine Arnauld onder woorden gebracht in een petitie *Très-humbles remonstrances présentées à la Reine contre les nouvelles doctrines de ce temps*, Parijs 1643 (A. Cioranescu, *Bibliographie de la littérature française du dixseptième siècle* III, p. 1999, en G. Hermant, *Mémoires ... sur l'Histoire ecclésiastique* I, p. 263-267).

3 Het vertrek van de Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker, Cornelis van Stavenisse, dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en de Friese raadsheer Joachim Andreae naar het noorden. Op 7 juli was de vloot het Vlie uitgezeild; zie no. 6955.

Quae de te poematis suis inseruit Sulechemius[4] misi nuper,[5] illud quod Riveti libro

4 Constantijn Huygens' *Momenta desultoria, poëmatum libri XI, edente Caspare Barlaeo*, Leiden (Elzevier) 1644. In juni kwam de bundel in omloop. Omdat de 'heer van Zuylichem' (Sulechemius) op dat tijdstip Frederik Hendrik volgde op diens campagne in Zeeuws-Vlaanderen, liet hij door vrienden de presentexemplaren rondsturen (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 34, en *Briefw. P.C. Hooft* III, p. 605-607 no. 1220). Het exemplaar dat Huygens aan Grotius had toegedacht (*Dichtw. C. Huygens* III, p. 299), droeg de inscriptie: 'Ad Grotium cum libro':

> Grotiadae, summo Batavorum Belga Batavum
> Infimus haec dono dat, dicat Hugenius
> 11 Mart. 1644.

5 Waarschijnlijk in een ontbrekende brief van 4 of 5 juli; vgl. no. 6958.

praefixum est[6] non invenio,[7] atque ideo poemata mihi missa puto, ut hoc ego, et tu ex me sciremus. Spiringius multos consulit advocatos super mandato salviconductus,[8] in quo non pauca narrantur quae probari nequeunt, sed senatores sufficere putaverunt si constaret de minis quas ille nunquam negavit, et etiamnum in iis perstat. Illud aegerrime fert, quod in libello sui mentio fiat in narratione, non item in dispositione, quae adversus Bommerum,[9] nullius mali compertum, dirigitur, et adversus familiam utriusque, quod ille Curiae in suos licere negat.

De Cerisanto laetor,[10] et dixit mihi nobilis Lotharingus,[11] qui me iam aliquoties invisit, non esse quod ab ipso timeas. Caeterum scias velim arcam qua elatus es‹t› Lupesteino domi nostrae non esse, neque uxorem meam aliter credere quam a tua cum hic postremo esset in Gallias asportatam.[12] Legi his diebus Sypaei Notitiam iuris Belgici,[13] in qua saepe tui meminit et quidem cum honore; caeterum in hoc dissentit quod neget per minorennium matrimonium invitis parentibus initum induci bonorum communionem,[14] quod edicta non dicere putat, et ea tantum loqui de doario consuetudinario aut

6 Het epigram ‘De Hugonis Grotii annotatis Henoticis, ad Consultationem Cassandri’, dat de dichtende Haagse hofsecretaris zonder vermelding van zijn naam in de *Hugonis Grotii in Consultationem Cassandri annotata. Cum necessariis animadversionibus Andreae Riveti* ..., Leiden 1642 (*BG* no. 1172) had laten verschijnen; zie nos. 5669 en 5761 (dl. XIII).

7 André Rivet merkte het verdwijnen van het gedicht van zijn vriend ook op: ‘Il n'y a pas mis le *Santra* [de naam die Grotius gaf aan de anonieme dichter van het epigram], mais bien l'Epigramme qu'il a faict *in Vindicias Beatae Virginis Andreae Riveti*’ (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 317 en p. 319, en de *Momenta desultoria*, Farrago p. 45).

8 Petter Spiring Silvercrona was er niet voor teruggedeinsd om op zijn Rijswijkse familiegoed de rust van de eerbare weduwe van ‘Seger Maes’ te verstoren. Na een opvliegende reactie van de Zweedse resident verleende het Hof van Holland de weduwe een ‘mandement van sauvegarde’; zie nos. 6921 en 6938.

9 Petter Spiring Silvercrona, tweede zoon van de Delftse tapijtwever François Spiring (Spierinck), was in 1642 uit Zweden teruggekeerd met adels- en adoptiebrieven ten behoeve van de kinderen van zijn vrouw Johanna Dorothea Doré (Daurées) uit haar eerste huwelijk met Jan B(l)ommert: Catharina, Maria, Johan, Johanna, Anthonette en Johanna Maria Spiring (of de Bommert) Silvercrona; zie no. 5891 (dl. XIII), en Schutte, *Repertorium* II, p. 492 en p. 495.

10 Vrienden in de Republiek vroegen zich af wat rijkskanselier Axel Oxenstierna had bezield om de Franse Schot Marc Duncan de Cerisantes te benoemen tot Zweeds koninklijk commissaris in Deense aangelegenheden aan het Franse hof; vgl. no. 6944.

11 De Lotharingse edelman de Siraumont, politiek adviseur van de Zweedse hoofdofficier landgraaf Friedrich van Hessen-Eschwege. Bij zijn vertrek uit Parijs had hij de wens te kennen gegeven dat hij op doorreis in de Republiek gaarne een blik wilde werpen op de boekenkist waarin Grotius op 22 maart 1621 uit zijn Loevesteinse kerker was ontsnapt; zie no. 6888.

12 Het laatste bezoek van Maria van Reigersberch aan de Republiek had al weer vier jaar geleden plaatsgevonden. In mei 1640 was zij aanwezig op de begrafenis van haar schoonvader Jan de Groot. Ongetwijfeld zal zij in die dagen met haar zwager en schoonzuster Alida Graswinckel gesproken hebben over het huisraad dat zich tot 1638 in de ouderlijke woning te Delft had bevonden; vgl. nos. 3531-3532 (dl. IX) en nos. 4647 en 4664 (dl. XI).

13 François Zypaeus (van der Sypen; van der Zype) (ca. 1579 -1650), kanunnik en officiaal van het bisdom Antwerpen; na 1638 vicaris-generaal (*BNB* XXVII, kol. 475-480). Zijn *Notitia iuris Belgici* was in 1635 te Antwerpen uitgekomen. Herdrukken verschenen te Antwerpen (1640) en te Arnhem (1642).

14 Zie no. 6819 n. 12. Naar aanleiding van de editie *Inleydinge tot de Hollandtsche Regts-geleertheit, beschreven bij Hugo de Groot, bevestigt met placcaten, hantvesten, oude herkomen, regten, regts-geleerden, sententien van de Hoven van Justitie in Hollant ende elders, mitsgaders enige bij-voegsels ende aenmerkingen op de selfde, door Mr. Simon van Groenewegen van der Made, advocaet voor de voorsz. Hoven van Justitie in Hollandt*, Dordrecht 1644 (*BG* no. 765), onderwierp Willem de Groot de *Notitia iuris Belgici*, liber V ‘De sponsalibus, et matrimonio’, aan een kritisch onderzoek.

convento, neque pertinere ad communionem coniugalium operarum, ex eaque societate provenientium lucrorum; cui ego adstipulari non possum, tum propter verba edicti quae consuetudinarii lucri mentionem faciunt, tum propter indirectam edicti quae inde sequeretur subversionem.

Nihil iam fere hic geritur scriptu dignum, nisi quod Francimontius[15] iussu Davausii Ordinibus Foederatis narravit legatum Hispanum qui Monasterii est[16] exhibuisse sibi exemplar foederis inter Gallos et nostros nuper Hagae initi,[17] idque stetisse domino suo decem florenorum millibus, sed pecuniam eam bene esse perditam. Aiunt et Danum, eius rei nescium, aliud exemplar sibi comparasse et Viennam misisse.

Venit mihi nuper in mentem annon et hoc aliquid ad concordiam ecclesiarum faceret si moduli nostri psalmorum a pontificiis reciperentur, additis verbis aut Latinis aut Gallicis quae ipsi probarent,[18] et annon forte Chytraei opera ei rei posset inservire qui psalmos Latinitate donavit ad modulos nostros.[19] Certe ea res admodum grata esset calvinistis. De domino Utenbogardo serio cogito.[20] Est iam hic Hogerbetius, neque hilum promovet, Curia neque concedente ipsi mandatum citatorium neque negante.[21]

Vale, frater optime, et salve cum uxore et liberis,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XI Iulii 1644.

Vir quidam e castris nupere scripsit Spiringium, si legatus foret, titulo Insolentiae insignitum iri.[22]

15 Franchimont, een oudgediende op de Franse ambassade in Den Haag (Schutte, *Repertorium* II, p. 2). Het lek (*infra*, n. 17) zochten de Fransen in Den Haag; vgl. *Res. SH*, dd. 20 en 23 juni 1644.

16 De Spaanse gevolmachtigde don Diego de Saavedra y Fajardo verzamelde documenten die de Spaanse kroon van dienst konden zijn bij de verdediging van haar rechten (M. Fraga Iribarne, *Don Diego de Saavedra y Fajardo*, p. 489-490).

17 Eind april 1644 kregen de keizerlijke en Spaanse gevolmachtigden ter vredesconferentie langs vertrouwelijke weg de beschikking over de tekst van de Frans-Staatse ‘alliantie offensive ende defensive’, die de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, Abel Servien en Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, op 1 maart 1644 in Den Haag hadden getekend; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 376.

18 In het najaar van 1641 had Grotius zijn broer geschreven dat in enkele kerken in Parijs de psalmen in het Frans werden gezongen; vgl. no. 5458 (dl. XII). Willem de Groot begroette dit initiatief met instemming.

19 De uit de Palts afkomstige Nathan Chytraeus (1543-1598) (*ADB* IV, p. 256) bracht in 1582 een uitgave tot stand van George Buchanan's *Psalmorum Davidis paraphrasis poetica, argumentis ac melodiis explicata atque illustrata* (I.D. McFarlane, *Buchanan*, Londen 1981, p. 266-268 en p. 501).

20 Beide broers zouden gaarne zien dat de bejaarde remonstrant Johannes Wtenbogaert voor het nageslacht nog eens zijn gedachten vastlegde over de noodzaak en de beste manier om de eenheid der kerken te herstellen.

21 Adriaen Hogerbeets was naar Den Haag teruggekeerd om het proces te bevorderen dat hij in het najaar van 1642 tegen de Leidse stadsbestuurders had aangespannen om langs die weg genoegdoening en postuum eerherstel van zijn vader, de Leidse pensionaris Rombout Hogerbeets, te verkrijgen. Omdat de raadsheren van het Hof van Holland niet graag herinnerd wilden worden aan de publieke aangelegenheden uit het jaar 1618, schoven zij een beslissing voor zich uit; vgl. no. 6753.

22 *Supra,* n. 8. In zijn verweer tegen het ‘mandement van sauvegarde’ had de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona het standpunt verdedigd dat ‘alle afgesonden publijcke ministers

nae volckeren-rechte competerende, van te sijn *sainct* ende *inviolabel*, ende midts dien de *jurisdictie van niemandt subject, als van hare committenten*'; vgl. *Aitzema* (f^{o}) II, p. 1014, en de titel 'De legationibus' in de Digesten (D 50, 7, 18(17)). Het woord 'sainct' wekte wellicht de lachlust van de officieren in het legerkamp van Frederik Hendrik op: zoals zovelen vonden zij de Delftse tapijtweverszoon 'wat rouw

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 20 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 21 Iulii.

En in dorso: 11 Iulii 1644 W. de Groot.

6957. 1644 juli 16. Aan G.J. Vossius.[1]

Vir reverende multis modis,

Amo Costerum ut amicum veterem, poetam egregium, suis magistratibus fidum.[2] Uxor quoque eius ad eos pertinet quos nobiscum malorum societas iunxit.[3] Itaque nihil a me filius eorum expetet, modo meae sit facultatis, in quo non promptissime ei opituler.[4] Heufdiorum nemo apud me vivit, sed dominus Heufdius, qui pecunias tractat Suedicas, Batavicas, Hassicas, amicus mini est.[5] Sed haec res, ut puto, eum non tangit.

Isaacus tuus bene valet et in omni studiorum genere proficit et amatur ab omnibus.[6] Dominus residens Poloniae ostendit quidem velle se mea uti consuetudine, verum id ob graves causas ego excusavi hactenus.[7]

Deus reverendam tuam Dominationem eiusque coniugem et liberos servet,

reverendae Praestantiae tuae semper addictissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, 16 Iulii 1644.

Adres (volgens de uitgave der Epist): Gerardo Joanni Vossio.

1 Tekst naar *Epist.*, p. 729 no. 1676. Copie Rotterdam, GB, RK, hs. no. 674, f. 48r. Geciteerd in G.A.C. van der Lem en C.S.M. Rademaker, *Inventory of the correspondence of Gerardus Joannes Vossius*, p. 320. Antw. op no. 6945.

2 Dr. Samuel Coster (1579-1665), stadsgeneesheer van Amsterdam, en diens echtgenote Rebecca van Tweenhuysen zochten de bijstand van Grotius in een rechtszaak die de koopman Christoffel van Gangelt in Parijs had aangespannen tegen zijn leerjongen Pieter van Oorschot.

3 In eerste echt was dr. Samuel Coster gehuwd met Josina Albrechtsdr. van Leuningen († 1624), schoonzuster van de remonstrant Daniel Tresel (Fölting, *De Vroedschap van 's-Gravenhage*, p. 52-53). Zijn tweede echtgenote was een nicht van de lutherse koopman Lambert van Tweenhuysen (ca. 1564/1565-1627), initiatiefnemer van de vaart op Spitsbergen en oprichter van de Noordse Compagnie (S. Hart, 'De eerste Nederlandse tochten ter walvisvaart' in *Amstelodamum, negen en veertigste jaarboek* (1957), p. 54-59).

4 Vossius had zijn aanbeveling geschreven in overleg met zijn zoon Franciscus. Als gevolg van een vluchtige lezing verkeerde Grotius in de veronderstelling dat een zoon van het echtpaar Coster hem raad had gevraagd.

5 De Parijse bankier Johan Hoeufft beheerde de kas waarin de Franse regering ieder half jaar de subsidies voor haar bondgenoten stortte.

6 Isaac Vossius was begonnen met het afleggen van afscheidsbezoeken aan de geleerden die hij het afgelopen jaar in Parijs had leren kennen; vgl. Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 314 en p. 326.

7 De kanunnik Claudius (Domenicus) Roncalius, resident van koning Wladislas IV van Polen te Parijs, had in zijn aanvrage om een 'eerste visite' geen acht geslagen op de juiste titulatuur. De deur van de Zweedse ambassade bleef voor hem gesloten; zie no. 6576 (dl. XIV).

Bovenaan de copie te Rotterdam: Gerardo Jo. Vossio.

6958. 1644 juli 16. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Habeo gratiam pro epigrammatis Hugenianis.[2] Nostra ad Vetus Testamentum adhuc haerent in magno indice quem feci vocum Hebraeae linguae et vicinarum, deinde Graecae.[3] Cornelius,[4] ut puto, re infecta ab Antenoridis[5] redibit. Didericus in castris est Turenianis.[6] Inter hos duos medius quid agat vestrum est scire.[7] Quomodo romanenses nunc apud vos tractantur, velim per te ex vero discere et siquid est aliud dignum cognitu.[8] Editiones meas velim non promoveri tantum, sed et impelli;[9] et salutari dominum Utenbogardum, cuius cogitata cum ipsius commodo exspectabo.[10] De Gravelinga spes bona. Friburgum a Bavaro premitur.[11]

Deus te, uxorem, liberos sospitet,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

16 Iulii 1644.

Dominus Arnaldus contra Mileterium scripsit, ut eius odio suum elueret.[12]

1 Gedrukt *Epist.*, p. 969 App. no. 714. Antw. op een ontbrekende brief van 4 of 5 juli; beantw. d. no. 6977.

2 De toezending van enkele aan Grotius gewijde gedichten uit Constantijn Huygens' *Momenta desultoria, poëmatum libri XI, edente Caspare Barlaeo*, Leiden (Elzevier) 1644; vgl. no. 6956, en een onuitgegeven brief van Isaac Vossius aan zijn vader Gerardus Joannes, dd. 16 juli 1644 (Amsterdam, UB, coll. RK, J 93e).

3 Zie no. 6849. De Parijse raadsheer Claude Sarrau bevestigde omstreeks deze tijd het bericht dat de drukker Sébastien Cramoisy om een privilege had verzocht voor de uitgave van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137): ‘Les volumes de Mr. Grotius sur le V[ieux] T[estament] sont entre les mains d'un docteur de Sorbonne qui les examine et leur rend tesmoignage fort advantageux. Cramoisy, libraire, espere par ce moien là obtenir un privilege du grand seau sans lequel il a pene à se resoudre de les debiter, apprehendant que Blaew ne les contreface ou reimprime en plus petite lettre. Ce qui luy tourneroit à grand preiudice’ (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 264 en p. 321).

4 Cornelis de Groot had geen emplooi gevonden in het Venetiaanse leger.

5 De Trojaan Antenor en zijn zonen zouden na een lange zwerftocht hun toevlucht gezocht hebben op het grondgebied van de huidige republiek Venetië; vgl. Strabo, *Geogr.* 13, 1, 33 en 13, 1, 53.

6 De Frans-Weimarse officier Dirk de Groot had zich op 20 juni gemeld op het hoofdkwartier van zijn nieuwe bevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, te Turckheim (ten westen van Colmar); zie no. 6925.

7 Pieter de Groot bracht begin juli een bezoek aan Amsterdam; zie nos. 6945 en 6977.

8 In de Republiek was de opwinding over de ‘propositie van den grave van Avaux, extra-ordinaris ambassadeur ... van Vranckrijck; aengaende de paus-gesinde hier te Lande, gedaen in de Vergaderinge van de ... Staten Generael in 's-Gravenhage, den 3 Martii 1644’ wat geluwd. De emoties flakkerden weer op bij het aanschouwen van het in Munster gedrukte pamflet ‘Pieces touchantes les Catholiques sujects des Estats des Provinces-Unies du Pays-Bas’ (Stucken aengaende de Catholycken onderdanen vande Staten der Vereenighde Provincien van Nederlandt) (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 5134 en 5135, en J.D.M. Cornelissen, ‘Hugo de Groot en de vervolging der katholieken’ in *Studia Catholica* 20(1944), p. 201-208).

9 De uitgave van Grotius' *De iure belli ac pacis* (*BG* no. 572), *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata*.

10 De bejaarde remonstrant Johannes Wtenbogaert kon niet meer voldoen aan het verzoek om zijn ‘godzaelige bedenckingen’ op schrift te stellen.

11 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 16 juli.

12 De jansenistische theoloog Antoine Arnauld publiceerde een *Défense de la verité Catholique; contre les erreurs et les heresies du Livre du Sieur de La Milletière, intitulé Le Pacifique*

Véritable, Parijs 1644, tegen *Le Pacifique Véritable* van de Franse irenist Théophile Brachet de La Milletière (R.J.M. van de Schoor, *De irenische theologie van Théophile Brachet de La Milletière*, p. 188-191).

6959. 1644 juli 16. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Hout voor zeecker dat onder 't zeggen van monsieur de Geer vrij wat calvinisterie onderloopt.[2] Doch één ding wil ick daerbij vougen, 'twelck ick al overlang gemerct heb doen den marescal Horn hier was,[3] dat noch de Fransoisen, noch de Sweden niet garen en zien dat ick voorslagen doe [die] tot rechte verbetering ende vereeniging van de christenheit dienen, vresende dat off mij eens wedervier[4] dat d'heer Camerarius is wedervaeren,[5] ick door die voorslagen, die bij veelen, moede zijnde geworden van de scheuringe ende daeruit gevolgde oorlogen, aengenaem zijn, zoude aengetrocken werden, gelijck mij oock ter dier oorzaecke noch onlangs goede presentatiën zijn voorgecomen. Doch hoewel zulcx niet en is te verwachten, let ick in mijne schriften daerop niet, maer alleen om God te dienen oprechtelijck ende aen zijne Almachticheit t'zijner tijd een goede ziele te offeren. Cerizantes dunct mij niet dat mij veel quaeds can doen, ende ten hoogste comende ben ick wel geresolveert ende zal wel ergens een rustplaetze vinden. De Sweden hebben over mijne theologische schriften niet te clagen, alsoo die met Melanchthon[6] wel accorderen ende niet alleen tot vrede maer oock tot godzaelicheit strecken. Zoo wanneer mijnheer den baron Oxenstiern[7] hier zal zijn gecomen, hoope ick zijne Gen[ade] in alles ende oock op dat stuck bequaemelijck te bejegenen. 'tGunt Cerizantes in Sueden zijnde meer heeft geleert als ick weet, dunct mij niet dat veel is. Diffidentie, die uit eigenschap van eenige naturellen mach comen, can ick niet beteren, maer materie mijns wetens heb ick daertoe niet gegeven.

De cantz dunct mij dat haest schoon zal zijn voor Swede tegen Denemarcken. Van de instructie van de ambassadeurs van de Vereenigde Nederlanden werdt

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. Diederichs, 30 B no. 24. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6960. Antw. op no. 6944.

2 Blijkbaar was de Zweedse koninklijke commissaris Louis de Geer de mening toegedaan dat Grotius' polemieken met vooraanstaande calvinisten als Samuel Desmarets, André Rivet en de Amsterdamse predikant Jacob Laurentius de protestantse zaak en het aanzien van de Zweedse kroon in Frankrijk hadden geschaad.

3 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn was op 24 maart 1642 uit Beierse krijgsgevangenschap verlost. Hij keerde over Frankrijk naar Stockholm terug. Aangekomen in Parijs (31 mei 1642) had hij ten huize van Grotius een gastvrij onthaal aangeboden gekregen; zie nos. 5734, 5755, 5774 en 5973 (dl. XIII).

4 In Den Haag doken weer geruchten op over het naderend ontslag van Grotius uit Zweedse diplomatieke dienst; vgl. Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 334: ‘Un personnage qui a grand credit en Suede [Louis de Geer?] m'a dit qu'on a dessein de le descharger et se contenter d'un agent. Qu'il y a plus de deux ans qu'on l'auroit faict, si on eust trouvé un Suedois capable et qui eust voulu sortir de son païs pour resider en France. Que sur cette difficulté Monsieur d'Avau leur a indiqué M. de Cerisante’.

5 Ludwig Camerarius, Zweeds ambassadeur te Den Haag, was in 1641 van zijn functie ontheven. Men meende dat dit was geschied door toedoen van de resident Petter Spiring Silvercrona; zie Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 323, en Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 367.

6 Philippus Melanchthon (1497-1560), een van de opstellers van de Augsburgse Confessie van 1530.

7 Erik Axelsson Oxenstierna, zoon van de Zweedse rijkskanselier, had de winter in de Republiek doorgebracht. Vlak voor zijn vertrek naar Parijs moest hij antwoord geven op vragen naar het aandeel dat zijn vader Axel gehad zou kunnen hebben in de benoeming van de Franse Schot Marc Duncan de Cerisantes tot Zweeds koninklijk commissaris in Deense aangelegenheden aan het Franse hof; vgl. no. 6944.

verscheidentlijck gesproocken.[8] Ick zal blijde zijn daervan de waerheit te verstaen, 'twelck niet diffi-

8 Grotius wachtte op het bericht dat de Staatse convooivloot naar de Sont het Vlie had verlaten. Nieuwsgierig was hij vooral naar de instructies die de Staten-Generaal hadden opgesteld voor hun vredesmissies naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina.

cyl en zal zijn dewijle alles daer uitleckt.[9] De vreze van de landgravinne is niet buiten fundament.[10] 't Is waer dat de Hollanders goede diensten doen bij Grevelinge.[11] 't Schijnt wel dat die extracten, bij de roomschgezinden van de Vereenigde Nederlanden uitgegeven,[12] daertoe connen dienen om de Nederlandsche Provinciën die nu onder Spaignie zijn te doen verstaen dat dezelve geperst zijnde door gewelt ofte honger, 'twelck in corten tijd zoude connen gebeuren, beter zullen doen haer te vougen bij Vrancrijck dan bij die luiden die in materie van religie noit woordt en hebben gehouden. De predicanten clagen over de dispensatiën van de pausen in zaecke van eed ende beloften, maer mij dunct dat haere dispensatiën grover gaen.

16 Iulii 1644.

Wij nemen monsieur Cromom bij ons.[13]

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 16 July 1644 uyt Paris. Sweden. Cerisantes. Schriften accorderen met Melanthon. Diffidentie.

6960. 1644 juli 16. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Voor Grevelinge zoo wij verstaen gaet alles wel. De heer Gassion heeft drie stucken geschuts gebracht op de plaets van de contrescarpe bij hem ingenomen. Den marescal de La Millerai heeft op andere plaetse van de contrescarpe mede volck [ge]legt, maect een brugge om nae een halve maen te passeren ende heeft ondertuschen eenige mineurs daernaetoe gezonden.[2] Die van de stadt defenderen haer wel met schieten, met grana-

9 De tekst van de 'vulgaire' en de 'secreete instructie', dd. 25 juni 1644, kwam in de openbaarheid. Hij werd later afgedrukt in *Aitzema* (f^{o}) II, p. 950-954.

10 Frederik Hendrik had 11 Staatse compagnieën afgestaan aan graaf Ulrich II van Oostfriesland (*Het Staatsche leger* IV, p. 175-176). Tegen deze beschikking het landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel protest aantekenen: het Oostfriese land bood haar manschappen een goede uitgangspositie om assistentie te verlenen aan de Zweedse en Franse legers (L. van Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch.* 14(1964), p. 254-255; *Correspondance d'Estrades* I, p. 186 en p. 190-194, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 385-386).

11 Schepen van admiraal Maarten Harpertsz. Tromp sloten de haven van Gravelines (Grevelingen) volledig af.

12 Grotius' commentaar op het onlangs verspreide pamflet 'Pieces touchantes les Catholiques sujects des Estats des Provinces-Unies du Pays-Bas' (Stucken aengaende de Catholycken onderdanen vande Staten der Vereenighde Provincien van Nederlandt) (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 5134 en 5135, en J.D.M. Cornelissen, 'Hugo de Groot en de vervolging der katholieken' in *Studia Catholica* 20(1944), p. 201-208).

13 Grotius' huisgenoot en secretaris Isaac Vossius sloot binnenkort zijn verblijf in Parijs af. De 'tourist' Willem van Crommon, zoon van de raadsheer mr. Gerard van Crommon, nam het aanbod om diens opvolger te worden op de Zweedse ambassade met beide handen aan; zie nos. 6052, 6456, 6492, 6543 en 6567 (dl. XIV), en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 318.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 37f. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6959. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 19/29 juli 1644).

2 De maarschalken Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, 'grand maître de l'artillerie', en Jean, graaf van Gassion, bestormden de vestingmuren van Gravelines (*Gazette 1644*,

den ende andere vierwercken. Den hertogh van Anguien, bij zich hebbende ontrent twaelfduizent man,[3] neemt eenige cleine plaetsen in in 't lant van Lutzenburg ende doet, zoo men ons hier zegt, Beck teruggedeinzen.[4] Den hertogh van Elboeuf heeft ontrent driehondert man bij Sint Quintyn,[5] zal die gebruicken nae de zaecke zullen gaen voor Grevelingen.

Tusschen de Beyerschen ende Hohentwiel is noch t'samenspraeck ende ghene hostiliteit.[6] Friburg is bij de Beiersche belegert, den marescal de Turaine is den Rijn gepasseert, maer can bij de Beyerschen niet wel comen omdat eenige passagiën zijn bezet,[7] is oock niet zoo sterck dat hij een slagh zoude behooren te waegen. Van Rakoczy gelooft men tot Francfort dat hij in goede poincten is, hebbende tot zijn voordeel de rivier[8] ende 't faveur van 't volck, doch dat de keiser oock zijn leger ontrent Cassau was sterckende met tweeduizent paerden, vijfhondert dragons ende eenige te voet.[9] Den grave van Jerin is nu op wegh nae Constantinople, hoopende aldaer de zaecken in stilte te houden.[10] Van Gallas was daer de opinie dat hij gaen zoude nae Pomeren, andere meenden nae 't stift van Bremen,[11] ende dat Haezfeld

no. 84, dd. 16 juli 1644: 'Du camp devant Gravelines, l'11 juillet 1644', en no. 85, dd. 18 juli 1644: 'La prise de la demie-lune de Graveline par Monseigneur le Duc d'Orleans').

3 Het leger van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, thans versterkt met de Luikse lichtingen van de Franse troepenwerver Jean-Gaspard-Ferdinand, graaf van Marsin (Marschin), betrok ten noorden van Mouzon de uitkijkpost Amblimont (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 296).

4 Aangekomen in Bastogne zag de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck dat de hertog van Enghien de Luikse troepen een westelijker route had laten nemen. Haastig brak hij zijn campagne in de richting van Gravelines af.

5 Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf, gouverneur van Picardië, vormde tussen Lille en Saint-Quentin een front tegen de troepen die de Zuidnederlandse 'gouverneur des armes' Ottavio Piccolomini bijeenbracht voor een laatste poging tot ontzet van het garnizoen te Gravelines (*Lettres Mazarin* I, p. 761-762).

6 Ondanks de wapenstilstand die hij op 31 mei met hen was overeengekomen, hield Konrad Widerholdt, gouverneur van de vesting Hohentwiel, de Zwabisch-Beiersen op een afstand.

7 De Zwabisch-Beierse bevelhebbers François de Mercy en Johan van Werth hadden met 15000 man de belegering van Freiburg im Breisgau ingezet. Op 30 juni/1 juli trachtte de Frans-Weimarse opperbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, een doorbraak te forceren in de omgeving van Krozingen (tegenw. Bad Krozingen). De verovering van de strategisch gelegen Schönberg mislukte. Sindsdien hielden de Frans-Weimarsen zich schuil in de buurt van Sélestat (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 304-306, en *Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 9-12).

8 De Zevenburgse vorst György I Rákóczi hield stand achter de rivieren Hornád (Hernád) en Tisza (Theiß).

9 Het offensief dat de keizerlijken onder bevel van Johann, graaf van Götz(en), tegen de Zevenburgse vorst György I Rákóczi hadden ontketend, was op de onbegaanbare bospaden naar Košice (Kaschau), Prešov (Eperies) en Tokaj tot stilstand gekomen (*Doc. Boh.* VII p. 112 no. 309, p. 115 no. 318, en p. 117 no. 324).

10 De reis van Hermann, graaf van Czernin, naar Constantinopel. Op 5 juli kreeg de keizerlijke diplomaat in Komárom een schip tot zijn beschikking. In Boeda trof hij de laatste voorbereidingen voor het vervolg van zijn missie. Op 28 september mocht hij zijn opwachting maken aan het hof van de Sultan (*Doc. Boh.* VII, p. 114 no. 317, p. 124-125 no. 352 en p. 158 no. 462).

11 Het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, volgde na Maagdenburg de loop van de rivier de Elbe.

ten deele op d'heer Coningsmarck zoude passen, ten deele Vranckenlant bewaeren.[12] Den churfurst van Mentz,[13] vrezende voor den ma-

12 De regimenten die de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen in Frankenland had achtergelaten, kregen order om de achtervolging in te zetten op het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck (*Doc. Boh.* VII, p. 113-114, nos. 311 en 313-314).

13 De Mainzer keurvorst-aartsbisschop Anselm Kasimir Wambold von Umstadt voelde zich bedreigd door de aanwezigheid van de legers van de burggraaf van Turenne en de hertog van Enghien aan de Rijn, Maas en Moezel.

rescal de Turaine, had den colonel Rinau[14] bij zich gehouden. De vier vrije steden continueerden haere deliberatie[15] ende niettegenstaend zij brieven hadden ontfangen van den keizer tot verwerping van den brief van monsieur d'Avaux,[16] meende[n] denzelve brief te beantwoorden.

Uit Engelant verstaen wij dat de coninginne niet van een zoon, zoo voordeze was geschreven, maer van een dochter was verlost[17] ende niettegenstaende haere zwackheit, om niet te Excester belegert te werden, zich vandaer begaf nae Falmuth in Cornuwaille.[18] Den coning ginc met zesduizent man nae Nordhampton ende Licester, Waller ende Braun vervolgden zijne Majesteit[19] ende Manchester was met duizent paerden gegaen nae Lincoln, off mischien den coning zich derrewaert keerden.[20] Dertich parlamentarische schepen hadden Portlant ingenomen.[21] Grenwil[22] met dertienhondert man vanwegen het parlament was gegaen tegen prins Mauritz, dewelcke was bij Ochampton in Devon met tweeduizent man. Een ander partij was gegaen tegen Rafelton,[23] die tweeduizent man bij zich had in Sommersetschire, het volck van dat lant tot achtduizent zich gestelt hebbende tegens denzelve Rafelton. 't Parlement had twintichduizent pond sterlingh gezonden aen Essex om het westquartier te houden in de gehoorzaemheit van het parlement.[24] Den grave van Licester, oorlof hebbende becomen uit Oxfort te vertrecken ende terstont gevangen bij die van 't parlement, is bij 's conings volck suspect van collusie.[25] Van Jorck spreect men verscheidentlijck: eenige zeggen de stadt over is, andere dat

14 Waarschijnlijk Hans Heinrich, baron van Reinach (Rhinach) († 1645), tot 1638 gouverneur van de vestingstad Breisach; zie no. 3906 (dl. IX) en *Episodes Guébriant*, p. 104-105.

15 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien hadden op 6 april 1644 aan de Duitse vorsten en standen een oproep gedaan om vertegenwoordigers naar Munster en Osnabrück te zenden. De rijkssteden Neurenberg, Frankfort, Straatsburg en Ulm wezen de uitnodiging niet bij voorbaat af (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 386-388).

16 Keizer Ferdinand III had zijn 'Proposition ... wegen der Frantzösischen plenipotentiarien invitation schreiben' op 31 mei/10 juni laten afkondigen in de 'Deputationstag' te Frankfort (*Urk. u. Act.* I, p. 852-855).

17 Aanvankelijk brachten nieuwsagenten het bericht dat koningin Henriëtte Maria van Engeland in Exeter bevallen was van een zoon. Later bleek dat zij op 16 juni het leven had gegeven aan een dochter, Henriëtte (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 112 en p. 117, en *Gazette 1644*, no. 80, dd. 9 juli 1644).

18 Het Parlementsleger van Robert Devereux, graaf van Essex, rukte naar Exeter op. Toen dit nieuws haar ter ore kwam, zocht de koningin een veiliger heenkomen in Cornwall (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 10, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 118-119).

19 Koning Karel I had Oxford weer in bezit genomen. Begin juli verliet hij de stad voor een expeditie naar Buckinghamshire. Onderweg, nabij Cropredy Bridge (in de omgeving van Banbury), stootte hij op het leger van zijn achtervolger sir William Waller en diens 'sergeant major' (generaal-majoor) Richard Browne (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 112-115).

20 Edward Montague, graaf van Manchester, bood rugdekking aan het Schotse expeditieleger van Alexander Leslie, graaf van Leven, en het Parlementsleger van Ferdinando Fairfax. Al eerder had hij de koningsgezinden uit Lincoln verdreven; zie no. 6880.

21 De val van Portland volgde op de verovering van Weymouth door het leger van Robert Devereux, graaf van Essex (*CSP Dom. 1644*, p. 251).

22 De graaf van Essex had kapitein Grenville belast met het lichten van ruiters (*CSP Dom. 1644*, p. 220, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 23).

23 Prins Moritz (Maurits) van de Palts zocht in Okehampton aansluiting bij de koninklijken van sir Ralph Hopton (Rafelton) in Cornwall, Devon, Somerset en Dorset (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 114-115, en *CSP Dom. 1644*, p. 251).

24 Het Parlement gaf op 6/16 juli gehoor aan de smeekbeden van de graaf van Essex om geld, ammunitie en schoenen (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660) kol. 268-274).

25 Robert Sidney (1595-1677), graaf van Leicester, de vroegere Engelse ambassadeur in Parijs, zou in Ierland de koning vertegenwoordigen. Kort voor zijn vertrek (winter

die werdt ondermijnt maer noch wel can een tijdlang gedefendeert werden[26] ende verwachten het secours van prins Robert,[27] waerjegens die van het parlement nieuw volck gereedmaecten.

't Gerucht van de victorie van de Castillanen tegen de Portugezen off van de Portugezen tegen de Castillanen is zeer onzeecker.[28] Doch werd gezegt dat het casteel Pelaud in Catelagne,[29] bij de Castillanen belegert, bij de Fransoisen was ontzet ende driehondert Castillanen geslagen. Lerida zoo 't meerderdeel hier gelooft is over.[30] Van prince Thomas hooren wij niet.[31] Den hertogh van Lorraine zich met zijne trouppes houdende bij de Mosel schijnt de Spaensche partij alsnoch te zullen aennemen, onaengezien de articulen van accommodatie die hem gebracht zijn geweest van hier bij Plessis de Bezanson.[32] Die van 't garnisoen van La Motte hadden een roof gehaelt uit het lant van Bassigny.[33] Men maect hier gereed tien nieuwe regimenten ende recreues voor de ouden om gereedt te zijn in Augusto.

16 Iulii 1644.

De tijdinge die door Parijs loopen tot contentement van het gemeene volck brengen mede dat den ambassadeur van Vrancrijck[34] den hertogh van Bouillon te Rome niet en heeft willen zien.[35] Dat de vrede tuschen de Barbaryns ende haere wederpartie wel

26 De koningsgezinde legeraanvoerder William Cavendish, markies van Newcastle, vocht voor het behoud van York.

27 Prins Rupert (Robert) van de Palts verliet Lancashire om York te ontzetten. Op 2/12 juli stootte hij bij Marston Moor op de Schotten en de Parlementslegers van Ferdinando Fairfax en Edward Montague, graaf van Manchester. De nederlaag van de koninklijken leidde de val van de stad op 16/26 juli in (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 117-118, p. 120 en p. 123).

28 Op 26 mei had de Portugese generaal Matias de Albuquerque bij de plaats Montijo (ten oosten van Badajoz) in Extremadura een overwinning behaald op eenheden van het leger van Carlo Andrea Caracciolo, markies van Torrecuso, gouverneur van Badajoz (*Gazette 1644*, no. 80, dd. 9 juli 1644, en no. 82, 'extraordinaire du XIII juillet 1644').

29 Dezelfde 'extraordinaire du XIII juillet' (*supra*, n. 28) berichtte uitvoerig over het ontzet van het kasteel van Palau (nabij de abdij San Pedro de Roda) van een belegering door de Spaanse gouverneur van Rosas.

30 De Catalaanse inwoners van Lérida weigerden hun stad nog langer te verdedigen tegen het leger van don Felipe de Silva. Op 30 juli gaf de Franse gouverneur De Chaussy ('le sieur du Saussay') de strijd op. De volgende dag liet hij de Spanjaarden de stad intrekken (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 257-259 en p. 286).

31 Het Frans-Savoyaardse leger van prins Tommaso Francesco van Savoye trof voorbereidingen voor een aanslag op het fort van Breme aan de Milanese zijde van de Po (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 106-107).

32 Hertog Karel IV van Lotharingen had op 24 juni te Gemünden ten overstaan van de Franse diplomaat Bernard du Plessis-Besançon een overeenkomst met Frankrijk getekend. Nauwelijks teruggekeerd bij zijn troepen aan de Moezel, trad hij weer in onderhandeling met het Spaans bewind in de Zuidelijke Nederlanden (*Mémoires de Du Plessis-Besançon,* p. 44-49 en p. 176-179).

33 Soldaten van het Lotharingse bolwerk La Motte overvielen de dorpen en plaatsen in het heuvelgebied tussen Chaumont en Langres, het voormalige graafschap Bassigny (dep. Haute-Marne).

34 Melchior Mitte de Chevrière-Miolans, markies van Saint-Chamond (Saint-Chaumond), vertegenwoordigde thans de Franse kroon in Rome; zie no. 6626, en Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 142.

35 Kardinaal Francesco Barberini had Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, en zijn gezin een prinselijk welkom in Rome aangeboden (*Gazette 1644*, no. 84, dd. 16 juli 1644).

werdt geëxecuteert[36] ende de nieuwe fortificatiën in grooten getaele te wederzijde gedemolieert. Dat den marescal de Turaine bij zich heeft zevenduizent te paerd, vier te voet behalven duizent gelicht uit de guarnisoenen. Dat in Catelagne uit Vrancrijck comen over zee dertienhondert man, over de Valle d'Andora vierduizent, maer dat daerenboven de Catelans uit haere natie fourneren zevenduizent te voet, duizent te paerd tot het secours van Lerida.[37] Dat prince Thomas zijn leger bijeenbrengt den derde dezer maend[38] ende zend achtduizent zacken meel nae Casal ende Chivas.[39]

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port 8 st.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 16 July 1644 uyt Paris.

6961. 1644 juli 16. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Vidi dominum comitem Chavigniacum,[2] qui nunc assiduus est in consilio regiminis et ut creditur apud cardinalem Mazarinum in aliqua gratia.[3] Dixi ei quae ante multis, non tantum de iustitia, verum et de necessitate eorum quae adversus Danum sunt acta; cuius iniquitatem in negotio pacis procurandae agnoscebat. Dixi nos merito opem reginae regentis poscere, primum ut adversus adiutorem imperatoris nocentiorem nobis quam ii qui palam arma sumsissent,[4] deinde ut salva sit Gallis

36 De voltrekking van de vredesverdragen die paus Urbanus VIII op 31 maart te Ferrara met de republiek Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane, Francesco I d'Este, hertog van Modena, en Odoardo Farnese, hertog van Parma, had gesloten. Nadat het geschil over het slechten van de pauselijke forten bij Comácchio was opgelost, toonden de Italiaanse vorsten zich inschikkelijker. Op 12 juli ging de groothertog van Toscane eindelijk accoord met de teruggave van de door hem bezette plaatsen en forten aan het Trasimeense Meer (V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* IV 2, p. 500-540).

37 De *Gazette 1644*, no. 84, dd. 16 juli 1644, liet haar lezers geloven dat de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, de stad Lérida nog kon redden.

38 Op 3 juli verscheen prins Tommaso Francesco van Savoye op een wapenschouw van het Frans-Savoyaardse leger in Felizzano, ten westen van Alessandria (*Gazette 1644*, no. 87, dd. 23 juli 1644).

39 De bevoorrading van de Frans-Savoyaardse steunpunten Casale en Chivasso.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 203; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 448 no. 541. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 287. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 6962).

2 Op de Zweedse ambassade te Parijs lag nog steeds een brief van koningin Christina van Zweden aan de graaf van Chavigny, dd. 6/16 februari 1644; zie no. 6715.

3 Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, kanselier van de hertog van Orléans, had na zijn ontslag als staatssecretaris van buitenlandse zaken (juni 1643) het recht behouden om de regentesse te dienen ‘dans ses Conseils’. Na een periode van politieke inactiviteit trad hij dit voorjaar weer op de voorgrond (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 178, en II, p. 131-134, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 249-250 en p. 389).

4 Grotius' rechtvaardiging van de oorlog die de Zweden op 12/22 december 1643 tegen koning Christiaan IV hadden ontketend. In zijn betoog zinspeelde hij op de informatie die hij begin december 1643 van Franse zijde had ontvangen over een door de Habsburgers ingegeven

aliisque populis ad nos commeandi libertas. Regessit incommode hoc accidere Galliae et rationis fuisse eam

plan om de koning van Denemarken, de koning van Polen en de tsaar te interesseren voor een krijg tegen Zweden; zie no. 6576 (dl. XIV).

praemoneri. Reddidi periculum fuisse a bellis undique concitis exitium minans Suediae, neque rem in acie positam permisisse longinquas consultationes. Suadebat omnino pax fieret, non restituto in praesens nostro iure, sed salvo suspensoque in tempus aliud, ut in Germania res agantur validius.[5] Dixi vero ego non arbitrari me aliam posse pacem iniri quam si Suedia secura fieret de illis hostilibus molitionibus, foederum veterum apertissimorum ius restitueretur et aditus Gallis aliisque gentibus ad Suedos pateret. Addidi quae brevi futurae essent mari vires Suedicae; et si Gallia brevem optaret exitum belli istius, nihil melius posse fieri quam ut Batavis consilium detur suam causam de commerciorum libertate nobiscum iungendi sicut ex foederibus debent.[6] Haec latius exsecutus apud eum sum quam literis nunc complector, praesertim cum a me apud alios in eam rem dicta iam saepe perscripserim.[7]

Francofurti varii sunt rumores de Ragozio.[8] Sunt qui dicunt eum et amne et populorum favore defendi. Sed et contra, imperatoris exercitum auctum bis mille equitibus, quingentis draconariis, peditibus aliquot, et castra habere apud Cassoviam. XXVII Mensis huius dicebatur Serinus iter suum Constantinopolim inchoaturus. De Galassio opinio erat eum in Pomeraniam aut Bremensem terram ire; de Hazfeldio eum institurum vestigiis Coningsmarchii, parte etiam copiarum defensurum Franconiam. Ad quam et pars Bavarici militis accedat, sed Rheno interposito.[9] Quatuor civitates quanquam acceptis ab imperatore literis contra Gallicas in medium consulere et ad Gallicas parare responsum. Aliunde vero discimus a Bavaro obsideri Friburgum, nec ullam spem esse in exercitu Turenae, ut multo minore.

De rebus Anglicis mirum est, quam pro affectu variet credulitas. Reginae Anglicanae prima fama filium dederat, nunc intelligimus filiam esse quam enixa est. Et creditur quanquam a puerperio recens exiisse Excestria, ne obsideretur ab Essexio; dicebatur ire Falmutiam. Dicunt qui parlamento favent, a suis navibus XXX captam Porthlandiam. Partem sui militis ire contra principem Mauritium, qui sit Ochamptonae in Devonia, habens secum milites bis mille; partem aliam ad homines mille trecentos ivisse in Cornubiam; partem rursus aliam in Somersetiam contra Rafeltonum,[10] qui illis in locis pro rege habeat homines bis mille, sed cui de populo octo millia se opponerent. Omnem regionem occidentalem favere parlamento. Regem comitatum sex millibus ire in Nordhamptoniam aut Licestriam et quaedam oppida praedam fecisse, sed circumveniri eum a Wallero et Bruno, quorum hic Cantabrigiam, alter Buckingamiam petiit. Alium parari exercitum contra principem

5 De Franse regering gaf hogere prioriteit aan de terugkeer van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson naar het front in Silezië en Bohemen-Moravië.

6 Het verdrag dat op 1/11 september 1640 tussen Zweden en de Republiek was gesloten, voorzag in een vereniging van wapenen indien één van de verbondenen in de vrije zeevaart op de Oost- en Noordzee belemmerd zou worden. Vooralsnog zochten de Staten-Generaal hun heil in het zenden van vredesmissies naar het noorden.

7 Zie voor Grotius' meest recente verklaringen in de Zweeds-Deense oorlog, nos. 6913, 6916, 6941 en 6951.

8 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 16 juli 1644 (no. 6960).

9 De keizer had keurvorst Johann Georg I van Saksen en hertog Maximiliaan I van Beieren verzocht om ruitereenheden naar het leger van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen te sturen (*Doc. Boh.* VII, p. 104 no. 282, p. 110 nos. 299-300). De hertog verontschuldigde zich: de campagne tegen het Frans-Weimarse leger liet geen verzwakking van zijn strijdmacht toe (*Doc. Boh.* VII, p. 113 no. 314).

10 ‘Rafeltonus’, verbastering van de naam sir Ralph Hopton.

Robertum, qui per Cestriam, Blacbunum, Wanchiriam[11] velit succurrere in extremis agenti Eboraco, et iam cuniculis impetito, caeterum victum ha-

11 De reddingsactie van prins Rupert (Robert) van de Palts. In de laatste weken van juni voerde hij zijn leger over Chester en Blackburn naar Ripon in Yorkshire (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 115). 'Wanchiria' kan een verschrijving zijn voor Lancashire. Of zouden de koninklijken langs de parlementsgezinde stad Manchester zijn getrokken (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 112)?

bente ad sesquimestre tempus. Et quia suspicio erat posse regem ire Lincolniam, missum eo Mancestrium parlamentarium cum equitibus mille. Comes Licestrius accepto permissu ut de Oxonia exiret, statim a parlamentariis captus est, unde dolum eius quidam suspectant. Missa vero erant a parlamento XX millia sterlingorum ad continendam in obsequio partem Angliae occidentalem.[12]

Ilerdam deditam credunt hic plerique, sed occultari rumorem. Ad Gravelingam Gassio machinas quasdam posuit in eo loco valli exterioris quem insiderat, et ponte transire vult ad opus lunatum, quod est circa urbem. Die huius mensis partim nono, partim decimo etiam Milleraius quadringentos homines transposuit in vallum illud exterius. Die undecimo Gassio cuniculos agebat subter illud lunatum opus. Dux Carolus adhuc ad Mosellam est cum suo milite videturque Hispanis potius adhaesurus quam se applicaturus Gallis, a quibus conditiones accepit per Plessiacum Besansonium, sed iis nondum respondit. Inter Hohentvilam et Bavaricos a vi hostili temperatur. Marescallus Turenae XVI Iunii Rhenum transiit ad Brisacum[13] non magna cum spe. Dicuntur qui in Motta Lotharingica sunt in Bassiniaco agrum populati. Dux Anguianus apud Arlonem[14] duodecim habet millia et dicitur locis quibusdam captis retro agere Beckium. Elbovius ad Sancti Quintini oppidum habet tria millia, iis usurus ut se res ad Gravelingam dederint. Decem novae cohortes et veterum supplementa parantur in mensem Augustum. Gravelingani et machinis et omnibus missilibus ignitis utuntur strenue.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, consilia Sublimitatis tuae ad bonum Suediae et christiani orbis dirigat,

Sublimitatis tuae devotissimus [cultor],
H. Grotius.

Lutetiae, VI/XVI Iulii 1644.

Dominus Cerisantes iussit in publico scripto se dici consiliarium consilii privati sive arcani.[15] Dicit sibi res magnas mandatas, ut eas agat me inconscio; meas actiones etiam optimas obtrectat; legationem, quam hic obeo, sibi despondet. Videbimus, quis futurus sit exitus. In hac urbe vocatur Phaethon.[16]

Dicuntur trecenti Castellani occisi et sic solutum obsidium castelli Polaldi in Catalania.[17] Quae praeterea hic dicuntur breviter haec sunt. Duci Bulionio aditum

12 Het Parlement maakte zich zorgen over het gebrek aan aanvalslust in de legers van de graaf van Essex en sir William Waller (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 113-114 en p. 118).

13 De *Gazette 1644*, no. 83, dd. 16 juli 1644, liet de oversteek van de Frans-Weimarsen op 30 juni/1 juli plaatsvinden.

14 De hertog van Enghien had in Arlon poolshoogte genomen van de bewegingen van de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck. Op 2 juli voegde hij zich bij de Luikse lichtingen van de Franse troepenwerver Jean-Gaspard-Ferdinand, graaf van Marsin (Marschin) (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 296).

15 Marc Duncan de Cerisantes, de Zweedse koninklijke commissaris in Deense aangelegenheden aan het Franse hof, was door koningin Christina van Zweden begiftigd met de waardigheid van 'hofraad'; zie zijn aanstellingsacte, dd. 27 januari/6 februari 1644, alsmede zijn instructies, dd. 29 januari/8 februari en 24 februari/5 maart 1644; nos. 6696 en 6715.

16 Phaëthon, zoon van Helius, de zonnegod. In het Frans werd met 'Phaéton' een bepaald type koets aangeduid. In zijn *Historiettes* (II, p. 408) tekende *Tallemant des Réaux* over de hofraad van koningin Christina op: 'Voylà nostre homme bien aise; il se met en equipage; il avoit quatre chevaux, un carrosse bien armorié, et trois laquais. Il prend un secretaire et se fait porter à Charenton un carreau de velours avec de l'or. Il appelloit ce jour-là le jour de son triomphe'.

17 Het kasteel van Palau (nabij de abdij San Pedro de Roda).

non datum ad legatum Galliae qui Romae est. Omnia munimenta bello nuper facta a Barbarinis, Venetis atque aliis dirui. Cum marescallo Turenae esse septem equitum millia, peditum quatuor, et mille alios ex proximis praesidiis eductos. Friburgum a mille militibus defendi. In Catalaniam ire mari homines ad mille trecentos, quater mille per Vallem An-

dorae, ab ipsis Catalanis septem millia peditum, equites mille suppeditari pro Ilerda. A principe Thoma coactum exercitum III huius mensis. Octo millia saccorum farinae ab eo missa in Casale et Chivasium. Sed horum auctoritatem praestare nolim.

Sumsi de pecunia Gallica quater mille thaleros imperiales pro semestri salario,[18] quod cessit II Iulii.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Acta cum Chavigniaco. Rumores de Ragozio. De Galassio et Hazfeldio. Consilia conventus Francofurti. Friburgum a Bavaro obsessum. Fama de regina Angliae et turbis in Anglia. Ilerda capta. Gesta ad Gravelingam. De Lotharingo, Hohentvila, Turena, Mottae praesidiariis, Anguiano, Elbovio. Gallorum delectus. Gravelinganorum virtus. Cerisantis vanitas. Castellani caesi ad Polaldum. Italica. De Turena, Friburgo. De exercitu in Catalania; principis Thomae. De salario suo.

6962. 1644 juli 16. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

6963. 1644 juli 16. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Je reçois au mesme temps deux des vostres du 27 de Juing et du 4 de Juillet,[2] dont je vous remercie, comme aussi de la bonne affection que vous tesmoignez à la Suede.

Il semble que le different de la mer se decidera sur la mer,[3] et s'il faut juger selon l'apparence des forces il y [a] de quoi bien esperer pour nous. Mais Dieu en est l'arbitre, lequel je prie de nous donner une bonne paix au lieu de tant des guerres. Icy on nous conseille de nous defaire de cette guerre quovis modo. Je serai bien

18 In januari 1644 diende Grotius bij de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius een rekening van 5150 rijksdaalders in; zie nos. 6636, 6647, 6677 en 6727. In de afgelopen maanden had de ambassadeur zuiniger geleefd. De 4000 rijksdaalders die hij nu door de Parijse bankier Johan Hoeufft liet uitbetalen uit de Frans-Zweedse subsidiekas, waren in overeenstemming met de in mei 1634 afgesproken honoraria van staatsraad en Zweeds ambassadeur te Parijs (Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 5-6).

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6961). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 169. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 122 en 4° 38, 52; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 101; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2^{O}, p. 267; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 68 en Br. 24, 92.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. Diederichs, 30 A 3. Eigenh. oorspr.

2 Voor het jaar 1644 zijn er geen brieven van de Hessische resident Joachim de Wicquefort overgeleverd.

3 Koning Christiaan IV van Denemarken maakte zich in Kopenhagen gereed om de strijd aan te binden met de vloot van de Zweedse admiraal Klas Fleming. Op 27 juni/7 juli zeilde de koning met 40 oorlogsschepen naar de Fehmarnbelt. De slag die op 1/11 juli in ‘de Colberger Heyde’ (de wateren in de Hohwachter Bucht) werd geleverd, eindigde onbeslist (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 93-94 en p. 308-310).

aize d'entendre de quoi les Provinces-Unies se contenteront. Il me semble tempora agendi perire deliberando.[4]

4 Vgl. Publilius Syrus, D 18: ‘Deliberando saepe perit occasio’.

J'ai recommandé avecq grande affection à monsieur le comte de Chavigny[5] les affaires presents de son Altesse de Hesse. Monsieur Polhelm m'est suivi.[6] Je croi que les estats de Danemarq desirent la paix, mais je m'en doubte si leurs propositions seront telles qu'on les puisse recevoir en Suede; quoique la retraitte de Gottenbourg[7] et le manquement d'argent doibt bien abaisser la fiereté des Danois. Je recognois dans toutes les actions des Suedois autant de prevoiance que du courage.

L'opinion est à Francfort[8] que Galas va en Pomeranie ou au pays de Breme; que Hazfeld guardera la Franconie avecq une partie de ses gens et avecq une autre guettera les desseings du major Coningsmarck. Le duc de Baviere ne faict poinct d'hostilité à Hohentwiel; assiege Friburg. Le marescal de Turaine a passé le Rin, mais des passages dangereux et la foiblesse de son armée ne nous font pas esperer des succes glorieux. Ceux de La Motte ont faict le desgast dans le Bassigny. Cecy et la presence du duc de Lorraine prèz de son armée sur la Moselle nous font croire que le duc se tournera vers l'Espagnol sans respondre aux conditions nouvelles qui lui ont esté portées de la part de la France par Plessis de Bezanson. Les quatre villes libres continuent leurs deliberations à part à Francfort et veulent faire quelque response [à la lettre] de monsieur d'Avaux que l'empereur appelle seditieuse. De Rakoczy les bruicts estoient divers à Francfort. Plusieurs disoient qu'il se trouvoit en bon estat, defendu par la riviere et la faveur des peuples, mais que l'empereur avoit renforcé son armée, qui est prèz de Cassau, de deux mille chevaux, cinq cents dragons, cent fantassins. Le comte de Jerin devoit partir le 27 de Juing pour voir s'il peut disposer la cour turquesque au repos. L'electeur de Mayence, craignant le marescal de Turaine, retient les trouppes de Rinau et quelques autres prèz de lui.

D'Angleterre nous apprenons que la reine d'Angleterre a esté accouchée non d'un fils, comme on avoit escript, mais d'une fille, et que nonobstant sa foiblesse sa Majesté s'estoit transportée d'Excester, pour n'estre assiegée, vers Falmuth. Du roi on doubtoit si avecq les six mille qu'il [a] avecq lui, il iroit vers Nordhampton ou Licester ou Lincoln; il estoit poursuivi par touts ces quartiers par les trouppes de Waller, Braun et Manchester. On tient Porthlant pris par trente navires des parlamentaires; le prince Maurice [est] en Devon avecq deux mille hommes, contre qui alloit une partie des parlamentaires jusqu'à mille trois cents hommes; une autre en Somerset contre Rafelton, qui avoit là assemblé deux mille hommes pour le roi, mais à qui s'opposoient huict mille du peuple. Que le parlement envoioit vingt mille sterlingh pour fortifier le peuple de west. De Jorck on escript diversement, quelques-uns tenant la ville rendue, les autres qu'elle est minée, mais n'a besoing de rien. Que le prince Robert passe par Cestre, Blacbun, Wanchire pour la secourir, mais qu'une autre armée des parlamentaires le suit. Le comte de Licester, ayant obtenu permission de sortir d'Oxford et incontinent ayant esté pris par les parlementaires, est suspecté par les roiaux.

Plusieurs tiennent icy que Lerida est rendu, quoiqu'on le cache au peuple. Le marescal Gassion a mis trois pieces de canon sur le lieu de la contrescarpe qu'il

5 De voormalige staatssecretaris van buitenlandse zaken, Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, had zich door de Zweedse ambassadeur laten voorlichten over de voornemens van koningin Christina en de rijksraden in Stockholm; zie nos. 6961-6962.

6 Winand von Polhelm, resident van de landgravin van Hessen-Kassel te Parijs, protesteerde tegen de Staatse militaire steun aan graaf Ulrich II van Oostfriesland. Zijn klacht werd door de Franse regering overgenomen; zie no. 6959; *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 60 en p. 385-386, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 273.

7 Koning Christiaan IV en zijn schoonzoon Hannibal Sehested, gouverneur van Noorwegen, hadden de blokkade van Göteborg moeten opgeven.

8 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 16 juli 1644 (nos. 6960-6962).

avoit pris et veut passer par un pont vers la demie-lune et mesmes a commencé à la miner. Le dixieme et onzieme le marescal de La Millerai a mis quatre cents hommes dans un autre lieu de la contrescarpe. Ceux de la ville se defendent bien par canon, granades et autres oevres de feu.

Le duc d'Anguien a prèz d'Arlon douze mille hommes. On dit qu'il a pris quelque[s] villettes et repoussé Beck. Le duc d'Elboeuf a trois mille hommes prèz de Saint-Quintin, desquels il se servira selon qu'iront les affaires de Gravelinge. On faict icy dix nouveau[x] regiments et pour le[s] vieu[x] des recreues, qui seront assemblez au mois d'Aougst.

Des combats entre les Castillans et Portuguais les bruicts sont fort divers, mais on dit que les Portugais ont levé le siege de Castel Polald en Catelagne et tué trois cents Castillans. Mais les brouilleries qu'ils vont avoir aux Indes orientales avecq les Hollandois sont bien de plus grande importance.[9]

Si on peut mettre en fumée la defense du cercle de Westfale,[10] cela servira à vos quartiers et tant plus si vous vous pouvez mainctenir dans ce que vous tenez dans la Frise orientale.

Je serai tousjours, monsieur,

vostre tres humble serviteur,

H. de Groot.

Le 16 de Juillet 1644.

Je vous manderai encore des nouvelles qu'on faict courir icy, sans en estre guarand: que le duc de Bouillon a eu le titre d'Altesse du cardinal Barbarini, mais que son Altesse n'a peu voir l'Excellence de l'ambassadeur de France; qu'en suitte de la paix restablie on faict la demolition de la part des Barbarins et du party contraire; que le marescal de Turaine a sept mille chevaux, quatre à pied et autre mille pris des guarnisons voisines; que dans Fribourg il y a mille soldats; qu'en Catelagne sont venus ou viennent treize mille hommes par mer, quatre mille par la Vallée d'Andora; qu'outre cela les Catelans fournissent sept mille gens à pied, mille à cheval pour le secours de Lerida; que le prince Thomas mettoit ensemble son armée le troisieme de ce mois et envoioit [huict] mille sacs de bled à Casal et Chivas.

Adres: A monsieur/monsieur Vicquefort, conseiller et resident pour son Altesse de Hesse, à La Haie. Port.

In dorso schreef Wicquefort: [Rec.] 23 Juillet 1644 H. de Groot.

6964. 1644 juli 16. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

9 Het wapenstilstandsverdrag dat op 12 juni 1641 tussen Portugal en de Republiek was gesloten, werd in de overzeese gebiedsdelen nauwelijks in acht genomen. De laatste tijd richtte de Oostindische Compagnie haar aandacht op de verovering van de kaneellanden op Ceylon (Prestage, *The diplomatic relations of Portugal*, p. 192).

10 Het was de Fransen een doorn in het oog dat de keurvorst-aartsbisschop van Keulen het bevel over het leger van de Westfaalse Kreits had toevertrouwd aan de keizerlijk-Beierse veldheer Gottfried Huyn, graaf van Geleen (*Lettres Mazarin* I, p. 762-764, en *Correspondance d'Estrades* I, p. 190).

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 50. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 729 no. 1677. Antw. op no. 6943.

Praelustri domino comiti de La Gardie multis nominibus sum debitor, idque pridem et perlibenter agnosco. Caeterum ad sua benefacta magnum adiecit augmentum, cum apud principem Arausionensem - sive is ex animo locutus est, sive tentandi ipsius causa‹m› - ita me defendit,[2] sicut ego Suedorum et dignitatem et iura defendere soleo.

2 Graaf Magnus Gabriel De la Gardie had tijdens zijn bezoek aan het Staatse legerkamp te Assenede een aanval van Frederik Hendrik op de positie van de Zweedse ambassadeur in Parijs op waardige wijze gepareerd; zie no. 6943.

Quare nunquam potero satis magnas tantae bonitati aut referre aut etiam agere gratias.

Magnas nobis adversus Danos spes dat tanta classis ex Suedicis Batavicisque collecta navibus.[3] Videtur enim ista de mari quaestio in ipso mari definitionem a Deo, talium arbitro, acceptura. Is ipse Deus haec omnia regat ad bonam veramque pacem, ad quam pronus feror partim ingenii quadam proclivitate, partim ex sapientiae et pietatis libris.

De Rakoczio et Turcicae aulae consiliis[4] ita nuntiantur diversa, ut nostri non sit iudicii, quid verum falsumve sit diiudicare. Literae legatorum Suediae videntur mihi temperatius scriptae quam Gallicae ad principes ordinesque Imperii.[5] Multum vereor, ne Batavi, ducti ut alienis nervis lignum mobile,[6] tempus perdant opportunum ad res suas una cum Suedicis bene locandas. Et dubito, an satis impleturi sint pactorum fidem.[7] De Gravelinga spes bona est et, ut puto, propinqua. Interim Friburgum obsidere coepit Bavarus.

Deus, clarissime domine, Claritati vestrae faveat,

Claritati vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

XVI Iulii 1644, Lutetiae.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

6965. 1644 juli 18. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime legate, domine observandissime,

Regia Suecorum classis cursum suum ad fretum Oresundae suscepit et Haffniae portum nunc habet;[2] brevi iam habebimus quid praeterea agat. Illustrissimus

3 De door Harald Appelboom aangekondigde vereniging van de Zweedse oorlogsvloot met de dertig schepen van de opnieuw uitgeruste hulpvloot van Louis de Geer.

4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 16 juli 1644.

5 In navolging van de Zweedse uitnodiging, dd. 14/24 november 1643 (no. 6528 (dl. XIV) en no. 6669), hadden de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien op 6 april aan de Duitse vorsten en standen een oproep gedaan om vertegenwoordigers naar Munster en Osnabrück te zenden.

6 Horatius, *Satyrae* 2, 7, 82.

7 Het verdrag dat op 1/11 september 1640 tussen Zweden en de Republiek was gesloten, voorzag in een vereniging van wapenen indien één van de verbondenen in de vrije zeevaart op de Oost- en Noordzee belemmerd zou worden. Vooralsnog zochten de Staten-Generaal hun heil in het zenden van vredesmissies naar het noorden.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 25 en 26). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6953, beantw. d. no. 6983.

2 De Zweedse admiraal Klas Fleming had op 26 juni zijn oorlogsvloot aan de burgers van Kopenhagen getoond. Na een mislukte poging om het eiland Amager te veroveren, liet hij zijn schepen koers zetten naar de Fehmarnbelt (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 92-93).

Torstensonius Kyla Haderslebiam concessit;[3] exercitus adhuc in castris manet. Pro certo tamen vulgatur consilium aliquod militare Oldensloae formari.[4] Danorum gens re inexpedita

3 Zodra hij in zijn hoofdkwartier te Haderslev het nieuws had vernomen dat de vloot in aantocht was, spoedde de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson zich naar de havenstad Christianspries (tegenw. Friedrichsort, aan de noordoever van de Kielerfjord) (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 427-435).

4 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson hield rekening met de komst van het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas. Begin juli kwam hij in overleg met zijn commandanten tot het besluit dat de 8000 ruiters en de 2000 infan-

Gluckstadium et Krempam ingressa est.[5] Ipse archiepiscopus Stadium repetiit. Post appulsum caesareanorum cum ponte ad Langermunde conductu generalis Gallasii flumen transiverunt et iter Havelbergam dirigunt,[6] ut sic Mekelburgiam petant; pontem illam navalem secum deferunt, quia Butzenburgum et Lauenburgum occupare cogitant, ut sic commode commeatus illis advehi possit. Certum enim est magna eos fame premi; maxima militum pars ex coactis constat, qui ad eruptionem faciles videntur. Exercitus ad equitum peditumque 11000 aestimatur.

Divinus favor Excellentiam vestram diutissime sospitem praestet, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae addictissimus servitor,
H. Appelboom.

Amstelodami, 18 Iulii 1644.

Illustrissimae Excellentiae vestrae omnia prospera exoptat illustris dominus comes de La Gardie.[7]

Postscriptum.

Post abitum Excellentiae generalis Torstensonii 27 Iunii cum tota regia classe, quae 2400 tormentis, 500 caeteris maioribus omnibusque aliis necessariis bene munita erat, statim insulam Femerem a hora 8 matutina ad ultimum usque diei explosionibus tormentorum infestavit et tandem ad solis occasum occupavit,[8] 400 militibus noviter collectis captis et 200 caesis. Capti Christianprisiam missi sunt, ipsa insula vastata et 3000 militibus ad defensionem dispositis relicta. 30 Iunii rursus Torstensonius vela fecit toto cum apparatu ad Lalandiam vel Zelandiam,[9] de quo relationes quotidie nunc expectamus; ad Zelandiam coniectura est, quia Christianprisi[ae] in parvis navibus et remigi[i]s 1000 equites et 2000 pedites parati tenentur. Rex Daniae 30 navibus mare ingressus est; generalis Wittenbergius circa Rensburgum[10] moratur, ut Gluckstadiensium eruptiones

5 Aartsbisschop Frederik van Bremen, generaal van het Deense leger, liet de soldaten die tot voor kort de postroutes van Hamburg naar Osnabrück onveilig hadden gemaakt, terugkeren naar de Deense garnizoenssteden Glückstadt en Krempe. Hijzelf zag in Stade toe op de verdediging van zijn aartsbisdom tegen een invasie van het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck (Lorenz, *Das Erzstift Bremen*, p. 47-48, en *Doc. Boh.* VII, p. 117 no. 325).

6 Het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, was bij Tangermünde (in de brieftekst abusievelijk: 'Langermunde') de Elbe overgestoken. Over Havelberg zette het koers naar de Zweedse garnizoensstad Boizenburg (aankomst 19 juli) (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 401-402).

7 De jonge Zweedse graaf Magnus Gabriel De la Gardie had geen toestemming gekregen om op het schip van de Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse zijn thuisreis te maken; vgl. no. 6943.

8 Aangekomen in Christianspries (Friedrichsort) ontwikkelde veldmaarschalk Lennart Torstensson het plan om met steun van de Zweedse vloot het eiland Fehmarn te overvallen. De aanval werd op 29 juni/9 juli ingezet (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 433-435, en *Gazette 1644*, no. 92, dd. 6 augustus 1644).

9 De oversteek over de Fehmarnbelt naar het eiland Lolland kon geen doorgang vinden. Op 1/11 juli moest de Zweedse admiraal Klas Fleming in 'de Colberger Heyde' (de wateren in de Hohwachter Bucht) al zijn oorlogsbodems inzetten tegen de vloot van koning Christiaan IV van Denemarken. De slag eindigde onbeslist (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 93-94 en p. 308-310).

10 De Zweedse generaal-majoor Arved Wittenberg von Debern betrok deze post om te voorkomen dat de Deense garnizoenssoldaten van Glückstadt en Krempe in de omgeving van Rendsburg

cohibeat. Gallas ante dies aliquot toto caesaris exercitu prope Werben grassabatur; eius milites spoliarunt Borcheim et alia loca alicuius momenti.[11] Quantum ex relationibus cernere datur, non Pomeraniam neque Holsatiam cogitat, sed Bremensem archiepiscopum, quod etiam credere facile est, nam exercitum suum Stadio Gluckstadium ducere cupit. Haec iam iam mihi Hamburgo nuntiabantur.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 28 Iulii.
Bovenaan het postscriptum staat in een onbekende hand: 18 Iulii 1644.

6966. 1644 juli 18. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Quemadmodum tuae nos litterae de obsidione Grevelingana bene sperare iubent, ita et alii idem nuntiant.[2] Interea princeps Auriacus non parum res Gallicas iuvat, dum se cum exercitu ad Leyam continet;[3] maxima enim vis hostilium militum ipsi obversa hoc pacto distinetur. Ubi Grevelinga capta fuerit, quid tunc consilii capturus sit videbimus. De classe nostra in septentrionem missa nihildum intelleximus; sunt qui putant eam per fretum Balticum transituram, ita ut nulla solvat vectigalia.[4] De rebus Anglicis bene iudicas; sunt enim valde perturbatae, maxime vero a parte regis, qui si Britanniam deserit,[5] ego sane conclamatum esse[6] puto. Batavos nostros parlamentum quod Londini est pro legitimo agnovisse miror, neque tamen eo magis quicquam promoturos puto.[7]

de weg vrijmaakten voor het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 401-402).

11 Werben, ten westen van Havelberg, en misschien de zuidelijker gelegen stad Burg (of misschien: Tucheim?).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no, 24, 315. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6948, beantw. d. no. 6978.

2 De Franse troepen onder de maarschalken Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, ‘grand maître de l'artillerie’, en Jean, graaf van Gassion, sloegen bressen in de vestingmuren van Gravelines (Grevelingen). Op 14 juli schreef Constantijn Huygens vanuit het Staatse legerkamp te Maldegem: ‘De werken der beide maarschalken gaan goed vooruit en de stad zal zeker binnen weinige weken worden genomen’ (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 4).

3 In opdracht van kardinaal Jules Mazarin deed de Franse kolonel Godefroi d'Estrades navraag bij de prins over diens krijgsplannen: ‘Gravelines ne doit pas estre loin de se rendre ... On s'en remet audit sieur prince de former quelque dessein considerable et digne du bonheur et de la force des armes du Roy et de celle de MM. les Estats’ (*Lettres Mazarin* II, p. 12-13, en *Correspondance d'Estrades* I, p. 193-194).

4 De Staatse convooivloot naar het noorden was op 7 juli het Vlie uitgevaren. Op 13 juli gingen de oorlogsschepen voor anker in het zicht van het tolkantoor van Helsingør. De koopvaarders zeilden vooruit. Na betaling van de tol volgens het standaardtarief van 1637/1641 mochten zij ongehinderd de Sont passeren. Een uitzondering maakten de tollenaars voor schepen met een Zweedse bestemming: zij werden aangehouden (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 111-112).

5 Koning Karel I had in de dagen van de belegering van Oxford (begin juni) zijn toevlucht willen zoeken in Wales of Ierland.

6 Vgl. Terentius, *Eun.* 348.

7 De Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude werden op 22 juli tot de vergadering van de ‘lords’ en ‘commons’

De Cerizantio an nihil metuere tibi debeas nescio, neque enim frustra illuc mitti desideravit.[8]

toegelaten (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 275-283; S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 116-117 en p. 299, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 10-11).

8 Op doorreis in de Republiek had de speciale Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes de indruk gewekt dat hij binnenkort de ambassade van Grotius in Parijs zou overnemen; vgl. nos. 6943, 6949 en 6961.

Seditionem plebis adversus tributa exortam doleo[9] et sedari velim, ne per tales motus rei bene gerendae perdatur occasio. Legatos Hispanos de rapinis aulae Romanae conqueri novum nobis est,[10] qui semper credidimus optime Hispanis cum aula Romana convenire. Ordines Hollandiae nunc iterum convenerunt;[11] ecquid acturi sint brevi audiemus. Certe si quid contra Dunkerkam moliri poterunt,[12] non cessabunt.

Deus interea te, tuam, tuos diu nobis servet incolumes,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XVIII Iulii 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port.

In dorso schreef Grotius: 18 Iulii 1644 W. de Groot.

6967. 1644 juli 21. Van J. Oxenstierna.[1]

Magnifice et generose domine,

Tractatus qui Monasterii et hic Osnabrugae paci faciendae institutus est, adhuc in limine, intricatus a caesarianis, haeret. Obtentant Monasterii defectus procuratorii Gallici, ingerentes[2] etiam literas legatorum regis christianissimi ad ordines Imperii Romani quasi seditiosas et imperatorio nomini obtrectantes.[3] Hic vero nondum

9 De bewoners van de Parijse voorsteden waren in opstand gekomen tegen de belasting op nieuwgebouwde huizen (de zogenaamde 'toisé') (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 87-91).

10 De Spanjaarden maakten de 'Barberini' het verwijt dat zij met de geldverslindende oorlog om de rechten op het hertogdom van Castro de Franse factie in de kaart hadden gespeeld; vgl. V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* IV 2, p. 546.

11 De Staten van Holland waren op 11 juli weer bijeengekomen (*Res. SH*, dd. 11 juli 1644).

12 Na Gravelines zou Duinkerken onder vuur genomen kunnen worden (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 201-202). In het Staatse leger koesterde men een bescheidener wens: de verovering van Sas van Gent.

1 Minuut Stockholm, RA, E 915, coll. J.A. Oxenstierna ser. A II, Koncept G. De talrijke doorhalingen en verbeteringen van de hand van de opsteller van deze brief zullen niet worden gesignaleerd. Antw. op no. 6952.

2 De kritiek van de keizerlijke gevolmachtigden op de Franse volmacht van 20 september 1643: 1. de tenaamstelling van de volmacht op de minderjarige Lodewijk XIV, zonder ondertekening van de regentesse; 2. in de inleiding was een rechtvaardiging van het optreden van koning Lodewijk XIII tegen de keizer opgenomen; 3. de volmacht bevatte het voorschrift dat de Franse gevolmachtigden alleen in overleg en met instemming van de bondgenoten over een vrede mochten onderhandelen (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 204-205; *Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 114-121, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 349-361, p. 376-382, p. 399-409 en p. 423-426).

3 De keizerlijke gevolmachtigden te Munster en te Osnabrück spraken schande van de uitnodiging die de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien op 6 april 1644 aan de Duitse vorsten en standen hadden verstuurd: '... Verwunderen uns über das unverschembte aufrüehrische schreiben, so die Französischen gesandten an

procuratorii sui copiam facere voluerunt, praetexentes se excusso Dano tractare non posse.[4] Qui res

die reichsständt abgehen lassen' (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 420 en p. 430-431).

4 Eensgezind waren de keizerlijken ook in hun afwijzing van het voorstel van de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius om de ceremonie van de uitwisseling van de keizerlijke en Zweedse volmachten te laten plaatsvin-

exactius et sine affectu intuetur, deprehendet facile sub diversis coloribus unum idemque intendi et occultari ab Austriacis. Semel propositum est ultima experiri pro Germaniae dominatu obtinendo. Huic fini bellum et quaelibet eius trahendi occasiones quaeruntur. Si qui deprehenduntur defectus in plenipotentia Gallica, ut deprehendi volunt caesariani, utique emendabiles sunt. In hanc rem pronos iam diu se offerunt plenipotentiarii Gallici. Verum non id est quod Austriacos urit; nolunt ordines Imperii spectatores, ne dicam actores, fore theatri huius Europaei ideoque omnia iis erant obiicienda, ne quod delibatum est de libertate et iuribus ordinum Imperii in hoc orbis consessu sub regnorum favore recuperetur. Quamdiu per cuniculos tantam rem moliri potuerunt, sermonibus publice abstinuerunt. Nunc cum non minus evidentia rei quam iure suo commotos vident Germaniae proceres, ostendunt ipsa viscera destinationis suae tacta. Hinc querelae mistae minis super invitatione illa ordinum ad Germaniae mala sananda. Si pacis amore ducerentur, hanc rem tractatui non inviti permitterent.

Quod attinet mediationem regis Daniae et an ea a nobis reiecta sit, non est quod multis de ea coram Magnificentia vestra disseram. In promptu habet rationes quibus convelli potest caesarianorum obiectiuncula. Si legatio Danica hic perstitisset,[5] a regia Maiestate forte tolerari potuisset. Ipsa stationem suam deseruit nulla a nobis, ne per nutum quidem, data occasione, nedum verbis, scripto aut reapse. Conscientia scilicet perpetratorum in Oresundio et molimina alia, proprio Danorum iudicio non congrua tali officio, illos iam ante pene abegera[n]t quam ad bellum apertum res devenit.[6] Quod equidem si regia Maiestas suscepisset ob Holsatiam, aut mediationis causa, inveniret tum forte caesar aliquem praetextum innectendi ordines huic bello et propter id procrastinandi tractatum. Nunc praecipua causa sumptorum armorum concernit regna ipsa Sueciae et Daniae, ipsam videlicet libertatem commerciorum et navigationis in utroque mari, adeoque regni Suecici spiritum et vitam a discrimine ultimo eripiendam.[7] Qui regis Daniae nomine hic sedet, Langermannus[8] palam dicit Danicam causam obtentui sumi a caesarianis. Ad haec accepta est a Danis interpositio Gallica. In Daniam advenit dominus de Thuillerie[9] et expectantur Battavorum legati[10] neque reiectum est a senatu

5 Kort na het uitbreken van de Zweeds-Deense oorlog had koning Christiaan IV van Denemarken de delegatieleden Just Høg, Gregers Krabbe en Christopher von der Lippe uit Osnabrück teruggeroepen. Alleen de Hamburgse domdeken Lorenz Langermann hield zijn verblijf nog tot de tweede helft van augustus aan; vgl. no. 6700.

6 De inval van de Zweedse hoofdmacht van opperbevelhebber Lennart Torstensson in het hertogdom Holstein op 12/22 december 1643.

7 In tegenstelling tot de Zweedse ambassadeur in Parijs hield Johan Oxenstierna zich strakker aan de letter en de geest van het Zweeds Manifest, dd. 16/26 januari 1644; vgl. no. 6921.

8 Tot opluchting van de keizerlijke gevolmachtigden zou de Hamburgse domdeken Lorenz Langermann binnenkort vervangen worden door de voorzichtigere Deense secretaris Hans Leonhard Klein (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 525-526 en p. 548).

9 De Franse vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, was op 24 juni met een geleide van de Deense rijksmaarschalk Anders Bille (Bilde) in Kopenhagen aangekomen. Op 27 juni/7 juli mocht hij koning Christiaan IV het aanbod van zijn regering overbrengen. De koning luisterde nauwelijks. Zijn gedachten gingen op dat moment uit naar het Zweedse gevaar op zee (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 344 en p. 417, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p.437-438).

10 De Staatse ambassadeurs dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en de Friese raadsheer Joachim Andreae arriveerden drie weken later in Kopenhagen. Omdat de koning de stad alweer had verlaten, kregen zij ruimschoots de gelegenheid om de anti-Hollandse

Suecico ad regnorum collimitia colloquium de pace a Danis propositum.[11] Quocunque tandem res vertatur, in propatulo sunt consilia Austriaca. Si serio pacem spectarent, non ostenderentur illigata interpositioni Danicae. Interventus talis non est de substantia tractatus.[12] Oblatus illis est immediatus. Quo reiecto Veneta mediatio, a sexennio Sueciae oblata acceptaque, proposita est.[13] Omnia sunt repudiata.

Literae scriptae Hafniae 18 Iunii stylo vetere et a nostratibus interceptae[14] confirmant nullum tum adhuc foedus inter caesarem et Danum pactum fuisse.[15] Inde scribitur legatum regis christianissimi dominum de Thuillerie 27 die eiusdem mensis a rege auditum fuisse regemque mox contendisse contra dominum Flemmingum[16] traditis prius filio sceptro et corona regni.

Pugnatum esse ad Femeren acriter et per integros tres dies Hamburgo refertur. Nos eventum tantae rei cupidi hic expectamus. Dominus Torstensonius insulam Femeren occupavit[17] et in viciniam cum parte exercitus movit. Videtur nunc occursurus Gallasio, qui ad Verben castra posuit, loco antehac ab illo et nostratibus saepe munito.[18] De Rakocio felicia omnia habemus.[19] Koningzmarkius est in Bremensi dioecesi.[20] Caetera aliunde cognoscentur.

11 De Deense rijksraden hadden op 9/19 februari te Odense de tekst opgesteld van een schrijven aan de rijksraden in Stockholm. De boodschap werd op 2/12 maart door de Zweedse rijksraden beantwoord (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 172-175, en Londorpius, *Acta publica* V, p. 876-880). Van Deense zijde werd op 23 maart/2 april afwijzend op de Zweedse eisen gereageerd (*Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve* V (1641-1644), p. 464). Dit schrijven werd de Zweedse rijksraden op 15/25 april ter hand gesteld (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 507-511).

12 Het vraagstuk van de bemiddeling van koning Christiaan IV van Denemarken op de vredesconferentie te Osnabrück.

13 Het Venetiaanse bemiddelingsaanbod van 21 maart 1637, en het antwoord daarop van koningin Christina, dd. 30 december 1637/9 januari 1638; zie nos. 6824 en 6852.

14 De Zweden konden beslag leggen op brieven van de keizerlijke gezant Georg von Plettenberg, Kopenhagen, 18 en 18/28 juni 1644 (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 273).

15 Zolang de koning op zee verbleef, gaf kroonprins Christiaan van Denemarken leiding aan de onderhandelingen over keizerlijke militaire steun (*Doc. Boh.* VII, p. 93-94 no. 239 en p. 120-121, nos. 336 en 339).

16 Dezelfde 27ste juni/7de juli (*supra*, n. 9) overhandigde koning Christiaan IV zijn zoon de scepter en de kroon. Strijdlustiger dan ooit ging hij weer aan boord van de 'Trefoldighed' (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 115). Met 40 oorlogsschepen zeilde hij naar de Fehmarnbelt. Op 1/11 juli stootte hij in 'de Colberger Heyde' (de wateren in de Hohwachter Bucht) op de vloot van de Zweedse admiraal Klas Fleming. De strijd eindigde onbeslist; zie no. 6965, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 278.

17 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson voerde op 29 juni/9 juli een geslaagde landing op het eiland Fehmarn uit.

18 Het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, was bij Tangermünde de Elbe overgestoken. Over Havelberg en Werben zette het koers naar de Zweedse garnizoensstad Boizenburg (aankomst 19 juli) (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 401-402).

19 De Zevenburgse vorst György I Rákóczi hield stand in de 'Bergstädte' (mijnbouwsteden) Košice (Kaschau) en Prešov (Eperies).

20 Het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, stond op 13 juli voor de aartsbisschoppelijke residentie Bremervörde (*Doc. Boh.* VII, p. 117 no. 325, en *Gazette 1644*, no. 88, dd. 30 juli 1644).

Literae Magnificentiae vestrae cum omnibus pene veredariis recte adferuntur et novissime quidem quae scriptae erant 30 Iunii/11 [*sic*] Iulii.[21] Quibus Magnificentiam etc.,

Magnificentiae vestrae ad amica officia paratissimus,
Johannes Oxenstierna.

Dabantur Osnabrugae, die 11 Iulii 1644.

In dorso staat: Osnabruggae, die 11 Iulii anno 1644. Ad legatum dominum Hugonem Grotium. J.O. Axelii.

6968.[1644] juli 22. Van P. Pels.[1]

Mijnheer,

U. Exc.[cie] aengenaeme van 21 Mayo,[2] die vor een maent hoorde hier te sijn, hebbe met eerst met de leste post ontfangen. Ick en twijffele u. Exc.[cie] sall den brieff van dien goeden vriendt van Weenen ooc ontfangen,[3] daerover mij omme antworde te bidden gerecommandeert is.

Vanhier en is niet veel nieuws te schrijven. De interposiciën tot den vrede tuschen Dennemarcken en(de) Sweden hadden mijns ordeels well wat vroeger konnen besorgt worden, want aen Denscher sijde dor assistencie geïncourageert sall sijne revenge soucken, soo het geluck eenigsins favoriseren will. Bayde coninglijcke armaden sijn aen malcanderen gewe(est) ende sullen alle uren vernemen aen wiens sijde de victorie (is).[4] Soo Dennemarcken opperwaeter becompt, soo sullen veele gemoederen veranderen tot derselver advantage. De Nederlandse irresoluciën hebben niet alleen aen 't generaele, maer dor ophaudinge aen parteculiere deser landen grooten schade veroorsackt.[5] Godt geve vrede. Men haut vor secker datter

21 De postverbindingen van en naar Parijs liepen over Keulen (het kantoor van Hendrik van Bilderbeeck) of Amsterdam; zie nos. 6528 en 6562 (dl. XIV), en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 254.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 16 (1644, 3). Eigenh. oorspr.

2 De brief van Grotius aan Pauwels Pels ontbreekt.

3 De 'heer te Wenen' (mogelijk de Neurenbergse jurist Jobst Christoph Kreß von Kressenstein of diens collega Tobias Oelhafen) zocht onder het adres van de Staatse correspondent te Danzig contact met de Zweedse ambassadeur in Parijs. Zie voor het laatste schrijven uit Wenen, no. 6937.

4 Op 27 juni/7 juli zeilde koning Christiaan IV van Denemarken met 40 oorlogsschepen naar de Fehmarnbelt. De slag die op 1/11 juli in 'de Colberger Heyde' (de wateren in de Hohwachter Bucht) met de vloot van de Zweedse admiraal Klas Fleming werd geleverd, eindigde onbeslist (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 93-94 en p. 308-310).

5 Doorgaans gaven de Staten-Generaal de vaart op de Oostzeehavens en Noorwegen in april vrij. Dit jaar lieten zij de afkondiging van een algemene zeildag echter afhangen van het beraad over de vraag 'hoe den Staat sig sal hebben te draagen in de ongeleegentheid, ontstaan tussen de kronen van Sweden en Denemarken'. Het wachten zou tot 7 juli duren. De schade die de late start van het vaarseizoen met zich meebracht, werd door sommige

tuschen den kayser en Ragotski dor interposicie van den coning van Polen vrede getracteert wort[6] en saude hem den vorst van Transilvaniën

Amsterdamse kooplieden geschat op een ton gouds per dag (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 52-53).

6 Koning Wladislas IV had zijn voorkeur uitgesproken voor een diplomatieke oplossing van de oorlog die de Zevenburgse vorst György I Rákóczi met de keizer uitvocht. Op 22 juni nam hij uit handen van de Zevenburgse gezanten Ferencz Bethlen en István Haller een verzoekschrift in ontvangst. Binnen een maand riep de keizer de Poolse koning tot de orde (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 183-186).

seer beswaeren over de (nae)rlaetenschap van den generael Torstenson.[7] In somma, uyt dese orloghe vreese een grootter te sullen ontstaen.

De Warschause conferencie[8] sall in de stadt Toren[9] gehauden worden ofte well dese lutterse en gereformeerde in Preuyssen[10] d'een soo well als d'ander de convocacie excuseren sonder dat de lutterse met de gereformee[rde] over die saacke communiceeren willen. Maer alsoo in Polen de socinianse menisters ofte priesters verbannen, soo hebben de evangelische hun bedocht, vreesende dor contumaciën verordeelt te worden. Soo sijn se geresolveert te erschijnen me(t) beeden dat den coning persoonelijck de conferencie saude willen bijwoonen, 'twelck geloove te sullen geschieden. Ick beclaege dominum Ruarum.[11] Mij dunckt dat sulcken bannissementen vor de conferencie seer ontijdigh sijn. De gereformeerde in dese stadt hebben seer wijnigh te seggen. In den raet en is maer eenen. Maer in 't stuck van Ruaro hem en die religie te vervo(lgen) blasen lutterse en gereformeerde uyt eenen horn, wijnigh denckende dat hun hetselve te verwachten staet.

Hiermede eyndende blijve, mijnheer,

u. Exc.[cie] ootmoedige diener,
Paulus Pels.

12/22 Iulio 16(44, Dansick).

P.S. Arriveeren die brieven van Lijfflandt, berichten dar tot Riga uyt der Moscauw eene aensienelijcke ambassade naer den coning van Dennemarcken,[12] hebbende niet willen naergeven dat den goeden grave Voldemaer[13] met dieselve ambassadeurs niet alleen saude mogen vertrecken, maer ooc niet met hun sprecken; moet daer blijven tot haerder wedercompste. Sij willen per force dat hij de Russe religie aenneme, met vreese als dat al saude geschiet sijn, sijn leven niet secker te wesen.

7 De Zevenburgse vorst György I Rákóczi was diep teleurgesteld over de geringe bijdrage van de Zweden aan het verbond dat hij op 16 november 1643 met de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson had gesloten (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 303-304).

8 De reacties op de oproep van de Poolse bisschoppen aan andersdenkenden (met uitzondering van de socinianen) om op 1 oktober 1644 bijeen te komen voor een ‘fraterna collatio seu colloquium charitativum’. In protestantse kring leefde sterk de behoefte aan een langere bedenktijd.

9 Op 28 augustus 1645 sprak de Poolse kanselier Jerzy Ossolińsky in het stadhuis van Toruń de openingsrede uit (Jobert, *De Luther à Mohila*, p. 388-392).

10 De lutherse predikanten in Koningsbergen keerden zich tegen de gematigde opvattingen van de theologen Georg Calixt van Helmstedt en Johannes Bergius, gereformeerd predikant aan het hof van keurvorst Friedrich Wilhelm van Brandenburg (*Urk. u. Act.* I, p. 168-172).

11 De fel lutherse raad van Danzig had de sociniaansgezinde predikant Martinus Ruarus (ca. 1588-1657) de stad uitgezet; vgl. nos. 6118 en 6204 (dl. XIV).

12 Het bericht zal eerder betrekking hebben op de plechtige ambassade waarmee tsaar Michael Fedorovitsj de koning van Polen wilde vereren; zie no. 6800, en A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 186.

13 Een gezant van koning Wladislas IV van Polen keerde begin juli uit Moskou terug met het laatste nieuws over het lot van Valdemar Christian, graaf van Sleeswijk-Holstein, natuurlijke zoon van koning Christiaan IV van Denemarken. Omdat de graaf geweigerd had het geloof aan te nemen van zijn aanstaande bruid, de tsarendochter Irina, was hij in ongenade gevallen. Betrapt bij een poging om het rijk van tsaar Michael Fedorovitsj te ontvluchten, kwam hij in Moskou onder strenge bewaking te staan. Pas in augustus 1645 kon de ongelukkige zijn thuisreis aanvaarden (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 185, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 385-386).

Veele hebben hier goede opinie tot den vrede tuschen Sweden en Dennemarcken,[14] ooc soo als d'een van d'ander wat revenge sall hebben, dor composicie het orlogh van baydersijts soldaeten tegens den kayser well mochten aengenommen worden.

14 De kooplieden in Danzig hoopten op een goede afloop van de Franse en Staatse vredesmissies naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina.

Adres (met andere hand): Sijn Excellenz, mijnheer Hugo de Groot, etc., ordinarie ambassadeur van haere coninglijcke Mayesteit ende croon Sweden aen 't hoff van den alderchristelijcksten coning etc., tot Parijs.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 27 Aug.

En in dorso: 22 Iulii 1644 Pels.

6969. 1644 juli 23. Aan Christina van Zweden.[1]

Serenissima ac potentissima regina, domina clementissima,

Accepi qua debui reverentia literas augustae Maiestatis tuae, datas XXIV Maii,[2] simulque fusiorem explicationem causarum adversus Daniae regem,[3] prudens sane ac solidum opus, quod ut ad plurimorum et hic et alibi notitiam perveniat laborabo. Ex principe Condaeo, ex comitibus Chavigniaco et Bryennio,[4] etiam ex Sillonio,[5] quem suo nomine interdum ad me mittit cardinalis Mazarinus,[6] facile cognovi offensam hic fuisse aliquam ob bellum tam subitum, cuius nullae hic ante datae erant significationes;[7] bene id evenisse imperatori, male nostris rebus communibus et Ragozio.[8] Sed discussi hanc nebulam quantum potui, ostendens non tantum iustitiam, sed etiam inevitabilem huius consilii necessitatem ad praevertendum periculum, quo nullum maius unquam adiit Suedia. Ubi ablatum fuerit tam propinquum visceribus malum, apparitura maiora quam antehac tuae Maiestatis per Germaniam

1 Copie Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 204. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae*, p. 9 no. 14. Afschriften ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 291 en f. 461. Antw. op no. 6883.

2 Het Zweedse koninklijke schrijven, dd. 18/28 mei 1644, was begin juli in de Republiek gearriveerd. In Amsterdam nam Harald Appelboom de zorg voor de verzending naar Parijs op zich (no. 6955).

3 De brief ging vergezeld van een aantal exemplaren van de Latijnse versie van het Zweeds Manifest dd. 16/26 januari 1644: *Manifestum, declarans causas, quibus Sac. R. M.tas Sueciae, permota et adacta est, ad decernendum bellum, ac tuendum armis, suum ... ius, adversus ... Christiani quarti Daniae regis, violentos et hostiles actus ac conatus* ...; zie *BG* no. 679A rem. 4.

4 Op donderdag 16 juni had Grotius koning Lodewijk XIV en koningin Anna van Oostenrijk in het bezit gesteld van de brieven van koningin Christina, dd. 27 januari/6 februari 1644 (no. 6696). Vervolgens maakte hij een rondgang langs enkele prominente leden van de 'Conseil d'Etat' om hen officieel mededeling te doen van het standpunt van zijn regering in de Zweeds-Deense oorlog. Met een welwillend gebaar namen Henri II de Bourbon, prins van Condé (no. 6916), staatsraad Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny (no. 6961), en staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne (no. 6916) de verklaringen van de Zweedse ambassadeur in ontvangst. Uit de discussies na afloop bleek dat zij toch niet geheel overtuigd waren geraakt van de noodzakelijkheid van deze oorlog.

5 Jean de Silhon (ca. 1596-1667), secretaris van de kardinaal; zie nos. 6227 en 6576 (dl. XIV), en *NBG* XLIII, kol. 991-992.

6 Omdat kardinaal Jules Mazarin tijdens ontvangsten de hoogheid van de Zweedse kroon niet wilde erkennen, had Grotius bewust afgezien van een bezoek aan het 'Palais-Cardinal'; vgl. no. 6916.

7 Omstreeks deze tijd herinnerde kardinaal Jules Mazarin de Franse vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, aan zijn plicht: 'Il ne faut pas, neantmoins, laisser pour cela d'agir fortement auprez de messieurs les Suedois, affin qu'ils donnent ordre à M. Torstenson de retourner en Allemagne ou d'y renvoyer des forces si considerables qu'elles puissent tenir en echec les imperiales, et les empescher de prendre de l'avantage sur le party confederé' (*Lettres Mazarin* II, p. 16-18).

8 De plotseling ontwaakte Franse interesse voor de financiële en militaire noden van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi.

arma. Quare nihil posse Gallos facere rectius quam si laborent, ut bellum hoc cum rege Daniae quamprimum finiatur. Id futurum in

proclivi, si Batavi incitentur, ut pro suo et communi gentium bono vires suas cum Suedis socient, quod et foederibus congruere.[9] Visi quidem sunt per haec satis fuse a me explicata nonnihil loqui temperatius, sed latet aliud ulcus. Vident per hos successus crescere res Suedicas, et alia quaedam putant se prospicere, unde eae maiora etiam incrementa sint accepturae. Solet autem haec gens aegris oculis aspicere res magnas aliorum. Accedunt a Polonia[10] et Roma qui invidiae metum accumulent. Sed venit in mentem illud poetae:[11]

> Invidiam placare paras virtute relicta?
> Contemnere, miser.

Quare Deum precor, serenissima ac potentissima regina, ut per Maiestatis tuae virtutes in dies crescentes crescere etiam faciat rem Suedicam.

tuae augustae Maiestatis subditus obedientissimus,
H. Grotius.

[Lutetiae,] XIII/XXIII Iulii 1644.

Pro necessitate armorum Maiestatis tuae contra Danos invictum habeo argumentum, quod regina regens, priusquam Holsatiam attingeret Torstensonius, mihi significavit per comitem Bryennium compertum sibi in Moscovia bellum in nos parari,[12] cui ego dixi a Daniae rege hoc omne proficisci et fore ut Maiestas tua et ei provideat. Addo regem Daniae in literis ad Ordines Batavos[13] agnoscere actum ea de re, quanquam dicit nihildum fuisse peractum.

Bovenaan de brief in de eerste copie te Leipzig: Argumentum. Reginae Suediae exponit quae de causis belli Danici cum Gallis egerit et Gallorum invidiam. Danos voluisse Moscovitas in Suedos concitare.

9 Het verdrag dat op 1/11 september 1640 tussen Zweden en de Republiek was gesloten, voorzag in een vereniging van wapenen indien één van de verbondenen in de vrije zeevaart op de Oost- en Noordzee belemmerd zou worden.

10 De Zweedse ambassadeur wantrouwde de vriendschap van kardinaal Jules Mazarin met de kanunnik Claudius (Domenicus) Roncalius, resident van koning Wladislas IV van Polen te Parijs.

11 Horatius, *Satyrae* 2, 3, 13.

12 Begin december 1643 had staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, deze informatie aan Grotius toevertrouwd; zie no. 6576 (dl. XIV). Kardinaal Jules Mazarin onthulde op 15 januari 1644 in een brief aan de Franse gevolmachtigden de bron van dit geheim: 'Il est tres-certain qu'il se traitoit secretement une ligue entre Danemark, Pologne et Moscovie pour attaquer la couronne de Suède, et les ministres d'Espagne à Rome en avoient esté les promoteurs et en sollicitoient la conclusion par l'entremise de quelques Grecs, qui estoient partis de là avec cette commission. L'advis m'en a esté donné de Rome mesme, il n'y a pas plus de deux mois, par un de nos plus confidens amis, bien informé de cette matière' (*Lettres Mazarin* I, p. XC).

13 De 'messiven van sijn Majesteyt van Dennemarcken, d'eene aen de ... Staten Generael der Vereenigde Nederlanden, ende d'ander aen sijn resident Martino Tancken ...' van 25 december 1643/4 januari 1644 (nos. 6699 en 6719).

6970. 1644 juli 23. Aan S. Rosenhane.[1]

Nobilissime et amplissime domine,

Bene nobis evenit quod in bello manent Galli quamdiu nobis in Danos bellum est.[2] Tum vero et illud nobis commodum, quod durantis belli culpam variis effugiis in se at-

1 Gedrukt *Epist.*, p. 729 no. 1679. Antw. op no. 6954, beantw. d. no. 6994.
2 Tijdens zijn geheime verblijf in Munster (17/27 juni-22 juni/2 juli) had de Zweedse

trahit imperator, nimirum occasione belli Danici uti se posse sperans ad res suas alibi promovendas. Difficilis erit sedatu nostra cum Danis controversia,[3] quia et de vectigali multum distant voluntates et intutum erit Suedis reddere bello quaesita, sed ea maxime quae suis terris cohaerent et olim a regno Suedico fuere avulsa.[4] Et si haec res componi possit, tamen ut Dani se nobis contra imperatorem socient sperari posse non puto. Principes Germaniae civitatesque exceptis electoribus arbitror missuros forte Monasterium aut Osnabrugam,[5] sed tantum ut sua postulata commendent imperatoris et electorum legatis, quibus maior pars Francofurtensis conventus negotium hoc permisit.[6] Ragotskii curam haberi rectum est,[7] sed consilia eius maxime suspensa sunt ex voluntate aulae Turcicae, ubi quid facturus sit Zerinus,[8] videndum erit. Gravelingam Galli brevi habituros se sperant, Friburgum autem Bavarus.[9]

Deus, nobilissime et amplissime domine, Nobilitatem vestram servet,
Nobilitati vestrae addictissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, 23 Iulii 1644.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Rosenhan.

6971. 1644 juli 23. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

3 Eerst moest nog worden afgewacht of het Franse en Staatse bemiddelingsaanbod de strijdende partijen aangenaam zou zijn. Begin augustus nam de Zweedse regering het aanbod aan; de koning van Denemarken gaf pas op 8 september uitsluitsel (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 123 en p. 131).

4 De Zweden eisten vrije doorvaart door de Sont en 'teruggave' van de gewesten Skåne (Schonen), Halland en Blekinge (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 474, p. 477-478, en p. 484-485).

5 De Zweedse resident Schering Rosenhane had Grotius een afschrift toegestuurd van de 'Proposition der keysserligen commissarien an die deputierte zu Franckfurt wegen der Frantzösischen plenipotentiarien invitation schreiben, abgelegt den 31. May/10. Juny 1644'; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 258-259.

6 De meeste Duitse vorsten en standen durfden niet in te gaan op de Zweedse en Franse uitnodigingen om vertegenwoordigers naar Munster en Osnabrück te sturen (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 167-169).

7 De Zweden hadden hun bondgenootschappelijke verplichtingen jegens de Zevenburgse vorst György I Rákóczi veronachtzaamd. Onder Franse druk kwamen zij tot inkeer. In een schrijven van 29 juli/8 augustus verontschuldigden de Zweedse gevolmachtigden zich voor hun nalatigheid in het nakomen van het Zweeds-Zevenburgs verdrag van 16 november 1643 (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 303-304).

8 Keizer Ferdinand III had de ambassade naar het hof van sultan Ibrahim toevertrouwd aan de ervaren diplomaat Hermann, graaf van Czernin.

9 Dit bericht komt ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 23 juli 1644.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 969 App. no. 715. Antw. op no. 6956, beantw. d. no. 6984.

Recte miraris et esse qui restitutionem disciplinae ecclesiasticae frivolis rationibus oppugnent et iansenianos potissimum esse qui de eius restitutione laborent.[2] Deus fru-

2 'Le Père Yves' van de orde der Minderbroeders-Kapucijnen had zijn afkeer van de leer van de jansenistische theoloog Antoine Arnauld onder woorden gebracht in een petitie *Très-humbles remonstrances présentées à la Reine contre les nouvelles doctrines de ce temps*, Parijs 1643 (A. Cioranescu, *Bibliographie de la littérature française du dix-*

gem det crescere, decrescente lolio.[3] Quae mandata habeant legati Batavi qui in Suediam Daniamque eunt, velim quidem scire,[4] sed non emere decem millibus florenorum.[5] Dominus Spiringius videtur rerum forensium minus intelligens. Nam quod in fine decreti non est ipsius facta mentio, id honori ipsius datum est.[6]

De arca miror quod scribis; certum est huc non venisse.[7] Uxor ait eas res quae in ea arca fuerant, fuisse in cubiculo Petri.[8] Nolim perire monumentum tanti in me divini beneficii. Sypaei librum non vidi,[9] sed de minorum matrimonio sine consensu, quem leges requirunt, sto meae tuaeque sententiae.[10] Inter imparis fortunae homines communio satis magnum est lucrum ob quod peccari in leges posset. Nescio an efficere poterint Ordines Foederati et Hollandiae, ut quae secreta esse deberent, maneant talia.[11] Multae sunt animae venales.[12] Dominum Utenbogardum salutes et modice ad illam cogitationem excites velim,[13] Hogerbetium quoque,[14] ne rem diu tardatam ultro differat.

Tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

23 Iulii 1644.

3 Vgl. *Matthaeus* 13: 36-43.
4 Grotius was nieuwsgierig naar de instructies die de Staten-Generaal hadden opgesteld voor hun vredesmissies naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina.
5 Dit bedrag zou koning Philips IV betaald hebben om in het bezit te komen van de tekst van de ‘alliantie offensive ende defensive’ die de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, Abel Servien en Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, op 1 maart 1644 in Den Haag hadden getekend; zie no. 6956.
6 Petter Spiring Silvercrona was er niet voor teruggedeinsd om op zijn Rijswijkse familiegoed de rust van de eerbare weduwe van ‘Seger Maes’ te verstoren. De weduwe verwierf een ‘mandement van sauvegarde’. In de openbare afkondigingen op het Haagse stadhuis en in Rijswijk had het Hof van Holland wel melding gemaakt van de kinderen van Spirings echtgenote Johanna Dorothea Doré (Daurées) uit haar eerste huwelijk met Jan B(l)ommert, maar de naam van de Zweedse resident hadden de raadsheren zorgvuldig buiten de beschikking gelaten; zie nos. 6921 en 6938.
7 Willem de Groot dacht dat Maria van Reigersberch de boekenkist waarin Grotius op 22 maart 1621 uit zijn Loevesteinse kerker was ontsnapt naar Parijs had laten overbrengen. Dit zou in 1640 gebeurd moeten zijn.
8 Maria van Reigersberch meende dat zij de kussens destijds op de kamer van Pieter de Groot had zien liggen.
9 De *Notitia iuris Belgici* van de Antwerpse kanunnik en officiaal François Zypaeus (van der Sypen; van der Zype). Vermoedelijk had Willem de Groot beslag kunnen leggen op de editie Arnhem 1642.
10 Vgl. Grotius' *Inleidinge* I, achtste deel, § 3; II, elfde deel, § 8, en II, twaelfde deel, § 7.
11 Hoog op het lijstje van verdachten stond Cornelis Musch (ca. 1593-1650), griffier van de Staten-Generaal (*NNBW* I, kol. 1351-1353, en Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 191-192 en p. 267).
12 Silius Italicus, *Punica* 15, 500.
13 Een verzoek om de bejaarde remonstrant Johannes Wtenbogaert bij te staan bij het op schrift stellen van zijn gedachten over de kerkelijke eenwording.
14 Adriaen Hogerbeets trachtte in Den Haag het proces te bevorderen dat hij in het najaar van 1642 tegen de Leidse stadsbestuurders had aangespannen om langs die weg genoegdoening en postuum eerherstel van zijn vader, de Leidse pensionaris Rombout Hogerbeets, te verkrijgen.

6972. 1644 juli 23. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

In mijne Louvesteinsche gevanckenisse heb ick God belooft mijn best te doen om alle 'tgunt ick in mijne gevanckenisse aen[getekend heb op] 't Nieuwe Testament gemeen te maecken voor de naecomelingen.[2] Van deze belofte is een deel volbracht, een deel rest te volbrengen. Dat gedaen zijnde, moet ick noch wat uitgeven om de misduidinge die over eenige van mijne vredeschriften zijn gevallen wech te nemen[3] ende dan voorts de zaecke Godt ende den tijd bevelen. 'tGunt uEd. zeit van die verscheidene confessiën is zeer wel gezegt.[4] Ick oordeele mede dat de Vereenigde Nederlanden tijd verzuimt hebben in deze occasie van het geschil tusschen Swede ende Denemarcken,[5] doch die noch toelage. Zoo uEd. iet zeeckers verstaet van de last van de ambassadeurs, ick zal daer garen deel aen hebben.[6] 't Belegh van Gravelinge meene ick dat wel zal gaen,[7] maer den tijd verloopt voor mijnheer den prins van Orangie,[8] waerin hier het beste contentement niet en werd genomen.

Conde den coning van Engelant tot eene goede paix comen, 't waer te wenschen.[9] Anders schijnen zijne zaecken peryckel te loopen. Te Munster ende Osnabrug is het noch verre van werck te beginnen, zulcx ick uit de brieven vandaer verstae.[10] Vrancrijck

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 37g. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6973.

2 Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 401, geeft 'hetgeen ik in mijne gevangenis aan 't Nieuwe Testament heb gearbeid'. In het eerste jaar van zijn Loevesteinse gevangenschap (1619-1620) had de Leidse oriëntalist Thomas Erpenius (1584-1624) hem aangemoedigd tot het opstellen van *Annotationes* ten behoeve van zijn *Tabernaculum Domini Nostri Jesu Christi*, een uitgave van het Nieuwe Testament in het Grieks, Syrisch, Arabisch, Ethiopisch en Armeens, met een Latijnse interpretatie. Door het overlijden van Erpenius kwam er een einde aan dit ambitieuze project. Grotius werkte zelfstandig verder. In oktober 1641 verschenen te Amsterdam zijn *Annotationes in libros Evangeliorum* (*BG* no. 1135). De vervolgdelen *Annotationum in Novum Testamentum tomus secundus* (*BG* no. 1138) en *Annotationum in Novum Testamentum pars tertia ac ultima* (*BG* no. 1141) zouden ter perse gaan na voltooïing van de druk van zijn *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137). Zij werden pas in 1646 en 1650 uitgebracht.

3 Zijn *Rivetiani Apologetici, pro schismate contra Votum pacis facti, discussio*, Irenopolis 1645 (*BG* no. 1195).

4 Nicolaes van Reigersberch sprak lang na over het onderhoud dat hij in de eerste week van juli mocht hebben met Erik Axelsson Oxenstierna, zoon van de Zweedse rijkskanselier; zie nos. 6944 en 6959.

5 Het verdrag dat op 1/11 september 1640 tussen Zweden en de Republiek was gesloten, voorzag in een vereniging van wapenen indien één van de verbondenen in de vrije zeevaart op de Oost- en Noordzee belemmerd zou worden. Vooralsnog zochten de Staten-Generaal hun heil in het zenden van vredesmissies naar het noorden.

6 De instructies die de Staten-Generaal hadden opgesteld voor hun vredesmissies naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina, dd. 25 juni 1644; zie *Aitzema* (f^{o}) II, p. 950-954.

7 In Parijs wachtte men op het bericht dat het leger van de 'generalissimus' Gaston van Orléans de vesting van Gravelines (Grevelingen) had bedwongen.

8 Op 25 juli zette prins Frederik Hendrik de aanval op Sas van Gent in (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 12-14).

9 De legers van koning Karel I verloren terrein in het noorden, oosten en het zuidwesten; zie no. 6973.

10 Onlangs had Grotius een brief ontvangen van de Zweedse resident te Munster. Hieruit kon hij opmaken dat de Zweedse en Franse gevolmachtigden 'myne' (aanstalten) maakten tot een demonstratief vertrek van de vredesconferentie (no. 6954).

ende Swede continueren de stenden van 't Rijck tot de handeling te roepen,[11] maeckende myne anderzins van te willen vertrecken. De zaecke van mevrouw de landgravin heb ick hier zeer gerecommandeert.[12] De Oostindische Compagnie zal misschien in de Moluccas ende daerontrent haere schade verhaelen;[13] maer de spoedige continuatie van 't octroi is noodigh.[14] Van de Brandeburgsche intelligentie met Swede heb ick goede opinie ende meene daeruit te voorzien een groote macht van Swede.[15]

Monsieur de Cerizantes doet zich noemen ‘conseiller du conseil privé de la reine de Suede’; 't is verre vandaer,[16] Ick heb uwe Ed. altemet gebeden ons te comen bezoucken. Mij dunct daertoe nu goede gelegentheit zoude zijn om de zeeckerheit van de passagie.[17]

23 Iulii 1644.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raed in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 23 July 1644. Cerisantes; doet hem noemen.

6973. 1644 juli 23. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

11 De meeste Duitse vorsten en standen durfden niet in te gaan op de Zweedse en Franse uitnodigingen om vertegenwoordigers naar Munster en Osnabrück te sturen (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 167-169).

12 Grotius schaarde zich achter de protesten van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel en haar resident Winand von Polhelm tegen de militaire steun die Frederik Hendrik aan graaf Ulrich II van Oostfriesland had verleend; zie no. 6963.

13 Het wapenstilstandsverdrag dat op 12 juni 1641 tussen Portugal en de Republiek was gesloten, werd in de overzeese gebiedsdelen nauwelijks in acht genomen. De laatste tijd richtte de Oostindische Compagnie haar aandacht op de verovering van de kaneellanden op Ceylon (Prestage, *The diplomatic relations of Portugal*, p. 192).

14 Het octrooi van de Verenigde Oostindische Compagnie werd in afwachting van een besluit in de discussie over de vereniging van de Oost- en Westindische Compagnieën telkens voor korte perioden verlengd. De onzekere toekomst had de koers van de aandelen op de Amsterdamse beurs doen dalen.

15 Er werd druk gespeculeerd over de reis van de Brandenburgse vredesbemiddelaar graaf Werner von der Schulenburg naar Denemarken en Zweden. Zou hij bij aankomst in Stockholm (16/26 juli) de rijksraden herinneren aan het voornemen van keurvorst Friedrich Wilhelm om koningin Christina de hand te vragen (*Urk. u. Act.* I, p. 598-604, en XXIII-1, p. 63-65)? Zie ook no. 6664.

16 De speciale Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes bezat de waardigheid van hofraad (‘consiliarius aulicus’); vgl. no. 6696. Toen de ‘raadsheer’ van koningin Christina op 27 juni aan het Franse hof verscheen, liet hij zich aandienen als ‘le sieur de Sérisantes gentil-homme françois, du Conseil privé de la Reine de Suéde, et par elle envoyé vers Leurs Majestez, touchant son différent avec le Roy de Dannemarc’ (*Gazette 1644*, no. 75, dd. 2 juli 1644).

17 Schepen van admiraal Maarten Harpertsz. Tromp blokkeerden de havens van Duinkerken en Gravelines.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 37h. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6972. Beginnend bij ‘Den hertogh van Anguien’, copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 5 augustus 1644).

Alle redenen doen ons hoopen dat Grevelinge haest Fransch zal zijn. Want hoewel die van binnen voet voor voet wel disputeren, oock eenige binnen-retrenchementen in de stadt hebben gemaect, zoo is de zaecke zooverre gecomen dat de halve maen is inge-

nomen ende eenige van de Spaensche in de vlucht verdroncken, ende dat de bastions van de stadt sterck beschoten ende meteene ondermijnt werden.[2] Men zegt binnen de stadt gebreck is van loot ende van medicamenten. 't Leger en werdt oock niet geattaqueert, ter contraire schijnt een deel van de Spaensche die bij Borborg waeren, getrocken nae Henegouwen, alwaer den hertogh van Elboeuf eenige inval heeft gedaen.[3] Den hertogh van Anguien werdt stercker ende [is] niet verre van Sedan.[4] Veele van de Fransoisen die in Lotharingen waeren, werden hem bijgevoucht, laetende Nanzy bezet. Men zendt hem geschut uit Verdun.[5] Beck vreest dat nae het nemen van Gravelingen Lutsenburg bij de Fransoisen,[6] Limburg bij de Hollanders zal werden aengetast. Den marescal de Turaine wacht noch eenige volck,[7] ende misschien de Ludicksche. Heeft ontfangen een regiment van driehondertvijftich man onder Ferté.[8] Men meent Friburg twee maenden zal connen harden,[9] ende geene groote apparentie is van ontzet dewijle 't Beiersche leger wel is geretrencheert; schermutsingen vallen daer dagelijcx. Den gouverneur van Hohentwiel werdt gezegt te wachten aggreatie van den keizer ende den hertogh van Beieren.[10] Met den hertogh van Lotteringen werdt noch gehandelt. Tot neutraliteit zoude hij wel verstaen, oock tot demantelering van La Motte ende Clermont.[11] Maer de

2 De maarschalken Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, ‘grand maître de l'artillerie’, en Jean, graaf van Gassion, waren begonnen met het ondermijnen van de vestingmuren van Gravelines (*Gazette 1644*, no. 87, dd. 23 juli 1644). Een Portugees die de stad was ontvlucht, vertelde dat het Spaanse garnizoen de moed had verloren.

3 Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf, gouverneur van Picardië, moest bedacht zijn op een verrassingsaanval van de Zuidnederlandse ‘gouverneur des armes’ Ottavio Piccolomini. In Parijs vreesde men voor een aanslag op Doullens (*Lettres Mazarin* I, p. 789-790).

4 Het leger van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, versterkt met de Luikse lichtingen van de Franse troepenwerver Jean-Gaspard-Ferdinand, graaf van Marsin (Marschin), betrok ten noorden van Mouzon de uitkijkpost Amblimont (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 296).

5 In Parijs werden de voor- en nadelen afgewogen van een veldtocht van de hertog van Enghien in de richting van Trier (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 297-299).

6 De Luxemburgse gouverneur Johan van Beck waarschuwde de gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden, maar de storm dreef over. Het gevaar verplaatste zich naar Freiburg im Breisgau en Sas van Gent.

7 De Frans-Weimarse opperbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, hield zich schuil in de buurt van Sélestat. In brieven aan kardinaal Jules Mazarin wees hij op de ongelijke strijd die hij tegen de legermacht van de Zwabisch-Beierse bevelhebbers François de Mercy en Johan van Werth moest voeren (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 584-588 en 597-600, en *Lettres Mazarin* II, p. 5-8 en p. 19-20).

8 Henri de Saint-Nectaire (Senneterre) († 1681), markies, naderhand hertog van La Ferté, had in de zomer van 1643 de benoeming tot gouverneur van Lotharingen ontvangen (*Tallemant des Réaux* I, p. 92-93 en p. 784, en *Lettres Mazarin* I, p. 267).

9 Het Zwabisch-Beierse leger nam Freiburg im Breisgau op 28 juli in bezit (*Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 12, en H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 146).

10 Konrad Widerholdt, gouverneur van de vesting Hohentwiel, droeg dit argument als voorwendsel aan om de Zwabisch-Beiersen op een afstand te houden; vgl. no. 6974. Op 1 juli was hij accoord gegaan met de artikelen die hem door Jacques Le Fèvre de Caumartin, de Franse ambassadeur in Zwitserland, waren voorgelegd (Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 33 n. 6: ‘Articles élaborés entre l'ambassadeur de France à Soleure et le colonel Wiederholt, 1er juillet 1644’).

11 In de overeenkomst die hertog Karel IV van Lotharingen op 24 juni te Gemünden ten overstaan van de Franse diplomaat Bernard du Plessis-Besançon had getekend, was bepaald dat de hertog zijn bolwerken La Motte (dep. Haute-Marne) en Clermont-en-Argonne zou overdragen aan de Franse kroon (*Mémoires de Du Plessis-Besançon*, p. 43-44 en p. 170-176). De voldoening over deze overeenkomst duurde maar kort. Weldra leende de hertog weer het oor aan aantrekkelijke voorstellen van het Spaans bewind in de Zuidelijke Nederlanden (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 279-283).

Fransoisen [willen] dat hij zijn leger ende de plaetsen daer hij volck heeft als Worms, Spier, Germesheim, Lindau, Weisenburg,[12] geve in haere handen ende beloven hem tweehondertduizent gulden nu gereedt; waertegen Beck tweehondertduizent croonen die in Lutsenburg voor denzelven hertogh gereed waeren, heeft doen ophouden, 'tzij in ernst, 'tzij om de farce te helpen speelen.

Prince Thomas vanwegen de hitte grijpt niet groots aen en eenige zeggen dat hij Ponzone[13] ende Fonteian becomen heeft ende belegert Arona op de Lac Maioor.[14] De vrede tusschen de Barbaryns ende haere wederpartije blijft ende omdat d'een den ander in de executie niet en zoude bedriegen, zijn ostagers van wederzijde gestelt in de macht van den coning van Vrancrijck tot Casal.[15] Den marescal de La Motte-Odincourt heeft nu zijn verstercking zoo van de heer van Villeroi als van anderen ontfangen.[16] Men zal zien wat hij zal connen doen tegen het Castillaensche leger, 'twelck alsnoch geëstimeert werdt op twintichduizent man.

Tot Francfort verwachten de gedeputeerde de last van haere principalen nopende 't vertooch van den keizer op den Franschen brief.[17] Eenige zullen aen de ambassadeurs van Vrancrijck antwoorden, het meerderdeel niet. Mevrouw de landgravin verzoect copie van 'tgunt den landgraef van Darmstad aldaer heeft ingegeven,[18] pretenderende dat het Marburgsche verschil niet en moet comen in de Munstersche ofte Osnabruggische handeling. Den keizerlijcke gezant die daer is[19] zegt dat men in zes maenden niet en sal ten einde zijn te Munster ende Osnabrug op de preliminaria. D'heer Langerman, Deen-

12 Voorkomen moest worden dat de veranderlijke hertog van Lotharingen de strategisch belangrijke steden Worms, Spiers, Germersheim, Landau en Wissembourg zou overdragen aan de keizer; vgl. *Mémoires de Du Plessis-Besançon*, p. 169.

13 De *Gazette 1644*, no. 88, 'extraordinaire du XXVII juillet 1644', bevestigde de inname van het kasteel van Ponzone door garnizoenssoldaten van Antoine de Stainville, graaf van Couvonges, Frans-Savoyaards gouverneur van Casale.

14 Op 3 juli verscheen prins Tommaso Francesco van Savoye op een wapenschouw van het Frans-Savoyaardse leger in Felizzano (Fonteian?), ten westen van Alessandria (*Gazette 1644*, no. 87, dd. 23 juli 1644). De hitte (no. 6946) vertraagde de opmars naar het fort van Breme en de voorbereidingen voor een aanval op de stad Arona aan het Lago Maggiore (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 106-107).

15 Paus Urbanus VIII, de republiek Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane, en Francesco I d'Este, hertog van Modena, waren overeengekomen dat hun hoogste officieren borg zouden staan voor het slechten van de forten die zij in de strijd om het hertogdom van Castro opgeworpen hadden. Begin juli meldden de gijzelaars zich in de Frans-Savoyaardse garnizoensstad Casale (*Gazette 1644*, no. 89, dd. 30 juli 1644).

16 Nog steeds wekte de *Gazette 1644*, no. 87, dd. 23 juli 1644, de indruk dat de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, de stad Lérida kon redden. De Franse hulptroepen uit het leger van Nicolas de Neufville, markies van Villeroy, kwamen spoedig tot de ontdekking dat de Spanjaarden de stad hadden ingesloten. Op 30 juli aanvaardde de Franse gouverneur De Chaussy ('le sieur du Saussay') de capitulatievoorwaarden (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 255-259, en *Lettres Mazarin* I, p. 720-722).

17 Keizer Ferdinand III had zijn 'Proposition ... wegen der Frantzösischen plenipotentiarien invitation schreiben' op 31 mei/10 juni laten afkondigen in de 'Deputationstag' te Frankfort (*Urk. u. Act.* I, p. 852-855). Tot eind augustus 1644 bleef het Franse initiatief onderwerp van een heftige discussie in het college van de keurvorsten en de 'Fürstenrat'.

18 Zie no. 6928. Georg II, landgraaf van Hessen-Darmstadt, verdedigde zijn belangen in de Marburger erfkwestie tegen de aanspraken van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel en haar naaste Hessische verwanten (no. 6610 (dl. XIV), en Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 380-382).

19 De keizerlijke commissarissen te Frankfort, graaf Ernst von Öttingen-Wallerstein (1594-1670) en dr. Johann Christoph Metzger (O. v. Gschließer, *Der Reichshofrat*, p. 237 en p. 249-250). In opdracht van de keizer hielden zij de 'Deputationstag' zo lang mogelijk bijeen.

sche gezant door Duitschlant[20] treckende nae Hollant,[21] heeft zich laeten verluiden niet vremd te vinden dat de Deensche questie bijzonderlijck ende niet in de gemeene tractaten werdt gehandelt. Te Wenen werdt gelooft dat Gallas heeft achtienduizent,[22] dat Rakoczy noch is in goede ordre ende dat het keizerlijcke leger in Hongeren is vol ziecten door de hitte.[23]

Van de zaecke van Engelant zal men misschien in Hollant naerder onderrichtinge hebben zoo door de ambassadeurs[24] als door de coopluiden. Zooveel wij hier verstaen is daer het werck noch apparent te duiren ende beide de partije starck. Prince Robbert was gegaen om Jorck,[25] 'twelck op 't uiterste [was] ende schijn gemaect had van te parlementeren, te ontzetten, hebbende bij zich vijftienduizent man halff te paerd, halff te voet ende 't voetvolck zoeckende te verstercken. Lesle met Farfax dit ziende waeren opgebroocken uit de naeste retrenchementen, aen de stadt laetende eenige forten bezet, met mening om met zesduizent te voet ende zooveel noch te paerd ende vier nieuwe regimenten die daerbij gecomen den prince Robert tegen te gaen. Jan Meldrun,[26] comende van Manchester met achtduizent man, meende van achteren prins Robert te genaecken om hem alzoo tusschen twee legers te besluiten. Middelton[27] was ten dienste van het parlement in Lancaster met tienduizent man ofte meer, twaelffduizent Schotten nieus

20 De Hamburgse domdeken Lorenz Langermann had in Osnabrück de belangen van koning Christiaan IV op de vredesconferentie verdedigd. Eind juni vroeg hij bij de keizerlijke gevolmachtigden een vrijgeleide naar Munster aan. Als belangrijkste reden gaf hij de verzilvering van een wisselbrief ten behoeve van zijn in Deventer studerende zonen op. Zijn verblijf in Munster maakte de keizerlijken echter achterdochtig: men vermoedde dat hij geheime contacten onderhield met de Fransen en de Zweden (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 497-498, p. 501-504, p. 509 en p. 521, en *Diarium Volmar* I, p. 156).

21 Tijdens zijn rectoraat aan het Deventer Athenaeum mocht Johannes Fredericus Gronovius zijn neven immatriculeren: 19 april 1644, ‘Laurentius Langermannus Hamburgensis’ en ‘Lucas Langermannus Hamburgensis’ (J.C. van Slee, *De illustre school te Deventer 1630-1878*, p. 207).

22 De keizer had in juni navraag gedaan naar de getalsterkte van de regimenten die Matthias, graaf Gallas, tegen de Zweden wilde inzetten. In werkelijkheid beschikten de keizerlijken slechts over 6000 infanteristen en 1500 ruiters (*Doc. Boh.* VII, p. 112 no. 308 en p. 122 no. 342).

23 Het offensief dat de keizerlijken onder bevel van Johann, graaf van Götz(en), tegen de Zevenburgse vorst György I Rákóczi hadden ontketend, was op de onbegaanbare bospaden naar Košice (Kaschau), Prešov (Eperies) en Tokaj tot stilstand gekomen (*Doc. Boh.* VII, p. 112 no. 309, p. 115 no. 318, en p. 117 no. 324).

24 De wekelijkse depêches van de Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude; vgl. S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 297-301, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 6 en p. 10-11.

25 Met 20000 man wilde prins Rupert (Robert) van de Palts hulp bieden aan de koningsgezinde legeraanvoerder William Cavendish, markies van Newcastle. Toen de prins op 30 juni/10 juli voor de muren van York verscheen, had het Schotse expeditieleger van Alexander Leslie, graaf van Leven, reeds de begeerde rugdekking ontvangen van de Parlementslegers van Ferdinando Fairfax en Edward Montague, graaf van Manchester (*Briefw. C. Huygens* III, p. 502-504, en IV, p. 6 en p. 10). Op 2/12 juli vond bij Marston Moor de beslissende slag plaats. De nederlaag van de koninklijken leidde de capitulatie van de stad op 16/26 juli in (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 111-117 en p. 123).

26 Op weg naar York joeg prins Rupert (Robert) van de Palts de parlementsgezinden uit Bolton en Liverpool. Alleen Manchester, het steunpunt van sir John Meldrum († 1645), hield stand (*DNB* XXXVII, p. 218-219, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 108 en p. 112).

27 Sir Thomas Myddelton (Middleton) (1586-1666) was met instructies van het Parlement naar Cheshire vertrokken. Hij voorkwam de verovering van Oswestry door eenheden van het leger van prins Rupert van de Palts (*DNB* XXXIX, p. 441-443).

gecomen onder Calander in Newcastel.[28] Veele meenen de coninclijcken zoecken tijd te winnen tot de winter. Den coning in persone was bij Bambery[29] ende niet verre vandaer Waller, waeruit dagelijcxsche schermutsinge ontstonden ende waeren zes stucken geschuts becomen bij die van 's conincx zijde. Braun quam met zesduizent man Waller te hulpe ende vier regimenten, gezonden bij den grave van Essex;[30] denwelcke grave in persone was niet verre van Lime, ende had bij zich gecregen zevenduizent man uit Devon. Ruiters had hij niet meer als tweeduizent, prins Mauris daertegen tweeduizentvijfhondert, waeromme Essex zwaericheit vond in het belegeren van Excester.[31] De coninginne van Engellant, zijnde alsnoch te Excester, had van den grave van Essex verzocht sauveguarde om te gaen nae 't bad tot Bristol om haer gezondheits wille.[32] Den grave van Essex hadde daerop geantwoord dat geen gezonder lucht en was voor haere Majesteit als die van Londen, waerhene hij haer zeer gaeren zoude geleiden zoo het haer geliefde. De Warwycksche schepen[33] hadden becomen een schip geladen met wapenen voor drieduizent man gaende nae Excester. In Schotlant waeren zeven personen onthooft, eenige gehangen die een partij hadden willen maecken voor den coning.[34]

Den hertogh van Bouillon zal gage hebben van den paus, heeft daer den tytel van Altesse als souverain.[35] Den viceroy van Naples raept eenigh volck bijeen.[36]

't Parlement hier te Parijs heeft eenigh accommodement beraempt over de questie tusschen de camers aengaende het delibereren over publycke zaecken,[37] te weten dat al-

28 Een nieuwe lichting Schotten onder bevel van Archibald Campbell, graaf van Argyll, en James Livingstone († 1674), graaf van Callander (Calender), moest meer vaart zetten achter de belegering van Newcastle (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 114 en p. 116, en *DNB* XXXIII, p. 398-401).

29 Koning Karel I had Oxford weer in bezit genomen. Begin juli verliet hij de stad voor een expeditie naar Buckinghamshire. Onderweg, nabij Cropredy Bridge (in de omgeving van Banbury), stootte hij op het leger van zijn achtervolger sir William Waller en diens 'sergeant major' (generaal-majoor) Richard Browne (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 112-115, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 6).

30 De versterkingen kwamen uit het graafschap Essex (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 115).

31 Nadat Robert Devereux, graaf van Essex, de koninklijken van prins Moritz (Maurits) van de Palts uit de omgeving van Lyme Regis in Dorset had verdreven, trachtte hij Exeter onder het gezag van het Parlement te plaatsen.

32 Koningin Henriëtte Maria van Engeland liet haar pasgeboren dochtertje Henriëtte in Exeter achter. Omdat zij niet zeker wist of de graaf van Essex haar bescherming zou aanbieden, zocht zij een goed heenkomen in Pendennis Castle (Cornwall) (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 10, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 116 en p. 118-119).

33 Een schip dat een geschenk van Frederik Hendrik voor de Engelse koningin aan boord had, werd aangehouden door schepen van de vloot van admiraal Robert Rich (1587-1658), graaf van Warwick (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 111). Overigens regende het in de Republiek klachten over aanhoudingen van schepen die op koninklijke havens voeren (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 176-179, en *Briefw. C. Huygens* III, p. 498 en p. 509, en IV, p. 6 en p. 10-11).

34 In Schotland had de graaf van Argyll (*supra,* n. 28) zich beziggehouden met het breken van het verzet van de koningsgezinden (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 96 en p. 106).

35 Kardinaal Francesco Barberini had Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, en zijn gezin bij aankomst in Rome een prinselijk welkom aangeboden (*Gazette 1644*, no. 84, dd. 16 juli 1644). In Spaanse kring sprak men schande van het eerbetoon aan een hoogheid van calvinistischen huize (V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* IV 2, p. 546, en Congar, *Sedan et le pays sedanais*, p. 343).

36 Marcantonio Colonna, hertog van Paliano, hofmaarschalk van Napels, had de Spaanse ambassade in Rome opengesteld voor het recruteren van manschappen voor onderkoning Ramiro Núñez de Guzmán, hertog van Medina de Las Torres (*Gazette 1644*, no. 93, dd. 6 augustus 1644).

37 De 'maistres des requestes' van het Parlement van Parijs verlangden betrokken te worden in de beraadslagingen van de 'Grand'Chambre'; zie no. 6829. In de zaak van de jansenistische theoloog Antoine Arnauld, alsook in de controverse over de klacht die de rector van de

Universiteit van Parijs had ingediend tegen de colleges van de jezuïet François Héreau (of Hayreau), hadden zij een stapje terug moeten doen, maar

le camers zullen t'zamen geroepen werden wanneer men bezigh [is] met edicten te verificeren, maer over andere publycke als nu tusschen de Sorbonne ende de jesuïten zoude het staen aen de dispositie van de groote camer de andere te ontbieden ofte niet. D'heer Schomberg is bij 'tzelve parlement ontfangen als lieutenant-gouverneur van Languedocq ende gouverneur van Metz, Toul ende Verdun;[38] Bressé als surintendent van de navigatie,[39] den tytel van admirael blijvende gesupprimeert.

Van de slagh tusschen de Castillanen ende de Portugezen in Estremadura werden contrarie tijdingen niet alleen geschreven maer oock gedruckt.[40] De tijdingen die hier loop hebben zeggen boven 'tgunt hiervoren is gezegt dat tot Buda een Turcksche ambassadeur is om te gaen nae Wenen.[41] Dat de Portugezen op de frontiere van Bera[42] genomen hebben Sarza ende Gumaldo. Dat twee millioenen uit Spaignie zijn gecomen te Genua, te[n] deele op des conincx van Spagnie reeckening, ten deele voor particulieren. Dat van Naples ende Genua over zee waeren gecomen vierduizent soldaten voor het Spaensche leger in Catelagne ende voor het Fransche aldaer mede over zee vier regimenten.[43]

23 Iulii 1644.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 23 July 1644 uyt Paris.

38 Charles de Schomberg, hertog van Halluin, gouverneur-generaal van de Languedoc, had aanvankelijk niet willen meewerken aan de overdracht van zijn gouvernement aan Gaston van Orléans. Ter compensatie van het verlies van de Languedoc mocht hij het bewind voeren over de frontsteden Toul, Metz en Verdun (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 147 en p. 157). Op 14 juli schonk de regentesse hem het recht om in zijn oude gouvernement op te treden als plaatsvervanger van de hertog van Orléans (*Gazette 1644*, no. 84, dd. 16 juli).

39 Jean-Armand de Maillé (1619-1646), markies van Brezé, hertog van Fronsac, had in 1643 afstand moeten doen van zijn aanspraken op de titel van ‘amiral de France’ (nos. 6323, 6364 en 6419 (dl. XIV)). Op 16 en 17 juli 1644 mocht hij de eed afleggen voor de waardigheid van ‘grand maistre, chef et surintendant général de la navigation et commerce’ (*Gazette 1644*, no. 89, dd. 30 juli 1644).

40 Op 26 mei had de Portugese generaal Matias de Albuquerque bij de plaats Montijo (ten oosten van Badajoz) in Extremadura een overwinning behaald op eenheden van het leger van Carlo Andrea Caracciolo, markies van Torrecuso, gouverneur van Badajoz (*Gazette 1644*, no. 80, dd. 9 juli 1644, en no. 82, ‘extraordinaire du XIII juillet 1644’: ‘La grande victoire n'aguéres obtenue par les Portugais sur les Castillans entre Montijo et Badajos en Castille’). Ook in de Republiek sprak men in pamfletten van een overwinning: ‘Relaes ofte Memorie van de Successen der Portegeische Wapenen uytgericht in 't Rijck van Portugal in desen tegenwoordigen Jaere 1644, tot den 26. May incluys’ (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5093).

41 Op 5 juli ving de keizerlijke diplomaat Hermann, graaf van Czernin, in Komárom zijn missie naar Constantinopel aan. In Boeda maakte hij misschien kennis met de ambassadeur die sultan Ibrahim naar het keizerlijke hof wilde sturen (*Gazette 1644*, no. 86, dd. 23 juli 1644).

42 De provincie Beira Baixa. De plaats Zarza La Mayor en een niet geïdentificeerde plaats ‘Gumaldo’ werden gebrandschat (*Gazette 1644*, no. 87, dd. 23 juli 1644).

43 In dezelfde *Gazette* (*supra*, n. 42) las Grotius het nieuws over het geldtransport en de aanvoer van verse troepen voor de strijd in Catalonië.

6974. 1644 juli 23. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Gravelinga putatur brevi admodum futura Gallorum;[2] quanquam enim minima pars terrae bene defenditur, tamen non est, ut diu subsistat urbs, postquam et lunatum opus in fossa captum est a Gassione, multis etiam defensorum mersis dum inde se retrahunt, sed et ipsa valli oppidani propugnacula, quae bastiones dicuntur, partim verberantur ingenti machinarum numero, partim cuniculis suffodiuntur et ex parte eruuntur. Friburgum putatur defendi posse in menses duos. Praefectus oppidi[3] incendit suburbium, quo se tueatur melius. Obsessores vero ita castra sua munierunt, ut vix sit aliquid quod ibi agere possit marescallus Turenae.

Marescallus Motta Odincurtius iam supplementa a Villaregio et aliis accepit Videbimus, ecquid efficiet[4] contra exercitum regis Hispaniae sane validum. De proelio inter Castellanos et Portugallos longe alia hic, alia in Hispania publicantur, quorum quaedam etiam edita vidimus. Princeps Thomas in agro est circa Alexandriam. Inhibitus per calores, ne quid magnum aggrederetur, dicitur tamen cepisse Ponsonem et Fontenianium, imminere autem Aronae ad lacum, qui Maior dicitur. Praefectus regni Neapolitani aliquid militis contrahit. Pax autem inter papam et vicinos eius manet, et ad auferendam diffidentiam Italis propriam super exsequendis pactis missi sunt obsides Casale, qui futuri sint in potestate regis. Galliae donec omnia sint confecta. Dux Bulionius salarium habebit a papa sive bello sive pace, et eo titulo ibi salutatur quo solent principes qui nulli sunt obnoxii. Ad marescallum Turenae it sub Fertaeo cohors hominum CCCXL; forte et ituri sunt eo illi a Leodico milites. Ad ducem Anguianum eunt Gallicae et Lotharingicae copiae relictis tribus Helvetiorum centuriis Nanciaci; veniunt ad eum et machinae a Viroduno. Elboevius a locis circa Sancti Quintini oppidum Hainaviam incursat. Ideo putatur Melos[5] eo ire cum copiarum parte.

Rumor fuit parlamentarios Anglos voluisse per mare subvenire Gravelingae,[6] sed falsus, ut puto. In hac obsidione mortui de obsessis aut vulnerati nongenti. Deesse dicuntur medicamina et plumbum. Non cessant interim interiora oppidi munire, si forte extima deficiant Hohentvilae praefectus dicit se exspectare ratihabitionem pactorum ab imperatore et Bavaro.[7] Conditiones quae a Gallis offeruntur duci Carolo, dicuntur hae esse, ut Motta et Clarimontium nudentur a munimentis, liceat duci ire

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs, Landesbibl., C 61, 205; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 451 no. 542. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 293. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 6975).

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 23 juli 1644 (no. 6973).

3 Kolonel Kanowski stond aan het hoofd van het Frans-Weimarse garnizoen van Freiburg im Breisgau (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 312-315).

4 'Videbimus ecquid efficiet', op grond van de brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 6975) verbeterd uit: 'Videntur ea quid efficere'.

5 De Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo liet de krijgszaken in Picardië over aan zijn 'gouverneur des armes' Ottavio Piccolomini; vgl. no. 6940.

6 Begin juli circuleerde in Londen een pamflet 'A discourse of a true English-man concerning the interest England hath in the siege of Graveling' (*Catalogue of the pamphlets ... collected by George Thomason* I, p. 331, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 116-119).

7 De keizer en de hertog van Beieren weigerden in te stemmen met het wapenstilstandsverdrag dat de Zwabisch-Beierse veldmaarschalk François de Mercy op 31 mei met Konrad Widerholdt, gouverneur van de vesting Hohentwiel, was overeengekomen (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 145).

ad loca Lotharingiae, etiam ad Nanciacum a rege insessum;[8] urbes locaque omnia ipsi redditum iri post

8 Hertog Karel IV van Lotharingen was op 24 juni te Gemünden accoord gegaan met de bepaling dat de koning van Frankrijk de stad Nancy voor de duur van de oorlog in bewaring zou houden; vgl. no. 6973.

pacem; exercitus eius regi militet et tradat Wormatiam, Spiram, Germeshemum, Landaviam, Weisenburgum. Nimia haec sunt et non credibilia.[9] Mittuntur hinc ad eum CC millia florenorum, at Beckius, incertum an conscius fraude a Lotharingo haec agi, et Gallorum credulitatem alere volens, ducenta millia scutatorum duci, ut ait, destinata, detinet.

A Francofurto discimus legatos principum suorum iussa exspectare super eis quae imperator monuit de literis Gallicis; pauci videntur Gallis rescripturi, caeteri rem transmissuri obstinato silentio. Hassica vidua a conventu Francofurtensi expetiit exempla eorum quae in scriptis dedit Darmstadiensis, volens hic negotium Marburgicum a communi pacis negotio separari et regi ex re iudicata. Legatus qui ibi est imperatoris, dicit non posse intra sex menses definiri quae ad colloquium sunt praevia, et ut puto verum dicit. Langermannus, Danicus, qui a Francofurto abiit in Hollandiam,[10] in amicis sermonibus ostendit se non intercedere, quominus controversia Danica seorsim tractetur. Viennae ita creditur habere Galassium secum XVIII millia militum, Ragozium satis bene sua tutari. Ex caloribus multos morbos manasse in exercitum imperatoris.

Parlamenti huius controversia, an de negotiis ad publicum spectantibus omnes iudicum classes convocari debeant, ita composita est, ut super edictorum probatione convocentur omnes; super rebus aliis ita, si primae classi ita ex usu videatur. Recepti sunt in parlamento Schombergius ut vicarius Languedociae et ut praefectus terrae Metensis, Virodunensis et Tullensis, Bressaeus autem ut inspector rei maritimae sine admiralis titulo.

Res Anglicae non ita procedunt parlamento, ut non regii adhuc multum se moveant. Cum Eboracum iam in extremis esset, iter suum ut ei succurreret, instituit princeps Robertus, habens XV millia, partibus ferme aequis equitatus et peditatus, et hunc in itinere augere dicitur. Contra eum Leslaeus derelictis operibus, proxime urbem castellis quibusdam retentis, procedit cum Farfaxio, equites habens sexies mille, peditum non minus, praeter cohortes quatu(or), quae ei advenere. A tergo autem eidem principi Roberto instat Johannes Meldranus, a Mancestrio profectus, habens militum octo millia; ut plane videatur res ibi spectare ad proelium, quanquam sunt qui existimant regios omnia incerta vitaturos, ut tempus ad hiemem extrahant. Erat autem rex Bambergae, non longe a Wallero, quotidianis conflictibus, in quibus sex machinae per regios captae sunt. Adducit autem Wallero Brunus incrementum sex millium et ab Essexio ei veniunt quatuor cohortes, praeterea vicinae terrae draconarios suppeditant ad impedienda regis destinata. Essexius autem ad Limam erat cum equitibus bis mille, peditatu maiore et aucto accessione septem millium e Devonia, diciturque cunctari circa obsidium Excestriae ob quasdam difficultates. Non ita longe ab ea aberat princeps Mauritius cum equitibus bis mille quingentis. Regina aegra adhuc valetudine petierat liberum commeatum ab Essexio, ut iret ad aquas Bristolienses. Respondit Essexius nullum caelum ei fore salubrius quam Londiniense, eo se reginae ducem fore, si velit Parlamentariae sub Warwicio naves

9 In Parijs was men volstrekt niet zeker van de trouw van de hertog van Lotharingen. In zijn *Journal* (I, p. 198) tekende Olivier Lefèvre d'Ormesson op: ‘Le mardy 26 juillet, mon père me dit qu'il avoit appris de M. de Bassompierre que le duc de Lorraine ne sçavoit s'il s'accommoderoit, parceque le roy d'Espagne luy faisoit de grandes offres pour empescher son accommodement’.

10 De reiziger stond in direct contact met de Hamburgse domdeken Lorenz Langermann. De verdenking viel op een neef, mogelijk een zoon van Gerhard Langermann, raad van de hertogen van Braunschweig-Lüneburg en Sleeswijk-Holstein-Gottorp; zie no. 6717.

regiam navem cepere, quae tria millia armaturarum ferebat Excestriam. Licestrius comes Londinii est sub honorata custodia.[11] In Scotia septem sunt decollati,

11 Robert Sidney, graaf van Leicester, de vroegere Engelse ambassadeur in Parijs, zou in Ierland de koning vertegenwoordigen. Kort voor zijn vertrek (winter 1642) viel hij in ongenade. Een jaar later dwong koning Karel I hem tot overdracht van zijn waardigheid aan James Butler, graaf van Ormond. In juni 1644 mocht hij het hof verlaten. Uit vrees voor represailles van het Londense Parlement trok hij zich uit het openbare leven terug (*DNB* LII, p. 237-239).

suspensi alii, qui regias ibi partes resuscitare voluerant. Middeltonius parlamentarius cum X millibus aut amplius est in Lancastria. Ex Pedemontanis locis duae cohortes missae in Catalaniam.[12]

Deus, excellentissime et illustrissime domine, consiliis Sublimitatis tuae sit semper adiutor,

tuae Sublimitatis cultor devotissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XIII/XXIII Iulii 1644.

Dicitur a Buda legatus Viennae exspectari. Dicuntur Portugalli in Berae limite cepisse oppida Sarsam et Gumaldum; Genuam venisse ex Hispania duo milliones, partim pro regiis creditoribus, partim ex re privata. Quater mille Itali a Neapoli et Genua ire ad exercitum regis Hispaniae, qui est in Catalania. Contra mari Gallis qui in Catalania sunt, venire cohortes quatuor.

Cardinalis Mazarinus [bibliothecam] antehac diebus Iovis apertam omnibus claudendam iudicavit.[13]

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Gesta ad Gravelingam. De Friburgi obsidio. Motta Odincurtius supplementis auctus. De proelio inter Castellanos et Portugallos. Res gestae principis Thomae. Prorex Neapoli militem cogit. Pax pontificis. Bulionii honos Romae. De Turena, Anguiano, Elboevio. Plura de Gravelinga. Rumor de Hohentvila Lotharingo a Gallis oblata. Beckius Gallorum pecuniam detinet. De conventu Francofurti, controversia Danica, Galassio, Ragozio. Morbi in imperatoris exercitu. Quaedam de parlamento Parisino. Res Anglicae non plane ex voto parlamenti. Milites ex Pedemontio in Catalaniam. Legatus Turcae expectatur Viennae. Portugallorum successus. Hispanica. De Mazarino.

6975. 1644 juli 23. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

12 Deze zin komt niet voor in de nieuwsbrief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 6975).

13 De copieën in Dresden en Stockholm geven op de plaats van [bibliothecam] een lacune. In de *Gazette 1644*, no. 87, dd. 23 juli 1644, maakte kardinaal Jules Mazarin bekend dat zijn bibliothecaris Gabriel Naudé naar het buitenland was vertrokken voor de aankoop van boeken en handschriften van ‘bons autheurs’. Tijdens Naudé's afwezigheid verviel de gebruikelijke openstelling van de bibliotheek op donderdagen.

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius is nagenoeg gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6974). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 174. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42,124 en 4° 38, 53; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 103; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 271; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 69 en Br. 24, 93.

6976. 1644 juli 23. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Duo hic nos suspensa tenent, spes de Gravelinga,[2] metus de Friburgo. Utrobique strenue ab obsidentibus res geritur. In negotio nostro cum Danis multum refert, quid dicturi facturique sint Batavi.[3] Gallia quantocunque nostro cum damno velit istam pacem redimi. Interim manere in Germania bellum, et quidem ita ut culpa tardatae pacis sit penes imperatorem, nobis perutile est. Videbimus, quo iturae sint Gallassii et Hazfeldii copiae et quid Zerinus effecturus sit Constantinopoli, unde multum pendent res Rakoczii.

Literae reginae quas mihi misit Claritas vestra[4] mihi praecipiunt, ut, si quid offensae hic susceptum est de bello nostro Danico, id deleam, in quo laboro non infeliciter.[5]

Deus, clarissime domine, Claritatem vestram servet,

Claritati vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

[Lutetiae,] XXIII Iulii 1644.

Rogo cognoscat Claritas vestra, an plane iidem honores a Gallicis exhibeantur Veneticis legatis qui Suedicis et contra, ut sequar quod ibi Suedici probaverint.[6]

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 51, met de bijlage op een apart blad voorin. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 729 no. 1678 (zonder postscriptum en bijlage). Antw. op no. 6955, beantw. d. no. 6985.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 23 juli 1644.

3 Het verdrag dat op 1/11 september 1640 tussen Zweden en de Republiek was gesloten, voorzag in een vereniging van wapenen indien één van de verbondenen in de vrije zeevaart op de Oost- en Noordzee belemmerd zou worden. Vooralsnog zochten de Staten-Generaal hun heil in het zenden van vredesmissies naar het noorden.

4 Het Zweedse koninklijke schrijven, dd. 18/28 mei 1644 (no. 6883), was begin juli in de Republiek gearriveerd. In Amsterdam had Harald Appelboom de zorg voor de verzending naar Parijs op zich genomen.

5 Het schrijven van koningin Christina van Zweden ging vergezeld van een aantal exemplaren van de Latijnse versie van het Zweeds Manifest dd. 16/26 januari 1644: *Manifestum, declarans causas, quibus Sac. R. M.^{tas} Sueciae, permota et adacta est, ad decernendum bellum, ac tuendum armis, suum ... ius, adversus ... Christiani quarti Daniae regis, violentos et hostiles actus ac conatus ...*; zie *BG* no. 679A rem. 4.

6 De Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius had in Munster met de Venetiaanse ambassadeur Alvise Contarini gesproken over het vraagstuk van de bemiddeling op de vredesconferentie te Osnabrück. Uit de verwijzing van Harald Appelboom naar deze ontmoeting (no. 6955) kon Grotius niet opmaken of de Franse en Zweedse gevolmachtigden de juiste eer hadden betoond aan de kroon die de Serenissima droeg in haar kwaliteit van koningin van Cyprus; zie no. 6852; *Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 495-496, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 208-211, p. 216-218 en p. 270.

Bijlage:

Laboravi ut hic recuderetur manifestum amplius Latine versum contra Danum. Omnes librarios quos adii recusarunt recudere nisi permissu cancellarii Franciae,[7] qui

7 De voorbereiding van een Parijse herdruk van het Zweeds Manifest (*supra*, n. 5). Kanselier Pierre Séguier had ook al bezwaar gemaakt tegen de uitgave van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137) (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 264-265 en p. 361).

nescio qua ex causa cunctatur, forte quod in hac re Gallia nobis non faveat. Itaque Claritati vestrae rogo ut Amstelodami recudatur et mittantur huc exemplaria. Ego mihi satis multa comparabo, quae ad Helvetios et Italos eant: opus id facto est.

6977. 1644 juli 25. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Multa sunt quae nos hoc tempore incertos habent. In Anglia quomodo se res habeant non satis constat; dicitur rex adversus Wallerum potiores habere,[2] et rursus princeps Robertus captivitatem vix effugit amissis machinis et impedimentis, copiis vero occidione deletis.[3] Grevelingae deditio in singulos dies hic expectatur, nam ante vigesimum huius mensis uterque marescallus fossam transiisse nuntiantur.[4] Suedorum classem cum Danica, cui rex ipse praeest, conflixisse per aliquot dies certum est, non item in quam se partem inclinarit victoria;[5] certe Geluckstadienses victoriae signa publice exhibuerunt, forte ad excitandos suorum animos, qui Femerae occupatione valde sunt consternati.[6] De Melonis in Brabantia captivitate rumor hic vagatur, sed et ille incertus;[7] neque de principe ante captam Grevelingam quicquam expectamus,[8] itaque in tanta rerum ambiguitate quod scribam vix invenio.

Poemata Hugenii ad te cum epigrammate ab auctore missa intelligo, poteris ergo de toto opere accuratius cognoscere ubi acceperis.[9] Tua ad Vetus Testamentum valde vide-

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 316. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6958, beantw. d. no. 6988.

2 Koning Karel I had nabij Cropredy Bridge (in de omgeving van Banbury) slag geleverd met het leger van zijn achtervolger sir William Waller en diens ‘sergeant major’ (generaal-majoor) Richard Browne.

3 Het leger van prins Rupert (Robert) van de Palts zou hulp bieden aan de koningsgezinde legeraanvoerder William Cavendish, markies van Newcastle. Toen de prins op 30 juni/10 juli voor de muren van York verscheen, had het Schotse expeditieleger van Alexander Leslie, graaf van Leven, reeds de begeerde rugdekking ontvangen van de Parlementslegers van Ferdinando Fairfax en Edward Montague, graaf van Manchester (*Briefw. C. Huygens* III, p. 502-504, en IV, p. 6 en 10). Op 2/12 juli vond bij Marston Moor de beslissende slag plaats (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 10-11).

4 De maarschalken Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, ‘grand maître de l'artillerie’, en Jean, graaf van Gassion, waren begonnen met het ondermijnen van de vestingmuren van Gravelines (Grevelingen). Op 28 juli droeg de Spaanse gouverneur don Fernando de Solis de vesting over aan de ‘generalissimus’ Gaston van Orléans (G. Dethan, *Gaston d'Orléans*, p. 300).

5 Koning Christiaan IV van Denemarken was op 27 juni/7 juli met 40 oorlogsschepen naar de Fehmarnbelt gevaren. De slag die op 1/11 juli in ‘de Colberger Heyde’ (de wateren in de Hohwachter Bucht) met de vloot van de Zweedse admiraal Klas Fleming werd geleverd, eindigde onbeslist (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 93-94 en p. 308-310).

6 Het Deense garnizoen van Glückstadt had daags daarvoor het bericht ontvangen dat de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson op 29 juni/9 juli het eiland Fehmarn had veroverd.

7 De Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo maakte een inspectieronde langs de verdedigingswerken van Gent en Brugge. Incidenten deden zich tijdens die tocht niet voor (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 23-25).

8 Het Staatse leger zette op 25 juli de aanval op Sas van Gent in (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 12-14).

9 Constantijn Huygens' *Momenta desultoria, poëmatum libri XI, edente Caspare Barlaeo*, Leiden (Elzevier) 1644. In juni kwam de bundel in omloop. Omdat de ‘heer van Zuylichem’ (Sulechemius) op dat tijdstip Frederik Hendrik volgde op diens campagne in Zeeuws-Vlaanderen, liet hij door vrienden de presentexemplaren rondsturen (*Briefw.*

re desidero.[10] De filio qui hic est quod scribam non habeo, nisi quod omnem ipsi spem pendere video ex munere secretarii Amstelodamensis,[11] quod indepturum se putat, et meliore iam loco ea spes esse videtur quam antea, sed forte per absentiam Schapii[12] ante exitum anni nihil fiet Utenbogardus iam Ultraiecti est, quo ad visendos amicos excucurrit.[13] Ubi redierit, salutem ipsi tuo nomine deferam et de reliquo placide monebo.

Romanenses apud nos non tractantur mollius quam antea, alicubi etiam durius. Est in omnes ipsorum actus instituta per senatores inquisitio, quae res occasionem dedit aliquos huc evocandi, et forte hoc conventu aliquid statuetur aut novum cudetur placitum, de quo simulatque resciero,[14] reddam te certiorem.

Deum interea precari non desinam pro tua tuorumque bona valetudine et pace publica,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XXV Iulii 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 16 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 2 Aug.

En in dorso: 25 Iulii 1644 W. de Groot.

10 De Parijse drukker Sébastien Cramoisy ondervond problemen bij het verkrijgen van een privilege voor de uitgave van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137). In mei had de Parijse raadsheer Claude Sarrau reeds opgemerkt dat kanselier Pierre Séguier het verzoek om een privilege van de hand wees, 'nonobstant que Mr Hemere, docteur et biliothequaire de Sorbonne, qui a presidé à l'impression ou correction asseurast qu'il n'y avoit rien qui choquast la religion Romaine' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 264-265 en p. 361).

11 Pieter de Groot had nog niet alle hoop verloren op de benoeming tot secretaris van Amsterdam. In het najaar van 1643 hadden de stadsbestuurders echter hun voorkeur uitgesproken voor Coenraed van Beuningen; zie no. 6403 (dl. XIV).

12 Dr. Gerard Schaep maakte deel uit van de Staatse vredesmissie naar het hof van koning Christiaan IV van Denemarken.

13 In een brief van 13 juli schreef Johannes Wtenbogaert aan de remonstrant Carolus Rijckewaert: 'Mijn voornemen was op gisteren naer Utrecht te verreysen, maer vondt mij soo swack, dat ick moste uyt-, ende hadde het heden niet beter geweest, affstellen. Nu vinde ick mij, God loff, beter, ende soo blijvende, gae ick met God morgen' (Rogge, *Brieven en onuitgegeven stukken van Johannes Wtenbogaert* III, 4 (1631-1644), Werken HG, nieuwe reeks 22, Utrecht 1875, p. 295-296).

14 In de Republiek was enige commotie ontstaan over het in Munster gedrukte pamflet 'Pieces touchantes les Catholiques sujects des Estats des Provinces-Unies du Pays-Bas' (Stucken aengaende de Catholycken onderdanen vande Staten der Vereenighde Provincien van Nederlandt) (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 5134 en 5135). De noodzaak om een nieuw plakkaat uit te vaardigen tegen de 'onlijdelijke stoutheid der Pausgesinden' kwam op 11 juli als XVIIIe punt in de 'Poincten van beschrijvinge' van de vergadering van de Staten van Holland te staan (*Res. SH*, dd, 11, 15-16, 18 en 23 juli 1644).

6978. 1644 juli 30. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Res Gravelinganae ad exitum properant, gloriosum Gallis ut arbitror.[2] A principe Arausionensi plus aliquanto efficaciae exspectatum fuerat;[3] utilem tamen etiam nihil agendo fuisse constat. Classis Batavae et legationis in septentrionem quae sint mandata, res docebit,[4] multumque id ad futuri diiudicationem pertinebit. Haeret adhuc in Anglia rex[5] et, ut puto, quaerit tempus ducere ad hiemen usque. Paris vix aliquam ibi spem video, tristisque audio tantum inter populares sanguinis fundi.[6]

Cerizantium non puto quicquam mihi incommodare posse. Habeo literas recentes reginae Suediae benevolas ad me.[7] Cerizantio iussum ut quae agenda haberet ad me referat.

Seditio urbana hic resedit, et puto fore ita res molliter tractentur, ne resurgant,[8] Credo Hispanos ita aulae Romanae nomine atque auctoritate uti[9] ut interim neque regum iura neque populorum commoda negligant.[10] Et exstant ea de re ingentes eorum li-

1 Gedrukt *Epist.*, p. 970 App. no. 716. Antw. op no. 6966, beantw. d. no. 7003.
2 De 'generalissimus' Gaston van Orléans nam op 28 juli uit handen van de Spaanse gouverneur don Fernando de Solis de capitulatie van Gravelines (Grevelingen) in ontvangst (G. Dethan, *Gaston d'Orléans*, p. 300).
3 De Franse kolonel Godefroi d'Estrades had kardinaal Jules Mazarin bericht dat Frederik Hendrik het plan had opgevat om Sas van Gent te belegeren (*Correspondance d'Estrades* I, p. 194-195). Het krijgsplan kwam begin augustus in de openbaarheid (*Lettres Mazarin* II, p. 24-25).
4 Grotius was nieuwsgierig naar de instructies die de Staten-Generaal hadden opgesteld voor hun vredesmissies naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina.
5 Verbeterd uit: 'res'.
6 In de *Gazette 1644*, no. 89, dd. 30 juli 1644, werd melding gemaakt van de slag die het koninklijke leger van prins Rupert (Robert) van de Palts op 2/12 juli bij Marston Moor met de Schotten en de Parlementslegers van Ferdinando Fairfax en Edward Montague, graaf van Manchester, had geleverd. Op gezag van de Franse zaakgelastigde Melchior, heer van Sabran (no. 6990), aanvaardde de Londense nieuwsagent de lezing dat de legers van de 'solemn league and covenant' misschien nog grotere verliezen hadden geleden dan de koninklijken.
7 Harald Appelboom had zorg gedragen voor de verzending van het Zweedse koninklijke schrijven, dd. 18/28 mei 1644 (no. 6883), naar Parijs; zie nos. 6955 en 6976. In haar brief had koningin Christina van Zweden enige woorden gewijd aan de missie van haar speciale commissaris Mare Duncan de Cerisantes.
8 De bewoners van de Parijse voorsteden waren in opstand gekomen tegen de belasting op nieuwgebouwde huizen (de zogenaamde 'toisé') (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 87-91). In een arrest van 7 juli verzachtten de raadsheren van het Parlement van Parijs de tenuitvoerlegging van het belastingedict van 27 januari 1644.
9 Willem de Groot verbaasde zich over de Spaanse kritiek op de geldverslindende oorlog die de 'Barberini' over de rechten op het hertogdom van Castro hadden gevoerd; zie no. 6948.
10 Op dit moment legde de Spaanse gevolmachtigde don Diego de Saavedra y Fajardo de laatste hand aan een *Corona ghotica, castellana y austriaca, políticamente ilustrada*. Het eerste deel van deze verhandeling over de rechten van de Spaanse kroon verscheen pas in 1646 (M. Fraga Iribarne, *Don Diego de Saavedra y Fajardo*, p. 489-490 en p. 674).

bri.[11] Galli ubi Gravelingam ceperint Dunquercam capere poterunt;[12] ita tamen si campis hostem fugaverint.

Anthologiam nostram tam diu trahi doleo. Quaeso urge.[13] Indices nostri magni ad Annotata in Testamentum Vetus iam finiunt.[14]

Gravelingae iam in ipsis propugnaculis dimi‹mi›catur.[15] Gallorum trecenti interfecti, caeteri locum tenuere. Praeter cuniculos paratur oppugnatio ex omni parte antequam aliquid tentent Piccolominaeus et Melos. Dux Carolus non transegit cum Gallis. Friburgum adhuc bene defenditur, sed modica cum spe. Sedani detecta est coniuratio pro duce Bulionio. De Ilerda sitne adhuc in Gallorum potestate variat fama.

Salutes quaeso uxorem, liberos, amicos, praecipue dominum Utenbogardum,[16]
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

30 Iulii 1644.

Gravelinga die Iovis facta est Gallorum.

6979. 1644 juli 30. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Ick wensche uEd. beter dispositie ende overcomste herrewaert,[2] zoo het wezen can, ende tijdinge van de ambassade nae 't noorde.[3] Van 't Brandenburgsche huwelijck spreecke ick weinigh, hoope het evenwel.[4]

Het zenden van Cerisantes meene ick niet dat mij quaed zal doen, hebbende versche brieven ontfangen van de coninginne vol van genadige affectie met last in

11 Misschien doelt Grotius op de *Recopilacion de las leyes destos reynos, hecha por mandato de la Magestad Catolica del Rey Don Felipe Segundo ... con las leyes que despues de la ultima impression se han publicado dei Rey Don Felipe Quarto*, Madrid 1640; vgl. A. Pérez Martin, in *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte* II 2, p. 228-237.

12 Na Gravelines zou Duinkerken onder vuur genomen kunnen worden. Op 31 juli tekende Olivier Lefèvre d'Ormesson in zijn *Journal* (I, p. 201-202) op: 'Les nouvelles estoient que les Hollandois avoient fermé le port de Dunkerque, qui leur doit appartenir par le traité, et que l'on renouveloit l'armée de Monsieur pour y aller'.

13 Willem de Groot moest bij de Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu informeren naar het plan om de Franse protestant Samuel Sorbière in te schakelen bij het persklaar maken van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534).

14 In zijn brief van 7 mei (no. 6849) had Grotius geschreven dat hij de laatste hand legde aan de indices van zijn *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137).

15 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 30 juli.

16 Johannes Wtenbogaert bezocht vrienden in Utrecht; zie no. 6977.

1 Hs. Amsterdam, UB, co!l. Diederichs, 30 B no. 25. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6980.

2 Een uitnodiging om een bezoek aan Parijs te brengen; zie no. 6972.

3 Grotius was nieuwsgierig naar de instructies die de Staten-Generaal hadden opgesteld voor hun vredesmissies naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina.

4 Het voornemen van keurvorst Friedrich Wilhelm van Brandenburg om de hand van koningin Christina van Zweden te vragen; vgl. no. 6972.

de Deensche zaecke ende dat Cerizantes ordre heeft met mij te confereren.[5] Ick acht Aelianus

5 Zie no. 6978. Op 20 of 21 juli had Grotius een Zweeds koninklijk schrijven, dd. 18/28 mei 1644 (no. 6883), ontvangen. Hij las hierin de geruststellende mededeling dat de heer van Cerisantes slechts met een beperkte opdracht naar Parijs was gezonden.

deze zending heeft helpen procureren ofte goedvinden,[6] meenende daermede de Vereenigde Nederlanden te disponeren tot hulp tegen Denemarcken, waerin hij zich bedrogen vind, gelijck oock eertijds in 't zenden van Smalcius,[7] spruitende uit andere, maer diergelijcke oorzaecke. Cerezantes is geweest precepteur van de kinderen van madame de Vigean, dewelcke altijd geweest [is] de favorite van madame d'Esguillon ende haer, zoo men zegt, raed gegeven heeft meer proffijtelijck als eerlijck.[8] Zoodat hij van de zaecken van het hoff niet heel onervaren en is ende crijgt raed van alle die van de religie [zijn].

D'heer van Zulicum zegt te vrese dat hij garen zage.[9] Ego his non moveor et [ad] omnem eventum me paravi;[10] ende als ick tevrede ben, vrage weinigh off mijne vijanden vroolijck zijn ofte niet. Den baron Oxenstern[11] zal ick in alles dienen ende wel doen verstaen den arbeit dien ick [heb] genomen etiam in antiquitatibus Gothicis.[12]

30 Iulii 1644.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 30 July 1644 uyt Paris.

6 'Aelianus', codenaam voor Petter Spiring Silvercrona, Zweeds resident te Den Haag. In 1642 had hij de rijksraden in Stockholm opmerkzaam gemaakt op de discussies die in de Republiek waren losgebarsten over het 'paapse' karakter van de recente theologische publikaties van de Zweedse ambassadeur in Parijs; zie no. 5926 (dl. XIII).

7 Peter Abel Schmalz (Smalze), secretaris van rijkskanselier Axel Oxenstierna, kwam in het voorjaar van 1638 naar Parijs om de Zweedse ambassadeur bij te staan in de onderhandelingen met de Franse regering over de nadere invulling van het Frans-Zweeds verdrag dat in 1636 te Wismar was gesloten (no. 3534 en bijlagen 3 en 4 (dl. IX)). In oktober 1638 moest Grotius constateren: 'Schmalzius heeft sich in ons regard vilainelijck gedragen' (nos. 3822 (dl. IX), 4060, 4232, 4426 (dl. X)). Teruggekeerd in Zweden viel hij in ongenade (no. 4060 (dl. X)). Inmiddels tot het katholicisme bekeerd, probeerde hij in 1641 een pensioen van de keizer te verwerven (nos. 5249, 5319, 5320, 5383 en 5404 (dl. XII)).

8 Marc Duncan de Cerisantes (ca. 1612-1648) studeerde aan de academie van zijn geboorteplaats Saumur en promoveerde vervolgens aan de medische hogeschool van Montpellier. Op voorspraak van Louis Aubéry du Maurier verwierf hij een aanstelling als huisleraar van de jonge Louis du Vigean, markies van Fors († 1640), oudste zoon van François Poussart, baron van Fors, en Anne de Neufbourg (1600-1682). Toen de pupil besloot een eigen regiment in het Franse leger te kopen, nam de jonge Duncan onder de naam 'de Cerisantes' dienst in dit regiment. In 1641 zocht hij ander emplooi. Door de goede sier die hij en zijn moeder maakten bij Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon, kreeg hij van Richelieu een diplomatieke post in Constantinopel toegewezen. Bij terugkeer in Frankrijk zocht hij contact met hooggeplaatste personen - onder wie de Zweedse ambassadeur - om fraaie aanbevelingsbrieven te verwerven (*Tallemant des Réaux* I, p. 309-311, p. 987-990, en II, p. 406-414 en p. 1256-1264, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 298 en p. 305).

9 De Haagse hofsecretaris Constantijn Huygens was in het Staatse legerkamp te Assenede waarschijnlijk getuige geweest van het gesprek waarin Frederik Hendrik zich tegenover de Zweedse graaf Magnus Gabriel De la Gardie laatdunkend uitliet over de Zweedse ambassadeur in Parijs; zie no. 6943.

10 Vgl. Cicero, *Fam.* 6, 21, 1.

11 Erik Axelsson Oxenstierna (*SBL* XXVIII, p. 532-534), zoon van de Zweedse rijkskanselier, had de winter in de Republiek doorgebracht. In de week van 31 juli-6 augustus diende de kanselierszoon zich bij de Zweedse ambassadeur in Parijs aan; zie no. 6991.

12 De *Historia Gotthorum, Vandalorum et Langobardorum*, Amsterdam 1655 (*BG* no. 735).

6980. 1644 juli 30. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Van Gravelinge verwachten wij goede tijdingen, dewijle niet alleen de mijnen zijn onder de twee bastions, maer oock eenigh[e] Fransoisen ten deele gelogeert op de bastions. Evenwel cost dit al volck. Den 18e brack de brugge van den marescal Gassion.[2] Den negentienden wierd zijn volck die onderaen 't bastion waeren gelogeert, verdreven door afgeworpen vierwerck, den marescal zelve gequetst. Den 20e zijn eenige van de Fransoisen gelogeert op het bastion ende de mijne middelertijd gevordert. Ter zelver tijd wierd de stadt gesommeert. Den 23 hebben twee mijnen bij den marescal de La Millerai gedaen maecken haer geopent, maer cleine bresche gemaect. Den 24e zijn in drie assauten gebleven driehondert Fransoisen, tweehondert gequetst, eenige Françoisen gelogeert omhoogh in een deel van de twee bastions.[3] Men was bezigh om nieuwe mijnen te maecken ende daernae te doen een generael assaut, temeer alzoo eenigh gerucht was alsoff Melos ende Piccolomini iet wilden tenteren.[4] Dezelve hebben, zoo men hier zegt, achtienduizent man ende werden gelicht noch tienduizent in Vlaenderen; 't Fransche leger werdt mede versterckt. De retrenchementen zijn goed ende drieduizent boeren om gestaedigh te wercken. Den hertogh van Elboeuf blijft bij Sint Quintin.[5] Den hertogh van Anguien heeft ontfangen hondertvijftighduizent gulden, den marescal de Turaine driehondertduizent croonen, ende beide eenigh volck. Eenige zijn van die opinie dat die twee legers nae 't nemen van Gravelinge zich te zaemen zouden connen vougen om eenige plaets aen te tasten.[6]

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 38h. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6979. Beginnend bij ‘Den hertogh van Elboeuf’, copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 2/12 augustus 1644).

2 De maarschalken Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, ‘grand maître de l'artillerie’, en Jean, graaf van Gassion, hadden de vestingmuren van Gravelines (Grevelingen) bedwongen.

3 Op 30 juli bracht de *Gazette 1644*, no. 89, verslag uit van de laatste wapenfeiten in het Franse legerkamp. Op 1 augustus kon dezelfde *Gazette*, no. 90, in een ‘extraordinaire’ de zege aankondigen: ‘La prise de Graveline, par monseigneur le duc d'Orleans, avec les articles de sa reddition’.

4 Het gevreesde tegenoffensief bleef uit. De Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo had het hoofdkwartier van zijn ‘gouverneur des armes’ Ottavio Piccolomini in Bergues (Sint-Winoksbergen) de rug toegekeerd. In samenwerking met Ernst, graaf van Isenburg († 1664), gouverneur van Namen, bereidde hij zich voor op een confrontatie met het Staatse leger aan het kanaal van Sas van Gent (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 12, p. 15, p. 24 en p. 40).

5 Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf, gouverneur van Picardië, hield tussen Lille en Saint-Quentin een verdedigingslinie in stand. Het gevaar van een verrassingsaanval op een Franse garnizoensstad was nog steeds aanwezig (*Lettres Mazarin* I, p. 789-790).

6 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, had de uitkijkpost Amblimont op 23 juli moeten verlaten om assistentie te verlenen aan de Frans-Weimarsen die aan de bovenloop van de Rijn de strijd moesten aanbinden met de Zwabisch-Beierse legermacht van François de Mercy en Johan van Werth (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 312-315).

Friburg is de fauxbourgs quijt, defendeert zich wel.[7] De tijding blijft vast van zeshondert ruiters geslagen bij Rose.[8] Men stroit hier uit dat hertogh Carel is geaccordeert

7 De Frans-Weimarse opperbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, was doorgedrongen tot de voorstad Krozingen (tegenw. Bad Krozingen). Hij kwam echter te laat om zijn garnizoen in Freiburg im Breisgau te ontzetten. Op 28 juli ging kolonel Kanowski accoord met de capitulatievoorwaarden (*Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 12, en H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 146).

8 De 'Weimarse' cavalerist Rheinhold von Rosen overviel in de omgeving van Neuen-

met Vrancrijck, weliswaer dat hij articulen heeft onderteickent ende gezonden,[9] maer verschillende van de Franschen; heeft oock het Fransche gelt niet ontfangen. Zijne Hoocheit is meest te Longuy ende heeft, zoo men zegt, vermeerdert de guarnisoenen van Worms ende Spier. Werdt oock gelooft dat zoowel van zijn volck als van Beck zijn geweest ontrent Sedan,[10] wachtende op de uitcomste van eene conspiratie die ten dienste van den hertogh van Bouillon aldaer was voorgenomen, waervan de principaelen auteur was Furnier van de gereformeerde religie, de anderen schier al roomsche catholycquen. Fournier is gevangen ende eenige anderen. De stilstant van wapenen werdt zeer wel onderhouden tusschen het hertogdom ende graefschap van Bourgogne.[11] Men gelooft hier dat den marescal de La Motte-Odincourt heeft vijftienduizent man. Veele zeggen dat Lerida is overgegeven,[12] anderen dat aldaer een groote conspiratie tegen de Fransoisen is ontdeckt. Den marescal de Schomberg is gegaen nae Metz om possessie te nemen van zijne gouvernementen[13] ende den grave van Chavigny om water te drincken tot zijne gezontheit.[14]

Den Grooten Hertogh geeft aen die van Milan duizenttweehondert man te voet, vijfhondert te paerd, die ten deele trecken door 't lant van Modena met consent van die prince,[15] ten deele met galeien zijn gegaen nae Genua ende voorts door het gebiet van Genua nae Milan, alwaer noch andere trouppes werden verwacht. Daer zijn oock advysen dat die van Venetië volck te voet ende te paerd aen Spaignie ende onder den naem van haere cooplieden gelt aen den keiser presenteren, midts dat zij de voorganck[16] mogen hebben voor de churfursten.[17] Een groote Turcksche vloot van tachtich schepen, ver-

9 Hertog Karel IV van Lotharingen had op 24 juni te Gemünden ten overstaan van de Franse diplomaat Bernard du Plessis-Besançon een overeenkomst met Frankrijk getekend. Nauwelijks was hij teruggekeerd bij zijn troepen aan de Moezel, of hij trad weer in onderhandeling met het Spaans bewind in de Zuidelijke Nederlanden (*Mémoires de Du Plessis-Besançon*, p. 44-49 en p. 176-179).

10 Jean Fournier, een brouwer in Sedan, had verbinding gezocht met Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon en ‘prins’ van Sedan. In het geheim werkte hij een plan uit om de Franse gouverneur Abraham de Fabert uit te schakelen. Voor dit doel stelde de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck 800 man beschikbaar. Het complot kwam aan het licht. De brouwer werd op 17 september 1644 terechtgesteld (*Gazette 1644*, no. 89, dd. 30 juli 1644; Congar, *Sedan et le pays sedanais*, p. 333-334, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 340 en p. 344).

11 Maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, had dit voorjaar zijn gezag laten gelden in de Franche-Comté. Na deze expeditie staakten de inwoners van het graafschap hun vijandelijkheden tegen de Franse garnizoenen in het hertogdom van Bourgondië.

12 De Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, moest Lérida prijsgeven aan het leger van don Felipe de Silva. Op 30 juli droeg de Franse gouverneur De Chaussy (‘le sieur du Saussay’) de stad over aan de Spanjaarden (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 255-259).

13 Charles de Schomberg, hertog van Halluin, gouverneur van Metz, Toul en Verdun, luitenant-gouverneur van de Languedoc, vertrok naar zijn nieuwe gouvernement; vgl. no. 6973, en *Lettres Mazarin* II, p. 15.

14 De voormalige staatssecretaris van buitenlandse zaken, Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, had de afgelopen maanden geprobeerd een goede indruk te maken op kardinaal Jules Mazarin; zie no. 6961.

15 Na de voltrekking van de vrede van Ferrara dankten de republiek Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena, de soldaten af die zij in de strijd om het hertogdom van Castro in dienst hadden genomen.

16 De Serenissima beriep zich op de waardigheid van koningin van Cyprus. De ereplaats van gekroond hoofd werd evenwel betwist door de hertog van Savoye, de stad Genua en de keurvorsten (J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 13-16).

17 In Munster waren problemen gerezen over het ceremonieel bij de ontvangst van ver-

gadert uit Constantinople, d'Archipelego[18] en uit de custen van Africa, geeft schrick aen Italië ende de aengelegen eilanden.[19] Die van Genua armeren twaelf galeien. Den viceroy van Naples eischt aen die van dat conincrijck een halff millioen[20] ende den ambassadeur van den keizer[21] verzouct gelt van den paus tot voorstand van de roomsche religie. Dewijle Pinzona nu becomen is bij de Fransoisen,[22] werdt getwijffelt off dezelve Bremo zullen aentasten[23] off Cenno,[24] 'twelck de wegh zoude zijn nae Final. Men werct stadigh aen de fortificatiën van Rome ende aen de demolitie van Castro.

Te Francfort werdt getwijffelt off de vergadering zoo die is daer zal blijven ofte een volcomen rijxdagh uitgeschreven werden tot Regenspurg[25] om de lust van nae Munster te loopen wech te nemen. Op de scharpe brieven zoo van de Fransche ambassadeurs[26] als van den keizer[27] daertegen schijnt de resolutie te zijn van 't meerderdeel van de gedeputeerde van de princen ende stenden, naedat zij de mening van haere principalen hebben verstaen, zacht ende beleefdelijck te antwoorden zonder de voorgenomene handeling te breecken. Ondertuschen ontfangt vast den keiser het gelt dat hij van de Francfordsche vergadering hadde geëischt,[28] niettegenstaende de protestatie van veelen dat die vergadering daertoe niet aengeleit nochte gequalificeert en was. De stadt van Francfort werdt mede gemaent. De dienaers van 't huis van Oostenrijck arbeiden zeer om de

18 De ‘Archipel’, de eilanden in de Egeïsche Zee.
19 De Turkse vloot verscheen voor de kust van Otranto (ten zuiden van Lecce) (*Gazette 1644*, no. 93, dd. 6 augustus 1644).
20 Marcantonio Colonna, hertog van Paliano, hofmaarschalk van Napels, had de Spaanse ambassade in Rome opengesteld voor het recruteren van manschappen voor onderkoning Ramiro Núñez de Guzmán, hertog van Medina de Las Torres (*Gazette 1644*, no. 93, dd. 6 augustus 1644).
21 Federico († 1649), hertog van Savelli, vertegenwoordigde de keizer in Rome (*ADB* LIII, p. 720-721, en Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 15 en p. 18-19).
22 De inname van het kasteel van Ponzone door garnizoenssoldaten van Antoine de Stainville, graaf van Couvonges, Frans-Savoyaards gouverneur van Casale, bood het leger van prins Tommaso Francesco van Savoye grotere bewegingsvrijheid ten opzichte van de eenheden die de Milanese gouverneur Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, in de omgeving van Vercelli had samengetrokken (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 106-107).
23 Frans-Savoyaardse troepen hadden koers gezet naar het fort van Breme (vesting aan de Milanese zijde van de Po). Tegen het einde van de maand waagden de manschappen ook een poging om de stad Arona aan het Lago Maggiore te veroveren.
24 ‘Cenno’, vermoedelijk Céngio, een versterkte stad ten noorden van de Spaanse garnizoensstad Finale Ligure.
25 In de ‘Fürstenrat’ op de Frankforter ‘Deputationstag’ leefde het verlangen om de vergadering naar Munster of Osnabrück te verplaatsen. Het uitschrijven van een nieuwe rijksdag te Regensburg werd door sommigen gezien als een tussenoplossing (*Urk. u. Act.* I, p. 829).
26 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien hadden op 6 april 1644 aan de Duitse vorsten en standen een oproep gedaan om vertegenwoordigers naar Munster en Osnabrück te zenden.
27 Keizer Ferdinand III had zijn ‘Proposition ... wegen der Frantzösischen plenipotentiarien invitation schreiben’ op 31 mei/10 juni laten afkondigen in de ‘Deputationstag’ te Frankfort. Zijn scherpe kritiek op de Franse uitnodiging zaaide verwarring in de vergadering (*Urk. u. Act.* I, p. 852-855). Tot eind augustus 1644 bleef het Franse initiatief onderwerp van een heftige discussie in het college van de keurvorsten en de ‘Fürstenrat’ (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 167-169).
28 Vgl. no. 6639. De inning van de 100 ‘Römermonate’, waarvan keizer Ferdinand III in zijn boodschap van 24 november 1643 de bewilliging door de Frankforter ‘Deputationstag’ had verlangd (*Urk. u. Act.* I, p. 833, p. 837 en p. 840).

Fransoisen bij de Switsers suspect te maecken, de Fransoisen ter contrarie.[29] Beiden hebben haere redenen.

30 Iulii 1644.

Wij crijgen nu de tijdinge dat den hertogh van Orleans Donderdagh laestleden met accoord is gecomen binnen Grevelinge.[30] Van de slagh in Engelant lopen de tijdingen hier nae de affectie.[31] Men zegt den coning gaet tegen Waller,[32] prins Mauris tegen den grave van Essex;[33] dat de coninginne is te Falmuth.[34] Een brief hier gedruckt van den coning van Portugal doet ons verstaen dat oock een conspiratie is geweest te Tanger, een stadt in Africa dependerende van de croon van Portugael,[35] met intentie om te trecken tot des stads belegering de Castillanen ende de Moren, op die voet dat de Castillanen zouden de stadt ende 't geschut hebben, de Moren den beuit ende de menschen tot gevangenen. Twee vaders hebben haere zoonen, een broeder zijne broeder gelevert in handen van den coning van Portugal. Te Lerida hooren wij dat in de seditie [is] dootgeslagen Anglesil, een raedspersoon van den coning van Vrancrijck.[36] Maer men zegt daertegen dat de Castillanen, op hoope van de goede uitcomste van de conspiratie naeckende aen de stadt, duizent van de haeren zoude hebben verloren. Andere houden dat Lerida nu is verloren.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raed in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 3 Octob. [*sic*] 1644 uyt Paris.

29 Op de landdag die van 4 juli tot en met 19 juli 1644 te Baden werd gehouden, sprak de Franse ambassadeur Jacques Le Fèvre de Caumartin van de vredeswil van zijn koning. Op zijn beurt wees de keizerlijke kolonel Sebastian Pilgerin Zweyer von Evibach de kantons op de offensieve intenties van de regering in Parijs (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V 2 1, p. 1323-1327, en Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 58).

30 De Spaanse gouverneur don Fernando de Solis ging op donderdag de 28ste juli accoord met de overdracht van de vesting Gravelines aan de 'generalissimus' Gaston van Orléans.

31 In de *Gazette 1644*, no. 89, dd. 30 juli 1644, werd melding gemaakt van de slag die het koninklijke leger van prins Rupert (Robert) van de Palts op 2/12 juli bij Marston Moor had geleverd.

32 De Londense nieuwsagent van de *Gazette 1644* (no. 6978 n. 6) bracht het bericht dat koning Karel I de achtervolging had ingezet op het Parlementsleger van sir William Waller. Een week later was de koninklijke cavalerie al tot Bristol doorgedrongen (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 14, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 121).

33 Uit vrees voor een tegenaanval van de koninklijken van prins Moritz (Maurits) van de Palts zag de parlementsgezinde legeraanvoerder Robert Devereux, graaf van Essex, af van een belegering van Exeter (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 118).

34 Koningin Henriëtte Maria van Engeland wachtte in Pendennis Castle (Cornwall) op een gelegenheid om scheep te gaan naar Frankrijk. Voor de haven van Falmouth kruisten echter vier of vijf zwaarbewapende schepen van het Parlement (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 23 en p. 29).

35 De *Gazette 1644*, no. 88, 'extraordinaire du XXVII juillet 1644' publiceerde een 'Lettre du Roy de Portugal au comte de la Vidiguère [= Vasco Luís da Gama, graaf van Vidigueira], son ambassadeur en France'. In de brief, dd. 1 juni 1644, sprak koning Jan IV van Portugal over een samenzwering in de stad Tanger. Enkele lokale getrouwen hadden familieleden betrapt op deelname aan het complot. Twee zonen en een broer werden geketend naar Lissabon gezonden.

36 *Supra*, n. 12. Opstandige burgers in Lérida doodden op 7 juli doctor Anglesill, raadsheer in het hof van Barcelona (*Gazette 1644*, no. 89, dd. 30 juli 1644, en Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 55 en p. 257-258).

6981. 1644 juli 30. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Praecipuum de quo nunc agitur, est Gravelinga.[2] Die huius mensis XVIII exustus fuit pons marescalli Gassionis. XIX eiusdem Gassionis milites ad pedem urbici propugnaculi se posuere, sed ignitis desuper missilibus coacti abscedere, XX idem Gassio cuniculum sub propugnaculo fecit erumpere, militem ibidem posuit. Ipse in ventre vulneratus est postridie,[3] cum fossores iam sub duo propugnacula subiissent. Eodem tempore extremorum malorum comminatio urbi facta est. XXIII Milleraius sub aliud propugnaculum cuniculos dissilire fecit, modico ruinae effectu. XXIV tres impetus facti in propugnacula eo cum damno Gallorum, ut CCC sint desiderati, vulnerati autem ducenti. Tandem duo marescalli suos in cacumine propugnaculorum posuere, non multos, qui ibi cum hostibus non plane deiectis sunt pugnaturi. Cuniculi novi parabantur, deinde ex omni parte oppugnatio, quae eo celeratur magis quod fama est a Piccolominaeo cuncta parari ad castra oppugnanda, quod tamen an serio fiat, multi dubitant.

Sparguntur etiam nunc hic rumores de conventione ducis Caroli cum Gallis; misit is quidem huc conditiones a se signatas,[4] sed alias ab iis quas Galli miserant. Interea vero deprehensa est Sedani coniuratio pro duce Bulionio. Auctor Furnerius e reformatis, captus nunc, pars caetera romanenses, et in propinquo ad eventus exspectationem milites Beckii, partim etiam, si vera dicuntur, ducis Caroli. Galli qui in Lotharingia fuere, partim se marescallo Turenae, partim duci Anguiano sociant. Utrique missae pecuniae, huic CL librae francicae, alteri CCC millia scutatorum. Hic ad Luxemburgicum est finem; dubitatur, an se iuncturi sint. Gallici et Hispanici Burgundiones ius indutiarum exacte colunt. Dux Carolus pecuniam Gallicam non accepit, dicitur esse ad Longuiacum. Melos et Piccolominaeus habere putantur ad XVIII millia hominum. Novi delectus ad X millia in Flandria fiunt, sed et Gallicus exercitus augetur et egregiis operibus defenditur. Adsunt ad opera rustici ter mille. De Ilerda disconveniunt rumores: alii iam deditam credunt, alii detectam coitionem contra Gallos; Mottae vero Odincurtii exercitum esse ad XV hominum millia. Chombergius Metim ivit, ad aquas Chavigniacus.

Veneti equites peditesque de sua militia et per mercatores pecuniam Hispano promittunt, ut eius commendatione ab imperatore obtineant praelationem prae electoribus; quod, ut maxime id velit imperator, electores concessuri non videntur. Turcica classis ad naves LXXX, e Constantinopoli, mari Aegeo et Africa in unum collecta, Italiam territavit. Genua XII naves longas contra instruit. Praefectus Neapolis dimidium millionem poscit ab eius regni populis sane attritis; legatus autem imperatoris pecunias auxiliares a papa, tanquam pugnans contra haereticos. Mediolanum eunt ab Ethrusco MCC pedites, equites D, partim per Mutinensium fines, partim mari Genuam, inde per Genuatium fines. Pinzona iam capta putantur Galli obsessuri Censium, quo via est ad Finale. Roma magis magisque munitur.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 206; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 454 no. 543. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 297. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 6982).

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 30 juli 1644 (no. 6980).

3 Jean, graaf van Gassion, kreeg in de nacht van 21 op 22 juli een regen van kogels over zich heen. Een splinter trof hem in de hartstreek, maar desondanks gaf hij de strijd niet op (*Gazette 1644*, no. 89, dd. 30 juli 1644).

4 Hertog Karel IV van Lotharingen maakte in Parijs gebruik van de diensten van Henri de Lorraine († 1672), markies van Moy (Mouy); vgl. no. 6575 (dl. XIV), en *Mémoires de Du Plessis-Besançon,* p. 176-179.

Castro, loco imperii Parmensis, detrahuntur munimenta, neque de firmitate pacis in locis illis dubitatur.

Videtur Francofurti mansurus conventus, nisi forte sub maiori nomine Ratisbonam transferatur. Super literis Gallorum et imperatoris, asperis utrinque, videntur praevalitu-

ra ibi consilia ad scribendum media. Plerique ordines pecunias ab imperatore contra morem petitas iam solverunt. A Francofurtensibus exiguntur subsidia, quae dicuntur LX.[5] Rumor est ibidem Gallos a Suedis expetere, ut Monasterium veniant,[6] quod et mihi hic saepe propositum fuit; verum a me reiectum multis de causis. Etiam illud discimus aucta a duce Carolo praesidia tum Wormatiae, tum Spirae. Friburgenses bene se tutari, prosperis etiam eruptionibus. Capta a Bavaricis aedificia suburbana. Constat fama caesos a Rosa hostium sexcentos. Sunt literae, quae principem Thomam nuntiant non Censio imminere, sed Bremo. Austriacorum ministros multum laborare, ut Gallos suspectos faciant Helvetiae, quod facilius est illis quam semet purgare.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, det Sublimitati tuae et sapientissima et prosperrima consilia,

tuae Sublimitatis cultor devotissimus,
H. Grotius.

[Lutetiae,] XX/XXX Iulii 1644.

Nuntium iam nunc accepimus, magnum sane, ducem Aurelianensem die Iovis exacto ingressum [ex pacto][7] in urbem Gravelingam. In Anglia constat commissum proelium, cuius pars utraque rumoribus ad se victoriam trahit. Rex dicitur ire contra Wallerum, princeps Mauritius contra Essexium. Regina scribitur esse Falmuthi in Cornuvallia. Fuit et in Tingi, urbe Africae, sed quae olim Portugalliae facta est accessio, coniuratum contra Portugallos animo advocandi contra urbem Castellanos, quibus urbs et machinae, ac Mauros, quibus et hominum et rerum praeda cederet. Ita enim dicit epistola regis Portugalliae; addit a duobus patribus filios, a fratre fratrem ob hoc crimen apprehensos missosque aut ab ipsis ductos Ulyssipponem. Ilerdae occisus est in seditione Anglesilius, regis Francorum consiliarius. Addunt Galli Castellanorum mille caesos, cum spe successus ad urbem accederent.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Gesta ad Gravelingam. Fama de Lotharingo. Coniuratio Sedani. De Turena et Anguiano. Indutiae Burgundicae. De Lotharingo, Piccolominaeo. Delectus hinc inde fiunt. Catalanica. De Chombergio, Chavigniaco. Venetorum molimina ut priorem locum obtineant prae electoribus. De classi Turcica, Genuensium apparatu. Tributa Neapolitanorum. Auxilia ab imperatore apud papam postulata. Milites Mediolanum euntes. Pinzona capta, quid acturi Galli. Roma munitur. Castrum moenibus nudatur. De conventu Francofurti. Imperatori ab ordinibus soluta. Gallorum desideria reiecta. De Lotharingo, Friburgensibus, Rosae victoria. Princeps Thomas imminet Bremo. Imperatorii Gallos

5 Het getal ‘LX’ kan betrekking hebben op het aandeel van de stad Frankfort in de door de keizer verlangde bijdrage aan de oorlogskosten (‘Römermonate’).

6 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius beraadden zich over een demonstratief vertrek uit Osnabrück; zie no. 6954. In Munster hielden de Franse gevolmachtigden echter het hoofd koel. In een schrijven van 16 juli legden zij het vraagstuk voor aan hun regering: ‘Les ambassadeurs de Suède ... nous ont communiqué la pensée qu'ilz avoyent eue de se retirer, et nous avons tasché jusques à présent de les en dissuader’ (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 362).

7 De vermelding ‘ex pacto’ komt alleen voor in de nieuwsbrief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 6982).

reddunt Helvetiis suspectos. Gravelinga capta. Rumor de proelio in Anglia, varia inde. Tingi coniuratio in Portugallos. Seditio Ilerdae. Ad eam caesi Hispani.

6982. 1644 juli 30. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimis et excellentissimis dominis/dominis, sacrae regiae Maiestatis Suedicae summa cum potestate legatis; domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori, etc., libero baroni in Kymitho, etc.; domino Johanni Salvio, aulae cancellario, etc., domino in Adesburg, etc.

In dorso staat in een onbekende hand: Praesent. Ossnabrug, de[n] 30. Iulii 1644.

6983. 1644 juli 30. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Restat videamus, quid in conspectu Hafniae gestura sit classis nostra;[2] quid actura illa tam bene comitata legatio Batavica;[3] deinde quo ituri Hazfeldius[4] et Gallassius,[5] quem quidam volunt in Austriam revocari ob attritum morbis exercitum Gotzii.[6] Gravelingae in ipsis valli urbici propugnaculis pugnatur.[7] Subsistit etiamnunc Friburgum. Dux Carolus spectatores[?] adhuc sibi advocat. At Sedani detecta coniuratio contra Gallos; item Ilerdae, quam quidam iam concessisse aiunt in Hispani potestatem.

Conspecta ad Italiae oram classis Turcica et Africana, navium LXXX, ingentem terrorem intulit. Pax Romana plane certa est et fiunt ex pacto omnia.

Deus, clarissime domine, Claritatem vestram praestet sospitem,

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. Deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius is nagenoeg gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6981). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 179. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staatsund Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 127 en 4° 38, 54; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 106; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 275; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 70 en Br. 24, 94.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 52. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 729 no. 1680. Antw. op no. 6965, beantw. d. no. 6995.

2 De Zweedse admiraal Klas Fleming had op 26 juni zijn oorlogsvloot aan de burgers van Kopenhagen getoond. Na een mislukte poging om het eiland Amager te veroveren, liet hij zijn schepen koers zetten naar de Fehmarnbelt (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 92-93).

3 De Staatse convooivloot naar het noorden was op 7 juli het Vlie uitgevaren. Op 13 juli gingen de oorlogsschepen voor anker in het zicht van het tolkantoor van Helsingør. De volgende dag kregen de ambassadeurs dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en de Friese raadsheer Joachim Andreae toestemming om zich aan land te begeven. Omdat koning Christiaan IV weer aan boord van de 'Trefoldighed' was gegaan, moesten zij meer dan een maand op een audiëntie wachten (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 111-120).

4 De regimenten die de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen in Frankenland had achtergelaten, kregen order om de achtervolging in te zetten op het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck (*Doc. Boh.* VII, p. 113-114, nos. 311 en 313-314).

5 Het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, had reeds de capitulatie van de Zweedse garnizoensstad Boizenburg afgedwongen (*Doc. Boh.* VII, p. 118-119, nos. 327, 329 en 332, en p. 123 no. 346).

6 Het offensief dat de keizerlijken onder bevel van Johann, graaf van Götz(en), tegen de Zevenburgse vorst György I Rákóczi hadden ontketend, was op de onbegaanbare bospaden naar Košice (Kaschau), Prešov (Eperies) en Tokaj tot stilstand gekomen.

7 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 30 juli 1644.

Claritati vestrae studiosissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XXX Iulii 1644.

Praelustri domino comiti de La Gardie quotquot sumus hic et gratias agimus submissas et omnia optamus prosperrima.[8]

Adhuc librarium reperire non potui,[9] qui edere [velit] maius illud manifestum reginae nostrae Latine; quare iterum rogo, curetur eius editio Amstelodami et aliqua quamprimum exemplaria huc transmittantur.

Gravelingam iam discimus deditam.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

6984. 1644 juli 30. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Tribus tantum litteris ad te scribo, hac sola de causa ne mireris nihil a nobis ad te stato die mitti.[2] Litteras tuas XXIII Iulii scriptas iam nunc accipio, quibus illico respondeo, stans in procinctu ad iter Transmosanum, in quo per has ferias septimanam unam atque alteram impendam.[3]

De arca diligenter inquiram, interim certo certius scio eam domi meae nunquam fuisse; cogitet uxor annon eam dum hic Hagae esset[4] domi cognatae Hugeniae[5] habuerit; pulvillos scio ante adventum uxoris fuisse domi nostrae tinearum plenos, a quibus eos purgavit uxor.

8 De jonge Zweedse graaf Magnus Gabriel De la Gardie wachtte in de Republiek op een gunstige gelegenheid voor zijn thuisreis.

9 Zie no. 6976. Kanselier Pierre Séguier onthield zijn goedkeuring aan een herdruk van de Latijnse versie van het Zweeds Manifest dd. 16/26 januari 1644: *Manifestum, declarans causas, quibus Sac. R.M.^{tas} Sueciae, permota et adacta est, ad decernendum bellum, ac tuendum armis, suum ... ius, adversus ... Christiani quarti Daniae regis, violentos et hostiles actus ac conatus ...*; zie *BG* no. 679A rem. 4.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 317. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6971, beantw. d. no. 6997.

2 Willem de Groot hervatte zijn wekelijkse correspondentie weer op 15 augustus (no. 7003).

3 In maart was Willem de Groot aan het stadhouderlijk hof ontboden om Frederik Hendrik van advies te dienen over de bepaling van de loop van de Oude Maas; vgl. no. 6765. Maakte hij een inspectiereis, of verliet hij Den Haag voor een korte familievakantie in het Land van Voorne? Zie no. 6360 (dl. XIV).

4 De speurtocht naar de boekenkist waarin Grotius op 22 maart 1621 uit zijn Loevesteinse kerker was ontsnapt. Tijdens haar laatste bezoek aan de Republiek (1639-1640) moest Maria van Reigersberch de gastvrijheid van Grotius' ouders in het huis van de graven van Hohenlohe te Delft ontberen: in 1638 waren Jan de Groot (1554-1640) en Aeltgen Borre van Overschie (1561-1643) ingetrokken bij hun zoon en schoondochter Alida Graswinckel (1593-1669) in Den Haag. Gelukkig stelden andere familieleden hun huis voor haar open; vgl. no. 3531 (dl. IX) en no. 4291 (dl. X).

5 'Nicht' Huygens (H.C. Rogge, *Brieven van en aan Maria van Reigersberch*, p. 165-166). De broer van Constantijn Huygens, Maurits (1595-1642), secretaris van de Raad van State, was gehuwd met Petronella Campe, dochter van de Veerse burgemeester Jacob Campe en Martha van Reigersberch (*NNBW* I, kol. 1191).

Legatos nostros in Daniam et Suediam missos nihil magnae rei effecturos putem,[6]

6 Willem de Groot zocht nog naar een afschrift van de instructies die de Staten-Generaal hadden opgesteld voor hun vredesmissies naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina.

atque ita operam et impensam perituram. Princeps fossam quae Gandavo[7] Hontam[8] illuit cum castris transiit; quid porro acturus sit alii iam, aut ego cum rediero, docebunt.

Hugenius[9] ubique fere obscurus est,[10] et hoc non putat esse in vitio, nimis enim tritum est ab omnibus intelligi. Tuum epigramma Hugeniano oppositum cur triste illud vale contineat nescio, et quid hoc responsi sit ignoro.[11] Hogerbetius a Curia impetrare non potuit mandatum citatorium, sed redditi sunt ipsi libelli supplices sine rescripto aut responso.[12] O tempora, o mores![13]

Vale, frater optime, et nos ama,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XXX Iulii 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 16 s.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 9 Aug.
En in dorso: 30 Iulii 1644 W. de Groot.

6985. 1644 augustus 1. Van H. Appelboom.[1]

Monseigneur,

J'ay receu lettres de Stocholm dattées le 19me Juin style vieux et en ay appris que tout - graces à Dieu - y estoit en tres bon ordre et estat. Son Excellence

7 Het Staatse leger had op 25 juli de aanval op Sas van Gent ingezet. Op de 27ste juli sloegen 300 vrijwilligers een brug over het kanaal (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 12-14, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 343-345).
8 De 'Honte', oude naam voor de Westerschelde.
9 De uitgevers van de *Epistolae Quotquot* hebben waarschijnlijk censuur toegepast in de brief van 23 juli 1644 (no. 6971). Ongetwijfeld zal Grotius nog iets hebben opgemerkt over Constantijn Huygens' *Momenta desultoria, poëmatum libri XI, edente Caspare Barlaeo*, Leiden (Elzevier) 1644; vgl. *Briefw. C. Huygens* IV, p. 82-83 en p. 89.
10 Eerder had Grotius de dichter voorgehouden dat zijn stijl hem sterk deed denken aan de hobbeligheden van de Romeinse filoloog 'Santra' in *Martialis* 11, 2, 7: 'lectores tetrici salebrosum ediscite Santram: nil mihi vobiscum est'; vgl. no. 5761 (dl. XIII), en zijn *Rivetiani Apologetici ... discussio* in de *Opera omnia theologica* III (*BG* no. 919), p. 739 r. 45B - p. 740 r. 59A: 'Laudandi sunt boni poetae, ferendi forte et mediocres; malos miserari aequum est, non in eos exardescere'.
11 Het Huygens-epigram is niet overgeleverd. Vermoedelijk nam Grotius afstand van de inscriptie 'Ad Grotium cum libro' in het hem toegezonden presentexemplaar van de *Momenta desultoria* (A. Eyffinger, *Inventory of the poetry of Hugo Grotius*, Assen 1982, p. 231).
12 Adriaen Hogerbeets was naar Den Haag teruggekeerd om het proces te bevorderen dat hij in het najaar van 1642 tegen de Leidse stadsbestuurders had aangespannen om langs die weg genoegdoening en postuum eerherstel van zijn vader Rombout Hogerbeets te verkrijgen. Eindelijk vernam hij dat de raadsheren zijn rekest niet in behandeling wilden nemen; zie no. 5959 (dl. XIII).
13 Cicero, *Catil.* 1, 1, 2.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 27). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6976.

Gustavus Horn fit reellement fortifier toutes les villes occupées en Scone et ayt rendu les correspondences franc et libres entre lesdites villes, et assiege maintenant Malmuyen.[2] La Pologne et

2 Het leger van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn was begonnen aan de omsingeling van Malmö, het belangrijkste bolwerk van koning Christiaan IV in Skåne (Schonen) (*Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve* V (1641-1644), p. 489; *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 314-316, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 102).

la Mouscovie ont asseuré la couronne de Suede de leur bonne amitié et de sincerement maintenir la treve et la paix entre eux faite.[3] Le grand-duc de Muscovie a fait des grands presents au l'envoyé de sa Majesté de Suede et a fait declarer de faire grandement punir tous ceux qui se taschent à faire quelque brouillerie ou desaffection entre ces deux pays et ainsy monstrer à tous le respect et l'affection qu'il a pour la conservation de la paix entre ces deux royaumes.[4] Le comte Woldemaer est encore gardé en Mousco de 1000 Muscoviens, et cela soubz le pretexte que personne ne luy face du mal. Ses gens et toute sa suite sont separés de luy, et ne les permet-on pas de s'y entreveoir. Le grand accueil que les Polonois luy ont fait en Pologne le rend aussy grandement suspect, veu que les Polonois et les Muscoviens ne s'entendent trop bien.[5]

Messieurs les ambassadeurs de ces Provinces sont desja arrivées en Suede et en Dennemark. Ceux pour Suede se sont fait contraindre par six navires dennoises devant Gottenborg de descendre à Bohus pour aller à Gottenbourg,[6] ce qui pourra estre tres mal pris en Suede et en sorte que malaisement y aurront-ils d'audience. Nous en aurrons bientost des nouvelles. Monsieur l'ambassadeur Scaep, le resident Cracou et le vice-admiral Witte Witteson mandent de 20me Juillet[7] qu'ils y ont esté encore pour l'heure assez sobrement acceptés,[8] et confirment[9] aussy que 16 navires suedoises attaquées de roy de Dennemark par ses 38 navires ont après un grand combat fait retirer le roy et toute sa flotte avec la perte de 600 soldats et matelots

3 Het Zweeds-Pools wapenstilstandsverdrag dat op 2/12 april 1635 te Stuhmsdorf (Sztumska Wieś) was gesloten.

4 Peter Crusebjörn (Krusebjörn), de Zweedse resident in Moskou, en diens collega Peter Anton Lofelt hielden de Zweedse rijksraden op de hoogte van de laatste ontwikkelingen aan het hof van tsaar Michael Fedorovitsj. Uiteraard schonken zij in hun nieuwsbrieven ruim aandacht aan de ongelukkige afloop van het huwelijksavontuur van Valdemar Christian, graaf van Sleeswijk-Holstein, natuurlijke zoon van koning Christiaan IV van Denemarken; vgl. no. 6968.

5 In het gezelschap van de Deense gezant Petrus Marselius en de rijksraden Oluf Parsberg en Sten Bilde van Kjærsgaard was Valdemar Christian, graaf van Sleeswijk-Holstein, naar Rusland getrokken met de vaste wil om de tsarendochter Irina te huwen. Op de heenreis (december 1643) kreeg hij te Vilnius een vorstelijke ontvangst door koning Wladislas IV en koningin Cecilia Renata aangeboden (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 151-155).

6 De Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse maakten de reis naar Zweden op het schip van kapitein Anthonis van Zalingen. Omdat zes Deense oorlogsschepen de toegang tot de haven van Göteborg blokkeerden, moesten zij met de belegeraars, admiraal Ove Gedde en de Noorse gouverneur Hannibal Sehested, onderhandelen over hun doortocht. Na een oponthoud van tien dagen kregen zij toestemming om langs de vesting Bohus de rivier op te varen. Bij het naderen van de stad ontvingen zij een geleide van de magistraat van Göteborg. De reis over land naar Stockholm verliep voorspoediger (aankomst op 2 augustus) (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 130-131).

7 De brieven, waarin de Staatse vredesmissies verslag uitbrachten van hun aankomst in de havens van Göteborg en Helsingør, werden op 27 en 28 juli in de vergadering van de Staten van Holland gelezen (*Res. SH*, dd. 27/28 juli 1644).

8 De Staatse convooivloot van vice-admiraal Witte de With moest op last van de Deense kroonprins Christiaan buitengaats blijven (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 426-427). Alleen het schip met de ambassadeurs dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en de Friese raadsheer Joachim Andreae mocht op 14 juli de haven van Helsingør binnenlopen (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 111-115).

9 In zijn missive, dd. 19 juli 1644, berichtte de Staatse resident Carel Carelsz. van Cracauw uitvoerig over de slag die koning Christiaan IV op 1/11 juli in ‘de Colberger Heyde’ (de wateren in de Hohwachter Bucht) met de vloot van de Zweedse admiraal Klas Fleming had geleverd. Hij besloot zijn relaas als volgt: ‘Mijn is geadviseert dat in 't eerste gevecht op de Deensche armaede wel soude gebleeven sijn over de 600 man, maer de Deenen laeten maer in druck uytgaen van 80 dooden en 150 gequetsten’ (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 93-94 en p. 308-310).

et quantité d'officiers de condition. Et quoyque quelques malveillants à Lybek et Hambourgh font divulguer des nouvelles con-

traires et desadvantageuses pour nostre flotte,[10] si est-ce que n'avons d'autres nouvelles plus fraiches et asseurées que celles cy-susdittes.

J'ay parlé à un homme qui vient de Christianpris; il me dit qu'il y a veu de retour son Excellence monsieur l'admiral Flemming, qui estoit en fort bon estat et y a donné ordre à sa flotte de sortir encore. Peu d'officiers sont tués et blessés dans la bataille et ne sçavoit pas nommer un de condition.

On me mande d'Osnabrugge que tout y va encore lentement pour le traitté de la paix.[11] Il y avoient de nouvelles que monsieur le general-major Wittenberg a ruiné 4000 hommes de Gallas,[12] qui a eu ordre de se retourner pour la defaite qu'ont eu les imperialistes par Ragoczy.[13] Monsieur le resident Rosenhane est party de Munster vers Osnabrugge,[14] Monsieur le baron de Rorté[15] et monsieur Croisus[16] sont à Embden pour y accommoder le different entre les Hessiens et le comte d'Oost-Frisie. Je ne manqueray pas de me faire informer[17] des ceremonies que font nos ambassadeurs et ceux de France aux ambassadeurs de Venise, et en faire part à vostre Excellence.

10 In Hamburg ging het nieuws dat de koning van Denemarken vier Zweedse oorlogsschepen tot zinken had gebracht en veertien schepen buitgemaakt. De overige schepen hadden zwaar gehavend hun toevlucht gezocht in de haven van Christianspries (Friedrichsort) (*Doc. Boh.* VII, p. 118 no. 328, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 278). In werkelijkheid eindigde de strijd onbeslist.

11 Nog steeds was er geen overeenstemming bereikt over de aanwezigheid van een ‘onpartijdige derde’ op de vredesconferentie in Osnabrück.

12 De Zweedse generaal-majoor Arved Wittenberg von Debern bevond zich in de omgeving van Rendsburg. Hij vermoedde dat hier de verbinding zou plaatsvinden van de Deense garnizoenssoldaten uit Glückstadt en Krempe met het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas. Tot nu toe had hij niet hoeven in te grijpen (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 401-402).

13 Het offensief dat de keizerlijken onder bevel van Johann, graaf van Götz(en), tegen de Zevenburgse vorst György I Rákóczi hadden ontketend, was op de onbegaanbare bospaden naar Košice (Kaschau), Prešov (Eperies) en Tokaj tot stilstand gekomen (*Doc. Boh.* VII, p. 112 no. 309, p. 115 no. 318, en p. 117 no. 324).

14 De Zweedse resident Schering Rosenhane kondigde in een schrijven van 11/21 juli zijn vertrek uit Munster aan. Zijn verblijf in Osnabrück brak hij op 2 augustus weer af (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 274-276 en p. 279-282, en *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 412).

15 Frederik Hendrik had 11 Staatse compagnieën afgestaan aan graaf Ulrich II van Oostfriesland (*Het Staatsche leger* IV, p. 175-176). Tegen deze beschikking liet landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel protest aantekenen: het Oostfriese land bood haar manschappen een goede uitgangspositie om assistentie te verlenen aan de legers die de Zweden en de Fransen tegen de keizerlijken hadden ingezet. Haar klacht werd door de Franse regering overgenomen; zie no. 6963. Reeds op 12 juli namen de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien het besluit om de Franse resident te Osnabrück, Claude de Salles, baron van Rorté, naar Emden te sturen (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 363-364 en p. 393-394).

16 Ook de Hessisch-Kasselse raad Adolf Wilhelm von Krosigk haastte zich naar Oostfriesland. Het was de bedoeling dat hij ter plaatse de grieven zou aanhoren van de Hessische bevelhebber Caspar, graaf van Eberstein (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 394 en p. 401, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 282-283).

17 Hier reageert Harald Appelboom op Grotius' vraag naar de eer die de Franse en Zweedse gevolmachtigden in Munster hadden bewezen aan de Venetiaanse ambassadeur Alvise Contarini; zie no. 6976.

J'ay parlé à monsieur Elzevir[18] et aux quelques autres touchant le manifest,[19] mais n'en trouvants pas assez de profit, refusent à l'imprimer. Le resident de messieurs les Es-

18 Lodewijk (Louis) Elzevier (1604-1670), sinds 1637-1638 boekverkoper, drukker en uitgever te Amsterdam (*NNBW* IX, kol. 239-240).

19 Harald Appelboom zocht een drukker die een uitgave van de Latijnse versie van het Zweeds Manifest, dd. 16/26 januari 1644, op zich wilde nemen.

tats à Venise monsieur Sonnevelt[20] m'a appris par sa derniere qu'il a receu le manifest en latin et flammand;[21] peut-estre qu'il l'y fait imprimer.

Pour les nouvelles de son Altesse le prince d'Orange, qui est passé le canal entre Sas et Gent avec peu de resistence et assiege maintenant Sas, je n'en feray mention,[22] sçachant que vostre Excellence a des plus seures et particulieres de monsieur Vicqfort[23] et d'autres de la cour.

Les lettres de Hambourg que je reçois tantost ne font aucune mention desdittes 4000 hommes ruinés de Gallas par Wittenberg, dont je crois qu'il n'y en a rien.[24] Je reçois aussy tout à l'heure des lettres de leur[s] Excellences le general Torstenson et l'admiral Flemming,[25] dattées à Christi[a]npris le 16me Juillet, par lesquelles on me mande que nostre flotte y est en bon estat et que son Excellence l'admiral a si bien accepté le roy de Dennemark,[26] qu'il s'est repenty de l'ambassade, car ledit admiral monsieur Flemming a - après un vehement combat avec le roy 5 heures durant - contraint le roy et toute sa flotte de prendre la fuite, et si la nuit et la tempeste ne les eussent separé, ce seroit maintenant fait de la flotte du roy. Selon l'advis de sondit Excellence Flemming, je crois que nostre flotte est à cet heure en mer pour encore attaquer celle de Dennemark. Ces sont les plus vrayes nouvelles que pourrons avoir touchant la flotte suedoise.[27]

Il plaira à vostre Excellence d'excuser que je luy escris si franchement sans sçavoir enbellir le stile; ce me suffit de tesmoigner à vostre Excellence que je suis de coeur et d'affection, monseigneur,

vostre tres humble et obligé serviteur,
H. Appelboom.

De Amsterdam, le 1 Aoust 1644.

20 Josua van Sonnevelt († 1648), consul van de Staten-Generaal te Venetië (Schutte, *Repertorium* I, p. 461-462, en *Kronijk HG* 17(1861), p. 414-438).

21 Het 'Manifest, waer in die oorsaecken verclaert worden, welcke die Coninckl[ijcke] Majesteyt tot Sweeden, etc. Bewoghen ende ghedronghen hebben, tot een oorlogh te resolveren ... teghen ... des Conincks Christiani des Vierden tot Denemarck, etc. Vijandtlijcke ende gewelt-dadighe, attentaten. Wt de Sweedsche Spraecke in de Nederlandtsche overgheset', Amsterdam 1644 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5075).

22 Frederik Hendrik had op 25 juli de aanval op Sas van Gent ingezet. Op de 27ste juli sloegen 300 Staatse 'zwemmers' een brug over het kanaal (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 12-14, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 343-345).

23 Voor het jaar 1644 zijn er geen brieven van de Hessische resident Joachim de Wicquefort aan de Zweedse ambassadeur in Parijs overgeleverd.

24 *Supra*, n. 12.

25 In de haven van Christianspries maakten Lennart Torstensson en admiraal Klas Fleming een inspectieronde langs de schepen die deelgenomen hadden aan de strijd met de vloot van koning Christiaan IV. In hun rapporten spraken zij van een grote Zweedse overwinning; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 412.

26 In het heetst van de strijd in 'de Colberger Heyde' werd 's konings vlaggeschip 'Trefoldighed' geraakt door een Zweedse kogel. De voormalige Deense resident in Spanje, Ejler Ulfeldt, kreeg een dodelijk schot; diens broer Knud raakte aan de arm gewond. Koning Christiaan IV liep slechts een verwonding in het aangezicht op; desondanks sprak hij de matrozen moed toe met de woorden: ''t is geen noodt, ick ben noch hier' (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 309).

27 Een afschrift van een brief van de Zweedse admiraal Klas Fleming, dd. 10/20 juli 1644, is aanwezig te Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 8; zie nos. 6987 en 6995.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 9 Aug. 1644.
En in dorso: 2 [*sic*] Aug. 1644 Appelboom.

6986. 1644 augustus 1. Van J. Oxenstierna.[1]

Magnifice et generose domine,

Nullus dubito, quin mentientium protervia etiam in Gallias evolet ibique vulgentur falsa quaedam de victoria Danorum in mari Balthico ad Femern.[2] Germaniae et vicinis aliis tam audacter imponere tentant, ut etiam nuper Gluckstadii[3] gaudia et victoriam explosione tormentorum publicaverint. Nos fisi causae et experientiae eorum qui rei maritimae apud nos praesunt, usque conticuimus dum certi quid de certamine constaret. Ante tres dies accepi literas domini campimareschalli Torstensonii,[4] quae quia Suetico idiomate sunt scriptae, exemplum earum hic non subiungo; secretarii tamen eius Germanice exaratas[5] hic addo.[6] Ex iis liquet quomodo res sit gesta. Nulla nostrarum navium est capta, nulla abysso absorpta. Si quae, ut in tali casu fieri solet, damna aliqua acceperant, iam reparatae sunt. Dominus Flemmingius, ut vir est solertissimus et nauticae rei peritissimus, ita in hoc certamine fortitudinem et industriam suam ostendit; quinquies cum hoste congressus, tandem pugnae loco eum excussit ac cedere coegit. Et nisi nox, nubilum caelum et tempestas orta intervenissent, spes fuit maius detrimentum illatum fuisse Danis. Dominus Flemmingius incensa laterna sua, ceu victoriae indicio et ut suis praeluceret, totam noctem et sequentem etiam diem obiit aquas illas, investigaturus portum qui hostem excepisset; quod cum facere non posset, in Kilensem se cum classe recepit. Nunc in mare ivisse dicitur; an ut Oresundium petat, an porrecturus Theissio,[7] qui ad promontorium Schagen cum altera classe esse dicitur, occasionem invicem commeandi per fretum Balthicum, adhuc incertum est.

Dominus Torstensonius nunc Gallassio obviam it, haud dubie impediturus ne in Holsatiam eat ibique iungatur Danis.[8] Königsmarchius dicitur recuperasse Langvedel in

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 19, 5. Oorspr. Eigenh. ondertek. Minuut Stockholm, RA, E 915, coll. J.A. Oxenstierna ser. A II, Koncept G. Beantw. d. no. 7011.

2 Zie no. 6985. In de *Gazette 1644*, no. 92, dd. 6 augustus 1644, verscheen evenwel een neutraal bericht over de zeeslag in 'de Colberger Heyde' (de wateren in de Hohwachter Bucht).

3 Soldaten van het Deense garnizoen te Glückstadt ontstaken vreugdevuren naar aanleiding van het bericht dat koning Christiaan IV de Zweedse vloot op de vlucht had gejaagd (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 308-311; *Doc. Boh.* VII, p. 118 no. 328, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 278).

4 De Zweedse admiraal Klas Fleming werd in de haven van Christianspries opgewacht door veldmaarschalk Lennart Torstensson.

5 De brief van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson aan de gevolmachtigden te Osnabrück kon op 31 juli, in een Duitse vertaling, worden getoond aan de heer Malpierre, zoon van de Franse resident Claude de Salles, baron van Rorté (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 412).

6 Het afschrift ontbreekt.

7 Op 14 juli had admiraal Maerten Thijssen de zeilen laten hijsen van de tweede hulpvloot van Louis de Geer. Met 30 schepen zette hij koers naar het Skagerrak. Na het ronden van de kaap van Skagen zocht de Zeeuwse Zweed verbinding met het smaldeel dat admiraal Peter Blumme (Blomme), bevelhebber van de Zweedse vlootbasis in Stralsund (*SBL* V, p. 76-77), te Ålborg voor anker had laten gaan ('Brieven van Louis de Geer', in *BMHG* 29(1908), p. 271-274, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 98-99).

8 Na de capitulatie van het Zweedse garnizoen van Boizenburg vervolgde het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, zijn mars naar het hertogdom Holstein. Op 1 augustus hield de graaf een wapenschouw in Bad Oldesloe: 1500 cavaleristen en 6000 infanteristen hadden zich present gemeld (*Doc. Boh.* VII, p. 122 no. 342 en p. 123 no. 346; Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 401-403).

episcopatu Bremensi.[9] De Ragozio prospera omnia habemus.[10]
Deus fortunet sacrae regiae Maiestatis arma et largiatur in his bellorum difficultatibus sacrae [regiae] Maiestati victoriarum trophaea,
Magnificentiae vestrae ad amica officia paratissimus,
Johannes Oxenstierna A[xels]son m.pa.

Osnabrugae, die 22 Iulii, stylo vetere, anno 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 23 Aug.[?]
De minuut te Stockholm heeft in dorso: Osnabrugae, die 22 Iulii anno 1644. Ad dominum legatum Grotium, etc. J.O.A.

6987. 1644 augustus 4. Van J. Oxenstierna.[1]

Magnifice et generose domine,
Scripsi ante octo dies[2] de certamine navali,[3] addito tum literis meis apographo litera(rum) secretarii cuiusdam. Exinde adve(nerunt) etiam literae domini Flemmingii, non quidem ad me, sed ministrum quendam regiae Maiestatis.[4] Earum quoque exemplar adiungo,[5] ut videatur quam congruant veritati quae antehac sparserant Dani de sua victoria. Archiepiscopus Bremensis Glucstadii est.[6] Aegre id ferre dicuntur ordines Bre-

9 Het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, trok op 12 juli langs de pas bij Langwedel (ten noorden van Verden). De volgende dag stond het al voor de aartsbisschoppelijke residentie Bremervörde (*Doc. Boh.* VII, p. 117 no. 325).
10 De Zevenburgse commissaris Jacob Rebenstock hield de Zweden regelmatig op de hoogte van de strijd van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi tegen de keizerlijken van Johann, graaf van Götz(en) (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 402).
1 Minuut Stockholm, RA, E 915, coll. J.A. Oxenstierna ser. A II, Koncept G. Handtekening wellicht afgescheurd. De doorhalingen en verbeteringen van de hand van de opsteller van deze brief zullen niet worden gesignaleerd.
2 Misschien doelt de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna op zijn brief van 22 juli/1 augustus (no. 6986). Bij dit schrijven had hij een in het Duits vertaalde brief van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson ingesloten.
3 De zeeslag die op 1/11 juli in ‘de Colberger Heyde’ (de wateren in de Hohwachter Bucht) was uitgevochten, eindigde onbeslist, doch geen van de strijdende partijen wilde dit toegeven. Zowel koning Christiaan IV van Denemarken als de Zweedse admiraal Klas Fleming eisten de overwinning op.
4 De Zweedse admiraal Klas Fleming maakte zijn ‘overwinning’ ook bekend aan de regering in Stockholm. In aanwezigheid van koningin Christina besloten de rijksraden de 4de/14de augustus te reserveren voor een dankdag (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 587).
5 De bijlage is niet overgeleverd. Waarschijnlijk komt de inhoud van deze brief overeen met het verslag dat Harald Appelboom van de Zweedse admiraal Klas Fleming mocht ontvangen; zie nos. 6985 en 6995.
6 Aartsbisschop Frederik van Bremen, generaal van het Deense leger, liet de soldaten die tot voor kort de postroutes van Hamburg naar Osnabrück onveilig hadden gemaakt, terugkeren naar de Deense garnizoenssteden Glückstadt en Krempe.

menses atque ideo nunc cum nostratibus de certo subsidio militi pendendo tractare dicuntur.[7] Rakocii fortun(am) inclusae edocent.[8]

Quibus Magnificentiam vestram ca(elesti) favori commendo, maneoque,

Magnificentiae vestrae ...

In dorso staat: Osnabrugae, die 25 Iulii anno 1644. Ad dominum Hugonem Grotium. J.O. Axelii.

6988. 1644 augustus 6. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Regis in Anglia res videntur satis malae.[2] Sed in bello multae sunt fortunarum vices. Gravelingam captam iam noritis.[3] Dux Anguianus cum marescallo Turenae se coniungit subventurus Friburgo. De proelio navali[4] in Codano sinu[5] nihildum certi habemus, sed quantum consentiunt rumores maius damnum Dani sensere.

Pauxillum restat ad indices super Annotatis ad Vetus Testamentum.[6] Dominum Utenbogardum velim officiose salutes[7] et leniter aurem ei vellas.[8] Multum dubito an consilium illud de severius tractandis romanensibus semper bonos habiturum sit eventus.[9] Si numerus minui non potest, quid attinet augeri odia?[10] Sed de his viderint quorum curae ea res commissa est. Ego semper eorum misereor quibus ob conscientiam incommodatur.

Deus te, uxorem, liberos servet,

7 De Staten van het aartsbisdom Bremen waren weinig ingenomen met het optreden van aartsbisschop Frederik. Heimelijk zochten enkele standen toenadering tot de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck (Lorenz, *Das Erzstift Bremen*, p. 47-48).

8 Afschriften van brieven van de Zevenburgse commissaris Jacob Rebenstock over de strijd van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi tegen de keizerlijken van Johann, graaf van Götz(en), zijn in de correspondentie van Grotius niet teruggevonden; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 402.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 970 App. no. 717. Antw. op no. 6977, beantw. d. no. 7003.

2 Het koninklijke leger van prins Rupert (Robert) van de Palts had bij Marston Moor (2/12 juli) een zware nederlaag geleden.

3 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 6 augustus.

4 De slag die koning Christiaan IV op 1/11 juli in ‘de Colberger Heyde’ (de wateren in de Hohwachter Bucht) met de vloot van de Zweedse admiraal Klas Fleming had geleverd. In de *Gazette 1644*, no. 92, dd. 6 augustus 1644, verscheen een neutraal verslag van de strijd in de Oostzee.

5 ‘in Codano sinu’, in de *Epist.* ten onrechte: ‘in Codano sane’.

6 De Parijse drukker Sébastien Cramoisy ondervond problemen bij het verkrijgen van een privilege voor de uitgave van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137). Hierdoor was het persklaar maken van de indices in de verdrukking geraakt (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 240, p. 264-265, p. 361 en p. 384).

7 Johannes Wtenbogaert bracht een laatste bezoek aan zijn geboortestad Utrecht.

8 De tijd ontbrak om de bejaarde remonstrant nog eens te raadplegen over de noodzaak en de beste manier om de eenheid der kerken te herstellen.

9 De Staten van Holland overwogen een nieuw plakkaat uit te vaardigen tegen de ‘onlijdelijke stoutheid der Pausgesinden’ (*Res. SH*, dd. 11, 15-16, 18 en 23 juli 1644).

10 Vgl. J.D.M. Cornelissen, ‘Hugo de Groot en de vervolging der katholieken’ in *Studia Catholica* 20(1944), p. 201-208.

tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

6 Augusti 1644.

6989. 1644 augustus 6. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De menichte van secten can God niet behaegen ende strijdt met het artyckel ‘Unam ecclesiam’.[2] Men moet dan de oorzaecken van dit quaed onderzoucken om 'tzelve wegh te nemen, daertoe elck zijn talent moet bijbrengen, ick te meer, omdat ick mij door belofte daertoe vinde verbonden.[3] In Polen werdt tot vereeniging gearbeit,[4] oock op andere plaetzen, zoo ick verstae. Ende offschoon nu daertoe ghene dispositie en waere, zoo moeten wij, niet wetende hoelang wij leven zullen, doen dat wij connen ende boomen zaien - die misschien geen dienst en zullen doen dan aen de kindskinderen -, recht gaen ende d'uitcomste God bevelen.

Ick heb goedgevonden Cerisantes' conversatie af te snijden om veele propoosten die hij heeft gehouden tegen de waerheit ende omdat hij zich gevanteert heeft last te hebben met mij niet te communiceren,[5] hoewel hij zedert eenigen tijd anders op dat stuck heeft begonst te spreecken. Hij werdt bekent. Maer het is waer dat ick niet alleen in Hollant, maer oock hier wangunstigen heb, omdat ick garen de oorlogen zagen geëindicht die anderen willen doen duiren.

Van Neef approbere ick uwe Ed. oordeel.[6] 'tGunt d'heer Graswinckel zegt[7] meene ick dat van Aelianus comt;[8] uit wat intentie weet ick niet wel. Mijn advys dat ick gegeven heb aen de Engelschen gezanten is altijd geweest dat den coning most verzeeckering doen aen Vrancrijck ende Swede van zich te willen bij haer vougen,[9] zelfs met wapenen

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. Diederichs, 30 B no. 26. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6990.
2 ‘Credimus ... [in] unam sanctam catholicam et apostolicam ecclesiam’ in het ‘Symbolum Nicaeno-Constantinopolitanum’ (Denzinger, *Enchiridion Symbolorum*, Barcelona, etc. ^{33}1965, p. 66-67 no. 150).
3 Vgl. no. 6972. Ook ambtshalve voelde Grotius zich verplicht zijn talenten aan te wenden om de eenheid der kerken te bevorderen. In de instructie die hij bij zijn benoeming tot Zweeds ambassadeur te Parijs (1634) had ontvangen, was het volgende artikel opgenomen: ‘Zal die van de Gereformeerde religie in Vrankrijk vermanen bij alle occasiën zich in zulken gehoorzaamheidt en respect te gedragen tot hunnen koning, dat zij zijne Majesteyts gunste en genade tot zich meer en meer mogen verwekken’ (Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 6-7).
4 Grotius was uitgenodigd voor de ‘fraterna collatio seu colloquium charitativum’ van Toruń; zie no. 6879.
5 In haar brief van 18/28 mei (no. 6883) had koningin Christina van Zweden enige woorden gewijd aan de missie van haar speciale commissaris Marc Duncan de Cerisantes naar het Franse hof. Aan de hand van dit schrijven kon Grotius vaststellen dat de heer van Cerisantes zich niet hield aan de taken die de koningin haar ‘envoyé’ in Deense aangelegenheden had opgelegd.
6 ‘Neef’, codenaam voor Frederik Hendrik. Diens politieke voorkeuren waren voor discussie vatbaar.
7 Vgl. no. 6898. De Haagse advocaat-fiscaal mr. Dirck Graswinckel was een ingewijde in Zweedse kringen (*Een rondgang langs Zweedse archieven*, p. 159 en p. 176).
8 ‘Aelianus’, codenaam voor de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona. In zijn brieven van 16, 23 en 30 juli (nos. 6959, 6972 en 6979) reageerde Grotius op het verslag van het onderhoud dat zijn zwager ten huize van Joachim de Wicquefort mocht hebben met Erik Axelsson Oxenstierna over de ‘commissie van Cerisantes’. Tenslotte kwam hij tot de conclusie: ‘Ick acht Aelianus deze zending heeft helpen procureren ofte goedvinden, meenende daermede de Vereenigde Nederlanden te disponeren tot hulp tegen Denemarcken’.
9 Grotius had in de zomer van 1643 geijverd voor een Frans-Engels-Zweedse alliantie tot herstel van de keurvorstelijke familie in de Palts (nos. 6259, 6271 en 6379 (dl. XIV) en no. 6707). Zijn ‘adviezen’ ontvouwde hij in gesprekken met leden van de ‘Conseil d'Etat’, de Engelse resident sir Richard Browne (*DNB* VII, p. 55-57) en de Paltsische agent (Johann) Friedrich Pawel von Rammingen.

zoo zulcx anders in zeeckere corten tijd niet en waer te becomen, tot restitutie van het Paltzische huis, te weten zoo wanneer door een inlandsche vrede zijne wettelijcke authoriteit in Engelant zoude zijn gerestabilieert ende dat de twee voors[egde] croonen van Swede ende Vrancrijck daervan verzeeckert zijnde dezelve inlandsche vrede zouden moyenneren, zijnde de macht van die twee croonen in deze tijd zeer considerabel. Zoo 't waer is dat eenige mompelen dat den coning van Engelant[10] kennisse heeft gehadt van het desseing van Denemarcken, Polen ende Moscovië ende Swede, zoo zoude Swede groote reden hebben om hem niet veel goeds te gunnen. 't Schijnt dat voor de Vereenigde Nederlanden beter waer geweest partij te kiesen in de zaecken van Engelant dan zoo te neutralizeren.[11]

Ick hebbe hier de zaecke van mevrouw de landgravinne aengaende 't logeren in Oost-Vrieslant zeer gerecommandeert ende zal daerin continueren.[12]

Mijnheer den baron Oxestiern is bij mij geweest, maer meent terstont te gaen reisen door Vrancrijck in Italië, 'twelck mij leedt is.[13]

6 Augusti 1644.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 6 Aug. 1644. Cerisantes' conversatie affgesneden.

6990. 1644 augustus 6. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Voor Gravelingen zal men noch wel zes weecken bezigh zijn om alles in ordre te herstellen.[2] Eenigh geschut gaet daernaetoe, zoo om de stad te verstercken als om eenige

10 Het ‘desseing van Denemarcken, Polen ende Moscovië ende Swede’, lees: ‘tegen Swede’. Lord George Goring, de koninklijke Engelse ambassadeur in Parijs, had de indruk gewekt dat koning Karel I van Engeland op de hoogte was van de door de Habsburgers ingegeven samenzwering van koning Christiaan IV van Denemarken, koning Wladislas IV van Polen en tsaar Michael Fedorovitsj tegen de Zweedse aanwezigheid aan deze zijde van de Oostzee (no. 6681, en Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 190). In ieder geval was de oorlog die de Zweden op 12/22 december 1643 tegen de Deense vorst hadden ontketend, de koning van Engeland niet bijzonder welkom geweest; zie nos. 6650 en 6666.

11 De Engelse vredesmissie van de Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude. In een verslag, dd. 8 juli 1644, aan de Staten-Generaal gaven zij zichzelf weinig kans om ‘lords’ en ‘commons’ nader tot de koning te brengen: ‘faute van goede genegentheyt van beyde sijden’ (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 120).

12 Grotius schaarde zich achter de protesten van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel en haar resident Winand von Polhelm tegen de militaire steun die Frederik Hendrik aan graaf Ulrich II van Oostfriesland had verleend; zie no. 6963.

13 Erik Axelsson Oxenstierna, zoon van de rijkskanselier, trok over Orléans en Angers naar Nantes (Stockholm, RA, E 619, brieven van Jonas Hambraeus aan Axel Oxenstierna, dd. 13 augustus en 3 september 1644).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 37i. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6989. Beginnend bij ‘Men heeft noch hoope van Lerida’, copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 9/19 augustus 1644).

2 De Spaanse gouverneur don Fernando de Solis was op donderdag de 28ste juli accoord gegaan met de overdracht van de vesting Gravelines (Grevelingen) aan de ‘generalissimus’ Gaston van Orléans. Op 1 augustus bracht de *Gazette 1644*, no. 90, in een ‘extraordinaire’ de tijding: ‘La prise de Graveline, par monseigneur le duc d'Orleans, avec les articles de sa reddition’. Vier dagen later vervolgde de *Gazette 1644*, no.

forten bij Bourbourg aen te tasten. Den hertogh van Elboeuf is bij Guise.[3] Den hertogh van Anguien[4] heeft zich gevoucht ontrent den marescal de Turaine met mening om de stadt van Friburg te ontzetten ofte eene inval te doen in Beieren. Die voor Friburg hebben in de assauten vierhondert man verloren, men zegt oock dat daer gebreck is van vivres. Wat hertogh Carel doen zal is noch onzeecker.[5] 't Schijnt hij tijd wil winnen. Eenige zeggen dat hij 't gelt van Spaignie heeft ontfangen[6] ende tweeduizent man te voet, tweeduizent te paerd zal geven aen Beck. Den hertogh van Anguien vertreckende heeft eenigh volck op de frontier van Lutsenburg gelaeten.[7]

Men heeft noch hoope van Lerida te ontzetten door den marescal de La Motte-Odincourt, die ontrent vijftienduizent man bij zich heeft.[8] Van Italië werdt getwijffelt off prince Thomas is voor Arona[9] off bij Sint Salvador in 't Montferrat;[10] heeft bij zich achtduizent te voet, vierduizent te paerd ende verwacht tweeduizent luiden uit het Monferrat. De Fransoisen aldaer attaqueren Spino,[11] welcke plaetse versterckt is met duizent man uit Finael. Seravalle[12] werd oock bij de Spaenschen bezet met vijftienhondert Duitschen ende amonitie van oorlogh ende vivres. Die van Milan beginnen haer te roeren

3 Het gevaar was nog niet geweken. Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf, gouverneur van Picardië, moest bedacht blijven op een verrassingsaanval van het leger van de Zuidnederlandse 'gouverneur des armes' Ottavio Piccolomini (*Lettres Mazarin* I, p. 789-790 en II, p. 46-48).

4 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, had de uitkijkpost Amblimont op 23 juli moeten verlaten om assistentie te verlenen aan de Frans-Weimarsen die aan de Rijn de strijd zouden aanbinden met de Zwabisch-Beierse legermacht van François de Mercy en Johan van Werth. Aangekomen in de Zweedse enclave Benfeld (31 juli), ontving hij uit het legerkamp van maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, het bericht dat het Frans-Weimarse garnizoen van Freiburg im Breisgau op 28 juli een vrije aftocht van de Zwabisch-Beiersen had bedongen (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 312-315; *Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 12, en H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 146).

5 Hertog Karel IV van Lotharingen had op 24 juni te Gemünden, ten overstaan van de Franse diplomaat Bernard du Plessis-Besançon, een overeenkomst met Frankrijk getekend. Nauwelijks was hij teruggekeerd bij zijn troepen aan de Moezel, of hij trad weer in onderhandeling met het Spaans bewind in de Zuidelijke Nederlanden (*Mémoires de Du Plessis-Besançon*, p. 44-49 en p. 176-179).

6 In Munster vingen de Franse gevolmachtigden het gerucht op dat hertog Karel IV van Lotharingen zich zou voegen bij het leger in de Zuidelijke Nederlanden. In een schrijven van 15 augustus bevestigde kardinaal Jules Mazarin dit bericht: 'Les advis que vous aviez que Monsieur de Loraine avoit joinct les ennemis ne sont pas faulx' (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 404 en p. 451).

7 Pierre de Magalotti hield in opdracht van de hertog van Enghien het oog gericht op de bewegingen van de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck in het gebied tussen Maas en Moezel (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 311 en p. 370-371).

8 Pas op 12 augustus drong het tot de Parijzenaars door dat het leger van de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, de hoop al had opgegeven: op 30 juli had de Franse gouverneur De Chaussy ('le sieur du Saussay') de stad Lérida overgedragen aan de Spaanse bevelhebber don Felipe de Silva (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 205, en *Gazette 1644*, no. 95, dd. 13 augustus 1644).

9 Het Frans-Savoyaardse leger van prins Tommaso Francesco van Savoye had de voorkeur gegeven aan een aanval op de stad Arona aan het Lago Maggiore.

10 San Salvatore Monferrato, ten noorden van Alessandria.

11 Spigno Monferrato lag aan de belangrijkste toegangsweg naar de Spaanse garnizoensstad Finale Ligure.

12 Serravalle, ten zuiden van Tortona. In het voorjaar van 1643 had het Frans-Savoyaardse leger deze strategisch belangrijke plaats moeten prijsgeven aan de Spanjaarden; zie no. 6007 (dl. XIII) en nos. 6024 en 6094 (dl. XIV).

ende hebben zestienhondert man gezonden om de raccolte te doen in het Alexandrin.[13] Die van Alger hebben eenige Spaensche schepen becomen. Te Tunez is de peste sterck.

Hohentwiel heeft zijne ostagers wederbecomen ende de Beyersche wedergezonden.[14] Den uitganck werd zeer geïncommodeert.[15] Grancei zal gouverneur zijn van Gravelingue.[16] Tuschen de marescaux de La Millerai ende Gassion zijn groote onlusten.[17] De procureurs alhier blijven van 't hoff, clagende over eene nieuwe tax.[18] In Dauphiné ende Bourdeaux zijn oock eenige brouilleriën,[19] ende alzoo voor Normandië werdt gevreest is den hertogh van Longueville derrewaert gezonden[20] ende nae het Limousyn vierduizent man. 't Regiment van Albret ende negen nieuwen werden gezonden nae den hertogh van Anguien.[21]

De coninginne van Engelant is bij Brest in Clein Bretagne aengecomen.[22] Heeft twee medicijns vanhier verzocht,[23] ende zoo die zulcx voor haere gezondtheit goedvin-

13 De Milanese gouverneur Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, doorzag de krijgsplannen. Alle garnizoenen liet hij vanuit zijn steunpunten in de omgeving van Alessandria (Alexandrin) opnieuw bevoorraden; vgl. *Archivo de Simancas, Catálogo* XXIII. *Papeles de estado. Milán y Saboya*, p. 345-347.

14 Ondanks de wapenstilstand die hij op 31 mei met de Zwabisch-Beierse veldmaarschalk François de Mercy was overeengekomen, hield Konrad Widerholdt, gouverneur van de vesting Hohentwiel, de mogelijkheid open voor terugkeer naar het Franse kamp: op 1 juli ging hij accoord met de artikelen die hem door Jacques Le Fèvre de Caumartin, de Franse ambassadeur in Zwitserland, waren voorgelegd (Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 33 n. 6: 'Articles élaborés entre l'ambassadeur de France à Soleure et le colonel Wiederholt, 1er juillet 1644').

15 De keizer en de hertog van Beieren weigerden de overeenkomst met de vestingcommandant nog langer te erkennen (*supra*, n. 14). Sinds die tijd verscherpte de Zwabisch-Beierse kolonel Marimont het toezicht op de wegen naar de vesting Hohentwiel (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 145, en Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 302).

16 De ervaren krijgsman Jacques Rouxel de Médavy (1603-1680), graaf van Grancey, werd belast met het bevel over het Franse garnizoen van Gravelines. In 1651 verwierf hij de waardigheid van 'maréchal de France' (*DBF* XVI, kol. 938).

17 Tijdens de intocht van het Franse leger in Gravelines streden de maarschalken Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, 'grand maître de l'artillerie', en Jean, graaf van Gassion, om de préséance (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 203, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 19).

18 In een arrest van 7 juli hadden de raadsheren van het Parlement van Parijs de tenuitvoerlegging van het edict van de 'toisé' van 27 januari 1644 verzacht. Terstond bedacht Michel Particelli, heer van Emery, 'contrôleur général des finances', een nieuwe belasting: 'la taxe des aisés' (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 93-94).

19 Het belastingoproer in de Dauphiné was gericht tegen het optreden van de intendant Nicolas Fouquet (Chéruel, *o.c.* II, p. 91-93, en *Lettres au chancelier Séguier* I, p. 635-636 en p. 674).

20 Henri d'Orléans, hertog van Longueville, gouverneur van Normandië, voorkwam met zijn aanwezigheid een herhaling van de ongeregeldheden van afgelopen winter (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 220).

21 De hertog van Enghien kreeg de lang verwachte versterkingen. Het regiment d'Albret was gelicht op naam van zijn zoon, Henri-Jules de Bourbon (* 29 juli 1643), hertog van Albret; vgl. no. 6364 (dl. XIV), en Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 298.

22 Koningin Henriëtte Maria van Engeland had in Pendennis Castle (Cornwall) gewacht op een gelegenheid om scheep te gaan naar Frankrijk. Voor de haven van Falmouth kruisten echter vier of vijf zwaarbewapende schepen van het Parlement. Een Hollandse kruiser waagde de overtocht (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 23 en p. 29). Op 26 juli kon de koningin niet ver van Brest aan land worden gebracht (*Gazette 1644*, no. 93, dd. 6 augustus 1644, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 123-124).

23 De arts Théodore de Mayerne-Turquet maakte zich zorgen over de gezondheidstoestand van de koningin zo kort na de bevalling van een dochtertje, Henriëtte (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 121, en *Mémoires de madame de Motteville* II, p. 115-118).

den meent te gaen nae de wateren van Bourbon.[24] Zal apparentelijck daernae zoecken de coninginne-regente te zien ende de zaecken van den coninck van Engelant te recommanderen, die zoo wij hier verstaen in quade poincten zijn. Die van het parlement willen monsieur de Sabran, resident van Vrancrijck,[25] geene audiëntie geven tenzij dat hij zijne credentie presentere aen de twee cameren[26] volgens d'exemplen van Spaignie, Portugael ende de Geünieerde Nederlanden.[27] 'tZelve parlement was verwachtende eenige extraordinaire gedeputeerden uit Schotlant om met dezelve te delibereren over de zaecke van de vrede.[28] De nederlagh van prince Robert is groot geweest[29] Men zegt de boeren daerontrent bij de vierduizent dooden hebben begraven ende noch wel zooveel in de vlucht zijn tenedergebracht. Jorck was overgegeven, den coning was tusschen Oxford ende Glocester met zeven- ofte achtduizent man vol desordre.[30] Waller hoopte haest te hebben tienduizent man. Brown hadde Grinland ingenomen op den Teems;[31] doet die plaets raseren ende fortifieert Reading. Alle de Ieren die men becomt werden opgehangen.[32] Den grave van Essex[33] hadde Taunton ingenomen in Somerset.[34] Men meent de stadt van Neucastel haer oock zal overgeven aen de parlamentarissen,[35] die oock Oswes-

24 De heilzame wateren van Bourbon-Lancy (kuuroord ten oosten van Moulins).

25 De Franse zaakgelastigde Melchior, heer van Sabran, had zijn opwachting gemaakt bij de koning en koningin. Tijdens zijn verblijf te Oxford ving hij berichten op over een koninklijke zege. Teruggekeerd in Londen roemde hij de successen van het koninklijke leger van prins Rupert (Robert) van de Palts op het slagveld van Marston Moor (2/12 juli). Het Parlement trok zijn geloofwaardigheid onmiddellijk in twijfel (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 116-119).

26 Tot nu toe had de Franse regering het Londense Parlement niet willen erkennen. Eind augustus ontving de heer van Sabran aangepaste geloofsbrieven (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 122 en p. 129, en *The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 285-286).

27 Don Alonso de Cárdenas, de Spaanse ambassadeur in Engeland, was eind juni de eerste diplomaat die het Londense Parlement officieel om een audiëntie had verzocht. In diens voetspoor traden weldra de Portugese resident dr. Antonio de Sousa de Macedo en de Staatse vredesbemiddelaars Albert Joachimi, Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude; zie no. 6940.

28 Enkele dagen na zijn overwinning bij Cropredy Bridge (begin juli) had koning Karel I in brieven aan Robert Devereux, graaf van Essex, de 'lords and commons of Parliament assembled at Westminster' zijn vredeswensen kenbaar gemaakt. Het Parlement droeg de beantwoording van de koninklijke boodschap over aan het 'Committee of Both Kingdoms' (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 274-275, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 124).

29 Het Schotse expeditieleger van Alexander Leslie, graaf van Leven, verenigd met de Parlementslegers van Ferdinando Fairfax en Edward Montague, graaf van Manchester, had de koninklijken van prins Rupert (Robert) van de Palts teruggedreven naar hun steunpunten in Lancashire en Cheshire. Na de slag bij Marston Moor hervatten de Schotten de belegering van York. De stad gaf zich op 16/26 juli over (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 23 en p. 33, en *Gazette 1644*, no. 95, dd. 13 augustus 1644).

30 Koning Karel I had de achtervolging ingezet op het Parlementsleger van sir William Waller. Eind juli rukte de koning over Bristol naar Exeter op (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 121 en p. 128).

31 De parlementsgezinde 'sergeant major' (generaal-majoor) Richard Browne nam op 12/22 juli bezit van Greenlands House (nabij Henley-on-Thames) (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 118, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 10).

32 Zeven Ierse soldaten van het koninklijke leger werden in Dorchester opgehangen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 126).

33 Het leger van de parlementsgezinde legeraanvoerder Robert Devereux, graaf van Essex, werd van een belegering van Exeter afgehouden door de koninklijken van prins Moritz (Maurits) van de Palts.

34 In Taunton troffen de parlementsgezinden flinke voorraden oorlogsmateriaal aan (*CSP Dom. 1644*, p. 335 en p. 355).

35 Een nieuwe lichting Schotten, onder bevel van Archibald Campbell, graaf van Argyll, en James Livingstone, graaf van Callander (Calender), zette meer vaart achter de belegering van Newcastle (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 114 en p. 116).

tree,[36] gelegen bij Ghrosbury, ende Chester hebben doen ontzetten. In West-Indië in Nieuw Engelant zijn oock verdeelt over royalisten ende parlementairen,[37] ende alzoo zij handsgemeen geworden waeren zijn de wilden op beide aengevallen ende hebben bij de vijftienduizent gedoot.[38] Den grave van Neucastel[39] ende anderen die haer uit 's conincx leger gesalveert hebben nae Hamburg, zijn verclaert criminels bij den crijgsraed.

Uit Francfort verstaen wij dat daer gelooft werdt dat de brieven ende vivres niet meer met zeeckerheit en passeren van Wenen, maer dat den grave van Bouchain[40] last had om de wegh te openen, doch dat hem stont te vrese door de boeren; dat oock de arrière-garde van Gotz' leger[41] op haer vertreck schade hadde geleden. Maer dat den bassa van Offen hoope gaf dat Rakoczy last zoude crijgen terugge te trecken, wanneer de ambassade van den keizer zoude zijn gecomen te Constantinople.[42] In de Francfordsche vergadering, als men zoude delibereren over de brieven van de ambassadeurs van Vrancrijck, is bij de Oostenrijksche gezegt[43] dat men reden hadde ter oorzaecke van dezelve brieven de sauf-conduicts te revoceren,[44] maer dat den keizer zich zoude contenteren wanneer de Rijcxstenden toonden dat het ongelijck gedaen aen haer hoofd haer raeckte. 't Advys van de Beierschen[45] was dat men alle de copië[n] van de voors[egde]

36 Sir Thomas Myddelton (Middleton) (1586-1666) was met instructies van het Parlement naar Cheshire vertrokken. Hij voorkwam. de verovering van Oswestry (ten noordwesten van Shrewsbury) door eenheden uit het leger van prins Rupert van de Palts (*DNB* XXXIX, p. 441-443, en *CSP Dom. 1644*, p. 330-331 en p. 337-339).

37 Naar het voorbeeld van het Parlement in het moederland namen de puriteinse ingezetenen van Massachusetts, Plymouth, Connecticut en New Haven het bestuur in eigen hand en sloten in 1643 een 'Confederation' tegen de Indianen, de Hollanders en de Fransen. Koningsgezinden waren vooral aan te treffen in Maryland en Virginia (S.E. Morison, *The Oxford History of the American people*, p. 69-74).

38 Het aantal slachtoffers is overdreven. In 1636 doodden de Pequot indianen enkele kolonisten. Een jaar later sloeg een leger uit Connecticut de opstandigen nabij Stonington uiteen (*Encyclopedia of American History*, p. 43-44).

39 Teleurgesteld over de strategie die prins Rupert (Robert) van de Palts had gekozen voor het ontzet van York, verliet de koningsgezinde legeraanvoerder William Cavendish, markies van Newcastle, het land. Met een gevolg van 70 edelheden ging hij scheep naar Hamburg (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 118, p. 121 en p. 123; *CSP Dom. 1644*, p. 331 en p. 378, en *The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 278 en kol. 286).

40 Johann Christoph, graaf van Puchaim, maakte de weg vrij voor de troepen die Nicolaus (Miklós), graaf Esterházy, 'Palatinus' van Hongarije, ter beschikking had gesteld voor de strijd tegen de Zevenburgers (*Doc. Boh.* VII, p. 112 no. 309).

41 De keizerlijken die in opdracht van Johann, graaf van Götz(en), het leger van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi moesten achtervolgen in het gebied tussen de rivieren Hornád (Hernád) en Tisza (Theiß), ontvingen geen enkele steun van de plaatselijke bevolking (*Doc. Boh.* VII, p. 115 no. 318, p. 117 no. 324 en p. 124-125 no. 352, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 352-353).

42 Mousa, pasja van Boeda (Ofen), had aanvankelijk partij gekozen voor de Zevenburgse vorst György I Rákóczi. Hij kwam tot inkeer tijdens de onderhandelingen met de keizerlijke diplomaat Hermann, graaf van Czernin, over het verlenen van een vrijgeleide voor diens ambassade naar Constantinopel (*Doc. Boh.* VII, p. 114 no. 317 en p. 124-125 no. 352).

43 Keizer Ferdinand III had zijn 'Proposition ... wegen der Frantzösischen plenipotentiarien invitation schreiben' op 31 mei/10 juni laten afkondigen in de 'Deputationstag' te Frankfort (*Urk. u. Act.* I, p. 852-855). Nog diezelfde maand bood hij de vergadering een nadere toelichting aan (Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 223-252).

44 De afgifte van vrijgeleidebrieven aan de vredesdelegaties was verzekerd in het preliminair verdrag van Hamburg, dd. 25 december 1641.

45 Hertog Maximiliaan I van Beieren en de keurvorst-aartsbisschop van Keulen hadden steeds gepleit voor het onbeantwoord terugsturen van de uitnodiging die de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien op 6 april 1644 aan de Duitse vorsten en standen hadden gericht. Alleen de vertegenwoordiger

brieven moste intrecken ende terugge‹ge›zenden met verwijt van insolentie. Dit wierd gevolgt bij de Bourgondische.[46] Eenige moderate zeiden dat den keizer, zoo hij zichzelve ofte zijn huis vondt verongelijckt bij de Fransche brieven, zich daervan mocht resenteren, maer dat de princen ende stenden van het Rijck zoo moede waeren van het oorlogh dat alle haere gedachten nergens toe en gingen als tot een paix,[47] gevende te bedencken off niet oorboir en zoude zijn dat de Rijcxstenden in 't gemeen geadmitteert wierden tot de handeling te Munster ende Osnabrug; maer werd zeer getwijffelt off dit laetste zal gevolgt werden bij de meeste stemmen. Den hertogh van Nieuburg[48] heeft de Rijcxsteden[49] doen animeren om haer recht wel te bewaeren.

6 Augusti 1644.

Van de vrede werdt gehandelt tusschen den coning van Engelant ende 't parlement van Londen; off het ernst is weet ick niet. 't Oorlogh van Engelant is overgewaeit nae Nieuw Engelant in West-Indië, alwaer de coningsche ende de parlamentarisse tegen malcander handsgemeen zijnde zijn overvallen bij de wilden ende veele omgebracht. Dit zijn de vruchten van inlandsche oorlogen. De ambassadeurs van Castille, Portugal ende anderen hebben aen het parlament tot Westmunster alle eere gedaen die zij begeerden, maer Sabran, resident van Vrancrijck, maeckt noch wat difficulteit.

Mijnheer den baron Oxenstern wil hier niet blijven,[50] maer wil de reste van Vrancrijck zien ende mischien oock Italië. God geve sijne Genade eene goede reise ende mij 't geluck om dezelve in haere wedercomste te dienen.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port 8 st.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 6 Aug. 1644 uyt Paris.

46 Peter (Pierre) von Weyms, president van de Raad van Luxemburg, woordvoerder van de Bourgondische Kreits op de Frankforter 'Deputationstag'; zie no. 6707. Zijn stemgedrag in de 'Fürstenrat' hing af van de directieven die hij van de Spaanse gevolmachtigden in Munster ontving (R. von Kietzell, 'Der Frankfurter Deputationstag von 1642-1645' in *Nassauische Annalen* 83(1972), p. 116, en *Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. 10).

47 Op 6 augustus schreven de Franse gevolmachtigden aan de graaf van Brienne dat hun uitnodiging nog lang onderwerp van discussie zou blijven: 'Quoyque la dièt te de Francfort soit toujours en incertitude de la résolution qu'elle doit prendre sur nostre lettre circulaire, nous ne laissons pas de temps en temps d'en recevoir la response de quelque Prince et de quelque grande ville. Nous vous envoyons la coppie de celle qui nous a esté faitte par l'Archevesque de Magdebourg et les villes de Hambourg, de Lubec et de Brême' (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 431).

48 Wolfgang Wilhelm van Palts-Neuburg (1578-1653), hertog van Gulik en Berg, verdedigde de autonomie van de rijkssteden en Kreitsen binnen het Rijk (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 249-250).

49 De rijkssteden Neurenberg, Frankfort, Straatsburg en Ulm hadden de beantwoording van de Franse uitnodiging in overweging genomen; zie nos. 6940, 6950 en 6960.

50 Erik Axelsson Oxenstierna, zoon van de rijkskanselier, trok over Orléans en Angers naar Nantes.

6991. 1644 augustus [6]. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Die Iovis regem et reginam regentem vidi,[2] valentes ambos, regem supra quam fert aetas sexennis corpore et ingenio praestantem. Gratulatus utrique sum de Gravelinga. Dixi ex historia vetere et nova quae rei convenire videbantur. Addidi quaedam de rebus nostris contra Danos.[3] Ad quae nihil regina regens; tantum hoc testata est non dubitare se, quin res suae prosperae gaudium reginae nostrae adferrent. Causas belli Danici fusius quam ante explicatas, quas e Suedia acceperam, ut hic recudi facerem, omnes compellavi librarios. Nemo est qui id suscipere audeat sine permissu, quem a cancellario Franciae impetrare non possunt.[4] Itaque de duobus transmissis ad me exemplis alterum mihi ad memoriae subsidium retinui, alterum dedi comiti Bryennio, ut secretario status ad res externas,[5] edocendo ipsi et per ipsum aliis de iustitia, imo necessitate horum armorum.

Gravelingae munimenta[6] ita cuniculis machinisque et oppugnandi defendendique artibus confusa perturbataque sunt, ut sesquimestri tempore futurum sit opus ad ea reponenda. Interim Gassio dicitur mari ire ad principem Arausionensem, qui castellis aliquot captis Saxo Gandavensi imminet et Piccolominaei exercitum in se trahit Potuerat de Dunquerca cogitari,[7] nisi iam dux Anguianus se iunxisset cum marescallo vicecomite Turenae spe eximendi ab obsidio Friburgi, aut, si id ob bene munita hostium castra fieri nequit, invadendi Bavariam. Partem aliquam copiarum ad Luxemburgicum finem reliquit. Qui in Friburgo sunt, et bene se tuentur et eruptiones faciunt non inprosperas. Dux Carolus adhuc obumbrat consilia sua et rumoribus in partes diversas materiam suppedi-

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 207; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 456 no. 544. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 301. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 6992). Omdat deze nieuwsbrief gebeurtenissen en feiten weergeeft die Grotius voor zijn wekelijkse correspondentie op 6 augustus had vergaard, lijkt het beter de brief op [6] augustus te dateren en de datering 3/13 augustus aan te houden als de datum waarop deze brief naar Zweden is verstuurd.

2 Koningin Anna van Oostenrijk en koning Lodewijk XIV verleenden op 4 augustus audiëntie aan diplomaten die hen wilden gelukwensen met de verovering van Gravelines (Grevelingen).

3 Waarschijnlijk verwerkte Grotius in zijn toespraak enige nieuwe feiten over de overwinningen die de Zweden hadden behaald in de strijd tegen leger en vloot van koning Christiaan IV van Denemarken.

4 Kanselier Pierre Séguier had zijn goedkeuring onthouden aan een herdruk van de Latijnse versie van het Zweeds Manifest dd. 16/26 januari 1644; *Manifestum, declarans causas, quibus Sac R. M.^{tas} Sueciae, permota et adacta est, ad decernendum bellum, ac tuendum armis, suum ... ius, adversus ... Christiani quarti Daniae regis, violentos et hostiles actus ac conatus ...*; zie no. 6976, en *BG* no. 679A rem. 4.

5 Staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, onderhield de contacten met het corps diplomatique; vgl. nos. 6913 en 6916.

6 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 6 augustus 1644 (no. 6990).

7 Frederik Hendrik belegerde Sas van Gent. Om de aandacht van het leger van de Zuidnederlandse ‘gouverneur des armes’ Ottavio Piccolomini van het Vlaamse front af te leiden, hield maarschalk Jean, graaf van Gassion, de Franse elitetroepen langer in het veld. Weldra bleek dat een expeditie in de richting van Duinkerken te hoog was gegrepen (*Lettres Mazarin* II, p. 30-31, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 39-40).

tat. Mitto leges deditae Gravelingae,[8] pares Atrebatensibus,[9] etiam in eo, quod protestantes ibi vivere non sinuntur. Ilerda dicitur defendi adhuc et spes aliqua esse eius liberandae per exercitum XV millium, qui est sub Motta Odincurtio. Ad Hohentvilam obsides utrinque dicuntur redditi; exitus inde difficiles fieri. Bavaricus peditatus imminui fame et transfugiis.

In Italia Galli dicuntur Spinum oppugnare. Eum locum, quod tutamen sit Finalis, auctum praesidio mille hominum ab Hispanis; Seravallem vero mille Germanis et quingentis cum multo victu et belli paratu. Princeps Thomas nihil videtur hoc anno acturus magni, quanquam manet adhuc rumor obsideri ab eo Aronam. Helvetii in omnibus his rebus satis se medios gerunt.[10] Caesareae Mauritaniae, quae Algeria dicitur, praedones naves aliquot eripuere Hispanis.

Elbovius cum levi manu apud Guisam est. Granceius praeficitur Gravelingae. Inter Milleraium et Gassionem simultates sunt, nisi quid amplius. Lis quae fuerat inter ducem nunc Mantuanum et inter ducis eius, qui fuit, filias[11] ita definita est, ut dux terras in Gallia sitas Nivernensis successionis habeat, virgines autem duae reditus ex iis terris ad libras francicas sexagies mille. Procuratores parlamenti huius emanent a curia ideo, quod tributum novum eis imponitur. Sunt et motuum semina in Delphinatu et ad Burdegalam. Dux Longovillanus it in Normanniam. Ad ducem Anguianum mittuntur novem cohortes novae et una vetus Albreti, quatuor autem millia ad custodiendos Lemovices et loca vicina, machinae multae ad tuendam Gravelingam et oppugnanda castella quaedam ad Borborgum.

A Francofurto quae discimus, haec sunt. Neque literas neque commeatus tuto ultra pervenire a Vienna ad eum qui sub Goetzio est exercitum, sed mandatum Bouchaimio, ut viam sibi faceret, obviam ei itura parte Goetziani exercitus, verum periculum ei esse ab agricolis infestis imperatori. Apud Saros[12] partem caesariani exercitus, quae erat in agmine ultimo, concisam a Ragozianis. A bassa autem Offensi dari spem caesarianis fore, ut Ragozius ex illis finibus abeat, simul ab imperatore legatio Constantinopolim venerit. Hispanos qui Francofurti sunt, magnas flare Dani victorias,[13] spes ingentes de Gallassio. Cum in conventu, qui Francofurti adhuc manet et mansurus videretur, in manibus esset deliberatio super literis legatorum e Gallia, ostendisse legatos Austriacos quantum

8 De capitulatievoorwaarden had de *Gazette 1644*, no. 90, dd. 1 augustus 1644, opgenomen in haar 'extraordinaire': 'La prise de Graveline, par monseigneur le duc d'Orleans'. In de artikelen die de hertog van Orléans de geestelijkheid en de burgerij van Gravelines had opgelegd, was de bepaling opgenomen: 'Que la liberté de conscience ne sera permise dedans laditte ville, banlieue et bailliage d'icelle, ains la foy catholique, apostolique et romaine seule maintenue et conservée'.

9 Het Spaanse garnizoen van Atrecht (Arras) capituleerde op 9 augustus 1640 (nos. 4789 en 4790 (dl. XI), en *Lettres Richielieu* VI, p. 716-718). Artikel 2 van de 'articles accordez à messieurs les députez des ecclesiastiques, nobles, magistrats, corps et communautez des ville et cité d'Arras' ging dieper in op het alleenrecht van 'la foy catholique, apostolique et romaine' (*Gazette 1640*, no. 104, dd. 16 augustus 1640).

10 De Zwitsers hadden van 4 juli tot en met 19 juli 1644 te Baden hun landdag gehouden. Een Spaanse klacht over excessen van Zwitsers in Frans-Savoyaardse krijgsdienst namen zij met enige terughoudendheid in ontvangst (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V 2 1, p. 1323-1327).

11 Karel I van Gonzaga († 1637), hertog van Nevers, sinds 1627 hertog van Mantua, werd opgevolgd door zijn kleinzoon Karel II (1629-1665). De opvolging van de jonge hertog in het hertogdom van Nevers werd betwist door de dochters van Karel I van Gonzaga: Maria (1612-1667) en Anna (1616-1684) (*DBI* XX, p. 282-287, en *DBF* XVI, kol. 603-607). Op 7 november 1645 deed de 'Conseil du Roi' uitspraak in het geschil (*Arrêts du Conseil du Roi, Règne de Louis XIV* I, p. 16, p. 20, p. 45 en p. 63).

12 Sárospatak of Sajószentpéter, plaatsen op de weg van Košice (Kaschau) naar Miskolc.

13 De slag die koning Christiaan IV op 1/11 juli in 'de Colberger Heyde' met de vloot van de Zweedse admiraal Klas Fleming had geleverd, alsmede het laatste nieuws over de mars van het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, van Boizenburg naar Bad Oldesloe.

imperatori semper pax cordi fuerat, sed semper interiecta a Gallis impedimenta, praecipue vero anno 1630.[14] Iure quidem potuisse revocari tuti itineris tabulas adversus eos qui tam procaciter contra imperatorem scripsissent, sed imperatorem hoc solo contentum fore, si ostendant Imperii ordines eam quae capiti facta est iniuriam ad corpus totum pertinere. Bavaricorum legatorum sententia fuit retrahenda omnia literarum illarum exempla et remittenda legatis Gallicis cum exprobratione proterviae et alieni a pace animi. Idem sensere Burgundici. Modestiores alii, si quid imperator pro se aut domo sua querendum haberet, non esse impediendum, caeterum principes et ordines Imperii ita fractos bello, ut nullas nisi de pace promovenda cogitationes suscipere possint. Quidam etiam proponunt non abs re fore, si corpus ordinum permittatur se miscere pacis negotio iis in locis, ubi id tractetur. Sed an hi numero superaturi sint caeteros, dubitatur. Dux Neoburgicus dicitur multum excitare civitates, ut ius suum defendant.

Venio ad res Anglicas, malas sane regi. Ingens enim accepta est clades, et princeps Robertus a Novicastellio et aliis qui mari Hamburgum se recepere, reus fit consiliorum audacium magis quam providorum. Post hanc cladem Eboracum deditum parlamentariis. Ostvestria et Schropsira exemta regiorum obsidio; ab Essexio captum oppidum Tauntonum et vicina quaedam, a Bruno Londiniensi Greenlandia ad Tamesim. Princeps [Robertus] dicitur arcium se incendio ulcisci in vallibus Coverdaliae, Wens[ley]daliae, Svendaliae.[15] Novicastellius a consilio militari regio damnatus defectionis crimine. Parlamentarii cum Hibernis bellum ita gerunt crudeliter, ut nemini vitam indulgeant capto. Regina Angliae, recens a puerperio, aegra corpore, humero siderata, in Britanniam Armoricam apud Brestum appulit. Petivit hinc medicos, et videtur itura ad aquas Borbonias. Missus est a regina regente qui ei occurrat, primum Souvraeus,[16] deinde comes Harcurtius.[17] Si huc veniat, arceri ab arcanis cum regina regente colloquiis non poterit: omnia conabitur, ut in Germania, si pax nondum potest, indutiae fiant et ope regum, ad quos exemplum hoc spectare videtur, rex maritus suum in ius restituatur; cuius nunc spes omnes partim Hibernos, partim externos respiciunt. Et certe metuunt multi, ne aura ista libertatis trans mare huc perveniat.

Deus haec gubernet, idemque, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitati tuae det omnia quae optari possunt,

tuae Sublimitatis cultor devotissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, III/XIII [*sic*] Augusti 1644.

14 Het verdrag van Regensburg van 13 oktober 1630. Namens Frankrijk hadden Charles Brulart de Léon (1571-1649) en François Le Clerc du Tremblay (1577-1638) ('le Père Joseph') deelgenomen aan de onderhandelingen over de beëindiging van de Mantuaanse successieoorlog. Zodra de overeenkomst was getekend, begon Richelieu bedenkingen aan te voeren tegen de volmachten van zijn onderhandelaars. De koning nam het advies van zijn eerste minister over en weigerde het verdrag te ratificeren (*Lettres Richelieu* III, p. 940-952).

15 De 'Yorkshire dales': Nidderdale, Wensleydale, Wharfedale, Swaledale en Airedale.

16 De Franse regering voegde Jacques de Souvré († 1670), commandeur van de orde van Malta, toe aan het gevolg van koningin Henriëtte Maria van Engeland (*Lettres Mazarin* II, p. 20-21).

17 Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, had tijdens zijn vredesmissie in Engeland het vertrouwen van de koningin gewonnen. Misschien moest hij haar voorbereiden op een ontmoeting met kardinaal Jules Mazarin; vgl. no. 7006, en Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 106.

De pace agitur inter regem Angliae et parlamentum per Batavos magis quam per Gallos. In America Angli, secuti exemplum originis divisi in regios et parlamentarios, magna clade affecti sunt ab Americanis.[18] Arcem Sartiranae,[19] rem non magni momenti,

18 Het copieboek Dresden laat op de zinsnede ‘magna clade affecti sunt ab Americanis’ een passage volgen die als postscriptum thuishoort in de nieuwsbrief van Grotius aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 6992).

19 De Frans-Savoyaardse troepen veroverden Sartirana, ten zuidoosten van het fort van Breme.

captam non longe a Bremo Galli ut sua solent pro magno aestimant. Galli qui Zirquae sunt cepere arcem Guaningam, sibi vicinam.[20] Legati Castellae, Portugalliae, Batavorum plane parlamento quod est Westmonasterii apud Londinium, eos honores detulere quos ipsi voluerunt. Sabranus a Gallia residens adhuc ea in re tergiversatur.

Vidi hic praelustrem dominum baronem Oxenstiernam;[21] quanto cum affectu viderim, non possum verbis exprimere, cum omnia patri eius debeam, virtutibus eius et ingenio plurima, etiamsi beneficium tam magnum abesset. Utinam diutius hic ei, ut meretur, inservire potuissem, nihil in vita mea mihi accidisset dulcius. Nunc cum ultro ire instituerit, nihil opto magis quam ut vita mihi eo usque duret, ut in filio cum redierit, monstrare possim, quantum patri me debere sentiam et libentissime profitear.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Acta cum rege et regina matre. Ipsi non permissum causas belli Danici recudendas dare. Munimenta Gravelingae vastata. De Gassionis consiliis, Anguiano. Friburgensium virtus. Lotharingi animus latet. Leges Gravelingae deditae. De obsidio Ilerdae; Hohentwila. Italica. Helvetii medii. Algerianorum rapinae. De Elbovio, Granceio. Lis orta inter Milleraium et Gassionem; inter Mantuanos sedata. Motus in Gallia; varia. Tumultus Ragozii. Ab Hispanis iactata. Acta Francofurti. Res Anglicae malae regi. Regina Angliae in Galliam appulit. Iudicium de rebus istis. Pax in Anglia a Batavis proposita. Clades Anglorum in America. De Oxenstiernio. Sarbisana capta, et Guaninga a Gallis. Honores a multis Anglorum parlamento delati, a Gallis denegati. Alia de Oxenstierna.

6992. 1644 augustus [6]. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

Postscriptum: Vidi cum gaudio et admiratione illustrissimum dominum baronem Oxenstiernam.[2] Non dicam de eius ingenio, iudicio supra aetatem et summis virtutibus quae dici debent, sed tacitus intra me aestimationem hanc reservo.

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: (3) Aug. 1644.

En in dorso: Praesent. Ossnabrug, den 7. Augusti 1644.

20 Soldaten van de gouverneur van Sierck (‘le sieur de Brisacier’) overvielen op 20 augustus de burcht ‘Gueninguen’ (12 mijl van Sierck) (*Gazette 1644*, no. 93, dd. 6 augustus 1644).

21 Erik Axelsson Oxenstierna, zoon van de rijkskanselier, had een bezoek gebracht aan de Zweedse ambassade te Parijs.

1 Hs. Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XIIc, 723, f. 53. Eigenh. ondertek. Deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6991). De tekst is opgenomen in de uitgaven van F.C. von Moser, *Diplomatische und Historische Belustigungen* V (*BG* no. 1254), p. 71, en *Hugonis Grotii ad Ioh. Oxenstiernam et Ioh. Adl. Salvium epistolae ineditae* (*BG* no. 1224), p. 56.

2 Zie de aantekening in no. 6991 n. 18. Baron Erik Axelsson was een broer van de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna.

6993. 1644 augustus 6. Aan J. Oxenstierna.[1]

1 Hs. Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XIIc, 723, f. 51. Eigenh. oorspr. De tekst is opgenomen in de uitgaven van F.C. von Moser, *Diplomatische und Historische Belus-*

Excellentissime et illustrissime domine,

Credo ego quidem imperatorem bellum hoc, quod inter Suedos Danosque enatum est, suam putare occasionem, ideoque eum ob spem quam habet res suas promovendi,

minus quam optandum sit properare ad pacem. Sed nec minus verum est eos qui rerum in Gallia potiuntur, pacem nolle; cuius sui consilii causas habent nec leves nec obscuras. Bene ergo eis cadit, quod propositi sui fiant compotes, invidiamque rei in hostem reiicere possunt, quanquam apud aequos homines non laudatur acerbitas ista literarum quas ad Imperii ordines legati Gallici scripsere;[2] contra probatur Suedorum scriptio,[3] quae res per se satis asperas non ultra modum accendit verborum asperitate. Gaudeo venire istuc dominum Lampadium.[4] Vir est prudens, bonus, eruditus. Poterit et ille, et si qui ab electore Brandeburgico venturi sunt,[5] dare consilia ad praecidendas pacis moras. Caeterum ut qui isthuc venturi sint, speciem personamque Imperii totius sustinere possint, vix sperabile est, cum maior pars conventus Francofurtensis rem pacis electoribus tractandam una cum imperatore permiserit.[6] Si tamen aliquorum animi per has disputationes ab imperatore abstrahi poterunt, et velut vexillum erigi ad quod concurrant quibus aliqua manet cura Germanicae libertatis, erit id e re nostra. Si Danica controversia per Gallicos Batavosque legatos componi non poterit,[7] putem nihil in eo mali fore, si de ea agatur Osnabrugae et Monasterii, ob causas a me dictas antehac.[8]

De Femere capta[9] est quod gaudeamus speremusque maiores progressus. Videntur exspectanda alia proelia navalia, cum quae pugnata sunt hactenus nihil magni aut his aut illis contulerint. De postremo, quo fugisse Danos satis constat,[10] magis certa magisque specialia exspectamus; ut et quid facturus sit Gallassius, quid nostri contra Gallassium.[11]

2 De discussie over de uitnodiging die de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien op 6 april 1644 aan de Duitse vorsten en standen hadden verstuurd.

3 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius hadden in een schrijven van 14/24 november 1643 een aantal Duitse rijksvorsten en steden uitgenodigd om vertegenwoordigers naar de vredesconferenties te Osnabrück en Munster te zenden. Eind januari 1644 bleek dat de meeste genodigden het rondschrijven onbeantwoord lieten; zie no. 6669.

4 Dr. Jacob Lampadius, vicekanselier en gezant van de hertogen Friedrich, August en Christian Ludwig van Braunschweig-Lüneburg, verscheen op 15 juli in Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 278 en p. 283).

5 Afgaande op een mededeling van Georg Keller, secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius, verkeerde Grotius in de veronderstelling dat keurvorst Friedrich Wilhelm van Brandenburg binnenkort zijn geheimraad Johann VIII, graaf von Sayn-Wittgenstein-Hohenstein, naar de vredesconferentie zou sturen; zie no. 6856. Pas op 14/24 april 1645 maakte de Brandenburgse delegatie haar entree in Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 588).

6 De keizer en de katholieke keurvorsten hadden in november 1643 een meerderheid gevonden voor de opvatting dat de 'Fürstenrat' niet op eigen gezag vertegenwoordigers mocht zenden naar de vredesconferenties; zie no. 6575 (dl. XIV), en R. von Kietzell, 'Der Frankfurter Deputationstag von 1642-1645' in *Nassauische Annalen* 83(1972), p. 114-115.

7 Grotius twijfelde nog aan de goede afloop van de missie van de Franse vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, en de Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker, Cornelis van Stavenisse (Zweden), dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en de Friese raadsheer Joachim Andreae (Denemarken).

8 De vraag of de Zweeds-Deense oorlog niet geslecht kon worden op de vredesconferenties te Osnabrück of Munster; zie no. 6931.

9 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson had op 29 juni/9 juli het eiland Fehmarn veroverd.

10 Op 2 augustus ontving Grotius de eerste berichten over de slag in 'de Colberger Heyde', zie no. 6977. In tegenstelling tot de *Gazette 1644*, no. 92, dd. 6 augustus 1644, ging hij ervan uit dat de vloot van de Zweedse admiraal Klas Fleming een grote zege op de Denen had behaald.

11 Het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, was na de capitulatie van het Zweedse garnizoen van Boizenburg naar Bad Oldesloe opgerukt (*Doc. Boh.* VII, p.

Deus haec omnia ad bonum et Suediae et communiter orbis christiani dirigat, idemque, excellentissime et illustrissime domine, Excellentiam vestram protegat,

Excellentiae vestrae perpetuo servire obligatissimus paratissimusque,
H. Grotius.

XXVII‹I› Iulii/VI Augusti 1644.

Dominum Ceresantem, cum primum ad me venit,[12] benigne et honorifice excepi.[13] Volui eum deducere ad reginam regentem, ut moris est; noluit.[14] Dixit comes Brulonius ei ita fieri debere; respondit nihil sibi mecum esse commune.[15] Idem dixit in Batavis[16] apud multos, et hic comiti Bryennio.[17] Cum apud me pransus esset et post prandium soli essemus diu, nihil mihi dixit de iis quae egerat apud cardinalem, principem et alios. Quare, cum me rerum suarum participem non faciat, aequum est, ne ego illum mearum. Accedit, quod cum pessimo huc in me proposito[18] venerit, ut ex multorum relatu cognovi, iure metuo, ne quae a me audiat, referat corrupta atque distorta, quod eum facere solere intelligo. Quare ita iudico non posse me tuto neque honeste eius uti consuetudine.

12 Op 13 juni had de Zweedse koninklijke afgezant Marc Duncan de Cerisantes aan de ambassadeur in Parijs het schrijven van koningin Christina van Zweden, dd. 27 januari/6 februari 1644 (no. 6696), overhandigd.

13 Zo minzaam was de ontvangst niet. Op 1 juli beschreef de Parijse raadsheer Claude de Sarrau de kennismaking aldus: ‘Monsieur de Cerisante est arrivé ... Il s'est presenté ches Monsieur l'Ambassadeur de Suede sans l'avoir peu veoir .... Mais il a veu Madame et s'est entretenu longuement avec elle. Est à craindre quelque ialousie entre eux ...’ (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 314).

14 De audiëntie die Grotius voor donderdag 16 juni aanvroeg, kwam de heer van Cerisantes niet gelegen. Hij weigerde de ambassadeur te vergezellen op diens tocht naar het hof en het paleis van de prins van Condé; vgl. nos. 6913 en 6916.

15 De *Gazette 1644*, no. 75, dd. 2 juli 1644, maakte grote ophef van de aankomst van de nieuwe Zweedse afgezant aan het hof te Ruel: ‘Le vingtseptiéme [juin], le sieur de Sérisantes gentil-homme françois, du Conseil privé de la Reine de Suéde, et par elle envoyé vers Leurs Majestez, touchant son différent avec le Roy de Dannemarc, eut son audiance à Ruel, où il fut conduit dans les carrosses du Roy et de la Reine par le comte de Brulon, conducteur des ambassadeurs, ayant esté fort bien receu de Leurs Majestez’.

16 Op doorreis bracht de heer van Cerisantes een bezoek aan de Republiek. Eind mei arriveerde hij in Oldenzaal (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 223). Enkele dagen later werd hij in Den Haag gesignaleerd (no. 6898, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 291 en p. 298). Zijn reis vervolgde hij in het gezelschap van de Franse diplomaat Henri de Béringhen.

17 Zelfs Frederik Hendrik hechtte geloof aan de grootspraak van de nieuwe afgezant van koningin Christina van Zweden; zie no. 6943. In Parijs was men minder goedgelovig. In een brief van 18 juni aan de gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien uitte de Franse staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, reeds zijn eerste kritiek op het gedrag van de heer van Cerisantes (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 269: ‘Vous avez chargé de l'une de voz dépesches Monsieur de C[é]risantes, gentilhomme dépesché à Sa Majesté par la Reine de Suède, lequel a fait sy peu de diligence à venir et à me la rendre depuis qu'il est arrivé, que bien qu'elle soit dattée du 21 du passé je ne l'ay eue que le 16 du courant’).

18 Het postscriptum is in haast aan de brief toegevoegd. In plaats van ‘proposito’ schreef Grotius abusievelijk: ‘propositio’.

Adres: Illustrissimo et excellentissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et summa cum potestate legato, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: 28 Iul. 1644.
En in dorso: Praesent. Ossnabrug, den 7. Augusti 1644.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): Baroni Oxenstiernae, plenipotentiario.

6994. 1644 augustus 6. Van S. Rosenhane.[1]

Excellentissime domine legate,

Convenerunt nuper in pago Lenger[i]chen[2] imperatoris utriusque loci legati et Hispani;[3] inde redeuntes Gallis per mediatores[4] notum fecerunt in plenipotentiis utrinque emendandis contentes se esse, ut procuratorii quaedam formula concipiatur, quae parti utrique placeat, ad cuius tenorem post definitum tempus a principalibus suis signatum instrumentum omnes sibi procurent. Quoniam vero de Osnabrugensi tractatu pariter promovendo nullam facere spem potuerint, a Gallis reiecta est tanquam inutilis illa plenipotentiarum emendatio. Unde se non parum eludi ac decipi rursus clamitant adversarii nostri, quasi vero legitima esset offensa non omnia ad illorum arbitrium concedere.

Convenerunt me pridie Hispanici legati,[5] de eo inprimis conquerentes, quod Galli placitam antehac sententiam de procuratoriis emendandis insperato et sine causa mutaverint, culpam in Osnabrugensem tractatum reiicientes. Ego econtra constantiam Gallorum laudavi, tanquam foederi regnorum et tractatui praeliminari apprime congruam et inhaerentem, obstinatiae potius legatorum imperatoris dandam esse culpam, qui dum hic aliquid efficere videri volunt et simul Osnabrugae omni

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 17, 16. Oorspr. Postscriptum en ondertekening eigenhandig. Antw. op no. 6970.
2 Lengerich in het graafschap Tecklenburg, op de weg van Munster naar Osnabrück, even ten noorden van Ladbergen.
3 Al geruime tijd probeerden de keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg (Osnabrück), Johann Ludwig, graaf van Nassau-Hadamar (Munster), dr. Isaac Volmar (Munster) en Johann Baptist Krane (Osnabrück) een afspraak te maken voor een samenkomst met de Spaanse gevolmachtigden don Diego de Saavedra y Fajardo en Antoine Brun (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 474, p. 491, p. 520-521 en p. 577). Op maandag 11 juli kwamen de delegaties bijeen om te spreken over de gebreken in de Franse volmachten en het uitblijven van een uitwisseling der volmachten in Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 161-165 en p. 173-174, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 527-535, p. 549, p. 558 en p. 564).
4 De nuntius Fabio Chigi en de Venetiaanse ambassadeur Alvise Contarini ontvingen op 16 juli opdracht om bezoeken af te leggen aan de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien. Hun tussenkomst wekte de argwaan van de Fransen op: in een schrijven van 23 juli aan de graaf van Brienne spraken zij het vermoeden uit dat de keizerlijken op listige wijze pogingen ondernamen om de vredesonderhandelingen te Osnabrück te scheiden van die in Munster (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 359 en p. 390-399).
5 De Zweedse resident Schering Rosenhane had op 4 augustus een onderhoud met de Spaanse gevolmachtigden don Diego de Saavedra y Fajardo en Antoine Brun. Toen het onderwerp van de 'emendatio' van de Franse volmachten aan de orde kwam, zou de resident zich hebben laten ontvallen: 'dass sie, Schweden, an die Frantzosen gar nit begehrt, die iustificationem plenipotentiarum ihrenthalben allhier hinterstellig ze machen, underm praetext, biss die editio zu Ossnabrukh auch vorgangen wer, sondern sie, Frantzosen, hetten es also für sich selbst inventirt ...' (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 292-297, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 567-568).

tractatuum initio refragantur,[6] frustra et in vanum laborant. Quam inepte porro Danica causa pro remora praeten-

6 De keizer weigerde concessies te doen in de kwestie van de aanwezigheid van een Deense ‘onpartijdige derde’ op de vredesconferentie te Osnabrück.

datur, pluribus ipsis demonstratum fuit. Et videntur Hispani anxie magis de successu aut mora solliciti, tanquam qui bello parum lucrantur. Imo et de imperialibus iam saepius conqueri dicuntur.

Quomodo prima velitatio classium Sueciae et Daniae successerit ex adiunctis ipsius ammiralii literis Excellentia vestra cognoscet;[7] denuo et nuper illas congressas putamus, sed de successu nondum constat.[8] Campimareschallus Torstenson versus Gallassium Oldesloviae morantem pergit;[9] pugna, si non iam intercesserit, brevi speratur acerrima.

Deus, illustrissime domine, Excellentiam vestram ab omni malo diutissime conservet,

Excellentiae vestrae observantissimus servitor,
S. Rosenhane.

Monasterii, 27 Iulii stylo vetere 1644.

Inter Sueciae legatum Salvium et Venetum non alia fuit habita ratio in ceremoniis ac inter regum legatos;[10] inter Davausium autem et Contareni aliqua initio fuit differentia.[11] Nam ut ille Veneto vix in mediis gradibus obviam fecerit, hic rursus illum apud se exiguo honore habuit. Quomodo postea convenerant, mihi non satis notum est. Dominus Servient autem, qui alias in ceremoniis exactior videtur, melius cum Veneto convenit amplioresque ei honores tribuit quam dominus Davausius, quod tamen aliis non facit. Inter ipsos legatos Gallicos simultas omnibus nota est.[12]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 25 Aug.

7 De bijlage is niet overgeleverd. Waarschijnlijk komt de inhoud van deze brief overeen met het verslag dat Harald Appelboom van de Zweedse admiraal Klas Fleming mocht ontvangen; zie nos. 6985, 6987 en 6995.

8 De Zweedse admiraal Klas Fleming had grote ophef van zijn ‘overwinning’ in ‘de Colberger Heyde’ gemaakt. In werkelijkheid eindigde de zeeslag in een haastige vlucht naar de haven van Christianspries (Friedrichsort). Weldra verscheen de vloot van koning Christiaan IV van Denemarken voor de monding van de Kielerfjord. De Zweden raakten ingesloten (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 94-97).

9 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson liet zich in zijn hoofdkwartier te Christianspries op de hoogte houden van de mars van het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, naar Bad Oldesloe (*Doc. Boh.* VII, p. 123 no. 346). Begin augustus bracht hij in de omgeving van Kiel een troepenmacht bijeen van 9000 ruiters en 4000 infanteristen (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 310-311, en *Doc. Boh.* VII, p. 124 no. 351).

10 Tijdens zijn bezoek aan de Franse gevolmachtigden in Munster (17/27 juni-22 juni/2 juli) maakte de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius ook zijn opwachting bij de Venetiaanse ambassadeur Alvise Contarini. Uit het verslag van die ontmoeting (no. 6955) had Grotius niet kunnen opmaken of de Franse en Zweedse gevolmachtigden de juiste eer hadden betoond aan de kroon die de Serenissima droeg in haar kwaliteit van koningin van Cyprus.

11 De Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, liet merken dat de Venetiaanse ambassadeur Alvise Contarini in rang een trede lager stond dan een vertegenwoordiger van een gevestigde monarchie; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. LVIII-LIX, p. 33 en p. 68-73.

12 De Franse gevolmachtigde Abel Servien beschuldigde zijn collega in een brief van 27 juni van plichtsverzuim en nalatigheid (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 295-298, p. 317-328, p. 331 en p. 345).

6995. 1644 augustus 8. Van H. Appelboom.[1]

Monseigneur,

On a nouvelles que messieurs les ambassadeurs pour Suede et Dennemark sont desja bien arrivés au lieu destiné[2] et que les navires de guerre qui les accompagnoient, se tiennent par l'ordre des ambassadeurs près de Capp et Schagen,[3] pandant d'autre ordre de messieurs les Estats-Generaux. Nostre grande flotte est sortie de Christianpris pour se presenter encore au combat contre celle de Dennemark,[4] qui est aussy en mer, dont aurrons bientost des nouvelles. Dieu nous face la grace d'en recevoir des bonnes. Les navires icy equippées par monsieur Louis de Geer[5] ont esté avant peu des jours veues près de la Belte; si elles y sont passées - comme on le croit - ce seroit un tres bon accreu pour la grande flotte.

General Gallas est encore avec son armée à Oldesloo et ne s'ayt pas encor conjoinct avec les Dennois,[6] et y a peu d'apperence qu'il le fera encore sitost, puisque n'en sçaurra tirer le gage des trois mois pour son armée, comme il a pensé. Son Excellence le general Torstenson est à Kyl avec toute l'armée,[7] d'où il a commendé 3000 à cheval et 1000 draguns contre les ennemys, et mande-t-on de Hambourg que les nostres ont occupé des imperiaux le pont près de Demits[8] et en ruiné 600 soldats.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 28). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6983, beantw. d. no. 7012.

2 De Franse vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, en de Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse bevonden zich op dit moment in Stockholm (aankomst 2 en 3 augustus).

3 Koning Christiaan IV van Denemarken was al met de vloot uitgevaren toen de Staatse ambassadeurs dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en de Friese raadsheer Joachim Andreae in de haven van Helsingør arriveerden. Tijdens hun ontvangst brandde er een meningsverschil los over de doorvaart van de Staatse convooivloot van vice-admiraal Witte de With. Op last van de Deense kroonprins moesten de schepen buiten de territoriale wateren blijven (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 426-427). De Staatse bemiddelaars gaven tenslotte toe en stuurden de oorlogsschepen terug naar de kaap van Skagen (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 114-115).

4 De vloot van de Zweedse admiraal Klas Fleming was na de slag in ‘de Colberger Heyde’ teruggevaren naar de haven van Christianspries (Friedrichsort, aan de noordoever van de Kielerfjord). Weldra verschenen er oorlogsschepen van koning Christiaan IV van Denemarken voor de monding van de Kielerfjord. De Zweden raakten ingesloten, maar in de nacht van 11 op 12 augustus slaagden zij er toch in om een uitweg naar zee te vinden (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 94-97).

5 Op 14 juli had admiraal Maerten Thijssen de zeilen laten hijsen van de tweede hulpvloot van Louis de Geer. Met 30 schepen zette hij koers naar het Skagerrak. Na het ronden van de kaap van Skagen zocht de Zeeuwse Zweed verbinding met het smaldeel dat admiraal Peter Blumme (Blomme), bevelhebber van de Zweedse vlootbasis in Stralsund, te Ålborg voor anker had laten gaan (‘Brieven van Louis de Geer’, in *BMHG* 29(1908), p. 271-274, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 98-99).

6 Matthias, graaf Gallas, de bevelhebber van het keizerlijke expeditieleger, wachtte in Bad Oldesloe op verbinding met de eenheden die aartsbisschop Frederik van Bremen, generaal van het Deense leger, beschikbaar had gesteld voor de strijd in het hertogdom Holstein. Op 2 augustus moest hij aan de keizer melden dat de vereniging voorlopig niet tot stand gebracht kon worden (*Doc. Boh.* VII, p. 123 no. 346).

7 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson had zijn ruiters en infanteristen uit Jutland teruggeroepen. Een troepenmacht van 13000 soldaten stond gereed om een vijandelijke aanval op Kiel en de haven van Christianspries af te slaan (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 310-311, en *Doc. Boh.* VII, p. 124 no. 351).

8 Dömitz aan de Elbe. Het aldaar gelegerde Zweedse garnizoen was begonnen met de aanleg van een schipbrug (*Doc. Boh.* VII, p. 132 no. 378).

J'ay, à la haste, fait tirer l'extract en latin des lettres suedoises que j'ay receu la sept-

meine passée de leurs Excellences le general Torstenson et l'admiral Fleming;[9] il plaira à vostre Excellence les veoir cy-enclos.

Monsieur le comte de La Gardie est encore à La Haye;[10] je croy qu'il sera ce jourd'-huy de retour icy pour partir vers Suede. Monsieur Elzevir ny autre veut entreprendre à imprimer le manifest de Suede,[11] craignants de n'en pouvoir tirer du profit.

Recommendant tres humblement dans la continuation des faveurs de vostre Excellence ma personne, suis de tout mon coeur, monseigneur,

vostre tres humble et tres obligé serviteur,

H. Appelboom.

De Amsterdam, le 8me Aougst 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 23 Aug.

6996. 1644 augustus 11. Van J. Oxenstierna.[1]

Magnifice et generose domine,

Intelligentes caesarianos ubique velificari favori causae suae et Sueciae moram protracti tractatus impingere, officii nostri esse duximus illis ipsis qui hic sunt, repraesentare actorum et consiliorum seriem. Hanc literis comprehensam internuntio huius urbis syndico[2] ad illos misimus 29 Iulii/8 Augusti eo tenore quem addita hic charta indicabit.[3] Verum dicti legati, subodorati materiam ipsam, literas nostras non modo ore et vultu sed corporum suorum declinatione aversati sunt. In sequentem tamen diem rem ad deliberandum sumserunt. Tum nihilo inclinatiores facti literas

9 Een afschrift van een brief van de Zweedse admiraal Klas Fleming, dd. 10/20 juli 1644, is aanwezig te Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 8; zie nos. 6985, 6987 en 6994.

10 De jonge Zweedse graaf Magnus Gabriel De la Gardie bracht in Den Haag zijn thuisreis ter sprake. Op 15 september kon hij uitvaren op een schip van Louis de Geer; zie no. 7054.

11 Harald Appelboom zocht een drukker die een uitgave van de Latijnse versie van het Zweeds Manifest, dd. 16/26 januari 1644, op zich wilde nemen. De Amsterdamse drukker-uitgever Lodewijk (Louis) Elzevier gaf hem weinig kans van slagen; zie no. 6985.

1 Minuut Stockholm, RA, E 915, coll. J.A. Oxenstierna ser. A II, Koncept G. De talrijke doorhalingen en verbeteringen van de hand van de opsteller van deze brief zullen niet worden gesignaleerd. Beantw. d. no. 7022.

2 Bij ontstentenis van een bemiddelaar op de vredesconferentie te Osnabrück belastte de stadspensionaris dr. Johann Heinrich Böger zich op 29 juli/8 augustus met de overhandiging van de Zweedse klacht aan de keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane. Twee dagen later bracht hij aan de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna verslag uit van zijn vergeefse missie (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 300-302 en p. 305-309, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 571-573 en p. 576-578).

3 *Infra*, n. 8. Een afschrift van hun schrijven aan de keizerlijke gevolmachtigden, dd. 29 juli/8 augustus 1644, lieten de Zweedse gevolmachtigden ook toekomen aan hun Franse collega's te Munster (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 305-306, *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 443-449, en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 263-265).

illas accipere plane recusarunt, iudicantes forte melius esse non admittere quam admissarum evidentissimis rationibus non respondere.

Inter[4] Torstensonium et Gallasium nihil adhuc actum esse[5] scimus, nisi quod Hamburgo scribunt dominum lantgravium Hassiae cecidisse 600 caesarianorum sub duce comite Broyo[6] idque ad Oldenbourg in Holsati(a...)[7] quoque nihil certi habe(mus...) in Misniam.

Velit Magnificentia vestra curare ut adiunctae literae in Gallia vulgari possint cum apposito titulo et appendice.

Osnabrug[ae], die 1/11 Augusti 1644.

In dorso staat: Osnabrugae, die 1/11 Augusti anno 1644. Ad legatum Suecicum dominum Hugonem Grotium. J.O.A.

4 Het oorlogsnieuws tekende de secretaris in de marge op. Op de plaats waar enige feiten worden vermeld over de toestand in de garnizoenssteden in Silezië, Bohemen-Moravië, Thüringen en Meissen is de tekst gedeeltelijk onleesbaar.

5 Het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, naderde de steunpunten van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson in het hertogdom Holstein.

6 Landgraaf Friedrich van Hessen-Eschwege voerde het bevel over een Zweeds regiment in het graafschap Pinneberg. Tijdens een verkenningstocht raakten zijn soldaten misschien slaags met foerageurs van de keizerlijke generaal-majoor Alberto Gaston Spinola, graaf van Bruay; vgl. *Doc. Boh.* VII, p. 118 no. 329 en p. 124 no. 349.

7 Oldenburg in Holstein, plaats op de route naar Fehmarn. Wellicht wordt in deze passage gezinspeeld op Deense troepenbewegingen in dit gebied.

Bijlage:[8]

Ontwerp voor het opschrift en postscriptum van het schrijven aan de keizerlijke gevolmachtigden, dd. 29 juli/8 augustus 1644.

Titulus literarum:
Literae legatorum Suecicorum, domini baronis Oxenstiernae et domini Johannis Salvii, ad legatos caesareos, dominum comitem ab Awersberg et dominum doctorem Krane.

Ad calcem literarum ponenda:
Legati caesarei subodorati contenta et materiam supra positarum literarum noluerunt eas accipere. Quin imo aversati sunt illas ore vultuque et corporis declinatione. Melius iudicarunt tales non admittere quam admissarum evidentissimis rationibus non posse respondere. Quam studiose ergo Austriaci, qui vel minimam hanc de tractatu communicationem abhorruerunt, velint pacem reductam, iudicet lector.

8 *Supra*, n. 3. De bijlage naar hs. Stockholm, RA, E 915, coll. J.A. Oxenstierna ser. A II, Koncept G, gevoegd achter een brief van 5/15 september 1644 (no. 7046). Het betreft hier een ontwerp voor het opschrift en postscriptum van het schrijven aan de keizerlijke gevolmachtigden, dd. 29 juli/8 augustus 1644. Een maand later verscheen in de *Gazette* 1644, no. 104, ‘extraordinaire du II septembre 1644’: ‘La lettre des ambassadeurs de Suéde à ceux de l'Empereur, sur le retardement de la paix générale’. De tekst werd afgesloten met een vertaling van het postscriptum.

6997. 1644 augustus [13]. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Spero bene processurum tibi trans Mosam iter.[2] De arca miror quae dicis.[3] Nam mea uxor pro certo affirmat illos pulvillos ex illa arca fuisse exemptos.[4] Et tunc Petrum sibi dixisse esse eam arcam domi vestrae. Qui pulvillos illos de arca exemit, scire debet ubi arca sit et clavis arcae.

Videntur legati Batavi mandata habere timidiora quam res exigat;[5] magnam amittunt occasionem.[6]

Anthologiam quaeso extrudas.[7] Cum ego valedixi Batavis et Belgis,[8] hoc significavi me factum gentis alterius, quid illi de me dicant aut sentiant non curare,[9] neque ullum habere revertendi animum. De Hogerbetio miror. Appellandum illi erit ad Curiam Superiorem.[10] Velim scire an quis collegerit ea quae ad scribendam vitam domini Oldenbarneveldii pertineant.[11]

1 Gedrukt *Epist.*, p. 970 App. no. 719. Antw. op no. 6984, beantw. d. no. 7014. Grotius voorzag de brieven die hij tussen 6 augustus en 10 september 1644 schreef, van dagtekeningen die niet altijd overeenkwamen met de datum van verzending.

2 Willem de Groot had in zijn brief van 30 juli (no.6984) aangekondigd dat hij tijdens het zomerreces een bezoek wilde brengen aan gene zijde van de Maas, mogelijk aan het Land van Voorne.

3 De speurtocht naar de boekenkist waarin Grotius op 22 maart 1621 uit zijn Loevesteinse kerker was ontsnapt. Willems echtgenote Alida Graswinckel verkeerde in de veronderstelling dat Maria van Reigersberch de kist had meegenomen; zie nos. 6956 en 6984.

4 Tijdens haar laatste bezoek aan de Republiek (1639-1640) was het Maria van Reigersberch opgevallen dat de kussens van de kist op de kamer van haar zoon Pieter lagen; vgl. no. 6971.

5 Grotius wachtte op een afschrift van de instructies die de Staten-Generaal hadden opgesteld voor hun vredesmissies naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina. Het verslag van de aankomst van de Staatse ambassadeurs in de havens van Göteborg en Helsingør (no. 6985) boezemde hem weinig vertrouwen in.

6 Naar het oordeel van Grotius hadden de Staten-Generaal zich nooit mogen onttrekken aan de verplichtingen die zij in het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640 waren aangegaan.

7 Willem de Groot moest bij de Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu informeren naar het in juni besproken plan om de Franse protestant Samuel Sorbière in te schakelen bij het persklaar maken van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534).

8 In de inscriptie ‘Ad Grotium cum libro’ in het presentexemplaar van zijn *Momenta desultoria, poëmatum libri XI, edente Vaspare Barlaeo*, Leiden (Elzevier) 1644, had Constantijn Huygens geen acht geslagen op de juiste titulatuur. Grotius zal dit verzuim in een - nimmer teruggevonden - epigram hebben gecorrigeerd; zie no. 6984.

9 Waarschijnlijk komt Grotius hier tegelijkertijd terug op het bezoek dat ‘neef’ Jacobus van der Hooge en de zoon van de raadsheer mr. Gerard van Crommon in het najaar van 1643 aan de Zweedse ambassade hadden gebracht. Ondanks een aanbeveling van Willem de Groot viel de jonge neef niet in de gratie bij ‘zijne Excellentie’ (nos. 6439 en 6543 (dl. XIV) en no. 6625). Daarentegen lette de ‘tourist’ Willem van Crommon beter op het protocol. In juli ontving hij de uitnodiging om secretariaalswerkzaamheden te verrichten op de Zweedse ambassade in Parijs; zie no. 6959.

10 Het Hof van Holland zag af van de behandeling van een rekest dat Adriaen Hogerbeets had ingediend in de zaak van het postume eerherstel van zijn vader Rombout Hogerbeets. De vraag was of tegen deze afwijzing beroep mogelijk was bij de Hoge Raad van Holland en Zeeland.

11 Toen de remonstrant Johannes Wtenbogaert bezig was met het verzamelen van documenten voor zijn *Kerckelicke historie, vervatende verscheyden gedenckwaerdige saecken in de Christenheyt voorgevallen, van het jaer vierhondert af, tot in het jaer sesthienhondert ende negenthien*, 1646-1647 (*BG* no. 892), kreeg hij van een onbekende het manuscript met de *Historie van het leven en sterven van Heer Johan van Oldenbarnevelt* toegestuurd. De tekst van deze *Historie* lag sinds 1623 gereed voor de drukker, maar een

Ilerda dedita creditur,[12] Friburgum exemptum obsidio. Papa mortuus est. Metuuntur et ibi factiones et hic aliae.

Deus te cum tua tuisque servet,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

20 [*sic*] Augusti 1644.

6998. 1644 augustus [13]. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Mij dunckt dat de last van de ambassadeurs nae het noorden meer treckt nae de Engelsche affiniteit dan nae den oorboir van de commerciën,[2] dewelcke zoodoende peryckel loopen zeer gecluistert te blijven, 'tzij de Deenen, 'tzij de Sweden de sterckste blijven in de Zond ende Oostzee. In Engelant moet nootelijck de nieuwe voet van regiering veele disputen met uitheemschen veroorzaecken.[3] Den coning van Engelant zouckt tijd te winnen.[4] Eenige parlamentarissen, die opgehangen zijn bij des conincx volck, zullen veele anderen het leven costen,[5] ende vooral den eertsbisschop.[6] De Westindische Compagnie[7] heeft vrunden van doen ende zal daerom zich, zoo ick meen, met het huis van Nassau op de beste manier accommoderen.[8]

12 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van [13] augustus.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 37 I. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Vermoedelijk tezamen met no. 6999. Grotius voorzag de brieven die hij tussen 6 augustus en 10 september 1644 schreef, van dagtekeningen die niet altijd overeenkwamen met de datum van verzending.

2 Zie no. 6997 n. 6. De speciale verbondenheid van Frederik Hendrik met koning Karel I en diens trouwe verdediger koning Christiaan IV van Denemarken was voor de Staten-Generaal één van de belangrijkste redenen geweest om geen gevolg te geven aan het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640.

3 Alleen de Franse regering was nog niet overgegaan tot erkenning van het Londense Parlement.

4 Koning Karel I had op 4/14 juli zijn vredeswensen kenbaar gemaakt aan de 'lords and commons of Parliament assembled at Westminster' (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 274-275, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 124).

5 Zeven Ierse soldaten van het koninklijke leger waren in Dorchester opgehangen. De koninklijken namen in Wiltshire wraak op 12 (14) lakenhandelaars (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 126).

6 Het proces tegen William Laud, aartsbisschop van Canterbury. Tot nu toe had de aartsbisschop stand gehouden tegen de beschuldigingen die het Parlement tegen hem had ingebracht. Begin juni werden er nieuwe aanklachten tegen hem geformuleerd (Ch. Carlton, *Archbishop William Laud*, p. 218-223).

7 Nicolaes van Reigersberch hield zijn zwager op de hoogte van de discussies over het voorstel om de Oost- en Westindische Compagnieën onder één octrooi samen te brengen.

8 Grotius vermoedde dat de Heren XIX en de Braziliaanse gouverneur Johan Maurits (1604-1679), graaf van Nassau-Siegen, jaloers waren op het monopolie van de Oostindische Compagnie voor de vaart beoosten Kaap de Goede Hoop en bewesten de Straat van Magalhães; vgl. no. 7025.

Wij verwachten tijding van een nieuwe scheepstrijd tuschen de Sweden ende Denen,[9] ende een andere strijt te landen tusschen Torstenson ende Galas.[10] Swede zoowel als Vrancrijck zullen arbeiden ten einde de landgravin haere quartieren in Oost-Frieslant[11] conservere.

Wij hooren dat in Brabant ende Vlaenderen de gemeente haer zeer toont onstuimigh tegen de Spaignaerden.[12] In Vrancrijck is mede diergelijcke te vresen tegen de regierder[s] alhier,[13] hoewel haer geluck veele dingen doet verswelgen. Zoo dat nieuwe canael in Vlaenderen bij de Spaenschen can voltrocken werden, zal de victorie die [te] verwachten staet van het Sas,[14] niet zulcken effect hebben als men hier meende, alsoo de opinie hier was dat Vlaenderen door de inundatie ende coursen zoude moeten comen tot handeling. Hulst zoude [de] wegh nae Antwerpen hebben geprepareert, maer de aencomste aldaer is difficyl.

Met Cerisantes ben ick weinigh becommert. Ick heb zijne visyten afgesneden om zijne exorbitante discoursen, die hij nu te laet wil besnijden.[15]

27 [*sic*] Augusti 1644.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 27 Aug. 1644 uyt Paris.

9 De vloot van koning Christiaan IV van Denemarken had positie gekozen voor de monding van de Kielerfjord. De schepen van de Zweedse admiraal Klas Fleming raakten ingesloten in de haven van Christianspries, maar in de nacht van 11 op 12 augustus slaagden zij er toch in om een uitweg naar zee te vinden.

10 Het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, naderde de steunpunten van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson in het hertogdom Holstein.

11 Frederik Hendrik had 11 Staatse compagnieën afgestaan aan graaf Ulrich II van Oostfriesland (*Het Staatsche leger* IV, p. 175-176). Tegen deze beschikking liet landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel protest aantekenen: het Oostfriese land bood haar manschappen een goede uitgangspositie om assistentie te verlenen aan de legers die de Zweden en de Fransen tegen de keizerlijken hadden ingezet.

12 Kardinaal Jules Mazarin liet door soldaten en kooplieden pamfletten verspreiden waarin de Zuidnederlanders werden opgeroepen om in opstand te komen tegen het Spaans gezag. Enkele exemplaren van het ‘Advis des-interessé aux habitans des Païs-Bas, qui sont sous la Domination du Roy d'Espagne, par une personne neutre’ stuurde hij naar het legerkamp van Frederik Hendrik. De prins gaf spontaan gevolg aan het verzoek om ‘translaeten’ van dit pamflet binnen de Vlaamse steden te brengen (*Correspondance d'Estrades* I, p. 193 en p. 200-203; *Briefw. C. Huygens* IV, p. 46, en Knuttel, *Cat v. pamfl.* nos. 5094-5098). Reeds op 18 augustus meldde Olivier Lefèvre d'Ormesson in zijn *Journal* (I, p. 207) dat in de steden Brugge en Gent tumult was losgebarsten.

13 De belastingoproeren te Bordeaux en in de Dauphiné werden tijdig onderdrukt; zie no. 6990.

14 De belegering van Sas van Gent door het Staatse leger. Onlangs vernamen bespieders dat de Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo vergevorderde plannen had voor een nieuw kanaal in de polders bij Axel (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 40).

15 Grotius hield voortaan de deur van de Zweedse ambassade gesloten voor de speciale koninklijke afgezant Marc Duncan de Cerisantes; vgl. no. 6993.

6999. [1644 augustus 13]. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den hertogh van Orleans was verzocht hier te comen,[2] maer alzoo zijne Hoocheit van mening was den hertogh van Elboeuf,[3] schoonbroeder van den hertogh van Vendosme,[4] het bevel te laeten is den abbé de Bentivoglio,[5] groot vrund van den cardinael Mazarini, derrewaert gezonden om de congratulatie te doen over het veroveren van Gravelinge ende meteene te toonen dat de coninginne-regente niet onaengenaem en zal houden dat den hertogh van Elboeuf met den marescal Guassion het leger commandere. Veele zeggen dat denzelve hertogh van Orleans tracht om den abbé de Rivière cardinael te maecken,[6] om den hertogh van Vendosme thuis te doen comen ende om de zaecke van den hertogh van Beaufort door justitie te doen termineren.[7]

Den marescal de Chomberg heeft hier de tijding gezonden dat Friburg zoude zijn ontzet,[8] waervan de zeeckerheit verwacht werdt uit het leger van den hertogh van Anguien ende van den marescal de Turaine.[9] De brieven van den marescal de La Motte-O-

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 40b. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Vermoedelijk tezamen met no. 6998. Grotius voorzag de brieven die hij tussen 6 augustus en 10 september 1644 schreef, van dagtekeningen die niet altijd overeenkwamen met de datum van verzending; in deze brief liet hij een datering zelfs geheel achterwege.

2 De ‘generalissimus’ Gaston van Orléans nam geen orders uit Parijs aan: hij wenste zelf het tijdstip van zijn vertrek uit Gravelines (Grevelingen) te bepalen. Zijn terugkeer van het front vond tien dagen later plaats (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 205, p; 207 en p. 209).

3 Maarschalk Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, ‘grand maître de l'artillerie’, keerde misnoegd naar Parijs terug. Op 18 augustus, tijdens een receptie ter gelegenheid van de verovering van Gravelines, liet hij zich ontvallen dat de hertog van Orléans het commando over zijn legers zou overdragen aan Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf, gouverneur van Picardië, en maarschalk Jean, graaf van Gassion.

4 De echtgenote van de hertog van Elbeuf, Catherine-Henriette de Bourbon († 1663), natuurlijke dochter van koning Hendrik IV, was een zuster van de thans voortvluchtige César de Bourbon, hertog van Vendôme (*infra*, n. 38).

5 Johannes Bentivoglio († 1694), abt van het klooster van Saint-Valéry-sur-Somme (*Lettres Mazarin* IV, p. 285).

6 Louis Barbier († 1670), abt van La Rivière, de politieke leidsman van Gaston van Orléans, ambieerde al geruime tijd het scharlaken. Hij werd teleurgesteld en moest in 1655 genoegen nemen met de benoeming tot bisschop van Langres; zie no. 6665.

7 In september 1643 had de hertog van Orléans zijn steun aan de factie van de ‘Importants’ opgezegd, met het gevolg dat de drijvende kracht van de factie, François de Vendôme, hertog van Beaufort, in hechtenis werd genomen en diens vader César de Bourbon, hertog van Vendôme, in koninklijke ongenade viel; vgl. no. 6405 (dl. XIV). Nu, op het toppunt van zijn glorie, wilde ‘Monsieur’ de ongelukkige hertogen alsnog zijn beschermende hand aanbieden. Het bleek een loos gebaar te zijn (G. Dethan, *Gaston d'Orléans*, p. 355-356).

8 Charles de Schomberg, hertog van Halluin, gouverneur van Metz, Toul en Verdun, had blijkbaar alleen de bevestiging ontvangen dat het leger van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, zich op 2 augustus te Krozingen (tegenw. Bad Krozingen) had aangesloten bij de Frans-Weimarsen van maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne. Later bleek dat het Frans-Weimarse garnizoen geen stand had gehouden in Freiburg im Breisgau: op 28 juli was kolonel Kanowski reeds accoord gegaan met de capitulatievoorwaarden (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 312-317, en H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 146).

9 Op 3 augustus bonden de hertog van Enghien en de burggraaf van Turenne de strijd aan met de Zwabisch-Beierse legermacht van François de Mercy en Johan van Werth. Tegen het einde van die dag bereikten de Fransen de top van de strategisch gelegen Schönberg ten zuiden van Freiburg im Breisgau. Twee dagen later werd de strijd hervat. Hun overwinning bevestigden de twee legerleiders in brieven van 8 augustus; vgl. Aumale, *Histoire des princes*

dincourt geven geen hoop voor Lerida,[10] jae nu comt tijdinge dat de plaetse over is.[11] 't Schijnt zijne meninge is Camareci[12] te stercken. Veele vresen den afval van heel Catalagne. Alzoo den paus is overleden,[13] moet men zien wat partij in de electie zal prevaleren. De cardinalen Barbarini[14] hadden Lucas Holstein[15] gezonden nae den hertogh van Florence ende men zegt dat vandaer wel vierendetwintichduizent personen van verscheide conditie zouden zijn te Rome om de partij van de Barbarins te stercken.[16] Den cardinael Mazarini zal oock niet laeten met geld aldaer te wercken.

Mijnheer den prins van Condé is geweest in het parlement van Paris om te doen cesseren de difficulteiten die gemaect werden over de verificatie van eenige edicten.[17] Den hertogh van Parma schijnt zich met de macht van Vrancrijck te willen behelpen tot de wederbecoming van eenige plaetzen die hij sustineert bij die van Doria hem te werden onthouden.[18] Den viceroi van Naples zent tweeduizent man in Spaignie, vergadert zooveel galeien als hij can tegen de Turcksche vloote[19] die gezien is bij Otranto, ende geeft advysen overal om de custe wel te bewaeren, te meer alzoo men zegt dat eenige schepen van Biserta bij Mondragon een cours te lande hebben gedaen.

Te Francfort werdt verwacht de last van veele princen ende steden van Duitschlant

de Condé IV, p. 608-612; *Lettres de Turenne*, p. 403-404, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 205-207.

10 Op 30 juli had de Franse gouverneur De Chaussy (‘le sieur du Saussay’) de stad Lérida overgedragen aan de Spaanse bevelhebber don Felipe de Silva. De *Gazette 1644*, no. 95, dd. 13 augustus 1644, durfde eindelijk ruchtbaarheid te geven aan deze nieuwe tegenslag voor de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt.

11 De opmerking ‘jae nu comt tijdinge dat de plaetse over is’ staat in de marge.

12 Camarasa, ten noorden van Balaguer, aan de rivier de Segre.

13 Een ijlbode stelde het Franse hof op 10 augustus op de hoogte van het heengaan van paus Urbanus VIII (Maffeo Barberini) op 29 juli te Rome (*Gazette 1644*, no. 95, dd. 13 augustus 1644).

14 De kardinalen Francesco en Antonio Barberini hoopten groothertog Ferdinando II de' Medici te kunnen imponeren met een bijzondere afgezant: hun bibliothecaris Lucas Holste(in).

15 Lucas Holste(in) (1596-1661), geboren te Hamburg, kwam tijdens een verblijf in Parijs onder de invloed te staan van de jezuïeten Jacques Sirmond en Denis Petau. In 1624 bekeerde hij zich tot het katholicisme. Drie jaar later vertrok hij onder de bescherming van kardinaal Francesco Barberini naar Rome (*NDB* IX, p. 548-550, en Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 906-910).

16 Groothertog Ferdinando II van Toscane, Odoardo Farnese, hertog van Parma, en de onderkoning van Napels mengden zich in de partijstrijd die in Rome was losgebarsten tussen de ‘Barberini’, de Fransen en de Spanjaarden (Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 15-19).

17 Michel Particelli, heer van Emery, ‘contrôleur général des finances’, bedacht telkens nieuwe belastingheffingen. Zijn voorstel om een registratierecht in te voeren, het zogenaamde ‘édit des insinuations’, wekte in het Parlement van Parijs verzet op. Op 8 augustus sprak Henri II de Bourbon, prins van Condé, tijdens een bijzondere zitting het Parlement vermanend toe: ‘et ainsi a été apaisée cette chaleur de messieurs des enquêtes’ (*Mémoires d'Omer Talon* I, p. 341-347).

18 De soldaten die in de oorlog over de rechten op het hertogdom van Castro de wapens hadden opgenomen tegen de ‘Barberini’, zette Odoardo Farnese, hertog van Parma, nu in om zijn verpande bezittingen terug te vorderen. Zijn eerste doelwit was misschien de Genuees Carlo Doria Carretto (ca. 1575-1650), hertog van Tursi, bevelhebber van de Spaanse galeien in de Middellandse Zee (*DBI* XLI, p. 310-314, en *Archivo de Simancas, Catálogo* XXV. *Papeles de estado. Genova*, p. 270).

19 De Turkse vloot was voor de kust van Otranto (ten zuiden van Lecce) verschenen (*Archivo de Simancas, Catálogo* XVI. *Papeles de estado. Nápoles*, p 160). De onderkoning Ramiro Núñez de Guzmán, hertog van Medina de Las Torres, sloeg pas alarm toen de Turken vanuit de Noordafrikaanse havenstad Bizerte raids uitvoerden op de Napolitaanse kustplaats Mondragone (*Gazette 1644*, nos. 93 en 95, dd. 6 en 13 augustus 1644).

over de brieven van de ambassadeurs van Vrancrijck[20] ende erinnert hoe dat ten tijde van keizer Carel de Vijfde een heraut van Vrancrijck zonder antwoord is teruggegezonden, omdat hij een boodschap had gebracht naedeeligh aen de eer van den keizer.[21] Alle de princen ende steden blijven daerbij dat men de handeling moet continueren. Eenige spreecken alleen van Munster, niet van Osnabrug, zoeckende zoo 't schijnt haer met Vrancrijck te accommoderen ende Swede in 't spel te laeten met den keizer, catholycke ligue ende Denemarcken. De vergadering die daer is tot Francfort, schijnt te zullen duiren, tenwaere een voller vergadering van alle de stenden tot Regenspurg wierd beschreven.[22] Men twijffelt daer nu niet meer van de schade die de keiserschen hindertocht heeft geleden in de retraicte door Rakoczy,[23] ende alzoo meest alle de Hongarschen weinigh affectie hebben tot Rakoczy,[24] zal dat oorlogh van des keizers zijde meest gevoert moeten werden tot coste van Oostenrijck ende andere patrimoniale landen. 't Hoff van den keizer scheen van Wenen te zullen gaen nae Prage. In 't lant van Mentz werdt gevreest de wedercomst van de Hessische, wanneer de questie in Oost-Vrieslant zal zijn geaccommodeert.[25]

De coninginne van Engelant is te Nantes zeer zieck.[26] Twee medicijns ende acht guardes zijn haer vanhier toegezonden. Wij verstaen uit Engelant dat Jorck goede conditie heeft becomen in 't overgaen;[27] apparentelijck is zulcx geschiet om de stadt van Nieu-

20 De discussie die op de Frankforter 'Deputationstag' werd gevoerd over de uitnodiging die de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien op 6 april 1644 aan de Duitse vorsten en standen hadden gericht. De meerderheid van de keurvorsten wilde de uitnodiging onbeantwoord terugsturen. De leden van de 'Fürstenrat' waren daarentegen de mening toegedaan dat de 'Deputationstag' niet bevoegd was tot een beslissing zonder consultatie van hun lastgevers (R. von Kietzell, 'Der Frankfurter Deputationstag von 1642-1645' in *Nassauische Annalen* 83(1972), p. 116-117, en *Urk. u. Act.* I, p. 854).

21 Deze verwijzing heeft betrekking op de missie van kardinaal Jean du Bellay, François Olivier en Africain de Mailly naar de rijksdag van Spiers in 1544 (*Catalogue des actes de François Ier* IX, p. 15). Het verhaal van de heraut die de komst van de Franse delegatie moest aankondigen, vond Grotius waarschijnlijk terug in Johannes Sleidanus' *De statu religionis et reipublicae, Carolo Quinto Caesare, commentarii*, 1555, boek XV, fol. 377.

22 In de 'Fürstenrat' op de Frankforter 'Deputationstag' leefde nog steeds het verlangen om de vergadering naar Munster of Osnabrück te verplaatsen. Het uitschrijven van een nieuwe rijksdag te Regensburg werd door sommigen gezien als een tussenoplossing (*Urk. u. Act.* I, p. 829).

23 'Hindertocht', achterhoede. Het offensief dat de keizerlijken onder bevel van Johann, graaf van Götz(en), tegen de Zevenburgse vorst György I Rákóczi hadden ontketend, was op de onbegaanbare bospaden naar Košice (Kaschau), Prešov (Eperies) en Tokaj tot stilstand gekomen. De uitgeputte soldaten kregen verlof om in de omgeving van Wenen weer op verhaal te komen (*Gazette 1644*, no. 94, dd. 13 augustus 1644). In dezelfde *Gazette* verscheen onder het nieuws uit Wenen een bericht dat de keizer naar de 'wateren' zou gaan.

24 'Rakoczy', verschrijving voor 'de keizer'; vgl. no. 7000.

25 De vrees was terecht, want kardinaal Jules Mazarin trachtte het conflict van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel met graaf Ulrich II van Oostfriesland over de legering van de Staatse compagnieën zo spoedig mogelijk te slechten, zodat de Fransen voor hun campagne langs de Rijn weer de beschikking konden krijgen over eenheden van het Hessische leger (*Lettres Mazarin* II, p. 32-33 en p. 37).

26 In het gezelschap van de commandeur Jacques de Souvré maakte koningin Henriëtte Maria van Engeland op 10 augustus haar entree in Nantes (*Gazette 1644*, no. 103, 'extraordinaire du XXXI aoust 1644': 'Les honneurs rendus à la Reine d'Angleterre, à son arrivée en France').

27 Het koninklijke garnizoen van York gaf zich op 16/26 juli over aan het Schotse expeditieleger van Alexander Leslie, graaf van Leven, en de verenigde Parlementslegers van Ferdinando Fairfax en Edward Montague, graaf van Manchester (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 123).

castel ende andere steden aen te locken.[28] Elffhondert man was uitgetrocken uit Jorck. Den coning had aen het parlement te Londen geschreven in zulcke termen als zij conde begeeren,[29] zoodat monsieur de Sabran mede van stijl zal moeten veranderen.[30] Op de commissie aen de ambassadeurs van de Vereenigde Nederlanden,[31] gegeven in Decembri laestleden,[32] viel wat te zeggen. Den coning was bij Somerset, hebbende bij zich 't volck van Hopton.[33] Waller vervolgde den coninck met zesduizent man. Essex vervolgde prins Mauris in Cornuaille. Prince Robert was in Lancasterschir.[34] Zocht zich weder te stercken, wierd beschuldigt over te groote lust tot het slaen. Lesle, Manchester ende Farfax hadden aen het parlement geschreven dat men doch haesten wilde om een eenpaerige ordre te stellen over de kercken.[35] Te Londen wierd een crijgsraidt opgerecht[36] ende de catholycque gevangen;[37] doch de uitheemschen weder losgelaeten in contemplatie van Vrancrijck.

28 Een nieuwe lichting Schotten onder bevel van Archibald Campbell, graaf van Argyll, en James Livingstone, graaf van Callander (Calender), zette meer vaart achter de belegering van Newcastle. De stad capituleerde op 19/29 oktober 1644 (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 114, p. 116, p. 123 en p. 150).

29 Koning Karel I had op 4/14 juli zijn vredeswensen kenbaar gemaakt aan de 'lords and commons of Parliament assembled at Westminster' (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 274-275, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 124).

30 Tot nu toe had de Franse regering het Londense Parlement niet willen erkennen. Eind augustus ontving haar zaakgelastigde Melchior, heer van Sabran, aangepaste geloofsbrieven (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 122 en p. 129, en *The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 285-286).

31 De Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude waren op 22 juli tot de vergadering van de 'lords' en 'commons' toegelaten (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 275-283; S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 116-117 en p. 299, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 10-11).

32 Eind december 1643, enkele weken voor de aanvang van hun vredesmissie naar Engeland, hadden de Staten-Generaal de ambassadeurs een open patentbrief meegegeven die zij ter plaatse van passende titels konden voorzien (S. Groenveld, *Verlopend getij,* p. 113 en p. 297, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 121-122).

33 Koning Karel I van Engeland sloot zich in de omgeving van Exeter aan bij de koninklijken van prins Moritz (Maurits) van de Palts en sir Ralph Hopton. Met vereende krachten dreven zij de Parlementslegers van Robert Devereux, graaf van Essex, en sir William Waller in de verdediging (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 123 en p. 128).

34 Na zijn nederlaag bij Marston Moor keerde prins Rupert (Robert) van de Palts terug naar de koninklijke steunpunten in Lancashire en Cheshire. Slechts 7000 soldaten volgden hun bevelhebber (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 123).

35 Alexander Leslie, graaf van Leven, Edward Montague, graaf van Manchester, en Ferdinando Fairfax schonken het Parlement in een schrijven van 18/28 juli 1644 een afschrift van de capitulatievoorwaarden die zij het koninklijke garnizoen van York hadden aangeboden. In hun brief legden zij getuigenis af van hun geloof in de hoge doelstellingen van de 'solemn league and covenant, for reformation and defence of religion, the honour and hapiness of the king, and the peace and safety of the three kingdoms of England, Scotland and Ireland' van 18/28 september 1643 (*CSP Dom. 1644*, p. 359-360).

36 De oprichting van een 'Council of War' naast het 'Committee of Both Kingdoms', speciaal belast met de berechting van misdaden tegen de staat (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 286).

37 De katholieken werden uit Londen gebannen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 124).

Men spreect hier van den hertogh van Mercure, tweede zoon van den hertogh van Vendosme,[38] te huwelijcken aen de zuster van den hertogh van Guise[39] ofte aen de

38 Louis de Vendôme (1612-1669), hertog van Mercoeur, zoon van César de Bourbon, hertog van Vendôme, zou in 1651 de hand vragen van Laura Mancini, nicht van kardinaal Mazarin; vgl. no. 6406 (dl. XIV).

39 De zuster van de hertog van Guise, 'mademoiselle' Marie de Lorraine (1615-1688), bleef ongehuwd (*Cardinal de Retz, Oeuvres,* p. 164 en p. 1279).

dochter van den hertogh van Longueville.[40] Tot paus werd voorgeslagen[41] bij de Franschen den cardinal Spada, bij de Spaenschen den cardinael Peretti, bij de Italianen Fiorenzola, dominicaen. Den hertogh van Wirtemberg was getrocken nae Wenen om daer vannieus te handelen over Hohentwiel.[42] Den hertogh van Lorraine werdt gezegt zich in Vlaenderen bij de Spaensche gevoucht te hebben,[43] waervan een deel haer hout bij Mardyck,[44] 't grootste deel gaet tegens den prins van Orangie.[45] Den hertogh van Elboeuf is zelfs te Gravelinge,[46] zijne trouppes bij Guise. D'heer Rouillac gaet vanhier in extraordinaire ambassade nae Portugal.[47] Den hertogh van Anguien heeft achtduizent.[48] La Motte werd gebloqueert.[49] De nuntius hier zijnde gecomen moet stilzitten ende verwachten nieuwe commissie, alzoo de commissie die hij hadde door des paus' doot is geëxspireert.[50] Men vreest hier voor factiën.

40 Marie d'Orléans (1625-1707), dochter uit het eerste huwelijk van Henri d'Orléans, hertog van Longueville. Zij huwde in 1657 Henri de Savoye († 1659) (Aumale, *Histoire des princes de Condé* III, p. 351 en p. 443, en *Cardinal de Retz, Oeuvres,* p. 564, p. 1467 en p. 1474).

41 De partijstrijd in Rome na het overlijden van paus Urbanus VIII. Volgens de eerste geruchten leken de Fransen de kandidatuur te willen steunen van kardinaal Bernardino Spada († 1661); de Spanjaarden zouden een voorkeur uitgesproken hebben voor kardinaal Francesco Peretti Montalto († 1653); de Italiaanse kardinalen dachten aan kardinaal Vincenzo Maculano di Fiorenzuola († 1667) van de orde der Dominicanen (Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 19-20 en p. 25).

42 Konrad Widerholdt had in de onderhandelingen met de Zwabisch-Beiersen over de overdracht van zijn vesting Hohentwiel ook de kwestie van het eerherstel van hertog Eberhard III (1614-1674) van Württemberg aan de orde gesteld. Begin juli waren de besprekingen op een dood spoor geraakt (*Lettres Mazarin* I, p. 724-725 en p. 781-782, en Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 32-33).

43 Hertog Karel IV van Lotharingen verbrak de overeenkomst die hij op 24 juni te Gemünden ten overstaan van de Franse diplomaat Bernard du Plessis-Besançon had getekend. In een schrijven van 15 augustus bevestigde kardinaal Jules Mazarin het bericht dat de hertog de legers van het Spaans bewind in de Zuidelijke Nederlanden zou gaan versterken (*Mémoires de Du Plessis-Basançon*, p. 48-49; *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 404 en p. 451, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 24, p. 34 en p. 40).

44 De Zuidnederlandse ‘gouverneur des armes’ Ottavio Piccolomini verdubbelde de bezetting van het fort van Mardyck en de andere Spaanse forten op de weg naar Duinkerken.

45 Don Francisco de Melo en zijn onderbevelhebber Ernst, graaf van Isenburg, koesterden nog enige hoop dat zij de Staatse belegering van Sas van Gent konden doorbreken.

46 Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf, gouverneur van Picardië, nam in het Franse hoofdkwartier te Gravelines deel aan het beraad over het vervolg van de campagne.

47 De missie van Louis de Got (Goth) (1584-1662), markies van Rouillac, naar het hof van koning Jan IV van Portugal (*Lettres Mazarin* II, p. 59-61; *Tallemant des Réaux* II, p. 618-622 en p. 1400-1402, en Prestage, *The diplomatic relations of Portugal*, p. 13-15). Toen Olivier Lefèvre d'Ormesson van deze benoeming hoorde, schreef hij in zijn *Journal* (I, p. 210-211): ‘J'appris qu'on envoyoit M. de Rouillac ambassadeur en Portugal, et l'on disoit que c'estoit pour leur montrer que, s'ils nous avoient envoyé un fou, nous leur en renverrions un encore plus fou’.

48 De hertog van Enghien had op zijn haastige tocht naar de Frans-Weimarse kwartieren van Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, vrij veel voetvolk moeten achterlaten (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 316).

49 Franse soldaten versperden de wegen naar het Lotharingse bolwerk La Motte (dep. Haute-Marne) (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 451, en Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 366).

50 Niccolò Guidi di Bagno (1584-1663), broer van de gewezen nuntius Giovanni Francesco Guidi di Bagno († 1641), was generaal geweest van het pauselijke leger. Na het overlijden van zijn echtgenote Theodora van Gonzaga trad hij toe tot de Kerk. Begiftigd met de waardigheid van aartsbisschop van Athene ontving hij op 23 april 1644 de benoeming tot nuntius. In 1657 werd hij verheven tot kardinaal (Gauchat, *Hierar-*

Lerida is voorzeecker over.[51] Van 't secours van Friburg werd getwijffelt. Den hertogh van Anguien werdt gezegt achtduizent man bij zich te hebben. Den hertogh van Lorraine heeft de zijne gevoucht bij de Spaenschen die in Vlaenderen zijn, waervan een deel, ontrent tienduizent, blijven bij Mardyck, 't meesten deel gegaen zijnde tegen mijnheer den prins van Orangie. Den paus is gestorven de 29 Iulii. De nuntius die hier gecomen is, Nicolo, comte Guidi Bagni, titulaire eertsbisschop van Athene, can niet uitrechten zonder nieuwe commissie, alzoo de voorgaende is geëxspireert door de doot van den paus. Om een nieuwe paus te kiesen zijn groote brigues, de Fransoisen zoo men zegt voor den cardinal Spada, de Spaignaerden voor den cardinael Peretti, de Italianen voor Fiorenzola, een dominicaensche monick. Den hertogh van Wirtenberg is nae Wenen om vannieus te handelen over Hohentwiel.

Monsieur Germain is hier vanwegen de coninginne van Engelant.[52] Men heeft aen haere Majesteit gezonden twee medicijns ende acht van des conings van Vrancrijck lijfguardes. Monsieur de Rouillac gaet vanhier ambassadeur extraordinaire in Portugal. Motte in Lorraine werdt gebloqueert. Den hertogh van Anguien heeft ontrent achtduizent man. De Turcken werden gezegt in Calabre gebrant te hebben Rocca Imperiale,[53] de Portugesen gedemolieert te hebben een fort bij de Castillanen gemaect ontrent Salvaterre,[54] den prince Thomas noch te zijn bij Arona, een plaets gelegen op een rots veertien Italiaensche mijlen van Milan.[55] Den prince van Conty is gepasseert magister artium.[56]

In de marge schreef Reigersberch: Broeder de Groot uyt Paris 1644.

51 In deze passage herhaalt Grotius de belangrijkste nieuwsfeiten van die week; vgl. de *Gazette 1644*, nos. 94 en 95, dd. 13 augustus 1644.

52 Henry Jermin (‘monsieur Germain’) († 1684), politiek agent van koningin Henriëtte Maria van Engeland (*DNB* XXIX, p. 342-344), bood de regentesse Anna van Oostenrijk en kardinaal Jules Mazarin het respect van de koninklijke gast aan (*CSP Dom. 1644*, p. 401-403, en *Archives ou correspondance inédite de la maison d'Orange-Nassau*, deuxième série IV, p. 107-110).

53 De Turkse vloot brandschatte Rocca Imperiale aan de Golf van Taranto.

54 Ook de *Gazette 1644*, no. 95, dd. 13 augustus 1644, sprak van een kleine Portugese overwinning bij de Spaanse grensplaats Salvatierra de Miño.

55 Het Frans-Savoyaardse leger van prins Tommaso Francesco van Savoye trof maatregelen voor een aanval op de stad Arona aan het Lago Maggiore.

56 Armand de Bourbon (1629-1666), prins van Conti, tweede zoon van de prins van Condé, had op 28 juli zijn theses verdedigd (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 199). Op 3 augustus nam hij in de residentie van de aartsbisschop van Parijs de insignia van ‘magister artium’ in ontvangst (*Gazette 1644*, no. 95, dd. 13 augustus 1644).

7000. 1644 augustus [13]. Aan A. Oxenstierna.[1]

Illustrissime et excellentissime domine,

Friburgum adventu ducis Anguiani[2] ab obsidione liberatum non aliunde creditur quam quia mareschallus Schombergius id a Meti hic fecit nuntiari.[3] Si id verum est, pertinet ad ostendendam huius imperii felicitatem. De Ilerda, nisi iam transiit, vix ulla spes ex ipsis mareschalli Mottae Odincurtii literis. Papa, mortalis non minus quam nos, vivendi finem fecit, satis sane aequus inter communionis suae reges ac principes, in ultima aetate minus sui potens et obnoxius sanguine proximis. Magnum ad res christianas momentum erit in eo quod nunc agitur Romae, sive Hispaniensis, sive Gallicanus fiat pontifex, sive sui iuris, sive in electione fiant partes, ut antehac evenit. Sunt qui putant cardinalem Mazarinum suffultum pecunia Gallica, quam totam habet in sua manu, non abesse a spe istius fastigii. Nam Hispanis vix est, unde largitiones faciant quantas facere solebant.

Dux Aurelianensis voluerat huc venire et ducem Elbovium in isto imperio sibi substituerat. Missus hinc est abbas Bentivoglius, primus inter cardinalis Mazarini amicos, qui duci Aurelianensi de capta Gravelinga gratularetur, de Elbovio diceret nihil mutari dum ei adesset Gassio. Nam Milleraius, quicum Gassioni male conveniebat, huc venit. Sed dux Aurelianensis nunc nescio an consilium mutaverit, an vero articulorum doloribus retineatur.

Regina Angliae apud Nannetas est. Creditur ventura Andegavum, deinde propius, ut regis mariti sui res commendet. Eboraco datae sunt a parlamentariis in deditione conditiones satis aequae, ut Novum Castellum aliaque oppida hoc exemplo invitentur. Exiere milites ultra mille. Rex iam ad parlamentum quod Londinii sive Westmonasterii est, ita scripsit, ut volunt. Itaque Sabranus pro Gallia residens defugere non poterit, quin idem faciat. In literis quas Batavi attulere sane veteribus - scriptae enim sunt Decembri - aliquid parlamentarii desiderant. Princeps Robertus in Lancastria reparat vires afflictas. Rex ipse in Somersetia esse dicebatur, adiunctis ipsi copiis quae sub Hoptono fuerant. Essexius principem Mauritium persequi in Cornubia, Wallerus regii exercitus tergis insistere, habere autem sex hominum millia. Princeps Robertus accusari, quod iuvenili impetu rem in tantum discrimen adduxerit.[4] Hiberni qui regi militant, religionis romanae exercitio utuntur. Apud parlamentarios si qui eorum in manus veniant, suspendio militiam luunt.[5] Scripsere ad parlamentum Leslaeus, Manchestrius, Farfaxius, ne

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 268; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 460 no. 545. Afschriften ook in copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 177, en in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 307 en f. 319. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7001). Omdat deze nieuwsbrief gebeurtenissen en feiten weergeeft die Grotius voor zijn wekelijkse correspondentie op 13 augustus had vergaard, lijkt het beter de brief op [13] augustus te dateren en de datering 10/20 augustus aan te houden als de datum waarop deze brief naar Zweden is verstuurd.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. [13 augustus 1644] (no. 6999).

3 Een koerier, die vermoedelijk op gezag van Charles de Schomberg, hertog van Halluin, gouverneur van Metz, Toul en Verdun, naar Parijs was gezonden, bracht op 11 augustus het valse bericht dat Freiburg im Breisgau niet langer belegerd werd door de Zwabisch-Beiersen (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 205).

4 Teleurgesteld over de strategie die prins Rupert (Robert) van de Palts had gekozen voor het ontzet van York, was de koningsgezinde legeraanvoerder William Cavendish, markies van Newcastle, naar Hamburg uitgeweken (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 121 en p. 123).

5 Zeven Ierse soldaten van het koninklijke leger waren in Dorchester door de parlementsgezinden opgehangen. De koninklijken namen in Wiltshire wraak op 12 (14) lakenhandelaars (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 126).

differant ecclesiis regendis unum morem imponere. Romanenses omnes Londinii in vincula dati sunt, sed peregrini qui sunt liberantur. Ibidem novum eligitur consilium militare.

A Francofurto haec sunt quae cognoscimus. Adhuc ibi plurimorum principum ac civitatum sententias expectari super epistola Gallica. Super hac re commemorari historiam temporum Caroli V. Nam cum ad conventum ordinum Imperii, qui tunc Spirae agebatur, scriptae essent literae acerbae adversus imperatorem, qui eas tulerat fetialis, sine ullo responso remissum eum esse. Omnes vero qui sunt Francofurti eo quidem esse animo, ut pacis colloquia velint non abrumpi, caeterum plerosque ita censere agendum ea de re Monasterii, non Osnabrugae,[6] nempe quod Suedos Danico bello implicatos velint ad tempus seponi atque interim cum Gallis per pontificis ministros[7] rem transigi. Videtur autem conventus iste qualiscunque est Francofurti substiturus, nisi mutetur in pleniorem conventum, qui futurus sit Ratisbonae. Aula autem Vienna Pragam itura dicebatur. Non dubium erat amplius Francofurti, quin caesarianorum agmen ultimum in receptu damnum a Ragozio accepisset et Hungarorum pars magna averso sit animo ab imperatore, cui consequens, ut bellum istud grave geratur sumtibus Austriae et earum terrarum quae proprie ad domum Austriacam pertinent. In terris Maguntiacensibus timebatur Hassorum reditus, ubi res suas in Chaucis ex sententia posuissent.[8]

Fuit in parlamento princeps Condaeus, ut edicta quaedam super quibus diu haesitatum est, impelleret, sed pendet adhuc ea res, ut et ducis Aurelianensis preces pro abbate Riverio, ut cardinalis fiat, et pro duce Vendocinensi, ut redire ei liceat, et pro duce Bellifortio, ut causa eius cognoscatur, et pro Ranzovio, ut mareschallus Franciae fiat.[9]

Ex Italia discimus ducem Parmensem Gallica ope uti velle, ut recuperet quaedam quae dicit ab Auriis Genuatibus sine iure teneri. Duo militum millia a praefecto regni Neapolitani mitti in Hispaniam. Ibidem colligi naves longas, quae se opponant Turcicae classi ad Hydruntem[10] conspectae, missasque literas ad orae et classium praefectos, ut malo eant obviam. Nam et Uticenses naves ad Mondragoniam exscensum fecisse non sine terrarum malo. Holsteinius a Barbarinis missus erat ad ambiendam ducis Ethrusci amicitiam; et dicuntur venisse Romam vicies quater mille homines de Ethrusci subditis.

Sermones sunt de matrimonio ducis Mercurii - filius is est Vendocinensis - aut cum ducis Guisii sorore aut cum filia Longovillani. Dicitur mareschallus Motta Odincurtius munire Comaresum et periculum esse, ne Ilerdae fortunam Catalania sequatur. Nescio, an verum sit ictam fulmine domum in qua Hispaniae legati se

6 Nog steeds was er geen overeenstemming bereikt over de aanwezigheid van een ‘onpartijdige derde’ op de vredesconferentie in Osnabrück.

7 Een ‘katholieke’ vrede zonder de Zweden behoorde nog steeds tot de mogelijkheden: de nuntius Fabio Chigi en de Venetiaanse ambassadeur Alvise Contarini hadden de Franse en keizerlijke vredesdelegaties reeds bijgestaan bij de uitwisseling van de volmachten in Munster.

8 De aandacht van de manschappen van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel spitste zich op dit moment toe op het behoud van hun militaire overwicht in Oostfriesland; vgl. no. 6999 n. 25.

9 In het najaar van 1643 had luitenant-generaal Josias Rantzau, heer te Bothkamp, al op de nominatie gestaan voor de waardigheid van ‘maréchal de France’; vgl. nos. 6501, 6504 en 6505 (dl. XIV). De maarschalksstaf verdiende hij tijdens de tweede campagne van de ‘generalissimus’ Gaston van Orléans in Picardië (30 juni 1645) (*Episodes Guébriant*, p. 371-374).

10 De Turkse vloot bedreigde de kust van Otranto.

tenent Monasterii.[11] Hic quidem id accipitur ut omen futurae pacis cum damno Hispaniae.

Deus, [excellentissime et illustrissime domine, suggerat Sublimitati tuae consilia optima eaque prosperet,

11 De nuntius Fabio Chigi hield in zijn dagboek bijna dagelijks de weersgesteldheid in Munster bij. Van een blikseminslag in de residentie van de Spaanse gevolmachtigden don Diego de Saavedra y Fajardo en Antoine Brun maakte hij echter geen melding (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Chigi 1639-1651* I, Munster 1984).

tuae Sublimitatis cultor devotissimus,
H. Grotius].

[Lutetiae,] X/XX [*sic*] Augusti 1644.

Metuitur hic factio Lotharingica ad festinandam pacem.[12] Dux Carolus se cum Hispanis in Flandria iunxit. Ilerdam deditam Galli non ultra negant. De Friburgo nihil affirmant. Dicuntur Turcae in Calabriae ora incendisse Rupem Imperialem, modicum oppidum. Portugalli novum castellum a Castellanis excitatum apud Salvaterram diruisse. Ad Aronam dicitur esse princeps Thomas; est id oppidum et arx in rupe despiciente Lacum Maiorem, XIV [Italicis] milliaribus a Mediolano. Regina Angliae venit huc in navi Hollandica,[13] quam sequebantur Anglicae, quae omnes vento favente effugerunt parlamentariarum navium minas. Missi hinc ad reginam Angliae medici duo, custodes corporis ex praetorianis octo. Fama hic spargitur, nescio an vera, regem Angliae coniunctum cum principe Mauritio habere XX hominum millia. Cum eis eum ire contra Essexium, qui credatur viribus impar in Pleymuthum se recepturus. Principem autem Robertum recollegisse militem ad XV hominum millia. Mortuus est papa XXIX Iulii. Nuntio qui huc venit nomen est Nicolaus, comes Guidi Bagni, titulus archiepiscopus Athenarum. Is novam potestatem opperitur, quia quam attulerat morte papae vim amisit. Princeps Contiacus, principis Condaei filius, declaratus est artium magister magno suo cum honore. Venit huc a regina Angliae Germanus, praecipuae apud ipsam gratiae. Romae dicuntur Galli favere Spadae [cardinali], Hispani Peretto itidem cardinali, Itali Firenzuolae dominicano. Ducem Wurtenbergicum audimus isse Viennam, ut novae conditiones tententur super Hohentwila. Elbovius apud Gravelingam est; copiae eius apud oppidum Guisam. Hispanici exercitus pars ad Mardicum haeret, pars maior ivit ad prohibendos processus principis Arausionensis. Rouillacus hinc mittitur extra ordinem legatus in Portugalliam. Dux Anguianus habere creditur secum octo millia hominum. Mottae in Lotharingia clauduntur exitus et aditus.

Bovenaan de brief in de copie no. 268 te Dresden: Axelio Oxenstiernae.

Bovenaan de brief in de eerste copie te Leipzig: Argumentum. Rhenana. Urbani VIII obitus. Iudicium de eo elegans. Mazarini ad pontificiam sedem occupandam spes. Gravelinga capta. Anglica plurima. Deliberationes statuum Francofurtenses. Germanica. Varia Gallica. Italica. Omen Hispanis malam pacem portendens. Varia. Anglica. Nuntii apostolici adventus. Principis Contiaci promotio in magistrum artium. Candidati pontificiae dignitatis.

Bovenaan de brief in de tweede copie te Leipzig: Argumentum. Friburgum ab obsidio liberum, sed de Ilerda spes nulla. Papa mortuus; iudicium de illo et novo eligendo. De Aurelianensi. Gravelinga capta. Regina Angliae in Galliam venit. Tumultus Anglicanus. De conventu Francofurti. Turbae Hungaricae. Gallica. Motus in Italia. De Mercurii matrimonio. Res in Catalania miserae. Fama de legati Hispanici domo Monasterii fulmine icta. Timor a Lotharingo. Ilerda dedita. Turcae rapina in

12 Leden van het huis van Lorraine-de Guise waren in de zomer van 1643 jaloers geworden op de militaire successen van de hertog van Enghien, zoon van Henri II de Bourbon, prins van Condé; vgl. nos. 6377 en 6600 (dl. XIV).

13 Koningin Henriëtte Maria van Engeland had de oversteek gemaakt op de kruiser van de Schiedamse kapitein Willem van Coulster (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 29).

Calabria. Portugalli diruunt castellum. Regina Angliae in Galliae oras appellit. De exercitu regis Angliae. Papa mortuus est 29 Iulii. Nuntius pontificis in Galliam missus expectat mandata nova. Condiacus artium magister. Candidati Romae. Wurtenbergicus Viennam cur profectus? De exercitu in Belgio. Rouillacus legatus in Portugalliam. Anguiani copiae. Quid in Lotharingia.

7001. 1644 augustus [13]. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimis excellentissimisque dominis/dominis, sacrae regiae Maiestatis Suedicae summa cum potestate legatis; domino Johanni Oxenstiernae, regni senatori, libero baroni in Kymitho, etc.; domino Johanni Salvio, aulae cancellario, domino in Adesburg, etc.

7002. 1644 augustus 15. Van H. Appelboom.[1]

Monseigneur,

Depuis ma tres humble derniere on n'a rien eu icy de nouveau de nos armées,[2] sinon que monsieur le general Torstenson s'approche vers Gallas et l'admiral Fleming vers la flotte du roy de Dennemark,[3] ainsy que dans peu en aurrons des nouvelles. Dieu nous les donne bonnes. J'ay veu es lettres de Helseneur[4] que les batteaux venus d'icy y passoient en payants le simple peage selon l'accord fait à Gluckstadh;[5] que jusques-là on traittoit honnestement les Flemmens, mais qu'en effect on leur estoit aussy mal affectionné qu'aux Suedois. Pour la reception des ambassadeurs d'Hollende on parloit diversement. Se croioit qu'ils ne l'avoient receu meilleure que celuy de France;[6] que les plus sages dans ce pays-là souhaittoient

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. Deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag (3/13 of 10/20 augustus) aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 7000). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 183. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 129 en 4° 38, 55; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 108; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 279; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 71 en Br. 24, 95.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 29). Eigenh. oorspr. Beantw. d. no. 7023.

2 De brief van 8 augustus 1644 (no. 6995), waarin Harald Appelboom meldde dat de troepenmacht van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson bij Kiel stond (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 310-311, en *Doc. Boh.* VII, p. 124 no. 351). Inmiddels had het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, over Bad Segeberg en Plön de mars ingezet naar Kiel (aankomst 11 augustus) (*Doc. Boh.* VII, p. 125 nos. 353-354, p. 127 no. 361 en p. 128 no. 365).

3 De vloot van koning Christiaan IV van Denemarken belette het uitvaren van de schepen van de Zweedse admiraal Klas Fleming uit de haven van Christianspries. Een poging om de blokkade te doorbreken moest de admiraal met de dood bekopen († 26 juli/5 augustus 1644) (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 95-97).

4 Harald Appelboom kreeg blijkbaar inzage in de missiven van Carel Carelsz. van Cracauw, Staats resident te Helsingør, en de Staatse ambassadeurs dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en de Friese raadsheer Joachim Andreae.

5 De koopvaarders die met de Staatse convooivloot van vice-admiraal Witte de With naar het noorden waren gevaren, onderwierpen zich aan de verlangens van de tolgaarders van koning Christiaan IV te Helsingør. Na betaling van het in het najaar van 1641 te Glückstadt afgesproken standaardtarief mochten zij de Sont passeren (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 111-112).

6 Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, had op 27 juni/7 juli nog een onderhoud gehad met koning Christiaan IV van Denemarken. De koning hield zich doof voor het bemiddelingsaanbod van de Franse vredesbemiddelaar.

l'accommodement, mais que le reste avec le roy se roidissoient sur la grandeur de l'offence receue et ne respiroient que vengeance;[7] que les

7 De Deense vorst was al met de vloot vertrokken toen de Staatse ambassadeurs in Kopenhagen arriveerden. Zij kregen nu ruimschoots de tijd om de anti-Hollandse stem-

navires marchands pour Suede y estoient encore arrestées.[8] Les Estats de Hollande sont serieusement malcontents de ce que les ambassadeurs au Sond n'ont pas procuré le passage de ces 50 ou 70 navires et leur sera escrit sur ce suject.[9]

J'ay aussy veu une lettre de Copenhagen rapportant le premier combat[10] où elle dit que le roy a esté blessé à l'oreille, à l'oeil et au menton; qu'il estoit tombé avec les deux Ulefelds, mais relevé, disant: ‘courage, ceux-cy sont morts en leur devoir, je suis encore en vie’. Jurgen Wind estoit fort blessé et son navire à peine venue à Copenhagen.[11] L'ambassadeur de France y avoit esté assez mal traitté et satisfait, qu'il pensoit destourner le roy de retourner du mer jusques à ce qu'il eust parlé à la royne de Suede,[12] ce que le roy avoit fort mal pris, et s'estant parlé d'accommodement le roy avoit demendé à l'ambassadeur, quels projects il en pouvoit faire, sur quoy l'ambassadeur aurroit dit fort peu et le roy encore moins et ainsy s'estoient separés.

Sur l'approche des ambassadeurs hollandois le resident Cracau[13] seroit allé à Coopenhagen et notifié que les ambassadeurs des Estats comme bons amys venoient pour s'interposer; et pour la grande flotte et nombre des navires de guerre, ce n'estoit nullement pour user aucune hostilité envers sa Majesté et les siens, mais qu'ils avoient esté necessités de conduire une flotte extraordinaire et precieuse d'une façon extraordinaire. Les ministres du royaume les auroient respondu que les ambassadeurs seroient les bienvenus, mais que pour les navires de guerre le roy ne permettroit point qu'elles s'approchassent et ont requeri de faire retirer leur[s] navires jusques à 9 ou 10, qu'y pourroient demeurer.[14] Ce qui en est passé depuis, nous l'attandons avec passion, comme aussy des ambassadeurs pour Suede, qui sont il y a presque 3 septmeines bien arrivés à Gotten-

8 De tolgaarders van Helsingør weigerden schepen met een Zweedse bestemming door te laten.

9 De brieven, waarin vice-admiraal Witte de With en de Staatse ambassadeurs verslag uitbrachten van hun reis naar Denemarken, werden op 27 en 28 juli in de vergadering van de Staten van Holland gelezen. Na lezing verlangden de Statenleden een verklaring voor de sobere ontvangst van de Staatse ambassadeurs dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en de Friese raadsheer Joachim Andreae in de haven van Helsingør (*Res. SH*, dd. 27/28 juli 1644).

10 De Staatse resident Carel Carelsz. van Cracauw beschreef in zijn missive aan de Staten-Generaal, dd. 19 juli 1644, op levendige wijze de slag die koning Christiaan IV op 1/11 juli in ‘de Colberger Heyde’ (de wateren in de Hohwachter Bucht) met de vloot van de Zweedse admiraal Klas Fleming had geleverd. In het gevecht werd de ‘Trefoldighed’ getroffen door een Zweedse kogel. De voormalige Deense resident in Spanje, Ejler Ulfeldt, kreeg een dodelijk schot; diens broer Knud raakte aan de arm gewond. De koning liep slechts een verwonding in het aangezicht op; desondanks sprak hij de matrozen moed in met de woorden: ‘'t is geen noodt, ick ben noch hier’ (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 309).

11 Het eskader van de Deense rijksadmiraal Jørgen Vind (1593-1644) kwam onder Zweeds vuur te liggen. Met moeite kon zijn schip ‘Patientia’ de haven van Kopenhagen binnenlopen (4/14 juli). Veertien dagen later bezweek de rijksadmiraal aan zijn verwondingen (*DBL* XV, p. 576-577).

12 Met gemengde gevoelens had Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, afscheid genomen van koning Christiaan IV (*supra,* n. 6). Op 24 juli/3 augustus maakte hij zijn entree in Stockholm.

13 Carel Carelsz. van Cracauw had de Deense rijkshofmeester Corfits Ulfeldt in kennis gesteld van de aantocht van de Staatse convooivloot. Diens antwoord luidde: ‘Hadt gij luyden maer vier dagen eer met u vloot op de Lap gecomen, zijn Majesteit soude u getoont hebben dat hij meester van sijn havenen was’ (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 113).

14 Op last van de Deense kroonprins Christiaan trokken de Staatse oorlogsschepen zich terug naar de kaap van Skagen; de overige schepen mochten in de Lap (zandbank tussen Helsingør en Helsingborg) wachten op terugkerende Oostvaarders (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 114-115).

bourg,[15] mais grandement tourmentés des Dennois, qui ne les ont fait entrer et passer qu'avec une partie de leur suite et bagages.

L'empereur a fait declarer aux electeurs de l'Empire[16] qu'il aurroit suject de traitter les ambassadeurs de France, qui ont escrit cette lettre seditieuse aux estats d'Allemagne, comme gens qui ont excedé les limites de leur charge et perdu le privilege de leur passeports,[17] mais qu'en faveur du repos commun il veut preallablement conferer avec le college electoral ce qui sera expediant d'y ordonner. Il fait sonner haut auxdits electeurs la presseance que l'ambassadeur de Venise pretend sur ceux des electeurs,[18] pour leur faire perdre l'appetit de se rendre à l'assemblée, et c'est pourquoy l'evesque d'Osnabrugge, qui y devoit aller, se tient encore quelques lieu de là. Somme: peu d'apperence à la paix.

Il plaira à vostre Excellence d'aggreer ces peu de nouvelles et excuser que je suis contraint de les escrire à la grandissime haste.

Je me recommende tres humblement aux faveurs de vostre Excellence et suis, monseigneur,

vostre tres humble et tres obligé serviteur,
H. Appelboom.

De Amsterdam, le 15 Aougst 1644.

Adres: A son Excellence, monseigneur Hugo Grotius, conseiller d'estat de sa Mayesté de Suede et ambassadeur pour icelle en France.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 24 Aug.

En in dorso: 15 Aug. 1644 Appelboom.

7003. 1644 augustus 15. Van W. de Groot.[1]

15 De Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse maakten de reis naar Zweden op het schip van kapitein Anthonis van Zalingen. Omdat zes Deense oorlogsschepen de toegang tot de haven van Göteborg blokkeerden, moesten zij met de belegeraars, admiraal Ove Gedde en de Noorse gouverneur Hannibal Sehested, onderhandelen over hun doortocht. De tien dagen vertraging die zij daarbij opliepen, maakten zij goed met een snelle reis naar Stockholm (aankomst 2 augustus).

16 Keizer Ferdinand III had zijn 'Proposition ... wegen der Frantzösischen plenipotentiarien invitation schreiben' op 31 mei/10 juni laten afkondigen in de 'Deputationstag' te Frankfort (*Urk. u. Act.* I, p. 852-855).

17 Grotius kende reeds alle details van de discussie over de uitnodiging die de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien op 6 april 1644 aan de Duitse vorsten en standen hadden verstuurd; zie no. 6990.

18 In Munster waren problemen gerezen over het ceremonieel bij de ontvangst van de Keulse keurvorstelijke raad Franz Wilhelm von Wartenberg, bisschop van Osnabrück, Minden en Verden. Als vertegenwoordiger van het college van de keurvorsten wenste hij in 'eer en tytulen' niet achtergesteld te worden op de ambassadeur van Venetië. Omdat dit voorrecht hem geweigerd werd, keerde hij onverrichterzake terug (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Wartenberg* I, p. XXXV-XXXVI).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 318. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6988, beantw. d. no. 7017.

Frater optime,

Proxima vice ad te non scripsi, quia cum ruri me cum uxore recreassem aliquamdiu neque ante vesperam eius diei quo scribendum erat rediissem,[2] tam mihi deerat tempus

2 Een brief van 8 augustus ontbreekt in de wekelijkse correspondentie. Willem de Groot bevond zich in die tijd aan gene zijde van de Maas, mogelijk in het Land van Voorne.

quam materia. Interea Saxum Gandavense, ut tu nupere vocabas,[3] ita a nostris volvi ut iam voti se compotes fore sperent, ex aliis intellexeris. Bene iam ea procedit obsidio; nostri ad marginem qui fossae adiacet pervenerunt et opera sua urgere non desinunt, quanquam etiam a cibariis isti loco non bene prospectum creditur. Hostes cum exercitu in lateribus haerent et ex castellis proximis tormentis maioribus castra nostra infestant, etiam cuniculos quasi obsidentes obsessuri agunt. Sed ea res nostros minime terret; illud gravius quod singulis fere noctibus integer exercitus in armis esse cogitur; sed nec hostibus maior quies. Cogitaverant hostes novam fossam ducere ab Hulsta Gandavum versus,[4] ut nos Masiana terra[5] excluderent, sed propter difficultatem operis vel temporis quod ipsis concedetur exiguum ab eo incepto dicuntur desistere. Quid iam Gassio cum equitatu et velitibus facturus sit, quid Aurelianensis cum reliquo exercitu, ex te discere avebo.[6]

Res Angliae malo in loco esse, reginam e regno quasi profugisse,[7] regem in extremum fere angulum redactum[8] cum dolore intelligo. Imprimis vero quae scribis de filiis.[9] Maior rerum suarum male satagit, medium spes incerta, quae hominem nec morte relinquit, exercet, iunior sane praeter suam culpam valde est infelix.[10] Miror tamen me non intelligere quo genere commercii manus hostium evaserit.[11]

De romanensibus quid futurum sit, adhuc in incerto est; multus hic sermo de rigidioribus edictis,[12] sed nihildum apparet. Ante ferias publicatum est augmentum mandati Curiis dati,[13] in quo egregia de coercendis muneribus; sed sunt et alia dubiae utilitatis, ut

3 Zie de brief van 25 juni 1644 (no. 6927). Frederik Hendrik maakte goede vorderingen bij de belegering van Sas van Gent.

4 Staatse bespieders hadden vernomen dat de Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo het plan had opgevat om in de polders bij Axel een kanaal te graven (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 40 en p. 57).

5 Lees: 'Wasiana terra', het Land van Waas in Vlaanderen.

6 In het Franse hoofdkwartier te Gravelines legde de 'generalissimus' Gaston van Orléans zijn taken als bevelhebber van het Picardische leger neer. Het bevel droeg hij over aan maarschalk Jean, graaf van Gassion, en Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf, gouverneur van Picardië.

7 Koningin Henriëtte Maria van Engeland had op een Hollandse kruiser de overtocht naar Frankrijk gewaagd. Op 26 juli werd zij niet ver van Brest aan land gebracht.

8 Koning Karel I van Engeland had zich in de omgeving van Exeter aangesloten bij de koninklijken van prins Moritz (Maurits) van de Palts en sir Ralph Hopton.

9 In de *Epistolae Quotquot* hebben de uitgevers alle passages geschrapt waarin Grotius zich in ongunstige zin uitlaat over zijn kinderen. Later heeft de Amsterdamse handschriftenverzamelaar Gerardus van Papenbroeck (1673-1743) enkele uit de drukproeven van de *Epist.* verwijderde fragmenten bijeengebracht, maar het fragment in Grotius' brief van 6 augustus (no. 6988) heeft hij blijkbaar niet teruggevonden; zie *Clavis epistolarum Hugonis Grotii*, 1763 (*BG* no. 1211).

10 Cornelis de Groot leefde in Venetië op te grote voet (no. 7017); zijn jongere broer Pieter koesterde nog hoop (Ps. Cato, *Dist.* 2, 25, 2) op een aanstelling tot stadssecretaris van Amsterdam (no. 6977) en de jongste van het drietal, de Frans-Weimarse officier Dirk de Groot, was voor de tweede maal in één jaar in Zwabisch-Beierse krijgsgevangenschap geraakt (no. 7017).

11 Dirk de Groot diende in het leger van Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne. Misschien bevond hij zich in Freiburg im Breisgau, toen de 'Weimarse' kolonel Kanowski accoord ging met de capitulatie van de stad (28 juli).

12 De Staten van Holland bogen zich nog over het ontwerp van een nieuw plakkaat tegen de 'onlijdelijke stoutheid der Pausgesinden'; vgl. no. 6977, en *Res. SH*, dd. 23 juli, 27-29 juli, 1-3 augustus en 13 augustus 1644.

13 Vgl. nos. 6672 en 6691, en *Res. SH*, dd. 6 oktober 1643, 23-24 maart en 11 augustus 1644. Hier meldt Willem de Groot de publikatie van de 'Nader ampliatie van de instructiën van den Hoogen Rade, ende den Hove van Hollandt', dd. 24 maart 1644 (*Groot Placaet-Boeck* II, boek 5, 2 tit., 3. deel, 6 (p. 779-788)). Art. XXVII-XXIX van de rubriek 'Middelen tot kortinge

van de processen' bepaalde: 'alle questiën alleen in rechte bestaende, ende daertoe gheen bewijs van getuygen en sal gherequireert wer-

cum Gallorum exemplo causae omnes quae in iure consistunt, tantum iubentur perorari,[14] quod quomodo successurum sit senatoribus ad id inassuetis, videbimus. Ego vereor, ne hic nobis accidat quod saepe antea, ut in medio haereamus, neque propositum tenere ob varias difficultates possimus et ad vetera et antiquum morem redire erubescamus.

De Utenbogardo nihildum certi possum scribere.[15] Habet quo se excuset et plura se in dies offerent; monebo tamen. Proxima septimana Amstelodamum ire cogito,[16] serio illic cum amicis de Anthologia et aliis acturus.[17]

Deus interea te, tuam, tuos diu sospitet,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae, XV Augusti 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 22 s.
Bovenaan de brief schreef Grotius: [Rec.] 24 Aug. 1644.
En in dorso: 15 Aug. 1644 W. de Groot.

7004. 1644 augustus 18. Van G. Keller.[1]

Hochedeler, gestrenger herr ambassadeur, hochgenaigter herr,

Von hier ist dieses mahl zu berichten, dass der in Dennemarck anwesende keysserl. resident Plettenberg,[2] der hiesigen friedens tractaten halber an den keysser geschrieben, dass zu deren anderweiten beschickung er in Dennemarck noch keinen sinn oder anstellung verspüre, vndt, wie die Dänische ministri, so wol alss die rheichs

14 Naar het voorbeeld van de 'plaidoyers' van de advocaten in het Parlement van Parijs.
15 De bejaarde remonstrant Johannes Wtenbogaert was teruggekeerd van zijn bezoek aan Utrecht.
16 Willem de Groot, zijn vrouw Alida Graswinckel en hun zonen Johan en Jacob vertrokken pas in de laatste week van augustus.
17 Op het programma stond een gesprek met de Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu over de uitgave van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534); zie nos. 7024 en 7033.
1 Minuut (zonder adres; geschonden door een grote inktvlek op de versozijde) aanwezig te Stockholm, RA, Adler Salvius' Saml. E 5256. Eigenh. oorspr. Ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.
2 Tijdens de afwezigheid van koning Christiaan IV had de keizerlijke resident Georg von Plettenberg de kwestie van de Deense bemiddeling op de vredesconferentie aangekaart bij kroonprins Christiaan en enkele in Kopenhagen aanwezige hofdignitarissen en rijksraden (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 403). Op 25 juli liet koning Christiaan hem een boodschap toekomen waarin hij alle schuld van de trage voortgang van het vredesoverleg te Osnabrück op de Zweden schoof (*Doc. Boh.* VII, p. 120 no. 336). Twee dagen eerder had Georg von Plettenberg in brieven aan de keizer en de keizerlijke gevolmachtigden al een oplossing voor het dilemma aangedragen: een uitnodiging door een onpartijdige kroon (i.c. de Franse kroon) zou de Deense vorst misschien kunnen overhalen om weer aan de onderhandelingstafel plaats te nemen (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 569-571 en p. 593).

räthe sich gegen ihm verleuten liessen, würde der könig den schimpf sich nicht anthun, dass er, nach so spöttlicher aussstossung von der mediation, vndt separirung von den tractaten, sich nun vonselbsten vndt auss freyem willen wiedrumb anmelden sollte, es were dann sache, dass er von der crohn Franckreich darzu ersucht vndt veranlasst würde; immittelst aber hette er allein seinen Teutschen secretarium Klein, vmb den thumbdechant Langermann

von hier abzulösen, anhero abgefertigt;[3] sonst were mann in Dennemarck des kriegs halber wol gemuthet, vndt vermainte, sonderlich vermittelst des keysserl. secours,[4] bald damit zu end zu kommen, etc. Gedachter secretarius Klein ist vor etzlich tagen hier angelangt, vndt Langermann anjetzo in procinctu, wiedrumb zu ruck nach Hamburg zu gehen, zu welchem ende er vmb einen pass bey der königl. Schwedischen legation angehalten hatt, der ihme auch - jedoch nur sub titulo consiliarii regii, vndt nicht allss legati - abgefolgt worden. Sonst wirdt auss Dennemarck berichtet, dass der ammiral Wind von der newlich empfangenen blessure, gestorben seyn.[5]

In Pohlen soll wegen des Türcken vndt Rakoczi grosser allarm, vndt alle milice an den gröntzen des königreichs gestellet sein.[6] Der König soll sein gesicht[?] vffs newe geändert vndt die affection gegen Östereich gestarckt haben,[7] auch sein- vndt seiner vornehmbsten ministros consilia ... allein dahin ziehlen, wie sie vff nechstem reichstag[8] so ... durchtringen, vndt die stände, dem hauss Östereich zu diensten in die waffen bringen mögen. Hatzfeld war in der marche[9] nach Meissen vndt Thüringen, die ... selbiger orthe zu ruiniren, ist aber contremandirt worden vmb entweder die Beyerischen oder Götzen[10] zu secondiren, doch halten wir[?] er soll zu spat kommen. Herr Königsmarck[11] stehet vor Egeln,[12] worinn er 500 Sächs. rheuter vnter dem

3 Kort na het uitbreken van de Zweeds-Deense oorlog had koning Christiaan IV van Denemarken de delegatieleden Just Høg, Gregers Krabbe en Christopher von der Lippe uit Osnabrück teruggeroepen. Alleen de Hamburgse domdeken Lorenz Langermann had zijn verblijf nog aangehouden. Op vrijdag 19 augustus verliet ook het vierde delegatielid de stad. Zijn opvolger, de Deense secretaris Hans Leonhard Klein, arriveerde op 4/14 augustus (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 281, p. 310 en p. 312, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 584 en p. 586-592).

4 Het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, naderde de steunpunten van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson in het hertogdom Holstein.

5 De Deense rijksadmiraal Jørgen Vind bezweek aan de verwondingen die hij in de slag in 'de Colberger Heyde' had opgelopen (*DBL* XV, p. 576-577).

6 Naar verluidde hadden de Zevenburgers en hun Turkse 'bondgenoten' de hand in de onrust onder de Tartaren aan de Poolse grens (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 452).

7 Koning Wladislas IV van Polen had keizer Ferdinand III en de Zevenburgse vorst György I Rákóczi op 26 juni 1644 zijn bemiddeling aangeboden. De keizer veroordeelde het initiatief en beschuldigde de Poolse vorst van een vijandige gezindheid (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 183-186).

8 De Poolse rijksdag zou in februari 1645 moeten plaatsvinden (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 184 en p. 198).

9 De regimenten die de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen in Frankenland had achtergelaten, kregen order om de achtervolging in te zetten op het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck (*Doc. Boh.* VII, p. 113-114, nos. 311 en 313-314). Na de nederlaag die de Zwabisch-Beiersen ten zuiden van Freiburg im Breisgau hadden geleden, moesten alle krijgsplannen weer herzien worden (*Doc. Boh.* VII, p. 123 no. 344 en p. 130 no. 370).

10 De keizerlijke legerleider Johann, graaf van Götz(en), had het offensief tegen de Zevenburgse vorst György I Rákóczi moeten opgeven. Zijn uitgeputte manschappen dienden nodig afgelost te worden; zie no. 6990.

11 Het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, had het aartsbisdom Bremen weer verlaten. Omstreeks de 12de augustus stond het bij Bleckede (ten zuiden van Boizenburg) aan de Elbe (*Doc. Boh.* VII, p. 128 no. 365).

12 Egeln, ten zuidwesten van Maagdenburg, werd bezet gehouden door ruiters en infanteristen van de Saksisch-keizerlijke kolonel Ungar (Unger); zie no. 4035 (dl. X), en *Gazette 1644*, no. 105, dd. 3 september 1644.

obristen Vngar belegt haben soll. Chursachsen soll nach eroberung Kemnitz,[13] sich mit theils seiner völcker vor

13 Johann Georg I, keurvorst van Saksen, dwong de garnizoenscommandant van Chemnitz tot overgave van de stad (19 juli). Tegen het einde van de maand waren ook de

Grimma gelegt vndt die vbrigen in die quartier geschickt haben. Jochim Schleunitz[14] soll durch einen natürlichen todt dem hencker vorgekommen sein.

Hiemit thue Ew. Exc. ich guettlicher[?] bewahrung zu allem wolergehen gantz getrewlich empfehlen,

Ew. Exc. gehorsamber diener,
G. Keller m.pa.

Datum Osnabruck, den 8/18 Augusti 1644.

In dorso schreef Keller: 8 Augustus 1644.

7005. 1644 augustus [20]. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Nihil nunc abs te habui, credo, quod in Transmosanis esses locis.[2] De Diderico nostro iterum captivo nihil habemus.[3] Sed cum dux Anguianus et marescallus de Turena plurimos Bavaricorum in proelio[4] ceperint multis etiam occisis, facilis erit captorum redemtio. Papae mortuo quis successurus sit videbimus. Multae sunt factiones,[5] quarum singulae milites ab Italiae principibus ad sui munimentum advocant. Cardinales novos papa mortem prospiciens, quamvis multum a gentilibus suis rogatus, facere noluit.[6] Gassio castellum cepit[7] ad Wattam inter Borborgum et Sancti Audomari urbem; creditur id aditum dare in Flandriae interiora. Turcica classis ad oram Italiae et Siciliae apparens metum incutit.

Rogo te de Anthologia negotium conficias.[8]

14 Kolonel Joachim von Schleinitz en overste Christoph Trandorf hadden de stad Leipzig op 6 december 1642 overgedragen aan de Zweden (no. 5994 (dl. XIII)). Bij terugkeer aan het hof te Dresden werden zij door het Saksisch-keizerlijke opperbevel van lafheid beschuldigd (nos. 6114 en 6138 (dl. XIV)).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 971 App. no. 721. Beantw. d. no. 7024. Grotius voorzag de brieven die hij tussen 6 augustus en 10 september 1644 schreef, van dagtekeningen die niet altijd overeenkwamen met de datum van verzending.

2 Willem de Groot had in zijn brief van 30 juli (no. 6984) aangekondigd dat hij tijdens het zomerreces een bezoek wilde brengen aan gene zijde van de Maas, mogelijk aan het Land van Voorne.

3 Zie no. 7003. In deze brief maakte Willem de Groot een toespeling op de krijgsgevangenschap van de Frans-Weimarse officier Dirk de Groot.

4 Op 16 augustus ontving men in Parijs de definitieve bevestiging van de overwinning die Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, en de Frans-Weimarse bevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, in de strijd met de Zwabisch-Beiersen om de strategisch gelegen Schönberg (ten zuiden van Freiburg im Breisgau) hadden behaald (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 205-207).

5 De partijstrijd in Rome na het overlijden van paus Urbanus VIII († 29 juli 1644); zie nos. 6997 en 6999.

6 Hoewel hij wist dat zijn leven ten einde liep, had paus Urbanus VIII zich niet laten overhalen tot een overijlde benoeming van acht nieuwe kardinalen in het Heilig College; zie no. 6878, en Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 877-879.

7 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van [20] augustus.

8 De zorg voor de uitgave van zijn *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534).

Deus te coniugemque et liberos servet,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

27 [*sic*] Augusti 1644.

7006. 1644 augustus 20. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Ick wil hoopen dat het belegh van het Sas van Gend wel zal gaen ende daernae noch iet verder in Vlaenderen zal connen werden bij de hant genomen bij die van de Vereenigde Nederlanden[2] met hulpe van Vrancrijck. Wij hooren hier dat binnen 't Sas gebreck is van vivres.

Het parlement te Londen raect vast in possessie van erkent te werden van allen, uitgenomen van de Fransoisen tot noch toe.[3] Zoo de coninginne van Engelant conde tewegebrengen een trefves in Duitschlant[4] ende geduirende de trefves assistentie vanhier voor den coning van Engelant, zoo zoude haere Majesteit niet tevergeefs in Vrancrijck zijn gecomen. Maer ick en meene niet dat het advys van den cardinael Mazarini zulcx zal zijn.[5] Uit den grave van Nieucastel, wanneer die in Hollant zal zijn gecomen, zal men verstaen de constitutiën van de zaecken van de regiering ende oorlogh in Engelant ende wat voor het toecomende staet te verwachten.[6]

De zaecke tusschen Swede ende Denemarq loopt op een andere slagh.[7] Ondertusschen schijnt wel dat uit de ambassade van de Vereenigde Nederlanden niet goeds voor Swede en is te verwachten uit de ordre dien men ziet bij de coopvaerders gevolgt te zijn.[8] Mij dunct niet dat wij de landgravin van Hesse aen onze zijde zullen houden,[9] indien

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 37j. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Vermoedelijk tezamen met no. 7007.

2 Het Staatse leger belegerde Sas van Gent. Op 5 september - later dan verwacht - nam de Spaanse garnizoenscommandant don Andrea de Prada y Muxica het besluit om de strijd op te geven (*Het Staatsche leger* IV, p. 141).

3 Alleen de Franse regering had het Londense Parlement nog niet erkend. Eind augustus ontving haar zaakgelastigde Melchior, heer van Sabran, aangepaste geloofsbrieven (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 122 en p. 129, en *The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 285-286).

4 Hoewel hij weinig vertrouwen had in de hovelingen die koningin Henriëtte Maria van Engeland op haar reis naar Frankrijk vergezelden, bleef Grotius bereid hen te assisteren bij het uitwerken van voorstellen tot een Frans-Engels-Zweedse alliantie; zie nos. 6259, 6271 en 6379 (dl. XIV) en no. 6989.

5 Kardinaal Jules Mazarin liet koningin Henriëtte Maria lang wachten op een teken van zijn achting. Op de 16de augustus bood hij haar in een welkomstbrief zijn goede diensten aan (*Lettres Mazarin* II, p. 20-21).

6 Teleurgesteld over de strategie die prins Rupert (Robert) van de Palts had gekozen voor het ontzet van York, was de koningsgezinde legeraanvoerder William Cavendish, markies van Newcastle, naar Hamburg uitgeweken (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 121 en p. 123). Begin augustus vertelde een dienaar dat zijn meester van plan was om naar Amsterdam te gaan (*CSP Dom. 1644*, p. 378-379 en p. 386).

7 De brieven waarin vice-admiraal Witte de With en de Staatse ambassadeurs verslag uitbrachten van hun reis naar Denemarken, werden op 27 en 28 juli in de vergadering van de Staten van Holland gelezen. Na lezing verlangden de Statenleden een verklaring voor de sobere ontvangst van de Staatse ambassadeurs dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en de Friese raadsheer Joachim Andreae in de haven van Helsingør (*Res. SH*, dd. 27/28 juli 1644).

8 De koopvaarders die met de Staatse convooivloot van vice-admiraal Witte de With naar het noorden waren gevaren, onderwierpen zich aan de verlangens van de tolgaarders van koning Christiaan IV te Helsingør. Na betaling van het in het najaar van 1641 te Glückstadt afgesproken standaardtarief mochten zij de Sont passeren (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 111-112).

9 Kardinaal Jules Mazarin deelde de bezwaren van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel tegen de militaire steun die Frederik Hendrik aan graaf Ulrich II van Oostfriesland had verleend. In een brief aan Henri (of Jean) Brasset, secretaris van de Franse ambassade in Den Haag, gaf hij uiting aan zijn bezorgdheid over deze affaire: ‘J'ay trouvé

dans vos deux dernières lettres une relation fort ample et fort exacte de tout ce que vous aviez ordre de traiter avec MM. les Estats. Sur quoy je persiste à vous

haere Hoocheit de Oostfriesche quartieren quijt werde. Vrancrijck zal voor haer spreecken.

De proceduiren van de Westindische bewinthebbers zullen het huis van Nassau geen contentement geven.[10] Nae den stant is van de Westindische Compagnie, schijnt wel dat de Oostindische Compagnie reden heeft om met dezelve geene gemeenschap te zoucken.[11] Ick houde met uEd. dat in het stuck van de navigatie de geschillen tusschen de Vereenigde Nederlanden niet minder zullen vallen met het parlement te Londen als voordezen met de coningen;[12] ick gelove oock niet dat zij den Spaenschen handel[13] om des churforsts Palsgraefs wille[14] zullen willen missen.

Ick dancke uEd. voor alle zijne wei geparticularizeerde advysen ende wensche zijn gezelschap hier te mogen genieten zonder zijn ongemack.[15] 't Is mij leed dat de puritainen zoozeer gebeten zijn tegen onzen goeden heer Johnsoon dat zij het onderhout van de coninginne van Behme[16] ende haer huis limiteren met de conditie dat haere Majesteit

10 Johan Maurits (1604-1679), graaf van Nassau-Siegen, was in 1636 op voorstel van Frederik Hendrik door de Westindische Compagnie benoemd tot gouverneur van Brazilië. Zijn krachtig, maar kostbaar beleid wekte op den duur de ergernis van de bewindhebbers op. In september 1643 ontving de graaf brieven waarin hij naar het vaderland werd ontboden. Hij stelde zijn vertrek tot mei 1644 uit. Eind juli arriveerde hij in Den Haag (*NNBW* I, kol. 1222-1224, en Boxer, *The Dutch in Brazil*, p. 156-158). Op 10 augustus ontving Johan Maurits het verzoek om verslag uit te brengen van de ‘constitutie der saaken de Compagnie van Westindiën concerneerende’. De graaf voelde zich te ziek voor een mondelinge toelichting (*Res. SH*, dd. 10 en 12 augustus 1644).

11 Voor- en tegenstanders van de samenvoeging van de Oost- en Westindische Compagnieën onder één octrooi wisselden over en weer verwijten uit in de zaak van de betaling van achterstallige subsidiegelden aan de Westindische Compagnie (*Res. SH*, dd. 12 en 13 augustus 1644).

12 Schepen van het Parlement bezondigden zich aan het aanhouden en opbrengen van Staatse schepen die op koningsgezinde havens in Engeland en Ierland voeren (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 185-193).

13 Begin juli circuleerde in Londen een pamflet ‘A discourse of a true English-man concerning the interest England hath in the siege of Graveling’ (*Catalogue of the pamphlets ... collected by George Thomason* I, p. 331, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 116-119). Admiraal Maarten Harpertsz. Tromp, die dit geschrift in handen kreeg, waarschuwde de Staten-Generaal voor deze oproep aan het Parlement om de Fransen af te houden van de verovering van de Vlaamse kustplaatsen (*Res. SH*, dd. 13 en 30 juli 1644; *CSP Ven.* 1643-1647, p. 116-117 en p. 119-122, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 36).

14 Kart Ludwig (1618-1680), zoon en erfgenaam van de verdreven keurvorst Frederik V van de Palts, had de Staten-Generaal op 8 augustus mededeling gedaan dat hij binnenkort het hof van zijn moeder Elisabeth Stuart in Den Haag wilde verlaten. Voor het transport van zijn bagage naar Engeland charterde hij een schip van het Parlement. Koningsgezinden kregen argwaan en attendeerden de Admiraliteit van Rotterdam op een verdacht schip in de haven (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 982).

15 Grotius herhaalt hier zijn verzoek van 23 juli (no. 6972).

16 Elisabeth Stuart (de ‘Winterkoningin’) had de Staten-Generaal om een lening van 60000 gulden verzocht (*Res. SH*, dd. 2 en 10 augustus en 17 en 20 september). Zij was in financiële problemen gekomen, omdat het Lagerhuis haar toelage wilde inhouden zolang zij bescherming bleef bieden aan haar hovelingen (C. Oman, *Elizabeth of Bohemia*, p. 359).

haer van hem zal quijtmaecken.[17] Casaubon is mede zoo gevaeren.[18] In somma, dat volck is incompatibel met alle moderate personen.

20 Augusti 1644.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 20 Aug. 1644 uyt Paris.

7007. 1644 augustus [20]. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Wij zullen hier de vaste houden buitenstijds: de vleischhouders van Parijs,[2] alzoo vier stuvers vannieus gestelt was op een pond vleisch ende dat recht vercocht aen een partisan die groot proffijt daermede hoopte te doen, hebben te zamen gecomplotteert geen vleisch te vercoopen ende, in den raid van den coning ontboden zijnde, hebben daerbij gepersisteert. Wij zullen nu zien wie van beide zal wijcken. Eenige pachters zijn oock hard geslagen.

Den 28 Iulii is Friburg overgegaen.[3] Den tweeden Augusti is den hertogh van Anguien met zijn leger gecomen bij den marescal de Turenne, ende hoewel het leger van de Beyerschen lagh op twee bergen, waervan de eene hooger was als d'ander, wel geretrencheert ende bezet met afgehouden boomen, zoo hebben de Fransoisen hetzelve geattaqueert den derde ende vijfde, ende haerzelve meesters daervan gemaect, hoopende oock Friburg weder te becomen.[4] Den vijant heeft wel tweeduizent man daer verloren;

17 Samson Johnson, predikant aan het hof van de 'Winterkoningin' in Den Haag, had in 1636 een uitgave verzorgd van Grotius' *Defensio fidei catholicae de satisfactione Christi*, Oxford 1636 (*BG* no. 925). In die tijd genoot hij de bescherming van William Laud, aartsbisschop van Canterbury (Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 193, p. 210-211 en p. 370). Zijn trouw aan de aartsbisschop werd hem thans aangerekend. In 1646 nam hij de benoeming tot Engels predikant te Breda aan (*Briefw. Huygens* IV, p. 9).

18 Mericus Casaubonus, eveneens een protegé van aartsbisschop Laud, was van zijn beneficie in de kathedrale kerk van Canterbury beroofd; zie no. 6891.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 37m. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Vermoedelijk tezamen met no. 7006. Beginnend bij 'Men verwacht hier den hertogh van Orleans', copie (zonder adres en ondertekening, maar met de dagtekening 20 augustus 1644), afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 25 augustus 1644). Grotius voorzag de brieven die hij tussen 6 augustus en 10 september 1644 schreef, van dagtekeningen die niet altijd overeenkwamen met de datum van verzending.

2 Het verzet tegen de belastingmaatregelen van Michel Particelli, heer van Emery, 'contrôleur général des finances'. Volgens het *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* (I, p. 207-208) zouden de slagers op 18 augustus hun messen hebben getoond: 'les bouchers battirent deux partisans pour la levée du sel [= sol] pour livre de vendeurs que l'on vouloit établir à Poissy et contraindre les bouchers à s'en servir. Les bouchers assurent qu'ils ne fourniront point de viande la semaine prochaine'.

3 De Frans-Weimarse opperbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, was doorgedrongen tot de voorstad Krozingen (tegenw. Bad Krozingen). Hij kwam echter te laat om zijn garnizoen in Freiburg im Breisgau te ontzetten. Op 28 juli ging kolonel Kanowski accoord met de capitulatievoorwaarden (*Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 12, en H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 146).

4 Het leger van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, had zich op 2 augustus aangesloten bij de Frans-Weimarsen van de burggraaf van Turenne. Op 3 augustus bonden de verenigde legers de strijd aan met de Zwabisch-Beierse legermacht van François de Mercy en Johan van Werth. Tegen het einde van die dag bereikten de Fransen de top van de strategisch gelegen Schönberg ten zuiden van Freiburg im Breisgau. Twee dagen later werd de strijd hervat. Het bloedigst waren de gevechten om het bezit

eenige van voetvolck hebben haer gesalveert binnen Friburg, de ruiterie heeft haer gesalveert op eenige verder gelegene bergen. Van de Fransche zijde zijn verscheidene personen van qualiteit gebleven ende gequetst.

Men verwacht hier den hertogh van Orleans,[5] dewelcke den hertogh van Elboeuf zal laeten bij Grevelingen om de stadt in poincte te stellen van defensie ende monsieur Gassion aen een groot fort dat bij de Fransoisen gebouwt werdt te Watten tusschen Borborg ende Sint Omer[6] in een importante situatie om de intocht te doen in Vlaenderen, waerom men meent dat veele die getrocken waeren tegen mijnheer den prins van Orangie[7] terugge zullen moeten comen.

Hertogh Carel heeft doen weten in Vrancrijck dat hij door de trage resolutie uit Vrancrijck over zijne voorslagen genoodzaect is geweest zich met de Spaignaerden te vougen,[8] doch bereidt alsnoch te luisteren wanneer hem redelijcke conditiën zullen werden gepresenteert. De Fransoisen gaen weder blocqueren La Motte.[9] Beck is wedergekeert in Lutsenburg. Den hertogh van Anguien, van die frontiere vertreckende, heeft eenige ruiterie daergelaeten.[10] Men versterckt oock de guarnisoenen van Champagne, Picardië, Messin tegen alle de inval.

De Fransoisen om haer te troosten over het verlies van Lerida zeggen dat zij Tarragona willen belegeren.[11] Men meent dat den marescal La Motte-Odincourt zal teruggegeroepen werden, zijnde zijn steunsel quijt doordien monsieur de Noyers, zijne verwant,[12] is buiten affairen. De nuntius alhier, hoewel de paus doot is ende noch geen tij-

5 In het Franse hoofdkwartier te Gravelines (Grevelingen) had de ‘generalissimus’ Gaston van Orléans reeds zijn terugkeer naar Parijs aangekondigd (aankomst op 23 augustus). Het bevel over de legers in Picardië droeg hij over aan maarschalk Jean, graaf van Gassion, en Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf, gouverneur van Picardië.

6 Watten, plaats aan de Aa, op de weg van Saint-Omer (Sint Omaars) naar Bourbourg (*Gazette 1644*, no. 99, dd. 20 augustus 1644). De actie werd ondernomen om te voorkomen dat de Zuidnederlandse ‘gouverneur des armes’ Ottavio Piccolomini zijn aandacht zou richten op het Staatse leger in Zeeuws-Vlaanderen.

7 Frederik Hendrik, die de belegering van Sas van Gent met de dag zag vorderen, werd door een afgezant van de hertog van Orléans op de hoogte gesteld van de Franse krijgsplannen (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 39-40, en *Correspondance d'Estrades* I, p. 199-203).

8 Hertog Karel IV van Lotharingen verbrak de onderhandelingen met de Franse diplomaat Bernard du Plessis-Besançon (*Mémoires de Du Plessis-Besançon*, p. 48-49, en *Lettres Mazarin* II, p. 45). Aangelokt door het Spaanse geld stelde hij zijn leger van 4 tot 5000 geoefende soldaten ter beschikking van de Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo. De eerste Lotharingse versterkingen vertoonden zich in de tweede week van augustus aan het front in Zeeuws-Vlaanderen (*Gazette*, no. 98, dd. 20 augustus 1644, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 24, p. 34 en p. 40).

9 De Fransen hadden versperringen aangelegd op de wegen naar het Lotharingse bolwerk La Motte (dep. Haute-Marne) (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 451, en Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 366).

10 Pierre de Magalotti hield in opdracht van de hertog van Enghien het oog gericht op de bewegingen van de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck in het gebied tussen Maas en Moezel (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 311 en p. 370-371).

11 Kardinaal Jules Mazarin had de val van Lérida (30 juli) zien aankomen. Een alternatief krijgsplan lag al gereed in het hoofdkwartier van de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt: de verovering van Rosas of Tarragona. De keuze viel op Tarragona. De aanval werd op 8 augustus ingezet (*Gazette 1644*, no. 99, dd. 20 augustus 1644, en Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 261).

12 Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, had zijn hoge waardigheid in Catalonië te danken aan zijn oom François Sublet (1578-1645), seigneur de Noyers, de in april 1643 ontslagen staatssecretaris van oorlog; zie nos. 6167 en 6179 (dl. XIV), en *Tallemant des Réaux* I, p. 297-299.

ding en is van nieuwe verkiezing, is hier onthaelt als nuntius van de Stoel van Rome.[13] De cardinalen zouden den achtste dezer vergadert zijn in conclave, maer wilden eerst dat het vremde crijgsvolck zouden vertrecken die uit Napels, Florenza, Parma in de stadt waeren gecomen.[14] De Barbaryns stercken haer ende hebben den hertogh van Bouillon aen haere zijde.[15] De vloot van Turckie, Alger, Bizerta werdt noch gezien zoo bij Otranto als bij Sicilië.[16] Prince Thomas nae 't nemen van Sartirana[17] hadde eenigh volck gezonden om zich te fortificeren op de Navilla, een canal gaende nae Milan,[18] eenige om Bremo te bloqueren. Den gouverneur van Milan, om zich in 't velt te stellen, was volck verwachtende uit Florenze ende Modena ende vijfhondert ruiters uit Venetië.[19]

De coninginne van Engelant[20] ende de princesse van Carignan hebben den andere gezien tot Saumur, vanwaer de princesse hier is gecomen,[21] de coninginne gegaen nae de Bourboonsche wateren, waervan de baden goed zijn tegen de paralysie. De vrede in Engelant schijnt terugge [te] gaen, omdat den coninck in vergelding van zeven Ieren,[22] in oorlogh becomen, gehangen bij de parlamentarissen, veertien gevangene parlamentarissen in gelijcken maniere heeft getracteert. Oock en is de confidentie niet recht tusschen die van het parlement ende d'ambassadeurs van de Vereenigde Nederlanden.[23] Den co-

13 De door paus Urbanus VIII († 29 juli 1644) aangewezen nuntius Niccolò Guidi di Bagno was op 26 juli in Parijs gearriveerd. Enkele scherpslijpers tilden zwaar aan het feit dat zijn geloofsbrieven waren opgesteld door een paus die inmiddels overleden was, maar koningin Anna van Oostenrijk schoof alle bezwaren terzijde en ontving de nieuwe nuntius op de 14de augustus in audiëntie (*Gazette 1644*, no. 99, dd. 20 augustus 1644).

14 De partijstrijd in Rome na het overlijden van paus Urbanus VIII; zie nos. 6997 en 6999. Het conclave nam op 9 augustus een aanvang (Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 15-18).

15 De kardinalen Francesco en Antonio Barberini hadden in de laatste levensdagen van paus Urbanus VIII de benoeming van Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, tot generaal van het pauselijke leger doorgedreven (*Gazette 1644*, no. 99, dd. 20 augustus 1644).

16 De Turkse vloot voerde nog steeds plundertochten uit in Sicilië, Calabrië en de Golf van Squillace.

17 De Frans-Savoyaardse troepen van prins Tommaso Francesco van Savoye hadden Sartirana, ten zuidoosten van het fort van Breme, veroverd. Daarentegen verliep de aanval op Arona minder naar wens (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 106-107).

18 Naviglio Grande, kanaal ten noorden en oosten van Abbiategrasso, de belangrijkste vaarroute van de Ticino naar Milaan.

19 De Milanese gouverneur Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, wachtte op het resultaat van de wervingen onder de soldaten die groothertog Ferdinando II van Toscane, Francesco I d'Este, hertog van Modena en de republiek Venetië na de voltrekking van de vrede van Ferrara hadden afgedankt.

20 Op weg naar de wateren van Bourbon-Lancy (kuuroord ten oosten van Moulins) bracht koningin Henriëtte Maria van Engeland op 16-17 augustus een bezoek aan Saumur (*Gazette 1644*, no. 103, 'extraordinaire du XXXI aoust 1644': 'Les honneurs rendus à la Reine d'Angleterre, à son arrivée en France').

21 De *Gazette 1644*, no. 54, dd. 21 mei 1644, had het bericht gepubliceerd dat koning Philips IV van Spanje de gijzeling van Marie de Bourbon, prinses van Carignano, echtgenote van prins Tommaso Francesco van Savoye, had opgeheven. Pas op 2 augustus kwam in Parijs de tijding binnen dat de prinses in Bordeaux was gearriveerd (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 202).

22 Zeven Ierse soldaten van het koninklijke leger waren in Dorchester door de parlementsgezinden opgehangen. De koninklijken namen in Wiltshire wraak op 12 (14) lakenhandelaars (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 126, en *Gazette 1644*, no. 99, dd. 20 augustus 1644).

23 De Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude waren op 22 juli tot de vergadering van de 'lords' en 'commons' toegelaten. De beantwoording van hun vredesvoorstellen liet echter op zich wachten, omdat het Parlement eerst advies wilde inwinnen van een speciale

ninck ende prins Mauris, beide met haere trouppes, waeren bij Excester;[24] men meende prince Robert, die weder eenige schade in zijn arrière-garde had gelede[n],[25] mede daernaetoe ginge. Denzelve prince wierd vervolgt bij Lesle, gesterckt met eenige trouppes van d'heer Manchester, die zelve was te Douncaster.[26] Calander belegerde de stadt Neucastel met twaelffduizent man.[27] Waller ende Braun waeren bij Oxford, in welcke stadt oneenicheit was ende pest.[28] Farfax was te Jorck.[29] Den graef van Essex had d'heer Rinfel[30] eenigh volck afgeslagen, Plimuth zoo men te Londen zeide ontzet[31] ende eenigh volck gezonden in Cornuaille. 't Leger dat gecommandeert is geweest bij den grave van Neucastel was verstroit,[32] de roomschgezinden weder nae haere huizen getrocken.[33] Onder de papieren van dezelve grave van Neucastel waeren gevonden eenige brieven van eenige lords van het parlement, dewelcke oorzaeck hebben gegeven van suspiciën tuschen de communes ende de lords,[34] van welcke lords oock eenigen in den Tour zoude zijn gestelt. Twaelffduizent man wierden vannieuws bij 't parlement gelicht ontrent Londen.

Wij hooren dat don Melos tot Gend in perykel is geweest vanwegen de gemeente.[35]

24 Koning Karel I van Engeland had zich in de omgeving van Exeter aangesloten bij de koninklijken van prins Moritz (Maurits) van de Palts en sir Ralph Hopton (*Gazette 1644*, no. 99, dd. 20 augustus 1644).

25 Na zijn nederlaag bij Marston Moor keerde prins Rupert (Robert) van de Palts terug naar de koninklijke steunpunten in Lancashire en Cheshire. Slechts 7000 soldaten volgden hun bevelhebber (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 123).

26 Schotten uit het expeditieleger van Alexander Leslie, graaf van Leven, aangevuld met eenheden uit het Parlementsleger van Edward Montague, graaf van Manchester, zuiverden de nabije omtrek van Newcastle, York en Doncaster van koninklijke troepen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 123).

27 De Schot James Livingstone, graaf van Callander (Calender), was met zijn nieuwe lichtingen de Tyne overgestoken. Zijn kwartier vestigde hij aan de kust ten zuiden van Newcastle. De stad capituleerde op 19/29 oktober (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 114, p. 116, p. 123 en p. 150).

28 Sir William Waller en de ‘sergeant major’ (generaal-majoor) Richard Browne hadden in de talrijke schermutselingen met het koninklijk garnizoen van Oxford veel manschappen verloren. In Londen moesten zij het Parlement bewegen om meer troepen beschikbaar te stellen voor de achtervolging van het leger van koning Karel I (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 118 en p. 128).

29 Ferdinando Fairfax plaatste een garnizoen van het Parlement in York. Zijn leger hield hij gereed voor het beleg van Scarborough (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 125).

30 Robert Devereux, graaf van Essex, ontweek de koninklijke legers in de zuidelijke graafschappen en trok nog verder westwaarts. Bij Bodmin in Cornwall stootte zijn leger op 3000 infanteristen van de koningsgetrouwe sir Richard Grenville (Grinfil) (1600-1658) (*DNB* XXIII, p. 124-127, en *CSP Dom. 1644*, p. 407).

31 De havenstad Plymouth was maandenlang omsingeld geweest door lokale koninklijke troepen.

32 Teleurgesteld over de strategie die prins Rupert (Robert) van de Palts had gekozen voor het ontzet van York, was de koningsgezinde legeraanvoerder William Cavendish, markies van Newcastle, naar Hamburg uitgeweken (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 121 en p. 123).

33 De rooms-katholieke soldaten in het leger van William Cavendish, markies van Newcastle; zie no. 6102 (dl. XIV).

34 Brieven die de markies van Newcastle op het slagveld van Marston Moor had achtergelaten, wezen uit dat sir John Hotham, de voormalige gouverneur van Hull, en diens zoon kapitein John Hotham betrokken waren in een complot tegen het Parlement. Vader en zoon beklommen in januari 1645 het schavot; zie no. 6446 (dl. XIV); *DNB* XXVII, p. 408-411, en *The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 286.

35 Kardinaal Jules Mazarin liet door soldaten en kooplieden pamfletten verspreiden waarin de Zuidnederlanders werden opgeroepen om in opstand te komen tegen het

Wij hooren oock dat prince Thomas noch eenigh volck heeft voor het casteel van Arona,[36] hebbende de stad becomen. In Provence werdt een vloot gereedgemaect.

De vleischouders continueren noch vleisch te vercoopen,[37] omdat gisteren als het vleisch quam van Poissi die nieuwe impost niet en is afgenomen, 'twelck zoo men zeit men doen wil Vrijdagh toecomende door macht van veele musquetten ende harquebuzen tegen de bijlen van de beenhackers.

27 [*sic*] Augusti 1644.

Wij hooren hier dat vier regimenten van Hazfeld[38] zijn bij de riviere van de Sale ende wachten noch eenige die haer gehouden hebben ontrent Noremberg.

In dorso staat in een onbekende hand: Den 27 Aug. 1644.

7008. [1644] augustus [20]. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

A Constantinopoli disco sultani gratiam in multos partitam, cuius partem non magnam habeat is qui nunc est magnus vizirius, partes alias selectarus unus familiarium sultani, praeterea cadilesquerus Anatoliae, capitaneus bacha et aga ianissariorum.[2] Apud principem in tot affectus distractum non mirum est, si nutant consilia; quae pro imperatore Germaniae an pro Ragozio se sint datura, docebit dies. Classis Turcica[3] etiamnum apud Hydruntem et Siciliam conspicitur. Romae tumultuosa videtur futura pontificis novi electio. Noluit is qui decessit novos alios cardinales facere, quanquam multum ro-

36 *Supra*, n. 17. Het leger van prins Tommaso Francesco van Savoye kon de burcht van Arona niet bedwingen.

37 De opstand van de slagers (*supra*, n. 2) verliep snel; vgl. no. 7020.

38 De regimenten die de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen in Frankenland (Vogtland) had achtergelaten, zouden aan de Saale de achtervolging inzetten op het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck (*Doc. Boh.* VII, p. 113-114, nos. 311 en 313-314). Na de nederlaag die de Zwabisch-Beiersen ten zuiden van Freiburg im Breisgau hadden geleden, moesten alle krijgsplannen weer herzien worden (*Doc. Boh.* VII, p. 123 no. 344 en p. 130 no. 370).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 209 (met een verschrijving in de opgave van het jaar: lees '1644' in plaats van '1640'); gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 466 no. 548. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 311. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7010). Omdat deze nieuwsbrief gebeurtenissen en feiten weergeeft die Grotius voor zijn wekelijkse correspondentie op 20 augustus had vergaard, lijkt het beter de brief op [20] augustus te dateren en de datering 17/27 augustus aan te houden als de datum waarop deze brief naar Zweden is verstuurd.

2 Jean de La Haye, sieur de Ventelay (Vantelet), de Franse ambassadeur in Constantinopel, verdedigde de belangen van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi. In zijn depêches gaf hij een beschrijving van de belangrijkste dignitarissen aan het hof van sultan Ibrahim: de nieuwe grootvizier Sultan-zâde Mohammed, de 'silihdâr-pascha' (hofmaarschalk) Yousouf en voorts Hoessein Djindji-Khodja, 'kadiasker' (krijgsraad) van Anatolië, 'kapudân' Bekir-Pascha en Salih, aga der janitsaren (Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 35-37; Atsiz, *Das Osmanische Reich*, p. 19-20, en *Gazette 1644*, no. 102, dd. 27 augustus 1644).

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. [20] augustus 1644 (no. 7007).

gatus a proximis.[4] Itaque Barbarini aemulos et plebem metuunt, domos muniunt, quaerunt amicos. Cardinales proposuerant die octavo mensis huius convenire ad comitia pontificalia, sed plerique volunt primum urbem liberari ab externo milite, qui multus in urbem venit missu praefecti Neapolitani, ducis Ethrusci, Parmensis et aliorum.[5] Princeps Thomas relictis nonnullis ad obsidium arcis Aronae - nam oppidum cepisse dicitur - cum caeteris castellum imponit Navillae, qua aquaeductus Mediolanum versus protenditur; dicitur et Bremo exitus et aditus claudere. At praefectus Mediolanensis ut in apertum possit procedere, copias a Florentia Mutinaque exspectat et a Venetiis equites quingentos. Ad Gallos e Romania[6] advenere milites quadringenti.

Ad repensandum damnum in Ilerda factum Galli dicuntur Tarragonam obsessuri; addit rumor Mottam Odincurtium inde revocari, ut minus fortunatum ducem. Credo nocere ei, quod ab aula abest Noierius, fautor eius et propinquus.

Friburgum in Bavarorum manus venit XXVIII Iulii. Post id iuncti cum copiis dux Anguianus - habebat is sex peditum millia, quatuor bonorum equitum - et marescallus Turenae perruptis Bavarorum munimentis peditem conciderunt aut ceperunt praeter eos qui in urbem Friburgum se receperunt. Eques Bavaricus in loca montana concessit, ubi eos Rosa persequitur.[7] Gratulatus sum de hac Victoria principi Condaeo,[8] qui non dubitabat, quin Friburgum brevi recuperaturi essent Galli aut impetu aut obsidione.[9]

Exspectatur hic dux Aurelianensis relicto ad Gravelingam Elbovio et Gassione, quorum hic castellum cepit ad Wattam, situ ferme media inter Borborgum et Sancti Audomari oppidum, et ad intrandara Flandriam opportuno. Dabit haec res dolores Hispanis, qui non potuerunt simul et Saxo Gandavensi subvenire et ab hac parte servare Flandriam, cummaxime pronam seditionibus, ut Gandavi cum periculo Melonis apparuit, quem aegre magistratuum cura servavit; etiam Bruxellae motus quidam plebis fuit. Verum nec Gallia immunis ab hoc malo est, quippe hoc ipso tempore lanii coierunt inter se, ne carnes vendant, quia in libram quamque impositi sunt solidi quatuor. Hispani vero et Mardycho timent, ubi Romanis temporibus portus fuisse creditur,[10] novaque ibi excitant munimenta.

Dux Carolus indicavit Gallis se, cum nihil ab illis rebus suis conveniens intelligeret, iunxisse semet cum Hispanis, non alienum tamen a conditionibus, si aequiores in posterum e Gallia adferantur. Nuntius quanquam papa mortuo nec suffecto alio

4 Hoewel hij wist dat zijn leven ten einde liep, had paus Urbanus VIII zich niet laten overhalen tot een overijlde benoeming van acht nieuwe kardinalen in het Heilig College; zie no. 6878, en Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 877-879.

5 Groothertog Ferdinando II van Toscane, Odoardo Farnese, hertog van Parma, en de onderkoning van Napels mengden zich in de partijstrijd die in Rome was losgebarsten tussen de 'Barberini', de Fransen en de Spanjaarden (Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 15-19).

6 Het Frans-Savoyaardse leger kreeg waarschijnlijk versterking van soldaten die de Savoyaardse luitenant-generaal Guido Villa, markies van Cigliano en Volpiano, in Rome had gelicht; zie no. 7020.

7 In Glottertal, ten oosten van Freiburg im Breisgau, dreef de 'Weimarse' cavalerist Rheinhold von Rosen de Zwabisch-Beierse ruiterij van Johan van Werth uiteen (10 augustus) (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 147).

8 Henri II de Bourbon, prins van Condé, de trotse vader van de hertog van Enghien, nam de gelukwensen in ontvangst. Op zijn verzoek werd op 20 augustus een Te Deum ter gelegenheid van de overwinning gezongen (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 205-210).

9 De voorspelling kwam niet uit: de Franse legers keerden niet naar Freiburg im Breisgau terug (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 361-363); op 16 augustus gaf de hertog van Enghien het bevel tot een mars langs de Rijn naar Philippsburg (aankomst op 25 augustus).

10 Mardyck; vgl. Caesar, *De bello Gallico* 5,2 en 5,5: 'Itius portus'.

receptus hic est sedis romanae negotium gerens. Videtur dux Aurelianensis id moliri, ut se absente

locum suum in regiminis consilio impleat abbas Riverius.[11] Beckius in Luceraburgicum rediit. Equites quosdam ad eum finem, cum inde abiret, reliquerat dux Anguianus. Augentur praesidia Campaniae, Picardiae et circa Metim. Motta rursum a Gallis eminus premitur magis quam obsidetur. Munit se magis magisque ad Wattam Gassio et castello imminet cui nomen Hermino.[12] Paratur classis apud Massiliam. Regina Angliae et principis Thomae uxor se mutuo conspexere Salmurii; inde haec in hanc urbem venit, illa ivit ad aquas Borbonias, quarum lavacra paralyticis mederi dicuntur.

In Anglia inter legatos Batavos et homines parlamenti non optime convenit. Spes pacis retrofugit, quia parlamentariorum militum octo rex suspendi iussit in ultionem Hibernorum pari supplicio affectorum a parlamentariis. Nunc parlamentarii et bello captos et praeterea archiepiscopum pridem in vinculis habitum neci destinant.[13] Etiam quosdam sui conventus in carcerem dedere, suspectos ex literis interceptis quae ad marchionem Novicastellium destinabantur. Rex Angliae et princeps Mauritius apud Excestriam copias suas iunxere; et creditur eodem iturus princeps Robertus. Elector Palatinus Londinii est,[14] ut parlamentariorum animos leniat,[15] offensos fratrum eius militia, laboretque ad restitutionem Palatinae domus, atque interim ut alimenta matri, sibi, sororibus suppetant.[16] Princeps Robertus novi damni aliquid accepit, Leslaeo eius tergis insistente, qui et augmenta copiarum accepturus erat a Mancestrio. Calander Novum Castellum cum duodecim millibus obsidebat. Mancestrius apud Duncastrum erat; Walleras et Braunus non procul Oxonia; in qua urbe et dissidia esse dicuntur et pestilentes morbi. Essexius Rinfelli copias ceciderat, subvenerat Plimutho, in Cornubiam partem militis emiserat. Qui sub comite Novicastellio fuerant romanenses multi disiecto eo exercitu in domos suas se receperant Apud Londinium duodecim nova militum millia scribebantur. Farfaxius Eboraci erat. De Hohentvila nova pacta cuduntur Viennae.[17]

11 Gaston van Orléans had zijn politieke leidsman Louis Barbier, abt van La Rivière, aanbevolen voor een promotie tot kardinaal; zie no. 6999, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p.205.

12 Watten en het fort Hennuin, nabij Audruicq (ten zuiden van Gravelines).

13 Het proces tegen William Laud, aartsbisschop van Canterbury. Met hernieuwde ijver bracht het Parlement belastend bewijsmateriaal bijeen (Ch. Carlton, *Archbishop William Laud*, p. 218-223).

14 De lezing 'it' of 'eat' verdient misschien de voorkeur. Karl Ludwig, zoon en erfgenaam van de verdreven keurvorst Frederik V van de Palts, had de Staten-Generaal op 8 augustus mededeling gedaan dat hij binnenkort het hof van zijn moeder Elisabeth Stuart in Den Haag wilde verlaten. Voor het transport van zijn bagage naar Engeland charterde hij een schip van het Parlement Koningsgezinden kregen argwaan en attendeerden de Admiraliteit van Rotterdam op een verdacht schip in de haven (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 982). De prins kreeg na dit incident twee Staatse kruisers aangeboden. Op 10 september arriveerde hij eindelijk in Londen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 130-143).

15 In afwachting van zijn ontvangst door het Parlement liet prins Karl Ludwig een verklaring opstellen: 'Motives and reasons concerning his Highness the prince Palatine's coming into England, presented to both the honourable Houses of Parliament by his said Highness' (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 288-292). Een ontwerp van die verklaring legde hij wellicht aan zijn Parijse agent (Johann) Friedrich Pawel von Rammingen voor, die het op zijn beurt weer ter lezing aan Grotius aangeboden kan hebben.

16 De prinsen Rupert (Robert) en Moritz (Maurits) van de Palts vochten in het leger van hun oom Karel I van Engeland. Twee jongere broers, Edward (1625-1663) en Philips (1627-1650), waren van een reis door Italië teruggekeerd in Parijs (no. 6179 (dl. XIV)). De prinsessen Elisabeth (1618-1680), Louise Hollandine (1622-1709), Henriëtte Maria (1626-1651) en Sophia (1630-1714) woonden nog bij hun moeder Elisabeth Stuart in Den Haag (C. Oman, *Elizabeth of Bohemia*, p. 327-407).

17 Konrad Widerholdt had in de onderhandelingen met de Zwabisch-Beiersen over de

Deus, excellentissime et illustrissime domine, christianum orbem, Suediam et Sublimitatem tuam respiciat propitius,

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,

H. Grotius.

Lutetiae, XVII/XXVII Augusti 1640 [*sic*].

Lanii adhuc vendunt carnes, quia Possiaci, quo eae adveniunt, heri nihil exactum est; videbimus, quid futurum sit futuro Veneris die. Quatuor cohortes Hazfeldii dicuntur ad Salam se tenere, ibi exspectaturae alias quae fuere in agro Norembergico.

Verum est,[18] quod Excellentia vestra coniicit, Danos hucusque misisse triumphos rerum inanes, nec defuisse eis aures credulas, leve sane lucrum ex fraude non diu valitura. Sed liceat illis falsis rumoribus et se et alios pascere, dum res penes Suedos sit. Magnum sane decus Suedis hoc proelio partum est, et maiora videmur merito expectare tum mari, tum et terra, partim contra Gallassium, partim contra Langvedelam. De Ragozio hic et quae audimus sunt prospera, sed totum hoc negotium de aula Constantinopolitana pendet, quae natare videtur inter diversa consilia. Deus haec omnia ad bonam pacem dirigat, misertus tandem tot durissima patientium populorum.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Turcarum imperator nutat. De classi Turcica. De comitiis circa novum pontificem eligendum. De bello in Italia. Catalanica. Friburgum a Bavaris captum; ipsi ibi caesi. Spes de ista victoria. Successus Gallorum in Belgio. Motus Bruxellae et Lutetiae. Hispani timent Mardycho. A Lotharingo proposita. Nuntius, papa licet mortuo, receptus. Aurelianensis molimina. Varia bellica. De regina Angliae et principis Thomae uxore. Turbae Anglicae et Palatini conatus. De Hohentwila. De laniorum tumultu. Danorum falsi rumores. De Ragozio. Votum.

7009. 1644 augustus 20. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Cum ex domo nostra in Suediam discederet dominus Marinus,[2] commercio literarum pridem, nunc vero etiam frequentibus colloquiis mihi cognitus, prudens, bonus, eruditus, non potui ei non dare hoc ipsum quod ipsi debeo testimonium. Inserviit diu regno Suedico non modicis suis cum incommodis. Spero ipsi nobilissimaeque uxori et liberis vitam posthac tranquilliorem fore,[3] idque beneficio Sublimitatis tuae, cui hoc natura insitum longaque exercitatione inolitum est omnibus

18 De toevoeging ‘Verum est... populorum’ in een andere hand. Vermoedelijk heeft de copiïst dit fragment ontleend aan Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 7011).

1 Hs. Stockholm, RA, E 607, Bref till A. Oxenstierna, Ser. B. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 730 no. 1682, en *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 463 no. 546. Afschriften in copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 264; in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 325, en voorts te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 25 en 4° 38, 13; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 17; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 110; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 4b, 164.

2 Carl Marin, de Zweedse resident in Zürich, was op 21 juni begonnen aan zijn reeds lang voorgenomen reis naar Zweden. In de tweede helft van juli diende hij zich bij Grotius aan; vgl. no. 6946.

3 Marins echtgenote Alessandra Paravicini Capelli voerde al jaren een proces over de teruggave van haar familiegoed in het Veltlin (Valtellina). Van het sporadisch uitbetaalde honorarium van haar man kon zij haar gezin niet onderhouden.

iis benefacere in quibus sunt non modo virtutes istae quae in domino Marino excellunt, sed vel earum semina ac simulacra. Ipsum ea comperi in Sublimitatem tuam reverentia, ea in regnum Suedicum fi-

de, ut nihil supra aut dici aut optari possit. Quanquam vero scio Sublimitatem tuam sponte sua curam habiturum viri optime meriti ac merituri,[4] mihi tamen erit suavissimum, si crediderit in hoc meas quoque commendationes sibi fuisse non inutiles. Id si erit, huc revertentem non quidem maiore quam eum dimisi cum amore, sed maiore cum gaudio complectar.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, quicquid ipsi, quicquid mihi, quicquid aliis bene fecisti, facis faciesque, pro immensa sua liberalitate Sublimitati tuae repenset,

tuae Sublimitatis cultor devotissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XX Augusti 1644.

Adres: Excellentissimo illustrissimoque domino/domino Axelio Oxenstiernae, reginae regnique Suedici magno cancellario et senatori, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Marinum Oxenstiernae commendat.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Baroni Oxenstiernae, plenipotentiario.[5]

7010. 1644 augustus [20]. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

7011. 1644 augustus [20]. Aan J. Oxenstierna.[1]

Illustrissime et excellentissime domine,

4 Alle hoop was gevestigd op een gunstige beslissing van de Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna. In mei 1646 keerde Carl Marin met loze beloften naar zijn standplaats Zürich terug (L. Haas, 'Der Schwedische Ministerresident Carl Marin' in *Schweizerische Zeitschrift für Geschichte* 3(1952), p. 80-86).

5 Grotius zal een afschrift van deze aanbevelingsbrief doorgestuurd hebben naar de Zweedse gevolmachtigde Johan Axelsson Oxenstierna in Osnabrück; vgl. no. 7031.

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag (10/20 of 17/27 augustus) aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 7008), Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 188. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 133 en 4° 38, 56; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 110; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2° p. 284; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 72 en Br. 24, 96.

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A Oxenstierna ser, B II, Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 730 no. 1685, en Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 192. Afschriften aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 135 en 4° 38, 57; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 112, en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 24, 97. Antw, op no. 6986. Grotius voorzag de brieven die hij tussen 6 augustus en 10 september 1644 schreef, van dagtekeningen die niet altijd overeenkwamen met de datum van verzending.

Verum est, quod Excellentia vestra in literis XXII Iulii ex Calendario vetere datis coniicit, Danos hucusque misisse triumphos rerum inanes,[2] nec defuisse eis aures credulas, leve sane lucrum ex fraude non diu valitura. Sed liceat illis falsis rumoribus et se et alios pascere, dum res penes Suedos sit. Magnum sane decus Suedis hoc proelio partum est, et maiora videmur merito exspectare tum mari, tum et terra, partim contra Gallas-

2 De Denen gaven hoog op van de slag die koning Christiaan IV op 1/11 juli in ‘de Colberger Heyde’ (de wateren in de Hohwachter Bucht) met de vloot van de Zweedse admiraal Klas Fleming had geleverd.

sium,[3] partim contra Langvedelam.[4] De Rakoczio hic etiam quae audimus sunt prospera,[5] sed totum hoc negotium ab aula Constantinopolitana pendet,[6] quae natare videtur inter diversa consilia.

Deus haec omnia ad bonam pacem dirigat, misertus tandem tot durissima patientium populorum. Idem, illustrissime et excellentissime domine, Excellentiae vestrae det omnia quae votis expetuntur,

Excellentiae vestrae semper serviturus,
H. Grotius.

Lutetiae, XVII/XXVII [*sic*] Augusti 1644.

Adres: Illustrissimo et excellentissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori, etc., summa cum potestate ad pacem legato, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Baroni Oxenstiernae, plenipotentiario.

7012. 1644 augustus 20. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Proficiscenti ad vos domino Marino,[2] qui pro regina regnoque Suedico residens fuit apud Helvetios, non potui non dare testimonium, quod ei debeo, summae prudentiae, probitatis ac fidei in rem Suedicam, quae pridem ex literis eius, nunc autem multo propius ex colloquio cognovi. Magni eum facit excellentissimus dominus cancellarius et illustrissimus legatus baro Oxenstierna et is qui nunc hac transiit, praelustris dominus baro frater huius, illius vero filius.[3] Quare si qua in re iter ipsius

3 Het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, naderde de steunpunten van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson in het hertogdom Holstein. Berichten over een treffen tussen de twee legers waren nog niet tot Grotius doorgedrongen; vgl. no. 7013.

4 In de *Gazette 1644*, no. 98, dd. 20 augustus 1644, had Grotius kunnen lezen dat soldaten van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, op 3 augustus bij Rotenburg (ten oosten van Bremen), Verden, Langwedel en Ottersberg stonden.

5 De keizerlijke soldaten die onder bevel van Johann, graaf van Götz(en), de achtervolging hadden ingezet op het leger van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi, waren teruggedreven. In hun nadeel werkte de vijandige gezindheid van de bevolking in het gebied tussen de rivieren Hornád (Hernád) en Tisza (Theiß) (*Doc. Boh.* VII, p. 115 no. 318, p. 117 no. 324 en p. 124-125 no. 352, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 352-353).

6 Vgl. nos. 7008 en 7010. Op dit moment waren alle ogen gericht op de missie van de keizerlijke diplomaat Hermann, graaf van Czernin, naar Constantinopel.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 54. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 730 no. 1683. Antw. op no. 6995, beantw. d. no. 7032.

2 Carl Marin, de Zweedse resident in Zürich, was op 21 juni begonnen aan zijn reeds lang voorgenomen reis naar Zweden. In de tweede helft van juli diende hij zich bij Grotius aan; vgl. no. 6946. Aangekomen in Amsterdam (4 september), overhandigde Carl Marin de aanbevelingsbrief aan de Zweedse agent Harald Appelboom; vgl. no. 7032.

3 De Zweedse resident in Zürich stond in correspondentie met rijkskanselier Axel Oxenstierna en diens zoon, de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna; zie Stockholm, RA, E 657 en E 969. Tijdens zijn verblijf in Parijs mocht hij getuige zijn van de ontvangst van Erik Axelsson Oxenstierna ten huize van Grotius; vgl. nos. 6989-6992.

aut consilio aut ope instruere poterit,[4] faciet haud dubie Claritudo vestra id quod Suediae erit utile ac gloriosum.

4 Louis de Geer bood Carl Marin een reisgelegenheid naar Zweden aan; zie no. 7031.

Deus, clarissime domine, Claritatem vestram servet,
Claritati vestrae studiosissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XX Augusti 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, à Amsterdam.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

7013. 1644 augustus 22. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et ex[c]ellentissime legate, domine et patrone observandissime,

Rex Daniae populum illum quem ex Lalandia et Fuynia collectum habebat, numero 600 militum et 100 rusticorum, in Holsatiam misit, qui occupato transitu quem Neumeulam appellant et appropinquatis ad portum nostrum viribus quae angusto termino contineba[n]tur, 26 Iulii[2] eum impetum dederunt, ut excellentissimum et fortissimum dominum Flemingium, qui pro patria dignam mortem suscepit, ita tormentorum explosionibus infestarunt, ut ipse hora noctis octava, postquam coenam Domini nostri celebraverat, classem totam cum eiusdem gubernatione fortissimis viris domino Wrangelio, admiralibus Ake Hanson et Claudio Bilkenstierna[3] commendavit obitu pro patria dignissimo, quem iure dolemus. Hoc fatum illi exceperunt et iuncti simul omnes ipsam - excelsae memoriae - Flemingii navem conscenderunt, ut ex iussu marescalli Torstensonii omnia prospere aggrederentur.[4] Corpus defuncti decenter servatum in classe retinetur.

Sequenti die 27 Iulii admiralis Bloomius[5] capitaneis quibusdam Battavis et militibus ex Jutia se nostris iunxit, qui ex ordine generalis Torstensonii dispositi decretum iniverunt ut secundo ventu classem sequentur ad hostium mansionem neglectis

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 30). Eigenh. oorspr.
2 Om vaart te zetten achter de mars van het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, bracht koning Christiaan IV van Denemarken op 25 juli/4 augustus alvast soldaten uit Lolland en Funen aan land. De volgende dag beschoten zij vanuit een schans aan de oostoever van de Kielerfjord (Neumühlen en Laboe) de schepen van de Zweedse vloot in de haven van Christianspries. Een van hun kogels trof admiraal Klas Fleming († 26 juli/5 augustus 1644) (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 95-97 en p. 311).
3 Generaal-majoor Karl Gustav Wrangel (1613-1676) (*BLS* XXI, p. 135-149), admiraal Åke Hansson Ulfsparre (1597-1657) (*BLS* XIX, p. 75) en vice-admiraal Clas Bielkenstierna (1615-1662) (*SBL* IV, p. 302-306).
4 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson belastte generaal-majoor Wrangel met het interim-bevel over de vloot (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 435-436).
5 Het smaldeel van Peter Blumme (Blomme), bevelhebber van de Zweedse vlootbasis in Stralsund, had in Ålborg versterking gekregen van enkele schepen van de hulpvloot van Louis de Geer. Zodra de vereniging tot stand was gebracht, zeilden de schepen door de Grote Belt naar de Oostzee. Aangekomen in de Kieler Bucht daagden de scheepskapiteins de vloot van koning Christiaan IV van Denemarken tot gevechtshandelingen uit (*SBL* V, p. 76-77).

eorum propugnaculis.[6] Quod etiam 28 Iulii fecerunt et perpesso tanto tormentorum conflictu iacturam, Dei auxilio, maiorem non habuerunt nostri quam 5 virium et quorundam vulneratorum. Classis Danica, postquam animum nostrorum conspicata fuerat, etiam sua ven-

6 Op 29 juli/8 augustus openden de Zweden het vuur op de Deense schansen bij Neumühlen en Laboe. De volgende dag herstelden zij de controle over de oostoever van de Kielerfjord. Twee dagen later, in de nacht van 11 op 12 augustus, gaf generaal-majoor Karl Gustav Wrangel het sein tot vertrek van de Zweedse vloot. Eén voor één ontsnapten de schepen aan de Deense vlootblokkade.

tis vela dedit mare ingressa, ut nostris ventum eriperet, sed quia nostrae non coniunctim egrediebantur, cursum suum retinuerunt et ab iis procul anchoras fixerunt, spe tamen prosperae congressionis, quam nobis secundam Deus esse velit. Danorum autem gens in Nieumeulen et eorum munimentis obsessa acquiescit, dum generalis Torstensonius diu deliberato consilio 1000 equitibus et 1000 peditibus Kyla iis averso invaderet - egressa nostra classe - et transitum ad Neumeulen iis eriperet caesis 1200 militibus, quorum corpora mortua a civibus Cristinprisiensibus videbantur, et ad 300 captis cum 4 vexillationibus et 4 tormentis, inter quae maiora quaedam ferebantur. Et sic populum suum rex Daniae, quem ex classe attraxerat, perdidit et amisit. Hoc facto copias suas nostri reduxerunt et naves nostras conscenderunt habita cum admiralibus deliberatione et dato ordine regressi sunt, ut hostem, qui ad Oldensloam castra tenebat, aggrederentur. Denique 30 Iulii/10 Augusti summo mane classis nostra portum reliquit et hostibus appropinquare non dubitavit.

Hamburgo nuntiatur classem Suedicam portu egressam esse coniunctis viribus cum navibus a Geerio conductis.[7] Excellentia Torstensonius tria propugnacula in Stapelholmia[8] occupavit caesis 1300 Danicis militibus, qua ex clade civitas Fredrikstadium et Tonninghen se dedidit, ut et Dithmarsia et Eyderstede.[9] Generalis Gallas ad portum Kyl moratur absque offensione tamen eorum qui Christianprisam tenent.

Illustrissima Excellentia vestra ignoscat summae festinantiae et prosperrime valeat cum tota familia, cui omnia optima voveo, et perpetuo maneo, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae studio et affectu devinctissimus,
H. Appelboom.

Amstelodami, 1644, 22 Augusti.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 30 Aug.

7014. 1644 augustus 22. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

7 Het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, stond op 11 augustus voor de stadswallen van Kiel. De graaf kwam een dag te laat om de Zweedse vloot in te sluiten en te vernietigen (*Doc. Boh.* VII, p. 128 no. 365).

8 Het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson week om tactische redenen naar Rendsburg uit. Op het platteland ten oosten van de stad, bij Stapelholm aan de Eider, kwam het tot een treffen met Deense garnizoenssoldaten van Glückstadt en Krempe.

9 De overwinning bood de Zweden toegang tot de vruchtbare gronden van Friedrich III, hertog van Sleeswijk-Holstein-Gottorp, in Eiderstedt en het noorden van Dithmarschen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 312).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 319. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6997, beantw. d. no. 7026 (?).

Recte iudicas legatos nostros non habere mandata quae res exigat,[2] aut certe eos non exequi pro tanto paratu quem in instruenda classe fecerunt nostri.[3] De Anthologia

2 Willem de Groot zou op zoek gaan naar een afschrift van de instructies die de Staten-Generaal hadden opgesteld voor hun vredesmissies naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina.

3 Koning Christiaan IV van Denemarken was al met de vloot uitgevaren toen de Staatse ambassadeurs dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en de Friese raadsheer Joachim Andreae in de haven van Helsingør arriveerden. Tijdens hun ontvangst brandde een meningsverschil los over de doorvaart van de Staatse convooivloot van vice-admiraal Witte de With. Op last van de Deense kroonprins moesten de schepen buiten de territoriale wateren blijven (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 426-427). De

Amstelodami cum amicis agam et si potero perficiam.[4] De arca quod res est scripsi, et certo scio Petrum nunquam dicturum eam domi nostrae fuisse;[5] inquiram tamen et si quid rescivero scribam. Hogerbetius vix est ut appellet, nam et nullum habet Curiae provincialis rescriptum,[6] et certum est senatores Reigersbergium et Forestium se excusaturos;[7] videbimus tamen post ferias quid ea in re consultum videatur. An quis collegerit ea quae ad scribendam vitam domini Oldenbarneveltii spectant, equidem nescio[8] et ut intelligam operam dabo.

Friburgum obsidione exemptum et adhuc pro Gallia stare nemo hic credit,[9] sed sunt qui notant papae mortem[10] et deditiones Leridae, Friburgi ac Grevelingae in unum diem XXIX Iulii incidisse.[11]

Intelligo filium maiorem dignitate equestri a republica Veneta et torque aureo de-

4 Willem de Groot, zijn vrouw Alida Graswinckel en hun zonen Johan en Jacob zouden deze week een bezoek aan Amsterdam brengen. Op het programma stond een gesprek met de Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu over de uitgave van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534); zie nos. 7003, 7024 en 7033.

5 Tijdens haar laatste bezoek aan de Republiek (1639-1640) had Maria van Reigersberch gezien dat op de kamer van haar zoon Pieter de kussens van de Loevesteinse boekenkist lagen; zie nos. 6971, 6984 en 6997.

6 Het Hof van Holland had afgezien van de behandeling van een rekest dat Adriaen Hogerbeets had ingediend om in de zaak van het postume eerherstel van zijn vader Rombout Hogerbeets de Leidse stadsbestuurders ten hove te dagvaarden; vgl. no. 6984. De vraag was of tegen deze afwijzing beroep mogelijk was bij de Hoge Raad van Holland en Zeeland.

7 Johan van Foreest (1586-1651), een collega van Nicolaes van Reigersberch in de Hoge Raad van Holland en Zeeland, oud-burgemeester van Hoorn, was een verre verwant van Hugo en Willem de Groot en wellicht ook van de in Hoorn geboren Rombout Hogerbeets (no. 4018 (dl. X), en *NNBW* I, kol. 878-881).

8 Toen de remonstrant Johannes Wtenbogaert bezig was met het verzamelen van documenten voor zijn *Kerckelicke historie, vervatende verscheyden gedenckwaerdige saecken in de Christenheyt voorgevallen, van het jaer vierhondert af, tot in het jaer sesthienhondert ende negenthien*, 1646-1647 (*BG* no. 892), kreeg hij van een onbekende het manuscript met de *Historie van het leven en sterven van Heer Johan van Oldenbarnevelt* toegestuurd. De tekst van deze *Historie* lag sinds 1623 gereed voor de drukker, maar een uitgave kwam pas in 1648 tot stand (Fruin, 'Over de Historie van het leven en sterven' in *Verspreide Geschriften* VII, p. 470-517).

9 Het leger van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, had zich op 2 augustus aangesloten bij de Frans-Weimarsen van maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne. Op 3 augustus bonden de verenigde legers ten zuiden van Freiburg im Breisgau de strijd aan met de Zwabisch-Beierse legermacht van François de Mercy en Johan van Werth. Tegen het einde van die dag bereikten de Fransen de top van de strategisch gelegen Schönberg ten zuiden van Freiburg im Breisgau. Twee dagen later werd de strijd hervat. Het bloedigst waren de gevechten om het bezit van de Lorettoberg (toentertijd: Josephberg) op de 5de augustus. Nadat de vele doden en gewonden geborgen waren, verlieten de legers het slagveld (9 augustus). De definitieve beslissing viel toen de Frans-Weimarsen in een omtrekkende beweging de ruiterij van de Zwabisch-Beierse bevelhebber Johan van Werth de pas afsneden (de slag in Glottertal op 10 augustus); vgl. Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 361-365; *Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 10-27, en *Lettres de Turenne*, p. 403-404.

10 Paus Urbanus VIII stierf op 29 juli, een dag vóór de capitulatie van het Franse garnizoen van Lérida (30 juli).

11 Het Frans-Weimarse garnizoen van Freiburg im Breisgau en het Spaanse garnizoen van Gravelines (Grevelingen) waren een dag eerder (28 juli) accoord gegaan met de capitulatievoorwaarden.

coratum[12] et familiae nostrae eo nomine gratulor. Mallem ipsi me de congiario annuo gratulari potuisse.

Princeps heri tentavit perrumpere fossam primam ad Gandavense Receptaculum.[13] Ecquid promoverit incertum est; certe milites bene sunt animati et nihil apparatus deest.

Utenbogardum hodie iterum conveni, negat ille se oculis ad id quod vellet negotium uti posse et quotidie ingravescere caecitatem;[14] interim dixit se de necessariis ad scribendam Oldenbarneveldii vitam intra paucos dies responsurum ubi aliqua lateant.[15]

Vale, frater optime, et nos amare perge,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim, Hagae, XXII Augusti 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 20 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 30 Aug.

En in dorso: 22 Aug. 1644 W. de Groot.

7015. 1644 augustus 25. Van G. Keller.[1]

Hochedeler, gestrenger herr ambassadeur, hochgenaigter herr vnnd patron,

Zu berichten ist anjetzo, dass nach dem die hiesigen keyserl. gesandten das, von der koniglichen Schwedischen legation vnter datto 29. passato, an sie abgelassenes schreiben, zu acceptiren verwaigert,[2] sint selbigem nichts weiters in der sache vorgeloffen, alls das verwichenen Montag 12. dieses sie den decanum zu St. Johann,

12 Cornelis de Groot leefde in Venetië van geleend geld. De eretekenen van de orde van San Marco mocht hij ontvangen voor zijn verdiensten als troepenwerver voor de Serenissima; vgl. J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat*, p. 209.

13 Frederik Hendrik had order gegeven om de vestinggrachten van Sas van Gent te overbruggen. Zonder grote verliezen kon het Staatse leger op de 22ste augustus twee bruggen aan de contrescarp bevestigen (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 42-48, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 365).

14 De bejaarde remonstrant Johannes Wtenbogaert kon niet meer voldoen aan het verzoek om zijn 'godzaelige bedenckingen' op schrift te stellen. Op 4 september stond Willem de Groot aan zijn sterfbed; zie no. 7033.

15 *Supra*, n. 8.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 110. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.

2 De klacht die de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius op 29 juli/8 augustus aan de keizerlijke gevolmachtigden te Osnabrück hadden willen overhandigen. Hun bemiddelaar, de Osnabrückse stadspensionaris dr. Johann Heinrich Böger, bracht twee dagen later verslag uit van zijn vergeefse missie (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 300-302 en p. 305-309, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 571-573 en p. 576-578).

alhier,[3] an vnsre herrn legaten geschickt, vnnd nebenst einigen complimenten, auch entschüldigung des bissherigen verzugs, den vortrag thun lassen, wie sie von hohen orthen die nachricht hetten, das ehistens ein guthes expediens, vermittelss dessen ohn fernern vffschub oder ein-

3 De keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane zonden op maandag 12/22 augustus Raban Heistermann (Heystermann), deken van Sint Jan te Osnabrück en kanunnik te Lübeck, naar de residentie van de Zweedse gevolmachtigden om hun visie op het uitblijven van een uitwisseling van de volmachten in Osnabrück toe te lichten (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 311-313, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 583).

wurff, von allen seiten zu dem werck konte geschritten werden, sich finden, vnnd behuffige ordre daruber von Wien ihnen zukommen würde,[4] immittelss suchende, die herrn Frantzösische gesandten dahin zu disponiren, damit das zu Münster bey selbiger mediations vffgerichtete vnnd vorgeschlagene vollmachts proiect, vom konig in Franckreich vollnzogen vnnd in zeiten zur handt gebracht werden mochte, etc.[5] Es ist sothannes anbringen von denen herrn konigl. Schwedischen gesandten nicht allein angenommen, sondern vber das, dass die herrn keyserl. nur alsofort zu dem handel schreiten wolten, begehret, auch darneben den bissherige verlauff gnugsamb remonstrirt, vnnd das die schuldt des so langen verzugs ihr allein seye, zuerkennen gegeben worden. Mit dem anhang, dass, wie die herrn Frantzösische gesandten obged[achtes] proiects halber den ersten vorschlag gleichsamb selbst gethan vnnd beliebet, also nicht zu zweifflen, selbige dessfalls auch kein anderweite schwernuss machen würden, etc. Ob nun dieses der herrn keyserl. anbringen ihnen ein ernst, oder nicht? mag Gott wissen. Auss dem bissherigen bezeigen aber zweifflet man billich vff Schwedischer seiten so lang daran, biss die effecten gesehen werden; bleibet auch dahin gestellet, ob sie villeicht die Beyrische niderlage[6] vnnd den schlechten zustandt in Flandern,[7] apprehendir[e]n, vnnd dahero zu dergleichen incamination[8] bewogen worden, damit nit hiernechst, vff erfolgenden fall eines vbelern zustandts, vnnd dannenher genöthigter ihrer nähern herbey trettung es das ansehen gewinne, ob weren sie mit gewallt darzu angetrieben worden. Des aussgangs müssen wir von Gott erwarten.

Vor etzlichen tagen hat der herr von Vehlen verschiedene Westphälische trouppen zusammen gezogen vnnd Cossfeldt zu ersteigen vermaint;[9] ist aber mit verlust abgeschlagen worden.

Ich bin vnnd verbleibe hiemit,

Ew. Exc. gehorsamber diener,

G. Keller m.pa.

Osnabrück, den 15/25. Augusti 1644.

4 Het wachten was op een verklaring van koning Christiaan IV van Denemarken over zijn rol als bemiddelaar ter vredesconferentie (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 601-604, p. 606, p. 612-615 en p. 625-626).

5 De Spaanse gevolmachtigden don Diego de Saavedra y Fajardo en Antoine Brun hadden de keizerlijken ingelicht over het bezoek dat zij op 4 augustus hadden gebracht aan het huis van de Zweedse resident Schering Rosenhane; zie no. 6994. Tijdens die ontmoeting zou de resident zich hebben laten ontvallen dat de Zweden niets zouden ondernemen tegen de pogingen van de Munsterse bemiddelaars om de Franse gevolmachtigden te bewegen tot een ‘emendatio’ van hun volmachten (no. 7016, en *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 567-568 en p. 583).

6 De verliezen die de Zwabisch-Beiersen hadden geleden in de veldslagen ten zuiden van Freiburg im Breisgau (3, 5 en 10 augustus 1644).

7 De onrust onder de bevolking in de Zuidelijke Nederlanden na de capitulatie van het Spaanse garnizoen van Gravelines op 28 juli 1644.

8 ‘Incamination’, een beweging naar een bepaald punt, vgl. het Franse woord ‘chemin’ (camminus).

9 Alexander, graaf van Velen en Megen, bevelhebber van het keizerlijk-Westfaalse leger, trachtte te profiteren van de politieke en militaire spanningen in Oostfriesland. Op de valreep kon een aanslag op het Hessische garnizoen van Coesfeld verijdeld worden (*Gazette 1644*, no. 113, dd. 17 september 1644).

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 6 Sept. 1644.

In dorso staat in een onbekende hand: Brieven van G. Kellern. Hoogd. 1640-1644, en sijn N.B. reflectief tot Spierings brieven.[10]

10 Aantekening over de stukken die het Algemeen Rijksarchief te Den Haag in bruikleen had ontvangen van G.H.L. baron van Boetselaer, huis Houdringe bij de Bilt; zie *Verslagen omtrent 's Rijks Oude Archieven* XXXIV (1911), p. 64-68 no. XXIII nos. 12 en 13.

7016. 1644 augustus 27. Aan S. Rosenhane.[1]

Nobilissime et amplissime domine,

Gratias habeo pro literis datis 27 Iulii veteris Calendarii et pro indicio earum rerum quae apud Femeram gestae sunt.[2] Exspectamus tantarum virtutum maiores actus terra marique. Galli optimam causam habent in eo quod Monasterii nolunt quicquam procedi circa colloquia, nisi pariter Osnabrugae idem negotium promoveatur;[3] id enim foederibus convenit.[4] Sed si Osnabrugae de procuratoriis instrumentis nulla sit dubitatio, nihil nocebit eas quae Monasterii ortae sunt disputationes communi consensu tolli. Hispanorum res eo sunt loco ut credi debeant pacem serio velle. In Hispania Ilerdam recepere,[5] sed manet grave a Portugallia et Catalania bellum. In Italia multum illis negotii facessit princeps Thomas. Ipsi aegre pecuniam militemque reperiunt. In Belgica amisere Gravelingam et amissuri videntur Saxum Gandavense, duas Flandriae fores. Accisis reditibus aliis sola Americana pecunia tot impendiis non sufficit. Accedit seditionum popularium motus, quarum semina in Brabantia Flandriaque apparent.[6] Si quid posthac de Venetis innotescet Nobilitati vestrae, gaudebo particeps fieri.[7]

Deus, nobilissime et amplissime domine, Nobilitatem vestram sospitet,

Nobilitati vestrae ad obsequia paratissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, 17/27 Augusti 1644.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 730 no. 1684. Antw. op no. 6994, dd. 27 juli/6 augustus 1644, beantw. d. no. 7053.

2 De toezending van een brief waarin de Zweedse admiraal Klas Fleming verslag uitbracht van de slag die hij op 1/11 juli in ‘de Colberger Heyde’ (de wateren in de Hohwachter Bucht) met de vloot van koning Christiaan IV van Denemarken had geleverd.

3 De Munsterse bemiddelaars Fabio Chigi en Alvise Contarini hadden de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien benaderd met een verzoek om een ‘emendatio’ van hun volmachten. Aangezien de Fransen het vermoeden kregen dat de keizerlijke en Spaanse gevolmachtigden de kwestie van de verbetering van de volmachten wilden doordrijven ten koste van de voortgang van het vredesoverleg te Osnabrück, beantwoordden zij het verzoek met een weigering; vgl. nos. 6994 en 7015.

4 De Franse gevolmachtigden handelden overeenkomstig hun instructie van 30 september 1643 (section troisiesme): ‘M^{rs} les Plénipotentiaires, sachants bien que leur négociation ne peut avoir un bon succèz que par l'estroicte union qui sera et paroistra entre cette Couronne et tous les Princes et Estatz qui luy sont alliéz, ne doivent rien avoir en si singulière recommendation que d'empescher qu'aucun de noz alliéz ne joue à la fausse compagnie pour quelques favorables conditions que les Ennemis pourroient leur proposer, en suitte desquelles, estants contents, ilz voulussent nous contraindre de nous relascher de noz justes prétentions ou de demeurer seulz embarrasséz en la guerre’ (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen*, p. 68).

5 Op 30 juli had de Franse gouverneur De Chaussy (‘le sieur du Saussay’) de stad Lérida overgedragen aan de Spaanse bevelhebber don Felipe de Silva. De overwinningsroes in Spanje duurde maar kort, want weldra kwamen er aan het hof van koning Philips IV tijdingen binnen over het offensief van het Portugese leger in Extremadura, de mars van het leger van prins Tommaso Francesco van Savoye naar stad en burcht van Arona, de val van Gravelines (28 juli 1644) en de belegering van Sas van Gent door het Staatse leger.

6 Reizigers brachten in Parijs het nieuws dat er in Gent, Brugge en Antwerpen tekenen waren van algehele ontevredenheid met het bestuur van don Francisco de Melo.

7 Grotius verlangde meer bijzonderheden over de ‘eer en tytulen’ die de Venetiaanse ambassadeur Alvise Contarini in Munster ten deel waren gevallen; zie no. 6976.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Rosenhanio.

7017. 1644 augustus 27. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Gaudeo bene processisse vobis rusticationem.[2] De Saxo Gandavensi putamus hic omnes rem bene exituram.[3] Victoria adversus Bavaros magno stetit Gallis; multi et egregii periere.[4] De Diderico ex quo captum eum didicimus,[5] nihil habemus novi. Cornelius mansurusne sit apud Venetos, an inde re nulla effecta rediturus, in incerto est.[6] Cornelius vapide se habet.[7] Gaudeo ire te Amstelodamum. Quaeso quovis modo Anthologiam protrudas.[8] Illud de causis iuridicialis status ex ore advocatorum diiudicandis in Gallia nihil habet incommodi.[9] Sunt enim et advocati et iudicum praecipui in legibus Romanis patriisque bene versati. Nec quicquam advocatis perit; liberalissime enim repensantur eorum orationes.

Gassio ad Waisam castellum[10] struit.[11] Dux Aurelianensis huc venit relicto ad exercitum Elbovio. Regina Angliae ad aquas est Borbonias,[12] inde itura ad Pougenses.[13] Res regis Angliae incipiunt reviviscere. De romanensibus dubito an severitate edictorum recte sibi consulturi sint vestri Ordines: vides quid in Hibernia evenerit. Romanensibus

1 Gedrukt *Epist.*, p. 970 App. no. 720. Antw. op no. 7003, beantw. d. no. 7033.
2 Willem de Groot en zijn vrouw Alida Graswinckel hadden tijdens het zomerreces de rust opgezocht in het land aan gene zijde van de Maas, mogelijk in het Land van Voorne.
3 Het Staatse leger belegerde Sas van Gent. Op 5 september ging de Spaanse garnizoenscommandant don Andrea de Prada y Muxica accoord met de ontruiming van het hoge en het lage Sas en het fort van St. Anthonie (*Het Staatsche leger* IV, p. 141).
4 De legers van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, en Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, hadden ten zuiden en ten oosten van Freiburg im Breisgau slag geleverd met de Zwabisch-Beiersen van François de Mercy en Johan van Werth (3, 5 en 10 augustus 1644). Het aantal gesneuvelden aan Franse zijde liep op tot meer dan 3000 man (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 147).
5 De Frans-Weimarse officier Dirk de Groot was in de strijd om Freiburg im Breisgau gevangen genomen. In het Zwabisch-Beierse legerkamp was de verwarring blijkbaar zo groot dat de bewakers hem snel uit het oog verloren. In de tweede helft van augustus kon Grotius' jongste zoon zich weer bij zijn eenheid in het leger van maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, voegen; zie no. 7030.
6 Cornelis de Groot had in Venetië de eretekenen van de orde van San Marco in ontvangst mogen nemen.
7 'Vapide se habere', vgl. Suetonius, *Augustus* 87, 2.
8 Willem de Groot had aangekondigd dat hij een dezer dagen een bezoek aan Amsterdam wilde brengen. Op het programma stond een gesprek met de Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu over de uitgave van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534); zie nos. 7003, 7024 en 7033.
9 Grotius reageert hier op enkele kanttekeningen die zijn broer had geplaatst bij de 'Nader ampliatie van de instructiën van den Hoogen Rade, ende den Hove van Hollandt', dd. 24 maart 1644, rubriek 'Middelen tot kortinge van de processen', art. XXVII-XXIX: 'alle questiën alleen in rechte bestaende, ende daertoe gheen bewijs van getuygen en sal gherequireert werden, sullen in toekommende voor de respective Raden mondelinge bij pleydoye gededuceert, ende op deselve ghetermineert mogen werden'.
10 'ad Waisam castellum', de vestingwerken van Watten.
11 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 27 augustus.
12 Grotius vergist zich: koningin Henriëtte Maria van Engeland was nog niet aangekomen bij de wateren van Bourbon-Lancy (kuuroord ten oosten van Moulins). Van 23 tot en met 26 augustus kreeg zij een plechtige ontvangst in Orléans aangeboden (*Gazette 1644*, no. 103, 'extraordinaire du XXXI aoust 1644': 'Les honneurs rendus à la Reine d'Angleterre, à son arrivée en France', en *Gazette 1644*, no. 110, dd. 10 september 1644).
13 Misschien het kuuroord 'Pougues-les-Eaux', gelegen op de route van La Charité-sur-Loire naar Nevers.

favent tum alii quibus acciditur libertas sacrorum, tum alii qui metuunt ne id sibi aliquando eveniat.[14] Domino Utenbogardo rogo me commendes.[15]

Cancellarius Franciae privilegium pro meis ad Vetus Testamentum dare non vult,[16] quanquam egregii doctores testati sunt nihil in eo esse a catholica doctrina alienum. Sed non vult ornari libros, quamvis bonos, scriptos ab hominibus non illius communionis. Metuit Cramoisiacus, ne liber iste a se magno impendio editus in folio pulchris typis, minori volumine ac specie recudatur in Batavis. Quodsi privilegium hic haberet, non quidem impedire posset novam editionem in Batavis, sed exempla huc perferri non possent. Rogo ergo Blavium[17] et si qui nobis bene volunt, ne damno afficiant hominem hac in re de publico bene merentem.

Vale cum uxore et liberis,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

27 Augusti 1644.

De arca nihil? Nolim perire tantum monumentum divinae in me bonitatis.[18] Velim scire an quis habeat materiam collectam ad scribendam vitam Stacinii,[19] magni mathematici et nobis amici.

7018. 1644 augustus 27. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

14 De Staten van Holland dachten aan de uitvaardiging van een nieuw plakkaat tegen de ‘onlijdelijke stoutheid der Pausgesinden’; vgl. no. 6977, en *Res. SH*, dd. 23 juli, 27-29 juli, 1-3 augustus en 13 augustus 1644.

15 Johannes Wtenbogaert, de nestor van de remonstranten, overleed op 4 september 1644; zie no. 7033.

16 Op 26 augustus 1644 schreef de Parijse raadsheer Claude Sarrau aan zijn correspondentievriend André Rivet over de weigering van kanselier Pierre Séguier om aan de Parijse drukker Sébastien Cramoisy een privilege te verlenen voor de uitgave van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137): ‘M^{r} le Chancelier jusques à present refuze d'accorder ce privilege parce que Mr Grotius n'est pas dans la communion Romaine; encores que plusieurs de ladite communion l'ayent veu et asseuré qu'ils n'y avoient rien trouvé qui peust deplaire à Rome. Cependant le public et le particulier souffrent en ce retardement: mais tost ou tard nous les verrons estant un oeuvre achevé et qui n'est blasmé de personne’ (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 264-265 en p. 361).

17 Dr. Joan Blaeu zag af van een goedkopere editie. Met de Parijse drukker Sébastien Cramoisy maakte hij waarschijnlijk een afspraak over de verkoop van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum* in de Republiek (*BG* no. 1137: ‘Prostant Amsterdami, apud Johannem Blaeu’).

18 De speurtocht van Willem de Groot naar de boekenkist waarin Grotius op 22 maart 1621 uit zijn Loevesteinse kerker was ontsnapt.

19 ‘Stacinius’, lees: Stevinius. De belangstelling voor het leven en de werken van de mathematicus en werktuigbouwkundige Simon Stevin (1548-1620) leefde pas twee eeuwen later op (*NNBW* V, kol. 815-818, en *The poetry of Hugo Grotius/De Dichtwerken van Hugo Grotius* I, tweede deel, pars 3A en B, p. 117-148).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 971 App. no. 722. Beantw. d. no. 7089 (dl. XVI).

Misit Cramoisiacus exempla Annotationum ad Vetus Testamentum in Hollandiam me non praemonito.[2] Alioqui misissem in eodem fasce ad amicos. Nunc proficiscente

2 De Parijse drukker Sébastien Cramoisy had geen privilege kunnen bemachtigen voor de uitgave van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137). Omdat hij de concurrentie vreesde van een goedkope Amsterdamse herdruk, achtte hij het raadzaam om vaart te zetten achter de verspreiding van de eerste handelsexem-

hinc domino Isaaco Vossio[3] sarcinas eius duobus, non amplius exemplis ausus sum onerare. Ea compingi facies mea impensa. Retinebis unum tibi, alterum dabis domino Vossio patri. Ubi alia se obtulerit commoditas, mittam et domino Utenbogardo.[4] Ubi sua vendiderit Cramoisiacus, quod brevi futurum spero, si quis novam velit editionem adornare, potero et mittere exemplum asscripti[s] in margine versionibus Graecorum et Hebraeorum; paratum enim id habeo.[5] Tibi nostrorum librorum qui apud vos sunt editionem commendo, Anthologiae maxime.[6]

Vale quam optime cum uxore et liberis,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 27 Augusti 1644.

7019. 1644 augustus 27. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

't Is mij zeer lief dat mijnheeren den graef de La Gardie[2] ende Cruesic[3] onzes gedachtigh zijn met goede affectie. Ick wensch dezelve te connen dienen ende hoope dat Cerisantes ons geen quaed zal connen doen.[4] Van mijnheer den grave heb ick niet ontfangen.

De dienaers van de churfurst zeggen dat zijne Hoocheit is gegaen nae Londen om een deel te hebben van de paix,[5] zoo die gemaect werdt, daerin te doen comen

3 Isaac Vossius verliet op 28 augustus de Zweedse ambassade te Parijs. Zijn eerste reisdoel was Caen, waar hij een ontmoeting zou hebben met de predikant Samuel Bochart (1599-1667) (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 354, p. 367 en p. 373). In een brief die hij op 11 september in de haven van Calais schreef, maakte hij zijn vader, de Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius, attent op de presentexemplaren van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum* in zijn bagage (Amsterdam, UB, coll. RK, J 93g).

4 Johannes Wtenbogaert was al overleden toen Isaac Vossius eindelijk in het vaderland arriveerde; vgl. nos. 7103 en 7111 (dl. XVI).

5 Met het oog op een heruitgave van zijn *Annotationes* (*Annotata*) op het Oude en Nieuwe Testament had Grotius in de zomer van 1643 een begin gemaakt met het vertalen van alle woorden die in zijn aantekeningen in het Grieks en Hebreeuws werden aangehaald; zie nos. 6244 en 6375 (dl. XIV). Zijn ideaal werd verwezenlijkt in *Hugonis Grotii Opera omnia theologica* I en II, Amsterdam 1679; zie het bericht aan de lezer in het voorwerk van 'tomus' I van de *Opera omnia theologica* (*BG* no. 919).

6 Willem de Groot moest in de drukkerij van dr. Joan Blaeu informeren naar de uitkomst van het gesprek dat de uitgever met de Franse protestant Samuel Sorbière zou voeren over het persklaar maken van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534); vgl. no. 6898.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 37k. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 7020.

2 Nicolaes van Reigersberch had kennisgemaakt met de jonge Zweedse graaf Magnus Gabriel De la Gardie (no. 6995).

3 Een andere bekende van Grotius diende zich aan: de Hessisch-Kasselse raad Adolf Wilhelm von Krosigk was naar Den Haag gegaan om de terugroeping te verlangen van de 11 Staatse compagnieën die Frederik Hendrik aan graaf Ulrich II van Oostfriesland had afgestaan; vgl. nos. 6985 en 7006.

4 Grotius hield voortaan de deur van zijn ambassade gesloten voor de Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes; zie nos. 6989 en 6993.

5 Karl Ludwig, zoon en erfgenaam van de verdreven keurvorst Frederik V van de Palts, nam niet langer genoegen met de politieke rust aan het hof van zijn moeder Elisabeth

resolutie tot herstellinge van den Pals met de toebehoorte ende ondertuschen ordre tot onder-

hout van de coninginne van Bohmen ende alle de haeren.[6] In Vrancrijck is veeltijds de maniere geweest in inlandsche beroerten dat daer broeders waeren, dezelve haer verdeelden over beide de partiën omdat den geluckige de ongeluckige zoude salveren.[7] Andere meenen dat het parlement tegen de dagelijcx rijzende oneenicheden zoect een hooft onder tytel van lieutenant de la couronne ofte diergelijcke.[8]

Ick ben blijde dat die van Hollant zien de faute die geschiet is in het verzuim van eene zeer goede occasie om de oppressie in den Zont te ontgaen.[9] De condescendentie van de ambassadeurs ten gevalle van de Denen is te groot ende haer zoowel als Swede prejudiciabel.[10] 't Behaegt mij wel dat soowel de Swedische als de Fransche ambassadeurs haer wel genegen toonen tot conservatie van de Hessische quartieren.[11] Zonder dat loopen wij peryckel de princesse, ultimam Germanorum, te verliezen.

't Belegh van het Zas hoopt men hier dat wel zal gaen,[12] ende d'heer Gassion zal veel van het Spaensche leger nae hem toe trecken om den intocht in Vlaenderen te beletten.[13] Hier is een boeck gemaect[14] maer op een naeme van een verhael om Vlaende-

6 (Johann) Friedrich Pawel von Rammingen, de woordvoerder van het keurvorstelijke huis van de Palts in Parijs, had blijkbaar aan Grotius een ontwerp getoond van de verklaring die Karl Ludwig van de Palts de ‘lords’ en ‘commons’ wilde aanbieden (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 290-292: ‘Motives and reasons concerning his Highness the prince Palatine's coming into England, presented to both the honourable Houses of Parliament by his said Highness’).

7 De prinsen Rupert (Robert) en Moritz (Maurits) van de Palts vochten van harte mee in het leger van hun oom Karel I van Engeland.

8 Omdat prins Karl Ludwig van de Palts zich steeds afzijdig had gehouden in het conflict tussen koning en Parlement, zou hij misschien de ideale ‘lieutenant de la couronne’ kunnen zijn (K. Hauck, *Karl Ludwig, Kurfürst von der Pfalz*, p. 72-73).

9 De tolgaarders van Helsingør weigerden de koopvaarders met een Zweedse bestemming door te laten. De Staten van Holland, gewaarschuwd door de gedupeerde kooplieden, achtten het hoog tijd geworden dat de oorlogsschepen van vice-admiraal Witte de With zich in de Sont vertoonden (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 123 en p. 172-174).

10 De Staten-Generaal namen de Hollandse klachten over. In de tweede week van augustus herinnerden zij hun ambassadeurs dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en de Friese raadsheer Joachim Andreae aan art. 12 en 13 van de ‘secreete instructie’: indien koning Christiaan IV bleef volharden in zijn weigering om de vaart op Zweden open te stellen, mochten zij de Staatse oorlogsschepen naar de ingang van de Sont ontbieden (Kernkamp, *o.c.*, p. 70-72 en p. 123-124).

11 De Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona en de Franse ambassadesecretaris Henri (of Jean) Brasset verleenden steun aan de missie van de Hessisch-Kasselse raad Adolf Wilhelm von Krosigk (*supra*, n. 3). In memoranda verzuimden zij niet om de Staten-Generaal te attenderen op het strategisch belang van de aanwezigheid van sterke Hessische kwartieren in Oostfriesland (L. van Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch.* 14(1964), p. 254-257; *Aitzema* (f^{o}) II, p. 1002-1003, en *Res. SH*, dd. 19, 27 en 30 juli en 5 augustus 1644).

12 Het Staatse leger belegerde Sas van Gent. Op 5 september ging de Spaanse garnizoenscommandant don Andrea de Prada y Muxica accoord met de ontruiming van het hoge en het lage Sas en het fort van Sint Anthonie (*Het Staatsche leger* IV, p. 141).

13 Maarschalk Jean, graaf van Gassion, en Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf, de nieuwe bevelhebbers in Picardië, moesten de manschappen van de Zuidnederlandse ‘gouverneur des armes’ Ottavio Piccolomini tonen ‘que les François d'aujourd'huy ne sont pas moins propres à conserver qu' à conquerir’ *Lettres Mazarin* II, p. 46-48).

14 Kardinaal Jules Mazarin liet door soldaten en kooplieden pamfletten verspreiden waarin de Zuidnederlanders werden opgeroepen om in opstand te komen tegen het Spaans gezag. In een ‘Advis des-interessé aux habitans des Païs-Bas, qui sont sous la

ren ende die provinciën die daeraen vast zijn te doen verstaen dat Spaignie haer niet helpen en can ende dat zij om haere religie tegen de wapenen van de Hollanders te conserveren haer behooren te stellen in vrijheit. Het discours is wel opgepronckt, maer zoo ick meen met weinigh apparentie van succes, tenwaer de noot verder perste.

27 Augusti 1644.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 27 Aug. 1644 uyt Paris.

7020. 1644 augustus 27. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De Beyersche trouppen zijn door de attaque bij Fryburg[2] zeer gemindert, men zegt tot zesduizent,[3] ende van den keizer hebben zij geen hulpe te verwachten, die ellewaert genoech te doen heeft. De Hazfeldsche regiment[en] die in Franckenlant haer gehouden hebben, zijn mede vertrocken, te weten nae Lutzenburg,[4] zoodat de Fransoisen in die quartieren cantz hebben. Den hertogh van Anguien,[5] boven de tienduizent man die zijne Hoocheit tevoren hadde, verwacht duizent te paerd, drieduizent te voet bij haer gelaeten bij Metz tegen Beck,[6] die weder is in Lutsenburg, zoo men zegt, met tweeduizent man te

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. Diederichs, 30 B no. 27. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 7019. Beginnend bij 'Eenige zeggen dat den [hoochegemelte] hertogh [van Anguien]', copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 9 september 1644).

2 De legers van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, en Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, hadden ten zuiden en ten oosten van Freiburg im Breisgau slag geleverd met de Zwabisch-Beiersen van François de Mercy en Johan van Werth (3, 5 en 10 augustus 1644).

3 De Zwabisch-Beierse veldmaarschalk François de Mercy had bij de aanvang van de strijd 15000 soldaten onder zijn orders staan. Toen zijn leger in de avond van de 10de augustus beschutting vond in Villingen, kon hij een staat van de verliezen maken: minstens 3000 doden en bijna evenveel gewonden had hij op de slagvelden moeten achterlaten (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 147).

4 De regimenten die de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen in Frankenland (Vogtland) had achtergelaten, zouden aan de Saale de achtervolging inzetten op het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck (*Doc. Boh.* VII, p. 113-114, nos. 311 en 313-314). Dit krijgsplan moest na de nederlaag van de Zwabisch-Beiersen herzien worden (*Doc. Boh.* VII, p. 123 no. 344, p. 130 nos. 370-371 en p. 132-133, nos. 381 en 383).

5 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, gunde zijn uitgeputte manschappen enige rust in Denzlingen (ten noorden van Freiburg im Breisgau). Onderwijl zag hij er persoonlijk op toe dat de toegezegde troepen en hulpgoederen ook daadwerkelijk aangevoerd werden (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 360-371). Toch viel het resultaat tegen. Op 27 augustus ontving de hertog van zijn onderhandelaar in Parijs de waarschuwing: 'On vous conte cela pour un grand secours, mais je l'estime très petit; sur trois mille hommes qu'on vous annonce, je voudrois estre asseuré qu'il vous en arrivât quinze cens effectif' (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 370).

6 In de omgeving van Metz had de hertog van Enghien troepen achtergelaten die onder bevel van Pierre de Magalotti de bewegingen moesten volgen van de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck in het gebied tussen Maas en Moezel (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 311 en p. 370-371).

voet, duizent te paerd. Eenige zeggen dat den hoochegemelte hertogh, latende Comofsky[7] met eenigh volck voor Friburg, gaet off om Offenburg off om Friburg[8] te belegeren ofte om een intocht te doen,[9] waerover Swaben, Franckenlant ende Beieren in vrese sijn, ende den hertogh van Beieren, comende volck tecort, licht zooveel volcx uit Heidelberg ende andere plaetzen dat dezelve zeer quaelijck bevreest blijven. Hohentwiel blijft soberlijck gebloqueert.[10] Monsieur Arnaud gaet om La Motte ernstelijcker als voordezen te bloqueren.[11] Hertogh Carel hebbende zijn volck gelaeten bij don Melo is te Longui,[12] madame de Cantecroi weder te Worms.[13] Te Francfort, de gedeputeerde ziende dat de paix teruggegaet ende dat zij in 't oorlogh niet veel te zeggen en hebben,[14] stellen ordre, zoo zij best vermogen, over de camer van Spier.[15]

Den hertogh van Orleans is hier.[16] Den hertogh van Elboeuf ende den marescal Gassion[17] zijnde over de Aa[18] trecken derrewaert veel van de Spaensche trouppen,

7 De 'Weimarse' kolonel Kanowski had naar het oordeel van de Franse legerleiders te snel ingestemd met de capitulatie van Freiburg im Breisgau (28 juli). Een herkansing werd hem niet geboden. Teleurgesteld verliet hij het leger en vestigde zich in Straatsburg (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 312-314).

8 Bij vergissing schreef Grotius 'Friburg', terwijl hij 'Philippsburg' bedoelde; vgl. no. 7021.

9 Op 16 augustus gaf de hertog van Enghien aan zijn manschappen het bevel om hun kwartieren in Denzlingen te verlaten. De volgende dag bracht hij nabij Kehl (een plaats op de route van Offenburg naar Straatsburg) de hereniging met de troepen van de Frans-Weimarse bevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, tot stand. In snel tempo rukten de twee legers naar Philippsburg op (aankomst op 25 augustus) (Aumale, *o.c.* IV, p. 372-374, en *Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 26-27).

10 Nu de krijgskansen keerden, lieten de soldaten van de Zwabisch-Beierse kolonel Marimont hun wachtposten op de toegangswegen naar de vesting Hohentwiel in de steek (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 302, en *Gazette 1644*, no. 102, dd. 27 augustus 1644).

11 In Parijs waren reeds nieuwe orders uitgevaardigd: de belegering van het Lotharingse bolwerk La Motte (dep. Haute-Marne) kreeg geen hoge prioriteit meer. Op nadrukkelijk verzoek van zijn regering moest Isaac Arnauld de Corbeville († 1651) thans versterkingen overbrengen naar het leger van de hertog van Enghien (*Lettres Mazarin* II, p. 40-41).

12 Aangelokt door het Spaanse geld had hertog Karel IV van Lotharingen zijn leger van 4 tot 5000 geoefende soldaten ter beschikking gesteld van de Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo. Volgens de *Gazette 1644*, no. 102, dd. 27 augustus 1644, had de hertog zijn kwartieren te Longwy al weer verlaten: op de 18de augustus verscheen hij met zijn ruiterij in Cassel (Mont-Cassel).

13 Béatrice de Cusance, prinses van Cantecroix, wachtte in Worms op de terugkeer van haar 'echtgenoot' hertog Karel IV van Lotharingen. Haar verblijf in de hertogelijke residentie werd echter verstoord door de aankondiging dat de Franse legers in aantocht waren. Bijtijds vluchtte zij naar Frankfort (*Gazette 1644*, no. 109, dd. 10 september 1644).

14 Matthaeus Wesenbeck, Brandenburgs gezant op de 'Deputationstag' te Frankfort, beschreef de sombere stemming onder de afgevaardigden aldus: 'Es scheinet fast, ob hätte man gar keine Absehen oder Gedanken mehr uf die Generaltractaten, sondern vielmehr, wie nur ein jedweder sich bei andringender Gefahr salviren möchte' (*Urk. u. Act.* I, p. 857-859).

15 Op de 'Deputationstag' vroeg men zich af of het verantwoord was om het 'Reichskammergericht' nog langer in Spiers te laten zetelen. Zoals gebruikelijk bleef ook nu een definitieve beslissing uit; vgl. no. 6950, en Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 380-381.

16 De 'generalissimus' Gaston van Orléans werd bij zijn intocht in Parijs (23 augustus) met eerbewijzen overladen (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 209-211).

17 De nieuwe bevelhebbers Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf, en maarschalk Jean, graaf van Gassion, gaven bij toerbeurt leiding aan de campagne in Picardië.

18 De Fransen versterkten de vestingwerken van Watten aan de Aa (*Lettres Mazarin* II, p.

waerdoor het belegh van 't Zas zal werden gefaciliteert. Hier zegt men dat don Melos is

bij Gent,[19] Piccolomini tuschen Bourbourg ende Duinkercken, beide niet zonder groote becommering om de onsteltenisse van de gemeente.[20] De coninginne van Engelant badet in de wateren van Bourbon[21] ende zal vanhier ontfangen twaelffduizent croonen ter maent.[22]

Van Engelant hebben wij dat tweeduizentvijfhondert Ieren waeren gecomen in Schotlant,[23] dat oock in hetzelve rijck van Schotlant zich een partij voor den coning hadde geopenbaert, waeraver vier personen van qualiteit te Edimburg waeren onthooft. In Ierlant had de provincie van Munster[24] zich gevoucht bij die van Ulster ten dienste van 't parlement van Londen, verzoeckende volck ende wapenen tot haer eigen mainctenement ende presenterende daervoor ostagers. Maer den coning had den marquis d'Ormont, die in Ierlant is vanwegen zijne Majesteit,[25] belast off vrede aldaer te maecken ofte 't bestant te verlengen, opdat zijne Majesteit hulpe van die quartieren become. Den coning was bij prins Maurits gevoucht;[26] prince Robert, hebbende vijftienduizent man bijeengeraept,[27] zocht mede derrewaert zich te vougen ende Waller zulcx te beletten. In Cornuaille wierd dagelijcx gevochten, een deel van dat lant zijnde voor den coning, een deel voor het parlement te Londen, ende een stadt aldaer genoemt Foi becomen bij den

19 Don Francisco de Melo trok zich terug uit de strijd met het Staatse leger in Zeeuws-Vlaanderen. Op 5 september ging de Spaanse garnizoenscommandant don Andrea de Prada y Muxica accoord met de ontruiming van het hoge en het lage Sas en het fort van Sint Anthonie.

20 De burgerij van Gent, Brugge en Antwerpen begon zich te roeren tegen het Spaans bewind in de Zuidelijke Nederlanden; vgl. *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 207, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 42-43 en p. 46.

21 Grotius vergist zich: koningin Henriëtte Maria van Engeland was nog niet aangekomen bij de wateren van Bourbon-Lancy (kuuroord ten oosten van Moulins). Van 23 tot en met 26 augustus kreeg zij een plechtige ontvangst in Orléans aangeboden (*Gazette 1644*, no. 103, 'extraordinaire du XXXI aoust 1644': 'Les honneurs rendus à la Reine d'Angleterre, à son arrivée en France', en *Gazette 1644*, no. 110, dd. 10 september 1644).

22 Het Franse hof verleende de koningin van Engeland een maandgeld van 12000 kronen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 127, en *Mémoires de madame de Motteville* II, p. 126).

23 Randal Macdonnell (1609-1683), graaf, naderhand markies van Antrim, stuurde een lichting van 1600 soldaten naar de Schotse royalist George Gordon, markies van Huntly. Bij aankomst ontdekten de Ieren dat de koningsgezinden de wijk hadden genomen naar de Hooglanden (*DNB* XXII, p. 190-194, en XXXV, p. 55-58; *CSP Ven. 1643-1647*, p. 128, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 365).

24 In juli 1644 keerde Murrough O'Brien († 1674), graaf van Inchiquin, zich tegen de katholieke 'confederation of Kilkenny'. Zijn beslissing werd door het Parlement gehonoreerd met de benoeming tot gouverneur van Munster (*DNB* XLI, p. 320-327, en *A new history of Ireland* III, p. 308-309).

25 James Butler, graaf van Ormond, 's konings onderhandelaar in Ierland, herinnerde de 'commissioners' van de 'confederation of Kilkenny' aan hun toezegging om 10000 soldalen beschikbaar te stellen voor de strijd van de koning tegen het Parlement; vgl. nos. 6928 en 6940.

26 Koning Karel I van Engeland had zich in de omgeving van Exeter aangesloten bij de koninklijken van prins Moritz (Maurits) van de Palts en sir Ralph Hopton. De wapenvereniging haalde een streep door de krijgsplannen van Robert Devereux, graaf van Essex. Zienderogen verloor het Parlementsleger terrein in de zuidelijke graafschappen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 123 en p. 128).

27 Prins Rupert (Robert) van de Palts was na zijn nederlaag bij Marston Moor teruggekeerd naar de koninklijke steunpunten in Lancashire en Cheshire. In september vertoonde hij zich weer in het veld (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 132-133).

grave van Essex.[28] Glemdam ende eenige andere heeren niet wel tevrede met prince Robert hadden haer geretireert nae Comberlant,[29] blijvende evenwel in dienste van den coning van Engelant. Farfax bewaert Jorck, Mancester Derberschire[30] ende Calander,[31] hebbende becomen Holtespole, was verwachtende tienduizent man van Essex[32] om de stadt van Neucastel te belegeren.

Te Rome schijnt elck zich bereid tot gewelt ende hier werdt gelooft dat de Barbaryns de partij van Vrancrijck zullen aennemen[33] ende dat de vloot die bij Marseille ende Toulon werdt gereedgemaect, gaet nae die custen.[34] De Turcksche vloot had Stellabria geplundert ende wierd gevreest te Squillace.[35] Prince Thomas, wiens huisvrouw nu te Parijs is,[36] had twaelfhondert man vannieus bij zich becomen, verwachte anderen uit Vrancrijck ende Montferrat, oock eenige die onder den marquys de Ville[37] den paus hadden gedient. Heeft twaelf stucken geschuts, veel schuppen ende andere gereedschap bij zich. Wij en hebben noch geene zeeckerheit dat hij 't casteel van Arona zoude hebben becomen,[38] nochte oock van het bouwen van het fort bij Naville,[39] 'twelck volbracht zijnde gezegt werdt te zullen inbrengen twee millioenen jaerlijck uit het Milanees.

28 Wachtend op assistentie van het Parlementsleger van sir William Waller werkte Robert Devereux, graaf van Essex, gestaag voort aan de verdediging van de zuidkust van Cornwall tegen een intocht van het koninklijke leger. De goederen die zijn soldaten bij de inname van Saltash en 'Foy' (Fowey) hadden buitgemaakt, liet hij overbrengen naar Plymouth (*Gazette 1644*, no. 102, dd. 27 augustus 1644, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 60).

29 In tegenstelling tot de koningsgezinde legeraanvoerder William Cavendish, markies van Newcastle, bleef sir Thomas Glemham, gouverneur van York, de koning en prins Rupert (Robert) van de Palts bijstaan in de strijd tegen het Schotse expeditieleger. In augustus verplaatste hij zijn activiteiten naar Cumberland en Westmorland (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 132-133, en *DNB* XXI, p. 426-427).

30 Het Parlement het Ferdinando Fairfax orde op zaken stellen in York. Tegelijkertijd moest Edward Montague, graaf van Manchester, in actie komen tegen de koninklijken in Derbyshire, Lancashire en Cheshire (*CSP Dom. 1644*, p. 399-400).

31 De Schot James Livingstone, graaf van Callander (Calender), veroverde de havenstad Hartlepool, ten zuiden van Newcastle (*DNB* XXXIII, p. 398-401, en *CSP Dom. 1644*, p. 385).

32 De nieuwe lichtingen uit het graafschap Essex waren reeds toegezegd aan sir William Waller (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 115).

33 De partijstrijd in Rome na het overlijden van paus Urbanus VIII. Men verwachtte dat de kardinalen Francesco en Antonio Barberini tijdens het conclave de kandidaat zouden steunen die de Fransen het meest 'papabel' achtten. In eerste instantie dacht kardinaal Jules Mazarin aan kardinaal Guido Bentivoglio († 7 september 1644), maar bij nader inzien sprak hij een voorkeur uit voor zijn oude vriend kardinaal Giulio Sacchetti († 1663) (Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 16-20, en *Lettres Mazarin* II, p. 249).

34 Het was de bedoeling dat de schepen een Franse vlootmanifestatie zouden uitvoeren in de haven van Civitavécchia (Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 19).

35 Ongehinderd kon de Turkse vloot haar plundertochten voortzetten in Calabrië (de omgeving van Punta Stilo (Stellabria?)) en de Golf van Squillace.

36 Marie de Bourbon, prinses van Carignano, echtgenote van prins Tommaso Francesco van Savoye, werd op 18 augustus met groot eerbetoon ingehaald. De volgende dag nam zij haar intrek in het 'Hôtel de Soissons, rue Coquillière' te Parijs (*Gazette 1644*, no. 102, dd. 27 augustus 1644).

37 De Savoyaardse luitenant-generaal Guido Villa, markies van Cigliano en Volpiano, had tijdens zijn verblijf in Rome met troepenwervers onderhandeld over het aantrekken van soldaten ten behoeve van het leger van prins Tommaso Francesco van Savoye; zie no. 7008.

38 Het Frans-Savoyaardse leger slaagde er niet in om de burcht van Arona te bedwingen (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 106-107).

39 Frans-Savoyaardse geniesoldaten waren begonnen met de bouw van een fort aan het Naviglio Grande (Navilla), een kanaal ten noorden en oosten van Abbiategrasso; zie no. 7007.

'tGunt hier op het pond vleisch gestelt was, hetzelve was niet zooveel als ick meende,[40] maer tweederde paerten van een stuver; wij en weten noch niet hoe het gaen zal: tot noch toe laet men de beenhackers in ruste. Den hertogh van Elboeuf ende Gassion hebben becomen Hennuin ende Rebus in Vlaenderen.[41] Men zegt hier dat de Beierschen het bloquus van Hohentwiel hebben moeten verlaeten met verlies van canon ende driehondert man, dat dezelve Beiersche door het marquisaet van Bade haer wegh nemen om de Fransoisen te volgen[42] die nae Offenburg gingen. Den coninck van Spaignie heeft de commercie met Vrancrijck verboden. Den cardinael Montalto te Rome ende zijne aenhanck verclaeren haer voor Spaignie.[43]

27 Augusti 1644.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 22 [*sic*] Aug. 1644 uyt Paris.

7021. 1644 augustus 27. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Non placet huic aulae electoris Palatini Londinium profectio.[2] Suspicantur enim fore, ut potestatis regiae vicarius et causae parlamentariae per discordias laborantis caput constituatur.[3] De restituendo autem ipsi Palatinatu - et creditur coire pars aliqua copiarum Gallicarum sub Ranzovio[4] - ita laboraturos se dicunt, si ipse romano-catholicam uxorem ducat[5] fidemque faciat se in illis terris libertatem religionis romano-catholi-

40 In zijn nieuwsbrief van [20] augustus (no. 7007) had Grotius aandacht geschonken aan het verzet van de Parijse slagers tegen de belastingmaatregelen van Michel Particelli, heer van Emery, 'contrôleur général des finances'.

41 De verovering van de forten Hennuin en 'Rebus' (Fort-Bâtard), nabij Audruicq (ten zuiden van Gravelines); vgl. de *Gazette 1644*, no. 103, 'extraordinaire du XXXI aoust 1644': 'La prise des forts d'Hennuyn et de Rebus en Flandre, par l'armée du Roy'.

42 De Zwabisch-Beierse veldmaarschalk François de Mercy brak zijn kwartieren in Villingen op en liet zijn manschappen langs de Neckar koers zetten naar Heilbronn (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 373-374, en H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 148).

43 Kardinaal Francesco Peretti Montalto diende de Spaanse partij in Rome; vgl. nos. 5536 en 5887 (dl. XIII).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 208; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 463 no. 547. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 315.

2 Karl Ludwig, zoon en erfgenaam van de verdreven keurvorst Frederik V van de Palts, verliet de politieke rust aan het hof van zijn moeder Elisabeth Stuart (de 'Winterkoningin') in Den Haag. Op 8 augustus kondigde hij zijn reis naar Engeland aan. Zijn vertrek werd vertraagd door een meningsverschil met de Admiraliteit van Rotterdam over een verdacht schip in de Maas. Tenslotte zette hij op 8 september voet aan wal in Gravesend. Twee dagen later verscheen de prins in Londen.

3 Grotius bespreekt hier de diepere achtergronden van de reis van Karl Ludwig van de Palts naar Engeland. Zou de prins zichzelf zien als de ideale 'lieutenant de la couronne'?

4 Luitenant-generaal Josias Rantzau, heer te Bothkamp, onderbevelhebber in het leger van de 'generalissimus' Gaston van Orléans, stelde zich niet beschikbaar voor een nieuwe campagne (*Lettres Mazarin* II, p. 52-53).

5 Voorstanders van het herstel van het keurvorstelijke huis in de Palts begonnen weer vertrouwen te krijgen in de aanvalskracht van de Franse legers. Zelfs durfden zij openlijk te spreken van

cae non impediturum.[6] Reginae Angliae, quae nunc est ad aquas Borbonias,[7] duodecim millia scutatorum in mensem dantur.

Regis Angliae non ita prostratae sunt vires ut putabantur. Nam et coniunxit se cum eis princeps [Mauritius] et putatur eodem tendere princeps Robertus recollectis quindecim ferme millibus, quem insequitur Wallerus. Cornubia partim in regis, partim in Essexii est manu, multumque in illis et in aliis partibus pugnatur. Et Fides, eius regionis oppidum,[8] cessit Essexio. Glemhamus et alii quidam nobiles regiarum partium, male concordes cum principe Roberto, ab eo discessere in Cumberlandiam. Erant adhuc Farfaxius Eboraci, Mancestrius in Derbegia; Calander post captam Holtlexolam[9] decem militum millia ab Essexio exspectabat ad obsidendum oppidum Novi Castelli. Hiberni bis mille et quingenti in Scotiam transierant et nova in eadem Scotia pro rege coniuratio eruperat, supplicio quatuor nobilium Edemburgi capite plexorum nescio an repressa. In ipsa Hibernia ad Ultoniam Monasteriensis regio se adiunxerat pro parlamento Anglicano oblatis etiam obsidibus. At rex marchioni Ormontio regias ibi partes tutanti mandata miserat ad prolatandas indutias aut pacem ibi constituendam. Sabranus Gallicanus residens parlamentum Londinii ita compellavit quomodo isti compellari volunt.[10]

Romae metuitur, ne res ad vim spectet. Barbarini dicuntur se applicare Gallicae parti. Sunt et qui putant classem quae Massiliae et vicinis in locis adornatur, ire ad portus Romae propinquos. A classe Turcica dicitur direpta Stellabria et in metu esse Scyllacaeum. Princeps Thomas mille hominibus ac ducentis auctus est. Exspectat alios a Gallia et Monteferrato et eos qui in bello papali sub Villa militarunt; habet machinas secum duodecim, ligones multos. An Aronae arcem ceperit, incertum hic est. Si castellum ad Naviliam struere potest, duos milliones annuos ex Mediolanensi terra percepturus creditur.

Proelio ad Friburgum ruptae iam plane sunt arcanae cum Bavaro collusiones.[11] De Bavarico exercitu sex millia restare dicuntur. Dux Anguianus habere apud se decem millia; exspectare equites mille, quater mille pedites, quos apud Metim ad prohibendos Beckii conatus reliquerat. Is autem Beckius in Lucembergico habere creditur bis mille pedites, equites mille. Hohentvila non penitus liberata est a circumsessoribus. Canofskio dux Anguianus mandavit, ut Friburgum obsideat, defensum ab hominibus quadringentis. Ipse dux Offenburgum aut Philippiburgum obsessurus creditur. Ingenti in trepidatione sunt Suevia, Franconia, Bavaria. Et tamen in conventu Francofurtensi nulli de pace, ut iam desperata, sermones. Declamatur ibi contra Suedos, et collegio iudicum Spirensi novae scribuntur leges.

een huwelijk van Karl Ludwig van de Palts met de Franse prinses Anne-Marie-Louise van Orléans (‘la Grande Mademoiselle’), hertogin van Montpensier.

6 Overigens waren de Franse diplomaten niet bijzonder gecharmeerd van Karl Ludwig van de Palts: ‘... c'est un Prince qui a de grandes prétentions, mais nous ne sçavons pas si dans son coeur il a toute l'affection qu'on pourroit désirer pour la France ...’ (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 557).

7 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 27 augustus 1644 (no. 7020).

8 Een copiïst heeft later de woorden ‘Et fides eius regionis oppidum’ ten onrechte veranderd in: ‘Ei fides qua regionis oppidum’.

9 De havenstad Hartlepool, ten zuiden van Newcastle.

10 De Franse zaakgelastigde Melchior, heer van Sabran, had nieuwe geloofsbrieven ontvangen. Zijn verzoek om een audiëntie in het Hoger- en Lagerhuis hield het Parlement nog enige dagen in beraad. Begin september waren de heren het eindelijk met elkaar eens over de te volgen procedure (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 129-131, en *The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 285-286).

11 Het was een publiek geheim dat hertog Maximiliaan I van Beieren via tussenpersonen contact onderhield met de regering in Parijs; vgl. nos. 6430 (dl. XIV) en 6950.

Bavarus ab imperatore nimis alibi occupato nihil sperans auxiliorum, Hazfeldii etiam cohortibus quae in Franconia fuerant, in Lucemburgicum digressis, ab Heidelberga oppidisque aliis tot educit milites, ut ea ferme nudata praesidiis relinquat. Motta circumsideri incipit. Rediit autem Longuiacum dux Carolus, Wormatiam Cantecroia. Elbovius et Gassio alternis imperiis ultra Aham amnem se tenentes

magnam vim hostium in se trahunt. Dicebatur apud Gandavum esse Melo, inter Dunquercam et Borborgum Piccolominaeus; Meloni adsunt milites Lotharingici.

Gratulatus sum reginae regenti de victoria ad Friburgum. Addidi neque nostra arma esse inutilia sociis,[12] Gallassii exercitu ita longe abducto a Gallia, ut non modo nihil inde metuere Gallia debeat, sed et quo velit movere se possit. Ad hoc nihil respondit regina regens, sed ut solet de reginae Suedicae optimo in ipsam animo gaudioque super prosperis nihil se dubitare. Vidi comitem Bryennium.[13] Is inter alia sermonem iniecit de regina nostra maritanda cum rege Poloniae.[14] Ostendi ego, quam id Suediae sit intutum et simul quam iustis de causis regnum Suediae ab ista stirpe[15] in aliam eiusdem sanguinis translatum fuerit.[16] Ducis Aurelianensis filiam alii regi Poloniae, alii electori Palatino, alii duci Mantuano per coniecturas destinant.[17]

Deus, excellentissime et illustrissime domine, det Sublimitati tuae omnia quae optare fas piumque est,

Sublimitatis tuae devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, XVII/XXVII Augusti 1644.

Elbovius et Gassio cepere Hennuinum et Rebusium in Flandria. Hostes ab Hohentvila depulsi dicuntur amissis machinis et hominibus trecentis. Roncallius Poloniae residens multis cum signis benevolentiae dimissus hinc fuit. Bavarici per terram marchionatus Badensis insequuntur Gallos, qui Offenburgum petere credebantur. Rex Hispaniae commercia cum Gallis interdixit. Cardinalis Montaltus cum sua factione Hispanis se mancipavit.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Varia de Palatino. Pecunia reginae Angliae missa. De bello Anglorum civili. Honos a Gallis quoque parlamento datus. Motus Romae. De classe Massiliensi; Turcica. Principis Thomae gesta. Proelium ad Friburgum. De Anguiano, Beckio, Hohentwila. Anguiani intentum. Trepidant multi. De conventu Francofurti, iudicio Spirensi. Bavarus damna resarcit. Motta obsessa. De Lotharingo, Elbovio, Gassione, Melone, Piccolominaeo. Acta cum regina et Bryennio. De matrimonio Christinae cum rege Poloniae. Rumores de

12 De Zweedse ambassadeur onderstreepte in zijn toespraak tot de regentesse nogmaals het belang van de strijd van de Zweden tegen het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, in het hertogdom Holstein.

13 De Franse staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, wachtte de ambassadeur bij het betreden van de audiëntiekamer op; zie no. 6913.

14 De kanunnik Claudius (Domenicus) Roncalius, resident van koning Wladislas IV van Polen te Parijs, had de voor- en nadelen van een Zweeds-Poolse echtverbintenis onder de aandacht van de Franse staatssecretaris gebracht (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 269).

15 Gustaaf I (1496-1560), koning van Zweden, stamhouder van de Poolse en Zweedse tak van het huis Wasa.

16 Sigismund III, kleinzoon van koning Gustaaf I, koning van Polen en Zweden, moest in 1599 de Zweedse kroon afstaan aan zijn oom Karel van Södermanland (sinds 1604: koning Karel IX van Zweden).

17 De naam van de Franse prinses Anne-Marie-Louise van Orléans ('la Grande Mademoiselle'), hertogin van Montpensier, werd gekoppeld aan vele vorsten en prinsen: koning Wladislas IV van Polen, prins Karl Ludwig van de Palts en Karel II van Gonzaga, hertog van Mantua. Laatstgenoemde had al eerder kandidaat gestaan; vgl. no. 6505 (dl. XIV).

elocanda Aurelianensi. Hennuinus et Rebusius capti. Hohentwila liberata. Residens Poloniae dimissus. Bavarorum gesta. Hispanus commercia interdicit. Addicit se ipsi Montaltus.

7022. 1644 augustus 27. Aan J. Oxenstierna.[1]

Illustrissime et excellentissime domine,

Significationem ad caesarianos quam accepi cum literis Excellentiae vestrae, datis XI Augusti ut hic dies numeramus, dedi typographo, per quem iam mox in lucem prodibit.[2] Laudo et scriptum et vulgandi consilium. Ego quidem quia vehementer opto pacem contingere populis tam diu miseris, speravi hactenus omnes eos quorum res in manu est, collaturos ad tantum bonum quicquid suae est facultatis. Putabam etiam ex multis causis Hispanum eo ferri;[3] de imperatore dubitavi. Nunc vero tot ac tanta video argumenta adferri, cur is credi debeat malle bello frui quam pacem dare et accipere,[4] ut non segniter id omnibus sim apertum facturus et aequis hominibus facile, ut confido, persuasurus, Deum interim orans, in cuius manu sunt corda regum, ut ea in partem mitiorem flectat utque cum Danis, qui inevitabilem Suedis armorum necessitatem indixere,[5] res quam minimo cum sanguine transigatur. Batavi in ea re videntur fore cordatiores quam fuere hactenus.[6] Ego[7] eos qui illis in locis mea consilia non spernunt, incitare non desinam, ut occasionem hanc fronte capillata[8] arripiant. Excellentiae autem vestrae, illustrissime et excellentissime domine, omnia opto prosperrima,

Excellentiae vestrae perpetuum serviturus ut debeo,
H. Grotius.

Lutetiae, XVII/XXVII Augusti 1644.

Adres: Illustrissimo et excellentissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et summa cum potestate legato, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: 17 Aug. 1644.

1 Hs. Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XIIc, 723, f. 59. Eigenh. oorspr. De tekst is opgenomen in de uitgaven *Epist.*, p. 731 no. 1686; F.C. von Moser, *Diplomatische und Historische Belustigungen* V (*BG* no. 1254), p. 78, en *Hugonis Grotii ad Ioh. Oxenstiernam et Ioh. Adl. Salvium epistolae ineditae* (*BG* no. 1224), p. 62. Antw. op no. 6996.

2 De brief van de Zweedse gevolmachtigden aan de keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane, dd. 29 juli/8 augustus, werd in vertaling afgedrukt in de *Gazette* 1644, no. 104, ‘extraordinaire du II septembre 1644’: ‘La lettre des ambassadeurs de Suéde à ceux de l'Empereur, sur le retardement de la paix générale’.

3 Grotius vermoedde dat de Spaanse schatkist uitgeput raakte door de oorlogen van koning Philips IV tegen de Catalanen, Portugezen, Savoyaards, Nederlanders en Fransen; zie no. 7016.

4 Keizer Ferdinand III had alle hoop gevestigd op een goede afloop van de expeditie van zijn bevelhebber Matthias, graaf Gallas, tegen de Zweden.

5 De Zweedse ambassadeur in Parijs verdedigde met onverminderde kracht de oorlog die de Zweden op 12/22 december 1643 tegen koning Christiaan IV hadden ontketend.

6 De Staten van Holland, gewaarschuwd door gedupeerde kooplieden, achtten het hoog tijd geworden dat de oorlogsschepen van vice-admiraal Witte de With zich in de Sont vertoonden (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 123-124 en p. 172-174).

7 Volgens Grotius was de Deense arrogantie alleen te bedwingen wanneer de Staten-Generaal alsnog de verplichtingen aangingen die het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640 hen had opgelegd.

8 Vgl. Ps. Cato, *Dist.* 2, 26, en Phaedrus, *Fabulae* (ed. B.E. Perry) V, 8, 2.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Baroni Oxenstiernae, plenipotentiario.

7023. 1644 augustus [27]. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Gratissimae mihi fuere literae Claritatis vestrae, non tantum quia res nuntiant laetas, verum insuper quia vivis circumstantiis depictas. Domini Flemingii dolenda mors est patriae,[2] ipsi gloriosa, mortuo post magnos actus et in maiorum actuum meditamentis. Videbimus nunc quid classes nostrae Suedica et Batavica inter se iunctae effecturae sint.[3] Quodsi Deus favebit armis ex necessitate sumtis, id, credo, et Batavis animos addet ad consilia fortiora quam nescio quibus artibus impediti sumsere hactenus.[4] Praeterea altera est exspectatio, an domino Torstensonio an Gallassio alimenta diutius sint suffectura;[5] inde enim videtur pendere terrestris victoria.

Galli sub duce Anguiano[6] et marescallo de Turena Bavaricum quidem peditatum locis quae insederat, pepulere, sed multo etiam suorum cum sanguine. Nunc omisso Friburgo videntur ituri ad loca Palatinatus Inferioris aut ei vicina. Parte alia post Gravelingam captam Galli ad Wattam et loca vicina multum Flandris incommodatura se muniunt captis Hennuino et Rebusio. His conatibus magnam partem in se trahunt Hispanorum et Lotharingorum, qui principi Arausionensi semet opponendo parum profecerant. Regina Angliae magnis honoribus excepta ex caelo natali[7] incipit recipere valetudinem, cuius firmamenta sperat ex aquis Borboniis. Ad novum papam eligendum magnae sunt Romae factiones et vis metuitur.

Deus, clarissime domine, cuncta ad bonam fidamque pacem dirigat et Claritati vestrae det omnia prosperrima,

Claritati vestrae studiosissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, IX [*sic*] Augusti 1644.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 53. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 731 no. 1687 (met de datum 29 augustus 1644). Grotius voorzag de brieven die hij tussen 6 augustus en 10 september 1644 schreef, van dagtekeningen die niet altijd overeenkwamen met de datum van verzending. Antw. op no. 7002, beantw. d. no. 7042.

2 De Zweedse admiraal Klas Fleming († 26 juli/5 augustus 1644) sneuvelde in een vuurgevecht met Deense soldaten die vanuit een schans aan de oostoever van de Kielerfjord de haven van Christianspries bestookten.

3 Enkele schepen van de hulpvloot van Louis de Geer hadden zich aangesloten bij het smaldeel van Peter Blumme (Blomme), bevelhebber van de Zweedse vlootbasis in Stralsund. Nog steeds was er geen bericht binnengekomen over de vereniging van de Zweedse Hollanders met de Zweedse vloot die onder bevel van generaal-majoor Karl Gustav Wrangel aan de Deense blokkade van de Kielerfjord was ontsnapt.

4 Grotius zag niet veel heil in de Staatse vredesmissies naar het noorden; vgl. nos. 7019 en 7022.

5 De bevelhebber van het keizerlijke expeditieleger, Matthias, graaf Gallas, hoopte dat hij met voorzichtige manoeuvres de troepen van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson kon afsnijden van hun bevoorradingspunten in het hertogdom Holstein (*Doc. Boh.* VII, p. 129 no. 366, p. 130-133, nos. 373, 375, 377-378 en 384, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 401-402).

6 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 27 augustus 1644.

7 Koningin Henriëtte Maria van Engeland (1609-1669), dochter van koning Hendrik IV van Frankrijk, werd in de Loiresteden met groot eerbetoon ingehaald.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

7024. 1644 augustus 29. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Amstelodamum cum uxore et filiis[2] - quos inde iam Lugdunum ducam[3] - profectus, nudiustertius ibi tuas XX Augusti datas et XXVIII Augusti inscriptas accepi, et causas quidem cur ante tres septimanas non scripserim,[4] quas tu recte divinas, proximis vicibus perscripsi. De Diderico vero nihil te habere doleo, neque enim particeps fuit eius quam Galli obtinuerunt victoriae,[5] sed interim nec particeps fuit eius periculi quod multos hausit. De redemtione tecum bene spero.

De papae electione quid futurum sit, intelligere desidero.[6] Interim avide hac occasione legi bullam Gregorii XV super tenendo conclavi,[7] et relationem eorum quae in eligendo pontifice iam defuncto gesta sunt, ut quae iam in futurum ea de re scribentur possim capere. Gassionis consilia bene processerunt,[8] et certe hoc praestitit ut iam Galli ab interioribus Flandriae arceri non possint. Princeps noster ad Receptaculum Gandavense bene reperit quod agat,[9] nam et egregie munitum est et animose defenditur.

De Anthologia cum amicis agam, ut et de aliis rebus de quibus te proxime faciam certiorem.[10]

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 320. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7005, beantw. d. no. 7037.

2 Willem de Groot en zijn vrouw Alida Graswinckel namen afscheid van de Amsterdamse leermeesters van hun zonen Johan (1625-1678) en Jacob (1628-1694); vgl. no. 5834 (dl. XIII).

3 Johan en Jacob de Groot, sinds 10 februari 1643 ingeschreven aan de Leidse universiteit, vingen dit najaar hun rechtenstudie aan (Schutte, *Repertorium* II, p. 213-214 (Jacob) en p. 551-552 (Johan)).

4 Een brief van 8 augustus ontbreekt. Op 30 juli had Willem de Groot zijn broer reeds ingelicht over zijn reis naar gene zijde van de Maas, mogelijk naar het Land van Voorne; zie nos. 6984, 6997, 7003 en 7005.

5 De Frans-Weimarse officier Dirk de Groot was in de strijd om Freiburg im Breisgau gevangen genomen. In het Zwabisch-Beierse legerkamp was de verwarring blijkbaar zo groot dat de bewakers hem snel uit het oog verloren. In de tweede helft van augustus had Grotius' jongste zoon zich weer bij zijn eenheid in het leger van Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, gevoegd; zie no. 7030.

6 De partijstrijd in Rome na het overlijden van paus Urbanus VIII; zie nos. 6997 en 6999. Het conclave nam op 9 augustus een aanvang (Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 15-18).

7 De bullen ‘Aeterni patris filius’ (15 november 1621) en ‘Decet Romanum Pontificem’ (12 maart 1622) van paus Gregorius XV (*Bullarum, diplomatum et privilegiorum sanctorum Romanorum pontificum ... Taurinensis editio tomus* XII, p. 619-627 en p. 662-673). Misschien had Willem de Groot het oog laten vallen op de in 1622 te Rome verschenen uitgave *Caeremoniale continens ritus electionis Romani pontificis, Gregorii papae XV. iussu editum. Cui praefiguntur constitutiones pontificiae et conciliorum decreta ad eam rem pertinentia*, ed. Francesco Ingoli.

8 De afleidingsmanoeuvres van maarschalk Jean, graaf van Gassion, en Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf, in Picardië.

9 Frederik Hendrik had order gegeven om de vestinggrachten van Sas van Gent te overbruggen. Zonder grote verliezen kon het Staatse leger op de 22ste augustus twee bruggen aan de contrescarp bevestigen (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 42-48, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 365). Op 5 september ging de Spaanse garnizoenscommandant don Andrea de Prada y Muxica accoord met de ontruiming van het hoge en het lage Sas en het fort van Sint Anthonie (*Het Staatsche leger* IV, p. 141).

10 Het gesprek in de drukkerij van dr. Joan Blaeu over het persklaar maken van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) zou enkele dagen later plaatsvinden; zie no. 7033.

Hodie nuntius Hamburgo veniens refert Suedos inspectante exercitu imperiali et Danico castra movisse,[11] ita ut se ad interiora Germaniae receperint tanquam terga hos-

11 Bij het naderen van het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, had de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson zijn kwartieren in Kiel opgebroken.

tium circumventuri, atque eam ob causam utrumque exercitum ab imperatoribus eductum et post egregium conflictum victoriam a Suedis stetisse. Hi rumores litteris XIV huius mensis[12] Hamburgo scriptis ad mercatores confirmari qui eas viderunt testantur. Audio praeter eas quae in sinu Baltico sunt naves, quindecim alias a nostris submitti; eae quid effecturae sint videbimus ubi redierint quae iam fretum transierunt naves.[13] Plura quae iam scribam non habeo.

Deus te, tuam, tuos diu nobis servet incolumes,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Amstelodami, XXIX Augusti 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 16 s.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. le 6 de Sept.
En in dorso: (29 Aug.) 1644 W. de Groot.

7025. 1644 augustus 31. Van N. van Reigersberch.[1]

In 't lest van Oogstmaandt schreef de heer Reigersbergen:

... dat men noch al bleef aanhouden op de vereeniging van beide de maatschappijen,[2] daar de Oostindische gansch niet toe wilde verstaan.

Doch bij 't vervolg van die weigering wierd gedrongen op een onderstant van gelt voor de Westindische.

Maar ... zij is met weinig niet te helpen en de Oostindische zal niet veel willen of konnen geven. Alle de desseinen van de Westindische Compagnie lopen op de

12 Vermoedelijk dateren de brieven van 14/24 augustus 1644.

13 22 schepen van de hulpvloot van Louis de Geer lagen op de 19de augustus voor de ingang van de Sont. Admiraal Maerten Thijssen loodste hen langs de kust van Skåne (Schonen) in de richting van de Oostzee. De volgende dag passeerden de schepen ter hoogte van Kopenhagen twee Deense geschutsboten. Duizenden burgers aanschouwden het vuurgevecht (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 99-100, en 'Brieven van Louis de Geer', in *BMHG* 29(1908), p. 278-280).

1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 374. Vermoedelijk antw. op no. 6998.

2 De discussie over de samenvoeging van de Oost- en Westindische Compagnieën onder één octrooi sleepte zich voort.

Zuidzee,[3] want zonder de goudmijnen zal ze bezwaarlijk bestaan; doch zulke ondernemingen zijn van zeer onzekere uitkomsten en veel mislukt.

3 Nicolaes van Reigersberch deelde Grotius' vermoeden dat de Heren XIX jaloers waren op het monopolie van de Oostindische Compagnie op de vaart beoosten Kaap de Goede Hoop en bewesten de Straat van Magalhães. De expeditie van Hendrik Brouwer († 7 augustus 1643 te Chiloë) naar de Chileense kust had de Westindische Compagnie op het spoor gezet van nieuwe mogelijkheden tot expansie van haar gezag in Zuid-Amerika; zie nos. 6792, 6793 en 6828.

7026. 1644 [september 3]. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Audio ab Hollandis nostris non probari quod Danis praeter aequum et decorum mos gestus est:[2] classis longe a freto se tenere iussa,[3] naves legatorum perlustratae, privatorum naves vetitae adire Suedici imperii loca.[4] Forte se commovebit leo.[5]

De Anthologia rogo quovis modo conficias quod opto.[6] Hogerbetius ab ipsa recusatione rescripti provocare ni fallor et potest et debet.[7]

Proelium quidem ad Friburgum prosperum Gallis fuit, quanquam et ipsis cruentum. Sed Friburgum adhuc tenent Bavarici.[8] De novo papa faciendo ita fervent studia partis Gallicae, Hispanicae, Italicae,[9] ut res ad vim spectare videatur. De Saxo Gandavensi rem bene successuram vestris arbitror.[10] Rogo domino Utenbogardo[11] et uxori tuae me commendes.

Deus te cum tuis servet,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 970 App. no. 718. Grotius voorzag de brieven die hij tussen 6 augustus en 10 september 1644 schreef, van dagtekeningen die niet altijd overeenkwamen met de datum van verzending. De mogelijkheid bestaat dat hij deze brief omstreeks de 2O^{ste} augustus heeft geschreven om de naar Zweden vertrekkende resident Carl Marin aan een introductie bij zijn broer in Den Haag te helpen; vgl. nos. 7009 en 7012. Toen Willem de Groot hem berichtte over zijn bezoek aan Amsterdam (no. 7003), kan hij de brief nog veertien dagen onder zich gehouden hebben. Indien de verzending op [3 september] heeft plaatsgehad, zal Grotius op Willems brief van 22 augustus 1644 (no. 7014) gereageerd hebben; beantw. d. no. 7043.

2 Harald Appelboom had Grotius in zijn brief van 1 augustus (no. 6985) reeds ingelicht over het brutale optreden van de Deense autoriteiten tegenover de Staatse ambassadeurs in de havens van Göteborg en Helsingør.

3 Op last van de Deense kroonprins Christiaan hadden de oorlogsschepen van vice-admiraal Witte de With zich moeten terugtrekken naar de kaap van Skagen; de overige schepen mochten in de Lap (zandbank tussen Helsingør en Helsingborg) wachten op terugkerende Oostvaarders (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 114-115).

4 De tolgaarders van Helsingør weigerden schepen met een Zweedse bestemming door te laten (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 112).

5 Volgens Grotius was de Deense arrogantie alleen te bedwingen wanneer de Staten-Generaal alsnog de verplichtingen aangingen die het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640 hen had opgelegd.

6 De zorg voor de uitgave van zijn *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534).

7 Het Hof van Holland had afgezien van de behandeling van een rekest dat Adriaen Hogerbeets had ingediend om in de zaak van het postume eerherstel van zijn vader Rombout Hogerbeets de Leidse stadsbestuurders ten hove te dagvaarden. De vraag was of tegen deze afwijzing beroep mogelijk was bij de Hoge Raad van Holland en Zeeland.

8 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, en de Frans-Weimarse bevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, gunden zich geen tijd om hun overwinning op de Zwabisch-Beiersen ten zuiden en ten oosten van Freiburg im Breisgau af te ronden met de herovering van de stad: op 16 augustus gaf de hertog van Enghien het bevel tot een mars langs de Rijn naar Philippsburg (aankomst op 25 augustus) (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 361-363).

9 De partijstrijd in Rome na het overlijden van paus Urbanus VIII († 29 juli 1644); zie nos. 6997 en 6999. Het conclave nam op 9 augustus een aanvang (Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 15-18).

10 Frederik Hendrik had goede vorderingen gemaakt bij de belegering van Sas van Gent. Op 5 september nam de Spaanse garnizoenscommandant don Andrea de Prada y Muxica het besluit om de strijd op te geven (*Het Staatsche leger* IV, p. 141).

11 Op 4 september stond Willem de Groot aan het sterfbed van de bejaarde remonstrant Johannes Wtenbogaert; zie no. 7033.

Lutetiae, 6 Augusti [*sic*] 1644.

7027. 1644 september [3]. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Mijnheeren den hertogh van Orleans ende prins van Condé zijn beide noch hier ende zijn geweest in 't parlement Donderdagh laestleden om de heeren aldaer te doen verstaen dat als de coninginne-regente comt in 't parlement tot verificatie van de edicten geen stemmen moeten omgevraecht werden, maer de edicten op bevel geverificeert ende [ge]registreert,[2] waertegen die van het parlement onderscheit maecken tuschen eene regente ende een coning die meerderjaerich zijnde in persone regiert.[3] Men eischt van de stadt van Parijs bij leening twintich millioenen met aenbiedinge van eenige jaerlijcksche incomste tot pand. Maer de stad maeckt zwaericheit ende erinnert zich eenige exemplen van beloofde, maer onbetaelde renten. De vleischhouders hebben met dreigen zooveel tewegegebracht dat men haer in ruste laet.[4] Te Grenoble ende in Languedoc zijn eenige seditiën tegen nieuwe lasten ontstaen,[5] oock eenige overheden ter doot gequetst. Verscheide personen zijn gebracht in de Bastille, oock eenige suspect van nieuwe opiniën in 't kerckelijcke.[6]

Den hertogh van Beieren heeft het meeste van zijn volck bij Rottenburg[7] ende heeft bij Hazfeld tewegegebracht[8] dat hij zijne regimenten, die alrede op wegh waeren nae

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 38a. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Grotius voorzag de brieven die hij tussen 6 augustus en 10 september 1644 schreef, van dagtekeningen die niet altijd overeenkwamen met de datum van verzending. Copie (zonder adres en ondertekening, maar met de dagtekening van 3 september), afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 6/16 september 1644).

2 Op donderdag, 1 september, lieten Gaston van Orléans en Henri II de Bourbon, prins van Condé, in de 'Grand'Chambre' van het Parlement van Parijs een edict voorlezen waarin de gegoede burgerij werd aangezegd om een last van 1500000 ponden aan renten te dragen ('la taxe des aisés'). Met deze belastingmaatregel zou de Franse schatkist verzekerd zijn van een bedrag van 18 tot 20 miljoen ponden. De raadsheren protesteerden (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 211-215; *Mémoires d'Omer Talon* I, p. 348-365, en Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 93-97).

3 In zijn *Journal* (I, p. 211) schreef Olivier Lefèvre d'Ormesson: 'Le mardy 30 aoust matin, je fus au Conseil, où M. le chancelier annonça que le roy iroit lundy au Parlement. On disoit qu'il n'y avoit point d'exemple qu'un roy mineur eust esté au Parlement pour des esdits'.

4 Het verzet tegen de belastingmaatregelen van Michel Particelli, heer van Emery, 'contrôleur général des finances'. Op 18 augustus hadden de slagers van Parijs hun messen getoond; zie nos. 7007 en 7020.

5 Charles de Schomberg, hertog van Halluin, gouverneur van Metz, Toul en Verdun, plaatsvervangend gouverneur van de Languedoc, herstelde de orde in Montpellier. Men vreesde voor het overwaaien van het oproer naar Carcassonne, Béziers en Nîmes (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 92-93).

6 In Den Haag vertelde het Franse delegatielid Théodore Godefroy het nieuws aan André Rivet: 'Mons. Godefroy me vient de dire qu'on a mis quelques suspects en la Bastille, et quelques uns accuséz de nouvelles doctrines' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 377-378).

7 De Zwabisch-Beierse veldmaarschalk François de Mercy brak zijn kwartieren in Villingen op en liet zijn manschappen langs de Neckar koers zetten naar Heilbronn. Op 20 augustus passeerden zij Rottenburg, ten zuiden van Tübingen (*Gazette 1644*, no. 106, dd. 3 september 1644).

8 Hertog Maximiliaan I van Beieren had zich tot de keizer gewend met het verzoek om terugroeping van de regimenten die assistentie zouden verlenen aan de Spaanse legers in de Zuidelijke Nederlanden. Ook aarzelde hij niet om hun bevelhebber Melchior von Hatzfeldt und Gleichen te waarschuwen voor de mars van de Franse legers langs de Rijn (*Doc. Boh.* VII, p. 130, nos. 370-371, p. 132 no. 381 en p. 133 no. 383, en *Lettres Mazarin* II, p. 48-50).

Lutzenburg bij ordre van den keizer, bij de Beierschen heeft gevoecht, belovende aen hem den hertogh van Beieren, dat hij zulcx als uit groote nood des Rijcx geschiet bij den keizer zal ontschuldigen. Den hertogh van Anguien ende den marescal de Turaine, hebbende bij malcander tienduizent mannen te paerd, zevenduizent te voet,[9] verwachten noch tienduizent zoo uit de Fransche guarnisoenen in Lorraine als uit andere plaetzen; hebben een schipbrugge in den Rijn, geschut ende vanhier over Basel ontfangen zestichduizent pistolen ende tweehondertduizent gulden. De principale marsche is nae den Nederpals, misschien om te beginnen van Stalhoven.[10] Mercy heeft haer eenige passagiën afgesneden. Friburg is onbelegert,[11] Hohentwiel niet meer geblocqueert,[12] alsoo den hertogh van Beieren niet alleen vandaer, maer oock uit alle andere plaetzen zooveel volcx licht als mogelijck is. Vaubancourt, hebbende 't volck van Villeroi bij zich, wil La Motte in Lorraine belegeren.[13]

't Fransche leger onder den hertogh van Elboeuf[14] is tuschen Sint Omer, Bourborg, Berge ende Mont-Castel,[15] tuschen een bosch ende een morasch, daerenboven beschanst met wal ende twee grachten. 't Fort bij Watten werd voorzien met zes bolwercken.[16] Men spreect van noch twee andere forten, te maecken bij Wattendonc ende Dap.[17] Beck is daerontrent, hebbende gebracht bij 't leger van don Melos achthondert paerden, tweeduizent man te voet[18] ende noch verwachtende vierhondertvijftich man uit

9 Op 17 augustus sloot het leger van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, zich nabij Kehl weer aan bij de Frans-Weimarsen van maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne. Tegelijkertijd voeren schepen met oorlogsmateriaal de Rijn af. In snel tempo rukten de twee legers naar Philippsburg op (aankomst op 25 augustus) (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 372-374, en *Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 26-27).

10 Stollhofen, ten westen van Baden-Baden.

11 De Franse legers gunden zich geen tijd om hun overwinning bij Freiburg im Breisgau af te ronden met de herovering van de stad.

12 De Zwabisch-Beierse wachtposten lieten de blokkade van de vesting Hohentwiel overhaast in de steek (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 302, en *Gazette 1644*, no. 102, dd. 27 augustus 1644).

13 Nicolas de Nettancourt d'Haussonville (1603-1678), graaf van Vaubecourt (*Tallemant des Réaux* I, p. 153-154 en p. 838), werd spoedig van de omsingeling van het Lotharingse bolwerk La Motte weggeroepen. De eenheden die Nicolas de Neufville, markies, naderhand hertog van Villeroy, in het Limousin had achtergelaten, moesten thans paraat staan voor dienst in het leger van de hertog van Enghien (*Lettres Mazarin* II, p. 56).

14 Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf, en maarschalk Jean, graaf van Gassion, die bij toerbeurt het bevel voerden over de legers in Picardië, versterkten hun posities ten opzichte van de troepen die de Zuidnederlandse ‘gouverneur des armes’ Ottavio Piccolomini nog bijeenhield te Bergues, Bourbourg, het fort van Mardyck en Duinkerken.

15 Hertog Karel IV van Lotharingen was met zijn ruiterij in Cassel (Mont-Cassel) verschenen. Onmiddellijk gingen de Fransen tot actie over (*Lettres Mazarin* II, p. 47 en p. 61-62). De hertog liet op 30 augustus zijn kwartieren in de steek (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 65).

16 De regering in Parijs stelde 200000 ponden ter beschikking voor de constructie van de vesting Watten aan de Aa tot een koninklijk fort met vijf (of zes) bastions. De forten Hennuin, Rebus, Bater en ‘le fort Rouge’ kregen nieuwe garnizoenen (*Lettres Mazarin* II, p. 46-48 en p. 61, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 650).

17 ‘Wattendonc’ en ‘Dap’, vermoedelijk versterkte plaatsen ten noorden van Watten en Wattendam.

18 De Luxemburgse gouverneur Johan van Beck kwam met zijn manschappen niet verder dan de Maas. Slechts twee regimenten liet hij naar het leger van de Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo in Zeeuws-Vlaanderen oprukken (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 52, p. 55 en p. 66).

Lorrainen onder den gouverneur van Longuy[19] boven die daer tevoren zijn geweest. Piccolomini werdt gezegt te zijn bij Mardyck.[20]

Van 't belegh van Tarragone bij de Fransoisen[21] ende van de ziecte van den coning van Spaignie zijn geruchten, doch niet zeecker.[22] Te Rome werden veele luiden omgebracht, gelijck daer gemeenelijck gebeurt tuschen den tijd van twee pausen. De cardinalen zijn vergadert om nieuwe verkiesing te doen; de zaecke loopt peryckel van te comen tot gewelt.[23] Prince Thomas, wanhopende zoo het schijnt van 't casteel van Arona te becomen ofte zich wel te connen stercken bij de Naville,[24] heeft nae eenige cleine rencontres Sanctya belegert.[25] De Spaenschen houden haer noch meest in de steden.

De coninginne van Engelant vint haer wel bij de Fransche lucht;[26] heeft haer hant, die onroerelijck was, weder begonst te gebruicken tot schrijven. Men zegt dat haere Majesteit nae het gebruicken van de Bourbonsche wateren gaet nae Galion, een zeer lustich huis in Normandië,[27] om te naerder te zijn bij de Engelsche zaecken, die tot noch toe niet heel wel en gaen voor den coning, dewelcke den grave van Essex verzocht hebbende om bij zijne Majesteit te comen ende te zamen de gemeente te helpen aen een goede vrede, heeft den grave geantwoord verbonden te zijn aen het parlement,[28] aen dewelcke de macht toequam van over de vrede te

19 De lichtingen van ‘Thauvanius’ (no. 7028), Lotharings gouverneur van Longwy, trokken vermoedelijk naar het legerkamp van hertog Karel IV van Lotharingen; *supra*, n. 15.

20 De Fransen hadden vernomen dat de Zuidnederlandse ‘gouverneur des armes’ Ottavio Piccolomini persoonlijk toezag op de verdediging van het fort van Mardyck (*Lettres Mazarin* II, p. 62).

21 De Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, had op 3 augustus het sein tot de aanval op Tarragona gegeven. Op 8 augustus zette hij de belegering in (*Gazette 1644*, no. 106, dd. 3 september 1644).

22 Koning Philips IV van Spanje maakte op 7 augustus zijn plechtige entree in Lérida. Hij hield zijn verblijf in de stad tot de 23ste augustus aan (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 259).

23 De keizerlijke ambassadeur Federico, hertog van Savelli, bracht enige rust in de partijstrijd die in Rome na het overlijden van paus Urbanus VIII was uitgebarsten. Op 9 augustus kon het conclave een aanvang nemen (*Gazette 1644*, no. 106, dd. 3 september 1644).

24 De Frans-Savoyaardse troepen waren er niet in geslaagd om de burcht van Arona te bedwingen. Even weinig succesvol verliep de aanleg van een fort aan het Naviglio Grande (Navilla).

25 Een overwinning die soldaten van Antoine de Stainville, graaf van Couvonges, Frans gouverneur van Casale, op 12 augustus in de omgeving van Vercelli hadden behaald, bood prins Tommaso Francesco van Savoye de gelegenheid om de belegering van Santhià voor te bereiden; *infra*, n. 43.

26 Koningin Henriëtte Maria van Engeland bleef tot het einde van deze maand te Bourbon-Lancy (kuuroord ten oosten van Moulins) (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 134, en *CSP Dom. 1644*, p. 402).

27 Gaillon, aan de Seine, ten noorden van Evreux (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 143).

28 Robert Devereux, graaf van Essex, was door de koninklijke troepen naar de zuidkust van Cornwall gedreven. Zijn Parlementsleger was in een situatie geraakt waaruit geen ontsnapping mogelijk leek te zijn. Een waarschuwing die koning Karel I hem vanuit zijn hoofdkwartier te Exeter liet aanreiken, stuurde de bevelhebber evenwel onmiddellijk door naar het Parlement (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 129-131).

handelen. Manchester had Wilbecke in Nottingamschire becomen,[29] Middelton Warham in 't lant van Wales,[30] hebbende eenige rui-

29 De parlementsgezinde bevelhebber Edward Montague, graaf van Manchester, zou actie ondernemen tegen de steunpunten van prins Rupert (Robert) van de Palts in Derbyshire, Lancashire en Cheshire. Kort na zijn vertrek uit York bracht hij Welbeck House (ten zuiden van Worksop in Nottinghamshire) onder controle van lokale getrouwen (*CSP Dom. 1644*, p. 404-405).

30 Sir Thomas Myddelton (Middleton) (1586-1666) voerde het bevel over een Parlementsleger in het noorden van Wales. Na het ontzet van Oswestry (ten noordwesten van Shrewsbury) bleef hij vanuit zijn hoofdkwartier te Nantwich de koninklijken be-

ters van prince Robert geslagen, gelijck oock op een andere plaetz geslagen was het regiment te voet van Eiers, coninckIijcke colonel.[31] Waller was te Abington.[32] Vierhondert Ieren waeren uit Engelant weder vertrocken nae Ierlant[33] om de protestanten, die aldaer weder vigueur nemen, tegen te staen.[34]

Uit Constantinople verstaen wij[35] de ongerustheit van dat hoff.[36] Die de aga geweest is van de janizzers,[37] is derde vizir gewerden ende hoopt tot den eerste trap te comen. Drie bachas getrouwt aen sultanen zijn verre van het hoff gezonden n(ae) h(ae)re gouvernementen.[38] Een van de pages van de camer van den Grooten Heer is geworden aga van de janizzers, twaelff andere pages ende een eunuche verzonden nae Rodes. Den musahip, dat is favoryt van den Grooten Heer, was gemaect capitein bassa in plaetze van Bihir bassa, die peryckel loopt van zijn leven.[39]

Te Dijon zijn eenige rechters bij het parlement gestraft, omdat zij eenige vrouwe voor toveressen hadden doen sterven zonder ander bewijs als van het drijven op het wa-

31 Misschien moet hier ‘Eitin’ gelezen worden. Na de slag bij Marston Moor was James King (ca. 1589-1652), lord Eythin, in het gezelschap van de koningsgezinde legeraanvoerder William Cavendish, markies van Newcastle, naar Hamburg uitgeweken (*DNB* XXXI, p. 135-136). Zijn voetvolk volgde prins Rupert (Robert) van de Palts op diens mars naar de koninklijke steunpunten in het westen (*CSP Dom. 1644*, p. 388, p. 392 en p. 394).

32 Sir William Waller bracht troepen bijeen om het leger van Robert Devereux, graaf van Essex, bij te staan in de strijd tegen de koninklijken in het zuidwesten van Engeland. Een klein garnizoen liet hij in Abingdon achter ter beveiliging van de weg van Oxford naar Reading (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 126 en p. 129, en *CSP Dom. 1644*, p. 403 en p. 422).

33 De ‘confederation of Kilkenny’ wierf troepen voor dienst in het koninklijke leger, maar veel recruten waren bang dat zij hetzelfde lot zouden ondergaan als de zeven Ierse soldaten die in Dorchester waren opgehangen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 114 en p. 145-146).

34 In het Ierse graafschap Munster had Murrough O'Brien († 1674), graaf van Inchiquin, het protestantse verzet tegen de katholieke ‘confederation of Kilkenny’ aangewakkerd; zie no. 7020.

35 De heer Vitart, secretaris van Jean de La Haye, sieur de Ventelay (Vantelet), de Franse ambassadeur in Constantinopel, verscheen op 1 september te Parijs met een gelukwens van sultan Ibrahim aan koning Lodewijk XIV (*Gazette 1644*, no. 106, dd. 3 september, en no. 112, ‘extraordinaire du XVI septembre 1644’: ‘Le sauf-conduit donné par le Grand Seigneur à son agent, pour aller rendre au Roy les complimens de son heureux avenement à la Couronne’).

36 De secretaris, die in april uit Constantinopel was vertrokken, kon melding maken van de laatste veranderingen aan het hof van de Sultan sinds het aantreden van de nieuwe grootvizier Sultan-zâde Mohammed; zie no. 7008.

37 Salih, aga der janitsaren, kreeg de waardigheid van vizier. Het bevel over de janitsaren viel toe aan de ‘rikâbdâr’ (houder van de stijgbeugel) Saban-Aga (Atsiz, *Das Osmanische Reich*, p. 19-20).

38 De Sultane-moeder Kösem (Mâh-Peyker Sultan), grootvizier Sultan-zâde Mohammed, de ‘musahib’ (favoriet) Yousouf en Hoessein Djindji-Khodja, ‘kadiasker’ (krijgsraad) van Anatolië, maakten jacht op dignitarissen die onder de terechtgestelde grootvizier Kara Mustafa Kemankes hadden gediend. Een pasja die met de zuster van de Sultan was gehuwd, werd omgebracht. Ook Mousa, pasja van Boeda (Ofen), viel in ongenade: hij moest vertrekken naar een ver gouvernement (Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 22 en p. 44-52).

39 Kapudân-pascha Piyâle (Pialé) werd kort nadat de Sultan hem van diefstal had beschuldigd ter dood gebracht. Bekir-Pascha ontving de benoeming tot bevelhebber van de Turkse vloot, maar lang mocht hij niet van zijn waardigheid genieten. De ‘musahib’ Yousouf, voorheen ‘silihdâr-pascha’ (hofmaarschalk), liet zich door Ibrahim verheffen tot ‘kapudân-pascha’ (Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 46-50; Atsiz, *Das Osmanische Reich*, p. 16-22).

ter. Men heeft hier verboden alle waeren die niet noodigh ofte zeer nut en zijn uit Spaignie hier te brengen. De contributiën zijn wechgenomen tuschen Vrancrijck ende d'aengrenzende Nederlandsche provinciën. De roomsche kerckelijcke personen zijn te Sedan,[40] gelijck eertijds in Bearn,[41] herstelt in haer oude bezit, waertegen aen die van de gereformeerde religie vergoeding zal geschieden. De coninginne-regente zal in het parlement niet gaen, ziende dat haere autoriteit gedisputeert werd.[42]

't Belegh van Santya in Italië is zeecker.[43] Bij Taragona hebben de Fransoisen een fort becomen, genoemt Eremitage.[44] Binnen Fryburg zijn vannieus gecomen vijfhondert soldaten tot verstercking van het guarnisoen.[45]

7 [*sic*] Septembris 1644.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, eerste raid in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 7 Sept. 1644 uyt Paris.

7028. 1644 september [3]. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

40 Koning Lodewijk XIV bevestigde eind juni te Ruel de privileges die de inwoners van Sedan van hun vroegere landsheren hadden ontvangen. Op koninklijk bevel werd het katholicisme in het prinsdom hersteld. De protestanten bleven verzekerd van de vrije uitoefening van hun erediensten; bovendien ontvingen zij, ter compensatie van de kerkelijke goederen die zij krachtens dit edict moesten afstaan, een bedrag van 12000 ponden, te besteden aan het onderhoud van hun academie (Congar, *Sedan et le pays sedanais*, p. 335-337, en *Gazette 1644*, no. 108, 'extraordinaire du IX septembre 1644': 'Le restablissement de la Religion Catholique dans la ville de Sedan, en suite de la réunion de cette Principauté au Diocese de Rheims').

41 Het souvereine graafschap Béarn, een andere wijkplaats voor Franse protestanten, had zich in 1617 verzet tegen de inlijving in het Franse koninkrijk. Een expeditie van koning Lodewijk XIII brak het verzet. In een edict dat hij in october 1620 te Pau liet afkondigen, erkende de vorst de oude voorrechten en vrijheden van het graafschap (*Histoire de l'Aquitaine; Documents*, ed. Ch. Higounet, Toulouse 1973, p. 222-225).

42 *Supra*, n. 2 en 3. Olivier Lefèvre d'Ormesson volgde de beraadslagingen over 'la taxe des aisés'. Op zaterdag, 3 september, vernam hij dat de regentesse en de koning niet zouden verschijnen in het Parlement (*Journal* I, p. 214-215).

43 Vgl. de *Gazette 1644*, no. 104, 'extraordinaire du II septembre 1644': 'Le siège de Sant Ya par l'armée du Roy dans l'Italie, avec la défaite de 250 dragons et de 200 chevaux des ennemis'.

44 De *Gazette 1644*, no. 106, dd. 3 september 1644, berichtte in het nieuws uit het Franse legerkamp voor Tarragona van 12 augustus over de verovering van het fort 'Hermitage' (Eremita).

45 Het Zwabisch-Beierse garnizoen in Freiburg im Breisgau werd aangevuld met soldaten die in de veldslagen van 3, 5 en 10 augustus 1644 naar de stad waren gevlucht.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 210; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 468 no. 549. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 326. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7029). Omdat deze nieuwsbrief gebeurtenissen en feiten weergeeft die Grotius voor zijn wekelijkse correspondentie op 3 september had vergaard, lijkt het beter de brief op [3] september te dateren en de datering 29 augustus/7 september aan te houden als de datum waarop deze brief naar Zweden is verstuurd.

Conveni ducem Aurelianensem,[2] atque ei de Gravelinga capta gratulatus et alias in

2 De ‘generalissimus’ Gaston van Orléans werd in de eerste dagen na zijn terugkeer in Parijs (23 augustus) met eerbewijzen overladen. Bijna dagelijks ontving hij in zijn pa-

posterum precatus victorias exposui causas belli in regem Daniae.[3] Dicebat se non dubitare, quin gravissimis de causis id susceptum fuerit, seque in consilio reginae nostris rebus fautorem fore. Ostendi etiam belli illius causas legato Veneto dedique ei edictum reginae ad subditos suos,[4] epistolam senatoris Poloni ad marescallum Torstensonium[5] et significationem a legatis Suedicis, qui Osnabrugae sunt, factam imperatoris legatis.[6] Respondit omnia quae pacificatorem decebant: neque ullo modo dubitandum, quin implicatos bello Germanico tam gravi Suedos nulla causa nisi plane necessaria egisset in arma contra Danos; non probari prudentibus tergiversationes, quas inde captarent caesariani; nec quod repudiassent accipere Suedorum perscriptas querelas.

Dominus Cerisantes domino comiti Bryennio locutus est de ineundis pactionibus.[7] Respondit ei dominus Bryennius moris Gallici non esse, ubi sit legatus, eo praetermisso de pactis agere.

Fuere Iovis die in parlamento dux Aurelianensis et princeps Condaeus.[8] Magna quaestio agitabatur, an regina regens si ipsa veniat in parlamentum, ita ut reges maiores annis solent, possit solo iussu sine sententiis eorum qui in parlamento sedent, efficere, ut edicta probentur et actis inscribantur. Captant parlamenta pupillarem regis aetatem, ut iura prope intermortua resuscitent. Et plebs sine parlamenti auctoritate aegre paret edictis nec facile reperiuntur redemtores qui absque ea fidem publicam tutam existiment. Fuit et alia dubitatio, an dux Aurelianensis[9] ut vicarius possit corporis sui custodes eo adducere ubi regina cum praesidio est, ut nuper in aede sacra evenerat. Petuntur ab hac civitate mutui milliones viginti, pro quibus reditus quidam obligarentur. Sed effugia quaerit civitas ob exempla promissorum antehac non bene impletorum. Tam Gratia-

3 Na zijn audiëntie, op 16 juni, aan het hof te Ruel, had Grotius een rondgang gemaakt langs de leden van de ‘Conseil d'Etat’ en hen de brieven aangereikt die koningin Christina van Zweden op 27 januari/6 februari 1644 ter rechtvaardiging van haar optreden tegen koning Christiaan IV van Denemarken had laten uitgaan (no. 6696). Omdat ‘Monsieur’ op dat moment bij zijn troepen verbleef, had hij een bezoek aan ‘le Luxembourg’ overgeslagen. De gelegenheid diende zich nu aan; vgl. no. 6916.

4 Girolamo Giustiniani, ambassadeur van Venetië aan het Franse hof, mocht een exemplaar ontvangen van Grotius' versie van het schrijven van koningin Christina aan haar rijksstanden, dd. 16/26 januari 1644: *Edictum serenissimae potentissimaeque reginae Suedorum ... missum ad populos imperii eius super suscepta regni et populorum defensione contra vim et iniuriam illatam a Daniae rege* (*BG* no. 679 A).

5 Krzysztof Opaliński (1609-1655), ‘woiwode’ van Poznań, had op 6/16 mei [= maart] een vredelievende brief aan de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson geschreven; zie nos. 6826 en 6941.

6 De brief van de Zweedse gevolmachtigden aan de keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane, dd. 29 juli/8 augustus 1644, vermoedelijk naar de tekst zoals afgedrukt in de *Gazette* 1644, no. 104, ‘extraordinaire du II septembre 1644’: ‘La lettre des ambassadeurs de Suéde à ceux de l'Empereur, sur le retardement de la paix générale’; zie nos. 6996 en 7022.

7 Marc Duncan de Cerisantes, de Zweedse koninklijke ‘envoyé’ in Deense aangelegenheden, bepleitte misschien een Frans-Zweeds bondgenootschap tegen de Denen. De Franse staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, weigerde de suggestie over te nemen.

8 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. [3] september 1644 (no. 7027).

9 Op 25 augustus, bij het aantreden voor de kerk waar een plechtige mis werd gecelebreerd ter nagedachtenis van de heilige koning Lodewijk IX van Frankrijk, nam de kapitein van de garde van de koningin aanstoot aan de ‘baton’ van de gardekapitein van ‘Monsieur’. De hertog van Orléans beriep zich op zijn waardigheid van ‘lieutenant général du Royaume’ en verbood zijn gardekapitein in het geschil toe te geven. Ter verdediging voerde hij aan dat zijn officieren alleen voor de persoon van de koning hun batons behoefden neer te leggen (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 211-212).

nopoli quam in Languedocia motus fuere contra nova onera, non sine aliqua magistratuum caede. Quidam in Bastiliam missi sunt, novorum dogmatum suspecti. Et Divione puniti iudices inferiores, qui feminas sola aquae frigidae exploratione magici criminis damnaverant. Vetita hic invectio mercium inutilium ex Hispania ad servandas in regno pecunias. Tributa bellica ad redimendas agri direptiones inter Gallos et vicinos eis Belgas sublata sunt. Ecclesiastici in olim possessa Sedani restituuntur, ut quondam in Benearno, aliunde assignatis pecuniis per quas indemnes fiant reformati.

Exercitus sub Elbovio inter Borborgum, Bergam Flandriae et Montem Castellensem duabus fossis et vallo terreno se tuetur. Procedit et opus novi castelli sex propugnaculis ad Wattam, agiturque de struendis aliis praeterea duobus ad Wattendoncam et Dapam. Beckius ad Melonem adduxit bis mille pedites, equites octingentos, et Lotharingicos auxit Thauvanius,[10] Longuiaci praefectus, peditibus [quinquaginta] supra quadringentos. Abest parum a castris Gallicis, ad Mardychium, ubi Iccium portum fuisse volunt Flandriae eruditi,[11] tenente se Piccolominaeo. Friburgum non obsidetur. Hohentvila libera est, Bavaro et inde et e praesidiis colligente quantum potest militis apud Rotteburgum. Ab eodem principe Hazfeldius eiusque copiae ab itinere Lucemburgum versus revocatae sunt, cum promisso se id apud imperatorem, qui contra iusserat, ex praesenti necessitate satis excusaturum. Galli in illis locis sunt ad X equitum, septem peditum millia. Accedunt ex praesidiis quae Galli in Lotharingia et vicinis locis habent, decem millia, pedites pars maxima. Eunt versus inferiora Palatinatus, forte Stolhoviam oppugnaturi. Merciacus illis quantum potest itinera impedit, faucibus quibusdam insessis. Vaubacurtius acceptis a Villaregio copiis Mottam in Lotharingia obsidet.

Reginae Angliae coeli natalis haustus brevi in tantum profuit, ut manum quae siderata erat, movere ad scribendum incipiat. Putatur post lavationem in aquis Borboniis ventura Galeonem, quae arx est specioso positu in Normannia, ut tanto propior sit rebus Anglicanis, quae regi non optime procedunt. Scripserat rex ad comitem Essexium, ut ad se veniret et pacem populis redderet. Respondit fidem suam parlamento adstrictam, eius esse de pace constituere. Electoris Palatini illuc profectio hic magnae ambitionis suspecta est.[12] Mancestrius parlamentarius dux Wilbecam in Nottingamia cepit; Middeltonius in Wallia Warham, concisis nonnullis principis Roberti equitibus. Etiam Eieri regii tribuni cohors damnum accepit. Apud Abingtonum erat Wallerus. Hiberni quadringenti ex Anglia in patriam rediere, ut protestantibus vires ibi recolligentibus obsistant.

Romae ut in interregno multae caedes fiunt. Princeps Thomas desperato, ut videtur, Aronae arcis obsidio et munitione ad Naviliam alia agitat, forte Santiae imminens. Hispani illorum locorum adhuc intra oppida manent. Dux Anguianus et marescallus Turenae pontem habent et machinas multas, et accepere decies mille saccos farinae, pecuniam ad sexaginta millia pistoriensium, ducenta millia francorum per Basileam. De Taragona a Gallis obsessa et morbo regis Hispaniae rumores

10 'Thauvanius' door Grotius eigenhandig toegevoegd in zijn nieuwsbrief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7029).

11 Mardyck; vgl. Caesar, *De bello Gallico* 5, 2 en 5, 5: 'Itius portus'.

12 Karl Ludwig, zoon en erfgenaam van de verdreven keurvorst Frederik V van de Palts, had de Staten-Generaal op 8 augustus mededeling gedaan van zijn aanstaand vertrek van het hof van zijn moeder Elisabeth Stuart (de 'Winterkoningin') in Den Haag. Voor het transport van zijn bagage naar Engeland charterde hij een schip van het Parlement. Koningsgezinden kregen argwaan en attendeerden de Admiraliteit van Rotterdam op een verdacht schip in de haven (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 982). De prins kreeg na dit incident twee Staatse kruisers aangeboden. Op 10 september arriveerde hij eindelijk in Londen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 130-143).

incerti. Aula Turcica multum adhuc fluctuat. Aga ianizzarorum factus est tertius vizirius et primum locum sperat. Tres alii vizirii et sultanarum mariti ab aula in longinquas provincias missi sunt. Rutziuptarus Ichoglan[13] ex puero cubiculari factus est aga ianizzarorum. Alii paris ordinis pueri et

13 De copiïst heeft Grotius' handschrift niet goed kunnen ontcijferen. Lees: ‘rikâbdâr’ (houder van de stijgbeugel) Saban, aga der janitsaren.

spado quidam Rhodum relegati. Selectar sultani antehac Musahipus,[14] id est amicus primae gratiae, factus est capitaneus bassa in locum eitziris bassae, qui iam et vitae metuit. Praefectus armamentario et navibus longis strangulatus est.[15] In aula adeo mobili incertum est, an pacis cum imperatore studium sit praevaliturum, an spes ex Ragozii successibus.[16]

Deus, excellentissime et illustrissime domine, consilia Sublimitatis tuae prosperet,

Sublimitatis tuae cultor devotissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, XXIX Augusti/VII [*sic*] Septembris anni 1644.

Regina regens in parlamentum non ibit, videns sibi de potestate moveri controversiam. Senatores huius parlamenti dixerunt duci Aurelianensi et principi Condaeo se nihil malle quam ut ad res necessarias pecuniae reperiantur, sed eas quaerendas non apud plebem exsuctam, sed apud hirudines regni et populi. De Santiae in Italia obsidio non ultra dubitatur. Prope Taragonam castellum quoddam ab Eremo nomen habens Galli cepere. In Friburgum quingenti milites augendo praesidio intravere.

Domini Hambraei negotium, cui magnum malum imminet ob fidem suam obstrictam pro popularibus multis, Sublimitati tuae, quantum ipsa pro summa sua prudentia aequum iudicabit, etiam atque etiam commendo. Ipse rem totam amplius explicabit.[17]

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Acta cum Aurelianensi et legato Veneto. De Cerisante. In parlamento Parisiensi agitata. Mutuum a Parisiis petitum. Tumultus in Gallia. Capti in Bastiliam missi. Iudices imperiti circa sagas puniti. Vetita Hispanarum mercium invectio. Tributa bellica mutuo sublata. Catholici Sedani restituti contra reformatos. De exercitibus in Belgio et Germania hinc inde dispersis. Regina Angliae haustu aquae Borbonicae convalescit. Acta regis Angliae cum Essexio. Gallorum mens de Palatino. Turbae Anglicae. Caedes Romae. De principis Thomae gestis, Anguiano et Turena. Fama ex Hispania. Fluctuant Turcae ob mutationes aulae. De parlamento Parisiensi. Santia in Italia obsessa. Eremus in Hispania captus. De Friburgo. Hambraei negotium commendat.

14 De ‘musahib’ Yousouf, voorheen ‘silihdâr-pascha’ (hofmaarschalk), verstootte Bekir-Pascha (‘Eitzir bassa’) van zijn positie van kapudân-pascha (bevelhebber van de Turkse vloot) (Hammer, *Histoire de l'empire ottoman* X, p. 46-50; Atsiz, *Das Osmanische Reich*, p. 16-22).

15 Kapudân-pascha Piyâle (Pialé) werd kort nadat de Sultan hem van diefstal had beschuldigd ter dood gebracht (Atsiz, *Das Osmanische Reich*, p. 20).

16 Op dit moment viel alle aandacht op de missie van de keizerlijke diplomaat Hermann, graaf van Czernin, naar Constantinopel. De vraag was of sultan Ibrahim nog langer neutraal wilde blijven in de strijd van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi tegen de keizer.

17 Deze passage ontbreekt in Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7029). De Zweedse theoloog en oriëntalist Jonas Hambraeus (1588-1671), predikant van de lutherse gemeente te Parijs, had borg gestaan voor Zweedse ‘touristen’ die door het verbreken van de postverbindingen met Stockholm in financiële problemen waren geraakt (*SBL* XVIII, p. 82-83). In een brief van 3 september 1644 maakte hij de kanselier attent op het ongeduld van de schuldeisers (Stockholm, RA, E 619).

7029. 1644 september [3]. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Met uitzondering van het postscriptum is deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 7028). Gedrukt in Meerman, *Epist.*

7030. 1644 september 3. Van D. de Groot.[1]

Monsieur,

La conqueste du marquisat de Baden et d'une quantité de petites places sur les frontieres de la duché de Wirtenberg, dans lesquelles il s'est trouvé beaucoup de vivres pour la nourriture de l'armée, est ce qui a fait resoudre le siege de cette place,[2] qui d'ailleurs est assez deguarnie de gens de guerre pour sa defence, n'y en ayant pas plus de cincq cens. Les quatre premiers jours dès nostre arrivée s'estans passé à travailler à nos lignes, la tranchée a esté ouverte le 28me du mois passé, et quelque mauvais temps que nous ayons eu n'avons pas laissé de continuer avec beaucoup de peine ce que nous avons commancé avec une tres grande resolution.[3] Cela nous a mené cette nuit sur le bord d'une palissade que les assiegez ont à quatre ou cincq pas de leur fossé, qui est assez large et plain d'eau, de sorte que nous ne pouvons esperer de le passer en moins de six ou sept jours. Les assiegez se servent merveilleusement bien de leur artillerie, tellement que les coups de canon y sont bien plus frequens que ne sont ceux de mousquet, dont ils ne font pas grand miracle.[4] Les ennemis cependant se sont logez au dela du Necker,[5] proche de Heydelberg, à cincq ou six heures de nous, foibles d'infanterie, qui ne passe pas trois mille hommes, mais avec un corps de cavallerie qui est considerable, consistant en plus de six mille chevaux. Je ne croy pas que jusques à present ils se resolvent à faire effort de nous attacquer, mais plustost qu'ils tacheront de getter quelque[s] gens de guerre dans la place, ce qui leur sera tres difficile. J'espere que dans quinze jours je vous pourray donner nouvelles d'une prise si considerable aux affaires du roy en Allemagne.

Germersheim et Spier se sont rendus au roy,[6] le premier par force et l'autre sens au-

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 27, 30. Eigenh. oorspr. De Frans-Weimarse officier Dirk de Groot was eind juli-begin augustus in Zwabisch-Beierse krijgsgevangenschap geraakt. De overwinning die de legers van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, en Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, op 3, 5 en 10 augustus 1644 ten zuiden en ten oosten van Freiburg im Breisgau hadden behaald, stelde hem in staat om aan zijn bewakers te ontkomen. In de tweede helft van augustus meldde hij zich weer in het Frans-Weimarse hoofdkwartier te Breisach.

2 De Frans-Weimarsen marcheerden langs de Rijn naar Altenheim (ten zuiden van Kehl). Op 17 augustus sloten zij zich weer aan bij het leger van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien. In snel tempo rukten de twee legers vervolgens naar Philippsburg op (aankomst op 25 augustus) (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 372-374, en *Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 26-27).

3 De eerste dagen werden besteed aan het lossen van de schepen die vanuit Breisach met oorlogsmateriaal stroomafwaarts waren gevaren.

4 Kolonel Caspar Baumberger, gouverneur van Philippsburg, bedong op 9 september een vrije uittocht voor zijn garnizoenssoldaten (*Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 30, en *Lettres de Turenne*, p. 406).

5 De Zwabisch-Beierse bevelhebbers François de Mercy en Johan van Werth hadden hun manschappen langs de Neckar gevoerd. Op 6 september ontvingen zij in Neckarsulm (ten noorden van Heilbronn) versterking van 2700 soldaten uit de regimenten van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 148).

6 Germersheim (ten zuidwesten van Philippsburg, aan de linkeroever van de Rijn), viel op 26 augustus in handen van het legercorps van de Franse luitenant-generaal Charles, markies van Aumont. Twee dagen later stonden de Fransen voor de poorten van Spiers. Op verzoek van het 'Reichskammergericht' gaf de markies de inwoners van de stad 24 uur bedenktijd. Nog diezelfde avond vluchtte de Lotharingse gouverneur de

cune resistance; nostre pont de bataux est à un quart d'heure au-dessus de Philipsburg. Les guarnisons lorraines qui estoyent dans Worms et quelques autres places du Palatinat se sont toutes retirées, de sorte qu'il ne nous manque qu'un petit corps d'infa[n]terie de trois mille hommes pour prendre possession de tout le pay[s] à la reserve de Franckendael.[7]

Il vient d'arriver des deputez de Stutgard pour obtenir des sauveguardes.[8] Cela vous rendra temoignage de la foiblesse de nos ennemis. Nous avons guarnison à Lichtenau, Pfortsheim, Bretten et Ladenburg, qui est sur le Necker.[9] J'espere que Dieu achevera tous ces progres par la conqueste de cette place.

Je suis, monsieur,

vostre tres humble et tres obeissant fils,

D. de Groot.

Au camp devant Philipsburg, le 3me Septembre 1644.

Quand il vous plaira m'honorer de vos lettres, je vous supplie de les donner à messieurs Dupuis,[10] qui les adresseront s'il leur plaist à un gentilhomme, leur parent, nommé monsieur Paris,[11] qui est à monsieur de Turennes.

Adres: A monsieur/monsieur l'ambassadeur de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 10 Sept. 1644.

En in dorso: 3 Sept. 1644 D. de Groot.

7031. 1644 september 4. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Je ne vous escriray point de nouvelles que vous aurez d'autre part, mais je me contenteray de vous donner celle de mon arrivée icy en bonne santé, Dieu mercy, ayant eu le voyage assez heureux,[2] horsmis quelque peu d'alarme sur l'ocean à

7 De Spaanse gouverneur Bernardino, graaf van Rebolledo, hield in Frankenthal een garnizoen van 7 à 800 soldaten.

8 Eberhard III (1614-1674), hertog van Württemberg, trachtte de stad Stuttgart te vrijwaren van het naderende oorlogsgeweld (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 374 en p. 406; *NDB* IV, p. 236-237, en *ADB* V, p. 559-561).

9 Lichtenau, Pforzheim, Bretten en Ladenburg, plaatsen waar de Franse legers op hun mars langs de Rijn bezetting hadden achtergelaten.

10 Grotius' trouwe Parijse vrienden Pierre (1582-1651) en Jacques (1591-1656) Dupuy (*DBF* XII, kol. 596-597).

11 De verbindingsofficier Jacques-Auguste de Pâris (1602-1652), kapitein in het regiment van de burggraaf van Turenne (*Lettres de Turenne*, p. 31).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 338. Eigenh. oorspr.

2 Carl Marin, de Zweedse resident in Zürich, was op 21 juni begonnen aan zijn reeds lang voorgenomen reis naar Zweden. In de tweede helft van juli diende hij zich bij de ambassadeur in Parijs aan; vgl. no. 6946. In de week van 21-27 augustus vertrok hij met aanbevelingsbrieven van Grotius naar de Republiek; zie nos. 7009 en 7012.

cause de fregates de Dunkerken. Monsieur Spiring m'a traitté assez mal, ne m'ayant voulu fournir de l'argent soubs pretexte qu'il n'en avoit point,[3] mais à d'autres il a dit qu'il ne sçavoit pas si en cela il feroit du plaisir à messieurs nos regens, puisque je venois à les importuner avec de

3 Petter Spiring Silvercrona, de Zweedse resident in de Republiek, had zijn collega in de winter van 1642-1643 uit de financiële problemen geholpen (nos. 5982 en 6014 (dl. XIII) en nos. 6094 en 6279 (dl. XIV)). Diens jammerklachten weigerde hij thans aan te horen. Resoluut wees hij Carl Marin de deur van zijn Haagse ambtswoning.

si grandes pretensions, ausquelles on ne sçauroit satisfaire à present. Mais je ne me suis pas soucié de son refus, m'ayant pourveu en cas de necessité de tant d'argent qu'il m'en faut pour aller en Suede ou à Osnabruc, et Dieu m'a recompensé ceste mauvaise rencontre par la prompte assistance de monsieur Louys de Geer, homme autant de bien[4] que l'autre est mauvais et adonné à son plaisir. Quelques-uns doubtent s'il est bien voulu en Suede, et pour moy, je ne me puis louer de ses civilités. Me voila donc icy parmy les amys et sur le point de m'embarquer vers Gottemburg sur de 4 vaisseaux bien armés que ledit sieur de Geer y envoye,[5] mais je ne sçai si le comte de La Garde, bon amy de vostre maison et qui se trouve aussy bien icy, ira avec nous, aimant plustost d'aller à l'armée.[6] Du reste je vous escriray de Suede.[7]

Quant à l'Hollande, monsieur, je la trouve estre un beau pays au dehors, mais au dedans je vous asseure qu'elle est tellement contaminée de toute sorte de vices, que ceux qui y ont esté auparavant, ne la cognoissent plus, et vous vous pouvez estimer heureux d'en estre esloigné, car il y a bien peu de contentement pour ceux qui aiment la pieté et honnesteté; et pour moy, j'ayme mieux de vivre parmy les Suisses pas tant contaminés.

Je vous reccommande cy-jointes pour Zurig,[8] et vous supplie de continuer en la peine qu'il vous plait prendre de recevoir mes lettres et les faire addresser au sieur Appebom, homme de bien, et avoir soing de ce qui me touche.[9] A monsieur Chabreus,[10] que je salue avec vostre permission tres affectueusement, je n'ay peu respondre pour ceste fois, mais vous l'asseureray s'il vous plait que j'auray soing de ce qu'il m'escrit avec autant d'affection que si c'estoit mon affaire propre. Avec cela je n'oublieray pas de faire mes reccommendations à madame vostre femme et ceux qui vous touchent, vous asseurant que comme vous avez bien sceu m'obliger, ainsi ne manqueray-je pas de le recognoistre, et vivre et mourir, monsieur,

de vostre Excellence [le] tres humble serviteur,
Charles M[arin] m.p.

D'Amsterdam, ce 4 de Septembre style nouveau 1644.

4 De Zweedse koninklijke commissaris Louis de Geer had een vermogen uitgegeven aan de uitrusting van de Zweeds-Hollandse hulpvloot. Na de ongelukkig verlopen zeeslagen in het ‘Diep van List’ (16/26 mei en 25 mei/4 juni) werd hij bestormd door Hollandse reders die geld van hem verlangden voor het herstel van de averij aan hun schepen. Zijn belofte om hen schadeloos te stellen met Zweedse subsidiegelden kon hij niet inlossen. Amsterdam werd hem te heet onder de voeten (‘Brieven van Louis de Geer’, in *BMHG* 29(1908), p. 267-282).

5 De schepen van Louis de Geer vertrokken pas op de 15de september naar Göteborg.

6 De Zweedse graaf Magnus Gabriel De la Gardie voegde zich niet bij het leger van veldmaarschalk Lennart Torstensson. Bij nader inzien wilde hij zijn thuisreis liever voortzetten; zie no. 7054.

7 Pas in januari 1645 ontving Grotius een verslag van het verdere verloop van de reis van Carl Marin naar Zweden; zie nos. 7101 en 7112 (dl. XVI).

8 Zijn correspondentschap in Zürich liet Carl Marin waarnemen door de broer van zijn echtgenote Alessandra Paravicini Capelli en door een zekerse Samuel Albino; vgl. nos. 6912 en 6923.

9 Harald Appelboom, Zweeds correspondent te Amsterdam, ontfermde zich over de arme resident; zie no. 7032.

10 ‘Chabreus’, wellicht Jonas Hambraeus, predikant van de lutherse gemeente te Parijs; zie no. 7028.

Monsieur de Geer me dit qu'en trois ou 4 jours nous serons à Gottemburg,[11] d'où j'iray voir nostre monsieur Horn.[12] Vous voyez, monsieur, que Dieu a voulu que je fisse ce voyage, puisqu'il luy a plu benir si avant mes intentions.

11 Een felle noordwesterwind vertraagde de tocht. Na een zeereis van zes dagen liepen de schepen van Louis de Geer de haven van Göteborg binnen. Ter plaatse werd gezorgd voor snel vervoer naar Stockholm.

12 In het voorjaar van 1642 was de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn in

In dorso schreef Grotius: Marin, 4 Sept. 1644.

7032. 1644 september 5. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime legate, domine observandissime,

Gratissimae fuerunt Excellentiae vestrae literae, quas a regni Sueciae residente ad Helvetios accepi, ut et commendatio illa, quae multum me obligatum invenit, ut viro illo summo studio adessem, tum propter debita regno officia et vestrae Excellentiae in me affectum, quae plurima meretur, tum etiam propter personae illius qualitatem, cui non indigne opera adhibetur.[2] Difficilis autem est consultatio de itinere eius, quod in Sueciam suscipere conatur, cum et infensi hostes undique timentur et angustia pecuniae multas difficultates obiiciant, quae haud facilem ipsi transitum pollicentur. Videbo tamen, ut commode progredi possit, ne inutilem sentiat commendationem, cuius mihi honorem Excellentia vestra offerre voluit.

De admiralio Martino Thysio, qui Sueco-Hollandicas naves gubernat, laudabile nunc factum narratur, utpote qui magno conatu suis navibus ausus sit fretum illud Oresundam - quod munitissima arce refragantes naves fulmine tormentorum ab ingressu et egressu arcere solet - transire;[3] quod sic feliciter ei successit, ut cum gloria lucentis diei spretis eorum munimentis et explosionibus portum ibidem proximum occuparet. Celebravit hunc successum absque suorum iactura, atque insuper propugnacula illa, quae in navibus extructa mari innatantur, tormentorum globulis dei‹i›ecit. Naves duas Danicas in mari Baltico suas Fecit. Insequenti die inde Gotheburgum profectus,[4] ut cognosceret de regia Suecorum classe, cuius coniunctionem summopere desiderabat; cum autem et illos ibi ignorantes deprehenderet, mare cum suis ingressus, ut quod quaereret inveniret. Dum per undas hic admiralius progreditur, complures Danorum naves accesserunt, quae frustra aliquid tentare conati sunt, cum velocior iis esset et a persequendo conspectus Suecorum terrebat.[5] Cum Thysius Gotheburgum intrasset, regni Suecici archidapife-

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 31). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7012, beantw. d. no. 7052.

2 Carl Marin, Zweeds resident te Zürich, was met aanbevelingsbrieven van Grotius op weg naar Zweden. In Amsterdam maakte hij kennis met de jonge diplomaat Harald Appelboom; zie nos. 7012 en 7031.

3 22 schepen van de hulpvloot van Louis de Geer lagen op de 19de augustus voor de ingang van de Sont. Admiraal Maerten Thijssen loodste hen langs de kust van Skåne (Schonen) in de richting van de Oostzee. De volgende dag passeerden de schepen ter hoogte van Kopenhagen twee Deense geschutsboten. Duizenden burgers aanschouwden het vuurgevecht (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 99-100, en 'Brieven van Louis de Geer', in *BMHG* 29(1908), p. 278-280).

4 In de aanloop van deze expeditie hield de vloot van admiraal Maerten Thijssen voor de kust van Alborg twee Deense oorlogsschepen aan. Vervolgens zeilden de Zweedse Hollanders naar Göteborg. De vijf Deense schepen die de toegang tot de haven blokkeerden, meden een confrontatie en weken naar veiliger vaarwater uit. Kort na aankomst in Göteborg vernam de admiraal dat de Zweedse vloot in aantocht was. De volgende dag gaf hij het bevel om koers te zetten naar de Sont.

5 Nadat de Zweedse Hollanders de twee Deense geschutsboten hadden uitgeschakeld (*supra*, n. 3), stootten zij in de buurt van het eiland Dragör (ten zuiden van Kopenhagen) op een Deens koninklijk eskader van 9 schepen. Op gelukkige wijze ontsnapten zij aan het gevaar. Behendig manoeuvrerend rondden zij in de avond van de 20ste augustus de kaap van Falsterbo. Vrijwel ongeschonden bereikten de 22 schepen van de hulpvloot van Louis de Geer de Oostzee (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 98-101).

rum allocutus est, qui aliquot millia militum duce Steenbock adducebat.[6] His statim in Hannibalem Seestadium eruptio facta; cladem multorum hominum dederunt bellicis tormentis 4 ablatis. Hornius in obsidione Malmogiensi strenue pergebat et hosti nihil intactum relinquebat.[7] Haec omnia domino Ludovico de Geer ab admiralio Thysio scripta sunt.

Regis Daniae mortem omnes proclamant,[8] nec desunt qui hoc confirmare audent apposita adversae parti pecunia more mercatorum. De effectu legatorum Battavorum in Dania necdum quicquam nuntiatur;[9] hoc tantum semper adfertur minus digne eos tractari, cum noctu etiam gens Danica servis eorum infesta sit et ad defensionem compellat, diu vero convicia suggerat et male iis affectam voluntatem. Rumor est a Danis Battavum nautam suspensum esse,[10] ideo quod Suecis in hoc bello servitia praebuerat; quod si factum est, male hic de facto iudicabunt.

Torstensonius, cum provocatus hostis animum pugnandi non habeat, silentio consilia sua tegit quibus Gallasium otio aut ignavia expellat,[11] sed brevis credo erit eiusdem ibi mansio, quia a caesare revocatus est, ut propiora loca tueatur ab invasione Ragotskii,[12] qui ipsam fere hereditariam caesaris possessionem vastat, spoliat et occupat, ut ex literis interceptis ad Trittau refertur.[13] Kocklitz post acrem invasionem se Saxoni dedit,[14]

6 De Zweedse rijksdrost Per Brahe (1602-1680) en kolonel Fredrik Stenbock brachten 1500 ruiters en 2000 infanteristen in stelling tegen de troepen die in opdracht van Hannibal Sehested, Deens gouverneur van Noorwegen, de haven van Göteborg van de landzijde blokkeerden. Vier kannonen werden buitgemaakt, een groot aantal Deense soldaten liet het leven en de overigen moesten de wijk nemen naar de vesting Bohus ('Brieven van Louis de Geer', in *BMHG* 29(1908), p. 278-280).

7 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn werkte gestaag voort aan de omsingeling van de sterke Deense garnizoensstad Malmö.

8 Koning Christiaan IV van Denemarken arriveerde op 25 augustus in de haven van Kopenhagen. Terstond zocht hij de rust op van het slot Rosenborg (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 101).

9 In particuliere gesprekken met Deense autoriteiten moesten de Staatse ambassadeurs dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en de Friese raadsheer Joachim Andreae veel verwijten aanhoren. Eindelijk, op 17 augustus, werden zij in de gelegenheid gesteld om hun bemiddelingsvoorstellen voor te leggen aan kroonprins Christiaan. Het wachten was nu nog op een audiëntie bij koning Christiaan IV (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 115-120, en *Aitzema* (f^{o}) II, p. 995-997).

10 De Denen koelden hun woede op gevangengenomen zeelieden van de hulpvloot van Louis de Geer. De Hollanders werden in de boeien geslagen en in smerige kerkers geworpen. Matrozen van Deense of Noorse origine kregen de strop (Kernkamp, *o.c.*, p. 121-122).

11 Het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, dreigde de troepen van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson af te snijden van hun bevoorradingspunten in het hertogdom Holstein. De Zweden ontkwamen aan deze valstrik. Op 18 augustus verlieten zij hun kwartieren in Rendsburg en trokken dwars door de vijandelijke linies naar Bad Oldesloe. In de buurt van Kiel passeerden zij enkele keizerlijke wachtposten, maar graaf Gallas kwam niet tot actie. Een week later vertoonden de soldaten van het leger van Lennart Torstensson zich reeds in Ratzeburg (ten zuiden van Lübeck) (*Gazette 1644*, no. 109, dd. 10 september 1644, met een bericht uit Hamburg van 23 augustus).

12 De opmars van de Zweedse en Franse legers in de Duitse landen baarde keizer Ferdinand III grote zorgen. Op 8 september gelastte hij de terugkeer van het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, naar de Habsburgse landen. In ieder geval moest voorkomen worden dat de Zweden assistentie zouden bieden aan de manschappen van de Zevenburgse vorst György I Rákóczi (*Doc. Boh.* VII, p. 133 no. 384, p. 135 no. 390, p. 137 nos. 398-399 en p. 139 no. 404).

13 Trittau, ten oosten van Hamburg. Begin september was Schering Rosenhane, Zweeds resident te Munster, op de hoogte van de inhoud van de onderschepte brief; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 618.

14 Johann Georg I, keurvorst van Saksen, veroverde in korte tijd de plaatsen Chemnitz,

ubi cum praeses civitatis Saxo deprehenderetur, princeps vivum cum palo rumpi iussit, linguam ipsi praescindi cutemque detrahi. Koningsmarchius armata manu ad 6000 militum ad ea loca pergit.

Legati Belgici ad Suediam postquam valedixerunt ingenti classi Sundam petenti,[15] cursum direxerunt in portum Elsburgensem, ubi invenerunt 6 Danicas naves armatas prohibentes illis uberiorem progressum. Ibi frustra primo admiralius Danicus, mox Zeestadius sollicitatus est de libero et recto Gotheburgum itinere, offerentes anfractum Bahusensem; interea Zestadius ipse in classem venit, legatos ad prandium invitavit et tandem salvum legatis transitum praestavit per admiralium, postquam per octiduum illos variis praetextibus impediverunt. Venientes Elsburgum cum Danico admiralio et navi excepti sunt a vicecolonello Bielkio et urbano magistratu, qui legatos deduxere in urbem, ubi milites civesque in armis legatos excipiebant, ubi per duos dies morati fuerunt, per armatos cives exiverunt,[16] deducente legatos in curru gubernatoris Assersonii[17] magistratu urbano extra portas. Deinde pergabant terrestri itinere. Felsbrogiae sacrae regiae Maiestatis currus excepit legatos et Arbogiae sacrae regiae Maiestatis cubicularius Axelius Sparre et Arosiensis gubernator Claudius Stierneskiöldt salutabat legatos[18] et dominus Sparrius illos in duas naviculas, galliot dictas, deduxit impensis regiis Holmiam usque, prima nocte in Kongsör regio praedio, altera in urbe Stregnensi.[19] 3 Augusti hora 6 pomeridiana Holmiam venerunt.[20] 4 Augusti legatus regis Galliae Thuillerius accessit introductus a domino Mathia Soopio et Thurone Bielkio[21] 20 curribus et procerum filiis

15 Het schip met de ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse had zich ter hoogte van de kaap van Skagen afgescheiden van de Staatse convooivloot van vice-admiraal Witte de With. Op 13 juli moest kapitein Anthonis van Zalingen in het zicht van de vesting Älvsborg het anker uitwerpen. Zes Deense oorlogsschepen blokkeerden de toegang tot Göteborg. Na moeizame onderhandelingen kregen de Staatse ambassadeurs van de belegeraars, admiraal Ove Gedde en de Noorse gouverneur Hannibal Sehested, toestemming om langs de Deense vesting Bohus door te steken naar Göteborg. Op een half uur gaans van de stad stapten zij van een Deens fregat over op sloepen die overste Ture Bielke (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 345) en het stadsbestuur van Göteborg hun ter beschikking hadden gesteld; vgl. no. 6985, en *Aitzema* (f^{o}) II, p. 993-994.

16 Onlangs waren in de Republiek brieven binnengekomen waarin de Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse verslag uitbrachten van hun reis van Göteborg naar Stockholm (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 130-131, en *Aitzema* (f^{o}) II, p. 994-995).

17 Nils Assersson Mannersköld (1586-1655), gouverneur van Göteborg; zie no. 6697, en *SBL* XXV, p. 94-96.

18 Over Fellingsbro (ten oosten van Örebro) trokken de Staatse ambassadeurs naar Arboga, waar zij werden begroet door de koninklijke kamerheer Axel Sparre (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 592) en Clas Nilsson Stiernsköld, stadhouder van Örebro in Västmanland (*BLS* XVI, p. 45-46).

19 De kamerheer Axel Sparre nodigde het Staatse gezelschap uit om plaats te nemen in de galjoten (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 564). De bootreis naar Stockholm geschiedde in twee etappen, de eerste dag hield men halt in Kungsör aan de Mälaren, de tweede dag in Strängnäs. In de avond van de 2de augustus meerden de galjoten af aan de kade tegenover het koninklijk paleis van Stockholm (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 130-131).

20 Van Helgeandsholmen werden de Staatse ambassadeurs met een karos van de koningin naar hun logement bij de Grote Markt (Stortorget) geleid (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 574).

21 Op 3 augustus werd de Franse vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, met groot ceremonieel door de rijksraden Ture Nilsson Bielke en Matthias Soop de stad binnengeleid.

nobilibusque equis incidentibus. 5 Augusti misere legati secretarium suum[22] ad regni cancellarium plenipotentias oblatum; tum etiam ad audientiam admissus est a sacra regia Maiestate Thuillerius. 6 Augusti legati Belgici in regiam vocabantur.[23] Cancellarii Excellentia dominus Skytte et Petrus Sparre bis Thuillerium et Battavorum legatos visitarunt. Semel ab iisdem illo tempore visitatae sunt Oxenstiernii et Delagardii Excellentiae, quae cum ipsis de pace componenda tractant pacataque agitant, si Danus modo se accommodaverit rationibus aequis.[24] Gallicus legatus nominat Lubecam, Belgici Helsingoburgum tractatui.[25] Thuillerium brevi abiturum putabant.[26] De Battavis incertum, nam 10 Augusti stylo novo miserunt acta ad legatos in Dania.[27] Sacrae regiae Maiestati placet negotium pacis et expectatur nunc regis Daniae responsum atque consilium.

Regina nostra clementissima cum regni proceribus optime - Deo laus - valet. Archidapipher Gotheburgo Holmiam expectabatur.[28] Dominus Petrus Banerius mortuus est.[29] Comes Woldemarus apud Muscovitas iam serio in carcere servatur, quia dum per custodias effugere voluit, quosdam ex iis interfecisse dicitur.[30]

Hisce Excellentiam vestram divinae protectioni devotus commendo, et semper maneo, illustrissime et excellentissime domine legate,

illustrissimae Excellentiae vestrae addictissimus servitor,
H. Appelboom.

22 Namens de minderjarige koningin Christina nam rijkskanselier Axel Oxenstierna de volmachten op 26 juli/5 augustus in ontvangst. De zoon van Jacob de Witt, secretaris van de Staatse delegatie, belastte zich met de overhandiging (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 576).

23 Diezelfde dag werd de Franse vredesbemiddelaar in audiëntie ontvangen. Daags daarna (27 juli/6 augustus) verscheen de karos van de koningin voor de deur van het logement van de Staatse delegatie. De rijksmaarschalk Åke Axelsson Natt och Dag wachtte de ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse aan de trap van het koninklijk paleis op en leidde de heren naar de ontvangkamer van de koningin (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 575-577).

24 Nadat Jacob de Witt zijn voorstellen tot bemiddeling in het Zweeds-Deense conflict in een Latijnse toespraak had toegelicht, vingen de besprekingen aan. Hiertoe had kanselier Axel Oxenstierna de rijksraden Johan Skytte en Per Sparre gemachtigd om met hem aan de onderhandelingen deel te nemen. Op 29 juli/8 augustus bracht de kanselier, bijgestaan door graaf Jacob Pontusson De la Gardie (1583-1652), in de rijksraad verslag uit van de visites aan de logementen van de Franse en Staatse delegaties (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 578-581).

25 De Franse en Staatse bemiddelingsvoorstellen werden aangenomen. De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn kreeg een beslissende stem in de voorbereiding van het vredesoverleg (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 131).

26 Tien dagen na zijn audiëntie, op 5/15 augustus, nam de Franse vredesbemiddelaar afscheid van het Zweedse hof. Begin september hervatte hij zijn onderhandelingen met koning Christiaan IV van Denemarken (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 588 en p. 593, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 438-441).

27 Op 21 augustus kwam de fourier Steven Holman met brieven uit Stockholm in Helsingør aan. De Deense slotvoogd liet de bode gevangen zetten en stuurde de brieven door naar de rijkshofmeester. Via dit adres werden de brieven tenslotte bezorgd bij de drie Staatse ambassadeurs dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en de Friese raadsheer Joachim Andreae (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 140-144).

28 De Zweedse rijksdrost Per Brahe en kolonel Fredrik Stenbock hadden de Deense troepen van Hannibal Sehested uit de omgeving van Göteborg verdreven; *supra*, n. 6.

29 Per Banér (1588-juli 1644), rijksraad en raadsheer in de rijkskanselarij (*SBL* II, p. 658-665).

30 De ongelukkige afloop van het huwelijksavontuur van Valdemar Christian, graaf van Sleeswijk-Holstein, natuurlijke zoon van koning Christiaan IV van Denemarken. Pas in augustus 1645 kon de graaf zijn thuisreis aanvaarden (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 185, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 385-386).

Amstelodami, 5 Septembris 1644.

Adres: A son Excellence, monseigneur Hugo Grotius, conseiller d'estat et ambassadeur de sa Majesté la royne et la couronne de Suede en France, à Paris.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 13 Sept.
En in dorso: 5 Sept. 1644 Appelboom.

7033. 1644 september 5. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Nudiustertius Amstelodamo redux[2] repperi litteras tuas XXVII Augusti ad me datas, pro quibus novisque inibi contentis gratias tibi ago maximas. Valde mihi placent litterae Suedorum ad legatos caesareos,[3] et sane omnis procrastinationis culpa in eos reiicienda est qui aut mediatorem invenire aut sine mediatore pacisci nolunt.

De Anthologia cum amicis egi; offert editionem Blavius, sed eum qui indicem componat adhuc desideramus. Putat Blavius eo induci posse Sorberium, qui id alias non negavit quidem, sed nec absolute addixit.[4] Recepit Blavius se cum ipso latius acturum, ideoque mihi urgendus erit, sed vereor ut tantum velit promittere quantum alter sibi deberi putabit. De privilegii obtinendi difficultate miror, quasi vero qui non est communionis romanae catholica non possit scribere,[5] aut ita scripta sub eius nomine legi non debeant. Scio hoc apud nostros calvinistas saepe usu venire,[6] sed romanenses, imprimis Gallos, prudentiores credideram quam ut magis quis scriberet, quam quid scriberetur respicerent.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 321. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7017, beantw. d. no. 7047.
2 Afgelopen week hadden Willem de Groot, zijn vrouw Alida Graswinckel en hun zonen Johan en Jacob een bezoek aan Amsterdam gebracht; zie no. 7024.
3 De brief van de Zweedse gevolmachtigden aan de keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane, dd. 29 juli/8 augustus 1644; zie nos. 6996 en 7022, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 300-302. In de Republiek circuleerde de brief in een Latijnse en Nederlandse versie: ‘Literae legatorum Suecicorum, Dn. Baronis Oxenstierna et Domini Johannis Salvii ad legatos Caesareos, Dn. Comitem ab Avverberg et Dn. Doctorem Krane’ en ‘Missive, ghesonden van de Sweedsche Ambassadeurs aen de Keysersche, op 't achter-blijven van de Algemeene vrede, tot Munster, gedruckt na de Francoysche Copije’ (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 5099 en 5100).
4 De Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu hield zich slecht aan zijn beloften. In juni had hij met Willem de Groot reeds gesproken over het plan om de Franse protestant Samuel Sorbière in te schakelen bij het persklaar maken van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534).
5 Het nieuws over de weigering van de Franse kanselier Pierre Séguier om aan de Parijse drukker Sébastien Cramoisy een privilege te verlenen voor de uitgave van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137) was ook de Parijse raadsheer Claude Sarrau ter ore gekomen. In een brief van 26 augustus aan de Haagse hofpredikant André Rivet schreef hij: ‘M^{r} le Chancelier jusques à present refuze d'accorder ce privilege parce que Mr Grotius n'est pas dans la communion Romaine; encores que plusieurs de ladite communion l'ayent veu et asseuré qu'ils n'y avoient rien trouvé qui peust deplaire à Rome. Cependant le public et le particulier souffrent en ce retardement: mais tost ou tard nous les verrons estant un oeuvre achevé et qui n'est blasmé de personne’ (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 361).
6 Vgl. Chr. Sepp, *Het staatstoezicht op de godsdienstige letterkunde in de Noordelijke Nederlanden*, Leiden 1891.

Heri in ecclesia ex publicis precibus intellecto graviter aegrotare dominum Utenbogardum eodem die sub vesperam ipsum decumbentem accessi,[7] et triduo tantum de-

7 De remonstrantse predikant Johannes Wtenbogaert (* Utrecht 11/21 februari 1557) overleed op zondag 4 september 1644 (*Biogr. Lexicon voor de Geschiedenis van het Ned. Protestantisme* II, p. 464-468).

cubuisse intellexi, ex catharri ut videtur defluxu, quem secuta sunt alvi evacuatio et vomitus. Ego ipsi tuo nomine salutem detuli, rogans ecquid nuntiari tibi vellet, ad quae ille voce admodum debili 'dic', inquit, 'domino legato', quod bis cum repetiisset, reliqua absolvere non valuit; ego intermisso aliquanto tempore iterum idem cum rogarem, addidit 'ego opprimor', atque ita ipsum interpellare desii. Amici qui aderant, testabantur eum nudiustertius cum multis multa locutum, professum insuper se paratissimum ad commutandam hanc cum meliore vitam, et pias quasdam meditationes memoriter recitasse.[8] Medicus negabat eum febre laborare, et tamen pulsum semper vix, aliquando non sentiri, quod ille soli naturae defectui imputabat, omni vero dolore carere asseverabat. Ego eum in eo statu repperi quo parentes nostros paucis ante obitum horis,[9] atque ita morti propinquum non dubitans discessi. Nunc vero intelligo eum paulo ante medinoctium animam Deo creatori reddidisse et fuisse fere extrema ista verba quae de te mecum locutus est.

Publica non adtexam; ea enim ex aliis melius intelliges. Illud unum pro comperto quidam referunt, inter Suedos et Danum mediatorem fore Bavarum.[10]

De arca nihildum certi comperi;[11] si quid comperero scribam. Interea Deus omnipotens te, tuam, tuos, nostros diu servet incolumes,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, V Septembris natali regis Galliarum,[12] 1644.

Utenbogardo hoc extemporaneo epigrammate parentavi.[13]

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 16 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 13 Sept.

En in dorso: 5 Sept. 1644 W. de Groot.

8 Vrienden openbaarden de laatste gedachten van de oprichter van de Remonstrantse Broederschap in het pamflet 'Sekere brief inhoudende een kort verhael van sommige Godvruchtige propoosten die ... Johannes Vtenbogaert, in sijn uyterste gesproken heeft: Daer op hij den IIII Septemb. des Jaers 1644 in den Heere is ontslapen ... Tot Rotterdam, gedruckt bij Joannes Naeranus ... anno 1644. Volgens Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5142, was deze brief waarschijnlijk van de hand van Jacobus Batelier, oudste predikant van de remonstranten te Den Haag.

9 Het sterfbed van Jan de Groot († 3 mei 1640) en van Aeltgen Borre van Overschie († 20 januari 1643); zie no. 4647 (dl. XI) en nos. 6045 en 6056 (dl. XIV).

10 Hertog Maximiliaan I van Beieren begon afgunstig te worden op de militaire steun die de keizer aan de koning van Denemarken verleende. De rol van bemiddelaar wilde hij niet op zich nemen; wèl bleef hij geïnteresseerd in een spoedige terugkeer van het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, naar de Habsburgse landen; vgl. *Doc. Boh.* VII, p. 132-133 no. 381.

11 De speurtocht naar de boekenkist waarin Grotius op 22 maart 1621 uit zijn Loevesteinse kerker was ontsnapt.

12 Koning Lodewijk XIV was op 5 september 1638 geboren.

13 Een lijkdicht van de hand van Willem de Groot werd afgedrukt in het pamflet 'Sekere brief'; *supra*, n. 8.

7034. 1644 september 5. Van G. Keller.[1]

Hochedeler, gestrenger herr ambassadeur, hochgenaigter herr,

In mangel anderer wurdigen materie hab ich, vermittelst der beylagen[2] communiciren sollen, wass wir von Hamburg auss bey lezter post gehabt. Von Hanover wirdt berichtet, dass die keysserl. beraits biss an Zell hinan straiffen sollen,[3] dahero mann muthmaasst, sie die Elbe schon werden passirt haben. Bey Fürstenaw, 5 meyl von hier,[4] ziehen sich die keysserl. auss den Westphälischen guarnisonen abermahln starck zusammen, allein waiss mann noch nicht, wass sie etwa vor einen anschlag haben, vndt ob sie vielleicht gegen die Hessische wiedrumb, oder vff Dreckvörde,[5] etwas tentiren, oder aber mit der keysserl. armée sich zu coniungiren, gehen werden?

Im vbrigen thue ich dem beharrenden favor Ew. Exc. ich mich gantz gehorsamblich empfehlen,

Ew. Excell. gehorsamber diener,
G.K. m.pa.

Datum Osnabruck, den 26. Aug[usti] 1644.

Zu Wissmar ist der obriste Both[6] auss der gefängnuss wiedrumb aussgerissen.

Adres: A son Excellence, monseigneur Grotius, conseiller d'estat et ambassadeur de sa Majesté de Suede en France, à Paris. 20 s.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 27 Sept. 1644.
En in dorso: 26 Aug. 1644 Osnabrug.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 111. Eigenh. oorspr. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.
2 De bijlagen ontbreken; vgl. echter no. 7024, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 312-313. Het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, dreigde de troepen van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson af te snijden van hun bevoorradingspunten in het hertogdom Holstein. De Zweden ontkwamen aan deze valstrik. Op 18 augustus verlieten zij hun kwartieren in Rendsburg en trokken dwars door de vijandelijke linies naar Bad Oldesloe. In de buurt van Kiel passeerden zij enkele keizerlijke wachtposten, maar graaf Gallas liet zich niet uitdagen. Een week later vertoonden de soldaten van het leger van Lennart Torstensson zich reeds in Ratzeburg (ten zuiden van Lübeck).
3 Matthias, graaf Gallas, had vervolgens alarm geslagen. In een eerste reactie op de Zweedse troepenverplaatsingen riep hij zijn onderbevelhebbers op om over Celle naar Maagdenburg te trekken. Hijzelf zou in de omgeving van Lauenburg aan de Elbe op nadere orders van de keizer wachten (*Doc. Boh.* VII, p. 137 no. 398).
4 Fürstenau, ten oosten van Meppen en Lingen. Alexander, graaf van Velen en Megen, bevelhebber van het keizerlijk-Westfaalse leger, trachtte te profiteren van de politieke en militaire spanningen in Oostfriesland. Een aanslag op het Hessische garnizoen van Coesfeld was juist op tijd verijdeld; vgl. no. 7015.
5 'Dreckvörde', vermoedelijk Dörverden, nabij de strategisch belangrijke pas van Langwedel (ten noorden van Verden).
6 Eind januari 1644 hadden de Zweden de verraderlijke kolonel Herman Bothe (Bååth) gevangen kunnen nemen; zie no. 6684.

7035. 1644 september 5. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Nae het veroveren van Stapelholm ende de daerop liggende schansen, gelijck ick u. Excellentie voor acht dagen geaviseert,[2] is den generael Torstenson den 8e passato stylo vetere van Rensburg met de armee opgebroocken ende een leger opgeslagen bij Nieuwmunster, als de bequaemste plaetse daertoe die daerontrent ligt, sijnde met de gansche armee maer een mijle weegs van des vijants leger verbij gepasseert, hebbende te Nieumunster een bataille geformeert om den vijant aldaer te verwachten; oock in 't voorbijmarcheren eenige schooten op des vijants leger gedaen, maer den vijant hiel sich binnen.[3] Alleen eenige Crabaten, die wtquaemen en van achteren volgen wilden, wirden gerepousseert, 50 daervan gevangen ende de beede overstens der Crabaten Marco en graeve Bothi naemen de vlucht.[4] Vandaer marcheerde sijn Excellentie nae Segerberg, laetende het slot afbranden, also het voor d'armee schadelijck was, ende heeft den 10e sijn marche genomen nae Oldesloo, staende volgens de leste avisen noch te Ratseburg, ende Gallas met de Deensche volckeren te Mälne.[5] Men vermeent dat se wel beede opwaerts nae Bohemen en Moraviën mochten marcheren. Het Deensch volck verloopt seer, sijnde des oorlogs ongewent en isser groote jalousie tussen deselve ende de keysersche. Hun proviant moeten sij van Lubeck haelen, daer in 't wtvoeren den oversten Wrangel[6] met 2000 peerden op is passende. Wat wij van het ontsetten van Gottenburg te water en te lande,[7] ende het passeren door de Sond van den admirael Marten Tyssen

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 149. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

2 Een brief van Petter Spiring Silvercrona, dd. 29 augustus 1644, ontbreekt. Toen het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, zich opmaakte om Kiel aan te vallen, had de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson zijn kwartieren reeds naar de omgeving van Rendsburg verplaatst. Ten oosten van de stad, bij Stapelholm aan de Eider, bonden de Zweden de strijd aan met Deense garnizoenssoldaten van Glückstadt en Krempe; zie no. 7013.

3 Op 18 augustus startten de Zweden hun mars naar Bad Oldesloe. Onderweg passeerden zij nabij Kiel, Neumünster en Bad Segeberg enkele keizerlijke wachtposten, maar graaf Gallas liet zich niet tot een treffen verleiden. Een week later vertoonden de soldaten van het leger van Lennart Torstensson zich reeds in Ratzeburg (ten zuiden van Lübeck) (*Gazette 1644*, no. 109, dd. 10 september 1644, met een bericht uit Hamburg van 23 augustus; zie ook *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 312-313, en *Doc. Boh.* VII, p. 134, nos. 385 en 386).

4 In het keizerlijke expeditieleger dienden enige Kroaten (*Doc. Boh.* VII, p. 128 no. 365). Hun bevelhebbers waren Marco Markovič, Andreas Palfy (Balfi) en Marco Lúbetitz (*Doc. Boh.* VII, p. 146-148 no. 429, en *Gazette 1644*, no. 109, dd. 10 september 1644).

5 Mölln, ten noorden van Lauenburg aan de Elbe. Matthias, graaf Gallas, had na de eerste schrik (*supra*, n. 3) rechtsomkeert gemaakt. Zijn eerste zorg betrof de beveiliging van de keizerlijke en Deense posities aan de benedenloop van de Elbe (*Doc. Boh.* VII, p. 134 nos. 385-386 en p. 137 no. 398).

6 De Deense garnizoenssoldaten in het hertogdom Holstein raakten uitgeput. Ook de bevoorrading begon te haperen, want ter beveiliging van zijn aanvoerlijnen had de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson uit Wismar en Pommeren 3 regimenten en 2000 ruiters bij zich ontboden. Het bevel over de ruiters droeg hij over aan kolonel Helmut Wrangel (*Doc. Boh.* VII, p. 132 no. 378, p. 134 no. 385 en p. 141 no. 412).

7 De Zweedse rijksdrost Per Brahe en kolonel Fredrik Stenbock hadden 1500 ruiters en 2000 infanteristen in stelling gebracht tegen de troepen die in opdracht van Hannibal Sehested, Deens gouverneur van Noorwegen, de haven van Göteborg van de landzijde blokkeerden. Vier kanonnen werden buitgemaakt, een groot aantal Deense soldaten liet het leven en de overigen moesten de wijk nemen naar de vesting Bohus (‘Brieven van Louis de Geer’, in *BMHG* 29(1908), p. 278-280).

met 24 schepen seeckerlijck hebben,[8] gelieve u. Excellentie wt bijgaende gedruckte te sien.[9]

Voor weinig dagen hebben deses staats ambassadeurs in Sweden voor d'eerste maal herrewaerts geschreven,[10] welck schrijven seer secreet gehouden werd. Doch verneme ick dat sij berichten dat soowel sij als den Franschen ambassadeur seer magneficq ende met sonderbaare eererbiedinge sijn ontfangen geworden. Dat den Franschen ambassadeur sijne propositie in Frans gedaen ende hem wederom in Sweedsch soude sijn geantwoort geworden.[11] Dat sij mede audiëntie hadden gehad.[12] Dat haere coninckliJcke Mayesteyt hunlieden staende hadde verhoort ende betoont dat de aengebodene mediatie haer aengenaem was, tot welcken einde al commissarisen verordineert waaren omme met hun vorder over de saacke te besoigneren. Dat oock den Franschen ambassadeur in bereitschap stond wederom eene reyse nae Dennemarcken te doen,[13] om tijt en plaetse te noemen wanneer ende waer beider strijdende partijen commissarii te samen souden coomen.[14]

Het Sas defendeert sich noch dapper ende maackt veel moeite aen sijn Hoochijt.[15]

Ick blijve, mijnheere,

u. Excellentie dienstwilligste.

5 Septembris 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 13 Sept.

8 22 schepen van de hulpvloot van Louis de Geer lagen op de 19de augustus voor de ingang van de Sont. Admiraal Maerten Thijssen loodste hen de volgende dag langs de kust van Skåne (Schonen) in de richting van de Oostzee; zie no. 7032.

9 De 'bijlage' ontbreekt; waarschijnlijk gaat het hier om de *Courante uyt Italien ende Duytschlandt, etc.*, of de *Europische Donderdaeghs/Saterdaeghs Courante* van de eerste week van september 1644; vgl. *Dutch Corantos 1618-1650*, ed. F. Dahl, Den Haag 1946, p. 50, p. 52-53, p. 64 en p. 72-73.

10 Vgl. no. 7032, en de missiven van de Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse, dd. 5 en 10 augustus 1644 (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 130-131).

11 Op 26 juli/5 augustus mocht de Franse vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, zijn voorstellen tot bemiddeling in het Zweeds-Deense conflict toelichten. Rijkskanselier Axel Oxenstierna hield zijn toespraak in het Zweeds. Zijn secretaris Anders Gyldenklou trad als tolk op (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 576).

12 Daags daarna verscheen de karos van de koningin voor de deur van het logement van de Staatse delegatie. De rijksmaarschalk Åke Axelsson Natt och Dag wachtte de ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse aan de trap van het koninklijk paleis op en leidde de heren naar de ontvangkamer van de koningin. Jacob de Witt sprak koningin Christina toe in het Latijn. Deze keer wendde kanselier Axel Oxenstierna zich rechtstreeks in het Latijn tot de ambassadeurs (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 577).

13 Tien dagen later, op 5/15 augustus, nam de Franse vredesbemiddelaar afscheid van het Zweedse hof. Begin september hervatte hij zijn onderhandelingen met koning Christiaan IV van Denemarken (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 588 en p. 593, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 438-441).

14 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn kreeg een beslissende stem in de voorbereiding van het vredesoverleg (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 131).

15 Het Staatse leger belegerde Sas van Gent. Op 5 september ging de Spaanse garnizoenscommandant don Andrea de Prada y Muxica accoord met de ontruiming van het hoge en het lage Sas en het fort van Sint Anthonie (*Het Staatsche leger* IV, p. 141).

7036. 1644 september 5. Van G.J. Vossius.[1]

Illustrissime domine,

Qui hasce literas reddet, Laevinus Warnerus, patria Westphalus[2] iuvenis est tum pius et probus, tum singulari in studiis industria idemque in orientalibus linguis apprime versatus; quod constans omnium de eo iudicium est, nec obscurum est ex iis quae in lucem emisit. In his proxime fuit Centuria proverbiorum et sententiarum Persicarum. Sexennio cum laude praefuit studiis illustrium dominorum comitum de Chinitz et Tettau.[3] Omni eo tempore gratus acceptusque fuit, et maximo Salmasio et Golio, Constantinoque l'Empereur; mihi etiam quoties Leida Amstelodamum excurreret. Nunc incredibili ardet amore adeundi Constantinopolim, partim ut penitius cognoscat arcana quaeque literaturae orientalis, partim ut augeat prudentiam videndo et urbes et hominum mores. Nec difficile ei fuit a me elicere aliquid literarum ad Excellentiam tuam, cum putaret faciliorem sic fore sibi compellandi viam.[4]

Iam duae sunt hebdomades quod literas a filio Isaaco accepi, unde intelligebam post dies paucos velle se in viam dare.[5] Id si fecit, iam ante aliquot dies Lutetia discesserit.[6] Eo impensius eum exspectamus, [quod] superiori hebdomade navis Zelandica, dum Gallias petit, tempestate periit inque submersis tres fuerunt adolescentes huius urbis, probe mihi cogniti, qui studiorum causa in Gallias tendebant. Immane quantum Excellentiae tuae debeo pro beneficiis multis, in quibus

1 Tekst naar de eigenhandige minuut in Oxford, Bodleian Library, Rawl. letters 84 C, f. 193r. Gedrukt *Vossii Epist.*, p. 480 no. 498 en *Voss. Op. Epist.*, p. 365 no. 690. Geciteerd in G.A.C. van der Lem en C.S.M. Rademaker, *Inventory of the correspondence of Gerardus Joannes Vossius*, p. 322.

2 Levinus Warner (1619-† 20 juni 1665 te Constantinopel), geboren te Lippe, had zich in 1638 laten inschrijven aan de Leidse academie. Hij oogstte voor zijn kennis van de Oosterse talen de hoogste lof van de professoren Claude Saumaise (1588-1653), Jacobus Golius (1596-1667) en Constantijn l'Empereur ab Oppijck (1591-1648). In 1642 promoveerde hij op de *Dissertatio qua de Vitae termino, utrum fixus sit an mobilis, disquiritur ex Arabum et Persarum scriptis*, Amsterdam (Blaeu) 1642. Kort voor zijn vertrek naar Constantinopel had hij in Leiden de bundel *Proverbiorum et sententiarum Persicarum centuria collecta et versione notisque adornata*, Leiden (Maire) 1644, laten verschijnen. In 1647 en 1648 probeerden de curatoren van de Leidse academie hem aan te trekken, maar Warner sloeg het aanbod af. Een paar jaar later kreeg hij uit de Republiek een toelage voor een studiereis in Klein-Azië. Bij resolutie van de Staten-Generaal ontving hij in 1655 de benoeming tot Staats zaakgelastigde-resident te Smyrna (*NNBW* X, kol. 1153-1154; J. Brugman, 'Arabic Scholarship' in *Leiden University in the seventeenth century*, Leiden 1975, p. 203-215; P.S. van Koningsveld (ed.), *Levinus Warner and his legacy*, Leiden 1970, en Schutte, *Repertorium* I, p. 307).

3 Ten tijde van zijn *Dissertatio* (*supra*, n. 2) begeleidde Levinus Warner de studies van drie neven van de Boheemse emigrant Radislaw Kinsky (Chinsky), heer tot Chinitz (Vchynice) und Tettau (P.S. van Koningsveld, *Levinus Warner and his legacy*, p. 47-48; *ADB* XV, p. 775-784; *NDB* XI, p. 629-630).

4 Gerardus Joannes Vossius hoopte wellicht dat Grotius de Westfaalse oriëntalist zou aanbevelen bij Jean de La Haye, sieur de Ventelay (Vantelet), de Franse ambassadeur in Constantinopel.

5 Het laatste nieuws dat de Amsterdamse hoogleraar van zijn zoon Isaac had ontvangen, was al drie weken oud (Amsterdam, UB, coll. RK, J 93f, dd. 13 augustus 1644, en G.A.C. van der Lem en C.S.M. Rademaker, *Inventory of the correspondence of Gerardus Joannes Vossius*, p. 321-322).

6 Isaac Vossius had de Zweedse ambassade te Parijs op 28 augustus verlaten (no. 7018). Zijn eerste reisdoel was Caen, waar hij een ontmoeting zou hebben met de predikant Samuel Bochart (1599-1667) (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 354, p. 367 en p. 373). In een brief die hij op 11 september in de haven van Calais aan zijn vader schreef, kondigde hij zijn thuisreis aan (Amsterdam, UB, coll. RK, J 93g, en Y.H. Rogge, 'De reis van Isaac Vossius' in *Oud-Holland* 18(1900), p. 18).

nescio ecquid maioris facere me oporteat quam erga filium Isaacum affectum ac benevolentiam singularem. Quantum eo

nomine debeamus, nequeo effari, nec tamen de illo multa nunc scribam: malo aliarum mihi id literarum sit argumentum, postquam datum erit filium amplecti et omnem ex eo itineris rationem coram cognoro.

Multi hic sumus, qui ingenti flagremus desiderio pascendi oculos et animum iis quae ad Vetus Instrumentum adnotaris.[7] Gaudeo rem eo perductam, ut nunc de solis indicibus laboretur. Sic enim ex praestantissimo Excellentiae tuae fratre intellexi. Sed nequeo satis concoquere quod de Ἀνθολογίᾳ atque aliis huc transmissis spisse adeo negotium procedat.[8] Interim aliquid est quod iam coeperit Blauwius novam editionem operis de Iure belli et pacis;[9] ita quippe significavit mihi ipse ante octiduum et ultra.

Uxor plurimam salutem Excellentiae tuae adscribi iussit,[10] sed et heroinae coniugi ac liberis nobilissimis uterque fausta omnia comprecamur,

Excellentiae tuae cultor aeternum,
G.J. Vossius.

Amstelodami, 1644, Nonis Septembribus.

Bovenaan de brief in de minuut te Oxford en in de uitgaven der Vossii Epist. en Vossii Op. Epist.: (Illustrissimo) Hugoni Grotio legato, Lutetiam Parisiorum.

7037. 1644 september [10]. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Miror de arca nihil me intelligere;[2] non enim in caelum evolaverit? Sciam an quis pulvillos exemerit.[3] De Diderico nihil, ex quo captum intelleximus, ad nos pervenit.[4]

7 Zonder de auteur in te lichten had de Parijse uitgever Sébastien Cramoisy reeds een voorraad exemplaren van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum* naar de Republiek gezonden. Naar verluidde zouden in deze exemplaren de indices ontbreken (no. 6988, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 369 en p. 384). De presentexemplaren die Grotius aan Isaac Vossius had meegegeven, waren wel degelijk voorzien van een 'Index rerum et verborum' en vier 'Indices vocum [Hebreeuws, Arabisch en Grieks] et particularum' (*BG* no. 1137); zie no. 7018.

8 Afgelopen week had Willem de Groot met de Amsterdamse hoogleraar gesproken over de wenselijkheid om spoed te zetten achter de uitgave van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata*.

9 Dr. Joan Blaeu had in januari 1644 belangstelling getoond voor een bijgewerkte uitgave van Grotius' *De iure belli ac pacis*. Het dossier met aanvullingen en verbeteringen had hij reeds in februari tot zijn beschikking gekregen. De druk werd pas in 1646 voltooid (*BG* nos. 571 en 572).

10 Vossius' echtgenote Elisabeth Junius (1585-1659).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 971 App. no. 723. Antw. op no. 7024, beantw. d. no. 7055. De datum '13 Septembris' past niet in de reeks wekelijkse brieven.

2 Grotius weigerde te geloven dat zijn Loevesteinse boekenkist spoorloos was verdwenen.

3 Tijdens haar laatste bezoek aan de Republiek (1639-1640) had Maria van Reigersberch gezien dat op de kamer van haar zoon Pieter de kussens van de kist lagen; zie nos. 6971 en 6984.

4 De Frans-Weimarse officier Dirk de Groot was eind juli-begin augustus in Zwabisch-Beierse krijgsgevangenschap geraakt. De overwinning die de legers van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, en Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, op 3, 5 en 10 augustus

Bulla Gregorii satis bona est pro his temporibus.[5] Sed inter ea propter quae damnata fuit

1644 ten zuiden en ten oosten van Freiburg im Breisgau hadden behaald, stelde hem in staat om aan zijn bewakers te ontkomen. In de tweede helft van augustus meldde hij zich weer in het Frans-Weimarse hoofdkwartier te Breisach; vgl. het postscriptum van deze brief.

5 Het overlijden van paus Urbanus VIII en het conclave dat op 9 augustus in Rome een

memoria Marci Antonii de Dominis,[6] fuit quod dixisset Didericstenio[7] nihil posse de emendatione ecclesiae sperari, cum in electione papae non modo non observentur canones apostolici et conciliorum universalium, sed nec illi Synodi Tridentinae, nec ipsa bulla Gregorii XV.

Galli, sub Elbovio et Gassione minantes Flandriae,[8] magnam Hispanorum partem a principe Arausionensi abstrahunt.

Editiones, praesertim Anthologiae, tibi commendo.[9] Receperis, credo, Supplices Euripidis Latine.[10]

Galassio famam facturus videtur Torstensonius.[11] Res iterum spectat ad pugnam navalem.[12] Et puto Batavos tandem correcturos morae suae et gratificationis erga Danos peccata.[13] Nisi id faciant, apud omnes gentes ignaviae notam non evadent, sicut contra

6 Marcus Antonius de Dominis (ca. 1560-1624), aartsbisschop van Split, nam in 1614 afstand van de kerk van Rome. Op 30 januari 1615 aanvaardde hij de bescherming van koning Jacobus I van Engeland. Aangekomen in Londen (20 december 1616) nam hij de publikatie ter hand van zijn magnum opus *De republica ecclesiastica*. In 1617 verschenen de eerste vier boeken van dit tiendelige werk. Gaandeweg begon hij zich minder thuis te voelen in de Anglicaanse kerk. Na de verkiezing van paus Gregorius XV (1621) zwoer hij zijn leerstellingen af en richtte hij zich weer tot de moederkerk. Hij was in Rome toen de paus overleed († 8 juli 1623) en de kardinalen bijeen moesten komen voor de verkiezing van een opvolger. Op 6 augustus 1623 verwierf Maffeo Barberini (Urbanus VIII) een meerderheid van stemmen. De nieuwe paus liet weldra een nieuw onderzoek instellen naar de orthodoxie van Marcus Antonius de Dominis. Op bevel van de inquisitie werd de aartsbisschop van Split vastgezet in de Engelenburcht (18 april 1624). De gevangene overleefde de scherpe verhoren niet († 8 september 1624). Desondanks werd het proces voortgezet. Op 21 december 1624 deed de rechtbank uitspraak: zijn lijkkist, beeltenis en geschriften werden diezelfde dag naar de brandstapel op het Campo dei Fiori te Rome gebracht (*DBI* XXXIII, p. 642-650).

7 Franz von Dietrichstein (1570-1636) was op 29-jarige leeftijd tot kardinaal verheven, bisschop van Olomouc, 1599-1636, sinds 1621 keizerlijk stadhouder in Moravië. Op verzoek van keizer Ferdinand II nam hij deel aan de verkiezing van paus Gregorius XV (1621) en paus Urbanus VIII (1623) (*ADB* V, p. 199-203, en Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 1, p. 27 en p. 232).

8 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 10 september.

9 De zorg voor de publikatie van zijn *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata*.

10 Grotius had zijn vertaling van de *Supplices* (Iketides) van Euripides (*BG* no. 496 rem. 5 en *BG* no. 532) al op 19 december 1643 naar de Republiek willen sturen; zie no. 6599 (dl. XIV).

11 Voor ‘famam facturus’ moet vermoedelijk ‘famem facturus’ gelezen worden. Het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, dreigde de troepen van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson af te snijden van hun bevoorradingspunten in het hertogdom Holstein. De Zweden ontkwamen aan deze valstrik. Op 18 augustus verlieten zij hun kwartieren in Rendsburg en trokken dwars door de vijandelijke linies naar Bad Oldesloe. Een week later vertoonden de soldaten van het leger van Lennart Torstensson zich reeds in Ratzeburg (ten zuiden van Lübeck).

12 Een verbinding van de hulpvloot van Louis de Geer met de vloot van generaal-majoor Karl Gustav Wrangel kwam niet tot stand. De nieuwe Zweedse bevelhebber, constaterende dat zijn matrozen uitgeput waren, zocht de beschutting van de rede van Dalarö op. De Zweedse Hollanders kruisten nog enige tijd in de Oostzee. Begin september liepen zij de haven van Kalmar binnen (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 97 en p. 99-100).

13 Grotius zag niet veel heil in de Staatse vredesmissies naar het noorden. Volgens hem was de Deense arrogantie alleen te bedwingen wanneer de Staten-Generaal alsnog de verplichtingen aangingen die het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640 hen had opgelegd.

Suedi fortitudinis gloriam consequentur, qui impliciti bello cum Germania Danos ulcisci non neglexerint.

Tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

13 [*sic*] Septembris 1644.

Iam intelligo liberum esse Didericum et venisse Argentoratum. Ipse tamen ad nos nondum scripsit. Postquam haec scripseram, literas ab eo accepi.[14] Nihil accipio ex castris ad Philippiburgum.

7038. 1644 september 10. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Hoe de complaincte[2] zal zijn afgeloopen, zal i'ck bij uwe Ed. goede gelegentheit garen verstaen. 't Is zeecker dat bij de Vereenigde Nederlanden grootelijcx is verzuimt in het waernemen van de goede occasie, door de Swedische oorloge geboren, om haere oude vrijheit in de Zond weder te becomen.[3] Dewijl den coning van Denemarcken niet en is gebleven binnen de termen van het laetste verbont met de Vereenigde Nederlanden gemaect,[4] zoo connen de Nederlanden oock pretenderen haer te mogen stellen op den oude voet,[5] waertoe Zwede haer zal helpen zoo zij willen.

De opinie van Hollant aengaende 't volck van de landgravinne accordeert met de opinie van Swede ende Vrancrijck. Men moet met alle manieren die princesse, die alleene aen onze zijde resteert van alle de Duitsche princen, houden in affectie ende in macht om wel te doen.[6] Ick wil mede geloven dat mijnheer den prins van Orangie met-

14 De brief van Dirk de Groot is niet overgeleverd; vermoedelijk ontving Grotius een brief die zijn zoon had opgesteld in de dagen dat de Frans-Weimarsen hun kwartieren hadden opgeslagen in Altenheim, ten zuidoosten van Straatsburg (17 en 18 augustus). Mogelijk kreeg Grotius enkele uren later de brief aangereikt die zijn zoon in het ‘camp devant Philipsburg’ had geschreven (nos. 7030 en 7041).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. Diederichs, 30 B no. 29. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 7039.

2 De ‘complaincte’ zal betrekking hebben op een klacht die de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona bij de Staten van Holland had ingediend naar aanleiding van de afwikkeling van het protest dat hij had aangetekend tegen het ‘mandement van sauvegarde’ dat het Hof van Holland aan de weduwe van ‘Seger Maes’ had verleend; zie nos. 6921 en 6938; *Aitzema* (f^{o}) II, p. 1014-1018, en *Res. SH*, dd. 14, 23/24 en 29/30 september 1644.

3 De brieven, waarin de Staatse ambassadeurs dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en de Friese raadsheer Joachim Andreae verslag uitbrachten van hun ontvangst in Denemarken, sterkten Grotius in de overtuiging dat de Deense arrogantie alleen was te bedwingen wanneer de Staten-Generaal alsnog de verplichtingen aangingen die het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640 hen had opgelegd.

4 Koning Christiaan IV van Denemarken had zich niet gehouden aan de Sonttoltarieven zoals vastgelegd in het accoord dat hij op 23 september 1641 te Glückstadt met de Staten-Generaal was overeengekomen.

5 Eén rosenobel was het tarief vastgelegd in het erftractaat van Spiers van 1544 (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 14-15, p. 30 en p. 221).

6 Met memoranda hadden vertegenwoordigers van de Franse en Zweedse kroon steeds geprobeerd de Staten-Generaal te overtuigen van de noodzaak om een regeling te treffen in

tertijd ende verlies van veel geld ende volck meester zal werden van het Zas van Gent,[7] doch twijffele off het effect zulcx zal zijn als gehoopt is geweest. Wij moeten zien van wat operatie zal zijn die afsnijding die nu bij de vijant werdt aengevangen.[8] Zoo de zaecken in Brasyl niet beter en gaen als voordeze, zullen de bewinthebbers met het wederroepen van graef Maurits weinigh eer behaelen.[9]

Van Laers opinie,[10] dewelcke schijnt dezelve te zijn met de cameronisten[11] alhier, impliceert evidente contradictie. Want zoo die particuliere genade niet noodigh en is, zoo connen eenige zaligh werden die niet uitvercoren en zijn. Zoo die noodigh is, zoo is die generale die men genoechzaem noemt, niet genoechzaem.

10 Septembris[12] 1644.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 10 Septemb. 1644 uyt Paris.

7039. 1644 september 10. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

het conflict van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel met graaf Ulrich II van Oostfriesland over de legering van de 11 Staatse compagnieën. Langzaam raakten de Hoog Mogenden doordrongen van de ernst van de situatie. Eind oktober werkten zij mee aan een troepenreductie (L. van Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch*. 14(1964), p. 254-257).

7 Op 5 september nam Frederik Hendrik de capitulatie van Sas van Gent in ontvangst (*Het Staatsche leger* IV, p. 141).

8 De Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo had het plan opgevat om in de polders bij Axel een nieuw kanaal naar Gent te graven (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 40).

9 Johan Maurits, graaf van Nassau-Siegen, was in 1636 op voorstel van Frederik Hendrik door de Westindische Compagnie benoemd tot gouverneur van Brazilië. Zijn krachtig, maar kostbaar beleid wekte op den duur de ergernis van de bewindhebbers op. In september 1643 ontving de graaf brieven waarin hij naar het vaderland werd ontboden. Hij stelde zijn vertrek tot mei 1644 uit. Eind juli arriveerde hij in Den Haag. Op 10 augustus ontving Johan Maurits het verzoek om verslag uit te brengen van de 'constitutie der saaken de Compagnie van Westindiën concerneerende'. De graaf zag af van een mondelinge toelichting. In de derde week van september bood hij de Staten-Generaal en de Staten van Holland zijn rapport aan. Geldgebrek was de hoofdoorzaak van de problemen in deze kolonie (Boxer, *The Dutch in Brazil*, p. 156-158, en *Res. SH*, dd. 21 september 1644).

10 Misschien had Nicolaes van Reigersberch een preek beluisterd van Daniel van Laren (1585-na 1651). De predikant, die jarenlang de gemeente in Vlissingen had gediend, was in 1622-1623 met de Classis van Walcheren in conflict gekomen over zijn onorthodoxe opvattingen aangaande de opstanding der Martelaren. In 1625 vestigde hij zich als predikant te Arnhem. Zijn laatste publikatie betrof een onderwerp dat de interesse van Grotius kon opwekken: *Lareni in Apocalypsin notationes prooemiales. Quibus accessit Discursus de continuatione Romani Imperii, tum ex Daniele, tum ex Apocalypsi*, Arnhem 1642 (*Biogr. Woordenboek van protestantsche godgeleerden in Nederland* V, p. 581-586).

11 De Schotse theoloog John Camero[n] (ca. 1579-1625), hoogleraar aan de protestantse academie van Saumur, 1618-1623, vervolgens te Montauban. Leerlingen bezorgden in 1642 een uitgave van zijn *Opera partim ab auctore ipso edita, partim post eius obitum vulgata, partim nusquam hactenus publicata*. In 1629 liet Grotius al blijken dat hij de gevoelens van de Schotse theoloog en diens volgelingen over genade en predestinatie niet deelde; zie no. 1363 (dl. IV), en R.J.M. van de Schoor, *De irenische theologie van Théophile Brachet de La Milletière*, p. 53-108, in het bijzonder p. 93-100.

12 De dagtekening '17 Septembris' veranderd in '10 Septembris'.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. Diederichs, 30 B no. 28. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 7038.

De coninginne-regente staet op haer vertreck nae Fontainebleau. De questie om gelt te vinden is soo geaccommodeert[2] dat de coninginne eenigen uit de raide van

2 Op donderdag, 1 september, hadden Gaston van Orléans en Henri II de Bourbon, prins van Condé, in de 'Grand'Chambre' van het Parlement van Parijs een edict laten

staet, reeckenmeesters ende die van de cour des aides zal deputeren ende het parlement van

Parijs twaelff uit haer gezelschap,[3] om twintich millioenen in deze stad te vinden door een taxe op de rijckste, maer inzonderheit op degheenen die in dertich jaeren herrewaerts partizaenen[4] zijn geweest ofte door de administratie van de finantiën haerzelve hebben treffelijck verrijckt, uitgenomen die tegenwoordigh in dienst zijn. Mijnheer den hertogh van Orleans favorizeert hier in het parlement ende spreect bijwijlen van den hertogh van Beaufort off uit te laeten, off door justitie zijne zaeck te doen oordeelen.[5] Den abt de La Rivière verlaet mede niet zijn hoop om in den raed van regiering te comen ende oock cardinael te werden.[6] De coninginne van Engelant is ziecker zedert dat een apostema is gebersten onder haere Majesteits rechterborst. Off de Bourbonsche wateren haer goed zullen doen, werdt getwijffelt.[7]

De zaecken van Vrancrijck aen den Rijncant zijn gesuccedeert buiten alle apparentie. Want het fort bij Philipsburg op den Rijn is terstont verlaeten bij faute van volck ende Philipsburg zelve werdt geapprocheert ende beschoten met achtendetwintich stucken, zoodat niet vremd en is dat den gouverneur van Philipsburg heeft geschreven aen den churfurst van Mentz dat hij 't niet en can houden zonder ontzet van buiten.[8] Den hertogh van Anguien ende den vicomte de Turaine werden gezegt daer ende daerontrent te hebben vierendetwintichduizent man, waerenboven de heer Arnaut haer brengt

3 De inschikkelijkheid van de koningin-regentesse ten aanzien van het Parlement werd door sommigen bekritiseerd: ‘Tout le monde blasmoit la déférence que l'on avoit pour le Parlement, ayant souffert qu'il n'y eust pas de commissaires du Conseil et que cela fust mis dans l'arrest. L'on s'estonnoit encore que la reyne voulust aller à Fontaine-bleau pendant toutes ces affaires, dont l'on tenoit l'exécution impossible’ (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 215).

4 ‘Partisan’, belastingpachter.

5 In september 1643 had de hertog van Orléans zijn steun aan de factie van de ‘Importants’ opgezegd; vgl. no. 6405 (dl. XIV). De beschermende hand die hij de hertog van Vendôme en diens in de kerkers van Vincennes vastgehouden zoon François de Vendôme, hertog van Beaufort, thans wilde bieden, trok hij snel weer terug (G. Dethan, *Gaston d'Orléans*, p. 355-356).

6 Gaston van Orléans bepleitte de verheffing van zijn politieke leidsman Louis Barbier, abt van La Rivière, tot kardinaal en lid van de ‘Conseil d'Etat’; zie no. 6999, en G. Dethan, *Gaston d'Orléans*, p. 343-346.

7 Koningin Henriëtte Maria van Engeland kreeg op weg naar Bourbon-Lancy (kuuroord ten oosten van Moulins) ook nog last van een oogontsteking. De wateren schonken haar volledig herstel (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 134, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 84-85).

8 Kolonel Caspar Baumberger, gouverneur van Philippsburg, ontving geen assistentie van de keurvorst-aartsbisschop van Mainz. Sneller dan verwacht sloeg aartsbisschop Anselm Kasimir Wambold von Umstadt op de vlucht voor de legers van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, en Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne (*Urk. u. Act.* I, p. 858-859). Noodgedwongen moest de keizerlijke kolonel op 9 september met de Fransen in onderhandeling treden over een vrije uittocht voor zijn garnizoenssoldaten uit Philippsburg (*Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 30; *Lettres de Turenne*, p. 406, en Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 374-380).

tweeduizentvijfhondert te voet, zeshondert te paerd,[9] ende Magalotti niet veel minder.[10] De Beyersche zijn bij Hailbrun achtduizent van de reste van den slagh, waervan den baron de Waert zegt noit heeter gezien te hebben, ende Mercy bedanckt is dat hij deze reste ende een deel van het geschut hadde gesalveert. Daerbij comen vierduizent onder Hazfeld[11] ende Montecuculi,[12] ende werden verwacht eenige uit Behmen, die anders den churfurst van Saxe zoude zijn gegaen te hulpe. 't Gebreck van volck aen de Beyersche moet groot zijn, dewijl niet alleen het voorzeide fort aen den Rijn, maer oock alle de plaetzen van den Pals zijn ontbloot, uitgenomen van Heidelberg daer weinigh volcx is ende Franckendael, wiens gouverneur Rebolledo te Francford heeft verzocht te lichten driehondert man, 'twelck is geëxcuseert.[13] Overzulcx nemen de Fransoisen plaets voor plaets,[14] als bij exempel Pfortsheim, Etclinghem, Brette, Dourlach, stadt ende castelen van Baden, Kupenhern, Broussel, Visloc, Lichtenhaut, oock de stadt van Germeshem, hoopende haest oock het casteel te vermeesteren. Die voor Hohentwiel waeren[15] hebben haer zoo gehaest in de vlucht dat zij vivres, amunitie, crijgstuigh ende drie stucken geschuts ten beste hebben gegeven. De stadt Spier, daer 't camergericht is van het gant-

9 Isaac Arnauld de Corbeville zou zich belasten met het overbrengen van versterkingen naar het leger van de hertog van Enghien (*Lettres Mazarin* II, p. 15, p. 40-41, p. 44-45 en p. 48).

Op 1 september schreef de hertog echter aan kardinaal Jules Mazarin: 'J'espère que Mr Arnault nous amènera bientost un secours; je ne sçay pourtent encor au vray le lieu où il peut estre' (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 369-370 en p. 618).

10 Omdat luitenant-generaal Josias Rantzau, heer te Bothkamp, onderbevelhebber in het leger van de 'generalissimus' Gaston van Orléans, zich niet beschikbaar wilde stellen voor een nieuwe campagne, mocht Pierre de Magalotti het bevel behouden over het legercorps dat in Metz was verzameld voor de strijd aan de grenzen van Champagne. Kort na aankomst aan de Saar (eind augustus) ontving hij uit Parijs het bericht dat hertog Karel IV van Lotharingen zich weer wilde verenigen met de manschappen van de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck. Zijn aanwezigheid ter plaatse bleef dringend gewenst (*Lettres Mazarin* II, p. 48 en p. 52-53, en *Doc. Boh.* VII, p. 136-137 no. 397).

11 De Zwabisch-Beierse bevelhebbers François de Mercy en Johan van Werth hadden de slagvelden ten zuiden en ten oosten van Freiburg im Breisgau verlaten en hun manschappen langs de Neckar gevoerd. Op 6 september ontvingen zij in Neckarsulm (ten noorden van Heilbronn) versterking van 2700 soldaten uit de regimenten van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 148).

12 Luitenant-veldmaarschalk Raimondo Montecuccoli (1609-1680), hertog van Melfi, had in de oorlog om het hertogdom van Castro de hertog van Modena gediend. Na de vrede van Ferrara trad hij weer in keizerlijke dienst. Eind juni 1644 kreeg hij de taak toebedeeld om steun te verlenen aan de campagne van keurvorst Johann Georg I van Saksen, maar deze opdracht werd ingetrokken na de zware verliezen die de Zwabisch-Beiersen in de strijd om het behoud van de stad Freiburg im Breisgau hadden geleden (*ADB* XXII, p. 183-189, en *Doc. Boh.* VII, p. 132 no. 379, p. 133 no. 383 en p. 135 no. 391).

13 De Spaanse gouverneur Bernardino, graaf van Rebolledo, hield in Frankenthal een garnizoen van 7 à 800 soldaten. Zijn verzoek om nieuwe lichtingen werd niet gehonoreerd; vgl. Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 382.

14 Twee Franse cavaleriecorpsen rukten langs de Rijn op. Het eerste corps onder bevel van de 'Weimarse' generaal-majoor Georg Christoph von Taupadell (Taubadel) veroverde Pforzheim, Ettlingen, Bretten, Durlach (ten zuidoosten van Karlsruhe); het corps van Rheinhold von Rosen volgde een route langs Baden-Baden, Kuppenheim (nabij Rastatt), Bruchsal en Wiesloch. Het kasteel van Lichtenau (ten zuiden van Stollhofen) werd bedwongen door Philippe de Clérambault (1606-1665), graaf van Palluau (*Gazette 1644*, no. 107, dd. 7 september 1644: 'La prise de douze places en Alemagne, avec le siége de Philipsbourg').

15 De vesting Hohentwiel was verlost van een Zwabisch-Beierse blokkade (*Gazette 1644*, no. 102, dd. 27 augustus 1644).

sche Rijck, heeft driehondert Fransoisen ingenomen[16] ende de schoone Cantecroi, niet dervende haer langer ve[r]trouwen binnen Worms,[17] heeft haer begeven binnen Francfort. Men gelooft oock dat den churfurst van Mentz zijne stad zal quiteren ende de wacht aen de domheeren bevelen.[18]

In Vlaenderen gaet men voort met de drie forten bij Watten,[19] ende dat van Hennin, voordezen genomen bij de Fransoisen, dient zeer om de passage van Grevelingen nae dat leger, 'twelck bestaet in twaelffduizent man, zeecker te maecken. Piccolomini werdt gezegt te blijven bij Mardyck.[20] Van de Lorrainsche trouppes werdt gemeent[21] dat zij gaen nae den Rijn op 't verzoeck van den Beiervorst.

De vloot van den marescal de Breszé heeft becomen het hoofd van de haven van Tarragona ende belet den inganck ende uitganck door galeien ende andere schepen.[22] Den marescal de La Motte-Odincourt attaqueert twee bolwercken van dezelve stadt, ondermijnt de muiren ende verwacht meer volcx om een generael assaut daerop te doen. 't Volck van prince Thomas, bij vijftienduizent man, is ten deele voor Santya, ten deele in 't Novarees.[23] Den gouverneur van Milan hout zich noch binnen de muiren; heeft minder volck maer oude soldaten ende heeft een colonel[24] nae Duitschlant gezonden met gelt om lichting te doen.

16 Germersheim (ten zuiden van Philippsburg, aan de linkeroever van de Rijn) viel op 26 augustus in handen van het legercorps van de Franse luitenant-generaal Charles, markies van Aumont. Twee dagen later stonden de Fransen voor de poorten van Spiers. Op verzoek van het 'Reichskammergericht' gaf de markies de inwoners van de stad 24 uur bedenktijd. Nog diezelfde avond vluchtte de Lotharingse gouverneur de stad uit (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 380-382, en *Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 29-30).

17 Béatrice de Cusance, prinses van Cantecroix, wachtte in Worms op de terugkeer van haar 'echtgenoot' hertog Karel IV van Lotharingen. Haar verblijf in de hertogelijke residentie werd echter verstoord door de aankondiging dat de Franse legers in aantocht waren. Bijtijds vluchtte zij naar Frankfort (*Gazette 1644*, no. 109, dd. 10 september 1644, en *Urk. u. Act.* I, p. 858-859).

18 Het domkapittel van Mainz volgde de keurvorst-aartsbisschop niet; *supra*, n. 8. Op 17 september schonk de deken van de kathedrale kerk de sleutels van de stad aan de hertog van Enghien (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 383-387, en *Lettres de Turenne*, p. 407).

19 De regering in Parijs stelde 200000 ponden ter beschikking voor de constructie van de vesting Watten aan de Aa tot een koninklijk fort met vijf (of zes) bastions. De forten Hennuin, Rebus, Bater en 'le fort Rouge' kregen nieuwe garnizoenen (*Lettres Mazarin* II, p. 46-48 en p. 61, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 65).

20 De Zuidnederlandse 'gouverneur des armes' Ottavio Piccolomini had voor de verdediging van het fort van Mardyck nog maar 2000 infanteristen en 2000 ruiters tot zijn beschikking (*Lettres Mazarin* II, p. 62).

21 Hertog Karel IV van Lotharingen bevond zich in Picardië toen hem ter ore kwam dat de Franse legers naar Spiers en Worms marcheerden. Op 30 augustus liet hij zijn kwartieren in Cassel (Mont-Cassel) in de steek (*Lettres Mazarin* II, p. 56-57 en p. 59, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 75 en p. 80).

22 De Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, had op 8 augustus de belegering van Tarragona ingezet. Een eskader van de vloot van admiraal Jean-Armand de Maillé, markies van Brezé, hertog van Fronsac, opende het vuur op het havenfront (el muelle) (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 261, en *Gazette 1644*, no. 108, 'extraordinaire du IX septembre 1644': 'La prise du mole ou port de Taragone en Catalogne, par l'armée du roy, commandée par le mareschal de La Mothe').

23 Prins Tommaso Francesco van Savoye belegerde de stad Santhià (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 108). Achtergebleven eenheden van het Frans-Savoyaardse leger hielden ten oosten en ten zuiden van Novara nog stand bij het fort van Breme en het kanaal Naviglio Grande.

24 De Milanese gouverneur Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, verdedigde zijn posities. Zonder nieuwe lichtingen uit Duitsland durfde hij zijn uitgeputte manschappen niet in het veld te brengen tegen de Frans-Savoyaardse troepen.

De coninginne-regente gaet nae Fontainebleau, een plaetze die zeer gezont is in den herfst.[25] Ick wenschte de wateren van Bourbon mede gezondtheit conden brengen aen de coninginne van Engelant, aen dewelcke een aposteume is gebersten onder de rechte borst. De questie[26] om twintich millioenen te vinden binnen Parijs is nae lange dispute ende niet zonder interventie van de autoriteit van den hertogh van Orleans daertoe gebracht dat de coninginne eenige uit den raid van staet, reeckenmeesters ende uit de cour des aides zal deputeren, waerbij het parlement van Parijs zal vougen twaelff uit haer collegie om een zettinge te doen op de rijcken van deze stadt ende inzonderheit op deghenen die zedert dertich jaeren de finantiën tot haer proffijt hebben geadministreert ofte partizanen geweest, met een wijze exceptie dat daeronder niet begrepen en zullen zijn die nu in dienst zijn.

Den hertogh van Orleans[27] spreect oock van den hertogh van Beaufort vrij te laeten off zijne zaeck te stellen aen rechters. Den abt de La Rivière hoopt noch cardinael te werden ende in den raed van regiering te comen, maer vind groote oppositie.

Te Rome, alsoo daer groote desordre was,[28] meest veroorzaect door de twee partiën van de Colonnesen ende Ursijns,[29] die met groote trouppes gewapent gingen door Rome, is zeer breede macht gegeven aen den prefect om zich te stercken tot rust van alle personen, ende den hertogh van Bouillon is met eenigh volck ontrent Urbin.[30] De cardinaelen zijn in 't conclave geraect ende in 't laetste billetteren heeft Fiorenzola[31] gehadt drieëndetwintich stemmen om paus te zijn. Den cardinael Mazarini, ende overzulcx oock Vranckrijck ende den cardinael Antonio als protecteur van Vrancrijck met een pensioen van dertichduizent gulden jaerlijcx,[32] zijn voor Sacchetti,[33] die oorzaeck is geweest van de fortune van den cardinael Mazarini.

Den coning van Engelant ende den grave van Essex werden gezegt zeer naebij malcander te zijn,[34] ende haere legers gebreck te hebben van vivres, uitgenomen dat Essex

25 Grotius herhaalt hier het Parijse nieuws van deze week (*supra*, n. 2-7). Op 9 september vertrok het hof naar Fontainebleau (*Gazette 1644*, no. 110, dd. 10 september 1644).

26 De passage ‘De questie om twintich millioenen ... vind groote oppositie’ is doorgestreept.

27 Ook de hertog van Orléans ontvluchtte de drukte van de Franse hoofdstad. Hij nam weldra zijn intrek in het kasteel van Blois (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 217).

28 De keizerlijke ambassadeur Federico, hertog van Savelli, kalmeerde de gemoederen in Rome. Op 9 augustus kon het conclave een aanvang nemen (*Gazette 1644*, no. 106, dd. 3 september 1644).

29 Kardinaal Virginio Orsini moest wegens ziekte verstek laten gaan op de opening van het conclave. Voor de pro-Spaanse kardinaal Girolamo Colonna was dit misschien een reden om zijn aanhangers in Rome op te stoken tot een demonstratie voor het paleis van de Orsini's; vgl. de *Gazette 1644*, no. 114, dd. 17 september 1644, en Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 272-273.

30 Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, generaal van het pauselijke leger, wachtte in Urbino op de uitkomst van het conclave (*Gazette 1644*, no. 114, dd. 17 september 1644, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 50 en p. 76).

31 Kardinaal Vincenzo Maculano di Fiorenzuola († 1667) van de orde der Dominicanen had gerekend op de steun van zijn Italiaanse collega's; zie no. 6999, en Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 16 en p. 20-22.

32 Kardinaal Antonio Barberini ontving voor zijn waardigheid van beschermheer van Frankrijk een jaargeld van 18000 schilden (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 144).

33 De steun van de ‘Barberini’ mocht de Franse partij op het conclave niet baten. Kardinaal Giulio Sacchetti verwierf op de stemming van 30 augustus slechts het vertrouwen van 12 kardinalen (Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 16-20).

34 Het Parlementsleger van Robert Devereux, graaf van Essex, was door de koninklijke troepen naar de zuidkust van Cornwall gedreven. De bevoorrading vanuit zee werd bemoeilijkt door

iet ontfangt ter zee; voorts dat Manchester had becomen Shafhield in Nottingamshire,[35] Lesle een fort bij Neucastel,[36] anderen, mede parlamentarissen, Staley in Darbyshire ende Bolsovire, Wingfield noch belegert blijvende.[37] Die van het parlement meenen den churfurst Paltzgraef treffelijck in te haelen ende te logeren zoo men zegt te Withal.[38] Daerentuschen hebben zij in de voorslagen bij haer gedaen tot de vrede van de drie rijcken expresselijck princen Robert ende Mauris buitengesloten.[39]

Den viceroy van Naples heeft veel crijgsvolck gelegt in Abruzzo[40] ende die van Genua tien galeien in zee gezonden, waervan de oorzaecken niet wel bekent en zijn. De Turcsche vloot was te Valona, Raguzza ende daerontrent.[41]

Ick heb hier voorgeslagen dat Vrancrijck van de plaetsen die zij door haere wapenen becomen in den Pals, de bewaering behoort te houden, maer de justitie aldaer te doen administreren op den naem van mijnheer den churfurst; dat ick weet dat zulcx in Swede [aengenaem] zal zijn ende goed doen in Duitschlant.[42]

10 Septembris 1644.

De coninginne-regente is alrede vertrocken nae Fontainebleau. Men gelooft dat mijnheer den prince gaet nae Bourges;[43] dat Vaubacourt gaet niet nae Lorraine,

de opmars van soldaten van koning Karel I. Op 14/24 augustus bezetten zij Polruan, ten oosten van Fowey (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 129-133).

35 De parlementsgezinde bevelhebber Edward Montague, graaf van Manchester, zou actie ondernemen tegen de steunpunten van prins Rupert (Robert) van de Palts in Derbyshire, Lancashire en Cheshire. Onderweg vingen zijn eenheden de belegering aan van Welbeck House (ten zuiden van Worksop in Nottinghamshire) en van het kasteel van Sheffield. De koninklijke garnizoenssoldaten verlieten het kasteel in de derde week van augustus (*CSP Dom. 1644*, p. 423 en p. 431).

36 Het Schotse expeditieleger van Alexander Leslie, graaf van Leven, verscherpte de omsingeling van Newcastle. De stad capituleerde op 19/29 oktober 1644.

37 De soldaten van de graaf van Manchester (*supra*, n. 35) zetten hun overwinningstocht voort. Na de verovering van Sheffield Castle bedwongen zij Bolsover Castle en Staveley (Stayley) House in Derbyshire. Wingfield Manor kwam pas op 21/31 augustus in hun bezit.

38 Prins Karl Ludwig van de Palts bereikte op 8 september de haven van Gravesend. Op de 10de september betrok hij in het paleis van Whitehall het appartement dat het Parlement hem ter beschikking had gesteld (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 130-143, en *The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 289).

39 De definitieve redactie van de vredesvoorstellen kwam in november 1644 gereed: ‘The humble desires and propositions for a safe and well-grounded peace, agreed upon by the mutual advice and consent of the Parliaments of both Kingdoms, united by Solemn League and Covenant, to be presented to his majesty’. Bovenaan de lijst van personen die niet in het generaal pardon begrepen mochten worden (art. XIV), stonden de namen van de prinsen Rupert (Robert) en Moritz (Maurits) van de Palts (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 299-308).

40 Ramiro Núñez de Guzmán, hertog van Medina de Las Torres, Spaans onderkoning in Napels, schrok niet terug van enig machtsvertoon voor de muren van Rome.

41 De Turkse vloot had zijn plundertochten verplaatst van Calabrië en Sicilië naar de kust tussen Dubrovnik (Ragusa) en Vlorë (Valona).

42 De Zweedse ambassadeur adviseerde de woordvoerders van het huis van de Palts in Parijs. In het licht van de recente successen van de Franse legers achtte hij de tijd rijp voor een nieuw pleidooi ten gunste van prins Karl Ludwig van de Palts. De staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, zou de opmerkingen van Grotius veertien dagen later verwerken in een schrijven aan de Franse gevolmachtigden in Munster: ‘Le Prince Palatin, ayant sceu comme tout son pays à la réserve de Frankendal [Frankenthal] et d'Oppenein [Oppenheim] estoit dans la subjection de cette Couronne, a envoyé demander qu'il y restablist ses officiers et que la justice y fust administrée en son nom’ (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 529).

43 Henri II de Bourbon, prins van Condé, bracht in de loop van de volgende week een bezoek aan Bourges (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 619-620).

gelijck voordeze was gemeent, maer nae Catelagne,[44] ende Magalotti niet nae den hertogh van

44 Nicolas de Nettancourt d'Haussonville, graaf van Vaubecourt (no. 7027, n. 13), werd

Anguien, maer om zich tegen Beck te stellen; dat den hertogh van Elboeuf ende den marescal Gassion dieper gaen in Vlaendren.[45] Veele werden vanhier verre wechgezonden uit vreze van factie. Tweeduizent die gedient hebben aen de Republique van Venetië, presenteren haeren dienst aen den vorst van Beieren, maer willen veel bedingen.[46] Den coning van Spaignie is van Lerida wedergecomen te Saragosse.[47] 't Belegh van Philipsburg is tot aen de gracht gecomen.[48] De Beierschen hebben goede ruiterie, voetvolck niet boven drieduizent.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raed in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 10 Sept. 1644 uyt Paris.

7040. 1644 september 10. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Regina regens se adhuc parat profectioni ad Fontem Bellaqueum.[2] Pecuniae controversia ita composita est, ut regina quosdam sit delegatura ex consilio status, ex rationalibus et aliis, his duodecim alios additurum sit parlamentum de suo corpore, qui in urbis huius divites, maxime vero eos qui a triginta annis aut ex quaesturis aut ex redemtionibus publicorum rem fecere, describant quantum ad huius temporis necessitates collaturi sint: unde sperantur viginti ferme milliones. Valde hanc rem promovit dux Aurelianensis, reiectis aliis commentis plebem nimis oneraturis. Idem dux pergit poscere iura vetera vicariorum regni,[3] et ut Bellifortius aut liber emittatur aut iudicetur. Et abbas Riverius admitti in consilium regiminis et cardinalis fieri sperat, contra nitentibus aliis. Reginae Angliae vomica se aperuit sub mamillam dexteram. Creditur non abesse a certo periculo. Est etiam nunc ad aquas Borbonias.

Apud Wattam in Flandria pergitur in struendis castellis tribus, missa in id pecunia ad quadringenta francorum millia. Milites ibi sunt ad millia XX latiusque sedes capiunt ob penuriam pabuli. Vult eos impedire Piccolominaeus, ad Mardychium se tenens. Lotharingici milites ibine mansuri sint, an ad superna Rheni vocante Bavaro redituri, incer-

45 Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf, en maarschalk Jean, graaf van Gassion, die bij toerbeurt het bevel voerden over de legers in Picardië, kregen uit Parijs de aansporing om nog enige acties te ondernemen in vijandelijk gebied. De voorkeur van kardinaal Jules Mazarin ging uit naar een aanslag op Mont-Cassel (*Lettres Mazarin* II, p. 61-62).

46 Volgens de *Gazette 1644*, no. 109, dd. 10 september 1644, hadden enkele kolonels uit het leger van Venetië hun diensten aangeboden aan hertog Maximiliaan I van Beieren.

47 Koning Philips IV van Spanje had zijn verblijf in Lérida op 23 augustus afgesloten (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 259).

48 *Supra*, n. 8.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 211; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 471 no. 550. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 330. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7041).

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 10 september 1644 (no. 7039).

3 Gaston van Orléans had in de discussie over de ‘baton’ van zijn gardekapitein (no. 7028) zijn hoge waardigheid van ‘lieutenant général du Royaume’ verdedigd. Alleen de koning wilde hij als zijn meerdere erkennen (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 211-212).

tum est. Beckius cum in Flandriam iret, aliis iussis apud Namurcum retentus est. Castellum apud Philippiburgum amni imminens ad Gallorum adventum a defensoribus derelictum est, pari de causa qua nuper castellum Philippi ad Gravelingam, militum paucitate. Ipsum Philippiburgum nunc obliquis accessibus petitur verberaturque praeterea machinis viginti et octo, molis circum exustis, abducto amne, ponte Gallorum mobili posito ad Germershemum. Sunt in Philippiburgo pedites quingenti, equites sexaginta, agricolae, qui eo se receperunt, ferme quingenti. Galli ad XXIV sunt millia; adiunget eis bis mille et quingentos pedites, equites sexcentos Magalottus, totidem alios Arnaldus. Bavarici ad Hailbrunam sunt. Restant eis a clade octo millia, accessere quatuor millia ab Hazfeldio et Montecuculo, et exspectantur copiae aliae, quae ad Saxonem e Bohemia iturae fuerant. Non obstant haec, quominus Galli brevi sperent se potituros Philippiburgo. Bavarus a subditis suis ter mille equos accepit, promisso pretio, ut eos quibus equi periere, in equos reponat. Johannes Waertius dicit nunquam se vidisse calidius certamen illo apud Friburgum.[4] Merciaco gratiae actae sunt, quod partem bonam exercitus machinarumque servasset. Friburgi obsidium ideo dilatum est, quod et pabula ibi defecissent et ob multitudinem cadaverum haustus caeli esset impurus.[5] Spira trecentos Gallos praesidio recepit. Cantecroia Wormatiae minus tutam se putans Francofurtum venit. Ab Hohentvila ita discessere hostes, ut commeatum omnem, tres belli machinas et alia belli instrumenta dereliquerint. Capta a Tubadelio Forsenium, Ethlingemium, Bretta, Durlacum; a Rosa Bada, Cupenhemum, Brou[c]sellum, Vislochium. Daumontius oppido Germershemio capto arci imminet; oppido arcique Lichtenhausae comes Palluavus. Cessere eis et alia loca Palatinatus Inferioris ad utramque Rheni ripam et interceptae eius qui Philippiburgo praeest, ad electorem Magontiacensem literae, quibus ostendit, nisi hostis vi pellatur, se diu sustinere non posse. Praesidia sua ferme ex omnibus Palatinatus locis abduxit Bavarus praeter Heidelberga et Francodalia; et hoc ipsum oppidum cum eo quem habet milite negat defendere se posse Robolledus. Missi qui a Francofurto militem peterent, sed frustra.[6] Elector Magontiacensis creditur abiturus Magontiaco relictis ibi canonicis suis. Austriacorum ministri[7] acriter poscunt strictiorem ordinum Germaniae inter se coniunctionem contra vim tantam externam.

Manent rumores de regis Hispaniae morbo.[8] Molem portui Taragonae imminentem cepit et fauces portus obtinet classis Bressaei; duo urbis propugnacula oppugnat Motta Odincurtius speratque subterraneis operibus disiecturum se muros, et ubi plus militis acceperit, vi irrupturum in urbem. Sunt iam Romae in conclavi cardinales. In proxime collectis suffragiis XX et tria fuere pro Florenzola. Sacchettae, amico suo

4 De Zwabisch-Beierse cavalerist Johan van Werth noemde de veldslagen die hij op 3, 5 en 10 augustus met de legers van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, en Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, had geleverd, 'ein mörderisches Treffen'. 1500 paarden had hij op het slagveld ten zuiden en ten oosten van Freiburg im Breisgau moeten achterlaten (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 146-147).

5 Het publiek vroeg zich af waarom de Franse legers hun overwinning bij Freiburg im Breisgau niet hadden afgerond met de herovering van de stad.

6 Matthaeus Wesenbeck, Brandenburgs gezant op de 'Deputationstag' te Frankfort, beschreef de sombere stemming onder de afgevaardigden aldus: 'Es scheinet fast, ob hätte man gar keine Absehen oder Gedanken mehr uf die Generaltractaten, sondern vielmehr, wie nur ein jedweder sich bei andringender Gefahr salviren möchte' (*Urk. u. Act.* I, p. 857-859).

7 De keizerlijke commissarissen te Frankfort, graaf Ernst von Öttingen-Wallerstein en dr. Johann Christoph Metzger, bleven onverschrokken ijveren voor de voortzetting van de 'Deputationstag' (*Urk. u. Act.* I, p. 859-860).

8 Zie no. 7027, n. 22. Koning Philips IV van Spanje maakte op 7 augustus zijn plechtige entree in Lérida. Hij hield zijn verblijf in de stad tot de 23ste augustus aan (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 259).

veteri, favet hic Mazarinus. Cardinalis Antonius Gallicarum rerum protector magno cum honorario declaratus. Duci Savellio legationem pro se mandavit rex Hispaniae.[9] Columnae et

9 De keizerlijke ambassadeur Federico, hertog van Savelli, kreeg in Rome een Spaans ambtgenoot aan zijn zijde. Kort voor de aanvang van het conclave verscheen de voor-

Ursini cum magno comitatu armati inter se minantur. Praefecto urbis securitas urbis commendata maxima cum potestate. Dux Bulionius ad Urbinum est. Principum Sabaudorum copiae apud Santiam sunt et in agro Novariensi. Praefectus Mediolanensis pauciores habet milites, sed veteres, et ad legendos alios misit tribunum Menserum cum pecuniis.[10] Nescitur, qua de causa in Brutiis[11] militem posuerit praefectus regni Neapolitani et Genuenses decem navium longarum classem in mare deduxerint. Turcica classis ad oram est Illyrici.

Mitto id, quod rex Britanniarum edidit,[12] quo profitetur servaturum se religionem, regimen ecclesiae, liturgiam ita ut sub Eduardo, Elizabeta, Jacobo parlamentariis legibus stabilita fuere. Puritanorum commenta chimaericam reformationem appellat. Elector Palatinus Londinii accipietur magna cum pompa a parlamentariis. Propinqui sunt inter se in Cornubia exercitus regis et Essexii; paria utrisque alimenta, nisi quod mari aliquid accipit Essexius. Dedita Mancestrio arx Sheshieldia in Nottingamia, aliis parlamentariis ducibus Staleia in Darbissia, item Bolsoviria. Wingfeldum manebat obsessum. Leslaeus castellum terrenum ad urbem Novi Castelli ceperat. Princeps Robertus ad Chesiram haerebat.

Civitas Argentoratensis duci Anguiano dedit ducenta millia francorum,[13] bis tantum ad eum misit princeps Condaeus.[14] Haec sunt quae hic intelliguntur. Nos de Torstensonio laeta exspectamus, quem omni Jutia Holsatiaque derelicta in penetralia Germaniae ire rumor hic fuit, sed mihi non creditus.[15]

Deus, excellentissime et illustrissime domine, det Sublimitati tuae omnibusque consiliis eius successus optimos,

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, XXXI Augusti/X Septembris 1644.

Regina iam hinc abiit ad Fontem Bellaqueum. Princeps Condaeus in provinciam Bituricensem putatur iturus, Vaubecurtius non in Lotharingiam ut fama erat iturus, sed in Catalaniam, et Magallottus non ad ducem Anguianum, sed ut se opponat Beckio. Elbovius et Gassio in penitiora Flandriae tendere. Relegantur hinc multi, factionum suspecti. Parlamentarii Angli in conditionibus pacis, quas offerunt, exclusos volunt principes Robertum et Mauritium. Ex iis qui Venetis militarunt, bis mille Bavaro

10 Waarschijnlijk deed de Milanese gouverneur Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, een beroep op kolonel Antonio Mezner; vgl. *Archivo de Simancas, Catálogo* XXIII. *Papeles de estado. Milán y Saboya*, p. 446.
11 Lees: 'Aprutium' (Abruzzo).
12 De bijlage ontbreekt. Vermoedelijk schonk Grotius de kanselier een exemplaar van de *Declaratio serenissimi potentissimique principis Caroli, Magnae Britanniae, etc., regis, ultramarinis protestantibus ecclesiis transmissa* van 12/22 mei 1644; vgl. Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5061, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 320 en p. 376-378.
13 De hertog van Enghien liet Alexandre de Prouville, baron van Tracy, onderhandelingen aanknopen met Straatsburgse stadsbestuurders en financiers. Eind augustus had hij zich reeds verzekerd van bevoorradingsschepen en substantiële voorschotten van het bankiershuis Herwart (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 367-374).
14 De prins van Condé verleende met gulle hand steun aan de campagne van zijn zoon langs de Rijn.
15 Zijn correspondenten in de Republiek hadden hem het nieuws gebracht dat de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson dwars door de vijandelijke linies naar Bad Oldesloe was getrokken; zie no. 7024.

parati sunt se addicere, sed sub magna mercede. Rex Hispaniae ab Ilerda Caesaraugustam rediit.

Proposui hic non dubitare me, quin et Suediae gratum sit futurum et ad alenda Germaniae studia utile, si quae loca Galli in Palatinatu bello capiant, ea bene custodiant ipsi, at ius sinant reddi nomine electoris, ut inde spem concipiat recuperandi aliquando res perditas.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Regina itineri parata. Pecuniae controversia composita Aurelianensis consiliis. Huius postulata. Spes Riverii. De regina Angliae, Belgica. Philippiburgum obsessum. De bello Germanico varia. Cantecroia se Francofurtum recipit. Alia de bellicis rebus apud Germanos. Austriacorum desiderium. Rumor de Hispaniae regis morbo. Hispanica. Acta in conclavi. Italica. De Bulionio; classe Turcica. Bellum Anglorum civile. De Argentoratensibus, Torstensonio. Regina ad Fontem Bellaqueum. De Condaeo, Vaubecurtio, Magallotto, Elbovio. Multi relegati. Parlamenti Anglorum postulata. De Bavaro, rege Hispaniae. Monitum de terris Palatini.

7041. 1644 september 10. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

Postscriptum in de hand van Grotius: Obsessores Philippiburgi ad fossam pervenere. Bavarus equitatu valet; pedites non habet plus ter mille.[2]

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimis excellentissimisque dominis/dominis, serenissimae ac potentissimae reginae Suediae, Gothorum et Wandalorum summa cum potestate legatis; domino Johanni Oxenstiernae, regni senatori, etc., libero baroni in Kymitho, etc.; domino Johanni Salvio, aulae cancellario, etc., domino in Adesburg, etc.

7042. 1644 september 12. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime legate, domine observandissime,

Proximas illustrissimae Excellentiae vestrae literas 19 Augusti datas recte accepi[2] et solita cum voluptate devotioneque legi.

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. Met uitzondering van het postscriptum is deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 7040). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 198. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 138 en 4° 38, 58; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 115; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 293; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 74 en Br. 24, 99.

2 Waarschijnlijk kwam er kort vóór de verzending van deze nieuwsbrief een poststuk binnen van Dirk de Groot uit het ‘camp devant Philipsburg’; zie nos. 7030 en 7037.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 32). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7023, beantw. d. no. 7063.

2 Grotius' brief van ‘IX’ of ‘19’ augustus (no. 7023) was in werkelijkheid op 27 augustus geschreven.

Gallassius caesariano exercitu Albim iam transiisse fertur; quorsum meditetur, adhuc incertum.[3] Facta est a Danis haud voluntaria separatio Bardenbocki,[4] unde regres-

3 In een eerste reactie op de mars van de Zweedse hoofdmacht naar Bad Oldesloe had de keizerlijke bevelhebber Matthias, graaf Gallas, zijn onderbevelhebbers opgeroepen om over Celle naar Maagdenburg te marcheren. Hijzelf zou in de omgeving van Lauenburg aan de Elbe op nadere orders van de keizer wachten. Begin september trok hij met zijn troepen naar Stendal (*Doc. Boh.* VII, p. 137 no. 398 en p. 138 no. 402).

4 Bardowick, ten noorden van Lüneburg. Aartsbisschop Frederik van Bremen, generaal van het Deense leger, herinnerde zijn soldaten aan hun plicht om het grondgebied van koning Christiaan IV te verdedigen; vgl. *Doc. Boh.* VII, p. 130 no. 373, p. 132 no. 378 en p. 138 no. 402, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 402-403.

sum per archiepiscopatum Bremensem Gluckstadium susceperunt. Ex 3500 qui Gallassio missi erant, vix 2000 supersunt. Nostri ultimas hostium cohortes in transitu fluminis egregie percusserunt.[5] Etiam ipsi caesariani ex eorum malo fatentur exercitum fere 3000 milites amisisse ex impossibili labore, dura fame coactaque eruptione. Non indubitanter sibi proposuerunt nostram ruinam, sed divino auxilio repulsi suam vix declinare potuerunt. Excellentia Torstensonius Ratzeburgo Gadeburgam et ultra Demitiam secessit, ut traiecto flumine hostem sequeretur;[6] forte dum Gallassius gaudet se Torstensonii insidias aufugisse, novum impetum et metum Koningsmarckius dabit.[7] Literas a Torstensonii Excellentia habui, quas Excellentiae vestrae hisce involutas et summa festinantia e Suedica lingua in Latinam traductas mitto;[8] ignoscat, quaeso, illustrissima Excellentia vestra, si quae inibi errata commiserit exscriptor.

Hisce Excellentiam vestram Deo supplex commendo et favori Excellentiae vestrae me submisse devoveo, futurus semper, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae addictissimus servitor,
H. Appelboom.

Amstelodami, 12 Septembris 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 20 Sept.

7043. 1644 september 12. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Saxum Gandavense citius quam sperare fas erat in potestatem nostrorum concessit, iis articulis quos, nisi ab aliis missos certo crederem, his inclusissem.[2] Illud noto, comitem Meganum cum gubernatore pacisci,[3] quod inde provenire dicunt,

5 Tijdens hun mars over Mölln naar Lauenburg aan de Elbe kwamen de keizerlijken dicht in de buurt van de Zweedse kwartieren te Ratzeburg; zie no. 7035.

6 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson volgde aanvankelijk een oostelijkere route. Zijn manschappen marcheerden van Ratzeburg over Gadebusch naar de versterkte plaatsen aan de Elbe (Boizenburg, Lauenburg en Dömitz) (*Doc. Boh.* VII, p. 132 no. 378 en p. 134 no. 386).

7 Het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, had zich verzekerd van de strategisch belangrijke stad Torgau aan de Elbe (*Doc. Boh.* VII, p. 137 no. 398).

8 De bijlage met Appelbooms vertaling van de brief van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson ontbreekt.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 322. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7026 (?), beantw. d. no. 7058.

2 De Haagse drukker Ludolf (Rudolf) Breeckevelt bracht het nieuws van de capitulatie van Sas van Gent (5 september 1644) in het pamflet ‘Articulen geaccordeert bij ... den Heere Prince van Orangien, aen ... Don Andrea de P(a)rado y Muxica, gouverneur van 't Sas van Gent, den Grave van Megen, ende aen de capiteynen, officieren ende krijghsvolck daer binnen zijnde’ (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 5126 en 5126a, en *Res. SH*, dd. 14 september 1644).

3 De Spaanse hoofdofficier, telg uit de familie van Charles de Brimeu († 1572), graaf van Meghen (*NNBW* VIII, kol. 217-219), had eind juli een regiment binnen Sas van Gent gebracht.

quod ille cum sua cohorte non sit de ordinario eius loci praesidio; nec minus notatu dignum est quod de libertate conscientiae, qualis in Unitis Provinciis observatur, ipsis concedenda ibidem dicitur,[4] quae verba magnam restrictionem, sed nescio an his temporibus accommodatam,

Tijdens het beleg betrok de Spaanse garnizoenscommandant don Andrea de Prada y Muxica hem in de gevechtshandelingen (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 14-15 en p. 61-64).

4 Het zevende artikel van de capitulatievoorwaarden: ‘Als oock den geenen die daer

important. De rebus Danicis ita est ut scribis,[5] Batavi nostri aegre ferunt legatos nostros ibi tam indigne haberi,[6] et plures etiam naves colligunt quas illuc mittant, atque ita generosi aliquid expectandum est, nisi bona consilia corrumpant alii qui aliter sunt animati.[7] Si ob electionem novi papae arma moventur, quod tecum et alii suspicantur, non multum est quod de Spiritus Sancti inspiratione in isto negotio sibi glorientur romanenses;[8] si quid ea de re intellexeris, rogo me certiorem facias.

Anthologia tua ut edatur omnibus viribus connitar.[9] Tua in Vetus Testamentum in eam quam narrat Tuningius molem excrevisse miror.[10] Hodie funus domini Utenbogardi duximus,[11] cum pompa quadringentorum circiter hominum, et adfuissent plures nisi feriae Falcoburgicae[12] et pluvium tempus aliquos arcuissent.[13] Eius morte non quidem omnis cecidit spes inveniendi chartas[14] quae rem Periclis[15] concernunt, sed tamen tardata est; promiserat enim ille se ubi Amstelodamo rediissem certiora relaturum, quod ei mors superveniens non permisit.[16] De Stevinio quod scire vis inquiram;[17] ego pauca aut

5 Grotius zag niet veel heil in de Staatse vredesmissie naar het hof van koning Christiaan IV van Denemarken.

6 In particuliere gesprekken met Deense autoriteiten hadden de Staatse ambassadeurs dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en de Friese raadsheer Joachim Andreae veel verwijten moeten aanhoren. Eindelijk, op 17 augustus, werden zij in de gelegenheid gesteld om hun bemiddelingsvoorstellen voor te leggen aan kroonprins Christiaan. Het wachten was nu nog op een audiëntie bij koning Christiaan IV (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 115-120, en *Aitzema* (f^{o}) II, p. 995-997).

7 De Staten van Holland begonnen hun geduld te verliezen met de 'Via concordiae' die Frederik Hendrik in de Zweeds-Deense oorlog wilde 'attenteeren'. Zij vonden het hoog tijd geworden dat de oorlogsschepen van vice-admiraal Witte de With de koopvaarders geleide door de Sont boden (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 123-124 en p. 172-174).

8 Het overlijden van paus Urbanus VIII en het conclave dat op 9 augustus in Rome een aanvang nam, waren voor Willem de Groot aanleiding geweest tot een nadere bestudering van de bullen 'Aeterni patris filius' (15 november 1621) en 'Decet Romanum Pontificem' (12 maart 1622) van paus Gregorius XV; zie nos. 7024 en 7037.

9 Willem de Groot had begin september met de Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu gesproken over de publikatie van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534); zie no. 7033.

10 De teruggekeerde 'tourist' Gerard Tuning (ca. 1621-ca. 1688), zoon van Jan Tuning, stadhouder van de Naaldwijkse lenen van Frederik Hendrik, en de Delftse brouwers-dochter Catharina Brand (nos. 6305, 6342 en 6351 (dl. XIV), en A. van der Marel, in *De Navorscher* 94 (1953-54), p. 55-59 en p. 65-76), was nog niet zo lang geleden getuige geweest van het verschijnen van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137).

11 De begrafenis van de remonstrantse predikant Johannes Wtenbogaert († 4 september 1644).

12 De paardenmarkt te Valkenburg nabij Katwijk. Het evenement vond ieder jaar in de week van de 12de september plaats.

13 De Haagse hofpredikant André Rivet trotseerde de regen. In een brief van 19 september aan zijn Parijse correspondent Claude Sarrau beschreef hij de rouwstoet: 'Je me rencontray à costé du filz de Mons. Grotius [Pieter de Groot] et nous entretismes courtoisement le long du chemin' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 386).

14 Het manuscript van Johannes Wtenbogaerts *Kerckelicke historie, vervatende verscheyden gedenckwaerdige saecken, in de Christenheyt voorgevallen, van het jaer vierhondert af, tot in het jaer sesthienhondert ende negenthien* (*BG* no. 892).

15 'Pericles', codenaam voor Johan van Oldenbarnevelt; vgl. no. 319 (dl. I) en nos. 6997 en 7014.

16 Willem de Groot was op zaterdag, 3 september, van zijn bezoek aan Amsterdam teruggekeerd. De volgende dag vernam hij op zijn wekelijkse kerkgang dat de remonstrantse predikant stervende was; zie no. 7033.

17 In zijn brief van 27 augustus stelde Grotius aan zijn broer de vraag of hij de vindplaats

nihil superesse puto, neque enim reliquit liberos istarum litterarum gnaros;[18] inquiram tamen et si quid comperero perscribam. Amica Petri nostri periculosissime aegrotavit.[19] Ex amore ortum morbum populus ait, quod amare liceat, sed potiri non licet,[20] Nunc non tanto in periculo versatur, sed tamen febri continua laborat.

Deus interea te, tuam, tuos diu sospitet,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XII Septembris 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 20 s. D'Holl.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 20 Sept. 1644.
En in dorso: 12 Sept. 1644 W. de Groot.

7044. 1644 september 12. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Generael Gallas is met de keyserlijcke armee de Elve te Lauwenburg gepasseert,[2] waerop hij de schipbrugge heeft weggenomen; sal apparentelijck sijn marche nae 't Rijck wenden. De Deensche hebben sich weder van hem gesepareert, gaende door het aertsstift nae Gluckstad;[3] waaren in den beginne 4000 sterck ende nu nauwelicx 2000 meer. In 't overgaen te Lauwenburg hebben de Sweedsche des vijants arrière-garde tamelijcke schade aengedaen ende veele bagagie-peerden weggenomen. Den generael Torstenson is mede van Ratzenburg opgebroocken op Gadebusch en soo nae Domits, om aldaer mede over de Elve ende nae den vijant te gaen.[4] Nae 't vermoeden mochte Gallas wel een aenstoot van den

18 Simon Stevin was op latere leeftijd een huwelijk aangegaan met Catharina Craey. Het echtpaar liet twee zonen na: Frederik (* 1613) en Hendrik (* 1614) (*NNBW* V, kol. 815-818).
19 De geliefde van Pieter de Groot, de Delftse regentendochter Charlotte van Santen, bezweek op 24 september 1644 aan haar ziekte. Haar ouders Frans Willemsz. van Santen, schout van Delft, en Walburgh van Trello hadden zich steeds tegen de vertrouwelijke omgang van hun dochter met de zoon van Grotius verzet; zie no. 6305 (dl. XIV).
20 L. Apuleius ... ex Menandro: ‘Amare liceat, si potiri non licet’; zie *Poetae Latini minores* IV, ed. Aem. Baehrens, Leipzig 1882, p. 104.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 150. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.
2 De keizerlijke bevelhebber Matthias, graaf Gallas, had de achtervolging ingezet op het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson. Op 1 september trok hij met zijn manschappen bij Lauenburg over de Elbe.
3 Aartsbisschop Frederik van Bremen, generaal van het Deense leger, herinnerde zijn soldaten aan hun plicht om het grondgebied van koning Christiaan IV te verdedigen. In Bardowick scheidden de Denen zich van het keizerlijke expeditieleger af; zie no. 7042.
4 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson volgde aanvankelijk een oostelijkere route. Nadat het keizerlijke expeditieleger de Elbe was overgestoken, maakte hij een omtrekkende beweging en liet zijn manschappen over Gadebusch oprukken naar de versterkte

generael-major Coningsmarck lijden, dewelcke Torgauw op discretie heeft ingenomen, de soldaten van dat guarnisoen ondergestelt ende Luckauw

plaatsen aan de Elbe (Boizenburg, Lauenburg en Dömitz) (*Doc. Boh.* VII, p. 132 no. 378 en p. 134 no. 386).

door sijne troeppen geluckelijck doen ontsetten.[5] De coninclijcke Sweedsche vloote, in Hollant geëquippeert, bevind sich bij de andere in de Scheren en Daleren,[6] alwaer sij sich geproviandeert en gerefraischeert hebbende met den eersten wederom in zee sullen loopen. Den coning van Dennemarcken is te Coppenhagen met sijne vloote om te refraischeren mede aengecomen.[7]

Te Osnabrugge word de keyserlijcke nieuwe plenipotentiarius, den grave van Lamberg, met den eersten verwacht.[8] Sijne compste geeft hoope tot ernst aen de handelinge. Baron de Rorté[9] heeft een vall met sijn peerd gedaen, den arm gebroocken, waertoe de cortse is geslagen ende nu sieck te bedde ligt.

Den 7e deses heeft het Sas van Gent sich aen sijn Hoochijt per accord overgegeven[10] tegens d'opinie van veele die meenden dat het langer conde tegenshouden ende, overmits den regen soo sterck is gevallen, swaerhoofdig daerinne wirden. Desen staat laet eenige oorlogschepen toerusten om aen den ammiral Marten Tromp toe te senden,[11] tot wat desseing is onbekent. Men meent de Franschen noch wel iets op Vlaenderen souden tenteren en dat dese schepen sulcx souden secunderen.

Ick blijve, mijnheere,

u. Excellentie dienstwilligste.

Hage, 12 Septembris 1644.

5 Het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, had zich verzekerd van de strategisch belangrijke stad Torgau aan de Elbe. Vanwege de Zweedse dreiging staakte het keurvorstelijke Saksische leger de omsingeling van Luckau. Eind augustus kon de generaal-majoor zijn garnizoenssoldaten van nieuwe voorraden voorzien (*Gazette 1644*, no. 109, dd. 10 september 1644).

6 De Zweedse Hollanders van de hulpvloot van Louis de Geer kruisten nog enige dagen in de Oostzee. Toen admiraal Maerten Thijssen vernam dat de vloot van de Zweedse bevelhebber Karl Gustav Wrangel de beschutting van de rede van Dalarö had opgezocht, liet hij zijn schepen ook koers zetten naar de Zweedse kust. Begin september liep de hulpvloot de haven van Kalmar binnen (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 97 en p. 99-100).

7 Koning Christiaan IV van Denemarken had de hulpvloot van Louis de Geer tot aan het eiland van Bornholm gevolgd. Op 25 augustus keerde hij met zijn vloot van 32 schepen terug in de haven van Kopenhagen om ‘te revictualeren en te kalefateren’ (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 101).

8 Rijksraad Johann Maximilian, graaf Lamberg, zou de taken van de keizerlijke gevolmachtigde Johann Weichard, graaf van Auersperg, overnemen. Op 4 augustus had hij het hof te Wenen verlaten. Na een oponthoud in Frankfort hervatte hij op 3 september zijn reis naar Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 616 en p. 624, en *Diarium Lamberg*, p. 1 en p. 9-10).

9 De Franse resident te Osnabrück, Claude de Salles, baron van Rorté, was in juli naar Emden vertrokken. In Oostfriesland wendde hij zijn gezag aan om graaf Ulrich II van Oostfriesland te bewegen tot een inschikkelijkere houding ten aanzien van de aanwezigheid van de troepen van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel in zijn landen; vgl. nos. 6920 en 6922, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 486-489, p. 506, p. 510.

10 Op 5 september ging de Spaanse garnizoenscommandant don Andrea de Prada y Muxica accoord met de ontruiming van het hoge en het lage Sas en het fort van Sint Anthonie. Twee dagen later kon Frederik Hendrik zijn nieuwste aanwinst in ogenschouw nemen (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 61-67).

11 Admiraal Maarten Harpertsz. Tromp had met zijn vloot bijgedragen aan de verovering van Gravelines (Grevelingen) door het leger van de ‘generalissimus’ Gaston van Orléans. Tot het einde van oktober bleef hij de wacht houden voor de Vlaamse kust (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 166-167).

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 20 Sept.

7045. 1644 september 15. Van G. Keller.[1]

Hochedler, etc., hochgeneigter herr vnndt patron,

Den 2. diesess hab ich berichtet,[2] in ws terminis dz hiesige friedens negotium beruhe.[3] Darauf bestehets annoch; allein besorgen sich viell, nachdem der graff von Awersperg von hier weggehen will, ess werde die producirung seiner vollmacht dem werck eine schlechte beförderung geben,[4] dafern der an seine stelle kommende graff von Lamberg mit seiner legitimation auch solang wie jener, vmbgehen sollte.[5] Ess wirt hoffentlich eine kurtze zeit, in dem diesess letztere wir vnss in wenig tagen alhier vermuthen, vnss etwass davon sehen lassen. Sonst ist zwar in der vorgewiesenen käysserl. vollmacht von Schwedischer seite ein- vndt anders zu desideriren, glaichwoll aber der importantz nicht,[6] dass man, dafern nur keine anderweite remorae darzu geworffen werden, nicht leichtlich sich sollte darüber verglichen, die tractaten in gang kommen, vnndt alss einmahll recht herfür blicken können.

Den erfolg vergesse ich nicht zuberichten, bin immittelst vnndt verbleibe allezeit,

Ew. Exc. gehorsamber diener,

G. Keller m.pa.

Ossnabruck, den 5. Septembris anno 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 28 Sept. 1644.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 112. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.

2 Een brief van 2/12 september ontbreekt. In zijn schrijven van 26 augustus/5 september 1644 (no. 7034) bracht Georg Keller slechts oorlogsnieuws onder de aandacht van Grotius.

3 Tijdens de afwezigheid van koning Christiaan IV had de keizerlijke resident Georg von Plettenberg de kwestie van de Deense bemiddeling op de vredesconferentie aangekaart bij kroonprins Christiaan en enkele in Kopenhagen aanwezige hofdignitarissen en rijksraden (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 403). Op 27 augustus kon hij de keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane mededelen dat de Deense koning zijn bezwaren tegen een uitwisseling van de volmachten op een neutrale plaats in Osnabrück opgaf (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 625-628 en p. 645, en *Diarium Volmar* I, p. 177-178).

4 Op zondag, 11 september, toonden de secretarissen Johann Münch en Mattias Mylonius (Biörenklou) ten huize van Raban Heistermann (Heystermann), deken van Sint Jan te Osnabrück en kanunnik te Lübeck, de volmachten van de keizerlijke en Zweedse delegaties en gaven elkander toestemming om afschriften van de originelen te maken (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 627-628).

5 Rijksraad Johann Maximilian, graaf Lamberg, de opvolger van de keizerlijke gevolmachtigde Johann Weichard, graaf van Auersperg, verscheen op 11/21 september in Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. 16; *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 647, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 345).

6 De Zweedse bezwaren tegen de keizerlijke volmacht betroffen vooral protocollaire zaken en de omissie van de aanspreektitel ‘potentissimae’ in de titulatuur van koningin Christina; vgl. no. 6852; *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 321-323, en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 266-267 en p. 277-278.

7046. 1644 september 15. Van J. Oxenstierna.[1]

Magnifice et generose domine,

Caesariani, causati hactenus se sine Dania nihil hic incipere posse, die 1 huius mensis ultro obtulerunt procuratoriorum commutationem, ut videri possint.[2] Assensum est illis in hac re visaque procuratoria sequenti die. Dominus Torstensonius, qui bis in Holsatia et tertia vice inter Meln et Ratzeburg obtulit Gallazio et Danicis copiis pugnandi facultatem et plenam aciem, nunc divisis instat.[3] Gallasius, ad superiora Germaniae properans, magna detrimenta patitur[4] partim a rusticis, partim milite nostro. Et haud dubie Konigzmarkius suarum partium sataget, quando ad illa loca veniet.[5] Axelius Lilliu dicitur ire in Holsatiam, ut ibi rebus praesit ad tempus.[6] Dominus campiductor Hornius Malmoiam obsidere creditur.[7] Regni drotzetus dominus comes Brahe stragem Danorum edidit in finibus Norvegiae.[8] Quomodo classis sub Martino Tissio fretum Danicum transierit, docet addita copia.[9] Principalis classis iam scribitur exiisse e portu Daleröm et una cum altera illa aliquid denuo tentare contra hostem.[10]

1 Minuut Stockholm, RA, E 915, coll. J.A. Oxenstierna ser. A II, Koncept G. De talrijke doorhalingen en verbeteringen van de hand van de opsteller van deze brief zullen niet worden gesignaleerd.

2 Op 10 september ontvingen de keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane een schrijven van de keizerlijke resident Georg von Plettenberg waarin mededeling werd gedaan dat koning Christiaan IV van Denemarken zijn bezwaren tegen een uitwisseling van de volmachten op een neutrale plaats in Osnabrück had opgegeven. De volgende dag, 1/11 september, toonden de secretarissen Johann Münch (namens de keizerlijke delegatie) en Mattias Mylonius Biörenklou (namens de Zweedse delegatie) ten huize van Raban Heistermann (Heystermann), deken van Sint Jan te Osnabrück en kanunnik te Lübeck, de volmachten en gaven elkander toestemming om afschriften van de originelen te maken (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 627-628).

3 Het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson was in de tweede helft van augustus dwars door de linies van het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, getrokken. Tijdens hun mars van Rendsburg naar Bad Oldesloe passeerden de Zweden enkele keizerlijke wachtposten. De vijand liet zich echter niet tot een strijd uitdagen. Ongehinderd kon het Zweedse leger doorstoten naar Ratzeburg. Kort daarop sloegen de keizerlijken hun kwartieren op in Mölln. Hoewel deze plaats een goed uitgangspunt bood om het legerkamp van Lennart Torstensson te bestoken, lieten zij opnieuw verstek gaan. Opgejaagd door Zweedse ruiters weken zij over de schipbrug te Lauenburg aan de Elbe naar veiliger kwartieren uit; zie nos. 7035, 7042 en 7044.

4 De Deense soldaten in het keizerlijke expeditieleger kregen bij aankomst in Bardowick te horen dat zij onverwijld naar hun garnizoenen in Glückstadt en Krempe moesten terugkeren.

5 In Torgau aan de Elbe stond het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, gereed om de doortocht van de keizerlijken naar de Habsburgse landen te blokkeren.

6 Generaal-majoor Axel Lillie (1603-1662), bevelhebber van de Zweedse troepen in Pommeren, zou het bevel op zich nemen over de regimenten die opperbevelhebber Lennart Torstensson in het hertogdom Holstein had achtergelaten (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 326).

7 Sinds het begin van augustus belegerde de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn de stad Malmö, het belangrijkste bolwerk van koning Christiaan IV in Skåne (Schonen) (*Oxenst. Skrifter* 2 afd., VIII, p. 314-316).

8 De Zweedse rijksdrost Per Brahe en kolonel Fredrik Stenbock hadden de havenstad Göteborg bevrijd van een omsingeling door troepen van Hannibal Sehested, Deens gouverneur van Noorwegen; zie no. 7032.

9 De bijlage met een verslag van de tocht van admiraal Maerten Thijssen door de Sont ontbreekt; zie nos. 7032 en 7035.

10 De Zweedse vloot had het stoffelijk overschot van admiraal Klas Fleming († 26 juli/5

Deus det hisce rebus prosperitatem optatam. Cui Magnificentiam vestram commendo, maneoque,

Magnificentiae vestrae ad amica officia paratissimus,
Johannes Oxenstierna.

Osnabruggae, die 5 Septembris 1644.

In dorso staat: Osnabruggae, die 5 Septembris 1644. Ad dominum legatum Hugonem Grotium. J.O.A.

7047. 1644 september 17. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Spero per diligentiam tuam fore ut arca e latebris redeat[2] memoriamque maximi in nos beneficii divini ad posteros propaget. Spero autem et nostras editiones tibi curae fore.[3] Hic adhuc trahitur editio Annotatorum ad Vetus Testamentum.[4] Si id durat, non veto quin nova apud vos instituatur editio, sive ex eis exemplaribus quae ad vos adferet dominus Vossius,[5] sive ex meo, cui versionem Graecorum et Hebraeorum in margine adscripsi et quod missurus sum si poscar et via mittendi tuta monstretur.[6]

Caesariani Osnabrugae spem faciunt mandata se brevi habituros quae ad pacem promovendam faciant.[7] Det Deus. Etiam in Suedia legatis Gallicis et Batavis responsum

1 Gedrukt *Epist.*, p. 971 App. no. 724. Antw. op no. 7033, beantw. d. no. 7065.
2 Grotius spoorde zijn broer aan tot een grondiger onderzoek naar de verdwenen Loevesteinse boekenkist.
3 Willem de Groot had begin september met dr. Joan Blaeu gesproken over de publikatie van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534). Voorlopig zag het er naar uit dat de opdracht de Amsterdamse drukker-uitgever weinig ter harte ging.
4 De Parijse drukker Sébastien Cramoisy had geen privilege kunnen bemachtigen voor de uitgave van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137). Omdat hij de concurrentie vreesde van een goedkope Amsterdamse herdruk, achtte hij het raadzaam om vaart te zetten achter de verspreiding van de eerste handelsexemplaren in de Republiek (nos. 7017-7018, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 369). In Parijs moesten de liefhebbers nog enige weken wachten (Bots-Leroy, *o.c.* II, p. 393).
5 Grotius had Isaac Vossius belast met het overbrengen van twee presentexemplaren van zijn *Annotata* naar de Republiek. Pas in de tweede week van oktober verscheen de jongeman in Den Haag; zie no. 7089 (dl. XVI).
6 Met het oog op een heruitgave van zijn *Annotationes* (*Annotata*) op het Oude en Nieuwe Testament had Grotius in de zomer van 1643 reeds een begin gemaakt met het vertalen van alle woorden die in zijn aantekeningen in het Grieks en Hebreeuws werden aangehaald; zie nos. 6244 en 6375 (dl. XIV). Zijn ideaal werd verwezenlijkt in *Hugonis Grotii Opera omnia theologica* I en II, Amsterdam 1679; zie het bericht aan de lezer in het voorwerk van 'tomus' I van de *Opera omnia theologica* (*BG* no. 919).
7 De keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane waren geschrokken van de publiciteit die de Zweedse gevolmachtigden hadden gegeven aan hun schrijven van 29 juli/8 augustus 1644 (nos. 6996 en 7022); zij stonden nu niet langer

est[8] penes nostros non staturum, quominus Danica controversia sedetur;[9] dominum marescallum Hornium, qui in finibus est, dicturum locum conventui.[10] Puto autem Batavos tandem intellecturos etiam suam rem agi.

Domini Utenbogardi, quanquam valde senis, abitus ad vitam[11] meliorem dolore me affecit, quod eum perdiderim cuius consiliis uti me posse speraveram. Parentavi ei hoc carmine:[12]

Utenbogardi funus quae prima celebret
Virtutum certat sancta frequensque cohors:
Pacis amor patriaeque, piae prudentia mentis,
Ingeniique ingens eloquiique vigor.
Attamen has omnes sperat patientia laudes[13]
Vincere, per Batavos si licet ista loqui.

Rogo inquiras ecquid ab ipso postumi sit exspectandum, praesertim de historia.[14]

Pacis conciliatores inter Suedos et Danos erunt quos dixi; praeterea Brandeburgicus.[15] Bavaro nulla pars in hac fabula.[16]

Deus te cum uxore, liberis et amicis servet,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 17 Septembris 1644.

afwijzend tegenover een uitwisseling van de volmachten op een neutrale plaats in Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 607-610).

8 De Franse vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, en de Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse hadden hun voorstellen op 5 en 6 augustus in de vergadering van de Zweedse rijksraad mogen toelichten; zie nos. 7032 en 7035.

9 Op 29 juli/8 augustus schonk kanselier Axel Oxenstierna de rijksraden een beter inzicht in het verloop van de bezoeken die hij en graaf Jacob Pontusson De la Gardie hadden gebracht aan de logementen van de Franse en Staatse delegaties (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 578-581).

10 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn kreeg een beslissende stem in de voorbereiding van het vredesoverleg (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 131).

11 De remonstrantse predikant Johannes Wtenbogaert (* Utrecht 11/21 Februari 1557) was op zondag 4 september 1644 overleden.

12 Binnen korte tijd trok Grotius' gedicht (*BG* no. 300) de aandacht van de Haagse geletterden (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 87; Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 378).

13 Vgl. de autograaf in Grotius' brief van 8 [oktober] 1644 aan Nicolaes van Reigersberch (no. 7081 (dl. XVI)), De vijfde regel luidt hier: ‘Attamen has omnes certat patientia laudes’.

14 In november 1643 wees Grotius zijn broer al op het historisch belang van de manuscripten en documenten die Johannes Wtenbogaert tijdens zijn lange leven verzameld had; zie nos. 6532 en 6551 (dl. XIV). Diens *Kerckelicke historie, vervatende verscheyden gedenckwaerdige saecken, in de Christenheyt voorgevallen, van het jaer vierhondert af, tot in het jaer sesthienhondert ende negenthien* zou in 1646 verschijnen (*BG* no. 892).

15 *Supra*, n. 8. Keurvorst Friedrich Wilhelm van Brandenburg had graaf Werner von der Schulenburg naar de hoven van koning Christiaan IV en koningin Christina gezonden. In een brief, dd. 16/26 juli 1644, verklaarde de koningin dat zij de aangeboden bemiddeling wilde aanvaarden (*Urk. u. Act.* I, p. 603-604, en XXIII-1, p. 64-67).

16 Hertog Maximiliaan I van Beieren hechtte alleen belang aan een spoedige terugkeer van het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, naar de Habsburgse landen.

Difficultates quae hic meis editionibus[17] obiiciuntur, audio venire ex Hollandia.[18] Ex usu erit omnia domini Utenbogardi opera in unum volumen contracta excudi. Philippiburgum Galli cepere,[19] tenentque pleraque loca Palatinatus, Badensis terrae et Wittenbergensis.[20] Etiam Spira et Wormatia praesidium a Gallis accepere.

7048. 1644 september 17. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Alle 'tgunt uwe Ed. oordeelt over de zaecken die nu op de baen zijn in de zijne van den vijfden September,[2] accordeert wel met mijn gevoelen. Van mijnheer den grave de La Guarde heb ick allerlei goed vertrouwen. Ick meene denzelven heer zijn vertreck tot op het ander jaer zal uitstellen.[3] Zoo uwe Ed. iet naerder verstaet van de resolutiën van de Generaliteit ofte Hollant aengaende de questie van Denemarcken,[4] ick zal daervan garen zijn onderrecht ende contribueren tot het gemeene beste wat mij mogelijck is. 't Is mij lief dat de ambassadeurs van de Vereenichde Nederlanden in Sweden beleefd zijn bejegent.[5] Ick meen de intentie van de Swede is dat over dese controversie zal gehandelt werden op de oude maniere ende volgens de tractaten, te weten door gedeputeerde van de beide rijcxraiden op de grentzen, waerbij dan de uitheemsche ambassadeurs haere goede advysen zullen connen brengen.[6] Dat het stellen van de plaets aen den marescal

17 De problemen dienden zich niet alleen aan bij de uitgave van zijn *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137). Eind juli had de Franse kanselier Pierre Séguier ook zijn goedkeuring onthouden aan een herdruk van de Latijnse versie van het Zweeds Manifest dd. 16/26 januari 1644; zie nos. 6976 en 6991.

18 De beschuldigende vinger wees in de richting van de Zweedse koninklijke commissaris Marc Duncan de Cerisantes en diens invloedrijke 'raadgevers' in de Republiek; vgl. nos. 6943 en 6959.

19 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 17 september.

20 Lees: 'Wirtenbergensis'.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 38c. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 7049.

2 Originele brieven van Nicolaes van Reigersberch zijn voor het jaar 1644 niet overgeleverd; vgl. Rogge (ed.), *Brieven van N. v. Reigersberch aan Hugo de Groot*, Amsterdam 1901.

3 De Zweedse graaf Magnus Gabriel De la Gardie had eerder verklaard dat hij zich bij het leger van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson zou voegen (no. 7031). Bij nader inzien gaf hij echter voorkeur aan de voortzetting van zijn thuisreis; zie no. 7054.

4 In navolging van de Staten van Holland gaven ook de Staten-Generaal blijk van hun ontevredenheid over de 'Via concordiae' die Frederik Hendrik in de Zweeds-Deense oorlog wilde 'attenteeren'. In de tweede week van augustus herinnerden zij hun ambassadeurs dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en de Friese raadsheer Joachim Andreae aan art. 12 en 13 van de 'secreete instructie': indien koning Christiaan IV bleef volharden in zijn weigering om de vaart op Zweden open te stellen, mochten zij de Staatse oorlogsschepen naar de ingang van de Sont ontbieden (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 70-72, p. 123-124 en p. 172-174).

5 De Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse hadden hun voorstellen op 6 augustus in de vergadering van de Zweedse rijksraad mogen toelichten; zie nos. 7032 en 7035.

6 Een onzekere factor bleef koning Christiaan IV van Denemarken. Pas op 8 september verklaarde de vorst dat de Franse en Staatse bemiddeling hem aangenaam was (Kernkamp, *o.c.*, p. 120-123). Het zou echter nog twee maanden duren voordat de Deense commissarissen Just Høg en Ditlev Reventlov met de Zweedse gedelegeerde Gustav Karlsson Horn overeenstemming bereikten over plaats en tijd van het vredesoverleg:

Horn werdt gestelt is nae de roomsche maniere. Hoe dat het eergeschil tusschen Vrancrijck ende de Vereenigde Nederlanden zal werden geëffent zie ick noch niet.[7] De voorslagen van die van 't Engelsche parlement[8] ende de comste van mijnheer de churfurst[9] aldaer geven onlust niet alleen bij den coning van Engelant, maer overal. De zaecke van Oost-Vrieslant dient zoo geaccommodeert dat mevrouw de landgravinne blijve bij de lust van wel te doen,[10] want haere Hoocheit can als zij wil een redelijck accord aengaen met den keizer.

't Overlijden van den goeden heer Utenbogard,[11] hoewel niet onrijp, doet mij wee om de groote vrundschap die zijne Ed. mij ende de mijnen altijd heeft getoont. Dit behoort dieghene die in de regiering paert gehadt hebben als die groote onstuimicheden zijn gepleecht, te doen dencken op haer consciëntie.[12] Monsieur Marin, resident van Swede in Switserlant, onlancx gepasseert zijnde door Hollant,[13] zegt dat hij niet en meent dat ergens een land [bestaet], besmet met zooveele gebreecken.

17 Septembris 1644.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, eerste raedt in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 17 Sept. 1644.

7 De Staatse vredesbemiddelaars verlangden de erkenning van hun ‘eer en tytulen’. Omdat de ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse een dag eerder in Stockholm waren verschenen dan hun Franse collega Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, namen zij het initiatief tot een regeling van de ‘eerste visite’. De Fransman bleek niet bereid te zijn hen de hoge hand en de titel van ‘Excellentie’ te verlenen. Het dispuut dreef de bemiddelaars nog verder uit elkaar (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 995, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 123 en p. 131).

8 De definitieve redactie van de vredesvoorstellen van het Parlement kwam in november 1644 gereed: ‘The humble desires and propositions for a safe and well-grounded peace, agreed upon by the mutual advice and consent of the Parliaments of both Kingdoms, united by Solemn League and Covenant, to be presented to his majesty’ (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 299-308).

9 Prins Karl Ludwig van de Palts had op de 10de september het appartement betrokken dat het Parlement voor hem in het paleis van Whitehall in gereedheid had gebracht (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 130-143).

10 Met memoranda hadden vertegenwoordigers van de Franse en Zweedse kroon steeds geprobeerd de Staten-Generaal te overtuigen van de noodzaak om een regeling te treffen in het conflict van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel met graaf Ulrich II van Oostfriesland over de legering van de 11 Staatse compagnieën. Langzaam raakten de Hoog Mogenden doordrongen van de ernst van de situatie. Eind oktober werkten zij mee aan een troepenreductie (L. van Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch.* 14(1964), p. 254-257).

11 De remonstrantse predikant Johannes Wtenbogaert (* Utrecht 11/21 februari 1557) was op zondag 4 september 1644 overleden.

12 In november 1643 had Grotius zijn broer Willem al gewezen op het historisch belang van de manuscripten en documenten die Johannes Wtenbogaert tijdens zijn lange leven verzameld had; zie nos. 6532 en 6551 (dl. XIV). Diens *Kerckelicke historie, vervatende verscheyden gedenckwaerdige saecken, in de Christenheyt voorgevallen, van het jaer vierhondert af, tot in het jaer sesthienhondert ende negenthien* zou in 1646 verschijnen (*BG* no. 892).

13 Carl Marin, Zweeds resident te Zürich, was met aanbevelingsbrieven van Grotius op weg naar Zweden. Begin september aanschouwde hij voor het eerst van zijn leven de Hollandse weiden en steden; zie no. 7031.

7049. 1644 september 17. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De coninginne-regente met haer hoff is te Fontainebleau;[2] de princen als dienaers van staet gaen daernaetoe. Eenige cleine differenten van ceremonie gemoveert bij den hertogh van Orleans zijn geaccommodeert,[3] zoodat zijne Hoocheit met zijne guardes zal mogen comen te hoof, maer zijne capitaine des guardes zal aldaer de stock niet dragen, gelijck als doet den capitaine des guardes van de coninginne. De blijdschap is hier groot over 't becomen van Philipsburg, waer den hertogh van Anguien zijn inganck heeft gedaen den tiende[4] deses.[5] Wij hooren Worms het exempel van Spier heeft gevolgt,[6] zoodat de Fransoisen meesters zijn van de Rijncant van Basel af tot Cobelentz toe, van het marquisaet van Baden uitgenomen Stolhoven,[7] van het hertogdom van Wirtenberg uitgenomen Tubingue, Laufe, Canstad, Hailbrun,[8] van het meestendeel van de Pals.[9] Den hertogh van Beieren ruckt bijeen wat hij can,[10] soo nauw dat hij de steden van Tubingue ende Heidelberg van guarnisoen heeft ontbloot, latende bezet alleen de casteelen. Uit de brieven van Mercy vind men dat haere hoope bestaet op de ongeregeltheit van de Fransoisen ende op de aenstaende winter. Ondertusschen is de schrick overal zoo groot dat den churfurst van Mentz zich heeft gesalveert te Francfort,[11] alwaer oock Robolledo,

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 38d. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 7048. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 20/30 september 1644).

2 Koningin Anna van Oostenrijk had haar hof verplaatst naar Fontainebleau (*Gazette 1644*, no. 110, dd. 10 september 1644).

3 Op 25 augustus, bij het aantreden voor de kerk waar een plechtige mis werd gecelebreerd ter nagedachtenis van de heilige koning Lodewijk IX van Frankrijk, nam de kapitein van de garde van de koningin aanstoot aan de ‘baton’ van de gardekapitein van ‘Monsieur’. De hertog van Orléans beriep zich op zijn waardigheid van ‘lieutenant général du Royaume’ en verbood zijn gardekapitein in het geschil toe te geven. Met tact en geduld bracht kardinaal Jules Mazarin weer enige rust in het hertogelijk paleis ‘le Luxembourg’ (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 211-212).

4 ‘den tiende’: Grotius heeft boven deze datum ‘zesten’ geschreven.

5 Een koerier verblijdde de koningin met het nieuws van de intocht van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, in de vesting Philippsburg op 10 september (*Lettres de Turenne*, p. 406, en *Gazette 1644*, no. 114, dd. 17 september 1644, en no. 115, 'La prise de Philipsbourg, par l'armée du roy, commandée par le duc d'Enguien, avec les articles de sa capitulation, dd. 20 september 1644).

6 De rijksstad Spiers had eind augustus haar poorten voor de Franse legers geopend. Zodra de Frans-Weimarsen van maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, voor de muren van Worms verschenen (12 september), bedacht het stadsbestuur zich geen moment en dreef het Lotharingse garnizoen de stad uit (*Lettres de Turenne*, p. 407, en *Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 29-31).

7 Stollhofen, ten westen van Baden-Baden; vgl. no. 7027.

8 De Zwabisch-Beierse bevelhebbers François de Mercy en Johan van Werth hielden stand aan de Neckar (Tübingen, Lauffen, Bad Cannstatt (Stuttgart), Heilbronn, Heidelberg).

9 Op weg naar Mainz plaatsten de Frans-Weimarsen een garnizoen in Oppenheim (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 383 en *Lettres de Turenne*, p. 407).

10 In een schrijven aan de keizer, dd. 26 september 1644, schilderde hertog Maximiliaan I van Beieren de wanhopige positie waarin zijn legeraanvoerders zich bevonden (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 621-630).

11 De Mainzer aartsbisschop Anselm Kasimir Wambold von Umstadt was op de vlucht geslagen. Op 17 september stelde het Mainzer domkapittel de stad onder de bescherming van de hertog van Enghien (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 383-387, en *Lettres de Turenne*, p. 407).

gouverneur van Franckendalen,[12] zijne wijnen in groote quantiteit heeft gezonden. Den

12 De Spaanse gouverneur Bernardino, graaf van Rebolledo, hield in Frankenthal een garnizoen van 7 à 800 soldaten bijeen; vgl. Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 382.

landgraef van Darmstad schijnt zich te willen retiereren te Giessen.[13] 't Beyersche leger heeft de comste van Tubadel met drieduizent [te] paerd niet verwacht,[14] maer van den Necker zich begeven nae de Donaucant, ende den hertogh van Beieren heeft alle de gevangene Fransoisen die hij heeft, doen brengen nae Ingolstad.[15] De heer Erlach heeft een casteel becomen bij Friburg.[16] De dienaers van den keiser doen te Francford alsnoch instantie, opdat de vergadering die daer is, blijve om aen den keiser raed te geven[17] zoo daer apparentie is van vrede ofte, soo niet, geld om te oorlogen. Blijven oock noch daerbij dat alle die de brieven van monsieur d'Avaux ontfangen hebben, dezelve behooren zonder antwoord terugge te zenden.[18] Wij verstaen dat te Wenen de peste is ende 't lant rondom zeer bedorven.

La Mole ofte 't hoofd van de haven van Tarragone[19] is bij de Spaensche wederbecomen, maer de Fransoisen hebben moet om dezelve plaetze de Spaignaerden weder af te nemen, gelijck oock in Italië de citadelle van Asta.[20] Don Melos zal, zoo men meent, hier door passeren nae Spaignie.[21] Men zegt oock dat den hertogh van Vendosme zoude van mening zijn te gaen nae Wene,[22] waeraen ick twijffel. Te Rome in de stadt is rust

13 Landgraaf Georg II van Hessen-Darmstadt had het gevaar van een Franse opmars langs de Rijn al in een vroeg stadium onderkend (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 374; *NDB* VI, p. 217, en *Urk. u. Act.* I, p.857-858).

14 Een Frans cavaleriecorps onder bevel van de 'Weimarse' generaal-majoor Georg Christoph von Taupadell (Taubadel) was over Pforzheim, Ettlingen, Durlach (ten zuiden van Karlsruhe) naar Bretten opgerukt. De Zwabisch-Beierse ruiters van Johan van Werth gingen niet tot een tegenactie over (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 148-149).

15 Verscheidene Frans-Weimarse officieren die tijdens de slag bij Tuttlingen (24-25 november 1643) in Beierse krijgsgevangenschap waren geraakt, wachtten nog steeds op hun vrijlating. Met het oog op een eventuele uitwisseling bracht hertog Maximiliaan I hen bijeen in Ingolstadt (*Episodes Guébriant*, p. 399-400, en Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 397).

16 Johann Ludwig von Erlach, 'Weimars' gouverneur van Breisach, hield op last van de hertog van Enghien de wegen naar Freiburg im Breisgau in het oog. Op 4 september overvielen zijn manschappen een Zwabisch-Beiers convooi (*Gazette 1644*, no. 118, dd. 24 september 1644).

17 In Frankfort heerste grote paniek. Desondanks bleven de keizerlijke commissarissen, graaf Ernst von Öttingen-Wallerstein en dr. Johann Christoph Metzger, onverschrokken ijveren voor de voortzetting van de 'Deputationstag' (*Urk. u. Act.* I, p. 859-860).

18 De keizer, hertog Maximiliaan I van Beieren en de keurvorst-aartsbisschop van Keulen hadden steeds gepleit voor het onbeantwoord terugsturen van de uitnodiging die de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien op 6 april 1644 naar de Duitse vorsten en standen hadden laten uitgaan. De leden van de 'Fürstenrat' waren daarentegen de mening toegedaan dat de 'Deputationstag' niet bevoegd was tot een beslissing zonder consultatie van hun lastgevers (R. von Kietzell, 'Der Frankfurter Deputationstag von 1642-1645' in *Nassauische Annalen* 83(1972), p. 116-117, en *Urk. u. Act.* I, p. 854).

19 In een 'extraordinaire du IX septembre 1644' had de *Gazette 1644*, no. 108, verslag uitgebracht van de geslaagde aanval van het leger van de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, op de haven (el muelle) van Tarragona. De strijd om het bezit van de stad was nog lang niet beslist (*Gazette 1644*, no. 114, dd. 17 september 1644, en Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 261).

20 Tijdens de belegering van Santhià werd prins Tommaso Francesco van Savoye opgeschrikt door berichten over een Spaanse aanslag op het kasteel van Asti (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 108-109, en *Gazette 1644*, no. 114, dd. 17 september 1644).

21 De Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo wachtte in Brussel op toestemming voor zijn terugreis naar Spanje (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 72, p. 80-81 en p. 86-87).

22 César de Bourbon, hertog van Vendôme, had dit voorjaar zijn toevlucht gezocht in Genève. Achtervolgd door de Franse ambassadeur Jacques Le Fèvre de Caumartin keek hij uit naar een betere wijkplaats. In oktober trok hij over de passen van Graubünden naar Venetië (Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 29-30).

door de goede ordre van den gouverneur,[23] maer in 't conclave zijn niet alleen vier factiën, van Rome, van Spaignie, van Vrancrijck ende van de Barbaryns, maer daer zijn daer oock die malcander injuriëren ende slaen. Fiorenzole, die eerst goede hoope hadde, is door stercke conspiratie daerbuiten gestelt.[24] De meeste apparentie is dat de partij van Rome ende die van Spaignie zich bij den anderen zullen vougen.[25] Den coninck van Spaignie, niet zeer overgoten van geld in deze tijden, geeft brieven van belofte om veele cardinalen te winnen. Den ambassadeur de Saint-Chaumont is te Rome gestorven.[26]

De coninginne van Engelant vindt haer beter, blijft noch bij de Bourbonsche wateren,[27] alwaer aen haere Majesteit eenige comedianten zijn toegezonden om den tijd te passeren. Uit Engelant hooren wij dat den coning een van zijne raiden heeft doen onthoofden,[28] dat in zijnes Majesteits raed eenige opinië[n] zijn voor de vrede, eenige daertegen, waeronder zijn de princen Robert ende Mauris,[29] dat prince Robert eenigh volck heeft verloren,[30] gelijck oock de roomschgezinden in Ierlant, hoewel twintichduizent zijnde tegen twaelffduizent protestanten.[31] Den churfurst Palsgraef zal te Withal logeren.[32]

Wij crijgen tijdinge dat den prince Thomas Sanctya heeft becomen ende de stadt Aste gelaten in goeden staet.[33] Dat in Engelant de stadt Neuwcastel blijft belegert

23 De keizerlijke ambassadeur Federico, hertog van Savelli, had de gemoederen in Rome gekalmeerd. Op 9 augustus kon het conclave een aanvang nemen (Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 15-22).

24 Kardinaal Vincenzo Maculano di Fiorenzuola († 1667) van de orde der Dominicanen had gerekend op de steun van zijn Italiaanse collega's; zie nos. 6999 en 7039.

25 In Parijs was men niet gelukkig met het verloop van het conclave; vgl. *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 216-217. De ‘Barberini’ verenigden zich tenslotte met de Italiaanse en Spaanse kardinalen. Op 15 september viel de keuze op kardinaal Giambattista Pamfili (1574-1655). De nieuwe paus nam de naam van Innocentius X aan.

26 Melchior Mitte de Chevrière-Miolans (ca. 1536-1649), markies van Saint-Chamond (Chaumond), Frans ambassadeur te Rome, viel niet ten prooi aan de malaria. Eind december stelde kardinaal Jules Mazarin hem verantwoordelijk voor het gezichtsverlies dat de Fransen op het conclave hadden geleden: hij werd teruggeroepen (Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 39; *Mémoires de Fontenay-Mareuil* II, p. 310-318, en Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 151).

27 Koningin Henriëtte Maria van Engeland bleef tot het einde van deze maand te Bourbon-Lancy (kuuroord ten oosten van Moulins) (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 134 en p. 139, en *Briefw. C. Huygens* IV, p. 71 en p. 74-75).

28 De terechtgestelde raad kan niet geïdentificeerd worden. Enige beroering verwekte de arrestatie van burggraaf Henry Wilmot, luitenant-generaal van de koninklijke cavalerie. Koning Karel I verdacht hem van een verstandhouding met de parlementsgezinde legeraanvoerder Robert Devereux, graaf van Essex, en liet hem insluiten in Exeter (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 133).

29 De discussie over de vredesvoorstellen van het Parlement. Bovenaan de lijst van personen die niet in het generaal pardon begrepen mochten worden (art. XIV), stonden de namen van de prinsen Rupert (Robert) en Moritz (Maurits) van de Palts; vgl. no. 7039.

30 De koninklijke ruiters van prins Rupert (Robert) van de Palts moesten op 26 augustus/5 september bij Malpas (ten zuiden van Chester) wijken voor de troepen van sir William Brereton (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 133 en p. 135).

31 In juli 1644 had Murrough O'Brien, graaf van Inchiquin, zich tegen de katholieke ‘confederation of Kilkenny’ gekeerd (*A new history of Ireland* III, p. 308-309).

32 Prins Karl Ludwig van de Palts had op de 10de september het appartement betrokken dat het Parlement voor hem in het paleis van Whitehall in gereedheid had gebracht (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 130-143).

33 Het Spaanse garnizoen van Santhià knoopte op de 6de september onderhandelingen aan over de overdracht van de stad aan het Frans-Savoyaardse leger van prins Tommaso Francesco van Savoye (*Gazette 1644*, no. 116, dd. 17 september 1644, ‘La prise de la ville de Sant Ya en Piémont’, en *Lettres Mazarin* II, p. 76).

bij de Schotten,[34] ende dat buiten dezelve stadt ende die van Niewerck ende twee ofte drie cas-

34 Het Schotse expeditieleger van Alexander Leslie, graaf van Leven, had de omsingeling van Newcastle verscherpt. De stad capituleerde op 19/29 oktober 1644.

teelen, den coning van Engelant niet meer en heeft in 't noorderquartier van Engelant.[35] Men zegt hier dat de stadt van Sint Omer zoect met Vrancrijck te handelen door de interventie van de stadt van Gravelinge[36] ende dat monsieur de La Millerai gaet om te vorderen de belegering van La Motte.[37]

17 Septembris 1644.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 17 Sept. 1644 uyt Paris.

7050. 1644 september 17. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Regina regens cum aula ad Fontem Bellaqueum est;[2] ituri sunt eodem rerum maximarum administri. Angliae regina valere melius incipit. Manet adhuc apud aquas Borbonias et oblectando eius otio mittuntur eo comoedi. De Philippiburgo dedito magnum hic, nec immerito, est gaudium. Naves ponti struendo sunt Germershemii, quod oppidum et arx in Gallorum sunt potestate,[3] ut et Palatinatus multa, marchionatus Badensis excepto Stolhovio, Wurtenbergensis ducatus excepta Tubinga, ubi in arce tantum praesidium est Bavaricum, ut et Heidelbergae, exceptis insuper Laufa, Canstadia, Heilbruna. Exercitus autem Bavaricus, cum Tubadelium in se venire cum ter mille equitibus intellexisset, a Nicro ad Danubium se recepit. Dux Bavarus quicquid habet copiarum contrahit et iussit Ingolstadium duci quotquot Gallorum habet captivos. Erlachius arcem quandam cepit non longe a Friburgo, utilem aliquando futuram ad eius oppidi obsidium. Bavarus spem suam collocat in agnata Gallis futuri incuria et in appropinquante hieme. Attamen elector Mogontiacensis iam se recepit Francofurtum, et eodem rapta undique vina misit Robolledus. Et Darmstadiensis landgravius videtur se inclusurus Giessae. Wormatia dicitur Spirae exemplum imitata; qui autem Spirae fuerant Lotharingi ivisse

35 De koninklijken handhaafden zich in Newark-on-Trent en de burchten Scarborough, Belvoir (ten westen van Grantham) en Pontefract (ten zuidwesten van York) (*Gazette 1644*, no. 114, dd. 17 september 1644).

36 Kardinaal Jules Mazarin had ten tijde van de verovering van Gravelines (Grevelingen) pamfletten laten verspreiden waarin de Zuidnederlanders werden opgeroepen om in opstand te komen tegen het Spaans gezag. De strijdlust van de Franse bevelhebbers Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf, en maarschalk Jean, graaf van Gassion, zal de oorlogsmoede burgerij van Saint-Omer niet onberoerd hebben gelaten; vgl. *Briefw. C. Huygens* IV, p. 81.

37 Maarschalk Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, ‘grand maître de l'artillerie’, had in augustus misnoegd het strijdtoneel in Picardië verlaten. De blokkade van het Lotharingse bolwerk La Motte (dep. Haute-Marne) werd pas in het voorjaar van 1645 hervat (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 411).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 214; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 474 no. 551. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 334. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7051).

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 17 september 1644 (no. 7049).

3 Bevoorradingsboten uit het garnizoen van Breisach werden door geniesoldaten van de hertog van Enghien aan de oevers van de Rijn verankerd. Zodra de schipbrug was aangelegd, kon luitenant-generaal Charles, markies van Aumont, zijn mars langs de linkeroever aanvangen. De vestingstad Germersheim kwam op 26 augustus in Franse handen (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 376-377 en p. 380).

Francodaliam. Multum in illis locis apparet pecuniae Gallicae. Merciaci literae ostendunt eum non desperare, Caesareani volunt manere eum, qui Francofurti est, conventum, ut ad pacem consilia imperatori suggerat, aut ad bellum, si ita res fert, pecunias. Epistolas

Davausii ad ipsum remitti volunt. Ex Philippiburgo quingenti exiere milites. Viennae pestilentia grassari dicitur, in agris autem magna fieri vastities.

Moles illa Tarragonae portui imminens ab Hispanis recepta est. Arcem novam Astae, captam ab Hispanis, ut recipiat, laborat princeps Thomas. Melos per Galliam redibit in Hispaniam. Ducem Vindocinensem quidam iturum Viennam putant. Romae in urbe quidem res sunt satis tranquillae, at in conclavi magni motus, et interdum vis non abest. Contra Florenzolam tanta facta est coitio, ut spem omnem amiserit. Creduntur inter se conventurae factiones duae Romana et Hispanica contra Barbarinum. Mortuus ibi est Sancti Chaumontius, regis Galliae legatus.

Apud regem Angliae quidam ex consilio regio capite plexus est. Sunt qui pacem suadeant; obstant principes Robertus et Mauritius, nec mirum, cum ipsi parlamentario decreto a pace sint exclusi. Princeps Robertus cladis aliquid accepit, ut et Hiberni romanenses, quorum viginti millia a duodecim protestantium millibus cancisa ac fugata dicuntur. In parlamento Anglicano discordiae magis magisque erumpunt, quibus an remedium allaturus sit elector Palatinus, magnifice ubique receptus et Withaliae hospitium habens, videbimus.

Dux Aurelianensis et cardinalis Mazarinus videre dominum Castellinovium, antehac sigillorum custodem, ruri;[4] creditur Castellinovius ideo, quod peritissimus sit rerum et Germanicarum et Belgicarum, destinari successor Davausio, qui ob perpetuas cum Serviano contentiones,[5] forte et ob causas alias hic esse malit. Dux Aurelianensis vetera iura vicariorum regni repetit, auctore Riverio. Concessum ei cum satellitibus intrare in regiam; sed ita ut qui eis praeest, baculum eo in loco non ferat. Frigusculum aliquod esse creditur inter ducem Aurelianensem et cardinalem,[6] itemque inter cardinalem et cancellarium Franciae.[7]

Deus, excellentissime et illustrissime domine, det Sublimitati tuae omnia prosperrima,

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, VII/XVII Septembris 1644.

4 Op weg naar het hof te Fontainebleau hadden Gaston van Orléans en kardinaal Jules Mazarin halt gehouden in Juvisy-sur-Orge. Volgens het *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* (I, p. 216) zou de kardinaal hier een lang onderhoud hebben gehad met de verbannen grootzegelbewaarder Charles de l'Aubespine (1580-1653), markies van Chasteauneuf. De onverwachte ontmoeting gaf in Parijs aanleiding tot het gerucht dat de markies aangewezen was om de graaf van Avaux (*infra*, n. 5) als gevolmachtigde te Munster op te volgen (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 384).

5 In een lange 'mémoire' had de Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, zijn grieven tegen het optreden van zijn collega Abel Servien verwoord (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. LXV-LXXVIII, p. 434, p. 449, p. 465-466 en p. 490-492, en *Negociations secretes touchant la paix de Munster et d'Osnabrug* I, p. 75-109 en p. 205-208). Op 27 augustus verzoenden de gevolmachtigden zich weer met elkaar (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 477-480).

6 Zie no. 7049 n. 3. De hertogelijke raadsman Louis Barbier, abt van La Rivière, zou in de discussies over de 'baton' van de gardekapitein van 'Monsieur' te inschikkelijk jegens de kardinaal zijn geweest; vgl. *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 217.

7 Kanselier Pierre Séguier moet aanstoot hebben genomen aan het bezoek dat de kardinaal onverwachts aan zijn concurrent Charles de l'Aubespine, markies van Chasteauneuf, had gebracht; *supra*, n. 4.

Princeps Romanae factionis est cardinalis Matthaei.[8] Regis Hispaniae ministri pro pecuniis, quarum nunc tenuis ipsis copia est, chartas cum promissis mittunt ad cardina-

8 Gaspare Mattei († 9 april 1650), de voormalige aartsbisschop van Athene, woordvoerder van de 16 uit Rome afkomstige kardinalen, liet zijn stemgedrag op het conclave bepalen door de Spaanse partij (Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 16, p. 18 en p. 141).

les: pollicitis dives quilibet esse potest.[9] Sanctia capta est a principe Thoma. In Angliae parte septentrionali Novum Castellum urbs adhuc a Scotis obsidetur, nec praeter eam urbem et Neverchium et paucas arces quicquam rex tenet in illis locis. Longae naves complures ex regno Neapolitano mittuntur in Hispaniam.[10] Rumor hic seritur urbem Sancti Audomari tentare conditiones cum Gallia; Milleraium ire ad obsidium Mottae Lotharingicae.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Aula Gallica est ad Fontem Bellaqueum. De Angliae regina. Philippiburgum deditum. Varia de bello Germanico, spe Bavari, conventu Francofurti. Pestilentia Viennae. Tarragonae obsidio. Princeps Thomas Astae imminet. De Melo, Vindocinense. Romae res tranquillae. Motus in conclavi. De Florenzola. Spes de factionibus Romae. Mortuus Sancti Chaumontius. Turbae Anglicae. De Castellinovio. Aurelianensis postulatum. Frigusculum inter Aurelianensem et cardinalem; hunc et cancellarium. De factionibus Romae. Sanctia capta. Regis Angliae res non optimo loco. Naves Neapoli in Hispaniam missae. Fa(m)a de Sancto Audomaro, Motta.

7051. 1644 september 17. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

In dorso staat in een onbekende hand: Praesent. Ossnabrug, den 17. Sept. 1644.

7052. 1644 september 17. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Pergratum mihi est, quod Claritas vestra dominum Marinum ita ut de re Suedica meretur, amat atque adiuvat.[2] Spero non inutile ei fore molestum hoc iter, ut rebus Suediae satis felicibus suas quoque rectius ponat. Habeo etiam gratiam pro rebus nuntiatis.

Hic rumor fuit avide arreptus in Silesiam ire dominum Torstensonium,[3] sed eius

9 Ovidius, *Ars amatoria* 1, 444.

10 Op een van deze galeien maakte de onderkoning Ramiro Núñez de Guzmán, hertog van Medina de Las Torres, zijn terugreis naar Spanje (*Gazette 1644*, no. 114, dd. 17 september 1644).

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 7050).

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 55. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 731 no. 1688. Antw. op. no. 7032, beantw. d. no. 7064.

2 De jonge diplomaat had zich in Amsterdam over de Zweedse resident Carl Marin ontfermd en gezorgd voor een snelle voortzetting van diens reis naar Zweden.

3 De Franse regering was nooit ingenomen geweest met de Zweedse ‘inkwartiering’ in het hertogdom Holstein. Lange tijd had zij de wisselbrief met de halfjaarlijkse subsidie aan de Zweden laten rusten op het kantoor van haar resident in Hamburg. Nu het bericht kwam dat het leger van veldmaarschalk Lennart Torstensson was teruggekeerd in de Duitse landen, gaf resident Claude de Meulles du Tartre zijn bankier opdracht om 500.000 mark over te maken op de rekening van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 480; *Die Schwedischen*

ego auctor esse nolui. Quod enim ad Lauwenburgum[4] retro cessit dominus Torstensonius, id factum arbitror, ut dominum Coningsmarchium ad se recipiat.[5] Quamdiu enim bellum cum Danis fervet terra marique, custodia orae maritimae a nostris negligi nulla de causa debet.[6] Quando vero iam omnis vis navalis Suedica in unum coiit,[7] exspectabimus, cui Mars arbiter adiudicaturus sit maris insularumque possessionem. Gaudeo interim legatos Gallicum et Batavos ita auditos, ut appareat hoc bello a nostris nihil praeter aequam pacem quaeri.[8] Et ipsos spero Batavos, si pax aequa et communiter humano generi bona obtineri nequeat, ad nostram societatem venturos.[9] Quam ad rem per amicos laborabo quantum fieri poterit. Multum est, quod in tuto positum est Gotheburgum[10] et quod Malmogio imminet dominus marescallus Hornius.[11]

Hic ex Philippiburgo dedito magnum ubique gaudium est,[12] praesertim cum et Spira et Wormatia et Germesheimum, Palatinatusque et Badensis et Wirtenbergicae ditionis multa Gallorum armis cesserint. Et spes bonae sunt de capienda Taragona in Hispania, recipienda vero arce Astae in Italia. In conclavi Romano magnis factionibus agitur de eligendo pontifice.

Deus, clarissime domine, omnia ad bonam pacem dirigat et Claritati vestrae det res prosperas,

Claritati vestrae studiosissimus,
H. Grotius.

XVII Septembris 1644.

Korrespondenzen I, p. 320-321, en H. Kellenbenz, 'Hamburg und die französisch-schwedische Zusammenarbeit im 30jährigen Krieg', in *Zeitschrift des Vereins für Hamburgische Geschichte* 49/50(1964), p. 98.

4 Waarschijnlijk moet hier 'Ratzeburgum' gelezen worden. Lauenburg aan de Elbe was het vertrekpunt voor de mars van het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, naar de Habsburgse landen.

5 Inderdaad begeerde veldmaarschalk Lennart Torstensson een vereniging met het Zweedse expeditieleger van Hans Christoph, graaf van Königsmarck. Momenteel wachtte de graaf bij Torgau aan de Elbe op orders uit het hoofdkwartier.

6 Ook het Zweedse opperbevel hield rekening met de voortzetting van de strijd tegen koning Christiaan IV van Denemarken. Generaal-majoor Axel Lillie (1603-1662), bevelhebber van de Zweedse troepen in Pommeren, was reeds aangewezen om het bevel te voeren over de in het hertogdom Holstein achtergebleven regimenten (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 326).

7 Admiraal Maerten Thijssen had 22 schepen van de hulpvloot van Louis de Geer door de Sont geloodst. Volgens plan zouden de Zweedse Hollanders de vloot van de Zweedse bevelhebber Karl Gustav Wrangel tegemoet varen om gezamenlijk actie te ondernemen tegen de oorlogsschepen van koning Christiaan IV van Denemarken.

8 Bij monde van kanselier Axel Oxenstierna had koningin Christina van Zweden de voorstellen van de Franse vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, en de Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse aanvaard; zie nos. 7032 en 7035.

9 Indien de 'Via concordiae' die Frederik Hendrik in de Zweeds-Deense oorlog wilde 'attenteeren' zou stranden op de onwil van koning Christiaan IV van Denemarken, stond het de Staten-Generaal vrij om het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640 alsnog in werking te stellen (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 131-139).

10 De Zweedse rijksdrost Per Brahe en kolonel Fredrik Stenbock hadden de havenstad Göteborg bevrijd van een omsingeling door troepen van Hannibal Sehested, Deens gouverneur van Noorwegen; zie no. 7032.

11 Sinds het begin van augustus belegerde de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn de stad Malmö, het belangrijkste bolwerk van koning Christiaan IV in Skåne (Schonen).

12 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 17 september 1644.

Sanctyam cepit princeps Thomas.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

7053. 1644 september 18. Van S. Rosenhane.[1]

Excellentissime domine,

Appulit hisce diebus Osnabrugam legatus imperatoris comes Lambergius - tanquam incognitus - vices discedentis comitis ab Auersberg suppleturus.[2] Paucis ante adventum eius diebus plenipotentiam tandem suam Sueciae legatis monstrare ultro se obtulerunt caesariani, quod per utriusque partis secretarios quantocius factum est;[3] an id serio ac ad tractatum promovendum, vel ut hoc facto Auersbergius ante discessum suam saltem personam tanquam honoris gratia legitimaret, adhuc dubitatur.[4] Exinde nihil subsecutum est; notarunt equidem Sueciae legati in procuratoriis illorum vitia quaedam, sed cum minora sint et quae substantiam non evertant, credo illos haec publico dare, ne ob minoris momenti scrupulos patiatur diutius res christiana et aliqua huius mali culpa illos maneat.[5]

Haec quamprimum Osnabrugae acta fuere; instarunt per mediatores legati partis adversae, ut pariter hic quoque ad procuratoriorum emendationem sese accingerent, ut simul deinceps tractatus inchoari possint.[6] Quod equidem acceptarunt Galli, sed cum dubitent an serio res agatur Osnabrugae, adhuc subsistunt et ad ulteriorem communicationem nondum venere. Promittunt se tamen in omnibus quae pars adversa in plenipotentiis suis desiderat, facilimos fore. Interim quem effectum habeant nuperae Galliae regis et eorum literae ad Imperii principes, in dies praestolantur.[7]

Ex Suecia narratur spem esse compositionis litis Danicae, dum rex a furore et acerbitate sua remiserit, ac ideo iam Hafniam reversus est dominus de Tuillerie.[8] Torstenso-

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 17, 17. Oorspr. Postscriptum en ondertekening eigenhandig. Antw. op no. 7016.

2 Rijksraad Johann Maximilian, graaf Lamberg, de opvolger van de keizerlijke gevolmachtigde Johann Weichard, graaf van Auersperg, was op 11/21 september in Osnabrück verschenen (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. 16; *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 647, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 345).

3 Op zondag, 11 september, hadden de secretarissen Johann Münch en Mattias Mylonius (Biörenklou) ten huize van Raban Heistermann (Heystermann), deken van Sint Jan te Osnabrück en kanunnik te Lübeck, elkander de volmachten van de keizerlijke en Zweedse delegaties getoond (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 627-628).

4 Eind september herhaalden de secretarissen van de Zweedse en keizerlijke gevolmachtigden de uitwisseling van de volmachten. Na lezing concludeerde de secretaris Mattias Mylonius (Biörenklou) dat de volmacht, die keizer Ferdinand III op 13 juli 1644 voor Johann Maximilian, graaf Lamberg, had laten uitschrijven, gelijk was aan de eerder getoonde volmachten voor Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 651-652 en II, p. 1-3; *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 353-354; *Diarium Volmar* I, p. 186-187, en *Diarium Lamberg*, p. 17-18).

5 De Zweedse bezwaren tegen de keizerlijke volmacht betroffen vooral protocollaire zaken en de omissie van de aanspreektitel ‘potentissimae’ in de titulatuur van koningin Christina; zie no. 7045.

6 In Munster hadden de keizerlijke gevolmachtigden Johann Ludwig, graaf van Nassau-Hadamar, en dr. Isaac Volmar aan de nuntius Fabio Chigi en de Venetiaanse ambassadeur Alvise Contarini op 13 september verslag gedaan van de stand van zaken in Osnabrück. Zij sloten hun bezoeken aan de bemiddelaars af met een aansporing om de kwestie van de ‘emendatio’ van de Franse volmachten tot een spoedige oplossing te brengen; zie nos. 6994, 7015 en 7016, en *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 636, en *Diarium Volmar* I, p. 178-179.

7 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien lieten op 4 september een nieuwe uitnodiging naar de Duitse vorsten en standen uitgaan (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 509-513, en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 269-272).

8 Op 25 augustus was koning Christiaan IV met zijn vloot van 32 schepen in de haven van Kopenhagen teruggekeerd om ‘te revictualeren en te kalefateren’. Een week later

nius in prosequendo Gallassio totus est,[9] colonellus autem Wrangelius in Holsatiam cum copiarum parte missus est et ad Pinnenbergam aliquam Danorum stragem fecit.[10]

Deus Excellentiam vestram ab omni malo diutissime conservet,

Excellentiae vestrae ad officia paratissimus servitor,

Schering Rosenhane.

Monasterii, 8/18 Septembris anno 1644.

Post reditum domini de Saint-Romain iam quasi reconciliati videntur legati Gallici et amicissimi vivunt,[11] ut non putem Davausium pace non confecta Galliam cogitare.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 11 Oct. 1644.

7054. 1644 september 19. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime legate, domine et patrone observandissime,

Gallassius toto exercitu caesariano Magdeburgum praetergressus est, summa celeritate festinans ad hereditaria Imperii loca.[2] Excellentissimi marescalli Torstensonii vires in diem magis crescunt et firmantur ita, ut indubitanter existimant equitatum ex 14000 fortibus viris equisque consistere, quo etiamnunc Ditzenburgum et Demitzum transito flumine praeteriit,[3] eo animo ut divino auxilio fugientem Gallassium in ipsa etiam regni viscera vi compelleret. Vestigiis hostilibus insistunt equites, quos e vestigio pedites sequuntur. Multi magnam et nobis bonam ex hoc cursu mutationem praesagiunt.

9 Veldmaarschalk Lennart Torstensson zocht verbinding met het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, aan de bovenloop van de Elbe. In een op elkaar afgestemd optreden zouden de Zweden de keizerlijken van Matthias, graaf Gallas, op doortocht naar de Habsburgse landen onverhoeds aanvallen (*Doc. Boh.* VII, p. 139 no. 406).

10 Kolonel Helmut Wrangel had het bevel op zich genomen over de Zweedse ruiterij in het hertogdom Holstein. In het graafschap Pinneberg kon hij rekenen op de assistentie van landgraaf Friedrich van Hessen-Eschwege (*Gazette 1644*, no. 121, dd. 1 oktober 1644).

11 Melchior de Harod de Senevas (1611-1694), markies van Saint-Romain, voormalig Frans resident te Hamburg, was naar Munster gestuurd met de opdracht om een verzoening tussen de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien tot stand te brengen. Hij arriveerde op de 26ste augustus. De volgende dag zorgde hij ervoor dat de twee kemphanen weer aan één tafel plaatsnamen (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 337-339 en p. 477-480).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 33). Eigenh. oorspr. Beantw. d. no. 7074 (dl. XVI).

2 Het expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, was op 1 september uit Lauenburg vertrokken. Een week later stonden de keizerlijken al in Stendal. Vervolgens werd de mars ingezet naar Maagdenburg (*Doc. Boh.* VII, p. 139 no. 406).

3 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson liet zijn manschappen van Gadebusch over Boizenburg (in de brief abusievelijk 'Ditzenburg') naar de schipbrug bij Dömitz oprukken; vgl. no. 7056, en *Doc. Boh.* VII, p. 132 no. 378.

Illustrissimus Hessiae landgravius[4] 150 equitibus et 40 peditibus ducatum Pinne-

4 Landgraaf Friedrich van Hessen-Eschwege ontzette de plaatsen Pinneberg en Breitenburg (ten oosten van Itzehoe) van een omsingeling door soldaten van het Deense garnizoen te Glückstadt (*Gazette 1644*, no. 121, dd. 1 oktober 1644).

bergensem intravit suoque adventu eum iniecit Danis pavorem, ut ad 1200 hominibus muniti Pinnebergum, labores munimentaque alia trepidi reliquerunt et pleno cursu Glukstadium peterent. Hoc tractu non solum dicta civitas obsidione liberata est hostisque fugatus et caesus, sed etiam magna iactura ac pudore Bredenburgum nostris obsidentes dederunt, simili fuga aufugientes. Bredenburgum Dani 160 tormentorum explosionibus infestarunt, sed absque fructu.

Illustrissimae Excellentiae vestrae perquam commendata cupiunt officia sua illustrissimus comes de La Gardie et Ludovicus Geerius, qui 15 huius e Flilandia 5 bene armatis navibus Gotheburgum abiere.[5]

Lubecenses scribunt[6] regiam Suecorum classem, iunctis navibus a domino Geerio conductis, corpus facientem ex 73 navibus, fretum Oresu[n]dae recta petere, quorum conatus Deus secundare velit. Idem, illustrissime et excellentissime domine, det illustrissimae Excellentiae vestrae res prosperas,

illustrissimae Excellentiae vestrae obsequentissimus servitor,
H. Appelboom.

Amstelodami, 19 Septembris 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 27 Sept. 1644.

7055. 1644 september 19. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

De arca hoc habe, neque me neque uxorem scivisse ubi ea esset,[2] sed semper credidisse in Galliam avectam;[3] pulvillos a parentibus cum adhuc Delphis agerent

5 De Zweedse koninklijke commissaris Louis de Geer verliet de Republiek. Zijn oorlogsschepen boden ook plaats aan de Zweedse graaf Magnus Gabriel De la Gardie en de Zweedse resident Carl Marin; zie no. 7031. Na een zeereis van zes dagen liepen de schepen van Louis de Geer de haven van Göteborg binnen ('Brieven van Louis de Geer', in *BMHG* 29(1908), p. 278-284).

6 Het bericht uit Lübeck, dd. 8 september 1644 (*Gazette 1644*, no. 121, dd. 1 oktober 1644), komt niet overeen met de feiten. De Zweedse Hollanders van de hulpvloot van Louis de Geer misten op de Oostzee de aansluiting met de vloot van de Zweedse bevelhebber Karl Gustav Wrangel. Begin september liet admiraal Maerten Thijssen zijn schepen in de haven van Kalmar voor anker gaan. Koningin Christina van Zweden zou de Zeeuwse Zweed binnenkort belonen met de adellijke titel 'Anckarhielm' (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 100-101).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 323. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7037, beantw. d. no. 7068 (dl. XVI).

2 De speurtocht naar de boekenkist waarin Grotius op 22 maart 1621 uit zijn Loevesteinse kerker was ontsnapt. Tijdens haar laatste bezoek aan de Republiek (1639-1640) moest Maria van Reigersberch de gastvrijheid van Grotius' ouders in het huis van de graven van Hohenlohe te Delft ontberen: in 1638 waren Jan de Groot (1554-1640) en Aeltgen Borre van Overschie (1561-1643) ingetrokken bij hun zoon en schoondochter Alida Graswinckel (1593-1669) in Den Haag. Gelukkig stelden andere familieleden hun huis voor haar open; vgl. no. 3531 (dl. IX) en no. 4291 (dl. X).

3 Willem de Groot was steeds van mening geweest dat Maria van Reigersberch de boekenkist naar Parijs had laten overbrengen. Dit zou in 1640 gebeurd zijn.

ad uxorem missos et ab ea a tineis purgatos.[4] Nunc vero me ex ancilla quae parentibus inserviit discere a multis iam annis eam arcam in aedibus Hohenloicis in loco quodam concluso qui rarissime adibatur fuisse servatam, sed eam neque ibi, neque alibi in iis aedibus iam re-

4 Maria van Reigersberch hield vol dat zij de kussens van de kist destijds op de kamer van haar zoon Pieter had zien liggen; zie nos. 6971, 6984, 6997 en 7037.

periri. Egi cum Salengeriano,[5] qui iam earum aedium dominus est; is sibi visam negat. Rogavi, annon cum supellectile comitum eam vendidisset; negavit et instrumento publico venditionis in quo omnia specifice nominata sunt, probat contrarium. Nunc restat ut ad Langium consiliarium scribatur, qui aliquamdiu in istis aedibus hospitatus est, annon eam arcam secum asportaverit; quod propediem fiet. Ego inquirere non desistam et si quid comperero perscribam.

Diderico gratulor et in posterum meliorem fortunam opto.[6] Certe si Philippoburgum in potestate iam est Gallorum, quod hic creditur, etiam ille eius victoriae particeps erit.[7] Hogerbetius dixerat se huc post ferias rediturum;[8] ubi is venerit, quid optimum factu sit deliberabimus. In Senatu Summo excusabunt se Reigersbergius et Forestus, ille propter causae tuae affinitatem, hic propter consanguinitatem.[9] Tunc quinque tantum restant senatores, qui in hac causa nihil volent statuere.[10] Supplices a te Latine redditas accepi[11] et aliis addam poematis;[12] quorum editio Anthologiam sequetur, quam ita protrudi posse spero, nec abnuit Blavius, sed solus index negotium facescit; videbo quid Blavius acturus sit.[13]

Perendie preces publicae pro victoria nunc parta gratiarum actionem continebunt;[14] eam excipient publica laetitiae signa. Putatur princeps aliquas munitiones Saxo

5 Jean de Sallengre († 27 maart 1646) was, tezamen met Jan de Groot en Willem de Lange, raad geweest van de graven van Hohenlohe; zie no. 4647 (dl. XI), no. 5620 (dl. XIII), en Hohenlohe-Zentralarchiv te Neuenstein, Archiv Langenburg, Niederländische Akten.

6 De Frans-Weimarse officier Dirk de Groot was eind juli-begin augustus in Zwabisch-Beierse krijgsgevangenschap geraakt. De overwinning die de legers van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, en Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, op 3, 5 en 10 augustus 1644 ten zuiden en ten oosten van Freiburg im Breisgau hadden behaald, stelde hem in staat om aan zijn bewakers te ontkomen. In de tweede helft van augustus meldde hij zich weer in het Frans-Weimarse hoofdkwartier te Breisach.

7 Op 3 september bevond Dirk de Groot zich in het Franse legerkamp ‘devant Philipsburg’; vgl. no. 7030. Een week later was hij getuige van de intocht van de Franse legers in de vestingstad Philippsburg.

8 Het Hof van Holland had afgezien van de behandeling van een rekest dat Adriaen Hogerbeets had ingediend om in de zaak van het postume eerherstel van zijn vader Rombout Hogerbeets de Leidse stadsbestuurders ten hove te dagvaarden; vgl. no. 6984. De vraag was of tegen deze afwijzing beroep mogelijk was bij de Hoge Raad van Holland en Zeeland.

9 Johan van Foreest (1586-1651), een collega van Nicolaes van Reigersberch in de Hoge Raad van Holland en Zeeland, oud-burgemeester van Hoorn, was een verre verwant van Hugo en Willem de Groot en wellicht ook van de in Hoorn geboren Rombout Hogerbeets (no. 4018 (dl. X), en *NNBW* I, kol. 878-881).

10 De vijf overige raadsheren in de Hoge Raad waren Reynier Pauw, Cornelis de Jonge, Anthonie de Wael, George Rataller Doubleth en Matthijs Oudesteyn (S. van Leeuwen, *Batavia Illustrata* I^2, 's-Gravenhage 1685, p. 1484).

11 Grotius had zijn vertaling van de *Supplices* (Iketides) van Euripides (*BG* no. 496 rem. 5 en *BG* no. 532) al op 19 december 1643 naar de Republiek willen sturen; zie no. 6599 (dl. XIV).

12 Het dossier dat Willem de Groot bijhield voor een nieuwe uitgave van Grotius' *poemata*.

13 De Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu hield zich slecht aan zijn beloften. In juni had hij met Willem de Groot reeds gesproken over het plan om de Franse protestant Samuel Sorbière in te schakelen bij het persklaar maken van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534).

14 Op de Vijverberg in Den Haag werd de dankzegging ter gelegenheid van de verovering van Sas van Gent (5 september) op de 21ste september afgesloten met negen salvo's uit 17 kanonnen (*Het Staatsche leger* IV, p. 141; Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 386-388).

Gandavensi adiecturus, ut hostibus omnis recuperandi spes cadat;[15] neque ulterius quicquam hoc quidem anno tentaturus creditur ob nimias pluvias, nisi forte castellum aliquod expugnet. Rex Daniae iam in regnum suum rediit, de pace nihil certi,[16] nunc quid futurum sit videbimus. De pontificis electione[17] ubi quid intellexeris, id sciam rogo; est enim ea res magni momenti, quam ut et te tuosque omnes divinae providentiae commendo,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XIX Septembris 1644.

Petri amica periculosissime aegrotat et tantum non agit animam.[18]

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 20 s.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 27 Sept. 1644.
En in dorso: 19 Sept. 1644 W. de Groot.

7056. 1644 september [19]. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Generael Gallas is met de gansche keyserlijcke armee den 20 en 21e passato stylo vetere d'Elve te Lauwenburg soo haestigh gepasseert[2] dat hij eene groote quantitijt van proviant, 'twelck hij te Hamburg hadde laeten opcoopen, niet en heeft dorven verwachten, maer heeft die teruggegelaeten. Tsedert hebben wij tijdinge dat hij al te Magdenburg is aengecomen ende sijne marche seer spoedigt nae de keyserlijcke erflanden. Generael Torstenson is van Gadebusch op Lauwenburg en Boitsenburg gegaen ende den 26^{e} naemiddags te Boitsenburg in persoon

15 Frederik Hendrik hield het Staatse leger nog enige tijd in Zeeuws-Vlaanderen (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 386-388 en p. 398-400).
16 Koning Christiaan IV van Denemarken was op 25 augustus met zijn vloot van 32 schepen in de haven van Kopenhagen teruggekeerd om ‘te revictualeren en te kalefateren’. Pas op 8 september gaf de vorst te kennen dat de Franse en Staatse bemiddeling hem aangenaam zou zijn.
17 Het overlijden van paus Urbanus VIII en het conclave dat op 9 augustus in Rome een aanvang nam, waren voor Willem de Groot aanleiding geweest tot een nadere bestudering van de bullen ‘Aeterni patris filius’ (15 november 1621) en ‘Decet Romanum Pontificem’ (12 maart 1622) van paus Gregorius XV; zie nos. 7024, 7037 en 7043.
18 De geliefde van Pieter de Groot, de Delftse regentendochter Charlotte van Santen, bezweek op 24 september 1644 aan haar ziekte; zie *Dichtw. C. Huygens* IV, p. 2-3 en p. 21.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 151. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.
2 De keizerlijke bevelhebber Matthias, graaf Gallas, had de achtervolging ingezet op het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson. Op 1 september trok hij met zijn manschappen bij Lauenburg over de Elbe. Een week later stonden de keizerlijken al in Stendal. Vervolgens werd de mars ingezet naar Maagdenburg (*Doc. Boh.* VII, p. 139 no. 406).

aengecomen, aldaer een schipbrugge dien dag doen vervaerdigen ende den 27e mede d'Elve gepasseert.[3] Sijne cavallerie is in de 13 à 14000 wel gemonteerde ruiters sterck, geresolveert den vijant nae te jaegen.[4] Bredenburg,

3 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson maakte na aankomst in Gadebusch een omtrekkende beweging. Met zijn hoofdmacht stootte hij door naar Lauenburg en Boizenburg (aankomst 26 augustus/5 september).

4 De ruiters volgden de loop van de Elbe. Zij moesten voorkomen dat de keizerlijken de schipbrug bij Dömitz onklaar zouden maken; vgl. no. 7054, en *Doc. Boh.* VII, p. 132 no. 378.

Christiaenprys, Trittau, Ripen, Coldingen, Hadersleven en Arpurg sijn met Sweedsch guarnisoen beset gebleven.[5]

Den landgraef Frederick van Hessen[6] heeft met 150 peerden en ontrent 40 musquettiers een stroop in 't graefschap Pinnenberg gedaen ende daerdoor veroorsaackt dat de Deensche, 1200 te peerd en te voet, de belagerung van Pinnenberg ende alle opgeworpene schansen en nieuwe wercken gequitteert ende sich tot Gluckstad hebben moeten begeven. In dese occasie is niet alleen Pinneberg ontset, veel Deensche verstroeit, maer hebben oock de Deensche met tamelijck verlies en disreputatie de belegeringe voor Bredenburg moeten verlaeten en haer nae Gluckstad retireren.

Van de coninckliycke Sweedsche vlooten is noch geen seeckerhijt. Van Lubeck word geaviseert[7] dat deselve 73 zeylen sterck nae de Sond souden sijn geloopen. Den veltmarschalck Horn ligt met sijne armee noch bij Malmuyen in Schoonen, verhinderende het fourageren ende den toevoer van proviant te lande, daerover de ruiterije in die stad leggende gecomen is in groot gebreck van haver en hoy, sulcx sijne Mayesteyt te Coppenhagen en daerontrent heeft doen opcoopen veel hoy ende nae Malmuyen doen brengen, insgelijcx veel haver, ende soude den coning van Dennemarcken selfs in persone gedacht wesen met eenig volck te peerde en te voet nae Malmuyen over te gaen.[8]

Deses staats ambassadeurs nae Sweden en connen niet genoeg roemen het courtois onthael dat hun daer geschiet is, de spoedige audiëntie en goede antwoorde die hun gegeven is dat haere mediatie in 't rijck aengenaem soude sijn.[9] Daertegens beclaegen sich de ambassadeurs nae Dennemarcken vanhier versonden wegen het onthael ende hoe slecht sij aengesien sijn. Den 27 passato en hadden sij bij den coning noch geen audiëntie gehad, dewelcke hun de twee rijckscancelaers Hoy en Reventloe ende den rijcxraed Crabbe hadde toegesonden wegen sijne scrupule in 't aennemen van deses staats aengebodene mediatie, vermits de wtrustinge van de vloot bij Louis de Geer voor haere coninckliycke Mayesteyt van Swede, hier te lande geëquippeert, 'twelck groot geëxaggereert werd.[10]

5 Generaal-majoor Axel Lillie, bevelhebber van de Zweedse troepen in Pommeren, was reeds aangewezen om het bevel te voeren over de in het hertogdom Holstein achtergebleven regimenten (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 326). In afwachting van nadere orders waakte de ruiterij van kolonel Helmut Wrangel over de Zweedse garnizoenen te Breitenburg, Christianspries (Friedrichsort) en Trittau. Ook in Jutland hielden de Zweden nog versterkte plaatsen aan (Ribe, Kolding, Haderslev en Ålborg).

6 Landgraaf Friedrich van Hessen-Eschwege ontzette de plaatsen Pinneberg en Breitenburg (ten oosten van Itzehoe) van een omsingeling door soldaten van het Deense garnizoen te Glückstadt (*Gazette 1644*, no. 121, dd. 1 oktober 1644).

7 Het bericht uit Lübeck, dd. 8 september 1644 (*Gazette 1644*, no. 121, dd. 1 oktober 1644), komt niet overeen met de feiten. De Zweedse Hollanders van de hulpvloot van Louis de Geer misten op de Oostzee de aansluiting met de vloot van de Zweedse bevelhebber Karl Gustav Wrangel. Begin september liet admiraal Maerten Thijssen zijn schepen in de haven van Kalmar voor anker gaan. Koningin Christina van Zweden zou de Zeeuwse Zweed binnenkort belonen met de adellijke titel ‘Anckarhielm’ (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 100-101).

8 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn wilde zijn campagne in de Deense gewesten Skåne (Schonen), Halland en Blekinge afsluiten met de verovering van Malmö. Op 16 september stak koning Christiaan IV de Sont over (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 103-104 en p. 124, en *Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve* V (1641-1644), p. 495).

9 In Den Haag waren brieven binnengekomen waarin de Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse verslag uitbrachten van hun ontvangst aan het hof van koningin Christina; zie nos. 7032 en 7035.

10 De Deense kanseliers Just Høg en Ditlev Reventlov alsook de rijksraad Gregers Krabbe verlangden van de Staatse ambassadeurs dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en de Friese raadsheer Joachim Andreae een verklaring omtrent de betrokkenheid van de Staten-Generaal

Overmorgen sal hier een danckseggingе door 't lant gedaen werden wegen het overgaen van 't Sas van Gent,[11] waer men beesigh is om de wercken te slechten ende te repareren wat terneder geschooten is. Soo het weder het toelaet, meint men dat noch wel iets soude connen voorgenomen werden.[12] In Oost-Vrieslant soude tussen de Hessische ende des graven van Embden troeppen eenige dadelickhijt gepasseert, ende de dese de desadventage daerin gehad hebben; dieswegen men deses staats derrewaerts geordineerde commissarios wil doen spoedigen om de saacke,[13] eer het tot grooter verbitterhijt comt, te accommoderen.

Ick blijve, mijnheere,

u. Excellentie dienstwilligste.

Den 18 [*sic*] Septembris 1644.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 27 Sept. 1644.

7057. 1644 september 22. Aan I. Vossius.[1]

Vir doctissime,

Literas Caleto ad me missas recte accepi.[2] Voluissem sane diutius frui tua consuetudine, tum ob vetustissimam meam cum omni familia vestra amicitiam, tum ob eas animi ingeniique dotes quas aliis de te praedicare quam tibi malo. Sed iustissimum fuit desiderium optimorum parentum, qui suavissimi filii conspectu solari voluere senectutem suam, quod ut ipsis diu facere liceat in bona valetudine ac rebus prosperis Deum veneror.

bij de uitrusting van de hulpvloot van Louis de Geer. Nadat zij gerust gesteld waren, kreeg de Staatse delegatie op 29 augustus toegang tot koning Christiaan IV (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 998-999).

11 Op de Vijverberg in Den Haag werd de dankzegging ter gelegenheid van de verovering van Sas van Gent (5 september) op de 21ste september afgesloten met negen salvo's uit 17 kanonnen (*Het Staatsche leger* IV, p. 141; Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 386-388).

12 Frederik Hendrik hield het Staatse leger nog enige tijd in Zeeuws-Vlaanderen (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 386-388 en p. 398-400).

13 De Staten-Generaal hadden zich bereid getoond om een regeling te treffen in het conflict van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel met graaf Ulrich II van Oostfriesland over de legering van de 11 Staatse compagnieën. De vrees dat de Hessische bevelhebber Caspar, graaf van Eberstein, de kwestie op de spits wilde drijven, bespoedigde het besluit om Staatse commissarissen naar het graafschap te sturen (L. van Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch.* 14(1964), p. 257; *Het Staatsche leger* IV, p. 172-178, en *Correspondance d'Estrades* I, p. 200-201 en p. 207-209).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 731 no. 1689. Copie te Rotterdam, GB, RK, hs. no. 674, f. 48^{v}. Antwoord op een ontbrekende brief.

2 Op 11 september wachtte Isaac Vossius in de haven van Calais op een gelegenheid om scheep te gaan naar de Republiek. Tijdens dat oponthoud schreef hij aan zijn vader, de Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius, dat hij twee weken geleden uit Parijs was vertrokken; vgl. no. 7018, en Amsterdam, UB, coll. RK, J 93g.

De domino Cerisante quid futurum sit tranquillius exspecto.[3] Iniquissimas esse conditiones quas parlamentarii regi Angliae praescribunt,[4] et nos hic intelligimus. Mos ille est populorum insolentiam sumere ex rebus secundis. Sed adhuc ea est Martis alea

3 In de laatste maanden van zijn verblijf in Parijs had Isaac Vossius het eigenmachtig optreden van de speciale Zweedse koninklijke afgezant Marc Duncan de Cerisantes van nabij kunnen gadeslaan.

4 De definitieve redactie van de vredesvoorstellen van het Parlement kwam pas in november 1644 gereed: 'The humble desires and propositions for a safe and well-grounded peace, agreed upon by the mutual advice and consent of the Parliaments of both Kingdoms, united by Solemn League and Covenant, to be presented to his majesty' (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 299-308).

illis in locis, ut facile pro rege cadere possit, et si quando alibi pax fiat, credibile est reges alios ostensuros dolere sibi talia exempla.

Deus, vir doctissime, Claritatem vestram cum suis omnibus sospitet,

Claritati vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, 22 Septembris 1644.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Isaaco Vossio.

Bovenaan de copie te Rotterdam: Isaco Vossio.

7058. 1644 september 24. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Spero non omitti abs te inquisitionem de arca.[2] Res est digna tua diligentia ac fide. Quicquid de ea cognoveris, id rogamus nobis significes.

Conditiones ex quibus deditum est Saxum Gandavense non vidi.[3] Sed velim romanensibus plusculum concedi, etiam boni publici causa.[4] Super rebus Danicis videbimus, apud Batavos praevaliturane sint ea quae publico expediunt, an vis factionis.[5] Romae omnia iam tranquilla sunt cura praefecti.[6] Videtur factio Hispanica

1 Gedrukt *Epist.*, p. 971 App. no. 725. Antw. op no. 7043, beantw. d. no. 7076 (dl. XVI).

2 De speurtocht naar de boekenkist waarin Grotius op 22 maart 1621 uit zijn Loevesteinse kerker was ontsnapt. Willem de Groot had inmiddels met een dienstbode gesproken die Jan de Groot en Aeltgen Borre van Overschie jarenlang had gediend in het huis van de graven van Hohenlohe te Delft. Zij herinnerde zich de kist, maar sinds het huis in handen was gekomen van Jean de Sallengre was zij het spoor bijster geraakt. Later sprak Willem de Groot met de huidige huiseigenaar die aan de hand van een boedelinventaris kon aantonen dat de kist nooit tot het huisraad had behoord; zie no. 7055.

3 De Haagse drukker Ludolf (Rudolf) Breeckevelt bracht het nieuws van de capitulatie van Sas van Gent (5 september 1644) in het pamflet ‘Articulen geaccordeert bij ... den Heere Prince van Orangien, aen ... Don Andrea de P(a)rado y Muxica, gouverneur van 't Sas van Gent, den Grave van Megen, ende aen de capiteynen, officieren ende krijghsvolck daer binnen zijnde’ (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 5126 en 5126a, en *Res. SH*, dd. 14 september 1644).

4 Aan die wens kwam het zevende artikel van de capitulatievoorwaarden tegemoet (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 1008).

5 In navolging van de Staten van Holland gaven ook de Staten-Generaal blijk van hun ontevredenheid over de ‘Via concordiae’ die Frederik Hendrik in de Zweeds-Deense oorlog wilde ‘attenteeren’. In de tweede week van augustus herinnerden zij hun ambassadeurs dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en de Friese raadsheer Joachim Andreae aan art. 12 en 13 van de ‘secreete instructie’: indien koning Christiaan IV bleef volharden in zijn weigering om de vaart op Zweden open te stellen, mochten zij de Staatse oorlogsschepen naar de ingang van de Sont ontbieden (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 70-72, p. 123-124 en p. 172-174).

6 De keizerlijke ambassadeur Federico, hertog van Savelli, had de gemoederen in Rome gekalmeerd.

cum Romana se iungere. Spiritui quidem Sancto asscribi non debent ea quae pretio aut coitione pia spectantium fiunt.[7] Attamen et ista Deus dirigit sive fautor sive iratus.

7 De Italiaanse en Spaanse kardinalen wonnen de strijd om de stemmen. Toen ook kardinaal Antonio Barberini zich aan hun zijde schaarde, was de neergang van de Franse factie in Rome niet meer te stuiten. Op 15 september viel de keuze op kardinaal Giambattista Pamfili. De nieuwe paus nam de naam van Innocentius X aan (Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 15-22).

Anthologiam tibi unice commendo.[8] Utinam Isaacus Vossius, qui vobis adferet Notata in Vetus Testamentum,[9] velit indicem facere Anthologiae ex meo praescripto. Domini Utenbogardi memoriam apud multos in pretio esse laetus intelligo.[10] Adiuva, ne quid chartarum supprimatur.[11] Velim eius quoque vitam describi.[12]

Tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

24 Septembris 1644.

7059. 1644 september 24. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

't Overgaen van het Sas van Gent is hier een goede tijding, te meer alsoo apparentie [is] dat de nieuwe gracht ende de fortificatie vandien te niet zal comen.[2] Wij zullen zien off in Hollant ende Zeelant de vigueur zal zijn die noodich [is] om de begane faute te repareren.[3] De Sweden zoo te lande[4] als te water[5] zullen corts iet treffelijcx dienen te

8 De Amsterdamse drukker-uitgever dr. Joan Blaeu hield zich slecht aan zijn beloften. In juni had hij met Willem de Groot reeds gesproken over het plan om de Franse protestant Samuel Sorbière in te schakelen bij het persklaar maken van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534). Nu hij na een herhaald verzoek (no. 7033) nog geen haast maakte, besloot Grotius een beroep te doen op de jonge Vossius. Op 12 november aanvaardde Isaac Vossius de opdracht; zie no. 7138 (dl. XVI).

9 Grotius had Isaac Vossius belast met het overbrengen van twee presentexemplaren van zijn *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137) naar de Republiek. Pas in de tweede week van oktober verscheen de jongeman in Den Haag; zie no. 7089 (dl. XVI).

10 Op 12 september werd de remonstrantse theoloog Johannes Wtenbogaert († 4 september 1644) naar zijn laatste rustplaats gedragen. Een stoet van vierhonderd rouwenden volgde de baar.

11 In november 1643 had Grotius zijn broer al gewezen op het historisch belang van de manuscripten en documenten die Johannes Wtenbogaert tijdens zijn lange leven verzameld had; zie nos. 6532 en 6551 (dl. XIV). Diens *Kerckelicke historie, vervatende verscheyden gedenckwaerdige saecken, in de Christenheyt voorgevallen, van het jaer vierhondert af, tot in het jaer sesthienhondert ende negenthien* zou in 1646 verschijnen (*BG* no. 892).

12 Wtenbogaerts autobiografie zag in 1645 het licht onder de titel *Leven, kerckelijcke bedieninghe ende zedighe verantwoordingh ... Alles bij hem selven beschreven ... bevestight met verscheyden bewijsen, acten, ende munimenten, daer toe dienende*. In de tweede helft van de negentiende eeuw beschreef H.C. Rogge het leven van de predikant in *Johannes Wtenbogaert en zijn tijd*, 3 dln, Amsterdam 1874-1876.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 38e. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 7060.

2 Tijdens de belegering van Sas van Gent werden in het Staatse legerkamp geruchten verspreid over een nieuw kanaal dat de Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo in de polders bij Axel wilde laten graven. Het 'kanaal' bleek achteraf een smalle doorvaart langs de polders te zijn (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 40, p. 57 en p. 66).

3 Naar het oordeel van Grotius hadden de Staten-Generaal zich nooit mogen onttrekken aan de verplichtingen die het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640 hen had opgelegd.

4 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn wilde zijn campagne in de Deense gewesten Skåne (Schonen), Halland en Blekinge voor het invallen van de winter afsluiten met de verovering van Malmö.

5 Karl Gustav Wrangel, de nieuwe bevelhebber van de Zweedse vloot, had zijn oorlogsschepen gereed liggen in de haven van Dalarö. De felle oostenwind belette het uitzeilen. Op 28 september/8 oktober verlieten de schepen de haven (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 582-592).

doen, anderzints zal den tijd verloopen ende de schepen uit Sweden weder in haere havenen moeten trecken, 'twelck dan oock de Hollander[s] te minder resoluit zal maecken. Om dezelve zou 't mij vremd geven dat den marescal Torstenson nae Oostenrijck zoude gaen[6] ende alzoo de luste aen de Oost- ende Noordzee den Denen inlaeten.

Wij zullen zien waer de Fransoisen zullen gaen, zijnde zeer goedcoop meesters gewerden van Philipsburg.[7] Die besnijding van de prerogativen van den coninck van Engelant is tegen alle 'tgunt voordezen in dat rijck is geschreven.[8] Tot verkiesing van eene nieuwe coning meene ick niet dat het parlement haest zal comen, maer zoude mogen den churfurst den tytel geven van protecteur ofte lieutenant de la couronne,[9] om daermede remediën te vinden tegen de oneenicheden die in het parlement staen te vresen. Ick prijs de coninginne van Bohemen dat zij continueert in de goede affectie tot haeren broeder ende voor monsieur Johnzoon doet dat haer mogelijck is.[10] De reparatie die mijnheer Spiering verzoect zal noch in Hollant, noch in Swede niet licht zijn te vinden.[11] 't Schijnt niet dat den tijd nu bequaem is voor de ambassadeurs van de Vereenigde Nederlanden om in Engelant tot vrede te arbeiden,[12] dewijle de parlamentarissen zeer opgeblasen zijn door eenige successen.

6 Grotius was blijkbaar niet op de hoogte van de weigering van de Franse regering om geld beschikbaar te stellen voor de strijd die de hoofdmacht van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson tegen de Denen voerde. Nu de Zweden teruggekeerd waren in de Duitse landen, kwam ook de uitbetaling van de halfjaarlijkse subsidie ten behoeve van de Zweedse oorlogvoering tegen de keizerlijken weer op gang (H. Kellenbenz, 'Hamburg und die französisch-schwedische Zusammenarbeit im 30jährigen Krieg', in *Zeitschrift des Vereins für Hamburgische Geschichte* 49/50(1964), p. 98).

7 Kolonel Caspar Baumberger, gouverneur van Philippsburg, ontving geen assistentie van de keurvorst-aartsbisschop van Mainz. Sneller dan verwacht sloeg aartsbisschop Anselm Kasimir Wambold von Umstadt op de vlucht voor de legers van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, en Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne. Nu de kans op steun was weggevallen, trad de gouverneur op 9 september met de Fransen in onderhandeling over een vrije uittocht voor zijn garnizoenssoldaten uit Philippsburg (*Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 30; *Lettres de Turenne*, p. 406, en Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 374-380).

8 De Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude volgden in Londen de discussies over de vredesvoorstellen van het Parlement. De definitieve redactie kwam pas in november gereed: 'The humble desires and propositions for a safe and well-grounded peace, agreed upon by the mutual advice and consent of the Parliaments of both Kingdoms, united by Solemn League and Covenant, to be presented to his majesty' (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 299-308).

9 Eind augustus begon ook Grotius te gissen naar de diepere achtergronden van de reis van prins Karl Ludwig van de Palts naar Engeland; vgl. nos. 7019 en 7021. Nicolaes van Reigersberch zal aan de hand van een vertrouwelijk rapport van de extraordinaris Willem Boreel, dd. 16/26 augustus 1644, bevestigd hebben dat er in Londen stemmen waren opgegaan om de prins 'lieutenant de la couronne' te maken (*Briefw. C. Huygens* IV, p. 49-50, p. 75 en p. 81).

10 De positie van Samson Johnson, predikant aan het hof van de keurvorstin-weduwe Elisabeth Stuart (de 'Winterkoningin') in Den Haag, wankelde; zie no. 7006, en C. Oman, *Elizabeth of Bohemia*, p. 359.

11 De Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona had bij de Staten van Holland een klacht ingediend over de afwikkeling van het protest dat hij had aangetekend tegen het 'mandement van sauvegarde' dat het Hof van Holland aan de weduwe van 'Seger Maes' had verleend; zie nos. 6921 en 6938; *Aitzema* (f^{o}) II, p. 1014-1018, en *Res. SH*, dd. 14, 23/24 en 29/30 september 1644.

12 Het Parlement wilde de beantwoording van de vredesvoorstellen die de Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude op 22 juli aan de vergadering van de 'lords' en 'commons' hadden gepresenteerd, laten afhangen

24 Septembris 1644.

van een advies van een speciale commissie. De onderhandelingen kwamen maar moeilijk op gang (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 116-118).

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, eerste raedt in den Hoogen Raide in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot uyt Paris, den 24 Sept. 1644.

7060. 1644 september 24. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De vreuchd over Philipsburg,[2] Spier,[3] Worms[4] ende andere plaetsen is hier groot, ende niet minder de hoope van Frankendael off Mentz haest te zien keeren nae dezelve zijde. Binnen Frankendael hadde[n] drie regimenten van Becx ruiterie,[5] bij den hertogh van Beieren daertoe verzocht, eenigh voetvolck ingebracht, maer daeruit comende zijn dezelve geslagen. Nae Mentz zegt men dat den marescal de Turaine is gegaen met vierduizent paerden, duizent musquettiers.[6] De ordre in 't Fransche leger is buiten gewoonte, de justitie van de camer van Spier gemainteneert,[7] de commercie verzeeckert voor Francfort, Straesburg ende andre plaetzen, veel geld in 't leger ende in de guarnisoenen, de burgers ende boeren wel betaelt, alle 'twelcke nieuwe bedenckinge geeft in de vergadering tot Francfort, zoodat men zegt dat den bisschop van Wurtzburg lichtelijck door de bescherming van Vrancrijck zich zoude zoecken te ontlasten van de zwaere Beyer-

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 38f. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 7059. Beginnend bij 'De Fransoisen hebben noch goede hoope', copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 7 oktober 1644).

2 Kolonel Caspar Baumberger, gouverneur van Philippsburg, ontving geen assistentie van de keurvorst-aartsbisschop van Mainz. Sneller dan verwacht sloeg aartsbisschop Anselm Kasimir Wambold von Umstadt op de vlucht voor de legers van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, en Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne. Nu de kans op steun was weggevallen, trad de gouverneur op 9 september met de Fransen in onderhandeling over een vrije uittocht voor zijn garnizoenssoldaten uit Philippsburg (*Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 30; *Lettres de Turenne*, p. 406, en Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 374-380).

3 De rijksstad Spiers had eind augustus haar poorten voor de Franse legers geopend.

4 Zodra de Frans-Weimarsen van maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, voor de muren van Worms verschenen (12 september), bedacht het stadsbestuur zich geen moment en dreef het Lotharingse garnizoen de stad uit (*Lettres de Turenne*, p. 407, en *Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 29-31).

5 Bernardino, graaf van Rebolledo, de Spaanse gouverneur van Frankenthal, had de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck om militaire bijstand gevraagd. Onderweg werden de Luxemburgse ruiters overvallen door drie regimenten van de 'Weimarse' cavalerist Friedrich Wolfgang, graaf van Fleckenstein (*Lettres de Turenne*, p. 29; Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 382-383, en *Gazette 1644*, no. 118, dd. 24 september 1644).

6 De ruiters van de Frans-Weimarse bevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, vertoonden zich op de 13de september in de buitenwijken van Mainz. Op 17 september stelde het Mainzer domkapittel de stad onder de bescherming van de hertog van Enghien (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 383-387, en *Lettres de Turenne*, p. 407).

7 De hertog van Enghien respecteerde de rechten en privileges van het 'Reichskammergericht' van Spiers. Het garnizoen dat hij in de stad achterliet, kreeg een verbod op het maltraiteren van burgers opgelegd (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 380-382 en p. 388-391).

sche contributiën.[8] De keizersche spreecken van een rijcxdagh tot Regensburg.[9] Men hout de Beyersche, met de Haezfeldsche die haer daerbij hebben gevoucht, te zijn bij de achtienduizent man.[10] De zesduizent man die men zeide dat monsieur Arnaut gebracht had aen den hertogh van Anguien zeggen die van de quartieren daer zij zijn gepasseert inderdaet niet te zijn boven de drieduizent.[11] Espenan zal gouverneur zijn van Philipsburg.[12] Tubadel heeft eenige van de vijanden overvallen.[13] Een Fransch schip teveel geladen met amunitie is gezoncken bij Brisac.[14]

De Fransoisen hebben noch goede hoope van haere belegering van Taragona.[15] De cardinalen, besloten in 't conclave, stellen uit de verkiezing van den paus totdat eenige vaster ordre voor het toecomende zal zijn gestelt over de regiering van de stadt ende het tijdelijck gebiet van de roomsche kerck.[16] Daer is wat gelds van Spaignie gecomen te Rome.[17] Den hertogh van Vendosme is te Venetië.[18] De Spaignaerden die in ['t] hertogdom zijn van Milan hebben uit Pavie veel artillerie uitgebracht ende beginnen haer te toonen ontrent het Novarees, den prince Thomas schijnende noch niet te quitteren zijne desseings op Bremo.[19]

8 De keizerlijke partij op de Frankforter 'Deputationstag' twijfelde aan de loyaliteit van Johann Philipp von Schönborn, bisschop van Würzburg, Melchior Otto Voit von Salzburg, bisschop van Bamberg, en landgraaf Georg II van Hessen-Darmstadt (*Urk. u. Act.* I, p. 857-858, en Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 430).

9 In de 'Fürstenrat' op de Frankforter 'Deputationstag' leefde nog steeds het verlangen om de vergadering naar Munster of Osnabrück te verplaatsen. Het uitschrijven van een nieuwe rijksdag te Regensburg werd door sommigen gezien als een tussenoplossing (*Urk. u. Act.* I, p. 829).

10 Op 6 september hadden de Zwabisch-Beierse bevelhebbers François de Mercy en Johan van Werth in Neckarsulm (ten noorden van Heilbronn) versterking ontvangen van 2700 soldaten uit de regimenten van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 148).

11 Isaac Arnauld de Corbeville zou zich belasten met het overbrengen van versterkingen naar het leger van de hertog van Enghien (*Lettres Mazarin* II, p. 15, p. 40-41, p. 44-45 en p. 48). In een brief van 27 augustus 1644 waarschuwde Henri II de Bourbon, prins van Condé, zijn zoon voor de slechte kwaliteit van de lichtingen (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 370 en 616-617).

12 Kardinaal Jules Mazarin bevestigde op 17 september de benoeming van Roger de Bossost (Bossots) († 1646), graaf van Espenan (*DBF* VI, kol. 1150), tot gouverneur van Philippsburg (*Lettres Mazarin* II, p. 71-74; *Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 34, en Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 379).

13 Het Franse cavaleriecorps van de 'Weimarse' generaal-majoor Georg Christoph von Taupadell (Taubadel) lokte aan de Neckar gevechtshandelingen met de Zwabisch-Beierse ruiters van Johan van Werth uit (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 148-149).

14 Het garnizoen van Breisach zag toe op de bevoorrading van de Franse legers aan de Rijn.

15 In een 'extraordinaire du IX septembre 1644' had de *Gazette 1644*, no. 108, verslag uitgebracht van de geslaagde aanval van het leger van de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, op de haven (el muelle) van Tarragona. De strijd om het bezit van de stad was nog lang niet beslist (*Gazette 1644*, nos. 114 en 118, dd. 17 en 24 september 1644, en Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 261).

16 De keizerlijke ambassadeur Federico, hertog van Savelli, had de gemoederen in Rome gekalmeerd; vgl. *Gazette 1644*, no. 118, dd. 24 september 1644, met een nieuwsbericht uit Rome van 4 september 1644.

17 De Italiaanse en Spaanse kardinalen wonnen de strijd om de stemmen. Toen ook kardinaal Antonio Barberini zich aan hun zijde schaarde, was de neergang van de Franse factie in Rome niet meer te stuiten. Op 15 september viel de keuze op kardinaal Giambattista Pamfili. De nieuwe paus nam de naam van Innocentius X aan (Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 15-22).

18 César de Bourbon, hertog van Vendôme, had dit voorjaar zijn toevlucht gezocht in Genève. Achtervolgd door de Franse ambassadeur Jacques Le Fèvre de Caumartin keek hij uit naar een betere wijkplaats. In oktober trok hij over de passen van Graubünden naar Venetië (Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 29-30).

19 De Milanese gouverneur Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, stelde orde op

De conditiën die de parlamentarissen van Engelant aen den coning voorslaen, werden hier geoordeelt onredelijck.[20] Monsieur de Sabran, hebbende zijne remonstrantie gedaen aen het parlement van de schade die de Fransoisen lijden door dit oorlogh, gaet voort nae den coning toe.[21] Van de zaecken van Engelant spreect yder hier nae dat hij is gezint. Die den coning zijn toegedaen, zeggen dat den coning zeer sterck is in 't weste, hebbende daer dertighduizent man[22] ende den prince Robert niet verre van daer.[23] Dat oock Bambury gelegen in 't graefschap van Oxfort[24] is ontzet. Dat den grave van Essex is besloten in een clein spatie.[25] Maer die voor 't parlement zijn zeggen dat denzelve grave vivres crijght uit de zee door Pleimuth. Dat Middelton niet verre is van den coning. Dat Waller dae[r]naetoe gaet ende tot dien einde heeft ontboden het volck dat voor Bambury was.[26] Dat in 't lant van Jorck Pontfract ende Cnaselburg[27] bleven belegert ende dat in 't noorde den coninck niet en bezat anders als Neucastel, 'twelck belegert zijnde nu gemineert wierd,[28] Lattam ende Levepool in Lancasterland.[29] Den eertsbisschop was vannieuws geëxamineert.[30]

20 De definitieve redactie van de vredesvoorstellen van het Parlement kwam pas in november 1644 gereed: ‘The humble desires and propositions for a safe and well-grounded peace, agreed upon by the mutual advice and consent of the Parliaments of both Kingdoms, united by Solemn League and Covenant, to be presented to his majesty’ (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 299-308).

21 De Franse zaakgelastigde Melchior, heer van Sabran, onttrok zich aan een openbare audiëntie in het Hoger- en Lagerhuis op grond van het feit dat hem als vertegenwoordiger van de Franse kroon minder eerbetoon toeviel dan aan de Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude. Hooghartig verlangde hij van het Parlement een vrijgeleide voor een bezoek aan de koning. Het verzoek werd aanvankelijk afgewezen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 129-132, p. 134 en p. 136-137, en *The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 285-286).

22 Het leger waarmee koning Karel I in Cornwall het Parlementsleger van Robert Devereux, graaf van Essex, achtervolgde, telde 20000 infanteristen en 12000 cavaleristen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 138).

23 Prins Rupert (Robert) van de Palts, in het nauw gedreven door troepen van de parlementsgezinde sir William Brereton, liet zijn kwartieren in Lancashire en Cheshire in de steek. Met 500 ruiters week hij naar Bristol uit (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 133 en p. 135).

24 Banbury ten noorden van Oxford. In oktober verdreef de koning de laatste belegeraars (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 141 en p. 146).

25 Robert Devereux, graaf van Essex, ging in de nacht van 10 op 11 september op de vlucht voor de ongelijke strijd in Cornwall. Een vissersboot zette hem aan wal in de haven van Plymouth (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 137-138).

26 De Parlementslegers van sir Thomas Myddelton (Middleton) en sir William Waller zouden het koninklijke leger in de rug moeten aanvallen. Hun offensief kwam te laat. Op 2/12 september sloeg koning Karel I te Lostwithiel (ten noorden van Fowey in Cornwall) het leger van de graaf van Essex uiteen (*Gazette 1644*, no. 118, dd. 24 september 1644).

27 In Yorkshire hielden de koninklijken nog stand in de burchten Knaresborough en Pontefract (*Gazette 1644*, no. 114, dd. 17 september 1644, en *CSP Dom. 1644*, p. 447).

28 Het Schotse expeditieleger van Alexander Leslie, graaf van Leven, had de omsingeling van Newcastle verscherpt. De stad capituleerde op 19/29 oktober 1644.

29 In november viel Liverpool; het volgend voorjaar gaf het Parlement opdracht tot de belegering van Lathom House (ten oosten van Ormskirk) (*CSP Dom. 1644-1645*, p. 94-95, p. 441 en p. 444).

30 De *Gazette 1644*, no. 118, dd. 24 september 1644, meldde dat het Parlement het proces tegen William Laud, aartsbisschop van Canterbury, op 12 september had hervat (Ch. Carlton, *Archbishop William Laud*, p. 218-223).

In Vlaenderen continueren de Fransoisen te wercken aen haere drie forten.[31] De staten van Vlaenderen zijn vergadert ende wel becommert wat zij best zullen doen tot haere behoudenisse.[32] Ondertuschen is vandaer een convoy met veele noodelijckheden gezonden nae Sint Omer.[33]

De trouppe, gezonden bij den viceroi van Naples, comen naebij Rome,[34] 'twelck aen veele cardinalen die aen de Spaensche zijde niet en hangen, suspect is. De Fransche vloot bij Tarragone, die tevoren was van twaelff galeien, zeventien andere schepen, is versterckt met zes galeien, andere schepen tot vijftien.[35] Van de landzijde werdt dezelve stadt met zestien stucken beschoten. Die van Brisac hebben becomen een convoi van buspoeder ende geld gaende van Filingue nae Friburg.[36] De doot van den marquys de Saint-Chaumont is hier wat te vroug gelooft geweest.[37]

24 Septembris 1644.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 24 Septemb. 1644.

7061. 1644 september 24. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

31 De regering in Parijs had 200.000 ponden ter beschikking gesteld voor de constructie van de vesting Watten aan de Aa tot een koninklijk fort met vijf (of zes) bastions. De forten Hennuin, Rebus, Bater en ‘le fort Rouge’ kregen nieuwe garnizoenen.

32 Met het oog op het vertrek van de Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo vond er op 22 september te Dendermonde nog een laatste krijgsberaad plaats (*Gazette 1644*, no. 122, dd. 1 oktober 1644). In Brussel maakten de Staten zich op voor de ontvangst van de nieuwe gouverneur Manuel de Moura y Corte Real († 1652), markies van Castel Rodrigo (*BNB* XV, kol. 317-319, en *Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 496-505).

33 Volgens Franse bronnen zou onder de burgerij van Saint-Omer de ontevredenheid over het bestuur in de Zuidelijke Nederlanden met de dag toenemen; vgl. no. 7049.

34 Het Spaans bewind van Napels schrok niet terug van enig machtsvertoon voor de muren van Rome; vgl. no. 7039.

35 Een Franse vlootmanifestatie in de haven van Civitavécchia bleef uit (no. 7020, en Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 19). De schepen van Jean-Armand de Maillé, markies van Brezé, hertog van Fronsac, ‘grand maistre, chef et surintendant général de la navigation et commerce’, namen thans deel aan de beschietingen op de haven van Tarragona (*Lettres Mazarin* II, p. 50-52, en *Gazette 1644*, no. 118, dd. 24 september 1644).

36 Op 4 september overvielen manschappen van de ‘Weimarse’ gouverneur Johann Ludwig von Erlach een Zwabisch-Beiers convooi dat van Villingen op weg was naar het Zwabisch-Beierse garnizoen te Freiburg im Breisgau (*Gazette 1644*, no. 118, dd. 24 september 1644).

37 Zie no. 7049. In een ‘extraordinaire du XXVIII septembre 1644’ drukte de *Gazette 1644*, no. 119, de tekst af van een toespraak van Melchior Mitte de Chevrière-Miolans, markies van Saint-Chamond (Chaumond), Frans ambassadeur te Rome: ‘La harangue du marquis de S. Chamond au College des cardinaux, sur l'élection d'un pape’.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 213; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 476 no. 552. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 338. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (no. 7062).

Motuum novorum, quorum fecunda est Gallia, maxime dum pupilli sunt reges, semina multis in locis apparent.[2] Princeps Condaeus ivit ad retinendos in officio populos

2 Gaston van Orléans en de leden van het hertogelijke huis Lorraine-de Guise begonnen jaloers te worden op de successen van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 216-217).

Bituriges.[3] Dux Guisius, metuens ex aura aliqua ad ipsum perlata,[4] ne in carcerem coniiceretur, ad tutelam confugit ducis Aurelianensis et per eum reginae regenti est reconciliatus; alii ex hac urbe ad rura missi. Parlamentum huius urbis sperat se hoc tempore paulatim recuperare posse iura amissa.[5] Dux Longovillanus dicitur iturus ad reginam Angliae, quae iam melius valet et, ut credo, veniet Fontem Bellaqueum, ut reginae regenti sua negotia commendet.[6]

Bavari exercitum habere dicuntur ad XVIII millia.[7] Tres alae a Beckio ad Bavarum missae pedites quosdam in Francothaliam, cuius obsidio timebatur, immisere, sed inde egressos conciderunt aut dissiparunt Galli. Quorum nunc consilia adversus Magontiacum ire dicuntur, missis eo a marescallo Turenae quater mille equitibus, mille musquetariis. Espenianus Philippiburgum custodiet. Arnaldus sex millia ad ducem Anguianum pertulisse dicitur quidem, sed populi per quos transiit, dicunt non plures esse tribus millibus. Tubadelius quosdam hostium intercepit. Navis autem Gallica, res belli ferens, mersa ex nimio onere non procul Brisaco. Est in exercitu Gallico multum pecuniae; disciplina castrensis melior quam unquam, admirantibus Germanis. Et inde annona bene vilis, maxime ab Argentorato et Francofurto, cui urbi libera commercia. Spirensi autem collegio liberam iurisdictionem dux Anguianus permisit. Quodsi ita pergunt Galli et rebus ostendunt se non ad dominatum venire, sed at tutelam Germanicae libertatis, poterunt et alias Germaniae civitates ad suas partes allicere. Haec cognita in conventu qui est Francofurti commoverunt animos. Et episcopus Wurtzburgensis nihil malle dicitur quam ut per aequas cum Gallia conventiones gravibus exactionibus Bavaricis se et suos eximat. Caesariani de maiore ac pleniore ordinum conventu Ratisbonam indicendo loquuntur.

De Taragonae obsidio bene sperant Galli. Cardinales in conclavi priusquam papam eligant normas quasdam faciunt politici regiminis. Utinam et quae in ecclesiastico sunt regimine vitia corrigant, ne aliquando reges cogantur eos docere, quid sit ipsorum muneris. Dux Vindocinensis est Venetiis. Ab Hispanis pecunia non ita magna venit Romam, promissa multa. Hispani ex Ticino multas machinas produxere et incipit eorum exercitus apparere ad Novariam, princeps autem Thomas creditur non omisisse cogitata de Bremo.

Elector [Palatinus] priusquam in Angliam iret,[8] signavit foedus quod inter Anglos et Scotos factum fuit.[9] Conditiones pacis quas parlamentarii offerunt regi, Joachimius,

3 Henri II de Bourbon, prins van Condé, bevond zich op 17 september te Bourges (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 619-620).

4 In Parijs twijfelde men nog aan de oprechtheid van Henri II de Lorraine, hertog van Guise. Omdat de hertog deze zomer als vrijwilliger had meegevochten in het leger van de 'generalissimus' Gaston van Orléans, mocht hij van die zijde enig krediet verwachten. 'Monsieur' stelde hem niet teleur: spoedig vond de hertog afleiding aan het hof van de regentesse te Fontainebleau (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 209 en p. 220-221, en *Tallemant des Réaux* II, p. 367-373 en p. 1220-1228).

5 Het zelfbewustzijn van het Parlement van Parijs was de laatste maanden merkbaar toegenomen. Heel duidelijk kwam dit aan het licht in de controverse over 'la taxe des aisés' (nos. 7027 en 7039) (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* II, p. 96).

6 Henri d'Orléans, hertog van Longueville, en zijn echtgenote Anne-Geneviève (1619-1679), dochter van Henri II de Bourbon, prins van Condé, begroetten koningin Henriëtte Maria van Engeland in het kuuroord Bourbon-Lancy. Er bestond nog onzekerheid over de datum van een bezoek van de Engelse koningin aan het hof (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 143).

7 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 24 september 1644 (no. 7060).

8 Prins Karl Ludwig van de Palts bereikte op 8 september de haven van Gravesend. Op de 10de september betrok hij in het paleis van Whitehall het appartement dat het Parlement hem ter beschikking had gesteld (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 130-143, en *The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 289).

9 Kort voor zijn vertrek naar Engeland had prins Karl Ludwig een verklaring laten op-

Batavorum legatus,[10] ait tales esse, ut nemo sit futurus vir bonus et prudens qui eas ad regem deferre audeat. Rex Angliae in occidentali parte regni sui habet XXX hominum millia, nec longe ab ipso abest princeps Robertus cum exercitu non spernendo apud Bristolium. Essexius in arctum reductus dicitur a regiis, at parlamentarii aiunt a Plimutho ei venire commeatus mari; addunt ire contra regem Mancestrium cum equitatu,[11] Wallerum vero cum novo peditatu conscripto in Cantio et Sudsexia[12] et copiis quae in septentrionali parte fuerant. In qua parte nihil regi restare aiunt praeter Novi Castelli oppidum, quod obsessum est, Lattamum et in Lancastria Leverpolam. Obsidio Bamburiae in comitatu Oxoniensi erat derelicta a parlamentariis, ut inde Walleri copiae augerentur; obsidio vero ad Pontemfractum et ad Cnaselburgum in Eboracensi tracru durare. Middeltonius non longe erat ab Excestria. Archiepiscopus Cantauriensis rursum auditus fuerat. Legati Batavi nihildum responsi acceperant et dubitabant, an discedere deberent;[13] redditae tamen naves quaedam sunt quae ereptae fuerant Batavis, et placet parlamento restitui commercia exceptis iis quae bello serviunt et aliis rebus quibusdam. Sabranus, Galliae residens, conquestus apud parlamentum de damnis quae Galli mercatores per hoc bellum civile paterentur, dixit se hac de causa iturum ad regem.

Flandriae, quae proprie sic dicitur, ordines convenerunt, et forte ad res novas concitatu Gallorum consentirent, nisi arcibus et magnis praesidiis impedirentur. Mittuntur ex eadem Flandria res necessariae in urbem Sancti Audomari.

Cardinalis Mazarinus ad Fontem Bellaqueum non ibi divertit ubi Riceliacus solebat, sed in ipsa arce prope reginam.[14]

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitatem tuam servet,

Sublimitatis tuae cultor adstrictissimus devotissimusque,

H. Grotius.

Lutetiae, XIV/XXIV Septembris 1644.

Copiae missae a praefecto Neapolitano, cum prope ad Romam accedant, suspectae sunt iis cardinalium qui non sunt partis Hispanicae. Classis Gallica ad Tarragonam, quae erat longarum navium XII, aliarum XVII, aucta est sex longis, aliis quindecim. Ex terra machinis sexdecim oppidum verberatur. Rex autem Hispaniae ex Tortosa et ex Canisio

10 De bedaagde Albert Joachimi (1560-1654), heer van Hoedekenskerke, Staats ambassadeur in Engeland; zie no. 7059.

11 De parlementsgezinde bevelhebber Edward Montague, graaf van Manchester, moest zijn veroveringstocht in de noordelijke graafschappen afbreken en zich naar het front in het zuidwesten spoeden (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 135 en p. 138).

12 Lees: 'in Cantio et Essexia'. De nieuwe lichtingen uit Kent en Essex keerden huiswaarts. Zij weigerden nog langer te gehoorzamen aan de bevelen van de fanatieke echtgenote van sir William Waller. Het Parlement riep haar tot de orde (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 126 en p. 135).

13 Het Parlement wilde de beantwoording van de vredesvoorstellen die de Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude op 22 juli aan de vergadering van de 'lords' en 'commons' hadden gepresenteerd, laten afhangen van een advies van een speciale commissie. De onderhandelingen kwamen maar moeilijk op gang (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 116-118).

14 Kardinaal Jules Mazarin moest in Fontainebleau het bed houden. Koningin Anna van Oostenrijk bezocht de zieke dagelijks: 'La reyne alloit visiter tous les jours le cardinal plusieurs fois avec tant de soin, que chacun prenoit occasion d'en mal parler' (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 217).

ad Iberum[15] nititur subvenire obsessis. Brisacenses milites intercepere pulverem tormentarium et pecunias quae sub praesidio militari a Felinga Friburgum veniebant. Marchionis Sancti Chaumontii mors hic nuntiata et vulgata fuit ex opinione, non ex vero.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Motus in Gallia. De Condaeo. Guisius reconciliatus. Alii exules. Parlamenti spes. De Longovillano et regina Angliae. Res prospere et callide a Gallis in Germania gestae. Hinc acta in conventu Francofurti. Caesareorum sermones. De Taragonae obsidio. Querelae contra papam. De Vindocinensi. Hispanorum pecunia rara Romam venit. De bello in Italia; de civili in Anglia plurima. Galli queruntur apud parlamentum. Flandrica. De Mazarino. Suspicio Romae de Hispanis. De obsidio Tortosae. Brisacensium praeda. Rumor falsus de morte Sancti Chaumontii.

7062. 1644 september 24. Aan J. Oxenstierna en J.A. Salvius.[1]

In dorso staat in een onbekende hand: Praesent. Ossnabrug, den 25. Sept. 1644.

7063. 1644 september 24. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Gratissimae mihi fuere Claritatis vestrae literae datae XII Septembris, tum ob amicitiae perseverantis testimonium, tum quia res bonas nuntiant et spes dant meliorum. Nam si Coningsmarckius aut Gallassii tenues copias imminuere potest, aut se iungit Torstensonio,[2] spes est nostros rursum brevi ora maritima potituros, qua re multum adiuvari poterunt classium nostrarum conatus. Quibus si quis adfuerit bonus successus, non incredibile est Batavos sua consilia ac vires iuncturos cum

15 Tortosa en vermoedelijk La Cava in de delta van de Ebro. In de *Gazette 1644*, no. 118, dd. 24 september 1644, werd gesproken var 'Tortose' en 'la ville del Canis sur l'Ebre'.

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Deze brief aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 7061). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 203. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 142 en 4° 38, 59; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 117; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2^{O}, p. 298; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 75 en Br. 24, 100.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 56. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 731 no. 1690. Antw. op. no. 7042, beantw. d. no. 7075 (dl. XVI).

2 Veldmaarschalk Lennart Torstensson zocht verbinding met het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, aan de bovenloop van de Elbe. In een op elkaar afgestemd optreden zouden de Zweden de keizerlijken van Matthias, graaf Gallas, op doortocht naar de Habsburgse landen onverhoeds aanvallen (*Doc. Boh.* VII, p. 139 no. 406).

nostris pro libero maris usu,[3] nisi celeriter inter Suedos Danosque bona pax fiat,[4] quod optandum quidem, sed

3 Het was ook voor de Hollanders van groot belang dat de Zweden een einde maakten aan de pretenties van koning Christiaan IV van Denemarken op de controle van de vaart door de Sont en de Grote Belt naar de Oostzee.

4 De vrede tussen Zweden en Denemarken werd op de 23ste augustus 1645 te Brömsebro getekend. Op dezelfde dag sloten de Staten-Generaal een overeenkomst met Denemarken (het tractaat van Christianopel) (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 219-233).

difficile est negotium. Videntur mihi querelae et Danorum de caesarianis et caesarianorum de Danis non plane esse inanes.[5] Et ea re Suedi nostri uti possunt.

Gallorum in Germania pulcher est exercitus:[6] multum pecuniae, commeatuum, annona facilis. Wormatia post Spiram praesidium accepit Gallicum. Videntur Galli imminere Francothaliae aut Magontiaco. De Taragonae obsidio bene sperant. Motuum hic semina interdum apparent, sed illico opprimuntur.

Deus, clarissime domine, Claritatem vestram servet,

Claritati vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

XXIV Septembris 1644.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

7064. 1644 september 26. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime legate, domine observandissime,

Illustrissimus marescallus Torstensonius[2] 4 huius mensis castra sua Ultzii[3] habuit, nunc Magdeburgum usque progressus est. Eodem fere tempore dux Helmius Wrangelius decem legionibus peditum equitumque, iunctis duobus tormentis, comitatum petiit Pinnebergensem et Danos locum istum obsidentes repressit.[4] Quisquis cum vita evasit qui celeritate equorum pollebat; caeterum pedites fere omnes occubuere, ita ut in cuniculis coeptisque militiae munimentis 350 mortui reperti, exceptis iis qui in mutuo certamine periere. Inter hos centuriones domini

5 Tot ontzetting van koning Christiaan IV van Denemarken had de keizerlijke legeraanvoerder Matthias, graaf Gallas, in de strijd om het herstel van het Deens gezag in het hertogdom Holstein een opmerkelijk gebrek aan militair leiderschap aan de dag gelegd (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 97, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 504). Aan het keizerlijke hof was men daarentegen slecht te spreken over de vlootavonturen van de Deense vorst.

6 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 24 september 1644.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1644, 34). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7052, beantw. d. no. 7087 (dl. XVI).

2 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson maakte na aankomst in Gadebusch een omtrekkende beweging. Met zijn hoofdmacht stootte hij door naar Lauenburg en Boizenburg (aankomst 26 augustus/5 september). Terwijl zijn ruiters aanvallen uitvoerden op de achterhoede van het keizerlijke expeditieleger van Matthias, graaf Gallas, trok hij met zijn infanterie de Elbe over; zie no. 7056.

3 Uelzen lag op de route van Winsen naar Wolfsburg. Onderweg versterkte de Zweedse opperbevelhebber zijn leger met de lichtingen die generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, aan de Weser had achtergelaten; vgl. *Doc. Boh.* VII, p. 141 no. 414.

4 Kolonel Helmut Wrangel had het bevel op zich genomen over de Zweedse ruiterij in het hertogdom Holstein. In het graafschap Pinneberg kon hij rekenen op de assistentie van landgraaf Friedrich van Hessen-Eschwege. Tijdens een actie tegen de Deense garnizoenssoldaten van Glückstadt en Krempe doodden zij meer dan 400 soldaten, onder wie de oversten ‘Eggeric’ en ‘Bock’. Na het ontzet van de plaats Pinneberg rukten de Zweedse ruiters naar Breitenburg op (*Gazette 1644*, nos. 121 en 124, dd. 1 en 8 oktober 1644).

Egerichus et Beckius cum aliis praeclaris viris caesi. Relicto Pinnebergo Bredenburgum Wrangelius perrexit, similem obsidentium ruinam meditans. Hinc in Juthiam recta tenditur, quod malum sibi Dani iudicant.

In Suedia omnia - Deo laus - adhuc prospere succedunt. De pacis tractatu summe laboratur et ideo ad eius promotionem et quae regno utilia videntur acquirenda convo-

cati sunt ordines regni, ut mense Octobris conventum habeant de omnibus iis quae maxime necessaria videbuntur communi saluti.[5]

Postquam sacram regiam Maiestatem salutarunt legati Belgici, visitationibus transactum tempus.[6] Scripsere etiam ad trigam in Dania residentem,[7] ut cognoscant quid rex Daniae velit,[8] cum clementissima nostra regina nil velit nisi navigationem et pacem tutam. Quando abituri sint Belgici legati adhuc incertum fuit. Legatus regis Galliarum dominus Thuillerius 5/15 Augusti sacrae regiae Maiestati valedicebat,[9] donatus ex digito sacrae regiae Maiestatis proprio manuque propria circa valedicendum annulo aestimato 10 millium imperialium.

Classis nostra magna in Elsnabben 4/14 Augusti venit cum mortuo Flemingio, alias salva omnia.[10] Deus nos mari beet, ut terra salvi maneamus; in externis auxiliis qui opem sperat, miser erit. Rex Daniae voluit comitia formare Sleswikii,[11] ut media praeviderent quibus amissa recuperarent aliusque exercitus colligeretur quo hostium incursiones vastationesque cohiberent; quod secundum vota eius nondum successit. Danorum facta nulla audiuntur nisi quod Zestedius 4000 militibus fines nostros ingressus duas hominibus vacuas civitates Gammelösam et Brettam occupatas flammae subiecit.[12] E contrario nostratium cohortes Oddewallam aliaque digna Norvegiae loca sibi subiecerunt.[13] Idem Zestedius Bahusii navalem pontem componi iussit aliasque belli machinationes, quarum beneficio terram Gotheburgo proximam ingrederetur et sic in finibus regni nostri grassaretur; sed irritos eius fecere conatus milites ad defensionem Gotheburgi relicti, qui excursione sua pontem hosti ademerunt caesis 400 hominibus. Hac irruptione tormenta decem hostibus eripuere et, simul cum navibus, civitati illata. Warbergenses hactenus in

5 Op 8/18 oktober 1644 opende rijkskanselier Axel Oxenstierna de bijeenkomst van de Zweedse rijksdag (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 641-645).

6 Nadat Jacob de Witt de Staatse voorstellen tot bemiddeling in het Zweeds-Deense conflict op 27 juli/6 augustus had toegelicht, vingen de besprekingen aan. In de onderhandelingen met de Staatse ambassadeurs Jacob de Witt, dr. Andries Bicker en Cornelis van Stavenisse liet kanselier Axel Oxenstierna zich bijstaan door de Zweedse rijksraden Johan Skytte en Per Sparre (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 131-139).

7 Op 21 augustus kwam de fourier Steven Holman met brieven uit Stockholm in Helsingør aan. De Deense slotvoogd liet de bode gevangen zetten en stuurde de brieven door naar de rijkshofmeester. Via dit adres werden de brieven tenslotte bezorgd bij de drie Staatse ambassadeurs dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en de Friese raadsheer Joachim Andreae (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 140-144).

8 Koning Christiaan IV van Denemarken was op 25 augustus met zijn vloot van 32 schepen in de haven van Kopenhagen teruggekeerd om ‘te revictualeren en te kalefateren’. Pas op 8 september gaf de vorst te kennen dat de Franse en Staatse bemiddeling hem aangenaam zou zijn.

9 De Franse vredesbemiddelaar Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, nam op 5/15 augustus afscheid van koningin Christina van Zweden. Begin september verscheen hij weer in Kopenhagen (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 588 en p. 638, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 439-441).

10 De nieuwe vlootbevelhebber Karl Gustav Wrangel had het stoffelijk overschot van de Zweedse admiraal Klas Fleming († 26 juli/5 augustus 1644) in Älsnabben, ten zuiden van de haven van Dalarö, aan land gebracht.

11 Blijkbaar hoopte koning Christiaan IV met een contributie uit het hertogdom Sleeswijk de verliezen goed te maken die het leger van zijn zoon, aartsbisschop Frederik van Bremen, had geleden in de gevechten met de Zweedse garnizoenen in het hertogdom Holstein. Zie voor de neutraliteit van Friedrich III, hertog van Sleeswijk-Holstein-Gottorp, in de Zweeds-Deense oorlog, Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 372-373.

12 Soldaten van Hannibal Sehested, Deens gouverneur van Noorwegen, brandschatten de dorpen en steden ten westen van hun vesting Bohus.

13 Hetzelfde lot stond de plaats Uddevalla te wachten (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 573).

Westrogothia rusticis iniuriam intulere,[14] quod nunc prohibetur, cum singularis exercitus duce generali Kaggio paratus ibidem ad pugnam habetur,[15] quo in Norvegiam iret.

Ex portu Fliensi nuntiatur adesse classem Hollandorum sub admiralio Witte Witteson.[16] Hic varia de reditu iudicia: alii convenisse cum Dano, alii propter necessaria tantum venisse suspicantur et sic plura alii quae tam facilem fidem non impetrabunt, cum ipsa res maiores difficultates exponat quam ut tam brevi celeritate componi possint.

Hodiernae literae quae Hamburgo veniunt, nuntiant ex literis Hafniae datis regem Daniae[17] classe sua mare rursus ingressum esse novosque milites ad quaedam millia collectos habere, quos in Schoniam mittere cogitat. Non dubium est, quin etiam nostra classis iam inter fluctus maris moretur parata et instructa ad omnem pugnam, quam si quaerit Danus inveniet.[18]

Deus omnia ad tutam pacem diriget et illustrissimam Excellentiam vestram quam diutissime incolumem servet, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae omni obsequio devinctissimus,
H. Appelboom.

Amstelodami, 26 Septembris 1644.

Adres: A son Excellence, monseigneur Hugo Grotius, conseiller d'estat et ambassadeur de sa Majesté de Suede en France.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 5 Oct. 1644.

En in dorso: 26 Sept. 1644 Appelboom.

14 De inwoners van Varberg in het Deense gewest Halland vielen regelmatig Västergötland binnen.

15 Eenheden van de Zweedse generaal-majoor Lars Kagge stonden aan de grens met Noorwegen gereed om toe te slaan (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 571-573).

16 In de tweede week van augustus hadden de Staten-Generaal hun ambassadeurs dr. Gerard Schaep, Albert Sonck en de Friese raadsheer Joachim Andreae herinnerd aan art. 12 en 13 van de ‘secreete instructie’: indien koning Christiaan IV bleef volharden in zijn weigering om de vaart op Zweden open te stellen, mochten zij de Staatse oorlogsschepen naar de ingang van de Sont ontbieden. Omdat de Deense vorst bijna gelijktijdig op de hoogte werd gesteld van dit besluit, kon hij op tijd alle belemmeringen opheffen. Zodoende moest de vloot van vice-admiraal Witte de With in het Skagerrak blijven kruisen zonder iets te ondernemen. Tegen het einde van de maand liet de vice-admiraal zijn schepen de steven wenden. Op 26 september bracht Witte de With aan de Staten-Generaal verslag uit van zijn reis (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 121-124).

17 Op 16 september stak koning Christiaan IV de Sont over en voegde zich in Malmö bij de troepen die al sinds het begin van augustus stand hadden gehouden tegen het leger van de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn. Tegelijkertijd liet hij 20 opgekalefaterde oorlogsschepen onder bevel van Pros Mund († oktober 1644) de Oostzee opvaren (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 103-110, p. 124 en p. 311-312, en *Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve* V (1641-1644), p. 495 en p. 509).

18 De Zweedse vloot van generaal-majoor Karl Gustav Wrangel lag gereed in de haven van Dalarö. De felle oostenwind belette het uitzeilen. Op 28 september/8 oktober verlieten de schepen de haven (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 582-592).

7065. 1644 september 26. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

De Annotatis tuis in Vetus Testamentum quid futurum sit intelligere avebo,[2] ut su-

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 324. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 7047, beantw. d. no. 7080 (dl. XVI).

2 Grotius had Isaac Vossius belast met het overbrengen van twee presentexemplaren

per nova hic editione consilium sumamus,[3] ubi Isaacus Vossius cum exemplaribus ad nos venerit.

Ea quae de conventu cum Osnabrugensi,[4] tum altero ab Hornio indicendo[5] scribis, grata mihi sunt, quanquam de priore tractatu nihil iam sperare audeo, de altero vero parum. Sunt inter Batavos nostros qui fortia satis consilia dant, sed ea corrumpunt alii.[6] Dominus Spiringius praeterita septimana Ordinibus libellum exhibuit continentem querelas de Senatu Hollandico. Senatus contra viva voce in eum invectus est in Conventu Ordinum, et videtur eo res deventura, ut omnia scripto comprehensa ad legatos qui in Suedia sunt mittantur, ut primoribus Suediae omnium gestorum ratio constet.[7]

Pro epigrammate quo Utenbogardo parentasti gratias habeo;[8] puto posthumi ab eo quid expectandum, imprimis Historiam ecclesiasticam sui temporis,[9] et ubi certiora habuero scribam; de operibus in unum volumen contrahendis postea cogitabimus. Difficultates quae operum tuorum editioni obiiciuntur a Batavis venire vix credo, nisi eo nomine Rivetum aliosque eius generis, qui privato molimine per amicos suos in Gallia[10] forte tale quid agant, intelligas.

3 Met het oog op een heruitgave van zijn *Annotationes (Annotata)* op het Oude en Nieuwe Testament had Grotius in de zomer van 1643 reeds een begin gemaakt met het vertalen van alle woorden die in zijn aantekeningen in het Grieks en Hebreeuws werden aangehaald; zie nos. 6244 en 6375 (dl. XIV). Zijn ideaal werd verwezenlijkt in *Hugonis Grotii Opera omnia theologica* I en II, Amsterdam 1679; zie het bericht aan de lezer in het voorwerk van 'tomus' I van de *Opera omnia theologica* (*BG* no. 919).

4 Op zondag 11 september hadden de secretarissen van de Zweedse en keizerlijke delegaties elkander ten huize van Raban Heistermann (Heystermann), deken van Sint Jan te Osnabrück en kanunnik te Lübeck, de volmachten getoond; zie nos. 7045, 7046 en 7053.

5 Rijkskanselier Axel Oxenstierna had de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn een beslissende stem in de voorbereiding van het vredesoverleg gegeven (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 131).

6 De Staten van Holland begonnen hun geduld te verliezen met de 'Via concordiae' die Frederik Hendrik in de Zweeds-Deense oorlog wilde 'attenteeren'. De vertegenwoordigers van de handelssteden drongen er steeds heftiger op aan om het Zweeds-Staats verdrag van 1/11 september 1640 alsnog in werking te stellen.

7 De Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona had bij de Staten van Holland een klacht ingediend over de afwikkeling van het protest dat hij had aangetekend tegen het 'mandement van sauvegarde' dat het Hof van Holland aan de weduwe van 'Seger Maes' had verleend. Op advies van het Hof van Holland arrangeerden de Staten een gesprek onder vier ogen tussen de raadpensionaris en de resident met de bedoeling laatstgenoemde tactvol te overtuigen 'van sijne ruyde harde en onfatsoenelijke maniere van doen, soo ten reguarde van den Hove Provinciaal, als ook van de particuliere persoonen, waardoor hij sigselven allenthalven haatig en weedersien is maakende bij een yder'. Na afloop van het gesprek, dat in de ochtend van de 24ste september plaats had, dreigde Petter Spiring Silvercrona de kwestie aanhangig te maken bij de Zweedse kroon (*Aitzema* (f°) II, p. 1014-1018, en *Res. SH*, dd. 14, 23/24 en 29/30 september 1644).

8 Zie ook no. 7081 (dl. XVI). Het gedicht bij de dood van de remonstrantse predikant Johannes Wtenbogaert († 4 september 1644) kreeg een plaats in het dossier dat Willem de Groot bijhield voor een nieuwe uitgave van Grotius' *poemata*.

9 In november 1643 had Grotius zijn broer al gewezen op het historisch belang van de manuscripten en documenten die Johannes Wtenbogaert tijdens zijn lange leven verzameld had; zie nos. 6532 en 6551 (dl. XIV). Diens *Kerckelicke historie, vervatende verscheyden gedenckwaerdige saecken, in de Christenheyt voorgevallen, van het jaer vierhondert af, tot in het jaer sesthienhondert ende negenthien* zou in 1646 verschijnen (*BG* no. 892).

10 Het nieuws over de weigering van de Franse kanselier Pierre Séguier om aan de Parijse drukker Sébastien Cramoisy een privilege te verlenen voor de uitgave van Grotius'

Ad alia venio. Nudiusquartus extulimus cognatum Adrianum Adrichemum, qui nullo praecedente morbo, dum in aedibus suis ambulat, collapsus et exanimatus est;[11] frater ipsius Justus morbum ex maerore contraxit. Postero die obiit Carolota Santena, Petri nostri amica, egregiis animi et corporis dotibus ornata.[12] Parentes eius etsi scirent eos invicem sponsalibus pactis obligatos, tamen Petro accessum ad moribundam negarunt. Ille hanc mortem aegerrime fert et luctu ita tabescit, ut verear ne in morbum incidat. Ego auctor vobis sum, ut eum hac occasione levandae aegritudinis causa ad vos evocetis et cum ipso de totius vitae instituto agatis. Societas Indica praecedente septimana eum advocatum causarum sumsit ordinarium,[13] sed dubito an praxi se daturus sit, nisi vestra praesentia, vestra auctoritate, cui maior ex propinquo reverentia, eo et invitetur et impellatur.

Vale, frater optime, et uxorem tuam meo et uxoris, quae iam ex febre decumbit, nomine quam officiosissime saluta,

tibi obedientissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XXVI Septembris 1644.

Cras Santena sepelietur, neque ego neque Petrus noster ad exequias sumus vocati.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 18 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 5 Oct. 1644.

En in dorso: 26 Sept. 1644 W. de Groot.

11 De Delftenaar Adriaen Jacobsz. van Adrichem (1581-† 20 september 1644), gehuwd met Alida van der Eyk, broer van Joost van Adrichem († 2 september 1653), burgemeester van Delft en bewindhebber van de Oostindische Compagnie; vgl. no. 6621 (dl. XIV), en L.G.N. Bouricius, 'Kwartierstaten van Delftsche Vroedschappen', in *Ned. Leeuw* 33(1915), kol. 58 en kol. 111.

12 De geliefde van Pieter de Groot, de Delftse regentendochter Charlotte van Santen, bezweek op 24 september 1644 aan haar ziekte. Haar ouders Frans Willemsz. van Santen, schout van Delft, en Walburgh van Trello hadden zich steeds tegen de vertrouwelijke omgang van hun dochter met de zoon van Grotius verzet. De begrafenis vond op 27 september plaats; zie no. 6305 (dl. XIV), en *Dichtw. C. Huygens* IV, p. 2-3 en p. 21.

13 In maart 1639 ontving Willem de Groot de benoeming tot advocaat ordinaris van de Oostindische Compagnie in Den Haag; zie nos. 4016 en 4036 (dl. X). De beslissing ten gunste van mr. Pieter de Groot viel op de vergadering van zaterdag 17 september namiddags (Den Haag, ARA, V.O.C., inv. no. 102, fol. 11^{v}, en no. 148).

7066. 1644 september 28. Van D. de Groot.[1]

Monsieur,

Depuis ma derniere que je vous ay escritte[2] de Mayance[3] nous avons tousjours continué à reduire ce qui restoit dans le Palatinat, à la reserve de Franckendael[4] et Creutznach, dont le dernier sera attacqué dans peu de jours.[5] Bingen, Baccharach, Neustat, Fridelsheim ont esté rendus partie de bon gré et partie par force.[6] Landau est celluy qui a fait le plus de resistance à cause de la guarnison qui y estoit de quatre cens Lorrains commandez par le lieutenant-colonel de Nettin, lequel commança à parlamenter hyer au soir.[7] Je ne voy pas que Franckendael nous puisse echapper avec le temps.

On commance à vivre de grand ordre en toutes les places conquises[8] et on a fait passer le Rhin à toute nostre cavallerie, qui estoit logée aux environs de Mayance et Bingen, afin de donner lieu aux habitans de faire leurs vendanges et de pouvoir semer leur[s] terres de mesme comme en pleine paix. Je croy que monsieur Paul[9] aura sujet d'estre satisfait de tout cecy, d'autant qu'on tient pour asseuré que le Palatinat sera restitué à monseigneur le prince electeur en cas que Dieu nous face la grace de venir à bout de Franckendael. On travaille fort à la citadelle de Mayance et y a-t-on mis cincq cens hommes en guarnison soubs le commandement du vicomte de Courval, qui estoit gouverneur dans Uberlinguen.[10] A Philipsbourg il se fait un fort royal sur le bord du Rhin et

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 27, 31. Eigenh. oorspr.

2 De brief van Dirk de Groot uit het Frans-Weimarse hoofdkwartier te Mainz is niet overgeleverd.

3 Maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, had van 13 tot en met 18 september zijn kwartieren opgeslagen in een buitenwijk van Mainz (*Lettres Turenne* p. 407, en *Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 30, en II, p. 336). Op 17 september stelde het Mainzer domkapittel de stad onder de bescherming van de hertog van Enghien (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 383-387, en *Lettres de Turenne*, p. 407).

4 De Spaanse gouverneur Bernardino, graaf van Rebolledo, hield in Frankenthal een garnizoen van 7 à 800 soldaten bijeen.

5 Eind december moest de gouverneur van Frankenthal de vesting Bad Kreuznach aan de Frans-Weimarsen prijsgeven; vgl. Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 398-399 en p. 638-639, en *Lettres de Turenne*, p. 408.

6 Na Mainz vervolgde het leger van maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, zijn mars. De plaatsen Bingen, Bacharach, Neustadt an der Weinstrasse (ten westen van Spiers) en Friedelsheim (nabij Bad Dürkheim) werden snel overmeesterd.

7 In Landau legerden nog 300 tot 400 soldaten van hertog Karel IV van Lotharingen. Het Franse opperbevel gaf luitenant-generaal Charles, markies van Aumont, opdracht om met 1200 infanteristen en 1500 ruiters de omsingeling van het bolwerk aan te vatten. Op de tweede dag, de 24ste september, liep de markies een zware verwonding op, waaraan hij op 5 oktober overleed. De burggraaf van Turenne nam op 25 september het bevel over. Drie dagen later dwong hij de Lotharingse commandant ‘de Nettin’ tot overgave van de vesting (*Gazette 1644*, no. 129, ‘extraordinaire du XIX octobre 1644’: ‘La prise des villes et chasteaux de Landau et de Bacara, et du chasteau de Magedebourg, par l'armée du Roy, commandée par le duc d'Enguien’, en *Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 33-35).

8 De hertog van Enghien had bewust gekozen voor een grotere discipline in de Franse legers. Zijn waardig optreden droeg bij aan de bereidheid van vele verontruste bestuurders om de poorten van hun stad open te stellen voor de Franse legers; zie Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 388-391.

9 (Johann) Friedrich Pawel von Rammingen verdedigde in Parijs de belangen van prins Karl Ludwig van de Palts en de andere leden van de verdreven keurvorstelijke familie.

10 De hertog van Enghien liet in Mainz een Frans garnizoen achter. De taak van stadscommandant droeg hij op aan Charles-Christophe de Mazencourt, markies van Courval, tot voor kort gouverneur van het Frans-Weimarse garnizoen te Ueberlingen (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 387-388).

des autres ouvrages autour de la place, où nous avons trouvé le plus grand defaut. Monsieur d'Espenan en est estably gouverneur.[11]

Je croy que vous aurez sceu que le[s] Hessiens en nombre de 1800 chevaux et 1200 hommes de pied soubs le commandement du general-major Geyssen estoyent venus jusques sur le bord du Main, où ils ont petardé Hoest dans le mesme temps que nous nous sommes trouvez devant Mayance.[12] Mais les Bavarois en ayant eu advis et ayant detaché d'abord le colonel Sporck avec 600 et peu après Jean de Weert avecq 4000 chevaux, ils ont esté contraint de se retirer promptement jusques à Marpurg, où ils sont arrivez sans recevoir echecq. On escrit maintenant à monseigneur le duc que le comte d'Ebersteyn les a joint avec quatre mille hommes qu'il a ammenez du pay[s] de Coulogne.[13]

Je croy que nous attendrons le secours que nous emmene monsieur Magalotti,[14] et qu'après nous pourrons passer le Rhin et nous joindre avec les troupes de madame la landgrave pour chasser les ennemis dela le Danube et prendre nos quartiers d'hyver dans le Wirtenberg. Monsieur le marquis d'Aumont a esté dangereusement blessé au siege de Landau.[15] On dit que le duc Charles et Beck se trouvent aux environs de Treves. Gil de Haes doibt venir joindre l'armée bavaroise avec un corps d'infanterie qu'il mene d'Italie.[16] L'electeur de Mayance se tient tousjours à Hermansteyn depuis sa retraitte.[17] Il a fait descendre quant et luy le pont de batteaux des ennemis.

Je suis, monsieur,

vostre tres humble et tres obeissant fils,

D. de Groot.

Au camp devant Landau, ce 28me Septembre 1644.

11 Kardinaal Jules Mazarin had op 17 september de benoeming bevestigd van Roger de Bossost (Bossots), graaf van Espenan, tot gouverneur van Philippsburg (*Lettres Mazarin* II, p. 71-74; *Mémoires du maréchal de Turenne* I, p. 34, en Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 379).

12 De Hessische legerleider Johann Geyso trok met 4000 manschappen en 6 kanonnen langs de Main. Geheel onverwacht overmeesterde hij op 16 (of 19) september de stad Höchst ten zuiden van Frankfort (*Doc. Boh.* VII, p. 142 no. 416, en H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 148-149). Op 20 september waagden de Zwabisch-Beierse ruiters van generaal Johan van Werth en kolonel Johann von Sporck (ca. 1601-1679) een tegenaanval. De Hessen waren op de actie voorbereid (*Gazette 1644*, nos. 122 en 125, dd. 1 en 8 oktober 1644).

13 Vanuit zijn hoofdkwartier te Aurich in Oostfriesland deelde de Hessische bevelhebber Caspar, graaf van Eberstein, marsorders uit aan zijn soldaten in de garnizoenen aan de Nederrijn (*Gazette 1644*, no. 122, dd. 1 oktober 1644, en Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 267-268).

14 De Franse onderbevelhebber Pierre de Magalotti had positie gekozen aan de Saar. Zijn blik hield hij gericht op de troepen die hertog Karel IV van Lotharingen en de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck in het land van Trier achter de hand hielden (*Lettres Mazarin* II, p. 81-87).

15 *Supra*, n. 7.

16 Op aanbeveling van de Zwabisch-Beierse generaal Johan van Werth kreeg de in Venetiaanse dienst getreden generaal-majoor Gilles de Haes (1597-1657) een aanstelling in het leger van hertog Maximiliaan I van Beieren (*BNB* V, kol. 136-139, en H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 148).

17 Ehrenbreitstein (Hermanstein) (citadel nabij Koblenz), oorspronkelijk bezit van de keurvorst-aartsbisschop van Trier, was na de gevangenname van aartsbisschop Philipp Christoph von Sötern een wijkplaats geworden voor de Mainzer keurvorst-aartsbisschop Anselm Kasimir Wambold von Umstadt (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p.387).

Les Bavarois sont logez sur le Necker entre Hailbron et Heydelberg.[18]

18 Omstreeks deze tijd had de Zwabisch-Beierse veldmaarschalk François de Mercy een inspectiereis langs de Main afgesloten. Op 27 september keerde hij over Mudau terug naar zijn oude kwartieren aan de Neckar (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 630).

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reyne et couronne de Suede, à Paris, au fauxbou[r]g Saint-Germain, proche de la Charité.[19]
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 25 Oct.
En in dorso: 28 Sept. 1644 D. de Groot.

7067. 1644 september 29. Van G. Keller.[1]

Hochedler, etc., hochgeneigter herr vnndt patron,

Der graff von Lamberg hällt sich noch allss privatus hier vff,[2] lässt sich von niemandt besuchen, wirdt auch, ehe vnndt bevor der graf von Awersperg hinweg, sich nicht kundt geben vnndt anmellden lassen. Dieser wartet allein noch vff einen pass von der fraw landtgräffin, sobalt er den bekommen, wirdt er seine reise zue werck setzen. Jetzundt befindet er sich zue Münster,[3] nimbt von den käysserl. vnndt Spanischen gesandten daselbst seinen abschied, vnndt wirt heut oder morgen wiederumb alhier erwartet.

Der general Velen[4] hat auss der Westphälischen guarnisonen 16 compag[nien] zue pferd vnndt 12 zue fuess gezogen, mit welchen er nach dem Sawrlandt gangen, daselbst meher völcker an sich zu ziehen, follgendts mit Gleen[5] sich zu coniungiren vnndt so dan zue den Beyerischen zu stossen.

Ich bin vnndt verbleibe,
Ew. Exc. gehorsamber diener,
G. Keller m.pa.

Ossnabruck, den 19. Septembris anno 1644.

19 Het hospitaal van de 'frères de la Charité' in de rue des Saints-Pères (Faubourg Saint-Germain) (Berty-Tisserand, *Topographie historique du vieux Paris* III, Parijs 1876, p. 218).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 113. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.

2 Rijksraad Johann Maximilian, graaf Lamberg, de opvolger van de keizerlijke gevolmachtigde Johann Weichard, graaf van Auersperg, was op 11/21 september in Osnabrück verschenen. Pas op 2 maart 1645 maakte hij aan de Zweedse gevolmachtigden officieel zijn aanwezigheid op de vredesconferentie bekend (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Lamberg*, p. 16 en p. 48; *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 647, en II, p. 216 en p. 223, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 345 en p. 523).

3 Graaf Johann Weichard van Auersperg bracht van 26 tot en met 29 september een bezoek aan Munster. Hier nam hij afscheid van zijn collega's Johann Ludwig, graaf van Nassau-Hadamar, en dr. Isaac Volmar en van de Spaanse gevolmachtigden don Diego de Saavedra y Fajardo en Antoine Brun (*Diarium Lamberg*, p. 16-17). In de eerste week van oktober kreeg hij in Osnabrück het begeerde Hessisch-Kasselse paspoort aangereikt (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 655, en II, p. 16).

4 Alexander, graaf van Velen en Megen, bevelhebber van het keizerlijk-Westfaalse leger, marcheerde met 2000 man en 2 kanonnen naar Koblenz (*Gazette 1644*, no. 124, dd. 8 oktober 1644).

5 Gottfried Huyn, graaf van Geleen, bevelhebber van de Westfaalse Kreits, bood de Zwabisch-Beiersen eveneens een contingent soldaten aan. Gealarmeerd door de Franse opmars langs de Rijn, vestigde hij zijn hoop op een verdedigingsverbond met hertog Karel IV van Lotharingen en de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 266-268).

Adres: A son Excellence, monseigneur Grotius, ambassadeur de Suede en France, à Paris. 9 st.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 11 Oct. 1644.

En in dorso: Rec. [*sic*] 19 Sept. 1644 Keller.

Registers

1. Lijst van afkortingen en geraadpleegde werken

A a , A.J. van der - Biographisch Woordenboek der Nederlanden, I-VII (f°), Haarlem 1852-1878; anast. herdruk Amsterdam 1969.
Acta der particuliere synoden van Zuid-Holland 1621-1700, uitgegeven door W.P.C. Knuttel, I-VI, 's-Gravenhage 1908-1916. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Kleine serie, 3, 5, 8, 11, 15 en 16.
Acta pacis Westphalicae. Im Auftrage der Vereinigung zur Erforschung der neueren Geschichte herausgegeben von M. Braubach und K. Repgen, I-, Munster 1962-.
A d a m , Ch. en P. T a n n e r y , zie D e s c a r t e s .
A d a m u s B r e m e n s i s - Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum, bearbeitet von W. Trillmich, in: Quellen des 9. und 11, Jahrhunderts zur Geschichte der Hamburgischen Kirche und des Reiches, Berlijn 1961. Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters, Freiherr vom Stein-Gedächtnisausgabe, herausgegeben von R. Buchner, 11.
ADB = Allgemeine deutsche Biographie, I-LVI, Leipzig 1875-1912.
AE = Archives du Ministère des affaires étrangères.
A h s m a n n , M. en R. F e e n s t r a - Bibliografie van hoogleraren in de rechten aan de Leidse universiteit tot 1811, Amsterdam etc. 1984. Geschiedenis der Nederlandsche rechtswetenschap, deel VII: Bibliografie Nederlandse rechtswetenschap tot 1811, afl. 1.
Aitzema (f°) = L. van Aitzema, Saken van staet en oorlogh, in ende omtrent de Vereenigde Nederlanden, I-VI (f°),'s-Gravenhage 1669-1672.
Album studiosorum Acad. Lugd. Bat. I = Album studiosorum Academiae Lugduno Batavae MDLXXV-MDCCCLXXV,'s-Gravenhage 1875.
Algemeen Nederlandsch Familieblad 1 (1883)-17 (1905).
Amstelodamum, jaarboek = Jaarboek der Vereeniging Amstelodamum (Jaarboek van het genootschap Amstelodamum), Amsterdam 1 (1902)-.
Amstelodamum, maandblad voor de kennis van Amsterdam, Amsterdam 1 (1914)-.
Anthologia Graeca Palatina, zie *Epigrammatum Anthologia Palatina*.
ARA = Algemeen Rijksarchief, 's-Gravenhage.
Archivalia in Italië belangrijk voor de geschiedenis van Nederland, beschreven door G. Brom, I-III (4 banden), 's-Gravenhage 1908-1914. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Kleine serie, 2, 6, 9, en 14.
Archives d'Orange-Nassau = Archives ou correspondance inédite de la maison d'Orange-Nassau, recueil publié par G. Groen van Prinsterer, Deuxième série, I-V en Register, Utrecht 1857-1862.
Archivo de Simancas, Catálogo IV. Secretaría de estado. Capitulaciones con Francia y negociaciones diplomáticas de los embajadores de España en aquella corte ..., por J. Paz, I (1265-1714), Madrid 1914.
Archivo de Simancas, Catálogo XIV. Secretaría de estado. Negociación de Roma I (1381-1700), Valladolid 1936.
Archivo de Simancas, Catálogo XVI. Papeles de estado de la correspondencia y negociación de Nápoles. Virreinato, por R. Magdaleno, Valladolid 1942.
Archivo de Simancas, Catálogo XXIII. Papeles de estado. Milán y Saboya (siglos XVI y XVII), por R. Magdaleno, Valladolid 1961.
Archivo de Simancas, Catálogo XXV. Papeles de estado. Génova (siglos XVI-XVIII), por R. Magdaleno, Valladolid 1972.

Archivo de Simancas, Catálogo XXVI. Papeles de estado. Venecia (siglos XV-XVIII), por R. Magdaleno, Valladolid 1976.
Arckenholtz, J. - Mémoires concernant Christine, reine de Suède, pour servir d'éclaircissement à l'histoire de son règne..., I-IV, Amsterdam, Leipzig 1751-1760.
Arrêts du Conseil du Roi, Règne de Louis XIV. Inventaire analytique des arrêts en commandement, I (20 mai 1643 - 8 mars 1661), par M. le Pesant, Parijs 1976. Archives Nationales.
Atsiz, B. - Das Osmanische Reich um die Mitte des 17. Jahrhunderts, München 1977, Beiträge zur Kenntnis Südosteuropas und des Nahen Orients, begründet von R. Trofenik, 21.
Aumale, le duc d', H.E.P.L. d'Orléans - Histoire des princes de Condé pendant les XVIe et XVIIe siècles, I-VII en Register, Parijs 1885-1896.

Balen, Matthijs Jz. - Beschrijvinge der stad Dordrecht, vervattende haar begin, opkomst, toeneming, en verdere stant, Dordrecht 1677.
Beekman, A.A. - De wateren van Nederland, aardrijkskundig en geschiedkundig beschreven, 's-Gravenhage 1948.

B e r e s t e y n , E.A. van - Bijdragen [tot de genealogie van het geslacht De Groot] ter gelegenheid van de Nationale Grotius-herdenking 1925, in: Ned. Leeuw 43 (1925), kol. 161-189.
B e r e s t e y n , E.A. van - Iconographie van Hugo Grotius, 's-Gravenhage 1929.
B e r g i n , J. - Cardinal Richelieu; power and the pursuit of wealth, New Haven, Londen 1985.
Bernard de Saxe-Weimar = Noailles, le vicomte de, Episodes de la guerre de Trente Ans. Bernard de Saxe-Weimar (1604 à 1639) et la réunion de l'Alsace à la France, Parijs 1908.
B e r t y , A. en L.-M. T i s s e r a n d - Topographie historique du vieux Paris, I-VI, Parijs 1866-1897. Histoire générale de Paris, 8.
BG = J. ter Meulen en P.J.J. Diermanse, Bibliographie des écrits imprimés de Hugo Grotius, 's-Gravenhage 1950.
Bibliotheca Visseriana dissertationum ius internationale illustrantium, cura Facultatis iuridicae Lugduno-Batavae edita, I-XX, Leiden 1923-1963.
Biografisch Lexicon voor de geschiedenis van het Nederlandse protestantisme, I-, Kampen 1978-.
Biografisch Woordenboek van Nederland, onder eindredactie van J. Charité en A.J.C.M. Gabriëls, I-. 's-Gravenhage 1979-. Rijks Geschiedkundige Publicatiën.
Biographisch Woordenboek van protestantsche godgeleerden in Nederland, zie *BWPGN*.
Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas, herausgegeben von M. Bernath et al., I-IV, München 1974-1981. Südosteuropäische Arbeiten, 75.
B l o k , F.F. - Caspar Barlaeus. From the correspondence of a melancholic, Assen, Amsterdam 1976. Respublica literaria Neerlandica, 2.
BLS en *BLS N.F.* = Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män, I-XXIII, Ny Följd I-X, Stockholm etc. 1835 (^{2}1874)-1890.
BMHG = Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap, 1877-1968, 82 delen.
BNB = Biographie nationale publiée par l'Académie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique, I-XLIV, Brussel 1866-1986.
B o i t e t , R. - Beschrijving der stadt Delft, behelzende een zeer naaukeurige en uitvoerige verhandeling van deszelfs eerste oorsprong, benaming, bevolking ..., Delft 1729.
Bots-Leroy, Corresp. Rivet-Sarrau = H. Bots en P. Leroy (eds.), Correspondance intégrale d'André Rivet et de Claude Sarrau 1641-1650, I-III, Amsterdam 1978-1982. Publication de l'Institut de recherches des relations intellectuelles entre les pays de l'Europe occidentale au XVIIe siècle.
B o u r i c i u s , L.G.N. - Kwartierstaten van Delftsche Vroedschappen, verzameld door W. van der Lely, in: Ned. Leeuw 33 (1915) en 34 (1916).
B o x e r , C.R. -The Dutch in Brazil 1624-1654, Hamden (Connecticut) ^{2}1973.
Brandt-Cattenb., Leven = C. Brandt en A. van Cattenburgh, Historie van het leven des heeren Huig de Groot, I-II, Dordrecht, Amsterdam 1727.
Briefw. C. Huygens = De briefwisseling van Constantijn Huygens (1608-1687), uitgegeven door J.A. Worp, I-VI, 's-Gravenhage 1911-1917. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie, 15, 19, 21, 24, 28 en 32.
Briefw. P.C. Hooft = De briefwisseling van Pieter Corneliszoon Hooft, uitgegeven door H.W. van Tricht, I-III, Culemborg 1976-1979.

Brieven van Louis de Geer, 1618-1652, uitgegeven door G.W. Kernkamp, in: BMHG 29 (1908), p. 197-331.
B r o m , G., zie *Archivalia*.
B r u g m a n , J. - Arabic scholarship, in: Leiden University in the seventeenth century. An exchange of learning, edited by Th.H. Lunsingh Scheurleer and G.H.M. Posthumus Meyjes, Leiden 1975, p. 203-216.
BsG = J. ter Meulen en P.J.J. Diermanse, Bibliographie des écrits sur Hugo Grotius imprimés au XVIIe siècle, 's-Gravenhage 1961.
BSHPF = Bulletin de la Société de l'histoire du protestantisme français, Parijs 1853-.
Bullarum, diplomatum et privilegiorum sanctorum Romanorum pontificum Taurinensis editio locupletior facta... cura et studio A. Tomassetti, I-XXIV en App., Turijn 1857-1872.
BWPGN = J.P. de Bie en J. Loosjes, Biographisch woordenboek van protestantsche godgeleerden in Nederland, I-VI, 's-Gravenhage [1903]-1949.
B i j l , A. Mz. - De voormalige heerlijkheid Holy in Vlaardingen-ambacht, in: Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie 19 (1965), p. 199-232.
B i j l e v e l d , W.J.J.C. - Het geslacht Gronovius, in: Ned. Leeuw 60 (1942), p. 103-109.

The Cambridge history of Iran, VI: The Timurid and Safavid periods, edited by P. Jackson and L. Lockhart, Cambridge etc. 1986.
Cardinal de Retz, Oeuvres, édition établie par Marie-Thérèse Hipp et M. Pernot, Parijs 1984. Bibliothèque de la Pléiade, 53.
C a r l t o n , Ch. - Archbishop William Laud, Londen, New York 1987.

Cassiodori senatoris Variae, recensuit Th. Mommsen, in: MGH, Scriptores, Auctorum antiquissimorum tomus XII, Berlijn 1894; anast. herdruk 1981.
Catalogue chronologique des libraires et des libraires-imprimeurs de Paris. Seconde partie: catalogue alphabétique, Parijs 1789; anast. herdruk, Amsterdam 1969.
*Catalogue des actes de François Ier*, I-X, Parijs 1887-1908. Académie des sciences morales et politiques. Collection des ordonnances des rois de France.
Catalogue of the pamphlets, books, newspapers, and manuscripts relating to the Civil War, the Commonwealth, and Restoration, collected by G. Thomason, 1640-1661, I-II, Londen 1908.
Catalogus universalis, hoc est designatio omnium librorum qui hisce nundinis vernalibus Francofurtensibus et Lipsiensibus ab anno 1643, vel novi vel emendatiores et auctiores prodierunt, Leipzig 1643 (Staatsbibl. Preussischer Kulturbesitz, Berlijn, Mess. Cat. 718).
The Catalogus universalis. A facsimile edition of the Dutch booktrade catalogues compiled and published by Broer Jansz, Amsterdam 1640-1652, with an introduction and indexes by H.W. de Kooker, Utrecht 1986, Catalogi redivivi, 5.
Catalogus van de tractaten, pamfletten, enz. over de geschiedenis van Nederland, aanwezig in de bibliotheek van Isaac Meulman. Bewerkt door J.K. var der Wulp, I-III, Amsterdam 1866-1868.
C e y s s e n s , L. - Sources relatives aux débuts du jansénisme et de l'antijansénisme 1640-1643, Leuven 1957. Bibliothèque de la Revue d'histoire ecclésiastique, 31.
C h é r u e l , A. - Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV, I-IV, Parijs 1879-1880.
C i o r a n e s c u , A. - Bibliographie de la littérature française du dix-septième siècle, I-III, Parijs 1965-1966.
C l a r e t t a , G. - Storia della reggenza di Cristina di Francia, duchessa di Savoia. Con annotazioni e documenti inediti, I-III, Turijn 1868-1869.
The Classics of International Law, edited by J.B. Scott, I-XXIII, Washington etc. 1911-1950. Carnegie endowment for international peace. Division of international law.
Clavis epistolarum Hugonis Grotii. Nunc primum edita [1763] (*BG* no. 1211).
C o l e n b r a n d e r , H.T., zie *Dagh-Register*.
The complete peerage of England, Scotland, Ireland, Great Britain and the United Kingdom ..., edited by G.E. C[okayne]. New edition by V. Gibbs, I-XIV, Londen 1910-1959.
Conciliorum oecumenicorum decreta, curantibus J. Alberigo et al., Bologna ^{3}1973. Istituto per le scienze religiose.
Concilium Tridentinum. Diariorum, actorum, epistularum, tractatuum nova collectio. Edidit Societas Goerresiana, I-, Freiburg im Breisgau 1901-.
Concilium universale Chalcedonense. Edidit E. Schwartz, I-VI, Berlijn en Leipzig 1932-1938. Acta conciliorum oecumenicorum, iussu atque mandato Societatis scientiarum Argentoratensis edidit E. Schwartz, II, 1-6.
Concilium universale Ephesenum. Edidit E. Schwartz, I-V, Berlijn en Leipzig 1922-1930. Acta conciliorum oecumenicorum, iussu atque mandato Societatis scientiarum Argentoratensis edidit E. Schwartz, I, 1-5.
C o n g a r , P.e.a. - Sedan et le pays sedanais. Vingt siècles d'histoire, Parijs 1969.

C o r n e l i s s e n , J.D.M. - Hugo de Groot en de vervolging der katholieken, in: Studia Catholica, nieuwe reeks van 'De Katholiek' 20 (1944), p. 201-208.
Corpus iuris civilis, I: Institutiones, Digesta, II: Codex Iustinianus, III: Novellae, ed. P. Krueger, Th. Mommsen et al., Berlijn 1872-1895; reprint Dublin en Zürich 1967-1968.
Correspondance de la Cour d'Espagne sur les affaires des Pays-Bas au XVIIe siècle, par H. Lonchay et J. Cuvelier avec la collaboration de J. Lefèvre, I-VI, Brussel 1923-1937. Académie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique. Commission royale d'histoire.
Correspondance d'Estrades I = Correspondance authentique de Godefroi comte d'Estrades de 1637 à 1660, publiée pour la Société de l'Histoire de France par A. de Saint-Léger et L. Lemaire, I, Parijs 1924.
Correspondance du nonce Giovanni-Francesco Guidi di Bagno (1621-1627), publiée par B. de Meester, I-II, Brussel en Rome 1938. Analecta Vaticano-Belgica, 2e série, Nonciature de Flandre, 5 en 6.
Correspondance inédite du comte d'Avaux (Claude de Mesmes) avec son père Jean-Jacques de Mesmes, sr. de Roissy (1627-1642), publiée par A. Boppe, Parijs 1887.
Courante uyt Italien ende Duytschlandt, etc., 1644 = Tydinge uyt verscheyden quartieren, 1644 (zeer onvolledig overgeleverd, film aanwezig te Amsterdam, GA, no. 1806).
CSP Dom. = Calendar of state papers. Domestic series, of the reign of Charles I preserved in the State Paper Department of Her Majesty's Public Record Office, I-XXIII, edited by J. Bruce et al., Londen 1858-1897.
CSP Dom. = Calendar of state papers. Domestic series, of the reign of James I preserved in the State

Paper Department of Her Majesty's Public Record Office, I-IV, edited by Mary Anne Everett Green, Londen 1857-1859.
CSP Foreign = Calendar of state papers. Foreign series, I-, Londen 1861-.
CSP Ven. = Calendar of state papers and manuscripts, relating to English affairs, existing in the archives and collections of Venice, and in other libraries of Northern Italy, I-XXXVIII, edited by R. Brown et al., Londen 1864-1940.

Dagh-Register gehouden int Casteel Batavia vant passerende daer ter plaetse als over geheel Nederlandts-India anno 1643-1644. Uitgegeven door het Departement van Koloniën onder toezicht van H.T. Colenbrander, 's-Gravenhage 1902.
D a r i s , J. - Histoire du diocèse et de la principauté de Liége pendant le XVIIe siècle, I-II, Liége 1877.
DBF = Dictionnaire de biographie française, I-, Parijs 1933-.
DBI = Dizionario biografico degli Italiani, I-, Rome 1960-.
DBL = Dansk biografisk leksikon. Redactør Sv. Cedergreen Bech, I-XVI, Kopenhagen ^{3}1979-1984.
D e n z i n g e r , H., zie *Enchiridion*.
D e s c a r t e s , René - Oeuvres publiées par Ch. Adam et P. Tannery, I-XIII, Parijs 1897-1913; anast. herdruk, I-XI, Parijs 1973-1978.
D e t h a n , G. - Gaston d'Orléans. Conspirateur et prince charmant, Parijs 1959.
Dibon-Bots, Inv. Corresp. Gronovius = P. Dibon, H. Bots en E. Bots-Estourgie, Inventaire de la correspondance de Johannes Fredericus Gronovius (1631-1671), 's-Gravenhage 1974. Archives internationales d'histoire des idées, 68.
D i b o n , P. en Fr. W a q u e t - Johannes Fredericus Gronovius, pèlerin de la République des Lettres. Recherches sur le voyage savant au XVIIe siècle, Genève 1984. Ecole pratique des hautes études, IVe section. Sciences historiques et philologiques, V, 53.
Diccionario de Historia de España, dirigido por G. Bleiberg, I-III, Madrid 1979-1981.
Dichtw. C. Huygens, zie W o r p .
De dichtwerken van Hugo Grotius/ The poetry of Hugo Grotius, uitgegeven door/ edited by B.L. Meulenbroek, A. Eyffinger, E. Rabbie, I-, Assen 1970-.
Dicionário de História de Portugal, dirigido por J. Serrão, I-VI, Porto [1981].
D i c k m a n n , F. - Der Westfälische Frieden, Munster 1959.
Dictionnaire de la noblesse, par Fr. A. de La Chenaye-Desbois, I-XIX, Parijs ^{3}1863-1876; anast. herdruk, I-X, Nancy 1980.
Le Dictionnaire universel d'Antoine Furetière, zie F u r e t i è r e .
Digesten, zie *Corpus iuris civilis*.
DNB = Dictionary of national biography, I-LXIII, Suppl. I-III, 2nd Suppl. I-III, Londen 1885-1912.
Doc. Boh. = Documenta Bohemica bellum tricennale illustrantia, Hauptredaktion J. Kočí et al., I-VII, Praag etc. 1971-1981.
Der Dreissigjährige Krieg im Elsass, zie E l l e r b a c h .
D u C a n g e , zie *Glossarium*.
Du Mont, Corps Dipl. = J. Du Mont, Corps universel diplomatique du droit des gens, contenant un recueil des traitez d'alliance, de paix, de treve ... depuis le

regne de l'empereur Charlemagne jusques à présent, I-VIII, Amsterdam 1726-1731.
Dutch Corantos 1618-1650. A bibliography, edited by F. Dahl, 's-Gravenhage 1946.

EC = Enciclopedia universal ilustrada europeo-americana, I-LXX, App. I-X, Suppl. I-, Barcelona, Madrid [1905]-.
Elias, J.E. - De Vroedschap van Amsterdam 1578-1795, I-II, Haarlem 1903-1905.
Ellerbach, J.B. en A. Scherlen - Der Dreissigjährige Krieg im Elsass (1618-1648), I-III, Carspach, Mülhausen 1912-1928.
Elliott, J.H. - The count-duke of Olivares. The statesman in an age of decline, New Haven, Londen 1986.
Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum. Quod primum edidit H. Denzinger et quod funditus retractavit, auxit, notulis ornavit A. Schönmetzer, Barcelona etc. [33]1965.
Encyclopedia of American history. Bicentennial edition, edited by R.B. Morris, New York etc. 1976.
Engelbrecht, E.A. - De Vroedschap van Rotterdam 1572-1795, Rotterdam 1973. Bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam, 5.
Enzyklopaedie des Islam. Geographisches, ethnographisches und biographisches Wörterbuch der muhammedanischen Völker, herausgegeben von M.Th. Houtsma et al., I-V, Leiden etc. 1913-1938.
Epigrammatum Anthologia Palatina cum Planudeis ..., instruxerunt Fr. Dübner et E. Cougny, I-III, Parijs 1864-1890.

Episodes Guébriant = Noailles, le vicomte de, Episodes de la guerre de Trente Ans. Le maréchal de Guébriant (1602 à 1643), Parijs 1913.
Epist. = Hugonis Grotii epistolae quotquot reperiri potuerunt, Amsterdam 1687 (*BG* no. 1210).
Epist. ad domum Sueciae = Epistolae Hugonis Grotii ad domum regiam Sueciae et alios Suecos omnes fere ineditae, Stockholm 1892 (*BG* no. 1227).
Epist. eccl. = Praestantium ac eruditorum virorum epistolae ecclesiasticae et theologicae, Amsterdam ^{2}1684 (*BG* no. 1241).
Epist. ex scriniis J. Brantii = Epistolae celeberrimorum virorum, nempe H. Grotii, G.J. Vossii, A. Schotti, J. Wouerii, D. Heinsii, C. Gevartii, I.F. Gronovii, G. Patini, N. Heinsii, aliorumque antehac ineditae ... Ex scriniis literariis Jani Brantii, Amsterdam 1715 (*BG* no. 1329).
Erasmus, D. - Opera omnia, recognita et adnotatione critica instructa notisque illustrata, Ordines I-IX, Amsterdam 1969-.
Europäische Stammtafeln. Stammtafeln zur Geschichte der europäischen Staaten, begründet von W.K. von Isenburg, fortgeführt von F. Freytag von Loringhoven, I-V, Marburg 1956-1978; Neue Folge, herausgegeben von D. Schwennicke, I-, Marburg 1978-.
Europische Donderdaeghs/Saterdaeghs Courante, 1644 (onvolledig overgeleverd, film aanwezig te Amsterdam, GA, no. 1805).
Ewald, P. - Reise nach Spanien im Winter von 1878 auf 1879, in: Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde 6 (1881), p. 217-398.
Eyffinger, A. - Inventory of the poetry of Hugo Grotius, Assen 1982.

Fockema Andreae, S.J. - De Nederlandse staat onder de Republiek, Amsterdam ^{8}1978. Verhandelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Afd. Letterkunde, Nieuwe reeks, deel 68, no. 3.
Foerster, J.F. - Kurfürst Ferdinand von Köln. Die Politik seiner Stifter in den Jahren 1634-1650, Munster 1976. Schriftenreihe der Vereinigung zur Erforschung der neueren Geschichte, 6.
Fölting, H.P. - De Vroedschap van 's-Gravenhage, 1572-1795, Pijnacker 1985.
Fraga Iribarne, M. - Don Diego de Saavedra y Fajardo y la diplomacia de su época, Madrid 1955.
Fridericia, J.A. - Danmarks ydre politiske historie i tiden fra freden i Lybek til freden i Kjøbenhavn (1629-1660), I-II, Kopenhagen 1876-1881; anast. herdruk Kopenhagen 1972.
Fruin, R. - Over de historie van het leven en sterven van heer Johan van Oldenbarnevelt, beschreven door een liefhebber der waarheyt, in: Robert Fruin's Verspreide Geschriften. Met aanteekeningen, toevoegsels en verbeteringen uit des schrijvers nalatenschap, VII, 's-Gravenhage 1903, p. 470-517.
Furetière, A. - Dictionaire universel, I-III, 's-Gravenhage, Rotterdam 1690; anast. herdruk Parijs 1978.

GA = Gemeentearchief.
Gardiner, S.R. - History of England from the accession of James I to the outbreak of the Civil War 1603-1642, I-X, Londen 1883-1884; anast. herdruk New York 1965.

G a u c h a t , R - Hierarchia catholica medii et recentioris aevi sive summorum pontificum, s.r.e. cardinalium, ecclesiarum antistitum series, IV: a pontificatu Clementis VIII (1592) usque ad pontificatum Alexandri VII (1667), Munster 1935.
Gazette 1640-1645 = Recueil des gazettes, nouvelles, relations et autres choses mémorables de toute l'année [1640-1645] ... par Théophraste Renaudot ..., Parijs 1640-1645 (Parijs, Bibliothèque Nationale, 4° Lc^{2} 1).
GB = Gemeentebibliotheek.
G e f f c k e n , J. - Die Oracula Sibyllina, Leipzig 1902. Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte, herausgegeben von der Kirchenväter-Commission der Königl. Preussischen Akademie der Wissenschaften.
Genealogische en heraldische bladen, Maandblad voor geslacht-, wapen- en zegelkunde onder redactie van E.B.F.F. Wittert van Hoogland, 's-Gravenhage, Centraal Bureau voor Genealogie en heraldiek 1 (1906)-10 (1915).
GEPB = Grande Enciclopédia portuguesa e brasileira, I-XL, Lissabon, Rio de Janeiro [1935-1960].
Geschichte Schleswig-Holsteins, begründet von V. Pauls und herausgegeben von O. Klose, I-, Neumünster 1955-.
Glossarium mediae et infimae Latinitatis, conditum a Carolo Du Fresne, domino Du Cange..., editio nova, I-X, Niort 1883-1887.
G ö r r e s , S. - Ist Hugo Grotius katholisch gestorben? in: Historisch-politische Blätter für das katholische Deutschland, herausgegeben von G. Phillips und G. Görres, München, 154 (1914), p. 1-11, 132-144, 161-173.

G o o r , Th.E. van - Beschrijving der stadt en lande van Breda, 's-Gravenhage 1744.
G r a s w i n c k e l , D.P.M. - Graswinckel. Geschiedenis van een Delfts brouwers- en regenten-geslacht, 's-Gravenhage 1956.
G r i l l o n , P. - Les papiers de Richelieu. Section politique intérieure; correspondance et papiers d'Etat, I-, Parijs 1975-. Monumenta Europae historica. Commission internationale pour l'édition des sources de l'histoire européenne.
G r o e n v e l d , S. - Verlopend getij. De Nederlandse Republiek en de Engelse Burgeroorlog 1640-1646, diss. Leiden, Dieren 1984.
Groot Placaet-Boeck, vervattende de placaten, ordonnantiën ende edicten vande ... Staten Generael ... ende vande ... Staten van Hollandt ..., mitsgaders vande ... Staten van Zeelandt ... bijeengebracht door C. Cau e.a., I-X, 's-Gravenhage 1658-1797.
G r o t i u s , H., zie *BG* en *BsG*; *Epist.*; *Hugonis Grotii ... epistolae; Dichtwerken*.
G r o t i u s , H. - Opera omnia theologica, I-III, Amsterdam 1679 (*BG* no. 919); anast. herdruk Stuttgart, Bad Cannstatt 1972.
G s c h l i e ß e r , O.v. - Der Reichshofrat. Bedeutung und Verfassung, Schicksal und Besetzung einer obersten Reichsbehörde von 1559 bis 1806, Wenen 1942. Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte des ehemaligen Österreich, 33.
G u l i k , W. van - Johannes Gropper (1503 bis 1559). Ein Beitrag zur Kirchengeschichte Deutschlands, besonders der Rheinlande im 16. Jahrhundert, Freiburg im Breisgau 1906. Erläuterungen und Ergänzungen zu Janssens Geschichte des deutschen Volkes, herausgegeben von L. Pastor, V 1-2.

H a a n H e t t e m a , M. de en A. van H a l m a e l jr. - Stamboek van den Frieschen, vroegeren en lateren, adel, uit oude en echte bescheiden en aanteekeningen, en met bijvoeging van de wapens der onderscheidene geslachten, opgemaakt, I-III, Leeuwarden 1846.
H a a s , L. - Der schwedische Ministerresident Carl Marin, ein Parteifreund von Antistes Breitinger, in: Schweizerische Zeitschrift für Geschichte 3(1952 [= 1953]), p. 60-86.
H a a s , L. - Schwedens Politik gegenüber der Eidgenossenschaft während des Dreissigjährigen Krieges, in: Schweizer Beiträge zur allgemeinen Geschichte 9(1951), p. 68-160.
H a m m e r , J. de - Histoire de l'Empire ottoman depuis son origine jusqu'à nos jours, traduit de l'allemand par J.-J. Hellert, I-XVIII, Parijs 1835-1843.
Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte, herausgegeben von H. Coing, I-, München 1973-. Veröffentlichung des Max-Planck-Instituts für europäische Rechtsgeschichte.
H a r t , S. - De eerste Nederlandse tochten ter walvisvaart, in: Amstelodamum, negen en veertigste jaarboek (1957), p. 27-64.
H a u c k , K. - Karl Ludwig, Kurfürst von der Pfalz (1617-1680), Leipzig 1903. Forschungen zur Geschichte Mannheims und der Pfalz, herausgegeben vom Mannheimer Alterthumsverein, 4.
H a u s e r , H., zie *Sources de l'histoire de France. XVIe siècle*.
H e e r i n g , J.P. - Hugo de Groot als apologeet van de christelijke godsdienst. Een onderzoek van zijn geschrift De veritate religionis christianae (1640), diss. Leiden, 's-Gravenhage 1992.

H e r i n g a , J. - De eer en hoogheid van de staat. Over de plaats der Verenigde Nederlanden in het diplomatieke leven van de zeventiende eeuw, diss. Groningen, Groningen 1961.
H e r m a n t , G. - Mémoires sur l'histoire ecclésiastique du XVIIe siècle (1630-1663), publiés par A. Gazier, I-VI, Parijs 1905-1910.
H e r t z , H.W. - Die Gräber ‘zu ewigen Tagen’ in der Domkirche zu Hamburg, in: Zeitschrift des Vereins für Hamburgische Geschichte 55 (1969), p. 105-128.
H i g o u n e t , Ch. - Histoire de l'Aquitaine, I-II, Toulouse 1971-1973. ‘Univers de la France’, Collection d'histoire régionale dirigée par Ph. Wolff.
H i l l a i r e t , J. - Dictionnaire historique des rues de Paris, I-II, Parijs 1963.
Hist. de l'adm. des aff. étr. de Suède = S. Tunberg et al., Histoire de l'administration des affaires étrangères de Suède, traduit du suédois par A. Mohn, Uppsala 1940.
Historisch-biographisches Lexikon der Schweiz ..., I-VII, Suppl., Neuenburg 1921-1934.
HG = Historisch Genootschap.
H o e k , D. - Het geslacht Duyst van Voorhout in de 16e eeuw, in: Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie 12 (1958), p. 185-212.
H u b a t s c h , W. - Geschichte der evangelischen Kirche Ostpreussens, I-III, Göttingen 1968.
Hugonis Grotii ad Ioh. Oxenstiernam et Ioh. Adl. Salvium ... epistolae ineditae. Ex Cod. M.S. Bibliothecae Hannoveranae regiae nunc primum edendas curavit Instituti regii Belgici classis tertia, Haarlem 1829 (*BG* no. 1224).
H u y g e n s , C., zie *Briefw. C. Huygens*.
H u y g e n s , C., zie W o r p .

Imhoff, Chr. von - Berühmte Nürnberger aus neun Jahrhunderten, Nürnberg 1984.
Introduction aux mémoires relatifs à la Fronde, par Petitot, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par Petitot, Seconde série, XXXV, Parijs 1824, p. 1-274.
Ireland - a new history of, edited by T.W. Moody, F.X. Martin, F.J. Byrne, III: Early modern Ireland 1534-1691, Oxford 1976.
Isenburg, W.K. von, zie *Europäische Stammtafeln*.
Italia di Giovanni Antonio Magini, Bologna 1620, Facsimile edited by Fiorenza Maranelli, Amsterdam 1974. Series of atlases in facsimile, sixth series, 5.

Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie, 's-Gravenhage 1(1947)-.
Jäger, B. - Das geistliche Fürstentum Fulda in der Frühen Neuzeit: Landesherrschaft, Landstände und fürstliche Verwaltung. Ein Beitrag zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte kleiner Territorien des Alten Reiches, Marburg 1986. Schriften des Hessischen Landesamtes für geschichtliche Landeskunde, 39.
Jecklin, F. - Materialien zur Standes- und Landesgeschichte Gem. III Bünde (Graubünden) 1464-1803, I: Regesten; II: Texte, Bazel 1907-1909.
Jobert, A. - De Luther à Mohila. La Pologne dans la crise de la chrétienté 1517-1648, Parijs 1974. Collection historique de l'Institut d'études slaves, 21.
Jöcher, C.G. - Allgemeines Gelehrten-Lexicon, I-XI, Leipzig 1750-1897; anast. herdruk Hildesheim 1960-1961.
Jonge, J.K.J. de e.a. - De opkomst van het Nederlandsch gezag over Java ..., I-X, 's-Gravenhage 1869-1888. De opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië, 4-13.
Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson et extraits des mémoires d'André Lefèvre d'Ormesson, publiés par M. Chéruel, I-II, Parijs 1860-1861. Collection de documents inédits sur l'histoire de France, Première série, histoire politique.

Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre forhold, i uddrag udgivne ved E. Marquard (1637-1639), G. Olsen (1642-1643), J. Jørgensen (1644-1645) af Rigsarkivet, Kopenhagen 1944-1968.
KB = Koninklijke Bibliotheek, Kungliga Biblioteket, Kongelige Bibliotek.
Kellenbenz, H. - Hamburg und die französisch-schwedische Zusammenarbeit im 30jährigen Krieg, in: Zeitschrift des Vereins für Hamburgische Geschichte 49/50 (1964), p. 83-108.
Kernkamp, G.W., zie *Brieven van Louis de Geer*.
Kernkamp, G.W. - De sleutels van de Sont. Het aandeel van de Republiek in den Deensch-Zweedschen oorlog van 1644-1645, diss. Utrecht, 's-Gravenhage 1890.
Kietzell, Roswitha von - Der Frankfurter Deputationstag von 1642-1645. Eine Untersuchung der staatsrechtlichen Bedeutung dieser Reichsversammlung, in: Nassauische Annalen. Jahrbuch des Vereins für Nassauische Altertumskunde und Geschichtsforschung 83 (1972), p. 99-119.
Kneschke, E.H. (ed.) - Neues allgemeines deutsches Adels-Lexicon, I-IX, Leipzig 1859-1870.
Knuttel, W.P.C., zie *Acta*.
Knuttel, W.P.C. - Catalogus van de pamfletten-verzameling berustende in de Koninklijke Bibliotheek, I-IX, 's-Gravenhage 1890-1920; anast. herdruk Utrecht 1978.

Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve, udgivne ved C.F. Bricka og J.A. Fridericia ..., I-VII, Kopenhagen 1878-1891.
K o n i n g s v e l d , P.S. van - Warner's manuscripts and books in the main printed catalogues, in: Levinus Warner and his legacy. Three centuries Legatum Warnerianum in the Leiden University Library, Leiden 1970, p. 33-44.
K o o k e r , H.W. de, zie *Catalogus universalis*.
K r e t s c h m a r , F.G.L.O. van - 'To be, or not to be': de Van Riebeeck portretten in het Rijksmuseum, in: Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie 38 (1984), p. 97-139.
Kronyk HG = Kronyk (Kroniek) van het Historisch Gezelschap (Genootschap gevestigd) te Utrecht, Utrecht 2(1846)-31(1875).

L a h r k a m p , H. - Jan von Werth. Sein Leben nach archivalischen Quellenzeugnissen, Keulen 1962. Veröffentlichungen des Kölnischen Geschichtsvereins, 24.
Leben Gronovii = Leben des berühmten Joh. Friderici Gronovii, nebst einigen seinen Briefen, die guten Theils bisher ungedruckt, wie auch einer kurtzen Nachricht von zween dessen guten Freunden, Bernh. Damcken und Joh. Christenio, Hamburg 1723.
L e e u w e n , S. van - Batavia Illustrata, ofte verhandelinge vanden oorspronk, voortgank, zeden ... van oud Batavien, mitsgaders van den adel en regeringe van Hollandt, I, stuk 1-2, 's-Gravenhage 1685.

Leiden University in the seventeenth century. An exchange of learning, edited by Th.H. Lunsingh Scheurleer and G.H.M. Posthumus Meyjes, Leiden 1975.
Lem, G.A.C. van der en C.S.M. Rademaker - Inventory of the correspondence of Gerardus Joannes Vossius (1577-1649), Assen, Maastricht 1993. Respublica literaria Neerlandica, 7.
Leroy-Bots, Corr. Saumaise-Rivet = Claude Saumaise et André Rivet. Correspondance echangée entre 1632 et 1648, publiée et annotée par P. Leroy et H. Bots avec la collaboration de Els Peters, Amsterdam, Maarssen 1987. Etudes de l'Institut de recherches des relations intellectuelles entre les pays de l'Europe occidentale à l'époque moderne, 15.
Leroy, P. - Le dernier voyage à Paris et en Bourgogne (1640-1643), du réformé Claude Saumaise, diss. Nijmegen, Amsterdam, Maarssen 1983. Etudes de l'Institut de recherches des relations intellectuelles entre les pays de l'Europe occidentale au XVIIe siècle, 9.
Lettres au chancelier Séguier = Lettres et mémoires adressés au chancelier Séguier (1633-1649), recueillis et publiés par R. Mousnier, I-II, Parijs 1964. Publications de la Faculté des lettres et sciences humaines de Paris. Série 'Textes et documents', 6, 7.
Lettres de Turenne, extraites des Archives Rohan - Bouillon, éditées par Suzanne d'Huart, Parijs 1971. Ministère des affaires culturelles. Direction des archives de France. Archives Nationales, Inventaires et documents.
Lettres Mazarin = Lettres du cardinal Mazarin pendant son ministère recueillies et publiées par A. Chéruel et G. d'Avenel, I-IX, Parijs 1872-1906. Collection de documents inédits sur l'histoire de France, Première série, histoire politique.
Lettres Richelieu = Lettres, instructions diplomatiques et papiers d'Etat du cardinal de Richelieu, recueillis et publiés par Avenel, I-VIII, Parijs 1853-1877. Collection de documents inédits sur l'histoire de France, Première série, histoire politique.
Leven, kerckelijcke bedieninghe, zie Wtenbogaert.
Levinus Warner and his legacy. Three centuries Legatum Warnerianum in the Leiden University Library. Catalogue of the commemorative exhibition held in the Bibliotheca Thysiana from April 27th till May 15th 1970, Leiden 1970.
Lexikon für Theologie und Kirche, herausgegeben von J. Höfer und K. Rahner, I-X, Suppl. I-V, Freiburg im Breisgau etc. 1957-1968.
Leyden, Philippus de, zie Philippus de Leyden.
The Loeb classical library, edited by T.E. Page, W.H.D. Rouse et al., I-, series Graeca en series Latina, Londen en Cambridge, Mass. 1912-.
Londorpius, Acta publica = M.C. Londorp, Der Römischen Kayserlichen Majestät und des heiligen Römischen Reichs ... Acta publica und schrifftliche Handlungen ..., I-XVIII, Frankfort aan de Main 1668-1721.
Loose, H.-D. - Hamburg und Christian IV. von Dänemark während des Dreissigjährigen Krieges. Ein Beitrag zur Geschichte der hamburgischen Reichsunmittelbarkeit, Hamburg 1963.
Lorenz, G. - Das Erzstift Bremen und der Administrator Friedrich während des Westfälischen Friedenskongresses. Ein Beitrag zur Geschichte des schwedisch-dänischen Machtkampfes im 17. Jahrhundert, Munster 1969. Schriftenreihe der Vereinigung zur Erforschung der neueren Geschichte, 4.
Lijste van de gedenkwaerdige Teyckeninge op de Peper, in: Algemeen Nederlandsch Familieblad. Tijdschrift voor geschiedenis, geslacht-, wapen-, zegelkunde, enz. onder leiding van A.A. Vorsterman van Oyen 3 (1886), p. 93-120.

M a r e l , A. van der - Het geslacht Tuning, in: De Navorscher. Nederlands archief voor genealogie en heraldiek, heemkunde en geschiedenis 94 (1953/1954), p. 55-59 en p. 65-76.
M c F a r l a n e , I.D. - Buchanan, Londen 1981.
Meerman, Epist. = Hugonis Grotii Epistolae ineditae, quae ... ex authentico exemplari, quod in Bibliotheca Lincöpiensi servatur, descriptae, nunc prodeunt ex Musaeo Meermanniano, Haarlem 1806 (*BG* no. 1222).
M e i e r n , J.G. von - Acta pacis Westphalicae publica oder Westphälische Friedens-Handlungen und Geschichte ..., I-VI, Hannover 1734-1736.
Mémoires de Campion = Extrait des mémoires de Henri de Campion, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par A. Petitot et Monmerqué, Seconde série, LI, Parijs 1826, p. 257-273.
Mémoires de Du Plessis-Besançon, publiés pour la Société de l'histoire de France et accompagnés de correspondances et de documents inédits par le comte Horric de Beaucaire, Parijs 1892.
Mémoires de Fontenay-Mareuil = Mémoires de messire Du Val, marquis de Fontenay-Mareuil, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par Petitot, Première série, L-LI, Parijs 1826.

Mémoires de madame de Motteville, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par Petitot, Seconde série, XXXVI-XL, Parijs 1824.
Mémoires de mademoiselle de Montpensier, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par Petitot, Seconde série, XL-XLIII, Parijs 1824-1825.
Mémoires de Montglat = Mémoires de François de Paule de Clermont, marquis de Montglat, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par Petitot, Seconde série, XLIX-LI, Parijs 1825-1826.
Mémoires d'Omer Talon, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par A. Petitot et Monmerqué, Seconde série, LX-LXIII, Parijs 1827-1828.
Mémoires du comte de Montrésor, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par A. Petitot et Monmerqué, Seconde série, LIV, Parijs 1826, p. 215-401.
Mémoires du maréchal de Gramont, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par A. Petitot et Monmerqué, Seconde série, LVI-LVII, Parijs 1826-1827.
Mémoires du maréchal de Turenne, publiés pour la Société de l'histoire de France d'après le manuscrit autographe appartenant à le marquis de Talhouët-Roy par P. Marichal, I-II (1643-1659), Parijs 1909-1914.
Mémoires du sieur de Pontis, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par Petitot, Seconde série, XXXI-XXXII, Parijs 1824.
Memorialen van het Hof (den Raad) van Holland, Zeeland en West-Friesland, van den secretaris Jan Rosa, uitgegeven door A.S. de Blécourt e.a., I-, Haarlem etc. 1929-. Rechtshistorisch Instituut, Leiden, serie I.
M e t e r , J.H. - Daniël Heinsius en Hugo Grotius: van dichterlijke vriendschap tot politieke vervreemding, in: Acta Universitatis Wratislaviensis, no. 1299, Wroclaw 1991. Neerlandica Wratislaviensia 5, p. 79-123.
M e u l m a n , I., zie *Catalogus*.
MGH = Monumenta Germaniae Historica.
M i e g , P h . - Notes biographiques et généalogiques sur la branche française des Herwart, in: BSHPF 117 (1971) p. 447-468.
Molhuysen, Bronnen = Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche universiteit, uitgegeven door P.C. Molhuysen, I-VII, 's-Gravenhage 1913-1924. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie, 20, 29, 38, 45, 48, 53 en 56.
M o r i s o n , S.E. - The Oxford history of the American people, New York 1965.
M o s e r , F.C. von - Diplomatische und historische Belustigungen, V, Frankfort en Leipzig 1760 (*BG* no. 1254).

N a g t g l a s , F. - Levensberichten van Zeeuwen. Zijnde een vervolg op P. de la Rue, Geletterd, staatkundig en heldhaftig Zeeland, voor het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen uitgegeven ..., I-II, Middelburg 1890-1893.
Nassauische Annalen. Jahrbuch des Vereins für Nassauische Altertumskunde und Geschichtsforschung, 42 (1913)-.
NBG = Nouvelle biographie générale depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours, sous la direction de F. Hoefer, I-XLVI, Parijs 1852-1877.
NDB = Neue deutsche Biographie, I-, Berlijn 1953-.
Nederland's adelsboek, onder redactie van W.J.J.C. Bijleveld e.a., I-, 's-Gravenhage 1903-.
Nederlandtsche Placcaet-Boeck, vervattende ... alle de placcaten ende ordonnantiën, uyt-ghegeven bij de Hoog-Mogende Heeren Staten Generael der Vereenigde Nederlantsche Provintiën, sedert 1581 ... tot ... 1644, I-II, Amsterdam 1644.

Ned. Leeuw = Maandblad van het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor geslacht- en wapenkunde 'De Nederlandsche Leeuw', 's-Gravenhage 1(1883)-.
Les Négotiations du président Jeannin, I-VI, Parijs 1821-1822. Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par Petitot, Seconde série, XI-XVI.
Négociations secrètes touchant la paix de Munster et d'Osnabrug, commencées en 1642 jusques à la conclusion de la paix en 1648, et diverses autres pièces ..., publiées par J. Le Clerc, I-IV, 's-Gravenhage 1724-1726.
N e l l e n , H.J.M. - De Vitae termino. An epistolary survey by Johan van Beverwijck (1632-1639), in: Acta Conventus Neo-Latini Hafniensis, Proceedings of the Eight International Congress of Neo- Latin Studies, Copenhagen 12 August to 17 August 1991, edited by Rhoda Schnur, New York 1994, p. 731-740.
N e u m e y e r , H. - Kirchengeschichte von Danzig und Westpreussen in evangelischer Sicht, I: Von den Anfängen der christlichen Mission bis zum Ende des 18. Jahrhunderts, Leer 1971.
New history of Ireland, zie *Ireland*.

N i e r m e y e r , J.F. - Mediae Latinitatis lexicon minus. Perficiendum curavit C. van de Kieft., Leiden 1976.
NNBW = Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek, I-X, Leiden 1911-1937.
N o a i l l e s , le vicomte de, zie *Bernard de Saxe-Weimar; Episodes Guébriant*.
N o o r d h o f f , L.J. - Beschrijving van het zich in Nederland bevindende en nog onbeschreven gedeelte der papieren afkomstig van Huig de Groot, welke in 1864 te 's-Gravenhage zijn geveild, Groningen, Djakarta 1953. Stichting voor de uitgave der werken van Grotius.
N o o r t , Olivier van, zie *Reis*.

O m a n , Carola - Elizabeth of Bohemia, Londen 1938.
Opera omnia theologica, zie Grotius, H.
Oud-Holland. Nieuwe bijdragen voor de geschiedenis der Nederlandsche kunst, letterkunde, nijverheid, Amsterdam 1 (1883)-.
Oxenst. Skrifter = Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling, Afd. I-II, Stockholm 1888-.

Les papiers de Richelieu, zie Grillon.
The Parliamentary History of England from the earliest period to the year 1803, II (1625-1642) - III (1642-1660), Londen 1807-1808.
Pastor, Gesch. Päpste = L. von Pastor, Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters, XIII: Geschichte der Päpste im Zeitalter der katholischen Restauration und des Dreissigjährigen Krieges: Gregor XV. und Urban VIII. (1621-1644), Abt. 1-2, Freiburg im Breisgau 1928-1929. XIV: Geschichte der Päpste im Zeitalter des fürstlichen Absolutismus: von der Wahl Innozenz' X. bis zum Tode Innozenz' XII. (1644-1700), Abt. 1-2, Freiburg im Breisgau 1929-1930.
Patrologiae graecae tomus... = Patrologiae cursus completus ..., series Graeca ... accurante J.P. Migne, I-CLXI (166 banden), Parijs 1857-1912.
Patrologiae latinae tomus ... = Patrologiae cursus completus ..., series Latina ... accurante J.P. Migne, I-CCXXI (222 banden), Parijs 1844-1904.
P é r e z M a r t i n , A., zie *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte*.
Phaedrus, ed. Perry = Babrius and Phaedrus, newly edited and translated inta English, together with an historical introduction and a comprehensive survey of Greek and Latin fables in the Aesopic tradition, by B.E. Perry, Londen en Cambridge, Mass. 1965. The Loeb classical library.
P h i l i p p u s d e L e y d e n - De cura reipublicae et sorte principantis. Reprint of the editio princeps of 1516, with an introduction by R. Feenstra, Amsterdam 1971. Fontes iuris Batavi rariores, 4.
P o e l h e k k e , J.J. - Nederlandse leden van de Inclyta natio Germanica artistarum te Padua 1553-1700, in: Mededelingen van het Nederlands Historisch Instituut te Rome 31 (1961), p. 265-373.
P o e l h e k k e , J.J. - De Vrede van Munster, diss. Nijmegen,'s-Gravenhage 1948.
The poetry of Hugo Grotius, zie *Dichtwerken*.
P r e s t a g e , E. - The diplomatic relations of Portugal with France, England, and Holland from 1640 to 1668, Watford 1925.
P r i b r a m , A.F. - Franz Paul, Freiherr von Lisola (1613-1674) und die Politik seiner Zeit, Leipzig 1894.
PSB = Polski stlownik biograficzny, I-, Krakau 1935-.

RA = Rijksarchief, Riksarkivet.
R a d e m a k e r , C.S.M. - Life and work of Gerardus Joannes Vossius (1577-1649), Assen 1981. Respublica literaria Neerlandica, 5.
R a d z i w i l l , A.S. - Memoriale rerum gestarum in Polonia 1632-1656. Opracowali A. Przyboś i R. Żelewski, I-V, Breslau etc. 1968-1975. Polska Akademia Nauk. Oddzial w Krakowie, Materialy Komisji Nauk Historycznych, 15, 18, 22, 25 en 26.
R a n u m , O . A . - Richelieu and the councillors of Louis XIII. A study of the secretaries of state and superintendents of finance in the ministry of Richelieu 1635-1642, Oxford 1963.
The Register of the Privy Council of Scotland, edited by D. Masson and P. Hume Brown, Second series, I-VIII, Edinburgh 1899-1908.
De Reis om de wereld door Olivier van Noort, 1598-1601, met inleiding en aanteekeningen uitgegeven door J.W. IJzerman, I-II, 's-Gravenhage 1926. Werken uitgegeven door de Linschoten-vereeniging, 27 en 28.
Relazioni degli stati europei lette al senato dagli ambasciatori veneti nel secolo decimosettimo, raccolte ed annotate da N. Barozzi e G. Berchet, I-X, Venetië 1856-1878.
Res. SG 1610-1670, III (1617-1618), IV (1619-1620), V (1621-1622), VI (1623-1624) = Resolutiën

der Staten-Generaal. Nieuwe reeks 1610-1670, bewerkt door A.Th. van Deursen, J.G. Smit en J. Roelevink, 's-Gravenhage 1971- . Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie, 152, 176, 187 en 208.
Res. SH = Resolutiën van de Heeren Staaten van Holland en Westvriesland 1524-1795, ['s-Gravenhage ca. 1750-1798].
R e u s s , R. - L'Alsace au dix-septième siècle au point de vue géographique, historique, administratif, économique, social, intellectuel et religieux, I-II, Parijs 1897-1898. Bibliothèque de l'Ecole des hautes études, Sciences philologiques et historiques, 116 en 120.
RGP gr. s.; kl. s. = Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie; Kleine serie.
R i c h e l i e u , *Les Papiers*, zie Grillon.
R i e m e r , J. de - Beschrijving van 's Graven-Hage, behelzende deszelfs oorsprong, benaming, gelegentheid, uitbreidingen, onheilen en luister ..., I-II, Delft, 's-Gravenhage 1730-1739; anast. herdruk, I-IV, 's-Gravenhage 1973.
RK = Remonstrantse Kerk.
R ö s e , B. - Herzog Bernhard der Grosse von Sachsen-Weimar ..., I-II, Weimar 1828-1829.
Rogge, Br. N. v. Reigersb. = H.C. Rogge (ed.), Brieven van Nicolaes van Reigersberch aan Hugo de Groot, Amsterdam 1901. Werken uitgegeven door het Historisch Genootschap (gevestigd te Utrecht), Derde serie, 15.
R o g g e , H.C. - Brieven en onuitgegeven stukken van Johannes Wtenbogaert, zie Wtenbogaert.
R o g g e , H.C. - Brieven van en aan Maria van Reigersberch, Leiden 1902.
R o g g e , H.C. - Johannes Wtenbogaert en zijn tijd, I-III, Amsterdam 1874-1876.
R o g g e , Y.H. - De reis van Isaac Vossius (1641-1645), in: Oud-Holland 18 (1900), p. 3-20.
R o g i e r , L.J. - Geschiedenis van het katholicisme in Noord-Nederland in de 16e en de 17e eeuw, I-III, Amsterdam 1945-1947, ^{2}1947.
Romeinsche bronnen voor den kerkelijken toestand der Nederlanden onder de apostolische vicarissen 1592-1727, uitgegeven door J.D.M. Cornelissen e.a., I-IV, 's-Gravenhage 1932-1955. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie, 77, 84, 94 en 97.
Een Rondgang langs Zweedse archieven = J. Römelingh (ed.), Een rondgang langs Zweedse archieven. Een onderzoek naar archivalia inzake de betrekkingen tussen Nederland en Zweden 1520-1920, 's-Gravenhage 1986. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Kleine serie, 59.
Rott, Hist. représ. dipl. = E. Rott, Histoire de la représentation diplomatique de la France auprès des cantons suisses, de leurs alliés et de leurs confédérés, I-X, Bern, Parijs 1900-1935.
R i j n , W.A. van - Genealogie van het geslacht van Gerwen, in: Ned. Leeuw 57 (1939), p. 503-508.

S a f f r o y , G. - Bibliographie généalogique, héraldique et nobiliaire de la France des origines à nos jours, I-V, Parijs 1968-1988.
S a n a b r e , J. - La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659), Barcelona 1956.
SBL = Svenskt biografiskt lexikon, I-, Stockholm 1918-.
S c h o o r , R.J.M. van de - De irenische theologie van Théophile Brachet de La Milletière (1588-1665), diss. Nijmegen, Nijmegen 1991 / The irenical theology of Théophile Brachet de La Milletière (1588-1665), Leiden etc. 1995. Studies in the history of Christian thought, 59.

Schutte, Repertorium I = O. Schutte, Repertorium der Nederlandse vertegenwoordigers, residerende in het buitenland 1584-1810, 's-Gravenhage 1976. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Kleine serie.
Schutte, Repertorium II = O. Schutte, Repertorium der buitenlandse vertegenwoordigers, residerende in Nederland 1584-1810, 's-Gravenhage 1983. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Kleine serie.
Scriptores Historiae Augustae, edidit E. Hohl. Editio stereotypa correctior; addenda et corrigenda adjecerunt Ch. Samberger et W. Seyfarth, I-II, Leipzig 1965-1971. Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana.
S e p p , Chr. - Het staatstoezicht op de godsdienstige letterkunde in de Noordelijke Nederlanden, Leiden 1891.
S i r i , V. - Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi, I-XVI, Casale, Lyon, Parijs 1644-1674.
S l e e , J.C. van - De Illustre School te Deventer 1630-1878. Hare geschiedenis, hoogleeraren en studenten, met bijvoeging van het Album studiosorum, 's-Gravenhage 1916.
S l e i d a n u s , J. - De statu religionis et reipublicae, Carolo Quinto Caesare, commentarii, Straatsburg 1555.
S m i t s - V e l d t , M.B. - Samuel Coster, ethicus-didacticus. Een onderzoek naar dramatische opzet en morele instructie van Ithys, Polyxena en Iphigenia, Groningen 1986. Neerlandica Traiectina, 29.
Sommervogel, Bibliothèque de la Compagnie de Jésus = Bibliothèque de la Compagnie de Jésus. Première partie: Bibliographie par les Pères A. et A. de Backer. Seconde partie: Histoire par le Père A. Carayon. Nouvelle édition par C. Sommervogel, I-XI en Suppl., Brussel, Parijs 1890-1932.

Les sources de l'histoire de France. XVIe siècle (1494-1610) par H. Hauser, I-IV, Parijs 1906-1915. Les sources de l'histoire de France depuis les origines jusqu'en 1815. Deuxième partie.
Les sources de l'histoire de France. XVIIe siècle (1610-1715) par E. Bourgeois et L. André, I-VIII, Parijs 1913-1935. Les sources de l'histoire de France depuis les origines jusqu'en 1815. Troisième partie.
Het Staatsche leger = F.J.G. ten Raa en F. de Bas, Het Staatsche leger 1568-1795, IV: Van den dood van Maurits, prins van Oranje, graaf van Nassau, tot het sluiten van den vrede te Munster (1625-1648), Breda 1918. Krijgsgeschiedkundige geschriften, 19.
Stadtbibliothek Frankfurt am Main. Flugschriftensammlung 'Discursus politici' des Johann Maximilian Zum Jungen, bearbeitet von P. Hohenemser, Frankfort aan de Main 1930.
Stadtbibliothek Frankfurt am Main. Flugschriftensammlung Gustav Freytag, ... bearbeitet von P. Hohenemser, Frankfort aan de Main 1925.
Svenska Riksrådets protokoll med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Riksarkivet genom S. Bergh, X (1643-1644), Stockholm 1905. Handlingar rörande Sveriges historia, ser. 3.
Sveriges Bibliografi 1600-talet. Bidrag till en bibliografisk förteckning av I. Collijn, I-II, Uppsala 1942-1946.

Tallemant des Réaux - Historiettes, I-II, texte intégral établi et annoté par A. Adam, Parijs 1960-1961. Bibliothèque de la Pléiade, 142 en 151.
Thomason, zie *Catalogue of pamphlets*.
Tommos, S. - The Diplomatica Collection in the Swedish National Archives, Stockholm 1980. Skrifter utgivna av Svenska Riksarkivet, 5.
Tongerloo, Louise van - Beziehungen zwischen Hessen-Kassel und den Vereinigten Niederlanden während des Dreissigjährigen Krieges, in: Hessisches Jahrbuch für Landesgeschichte 14 (1964), p. 199-270.
Tunberg, S., zie *Hist. de l'adm. des aff. étr. de Suède*.
Tydinge uyt verscheyden quartieren, 1644, zie *Courante 1644*.

UB = Universiteitsbibliotheek, Universitätsbibliothek, Universitetsbibliotek.
Urk. u. Act. = Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg, herausgegeben von B. Erdmannsdörffer et al., I-XXIII, Berlijn, Leipzig 1864-1930.

Verhooren en andere bescheiden betreffende het rechtsgeding van Hugo de Groot, uitgegeven door R. Fruin, Utrecht 1871. Werken uitgegeven door het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht, Nieuwe reeks, 14.
Vernadsky, G. - The Tsardom of Moscow, 1547-1682, New Haven etc. 1969. A history of Russia, 5.
Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven, 1865-1877; Jrg. 1 (1878)-50 (1927); Tweede serie 1 (1928)-40 (1967), 's-Gravenhage 1866-1969.
Vogel, J. en D.A. Fechter - Die Eidgenössischen Abschiede aus dem Zeitraume von 1618 bis 1648. Der amtlichen Abschiedesammlung, V, Abtheilung 2, I-II, Bazel 1875-1877. Amtliche Sammlung der ältern Eidgenössischen Abschiede.
Vossii Epist. = P. Colomesius (ed.), G.J. Vossii et clarorum virorum ad eum epistolae, Augsburg ^{2}1691.

Vossii Op. Epist. = G.J. Vossius, Opera in sex tomos divisa, IV: Epistolae selectiores, Amsterdam 1699.

W a c k e r n a g e l , H.G. e.a. - Die Matrikel der Universität Basel, I-V, Bazel 1951-1980.
W a g e n a a r , J. - Vaderlandsche historie, vervattende de geschiedenissen der nu Vereenigde Nederlanden, inzonderheid die van Holland ..., I-XXI, Amsterdam 1749-1759.
W a g h e n a e r , Lucas Jansz. - Thresoor der zeevaert, Leiden 1592. Facsimile reprint with an introduction by R.A. Skelton, Amsterdam 1965. Theatrum orbis terrarum, 2nd series, 3.
Walther = H. Walther, Proverbia sententiaeque Latinitatis medii aevi. Lateinische Sprichwörter und Sentenzen des Mittelalters in alphabetischer Anordnung, I-V en Register, Göttingen 1963-1969. Nova series: Proverbia sententiaeque Latinitatis medii ac recentioris aevi ... herausgegeben von P.G. Schmidt, I-III, Göttingen 1982-1986. Carmina medii aevi posterioris Latina, II, 1-9.
W a r t b u r g , W. von - Französisches etymologisches Wörterbuch. Eine Darstellung des galloromanischen Sprachschatzes, I-, Bonn 1922 -.
W a t e r , J. van de - Groot Placaatboek, vervattende alle de placaten, ordonnantien en edicten der ... Staten 's Lands van Utrecht, mitsgaders van de ... stad Utrecht, tot het jaar 1728 ingesloten ... bij een gebragt en met nodige registers voorzien ..., I-III, Utrecht 1729.

Werken HG = Werken van het Historisch Genootschap. Nieuwe serie 1863-1899; derde serie 1891-1966; vierde serie 1951-1967; vijfde serie 1968-.
Westfälische Lebensbilder, im Auftrage der Historischen Kommission des Provinzialinstituts für Westfälische Landes- und Volkskunde, herausgegeben von A. Bömer und O. Leunenschloss, I-, Munster 1930-. Veröffentlichungen der Historischen Kommission für Westfalen 17 A.
Willems, A. - Les Elzevier. Histoire et annales typographiques, Brussel etc. 1880.
Wittert van Hoogland, E.B.F.F. - Genealogie van het geslacht Van Rosendael, in: Genealogische en heraldische bladen 1 (1906), p. 339-361.
Worp, J.A. - De gedichten van Constantijn Huygens naar zijn handschrift uitgegeven, I-IX, Groningen 1892-1899.
Wright, H.F. - Some less known works of Hugo Grotius, in: Bibliotheca Visseriana dissertationum ius internationale illustrantium, VII (XVIII), Leiden 1928, p. 131-238.
Wtenbogaert, J. - Brieven en onuitgegeven stukken ... verzameld en met aanteekeningen uitgegeven door H.C. Rogge, I-III (7 banden), Utrecht 1868-1875. Werken uitgegeven door het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht, Nieuwe reeks, 11, 12, 15, 17, 19, 20 en 22.
Wtenbogaert, J. - Leven, kerckelijcke bedieninghe ende zedighe verantwoordingh ... Alles bij hem selven ... beschreven ... Bevestight met verscheyden bewijsen, acten ende munimenten, daer toe dienende, z. pl. 1645.
Wulp, zie *Catalogus van de tractaten*.

Zedler, Univ.-Lex. = J.H. Zedler, Grosses vollständiges Universal-Lexikon, I-LXIV, Suppl. I-IV, Halle, Leipzig 1732-1754; anast. herdruk Graz 1961-1964.
Zeitschrift des Vereins für Hamburgische Geschichte, Hamburg 1 (1841)-.
Zweedse archieven, zie *Rondgang*.

2. Register van brieven

De cijfers zijn de nummers der brieven.

De nummers der brieven van hen, aan wie Grotius schreef, zijn romein, van hen die Grotius schreven, cursief gedrukt.

Brieven met bijlage(n) zijn van een asterisk voorzien.

Appelboom, Harald 6629, *6630, 6642*, 6653, *6654*, 6668, *6670*, 6682, *6684*, 6695, *6697*, 6709, *6711*, 6723, *6725*, 6736, *6739*, 6748, *6751*, 6761, *6763*, 6773, *6774*, 6784, *6786, 6798*, 6808, 6817, *6818, 6832, 6843*, 6853, *6854*, 6864, *6865*, 6875, *6876*, 6882, *6884*, 6896, *6897, 6908*, 6918, *6920*, 6932, *6934, 6943*, 6953, *6955*, 6964, *6965*, 6976*, 6983, *6985, 6995*, *7002*, 7012, *7013*, 7023, *7032*, *7042*, 7052, *7054*, 7063, *7064*.

Balde, Jacob *6741*.

Caesis, Philipp (paspoort voor --) 6674.
Christina van Zweden *6696**, 6838, *6883*, 6913, 6969.

Gronovius, Johannes Fredericus *6717*.
Groot, Cornelis de *6635*, *6662*.
Groot, Dirk de 6658, *6925, 7030, 7066*.
Groot, Willem de 6625, *6631*, 6637, *6643*, 6648, *6655*, 6663, *6671*, 6678, *6685*, 6690, *6698*, 6704, *6712*, 6718, *6726*, 6731, *6738*, 6743, *6752*, 6756, *6765*, 6768, *6775*, 6779, *6787*, 6792, *6799*, 6803, *6809*, 6813, *6819*, 6827, *6833*, 6839, *6844*, 6849, *6855*, 6859, *6866*, 6870, *6877*, 6879, *6885*, 6888, 6890, *6898*, 6903, *6909*, 6914, *6921*, 6927, *6935*, 6938, 6948, *6956*, 6958, *6966*, 6971, *6977*, 6978, *6984*, 6988, 6997, *7003*, 7005, *7014*, 7017, 7018, *7024*, 7026, *7033*, 7037, *7043*, 7047, *7055*, 7058, *7065*.
Gyllenstierna, [Sigismund] 6790, 6919.

Hessen-Eschwege, Friedrich, landgraaf van *6633*, 6702, 6887.
Hogerbeets, Adriaen *6753*.

Keller, Georg *6634, 6644, 6656, 6675, 6683, 6700, 6713, 6729, 6737, 6776, 6788, 6797, 6802, 6811, 6823, 6824, 6834, 6845, 6856, 6868, 6886, 6899, 6910, 6911, 6924, 6936, 7004, 7015, 7034, 7045, 7067*.
Kütner (Kitner), Georg Johann 6660, *6742*, 6822.

Marin, Carl *6646, 6661, 6676, 6688, 6701, 6716, 6730, 6740, 6754, 6766, 6778, 6791, 6801, 6812, 6825, 6836, 6847, 6858, 6869, 6878, 6889, 6900, 6912, 6923, 6946, 7031*.
Maximiliaan I, hertog-keurvorst van Beieren 6659, 6821.
Oxenstierna, Axel 6627, 6640, 6651, 6666, 6681, 6693, 6707, *6715**, 6721, 6734, 6746, 6759, 6771, 6782, 6795, 6805, 6815, 6830, 6841, 6851, 6861, 6873, 6880, 6893, 6905, 6916, 6929, 6941, 6951, 6961, 6974, 6981, 6991, 7000, 7008, 7009, 7021, 7028, 7040, 7050, 7061.
Oxenstierna, Johan Axelsson 6628, 6641, 6652, 6667, *6669*, 6694, 6708, 6722, 6735, 6747, *6749*, 6760, 6772, 6783, 6807, *6837, 6848, 6901*, 6931, *6967, 6986, 6987*, 6993, *6996**, 7011, 7022, *7046*.

Oxenstierna, Johan Axelsson en Johan Adler Salvius 6796, 6806, 6816, 6831, 6842, 6852, 6862, 6874, 6881, 6894, 6906, 6917, 6930, 6942, 6952, 6962, 6975, 6982, 6992, 7001, 7010, 7029, 7041, 7051, 7062.

Pels, Pauwels *6689*, 6762, *6826, 6937, 6968*.

Reigersberch, Nicolaes van 6626, 6638, 6639, 6649, 6650, 6664, 6665, *6672*, 6679, 6680, *6686*, 6691, 6692, 6705, 6706, 6719, 6720, 6732, 6733, 6744, 6745, 6757, 6758, 6769, 6770, 6780, 6793, 6794, 6804, 6814, 6828, 6829, 6840, 6860, 6871, 6872, 6891, 6892, 6904, 6915, 6928, 6939, 6940, *6944*, 6949, 6950, 6959, 6960, 6972, 6973, 6979, 6980, 6989, 6990, 6998, 6999, 7006, 7007, 7019, 7020, *7025*, 7027, 7038, 7039, 7048, 7049, 7059, 7060. Zie ook 6781, 6850.
Rosenhane, Gustav *6710*, 6926.
Rosenhane, Schering 6624, *6867*, 6902, *6933*, 6947, *6954*, 6970, *6994*, 7016, *7053*.

Salvius, Johan Adler 6623, 6636, 6647, 6677, 6703, *6727*, 6767.
Spiring Silvercrona, Petter *6632, 6645, 6657, 6673, 6687*, 6699*, 6714, 6728, 6750, 6764, 6777*, 6781, *6789, 6800, 6810, 6820, 6835, 6846*, 6850, *6857, 6922, 7035, 7044, 7056*.

Vossius, Gerardus Joannes *6785, 6945*, 6957, *7036*.
Vossius, Isaac 7057.

Wicquefort, Joachim de 6863, 6895, 6907, 6963.
Wtenbogaert, Johannes *6724**, 6755*.

3. Lijst van geciteerde plaatsen uit Griekse en Latijnse schrijvers en uit het Oude en Nieuwe Testament

De gecursiveerde cijfers geven de bladzijde(n) aan, waarop het citaat in de tekst of in de noten der brieven voorkomt.

Anthologia Graeca Palatina XI, 401 (ed. Fr. Dübner en E. Cougny II, p. 354 en p. 392). *257*
Apuleius ex Menandro Poetae Latini minores IV, p. 104 (ed. Aem. Baehrens). *735*
Aristoteles Topica 111b-112a.*536*

Caesar, Gaius Julius De bello Gallico 2,16.*132*
Caesar, Gaius Julius De bello Gallico 5,2. *672*, *705*
Caesar, Gaius Julius De bello Gallico 5,5.*672*, *705*
Cato, zie Ps. Cato
Cicero, Marcus Tullius De officiis 1,11,36.*405*
Cicero, Marcus Tullius Epistulae ad Familiares 6,21,1.*612*
Cicero, Marcus Tullius Orationes in Catilinam 1,1,2.*621*
Cicero, Marcus Tullius Tusculanae Disputationes 1,5,10.*519*
1 Corinthiërs 11:14-15.*177*
Curtius Rufus, Quintus Historiae Alexandri Magni 6,1,17.*203*,*312*

Ecclesiasticus (Jesus Sirach) 9:17(12).*232*
Erasmus, Desiderius Adagia 216 (ed. Amsterdam 2,1 (1993), p. 332). *451*

Gellius, Aulus Noctes Atticae 17,14,4.*94*

Hesiodus Opera et dies 412.*534*
Historia Augusta 10,18,11 (ed. E. Hohl).*472*
Historia Augusta 27,5,2 (ed. E. Hohl).*472*
Homerus Ilias 1,3.*257*
Homerus Ilias 9,340-341.*237*
Homerus Ilias 13,685.*257*
Horatius Flaccus, Quintus Ars poetica 451-452.*219*
Horatius Flaccus, Quintus Carmina 2,1,7-8.*70,345*
Horatius Flaccus, Quintus Satyrae 2,3,13.*594*
Horatius Flaccus, Quintus Satyrae 2,3,35.*279*
Horatius Flaccus, Quintus Satyrae 2,7,82.*585*

Justinianus Codex 5,4,8.*333*
Justinianus Digesta, Const. ‘Tanta’ 21.*354*
Justinianus Digesta 50,7,18 (17).*571*
Juvenalis, Decimus Junius Satyrae 3,100.*26*
Juvenalis, Decimus Junius Satyrae 8,73.*26*
Juvenalis, Decimus Junius Satyrae 16,50.*368*

Livius, Titus Ab urbe condita 39,26,9.*449*

1 en 2 Makkabeeën *232*
3 Makkabeeën 4:8.*233*,*257*

3 Makkabeeën 5:42.*233*,*257*
3 Makkabeeën 5:51.*233*,*257*
3 Makkabeeën 6:31.*233*,*257*
Marcus 5:23.*196*
Marcus 14:41.*196*
Martialis, Marcus Valerius Epigrammata 11,2,7.*621*
Martialis, Marcus Valerius Epigrammata 11,84,17-18.*279*
Matthaeus 6:2.*196*
Matthaeus 13:36-43.*596*
Matthaeus 16:18-19.*232*,*257*
Matthaeus 26:45.*196*

Openbaring 1:20.*399*,*406*
Oracula Sibyllina I, r. 81 (ed.J.Geffcken).*257*
Ovidius Naso, Publius Ars amatoria 1,444.*748*

Phaedrus Fabulae I,15,4-10 (ed. B.E. Perry).*327*
Phaedrus Fabulae V,8,2 (ed. B.E. Perry).*694*
Plautus, Titus Maccius Amphitruo 327.*246*
Plinius Secundus, Gaius (de oudere) Historia naturalis 2,(46),120.*281*
Plinius Secundus, Gaius (de oudere) Historia naturalis 22,(3),5.*166*
Plutarchus Marcus Cato 3,1.*149*
Psalmen 88:4.*196*
Ps. Cato Disticha 2,25,2.*661*
Ps. Cato Disticha 2,26.*694*
Publilius Syrus D 18.*582*
Publilius Syrus N 40.*94*

Seneca, Lucius Annaeus (de jongere) Ad Polybium De Consolatione 2,2.*197*
Seneca, Lucius Annaeus (de jongere) Phaedra 139.*150*
Silius Italicus Punica 15,500.*596*
Sophocles Aiax 157.*150*
Stobaeus, Joannes Anthologia 3,9,23 (ed. C. Wachsmuth en Stobaeus, Joannes O. Hense III (1), p. 354-355).*176*
Stobaeus, Joannes Anthologia 4,47,16 (ed. C. Wachsmuth en Stobaeus, Joannes O. Hense V (3), p. 1007).*176*
Strabo Geographica 1,1,8.*279*
Strabo Geographica 13,1,33.*573*
Strabo Geographica 13,1,53.*573*
Suetonius Tranquillus, Gaius Augustus 87,2.*683*
Tacitus, Publius Cornelius Annales 2,62.*472*
Tacitus, Publius Cornelius Germania 38-45.*472*
Tacitus, Publius Cornelius Germania 44.*472*
Tacitus, Publius Cornelius Historiae 1,18.*301*
Tacitus, Publius Cornelius Historiae 2,34.*47*
Tacitus, Publius Cornelius Historiae 4,69.*441*
Terentius Afer, Publius Eunuchus 348.*587*
Terentius Afer, Publius Heautontimorumenos 628.*167*
2 Thessalonicenzen 2.*533*

Vergilius Maro, Publius Aeneis 10,80.*415*
Vergilius Maro, Publius Eclogae 3,93.*255*

Walther, *Proverbia sententiaeque Latinitatis medii aevi* no. 15371.*319*
Wijsheid 1:14.*232*

4. Register van persoonsnamen, aardrijkskundige namen en boektitels

De cijfers verwijzen naar pagina's. Indien aan een paginacijfer een asterisk is toegevoegd, wordt verwezen naar een noot met biografische bijzonderheden.

Personen zijn zoveel mogelijk opgenomen onder hun familienaam (c.q. patronymicum), voorzover zij niet meer algemeen bekend zijn onder een van hun adellijke titels. Regerende vorsten, aartshertogen, infantes, ‘les enfants de France’ enz. zijn te vinden onder hun voornaam. Boektitels zijn opgenomen onder de auteursnaam en aldaar gerangschikt naar jaar van publicatie; vooraf gaan echter boeken waarvan geen gedrukt exemplaar bekend is. Anonieme werken zijn alfabetisch gerangschikt volgens het eerste hoofdwoord van de titel.

Bij aardrijkskundige namen in het Latijn wordt verwezen naar de moderne naam. Namen van bestuurslichamen en gerechtshoven zijn te vinden onder de aardrijkskundige naam: Staten-Generaal vindt men onder Republiek, het Hof van Holland onder Holland.

A

Aa (*Aha*), rivier 453, 460, 688, 692.
Aarau (*Aravia*) 147, 174, 183, 201, 222, 224, 239, 244.
Abbas II, sjah van Perzië 398, 439, 441, 473.
Abcoude 314.
Aberdeen 351, 480.
Abingdon (plaats ten zuiden van Oxford) 702, 705.
Abruzzen 728, 731.
Acevedo y Zúñiga, Manuel de, graaf van Monterrey 441.
Acosta, José de 279.
Adamus Bremensis 472, 505.
Adorf (plaats ten noorden van Cheb) 542.
Adrianus VI, paus 85.
Adrichem, Adriaen Jacobsz. van 771.
Adrichem, Joost Jacobsz. van 23, 771.
Aelianus, codenaam voor Petter Spiring Silvercrona 611, 612, 628.
Aerssen, François van, heer van Sommelsdijk 80.
Afrika 84, 86, 262, 265, 279, 615-619, 650.
Agathias scholasticus 257.
Agello (plaats aan de zuidoever van het Trasimeense Meer) 7, 10.
Agramunt (plaats ten oosten van Balaguer) 457, 480.
Agricola, Adam Christian 60.
Ahr, rivier 154, 198.
Aiguillon, hertogin van, zie Vignerot, Marie-Madeleine de.
Airaldus, zie Héreau, François.
Aire-sur-la-Lys 454, 458.
Aix, aartsbisschop van, zie Mazarin, Michel.
Aken (*Aachen*; *Aquisgranum*) 368.
Alais, graaf van, zie Valois, Louis-Emmanuel de.
Albert, Honoré d', hertog van Chaulnes 10.
Albinus, Samuel 514, 709.
Albis, zie Elbe.

Ålborg 625, 643, 677, 710, 755; zie ook Vendsyssel.
Albornoz, Egidio Carillo, kardinaal 155.
Albrecht van Oostenrijk, aartshertog, gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden 362.
Albret, hertogdom van (tegenw. Labrit ten noorden van Mont-de-Marsan) 222, 225.
Albret, hertog van, zie Bourbon, Henri-Jules de.
Albuquerque, Matias de 560, 564, 578, 603.
Alcair, zie Cairo.
Alessandria 397, 404, 450, 492, 498, 519, 560, 563, 604, 631.
Alexander VII, paus, zie Chigi, Fabio.
Alfons V de Grootmoedige, koning van Aragón en Sicilië 161, 163.
Algerije 407, 408, 631, 636, 638, 669.
Alkmaar 333, 551.
Aller, rivier 274.
Almeida (plaats aan de Spaans-Portugese grens) 349, 351.
Alnwick (*Almwich*) (plaats ten zuiden van Berwick upon Tweed) 200, 202.
Alpen 195.
Alsatia, zie Elzas.
Älsnabben (haven ten zuiden van Dalarö) 739, 768.
Altdorf 148.
Altenheim (plaats ten westen van Offenburg) 707, 722.
Altes Land (*het Oude Lant*) (gebied tussen Hamburg-Harburg en Stade) 141, 205.
Alton (Hampshire), slag bij 29, 102.
Älvsborg (vesting ten zuiden van Göteborg) 297, 315, 335, 353, 356, 370, 375, 377, 395, 409, 413, 417, 432, 445, 459, 712.
Amager (eiland in de Sont) 619, 710.
Amalfi, hertog van, zie Piccolomini, Ottavio.
Amblimont (vesting ten noorden van Mouzon) 576, 599, 613, 630.
Amerika XXIX, 209, 231, 244, 278, 279, 280, 301, 313, 320, 333, 344, 495, 633, 634, 637, 638, 682, 697; zie ook West-Indië; Zweden, Nieuw.
Amiens (*Ambianum*) 260, 262, 322, 327.
Amsterdam VII, XIII-XVI, XXVIII-XXX, XXXIV-XXXVIII, 10, 12, 15, 23, 24, 34,

39, 69, 70, 72, 97, 119, 138, 143, 152, 165, 169, 170, 177, 206, 208, 209, 214, 218, 237, 254, 257, 260, 268, 269, 271, 275, 283, 302, 314, 336, 344, 345, 346, 356, 373, 374, 378, 379, 391, 396, 413, 414, 415, 447, 452, 476, 479, 528, 529, 542, 543, 549, 551, 552, 553, 556, 565, 572, 573, 591, 593, 598, 607, 608, 609, 620, 644, 661, 662, 665, 676, 679, 683, 684, 696, 698, 709, 710, 714, 719, 734, 739.
Amsterdam (plaats van verzending) 14, 17, 34, 50, 70, 89, 117, 137, 165, 190, 208, 230, 248, 268, 270, 294, 332, 353, 372, 391, 414, 432, 446, 464, 487, 509, 530, 549, 553, 569, 586, 624, 644, 660, 678, 697, 709, 713, 720, 733, 752, 769.
Amsterdam, admiraliteit van 331, 336, 356, 391, 414, 447, 476, 487.
Anatolië 671, 702.
Anckarhielm, Maerten Thijssen, zie Thijssen, Maerten.
Andalusië 441.
Andelot, markies d', zie Coligny, Gaspard IV de.
Andorra 579, 581, 584.
Andrade Leitão, Francisco de 371.
Andreae, Joachim 414*, 415, 432, 465, 484, 510, 513, 529, 530, 549, 568, 569, 589, 619, 622, 639, 643, 658, 659, 665, 678, 686, 698, 711, 713, 722, 734, 741, 749, 751, 754, 755, 757, 768, 769.
Andrecht (*Antrecht*), dr. Johann 489, 490.
Anet (landgoed nabij Dreux) 63, 65, 98, 102, 128, 132, 156, 180, 217.
Angers (*Andegavum*) 333, 629, 634, 655.
Anglesill, doctor 616, 618.
Angoulême (*Ingolisma*) 8, 25, 45, 61, 82, 98, 128, 132, 305, 551.
Angoulême (*Ingolisma*), hertog van, zie Valois, Charles de.
Anguianus, dux, zie Bourbon, Louis II de, hertog van Enghien.
Anianum fretum, zie Beringstraat.
Anjou, hertog van, zie Philippe, zoon van koning Lodewijk XIII van Frankrijk.
Anna van Oostenrijk, koningin-regentesse van Frankrijk, passim.
Anna van Denemarken, koningin van Engeland 218.
Annone (*Arona* of *Momo*, plaats ten noorden van Novara) 388, 397, 404.
Anseaticae urbes, zie Hanzesteden; Lübeck, Hamburg en Bremen.
Anthologia Graeca 257.
Antichrist 279.
Antonius cardinalis, zie Barberini, Antonio.
Antrim, graaf van, zie MacDonnell, Randal.
Antwerpen 50, 265, 323, 547, 570, 648, 671, 682, 689.
Appelboom (*Appelbom*), Harald VII, VIII, XIV, XVI, XLII, XLIII, 12*, 13, 33, 34, 48, 49, 50, 66, 69, 70, 87, 89, 92, 105, 115, 134, 136, 137, 160, 164, 165, 169, 185, 188, 189, 202, 206-208, 225, 228, 230, 245-248, 266-270, 291, 294, 313, 329, 330, 332, 352, 353, 370, 372, 389, 391, 411, 412, 414, 430-432, 442, 444, 446, 461-464, 486, 487, 504, 507, 517, 526, 529, 530, 542, 546, 565, 568, 569, 584-586, 593, 607, 610, 619, 621, 623, 624, 626, 642-644, 658, 660, 676-678, 695, 698, 709, 710, 713, 732, 733, 748, 751, 752, 766, 767, 769.
Appenzell-Ausserrhoden 147, 174, 183, 201, 222, 239.
Apuleius, Lucius 735.
Aquae Borboniae, zie Bourbon-Lancy.
Aquisgranum, zie Aken.
Arabisch XXXV, 282, 719, 720.
Aragón 181, 199, 201, 202, 221, 224, 325, 328, 556, 564.

Aran (*Arran*), hertog van, zie Hamilton, James, markies van.
Arausionensis princeps, zie Frederik Hendrik, prins van Oranje.
Arausionensis urbs, zie Orange.
Arboga in Västmanland 712.
Archipel (eilanden in de Egeïsche Zee) 615.
Ardèche, zie Vivarais.
Arenfeldt, Axel 205.
Argelum, zie Agello.
Argentoratum, zie Straatsburg.
Argyll, graaf van, zie Campbell, Archibald.
Århus 417.
Aristoteles 536.
Arlon 581, 584.
Arminianen, zie Remonstranten.
Armorica, zie Bretagne.
Arnauld (*Arnaldus*) de Corbeville, Isaac 688, 724, 725, 730, 761, 764.
Arnauld, Antoine XXX, XXXII, 129, 132, 220, 224, 225, 237, 240, 243, 246, 260, 262, 271, 281, 284, 289, 295, 301, 302, 304, 310, 313, 319, 322, 326, 334, 344, 347, 363, 368, 402, 404, 421, 446, 474, 475, 502, 504, 510, 533, 569, 573, 595, 602.
Arnauld sr., Antoine 446, 475, 510.
Arnemuiden 464.
Arnhem 723.
Arona (plaats aan het Lago Maggiore) 388, 397, 404, 600, 604, 615, 630, 636, 654, 657, 669, 671, 672, 682, 690, 692, 701, 705.
Arrabo, zie Györ.
Arras, zie Atrecht.
Arronches (plaats ten noordwesten van Badajoz) 306.
Arundel (*Arondel*) (Sussex) 9, 11, 102, 104, 153.
Assenede (plaats ten zuidwesten van Sas van Gent) XXXVIII, 374, 378, 393, 415, 433, 447, 488, 506, 509, 529, 530, 537, 548, 565, 584, 612.
Asserson, Nicolaus, zie Mannersköld, Nils Assersson.
Asti (stad tussen Turijn en Alessandria) 306, 744-749.
Astrachan 95, 141, 181, 191, 245, 330, 344.
Athene, aartsbisschop van 653, 654, 657, 747.

Atlantische Oceaan 279.
Atrecht (*Arras*) 84, 424, 429, 636.
Attila, koning der Hunnen 302.
Aubéry du Maurier, Benjamin 179, 183.
Aubéry du Maurier, Louis 179, 183, 184, 284, 288, 304, 309, 612.
Aubespine, Charles de l', markies van Chasteauneuf 45, 47, 540*, 747, 748.
Auchindown (plaats ten westen van Huntly) 480, 482, 485.
Auersperg, Johann Weichard, graaf van, keizerlijk gevolmachtigde ter vredesconferentie te Osnabrück XL, XLI, 1, 19*, 52, 54, 140, 172, 186, 241, 251, 266, 275, 290, 300, 306, 307, 309, 316-318, 338, 355, 359, 374, 378, 381, 390, 393, 399, 408, 416, 418, 419, 423, 445, 448, 463, 466, 467, 469, 471, 489, 492, 505, 507, 508, 515, 518, 528, 542, 548, 571, 588, 589, 601, 641, 644, 645, 662, 680-682, 694, 704, 714, 736-739, 750, 770, 774; secretaris van de graaf van, zie Münch, Johann.
Augsburg 67, 217.
Augustinus, Aurelius 406.
Aumont (*Daumontius*), Charles, markies van 8*, 11, 25*, 45, 61, 98, 102, 440, 454, 458, 460, 477, 481, 484, 707, 726, 730, 746, 772, 773.
Aurelianensis dux, zie Gaston-Jean-Baptiste, hertog van Orléans.
Auria, zie Doria.
Aurich 773.
Australië, zie Zuidland.
Austrasië (Oud-Lotharingen) 219.
Austria, don Jan d', zie Oostenrijk, Juan José van.
Austriaca domus, zie Oostenrijk, Habsburgse huis.
Autrichepolder, zie Zeeuws-Vlaanderen.
Auvergne (*Arvernia*) 10, 181, 222, 225, 260.
Avancourt, seigneur d' 61.
Avaugour de Bretagne, Marie d', hertogin van Montbazon 45*, 47, 129.
Avaugour, baron van, zie Du Bois, Charles.
Avaux, graaf van, zie Mesmes, Claude de.
Avignon 200, 202.
Axel 495, 648, 661, 723, 758.
Azië 279, 406, 417, 719.

B

Bååth, zie Bothe, Herman.
Baazius, Joannes (Jöns) 293, 329.
Bacharach 772.
Bad Breisig (plaats aan de Rijn, ten zuiden van Bonn) 264, 265, 285.
Bad Cannstadt (Stuttgart) 743, 746.
Bad Homburg, zie Homburg.
Bad Iburg (plaats ten zuiden van Osnabrück) 359, 390, 413, 423.
Bad Kreuznach 323, 327, 772.
Bad Krozingen (plaats ten zuiden van Freiburg im Breisgau) 576, 613, 649, 667.

Bad Oldesloe 585, 586, 626, 636, 639, 642, 643, 678, 697, 711, 716, 717, 721, 731, 732, 738.
Bad Segeberg (plaats ten westen van Lübeck) 658, 717.
Badajoz 349, 455.
Baden, landdag te, 493, 539, 616, 618, 636; zie ook Aarau.
Baden, markgraafschap van 691, 693, 707, 741, 743, 746, 749.
Baden-Baden 725, 730.
Baden-Durlach, markgraaf van 516.
Baden-Durlach, Frederik VI, markgraaf van 31.
Baerle, mr. Hugo van 259.
Bahus, zie Bohuslän.
Balaguer (plaats ten noordoosten van Lérida) 262, 265.
Balbasterra, zie Barbastro.
Balde, Jacob XV, XVII, XXVII, 177, 192*, 193, 337, 338.
Balemans, juffrouw XI.
Balticum mare, zie Oostzee.
Baltiysk, zie Pillau.
Bamberg, bisdom 425, 428, 438.
Bamberg, bisschop van, zie Voit von Salzburg, Melchior Otto.
Banbury (*Bamberga*) 602, 605, 762, 765.
Banér, Per 713.
Bapaume 424, 429.
Bar (*Barrois*), hertogdom 43, 284, 288.
Bar-le-Duc 427, 429.
Barbastro (*Balbasterra*) (plaats ten oosten van Huesca) 401, 410.
Barberini, Antonio 7, 10, 32, 45, 47, 48, 62, 63, 65, 77, 83, 84, 86, 101, 104, 125, 129, 138, 148, 154, 155, 158, 173, 175, 181, 184, 191, 199, 211, 234, 255, 258, 261, 263, 287, 288, 298, 299, 305, 318, 324, 341, 450, 467, 482, 521, 522, 524, 539, 556, 578, 581, 584, 588, 600, 610, 650, 656, 669, 672, 690, 692, 727, 730, 745, 747, 757, 761.
Barberini, Francesco 7, 10, 32, 45, 47, 48, 62, 63, 65, 77, 83, 84, 86, 101, 104, 125, 129, 138, 148, 154, 155, 158, 173, 175, 181, 184, 193, 199, 211, 234, 255, 258, 261, 263, 287, 288, 298, 299, 305, 318, 324, 341, 402, 404, 435, 450, 467, 482, 521, 522, 524, 539, 556, 578, 581, 584, 588, 600, 602, 610, 650, 656, 669, 672, 690, 692, 727, 745, 747.
Barberini, Maffeo, zie Urbanus VIII, paus.
Barberini, Taddeo 77.
Barbier, Louis, abt van La Rivière 62, 65, 132, 286, 364, 649, 656, 673, 724, 727, 729, 732, 747.
Barca d'Alva (grensstad aan de Douro) 455, 459, 461.
Barcelona (*Barcino*) 306, 309, 394, 401, 421, 478, 616.

Barcos, Martin de, abt van Saint-Cyran 4, 15, 240, 302.
Bardowick (plaats ten noorden van Lüneburg) 732, 735, 738.
Barker, William 172.
Barlaeus, Caspar 34, 250.
Bartolotti, Guillielmo 553.
Barton, Jean, burggraaf van Montbas 54.
Bärwalde, verdrag van (1631) 109.
Barwyck, zie Berwick upon Tweed.
Basarab, Matei, vorst van Walachije 173, 287, 289.
Basilius de Grote, bisschop van Caesarea 406.
Basius, mr. Johan 314*, 345, 354, 373, 374, 382, 392, 398, 433, 451.
Basius, Tyette 373.
Bassigny (graafschap tussen Chaumont en Langres, dep. Haute-Marne) 578, 581, 583.
Bassompierre, François, baron van 6*, 10, 605.
Bastogne 576.
Batavia 564.
Batelier, Jacobus 715.
Baudissin, Wolf Heinrich von 51*, 228*, 241, 243, 267, 335, 370, 373, 375, 395, 460.
Bauer (*Baurius*), Frederick von 136, 274.
Baumberger, Caspar, gouverneur van Philippsburg 707, 724, 759, 760.
Baume-les-Dames (dep. Doubs) 323, 327, 364, 384, 387, 440, 458.
Bauny, Etienne 368.
Bavaria, zie Beieren.
Bavarus Dordracensis, zie Beveren, mr. Cornelis van.
Bazel (*Basilea*) 44, 99, 147, 174, 183, 201, 222, 239, 305, 310, 347, 350, 516, 558, 563, 700, 705, 743.
Bazel (*Basilea*), prins-bisschop van, zie Ostein, Johannes Henricus van.
Bazire, doctor van de Sorbonne 474, 518, 533, 544.
Béarn (graafschap) 322, 326, 703, 705.
Beaufort, hertog van, zie Vendôme, François de.
Beaufort (*Bellifortius*), baron van 427, 429.
Beaupuis, François de 61, 64.
Beauregard, seigneur de 61.
Beauvais 10.
Beauvais, bisschop van, zie Potier, Auguste.
Bec-Crespin de Vardes, Renée du, weduwe van Jean-Baptiste de Budes, graaf Guébriant 516.
Beccadelli, Antonio (*Antonius Panormitanus*) 161.
Beck, Johan van, militair gouverneur van Luxemburg 8, 261, 350, 424, 426, 428, 436, 439, 454, 458, 460, 461, 473, 477, 482, 485, 497, 499, 501, 503, 506, 520, 524, 538, 544, 558, 561, 563, 564, 576, 581, 584, 599, 600, 605, 606, 614, 617, 630, 668, 673, 687, 692, 693, 700, 705, 725, 729, 730, 731, 760, 764, 773, 774.
Beckius (*Bock*), overste 767.
Behmen, zie Bohemen.
Beieren (*Bavaria*) XII, XV, XXVII, 4, 5, 7, 8, 10, 11, 13, 22, 27, 28, 30, 31, 38, 40, 43, 46-48, 54-56, 61, 64, 78, 80, 84-86, 90, 92, 94, 96, 99, 100, 101, 103-105, 117, 130, 132, 138, 147, 150, 154, 159, 167, 173, 175, 180, 187, 192-194, 201, 202, 209, 216, 241, 243, 256, 261, 263, 264, 277, 281, 285, 289,

298, 306, 309, 314, 318, 326, 328, 334, 337, 338, 348-351, 358, 364, 368, 386, 397, 413, 419, 425, 428, 437, 439, 442, 454, 457-460, 473, 478, 481, 484, 492, 493, 496, 497, 501, 516, 518, 523, 538, 543, 558, 563, 573, 574, 576, 580, 581, 583, 585, 595, 599, 604, 618, 630, 631, 635-637, 663, 664, 667, 672, 674, 681, 683, 687, 688, 691-693, 695, 698, 700, 705, 710, 725, 729-732, 744, 746, 748, 760, 761, 764, 773, 774.
Beieren (*Bavaria*), leger, zie de bevelhebbers van het Zwabisch-Beierse leger: François de Mercy en Johan van Werth.
Beieren, hertogen van 303.
Beieren, keurvorst-hertog van, zie Maximiliaan I van Beieren; hertogin van, zie Maria Anna van Oostenrijk.
Beieren, Ferdinand van, keurvorst-aartsbisschop van Keulen, bisschop van Luik 41*, 99*, 103, 265, 291, 306, 310, 349, 364, 386, 394, 423, 437, 439, 456, 478, 481, 483, 485, 490, 541, 584, 633, 744.
Beieren, Maximilian Heinrich van 99.
Beira Baixa (Portugal) 603, 606.
Bekir-Pascha 671, 702, 706.
Bel, François 30, 32.
Belgium, zie Nederland; Zuidelijke Nederlanden.
Bellay, Jean du, kardinaal 651.
Bellegarde, hertog van, zie Saint-Lary, Roger II de.
Bellifortius, zie Vendôme, François de, hertog van Beaufort.
Belliregardius, zie Beaupuis, François de.
Bellujon, Daniel II de, baron van Coppet 21, 56, 57, 212, 235, 261, 262, 263, 358.
Bellvis (plaats ten oosten van Lérida) 457, 480, 482, 486.
Belt, Kleine en Grote 49, 73, 91, 115, 135, 136, 160, 164, 171, 185, 189, 204, 208, 225, 229, 231, 235, 245, 246, 320, 336, 353, 356, 371, 377, 389, 430, 487, 643, 677, 766.
Belvoir (plaats ten westen van Grantham) 746.
Benfeld (Zweedse enclave in de Elzas) 9, 37, 76, 81, 103, 122, 148, 174, 191, 213, 256, 278, 341, 379, 405, 449, 450, 469, 516, 563, 630, 710.
Bentivoglio, Guido, kardinaal 690.
Bentivoglio, Johannes, abt van Saint-Valéry-sur-Somme 649, 655.
Bera, zie Beira Baixa.
Berbejal (plaats ten zuidoosten van Huesca) 401.
Berchem, zie Bergues.
Berck, mr. Johan 552.

Berckel, Johan ‘de jonge’ van 23*, 71, 97, 127.
Berg, hertogdom 60.
Bergamo 201.
Bergen, heer van, zie Studler van Zurck, Anthonis.
Bergh, Eleonora van den, hertogin van Bouillon 63, 65, 82, 86, 384, 397, 498, 503.
Bergius, ds. Johannes 60, 592.
Bergsteden, zie Košice en Prešov.
Bergues (*Berchemum; Sint-Winoksbergen*) 477, 482, 485, 499, 537, 538, 544, 613, 689, 700, 705.
Béringhen, Henri de 157, 309, 465, 536, 548, 640.
Beringstraat (*fretum Anianum*) XXXVII, 244, 280, 283, 301.
Bern 93, 94, 147, 174, 183, 201, 222, 234, 239, 277, 299, 318, 341, 358, 380, 384, 397.
Bernon-Villeneuve, Joseph de, baljuw van Aquila 178.
Berwick (*Barvicum*; *Varvich*) upon Tweed 29, 31, 66, 130, 131, 133, 156, 179, 200, 483.
Besançon 347.
Bessel, Johann 52, 74.
Bethlen, Ferencz 591.
Beuningen, Coenraed van 609.
Beveren (*Bavarus*), mr. Cornelis van 413, 415, 422, 432.
Beverwijck, Johan van 177.
Béziers 699.
Białogard (*Belgard*) (stad ten noordoosten van Stettin) 13.
Bichi (*Bicquius*), Alessandro, kardinaal 8*, 11, 21, 30, 32, 37, 45, 57, 76, 77, 94, 99, 122, 129, 132, 148, 155, 191, 211, 221, 234, 255, 261, 263, 277, 278, 286-288, 295, 298, 302, 305, 318, 341, 348, 350, 357, 358, 391, 420, 434, 450, 467, 473, 492, 521, 539, 560.
Bicker, dr. Andries 283, 378, 379, 413, 414*, 415, 422, 432, 465, 484, 510, 513, 529, 530, 548, 549, 568, 569, 586, 622, 639, 643, 660, 698, 712, 713, 718, 740-742, 749, 755, 768.
Bideberga, zie Friedingen.
Bidenbach von Treuenfels, Wilhelm 44, 349, 351, 402.
Bieganowski, Mikołaj 101, 104, 245.
Biel 147, 174, 183, 201, 222, 239.
Bielke, Ture 712.
Bielke, Ture Nilsson 712.
Bielkenstierna, Clas 677.
Bignon, Jérôme XXXII, 475, 523.
Bilde, Sten 273, 622.
Bilderbeeck, Hendrik van 22, 591.
Bille (*Bilde*), Anders 116, 118, 508, 513, 534, 545, 589.
Bingen 772.
Bironius, zie Byron, sir John.
Biscaje, zie Guyenne.
Bituriges, zie Bourges.
Bizerte (*Utica*) 650, 656, 669.
Blackburn 580, 583.

Blaeu (*Blavius*), dr. Joan XXIX-XXXI, 15*, 16, 17, 34, 39, 40, 70, 96, 138, 165, 166, 194, 214, 302, 334, 415, 446, 464, 494, 531, 555, 573, 611, 646, 662, 679, 683, 684, 685, 696, 714, 720, 734, 739, 753, 758.
Blankenberge 440.
Blankenese (tegenw. Hamburg-Blankenese) 229.
Blavius, zie Blaeu, dr. Joan.
Bleckede (plaats ten zuiden van Boizenburg) 663.
Blekinge (Götaland) 13, 49, 75, 87, 89, 92, 116, 119, 160, 164, 172, 204, 229, 245, 254, 272, 298, 332, 335, 367, 370, 377, 396, 409, 417, 442, 444, 595, 710, 755, 758.
Blois 727.
Blomberg, zie Blumberg.
Blome, Henrik 228.
Blomme, zie Blum(m)e, Peter.
Blommert (*Bommert*), Jan 511, 570, 596.
Blommert Silvercrona, familie 511, 570, 596.
Blondel, David 302.
Blumberg (kasteel ten zuiden van Donaueschingen) 454, 458, 460, 482.
Blum(m)e (*Blomme*), Peter 269, 625, 643, 677, 695.
Bochart, Samuel 685, 719.
Bodmin (Cornwall) 670.
Boeda (*Buda*; *Ofen*), zie Hongarije.
Boeda (*Buda*; *Ofen*), pasja van, zie Mousa-Pascha; Osman-Pascha.
Böger, dr. Johann Heinrich 644, 680.
Boetzelaer, Gideon van den, heer van Langerak 237.
Boey, mr. Cornelis XXXIV, 250, 281.
Bohemen (*Behmen*) 16, 33, 37, 58, 64, 68, 84, 89, 92, 128, 190, 229, 236, 266, 292, 324, 327, 348, 364, 400, 406, 458, 471, 497, 501, 537, 545, 562, 566, 580, 595, 645, 711, 717, 719, 725, 730.
Bohemen (*Behmen*), koning van, zie Frederik V van de Palts; koningin van, zie Stuart, Elisabeth.
Bohuslän (Deens-Noors gebied nabij Göteborg) 372, 622, 711, 712, 717, 768.
Boisivon (*Boisyvon*), Pierre 6, 80.
Boizenburg 586, 590, 619, 625, 636, 639, 733, 735, 751, 754, 767.
Bollwiller (stad ten noordwesten van Mulhouse) 181, 184.
Bologna (*Bononia*; *Boulogne*) 102, 104, 122, 129, 191.
Bolsover Castle (Derbyshire) 728, 731.
Bolton (plaats ten noordwesten van Manchester) 523, 601.
Bommert, zie Blommert.
Bondeno (plaats ten westen van Ferrara) 298, 324, 326, 480.
Bonn 394, 400, 416, 438.
Bonneau, monsieur, X.
Borborita, zie Desmarets, Samuel.
Borcheim (mogelijk Burg of Tucheim, plaatsen in de omgeving van Havelberg) 587.

Bordeaux (*Burdegala*) 631, 636, 648, 669.
Boreel, Pieter 564.
Boreel, Willem 4, 18, 25, 33, 34, 36, 50, 53, 78, 79, 118, 166, 176, 182, 183, 194, 196, 252, 264, 295, 387, 392, 440, 455, 459, 530, 537, 541, 544, 555, 587, 601, 629, 632, 634, 637, 638, 652, 655, 669, 673, 759, 762, 765.
Borja y Velasco, Gaspar de, kardinaal 155.
Borna (plaats ten zuiden van Leipzig) 263.
Bornholm 529, 532, 546, 736.
Borromeo, Carlo, aartsbisschop van Milaan 474, 510.
Borssele van der Hooge, Joos van 3.
Borstius, Jacob 177.
Bossost (*Bossots*), Roger de, graaf van Espenan 761, 764, 773.
Bossu(t), gravin van, zie Glymes, Honorée de.
Boswell, sir William 3.
Botelho de Moraes, dr. Rodrigo 52*, 317, 332, 335, 338, 355, 359, 371, 390, 408, 418, 431, 445.
Bothe (*Bååth*), Herman 75, 89, 92, 273, 716.
Bothi, graaf, zie Palfy, Andreas.
Botnische Golf IX, 135.
Botsack, Johannes 451, 465, 495.
Bouchaim, graaf van, zie Puchaim, graaf van.
Bouillon, hertog van, zie Tour d'Auvergne, Frédéric-Maurice de La; hertogin van, zie Bergh, Eleonora van den; ‘demoiselle’ de, zie Tour d'Auvergne, Charlotte de La.
Boulay-Moselle (plaats ten oosten van Metz) 497.
Bourbon, Anne-Geneviève de, hertogin van Longueville 6, 24, 26, 101, 104, 129, 460, 673, 764.
Bourbon, Armand de, prins van Conti 387, 654, 657.
Bourbon, Catherine-Henriëtte de 649.
Bourbon, César de, hertog van Vendôme 10, 63, 65, 98, 102, 128, 132, 156, 159, 160, 175, 180, 181, 184, 217, 220, 223, 226, 242, 243, 258, 260, 263, 265, 267, 295, 304, 320, 321, 326, 329, 354, 364, 369, 384, 649, 652, 656, 724, 744, 747, 748, 761, 764, 766.
Bourbon, Charles de, graaf van Soissons 83.
Bourbon, Henri II de, prins van Condé XXXII, XL, 6, 10, 16, 24, 26, 32, 42, 46, 62, 63, 65, 101, 104, 108, 129, 132, 134, 143, 145, 219, 220, 223, 224, 239, 240, 243, 301, 322, 347, 349, 362, 363, 367, 368, 387, 392, 402, 421, 426, 446, 475, 479, 482, 501-504, 518, 526, 540, 544, 593, 640, 650, 656, 657, 672, 699, 704, 706, 723, 724, 728, 731, 732, 761, 763, 764, 766.
Bourbon, Henri II de, prins van Condé, *Remarques chrestiennes et catholiques sur le livre de la Fréquente communion*, Parijs 1644, 129, 132, 220, 224, 301, 502.
Bourbon, Henri-Jules de, hertog van Albret 631, 636.
Bourbon, Louis II de, hertog van Enghien XXVII, XXVIII, XL, 1, 8, 62, 64, 65, 82, 85, 101, 122, 127-129, 132, 174, 209, 219, 223, 239, 240, 243, 244, 246, 285, 286, 305, 309, 313, 322, 348-351, 362, 363, 368, 369, 374, 384, 387, 392, 401, 402, 406-408, 410, 412, 421, 422, 424, 426, 428, 429, 431, 436, 439, 446, 454, 457, 459, 460-462, 473, 475, 477, 481-484, 497, 499, 501, 503, 506, 510, 520, 524, 526, 538, 540, 545, 558, 559, 563, 564, 576, 581, 582, 584, 599, 604, 606, 613, 617, 618, 627, 630, 631, 635, 636, 638, 649, 653-657, 664, 667,

668, 672, 673, 679, 683, 687, 688, 692, 693, 695, 698, 700, 705-707, 720, 724-726, 729-731, 743, 744, 746, 753, 759-764, 772, 773.
Bourbon, Louis de, graaf van Soissons 475, 499.
Bourbon, Louis-Henri de, 'le chevalier de Soissons', naderhand prins van Neufchâtel 499.
Bourbon, Marie de, prinses van Carignano 83, 427, 429, 478, 482, 483, 485, 498, 499, 504, 669, 673, 674, 690.
Bourbon-Lancy (kuuroord ten oosten van Moulins) 239, 243, 246, 632, 637, 669, 683, 689, 692, 695, 701, 705, 706, 724, 727, 729, 745, 746, 764.
Bourbourg (*Borbourg*) 410, 411, 424, 427, 439, 440, 451, 453, 458, 463, 464, 481, 483, 484, 499, 504, 523, 599, 630, 636, 664, 668, 672, 689, 693, 700, 705.
Bourdeilles, Claude de, graaf van Montrésor 325, 328.
Bourges (*Bituriges*) 387, 728, 731, 764.
Bourgondië, hertogdom 32, 42, 46, 295, 394, 400, 421, 424, 429, 440, 480, 482, 483, 486, 614, 617, 618.
Bourgondië, graafschap, zie Franche-Comté.
Bourgondische Kreits, zie Rijk, Kreitsen.
Bouthillier, Léon le, graaf van Chavigny en Buzançais 83, 86, 118, 142, 150, 209, 219, 286, 289, 579, 582, 583, 593, 614, 617, 618.
Boys, Du, Jean, zie Dubois, Jean, abt van Beaulieu-en-Argonne.
Brabant, hertogdom 41, 362, 427, 429, 608, 648, 682.
Brachet de La Milletière, Théophile XXXIII, 195*, 232, 233, 257, 294, 295, 319, 415, 474, 518, 533, 544, 545, 573.
Brahe, Jørgen 80.
Brahe, Petrus (Per) 444, 711, 713, 717, 738, 749.
Brand, Catharina 734.
Brandenburg 12, 60, 132, 134, 228, 307, 321, 386, 390, 400, 406, 430, 438, 598, 611, 639, 688, 730, 740.
Brandenburg, gezanten.
Brandenburg, gezant op de 'Deputationstag' te Frankfort, zie Wesenbeck, Matthaeus.
Brandenburg, gezant te Parijs, zie Rodt, Winand.
Brandenburg, gezant ter vredesconferentie, zie Sayn-Wittgenstein-Hohenstein, Johann VIII, graaf van.
Brandenburg, vredesbemiddelaar in de Zweeds-Deense

oorlog, zie Schulenburg, Werner, graaf von der.
Brandenburg, keurvorst van, zie Friedrich Wilhelm; Georg Wilhelm; keurvorstin van, zie Palts, Elisabeth Charlotte van de.
Brandenburg, Maria Eleonora van, koningin van Zweden 115.
Brandenburg-Anspach, Albrecht, markgraaf van 67.
Brandenburg-Kulmbach, Christian, markgraaf van 67, 490, 543.
Brantshagen, kolonel 247.
Brasser, Joost XXXVII, 314, 345, 373, 398.
Brasser, mr. Govert 331.
Brasset, Henri (of Jean) 26, 665, 686.
Brassi, seigneur 61.
Braun, ‘sergeant-major’, zie Browne, Richard.
Braunschweig (*Brunswijk*)-Lüneburg 7, 172, 274.
Braunschweig (*Brunswijk*)-Lüneburg, hertogen van 74, 172, 386, 438, 441, 479, 481, 483, 484, 489, 508, 605, 639.
Braunschweig-Lüneburg, August, hertog van 149, 386, 490, 639.
Braunschweig-Lüneburg-Celle, Friedrich, hertog van 69, 105, 386, 490, 542, 639.
Braunschweig-Lüneburg-Calenberg, Christian Ludwig, hertog van 69, 105, 386, 490, 639.
Brazilië 647, 666, 723.
Breda 259, 667.
Bredenburg, zie Breitenburg.
Brederode, Johan Wolfert van 488, 509.
Breeckevelt, Ludolf (Rudolf) 733, 757.
Brégy (*Bregiacus*), graaf van, zie Flécelles, Nicolas de.
Breisach (*Brisac*) 5, 6, 9, 11, 93, 153, 154, 178, 198, 212, 262, 306, 310, 323, 327, 341, 348, 350, 351, 363, 365, 368, 369, 385, 386, 397, 401, 411, 419, 427, 434, 439, 441, 454, 462, 473, 477, 481, 484, 506, 516, 519, 577, 581, 707, 710, 720, 744, 746, 753, 761, 764, 766.
Breitenburg (*Bredenburgum*) (Sleeswijk-Holstein) VIII, 13, 19, 751, 752, 754, 755, 767.
Brembati, graaf Francesco 201, 308, 310.
Breme (*Bremo*) (vestingplaats aan de Po, ten zuidwesten van Mortara) 450, 519, 524, 539, 578, 600, 615, 618, 634, 638, 669, 672, 726, 761, 762, 764.
Bremen, stad en aartsbisdom 13, 14, 19, 36, 40, 48, 49, 52, 59, 60, 68, 74, 88, 89, 92, 93, 136, 137, 140, 141, 149, 152, 164, 165, 168, 170, 172, 173, 205, 206, 208, 228, 229, 246, 247, 259, 273, 274, 289, 291, 292, 321, 326, 334, 335, 371, 377, 390, 395, 413, 432, 448, 484, 507, 514, 515, 521, 526, 528, 547, 548, 559, 563, 564, 567, 576, 580, 583, 586, 587, 590, 626, 627, 663, 733.
Bremen, administrator van het aartsbisdom, zie Frederik (III), prins van Denemarken; Sleeswijk-Holstein-Gottorp, Johann Friedrich, hertog van.
Bremensis, Adamus 472, 505.
Bremervörde (plaats ten zuidwesten van Stade) 35, 52, 92, 208, 590, 626.
Brereton, sir William 745, 762.
Brest 631, 637, 661.
Bretagne (*Britannia Armorica*) 10, 62, 83, 86, 263, 304, 310, 369, 631, 637.
Bretta (Bohuslän) 768.
Bretten (plaats ten noorden van Pforzheim) 708, 725, 730, 744.

Brezé (*Bressé*), markies-hertog van, zie Maillé, Jean-Armand de, markies van Brezé, hertog van Fronsac.
Bridieu, Louis de 200, 221.
Brienne, graaf van, zie Loménie, Henri-Auguste de.
Brimeu, Charles de, graaf van Meghen 733.
Brion, graaf van, zie Lévis-Ventadour, François de.
Briquet, Etienne, advocaat-generaal 475.
Brisac, zie Breisach.
Brisacier, le sieur de 638.
Brisolorus, zie Vrécourt; Fresnoy-en-Bassigny.
Bristol 156, 159, 199, 403, 406, 409, 426, 429, 455, 458, 498, 501, 561, 564, 602, 605, 616, 632, 765.
Britannia Armorica, zie Bretagne.
Broius, zie Spinola, Alberto Gaston, graaf van Bruay.
Brömsebro, voorbereidingen tot de vrede van (1645) X, XI, XXXVIII, XLII, 151, 166, 168, 169, 190, 198, 201, 213, 228, 253, 256, 352, 360, 375, 376, 396, 469, 470, 484, 489, 518, 525, 566, 583, 590, 592, 595, 601, 605, 639, 658, 694, 713, 718, 740-742, 749, 750, 754, 755, 766, 767, 770.
Brouaius, comes, zie Spinola, Alberto Gaston, graaf van Bruay.
Broucsellum, zie Bruchsal.
Brouwer, Hendrik 282, 346, 697.
Browne (*Braun*; *Bruno*), Richard, ‘sergeant-major’ 577, 580, 583, 602, 605, 608, 632, 637, 670, 673.
Browne, sir Richard 628.
Bruay, graaf van, zie Spinola, Alberto Gaston.
Bruchsal (plaats ten noordoosten van Karlsruhe) 725, 730.
Brugge 499, 530, 548, 608, 648, 671, 682.
Brulart de Léon, Charles 637.
Brulon, Anne, graaf van 500, 640.
Brun, Antoine, Spaans gevolmachtigde ter vredesconferentie te Munster 250, 251, 272, 275, 291, 338, 355, 378, 381, 390, 394, 416, 421, 423, 430, 443, 466, 508, 518, 571, 634, 641, 642, 656, 657, 681, 682, 774.
Brun (*Brim*), ritmeester 136.
Brunnen (plaats ten zuiden van Zürich) 122.
Brunnen, Johann Heinrich Zum, zie Zum Brunnen.
Brunsbüttel (Sleeswijk-Holstein) 512.
Brunswijk, zie Braunschweig.
Brunus, zie Browne, Richard.
Brussel (*Bruxella*) 100, 104, 125, 150, 187, 195,

216, 261, 304, 309, 423, 427, 538, 672, 674, 744, 763.
Buchanan, George 571.
Bucher, Niklaus 122.
Buchwald, Frederik von 49, 51.
Buckinghamshire 577, 580, 602.
Bucquoy, graaf van, zie Longueval, Charles-Albert de.
Buda (*Boeda*), zie Hongarije.
Budes, Jean-Baptiste de, zie Guébriant, graaf.
Buf(f)alini, Ortensia, echtgenote van Pietro Maz(z)arino 385, 387.
Bul(l)ionius, dux, zie Bouillon, hertog van.
Burch, Magdalena van der 332.
Burgh, Albert Coenraetsz. 203.
Burgundi XXXII, 472, 473.
Burgundia, zie Bourgondië.
Buschmann, dr. Peter 99, 103.
Butler, James, graaf van Ormond 402, 522, 578, 605, 689, 692.
Buxtehude 165.
Buysen, Maria 552.
Byron (*Biron*), sir John 181, 184.
Bijbel 177, 196, 232, 257, 399, 406, 533, 571, 596.
Bijlewerff, Lysbeth (Elisabeth) Ewoutsdochter 23.

C

Cabre, overste 335, 370, 376.
Cachau, zie Košice.
Cádiz (*Calis*; *Gades*) 83, 154, 158, 160, 279, 325.
Caen 685, 719.
Caesar, Gaius Julius 132, 672, 705.
Caesaraugusta, zie Zaragoza.
Caesarea Mauretaniae, zie Algerije.
Caesis (*von Zesen*), Philipp XVII, 73.
Cairo (*Alcair*) 403, 407, 411.
Caius, imperator, zie Caligula, Gaius Julius Caesar Germanicus.
Calabrië 654, 657, 669, 690, 692, 728.
Calais (*Calis*) 199, 440, 479, 482, 486, 509, 519, 538, 548, 557, 685, 719, 756.
Caligula, Gaius Julius Caesar Germanicus, keizer 279.
Calixt van Helmstedt, Georg 465, 495, 592.
Callander (*Calender*), graaf van, zie Livingstone, James.
Calmar, zie Kalmar.
Calow, Abraham von 451, 465, 495.
Calvinisten (*Gereformeerden*) XXVIII-XXX, XXXVI, XXXVIII, 10, 11, 15, 60, 94, 96, 125, 152, 154, 177, 195, 237, 257, 259, 271, 279, 295, 302, 307, 310, 311, 319, 321, 326, 329, 349, 351, 363, 365, 368, 421, 433, 436, 441, 451, 463, 464, 465, 495, 496, 534, 536, 537, 550, 571, 574, 575, 592, 612, 614, 617, 628, 714; zie ook Protestanten.
Camarasa (plaats ten noorden van Balaguer) 650, 656.
Cambridge (*Cantabrigia*) 9, 580.

Camerarius, Joachim XIII.
Camerarius, Ludwig XIII, 437, 574.
Camerijck (*Cambrai*; *Cameracum*), zie Kamerijk.
Camero(n), John 723.
Campania, zie Champagne.
Campbell, Archibald, graaf van Argyll 403, 407, 411, 602, 632, 652.
Campe, Jacob 620.
Campe, Petronella 620.
Campion, Henri de 61, 64.
Candia, zie Kreta.
Candidus, Hesychius, zie Blaeu, dr. Joan.
Canisium (vermoedelijk La Cava in de delta van de Ebro) 765, 766.
Canofskius, zie Kanowski, kolonel.
Canstadia, zie Bad Cannsladt.
Cantecroix, prinses van, zie Cusance, Béatrice de.
Canterbury 453, 667.
Canterbury, aartsbisschop van, zie Laud, William.
Canther, Lars 146.
Cantium, zie Kent.
Capucijnen 277, 380, 474, 533, 569, 595.
Capunius, zie Kapoun von Svojkov, Albrecht Weikhart.
Caracciolo, Carlo Andrea, markies van Torrecuso 455, 458, 461, 578, 603.
Carbognano (prinsdom in de omgeving van Viterbo) 420.
Carcassonne 699.
Cárdenas, don Alonso de 541, 544, 555, 632, 634, 638.
Carentonum, zie Charenton.
Cargrois, zie Du Bois de Cargrois.
Carignan (plaats ten oosten van Sedan) 558.
Carignano, prins van, zie Savoye, Tommaso Francesco van; prinses van, zie Bourbon, Marie de.
Carlile, de heer (John Holles, graaf van Clare?) 43, 47; zie ook Hay, James, graaf van Carlisle.
Carlo Emanuele II, hertog van Savoye 45, 47.
Carmagnola (*Carmandiola*) (plaats ten zuiden van Turijn) 221, 224.
Carolovilla, zie Charleville-Mézières.
Carolus, dux, zie Lotharingen, Karel IV, hertog van.
Cartesius, zie Descartes, René.
Casale 519, 542, 545, 560, 579, 582, 584, 600, 604, 615, 701.
Casati, Carlo Emanuele 174, 635.
Casaubonus, Isaac 453.
Casaubonus, Mericus 453, 667.
Casimir, prins, zie Jan II Kazimierz.
Cassan, Jacques de 219.
Cassander, Georgius 550.
Cassau, zie Košice.
Cassel (*Castellum Menapiorum*; *Mont-Cassel*) 458, 460, 688, 700, 705, 726, 729.
Cassel, zie Kassel.

Cassel, landgravin van Hessen-, zie Hanau-Münzenberg, Amalia Elisabeth van.
Cassine (plaats ten zuiden van Alessandria) 539, 545, 546, 560, 563, 564.
Cassiodorus, Flavius Magnus Aurelius 303.
Cassovia, zie Košice.
Castel Rodrigo, markies van, zie Moura y Corte Real, Manuel de.
Castelan (*Castellane*), Olivier de 539, 544.
Castellinovanus, zie Aubespine, Charles de l', markies van Chasteauneuf.
Castelló de Farfanya (plaats ten westen van Balaguer) 457, 480, 560, 562, 564.
Castellum, zie Château.
Castilië 84, 86, 306, 308, 309, 311, 349, 351; zie ook Spanje.
Castres 154.
Castro, hertogdom van XXVIII, 7, 8, 21, 30, 37, 45, 47, 57, 76, 77, 80, 94, 97, 99, 101, 122, 129, 132, 135, 148, 155, 158, 173, 175, 181, 187, 191, 199, 211, 221, 234, 239, 255, 261, 271, 272, 277, 278, 286, 288, 295, 298, 299, 305, 318, 324, 326, 340, 348, 354, 357, 358, 379, 383, 391, 473, 480, 492, 556, 588, 600, 610, 614, 615, 617, 618, 650, 725.
Catalaunum, zie Châlons-sur-Marne.
Catalogus universalis 94.
Catalonië 8, 10, 11, 32, 41, 42, 45-47, 62, 65, 99, 102, 104, 125, 127, 132, 135, 153, 156, 158-160, 178, 183, 186, 199, 221, 224, 236, 243, 261, 263, 265, 288, 290, 306, 308, 309, 311, 313, 324, 325, 327, 328, 348, 351, 364, 369, 383, 387, 407, 408, 426, 428, 429, 431, 440, 441, 452, 453, 457-460, 478, 482, 484, 485, 488, 492, 493, 496, 498, 503, 504, 518, 539, 544, 546, 578, 579, 581, 582, 584, 603, 606, 618, 650, 656, 657, 668, 674, 682, 694, 728, 729, 731.
Catalonië, Frans onderkoning van, zie La Mothe-Houdancourt, Philippe, graaf van.
Cato, Marcus Porcius 149.
Cato, pseudo- 661, 694.
Cats, Jacob 72, 151, 770.
Caumont, Armand de, markies van La Force 322, 326.
Caumont, Jacques Nompar de, hertog van La Force 321, 322*, 326, 329.
Caussin, Nicolas 535.
Cavazza, Girolamo 76, 123, 147, 174, 191, 212, 239, 256, 263.
Cavendish, William, markies van Newcastle 130*, 157, 159, 179, 183, 200, 202, 224, 365, 369, 402, 406, 479, 498, 520, 540, 561, 564, 578, 601, 608, 633, 637, 655, 665, 670, 673, 690, 702.
Cecilia Renata van Oostenrijk, koningin van Polen 308, 311, 335, 370*, 373, 375, 376, 385, 388, 395, 399, 414, 438, 460, 532, 622.
Cella, zie Zell.
Celle 716, 732.
Céngio (*Cenno*; *Censium*) (versterkte stad ten noorden van Finale Ligure) 615, 617, 618.
Centumcellae, zie Civitavécchia.
Cerisantes, dominus de, zie Duncan de Cerisantes, Marc.
Cervera (*Cervieda*) (plaats ten oosten van Lérida) 454, 460, 480.
Cesarini, Alexander, kardinaal 94.
Cestria, zie Chester.
Ceva (plaats ten zuiden van Turijn) 398, 441.

Ceylon 583, 598.
Chabo(d), Claudio Gerolamo, markies van Saint-Mauris (*S. Maurizio*) 32, 41, 44, 45, 221.
Chabot, Henri de, heer van Saint-Aulaye 30.
Chalcedon, concilie van (451) 406.
Châlons-sur-Marne (*Catalaunum*) 128, 439.
Chambord, vrede van (1552) 86.
Chambreus, zie Hambraeus, Jonas.
Champagne (*Campania*) 8, 10, 11, 125, 128, 129, 135, 239, 243, 246, 285, 289, 305, 309, 313, 322, 365, 369, 384, 387, 401, 422, 424, 426, 428, 431, 436, 439, 499, 520, 540, 668, 673, 725.
Chandenier, markies van, zie Rochechouart, François de.
Chantereau-Lefèvre, Louis 219.
Charenton (*Carentonum*) (voorstad van Parijs) 152, 155, 158, 195, 257, 295, 307, 310, 545, 546, 581.
Charleville-Mézières 8, 11, 384, 387.
Chasteauneuf, markies van, zie Aubespine, Charles de l'.
Château-Thierry (*Castellum Theoderici*) 222, 225.
Châtillon, hertog van, zie Coligny, Gaspard III de.
Chauci, zie Oostfriesland (Oostfriezen).
Chaulnes, hertog van, zie Albert, Honoré d'.
Chaumont 578.
Chauny (dep. Aisne) 322, 327, 348, 350, 428.
Chaussy, de, gouverneur van Lérida, zie Saussay, le sieur de.
Chavigny, graaf van, zie Bouthillier, Léon le.
Chaville, heer van, zie Tellier, Michel le.
Cheb (*Eger*) (stad ten zuiden van Plauen) 497, 501, 519, 520, 523, 542.
Chegiacus, zie Sigy, seigneur de.
Chełm 335, 495.
Chemnitius, Joannes Fredericus 12, 165.
Chemnitz (*Kemnitium*) 479, 482, 484, 485, 663, 711.
Cherasco (*Chirascum*) (stad ten zuiden van Turijn) 221, 224.
Chernigov (stad ten noorden van Kiev) 296.
Cheshire (*Cestria*) 102, 104, 131, 156, 181, 520, 523, 580, 583, 601, 632, 633, 637, 652, 670, 689, 690, 701, 728, 731, 762.
Chevreuse, hertogin van, zie Rohan, Marie de.
Chichester (*Cicestria*) 131, 133.
Chigi, Fabio (naderhand paus Alexander VII),

legaat ter vredesconferentie 101, 272, 378, 478, 641, 656, 682, 750.
Chili 282, 346, 697.
China (*Sinae*) XXXVII, 63, 65, 181, 184, 244, 279, 280.
Chivasso (stad ten noordoosten van Turijn) 579, 582, 584.
Choisy, Jean de 286, 289, 290.
Chombergius, zie Schomberg, Charles de.
Christiaan III, koning van Denemarken 282, 312.
Christiaan IV, koning van Denemarken VII-X, XIV, XXXVII-XLII; passim.
Christiaan IV, hekeldicht 137, 166, 185, 194.
Christiaan IV, huisvrouw van, zie Munk, Kirsten.
Christiaan IV, koninklijk huis, zie Sleeswijk-Holstein, graven en gravinnen van.
Christiaan IV, Deens Manifest, zie Denemarken, Manifest.
Christiaan (*Christiernus*), kroonprins van Denemarken 292*, 315, 335, 372, 590, 622, 643, 659, 662, 678, 698, 711, 734, 737.
Christianopolis, zie Kristianopel.
Christianspries (tegenw. Friedrichsort) (Sleeswijk-Holstein) VIII, 13, 19, 36, 274, 546, 585, 586, 623-625, 640, 642, 643, 648, 658, 677, 678, 695, 755.
Christina, koningin van Zweden VII-XI, XIII, XVI, XVII, XXXII, XXXIX, XL, 2, 9, 22, 36, 60, 66, 67, 69, 76*, 85, 106-114, 116, 118, 121, 126, 134-136, 142-147, 151, 154, 158, 164, 168-170, 176, 182, 188, 189, 197, 200, 203, 204, 217, 218, 225, 236, 238, 247, 252, 259, 276, 292, 295, 300, 310, 312, 315, 316, 329, 331, 340, 345, 346, 352, 353, 357, 360, 361, 366-368, 371, 374, 377, 380, 381, 388-391, 393, 396, 404, 405, 410, 411, 418, 419, 422, 431, 442, 443, 445, 446, 449, 450, 461, 463, 468, 470, 471, 472, 484, 485, 493, 494, 500, 502, 503, 506, 509, 510, 513, 517, 518, 526, 530-532, 535, 536, 543, 549-551, 555, 557, 567, 569, 574, 579, 581, 583, 589, 590, 592-594, 596-598, 607, 610, 611, 620, 624, 626, 628, 635, 640, 646, 659, 676, 678, 693, 704, 713, 718, 737, 740, 749, 750, 752, 755, 768.
Christina, Zweeds Manifest, zie Zweden, Manifest.
Christine de France, hertogin van Savoye (‘Madame’) 32*, 41, 44, 47, 48, 221, 224, 225, 300, 361, 402, 427, 435.
Chur (*Coire*) 123, 147, 148, 174, 212, 299, 318, 341, 357, 358, 380.
Churwalden (kloosterdorp ten zuiden van Chur) 277, 299, 318, 341.
Chytraeus, Nathan 571.
Cicero, Marcus Tullius 405, 519, 612, 621.
Cimbria, zie Jutland.
Cimbricum fretum, zie Belt, Grote en Kleine; Sont.
Cinca, rivier ten westen van Lérida 178, 306, 348, 364, 383, 401, 427, 429.
Citerna (*Cisterna*) (plaats ten zuiden van Pieve San Stéfano en Sansepolcro) 7, 30, 32.
Città della Pieve (plaats aan de zuidoever van het Trasimeense Meer) 7, 10.
Civitavécchia (*Centumcellae*) 200, 265, 287, 289, 690, 692, 763.
Clant, Adriaen 26, 331, 336.
Claudia de' Medici, aartshertogin van Tirol 277, 358, 380.
Clemens V, paus 85.
Clérambault, Philippe de, graaf van Palluau 725, 730.
Clermont-en-Argonne (plaats ten noorden van Bar-le-Duc) 384, 599, 604.
Clerval (plaats aan de Doubs, ten oosten van Baume-les-Dames) 323, 364.
Clusa, zie Sluis in Zeeuws-Vlaanderen.
Cnaselburgum, zie Knaresborough.
Cnöffel (*Kneffel*), Andreas 231, 509.

Codanus sinus, zie Oostzee.
Codurc, Philippe 195, 232, 257, 319.
Coelestinus I, paus 406.
Coenders van Helpen, Bernard 203.
Coesfeld 92, 140, 681, 716.
Coignet, Gaspard, heer van La Thuillery IX, X, XXXIV, XXXVIII, 53, 72, 73, 79, 154, 171, 179, 183, 184, 188, 203, 207, 209, 229, 238, 247, 248, 251, 292, 316, 331, 346, 357, 371, 374, 377, 381, 393, 418, 445, 468, 484, 503, 505, 508, 512, 513, 545, 571, 589, 590, 593, 596, 643, 658, 659, 712, 713, 718, 740-742, 749-751, 754, 768.
Coigneux, Jacques Le, zie Le Coigneux, Jacques.
Coire, zie Chur.
Colberger Heyde (de wateren in de Hohwachter Bucht) X, 582, 586, 590, 591, 608, 622, 624-627, 636, 639, 642, 643, 659, 663, 674, 675, 682.
Coldinga, zie Kolding.
Colen, zie Keulen.
Coligny (*Coliniacus*), Gaspard III de, hertog van Châtillon 6*, 16, 24, 26, 45*, 63, 82, 86, 441.
Coligny, Gaspard IV de, markies d'Andelot 82*, 86, 96, 98, 102.
Coligny, Maurice de 6*, 10, 16, 24, 26, 28, 32, 39, 42, 46, 62-65, 70, 82, 86, 96, 98, 102, 128, 129, 132, 138, 175, 195, 199-202, 221-223, 441*.
Colloredo-Waldsee, Rudolf, graaf 479, 482, 484, 485, 521, 523.
Colmar 365, 369, 516, 558, 563.
Colmar (plaats van verzending) 516.
Colonia, zie Keulen.
Colonna, Francesco 420.
Colonna, Girolamo, kardinaal 727, 730.
Colonna, Marcantonio, hertog van Paliano 602, 604, 615, 617.
Columbus, Christophorus 280.
Comácchio (vesting in de delta van de Po) 450, 467, 473, 480, 492, 498, 521, 524, 579, 581, 584.
Comaresum, zie Camarasa.

Combalet, heer van, zie Du Roure, Antoine.
Comitatus, zie Franche-Comté.
Comorra, zie Komáron.
Comte, Robert le 237, 271, 344, 436, 465.
Condé, prins van, zie Bourbon, Henri II de.
Coningsmarck, generaal-majoor, zie Königsmarck, Hans Christoph, graaf van.
Connecticut 633.
Constantia, zie Konstanz.
Constantinopel 8, 10, 12, 28, 31, 101, 104, 174, 181, 198, 241, 245, 263, 285, 287, 289, 380, 382, 387, 398, 409, 412, 430, 437, 456, 458, 460, 473, 497, 501, 521, 527, 541, 543, 559, 563, 576, 580, 603, 607, 612, 615, 617, 633, 636, 671, 674, 676, 706, 719.
Constantinopel, patriarch van, zie Contaris van Berrhoea, Cyrillus; Lucaris, Cyrillus; Parthenius I.
Constantinopel-Iasi, synoden te 4, 15.
Constantijn de Grote, keizer 406.
Contarini, Alvise, Venetiaans ambassadeur ter vredesconferentie XLI, 4, 17, 20, 35, 41, 54*, 66, 80, 86, 91, 94, 121, 137, 152, 176, 185, 196, 218, 250, 272, 275, 368, 378, 381, 388, 408, 416, 423, 430, 438, 445, 456, 457, 460, 471, 476, 505, 568, 590, 607, 615, 623, 641, 642, 656, 660, 682, 750.
Contarini, Angelo 64, 157.
Contaris van Berrhoea, Cyrillus, patriarch van Constantinopel 15.
Conti, prins van, zie Bourbon, Armand de.
Coppenhaegen, zie Kopenhagen.
Coppet (*Copet*), baron van, zie Bellujon, Daniel II de.
Coppronies, zie Kapuvár.
Coren (*Cooren*), Jacob Gerritsz. 333.
Cornaro, Catarina 301.
Cornet Castle (Guernsey) 349, 351.
Cornets de Groot, familie 21, 55.
Cornets de Groot, Cornelis de, zie Groot, Cornelis de.
Cornwall (*Cornubia*) 222, 223, 225, 479, 577, 580, 618, 652, 655, 670, 673, 689, 690, 692, 701, 727, 731, 762.
Corpus iuris civilis 333, 354, 571.
Corput, Anna van den 552.
Corput, Anthony van den 552.
Corput, Elisabeth Hendriksdochter van den 552.
Corput, Elisabeth van den 552.
Corput, Johan Anthonisz. van den 552.
Correr, Angelo (Anzolo) 21*, 382.
Corvinus, Joannes Arnoldi XII, XIII.
Cospeau, Philippe, bisschop van Lisieux 154.
Costance, zie Konstanz.
Coster, dr. Samuel XXXV, 551, 552, 572.
Coulster, Willem van 657.
Courante 53, 72, 296, 718.
Coursan de Serrières 28, 32.
Courval, markies van, zie Mazencourt, Christophe de.
Couvonges, graaf van, zie Stainville, Antoine de.
Couvrelles, sieur de (*Jean-Casimir Docok*) 82, 85, 86.
Coverdalia, zie Yorkshire dales.

Crabaten, zie Kroaten.
Cracauw, Carel Carelsz. van 252, 508, 510, 513, 530, 568, 622, 658, 659.
Craey, Catharina 735.
Cramoisy, Sébastien XXXI, XXXII, 4, 15, 17, 214, 250, 257, 355, 573, 609, 627, 684, 685, 714, 720, 739, 770.
Crempa, zie Krempe.
Cressi (*Gressy*), heer van 222, 224, 286, 558, 563.
Creta, zie Kreta.
Creutzenach, zie Bad Kreuznach.
Crofts, William 264, 365, 485.
Croissy, heer van Marcilly-, zie Fouquet, Antoine.
Crommon, mr. Gerard van XXXI, XXXVI, 575, 646.
Crommon, Willem van XXXI, XXXVI, 575, 646.
Cromwell, Oliver 453.
Cropredy Bridge (plaats in de omgeving van Banbury) 577, 602, 608, 632.
Crucenacum, zie Bad Kreuznach.
Cruesic, de heer, zie Krosigk, Adolf Wilhelm von.
Crusebjörn (*Krusebjörn*), Peter 353, 622.
Csaky, István 376, 497.
Cueva, Alonso de la, kardinaal 155.
Cujavië (*Coyavië*) (tegenw. Włocławek, ten zuiden van Toruń) 343.
Cumberland 690, 692.
Cumberland, hertog van, zie Palts, Rupert (Robert) van de.
Cupenhemum, zie Kuppenheim.
Curlandia, zie Koerland.
Curtius, zie Quintus Curtius Rufus.
Curtius, William (Wilhelm) 244, 543.
Curtzius, comes, zie Kur(t)z von Senftenau, Sigmund, graaf.
Cusance, Béatrice de, prinses van Cantecroix 99, 102, 103, 288, 424, 439, 497, 498, 501, 688, 692, 726, 730, 732.
Cyprus, koningen van 301, 607, 614, 642; zie ook Venetië.
Cyrillus, zie Lucaris, Cyrillus.
Czernin, Hermann, graaf van 387, 398, 412, 425, 428, 430, 436, 437, 442, 456, 521, 523, 541, 544, 546, 559, 576, 580, 583, 595, 603, 607, 633, 676, 706.

D

Dacia (*Zevenburgen*), zie Rákóczi, György I, vorst van Zevenburgen.
Dalarö (vlootbasis bij Stockholm) 228, 270, 292, 297, 343, 353, 370, 377, 396, 409, 411, 444, 462, 507, 512, 528, 532, 546, 554, 721, 736, 738, 739, 758, 768, 769.
Dalekarlië (*Dalarna*) 116.

Damascus 398.
Damont (*Daumont*), maréchal, zie Aumont, Charles, markies van.
Damvillers (plaats ten noorden van Verdun) 458, 461.
Dandelotus, zie Coligny, Gaspard IV de, markies d'Andelot.
Dangu (landgoed ten zuiden van Gisors) 480.
Dangu, baron van, zie Sublet de Noyers.
Dania, zie Denemarken.
Daniel, Zweeds gouverneur van Ribe 208, 229, 245, 269, 371.
Danubius, zie Donau.
Danzig (*Gdańsk*; *Gedanum*) 12, 50, 59, 84, 95, 141, 151, 165, 206, 228, 259, 273, 293, 335, 343, 352, 370, 373, 376, 395, 413, 415, 436, 460, 465, 591, 592.
Danzig (*Gdańsk*; *Gedanum*) (plaats van verzending) 96, 344, 533, 592.
Dap (fort in de omgeving van Watten aan de Aa) 700, 705.
Darbia, zie Derbyshire.
Darmstadt 27, 32, 128, 132, 350.
Darmstadt, landgraaf van, zie Hessen-Darmstadt, Georg II, landgraaf van.
Daumontius, zie Aumont, Charles, markies van.
Dauphiné 631, 636, 648.
Davausius, zie Mesmes, Claude de, graaf van Avaux.
Davenport, Christopher 399.
Dávila, Antonio Sancho, markies van Velada, gouverneur van Milaan 255, 305, 306, 318, 324, 327, 341, 348, 379, 383, 387, 397, 402, 404, 407, 411, 420, 435, 455, 457, 458, 460, 468, 473, 492, 498, 506, 539, 560, 563, 614, 615, 617, 631, 636, 669, 672, 726, 731, 761.
Davos (*Tavas*) 76, 234.
De la Gardie, zie Gardie, de La.
Degenfeld, Christoph Martin, vrijheer van 4*, 11, 20, 21, 58.
Delft XXVIII, XXXIII, 17, 23, 118, 269, 333, 362, 552, 570, 571, 620, 734, 735, 752, 757, 771.
Delmenhorst (stad ten westen van Bremen) 137, 140.
Demonte (versterkte plaats ten westen van Cúneo) 45, 47.
Den Haag, zie Haag, Den.
Dendermonde 763.
Denemarken (*Dania*), passim; zie Funen, Jutland, Lolland, Seeland; Skåne, Halland, Blekinge; Bornholm en Fehmarn.
Denemarken (*Dania*), Deens Manifest 117, 119, 138, 151, 165, 170, 182, 185, 247, 254, 283, 360, 367, 405, 437, 441, 470, 534; zie ook Grotius en de Zweeds-Deense oorlog.
Denemarken (*Dania*), vredesonderhandelingen met Zweden, zie Brömsebro, voorbereidingen tot de vrede van.
Denemarken (*Dania*), vloot, zie Trefoldighed, schip.
Denemarken, gezanten.
Denemarken (*Dania*), gezanten te Moskou, zie Koek, Nikkel; Marselius, Petrus.
Denemarken (*Dania*), gezanten te Parijs, zie Brahe, Jørgen; Sehested, Christen Thomesen.
Denemarken (*Dania*), gezant in Polen, zie Blome, Henrik.
Denemarken (*Dania*), gezanten in de Republiek, zie Günther, Frederik; Tancke, Martin.
Denemarken (*Dania*), gezant in Spanje, zie Ulfeldt, Ejler.
Denemarken (*Dania*), resident te Stockholm, zie Vibe, Peder.

Denemarken (*Dania*), gezant te Wenen, zie Bidenbach von Treuenfels, Wilhelm.
Denemarken (*Dania*), gezanten ter vredesconferentie, zie Westfalen, vredesconferentie, Deense delegatie.
Denemarken en Engeland, zie Engeland en Denemarken.
Denemarken en Frankrijk, zie Frankrijk en Denemarken.
Denemarken en Polen VIII, 14, 40, 48, 51, 62, 78, 85, 87, 94, 95, 105, 116, 146, 151, 182, 189, 203, 228, 241, 243, 244, 256, 265, 274, 276, 294, 296, 312, 318, 335, 343, 360, 367, 370, 375, 376, 389, 395, 399, 405, 411, 413, 431, 433, 443, 460, 463, 476, 579, 592, 594, 622, 629.
Denemarken en de Republiek, zie Republiek en Denemarken.
Denemarken en Rusland VIII, 14, 16, 40, 48, 54, 85, 94, 95, 105, 116, 141, 146, 151, 182, 186, 189, 203, 226, 228, 245, 256, 265, 267, 274, 276, 294, 296, 312, 318, 334, 342, 353, 367, 370, 373, 389, 395, 399, 405, 411, 413, 431, 433, 443, 463, 476, 487, 527, 579, 592, 594, 622, 629, 713.
Denemarken en het Rijk XXXIX, XLI, 20, 40, 54, 69, 78, 84, 85, 94, 105, 116, 117, 128, 130, 133, 134, 136, 137, 140, 157, 159, 173, 175, 179, 182-184, 198, 200-203, 207, 228, 230, 236, 241, 244, 267, 276, 282, 285, 288, 291, 294, 306, 309, 310, 318, 325, 327, 329, 338, 339, 348, 349, 351, 359, 364, 367, 377, 386, 394, 396, 400, 402, 405, 406, 408, 409, 413, 417, 425, 428, 430, 432, 438, 439, 441, 442, 445, 456, 458, 459, 461, 462, 468, 469, 476, 478, 479, 481, 483, 484, 487, 489, 497, 501, 505, 507, 513, 518-521, 523, 525, 529, 542, 544, 547, 548, 554, 556, 557, 559, 563, 566, 568, 571, 576, 579, 580, 583, 585-587, 589, 590, 595, 601, 605-607, 619, 623, 625, 629, 636, 638, 639, 642, 643, 645, 648, 658, 662, 663, 674, 676-678, 693-697, 711, 715-717, 721, 731-733, 735, 737, 738, 740, 767.
Denemarken en Spanje 48, 208, 245, 269, 414, 476, 496, 579, 594.
Denemarken en Zweden, passim.
Denemarken, koning van, zie Christiaan III; Christiaan IV; Frederik II; Frederik III.
Denemarken, kroonprins van, zie Christiaan.
Denemarken, koninklijk huis, zie Sleeswijk-Holstein, graven en gravinnen van.
Denhoff (*Dönhoff*), Henryk 14, 48, 335.

Denzlingen (plaats ten noorden van Freiburg im Breisgau) 687, 688.
Derbyshire 8, 11, 157, 159, 179, 183, 690, 692, 701, 728, 731.
Derfflinger (*Dörflinger*), Georg 136, 141.
Dertona, zie Tortona.
Des Cornets, zie Groot, de.
Des Hameaux, monsieur 121, 255, 277, 299, 397, 427, 559.
Descartes, René (*Cartesius*) 5.
Desmarets (*Maresius*; *'Borborita'*), Samuel XXVIII, 3, 279, 463, 574.
Deutz, Isabella 552.
Deutz, Jozef 551.
Deventer 148, 195, 228, 249, 269, 601.
Deventer (plaats van verzending) 150.
Devereux, Robert, graaf van Essex 29*, 30-32, 365, 369, 403, 406, 410, 422, 441, 453, 455, 479, 498, 501, 520, 523, 530, 537, 540, 544, 555, 560, 564, 577, 580, 581, 602, 605, 616, 618, 632, 637, 652, 657, 670, 673, 689, 690, 692, 701, 702, 705, 706, 727, 731, 745, 762, 765.
Devon 222, 223, 225, 577, 580, 583, 602, 605.
Diemen, Antonio van 564.
Dietrichstein, Franz von, kardinaal, bisschop van Olomouc 721.
Digesten, zie Corpus iuris civilis.
Dijon (*Divio*) 82, 86, 286, 702, 705, 706.
Dithmarschen (*Ditmarsia*) (Sleeswijk-Holstein) 13, 136, 247, 269, 315, 512, 678.
Divio, zie Dijon.
Djindji-Khodja, Hoessein, kadiasker van Anatolië 671, 702.
Dömitz (stad aan de Elbe) 643, 733, 735, 751, 754.
Dönhoff, zie Denhoff, Henryk.
Dörflinger, zie Derfflinger, Georg.
Dörverden (*Dreckvörde*) (plaats ten zuiden van Verden) 716.
Dominicanen 323, 402, 450, 451, 653, 654, 657, 727, 745.
Dominis, Marcus Antonius de, aartsbisschop van Split 721.
Donau (*Danubius*) 1, 8, 12, 46, 64, 67, 130, 306, 387, 744, 746, 773.
Donaueschingen 468, 492, 496, 516.
Doncaster 670, 673.
Donghi, Gian Stefano, kardinaal 122, 129, 191, 211, 286, 305, 350, 391, 539, 560.
Donia, Frans van 26.
Dorchester 264, 632, 647, 655, 669, 702.
Dordrecht 3, 126, 177, 398, 413, 415, 422, 432, 465, 548, 552.
Dordtse Kil 463, 465, 548.
Doré (*Daurées*), Johanna Dorothea 511, 570, 596.
Doria (*Auria*), Marco 298, 305.
Doria Carretto, Carlo, hertog van Tursi 650, 656.
Dorpat (Tartu in Estland) 293.
Dorset 223, 225, 453, 577; zie ook Lyme Regis.
Douai (*Duacum*) 30, 32, 427, 429, 439.
Doubleth, mr. Philips 314*, 345, 354, 373, 374, 382, 392.
Douglas (*Duglas*), Robert 49*, 51, 53, 205, 229, 230, 269, 294, 296, 297, 312, 315, 324, 327, 346, 352, 356, 367, 371, 413, 417, 507, 513, 529.
Doullens 599.
Dousa, Janus 55.

Douvrier, Hector 441.
Dover 199.
Dragör, zie Amagar in de Sont.
Dreckvörde, zie Dörverden.
Drenthe 24.
Dresden l95, 536, 664.
Du Bois de Cargrois, seigneur de 427, 429, 527, 541.
Du Bois, Charles, baron van Avaugour 427, 438.
Du Moulin (*Molinaeus*), Pierre 162, 163, 214, 215.
Du Roure, Antoine, heer van Combalet 475.
Du Val, François, markies van Fontenay-Mareuil 8, 121*, 129, 234, 255.
Dubois (*Du Boys*), Jean, abt van Beaulieu-en-Argonne 243, 302.
Dubrovnik (*Ragusa*) 728, 731.
Dudley, Robert, graaf van Leicester 24.
Düren 103.
Duglasius, zie Douglas, Robert.
Duinkerken (*Dunquerca*) 43, 83, 86, 153, 262, 265, 366, 369, 371, 414, 440, 453, 458, 460, 463, 477, 479, 482, 485, 486, 495, 524, 544, 588, 598, 611, 635, 653, 689, 693, 700, 708.
Duitsland (*Allemagne*; *Germania*), VIII, XXXI, XXXVII, XXXIX, XL; passim.
Duitsland (*Allemagne*; *Germania*), vorsten en standen, zie Rijk, het Heilige Roomse.
Duncan de Cerisantes, Marc IX, X, XVI, XXXVIII, XL, 107*, 113, 114, 115, 126, 134, 135, 142-147, 176, 182, 197, 200, 202, 203, 236, 312, 320, 329, 361, 367, 381, 419, 443, 465, 470, 471, 488, 493, 494, 495, 500, 503, 504, 511, 517, 523, 531, 534, 535, 536, 548, 549, 550, 551, 556, 557, 570, 574, 581, 582, 587, 598, 610, 611, 612*, 628, 640, 648, 685, 704, 706, 740, 756.
Duncan, Marc 107, 557.
Du Plessis, zie Plessis, du; Richelieu.
Dupreius, nobilis, zie Musset, François de.
Dupuy, Jacques 708.
Dupuy, Pierre 219, 708.
Durham (*Duram*) 349, 351, 365, 522.
Duringen, zie Thuringen.
Durlach (plaats ten zuidoosten van Karlsruhe) 725, 730, 744.
Dussen, Bruyn Jacobsz. van der 118.
Dussen, Cornelia van der 3.
Dussen, Ewout Jansz. van der 23.
Dussen, Geertrui van der 373.

Dussen, Margaretha Jacobsdochter van der 314, 373.
Dutlinga, zie Tuttlingen.
Duvenvoorde, Elizabeth van 118, 150.
Duynen, mr. Jan van 254.
Duyst, Oncommera 17.

E

Eberstein, Caspar, graaf van 92*, 140, 170, 623, 756, 773.
Eboracum, zie York.
Eckernförde (Sleeswijk-Holstein) VIII, 13, 19, 315.
Edinburgh 6, 689, 692.
Edward VI, koning van Engeland 731.
Eeklo 530, 548.
Efeze, concilie van (431) 406.
Egeïsche Zee 615, 617.
Egeln (plaats ten zuidwesten van Maagdenburg) 663.
Eger, zie Cheb.
Eggenberg, Johann Anton I, graaf van 319.
Egerichus (*Eggeric*), overste 767.
Eglenfehr, zie Eckernförde.
Egra, zie Cheb.
Ehm, kolonel, zie Oehm, Johann Bernhard von.
Ehrenbreitstein (*Hermanstein*) (citadel nabij Koblenz) 773.
Ehrentreich von Burgsdorf, Georg 390.
Eider, rivier 229, 678, 717.
Eiderstedt (Sleeswijk-Holstein) 678.
Eiers, kolonel, zie Eythin, James King, lord.
Eifel 85, 93, 198, 202, 241, 243, 265, 327, 454, 563.
Eisenberg, kolonel, zie Isenburg, Wolf Heinrich, graaf van.
Elbe (*Albis*) rivier 19, 20, 33, 49, 75, 91, 105, 128, 181, 184, 204, 206, 229, 247, 267, 339, 370, 372, 375-377, 390, 393, 394, 396, 409, 411, 413, 422, 431, 432, 438, 463, 483, 487, 495, 505, 507, 513, 514, 520, 529, 576, 586, 590, 643, 663, 716, 717, 732, 733, 735, 738, 749, 751, 754, 766, 767.
Elbeuf (*Elbovius*), hertog van, zie Lorraine, Charles II de; hertogin van, zie Bourbon, Catherine-Henriëtte de.
Elisabeth I, koningin van Engeland 410, 731.
Elsburg, zie Älvsburg.
Elsenburg, zie Helsingborg.
Elzas (*Alsatia*) XXVIII, 5, 9, 28, 81, 86, 93, 100, 103, 125, 132, 135, 153, 159, 174, 180, 190, 198, 201, 236, 358, 382, 434, 450, 469, 478, 516, 563.
Elzas (*Alsatia*), landvoogdij 100, 103.
Elzevier, Jan 268, 293.
Elzevier, uitgevershuis te Amsterdam 209, 268, 623, 644.
Elzevier, uitgevershuis te Leiden 196, 268, 271.
Emden (*Embden*) 623, 666, 736.
Emden (*Embden*), graaf van, zie Oostfriesland, Ulrich II, graaf van.
Emery, heer van, zie Particeili, Michel.

Empereur ab Oppijck, Constantijn l' 719.
Emporagrius, Erik Gabrielsson 227.
Endson (*Endonsson*), Olaf 381.
Engadin 277, 380.
Engeland, passim.
Engeland, godsdienst XXXI, 6, 30, 32, 60, 80, 85, 139, 152, 155, 156, 158-160, 175, 177, 188, 199, 201, 217, 222, 223, 225, 227, 242, 244, 307, 310, 311, 399, 403, 406, 408, 409, 433, 452, 453, 465, 495, 633, 647, 652, 656, 666, 673, 731, 762, 765.
Engeland, stadhouder (lieutenant de la couronne) 686, 691, 759.
Engeland, Parlement 29-32, 60, 66, 79, 83, 85, 130, 133, 134, 139, 152, 155, 156, 159, 172, 177, 182, 189, 199, 201, 226, 242, 264, 269, 286-289, 295, 307, 310, 311, 328, 345, 349, 351, 365, 371, 376, 387, 392, 399, 403, 406, 407, 409-411, 422, 440, 441, 452, 453, 455, 459, 465, 486, 495, 496, 498, 524, 530, 537, 540, 541, 544, 555, 560, 577, 578, 580, 581, 583, 587, 601-606, 610, 616, 629, 631-634, 637, 638, 647, 652, 655, 657, 665, 666, 669, 670, 673, 686, 689-693, 701, 705, 728, 731, 732, 742, 745, 747, 756, 759, 761-766.
Engeland, gezanten.
Engeland, gezant te Frankfort, zie Curtius, William.
Engeland, gezanten te Parijs, zie Browne, sir Richard; Goring, lord George; Sidney, Robert, graaf van Leicester.
Engeland, gezanten in de Republiek, zie Boswell, sir William; Strickland, Walter.
Engeland en Denemarken 43, 63, 78, 85, 105, 111, 172, 177, 189, 199, 217, 218, 221, 226, 259, 283, 310, 343, 345, 371, 376, 457, 496, 629, 647.
Engeland en Frankrijk, zie Frankrijk en Engeland.
Engeland en de Republiek, zie Republiek en Engeland.
Engeland, koning van, zie Edward VI; Jacobus I; Jacobus II; Karel I; Karel II.
Engeland, koningin van, zie Anna van Denemarken; Elisabeth I; Henriëtte Maria.
Engeland, huis Stuart, zie Stuart.
Engeland, Schotland en Ierland, solemn league and covenant 6, 7, 10, 12, 29, 31, 33, 43, 59, 60, 66, 80, 83, 85, 130, 131, 133, 152, 156, 157, 159, 160, 177, 179, 181, 183, 188, 199, 200, 201, 217, 221, 224, 226, 227, 242, 244, 264, 286, 288, 307, 310, 320, 328, 343, 345, 349, 351, 354, 365, 382, 387, 392, 402, 403, 406, 407, 409, 411, 423, 440, 455, 458, 461, 480, 481, 483, 486, 498, 520, 522, 537, 541, 544, 561, 577, 578, 601, 605, 608, 610, 632, 651, 652, 656, 670, 673, 690, 728, 731, 742, 745, 748, 756, 759, 762, 764, 765.
Enghien, hertog van, zie Bourbon, Louis II de;

hertogin van, zie Maillé-Brezé, Claire-Clémence de.
Ensisheim (plaats ten zuiden van Colmar) 11, 32, 192.
Epernon (*Espernon*), hertog van, zie Nogaret de La Valette, Bernard de.
Epperen (*Eperies*), zie Prešov.
Epstein, Johann 266, 342.
Erasmus 451.
Eremus (*fort Hermitage*), zie Tarragona.
Erentreyter, Ernhart 509, 513.
Erfurt 184, 287, 438, 457, 458, 507, 515, 521, 547, 559.
Erizzo, Francesco, doge 340.
Erlach, Johann Ludwig von 5*, 9, 11, 178, 181, 183, 184, 198, 201, 212, 261, 323, 341, 348, 363, 368, 385, 386, 388, 397, 439, 519, 744, 746, 763.
Ermland 64.
Erpenius, Thomas 597.
Escars de Saint-Bonnet, Henri d', heer van Saint-Ibar (Ibal) 81, 177.
Esguillon, madame d', zie Vignerot, Marie-Madeleine de, hertogin van Aiguillon.
Espenan, graaf van, zie Bossost, Roger de.
Espernon (*Esguillon*), hertog van, zie Nogaret de La Valette, Bernard de.
Essarts, Charlotte des, gravin van Romorantin 499.
Essex, graafschap 602, 605, 690, 692, 765.
Essex, graaf van, zie Devereux, Robert.
Estampes-Valençay, Achille d', kardinaal 44, 47, 61, 62, 65, 83*, 86, 98, 102, 104.
Este, Francesco I d', hertog van Modena 7, 21, 30, 37, 57, 76, 77, 94, 99, 122, 129, 148, 154, 155, 158, 173, 199, 221, 224, 234, 239, 255, 258, 271, 277, 278, 286, 295, 298, 302, 305, 313, 319, 320, 324, 326, 340, 341, 348, 351, 357, 365, 383, 387, 397, 402, 420, 421, 455, 458, 460, 473, 492, 498, 522, 539, 545, 560, 563, 579, 600, 604, 614, 617, 669, 672, 725.
Esterházy, Nicolaus (Miklós), graaf 412, 496, 497, 501, 633.
Estland (*Aestonia*) 381, 550.
Estrades, Godefroi d' 28*, 200, 221, 222, 398, 488, 558, 587, 610.
Estridson, Sven, koning van Denemarken 505.
Esztergom (*Gran*; *Strigonia*) 181, 184, 287, 289.
Esztergom (*Gran*; *Strigonia*), aartsbisschop van, zie Szelepcsényi.
Ethiopië 278, 280.
Ethruscus; Ethruria, zie Ferdinando II de' Medici; Toscane.
Ettlingen (plaats ten zuiden van Karlsruhe) 725, 730, 744.
Euripides XXX, 721, 753.
Eusebius, bisschop van Samosate 406.
Exeter 156, 222, 262, 264, 285, 365, 403, 426, 455, 458, 461, 479, 482, 485, 498, 501, 540, 560, 564, 577, 580, 583, 602, 605, 616, 632, 652, 661, 670, 673, 689, 701, 745, 765.
Extremadura 157, 560, 578, 603, 682.
Eyk, Alida van der 771.
Eythin, James King, lord 702, 705.

F

Fabert, Abraham de, gouverneur van Sedan 385, 407, 614.
Faïk-Pascha, gouverneur van Roemelië 403, 407, 411.
Fairfax, Ferdinando 382, 387, 392, 402, 480, 498, 520, 541, 561, 577, 578, 601, 605, 608, 610, 632, 651, 652, 655, 670, 673, 690, 692.
Falkenstein (kasteel bij Rockenhausen) 241, 243, 285, 289, 304, 306, 309, 323, 327, 328, 347, 350, 364, 368, 401.
Falkenstein, graaf van, zie Lewenhaupt, Gustav Adolf.
Falmouth 407, 423, 577, 580, 583, 616, 618, 631.
Falsterbo, Kaap van 710.
Farnese, Alessandro, hertog van Parma, gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden, 411.
Farnese, Girolamo 57, 123.
Farnese, Odoardo, hertog van Parma 7, 76, 97, 122, 129*, 132, 134, 135, 138, 155, 159, 175, 211, 221, 224, 234, 239, 255, 271, 277, 278, 286, 295, 298, 302, 305, 313, 318, 320, 324, 326, 340, 348, 350, 357, 370, 383, 391, 397, 421, 473, 480, 492, 498, 522, 539, 545, 560, 563, 579, 617, 650, 656, 672.
Farnham (*Farnamam*) (Surrey) 9, 11, 29, 102.
Faucogney-et-la-Mer (kasteel ten oosten van Luxeuil in de Franche-Comté) 401, 407, 410.
Fedorovitsj, Michael, zie Romanow, Michael Fedorovitsj, tsaar.
Fegraeus-Strömfelt, Johan 111, 164, 203.
Fehmarn X, 52, 586, 590, 608, 625, 639, 645, 682.
Fehmarnbelt 582, 585, 586, 590, 591, 608, 619; zie ook Colberger Heyde.
Feldkirch (stad in Vorarlberg) 277.
Felinga, zie Villingen.
Felix III, paus 406.
Felizzano (plaats ten westen van Alessandria) 579, 600, 604.
Fellingsbro (*Felsbrogia*) (plaats ten oosten van Örebro) 712.
Fera, zie La Fère.
Ferdinand II, keizer 93, 308, 537, 721.
Ferdinand III, keizer XLI, 5, 7, 8, 10, 12, 16, 19, 24, 27, 28, 31-33, 36, 43, 44, 46, 47, 54, 58, 61, 62, 64, 68, 69, 77, 78, 84-87, 89, 93, 94, 99-106, 109, 116, 117, 122, 126, 128, 129, 132-137, 140, 142, 147, 157, 159, 160, 165, 169, 171, 173, 174, 179, 180, 182, 184, 186, 190, 198, 200, 203, 207, 208, 220, 224, 226, 228-230, 235, 236, 239-246, 256, 262-269, 276, 282, 285, 287, 289, 290,

294, 305, 306, 309-311, 316-320, 323-331, 336, 338, 339, 341, 348, 349, 351, 352, 355, 356, 359, 364, 365, 367, 368, 376, 377, 378, 381, 386-390, 393, 394, 400, 406, 408, 409, 412, 413, 415, 419, 421, 423, 425, 428, 430, 436-439, 442, 445, 456-458, 460-469, 471, 476, 478, 479, 481, 483, 485, 489-493, 497, 501, 506, 508, 515, 519, 521, 524, 525, 527, 541, 543, 544, 547, 548, 559, 563, 566-568, 576, 577, 580, 583, 588, 589, 591, 593, 595, 599-601, 604-607, 614-618, 631, 633, 634, 636-639, 641, 643, 645, 651, 656, 660, 662, 663, 671, 680, 687, 692, 694, 699, 700, 705, 711, 716, 730, 732, 742, 744, 746, 750, 766, 767.
Ferdinand, keurvorst-aartsbisschop van Keulen, zie Beieren, Ferdinand van.
Ferdinando II de' Medici, groothertog van Toscane 7, 21, 30, 32, 37, 57, 63, 65, 76, 84, 86, 87, 94, 99, 122, 129, 133, 148, 154, 173, 199, 221, 224, 234, 239, 255, 258, 271, 277, 278, 286, 295, 298, 302, 305, 313, 319, 320, 324, 326, 340, 341, 348, 351, 357, 365, 383, 387, 397, 402, 407, 410, 420, 421, 455, 473, 492, 498, 503, 522, 539, 545, 560, 563, 579, 600, 604, 614, 617, 650, 656, 669, 672.
Ferrara 37, 45, 99, 191, 221, 239, 271, 278, 295, 298, 299, 305, 318, 324, 326, 340, 348, 350, 354, 357, 365, 379, 383, 391, 397, 434, 473, 480, 492, 498, 522, 539, 560, 579, 614, 619, 669, 725.
Ferté (*Fertaeus*), markies van La, zie Saint-Nectaire, Henri de.
Ficarolo (*Figarola*) (stad aan de Po) 211, 261, 263.
Fides, zie Fowey.
Fieschi, Paul 86, 87.
Filákova (*Filleck*) (plaats aan de Ipel op de route van Bratislava naar Košice) 437, 459.
Finale Ligure 398, 441, 450, 519, 524, 615, 617, 630, 636.
Finland IX, 95, 135, 143, 293, 381.
Fiorenzuola, Vincenzo Maculano di, zie Maculano di Fiorenzuola, Vincenzo.
Firenze, zie Florence.
Fiunia, zie Funen.
Flaccus Illyricus, Matthias 95.
Flaccus, Lucius Valerius 149.
Flandria, zie Vlaanderen; Zuidelijke Nederlanden.
Flavigny, Valérien de, doctor van de Sorbonne 474, 518, 533, 544.
Flécelles (*Flesselles*), Nicolas de, graaf van Brégy 154, 159, 160, 179, 183.
Fleckenstein, Friedrich Wolfgang, graaf van 760.
Fleming, Henrik Klasson 432, 445, 505.
Fleming, Herman 431*, 444, 462, 505.
Fleming, Johan 53.
Fleming, Klas (*Claudius*) 108, 109, 113, 114, 146, 147, 164, 396, 409, 411, 431*, 444, 462, 505, 507, 512, 528, 529, 532, 546, 551, 554, 557, 565, 582, 585, 586, 590, 591, 608, 619, 622-627, 636, 639, 642-644, 648, 658, 659, 674, 675, 677*, 682, 695, 738, 768.
Flensburg VIII, 13, 19, 136, 208, 315.
Flix (plaats ten westen van Tarragona) 306, 308, 309, 311.
Florence (*Firenze*) 211, 277, 387, 669, 672.
Florence (*Firenze*), groothertog van, zie Ferdinando II de' Medici, groothertog van Toscane.
Florida 279.
Flugi van Aspermont, Johannes 212.
Fontainebleau 723, 727, 728, 729, 731, 732, 743, 746, 747, 748, 764, 765.

Fontenay-Mareuil, markies van, zie Du Val, François.
Fontenianum, zie Felizzano.
Foreest, Johan van 679, 753.
Forgách de Ghymes, Peter 324, 327.
Fors, markies van, zie Vigean, Louis du.
Forsenium, zie Pforzheim.
Fouquet, Antoine, heer van Marcilly-Croissy 427, 527, 541, 567.
Fouquet, Nicolas 631.
Fournier (*Furnerius*), Jean 614, 617.
Fowey (*Fides*; *Foy*) (plaats ten westen van Plymouth) 689, 690, 692.
Fraga (*Fargas*) (plaats ten westen van Lérida) 83, 86, 87, 540.
Franche-Comté (*Bourgondië*; *Comitatus*) 7, 100, 104, 132, 284, 288, 290, 305, 309, 310, 313, 323, 327, 328, 347, 350, 364, 368, 384, 387, 401, 410, 424, 429, 440, 458, 480, 482, 483, 486, 614, 617, 618, 634, 637.
Franchimont, Frans ambassadesecretaris 571.
Francolino (plaats ten oosten van Pontelagoscuro) 298, 305, 324.
Franconia, zie Frankenland.
Franken (*Franci*) XXXII, 302, 472, 473.
Frankenland (*Franconia*) 8, 10, 27, 32, 43, 61, 64, 264, 324, 327, 348, 364, 368, 386, 456, 458, 459, 461, 462, 478, 481, 484, 497, 501, 519, 576, 580, 583, 619, 663, 671, 687, 688, 692.
Frankenthal 241, 285, 289, 304, 323, 327, 347, 351, 363, 368, 497, 501, 520, 559, 563, 708, 725, 728, 730, 743, 746, 760, 764, 772.
Frankenthal, gouverneur van, zie Rebolledo, Bernardino, graaf van.
Frankfort aan de Main 7, 8, 10, 31, 43, 47, 62, 64, 66, 81, 83, 85, 129, 132, 179, 180, 183, 184, 198, 244, 263, 285, 288, 306, 309, 324, 327, 347, 348, 351, 368, 386, 400, 406, 409, 425, 428, 437, 456, 459, 460, 478, 479, 481, 483-485, 496, 501, 521, 523, 541, 542, 543, 559, 563, 576, 577, 580, 583, 600, 605, 615, 617, 618, 633, 634, 636, 637, 638, 650, 656, 688, 692, 725, 726, 730, 732, 736, 743, 744, 746, 760, 764.
Frankfort aan de Main, Deputationstag 7, 9, 28, 31, 32, 43, 47, 62, 64, 83, 99, 103, 104, 129, 132, 133, 134, 179, 183, 184, 198, 263, 265,

285, 288, 290, 306, 317, 321, 325, 338, 349, 364, 368, 369, 386, 388, 400, 423, 425, 428, 437, 438, 439, 441, 456, 457, 459, 460, 469, 478, 481, 483, 490, 521, 541, 542, 543, 546, 556, 559, 565, 567, 577, 580, 582, 583, 595, 600, 605, 606, 615, 617, 618, 633, 634, 636, 638, 639, 651, 656, 657, 660, 688, 692, 693, 730, 744, 746, 748, 760, 761, 764, 766.
Frankfort aan de Main, Deputationstag, ‘Fürstenrat’, zie Rijk, het Heilige Roomse, vorsten en standen.
Frankfort aan de Oder 352, 436, 495.
Frankrijk, passim.
Frankrijk, godsdienstedicten 321, 326, 329, 363, 365, 368, 628, 636, 699, 703, 705, 706; zie ook Calvinisten; Protestanten.
Frankrijk, factie van ‘Importants’ 8, 45, 61, 63, 81, 82, 85, 98, 102, 128, 129, 132, 156, 180, 217, 242, 243, 260, 263, 267, 325, 328, 500, 504, 540, 544, 649, 724.
Frankrijk, heksenvervolging 65, 131, 134, 702, 705.
Frankrijk, opstanden 6, 8, 10-12, 25, 42, 45-47, 61, 65, 82, 85, 98, 102, 125, 126, 128, 129, 132, 134, 157, 159, 175, 178, 183, 184, 186, 199, 201, 203, 222, 225, 240, 243, 246, 309, 322, 326, 328, 329, 363, 365, 368, 369, 382, 384, 401, 431, 434, 545, 554, 556, 561, 562, 564, 565, 588, 631, 636, 638, 648, 686, 699, 705, 706, 763, 766.
Frankrijk, Staatsraad (Conseil d'Etat) VIII, XL, 6, 18, 42, 150, 180, 219, 223, 239, 307, 310, 364, 494, 501, 540, 544, 579, 593, 628, 673, 699, 704, 723, 724, 727, 729, 743, 746.
Frankrijk, eerste minister, zie Mazarin, Jules, kardinaal.
Frankrijk, kanselier, zie Séguier, Pierre.
Frankrijk, staatssecretaris van buitenlandse zaken, zie Loménie, Henri-Auguste de, graaf van Brienne.
Frankrijk, staatssecretaris van oorlog, zie Tellier, Michel le, heer van Chaville.
Frankrijk, staatssecretaris van financiën, zie Mesmes, Claude de, graaf van Avaux.
Frankrijk, staatsraden, zie Bouthillier, Léon le, graaf van Chavigny; Orléans, Henri d', hertog van Longueville.
Frankrijk, gezanten.
Frankrijk, gezant in Constantinopel, zie La Haye, Jean de, sieur de Ventelay.
Frankrijk, gezanten in Engeland, zie Cressi, heer van; Lorraine, Henri de, graaf van Harcourt; Sabran, Melchior, heer van.
Frankrijk, residenten te Hamburg/Munster, zie Harod de Senevas, Melchior de, markies van Saint-Romain; Meulles du Tartre, Claude de.
Frankrijk, gezanten in Polen, Zweden en Zevenburgen, zie Du Bois, Charles, baron van Avaugour; Flécelles, Nicolas de, graaf van Brégy; Fouquet, Antoine, heer van Marcilly-Croissy.
Frankrijk, gezant te Portugal, zie Got (Goth), Louis de, markies van Rouillac.
Frankrijk, gezanten op de rijksdag te Regensburg (1630), zie Brulart de Léon, Charles; Le Clerc du Tremblay, François (le père Joseph).
Frankrijk, gezanten in de Republiek, zie Aubéry du Maurier, Benjamin; Béringhen, Henri de; Coignet, Gaspard, heer van La Thuillery; Estrades, Godefroi d'; Jeannin, Pierre; ambassadesecretarissen, zie Brasset, Henri; Franchimont.
Frankrijk, buitengewone gezanten in de Republiek, zie Mesmes, Claude de, graaf van Avaux; Servien, Abel, graaf van La Roche-des-Aubiers; kapelaan, zie Ogier, François.

Frankrijk, gezanten in Rome, zie Du Val, François, markies van Fontenay-Mareuil; Lyonne, Hugues de; Mitte de Chevrière-Miolans, Melchior, markies van Saint-Chamond.
Frankrijk, gezant in Schotland, zie Boisivon, Pierre de.
Frankrijk, resident te Stockholm/Osnabrück, zie Salles, Claude de, baron van Rorté.
Frankrijk, resident te Straatsburg, zie Stella de Morimont, Johannes Tilmannus, heer van Tercy.
Frankrijk, gezant in Venetië, zie Des Hameaux, monsieur.
Frankrijk, gezant in Zwitserland, zie Le Févre de Caumartin, Jacques.
Frankrijk, gevolmachtigden ter vredesconferentie, zie Westfalen, vredesconferentie, Franse delegatie.
Frankrijk, vredesbemiddelaar te Kopenhagen en Stockholm, zie Coignet, Gaspard, heer van La Thuillery.
Frankrijk en Denemarken VIII-X, XXXVIII, XLII, 77, 79, 81, 85, 89, 111, 125, 135, 151, 154, 158-160, 171, 179, 183, 188, 203, 228, 229, 241, 243, 247, 251, 266, 292, 308, 310, 311, 316, 329, 331, 346, 357, 371, 374, 377, 381, 393, 399, 409, 412, 418, 437, 440, 445, 468, 470, 473, 479, 482-484, 486, 501, 503, 505, 508, 513, 525, 545, 562, 564, 566, 589, 592, 595, 607, 639, 643, 658, 712, 713, 718, 741, 749, 751, 754, 768.
Frankrijk en Engeland 4, 7, 12, 29, 31, 35, 43, 44, 47, 48, 66, 80, 83, 85, 86, 130, 133, 134, 152, 155, 158-160, 166, 176-178, 182, 184, 194, 196, 199, 201, 202, 219, 220, 222-224, 262, 264, 285, 286, 289, 307, 320, 365, 369, 426, 429, 440, 473, 485, 521, 524, 537, 558, 561, 564, 565, 604, 610, 616, 628, 629, 631, 632, 634, 637, 638, 647, 652, 654, 655, 657, 661, 665, 666, 689, 691-693, 762, 764, 765, 766.
Frankrijk en Hessen 64, 123, 132, 140, 170, 425, 428, 458-460, 575, 583, 598, 623, 629, 648, 651, 665, 666, 722, 736, 742.
Frankrijk en Polen 147, 155, 158, 241, 243, 267, 287, 308, 311, 325, 326, 328, 385, 532, 594, 693.
Frankrijk en de Republiek XXXIV, XXXVI, 1,

17, 22, 25, 26, 33, 34, 36, 41, 49, 51, 53, 65, 72-74, 80, 86, 88, 89, 91, 96, 99, 103, 105, 117, 120, 121, 124, 126, 127, 132, 137, 140, 152, 153, 158, 160, 166, 168, 171, 176, 183, 184, 186, 194-197, 204, 206, 208, 209, 218, 229, 230, 231, 233, 236-238, 248, 258, 270, 281, 301, 311, 346, 385, 386, 388, 405, 414, 423, 428, 440, 445, 463, 473, 480, 482, 484, 486, 496, 501, 509, 513, 530, 545, 555, 556, 558, 562, 571, 573, 575, 587, 596, 597, 610, 611, 665, 668, 696, 721, 722, 736, 742.
Frankrijk en Schotland 6, 10.
Frankrijk en Zweden, zie Zweden en Frankrijk.
Frankrijk, koning van, zie Frans I; Hendrik IV; Karel VIII; Karel IX; Lodewijk IX; Lodewijk XI; Lodewijk XIII; Lodewijk XIV; Philips de Schone.
Frankrijk, koningin-regentesse van, zie Anna van Oostenrijk; Maria de' Medici.
Frans I, koning van Frankrijk 86.
Frans-Savoyaardse leger, zie de bevelhebber: Savoye, Tommaso Francesco van.
Frans-Weimarse leger, zie de bevelhebbers: Guébriant, Jean-Baptiste de Budes, graaf; Rantzau, Josias; Tour d'Auvergne, Henri de La, burggraaf van Turenne.
Frederik II, koning van Denemarken 218.
Frederik (III), aartsbisschop van Bremen, prins, naderhand koning van Denemarken 14*, 19, 35, 52, 60, 69, 92, 105, 149, 205, 206, 208, 246, 252, 273, 334, 335, 371, 377, 390, 395, 432, 442, 448, 470, 491, 514, 515, 521, 528, 532, 547, 548, 554, 564, 566-568, 586, 587, 590, 626, 627, 643, 732, 733, 735, 738, 768.
Frederik Hendrik, prins van Oranje XXXIV, XXXVIII, 23, 34, 69, 79, 105, 117, 119, 120, 125, 133, 151, 157, 170, 187, 188, 218, 231, 233, 259, 275, 282, 283, 292, 295, 309, 311, 314, 320, 329, 331, 336, 346, 374, 378, 391, 393, 396, 398, 415, 423, 431, 433, 445-447, 452, 463-465, 484, 487, 488, 495, 496, 499, 504-506, 509, 510, 513, 519, 522, 524, 529, 530, 534, 536, 537, 543, 545, 548, 549, 555, 558, 565, 569, 571, 575, 584, 587, 597, 598, 602, 608, 610, 612, 620, 621, 623, 624, 628, 629, 635, 640, 647, 648, 653, 654, 657, 661, 665, 666, 668, 680, 685, 695, 696, 698, 721-723, 733, 734, 736, 741, 749, 753, 754, 756, 757, 770.
Frederik V, keurvorst van de Palts, koning van Bohemen 6, 43, 47, 55, 129, 156, 537, 666, 673, 685, 691, 705.
Frederiksborg (*Friederichsburg*), zie Kopenhagen.
Fredrikstadium, zie Friedrichstadt.
Freiburg (*Fribourg*) im Breisgau XXVIII, XL, 420, 454, 457, 460, 473, 477, 478, 481, 482, 484, 506, 538, 558, 559, 573, 576, 580-585, 595, 599, 604, 606, 607, 611, 613, 618, 619, 627, 630, 635, 638, 647, 649, 654, 655, 657, 661, 663, 664, 667, 668, 671, 672, 674, 679, 681, 683, 687, 688, 692, 693, 695, 696, 698, 700, 703, 705-707, 720, 725, 730, 744, 746, 753, 763, 766.
Freinsheim, Johann 267.
Fresnoy-en-Bassigny (dep. Haute-Marne) 323, 327.
Fribourg (stad in Zwitserland) 384, 387, 397.
Fribourg, zie Freiburg im Breisgau.
Fridberga, zie Friedingen.
Friedelsheim (plaats nabij Bad Dürkheim) 772.
Friedingen (*Bideberga*?; *Fridberga*, plaats ten oosten van de vesting Hohentwiel) 201, 202.

Friedrich Wilhelm, keurvorst van Brandenburg 7, 9*, 44, 47, 60, 85, 100, 132, 134, 158, 179, 198, 228, 321, 326, 349, 386, 388, 390, 394, 400, 406, 409, 430, 438, 439, 483, 537, 592, 598, 611, 634, 639, 740.
Friedrichsort, zie Christianspries.
Friedrichstadt (*Fredrikstadium*) (Sleeswijk-Holstein) 678.
Friesland 414, 415.
Friuli 83.
Frizolore, zie Vrécourt; Fresnoy-en-Bassigny.
Fürstenau (plaats ten oosten van Meppen en Lingen) 716.
Fürstenberg, graaf van 7.
Fuggers, kasteel van de 216, 217, 302.
Fulda 181, 184, 201, 202, 241, 243, 368.
Funen (*Fiunia*; *Fynen*), eiland VIII, 13, 49, 69, 73, 75, 89, 91, 116-118, 135, 136, 141, 160, 164, 171, 172, 185, 189, 204, 205, 208, 225, 229, 231, 235, 245, 246, 266, 269, 272, 274, 283, 292, 297, 312, 313, 315, 336, 353, 356, 371, 372, 377, 389, 409, 417, 430-432, 442, 444, 462, 487, 505, 507, 546, 677.
Fynen, zie Funen.

G

Gadebusch (plaats ten oosten van Ratzeburg) 733, 735, 751, 754, 767.
Gades, zie Cadiz.
Gaillard, Jean, boekhandelaar te Parijs 535.
Gaillon (plaats ten noordoosten van Evreux) 701, 705.
Galeonis arx, zie Gaillon.
Galicië (*Gallaecia*) 84, 86, 157, 455, 459, 461, 496.
Gallas, Matthias, graaf XXXIX, XLI, 16, 49*, 58, 64, 68, 84, 85, 87, 89, 128, 130, 133, 157, 173, 179, 236, 263, 267, 269, 296, 306, 309, 339, 348, 364, 394, 396, 413, 432, 438, 442, 445, 458, 463, 478, 479, 481, 484, 487, 497, 501, 505, 507, 513, 520, 521, 523, 529, 542, 544, 546, 547, 554, 556, 557, 559, 563, 568, 576, 580, 582, 583, 585-587, 590, 601, 605-607, 619, 623-625, 636, 639, 642, 643, 645, 648, 658, 663, 674, 676, 677, 678, 693-697, 711, 715, 716,

717, 721, 731-733, 735, 738, 740, 749, 751, 754, 766, 767.
Gama, Vasco Luís da, graaf van Vidigueira 616.
Gammelösa (Bohuslän) 768.
Gangelt, Christoffel van XXXV, 551, 552, 572.
Gardie, Jacob Pontusson De la 108, 147, 380*, 444, 548, 551, 557, 713, 740.
Gardie, Magnus Gabriel De la XV, XXXVIII, 277, 380*, 509, 529, 548, 549, 565, 584, 586, 612, 620, 644, 685, 709, 741, 752.
Garnier, le chevalier 560.
Garofolo (plaats ten zuiden van Polesella in de Polesine) 298.
Gassion, Jean, graaf van 82, 239, 285, 305, 309, 313, 322, 327, 348, 350, 365*, 368, 374, 384, 401, 407, 410, 439, 453, 458, 460, 477, 482, 486, 509, 538, 555, 558, 562, 564, 575, 581, 583, 587, 599, 604, 608, 613, 617, 631, 635, 636, 638, 649, 655, 661, 664, 668, 672, 673, 683, 686, 688, 691-693, 695, 696, 700, 721, 726, 729, 731, 746.
Gaston-Jean-Baptiste, hertog van Orléans (‘Monsieur’) XL, 6, 10*, 45-47, 61, 62, 65, 82, 85, 100, 101, 104, 106, 108, 128, 129, 132, 134, 143, 145, 153, 178, 183, 200-202, 209, 219, 223, 224, 239, 243, 244, 246, 262, 285, 286, 289, 290, 305, 309, 313, 322, 325, 327, 328, 348, 350, 363-369, 374, 384, 387, 399, 401, 407, 410, 412, 414, 422-424, 427-429, 431, 435, 439, 443, 451-464, 477, 481-483, 485, 488, 496, 499, 501, 509, 518, 519, 522, 524, 530, 537, 538, 544, 545, 555, 558, 597, 603, 608, 610, 611, 613, 616, 618, 629, 630, 636, 649, 655-657, 661, 668, 672-674, 683, 688, 691, 693, 699, 703, 704, 706, 723-727, 729, 732, 736, 743, 747, 748, 763, 764.
Gaucheville, seigneur de 61, 102.
Gaultier, advocaat 239.
Gavotti, Lorenzo 57.
Gdańsk, zie Danzig.
Gedde, Ove 622, 660, 712.
Geer, Louis (Lodewijk) de VIII, 116*, 119, 126, 137, 141, 151, 160, 164, 169, 170, 174, 185, 189, 218, 247, 253, 270, 292, 310, 330-332, 336, 346, 353, 356, 370-372, 375, 377, 378, 389-391, 393, 409, 411, 413, 417, 422, 430-432, 442, 444, 462, 470, 486, 504-508, 512, 527-529, 537, 547-549, 554, 565, 574, 585, 625, 643, 644, 676-678, 695, 697, 709-711, 718, 721, 736, 749, 752, 755.
Geisius, zie Geyso, Johann.
Geislingen an der Steige (plaats ten noordwesten van Ulm) 27, 38, 56, 154.
Gelderland 331, 336, 346, 374, 378, 484.
Geleen, graaf van, zie Huyn, Gottfried.
Gemünden (plaats ten zuiden van Koblenz) 539, 561, 563, 578, 599, 604, 614, 630, 653.
Gendt, Bartold van, heer van Meynerswijck 26.
Genève 154, 159, 181, 217, 220, 242, 243, 258, 260, 267, 295, 321, 326, 365, 366, 384, 397, 744, 761.
Gent 608, 648, 661, 670-672, 682, 689, 693.
Genua (*Gennes*) 30, 32, 86, 157, 159, 160, 240, 243, 244, 397, 450, 467, 472, 492, 603, 606, 614, 615, 617, 618, 650, 656, 728, 731.
Georg Wilhelm, keurvorst van Brandenburg 60, 75.
Gereformeerden, zie Calvinisten.
Germain (*Germanus*), monsieur, zie Jermin, Henry.
Germani 472.
Germania, zie Duitsland; Rijk.

Germersheim (plaats ten westen van de vesting Philippsburg) 440, 600, 605, 707, 725, 726, 730, 746, 749.
Gerritsz., Hessel 280.
Gerwen, Isaac van XXXVI, 97, 138, 139, 176.
Gerwen, Matthijs van XXXVI, 97, 138, 139.
Geyso (*Geissen*), Johann 390, 396, 400, 401, 406, 413, 425, 428, 432, 445, 458, 773.
Ghrosbury, zie Shrewsbury.
Giessen 293, 744, 746.
Ginetti, Marzio, kardinaal 101, 104.
Giustiniani, Girolamo 21, 64, 704, 706.
Givet (stad ten zuiden van Dinant) 454, 457, 477.
Glandorf (plaats ten noordoosten van Munster) 359, 390, 413, 423.
Glarus, kanton 123, 147, 174, 183, 201, 222, 234, 239, 277, 299, 318, 341, 358, 380.
Glas, generaal-majoor van, zie Douglas, Robert.
Glemham, sir Thomas 264, 690, 692.
Głogów (*Gross-Glogow*) (stad aan de Oder) 206, 229, 296, 312, 315, 324, 352, 367.
Glottertal (streek ten oosten van Freiburg im Breisgau) 672, 679.
Gloucester 264, 307, 310, 632.
Gloucester, hertog van, zie Stuart, Henry.
Glückstadt (Sleeswijk-Holstein) 13, 19, 33, 36, 49, 52, 66, 72, 75, 91, 116, 136, 141, 188, 204, 206, 229, 247, 252, 267, 269, 273, 274, 315, 335, 342, 371, 372, 375, 377, 390, 393, 395, 413, 422, 431, 432, 442, 445, 512, 515, 546, 547, 549, 586, 587, 608, 623, 625, 626, 658, 665, 678, 717, 722, 733, 735, 738, 751, 752, 755, 767.
Glymes, Honorée de, gravin van Bossu(t) 28, 82, 86, 98, 222, 404, 407, 408, 411, 426, 429.
Gniewosz, Mikołaj Wojciech 343.
Gniezno, aartsbisschop van, zie Lubieński, Maciej.
Goa 564.
Godefroy, Denis 446.
Godefroy, Théodore 25, 41*, 219, 446, 475, 510, 534, 545, 699.
Goes, Willem van der 535.
Götz(en), Johann, graaf van 130, 206, 229, 263, 296, 306, 309, 324, 325, 327, 328, 412, 496, 497, 501, 542, 544, 547, 576,

601, 605, 606, 619, 523, 626, 627, 633, 636, 651, 656, 663, 674, 676.
Golius, Jacobus 719.
Gomarus, Franciscus 421.
Gondi, Jean-François de, aartsbisschop van Parijs 224, 284, 289, 302*, 322, 387, 654.
Gonzaga, Anna van 28*, 82, 98, 129*, 132, 134, 222, 404, 426, 429, 636.
Gonzaga, Camillo, markies 7.
Gonzaga, Karel van, hertog van Nevers, hertog van Mantua 28, 129, 222, 636, 638.
Gonzaga, Karel II van, hertog van Mantua 201, 299, 308, 310, 636, 693.
Gonzaga, Maria van 385, 532, 636.
Gonzaga, Theodora van 653.
Gorayski, Zbigniew 495.
Gordon, George, markies van Huntly 351, 403, 407, 411, 423, 479, 480, 482, 485, 689.
Goring (*Gorinus*), lord George 4, 7*, 12, 29-32, 43, 47, 83, 85, 130, 133, 134, 152, 155, 158, 178, 182, 184, 199, 201, 202, 219, 220, 223, 307, 521, 561, 564, 629.
Gorrin, Susanne 107, 557.
Got (*Goth*), Louis de, markies van Rouillac 653, 657.
Göteborg (*Gothenburg*) 89, 116, 172, 188, 189, 204, 228, 246, 266, 292, 353, 370, 372, 375, 377, 395, 409, 413, 417, 431, 432, 444, 459, 462, 472, 484, 504, 505, 507, 512, 528, 549, 568, 583, 622, 646, 659, 660, 698, 709-713, 717, 738, 749, 752, 768.
Gothi XXXII, XXXVIII, XXXIX, 230, 266, 267, 280, 293, 302, 303, 329, 417, 418, 472, 473, 503, 505, 529, 610, 612.
Goulas, Léonard, heer van Frémoy 132.
Gradisca d'Isonzo (graafschap ten noorden van Trieste) 319.
Graham, James, markies van Montrose 403, 407, 411, 423, 522, 524.
Gramont, Antoine III de, graaf van Guiche 82, 239*.
Gran, graafschap, zie Esztergom.
Grancey, graaf van, zie Rouxel de Médavy, Jacques.
Grand-duc, zie Ferdinando II de' Medici, groothertog van Toscane.
Grasse 225, 242.
Graswinckel, Alida XXXIII, 570, 620, 646, 660, 662, 679, 683, 696, 714, 752.
Graswinckel, mr. Dirck XXXIV, 166, 195, 271, 300, 303, 332-334, 361, 362, 373, 447, 465, 476, 628.
Graswinckel mr. Gerrit, heer van Maasland 314, 373, 374, 382, 392, 398, 421, 433, 451.
Graswinckel, dr. Jan 373.
Graubünden (*Les Grisons*) 21, 37, 56, 57, 76, 123, 147, 174, 191, 212, 234, 239, 244, 255, 260, 263, 265, 277, 299, 305, 318, 341, 358, 380, 419, 435, 744, 761.
Gravelines (*Grevelingen*) XL, 100, 399, 401, 414, 424, 427, 439, 440, 451, 452, 453, 457-464, 473, 477, 480-486, 488, 495-497, 499, 501, 504, 506, 509, 518-526, 530, 537, 538, 544-546, 554-565, 573, 575, 576, 581-588, 595, 597-599, 604, 606-608, 610, 611, 613, 616*-620, 627, 629-631, 635, 636, 638, 649, 653, 655, 657, 661, 666, 668, 672, 679, 681, 682, 695, 703, 704, 726, 730, 736, 746.
Gravenegg, Joachim von, abt 201.
's-Gravenhage, zie Haag, Den.

Gravesend 50, 53, 686, 691, 728.
Greenlands House (landgoed nabij Henley-on-Thames) 632, 637.
Gregorius XV, paus 696, 720, 721, 734, 754.
Greifenklau von Wollrath, Alexander 198, 241, 285, 541, 544.
Grenoble (*Gratianopolis*) 699, 705.
Grenville, kapitein 577.
Grenville (*Grinfil*), sir Richard 670, 673.
Gressy, zie Cressi, heer van.
Grevelingen, zie Gravelines.
Grieks (Grieken) XXXI, XXXV, 97, 232, 233, 280, 282, 293, 302, 383, 415, 472, 573, 594, 685, 720, 739, 770.
Grieks, zie ook Hellenistica lingua.
Griessheim, Christoph Heinrich von 69.
Grigny, sieur de, zie Saumaise, Claude.
Grimaldi, Girolamo, kardinaal 62, 85, 104, 129, 132, 178, 183, 184, 240, 243.
Grimani, Giovanni 64, 157.
Grimma (plaats ten zuidoosten van Leipzig) 181, 263, 336, 352, 664, 712.
Grisons, Les, zie Graubünden.
Groenewegen, Joannes van 118, 150.
Groenewegen, Machteld Jansdochter van 118.
Groenewegen, Pieter van XXXIV, 118, 150.
Groenewegen van der Made, mr. Simon Adriaensz. XIII, XXXIV, 333, 362, 392, 422, 570.
Groningen XXVIII, 331, 346, 463.
Gronovius, Johannes Fredericus XV, XVII, XXXV, 148*, 149, 150, 167, 195, 601.
Gronovius, Margaretha 149, 167.
Gronow (*Gronovius*), Anna Catharina 149.
Gronow, David 148.
Groot, Cornelia de XXVII, 54*.
Groot, Cornelis de XII, XV, XXVIII, 4*, 11*, 20*, 21, 24, 27, 50, 57, 58, 79, 80, 96, 138, 150, 167, 175, 187, 195, 209, 216, 232, 237, 249, 256, 258, 271, 281, 302, 314, 334, 344, 354, 362, 382, 392, 511, 573, 661, 679*, 680, 683.
Groot, Dirk de, heer van Kraayenburch XII, XV, XXVII, XXVIII, 4*, 11*, 24, 25, 27, 31, 32, 34, 38, 40, 41, 44, 47, 48, 50, 51, 54-56, 58, 59, 69, 70, 78-81, 90, 96, 105, 117, 125, 138, 150, 167, 175, 177, 187, 192-195, 209, 216, 217, 232, 237, 249, 256, 258, 277, 281, 298, 302, 303, 308, 314, 319, 320, 334, 337, 338, 344, 354, 362, 379, 382, 392, 434, 436, 452, 465, 476, 511, 515, 516, 523*, 524, 535, 573, 661, 664, 683, 696, 707, 708, 720, 722, 753, 772, 773.

Groot, familie Cornets de 21.
Groot, Jacob de XXX, 34*, 138, 165, 415, 421, 435, 464, 662, 679, 696, 714.
Groot, Jan de XXXIII, 570, 620, 715, 752, 753, 757; echtgenote van, zie Overschie, Aeltgen Borre van.
Groot, Johan de XXX, 34*, 138, 165, 415, 421, 435, 464, 662, 679, 696, 714.
Groot, Pieter de XII, XV, XXVIII, 11*, 90, 314, 345, 354, 373, 382, 392, 398, 433, 434, 451, 552, 573, 596, 609, 646, 661, 679, 720, 734, 735, 752, 754, 771.
Groot (*Grotius*), Willem de VIII-XII, XV, XVII, XXVIII-XXXVI, XLIII, 3*, 4, 15, 17, 23, 27, 34, 35, 39, 45, 50, 51, 58, 70, 71, 78, 90, 96, 117, 118, 125, 138, 139, 149, 150, 161, 162, 165, 167, 175, 177, 187, 188, 194, 195, 209-211, 213, 216, 231, 233, 236, 248, 250, 256, 257, 260, 270, 271, 278, 279, 281, 294-296, 300, 313, 314, 319, 320, 332, 334, 344, 354, 355, 361, 373, 374, 382, 383, 391-393, 398, 399, 414-416, 421, 433-435, 446, 447, 449, 451, 464, 465, 474-476, 488, 494, 495, 502, 510-512, 518, 530, 531, 533-535, 555, 569-571, 573, 587, 588, 595, 596, 608-611, 620, 621, 627, 646, 660, 662, 664, 678-680, 683-685, 696-698, 714, 715, 720, 721, 733, 735, 739, 742, 752-754, 757, 769-771; echtgenote van, zie Graswinckel, Alida.
Groote Heer, zie Ibrahim, sultan.
Gropper, Johannes, ‘cardinalis designatus’ XXXII, 474, 502, 510, 533.
Grotius, Hugo, passim.
Grotius, ambassade VII-XI, XVI, XVII, XXIV, XXXIII, XXXVI-XLII, 55, 73, 74, 107, 123, 125, 133, 138, 145, 303, 308, 326, 332, 337, 340, 360, 363, 366, 369, 388, 410, 419, 423, 429, 436, 443, 444, 449, 465, 471, 473, 493, 494, 495, 500-504, 509, 511, 523, 526, 529, 531, 535, 536, 548-551, 565, 568, 570, 574, 581, 584, 587, 593, 598, 610, 611, 612, 618, 628, 629, 635, 638, 640, 645, 648, 665, 672, 673, 685, 693, 703, 704, 706, 710, 728, 731, 741, 756.
Grotius, boekenkist XXV, XXXIII, XXXIV, 449, 570, 596, 620, 646, 679, 684, 715, 720, 739, 752, 753, 757.
Grotius, echtgenote van, zie Reigersberch, Maria van; kinderen van, zie Groot, Cornelia, Cornelis, Dirk en Pieter de.
Grotius, godsdienstige opvattingen XXVIII-XXXIII, XXXVIII, 192-193, 213-217, 227, 237, 258, 259, 282, 321, 361, 399, 436, 451, 464, 502, 533, 536, 550, 571, 573, 574, 575, 597, 612, 627, 628, 684, 714, 721, 723, 741, 757, 771.
Grotius, honorarium X, XXXIX, 22, 37, 38, 78, 115, 169, 235, 523, 582.
Grotius, secretaris, zie Crommon, Willem van; Vossius, Isaac.
Grotius, titel van Excellentie XXXV, XXXVI, 3, 97, 124, 125, 150, 516, 549, 571, 572, 646.
Grotius, woning XI, XVI, XXIV, XXXI.
Grotius en de Zweeds-Deense oorlog VII-XI, XIV, XXXII, XXXVII-XLII, 38-40, 48, 54, 59, 64, 77-81, 85, 87, 94, 106-115, 119, 121, 134, 135, 142-147, 151, 158, 160, 165-166, 175-177, 182-185, 197, 200, 202, 203, 217, 225, 236, 252-254, 265, 281, 283, 311, 312, 313, 320, 329, 330, 360, 361, 366-369, 382, 385, 389, 391, 396, 399, 404, 405, 408, 411, 418, 419, 431, 437, 442-444, 459, 461, 465, 470, 471, 475, 476, 483, 494, 500-504, 506, 511, 517, 526, 527, 534, 535, 536, 537, 543, 545, 546, 549, 551, 569, 570, 574, 579-583, 585, 589, 593-596, 598, 607, 608, 610, 611, 620, 635, 638, 639, 645-647, 674, 675, 678, 693-695, 698, 704, 721, 722, 734, 740, 741, 749, 758, 766.
Grotius, Hugo, werken (niet gecatalogiseerd).
Grotius, Hugo, *Poemata* XXIX, XXX, 4, 59, 79, 90, 96, 125, 175, 194, 281, 303, 334, 421, 434, 435, 446, 464, 494, 556, 573, 720, 721, 753, 770.

Grotius, Hugo, *Poemata Nova* XXX, XXXIII, XXXVI, 176, 621, 721, 740, 753, 770.
Grotius, Hugo, *Cyrilli Lucaris... Confessio Christianae fidei. Cui adiuncta est gemina eiusdem Confessionis censura synodalis, una a Cyrillo Berrhoeensi, altera a Parthenio... promulgata. Omnia Graece et Latine*, [*Amsterdam*] *1645* XXX, 15.
Grotius, Hugo, werken, chronologisch gerangschikt (vgl. BG = J. ter Meulen en P.J.J. Diermanse, Bibliographie des écrits imprimés de Hugo Grotius, 's-Gravenhage 1950, pp. 653-655).
Grotius, Hugo, *Tragoedia Christus Patiens, Leiden 1608* (*BG* 31) 192, 193.
Grotius, Hugo, *Liber de antiquitate reipublicae Batavicae, Leiden 1610* (*BG* 691) 55, 303.
Grotius, Hugo, *Tractaet van de oudtheyt van de Batavische nu Hollandsche Republique, Den Haag 1610* (*BG* 698) 55, 303.
Grotius, Hugo, *Apologeticus eorum qui Hollandiae Westfrisiaeque et vicinis quibusdam nationibus ex legibus praefuerunt ante mutationem quae evenit anno MDCXVIII, Parijs 1622* (*BG* 880) XXXIII, 24.
Grotius, Hugo, *Verantwoordingh van de Wettelijcke Regieringh van Hollandt ende West-Vrieslandt, Hoorn 1622* (*BG* 872) XXXIII, 24, 50, 530, 531, 551, 555.
Grotius, Hugo, *Dicta poetarum quae apud Jo. Stobaeum extant, Parijs 1623* (*BG* 458) 175, 176.
Grotius, Hugo, *De iure belli ac pacis, editio princeps Parijs 1625* (*BG* 565 e.v.); zie de edities Amsterdam 1642 en 1646 (*BG* 571 en 572).
Grotius, Hugo, *Inleiding tot de Hollandsche rechts-geleertheyd, editio princeps Den Hang 1631* (*BG* 757), zie editie Dordrecht 1644 (*BG* no. 765).
Grotius, Hugo, *Defensio fidei catholicae de satisfactione Christi, Oxford 1636* (*BG* 925) 667.
Grotius, Hugo, *Apologeticus eorum qui Hollandiae Westfrisiae-*

que et vicinis quibusdam nationibus ex legibus praefuerunt ante mutationem quae evenit anno MDCXVIII, Parijs 1640 (*BG* 883) XXXIII, 24, 50, 530, 531, 551, 555.
Grotius, Hugo, *De veritate religionis Christianae. Editio nova, additis annotationibus in quibus testimonia, Parijs 1640 en Amsterdam-Leiden 1640* (*BG* 950-953) XXXII, 257, 523.
Grotius, Hugo, *Commentatio de Antichristo, Amsterdam 1640 en Amsterdam 1641* (*BG* 1100, 1101 en 1102) 227, 463, 550.
Grotius, Hugo, *Explicatio de fide et operibus, Amsterdam 1640 en Amsterdam 1641* (*BG* 1109, 1110 en 1111) 195, 215, 216, 227, 232, 268, 536.
Grotius, Hugo, *Explicatio Decalogi, Amsterdam 1640 en Amsterdam 1641* (*BG* 1117-1118) 227.
Grotius, Hugo, *Appendix de Antichristo, Amsterdam 1641* (*BG* 1128-1129) 3, 227, 279, 550.
Grotius, Hugo, *Annotationes in libros Evangeliorum, Amsterdam 1641* (*BG* 1135) XXXI, XXXII, XXXV, 40, 70, 96, 97, 196, 214, 216, 227, 232, 257, 597, 685, 739, 770.
Grotius, Hugo, *Annotata ad Consultationem Cassandri, Parijs 1641* (*BG* 1165) 15, 227, 550.
Grotius, Hugo, *De iure belli ac pacis, Amsterdam 1642* (*BG* 571) XXX, 15, 16, 39, 70, 96, 165-166, 194, 405, 408, 511, 555, 573, 720.
Grotius, Hugo, *Via ad pacem ecclesiasticam, Parijs en Amsterdam 1642* (*BG* 1166-1168) XXIX, 227.
Grotius, Hugo, *Hugonis Grotii in Consultationem Cassandri annotata. Cum necessariis animadversionibus Andreae Riveti, Leiden 1642* (*BG* 1172); zie Rivet, André.
Grotius, Hugo, *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti, Parijs en Amsterdam 1642* (*BG* 1175-1176) 15, 227.
Grotius, Hugo, *Hugo Grotius papizans, Amsterdam 1642* (*BsG* 306); zie Laurentius, Jacob.
Grotius, Hugo, *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot..., 1642*. (*BG* 889) 24.
Grotius, Hugo, *Florum sparsio ad Ius Iustinianeum, Parijs 1642* (*BG* 791) XXXII, 473.
Grotius, Hugo, *Votum pro pace ecclesiastica contra Examen Andreae Riveti, Parijs en Amsterdam 1642* (*BG* 1183-1184) XXIX, 3, 15, 24, 227, 344, 355.
Grotius, Hugo, *Andreae Riveti Apologeticus, pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum, Leiden 1643* (*BG* 298); zie Rivet, André.
Grotius, Hugo, *De origine gentium Americanarum dissertatio, Parijs en Amsterdam 1642* (*BG* 725-726) *en Parijs 1643 en Amsterdam 1643* (*BG* 731-732) XXIX, 3, 16, 209, 231, 232, 237, 244, 256, 271, 278-280, 301, 313, 320, 334, 344, 354, 362, 383, 416, 436, 465, 495.
Grotius, Hugo, *Joannis de Laet Antwerpiani notae ad dissertationem Hugonis Grotii De origine gentium Americanarum, et observationes aliquot ad meliorem indaginem difficillimae illius quaestionis, Amsterdam 1643* (*BG* 727); zie Laet, Johan de.
Grotius, Hugo, *Joannis de Laet Antwerpiani responsio ad dissertationem secundam Hugonis Grotii De origine gentium Americanarum, Amsterdam 1644* (*BG* 733); zie Laet, Johan de.

Grotius, Hugo, *Harmonia apostolica SS. Pauli et Jacobi De justificatione, ab Hugonis Grotii corruptelis vindicata, Wittenberg 1643* (*BsG* 328); zie Hülsemann, Johannes.
Grotius, Hugo, *Annotata ad Vetus Testamentum, Parijs 1644* (*BG* 1137) XXXI, XXXII, XXXV, 17, 39, 214, 216, 227, 250, 282, 355, 383, 531, 573, 597, 607-609, 611, 627, 684, 685, 714, 720, 734, 739, 741, 758, 769-771.
Grotius, Hugo, *Edictum serenissimae potentissimaeque reginae Suedorum... missum ad populos imperii eius super suscepta regni et populorum defensione contra vim et iniuriam illatam a Daniae rege, Parijs 1644* (*BG* 679A) IX, XX, XXXII, 361, 367-369, 389, 391, 404, 408, 411, 412, 470, 484, 485, 494, 500, 506, 517, 527, 704.
Grotius, Hugo, *Inleydinge tot de Hollandtsche Regts-geleertheit... mitsgaders enige bij-voegsels ende aenmerkingen op de selfde, door Mr. Simon van Groenewegen van der Made, Dordrecht 1644* (*BG* 765) XXXIV, 333, 362, 392, 421, 570.
Grotius, Hugo, *La verité de la Religion Chrestienne, Parijs 1644* (*BG* 1061) XXXII, 523, 524.
Grotius, Hugo, *Rivetiani Apologetici, pro schismate contra Votum pacis facti, discussio*, [*Amsterdam*] *1645* (*BG* 1195) XXIX, XXXVI, 15, 214, 216, 344, 355, 382, 597, 621; zie ook Rivet, André.
Grotius, Hugo, *Annotationes in Novum Testamentum, Parijs 1646 en 1650* (*BG* 1138 en 1141) XXXI, XXXII, 39, 214, 216, 597, 685, 739, 770.
Grotius, Hugo, *De iure belli ac pacis, Amsterdam 1646* (*BG* 572) XXX, 16, 39, 70, 96, 125, 138, 165, 166, 175, 194, 555, 573, 720.
Grotius, Hugo, *Kerckelicke historie, vervatende verscheyden gedenckwaerdige saecken, in de Christenheyt voorgevallen..., 1646* (*BG* 892); zie Wtenbogaert, Johannes.
Grotius, Hugo, *Historia Gotthorum, Vandalorum et Langobardorum, Amsterdam 1655* (*BG* 735) XXI, XXXI, XXXVIII, XXXIX, 17, 39, 230, 266, 293, 329, 418, 472, 473, 503, 505, 529, 612.
Grotius, Hugo, *Annales et historiae de rebus Belgicis, Amsterdam 1657* (*BG* 741) XXIX, 17, 39, 421.
Grotius, Hugo, *Praestantium ac eruditorum virorum epistolae ecclesiasticae et theologicae varii argumenti, Amsterdam 1660* (*BG* 1240) XVII.
Grotius, Hugo, *Opera omnia theologica, Amsterdam 1679; anast. herdruk Stuttgart-Bad Cannstatt 1972* (*BG* 919) 15, 196, 232, 257, 474, 534, 621, 685, 739, 770.
Grotius, Hugo, *Praestantium ac eruditorum virorum epistolae ecclesiasticae et theologicae, Amsterdam 1684* (*BG* 1241) XVII.
Grotius, Hugo, *Epistolae quotquot, Amsterdam 1687* (*BG* 1210) XII-XV, XLII.
Grotius, Hugo, *Epistolae celeberrimorum virorum... ex scriniis li*

terariis Jani Brantii, Amsterdam 1715 (*BG* 1329) XV.
Grotius, Hugo *Historie van het Leven des Heeren Huig de Groot, door Caspar Brandt en Adriaan van Cattenburgh, Dordrecht-Amsterdam 1727* (*BG* 913 en *BG* 1249-1250) XII, XV-XVII.
Grotius, Hugo *Notice d'une version manuscrite de l'Anthologie Grecque, par Hugues Grotius* [*par Guillaume François Berthier*], *Parijs 1751*, p. 1807-1808: vertaling van Euripides, *Supplices* (*BG* 496 rem. 5 en *BG* 532 rem. 2) XXX, 721, 753.
Grotius, Hugo *Arckenholtz, J, Mémoires concernant Christine, reine de Suède, Amsterdam-Leipzig 1751-1760* (*BG* 1253) XIV.
Grotius, Hugo *Moser, Friderich Carl von, Diplomatische und Historische Belustigungen V, Frankfort en Leipzig 1760* (*BG* 1254) XIV.
Grotius, Hugo *Clavis epistolarum Hugonis Grotii*, [*Leiden*] *1763* (*BG* 1211) 661.
Grotius, Hugo *Anthologia Graeca, cum versione Latina H. Grotii, Utrecht. 1795-1822* (*BG* 534) XXIX, XXX, 4, 59, 79, 90, 96, 125, 175, 194, 217, 249, 257, 281, 303, 334, 362, 392, 399, 415, 421, 434, 435, 446, 464, 494, 495, 531, 556, 573, 611, 646, 662, 664, 678, 679, 683, 685, 696, 698, 714, 720, 721, 734, 739, 753, 758.
Grotius, Hugo *Hugonis Grotii epistolae ineditae, quae ad Oxenstiernas patrem et filium, aliosque Sueciae consiliarios e Gallia missae... nunc prodeunt ex Musaeo Meermanniano, Haarlem 1806* (*BG* 1222) XIV.
Grotius, Hugo *Hugonis Grotii ad Ioh. Oxenstiernam et Ioh. Adl. Salvium, et Iohannis Oxenstiernae ad Cerisantem, epistolae ineditae, Haarlem 1829* (*BG* 1224) XIV.
Grotius, Hugo *Memorie van mijne intentiën ende notabele bejegeningen, Utrecht 1871* (*BG* 918) 24.
Grotius, Hugo *Epistolae ad Axelium Oxenstierna*, in *Oxenst. Skrifter, afd II, Stockholm 1889-1891* (*BG* 1226) XIII.
Grotius, Hugo *Epistolae ad domum regiam Sueciae et alios Suecos, Stockholm 1892* (*BG* 1227) XIII, XV.
Grotius, Hugo *Rogge, H.C., Brieven van Nicolaes van Reigersberch aan Hugo de Groot, Amsterdam 1901* (*BG* p. XXI) XV.
Grotius, Hugo *Rogge, H.C., Brieven van en aan Maria van Reigersberch, Leiden 1902* (*BG* 1263) XV.
Grotius, Hugo *De iure belli ac pacis, ed. 1913*-[1928] in *The classics of international law* (*BG* 614); zie de edities Amsterdam 1642 en 1646 (*BG* 571 en 572).
Grotius, Hugo *Inleidinge tot de Hollandsche Rechts-geleerdheid, Leiden 1952* (*BG* 785) 233, 333, 362, 392, 421, 570, 596.
Guadiana, rivier 564.
Guébriant, Jean-Baptiste de Budes, graaf XII, XXVII, XXVIII, 1, 4, 5*-9, 24, 27, 32, 33, 38, 40, 42, 46, 54-56, 67, 69, 70, 78, 90, 96, 100, 105, 150, 153, 216, 261, 516; weduwe van, zie Bec-Crespin de Vardes, Renée du.
Gueningen (*Guaninga*) (burcht in de omgeving van Sierck) 638.
Guernsey (*Garnesei*) 349, 351.
Guiche, graaf van, zie Gramont, Antoine III de.
Guiche, Marie de La, zie La Guiche, Marie de.
Guidi di Bagno, Giovanni Francesco 653.
Guidi di Bagno, Niccolò 653, 654, 657, 668, 669, 672, 674.
Guise (stad aan de Oise) 439, 630, 636, 653, 657.
Guise, hertog van, zie Lorraine, Charles de; Lorraine, Henri II de.

Guise, hertogin van, zie Glymes, Honorée de, gravin van Bossu(t); Gonzaga, Anna van; Joyeuse, Henriëtte-Catherine de.
Guise, bastaard van, zie Lorraine, Henri, ‘chevalier’ de.
Guldenstern, zie Gyllenstierna.
Gulik (*Gülich*; *Juliacum*) 7, 25, 60, 81, 103, 158, 176, 202.
Gulik (*Gülich*; *Juliacum*), hertog van, zie Palts-Neuburg, Wolfgang Wilhelm van.
Gumaldo (niet geïdentificeerde plaats in de omgeving van Alcántara) 603, 606.
Günther, Frederik 206, 208, 247, 253, 254, 259, 270, 275, 283, 330, 336, 345, 367, 413, 484, 510.
Gustaaf I, koning van Zweden 693.
Gustaaf II Adolf, koning van Zweden XXXIX, 9, 87, 106, 109, 110, 157, 367.
Guyenne (*Biscaje*) 129, 132, 156, 222, 289, 308, 321, 329, 384, 401, 439.
Guzmán, Gaspar Alonso Pérez de, hertog van Medina-Sidonia 441.
Guzmán, Gaspar de, zie Olivares.
Guzmán, Ramiro Núñez de, hertog van Medina de Las Torres, onderkoning van Napels 602, 604, 606, 615, 617, 650, 656, 672, 728, 731, 763, 765.
Gyldenklou, Anders X, 108, 109, 110, 143, 146, 444, 718.
Gyllenhielm (*Gylldenhielm*), Carl 109, 113, 143, 436, 444, 551, 557.
Gyllenstierna, Sigismund (Zygmunt) XV, 276*, 506.
Györ (*Raab*) 357, 437.

H

Haag, Den (*'s-Gravenhage*) VIII-XIV, XXVIII-XXXVIII, 1, 3, 5, 11, 15-17, 22, 27, 34, 36, 41, 50, 51, 53, 61, 65, 67, 68, 73, 74, 77, 79-81, 88, 91, 92, 105, 116-118, 120, 121, 124-126, 140, 141, 143, 152, 157, 158, 164, 166, 168, 170, 171, 174, 182, 186, 207-210, 229, 230, 236, 237, 247, 249-252, 255, 269, 274, 275, 309, 314, 330, 331, 346, 371, 373, 392, 416, 433, 445, 447, 464, 465, 494, 510-512, 518, 534, 536, 545, 550, 571, 574, 596, 620, 621, 640, 644, 666, 667, 673, 680, 686, 698, 699, 708, 723, 733, 736, 739, 752, 753, 755, 756, 759, 771.

Haag, Den (*'s-Gravenhage*) (plaats van verzending) 35, 51, 71, 73, 90, 118, 139, 141, 162, 167, 188, 210, 233, 250, 254, 271, 296, 298, 314, 334, 355, 374, 393, 397, 416, 434, 465, 489, 531, 571, 588, 609, 621, 662, 715, 735, 754, 771.
Haag, Den (*'s-Gravenhage*), kapel 90, 92, 125.
Haag, Den (*'s-Gravenhage*), secretarisambt van XXVIII, 314, 345, 354, 373, 374, 382, 392, 398, 421, 433, 451.
Haake, Theodorus 172.
Haarlem 24, 269.
Habsburgse landen, zie Oostenrijk.
Haderslev (stad ten zuiden van Kolding) 14, 51, 53, 75, 89, 91, 136, 137, 141, 148, 164, 171, 188, 205, 206, 208, 229, 231, 246, 266, 269, 272, 274, 292, 297, 315, 317, 332, 336, 338, 355, 359, 377, 390, 395, 416, 425, 432, 462, 487, 508, 512, 513, 545, 546, 585, 755.
Haes, Gilles de 773.
Haffnia, zie Kopenhagen.
Hagen im Bremischen 273.
Haguenau 241, 243, 285, 304, 306, 323, 347, 364, 401, 406, 409, 410.
Hainavia, zie Henegouwen.
Halberstadt 13, 52, 53, 68, 297, 315, 321, 326, 390, 396, 400, 413, 428.
Halland (Götaland) 13, 49, 75, 87, 89, 92, 116, 119, 160, 164, 172, 204, 208, 228, 229, 245, 254, 272, 298, 332, 335, 367, 370, 377, 396, 409, 417, 442, 470, 487, 595, 710, 755, 758, 769.
Halle 297, 315, 336, 352, 377, 390, 396.
Haller, István 591.
Hallier, sieur du, zie Hospital, François de l'.
Halluin, hertog van, zie Schomberg, Charles de.
Halmstad (plaats ten noorden van Laholm) 487, 507, 529, 546.
Hambraeus, Jonas XXXIX, 73, 408*, 629, 706, 709.
Hamburg XXXVIII, XXXIX, 1, 13, 16, 18, 19, 33, 36, 40, 45, 47-49, 52, 53, 59, 66, 72, 75, 77, 81, 89, 91, 92, 94, 105, 109, 114-117, 126, 127, 137, 141, 148, 149, 152, 165, 168-173, 178, 183, 185, 189, 197, 198, 201, 205, 206, 208, 226, 228, 229, 235, 246, 247, 249, 253, 259, 266-269, 274, 291, 292, 315, 332, 335, 336, 338, 352, 355, 359, 372, 375, 377, 390, 394, 408, 409, 422, 447, 448, 467, 470, 491, 508, 512, 515, 526, 528, 542, 543, 586, 587, 590, 601, 622-624, 626, 633, 634, 637, 643, 645, 650, 655, 663, 665, 670, 678, 696, 697, 702, 711, 716, 717, 748, 751, 754, 769.
Hamburg (plaats van verzending) 18.
Hamburg, preliminair vredesverdrag van 1, 7, 20, 448, 489, 633, 637, 641, 660.
Hamelin, Jean 260.
Hamilton, James, markies van, hertog van Aran (Arran) 7, 10, 12, 29, 31, 43, 47, 79, 131, 133.
Hamilton, William 29, 31, 131, 133.
Hammerstein, Hans Adam von 490.
Hanau-Münzenberg, Amalia Elisabeth van, landgravin van Hessen-Kassel XIII, 14, 18, 64*, 169, 170, 409, 438, 449, 456, 457, 460, 478, 481, 483, 485, 489, 491, 497, 501, 508, 509, 513, 521, 559, 575, 583, 598, 600, 605, 623, 629, 648, 651, 656, 665, 666, 686, 722, 736, 742, 756, 773, 774.
Hannover 716.
Hansson von Snoilsky, Georg 9, 148, 191, 213, 278, 341, 379.

Hanze 172, 173, 206, 208, 218, 228, 229, 245, 259, 267, 289, 292, 360, 377, 409, 526; zie ook Lübeck, Hamburg en Bremen.
Harburg (voorstad van Hamburg) 206.
Harcourt, graaf van, zie Lorraine, Henri de.
Harenburg, zie Horneburg; Hornburg.
Harkotten (plaats op de route van Osnabrück naar Munster, ten noorden van Warendorf) 297, 317, 359, 390, 410, 413, 417, 423, 430, 432, 448, 463, 467, 471, 487, 488, 490, 491, 503, 514, 518, 527, 528, 531, 532, 548, 554, 566, 568.
Harlay, François de, aartsbisschop van Rouaan 510.
Haro, don Luis Mendéz de 441.
Harod de Senevas, Melchior de, markies van Saint-Romain 74, 87, 88, 143, 146, 171, 186, 751.
Hartlepool 690, 692.
Harz, gebergte 297.
Hassia, zie Hessen.
Hastings, Henry, lord Loughborough 157, 159, 179, 183.
Hatzfeldt und Gleichen, Melchior von 8*, 10, 27, 31, 32, 42, 47, 61, 64, 84-86, 99, 103, 128, 130, 132-134, 140, 157, 159, 179, 182-184, 201, 202, 236, 241, 243, 263, 265, 285, 289, 306, 309, 324, 327, 328, 339, 348, 351, 364, 368, 386, 388, 394, 396, 400, 406, 413, 428, 432, 438, 442, 445, 454, 456, 458-463, 478, 479, 481, 484, 487, 497, 501, 505, 507, 513, 519-521, 523, 529, 542, 544, 546, 547, 557, 559, 563, 576, 580, 582, 583, 607, 619, 663, 671, 674, 687, 692, 699, 705, 707, 725, 730, 761.
Haute-Garonne, zie Toulouse.
Hautefort, Marie de 325*, 328, 346, 347, 351.
Havelberg 586, 590.
Havre, Le, zie Le Havre.
Hay, James, graaf van Carlisle 286, 288.
Hayreau, zie Héreau, François.
Hebreeuws XXXI, 97, 196, 282, 293, 383, 573, 685, 720, 739, 770.
Heidelberg 285, 289, 688, 692, 707, 725, 730, 743, 746, 773.
Heiducci (*Hajdan*), Hongaarse infanteristen 496, 501.
Heilbronn (*Hailbrunna*) 154, 159, 691, 699, 725, 730, 743, 746, 773.
Heiligenberg (plaats ten noordoosten van Ueberlingen) 38, 81, 84-86, 101, 104.

Heiligenstedten (plaats ten westen van Itzehoe) 274.
Heinrici, Johan 73.
Heinsius, Daniël XXXV, 138, 175, 192*, 193, 196, 209, 233, 257, 295.
Heistermann (*Heystermann*), Raban XLI, 466, 469, 507, 680, 737, 738, 750, 770.
Hellenistica, lingua XXXV, 196, 232, 233, 257, 280, 294, 295.
Helm, Johannes 149.
Helmstadium, zie Halmstad.
Helsingborg 116, 172, 188, 189, 204, 229, 235, 246, 248, 266, 269, 275, 291, 297, 329, 332, 335, 352, 370, 372, 375, 377, 396, 508, 511, 513, 713.
Helsingør, tolkantoor 115, 164, 189, 246, 252, 269, 292, 297, 345, 370, 377, 414, 432, 486, 495, 508, 510, 511, 513, 530, 549, 565, 568, 587, 619, 622, 643, 646, 658, 659, 665, 678, 686, 698, 713, 768; zie ook Sont.
Helvetia, zie Zwitserland.
Hemère, Claude, doctor van de Sorbonne 474, 518, 533, 544, 609.
Hendrik IV, koning van Frankrijk 25, 32, 80, 176, 196, 243, 258, 302, 410, 649, 695.
Henegouwen (*Hainavia*) 599, 604.
Hennuin (fort nabij Audruicq, ten zuiden van Gravelines) 673, 689, 691, 693, 695, 700, 726, 763.
Henriëtte Maria, koningin van Engeland 130, 133, 152, 155, 156, 158-160, 178, 179, 182, 199, 262, 264, 265, 285, 289, 290, 365, 369, 403, 406, 409, 426, 429, 455, 458, 461, 479, 482, 485, 498, 501, 560, 564, 565, 577, 580, 582, 583, 602, 605, 616, 618, 631, 632, 637, 638, 651, 654, 655, 657, 661, 665, 669, 673, 674, 683, 689, 692, 693, 695, 701, 705, 706, 724, 727, 729, 732, 745, 746, 748, 764, 766.
Herberstein, Georg Sigmund von 323, 402.
Héreau (*Hayreau*), François 260, 262, 282, 284, 347, 363, 368, 535, 602.
Hermant, Godefroy 284.
Hersent, Charles 219.
Herwart, Barthélemy en Jean-Henri 298, 305, 379, 731.
Hesiodus 534.
Hessen-Darmstadt, Georg II, landgraaf van 18, 27, 32, 123, 128, 132, 347, 350, 364, 449, 521, 600, 605, 744, 746, 761.
Hessen-Eschwege, Friedrich, landgraaf van XV, 14*, 18*, 123, 269, 273, 274, 335, 336, 389, 448, 449, 521, 570, 600, 645, 751, 755, 767.
Hessen-(Kassel) 7, 88, 92, 137, 140, 158, 160, 170, 171, 179, 181, 183, 184, 201, 241, 243, 251, 264, 349, 351, 368, 390, 396, 400, 406, 409, 413, 425, 428, 432, 445, 458, 459, 461, 507, 509, 513, 521, 524, 575, 623, 651, 656, 666, 681, 685, 686, 716, 722, 736, 742, 756, 773, 774.
Hessen-(Kassel), gezanten te Den Haag, zie Krosigk, Adolf Wilhelm von; Wicquefort, Joachim de.
Hessen-(Kassel), gezant in Parijs, zie Polhelm, Winand von.
Hessen-(Kassel), gezanten ter vredesconferentie, zie Andrecht, dr. Johann; Scheffer, Reinhard (Osnabrück); Krosigk, Adolf Wilhelm von; Vulteius, Johann (Munster).
Hessen-Kassel, Wilhelm V, landgraaf van 14, 18, 31*, 449.
Hessen-Kassel, Wilhelm V, landgravin van, zie Hanau-Münzenberg, Amalia Elisabeth van.
Hessen-Kassel, Philips, landgraaf van 13.
Hessen en Frankrijk, zie Frankrijk en Hessen.

Heufdius, zie Hoeufft, Johan.
Hexham (*Henamum*) (plaats ten westen van Newcastle) 264.
Hibernia, zie Ierland.
Hiëronymus, Sophronius Eusebius 406.
Hilarius, paus 406.
Hildesheim 13, 49, 68, 74, 88.
Hispania, zie Spanje.
Hlohovec (plaats ten noordoosten van Bratislava) 387.
Höchst (*Hoest*) (plaats ten zuiden van Frankfort) 773.
Hoessein Djindji-Khodja 671, 702.
Hoeufft, Christoffel 552.
Hoeufft, Diederik 552.
Hoeufft (*Heufdius*), Johan X, XXXV, XXXIX, 11*, 22, 26, 37, 38, 57, 114, 115, 238, 552, 572, 582.
Hoeufft, Johan Diederiksz. XXXV, 552.
Hoeufft, Johan sr. 552.
Hoeven (*Houve*), Robbert van der 552.
Höxter (stad aan de Weser) 53, 251.
Hof (stad ten noordwesten van Cheb) 542, 544.
Høg, Just VII, XL-XLI, 1, 19, 20*, 35, 52, 54, 68, 75, 88, 91, 92, 137, 140, 149, 168, 206, 241, 273, 340, 355, 378, 589, 663, 741, 755.
Hogendorp, Daniël van 331, 336.
Hogerbeets, Adriaen XV, XXXIV, 166, 187, 194, 210*, 211, 216, 236, 237, 571, 596, 621, 646, 679, 698, 753.
Hogerbeets, Machtelt 211, 237.
Hogerbeets, Rombout XXXV, 24*, 166, 187, 194, 210, 211, 216, 237, 571, 596, 621, 646, 679, 698, 753.
Hohenlohe, hof van de graven van XXXIII, 620, 752, 753, 757.
Hohentwiel (vesting nabij Singen) 57, 122, 200, 202, 212, 234, 235, 241, 243, 255, 261, 263, 265, 339, 358, 419, 434, 454, 457, 460, 468, 491, 493, 497, 501, 504, 516, 519, 520, 523, 538, 543, 546, 558, 563, 576, 581-583, 599, 604, 606, 631, 636, 638, 653, 654, 657, 673, 674, 688, 691-693, 700, 705, 725, 730.
Holland, graven van 26, 303.
Holland, Staten van XXXVII, 16, 18, 23-26, 34, 50, 55, 71, 72, 78, 79, 97, 119, 127, 139, 152, 166, 175, 187, 194, 208, 210, 218, 219, 232, 247, 249, 253, 254, 260, 266, 269, 271, 275, 282, 283, 295, 330, 331, 336, 357,

362, 392, 396, 413, 422, 433, 446, 463, 476, 510, 513, 530, 588, 609, 622, 627, 659, 661, 665, 684, 686, 694, 722, 723, 734, 741, 757, 759, 770.
Holland, Staten van, raadpensionaris, zie Cats, Jacob.
Holland en Zeeland, Hof van XXXIV, 16, 71, 72, 97, 98, 166, 187, 194, 210, 216, 237, 249, 254, 314, 333, 362, 392, 421, 511, 534, 570, 571, 596, 609, 621, 646, 661, 679, 683, 698, 722, 753, 759, 770.
Holland en Zeeland, Hoge Raad van XXXIV, 5, 41, 71, 72, 97, 98, 333, 416, 646, 661, 679, 683, 698, 753.
Hollandse Zending 259.
Holles, John, graaf van Clare 43, 47.
Holman, Steven 713, 768.
Holmia, zie Stockholm.
Holsatia, zie Holstein, hertogdom.
Holste(in), Lucas 650, 656.
Holstein (*Holsatia*), hertogdom VII, VIII, XXXVII, XXXIX, XLI, 13, 16, 18-20, 28, 33, 35-38, 40, 43, 47-49, 54, 58, 60, 62-66, 68, 69, 73, 81, 87, 89, 91, 95, 105, 107, 112, 136, 146, 164, 165, 168, 172, 178, 182, 188, 190, 201, 204, 229, 256, 294, 296, 325, 342, 352, 359, 367, 405, 413, 417, 432, 438, 439, 445, 471, 483, 501, 505, 506, 512, 518, 525, 528, 534, 547, 556, 563, 586, 587, 589, 594, 625, 626, 643, 645, 648, 663, 674, 676, 677, 693, 695, 711, 716, 717, 721, 731, 738, 748, 749, 751, 755, 767, 768.
Holstein (*Holsatia*), hertog van, zie Sleeswijk-Holstein, hertog van.
Holstein-Schaumburg-Pinneberg, Otto, graaf van 267.
Homburg 323, 326, 424, 428, 439.
Homerus 233, 237, 257, 301.
Hongarije 33, 36, 44, 47, 52, 66, 74, 89, 93, 165, 181, 184, 190, 201, 208, 212, 221, 229, 235, 245, 265, 267, 269, 274, 276, 285, 289, 290, 294, 296, 306, 312, 316, 324, 327, 341, 343, 352, 354, 357, 371, 376, 390, 412, 437, 479, 481, 485, 496, 497, 501, 508, 521, 523, 541, 544, 559, 563, 576, 601, 603, 606, 633, 636, 651, 656, 657.
Hongarije, ‘palatinus’ van, zie Esterházy, Nicolaus (Miklós).
Honte, zie Schelde.
Hooft, Pieter Cornelisz. 314.
Hooge, Jacobus van der XXXVI, 3, 646.
Hoolck, Gijsbert van der 26.
Hoorn 331, 414, 415, 679, 753.
Hopton, sir Ralph 9, 29, 102, 131, 577, 580, 583, 652, 655, 661, 670, 689.
Horatius Flaccus, Quintus 70, 219, 279, 345, 585, 594.
Hormisdas, paus 406.
Horn, Gustav Karlsson 13*, 49, 56, 75, 87, 89, 116, 119, 145, 160, 164, 172, 188, 204, 208, 229, 235, 245, 246, 254, 266, 269, 272, 275, 283, 291, 297, 298, 312, 315, 329, 332, 335, 352, 367, 370, 372, 375-377, 396, 409, 412, 413, 417, 442, 444, 470, 472, 487, 507, 512, 526, 527, 529, 546, 574, 621, 709, 711, 713, 718, 738, 740-742, 749, 755, 758, 769, 770.
Horn, Klas (Claudius) Christersson 114, 143, 146.
Hornád, rivier 576, 633, 676.
Hornburg (versterkte plaats ten noorden van Halberstadt) 52, 53.
Horneburg (plaats tussen Stade en Buxtehude) 89, 136, 140, 164, 205, 247.
Hospital, François de l', graaf van Rosnay, sieur du Hallier 129, 239*, 243, 246, 369, 384.
Hotham, John 670.

Hotham, sir John 670.
Houdan (stad ten noordoosten van Dreux) 302.
Houve, Robertus van der, zie Hoeven, Robbert van der.
Houwald (*Hubalt*; *Ubalt*), Christoph 335*, 370, 375, 395, 460.
Hoxter, zie Höxter.
Hoya, landdrost van, zie Hammerstein, Hans Adam von.
Hüfingen, zie Donaueschingen.
Hülsemann, Johannes XXIX, XXXV, 195*, 215, 216, 232, 257, 268, 451, 465, 495, 536.
Hull 670.
Hulla, zie Halle.
Hulst 495, 496, 648, 661.
Huntly, markies van, zie Gordon, George.
Huygens, Constantijn XXX, XXXVI, 125, 166, 194, 319, 557, 569, 570, 573, 587, 608, 612, 620, 621, 646.
Huygens, Constantijn, *Momenta desultoria* XXXVI, 569, 573, 608, 609, 621, 646.
Huygens, Maurits 620.
Huyn, Gottfried, graaf van Geleen 130, 306, 428, 584, 774.
Hydrus, zie Otranto.
Hyères, eilanden van (*Stoechadae*) 242, 244.

I

Iasi, synode van Constantinopel-, zie Constantinopel, synoden te.
Ibrahim, sultan der Ottomanen 8*, 28, 45, 47, 48, 101, 174, 181, 184, 191, 198, 241, 243, 245, 263, 269, 285, 287, 289, 294, 380, 382, 387, 389, 398, 409, 412, 415, 425, 428-430, 436, 437, 442, 445, 456, 497, 508, 521, 523, 527, 541, 563, 576, 583, 595, 603, 671, 674, 702, 705, 706.
Iburg, zie Bad Iburg.
Ieper, bisschop van, zie Jansenius, Cornelius.
Ierland (*Hibernia*) 6, 10, 59, 66, 125, 130, 133, 177, 179, 181, 199, 285, 288, 351, 365, 369, 402, 407, 410, 426, 429, 498, 501, 520-524, 541, 555, 577, 587, 605, 632, 637, 647, 655, 666, 669, 673, 683, 689, 692, 702, 705, 745, 747; zie ook Kilkenny, confederatie van.
Ilerda, zie Lérida.

Illyricum, zie Dubrovnik.
Inca's 279, 280.
Inchiquin, graaf van, zie O'Brien, Murrough.
India (*Indië*), zie Oost-Indië; West-Indië.
India Asiatica, zie Oost-Indië.
Indianen 633, 637.
Indische Oceaan, zie Oost-Indië.
Ingermanland (*Ingria*) (Zweeds gebied ten westen van het Ladogameer) 116, 143, 189, 207.
Ingolisma (*Incolisma*), zie Angoulême.
Ingolstadt 27, 31, 40, 175, 192, 216, 744, 746.
Ingria, zie Ingermanland.
Innocentius X (*Giambattista Pamfili*), paus 745, 757, 761.
Insulae, zie Rijsel (Lille).
Inthiema (*Inthema*), Frederik van 331.
Irenopolis, zie Amsterdam.
Isabella Clara Eugenia van Oostenrijk, 'infanta' van Spanje, aartshertogin 362.
Isenburg, Ernst, graaf van, gouverneur van Namen 522, 538, 613, 653.
Isenburg, Wolf Heinrich, graaf van 418, 445, 467, 491, 505.
Isidorus van Sevilla 472, 473.
Italië XVI, XXVIII, XXXVIII, 7, 8, 11, 21, 30, 32, 37, 45, 57, 61, 65, 73, 76, 84, 85, 94, 97, 99, 101, 102, 104, 121, 122, 125, 129, 132-135, 138, 148, 150, 154-161, 173, 175, 184, 187, 191, 199, 201, 202, 211, 217, 220-224, 226, 234, 236-239, 243, 244, 246, 250, 255, 258-265, 271, 277, 286, 287, 289, 290, 295, 298-305, 311, 318, 324, 328, 340, 341, 348, 350-354, 357, 358, 379, 388, 403, 404, 411, 420, 421, 426, 431, 434, 441, 450, 455-460, 467, 473, 480, 486, 492, 504, 506, 521, 524, 527, 539, 545, 546, 550, 560, 563, 564, 579, 582, 604, 606, 608, 615, 617, 619, 629, 630, 634, 636, 638, 653-657, 664, 674, 682, 698, 703, 706, 727, 732, 744, 745, 749, 757, 761, 766, 773.
Itzehoe (Sleeswijk-Holstein) VIII, 13, 19, 136, 141, 247, 269, 274, 546, 547.
Ivo capucinus, zie Yves de Paris.

J

Jablunkov, pas bij (Moravië) 312, 356.
Jacobs, Heyltgen XXXVI, 303.
Jacobus I, koning van Engeland 218, 227, 721, 731.
Jacobus (II), hertog van York 403, 406, 540.
Jametz (*Jamais*) (plaats ten noorden van Verdun) 458, 461.
Jämtland (*Jemptlandia*) 432, 445, 505.
Jan II Kazimierz, prins, naderhand koning van Polen 335*, 395, 526.
Jan IV, koning van Portugal, hertog van Bragança 63, 65, 157, 159, 181, 183, 184, 242, 244, 262, 306, 309, 324, 560, 616, 618, 653.
Janitsaren 287, 412, 671, 702, 705.
Jansenisten XXX-XXXIII, 129, 132, 220, 223-226, 240, 243, 244, 246, 260, 262, 265, 271, 281, 284, 289, 290, 295, 301, 302*, 304, 310, 313, 319, 322, 326, 328, 334, 344, 347, 363, 368, 369, 391, 392, 402, 404, 421, 446, 474, 475, 502, 504, 510, 533, 534, 569, 573, 595, 602.

Jansenius, Cornelius, bisschop van Ieper 223, 224, 322, 326, 362, 369, 391, 421.
Janssonius, Joannes 73.
Japan 63, 280.
Jeannin, Pierre 248, 258, 281.
Jehleer, zie Fehmarn.
Jemptia, zie Jämtland.
Jena 394, 396.
Jenecopia, zie Jönköping.
Jenkes, Richard 172.
Jerin, graaf van, zie Czernin, Hermann, graaf van.
Jermin, Henry (‘*monsieur Germain*’) 654, 657.
Jezuïeten XXXII, XXXIII, 44, 47, 102, 129, 132, 134, 167, 177, 192, 193, 220, 223-226, 240, 243, 244, 260-263, 265, 280, 282, 284, 300-302, 304, 310, 311, 322, 328, 333, 335, 337, 338, 347, 350, 362, 363, 368, 369, 395, 402, 407, 410, 421, 446, 474, 475, 502, 504, 510, 526, 533, 535, 602, 603, 650.
Joachimi, Albert, heer van Hoedekenskerke 4, 18, 25, 33, 34, 36, 50, 53, 78, 79, 118, 166, 176, 182, 183, 194, 196, 264, 295, 387, 392, 440, 455, 459, 530, 537, 541, 544, 555, 587, 601, 629, 632, 634, 637, 638, 652, 655, 669, 673, 759, 762, 764, 765*.
Joden 8, 10.
Johann Georg I, keurvorst van Saksen 128, 133, 179, 183, 195, 229, 230, 263, 267, 306, 309, 312, 325, 336, 352, 364, 367, 368, 386, 423, 425, 428, 437-439, 456, 460, 479, 483, 490, 521, 523, 536, 541, 580, 663, 711, 712, 725, 736.
Johnson, Samson 666, 667, 759.
Joly, Claude XXX, 15*, 34, 58, 535.
Jonge, Cornelis de 753.
Jönköping (*Jenecopia*) 13, 49, 89, 116, 119, 164, 293, 367, 484.
Jorck, zie York.
Jornandes (*Jordanes*) 472.
Joseph, le père, zie Le Clerc du Tremblay, François.
Joyeuse, hertogin van, zie Valois, Marie-Françoise de.
Joyeuse, Henriëtte-Catherine de, hertogin van Guise 426.
Judoci, Andreas 193.
Juliacum, zie Gulik.
Junius, Elisabeth 552, 720.
Junius, Franciscus 552.
Justinianus, keizer 333, 354, 406, 472, 473, 571.
Juten 417, 418, 472, 505, 529.
Juthia, zie Jutland.
Jutland (*Juthia*) VIII, 13, 16, 49, 50, 54, 60, 63, 66, 69, 73, 75, 81, 87, 91, 105, 116-118, 135,

136, 141, 164, 168, 172, 182, 188-190, 204, 205, 228, 245, 246, 266, 269, 274, 292, 297, 342, 353, 372, 389, 395, 409, 416, 417, 431, 432, 442, 444, 445, 462, 487, 504, 506, 507, 512, 528, 546, 547, 556, 559, 563, 586, 643, 677, 731, 755, 767.
Juvenalis, Decimus Junius 26, 368.
Juvisy-sur-Orge (plaats ten zuiden van Parijs) 747.

K

Kaap de Goede Hoop 647, 697.
Kagg (*Kagge*), Lars, generaal-majoor 116, 208, 370, 375, 377, 396, 769.
Kalmar (*Calmar*) X, 53, 89, 116, 169, 229, 375, 396, 476, 506, 532, 721, 736, 752, 755.
Kalmukken 95, 141, 191, 245, 344.
Kamerijk (*Cambrai*) 305, 309, 424, 427, 439.
Kampen 249.
Kanowski, kolonel 604, 613, 630, 649, 661, 667, 688, 692.
Kantelberg, zie Canterbury.
Kapoun (*Kapaun*) von Svojkov, Albrecht Weikhart 479, 482, 484, 485.
Kapuvár (*Coppronies*?) (plaats in Hongarije) 357.
Karel V, keizer 85, 282, 312, 362, 392, 421, 651, 656.
Karel I, koning van Engeland 3, 4, 6, 10, 11, 29, 31-35, 43, 44, 47, 63, 65, 78, 79, 83, 85, 102, 104, 125, 130, 131, 133, 152, 155-160, 177-179, 181, 184, 188, 199, 201, 202, 217, 219, 220, 221, 223, 226, 227, 242, 244, 264, 286-290, 295, 307, 310, 313, 320, 321, 328, 343, 345, 351, 365, 369, 376, 402, 403, 407, 411, 422, 440, 455, 457, 459, 473, 479, 482, 485, 495, 496, 498, 500, 501, 504, 520-524, 530, 537, 540, 541, 543, 544, 555, 560, 561, 564, 577, 578, 581, 583, 587, 597, 602, 605, 608, 610, 616, 618, 627, 629, 632, 634, 637, 638, 647, 652, 655, 657, 661, 669, 670, 673, 683, 686, 689, 690, 692, 693, 701, 705, 706, 727, 731, 742, 745-748, 756, 759, 762, 764-766.
Karel (II), prins van Wales 365, 403, 406, 479, 482, 485, 498, 520, 540, 555, 560.
Karel VIII, koning van Frankrijk 62.
Karel IX, koning van Frankrijk 131.
Karel IX, koning van Zweden 476, 506, 693.
Karel X Gustaaf, koning van Zweden XV, 135, 315.
Karel I van Anjou, koning van Napels 10.
Karl Ludwig van de Palts, zie Palts, Karl Ludwig van de.
Kaschau, zie Košice.
Kassel 489; zie ook Hessen-(Kassel).
Kazan 95, 141, 181, 191, 245, 344.
Kehl (plaats ten oosten van Straatsburg) 688, 700.
Keller, Georg XVI, XLI, 1, 19, 20, 22, 35, 36, 51, 53, 74, 75, 87, 88, 120, 121, 140, 167, 171, 173, 186, 187, 235, 250, 251, 272, 273, 290, 291, 299, 300, 315-317, 338-340, 355, 356, 374, 375, 388, 393, 394, 418, 419, 447, 448, 466, 467, 489-492, 514, 515, 531, 532, 639, 662, 664, 680, 681, 716, 737, 774.
Kemankes, Kara Mustafa 240, 241, 243-245, 380, 398, 702.
Kemnitium, zie Chemnitz.

Kempen (plaats in de omgeving van Krefeld) 158.
Kent (*Cantium*) 29, 31, 765.
Kettingh, Willem, 'commies' 23, 71.
Keulen (*Colonia*; *Köln*) 7, 22, 99, 100, 103, 154, 158, 243, 263, 265, 272, 285, 287, 291, 306, 310, 349, 438, 439, 474, 478, 584, 591, 660, 773.
Keulen (*Colonia*; *Köln*), keurvorst-aartsbisschop van, zie Beieren, Ferdinand van; Wied, Hermann von.
Kiel (*Kilia*) VIII, 13, 16, 19, 36, 51, 74, 273, 315, 585, 625, 640, 642, 643, 658, 677, 678, 696, 711, 716, 717.
Kielerfjord XLI, 585, 625, 642, 643, 648, 677, 695.
Kilkenny, confederatie van 402, 498, 521-523, 541, 689, 702, 745, 747.
Kinsky, Radislav, heer tot Chinitz (Vchynice) en Tettau 719.
Kirchheim, kasteel van de Fuggers 216, 302.
Kitner (*Ketner*), zie Kütner, Georg Johann.
Kleef (*Kleve*) 25, 60, 81, 176, 543.
Klein, Hans Leonhard XLI, 589, 662, 663.
Kleine Belt, zie Belt.
Klug, Thomas 5, 10.
Knäred, vrede van (1613) 476, 506.
Knaresborough (Yorkshire) 762, 765.
Knuyt, Johan de 26.
Koblenz (*Cobelentz*) 743, 774.
Koch, majoor 491.
Kock, Nikkel 228, 294.
Kocklitz, zie Rochlitz.
Köln, zie Keulen.
Königshofen (plaats ten zuiden van Meiningen) 84.
Königsmarck, Hans Christoph, graaf van 13*, 49, 52, 53, 68, 74, 89, 92, 93, 136, 140, 141, 164, 179, 205, 206, 208, 246, 247, 254, 269, 273, 274, 289, 291, 294, 297, 306, 312, 315, 325, 327, 335, 336, 346, 347, 352, 356, 364, 367, 368, 371, 377, 386, 390, 396, 400, 401, 406, 413, 425, 428, 432, 438, 445, 457-459, 463, 482, 484, 485, 487, 505, 507, 513, 515, 521, 524, 527, 529, 547, 559, 563, 576, 580, 583, 586, 590, 619, 625-627, 663, 671, 674, 676, 687, 712, 733, 735, 736, 738, 749, 751, 766, 767.
Koerland (*Curlandia*) 143, 381.
Køhler, Henrik 315.
Kolding (*Coldinga*) 49, 51, 53, 69, 73, 75, 87, 91, 116, 150, 292, 297, 336, 356, 432, 521, 523, 546, 755.
Kołobrzeg (*Kolberg*) 372, 375, 380, 396.

Komáron (*Comorra*) (stad in Hongarije) 357, 576, 603.
Koniecpolski, Stanisław 95, 191, 207, 273.
Koningsbergen 60, 592.
Konstanz (*Constantia*; *Costance*) 7, 38, 56, 154, 159, 180, 183, 212, 277, 305, 318, 341.
Konstanz, Meer van 8, 38, 76, 93, 128, 147, 173, 180, 183.
Kopenhagen (*Coppenhaegen*; *Haffnia*) 14, 49, 53, 89, 92, 117, 120, 141, 172, 189, 190, 198, 207, 226, 231, 267, 269, 291, 292, 297, 315, 352, 371, 372, 376, 395, 415, 417, 430, 432, 448, 467, 486, 507, 508, 512, 513, 527, 528, 545, 568, 582, 585, 589, 590, 619, 658, 659, 662, 697, 710, 711, 736, 737, 750, 754, 755, 768, 769.
Korfoe (*Corcyra*) 301.
Kösem (*Mâh-Peyker Sultan*) 241, 243, 398, 702.
Košice (*Cassovia*; *Kaschau*) 117, 165, 171, 173, 190, 198, 212, 221, 229, 243, 274, 296, 299, 316, 324, 327, 352, 390, 430, 437, 451, 459, 468, 479, 521, 542, 544, 547, 563, 576, 580, 583, 590, 601, 619, 623, 636, 651.
Kozakken 228, 267, 335.
Kożuchów (Silezië) 13, 68, 112.
Kraayenburch, landgoed aan de weg van Rijswijk naar Delft 55.
Kraayenburch, heer van, zie Groot, Dirk de.
Krabbe, Gregers VII, XL, XLI, 1, 19, 20*, 35, 52, 54, 68, 88, 120-121, 137, 140, 149, 168, 186, 206, 241, 273, 340, 355, 378, 589, 663, 755.
Krackow (*Krockow*), Joachim Ernst von 13, 92, 115, 116, 296, 316.
Krakau 95.
Krane, Johann Baptist, keizerlijk gevolmachtigde ter vredesconferentie te Osnabrück XL, XLI, 1, 19*, 52, 54, 241, 251, 266, 275, 290, 300, 306, 316-318, 355, 359, 374, 378, 381, 390, 393, 399, 408, 416, 418, 419, 423, 445, 448, 463, 466, 467, 469, 471, 489, 505, 507, 508, 518, 528, 542, 548, 567, 571, 588, 589, 601, 641, 644, 645, 656, 662, 680-682, 694, 704, 714, 737-739, 750, 770.
Krempe (*Crempa*) (Sleeswijk-Holstein) 13, 16, 19, 49, 75, 91, 116, 136, 141, 188, 204, 206, 269, 315, 342, 390, 413, 432, 445, 512, 547, 586, 623, 626, 678, 717, 738, 767.
Kress von Kressenstein, Jobst Christoph 95, 226, 266, 282, 329, 342, 436, 533, 591.
Kreta (*Candia*) 45, 47, 301.
Kristianopel (*Christianopolis*) (havenstad ten noorden van Karlskrona) 229, 272, 532.
Kristianopel, verdrag van (1645) 766.
Kristianstad 372, 375, 417, 442.
Kroaten 717.
Krockow, zie Krackow, Joachim Ernst von.
Krosigk, Adolf Wilhelm von 171, 489, 491, 623, 685, 686.
Krozingen, zie Bad Krozingen.
Krusbiörn, Jesper 317.
Krusebjörn, zie Crusebjörn, Peter.
Kruus, Johan Jespersson 116, 160.
Kruus, Lars Jespersson 293.
Kütner (*Kitner*; *Küttner*), Georg Johann XII, XV, XXVII, 22*, 40, 41, 56*, 58, 70, 78, 80, 96, 193*, 194, 320, 337.
Kungsör (plaats aan de Mälaren) 712.

Kuppenheim (plaats ten zuiden van Rastatt) 725, 730.
Kur(t)z von Senftenau, Ferdinand Sigmund, graaf 99, 103, 128, 241, 386*, 400, 412, 466.
Kyl, zie Kiel.

L

La Fère (plaats ten zuiden van Saint-Quentin) 157, 159.
La Ferté, markies van, zie Saint-Nectaire, Henri de.
La Force (*Lafortius*), hertog van, zie Caumont, Jacques Nompar de; hertogin van, zie Plessis-Mornay, Anne du; markies van, zie Caumont, Armand de.
La Guiche, Marie de 347.
La Haye, Jean de, sieur de Ventelay (*Vantelet*) 28, 382, 456, 671, 702, 719.
La Marck, familie van 44.
La Meilleraye, markies van, zie La Porte, Charles de.
La Mesnardière, M. de 557.
La Mothe-Houdancourt, Philippe, graaf van, Frans onderkoning in Catalonië 42*, 99, 102, 106, 127, 153, 156, 158-160, 178, 183, 199, 201, 243, 288, 306, 324, 348, 364, 383, 401, 404, 407, 410, 411, 424, 429, 431, 440, 454, 457, 458, 460, 461, 473, 478, 480, 482, 483, 486, 488, 492, 498, 503, 506, 518, 539, 544, 560, 562, 564, 565, 579, 600, 604, 606, 614, 617, 630, 636, 649, 650, 655, 656, 668, 672, 701, 726, 730, 744, 761.
La Motte (dep. Haute-Marne) 154, 159, 304, 323, 327, 563, 578, 581-583, 599, 604, 653, 654, 657, 668, 673, 688, 692, 693, 700, 705, 746, 748.
La Porte, Charles de, markies van La Meilleraye 10, 61, 62*, 65, 82, 239, 305, 477, 480, 482, 485, 486, 509, 555, 558, 562, 564, 575, 581, 583, 587, 599, 608, 613, 617, 631, 636, 638, 649, 655, 746, 748.
La Rivière, abt van, zie Barbier, Louis.
La Roca, graaf van, zie Vera y Figueroa, Fernando Carlos Antonio.
La Roche-des-Aubiers, graaf van, zie Servien, Abel.
La Rochelle 242.
La Thuillery, heer van, zie Coignet, Gaspard.
Laboe (plaats aan de oostoever van de Kielerfjord) 677.
Lacus Obscurus, zie Pontelagoscuro.
Ladbergen (plaats op de route van Osnabrück

naar Munster) 297, 317, 359, 390, 410, 413, 423, 430, 641.
Ladenburg (plaats in de omgeving van Mannheim) 708.
Laer, van, zie Laren, Daniël van.
Laet (*Latius*), Johan de XXII*, XXIX, 3, 16*, 39, 196, 209, 231-233, 237, 256, 271, 278, 279*-281, 301, 303, 313, 320, 333, 334, 344, 354, 362, 382, 383, 416, 436, 465, 495.
Lago Maggiore, zie Arona.
Lagoscuro, zie Pontelagoscuro.
Laholm (plaats ten noorden van Helsingborg) 470, 472, 487, 507, 512, 529, 546.
Lalandia, zie Lolland.
Lamberg, Johann Maximilian, graaf, keizerlijk gevolmachtigde ter vredesconferentie te Osnabrück 140, 172, 186, 307, 393, 489, 492, 515, 736, 737, 750, 774.
Lamboy, Willem, baron van 92, 93, 130, 133, 202, 241, 243, 287, 289, 306, 309, 327, 454, 458, 460, 461, 563.
Lamotta, zie La Motte.
Lampadius, dr. Jacob 490, 639.
Lancashire 540, 561, 564, 578, 580, 583, 601, 606, 632, 652, 655, 670, 689, 690, 701, 728, 762, 765.
Landau 425, 428, 440, 516, 600, 605, 772, 773.
Landau (plaats van verzending) 773.
Landrecies 524.
Landshut 192.
Landskrona 352, 370, 372, 375-377, 396, 413, 444, 470, 472.
Lange, Willem de 753.
Langerak, heer van, zie Boetzelaer, Gideon van den.
Langerbeck, dr. Heinrich 386.
Langermann, Gerhard 149*, 605.
Langermann, Lorenz VII, XL, XLI, 1, 19, 20*, 35, 52, 54, 68, 121, 149, 168, 186, 206, 241, 340, 355, 374, 378, 489, 589, 600, 601, 605, 662, 663.
Langermann, Margaretha 148.
Langermannus, Laurentius 601.
Langermannus, Lucas 601.
Langman, Tönnis Hindersson 116.
Langobarden 280, 302.
Langres 62, 578, 649.
Languedoc 62, 65, 82, 100, 101, 104, 128, 132, 154, 156, 159, 178, 183, 200, 201, 277, 324, 454, 457, 460, 478, 482, 483, 485, 548, 603, 605, 614, 699, 705.
Langwedel (plaats op de route van Verden naar Bremen) 448, 491, 515, 521, 625, 626, 674, 676, 716.
Laren, Daniël van 723.
Lasso de la Vega, zie Vega, Garcilaso de la.
Lathom (*Lattam*) House (versterkt huis ten oosten van Ormskirk) 762, 765.
Latius, zie Laet, Johan de.
Laud, William, aartsbisschop van Canterbury 60*, 139*, 175, 177, 307, 310, 399, 406, 408, 409, 433, 452, 453, 465, 495, 496, 647, 667, 673, 762, 765.
Lauenburg 586, 716, 732, 733, 735, 738, 749, 751, 754, 767.
Laufenburg, zie Waldstätte.
Lauffen (plaats ten zuiden van Heilbronn) 743, 746.

Laurentius, Jacob XXVIII, XXXV, 271, 303, 574.
Lausitz (*Lusatia*) VIII, 13.
Lazaristen 154, 159.
Le Bret, Cardin 219.
Le Clerc du Tremblay, François ('le père Joseph') 637.
Le Coigneux, Jacques 286, 289.
Le Fèvre de Caumartin, Jacques 57, 212, 235, 261, 358, 384, 599, 616, 618, 631, 744, 761.
Le Havre (des Graces) (*Portus Gratiae*) 82, 86.
Le Maire, Straat van XXXVII, 260, 282.
Le Mercier, boekhandelaar te Parijs 535.
Le Moyne, Pierre 535.
Le Prévost, Paul, baron van Oysonville 5, 9, 198, 201, 310, 323, 341, 348, 363, 365, 368, 369, 385, 386, 419.
Le Roux, zie Roux, Augustine le.
Le Tellier, zie Tellier, Michel le.
Leba (plaats ten westen van Danzig) XI.
Leicester (*Licestria*) 8, 577, 580, 583.
Leicester (*Licestria*), graaf van, zie Dudley, Robert; Sidney, Robert.
Leiden (*Lugdunum*) XXIX, XXXIV, XXXV, 24, 138, 148, 166, 187, 192, 194, 196, 210, 216, 232, 233, 237, 257, 295, 301, 319, 333, 415, 421, 433, 436, 495, 514, 550, 571, 596, 597, 621, 679, 696, 698, 719, 753.
Leie (*Leya*), rivier 447, 530, 587.
Leipzig (*Lipsia*) 128, 133, 181, 229, 230, 287, 289, 306, 309, 312, 315, 325, 327, 328, 336, 352, 367, 377, 438, 441, 457, 458, 487, 507, 515, 521, 523, 524, 547, 559, 564, 664.
Leisnig (plaats ten zuiden van Leipzig) 664, 712.
Lemgo (plaats ten noorden van Detmold) 251.
Lengerich (plaats ten zuidwesten van Osnabrück) 641.
Leo X, paus 86.
Leodium, zie Luik.
Leopold Wilhelm, aartshertog van Oostenrijk 93*, 101, 104, 130, 132, 427, 429.
Lérida (*Ilerda*; *Lleida*) 42, 46, 83, 221, 261, 262, 265, 308, 311, 404, 407, 408, 411, 424, 440, 454, 457, 458, 460, 473, 478, 480-482, 486, 498, 503, 519, 539, 540, 544, 560, 564, 565, 578, 579, 581-584, 600, 604, 611, 614, 616-619, 630, 636, 638, 647, 650, 654, 655-657, 668, 672, 679, 682, 701, 729, 730, 731.
Leslie, Alexander, graaf van Leven 242*, 244, 286, 307, 328, 577, 601, 605, 608, 632, 651, 652, 655, 670, 673, 728, 745, 762.

Leukerbad (kanton Wallis) 450, 514, 553.
Leuningen, Josina Albrechtsdochter van 551, 572.
Leuven 223, 322, 326, 362, 369, 391, 535.
Leven, graaf van, zie Leslie, Alexander.
Lévis, Charles de, hertog van Ventadour 347, 351.
Lévis-Ventadour, François de, graaf van Brion 322.
Levoča (*Leutschau*) (stad ten noordwesten van Košice) 212, 221, 243.
Lewenhaupt (*Leijonhufvud*), Gustav Adolf, graaf van Raseborg en Falkenstein 188, 189.
Leyden, Philips van 303.
Lichtenau (*Lichtenhausa*) (kasteel ten zuiden van Stollhofen) 725, 730.
Lichtenau (plaats ten westen van Baden-Baden) 708.
Liere, Willem van, heer van Oosterwijk 187, 238.
Lilia (*Lilja*), Georgius, zie Stjernhjelm, Georg.
Lille, zie Rijsel.
Lillie, Axel 229, 306*, 312, 325, 336, 352, 367, 738, 749, 755.
Lima, zie Lyme Regis.
Limburg 599.
Limburg, graaf van, zie Lamberg, Johann Maximilian, graaf.
Limousin (*Lemovices*) 222, 384, 387, 401, 439, 631, 636, 700.
Lincoln 328, 440, 577, 581, 583.
Linde, Erik von der 505.
Linköping 293.
Linn (plaats in de omgeving van Krefeld) 158.
Linschoten, Jan Huygen van 279.
Lions, zie Lyon.
Lippe 719.
Lippe, Christopher von der VII, XL, XLI, 1, 19, 20*, 35, 52, 54, 68, 88, 120-121, 137, 140, 149, 168, 186, 206, 241, 273, 340, 355, 378, 589, 663.
Lippstadt 92, 140.
Lipsius, Justus 39.
Lisieux, bisschop van, zie Cospeau, Philippe.
Lisola, Franz Paul, vrijheer van 541, 544.
Lissabon (*Ulyssipo*) 63, 181, 262, 616, 618.
List, Diep van (Listerdyb, tussen de eilanden Rømø en Sylt) 431, 444, 462, 470, 486, 487, 504, 505, 507, 508, 512, 521, 523, 527, 528, 537, 547, 568, 709.
Lithoyen, zie Voorn, schans te.
Litouwen 207, 296.
Liverpool (*Leverpola*) 564, 601, 762, 765.
Livingstone, James, graaf van Callander 602, 632, 652, 670, 673, 690, 692.
Livius, Titus 449.
Livonia, zie Lijfland.
Loccenius, Johannes 230, 266*, 293, 329.
Lodewijk IX, koning van Frankrijk 62, 704, 743.
Lodewijk XI, koning van Frankrijk 62.
Lodewijk XIII, koning van Frankrijk 10, 23, 39, 42-44, 46, 62, 103, 147, 178, 197, 222, 237, 242, 262, 284, 310, 325, 364, 466, 508, 523, 542, 588, 637, 703.
Lodewijk XIV, koning van Frankrijk, passim.
Lodron, Paris, graaf van, aartsbisschop van Salzburg 321, 326, 438.

Loevestein (*Lupestenia*) XXV, XXXI, XXXIII, 24, 193, 210, 449, 570, 596, 597, 620, 646, 679, 684, 715, 720, 739, 752, 757.
Lofelt, Peter Anton 207, 353, 622.
Loire, rivier 553, 695.
Lolland, eiland 586, 677.
Loménie, Henri-Auguste de, graaf van Brienne XXXIX, XL, 91, 117, 135, 151, 238, 258, 270, 419, 494, 501, 503, 504, 526, 593, 594, 634, 635, 640, 641, 693, 704, 728.
Londa, zie Lund.
Londen (*Londinium*) 6, 29, 31, 50, 53, 60, 66, 78, 79, 83, 118, 130, 131, 133, 155, 156, 159, 166, 176, 189, 194, 196, 199, 201, 242, 286, 288, 307, 310, 311, 328, 365, 376, 387, 392, 403, 406, 407, 440, 441, 453, 455, 459, 486, 498, 530, 537, 541, 544, 555, 561, 564, 587, 602, 604, 605, 610, 616, 632, 637, 652, 656, 665, 670, 673, 685, 686, 689, 691, 692, 721, 731, 759.
Longueval, Charles-Albert de, graaf van Bucquoy 440.
Longueville, hertog van, zie Orléans, Henri d'; hertogin van, zie Bourbon, Anne-Geneviève de.
Longwy (*Longuiacum*) (vestingstad ten zuiden van Arlon) 128, 132, 241, 243, 350, 458, 461, 482, 485, 614, 617, 688, 692, 701, 705.
Loreto (bedevaartplaats ten zuiden van Ancona) 335, 395.
Lorges, kasteel van 222, 262.
Lorraine, zie Lotharingen.
Lorraine, Charles de, hertog van Guise 426.
Lorraine, Charles II de, hertog van Elbeuf 64, 84, 219, 224, 538, 576, 581, 582, 584, 599, 604, 606, 613, 630, 636, 638, 649, 653, 655, 657, 661, 668, 672, 683, 686, 688, 691-693, 695, 696, 700, 705, 721, 726, 729, 731, 732, 746.
Lorraine, Françoise de, hertogin van Mercoeur 304.
Lorraine, Henri de, markies van Moy (Mouy) 617.
Lorraine, Henri de, graaf van Harcourt 4*, 12, 29, 31, 33, 35, 44, 47, 48, 65, 80, 83, 85, 86, 130, 133, 134, 138, 152, 155, 166, 176, 177, 182, 194, 196, 199, 201, 202, 222, 637.
Lorraine, Henri II de, hertog van Guise 6, 10, 16, 24, 26, 28, 39, 42, 46, 62, 63, 65, 70, 82, 86, 98, 104, 128, 129, 132, 134, 175, 195, 199, 200-202, 221-223, 304, 322, 327, 350, 404, 407, 408, 411, 426, 427, 429, 441, 455, 458, 461, 652, 656, 764, 766.
Lorraine, Henri, ‘chevalier’ de 499, 504.
Lorraine, Louis III de, kardinaal van Guise 499.
Lorraine, Marie de 652, 656.

Lorraine-de Guise, hertogelijke huis van 39, 42, 46, 47, 127, 129, 262, 304, 657, 763.
Lostwithiel (plaats ten noorden van Fowey in Cornwall) 762.
Lotharingen (*Lorraine*) 99, 102, 103, 154, 180, 184, 190, 201, 219, 265, 284, 288-290, 304, 305, 310, 323, 347, 401, 407, 410, 424, 431, 449, 499, 503, 570, 578, 581, 599, 604, 617, 653, 654, 657, 668, 688, 693, 700, 701, 705, 707, 726, 728, 731, 743, 746, 748, 760, 772.
Lotharingen (*Lorraine*) leger, zie Lotharingen, Karel IV, hertog van.
Lotharingen, Anne van 288.
Lotharingen, Charles-Henri van 288.
Lotharingen, Charles-Léopold-Nicolas-Sixte van 288.
Lotharingen, François van 288.
Lotharingen, François II van, graaf van Vaudémont 103.
Lotharingen, Frans van, bisschop van Verdun 99.
Lotharingen, Henri II, hertog van 103.
Lotharingen, Karel III, hertog van 103.
Lotharingen, Karel IV, hertog van XXVII, 1, 2, 5, 6, 8-11, 24, 27, 28*, 30-34, 42-48, 61, 64, 70, 81, 83-87, 92, 93, 99, 100-105, 128, 130-134, 153, 154, 158-160, 179, 181, 183, 184, 186, 198, 201, 217, 220, 224, 225, 241, 243, 258, 261, 262, 265, 284, 288, 290, 304, 309, 311, 323, 326, 328, 347, 350, 351, 363, 364, 368, 369, 384, 387, 401, 407-410, 424-426, 428, 429, 439, 441, 454, 458, 460, 461, 477, 481-485, 497, 498, 501, 503, 504, 516, 519, 520, 523, 539, 543, 561, 563, 564, 578, 581-583, 599, 600, 604-606, 611-614, 617-619, 630, 635, 638, 653, 654, 657, 668, 672, 674, 688, 692-695, 700, 701, 705, 708, 725, 726, 729, 743, 746, 760, 772-774.
Lotharingen, Margaretha van, hertogin van Orléans 45, 46*, 262, 304, 309*, 427, 429.
Lotharingen, Nicolas-François van 103, 288.
Lotharingen, Nicole van 99, 103, 288.
Lotharingen, René van, graaf van Vaudémont, hertog van Lotharingen 103.
Loudun, Ursulinen van 557.
Loughborough (*Lugbrouck*), lord, zie Hastings, Henry.
Loven, universiteit van, zie Leuven.
Lowther, Robert 172.
Lúbetitz, Marco 717.
Lubieński, Maciej, aartsbisschop van Gniezno 415, 433, 436, 451, 464.
Lucaris, Cyrillus, patriarch van Constantinopel XXX, 4, 15.
Lucas, sir Charles 157, 159, 179, 183.
Lucianus van Samosate 257.
Luckau (plaats ten westen van Cottbus) 735, 736.
Lübbecke (plaats op de route van Minden naar Osnabrück) 311.
Lübeck XI, 13, 16, 36, 40, 48, 59, 92, 151, 165, 169, 172, 173, 188, 206, 208, 228, 229, 246, 259, 269, 289, 292, 352, 377, 466, 469, 507, 526, 542, 543, 622, 634, 680, 713, 717, 737, 738, 750, 752, 755, 770.
Lüneburg, zie Braunschweig-Lüneburg.
Lugdunensis cardinalis, zie Plessis de Richelieu, Alphonse-Louis du, kardinaal, aartsbisschop van Lyon.
Lugo, Juan de, kardinaal 44, 47, 102, 104, 155.
Luik (*Leodium*; *Ludick*), prins-bisdom 61, 64, 81, 103, 128, 171, 178, 183, 199, 201, 309, 327, 366, 369, 384, 387, 402, 407, 410, 426, 428, 431, 436, 499, 503, 520, 524, 538, 558, 576, 581, 599, 604.

Luik (*Leodium*; *Ludick*), prins-bisschop van, zie Beieren, Ferdinand van.
Lund (*Londa*) 297, 352, 370, 372, 375, 376, 396.
Lupestenia, zie Loevestein.
Lupu, Vasile, vorst van Moldavië 287, 289.
Lusatia, zie Lausitz.
Lusitania, zie Portugal.
Lutetia, zie Parijs.
Lutheranen XXIX, XXXIII, XXXV, XXXIX, 60, 73, 95, 96, 195, 215, 228, 232, 247, 257, 268, 276, 343, 349, 351, 408, 433, 436, 451, 465, 474, 495, 536, 550, 572, 592.
Luxemburg 183, 199, 201, 224, 261, 263, 265, 350, 424, 426, 428, 436, 439, 454, 458, 460, 461, 477, 482, 497, 499, 501, 503, 506, 520, 524, 538, 544, 558, 561, 563, 564, 576, 581, 584, 599, 600, 605, 614, 617, 630, 634, 635, 668, 673, 687, 692, 693, 700, 705, 725, 730, 760, 764, 773, 774.
Luxemburg, gouverneur van, zie Beck, Johan van.
Luxemburg, Raad van 133.
Luxeuil (*Lixolium*)-les-Bains (dep. Haute-Saône) 323, 327, 364, 384, 387, 440, 458.
Luzern (*Lucerna*), kanton 21, 57, 122, 174, 201, 222, 224, 234, 277, 299, 318, 341, 358, 380, 384, 397, 493, 539.
Lijfland (*Livonia*) 51, 62, 64, 65, 75, 83, 85, 86, 89, 92, 95, 120, 143, 228, 343, 381, 592.
Lyme Regis (kustplaats ten westen van Dorchester) 264, 403, 407, 411, 440, 441, 455, 458, 461, 523, 540, 544, 560, 564, 602, 605.
Lyon (*Lugdunum*) 96, 101, 104, 138, 263, 265, 298, 379, 514, 553.
Lyon (*Lugdunum*) (plaats van verzending) 553.
Lyon (*Lugdunum*), aartsbisschop van, zie Plessis de Richelieu, Alphonse-Louis du.
Lyonne, Hugues de 234.

M

Maagdenburg 547, 559, 576, 634, 716, 742, 751, 754, 767.
Maagdenburg aartsbisschop van, zie Saksen, August, hertog van.
Maas (*Mosa*), rivier 128, 132, 233, 258, 295, 314, 320, 424, 484, 497, 559, 576, 620,

630, 646, 660, 664, 668, 683, 686, 687, 691, 696, 700.
Maastricht 171, 309, 366, 426, 436, 499, 520.
Macao 63, 181, 184.
MacDonnell, Randal, graaf van Antrim 351, 689.
Maculano di Fiorenzuola, Vincenzo, kardinaal 653, 654, 657, 727, 730, 745, 747, 748.
Mademoiselle, zie Orléans, Anne-Marie-Louise van.
Madrid 48, 427.
Maes, Jean, schipper te Duinkerken 366.
Maes, weduwe van Seger 511, 534, 570, 596, 722, 759.
Magalhães, Straat van XXXVII, 260, 282, 345, 373, 647, 697.
Magalotti, Pierre de 630, 668, 687, 725, 728, 730-732, 773.
Magdeleine, Jacques 180.
Magnavacca (vesting in de delta van de Po) 450, 467, 468, 521.
Mâh-Peyker Sultan, zie Kösem.
Maillé, Jean-Armand de, markies van Brezé, hertog van Fronsac 82*, 240, 243, 313, 401, 603, 605, 726, 730, 763.
Maillé, Urbain de, markies van Brezé 240*, 243.
Maillé-Brezé, Claire-Clémence de, hertogin van Enghien 62, 101, 239, 240, 243, 349, 362, 363, 368, 369, 392, 402, 412, 421, 426, 446, 475, 510.
Mailly, Africain de 651.
Main, rivier 773.
Maineville, seigneur de 61, 102.
Mainunga, zie Meiningen.
Mainz (*Mentz*; *Moguntia*), 27, 32, 64, 81, 128, 132, 350, 400, 406, 409, 439, 440, 559, 563, 576, 583, 651, 656, 724, 726, 730, 743, 746, 760, 764, 772, 773.
Mainz (*Mentz*; *Moguntia*), keurvorst-aartsbisschop van, zie Wambold von Umstadt, Anselm Kasimir.
Maldegem (plaats ten oosten van Brugge) 530, 548, 557, 587.
Malmö (*Malmuyen*) 292, 297, 315, 332, 335, 370, 372, 375, 417, 442, 621, 710, 711, 738, 749, 755, 758, 769.
Malpas (plaats ten zuiden van Chester) 745.
Malpierre, heer van 625.
Malta, orde van (*Johannieters*) 178, 183, 637.
Mamelukken (*Mammeluci*) 301.
Manchester 580, 583, 601, 605.
Manchester, graaf van, zie Montague, Edward.
Mancini, Laura 652.
Manees, Anna, dochter van Hélie 551.
Manila (Filippijnen) 260.
Mannersköld, Nils Assersson 116, 712.
Månsson, Lars 92, 120, 189, 228.
Mantua 37, 201, 202, 310, 636, 637, 638.
Mantua, hertogelijk huis van, zie Gonzaga.
Marburg 18, 123, 458, 521, 600, 605, 773.
Marchio Villae (*Marcheville*), zie Villa, Guido.
Marcianus, keizer 406.
Marcilly-Croissy, heer van, zie Fouquet, Antoine.
Mardyck (vesting op de route van Gravelines naar Duinkerken) 480, 482, 486, 653, 654, 657, 672, 674, 689, 700, 701, 705, 726, 729.

Maresius, zie Desmarets, Samuel.
Maria Anna van Oostenrijk, hertogin van Beieren 438.
Maria de' Medici 23, 80.
Maria-Laach (klooster nabij Andernach) 100, 104.
Marimont, kolonel 558, 631, 688.
Marin, Carl XII, XIII, XVI, XXXVI, 21, 37*, 38, 56, 57, 76, 77, 93, 94, 121, 122, 147, 148, 153, 173, 174, 190, 191, 204, 211-213, 234-236*, 255, 256, 261, 263, 277, 278, 298, 299, 318, 319, 340-342, 357, 358, 379, 380, 397, 398, 419, 420, 434, 435, 449, 450, 467, 468, 492, 493, 514, 553, 674*-676, 698, 708-710, 742, 748, 752.
Mark, graafschap 60.
Markovič, Marco 717.
Marlborough (plaats ten zuidwesten van Oxford) 365.
Marokko 84, 86, 616, 618.
Marsal (*Marsillacum*) (plaats ten oosten van Château-Salins) 43, 46, 284, 289, 290.
Marseille (*Massilia*) 20, 156, 159, 178, 180, 183, 184, 225, 242, 404, 407, 411, 673, 690, 692, 693.
Marselis, Gabriel 356, 378, 479.
Marselius, Petrus 622.
Marsin (*Marchin*), Jean-Gaspard-Ferdinand, graaf van 171, 178, 309, 327, 366, 384, 402, 426, 436, 499, 503, 520, 538, 558, 576, 581, 599.
Marston Moor (ten westen van York), slag bij (1644) 541, 561, 578, 601, 608, 610, 616, 618, 627, 632, 637, 652, 670, 689, 702.
Martialis, Marcus Valerius 279, 621.
Maryland 633.
Massachusetts 633.
Mathenes, Johan van 23, 26.
Mattei, Gaspare, kardinaal 747.
Matthisius, Assuerus 249, 281, 392.
Maugiron, Claude, graaf van 284, 288, 304, 309, 538.
Maurerius, zie Aubéry du Maurier.
Mauritius, princeps, zie Palts, Moritz van de.
Maurits, prins van Oranje 237, 259.
Maximiliaan I, hertog-keurvorst van Beieren XII, XXVII, 5, 7, 9, 10, 22, 24, 27*, 28, 30-32, 40, 41, 43, 44, 46, 47, 55*, 56, 58, 62, 64, 70, 78, 80, 81, 85, 96, 99, 100, 103-105, 130, 132-134, 148, 169, 173, 175, 179, 183, 184, 192-194, 216, 241, 243, 249, 256, 258, 261, 263, 264, 277, 281, 285, 289, 298, 302, 303, 306, 308, 310, 314, 320, 321, 323, 326-328, 334, 337*, 347-351, 364, 368, 386, 388, 400, 406, 409, 423, 425, 428, 430, 434, 437-441, 456, 458, 459, 461, 478, 482, 483, 485, 490, 491, 497, 501, 504,

519, 523, 541, 558, 563, 580, 583, 599, 604, 631, 633, 637, 688, 692, 699, 700, 705, 715, 726, 729-732, 740, 743, 744, 746, 748, 760, 773.
Maxwell, Robert, graaf van Nithsdale 403, 407, 411, 423.
Mayerne-Turquet, Théodore 426, 429, 631, 637.
Mazagan (*Mazagão*) (plaats ten zuiden van Casablanca) 84, 86.
Mazarin (*Mazarini*), Jules, kardinaal, XL, 6*; passim.
Mazarin (*Mazarini*), Jules, kardinaal, bibliotheek, zie Parijs, Palais-Cardinal.
Mazarin (*Mazarini*), Jules, kardinaal, regimenten 61, 64, 82, 86, 180, 184, 199, 201, 203, 261, 262, 288, 322, 327.
Mazarin, Michel 450, 540, 545, 546.
Maz(z)arino, Pietro 385.
Mazencourt, Christophe de, markies van Courval 28, 122, 180, 191, 212, 234, 241, 255, 379, 401, 419, 425, 439, 772.
Mazeria, zie Charleville-Mézières.
Mechelen, Grote Raad van 97.
Mecklenburg (*Megalopolis*) 68, 586.
Mecklenburg-Schwerin, Adolf Friedrich, hertog van 542.
Medemblik 23, 71.
Medici, de', zie Claudia, aartshertogin van Tirol; Ferdinando II, groothertog van Toscane; Maria, koningin-regentesse van Frankrijk.
Medici, Mattias de', prins 7.
Medina de Las Torres, hertog van, zie Guzmán, Ramiro Núñez de.
Medina-Sidonia, hertog van, zie Guzmán, Gaspar Alonso Pérez de.
Mediolanum, zie Milaan.
Mediomatricum, zie Metz.
Megalopolis, zie Mecklenburg.
Megen (*Meghen*), graaf van 733, 757; zie ook Brimeu, Charles de.
Meiningen (*Mainunga*) 84, 86, 101, 104, 128, 157, 159, 160, 184, 324.
Meissen (*Misnia*) 205, 229, 247, 263, 267, 269, 274, 287, 294, 296, 297, 312, 315, 339, 346, 364, 367, 386, 645, 663.
Melanchthon, Philippus 536, 574.
Meldrum, sir John 601, 605.
Mélisey (kasteel ten westen van Belfort) 323, 327, 364, 384, 440, 458, 461.
Melo, don Francisco de, graaf van Assumar, gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden 1, 62*, 65, 86, 122, 125, 150, 174, 187, 195, 216, 219, 261, 304, 309, 322, 327, 347, 350, 384, 401, 439, 477, 482, 485, 499, 504, 520, 522, 524, 537, 538, 544, 599, 604, 608, 611, 613, 614, 617, 630, 648, 653, 661, 668, 670-672, 682, 686, 688, 689, 693, 700, 723, 744, 746-748, 758, 763.
Melton Mowbray (Leicester) 8, 11.
Mentz, zie Mainz.
Meppen 88.
Mercier, Edmond XVI.
Mercoeur (*Mercure*), hertog van, zie Vendôme, Louis de; hertogin van, zie Lorraine, Françoise de.
Mercy, François de XXVII, XXVIII, 1, 5, 6, 8, 27, 33, 38, 40, 43, 54, 61, 64, 70, 78, 79, 81, 82, 85, 93, 100, 101, 122, 127, 130, 133, 154, 159, 173, 177, 180, 181, 183, 190-193, 195, 200, 201, 212, 216, 217, 234, 241, 243, 255, 261, 277, 285, 289, 299, 303, 305, 306, 309, 318, 323, 350, 357, 358, 364, 368, 379, 384, 397, 401, 419, 420, 425, 434, 439, 454, 457, 458, 460, 468, 473, 478, 481, 482, 484, 491-493, 496, 497, 501, 504, 516, 518-520, 523, 538, 543, 558, 563, 573, 576, 580, 582, 583, 585, 595, 599, 604, 613, 618, 630, 631, 636,

649, 653, 661, 663, 664, 667, 671-674, 679, 681, 683, 687, 688, 691-693, 695, 696, 698-700, 705, 707, 720, 725, 730, 743, 744, 746, 753, 761, 764, 773, 774.
Mercy, Gaspard de 40, 78, 303.
Mernilius, zie Le Mercier.
Merode-Waroux, Philipp Germanus Franz, graaf van 439.
Mesmes, Claude de, graaf van Avaux, Frans gevolmachtigde ter vredesconferentie te Munster IX, XXXIV, XXXVI, XXXIX, XL, 1, 3, 17, 22, 25, 34, 36, 41, 42, 46, 47, 49, 51, 53, 67, 72, 74, 77, 81, 85, 86, 88, 89, 91, 96, 117, 120, 121, 124, 126, 134, 135, 137, 140, 143, 146, 147, 152, 153, 158, 167-172, 176, 184, 186, 204, 206, 207, 209, 218, 228-231, 233, 235-238, 248-251*, 258, 259, 270, 272, 275, 276, 281, 291, 297, 301, 307, 310, 317, 354, 355, 359, 371, 378, 381, 390, 394, 400, 410, 413, 416-419, 421, 423, 425, 428, 430, 432, 437, 438, 443, 448, 456, 457, 460, 463, 466, 467, 469, 471, 478, 481, 485, 487, 488, 490, 491, 503, 508, 511, 514, 518, 527, 528, 531, 532, 541-543, 548, 554, 559, 562, 563, 566-568, 571, 573, 574, 577, 580, 583, 585, 588, 595-597, 600, 605, 615, 617, 618, 623, 633, 634, 636, 637, 639-644, 651, 656, 660, 681, 682, 744, 747, 750, 751.
Messenius, Arnold Johan 293, 329.
Messenius, Johannes 293, 329.
Messin, zie Metz.
Metz (*Mediomatricum*), Toul en Verdun, gouvernement 10, 46, 82, 86, 101, 104, 128, 132, 439, 454, 460, 462, 540, 545, 546, 603, 605, 614, 617, 649, 655, 668, 673, 687, 692, 725.
Metz (*Mediomatricum*), Toul en Verdun, parlement van 43, 103.
Metzger, dr. Johann Christoph 600, 605, 730, 744, 746.
Meudon (plaats ten zuidwesten van Parijs) 10.
Meulles du Tartre, Claude de XXXVIII, XXXIX, 77, 81, 85, 143, 545, 562, 748.
Meursius jr., Johannes 301.
Mexico 83, 85, 86, 280.
Mézeray, François Eudes de XXXII, 523.
Mézières, zie Charleville-Mézières.
Mezner, Antonio 731.

Middelburg 3.
Middellandse Zee, vloot 82, 242, 244, 313, 324, 401, 404, 407, 410, 411, 426, 429, 431, 440, 454, 458, 459, 560, 564, 603, 605, 650, 654, 656, 664, 669, 671, 673, 674, 690, 692, 693, 726, 728, 730, 731, 748, 763, 765.
Middeltonius, zie Myddelton, sir Thomas.
Middelvaart (*Middelfart*), schans aan de Kleine Belt 89, 91, 116, 136, 141, 148, 297, 336, 356, 534, 546.
Milaan (*Mediolanum*), hertogdom 41, 127, 157, 159, 239, 243, 255, 256, 305, 306, 309, 313, 318, 324, 327, 328, 341, 348, 358, 379, 380, 383, 387, 397, 402, 404, 407, 411, 420, 435, 450, 455, 457, 458, 460, 468, 473, 492, 498, 519, 524, 539, 560, 563, 578, 614, 615, 617, 618, 630, 631, 636, 654, 657, 669, 672, 690, 692, 701, 705, 726, 731, 761, 764.
Milaan (*Mediolanum*), gouverneur van, zie Dávila, Antonio Sancho.
Mileterius, zie Brachet de La Milletière, Théophile.
Milleraius, zie La Porte, Charles de, markies van La Meilleraye.
Minden XL, 1, 11, 12, 20, 22, 33-35, 38, 48, 52, 66-68, 74, 88, 105, 119, 134, 144, 160, 168, 172, 185, 197, 202, 204, 218, 225, 228, 229, 235, 245, 248, 251, 268, 269, 272, 273, 275, 290, 311, 317, 332, 338, 355, 359, 371, 390, 418, 430, 431, 445, 448, 467, 491, 515.
Minden (plaats van verzending) 68, 204.
Minho (*Miño*) 496.
Mitte de Chevrière-Miolans, Melchior, markies van Saint-Chamond (Chaumond) 8*, 11, 578, 581, 584, 745, 747, 748, 763, 766.
Mockhel (*Mokelius*), Friedrich Richard 9*, 11, 37, 81, 191, 213, 256, 278, 341, 379, 450.
Modé (*Modaeus*), Dirck 211, 237.
Modena, hertog van, zie Este, Francesco I d'.
Mölln (*Mälne*) (plaats ten noorden van Lauenburg) 717, 733, 738.
Moezel (*Mosella*) 85, 100, 104, 130, 154, 198, 304, 306, 309, 323, 326, 425, 428, 481, 559, 576, 578, 581, 583, 614, 630, 668, 687.
Moguntia, zie Mainz.
Moldavië, vorst van, zie Lupu, Vasile.
Molinaeus, zie Du Moulin, Pierre.
Molukken 598.
Mommediacum, zie Montmédy.
Monasterium, zie Munster (Münster).
Mondragone (kustplaats ten noorden van Napels) 650, 656.
Monferrato 690, 692.
Monod, Pietro (Pierre) 167, 300, 333, 361.
Monsieur, zie Gaston Jean-Baptiste, hertog van Orléans.
Mont-Cassel, zie Cassel.
Mont-Olympe, zie Charleville-Mézières.
Montafié, Anne de, gravin van Soissons 82, 83*, 86, 429, 478, 485, 498, 499, 504.
Montague, Edward, graaf van Manchester 9, 403, 440, 441, 455, 480, 481, 498, 520, 541, 561, 577, 578, 581, 583, 601, 608, 610, 632, 651, 652, 655, 670, 673, 690, 692, 701, 705, 728, 731, 765.
Montalto, kardinaal, zie Peretti Montalto, Francesco.
Montauban 723.
Montausier (*Montaugerius*), markies van, zie Sainte-Maure, Charles de.
Montbas, burggraaf van, zie Barton, Jean.

Montbazon, hertog van, zie Rohan, Hercule de; hertogin van, zie Avaugour de Bretagne, Marie d'.
Montbéliard (*Mons Pellicardi*) 516, 563.
Monte Cológnola (burcht aan de oostoever van het Trasimeense Meer) 63, 65.
Monte San Onofrio, zie Rome.
Montecastelli (plaats tussen Città di Castello en Umbertide) 30, 32.
Montecuccoli, Raimondo, hertog van Melfi 324, 725, 730.
Montegiove (plaats aan de zuidoever van het Trasimeense Meer) 7, 10.
Monterrey, graaf van, zie Acevedo y Zuñiga, Manuel de.
Montijo (stad ten oosten van Badajoz) 560, 561, 578, 603.
Montinianum, zie Montegiove.
Montmédy (*Mommediacum*) (plaats ten oosten van Stenay) 8, 11.
Montpellier 612, 699.
Montpensier, hertogin van, zie Orléans, Anne-Marie-Louise de.
Montrésor, graaf van, zie Bourdeilles, Claude de.
Montrose, markies van, zie Graham, James.
Montrouge (buitenwijk van Parijs) 540.
Monzón (plaats ten noordwesten van Lérida) 32.
Moons, mr. Johan 362, 392*.
Moravië 16, 33, 58, 64, 84, 89, 92, 128, 130, 165, 190, 266, 292, 306, 316, 348, 356, 371, 400, 471, 497, 501, 545, 562, 566, 580, 595, 645, 711, 717, 721.
Moren (*Mauri*) 616, 618.
Mortaigne, Caspar Cornelis de 13*, 136, 247, 254, 269.
Mortenson, monsieur, ontvanger op de Zweedse ambassade te Hamburg 89, 91.
Moscoso y Sandoval, Baltasar, kardinaal 155.
Moscovië, zie Rusland.
Moser von Filseck, Friedrich, gouverneur van de Zweedse enclave Benfeld in de Elzas 9, 449, 450, 469, 516, 563.
Moskou VIII, 14, 16, 95, 141, 189, 206, 207, 226, 228, 267, 273, 274, 294, 296, 329, 334, 342, 353, 395, 463, 487, 527, 592, 594, 622, 713.
Motta Odincurtius, zie La Mothe-Houdancourt, Philippe, graaf van.
Motte, La, zie La Motte.
Mouat (*Moathus*), Hugh 346.

Moura y Corte Real, Manuel de, markies van Castel Rodrigo 84, 763.
Mousa, pasja van Boeda (Ofen) 412, 437, 445, 505, 521, 559, 563, 633, 636, 702.
Mouzon (plaats ten zuidoosten van Sedan) 576, 599.
Moy (*Mouy*), markies van, zie Lorraine, Henri de.
Mudau (plaats ten noorden van Heilbronn) 773.
Mühlhausen (stad ten oosten van Kassel) 297.
Mühlheim (plaats aan de Donau, ten oosten van Tuttlingen) 70.
Müller, Georg 81.
Münch, Johann 300, 316, 737, 738, 750.
München (*Monachium*) 99, 103, 104, 173, 192, 425, 558.
München (*Monachium*) (plaats van verzending) 193, 194.
Mugnano (plaats aan de zuidoever van het Trasimeense Meer) 7, 10.
Muiden 314.
Mulde, rivier 181, 184, 712.
Mund, Pros 769.
Munianum, zie Mugnano.
Munk, Kirsten, huisvrouw van koning Christiaan IV van Denemarken 189, 205, 226.
Munster (graafschap in Ierland) 689, 692, 702.
Munster (*Monasterium*; *Münster*), passim.
Munster (*Monasterium*; *Münster*) (plaats van verzending) 418, 529, 532, 567, 642, 751.
Munster (*Monasterium*; *Münster*), bisdom 7.
Munster, vredesconferentie, zie Westfalen.
Munster, bemiddelaars, zie Chigi, Fabio; Contarini, Alvise.
Munster, Franse delegatie, zie Westfalen.
Munster, keizerlijke delegatie, zie Westfalen.
Munster, Staatse delegatie, zie Westfalen.
Munster, Zweeds resident, zie Rosenhane, Schering.
Musch, Cornelis 153, 596.
Muscovia, zie Rusland.
Musset, François de, seigneur de Pray (*du Pré*) 260, 263, 265.
Mutinensis, zie Este, Francesco I d', hertog van Modena.
Muttemmoteria, zie Melton Mowbray.
Myddelton (*Middleton*), sir Thomas 601, 606, 633, 701, 705, 762, 765.
Mylonius Biörenklou, Mattias 300, 317, 378, 532, 737, 738, 750.

N

Naaldwijk 734.
Naeranus, Johannes XXX, 281, 392, 415, 715.
Namen (*Namur*) 427, 429, 522, 538, 613, 730.
Nancy (*Nanciacum*) 43, 46, 499, 599, 604.
Nantes (*Nannetum*) 286, 289, 290, 629, 634, 651, 655.
Nantwich (*Namptwich*) (stad ten zuidoosten van Chester) 102, 131, 156, 159, 181, 701.

Napels (*Neapolis*) 41, 181, 184, 255, 306, 309, 341, 379, 383, 455, 602-604, 606, 615, 617, 618, 650, 656, 669, 672, 728, 731, 748, 763, 765.
Napels (*Neapolis*), koning van, zie Karel I van Anjou.
Napels (*Neapolis*), Spaans onderkoning van, zie Guzmán, Ramiro Núñez de, hertog van Medina de Las Torres.
Narbonne 327, 369, 473.
Nargonne, Françoise de 131.
Narva 116, 207.
Nassau, huis van Oranje-, zie Oranje-Nassau.
Nassau-Dietz, Hendrik Casimir I, graaf van 495.
Nassau-Hadamar, Johann Ludwig, graaf van, keizerlijk gevolmachtigde ter vredesconferentie te Munster 250, 251, 272, 275, 291, 306, 307, 338, 355, 378, 381, 390, 394, 400, 416, 423, 430, 438, 448, 466, 467, 491, 508, 542, 571, 588, 641, 656, 681, 682, 750, 774.
Nassau-Saarbrücken, Wilhelm Ludwig, graaf van 100.
Nassau-Siegen, Amalia, gravin van 120.
Nassau-Siegen, Hendrik, graaf van 484.
Nassau-Siegen, Johan Maurits, graaf van 647, 666, 722.
Natt och Dag, Åke Axelsson 713, 718.
Naudé, Gabriel 606.
Naumburg 287, 289.
Navarra 394, 421.
Naviglio (*Navilla*) Grande (vaarroute naar Milaan) 669, 672, 690, 692, 701, 705, 726, 762.
Neckar, rivier 691, 699, 707, 708, 743, 744, 746, 761, 773.
Neckarsulm 707, 725, 761.
Nederpalts, zie Palts.
Nederrijn, zie Rijn.
Nedersaksen 19, 291, 367, 438, 479, 565.
Neef, codenaam voor Frederik Hendrik 282, 452, 628.
Nemours, hertog van, zie Savoye, Charles-Amédée van; hertogin van, zie Vendôme, Elisabeth de.
Neoburgicus, dux, zie Palts-Neuburg, Wolfgang Wilhelm van, hertog van Gulik en Berg.
Neostadius, zie Nieustadt, mr. Cornelis Matthiasz. van der.
Nettancourt d'Haussonville, Nicolas de, graaf van Vaubecourt 700, 705, 728, 731, 732.
Nettin, luitenant-kolonel de 772.
Neuburg aan de Donau 192.
Neuenburg (*Neoburgum*) aan de Rijn (plaats ten westen van Mülheim) 420, 454, 457, 460, 473, 478, 482, 614.
Neuf-fossé, kanaal en verdedigingslinie in de omgeving van La Bassée 84, 454.
Neufbourg, Anne de 612.
Neufville, Nicolas de, markies, naderhand hertog van Villeroy 222, 225, 305, 309, 313, 384, 387, 401, 407, 410, 439, 454, 457, 460, 478, 539, 544, 600, 604, 700, 705.
Neuhäusel, zie Nové Zámky.
Neuhoff, Hermann Georg, abt 201.

Neumühlen (plaats aan de oostoever van de Kielerfjord) 677, 678.
Neumünster (*Nieuwmunster*) 717.
Neurenberg (*Norenbergh*; *Nürnberg*) 7, 95, 226, 227, 266, 282, 329, 342, 425, 428, 436, 533, 542, 543, 559, 563, 577, 580, 583, 591, 634, 637, 671, 674.
Neuss 158.
Neustadt (plaats op de route van Freiburg im Breisgau naar Donaueschingen) 468.
Neustadt (Sleeswijk-Holstein) VIII, 13, 19.
Neustadt an der Weinstrasse 772.
Nevers, hertogdom van 635, 638.
New Haven (Connecticut) 633.
Newark-on-Trent (*Neverchium*) (plaats ten zuidwesten van Lincoln) 328, 349, 745, 746, 748.
Newburn (plaats ten westen van Newcastle) 264.
Newcastle (*Neufcastel*; *Novum Castellum*) upon Tyne 11, 130, 133, 156, 159, 179, 200, 221, 224, 242, 244, 264, 269, 286, 288, 307, 310, 328, 349, 351, 440, 602, 632, 652, 655, 670, 673, 690, 692, 728, 731, 745, 748, 762, 765.
Newcastle, markies van, zie Cavendish, William.
Nicaea, zie Nice; Nizza.
Nicaea, concilie van 502, 628.
Nicaragua 280.
Nice 225, 242, 244.
Nienburg (stad aan de Weser) 448, 515.
Nieuburg, hertog van, zie Palts-Neuburg, Wolfgang Wilhelm, hertog van Gulik en Berg.
Nieustadt (*Neostadius*), mr. Cornelis Matthiasz. van der 333.
Nieuw Engeland 633, 634, 637.
Nieuwpoort 221, 288, 407, 423, 440.
Nigrinus (*Negrinus*; *Schwarz*), Bartholomeus 343.
Nilsson, Nils 166, 405.
Nîmes (*Nemausum*) 195, 441, 699.
Nithsdale, graaf van, zie Maxwell, Robert.
Nitra (*Neutra*) (plaats ten oosten van Bratislava) 352.
Nizza Monferrato 242, 243, 306.
Noailles, Anne, graaf van 178, 183.
Nördlingen (stad ten noordwesten van Augsburg) 13.
Nogaret de La Valette, Bernard de, hertog van Epernon 129*, 132, 134, 156, 159, 160, 175, 289, 290, 307, 308, 310, 321, 326, 329, 384, 387, 401, 407, 410.
Noierius, zie Sublet, François.
Noirmoutiers, markies van, zie Trémoïlle, Louis II de la.
Nompar de Caumont, zie Caumont.
Nonna, zie Arona; Annone.
Noorderkwartier 391, 414, 447, 476, 487.
Noordzee XXXVII, 119, 137, 152, 172, 203, 218, 228, 229, 238, 249, 252, 254, 259, 266, 269, 270, 275, 282, 283, 292, 352, 372, 375, 380, 422, 484, 512, 556, 562, 580, 585, 589, 594, 597, 607, 759.
Noormannen XXXVII.
Noorwegen (*Norvegia*) 89, 116, 228, 229, 231, 247, 278, 280, 372, 375, 432, 445, 459, 472, 484, 505, 507, 512, 528, 543, 547, 568, 583, 591, 622, 660, 711-713, 717, 738, 749, 768, 769.

Norenbergh, zie Neurenberg.
Normandië (*Normannia*) 129, 132, 157, 159, 160, 183, 184, 199, 201-203, 631, 636, 701, 705.
Norrland (*Norlandia*) 381.
Norsholm, heer van, zie Spiring Silvercrona, Petter.
Northampton 577, 580, 583.
Nottinghamshire 157, 159, 179, 183, 701, 705, 728, 731.
Novara 563, 726, 731, 761, 762, 764.
Nové Zámky (*Neuhäusel*) (plaats ten oosten van Bratislava) 357.
Novi Castelli comes, zie Cavendish, William, markies van Newcastle.
Novum Castellum, zie Newcastle.
Nowgorod 344.
Noyers, heer van, zie Sublet, François, seigneur de Noyers.
Nürnberg, zie Neurenberg.
Nuyl (*Tennuyl*), Adelheid ten 149.
Nijmegen 484.
Nyon 366, 384.

O

O'Brien, Murrough, graaf van Inchiquin 689, 702, 745.
Oberwinter (plaats in de omgeving van Ahrweiler) 264, 265, 285.
Odense 75, 141, 189, 376, 396, 590.
Oder, rivier 229, 296, 297.
Odincourt, marescal d', zie La Mothe-Houdancourt, Philippe, graaf van.
Oehm (*Ehm, Ohem*), Johann Bernhard von 5, 10.
Oelhafen, Tobias 95, 226, 266, 282, 329, 342, 436, 533, 591.
Oem van Wijngaerden, Jan, heer van Werkendam 187.
Öttingen-Wallerstein, Ernst, graaf von 600, 605, 730, 744, 746
Ofen, zie Boeda; Hongarije.
Offenburg 688, 691-693.
Ogier, François 249.
Ohmius, zie Oehm, Johann Bernhard von.
Okehampton (*Ochamptona*) 577, 580.
Okhmatov (plaats ten zuiden van Kiev) 95, 191.
Oldenbarnevelt, Johan van XXXIII, 166, 646, 679, 680, 734.
Oldenburg 467.
Oldenburg in Holstein 645.
Oldenburg, Anton Günther, graaf van 19*, 52, 60, 69, 74, 105, 135, 137, 491.

Oldenzaal 640.
Oldesloe, zie Bad Oldesloe.
Olivares, Gaspar de Guzmán, ‘conde-duque’, hertog van San Lucar, graaf van 441.
Olivenza (stad ten zuidwesten van Badajoz) 564.
Olivier, François 651.
Olomouc (*Olmütz*) 128, 133, 165, 316, 371, 721.
Ommelanden, zie Groningen.
Oñate, graaf van, zie Vélez de Guevara y Tassis, Iñigo.
Oneglia, prins van, zie Savoye, Maurizio van.
Oorschot, Pieter van XXXV, 551, 552, 572.
Oost-Indië XXXVII, 26, 63, 65, 83, 127, 181, 242, 244, 260, 279, 283, 286, 289, 290, 345, 346, 476, 564, 565, 584, 598.
Oostende (*Ostende*) 410, 440.
Oostenrijk (*Austria*; *Habsburgse landen*) 7, 28, 31, 33, 36, 43, 51, 62, 64, 66, 79, 92, 94, 100, 102, 103, 117, 121, 130, 131, 147, 157, 159, 165, 169, 171, 174, 179, 190, 201, 212, 221, 239, 240, 244, 245, 266, 292, 306, 324, 327, 353, 376, 387, 390, 400, 406, 412, 413, 420, 425, 439, 468, 469, 548, 559, 589, 590, 615, 618, 619, 633, 636, 645, 651, 656, 663, 711, 715, 730, 732, 738, 740, 749, 751, 754, 759, 766; zie ook Bohemen, Hongarije, Moravië en Silezië.
Oostenrijk (*Austria*; *Habsburgse landen*), Habsburgse huis, keizers, zie Ferdinand II; Ferdinand III; Karel V.
Oostenrijk (*Austria*; *Habsburgse landen*), koningen van Spanje, zie Philips II; Philips IV.
Oostenrijk (*Austria*; *Habsburgse landen*), koninginnen, zie Anna, koningin-regentesse van Frankrijk; Cecilia Renata, koningin van Polen.
Oostenrijk (*Austria*; *Habsburgse landen*), aartshertogen, zie Albrecht; Leopold Wilhelm.
Oostenrijk (*Austria*; *Habsburgse landen*), prinsessen, zie Isabella Clara Eugenia, infanta; Maria Anna, hertogin van Beieren.
Oostenrijk, Juan José van, gouverneur-generaal van de Zuidelijke Nederlanden 84*-86, 221, 348, 350, 351, 427, 455, 458, 459, 461, 477.
Oosterling, kolonel 247.
Oostfriesland 88, 137, 509, 513, 575, 584, 623, 629, 648, 651, 656, 666, 681, 685, 686, 716, 736, 742, 756, 773.
Oostfriesland, Ulrich II, graaf van 509, 513, 575, 583, 598, 623, 629, 648, 651, 665, 686, 722, 736, 742, 756.
Oostindische Compagnie XXVIII, XXXVI, XXXVII, 26, 34, 71, 90, 127, 219, 244, 260, 282, 283, 345, 346, 371, 373, 410, 423, 447, 452, 476, 543, 564, 565, 584, 598, 647, 666, 697, 771.
Oostzee (*Balticum mare*; *Codanus sinus*) VIII-XI, XIV, XXXVII, XL, 14, 16, 50, 59, 69, 87, 95, 105, 106, 110-112, 119, 135, 137, 164, 169, 172, 184, 189, 203, 204, 218, 228, 229, 238, 247, 249, 252, 254, 256, 259, 265, 266, 269, 270, 274, 275, 282, 283, 292, 312, 330, 344, 360, 370, 372, 375, 380, 381, 422, 432, 462, 484, 486, 495, 507, 512, 529, 532, 543, 546, 556, 562, 580, 585, 587, 589, 591, 594, 597, 607, 625, 627, 629, 647, 659, 677, 697, 698, 710, 718, 721, 736, 752, 755, 759, 766, 769.
Opaliński, Krzysztof 343, 353, 389, 525, 543, 545, 546, 549, 704.
Opole (*Oppeln*) (stad ten zuidoosten van Breslau) 296, 312, 315, 324.
Oppenheim (stad ten zuiden van Mainz) 728, 743.

Opperpalts 321, 326.
Orange (*Arausionensis urbs*) 308, 311.
Oranje-Nassau, huis van, zie Frederik Hendrik; Maurits; Willem (II).
Oranje-Nassau, prinses van, zie Solms, Amalia van; Stuart, Mary.
Örebro 712.
Orisunda, zie Sont.
Orléans XLIII, 553, 629, 634, 683, 689.
Orléans, hertog van, zie Gaston Jean-Baptiste; hertogin van, zie Lotharingen, Margaretha van.
Orléans, Anne-Marie-Louise van, hertogin van Montpensier 132*, 222, 299, 385, 427, 532, 691, 693.
Orléans, Charlotte-Louise d' 101, 104.
Orléans, Henri d', hertog van Longueville 101, 104, 108, 143, 310, 322, 327, 328, 381, 631, 636, 653, 656, 764, 766.
Orléans, Marie d' 653, 656.
Ormond, graaf van, zie Butler, James.
Orsini, Virginio, kardinaal 727, 731.
Osman, pasja van Boeda (Ofen) 412, 559.
Osnabrück (*Osnabrugum*), passim.
Osnabrück (*Osnabrugum*) (plaats van verzending) 20, 36, 53, 75, 88, 115, 121, 140, 168, 173, 187, 251, 273, 291, 300, 317, 339, 340, 356, 360, 375, 381, 394, 419, 448, 467, 470, 490, 492, 515, 591, 626, 645, 664, 681, 716, 737, 739, 774.
Osnabrück (*Osnabrugum*), bisschop van, zie Wartenberg, Franz Wilhelm von.
Osnabrück, vredesconferentie, zie Westfalen.
Osnabrück, Deense delegatie, zie Westfalen.
Osnabrück, keizerlijke delegatie, zie Westfalen.
Osnabrück, Zweedse delegatie, zie Westfalen.
Osnabrück, Frans resident, zie Salles, Claude de, baron van Rorté.
Ossenville, zie Le Prévost, Paul.
Ossolińsky, Jerzy 592.
Ostein, Johannes Henricus van, prins-bisschop van Bazel 44, 47.
Östergötland 2, 416, 418, 472.
Ostrogoten, zie Gothi.
Oswestry 601, 633, 637, 701.
Otranto (*Hydrus*) 615, 650, 656, 669.
Ottersberg (plaats ten noordwesten van Verden) 273, 491, 676.
Ottomaanse rijk, zie Turkije.
Oude Lant, zie Altes Land.
Oude Maas, rivier 233, 258, 295, 314, 320, 620.
Oudesteyn, Matthijs 753.
Ouguela (plaats ten noorden van Badajoz) 455.

Over-Ongeren, zie Hongarije.
Overschie, Aeltgen Borre van (moeder van Grotius) XXXIII, 620, 715, 752, 757.
Ovidius Naso, Publius 748.
Ovington (plaats tussen Hexham en Newcastle) 286.
Oxenstierna, Axel VIII-XIV, XVI, XXXII, XXXVII, XXXVIII, XLII, XLIII, 2, 9*, 12, 13, 18, 22, 30, 40, 45, 46, 59, 60, 63, 68, 84, 102, 108, 109, 112-114, 126, 131, 142, 143, 146, 147, 158, 164, 169, 177, 182, 185, 197, 200, 218, 223, 227, 243, 244, 253, 256, 260, 262, 288, 299, 309, 326, 342, 350, 366, 385, 388, 404, 408, 428, 437, 440, 444, 457, 463, 481, 500, 503, 514, 522, 523, 531, 535, 536, 542, 549, 550, 551, 556, 557, 562, 570, 574, 579, 597, 604, 612, 617, 629, 634, 635, 638, 655, 671, 674-676, 691, 703, 706, 713, 718, 729, 731, 740, 746, 749, 763, 768, 770.
Oxenstierna, Erik Axelsson XXXVIII, 299*. 550, 574, 597, 612, 628, 629, 634, 638, 676.
Oxenstierna, Gabriel Bengtsson XV, 109, 113, 114, 143, 146, 147, 444, 551, 557.
Oxenstierna, Johan Axelsson, Zweeds gevolmachtigde ter vredesconferentie te Osnabrück IX-XIV, XVI, XXXIX-XLIII, 1, 2, 5, 9, 11, 12*, 20, 33-35, 38, 41, 45, 48, 52, 65, 67, 68, 74, 88, 104, 119, 121, 124, 134, 136, 137, 160, 168, 169, 172, 185, 189, 191, 197, 202, 204, 212, 218, 225, 227-229, 235, 236, 245, 248, 251, 256, 263, 265, 272, 275, 276, 290, 297, 300, 311, 316, 317, 328, 332, 342, 351, 353, 359, 360, 367, 369, 371, 374, 378, 380, 381, 388, 390, 394, 408, 410, 413, 416-421, 423, 430, 432, 442, 448, 450, 459, 463, 466, 467, 469-471, 483, 487, 488, 490, 491, 503, 504, 507, 511, 514, 515, 518, 525, 527, 528, 531, 532, 545, 546, 548, 554*, 565-568, 582, 585, 588, 589, 591, 595, 597, 606, 618, 619, 623, 625, 626, 638, 639, 644, 645, 658, 663, 675, 676, 680, 694, 704, 706, 714, 732, 737-739, 748, 750, 766, 770, 774; echtgenote van, zie Sture, Anna Margaretha; secretaris van, zie Mylonius (Biörenklou), Mattias.
Oxenstierna, Johan Gabrielsson 432, 445, 505.
Oxford (*Oxonia*) 29, 31, 43, 78, 79, 83, 130, 131, 133, 156, 177, 179, 181-183, 199, 221, 224, 242, 262, 264, 286, 288, 295, 307, 310, 320, 387, 392, 393, 402, 403, 406, 440, 453, 455, 479, 482, 485, 496, 498, 501, 520, 521, 523, 530, 537, 540, 544, 555, 560, 561, 577, 581, 583, 587, 602, 632, 670, 673, 702, 762, 765.
Oxford (*Oxonia*), Parlement van 79, 83, 85, 130, 131, 133, 156, 159, 181, 184, 188, 199, 201, 221, 224, 242, 264, 286, 288, 307, 310, 403, 406, 407, 411, 537.
Oye (*Oia*) (vesting ten westen van Gravelines) 480, 482, 486.
Oysonville (*Ossenvillius*), baron van, zie Le Prévost, Paul.

P

Padua 552.
Palatinatus, zie Palts (Pfalz).
Palau (*Polaldus*) (kasteel nabij het klooster van San Pedro de Roda, ten noorden van Rosas) 578, 581, 582, 584.
Palfy (*Balfi*), Andreas 717.

Palluau, graaf van, zie Clérambault, Philippe de.
Palts (*Pfalz*) XXVIII, 285, 304, 311, 321, 323, 326, 348, 351, 363, 368, 437, 440, 441, 497, 501, 516, 559, 563, 571, 628, 691, 695, 700, 705, 706, 708, 725, 728, 730-732, 741, 743, 746, 749, 772; zie ook Opperpalts.
Palts (*Pfalz*), keurvorst van de, zie Frederik V, koning van Bohemen; Palts, Karl Ludwig van de.
Palts (*Pfalz*), administrator van de, zie Simmern, Ludwig Philipp, paltsgraaf van.
Palts, huis van de 7, 28, 31, 44, 55, 85, 304, 309, 321, 348, 437, 478, 481, 485, 628, 629, 673, 674, 685, 686, 691, 693, 728, 772.
Palts, kwestie van de 7, 9, 11, 28, 31, 43, 44, 47, 55, 133, 289, 304, 348, 386, 437, 478, 481, 485, 628, 673, 674, 685, 691, 693, 728, 731, 732.
Palts, Edward van de 129, 222, 673.
Palts, Elisabeth Charlotte van de, keurvorstinweduwe van Brandenburg 60*.
Palts, Elisabeth van de 673.
Palts, Henriëtte Maria van de 673.
Palts, Karl Ludwig van de 85, 304, 311, 666, 673, 674, 685, 686, 691-693, 705, 728, 731, 742, 745, 747, 759, 764, 765, 772.
Palts, Louise Hollandine van de 673.
Palts, Moritz (Maurits) van de 6*, 9-11, 29, 30, 32, 130, 365, 403, 440, 441, 453, 455, 458, 461, 523, 540, 544, 564, 577, 580, 583, 602, 605, 616, 618, 632, 652, 655, 657, 661, 670, 673, 686, 689, 692, 728, 731, 745, 747.
Palts, Philip van de 673.
Palts, Rupert (Robert) van de, hertog van Cumberland 9, 30, 32, 156, 157, 159, 328, 349, 351, 365, 402, 406, 455, 523, 540, 544, 561, 564, 578, 580, 583, 601, 605, 608, 610, 616, 618, 627, 632, 633, 637, 652, 655, 657, 665, 670, 673, 686, 689, 690, 692, 701, 702, 705, 728, 731, 745, 747, 762, 765.
Palts, Sophia van de 673.
Palts-Neuburg, Philipp Wilhelm van 543, 546.
Palts-Neuburg, Wolfgang Wilhelm van, hertog van Gulik en Berg 100*, 103, 104, 265, 291, 543, 634, 637.
Paltsgraaf, zie Zweibrücken, paltsgraaf Johann Casimir van.
Pamfili, Giambattista, zie Innocentius X.
Panama, landengte van 278, 280.
Panormitanus, Antonius, zie Beccadelli, Antonio.
Paravicini Capelli, Alessandra 37, 76, 379, 435, 493, 514, 674, 709.
Paravicino di Capelli, Lactantio 493, 514, 709.
Pâris, Jacques-Auguste de 708.

Parma 299, 699.
Parma, hertog van, zie Farnese, Odoardo.
Parsberg, Oluf 273, 622.
Parthenius I, patriarch van Constantinopel 4, 15.
Particelli, Michel, heer van Emery 240*, 287, 385, 440, 455, 499, 540, 544, 561, 631, 650, 667, 691, 699.
Parijs (*Lutetia*), passim.
Parijs (*Lutetia*) (plaats van verzending), passim.
Parijs (*Lutetia*), aartsbisschop van, zie Gondi, Jean-François de.
Parijs (*Lutetia*), Bastille 6, 499, 504, 699, 705, 706.
Parijs (*Lutetia*), boekhandelaren XXX, 535, 607, 620, 635, 694, 739.
Parijs (*Lutetia*), Bois de Boulogne 322, 327, 363.
Parijs (*Lutetia*), College van Clermont 260, 261, 284, 347, 363, 473, 535.
Parijs (*Lutetia*), faubourg Saint-Germain XXIV, 774.
Parijs (*Lutetia*), hospitaal van Le Val-de-Grâce 480, 482, 483.
Parijs (*Lutetia*), le Luxembourg 45, 223, 427, 429, 704, 743.
Parijs (*Lutetia*), Louvre (*Lupara*) 6, 10, 30, 32, 45.
Parijs (*Lutetia*), Palais-Cardinal XL, 500, 593, 606.
Parijs (*Lutetia*), Palais-Royal 325, 346.
Parijs (*Lutetia*), Parlement van XXXV, 45, 47, 61, 63, 65, 97, 101, 128, 132, 138, 180, 184, 195, 199, 200-202, 220, 221, 223, 237, 239, 240, 246, 262, 271, 281, 284, 286, 295, 302, 304, 322, 347, 349-351, 362, 363, 368, 385, 392, 402, 407, 410, 412, 421, 426, 429, 455, 458, 461, 475, 479, 499, 504, 510, 535, 551, 554, 556, 561, 563, 572, 602, 605, 606, 610, 631, 636, 650, 656, 662, 699, 703, 704, 706, 723, 724, 727, 729, 764, 766.
Parijs (*Lutetia*), place des Vosges 6, 39, 42, 46.
Parijs (*Lutetia*), Port-Royal 217, 281.
Parijs (*Lutetia*), Sorbonne en universiteit XXXI-XXXIII, 82, 86, 98, 104, 129, 132, 134, 195, 220, 224, 225, 232, 237, 240, 243, 246, 257, 260-262, 282, 284, 289, 290, 295, 301, 302, 304, 310, 311, 322, 326, 328, 347, 350, 362, 363, 368, 369, 387, 391, 402, 407, 410, 421, 427, 429, 446, 474, 475, 502, 504, 518, 533, 535, 544, 573, 602, 603, 609.
Passano, Bartolomeo 157, 240, 243.
Passau 84, 99, 101, 104, 128, 130, 132, 134, 169, 173, 179, 183, 184, 198, 241, 243, 244, 285, 289, 306, 349.
Pau 703.
Paulus IV, paus 474.
Paulus V, paus 249.
Paulus van Samosate, bisschop van Antiochië 213-215.
Paus 406; zie ook Adrianus VI; Alexander VII; Clemens V; Gregorius XV; Innocentius X; Leo X; Paulus IV; Paulus V; Urbanus VIII.
Pauw, Adriaen 26.
Pauw, Reynier 753.
Pavia (*Ticinum*) 560, 563, 761, 764.
Pawel von Rammingen, Johann Friedrich 628, 673, 686, 772.
Paymogo (plaats ten noorden van Huelva) 84, 86.
Pegau (plaats ten zuidwesten van Leipzig) 263, 336, 352, 377.
Peine (*Pehnen*) (plaats ten noordoosten van Hildesheim) 88.
Pels, Pauwels XII, XVI, 95*, 96, 226, 342, 343, 532, 533, 591, 592.
Pels, Pieter XIV, 36, 53, 72, 91, 95*, 118, 141, 170, 217, 230, 252, 273, 296, 334, 356, 376, 512, 717, 735, 754.

Pendennis Castle (Cornwall) 602, 616, 631.
Pentz, graaf Christian von 19*, 75, 91, 206.
Pereira de Castro, dr. Luís 371.
Peretti Montalto, Francesco, kardinaal 653, 654, 657, 691, 693.
Pericles, codenaam voor Johan van Oldenbarnevelt 734.
Périgord 439.
Péronne (*Perona*) 261, 263, 499, 504.
Perpignan 62, 156, 159, 178, 183.
Peru 279, 280.
Perugia (*Perusia*) 83, 84, 102, 104, 287, 289.
Peruli, zie Friuli; Perugia.
Perzië 398, 439, 441, 473, 719.
Petau (*Petavius*), Denis XXXII, 220*, 223, 224, 363, 421, 535, 650.
Peter, Hugh 70.
Pfalz, zie Palts.
Pforzheim 708, 725, 730, 744.
Phaedrus 327, 694.
Philippe, fort, zie Saint-Philippe.
Philippe, hertog van Anjou 479, 482, 485.
Philippine (plaats in Zeeuws-Vlaanderen) 464.
Philippsburg (vesting ten zuiden van Mannheim) XXVIII, 672, 688, 692, 698, 700, 707, 722, 724, 729, 730, 732, 741, 743, 746-749, 753, 759-761, 764, 772, 773.
Philippsburg (plaats van verzending) 708.
Philips II, koning van Spanje 97, 530, 611.
Philips IV, koning van Spanje 62, 65, 83-85, 99, 101, 102, 126, 130, 132, 133, 154-161, 177, 181, 184, 186, 195, 199, 201, 202, 220, 221, 224, 262, 263, 270, 281, 288, 309, 320, 325, 328, 348, 349, 354, 381, 394, 401, 410, 421, 423, 427-429, 440, 441, 454-458, 478, 498, 500, 540, 544, 556, 571, 596, 603-606, 610, 611, 669, 682, 687, 691, 693, 694, 701, 705, 729-732, 745, 747, 765.
Philips de Schone, koning van Frankrijk 85.
Picardië 61, 65, 82, 84, 157, 159, 160, 178, 183, 219, 224, 236, 239, 246, 285, 289, 305, 309, 313, 322, 348, 384, 387, 389, 401, 422-424, 428, 431, 453, 477, 520, 538, 576, 599, 604, 613, 630, 649, 653, 656, 661, 668, 673, 686, 688, 696, 700, 726, 729, 746.
Piccolomini, Ottavio, hertog van Amalfi 84-86, 199*, 201, 221, 224, 225, 288, 322, 384, 401, 407, 423, 424, 439, 477, 482, 483, 485, 499, 520, 522, 537, 538, 544, 554-558, 561-565, 576, 599, 604, 611, 613, 617, 618,

630, 635, 653, 657, 668, 686, 689, 693, 695, 700, 701, 705, 726, 729.
Pictonum ager, zie Poitou.
Pieces touchantes les Catholiques sujects des Estats des Provinces-Unies du Pays-Bas 573, 575, 609.
Piemonte (*Pedemontana*) 32, 45, 47, 127, 132, 195, 221, 322, 348, 364, 498, 503, 539, 606.
Pieve, zie Città della Pieve.
Pigerols, zie Ficarolo.
Pillau (tegenw. Baltiysk) 536.
Pimius, zie Pym, John.
Pinerolo (*Pignarole*) (plaats ten zuidwesten van Turijn) 45, 47.
Pinhel (stad in Portugal) 349.
Pinneberg, graafschap (ten noorden van Hamburg) 14, 20, 123, 267, 269, 274, 315, 645, 751, 752, 755, 767.
Pinzone, zie Ponzone.
Pires de Castro, Alvaro, markies van Cascaes 242, 288, 308, 310, 348, 350, 351, 561, 564, 565, 653.
Piyâle (*Pialé*), kapudân-pascha 702, 706.
Planudes, zie Anthologia Graeca.
Plauen 520, 542.
Plautus, Titus Maccius 246.
Pleskau, zie Pskow.
Plessis de Richelieu, du, zie Richelieu.
Plessis de Richelieu, Alphonse-Louis du, kardinaal 96, 98*, 102, 104, 178, 183.
Plessis, Nicole du 240.
Plessis-Besançon (*Plesseus-Vesontinus*), Bernard du 100, 104, 125, 150, 187, 195, 216, 261, 262, 284, 304, 323, 364, 401, 407, 410, 424, 425, 439, 481, 485, 497, 539, 543, 561, 563, 578, 581, 583, 599, 614, 630, 653, 668.
Plessis-Mornay, Anne du, hertogin van La Force 322.
Plessis-Mornay, Philippe du 322.
Plettenberg, Georg von XLI, 117, 137, 198, 207, 241, 267, 590, 662, 737, 738.
Plimuthum, zie Plymouth.
Plinius Secundus, Gaius 166, 281.
Płock 335.
Plön (plaats ten zuidoosten van Kiel) 658.
Plutarchus 149.
Plymouth (*Plimuthum*) 7, 29, 31, 125, 130, 133, 264, 403, 407, 411, 657, 670, 673, 690, 762, 765.
Plymouth (Massachusetts) 633.
Po (*Padus*), rivier 7, 30, 102, 104, 159, 298, 450, 467, 480, 519, 521, 524, 578.
Podolië (tegenw. Oekraïne), zie Polen.
Poissy (voorstad van Parijs) 667, 671, 674.
Poitou (*Pictones*) 6, 8, 10, 11, 25, 42, 45-48, 61, 65, 82, 85, 86, 98, 102, 104, 128, 132, 222, 384, 401, 439.
Polen VIII, XXXIII, XXXV, 51, 60, 62, 65, 77, 86, 95, 96, 101, 104, 116, 138, 146, 147, 151, 154, 155, 158, 175, 189, 191, 203, 206, 207, 209, 214, 216, 228, 241, 243, 245, 256, 265, 266, 273, 274, 276, 287, 289, 296, 318, 325, 326, 328, 330, 335, 342, 343, 353, 360, 367, 370, 375, 376, 385, 389, 395, 399, 411, 414, 415, 427, 431, 433, 436, 438, 443, 451, 460, 461, 463, 464, 476, 495, 497, 504, 509, 525-527, 532, 543. 545, 549, 553, 579, 592, 594, 621, 622, 628, 663, 693, 704.

Polen, godsdienstgesprek, zie Toruń.
Polen, gezanten.
Polen, gezant te Constantinopel, zie Bieganowski, Mikołaj.
Polen, gezanten in Denemarken, zie Baudissin, Wolf Heinrich von; Denhoff, Henryk.
Polen, gezant in Duitsland, zie Griessheim, Christoph Heinrich von.
Polen, gezanten te Parijs, zie Opaliński, Krzysztof; Roncalius, Claudius (of Domenicus).
Polen en Denemarken, zie Denemarken en Polen.
Polen, koning van, zie Jan II Kazimierz; Sigismund III; Wladislas IV.
Polen, koningin van, zie Cecilia Renata van Oostenrijk.
Polen, Anna Catharina Constantia, prinses van 543.
Polesine (gebied ten noorden van Ferrara) 261.
Polhelm, Winand von 583, 598, 629.
Polignac, Anne de 82.
Polruan (plaats ten westen van Plymouth) 727.
Polweil, zie Bollwiller.
Polyander van Kerckhoven, Johannes 133, 433.
Pommeren (*Pomerania*) 7, 13, 40, 48, 54, 60, 68, 92, 95, 116, 228-230, 265, 269, 321, 326, 381, 400, 472, 559, 563, 576, 580, 583, 587, 717, 738, 749, 755.
Pons, Suzanne de, hofdame 222.
Pontefract (plaats ten zuidwesten van York) 746, 762, 765.
Pontelagoscuro (fort aan de Po, in de omgeving van Ferrara) 7, 10, 30, 32, 102, 104, 173, 181, 184, 298, 299, 305, 324.
Pontestura (*Pons Sturae*) (plaats ten westen van Casale Monferrato) 45, 47.
Ponzone (*Pinzone*) (plaats ten zuiden van Acqui) 519, 542, 545, 546, 560, 600, 604, 615, 617, 618.
Poole (plaats ten oosten van Dorchester) 264, 441.
Poolzee XXXVII, 244, 278.
Port-Royal, abdij, zie Parijs.
Portland (eiland ten zuiden van Weymouth) 577, 580, 583.
Portugal (*Lusitania*) 26, 65, 84, 86, 87, 111, 157, 159, 160, 181, 183, 184, 244, 260, 265, 288, 290, 306, 308, 310, 311, 332, 335, 338, 348-351, 355, 359, 364, 371, 390, 394, 408, 418, 421, 430, 445, 455, 458, 459, 461, 496, 501, 504, 541, 544, 560, 561, 564, 565, 578, 584, 598, 599, 603, 604, 606, 616, 618, 654, 657, 682, 694.
Portugal, gezanten.

Portugal, gezant in Engeland, zie Sousa de Macedo, dr. Antonio de.
Portugal, gezanten te Parijs, zie Gama, Vasco Luís da, graaf van Vidigueira; Pereira de Castro, dr. Luís; Pires de Castro, Alvaro, markies van Cascaes.
Portugal, gezant in de Republiek, zie Andrade Leitão, Francisco de.
Portugal, gezanten ter vredesconferentie, zie Andrade Leitão, Francisco de; Botelho de Moraes, dr. Rodrigo; Pereira de Castro, dr. Luís.
Portugal, koning van, zie Jan IV; Philips IV van Spanje.
Portus Gratiae, zie Le Havre.
Posen, zie Poznań.
Posse, Knut Jöransson 108, 551, 557.
Potier, Auguste, bisschop van Beauvais 10, 154.
Pougues-les-Eaux (kuuroord op de route van La Charité-sur-Loire naar Nevers) 683.
Poussart, François, baron van Fors 612.
Poznań (*Posen*) 343.
Praag (*Praga*) 101, 104, 263, 264, 296, 364, 497, 520, 651, 656.
Praag, vrede van (1635) 31, 425, 428, 456, 457, 460, 490.
Prada y Muxica, don Andrea de 665, 683, 686, 689, 696, 698, 718, 733, 736, 757.
Pré (*Pray*), seigneur de, zie Musset, François de.
Prešov (*Eperies*) (stad ten noorden van Košice) 212, 221, 243, 296, 390, 430, 437, 451, 468, 479, 521, 544, 547, 576, 590, 601, 619, 623, 651.
Pricaeus (*Price*), Johannes XVI.
Prins, Elisabeth 23.
Prins, Pieter Christiaensz. 23.
Protestanten 10, 11, 15, 60, 80, 85, 94, 96, 122, 125, 152, 154, 159, 160, 177, 180, 195, 221, 228, 237, 255, 257, 259, 271, 277, 279, 294, 299, 302, 307, 310, 311, 318, 319, 321, 326, 329, 341, 349, 351, 358, 363, 365, 368, 380, 420, 421, 433, 436, 441, 451, 463, 465, 493, 495, 496, 534, 536, 537, 545, 550, 571, 574, 575, 592, 612, 614, 617, 628, 636, 714; zie ook Calvinisten; Lutheranen.
Prouville, Alexandre de, baron van Tracy 9, 558, 731.
Provence 21, 55, 324, 478, 671.
Pruisen (*Borussia*; *Prussia*) 60, 77, 143, 335, 381, 400, 592.
Przypkowski, Samuel XXXV, 138, 175, 209.
Psalmen 571.
Pskow (*Pleskau*) 141, 273, 274, 344, 487.
Pstrokoński, Stanisław 335.
Publilius Syrus 94, 582.
Puchaim, Adolf Erik, graaf van 173, 316.
Puchaim, Johann Christoph, graaf van 451, 456, 458-460, 496, 497, 501, 633, 636.
Puente Sampayo (plaats ten zuiden van Pontevedra) 84.
Puriteinen, zie Engeland, godsdienst.
Pym, John 6*, 10, 25.

Q

Quicquebeuf, deurwaarder 180.
Quintus Curtius Rufus 203, 312.

R

Raab, zie Györ.
Rafelton, zie Hopton, sir Ralph.
Raggi, Octavianus, kardinaal 77, 94.
Ragusa, zie Dubrovnik.
Rákóczi (*Ragosky*), György I, vorst van Zevenburgen 8*, 12, 28, 31, 33*, 36, 44, 66, 74, 93, 117, 131, 133, 134, 157, 159, 160, 165, 171, 173, 174, 179-181, 184, 190, 198, 201-203, 207, 208, 211, 221, 224, 225, 229, 230, 235-245, 263, 265, 267, 269, 274, 276, 285, 287-290, 294, 296, 297, 306, 309, 312, 316, 319, 320, 324-329, 341, 343, 349-354, 356, 371, 376, 380, 382, 386-390, 400, 406, 409, 412, 415, 425-430, 437, 441, 442, 445, 451, 456-460, 468, 479, 481, 483, 485, 487, 496, 497, 501-505, 508, 521, 523, 527, 541-547, 559, 563, 565-568, 576, 580, 582, 583, 585, 590-595, 601, 605-607, 619, 623, 626, 627, 633, 636, 638, 651, 656, 663, 671, 674, 676, 706, 711.
Rantzau (*Ranzovius*), Josias, heer te Bothkamp 2*, 5*, 9, 11, 27, 28, 30, 32-34, 43, 51, 83, 85, 86, 178, 183, 201, 305, 387, 477, 482, 485, 555, 558, 656, 691, 725.
Rataller Doubleth, George 416, 433, 753.
Ratisbona, zie Regensburg.
Ratzeburg (plaats ten zuiden van Lübeck) 13, 586, 697, 711, 716, 717, 721, 733, 735, 738, 749.
Ravenna 303.
Ravensberg, graafschap 60.
Ravenstein (*Ravestein*), land van 60.
Ravesteyn, Jan Anthonisz. van 192.
Ravesteyn, Nicolaes van, uitgever 237.
Reading 479, 632, 702.
Rebenlin, Joachim 73.
Rebenstock, Jacob 626, 627.
Rebolledo, Bernardino, graaf van 285, 289, 304, 323, 327, 347, 351, 363, 364, 368, 497, 501, 520, 559, 563, 708, 725, 730, 743, 746, 760, 764, 772.
Rebus (fort ten noordwesten van Audruicq) 689, 691, 693, 695, 700, 726, 763.
Reede van Renswoude, Johan van 4, 18, 25, 33, 34, 36, 50, 53, 78, 79, 118, 166, 176, 182, 183, 194, 196, 264, 295, 387, 392, 440, 455, 459, 530, 537, 541, 544, 555, 587, 601, 629, 632, 634, 637, 638, 652, 655, 669, 673, 759, 762, 765.
Regensburg (*Ratisbona*) 44, 179, 183, 184, 310, 456, 615, 617, 637, 651, 656, 761, 764.
Reichwald (*Rijckwalt*), Johan 296, 297, 315, 448.
Reigersberch, David van 345, 404, 424, 453.
Reigersberch, Maria van XV, XIX*, XXVII,

XXXIII, XXXVI, 54, 80, 81, 90, 97, 150, 193, 197, 217, 281, 303, 345, 434, 446, 495, 570, 596, 620, 640, 646, 679, 720, 752.
Reigersberch, Martha van 620.
Reigersberch, Nicolaes van VIII-XII, XV, XVII, XXIX, XXXIV-XXXVIII, XLII, XLIII, 5*, 25, 27, 40-42, 45, 59, 60, 71, 79, 81, 90, 97, 98, 125, 127, 151, 153, 176, 178, 196-198, 219, 238, 239, 258, 282, 284, 304, 321, 345, 346, 363, 373, 374, 399, 421, 422, 424, 433, 452, 453, 477, 496, 519, 536, 538, 550, 556, 557, 574, 575, 597, 598, 611, 613, 628, 629, 647, 649, 665, 667, 679, 685, 687, 697, 699, 722, 723, 740, 741, 743, 753, 758-760.
Reims 703.
Reims, aartsbisschop van, zie Lorraine, Henri II de, hertog van Guise.
Remagen (*Rimmaga*) 264, 265, 285.
Remiremont (stad aan de Moezel) 99, 102, 127, 132, 153, 159, 178, 181, 184, 198, 384, 387.
Remonstranten XXXIII, 138, 161, 193, 209, 249, 314, 399, 609, 715; zie ook Wtenbogaert, Johannes.
Rendsburg (*Rensburg*) (Sleeswijk-Holstein) VIII, 13, 19, 49, 269, 292, 390, 586, 623, 678, 697, 711, 716, 717, 721, 738.
Rennes (*Renes*) 304, 310.
Republiek, passim.
Republiek, leger XXXVIII, 231, 309, 336, 366, 374, 378, 393, 397, 415, 423, 426, 433, 436, 446, 447, 463, 464, 484, 488, 496, 499, 506, 509, 513, 519, 520, 522, 524, 529, 530, 537, 545, 548, 557, 558, 565, 569, 571, 575, 583, 584, 587, 588, 597, 598, 608, 610, 612, 613, 621, 623, 629, 635, 648, 651, 653, 657, 661, 665, 668, 680, 682, 683, 685, 686, 689, 696, 698, 718, 722, 733, 736, 742, 753, 754, 756-758.
Republiek, plakkaat tegen de ‘paus-gesinde’ XXXVI, 16, 71, 96, 207, 209, 230, 233, 237, 238, 248, 249, 258, 259, 270, 281, 301, 553, 609, 627, 661, 683, 684, 733; zie ook *Pieces touchantes les Catholiques sujects des Estats des Provinces-Unies du Pays-Bas*.
Republiek, plakkaten XXXIII, 50, 530, 551, 555.
Republiek, Staten-Generaal VIII, XXXIV, XXXVII, XXXVIII, 1, 3, 4, 16-18, 22-26, 34, 41, 50, 51, 66, 69, 72, 78, 79, 86, 90-92, 96, 99, 105, 116, 117, 119, 120, 124, 126, 137, 138, 140, 151-153, 164, 169-171, 176, 182, 186, 188, 189, 194, 196, 197, 203, 206, 207, 209, 217, 218, 225, 230, 231, 233, 237, 238, 245-249, 252-254, 258-260, 266, 270, 275, 281-283, 292, 301, 312, 320, 329-331, 336, 343, 345, 354, 356, 357, 367, 371, 374, 391, 396, 409-414, 422, 432, 442, 445, 447, 452, 459, 463, 465, 476, 484, 487, 488, 506, 508-511, 513, 530, 534, 537, 542, 543, 545, 549, 551, 555, 556, 562, 564, 573, 574, 580, 585, 591, 594, 596, 597, 607, 610, 611, 620, 622, 629, 643, 646, 647, 652, 659, 665, 666, 673, 678, 686, 687, 694, 705, 721, 722, 741, 742, 749, 755-758, 766, 769.
Republiek, Staten-Generaal, ‘eer en tytulen’ XXXIV, 4, 17, 22, 25, 80, 86, 91, 124, 126, 152, 166, 176, 183, 184, 194-196, 218, 238, 301, 391, 452, 537, 712, 718, 742, 762.
Republiek, gezanten.
Republiek, gezanten in Denemarken, zie Boreel, Willem; Burgh, Albert Coenraetsz.; Coenders van Helpen, Bernard; Cracauw, Carel Carelsz. van; Sonck, Albert; Weede, Johan van.
Republiek, bemiddelaars in Denemarken, zie Andreae, Joachim; Schaep, dr. Gerard; Sonck, Albert.

Republiek, gezanten in Frankrijk, zie Aerssen, François van, heer van Sommelsdijk; Boetzelaer, Gideon van den, heer van Langerak; Liere, Willem van, heer van Oosterwijk; Vosbergen, Caspar van.
Republiek, correspondent te Danzig, zie Pels, Pauwels.
Republiek, gezanten in Engeland, zie Boreel, Willem; Joachimi, Albert, heer van Hoedekenskerke; Reede van Renswoude, Johan van.
Republiek, agent te Keulen, zie Bilderbeeck, Hendrik van.
Republiek, zaakgelastigde in Smyrna, zie Warner, Levinus.
Republiek, gezanten te Venetië, zie Berck, mr. Johan; Sonnevelt, Josua van.
Republiek, bemiddelaars in Zweden, zie Bicker, dr. Andries; Stavenisse, Cornelis van; Witt, Jacob de.
Republiek, gevolmachtigden ter vredesconferentie, zie Westfalen, vredesconferentie, Staatse delegatie.
Republiek en Denemarken VIII, XXXVII, XXXVIII, XLII, 16, 36, 48-51, 63, 69, 72, 78-80, 87, 91, 111, 117, 119, 120, 138, 151, 165, 170, 175, 182, 188, 197, 203, 206, 208, 218, 231, 236, 238, 245, 247, 249, 252-254, 259, 260, 269-271, 275, 282, 283, 291, 292, 295, 312, 313, 320, 329-331, 336, 343, 345, 356, 357, 367, 371, 379, 391, 396, 409-415, 422, 431, 432, 436, 442, 445, 447, 452, 462, 463, 465, 476, 484, 487, 488, 506-510, 513, 518, 525, 527, 529, 530, 534, 537, 543, 548, 549, 555, 556, 565, 568, 569, 574, 580, 585, 587-597, 607-612, 619, 620, 622, 628, 639, 643, 646, 647, 658, 659, 665, 678, 686, 694, 695, 698, 711, 721, 722, 734, 741, 749, 751, 754, 755, 757, 768, 769, 770.
Republiek en Engeland 4, 11, 12, 18, 25, 33, 34, 36, 50, 53, 69, 78, 79, 80, 118, 152, 166, 176, 177, 183, 184, 194, 196, 264, 295, 354, 387, 392, 431, 440, 441, 455, 459, 530, 537, 541, 543, 544, 555, 587, 601, 629, 632, 634, 637, 638, 647, 652, 655, 657, 661, 666, 669, 673, 705, 759, 762, 765.
Republiek en Frankrijk, zie Frankrijk en de Republiek.
Republiek en Portugal 26, 564, 584, 598.
Republiek en Zweden VIII-X, XIV, XXXVII, XXXVIII, XLII, 42, 59, 61, 65, 66, 69, 72,

73, 78, 79, 87, 91, 115, 116, 119, 120, 126, 137, 139, 141, 144, 151, 158, 160, 164, 168, 169, 170, 174-177, 185, 188, 189, 197, 203, 208, 217, 218, 225, 226, 228, 231, 236, 238, 245, 247, 249, 252-254, 259, 260, 266, 269-271, 275, 282, 283, 292, 295, 312, 313, 320, 329-331, 336, 343, 345, 346, 352, 353, 356, 357, 371, 372, 375-379, 391, 396, 409-415, 422, 430-432, 436, 442, 445, 447, 452, 459, 462, 463, 465, 476, 484-488, 504, 506-513, 518, 525-530, 534, 535, 537, 543, 547-549, 555, 556, 562, 565, 568, 569, 574, 580, 582, 585-597, 607, 610-612, 620, 622, 628, 639, 643, 646, 647, 660, 678, 686, 694, 695, 698, 709, 712, 713, 718, 721, 722, 734, 739, 741, 749, 752, 755, 757, 758, 766, 768, 770.
Rethel (dep. Ardennes) 322, 327, 348, 350, 428, 439.
Reventlov, Ditlev 741, 755.
Rhaetia, zie Graubünden.
Rhedones, zie Bretagne; Rennes.
Rheinach, Hans Heinrich, baron van 577, 583.
Rheinfelden (*Rinfeld*), zie Waldstätte.
Rhenum, zie Rijn.
Rhodos 702, 706.
Rhut (*Rout*), Nicolaus 277, 509.
Ribauté-les-Tavernes (dep. Gard) 154.
Ribe (havenstad aan de westkust van Jutland) 205, 208, 229, 245, 269, 371, 472, 486, 504, 755.
Rich, Robert, graaf van Warwick 29, 602, 605, 657, 666.
Richelieu, Jean-Armand du Plessis, kardinaal 10, 12, 23, 42, 62, 65, 83, 101, 104, 153, 157, 178, 180, 183, 184, 219, 220, 239, 240, 243, 244, 319, 325, 349, 362, 363, 366, 392, 402, 407, 410, 412, 421, 426, 427, 429, 446, 475, 479, 494, 500, 510, 523, 540, 612, 637, 765.
Richmond (stad ten zuidwesten van Darlington) 157, 159, 179, 183.
Riedlingen (plaats ten noordoosten van Sigmaringen) 27, 154, 159, 180, 184, 261.
Riga VIII, 16, 120, 296, 342, 344, 592.
Rigault, Nicolas XII, XIII, XV.
Rinau (*Rhinach*), zie Rheinach, Hans Heinrich, baron van.
Rinfell, zie Grenville, sir Richard.
Rinteln 67.
Ripon 580.
Rippen, zie Ribe.
Rivet, André XXVIII, XXIX, 3, 15*, 138, 214, 216, 227, 257, 268, 280, 300, 326, 344, 355, 363, 382, 383, 415, 433, 436, 446, 464, 495, 531, 535, 550, 569, 570, 574, 684, 699, 714, 734, 770, 771.
Rivière (*Riverius*), abt van, zie Barbier, Louis.
Roanne 553.
Robertus, princeps, zie Palts, Rupert (Robert) van de.
Robolledus, zie Rebolledo, Bernardino, graaf van.
Rocca d'Arazzo (vesting ten zuidoosten van Asti) 388, 397, 404.
Rocca Imperiale (plaats aan de Golf van Taranto) 654, 657.
Rochechouart, François de, markies van Chandenier 8*, 11.
Rochlitz (*Kocklitz*) 711, 712.
Rocroi 1, 86.
Roda (plaats ten noorden van Lérida) 473.
Rodolphus, Nicolaus 450, 451.

Rodt, Winand 132, 321.
Roemelië (*Romelië*; *Thracia*) 403, 407, 411.
Roermond 552.
Rohan, Henri I de, hertog van 30, 32.
Rohan, Hercule de, hertog van Montbazon 45.
Rohan, Marguerite de 30, 32.
Rohan, Marie de, hertogin van Chevreuse 45*, 325, 540.
Romania, zie Rome (Romagna).
Romanova, Irina 14, 95, 189*, 226, 228, 267, 273, 294, 296, 334, 342, 353, 370, 373, 395, 399, 413, 443, 487, 592, 622.
Romanow, Michael Fedorovitsj, tsaar van Moscovië VIII, 14, 16, 40, 48, 54, 69, 85, 94, 95, 105, 116, 141, 151, 182, 186, 189, 191, 203, 206, 207, 226, 228, 245, 256, 265, 267, 273, 274, 276, 294, 296, 312, 318, 330, 334, 342, 344, 353, 367, 370, 389, 395, 399, 405, 413, 431, 433, 443, 463, 476, 487, 527, 579, 592, 594, 622, 629.
Rome 8, 61, 64, 76, 77, 83, 86, 96, 98, 102, 104, 129, 132, 135, 138, 148, 151, 153, 155, 158, 159, 178, 181, 183, 184, 199, 200, 202, 211, 220-224, 234, 237, 238, 240, 243, 246, 255, 258-262, 265, 271, 277, 284, 289, 301, 302, 313, 320, 324, 326, 348, 350, 382, 383, 385, 387, 397, 402, 404, 407, 410, 411, 420, 421, 426, 429, 434, 435, 439, 450, 467, 473, 482, 483, 486, 492, 498, 503, 504, 506, 524, 540, 544, 545, 556, 564, 565, 578, 581, 588, 594, 602, 606, 615, 617, 618, 650, 655-657, 664, 669, 671, 672, 690-701, 705, 706, 721, 727-731, 734, 744, 745, 747, 748, 757, 761, 763-766.
Rome, conclave 650, 653, 654, 655, 657, 664, 669, 671, 672, 674, 690-693, 695, 696, 698, 701, 705, 720, 721, 727, 730, 732, 734, 745, 747-749, 754, 757, 761, 763-766.
Rømø (*Rym*), eiland voor de haven van Ribe 205.
Roncalius, Claudius (of Domenicus) 64, 85, 96, 155, 158, 241, 243, 244, 267, 287, 289, 290, 325, 326, 328, 385, 553, 572, 594, 693.
Rooms-katholieken XXXVI, 6, 10, 16, 71, 85, 96, 155, 158, 207, 209, 214-215, 227, 230, 233, 237, 238, 248, 249, 258, 259, 270, 271, 277, 281, 284, 289, 293, 299, 301, 318, 343, 349, 351, 358, 380, 402, 406, 433, 438, 451, 464, 474, 493, 498, 502, 520, 539, 553, 571, 573, 575, 592, 609, 612, 614,

615, 617, 627, 636, 650-652, 655, 656, 661, 670, 673, 683, 684, 687, 689, 691, 702, 703, 705, 706, 714, 734, 745, 747, 757, 771.
Rorté, baron van, zie Salles, Claude de.
Rosas 578, 668.
Rosen (*Rosa*), Rheinhold von 70, 181*, 184, 440, 458, 461, 468, 477, 492, 496, 516, 613, 618, 672, 725, 730.
Rosendael, Jacob van 332.
Rosendael, Jan van XXXVI, 332, 333, 362.
Rosendael, mr. Dirck van XXXVI, 332, 362.
Rosendael, Willem van 332.
Rosenhane, Gustav XIV, XV, 2*, 135*, 136, 517.
Rosenhane, Johan 2*.
Rosenhane, Schering VII, XII, XIV, XVI, XL, 2*, 3, 135, 272, 292, 317, 332, 335, 338, 355, 359, 390, 416, 418, 419, 432, 470-472, 491, 505, 527, 529, 548, 554, 566, 567, 594, 595, 597, 623, 641, 642, 681, 682, 711, 750, 751.
Rossetti, Carlo, kardinaal 101, 104, 272, 478, 481, 483, 485.
Rostock XI.
Rota, Antonio de 56.
Rotenburg (plaats ten noorden van Verden) 273, 676.
Rotrou, Pierre de 516.
Rottenburg (plaats ten zuiden van Tübingen) 699, 705.
Rotterdam XXX, 3, 23, 53, 127, 166, 193, 211, 217, 249, 281, 331, 334, 362, 392, 415, 421, 435, 464, 666, 673, 686, 691, 705.
Rottweil XXVII, 5, 6, 10, 12, 27, 516.
Rouaan (*Roaen*; *Rotomagum*) 82, 261, 263, 404, 407, 411, 552.
Rouaan (*Roaen*; *Rotomagum*), aartsbisschop van, zie Harlay, François de.
Rouergue 178.
Rouffach (plaats ten zuiden van Colmar) 44.
Rouillac, markies van, zie Got, Louis de.
Roussillon (*Ruscinonensis comitatus*) 62, 65.
Roux, Augustine le, echtgenote van de Franse gevolmachtigde Abel Servien 26, 117, 120, 251, 255, 269.
Rouxel de Médavy, Jacques, graaf van Grancey 631, 636, 638.
Rovenius, Philippus 249.
Ruarus, Martinus 95, 343, 592.
Rueil-Malmaison (*Ruel*) (landgoed ten westen van Parijs) IX, XXXIX, 145, 385, 426, 429, 479, 482, 494, 500, 506, 561, 562, 565, 640, 703, 704.
Ruscinonensis comitatus, zie Roussillon.
Rusdorf, Johann Joachim von 437.
Rusland (*Moscovië*) VIII, 95, 101, 104, 116, 141, 151, 181, 184, 189, 191, 203, 206, 207, 226, 245, 256, 265, 267, 274, 276, 294, 296, 312, 318, 329, 342, 344, 353, 367, 370, 389, 395, 399, 411, 413, 431, 433, 443, 463, 476, 487, 579, 592, 594, 622.
Rusland (*Moscovië*), tsaar van, zie Romanow, Michael Fedorovitsj.
Rusland en Denemarken, zie Denemarken en Rusland.
Ruyl, Albert 24.
Rijckewaert, Carolus 609.
Rijckewaert, Justus XXX, 217*, 249, 281, 334, 392, 415, 421, 435, 464.
Rijckwalt, overste, zie Reichwald, Johan.
Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), passim.

Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), Deputationstag, zie Frankfort aan de Main.
Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), keurvorsten 7, 9, 44, 60, 88, 100, 198, 236, 263, 266, 285, 289, 317, 325, 327, 338, 339, 386, 394, 400, 416, 423, 438, 439, 456, 457, 460, 469, 471, 478, 481, 483, 485, 490, 508, 541, 559, 563, 567, 595, 600, 614, 615, 617, 618, 634, 639, 651, 660.
Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), Kreitsen 133, 364, 368, 386, 490, 543, 565, 634, 637, 688, 692; zie ook Westfalen en Nedersaksen.
Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), leger XLI, 20, 28, 31, 40, 62, 64, 84, 99-101, 104, 128-134, 169, 179, 198-203, 236, 237, 241, 263, 285, 289, 306, 309, 615, 618, 700, 705, 740.
Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), rijksdag, zie Regensburg.
Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), standen 7*, 28, 43, 60, 62, 67, 100, 129, 133, 169, 179, 180, 183, 184, 198, 201, 202, 204, 228, 263, 266, 285, 289, 317, 364, 367, 386, 416, 423, 425, 437, 456, 471, 478, 481, 485, 490, 508, 515, 541, 543, 548, 559, 563, 566, 567, 577, 585, 588, 595, 598, 600, 605, 615, 618, 633, 634, 636, 637, 639, 651, 656, 660, 730, 732, 744, 747, 750, 761, 764.
Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), standen, Franse en Zweedse uitnodigingen ter vredesconferentie XL, 67, 169, 236, 263, 317, 386, 423, 425, 428, 437, 438, 456, 457, 460, 471, 478, 481, 485, 508, 541, 543, 548, 559, 563, 566, 567, 577, 580, 583, 585, 588, 595, 598, 600, 605, 615, 618, 633, 634, 636, 637, 639, 651, 656, 660, 744, 747, 750.
Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), Zweeds-Deense oorlog, zie Denemarken en het Rijk.
Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), gezanten.
Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), gezanten in Constantinopel, zie Czernin, Hermann, graaf; Greifenklau von Wollrath, Alexander; Sattler, krijgscommissaris; Szelepcsényi, György.
Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), gezant in Engeland, zie Lisola, Franz Paul, vrijheer van.
Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), gezanten te Frankfort, zie Metzger, dr. Johann Christoph; Öttingen-Wallerstein, Ernst, graaf von.
Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), gezant in Hamburg en Denemarken, zie Plettenberg, Georg von.
Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), gezant te Keulen, zie Traun, Ernst von, graaf van Abensberg-Traun.
Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), gezant te Passau, zie Kur(t)z von Senftenau, Ferdinand Sigmund, graaf.
Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), gezant in Polen, zie Csaky, István.
Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), gezant te Rome, Savelli, Federico, hertog van.
Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), gezant in Zwitserland, zie Zweyer von Evibach, Sebastian Pilgerin.

Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), gevolmachtigden ter vredesconferentie, zie-Westfalen, vredesconferentie, keizerlijke delegatie.
Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), keizer, zie Ferdinand II; Ferdinand III, Karel V.
Rym, zie Rømø.
Rijn (*Rhenum*), rivier 7, 57, 61, 64, 82, 100, 103, 105, 128, 130, 132, 153, 202, 212, 220, 241, 263, 285, 304, 306, 309, 326, 368, 382, 385, 389, 401, 427, 429, 434, 440, 454, 458, 473, 477, 481, 484, 492, 496, 497, 501, 506, 516, 519, 523, 559, 563, 576, 580, 581, 583, 613, 630, 651, 657, 672, 698, 700, 705, 707, 708, 724-726, 729-731, 743, 744, 746, 772-774.
Ryning, Erik 551, 557.
Rijsel (*Insulae*; *Lille*) 84, 427, 429, 576, 613.
Rijswijk 511, 534, 570, 596.

S

Saale, rivier 352, 371, 377, 671, 674, 687.
Saar, rivier 130, 306, 725, 773.
Saarbrücken (*Sarbrugica*) 100, 103.
Saavedra y Fajardo, don Diego, Spaans gevolmachtigde ter vredesconferentie te Munster 250, 251, 272, 275, 291, 338, 355, 378, 381, 390, 394, 416, 421, 423, 430, 443, 466, 508, 518, 571, 610, 634, 641, 642, 656, 657, 681, 682, 774.
Saban-Aga, rikâbdâr 702, 705.
Sabran, Melchior, heer van 222, 224, 225, 286, 289, 290, 365, 369, 610, 632, 634, 638, 652, 655, 665, 692, 762, 765.
Sacchetti, Giulio, kardinaal 690, 727, 730.
Saint-Aulaye, heer van, zie Chabot, Henri de.
Saint-Avold (*Sanctavotum*) (plaats ten oosten van Metz) 128, 132, 199, 201.
Saint-Chamond (*Chaumond*), markies van, zie Mitte de Chevrière-Miolans, Melchior.
Saint-Denis 387.
Saint-Dizier (*Sancti Desiderii oppidum*) (dep. Haute-Marne) 322, 327, 328.
Sainte-Maure, Charles de, markies van Montausier 5*, 10, 38, 44, 45, 54, 55, 70.
Saint-Folquin (fort ten zuiden van Gravelines) 453, 460, 462.
Saint-Ibar (*Ibal*), heer van, zie Escars de Saint-Bonnet, Henri d'.
Saint-Lary, Roger II de, hertog van Bellegarde 178, 183, 200.
Saint-Malo (*Machlovia*) 261, 263, 366, 369.
Saint-Maur (landgoed ten zuidoosten van Parijs) 6, 10.
Saint-Mauris (*S. Maurizio*), zie Chabod, Claudio Gerolamo.
Saint-Mihiel (*fanum Sancti Michaelis*) (plaats aan de Maas ten zuiden van Verdun) 43, 46.
Saint-Nectaire (*Senneterre*), Henri de, markies, naderhand hertog van La Ferté 599, 604.
Saint-Omer (*Sancti Audomari urbs*; *Sint Omaars*) 305, 309, 424, 427, 439, 454, 458, 664, 668, 672, 700, 746, 748, 763, 765.
Saint-Philbert, seigneur de 61, 102.

Saint-Philippe (fort ten westen van Gravelines) 477, 480, 482, 486, 488, 495, 496, 501, 509, 730.
Saint-Pierre (*castellum Sancti Petri ad Padum*) 102, 104.
Saint-Quentin (*Quintin*) 181, 184, 576, 581, 584, 604, 613.
Saint-Romain, markies van, zie Harod de Senevas, Melchior de.
Saint-Vith (plaats ten zuidoosten van Stavelot) 179, 183.
Saintonge (*Sanctones*; *Xainctogne*) 6, 8, 10, 25, 45, 61, 98, 128, 132, 305.
Saksen XXIX, XXXV, 73, 179, 183, 229, 230, 257, 263, 267, 306, 309, 312, 315, 325, 336, 352, 367, 438, 451, 458, 478, 479, 481, 484, 521, 523, 536, 565, 663, 664, 711, 712, 725, 730, 736.
Saksen, keurvorst van, zie Johann Georg I.
Saksen, August, hertog van, aartsbisschop van Maagdenburg 634.
Saksen-Weimar, zie Weimar, hertogen van Saksen-.
Salentin, Johann, vrijheer van Sintzig 201.
Salih, aga der janitsaren 671, 702, 705.
Sallengre, Jean de 753, 757.
Salles, Claude de, baron van Rorté 68, 74, 88, 108, 110, 137, 143, 144, 169, 290, 300, 317, 340, 378, 388, 419, 623, 625, 736.
Saltash (plaats in de omgeving van Plymouth) 690.
Salvaterra do Extremo (plaats ten noorden van Alcántara) 349.
Salvatierra de Miño (plaats ten zuiden van Vigo) 84, 86, 654, 657.
Salvius, Johan Adler, Zweeds gevolmachtigde ter vredesconferentie te Osnabrück VII, IX-XIV, XVI, XXXIX-XLIII, 1*, 2, 12, 19, 20, 22, 23, 34, 35-41, 45, 51, 67, 74, 77, 87, 114, 115, 119-121, 124, 136, 137, 140, 167-171, 185, 186, 191, 212, 228, 229, 235, 236, 250, 251, 263, 272, 276, 290, 291, 299, 300, 311, 315-317, 328, 338, 339, 351, 355, 359, 360, 367, 369, 371, 374, 378, 381, 388, 390, 393, 399, 408, 410, 413, 416-419, 423, 430, 432, 442, 447, 448, 450, 459, 463, 466-471, 483, 487-491, 503, 504, 507, 511, 514, 515, 518, 525-532, 545, 546, 548, 554, 565-568, 582, 585, 588, 595, 597, 606, 607, 618, 619, 623, 625, 638, 639, 642, 644, 645, 658, 662, 663, 675, 680, 694, 704, 706, 714, 716, 732, 737-739, 748, 750, 766, 770, 774; secretaris van, zie Keller, Georg.
Salzburg 321, 326, 438.
Salzburg, aartsbisschop van, zie Lodron, Paris, graaf van.
Salzgitter 53.
Sambre (*Saba*; *Sabis*), rivier 128, 132.
Samosatenus, zie Paulus van Samosate.

San Martino in Colle (burcht ten zuidwesten van Perugia) 30, 84, 86, 87.
San Salvatore Monferrato (plaats ten noorden van Alessandria) 630.
Sancta Clara, Franciscus de, zie Davenport, Christopher.
Sancti Audomari urbs, zie Saint-Omer.
Sandoval, Porte di, zie Vercelli.
Sankt Gallen 147, 174, 183, 201, 222, 239, 319.
Santen, Charlotte van XXVIII, 735, 754, 771.
Santen, Frans Willemsz. van 735, 771.
Santhià (*Sant-Ya*) (stad ten westen van Vercelli) 397, 404, 407, 408, 411, 701, 703, 705, 706, 726, 731, 744, 745, 748, 749, 762.
Santirana (plaats ten zuidwesten van Mortara) 637, 638, 669.
Santra Salebrosus, zie Huygens, Constantijn.
Saradeschius, zie Zahrádecký, Václav.
Saragosse, zie Zaragoza.
Sarmatia, zie Polen.
Sárospatak (plaats ten noordoosten van Miskolc) 636.
Sarrau, Claude 15, 16, 149*, 152, 195, 196, 232, 257, 280, 326, 344, 363, 383, 495, 535, 573, 609, 640, 684, 714, 734, 771.
Sarsa, zie Zarza La Mayor.
Sas van Gent (*Saxum Gandavense*) 309, 484, 488, 495, 496, 499, 509, 519, 522, 548, 588, 597, 599, 608, 610, 613, 621, 624, 635, 648, 653, 661, 665, 668, 672, 680, 682, 683, 686, 688, 689, 696, 698, 718, 723, 733, 736, 753-758.
Sattler, keizerlijk krijgscommissaris 198, 263, 387, 398, 412, 541.
Sauerland 774.
Saumaise (*Salmasius*), Claude XXXV, 138, 177, 196*, 232, 233, 257, 280, 295, 319, 719.
Saumur 557, 612, 669, 673, 723.
Saussay (*Chaussy*), le sieur de, garnizoenscommandant van Lérida 539, 560, 578, 600, 614, 630, 650, 682.
Savelli, Federico, hertog van 615, 617, 701, 727, 730, 745, 757, 761.
Savoye XXXIV, 32, 41, 44, 45, 47, 127, 132, 166, 167, 195, 221, 225, 300, 301, 333, 361, 402, 492, 614, 694.
Savoye, hertog van, zie Carlo Emanuele II; Vittorio Amadeo I.
Savoye, hertogin-regentesse van, zie Christine de France.
Savoye, Charles-Amédée van, hertog van Nemours 242, 243, 322.
Savoye, Henri de 653.
Savoye, Maurizio van, prins van Oneglia 539, 545, 546, 560, 563.
Savoye, Tommaso Francesco van, prins van Carignano 6*, 10, 30, 32, 45, 47, 82, 83, 86, 102, 104, 127, 132, 154, 157, 159, 160, 178, 183, 195, 199, 201, 202, 221, 234, 239, 243, 244, 255, 287, 305, 309, 313, 318, 324, 327, 341, 348, 358, 364, 379, 380, 383, 387, 397, 398, 402, 407, 410, 420, 424, 427-431, 435, 441, 450, 455, 457, 460, 462, 468, 473, 478, 482, 483, 485, 492, 498, 504, 506, 519, 524, 539, 560, 563, 578, 579, 582, 584, 600, 604, 606, 615, 618, 630, 636, 637, 654, 657, 669, 671-674, 682, 690, 692, 693, 701, 705, 706, 726, 731, 744-749, 761, 762, 764.
Sayn-Wittgenstein-Hohenstein, Johann VIII, graaf van 394, 639.
Scarborough 670, 746.
Schaep, dr. Gerard 283, 378, 379, 413, 414*, 415, 422, 432, 465, 484, 510, 513, 529, 530, 549, 568, 569, 589, 609, 619, 622, 639, 643, 658, 659, 665, 678, 686, 698, 711, 713, 722, 734, 741, 749, 751, 754, 755, 757, 768, 769.
Schaffhausen 122, 147, 174, 183, 201, 222, 239.

Schaumburg, Otto V (VIII), graaf van, zie Holstein-Schaumburg.
Scheeren, eilanden, zie Dalarö; Älsnabben.
Scheffer (*Schäffer*), Reinhard 489, 490, 491.
Schelde 621.
Schenkenschanz (vesting ten oosten van Millingen aan de Rijn) 397.
Schiedam 657.
Schleinitz, Joachim von 664.
Schleswig, zie Sleeswijk.
Schmalkalden (stad op de route van Eisenach naar Meiningen) 201.
Schmalz (*Smalze*), Peter Abel 612.
Schmidberg, Ludwig von 198, 201.
Schönberg (heuvel ten zuiden van Freiburg im Breisgau) XXVIII, 576, 649, 664, 667, 679.
Schönborn, Johann Philipp von, bisschop van Würzburg 425, 428, 438, 478, 481, 485, 760, 761, 764.
Schomberg, Charles de, hertog van Halluin 82*, 86, 100, 101, 128, 132, 325, 346, 603, 605, 614, 617, 618, 649, 655, 699.
Schonen, zie Skåne.
Schotland IX, 6, 7, 10, 12, 29, 31, 33, 43, 47, 49, 59, 60, 66, 78-80, 83, 85, 105, 107, 111, 125, 130, 131, 133, 152, 156-160, 177, 179, 181, 183, 188, 199-202, 217, 221, 224-227, 242, 244, 264, 286, 288, 307, 310, 320, 328, 343, 345, 346, 349, 351, 365, 382, 387, 392, 402-411, 423, 440, 455, 458, 461, 480-486, 498, 520, 522-524, 537, 540, 541, 544, 561, 577, 578, 601, 602, 605, 608, 610, 632, 651, 652, 670, 673, 689, 690, 692, 723, 728, 731, 745, 748.
Schotland, Engeland en Ierland, solemn league and covenant, zie Engeland, Schotland en Ierland.
Schropsira, zie Cheshire.
Schulenburg, Werner, graaf von der 386, 390, 400, 430, 598, 740.
Schwartzenberg, zie Schwarzenberg.
Schwartzwald, zie Zwarte Woud.
Schwarz, zie Nigrinus, Bartholomeus.
Schwarzenberg, Adam van 307.
Schwarzenberg, Johann Adolf van 307, 309, 544.

Schwinge, rivier 141.
Schwyz, kanton 21, 122, 123, 201, 212, 222, 234, 277, 299, 318, 341, 358, 380, 493, 539.
Scriptores Historiae Augustae 472.
Scyllacaeum, zie Squillace.
Scythen 280, 301.
Sedan, prinsdom 10, 44, 63, 82, 222, 224, 225, 262, 307, 320, 321, 326, 329, 347, 366, 385, 387, 407, 475, 540, 599, 611, 614, 617-619, 703, 705, 706.
Seeland (*Zelandia*), eiland 49, 69, 92, 116, 185, 269, 272, 274, 283, 291, 292, 297, 313, 315, 335, 352, 356, 370-372, 377, 389, 409, 417, 430, 432, 442, 444, 462, 487, 505, 507, 512, 586.
Segre (*Sicoris amnis*) (zijrivier van de Ebro) 427, 429, 454, 457, 460, 462, 478, 488, 493, 518, 560, 650.
Séguier, Pierre XXXI, 142*, 220, 347, 475*, 540, 607, 609, 620, 635, 684, 699, 714, 741, 747, 748, 770, 771.
Segura (kasteel aan de Spaans-Portugese grens) 349, 351.
Segusio, zie Susa.
Sehested, Christen Thomesen 80.
Sehested, Hannibal, stadhouder van Noorwegen 229, 372*, 409, 413, 445, 459, 472, 505, 507, 512, 528, 583, 622, 660, 711-713, 717, 738, 749, 768.
Selby (plaats ten zuiden van York) 481.
Selden, John 453.
Sélestat (*Schlestat*) 516, 558, 563, 576, 599.
Seneca, Lucius Annaeus 150, 197.
Serinus, zie Czernin, Hermann, graaf van.
Serisantes, zie Duncan de Cerisantes, Marc.
Serravalle (plaats ten zuiden van Tortona) 630, 636.
Serrières, zie Coursan de Serrières.
Servien, Abel, graaf van La Roche-des-Aubiers, Frans gevolmachtigde ter vredesconferentie te Munster IX, XXXIV, XXXIX, XL, 1, 3, 17, 22, 25, 26, 34, 36, 41, 51, 53, 67, 72, 74, 77, 81, 86, 88, 89, 91, 117, 120, 121, 124, 126, 135, 137, 140, 143, 146, 152, 158, 167-172, 176, 184, 186, 204, 206-209, 218, 230, 231, 235-238, 248, 251, 254, 255, 269, 270, 275, 276, 291, 308, 310, 317, 354, 355, 359, 371, 378, 381, 390, 394, 400, 410, 413, 416-419, 421, 423, 425, 428, 430, 432, 437, 438, 443, 448, 456, 463, 466, 467, 469, 471, 478, 481, 485, 487-491, 503, 508, 511, 514, 518, 527-532, 541-543, 548, 554, 559, 562, 563, 566-568, 571, 577, 580, 583, 585, 588, 595-597, 600, 605, 615, 617, 618, 623, 633-642, 644, 651, 656, 660, 681, 682, 744, 747, 750, 751; echtgenote van, zie Roux, Augustine le.
Sesmaisons, Pierre de 220*, 301.
Sheffield 728, 731.
Shrewsbury 633.
Siberië 342.
Sibillijnse orakelen 257.
Sicilië 10, 41, 255, 306, 309, 664, 669, 671, 728.
Sidney, Robert, graaf van Leicester 577, 578, 581, 583, 605.
Siemionow, Grigorii 206, 296.
Sierck (stad aan de Moezel) 638.
Sigismund III, koning van Polen en Zweden 276, 293, 693.
Sigy (*Chesy*), seigneur de 82, 86, 98.

Silezië (*Slesiën*) 13, 16, 33, 58, 64, 84, 89, 92, 128, 130, 190, 205, 206, 229, 230, 266, 269, 292, 294, 296, 306, 312, 315, 324, 346, 352, 367, 371, 400, 413, 417, 471, 497, 501, 545, 562, 566, 580, 595, 645, 711, 748.
Silhon, Jean de 593.
Silius Italicus, Tiberius Catius Asconius 596.
Silva, don Felipe de 32, 42, 46, 199, 201, 221, 261-263, 288, 306, 348, 364, 383, 401, 424, 427, 440, 454, 457, 458, 460, 493, 498, 518, 519, 539, 544, 560, 578, 614, 630, 650, 682.
Silvercrona, zie Blommert Silvercrona; Spiring.
Simmern, Ludwig Philipp, paltsgraaf van 43*, 47, 323, 327, 328.
Sinae, zie China.
Sint Gotthard 397.
Sint-Avot, zie Saint-Avold.
Sint-Winoksbergen, zie Bergues.
Siraumont, heer van 18, 123, 448, 449, 570.
Sirmond, Jacques XXX, 4, 15*, 34, 58, 302, 421, 535, 650.
Siruela, graaf van, zie Velasco y de la Cueva, Juan.
Sittau, zie Zittau.
Siveria, zie Chernigov.
Skagerrak 549, 625, 643, 659, 679, 698, 712, 769.
Skåne (*Schonen*) 13, 49, 69, 75, 87, 89, 92, 116, 119, 160, 164, 172, 204, 208, 229, 235, 245, 246, 254, 269, 272, 275, 291, 297, 298, 312, 315, 329, 332, 335, 352, 367, 370, 372, 375-377, 396, 409, 412, 417, 442, 445, 470, 472, 506, 512, 532, 546, 595, 621, 697, 710, 717, 738, 755, 758, 769.
Skytte, Johan 551, 557, 713, 768.
Sleeswijk-Holstein, zie Holstein, hertogdom.
Sleeswijk-Holstein, Sophie Elisabeth, gravin van 19*.
Sleeswijk-Holstein, Valdemar Christian, graaf van 14*, 95, 116, 141, 189, 226, 228, 267, 273, 294, 296, 334, 342, 344, 353, 370, 373, 395, 399, 413, 443, 463, 487, 527, 592, 622, 713.
Sleeswijk-Holstein-Gottorp, Friedrich, hertog van 14*, 36, 48, 49, 53, 89, 91, 135, 149, 605, 678, 768.
Sleeswijk-Holstein-Gottorp, Johann Friedrich, aartsbisschop van Bremen 149.
Sleeswijk-Holstein-Sonderburg, Anna Sabine van 447, 448.
Sleeswijk-Holstein-Sonderburg, Philipp Ludwig, hertog van 251.
Sleipsenius, zie Szelepcsényi, György.

Slesië, zie Silezië.
Sluis (*Clusa*) (plaats in Zeeuws-Vlaanderen) 447.
Smalcius, zie Schmalz, Peter Abel.
Smith (*Smetius*), John XV.
Smyrna 719.
Snoilsky, von, zie Hansson von Snoilsky, Georg.
Socinianen XXXV, 95, 138, 175, 209, 343, 415, 433, 436, 451, 464, 495, 592.
Söderåkra (plaats ten zuiden van Kalmar) X.
Söderby (Fellingsbro) 12.
Soest (stad ten zuidoosten van Munster) 474.
Sötern, Philipp Christoph von, keurvorst-aartsbisschop van Trier 321, 773.
Soissons, graaf van, zie Bourbon, Charles de; Bourbon, Louis de; gravin van, zie Montafié, Anne de.
Soissons, le chevalier de, zie Bourbon, Louis-Henri de.
Solenvilla, zie Solon.
Solis, don Fernando de, Spaans commandant van Gravelines 608, 610, 616, 629.
Solms, Amalia van, prinses van Oranje 26, 127.
Solon 175.
Somerset 223, 225, 577, 580, 583, 632, 652, 655.
Somme, rivier 61, 128, 219, 424, 435, 439, 443.
Sonck, Albert 252, 331, 414*, 415, 422, 432, 465, 484, 510, 513, 529, 530, 549, 568, 569, 589, 619, 622, 639, 643, 658, 659, 665, 678, 686, 698, 711, 713, 722, 734, 741, 749, 751, 754, 757, 768, 769.
Sonnenberg, Alfons 122.
Sonnevelt, Josua van 624.
Sont (*Øresund*; *Sundt*) VII, XXXVII, XXXVIII, 13, 49, 50, 59, 63, 69, 73, 106, 111, 115, 119, 164, 172, 184, 189, 228, 229, 246, 247, 252, 253, 266, 272, 275, 276, 282, 292, 308, 310, 312, 320, 331, 345, 356, 357, 370, 376-378, 391, 396, 414, 422, 432, 447, 476, 483, 487, 495, 502, 507, 508, 511, 513, 528, 529, 532, 537, 546, 549, 554-556, 565, 568, 574, 585, 587, 589, 595, 619, 622, 625, 643, 647, 658, 659, 665, 678, 686, 694, 697, 698, 710, 712, 717, 718, 722, 734, 738, 741, 749, 752, 755, 757, 766, 769; zie ook Helsingør.
Soop, Matthias 108, 109, 113, 114, 143, 146, 147, 551, 557, 712.
Sophi, codenaam voor Stockholm 452.
Sophocles 150.
Sorbière, Samuel XXX, 415*, 436, 464, 494, 531, 611, 646, 685, 714, 753, 758.
Sorbonne, zie Parijs, Sorbonne.
Sousa de Macedo, dr. Antonio de 541, 544, 632, 634, 638.
Soutelande, mr. Cornelis van 314, 392.
Souvré, Jacques de 637, 651.
Spaans Bourgondië, zie Franche-Comté.
Spaanse zee (*Mare Hispanicum*) (Middellandse zee) 242, 244.
Spada, Bernardino, kardinaal 653, 654, 657.
Spanheim, Friedrich 433.
Spanje (*Hispania*), passim.
Spanje, gezanten.
Spanje, gezant in Engeland, zie Cárdenas, don Alonso de.
Spanje, gezant te Luzern, zie Casati, Carlo Emanuele.

Spanje, gezanten te Rome, zie Colonna, Marcantonio, hertog van Paliano; Velasco y de la Cueva, Juan, graaf van Siruela.
Spanje, ambassadeur in Venetië, zie Vera y Figueroa, Fernando Carlos Antonio, graaf van La Roca.
Spanje, gevolmachtigden ter vredesconferentie, zie Westfalen, vredesconferentie, Spaanse delegatie.
Spanje, koning van, zie Philips II; Philips IV.
Spanje, infanta, zie Anna van Oostenrijk, koninginregentesse van Frankrijk; Isabella Clara Eugenia, aartshertogin.
Sparr, Ernst Georg, vrijheer 339.
Sparre, Axel 712.
Sparre, Per 713, 768.
Speyer, zie Spiers.
Spierinck, zie Spiring.
Spiers (*Speyer*; *Spira*) 347, 350, 425, 428, 440, 559, 563, 600, 605, 614, 618, 651, 656, 688, 692, 707, 725, 726, 730, 741, 743, 746, 749, 760, 764.
Spiers (*Speyer*; *Spira*), Reichskammergericht 7, 8, 10, 11, 103, 129, 132, 425, 428, 559, 563, 565, 688, 692, 693, 707, 725, 726, 760, 764.
Spiers (*Speyer*; *Spira*), rijksdag (1544) 651, 656.
Spiers, erftractaat van (1544) 282, 292, 312, 414, 549, 556, 722.
Spigno Monferrato (plaats ten zuiden van Acqui) 630, 636.
Spinola, Alberto Gaston, graaf van Bruay 84, 86, 364, 386, 400, 406, 482, 485, 521, 523, 645.
Spinola, Ambrogio 420.
Spiring (*Spierinck*), François 17, 18, 511, 536, 570, 571.
Spiring Silvercrona, Petter VIII, X, XII, XIV, XVI, XXXVII, XLIII, 5, 17*, 27, 36, 38, 53, 72, 73, 78, 91, 118, 119, 121, 141, 151, 158, 164, 169, 170, 176, 188, 189, 205, 208, 217, 218, 230, 238, 247, 252-254, 259, 260, 273, 274, 282, 283, 295-297, 308, 315, 330, 334-336, 345, 356, 376, 383, 391, 395, 488, 508, 511-513, 534, 536, 570-574, 596, 612, 628, 686, 708, 717, 722, 735, 754, 759, 770.
Spitsbergen 572.
Sporck, Johann von 773.
Sprengpijll, ritmeester 491.
Squillace, Golf van 669, 690, 692.
Sri Lanka, zie Ceylon.
Stacinius, zie Stevin, Simon.
Stade (*Staade*) 88, 120-121, 136, 141, 165, 168, 186, 206, 252, 334, 335, 586, 587.

Stainville, Antoine de, graaf van Couvonges 519, 542, 545, 560, 600, 615, 701.
Stålhandske, Johan 111.
Stålhandske, Torsten 425, 428, 432, 462.
Stapelholm (plaats ten westen van Rendsburg) 678, 717.
Staten-Generaal, zie Republiek.
Stateneiland (Argentinië) 282, 346.
Staveley (*Stayley*) House 728, 731.
Stavenisse, Cornelis van 414*, 415, 432, 465, 484, 510, 513, 529, 530, 548, 549, 568, 569, 586, 622, 639, 643, 660, 698, 712, 713, 718, 740-742, 749, 755, 768.
Stein (stad aan het Meer van Konstanz) 212, 235, 261, 358.
Stella de Morimont, Johannes Tilmannus, heer van Tercy 562, 563.
Stellabria, zie Calabrië.
Stellata (plaats aan de Po, ten westen van Ferrara) 324, 326, 480.
Stellingwerff, mr. Nicolaes 23, 71.
Stenay (plaats ten zuidoosten van Sedan) 384.
Stenbock (*Steenbock*), Fredrik 372, 711, 713, 717, 738, 749.
Stenbock, Gustav Otto 52*, 68, 88, 273, 448.
Stendal 732, 751, 754.
Stettin (*Szczecin*) 12, 396.
Stevin, Frederik en Hendrik 735.
Stevin, Simon XXXIII, 684, 734, 735.
Stewart (*Stifvert; Stüwart*), Simon 444, 462.
Stiermarken (*Stiria*; *Stirmarck*) 402, 406, 409.
Stiernsköld, Clas Nilsson 712.
Stjernhjelm (*Lilia*; *Stiernhielm*), Georg 293, 329.
Stockholm VIII-XII, XIV, XVI, XXXVI, 1, 13, 36, 37, 52, 56, 64, 66-69, 75-78, 89, 92, 105, 107, 115, 119, 120, 137, 148, 154, 158, 164, 168, 174, 189, 217, 218, 225, 228, 229, 246, 254, 256, 265, 266, 273, 278, 283, 293, 297, 341, 345, 352, 358, 360, 368-381, 388, 396, 408, 411, 413, 415, 420, 430-432, 442, 448, 452, 467, 471, 476, 489, 505, 518, 523, 525, 545, 546, 548, 574, 583, 590, 598, 612, 621, 622, 626, 643, 659, 660, 706, 709, 712, 713, 742, 751, 768.
Stockholm (plaats van verzending) 108, 136, 444.
Stockholm, rijksdag, zie Zweden, rijksdag.
Stockholm, Svea Hovrätt 189, 230, 293.
Stoechades, zie Hyères, eilanden van.
Stollhofen (plaats ten westen van Baden-Baden) 700, 705, 743, 746.
Stolzenau aan de Weser 491.
Stonington (Connecticut) 633.
Stoz (*Estoz*; *Strossius*), kolonel 560, 563.
Straatsburg (*Argentoratum*) 99, 103, 347, 350, 516, 542, 543, 559, 562, 563, 577, 580, 583, 634, 637, 722, 731, 732, 760, 764.
Strabo 279, 573.
Strade (*Stradius*), monsieur de, zie Estrades, Godefroi d'.
Stralsund (*Straelsond*) VIII, 52, 92, 105, 115, 246, 269, 625, 643, 677, 695.
Strängnäs (plaats aan de Mälaren) 712.
Straszyn (voorstad van Danzig) 95, 343.
Streuff (*Streiffius*) von Lauenstein, Philipp 437.
Strickland, Walter 3, 152.
Strigonië, zie Esztergom in Hongarije.

Strossius, zie Stoz, kolonel.
Stuart, huis, zie Engeland, koning van.
Stuart, Elisabeth (de ‘Winterkoningin’) 6, 43*, 47, 156, 537, 666, 667, 673, 686, 691, 705, 759.
Stuart, Elisabeth, dochter van koning Karel I van Engeland 287, 289, 403.
Stuart, Henriëtte, 159, 262, 285, 365, 403, 406, 426, 455, 479, 501, 560, 564, 565, 577, 580, 583, 602, 631.
Stuart, Henry, hertog van Gloucester 287, 289, 403.
Stuart, Mary, ‘princess royal’, echtgenote van prins Willem (II) van Oranje 127, 218*, 233, 403.
Studler van Zurck, Anthonis, heer van Bergen 232.
Stühlingen (plaats ten westen van Singen) 516.
Stuhmsdorf (Sztumska Wieś), vrede van 77, 147, 330, 343, 353, 461, 545, 622.
Stura di Demonte, rivier 45.
Sture, Anna Margaretha, echtgenote van de Zweedse gevolmachtigde Johan Axelsson Oxenstierna 251, 290, 316, 332, 353, 359.
Stuttgart 708.
Sublet, François, seigneur de Noyers 83*, 86, 153, 158, 480*, 482, 483, 668, 672.
Sublet, Guillaume, heer van La Boissière, baron van Dangu 83, 86.
Suessionensis comitissa, zie Montafié, Anne de, gravin van Soissons.
Suetonius Tranquillus, Gaius 683.
Suevia, zie Zwaben.
Suiz, zie Schwyz.
Sultan-zâde Mohammed 398, 473, 559, 563, 671, 702.
Sunderland 522, 524.
Sundt, zie Sont.
Surkius, zie Studler van Zurck, Anthonis.
Susa (*Segusio*) (plaats ten westen van Turijn) 45, 47.
Sveinitzium, zie Świdnica.
Sven Estridson, koning van Denemarken 505.
Svendalia, zie Yorkshire dales.
Sveno, zie Vestrogothus.
Sveno Jonae.
Swaben, zie Zwaben.
Świdnica (*Schweidnitz*) (stad ten zuidwesten van Breslau) 128, 133, 296, 312, 315, 324, 372, 479, 482, 484, 485.
Switserlant, zie Zwitserland.
Sylt, eiland 205.
Sypaeus, zie Zypaeus, François.
Szelepcsényi (*Sleipsenius*), György 287, 289.
Szöny, verdrag van (1642) 198, 294.
Sztum (plaats ten zuiden van Malbork) XV, 276, 436, 506.

T

Tacitus, Publius Cornelius 47, 301, 441, 472.
Tadcaster (plaats ten zuidwesten van York) 382, 387, 392.
Tanaro, rivier 420, 424, 435, 455, 468, 478, 492, 560.
Tancke, Martin 117, 119, 138, 151, 170, 182, 330, 336, 367, 413, 510, 594.
Tanger (*Tingis*) 262, 265, 616, 618.
Tangermünde 586, 590.
Tarragona 407, 440, 454, 668, 672, 701, 703, 705, 706, 726, 730, 744, 747-749, 761, 763-766.
Tartaren 95, 101, 104, 181, 184, 191, 207, 221, 244, 245, 273, 280, 301, 329, 330, 412, 443, 663.
Tartaria, zie Beringstraat; Tartaren.
Tasman, Abel 282.
Tata (*Totis*) (plaats in Hongarije) 357.
Taunton (stad op de route van Bristol naar Exeter) 632, 637.
Taupadell (*Tubadel*), Georg Christoph von 306, 309, 477, 481, 484, 725, 730, 744, 746, 761, 764.
Taurinorum arx, zie Turijn.
Tavas, zie Davos.
Tecklenburg, graafschap 641.
Tellier, Michel le, heer van Chaville 153, 305, 480.
Tennuyl, zie Nuyl, Adelheid ten.
Tercy, heer van, zie Stella de Morimont, Johannes Tilmannus.
Terentius Afer, Publius 167, 587.
Terra Ferma, zie West-Indië (America).
Teulingius, zie Tholincx, Diederick.
Thauvanius, Lotharings gouverneur van Longwy 701, 705.
Theodorik de Grote, koning van de Ostrogoten 303.
Theodosius II, keizer 406, 473.
Thijssen, Maerten 331*, 353, 356, 370, 391, 462, 486, 507, 529, 547, 554, 625, 643, 697, 710, 711, 717, 718, 736, 738, 749, 752, 755.
Thionville (*Thiunville*) XXVII, 1, 86, 122, 350.
Tholincx, Arnold 373.
Tholincx, Diederick XXXVII, 373, 398.
Thomas, prins, zie Savoye, Tommaso Francesco van.
Thracië, zie Roemelië.
Thurgau 318, 493.
Thuringen (*Turingia*) 128, 133, 157, 201, 293, 297, 315, 324, 327, 400, 406, 645, 663.
Ticinum, zie Pavia.
Tigurinum, zie Zürich.
Tingis, zie Tanger.
Tinus amnis, zie Tyne.
Tirol 21, 57, 123, 212.
Tirol, aartshertogin van, zie Claudia de' Medici.
Tisza (*Theiss*), rivier 576, 633, 676.
Tönning (*Tonninghen*) (Sleeswijk-Holstein) 678.
Tokaj (plaats ten oosten van Miskolc) 544, 547, 576, 601, 619, 623, 651.
Toledo 155.
Tonninghen, zie Tönning.

Torgau aan de Elbe 128, 229, 712, 733, 735, 736, 738, 749.
Törnsköld, Jakob 13, 68, 112.
Torrecuso, markies van, zie Caracciolo, Carlo Andrea.
Torres (*Tour*) de Segre (plaats ten zuiden van Lérida) 560, 562, 564.
Torstensson, Lennart VII, VIII, XV, XXXIX, XLI, 13*, 14, 16, 18, 19, 28, 33, 35, 36, 47-49, 51, 53, 58, 68, 69, 73-75, 89, 91, 92, 95, 107, 112, 116, 118, 123, 136, 141, 145, 146, 148, 160, 164, 170, 171, 182, 185, 188-190, 203-206, 208, 225, 226, 229, 231, 235, 245, 246, 254, 266, 269, 272-274, 283, 292, 297, 312, 315, 317, 324, 332, 335, 336, 338, 343, 353, 355, 356, 359, 367, 371, 372, 377, 389, 390, 395, 396, 400, 405, 409, 413, 416, 417, 432, 438, 442, 444, 445, 449, 450, 458, 462, 468, 470, 471, 478, 481, 487, 501, 502, 505-508, 512, 513, 521, 523-528, 534, 543, 545, 546, 549, 554, 556, 562, 566-568, 580, 585, 586, 589-595, 608, 624-626, 639-645, 648, 658, 663, 674, 676-678, 695-697, 704, 709, 711, 716, 717, 721, 731-733, 735, 738, 741, 748, 749, 751, 754, 759, 766, 767.
Tortona 560, 563.
Tortosa 765, 766.
Toruń, godsdienstgesprek van XXXIII, 96, 227, 276, 343, 415, 433, 436, 451, 464, 465, 495, 592, 628.
Toscane, groothertog van, zie Ferdinando II de' Medici.
Totis, zie Tata.
Toudon (*Todon*) (dep. Alpes Maritimes) 242, 244.
Toul (*Tullum*), Metz en Verdun, gouvernement 10, 82, 86, 101, 104, 128, 132, 603, 605, 614, 649, 655.
Toul, bisschop van, zie Fieschi, Paul.
Toulon (*Tulonum*) 82, 86, 156, 159, 404, 407, 411, 426, 429, 690.
Toulouse (*Tolosa*) 65, 131, 134, 178.
Tour d'Auvergne, Charlotte de La, ‘demoiselle de Bouillon’ 540.
Tour d'Auvergne, Frédéric-Maurice de La, hertog van Bouillon 44*, 47, 63, 65, 82, 86, 212, 222, 224, 225, 262, 263, 295, 307, 310, 320, 321, 326, 329, 347, 350, 354, 364-366, 369, 384, 387, 397, 401, 404, 407, 408, 411, 426, 429, 450, 452, 467, 492, 498, 503, 504, 506, 522, 524, 540, 543, 544, 546, 578, 581, 584, 602, 604, 606, 611, 614, 617, 669, 727, 731, 732.
Tour d'Auvergne, Henri de La, burggraaf van Turenne XXVII, XXVIII, XL, 5, 6, 8*, 9, 11, 12, 28, 32, 38, 44, 45, 58, 61, 93, 99, 102-105, 127, 132, 147, 153, 159, 174, 178,

180-184, 190, 198, 201, 202, 220, 224, 225, 239, 241, 243, 277, 284, 288, 290, 299, 305, 309, 310, 313, 318, 323, 327, 344, 347, 350, 358, 364, 366, 368, 369, 382, 384, 385, 387, 389, 401, 407, 410, 420, 424, 427, 429, 431, 434, 436, 440, 443, 454, 458, 460-462, 465, 467-469, 473, 476, 477, 480, 481, 484, 492, 496, 497, 499, 501, 503, 504, 511, 515, 516, 518-520, 523, 526, 535, 538, 539, 545, 546, 558, 559, 563, 564, 573, 576, 579-584, 599, 604, 606, 613, 614, 617, 618, 627, 630, 635, 649, 653, 661, 664, 667, 672, 679, 683, 687, 688, 695, 696, 698, 700, 705-708, 720, 722, 724, 730, 743, 744, 746, 753, 759, 760, 764, 772.
Tours 325.
Tourte, deurwaarder 180.
Tracy, baron van, zie Prouville, Alexandre de.
Trandorf, Christoph 664.
Trans(s)ilvanus, zie Rákóczi, György I, vorst van Zevenburgen.
Trasimeense Meer 30, 498, 579.
Traun, Ernst von, graaf van Abensberg-Traun 425.
Trautmansdorff, Maximiliaan, graaf van 31*, 32, 323*, 326, 402, 406, 409.
Travemünde (*Traumunda*) 229.
Trefoldighed, schip 297, 335, 356, 370, 375, 377, 395, 409, 413, 417, 432, 445, 486, 507, 512, 547, 568, 590, 619, 624, 659.
Trello, Walburgh van 735, 771.
Trémouïlle, Louis II de la, markies van Noirmoutiers 558.
Trente, concilie van 474, 721.
Tresel, Daniel 572.
Trier (*Treveris*) 64, 81, 93, 198, 201, 220, 224, 321, 520, 523, 540, 544, 599, 773.
Trier (*Treveris*), keurvorst-aartsbisschop van, zie Sötern, Philipp Christoph von.
Trigland, Jacobus 433.
Trittau (vesting ten noorden van Hamburg) 91, 711, 755.
Troje 573.
Tromp, Maarten Harpertsz. 371, 414, 480, 496, 501, 555, 558, 575, 598, 666, 736.
Tserclaes, Johan, graaf van Tilly 19*.
Tubadel, zie Taupadell, Georg Christoph von.
Tübingen XXVII, 27, 32, 40, 44, 45, 54, 58, 78, 80, 105, 125, 175, 195, 216, 323, 743, 746.
Tuffac, zie Rouffach.
Tuilleriacus, zie Coignet, Gaspard, sieur de La Thuillery.
Tullum, zie Toul.
Tuning, Gerard XXXVI, 734.
Tuning, Jan 734.
Tunis 631.
Turaine, vicomte de, zie Tour d'Auvergne, Henri de La, burggraaf van Turenne.
Turckheim (plaats ten westen van Colmar) XXVIII, 511, 515, 535, 558, 573.
Turenne (dep. Corrèze) 212.
Turenne, burggraaf van, zie Tour d'Auvergne, Henri de La.
Turgovie, zie Thurgau.
Turijn (*Thurijn*; *urbs Taurinorum*) 121, 224.
Turkije 104, 174, 184, 191, 198, 240, 243-245, 269, 287, 289, 290, 294, 301, 354, 357, 380, 382, 387, 389, 398, 403, 408, 411, 412, 415, 425, 428-430, 436, 437, 442, 445, 458, 459, 473, 479, 481, 485, 487, 496, 501, 505, 508, 521,

523, 544, 546, 547, 559, 563, 565, 583, 585, 595, 603, 606, 614-619, 650, 654, 656, 657, 663, 664, 669, 671, 674, 690, 692, 693, 702, 705, 706, 719, 728, 731, 732.
Turkije, sultan van, zie Ibrahim.
Turkije, sultan-moeder van, zie Kösem.
Turkije, grootvizier van, zie Kemankes, Kara Mustafa; Sultan-zâde Mohammed.
Tursi, hertog van, zie Doria Carretto, Carlo.
Tuttlingen (*Dutlinga*) aan de Donau XXVII, 1, 4, 5, 8, 12, 24, 27, 31, 33, 34, 38-40, 44, 46, 47, 54, 55, 58, 61, 64, 67, 70, 85, 93, 100, 105, 121, 181, 192, 193, 217, 261, 337, 354, 497, 516, 558, 744, 746.
Tweenhuysen, Lambert van 572.
Tweenhuysen, Rebecca van 551, 552, 572.
Tyne (*Tinus*), rivier 242, 286, 288, 307, 349, 670.
Tynemouth Castle 264.

U

Ubald, kolonel, zie Houwald, Christoph.
Uberlingue, zie Ueberlingen.
Uddevalla (*Oddewalla*) (plaats ten noorden van Göteborg) 768.
Ueberlingen (*Uberlingue*) (plaats aan het Meer van Konstanz) 8, 11, 28, 32, 38, 56, 76, 81, 82, 85, 86, 93, 100-102, 104, 121, 122, 128, 132, 134, 147, 154, 173, 180, 183, 191, 200-202, 212, 234, 241, 243, 255, 261, 267, 277, 285, 289, 299, 305, 310, 313, 318, 323, 327, 328, 341, 357, 358, 364, 368, 369, 379, 384, 387, 388, 397, 401, 409, 419, 425, 428, 434, 439, 441, 454, 457, 459, 460, 468, 772.
Uelzen (plaats op de route van Winsen naar Wolfsburg) 767.
Ulfeldt, Ejler 624, 659.
Ulfeldt, Knud 624, 659.
Ulfel(d)t, Corfits, stadhouder van Kopenhagen 372*, 659.
Ulfsparre, Åke Hansson 677.
Ulm 27, 31, 175, 187, 195, 216, 217, 542, 543, 559, 563, 577, 580, 583, 634, 637.
Ulster (*Ultonia*) 689, 692.
Ulyssipo, zie Lissabon.
Ungar (*Unger*), kolonel 663.
Ungaria, zie Hongarije.
Untervaz (plaats ten noordwesten van Chur) 255, 277, 299, 318, 341.

Unterwalden, kanton 21, 122, 201, 222, 493, 539.
Uppsala 227, 266, 267, 293, 550.
Urbanus VIII (*Maffeo Barberini*), paus 7, 10, 21, 30, 32, 44-47, 56-58, 62-65, 76, 77, 80, 83-86, 94, 96-104, 118, 122, 125, 129, 132, 135, 138, 148, 150, 154, 155, 158-161, 173-178, 181-184, 187, 191, 199, 201, 202, 211, 212, 221, 224, 225, 234, 238-240, 244, 255, 258-263, 265, 271, 277, 278, 284-289, 295, 298, 299, 302, 305, 313, 318-320, 322, 324, 326, 340, 341, 348, 350, 357, 365, 370, 379, 382, 383, 387, 391, 397, 402-411, 420, 421, 426, 429, 435, 439, 441, 450, 467, 473, 478, 480, 482, 486, 492, 498, 501, 503, 506, 509, 521-526, 533, 539, 545, 546, 556, 560, 563, 565, 578, 579, 581, 584, 588, 600, 602, 604, 606, 610, 615, 618, 619, 647*, 650*, 653-657*, 664, 668, 669-674, 679, 690, 696, 698, 701, 720, 721, 734, 754.
Urbanus VIII (*Maffeo Barberini*), bul 'In eminenti' 223, 224, 322, 326, 362, 369, 391, 421.
Urbino 101, 104, 727, 731.
Uri, kanton 21, 122, 234, 277, 299, 318, 341, 358, 380, 493, 539.
Ursini, zie Orsini.
Utenbogardus, zie Wtenbogaert, Johannes.
Utica, zie Bizerte.
Utrecht 210, 211, 237, 436, 495, 552, 609, 611, 627, 662.
Utrecht, bisschoppen van 303.

V

Vaalius, edelman 509.
Valaśské Meziříči (plaats ten oosten van Olomouc) 173.
Valencé, de baljuw van, zie Estampes-Valençay, Achille d'.
Valencia (*Valence*) 325, 328, 560, 564.
Valenciennes 427, 429.
Valkenburg (plaats nabij Katwijk) 734.
Valle d'Andora, zie Andorra.
Val(l)e de la Mula, zie Almeida.
Vallensis, Jacobus 509.
Vallis Gratiae, klooster, zie Parijs, hospitaal van Le Val-de-Grâce.
Valois, Charles de, hertog van Angoulême 131*, 134.
Valois, Louis-Emmanuel de, graaf van Alais 131*, 243, 324.
Valois, Marie-Françoise de, hertogin van Joyeuse 131.
Vandalen 472.
Varberg (plaats ten zuiden van Göteborg) 768, 769.
Varvich (*Warwyck*), zie Berwick upon Tweed.
Västergötland 372, 418, 769.
Vaticaan, nuntii.
Vaticaan, nuntii te Parijs, zie Grimaldi, Girolamo; Guidi di Bagno, Niccolò.
Vaticaan, nuntii in Zwitserland, zie Farnese, Girolamo; Gavotti, Lorenzo; Rota, Antonio de.
Vaticaan, legaten ter vredesconferentie, zie Chigi, Fabio; Ginetti, Marzio; Rossetti, Carlo.
Vaticaan, vredesonderhandelaar in Italië, zie Donghi, Gian Stefano.

Vaubecourt, graaf van, zie Nettancourt d'Haussonville, Nicolas de.
Vaudémont, graaf van, zie Lotharingen, François II van; Lotharingen, René van.
Vaudrevange (*Valdervange*), zie Wallerfangen.
Växjö 293.
Veere 620.
Vega, Garcilaso de la 279.
Velada, markies van, zie Dávila, Antonio Sancho.
Velasco y de la Cueva, Juan, graaf van Siruela 731.
Velen en Megen, Alexander, graaf van 88*, 681, 716, 774.
Vélez de Guevara y Tassis, Iñigo, graaf van Oñate 441.
Veltlin (*Valtellina*) 37, 379, 435, 493, 674.
Vendôme (*Vindocina*) 98, 102, 128, 132, 156, 217, 220, 223, 242, 260.
Vendôme (*Vindocina*), hertog van, zie Bourbon, César de.
Vendôme, Elisabeth de, hertogin van Nemours 242.
Vendôme, François de, hertog van Beaufort 8, 11, 45, 61, 63, 65, 82, 85, 98, 102, 128, 156, 180, 217, 219, 220, 223, 325, 500, 504, 649, 656, 724, 727, 729.
Vendôme, Louis de, hertog van Mercoeur 180, 181, 184, 652, 656, 657.
Vendsyssel (het noorden van Jutland) 91, 172, 188, 204, 205, 246, 266, 274, 353, 472.
Venetië XII, XXVIII, XXXIV, XLI, 4, 7, 10, 11, 17, 20, 21, 24, 27, 30, 32, 37, 45, 47, 48, 50, 56-58, 64, 65, 76, 79, 80, 91, 94, 96, 99, 102, 104, 121-123, 129, 132-135, 137, 138, 147-157, 166, 167, 173-176, 181, 185, 187, 191, 195, 196, 199, 209-212, 216, 218, 221, 224, 234, 237, 239, 243, 244, 246, 249, 255-261, 263, 265, 271, 277, 278, 281, 286, 295, 298-302, 305, 313, 314, 318-320, 324, 326, 334, 339-341, 344, 348, 351, 354, 357, 362, 365, 368, 378-383, 388, 397, 402-404, 407, 408, 420, 421, 423, 427, 430, 434, 438, 445, 450, 455-457, 460, 467, 471-473, 476, 492, 498, 505, 511, 521, 522, 524, 539, 545, 552, 559, 560, 563, 568, 573, 579, 581, 590, 600, 604, 607, 614, 617, 618, 623, 624, 642, 656, 660, 661, 669, 672, 679, 680, 682, 683, 704, 706, 729, 731, 744, 761, 764, 773.
Venetië (plaats van verzending) 21, 58.
Venetië, vrede van (1644), zie Ferrara.
Venetië, gezanten.
Venetië, gezanten te Parijs, zie Contarini, Angelo; Correr, Angelo; Giustiniani, Girolamo; Grimani, Giovanni.

Venetië, gezanten in Zwitserland, zie Cavazza, Girolamo; Vico, Domenico.
Venetië, bemiddelaar ter vredesconferentie, zie Contarini, Alvise.
Ventadour, hertog van, zie Lévis, Charles de.
Ventelay (*Vantelet*), zie La Haye, Jean de.
Ventimiglia 57.
Vera y Figueroa, Fernando Carlos Antonio, graaf van La Roca 77.
Vercelli 306, 341, 388, 397, 404, 492, 498, 539, 560, 615, 701.
Verden (*Veerden*), bisdom 49, 53, 74, 92, 141, 273, 291, 448, 547, 676.
Verdun (*Virodunum*), Metz en Toul, gouvernement 10, 82, 86, 101, 104, 128, 132, 261, 263, 348, 424, 429, 457, 473, 477, 484, 506, 599, 603-605, 614, 649, 655.
Verenigde Oostindische Compagnie, zie Oostindische Compagnie.
Vergilius Maro, Publius 255, 415.
Vergoesius, zie Goes, Willem van der.
Vert, commissaris 61.
Vervaux, Johann 338.
Vervins, vrede van (1598) XXXIV, 41, 386.
Vesoul (dep. Haute-Saône) 323, 327, 364, 384, 440, 458.
Vestrogothus, Sveno Jonae 293, 329.
Veth, Catharina 345.
Vibe, Peder 75*, 89, 92, 164.
Vickefordius, zie Wicquefort, Joachim de.
Vico, Domenico 76, 123, 256.
Vidigueira, graaf van, zie Gama, Vasco Luís da.
Vienna, zie Wenen.
Vigean, Louis du, markies van Fors 531, 612.
Vigilius, paus 406.
Vignerot, Marie-Madeleine de, hertogin van Aiguillon 101*, 104, 239, 349, 351, 362, 363, 368, 369, 392, 401, 402, 406-408, 410, 412, 421, 426, 427, 429, 446, 475, 479, 482, 483, 485, 494, 506, 612.
Villa, Guido, markies van Cigliano en Volpiano 402, 407, 410, 434, 435, 492, 672, 690, 692.
Ville (*Villa*), markies van 304, 309, 347.
Villeneuve, de baljuw van 178.
Villeroy (*Villeregius*), markies, naderhand hertog van, zie Neufville, Nicolas de.
Villingen (*Felinga*) (plaats ten noordoosten van Freiburg im Breisgau) 687, 691, 699, 763, 766.
Vilnius 62, 95, 141, 206, 274, 296, 308, 375, 376, 395, 460, 622.
Vinariensis dux, zie Weimar, hertog van Saksen-.
Vincennes 81, 82, 724.
Vincentius a Paulo 154, 159, 160.
Vind, Jørgen 659, 663.
Vindocinensis dux, zie Bourbon, César de, hertog van Vendôme.
Vinnenberg (klooster ten noorden van Warendorf) 359, 390, 413, 423.
Virginia 633.
Virodunum, zie Verdun.
Vislochium, zie Wiesloch.
Vitart, de heer, secretaris van de Franse ambassadeur te Constantinopel 702.
Viterbo 155, 158, 287, 289.
Vitry-le-François (dep. Marne) 322, 327, 348, 350, 428.
Vittenbergius, generalis, zie Wittenberg von Debern, Arved.

Vittorio Amadeo I, hertog van Savoye 32, 301.
Vivarais (dep. Ardèche) 363, 365, 368.
Vlaanderen (*Flandria*) 41, 200, 202, 261, 263, 285, 348, 350, 365, 384, 401, 407, 414, 439, 440, 451, 457, 463, 464, 473, 495, 496, 499, 503, 524, 538, 544, 613, 617, 635, 648, 653, 654, 657, 661, 664-666, 668, 672, 681, 682, 686, 691, 693, 695, 696, 705, 721, 726, 729-731, 736, 763, 765, 766; zie ook Zeeuws-Vlaanderen.
Vlie 247, 253, 270, 292, 331, 346, 353, 356, 378, 391, 414, 486, 487, 507, 510, 513, 529, 547, 549, 555, 565, 568, 569, 574, 587, 619, 752, 769.
Vlissingen 723.
Vlorë (*Valona*) (Albanië) 728, 731.
Voit von Salzburg, Melchior Otto, bisschop van Bamberg 425, 428, 438, 761.
Volmar, dr. Isaac, keizerlijk gevolmachtigde ter vredesconferentie te Munster 250, 251, 272, 275, 291, 306, 307, 355, 378, 381, 390, 394, 400, 416, 423, 430, 438, 466, 491, 508, 542, 567, 571, 588, 641, 681, 682, 750, 774.
Voorn, schans te (schans in de omgeving van Lithoijen) 336, 374, 378, 393, 397, 415, 433.
Voorne, Land van 620, 646, 660, 664, 683, 696.
Vosbergen, Caspar van 80.
Vossius, Franciscus 551, 572.
Vossius, Gerardus Joannes XII, XIII, XV-XVII, XXIX-XXXII, XXXV, XXXVI, 15*, 16, 34, 58, 215, 257, 268*, 271, 302, 303, 344, 415, 433, 453, 494, 495, 536, 551-553, 572, 685, 719, 720, 756.
Vossius, Isaac XII, XIII, XVI, XVII, XXIX, XXXI, XXXV, XXXVI, XLII, XLIII, 16*, 73*, 74, 97, 215, 257, 266, 268, 303, 418, 473, 493, 536, 552, 553, 572, 575, 685, 719, 720, 739, 756, 758, 769, 770.
Vrécourt (dep. Vosges) 323, 327.
Vulteius, Johann 489, 491.

W

Waas, het Land van 661.
Wachtmeister, Hans (Johan), generaal-majoor 116, 370, 375, 377, 396.
Wael, Anthonie de 753.
Waert, baron de, zie Werth, Johan van.
Walachije 173.
Walachije, vorst van, zie Basarab, Matei.
Walcheren, classis van 723.
Waldeck, Katharina, gravin van 251.

Waldstätte (Rheinfelden, Bad Säckingen, Laufenburg en Waldshut) 93, 153, 241, 243, 419, 477, 481, 484.
Wales (*Wallia*) 29, 79, 157, 159, 349, 555, 587, 701, 705.
Wales (*Wallia*), prins van (Karel II) 365, 403, 406, 479, 482, 485, 498, 520, 540, 555, 560.
Wallenstein, Albrecht Wenzel Eusebius von, hertog van Friedland 19.
Waller, sir William 29*, 31, 102, 104, 131, 133, 307, 365, 369, 403, 406, 410, 441, 498, 501, 520, 523, 530, 537, 540, 544, 555, 560, 561, 564, 577, 580, 581, 583, 602, 605, 608, 616, 618, 632, 652, 655, 670, 673, 689, 690, 692, 702, 705, 762, 765.
Wallerfangen (*Vaudrevange*) (vesting ten noorden van Saarlouis) 128, 132, 199, 201.
Wallis (*Valis*) 450, 514, 553.
Walter, graaf van, zie Zapata, don Lope.
Walther, *Proverbia sententiaeque Latinitatis medii aevi* 319.
Wambold von Umstadt, Anselm Kasimir, keurvorst-aartsbisschop van Mainz 400, 406, 409, 438, 439, 483, 559, 563, 576, 583, 724, 726, 730, 743, 746, 759, 760, 773.
Wanchiria, zie Lancashire.
Warberg, zie Varberg.
Warham (niet geïdentificeerde plaats in Wales, mogetijk Wrexham) 701, 702, 705.
Warner, Levinus XXXV, 719.
Warschau 376, 395, 438, 463, 487, 543, 592.
Warschau, godsdienstgesprek van, zie Toruń.
Warschauer, Andreas 360.
Wartenberg, Franz Wilhelm von, bisschop van Osnabrück, Minden en Verden 394, 400, 405, 409, 416, 438, 456, 660.
Warwick, graaf van, zie Rich, Robert.
Warwyck (*Varvich*), zie Berwick upon Tweed.
Wasa, huis 693.
Wasser (*Waser*), Johann Heinrich 76, 234.
Waterdrincker, Claes 530, 549, 568.
Watten (*Waisa*) (vesting aan de Aa, op de weg van Saint-Omer naar Bourbourg) 664, 668, 672, 673, 683, 688, 695, 700, 705, 726, 729, 763.
Wattendonck (Wattendam, plaats ten noorden van Watten aan de Aa) 700, 705.
Weede, Johan van 252.
Weidenhain (*Weydenhayn*), Johan 293, 329.
Weimar 394, 396.
Weimar, Bernhard, hertog van Saksen- XXVII, 11, 25, 27, 51, 59, 79, 81, 90, 93, 125, 153, 241, 523, 524.
Weimar, Bernhard, hertog van Saksen-, leger van Bernhard, hertog van Saksen- (na diens overlijden in 1639: het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant); zie Guébriant, Jean Baptiste de Budes, graaf; Rantzau, Josias; Tour d'Auvergne, Henri de La, burggraaf van Turenne.
Weingarten, abt van 7.
Weisenburg, zie Wissembourg.
Weissenfels (vesting ten zuidwesten van Leipzig) 287.
Weissenhorn, kasteel van de Fuggers 216, 302.

Welbeck House (*Wilbeca*) (vesting ten zuiden van Worksop in Nottinghamshire) 701, 705, 728.
Wenen (*Vienna*) XLI, 7, 10, 44, 64, 65, 84-86, 95, 99, 102, 105, 128, 133, 140, 181, 190, 198, 226, 227, 241, 266, 282, 323, 324, 327, 329, 339, 342, 349, 351, 357, 359, 368, 378, 380, 386, 393, 394, 396, 400, 402, 406, 409, 419, 427, 429, 436-438, 463, 468, 487, 492, 497, 501, 508, 515, 533, 543, 571, 591, 601, 603, 605, 606, 633, 636, 651, 653, 654, 656, 657, 673, 681, 736, 744, 747, 748.
Wensleydalia, zie Yorkshire dales.
Werben (plaats ten westen van Havelberg) 587, 590.
Werdau (plaats ten zuidoosten van Gera) 520.
Werth (*Waert*), Johan van XXVII, XXVIII, 1, 5, 6, 8, 13, 27, 31, 33, 38, 40, 43, 54, 56, 58, 61, 70, 78, 80-82, 85, 93, 96, 100-102, 121, 122, 127, 130, 133, 154, 159, 173, 180, 181, 190, 192, 193, 195, 200, 201, 212, 216, 217, 234, 241, 243, 255, 261, 277, 285, 287, 289, 299, 305, 306, 309, 310, 318, 323, 350, 364, 368, 379, 384, 397, 401, 419, 420, 434, 439, 441, 454, 457, 458, 460, 468, 473, 478, 481, 484, 491-493, 496, 497, 504, 516, 518-520, 523, 538, 543, 558, 563, 573, 576, 580, 582, 583, 585, 595, 599, 604, 613, 618, 630, 636, 649, 653, 661, 663, 664, 667, 671-674, 679, 681, 683, 687, 688, 691-696, 698, 700, 705, 707, 720, 725, 730, 743, 744, 746, 753, 761, 764, 773, 774.
Wesel 80.
Wesenbeck, Matthaeus 321, 349, 438, 688, 730.
Weser, rivier 53, 105, 491, 515, 529, 559, 767.
West-Indië (*America*) 26, 62, 65, 83, 85, 86, 154, 158, 279, 280, 286, 289, 290, 325, 328, 346, 633, 634, 637, 682, 697.
Westfalen 8, 27, 42, 53, 61, 88, 92, 100, 103, 105, 130, 133, 143, 183, 273, 291, 306, 315, 339, 355, 359, 425, 428, 442, 584, 681, 716, 719, 774.
Westfalen, vredesconferentie te Munster en Osnabrück, passim.
Westfalen, vredesconferentie, ceremonieel VIII, XXXIX, XLI, 22, 88, 124, 125, 166, 194, 236, 250, 251, 272, 275, 290, 291, 297, 300, 307, 309, 311, 316, 317, 332, 353, 354, 359, 391, 394, 400, 408, 410, 416, 418, 423, 429, 430, 432, 438, 452, 456, 457, 460, 462, 488, 500, 503, 518, 527, 528, 537, 545, 554, 568, 607, 614, 617, 618, 623, 642, 660, 682, 737, 750.
Westfalen, vredesconferentie, uitwisseling der volmachten XLI, XLII, 355, 359, 378, 381, 382, 390, 393, 394, 399, 400, 406, 416, 419, 421, 423, 429, 430, 443, 445, 448, 462, 463, 466, 468, 469, 471, 476, 489,

505, 507, 508, 515, 518, 527, 542, 543, 548, 567, 568, 588-590, 597, 598, 600, 605, 607, 618, 623, 639, 641, 644, 645, 656, 662, 680-682, 694, 704, 714, 736-739, 750, 770, 774.
Westfalen, vredesconferentie, Brunswijkse delegatie, zie Hammerstein, Hans Adam von; Lampadius, dr. Jacob.
Westfalen, vredesconferentie, Deense delegatie, zie Høg, Just; Klein, Hans Leonhard; Krabbe, Gregers; Langermann, Lorenz; Lippe, Christopher von der.
Westfalen, vredesconferentie, Franse delegatie, zie Godefroy, Théodore; Mesmes, Claude de, graaf van Avaux; Orléans, Henri d', hertog van Longueville; Servien, Abel, graaf van La Roche-des-Aubiers.
Westfalen, vredesconferentie, Hessische delegatie, zie Andrecht, dr. Johann; Krosigk, Adolf Wilhelm von; Scheffer, Reinhard; Vulteius, Johann.
Westfalen, vredesconferentie, keizerlijke delegatie, zie Auersperg, Johann Weichard, graaf van; Krane, Johann Baptist; Lamberg, Johann Maximilian, graaf; Nassau-Hadamar, Johann Ludwig, graaf van; Volmar, dr. Isaac.
Westfalen, vredesconferentie, keurvorsten en standen 169, 184, 236, 317, 394; zie ook Sayn-Wittgenstein-Hohenstein, Johann VIII, graaf van; Wartenberg, Franz Wilhelm von.
Westfalen, vredesconferentie, pauselijk legaat, zie Chigi, Fabio.
Westfalen, vredesconferentie, Portugese delegatie, zie Botelho de Moraes, dr. Rodrigo; Pereira de Castro, dr. Luís; Andrade Leitão, Francisco de.
Westfalen, vredesconferentie, Spaanse delegatie, zie Brun, Antoine; Saavedra y Fajardo, don Diego; Zapata, don Lope, graaf van Walter.
Westfalen, vredesconferentie, Staatse delegatie 4, 17, 25, 26, 80, 86, 91, 124, 137, 152, 176, 196, 218, 275, 354, 374, 447, 452, 476, 510, 537.
Westfalen, vredesconferentie, Venetiaanse bemiddelaar, zie Contarini, Alvise.
Westfalen, vredesconferentie, Zweedse delegatie, zie Oxenstierna, Johan; Salvius, Johan Adler.
Westindische Compagnie XXXVII, 26, 33, 71, 90, 127, 219, 244, 260, 279, 282, 283, 346, 371, 410, 423, 447, 452, 476, 529, 543, 552, 598, 647, 666, 697, 723.
Westminster, Parlement van, zie Engeland, Parlement.
Westmorland 690.
Westsee, zie Noordzee.
Weymouth 130, 133, 560, 577.
Weyms, Peter (Pierre) von 133, 634.
Wicquefort, Joachim de XIII, XVII-XVIII, XXVII, XXXVI, XLII, XLIII, 25, 27, 50, 51, 79, 81, 170, 354, 409*, 459, 483, 550, 557, 582, 624, 628.
Widerholdt, Konrad 57, 200, 212, 235, 241, 255, 261, 358, 419, 434, 468, 491, 493, 497, 504, 516, 519, 520, 523, 538, 543, 546, 558, 576, 581-583, 599, 604, 631, 636, 653, 673.
Wied, Hermann von, keurvorst-aartsbisschop van Keulen 474.
Wiener Neustadt 339.
Wiesloch (plaats ten zuidoosten van Mannheim) 725, 730.
Wijmaer, zie Weimar.
Wilde, in der, zie Vilnius.
Willem (II), prins van Oranje 50, 78, 127, 218, 233, 331, 336, 346, 403, 414.
Wilmot, Henry, burggraaf 745.
Wilster (Sleeswijk-Holstein, ten westen van Itzehoe) 247, 269.
Wiltshire 647, 655, 669.
Windebank, sir Francis 29, 31.

Wingfield Manor (Derbyshire) 728, 731.
Winsen (plaats ten noordwesten van Celle) 274.
Wirtenberg, zie Württemberg.
Wismar 52, 105, 109, 116, 127, 197, 246, 273, 612, 716, 717.
Wissembourg (*Weisenburg*) 600, 605.
Witgenstein, graaf van, zie Sayn-Wittgenstein.
With, Witte de 510, 513, 529, 549, 554, 568, 622, 643, 658, 659, 665, 678, 686, 694, 698, 712, 734, 769.
Witt, Jacob de 413*, 415, 422, 432, 465, 484, 510, 513, 529, 530, 548, 549, 552, 568, 569, 586, 622, 639, 643, 660, 698, 712, 713, 718, 740-742, 749, 755, 768.
Witt, Maria Jacobsdochter de 552.
Wittenberg XXIX, 195, 215, 232, 257, 268, 536.
Wittenberg von Debern, Arved 372*, 390, 413, 417, 432, 438, 445, 505, 586, 623, 624.
Wittlage (plaats ten oosten van Osnabrück) 311.
Witzenhausen aan de Werra 425, 432, 445.
Wladislas IV, koning van Polen VIII, 14, 22, 40, 48, 54, 62, 64, 65, 69, 77, 78, 83, 85, 87, 94, 95, 105, 116, 126, 141, 147, 151, 155, 158, 182, 189, 191, 203, 206, 207, 228, 241, 245, 256, 265, 267, 273, 274, 276, 287, 294, 296, 308, 311, 312, 318, 326, 330, 335, 343, 360, 367, 370, 375, 376, 385, 395, 399, 405, 413, 415, 431, 433, 443, 460, 461, 463, 476, 497, 501, 504, 526, 532, 547, 553, 572, 579, 591, 592, 594, 622, 629, 663, 693.
Wolff, kolonel 93.
Wołów (*Wohlau*) (stad ten noordwesten van Breslau) 206, 229, 263, 296, 312, 315, 324, 325, 327, 328.
Woodstock (plaats ten noorden van Oxford) 520, 540.
Worcester 479, 520, 523, 540, 544, 555, 561.
Workum 331.
Worm, Ole 417.
Worms (*Wormatia*) 5, 103, 262, 304, 323, 347, 350, 364, 385, 401, 406, 409, 410, 424, 425, 428, 440, 478, 481, 485, 497, 501, 539, 543, 600, 605, 614, 618, 688, 692, 708, 726, 730, 741, 743, 746, 749, 760.

Wrangel, Helmut 188, 205, 717, 751, 755, 767.
Wrangel, Herman 120.
Wrangel, Karl Gustav 677, 695, 710, 721, 736, 739, 749, 752, 755, 758, 768, 769.
Wtenbogaert, Johannes XII, XIII, XVI, XVII, XXIII*, XXX, XXXIII, XXXVI, 5, 40, 59, 90, 97, 117, 125, 139, 150, 161*-163, 167, 176, 187, 195, 213, 216, 217, 248, 281, 345, 433, 436, 451, 465, 476, 488, 495, 510, 511, 518, 531, 534, 555, 571, 573, 596, 609, 611, 627, 646, 662, 679, 680, 684, 685, 698, 714*, 715, 734*, 740*-742, 758, 770.
Württemberg (*Wirtenberg*; *Wurtemberg*) 43, 707, 741, 743, 746, 749, 773.
Württemberg (*Wirtenberg*; *Wurtemberg*), Eberhard III, hertog van 31, 67, 100*, 103, 104, 468, 520, 523, 653, 654, 657, 674, 708.
Württemberg, Frederik, hertog van 6*, 10.
Württemberg, Julius Friedrich, hertog van 447.
Württemberg, Roderich (Frédéric-Rodrigue) van 447, 467.
Würzburg 27, 32.
Würzburg, bisdom 7, 425, 428, 438, 760, 764; zie ook Schönborn, Johann Philipp von.
Wurzen (stad ten oosten van Leipzig) 181.
Wyss (*Weiss*), zie Albino, Samuel.

X

Xainctogne, zie Saintonge.

Y

York (*Eboracum*; *Jorck*) 387, 392, 402, 403, 406, 409, 423, 440, 455, 458, 461, 479-482, 486, 496, 498, 520, 523, 540, 541, 544, 561, 564, 577, 578, 580, 583, 601, 605, 608, 632, 633, 637, 651, 652, 655, 665, 670, 673, 690, 692, 701, 762, 765.
York (*Eboracum*; *Jorck*), hertog van (Jacobus II) 403, 406, 540.
Yorkshire dales 637.
Yousouf, ‘musahib’ 671, 702, 706.
Yucatan 278, 279, 280.
Yves de Paris 474, 533, 569, 595.

Z

Zabeltitz, Friedrich von 88.
Zahrádecký (*Saradeschius*; *Zahrádky*), Václav 101, 104, 520, 542, 544.
Zalingen, Anthonis van 530, 549, 568, 622, 660, 712.

Zapata, don Lope, graaf van Walter, Spaans gevolmachtigde ter vredesconferentie te Munster 250, 251, 272, 275, 291, 382.
Zaragoza (*Saragosse*) 181, 184, 195, 199, 201, 325, 401, 410, 729, 731.
Zarza La Mayor (plaats ten noorden van Alcántara) 603, 606.
Zeeland 10, 152, 177, 219, 345, 414, 415, 464, 719.
Zeeuws-Vlaanderen 447, 463, 464, 488, 495, 496, 538, 569, 608, 635, 668, 689, 700, 754, 756; zie ook Vlaanderen.
Zeitz 482, 520, 542, 559.
Zelandia (*Zeelant*), zie Seeland (eiland), Zeeland.
Zell (*Cella*) (plaats ten zuiden van Freiburg im Breisgau) 154, 159.
Zell, zie Celle.
Zesen, von, zie Caesis, Philipp.
Zeven (klooster ten zuidoosten van Bremervörde) 205, 208, 247, 274, 289.
Zevenburgen (*Transsilvania*), zie Rákóczi, György I.
Zevenburgen (*Transsilvania*), gezanten, zie Bethlen, Ferencz; Haller, István; Rebenstock, Jacob.
Zevenburgen (*Transsilvania*), Manifest 235, 294, 306, 309, 316, 324, 325, 327.
Zevenburgen en Zweden, zie Zweden en Zevenburgen.
Zierikzee 250.
Zimongius, zie Salentin, Johann, vrijheer van Sintzig.
Zittau (*Zittovia*) 49, 53, 68, 87, 89, 92.
Zizers (plaats ten noorden van Chur) 255, 277, 299, 318, 341.
Zosimus, paus 406.
Zürich (*Tigurinum*) XII, XVI, XXXVI, 21, 37, 57, 76, 93, 94, 147, 174, 183, 201, 212, 222, 234, 235, 236, 239, 256, 261, 262, 263, 277, 299, 318, 341, 358, 380, 493, 539, 675, 709.
Zürich (*Tigurinum*) (plaats van verzending) 38, 57, 77, 94, 123, 148, 174, 191, 213, 235, 256, 278, 299, 319, 341, 380, 398, 420, 435, 468, 493, 514.
Zug, kanton 21, 122, 201, 222, 493, 539.
Zuidelijke Nederlanden (*Belgium*; *Nederlant*) XXXV, 61, 65, 84, 85, 100, 101, 103, 104, 106, 122, 125, 132, 150, 174, 184, 187, 195, 199, 216, 219, 221, 243, 261, 263, 265, 285, 287, 304, 305, 322, 327, 347, 348, 350, 362, 365, 369, 384, 387-389, 401, 407, 411, 420, 422-431, 439, 440, 451, 455, 457-464, 473, 477, 482, 483, 485, 495, 496, 499, 503, 504, 520, 522, 524, 537, 538, 544, 558, 561, 563, 565, 575, 576, 578, 581, 583, 599, 604, 608, 613, 614, 617, 630, 635, 648, 653, 654, 657, 661, 664, 665, 668, 672, 674, 681, 686, 688, 689, 693, 699-706, 721, 723, 726, 729, 731, 732, 736, 744, 746, 747, 758, 763, 765, 766.
Zuidelijke Nederlanden (*Belgium*; *Nederlant*), gouverneur van, zie Albrecht, aartshertog van Oostenrijk; Farnese, Alessandro; Isabella Clara Eugenia van Oostenrijk; Melo, don Francisco de; Oostenrijk, Juan José van.
Zuidelijke Nederlanden (*Belgium*; *Nederlant*), gouverneur civil, zie Moura y Corte Real, Manuel de, markies van Castel Rodrigo.
Zuidelijke Nederlanden (*Belgium*; *Nederlant*), gouverneur des armes, zie Piccolomini, Ottavio, hertog van Amalfi.
Zuidelijke Nederlanden (*Belgium*; *Nederlant*), opstanden 648, 670, 672, 681, 682, 686, 687, 689, 746, 748, 763.

Zuidland (Australië) XXXVII, 282, 283, 346, 697.
Zum Brunnen, Johann Heinrich 122, 493, 539.
Zutphen 331, 336, 346, 374, 378.
Zuylichem, heer van, zie Huygens, Constantijn.
Zwaben (*Suevia*; *Swaben*) 27, 31, 306, 364, 368, 386, 419, 434, 688, 692.
Zwabisch-Beiers leger, zie de bevelhebbers Mercy, François de; Werth, Johan van.
Zwarte Woud (*Schwartzwald*) 559.
Zweden (*Suecia*), passim.
Zweden (*Suecia*), rijksdag 136, 517, 768.
Zweden (*Suecia*), rijkskanselier, zie Gardie, Magnus Gabriel De la; Oxenstierna, Axel; Oxenstierna, Erik.
Zweden (*Suecia*), vredesonderhandelingen met Denemarken, zie Brömsebro, voorbereidingen tot de vrede van.
Zweden (*Suecia*), Zweeds Manifest IX, XX, XXXII, 94, 115, 120, 121, 136, 138, 139, 164, 168, 170, 175, 185, 188, 189, 190, 203, 204, 207, 217, 225, 226, 228, 248, 249, 254, 276, 281, 283, 295, 300, 312, 315, 353, 360, 361, 366, 368, 372, 375, 380, 381, 389, 391, 396, 404, 405, 408, 411, 412, 431, 441-444, 446, 461, 470, 475, 485, 494, 500, 506, 511, 517, 526, 527, 534, 569, 589, 593, 607, 620, 623, 624, 635, 638, 644, 704, 741.
Zweden, gezanten.
Zweden, residenten te Benfeld, zie Hansson von Snoilsky, Georg; Mockhel, Friedrich Richard; Moser von Filseck, Friedrich.
Zweden, agent te Danzig, zie Weidenhain, Johan.
Zweden, agent te Keulen, zie Bilderbeeck, Hendrik van.
Zweden, resident te Kopenhagen, zie Fegraeus-Strömfelt, Johan.
Zweden, gezanten te Parijs, zie Duncan de Cerisantes, Marc; Grotius, Hugo; Schmalz, Peter Abel.
Zweden, correspondent te Parijs, zie Epstein, Johann.
Zweden, resident te Munster, zie Rosenhane, Schering.
Zweden, gezanten in de Republiek, zie Appelboom, Harald; Camerarius, Ludwig; Geer, Louis (Lodewijk) de; Spiring Silvercrona, Petter.
Zweden, gezanten in Rusland, zie Crusebjörn, Peter; Lofelt, Peter Anton.
Zweden, resident te Zürich, zie Marin, Carl.
Zweden en Brandenburg 12, 60, 85, 115.
Zweden en Denemarken, passim.
Zweden en Engeland 310, 311, 345, 628, 629, 637, 665, 731.
Zweden en Frankrijk VIII-X, XVI, XXXII, XXXVIII-XLII, 22, 38, 42, 49, 61, 64, 73, 77-79, 81, 84-87, 93, 106-115, 124-127, 132, 134, 135, 137, 142-147, 151, 152, 154, 158-160, 168, 169, 171, 176, 179-184, 188, 197, 200, 203, 218, 225, 228, 229, 236, 247, 251, 266, 292, 297, 308, 310-313, 316, 317, 320, 321, 326-329, 331, 346, 357, 359, 361, 366-368, 371, 374, 377, 378, 381, 385, 390, 393, 399, 400, 404, 405, 408-413, 417-419, 423, 429-432, 437, 443, 445, 448, 458, 463, 465, 467, 468, 470, 471, 484, 487-495, 500-505, 508, 511, 513, 514, 517, 518, 525, 527, 528, 531, 535, 536, 541, 545, 546, 548, 550, 554, 556, 557, 562, 564, 566, 568-570, 574, 579-582, 589, 592, 593, 595, 598, 607, 608, 611, 612, 618, 628, 639, 640, 641, 643, 644, 659, 665, 682, 704, 706, 712, 713, 718, 739, 742, 748, 749, 759, 768.
Zweden en Polen 77, 146, 330, 343, 353, 389, 461, 525, 532, 543, 545, 546, 549, 553, 622, 693.
Zweden en de Republiek, zie Republiek en Zweden.

Zweden en Zevenburgen 28, 44, 51, 52, 74, 93, 173, 180, 184, 208, 230, 236, 274, 294, 320, 325, 371, 380, 382, 400, 406, 426, 438, 456, 458-460, 468, 479, 481, 487, 501, 502, 527, 541, 567, 568, 590, 592, 593, 595, 626, 627, 711.
Zweden, koningin van, zie Christina.
Zweden, koning van, zie Gustaaf I; Gustaaf II Adolf; Karel IX; Karel X Gustaaf; Sigismund III.
Zweden koningin-weduwe van, zie Brandenburg, Maria Eleonora van.
Zweden, Nieuw (handelskolonie aan de Delaware) 244.
Zweibrücken, Eleonora Catharina van 18, 449.
Zweibrücken, paltsgraaf Johann Casimir van 18, 449.
Zweibrücken, paltsgraaf Karl Gustav van, zie Karel X Gustaaf, koning van Zweden.
Zweyer von Evibach, Sebastian Pilgerin 174, 239, 358, 616, 618.
Zwitserland (*Helvetia*; *Switserlant*) 5, 6, 9, 10, 20, 21, 28, 32, 37, 44, 47, 56, 57, 76, 93, 94, 122, 123, 128, 129, 132, 134, 147, 153, 159, 173, 174, 183, 184, 190, 191, 201, 202, 212, 222, 224, 225, 234, 236, 239, 244, 246, 261-263, 265, 267, 277, 299, 305, 307, 308, 310, 318, 319, 321, 329, 341, 347, 358, 363, 364, 369, 380, 407, 408, 419, 420, 454, 457, 460, 477, 481, 484, 493, 539, 604, 608, 616, 618, 636, 638, 676, 687, 709, 710, 742, 744.
Zwitserland (*Helvetia*; *Switserlant*), Kleine Kantons, zie Luzern, Uri, Schwyz, Unterwalden en Zug.
Zypaeus (*Sypaeus*; *van der Zype*), François XXXV, 570, 596.